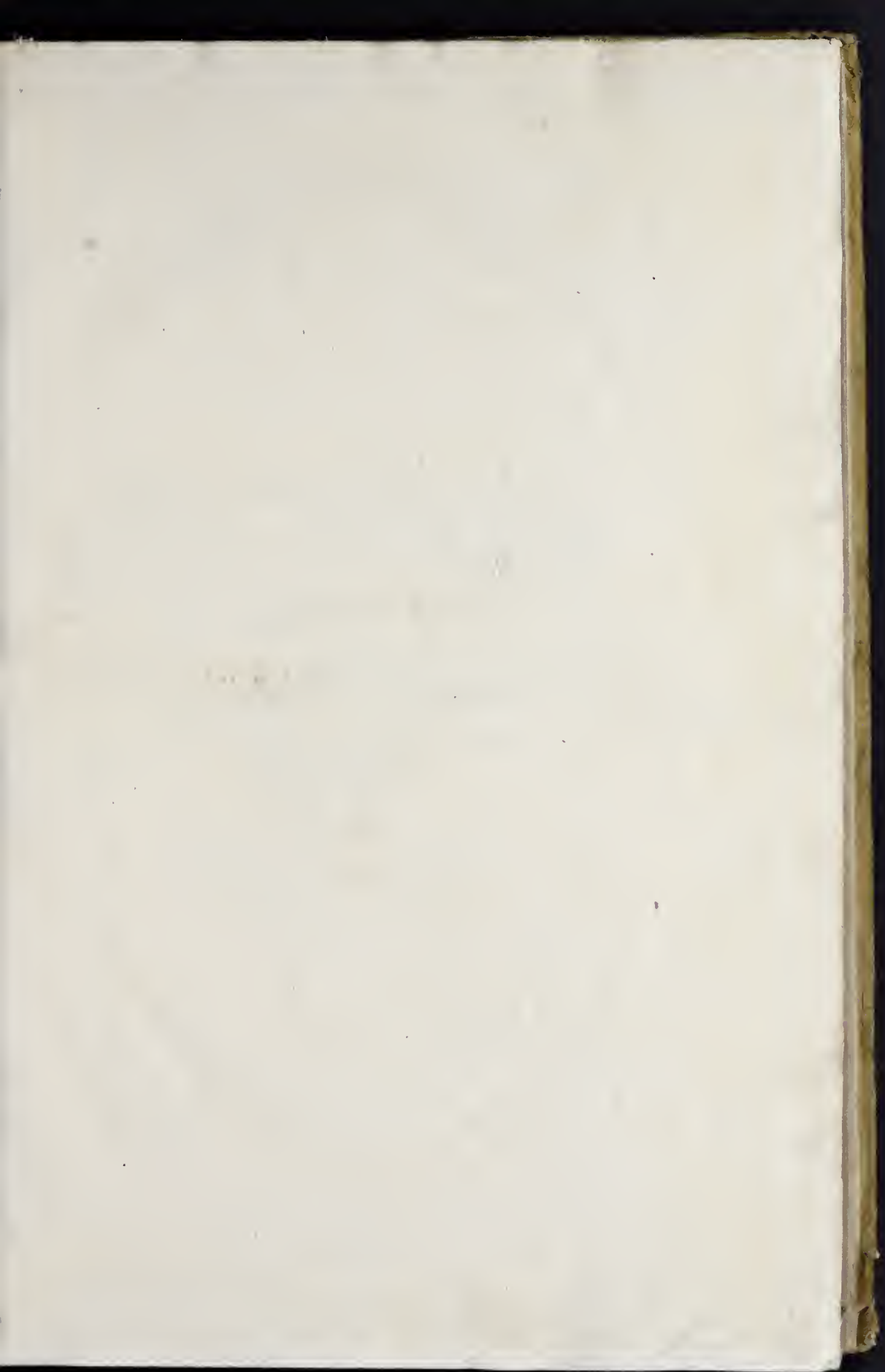
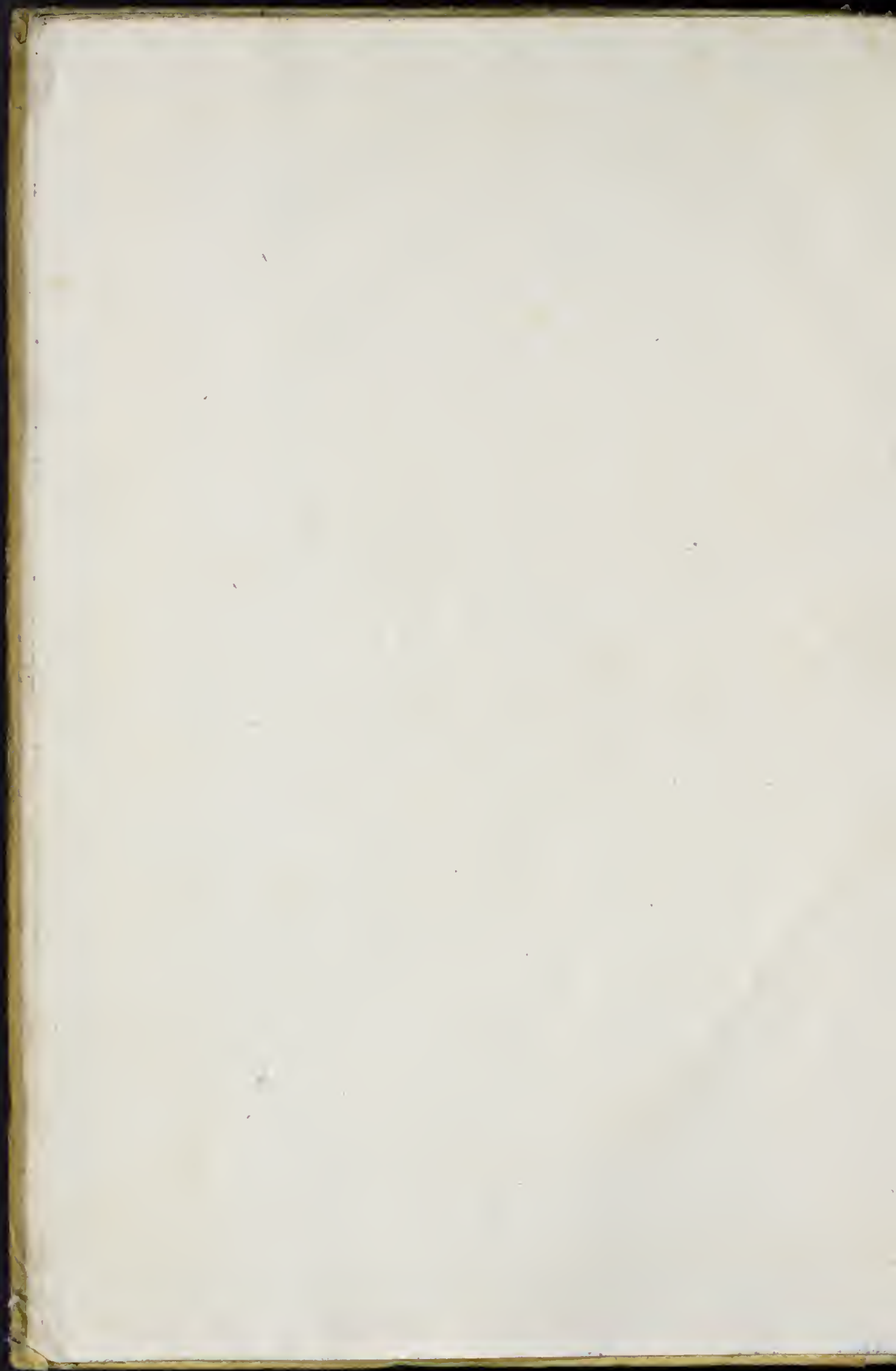

N. 1.

BARBARORUM
LEGES ANTIQUÆ

CUM NOTIS ET GLOSSARIIS.

VOLUMEN TERTIUM.

BARBARORUM
LEGES ANTIQVAE

OMNIOTIS ET CLASSARUM

VOLUMEN TERTIUM.

BARBARORUM
LEGES ANTIQUÆ

CUM NOTIS ET GLOSSARIIS.

ACCEDUNT

FORMULARUM FASCICULI
ET SELECTÆ CONSTITUTIONES MEDII ÆVI.

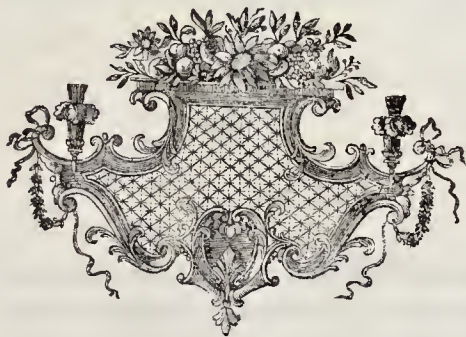
Collegit, plura Notis & Animadversionibus illustravit,
Monumentis quoque ineditis exornavit

F. PAULUS CANCIANI

Ord. Serv. B. Mariæ Virginis S. T. D.

VOLUMEN TERTIUM

*Quo continentur Leges Frisionum, Anglorum & Werinorum, &
Saxonum, Libri Capitularium Regum Francorum, & Liber
Consuetudinum Imperii Romania.*

V E N E T I I S M D C C L X X V .

Apud } SEBASTIANUM COLETIUM, ET
FRANCISCUM PITTERIUM

SUPERIORUM LICENTIA AC PRIVILEGIO.

BARBAROUS
LIES AND TRUTHS

THE HISTORY OF THE
LIVES OF THE
LORDS OF THE
TREASURY OF THE
COMMONS
FROM THE
REIGN OF
HENRY THE SEVENTH
TO THAT OF
CHARLES THE SECOND

BY
JAMES OGLE
ESQ;
OF
THE
MIDDLE TEMPLE

JOSEPHO MARIÆ
GARAMPPIO

S. R. E. CARDINALI

EPISCOPO CORNUETI ET MONTIS PHISCONIS

SEBASTIANUS COLETIUS ET FRANCISCUS PITTERIUS

F.

Divinarum humanarumque legum studium vetus illud quidem est, Cardinalis Amplissime, & ad moderandam religionem, ad res publicas, & civilem societatem constituendam, ad mores hominum efformandos apprime necessarium. In quo excellendo cum Græci & Romani, tum liberæ postea nationes quæquæ, & Europæ populi universi sollertem profecto curam adhiberi voluerunt, ut amplissima hæc omnium artium bene sanctæque vivendi disciplina præ ceteris etiam existimatione usuque floreret. Nec vana nos eru-

ditionis specie hic illos percensere velimus, qui plurimi superiorum temporum cursu in Europa de communi jure, aut de patrio tantum, qui de sacro aut civili acutissime sapienterque differuere. Existunt etiam nunc studiosi legum cultores, iique multi, qui de utroque jure benemereri student, & veterum vestigia recto firmoque gradu consecantur: at quam plures numero sunt, quorum conatus, ut fert nostrorum temporum inveterata audacia, eo tendunt omnes, ut antiquis nova anteponant, ut vetustos cujusque gentis legislatores, eorumque instituta de statu atque avita possessione dejiciant! tum perinde ac ab iis non bene provisum publicæ utilitati, nec diligenter explorata fuerint naturæ, rationis, & religionis principia, alia, quæ civitatibus firmandis, stabiliendis regnorum viribus, sanandis populis ipsi sibi effingunt stulte pro ea, qua abripiuntur, novitatis libidine, & fallacissime venditant, & impudentissime tutantur! Verum non est propositi nostri horum errores oppugnare, qui, dum sua jactitant inventa, in iisque gloriantur, multa perniciose, multa pestifere sciscunt, ac in populos dispergunt. Est autem lex justique distinctio ad divinum rationis humanæ lumen expressa, quod procreator ille rerum omnium Deus in nostris mentibus accendit, a quo si leges hominum dirigantur, legum nomen tenent, si absint, violentiæ formam attingunt. Hinc illa ipsa rationis bonitas, qua præditi sumus, quæque lex summa est insita in natura, tam multa, tam varia gignit pro temporum & locorum hominumque diversa indole ac temperatione legum genera, quæ justitiam defendant, atque tueantur, quæ iniquitatem supplicio afficiant, quæque purum religionis cultum, civium salutem, civitatum incolumitatem, vitam hominum quietam conferrent; hinc antiquitas omnis, licet plurima exhibeat, quæ vel usu jam, vel necessitate, vel rerum vicissitudine sunt immutata, iisdem tamen innititur boni honestique principiis, ex quibus tota legum natura proficiscitur, & ejusdem sanctitatis, virtutis, sapientiæ, prudentiæque documentum est, in queis legum condendarum ars & studium consistit; & hinc universa demum legumlatio-

lationis historia per ætatum seriem, ac regnorum & rerum publicarum successione[m] contextitur ad legendum jucunda, utilis ad discendum, & cujuscunque juris integra institutio atque doctrina apta veterum cum novis permixtione formatur. Quæ quidem omnia in nova hac Legum, ut ajunt, Barbaricarum collectione, cujus Tertium Tomum tuo nomine inscribi ornarique assensus es perhumaniter, contineri videmus; & ex illa hæ præcipue oriuntur utilitates, hi fructus, quibus uberrime redundat. Cum vero pro singulari ingenii tui, quò maxime polles, judicio gravissimam antea de toto hoc opere sententiam tuleris, & commoda, quæ inde nascuntur, probe cognoveris, multo certior spes nobis ostenditur, fore nimirum, ut idem opus, tuo nomine interposito patrocinio, magis litteratis hominibus probetur, majoremque sibi laudem adscribat, atque existimationem. Cui enim, ubi te nominari contigerit, illico non obversentur animo præclaræ animi tui dotes, eximæque virtutes, quibus te jampridem ornatum Roma admirata est? cum in ecclesiasticis muneribus primos dignitatis & honoris gradus obtinisses; cum ibi domicilium figens, & in Pontificiam Aulam admissus egregiam religioni & Christianæ Reipublicæ operam navare inciperis; cum inter conspicua pietatis, inter nobilia modestiæ in primis, humanitatis, prudentiæque exempla vastum illud præ te ferres ingenium ad doctrinam, & ad eruditionem natum; cumque Pontificiis Tabulariis custodiendis præfectus immensum plane opus excogitaveris, & magnam partem composueris; quod universi Christiani orbis Episcopalia per singulas Ecclesias monumenta complecteretur, & qui de sacra eruditione, & tua Ariminensi Patria & Ecclesia, doctis editis Commentariis, bene meritus eras, in omnes Catholicæ religionis partes studiorum atque laborum tuorum beneficentiam & utilitatem diffundere volueris. At dum interprivatas, ut ita dicam, harum occupationum curas versaris, nonne divino plane consilio factum est, ut, vitæ tuæ ratione Summis probata Pontificibus; te apud Poloniæ Regem primo, deinde apud Cæsarem, Internuncium designarent, quo & publicis Ecclesiæ rebus prospiceres, & eorum

majestatem sustineres? neque enim in unius Urbis quantumvis maximæ angustiis coerceri tua virtus poterat, quæ magnis aucta animis vel unius Regni, uniusve Imperii finibus longe lateque excedebat. Nam quis in gravissimis difficillimisque agendis negotiis prudentiam, quis consiliorum sapientiam, sententiarum maturitatem, invicti pectoris fortitudinem justa laudatione comprehendet, quibus præsidis & tua sulta auctoritas, & Apostolica Sedis jura steterunt? Hæc autem dum aliis temporibus, aliorumque ingenio & facundiæ uberius digniusque celebranda relinquimus, illud tamen silentio præterire non possumus, quod summum est debita tibi laudis caput, quod divinæ pæne & insuetæ virtutis est, te talem semper fuisse, ut in augustis Regum, Procerumque conspectibus uno omnes consensu nihil in te ne levi quidem reprehensione dignum animadverterent, omnes innocentia candorem; & suavissimos mores diligerent, mentis animique gravitatem roburque vererentur, suspicerent dignitatem. Igitur, quo insignia in rem Christianam merita te tua ducebant, eo tandem Pii VI. Pontificis Maximi & Optimi beneficio evehctus, & in Sacrum Cardinalium Collegium cooptatus multo quidem splendidiori virtutum tuarum, quam Romanæ Purpuræ luce coruscas; jamque in Italiam propediem, & in Urbem reversurus tot tecum referes rerum a te gestarum trophæa, tot monumenta, quot plausibus Ecclesia universa tuo isto novæ dignitatis ornamento gavisâ & lætata est, quam multiplici exultatione te boni omnes conspicient, te Romani Proceres admirabuntur, te Summus Ecclesiæ Pastor excipiet & complectetur. Quanto igitur magis lætandum nobis est, qui in res nostras tanti nominis & honoris, tantæque auctoritatis patrocinium immissum videmus, quique tuis assueti beneficiis novo præterea fruimur & cumulamur munere tuæ benignitatis? & quanto exultatio major, si te præsentem hic, ut speramus, obsequio colere, & alloqui, tibi donum hocce & nosmet offerre, tum maximas gratias agere, majoresque habere permisum erit? Quod quidem munusculum, exiguum esto vel maxime, at tibi pergratum; etenim in Frisonum legibus, & Anglorum
& We.

& Werinorum ac Saxonum, quas comprehendit, illud alimenti
epulique genus suppeditat in ecclesiasticis rebus, quo tua educata
eruditio est, quo assidue pascaris, quo delectaris, quo perfrueris;
exquiritiorem vero voluptatem præbent Caroli Magni, & Ludo-
vici Pii Imperatorum sanctissima instituta, quæ Capitularia dicun-
tur, in quibus cum religione justitia, cum pietate bonitas, cum
misericordia æquitas, cum munificentia majestas regia decertant,
utræ magis emineant, ac fulgidiori luce subjectos populos in spem
omnem certæ felicitatis extollant. Nec mirum profecto, cum in
iis videas, sapientia atque consilio doctorum æque ac piissimorum
illius ætatis hominum, summorumque Præsulum, & Antistitum
consociata Ecclesiæ Imperiiique jura, religiosoque sædere juncta;
ut, quæ præsertim religionis potestati judicioque sunt commissa,
regalis auctoritatis defensione firmiora consisterent. Habuerunt
ista concordēs populorum assensiones, habuerunt, & etiam nunc
habent omnium admirationes: eadem vero tuis approbari au-
spiciis tuo ornata nomine, tuo sulca patrocinio, eo pluris æsti-
mandum, quo verior tui comparatio cum magnis illis Episcopis,
qui Carolinarum legum optimi consiliarii, auctoresque prudentif-
simi extiterunt maximis Imperatoribus, Testis quippe Cornueta-
na, testis Montis Phisconis una Ecclesia, cui regendæ præpositus
jamdiu Episcopali munere illuc absens cogitationum, illuc cura-
rum tuarum sollicitudinem tam impense convertis, ut unica ejus-
dem gubernatione occupatus videaris, & cum sponsæ tuæ, quæ
dudum te præsentem exoptat, amplexu divelli ægre feras, nihil
a te unquam omisum, nihil neglectum, quod gregis tui mores
instrueret, vitia reprehenderet, & sanaret, quod Cleri dignitati,
sanctimonix, disciplinæ prospiceret, quod sacrarum Virginum de-
cus, custodiam, tranquillitatem servaret, quod templis ornamen-
tum, cultumque, viduis tuitionem, pupillis alimoniam, egenis
ægrisque folamen afferret, quod denique summam in omnes tuam
charitatem, providentiam, vigilantiam exerceret. Sed ne plura;
tua enim modestia vetat; & cavendum nobis est, ne recta licet
& justa datæ laudationis obsequia, quæ nullis metiri terminis pos-
su-

sumus, moderationem offendant, & tolerantiam tuam. Maeste interea virtutibus istis; maeste tantis in Ecclesiam promeritis; perge, quo te divina bonitas provehit, & communis felicitas, ad capeffenda majora: quam vero gratiam nobis benignissime contulisti, hanc ut tuearis, & augeas, demissi humilesque petimus, atque oramus.

CONSPICUUS

HUJUS TERTII VOLUMINIS.

L EGES sub Francis facile condite Populorum qui Francie Orientalis Regno accesserunt, Frisonum, Angliorum & Werinorum, Saxonum. Subjiciuntur Capitularia ad Saxones proprie spectantia, Abrenuntiatio Diaboli, Professo Fidei, atque Indiculus Superstitionum & Paganiarum, tandem Libellus antiquus de Beneficiis.	Liber II. Liber III. Liber IV. Capitula Karoli Augusti. Capitularium Libri tres posteriores collecti a Benedicto Levita. Liber V. Liber VI. Liber VII. Capitularium Additiones IV. Francisci Pithei Glossarium ad Libros Capitularium.	174. 184. 196. 208. 212. 214. 263. 308. 357. 411.
In Leges Frisonum, Angliorum & Werinorum, Saxonum, Monitum Collectoris. Pag. XI.	FORMULÆ Veteres.	
Lex Frisonum cum notis Sibrandi Siccamæ.	1.	
Additio Sapientum.	23.	In Formularum Fasciculos Monitum Collectoris.
Lex Angliorum & Werinorum cum notis Collectoris.	31.	Formule Sirmondi cum notis Hieronymi Bignonii.
Lex Saxonum cum notis Caroli Guil. Gertner.	37.	Formule Baluzii cum ejusdem Baluzii notis.
Caroli Magni Capitulatio de partibus Saxonie.	62.	Aliæ Formule Veteres a Baluzio editæ.
Capitulare Saxonum.	71.	Formule Mabillanii.
Abrenuntiatio Diaboli, Professo Fidei, & Indiculus Superstitionum & Paganiarum cum Animaversionibus Collectoris.	76.	Formule Lindenbrogii.
Libellus antiquus de Beneficiis.	113.	LIBER Consuetudinum Imperii Romanie in Veterorum & Francorum diuionem redacti concinnatus in usum Principatus Achaje, a Ser. Republica Veneta Senatusconsulto approbatus, ex authentico vetere Manuscripto, cum correctionibus, variantibus lectionibus, & nonnullis superadditis Capitulis, ex Codice Bibliothecæ Ducalis D. Marci.
LIBRI Capitularium Regum Francorum ex collectionibus Ansegisi Abbatis, & Benedicti Levitæ, nec non vetustæ Additiones cum notis Stephani Baluzii, & Glossario Francisci Pithei.		
In Libros Capitularium Regum Francorum Monitum Collectoris.	129.	In Librum Consuetudinum Imperii Romanie Monitum Collectoris.
Capitularium Caroli Magni & Ludovici Pii Libri VII. collecti ab Ansegiso Abbate & Benedicto Levita.	137.	Libet Consuetudinum Imperii Romanie
Libet I.	138.	497.

TABULÆ IN ÆRE INCISÆ.

Viri tres , Har , Jafnar , Tredia , in thronis sedentes , quos Ganglerus adorat.	P. g. xviii.
Orlandi & Oliverii effigies,	34.
Colliculi, sive Tumbæ.	80.
Cornua in Kalendario Keysleri.	82.
Collis, cui superstructus est pagus.	87.
Amuletum Throni sacrum.	92.
Melereti Villa.	103.
Agger prope Meleretum.	105.
Taurus æneus in tumulis Gentilium repertus.	111.

NOI RIFORMATORI DELLO STUDIO DI PADOVA.

AVendo voluto per la Fede di Revisione, ed Approvazione del P. F. Gio. Tommaso Misfubero Inquisitor General del Santo Offizio di Venezia nel Libro intitolato *Lectus sub Francis facile condite Populorum &c. Mj. e Stampato*, non vi esser cosa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per Attestato del Segretario Nostro, niente contro Principi, e buoni costumi, concediamo licenza a Niccolò Colesio Stampator di Venezia, che possa esser stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite Copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 15. Luglio 1783.

{ Andrea Tron Kav. Proc. Rif.
{ Niccolò Barbarigo Rif.
{ Alvise Contarini 2. Kav. Proc. Rif.

Registrato in Libro a Carte 88. al Num. 824.

Davidde Marchesini Segr.

Adi 28. Luglio 1783.

Registrato nel Magistrato Eccellentiss. contro alla Bestemmia a Carte 114. tergo.

Andrea Sanfermo Segr.

ERRATA

Pag. 122. lin. 14. anno DCCCIV.
497. lin. 41. judicetur

CORRIGE

anno EGCCLXXXVIII.
judicentur

LEGE S

SUB FRANCIS FACILE CONDITÆ
POPULORUM

QUI FRANCIÆ ORIENTALIS REGNO ACCESSERUNT,
FRISONUM, ANGLIORUM ET WERINORUM, SAXONUM.

SUBJICIUNTUR

*Capitularia ad Saxones proprie spectantia, Abrenuntiatio Diaboli,
Professio Fidei, atque Indiculus Superstitionum, &
Paganiarum,*

T A N D E M

LIBELLUS ANTIQUUS DE BENEFICIIS.

FREE

AMERICAN
LIBRARY

1850
NEW YORK

1850

1850

IN LEGES FRISIONUM, ANGLIORUM ET WERINORUM, SAXONUM MONITUM COLLECTORIS.

Carolus Magnus, referente Eginhardo (1), post susceptum Imperiale no-
men, . . . omnium nationum, quæ sub ejus dominatu erant, jura quæ scri-
pta non erant, describere ac literis mandari fecit.

Eginhardo consonat & Poeta Saxo, hæc de præfato canens Augusto (2):

*Ipse decem post hæc & ternos circiter annos
Augusto latus vixit in Imperio.*

: : : : :
: : : : :
: : : : :

*Cunctorumque sui Regni leges populorum
Collegit, plures inde libros faciens.*

Sed quorumnam quæso populorum leges Augustus Carolus primum in scri-
pturam redigi jussit? Ego profecto reor, inter eas recensendas esse has ipsas,
quas modo trado, cum illarum incunabula aliunde repetere nequeam, & præ-
sertim cum inter omnes scriptos Barbarorum codices, qui ad nostra usque tem-
pora pervenire, alii certe non occurrant, quorum primordia ad hanc epocham
referri valeant.

Neque quis putet, antiquiorem esse Frisionum Codicem, eo quod in ipso
occurrant, quæ vestitum sapiunt Ethaicisimum (3). Hæc namque jure crede-
re possumus in scriptum codicem irrepsisse ex vetustioribus legibus, & præ-
quondam memoria recolébantur; quod & in aliis legibus codicibus, cum pri-
mum literis mandati fuerunt, evenisse edocemur ex Prologo, quod superiori
Volume in aliis populorum Regni Austrasæ legibus ego præposui.

Et profecto in ipsa Frisionum lege non unicum adest exemplum, quod sta-
bilita jam in gente Christiana sacra liquido declarat; uti sunt ea quæ habentur
de juramento ad reliquos Sanctorum (4), de fortibus super altare mit-
tendis advocato Presbytero (5), de observantia diei dominicæ (6).

De lege Angliorum & Werinorum nihil habeo peculiare quod dicam, nisi
quod in illa memoretur sapiens *Wemarus* (7), cujus & in additionibus Frisi-
cis mentio fit (8) Quare si additiones ipsæ Frisionum Codici assuetæ sunt, cum
primum veteres Frisionum leges redactæ suere in scripturam (quod profecto
non absudit a vero), inde colligere licet Angliorum & Werinorum codicem
Friscico esse cognatum, Hæc autem, ut verum fatear, insinuant quidem, sed non
fat firmiter probant epocham, quam supra tradidi, ut mirum non sit, do-
ctissimos viros in alias æque saltem incertas abiisse sententias.

Codex Legis Saxonum nobis indigitat certiora primordia; ex ipso namque
perspicimus, Saxones tum subisse jugum Regum Francorum (9), & Christiana
sacra jam constituta habuisse (10), quin & quamplures nobiles Saxones actos
fuisse

(1) Eginhardus in Vita Caroli M.

(2) Poeta Saxo lib. V.

(3) Confule Leg. Frif. Tit. V. 1. & leg. fin. codicis.

(4) Lex Frif. Tit. III. 1. X. 1. XIV. 1. 3.

(5) Ibid. Tit. XIV. 1.

(6) Ibid. Tit. XVIII.

(7) Lex Angl. & Werin. Tit. V. ad legem XII.

(8) Lex Frif. Add. Sap. ad Tit. I. Tit. III. 76. Tit. VIII.

(9) Lex Sax. Tit. I. 1.

(10) Ibid. Tit. II. 8. 10. XV. 2.

Y

fuisse in exilium (1). Quod profecto innuit, Codicem conscriptum fuisse post celebre illud apud Historicos exilium, seu verius deportationem perduellium Saxonum, quæ ad annum DCCCLV. refertur, dum Carolus Magnus decem hominum millia (verbis utor Eginhardi (2)) ex his, qui utraq;e ripas Albi fluminis incolebant, cum uxoribus & parvulis sublatos transtulit, & huc atque illic per Galliam & Germaniam multimoda divisione distribuit.

Sed ut ad alia procedamus, sunt qui putent, non legem integram Saxonum, sed ejus tantummodo partem, seu fragmenta ad nos usque pervenisse (3), eo innixi argumentis, quod veteres ex legibus Saxonum quædam citent, quæ in lege, prout hodie habetur, desiderantur.

Inter has unicam recensere non pigebit, ex qua perbelle dignoscitur, quantum Germanis veteribus cordi esset, generis ordinem, & sanguinis nobilitatem immaculatam servare, & imparibus conjugis non confundi, aut dehonoriari propagines. Legem ipsam refert Adamus Bremensis, ut ex Eginhardo excerptam, his verbis (4): *Generis quoque, ac nobilitatis suæ providissimam curam habentes, nec facile ullis altiarum gentium, vel sibi inferiorum committis infestis, propriam & sinceram, tantumque sibi similem gentem facere conati sumi. Unde habitus quoque, ac magnitudo corporum, comarumque color, sicut in tanto numero hominum, idem pene omnibus. Quatuor igitur differentis gens illa consistit, nobilium scilicet & liberorum, libertorumque, atque servorum. Et id LEGIBUS FIRMATUM, ut nulla pars in copulandis conjugis propriæ sortis terminos transferat, sed nobilis nobilem ducat uxorem, & liber liberam, libertus conjugatur libertæ, & servus ancillæ. Si vero quispiam horum sibi non congruentem, & genere præstantiorem duxerit uxorem, cum vite suæ damno componat.*

Cum itaque hæc lex, uti & aliæ nonnullæ ex legibus Saxonum a veteribus allegatæ, in codice hodie existente non reperiantur, collegere eruditi Codicem ipsum esse imperfectum.

Sed hæc illatio infirma est. Etenim hæc allegari potuere vel ex antiquiore Saxonum *Edda* non scripta, qualem certe esse reor legem, quam modo de conjugis retuli ex Eginhardo excerptam, quam ipso Carolo Magno antiquiorem fuisse diffitebitur nemo: vel allegari potuere ex Decretionibus; latiori sensu legibus nuncupatis, quæ tamen nunquam in Corpus juris transferunt. Et revera supersunt adhuc *Capitulatio de partibus Saxonie*, & *Capitulare Saxonum* pluribus referta decretis, quæ in ipsa lege non extant. Alias quoque Saxones quondam servavere sanctiones, Heroldo teste, qui de Haraldlo Daniæ Rege verba faciens habet (5): *Hujus viri industria in Divinis quidem rebus fuit eximia; nihilominus tamen etiam in mundana sapientia, in his videlicet, quæ ad Regni gubernationem pertinere videntur, adeo claruit, ut leges, & jura statuerit, quæ pro auctoritate viri, non solum Dani, sed & Saxones adhuc hodie servare contendunt.* De his ergo, vel ejusmodi legibus seu sanctionibus quæ non continerentur in Codice, Authores antiqui loqui potuerunt; adeo ut ex illis imperfectio Codicis, qui adhuc superest, non evincatur.

Transco ad *Capitulacionem de partibus Saxonie* pluribus digestam capitulis, de quorum ætate quidquam pronunciare non auserim. Multa namque lata perspicuantur, quo tempore in Saxonia condebantur Ecclesiæ, in ipsa allati per Carolum M. Christianismi infantia, magno adhuc robore vigentibus superstitionibus Ethnicis. At vero Lex Saxonum supponit Christiana sacra firma radice plantata, & Ecclesiam solido satis fundamento roboratam.

Ex altera vero parte in ipsa *Capitulacione* isthæc occurrunt: *De perjuriis secundum legem Saxonum fit* (6); quæ oppido alludunt ad ea, quæ in Saxonum lege scripta sunt advertus perjuros (7).

Suspicio exinde oritur mihi, *Capitulacionem de Partibus Saxonie* non ex integro constitutam fuisse uno tempore, unoque contextu, sed esse centonem ex

Ca.

(1) Ibid. Tit. XVII. 1.

(2) Eginhardus loc. cit.

(3) Consule allegata ab Heineccio Hist. Jur. Civ. Rom. & Germ. lib. II. N. 35.

(4) Adamus Bremen. Hist. lib. I.

(5) Heroldus lib. I. cap. 15.

(6) Capitul. de Partib. Saxonie cap. XXXIII.

(7) Lex Saxon. Tit. II. lege 8. 9.

Capitulis variis temporibus latis; & alia quidem ante scriptam legem, alia vero post scriptam legem condita fuisse.

Aliud Capitulare in Saxonum gratiam editum epocham refert anni DCC-XCVII. v. Kal. Novembris; ac proinde ex mea quidem sententia est Saxonum lege vetustius.

In hoc quidem Capitulari memoratur Saxonum *Enna*; quæ vox ab eruditis interpretari solet, *lex*. Sed notandum vocem illam apud Barbaros esse scriptis legibus antiquiorem, & designare generatim legem tum scriptam, tum non scriptam, & magis proprie *consuetudinem antiquam semperque observatam* (1). Quare nequiquam ex eo vocabulo inferri potest, ut ad scriptum Saxonum codicem alludatur.

Cæterum meam sententiam firmat constitutio, quæ legitur in præfato Capitulari; scilicet, ut de malefactoribus (2), qui mori debent, rex habeat licentiam ipsum malefactorem cum uxore, & familia, & omnia sua foris patriam infra sua regna, aut in marca, ubi sua fuerit voluntas, collocare, & habeant ipsum quasi mortuum. Quæ sane constitutio antiquior esse deprehenditur tum Saxonum deportatione anno DCCCIV. peracta, de qua supra actum est, tum & Saxonum lege, quæ nobiles jam in exilium missos fuisse supponit.

Obiter hic advertas velim, quod quamquam Regalis majestas, atque auctoritas eximia ævis illis inter Francos incrementa suscepisset, & quamquam Carolo Magno fas esset animadvertere in Saxones, non tantum ex jure imperii, sed & ex jure belli & victoriæ, ille a Comitibus Generalibus, (in quibus Sactio ipsa peracta fuit) veniam obtineret, ut reos, qui pœnæ mortis legibus statutæ obnoxii erant, mitiori sententia multaret. Simile Carolus ipse exemplum præbet, dum congregatis Comitibus causam exagitans Tassilonis Bajuvariorum Ducis, qui utpote rebellionis inculpatus ex Bajuvarica lege (3) viam salutis amissurus erat, omnibus capitalem sententiam proclamantibus, *Rex misericordiam motus*, (verba sunt Reginonis (4)) eo quod consanguineus ejus esset, abstinuit ab ipsis Dei, & suis fidelibus, ne moveretur.

Ut ad rem nostram revertiamur, Legem Frisonum notis Sibrandi Siccamae Jurisconsulti, viri celeberrimi, illustratam trado. Anglorum & Werinorum Legi notulas paucas ex calamo meo subjicio. Legem Saxonum, & quæ ad Saxones pertinent Capitularia, illustrationibus Caroli Guillelmi Gærtneri, in Academia Lipsienfi juris quondam Antecessoris, erudite exposita exhibeo.

Saxonum Legem & Capitularia excipiet *Abrenuntiatio Diaboli, & Professio Fidei, atque Indiculus Superstitionum & Paganitarum*. In quo exemplar sequor Cl. Eccardi, cui ea suæ legum collectioni interfecere, & quidem Legi Saxonum subjicere animus erat (5).

Hæc ex Codice Bibliothecæ Vaticanæ deprompta Monumentis Paderbornensibus inseruit Celsissimus & Reverendissimus Princeps Ferdinandus L. B. a Furstenberg Episcopus Paderbornensis, & Monasteriensis &c., qui præmissa rubrica hæc monet (6): *In alio vetusto Ms. Palatino subjungitur Concilio Liptinensi anni DCCXLIII. Abrenuntiatio Diaboli, operumque ejus, & brevis Professio Fidei veteri lingua Theotisca, cum Indiculo Superstitionum, a quibus populum Episcoporum sollicitudine revocandum Synodus illa statuit parte I. can. 5. quo vix ullum antiquitatis Germanicæ monumentum vetustius extat: annos enim superat DCCCC.*

Ea autem in Saxonum gratiam condita fuisse præfata Abrenuntiatio Diaboli declarat, qua baptizandi jubentur inter cætera abrenunciare *Saxone*, idest, *Oribino Saxonico*, vel, ut alii aptius explicant, *Saxonico consortio*. Ad quos & facile spectare dignoscitur *Indiculus Superstitionum, & Paganitarum*, quo scilicet neophyti noscerent, a quibus ipsis cavendum esset, ne in ritus inciderent, quibus vel Pagani operam dabant, vel ipsi quoque recens conversi Christiani, qui veterum institutorum oblivisci nescii aut Ethnica quædam adhuc non dese-

Tom. III.

ruc-

(1) Wachter Glossar. V. Ebr.

(2) Capitulate Sax. cap. X.

(3) Lex Bajuvar. Tit. II. c. 9.

(4) Regino ad an. DCCLXXXVIII.

(5) V. Bibliothèque Germanique Vol. III. P. I. pag. 296.

(6) Monum. Paderborn. pag. m. 330.

ruerant, aut ea ad Christiana sacra stulte detorquebant. Quo morbo profecto laborarunt & posterius, neque defunt qui laborent usque in hodiernam diem.

Indiculus ipse brevissimus quidem, sed rebus adeo gravidus est, ut verbum pene in eo non occurrat incuriose prætereundum. Quare dignus habitus fuit, ut in illum Commentaria inter cæteros ederet præfatus eruditissimus Eccardus. Tanti viri exemplo & ego animadversiones meas (quæcumque tandem eæ sint) in ipsum insituere aggressus sum, cum persuasum habeam, illum adhuc hac illac exponi posse quibusdam argumentis, quæ Eccardus ipse, aliique scriptores reliquerunt intacta.

Ejusmodi conatus forte quis irridebit, cum ridicula & puerilia Indiculus sæpe præferat. Sed animadvertendum est, hæc utilitates non modica præbere subsidia explicando, atque illustrando, imo & intelligendo intimo sensui, ac spiritui quamplurimum Legum, Canonum, atque Capitulorum, inter Barbaros præsertim latorum; & peruestigandis genuinis rationibus, & causis eorum, quæ inter gesta mediæ ævi occurrunt, ac quorum haud minimam partem ad nostra usque tempora observari conspiciamus. Ut parva itaque habenda non sunt, sine quibus magna constare non possunt.

Sed & dum ad ineptias ipsas, quatenus ineptiæ sunt, animum quis tantisper adverterit, has quoque eruditus gratum nonnunquam pabulum præbere perspiciet. Dum enim non tantum apud Barbaros, sed & apud Romanos, Græcos, Orientales, Indos, & Americæ populos ejusdem generis stultitia Philosophus animadverterit observari, forte haud sine emolumento inquireret in causam, cur in tam lato orbe, & inter tot populos, inter quos aut nullum aut vix ullum intercedebat commercium, tanta & in rebus stivolis opinonum & rituum convenientia deprehendatur.

Hunc autem exterorum cum Barbaris parallelismum persequi instituti mei ratio & brevitatis non finit, cum aliunde satis in longum abierit oratio; quamquam plus sollicitus fuerim, quæ de animadversionibus meis detraherem, quam quæ superadderem. Quapropter analogias & consuetudines eliciet marte suo eruditus Lector, qui volupe paratæ messis amœnos colliget fructus.

Quin imo ne tædio ac fastidio nimis essem de ineptiis longius agens, statui quoque plura vel pene vel prorsus intacta relinquere; sed & nonnullos Indiculi articulos parvula ac trivialia exhibentes, tantum ferme quasi occasiones arripui, ut de non penitus parvulis agerem.

Ut autem quo verius, quo dilucidius possem, Indiculi exponerem argumenta, usus maxime sum sanctionibus tum ecclesiasticis tum civilibus circa inhibitos ritus versantibus, atque illis præcipue, quæ constitutæ sunt inter populos, inter quos ejusmodi instituta vigeant, Magno quoque adjumento mihi fuerunt historiæ & documenta Germanorum Septentrionalium, atque Slavorum, utpote qui antiquissima Scytharum, Celtarumve instituta, quibus & Germani veteres imbuti fuerant, diutius, sanctiusque servaverint, atque ad notitiam nostram puriora transmiserint.

Subdo tandem libellum *de Beneficiis*, qui antiqui Juris Feudalis summa capita exhibet, paucis, brevibusque notulis Christiani Thomasi subjectis, quibus vel quædam obscura loca illustrantur, vel quædam ex mendis, quibus libellus plurimum scætet, corriguntur. Eum hic reponere opportunum duxi; quamquam enim privata tantum autoritate conscriptus esse videatur, maximi tamen usus illum existisse reor præcipue in regionibus, e quibus Franciæ Orientalis Regnum confluerat. Et quidem ab aliis jam observatum est, quamplurima ex eo decerpisse Juris Feudalis Saxonici, & Alamannici concinnatores. Ipse Cl. Thomasi hunc jam pridem ab Havichorsio editum iterum quasi ineditum exhibens, ad singulos paragraphos adjecit loca parallela Speculi Saxonici, & Speculi Svevici, quæ ex eodem Authore & ego hic inferui signata litteris S. L. A. S. denotat *ius Feudale Saxonicum Germanicum, edente Zobelio. L. indicat idem ius Latinum, secundum editionem Goldasti in Consuetudinibus Imperialibus. A. significat ius Feudale Alamannicum ex editione Seibleri (1).*

Præ-

(1) Hæc ex Thomasio Select. Feud. pag. m. 72.

Præfatus Thomafius ratus est, libellum hunc fcripto traditum fuiffe (1) ante tempora Conradi Salici, quod confcriptus effe videatur, quando nepotibus jus non erat fuccedendi in feudo (2), quos ad fucceffionem admiffit ipfe Conradus.

Porro Conradus Salicus regnum adeptus anno MXXIV. in Italico Regno Conftitutionem de fucceffione nepotum in feudis emiffit anno (juxta exactiorem calculum) MXXXVIII. in obfifione Mediolani (3), quæ Conftitutio inter Leges Langobardicas relata fuit. Thomafius autem ex teftimonio Wipponis colligit (4), idem jam ab ipfo Conrado fanctum antea fuiffe pro Regno Germanico.

Atqui non inter eruditos omnes convenit, evinci ex libello, ipfum fcriptum fuiffe, quando nepotibus jus non erat fuccedendi in feudo (5). Ego hæc & fi quæ alia docturum virorum hac in re argumenta infirmare minime aufim; dum promo opinionem meam. Adeft in libello articulus, in quo hæc leguntur: *Rex (6) quem eligunt Teutonici, cum Romam vadit ordinari, fecum ibunt de jure sex Principes, qui primi funt in ejus electione, ut pateat Apoftolico Regis jura electio.*

Articulum autem hunc ego fcriptum reor, poftquam invaluerat, ut Rex Germaniæ & Italiæ in Germaniæ partibus eligeretur uno contextu, & fic electo jus quoddam ad adipifcendam Romani Imperii coronam competeret, quæ inde a Carolo Magno conferebatur a Romano Pontifice, accedente forte Cleri, Senatus, Populique Romani fuffragio.

Id autem ante Conradum Salicum neutiquam obtinuerat. Aliter enim rem fe habuiffe de Auguftis Othonibus evincunt, quæ folide, eruditeque allegavit nofter Muratorius, quin & de Henrico Sancto immediato Conradi præceffore, Defuncto enim Othone III. Germani quidem Regem fibi ftatuerunt Henricum; at Itatorum divifis fuffragiis alii in Henricum fuffragia tulerunt, alii in Arduinum Eporediæ Marchionem, cujus partes eo tunc prævaluerunt. Sed biennio poft Arduini fpreto dominio Henricus ipfe in Comitibus Roncalienfibus unanimiter electus fuit in Regem, & Imperatorem; quæ innuunt, tunc jus prætendi Italiæ Regi (quatenus fcilicet ab Italis, non quatenus a Teutoniciis electus erat) ad Imperiale diadema fuo tempore obtinendum. De his omnibus confultatur eruditiffima Muratorii Differtatio de Imperatorum Romanorum, & Regum Italicorum electione (7).

Hæc vero funt quæ me impellunt, ut negem libellum, de quo agimus, Conrado Salico effe vetuftiorem.

Alia interim non eft omittenda obfervatio Marquardi Freheri (8); quod nimirum in toto libello nunquam feudi, aut feudalis fiat mentio, fed femper beneficium, beneficalis, inbeneficiali voces occurrant. Ex quo facile colligitur libellum exaratum fuiffe, antequam feudi vox invaluiffet in foris.

Egregia obfervatio; fed noffe adhuc fupereft, quando præcife vox *Feudum* invaluerit in foris. Ego equidem nefcio, num vox illa occurrat in charta ulla ante fæculum XI., quæ fublefta fidei fufpicionem non labore. Muratorius, qui eam reperit apud Landolphum feniozem, qui anno MLXXXV. fcribebat, & aliam fubinde chartam exhibet anni MXCL., in qua *Feudum* memoratur, fubdit: *Frequentiores deinde in Archiepis offerre fe incipiunt Tabula, formulis bene conceptis Feudum exprimentes* (9). Quare vox ipfa non videtur adeo adulta fuiffe, ut fatis virum acquliferit in foris, ante fæculi undecimi fines, vel etiam inchoato jam fæculo fubfequente.

Ex dictis ergo colligere mihi eft, libellum noftrum fcriptum fuiffe non qui-

(1) Thomas ibid. de Authore, fato, & veritate & c. n. XXV. & n. XXXV.

(2) Conf. le libellum ipfum Art. V. XX. XXIV. XXV. XLIV. LXXVI.

(3) Ap. Murator. Antiq. Ital. Differt. XI. (4) Thomaf. l. c. n. XXVIII. XXIX.

(5) Vide Heinecc. Hift. Jur. Civ. Rom. & German. in Præfat. verfus finem.

(6) Libell. Art. XII. (7) Murat. Antiq. Ital. Diff. III.

(8) Marquardus Freherus not. ad Confit. de expeditione Romana a Thomafio allegatus loc. cit. n. XV.

(9) Confule Murator. Antiq. Italic. Differt. XI. Confule quoque

Cangium in Gloff. V. Beneficium, & V. Feudum.

dem ante Conradum Salicum, eo tamen sæculo quo Conradus Salicus vixit, vel ad summum in ipsis subsequenti sæculo primordiis.

De Paganis, & superstitionibus Ethnicis acturus, haud incongruum duxi quædam præmittere de Ethnicismo Barbarorum, atque de eorum circa Polytheismum superstitionosa fide. Utile namque erit isthæc prænotare iis præsertim, quibus otium erit animadversiones meas in Paganiarum Indiculum percurrere.

Certum est, Barbaros inter magnam Deorum multitudinem unum agnovisse supremum Numen, eumque talibus distinxisse attributis, quæ summæ Divinitatis notioni exhibendæ aptissima sunt. Turcæ, Scytharum genus, referente Simocatta (1), admodum effuse ignem colunt, aerem & aquam venerantur, telluri hymnos concinunt. Adorant autem tantummodo, & Deum nuncupant illum, qui cælum & terram fecit. Slaveni, & Antæ, teste Procopio (2), unum Deum fulguris effectorem, Dominum hujus universitatis solum agnoscunt, Slavi, narrante Helmolde (3), inter multiformia Deorum numina, quibus arva, sylvas, tristitias, atque voluptates attribunt, non dissentunt unum Deum in cælis cæteris imperitantem. Cui consonat & Tacitus de Svevis Semnonibus loquens, dum de quadam illorum sacra sylvæ verba facit (4): *Ibi regnator omnium Deus, cætera subiecta, atque parentia.*

Supremum hocce Numen pulchre pingit Islandica Edda, quæ Ethnicorum Septentrionalium exhibet Mithologias. Eam refero ex Latina versione, *Antiquissimus* (5), *omnium Deorum Alfader* (omnium pater) appellatur. *Hic Deus per sæcula vivit, & regnum suum gubernat, omnia regens, magna & minima, summa & ima. . . Is cælum, terram, & aerem condidit, omnemque eorum possessionem; & quod maximum est, hominem fecit, cui animam tribuit semper victuram, nunquam interituram.*

Hinc ex Septentrionalium factis colligimus, Ethnicorum saniores huic supremo Numini vota nuncupasse, huic preces obtulisse, hunc in necessitatibus invocasse. Giestus Reifi avunculus hæc nepoti precatur (6): *Obtestor, atque precor illud idem, quod solem creavit, ut in omnibus te prosperum reddat.* De Thorkillo in maris periculo constituto hæc habet Saxo (7): *Igitur cæteris propensiora sibi numina nequicquam deprecantibus, Thorkillus Universitatis Deum votis aggressus, eique cum precibus libamenta defendens, mox prioris calis usum, ac perspicua rerum elementa prospera navigatione collegit.* Thorkillus alter, *Mare nuncupatus, moribundus* (8) in apricum ferri voluit, ei Deo se commendans, qui solem creavit. Haraldus Pulchricomus ad hæc adolescens (9) fertur in frequenti incolarum conventu in hæc verba locutus: *Sancte juvo, & polliceor, inquit, me nulli ex vulgaribus Diis hostiarum oblatione servitutum esse, sed ei soli, qui mundi hujus, & universorum parens, & fabricator est.* Ipseque Haraldus, referente Snorone (10), votum nuncupat Deo suo conditori, rerumque omnium moderatori. Hæc protulisse sufficiat.

Ego tanquam certum non venditabo, summum hunc Deum illum fuisse, qui ab antiquis Europæis juxta varia Celtica dialecta *Teut*, *Tau*, *Tus*, *Tis*, *Dis* &c. appellabatur, & qui blando nomine *Patris* (*Atta*) adjuncto, Latine loquentibus *Dis Pater*, Latino-Celtice celebrabatur *Teutates* (11). Vehementissime tamen persuasus sum, ab ipso Celtico *Teut*, lenita Græcorum more pronunciatione, vocem Græcam *Theos*, & subinde Latinam *Deus* profuxisse.

Quare genuinam vocis *Theos* & *Deus* significationem facile agnitam iri putarem, si Celtici primigenii vocabuli *Teut* vis apte percipi posset. Ego quondam *Regnatorem* (12) interpretatus eram. Sed in aliam me traxit sententiam Cl. Johannes Ihre (13), qui *Teut* interpretatur *Bonus*. Et quidem hæc vox in Evangelio Ulfilæ occurrit eadem significatione, ut Luca 1. *Thiube gasotbi-*
da

(1) Theophyl. Simocatta lib. VII. cap. 8. (2) Procop. de Bello Goth. lib. III. cap. 14.

(3) Helmolde. lib. I. cap. 83. alias 84. (4) Tacit. Germ. cap. XXXIX.

(5) Edda Mythol. III. (6) Krökarefs Saga ap. Barthol. Antiq. Dan. lib. I. cap. 6.

(7) Saxo lib. VIII. (8) Landnama Saga ap. Ihre Glossar. V. *Befalla*.

(9) Ap. Bartholin. l. c. (10) Snorro Historia Haraldi cap. IV.

(11) Videatur de his Pelloutier *Hist. de Celtis* lib. III. cap. 6.

(12) Consulatur Wachteri Glossar. V. *Teut*. (13) Ihre Glossar. V. *Gud*.

da gydagans : Bonis satiavit esurientes. Congruit & dialectorum Germanicorum analogia, quibus Deus nomen suum ex bonitate (*God*) pariter fortitus est. Congruit præcipue Ethnicorum institutum, qui *Malum* quoque agnovere principium, ut propterea contrapositis vocibus, Deum illum *Bonum*, hunc vero *Malum* absolute appellare consueverint. Sed de *Malo* agemus inferius.

Oti gratia hic quæri posset, num trinum quid Barbari in suprema Divinitate excogitaverint, ut alii quoque cogitasse perhibentur Philosophi (1); non quod Divinam Christianorum Triadem agnoverint, sed quod ternarium numerum in summa Divinitate perscrutari conati sint; qui magnus certe Christianæ veritatis triumphus esse mihi videtur. Hac in re profecto non unum quoad Barbaros proponere possem argumentum, sed ex Edda illud seligo, quod magis videtur accommodum.

In fatidica visione Gangleri (2) tres personæ apparent, tribus insidentes thronis, quarum nomina sunt, *Hav*, *Fafnir*, *Tredia*, hoc est, *Excelsus*, *Aequi excelsus*, *Tertius*. Animadversione digna sunt tria nomina relativa, nec non imago ex antiquo Eddæ Codice desumpta, quam hic ex Bartholino oculis eruditorum subijcio, ubi prospicitur Ganglerus scipioni procumbens ante tres viros in thronis sedentes corona redimitos, atque ex supremo loco positi occipite procedens Sol, quasi ipse esse indicetur *Creator Solis*; quo attributo supra vidimus a Septentrionalibus Ethnicis supremum numen donari.

(1) Vide Schedium de Diis Germanie, qui de his fuso calamo agit pag. m. 321. seqq.

(2) Edda Mythol. II.

Hæc pro summa Divinitate a gentibus illis habita fuisse suadent quoque relata a Jo. Christophoro Clesselio (1) narrante, inter Codices Manuscriptos Arnæ Magnæ Academiæ Hafniensis Professoris se vidisse vetustissimos quosdam, in quibus collecta erant fidei christianæ symbola, atque preces; in quorum principio rudi penicillo, & sine ulla arte depicta erant tres Divinæ Personæ eadem ratione, qua nos hic trinum Ethnicum exhibemus; nisi quod ei, qui in excelso sedet, nomen Dei Patris, medio Dei Filii, & infimo Dei Spiritus Sancti appositum fuerit.

Fateor hæc non sufficere evincendæ ulli circa summæ Divinitatis ternarium credulitati Ethnicorum; at vero satis sunt, ut inferamus, quod sicuti levis esset, qui ejusmodi innixus argumentis id asseveranter affirmaret, ita esset duræ cervicis, qui perfractæ negaret.

Præter supremum Numen, alia multiformia inferioris ordinis numina a Barbaris exulta fuisse monumentis edocemur innumeris; de quibus quædam saltim generatim juvat inquirere.

Astra, elementa, terram, aliaque visibilia corpora, & sub sensibus cadentia pro Numinibus culta fuisse, facile persuadent quamplurima Scriptorum veterum testimonia. Ex quibus unum ad instar omnium allego Canutum Regem, qui Ethnicismi reliquias lege inter Anglofaxonicas relata cohibuit: *Prohibemus (2) etiam serio omnem Ethnicismum. Ethnicismus est, quod quis Idola adoret, hoc est, quod quis adoret Deos gentiles, & Solem vel Lunam, ignem vel fluvium, torrens vel saxa, vel alicujus generis arborum ligna.*

At vero isthæc, & alia ejusmodi vel a Legislatoribus constituta, vel ab Historicis enarrata, apta quidem sunt, ut quoad Ethnicismum Barbarorum historica firmetur veritas, sed non ut intimum dignoscatur superstitionis institutum. Etenim si rem medullitus inspectemus, planum fiet, Ethnicos non in ipsas res visibiles, atque corporeas cultu perlatos fuisse, sed in spiritus, ac genios, quos veluti rectores, aut motores, aut custodes, in ipsas visibilibus rebus versari opinabantur.

Id diserte docet Procopius, verba faciens de Thulitis, qui utpote ab exteriorum commercio semoti, vetera instituta mordicus servabant. *Complures Deos (3), ac Genios colunt, partim cælestes, partim aërios, alios terrestres, quosdam marinos, & alia quadam minorum Numina, quæ in aquis fontium, fluminumque versari perhibent.*

Asterum firmat Ecclesiasticus Canon a Burchardo allegatus: *Perferendum (4), si aliquis vota ad arbores, vel ad fontes, vel ad lapides quosdam, quasi ad altaria faciat, aut ibi candelam seu quodlibet munus deferat, VELUTI IBI QUODDAM NUMEN SIT, quod bonum aut malum possit inferre.* Vides, quod arboribus, fontibus, & lapidibus cultus exhiberetur, non quod hæc haberentur ut Numina, sed quod illis quoddam Numen inesse creditum sit.

Inde lumen accipit & locus Taciti de Germanis loquentis, in quem male impegerunt Interpretes. *Ceterum (5) nec cobibere parietibus Deos, neque in ullam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine cælestium arbitrantur. Lucos ac nemora consecrant, Deorumque nominibus appellant secretum illud, quod sola reverentia vident.* Si corporeas res, ut astra, fontes, saxa, & ea, de quibus hic sermo est, consecrata nemora, & lucos, proprie coluissent, ut Deos, non est cur Deorum nominibus appellarent secretum illud, quod sola reverentia videbantur.

Pulchre ejusmodi Numinum indolem exponit Helmoldus, dum de Slavis scribit (6): *Inter multiformia Deorum numina, quibus arva, sylvas, tristitias, atque voluptates attribunt, non dissidentur unum Deum in calis cæteris imperitantem; illum præpotentem cælestia tantum curare; hos vero distributis officiis obsequentes de*

san-

(1) Clesselius Antiq. German. pag. 452.

(2) Leg. Anglos. ex Versione Wilkinfil

pag. 124.

(3) Procopius de Bello Goth. lib. II. cap. 15.

(4) Ex Cod. Ms. Burchardi lib. II. cap. 32. allegat. ex Conc. Agath. Vide Tom. VIII. Conc. Edit. Ven. noviss. Zatta. Idem Canon ex Conc. Rothomag. allegatur apud Rheginonem de disciplina Eccl. Edit. Steph. Baluzii lib. II. pag. 210.

(5) Tacit. Germ. cap. IX.

(6) Helmoldus lib. I. cap. 83. alias 84.

sanguine ejus processisse, & unumquemque eo præstantiorem, quo proximiorum illi Deo Deorum.

Transeamus nunc ad alia, quæ ipse enarrat Helmoldus (1): Est autem, inquit, Slavorum mirabilis error: nam in conviviis & comotationibus suis pateram circumferunt, in quam conferunt, non dicam consecrationis, sed execrationis verba, sub nomine Deorum, boni scilicet atque mali, omnem prosperam fortunam a bono Deo, adversam a malo dirigi prostentes; ideo etiam malum Deum sua lingua Diabolus, sive Zerneboch, idest nigrum Deum appellant.

Eorum, quæ de Slavis refert Helmoldus, reliquæ superesse hodiernum videntur apud Slavos Morlaccos in vocibus usitatis, *Dobra sricbia*, *Nefricbia* (*Bona fortuna*, *Mala fortuna*), quas duas veterum Divinitates fuisse scribit Johannes Lovrich (2). Profecto etiamnum apud ipsos *Nefricbia* Cacodæmonem denotat.

Fabricius narrat & apud Saxones eandem viguisse credulitatem: *Ante tempora* (3) *Karoli Magni* Saxonibus præter *Tinum Deum*, & *Deam Sibam*, malus Deus, quem atrum agebant, colebatur, ne noceret. Ad quæ Vossius (4): *Quem Slavi Zerneboch, hunc Saxones antiqui, si audimus Fabricium in Saxonia sua, vocant Tybilenum, imo, ut ait, hodieque sic malum dæmonem nuncupant.*

Neque a vero abludit Fabricius, cum & Septentrionales populi, quorum cum cæteris veteribus Europæis, & præcipue cum Saxonibus eadem generalia fuisse instituta doctrinæ, malum Deum pariter agnoscerent. In Edda namque fit Geniorum malorum plurima mentio, inter quos eminet *Surtur*, qui verbotenus ater interpretatur.

Cum ergo Septentrionales, Saxones, & Slavi, seu Vandali, Deum malum uno consensu admitterent, nemo cordatæ mentis Pellouterio (5) assentietur opinato, Barbaros doctrinam hanc a Christianis didicisse, quasi vero adeo diffusæ gentes in id omnes conspiraverint, ut ex Christianorum Cacodæmone unum sibi Deum mali autorem effingerent; quo etiam antiquas Theogonias, Mythologiasque suas pene interverterent, novamque sententiarum, & dogmatum catenam ædificarent, quæ veteribus vel dissona, vel etiam penitus forent adversa.

Neque vocem ipsam *Diabolus*, qua supra vidimus Slavos nigrum Deum compellasse, a Græcis, aut Latinis mutuam credo; eam enim Scythicæ, aut Celticæ originis esse reor, e qua suam plasmaverint veteres Græci, & Latini. In lingua Cambro-Britannica, quæ Celticæ plurimas radices servavit, *Dywyll* interpretatur *Niger*; *nigri coloris*, vel *saltem ab albo diversi* (6): sicuti re vera vidimus, malum Deum atrum, seu nigrum ab aliis supra relatis populis compelliari. Ego tamen probabilius reor, *Diabolum* ex vi vocis interpretandum esse *malum*. *Ubel* verbotenus idem est ac *malus*: *Vox rei coæva*, ait Wachterus (7), *hoc est antiquissima*, quæ varias juxta varias dialectos inflexiones suscepit. Si autem vocis *Ubel* præfixum jungas articulum præpositivum, quem Italice exprimimus *il*, *la*, *lo*, [cujus usus inter Barbaros antiquissimus est] vocem *Diabolo* analogam facillime habebis. Quem nos dicimus *il maligno*, ego novi optime quibusdam dialectis dici *ibe evil*, *ibe yfel*. Mecum sentit Muhlius (8), qui Belgicum *Duvel* dictum censet, quasi *d' uvel*, Italice *il maligno*. Idem dici poterit de Germanica voce *Teuffel* [*the-uffel*] vel de aliis parum diversis vocabulis, quibus *Diabolus* Germanicis dialectis exprimeretur. Certe hæc interpretatio vocis *Diabolus* mihi videtur simplicissima, & objecto apprime apta. Congruit quoque quam maxime ex antilogiæ ratione, ut sicuti principium bonum appellatum ex bonitate creditur *Teus*, hoc est *Bonus*, ita contrapósito vocabulo Deus author mali a malitia appellaretur *Malus*. De his autem peritiores dijudicent.

Interim Dei boni, & Dei mali sententia in mentem revocat hæresin Manichæo-

(1) Idem l. c. cap. 53. alias 54.

(2) Lovrich *Offervaz.* pag. 190.

(3) Fabricius *Orig. Saxon.* lib. I. apud Vossium de *Origin. & progr. Idolol.* lib. I. cap. 8.

(4) Vossius *ibid.* cap. 38.

(5) Pelloutier *Hist. des Celtes* lib. III. cap. 5. art. 6.

(6) Votrou. *Gloss.* hac voce.

(7) Wachter *Gloss.* V. *Ubel*.

(8) V. *Ihre Glossar.* V. *Dioeswul*.

chorum. Num idem fuerit Dei mali conceptus Ethnicis, ac Manichæis, non definiam. At in ejusmodi objectis quam facile sit analogæ effingere, norunt omnes. Manes studiis operam dedit in Perside, ubi Dei boni atque mali sententiam viguisse, vetera evincunt testimonia a Pelloutierio ipso allegata (1). Manichæi, qui medio ævo misere divexarunt Europæ plagas, originem duxerant ab Ethnicis illis Europæis, qui malum Deum agnoscebant, & penes quos aliæ quoque veterum institutorum reliquæ supererant. Videntur propterea hæc propriè non fuisse hæreticorum atque hæresiarcharum inventa, sed Ethnica vetusta principia in Christianorum cœtum traducta.

Sicuti Deus author boni, ita & author mali suos inferiores Deos, ac Genios habebat, ut e pluribus edocemur & præcipue ex Edda, quæ multoties de his verba facit. Variis appellati nominibus, variorum generum incommoda, & nocumenta hominibus asferre censebantur. Erant namque, qui homines suffocarent, qui in aquis necarent, qui procellas excitarent &c.

Omnium vero celeberrimi sunt, quos *Dyffios* Galli nuncuparunt, & quorum Augustinus, Isidorus, Hincmarus, alique meminere ob impudicitias, præcipue cum mulieribus ab iis peractas (2). Jornandes ab ejusmodi Geniorum immundo congressu cum quibusdam magicis mulieribus ortam fabulatur Hunnorum gentem (3). Keyslerus Manuscriptum (non equidem remotæ antiquitatis) e Bibliotheca Bodlejana eduxit in lucem (4), quod ex Dæmonum incuborum cum sceminis impuro conventu repetit fabulosam originem gygantium in Insula Albion. Pronum est credere, has esse calumnias ab aliis male affectis gentibus erga populos illos impactas, ut qui plurimum de propriæ originis nobilitate gloriari consueverant, scædidas origines impingerent inimicis. Perpicue tamen probant populorum credulitates circa malos Genios, de quibus est sermo.

Sicuti Dii boni, ut essent præsidio, ita & Dii mali colebantur, ne essent nocumento: *Inter hæc sacrificia*, ait Olaus Wormius, *frequens fuit Allblot dædium, quod Diis subterraneis dicatum. Alsur enim spectra cavium, montiumque nuncupabant, quibus, ne nocerent, sua quoque dicata erant sacra.*

Habes hinc, optime Lector, Barbari polytheismi brevem conspectum; cuius cautam atque initia (omissis Philosophorum systematibus, quæ ut plurimum illusioni obnoxia sunt) facile meo judicio divinabit, qui sacris inhærens Scripturis credat usque a Protoplastæ temporibus agnitam fuisse existentiam Angelorum, notosque extitisse Angelos bonos, & Angelos malos, & præcipue Angelos Custodes. Finge Angelis ipsis quidquam Divinitatis inesse, eos latreutico prosequere cultu, continuo tot Numina evadent tibi, quot Angeli. Atque hic profecto conceptus Barbarorum animis inhærebat, cum illos uti Deos invocarent, ab illis auspicia, & sanctos rerum exitus peterent, iis sacrificia offerrent, aliosque latreuticos exhiberent honores. Divinitatis itaque rationem Geniis ac spiritibus Barbari tribuebant, imo & eos censuisse videntur ex essentia filios Dei, seu ut pressius loquar, summæ Divinitatis emanationes; supra quippe vidimus ex Helmoldo, Slavorum fuisse doctrinam, inferiora Numina ex sanguine Dei imperitantis processisse.

Et hæc quidem, si de causa & initiis erroris sermo sit. Nam quod attinet ad Ethnicismi progressus, hos assequi sane non valeo. Prophetæ, atque Theologi gentium, de quibus agimus, fuerunt Poetæ, qui religionis arcana velantes, Theogoniis, Mythologiis, aliisque allegoricis tricis, primigenium, atque sincerum rei conceptum adeo male implicaverunt, obscuraverunt, labefactaverunt, ut in quamplurimos errores facile lapsi fuerint, qui eorum doctrinas sequebantur, & nunc quoque labantur, qui illis explicandis, atque enucleandis operam impendunt.

Nunc de alia Numinum specie sermo nobis instituendus est; de Heroibus scilicet, qui fato sancti, a Barbaris in Deorum album referebantur.

Quisnam penes veteres Europæos esse censeretur status animarum post mortem,

(1) Pelloutier l. c. ar. 7.
(3) Jornandes cap. XXIV.

(2) Vide Cangii Glossarium V. *Dussi*.
(4) Keysler. Antiq. Sept. & Celt. pag. 209.

tem, primo inquirendum. In tres abeuntes sententias videntur alii quidem Metempsychosin credidisse; alii extinctionem animæ una cum hominis morte; alii alteram post mortem animarum vitam, melioremque statum. Hæc certe de Gætis refert Pomponius Mela (1): quod scilicet, alii redituras putant animas obeuntium. *Alii, etsi non redeant, non extinguunt tamen, sed ad beatiora transire. Alii emori quidem, sed id melius esse quam vivere.*

Verumtamen absque erroris periculo affirmari potest, magis receptam, magisque communem sententiam, purioribusque Barbarorum dogmatibus consonam illam fuisse, quæ alterum post mortem animarum statum docebat. Hæc enim potissimum firmatur tum solidiori auctoritate Scriptorum, tum præcipue rebus inter Barbaros gestis, uti Heroum apothecis, divitiis mortuo vel concrematis, vel confectis, immodico violentæ mortis amore &c.

De hac itaque verba faciam, quam mire enucleavit Thomas Bartholinus alterius Thomæ filius in aureo suo opere, quod inscripsit: *De causis contemptæ a Danis mortis*; in quo ex Edda præsertim, ex Volufpa, & ex aliis vetustis Septentrionalium codicibus egregio studio tanquam ex fontibus rem eduxit, uti credita fuit a Septentrionalibus populis, & præcipue ab Islandiæ colonis, penes quos (utpote ab Europa reliqua femotos) antiqua Barbarorum instituta sanctius & diutius servata fuere, & exactius ad nos usque transmissa.

Quapropter integrum dogma ex Bartholino deprompsi, non quidem quod omnia, quæ in eo continentur, venditare audeam veluti a cæteris Barbaris adamussim admissa, sed quod ea profluxisse censeam ex genuinis veterum Europæorum principiis, quæ proinde ex Septentrionalium institutis præcognitis aptari valent & reliquis Barbaris, & præcipue Saxonibus, aliisque Saxonum finitimis Germanis, quos arctissimo dogmatum & institutorum nexu cum Germanis Septentrionalibus novimus fuisse devinctos.

Animarum itaque post mortem locus & status, alius credebatur esse ante finem mundi, alius post finem mundi. In primo statu assignabant defunctis receptacula duo; alterum quod morbis aut senectâ extinctos exciperet; alterum, quod vi, ferroque cæcos admitteret (2). Illud Islandis dictum est *Nifheimum*, hoc *Valballa*, ad quam veluti appendices quædam referuntur Numinum Freyæ, Thorique palatia,

Quid *Nifheimum* fuerit novimus ex Edda, quæ Latine verba sic effertur: *Helam (3) in Nifheimum demisit, imperiumque dedit super mundos novem, ut mansiones inter omnes, qui ad eam mittuntur, distribuat: hi vero sunt morbis & senio mortui. Ingentia ibi habitacula possidet, septimenta quoque illius præcæta sunt, cancellique grandes. hujus Palatium, Nimbus vocatur: Mensa, fames: Culter, Esurigo: Servus, Tardigradus; Ancilla, Tardigrada; Limen, Præcipitium.*

Valballa e contra erat locus gaudiorum, quibus una cum Deastro Othino perfruebantur bello & vi cæsi. Sed quænam gaudia? Omnino accommoda gentibus, quæ isthæc sibi somniaverant, scilicet (ut rem paucis comprehendam) symposia & bella, Quotidiana symposia (4), in quibus aper (in deliciis habitus) comessabatur, & cerevisia aut mero strenuissime compotabatur. Quotidiana iudem bella, de quibus sic loquitur Edda: *Quotidie postquam vestes indui sunt, armaturam assumunt, deinde in aream exeuntes dimicant, unusque alterum prostermit; hoc eorum exercitium est. Instante vero prandii tempore, domum ad aulam equitant, ac ad potandum confident.*

Ejusmodi spe freti Barbari, quid mirum si violentam mortem non tantum æquo, sed & libenti animo ferrent? Recenseri meretur canticum Regneri Lodbrog, qui viperarum moribus usque ad interneccionem damnatus, & jam mortis proximus, magna ex parte recolens ea, quæ de Valhallæ gaudiis venditabantur, fertur hæc cecinisse (5):

Secunus ense.

Illud me semper gaudere facit,

Quod

(1) Pomp. Mela lib. II. cap. 2. 43.

(2) Bartholin. Antiq. Dan. lib. II. cap. 13.

(3) Edda Mythol. XXVIII.

(4) Edda Mythol. XXXIII. XXXV.

(5) Canticum Regneri Lodbrog, Stropha XXV. Latine verba apud Bartholin. loc. cit. lib. II. cap. 4. 12.

*Quod Balderi Patris scamna
 Parata sciam ad convivium.
 Bibemus cerevisiam brevi
 Ex concavis craniorum poculis
 (Non exhorret mortem animosus)
 In præstantis Odini domicilio.
 Non venio cum timoris
 Verbis ad Odini aulam.*

Tandem vero sic canticum claudit:

*Vita clapsa sunt hora;
 Ridens moriar.*

Obiter hic animadvertite *concaeva craniorum pocula*. Mos namque fuit, ut Heroes cranis hostium ab ipsis interfectorum perpolitis, & auro, argentove obductis, aut ornatis, quasi scutellis uterentur ad bibendum. Plura ejusce rei refert documenta eruditus vir Godofredus Schutze (1), ex quibus ego feligam unum, quod attinet ad Langobardorum Regem Alboinum: *In eo pralio Alboin Cunimundum occidit, caputque illius sublatum, ad bibendum ex eo poculum fecit, quod genus poculi apud eos scabala dicitur, lingua vero latina patera vocatur.* Verba sunt Pauli Diaconi (2). Id autem Scythici fuisse institui innuunt nonnulla veterum testimonia ab ipso Schutzio (3) laudatorum, inter quos unum allegabo Herodotum de Scythia loquentem (4): *At capitibus non quidem omnium, sed inimicissimorum, hoc faciunt, ut quisque illud, quod est intra supercilia, recisum proorsus excutiat, & crudo tantum bovis corio, si pauper sit, sin dives, non modo exterius inducat bovino corio, verum etiam interius inaurat, & sic uterque pro poculo utatur.* Adhuc sæculum Christiani nominis decimum tertium moris in Europa superstitionis præbet exemplum, si Georgio Logothetæ fides, dum de Joanniza Bulgarorum Rege, qui Balduinum Comitem Flandriæ Imperatorem Romanæ bello ceperat, hæc scribit (5): *Balduinus Imperator captus, & vinculis gravis, ad Bulgarorum Regem Joannem adducitur, illius caput abscissum, sordibusque internis expurgatum, & ornamentis undique circumseptum, poculi loco Barbaro inferuisse fama est.* Sed ad argumentum nostrum redeamus.

Cum gaudia Valhallæ esse prædicarentur assidua bella, nil mirum, quod defunctis arma concremari, vel contumulari consueverint; quod Tacitus de Germanis diserte refert (6): *Funerum nulla ambitio . . . sua cuique arma quorundam igni & equus adjicitur.* Et cum ejusdem Valhallæ deliciae essent quotidiana symposia, facile dignoscitur, cur adjicerentur scutellæ, phialæ, urcei, lagenulæ, quæ in quibusdam urnis inventæ sunt (7).

Anno MDCCLXIX. prope Utinum urnæ, seu vasa duo detecta fuerunt, singula continentia ambustos humani cadaveris cineres. Intro cineres duo inventæ sunt monetae, altera Germanici Cæsaris, altera Tiberii Claudii Augusti, quæ innuunt cineres ipsos multo antiquiores esse irruptionibus Barbarorum. Inmixtæ pariter cineribus repertæ fuerunt duo parvæ scutellæ, parva item paropsis, urceolus, & alia tria vasa, lagenularum species. Hæc humanissimis literis significavit mihi Nobilis Comes Hieronymus Asquinus Utinensis Patritius; quorum omnium, quæ in ejus cimelio aservantur, mihi transmittere dignatus est elegantia diagrammata. Hæc profecto firmant id, quod & aliis rationibus indigitatur; scilicet non Septemtrionalium, ac Germanorum tantum, sed & aliorum dogma fuisse de homine post mortem symposiis atque conviviis operam dante (8), illudque proinde censerî posse ab antiquis Celticis, seu Scythicis gentibus derivatum.

Cum ejusmodi gaudiis perfrui crederentur violentam mortem obeuntes, causa patet, cur Barbari hujusce generis mortem adamarent, languidam quodammodo

(1) Schutze Exercitatio de consuetudine Germanorum Gentilium Deorum memoriam inter scyphos renovandi. Art. XL. XLI. (2) Paul. Diac. lib. I. cap. 27.

(3) Schutze l. c. Art. XLI.

(4) Herodotus lib. IV. cap. 55.

(5) Ap. Raynaldum ad an. MCCV.

(6) Tacit. Germ. cap. XXVII.

(7) V. Keyser Antiq. pag. 172. 516.

(8) Vide Infra Indic. Pagan. N. L.

modo exhorrescerent. Plurima namque testimonia nos edocent, quod vel mortem in bello oppeterent, vel senectute, seu infirmitate gravius oppressi aut e præruptis locis se darent præcipientes, aut alia ratione sibimetipsis necem inferrent, aut amicorum manus in hoc opus advocarent: ut videlicet heroica morte perfuncti gaudio receptaculo perfrui, & triste ac languidum effugere possent.

Hucusque de Ethnico dogmate circa defunctos in primo statu, hoc est, ante finem mundi; nunc inspiciamus, quinam futurus esse crederetur post finem mundi (1), quem *Ragnaröckr*, seu crepusculum Deorum Islandi appellarunt.

Ergo post mundi finem bina item defunctis assignata sunt receptacula; alterum beatum, in quo qui bona egissent, perpetuo duraturis præmiis, & gaudiis afficerentur; alterum ærumnosum, in quo qui mala perpetrassent, pœnis affligerentur. Illud *Gimli* dicebatur, hoc *Naströndum*. Quod perspicue exponit antiqua fatidica Oda, *Voluspá*, quæ mundi interitum describens, hæc inter cætera canit de finali iudicio, & de honorum, malorumque fato (2):

*Domum stare videt
Sole clariorem
Auro testam
In Gimli;
Ibi probi
Populi habitabunt,
Et per sæcula
Gaudio fruuntur.*

*Tum prodit potens ille (3)
Instante Divino iudicio
Validus e supernis,
Qui omnia regit;
Hic sententiam fert,
Et causas dirimit,
Sacra fata statuit,
Quæ durabunt.*

*Domum stare vidit
A Sole remotam
In Naströndo;
Fores Boream spectant,
Destillant veneni gutta
Intro per fenestras;
Hæc contexta est domus
Spinis serpentinis.*

*Ibi vadare vidit
Rapida fluenta
Viros perjuros,
Et scarios,
Et qui alterius vellicant
Aurem conjugis;
Rodebat ibi Nidhoggus
Mortuorum cadavera;
Laniavit Lupus viros.
Nostim adhuc? aut quid rei geritur?*

Dum Barbari dogmatibus, quæ supra relata sunt, circa mortuorum statum imbuerentur, incongruum non ducebant, quamplures defunctos Heroas apotheosi donare. Bartholinus (4) equidem in ea esse videtur sententia, quod pressius loquendo hi tantum ut *Semidei* haberentur, seu ut medium quid inter homines

(1) Vide Bartholin. Ant. Dan. lib. II. cap. 14.

(2) Latine versa ap. Bartholin. I. c.

(3) Deest hæc strophæ in quibusdam codicibus; quare non desunt, qui censeant, eam esse a Christiano sequiore intrusam.

(4) Bartholin. loc. cit. lib. II. cap. 11.

nes & Deos, & distincti tam a Diis, quam a reliqua plebe superorum. Ipsemet autem Bartholinus discrete fatetur & probat, illis impensa fuisse sacrificia, aliosque divinos honores. Quod idem indicat & unus ex Canonibus editis sub Eadgaro Rege inter Leges Anglofaxonicas a Wilkinsio (1) relatus, atque latine ita redditus: *Docemus etiam, ut quilibet Sacerdos Christianismum diligenter promoveat, & omnem Gentilismum omnino extinguat, & prohibeat cultum voluntarium, & necromantiam, & auguria, & incantationes, & DIVINUM HOMINIS CULTUM* &c. Homines proinde defuncti, qui inter Numina referebantur, totidem erant objecta, quibus Ethnicorum Polytheismus incrementa suscipiebat.

Exempla hominum inter Deos relatorum quamplura suppeditant Bartholinus, aliique Scriptores, ex quibus & ego nonnulla referam aptiore loco (2). Jornandes quoque nosser scribit, quod *Tamafin* (3) *Regem Gotthorum jam mortuum inter Numina sui populi coluerunt*. Sed quid opus est exemplis? Paganiam in Indiculo, quem exponere suscepimus, interdicta: *De eo* (4), *quod sibi Sanctos fingunt quoslibet mortuos*; digito indicare videtur summam facilitatem, qua Pagani Saxones illius ævi defunctos suos apothecosi donare solebant.

Silentio tamen prætereire non possum factum, quod vix credam, quantumvis Helmoldus testis omni exceptione major, inter Slavos versatus, de eo discrete loquatur; quod scilicet Slavi Rugiani inter Numina collocaverint gloriosum Christi heroem, & Martyrem Sanctum Vitum. Cultus originem ex traditione, quæ profecto esse potest incerta, retulere Helmoldus ipse, & Saxo Grammaticus, qui etiam Numinis ipsius Idolum, seu potius monstrum, prolixè, minutatimque describit (5). Sed dum de cultu ipso, qui suo ævo vigebar, Helmoldus loquitur, in hæc progreditur verba (6): *Itaque Sanctum Vitum, quem nos Martyrem, ac servum Christi confitemur, ipsi pro Deo venerantur, Creaturam anteposcentes Creatori. Nec est aliquid quod barbaries sub celo, quæ Christianicolas, ac Sacerdotes magis exhorreat. Solo nomine S. Viti gloriantur, cui etiam templum, ac simulacrum amplissimo cultu dedicaverunt, illi primatum Deitatis specialiter attribuentes. Et alibi de eodem Numine loquens subdit: Adeo autem (7) hæc superstitio apud Ranos invaluit, ut Zwantevit Deus terræ Rugianorum inter omnia Numina Slavorum primatum obtinuerit, clarior in victoriis, efficacior in responsis. Unde etiam nostra adhuc ætate non solum Wigivensis terra, sed & omnes Slavorum Provincia, illum tributa annuatim transmittebant, illum Deum Deorum esse profertentes. Helmoldo consonat & Compilatio Chronologica, quæ in Leibnitiæ collectione Scriptorum Rerum Brunsvicensium legitur. Sic namque ad annum DCCCXLI. (8) *Hoc tempore egressi sunt de Corbeja Monachi sanctitate insignes, qui Slavorum gentem, quæ Rugiana dicitur, convertébant, & Oratorium in nomine Domini, & S. Viti eorum Patroni, fundaverunt. Qui Sclavi postmodum a fide deficientes, religionem verterunt in superstitionem, S. Vitum pro Deo venerantes. Satis lucusque.**

Hæc sunt, egregie Lector, quæ de Ethnicismo Barbarorum præmittenda esse duxi, non incuriose prætereunda iis, quibus in Paganicas superstitiones inquirere lubet, quarum non modo in Indiculo inferius exponendo, sed in Canonibus, Legibus, atque Capitularibus pluries fit mentio, & quorum reliquæ haud paucæ ad nostra usque tempora pervenere.

(1) Wilkins Leges Anglofaxonicæ pag. 83. (2) Infra ad Indicul. Pagan. n. IX.
 (3) Jornandes cap. XVI. (4) Indicul. Pagan. n. XXV.
 (5) Saxo Grammat. lib. XIV. (6) Helmoldus lib. I. cap. 6.
 (7) Idem lib. II. cap. 11. (8) Apud Leibnit. Script. Rer. Brunsvic. Tomo II. pag. 63.

LEX FRISIONUM

CUM NOTIS SIBRANDI SICCAMÆ.

CAPITULA LEGIS FRISIONUM,

- I. De Homicidiis.
- II. De Forresni.
- III. De Thiubda.
- IV. De seruo, aut jumento alieno occiso.
- V. De hominibus, qui sine compositione occidi possunt.
- VI. De Conjugiis ignoratis.
- VII. De Brand.
- VIII. De Notnumfii.
- IX. De Faslegani.
- X. De Testibus.
- XI. De Lito.
- XII. De delicto seruorum.
- XIII. De stupro ancillarum.
- XIV. De homine in turbis occiso.
- XV. De compositionibus & Wergildo.
- XVI. De Fredo.
- XVII. Hic Bannus est.
- XVIII. De die dominico.

- XIX. De parricidiis.
- XX. De mordrito.
- XXI. De Plagio.
- XXII. De dolg.

ADDITIO SAPIENTUM,

- I. De pace Faidosi.
- II. Compositio vulnerum.
- III. De vulneribus, quæ in triplo componuntur.
- IV. De eo, qui alteri viam contradixit.
- V. De eo, qui alterum de caballo jactauerit.
- VI. De muliere occisa.
- VII. De flumine obstructo.
- VIII. De rebus fugitiuis.
- IX. De pignoribus.
- X. De compositione.
- XI. De re prestita.
- XII. De honore templorum.

INCIPIT LEX FRISIONUM (1),

ET HÆC EST SIMPLA COMPOSITIO (2).

TITULUS I.

De Homicidiis (3).

- I. Si nobilis nobilem occiderit (4), lxxx. sol. (5) componat: de qua multa duæ partes ad heredem occisi (6), tertia ad propinquos ejus proximos pertineat.
- II. Et si negaverit, se illum occidisse, Tom. III.

adhibitis secum xi. ejusdem conditionis (7) hominibus, juret.

III. Si nobilis liberum occiderit sol. lxxx. & unum denarium solvat, & si negaverit, cum vii. sacramentalibus juret (8).

Inter Laubachi & Wisavam cum v. & Cissi similiter.

IV. Si nobilis litum occiderit, xxvii. solid. uno denario minus componat domino suo,

¹ Lindendr. in tucba.

⁴ Lindendr. obtruso.

² Lindendr. De compositionibus Puerigildi.

⁵ Lindendr. solid. lxx.

³ Lindendr. De banno.

(1) Frisonum.) Similiter leg. Ripuar. tit. 38. §. 1. Si quis Ripuarius aduocam, Alemannum, seu Frisonem, vel Bajuuarium seu Saxonem interfecerit, CL. Sol. culpabilis iudicetur. Leg. Francic. lib. 4. Tit. 106. Exceptio ubi contentio inter Saxones & Frisones exorta fuerit. Romani scriptores, & qui Romanos imitantur, Frisios nos appellant, Dion Phrygius, Ptolemeus Phrygius, per syncretismum Phrisios, quod proxime accedit ad metum æculi scriptores Germanos, qui nos passim Frefos, Frefones, Frefiones, provinciam

Frefiam, mare Freficum vocant. Majores nostri ante Saxonum, & Geldrorum tempora, quando Frisca lingua illibata in usu erat, multo se salutabant: *Eta fra frefena* vel *frefa*, id est, Nobilis, liber Frefo. Nec aliter in libris manuscriptis, & Instrumentis, ante cc. & ccc. annos exaratis, quam *frefen* scribitur: ut vera & genuina pronuntiatio per e dici possit, quam idiotismus adprobat. Nam qui nos Frisios a libertate dictos putant, non animadvertunt etiam Augusti tempore Frisios fuisse

suo, & propinquis occisi sol. ix. excepta :
tertia parte unius denarii; & si negaverit,

cum tribus juratoribus se excuset.

Inter Laubachi & Wisarum & Cistis
cum

Herold. & Lindenbr. exceptio.

appellatos, cum non magis liberi essemus, quam vicini nostri: libertatis titulum præferre & *frise friesen* dici cœpimus, postquam subinde Francicam & Danicam servitutem exuimus, soli Romano imperio subiecti, & fideles: unde & Chronicon Hollandiæ nos *Renjers wifje* adpellat. Sed de his alias plura dicemus.

(2) *Simpla Compositio.*) Simplam compositionem adpellat lutionem seu solutionem pœnæ, quæ non duplicatur, aut triplicatur. Huic opponitur in Additionibus Sapientum titulus tertius: *Hoc totum in triplo componatur*, & seqq. Nonnumquam & pœna octies, novies multiplicabatur. L. Long. Lutpr. R. tit. 85. Si *abfque colludio & fraude cum comprehendifset, furtum ipsum in octogild. componat.* L. Allenianic. Tit. 51. Si quis liberum de terra effodierit, quidquid ibi tulerit novem geldos restinat & XL. sol. componat, & alibi sæpius. Vide doctiff. Bigonionum ad formulas Marculphi, & notas nostras ad Tit. XVII. *Hic Bannus est.*

(3) *De Homicidiis.*) Titulus primus de simplici homicidio tractat, nam de mordo seu mordito XX. capite agitur. Continet vero hic titulus egrégiam, & æquabilem pœnarum pro qualitate personarum distinctionem, quam non facile in aliorum populorum legibus reperias, ut mirari liceat majorum nostrorum accuratam in jure dicendo æquitatem, & diligentiam, tum Nobilitatis, & liberæ plebis antiquitatem. Cum vero tota hac lege (ut in scripto habet) Nobilium, liberorum, litorum, servorumque occurrat distinctio, pro bono visum fuit, statum, & conditionem singulorum hic summam explicare, ne ad singulos titulos cogamur notare, nisi necessitas posulet. Frisioque, alii Nobiles, alii plebei fuerunt. Tacitus de Morib. Germ. *omnes Germaniæ populos in duos ordines distinguit, Nobiles & plebejos, cum inquit: Reges ex Nobilitate & duces ex virtute sumunt.* Item: *Rex vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout fecundia est, audiuntur.* Item: *Insignis nobilitas, aut magna patrum merita principis dignationem, etiam adolescentulis assignant.* Item: *Si civitas, in qua orti sunt, longa pace & otio torpeat, plerique Nobilium adolescentium petunt ultra eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt.* Et procul dubio ex summa nobilitate fuere Verritus, & Mallorix, gentis nostræ principes, ut narrat Tacitus lib. 13. *Annal. qui preces ad Nero-nem suscipere jussi, Romana civitate donati sunt.* Sub Francorum imperio Nobilitatis ordo non modo claruit, ut ex legibus hinc manifestum est, sed etiam Francorum reges præmia, honores, insignia addidere. Siquidem Nobiles & liberi plebei eos in militia sequebantur, ubi, si egrégiam, fortemque operam navassent, Nobiles equestri dignitate, quæ semper apud nos summa fuit, ornati, plebei in ordinem Nobilitatis adlecti, tum novis armorum feutorumque insignibus donati, quibus a plebe distinguebantur. At, paulatim libertati restituti, longissima serie per sæcula aliquot, antiquissimas majorum imagines, & insignia ad posterum transfirere. Plebei plerumque agros & prædia colebant, semina arvis inferendo, & armentis pascendis intenti; nisi ad bellum evocarentur; sed & is quoque ordo sub Francis paululum mutatus. Siquidem quo quis plures agros possidebat & prædia, quæ tunc mansos, hobas, curtes pro ma-

gnitudine vocabant, eo plures sumptus militares sustinebat, quod ex capit. Caroli magni constat lib. III. cap. III. *Ut omnis liber homo, qui quatuor mansos vestitos, de proprio suo, si-ve de alicujus beneficio habet, ipse se præparet, & ipse in hostem pergat, si-ve cum seniore suo. Qui vero tres mansos de proprio habuerit, huic adjungatur unus, qui unum mansum habet, & det illi adjutorium, ut ille pro ambobus ire possit. Qui autem duos mansos tantum de proprio habet, jungatur illi alter, qui similiter duos mansos habet, & unus ex iis, altero illi adjuvante, pergat in hostem. Qui etiam unum tantum mansum de proprio habet, adjungatur ei tres, qui similiter habent, & dent ei adjutorium, & ille tantum pergat, tres vero, qui illi adjutorium dederunt, domi remaneant.* Quod si agros non possiderent, sed omnem substantiam haberent in pecunia, & armentis, pro bonorum quantitate herbannum suum solvebant: de quibus vide Capit. lib. II. cap. II. Sed postea libertati restituti, prædia, mansosque suos, ut optimi maximeque erant, omni onere militari immunes possidebant non solum plebei, sed etiam nobiles. Et quemadmodum sub Francorum imperio, Nobilium, & plebejorum fundi agrique, si-ve liberi, si-ve beneficiarii essent, pari onere stipendiiorum erant onerati, ita post redintegratam libertatem pari jure, in suffragiis ferendis, jure dicendo, & Magistratibus obandis censebantur. Siquidem Nobiles, & liberi plebei, dummodo prædia possiderent, æquabili jure Rempubicam & libertatem tutabantur, non alio quam popularis communitatis titulo, id est *Gemeine gemeente*, ut ex antiquissimis fœderum, legum, pactorumque tabulis probari possit. Nonnumquam communes terrarum Judices vocabant, quod jurisdictiones, & Magistratus per hæreditarias agrorum possessiones in ordinem ambularent, absque ullo nobilitatis, aut plebei ordinis discrimine: donec paulatim ambitio & avaritia, perniciosissime status popularis pestes, primores Nobilium, quod publicum & in commune positum erat, tanquam privaturn invadere petulere. Sed litem nobis movent de sacro Sacerdotum ordine, quos maxime dignationis, & auctoritatis fuisse apud Germanos Tacitus notat lib. de morib. German. *Ceterum neque animadvertere, neque vincere, neque verberare quidem nisi Sacerdotibus permissum, non quasi in pœnam, nec ducti jussu, sed velut DEO imperante, quem bellantibus adesse credunt.* Item: *Silentium per Sacerdotes, quibus tum (de Comitibus loquitur) & coercendi jus est, imperatur.* Quod vanum certe, & incredibile videri poterit, si non & Sacerdotibus, quæ tanta ubique auctoritas, par cum nobilibus, & plebe consultandi jus fuerit, ut apud Gallos, Germanorum vicinos, ubi Druides Gallorum Sacerdotes, ante Equites, si-ve Nobiles; Plebei nullo ordinum numero fuere. Cæsar lib. VI. de bello Gall. *In omni Gallia, eorum hominum, qui aliquo sunt numero, atque honore, genera sunt duo: nam plebs pene servorum habetur loco, quæ pro se nihil audent, & nullo abibetur concilio.* Et paulo post: *In hoc (plebejos loquitur) eadem omnia jura sunt, quæ dominis in servos. Sed de his duobus generibus, alterum est Druidum, alterum Equitum.* Tanto certe liberiores Germani fuere, quam Galli, apud quos etiam plebei ad concilium admitti, imo ordinem fecere. Contra apud Germanos Sacerdotes jus Comitiorum, judiciorumque non habuisse constanter ad-

cum duobus, inter ¹ Wisavam & Lau-
bachi & Cissi cum XXIII. juret.
Tom. III.

V. Si liber nobilem occiderit, LXXX. fol.
componat, aut si negaverit, cum XVII. juret.
A 2 VI.

¹ Lindenbr. ultra.

aderimus, cuius expedita ratio est, quod, quæ de potestate puniendi dixit Tacitus, non nisi de tempore belli, & Comitiorum specialiter sit intelligenda, scilicet ut majore religio- ne animos in prælium euntium vincirent, du- cique obediendum monerent, quasi Deos ipsos ultores habituri. Nec pugnat Tacitus, quod in Comitibus publicis dicendi coercendique jus habere, quod item non aliter, quam Deo- rum reverentia factum intelligo: & signate ad- didit Tacitus *Tum*, id est, in Comitibus & præ- liis, nec usquam apud Tacitum, aliosque scri- ptores de rebus Germaniarum legitimis, Sacerdotes apud Germanos constituisse sacrum ordinem. Claudius, civillis Batavorum dux cum Bata- vos, Caninefatas, Frisios ad arma socianda adversus Romanos in sacrum nemus vocasset, *primores gentis & promptissimos vulgi* compel- lat, sacerdotum nulla mentio. Tacitus lib. IV. Histor. item libro V. Historiar. ubi Batavi de Insula Romanis dedenda consilium agitant, *proceres, & vulgus*, id est, *Nobiles, & ex ple- be præcipui distinde loquuntur*, de Sacerdoti- bus alium silentium. Quod ad sacrum & Ec- clesiasticum ordinem pertinet, postquam Chris- tianam fidem suscepimus, ad statuta *Oppolthor- mica* dicemus, nunc ad servos pergamus. Eo- rum alii ministeriales, qui domino & familie domi, ruri, militia interserviebant, quamquam veteribus Germanis eos non fuisse in usu in- nuat Tacitus; alii colonici, certis agris fun- disque colendis adscripti, quos serviles adpel- labant, ex quibus domino certam mercedem, vel fructuum partem præstabant, nec de prædi- is istis servilibus discedere, aut relinquere ea pro arbitrio licebat, sed & liberi posterie- que in iis commanere, agros colere, censum aliæque personalia servitia præstare teuebantur. Antiquum sane servitii genus, cuius & Tacitus lib. de mor. Germ. ita meminit. *Servis non in nostrum morem, descriptis per familiam ministeriis, utuntur: quam quisque sedem, suos penates regit; frumenti velum dominus, aut pecoris, aut vestis ut colono injungit, & servos hactenus paret.* Non negamus tamen Franco- rum tempora nonnihil in iis mutasse. Franci enim, cum universam Germaniam servilem in modum subjugassent, Nobilitatem & plebeiorum agros in censum redigebant, proque modo eo- rum onera militaria indicabant ad exercitum instruendum, quem heribannum vocabant, ut supra diximus. Servos vero, & infimos vulgi in agros & prædia, quæ sibi servaverant, distribuabant, utque ea colerent, sub certa annua pensione, aliisque præstationibus. Sed & privati quoque suos colonarios servos habebant, ut duplex servorum genus esset, alii- que publici, alii privati dicerentur. Publici erant, qui principis, aut eorum, quibus prin- ceps concesserat, agros colabant. Principis quidem, Regii & fiscalini dicebantur, quod census & præstationes eorum serviles fisco regio inferrentur, agri ipsi fiscalini, majores po- titi *Dasslande* adpellabant. Quos Ecclesiis donabant, Ecclesiastici, & prædia Ecclesiastica dicebantur, quarum donationum, sive Traditio- num tabulas apud Marculphum, aliisque formulis ab eruditissimo Hieronymo Bignonio editis videre licet. Privati erant, qui jure privato, sive successione, sive Regio benefi- cio ad privatos Nobiles, liberoque pertine- bant. Hos ipsos Romani colonos, Germani *Lafos*, & pro varietate dialectorum *Laitos*, *Lidos*, *Litos*, Litones videntur vocasse. Ni-

thardus Histor. libro quarto de Saxonibus scri- bens: *Quæ gens omnis tribus ordinibus divisa consistit. Sunt enim inter illos, qui Ealinghi, sunt qui Frilingi, sunt qui Lasli illorum lingua dicuntur, Latina vero lingua hoc sunt, Nobiles, ingeniles, atque serviles.* Leg. Salica Tit. XVI. §. 4. *Si quis Lidam alienam in conjugium associaverit, MCC. denariis, qui faciunt solid. LXXX. cum dimidio culpabilis judicetur.* Otto Rex in charta libertatis *Rijpersbant*: *Quedam nostri juris mancipia, litam videlicet Thiedaiden dicitam cum filiis ejus, & filiabus tradidimus.* Et ita passim hæc legibus. Privileg. Eccles. Minden. *Homines ipsius Ecclesie franco- cos, liberos, & Ecclesiasticos, litones, Admans, vel servos cuiuscumque conditionis. Frisii vero litos suo idiomate vocasse videntur. Lesse si- quidem veteri lingua Frisca postremum vel minorem significat; ut lesse sicut, lesse wicpen, id est minor census, minora arma; item litse pusillum, quod postremi & minimi essent in populo. Flandri *laten* adpellant, quasi ad agros colendi relicti. Erant autem duplices. Originarii, qui ex parentibus litis nati erant, aut dediti; qui se ipsos ob paupertatem, vel malefictum, alteri in servitutem mancipia- bant. Albertus Staden. *Plures se eis dederunt prop- rios, & qui ab iis vivere sunt permisi, litones sunt ab eodem vocabulo occupati.* Infra tit. XI. de litis §. primo. *si liber homo spontanea voluntate vel forte necessitate coactus, nobilitate vel libero, seu etiam litio in personam & servitium litii, se subdiderit, & postea se hoc fecisse negare voluerit.* Formularum, quæ ejus vendi- tionis apud Marculphum plures extant, duas hic adhibeam. Una extat pagella 371. *Dum & omnibus habetur percognitum, qualiter ego minime habeo unde me pascere, vel vestire debeam, ideo petii pietatis vestre & mihi decrevit voluntas, ut me tam de victu quam de vestimento, juxta quod vobis servire, & promereri potuero, adjuvare vel consolari debeas, & dum ego in caput advicero, ingenilli ordine, sibi servitium vel obsequium impendere debeam, & me de vestra potestate vel mundiburde tempore vite potestatem non habeam subtrahendi.* Liti enim plane de potestate sua exhibent, seque in mundibur- dium, id est, defensionem domini tradebant, unde & liti ipsi *unmundling* dicebantur. Charta Ottonis Imp. qua libertates monasterii concessit: *Si vero aliquis ex libertate unmundling, vel litus fieri, aut etiam colonus ad monasteria supradicta cum consensu coheredum non prohibetur.* E contrario qui ad libertatem veniebant, *Selmundlich* fieri dicebantur. Altera formula extat pagella 413. *Contigit quod cellarium vel spicarium vestrum infringi, & exinde annonam, vel aliam raurpam in solidos tantos furari, dum & vos & advocatus vester exinde ante illum comitem interpellare fecistis, & ego hanc causam nullatenus potui denegare. Sic ab ipso Racimbur- gis fuit judicatum, ut per wadium meum eam contra vos componere atque satisfacere debeam, hoc est solidos tantos. Sed dum ipsos solidos mi- nime habui, unde transolvere debeam, sic mihi apificaverit, ut brachium in collum posui, & per comam capiti mei coram præsentibus hominibus iradere feci, in ea ratione, ut interim, quoad ipsos solidos vestros reddere potuero, & servitium vestrum & operam, qualemcumque vos vel juniores vestri injunxeritis, facere & adimplere debeam. Et si exinde negligens vel jactivus ad- pavero, spondeo me contra vos, ut talem disci- plinam super dorsum meum facere jubetis, quia**

VI. Si liberum occiderit, fol. LIII. & unum denarium solvat, aut si negaverit,

cum undecim sacramentalibus juret.

VII. Si litum occiderit, solid. XXVII. uno de-

Herold. & Lindubr. & f.

super reliquos servos vestros. Ubi recte notandus solemnitas, & antiquus ritus, semet in vestitum alterius tradendi, nempe, ut brachium in collum mittat, in signum subjectionis, & servitii, per comæ adprehensionem, legitima traditio significetur; de quibus alias plura notabimus. Porro differabant liti ab ipsis servis, supraque servos eorum conditio erat. Si quidem servi jurare non poterant, sed domini pro ipsis jurabant. Hoc titulo §. 15. *Et si servus hoc se perpetrasse negaverit, dominus ejus juret pro illo.* Item §. 18. *Si litus eras, ipse medietatem sacramenti cum uno lito juret.* Dominus pro servo pœnam solvebat, quia servo nihil in bonis erat. Infra tit. IX. §. 17. *Si servus aliquid vi sustulit, dominus quantitatem rei sustulæ pro ipso componat, ac si ipse sustulisset; litus vero de suo solvebat.* Tit. III. §. 4. *Litus conditionem suam per omnia similiter faciat, id est, sua sexta manu juret, vel quod abstulit in duplum restituat.* Postremo que proportio erat in pecuniariis pœnis inter Nobilem & liberum, eadem fere inter litum & servum, de quo vide notas nostras ad tit. XV. de Compositionibus. Nunc manum de tabula, & ad reliqua pergamus.

(4) *Occiderit.* Antiquæ libertatis Germanicæ non infima pars erat, quod leviora delicta non capitali supplicio, sed pecuniaria pœna luerentur. Tacitus de Morib. Germ. *Sed & levioribus delictis pro modo pecuniarum, eorumque pecorumque numero convicti multantur.* Et inter leviora delicta homicidium numeratum. Tacitus ibidem: *Luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero.* In antiquo jure nostro Resting XVI. *Dat alle fressena biara fird beta mey biara fia,* id est, ut, omnes Frisii pœnam vel fredam suam pecoribus reddant. Statuta Opstalsb. §. 7. *Si quis aliquem alterius terræ aut insulæ occiderit, iudicibus in LX. hœredibus in totidem sit obligatus.* Vide leg. Salicæ tit. XLIV. §. 1. Bojar. tit. XXXII. Sax. tit. II. Anglorum tit. I. Francorum lib. IV. cap. 82. & alibi.

(5) *LXXX. fol.* De Solidorum, denariorum tremissiumque pretio, deque tota re monetaria Francica, & Frisica, ad tit. XV. de Compositionibus accurate dicemus.

(6) *Ad heredem occisi.* Et illud ex antiquo jure Germanico reliquum est. Tacitus de morib. Germ. *Suscipere iam inimicitias seu patris seu propinqui, quam amicitias necesse est, nec implacabiles durant, luitur enim homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem universa domus.* Item: *Sed & levioribus delictis pro modo pecuniarum, eorumque pecorumque numero convicti multantur, pars multæ regi, vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exolvitur.* Statut. Opstal. §. 27. *Si quis hominem occiderit ab ingressu Ecclesiæ, juxta consuetudinem antiquius observatam per annum integrum arceatur, alioquin in decem Marcis iudicibus mancat obligatus.* Si vero idem hœredibus plenam emendam non potest prestare, captus ejusdem hœredibus tradatur. Sed cur non integra hœredibus soluta? Equidem ita existimo propinquorum nomine agnatos intelligi per virilem sexum conjunctos, nam ad illos hæc compositio pertinet. L. Anglorum Tit. VII. §. 5. *Ad quemcumque hœreditas terræ pervenerit, ad illum vestis bellica, id est, lorica, & ultio proximi, & solutio leudis debet pertinere.* Constat item ex jure nostro antiquo ante annos 140. impressi.

fol. 103. ad compositionis pœnam admitti primo fratrem occisi, deinde fratris filium, deinde patrum, & parvi filium; illis ordine deficientibus, tandem hæres admittitur: omnes vero, qui leudum fere Wergildum participant, homicidam persequi tenentur.

(7) *Ejusdem conditionis.* Infra §. 8. *sua conditionis.* Hoc vult legislator, in crimine hominis Nobilis solos nobiles, liberi liberis, liti litos ad sacramentum dicendū admitti debere.

(8) *Cum septem Sacramentalibus juret.* Alibi septima sua manu. Marculphus libro primo Fori. 38. *Fuit judicatum ut de quinque denominatis, idem ille apud tres, & alios tres, sua manu septima, tunc in pelatio nostro super capellam Domini Martini, ubi reliqua juramenta percurrunt, debeant conjurare.* Alibi manu XII. XXIV. XXXVI. alibi I. II. III. IV. pro varietate delictorum, & personarum. Antiquissimus purgandi, & defendendi per Juramentum modus fuit apud veteres Francos, & Frisios etiam ante Christi fidem susceptam, cum adhuc Pagani essent, quod ex tit. L. LI. LV. LXI. Legum Salicarum, quas ante Christianismum latas esse certum est, constat, ubi juratores non Sacramentales dicuntur, quod sacra & ceremonias Christianorum adhuc dum non suscepissent. Sed postquam auspiciis Clodovei Regis, Christi sacris initiati, Pontifices Romani populis illis adhuc patris legis, moribusque adstrictis indulgentes, morem per Juramentum, aliasque purgandi formulas, de quibus postea dicemus, decretis suis adprobaverunt, de quibus vide titulos de Purgatione Canon. & vulg. Obtinebat primum, ut referit Ivo Carnotensis Episcopus, ut is tantum ad Juramentum admitteretur, qui prava alicujus criminis macula laborabat, postea etiam alii admitti, qui non de facto ipso, sed credere se veritatem dixisse, qui accusatus erat, jurabant. Hi sacramentales, vel consacramentales dicebantur, quod in loco sacro, in basilicis, templis, ad aras, ad sepulchra vel reliquiis martyrum, sacris aris, sacris Evangelii, vel reliquiis prestantur. Infra Tit. XII. *Si servus rem magnam quolibet furasse dicatur, vel noxam grandem perpetrasse, dominus ejus in reliquiis sanctorum pro hac re jurare debet.* Gregorius Turonens. libro IV. capite 46. *Requiri hominem alium Ursium nomine, quem ad altare clam duxerunt jurare fecit, & dicere.* Idem libro V. capite 32. *Si, inquit, est innoxia, super tumulum hoc Beati Dionysii Martyris sacramentis adfirma.* Sed quod modo diximus, diligenter adverendum, non facile ad ejusmodi juramenta admittos fuisse, nisi in causis dubiis, & ad testandam innocentiam ejus, qui in suspicionem criminis adductus, vel alterius facti, debitive in jus vocatus erat. Vide tot. tit. X. de Purgat. Can. L. Bojar. Tit. VI. §. 1. & 2. *Index bene causam cognoscas, & prius id tacitus inquiras, ut cum veritas latere non possit, nec facile ad sacramenta veniatur.* Hoc autem volumus inter Bojaros perpetuo custodiri, ut causa investigata, & quæ veraciter inventa apud iudicem sit indicata; nulli liceat perjurare, sed sicut iudicatum est, cogatur exsolvi. In his vero causis sacramenta prestantur, in quibus nullam probationem discussio iudicantis invenient. Forma hujus sacramenti solemniter describitur, L. Aleman. tit. VI. de juratorib. §. 7. in fine. *Ista vero sacramenta sic debent fieri, ut illi juratores manus suas supra caplam ponant.* & illi

denario minus componat domino suo, & propinquis occisi fol. ix. excepta tertia parte unius denarii, & si negaverit, cum quinque sacramentalibus juret.

VIII. Si litus nobilem occiderit, similiter LXXX. fol. componat, aut, si negaverit, cum triginta quinque juratoribus suæ conditionis se excuset.

Inter Laubachi & Wisavam & Cistii cum XLVIII. juret.

IX. Si liberum occiderit, solid. LIII. & unum denarium solvar, & si negaverit, cum viginti tribus sacramentalibus juret.

X. si litum occiderit, fol. xxvii. unode-nario minus componat domino suo, & pro-

Tom. III.

¹ Herold. & Lindenbr. excepto, & ita quoque in seq. tamén apud Herold. & Siccan.

pinguis occisi solidos ix. excepta tertia parte unius denarii, & si negaverit, sibi duodecimus juret.

Inter Fli & Sincalam Woregildus nobilis c. solidi, liberi L. liti xxv. solidi. denarii III. novæ monete. Inter Laubachi & Wisavam Woregild. nobilis cvi. solidi, & duo denarii, liberi LIII. solidi & denarius, liti xxvi. solidi & dimidius, & dimidius tremissis.

XI. Si quis homo sive nobilis, sive liber, sive litus, sive etiam servus, alterius servum occiderit, componat eum, juxta quod fuerit adpretiatus (1), & dominus ejus, i-

A 3 pñus

² Et dimidius, defuor in Lindenbr. Habentur

ille solus, cujus causa requiritur, verba tantum dicit, & super omnium manus manuum suarum ponat, ut sic cum DEUS adjuvet, vel ille reliquie, & illas manus quas comprehensus habet, ut de illa causa, unde interpellatus est, culpabilis non sit. Capiam intelligit in qua offa vel aliz reliquia Martyrum condebantur; que deinde & capella dicta est. Vide Marculphum lib. I. form. 38. Juramenti ipsius formulæ apud Marculphum & in veteribus formulis simul editis variz extant; nos unam tantum ex formula XXIX. pag. 244. proponemus: Hic juro per hunc locum sanctum, & Deum altissimum, & virtutes sancti illius, quod homo aliquis, nomine ille, ita factus cum armis suis super me venis, & colpus super me misit, & sic mihi dominus divicium dedit, ego ipsum de armis meis percussit, & tales colpus ei dedi, pro quibus ipse mortuus est, & ego ipsum feci super me feci, & ego ipsum hodie facio infra damnum, & forbatudum infra noctes XLII. sicut lex est & nostra consuetudo. Sacramentales vero sive conjuratores nihil aliud jurabant, quam credere se quod verum dixisset, c. 13. X. de Purg. Can. III., qui ad purgandum alicujus infamiam inducuntur, id solum juramento tenentur firmare, quod veritatem credunt, eum dicere, qui purgatur. L. Rom. form. XXXI. Similiter testes sibi similes visores, & cognitores secundum quod ei judicatum fuit, post ipsum juraverunt, ut quicquid jam dictus ille de hac causa juravit, verum & idoneum sacramentum dedit. Fuit apud majores nostros eorum sacramentorum magna religio, frequenque in legibus nostris patrio idiomate conscriptis mentio, quarum loca multis pauca notabimus. Landrecht XIX. Jeff ma in man bitzgat dat by in samna aen nede nijmen haet. Jeff hijt secht so jelde hysle tweda, Jeff hijt bisecht so onswarza hysla, achsarsum an da wytede. Id est: Si aliquem accusamus, quod virginem aliquam vi rapuit, ipse cum septem Sacramentalibus juret. Item, Warfo in man ores goed stelt inda nara nivel tiosseve nach, binna doren en binna drompele, in dat met oen hem wint, ende bekerne, ieste oenstijn self banden, so ne meyma der derde my wys eide bieda, want dy bondema tiacff ne mey schidigeja baria, in des icch tige ne meyma naet bisecka. H. e. Si quis rem alterius anxia & tenebrosa nocte intra fores, & limen furatus fuerit, & res furtiva penes ipsum inventa agnoscatur, sacramentum offerri non potest, quia victus fur nocentiorum monstrare, nec quod in confesso est, negari non potest. Jus Synodale decanatus Bolfverdiensis scriptum anno MCC. LXXXII. art. XXXI. Walo in man daedlacht, ur jetta soen, ur Resneda monda ende ur swarpe etben, di schit da ban beta mey sex merkur,

bit in se dat, by mey ziin persona, ende voochden, ende mi sex trouwe buren demysla moga, dat dy der slatin is hem reda esia da Sinna oen ziin liff ende ledena, ende aen zyn goed, ende by din eed ende soen hat inbristen, so schit by da ban beta mey tria merkur. Si quis alterum post reconciliationem, post osculum pacis, & sacramenta prestita occidat, Bannum solvet sex marci, nisi cum presbytero vel persona sua, temoli curatoribus & sex vicinis fide dignis probare possit forbatatum, sive osculum, post solis occasum, corpori, membris, bonisque ipsius manus infectis, atque ita juramentum & reconciliationem fregisse. Recentius adhuc in Statutis Wagenbruggensibus hodie Wimbristraler, art. XIX. wherso in man beschriouwen wit om een betichtma ieste om oia secka sanda riuchteren, wol hin sghera sex atzen, ende sex buren, thre atzen en thre buren binnes gaes inda da ora toummen in da dela, dy mey hem sghera voer da Greetman ende aldaer mey vry sau da Greetman. Id est: ubi aliquis accusationis vel alterius rei causa a iudicibus scripto citatur, si sex Atta, & sex vicini, quorum tres Atta & tres vicini ex ipso pago, ceteri sex ex territorio fumentur, certiorare vel purgare ipsum velint, purget se coram Grietmanno; quo facto a Grietmanno liber erit. Et alibi centies in jure nostro. Atten judges dielji vicani, unde in Drentia XXIV. Judges, qui cum Pratore vel Satrapa conventus jurisdictioni causa obeunt, XXIV. Eiten etiam hodie adpellantur. Habeo instrumenta purgationis ante annos CXL. scripta, ex quibus constat, etiam tum temporis sacramenta illa in publicis etiam Comitibus fuisse adprobata. Atque hæc de Sacramentalibus.

(1) Euerit adpretiatus. Lege Aquila tenetur, qui servum alterius injuria occiderit, in tantum quanti eo anno plurimi fuerit l. 2. c. ad l. Aquil. anno retrorrum computato ab eod. die, quo vulneratus fuit, l. 51. §. 2. c. eod. In æstimatione vero servi veniebat, non solum corpus occisi, sed quanti intererat non occisum fuisse, l. 21. §. fut. c. eodem. Breviter omnia commoda, quæ intra annum, quo occisus est, pretiosiorum servum faceret, hæc accedere ad æstimationem dicendum est, l. 23. §. 6. c. eod. Eam servi æstimationem dominus juramento suo definire poterat in odium occidentis. Hæc in contentem; quod si negaverit, majori vel minori sacramento, pro summa pretii æstimati, se purgabat. Ergo pretii magnitudo & persone qualitas sacramentum vel intendebat vel minuebat, id est, plures vel pauciores sacramentales requirebant? Hoc viderit velle §. sequens; vide & titulum sequentem §. 5. & 6. & alibi passim.

pius pretii eum fuisse sacramento suo juraverit².

XII. Quod si quælibet ex prædictis personis hoc homicidium se perpetrassè negaverit, juxta quod somma pretii occisi mancipii fuerit æstimata, majori vel minori sacramento se excusare debeat.

Inser Laubachi & Wisavam suam habet compositionem.

XIII. Si servus nobilem, seu liberum, aut litum, nesciente domino occiderit, dominus ejus, cujuscunque conditionis fuerit homo qui occisus est, juret, hoc se non jussisse, & multam ejus pro servo, bis simplicum componat (1).

XIV. Aut si³ servus hoc se jussu domini sui fecisse dixerit, & dominus non negaverit, solvat eum, sicut manu & sua occidisset, sive nobilis, sive liber, sive litus sit.

XV. Et si servus, hoc se perpetrassè negaverit, dominus ejus juret pro illo.

XVI. Si nobilis erat, qui occisus est, & nobilis ille cujus servus est, cum tribus sacramentalibus juret.

XVII. Si liber erat, qui occisus est, duas partes prædicti sacramenti cum duobus no-

bilibus, & uno libero juret.

XVIII. Si litus erat, ipse medietatem sacramenti cum uno lito juret.

XIX. Si dominus servi liber est, & nobilis, qui occisus est, sua sexta manu, pro servo sacramentum perficiat.

XX. Si suæ conditionis, id est, liber erat, cum tribus æque liberis juret.

XXI. Si litus erat, cum uno libero sacramentali juret.

Inser Laubachum & Wisavam, dominus servi non juret, sed componat eum, ac si ipse eum occidisset.

TITULUS II.

De Forresni (2).

I. **S**I nobilis nobilem per ingenium (3) alio homini ad occidentem exposuerit, & is, qui eum occidit, patria relicta profugerit, qui eum exposuit tertiam partem leudis (4) componat.

II. Si vero homicida non fugerit, nihil solvat, sed tantum inimicitias propinquorum (5) hominis occisi patiatur, donec quomodo potuerit, eorum amicitiam adipiscatur.

III.

¹ Lindenbr. istius.

² Lindenbr. juret.

³ Lindenbr. At si.

⁴ Lindenbr. sicut si manu.

⁵ Lindenbr. ad

occidendum.

(1) Bis simplicum componat. Jure civili servum noxalem tradere potuisset, eoque liberari; non enim dominus debuit in plus teneri ex maleficio servi, quam ut noxæ eum dedat l. 2. de Nox. Act.

(2) Titulum de homicidio sequitur titulus de Forresni sive expofitoribus. Quale illud crimen, qualisque modus exponendi fuerit, equidem pro certo affirmare non possum. Quantum ex ipsis legis articulis est colligere, videntur apud paganos & nondum Christi fide imbutos homines fuisse scelerati, qui vindictæ causa, vel alias atroci animo, inimicos, aut quos sublatos vellent, alteri occidendos traderent, quem ad hoc prece vel pretio conducebant. Idem, aut plane non dissimile fuisse crimen elocationis, cujus mentio est L. Salic. tit. XXXI. §. 1. Si quis in furtum aliquem elocare voluerit, qui hominem interficiat, & inde pretium accipiat, in alba arena 3000. denariis, qui faciunt sol. c. culpabilis judicetur §. 3. Similiter & ille qui pretium accepit ut hominem occideret, 2500. denariis, qui faciunt solidos 62. & dimidium, culpabilis judicetur. Quæ verba equidem non aliter interpretor, quam, si quis clanculum alterum conduxerit, locando operam suam, ut hominem interficiat &c. nam quod hic exponere dicitur, in lege Salica elocare dici existimo, certe non valde differre. Quod si verum sit, jam certum erit pro Forresni, Forredni sive Forrednisse rescribendum esse, id est, de Proditione. Nam quæ sceleratione esse proditione potuit, quam scario, aut latrone conducere ad aliquem occidendum, eumque vincitum, vel seductum, aut transvectum in loca solitaria scario quasi in manus tradere? Simile fuit crimen illud de consilio in alterius mortem, de quo L. Longobard. tit. III. per totum. Si ne idem, judicet Ledot. Sed & Stat. Opstalbm. idem expositionis vel traditionis crimen innuere videntur §. 4. Si quis pretio vel pecunia corruptus, dominum suum occiderit, seu cuiuscunque occidendum tradiderit, & de hoc convictus fuerit,

de tali crimine puniatur, sicut de incendiariis est præmissum. Fortasse inde traditores, Gall. traitres, Hispanice tradidor, Italice traditori, id est, proditiones dicti.

(3) Per ingenium. Per dolum & fallaciam, verbum illis feculis plane in usu. L. Salic. tit. XXXVII. §. 3. Si quis per malum ingenium, in curtem alterius, vel eam, vel ubi lubet, aliquid de furato miserit, nesciente domino cujus possessio est. L. Longobard. tit. LXXXV. §. 1. Si quis servum, aut alionem alterius per colludium comprehendere præsumpserit, dicendo quod super furtum suum comprehendisset, aut tacite in curte sua nocte tempore inventisset, & colludium ipsum apparuerit, & certa veritas fuerit adprobata, componat ipse, qui eum per tale ingenium adprehendere præsumpserit. L. Franc. lib. IV. tit. XII. Et si per odium aut malum ingenium, nisi per justitiam faciendam, hominem defecerit, honorem suum perdat. L. Longobard. tit. XI. §. 1. Si quis hominem liberum de caballo in terram per quodlibet ingenium iniquo animo factaverit, LXXX. Solidos ei componat. Marculphus libro II. For. 28. Quod si non fecero, aut me per quodlibet ingenium de servitio vestro abstrahere voluero. Et alibi sæpius. Vide Doctiff. Bignonium ad For. Marcul.

(4) Tertiam partem leudis. Ita & seqq. 96. hujus tituli. Significat igitur leudis compositionem homicidii. Form. veteres CXXXIII. Sic ab ipsis viris fuit judicatum, ut illum leudem, ut lex erat, solvere debeat, quod ita in præsentii & fecit. Item form. XII. Exinde taliter ab ipsis hominibus fuit judicatum, ut lex erat, ipsi leudem solvere deberet, quod ita in præsentii fecit. Infra tit. XIV. Si campio, qui mercede conductus est, occisus fuerit, qui eum conduxit, LX. Solidos, id est, libras tres ad partem Regis componat, & leudem occisi hominis exposcat. Reliqua dicemus ad tit. de Wergildo & Fredo.

(5) Inimicitias propinquorum. De quibus supra capite primo diximus, & Tacitus lib. de Mor. German. Suscipere tam inimicitias, seu

pa-

III. Si autem hoc fecisse dicitur, & negaverit, cum tribus sacramentalibus juret. Si ille, qui hominem occidit, profugium fecit. Sin vero homicida infra patriam est, expofitor nihil juret, fed tantum inimicitias propinquorum occifi hominis patiatur, donec cum eis, quoquo modo potuerit, in gratiam revertatur.

IV. Si nobilis liberum hominem expofuiffe dicitur, tertiam partem leudis ejus comp. Si extra patriam fugit qui hominem occidit: fi vero infra patriam est, nihil folvat. Quod fi negaverit, fimiliter ficut de nobili facramentum juret, tertia facramenti portione adempta, propter viliozem perfonam liberi hominis.

V. Si de lito idem scelus ei imputetur, & homicida defuerit, ut fuperius de libero facramentum perficiat, adempta ipfius facramenti dimidia portione, folvens tertiam portionem leudis ejus, fi negare non potuerit, & fi is, qui eum occidit, infra patriam fuerit, ficut fuperius diximus, expofitor nec juret, nec leudem folvat, fed inimicitias propinquorum occifi patiatur, donec fe cum eis reconciliet.

VI. Si liber in nobilem hominem tale scelus dicitur perpetraffe, fimiliter ut nobilis facramento fe excuset, addita fuper facramentum, quod nobilis jurare debet, ipfius facramenti tertia portione; aut fi negare non potuerit, & homicida defuerit, folvat tertiam partem leudis ejus; fi vero homicida infra patriam fuerit, nec juret, nec aliquid folvat, fed tantum inimicitias propinquorum occifi patiatur, donec cum eis in gratiam revertatur.

VII. Si vero de libero idem scelus illi imputetur, fibi quarto facramentum juret, vel fi homicida profugerit, tertiam portionem leudis ejus componat, fi negare non potuerit. Si vero homicida infra patriam est, nec juret, nec aliquid folvat, fed tantum ut fuperius faidofus¹ permaneat, donec in gratiam cum propinquis occifi revertatur.

VIII. Si de lito idem agitur, adempta² facramenti dimidia portione, jurare debet: aut fi negare non potuerit, & homicida profugium fecit, ut fuperius diximus, tertiam portionem leudis ejus componat. Si vero homicida profugium non fecit, expofitor nec juret, nec aliquid folvat, fed tantum ut fu-

pe-

¹ Liadenbr. faydefar.² Heroldus, dempra.

patris, feu propinqui, quam amicitias necesse est, nec implacabiles duranti: luitur enim homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitur satisfactioem uniuersa domus. Hæredes igitur, & propinqui, id est, agnati proximi occifi, inimicitias homicide fufcepiebant, & primo, ultionis & inimicitie testande causa, cum defunctus fepeiretur, ad ipsum fepeulchrum, prefentibus qui funus deduxerant, unus ex propinquis euaginato gladio ter tumulum feriebat, cum feperindicto: *Wraect, Wraect, Wraect*, id est, Ultio, Ultio, Ultio. Nec ipsum corpus occifi fepeire jus erat, priusquam iudici territorii vel Greetmanno efferet praesentatum, nec Greetmanno homicidam persequi aut punire licebat, nisi hæredes proximi & propinqui, *van die finids fode*, id est, ex mascula linea, iustitiam peterent. Solumnes illi ritus, & plane barbari, accusandi, defendendi, & prosequendi homicidam in iudicio, codice iuris Frifici 41. pag. 101. 106. 107. 108. prolixè describuntur, quos hic adscribere opere pretium non est, eosque plane abolere in animo erat Joanni IV. Episcopo Traiectensi, auctoritate Privilegii a Carolo IV. Imp. Anno MCCCXLIX. concessi, sed parum effecit. Verba privilegii, quæ huc facere videntur, adscribere placuit. Item quia infra territorium mens Episcopalis Traiectensis, hujusmodi corruptela surrexit, quæ pro consuetudine obtinebat ibidem, videlicet quod quicumque homicidium ibi perpetravit, homicidam Episcopus punire non possit, nisi ad requisitionem, & instantiam parentum, & consanguineorum occifi: qui consanguinei & parentes aliquando propter potentiam homicidæ, aliquando propter negligentiam, aut favorem, aut collusionem, sive ex aliis causis fivoolis exquisitis, occifi injuriam prosequi prætermittunt. Pro consuetudine etiam adveniens, ut nullus occifi etiam injuriam prosequatur, nisi coram Episcopo Traiectensi corpus occifi praesentetur, quod corpus quandoque rapitur, & occultatur, & sic plerumque maleficia tam enormia remanent impunita, atque per consequens frequenter occasio nascitur similia perpe-

trandi. Quapropter consuetudinem hujusmodi minus justam, imo corruptelam potius juri contrariam & iniquam, de regalibus auctoritatibus nostræ excellentia penitus abolentes &c. Moris quoque erat, ut propinqui homicidam fugitivum, & latitantem ex una provincia in aliam persequerentur, Judices terræ persequentes adfisterent, captumque, ut faidofum, & publice pacis violatorem punirent, aut ad pecuniariam penam solvendam confringerent. Stat. Opitall. art. XXVII. Si quis hominem occiderit, ac ingressu Ecclesiæ juxta consuetudinem antiquitatis observatam per annum integrum arcatur, aliquis in decem marcas maneat iudicibus obligatus. Si vero idem plenam emendam hereditas non potest prestare, captus ipsam hereditas tradatur. Si vero alius eum contumaciter detinuerit, pro eo satisfacere compellatur; Judex vero in cuius territorio detentus fuerit, si confisus fuerit, & ipsum repetere negligat, cæteris iudicibus in viginti marcas maneat obligatus. Item in approbatione statuti. Obftalsb. anno MCCC. LXI. Quicumque commiserit homicidium, & non satisfecerit de Wergildo, si profugando tranferit ad aliam terram, infra terras nostras dictas, & ibidem detentus fuerit, si tunc amici interfecisti conquerantur in terra, ubi homicida detinetur, quod tunc detentor illius homicidæ debet ipsum amovere infra octo dies immediate sequentes, aut solvat pro eo amici interfecisti XL. marcas antiquas, & totidem iudicibus istius districtus. Quod si vero homicida factum negabat, ac legitime purgare se offerebat, ad facramentum dicendum eum juratoribus suis coram iudicibus post 12. 14. vel 40. noctes quæ erant legitima dilationis tempora) admittebatur; ejus formulas vide in forni. Romanis Marculpho additis, formula 30. & 31. Si vero factum tam evidens esset, ut negare non posset, ad transactionem sapius descendebant in iudicio, ejusque compositionis, & securitatis noticiam, ut vocant, parentes, & propinqui interfecisti homicidæ tradebant, cuius formulæ extant in formulis Antiquis Marculpho additis, form. 7. & 8. ad quas lectorem remittimus.

perius, inimicitias propinquorum occisi patiat.

IX. Si litus de nobili homine eodem fecere fuerit incriminatus, juret medietate majori sacramento, quamlibet de nobili jurare debeat. Aut si negare non potuerit, & homicida defuerit, omnia ut superius de aliis personis scripta sunt, impleat; quod si de libero idem scelus ei imputetur, medietate majori sacramento juret, quod si liber de libero jurare debeat: aut si negare non potuerit, & homicida profugerit, tertiam portionem leudis componat, & omnia, ut superius dicta sunt, implere compellatur.

X. Si de lito fuerit incriminatus, sua quarta manu sacramentum perficiat, aut si negaverit, & homicida profugerit, ea, quae superius scripta sunt, per ordinem impleat.

HÆC VVLEMARUS (1) ADDIDIT.

Si quis servum, aut ancillam, caballum, bovem, ovem, vel cujuscunque generis animal, vel quodcunque homo ad usum necessarium in potestate habuerit, arma, vestem, utensilia quælibet, & pecuniam alii ad auferendum exposuerit. Si ille, qui abstulit, patria profugerit, expositor tertiam portionem compositionis exsolvat, aut si negare voluerit, majori vel minori sacramento, pro-

ut qualitas pecuniarum fuerit, se excusare debet. Si qui abstulit non profugit, expositor nec juret, nec solvat, sed tantum inimicitias portet ejus, cujus pecuniam abstulit.

TITULUS III.

De Thibuda (2).

I. Si nobilis furtum quodlibet dicitur perpetrasse, & negare voluerit, cum quinque sacramentalibus juret.

II. Aut si negare non potuerit, quod abstulit, in duplum restituat, & ad partem Regis LXXX. solid. pro freda componat, hoc est, wergildum suum (3).

III. Si liber furti arguatur, & negare voluerit, sua sexta manu, cum æque liberis juret, aut si confessus fuerit, rem, quam abstulit, in duplum restituat, & ad partem Regis pro freda wergildum suum.

IV. Litus conditionem suam per omnia similiter faciat, id est, sexta manu juret, vel, quod abstulit, in duplum restituat, & wergildum suum.

V. Si servus furti reus esse dicatur, dominus ejus in vestimento suo (4) sacramentum pro illo perficiat.

VI. Aut si res grandis erat, in reliquiis juret, servum autem ad judicium Dei in aqua ferventi (5) examinet.

VII.

1 Lindenbr. quam.

2 Lindenbr. sua sexta manu.

3 Addit Herold. & Lindenbr. ad partem Regis pro freda componat.

4 Lindenbr. erit.

(1) *Hæc Vvlemarus.* Ut olim Senatus vel Prætor Romanus rigorem juris civilis, benigna interpretatione moderari, vel ad similes facti species extendere solebat, ut infinitis iuris articulis probari potest, ita Vvlemarus legem hanc de solis hominum traditoribus, vel expositoribus facientem, ad servos, animantia, & generaliter ad res mobiles nova additione extendit. Alias additiones vide infra in Addition. Sapient. ubi de Vvlemaro & Saxmundo sapientibus latius dicemus.

(2) *Thibuda.* Quod passim est hisce legibus animadvertere, vitiosissime Frisica vocabula, ut & aliarum gentium suis quæque legibus, sunt expressa; rescribendum itaque Thiaftha. Hodieque furem thiafth vel thiafth, furtum thiaftha, adpellamus, Belgice Dieff & Dieverth, nam veteres Franci, Frisii, Saxones semper pro d usurpabant, quod etiam nunc Frisii & Angli observant. Nam ubi Belgæ door, dien, dat, dele, deerne, dulden, dingen, pronunciant, majores nostri torch, thi, thal, thisa, thiorne, thulden, thingen cum aspirazione dfferbant, quæque latine sonant, per, ille, hic, quod, famula, pati, litigare. Habeo vetera instrumenta ante annos CC. & CCC. scripta, ubi omnia per th, raro per d effectri invenies, nec aliter pronuciabant, hodieque pronunciant puri puri australes Frisii. Porro poenam quod attinet, non ea apud omnes Germaniz populos eadem fuit. Apud Francos, Sallios, Bojarios, Longobardos pecuniaria fuit, ut ex legibus eorum constat; apud Saxones capitalis fuit L. Saxon. Tit. IV. §. 7. Qui in re qualicumque, vel interdum, vel noctu, trium solidorum pretium furto abstulerit, capite punitur. Apud Ripuarios suspendio punitum fuit. L. Ripuar. tit. LXXXI. Si quis homo propter furtum comprehensus fuerit, & legitime superju-

ratus, & judicio principis pendatus fuerit, vel in quocunque liberti patibulo vitam finerit, omnes res ejus hæredes possideant, excepto quod capitale, & delatura in locum restituant. Frisii præter duplum etiam fredam ad partem Regis solvebant, quod furto etiam pax publicæ violaretur. Hinc Fridericus Imperator tit. de pace tenend. libro secundo Feudi, constituit, ut fur, tanquam publicæ pacis turbator, qui quinque solidos valens, aut plus fuerit furatus, laqueo suspendatur, si minus, scilicet & forcipe excorietur; & tondeatur; nec dubito, quin Imperator legem Ripariam vel aliam similem in animo habuerit, cum illam constitutionem publicaret. Postea etiam apud Frisios receptum fuit, ut fures suspenderentur; vide infra stat. Obfalsb. art. 3. Quid? in simplici furto. Et ad partem Regis LXXX. solid. pro freda LXXX. solidi soluti, cum pro vi, & rapina tantum XII. solidi solverentur. Sic enim infra tit. 8. Si quis rem quamlibet vi rapuerit, in duplum eam restituere compellatur, & pro freda 12. solid. componat, hoc est, 36. denarios. Idem observo in Stat. Obfalsb. art. 3. in furem & spoliatorem eandem poenam statui. Vide quæ ibi dicemus.

(3) *Wergildum suum.* Freda pro Wergildo soluta quasi poenam capitis vel certe manum eo redimens, ut sequentibus §§. Wergildum pro freda ponitur.

(4) *In vestimento suo.* Quod supra monui, pro qualitate delicti, & poenæ, majori vel minori sacramento juratum fuisse, ita qui se suo proprio juramento purgare volebat, vel majore vel minore solemnitate juramentum suum peragebat, de quo latius dicemus tit. XII. de Delictis fervor.

(5) *Aqua ferventi.* Vide ibidem tit. XII. notas nostras.

VII. Quod si servus in iudicio approbatus apparuerit, vel confessus fuerit, quanti res, quae ablata fuerit, aestimabitur, tantum dominus pro servo componat, & servus vapulet, nisi dominus quatuor solidis corium ejus redimere voluerit (1).

VIII. Si quis in furto deprehensus fuerit, & ab ipso, qui eum deprehendit, furti arguatur, & negaverit, jure uterque solus, & ad examinationem serventis aquae iudicio Dei probandus accedat: si ille, qui fur esse dicitur, fuerit convictus, componat weregildum suum ad partem Regis, & manum lx. solid. redimat, & in suplo furti compositionem exfolyat.

IX. Si vero is, qui alium furem interpellavit, falso eum caumniatus est, & in iudicio serventis aquae fuerit convictus, lx. solidis manum suam redimat.

TITULUS IV.

De servo aut iumento alieno occiso.

I. Si quis servum alterius (2) occiderit, componat eum, juxta quod a domino ejus fuerit aestimatus.

II. Similiter equi & boves, oves, caprae, porci, & quicquid mobile in animantibus

ad usum hominum (3) pertinet, usque ad canem (4), ita solvantur, prout fuerint a possessore earum adpretiata.

III. Aut si negaverit, juxta quod iudex dictaverit, juret.

Hoc inter Laubaci & Cinesalam 2.

IV. Canem acceptoricium (5) vel braconem parvum (6), quem barnbraccum vocant, iii. solid. componat.

V. Eum autem, qui lupum occidere solet, duobus solidis 4.

VI. Qui lacerare lupum, & non occidere solet, duobus solidis.

VII. Canem custodem pecoris solido componat.

Trans Laub. canem acceptorem VIII. Barnbraccum XII. custodem pecorum, vel dalmus IV. qui lupum lacerat VIII.

VIII. Illum vero, qui nihil facere solet, sed tantum in curte aut in villa jacet, uno tremisse componat.

TITULUS V.

De hominibus (7), qui sine compositione (8) occidi possunt.

I. Campionem (9), & eum, qui in praedio fuerit occisus, & adulterum (10), et

1 Herold. & Lindenbr. probatus. 2 Herold. & Lindenbr. Cinesalam. 3 Herold. & Lindenbr. II. solid. 4 Herold. & Lindenbr. III. solid. 5 Addit Lindenbr. solid. componat.

(1) Corium ejus redimere voluerit.) Leg. Salic. tit. XLIII. §. 1. Si cujus servus in furto fuerit inculpatus, si talis causa est, unde ingenuus DC. denarios, si faciunt solid. XI. componere debeat, servus super scamnum trusus CXX. itus accipiat. Si vero antequam torquetur, fuerit confessus, & ei cum domino suo convenerit, CXX. denarii, qui faciunt solidos tres, dorsum suum redimat: dominus vero suus capitale restituat. In formulis, Marculpho additis, form. ult. in fine: Et si exinde negligens, vel jactans apparuerit, spondeo me contra vos, ut talem disciplinam supra dorsum meum facere jubebitis, quam super reliquos servos vestros. Adnunciatio Caroli apud Pistas, Cap. XX. ubi de mensurae adulteratione agitur, post alia: Si autem colonus vel servus inde repulatus fuerit, aut iudicio DEI se examinet, aut si inde convictus fuerit, hoc est, ut supra diximus, unde mensuram adulteravit, perdat, insuper & virgis nudo corio vapulet. Fridericus Imperator ult. de pace tenend. scopis excoriare dixit. Romani quoque in servos suos delinquentes, loris & flagellis animadvertebant I. in servorum ro. 2. de Pen.

(2) Si quis servum alterius.) Vide quae notavimus ad Tit. primum de Homicidiis §. 11.

(3) In animantibus ad usum hominum.) Pecudes intelligit. Capite primo Legis Aquilix cautum fuit: Si quis servum, servanos, alienum autem quadrupedem, vel pecudem injuria occiderit, quanti res, si homo pluvium fuerit, tantum eas dare domino damnatus esto; l. 1. r. L. Aquil. pecudum numero sunt, quae gregatim habentur, veluti boves, oves, caprae, iues, equi, muli, asini. l. 65. r. de leg. 3. quas elegantex lex nostra ad usum hominum comparatas esse dicit.

(4) Usque ad canem.) Pecudum appellatio canis non continetur l. 2. r. ad L. Aquil. itaque ad tertium caput L. Aquilix pertinet, ubi de bestiis, & feris disponitur, §. 13. In fin.

de L. Aquil. (5) Acceptoricium.) Alibi acceptorem appellant, id est, custodem, & vindicem leporis capti, ne ab aliis canibus disceptatur.

(6) Braconem parvum.) Canem odorum, qui ex odore lepores, perdices persequitur, quem etiam nunc brac appellamus. Barn veteres parvum dicebant. Hinc barnberich, id est, pusillaninus, facilis ad misericordiam.

(7) De hominibus.) Valde barbare & pene sine sensu haec lex conscripta est: mens legit hae est: Sine compositione, id est, impune occidi possunt, Campio, hostis in praedio, adulter, fur, incendiarius, Templi effractor, & mater, quae infantem ab utero sublatum enecat.

(8) Sine compositione.) Sine poena filio, vel heredibus, & propinquis occisi praestanda.

(9) Campionem.) Campio jure feudali dicitur, qui pro alterius innocentia seu crimine purgando duellum suscipit, & cum adversario in campum pugnae causa descendit. Infra tit. XIV. de homine in turba occiso §. 7. In hac tamen contentione licet unicuique pro se campionem mercede conducere, si eum invenire potuerit, Nonnunquam & ipsi, qui criminis alicuius suspecti erant, in campum descendebant. Ibidem §. 5. Prodat hominem, quem voluerit, & juret, quod illi homo homicidii, de quo ego interpellatus sum, reus est, tenens eum per oram sagi sui. Ille autem si hoc sacramentum negare voluerit, juret, & contra ipsum cum armis suis in campum procedat. Campum appellabant circum in campo locoque publico, tabulatis, pallisque circum septum, quem certaturi intrabant, a iudicibus introducti, in quorum praesentia jurabant, quique arma inspiciebant utriusque, an legitima, & secundum formam conscriptam essent. Reliqua solemnia, quae campionibus erant observanda, vide in Codice juris Frisici pag. 24. 25. 26. 27. 28.

(10) Adulterum.) Non quemvis, sed eum, qui.

& furem, si in fossa, qua domum alterius effodere conatur, fuerit repertus, & eum, qui domum alterius incendere volens, facem manu tenet (1), ita ut ignis totum vel parietem domus tangat: qui fanum effregit (2), et infans ab utero (3) sublatus, et enecatus a matre.

II. Et si hoc quaelibet femina fecerit, leudem suam Regi componat, & si negarit, cum v. juret.

TITULUS VI.

De conjugii ignoratis.

I. Si libera femina lito nupserit, (4) nesciens eum litum esse, & ille postea de capite suo, eo quod litus sit, fuerit calumniatus (5); si illa sua sexta manu jurare poterit, quod postquam eum litum esse rescivit, cum eo non concumberet, ipsa

libera permaneat, & filii, quos procreavit.

II. Si vero jurare non possit, in compositionem mariti (6) sui una cum filiis suis transeat.

TITULUS VII.

De Brand.

I. Si quis domum alterius incenderit, ipsam domum, & quicquid in ea concrematum est, in duplo componat (7).

II. Si autem dominum domus flammis ex ipsa domo (8) egredi compulit, & egressum occidit, componat eum novies, cujuscumque fuerit conditionis, tve nobilis, five liber, five litus sit. Hac constitutio ex edito Regis (9) processit.

Trans Laubaci in fredam novies componit weregildum suum.

T 1.

1 Lindenbr. & infansem ab utero matris sublatus enecat.

2 Lindenbr. concubet.

qui a patre, fratre, curatore, marito, in cuius potestate fuerit mulier vel puella, in flagranti crimine deprehensus fuerit; aliquo convictus, vel confessus legibus puniendus.

(1) *fanum manu tenet.* Vide jus Prificum Lanabrecht XXIV.

(2) *Fanum effregit.* Vide jus synodale Prificum.

(3) *Infans ab utero.* Videtur illud crimen apud Germanos, nondum Christi fide imbutos, non infrequens fuisse. Equidem suspicor non simpliciter necasse, sed potius diis suis immolasse, cum dicat lex de infante ab utero sublato, id est, ut ego interpretor, adhuc a matre rubente, quique materna ubera nondum fuxerit. Nam ex vita divi Ludgeri constat, Gentiles ejusmodi infantes diis obtulisse, antequam lac fugerent, vel mansum ederent; sed ipsa verba ex capite sexto adscribemus.

(4) *Memorata Liafburg, cum nata esset, habebat aviam gentilem, matrem videlicet patris sui, avunculam omnino fidei catholice, que nuntiata in favorem conversa, eo quod pre-nominata conjux filium tantum genuisset, & filium viventem non haberet, nisi litorem, qui raperent eandem filiam, tunc natam, de sinu matris & necarent, priusquam lac fugeret matris; quia sic mos erat paganorum, ut, si filium, aut filiam decare voluissent, absque cibo terreno necarentur.*

(5) *Deinde capite septimo. In hac igitur collustatione mirabili, juxta misericordiam Domini dispositionem, supervenit vicina mulier, & misericordia mota eripuit puellam de manu presati mancipii, cucurritque cum ea ad domum suam, & claudens post se ostium, pervenit ad cubiculum, in quo erat mel, & mist ex nelle illo in os juvenule, que statim sorbuit illud. Venerunt interea predicti carnifices, juxta dominice sue expecturi: dominabatur enim illa suribunda in tota domo filii sui. Mulier asem, que infantem raperat, occurrit litioribus, dixitque mel comedisse puellam, & simul ostendit eum illam adhuc labia sua tingentem, & propter hoc illicitum erat juxta morem gentium illum necare. Abominabilis sed notabilis ritus ad hunc locum.*

(6) *Si libera femina lito nupserit.* Itaque femina, si sciens volensque liti, (de cujus conditione supra diximus, & infra dicemus), nuptias secuta fuerit, in mariti conditionem transibat, quod etiam jure civili ex S. Consulto Claudiano obtinuit. Ulpianus Instit. tit. 11. §. 11. *Maxima capitis diminutio est, per quam*

civitas, & libertas amittitur, veluti cum in censu aliquis venierit, aut cum mulier alieno servo se junxerit, denunciat domino, & ancilla facta fuerit, ex S. Consulto Claudiano. Tertull. ad Uxorem. *Nome insuper censuerunt servituti vindicandas, que cum alieno servo possiditorum denunciationem in consuetudine perseverarent?* quod deinde in muliere a Justiniano Imp. sublatum est. C. de Senat. Consulto Claud. toll.

(7) *Fuerit calumniatus.* Calumniari pro accusare posteriori seculo usurpatum, calumnia quocumque actio dicta fuit. Infra tit. XI. §. 2. *Si litus semet ipsum propria pecunia a domino suo redemerit, & unum, vel duos, vel tres, vel quotlibet annos in libertate vixerit, & iterum a domino, de capitis sui conditione fuerit calumniatus.* Et §. 3. *Si aut calumniator, aut ille, cui calumnia illata est, se solum ad sacramenti mysterium perscrutandum protulerit.* Formul. veterib. capite septimo: *Et si fuerit aut ego ipse, vel ullus de heredibus meis, vel quilibet persona, que contra hanc precariam aliquam calumniam, vel repetitionem, aut contemptum generare presumpserit.* Item capite decimo: *Et quod fieri non credo, si fuerit illa quilibet persona, que contra hanc venditionem, quam ego mea spontanea voluntate fieri rogavi, aut qui contra eam aliquid agere, vel calumniam generare conaverit.* Et alibi centies. Hinc Gallicum calange, & calanger, actio, accusatio, accusare.

(8) *In compositionem mariti.* Lege conditionem mariti.

(9) *In duplo componat.* Jure Saxonum capitale fuit. L. Sax. tit. v. §. 2. *Qui domum alterius, vel hostium, vel interdum suo tantum consilio, volens incendere, capite puniatur.* Deinde, etiam poena exasperata. Stat. Obstab. Art. 3. *Incedarii nocturni cremantur, divini damnum incendiarii puniuntur, & in poena viginti marcam iudicibus mandant obligari.* Jure civili quoque incendiarium cremantur; l. 9. de Incend. l. 28. §. 12. de poenis.

(10) *Flammis ex ipsa domo.* Nostrates Moord Brand appellat, cujus atrocissimi criminis exempla in annalibus nimirum quam saepe occurrunt.

(11) *Ex edito Regis.* Francorum puta, nam que processit lex, antiqua & Frisica fuit.

LEX FRISIONUM.

TITULUS VIII.

De Notnumfii (1).

I. SI quis rem quamlibet vi rapuerit, in duplum eam restituere compellatur, & pro freda solid. xii. componat, hoc est, xxxvi. denarios.

Trans Laubaci in simplio componat.
II. Et pro freda weregildum suum.

TITULUS IX.

De Farlegani (2).

I. SI femina qualibet homini cuilibet fornicando se miscuerit, componat ad

partem regis weregildum suum. Hoc nobilis & libera faciant.

II. Lira vero ad partem domini sui.

III. Si vero ancilla & virgo erat (3), cum qua quislibet homo moechatus est, componatis, qui eam violavit, domino ejus solidos iv. hoc est denarios xii.

IV. Si autem ab alio (4) prius fuit constuprata, solidos iii.

V. Si vero tertius hic erat, qui tunc eam violavit, duos solidos.

VI. Si vero quartus, solidum unum.

VII. Si quintus, tremissem unum, & quotcumque postea accesserint, tremissem unum tantum componant, id est, culpabilis tremissem.

VIII.

* Lindenbr. ab aliquo.

(1) Notnumfii. Vix intelligo, nisi ex textu legis vim seu violentam rapinam interpretemur, quasi need nimmers, nam need Frisice vim significat. Etiam Sebaccraek dicitur, in jure Frisico tit. van Sebaccraef. Dit is en Sebaccraef. Wiso farat onbradis mey onriuchter wald ti ena standara bufa, enda dir binima tha loeden biara goed, dir bia schoulden dat liiff mey veda, en biara sela van veda, so bringt hy bim salm inda schakeva rauwa, enda in biarra riocht. Ieff hy dir tho bradat wirbt dat hy mita fia beta schil, so schil hui ewre sbot beta, enda da alder bagfira freda twisald beta, als da looda wilkaret habbat. Id est: Hoc est Sebaccraef. Si quis inconsulto, & injussus ad domi stadium aliusque profectus, atque ibi hominibus bona sua rapit, de quibus corpus alere & animae consulere deberent, seipsum in sebaccraef crimen, ejusque panam committit. Si eo inducatur, ut pecuniam componere debeat, in duplum componat, & supremam fredam in duplum solvat, ut iudices statuerunt. Debuisset hic titulus sequi titulum de furtis.

(2) De Farlegani. Vix esset ariolari huius tituli significationem, nisi textus ipse de adulteriis, & stuprationibus agi indicaret; referendum itaque de Horlegani, id est, Doerlegani, ad verbum, de Concubinis; hinc concubina bilergerse, & doctissimus Kilianus in suo Etymologico adnotavit, bilerger apud veteres concubinium, id est, foetoritatem denotasse. De Veterum Germanorum pudicitia ita Tacitus de morib. Germ. cap. XIX. Paucissima in tam numerosa gente adulteria, quorum paena praesens, & maritis permissa. Accisis crinibus nudatam coram propinquis expellit domo maritus, ac per omnem vicum verberare agit; pudicitiae enim pudicitia nulla venia, non forma, non aetate, non opibus maritum inveniens: nemo enim illic vitia videt, nec corrumpere, & corrupti saeculum vocatur. Divus Bonifacius, Frisiorum Apostolus, & Martyr, Epistola ad Ethelbaldum Regem Anglorum: In antiqua Saxonia, ubi nulla Christi cognitio, si virgo in materna domo, vel maritata sub conjugio adulterata sit, manu propria strangulatam cremant, aut cingulo tenuis vestibus abscessis flagellant eam castrae matronae, & de villa in villam missae occurrunt novae flagellantes, & custellis pungunt, donec interimant. In veteri nostro jure Frisico: Wersome een Brouwe vroeghet, dat hie en Erboer den halbe, so aegbe her voormond tho sickeren, isf hyse sickert, vrbrecht her de va ludena, so werts her voormond al scheldich, so aegb dy voormond dinc ker, bor hyse silla, so hyse banda mit twird, deersa onder ginga, dose dat asse begingb, so hyja tho hem nima, enda hiasf

sickeria neller, so schilma om da sonde da bemscheed ontsaen, enda da bon beta mey ty en izechtlich schillinge. Id est: Ubi mulierem accusamus, quod adulterium commiserit, is, in cuius potestate est, eam purgare tenetur; si eam purget, id est, purgare suscipiat, & sacramenta deficient, ei, in cuius potestate est, tenetur, eique optio datur, an ipsam excoire, an gladio, sub quo domum (sponsi intellige) intrabat, ferire velit. Si ipsam ad se recipere, nec purgare velit, propter peccatum, poenitentia causa peregrinetur, & banum solvat tribus & sexaginta solidis. Ubi notandus vetus & solemnissimus ritus, quo uxor, vel sponsa, domum mariti vel sponsi solebat intrare. Quod vero filii excoire interpretati sumus, non eam habet significationem, quod cutem totam detrahendi, sed cadendi, & flagellis corum tergoris rumpendi, potestatem habuerit. Nam slinge veteribus flagellum fuit, sive flagellare. Vide Lips Centuria III. ad Belgas Epist. 44. Præterea notandus hic vetus & solemnissimus ritus sponsum domum mariti deducendi. Siquidem ipso nuptiarum die sponsa longo virginum, juvenumque comitata, tum multo auro, argenteoque onerata magis, quam ornata, passis capillis, corona regimta, ad templum deducebatur; vir, qua ibat, facibus, ignibusque stramentis collucebat, fiebatque ea deductio more Romano, noctu. Stabat ad fores templi presbyter, vel vicarius ejus, qui adprehensa sponsa manu, eam ad atam deducebat, ubi ipse sponsus cum suis paranymphis ad sinistram sponse adians, solemnissimum ritum jungebatur. Quo peracto, ad domum sponsi deducebatur eadem pompa, ubi cum pervenisset, ex sponsi propinquis aliquis ante limen scopas projiciebat, quas ipsa sponsa omnis, & malefici averruncandi ergo, transire moris erat. Limen transitura alius ex vicinis, vel propinquis sponsi, gladio evaginato, quem janua transversum prætendebat, ingressum impediabat sponse, multo conatu irrumperet conantis, nec admittebatur, nisi munusculo aliquo quasi mitigasset. Quo ritu sponsa, pudicitiam & castitatem viro servaret integram, monebatur: quod si eam profutisset, marito jus erat, de adultera, ipso gladio, sub quo mariti domum intrarat, quemque Aestwird, id est, gladium supradictum vocabant, supplicium sumere, id supra dicta lex indicat.

(3) Ancilla & virgo erat. Etiam ancilla virgini stuprum inferri dicitur sure civili.

(4) Si autem ab alio. Id est, si alter prior pudorem ejus imminerit, ut jam amplius virgo non sit, pena domino præstanda quocumque

VIII. Si quis puellam virginem rapuerit, & violatam demiserit (1), componat ei Weregildum ejus, siue nobilis siue libera fuerit ad satisfactionem, & ad partem Regis similiter.

IX. Tertium Weregildum patri, siue tutori puellæ.

X. Si vero puella lita fuerit, satisfaciat ei similiter solutione Weregildi sui, & domino ejus decem solidos componat.

XI. Si liberam feminam extra voluntatem parentum ejus, vel eorum (2) qui potestatem ejus habent, uxorem duxerit, componat tutori ejus solid. xx. id est denarios lx.

XII. Si autem nobilis erat femina, sol. xxx.

XIII. Si lita fuerit, solid. x. domino ejus persolvere cogatur.

Inter *Laubachi* & *Wisavam fluvium talis est consuetudo.*

XIV. Si nobilis seu liber (3) libero vi aliquid abstulerit, aut ipsum, aut aliud simile in locum restituat, & xxiv. solid.

pro facti scelere componat, & Weregildum suum ad partem Regis cogatur exsolvere.

XV. Si autem nobilis vel liber nobili vi aliquid abstulerit, medietate majori compositione facinus cogatur emendare, & Weregildum suum, ut superius, ad partem Regis exsolvat.

XVI. Inter litos vis facta, medietate minori compositione solvenda est. Insuper Weregildum suum ad partem regis.

XVII. Si servus vi aliquid sustulit, dominus ejus pro illo quantitatem rei sublatae componat, ac si ipse sustulisset, & pro Weregildo servi iv. solid. hoc est, denarios xii. ad partem Regis componat.

TITULUS X.

De testibus.

I. SI quis homo super reliquiis sanctorum falsum sacramentum juraverit (4), ad partem Regis Weregildum suum componat, & alio Weregildo manum suam redimat,

¹ Lindubr, minoris compositionis.

² Lindubr sublaram.

que minuebatur, ut & seq. §§. constituitur, quia ancilla violata non tanti pieti est, quanti virgo, l. ii. s. 3. r. de Act. Empt. Quid si sæpius quam quinquies coitus admiserit? cessasse poenam, & pro ea, quæ passim sui copiam faceret, habitam existimo. Vide infra tit. XIII.

(1) Si quis puellam virginem rapuerit, & violatam demiserit. Fuit itaque raptus virginum capitalis, quod Weregildo suo redimere poterant, epque triplici, ad partem virginis, & ad partem tutoris, ut loquebantur, L. Sax. Tit. VI. s. 1. & 2. Qui feminam ab alio desponsatam rapuerit, CCC. sol. patri puellæ, CCC. sponso componat, & insuper CCC. solidis emat eam, & si cum matre eam in via rapuerit, etiam & matri CCC. solidis componat. Veteri jure Frisco, art. 40. de uxore alterius raptâ. Hi is riebti, wharsona en wiiff ancedanmpt, ende dat clagiet da frana, so schinna her volgia metta Aelga tida so del thet ho binna is, enda frana schil her fregia. hofe dir kome, bor wilens so onwillens: bockeva hia dm quet, so schil hia inda frana wald wessa tra nachta, iruch da need derma aldiv clagiet. Dis tredde dyis aegse di frana, anda wessit te bringhen, ende tue sterven te setten, her willa tho barten. Byda ene stowe stania heva Wegon, ende by da ora herman Jess hia volda man geet, so brucksa des manas mit willa, om dat hia heva ledena wald aegb. Jess hia tida me gen geet, so schil hia tweda jelda, en brand en breck tielda, ende tachtentich pond heren en lieden jacn. Id est: Juris est: Ubi femina vi rapitur, & ad Franam questus deferatur, sequentur eam cum Aelga ad fundum vel domum, in qua moratur, & Frana ipsam interrogabit, quomodo illuc venerit, volens, an invita. Quodcumque responderit, tribus noctibus in potestate Franæ erit, propter raptus accusationem. Tertio die Frana ipsam ad iudicium producet, duosque palos terre infiget, & mulieri liberam optionem dabit, ad ænum consistent mulieris propinqui, ad alterum maritus, puta raptor ipsius. Si ad maritum, sui raptorem se receperit, utatur ipsa volente, quia membrorum suorum potestatem habet. Quodsi ad propinquos accesserit, ipsam duplici Weregildo componat, incendium & ef-

fracturam luat domino, id est, Regi, & iudicibus LXXX. libras solvat. Frane, siue ut Saxones, Frone, apud veteres, hominem sapientem, juris peritum, siue virum præcipuum, & proprie iudicem vicarium appellabant, qui res viæ sui curabat, delinquentes apprehendebat, inter vicanos de rebus minimis jus dicebat, tum etiam partes ad iudicium citabat, ut passim ex jure veteri Frisco probari potest. Aegse vero iudex erat ordinarius in causis civilibus, quem Germani *Schuldarysch* vocabant, nos *Schoet* dicimus, quasi debitorum exactor, vel cujus auctoritate debita exigebantur. Verum apud Frisos diversi iudices erant, siquidem *Aelgba*, ut modo dixi, de causis civilibus & pecuniariis jus dicebat, *Schout*, siue *Schelte*, ex parte Regis vel Comitum penas exigebat, & de criminibus cognoscebat: hinc frequenter injure nostro *Aelgba drem*, & *Schelte ban*, id est, *Aelgbae sententia*, *Scheltionis bannum* seu poena.

(2) Parentum ejus, vel eorum. Apud veteres Germanos femine in perpetua tutela erant, maritorum uxores, patris puellæ, vel patris defuncto, fratris, patris, vel alterius propinqui, quod Mundium seu Mundiburdium dicebant. L. Longobard. tit. LXXXIII. Nulli mulieri liberæ, sub regni nostri ditione, legibus Longobardorum vivere, liceat in suæ potestatis arbitrium, id est, *Selbmdiu* vivere, & semper sub potestate virorum, aut certe Regis debeat permanere. *Burchardus* ex penitentiali Romano: *Rapuit uxorem suam, & vi sine voluntate mulieris vel parentum, in quorum Mundiburdio tenebatur, illam adduxit*. Ex eodem jure etiam nunc in Hollanda, Geldria, Transilvania obtinet, nihil in iudicio sine curatore ad actum illum dato mulieres agere posse. Sed alibi latius dicemus.

(3) Si nobilis, seu liber. Pertinent sequentia ad finem tituli, proprie ad tit. præcedentem *De Notumfisi*, & transposita esse existimo, ut multa sunt in hoc libello, multa, laxata, & non suo loco posita.

(4) De poena eorum, qui in reliquiis Sanctorum pejerarunt. Mortis erat apud veteres, juramenta præstati in causis magni momenti, in locis sacris, vel ad reliquiis Martyrum, un-

mar, de conjuratoribus ejus unusquisque Werigildum suum persolvat.

TITULUS XI.

De lito (1).

I. SI liber homo spontanea voluntate, vel forte necessitate coactus (2) nobili seu libero, seu etiam lito in personam & in servitium liti se subdiderit, & postea se hoc fecisse negare voluerit, dicat ille, qui eum pro lito habere visus est: *Aut ego te nunc conjuratoribus meis sex, vel septem, vel decem, vel duodecim, vel etiam viginti, sacramento meo mihi litum faciam, vel tu cum tuis conjuratoribus de mea potestate te debes excusare.* Si ille tunc jurare velit; juret, & servitute liberetur. Si autem jurare noluierit, ille, qui eum possidere, videbatur, juret, sicut condixit, & habeat illum, sicut ceteros litos suos.

II. Si litus semetipsum propria pecunia a domino suo redemerit (3), & unum, vel duos, vel tres, vel quotlibet annos in libertate vixerit, & iterum a domino de capitis sui conditione fuerit calumniatus, dicente ipsi domino: *Non te redemisti, nec*

Tom. III.

^a Herold. & Lindenbr. cum.

^a Lindenbr. quanti.

ego te libertate donavi; Respondeat ille: Aut tu cum juratoribus tuis sex, vel duodecim, vel viginti, vel etiam, si triginta dicere voluerit, me tibi sacramento tuo ad servitum acquirere; aut me cum meis juratoribus tantis, vel tantis ab hac calumnia liberare permittit. Si ille qui dominus ejus fuerat cum totidem hominibus, quorum ei propositi sunt, jurare velit, conquirat eum sibi ad servitum; sin autem, juret alter, & in libertate permaneat.

III. Si autem calumniator, aut ille, cui calumnia irrogata est, se solum ad sacramenti mysterium perficiendum protulerit, & dixerit: *Ego solus jurare volo, tu, si audes, nega sacramentum meum, & armis mecum contende.* Faciant etiam illud, si hoc eis ita placuerit, juret unus, & alius neget, & in campum exeant. Hoc & superioris capitulo constitutum est.

TITULUS XII.

De delicto servorum.

I. SI servus rem magnam quamlibet furasse dicatur, vel noxam grandem perpetrasse (4), dominus ejus in reliquiis

B fan-

unde & Sacramenta dicebantur, & testes sacramentales, ut supra monebamus. Gregor. Turonens. lib. IV. cap. XLVI. *Requiris hominem Ursium nomine, quem ad altare clam adducam, jurare fecit, & dicere: Per hunc locum sanctum, & reliquias Martyrum beatorum.* Idem lib. X. cap. XXXII. *Si, inquit, est innocua, super tumulum hoc beati Dionysii Martyris sacramenti adfirma.* Formula ejus juramenti frequenter occurrit apud Marculphum, & form. veteribus in hac verba: *Hic juro per hunc locum sanctum, & Deum altissimum, & virtutem Sancti illius.* Veteres Frisii dicebant: *op da hologna witen; & in Drentia, Transilvania, & alibi frequenter auditur: Dat wil ik wel ten billigen sweeren.* Si quis ita pejerasset, duplici Wergildo componebat, uno ad partem Regis, altero pro manus redemptione, dextrae scilicet, qua pejeraverat. Sed acriter reprehenditur hic abusus Synodi Meldensis cap. XXXIX. *Tantum hoc malum est, ut ad sanctuarium Martyrum, ubi diversorum agnoscuntur sanantur, ibi perjuri, licet manifeste interdum venari non videantur, jussu DEI judicio arreplantur a demonibus.*

(1) De lito. De conditione litorum supra prolixè diximus, probavimusque, fuisse servos colonarios, sive adscriptitios, fundi vel praeii, quod ex praescripto domini colebant, sub certo servitio, & annui census modo, aliosque originarios fuisse, alios, qui sponte sua se servituti ipsi obnoxios reddiderant. Fuerunt isti ab ultima antiquitate per universam Germaniam parvi, ut ex Tacito probavimus, & Sossino intelligi puto, libro IV. ubi de Valentiano Casare, Germanorum agricolas ad bellum evocante, sic scribit: *Quapropter maxima juvenum multitudine, sum de Barbaris Rheni acolis, sum de subjectarum Romano imperio gentium agricolis collecta, numerisque militaribus adscripta, sic eos bellicis in rebus exercuit, ut metu exercitationis, & experientia militum totos novem annos nemo Transrhodanorum subjecta Romanis oppida vexaret.* Hi ipsi sunt, qui in Notitia Imperii occidentalis laeti adpel-

lantur, & per provincias dispersi, sub praesentibus suis militabant: inter quos censetur, laeti Batavi, laeti Suevi, laeti Franci, & caetera. Laetos Romani vocabant, quos Germani litos, laitos, lassos, lessos a relinquendo, quod agris colendis relinquerebant, unde & heristilium, crimen exercitus relicti, vel quod postremi & minimi essent. In veteri glossario *Letiston, Noctitia, & litici*, parvi. *Judicet lector.*

(2) Spontanea voluntate, vel forte necessitate coactus. Solebant apud veteres Germanos seipsum vendere, perditum nimirum alearios, qui saepe uno jactu libertatis suae periculum subibant. Tacitus de Mor. Germ. *Alcam (quod mirere) Jobit inter seris exercent, tanta lucranda pendendique temeritate, ut, cum omnia defecerunt, extremo & novissimo jactu de libertate & de corpore contendant.* Vitium voluntariam servitutem adit, quamvis junior, quamvis robustior, alligari se, & venire patitur. Forsitan ab eo fluxit, ut & aliis ex causis seipsum venderent. Spontanea venditionis formula in form. Veter. form. X. *Domino semper meo illi, ego ille. Placuit mihi, ut statum ingenutatis meae in vestrum deberem obnoxiare servitium, quod ita & feci. Unde accepti a te pretium, in quo mihi bene complacuit, solid. tantos, ita ut ab hodierno die, quidquid de me servo tuo, sicut & de reliquis mancipiis tuis facere volueris, a die praesenti liberam habeas potestatem.* Necessarie vel coacte venditionis formula extat ibidem form. 44. *Dum & omnibus habetur percognitum, qualiter ego minime habeo, unde me pascere vel vestire debeam, ideo petii pietatis vestrae, & mihi decrevit voluntas, ut me tam de victu, quam de vestimento, juxta quod vobis servire, & promereri potuero, adjuvare vel consulere debeas.* Et dum ego in caput advicero, ingenulli ordine, tibi servitium vel obsequium impendere debeam.

(3) A domino suo redemerit. Vide formulas veteres, form. 2. 3. 4. 5.

(4) Vel noxam grandem perpetrasse. Vide tit. III. de Thiubda §. 5. & 6. & quae ibidem notavimus.

sanctorum pro hac re jurare debet.

II. Si vero de minoribus furtis & noxiis a servo perpetratis fuerit interpellatus, in vestimento vel pecunia jurare poterit (1).

TITULUS XIII.

De stupro ancillarum.

I. **Q**ui cum ancilla alterius, quæ nec mulgere, nec molere solet (2), quam bortmagad vocant, mœchatus fuerit, solid. XII. multam domino ejus cogatur exsolvere.

TITULUS XIV.

De homine in turba occiso (3).

I. **S**i homo quislibet in seditione aut in turba populi fuerit interfectus, nec

homicida poterit inveniri propter multitudinem eorum, qui aderant, licet ei, qui compositionem ipsius querere vult, de homicidio usque ad septem homines (4) interpellare, & unicuique eorum crimen homicidii obicere, & debet unusquisque eorum sua duodecima manu objecti criminis se purificare sacramento. Tunc ducendi sunt ad basilicam, & sortes super altare mittendi, vel si juxta Ecclesiam fieri non poterit, super reliquias sanctorum. Quæ sortes tales esse debent: Duo tali, de virga præcisæ, quos tenos vocant (5), quorum unus signo crucis ignoscatur (6): alius purus dimitritur, & lana munda obvoluti, super altare seu reliquias mittuntur, & presbyter si adfuerit, vel si presbyter deest, puer quilibet innocens, unum de ipsis fortibus de altari tollere debet, & interim Deus exorandus,

1 Liedabr. &c.

2 Lindenbr. mittende.

3 Herold. insatur.

(1) In vestimento vel pecunia jurare poterit. Pro criminis gravitate, & persone committentis statu, purgationes majores vel minores requirebantur. In gravissimis delictis, duello, vel ferro candenti locus erat, in minoribus sacramenta ad reliquias Martyrum, in minimis foliis se purgantem juramentum requisitum. In vestimento jurare, fuisse existimo, ut jurans oram vestis ejus, cui se purgabat, vel alterius testis, vel sui ipsius apprehendens, solemniter juramento se, vel servum suum purgaret. Infra in additionibus Sapientum Tit. III. §. 49. *Licet ei, qui vulneratus est, sua solius manu sacramentum peragere, quod tot vulnera uno litu ei fuissent illata.* Item tit. IV. §. 1. *Ter quater solidis componat, aut si negaverit, solus juret in manu proximi.* Supra de Thiubda tit. III. §. 5. *Si servus furti reus esse dicatur, dominus ejus in vestimento suo sacramentum pro illo perficiat.* In pecunia vero jurabant ita, ut prolato numero solido, vel denario, in quo vultus Regis, vel crux effigata, ei manum imponeret, atque ita, quasi teste Rege, vel cruce juraret. Extat in jure nostro Frisco arr. LXXXI. alia jurandi forma, seu ritus solemniter, quem adscribere non gravabor. *Dit is dio richte Boedel eed, di da iena schwarra sebil, der kamer en katen wawada, so aegh by op tho nimen mit siner winstera hand sine winstera bara, ende der op tho lidfena tween fingeren mit sijn sora band, en schwarra dan.* Hoc est legitimum juramentum ejus, qui in domo mortuaria cameras & clavens custodit. Tollat sinistra manu sinistros capillos, eisque imponat dextræ manus duos digitos, atque ita juret. Qui mos jurandi, cum apud majores nostros esset frequentissimus, & sanctissimus haberetur, pro verbo locum dedit vicinis & finitimis populis, tum demum Friso credendum, si manu capillos apprehendisset, atque ita sacratissimo juramento fidem alteri adstrinxisset. Per arma quoque jurabant, de quo Almonius lib. IV. cap. Pactum inter Francos & Saxones, *sacramento super arma, ut eis mos erat, jurantibus, firmatum est.* Formulæ veteribus form. XXX. *Ideo etenim, dum sic veritas comprobatur, jam dictus ille, adprehensam manum, vel arma judicis prædicit, sicut mos est, apud homines XII. manu sua terdecima, distractus, vel juratus dixit.*

(2) Nec mulgere, nec molere solet. Rusticanas ancillas intelligit, quarum ministerium consistebat in pecoribus mulgendis, lacte &

caseis conficiendis, tum frumento molendo, panibusque pro rusticana familia pinfendis. Bortmagad quæ fuerit, non adæquor, nisi bertmagad legamus, quæ in interiori domo pro domino, & familia, focum & stratum procurabat, quæ majoris pretii videatur fuisse, cum stuprum ejus XII. solidi. rusticane IV. solidis componeretur. Sed vereor, ne hic quoque titulus interpolatus sit.

(3) De homine in turba occiso. Hoc capite tres modi explorandi homicidii in turba commissi proponuntur. Primus est per sortis examinationem inter Laubachum & Flehum, quæ hodie proprie Frisia, in *Dostergaam, Westergaam,* & septem Sylvas distributa, olim observatus, & antiquissimus, quem sic describit Tacitus, de Morib. Germ. cap. X. *Sortium consuetudo simplex. Virgam frugiferæ arbori decissam in surculos amputant, eosque notis quibusdam discretos super candidam vestem temere, ac fortuito spargunt. Mox si publice consulatur, Sacerdos cœcitate, si privatim, ipse paterfamilias precatus Deos, cœlumque suspiciens, ter singulos tollit, sublatis secundum impressam ante notam interpretatur. Si prohibuerunt, nulla de eadem re in eundem diem consultatio. Sin permissum, auspicio sacris initiati sumus, tentata quidem sortium consuetudo, sed crux alique ritus Christiani adhibiti, & mutati.*

(4) Usque ad septem homines. Vide infra §. 3. Sed quamvis viginti, vel etiam triginta fuerint, non tamen amplius quam septem interpellandi sunt. L. Sal. tit. XLVI. de Homicid. in conv. fact. §. 2. *Si vero in illo plus quam septem fuerint, non omnes teneantur obnoxii, sed quibus fuerit imputatum, illi secundum legem componant.*

(5) De virga præcisæ, quos tenos vocant. Mallem: de virga præcisæ, quam tenam vocant. Tien etiam nunc vimendicitur, ex quibus corbes fiunt.

(6) Signo crucis ignoscatur. Leg. dignoscatur. Putat doctiss. Bignonius ad form. Ver. Marculpho addit, hic describi formam purgationis per crucem, sed fallitur. Siquidem iudicium crucis ita peragebatur, ut partes coram iudicio vententes, post accusationem & negationem hinc inde (Frissi *sechtwird*, & *Deckwird* dicebant) interpositam, ad crucem stare per XLII. notes jubentur, & qui persistisset, victor, qui cessisset, victus habebatur. Ejus ritus ita describitur form. lib. post form.

si illi septem, qui de homicidio commisso juraverunt, verum jurassent, evidenti signo ostendat. Si illum, qui cruce signatus est, sustulerit, innocentes erunt, qui juraverunt; si vero alterum sustulit, tunc unusquisque illorum septem, faciat suam sortem, id est, tenem de virga, & signet signo suo, ut eum tam ille, quam ceteri, qui circumstant, cognoscere possint, & obvolvant lana munda, & altari seu reliquiis imponantur, & presbyter si adfuerit, si vero non, ut superius, puer innocens unumquemque illorum singillatim de altari tollat, & ei, qui suam sortem esse cognoverit, rogat. Cujus sortem extremam esse contigerit, ille homicidii compositionem persolvere cogatur, ceteris, quorum sortes prius levatae sunt, absolutis.

II. Si autem in prima duarum sortium missione illam, quae crucis signo notata est, sustulerit, innocentes erunt, sicut praediximus, septem, qui juraverunt, & ille, si velit, alios de eodem homicidio interpellat, & quicumque interpellatus fuerit, sua duodecima manu perfectioris sacramento se debet excusare, & in hoc interpellatori sufficiat; nec ulterius ad sortem quemlibet compellere potest.

Hec lex inter Laubachi & Flebun custoditur; ceterum inter Flebun & Sincfalum fluvium pro hujusmodi causa talis est consuetudo.

III. Is, qui compositionem homicidii quaerit, in reliquiis sanctorum juret, se non a-

Tom. III.

lium de hac re interpellatum, nisi eos, qui ei ipsius homicidii suspecti sunt, & tunc unum vel duos, vel etiam tres aut quatuor, vel quotlibet fuerint, qui eum, qui occisus est, vulneraverunt, de homicidio interpellat. Sed quamvis viginti vel etiam triginta fuerint, non tamen amplius, quam septem interpellandi sunt, & unusquisque eorum, qui interpellatus est, sua duodecima manu juret, & se post sacramentum judicio Dei examinandum, ferventi aqua innocentem ostendat. Qui primus juravit, primus ad iudicium exeat, & sic per ordinem, cum iudicio probatus inventus fuerit, compositionem homicidii persolvat, & ad partem regis bis Wergildum suum. Ceteri conjuratores, sicut superius de perjuris dictum est.

De eadem re, inter Laubachi & Wislarum fluvium talis est consuetudo.

IV. Ille, qui compositionem homicidii quaerit, unum hominem interpellat, homicidam eum proximi sui vocans, & eum leudem occisi debet persolvere; & ille, si responderit, & dixerit, se velle cum conjuratoribus suis sacramento se purgare, dicat ille, qui homicidam eum interpellavit, se in placito publico eum interpellare velle, et ita faciat, interpellat eum in placito coram iudicibus, & ille, qui interpellatus est, si negare non poterit alium, quod sibi obiectum est, homicidii ream ostendat, quod ira facere debet.

V. Producat hominem, quem voluerit, & juret, quod ille homo + homicidii, de quo ego interpellatus sum, reus est, tenens

B 2 eum

1 Lindenbr. obvolvuntur.

2 Lindenbr. Qui in iudicio.

3 Lindenbr. qui ita.

4 Lindenbr. juret: ille homo &c.

form. XII. Sed venientes ad ipsum placitum, sicut eis fuit iudicatum, ante ipsum Vigarium, vel ante ipsos pagenses, ad ipsum iudicium, vel ad ipsam crucem visi sunt stesisse, sed ipse illum hominem, qui ipsam terram propriam, ad ipsum iudicium, vel ad ipsam crucem convicuit, sed ipse in ipso placito, ad ipsam crucem visus cadisse. Sed dum haec causa sic fuit inventa, quod ipse ille, qui ad ipsum iudicium, vel ad ipsam crucem cadisset, solitus tantis ei transfolvere deberet, quod ita & fecit, & de ipsa terra illum ipsum legibus revestire deberet: quod ita & fecit. In Capitulari Caroli Magni: Quod si accusator contendere voluerit de ipso perjurio, sicut ad crucem: & si jurator vicevit, lege sua accusator emendatur. Altera explorandi, seu examinandi ratio describitur §. 3. quae habet per aquam ferventem, & inter Flebun & Sincfalum, quae olim occidentalis Frisia, vel Cithrenana dicta fuit, in usu erat. Eius purgationis ritus, quoniam in hisce legibus frequenter occurrit, operae pretium erat, ex iure Frisco, latinis verbis, quia Frisica proluxa sunt, multaque capitibus constant, carptim describere. Si quis tanti criminis accusaretur, ut iudicio DEI per aquam ferventem purgandus esset, ad iudicium accedebat; is, postquam pronuntiasset, ordalium sic enim adpellabant purgationis iudicium, ad vallum vel fossam templi, quod decanatus iure praesidebat ceteris, futurum post XLII. nodes, & sacramenta praestita, ad fossam templi, tamen extra aquae benedictae iactum, se hitebat cum presbytero, Scheilone, Aelgon: (Iudicium nomina

sunt) & quatuor regis testibus, qui dextram eius inspiciebant, & illasam pronuntiabant. Quo peracto, Sacerdos templi intra fossam & aquae benedictae iactum conficiens, precibus iudicium conecrabat, orabatque Deum, ut, si innocens esset, qui dextram in aquam ferventem missurus erat, sicut tres oves Babylonios in ferventi camino, illasam servaret; si vero culpabilis esset, suo iusto iudicio in corpore ejus manifestaret, & animam poenitentis salvaret. Pendebat extra vallum vel circum templi cacabus, vel olla profunda, plena aqua ferventi; in eam purgandus dextrum brachium nudum ad cubitum usque immittebat. Tertio die templum intrabat cum testibus praenominatis, brachiumque visitandum offerebat. Quod si sanum & illasum esset repperit, is, qui alterum calumniatus erat, perjurium Wergildo, & Comiti, sive Judici duas libras solvebat. Quod si laesum, & ambum adparebat, delictum, cuius accusatus erat, Comiti duabus libris, Decano synodatico, componebat: plura vide in Speculo Saxónico. Majores nostri hoc examinis vel purgationis iudicium *Retelsang*, ab olla, vel cacabo, in quo aqua effervecebat, adpellabant. Tertio examinationis species erat duellum, de quo §. 4. quod in orientali Frisia intra Laubachi, & Wislarum obtinebat, cuius iura, & solemnitas describuntur prolixè in Speculo Saxónico, ab Hotomanno disp. feud. cap. XIV. & Jure Frisco art. 53. 54. 55. 56. 57. & 58. imo legis ipse textus satis explicat.

II. Compositio liberi, libræ v. et dimidia per veteres denarios.

III. Compositio liti libræ II. et uncia IX. ex qua duæ partes ad dominum, et ter-

Tertia III.

Adit Herold, & Lindobr. pertinens. *sinefalum de homicidio &c.*

tia ad propinquos ejus.

IV. Compositio servi libra I. et uncia IV. et dimidia.

Inter *Laubachi & Sinefalum*.

B 3

Ter-

ista Lindobr. seq. titulo connectitur: Inter *Laubachi & sinefalum de homicidio &c.*

denarios capiebat, ut in libra fuerint uncia duodecim, solidi viginti, denarii octingenti, & tres uncia habuerint solidos quinque, denarios ducentos. Quamquam in legibus Salicis solidorum & denariorum non etiam libram mentio fiat, ut dubitare possimus, an veteres Salii etiam solidos, & denarios suos ad libræ pondus exegerint: certe solidum quadraginta denarios cepisse, passim liquet ex ipsis legibus. Tit. XXXIX. §. 1. Si quis ingenuus cum ancilla aliena machatus fuerit, malb. Amalfana DC. den. qui faciunt sol. XV. culpabilis judicatur. Tit. XLI. §. 1. Si vero sequentem puletrum juraverit, malb. nav. CXX. den. qui faciunt sol. III. culpabilis judicatur. Ter 40. faciunt 120. Tit. XLIV. Si quis hominem in puteum jactaverit, & is exiit virum evadit, IV. M. den. qui faciunt sol. C. culpabilis judicatur. Centies quadraginta faciunt quatuor milia. Hinc in leg. Caroli Magni lib. III. cap. CVI. Ut omni solutio atque compositio, quæ in lege Salica continetur, inter Francos per XII. denarios solidus componatur, excepto, ubi contentio contra Saxones & Frisones exorta fuerit. Ibi volumus, ut XL. denariorum quantitatem solidus habeat, quam vel Saxo, vel Frisio, a parte Salici Franci cum eo litigantis solvere debet. Media, quæ Francica dici potest, quam a Gallis, postquam Franci Gallias occuparunt, suspensisse videri possunt, describitur in adpendice libro de limit. agror. Juxta Gallos vigesima pars uncia denarius est, & duodecim denarii solidum reddunt: ideoque juxta numerum denariorum tres uncia quinque solidos complent. Sic & quinque solidi in tres uncias redeunt, nam duodecim uncia libram XX. solidi continentem efficiunt. Sed veteres solidum, qui nunc aureus dicitur, nuncupabant. Constabat itaque libra Francica uncia duodecim, quinque solidos tres uncia capiebat, solidus duodecim denarios; ita ut libram constituerent viginti solidi, denarii ducenti quadraginta. Hic legib. Tit. precedenti §. 7. Si Campio, qui mercede conductus est, occisus fuerit, qui eum conduxit, LX. solidi. id est, libras tres ad partem Regis componat. Viginti solidi libram unam, ergo sexaginta, tres libras consiciunt. Minima libra Frisica erat, & Fresonica dicitur, quam solidos etiam viginti cepisse existimo; solidum vero trium denariorum fuisse, ex hisce legibus certum est. Supra tit. I. post §. 9. Inter Eli & Sinefalum Virgildus nobilis C. solidi, liberi L. liti XXV. solidi denarii tres novæ moneta. Tit. sequenti de fredo. De homicidio ad partem dominicam profreda XXX. solidi componitur, qui solidus III. denarius constat. Infra Addit. Sapient. Tit. III. §. 44. Si quis alium unguibus crataverit, ut non sanguis, sed humor aquosus decurrat, quod claddolg vocant, ter decem denarii Frisonicis componat. Et post §. 78. Inter Laubachi, & inter Flebi tres denarii moneta novæ solidum faciunt. Inter Flebi & Sinefalum, & Laubachi, ac Wisaram minor solidus fuit. Et infra eodem tit. post §. 73. Inter Flebi & Sinefalum solidus est duo denarii & dimidius ad novam monetam. Inter Wisaram & Laubachi, duo denarii novi solidus est. Itaque libra Fresonica XX. solidis, LX. denariis constabat, ut libræ IV. Fresonicæ unam libram Francicam conficerent. Sequitur, ut de pretio solidi, & denarii dicamus,

Putant viri docti, solidum fuisse nummum aureum, & eundem cum coronato Franco, qui solaris dicitur, non a sole, ut quidam falso existimant, sed a solido, quem & scutum, Gallice *escus*, Sol appellant. Eorum inscriptio ab ultima antiquitate fuit: CHRISTOS VINCI, CHRISTUS REGNAT, CHRISTUS IMPERAT; in medio quinque cruce, una major, quatuor minores. Ab altera parte nomen Regis, in medio ejus effigies, & postea lilia, & alia quædam insignia, nonnunquam una crux sola pro libitu ejus, qui cudebat. Denarius erat nummus argenteus, ponderis & pretii cum denario Romano, regalis Castellani, nostræ monetæ fluseri tres, & semis. Ejus *exemplum* tria exhibet Guilielmus Choullus in suis antiquitatibus pag. 133. & 34. Primus ab una parte habet inscriptionem CHRISTIANA RELIGIO, in medio templum, cui crux superposita; ab altera HLU-DOWICUS IMP. in medio quinque cruce, una major, quatuor minores. Alter ab una facie habet in medio LUGDUNUM, ab altera METALLUM absque alia inscriptione. Tertius in medio prima facie habet BITURIGES, ab altera cruce, absque ulla inscriptione. Quod si Choullus eadem curiositate nobis pondus eorum adpendisset, iam sciremus, an veri essent denarii: sed ad rem. Mutabatur solidus aureus duodecim denariis argenteis, ut modo probavimus; quod si denarius valeret tribus fluseris, & semisse, ut putant viri docti, iam consecutum haberemus, veterem solidum Francum valuisse carolinis duobus, & totidem fluseris; quod vero proximum esse existimo. Nam & apud majores nostros, ante CC. & CCC. annos, ut ex antiquis tabulis constat, vetus scutatus Francicus, id est, *cen olden francen solild*, eodem pretio, in casu constituendo, & pœnis expendis mutabatur. Solidus Frisicus novæ monetæ constabat denariis tribus, id est, quadrante solidi Francici, fluseris X. & semisse vel præterpropter. Tremissis erat cujusque nummi tertia pars, sive solidi, sive denarii. De solidi tremisse Ildorus Orig. lib. XVI. cap. 24. ubi ad solidum: Hunc, ut diximus, vulgus aureum solidum vocat: cujus tertiam partem ideo dixerit tremissis, eo quod solidum faciat ter missus. Ripuarii tit. XXIII. §. 1. Quod si servus servum idem uno, vel duobus, seu tribus percusserit, nihil est, sed tamen propter pacis studium tremissis, id est, quatuor denarios componat. Atqui quatuor denarii erant tertia pars solidi, ut modo diximus. Erat etiam dimidius tremissis, cujus mentio hisce LL. tit. I. post §. 10. De tremisse denarii supra tit. I. §. 4. Si nobilis litum occiderit, XXVII. sol. uno denario minus componat domino suo, & propinquis occisi sol. IX. excepta tertia parte unius denari. Item §. 7. & 10. titulo eodem. Nunc, ut rationes nostras ad praxin perducamus, legem unam, atque alteram examinemus. Tit. I. hujus libri §. 1. Si nobilis nobilem occiderit, LXXX. sol. componat, de qua multa duæ partes ad heredes occisi, tertia ad propinquos ejus proximis pertineat. LXXX. solidi Francici faciunt libras Francicas quatuor, solidi singuli capiunt denarios duodecim, ergo libra Francica capiebat solidos XX. denarios CCXL. qui per quatuor multiplicati faciunt denarios DCCCCLX. &

ad

TITULUS XVI.

De Fredo (1).

I. DE homicidio ad partem dominicam pro freda xxx. solid. componuntur, qui sol. tribus denariis constat.

Lindabr. De Banno.

ad nostram carolinam monetam redacti, conficiunt CLXVIII. carolinos; ejus dupla, id est, CXII. ad heredem, simpla, id est, LVI. ad propinquos redibat. Si ad Frificos solidos, & denarios reducere velis, pone quartam prioris summam partem. Frifici novi solidi capiunt denarios tres, collige LXXX. per III. habebis denarios CCXL. carolinos XLII. Hæc ex diligentii veterum auctorum, & instrumentorum collatione, ita computabamus, libenter cessuri, si quis meliora, & certiora monstraverit.

(1) De Fredo. Superiori capite de Wergildo seu compositione, quæ hæredibus occisi solvitur, diximus; nunc de fredo, seu freda, quæ domino, id est, Imperatori, Regi, vel Comiti propter pacem violatam, dari solita. Illud siccus Regius capiebat; jure quidem Francico tertia pars erat compositionis seu Wergildi, quod hæredes accipiebant, nec ante solvebatur, quam cum hæredibus esset compositum, ut sciretur, quid siccus pro fredo esset accepturus. Capitul. Caroli Magni lib. IV. cap. 56. Hoc quoque jubemus, ut iudices nominati, sive siccus de quacumque libet causa freda non exigant, priusquam facinus componatur. Si qui autem per cupiditatem ista transgressus fuerit, legibus componatur. Fredum autem non illi iudici tribuat, cui culpam commisit, sed illi, qui solutionem recipit: tertiam partem coram siccibus siccus tribuat, ut pax perpetuo stabilis permaneat. Simile quid ex hac ipsa lege colligere est. In jure nostro Frifico nihil frequentius, quam, *Hy schil dina ferd beta*, id est, fredam vel pacem publicam solvet, de quo alibi latius.

(2) Hic Bannus est. Bannus, seu bannum varie significat. Generaliter Iustum vel Edictum publicum designat, & bannire, edicto alicui jubere, vel vetare, aliquando etiam mandatam jurisdictionem Comitis aut Missi. Henricus II. in donatione Ecclæs. Traject. Imo quidquid in jam dicta villa ad publicum bannum, seu districtum pertinere visum est. Contra-dum Imperator in donat. Comitatus Teisterbantz: *Et ut firmiora sese inibi habeant, bannum statimus illi dare, quemcumque vellet Episcopus ad regendum eligere.* Fridericus Imp. in decisione Controversiæ Episcopi Traiectensis & Comitis Florentii, de Comitatu Oestergoe & Westergoe: *Ambo concorditer eligent sibi Comitem, qui vices eorum gerat in predicto Comitatu, qui presentatus ab eis dom. Imp. bannum, & potestatem iudicandi a manu Dom. Imp. accipiet & iusamentum præstabit.* Hinc in jure nostro Frifico art. 32. *Hot is vicht, dat di Grenwa der hyr Ban lab des fiarda ier Bodding balda moet.* Id est: Jus est, ut Comes, qui hic bannum exercet, quarto anno generale iudicium exercebit. Nonnunquam poenam significat. In jure nostro Frifico sæpius occurrit: *Hy schil da Ban beta*; id est: Bannum solvet. Hic vero in specie duo etiam significat. Mandatum seu Edictum Regis, quo provinciales, & subditi ad exercitum ire iubentur, & poenam exercitui restitui, vel criminis in exercitu commissi. Edictum ipsum etiam Heribannum dicitur ab Heir, quod exercitum, & Ban, quod iustum significat, cuius formam ex lib. IV. cap. 105. L. Francicarum, adscribere non

TITULUS XVII.

Hic Bannus est (2).

I. SI quis in exercitu litem concitaverit, novies damnus, quod effecit, componere cogatur, et ad partem dominicam novies fredam (3) persolvat.

II.

pigebit: De Heribanno volumus, ut Missi a modo exactare fideliter debeant absque ullarum personarum gratia, vel blanditia, sive terrore, seu eundem nostram iustitiam, id est, de homine habente VI. lib. in auro & argento, brunctis, feramento, pannis, caballis, lobas, vacctis aut pecullis, ita ut uxores aut infantes non fiant expoliati pro hac re de eorum vestimentis, sed recipiatur legitimum heribannum, vel libæ tres. Qui vero non habuerint amplius, nisi lib. II., sol. X. Si vero libram unam, sol. V. ita ut iterum se valeat præparare ad servitutem DEI, & in nostram utilitatem. Frifici autem ex speciali privilegio Pipini Regis ultra Frifam & Pleham exercitum sequi non tenebantur, de quo in jure Frifico Tit. de XVII. Kestis art. X. sic habetur. *Dio tiacnde Kest is, dat da fresen thoren ner heersaert fora ferra, dan aester tho da Wesera ende wester tho da stee, Zuidwird naet fora so hia am teunda wer moga coma an do owirba, om datse hiara lond behalda tho jess wetter ende dia heidana her.* Do hæc di Kuning Kaerl, dat hia fora aester tho da hiddes chera end wester tho da Sindfalla. Da beholden dina liocda wijt dina Kuning Karl, dat se zijn vader Pipwijn fora weldighet ne hade. Id est: Decima Kest est. Quod Frifici non cogantur ulterius exercitum sequi, quam in ortum ad Wisaram, in occaum ad Plevum, in austrum non ulterius, quam ut eodem vespere ad continentem redire possint, ad terras suas tutandas adversus mare, & paganos Principes, vel dominos. Tunc Rex Karolus petebat, ut ipsum sequerentur in ortum ad Hiddonis agros, in occaum ad Sindfalam. Sed obtinebant iudices adversus Regem Karolum, quod pater ejus Pipwinus non ulterius ire cogisset. Hoc vero titulo de Banno prænali agitur, ejus, qui in exercitu alicui deliquerit, ut ex textu planum est. Heribannum vero peculiare Friforum describitur in jure nostro Frifico parte prima art. XXXI. quod propter antiquitatis memoriam, in gratiam popularium meorum adscribere juvat. *Hot is vicht, alder di fria fresena xxx. pond wird ewes haet oen zijnre war, dat hy hors en wepen balda schil thi da landwer. Jef hem dis brect, so schil hy to jess dina frana mey twam pond beta. whaso haet xx. pond wird ewes, oen zijnre war di schil halbe truch langa wepen, jesse mey twam pond beta. whaso bat xii. pond wird ewes oen zijnre war dy schil halbe speer, en schild thi da landwar, jesse mey twam pond beta. Di dir haet lessa die schil halbe hoker en boga thia da landwer, jesse mey twam ponden beta.* Id est: Jus est, ut liber Frifo, qui XXX. libras in agris possidet, ad landweram, id est, terræ defensionem, equum & arma habeat, quæ si non habeat, ad partem franæ duabus libris componat. Qui XX. libras in agris possidet, longa arma ad landweram habeat, aut duabus libris componat. Qui XII. libras in agris possidet, lanceam & scutum ad landweram habeat, aut duabus libris componat. Qui minus possidet, pharetram & arcum ad landweram habeat, aut duabus libris componat.

(3) Fredam. Id est, bannum seu poenam pacis violatæ. Vid. confit. Imper. Frederici de

II. Qui in curte ducis, in Ecclesia, aut in atrio Ecclesie hominem occiderit, novies Weregildum ejus componat, et novies fredam ad partem dominicam.

III. Si quis legatum Regis vel Ducis occiderit, similiter novies illum componat, et fredam similiter novies ad partem dominicam.

IV. Qui manu collecta hostiliter villam vel domum alterius circumdederit, ille, qui ceteros collegit et adduxit, Weregildum ad partem Regis componat, et qui eum secuti sunt, unusquisque solid. XII. ei cui damnum, si etiam damnum illatum est, in duplo emendetur.

Ultra Laubachi vero in simpl.

V. Qui mancipium in paganas gentes (1) venderit, Weregildum suum ad partem Regis solvere cogatur.

TITULUS XVIII.

De die dominico (2).

I. Qui opus servile (3) die dominico fecerit, ultra Laubachi solid. XII. in ceteris locis Frisæ IV. solidos culpabilis judicetur.

II. Si servus hoc fecerit, vapulet, aut dominus ejus IV. solid. pro illo componat.

TITULUS XIX.

De parricidiis (4).

I. Si quis patrem suum occiderit, perdat hereditatem quæ ad eum pertinere debebat.

II. Si quis fratrem suum occiderit, solvat eum proximo heredi, sive filium aut filiam habuerit; aut si neuter horum fuerit, solvat patri suo vel matri suæ, vel fratri, vel etiam sorori suæ; quod si nec una de his personis fuerit, solvat eum ad partem Regis.

TITULUS XX.

De mordrito (5).

I. Qui obsidem occiderit, novies eum componat.

II. Si quis hominem occiderit, et absconderit, quod mordritum vocant, novem Weregildos componat, aut si negaverit, cum xxxv. juret.

III. Si servus dominum suum interfecerit, tormentis interficiatur. Similiter et litus.

TITULUS XXI.

De plagio (6).

I. Si quis hominem, vel nobilem nobilem aut liberum, aut liber liberum, vel liber nobilem extra patriam venderit, comp. eum,

¹ Herold. & Liadenbr. & ei.

² Herold. in Laubachi.

³ Herold. & Lindenbr. vapuletur.

de pace Constantiæ, &c.

(1) In paganas gentes. Imo nec in Christianas sine consensu Regis extra provinciam scilicet, nam in provincia unusquisque mancipia sua distrahere poterat. L. Aleman. Tit. XXXIX. §. 1. Mancipia foris provincia nemo vendat, nec in paganos, nec in Christianos, nisi iussu Ducis fuerit. Infra provinciam, ubi necessitas est, unusquisque de mancipio suo potestatem habeat secundum legem iudicandi.

(2) De die dominico. Dies Dominicus veteribus & majoribus nostris semper religiose cultus, ut & ex aliarum gentium legibus manifestum est. M. Adamus Bremenensis in Historia Eccles. cap. XXIX. de S. Ansgario scribens: unde Frejos, inquit, adiens, castigavit eos pro labore Dominicæ diei, pertinacius vero agentes igne cœlesti multavit. Cultus ejus causa non erat sola præceptum divinum, sed quædam persuasio, qua credebant Deum, Sabbathi sancti violatione iratum, frugibus, pecudibusque cladem immittere. L. Bojoriorum Tit. IX. §. 5. Quia talis causa vitanda est, quæ Deum ad iracundiam provocat, & exinde flagellamur in frugibus, & penuriam patimur, hoc vetandum est in die Dominico.

(3) Opus servile. Quæ sunt opera servilia, explicatur L. Franc. lib. I. tit. LXXXII. ubi interdicitur, ne viri die Dominico ruralia exercent, nec vinea colendo, nec in campis arando, nec metendo, vel sernam sicando, vel sepeponendo, nec in sylvis stirpando, vel arbores cedere, vel in petris laborare, nec domos strere, nec in horto laborare, nec ad placita conveniri, nec venationes exercere. Et paulo post: Item famine opera textilia non faciant, nec capulenti vestitus, nec consuant, vel acubiculo fiant, nec lanam carpere, nec linum battere,

nec in publico vestimenta lavare, nec revereces tondere habeant licitum.

(4) De parricidiis. Apud Romanos lege Pompeja constitutum fuit, ut qui cognatos, vel affines, qui parentum liberorumve nomine continentur, fratremve aut forem necasset, in culeum infunderetur cum cane, gallo galinaceo, vipera & fima, deinde in mare, vel profluentem projiceretur. Sed Germanorum legibus sola hæreditas interfecti ei, ut indigno, auferebatur, parricidæ vero bona in fscum redigebantur. Vid. Constit. Henr. II. Imp. tit. de Parricidiis.

(5) De mordrito. Mordritum non est simplex homicidium, sed clandestina & violenta hominis interceptio, & cadaveris occultatio, quod hodieque Moordrye, & Latiunculatores istos Moordensers appellamus. L. Ripuar. Tit. XV. Si quis ingenuus ingenuum Ripuarium interfecerit, & cum cum ramo coopererit, vel in puteum, seu in quocumque libet loco, celare voluerit, quod dicitur Mordritus, DC. sol. culpabilis judicetur, aut cum LXXII. juret. L. Longobard. Tit. V. de Morib. Si quis homicidium in absconso perpetraverit.

(6) De plagio. Ad hunc titulum pertinet §. ultimus Tit. XVII. Hic banus est. Est vero plagiū liberi hominis, vel servi alieni supprellio; hic pro venditione in exteras provincias accipitur, quod crimen apud veteres Germanos frequentissimum fuisse, ex legibus eorum apparet. Vid. leges Sal. tit. XLII. & Aleman. Tit. XLVII. & XLIX. Adamus Bremen. Histor. Ecclesiast. cap. XXIII. de S. Ansgino: Inde Hammoburgum secessit No. dalsingos de venditione Christianorum correxit: & de Normannorum in Frisios plagio etiam nunc extant vestigia in Frisico Landrecht, art. ultimo.

eum, ac si ab ipso fuisset interfectus, aut eum ab exilio revocare studeat. Si vero, qui venditus fuit, reversus fuerit, et eum, qui se vendiderat, de facinore convenerit, comp. ei bis juxta quod fuerat adpretarius, et solid. XII. ad partem regis componat.

Ulva Laubachi vero Weregildum suum.

TITULUS XXII.

De Dolg (1).

I. SI quis alium per iram in capite percussit, et eum surdum efficiat (2) XXIV. solid. comp.

II. Si murus efficiatur, sed tamen audire possit, XVII. solid. componat.

III. Si quis alium ita percussit, quod durlegi (3) vocant, dimidium solid. comp.

IV. Si autem sanguinem fuderit, componat solid. 1.

V. Si eum percussit, ut testa appareat, cum duobus solid. componat.

VI. Si os perforatum fuerit, duodecim solid. componat.

VII. Si membranam, qua cerebrum continetur, gladius tetigerit, XVIII. solid. comp.

VIII. Si ipsa membrana rupta fuerit, ita ut cerebrum exire possit, XXV. solid. comp.

IX. Si quis alteri aurem absciderit (4), duodecim solid. componat.

X. Si nasum absciderit, XXV. sol. componat.

XI. Si summam rugam frontis (5) quis ictu transversam incidit, duobus solid. componat.

XII. Si posteriorem incidit, IV. solid. comp.

XIII. Si tertiam, quæ juxta oculos est, duobus solidis componat.

XIV. Si supercilium incidit, duobus solidis componat.

XV. Si palpebram, aut superiorem, aut posteriorem vulneraverit, duobus sol. comp.

XVI. Si nasum transpuxerit, XV. solid. componat.

XVII. Si granonem (6) ictu percussam præciderit, duobus solid. componat.

XVIII. Si maxillam incidit (7), VI. solid. comp.

XIX. Si unum dentem de interioribus (8) excusserit, duobus sol. componat.

XX. Si unum ex angularibus dentibus excusserit, tribus sol. componat.

XXI. Si de molaribus unum excusserit, quatuor sol. componat.

XXII. Si jugulum incisum (9) fuerit, IV. solidis componat.

XXIII.

Herold. & Lindenbr. durlegi.

(1) *Dolg*. Dolg veteribus Germanis, Frisique vulgus significat, & Dolck pugionem; glossæ veteres, Doleg, exitialis. Otridus Evang. lib. III. cap. 25. *Thur sy ghesunt ther selve volck Turck sines enen manes Dolck*, id est, ut per mortem seu exitium unius viri salvetur populus. Continet vero hic tit. (qui ex antiquissimo jure Frisico, antequam Christianam fidem susciperemus, desumptus videretur) accuratam vulnenum compositionis distinctionem, quam in aliarum gentium legibus vix reperias, totamque hanc legem cum additionibus, quæ sequuntur, eadem cura & diligentia majores nostri in vulnenum compositionibus observarunt, ut ex jure nostro patrio idiomate conscripto, quod multorum manibus teritur, manifestum est. Imo & statutis nostris anno MDCII. in publicis comitiis reformatis lib. II. tit. II. totus pene paucis mutatis insertus est. Nos pauca ad eum notabimus.

(2) *Surdum efficiat*. Jus Frisicum Tit. *han birkena Bota*, id est, de calculatione multarum cap. de Capite. *Weerfo een man dolghet wirt in zijn hand, testa ven zijn hand, David ben zijn hand der Jan, so is die bota abthiende hael pond*; id est, ubi aliquis in capite vel ad caput suum vulneretur, si caput ex eo surdum reddatur, poena erit XVII. libræ & semis.

(3) *Durlegi*. Lego *duwstleke*. Tit. de multis in principio: *Dusinga is dat een menscha slain se also seer, dattet hem itta ara David en duset, so is dia bota xvi. graet*. *Dusinga* est, quando quis adeo percussus est, ut intra aurem ei tinniat, & caput ex ictu quasi obfuscat; poena sive multa est XVI. grosforum.

(4) *Aurem absciderit*. *Jes dat ara al afflain is, testa korven, dia bota is IV. scellinghen*; id est, si tota auris abscissa vel truncata sit, poena est quatuor solidorum. Tit. de multis,

cap. de auribus.

(5) *Rugam frontis*. De rugis frontalibus hodie in jure nostro nihil extat.

(6) *Granonem*. Infra in Addit. Sap. tit. III. §. 17. *Si granones præcipi fuerint, ter IV. solid. componat*. Granones, ut notat doctissimus Killianus, barbæ appellantur pili felis, sive eluri supra os inter nasum, & supremum labium, quibus abscissis ferociam ponit. Hinc vetus proverbium: *De graen opteecken*, id est, exclamare, fremere, ierocire. Hic veto pro mystace, vel supremo labro cum pilis infra nares sumitur. Jure Frisico tit. de penis seu multis *Weerbreka* appellatur, id est, labri ruptura, a *Wera*, quod labrum nobis significat, quod dentes custodiat, & defendat: *Also sijn so die wera tisse van da toskens, so aegh by enes inveed in zijne mond, ende een weerbreka ende een vliwimelsa, so is dera elckerlijck xvi. graet*; id est, si labrum, a dentibus levatum, vel abscissum fuerit, multa habeat vulneris oris rupti, vel abscissi labii, & *vliwimelsa*, id est, cicatricis, & cusque poena est XVI. grosforum. De Cicatrice dicam Addit. Sapient. Tit. III. §. XVI.

(7) *Maxillam incidit*. Frisice *Tzaackbreck*, id est, genæ ruptura.

(8) *Dentem de interioribus*. Lege *anterioribus*, qui & incisores & gelasini dicuntur, Belgice *buttertanden*. Angulares *hoecktosken*, vel *hoecktanden*, quod angulos oris occupant. Molares, *backtanden*, quod cibum ab anterioribus dentibus incisum porto molant.

(9) *Si jugulum incisum*. Non ipsum jugulum, sed asperam arteriam intelligit, spiritus conceptaculum, ut appellat Plinius, in quo vox & loquela formatur; Frisice *Strotbolle* dicitur. Jure Frisico Tit. de penis cap. de collo. *Weerfo een man in die strotbolla doiget wirt, en wirt hem die spreka da siarndel ara, so aegh by sjuower pond. wirt dio da besta ara, lex pond.*

XXIII. Si costam transversam incidit, duobus fol. componat.

XXIV. Si brachium ictu supra cubitum confractum fuerit, duodecim foliis componat.

XXV. Si infra cubitum unum osium confractum fuerit, vi. fol. componat.

XXVI. Si utraque ossa fracta fuerint, duodecim foliis componat.

XXVII. Si manus in ipsa junctura, qua brachio adhæret, abscissa fuerit (1), xlv. foliis componat.

XXVIII. Si pollicem absciderit, tredecim foliis et uno tremisse componat.

XXIX. Si indicem absciderit, vii. fol. componat.

XXX. Si medium absciderit, uno tremisse minus septem fol. componat.

XXXI. Si annularem absciderit, viii. fol. comp.

XXXII. Si minimum absciderit, sex fol. comp.

XXXIII. Si totos quinque digitos absciderit, xli. fol. componat.

XXXIV. Palma manus abscissa, quatuor folid. componatur.

XXXV. Si quislibet digitus ex quatuor longioribus in superioris articuli junctura ita percussus fuerit, ut humor ex vulnere decurrat, quod liduwagi (2) dicunt, i. fol. comp.

XXXVI. Si in subtiori articulo hoc contigerit, duobus fol. componat.

XXXVII. Si in tertio articulo fuerit, tribus fol. componat.

XXXVIII. Si in junctura manus et brachii hoc euenit, quatuor fol. componat.

XXXIX. Si in cubito idem euenit, quatuor fol. componat.

XL. Si in summitate, qua brachium scapulae jungitur, euenit, quatuor fol. componat.

XLI. Si in pollicis superioris articuli junctura fuerit, duobus fol. componat.

XLII. Si in inferiori, tribus fol. componat.

XLIII. Si ad juncturam brachii et pollicis fuerit, quatuor fol. componat.

XLIV. Si in cubito, quatuor solidis, si in junctura scapulae, similiter quatuor fol. comp.

XLV. Si quis oculum alterius ita percusserit, ut eo ulterius videre non possit, viginti solidos et duos tremisses componat.

XLVI. Si rotum oculum eruerit, medietatem Weregildi sui componat.

XLVII. Si quis alium pectus forauerit, duodecim fol. componat.

XLVIII. Si præcordia, id est, herthamon (3) gladio tetigerit, xviii. folid. componat.

XLIX. Si præcordia perforauerit, viginti quatuor solidis componat.

L. Si membranam, qua jecor et splen pendent, quod mithridri (4) dicitur, vulnerauerit, xviii. fol. componat.

LI. Si illud perforauerit, xxiv. fol. componat.

LII. Si in ventrem vulnerauerit, xii. folid. componat.

LIII. Si botellum vulnerauerit (5), xviii., si perforauerit, xxv. fol. componat.

LIV. Si contra stomachum vulnerauerit, xii. fol. componat.

LV. Si stomachum tetigerit gladio, ut vulneretur, xviii., si perforatus fuerit, xxiv. folid. componat.

LVI. Si botellus de vulnere processerit, et iterum interius remittitur, iv. folid. supra compositionem vulneris componat. Si de adipe aliquid processerit, ut præcidatur, iv. fol. componat.

LVII. Si veretrum quis alium absciderit, (6) Weregildum suum componat.

LVIII. Si unum testiculum excussit, dimidium Weregildum. Si ambo, totum componat.

LIX. Si testiculus exierit per vulnus, et iterum remittitur in locum suum, vi. folid. supra compositionem vulneris componat.

LX. Si coxam supra genu vulnerauerit, et os

pond. sint da twira delen a wey ticaen pond, attenlic oen to bringen mey een sonderling etba; id est: ubi aliquis in alpera arteria vulneratus est, si loquela ipsius quarta parte deterior facta sit, quatuor libras, si dimidio deterior, sex libras, si tribus partibus deterior, decem libras habebit, & singulas deteriorationes singulis juramentis confirmabit.

(1) Manus abscissa fuerit.) Quod gersallich Frisii appellant, quasi in gramen deciderit.

(2) Liduwagi.) Leg. lidwater. Infra Addit. Sap. Tit. III. §. 31. Si quis in junctura membrum cuiuslibet (leg. quodlibet) ita percusserit, ut humor ex vulnere decurrat, quem Lidwagi dicunt, ter iv. folid. componat. Lidwater est ichor, serum sanguinis, & humor aquosus ex nervosis articularum partibus laesis emanans.

(3) Præcordia, id est, herthamon.) Leg. hertham vel herthadem, ubi vitæ spiritus prope cor continetur, quæ intestina & interanea vitalia appellatur, & corde, ubi vitæ sedes est, quasi prænta. Quin & cor bert dici putant docti, quasi focum, quod in eo, perpetua spiritus vitalis motione, vita conservetur.

(4) Mithridri.) Leg. Midristi vel middelristi, pellicula, qua extra ab intestinis inferioribus separantur, quam & præcordiorum appellacione contineri docet Plinius lib. XI. cap. 37. Extra homini ab inferiori viscerum parte separantur membranis, quæ præcordia adpellant, quod cordi præceduntur, Græci κερειρα.

(5) Si botellum vulnerauerit.) Infra §. 56. Si botellus de vulnere processerit, & iterum interius remittitur. Et Addit. Sap. Tit. III. §. 31. Si stomachus vel botellus perforatus fuerit, ita ut stercus per vulnus exierit. Botellus inferior intestinum de darmen significat. L. Anglic. Tit. VI. §. 16. Si intestina vel botelli perforati claudi non potuerint, similiter faciant, id est, totidem solidis apertionem vulnerum componat, quot pro ipso vulnere composuit.

(6) Veretrum absciderit.) Jure Frisco Tit. de pœnis. Wasjo en oderen sijn Tilinga ben ript, die bota is wiff merck; id est: Qui alteri veretrum vel mentulam absciderit, pœna erit quinque marcæ. Tilinga vocatur, quod sit instrumentum generationis, a verbo telen, quod procreate, generare significat.

et os transversum fregerit ¹, XII. fol. componat.

LXI. Si tibia subtus geniculo media incisa fuerit, VI. folidis componat. Si tora, XII. fol. componat.

LXII. Si pes totus abscissus fuerit, quatuordecim fol. componat.

LXIII. Si pollicem pedis absciderit, VIII. folid. componat. Si proximum digitum, VII. Si tertium, VI. Si quartum, V. Si quintum, IV. folidis componat. Reliqua pars pedis, quæ inter tibiã et digitos est, XV. folid. componatur.

LXIV. Si humor per articulos digitorum decurrerit, sicut superius de manu scriptum est, ita et in pede componatur.

LXV. Si quis alium iratus per capillos comprehenderit (1), duobus folidis componat, et pro freda quatuor folidis ad partem Regis ².

LXVI. Vulnus, quod longitudinem habeat, quantum inter pollicem et complicati indicis articulum spannum (2) impleat, quatuor folidis componatur, quod integræ spanna longitudinem habuerit, hoc est, quantum index et pollex extendi possunt, sex folidis componat.

LXVII. Quod inter pollicem et mediũ digiti spannum longum fuerit, tredecim folidis componat.

LXVIII. Quod a cubito usque ad juncturam manus longitudine fuerit, duodecim solvat.

LXIX. Quod a cubito usque ad summitatem pollicis longum fuerit, octodecim folidis componat.

LXX. Quod plene cubiti, id est, ad summos digitos minus extensæ longitudine fuerit, viginti quatuor folidis componatur; quod

supra est, non componitur.

LXXI. Si de vulnere os exierit tantæ magnitudinis, ut jactum in scutum trans publicam viam (3) sonitus ejus audiri possit, quatuor folidis componat.

LXXII. Si duo ossa exierint, duo solidi adjiciantur, id est, VI.

LXXIII. Si tria exierint, unus solidus adjiciatur.

LXXIV. Si minora fuerint quam in scuto jacta trans publicam viam audiri possint, dimidio minori compositione solvatur.

LXXV. Vulnere tria vel quatuor, vel eo amplius uno ictu facta mensurantur, et juxta quod eorum fuerit longitudo, compositio persolvatur. Si vero tria, vel quatuor, vel quotlibet vulnera totidem ictibus fuerint facta, quod ex his maximum fuerit, juxta sui longitudinem componatur, cætera vero remaneant.

LXXVI. Si manus percussa manca pependerit, dimidio componatur, quo debuit, si fuisset abscissa, pes similiter, digitus similiter, qualicumque fuerit, digitus pedis similiter.

LXXVII. Si brachium juxta scapulam abscissum fuerit, tribus folidis et semisse componatur.

LXXVIII. Si brachium mancum pependerit, medietate, si abscissum fuisset, componatur.

LXXIX. Si quid ⁴ de brachio atque manu, ita de coxa ac pede judicatum est.

LXXX. Si per vulnus pulmo exeat, quatuor solidi supra quantitatem vulneris componantur.

LXXXI. Si spiritus per ipsum vulnus exierit, VIII. folid. componatur.

LXXXII.

¹ Herold. & Lindenbr. addunt: vel præciderit.

² Herold. & Liad. scribunt.

⁴ Lindenbr. fuerit.

(1) Per capillos comprehenderit. Quod Frisii faxfang appellant, a fax vel wachs, quod crines & capillos significat. Hinc vetus proverbium: melcanderen inde wachs sitten; id est, mutuo se lædere, vexare, vellere.

(2) Spannum. Spannum vocamus mensuram longitudinis seu crassitudinis ejus, quod inter pollicem & indicem extensum comprehenditur, ab extendendo ita dictum. Nos hodie integrum spannum metimur spatio a pollice ad minimum digitum deductum.

(3) Jactum in scutum irans publicam viam. Hic §. & duo sequentes ita explicantur in jure nostro. Tit. de pœnis cap. de Capite. Tre beenbrecken schilma beta inda breyn danna mey xxxii. graet, dio lettera benis wtgongh mey xvi. graet, dio tredde benis wtgongh mey viii. graet. So schil by swarra met ena eda, datmet mochte hera clippa in een lewijn, jef bet voel van zijne kne vur negen schappen, jekkers thornat naet beta. Id est: Tria ossa a cranio vulnerato exeuntia componi debent. Primi ossis exitus sunt XXXII. grossi, secundi exitus XVI. grossi, tertii exitus VIII. grossi. Tunc jurabit uno juramento, quod in scuto tinnire audiri poterit, cum genu impositum in scutum, æreum scilicet, caderet, alioquin componere non teamur. Infra, Addit. Sap. Tit. III. §. Si ossa

de vulnere exierint tantæ magnitudinis, ut in scutum jactum, audiret pedum spatium distans te homine, possit audiri, unum ter IV. folid. comp. aliud ter duobus, tertium ter uno folido. L. Ripuar. Tir. LXX. §. 1. & 2. Si quis in capite, vel in quocunque membro plagatus fuerit, & os exinde exierit, quod super viam XII. pedum in scuto jactum sonaverit, XXXVI. fol. jactus et culpabilis judicetur. Si autem plura ossa exierint, pro quocunque osse sonante sol. addatur. Puto barbarum illum ritum ex Danica Tyrannide reliquum esse, quorum Reges, postquam Franciam, Frisiam, & finitimas regiones sub jugum misissent, per judices tale tributum, quod ex sono nummi in æneum scutum jacti vel recipi, vel rejici mos erat, sexagebant, quod clippchild adpellabant. Huic tributo exigendo domum extruxerunt in Frisia occidentali prope Kinliem fluvium, in qua regius quæstor præsidebat, cujus formam modumque exigendi describit Saxo Grammaticus Hist. Dan. lib. IX. in fine, eoque nos a Carolo Magno liberatos, testatur ibidem Saxo, & jus Frisicum Kest. VII. & IX. ac in serdennigben & hunslegera mutatur, quod Carolo Magno ex jure fræderis sub eadem probationis forma solvimus, de quibus alibi latius dicemus.

LXXXII. Qui libero homini manus injecerit, et eum innocentem ligaverit (1), xv. solid. componat, et duodecim solid. pro freda ad partem Regis componat.

LXXXIII. Si quis alium juxta aquam stantem impinjerit, et in aquam, ita ut submergatur (2), projecit, iv. solid. componat; et pro freda solid. ii.

LXXXIV. Si quis brachium vel coxam alterius transpuxerit, vi. solid. componat.

LXXXV. Qui maxillas utraque cum lingua sagitta, vel quolibet telo transixerit, xv. solid. componat.

LXXXVI. Qui utramque coxam cum folliculo testium telo trajecerit, similiter xv. solid. componat.

LXXXVII. Si quis hominem casu quolibet in aquam prolapsam liberaverit (3), iv. sol. remunerationem accipiat.

LXXXVIII. Si quis liberam feminam, et non suam per maxillam strinxerit (4), duobus solid. componat iv. et duos solid. pro freda.

LXXXIX. Si per verenda ejus comprehenderit, iv. solid. componat, & duos solidos pro freda.

EPILOGUS.

Hæc omnia ad liberum hominem pertinent; nobilis vero hominis compositio sive in vulneribus & percussionibus, & in omnibus, quæ superius scripta sunt, tertia parte major efficitur.

Liti vero compositio sive in vulneribus, sive in percussionibus, sive in mancationibus, & in omnibus superius descriptis, medietate minor est, quam liberi hominis.

ADDITIO SAPIENTUM (5).

WLEMARUS.

TITULUS I.

De pace faldosi (6).

I. Homo faldosus pacem habeat in Ecclesia, in domo sua, ad Ecclesiam

eundo, de Ecclesia redeundo, ad placitum eundo, de placito redeundo, qui hanc pacem effregerit, & hominem occiderit, novies xxx. solid. componat.

II. Si vulneraverit, novies xii. solidos componat ad partem Regis.

III. Si quis caballum furaverit, aut bovem,

1 Herold. & Lindabr. in mulieribus.

2 Lindabr. sive mulieris. Herold. mulieribus.

(1) Manus injecerit, & cum innocentem ligaverit.) Crimen veteribus Germanis familiaris. L. Ripuar. Tit. XLIII. §. 1. Si quis ingenuus ingenuum ligaverit, & ejus culpam cum sex testibus in arabo non adprobaverit, XXX. sol. culpabilis judicetur. L. Boiar. cap. III. Tit. VII. §. 1. Si quis alterum suibus ligaverit contra legem, XII. solid. componat.

(2) Ita ut submergatur.) Non ut in aqua pereat, sed vadum tentare non possit. Infr. in addit. Saxmundi §. 66. Qui alium in flumine vel qualibet aqua in profundum impinjerit, ut pedibus terram tangere non possit, sed natare debeat, ter XII. sol. componat. Jure Frisico Tit. de pœnis: Jesti een man word worpen in een onwad wester, da thy met agegen my siachen bimeel, ner yda, ner dina grond veka mitza banden, ner mitza voten, so schilma hem beza met cenra lroed: wird, tribeet, jesta tot wasum, onswarra. Id est: Si quis in aquam mittatur profundam, non vadotam, ut coelum, nec terram oculis intueri, nec vadum manibus pedibusve tenere possit, judicium sententia ter eum componat, aut duodecima manu juret. Hoc wapeldranck vocabant, hodieque lavatrinx aquas fordidas wapelung appellamus.

(3) Liberaverit.) Infra Addit. Saxmund. §. 67. & jus Frisicum dicitur.

(4) Maxillam strinxerit.) Nos wrinten vel kypen dicimus. L. Ripuariz Tit. XLI. §. 1. Si quis ingenuæ mulieri manum strinxerit, XV. sol. culpabilis judicetur. Atque hæc ad tit. de Dolg. sufficit.

(5) Additio Sapientum.) De hisce Additionibus, atque ipsi Sapientibus parum habeo, quod dicam. Non esse præter, & genuinæ Fri-

sonum legi adscendas, tam certum est, quam utique incertum, quando edita, & qui Sapientes illi fuerint. Ut veteres Franci leges sibi a suis Sapientibus Wifogasto, Salogasto, Bodogasto, & Vindogasto dictari curarunt, aut certe corrigi, & in ordinem redigi, ita Saxonum & Vulemarum Sapientes Frisiorum, Saxonum & Angliorum (nam & in illorum legibus reperiuntur) leges veteres interpretatos, & novis additionibus auxisse, atque in hoc corpus redeigisse mihi plane persuadeo. Heroldus eorum ætatem circa 600. annum sub Francorum Rege Theodorico ponit: ut conjicere liceat jussu Theodorici Regis fuisse additas. Nam & is in præfatione legum Salicarum populis sibi subjectis leges distasse dicitur. Sed hoc cunctanter, & suspensa manu scribimus, & sententiam nostram ampliamus, donec certius aliquid occurrat. Longius a vero recedit doctissimus Suffridus Petri libro de Scripturis Frisicæ decade VII. cap. X. qui ad annum Christi MCCLXIV. nullo argumento recit: nam longe antiquiores esse, certo certius est. Illud libenter ipsi adsentior, quod ex Orientali Frisia, Saxonibus finitima, oriundi fuerint, quod nomina eorum Saxonibus, finitimisque Frisis peculiariter indicare videntur. Judicent docti: Ad ipsas additiones pauca notabimus, quod pleraque proximo titulo interpretati sumus.

(6) De pace faldosi.] Faldam vocabant veteres Germani privatas inimicitias, quas ob propinquos interfectos, vel quancunque injuriam illatam universam familiam suscipere jus erat, ut supra ex Tacito probavimus: ab antiquo verbo *Bred*, quod capitales inimicitias, & a-

ven, aut screonem effregerit (1), capitali sententia puniatur, vel vitam suam pretio redimat.

TITULUS II.

Compositio vulnerum.

- I. **S**I quis alteri manum absciderit, xxv. solid. & v. denarios componat.
- II. Si indicem ad imum membrum præciderit, vi. solid. componat.
- III. Si medium in eadem junctura præciderit, iv. solidos & dimidium.
- IV. Si annularem, xii. solid., si minimus fuerit, solid. v.
- V. Pollex ex toto abscissus sic componitur, sicut iv. digiti, si omnes abscindantur, id est, solid. xxii. & dimidio.
- VI. Abscissio palmæ iv. solid. componatur, si manus abscissa terram cadens tetigerit, ipse casus iv. solid. componatur.
- VII. Si digitus quilibet superiori articulo præcisus fuerit, tertia portio compositionis ejus exfolvatur.
- VIII. Si in inferiori præcisus fuerit, duæ partes compositionis solvantur.
- IX. Si in ima junctura, id est, ex toto abscissus, tota solutio componatur.
- X. Si non præcisus, sed debilitatus & inutilis pependerit, mediætas.

TITULUS III.

*Hoc totum in triplo componatur.*³

- I. **P**Es ex toto abscissus, componatur ut manus, id est, tribus et l. solid. et tremisse.
- II. Pollex pedis undecim solid. et quarta parte solidi componatur.
- III. Proximus digitus pollicis, tribus sol. componatur.
- IV. Secundus, duobus solidis et duabus partibus sol., tertius, et quartus similiter.

¹ Lindenbr. *De vulneribus qua in triplo componuntur.*
² Herold. & Lindenbr. *ter. XX. duas solidos.*

V. Si tertia pars digiti fuerit abscissa, tertia pars solutionis componatur.

VI. Si duæ partes, similiter duæ partes componantur.

VII. Si rotus, tota solutio componatur.

VIII. Si quis alium ita in caput percussit, ut surdus et mutus efficiatur, ter l. tribus solidis et tremisse componat. Si alterum, et non utrumque fuerit, mediætas multæ componatur.

IX. Si auris ex toto abscissa fuerit, ter duodecim solid. componatur.

X. Si nasus abscissus fuerit, ter duos solidos et tremissem componat.

XI. Si nasus una parte perforatus fuerit, ter iv. solidis componatur.

XII. Si et cartilago perforata fuerit, ter viii. solidi componantur.

XIII. Si etiam ex altera parte telum exierit, ita ut tria foramina facta sint, ter xii. solidi componantur.

XIV. Si maxilla perforata fuerit, ter iv. sol. componat.

XV. Si supercilium in transversum præcisum fuerit, ter iv. solid. componat.

XVI. Si ex percussione deformitas faciei illata fuerit, quæ de duodecim pedum longitudine possit agnosci, quod *Wulstivam*⁴ dicunt (2), ter iv. sol. componat.

XVII. Si granones præcisi fuerint, ter iv. sol. componat.

XVIII. Si oculus vel os ita percussa fuerint, ut torqueantur, ter iv. solid. componat.

XIX. Si palpebra præcisæ fuerit, ter iv. solidi componantur.

XX. Rugas frontis tres, si in transversum incisa fuerint, ter xii. solid. componantur.

XXI. Si una, ter iv. solidi.

XXII. Si homo ab alio ita in caput percussus fuerit, ut nec frigus nec calorem pro vulneris impatientia sustinere possit, ter iv. solidi componantur.

XXIII. Si quis alium in caput ita percussit,

& apertas simultates significat: hinc *Dortvede* apud superiores Germanos testatio seu juramentum, quo quis inimicitias & ultionibus renuntiat. L. Sax. Tit. II. §. 5. *Litus, si per consilium vel jussum domini sui hominem occiderit, ut puta nobilem, dominus compositionem solvat, vel laidam portet.* L. Longobard. Tit. XXX. §. 8. *Ut fida, quod est inimicitia, post acceptam superscriptam compositionem, postponatur.* Hinc homo fidozus, qui in privatis inimicitias constitutus, & ut hisce legibus Tit. I. & II. frequenter occurrit, inimicitias propinquorum portat. Recte igitur sapientes homini fidozolo pacem in domo sua, Ecclesia, placito, eundo & redeundo concessere: quod si contra factum, gravi poena multabatur. Vid. leges Obftalb. Art. XVII.

(1) *Screonem effregerit.* Leg. *Serwinium*. Solebant majores nostri, præsertim in pagis, unicum & ingens serwinium habere, in quo au-

rum, argentum, vestes & utensilia omnia convasabant, eratque quasi apotheca universæ rei familiaris, qualia & nostro seculo extant, & me vidisse meminî; illud qui effringebat furandi animo, capitale committebat; extat & in aliarum gentium legibus.

(2) *Quod Wulstivam dicunt.* Latine Cicatricem designat, sed *Wulstivam* rescribend. L. Saxon. Tit. I. §. 5. *Si os fregerit, vel Wulstivam fecerit, corpus, vel coxam, vel brachium perforaverit, CCXL. sol. vel cum XI. jurat.* L. Fris. Tit. de *Bloedrefene*. *Bloedrefene onder da andleta mei wilsta ain pond.* Id est: *Vulnus cum sanguinis emissionem sub vultu cum cicatrice una libra.* Et cap. de *Weerbreck*: *Alse sijr dia wera tild se, vanda toschka so aegh by enes inweed in zinne mond en ain weerbrekis, en ain wilstwimelsa so is dera elckertliëk xvi. gract;* quæ supra interpretati sumus, ubi de granonib. egimus.

ferit, ut testa perforetur, ter xii. solid. componat.

XXIV. Si ossa de vulnere exierint, tantæ magnitudinis, ut in scutum jactum: xii. pedum spatio distante homine possit audiri, unum² ter iv. solid. componat, aliud ter duobus, tertium ter uno solido.

XXV. Si quis alium percusserit, ut ferum in osse figatur, ter tribus solidis componat.

XXVI. Si os apparuerit, non tamen incisum fuerit, ter solido & tremisse componat.

XXVII. Os quodcumque ferro præcisum fuerit, ter iv. solid. componatur.

XXVIII. Costa si præcisâ fuerit, ter tribus sol. componat.

XXIX. Si non præcisâ, sed incisa, perforata fuerit, ter solido & semisse³ componatur.

XXX. Si quis alium trans costam ita percusserit, ut vulnus ad interiora venerit, ter xii. solid. componat.

XXXI. Si stomachus vel borellus perforatus fuerit, ita ut stercus per vulnus exierit, ter xxiv. solid. componat.

XXXII. Si quis in juncturam⁴ membrum cujuslibet ita percusserit, ut humor ex vulnere decurrat, quæra lidwagi dicunt, ter iv. solid. componat.

XXXIII. Si quis alium ita percusserit, ut osse inciso, medulla decurrat, ter quatuor solidis componat.

XXXIV. Si quis alium vulneraverit, & ipsum vulnus sanatum, cicatricem depressam, & non reliquæ carni æquam duxerit, quod spido dicunt (1), ter quatuor solidis componat.

XXXV. Si brachium aut crus percussum fuerit, & ex ipsâ percussione decreverit a sua grossitudine, quam prius habuerit, quod smelido (2) dicunt, ter quatuor solidis componat.

XXXVI. Qui de anterioribus dentibus unum excusserit, ter duos solidos componat.

XXXVII. Si de angularibus, ter tres solidos componat.

XXXVIII. Si de molaribus, ter quatuor solidos.

XXXIX. Si crinem alteri de capite abstraxerit, ter quatuor solidos componat.

XL. Si illum per capillos comprehendit, similiter ter quatuor solidos componat.

XLI. Qui alium in aquam impinxerit, ita ut mergatur, ter quatuor solidos componat.

XLII. Qui alium fuste percusserit, ut lividum fiat, ter solidum & semissem componat.

XLIII. Si tantum sanguinem dimiserit, ter solidum componat.

XLIV. Si quis alium unguibus crataverit (3), ut non sanguis, sed humor aquosus⁶ decurrat, quod claddolg vocant, ter decem denariis Fresionis componat.

XLV. Si quis alium in tergum aut pectus ita vulneraverit, ut vulnus sanari non possit, sed per fistulas sanies decurrat, ter duodecim solid. componat.

XLVI. Quodcumque membrum percussum, ita debilitatum fuerit, ut ibi inutile pendeat, medietate componatur, quam componi debuit, si penitus fuisset abscissum.

XLVII. Si quis oculum excusserit, ter quadraginta solidis componat.

XLVIII. Si non oculum excusserit, sed pupillas, ter viginti solidis componat.

XLIX. Si quis alii duo, aut tres, aut eo amplius, vulnera uno ictu intulerit, & negare voluerit, quod uno ictu tot vulnera fecisset, liceat ei, qui vulneratus est, sua solius manu sacramentum peragere (4), quod tot vulnera uno ictu ei fuissent illata, & componat juxta quod vulneris fuerit magnitudo; unumquodque vulnus secundum suam longitudinem componendum est.

L. Si longum fuerit, quantum summus articulus indicis est, uno solido componat.

LI. Si quantum duo articuli indicis sunt, duobus solidis.

LII. Si quantum duo articuli & tertius dimidiis, tribus solidis.

LIII. Si quantum totus index, quatuor solidis.

LIV. Si supra longitudinem indicis, spatium quod inter indicem & pollicem est, fuerit adjectum, quinque solidis.

LV. Si adjectus fuerit inferior articulus pollicis, sex solidis.

LVI. Si & superior adjiciatur, quod vocant smelo (5), hoc est, unius spannæ longitudinem habuerit, ter octo solidis componatur.

LVII. Si quantum inter pollicem & medium extendi potest, longum fuerit, ter duodecim solidis componatur.

LVIII. Si longius fuerit, iterum ad indicis articulos recurat, & metiatur, & sicut superius adjiciatur & solidorum compositio.

Apud occidentales Fresiones, inter Flebi.

C

Tom. III.

¹ Lindubr. jasta.
² Lindubr. tremisse.

³ Lindubr. audiri sanar.
⁴ Lindubr. in junctura.

⁵ Lindubr. vel confusa.
⁶ Lindubr. aquosus.

(1) Quod spido dicunt. Non intelligo, & mendam esse puto.
(2) Smelido. Lege Gesmalet, extenuatum, contractum, gracilius redditum.
(3) Crataverit. Quod est unguibus cutem lacerare, & quasi cancellare, a Græco xetello, id est, induco, cancello. Hinc in testamento B. Remigii caratura pro inductione & cancellatione. Hinc autem testamento dolus mes

lus abest, aberique, in quo, si qua litura, vel caratura fuerit inventa, facta est me presente: & alibi sæpius. Hinc claddolg, quod sequitur, vulnus seu maculatura sanguinea & aquosa cutis, unguibus rafa vel atata.
(4) Sua solius manu sacramentum peragere. Vide Notas nostras ad Tit. X. de Testib.
(5) Smelo. Nescire me, quid sit, ingenue fateor.

Et Sinesalam (1), quos unciarum fuerit longitudo vulneris, tot solidorum con-

positione perfolvitur: donec ad quinquaginta tres solidos perveniat, & unum

(1) Apud occidentales Frefones, inter Flehi & Sinesalam. Ergo reliqui Frisii inter Flevum, Laubachi & Wisaram orientales. Juvat hic in gratiam popularium meorum me paululum diffundere extra spatium, metasque notarum, in descriptione Frisiz veteris, mediz & hodiernz, quod nec ipsis injucundum fore existimo, donec uberior occasio dabitur. Vetus Frisia, qualis tempore Plinii & Taciti fuit, in duas gentes divisa fuit, Majores & Minores. Tacit. de morib. Germ. cap. 34. A fronte Frisii excipiunt (Angrivarios & Chamavos intelligit). Majoribus Minoribusque Frisiz vocabulum est ex modo virium; utraque nationes usque ad Oceanum Rheno prætentiontur, ambiuntque immensus insuper lacus, & Romanis classibus navigatos. Majores trans Rhenum colebant, & TransRhenani dicebantur. Tacit. Annal. IV. cap. 72. Eodem anno Frisii, TransRhenanus populus, pacem exuere, nostra magis avaritia, quam obsequi impatientes. Idem lib. 4. Hist. cap. 15. ubi de Canninesatum rebellionem: Statimque accitis Frisii (TransRhenana gens est) duarum cohortium hyberna, proximo occupatio oceano irruptis. Capitolinus Clodio Albino: Deinde per Commodum ad Gallias translatus, in qua, suscipi Frisii TransRhenanis, celebre nomen suum, & apud Romanos & Barbaros fecit. Incipiebant ortum versus a Chaucis. Tacit. eod. lib. cap. 35. Ac primo Chaucorum gens, quamquam incipiat a Frisii, ac partem littoris occupat, omnium, quos exposui gentium, lateribus obediunt. Utrumque populum Amasus vel Amisia fluvius determinabat. In oceanum ad Rheni littora se extendebat, quem Flehum Frisii vocabant, vadaque & xituaria ingentia colebant ad oceanum usque septentrionalem, ubi a Romanis in insula Flevo castellum eisdem nominis impostum, & præsidio munitum, quod a Tacito Annal. IV. cap. 72. describitur. Hæc vera antiqua, & Germana Frisia, quæ etiamnum sævæ Frisiz dicitur. Minores Frisii erant, qui Cis Rhenum in insula Batavorum inter Kinhemum fluvium Canninesatum, & Rheni, ad oceanum usque, ripam tendebant, de quibus Plinius lib. IV. cap. 15. In Rheno ipso prope centum M. P. in longitudinem nobilissima Batavorum insula, Canninesatum, & alia Frisiorum, Chaucorum, Frisibonum, Sturiorum, Marsatorum, quæ sternuntur inter Helium & Flevum. Ita appellantur ostia, in quæ effusus Rhenus, ab septentrione in lacus, ab occidente in amnem Mjiam se spargit: medio inter hæc ore modicum nominis sui cotidiana alveum. Hæc hodie Westfrisia appellatur, & Batavica ditioni adhæret. Et hi quidem limites Frisiz tempore Taciti & Plinii, inter quos cum Romanis bella gessimus. Sed postquam Chauci, Franci, & finitimi populi, relictiis sedibus avitis, Bataviam, Galliam, & partem Germaniz infedere, & a Juliano Imperatore victi, in Romanas legiones transcripti sunt, ac per Gallias, Germaniam, imo in ipsum orientem ad limites imperii tuendos distributi, ut ex Zosimo lib. III. & notitia utriusque imperii manifestum est, majores nostre regiones illas cultoribus vacuas a Wisfurgi ad Sinesalam usque novis coloniis implere: & quicquid antea terrarum Chauci, Bructeri, Tubantes, Chamavi, Ansvarii, Sallii, Batavi tenuerant, Frisiorum imperio complexum fuit. Contigit illud Juliani Imp. tempore, circa A. C. CCCLX. & paulo post. Majores nostri omnem illam Frisiam in tres regiones divisere. Prima & Orientalis a Wisfurgi ad Laubachum fluvium

extendebatur, capiebatque orientalem, & Transamamam regionem, Omlandiarum ditiones usque ad Oostergoam, quam Laubachus sive Layica ab iis differminat. Wisfargis hodie, Romanis popularibus & accolis Wisera, & Visaris dicitur. Apollinaris: Bructeris utcola, quem Visaris alluit unda. Iphis vero Saxonibus Wirraha. Carolus Magnus in privilegio Ecclesiz Bremensis: Sibi que in Wigmoda in loco Bremor vocato super flumen Wirradam Ecclesiam, & Episcopalem statimam Cathedralam, & Episcopalem statimam Cathedralam. Adamus Bremensis. Hist. Eccles. cap. II. Nobilissimi Saxonie fuvii sunt, Albi, Sala, Wisura, qui & Wirraha nuncupatur, quasi aqua tortuosa, sinuosa: nam A & Aha & hæc veteribus aqua seu fluvius. Laubachi seu Lavica Latinis, Layweris Frisii olim ex paludibus Oostergoensibus, & sylvestribus Drentiz vicinis caput levabat, aquisque hinc inde influentibus, & uliginosis marginibus vi sua abrasis, ingens & navigabilis fluvius factus, aut potius sinus inter fines agri Groningani & Oostergoam ad pontem Gerriocomium in mare se infundebat. Verum ante sæcula aliquot, accessentibus paulatim terris bituminosis, nunc parvulus admodum rivulus est, vixque nomen tenet, nisi ubi inter vada & æstuaria cursum ac colorem suum aliquandiu retinet. De quo plura vide apud doctissimum & eloquentissimum nostrum Historicum, Ubbonem Emmium, Decad. I. lib. I. & in vitis Sanctorum, & præcipue in vita Divi Luidgeri. Altera Frisiz provincia inter Laubachi & Flevum sternebatur, quæ hodie Oostergoam, Westergoam cum insulis adjacentibus, itemque Septentrioalibus complectitur. Tres hujus provincie ditiones, quæ olim Astrachia, Westrachia, Stellingwerf & Comitatus Cuneranus dicebantur. Flevus vel Flevum Frisii, Rhenus Romanis, sive boreale Rheni brachium, & extremum Imperii Romani adversus Germanos limites. Si quidem Isula, qui per fossam Drufanam ex Rheno aquis auctus, supra Campos civitatem diu alvei certus per palustres agros, quos mare austrinum nunc haussit, deinde circa Cuneram in duo brachia, quæ Frisiam intersecabant, sese dispergens, continuo cursu juxta Flevum pluribus lacibus receptis in campos, ut inquit Mela, sese diffundebat, atque ibi nomen amittens, ubi insulam Flevum est complexus, supra insulam de novo continuo alveo apud Testaliam insulam oceano infundebatur. Tacit. Annal. II. Capite sexto. Nam Rhenus uno alveo continuus, aut modica insula circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur, servatque nomen & violentiam cursus, qua Germaniam prætervehiat, donec Oceano misceretur. Pomponius Mela de hoc extremo boreali Rheno: Ad dextram primo angustus, & sui similis: post ripis longe & late recedentibus, jam non amnis, sed ingens lacus, ubi campos implevit, Flevo dicitur, ejusdemque nominis insulam complexus, sit iterum arctor, iterumque fuvius emittitur. Ante A. C. MCCXXI. Rhenus sive Isula inter Stauriam, & Enchulam fluvii latitudinem non excedebat, sed paulatim maris violentia frequentibus diluviis & inclibus hinc inde per paludosos & uliginosos agros ductis totum illud terræ spatium, quod hodie sinum austrinum implet, in mare convertum est, vixque tria sæcula abiere, quod aggeres moleque trabales furenti Oceano obici coepere. Hæc provincia etiam Cissii, ut titulo primo de Homicidiis post §§. 4. & 8. & alibi apparet, seu Cislevana, respectu Laubachi &

unum remissum. Ibi nobilis hanc cen-
rum & sex solidis, & datus trem f-
fis, simpla compositione solvitur. Simi-
Tom. III.

lites inter Wisaram & Laubachi. Si-
militer manum ad pedem.

Wisara ab ortu in occasum procedendo, ap-
pellata est. Ut frustra Nobilissimi D. D. Anna-
l. Hol. lib. VI. popularium suorum faventia
imputare voluerit, Flevum, & Cisseli, vel
Cissli diversa flumina fuisse, & alterum circa
hodiernam Frieslandiam, alterum ad veteris
Flevi æstuarium (ut nautæ quidem indignant)
diversis alveis fluxisse, cum Cissli ibi nihil
aliud designet, quam leges illas inter Cisswita-
ranam, Transflavianam & Cisslevanam regio-
nes obtinuisse, ac ut Cissli ibi post s. 10. in-
ter Fli & Cincalam essent, ubi non Flevi,
sed Fli scribitur, hinc Cissli, id est, Cissle-
vum. Tertia provincia fuit a Flevo ad Sincfa-
lam. Quæ fuerit Sincfala, multi in dubium
vocant. Nobilissimus D. D. Anna. lib. VI. mire
sibi blanditur in investigatione hujus
fluminis, tum nominis explanatione. Modo
prope insulam Tessaliam fluxisse, & nominis
reliquas Wala ejus insula viculo servari, mo-
do in austrum se vertens juxta *Bal van Beck*
nomen, & cursum ejus venatur. Postremo ex
Servio Honorato Virgilio interprete pari divi-
nationis felicitate investigare tentant. Nos
certo scimus, & constanter affirmamus, Sincfa-
lam (non Sincfalum) esse Helium ostium
Plinio descriptum, cuius verba supra ex libro
quarto, capite decimo quinto citavimus. Ubi
clare Plinius finitrum ostium versus occidentem
in Mosam spargi, atque inde porro in Oceanum
fluere innuit. Sed clarius Tacitus lib. II. An-
nal. Cap. 6. ubi cum de dextero Rheno ostio seu
Flevo dixit, de altero ita ait: *Ad Gallican-*
ripam latior, & placidior adfluens verso cogno-
mento Vadalim accolæ dicunt, mox id quoque vo-
cabulum mutat Misa flumine, ejusque immenso
ore evadens in Oceanum effunditur. Item lib. V.
Histor. cap. 23. ubi de Claudio Civili navalem
aciem ostentare volenti: *Spatium, inquit, ve-*
lut æquoris electum, quo Mosæ fluminis amnem
Rhenus Oceano adjundit. Locum itaque illum,
quo Mosa in Oceanum effunditur, veteres
Sindval, quod in Sincfal vel Sincfalum corru-
ptum est, id est, fluminis in mare effusionem
vel casum dicebant a *Sind*, vel *Sund*, quod
fretum vel mare, & *Ballen*, id est, cadere sig-
nificat. Hinc *SindBloed* diluvium, id est,
maris eruptio. Confirmat sententiam nostram
verus Scholasticus in Notis ad Historiam Ecclē-
siast. M. Adam Btemens. ad cap. CGIX. num.
75. *De Ripa in Flandriam ad Sindval velificari*
potest duobus diebus, & totidem noctibus. De
Sindval ad Prol in Anglia duobus diebus, &
una nocte. Quid clarius, quid manifestius ad-
ferri potest? Nec aliud fuisse *Lambal* Servia-
num, plane mihi persuadeo, si levi verborum
transpositione legamus: *Rhenus Gallie fluvius*
bicornis, quia per duos fluit alveos, unum, qua
Romanum imperium est, ubi Lambal dicitur, per
alterum, qua interfuit Barbaros, & facit insu-
lam Batavorum. Nam qua Barbaros interfuit,
Flevo scilicet, non recte dicitur facere insu-
lam Batavorum, sed potius ubi incipit, id est,
ad latus finitrum, ubi Rhenus a cætera Gal-
lia Insulam Batavorum determinat. In vulgata
editionibus ita legitur: *Rhenus fluvius Gal-*
lie bicornis, quia per duos fluit alveos, per
unum, qua Romanum imperium est: per alter-
um, qua interfuit Barbaros, ubi Lambal dicitur,
& facit Insulam Batavorum. Ad Sindval
itaque & Flandriam ea Frisia pars sese exten-
dit, & Frisia Occidentalis dicta fuit. Mejerus
Annal. Fland. ad A. C. MXI. XI. Kalend.

Muji *Brugis ad memoriam Divi Dmatiani Ma-*
lier capæ Ermingardis nominis Olenæ oppidis Fris-
ie visum recepit. Est autem in pago Frisæ mon-
ti *Kortickberg* vocabulo pene contigua. At Osten-
da, quam novam Trojam adpellare licet, in
confinio Flandriæ sita. Lipsius Lyvanio suo:
Frisiam, inquit, late illa ætas adpellat, & Hol-
landiam ipsam (observari) includit. Lamber-
tus Schaffaaburgensis: *Henricus Imperator exerci-*
citum navalem per Rhenum duxit in Frisiam
contra Gotsfredum, ejusque adjectorem Dideri-
cum, ibique duas manifestissimas urbes cepit Rins-
burg & Flaerdungen. Qui hanc provinciam in-
colebat, Frisii Occidentales dicebantur. In-
certus auctor Annal. Francic. ad A. C. DCCC-
LXXVI. *Frisiones, qui vocantur Occidentales,*
cum Normensis dominantes, virosos existerent,
(ad Kinhamum fluvium intellige.) Et hoc
ipso textu nosro: Apud Occidentales Frisiones
inter Flevum & Sincfalum, &c. Franci, cum
post prælium ad Tulpiacum, qua Alemanos
omnes fœda interneccione superarant, paulatim
Rheni ripam transcendere, & adversus nos
arma moverent; mansit quidem honor nomi-
ni Frisico, sed provinciam in varios Comitatus
& Præfecturas divisere, quæ res primo ori-
ginem Comitatus Hollandiæ, ipsi vero Com-
itibus prætextu Comitatus arma in reliquam
Frisiam movendi occasionem præstiterit, de
quo alias dicendi locus erit. Holternam Fris-
iam appellamus, quicquid ab ortu in occasum
Wisaram & Kinhemum interjacet, quod in-
gens spatium Majores nostri in septem insu-
las, quas Zelandias vocabant, divisere. Earum
prima hodie a Vilsurgi ad Iadam fluvium, al-
tera a Iada in Amasum, & Dollarti finem
terminatur, quas jam ante sæcula aliquot hinc
vicinorum Principum potentia, illic domesti-
cis Nobilium factionibus oppressas & distractas
tandem A. C. MCCCCLIV. ULRICUSSYR-
CSENA ab Imperatore FREDERICO III. fi-
ducario jure sub Comitatus titulo salva popu-
li libertate & legibus regendas impetravit, &
Ost Frisia dicitur. Tertia ab Amas & sinu
Dollartico in Laubachi seu Lavican fluvium
extenditur, quæ cum Groningensi civitate di-
versis fœderibus juncta, hodie unam Repub-
licam facit, & antiqua libertate & majorum
legibus, & institutis fruatur, ac Groningæ ac
Omlandiarum titulo censetur. Quarta, quinta
& sexta reliquarum omnium nobilissimæ, &
potentissimæ, & Plinio Tacitoque memoratæ,
a Laubachi in Flevum seu mare austrinum
terminantur, & in tres Comitatus seu regio-
nes Oostergoan, Westergoan, & Septem syl-
vas divisæ sub moderatissima Ordinum admi-
nistratione antiquam, & Germanam libertatem
tenuerunt: simulque & sive FRISIA dicuntur.
Septima & postrema a Flevo ad antiquos Can-
ninetatum terminos, fluviumque Kinhemum
protenditur, complectiturque terras, lacus, pa-
ludes, quas olim Frisii minores, Frisiabones,
Sturii, Chauci, Marfati infedere, hodieque
Frisia Occidentalis & Borealis Hollandia appel-
latur, quæ diu & bellis continuis adversus Co-
mites Hollandiæ pristinam libertatem tutata,
tandem A. C. MCCXCIX. ab Joanne I. Hol-
landiæ Comite oppressa certis parendi, & im-
perandi legibus in jus & ditionem Hollandiæ
concessit, partemque illusterrimæ & potentissi-
mæ Republicæ Bataviæ nunc facit. Sed ni-
mi in hisce æstuariis lacubusque vela laxa-
mus, quare ripam denuo legamus.

HÆC JUDITIA (1) SAXMUNDUS
DICTAVIT.

LIX. Oculum viginti quinque solidis debere componi.

LX. Qui testiculos alii excusserit, ter quingenta tres solidos & tremissem.

LXI. Si brachium supra cubitum, aut eam transpunxerit, ter sex solidis componat.

LXII. Si brachium sub cubito, aut tibiam transpunxerit, ter tribus solidis componat.

LXIII. Si nasum transpunxerit, ter duodecim solidos.

LXIV. Si unam partem 2 transpunxerit, sex solidos.

LXV. Si unam maxillam transpunxerit, sex solidos.

LXVI. Qui alium in flumine, vel in qualibet aqua, in profundum impinxerit, ut pedibus terram tangere non possit, sed natare debeat, ter duodecim solidos componat.

LXVII. Qui alium in peticulo aquæ liberaverit, quatuor solid. mercedem accipiat.

LXVIII. Si caballus, aut bos, aut quodlibet animal, homini vulnus intulerit, dominus ejus, juxta qualitatem vulneris, in simplo componere judicatur, & tres partes de ipsa mulcta componantur, quarta portione dimissa.

Inter Wisaram & Laubachi tota compositio in simplo persolvitur.

LXIX. Si homo quislibet telum manu tenens (2), & ipsum casu quolibet incidere super alium, extra voluntatem ejus, quilibet manu tenet, in simplo juxta qualitatem vulneris componatur.

LXX. Similiter & puer, qui nondum duodecim annos habet (3), si cuilibet vulnus

intulerit, in simplo componat.

LXXI. Hæc omnes compositiones liberi hominis sunt.

LXXII. In nobili homine 2 dimidio majoris.

LXXIII. In lito medietate minoris.

Inter Flebi & Sinsalam solidus est duo denarii & dimidius, ad novam monetam. Inter Wisaram & Laubachi, duo denarii novi solidus est.

LXXIV. Si lingua præcisa fuerit, medio weregildo componatur.

LXXV. Si hominem 4 mortuum effoderit (4), & ibi aliquid tulerit, ut cætera furta componatur.

WLEMARUS DICIT.

LXXVI. Si quis liber uxorem alterius (5) contra legem tulerit, reddat eam, & facinus ter l. tribus solidis & tremissem componat, & pro freda ad partem Regis weregildum suum.

LXXVII. Si quis illicitas nuptias contraxerit, separabitur ab uxore sua, & liceat tam ei, quam et uxori legitime nubere.

LXXVIII. Si vero separati fuerint, et iterum ad invicem fuerint reversi, weregildum suum uterque componat.

Inter Laubachi & inter Flebi tres denarii novæ monetæ solidum faciunt.

TITULUS IV.

De eo qui alteri viam contradixerit (6).

SI liber libero in via manus injecerit, et contra legem viam contradixerit, aut aliquid tollere voluerit, ter quatuor soli-

1 Lindenbr. xv. solidis.

2 Lindenbr. ignovitis hominis.

3 Herold. & Lindenbr. partem.

4 Herold. & Lindenbr. si quis hom.

(1) Juditia.) Leg. Judicia.

(2) Telum manu tenens.) Vide L. 52. §. 2. 2. ad l. Aquil. Divus Augustin. de lib. arb. Cui invito atque impudenti telum manu fugit, non mihi videtur peccare, si hominem occidit. Senec. de benef. lib. IV. cap. 34. Sic enim in prælio potest accidere, ut telum meum in commitionem manus dirigat, aliquo errore decepta, & hosti tanquam meo parcam. Sed hoc raro accidit, & non vitio meo: cui propositum est, hostem ferire, civem defendere.

(3) Nondum duodecim annos habet.) Nondum pubes sed pubertati proximus, & doli capax, ideoque in delictis pro pubere habetur. L. pupillam. 3. 2. de R. l. ergo & ex L. Aquilia cum eo agi potest. L. 23. 2. de furt.

(4) Mortuum effoderit.) In Legibus Frisicis Reesraeff dicitur, Longobardis Graffworffen & Graeffraub. L. Longob. Tit. VI. Si quis sepulchrum hominis mortui ruperit, quod graffworphen dicitur, & corpus spoliaverit, aut foris jactaverit DCCCC. sol. sit culpabilis parentibus defuncti. Et tit. seq. De Graffraub idem disponitur. Nos crimen violati sepulchri adpellamus. L. Boioar. Tit. XVIII. cap. 1. Si quis mortuum liberum de monumento exfoderit, cum XL. sol. componat parentibus, & ipsum, quod ibi tulit, furtivum componat. Siquidem apud veteres Germanos in

more postum videtur fuisse, ut mortuos cum vestimentis sepelirent. L. Boioar. Tit. XVIII. De vestitu Mortuorum, cap. 3. De vestitu utrorumque, quod Walaraua dicitur, si ipse abstulerit, qui hoc interfecit, dupliciter componat, si alter & non ipse reus, omnia furtivo more componat.

(5) Uxorem alterius.) De adulteriis & nuptiis illicitis supra diximus ad Tit. nonum de Farkgani vel Horleggers, ut ibidem monebamus. In qua emendatione nos confirmat L. Boioar. cap. XI. Tit. III. §. 1. Si quis propter libidinem liberæ manum injecerit, aut virgini aut uxori alterius, quod Boioar. Hortrissi vocant, cum VI. sol. componat. Ubi enim rescribend. Hoerocrasti, ut Hoerleggers pro Farkgagan.

(6) Qui alteri viam contradixerit.) Nos hodie illud crimen Straetschenderye vocamus, quod veteribus Germanis non in usu modo, sed nec indecorum fuisse, scribit Tacitus, ideoque reliquarum quoque gentium legibus puniunt. L. Sal. Tit. XXXIV. L. Ripuar. Tit. LXXXII. Similis plane lex extat, L. Aleman. Tit. LXVII. §. 1. Si quis liber libero in via manus injecerit, & contra legem ei viam contradixerit, aut aliquid ei tollere voluerit, cum VI. sol. componat. Apud Longobardos Wegenwoeff & Corbataria dicitur. L. Longobard. Tit. X. §. 1., ubi non

lidos componat, aut si negaverit, solus juret in manu proximi.

TITULUS V.

*De eo qui alterum de caballo
jactaverit (1).*

I. **S**Ic ei componat, quasi eum fuste percussisset, dimidium solidum componat.

TITULUS VI.

De muliere occisa.

I. **S**I quis mulierem occiderit, solvat eam juxta conditionem suam, similiter ficut & masculum ejusdem conditionis solvere debet.

SAXMUNDUS.

TITULUS VII.

De flumine obstruso.

I. **S**I quis in flumine viam publicam occluserit, XII. solid. componat.

WLEMARUS.

TITULUS VIII.

De rebus fugitiis (2).

I. **S**I servus, aut ancilla, aut equus, aut bos, aut quodlibet animal, fugiens dominum suum, ab alio fuerit receptum, & querenti domino negatum, & iterum depubicatum (3), reddat aut ipsum, quod suscepit, aut aliud simile, vel pretium e-

Tom. III.

jus, & pro furto weregildum suum ad partem Regis componat.

TITULUS IX.

De pignoribus.

I. **S**I quis in pignus suscepit aut servum aut equum, & ille servus aliquod damnum ibi fecerit, ad illum pertineat, cujus servus est, non ad eum, qui illum in pignus suscepit.

II. Si vero quislibet servum alterius per vim sustulit, pignoris nomine, quod Pant dicunt, & ille damnum aliquod ibi commiserit, ille, qui eum sustulit, pro damni qualitate multam cogatur exsolvere,

TITULUS X.

De compositione.

I. **V**Is aut fortum in duplo componitur, & ad freda weregildum.

TITULUS XI.

De re praestita (4).

I. **S**I homo alii equum suum praestiterit, vel quamlibet aliam pecuniam, talem, qualis ei praestita est, reddat domino ejus; & si forte pejoratum reddiderit (5), componat ei juxta quantitatem, qua rem ejus inpejoravit.

II. Quod si caballus, qui praestitus est, ipsum, qui illum habuit, calcibus percussit, aut forte occidit, nullus eum solvat.

Hoc trans Laubachi.

C 3

Ti-

non Corbitaria, sed Chorditaria vel Chorditate legendum putat doctissimus Melchior Goldastus, Notis suis ad Paraneses Tyrolis, Regis Scotorum: quod chorda expansa vel vimineis cratibus viam claudent, ac ita homines expoliarent. Ergo mihi non liquere, ingenue fateor. Solebant & isti grassatores & latrunculi personati incedere, vultumque larvis abscondere, ne agnoscerentur, quod Longobardi Walapaus dicebant. L. Longobard. Tit. XII. §. II. *Walapaus est, qui se furtim vestimento alio induerit, aut sibi caput latrocinandum animo, aut faciem transfiguraverit.*

(1) *De caballo jactaverit.* Quod Longobardi *Warawoff* vocabant, a *Waere* equo, ut & nos hodie *Werje* equum dicimus. Hinc *Wersobzicus* quasi praefectus equorum. L. Longob. Tit. XI. de *Warawoffi*. *Si quis hominem liberum de caballo in terram per quodlibet ingenium iniquo animo jactaverit, LXXX. sol. ei componat.*

(2) *De rebus fugitiis.* Inscriptio tituli generalis est de quocumque animali seu jumento, cui & servum annumerat. Nam & jure civili servi jumentis aequiparantur. §. 2. Inft. de usufructu. Quicumque igitur servum aut animal quocumque claverit, & querenti domino non reddiderit, pretium solvat, & pro furto Weregildum componat. Capitalis igitur fuit apud Frisos servi occultatio. Vide ejusdem Ulemari additionem supra ad Tit. de *Forreani II.*

(3) *Et iterum depubicatum.* Puto leg. atque ita depubicatum, id est, in privata custodia animo furandi habitum, ejus contrarium in publicum deducere. L. I. §. 64. de fugit. In publicum deduci intelliguntur, qui magistratibus municipalibus traditi sunt, vel publicis ministeriis. His adde L. Alemann. Tit. LXXXVI. Longobard. Tit. LXIII. & Tit. CXI.

(4) *De re praestita.* Res praestita dupliciter intelligitur. Primo de rebus mobilibus & moventibus accipitur pro eo, quod est ad usum commodare, ut hoc titulo accipiendum est: quamquam jure civili commodati significatio etiam ad res soli extendatur ex Cassii sententia L. I. §. 1. de commodati. Secundo, quando res soli ita Ecclesiae vel alteri traduntur, ut dominium utile ad vitam apud dominum maneat, post mortem vero Ecclesiae, vel cui tradidit, cedat, cujus formulas vide apud Marculphum, & reliquas formulas & notas doctissimi Bignonii ad easdem. Eiusdem praestaria forma etiam apud nos servatur ex tabulario Crenobii Clarocampensis scriptae A. C. M. CCC. LX. sed propter prolixitatem non adjicimus.

(5) *Pejoratum reddiderit.* Ulpianus L. 3. §. 1. de commodati. *Si reddita quidem sit res commodata, sed deterior reddita, non videbitur reddita; quae deterior facta, non redditur, nisi quod interest, praestetur. Proprie enim dicitur res non reddita, quae deterior redditur.*

TITULUS XII.

De honore templorum (1).

I. Qui Tanum effregerit, & ibi aliquid de sacris tulerit (2), ducitur ad

mare, & in sabulo, quod accessus maris (3) operire solet, finduntur aures ejus, & castratur (4), & immolatur Diis (5), quorum templa violavit.

HÆC HACTENUS.

(1) De honore templorum.) Unicūm pagane superstitionis fragmentum, quod pure meritoque hæc leges auspicari, quam finire debuisset. Sed compilatori, ac interpreti, homini Christiano, religio fuit, paganas leges, ritusque præponere, quos omnino aboliōs voluit, satique fuit, hanc unam referre, omisis reliquis, quæ sequebantur. ut verba hæc in fine posita, HÆC HACTENUS, indicio sunt. Vetusissimi Germani, non templa, sed lucos, Diis suis consecrabant. Tacitus de Morib. Germ. cap. IX. Cæterum nec cohibere parietibus Deos, neque in ullam humani oris speciem adimplare, ex magnitudine celestium arbitrantur. Lucos ac nemora consecrant, Deorumque nominibus adpellant secretum illud, quod sola reverentia vident. Idem de Nharvalis populis. Apud Nharvalos antiquæ religionis lucus ostenditur. Præfidet sacerdos muliebri ornatu, sed Deos interpretatione Romani Castorem, Pollucemque memorant. Ejus numinis nomen Aicis: nulla simulasbra, nullum peregrinæ superstitionis vestigium, ut fratres tamen, & juvenes venerantur. Talis & in Frisii lucus fuit Baduhennæ Deo, seu Dææ facer. Tacitus Annal. IV. cap. 73. Mix compertum a transfugis nongentis Romanorum, apud lucum, quem Baduhennæ vocant, pugna in posterum extracta, consecros. In isdem lucis etiam statis temporibus comitorum, & concilii publici causa conveniebant. Tacitus lib. de Mor. Ger. cap. 39. ubi de Suevis Semnonibus. Stator tempore in sylvam, auguriis patrum, & prisca formidine sacram, omnes ejusdem sanguinis populi legationibus coeunt. Tacitus Hist. IV. cap. 14. de sacro nemore in Batavia. Civis primores gentis, & promptissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte, & lætitia incaluisse videt, a laude gloriaque gentis orsus, injurias, & raptus, & cætera servitii mala enumerat. Habuisse tamen alibi templa, ex eodem Tacito certum est Annal. I. cap. 51. de Marforum strage. Profana simul, & sacra, & celeberrimum illis gentibus templum, quod Tanfanæ vocabant, solo æquantur. Abbas Urspergens. in Chron. ad Annum C. MCLXIX. de Ziza Dea apud Augustam culta: Hanc urbem construxerunt (de Germanis loquitur) & non muris, sed fossatis eam firmaverunt, & ex nomine Dææ Zizæ, quam religiosissime colebant, Zizeheim eam nominabant. Hujus quoque Dææ templum, ex lignis barbarico ritu constructum, etiam postquam Romani eam incolere cœperunt, inviolatum permansit. In Frisia quoque Mercurii, Sta-

vonis, Baduhennæ, Fostæ, quam Vestam fuisse putant, templa, & cærimonias Annales nostri commemorant, de quibus alias latius dicemus.

(2) Effregerit, & ibi aliquid de sacris tulerit.) Nos sacrilegium adpellamus, & fures ipsos sacrilegos, l. 6. & 9. r. ad l. Jul. Pecul. Nam, ut Servius ad Eclog. IX. Virgilius notat, legere, & sublegere est furari, unde & sacrilegus dicitur, qui sacra legit, id est, furatur.

(3) Accessus maris.) Veteres Frisii & Saxonæ maris accessum Lidunam, recessum Malinam adpellabant. Glos. Isidor. Ledo, maris æstuatio. Divus Augustinus de Mirab. S. Scripturæ lib. I. cap. 7. Hæc enim quotidiana inundatio, bis a tempore ad tempus, per horas XXIV. semper peragitur, & per alternas hebdomadas Ledonis, & Malinæ vicissitudo comitatur. Sed Ledo sex horas inundationis, & totidem recessus habet: Malina vero grandis per quinque horas ebullit, & per septem horas littorum dorfa redtegit. Incertus Martyrologus doctissimo Furmerio oratione sua adversus disertissimum Ubbonem Emmium citatus. Frisones in loco, ubi Martyrum sanguis erat effusus, (prope Dockingham civitatem in Oostergoa) ægesta terra collem exaltarunt, propter Lidonis, & Malinæ quotidianas eruptiones, ex maris æstu quotidiano provenientes, ubi Ecclesiam extruxerunt. Ex eodem fluxu, & refluxu maris, quod ex Lunæ adfibus movetur, veteres Germani, Saxones, Frisii, qui littoribus maris adfidebant, annos & menses suos dispensabant; anni & menses eorum lunares erant, ut docet magnus Scaliger lib. II. de Emend. temp. Sed de Liduna & Malina vide poro eumd. Scalig. in Conjectaneis ad Varronem, de L. L. & Marcel. Empir.

(4) Finduntur aures ejus, & castratur.) Tanquam servus pœnæ, & Diis facer, quorum templa violaverat. Certe castratio apud veteres Germanos pœna servilis erat. Legis Salicæ Tit. XIII. De furtis servorum, vel effrauctis §. 2. Si vero furaverit, quod valet XL. denarii, aut castratur, aut CCXL. denarii, qui faciunt solidi VI. reddat; & alibi in Leg. German.

(5) Immolatur Diis.) Germani veteres, ut ex Tacito, aliisque auctoribus manifestum est, non solum maleficos, sed & hostes captivos, & ex popularibus, forte ductos, variis ex causis ad aras mactabant: de quo barbaro ritu alias plura dicemus. Hic filius.

LEX ANGLIORUM ET WERINORUM CUM NOTIS COLLECTORIS.

CAPITULA LEGIS ANGLIORUM ET WERINORUM.

- I. De homicidiis.
II. De iſtu læſis.
III. De vulneribus.
IV. De fractura offium.
V. De tranſpunctione & membris læſis.
VI. De Alodibus.
VII. De ſurtis.
VIII. De incendio.

- IX. De libertis occiſo.
X. De vi.
XI. Si quadrupes damnum fecerit.
XII. De minoribus cauſis.
XIII. De poteſtate teſtandi.
XIV. De beneficiis.
XV. De campo.
XVI. De delictis ſervorum.
XVII. De animali alieno læſo.

EXPLICIUNT CAPITULA.

INCIPIT LEX ANGLIORUM ET WERINORUM (1),

HOC EST, THURINGORUM (2).

TITULUS I.

De Homicidiis.

I. Si quis Adalingum (3) occiderit, dc. fol. componat.

II. Qui liberum (4) occiderit, ec. fol. componat.

III. Et de utroque ſi negaverit, cum XII. juret, aut in campum exeat, utrum ille voluerit, ad quem cauſa pertinet.

IV.

^a Herold. cum XI.

(1) *Angliorum & Werinorum.* Hoc legis titulo pulchre edocemur, *Anglios & Werinos*, quos Tacitus memorat German. C. XL. eos fuiſſe populos, e quorum potiſſimum ſociali fœdere, Reſpublica & gens celeberrima quondam conſtiterat *Thuringorum*; quorum nomen veteribus inauditum, ſequioribus ævis maxime illuſte fuit. Edocemur itidem in celebratiſſimum illud fœdus Angliorum & Saxonum, *Angloſaxonum* nuncupatorum, qui Britanniam ſuo ſubegerunt imperio, non coaluiſſe omnes Anglos, (ſicut & aliunde certum eſt nec coaluiſſe omnes Saxones); neque omnes Werinos, ſeu Warnos ad alias conſtituiſſe terras; de quibus Hiſtorici mediæ ævi mentionem faciunt.

(2) *Thuringorum.* Cl. Wachterus in Gloſſario V. *Thor*, cum dixiſſet, vocem hanc ſignificare *montem*, & antiquiſſimam eſſe, atque omnibus pene linguis orientalibus & occidentalibus, præcipue vero Celticis, uſurpatam, hæc de Thuringis ſubdit: *Thuringi, vel Toingi, montani, monticolæ, gens Germanica inter Saram & Werram, ſerius quidem nominata, ſed jam tum cum nominari cepta, longe potentiſſima,*

*aliiſque fortaſſe populis, ſive vi, ſive ſponte, in nomen ejus tranſgreſſi. Thuringiam hodiernam, ex qua veteris magnitudo initium cepit, montibus aſperam eſſe nemo ignorat. Hæc vera nomen Thuringici origo. Qui aliam deſiderat, adeat *Sagittarium in Antiq. Regni Thuringici, & planſtra nugaram inveniet.**

(3) *Adalingum.* Id eſt, ut vis vocis indigitat, ex proſapia nobili natum. Nobilium familiarum multo majori præ cæteris æſtimatione civili gaudebant. Ex his Reges ac ſupremos Principes olim fuiſſe delectis innuit Tacitus German. c. VII. *Reges ex nobilitate . . . ſumunt.* Ac de quibusdam Langobardorum Regibus Paulus Diaconus lib. I. cap. 21. ait: *Hi omnes Liſbingi (alii codices legunt Adalingi, vel Adelingi) fuerunt; ſic enim apud eos quædam nobilis proſapia vocabatur.*

(4) *Liberum.* Secunda claſſis in Republica. Intelligendi autem ſunt, non ſimplices manumiffi, aut generatim ii qui ex manumifforum genere ortum ducerent, ſed vel ingenio genere nati, vel ex Reipublicæ decreto inter ingenuos adſciti, qui pars Reipublicæ eſſent, & jure ſuffragii in Generalibus Comitibus fue-

IV. Qui servum (1) occiderit, xxx. solid. (2) componat, aut si negaverit, cum v. juret.

TITULUS II.

De ictu læsis.

I. **Q**ui Adalingum ictu percusserit, xxx. fol. componat, aut cum v. juret.

II. Qui liberum, x. fol. componat, aut cum quinque juret.

TITULUS III.

De vulneribus.

I. **S**anguinis effusio Adalingi xxx. fol. componatur, aut cum sex hominum sacramento negetur.

II. Liberi hominis, x. fol. aut sex hominum sacramento negetur.

TITULUS IV.

De fractura ossium.

I. **O**s fractum Adalingo xc. fol. componatur, aut xii. hominum sacramento negetur.

II. Libero xxx. solidis componatur, aut sex hominum sacramento negetur.

TITULUS V.

De transpunctione & membris læsis.

I. **C**orpus transpunctum similiter.

II. Coxa vel brachium transpunctum, ut sanguinis effusio.

III. Oculus usus, vel ambo excussi Adalingo, ccc. fol. componantur, libero, c. solidis; aut si negat, xii. hominum sacramento negetur.

IV. Nafus abscissus similiter. Auris similiter. Lingua similiter.

V. Manus vel pes abscissus, similiter: aut si manca pependerit, medietas componatur.

VI. Qui Adalingo unum vel ambos testiculos excusserit, ccc. fol. componat. Si libero, c. fol. componat, vel juret, ut superius.

VII. Si vestem similiter.

VIII. Qui pollicem absciderit, xxxiiii. solid. et tremissem componat. Si indicem & impudicum similiter. Si medicum & minimum similiter.

IX. Articulis pedis abscissus ut os fractum componatur.

X. Vultivam (3) l. solid. componat, vel cum sex juret.

XI. Qui alium percusserit, ut surdus fiat, Adalingo ccc. solid. componat; libero c. fol. componat, vel cum xi. juret.

HÆC JUDICIA WLEMARUS (4) DICTAVIT.

II. Si contra stomachum vulnus factum erit, & claudi non poterit, xii. fol. pro ipsa apertione componat.

XIII. Si ipse stomachus perforatus fuerit, nec vulnus medicamento claudi poterit, pro vulneris apertione totidem fol. componat, quot pro ipso vulnere composuit.

XIV. Si intestina vel botelli perforati clau-

1 Herold. *Vultivam*.

fruerentur. Consule, quæ dicta sunt in Præfatione generali. Qui hic *Liberi*, Nithardo lib. IV. sunt *Friilingi*, qui ab ipso Latine redduntur *Ingenuales*, id est, ex ingenio genere orti.

(1) *Servum*.) Tria ergo hominum genera ex hoc Titulo existisse colliguntur in Republica Thuringorum, scilicet *Adalingi*, *Liberi*, *Servi*. Quibus & quartum genus addas, hoc est, *Libertos*, seu manumissos, de quibus sermo fit infra Titulo IX.; atque his quatuor hominum classibus tota inter Barbaros ordinum differentia consistebat. Quatuor hæc classes & inter Saxones ex Einhardo enumerat Adamus Bremenensis lib. I. cap. 5. *Quatuor igitur differentis gens illa consistit, nobilium scilicet & liberorum, libertorumque, atque servorum*. Cui adamusson consonat Tacitus Germ. c. XXV. de Germanis in universum differens, cuius testimonium a nobis allegatum est in Præfatione generali, graphice exprimens præfatas quatuor hominum classes; *servos, liberos, seu libertinos, ingenios, nobiles*.

(2) *XXX. Solid.*) Tacitus citato loco ait, quod inter Germanos *liberti non multum supra servos sunt*. At vero ex Thuringorum lege colligimus, æstimationem capitis servi XXX. solidorum fuisse; manumissi vero, seu liberti, ac libertini solidorum LXXX. Vide infra Tit. IX. Si ergo de æstimatione civili sermo sit,

manumissus ferme triplo major supra servum erat, cum tribus ferme servis æquiparatus sit in æstimatione capitis, a qua civilis æstimatione desumebatur. Hic obiter advertet, inter Thuringos civilem æstimationem status *servi, liberi, ingenii, nobilitatis*, habitant fuisse iuxta proportionem arithmeticam numerorum 30. 80. 200. 600. Sic inter Barbaros optime factum, ut ordinem supra ordines, & classium supra classes præcellentia adamusson definita fuisset. Nos profecto quidquam non habemus, quod hujuscemodi instituto æquiparare possimus, ut relativam classium & ordinum civilem æstimationem exacta proportione dignoscamus.

(3) *Vultivam*.) Ex Vachtero V. *Vultivam* explico damnum in facie vel decore vultus, quod Italice apta expressione dicimus, *uno sfregio nel volto*. Lindenbrogius, Spelmanus, Cangius, ut ipse Wachterus ait, hanc vocem tanquam obscuritate metuendam absque glossa dimiserunt; alii diversimodis interpretati sunt. Sed anne *Vultivam* esset vox a Barbaris latine loquentibus simpliciter derivata a vocabulo *Vultus*, & ad designandam cicatricem in vultu factam adhibita?

(4) *Wlemarus*.) Siccama ad Legem Frisionum Addit. Sap. censet, hunc eundem esse sapientem, cujus in Lege Frisionum plura dictata occurrunt.

claudi non potuerint, similiter faciat, id est, totidem solid. apertionem vulnerum componat, quot pro ipsis vulneribus composuit.

XV. Si utraque coxa fetro vel quolibet telo trajecta fuerit, vi. solid. componat.

XVI. Si folliculus testiculorum cum coxa, ix. fol. componat.

XVII. Si utraque coxa cum testiculis fuerint perforata, xv. fol. componat.

XVIII. Si quis alium in facie percusserit, ut oculus vel os torqueatur, iiii. solid. componat.

XIX. Si quis alium in brachio vel in crure percusserit, ut ipsa membra decrescant, & ita fuerit subtiliatum, ut duos digitos minuat, iv. solid. componat: si unum, ii. solid. si digitus dimidius, solid. si sexta pars digiti est, unum tremissem.

XX. Qui harpatorum, qui cum circulo (1) harpare potest, in manum percusserit, componat illum 2 quarta parte majori compositione, quam alteri ejusdem conditionis homini. Aurifices similiter. Feminas 3 frem-
facientes similiter.

TITULUS VI.

De Alodibus (2).

I. HEREDITATEM DEFUNCTI FILIUS, NON FILIA SUSCIPIAT. SI FILIUM NON HABUIT QUI DEFUNCTUS EST, AD FILIAM PECUNIA ET MANCIPIA, TERRA (3) VERO AD PROXIMUM PATERNÆ GENERATIONIS CONSANGUINEUM PERTINEAT.

II. Si autem nec filiam habuit, soror ejus pecuniam & mancipia: terram proximus paternæ generationis accipiat.

III. Si autem nec filium, nec filiam, neque sororem habuit, sed matrem tantum superstitem reliquit, quod filia vel soror debuerunt, mater suscipiat, id est, pecuniam et mancipia.

IV. Quod si nec filium, nec filiam, nec sororem, aut matrem dimisit superstites, proximus qui fuerit paternæ generationis, heres ex toto succedat, tam in pecunia atque mancipiis, quam in terra.

V. Ad quemcumque hereditas terræ pervenerit, ad illum vestis bellica, id est lorica

1 Herold. sub dext.

2 Herold. illud.

3 Herold. aurifii fœmine.

(1) Cum circulo. Venantius Fortunatus lib. V. carm. 8. *Romanaus lyra, placidat tibi Barbarus harpa.* Wachterus V. *Hæse* adductis testimoniis colligit, harpam fuisse instrumentum lyricum fidibus tensum. Hoc autem (ut lex in qua versatur satis indicat) circumacta quadam instrumenti parte pulsabatur. Et revera etiam Johannes hinc vocem *harpa* derivari suspicatur a *Hæsa*, circumagere. Mihi in mentem venit instrumentum illud fidibus tensum, quo utuntur Allobroges cum lanterna tensum, quod interius positum, & circumrotato circulo, quod interius positum, & manubrio instructum est, fides titillantur, & stridulum sed non incomptum expriment sonum.

(2) De Alodibus. Facilius intelligitur res ipsa, quam primæ vocis significatio, circa quam in diversa abiere eruditissimi. Ego, ne longior sim, unicam sententiam referam, quæ genuina mihi videtur. *All* est totus, ad possessio; ergo *alod* indigit possessionem totalem, seu plenariam, sicuti *feudum* (seebod) possessionem denorat stipendiariam; *Feo* enim est stipendium. Eiusmodi autem quondam fuit illud Beneficiorum genus, quod sequentibus avis *Feudum* didum est, ut scilicet veluti stipendium pro fidelitate & servitio conferretur. Hæc explicatio apprime simplex veritatem suam comprobat ex ipsa natura feudi & alodii. Cæterum ad antiquorum morum exactiorem notitiam diligenter observandum est, spectare alodiorum notioni non tantum opponi feuda, & reliqua beneficiaria tenementa, sed & bona *communalia*, in quibus nulla particularibus personis aut familiis proprietas est, sed tantum jus ad utendum fruendum, quatenus communitatis membra esse censentur. Qualia antiquitus inter Germanos generatim obtinuerant, & quorum aliquota pars pluribus in locis permanet usque modo.

(3) Terra. Sanctionem huic parallelam habes in lege Salica Tit. LXII. lege 6., cum hoc tamen discrimine, quod hic simpliciter *Terra*, ibi vero *Terra Salica* memoretur. Di-

scrimen autem hæere tantum videtur in verbo, non in re ipsa, si usque ad antiquiora Germanorum instituta ascendamus. Recensendum namque est, quod de Germanis ait Cæsar de Bello Gallico lib. VI. cap. 22. *Neque quisquam agri modum certum, aut fines proprios habet, Sed Magistratus ac Principes in annis singulis, gentibus, cognationibusque hominum, quæ terra coterunt, quantum eis, & quo loco visum est, attribuant agri, atque anno post alio transire cogunt.* Idem & Taciti ævo obtinebat, ut colligimus ex ejus libello *Germania* inscripto cap. XXII. *Agri pro numero cultorum ab universis per vices occupantur, quos mox inter se secundum diemationem partiuntur. Facilitatem pertinenti camporum spatia præstant. Arva per annos mutant, & superest ager. Ex quibus perspicimus, agros non alodiali titulo a peculiaribus familiis possessos, sed omnes communales in se, annuatim per vices populo ad utendum fruendum distributos. Quin si antiquissima consulumus æva, nec fixas domos habuere Germani; at vero Taciti tempore jam obtinuerat, ut quisque propriam possideret domum. Ita enim ille loco citato cap. XVI. *Vicos locant, non in nostram morem connexi, & coherentibus ædificiis: suam quisque domum spatio circumdat, sive adversus casus ignis emidium, sive inscitia ædificandi. Ne eximiorum quidem apud illos, aut regularum usus; materia ad omnia utuntur inermi, & citra speciem, aut delectationem. Quædam loca diligenter illiunt terra in pura & splendens, ut piscinam ac lineamenta colunt in setis.* Ergo Taciti tempore, cum agri adhuc communales forent, annuatim per familias partiendi, domum tamen cum suo arbitu familiarum quequam proprietatis iure possidebant; sicque terra *alodialis* de qua in lege, quam exponimus, de *alodibus* agente, sermo est; non alia erat ac terra *salica*, seu terra ad ædem pertinens, ut ipsa vis vocis indigit: *Sala* enim idem est ac *ales*. Congruum est ergo primordia legis, in qua versatur, ex illa antiquitate repetere, quæ tamen subsequen-*

rica (1), et ultio proximi (2), et solutio leudis (3), debet pertinere (4).

VI. Mater motiens filio terram, mancipia, pecuniam dimittat, filia vero spolia colli

tibus ævis jure proprietatis ad agrestes quoque terras extenso, ex constructione instituti juris, etiam quoad has obtinuerit. Consule Eccardum in notis ad citatum locum Legis Saxonice, cujus sententia quamvis eruditissimis quibusvis non omnino proberetur, antiquitati certe apprime consona est. Apud nostros curtis sepe, vel muro undique clausa, quæ do nui villicæ inheret, aut illam ambit, hodie dum appellatur *Bearycum*, vernacule *Beary*, quæ vox a *Cangio* memorata in Glossario Voce *Biacium* absque glossa dimissa fuit. Ego proprie terram ad habitationem foecundam significare reor: *Byz carib* siquidem est *habitationis terra*; quod profertur idem est ac *Terra Salica*.

(1) *Lorica*. Vestis nempe bellica maculis ferreis contexta, cujus egregium specimen vidi inter postypa, quibus ornantur stipites portæ majoris Ecclesiæ Cathedralis Veronæ, cujus fabrica refertur verius initia sæculi IX. Ibi nam-

que visitur Heros, qui a *spatha Durindarda* (a nostratibus corrupte appellata *Durlindana*) dignoscitur esse Orlando, seu Rolandus, in prælio ad Roncavallo anno DCCLXXVIII. honesta morte perfunctus, Poetis & Romanitarum fabularum scriptoribus celebratissimus. Militaris indumenti, armorumque genus ex figuræ hic apposta conspice, haud multum ab simile vestimento bellico veterum Sannitum, de quibus hæc Livius Decade I. lib. 9. *Forma erat scuti: summum latius, qua pectus, atque humeri teguntur, fastigio æquidi; ad inum cuneator, mollitatis causa: spongia pectori tegumentum: & sinistrum crus ocrea lectum &c.* Alius ibidem cernitur Heros, forte Oliverius: hic armatus est clypeo & ferrea pila acuminibus referta, quam quidam inepte pro malograto sumptere. Hæc utilissima sunt dignoscendæ armis bellicis illius temporis.

colli (5), id est murenas, nufcas, monilia, inuales, vestes, armillas, vel quidquid ornamenti proprii videbatur habuisse.

VII. Si nec filium, nec filiam habuerit, forem vero habuerit, forori pecuniam et mancipia, proximo vero paterni generis terram relinquat.

VIII. Usque ad quintam generationem paterna generatio succedat. Post quintam autem filia ex toto, siue de patris siue matris parte, in hereditatem succedat, et tunc demum hereditas ad fufum a lancea transeat.

TITULUS VII.

De furtis.

I. Qui gregem equarum in parco ¹ furatus fuerit, in triplum componat. Si autem foris gregem commovit, quot equæ fuerint, tot capita in ² commotionis multam componat, et quot abstulit, tot in triplum componat. Hoc de cervo ³, bove, vacca, ove, porco, iudicatum est.

II. Qui serofas sex cum verre, quod dicunt fon, furatus est, in triplum componat, et delaturam fol. vii. et in freda totidem.

III. Qui ornamenta muliebria, quod rhedo (6) dicunt, furto abstulerit, in triplum componat, delaturam xii. fol. et in freda similiter.

IV. Homo in furto occisus, non solvatur: sed si proximus ejus dixerit innocentem occisum, campo eum comprober innocentem, vel xii. hominum sacramento, furem credi iuste occisum.

V. Qui hominem liberum infra patriam venderit, solvat eum quasi occisum, et in

fredam solid. xii. Qui liberum extra solam venderit, solvat eum similiter, et in fredam fol. lx. Similiter de femina.

VI. Qui liberum ligaverit, x. fol. componat. Qui Adalingum xxx. fol. si negat, cum xii. juret, aut campo decernat.

VII. In omni re furto ablata, si is cui res componenda est, dixerit capitale pejus esse, quam quod ablatum est, juret de debito solus, pejus non esse quod offert, illo quod abstulit, et ita solvat secundum legem.

TITULUS VIII.

De incendio.

I. Qui domum alterius noctu incenderit, damnum triplo farciat, et in freda solid. lx. aut si negat, cum undecim juret, aut campo decernat.

TITULUS IX.

De libero occiso.

I. Servus a domino per manumissionem libertate donatus, si occisus fuerit, lxxx. fol. componat, vel quidquid ei solvi debeat, medietas compositionis liberi hominis solvatur.

TITULUS X.

De vi.

I. Qui liberam feminam rapuerit (7); reddat eam cum solid. cc. et quidquid cum ea tulit, restituat, addens ad unamquamque rem fol. x.

II. Si libera femina, sine voluntate patris,

¹ Herold. in parvo.
⁴ Herold. cum xi.

² In dect in Herold.

³ Herold. de servo.

(2) *Uitio proximi.*) Hinc perspicue colligitur inter hereditaria jura ex publicis legibus habita fuisse jura & onera private vindictæ, quæ ad proximos occisi, & occisoris, quondam pertinebant.

(3) *Solutio leudis.*) Id est multa, quæ solvebatur ob homicidium proximi. *Leude*, docente Cl. Wachero h. v., proprie est homicidium, quæ vox subinde sumi consuevit pro compositione homicidii sensu a delicto ad poenam delicti translato. Etenim delictorum nomina multis communicata passim annotantur.

(4) *Debet pertinere.*) Cur masculi excluderent feminas in terræ hereditate, Eccardus supra allegato loco congruentes coniecit rationes. At vero ex hac lege colligimus, Legislatores potissimum respexisse ad statum militarem, cuius feminæ capaces non erant; adeo ut cum primum terræ familiis stabili jure assignarentur, ex viris ut militibus (qui revera hoc titulo *pars Republicæ* esse censentur) adscriptæ fuerint possidendæ. Quod confirmatur ex hujus Tituli lege VIII., quæ ad hereditatem ex toto vocatur femina demum post quintam generationem, quando scilicet jura familiaris & agnationum in masculis ut extincta habebantur; lex namque ita sese explicat: *Tunc*

demum hereditas AD FUSUM A LANCEA transeat.

(5) *Spolia colli.*) Adverte si lubet, quamnam ornamenta feminis tunc essent in usu. Ad quorum intelligentiam consuli potest Cangii Glossarium.

(6) *Rhedo.*) Supellectilem uxoriam, vel ornamenta muliebria significare docet Wachterus V. *Gerade*, id deducens a verbo *vaten*, constituere. Inde derivatum credo vocabulum Italicum *corredo*.

(7) *Rapuerit.*) Non errabit forte qui dixerit, severiores leges adversus raptum constitutas fuisse a Barbaris, postquam ad Christianam sacra transferunt. Aliud enim ex antiquioribus rudioribusque moribus obtinuisse videtur præcipue in septentrionali Germania. Stiernhokius lib. II. *Juris Veteris Sveo-Gothicæ* cap. I. *Nihil olim gloriosius habuit, quam bello et raptu maritari.* Et Olaus Magnus lib. XIV. *Rerum Septentrionalium* cap. 4. verba faciens de hasta ex Svecorum more nuptiarum ritibus interveniente, subdit: *Quæ signat prima veterum connubia olim fuisse violentia ex raptu.* Ego suspicor antiquis raptum adeo in honore fuisse, ut ubi verus raptus haud interveniebat, quædam saltem intercederet belli, & raptus

tris, aut tutoris, cuilibet nupserit, perdat omnem substantiam quam habuit, vel habere debuit.

III. Qui feminam nobilem virginem, nondum parientem occiderit, dc. solid. componat: si pariens erit, ter dc. sol. si jam parere desit, dc. solid.

IV. Qui liberam non parientem occiderit, bis LXXX. et vi. solid. et duos tremisses componat: si pariens est, dc. solid. si jam desit, cc. sol. componat.

V. Si servus liberam feminam rapuerit, dominus compositionem solvat, ac si occisa fuisset.

VI. Similiter de viduæ raptu, vel interfectione iudicatum est.

VII. Qui alterum intra septa propria occiderit, in triplum componat, vel quidquid damni ibi commiserit, tripliciter emendet.

VIII. Qui nolens, sed casu quolibet, hominem vulneraverit, vel occiderit, compositionem legitimam solvat.

IX. Qui domum alterius collecta manu (1) hostiliter circumdederit, trium primorum qui fuerint, unusquisque solid. LX. componat, et rei similiter. De ceteris, qui eos secuti sunt, solid. x. unusquisque, et in banum Regis solid. LX.

TITULUS XI.

Si quadrupes damnum fecerit.

I. **S**I quadrupes damnum quodlibet fecerit, possessor pro qualitate damni vel compositionem solvat, vel sacramentum juret.

TITULUS XII.

De minoribus caussis.

I. **Q**uidquid homo alteri fecerit, quod iniustum factum dicatur, x. solidis componat, aut cum quinque juret.

1. Iste §. qui quietus est in Lindenbr. post nostrum ostavum, & ipse ostavus, habetur in Heroldis.

raptus imago. Ex Formulis Regni Italici Vol. II. hujus Collectionis editis ad Leg. CLXXXII. & CXCVI. Rotharis Regis, pater, seuus, qui jus potestatis tutelaris habebat in feminam, sponabat eam viro in uxorem *per istam spatam, & istum Wantonem*. Spatha autem, & Wanto, seu chirotheca procul dubio erant symbola monomachiam designantia. In quampluribus ex nostris pagis Patriæ Fori Julii villici veterum institutorum maxime tenaces nuptiarum die quasdam ridiculas caremonias hodiernum servant, quæ fœditii raptus speciem haud obscure præferunt.

(1) *Collecta manu.* Leges ejusmodi adversus vindictas & violentias collecta manu patratas constitutæ præcipue sunt, ut reor, ad avertendam læsiviam privatorum vindictæ, quæ ex antiquis institutis a propinquis legi suscipiebatur, ut alibi

TITULUS XIII.

De potestate testandi.

I. **L**ibero homini liceat hereditatem suam cui voluerit tradere.

TITULUS XIV.

De beneficiis.

I. **S**I mulier maritum veneficio dicatur occidisse, vel dolo malo ad occidendum prodidisse, proximus mulieris campo eam innocentem efficiat: aut si campionem non habuerit, ipsa ad novem vomeres ignitos (2) examinanda mittatur.

TITULUS XV.

De campo.

I. **A** Duobus solid. usque ad maximam compositionem, in furto et vulneribus campus iudicat.

TITULUS XVI.

De delictis servorum.

I. **O**mne damnum, quod servus fecerit, dominus exendet.

TITULUS XVII.

De animali alieno læso.

I. **Q**ui quadrupedia alterius in sepem cuiuslibet seu fossam minaverit, ibique vel mortua fuerint, vel damnum aliquod perulerint, is qui ea minavit, damnum emendet.

II. Si homo laqueum, vel pedicam, vel quodlibet machinamentum, ad capiendas feras in sylva posuerit, ibique pecus vel iumentum alterius captum, vel inortuum fuerit, qui machinamentum fecit, damnum emendet.

notatum est. Si vera sunt, quæ ex relato auctori, versus Albanæ fines morbus hic adhuc extinctus non est, ut si propinqui hominibus occisi validiores sint propinquis occisoris, sunt qui hoc fuga elapso, in res ejus grassari, agros depopulari, arbores, vineas, oliveta succidere, & domum ipsam demoliri non vereantur.

(2) *Ad novem vomeres ignitos.* Hac feminarum, & quidem nobilissimarum quoque purgatio haud inueta fuisse videtur. Muratorius Antiq. Italic. Dissert. XXXVII. antiquis allatis testimoniis edocet, uxorem Caroli Crasti, Emmam Reginam Angliæ, S. Cunegundem S. Henrici Imperatoris conjugem (cujus tamen factum haud immerito verti potest in dubium) violatæ pudicitie infamulatas examen ad ignitos vomeres obtulisse, & Cunegundem & Emmam etiam perfecisse.

EXPLICIT LEX ANGLIORUM ET WERINORUM.

LEX

LEX SAXONUM

CUM NOTIS CAROLI GUIL. GÆRTNER,

CAPITULA LEGIS SAXONUM.

I. DE vulneribus.	X. De raptu mulierum.
II. De homicidiis ² .	XI. De delictis fevorum.
III. De conjugatione & lesa dominatione.	XII. De damno casu illato.
IV. De furtis.	XIII. De animali, quod damnus dat.
V. De vi & incendiis.	XIV. De eo, qui animal leserit.
VI. De conjugis.	XV. De traditibus.
VII. De hæreditibus & viduis.	XVI. De terra aliena invasa.
VIII. De dote.	XVII. De exilibus.
IX. De acquisitis.	XVIII. De liti conjugio ² .
	XIX. De solidis.

IN CHRISTI NOMINE INCIPIT

LEGIS SAXONUM

LIBER (1).

TITULUS I.

De vulneribus (2).

- I. DE istu nobilis xxx. solid. vel si negat, tertia manu juret (3).
II. Livor et tumor (4) LX. solid. vel sexta manu juret.

Tom. III.

III. Si sanguinat, cum cxx. solid. (5) vel cum undecim (6) juret.

IV. Si os paruerit (7), clxxx. solid. vel cum undecim (8) juret.

V. Si os fiegerit, vel vultivam fecerit (8), corpus vel coxam, vel brachium perforaverit, ccxl. solid. vel cum undecim (6) juret.

D VI.

¹ Lindenbr. De occisionibus.

² Lindenbr. fol. CCXX. ubi cum XII.

³ Lindenbr. cum XII.

⁴ Lindenbr. De conjugis.

⁵ Lindenbr. cum XII.

⁶ Lindenbr. vultivam.

(1) *Legis Saxonum Liber.*) Sistitur hæc ipsa lege antiquissimum, quod extat, veteris Saxonice Jurisprudentiæ monumentum. Prodiit primum in lucem typis impressum, & ex suppellectile Bibliothecæ Collegii Fuldenis descriptum anno 1557. Basileæ, opera Basilii Joannis Herold, in *originum ac Germanicarum antiquitatum libris*, pag. 121. Postea eandem Legem pariter ad fidem Mss. veterum denuo publicavit Joannes Tilius, in opusculo, quod prodidit Parisiis anno 1573. sub titulo: *Anrei venerandæque antiquitatis libelli, Salticam Legem continentis, a Clodoveo, Childberto & Clotario Christianissimis Regibus prius editi, & postremum a Carolo M. emendati & aucti*; item *Leges Burgundionum, Alamannorum, Saxonum, Bajuvariorum, Ripuariorum, ex veteribus libris emendatæ & auctioræ*. Edidit quoque Fridericus Lindenbrogii *Codicem Legum Antiquarum*, Hænoviæ 1607. impressum, Francofurti anno 1613. recusum, cui, alio exemplari Ms. usus, hanc nostram Legem pag. 471. inseruit. Tandem etiam Godefredus Guilielmus Leibnitius cau-

dem Legem, Lindenbrogianæ lectionis, inter *Scriptores rerum Brunsvicensium* Tom. I. p. 77. incidere passus, & perpaucis annotationibus commentatus est. Nobis ad præsentem editionem parandam inservire julimus Heroldianæ lectionem, quippe quam omnium accuratissimam cognovimus, variantes tamen ex reliquis editionibus suo loco adducere non negligemus. De ætate confectæ aut promulgatæ Legis haud liquido constat inter eruditos, & acriter propterea inter se disceptant. Spelmanus in *Glossario* sub voce *Lex Saxonum* videtur eam adscribere Heraldo, Daniæ Regi, qui anno 984. floruit, adductus auctoritate Alberti Sradensis, scribentis: *Certissimum est, cum (Heraldum) tam nostro populo, quam Transalpinis & Fresonum genti leges & jura constituisse, quæ adhuc pro tanti auctoritate viri servare contendunt; & Helmondi in Hist. Slavon. L. I. cap. 15. ubi: adeo clarui Heraldus) ut leges & jura statuerit, quas auctoritate viri, non solum Dani, sed & Saxonæ hodie servare contendunt. Sed ex adversa parte Lindenbrogii in Prolegom.*

VI. Si gladio vestem, seu scutum alterius inciderit, xxxvi. solid. componat (9), vel

tertia manu juret.

VII. Si per capillos alium comprehenderit,

ad Cod. Ll. ant. nostram Legem non solum Heraldici, sed & Caroli illius M. gratiam antecedere contendit, id quod tum ex membranz & manus veritate, tum quod plane confimilis sit reliquis ejus ævi legibus, observare voluit. Et Heraldici quidem Leges recentiores nostra esse, clarum reddi videtur ex testimonio Wittekindi, monachi Corbejensis, Historiar. L. I. quem ante Heraldum vixisse constat, & qui Saxonum legem diligenter descriptam inveniri, ibi testatur. Verum quod tempora Carolum M. præcedentia attingit, recte objiciunt Spelmanus l. c. & Conringius de origine Jur. Germ. cap. 13. Legem hanc discrete Francorum Reges Dominos agnoscere, latine esse scriptam, & Christianæ religionis principia prædere. Jam vero, quæ apud Saxonum Regum Francorum auctoritas ante Regem Carolum I. quis usus Latinæ Linguz, vel scripturæ saltem? quis usus Christianæ religionis? Lis igitur, me iudice, ita forte componenda erit: ut concedamus, Legem hanc continere receptos Saxonum ante Caroli ætatem mores, qui certe cum reliquorum Germanicæ populorum antiquis consuetudinibus optime conspirant, sed justum demum Caroli Imperatoris factum esse, ut receptæ illæ populî consuetudines, cum jura usu comprobata in scripturam redigerentur, quod ipsius Eginhardi in vit. Carol. M. testimonio, clare satis confirmatur. Omnium, inquit, Nationum, quæ sub ejus ditione erant, jura quæ scripta non erant, describi, ac literis mandari fecit. Quo & pertinet, quam ipse Lindenbrogius l. c. adduxit, Caroli M. Constitutio ab Inpp. Friderico I. & II. confirmata, hujus tenoris: *Prout cunctis placuit prudentioribus Regni nostri, Legem Saxonum, Noricorum, Suevorum, Francorum, Ribuariorum, Salicorum, sicut mos & potestas Imperatorum est, & omnium antecessorum meorum semper fuit, distincti, distinctam sub auctoritate regia & imperatoria stabiliri, non ex mea adinventione, vel corde prolata, sed communi consilio a me renovatam & auctam in melius, sicut patres & prædecessores mei fecisse perhibentur.* Saxones autem, postquam in potestatem Francorum redacti fuerunt, propriis nihilominus & antiquis legibus usos fuisse, fidem nobis inter alios facit Poeta Anonymus Saxo in Annalib. Car. M. ad annum 803. canens:

Tum sub iudicibus, quos Rex imponeret ipsis, Legati que suis permisi legibus usi Saxones patris & libertatis honore.

(2) *De vulneribus.* Exponit Titulus I. varios multarum gradus, singulis injuriarum reatum speciebus accommodatos. Et miranda certe est ubivis adhibita percussio, vulnere & mutilationum exacta distinctio, atque pro atrocitate delicti & damni illati observata poenarum iusta proportio, qualem in aliarum gentium legibus frustra quæres, si Frisionum Legem excipias, quam propterea summopere laudat Sibrandus Siccam ad eusd. L. tit. 22. Invenies præterea magnam hujus legis & recentiorum consuetudinum in Saxonia convenientiam, quibus eadem sollicitudine & cura distinguuntur, atque diversimode puniuntur, *Harraffen, braun und blau, Knüttel schlagen, werfen, Beulen, Blutrunst, offene Wunden, Fleisch Wunden, Kampffer-Fleisch, beinschneitige Wunden, Labmäde &c.* Vid. Spec. Sax. L. I. art. 68. L. 2. art. 16. ibique Gloss. junge *Weißb.* art. 79. seqq. & ex Jure Electorali Saxonico Ord. Provinc. de anno 1555. tit. *Was zu Ober-Nieder-und Erb-Gerichten gehoret.*

(3) *Tertia manu juret.* Nobis erit *selb dritte schworen*, i. e. adhibitis duobus conjuratoribus. Moris nempe fuit apud veteres, adhibere in præstatione jurisjurandi eorum, qui de veritate jurabant, viros integræ fame & fidei, qui de credulitate jurabant, nimirum quod veritatem crederent esse dicere, qui jurabat, ut est in cap. 3. X. de purgat. Canon. Tales dicebantur promissive Sacramentarii, Juratores, Conjuratores, Purgatores, Compurgatores, Juramentales, Sacramentales & Confacramentales, quorum numerus, pro qualitate delicti, & conditione personarum, vel major, vel minor interdum requirebatur, quod ex subsequ. 66. nostr. L. & exemplis magno numero a Cangiio in Glossario vulg. voce *jurare* adductis, poterit apparere. Qua autem ratione dicatur, tertia, quarta, quinta manu jurandum præstari, optime docet *Lex Alamanorum tit. 6. §. 7. Illa sacramenta debent esse jurata, ut illi Conjuratores manus suas super capsum ponant, & ille solus, cui causa requiritur, verba tantum dicat, & super omnium manus manum suam ponat, ut sic illi Deus adjuvet, vel ille reliquit ad illas manus, quas comprehensas habet, ut de illa causa unde interpellatus est, culpabilis non sit.* Neque etiam ritus adhibendi conjuratores, omnino ignotus fuit recentiori ævo, id enim ostendunt verba Specul. Sax. L. I. art. 63. *Kampfes mag auch ein Mann seinem Berwanden weigern, ob sie beyde Magen seyn, und er das gewehren kan auf den Heiligen, selb siebend, daß sie so nabe Freunde sind.* Plura vide apud Cangiium l. c. & Siccam ad L. Fris. tit. 1. §. 2.

(4) *Livor & tumor.* Ictus inflictus, ex quo livor aut tumor apparet, Germ. *braun und blau*, quod dicitur in Addition. ad L. Frison. tit. 3. cap. 42. *Si quis alium fuisse percussurum, ut lividum fiat.* Huc quoque pertinet in Specul. Sax. L. I. art. 68. *Wer den andern mit Knütteln schlägt, also, daß ihm die Schläge schwellen.*

(5) *CXX. solid.* Lindenbrogus CCXX. Solid. curatorem tamen Heroldinum lectionem ob id suspicor, quod alterum tantum istius multæ continet, quæ in præc. §. livori præstituta habetur.

(6) *Cum undecim.* Lindenbrog. cum XII. sed iterum præfero Heroldinam lectionem. Nunquam enim in legibus antiquis legitur jurare decima tertia manu, bene tamen duodecima manu, quod idem valet, ac si dixeris, cum undecim, eum in modum & sensum, ut habet Dittmarus Merf. L. 4. Chron. *Judiciali sententia duodecimas ipse sacramenta exsolvit.* Id quod dicitur in subst. tit. 2. §. 2. & in L. Fris. Tit. 14. §. 3. *sua duodecima manu jurare.*

(7) *Si os paruerit.* Quæ verba interpretationem recipiunt ex Addit. ad L. Fris. tit. 3. §. 26. *Si os apparuerit, non tamen incilum fuerit.*

(8) *Vultivam fecerit.* Lindenbrog. *Vultivam, Tilius Vultivam.* Et in Add. ad L. Fris. tit. 3. §. 16. dicitur *Vultivam*, ubi ita describitur: *Si ex percussione deformitas faciei illata fuerit, quæ de XII. pedum longitudine possit agnosci, quod Vultivam dicunt.* Siccam ad h. l. reddit cicatricem, & Cangius vulnus in vultu seu facie illatum, qui simul inde vocis etymon deducit. Sed nisi he omnia fallunt, erit vox origine vere Germanica; *Vult* enim in lingua prisca vel caput vel faciem designare videtur, ut apparet ex L. Bajuvar. tit. 7. §. 5. ubi *Wultworf* capitis aut faciei tegumentum est. Vox composita ex *Wult* & *Worf*, te-

rit, cxx. solid. componat, vel undecima manu ¹ juret.

VIII. Quicumque gladio stricto super alerum cucurrit, et retentus ab alio fuerit, xii. solidos componat, vel in manu liti sui, (10) vel sua armata ² juret (11).

IX. Si quis alium de ponte, vel manu ³ (12), vel ripa in flumen impinxerit, et ille evaserit, xxxvi. solid. componat, vel tertia manu juret.

X. Si comprehenderit, et ita in aquam projecerit, cxx. solid. componat, vel cum undecim ⁴ juret.

XI. Qui oculum unum excusserit, dcxx. solid. ⁵ (13) componat. Si ambos mccccxl. solidos (14) componat ⁶.

XII. Similiter de una aure, vel ambabus, si furdus efficitur.

Tom. III.

XIII. Similiter de naso, si abscissus fuerit, dccxx. solid. componat.

XIV. Similiter de manibus, de pedibus.

XV. Testiculus, si unus abscissus fuerit, dcxxx. solidos, si ambo mccccxl. solidos componat.

XVI. Si auricula, vel oculus, vel nasus, vel pes, ita percussa manca loco remanserint, vel pependierint, medietatem supradictæ compositionis exsolvat. Si movere ipsum membrum possit, quartam partem componat.

XVII. Pollex totus abscissus, cccclx. ⁷ solidis componatur. Si dimidius clxxx. ⁸ solidis componatur. Si minimus totus cxxl. solidis. Si unum digiti membrum lxxx. Si duo membra clx. Si totum, ut supra ⁹.

XVIII. Si index, clxxx. & per fingula mem-

D 2

¹ Lindenbr. *sum XII. manu.*² Lindenbr. *in armata.*³ Lindenbr. *vel navi.*⁴ Lindenbr. *sum XII.*⁵ Lindenbr. *DCXXX.*⁶ In Lindenbr. § 11. & subseq. 12. 13. 14. & 17.

unicum §. constituit.

⁷ Lindenbr. *CCXL.*⁸ Idem *CLXX.*⁹ Qui Heroldo sunt §. 17. 18. 19.¹⁰ 10. unicum neque §. 13. constituitur in Lindenbr.

gumentum, sicuti nostrum est *Überwurf*, Gallicis *Sirtout*, contra Lindenbrogium in Gloss. qui sola n. voculam *Walt* ad designandum capitis tegumentum sulticere voluit. Vultiva autem forte idem erit ac *Walt-hieb*, ictus capiti aut faciei applicatus. *Hreb* namque nobis est *idus*, *cades*. Neque enim facile credendum, omnes Germaniæ populos una consensisse in barbarismum ex latinorum *vultu* deflexum, præter Legem enim Saxonum & Frisonum, Vultivam quoque sicut L. Anglorum & We-rinorum tit. 5. §. 10.

(9) *Componat.*) *Solvat, luat.* Componere enim est multam aut pœnam luere, uti hoc sensu vocis usus frequens in LL. Germanicis occurrit. Antiquissimis enim Germaniæ temporibus, quævis lites interveniente transactione, quasi per amicabilem compositionem, dirimabantur, quod indicium erat popularis libertatis, & ita propter homicidium, aut vulnus inflicium, vel aliud damnum datum, antiquus iudex reum non nisi in id, quantum inter partes conveniebat, condemnare poterat, donec ob enormes sæpe damni taxationes, certa quasi delictorum pretia legibus inventa fuerunt; unde deinde legales compositiones obtinuerunt. Ante hanc compositionem reus fidei, hoc est, hostilitatibus propinquorum læsi expositus erat, ut habet L. Frifon. Tit. 2. §. 2. *Si vero homicida non suserit, nihil solvat, sed tantum inimicitias propinquorum occisi hominis patiatur, donec, quomodo potuerit, eorum amicitiam adipiscatur.* Post litem compositam autem, chartam compositionis vel securitatis accipiebat, cuius exempla reperies in Formula Marculfi L. 2. cap. 18. ac in Formula secundum L. Rom. 39. & apud Bignonium in *Formulis incertis Authoris.* 7. & 8. Conf. Bignonium ad cit. Form. Marc. Edir. Baluz. T. 2. p. 942. Nobis ex antiqua hac lites componendi ratione remansit iudiciorum nomen, quo *Ding*, *Dingestatte*, *Ding-Geriche* audiunt, *Dingen* nempe Germanis est de pretio certare.

(10) *Vel in manu liti sui.* Ex mente Cangii l. c. sub voce *jurare*, in manu alterius jurare, erit, cum quis jurat cum alio, sive adhibito unico consecrationali. Mallem tamen ea de ritu & modo jurandi intelligi, qua notione phrasis venit in addit. ad L. Frif. Tit. 4. *aut si negaverit, solus juret in manu proximi.* Et in L. Longob. L. 2. tit. 52. §. 15. *Tunc*

ipse iudex, qui in ipso loco est, faciat jurare homines... ut dicant veritatem: & si credentes homines fuerint, in manu comiti sui dextram dent. Formam ipsam hoc modo iurandi describit L. Bajuvar. tit. 16. §. 6. *Approhe dat manum proximi sui, & di at, sic vero me DEUS adjuvet, & illum, cuius manum teneo.*

(11) *Vel sua armata juret.* Lindenbr. *vel in armata juret*; sed rectius Heroldus; nam sua manu jurare dicebatur is, qui solus admittetur ad iurandum, nec conjuratores habebat, qui cum eo jurarent. Ita enim Lex Friforum in addit. tit. 3. §. 49. *Liocat et, qui vulneratus est, sua solus manu, sacramentum peragere.* Manu autem armata iuramentum præstare, inter solemnitates iurandi referrebat, & ad maiorem religionem conciliandam sapius lege injungebatur, uti videre est in L. Ripuar. tit. 33. §. 1. *Ambo occupare debent cum dextra armata, & cum sinistra ipsorum teneant.* Jung. tit. 66. epist. Leg. Arma autem videntur fuisse apud majores nostros Diis dicata, nam universali quadam septentrionalium gentium consuetudine ad iurandi religionem, probante Cangio, adhiberi consueverunt; quod pagani superstitionis fragmentum deinde a Christianis hominibus servatum fuit.

(12) *Vel manu.*) Lindenbr. *vel navi.* Quæ sane lectio sensum congruentem & clariorem, ac quidem Heroldina præbet; hanc tamen propterea proflus falsam esse non existimamus. Ea enim ratione, qua infimæ latinities scriptores *maniculam* dixerunt *naviculam*, ita enim intelligo verba Ottonis Morenz, in Historia rerum Laudensium, a Cangio citata: *Cremenses vero per fossatum ipsius castri cum rampinis & maniculis euntes*; eadem, inquam, ratione Compilerator Legis Saxonice *manu* pro navi sumere potuit.

(13) *DCXX. solid.*) Lindenbr. *DCCXX.* & rectius.

(14) *MCCCCXL. solid.*) Lindenbr. *ICCCCCXL.* variantem tamen lectionem esse non agnoscimus, sed sicuti litera *I.* numeralis, si ei recta linea superaddatur, pro mille sæpe apud veteres habetur, ita, nulla linea superducta, si numeris centenariis præponatur, pariter mille significat. Eadem forma hæc summa scripta reperitur apud Lindenbr. in subseq. §. 15. & tit. 2. §. 1.

membra tertia pars totius multæ componatur.

XIX. Medius & Medicus uterque cxx. solidis componatur, & per membra eorum, ut de cæteris dictum est.

XX. Pollex pedis, medietate pollicis manus componatur. Tres articuli medii, medietate compositionis Medici & medii digitorum componantur. Minimus articulus, mo-

dietate unius de tribus articulis componatur.

TITULUS II.

De homicidiis ¹.

I. **Q**ui nobilem (1) occiderit MCCCCXL. solidos componat. Ruoda dicitur ² (2) apud Saxones, cxx. solidi, & in

¹ Lindenbr. de occisionibus.

² Lindenbr. Ruoda quod dicitur.

(1) *Nobilem.* Cum hoc & subsequentibus titulis diversæ apud Saxones hominum conditionis mentio fit, non abs re erit, paucis deducere, quæ illa fuerit. Adamus Bremenensis Hist. L. I. cap. 5. *Quatuor*, inquit, *gens illa* (Saxonum) *differentiis consistit, nobilium scilicet, & liberorum, libertorum atque servorum.* Wittekindus Monachus L. 1. solos Liberos, Litos & servos nominat. Capitulare Saxonum cap. 3. Nobilium, ingenuorum & Litorum conditionem distinguit, atque Nithardus Historiar. Libr. 4. pariter Saxones in tres ordines dividens ait: *Sunt inter illos, qui Edilingi, sunt qui Frilingi, sunt qui Lazzi, illorum lingua dicuntur.* Latina vero lingua hoc sunt, *Nobiles, ingenuiles atque serviles.* Quæ testimonia licet inter se discrepare videantur, probant tamen, & certo certius est, quatuor veluti ordinibus Saxonum gentem olim fuisse distinctam, Nobilium nempe, Liberos seu ingenuorum, Litorum vel Lafforum, & denique servorum. Atque easdem quatuor hominum condiciones agnoscit nostra Lex; meminit earum Lex Frisionum, pariter ac L. Angliorum & Werin. Nobilis nobis hodie dicitur *Edelmann*, Nithardo *Edlingus*, Legi Anglicorum *Adalingus*, nominibus paullisper aliter flexis, sed ex una radice descendentibus, nempe a voce perantiqua *ot*, sive *od*, prædium & possessio, unde *adlod*. *Edelmann* igitur præcisè dicitur fuit *Odelmann*, vel *Odling*, prædii vel pagi possessor & dominus. Ex quibus simul, quæ fuerit Nobilium conditio, addiscitur. Indeque derivanda esse intelligi cognomina familiarum nobilium in Germania gentilitia, quæ plerumque cum hoc vel illo pago communia habent, cum ab antiquo a possessionibus & prædiis, quorum domini erant, nominari voluerint, quod inter alia probat particula *de* vel *a*, Germ. *von*, nominibus nobilitate ut plurimum præfixa. Quæ autem moverint Clariss. Eccardum ad L. *Salicam* p. 30. ut Nobiles veterum esse Principes nostros, & ingenuos eorum, qui nostro tempore Barones & Nobiles audiunt, dixerit, me non perspicere ingenue fateor. Hoc certum est, Saxones antiquos, populo libero, omnem Principum dominium pacis tempore ignorasse, & solum ad bella gerenda communes sibi Ducibus elegerunt. De reliquis populi conditionibus mox dicemus.

(2) *Ruoda dicitur.* Vexatissimus locus, si ullus in tota hac Lege, quem obscuriorem sibi & reliquis Interpretibus reddidit Lindenbrogius legens: *Ruoda quod dicitur.* Ipse deinde Lindenbrogius lucem verbis accendere voluit, dum ait, *Ruod* veteri lingua Saxonica crucem significare, alludens, nisi fallor, ad crucis supplicium. Spelmannus, qui quidem fatetur, hunc locum se non intelligere, hoc tamen forte eum voluisse divinat: quod intersector ultra cæteram multam, cruci etiam dominicæ, quæ in unaquaque Ecclesia habebatur, CXX. solidos, veniæ redimendæ gratia delibaret.

Sed recte Cangius sub hac voce de hîcse sensit: *Quid ad compositionem MCCCCXL. solidi, nisi ea compositione ejusmodi criminum rei se a crucis pena redemerint? Neque enim conjecturam Spelmanni quisquam probet.* Hæc Cangius. Et certe Lindenbrogianæ imprimis conclusæ obstant omnes fere Germanicarum gentium Leges antiquæ, in quibus nunquam capitis lænæ, multo minus crucis supplicium, homicidiis præstitutum, bene tamen æstimandi rationem ubique receptam fuisse deprehendimus, in tantum, ut teste Spelmanno, jure antiquo Anglorum, ipsa regii capitis æstimatio obtinuerit, & 30. thymiarum millibus confisteret. Nobis, quod miraberis, *Ruoda* est homo liber & ingenuus, & lectio propterea hujus sit restituenda, vel potius redintegrandæ videtur: *Qui nobilem occiderit MCCCCXL. solidos componat, qui occiderit eum, qui Ruoda dicitur apud Saxones, CXX. solidos, & in præcium CXX. solidos scilicet componat.* *Ruoda* dicitur est a *rotten*, vel *roden*. i. e. terram offringere, rumpere, fulcare; vid. Schlot. Gloss. sub voce *Roten*, quæ vox non profusè apud nos obsoleta, quippe in Spec. Saxon. L. 1. art. 54. in fin. occurrens, ubi: *Kein Zinsmann mag ohne seines Herren Urlaub Holt bauen, noch roden*; nobisque remanfit in verbo *ausrotten*, vel *ausrotten*, i. e. funditus tollere. Neque aliam radicem habent *Ruptuarii*, *Rotarii*, *Rhodarii*, *Rutarii* & *Rotogeri*, scriptoribus mediæ ævi, probante Cangio, homines ignobiles & obnoxii conditionis, quales sunt rustici ac coloni. Atque hinc inde in hunc usque diem, hominem nobilitate generis non conspicuum, Gallis dici *Roturier*, cui opponitur vir nobilis, agnoscit Cangius. Pariter *Ruagium*, *Rouagium*, *Roturagium*, Gallis *Roture*, *Roturage*, in chartis antiquis designare agrum, idem Cangius iustus ostendit. Leibnitzius, qui quidem perpexit, hoc loco *Ruodam* Nobili opponi, aliunde tamen eutymon vocis deducit, & vult, veruntamen auctoritate destitutus, *Ruodam* præcisè significare genus, stirpem, radicem; ipsique propterea *Ruoda* est homo familiarum habens, Germ. *ein Geschlechter*, Polonis ex nostro *Schlachtitz*. Nostræ autem deductioni respondet antiquum Liberos seu Frilingotum vitæ genus, in eo consistens potissimum, ut inhabitarent villas, namque eo tempore urbes in Saxonia nullæ erant conditæ, & ut agros, qui ad eos pertinebant, colerent. Vid. Siccamam ad L. Frilit. 1. de homicidiis. Plebem efficebat hujus notæ homines ingenui, & dicebantur liberi, Nithardo Frilingi, Repkovic in Spec. Sax. L. 1. art. 2. ob id, quod in afectionum numerum susciperentur, *Schoppenbar freye*, ad distinctionem Lafforum & servorum, a quibus in eo potissimum differebant, & meliorem conditionem sortiebantur, ut essent a servis, oneribus & tributis liberi & immunes, quod probat locus apud Gregorium Turonensem L. 7. cap. 15. *Mutes de Francis, qui tempore Childeberti*

in præmium (1) cxx. solidi.

II. Quicquid de superioribus factis in fœminam committitur (2), si virgo fuerit, Tom. III.

1. Landebr. & interpretum.

dupliciter componatur; si jam enixa, simpliciter componatur.

III. Litus (3) occisus cxx. solidis componatur.

D. 3.

ponatur.

Regis Senioris ingenii fuerant, publico tributo subiegit. Junge Gloss. ad Spec. Sax. l. c. Schoppenbar Frey sind, die ihre eigene Freyheit haben, an ihrem Egen und an ihrem Person. Legem vero nostram hoc loco per *Quosdam* præcise intelligere hominem liberum fortis plebeje, ex eo apparet, quod distincte nobilium, liberorum, litorum & servorum plus una vice mentionem faciat, deinde hoc tit. 2. §. 1. nobilium, §. 3. litorum, & §. 4. servorum compositionem definiat, ut igitur credendum non sit, compilatorum legis, lupina quada n negligentia, liberorum æstimationem in tam accurata reliquorum conditionum recensitione, prorsus omisit.

(1) Et in præmium. Lindenbrogius: & interpretum, quod in Glossario voluit esse idem ac *interpretum*, i. e. excessum pretii, sive quod de pretio rei restat, uti vocem explicat Cangius. Leibnitijs ad h. l. integrum comma, & in præmium sive interpretum CXX. Solidi. per errorem librarii prodidisse iudicat, & interpretum nihil esse declarat. Putat nempe, in præcedente comitate majorem summam, quam CXX. scriptam, deinde vitio scribæ divulsam, & bis dictam fuisse. Hoc extra dubium positum esse videtur, pro excellentiori ingeniorum conditione, eorum quoque æstimationem lautiorum fuisse, ac quidem litorum, quorum capita in sub. §. 3. Solidis CXX. æstimantur. Et ita Epilogus L. Frison. in fin. Liti vero compositio, sive in vulneribus, sive in percussionibus, sive in manciptionibus, & in omnibus superius descriptis, mediocritate minor est, quam libri hominis. Indeque colligo, bene se habere Heroldianam lectionem, nimirum compositionem hominis liberi constituisse CGXL. Solidis, quorum hemimeris agnatis occisi, altera nobili, cuius sub tutela fuerat, cedebat; quasi in præmium amissi civis & clientis. Præmium enim optima etiam latinitatis scriptoribus sæpe est quoddam pretium & commodum. Liberos autem sub tutela nobilium, quorum in pagis debebant, fuisse, probat Lex nostra infra in tit. 17. de exulibus, & Charta divisionis Caroli M. cap. 5. ubi: *Et unusquisque liber homo post mortem domini sui, licentiam habeat se commendandi.* Conf. L. Wisigothorum L. 5. tit. 3. §. 1. Vi itaque hujus tutelæ vel patrocinii pars dimidia Wergeldi, aut compositionis liberi hominis competebat Domino jurisdictionis, qui erat Nobilis. Nam ex compositione Liti duas tertias lucrabatur dominus, ut habet L. Frisonum tit. 15. *Compositio liti libæ II. & unie IX. ex qua due partes ad dominum pertinent.* Servi vero compositionem totam domino ejus obvenisse, ob id suspicor, quod tenebatur de delictis & homicidijs servorum. Vid. infra tit. 11. de delictis servorum. Ex quibus liquido constare poterit, antiquitus non semper, neque ex assè, quod vulgo creditur, Wergeldum agnatis fuisse præstitum, sed regulariter inter eos & dominum distributum. Et quidem ea pars compositionis, quæ intersecti agnatis persolvebatur, *Mægbot, Cymbot & Cænegild*, ea autem portio, quæ domino occisi præstatur, *Manbot* apud veteres Saxones dicta fuit, de quarum vocum etymologia consule, si placet, Spelmannum & Cangium in Glossarijs.

(2) In fœminam committitur.) Intelligit Lex præced. me iudice, fœminam solutam, nondum

que marito nuptam; diserte enim non nuptarum duas constituit species, virginis nempe opponit enixam, talem scilicet, quæ ex coitu illicito & stupro peperit. Uxores enim maritis junctæ dupli æstimationem non habebant, quoniam ut fœcæ maritorum, omnium jurium hæcæ competentium participes erant, & pro horum dignitate componebantur. Addit ad L. Frif. tit. 6. de muliere occisa: *Si quæ mulierem occiderit, solvat eam juxta conditionem suam, similiter sicut & masculum ejusdem conditionis solvere debet.* Imo recentiore Saxonum jure feminarum Wergeldum cepit dimidia parte minor, quam maris constitui. Spec. Sax. L. 3. art. 45. *Jeetliches Weib hat ihres Mannes halbe Buße an Wergeld.* Dicitur autem fœmina, si virgo sit, dupliciter componenda, cujus dupli rationem in eo consistere auro, quod filia in commercio erat, & a parentibus, vel eius tutore sponso CCC. Solidis vendebatur, (vid. infra tit. 6. ibique notas); ut igitur puella virgine occisa, lucrum, ex venditione fierandum, cessans, imputaretur ejus compositioni. Et cum forte eo in pretio non essent, quæ in calibe vita partum enixæ, tulle enim factio de moribus Germ. cap. 19. publicatæ puticigie apud veteres Germanos nulla venia erat, a eo ut non forma, non ætate, non opibus maritum inveniret, simpla compositio in illo sufficere visa fuit Legi. In L. Alemannorum tit. 50. qui hominem eadè clandestina sustulisset, novem Wergeldis, qui fœminam, octodecim plectebatur, quoniam, ut orinatur Spelmanus in Gloss. sub voce *Wergild*, hæc imbellior esset ad defensionem.

(3) Litus.) Nomen varie flexum, & pro varietate dialecto um, Liti alijs dicti sunt *Lutti, Lidi, Ledi, Litnes*, duriusque pronunciantibus *Lassi* vel *Lazzi*. De quorum etymologia, origine & conditione, quor interpretres, conferme sententias habebis. Lazius in Gloss. ait: *Litz hodie Germanis idem ac liti; a lissen, lossen, i. e. redimere vel servare, ut servos a servandis dictos fuisse perhibet Justinianus.* Lassorum nomen derivat Leibnitijs in Archæologo Teutone a *Laszen*, dimittere, uti liberti Romanorum erant, qui ex justa servitute dimissi vel manumissi. Sicana ad L. Frif. tit. 1. a *Lesse*, quod veteri lingua Frisica postremum vel minorem significat. Auctor Speculi Saxonicæ, a *laszen*, sinere, L. 3. art. 44. *Und unsre Borsfaren; die her zu Lande kamen, und die Doringen vertrieben ... und da ihrer so viel nicht waren, dasz sie den Acker bauen mochten, da sie die Thuringischen Herrn schlügen und vertrieben, lieszen sie die Bauern sitzen ungeschlagen, und bestetigten ihnen den Acker, zu solchen Rechten, als noch die Laszen haben. Und davon kommen die Laszen her.* Cui respondent verba Alberti Stadenfis: *Plures autem se eis dediderunt proprios, & qui ab eis vivere sunt permisi, Litones sunt ab eodem vocabulo nuncupati. Inde Litones in provincia Saxonum sunt exorti.* Et eundem in modum alii aliter de eorum conditione sentiunt. Nithardus, Lazius, Spelmannus & Lindenbrogius Litos servorum genus esse volunt, & quidem de iustiorum, qui ingenuitatem suam pretio manciparunt; Cangius adscriptiorum, aut glebæ servorum. Leibnitijs l. c. Liberos eos fuisse propugnat, quod & fecit Adamus Bremensis Hist. Lib. 1. cap. 5. ac Auctor Glossæ ad Spec. Sax. L. 3. art.

ponatur: multâ vero vulnere ejus, per omnia duodecima parte minor, quam nobilis hominis. Solvatur autem folido majori¹ (1), vel si negat, sua manu duodecima juret. Si in turba vel feditione fuerit occi-

sus, componatur ab eo, cui mors ejus imputatur, vel sacramento duodecim hominum negetur.

IV. Servus (2) a nobili occisus, xxxvi. solidis componatur, vel tribus jurantibus negetur.

¹ Liudeabr. quam nobilis hominis solvatur, aut folido majori.

art. 2. *Laszen sind die, welche unsere Borfabren frey lieffen, da sie die Lande bezwungen.* Amerbachius ad Const. Caroli M. anno 581. cap. 6. famulis nostris aequiparat, provocans ad vocem *Liedohn*, que nobis hodie est merces famulorum. Etymologicis hinc, & qua de origine *Lafforum* moventur, controversus me non immiscebo, sed quod eorum conditionem attinet, liceat meam in medium proferre sententiam. Litos nempe omnino differentes esse a servis existimo, ipsa enim Lex distinguit, & ita cum *Cangio* non sentio, quoniam Saxonum servos non alios, quam glebæ adscriptos homines fuisse, ad sequ. §. dicemus. Neque Liberos eos dixerim indistincte, saepe enim ex ingenio litus efficiebatur; vid. L. Frif. tit. II. §. 1. ubi: *Si liber homo in servitium liti se subdiderit.* Interim concedo, libertos ad *Lafforum* classem pertinuisse, id enim innuit Spec. Sax. L. 1. art. 16. *der eigen Mann, den man frey laßt, behalt freyer Landessen Recht,* & L. 3. art. 80. *Laß der König seinen Dienstmann oder seinen eignen Mann frey, der behalt freyer Landessen Recht.* Qui autem hoc loco dicuntur *Landessen*, sunt illi ipsi Liti, vel Lassi. Fuerunt autem Liti aut Lassi, non alii, quam quos hodie vulgariter nominamus *Consiten*, *Zins-Bauern*, *Zins-Leute* & *Frohner*, ut nostri hodiernum plerique rusticorum in Saxoniam sunt, homines domino ad præstandum censum, & ad opetas vel determinatas, vel indeterminatas, *zu gemessenen oder ungemessenen Frohn-Diensten*, obnoxii, & quidem intuitu prædiorum, quæ possident; ratione personæ enim liberi erant ut ingenui. Quare in Spec. Saxon. L. 1. art. 2. libertate gaudere expresse dicuntur: *Freyheit ist dreyerley: Schoppenbarer Leute, der Pflugeschafften und Landessen.* Inque eo in specie Litorum conditio deterior erat conditione Liberos: hi enim, ut supra ad §. 1. huj. tit. adduximus, immunes erant ab omni onere, servitio & tributo. Hinc Legi Ripuariorum Tit. 62. §. 1. *tributarius & litus synonyma sunt; si quis servum suum tributarium aut litum fecerit.* Et parem in modum interpretor verba Glossæ interlinearis Legis Saliçæ, ubi *Litus* redditur, *Fiscalinus* vel *Sanctuaris*, non, uti quidem vult *Cangius*, *Fiscalium* esse, qui in publicis *Fiscis* seu præliis degit, sed qui hinc regio tributarius est, quales dicuntur *liti regis*, infr. tit. 17. Videntur autem Lassi apud Veteres in duas abisse species; quidam enim propria prædia, quidam sic dicta libellaria, *Laz-Güter*, possidebant. Illi Epkovichio I. C. dicuntur *Pflugeschafften*, quasi die in der Pfluge haften, vel angelesen sind, latino Interpreti Proprietarii; hi *Landessen*, i. e. die im Lande sitzen, & Bier-Gelden, quasi gebornne Gelden, censurici nativi, *Zobelio* corrupte *Bauer-Gulden*, latino Interpreti *Pagani*, quos Glossa ad cit. L. 1. art. 2. ita nobis depingit: *Pflugeschafften sind die, so in dem Lande eignes haben, da sie pflichtig sind, etwas darvon zu geben oder zu thun. Landessen sind die, die Zins-Leute heissen, die auch L. 3. art. 73. Bauer-Gulden heissen; diese sitzen auf gemieteten Laz-Güter, da man sie abweisen mag wenn man will.* Et quamvis deinde Litorum quoddam fuisse, persuasum habeam, qui

neque propria, neque libellaria bona possiderent, si tamen ab his descenderent, Litorum ordini assignabatur, quorum meminist Spec. Saxon. L. 3. art. 45. *Andern freyen Leuten, die Landessen heissen, die da kommen und fahren Gastweise, und haben kein eignes im Lande, den giebt man auch 15. Schillinge.*

(1) *Solvatur autem folido majori.* Lindenbergii lectio neutiquam admitenda est. Alternativa enim multâ, qua Lindenbergio dicitur, aut *duodecima parte minor*, aut *folido majori solvenda*, efficeret, ut interdum compositio vulnere hominis liti plus contineret, si folido majori indistincte solveretur, quam viri nobilis. Hinc Leibnitius ad h. l. legendum esse, *folido minori*, animadvertit. Sed recte Heroldus, *solvatur autem folido majori*, nempe compositio vulnere; ita enim infr. titulus finalis: *Solidus est duplex, unus habet duas tremisses, ... aliter tres tremisses ... Majori folido alie compositiones, minori homicidia componuntur.*

(2) *Servus.* Male ageret, qui servorum apud Germanos conditionem, ex statu servorum Romanorum addicere vellet, longe exim mitor illorum fors omni tempore fuit. Quare Tacitus Libr. de moribus German. ait: *Servus non in nostrum morem, descriptis per familiam ministeris, utuntur; suam quisque sedem suoque penates regit; frumentum modum dominus, aut pecoris, aut ovium, ut colono imponit. Et servus hæcenus parat. Eadem ex ratione Germanis nunquam servi, Knechte, sed homines proprii, glebæ seu prædii adscripti, Germ. *Eigene, Leibeigene, Dienst-Leute* sunt dicti. Ipsa servitus in LL. antiquis audit *Eigenschaff*; vid. Spec. Sax. L. 3. art. 42. Erat namque servi in proprietate & patrimonio dominorum, & præterea prædii, quos colebant, perpetuo & inseparabiliter addicti, unde in L. Longobard. L. 2. tit. 32. §. 3. sub nomine *massariorum* veniunt, quoniam massæ Saxones nomen a glebæ & caspitibus, quibus adscripti sunt, obtinuerunt. Id enim significat vox *Saxp* in Speculo Sax. occurrens *der Tagewerken*, quos Codd. Mss. scribunt *Tageworchten* & *Tegewarchten*, de quibus L. 3. art. 44. in fin. *und von den Laszen, die sich verwickten an ihren Rechten, sind kommande Tagewerken;* ibique Glossa: *Tagewerken aber sind die, welche das Gut verwickelt haben, also, daß man es ihnen genommen hat, und müssen darvon taglich und ohne Unterlaß um ihre Nahrung arbeiten, und ihren Herrn dienen.* Originis vocis nempe ignari auctores *Speen* & Glossa, etymologiam quaesiverunt alter in verbo *verwicken*, *committere, peccare*, alter in *tagge*, seu *taglich*, quotidie, & *werken* laborare. Genuinum vero etymon later in antiqua Celtarum lingua, qua *Tywarth* est glebæ & caspes, uti vocem nobis servavit, & latine reddidit Daviesius, in Lexico Cambrico, auctoritate Regis Jacobi I. edito, & ex eo Boxhornius in *Lingua Britannica Dictionario*, quod originibus Gallicis subiecit; item Leibnitius in *Specimine Gloss. Celtici*. Cæterum præcipua servitutis globalis argumenta erant, ut adscriptitii propria quidem bona tenerent, sed ea sine consensu dominorum, præsertim in homines ingenuos alienare prohiberentur; servilibus obsequiis*

getur. A libero vel lito pleno sacramento (1) negetur.

V. Litus, si per iustum vel consilium domini sui hominem occiderit, ut puta nobilem, dominus compositionem persolvat, vel *faidam* (2) portet. Si autem absque con-

scientia domini hoc fecerit, dimittatur a domino, & vindicetur in illo, & aliis septem consanguineis ejus (3) a propinquis occisi, & dominus liti se in hoc conscium non esse, cum undecim juret.

VI. Si mordum totum (4) quis fecerit,

1 Lindenbr. a libero.
2 Lindenbr. mordum.

3 Lindenbr. & alii septem de consanguineis ejus ad propinquos occisi.

sequis penitus essent additi; dominis suis ratione originis, domicilii non permittendi, & ad census exfolvendo omnino obnoxii, sapies venderentur aut permittentur; matrimonia, invito aut inconsulto domino, cum servis vel ancillis aliorum dominorum, inire non possent; & antequam libertatem a dominis suis consecuti, Clerici fieri vetarentur. Conf. Cangium in *Gloss. sub voce servi*. Et quidem servus, sicuti hactenus eos descripsimus, nondum desierunt in variis Germaniae provinciis haberi; serunt tales Lusatia, Marca Brandenburgica, Ducatusque Luneburgensis, Brunsvicensis, Megapolitani & Holfatici, ubi Jus proprietatis, sive *das Recht der Leibeigenen* in hunc usque diem viget, & quidem, quod notatu dignum, isdem adscriptiorum obligationibus continuantur, qui juramentum subjectionis preare solent sequentis tenoris: *Ihren Leibeigern oder Halbtieren nicht abscheuig oder fluchtsam, sondern treu, hold, und mit Fron-Diensten, Leib-Steuer, Poen, Fallen, Grassen gewartig zu seyn, auch ihr Leib und Gut, Weib und Kinder, so leibeig., nicht zu verandern zur heyligen Ehe, zur Geislichkeit, zu Ziehung in die Reichs-Staete etc.*

(1) Pleno sacramento.) Plenum sacramentum me interprete idem erit, quod supra tit. 1. §. 3. 7. 10. cum undecim jurare, & h. tit. §. 3. *Jus manu duodecima jurare, iterum sacramentum duodecim hominum*, dicitur. Quamvis enim jurare vigesima, trigesima, centesima manu passim in chartis antiqua reperitur, nunquam tamen invenio conscriptorum numerum in L. Saxonica ultra XL. processisse.

(2) *Faidam*.) *Faida*, *Fayda*, *Felda*, nobis hodie *Fehde*, Anglo-Saxonibus quondam *Faib* & *Faibte*, sive *Fehde*, venit ab antiquo Saxonum *Fab*, Anglis hodie *Foe*, i. e. hostis, inimicus. Vid. Spelmannus & Wilkins in *Glossariis. Befehdung*, & quae idem significat vox latina mediaevi *diffidatio*, ex eodem fonte promanarunt. *Faidam* autem Schilterus in *Prax. Jur. Rom. T. 2. Exerc. 19. §. 8.* interpretatus est poenam pecuniariam, ex facto culposo aut doloso, laesi competentem, & ita vindictam damni injuria dati denotantem, pro qua alias bellum privatum sive diffidatio, malo more erat introducta. Et ita opinatur Clar. Eccardus ad L. Salicam p. 170. Sed rectius Lindenbrogius, Spelmannus, Cangius & Wilkins *Faidam* reddunt simulatas, inimicitias, hostilitates; non tamen de qualibet intelligunt inimicitiam, sed de aperta illa & capitali apud Germanos, barbarisque aquilonares populos saepe exorta, qui privatas inimicitias gentiles fecerunt & mortiferas. Nam privatae rixae inter has gentes per totam cognationem diffundebantur, adeo, ut si ex ea quis interfectus esset, cadis satisfactio a tota cognatione exigetur, ac in eam pro libito vindicaretur. Est igitur *Faida*, nostrum *Fehde*, bellum privatorum hominum contra eque privatos, & *Fehde-Brief*, litterae diffidatoriae, ejusmodi belli indicio. Quare in Legibus Inae Regis Anglo-Saxonis, cap. 73. ab interprete latino, *Faido* redditur, & Glossa antiqua *Faidam* exprimit *vindicam mortis*, Regno vero de Disciplina

Eccl. L. 2. cap. 5. *vindicam parentum*. Placabatur autem ejusmodi inimicitia sive *Faida* per compositionem, sive transfactionem, ut supra ad tit. 1. §. 6. annotavimus, & ut habet L. Frison. tit. 2. §. 2. *Si vero homicida non fugerit, nihil solvat, sed tantum inimicitias propinquo hominis occisi patiatur, donec quomodo poterit, eorum amicitiam adipiscatur*. Neque tamen licuit *faidam* ob quamlibet frivolam causam litigandi suscipere, sed ob graves tantum laesiones perpessus; hinc infra. tit. 12. *Si animal quodlibet damnum cuiuslibet intulerit, ab eo, cujus esse consistit, componatur, excepta faida*, i. e. nulla propterea *faida* admittitur. Ultimo loco notamus phrasin, quae hoc §. occurrit, *Faidam portare*, non esse active, uti quidem Cangius voluit, alicui hostilitates inferre, sed passive, esse talem, qui hostilitatibus & exitio peti potest.

(3) Et vindicetur in illo, & alii septem consanguineis ejus.) Hac omnia optime respondent illis, quae de *faida* ejusque natura modo adduximus, nempe eam in familiam inimici simul fuisse directam, & a familia ipsi susceptam. Tam actum enim societatis vinculum consanguineos singulae gentis junxisse videtur, ut quilibet ex agnatis alteri ad vindicandum pariter ac defendendum praesto adesse deberet, ac damnum uni ex familia illatum, vel delictum ab uno perpetratum, causam statim totius gentis communem efficeret. Quae de re suo jam xvo testatus est Tacitus de moribus German. ajens: *Suscipere iam inimicitias, seu patris, seu propinqui, quam amicitias necesse est*. Conf. Bignonium ad Marculfi L. 2. form. 18. Atque ea ita probata erant majoribus nostris, ut legibus de hac communiore periculi, satisfactiois & poenae, caveretur sapientius, & gradus ac numerus agnatorum definitur, in quos vindictam exercere permittitur, & quos excedere nefas erat. Ita namque hoc §. septem consanguineis *faida* implicatur, & in §. seq. disponitur: *Et ille ac filii ejus soli sint faidosi*.

(4) *Mordum totum*.) Vox mere Germanica, & latina saltem terminatione adornata, Junguntur autem *mordum* & *totum*, sicuti nobis moris est combinare *Mord* und *Todtschlag*, id enim sibi vult *mordum totum*, eadem nempe & homicidium. Vel si mavis *totum* esse nostrum *That*, i. e. factum, actio, tunc *mordum totum* erit idem ac *Mordthat*. Eadem vox passim in reliquis Germaniae antiquis Legibus, est paululum aliter flexa, occurrit. In L. Alemannorum tit. 49. & 76. *mortauo*, vel, ut legit Heroldus, *Mortudo*, & *mortaudus* sonat. In L. Longob. L. 1. tit. 9. l. 15. *morth*, & tit. 36. l. 1. *mort*. In L. Bajuvi. tit. 18. c. 2. *murdido*. In L. Ripuariorum *mordidus*. In L. Frison. tit. 20. *morditum*; & quod est in L. Salica verbum Malbergi *Mofedo*, in Cod. Gualpheyetano semper legi *murdo*, fidem nobis facit Eccardus ad h. l. tit. 16. §. 1. Est igitur *mordum totum* species homicidii, sed qualificati, veluti Matth. Parisius Histor. p. 283. ait: *peffimo mortis genere, quod Angli murdrum appellant*. Et in quo differat a simplici homicidio, accurate definiunt L. Ripuariorum l. c. *Si ingenuus ingenuum Ripuarium interfecerit, &*

cum

rit, componatur primo in simplo, juxta conditionem suam, cujus multæ pars tertia, a proximis ejus (1), qui facinus perpetravit, componenda est, duæ vero partes ab illo, & insuper octies ab eo componatur (2), & ille ac filii ejus soli sint faldof-

fi (3).

VII. Si nobilis nobilem extra solum vendiderit (4), & reducere non poterit, componat eum, ac si occidisset. Si vero reducerit eum, emendet (5) ei, juxta quod placitare (6) poterit; Si autem ille suaspon-

te

cum ramo cooperuerit, vel in puteo, seu in quocumque libet loco, celare voluerit, quod dicitur morditus; L. Bajuvar. l. c. Si quis liberum occiderit furtivo modo, & in flumen ejecerit, vel in talem locum, ut cadaver reddere non quiverit, quod Bajuvarii morditus dicunt; & L. Frisionum tit. 20. Si quis hominem occiderit, & absconderit, quod morditus vocant. Non male itaque Eccardus, Lindenbrogius & Cingius latrocinium illud exponunt, solent enim latrones, qui lucri & spoliis causa occidunt, plerumque cadavera a se interfectorum occultare, & terra abscondere. Vocis originem apud Cambro-Britannos superesse, feliciter detexit doctissimus Eccardus l. c. Illis murto est occultare, insidiari, hinc *murn*, *murnwin*, homicidium occultum. Idem pieterea Eccardus observavit, in L. Salica *mord* triplici notionē venire, aliquando designare exspoliationem clandestine factam, interdum homicidium occultum & premeditatum, aliquando homicidium & exspoliationem simul. Quæ propterea silentio prætere nota, quoniam ex iis optimam interpretationem recipere mihi videtur distinctio illa, quam instituit Spec. Saxon. l. 2. art. 13. inter *Mordbrennen* & *brennen sonder Mord*, de cuius ratione nihil hactenus intellexerunt interpretes.

(1) Cujus multæ pars tertia, a proximis ejus. Quæ ad præc. 9. de obligationibus propinquorum ad suscipiendas simul agnatis inimicitias adduxi, ad compositiones seu multas pecuniarias sese quoque continuo extenderunt. Nam partem de pecunia pro damno injuria dato soluta, quilibet ex agnatis, & pariter pro rata singuli in præstatione compositionis sortem conferebant. Tacitus de morib. Germ. *Nec implacabiles durant* (inimicitia). *Luitur enim homicidium certo armento: ut ac pecudum numero, recipitur satisfactio: uniuersa domus.* Quam ratam portionem leges sæpe definituerunt, ut hoc loco factum fuisse deprehendimus. Pariter apud Scanix incolas observatam consuetudinem fuisse Andreas Sueno, Archi-E. Lundensis, in LL. Scanix l. 6. c. 5. *Seruum statim atque libertatem consecutus erat, auctoritate consuetudinis approbatæ, ingenuorum aliquis suo generi conjungebat, eum in suum consanguineum eligendo, & hoc factio ejus se sponderet responsurum, & hoc factio pro parte tertia præstandæ satisfactio onus sentiebat, vel pro parte tertia recipiendæ satisfactio lucrum percipiebat.* Et in L. Salica tit. 63. habetur: *Si cuiuscunque pater occisus fuerit, medietatem filii in compositione colligunt, & aliam medietatem parentes, qui proximiores fuerunt, tam de paterna, quam de materna generatione diuidunt.*

(2) Et insuper octies ab eo componatur. Similiter ac in L. Alemannorum edit. Lind. tit. 49. Herold. tit. 50. *Si quis hominem liberum occiderit, quod Alemanni Mortando dicunt, IX. Wergeldis soluat.*

(3) Faldofi. Homo faldofus in legibus antiquis dicitur, qui faldam nondum composuit, nec inimicos legitimo modo placavit, quemque propterea propinqui occisi, omni hostilitatum genere persequi impune possunt. Hac enim notione vox venit in Addit. ad L. Frif. tit. 1. ubi: *Homo faldofus pacem habeat in*

Ecclesia, in domo sua &c.

(4) Extra solum vendiderit. Solum pro terræ districtu, provincia, five patrio solo ponitur. Observa præterea, hoc s. crimen plagii notari, quo homo liber dolo malo pro mancipio distrahitur atque venditur. Eo autem sceleris genere veteres Germanos frequenter se contaminasse, indicio sunt variae hujus criminis coercitiones, quæ passim in LL. antiquis occurrunt. Ita L. Frifion. tit. 21. infertur de plagio. L. Wisigoth. l. 7. tit. 3. si seruum vel ancillam ingenus plagiatif detegatur, & de ingenuorum filii plagiatif. L. Salic. tit. 42. de plagiatoribus. Et per L. 6. Capitul. tit. 9. nec non Edictum Theoderici Regis, cap. 78. capitis pœna in plagiaris statuta habetur.

(5) Emendet. Emendare idem est ac multari, damnum reficere; quod in præcis nostris LL. variis comprobatur auctoritatibus, quas collige ex parte apud Lindenbrogium, Spelmanum & Cingium in Glossariis. Emenda enim veteribus multa; ut alii sentiunt, quod multa est quasi emendatrix vitiorum, ut ego opinor, per modum Germanismi sic dicta. *Bessern* enim & *verbessem* nostra in Lingua in duplici significato venit, & vel denotat idem, quod latinis est emendare, vel etiam multa pecuniaria damnum reparare. Ita videntur sæpius in Speculo Sax. occurrentem latinem reddidit Interpres, Vid. L. 2. art. 16. L. 3. art. 86. & passim alibi. Sæpius quidem, quod monendum est, emenda & emendare pro quavis pecuniaria multa sumitur, ut in LL. Edvardi cap. 35. *Domino Regi grauer emendare debent.* Conf. Bignon. ad form. Marcalli. l. 1. cap. 20. Verum regulariter in LL. Saxonis emenda multa in specie dicitur contradistinguitur. Illa stylo vernaculo audit *Buße*, præcis Bote, hæc *Wette*, five *Gewette*; ab Anglo-Saxonico *Wite*, i. e. pœna, multa; illa in compensationem parti lætæ tribuitur, hæc iudici datur. Nam eum in modum distinguit Specul. Sax. l. 3. art. 53. *Ieglicher Richter hat Gewette in seinem Gerichte, und Keine Buße. Denn der Richter mag beyde Klage und Richter nicht seyn. Man giebt auch niemand Buße, denn dem Klager.* Quæ latine expofuit Interpres hæc: *Judex in suo iudicio multam habet, & non emendam, eo quod iudex agere non possit, & iudicare, nemini vero emendatur, nisi actori.* Gallis hæc inde est *amende*, idem quod multa.

(6) Placitare. Glossæ antiquæ Freheri placitum reddunt *plaid*, & placitare *dingen*. Plerumque in LL. antiquis significat judicialiter agere, litigare, in foro lite contendere. Unde Gallis *plaider* idem est, ac causas in foro perorare. Placitum autem præcis erat, vel dies deducendæ litæ præfixus, vel etiam iudicium & conventus publicus, juris dicendi cauta institutus. Ita L. Frifion. in addit. tit. 1. *Homo faldofus pacem habeat... ad placitum eundo, de placito redeundo.* Deinde placitare idem est, ac pacifici, de multa conuenire, qui significatus nostræ legis erit. Et ut rem dicamus uti est, prior significatus a posteriori descendit. Non enim, uti quidem visum est Clar. Eccardo ad L. sal. p. 81. placitum exinde vocabatur, quod terminus judicialis, siue dies, quo-

con-

te (1) reversus fuerit, medietatem wer-
gildi (2) ejus componat. De muliere simi-
liter.

VIII. Qui in Ecclesiâ hominem occide-

rit, vel aliquid furaverit, vel eam effrege-
rit, vel sciens perjuraverit, capite puniatur (3).

IX. (4) Qui nesciens perjuraverit, ma-

nium

x Lindenbr. perpetraverit, si infra patriam fuerit factus, capite puniatur: si autem infra patriam non fuerit, in qualibet loco fuerit, secundum illorum legum. Et qui nesciens &c.

comparandum in judicio est, secundum partis utriusque, vel ad arbitrorum beneplacitum præfigeretur olim; sed placitum dictum fuit præterea, quod exprimeret optime Germanorum *Ding*. *Dingen* enim, unde *Ding*, hodie *Gedinge*, proprie est pacifici, *eine Sache bedingen*, de pretio rei certare, *mit dem Bedinge*, sub hac conditione, *Abdingen*, detrudere aliquid de pretio. Antiquissimo nempe Germaniæ ævo, ut supr. ad tit. 1. §. 6. annotavi, quævis lites, sive civiles, sive criminales, interveniente transactione dirimebantur, unde frequens mentio compositionum in Legge nostra habetur. Suscipiebantur autem ejusmodi transactiones & amicitabiles compositiones plerumque coram iudice, vel in loco iudicii, quo, si paries inter se non conveniret, iudex eas sua autoritate, & ex æquo & bono ad transigendum adigeret. Inde usus vocis increbuit, ut ipsa iudicia dicebantur *Ding*, sive *Dinc*, & *Dinglatte*, atque citare partes, ut certo die coram iudice comparerent, *Tagedingen* sive *tedingen*, quod initio erat transactioni certum diem præfigere. Hinc illi, qui primum mores Germanorum in scripturam redebant, & latine sunt interpretari, apprimè satis, licet minus latine, *Dinc* reddiderunt placitum. Sicuti enim placitum dicitur a pacifici, ita similiter placitum ab eo, quod placet, ut ait Isidorus L. 4. Orig. cap. 24. addens: *Alii dicunt placitum esse, quod volens quis facit: placitum vero, ad quod quisquam volens compellitur, veluti quando quisquam paratus sit in iudicio ad respondendum, quod nemo dicere potest placitum, sed placitum. A placito autem dictum deinde est placitare.*

(1) *Sua sponte.* I. e. Si rediit factus non opus & beneficium plagiarii, sed quod ipse occasionem se redimendi, vel evadendi & revertendi nachus fuerit.

(2) *Wergildi.* Priscos Saxones ex more universæ Germaniæ, homicidia pecuniis commutasse, integer tit. præf. satis demonstrat, simul confirmans Taciti testimonium, qui Libro de morib. Gerin. *Luitur enim*, inquit, *homicidium certo armentorum ac pecudum numero.* Estimabantur autem peremptorum capita, pro diverso conditionis, imo & sexus statu, unde aliter nobiles, aliter liberi, aliter liti, aliter servi h. tit. §. 1. 3. & 4. componi dicuntur, & qui *Wergeldum* culibet statui hominum contingat, definit Spec. Sax. L. 3 art. 45. Hodie nulla differentia admittitur, masculi *Wergeldum* est 20. Vallengium, feminae 10. (vid. Carpz. Quæst. Crim. 34.) quæ estimatio, sive hominis interfecti pretium, *Wera*, frequenter *Wergeldum* & *Wergeld*, nuncupabatur. Quidam deducunt vocabulum ab antiquo *Werra*, Anglis *Warre*, Gallis *guerre*, bellum, pugna; alii a *webren*, se defendere, ut inepit auctor Gloss. ad Spec. Sax. L. 1. art. 65. *Unde es heist darum ein Weby-Geld, dasz man sich damit aller Klagen erwebren mag.* Sed radix est procul dubio Anglo-Saxonium *Wer*, quod hominem & virum notat, unde nobis hodiernum superest nomen *Wey-Geld*, *Weywolf*, sive Frigo, quem opus diaboli in lupum transformatum sibi fingit vulgus. Est igitur *Wergeld* hominis vel viri compensatio, nam *geld*, *gilt*, est qualibet præstatio vel compensatio, & Germanis hodie ipsa pecunia dicitur *Geld*. Erat

autem *Wergeldum* proprie illud pretium, quod in causa homicidii parentibus & propinquis ob consanguineum interfectum pendebatur, unde alio nomine, ut supra diximus, *Megbot*, *Cyngbot*, *Cinegild* audiebat, & illa pars *Wergeldi*, quæ ad dominum occisi pertinebat, *Manbot* dicebatur. Aliis in Legibus antiquis dicitur *Leudis* vel *Leudum*; eadem ratione, ut *Wergeld* a *Wer*, viro, ita *Leudum* a *Leute*, qui priscis & nobis sunt homines. Voce tamen *Wergeldi* constanter usæ sunt Leges Saxonice ad designandam pro homicidio multam, quare usus vocis frequens habetur non solum in Speculo Saxonico, sed & in ipsis hodiernis Ecclesiasticis Legibus. Illud tamen monendum esse censemus, *Wergeldum* initio, ut ipsa ejus etymologia probat, de sola hominis compositione intellectum, successu temporis autem ad quævis damni dati pretia, & ad estimationem quoque brutorum interemptorum fuisse tractum, ut videre est in Spec. Sax. L. 2. art. 40. L. 3. art. 48. & 51. Abusus originem detexit Clar. Eccardus ad L. Salic. tit. 55. leg. 1. nempe a *Wergildo* differebat olim *Widrigeldum*, quod erat compositio quævis alius rei æquivalens, sive quodcumque, quo alia res judicialiter compenlabatur. Forinatum id erat a *Wider*, iterum, adversus, re, *ziti*, & *geld*, compensatio, nobis hodie *Wiedererstattung*. Confusus itaque hæc duabus voculis, facile per non distinctam pronuntiationem confundendis, eventit, ut jam *Wergeld* in genere nobis sit retributio & pretium damni dati.

(3) *Capite puniatur.* Lindenbrogius lectura habet, quæ legere est in variantibus plerionibus. Eadem interpolatio in subseq. §. 10. h. tit. & Tit. 4. §. 8. iidem plane verbis apud Lindenbrogium occurrit, sed videtur esse repetita prælectionis, admittenda tamen, quoniam complura delicta apud Saxones gravioribus poenis subiecerunt, quam quidem apud reliquos populos Germaniæ. Discimus præterea ex hoc & aliis nostræ Legis locis, non omnia indifferenter crimina, majoribus nostris multatua erogatione redimenda fuisse, sed quædam, quæ atrocissima & pessimi exempli esse reputabantur, poena capitali fuisse notata. Quo pertinuerunt præprimis homicidia in loco sacro, vel die dominica commissa, sacrilegium, perjurium, crimen perduellionis, furcique species nonnullæ; vid. §. subf. 10. & tot. tit. 3. & 4. Hinc distinctio obtinuit, ut quædam delicta dicerentur *emendabilia*, quædam *inmendabilia*, ut habet Henrici I. Lex 12. in Collectione Wilkinsiana LL. Anglo-Sax. p. 244. *Ex his placitiis quædam emendantur centum Solidi. quædam Wera, quædam Wita, quædam non possunt emendari, quæ sunt husbreche, & bernet, & openbisthe, & eberemth, & Hiafordwice, & infra dno patris Ecclesie, vel manus Regis per homicidium.* Quæ si carate confideras, cum nostris mirifice conspirant. Et de homicidio in loco sacro perpetrato, eundem in modum ac nostra Lex, disponit L. 2. Regis Cnuti apud Wilkins l. c. p. 127. *Si unquam aliquis homo post hæc Dei ecclesiasticam pacem adeo violaverit, ut intra Ecclesie parietes homicida feret, tunc illud est inexplabile.*

(4) In Lindenbrogiana Editione §. 8. junctur, & nosse decimus tibi nonnam consistit.

rum suam redimat (1) auctor sacramenti.

X. Qui homini ad Ecclesiam, vel de Ecclesia die festo pergenti, id est, Dominica, Pascha, Penthecoste, Natali Domini, sanctæ Mariæ, sancti Johannis Baptistæ, sancti Petri & sancti Martini, infidias posuerit, eumque occiderit, capite puniatur. Si non occiderit, tamen infidias fecerit, bannum solvat (2) de reliquis.

TITULUS III.

De conjuratione & lesa dominatione (3).

I. Qui in Regnum vel Regem Francorum (4), vel filios ejus, de morte consiliatus fuerit, capite puniatur.

II. Qui dominum suum occiderit, capite puniatur.

III. Qui filium domini sui occiderit, vel filiam, aut uxorem, aut matrem stupraverit, juxta voluntatem domini occidetur.

IV. Qui hominem propter fidam in propria domo (5) occiderit, capite puniatur.

V.

(1) Addit Lindenbr. si infra patriam fuerit. Sin autem in quali loco, secundum illorum legem.

(1) *Manum suam redimat.*) Perjurii poena ab antiquissimis temporibus fuit manus amputatio, redimi tamen plerumque solita. Ita L. Longob. Lib. 2. tit. 58. l. 2. *De eo qui perjurium fecerit se sciente, nullam redemptionem habeat, nisi manum perdat.* Caroli Imp. Capit. ad L. Salic. tit. 2. §. 4. in fin. *Et si quis convictus fuerit perjurus, manum perdat aut redimat.* L. Frisionum tit. 10. *Si quis homo super reliquis sanctorum sacramentum falsum juraverit, ad partem regis Weregildum suum componat, & alio Weregildo manum suam redimat.* Id quod in L. Bajuvar. tit. 9. cap. 4. dicitur *componere cum manu rescissa.* Forte ob id manus præcisio perjuriis præsituta, quo delinquens quasi eo membro, per quod peccavit, poenam promeritam lueret: nam legali ceremonia jurantes, manum ponebant super Evangelii, Sanctorum reliquis, altari, cruce &c. idque dicebatur actus corporalis; inde nobis hodie iuramenta, corporalium nomine veniunt; inde mos hodiernum dextram in præstatione sacramentorum efferendi. Quæ docet L. Cnuti Regis Anglo-Sax. §. 33. apud Wilkins p. 139. *si quis perjurium in Sanctuario juret, & convictus fuerit, perdat ibi manum, vel dimidium estimationis capitis.* Et similiter dimidium Wergeldi antiquitus apud Saxones nostre L. tit. 1. §. 14. & tit. 2. §. 1. poterit constare, ubi compositio viri nobilis 1440. Solid. ejus manus autem 720. Solid. dicitur esse.

(2) *Bannum solvat.*) Multiplices sunt, quos in antiquis legibus & chartis significatus recipit vox *banni*, nec nobis hodie unus idemque est. Sæpe enim pro multa & poena, sæpe pro edicto & mandato, aliquando pro tributo, exilio, proscriptio, vexillo, confiscatione, seu fisco ipso. & interdum etiam pro districtu & jurisdictione sumitur: quatum singularum notionum varia exempla apud glossatores reperies. Omnes autem isti diversi significatus videntur radicem haurire ab antiquo Saxone *Pan*, sive *Ban*, quod omne extensum seu expansum denotavit olim. Vid. Spelmanum in Gloss. sub voce *Ban*. Ad intelligentiam autem hujus loci pertinet bannum pro edicto & mandato suntum, & *bannum solvere*, est multam exsolvere pro neglecto banno, sive quod idem erit, propter transgressum & violatum regium mandatum. Inde enim usus vocis increbuit, ut bannum deinde venerit pro ipsa multa. Non tamen omnes indifferenter multatæ poenæ banno designabantur, sed eam inter bannum & reliquas pecuniaræ multæ species, puta *Witam* & *fredum*, deprehendi differentiam, ut *Wita* sit quasi genus, quantilibet multam designans, & si ob legem contentam & transgressam præstanda esset, diceretur *bannum*, si ob pacem violatam, *fredum*. Interim tamen

non ubique hoc discrimen a præfatis legum compilatoribus fuisse observatum, lubens concedo. Ita namque Legis Frison. tit. 17. inscribitur: *Hic bannus est*; in toto autem titulo, quo banni solutionem designare debent, sub fredi nomine veniunt. Inprimis vero ævo confecti Speculi Saxonici usus harum denominationum talis fuit, ut *Ban*, seu *bannum*, esset multa Regi Germaniæ præstanda; *Witta* autem, sive *Wette* & *Gewette*, que judici inferiori penderetur. De banno vid. L. 2. art. 61. & de *Witta* L. 1. art. 53. & L. 2. art. 14. *Fredum* quod atinet, eps nomen & rem habebit L. 3. art. 9. *den Briede soll man erreden oder besser binnem Gerichte*, & art. 36. in fin. *man richtet uter ibn nach Briede-Rechte*; uti Codd. Mss. vett. omnes, qui nobis ad manus sunt, lectionem exhibent. Interpret latinus *Briede*, *Friede* vel *fredum*, pacem ibi dixit. Videtur præterea bannitoria multa ab ipso Imp. Carolo M. LX. Solidis determinata fuisse, ut habet Capitulare I. ejusd. Imp. inc. ann. cap. 57. *ut bannus, quem per semetipsum Dominus Imperator bannivit, sexaginta solidis solvatur*; & L. 6. cap. 96. *Capit. ejusd.* in triplo cui aliquod abstulit, legibus componat, & in super bannum nostrum, id est, LX. Solid. nobis persolvat. Unde colligo, sua hæuisse auctorem Spec. Sax. L. 2. art. 61. *wer hierinnen (in denen Banforffen) wild fahet, der soll werten des Konigs Bann, das sind 60. Schillinge*. Quo pretio etiam inferiori competente fuisse, cujus mentio fit L. 2. art. 14. vult Glossa margin. ad h. l. Conf. Gloss. ad L. 1. art. 53. & Gryphiantrum de Weichbildis Sax. cap. 58. n. 22.

(3) *Lesâ dominatione.*) De lesa dominatione inscribitur titulus, vel ob id, quod §. 2. & 3. de delictis in dominum committis, quæ stylo feudali *felonia* dixerit, agatur, vel, uti ego reor, ob id, quod *dominatio* titulus esset aliquando Regum Francorum honorarius, qui sicut *xxi* *lx* sæpe domini, ita frequenter etiam, præsertim in secunda persona, dominationes sunt salutati, cujus rei exempla invenies in Epist. Francic. Tom. 1. histor. Franc. Epist. 29. 52. 55. 64. ut & passim in Capit. Carol. Calv. Forte igitur *lesa dominatio* idem, quod crimen lesæ Majestatis, de quo in specie tractat §. 1. h. tit.

(4) *In Regnum vel Regem Francorum.*) Que verba, tempore confectæ hujus legis, Saxones Francorum imperio paruisse, clare satis probant, & ad consultandam Lindenbrogii de antiquiore Legis ætate sententiam, quam supra ad rubr. Leg. adduximus, sufficere possunt.

(5) *In propria domo.*) Ut habet L. Frison. in addit. tit. 1. *Homo fidei pacem habet in Ecclesia, in domo sua &c.* Ergo, modo quos domi se contineret, a persecutionibus inimicorum, qui nempe fidam ipsi portabant, in

V. Capitis damnatus, nusquam habeat pacem. Si in ecclesiam confugerit, reddatur.

TITULUS IV.

De furtis (1).

I. Qui caballum furaverit, capite puniatur.

II. Qui alvearium apum infra septa^r alterius furaverit, capite puniatur.

III. Extra septa^r furatum, novies componendum est.

IV. Qui noctu domum alterius effodiens vel effringens intraverit, & duorum solidorum

pretium abstulerit, capite puniatur. Si ibi occisus fuerit, non solvatur.

V. Si in screona^r (2) aliquid furaverit, capite puniatur.

VI. Qui bovem quadrimum, qui duos solidos valet, nocte furto abstulerit, capite puniatur.

VII. Qui in re quacunque, vel interdium vel noctu trium solidorum pretium furto abstulerit, capite puniatur.

VIII. Quicquid vel uno denario^r minus tribus solidis, quislibet furto abstulerit, novies componat, quod abstulit: & pro fredo (3), si nobilis fuerit duodecim solidos, si

^r Lindenbr. septem.

^r Lindenbr. qui infra screonam.

^r Lindenbr. in una denario.

tantum securus esse poterat, ut impune inibi simularibus apertis periri non posset. Hæc securitas domestica præcis dicebatur *der Husvede*, nobis *Haus-Friede*, cujus violentio omni avo pacis publicæ fractioni æquiparata fuit, ita ut hodiernum, qui ædes coadunatis viribus violant, & lares familiares vi armata turbant, capitalem poenam incurant. Effectus quoque sic dictæ pacis domesticæ in causis civilibus nonnunquam se exerunt, ubi debitores ob æs alienum ex habitaculis ad carceres trahi nequeunt.

(1) *De furtis.* Poenam furti apud reliquos Germaniæ populos pecuniariam, apud Saxonem, si furtum trium solidorum, vel cum extractione conjunctum esset, capitale fuisse, ostendit præfens titulus. Quam propterea Legis dispositionem agere tulit Leibnizius. Quid, invenitur in h. l., *incongruum magis, quam caballum furtum capite puniri, nobilissimæ viri eadem pecunia luit? Eant nunc, & veteres Germanorum Leges revocent in usum viri docti, explosis Romanis, hoc est, a fruge ad glandes revertantur.* Ipsi quidem sufficienter satis responsum, & Lex ab iniquitatis nota vindicata est a doctissimo Christiano Godofr. Hoffmanno in Specimine conjecturæ de orig. LL. Germ. p. 61. fed ut, quæ mea fit hac in causa sententia, exponam, conjectura est, eaque non levis, præfens Saxonem, non tam homicidiis, aliisque criminibus, quibus multæ imponebantur pecuniariæ, quam furtis & rapinis manus commulasse. Ut igitur, cum tunc temporis furta essent frequentiora cædibus, quam maxime ad prudentiam Legislatoris pertinuerit, illa severioribus suppliciis coercere. Quid enim justius, quid consultius fuit, quam ea ætate, qua omnia fere delicta in Germania pecuniis erant luenda, furta excipere, & capitali poena coercere? Id idem enim deinde homicidiis venit, ut iis cerebrerimis & crescentibus ultimis supplicium dicitur. Solos præterea Ripuarios cum nostra gente hac in parte pariter observasse capitalem furtorum poenam, & quidem in specie suspendii supplicium, argumentor ex L. Ripuar. tit. 81. *Si quis homo propter furtum comprehensus fuerit, & legitime superjuratus, & iudicio principis pendutus fuerit, vel in quocunque libet patibulo vitam finierit, omnes res ejus heredes possideant.*

(2) *In screona.* Occurrit vox in L. Salica tit. 14. §. 1. *Si quis tres homines puellam de casa aut screona rapuerit.* Tit. 29. §. 33. & 35. *Si quis screonam que clavem habet, effregerit.* In Addit. ad L. Frifion. §. 2. *Si quis caballum furaverit, aut bovem, aut screonam effregerit.* Ubi in quibusdam Codd. Mss. loco *screona*, legi *screuna* testatur Lindenbr. in

Gloss. Sicuti idem ille observavit, lectionem que habetur in L. Burgundionum tit. 29. §. 3. *Effraiores omnes, qui aut domos, aut scriinia expoliant*, in aliis Mss. esse *screunias & screunias*. Certant autem Glossatores, quid sibi proprie velit *screona* vel *screuna*, *screunia*, *scunia*. Pithæus ad L. Salicam intelligit esse cameras illas deinteras in humum, multo infusum per fimo oneratas, in quibus hyeme puellæ simul convenientes, pervigilant sæpe ad mediam noctem, & quas suo tempore Campanis rusticis *screones* dictas fuisse asserit, eum in modum, ut habet Tacitus de mor. German. *Solent & sub rranco specus aperire, coque insuper multo fimo onerant, suffugium hyemi, & receptaculum frugibus: quia rigorem frigorum ejusmodi locis mollunt.* Wendelinus in Glossario Salico hinc descendere ait *Schane*, quod suis Taxandris adhuc significare rugurium memorat, condendis frugibus vel fræno, in metam opere subitario acuminatum. Hinc reliqui interpretes sua hauserunt, & omnes propterea Sibr. Siccamam ad cit. L. Frifion. *screonam* scriinium reddentem, taxant. At, me iudice, non penitus removenda erit Sibrandi versio; nostræ enim vernaculæ gnari mecum intelligent, scriinium hodiernum Saxonibus dici *ein Schrein*, unde scriiniarius *ein Schreiner*. Et ut ego quidem opinor, *screona*, *Schreim*, latiorum olim admisit significatum, ac quidem hodie, & majoribus nostris designavit omne receptaculum & promptuarium clausum, recipiendis hominibus conservandisque rebus & frugibus destinatum. Ita enim in hunc usque diem Saxonem rugurium, vel potius horreum nominant *eine Scheune*, vel *Scheuer*, vocabulis nempe ab ipsa voce *Schrein* deflexis, sicuti *Schrein* ab interioris Saxonie incolis pronunciat *Scherne*. Atque inde quid in Legge Burgund. supra adducta varians lectio, *scriuit* nempe, *screunia* & *scunia* sibi velit, nunc facile quisque percipere poterit.

(3) *Pro fredo.* Fredi vox passim & sæpius in Legibus antiquis obvia, in L. Frifion. tit. 3. dicitur *Freda*, & est multa. Regi vel fisco debita, aut propter pacem violatam, aut quo delinquens a Rege vel magistratu pacem & securitatem consequatur. Utraque enim hujus vocis ratio & eymologia admitti poterit; nam de posteriori significato testatur L. Ripuarior. cap. ult. *Tertiam partem fredæ coram testibus fisco tribuat, ut pax perpetua stabilisque permaneat.* Ad priorem notionem pertinent, que Fridericus Imp. L. 2. Feud. tit. de pace tenenda constituit, ut fur tanquam publicæ pacis turbator, laqueo suspendatur. Hinc Siccamam ad L. Frif. tit. 3. recte conjicit, fredum olim ad partem Regis solum fuisse, quod furto etiam pax violari intelligebatur. Ipsum

liber sex, si litus quatuor, & conscius similiter (1).

TITULUS V.

De vi & incendiis.

I. Qui homini in hoste, vel de hoste, (2) ad palatium (3), vel de pal-

præterea *fredum*, nostrum est *Friede*, pax. Ea autem securitas, quam mediante *fredo* obtinebant delinquentes, antequam parti læsa satisfactum esset, non concedebatur, ut habet L. Ripuariorum cit. cap. ult. §. 1. Hoc quoque iubemus, ut iudices supra nominati, *fræfices*, de quacunque libet causa, *freda non exigant, priusquam factus componatur*. Quæ istidem plane verbis transumpta occurrunt in Capitul. Caroli M. L. 4. cap. 55. Cujus dispositionis causam in eo quarit. Sicaina l. c. quod iure Francico *fredum* esset tertia pars compositionis, a reo parti læsa vel ejus hæredibus exsolvendæ; indeque *fredum* ante non potisset pendi, ut sciretur, quid *fræficus* pro *fredo* esset accepturus. Sed vereror, ut hæc nostræ legi possint accommodari; nam quamvis ex cit. L. Ripuar. & Capitul. Car. M. appareat, interdum *fredum* fuisse tertiam partem solidæ compositionis, sæpe tamen, ut in nostra quidem lege, *fredum* certa determinatione fixum erat, quod pro conditione delinquentium & pro qualitate criminis commissi, diversimode definitum fuisse cernimus. Qualem autem *fræfitem* inter bannum, Witam & *fredum*, olim intercesserit, supr. ad tit. 2. §. 10. jamjam annotavimus. Et quamvis lapsu temporis hæcæ mulctarum, puta *fredi* & banni nominibus sæpe tamen ea sedulo distincta fuerunt. Ita Legis Fris. tit. 16. inscribitur de *fredo*, & subsequens tit. 17. de banno, utut in hoc ipso titulo deinde bannum & *fredum* confundantur; & in Capitul. Caroli M. in part. Saxon. cap. 16. eadem distinctio habetur: *unde-cunque tenus aliquid ad solum pervenerit, si-ve in quiscunque banno*. Conf. præter Glossatores, Wendelinum ad L. Salicam tit. 14. & Bignonium in Form. Marculfi cap. 3. Edit. Baluz. p. 380.

(1) *Silitus quatuor, & conscius similiter*.) Hæc verba omittuntur in Lindenbrogiana editione, & loco eorum leguntur sequentia: *De hac re quod superius dictum est de furto, qui infra patriam juraverit aliquid, unde mori debeat, si foris patria hæc fecerit, non moriatur, sed secundum illorum legem, ubi factum fuerit, componat*. Vid. notas nostras ad super. tit. 2. §. 8.

(2) *Homini in hoste, vel de hoste*.) I. e. castra sequenti, aut ex expeditione bellica domum revertenti.

(3) *Palatium*.) Idem quod *curia* vel *curtis regia*, cujus mentio in L. Frison. tit. 17. §. 2. L. Bajuvar. tit. 2. cap. 12. & 13. & passim alibi. Palatii autem nomen quod in Saxonum Legge occurrit, Francorum imperio deberi, certo certius est. Palatiorum enim usus Regibus Franciæ præcipue, imo unice, proprius fuit. Hinc tam frequens commemoratio palatiorum in antiquis eorundem Regum diplomatis fuit, ut vix ullum reperias ævo Caroli M. & post eum exaratum, quod palatium, ex quo datum, in subscriptione non exhibeat. Doctæ exinde ostendit Mabillonius de re diplomatica in Pref. L. 4. multum prodesse hanc locorum notationem ad historiam, tum quia inde eruitur notitia loci, ubi Princeps tunc temporis erat, cum aliquod diploma daret, tum quia itinerum, quæ pro Rei publicæ usu Reges obibant, ratio hinc colligi potest, & non minus ad

Franciæ imperii dignitatem palatia faciunt, quam ad diplomaticæ tractationis integritatem. Integrum propterea catalogum, ordine alphabetico dispositum, eorum palatiorum, quæ in chartis antiquis passim commemorantur, idem Mabillonius l. c. & ante eum Cangius in Glossario exhibuerunt. Erant autem in singulis regni Franciæ provinciis complura Regis palatia, a Carolo M. imprimis magno numero condita; & ut videtur, erant domus regie in villis extructæ, unde passim eorum memoria sub nomine villarum publicatur, aliquando etiam *fræficus* nomine celebratur. Initio destinata erant usibus Regum Francorum, qui illo tempore desultoriam vitam agebant, quo si iter ipsis facere incumberet, in ea diverterent, ac interdum hyemarent. In illis deinde, vel in campo prope palatium, annua regni comitia, itemque conventus generales optinatum habebantur. Tandem etiam habitacionibus Missorum regionum concessa fuerunt, ut inibi absque subditorum dispendio commemorarentur, qui Missi successu temporis, eam ob causam, quod palatia inhabitarent, Comes dicti sunt Palatini, sive sacri Palatii Comites, omnique potestæ jurisdictionis loco, palatii nomen impostum fuit. Hinc undenam evenerit, ut in nostra Legge iter ad palatium susceptum in specie privilegio donatum sit, quilibet facile intelligere poterit. Equidem recentiore ævo hæc regia palatia, ut in aliis Germaniæ provinciis, ita & in Saxoniam, omnia fere deleta sunt; at res ipsa nostris temporibus cognita est, & nomen adhuc superflue habemus. Sic vastæ & insignis Germaniæ Provincia ad Rhennum, in hunc usque diem nomen fortitum Palatinatus, ejusque Principes titulo salutantur Comitum Palatinorum. Memini præterea, varias Germanicarum civitatum, e. gr. Argentoratensis, curias hodiernum vulgo nominari Palatia, Germ. *Pfalzen*. Et legi merentur, quæ habet Specul. Saxonice. L. 3. tit. 53. *Jegliche Deutschlande haben ihre eigene Pfalzgrafen, Sachsen, Bayern, Franken und Schwaben*; & art. 62. *Funff Städte sind, die Pfalzen heißen, die liegen in dem Lande zu Sachsen, da der König seinen rechten Hoff haben soll. Die erste ist, Grana, die andre ist Werla, die ist nun zu Goslar gelegen; Wallenbauen ist die dritte, Alstedde die vierde; und Merseburg die funffte*. Pauca sunt, quæ de etymologia vernaculæ vocis *Pfalz*, quæ palatium designat, addam, cum sciam, plerisque in ea esse sententia, ut putent, eam corrupte esse figuratam a latinorum palatio. Ego vero & hæc in parte honorem originis vernaculæ esse tribuendum, & *Pfalz* nullo modo descendere a palatio, variis adductis rationibus opinor. Illud enim, quod nos communiter hodie effamur *Pfalz*, præficus dictum fuit *Palenz*, & *Palanz*, ut ego reor a *Pal*, vel *Phal*, sapes, unde nobis & Gallis *Palsades*, a durius pronunciantibus postmodum dictum *Pfal*, quo sono hodie utimur, eodem certe modo, ac voci *Pfalz* nostro ævo contingit. Hinc *Palæ*, vel *Phalæ*, castellum ligneum veteribus significat, ut vocem exhibet Liber Ms. reatum Ecclesiæ N. a Schiltero in Gloss. sub hac voce citatus: *Notandum est etiam, quod in dicta villa B. est quedam Phala, sive castellum ligneum*. *Palæ* autem deinde facili opere mutatum fuit in *Palæ*.

latio pergenti, malum aliquod fecerit, in triplo componat.

II. Qui domum alterius, vel noctu, vel interdiu, suo tantum consilio, volens incendit, capite puniatur (1).

III. Qui alteri dolose per sacramentum res proprias tollere vult, duobus aut tribus de eadem provincia (2) idoneis testibus vin-

cat, & si plures fuerint, melius est (3).

TITULUS VI.

De conjugis.

I. Uxorem ducturus, CCC. solidos det parentibus ejus (4).

II. Si autem sine voluntate parentum, pucl-

E

Palanz, contracte *Palz*, vel *Pfaltz*. Et ego quidem persuasissimum habeo, eo tempore ades illas regias non nisi lignes, & ex stipitibus circumstantibus fuisse, unde non ea sortire. Atque eiusmodi architectura illo xvo satis iuperba, & regio splendori per videri poterat, ubi relique habitantium case stramineæ ut plurimum, & e limo ac luto compositæ erant. Hincque intelligo causam, cum Interpretes latinus Spec. Sax. vocem ibi occurrentem *Pfaltz* noluerit exprime *Palatium*, sed *Palatiam*, & Comites Palatinos dixerit *Palans graviones*. Inepit Glossa ad cit. art. 53. in derivatione vocis, ut agnovit, non esse deducendam a *Palatio*, ibi: *Der Name aber Pfaltz-Graf ist aus dem Welschen und Deutsch n zusammen gesetzt. Denn in Welscher Sprache heist ein Phaltzen einen bezwungnen Herrn, oder ein ubervunden Reich, ein Graf aber bedeutet nach alten Sachssischen Teutschen einen Richter; & porro: Pfaltz-Grafen, welche sind die Richter eines bezwungenen Reichs.*

(1) *Capite puniatur.* Non una fuit apud Germaniam populis incendiium dolosum puniendi norma. Plerique multaria pœna sufficit, quam habet L. *Salica* tit. 18. L. *Alemannorum* tit. 81. L. *Frisionum* tit. 7. Per paucos capitalem offecerunt, & quidem non indistincte, sed *Edictum Theoderici Regis* l. 97. fervos demum vel colonos incendiarios flammis tradi voluit, & L. *Frisionum* tit. 5. §. 1. non nisi in flagrante delicto deprehensum incendiarium peremitit impune occidi. Severior propterea Lex nostra, quæ omne incendiium consilio, id est, dolose susceptum, capite piniit iustit. Sed inde non fluit, quæ æquitas regulas excedit, & ab auctore Glossæ ad Spec. Sax. L. 2. art. 51. conceditur licentia, incendiarios culposos, incendiium celantes, privata auctoritate concremandi.

(2) *De eadem Provincia.* In testibus requiratur olim, ut essent ex eadem provincia oriundi, cuius dispositionis rationem, iusto non absonam, reddit L. *Longobard.* L. 2. tit. 51. §. 11. in fine: *Testes vero de qualibet causa non aliunde querantur, nisi de illo comitatu, in quo res illæ possidentur, nisi de causa agitur. Quia non est credibile, ut de statu hominis, vel de possessione eujuslibet, per alios melius veritas cognosci valeat, quam per illos, qui viciniores sunt.* Sunt etiam verba Imp. Ludovici in Capit. ad L. *Salic.* §. 1. & *Caroli M.* in Capit. L. 4. §. 23. Hinc L. *Longob.* l. 2. §. 2. *Et ut de ipso pago, non de altero testes eligantur: nisi forte extra comitatum longius sit causa querenda.* Quæ verba repetiit *Carolus M.* in Capit. ad L. *Salic.* 2. §. 4. Nec alia lege testes ad testimonium dicendum admittit *Speculum Sax.* cuius exemplum habes in L. 2. art. 22. *das gezeugt er selb driste drier Dingpflichtigen, die da zu Gerichte geben.* Requirebatur præterea, ut essent ejusdem conditionis, ac ipse producens, cuius testes erant; ita L. *Frisionum* tit. 3. §. 8. *juratores sue conditionis possit.* Vid. *Siccamam* ad h. l. & *Spec. Sax.* cit. l. *Man mag es auf sich wohl gezeugen ohne Gerichts, selb sieben seiner Genossen.*

(3) *Et si plures fuerint, melius est.* Eum in modum, ut dispositum est in *Specul. Sax.* L. 2. art. 22. *Was man mit sieben Mannen bezeugen soll, da mag man wohl 21. Mann um das Gezeugnis befragen.* Nempe apud veteres testimonia numerabantur magis, quam ponderabantur. Hinc in præf. LL. *Anglo-Saxonici Hlotarii & Eadrici*, leg. 5. *coniacramentales lepide satis dicuntur Rim æwda manna*, homines ad juramentum nmerandi, a *Rim* numero, ut optime observavit *Wilkins* ad hanc l. p. 8. Nam forma probandi per testes ea fuit antiquitus, ut qui majorem numerum testium in suis partibus haberet, ad probationem asserenti admitteretur, & vinceret, nisi alteri forte idem numerus aut maior ad manus esset, quod probat L. *Frisionum* tit. II. §. 2. ubi: *Aus tu cum juratoribus tuis sex, vel duodecim, vel viginti, vel etiam, si tringia dicere voluerit, me tibi sacramento tuo ad servitutem acquiri; aut me cum juratoribus tantis vel tantis ab hac calumnia liberare permittit.*

(4) *CCC. solidos det parentibus ejus.* Formas apud Saxones in matrimonium tradendas, venales, & ipsas ab earum parentibus vel tutoribus emendas fuisse, hoc tit. & *subseq.* tit. 7. §. 3. 4. nec non tit. 18. docentur. Idem uxores emendi ritus nec aliis tum Germaniæ, tum exterarum regionum populis incognitus fuit, quorum hac in parte mores opterole collegit, & erudite illustravit, nuper defunctus *Nicolaus Hieronymus Gundling* in *Diss. de emione uxorum, dote & Morgengaba*, habita *Halæ* anno 1722. Sed ambigo, an huc pertineat *Romanorum* sic dicta coemptio matrimonialis, quam describit *Boethius* ad *Ciceronis Topica: Matres familias*, inquit, *erant, quæ ducebantur per coemptionem. . . . Coemptio fcebat, cum se in coemendo invicem interrogabant. . . . Itaque sic mulier viro conveniebat in manum; & vocabantur hæ nuptiæ per coemptionem.* Et quamvis concesserim, ab utroque nubentium alteri pretium aliquod mutuo solutum fuisse, quod colligi poterit ex *Nonii* verbis in voce *nubentes*, fuit tamen mere fictitium, nec iustum, quare reliquis Romanorum fictionibus juris, hanc coemptionem accensere malim. De Græcis res clarior est, apud quos matrimonia emittia fuisse, testatur *Aristoteles Polit.* L. 2. cap. 6. qui simul cap. 8. ea tanquam inhumana ac barbara exprobrat. Ante eum *Homerus Iliad* l. jam commemorat, uxores Græcas pro alimentis commutatas fuisse. Qui Græcorum mos is forte arridebit, qui Saxonum originem ad *Macedones* referunt, aut cum *H. Mutio*, *Chron. Germ.* L. 12. sentiunt; nam ille tradit, quod *Leges a quopiam, qui Philosophiam in Græcia audierat, instituit* apud Saxones essent. *Multa enim*, inquit, *Platonis legibus conveniebant.* Sit hædes penes auctorem, nos ea mittimus, nec nostra illo modo facere volumus. Inter Germaniæ antiquas *Leges*, præter Saxoniam, quod mirandum, sola L. *Burgundionum* distincte huius emittionis mentionem facit, tit. 14. §. 3. *Illud etiam præsentis lege placuit continere, ut si mulier maritum habens, sine filii de hac luce tranferit,*

puella tamen consentiente, ducta fuerit, bis ccc. solidos parentibus ejus componat.

III. Si vero nec parentes, nec puella consentierunt, id est, si vi¹ raptā est, parentibus ejus ccc. solidos, puella cccxi. componat, eamque parentibus restituat.

TITULUS VII.

De hereditibus & viduis.

I. **P**ater aut mater defuncti, filio, non filia, hereditatem relinquit: (1).

II.

1 Lindenbr. si per vim.

2 Lindenbr. relinquunt.

serit, maritus defuncte uxoris pretium, quod pro illa datam fuerit, non requirat. Et tit. 34. Si quis uxorem suam sine causa dimiserit, inferat ei alterum tantum. quantum pro pretio ipsius dederat. Ex L. Salica quidem huc vocant tit. 47. de Raptus; sed præterquam quod de solo viduarum matrimonio agat, in dubio nos relinquit, an arthe. an emtionis nomine tres solidi & denarius ibi nominati venerint. De artha enim potius vel ad maximum scilicet quadam emtione intelligerem, quæ habet Fredegarius cap. 18. Legati offerentes solidum & denarium, ut mos erat Francorum, eam partibus Chlodovei sponant: quibuscum convenit formula vetus apud Bignonium: dum ego te per solidum & denarium secundu[m] Legem Salicam visus sui sponsa e. In L. Bajuvar. tit. 7. §. 6. & L. Alemannor. tit. 52. videntur adesse vestigia veteris illius emtionis, sed obscura sunt, & in utraque partem conjecturis fluctuanda. Neque hac facere censeo, quæ in L. Longobardorum, de meta, mebio, vel missio, disponitur; ea enim potius ad dotem, emtionem contrahentium, pertinere. infra de ebo. Propterea autem non nego, hisce populis emtionem uxorum in usu fuisse, quin potius Gundlingio suffragor, qui cit. loc. cap. 1. §. 30. ait: Quod enim in lege scripta eas res distinctionem explanationem non observamus, inde provenit forte, quod tota hæc res quotidiano usu manuum oculis subjacta, nec pueris amplius puellisque erat obscura. Clariora sunt, quæ huius emtionis monumenta Legibus Anglo-Saxonice tractantur, ut vel exinde pateat, Saxonice consuetudines cum populo in Angliam transisse. Ita L. Ælhelberti 76. in Collectione Wilkinsiana p. 7. Si vir virginem meretur pretio, emta sit, si sine dolo factum sit. L. 82. Si ea alteri in pretio desponsata fuerit. Et in LL. Inæ, l. 31. Si quis uxorem meretur, & pretium non proveniat. Eam tamen emendi uxores necessitate deinde remisit non solum, sed & prohibuit Rex Cnutus in L. 72. l. c. p. 145. ubi: Et non cogatur neque uxor neque puella ad eum, qui ipsi displicet, neque pretio emendatur, nisi ille aliquid ex propria voluntate dare velit. Dicitur autem in nostra Lege, pretium pro uxore esse CCC. Solidi. quod tamen non de omni conditione intelligendum esse existimo. Proci dubio enim nobiles virgines plebeis, & liberæ libis & ancillis cariores fuerunt. Nondum tamen constat, pro cuiusnam conditionis uxore CCC. illi solidi fuerint exigendi. Ego crediderim pro virgine libera plebeæ conditionis, & ut illud cretam, me movere, quod totus titulus VI. de liberis plebeis agere videatur, nam in §. 3. puella, vi raptā, componenda est CCXL. solidis, quod supr. tit. 2. §. 1. Wergeldum est mulieris ingenue plebeæ. Ceterum opinor, parentes vel tutores sæpe partem pretii remisisse, cum haberent filias aut cognatas deformes, & quæ non facile in matrimonium penitentur.

(1. Filio, non filia, hereditatem relinquit.) Non solum Saxones sed & reliqui Germanici populos omnes indistincte olim successionem

fœminarum ignorasse, testantur gentis antiquissimæ leges, quæ, si fœmineum sexum in successionem parentum admiserunt, factum est de nullo deficiente mascula prole, & ut aliquando etiam hoc rerum situ, non integrum succedendi jus filiabus concederetur. Ita enim L. Anglor. & Werinor. tit. 6. §. r. Hereditatem defuncti filius, non filia, suscipiat. Si filium non habuit, qui defunctus est, ad filiam pecunia & mancipia, terra vero ad proximum paternæ generationis consanguineum pertineat. Et §. 8. eod. Usque ad quintam generationem paternæ generatio succedat. Post quintam autem filia ex toto, sive de patris, sive de matris parte in hereditatem succedat, & tunc demum hereditas ad filium a lancea transeat. Quo colligunt verba famose illius legis 6. in Pacto L. Salicæ tit. 62. De terra vero Salica in mulierem nulla portio hereditatis transit, sed hoc virilis sexus requirit, hoc est, filii in ipsa hereditate succedant. Quam legem perperam ad ius publicum hereditariæ regni successionem trahi, optime observavit Coring. de Orig. Jur. Germ. cap. 7. Conf. Coccei. & Eccard. ad h. l. Pari modo in L. Ripuar. tit. 56. §. 3. dispositum: Sed cum virilis sexus extiterit, fœmina in hereditatem aviat eam non succedat. In L. Alemann. tit. 58. Si autem due sorores alicujus fratris relicte post mortem patris fuerint, ad ipsas hereditas paterna pertinet. Et in L. Burgund. tit. 14. §. 1. Inter Burgundiones id volumus custodiri, ut, si quis filium non reliquerit, in loco filii, filia in patris matrisque hereditate succedat. Quia de causa, si parentes, qui filios habebant, filiabus quoque ex hereditate relinquere intendere, id per expressum constituere tenebantur, ut probat Marcullus L. 2. form. 12. huius tenoris: Dulcissime filie mee illi, ille. Durissima, sed impia inter nos consuetudo tenetur, ut de terra paternæ sorores cum fratribus portionem non habeant. Sed ego perpendens hæc impietatem, sicut mihi a Domino equaliter donati estis filii, ita a me sitis equaliter diligendi, & de rebus meis post meum discessum equaliter gratulemini; ideo per hæc epistolam te, dulcissima filia mea, contra germanos tuos, filios meos illos, in omni hereditate mea, æqualem & legitimam esse constituo heredem. Conf. ejus form. præc. §. 10. Legibus igitur supra allatis apprime respondent Saxonum mores, hoc titulo commemorati, qui non solum filios, sed etiam nepotes ex his, filiabus in hereditate parentum anteferrere voluerunt. Ut tamen deinde, mascula prole non existente, omnis hereditas sive in rebus mobilibus, sive immobilibus consistens, ad filias nostro jure pervenerit, vid. infr. §. 5. & 8. Atque eandem succedendi rationem, quam nostra Lex sinit, Saxones deinde ad avum usque Speculi Saxon. consecuti, mordicus retinuisse, clare satis ostendit ei. Spec. L. 1. art. 17. Des Vaters, der Mutter, der Schwester und des Bruders Erbe nimmt der Sohn, und nicht die Tochter. Es sey dann, daß da kein Sohn sey, so nimmt es die Tochter. Subjungit quidem Glossa ad hunc locum: Die Tochter nimmt zu unjrer

II. Qui mortuus viduam reliquerit, tutelam (1) ejus filius, quem ex alia uxore habet, accipiat. Si is forte defuerit, frater idem defuncti: si frater non fuerit, proximus

buit, accipiat. Si is forte defuerit, frater idem defuncti: si frater non fuerit, proximus

E 2

1 Lindabr. qui frater est defuncti.

unser Zeit zugleich Erbe mit dem Sohne, quod & nostris moribus verum est; ast hanc patrii juris immutationem unice Juris Romani & Canonici admixtionem nos debere, certo certius est. Rem præterea si æquo animo introspectamus, antiquum illud institutum feminas ab hæreditate excludens, in familiarum conseruationem salutare admodum fuit, imo & iustum pro ratione illorum temporum, quibus seruitorium militarium onus filii incumberebat, filia non solum nuptiis in alienam familiam transibat, & sustentationem ibi inueniebat, sed & præterea dote satis larga a novo sponso infruebat, quo post mortem ejus haberet, unde vitam diceret vidua. Pontifex Gregorius, sive IX. sive XI. fuerit, damnauit hac in causa Jux Saxonicum, & inter articulos reprobatos reulit illam, qui existentibus masculis foemineam successione exulare iussit. Legitur reprobatum hujus articuli in Collectione Buxtorfiana loco decimo tertio. At ipse summus Legislator populo Israëlitico quondam eandem succedendi rationem suauit, causam in favorem filiorum, Numer. cap. 27. decidens, id quod curatius textum insipientibus, clarum reddi debet.

(1) *Tutelam.* Eodem fere modo, ut veteres olim Romani, & ante eos Græci, ita prius etiam Germani mulieres in perpetua viro- rum tutela esse voluerunt; puellas nempe in tutela parentum vel agnatorum, uxores in tutela maritorum, & viduas in tutela affinium. De Græcis meminit Cicero in Orat. pro L. Flacco cap. 30. *Emtiones, falsas prædiorum pro- scriptiones, cum mulierculis, aperta circumscri- ptione fecisti, tutor bis rebus Græcorum Legibus adscribendis.* Conf. Sebasti. Monticum de patria potest. l. n. 2. & 3. testes hujus rei domesticos adducunt Platonem, Demosthenem & Ilocratem. Illudque institutum Græcis adeo comprobatum fuisse, ut etiam matres in- filiorum suorum puberum, tanquam in domi- norum potestate essent, evincit Ubbø Enimius in Descript. Reipubl. Atheniens. tit. *leges ma- trimoniales.* Vid. Eybenium in Dissert. de tutel. foemin. Part. 1. membr. 1. §. 6. & uberius de hac re tractantem Cl. Everardum Ottonem de perpetua foeminarum tutela, cap. 1. §. 6. Tom. 1. Diss. 4. atque de eodem Jure Romani olim usitato, præter Ulpianum in Fragm. tit. 11. §. 17. 22. seqq. nos docent varia, quæ apud auctores passim occurrunt hujus rei testi- monia. Ita M. Porcius Cato apud Livium L. 34. cap. 2. *Majores nostri nullam, ne privatam quidem rem agere feminas, sine auctore volue- runt: in manu esse parentum, fratrum, viro- rum.* Loca parallela congeisit Rittershusius ad L. XII. tabb. part. 2. Cl. 2. cap. 13. & lauda- rum tutelam commemorat Cæsar L. 6. de bello Gall. cap. 18. & idem jus muliebris tut- elæ Germanorum Tacitum innuere cenfeo, dum cap. 8. ait: *mares sexum infirmum sue cu- stodie atque cura subsistendum existimasse.* Cla- manorum & Saxonum leges, ut, reliquis licet tacentibus, valida inde sit de universali habendi consuetudine, conjectura. Et quidem memoriam hujus tutelæ sub *mundii* nomine plerumque celebrant prædictæ Leges, unde nota- rum *Vormund*, & ita legitur in L. Longobard. Lib. 2. tit. 10. *Nulli mulieri libera sub regni*

nostræ ditione, legis Longobardorum viventi, li- ceat in sui potestatis arbitrium, id est, seipsum- dio vivere, nisi semper sub potestate virorum, aut certe Regis debeat permanere. Nec aliquid mobilibus aut immobilibus, sine voluntate ipsius, in cuius mundo fuerit, habeat potestatem donan- di aut alienandi. Separatim deinde in eadem lege occurrunt rubricæ titulorum, de mundio puellarum, viduarum, ancillarum & Religio- sarum. In L. Alemannor. tit. 55. §. 2. mari- tus uxoris mundium ab ejus patre sibi acquirere dicitur: *Si autem ipsa famina sub illo vi- ro mortua fuerit, antequam illi mundium apud patrem acquirat, solvat eam patri ejus CCC. Solid. Et si filios aut filias genuit ante mundium, & omnes mortui fuerint, unumquemque cum We- geldo suo componat patri faminae.* Pariter L. L. Ælhelberti 74. & 75. apud Wilkins p. 7. dum de tutela viduæ violatæ disponunt, *mund* no- minant eam, interpres reddit patrociniū. Ex chartis antiquis ejusdem tutela variâ testi- monia collige apud Glossatores, sub voc. *mundium*. Inde factum esse apparet, ut hodie in plerisque Italiæ civitatibus, in Gallia, Hispania, Belgio, Burgundia, Suecia, & in uni- versa fere Germania, præcipuis iis in provin- ciis, ubi jure Saxonico vivitur, eandem sexus tutelam, quam antiquissime consuetudines in- troduxerunt, adhuc constanter robore perdura- re videamus. De singulis nominatis regionibus testes fide dignos sinit Bybnius l. c. & ex eo Otto l. c. cap. 2. §. 3. 4. Atque Saxonum observantiam probat Specul. Sax. L. 1. art. 41. ubi: *Klaget eine Jungfrau oder Witwe zu Land- Recht über ihren Vormund, ... darnach sey der Richter der Frauen Vormund, ... darnach sey der Vormund sey seines Weibes; art. 43. In Nothbaffen Klagen, da sie nicht zu Kampff ge- hen, mag der Richter wol Vormunden, und in Frauen, mag in allen hanthaffen Thaten, das sie ihres rechtten Vormunden zu Hant nicht haben mogen.* Conf. art. seqq. & L. 2. art. 45. 63. atque ex recentiori jure Saxon. Const. Div. Aug. Elect. 15. P. 2. Reccellerunt tamen ex parte moderni mores ab antiqua tutores mu- liebres habendi forma & necessitate. Ita nam- que marito mortuo viduam in tutela affinium non agnatorum esse, expressis verbis pronun- ciat lex nostra, primo loco in ordine tutorum viduæ legitimorum esse pbens filium privi- gnum, secundo siattem demortui mariti, tertio reliquos ejusdem agnatos, qui viduæ sunt affinitate proxime juncti. Et quidem putat Schilterus Exercit. in ff. 37. §. 241. rationem hujus antiquæ tuendi formæ pendere ex jure familiæ, quod maritus veteri Germanorum more, sibi ac familiæ suæ acquirerebat, hoc effec- tu, ut si vidua ad secunda vota procederet, novus maritus emtionis pretium tutori solvere teneretur, sed me judice in eo positum erit, quod illo ævo, quo filia plerumque ex paterna hæreditate nihil percipiebant, viduæ non nisi bona dotalia ex munificentia & liberalitate mariti defuncti possiderent, ut mox ad sequ. tit. dicendum erit. Atqui cum tutela qualibet illo ipso ævo esset usufructuaria, & jus succedendi in bonis personæ tuendæ simul & absolute involveret, iustum quodam- modo erat, ut potius ad agnatos defuncti, a quo nimirum omne usufructus & hereditatis hereditas proveniebat, pertinere tutela, quam ad agnatos viduæ, qui nihil contulerant. Ve- rum

am patrem¹ generis ejus² consanguineus (1).

III. Qui viduam ducere velit, offerat tutori pretium (2) emtionis ejus, consentientibus ad hoc propinquis ejus.

IV. Si tutor abruerit, convertat se ad proximos ejus, et eorum consensu accipiat illam, paratam habens pecuniam, ut tutori ejus, si forte aliquid dicere velit (3), dare possit, hoc est, solidos ccc.

V. Qui defunctus non filios, sed filias reliquerit, ad eas omnis hereditas pertineat, tutela vero earum, fratri, vel proximo patrum generis depuretur.

VI. Si vidua filiam habens, nupserit, filiumque genuerit, tutela filiae ad filium,

quem tunc genuerit, pertineat.

VII. Si autem filium habens nupserit, filiamque genuerit, tutela filiae non ad filium prius genitum, sed ad fratrem patris, vel ad proximum ejus pertineat.

VIII. Qui filiam ac filium³ habuerit, & filius uxore ducta, & filium genuerit, & mortuus fuerit, hereditas patris ad filium filii, id est, nepotem, non ad filiam pertineat.

TITULUS VIII.

De dote.

I. **D**otis ratio duplex est (4), Ostfalae & Angariorum volunt: si femina filios

¹ Hecold. in mare. patri.

² Liendebr. vel ejus.

³ Liendebr. que filium aut filiam.

⁴ Et deest in Liendebr.

rum enim vero, uti jam monui, alio tempore aliter visum, & haec antiqua Juris dispositio in tantum immutata fuit, ut jure recentiori, Speculi nimirum Saxonici, affines proflus excluderentur a tutela viduae, & legitimus ejus tutor esset proximus, vel interdum quilibet mulieris agnatus. Lib. 1. art. 45. *Und darum muß auch ihr Vormund seyn ihr nechster ebenbürtiger Schwertmagen, und nicht ihres Mannes;* & art. prac. 43. *Gebes aber die Klage zu Kampff, so muß ihr Vormund seyn ein ieglicher, der ihr ebenbürtiger Schwertmagen ist.* Ex quibus simul addicimus, jure Speculi ad solos foeminarum agnatos potestatem easdem tuendi spectasse, cum Lex antiqua admittet etiam virginis cognatos, qualis est §. sub. 6. frater uterinus, ex secundis matris nuptiis procreatus. Ego causam immutatæ consuetudinis a diversa succedendi ratione pendere cenfeo, quæ alio tempore alia fuit. Nam tutela sexus patri jure ac tutela ætatis apud majores nostros fuit assignata, ut nempe utraque ad instar tutelæ Romanorum jus succedendi in bonis tuendorum tuendarumve, si nulla relicta prole decederent, tribueret, eo inquam tempore, ubi testamentariæ dispositiones Germanis in usu non erant. Quo spectat Spec. Sax. L. 1. art. 45. in fin. *Jungfern aber oder unbemannte Weiber mögen wol verkauffen ihr Eigen, ohne ihres Vormunds Urlaub, er sey dem Erbe darzu.* Quare postquam omnia antiquæ istius tutelæ emolumenta & effectus, quæ ad tutorem olim spectabant, penitus ceciderunt, necessitas quoque in feminis suscipiendi tutores inter cognatos, agnatos, aut affines, recentissimis consuetudinibus simul remissa fuit. Nostro enim jure, quo nunc in Saxonia utimur, liberam est foemina soluta eligere, quem sibi velit tutorem constitui, etiam extraneum, quo nec opus habet, nisi ad actus, quos vocant, judiciales. Unde etiam forte evenit, ut illo forensi hodie non tutores, sed curatores sexus dicantur, quoniam pro capto juris Romani, nomen curæ magis, quam tutelæ rei significati nunc convenit. Et non male judicavit Beyerus in Specim. Jur. Germ. L. 1. cap. 27. n. 39. totum hoc curæ muliebris negotium, cum magno apparatu suo, propemodum in Indubrium abiisse, ejusque abrogationem, ex rationibus gravissimis in universum optate aliquando Status Provinciales Saxonicos.

(1) Proximus patrum generis ejus consanguineus. Lindenbrogius: proximus patrum generis, vel ejus consanguineus. Ad particulam disjunctivam vel male inferi, cum hoc ipso vi-

duæ consanguinei ad tutelam admitti videntur, ex iis, quæ supra annotavimus, poterit constare.

(2) Offerat tutori pretium. Quod tutori pretium emtionis offerendum fuerit, dependet ex natura tutelæ veterum, apud quos omnis tutela usufructuaria, ut bene perceptum habuit Beyerus in Spec. Jur. Germ. L. 3. cap. 10. §. 14. quod potestas erat, inquit, apud Romanos, id Germanis constanter appellatur Vormundschaft, quæ penes patres, maritos & tutores eadem fuisse, & in jure usufructus atque obligatione alterum alendi constituisse videtur. Ejusmodi usufructuariæ tutelæ exemplum in domino directo, vasalli impuberis tutore, occurrit in Jur. Feud. Saxon. cap. 26. distumque fuit das Angefalle, Gallis hodie le Droit de Seigneurie. Indequè fit, ut mariti hodiernum in Saxonia usufructum & administrationem habeant omnium earum rerum, quas uxor in tulit, cum & hodie maritus post confessionem thalami, uxoris fit legitimus tutor. Nam illud jus maritis competere vi tutelæ legitime, non male colligunt juris Germanici peritiores. Et quid vetat ex adductis pro deducere, illud idem pretium in emtione uxorum parentibus exsolvendum, ad ipsos non alio titulo pertinuisse, quam quod essent tutores usufructuarii filiarum? In L. Frison. tit. 9. §. 9. idem jus usufructus tutoribus competitisse, declarant verba: tertium Werigeldum patri, sive tutori puellæ.

(3) Si forte aliquid dicere velit. Est purus putus Germanissimus, quo & nunc vulgus utitur: so er etwas sagen wolte; dicere nempe hoc loco idem est, ac desiderare, vel contradicere. Discimus præterea ex hoc & præced. §. puellas parentibus orbatas, pariter ac viduas, cum neutra earum sui juris unquam fieret, ad contrahendum matrimonium tutoris & consanguineorum consensu opus habuisse, qui hodie amplius non desideratur. Solius tamen tutoris dissensus nec olim nuptiis impedimento esse poterat, modo reliqui consanguinei consentirent, & ipsi pretium legitimum exolveretur.

(4) Dotis ratio duplex est. Saxonom gens, licet ab initio una fuerit, & semper communi nomine insignita, aucto tamen populo, cœpit communiter in Angariorum, Ostphalorum & Westphalorum dividi, quos Wittehindus, Monachus Corbeiensis, Annal. L. 1. in Orientales, Angariorum & Westphalorum; Venerabilis Beda autem Histor. Eccl. Angl. L. 1. cap. 15. ad annum 449. in Saxones Orientales, Meridianos & Occi-

lios genuerit, habeat dotem, quam in nuptiis
Tom. III.

accepit (1), quamdiu vivat, filiiſque di-
mit-

duos, a ſitu nempe provinciarum, quas inhabi-
tabant, diſtinguit. Noſtra Lex eos *Oſſalaos*,
Wefſalaos & *Angrarios* nominat. De diſtinctis
ſedibus & terminis diviſæ gentis vide ſis Scha-
tenium in Hiſt. Weſphaliæ L. 1. p. 13. L. 3.
p. 176. & L. 7. p. 420. Factum autem eſt hac
ipſa populi & provinciarum diſtinctione, quod
plerumque in longa locorum diſtancia accidit,
ut inter ſe etiam quodammodo diſſerent Saxo-
num mores, uti præter L. noſtram, hujus
rei teſtem habemus cit. Wittechindum Corbej.
diſt. loc. tradentem: *Gentem Saxoniam triſor-
mi genere ac lege dividi*. Hoc tamen ex noſtra
Lege certum reddi videtur, *Oſſphalos* & *An-
grarios* communes ſervaffe conſuetudines, di-
verſo autem jure in quibuſdam morum apici-
bus Weſphaliæ incolas uſos fuiſſe, cujus igitur
antonomiæ exempla circa dotem & bono-
rum communionem præbent præf. & ſubſe-
quenti.

(1) *Habeat dotem, quam in nuptiis accepit.*)
Dotem, quam Romani dicebant eſſe bonorum
quantitatem, quæ marito ad ſuſtinentia onera
matrimonii datur, l. 7. pr. l. 56. §. 1. ff. de
jur. dot. eam apud Germanos Tacitus de mor-
rib. Gerin. cap. 18. ita nobis deſcribit: *Dotem
non uxor marito, ſed uxori maritus offert.*
*Interſunt parentes & propinqui, ac munera pro-
bant, munera non ad delicias queſita, nec qui-
bus nova nupta comatur, ſed boves & frenatum
equum & ſcutum cum ſtrama gladioque.* In
hec munera uxor accipitur, atque invocem ipſa
armorum aliquid viro offert. Nempe veteres
Germani, qui uxores ſibi pretio comparabant,
dotem ſimul iſdem conſtituebant; quare L.
noſtra ad ſeminam pertinere, ait, *dotem, quam
in nuptiis accepit;* & L. Bajuvarior. cap. 19.
§. 2. *Mater vero, ſi habeat proprias res, & cum
dote ſua, quam per legem habet, egrediatur.*
Conſpiciant L. Ripuarior. tit. 37. §. 1. & 2. *Si
quis mulierem depoſueroit, quicquid ei per ta-
bulam ſeu chartarum inſtrumentum conſcripſerit,
perpetualiter inconvulſum permaneat.* Si autem
per ſeriem ſcripturarum ei nihil conſulerit, ſi vi-
rum ſuperuixerit, quinquaſaginta ſolidos in dotem
recipiat. L. Alemannor. tit. 55. & 56. *Si quis
liber mortuus fuerit, & reliquit uxorem ſine fi-
lius aut filiabus, & de illa hæreditate exire vo-
luerit, nubere ſibi alio coequali, ſequatur eam
dote legitima.* Si autem proximus mariti deſun-
cti contradicere iſtam dotem illi mulieri voluerit
&c. L. Burgundion. tit. 62. *Mulier, ſi ad alias
nuptias tranſierit, omnia perdat: dote tamen
ſua, quam a marito ſuo acceperat, quamdiu vi-
xerit, utatur, ſilio proprietate ſervata.* In L.
Longobard. L. 2. tit. 4. §. 2. *Si quis con-
jugi ſua metam dare voluerit, §. 3. Nulli
ſit licentia conjugi ſua de rebus ſuis dare am-
plius, per quæcunq; ingenium, niſi quod ei
in die votorum in metibo & morgengaba dederit.*
§. 3. *Metam & Morgengab habeat in antea.* *Me-
tibium* autem & *meta*, ſive, ut legit Heroldus,
Miffum, nihil aliud, quam Longobardorum
dos eſt, *metibium* dicta, ut opinor, quaſi *Mis-
thum*, hodie *Mt-Giſſi*; *ibum* namque rem,
quæ in bonis eſt, quamlibet designat, e. gr.
Eigentium, *Biſchoffibum*; *miſſium* vero expri-
mere *Miebt-Vieb*, conjectura eſt Schilteri. For-
mulam veterem, qua pater ſponſi, ſponſæ do-
tem conſtituit, habes apud Marculſum, L. 2.
cap. 15. & paries in Formul. Andegavenſ. cap.
34. 35. 36. & 39. in Appendice ad form. Mar-
culſ. cap. 37. & in form. ſecundum L. Roman.
cap. 14. Uxor igitur Germanica, quod ex di-
ſtis planum eſſe debet, antiquiſſimis illis Ger-

maniz temporibus, Romano more non vixit,
& marito dotem non atulit, ſed ipſa eam ab
hoc conferendam expectavit. Et quidem eo
tempore, quo uxores emebantur a viris, quo
ad filias ex hereditate parentum raro aliquid
pervenebat, dotem ab uxore non fuiſſe allata-
tam, facillimæ probationis eſt; hæc enim plerum-
que non habuit, unde ſumeret, & pater
ejus multo minus conſtituit, alias enim emtio-
ne & pretii ſolutione a parte ſponſi opus neu-
tiquam fuiſſet. Equidem me non fugiunt, quæ
paſſim in LL. præcis de uxorialibus bonis ma-
rito allatis, monumenta habentur, nam ipſe
Tacitus l. c. armorum meminit, L. Aleman-
nor. cit. tit. 55. viduis ſalvum reliqui jubet,
quicquid parentes earum legitime placitaverint,
& *quicquid de ſede paterna ſecum atulerunt.*
Et L. Longobardor. ſæpius *Faderpbium* nomi-
nat, libr. 1. tit. 12. *Habeant filii morgengap &
Faderpbium ſuæ matris;* Lib. 2. tit. 14. *De
Faderpbio, id eſt, de alio dono, quantum pater
aut frater dederit ei, quando ad maritum ambu-
laverit.* Unde alii dotem ab uxore allatam
fuiſſe ſibi fingunt, quorum in numero ſic
Salmiaſius & Choppinus, ſed ille propterea a
Gundlingio Diſſert. de emt. uxor. cap. 2. §. 13.
hic a Schiltero Exercit. 26. §. 71. merito re-
prehenſus. Et res ſalva eſt; illa enim dona,
quæ ex munificentia parentum vel fratrum,
ut & reliqua bona, quæ hæreditario jure ad
feminam pervenerunt interdum, nullo unquam
tempore dotis, bene tamen illatorum nomine
apud Germanos veniſſe, alio loco in Diſſert.
cui titulus, *Diſtinctionem juris Romani inter do-
tem & parapherna, Germanicæ foris non eſſe ac-
commodandam*, anno ſuperiori a me habita,
plenius deduxi. Et quidem illatio ejusmodi
bonorum pro dote prius haberi non cœpit,
quam cum Romanis Legibus operam darent
Germani, & ſeducti illis, crederent congrue-
re hiſce bonis de paterna domo advectis, dotis
Romanæ celeberrimum nomen. Sunt verba
B. Gundlingii l. c. Jam vero videamus,
num hæc antiqua Germanorum dotem conſti-
tuendi forma noſtris hodiernis moribus conve-
niat, an potius inverſa, & Romanorum de do-
te inſtitutis accommodata fuerit. Pleroque
enim eſſe, probe ſcio, qui mihi non conced-
ent, dotem, ſicut olim a marito uxori con-
ſtituebatur, hodiernum in connubiis celebrari.
Sed in meas partes forte tranſibunt iſti boni
viri, ſi mecum penſi habere velint, quæ hunc
in ſinem in medium proferam. Ante omnia
autem addicenda eſt antiqua dotis a ſponſo
conſtitutz ratio & natura. Conſtituebatur nem-
pe dos a viro poſſimum eam ob cauſam,
quo uxor; vidua facta, haberet, unde vitam
duceret, vel ejus tutor fundum acciperet, unde
vi tutelæ uſufructuariz, quæ onus alendi
inferbat, eam ſuſtenteret. Hinc dos, eſt in
ipſis auſpiciis matrimonii a marito dicta regu-
lariter fuerit & determinata, non tamen uxori
propterea ſtatim tradita, & jure domini
ceſſa ſuit, quæ potius, non niſi ſoluto matrimo-
nio, eam, & quidem jure ſolum uſufructu-
uario, ex hæreditate deſuncti mariti percipiebat;
partim ob rationem adductam, partim
quod maritus, ſi vel maxime tempore nuptiarum
uxori dotem tradidiſſet, ut legitimum ejus
tutor, omnia uxorialia bona, adeoque dotem,
in tutela & adminiſtratione habeat, & dur-
rante matrimonio conjugii alimenta præſtabat.
Ita namque interpretanda ſunt verba, quæ
commentamur: *habeat dotem, quam in nuptiis
accepit;* quod colligo ex L. Ripuarior. tit. 37.
§. 2.

mittat (1).

II. Si vero filii matre superstiti moriuntur, ipsaque post obierit, dotem proximi ejus in hereditatem accipiant.

III. Si autem filios non habuerit (2),

dos ad dantem, si vivit, revertatur; si defunctus est, ad proximos heredes ejus.

IV. Apud Westfalos, postquam mulier filios genuerit, dotem amittat, si autem non genuerit (3), ad dies suos dotem possideat; post

x Dotem amittat, si autem non genuerit: ista omnia sunt in Liadenbr.

§. 2. si virum supervixerit, 50. Solid. in dotem recipiat. L. Alemann. tit. 57. §. 1. si proximus mariti defuncti dotem contradicere voluerit; & in L. Burgundion. tit. 42. mulieri, defuncto demum marito, tertia bonorum pars, qua dos erat, conceditur; nec alia ex causa in ead. L. Burgund. tit. 69. dos eadem ad uxorem pertinens, *Wittimon* dicitur, quod nostrum est *Wittum*, *Wittwe* nempe Germanis est vidua. Nunc si non ad omnium Germanis populorum, ad Saxonum tamen mores, qui hodie vigent, provoquo, quibus eadem antiqua dotis ratio, licet mutatis nominibus, hodiernum sollemnis est. Quod enim dos fuit veterum, illud ipsum est, quod *dotalitium* recentiori aetate dictum fuit, & nunc dicitur, alias *dotarium*, item *vidualitium*, Germ. *Leibgedinge*, *Wittum*, *Leibzucht*, cujus naturam fufe non interpretabor, cum unicuique constare debeat, esse usufructum, aliquando duplicatum vel quadruplicatum, certae cujusdam summae, ad sustentationem viduarum erogatae. In tantum enim, in quantum dotalitii sortis non imputantur viduae illatae, non alius rei, quam dotis antiquae conditio spectatur. Prior quoque nobis remansit antiquitas morum circa dotem, in ea portione, viduae, etsi nulla bona in matrimonium adveniret, post mortem mariti ex hujus hereditate competente, quam statutariam vocant, quod statutis & legibus municipalibus in plerisque Saxoniae civitatibus illi sit assignata, & vel ad quartam, vel tertiam, vel dimidiam partem bonorum a defuncto relictorum, restricta. His addo juris thesin, quae nostris consuetudinibus unice debetur, qua stiprator virginis dicitur obstrictus, ut stupratam aut dotet, aut ducat. Quae singula, me iudice, sufficienter satis probare possunt, non alium nobis esse, ac quidem praefata dotem constituti modum, nempe eandem hodie, si quae constituitur, a viris dici; nam nec nostris temporibus hoc nomine quicquam ab uxoris in domum mariti asserit, alio tempore, in cir. nempe disert. de distinct. Roman. inter dotem & paraphern. demonstravi. Videtur autem antiquissimo Saxonum jure dotis quantitas arbitraria fuisse, & ex conventionione contrahentium, sive liberalitate sponsi pendisse, cum alia vetustae Germanorum Leges consultius duxerint eam circumscribere, & ad certam vel bonorum partem, vel sortis pecuniariae summam restringere, unde distinctio dotis in legalem & conventionalem venit. Ita dos legitima L. Ripuarior. tit. 37. erat L. solidorum; in L. Burgund. tit. 42. dicitur esse tertia pars totius substantiae mariti; L. Bajuvariorum tit. 14. §. 6. existentibus ex matrimonio filiis, filialem portionem dotis loco viduae assignavit; L. Alemannor. tit. 55. §. 2. XL. Solidos esse voluit; & L. Longobard. L. 2. tit. 4. §. 2. licentiam dedit ei, qui magistratum gerit, CCC. Solidos, nobili vero CCC. Solidos in dotem subscribendi.

(1) *Quantum vivat, filiique dimittat.* Diximus iam supra, dotem antiquitus fuisse usufructuariam, quod ita verum est, ut morte viduae plerumque expiraret, & tunc ad filios, vel ad dantem, qui saepe erat mariti pater, vel ad defuncti agnatos reverteretur. Hoc e-

nim indicat nostra L. h. t. §. 1. 3. & 4. nisi quod vi §. 2. vidua tanquam haeres filiorum, videatur dotem pleno jure acquisivisse, si filii ex matrimonio defuncti mariti superstites, ante matrem deinde diem obirent. Eadem dotis jura apud Alemannos obtinuisse, ex argumento L. Alemann. tit. 56. colligo, quo proximus defuncti mariti excluditur a successione dotis post mortem viduae, si hinc de dotis constitutione controversias moverit, & a muliere iudicio duellico, vel iurejurando convictus fuerit. Clarius hujus rei constituto reperitur in L. Burgund. tit. 42. §. 1. *Tertiam totius substantiae mariti, usque ad diem mortis suae secunda possideat: sic tamen, ut post transitum ejus ad legitimos mariti heredes omnia revertantur.* Atque eodem Burgundionum jure usufructus dotis extinguatur non solum morte viduae, sed & ejusdem secundis nuptiis, cit. tit. 42. *Ut si mulier ad secundas vota non terit, tertiam ... possideat.* Et tit. 69. §. 1. *Mulier, quae ad secundas nuptias traditur, Wittimon ejus a prioribus parentibus mariti vindicetur.* Quodsi tamen tertia vice matrimonium iniret vidua, dos ex secundis nuptiis profecta, ei relinquatur, §. 2. eod. L. Bajuvarior. tit. 14. §. 7. vidua ad secunda vota procedens, pariter dotis emolumento privatur, ibi: *Quodsi mater ad alias nuptias forte transferit, ea die usufructuariam portionem, quam de bonis mariti fuerit consecuta, filii inter reliquas res paternas, qui ex eo nati sunt conjugio, vindicabunt.* Poterunt alii cum hisce conferre dotalitii nostri naturam, & habebunt utriusque rei ex aeste conspirantia jura, nam ita de dotalitio disponit Spec. Saxon. L. 1. art. 32. *Es mag kein Weib ihre Leibzucht zu eigen behalten, noch ihre Erben nach ihrem Tode, dieweil man gezeugen mag, dasz es ihr allein zu ihrem Leben gegeben war.* Conf. ibi Glossam. L. 2. art. 21. *Hat auch ein Weib Leibzucht an eigen oder an Lebn, was sie von Gebande drauf stehen hat, wenn sie stirbt, es erbt nicht an ihren nachsten Freund, sondern es nimmts der, dem das Gush ledig wird.* Et L. 3. art. 38. *Das Weib erbt auch kein Gebande auf ihren Erben, das auf ihrem Leibgedinge steht.* Quod autem hodie in Saxonia usufructus dotalitii duplicatis vel quadruplicatis usuris praestandus sit, ejus rationem sufficienter & historice monstravit sep. cit. Gundl. dict. loc. cap. 2. §. 24. Recte propterea Scherzius in Disert. de dotalitio, monet, quod sine speciali conventionione dotalitium in feminae patrimonio esse nequeat, cujusmodi pacti, quo plenum dominium viduis in dotalitio concessum, exempla exhibet Gundling. l. c. §. 19. & iidem conventionum legibus factum est, ut portio statutaria hodie viduis cedat proprio & pleno jure, atque cum facultate libere de eadem inter vivos & mortis causa disponendi.

(2) *Si autem filios non habuerit.* Addit Lindenbrogius: *Sicque diem obierit.*

(3) *Dotem amittat, si autem non genuerit.* Quae verba Lindenbrogiana editio omittit, sed ad integritatem sensus omnino faciunt, eaque recte propterea sistit Heroldina Lectio. Ubi enim nostra Lex hoc tit. §. 1. exposuit, duplicem esse apud gentem Saxonicaui dotis

post decessum ejus, dos ad danem, vel si deest, ad proximos hæredes ejus revertatur.

TITULUS IX.

De acquisitis.

I. DE eo, quod vir & mulier simul conquiverint, mulier mediam portio-

nem accipiat (1): hoc apud Westphalos. Apud Ostfalos & Angrarios, nihil accipiat, sed contenta sit dote sua.

TITULUS X.

De raptu mulierum.

I. QUI feminam ab alio desponsatam raptuerit (2), CCC. solid. patri puellæ,

rationem, eodem deinde s. & subs. s. 2. & 3. nos docuit, Ostphalorum & Angrariorum uxores, indistincte, sive filios ediderint ex matrimonio, sive minus, dote, quam in nuptiis acceperant, ad dies vitæ usas fruias fuisse. Hoc itaque s. 4. Lex differentiam adducit, vi cujus alio pure apud Westphalos de dote disponebatur, ut nempe eorum uxores, postquam filium progesserant, dotis spem amitterent. Neque id ulli durum, aut quasi in locum poenæ constitutum apparere debet, summa enim æquitas nationem Westphalicam commovit, ut hac in parte ab Ostphalorum & Angrariorum, dotem constanter viduis relinquendi more recederent, cujus genuinam rationem, nisi me omnia fallunt, in subsequente titulo 9. de Acquisitis, latere existimo. Nimirum in Angraria & Ostphalæ partibus, communio bonorum inter conjuges locum non habuit, adeoque vidua, marito mortuo, præter dotem pactam ex ejus hereditate nihil profusus percepit; ad necessarios igitur alimentorum sumtus ipsi, aut certe ejus tutori, semper & indistincte dotis usufructus concedendus fuit. Verum cum Westphalorum jure dicta inter conjuges communio bonorum obtineret, qua semitis communio bonorum obtinebat, ad viduam pertinebat, ita femina Westphalica habuit, unde se post mortem mariti sustentaret, in quem scilicet usum dos, ut diximus, positivum constituiebatur. Accedit, quod filii ad relinquendam matris dimidiam partem hereditatis partem obstricti, nimio onere fuissent prægravati, si præter ea ad dotem præstandam adigerentur, quo facile fieri potuisset, ut totum as hereditatis soli matri cederet. Facilius igitur, marito sine prole decesso, admitti potuit, ut vidua ejus, una cum parte dimidia acquisitionum, dotem simul lucraretur.

(1) *Mulier mediam portionem accipiat.*) Quibusdam Germanicæ populis, non dicam omnibus, in usu quondam fuit, ut mariti certo modo bona cum uxoris haberent communia, non quidem cuncta, sed ea solummodo, quæ durante matrimonio acquisita fuerant. Gensebant enim procul dubio majores nostri, hanc communionem bonorum debere pure meritoque mutuo uxorum adiutorio, in quod velut suscipiebantur matrimonium ineuntes femine, ea ætate, de qua Tacitus de moribus Germ. cap. 18. testatur: *Mulier admonetur, ne se extra virtutum cogitationes, extraque bellorum casus putet, venie se laborum periculorumque sociam, idem in pace, idem in prælio passuram ausuramque.* Hoc enim juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denunciant. Hinc puto venire, quod illa communio ea bona, quæ non constante matrimonio, nec mutua ope, acquisita fuerant, non attingeret, ita enim edisserit L. nostra: *de eo, quod vir & mulier simul conquiverint, mulier mediam portionem accipiat.* Quibus respondet L. Ripuarior. 37. s. 2. *Mulier, si virum supervixerit, . . . tertiam partem de omni re, quam simul collaboraverint,*

sibi studeat vindicare. Et Anglo-Saxonum Legibus tunc demum uxorem sociam bonorum habitam fuisse, cum partum vivum edidisset, probat L. Æthelberti 77. ap. Wilkinf. p. 7. quam de communione bonorum interpretor, *si uxor virum factum peperit, medietatem bonorum habeat, si vir ante moriatur.* Hoc ramen lubens concedo, illud, quod de bonis communiter acquisitis nostra lege constitutum legitur, recentiori ævo deinde ad universam conjugum bona extensum fuisse. Nam ubi hodie in Germania adhuc servatur bona inter conjuges communia habendi consuetudo, ibi universalem esse bonorum societatem, testantur morum Germanicorum interpretes; nec diversi generis bona distinguit Spec. Sax. L. 1. art. 31. ubi sedes hujus materiæ: *Mann und Weib haben nicht gezweyt Guth bey ibrem Leben,* pro quibus male ponit Zobelius *zu ihrem Leibe.* Junge Spec. Suevic. ejusdem tenoris. Nullo tamen ævo per universam Germaniam, quod plerique falso credunt, sese extendit hæc eadem, quam interpretamur, communionis consuetudo, nam ipsa nostra lex in fin. huj. tit. diversis verbis testatur, Ostphalos & Angrarios eam non probasse, utpote quorum uxores sola dote contentæ esse debebant. Causam hujus non-usus eandem esse reor, quam in præc. tit. s. ultim. adduxi, ubi uxores in Westphalia, sobole data, dotem amittere dicebantur. Nempe laurior dos & dimidia bonorum uxori simul convenire non poterant. Quare aliis Germanicæ populis dotis, aliis communionis bonorum potior ratio fuit, & apud quos usufructuaria dos retinebatur vel alius legitimæ partis bonorum viduis assignabatur, apud eos communioni bonorum locus non erat, & vice versa. Hinc nostris moribus idem observatur, & cum in superioris Saxonie, aliiq; Germanicæ tractibus dotaliti portionisque statutarie usus jamdudum prævaluerit, ita ibidem conjugum communio bonorum profusus hodie ignoratur. Et ex adversa parte, quam, neglecta dote, ab antiquo coluit communionem bonorum Westphalia, eam in hunc usque diem sancte custodunt pleræque inferioris Saxonie civitates, expertes pariter statutarie portionis & dotaliti. Cuius rei, præter Henesium, Heesesium, Wesesium, qui integris Commentariis de hac bonorum communionem egerunt, testes habebis Mevium ad Jus Lubecens. L. 1. tit. 5. art. 5. Cruffium ad Statut. Mindens. L. 1. tit. 13. art. 6. Dassehium ad Statut. Luneburg. s. 5. aliosque complures.

(2) *Raptuerit.*) Subiiciendus fuisset præfatus titulus superiori titulo 6. de Conjugiis, ubi s. 2. & 3. de pretio & compositione puellarum, invitis parentibus ductarum, aut vi raptarum, jam jam dispositum fuit. Ibi quidem de non promissa, hoc tit. de desponsata filia agitur. Inter utramque autem hæc differentia intercedit, quod filia nondum in matrimonium promissa, & vi ab alio raptæ, CCC. Solid. componenda, & parentibus restituenda fuerit; def-

ix. ccc. sponso componat, & insuper ccc. solidis emat eam.

II. Et si cum matre euntem in via rapuerit, etiam & matri ccc. solidos componat.

TITULUS XI.

De delictis serworum.

I. **Q**uicquid servus, aut litus, jubente domino perpetravit, dominus emendet (1).

II. Si servus scelus quodlibet nefcienter domino commiserit, ut pura homicidium aut furtum, dominus ejus pro illo, juxta qualitatem facti, multam componat (2).

III. Si servus perpetrato facinore fugerit, ita ut a domino ulterius inveniri non possit, nihil solvat.

IV. Si domino factum servi imputetur, (3) quasi consentiret, sua duodecima manu jurando se purificet.

V. Si servus iterum a domino receptus fuerit, multam pro eo componat.

T 1-

desponsata autem alicui potuerit a raptore in uxorem suscipi, modo legitimum pretium patri præsaretur, & præterea altero tanto patribus æque ac sponso satisficeret. Forte ob id Saxonibus hæc placuerunt, quod patris, filiam venam exponens, parum interesse indicaretur, cui ea in matrimonium collocaretur, cum, antequam ipsi venalis esset, merito ejus arbitrio relinquere, utrum eam dimittere ex potestate, an condicere vellet. Cum Lege Saxonum convenit L. Alemann. tit. 52. Si quis sponfam alterius contra legem acceperit, reddat eam, & cum CC. Solid. componat. Si autem reddere noluerit, solvat eam CCC. Solid. Verum per Capitularia Regum Francorum raptus crimen severius puniunt, & raptori nullo modo licuit, vi raptam sibi conjugio jungere, si vel maxime parentes in id consenserint. L. 4. tit. 22. Si quis sponfam alienam rapuerit, aut patri ejus, aut ei, qui legibus ejus defensor esse debet, cum sua lege eam reddat: ... Sponso vero legem suam componat, & insuper bannum nostrum ... & quanto tempore nolis placuerit, in exilio maneat, & illam faminam ei habere non liceat. L. 6. tit. 96. Si quis alterius sponfam virginem aut viduam, nec dum desponsatam rapuerit, vel furatus fuerit, placuit, ut si eam postea sponserit, sive dotaverit, seu non, si eam parentum ejus voluntate quocumque commento ipsam accipere vel tenere potuerit, nunquam illam uxorem habeat, sed raptori aut furti auferatur, & proximo suis alio viro, tempore congruo, si ipsa hoc malum non consenserit, nuptura legibusque acceptura reddatur. Et Lib. 7. tit. 311. Placuit, ut hi, qui raptum feminam, vel furantur, aut seducunt, ut eas nullatenus habeant uxores, quarum eis postmodum conveniat, aut eas dotaverint, vel nuptialiter cum consensu parentum suorum acceperint. ... sed propinquus suis eam legibus reddat, & in triplo plenum bannum dominicum componat, & insuper canonice publicam poenitentiam gerat. Atque per Edictum Theoderici Regis tit. 17. in raptore æque ac raptas, quæ in raptum consenserunt, capitalis poena statuta habetur: Raptorem ingenue mulieris aut virginis, cum suis complicitibus vel ministris, rebus probatis, juxta leges jubemus extinguat: & si consenserit rapta raptori, pariter occidatur. Huius criminis tamen poenam non nisi in puero regis vel lito, ingenue rapiente, capitalem esse voluit L. Salica tit. 14. §. 6. reliquos raptore multam pecuniariam plectens, qualem raptui indistincte irrogarunt L. Ripuarior. tit. 35. L. Anglior. tit. 10. §. 1. L. Frif. tit. 9. §. 8. L. Bajuvar. tit. 7. §. 6. 7. 16. L. Burgund. tit. 12.

(1) Dominus emendet. Dominus nempe tanquam mandans delictum ex mandato tenetur, & servus domini jussu illicitis obediens, plenarie excusatur, ut est in L. Wisig. Lib. 7. tit. 2. §. 5. Si dominus cum servo suo ad furtum faciendum terit, hanc compositionem non servorum, sed dominum implere jubemus: ita tamen,

ut dominus ejus juxta leges centum flagellis subigetur. Servus autem ita erit indempnis, quia domini jubentis obediit imperio. Et tit. 3. §. 5. eod. Si servus ingenue plagaverit ex domini jussione, ipse dominus compositionem, quæ est de ingenuis constituta, compellatur implere: ita ut dominus centum flagella publice suscipiat, & servus jussa domini completem molestia non attingat.

(2) Dominus ejus ... multam componat. Sicuti, quod supra ad tit. 2. §. 1. jam ex parte annotavimus, domino iniurias servo suo illatas vindicanti, omnes compositiones hoc nomine solute applicabuntur, quare eiusmodi multæ in causa homicidii Marbot dictæ sunt; ita vice versa ex delictis servi ille idem veluti ex quasi delicto obligabatur, & poenam pro servo delinquente solvebat, forte ob regulam iusti: qui lucrum habet rei, ejus onus etiam sentiat; vel quod servus peramque nihil in bonis esset, & noxæ deditorem non agnoscerent veteres Germani. Quare domini dicuntur legitimi fidejussores serworum in LL. Cnuti Reg. Angl. l. 28. quæ inscribitur: De hero proprie familie fidejussore, ubi: Et quilibet dominus famulos suos in propria fidejussione habeat; & si quis cum alicujus rei accuset, respondeat in ea Centura, ad id, cujus accusatus sit, prout lex iusta est. Et si accusetur, & effugerit, solvat dominus servi illius estimationem capituli. Conf. Guillelmi Conquestoris l. 49. apud Wilkins p. 227. cujus rubrica: De hero, ut familie sistende fidejussor sit. Parem igitur in modum pronunciat L. Frifon. tit. 9. §. 17. Si servus rei aliquid sustulit, dominus ejus pro illo quantitatem rei sublatae componat, ac si ipse sustulisset. Quo & pertinet tit. 12. §. 1. eod. Si servus rem magnam quamlibet furasse dicatur, vel noxam grandem perpetrasse, dominus ejus in reliquis sanctorum pro hac re jurare debet. L. Anglior. tit. 16. Omne damnum, quod servus fecerit, dominus emendet. Sed hæc in tantum solummodo locum apud Saxonos sibi vindicabant, in quantum dominus ex futuris servi operis indemnitate erogata multæ sperare poterat; quodsi enim servus fuga se subduxisset, ejus nomine dominus amplius non tenebatur. Vid. subf. §. 3. & 5.

(3) Si dominus factum servi imputetur. Hæc nemini superflua dicta videbuntur, quamvis dominus utroque casu, siue conscius & correus delicti, siue eo inficio crimen a servo perpetratum fuerit, dicatur ad luendum obligatus. Aliter enim Nobilis vel ingenue, aliter litus aut servus delicta expiabant, ut multum interesset, utrum ex facto proprio, an unice ex facto servi, dominus conveniretur, quod ex sup. tit. 2. liquido constare poterit. Deinde etiam in causis capitalibus, e. g. furto, dominus delinquens capitali supplicio subiacebat, pro servo autem intercedens ad maximum servi Wergeldum, in loca exolvebat.

TITULUS XII.

De damno casu illato (1).

I. **S**I arbor ab alio præcisa, casu quemlibet opprefferit, componatur mulcta, pleno weregildo, a quo arbor præcisa est.

II. Si arbor accensa ceciderit, hominemque opprefferit, a mane usque ad mane, vel a vespera usque ad vesperam, ex quo ignis accensus est: si infra hoc tempus cadens hominem opprefferit, ab eo, qui incendit arborem, componatur. Si post, nihil solvat.

III. Qui laqueum fossamve ad feras capiendas fecerit, & hæc damnum cuilibet fe-

cerint, qui eas fecit, multam solvat.

IV. (2) Si fossa vel laqueus ad feras capiendas præparata, damnum quodlibet fecerint, a quo parata sunt, componatur.

V. Si ferrum manu elapsum, hominem percusserit, ab eo, cujus manum fugerat, componatur, excepta faida (3).

TITULUS XIII.

De animali, quod damnum dat.

I. **S**I animal quodlibet damnum cuilibet intulerit, ab eo, cujus esse confliterit, componatur (4), excepta faida.

T I -

1. Omitit Lindenbr. editio §. huic IV. & subseq. II. & III.

V. Subscribit tamen utrumque titulo seq. XIII. sub eum

(1) *De damno casu illato.* Nota est, quæ vulgo constituitur inter delictum culpofum & casum fortuitum juris distinctio, cujus effectus is, ut culpa admiffa, licet dolus absit, pœnæ & quidem arbitrarie, vel extraordinarie subijaceat, casum autem fortuitum nemo præstare dicitur. Sed hæc juris apices non calluisse, aut minimum non admiffisse Majores nostros, ostendit præfens titulus, in quo culpofa delicta æque ac casus fortuiti pari censu æstimantur, & communi nomine dicuntur *damna casu illata*, forte quoniam vix casus fortuitus animo concipi potest, qui factio hominis contingit, in quo quædam committentis culpa, & necessarie circumfpectionis negligentia non sit deprehendenda. Hinc fit, ut hoc jure ob culpam & casum, damni dari restitutio indifferenter requiratur, & homicidium tum culpofum, tum casuale, integro occiffi Weregildo fit componendum, cujus dispositionis testimonium non solum præf. tit. exhibet, sed & recentiori Saxonum jure in causa præfentim homicidii luendi, ab hæc culpam æque ac casum præstanti norma, difcessum non fuit. Jure enim Speculi L. 2. tit. 14. homicidium ex moderamine inculpatae tutelæ commiffum, quod necessarium & casuale dicendum erit, pariter ac homicidium culpofum tit. 38. ejusd. Libr. Weregildi præstatione veniunt redimenda, & Glossa ad *Weibbild* art. 38. ait: *Haut einer einen Baum nieder, und hatte die Leute mit seinem Gefebrey gewarnet, und ware dieses bey einer offenen Strafzen; oder deckte einer ein Hausz, oder mauerte er es offentlich, todete dieser iemand vom Gesbicht, er wurde mit seinem Webr-Gelde losz, und dieses heiff homicidium casuale.* Ita etiam veteres Saxonie Scabinos pronunciaffe, apparet ex sententia, quæ in Zobeliana Editione Speculo Sax. subjungitur sub tit. *von Wette und Buße*. Lex quoque Prifionum idem innuere videtur in Addit. tit. 3. §. 69. *Si homo quislibet telum manu tenens, & ipsum casu quolibet incidit super alium, extra voluntatem ejus, qui illud manu tenet, in simplo juxta qualitatem vulneris componatur.*

(2) Re cutatius inspecta, apparebit §. 4. non nisi mutatis verbis repetere ea, quæ in præcedente §. 3. dicta fuerunt.

(3) *Excepta faida.* De faida supra ad tit. 2. §. 5. fufè fati commentari sumus; ibi faidam portare dicebatur homicida, talis nempe, qui dolo malo aliquem interfecerat; hoc loco igitur, ubi de homicidii culpofis & involuntariis agitur, defenditur ejusmodi homicidii reus a faida, five hostilitatibus propinquo-

rum occiffi, quas propter culpam aut casum homicidie inferri, nefas duxerunt leges. Atque hoc sibi volunt verba legis, *excepta faida*, quæ denuo occurrunt in subseq. tit. 13. in fin.

(4) *Componatur.* Qnam in servis damnum injuria dantibus non admiffere leges Saxonice noxæ deditionem, multo minus agnovent, si quadrupes pauperiem fecisse dicatur; sed indistincte damnum ab animali illatum, a domino ejus repeti posse voluerunt, pariter ac in L. Anglor. tit. 12. *Si quadrupes damnum quodlibet fecerit, possessor pro qualitate damni, vel compositionem solvat, vel Sacramentum juret.* Et in L. Alemannor. tit. 99. §. 23. *Si caballus, porcus aut bos hominem occiderit, totum Weregildum solvat.* Prorfus præterea singularis ac barbarus est modus acquirendi integrum Wergeldum ob proximum a cane interfectum, quem præfcribit cit. L. Alem. l. c. §. 22. Edit. Herold. tit. 102. *Si canis alienus hominem occiderit, medium Wergeldum solvat. Et si totum Wergeldum querat, omnia ostia sua claudantur, & per unum ostium semper intret & exeat: & de illo liminare novem pedes suspendatur (sc. canis) usque domo totus putrefcat, & ibi putridus cadat, & ossa ipsius ibi jaceant. Per aliud ostium non intret, nec exeat. Et si canem ipsum inde jactaverit, aut per aliud ostium intraverit in casam, ipsum Wereldum medium reddat.* Hanc tamen legis duritiem emolliaverunt quodammodo posteriores nostræ gentis mores, quibus noxæ deditio bruti, aut potius ejus abdicatio, certo respectu deinde concessa fuit, nimirum si dominus animal, damno dato, eoque comperto, non recipit in possessionem. Amittit enim legis beneficium, si illud postea possidere reperitur, & non statim expulerit; nam tunc omne damnum refarcire tenetur, per textum expressum Specul. Sax. L. 2. art. 40. *Wes Hund, Eberschwein, Sauc, Pferd oder Ochs, oder welcherley Thier es sey, einen Menschen todtet oder labmet, oder ein solch Vieh das andre, sein Herr soll den Schaden gelden nach seinem rechten Webr-Gelde, oder das todte Thier nach seinem Werthe bessern, ob er es wieder an seine Gewehr nimmt, nachdem er es erst erfobret; Schlaget er es aber aus, und hauet noch bofet es nicht, noch arzet und trancket es nicht, so ist er unschuldig an dem Schaden; So unterwinde sich jener vor seinen Schaden, ob er will. Et eundem in modum antiquam consuetudinem correxerit L. Burgund. tit. 18. §. 1. *Si quodcumque animal quolibet casu, aut morsus canis homini mortem intulerit, jubemus etiam iuxta Burgundiones antiquam exinde**

TITULUS XIV.

De eo, qui animal læserit.

I. **Q**ui in fossam vel fudem acutam suæ vel alienæ fœpis¹ pecus quodlibet agitaverit, ibique confixum vel cadens perierit, multam componat.

TITULUS XV.

De traditionibus.

I. **T**raditiones & venditiones (1) omnes legitimæ, stabiles permaneant.

¹ Lindendr. vel alienam septem.² Lindendr. nec heredem . . . faciat; nisi &c.

II. Nulli liceat traditionem hæreditatis suæ facere, præter ad Ecclesiam, vel Regem, ut heredem suum exheredem faciat.

III. Nisi² forte famis necessitate coactus, ut ab illo, qui hoc acceperit, sustentetur, mancipia liceat illi dare ac vendere.

TITULUS XVI.

De terra aliena inuasa.

I. **Q**ui terram suam occupatam ab altero dixerit, adhibitis idoneis testibus, probet eam suam fuisse, si occupator con-

xinde calumniam removeri. Quia, quod casus operatur, non debet ad damnam aut inquietudinem hominis pertinere. Ita, ut si de animalibus subito caballus caballum occiderit, aut bos bovem percusserit, aut canis momorderit, ut debilitetur, ipsum animal aut canis, per quem damnum videtur admissum, tradatur illi, qui damnum perulit.

(1) Traditiones & venditiones.) Liberum de rebus suis disponendi arbitrium dominis earum, aliis Germaniæ Legibus antiquis relictum fuisse, ut possent eas vendere, donare, permutare, testamento relinquere, & quovis modo alienare, discimus ex Edicto Theoderici Regis cap. 147. ubi: *Placita bona fide & desin ta venditio a venditore rescindi non potest.* Et L. Longob. L. 2. tit. 18. leg. 4. ait: *Ab solute faciat unusquisque de rebus suis, quod velit.* Lex Anglor. tit. 14. *Liberi homini licet hereditatem suam, cui voluerit, tradere.* Sicuti in L. Burgund. addit. 1. tit. 12. & L. Ripuar. tit. 59. §. 1. quævis venditiones & alienationes validæ pronuntiantur, modo certus & legitimus testium numerus contractui adhibeatur. Verum enim vero, quamvis eandem alienandi facultatem dominis rerum suarum hoc loco concedere videatur lex nostra, ex subseq. tamen §§. h. t. ac infir. tit. 17. ut & ex posterioribus certis legibus appareat, eam apud Saxones valde restrictam & limitatam fuisse, nec licite indistincte dominis sine consensu hæredum de rebus suis disponere. Qua in re explicanda, cum veteris juris interpretis valde vacillare deprehendam, paucis dicam, quæ sit ejusdem juris Saxonici antiquioris dispositio. Hoc namque intuitu res considerantur, vel ut mobiles, vel ut immobiles, & rerum quidem mobilium alienatio irrequirit hæredum consensu, antiqua lege, argumento subf. §. 3. in fin. indistincte, jure autem Speculi in tantum solum dominis permiffa, in quantum corpore vegeto ac valente, alieno adimento non indigentes, & armis induti, equum ascendere queunt. Spec. Sax. L. 1. art. 52. *Alle fahrende Habe giebt der Mann wohl ohne Laub der Erben, in allen Städten und an allen Orten, und laßt und verleiht sein Gut, alldieweil er sich also vermag, daß er begert mit einem Schwerdt und mit einem Stein oder Stock einer Daumellen hoch, ohne jemand's Hulffe, also doch, daß man ihm das Roß und den Stegreiff halte. Wann er das nicht thun mag, so mag er sein Gut weder weggeben noch verlassen, noch gleichen, dadurch er es jemand entfremdet, der es wartend wart nach seinem Tode.* Quibus addit Glossa ad h.l. *Daß es allein von den Ritters zu verstellen sey; Ein*

Burger aber mag die fahrende Habe alle wegeben, so viel er derselben bey gesundem Leibe hinweg antwortet, oder in dem Gerichts-Dinge jemand vergiebt; doch sagen etliche, daß er auf seinem Sech Bette die Dinge weggeben möge, welche er über das Bett-Bret hinweg reiben könne. Ein Bauer aber mag dieser weggeben, alldieweil er einen Umgang verpfugen mag, eines Morgens lang; Eine Frau aber, wenn sie zu der Kirchen gehen mag, von welcher sie zwanzig Ruchen gessen sey. Prout autem rerum immobilium dominium quis vel ex hæreditatibus, vel ex questu proprio adeptus esset, ita pro diversa hac tituli conditione in alienandis hisce bonis consensum hæredum adhibere compellebatur; res nimirum hæditario jure obtentas, non nisi consentientibus legitimis hæreditibus, sive inter vivos, sive mortis causa, valide alienabat, relique jure rerum mobilium veniebant. Ita enim interpretor verba subf. §. 2. *Nulli liceat traditionem hereditatis sue facere, ut heredem suum exheredem faciat.* Hæreditas enim hoc loco non delationem hæreditatis, sed res hæreditarias ex hæreditate parentum & consanguineorum acquisitas, designat, ut legitur in Spec. Sax. L. 1. art. 34. *Obne des Richters Urlaub mag ein Mann sein Eigen wohl vergeben mit der Erben Gunst, also, daß er behalte eine halbe Hufe oder eine Hoffstatt, da man einen Wagen innen gewenden möge.* Et cit. art. 52. eod. *Obne der Erben Laub und ohne echt Ding mag kein Mann sein eigen Gut, nach seine Leute vergeben, vergiebt er es aber wider Recht, ohne der Erben Urlaub, so mögen die Erben sich des wohl unterwinden mit Recht, als ob der todt ware, der es gab, darum, daß er es nicht vergeben mochte.* Ubi Glossa: *Solches vernimm von angeforbenen Eigen, nach Weichbild Recht; aber nach Doiff-Recht, versetzet man es von allerley Eigen, es sey gegeben, ererbet oder erkaufft.* Et ad cit. art. 34. *Erben mag man ohne der Erben Laube nicht vergeben, wohl gewonnen Eigen mag man aber wohl vergeben.* Ex quibus simul, me non monente, per se liquet, præcis Saxonibus testamentarias dispositiones prorsus in usu non fuisse, cum nec licuerit inter vivos in fraudem hæredum de rebus suis disponere. Unde vix aliter fieri potuit, quam ut, introductis ex disciplina Romana testamentis, inextricabiles difficultates in materia successionum hodie sese exerant. Ita namque e. g. Juris Saxonici regulam, qua maritus dicitur uxoris suæ hæres mobiliaris, cum facultate testandi, quæ Saxonis mulieribus nunc conceditur, nullo modo conciliare poteris, ut reliquos testamentorum effectus taceam, qui omnem iere hereditatum assignationem, Jure Saxonico in-

contradixerit, campo dijudicetur (1).

II. Si occupator sibi concediderit (2), reddat hoc quod occupavit, non amplius.

TITULUS XVII.

De exilibus.

I. Liber homo, qui sub tutela nobilis (3) cujuslibet erat, qui jam in exilium mis-

1 Lindenbr. *recrediderit.*

introducāam, pariter ac alienandi prohibitiones, que mox attulimus, funditus nostris temporibus sustulerunt.

(1) *Campo dijudicetur.* Inter varios probandi purgandi que modos, quos præci ad controversias ambigias, que nec per testes, nec ordinario iudicio terminari poterant, dirimendas adhibere contulerunt, & in specie *Odsalia* vel *Osla* dixerunt, iustitiam in genus fuit *iudicium duellium*, sive monomachia litigantium, in quo certamine, qui suam adversarium vicerat, iustiorē causam & Deum iudicem ac vindicem iustitiam habuisse reputabatur. Qui mos probandi, finiendæque litis, procul dubio a Septentrionalibus populis, nostris Germanis quondam communicatus fuit, nam de illis scribit Velleus Paterculus, armis decernere lites fuit solitus fuisse. Et quidem suscipiebatur illud duellum auctoritate iudicis, in area ampliori & undique cancellis clausa, quam campum nominabant, & *Repkovis* in Spec. Sax. L. 1. art. 63 *den Ring & Warf* vocat, unde duellum ipsum deinde campus dictum fuit, ut habet Resino L. 2. de disciplina Eccl. 77. *De pugis duorum, quod nostri campum vocant*, qui significatus nostræ etiam legis est, & in chartis & legibus antiquis frequenter occurrit. Admittentur a tēte & decernebantur eiusmodi monomachia non solum in causis capitalibus, sed & sepe levissimi momenti, ut est in L. Anglor. tit. 15. *A duobus solidis usque ad mixtam compositionem, in furto & vulneribus capus iustitiam.* Imprimis vero videntur fuisse adhibita duelli præter causas criminales in probationis proprietatis prædiorum, sicuti nostra lex in tali controversia ad campum provocat, & lex Alemannor. tit. 84. in parili causa decisionem prælio committit, cuius legis verba, cum processum juris duellii in materia possessionum curiose præscribant, integra huc adscribere non piget. Sunt vero hæc: *Si que contentio orta fuerit inter duas genealogias de terrano terrarum, & unus dicit, hic est noster terminus, alius revadit in alium locum, & dicit, hic est noster terminus. Ut presens sit Comes de plebe illa, & ponat signum, ubi sibi voluerit terminum, & girent ipsam contentionem. Postquam girata fuerit, veniant in medium, & presente Comite, tollant de ipsa terra, quod Alemanni curfodi dicunt, & ramos de ipsi a boribus insigant in ipsam terram, quam tollent, & illa genealogia, que contendunt, levent illam terram presente Comite, & commendent in sua manu, usque ad statutum placitum. Tunc spondant inter se pugnam duorum. Quando parati sunt ad pugnam, tunc ponant ipsam terram in medio, & tangant ipsam cum spatibus suis, cum quibus pugnare debent, & testificentur Deum creatorem, ut cuius sit iustitia, ipsi sit & victoria; & pugnent. Quis de ipsi vicerit, ipse possideat illam contentionem, & illi alii presumentur, quia proprietatem contradixerunt, componant cum XII. Solidis. Reliquis hujus monomachia regulas, a decertantibus observandas, longa serie recensitas exhibet Spec. Sax. L. 1. art. 62. inter quas de armatura dimittantur hæc habentur: *Der Richter sol zwey Brien geben, woren teglienen einnen, die da frochten sollen, die da seben, dasz**

*sie angelegt werden nach rechter Gewohnheit. Leder und leinze Ding mogen sie wohl anhaben als viel als sie willea. Haupt und Füsse sollen ihnen formen bloß seyn, und an den Händen sollen sie nicht mehr haben dann dunne Handschuhe, ein bloß Schwert in der Hand, und eines oder zwey umgegurt, das stohet dann in iber beyder Willkühr, einen doppelten Schilt in der antern Hand, da nichts dann Holz und Leder an sey, die Bockeln mogen wohl eisen seyn, einen Rock ohne Ermel ufer der Gare. Plura vide apud Doctiss. Cangium in Glossar. sub voce *Duellum*.*

(2) *Sibi concediderit.* Lindenbrog. *sibi concediderit.* Et utraque lectio ad nitenda; *concedere* enim & *recedere* depravate latinis scriptoribus est delictum & culpam agnoscere, per duellum se victum profiteri, & hosti se tradere ac reddere, que proprie vis est vocis *recedendi* & *concedendi*. Hac namque notione hinc vocabula sapius occurrunt in tabulis antiquis, cum accusativo tamē constructa. In Capit. Car. Calv. tit. 16. §. 3. *Quia se concediderit & humiliaverit, & emendare voluerit.* Vetus notitia apud Sirmundum: *Cognoscensque rei veritatem, atque compositionem, statim se recediderunt.* Et in Annalibus Francorum Bertinians ad ann. 787. *Tassilo venit per semetipsum, vadens se in manus Domini Regis Caroli in Vassaticam, & recedidit se, in omnibus se peccasse.* Plura testimonia præbet Cangius.

(3) *Liber homo, qui sub tutela nobilis.* Eum in modum, ut Romulus olim, teste Dionysio Halicarn. L. 1. n. 53. populum Romanum in Patres & plebeios distinguens, illos patrones, hos eorum clientes esse voluit, ut nempe patronos oporteret lites pro clientibus suscipere, & si in jus vocarentur, accusantium impetus sustinere, unde deinde *ius applicationis* Romanis dictum fuit, cum plebei se in clientela patriciorum commendarent; ita apud veteres Germanos in potentiorum & nobilium tutela ac protectionem se & bona sua ponebant inferioris conditionis homines, villarum incolæ, liberi tamen & ingenui, ut haberent, qui se & sua tuerentur ac protegerent contra inimicos, aut bonorum invasores. Hunc clientelarem nexum plebei initio, eoque tempore, quo fæde, dissidationes bellaque privata pravis gentis consueudinibus introducta, nemini tranquillam & securam rerum suarum possessionem relinquebant, magis necessitate coacti, quam lege adducti subibant. Sed mox legitimum effectum est patrociniū, ut videtur posse colligi ex Charta divisionis Caroli M. cap. 5. *Et usqueque liber homo post mortem domini sui licentiam habeat se commendandi inter hæc tria regna ad quodcumque voluerit, similiter & ille, qui nardum alicui commendatus.* Et ex L. Wisigoth. L. 5. tit. 3. §. 1. *Si vero alium sibi patronum elegerit, habeat licentiam, cui se voluerit commendare: quoniam ingenuo homini non potest prohiberi, quia in sua potestate consistit.* Atque ex formulis secundum L. Romanam cap. 44. apparet, ingenuos se aliquando hac lege alterius patrociniū subdidisse, ut, absque tamen libertatis præiudicio, servitium & obsequium se exhibentibus promitterent.

missus est, si hereditatem suam, necessitate coactus vendere voluerit, offerat eam primo proximo suo; si ille emere noluerit, offerat tutori suo (1), vel ei, qui tunc a Rege super ipsas res constitutus est. Si nec ille voluerit, vendet eam cuiunque voluerit.

TITULUS XVIII.

De liti conjugio¹.

I. **L**ito Regis (2) liceat uxorem emere, ubicunque voluerit.

II. Sed non liceat ullam feminam vendere.

TITULUS XIX.

De solidis.

I. **S**olidus est duplex (3), unus habet duos

¹ Liadenbr. de conjugio.

terent, & se subtrahendi deinde facultati renunciarent. Interdum in compensationem protectionis annuum praestationem exsoluebant, quae in specie *saluamentum* & *commendatio* dicebatur, de quibus vide Cangium suis locis. Nostrique magistratibus hodiernum in usu est a subditis jurisdictionis pro missione canonem exicere, quem congruo nomine *da Schusz-Geld* vocamus. Supra etiam ad tit. 2. §. 1. offendimus, vi huius tutela, homini libero praestite, partem dimilian Wergeldi pro cliente occiso, patrono eius competisse. Legge praeterea Wisigothor. l. c. cautum, ut *quicumque in patrocinio constitutus, suo patrono aliquid acquisierit, medietas ex omnibus in patroni vel filioam ipsius potestate censatur.*

(1) Tutori suo. Qui nullus alius est, quam ille ipse nobilis, cuius sub tutela liber homo habemus, antequam exulare iuberetur, degerat.

(2) Lito Regis. Liti Regis qui fuerint, ex his, quae supr. ad tit. 2. §. 3. de Conditione Litorum commentari sumus, liquido consistere poterit, nempe fuisse eos homines, ad tributum Regi solvendum obnoxios, qui alio titulo *scilicet* passim adiunt, quod *hico* regio essent tributarii. Haec clara sunt, sed quare hoc §. liti regis in specie privilegium aliquod uxores emendi, ubicunque voluerint, tributari, ulteriori inquisitione indigere videatur, cum ex aliis nostrae legis locis non appareat, hanc uxores emendi licentiam reliquis litiis, vel aliis conditionis hominibus fasce circumscriptam. Me quidem interprete, huc legis dispositio respicit alias gentis Saxonice consuetudines, quas nostra Lex tanquam tunc temporis in vulgus notas, silentio praeteriit, quarum autem discrete meminit Adamus Bremenensis Hist. Ecclesiast. l. 1. cap. 5. *Et id legibus firmatum, ut nulla pars in copulandis conjugis, proprie sortis terminos transferat: sed nobilis nobilem ducat uxorem, & liber liberam, libertus coniungatur liberte, & servus ancillae. Si vero quispiam horum sibi non congruentem, & genere praestantiorē duxerit uxorem, cum vitæ suæ damno componat.* Et pariter ea de re Regis Rotharis constituto, licet de servis solum disponens, extat in L. Longobard. l. 2. tit. 9. §. 2. *Si servus liberam mulierem aut puellam ausus fuerit sibi conjugio sociare, animæ suæ incurrat periculum, & illam, quæ servo fuerit consentiens, habeant parentes persolvendi, & de rebus ipsius mulieris faciendi, quod voluerint. Et si parentes eius infra anni spatium hoc facere distulerint, tunc liceat galsaldio Regis, aut adori, aut scaldajo ipsam in curtem Regis ducere, & inter penitus ancillam constituere.* Nec non in L. Wisigothor. l. 3. tit. 2. l. 2. *Si nautier ingenua servo suo vel proprio vel libero, se in adulterio commiserit, aut forsitan*

eum maritum habere voluerit, & ex hoc manifesta probatio convinctur, occidatur; ita ut adulter & adultera ante iudicium publice sustinentur, & ignibus concrementur. Cum autem per reatum tam turpis admisi, quicumque iudex, in quacunque regni nostri provincia constitutus, agnoverit dominam servo suo, sive patrono libertam fuisse conjunctam, eos separare non differat. l. 3. eod. si mulier ingenua servo alieno, sive Regis, se in matrimonium sociaverit, sive etiam per adulterium iungere praesumpserit, statim, ubi primum hoc iudex agnoverit, eos ad separandum sistinare non differat, ut poenam, quam merentur, excipiant: hoc est, singuli eorum centena flagella suscipiant. Cum igitur non liceret personis diversæ & inaequalis conditionis connubia inire, indultum fuit regio lito, ut impune & valide ad matrimonium mulieris liberae, vel etiam nobilis aspirare possent; ita namque praesentem titulum intelligo.

(3) Solidus est duplex. Recte Siccama ad Leg. Frison. tit. 15, §. 1. animadvertit, non esse in tota antiquitate Germanica locum obsecuriorem, quam rem monetariam veterum, nullam tamen utiliore, & sine cuius cognitione leges praeficas, quibus nummaria poenae occurrunt, difficile est intelligere. Operose propterea ipse, praeter ac Wendelinum in Glossario Salico, Pithouæ, Lindenbergius, Spelmanus & Cangius in eruendo nummorum antiquorum vero pretio & pondere egerunt. Verum cum tot fere fuerint antiquis nummorum genera, interdum eisdem nominis, sed diversi valoris, quot populi Germaniae, ita, ut interpretum conjectura cunctis legibus veniant applicanda, valde vereor. In genere ex inspectione legum apparet, Maiores nostros computasse per Libras, Solidos, Denarios & tremisses. Libras argenti nominat L. Frison. tit. 15. & tres earum species fuisse opinatur Siccama l. c. maximam nempe sive Salicam, mediam sive Francicam, & minimam sive Friscam. Maxima libra ipsi constat uncis duodecim, sive viginti solidis, quorum unus quadraginta denarios capiebat; Media pariter uncis duodecim & viginti solidis, sed quorum unus non nisi duodecim denarios efficiebat; Minima tandem aequae solidis viginti, quorum autem unus trium denariorum fuit, ita ut libra quatuor trifonica unam libram Francicam efficere. In eo praeterea conveniunt eruditi, Solidum nummum fuisse aureum, denarium vero argenteum, & observante Wendelino, Solidus vel fuit Romanus, in auro obryzo quarta pars unciae, planissime respondens Nobili Rosati, tam pondere, quam metalli bonitate, vel Salicus, sive Francicus, minoris pretii, quam Romanus, etsi ejusdem ponderis, propter metalli vilitatem, valoris Florent Rhenensis, ex mente Siccamae Coronati Franceti. Denarii Wendelino videntur fuisse oboli illi bracteales, si-

duos tremiffes (1), quod est: bos anniculus (2), duodecim mensium, vel ovis cum agno.

II. Alter solidus tres tremiffes, id est, Tom. III.

1. Lindenbr. qui est.

ve bracteati, quorum copiam plurima gazophylacia in Germania aservant, & singulorum taxat Siccam tribus Rufferis & semi, monetæ Hollandicæ, quod pretium in duobus grossis monetæ Saxonice proxime accederet. Horum denariorum quadraginta solidum Francicum constituerent, ut habet Glossa Interlinearis Codicis Regii ad Caroli M. Capitula Legis Longobardorum §. 15. a Baluzio citata: *Per Salicam enim legem constitutum fuerat, ut solidi semper solverentur quadraginta denarii.* Sed ævo iam Pipini obtinuisse videntur, ut solidus ad duodecim denarios valorem redigeretur, & pro auro argenteus constitueretur, quod probat Synodus Remen. cap. 41. *Ut dominus Imperator secundum statutum b. m. Pipini, misericordiam faciat, ne solidi, qui in lege habentur, per XL denarios discurrant.* Unde Carolus M. L. 4. Capit. cap. 45. & in Capit. ad L. Longob. §. 15. nec non Ludovicus Imp. in Capit. ad L. Salic. §. 2. edixerunt, ut omnis solutio atque compositio per XII. denarium solidum componatur, excepto ubi contentio inter Saxones & Frisiones exorta fuerit, vel Saxo aut Friso Salicum occiderit; ibi voluerunt, ut XL denarium quantitatem solidum habeat. Ipsius autem Caroli M. Capitulari Saxonum, anni 797. §. ult. 21. deinde solidum Saxonicum cum solido Francico exæquavit, statuens: *in argento XII. denarii solidum faciant.* Hæc an illustrandis solidis Saxonis sufficiant, alii judicent. Tu autem cave putas, solidos illos, quos adhibet auctor Speculi, antiquis illis convenire, viliores enim istis fuerunt, & ferme ejus pretii, quo tremiffes, de quo mox dicemus, valuit.

(1) *Unus habet duos tremiffes.* Tremiffis, ut etymologia vocis probat, regulariter fuit pars tertia solidi, quare lfdorum Origin. Libr. 161. cap. 24. *Cujus (Solidi) tertiam partem ideo dixere tremiffem, eo quod solidum faciat ter missus.* Eius præterea mentio in Legibus Frisionum, Wilsigothorum & Alemannorum frequenter occurrit. Quodsi igitur solidus Saxonicus, secundum superius dicti, XII. denarii compositus fuit, quorum singulus valorem duorum grossorum obtinuit, æstimatio tremiffis fugere nos deinceps nequit. Exinde porro colligimus, cum hoc & subli. §. duplicis solidi mentio fiat, unius duobus, alterius tribus tremiffibus constans, eam inter hos solidos fuisse differentiam, qualis hodie inter florenum argenteum & Vallenfem intercedit. Et nescio, an antiquo huic computandi rationi tribuendum sit, quod in Saxonia in hunc usque diem floreni in comparatione Vallenfem dicantur *zwey Dritteln-Stücken*; hic enim numerandi modus idem inferi, ac si dixeris nummum duorum tremiffium, & nostræ deductioni solidorum & denariorum optime & accurate respondet. Idem solidus duorum tremiffium, qui hic nominatur, posteriori ævo adhuc in usu fuit Goslaricenfibus, cum conderent statuta, in quibus tit. *von Vred: B-acke, leg. 55.* legitur: *We stellet, das vis scillinge wert is, de vorchuld des Galgen;* ubi glossa MSa addit: *vis scillinge das sind fünf Galden.*

(2) *Quod est bos anniculus.* Tacitus de moribus German. Sed & levioribus delictis pro modo pecuniam, eorumque pecorumque numero convicti multantur. Luitur etiam homicidium serio armatorum ac pecorum numero. In magna

bos xvi. mensium.

III. Majori solido alia compositiones, minori homicidia componuntur (3).

F

C A.

nampe Majorum nostrorum paupertate vix fieri poterat, ut parata pecunia debita solverentur, unde nummos pecoribus commutare oportebat, quorum ergo pretium legibus determinandum erat. Hinc teste Siccam ad L. Frision. tit. 1. §. 1. antiquo jure Frisco difpositum fuit: *dei alle Fresena biara fird beta mey biara fia, i. e. ut omnes Frisii pecenam vel fredam suam pecoribus redimant.* Cum nostra lege propterea convenit Capitulare Saxonum de anno 797. cap. ult. *Illud notandum est, quales debent solidi esse Saxonum: id est, bovem annoticum utriusque sexus autumnali tempore, sicut in stabulum mittitur, pro uno solido: similiter & verum tempus, quando de stabulo exiit, & deinceps, quantum ætatem auxerit, tantum in pretio crescat.* Et Lex Ripuarior. tit. 36. §. 11. jubet: *Si quis Weregildumolvere debet, bovem comutum videntem & sanum pro duobus solidis tribuat, vaccam comutam videntem & sanam pro uno solido tribuat, equum videntem & sanum pro sex solidis tribuat, equam videntem & sanam pro tribus solidis tribuat, spatam cum scogilo pro septem solidis tribuat, bruniam sonam pro duodecim solidis tribuat, helinum cum directo pro sex solidis tribuat, bantlegas bonas pro sex solidis tribuat, sicutum cum lanca pro duobus solidis tribuat, acceptorem non domitium pro tribus solidis tribuat, commorsum gravium pro sex solidis tribuat, acceptorem mutatum pro duodecim solidis tribuat.*

(3) *Homicidia componuntur.* Lindenbrogius ex tribus nostris ss. unicum constituens, similibus verbis sequentia addit: *Wassalatorum, & Angeriariorum & Offalatorum solidus est, scilicet sciffila XXX. ordet XL. avenæ LX. Apud utroque duo, si de mallis sol. quadrimis bos duo solidi: duo boves, quibus arari potest. quinque sol. bos bonus tres solidi. Vacca cum vitulo, solidi duo & semi. Forte hæc interpolata lectio nis sunt, & ex cit. cap. ultim. Capitulari Saxonum maximam ad partem depromita, ubi: *De amona vero bortrinis pro solido uno scapijos XL. donant, & de sigale XX. Septentrionales autem pro solido scapijos XXX. dent, & sigale XV. M. vero pro solido borrensi sigle I. & medio donant: Septentrionales autem duos selos de melle pro I. solido donent. Item bordum mundum sicut & sigale pro I. solido donent.* Ex quibus quidem certum redditur, Saxones olim sicuti pecora, ita & frugum quantitatem pro nummis substituisse, eum in modum, ut recentioribus nostræ gentis & dicaleriorum in Saxonia pronuntiandi consuetudinibus obtinuit, fures lerarum minorum multa 100. florenorum, vel centum modiorum avenæ, un 100. Scheffel Haber puniri. Quare quomodoconque hæc adducta verba in Lindenbrogianum nostræ Legis exemplar irreperint, non inconcinna sunt, & si admittenda, concludendum exinde erit, præcis Saxonibus solido uni LX. modios avenæ fuisse æquatos, hordei XL. scilicet XXX. Sciffium namque, vel Sciffilus, quod in Capitulari adducto dicitur Scapijus, est nostrum Scheffel, modius nempe, quo & nunc in menturatio frumento utitur. Sed obscura sunt, quæ apud Lindenbrogium sequuntur: *Apud utroque duo, si de mallis sol. quæ propterea nemo facile intelliget. Verum, nisi me omnia fallant, sunt verba misere corrupta,**

CAROLI MAGNI (1)
CAPITULATIO (2)
DE PARTIBUS SAXONIÆ (3).

HÆC DE PARTIBUS SAXONIÆ CONSTITUTA SUNT.

INCIPIUNT CAPITULA.

1. **D**E honore Ecclesiarum.
2. De confugio ad Ecclesiam,
3. Si quis Ecclesiam per violentiam intraverit, aut furatus fuerit, aut incendierit.
4. De

rupta, & incuriosè descripta ex cit. Capitulari Sax. in cap. ult. *Septentrionales autem duos scelos de melle pro uno solido donent*; ut igitur lectio esse debuerit apud utroque duo sceli de melle (sunt) solidus. Siclus nempe est mensura liquidorum, sicut *Scefflus* aridorum, ut probandum est ex L. Alemannor. tit. 22. *Servi ecclesie tributa sua legitime reddant, XV. siclas de cerevisia, porcum valentem tremisse uno.* Porro apud Lindenbrogium leguntur: *quadrimums hos duo solidi, quæ verba videntur esse arcessita ex super. tit. 4. de furtis, §. 5. Qui bovem quadrimum, qui duos solidos valet, nocte furto abulerit, capite puniatur.* In fine Legis idem Lindenbrogius addit: *Explicit Lex Saxonum*; quæ est coronis, præfice legum descriptioribus quam maxime solemnibus.

(1) Imperatoris Caroli M. gentis Saxonice domitoris, Capitularia duo de rebus Saxonice, quorum alterum inscribitur *Capitulatio de partibus Saxonie*, alterum *Capitularia Saxonum*, diu abscondita, & eruditorum notitia penitus fugientia, latuerunt in Bibliotheca Vaticana, donec solertissima illustrissimi Principis Ferdinandi Fursenbergii, Paderbornensis Episcopi, ac de orbe litterario immortaliter meriti, inquisitione, dum Romæ versaretur in aula Alexandri VII. Pontificis, ex scriptis ejusdem Bibliothecæ eruta, in lucem primum producta, & viris antiquitatum amantibus communicata fuerunt. Vid. ejusd. Principis Fursenbergii hujus rei testimonium, in ejus Præfatione ad Privilegium Car. M. Osnabrugensi Ecclesie datum, in Monument. Paderb. p. 324. Quo facto, Romæ eorum editionem typis impressam paravit Bibliothecæ Vaticanæ tunc temporis Præfectus, Lucas Holstenius. Atque juxta illud Romanum Exemplar eadem Capitularia duo denno edidit, & Libro suo de Origine Juris Germanici publicavit Hermannus Conringius, p. m. 339. seqq. Ipse deinde eorum reperitor, laudatus Princeps Ferdinandus, cum ederet Monumenta Paderbornensia, his citata Capitularia pag. 329. seqq. subnexuit. Antea igitur in Collectionibus Capitularium Ansegili, Benedicti Levitzæ, Herardi, Isaaci, Heroldi, Tili, Sirmondi, Pithoei, Amerbachii, Lindenbrogii, hæc Saxonum Capitularia locum non habebant, sed nunc in recentissima eorundem Capitularium Regum Francorum editione, quam Stehano Baluzio debemus, Tom. I. p. 250. & 275. iisdem verbis, ut reliqui sunt, leguntur, nisi quod in Baluziana editione numerus capitulorum, ex eo, quod proœmium inter illa retulerit, reliquarum lectionum capita uno superet. Idem Baluzius quoque Tom. II. Capit. p.

1039. & 1047. quædam, sed perpauca octo vix notulis, ad illa annotavit. Ultimo loco Hermannus Adolphus Meinders, Jctus Bielfeldensis, Tractatu suo de statu Religionis & Reipubl. sub Car. M. qui anno hujus sæculi undecimo prodit, p. 23. seqq. hæc eadem duo Capitularia inseruit, & commentario illustravit, in quo tamen conficiendo nimium fe distuduit, egi plurima lectu non spernenda adduxerit. Etas posterioris Capitularis ex proœmio ejus certa redditur, & annum post C. N. 797. præfert; sed prius, *Capitulatio nempe de partibus Saxonum*, incerti anni est, & agnoscit Baluzius, difficile esse pronunciare de anno, quo edita sunt ejus capitula, utur ipse ea anno 788. adscribat, adductus testimonio quodam Dittmar; Mersleb. & binis Caroli M. præceptis de institutione Episcopatum per Saxoniam, ac pro Trutmanno Comite, anno 789. datis, ac pag. 246. seqq. a se exhibitis. Curatius considerantibus apparebit, utrumque Capitulare penne totum legibus ecclesiasticis, & ad religionem spectantibus confici, quibus Imperator Carolus populum viditum, & noviter ad Christum convertum, indicis gravissimis pœnis, in fide suscepta, & obsequis continere tentavit. Fursenbergius l. c. notatu digna in illis invenit, quod triplicem Saxonie divisionem, in Westphaliam, Angrariam & Ostphaliam suis nominibus exhibeat, interfuertque a Carolo evocati ex his provinciis proceres, quorum consensus hæc leges sancite sunt, atque religionis Christianæ initia, profcriptæque ex Saxonie veteres populi superstitiones inde adificantur. Sint præterea, qui putant, hæc Capitularia Saxonum fundamentum fuisse Judiciorum Westphalæ occulorum, aut certe hæc ad illa sustinenda fuisse instituta, qua in sententia fuisse deprehendo Stephanum Baluzium in not. ad Capit. p. 1039. consentem, hæc pertinere verba Trithemii, qui Libr. 6. Polygraphiæ de bellis Caroli M. cum Saxonibus loquens, scribit: *Veritas autem, ne denuo, sicut pluries fecerant, apostatarent a fide, secretos quosdam instituit exploratores, quibus judicariam consulti potestatem, qui totam Saxoniam peragrantes, de fide ac moribus gentis secreta inquirerent diligenter, & quoscunque reperirent apostatasse a fide, sapientes, adulteros, blasphemos, Ecclesie ac sacerdotum ejus & mandatorum contemptores, seu notorios criminibus Christianis Republicam perturbantes, aut populum ad paganismum revocantes, vel sollicitantes, sine dilatione imperiali & regali auctoritate, impune laqueo suspenderent, vel alias, ut possent, necarent.* Sed alii de hac re aliter sentiunt, & occultorum illorum judiciorum institutionem Carolo Imp.

4. De Jejuniis quadragesimali observando.
5. De interfecione Clericorum.
6. De magis & frivis occisis.
7. Ne corpora defunctorum crementur.
8. Qualiter puniantur Saxones, qui ad baptismum venire noluerint.
9. De his, qui homines demonibus immolant.
10. Quæ poena eos maneat, qui cum paganis adversus Christianos conspirant.
11. De eo, qui infidelis est domino Regi.
12. De eo, qui filiam domini sui rapuerit.
13. De eo, qui dominum vel dominam suam interfecerit.
14. Vita ei concedatur, qui de mortalibus criminibus lateenter commissis pœnitentiam agere voluerit.
15. De rebus & mancipiis Ecclesiarum.
16. Ut decima detur Ecclesiis de omni re, quæ ad fiscum pervenerit.
17. Ut omnes decimam partem substantiæ & laboris sui donent Ecclesiis.
18. Ne dominicis diebus placita teneantur.
19. Ut infantes baptizentur infra annum.
20. De conjugis prohibitis.
21. Qualiter puniendi sint, qui vota ad fontes, aut ad arbores, vel lucos faciunt.
22. Ut corpora defunctorum in cœmeteriis Ecclesie sepeliantur.
23. De divinis & sortilegis.
24. De latronibus & malefactoribus.
25. Ut nullatenus alterum aliquis pignori præsumat.
26. Ut nulli ad Regem pro sua reclamatio-
ne venienti viam contradicere aliquis præsumat.
27. De fidejussoribus dendis.
28. Ut munera super innocentem nullus accipiat.
29. Ut Comites pacem & concordiam ad invicem habeant.
30. De eo, qui Comitem interfecerit.
31. Qualiter bannus solvatur pro saida.
32. De juramento in Ecclesia præstando.
33. De perjuriis.
34. Ne Saxones agant conventus publicos nisi per justionem Regis.

INCIPIUNT SUPRASCRIPTA CAPITULA ET EORUM TEXTUS.

P De honore Ecclesiarum.

I. Rimum de majoribus capitulis (4)
Tom. III.

hoc placuit omnibus (5), ut Ecclesie Christi, quæ modo construantur in Saxonia, & Deo sacratæ sunt, non minore
F 2 rem

Imp. tribuendam esse dubitant, de qua controvertia consule Freherum, Thomafium, Menkenium, in dissert. de hisce judiciis, Okeltum de Palatio Regio pag. 15. Gryphian-
dum de Weichb. Saxon. cap. 59. Conringium de judiciis German. §. 40. ac eundem de origin. Jur. Germ. cap. 19.

(2) *Capitulatio.*) Nomen huic legi imposi-
tum, quo nullam aliam antiquioris ævi præter
hanc inscriptam hæctenus reperi. Reges enim
Francorum Carolingici, ipse imprimis Carolu-
sus M. nostræ legis auctor, sua sancita con-
stanter titulo *Capitularium* promulgaverunt,
id quod Volumina collectorum *Capitularium*,
& subsequens *Capitulare* Saxonum satis ostendunt.
Interim idem significatus, eadem etymo-
logia *Capitulationis* & *Capitularis* orunt.
Nomen autem *Capitularium* generale esse, &
in univrsum intelligi de omni opere scripto,
in capita diviso, probat Baluzius in Præf. ad
capit. §. 2. & scriptum capitulis distinctum
reddidit Cangius in Gloss. sub hac voce. Im-
primis autem hæc appellatio porrecta fuit ad
constitutiones & decreta, ex eadem ratione,
ut recte adnotat Sirmondus & Baluzius l. c.
§. 3. quod capitulatim concepta distinctaque
essent. Observant autem Cangio, Regum
præsertim sanctiones Capitularia appellata sunt,
non tamen omnes, sed ex, quæ in publicis
Comitiis, vel Synodis, vel Conciliis, Episco-
porum ac populi consensu edebantur. Videntur
præterea Capitularia a legibus in specie sic
dictis ex duplici ratione distincta fuisse. Pri-
mo nempe leges dicebantur de rebus seculari-
bus, causisque civilibus contestæ, Capitularia
vero, quæ de causis ecclesiasticis & ad statum
religionis spectantibus constituebantur, ut non
solum id innuit prologus Ludovici Pii ad Cap-
itul. an. 816. ubi: *Quid etiam in legibus munda-
navit, quid quoque in capitulis inferendum foret,*
adnotaverimus; sed & ipsa nostra Capi-

itulatio & subsequens *Capitulare* probant, utpo-
te de Religione & ecclesiastica disciplina, ceu
diximus, mere conscripta. Deinde Capitula
erant quasi legum appendices & additamenta,
interdum emendationes & derogationes, unde
prostant Capitula ad L. Salicam, ad L. Ripu-
ariorum, ad L. Longobardorum &c. & ipse
Imperator in Capitul. de anno 811. ait: *Capitula,*
quæ præterito anno Legi Salicæ per omnium
consensum addenda consuevit, jam non ulterius
Capitula, sed tantum lex dicantur, & pro lege
teneantur. Ut igitur conjectura sit, eaque non
levis, hæc duo Capitularia de rebus Saxonici
compilata, fuisse supplementa & additamenta
illius ipsius Legis Saxonum, quam in superiori-
bus commentario illustrare suscepimus, &
ita intelligo infr. Capitul. 32. ad eandem legem
provocata: *De perjuriis secundum legem*
Saxonum fit.

(3) *De partibus Saxonie.*) Saxoniam in par-
tes, id est, in distinctas provincias, a situ de-
nominatas Angrariam, & Osthaliam, & West-
phaliam, fuisse divisam, jam supr. ad L. Sax-
on. tit. 8. §. 1. annotavimus. Hujus igitur
divisionis intuitu *Capitulatio* dicitur de *parti-
bus Saxonie*, quod in subsequ. Capitulari red-
ditur: *Congregatis de diversis pagis, tam de*
Westphalibus & Angrariis, quam & de
Osthalibus.

(4) *De majoribus capitulis.*) Capitula pri-
scis dicuntur loca, in quibus conveniunt mo-
nachi & Canonici, teste Papa inde sic dicta,
quod Capitula, id est, regulæ ibi legantur.
Et ita antiquitus obtinuit, ut & conventus in-
feriorum clericorum sub hoc nomine venient,
sicuti ex nostra *Capitulatione* perspicuum ha-
beri poterit, ubi in proemio *Capitula majora*,
in capit. subf. 14. *minora Capitula* nominantur.
Sed nostris temporibus Capitulum proprie lo-
quendo dicitur respectu Ecclesie Cathedralis,
sive Episcopalis, quod hoc loco nuncupatur
64

rem habeant honorem, sed majorem & excellentiorem, quam sana (6) habuissent idolorum.

De confugio ad Ecclesiam.

II. Si quis confugium secerit in Ecclesiam, nullus eum de Ecclesia per violentiam expellere presumat, sed pacem habeat (7), usque dum ad placitum presentetur; & propter honorem Dei, sanctorumque Ecclesie ipsius reverentiam, contempnatur ei vita & omnia membra. Emendet autem causam, in quantum poterit, & ei fuerit iudicatum, & sic ducatur ad presentiam domini Regis, & ipse eum mittat (8), ubi clementia ipsius placuerit.

Si quis Ecclesiam per violentiam intraverit, aut furatus fuerit, aut incendit.

III. Si quis Ecclesiam per violentiam intraverit, & in ea per vim vel furtum aliquid abstulerit, vel ipsam Ecclesiam igne cremaverit, morte moriatur (9).

De Jejunio quadragesimali observando.

IV. Si quis sanctum quadragesimale jejunium pro despectu christianitatis contempserit, & carnem comederit, morte moriatur (10). Sed tamen consideretur a sacerdote, ne forte causa necessitatis hoc cuilibet proveniat, ut carnem comedat.

De

Capitulam majus, in quo sedes & cathedra est Episcopi, vel Archiepiscopi, sicuti intuitu inferioris Ecclesie, conventus hodie haberi intelliguntur. Conf. Cangium sub hac voce. Capitulum igitur episcopi majorum, five quod idem erit, Episcoporum, si fides habenda Adamo Bremensi. Libr. 1. histor. Eccl. Carolus Imper. populo Saxonico ad fidem Christianam converso, octo instituit, inque tot dioceses Saxoniam Christianam divisit. Sic dictum Præceptum, quod Carolo M. vulgo tribuitur, de Institutione Episcopatum per Saxoniam, ad Ecclesiam Bremensem spectans, idem Adamus Brem. l. c. & ex eo Baluzius Tom. 1. Capit. p. 245. exhibent. Aliud de Episcopatus Verdenensis institutione publicavit, & Adami Bremensis Historie subiecit Joachimus Joannes Maderus, quod tamen corruptum & interpolatum in quibusdam locis, declinat Baluzius l. c.

(5) *Placuit omnibus.* Hæc ad formam ferendorum Capitularium spectant, quam nobis depingit sep. cit. Baluzius in Præf. ad Capit. 6. 7. seq. Condebantur nempe leges istæ auctoritate equidem Regum & Imperatorum, verum in publicis semper regni comitiis, conventibus & placitis, adstante frequenti Episcoporum, Abbatum, Nobilium & magistratum corona, quos in consilium adhibebant Reges, iisque Capitula, quæ promulgari debebant, examinanda prius exhibebant. Approbata ab his legebantur coram populo, qui de consensu declarando interpellabatur, & postquam omnes consenserant, novis illis capitulis subscribebant. Testatur id subscriptio Capitular. 2. anno 803. apud Baluz. Tom. 1. p. 391. & Capitular. 3. ejusd. anni Capit. 19. ut populus interrogetur de capitulis, quæ in lege noviter addita sunt, & postquam omnes consenserint, subscriptiones & manifestationes suas in ipsi capitulis faciant. Et in Caroli M. Constitutione ab Inpp. Frider. I. & II. confirmata legitur: *Fronte cunctis placuit prudentioribus Regni nostri, Legem Saxonum . . . distincti, distinctam subauctoritate Regia & Imperatoria stabilitur, non ex nova adinventione, sed communi consilio a me renovatam & auctam in melius, sicut patres & prædecessores mei fecisse perhibentur.* Idem quoque Carolus M. alio loco, Capitular. Libr. 6. cap. 371. ait: *Et quando, vestra comite, DEO auxiliante, ad generale placitum venerimus, consulti omniun fidelium nostrorum scriptis firmæ, nostris nostrorumque atque futuris temporibus infragabiliter manenda, firmissime Domino administrantis cupimus. Modo ea, quæ generalia*

sunt, & omnibus conveniunt ordinibus, statuere, ac cunctis sanctæ Ecclesie, nostrisque fidelibus ob DEI omnipotentis amorem & recordationem tradere parati sumus, & ad proximum Synodalem nostrum conventum ac generale placitum, ubi plures Episcopi & Comes convenierint, ista, sicut postulat, firmabimus. Plura in eam rem loca adduxit Baluz. l. c. ut recte inde coniecisset Marcus Antonius Dominicus, omnium ordinum consensum desideratum fuisse, si capitula legis vim habere deberent.

(6) *Fana.* Baluzius legit *vana*, & in notis dicit esse lectionem Editionis Romanz. Germanicæ habent *fana*. Cæterum ex his infirmum redditur Taciti testimonium, Libro de morib. Germ. scribentis: *Germani nec cobilete parietibus Deos, neque in ullam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine caelestium arlitrantur.*

(7) *Sed pacem habeat.* Collato in Ecclesias & templa asyloium jure, prærens Capitulum emendatio erit Legis Saxonum tit. 3. §. 5. ubi: *capitis damnatus, nunquam habeat pacem, si in ecclesiam confugerit, reddatur.* Jure tamen recentiori Saxonum, locus facer non tuetur infelicium, si in illo delictum fuerit. Spec. Sax. L. 2. art. 10. *Wer den Frieden bricht in gebundenen Tagen, den beschirmen die gebundene Tage nicht: Also thut auch die Kirche nicht, noch der Kirchhoff an der That, die ein Mann darinne thut.*

(8) *Eum mittat.* Id est, in exilium, ut habet Capitulare Ludovici Imp. ad L. Saticam cap. 13. *Faciat illum Comes ad nostram presentiam venire, ut eum ad tempus, quod nobis placuerit, in exilium mittamus.*

(9) *Morte moriatur.* Templorum effracto- res, sacrilegos & incendiarios ultimo supplicio esse alicandos, jamjam in L. Saxon. tit. 2. §. 8. dispositum est: *Qui in Ecclesia . . . aliquid susceperit, vel eam effregerit, . . . capite puniatur.* Et tit. 5. §. 2. *Qui domum alterius, vel noxii, vel interditi, Juro tamen confesso, volens incendit, capite puniatur.* Conf. Spec. Sax. L. 2. art. 13.

(10) *Morte moriatur.* Baluzius in hunc locum: *Durum sane, inquit, istud, capitalem in eum sententiam dici, qui in quadragesima carnem comederit, si per contentum secerit Christianæ fidei.* Sed ita in populo contumaci serventis erat, ne semper relaberetur in paganismum. Hæc Ditmari Merseburgensis hæc erat consuetudo inter Polonos, ut, qui carnem post septuagesimam manducasset, dentium consensione puniretur. Ita enim ipse scribit in initio Libri octavi: *Qui-*

cu-

De interfectione Clericorum.

V. Si quis Episcopum aut Presbyterum, sive Diaconum interfecerit, similiter capite punietur (1).

De magis & strigis occisis,

VI. Si quis a diabolo deceptus, crediderit secundum morem Paganorum, virum aliquem aut feminam strigam esse (2), & Tom. III.

homines comedere, & propter hoc ipsam incenderit (3), vel carnem ejus ad comedendum dederit (4), vel ipsam comederit, capitis sententia punietur.

Ne corpora defunctorum hominum cremantur;

VII. Si quis corpus defuncti hominis secundum ritum paganorum flamma consumi fecerit (5), & ossa ejus ad cinerem redegerit, capite punietur.

F 3

Qua-

cunque post septuagesimam carnem manducasse inventur, abscissis dentibus graviter punietur. Lex namque divina in his regionibus noviter exorta, potestate tali melius, quam jejunio ab Episcopis instituto corroboratur.

(1) Capite punietur.) Ex more universæ Germaniæ, apud Saxones etiam, homicidium pecuniaria multa olim fuisse luendum, integer tit. 2. Legis Saxon. factis superque probat. Sed sicuti dicta lex, religionis reverentia ducta, eum, qui aliquem ad servitium divinum proficiscentem interfecerit, cit. tit. 2. §. 10. capite puniri iussit, ita eadem religionis causa fuisse, ut capitali sententia tenerentur Ecclesiæ ministri, quibus procul dubio populus, armis, metu & vi ad fidem Christianam conversus, infensissimus eo tempore erat.

(2) Virum aliquem aut feminam strigam esse.) Striga minus latine pro strigis sæpius in antiquis legibus ponitur. Vid. Leg. Longob. Lib. 1. tit. 11. l. 9. ibique edict. Rotharis tit. 16. l. 2. Est autem strix proprie loquendo avis nocturna inauspicata, sed que sit avium, constare non arbitror, inquit Plinius Hist. Nat. L. 11. cap. 39. Ovidius vero L. 6. Faistor. v. 135.

Sunt avide volucres, non que Phinea mensis Gutturæ fraudabant, sed genus inde trahunt. Grande caput, stantes oculi, rostra apta rapinæ, Canities pennis, unguibus hamis inæst. Noctæ volant, puerisque petunt nutriti egentes, Et visitant canis corpora rapta suis, Carpere dicuntur lactentia viscera visceris, Et plenum pto sanguine guttur habent. Est illis strigibus nomen. Sed nominis hujus Causa, quod horrendum stridere nocte solent.

In ejusmodi itaque inauspicias aves se transformare vetulas maleficas, & hominum sanguinem sugere, nervosque clau. comedere credit antiquitas credula, ut probat locus apud Festum: Strigæ aves nocturnas Græci spiryas appellant: a quo maleficus mulieribus nomen inditum est, quas volaticas etiam vocant. Et ille Petronii cap. 134. Quæ strigæ comederunt nervos tuos. Atque hæc fabula ita increbuit, ut etiam ad Veteres Germanos perveniret, & fide digna ab iis reputata fuerit. Nam & ii strigæ pro maleficus mulierculis, & persuasum habuerunt, eas hominibus intestina exedere. Ita namque L. Salica tit. 67. §. 2. Si quis mulierem ingenuam strigam clamaverit aut meretricem, & convincere non poterit, VIIMD. Denar. culpabiliter judicetur. Et §. 3. Si strigam hominem comederit, & convicta fuerit. Verum cum flebile effectus sæpiissime produceret hæc ethnica superstitio, & morti ut plurimum traderent innocentes ii, in quos hujus magicæ transformationis suspicio cadebat, indigna visa fuit Christianis hominibus posteriori ævo, & legibus non solum reſutata sæpius deinde, sed & omnis persecutio hoc nomine severissime interdicta L. Longobardor. L. 1. tit. 11. l. 9.

Nullus præsumat aliam alienam aut ancillam, quæ strigam, que dicitur Masca, occidere: quod Christianis mentibus nullatenus est credendum,

nec possibile est, ut hominem mulier virum intrinsecus possit comedere. Quo & pertinet Canon ille Concilii Anquirentis: Quisquis credit, posse aliquem transformari in aliam speciem, nisi ab ipsa Creatore, qui omnia fecit, procul dubio infidelis est, & Pagano deterior.

(3) Incenderit.) Antiquissimum igitur apud Germanos, præcipuis Saxones, veneficio & magicæ præstitutum supplicii genus, fuit vivi comburiturum, quod retinuerunt recentiores nostræ gentis leges. Specul. Sax. L. 2. art. 13. Welcher Christenmann oder Weib ungläubig ist, oder mit Zauberey umgibt, oder mit Vergiftung, und der überwunder wird, die soll man auf einer Horden brennen. Constit. Cim. Carol. V. art. 109. So iemand den Leuten durch Zauberey Schaden oder Nachtheil zusetzt, soll man ihn straffen vom Leben zum Tod, und man soll solche Straffe mit dem Feuer thun. Conf. Constit. Elect. Saxon. 2. Part. 4.

(4) Ad comedendum dederit.) An hæc anthropophagia, quam præfens Capitulum notat, Saxonibus ipsis aliquando in deliciis fuerit, quæ est sententia Clarissimi Meinders ad h. l. an potius ita intelligenda sit, ut cadavera interentatum strigam in vim aggravati supplicii & terrorem aliarum, post mortem canibus aliisque bestiis proicerentur olim, me non fatiis intelligere, lubens fateor. Hoc certum est, scriptorum testimonia non reperiri, quibus constare possit, antiquis Germanis carnem humanam unquam esui fuisse. Mallet propterea in posteriore sententiam abire, & suspicari, hæc poenam in striges & maleficas fuisse statutam quondam ab ethnicis hominibus, ut, quæ credebantur striges vivæ in bestias transformate homines comedere, jure quasi talionis, nunc mortuæ bestiis devorandæ obicerentur.

(5) Flamma consumi fecerit.) Morem cadavera demortuorum cremandi, Germanis gentilibus cum aliis orbis terrarum populis communem fuisse, in vulgus notum est. Tacitus de morib. Germ. Funerum nulla ambitio, id solum observatur, ut corpora clavorum virorum certis lignis cremantur. Struem regi nec vestibus, nec odoribus cumulant; sua cuique arma, quorundam igni & equis adjicitur. Sepulchrum cæspes erigit. Monumentorum arduum & operosum honorem, ut gravem defunctis aspernantur. Cum autem rogi deflagaret, cineres & ossa collecta, inque urnam recondita, in tumulis reponantur, unde in hunc usque diem variis in Germaniæ locis non raro quamplurime cineribus ossibusque repletæ effunduntur resusundi urnæ, quas Majorum rei funebri non debere, hæc nemo in dubium vocavit. Christianis autem iam diu placuit, rejecta concremandi consuetudine, corpora defunctorum terra condere. Paganis igitur reputabatur ritus crematio cadaverum; quare ut ab eo abstinerent, & Christianorum more vivere inciperent Saxones ad fidem conversi, Capitulo præfenti statutum habetur.

Qualiter puniantur Saxones qui ad baptismum venire noluerint.

VIII. Si quis deinceps in gente Saxonum (1) inter eos latens non baptizatus se abscondere voluerit, & ad baptismum venire contempserit, paganusque permanere voluerit, morte moriatur (2).

De his qui homines demonibus immolant.

IX. Si quis hominem diabolo sacrificaverit (3), & in hostiam more paganorum demonibus obtulerit, morte moriatur.

Que pena eos maneat qui cum paganis adversus Christianos conspirant.

X. Si quis cum paganis consilium adver-

sus Christianos inierit, vel cum illis in ad-
versitate Christianorum perdurare voluerit,
morte moriatur. Et quicumque hoc idem
fraude contra Regem vel gentem Christiano-
rum confecerit, morte moriatur,

De eo qui infidelis est domino Regi.

XI. Si quis domino Regi infidelis (4) ap-
paruerit, capitali sententia punietur.

De eo qui filiam domini sui rapuerit.

XII. Si quis filiam domini sui rapuerit (5),
morte moriatur.

*De eo qui dominum vel dominam suam
interfecerit.*

XIII. Si quis dominum suum, vel domi-
nam

(1) In gente Saxonum. Baluzius ad hunc locum sequentia ex Alcuini epist. 104. adducit: *Idcirco misera Saxonum gens totiens baptismi perdidit Sacramentum, quia nunquam habuit in corde fidei sacramentum.* Vide Chronicon Moysi-facense ad annum 797.

(2) Morte moriatur. Idem Baluzius ad hunc locum ait: quamvis religionis non sit, cogere religionem, ut pluribus dictum est in Notis ad Agobardum p. 38. Sed recurrit hæc observatio paulo ante sumpta ex Dittmaro. Iaque Andreas primus, Hungariz Rex, a perturbationibus hostium securus effectus, tanquam Carolum M. imitari vellet, anno M. XLVII. præcepit universæ genti suæ, sub pena capitalis sententiæ, ut deposito paganismi prius eis concessio, ad veram Christi fidem reverterentur; ut ait Joannes de Thwroz cap. 42. Chronica Hungarorum, quod etiam proditum est ab Antonio Boninio, decad. 2. L. 2. Rer. Hungaric.

(3) Hominem diabolo sacrificaverit. Saxones, ut & reliquos Germanos, antequam a gentili superstitione discederent, quamplurimos coluisse Deos, docebunt Ph. Cluverius, Elias Schedius & Paul. Hachenbergius, qui de antiqua Germanorum Religione Diisque erudite scripserunt: Saxones imprimis ea tenuit opinio, ut crederent esse Deos bonos, esse & Deos malignos, statuentes simul, quemadmodum illi, ut auctores boni, essent devenerandi, ita hos, ne mala infligerent, esse adorandos. Notat nempe Georgius Fabricius L. 1. Orig. Saxon. ante tempora Caroli M. Saxones præter Finnum Deum & Deam Sibam, veneratos esse malum aliquem Deum, quem atrum nominarunt, & propitiandum putarunt, ne noceret. Pari modo, ut de Slavis scribit Hel-moldus L. 1. Chron. Slav. cap. 52. In convivii & computationibus suis patrem circumferunt, in quam conferunt, non dicam consecrationis, sed execrationis verba, sub nomine Deorum, boni scilicet atque mali: omnem prosperam fortunam a bono Deo, adversam a malo divigi profertentes. Ideo etiam malum Deum sua lingua Diabolus, sive Zeeerneboch, id est, nigrum Deum appellant. Quæ verba sua fecit Cranzius, & de Vandalis protulit Lib. 3. cap. 37. Fabricius præterea l. c. memorat, eundem Deum malignum, quem Vandalis & Slavi dixerunt Zeeerneboch, a Saxonibus fuisse appellatum Tybilenum, & inde nostrum Teufel, præcis Troel, diaboli nomen derivandum esse opinatur. Diis autem suis victimas & hostias sacrificare, solenne erat quondam præcis Germanis, quas sanguine paratas, Diis magis complacere cre-

debant. Testatur ea de re Tacitus de morib. Germ. cap. 9. *Deorum maxime Mercurium colunt, cui certis diebus, humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem & Martem concessis animalibus placant.* Idem alio loco ait: *Sævi stato tempore in sylvam cocunt, cæque publice homine, celebrant barbari ritus horrida primordia.* Quin de Francis refert Procopius L. 2. de bello Gothico, eos, licet ad Christianam religionem traductos, humanis tamen ad suum ævum hostias nros fuisse. Pariter de Normanis & Danis prodit Dittmarus Merseb. L. 1. eos quotannis mense Januario Diis suis immolasse XCIX. homines, totidemque equos cum canibus & gallis, & ab ea barbarie Henricum Auncapem eos demum abduxisse. Facile igitur fides habenda, Saxones quoque olim Dæmonibus sive diis suis atris & malignis, truculento ejusmodi sacrificio humano litasse, cum teste Cranzio in Vandalicis L. 3. cap. 22. vulgata inter omnes opinio fuerit, delectari eos sanguine, & facilius ex imis sedibus victi, atque ad edenda oracula invitari, si pro vicimis homines immolarentur.

(4) Domino Regi infidelis. Pari modo ut dispositum est in L. Saxonum tit. 3. de conjuratione & læsa dominatione, §. 1. *Qui in regnum vel Regem Francorum, vel filios ejus de morte consiliatus fuerit, capite puniatur.* Cæterum de reiterata sæpius Saxonum in Regem Carolum perfidia & rebellionem testatur Eginhardus in vita ejusdem Imperatoris, scribens: *Susceptum est igitur contra Saxones bellum, quod magna utrinque animositate, tamen majore Saxonum, quam Francorum animo, per continuos triginta tres annos gerebatur. Difficile dictum est, quoties superati, at supplices Regi se dediderint, imperata facturos polliciti sunt, obides, qui imperabantur, atque dilatione adæverint, legatos, qui mittebantur, susceperint. Sed sicuti ad hæc facienda aliquoties proni, sic ad eadem pervenienda, semper fuerit præcipites. Ut non facile æstimare possis, ad utrum horum facilliores verius dici possint: quippe cum post incostantem ab eis bellam, vix annui unus exactus sit, quo non ab eis hujusmodi facta sit permutatio.*

(5) Filiam domini sui rapuerit. Pœna raptus, antiqua Lege Saxonum, pecuniaria fuit, ut videre est in ejusd. L. tit. 6. §. 2. 3. & tit. 10. Hanc igitur in eo, qui domini filiam rapuerit, exasperandam & capitale efficiendam duxit Capitulatio Caroli, argumento forte ducta L. Saxon. tit. 3. §. 3. ubi: *Qui filium domini sui occiderit, vel filiam, aut uxorem, aut matrem stupraverit, juxta voluntatem domini occidatur.*

nam suam interfecerit (1), simili modo punietur,

Vira ei concedatur qui de mortalibus criminibus latenter commissis penitentiam agere voluerit.

XIV. Si quis vero pro his mortalibus criminibus latenter commissis, aliquis sponte ad sacerdotem confugerit, et confessione data agere penitentiam voluerit, testimonium sacerdotis de morte excuset.

De rebus & mancipiis ecclesiarum.

XV. De minoribus capitulis confenserunt omnes; ad unamquamque ecclesiam, curtem (2), et duos manfos (3) terræ, Pagenfes ad ecclesiam recurrentes condonent: Et inter centum viginti homines, nobiles et ingenuos, similiter et litos, servum et ancillam eidem ecclesie tribuant.

Ut decima detur ecclesiis de omni re que ad fiscum pervenerit.

XVI. Et hoc Christo propitio placuit, ut undecunque census aliquid ad fiscum pervenerit, sive in Frido, sive in quicunque banno, & in omni redibitione (4) ad Regem pertinens, decima pars ecclesiis & fa-

cerdotibus reddatur.

Ut omnes decimam partem substantiæ & laboris sui donent ecclesiis.

XVII. Similiter secundum Dei mandatum præcipimus, ut omnes decimam partem (5) substantiæ & laboris sui, ecclesiis & sacerdotibus donent, tam nobiles, quam ingenui, similiter & liti: juxta quod Deus unicuique dederit Christiano, partem Deo dant.

Ne in dominicis & festivis diebus placita publica teneantur.

XVIII. Ut in dominicis diebus conventus & placita publica non faciant (6), nisi forte pro magna necessitate, aut hostilitate cogente; sed omnes ad ecclesiam recurrant ad audiendum verbum Dei; & orationibus, vel justis operibus vacent. Similiter & in festivitibus præclaris Deo & ecclesie conventui deserviant & secularia placita dimittant.

Ut infantes baptizentur infra annum.

XIX. Similiter placuit his decretis inferre, quod omnes infantes infra annuati baptizentur (7). Et hoc statuimus, ut si quis in-

(1) *Dominum suum, vel dominam suam interfecerit.* Eandem capitis penam jamjam introduxerat L. Saxon. tit. 3. §. 2. *Si quis dominum suum occiderit, capite puniatur.*

(2) *Curtem.* D. laxiori curtis significatu, plurima dabunt Glossatores. Hoc loco designat atrium rusticum & impluvium. *Stabulis ædificisque cinctum: nobis eine Hoffstatte, Hofstrotz, ein Bauer-Hoff.* Sic passim usurpant L. Alemannor. tit. 81. §. 2. *Si domum infra curtem incenderit.* Tit. 82. §. 6. *Si canem, qui curtem deservit, aliquis occiderit.* L. Salic. tit. 6. §. 3. *Si quis canem custodem domus sive curtis occiderit.* Gallis hodiernum inde superest *la Cour*, Italis *la Corte*.

(3) *Duos manfos.* Manfos præcis fuit certa agri portio, quanti 12. jugeribus terræ constituisse dicit Papias, & qui ejus fuerint limites in Saxoniam, nos docet Charta Frederici, Episcopi Hamaburgensis, a Cangio sub h. voce citata, ibi: *Manfi vero mentione, ne discordia impofterum in populo haberetur, que manfo in longitudine septingentas & viginti, in latitudine vero viginta habet regales virgas.* Plura vide apud Glossatores.

(4) *In omni redibitione.* Ita legit Furstenbergius, pariter ac Baluzius, sed redibitione in exemplari Corningiano extat. Correxerit lectionem Clariss. Meinders, substituendo *redibitionem* loco *redibitionis*, & recte; nam *redibitio* illius sæculi legibus significavit multam, vel etiam tributum, ut est in L. Burgundion. tit. 49. §. 4. *Quodsi convictus fuerit, triplici redibitione teneatur obnoxius.* Et in L. Longobard. Lib. 3. tit. 12. §. 1. *Audivimus, quod juniores Comitum, vel aliqui Ministri Republicæ redibitiones vel collectiones a populo exigere solent.* Igitur & hoc loco redibitio frido & banno jungitur, quoniam & hæc multuarie erogationis species sunt, de quibus vide, quæ supr. ad L. Saxonie. tit. 2. §. 10. & tit. 4. §. 8. appofuimus.

(5) *Decimam partem.* Acriter contendit

Gryphander de Weichbild. Saxon. cap. 30. originem decimarum in Saxoniam, institutioni Ortonis M. ejusque successorum unice deberi existimans a Sacerdotibus & Præsulibus, quæstus & commodi causa earum auctorem confectum fuisse Carolum M. quem dixerunt universalis sanctione jus decimas a laicis in Clericos transfuisse. Forte aliter sensisset Gryphander, si ipsi præfentes Capitularium tabulas inspiceret licuisset, utpote quæ omnino hujus census ecclesiastici instauratorem Carolum Imperatorem prodant, & confirmant præterea testimonium Poetæ Saxonis Anonymi ad annum 803. qui de conditionibus pacis inter Saxonos & Francos inter, ita canit:

*At vero censum Francorum Regibus ullum
Solvare nec penitus dolerent atque tributum,
Cantorum pariter statuti sententia concors.
Sed tantum decimas, divina lege statutas
Offerrent, ac Præsulibus parere studeant.*

(6) *Placita publica non faciant.* Placitum præcis dictum fuisse vel diem deducendæ liti præfixum, vel etiam iudicium & conventum publicum, juris dicendi causa institutum, supra ad L. Saxonum tit. 2. §. 7. n. 1. demonstravimus, ibique, quæ ad etymon vocis pertinent, fassè sumus interpretari. Hoc loco eodem sensu usus vocis venit, & parilis dispositio Caroli M. extat in ejus Capitulari I. anni 813. cap. 15. *Ne dominicis diebus mercatum fiat, neque placitum, & ut his diebus nemo ad pœnam vel ad mortem judicetur, & de operibus convenendis admonetur.*

(7) *Infra annum baptizentur.* Brevius quippe temporis spatium definitur eo ævo haud poterat, quo ex veteri Canonum disciplina, sacrum baptismale lavacrum, non in nostrum morem qualibet anni die, sed statutis demum temporibus ordinandum erat, quæ, qualia fuerint actui huic sacra, discimus ex Libr. 3. Capitul. Carol. M. & Ludov. Pii cap. 171. *Ut baptismum non fiet, nisi statutis temporibus, id est, Paschæ & Pentecosten, nisi infirmitas inte-*

infantum intra circulum anni ad baptismum offerre contempserit sine consilio vel licentia sacerdotis, si de nobili genere fuerit, cxx. solidos sileo componat, si ingenuus LX. si litus xxx.

De conjugijs prohibitis.

XX. Si quis prohibitum vel illicitum conjugium (1) sibi fortitus fuerit, si nobilis solidos LX. si ingenuus xxx. si litus xv.

Qualiter puniendi sint qui vota ad fontes aut ad arbores vel lucos faciunt.

XXI. Si quis ad fontes, aut arbores, vel lucos votum fecerit (2), aut aliquid more gentiliū obtulerit (3), & ad honorem

demonum comederit, si nobilis fuerit, solidos LX. si ingenuus xxx. si litus xv. Si vero non habuerit, unde præsentialiter persolvant, ad Ecclesie servitium donentur (4), usque dum ipsi solidi solvantur.

Ut corpora defunctorum in cæmeterijs Ecclesie sepellantur.

XXII. Jubemus, ut corpora Christianorum Saxonum ad cæmeteria ecclesie deferantur, & non ad tumulos paganorum (5).

De divinis & sortilegis.

XXIII. Divinos & sortilegos (6) ecclesiis & Sacerdotibus dare constitimus.

D:

cesserit. Et in Capit. Car. M. de an. 804. Presbyteris dato, cap. 10. *Ut nullus baptizare presumat, nisi in Pascha & Pentecosten, excepto infirmo.*

(1) *Prohibitum vel illicitum conjugium.* Quale reputabatur olim, apud Saxones, quod inter personas diversæ conditionis inebatur, ut supra ad L. Saxon. tit. 18. s. 1. ex Adami Bremensis testimonio luculenter demonstravimus. Deinde procul dubio, prohibitis conjugijs accesserit matrimonium incestuosum, cuius, qui fuerint ætate Caroli M. gradus prohibiti, monstrat Capitular. Libr. 5. cap. 166. *Contradictimus quoque, ut in quarta vel quinta, sextaque generatione nullus amplius conjugio copuletur.* Capit. seqn. 167. *Nullus igitur nec fratrem, nec commatrem ducat uxorem, nec illam, cuius filium vel filiam ad confirmationem tenuerit.* Et cap. 168. *Si quis vitium uxorem duxerit, & postea cum filijs suis fornicatus fuerit, seu duabus sororibus nupsierit, seu cum patre & filio.* Quæ iisdem fere verbis leguntur in Concilio Moguntinæ d. a. 813. cap. 54. 55. & 56. In quo Decreto inferunt Gratianus C. 32. q. 2. c. 21. C. 30. q. 1. & C. 32. q. 7. c. 30. Erant autem incestuosa matrimonia eo ævo multatim erogatione relinquitur solita, ut non solum ex præf. Capitulo discimus, sed & ex capit. 419. Libr. 6. Capit. ubi: *Præcipimus, ut juxta Decreta canonum adulteria & incestuosa matrimonia, quæ non sunt legitima, prohibeantur, & Episcoporum iudicio emendentur.*

(2) *Ad fontes, aut arbores, vel lucos votum fecerit.* Magnam & diuturnam per multas Germanicæ gentes, fontium, arborum & nemorum quondam fuisse venerationem, quod Diis essent sacrata, vel domicilia Deorum crederentur, testantur omnes rerum Germanicarum Scriptores. Ita Tacitus de morib. German. *Lucos & nemora consecrant, Deorumque nominibus appellant secretum illud, quod sola reverentia vident.* De Saxonibus in specie Adamus Bremensis ait: *Frondis arboribus frondibusque venerationem exhibebant.* De Slavis testis est Helmoldus Lib. 1. Histor. Slavic. cap. 1. ubi: *Usque hodie profecto inter illos, cum cetera omnia communi sunt cum nostris, solus prohibetur accessus lucorum ac fontium, quos autumant polli Christianorum accessu.* Quare cum & inter Longobardos maxime vigeret arborum lucorumque cultus, lata est lex Luitprandi Regis: *Qui ad arborem, quam rustici sacroam vocant, adoraverit, vel incantationes fecerit, componat medietatem pretii sui in sacro palatio.*

(3) *More gentiliū obtulerit.* Sacra pleurumque sua conviviis in honorem Deorum infusitatis sinebant olim veteres Germani, ad

quæ instruenda affluentes undique ditiores viri pariter ac femina donaria offerrebant, uti ex nostris quoque moribus erudite observavit Philipp. Thomassinus, Italus, in tractatu de Donariis & tabellis votivis, quem pluribus hæc de re tractantem, si libet, adi.

(4) *Ad Ecclesie servitium donentur.* Ut est in L. Bajuvar. Tit. 1. cap. 11. *Et si non habet tantam pecuniam, se ipsum & uxorem & filios tradat ad ipsam Ecclesiam in servitium, usque dum se redimere possit.* Et Tit. 2. cap. 5. & 6. *Cetera vero quæcumque commiserit peccata, quousque habet substantiam, componat secundum legem, si vero non habet, ipse se in servitio deprimat, & per singulos menses vel annos, quantum lucrare quiverit, persolvat, cui deliquit, donec universum debitum restituat.* Indeque derivandam esse reor dispositionem recentioris juris Saxonici, quæ cautum, ut debitor non solvendo exilens, ad manus creditoris tradatur, an *Hand und Halfter gegeben werde*, qui ejus servitii tam diu utatur, donec operis suis, vel alia ratione integrum debitum dissolvat. Spec. Saxon. L. 3. art. 39. *Wer Schuld fordert vor Gerichte auf einen Mann, der nicht gelden mag, noch Burgen setzen, der Richter soll ihm den Mann antworten für das Geld, den soll er halten gleich seinem Gesinde mit Speise und mit Arbeit. Will er ihn dann spannen mit einer Halden, das mag er thun, anders aber soll er ihn nicht peinigen.*

(5) *Ad tumulos paganorum.* Christianis demum hominibus debetur mos habendi in urbe, aut prope urbem certa loca sepulture humanorum corporum destinata, ut plinitum circa templa & monasteria ducta, unde nobis nomen cæmeterii, em *Kirchhof*. Ethnicis, & inter eos præci Germani, locum religiosum mortuorum inferendo pro lubitu constituebant, & colles imprimis eligebant, ut probant Leges Westgothicæ apud Loecentium, ubi: *Situs est in colle, qui ethnicus erat.* Hinc proprie loquendo, sepulcra eorum dicebantur tumuli, quod in locis tumulosi essent sita, vel ea ex ratione sic nuncupata, quam asserit Tacitus de morib. German. *Sepulcrum cæspes erigit. Monumentorum arduum & operosum honorem, ut gravem defunctis, apernantur.*

(6) *Divinos & sortilegos.* Vetusissimus & religiosissimus sortium & divinationum usus apud veteres Germanos omni tempore fuit, quarum rationem jam suo ævo annotavit Tacitus de morib. German. cap. 10. scribens: *Sortium consuetudo simplex. Virgam frugiferæ arbori decissam, in furculos amputant, eosque notis quibusdam discretos, super candidam vestem temere ac sortuito spargunt. Max si publice consulta*

De latronibus & malefactoribus.

XXIV. De latronibus & malefactoribus, qui de uno comitatu ad alium confugium fecerint, si quis eos receperit in sua potestate, & vii. noctibus (1) secum detinuerit, nisi ad præsentandum, nostrum bannum solvat (2). Similiter si Comes eum absconderit, & ad iustitiam faciendam præsentare noluerit, & ad hoc excusare non potest, honorem suum perdat.

Ut nullatenus alterum aliquis pignorare præsumat.

XXV. De pignore, ut nullatenus alterum aliquis pignorare (3) præsumat; & qui hoc fecerit, bannum perfolvat.

Ut nulli ad Regem pro sua reclamatione venienti viam contradicere aliquis præsumat.

XXVI. Ut nulli hominum contradicere viam ad nos veniendo (4) pro iustitia reclamandi aliquis præsumat; & si aliquis hoc facere conaverit, nostrum bannum perfolvat.

De fidejussoribus dandis.

XXVII. Si quis homo fidejussorem invenire non potuerit, res illius in forbanno mittantur (5), usque dum fidejussorem præfentet. Si vero super bannum in domum suam intrare præsumperit, aut solidos decem, aut unum bovem (6) pro emendatione ipsius banni componat; & insuper, unde debitor existit, perfolvat. Si vero fi-

fulatur, sacerdos civitatis, sin privatim, ipse pater familiaris, proctus Deos, calumque suspiciens, ter singulos tollit, sublato secundum impressam ante notam interpretatur. Si prohibuerint, nulla de eadem re in eundem diem consultatio: sin permissum, auspicioz ad hoc fides exigitur. Invecto quoque janjam Christianismo retenta fuit sortium supersticio, hoc saltem cum discrimine, ut crux aliique ritus Christiani dein fuerint adhibiti. Cujus moris luculentissimum testimonium exhibet L. Prision. tit. 14. §. 1. late fortilegium ejus temporis describens.

(1) VII. noctibus.) Observa antiquam tempora dimeiendi formam per noctes, non, uti nobis moris est, per dies, quam cum universis Germanis communem habuere Saxones, nam de illis Tacitus ait: *Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant. Sic constituunt, sic condunt. Nox ducere diem videtur.* Inde idem computandi modus solemnibus ubique fuit Auctori Speculi Sax. quem vid. L. 1. art. 67. *Wen man beklagt uber Ungerichte, dem soll man tagdingen dreymal immer uber 14. Nachte; & passim alibi.*

(2) Bannum solvat.) Qualis fuerit bannum multaturæ erogationis species, supr. ad L. Saxon. tit. 2. §. 10. satis clare sumus interpretati, simulque ibi ex Capitularibus Caroli M. ostendimus, videri hanc bannitoriam multam ab eodem Imperatore LX. solidis fuisse determinatam.

(3) Pignorare.) Pro pignorari sæpius antiquis id chartis occurrit. Id tamen probant nonnullæ vetustæ leges, licuisse præficus quorundam Germanorum consuetudinibus, ut quis posset privata auctoritate pignorari. L. Burg. tit. 11. §. 10. *Quicumque noluerit satisfacere creditori, & necesse fuerit, fidejussorem suum pignorare, & voluerit ille fidejussor resistere, fidejussoribus sue debitum, quantum ab illo reposcit, de suo satisfaciat.* L. Longobard. Libr. 2. tit. 21. l. 1. *Si quis debitorem habens, appellet eum sein 1, & bis, & usque tertio: si debitum non reddiderit, aut non composuerit, tunc debeat eum pignorare in his rebus, in quibus pignorare licitum est.* Edicto autem Theoderici Regis cap. 123. aliter cautum, & ut pignora nisi auctoritate judicis capiantur, dispositum: *Capientorum pro suo arbitrio pignorum unicuique licentiam denegamus: ita ut, si probabile fuerit, hoc agendi iudicis præfset auctoritas.* Et in L. Bajuvar. tit. 12. §. 1. *Pignorare nemini licet, nisi per iustitiam judicis.* Atque ita quoque præfens capitulum esse interpretandum, disci-

mus ex posterioribus gentis legibus. Spec. Saxon. L. 1. art. 53. *Wer Gewette und Buße nicht giebt zu rechter Zeit, den soll der Fronbote darum pfenden, . . . Nicht aber mag der Fronbote pfenden, er werde denn mit Recht darzu gewonnen.* Limitatur tamen hæc juris Saxonici prohibitio in art. 27. L. 2. Spec. Sax. *Wer einen unrechten Weg schleget, und bestellte Felder fahret, vor jeglich Rad soll er geben einen Pfennig zur Buße; und soll darzu den Schocken gelden, ob Saat darauf sthet. Darfur mag man ihn denn nach pfänden.*

(4) Contradicere viam ad nos veniendo.) Qua de re in L. Saxon. Tit. 5. §. 1. ita dispositum: *Qui homini in hoste vel de hoste, ad palatium vel de palatio pergenti, malum aliquod fecerit, in triplo componat.* Conf. quæ ibi annotavimus. Non solum enim olim majores controversiæ semper in palatiis Regum dicebatur, sed & licebat populo adversus Comitum & iudicum injuriam aut negligentiam quovis tempore ad Regem ipsum, eiusque decisionem provocare, ut habet Spec. Saxon. L. 3. art. 33. *Ein jeglich Mann hat sein Recht vor dem Konig.* L. 2. art. 12. *Schilt man ein Urteil, des soll man sich ziehen an den bohern Richter, und zuletzt vor den Konig. Da soll der Richter seine Boden darzu senden, die da horen, weloher mit der Sache wellkomme vor den Konig.*

(5) Res illius in forbanno mittantur.) Forbannum præficus legum auctoribus sæpe & plerumque significavit idem ac proscriptio & relegatio, ut in L. Longobard. L. 1. tit. 25. l. 63. *Ut Comes, qui latronem in forbanno miserit, vicinis suis & aliis civitatibus notum faciat, eundem latronem a se forbannitum esse, ut illi eum non recipiant.* Ast hoc loco, id. quod Glossatores non animadvertenter, forbannum est judicialis honorum debitoris sequestratio, hujusque sic dicta exmissio, quæ etiam hodie in vim actus executivi in Saxonia contra morosum debitorem adhibetur.

(6) Aut solidos decem, aut unum bovem.) Alia solidorum æstimatio habetur in L. Saxonum tit. fin. *Solidus est duplex, unus habet duos tremisses, qui est bos anticus XII. mensium; alter solidus tres tremisses, id est, bos XVI. mensium.* Et in subsequ. Capit. Sax. cap. ult. *Bovem annoticum utriusque sexus autumnali tempore, sicut in stabulum mittitur, pro uno solido.* Me iudice, si non vitio scribentis X. solidi positi, hoc loco solidi argenti, ibi aurei intelligi debent. Vid. quæ supr. ad L. Saxon. tit. 1. annotavimus.

deijffor diem statutum non observaverit, tunc ipse tantum damni incurrat, quantum manus sua fideijfforis exstitit (1). Ille autem qui debitor fideijffori exstitit, duplum restituat pro eo, quod fideijfforem in damnium cadere permisit.

Ut munera super innocentem nullus accipiat.

XXVIII. De præmiis & muneribus, ut munera super innocentem nullus accipiat: & si quis hoc facere præsumperit, nostrum bannum solvat. Et si, quædã abist, forte Comes hoc fecerit, honorem suum perdat.

Ut Comites pacem & concordiam ad invicem habeant.

XXIX. Ut universi Comites pacem & concordiam ad invicem habere studeant, & si forte inter eos aliqua discordia aut conturbium (2) ortum fuerit, ut nostrum fo-

latium vel perfectum (3) pro hoc non demittant.

De eo qui Comitem interfecerit.

XXX. Si quis Comitem interfecerit, vel de ejus morte consilium dederit, hereditas (4) illius ad partem Regis eveniat, & in jus ejus redigatur.

Qualiter bannus solvatur pro fida.

XXXI. Dedimus potestatem Comitibus bannum mittere infra suo ministerio de fida vel majoribus causis in solid. lx. (5) De minoribus vero causis Comitibus bannum in solid. xii. constituimus.

De juramento in Ecclesia præstando.

XXXII. Si cuilibet homini sacramentum debet (6), aframeat illum (7) ad ecclesiam sacramentum ad diem statutum: & si jurare contempserit, fidem faciat (8), & fo-

(1) *Quantum manus sua fideijfforis exstitit.*) I. e. quantum fideijubendo iure stipulata manu promissit.

(2) *Conturbium.*) Pro dissidiis. Vocabulo utuntur Annal. Francor. ad Ann. 773. Sine lesione vel aliquo conturbio.

(3) *Solatium vel perfectum.*) Legerim solatium vel profectum; perfectus enim hac notione nullibi occurrit, sæpe tamen profectus ejus avi scriptoribus est omne lucrum accommodum, unde Gallis *pro fit*, ut habet Capitulare de Villis cap. 36. *Accipitres & sparvarios ad nostrum profectum providant.* Solatium autem veteres dixerunt auxilium. L. Longobard. l. 1. tit. 14. §. 2. *Si quis duci suo ad justam causam persequendam denaverit solatium.* Capitul. Carol. M. L. 7. cap. 165. *Is, ad quem recurrit, solatium ei defensionis impenderit.* Sensus igitur hujus comitatus erit, ut Comites propter privatas rixas non negligant Regi auxilio esse, & commodum eius promovere.

(4) *Hereditas.*) Quo nomine veniunt res hereditariae, ex parentum vel consanguineorum hereditate acquisite, ut ad L. Saxon. tit. 15. de traditionibus notavimus.

(5) *In solid. lx.*) Forte inde sua hausit Auctor Speculi Sax. l. 3. art. 63. *Der König Constantin gab dem Pabst Sylvestro das weltliche Gewette zu dem geistlichen. sechzig Schillinge.* Indeeque probatur distinctio, quam instituit Glossa ad Spec. Sax. in Summam & reliquam Wittam iudici præstandam, ubi illam, *das höchste Gewette*, lx. solidis definit. Vid. Gloss. margin. ad L. 2. art. 14. conf. notas nostras ad L. Sax. Tit. 2. §. 10. in fin.

(6) *Si cuilibet homini sacramentum debet.*) Lege, *Sacramentum debetur.* Optinam præterea interpretationem recipere præsens capitulum mihi videtur ex Spec. Sax. l. 2. art. 11. ubi: *Wer Eyde gelobet vor Schuld zu schweren, und leistet er sie nicht zu rechter Zeit, er ist der Schuld überwunden, da die Eyde um gelobet waren.*

(7) *Aframeat illum.*) Raro *aframire*, frequentius *adframire* vel *afframire*, interdum & rectius *adramire* aut *arramire* in legibus & formulis antiquis legitur. Sola enim, quod sciam, formula vetus 22. incerti auctoris cum nostro capitulo habet *aframire*, ubi: *Repetat ei, dum dixerit eo, quod hominem aliquem nomine illo, ante ipsum Comitem aframitum habuisset.* For-

mula I. eiusdem auctoris ponit *adramitum*: *Dum dixerit eo, quod ante hos dies ipse homo Sacramentum contra ipsam causam Dei vel ipsius Abbatis habuisset adramitum ad suam ingenuitatem defendendum.* Et ita L. Salica tit. 40. *Ille, qui per vestigia sequitur, res suas per tertiam manum adframire debet.* Titulus 49. autem eod. interducitur: *De aframire.* Capitularia denique Caroli M. L. 3. cap. 58. legunt *arramire*: *Ut sacramenta, que ad palatium fuerunt aramita, in palatio finiantur.* Sed varia est de significatu & etymologia hujus vocis interpretum sententia. Wendelinus in Glossar. Salico eam a *ramitus*, sub quibus iudicia habebantur, Bigonius in notis ad L. Salic. tit. 39. *ab arba data*, & Bellius ad eund. l. tit. 49. *ab affirmare* derivant; Schilter. in Gloss. sub voce *iramen*, *alienare*, Pithæus in Glossar. L. Salic. tit. 39. *jurare*, & Cangijs sub voce *adramire*, *testes & sacramenta offerre*, reddunt. At valde falluntur omnes, ut docte ostendit Eeccard. ad L. Salic. tit. 49. *aframire* enim, aut rectius *adramire*, nihil aliud est, quam citare, sive de die, qua in iudicio comparandum, cum adversario convenire, & etymon vocis barbaræ latet in latinorum *ramis*. Qui enim olim alteri litem intendebant, præsentibus testibus eidem ramum sive furculum offerrebant, in signum factæ vocacionis in jus, simulque eum ad comparandum certo die coram iudice citabant. Quodsi igitur susciperet adversarius ramum, declarabat eo ipso, se citationi pariturum, & statuto die in iudicio compariturum esse; quodsi recusatet oblatum furculum, actor in finem ipsius illam iactabat, & hoc modo legitimam citationem absolvebat, a quo ritum & nobis hodie supersesse, quod minus latine dicimus *injurare citationes*, recte observavit Eeccard. l. c. Et sic omnia a nobis adducta exempla facile & iuste poterunt exponi. Itaque, quod in nostro Capitulo legitur, *Aframit illum sacramentum*, idem est ac si dixeris: *citer illum*, ramo dato, ad iuramenti præstationem; ut clarissimis verbis formulæ veteri auctori, 2. præfati utitur: *Sacramentum per festucam adframire.*

(8) *Fidem faciat.*) Id est: ille, qui alterum aframivit, testes, quos ramum adversario offerendo, eumque citando, adhibuit, producat.

solid. xv. componat, qui inactivus apparuit, & deinceps causam pleniter emendare faciat.

De perjuriis.

XXXIII. De perjuriis secundum legem Saxonum fit (1).

Ne Saxones agant conventus publicos nisi per jussionem Regis.

XXXIV. Interdiximus, ut omnes Saxones generaliter conventus publicos nec faciant; nisi forte missus (2) noster de verbo nostro eos congregare fecerit. Sed unusquisque Comes in suo ministerio placita & justitias faciat. Et hoc a sacerdotibus consideretur, ne aliter faciat.

CAPITULARE SAXONUM.

INCIPIUNT CAPITULA.

1. **D**E justitia Ecclesiarum, viduarum, orphanorum, & minus potentum. De rapto & incendio, & de exercitu.
2. De observatione superiorum Capitulorum.
3. De compositione secundum legem Saxonum.
4. De his, qui causam judicatum repetere presunt in patria aut in presentia Regis.
5. De manitione ad placitum.
6. De compositione rerum, quæ Presbyteris ablatae sunt.
7. De compositione Missorum regionum.
8. Ne quis incendium faciat infra patriam.
9. De banno augendo.
10. De malefactoribus, qui mori debent.
11. Quales debeant esse Solidi Saxonum.

Anno ab Incarnatione Domini (3) nostri Jesu Christi DCCXCVII. & XXX. ac XXII. (4) regnante Domino Karolo, præcellentissimo Rege, convenientibus in unum Aquis palatio (5) in ejus obsequio venerabilibus Episcopis & Abbatibus, seu illustribus viris comitibus V. Kal. Novembr. simulque congregatis Saxonibus de diversis pagis (6), tam de Westfalia & Angrariis, quam & de Oostfalia, omnes unanimiter consenserunt, & aptificaverunt (7), ut de illis capitulis, pro quibus Franci, si Regis bannum transgressi sunt, solidos LX. (8) componunt, similiter Saxones solvent, si alicubi contra ipsos bannos fecerint.

HÆC SUNT CAPITULA.

De justitia Ecclesiarum, viduarum, orphanorum, & minus potentum. De rapto & incendio, & de exercitu.

raptum & sortiam (10), nec incendium infra patriam quis facere audeat presumptive; & de exercitu nullus super bannum Domini Regis remanere presumat.

De observatione superiorum Capitulorum.

1. **U**T ecclesie (9), viduae, orphani, & minus potentes justam & quietam pacem habeant. Et ut

II. Si quis supradicta VIII. capitula (11) transgressus fuerit, omnes statuerunt & aptificaverunt.

(1) Secundum legem Saxonum fit.) Atqui in L. Saxonum Tit. 2. §. 8. & 9. legitur: Qui sciens perjuraverit, capite puniatur. Qui nesciens perjuraverit, manum suam redimat auctor sacramenti. Ut igitur hoc jure perjurii dolosi poena fuerit ultimum supplicium, perjurii autem ex errore commissi, manus amputatio, aut ejus redemptio.

(2) Missus.) Missi proprie erant Regum Francorum Legati & Judices extraordinarii, quos in provincias & civitates mittebant, ut in Comitum & Judicum mores & iustitiam administrationem inquirerent, populique querelas audirent, qui ad proferendas eas plebem convocabant, & quater in anno legationes suas obibant, mensibus nempe Januarii, Aprilis, Julii & Octobris, cum per reliquos menses Comes & ceteri iudices placita haberent, & juri dicendo præessent, ut in Capitularium L. 2. 3. 4. & passim alibi, hujus jurisdictionis ordinandæ dispositiones variè habentur. Plura vide apud Cangium, qui ad amissum Missorum officium, dignitatem & potestatem fait interpretatus.

(3) Anno ab Incarnatione Domini.) Non desuerunt superiores in primis sæculi viri doctissimi, qui varia diplomata, pro genuinis ventilata, & Carolo M. tributa, subtilitate fidei atque supposititia declarare non dubitaverunt, eo in primis contra eorum fidem usi argumento, quod annus Incarnationis Domini, contra ævi illius morem adscriptus, in illis reperitur. Hancque ob rationem Grypblander de Weichbild. cap. 9. Winkelmannus de Notit. Saxon. vet. L. 2. c. 5. & 9. Crusius ad Præcept. pro Trutmanno, atque inter ipsos pontificios scriptores Gointius Tom. IV. Annal. Eccl. Francor. p. 825, Henschenius & Papebrochius in Propyleo Antiquario de Diplomatum discernendis, ad Tom. 2. Actor. Sanct. Aprilis Part. 1. cap. 2. Mabillonius de Re Diplomatica L. 2. cap. 3. §. 7. Caroli M. Præceptum de institutione Episcopatum per Saxoniam, Breve mensi Ecclesie datum, & ab Adamo Bremensi

caverunt, ut Saxones similiter, sicut & Fran-

ci LX. solidos componant,

De

in historia sua primum recitatum, quod & Capitularibus Reg. Franc. Tom. 1. p. 246. inseruit Baluzius, pariter ac illud, quod ejusdem tenoris est, *Præceptum Caroli M. de fundatione Episcopatus Veydenfis*, a Madero publicatum, ut & *Præceptum pro Trutunanio Comitæ*, apud Baluz. l. c. p. 250., adulterina, & ab otiosis hominibus posterioris ævi nobis obtrusa esse, non male judicaverunt, propterea quod reliqua Caroli Diplomata, quæ indubitata sunt, nisi per regni & imperii annos consignata conspiciantur, cum Carolo Craffo Imperatore demum invaluerit, Anno incarnationis Tabulas signari. Sicque aliud *Diploma*, cuius auctor Carolus M. fertur, datum *Divo Ludgero pro Werthinensi Canobio condendo*, quoniam Annum incarnationis, præter morem tabularum publicarum eo xvo. receptum, adjectum habet, suspectum est Bollando. Jam igitur hæc eandem argumenta nostro Capitulari, quod eundem annum incarnationis in fronte gerit, obflare, eoque suspectam reddi ejus fidem, & quod Caroli M. auctoritate sit compilatum, dubitari posse, quilibet perspicit. Verum enim vero, quamvis illud argumentum ab opposita æra Christiana desumtum, maximi ponderis fuerit olim, & nunc sit ad perstringenda prædicta Caroli diplomata suspecta, dubito tamen, illud fidei & existimationi nostri Capitularis quæquam detrudere posse. Non utar igitur testimoniis, quibus Schatenius L. 9. Histor. Westphal. causam prædictorum Caroli M. diplomatum suspectorum acriter essentium ivit. Provocat enim ille ad Eginhardum, apud quem Caroli M. Testamentum Anno incarnationis ab ipso Carolo incriptum legitur; laudat Diploma ipsi a Werthinensibus communicatum, Caroli manu & sigillo signatum, quo Ludgero, adscripto anno incarnationis 802. Lothalam donat; atque in suis partibus habet Sigonium ex Aluiniensi Tabulario ejusdem Caroli aliquod Diploma producentem, in quo expresse legitur: *Anno ab incarnatione Domini nostri JESU Christi DCCCL. Indictione IX.* Namque his plurima regeri & opponi possent. Sed id notandum, & probe in vindicatione pariter ac damnatione chartarum antiquarum observandum, multum discrepare stylum in Diplomatum usitatum ab eo, qui consuetudinis Capitularibus olim adhibitus fuit. Et quidem observant rei diplomatice antiquæ periti, magis fixas fuisse Caroli M. ejusque successorum diplomatum formulas, quam quidem epistoliarum & Capitularium, horum enim varia semper est inscriptio, ut exempla quamplurima a Mabillonio de re Diplom. L. 2. cap. 3. §. 11. congesta, probant, qui simul hujus discriminis genuinam rationem erudite indigitat, inquit: *Cur vero tantopere discrepent Capitularium formulæ, tum a scriptis, tum a forasitis diplomatum; hæc vero magis fixæ sint ac uniformes: illud in causa esse puto, quod Capitularium scriptores erant Episcopi vel Abbates, qui præsertim aderant conventui, in quo hæc Capitularia condebantur: Diplomata autem & præcepta, ab ipsâ Cancellariæ & Notariis edita, vulgarem sequerentur stilum Cancellariæ, sub unoquoque Principe ab exordio institutum. Ut itaque argumentum ab inolis ac inconditis formulis deductum contra diplomatum fidem valide procedat, non aequè vero contra Capitularia.*

(4. Et XXX. ac XXII.) Ita Editiones Romana Holltenii & Baluziana habent; Germanicæ Conringii & Furstenbergii legunt: & XXI.

ac XXII. Constat autem hæc numeris Caroli designari regni annos, quos diplomatibus & legibus addere moris semper fuit tum Carolo, tum ejus successoribus, uti omnes fere eorumdem Regum & Imperatorum chartæ abunde probant. Verum cujusnam regni n. m.ri hæc indicentur, non utique certum esse videtur, variis enim regni epochis in subfignandis tabulis usus est Carolus M. cum & diffinis temporibus Regnum Francorum & Longobardorum, Patriaratum Romanum, ac tandem Imperatorium diadema adeptus esset. Facili tamen labore ex præmitto incarnationis anno 797. reliquos enudari posse, existimo. Variantem quod attinet lectionem numeri XXI. & XXX. in Germanicis & Romana editionibus, curatior erit Romana treccensalis, & erit annorum regni Francici; anno enim post C. N. 768. Carolus patri Pipino in Francia successisse, extra dubium positum est, & probant Annal. Frauc. ad dist. annum. Annus alter, vicefimus nempe secundus, annotans Schatenio in Histo. Westph. p. 364. vicefimus quartus scribi debuisset, quo regi Longobardici numerum terminari deinde voluit. Sed hæc Schatenii emendatione neutiquam opus fuit, nec fieri illa debuit, cum nec certum sit, quo Anno Carolus primum fuerit Rex Longobardorum saluatus; bene enim se habet numerus XII. lectio, utpote quæ ad dignitatem Patriaratus Romani, Carolo ab Hadriano Pontifice circa finem anni 774. collatam, unice spectat. Ad hæc enim propugnanda testimonio duor. Monachi Egolfimensis, qui in vita Caroli M. p. 58. scribit: *Antea Dominus Carolus vocabatur ab omnibus Rex Francorum, & Patriaratus Romanorum, sed post laudes a Domino Apostolico more antiquorum Principum adoratus est, atque ablato Patriaratus nomine, Imperator & Angelus est appellatus.* Teste autem Gravato in Decreto Distinct. 63. cap. 23. concessa fuisse Carolo illa dignitas Patriaratus anno supra commemorato 774. Quare ipse Papa Hadrianus in epistola ad Bertherium, Viennensem Episcopum, quæ inuenta anno 775. scripta est, apud Hugonem Flavinum in Chron. Tom. 1. subscribit: *Kal. Januarii, imperante piissimo Augusto Constantino, & a Deo coronato piissimo Rege Carolo, anno primo patriaratus ejus.* Certarum de titulo Patriaratus Carolo usitato vid. sæp. citat. Mabillon. L. 2. cap. 3. §. 7. & 8.

(5) *Aquis palatio.* Quod nobis hodie *Aquisgranum* nomine venit, in antiquioribus Mss. & monumentis *Aquis*, absque addito, audit, maxime, ut observat Mabillonius de re dipl. Libr. 4. num. 4. ita scriptum, regnante Pipino & Carolo M. ante initum Imperium. Ita Annales Francorum apud Du Chesne Tom. 2. pag. 13. Pipinum commemorat anno 765. *Aquis Pascha celebrasse*, & adducit idem Mabillonius diploma Gbrielæ, Caroli fororis, quod finitur: *Actum Aquis palatii.* Maximis autem in deliciis *Aquisgranensem* urbem semper habuit Carolus M. ibique sæpe commemoratus est, atque Comiticia quamplurima celebravit, postquam illic regium Palatium novo miroque opere erexerat, quinimo in ea urbe diem obiit, & denique sepultura donatus est, teste Eginhardo in vita Caroli M. *Aquisgranum*, inquit, *Regiam exstruxit, ibique exivitæ vitæ annis usque ad obitum perpetim habitavit.*

(6) *De diversis pagis.* Eruditum Commentarium de pagis Saxonici dedit nobis Meibomius Senior, & tum Germaniam omnem,

De compositione secundum legem Saxonum.

III. Item placuit omnibus Saxonibus, ut ubicunque Franci secundum legem fol. XII. (12) solvere debent, ibi nobiliores Saxones fol. XII. ingenui v. liti. IV. componant.

De his, qui causam iudicantam repetere presumunt in patria aut in presentia Regis.

IV. Hoc etiam statuerunt, ut qualiscumque
Tom. III.

que causa infra patriam cum propriis vicinantiis pacificata fuerit (13), ibi solito more ipsi pagenses solidos XII. pro distributione (14) recipiant, & pro Wargilda (15), quae juxta consuetudinem eorum solebant facere, hoc concessum habeant. Si autem in presentia missorum regaliū causa definita fuerint, pro jam dicta Wargilda superscriptos fol. XII. ipsi pagenses habeant concessos: & pro hoc, quia missus regalis ex hac re fatigatus fuerit, alios XII. fol. inde recipiat ad partem
G Re-

tum præcipue Saxoniam olim in pagos fuisse distributam constat, quo tamen nomine non singuli vici, sed amplissimi regionum tractus, villas sæpe quamplurimas continentes, designabantur, unde Gallis hodiernum regio *pais* dicitur. Veteres ejusmodi pagum vernacula lingua vocabant *Gow*, & *Sebete*, nomine Britannis hodieque usitato. Pagis olim Satrapæ, ævo autem Carolingico Comitès sive iudices præstituebantur, unde *Gow-Grafen* dicti, quales jam suo ævo notavit Tacitus de moribus Germ. *Eliguntur Principes, qui jura per pagos vicisque velant;* & præterea quod Saxones distinguerentur in Ostphalos, Westphalos & Angriarios, regionum Saxoniarum divisionem in pagos simul commemorat Poeta Anonymus hinc:

*Sed varis diversa modis plebs omnis habebat,
Quot pagos, tot pene duces, velut unus artus
Corporis, in diversa forent hinc inde revulsi,
Sed generalis habet populus divisio ternos,
Insignita quibus Saxonia foruit olim.*

Observante Furlenbergio in Monum. Paderb. p. 143. desit hac appellatio paulatim circa annum 1100. cum pagi in Ducatus, Principatus, diversique generis Comitatus migrarunt, ac hæreditario jure possideri ceperunt.

(7) *Aptificaverant.* Probante Cangio idem ac aptum iudicare, quod Gallis dicitur *juger a propos*, nobis *vor gut befinden*. Sic Marculphus L. 2. form. 27. igitur juxta quod mihi aptificavit, statim inter nos convenit. Deinde occurrit vos in subf. cap. 2.

(8) *Solidos LX.* Vid. quæ ad L. Sax. tit. 2. §. 10. de bannitoria multa, ejuisque precio fumus commentati.

(9) *Ut Ecclesie &c.* Recte notat Baluzius ad h. loc. totum hoc Capitulum compositionem esse ex Capit. 2. 3. & 4. Capitularis Bajuvariorum, quod ipse exhibet Tom. 1. p. 207. & conjecturatur, datum esse Rarisbonæ an. 788. Apparet certe totidem illdemque verbis inde esse excerptum, ibi enim verba ita sonant: Cap. 2. *Ut Ecclesia, vidua, orphanus vel minus potentes pacem rectam habeant. Et ubicunque fuerit infracta, sexaginta solidis componatur.* Cap. 3. *Ut raptum vel vis per collectam bonorum & incendia infra patriam nemo facere presumat. Et qui hoc commiserit, sexaginta solidos in bannum nostrum componat.* Cap. 4. *Similiter & qui iustitiam regiam in hoste bannitus irruerit.*

(10) *Fortiam.* Ad designandam vim & violentiam hac voce scriptus usus sunt leges veteres, ut L. Ripuar. tit. 11. §. 3. Lex Baju. tit. 2. cap. 5. §. 1. L. Longob. L. 3. tit. 12. §. 5. Gallis inde remanet *la force*, Italisch *forza*.

(11) *Supradicta VIII. capitula.* Ocho hic commemorata capitula ex meate Clar. Meinders continentur in præcedenti capitulo 1. & sunt ipsi 1. de Ecclesiis; 2. de viduis; 3. de orphanis; 4. de minus potentibus; 5. de raptu; 6. de fortia; 7. de incendio; 8. de herbanno. Ast ubi ad præcedens capitulum annotavimus, esse totum compositionem ex Capitulari Bajuvariorum

anni 788. cap. 2. 3. & 4., nunc porro notamus, hocce constare octo capitulis: unde reliqua ejusdem Capitularis capita hic accesse, cum forte ex sententia compilatoris nostri Capitularis eidem inferri debuissent, colligendum erit, ut bene observat Baluzius l. c.

(12) *Sol. XII.* In delictis nempe gravioribus bannitoria multa LX. solidis, in levioribus autem delictis XII. solidis præstabitur, ut habet Capitulatio de part. Sax. Cap. 30. *De dimitus potestatem Comitibus bannum mittere infra suo ministerio de saida vel maioribus causis in solidos LX. De minoribus vero causis Comitibus bannum in solid. XII. constitimus.*

(13) *Cum propriis vicinantiis pacificata fuerit.* Vicinantes, qui rectius deinde vicini, & paulo infra dicuntur pagenses, sunt cives ac incolæ ejusdem pagi, sive Comitatus. Fuit autem antiquus modus dirimendi controversias, tum civiles, tum criminales dubias & leviiores iudicio vicinorum de villis, unde hodiernum Anglis *Vicinitas* dicitur iudicium duodecim vicinorum, eorumque inquisitio & sententia. Vid. Spelmann. in Gloss. sub n. voc. Hinc in Capitulis Ludovici Imper. L. Salicæ addendis, quæ Baluzius ex Ms. evulgavit, & sub annum 819. retulit, cap. 1. legitur: *Ut pagenses per sacramenta aliorum hominum causas non inquirent, nisi tantum dominicas. Attamen Comes ille, si aliquis pauperis aut impotentis persone causa fuerit, tunc Comes ille diligenter & sine sacramenta per virores & meliores pagenses inquirent.*

(14) *Pro distributione.* Distringere infirmam unitatis auctoribus est vel animadvertere pœna in facinorosos, vel etiam litem sententia dirimere, multa in temere litigantem simul dictata, ut variis testimoniis evincit Cangius in Gloss. Posterior significatus nostro Capitulari convenit. Infra cap. 8. pro pœna & animadvertitione usurpatur.

(15) *Pro Wargilda.* Vox, quod sciam, nulla alia in charta antiqua occurrens. A Cangio redditur *Wergildum*, Ast constat ex subsequentiis nostri capituli verbis *Wargildam* aliam multatuaræ erogationis speciem esse, ac quidem eam, quæ pro homine occiso solvitur, & speciatim *Wergildum* dicitur. Etymon vocis latere sentio in prisco Saxonum *Ward*, quo nomine designantur pagi eorumque incolæ, unde *Wardmotes* est nomen plurimumve *Wardarum* convocatio, de quibus plura apud Spelmann. in Gloss. sub voce *Gemotum*. Deinde, adducente Cangio in Legibus Baronum Scotiæ, vulgo *quoniam attachiamenta*, a Skeneo editis, cap. 16. §. 5. occurrit phrasia *Wardas & iudicium petere*, ubi *Wardas* interlocutorium iudicium quidem interpretatur Skeneus, sed rectius dixisset pagenses, sive pagensium & vicinorum iudicium. Unde colligo, *Wargildam* idem esse ac *Wardildam*, & significare existimo multam, a temere litigante propterea præstandam, quod congregando & convocando iudicio pagensium de villis causam dederit.

Regis. Si autem ipsa causa ad palatium in praesentia Regis ad definiendum fuerit perducta, tunc utriusque solid. xxi. id est, pro Wargilda, & quod vicinis debuit componere, eo, quod infra patriam definita ratio non fuerit, ad partem Regis faciant componere; quod sint solidi xxiv. Nam si fuerit aliquis, qui in patria, juxta quod sui vicini judicaverint, seque pacificare noluerit, & ad palatium pro hujus rei causa venerit, & ibi ei fuerit judicatum, quod justum iudicium judicasset, in prima vice, ut supra dictum est, sol. xxiv. ad partem Regis componat. Et si tunc inde rediens se pacificare, & justitiam facere renuerit, & iterum pro ista causa ad palatium fuerit convocatus & dejudicatus, bis xxiv. solid. componat. Si vero nec dum correptus, tertia vice pro eadem re ad palatium remeaverit, triplam compositionem exinde faciat ad partem Regis.

De manitione ad placitum,

V. Si quis de nobilioribus ad placitum manitus (1) venire contempserit, sol. iv. componat, ingenui ii. lii. i.

De compositione rerum, quae Presbyteris ablatæ sunt,

VI. De Presbyteris statuerunt, quod si aliquid eis, aut eorum hominibus, quis contrarium facere aut tollere praesumpserit contra justitiam, omnia in duplum restituat ei, & componat.

De compositione Missorum regionum.

VII. De missis Regis statuerunt, ut si ab eis aliquis interfectus evenerit, in triplum eum componere debeat, qui hoc facere praesumpserit. Similiter quicquid aut eorum omnibus factum fuerit, omnia tripliciter faciant restaurare, & secundum eorum evva (2) componere.

Ne quis incendium faciat infra patriam,

VIII. De incendio convenit, quod nullus infra patriam praesumat facere propter iram aut inimicitiam, aut qualibet malevola cupiditate: excepto, si talis fuerit rebellis, qui justitiam facere noluerit, & aliter districtus (3) esse non poterit, & ad nos, ut in praesentia nostra justitiam reddat, venire despexerit, condicto commune placito, simul ipsi pagenses veniant, & si unanimiter consenserint, pro districtione illius causa incendatur: tunc de ipso placito commune consilio facto, secundum eorum evva fiat peractum, & non pro qualibet iracundia aut malevola intentione, nisi pro districtione nostra. Si aliter facere ausus fuerit, sicut superius dictum est, solidos lx. componat.

De banno augendo.

IX. Item placuit, ut quandoquidem voluerit Dominus Rex propter pacem & propter fidam, & propter majores causas bannum fortiolem statuere, una cum consensu Francorum & fidelium Saxonum, secundum quod ei placuerit, juxta quod causa exigit, & opportunitas fuerit, solid. lx. multiplicare in duplum, & sol. c. sive usque ad mille componere faciat, qui ejus mandatum transgressus fuerit.

De malefactoribus, qui mori debent.

X. De malefactoribus, qui vitæ periculum secundum evva Saxonum incurere debent, placuit omnibus, ut qualiscunque ex ipsis ad regiam potestatem confugium fecerit, aut in illius sit potestate, utrum interficiendum illis reddat, aut una cum consensu eorum habeat licentiam ipsum malefactorem cum uxore & familia, & omnia sua foris patriam infra sua regna, aut in marca (4), ubi sua fuerit voluntas, collocare, & habeant ipsum quasi mortuum.

Qua-

(1) *Mannitus.* Vox mera Germanica; *manire* enim, sive *manire*, nostrum est *mabnen* vel *manen*, commonescere, monere; in Legibus autem antiquis significat citare, & in his vocare; ita in L. Salica tit. i. l. i. *Si quis ad mallum legibus dominici manitus fuerit, & non venerit.* Plura exempla Glossatores dant.

(2) *Evva.* Legem designat, & saepius in Legibus Longobardorum, Alemannorum, Bojorum & Capitularibus Caroli M. itemque in fr. cap. 8. & 10. occurrit. Germanis *Ew*, *Ehe*, *E*, & *Et* dictum, qua voce ipse auctor Speculi Saxon. suo adhuc ævo constanter usus. L. i. art. 18. *Darzu behielten sie alle ihr Recht, wo sie wider die Christliche Ehe und wider den Glauben nicht waren.* L. 3. art. 43. *Als Gott den Juden die Ehe gab, und uns den heiligen Geist;* & passim alibi. Desit quidem hodie vox *Ehe* pro lege sumi, verum mansit nobis eadem ejus significatio in verbo *Ehebaffen*, quo titulo, stylo forensi, designamus legitima, sive legibus approbata impedimenta. Nec dubium est, quin ipsum matrimonium præcis primo

dictum fuerit *die Ehe*, propterea quod illud legitimum esse debeat. Prolixam & eruditam annotationem in hanc obsoletam vocem vid. in Dieckmanni Specim. Gloss. Lat. Theot. p. 21.

(3) *Districtus.* Vid. quæ ad præc. capit. 4. de significato hujus vocis adduximus, quibus addimus, interdum distringere poni pro apprehendere, detinere, quod forenses barbare dicunt arrestare, quem sensum noster locus admittere videtur; ita namque vox venit in Addit. Caroli M. ad L. Salic. §. 6. *De fugitivis ac peregrinis, ut distringantur, ut scire possimus, qui sint, aut unde venerint.* Atque eum in modum intelligenda sunt, quæ asert Cangius ex Fleta, sive commentario Juris Anglici, scripto circ. ann. 1340. edit. Londinæ 1647. ubi L. 2. cap. 65. dicitur, *distrinctions alias esse reales, alias personales.* De rebus non fit *districtio*, nisi per captionem rei petite: de personalibus fit *districtio* per personam, sed aliter in criminalibus, aliter in civilibus causis. Nobis inde procul dubio superest *die Verstrickung*, idem significans.

(4) *In marca.* *Marc*, vel *March* & *Marg* pri-

Quales debeant esse solidi Saxorum.

XI. Illud notandum est, quales debent esse solidi Saxonum: id est, bovem annoticum (1) utriusque sexus autumnali tempore, sicut in stabulum mittitur, pro uno solido: similiter & vernum tempus, quando de stabulo exiit, & deinceps, quantum & aetate auxerit, tantum in pretio crescat. De annonâ (2) vero bortrinis (3) pro solido, i.

scapilos (4) xi. donant, & de sigale (5) xx. Septentrionales (6) autem pro solido scapilos xxx. dent, & sigale xv. Mel vero pro solido bortrensi sigla (7) i. & medio donant: septentrionales autem duos ficles de melle pro i. solido donent. Item hordeum mundum, sicut & sigale pro i. solido donent. In argento xii. denarios (8) solidum faciunt; & in aliis speciebus ad istud premium omnes estimationes compositionis sunt.

EXPLICIT CAPITULARE SAXONUM.

græca Germanorum lingua limites Imperii, sive provincias limitaneas designavit, unde *Marchio sive Margravius* dicebatur Comes ejusmodi provinciarum, quem Auctor vitæ Ludovici Pii ad ap. 822. nominat *custodem limi un*, & Adamus Brem. L. 1. cap. 48. ait: *Si Henricus victor apud Slavos regni terminos pueni, ibi & Marchiones statuit.*

(1) *Bovem annoticum.* Ita in L. Saxonum tit. 19. §. 1. *Solidus est duplex, unus habet duos tremisses, quod est bos anniculus.* Vid. quæ ibi annotavimus.

(2) *Annona.* Pro tritico & frumento sæpius antiquiori ævo sumtam, ut in L. Salica tit. 25. §. 1. *Si quis ingenuus alienam annonam in molino furaverit.*

(3) *Bortrinis.* Cangius genitivum casum intelligit esse nominativi *Bortren*, quod ipsi est annonæ species, sed conjectura, præterea quod auctoritatibus destituitur, non suffragari videntur verba infrequentia. *Bortrinis* enim, ut apparet, hoc loco bina vice opponuntur Septentrionales populi, & sunt iidem, qui paulo infra *Bortrensi* dicuntur. Prævalet propterea, ne iudice, Clariss. Meinders opinio, interpretantis *bortrinis* incolas *borderi*, quasi *Bord-Rheiner*, *die langß dem Rhein wohnen*. *Bort* autem, sive *bord*, veteri Saxonum lingua significavit marginem, unde & nobis hodiernum sinibus vestimentorum dicuntur *Borden*, & restat formula loquendi: *an Bord geben*, i. e. marginem navis confederere. Hinc *bord* deinde pro tractu, terræ ad ipsam fluminis apposite usurpatum, sicuti nostræ linguæ peritiores Longobardos ab ejusmodi longo tractu regionis, quem inhabitabant olim, sic dictos fuisse, non male colligunt. Lege igitur, loco *bortrinis*, *bortrini*.

(4) *Scapilos.* *Scapilus* idem, quod *Sceffilus* in L. Sax. tit. 11. lectionis Lindenbrogianæ occurrens, Germanice *eit Scheffel*, modius nempe, quo & nunc in mensurando frumento utimur.

(5) *Sigale.* Pro secali frumenti genere, sicuti voce utitur Charta anni 826. apud Doublertum p. 793. *Quas villas acceperunt memorati fratres pro sigale modios mille trecentos.* Capitul. Car. M. L. 1. cap. 132. in eodem significato habet *sigelis*.

(6) *Septentrionales.* Saxones olim in Ostphalos, Westphalos & Angrarios, vel ut eos nominat Beda, in Orientales, Meridianos & Occiduos, a situ nempe regionum, quas inhabitabant, fuisse distinctos, ad L. Sax. Tit. 8. §. 1. adduximus. Sed de Septentrionalibus Sa-

xonibus altum apud Antiores silentium est, nisi quod post ævum Carolingicum nomen *Nordalbingorum Saxonum* inlaeruerit, quod referente Helnoldo L. 1. cap. 47. Stormarios, Hoffatos, Dithmarsiosque coninuit, eaque pars Saxoniarum deinde Aquilonaris dicta fuit. Verum enim vero illorum non Saxonum, qui posteriori sæculo Septentrionalium nomine vanebant, rationem speciatim in hoc capitulo non haberi, variâ argumenta faciunt. Præterquam enim, quod Nordalbingicæ & aquilonaris terrarum mentio demum post Caroli tempora occurrit. fuere Septentrionales isti Saxones Transalbinii. Capitulare autem nostrum solis Saxonibus Cisalbinis datum fuit, quod probat Proemium, nam hi proprie dicuntur in tres separatos populos abire, distinctis nominibus Angrarios, Westphalos & Ostphalos dictos. Incertum propterea reddi videtur, quosnam inter Saxones hoc loco Septentrionalibus præcis accenserit Carolus Imperator. Ex mente Clar. Meinders ad h. loc. erunt Westphali. Sed, ut taceam, Westphalos potius fuisse occidentalem gentem, ceu ex ipsa eorum denominatione patet, fuerunt jam olim Westphali, sicut & in hunc usque diem sunt Rheni accolæ, adboque illi ipsi *Bortrini*, a quibus Septentrionales distinguuntur. Dixerim igitur, Carolo Septentrionalium Saxoniam fuisse eam Saxoniarum partem, quam tractus ad Rhenum non continet, & ideo complectere tum Ostphalos & Angrarios, tum quoque Westphalos, qui Rheni fluvium non accolebant. His itaque carior annonæ fuit, ideoque solidum pauciori frumenti mensura compensare eis licuit, quod terræ clima incolerent non adeo fertile & cultum, quam quidem *Bortrinorum* portio erat. Procul dubio autem major apium cultura apud Septentrionales fuit, quam apud Bortrinos, unde illorum solidus duobus ficles mellis, horum uno & dimidio æstimabatur.

(7) *Sigla.* *Sigla* & *Siclus*, cuius mentio paulo infra fit, promiscue designant mensuram liquidorum, sicut scapilus & sceffilus modii sunt rerum aridarum, uti ad L. Sax. not. fin. notavimus, & testimonio L. Alemann. probavimus, cui addi poterunt Chartæ Alemannicæ Goldasti, quæ n. 42. 49. 59. 67. 69. & passim alibi *Siclas* & *Siglas* cerevitiarum nominant.

(8) *XII. denarios.* Lege *Denarii*. Denarios autem duodecim ævo Caroli M. & ex ejus constitutione solidum, qui antea XL. denarii constabat, effecisse, ad L. Sax. tit. 19. §. 1. deduximus.

ABRENUNTIATIO DIABOLI, PROFESSIO FIDEI,

E T

INDICULUS SUPERSTITIONUM ET PAGANIARUM

CUM ANIMADVERSIONIBUS COLLECTORIS.

ABRENUNTIATIO,

Forsachistu diabolae? Et resp. Ec forsacho diabolae. End allum diabol gelde? Resp. End ec forsacho allum diabol gelde. End allum diabolae werum? Resp. End ec forsacho allum diabolae werum, und wurdum; thuna eren de Vuoden, end faxnotte; ende allem them unholdum, the'hira genotas sint,

PROFESSIO FIDEI,

Gelobistu in got almehtigan sadaer? Resp. Ec gelobo in got almehtigan sadaer. Gelobistu in Crist godes suno? Resp. Ec gelobo in halogan gatt? Resp. Ec gelobo in halogan gatt.

EADEM LATINE SIC VERTI POSSUNT.

ABRENUNTIATIO.

A Brenuntias diabolo?
Resp. Ego abrenuntio diabolo.
Et omnibus diaboli gildis?
Resp. Et ego abrenuntio omnibus diaboli gildis.
Et omnibus diaboli operibus?
Resp. Et ego abrenuntio omnibus diaboli operibus, & verbis; Thonevo, & Vuodano, & Saxonico consortio, & omnibus

illis malis spiritibus, qui horum consortes sunt.

PROFESSIO FIDEI.

C Redis in Deum omnipotentem Patrem?
Resp. Ego credo in Deum omnipotentem Patrem.
Credis in Christum Dei filium?
Resp. Ego credo in Christum Dei filium.
Credis in Sanctum Spiritum?
Resp. Ego credo in Sanctum Spiritum.

INDICULUS SUPERSTITIONUM, ET PAGANIARUM.

De sacrilegio ad sepulera mortuorum;
De sacrilegio super defunctos, i. e. Dadfisas,
De spurcalibus in Febr.
De casulis, id est, fanis.
De sacrilegiis per Ecclesias.
De sacris silvarum, quae Nimidas vocant,
De his quae faciunt super petras.
De sacris Mercurii vel Jovis.
De sacrificio quod fit alicui sanctorum,
De phylacteriis & ligaturis,
De fontibus sacrificiorum.
De incantationibus.
De auguriis, vel avium vel equorum vel bovm stercore, vel sternutatione.
De divinis vel fortilegis.
De igne fricato de ligno, i. e. Nodfyr.
De cerebro animalium.
De observatione pagana in foco, vel in inchoatione rei alicujus,
De incertis locis quae colunt pro Sacris,
De petendo quod boni vocant S. Mariae.
De feriis quae faciunt Jovi vel Mercurio.
De Luna defectione; quod dicunt Vinceluna,
De tempestatibus, & cornibus, & cocleis.
De sulcis circa villas,
De pagano cursu, quem Yrias nominant, scissis pannis vel calceis.
De eo quod sibi sanctos fingunt quoslibet mortuos.
De simulacro de consparsa farina.
De simulacris de pannis factis.
De simulacro quod per campos portant,
De ligneis pedibus vel manibus pagano ritu.
De eo quod credunt, quia seminae lunam commendent, quod possint corda hominum tollere juxta paganos.

ANIMADVERSIONES COLLECTORIS

In Abrenuntiationem Diaboli.

ET OMNIBUS DIABOLI GILDIS,

Gilde hic societatem interpretantur Keyserus (1), & Eccardus (2). Et quidem, dum ad *societates* vox refertur, proprie designat sodalitia, in quibus Confratres pecunias vel symbolas conferant in communes societatis usus. Hæc a Wachtero (3) edocet; qui etiam opportune observat, vocem ipsam significare quoque comportionem, seu societatem convivantium, Vereliumque (4) testem adducit, cui *Gildi* conventus sunt convivales, *tam favorum causa, quam genio indulgenti*.

Hic ergo facile abrenuntiatu conviviis atque sympoisiis inter Ethnicos frequentissimis, quæ religionis gratia fiebant, constabantque idolothytis, utpote quæ immolatis carnibus, oblatiis placentis, lustratis, consecratisque poculis, Ethnicis propinationibus, aliisque superstitiosis ritibus celebrarentur, ut inferius apparebit (5).

Et hæc allato supra sensu *Gildæ* proprie erant, dum convivia ejusmodi ex symbolis a convivantibus ad invicem collatis pararentur. Morem describit Snorro (6): *Erat veterum more receptum, ut cum sacrificia erant celebranda, ad templum frequenter convenirent cives omnes, ferentes secum singuli victum, & comneatum, quo per sacrificiorum solemnia uerentur, singuli etiam cerevisiam, quæ isto in convivio adhiberetur*.

Ejusmodi profecto *Gildis*, quæ *Diaboli gildæ* hic aptissime appellantur, abrenuntiantum erat ei, qui ad Christianorum sacra transibat.

THONERO, ET VUODANO,

Keyserus (7) & Eccardus (8) syllabas male nexas putantes ab exscriptore Saxonici autographi, ita lectionem restitunt: *Thunnaer ende Voden*; hoc est (abrenuntiatione) *Thonero*, sive *Thoroni*, & *Wodano*. Hæc nempe fuisse præcipua Germanorum ac Septentrionalium Numina, quæ Adamus Bremensis vivis coloribus expressit, dum *Thori*, *Wodani*, & *Fricconis*, seu *Friggæ* (quem alii marem, alii feminam esse rati sunt) ternarium Deorum præcipuum constituentium, atque in Upsalienti Sveonum templo cultu habitorum idola descripsit: *Nobilissimum* (9) *Sveonum oppidum, quod Ubsola dicitur, non longe positum a Sistoria civitate. In hoc templo, quod totum ex auro paratum est, statuas trium Deorum veneratur populus; ita ut potentissimus eorum Thor in medio solium habeat vicinior. Hinc & inde locum possident Vodan, & Fricco; quorum significationes ejusmodi sunt. Thor, inquit, præsidet in aere, qui tonitrua, & fulmina, ventos, imbresque serenat, & fruges gubernat. Alter Vodan, idest furor, bella regit, hominiquè ministrat virtutem contra inimicos. Tertius est Fricco pacem, voluptatemque largiens mortalibus: cujus etiam suadacrum fingunt ingenti priapo. Vodanum vero sculptant armatum, sicuti nostri Martem solent. Thor autem cum sceptro Jovem simulare videtur*.

Addit Olaus Magnus (10), *Friggam*, seu *Fricconem*, depictam quoque fuisse cum gladio, & arcu; Thorum vero cum corona, & sceptro ac duodecim stellis. Alii loco sceptri malleum ponunt in manu Thoronis. Icones prætorum Numinum exhibet Stephanus Stephanus (11).

Wodani meminit & Paulus Diaconus (12): *Wodan, inquit, quem adjecta littera, Gwodan dixerunt, ipse est, qui apud Romanos Mercurius dicitur, & ab universis Germanicæ gentibus ut Deus adoratur*.

Atqui non bene Mercurium cum Wodano, ut & Thoronem cum Jove confundi ostendit ex Theogoniarum varietate antiquus Scriptor Saxo Grammaticus (13), probatque Wodanum aliud a Mercurio Numen, Thoronem aliud a Jove extitisse.

Tom. III.

G 3

Sunt

(1) Keyser. Antiq. pag. 350.

(2) Eccard. Franc. Orient. Tomo 1. pag. 440.

(3) Wachter. Glossar. h. v.

(4) Verelius in Indice.

(5) Vide infra Indic. Pagan. N. IX.

(6) Snorro, Hist. Haquini Boni cap. XVI.

(7) Keyser. l. c. pag. 202.

(8) Eccard. l. c.

(9) Adam. Bremen. Hist. Eccl. cap. 233.

(10) Olaus Magnus lib. III. cap. 3.

(11) Stephanus Stephanus not. ad Saxonem Gram. lib. VI.

(12) Paulus Diaconus lib. I. cap. 9.

(13) Saxo Gram. lib. VI.

Sunt qui censent *Wodani* vocabulo appellatum fuisse ipsum supremum Deum (1). Sed sunt & qui exactius asserant, non unum existisse Numen, quod *Wodani* nomine donaretur (2).

Et mihi certe ex Abrenuntiatione, quam hic illustramus, constat *Wodanum*, cui ad Christianismum accedentes valedicere iusti sunt, non fuisse supremum Deum, cui Christianorum nemo abrenuntiat, sed Ethnicum mere Deastrum. At vero quisnam Deaster ille fuerit, an Sol, an anima mundi, an Heros celeberrimus in Deorum album relatus, an quidpiam aliud, peritioribus discutiendum relinquo.

ET SAXONICO CONSORTIO.

Saxnotæ Saxonicum consortium, seu comitatum interpretor, ducē Johanne Ihre (3), cum *Note* socium vel societatem designet. Adeo post excellentiora Numina, *Thorum*, & *Wodanum*, hac voce comprehendantur reliqui Dii, Heroesque inter Deos relati, qui ab Ethnicis Saxonibus peculiari quodam cultu, vel ut gentis indigenæ, vel ut tutelares, recolerentur.

Alii litteras aliter nescientes legerunt *Saxn-Ote*, & *Saxonicum Orbinum* interpretantes affixerunt *Othinum* quendam Saxonibus proprium, alium a *Wodano*, universalis Germanorum, & Septentrionalium Deo.

At quamvis non diffitear, non unum *Othinum*, seu *Wodanum* cultum fuisse; valde dubito, num ullum ex veteribus monumentis *Othinum* hunc Saxonicum firmet, ex voeula *Saxnote*, quæ hic habetur, ab eruditis effectum, quæ vox aliunde, ut supra animadverti, commodiori interpretatione, non *Orbinum*, sed *consortium Saxonicum* designare apta est.

ANIMADVERSIONES COLLECTORIS

In Indiculum Superstitionum, & Paganiarum.

I.

DE SACRILEGIO AD SEPULCRA MORTUORUM.

Dannari reor sacrificia, & oblationes, uti & convivia, & symposia Ethnicæ more celebrata ad sepulchra mortuorum. Sacrificia enim (quæ comportionibus quoque & epulis peragi consueverunt) ibi habita fuisse evincunt aræ hodieum supra mortuorum tumulos in Dania superstitis, de quibus hæc *Olaus Wormius* (4): *Unica* (ara) *ubi visitur, maxima ex parte sepulchro imposita esse solet, eo fine ut ibidem in memoriam defuncti quotannis sacra peragantur.*

Hujusmodi sacrificia forte memoravit *Zacharias Summus Pontifex* in Epistola ad *Bonifacium* scribens: *Pro sacrilegis* (5) *itaque Presbyteris, ut seipsum, qui lauros, & hircos Diis Paganorum immolabant, manducantes sacrificia mortuorum &c.* Quin & in *Liptinensi Concilio* (6) (ad quod *Indiculum* noster spectasse creditur) inter gentilitatis spurcissimas recensentur & profana sacrificia mortuorum. Et *Gregorius Papa III.* (7) in Epistola ad *Oprimates & Populum Provinciarum Germaniæ*, hortans eos ut respuant, atque abiciant Ethnicas superstitiones, inter has refert *Sacrificia mortuorum.*

Morbus hic late dominatus esse videtur. Apud *Gratianum*: *Non licet* (8) *Christianis prandia ad defunctorum sepulchra deferre, & sacrificare de re mortuorum.* Et *Concilium Turonense II.* (9) *Sunt etiam, qui in festivitate Cathedre Domini Petri Apostoli cibos mortuis offerunt, & post missas redeuntes ad domos proprias ad gentilium revertuntur errorer, & post corpus Domini, sacras demoni escas accipiunt.*

Sed quod ferme in rebus aliis, ita & in hac evenit; ut essent scilicet, ad Christianismum conversi, qui Ethnicam superstitionem rejicerent, non morem penitus abiciendo, sed illum a superstitione expurgando, atque etiam (ut ipsis quidem videbatur) in Christianum, piunique usum vertendo.

Erant certe, qui sacra Christianorum ad sepulchra deferrent, ac ministrarent, & qui ministrata perciperent, pio procul dubio animo suffragia præbendi defunctis. Quod tamen

ne

(1) Pelloutier Hist. des Celtes lib. III. cap. 6.
 Mallet Introd. à l'Hist. de Dannemark. Tomo II. pag. mihi 259.
 (2) Cleffel. Antiq. Germ. pag. nu. 447. Ihre Glossar. V. *Oden*.
 (3) Ihre Gloss. V. *Note*. (4) Worm. Monum. Dan. lib. I. cap. 3.
 (5) Zacharias Epist. 10. ad Bonif. (6) Conc. Germanicum an. DCCXLII. can. 5.
 (7) Gregor. III. Ep. 3. (8) De consecrat. dist. 2. c. *Non licet*.
 (9) Conc. Turon. II. an. DLXVII. c. 10.

ne ultro fieret, Ecclesiasticis Sanctionibus (1) cautum est: *Non oportet Clericos ignaros, & presumptores super monumenta in campo ministeria portare, aut distribuere sacramenta; sed aut in Ecclesia, aut in Basilica, ubi Martyrum reliquie sunt depositae, ibi pro defunctis oblationem offerre.*

Alii nullo sacrificio, nec profana oblatione peracta, rati sunt saltem licitum esse, imo erga defunctorum memoriam pium, ut innocuum convivium ad eorum sepulchra peragerent. Quod item interdictum legimus in Capitularibus Regum Francorum: *Almoneantur Fideles (2), ut ad suos mortuos non agant ea, quae de Paganorum ritu remanserunt... Et super eorum tumulos nec manducare, nec bibere praesumant.*

Haec expresse artuli, & plura ejusce generis, quae a SS. Patribus damnantur, referri possent (3), quae probant, non modo apud Barbaros nostros, sed & apud alias quoque gentes hujusmodi parentalia in usu fuisse. Quod argumento est, ritus hosce ex iisdem veteribus Scytharum, atque Celtarum institutis descendere, & antiquissimam fuisse doctrinam, animas hominum post mortem convivis, & comotationibus oblectari. De quo quaedam supra in monito praestatus sum.

II.

DE SACRILEGIO SUPER DEFUNCTOS, IDEST DADSISAS.

Quid sint *Dadsise*, nescio; scio tamen hic reprobari *sacrilegium super defunctos*, quo innuuntur superstitiosi & Ethnici ritus in defunctorum exequiis, & tumulatione servati.

Occurrunt primum exebitae funeris, atque ut nos adhuc dicimus, *vegliae il morto*; quarum ritum colligimus ex Concilio Arelateni IV. *Laici (4), qui exebitae funeris obsequant, cum timore, & tremore, & reverentia hoc faciant. Nullus ibi diabolica carmina praesumat cantare, nec joca, nec saltationes facere, quae Pagani docente diabolo adinvenerunt. Quis enim nesciat, diabolicum esse, & non solum a religione Christiana alienum, sed etiam humane naturae esse contrarium, ibi letari, cantare, inebriari, & cabinnis ora dissolvi, & omni pietate, & affectu charitatis postposito, quasi de fraterna morte exultare, ubi luctus & planctus febilibus vocibus debuerit resonare, pro amissione chari fratris? Idem breviori calamo perstrinxit Leo Papa IV. Carmina (5) diabolica, quae nocturnis horis super mortuos vulgus facere solet, & cabinnos, quos exercet, sub consellatione Dei omnipotentis vitare.*

Id vero generatim obtinuisse reor, quod de Attila funere tradit Jornandes (6), ut scilicet *contraria invicem sibi copulantes, luctum funereum mixto gaudio explicarent.*

Nam praefertim cum ad tumulum deferretur cadaver, clamores, ululatusque affectati, certe non desinebant. Sic in Capitularibus Regum Francorum, inter ea, quae de Paganorum ritu remanserunt, adnumeratur & hoc: *Et quando eos ad sepulcrum portaverint, illum ululatum excelsum non faciant (7).*

Memoria recolo, Theodorici cadaver a Gothis *cantibus honoratum fuisse (8)*. Omnia siquidem documenta nos edocent, Barbaros consuevisse res gestas, laudesque virorum carmine, cantuque celebrare. Ita & in Attila exequiis electissimos Hunnorum equites *salsa ejus cantu funereo retulisse, memoriae prodidit Jornandes (9).*

Neque id tantum in Principum funere; nam ex usu in Italia nostra sequioribus aevi vigente colligimus, vulgo obtinuisse, ut laudes defuncti rhythmico carmine celebrarentur (10). Quod & in Hispania usitatum fuisse, indicat Concilium Toletanum III. cavens, ne in Religiosorum tumulatione canatur *funebre carmen, quod vulgo defunctis cantari solet (11).*

Sed haec res Ethnica proprie non erat, quamvis ab Ethnicis usitata. Illud tanquam vere Ethnicum recenseri potest, quod divitiarum, resque pretiosarum, quandoque & uxor, & charissimi servi (12) mactati contumulerentur defuncto. Dixi *vere Ethnicum*, quia ex Paganorum superstitione credebatur, defunctum fructurum fore in altera vita eo comitatu, & divitiis, quibus contumulabatur, Promississe siquidem ferebatur Orthinus, ut *quae opes cuique addebantur in yogo, iis comitatus aditus esset Valballam*. Haec Snorro, qui alias quo-

(1) Ap. Grat. de Consecr. Dist. 1. c. *Non oportet*. Capitula collecta a Martino Bracar. c. 65.

(2) Capitul. lib. VI. c. 197.

(3) Vide Cangii Glossar. V. *Parentalia*.

(4) Ex Arelat. Conc. juxta alios Decretorum libros, Titulo: *De his, qui vanitates in exiis*

hinc funeralibus exercuerint. (5) Leonis Pp. IV. Homilia ex Editione Labbzi.

(6) Jornand. de Reb. Getic. c. 49.

(7) Capitul. lib. VI. c. 197.

(8) Jorn. l. c. c. 41.

(9) Idem loc. c. c. 49.

(10) Consule Murat. Ant. Ital. Diuert. XXIII.

(11) Conc. Tolot. III. an. DLXXXIX. c. 22.

(12) Vide Bartholin. Antiq. Dan. pluries.

quoque ait, persuasum illis fuisse, defunctum inter divos tanto ditiores fore, quo plures cum eo cremarentur divitiæ (1).

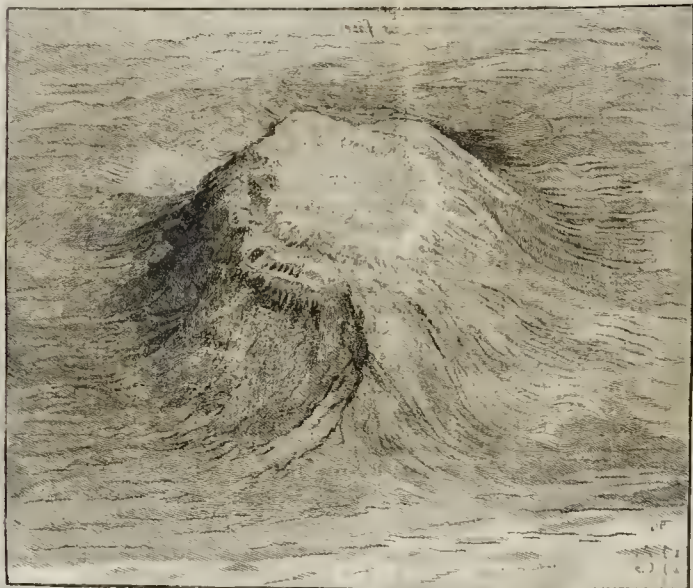
Atque inde profecto, qui moris causam probe noverant, ab hac superstitione in Christianismo abstinebant. Exemplum præbet historia Boi: *Quoniam Boo* (2) *baptizatus fuerat, neque idolis unquam sacrificaverat, Helga eum ad Australe templi latus sepeliri fecit, nulla ipsi apposita pecunia.* Hæc in ipso Septemtrione, ut mirum sit, in cultioribus Europæ plagis tantum valuisse vim consuetudinis, ut mos defunctum non sine grandi ornatu tumulandi inter Christianos, tam Romanos, quam Barbaros diu perdoraverit (3).

Sed num inter Barbaros omnes cuncti hi mores vigerent, valde dubito. Quod ad rem, de qua agimus, attinet, ego haud semel a fide dignissimis testibus audivi, apud nos in excolendis agris inventa fuisse cadavera (Christianorum, an Paganorum nescio) quorum gigantea moles, & enormia crania exuvias Germanorum veterum esse indicabant, ex quibus e iam quadam clarorum virorum visa sunt præferere reliquias. Hisce autem, si arma excipias, vix quidquam, quod decem obolos valeret, conspeltum erat.

Consentit & Tacitus de Germanis loquens: *Funerum* (4) *nulla ambitio; id solum observatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis cremantur. Struem rogi nec vestibus, nec odoribus cumulant. Sua cuique arma, quorundam igni & equus adjicitur. Sepulchrum cespes erigit. Monumentorum arduum, & operosum honorem, ut gravem defunctis, aspernantur.*

Profecto si de monumentorum simplicitate sermo sit, Septemtrionalis terræ, & Germaniæ inferioris Scriptores passim tradunt, in agris eorum quamplures superesse magnos tumulos, seu verius colliculos ex aggesta humo compactos, qui simplicitate vere egregia monumentorum vice illustrem perennarent memoriam defunctorum sub illis conditorum. Hoc Scytharum fuisse institutum, Herodotus testis est, qui de Regis tumulatione agens ait: *Humum* (5) *certatim atque avidè injiciunt, cupientes tumulum quam maximum esse.*

Vel ab antiquis Carnis vel (quod probabilis est) a Barbaris, qui nostras invadere terras, aggesti, hac illac in mediis pratis & campis, visuntur adhuc haud procul Urino hujusmodi colliculi, qui sepulchrales esse videntur, & quorum formam hic exhibere labor. Eos apto nomine *Tumbas* appellamus, & ex illis quidam duo ferme passus geometricos altitudinis perpendicularis exæquant.

Sed

(1) Snorro, Historia Ynglingorum c. 8. 10.

(2) Ap. Barthol. I. c. lib. II. c. 9.

(3) Vide Murat. I. c.

(4) Tacit. Germ. c. XXVII.

(5) Herodot. lib. IV. c. 71.

Sed ad Paganias redeamus. Quod maxime in Indiculo nostro damnatur, reor esse convivium funebre Ethnicis, & superstitionis epulis, & ritibus celebratum, prout sacrorum conviviorum mos erat, ut alias dicemus (1).

Et sane cantus Ethnicos, cachinnos, convivia, in funere peracta memorat liber Canonum Ecclesiasticorum inter Leges Anglosaxonicas sic a Wilkinso latine versus: *Non exultetis (2) super homines mortuos, nec corpus queratis, nisi quis vos accuset, ut hoc ipso vos excusetis: tum prohibete cantus ethnicos laicis, & illorum sonoras cachinnationes, nec vos ipsi edatis aut bibatis ibi, ubi corpus jacet, ne sorte assimilemini Ethnicismo, quem ibi committunt.*

Prætereundum non est, quod de Attila funere tradit Jornandes: *Postquam (3) talibus lamentis est defletus, stravam super tumulum ejus, quam appellant ipsi, ingenti comestione concelebrant.*

Vox *Strava*, quæ negotium successit Interpretibus, Hunnica est, seu potius generatim Slavica. Adhuc a Morlacchis frequens usurpatur vox *Zdravice*, quam feliciter explicat Joannes Lovrich, inquit: *La parola Zdravice (4) è derivata certamente dall' uso di far i brindisi, poichè ad uno che si vuol far brindisi, si dice, Zdrav, che corrisponde a ciò che fra gli Italiani si dice, Viva.*

Strava ergo, quam Jornandes commemorat, apposite indicat rem de qua agitur, scilicet propinationes, quas in religiosis symposiis Diis & Heroibus fieri consuevisse, aptiore loco perspicimus (5).

Hæc ex pluribus perpendeda selegi, quorum fragmenta quibusdam in locis superfluit adhuc. Hodiedum inter Morlacchos (6) *excubia funeris* a propinquis & amicis defuncti observantur, ad bonam tamen frugem redactæ; *ululatus*, sive clamores sunt; elogium defuncti canitur lugubri tono specie octosyllabi carminis; epulæ funebres celebrantur.

Inter nostrates quoque villicos frequens in exequiis audiivi clamores, ploratusque affectatos; quibus & intermiscetur quandoque elogium, & commemoratio bonorum factorum defuncti, intercalari, & flebili cantilena. Completis exequiis propinqui & amici, qui funeri interfuerunt, ad defuncti domum convenientes, celebrant convivium funebre (appetit ut plurimum fabis) in quo & a convivis æternæ requiei defuncti propinatur.

III.

DE SPURCALIBUS IN FEBRUARIO.

Februarius mensis adhuc in quibusdam Germaniæ, & Belgii regionibus *Sporckel*, *Sporckelle* appellatur (7). Nomen inditum reor a Christianis, qui *Spurcalia*, *Spurcitas*, *Spurcamina*, sacra, ac superstitiones Paganorum appellabant (8). Adeo Februius *Mensis Spurcaliorum* dictus fuerit, quod in eo sollempnia Ethnicorum sacra quam maxime peragerentur.

Juvat audire Snorronem (9): *Erat priscus in Svonia usu receptus mos, dum Ethnicorum ibi vivebat religio, ut in Uppsalis mense Goensi (is est mensis Lunaris in Februarium incidens) primarium esset sacrificium pro pace, & pro victoria Regi impetranda a Diis instituentium, ad quod incole totius Imperii Svionici confluerent; quo tempore etiam omnium Svionum ibi agenda erant comitia, nec non nundinæ, & mercaturæ instituebantur, quæ hebdomadam durarunt.*

Notabile est, quod immediate sequitur: *Post sacra autem Christianorum in Svonia admessa, ibi comitia tamen, & nundinæ sunt celebratæ. At post religionem Christianam totam per Svioniam demum receptam, cum regiam priscam sedem Uppsalis missam facerent Reges, nundinæ sunt statuto olim tempore motæ, atque circa festum Purificationis Mariæ celebratæ, qui usu receptus mos postea semper est servatus; nec nisi tribus diebus (nundinæ) jam celebrantur.*

Hoc atuli exemplum, quod innuit, Christianis sacris inductis festivas Ethnicis usitatas lætias ad dies festos Christianorum redactas esse. Ab aliis quoque noratum est Paganorum festa, *Jolienisa* nuncupata, ad sollempnes dies, quibus memoria Nativitatis D. N. J. Christi recolitur, redacta fuisse, qui dies alicubi Juliorum nomine (*Jul*) adhuc appellantur.

Hinc cum Ethnicæ festa, & sacra sua religiosis celebrarent symposiis, ex inducãta, ut reor, consuetudine, evenit ut Christiana religione suscepta in Calendariis quibusdam Runicis festi dies, in quos incidit memoria, seu Nativitatis Christi, seu Purificationis Mariæ, conubus (quibus Barbari poculorum vice communius utebantur) uti symposiorum indicibus notarentur.

(1) Vide infra. n. IX. Consule & dicta n. I. (2) Wilkins Leg. Anglosax. pag. 138.

(3) Jornand. l. c. c. 49. (4) Lovrich, *Osservazioni* pag. 154.

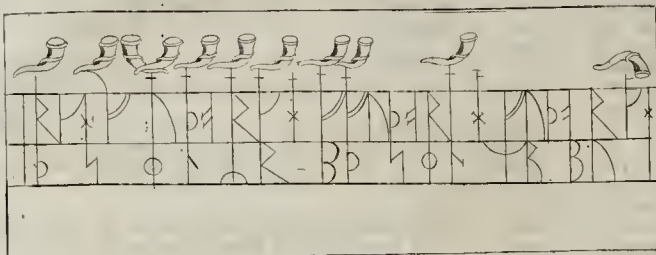
(5) Infra n. IX. (6) Lovrich l. c. pag. 217.

(7) Vide Eccard. Franc. Orient. Tomo I. pag. 409.

(8) Vide Cangium V. *Spurcalia*. (9) Snorto Historia Olafi Sancti c. LXXVI.

82 INDICULUS SUPERSTITIIONUM

tur. Olaus Rudbekius (1) Kalendarium affert, quod post diem XIX. Januarii cornua duodecim ostendit ordine sequentia, adjecto ad diem VIII. Februarii cornu inverso, quo indigitatur symposiorum finis. Aliud exhibet Kalendarium Olaus Verelius, & ex eo Keyserus (2) (cujus schema hic æri incisum appono) decem refertum erectis cornubus. Prohincitur hoc a festo S. Thomæ Apostoli ad festum S. Canuti, quo cornu inversum conspicietur, completorum factorum; & symposiorum symbolum.

Særa symposia a Germanis in Februarii maxime fuisse peracta, innuit nomen, quo mensis ipse quibusdam in regionibus adhuc donatur, *Hornung*. *Horn* namque est cornu, & *ung* in conjunctione cum substantivo semper esse copiam, atque frequentiam indicem, docet Wachterus (3): ut vox illa denotet mensis copia ac frequentia cornuum, hoc est popularum, & symposiorum clarum. Cimbrici monticola Agri Veronenfis, & Vicentini, alii quidem Januarii, alii Februarii *Hornach*, *Hornach* appellant (4). Quæ omnia mensis Februarii fuisse ob Ethnica sacra conspicuum satis indignant. Assertum firmat Anglofaxonicum vocabulum, quo idem nuncupatur mensis, *Solmuth*, qui, Beda interprete (5), *dici potest mensis placentarum, quas in eo Diis suis offerebant*. De placentis autem alibi sermo erit (6).

Sæcis Februarius dicitur mensis *Gojæ*, (*Gojemanad*), quæ si nomen fuit, ait Johannes Ihre (7), pro *Cereve* habendum credunt eruditi nostrates, hoc est, pro *Terra*. Quod in mentem revocat, hoc valde probabiliter fuisse solemne festum in honorem *Terræ* institutum, de quo Tacitus verba facit, dicens (8): *Reuligni, & Aviones, & Angli, & Varini, & Eudoses, & Suardones, & Nuthones, fluminibus, aut sylvis muniuntur. Nec quidquam notabile in singulis, nisi quod in commune Heribum, id est Terram matrem colunt, eamque intervenire rebus hominum, in vobis populis arbitrantur. Est in Insula Oceani castrum nemus, dicuntque in eo vehiculum vesle consecrum, attingere uni Sacerdoti concessum. Is adesse penetrali Deam intelligit, veclamque bubus feminis multa cum veneratione profectur. Læti tunc dies, festa loca, quæcumque adventu, hospitioque dignatur. Non bella inveniunt, non arma sanunt, clausum omne ferrum: pax & quies tunc tantum nota, tunc tantum amata, donec idem Sacerdos fatiatam conversatione mortalium Deam templo reddat. Mox vehiculum, & vesles, & si credere velis, Numen ipsum secreto lacu oblituit. Servi ministrant, quos statim idem lacus haurit. Acanus hinc terror, sanctique ignorantia, quid sit illud, quod tantum perituri vident. Hucusque Tacitus, e cuius testimonio edocemur, festa hæc in honorem *Terræ* lætissime celebrata, ad plures dies protracta fuisse.*

A cornualibus hæc festis forte originem duxit *Carnovale*, quod his, quibus scribo diebus, varia voluptatum speciem nostrates transigunt. Verum equidem est, magis continuata ac diutius perdurante dierum serie *Carnovale* nostrum celebrari; sed hæc sunt passionis huius temporis, & nostræ gentis, adeo hilaritatibus deditæ, ut ni quadragesimalis jejunii tempus intercederet, *Carnovale* ab initio usque ad finem anni facile perduraret.

IV.

DE CASULIS, IDEST, FANIS.

Um casulas audio, mihi persuadere non possim hic agi de templis. Quis enim credat, cellulas atque tuguria pro Deorum habitaculo constituisse Germanos, qui aras barbara quidem, sed immani magnificentia extruebant (9)? De majestate antiqui Templi

(1) Rudbekii Atlantica Tom. II. pag. 165.

(2) Keyser. Antiq. Sept. pag. 357.

(3) Wachter. Glossar. V. *Hornung*.

(4) Del Pezzo pag. 72. Dalla Costa p. 43.

(5) Beda de temporum ratione c. 13.

(6) Infra N. XXVI.

(7) Ihre Glossar. V. *Goja*.

(8) Tacit. Germ. c. XL.

(9) Vide infra N. VII.

pli Upsalienfis in Svecia mira prædicantur; & Tacitus ipse (1) celeberrimum illis gentibus (Maris) templum, quod *Tanfane* vocabant, commemorat. Hæc sane tuguriis aptari non possunt.

Quid ergo hic *casularum* nomine veniat, innuit S. Gregorius Magnus, cujus verba longiuscule referri merentur. Hæc ille in Epistola ad Mellitum Abbatem (2): *Cum vos Deus omnipotens ad reverendissimum virum fratrem nostrum Augustinum Episcopum perdukerit, dicite quod diu tecum de causa Anglorum cogitans tractavi; videlicet, quia fana Idolorum destrui in eadem gente minime debeant, sed ipsa, quæ in eis sunt, Idola destruantur. Aqua benedicta fiat, in eisdem fanis aspergatur, altaria construuntur, reliquæ ponantur; quia si fana eadem bene constructa sunt, necesse est, ut a cultu demonum in obsequium veri Dei debeant commutari: ut dum gens ipsa eadem fana sua non videt destrui, de corde errorem deponat, & Deum verum cognoscens, ac adorans, ad loca, quæ consuevit, familiaris concurret. Et quia boves solem in sacrificio demonum multos occidere, debet his etiam hæc de re aliqua solemnitas immutari, ut die Dedicacionis, vel natalitius Sanctorum Martyrum, quorum illic reliquæ ponuntur, tabernacula sibi circa easdem Ecclesias, quæ ex fanis commutate sunt, de ramis arborum faciant, & religiosi conviviis solemnitatem celebrent. Nec Diabolo jam animalia immolent, sed ad laudem Dei in esum suum animalia occidant, & donatori omnium de satietate sua gratias referant; ut dum eis aliqua exterius gaudia reservantur, ad interiora gaudia consentire facilius valeant. Nam dumvis mentibus simul omnia abscindere, impossibile esse non dubium est: quia is, qui locum summum ascendere nititur, necesse est, ut gradibus, vel passibus, non autem saltibus eleveatur.*

Obiter nota, qua moderatione SS. Patres nostri erga recens convertos ad fidem uterentur; & quomodo (quantum Christiana permittebat religio) illorum antiquis moribus se se accommodarent, Ecclesiæ profectum, & animarum lucrum præ oculis habentes. Atque id potissimum in causa fuisse reor, ut Ethnica proflus superstitione rejecta, veteres gentium mores, atque ipsi innocui Ethnicismi cortices ab Ecclesiæ Præsulibus tolerari, imo & usu recepti fuerint, cum promovendo Ecclesiæ, & Fidelium bono, atque avertendo malo id aptum esse dignoscerent. Sed redeamus ad nostra.

Quæ *tabernacula* S. Gregorius hic memorat, ab Anglofaxonum fanis sive remplis (qua profecto in tuguriorum formam confecta non fuisse ex ejus verbis clare liquet) discrete distinguens, eadem & in hoc Indiculi articulo commemorata reor; casulas videlicet, sive cellulas ex ramis arborum, vel alio tenui materiamine compactas, ut hi, qui ad sacra conveniant, intra eas religiosi conviviis, aliisque pietatis, seu superstitionis operibus operam darent; quibus utpote religionis causa erectis, vel etiam forte peculiari quodam ritu lustratis, sanctum quid inesse censeretur. Sanctas vero has cellulas creditas fuisse probant & Indiculi verba: *De casulis, idest fanis*; siquidem uti *Fan* significat Dominium, ita *fanum* Dominicum denotat, seu locum Domino sacrum; Quæ ergo superstitione erga ejusmodi loca Ethnici ferebantur, vel quæ supersticiosa in iis peragebant, ea hic reprobata sunt.

De hujusce generis casulis sub *cellorum* nomine agi arbitror in vita S. Eligii, dum ibi luminaria facere, & vota perfolvere inhihentur Christiani: *Nullus Christianus (3) ad fana, vel ad petras, vel ad fontes, vel ad arbores, vel ad CELLOS, vel per triviva luminaria faciat, aut vota reddere presumat.* Et hæc quidem de casulis, de quibus hoc loco agitur, mea est sententia; alii de ejus soliditate judicent,

V.

DE SACRILEGIIS PER ECCLESIAS.

CRuenta sacrificia, convivia, symposia, vel in Ecclesiis, vel juxta Ecclesias, celebrata fuisse, more ab Ethnicis derivato, alibi (4) dicam opportunius.

Hic tantum loquar de profanis canticis, & choreis, quæ in Paganismo religionis causa fieri consueverant; quod ex veteri Celtarum instituto profluxisse colligimus ex Strabone (5): *Celtiberos perhibent & qui ad Septentrionem eorum sunt vicini, innominatum quandam Deum noctu in plenilunio ante portas cum totis familiis choveas ducendo, totamque noctem festam agendo, venerari.*

Olaus Wormius (6) scribit, quod *Upsalæ Diis suis immolantes sacrificuli: tripudiis, & gestibus efformatis, nolærum strepitu, inconditæ muscæ barritu, spectatorum oculos, & aures perstringebant.* Et revera, Saxone teste (7), Starchaterus apud *Upsalam* sacrificio-

(1) Tacit. Annal. lib. I.

(2) Greg. M. Epist. lib. XI. Ep. 76.

(3) Vita S. Eligii lib. II. c. 15.

(4) Infra N. IX.

(5) Strabo lib. III.

(6) Worm. Monum. Dan. lib. I. c. 5.

(7) Saxo lib. VI.

fictorum tempore constitutus, effrenatos corporum motus scenicosque mimorum plausus, ac mollia nolarum crepitacula fastidiebat.

Ab Ethnicismo hæc in Christianismum descendisse docet Concilium Romanum sub Eugenio II. habitum (1), ut & Leonis Pp. IV. Breviarium (2), in quo hæc leguntur: *Ut Sacerdotes admoneant viros, ac mulieres, qui festis diebus ad Ecclesiam occurrunt, ne ballando, & turpia verba decantando choros teneant, ac ducant, similitudinem Paganorum peragendo: quia si tales cum minoribus peccatis ad Ecclesiam veniunt, cum majoribus reverentur.* Hinc & in Capitularium libris, dum agitur de Ecclesiarum honore, inter ea, quæ de Paganorum consuetudine remanserunt, recensentur *balationes, & saltationes, canticaque turpia, ac luxuriosa, & lusa diabolica* (3).

In hæc autem Paganicam superstitionem proprie constitisse reor, & sacrilegium Indiculi nostro pressis in eridictum, quod indecoris hinc choreis, & canticis obsequium crederetur præstari Deo. Quod innuitur Canone Concilii Aurelianensis II. (4) *Ne quis in Ecclesia votum suum cantando, bibendo, vel lasciviendo dissolvat, quia Deus talibus votis irritatur potius, quam placeat.*

Occurrit mihi quondam, ab antiquo testatore legatas fuisse monetas argenteas duas, quottannis persolvendas adolescentulo, & adolescentulæ, qui præstatura die elegantiorum choream peregerunt in honorem B. M. Virginis. Quod in aliud pium opus haud multis ab hinc annis commutatum fuit.

Cæterum choreæ, crapulæ, ludi, & alia ejusmodi, quæ prope Ecclesias occurrentibus sollempnitatibus adhuc sunt, procul dubio veteris moris reliquæ sunt, quamvis nunc absit Paganica superstitio.

VI.

DE SACRIS SILVARUM, QUÆ NIMIDAS VOCANT.

Cultum arborum apud Ethnicos viguisse millena documenta probant, ex quibus quædam & allegavi, & infra allegabo. Hic vero non videtur interdicti generatim arborum cultus, sed peculiarita quedam *sacra* in sylvis peracta, quæ *Nimidas* vocabant. Quæ superstitio facile se proderet, si vim vocis *Nimidas* assequi possemus.

Nama, nema, nima, capere, sumere, D. s. L. p. 15. Næmpdi af hurtompt; cepit, vel decerpit, de fundi area. Ulphilas, Niman. Islandice, Nima, Nema. Anglofaxonice, Niman. Alemannice, idem. Germanice, Nehmen. Hæc Johannes Ihre (5), cui consonant & Wachterus (6) scribens: *Neman, sumere, capere. Omnes antiqui habent, Niman. Dicitur autem sensu latissimo &c.*

Quare hic agi mihi videor de sacris celebratis, dum a sylvis, vel ab arboribus aliquid fumeretur, vel decerperetur.

Id in mentem opportune revocat deceptionem visci e quercibus, quæ qua sollempnitate fieret a Gallis, Celtica gente, Plinius hac oratione describit (7): *Non est omitenda in ea re & Galliarum admiratio. Nihil habent Druidæ (ita suos appellant magos) visco & arbore in qua gignatur (si modo sit robur) sacratius. Jam per se roborum eligunt lucos, nec ulla sacra sine ea fronde conficiunt, ut inde appellati quoque interpretatione Græca possint Druidæ videri. Enimvero quidquid adnascatur illis, e caelo missum putant, signumque esse electæ ab ipso Deo arboris. Est autem id varum admodum inventum, & repertum magna religione petitur. & ante omnia sexta luna, quæ principia mensium, annorumque his facit, & sæculi post tricesimum annum, quia jam virium abunde habeat nec sit sui dimidia. OMNIA SANANTEM appellantes suo vocabulo, sacrificiis, epulisque vite sub arbore preparatis, duss admoveant candidi coloris tauros, quorum cornua tunc primum vinciantur. Sacerdos candida veste cultus arborem scandit, salce aurea demittit, candido id excipitur sago. Tum deinde victimas immolant, precantes, ut suum donum Deus prosperum faciat his, quibus dederit. Fertilitatem eo potè dari cuiuscunque animali sterili arbitrantur, contraque venena omnia esse remedia. Tanta gentium in rebus fivolis plerumque religio est. Hæc Plinius, qui alias quoque de virtutibus differit, quæ visco putabantur inesse: *Si terram (8) non attingit, comitalibus mederi. Conceptum fornicarum adjuvare, si omnino secum habeant. Ulcera commanducato, inpostoque efficacissime sanari.**

Neque solis Gallis visci virtutes agnitæ sunt. Nam & ab aliis gentibus eximiam, magicamque vim ipsi attributam fuisse, maxima probant argumenta. *Holsatis, finitimisque*

(1) C. XXXV. (2) C. XXXV. (3) Capitular. lib. VI. c. 196.
 (4) Conc. Aurelian. II. an. DLXXXIII. (5) Ihre Glossar. V. Nema.
 (6) Wachter Glossar. V. Nema. (7) Plinius lib. XVI. c. 24.
 (8) Idem lib. XXIV. c. 4.

populis (verbis utot Keysleri (1)) dicitur Marentaken, sive ramus specierum, haud dubie a magica vi, quam nullibi fere non venatores illi tribuunt, querno in primis, quem faustam venationem procurare, vulnera citissime sanare, & nescio quid non efficere affirmant.

Ex Islandorum Edda manifesto quoque colligitur, querni ramusculi magicas inibi creditas fuisse virtutes, cum scriptum sit, quod Hoderus (2) ramusculum ipsum in Balderum cateroquia invulnerabilem projiciens, hoc missili transfudit, qui protinus exanimis concidit.

In Botanologico Boxhornii viscus Cambrice vocatur *Uchelwyd*, quod Wachtero interprete (3), est *virgula eximia virtutis*.

Cum ergo hæc per tot gentes circa viscum illum vigeret credalitas, jure ea censerî potest ab antiqua communione parentum Celtarum, vel Scytharum fide derivata.

Quæ cum ita sint, dabitari minime potest, sicut inter Gallos, ita & inter cæteras gentes, non absque magna religione viscum ex arboribus decerptum fuisse; cum & in collectione herbarum medicinalium ritus, & observationes intercederent, quæ superstitionem sapiebant. Quod Christianis novimus interdictum, ut non liceat (4) in collectione herbarum, quæ medicinales sunt, aliquas observationes, aut excantationes attendere.

Arbitror itaque hic agi de collectione, sive decerptione mirabilis cujusdam medicaminis, & speciatim visci querni, qui sicuti inter Gallos, ita & inter Germanos, aliofque populos, non nisi instituto sacrificio, peractisque sollempniis decerperetur ex arbore.

Sententiam firmat superstes usus. In Gallia enim (5), & in primis in Aquitania, quotannis pridie Kalendas Januarias pueri, atque adolescentes vicos, villasque obeunt, carmine stipeo petentes, sibi que aliis pro voto in exordio novi anni acclamantes: *Aquilanleu*, seu *Au guy l'an neuf*; ad viscum annus novus.

Idem & in Germania obtinere videtur; in ea enim parte, qua ad Almonam flumen vergit, Marchionatu Onoblacensi comprehensa, tempore Nativitatis Christi vulgus per vias, & pagos currit, mallefice pulsat fores, & fenestras, indefinenter clamans: *Guthyl, Guthyl*; quod est, Keyslero interprete (6), *bene*, vel *optime sanans*; quod ipsum visci antonomasticum nomen fuit Gallis antiquis, qui *omnia sanantem*, Plinio referente (7), Gallico vocabulo appellabant.

Suspicio, quod rei reliquæ maneat in Patria Fori-Julii in eo quod dicimus: *Il buon capo dell' anno mastico*; incongruum sane epitheton, quod exinde reor e corrupta voce derivatum. *Mast* Germanice est glans quernæ, *Mistel* est viscus: Italice cujusdam arboris resina hodie dicitur *Mastico*, *Mastice*. Cæterum primis anni noctibus pueri, & adolescentes per urbem discurrentes ostiatum pulfant, præfata verba inclamitant, rude tympanum ex olla fictili, & membrana confectum ruditer resonare faciunt, pium canticum canunt, munusculum petunt. Quæ morum cum diffitis gentibus convenientia eo magis notabilis est, quod de re puerili, & frivola agatur.

VII.

DE HIS, QUÆ FACIUNT SUPER PETRAS.

Non omnibus lapidibus cultus exhibebatur ab Ethnicis, sed iis modo, quibus sive ex consecratione, sive ex dedicatione, sive ex prænotato effectu divinum quid inesse censeretur, prout in Monito præfatus sum. Revera Concilium Turonense II. cultum hunc inbibens de iis modo petris loquitur, quæ a Gentilibus designatæ fuerant: *Contestamur* (8), *illam sollicitudinem tan Pastores, quam Presbyteros gerere, ut quemcumque in hac fatuitate perstiterit viderint, vel ad nescio quas petras, aut arbores, aut ad fontes, DESIGNATA LOCA GENTILIUM, perpetrare, que ad Ecclesie rationem non pertinent, eos ab Ecclesia sancta auctoritate repellant, nec participare sancto altario permittant, qui Gentilium observationes custodiunt*.

In Sacris Canonibus, atque in Capitularibus petrarum cultus plerumque non sejungitur a cultu arborum, atque fontium, cujus rei ratio haud obscura mihi esse videtur. Ex Tacito nempe discimus, Germanos veteres non habuisse (si unum, aut alterum excipias) templa, neque simulacra in humani oris speciem efficta, sed lucos & nemora (9) consecrassent. In lucis autem, vel prope lucos erigebantur altaria, sacrificiis præcipue destinata, prout idem Tacitus refert (10): *Lucis propinquis barbaræ aræ, apud quas Tribunos, &*

Tom. III.

H pri-

(1) Keysler. I. c. pag. 308. (2) Edda Mythol. XLIII. (3) Wachter Glossar. V. *Mistel*.
 (4) Capitula collecta a Martino Bracarensi c. 74. Canon est ex Bracarensi Concilio c. 21. Eadem sanctio repetita legitur inter Capitula Rodulphi Biruricensis c. 38.
 (5) Keysler I. c. pag. 305. (6) Keysler I. c. p. 307. (7) Vide supra.
 (8) Conc. Turonense II. an. DLXVII. c. 22. (9) Tasit. Germ. c. IX.
 (10) Idem Annal. lib. I.

primorum ordinum Centuriones machaverant. Et penes altaria aderat fons, vel puteus aque lustralis, ablucendis victimis, capeffendis auspiciis, aliisque sacris & superstitionis usibus inservientis; & puteus ille, ait Keyslerus (1), *Septemtrionalibus populis Blotkelda, vel Blotabrun dicitur erat, a voce Blot, sacrificium cruentum notante.*

Pluribus autem populis in more positum erat, altaria erigere, maxima petra petris aliis in modum mensæ superposita, qualia nunc ex antiquitatis ruderibus adhuc videntur in Germania inferiori, & in Regno Daniæ; ex quibus quædam conspicere est super manufactos colles erecta. De his Emmius (2), Wormius (3), Keyslerus (4), aliique egerunt, eorum quoque diagrammatibus exhibitis.

Atque hi potissimum sunt lapides, hæc arbores, hi fontes, quos Barbari cultu prosequantur, quamvis non inficiat, ad horum speciem alios quoque extitisse religioni dicatos, & superstitione sacros, ad quos exhiberentur cultus honores.

Nè ergo ad ejusmodi Ethnica loca oblationes, aut comestationes instituerent, deterriti fuere Christiani; ut ex Penitentiali Ecgberti Archiepiscopi Eboracensis liquido perspiciamus. *Si aliquis (5) vorreat, vel offerat ad torrens aliquod, vel ad lapidem, vel ad arborem, vel ad alias aliquas creaturas, præter ad Ecclesiam Dei, in Dei nomine, jejunes tres annos in pane & aqua. Et licet presumat in aliquo (hujusmodi) loco edere, vel bibere, & nullam hostiam offerre, nihilominus tamen jejunes unum annum in pane & aqua.*

Cæterum vota, & luminaria, & oblationes, & observationes ad hujusmodi loca factas fuisse colligimus non modo ex pluribus SS. Canonibus, verum etiam ex Capitularibus Regum Francorum: Item (6) *de arboribus, vel petris, vel fontibus, ubi aliqui stulti luminaria, vel alias observationes faciunt, omnino mandamus, ut iste pessimus usus, & Deo execrabilis, ubicumque invenitur, tollatur & destruat.* Et in Capitulatione de Partibus Saxonie: *Si quis (7) ad fontes, aut arbores, vel lucos, votum fecerit, aut aliquid more Gentilium obtulerit, & ad honorem Dæmonum comederit, si nobilis fuerit &c.*

Oblationum superesse reliquias testatur Keyslerus differens de ara lapidea, quæ adhuc videtur in Dithmaria Australi ad vicum *Albersdorf*, sub qua adhuc extat antrum: ait liquidem, quod *grandævi (8) loci illius incolæ affirmant, nemini prima minimum vice inventi lucum illum (lucus enim plerasque hæc aras circumdare solebat) absque manufculo ibidem relicto licuisse recedere; & quoties quis antrum, quod memoravimus, everrendo impenderet operam, toties unnum quendam ibi fuisse repletum.*

Hic autem observare par est, plura occurrere testimonia, quæ arborum quidem & fontium cultum evincunt, de petris autem silent; quod indicio profecto est, non omnes populos aras habuisse lapideas, sed simpliciter sub arbore vel in cæspititia ara, vel super collem sive naturalem, sive ex aggesta humo manufactum sacra peregrisse.

Hæc potissimum in Itolorum gratiam perpendo. Nostris enim Langobardicis legibus Liutprando Rege editis, arborum & fontium cultus interdicitur, nulla lapidum facta mentione: *Simili modo (9) & qui ad arborem, quam rustici Sanguinum vocant, atque ad fontanas adoraverit, aut sacrilegium, vel incantationem fecerit, similiter medium pretii sui componat in sacro patio.*

Nota obiter *arbores sanguinum*, quæ lectio omnium probatissima est, licet in quibusdam codicibus vitata. Hæc profecto indigitat *arbores sacrificiorum cruentorum*; tum quod Germanice loquentibus vox *Blud* tam sanguini, quam sacrificio præcipue cruento significando aptissima esset; tum quod arbor ipsa visimarum asperso sanguine cruentaretur. Keyslerus (10) comemorat quercum, quæ Komoviz in Prussia visebatur, & quæ horrorem nemini non incutiebat, *crure sacrificiorum undique in trunco hærente.* Illud siquidem obtinuisse videtur, ut ara, arbos, & circumstantes visimarum sanguine aspergi consueverint; quem ritum certe servatum deprehendo, cum institutis jam templis, in hisce fierent sacrificia. Testem assero Snorronem (11): *Harum visimarum sanguis omnis dicitur esse Hlaut; crateres vero, quibus est exceptus, servatusque sanguis, Hlautbollar; & Hlaut-teinar, aspergillum in ista facta instrumenta, quibus aræ omnes, & suppedanea Deorum, templi parietes, extrinsecus pariter, ac intrinsecus, nec non homines sanguine erant aspergendi.* Sed ad rem nostram redeamus.

Inter Slavos, Jularum Alpium incolas, ruditatis antiquæ maxime tenaces, adhuc sæculo quartodecimo non deerant, qui fonti & arbori cultum præberent, petræ vero non item; si fides habenda sequenti documento (12), cujus humanissime mihi copiam fecit alias laudatus Co. Franciscus Florius.

Universis Christi fidelibus ad quorum notitiam Frater Francus de Cbogia Ordinis

(1) Keysler l. c. pag. 47.

(2) Emmius lib. 1. Hist. Fris.

(3) Wormius Monum. Dan. lib. 1. c. 3.

(4) Keysler. l. c. pag. 45.

(5) Penit. Ecgberti l. II. c. 22.

(6) Capitul. lib. I. c. 62.

(7) Capitulatio de Part. Sax. c. 10.

(8) Keysler. l. c. pag. 44.

(9) Leg. Langob. Liutprandi lib. VI. lege 30.

(10) Keysler. l. c. pag. 67.

(11) Snorro Hittoria Haquini Boni cap. XVI.

(12) Documentum educum ex Membris Nobilium DD. Bojanorum.

divis Minorum hereticæ prævitatis in Veneto (1) Foro Julio & alibi per Sedem Apostolicam deputatus salutem in Domino Jesu Christo. Commisisti officii nos opportuna cura sollicitat, ut ea, quæ fidei favorem respiciunt ... perinde nuper in Aquilejensi Diocesi ... errores aliquos invenimus, quos ... extirpare, & ideo de consilio susceptorum Religiosorum Verum quia nonnulli Prælati, Clerici, & Religiosi in tanto opere pietatis ad extirpandos errores prædictos nobis assisterunt ... itinerantes ... usque ad locum de Cavaveto ejusdem Diocesis, ubi inter montes Sclavi innumerabiles arborem quandam, & fontem, qui erat ad radices arboris, venerabantur pro Deo, illam impendentiam reverentiam creaturæ, quæ ex fidei debito Creatori debetur. Quam arborem fecimus auxilio prædictorum fidelium penitus extirpari, & fontem lapidibus obturari, inter quos fideles personæ laboravit nobiscum Ven. Vir Dominus Wolvicus filius Domini Pauli Bojani de Civitate Austria, Aq. Can.

Actum Utini præsentibus religiosis viris Fratribus Benvenuto de Tergesto Guardiano loci Fratrum Minorum de Utino Aq. Dioc. MCCCXXXVI. die XVI. Aug. Pontif. SS. Patris DD. Johannis PP. XXII.

Ego Frater Jobachinus de Terviso Ord. Min. Socius ipsius Dom. Inquisitoris, Imperialis auctoritate Notarius, & Officii Inquisitoris Scriba, de mandato dicti Dom. Inquisitoris hæc scripsi.

In media amplissima planitie extat apud nos tumulus, sive collis, seu verius colliculorum aggestus, cujus præstantior pars, prout superest, hanc exhibet figuram.

a. Pagus Varianus.

b. Puticus.

c. Ecclesia.

d. Scala passuum 20.

Tumuli parti superstructus est pagus *Varianus*. Quondam ædificatum erat castellum, & quidem juxta saniores conjecturas in medio tumulo, qui regularem præfert structuram; & pluries revera in variis tumuli locis inventa fuere ædificii fundamenta.

Si ergo hi colliculi vel ex parte, vel ex toto, manufacti sunt, ut eorum situs, atque regularis forma videntur ostendere; anne ut castellum superextrueretur? Quin ego reor collem castello esse longe antiquiorem, atque erectum a Barbaris Ethnicis ex religiosa causa, qua ejus generis colles extruere apud eos moris erat; nacta vero collis opportunitate, tanquam apto loco, castellum superstructum fuisse sequioribus ævis, quibus castella ejusmodi erigere frequens fuit.

Etenim I. ad radices collis, atque in propinquis locis, prout univèrsim asseritur, pluries reperta fuere cadavera cum militaribus instrumentis, Barbaro more. II. Altior colliculus assabre constructus, e subjecta planitie quinque vel sex passus altitudinis perpendicularis exæquans, in ipsa summa superficie Barbaram aram pulcherrime representat. III. In

Tom. III.

H

2

ipso

(1) Sphalma amanuensis, prout & alia in hoc documento sphalmata, & omissiones occurrunt. Hic forte legendum in *Venetis*, vel in *Utino*.

ipſo elatioris colliculi clivo viſitur adhuc puteus, nunc lapidibus oppletus. IV. Hæc antiquæ ſuperſtitionis reliquæ, flammæ, & quidem maximas, hic aliquando conſpectas fuiſſe ceu vere ceu falſo memorant pagenses. V. Haud procul a poſtico colliculo (ubi ſita eſt Eccleſia) alter pagus aedeſt *Vyſendonum* dictus, noſtratibus *Viſſendon*, quod ſi nomen genuinum eſt, auſpicioꝝ collis recte interpretari poteſt (1). Antiquitas autem appellatum audivi *Vicoſendonum*, quod verbotenus eſt *collis congegationis auguris*, ſeu *augurum*, *Wicca-ſen-dun* (2).

Quibus una penſatis adducor ut rear, præſaras colliculos religioſis conventibus inſtituentis, auſpicijs capeſſendis, ſacrificijs celebrandis &c. primitus aptatos fuiſſe. Quod tamen eruditorum iudicio lubentiſſime ſubjicio.

Quidquid vero ſit, ex quo non omnes populi aras habuerint lapideas, eveniſſe reor, ut non apud omnes populos interdicto cultu arborum & fontium unâ interdictus fueſcit cultus petrarum.

VIII.

DE SACRIS MERCURII, VEL JOVIS.

IN ſupra allata Abrenuntiatione Diaboli abrenuntiatum fuiſſe vidimus *Thoroni*, & *Wodano*; qui quanquam ex Barbarorum Theogonijs (3) deprehendantur evidenter diverſa fuiſſe Numina a Jove, & a Mercurio Romanorum, per quaſdam tamen analogias his affimilati, vel pro his habitus ſunt; adeo ut *Wodanus* quidem Mercurii, *Thor* vero Jovis appellatione veniret.

Hic ergo interdicitur, ne ſacra ſiant *Wodano* vel *Thoroni*, quos habitos fuiſſe ut præcipuos gentis Deos, ex præſata Abrenuntiatione Diaboli liquet. Sacrificia namque ævo Bonificii Bithnicis Numinibus etiam ab iis qui Chriſtianam religionem profeſſi fuerant, peracta fuiſſe, indicat Gregorius Papæ III. ad eundem Bonificium Epistoſa: *Eos etiam* (4), *qui ſe dubitant fuiſſe baptizatos, vel qui a præſbytero Jovi maſtante, vel carnes immolationis veſcente, baptizati ſunt, ut rebaptizentur præcipimus*. Quod idem memorat & *Zacharias* Epistoſa ad iplum Bonificium data: *Pro ſacrilegis* (5) *itaque Præſbyteris, ut ſerviſſi, qui taurus & hircos Diis Paganorum immolabant &c.*

Neque modo tauris & hircis, aut aliis ejuſmodi rebus, ſed & humanis hoſtijs, Diis præcipue, quos maxime colebant, Germani, atque Barbari litavere. Audiatur *Tacitus* de Germanis differens (6): *Deorum maxime Mercurium colunt, cui certis diebus humanis quoque hoſtijs litare ſas habent*. Franci Germanorum omnium facile nobiliſſimi, etiam cum Chriſtianæ Religionis nomen dediffent (ſi *Procopio* fides) ab ejuſmodi ſacrificijs non abhorrebant. Ita *Procopius* (7): *Franci ponte occupato, quos ibi invenerunt Gothorum liberos & uxores immolant, eorumque corpora in fluvium, tanquam belli primitias, proſecturum*. Nam ita Chriſtiani ſunt iſti Barbari, ut multos præſce ſuperſtitionis ritus obſervent, humanas hoſtias, atque impia ſacrificia divinationibus adhibentes. Ab eo quoque ſacrificio Saxones lata lege deterruit *Carolus Magnus*: *Si quis hominem* (8) *Diabolo ſacrificaverit, & in hoſtiam more Paganorum demoribus obtulerit, morte moriatur*.

Seligebantur autem ut plurimum aut miſeri ſervi, aut morte damnati, aut patriæ, & religionis inimici, qui in victimas immolarentur. Atque inde proſecto evenit, ut Ethnici Chriſtianum hominem impolare gauderent, quaſi Numinibus ſuis acceptiſſimam hoſtiam. Sic *Helmoldus* de Slavis (9): *Maſtant Diis ſuis hoſtias de bobus, & ovibus, plerique etiam de hominibus Chriſtianiſ, quorum ſanguine Deos ſuos oblectari jaſtant*.

Id ſiquidem ſibi perſuaſum habuiſſe videntur, ut Chriſticolæ maſtatione Chriſtus Deus noſter falſo, quod ipſi colebant, Numini ſubigeretur. Legi meretur Epistoſa comitorum *Magdeburgenſium* nomine conſcripta (10) ad Episcopos Saxoniz, Franciz, & Lotharingiz, in qua de Paganorum quorundam, quibus gentes eorum aſſigebantur, factis differendo, hæc inter cætera habent: *Phanatici* (11) *autem illum, quotiens comefſationibus vacare libet, ſervus in diſtis capita, inquit, vult noſter Pripegala. Hujusmodi fieri oportet ſacrificia. Pripegala, ut ajunt, Priapus eſt, & Beelphegor impudicus. Tunc deſcollatis ante prophanationis ſuz aras Chriſtianiſ, & horrendis vocibus ululantes, Agamus, inquit, dies heritiz, victus eſt Chriſtus, vicit Pripegala victioſiſſimus*.

Mirum fane eſt, Chriſtianos extiſſe ſub Bonificii regimine, qui ſervos (an fideles vel

(1) Wachter V. Viſſen, & V. Dun.

(2) V. eundem V. Wicker, V. Sen, & V. Dun.

(3) Vide dicta in animadverſionibus ad Abrenuntiationem Diaboli.

(4) Gregorii Pp. III. Ep. I. c. 4. (5) Zachariæ Pp. Ep. X.

(6) Tacitus Germ. c. IX. (7) Procopius de Bello Gothico lib. II. c. 25.

(8) Capitulare de Partibus Saxoniz c. VIII.

(9) Helmold. lib. I. c. 52. alias 53.

(10) Hæc referunt ad an. circ. MCK.

(11) Martene & Durand. Miſcell. Tomo I. pag. 626.

vel Ethnicos, an reos vel innocuos, incertum habeo) Paganis venderent immolandos. Tanta erat vis inoleti moris, quem tamen graviter compescuit Gregorius Papa III. ad Bonifacium scribens: *Hoc quoque (1) inter alia crimina agi in partibus illis dististi, quod quidam ex fidelibus ad immolandum Paganis sua vendunt mancipia. Quod ut magnopere corrigere debeas, Frater, commoneo, nec sinas fieri ultra: scelus enim est, & impietas. Eis ergo, qui haec perpetraverunt, similem homicide indices poenitentiam.*

Dicitum est, reos, servos, & hostes in victimas ut plurimum selectos fuisse. Sed aderant circumstantiae, in quibus ipsi primores, & nobiliores gentis, imo & Reges & supremi Principes ex populorum voto immolarentur.

Exemplum adest Snorro, differens de Rege Domaldo: *Domaldus (2) parvis sui Visburi haeres factus, terras exiit. Ejus temporibus Svioniam afflixit fames, & annonae caritas. Hinc Sviones sacrificia maxime sollemnia Uppsalis instituerunt. Primo autumno victimas cedebant boves; at tamen non levabatur annona. Sequenti autumno hostias immolabant homines; nec laxior facta est annona, sed gravior. Tertio autumno magna Svionum multitudo ad Uppsalas conflavit, sub sacrificiorum sollemnium, veque inter Opinatates deliberata, eadem omnium fuit sententia, causam gravioris annonae a Rege Domaldo esse accersendam; ut levaretur, ejus sanguine Deus esse litandus, eum vi, & armis adveniendum, eum cadendum, ejusque cruore aras Deorum spargendas; id quod exequuti sunt.*

Aliud praebet exemplum Snorro ipse (3) de Rege Olafio Trætrelia, qui ex eadem caritatis, & annonae causa (Sviones enim, eodem Snorrone narrante, Regi annonae ubertatem & caritatem solent ferre acceptam) Wodano sacratus est. Collecto igitur exercitu Olafum aggredimur Sviones, adesseque ubi commorabatur, corona militum cinctas combusserunt ipso cum Rege, quem Orbino sacrum, pro annonae felicitate impetranda immolaverunt.

Olafus Tryggvay filius Norvegiae Rex Christianus Provinciales quosdam ad Ethnica sacrificia illum compellentes, hoc sermone deterruit: *Convenit (4) inter nos ut in Meria congressi, ingens ibi & maxime sollemne institueremus sacrificium. At si ego ad sacrificia vobiscum celebranda ne sum conversurus, sacrificium ego instituiam omnium, quae unquam fuisse maximum, victimas oblaturus homines, nec tamen ad id electurus servos, aut maleficos, sed Diis offerendos praestantissimos omnium viros. Tunc denominavit undecim Proceres victimas pro annonae & pacis felicitate Diis immolandos, quos statim aggredi suos iussit. Hac autem oratione permoti omnes, qui ibi aderant, Ethnicis abiectis sacrificiis Christianam sacra susceperunt.*

Diximus supra, & ex Snorrone nunc vidimus, in victimas feligi consuevisse & maleficos. Quos profecto & legibus ipsis damnatos fuisse immolandos aperte docet Frisium lex, quae veteris instituti nobis servavit reliquias (5). Cum itaque Sacerdotes essent ordinarii sacrificiorum administrati, pronum est credere, ab iis mactatos, & morte multatos fuisse reos, qui in hostias immolabantur. Quod confirmatur ex Tacito afferente, Sacerdotes fuisse inter exercitales Germanos penalis justitiae executores, & quidem ut Divinitatis ministros: *Neque (6) animadvertere, neque vincire, neque verberare quidem, nisi Sacerdotibus permittitur: non quasi in poenam, nec Ducis iussu, sed velut Deo imperante, quem adesse bellantibus credunt.* Quo magis ergo id obtinuerit, cum de sacrificio instituendo ageretur?

Hac perpendo, quia inde repetendam esse censeo causam, ut extremi supplicii executores quosdam inter Germanos nulla notarentur infamia, imo munere perfungi honorifico censerentur. Reuthlingae (7) hodieque monstratur gladius aetate obductus, quo aetate minimus Senatorum sententiam capitalem exsequebatur. Henricus quoque Dux Magnopolensis, Krantzio referente (8), publicorum itinerum latrones ipse suis manibus alligabat jugulandos. Quae potro probant, non infamiae, sed honori id munus habitum esse.

IX.

DE SACRIFICIO, QUOD FIT ALICUI SANCTORUM.

Heroibus, qui post mortem in Numinum album relati fuerant, oblata fuisse sacrificia, Bartholinus (9), alique congestis ex Septentrione exemplis declarant. Sic apud Snorrone legimus, quod Niordi tempore (10) mortui sunt Divorum plevique, & post mortem sacrificiis culti. In vita S. Ansharii per S. Arimburtum exarata scriptum est, quod Sviones quidam templum (11) in honore Regis (Erici) dudum defuncti statuerant, Tom. III.

H 3

& ipsi,

(1) Greg. III. Ep. I. c. 8.

(2) Snorro, Historia Ynglingorum c. 18.

(3) Idem Ibid. c. 47.

(4) Idem Historia Olafi Tryggvini c. 74.

(5) Vide Legem Fris. in fine.

(6) Tacit. Germ. c. VII.

(7) Keyser I. c. pag. 167.

(8) Krantzius. Wandalia lib. IX. c. 8.

(9) Bartholinus Ant. Dan. lib. II. c. I.

(10) Snorro, Historia Ynglingorum c. XI.

(11) Langebek Rer. Danic. Scriptores Tomo I. pag. 474.

Et ipsi, tanquam Deo, vota & sacrificia offerre ceperunt. Adamus vero Bremensis una omnia congerens, cum dixisset: *colunt & Deos ex hominibus factos; paulo post subdit: Omnis (1) itaque Diis attribuunt Sacerdotes, qui sacrificia populi offerant.*

Inde vero est, quod Slavi Rugiani adhuc Pagani glorioso Christi Martyri S. Vito in horrendum Idolum vero sacrificiis litarent: *In speculum honoris (ait (2) Helmodus) annuatim hominem Christianum, quem fors acceptaverit, litare consueverunt. Quin & de omnibus Slavorum Provinciis statutas sacrificiorum impensas illo transmittabant.*

Cum autem Ethnici in diebus maxime solemnibus Diis litarent, ut immolatis cibis, & poculis sacras epulas instituerent, atque symposia, facile fluxit, ut ad Christianam religionem conversi in laetis Christianorum festiuitatibus, ea in honorem Sanctorum facerent, quae antea in Pseudonimum cultum faciebant. Eo tunc sane convivia instituta fuisse colligimus ex supra allegato testimonio D. Gregorii (3).

At vero erant, & qui sub nomine Sanctorum immolatis operam darent, quod ut superstitiosum, & ethnicum interdictum est. Haec aperte colligimus ex ipso Liptinensi Concilio a S. Bonifacio & Francorum Episcopis sub Karolomanno Duce celebrato an. DCCXLII. cui in Vaticano codice Indiculus noster subfixus est: *Decrevimus quoque (4), ut secundum Canones unusquisque Episcopus in sua Parochia sollicitudinem gerat, adjuvante Gravione, qui defensor Ecclesiae ejus est, ut populus Dei Paganias non faciat, sed omnes spurcicias Gentilitatis abiciat, & respuat ... sive hostias immolatas, quas stulti homines juxta Ecclesias ritu Pagano faciunt, sub nomine Sanctorum Martyrum, vel Confessorum, Deum & Sanctos suos ad iracundiam provocantes.*

Sed paulo superius differamus de superstitione quadam, quae in hisce maxime se se probebat, & cujus reliquiae in Christianismo diu perdurarunt; de sacrificio, inquam, incruento, quod oblatione liquorum perficiebatur.

De S. Columbano inter Svevos agente, haec enarrat Jonas (5): *Quo cum moraretur, & inter habitatores illius loci progredere, reperit eos sacrificium presanum litare velle, vasque magnum, quod vulgo Cypam vocant, quod viginti & sex modios, amplius, minusve capiebat, cerevisia plenum in medio habebat positum. Ad quod vir Dei accessit, & iussit, quid de illo fieri vellent. Illi ajunt, Deo suo Vodano, quem Mercurium vocant alii, se velle litare.*

Has autem litationes symposiis & propinationibus peractas fuisse, consecrato, seu potius execrato liquore, in Deorum nomine factis, ex iis colligo, quae ex Helmolde de Slavis loquentur supra in monito adduxi.

Sed rem apertius enucleat Snorro, qui primum docet apud Septemtrionales, pocula haec igne sacro lustrata fuisse: *Medio (6) in templi pavimento ignes ardebant accensi, super quos penduli essent lebetes, poculaque transmittenda. Exinde subdit: Convivii structor Princeps pocula debebat consecrare, cibumque qui ad sacrificia adhibebatur omnem. Primum Orbino sacrum exhauriendum erat poculum, pro victoria Regi impetranda, Regniue felicitate; post hoc, alterum Niordi, Freyique in honorem, pro felicitate amonae, atque pace; quo facto, multis usu erat receptum poculum litare Bragafull dictum (in memoriam Herorum, atque Principum, in bello caesorum). Praeterea pocula exhauriebantur in memoriam defunctorum morte propinquorum, qui praeteriti olim nominis fuerant, distaque sunt illa Minne.*

Nam Christiani ex Ethnico instituto, ut hostias ad cibum pertinentes, ita tanquam immolatas aut libamina Deo, aut Sanctis, unquam sacraverint pocula, dicere non asum. Illud plane novi insuevisse, & adhuc insuiscere penes quosdam, ut in Dei, Ecclesiae, Sanctae Fidei, Sanctorum Protectorum &c. memoriam scyphos exantlent.

Celebris hic fuisse videtur mos praecipue in fodalitiis; apud quae jam antiquitus convivia celebrari consuevisse indicat Hincmarus Rhemensis, qui agens de *Collectis, quas Gledonias, vel Confratrias vulgo vocant (7)*, reprobat *pastos, & comestiones, quas Divina auctoritas vetat.*

Ritum autem in hisce fodalitiis comperationibus apud Septemtrionales usitatum prout Statutum Convivii, seu Sodalitii S. Erici (8): *Haec sunt constituta de minnis a fratribus S. Erici: Primo cantanda est B. Erici. Postea Salvatoris Domini. Deinde minne B. M. Virginis; & ad quamlibet illarum minnarum trium debent Confratres recipere bicaria sedendo, & bicariis singulis receptis, debent unanimiter surgere, & inchoare minnam cantando.*

At vero si pia haec propinationes aliquantulum copia liquoris excreverent, facile eveni-

re

(1) Ita emendatus legitur ex Ms. apud Bartholinum l. c.

(2) Helmodus lib. I. cap. 52. alias 53. (3) Vide supra N. IV.

(4) Conc. Germ. an. DCCXLII. can. 5. Relatum inter Capitularia Reg. Franc. lib. V. c. 2.

(5) Vita S. Columbani apud Mabillon. Acta SS. Ord. S. Bened. Tom. I.

(6) Snorro Historia Haquini Boni c. XVI. (7) Hincmari Rhemensis Capitula ad Pres-

byteros suz Parochiae Cap. XVI. Confer & Cap. XIV. & XV.

(8) Ap. Bartholinum l. c. Lib. I. c. 2.

re poterat, ut cui robur & res triplex circa pectus non erat, in ebrietatis vitium dilaberetur. Incommodum hac in re perspexisse videntur Sodalitiorum Seniores; etenim Lex Convivii, seu Sodalitii S. Olai sic orditur: *In nomine (1) Patris, & Filii, & Spiritus Sancti. Amen. Fratres & Sorores, notum sit vobis, istud convivium non causa potationis esse inchoatum, sed ordine adjutorii, & canone legis, & justitiae, & ut frater fratris auxilietur assistendo.*

Hæc ex Bartholino depropti, qui tamen subdit: *Neque tamen sine omni potatione celebrabantur, sed ne ultra poculum hilaritatis ad poculum ebrietatis progrederebantur, in legibus ipsorum cautum erat, ut in lege Convivii S. Canuti Rinstadiensis: Si quis pro ebrietate ceciderit in ipsa domo Convivii, vel antequam propriam curiam intraverit, oram perfolvat: Et in lege Convivii S. Olai: Quicumque potum suum effundit latus, quam pede velare poterit, VI. den. perfolvat. Quicumque dormierit in banco Convivii in conspectu fratrum, oram perfolvat. Quicumque ebrietatis causa in domo Convivii vomitum fecerit, dimidiam marcam perfolvat. Quicumque causa ebrietatis insipientia sine licentia senioris fecerit, II. oras perfolvat. Degenerasse igitur credibile est ejusmodi Convivia, & in illis congregatos nimium se ingurgitasse &c. Hactenus Bartholinus.*

Istæc distinctius aliquantulum protuli, haud improbabiler censens, dulcia, liquores, epulas, quæ inter nostrates vel distribuuntur Confratribus, vel in ipsa Sodalitii aula absumuntur, veterum, de quibus locutus sum, consuetudinum esse fragmenta.

X.

DE PHYLACTERIIS, ET LIGATURIS.

Fastidio nimio esset Lectori & mihi, longa oratione agere de amuletis, de ligaminibus ossium, de ligaminibus herbarum, aliisque ejusmodi futilitatibus, quibus non modo veteres, sed etiam ex nostratibus nonnulli, pellendis præcipue aut averruncandis, aut etiam immittendis morbis, seu superstitione, seu ignoranter abusi sunt.

Quare in hoc, ut & in nonnullis ex sequentibus articulis, in quibus de rebus æque frivolis agitur, ego peculiare objectum seligam, quod eruditus minus grave esse credam. Et hic quidem de characteribus magicis agam, quibus maxima vis quondam tributa fuit.

Phylacteria Bonifacii noster inhibuit his verbis: *Si quis (2) Presbyter, aut Clericus, aurgia, vel divinationes, aut somnia, sive sortes, seu phylacteria, IDEST SCRIPTURAS, observaverit, sciat se Canonem subjacere vindictis.* Et in Constitutionibus Ecclesiasticis sub Carolo Magno editis inquiri jubentur, qui ita phylacteria (3) circa collum portant, nescimus quibus VERBIS SCRIPTIS, & beneficis.

Barbari autem veteres litterarum ignari, quibusdam characteribus, seu notis operam dedere, quas Septemtrionales, atque Germani *Runas* appellabant. Hujusmodi autem characteribus magicam, eamque eximiam virtutem inesse rati sunt. Ad quæ respexisse videtur Arelatense Concilium, dum phylacteria diabolica (4), vel characteres diabolicos condemnavit.

Litteris autem imbuti, & litteris in hoc opus usi fuisse videntur. Hrabanus Maurus (5) litteras alphabetice exponens, quas utuntur Marcomanni, quos nos Normannos vocamus, subdit: *Cum quibus carmina sua, incantationesque, ac divinationes significare procurant, qui adduc Pagani ritibus involvuntur.*

Cæterum de præfatis characteribus eruditam Dissertationem scripsit M. Brynolfus Svenonius, quam apud Stephanum Stephanium (6) legere est. Stephanus ipse ex Glossario veteris Islandicæ linguæ runarum aliquot varias species variis usibus aptatas memorat, hæc verbis: *Runas victorales callere debes, si sapiens, astutus, atque callidus evadere cupias. Incide eas capulo, vel retinaculo ensis tui, item chivotbecis, & lituo bellico, & bis nomen Tyr ingenina. Runas fontaneas adhibe, si quando merces tuas fartas rectas, maritimisque periculis exemptas habere cupias; Eas puppi incidas, & gubernaculo, atque ita incolumis e mari evadas. Logorunas usurpato in pensandis, & ulciscendis injuriis: Eas incidito septimentis, tentoriis, & sedilibus fori, ubi judicia peraguntur. Runas cæcervisarias adhibeto, ne te aliena mulier decipiat: Eas cornu potatorio insculpto, & exteriori parvi manus tue, notata simul in ungue littera, quæ Naud dicitur. Auxiliatrices runas addifcas, si feminam onere partus facile levare cupias: Insulpto eas in vola manus, iisque artus, & membra cingito, openque Parcarum, quæ Dise vocantur, implorato. Runas arboreas nosse debet, si egregii medici nomen sustinere velis, vulneraque ex arte curare: Eas incidito cortici, & foliis arborum, quæ se versus Austrum potissimum flant.*

(1) Apud Barthol. l. c.

(2) Statuta S. Bonifacii c. XXXIII.

(3) Constit. sub Carolo M. c. X.

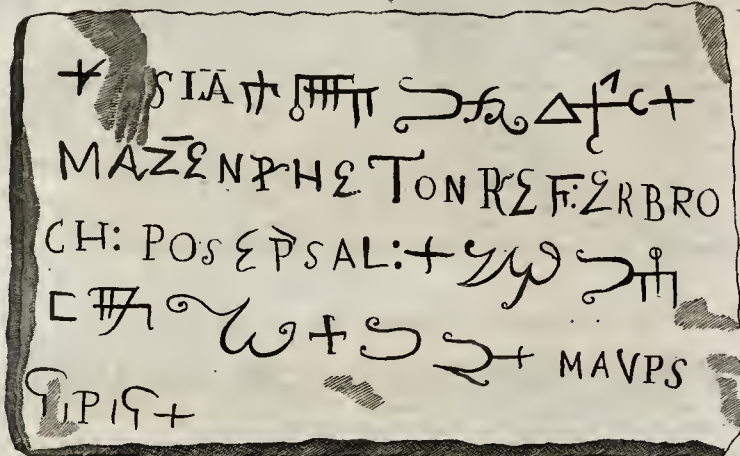
(4) Arelat. Conc. c. V. apud Burchard lib. X. c. 33.

(5) Hrabanus Maurus, De inventione linguarum.

(6) Stephanus not. ad Saxon. Grammat. pag. 45.

flunt, & inclinant. Runas cordiales scire debes, si quolibet virorum animosior esse velis. Ear delineato in pudendis & pectore tuo.

Amicus possidet amuletum ex mixtura plumbi, alteriusve metalli confectum opere fustili, quod reor esse Thoroni numini sacrum. Ejus schema hic exhibeo, quoniam inter varias amuleti runas observo occurrere quoque cruciulas,

Et crucis profecto usum Germanos, ac Septentrionales adhuc Ethnicos habuisse, pluribus probavit Cleffelius (1). Keyserus (2) quoque ex Verelio asserit lapidem sepulchralem, in cuius umbilico adest crucicula, haud absimilis illis, quae in amuleto nostro conspiciuntur. Quem tamen lapidem ipse eruditus Scriptor Ethnicissimi tempore positum fuisse ratus est ex inscriptione. Hoc ideo adnoto, ut inde colligatur, ejusmodi cruciculas inter haec gentes non esse Christianitatis infallibile signum.

Observare quoque par est, quod Barbari non modo notare, aut insculpere, sed etiam digito vel manu simpliciter runas signare consueverint, eo ferme modo, quo nos vivificae Crucis signo vel nosmetipsos, vel quæpiam alia munimus; runas illas signantes, quæ opportunitati congruæ videbantur. Id haud obscure prodit Saxo Grammaticus, dum Runam quandam inducit, hæc Biarconi dicentem (3):

Ad te oculus propius, & nostras prospice oblas,

Ante sacra tuus victrici lumina signo,

Si vis præsentem tuto cognoscere Martem.

Idem apertius firmat factum Haquini Boni Norvagiorum Regis, qui Christianæ religioni nomen dederat. Rem describit Snorro (4), agens de quodam Ethnicorum convivio, cui Regem ipsum interesse opus erat: *Primum cum liquore plenum stabat poculum, faustis id verbis Orbino consecratum Regi propinarit Sigurdus Iarlus, qui arreptum poculum signo crucis sacravit. Tunc Karius de Grytinga, Qua de causa, inquit, hoc facit Rex? num Diis sacrificare etiamnum recusat? Cui Sigurdus Iarlus, id Regem facere ait more inter omnes recepto, qui viribus confidum & fortitudini, atque poculum suum Thoro consecrare signo, quod malleum (Thori) referebat, antequam biberet; quibus dictis ea vespera resedit tumultus.*

Colliges hinc Ethnicum signum, quod malleum Thori referebat, parum aut nihil diversum fuisse a signo crucis; & receptum morem fuisse, ut ejusmodi signa fierent Ethnica superstitione, qua res signata sacra Numinibus, avertendo malo, aut advocando bono, conferretur.

(1) Cleffelius Antiq. German. pag. 396.

(2) Keyser I. c. pag. 138.

(3) Saxo Grammat. lib. II.

(4) Snorro Historia Haquini Boni c. XVIII.

XI.

DE FONTIBUS SACRIFICIORUM.

Idem est supra (1), locis sacrificiorum proximos fuisse puteos, seu fontes aquæ lustralis, qua sacrificiis, aliisque sacris, ac superstitiosis usibus opus esset, & ejusmodi fontibus cultum præstitum fuisse ibidem animadvertimus; quare non est, cur hic crambem recoquamus.

Sed ne articulus hic omnino intactus dimittatur, quædam proferre placet de parvulorum Ethnico baptismate lustralibus, ut videtur, undis peracto; cum hæc superstitio animadversione præ cæteris dignior sit.

Hominem ferro invulnerabilem reddi, atque, ut nos vulgo dicimus, *ingermato*, si recens natus aqua tinctus fuisset, Septentrionalium certe Ethnicorum sententia fuit, quæ promitur Cantico, quod Runa Capitule dictum est (2):

*Illud decimum tertium novi,
Si tenerum puerum aspergam aqua,
Non in armis occumbet,
Quamvis in aciem veniat,
Non cadet vir ille servo.*

Ejusmodi autem lustrationis plura occurrunt exempla. En ea, quæ ex uno Snorrone ego depropti: *Maximuni natu* (3) *Regis Haraldii filium*, *lustrali aqua sparsum*, suo nomine *vocaverat Dux Gutturinus*. — *Prolem masculam* (4) *enixa est Tboræ: Infantem aqua lustravit Sigurdus Lavlus, nomenque dedit Hakoni, patris sui Lavli Hladensis*. — *Prima nocte Iolensi* (5), *parvum marem enixa est Lavli conjux Bergliot: Sequenti die infantem aqua lustratum suo nomine Hakonum vocavit Rex*. — *Post tempus aliquod* (6) *uterus ferre cœpit femina illa, quæ infantem enixa marem, aqua illum lustrari Eirikumque vocari iussit*. — *Astrida* (7) *enixa est infantem marem, qui aqua lustratus, de nomine avi sui Olafus est dictus*. — *Prolem marem* (8) *Asta Gudbrandii filia est enixa, cui, dum aqua lustrabatur, nomen Olafi est impositum; lustrandi autem ministerium præstitit Hvanius*.

Observe obiter, inter insignes faltem, nobilissimosque viros baptismata administratum parvulis fuisse non a patre aut matre, neque a Sacerdote, sed ab alio insigni viro, qui ab infantis parentibus feligeretur. Testem habeo Snorrone ipsum: *Circa* (9) *hominum nobiliorum, atque præstantiorum liberos erat tunc temporis consuetudo, ut studiose eos quaererent, quibus infantem aqua lustrandi, aut nomen imponendi committerent negotium*.

Monumentum ethnici parvulorum Baptismatis inter Francos suppeditat Fredegarii Epitoma Historia, dum narratur, Clodovæum I. Francorum Regem nondum Christianum piæ Chlotildis Reginæ primogeniti sui mortem exprobrantem, in hæc verba erupisse (si lectio genuina est): *Si in nomine* (10) *Deorum meorum puer fuisset baptizatus, vixisset*. Unde quoque colligere est, lustrationem hanc fieri consuevisse invocatis nominibus Numinum Ethnicorum.

Populos autem, ad quos Indiculus noster spectat, & ipsos Ethnicum celebrasse baptismata, liquido indicat Epistola Gregorii Papæ III. ad Bonifacium: *Eosdem* (11), *quos a Paganis baptizatos esse asseruisti, si ita habetur, ut denuo baptizes in nomine Sanctæ Trinitatis mandamus*. Et infra: *Eos etiam* (12), *qui se dubitant fuisse baptizatos, vel qui a Presbytero Jovi mastante, & carnes immolatiis vescente baptizati sunt, ut rebaptizentur præcipimus*. Perspicuum est de alio baptismate hic agi, ac de Christiano, quod in nomine Sanctæ Trinitatis confertur, cum hoc ab Ethnico homine quoque collatum non sit iterandum. Quod & apertius evincit Epistola Zachariæ Summi Pontificis ad Bonifacium ipsum scribentis: *Pro sacrilegis* (13) *itaque Presbyteris, ut scripsisti, qui tauris & bivocis Diis Paganorum immolabant, manducantes sacrificia mortuorum, habentes & pollutum ministerium, ipsique adulteri esse inventi sunt, & defuncti; modo vero incognitum esse, utrum baptizantes Trinitatem dixissent, an non, & iument illi, qui vivi sunt, quod in tali ministerio non sint baptizati: quibus respondens iussisti omnes baptizare*. Ex quibus omnibus inferitur, Ethnicos, & Apostatas in Ethnicissimum lapsos baptismata aliud a Christianorum baptismate administrare consuevisse.

XII.

(1) Vide dicta N. VII.

(2) Runa Capitule Strophæ XXI.

(3) Snorro Historia Haraldii Pulchricomi c. XXI.

(4) Idem ibid. c. XL.

(5) Idem, Historia Haquinii Boni c. XII.

(6) Idem, Historia Haraldii Graffeldii c. VIII.

(7) Idem, Historia Olafii Tryggvii filii c. I.

(8) Idem ibid. c. XLVIII.

(9) Idem, Historia Haraldii Pulchricomi c. XL.

(10) Fredegarius in Hist. Epitom. Greg. Tur. n. XX. (11) Gregorii PP. III. Ep. I. c. 1.

(12) Idem ibid. c. 4.

(13) Zachar. PP. Ep. X.

XII.

DE INCANTATIONIBUS.

Non runis modo, phylacteris, ligaturis &c., sed & carminibus magicam Ethnici tribuere virtutem; ut nil miraculi, nil portentum foret, quod carminum vi perpetrari non posset. Atque ut pro varietate runarum varios magicos effectus peragi censebant, ita & pro varietate carminum diversa autumabant confici posse portentosa. De quibus legi possunt, quæ selecta eruditione congeffit Bartholinus (1), & multo antiquior Snorro, qui Orhini prodigiosas artes *ope runarum, carminumque, quæ Galdrar vocantur*, perfectas enumeravit (2).

Ut unum instar omnium exemplo sit, carminum virtute defunctos e tumulis evocari posse censebatur. Cujus rei exemplum præbet Oda a Bartholino (3) allegata, in qua de Orhino fatidicam quandam et sepulchro excitante hæc habetur strophæ:

*Sapienti carmina
Mortuos excitantia cecinit,
Boream inspexit,
Litteras (tumulo) imposuit,
Sermones proferre cepit,
Responsa poposcit,
Donec invitæ surgeret,
Et mortuorum sermonem profervet.*

Observari meretur, incantationes litteris, seu runis, inscriptis peractas fuisse, & quibusdam gestulationibus, quæ non male representantur ab histronibus nostris, dum magorum personam agunt. Exemplo sit Historia Greterri (4): *Ille cultro accepto runas ligno incidit, sanguineque suo illicuit, deinde incantamenta canens, retrograde, & contra cursum solis lignum circumvit, multasque divas protulit; deinde lignum in mare projecit curavit, precata, ut fluctibus ad Drangoam (insulam) pulsatum, Greterro omnium malorum causa foret.*

Atque hæc equidem incantamentorum ars nobilissima quondam fuit; sed, ut pene aliis in rebus accidit, non ita illustrium personarum fuit propria, ut vilis quoque plebecula ad eam non aspiraret. Certe Rothomagensis Concilium clare innuit, subulcos etiam, atque bubalcos artem ipsam calluisse. Hæc enim sunt Concilii verba: *Perseverandum (5), si aliquis subulcus, vel bubulcus, sive venator, vel ceteri hujusmodi, dicat diabolica carmina super panem, aut super herbas, aut super quedam nefaria ligamenta, & hæc aut in arbove abscondat, aut in bivio aut in trivio projiciat, ut sua animalia liberet a peste, & clade, & alterius perdat; quæ omnia idololatricam esse nulli fidelium dubium est, & ideo innumere sunt exterminanda.*

Emicuit incantationum phrenesis ad reperendum thesauros. Divitias mortuis conspultas fuisse alibi dictum est (6). Hæc autem addendum, viventes quoque thesauros abdidiisse religionis gratia; sperantes scilicet se post mortem absconditis divitiis fructuosos fore. Exemplum prodit Bartholinus (7); imo Snorro ipse enarrat, Orhinum promississe, fore ut (8) quæ operi (cuique) addebantur in vago, iis comitatus aditurus esset Valballam; fructurus etiam quæcumque ipse terræ mandasset bona.

Obiter advertite, non thesauros omnes sub terra latentes, ex possessorum avaritia, aut ex calamitate ingruente, vel ex alia haud absimili causa abditos fuisse; nam ab iis præcipue, qui ex Septentrione originem duxerant, & præfata sequebantur instituta, etiam ex enarrato superstitioso principio terra mandari consueverant.

Thesauros ipsos sub Vodani tutela positos esse, qui eos per ignes, vel per dracones defenderet, videtur ab Ethnicis creditum esse (9). Quare & in lapidibus Ethnicorum sepulchralibus cernere est insculptas runas, atque dracones, qui thesaurorum referrent custodes. Atque inde ortas reor aniles fabellas thesaurorum ardentium, & draconum custodum, qui excantationibus ita vel arceantur, vel coerceantur, ut reperiendis, eruendiisque thesauris impedimento non sint.

XIII.

(1) Bartholinus Antiq. Dan. lib. III. c. 2. (2) Snorro, Historia Ynglingorum c. 6. 7.

(3) Bartholin. l. c. (4) Ap. Bartholin. l. c.

(5) Concilium Rothomagensis, regnante Hlodovæo Glorioso Rege, c. IV.

(6) Vide supra N. II. (7) Bartholinus l. c. lib. II. c. 9.

(8) Snorro, Historia Ynglingorum c. VIII.

(9) V. Keyser. l. c. pag. 176.

XIII.

DE AUGURIIS, VEL AVIUM VEL EQUORUM VEL BOVUM
STERCORE, VEL STERNUTATIONE.

Cœptum sequamur institutum, & plurima transilientes, quæ huc referri possent, in unum tantum animadvertamus augurium, quod solemnissimum fuit, ex facris equis delumptum.

Sacrorum equorum auguria Germanis veteribus tanquam omnium probatissima pro Republicæ negotiis in usu fuisse, expresse Tacitus docet (1): *Et illud quidem etiam hic notum, avium voces, volatusque interrogare. PROPRIUM GENTIS equorum quoque præfagia, ac monitus experiri. Publice aluntur iisdem nemoribus ac lucis, candidi, & nullo mortali opere contacti, quos pressos sacro curru Sacerdos, ac Rex, vel Princeps civitatis comitantur, hinnitusque ac fremitus observant. Nec ulli auspicio major fides, non solum apud plebem, sed apud Proceres, apud Sacerdotes. Se enim ministros Deorum, illos confcios putant.*

Pulchrum est quod de equo Slavorum Rugianorum sacro refert Saxo Grammaticus (2): *Peculiarem albi coloris equum titulo possidebat (Svantovitus), cuius iube, aut caudæ pilos convellere nefarium dicebatur. Hunc soli Sacerdoti pascendi, insidendi que jus erat, ne Divini animalis usus, quo frequentior, hoc vilior haberetur. In hoc equo, opinione Rugiæ, Svantovitus (id simulacro vocabulum erat) adversum sacrorum suorum hostes bella gerere credebatur. Cuius rei præcipuum argumentum exibat, quod is nocturno tempore stabulo insistens, adeo plerumque mane furore, ac luto respersus videbatur, tanquam ab exercitatione veniendo magnorum itinerum spatia percurrisset. Hæc risu excipienda fidem gentis maxime comprobant.*

Narrationem vero suam (quod ad rem nostram attinet) sic prosequitur Saxo: *Auspicia quoque per eundem equum huiusmodi fumebantur. Cum bellum adversum aliquam Provinciam suscipi placuisset, ante sanum triplex hastarum ordo, ministrorum opera, disponi solebat: in quorum quolibet binæ e transverso junctæ, converfis in terram cuspidibus figebantur, æquali spatiorum magnitudine ordines disparante. Ad quos equus ductandæ expeditionis tempore, sollempni precatione præmissa, a Sacerdote e vestibulo cum iuramentis productus, si propositus ordo ante dextro, quam lævo pede transcereret, sanctum gerendi belli omen accipiebatur. Sin lævum vel semel dextro prætulisset, petendæ provincie propositum mutabatur. Nec prius certa navigatio præfigebatur, quam tria continue patioris incessus vestigia cernebantur.*

Ditmarus quoque verba faciens de Luiziciis narrat, quod adhuc ejus ætate per equum (3), qui maximus inter alios habetur, & ut sacer ab his veneratur . . . per hunc, quasi divinum auguria fumebant.

Stetinenses etiam, ut scribit Andreas Abbas Monasterii S. Michaelis prope Bambergam (4), habebant caballum miræ magnitudinis, & pinguem, nigri coloris, & acrem valde. Iste toto anno vacabat, tamæque fuit sanitatis, ut nullum dignaretur sessorem: habuitque unum de quatuor Sacerdotibus templorum custodem diligentissimum, . . . Eventum rei per illum solebant prædiscere.

Notabile est, quod laudati Ditmarus & Andreas referant Luizicios, atque Stetinenses auguria ipsa sumpsisse ex transitu equi per hastas, ferme ut de Rugianis enarrat Saxo.

Quoniam inter equos verlamur, ab stabulo non discedamus, antequam circa hos quædam enucleentur, quæ ad Sanctionum Ecclesiasticarum de ipsis agentium intelligentiam facile manuducunt.

Gregorius Papa III. hæc ad Bonifacium nostrum scripsit (5): *Inter cætera agrestem caballum aliquantos comedere adjunxisti, plerisque & domesticum. Hoc nequaquam fieri deinceps, Sanctissime Frater, finas, sed quibus potueris, Christo juvante, modis omnibus per omnia compeste, & dignam eis impone pœnitentiam: immundum est enim, atque execrabile.*

Scio, ævis illis aliorum quoque quorundam animalium esum inhibuit fuisse; sed carnis equinæ comestio ita interdicebatur, ut inter Paganias recenseretur. Et sane in Concilio Calchutensi capite XIX. in quo de Paganis agitur, esus etiam equinæ recolitur: *Equos etiam (6) plerique in vobis comedunt, quod nullus Christianorum in Orientalibus facit: quod etiam evitate.*

Equina namque caro quasi Idolothyti species habebatur, aut saltem illius comestio nota erat

(1) Tacit. Germ. c. X. (2) Saxo Grammat. lib. XIV. (3) Ditmarus lib. VI.

(4) Andreas Abbas in Vita S. Othonis Bambergenfis Episcopi c. XXXI.

(5) Greg. PP. III. Ep. I. c. 2. (6) Conc. Calchutense an. DCCCLXXXVII. c. 19.

erat Ethnicismi. De quo non unum legimus penes Snorronem exemplum. Sic in Historia S. Olafi Crassi Norvegiæ Regis (1): *In religionem Christianam, qua ratione in Islandia observaretur, sedulo inquisivit Olafus Rex, cui in ejus rei justa constitutione plurima deesse videbantur, cum Regi de religione Christiana (ibi) constituta sit relatum, legibus ibi esse permixtum equinam edere, infantes exponere, more inter Esbnicos recepto, nec non plura alia religioni Christianæ inimica, & noxia.* Et in Historia Regis Haquini Boni, qui sanctum baptismum susceperat, hæc leguntur (2): *Sequenti die convivio ad mensas disjunctentibus, vnum ad Regem iustici, postulantes ut equinam comederet; vult nullo modo assentiri Rex. Rogant ut ex juseu' biberet; abnuis ille. Petunt, ut fluentem pinguedinem gustaret; tergrosatur ille. Quare eo est venum, ut (Regem) vellent aggredi.* Hæc sane in vnum, equinæ esum notam fuisse, qua Paganus a Christiano feceretur.

Aliud quoque observandum occurrit ex supra relato capite Concilii Calchutenfis de Paganis agente, in quo hæc item habentur: *Equos etiam vestros turpi consuetudine detruncatis, naves funditis, aures capulatis, verum etiam & sudas redditis, caudas amputatis: & quia illos illesos habere potestis, hoc nolentes cunctis odibiles redditis.* Porro si hæc in equis peracta fuissent causæ vel alicuius utilitatis, vel barbari decoris, non esset cur Ecclesiastica lege interdicta, atque in Paganorum rituum classem amandata forent. Quare censendum est, stigmata, & excæcationes, de quibus laudarus Canon agit, quasi totidem runas fuisse, quibus equi veluti Numinis dicari, atque sacrari haberentur. Ejusmodi stigmatibus, quamvis levioribus & homines notari consuevissent infra videbimus (3). Imo nescio quid haud ab simile occurrit in Lege Frisonum (4), in qua sacrilegii reum Diis immolandum castrari, auribusque findi sancitur.

Hæc ex mea quidem sententia indicant, Barbaros peculiari quadam religiosa persuasione erga equos actos fuisse, ut mirum non sit, si inter animantia cætera equi selecti fuerint, ut per eos præstantissima omnium caperentur auspicia.

XIV.

DE DIVINIS VEL SORTILEGIS.

Sacerdotes in consultationibus publicis, atque Patresfamilias in privatis divinatorum egisse personam ex Tacito (5) colligimus de Germanis agente. Sed & alii erant vaticiniis dediti, sacræ præsertim mulieres, quarum consulta, & responsa veluti oracula suscipiebantur. Unum de hisce allegabo Tacitum de Velleda loquentem, quæ omnium facile celeberrima est: *Ea virgo (6) nationis Bructeræ late imperitabat, vetere apud Germanos more, quo plerasque feminarum scindicas, & augetente superstitione arbitrentur Deas... Sed coram adire, alloquique Velledam negatum. Arcebantur aspectu, quo venerationis plus inesset. Ipsa edita in turri. Delectis e propinquis consulta, responaque, ut inter-nuncius Numinis, portabat.*

Sed & ars divinandæ certe evuluit eousque, ut mercede conducerentur divini, qui aliunde fuisse non videntur homines generose fortis. Lex Burgundionum taxat pretium vegino debitum pro rei deperditæ indicio, ut *pro mancipio (7) solidos V., pro equa solidos II. &c.* Veginus est divinator, aut vates; & *vegiatura* pretium indicinæ (8). Lepidum autem est, quod legitur in eadem Burgundionum lege: *Si vero veginus (9) extiterit, & vegiaturus acceperit, & is, cui indicat, invenire non potuerit, furtum, quod se perdere (legendum reor, prodere) mentiebatur, dissolvat in simplum.*

Inde perspicuum est, cur pluribus Sanctionibus, tum Ecclesiasticis, tum Civilibus, inhibito sit, ne Divini consulantur, aut in domum introducantur. Inter Leges Langobardicæ nostras duæ consuli possunt susiori calamo exarate Regis Liutprandi leges, *De Magis (10)* inscriptæ, quæ pene ex integro de ariolis agunt.

Maxime autem viguit divinatio per sortes, quibus veteres, ut verbis utar Peuceri (11), *oracula excudere, abdita atque abstrusa eruere, ignota elicere, incerta confirmare, impendentia prospicere, susceptorum negotiorum exitus prænoscere, rati sunt.*

Inter sortilegia vero Barbarorum effloruit potissimum Rhabdomantia. Quod Tacitus de Germanis discrete scribit: *Auspicia (12), sortesque, ut qui maxime observant. Sortium consuetudo simplex: virgam frugiferæ arbori decissam in furculos amputant, eosque notis quibusdam discretos super candidam vestem temere ac sortuito spargunt. Mox si publice consulatur, Sacerdos civitatis; si privatim, ipse patresfamilias, precatus Deos, cælumque*

(1) Snorro, Historia Olafi Sancti c. LVI.

(2) Idem, Historia Haquini Boni c. XVIII.

(3) Infra N. XXVIII.

(4) Lex Frisonum final.

(5) Tacit. Germ. c. X. infra allegandum.

(6) Tacit. Hist. lib. IV.

(7) Lex Burgund. Addit. l. Tit. VIII.

(8) V. Wachter Glossar. V. Wicker.

(9) Lex Burgund. Tit. XVI. l. 2.

(10) Liutprandi lib. VI. lege 30. 31.

(11) Peucer. de Divinat. cap. de Sortibus.

(12) Tacit. Germ. c. X.

que suspiciens, ter singulos tollit, sublatos secundum impressam ante notam interpretatur. Tacito consonat Saxo (1), dum de Rugianis ait: *Nec sortium eis usus ignotus existit. Siquidem tribus ligni particulis, parte altera albis, altera nigris, in gremium sortium loco coniectis, candidis prospera, furvis adversa signabant.*

Rhabdomantiam porro Scythici fuisse instituti colligitur ex Herodoro (2), qui Scythas *tradita a majoribus divinatione, pluribus virgis salignis divinasse scribit.* Quod profecto de Alanis, Scytharum gente, Ammianus Marcellinus quoque commemorat: *Futura miro praesagiunt modo: nam rectiores virgas vimineas colligentes, easque cum incantamentis quibusdam secretis praestituto tempore discernentes, aperte quid portentatur norunt.*

Damnavit divinatorias artes, & nominatim Rhabdomantiam Aatifiodorensis Concilium anno DLXXVIII. celebratum hoc Canone: *Non liceat (3) ad sortilegos, vel ad auguria respicere, non ad cavarios, neque ad sortes, quas Sanctorum vocant, vel quas DE LI-GNO, aut de pane faciunt, aspicere: sed quaecunque homo facere vult, omnia in nomine Domini faciat.*

At vero in Frisonum lege (4) fufus sermo fit de divinatione per virgulas; unde colligimus, sortilegium habitum fuisse, ut ordalii speciem, & (prout appellabatur) iudicium Dei.

Sortilegium in iudiciis admittit & Lex Ripuariorum: *Quod (5) si in Provincia Ripuaria iuratores invenire non poterit, ad ignem, seu ad sortem se excusare studeat.*

Hæc tamen iudiciorum forma Ecclesiasticis Sanctoribus approbata fuit; inter quas extat Epistola Leonis Papæ IV. (6) ad Episcopos Britanniae. Sed expressius adhuc Patres Chalcedensis Concilii: *Audivimus etiam (7), quod dum inter vos litteium versatur, sortes more Gentilium mittitis, quod omnino sacrilegium istis temporibus reputatur.*

Hic opportune incidere aliqua differere de celebratissimis sortibus, quæ *Sortes Sanctorum* dictæ sunt; sed hæc rem egregie more suo illustravit doctissimus Cangius (8), ad quem Lectorem remitto.

XV.

DE IGNE FRICATO DE LIGNO, IDEST NODFYR.

Ignem in sacris adhibitum, ut sacrum atque iustralem habitum fuisse ex Snorrone alias allegato colligimus: *Cavo (9) (sacrificiorum) esca, & delicta hominibus coquent. Media in templi pavimento ignes ardebant accensi, super quos penduli essent lebetes, poculaque transfundenda.* Vides, igne ipso pocula iustrata fuisse.

Bartholinus quoque ex *Bua Saga*, five ex Historia Boj, hæc affert: *Ante (10) collocata erant aræ ferro cooperta, in quibus adservabatur ignis nunquam extinguendus, quem vocabant ignem sacratum.*

An mos perennis ignis ubique receptus fuerit, ignoro. Alias tamen animadverto cautum fuisse, ne ignis in sacris adhibendus ex igne communi defumeretur, sed eliceretur novus, qui prophanis usibus neutquam adhibitus esset. Olavus Wormius, qui superstium in Dania ararum structuram exhibuit, testatur silices igni fricando aptos adhuc prope aras inveniri: *Rarum est, inquit (11), si hic ignibus excutiendis aptos silices non invenias. Alio enim, quam ex silicibus excusso, victimis cremandis adhibere nefas duxerunt.*

Populus autem, ad quos Indiculus noster pertinet, non ex silice, sed ex ligno (& forte ex arbore quadam consecrata deprompto) ignem excitasse, quem veluti sacrum, atque iustralem haberent, ex ipso Indiculo innuitur voce *Nodfyr*, quæ, Wächtero iudice (12), *ignem averruncum* verbotenus significat. Concilium quoque Germanicum, cui Bonifacius praesuit, inter populares paganas rejecit *illos sacrilegos ignes (13), quos Nodfyras (lege Nodfys) vocant.*

Superflites afferuntur apud Germanos reliquæ ignis averruæ *fricati de ligno. Rusticani homines*, ait Lindenbrogius (14), *in multis Germaniæ locis, palo ex sepe extracto funem circumligant, illumque buc illuc ducunt, donec ignem concipiat, quem stipula, aliisque avidioribus lignis aggestis curate fovent, ac cineres collectos super olera spargunt, hoc medio erucas abigi posse inani superstitione credentes.*

Rem ejusdem generis narrat Eccardus (15): *Vidi ego summo mane in festo Pentecostes Tom. III. I equo-*

(1) Saxo Grammat. lib. XIV.

(2) Herodot. lib. IV.

(3) Conc. Aatifiod. c. IV.

(4) Lex Frison. Tit. XIV.

(5) Lex Ripuar. Tit. XXXI. l. 5.

(6) Leo IV. Ep. II. c. 4.

(7) Conc. Chalcut. c. XIX.

(8) V. Cangius V. *Sortes Sanctorum.*

(9) Snorro, Historia Haquini Boni c. XVI.

(10) Bartholinus lib. I. c. 2.

(11) Wormius Monum. Dan. lib. I. c. 3.

(12) Wächter Glossar V. *Fewr*, & *Nof*.

(13) Conc. German. an. DCCXLII. c. V.

(14) Lindenbrogius ad V. *Nodfyr.*

(15) Eccard. Franc. Orient. pag. 425.

equorum custodes ignem ex duobus lignis fricatis produxisse, & cum eo olera sub dio coxisse, quæ manducantes a febris per istum annum immunes præstarent. Strigentiis in postilla ad diem S. Joannis commemorat, plebem circa ignem hunc S. Joannis cantasse, & saltasse, quosdam caput equinum flammæ iniecisse, putatumque ita cogi sagas, ut ignem questuræ veniant, atque ita se prodant.

Hæc mihi scribenti in mentem veniunt magnæ illæ pyræ, quæ a rusticis nostratibus accenduntur festâ nocte Epiphaniæ Domini. Alicubi ego vidi in nocte S. Joannis Baptiste, & S. Petri ejusmodi pyras accendi ante templa in eorum honorem dicata. Ego certe reor, ignes hos facularum & lampadum quondam vices egisse, ut illicescerent convenientibus ad solemnes nocturnas preces. Germanorum ritum Tacitus prodit, scribens (1), ignes ex aggestis circum lignis, accensisque instructos fuisse, dum cæteris nocturnis horis sub dio agerentur. Attamen notandum occurrit, a stultis quandam lultralem vim præstatis Epiphaniæ ignibus tribui, & ridiculas fieri observationes in motu, & directione flammarum.

Cæterum sacros ignes, ut cultus objecta (quasi iis quidquam Divinitatis inesser) a veteribus habitos fuisse innuit Lex Canuti Regis in Anglia latæ (2), quæ inter Ethnicas superstitiones, ignis quoque cultum planissime vetat.

XVI.

DE CEREBRO ANIMALIUM.

Cum hic cerebrum tantum memoretur, non *extra*, unam aruspicinam hic reprobari non censo, sed generaliter cultum quemcumque, qui capiti animalium, præsertim quæ sacrata aut immolantia forent, præbebatur, quasi quod ex consueta superstitione Gentis capiti ipsi, seu potius cerebro, atque penetralibus ejus, aliquid divinitatis insideret.

S. Gregorius Magnus (3) hortatur Brunichildem Francorum Reginam, ut subjectos suos, qui Christianæ religioni nomen dederant, coerceat, ne in idololatricis ritus relabantur, atque inter cætera, ut de animalium capitibus sacrificia sacrilega non exhibeant.

Qui porro ritus in hisce agerentur, innuit idem S. Pontifex, de Ethnicis quibusdam Langobardis, seu Langobardorum fœderatis, hæc scribens (4): *More suo immolaverunt caput capræ diabolo, hoc ei per circuitum curventes, & carmine nefando dedicantes. Cumque illud ipsi prius submissis cervicibus adorarent, eos quoque, quos ceperant, hoc adorare paviter compellebant.*

Vides, caput capræ more gentis divinis cultum honoribus. Et sane sacramenta quoque habita fuisse ad capita bestiarum ex Gentilium consuetudine, docet Concilium Aurelianense IV, anno DXLI celebratum (5): *Si quis Christianus, ut est Gentilium consuetudo, ad caput cujuscumque fere, vel pecudis, invocatis insuper nominibus Paganorum, fortasse juraverit, si se ab hac superstitione communis noluerit cobibere, donec reatum emendet, a consortio fidelium, vel Ecclesiæ communione pellatur.*

Hujusmodi autem ritus, ac cultus hoc Indiculi articulo præcipue inhibitos esse credo.

XVII.

DE OBSERVATIONE PAGANA IN FOCO, VEL IN INCHOATIONE REI ALICUJUS.

Aliis omiſſis, quæ huc spectari possent, de una observatione verba faciam, cujus præclariora habemus monumenta, scilicet de observatione temporis in ineundo negotio. Ejus expresse meminit Nicolaus Papa I. ad Consulta Bulgarorum, prout ab illis Pontificio oraculo expendenda proposita fuit: *Refertis (6), quod soliti fueritis, quando in prælium progrediebamini, dies & horas observare, & incantationes, & joca, & carmina, & nonnulla auguria exercere.*

In tempore namque collocabatur effectiva quædam vis, & potentia, ex qua ineundum negotium faustum aut infaustum exitum nancisci crederetur. Qua de re Rothomagenſe Concilium (7): *Si quis in Kalendis Januarii aliquid fecerit, quod a Paganis inventum est, & dies observat, & lunam, & menses; & horarum effectiva potentia aliquid sperat in melius, aut in deterius vestri, anathema sit.*

Germani veteres in Novilunio, aut in Plenilunio spem maximam collocare, quasi auspiciatissimo initio, vixi sunt. Coeunt (ait Tacitus (8) de Germanorum comitiis agens), nisi

(1) Tacit. Hist. lib. IV. (2) Ipsa Canuti Lex relata a nobis fuit supra in Monito, quam consule. (3) S. Greg. M. lib. IX. Ep. XI. (4) Idem Dialog. lib. III. c. 28.
(5) Conc. Aurelian. IV. c. 15. (6) Nicolaus I. ad Consulta Bulgaror. c. XXXV.
(7) Rothomagenſe Concilium regnante Hlodoveo Glotſo Rege c. XIII.
(8) Tacit. German. c. X.

nisi quid fortuitum, & subito incidit, certis diebus, cum aut inchoatur Luna, aut impletur; nam agendis rebus hoc auspiciatissimum initium credunt. Et profecto a Cæsare (1) edocemur, Ariovistum aduersus eum opportune non decertasse, quod matresfamilias Germanorum dixissent, non esse fas Germanos superare, si ante novam Lunam prælio contendissent. Tanta apud Germanos veteres erat in temporum observatione religio.

XVIII.

DE INCERTIS LOCIS QUÆ COLUNT PRO SACRIS.

Inter tot, tantaque cultus objecta Barbari ut sacra recensere nescio quæ loca; quasi ea cuiusdam Numinis peculiari tutela, vel etiam præsentia sacrata forent. Bivia, atque trivium inter hæc numerari possunt. Apud Burchardum: *Venisti* (2) ad aliquem locum, idest ad fontes, vel ad lapides, vel ad arbores, vel ad BIVIA, & ibi candelam, aut faculam pro veneratione loci incendisti &c. In vita quoque S. Eligii a S. Audorno conscripta (3) Trivia memorantur inter loca, ad quæ Christiani luminaria facere, aut vota reddere prohibentur. Anne ex hac superstitione ortum duxit ridicula opinio de strigibus choreas ducentibus in quadruiuis?

Sed & loca credita fuisse videntur, quæ vere dici poterant incerta, nulla scilicet nota distincta, quæ ex creditis effectibus haberentur, ut sacra. Quod ex superstitie vulgi persuasione pulchre elucidat Eccardus (4): *Loca quæ vulgus adhuc Unsteten, sive loca incerta vocat, de quibus nempe nescitur, ubi sint: cum enim aliquis huc illucque ambulat, & eum vel morbus subito invadit, vel ei membrum aliquod corporis dolet, rationis ignavi dicunt, er feye uber eine unstete gegangen, sive calcasse eum locum, qui ubi sit nesciatur: & quia is sanctus sit, genius loci illum puniisse somniatur, tanquam violatorem, & contemptorem sui.* Hæc Eccardus. Profecto ejusmodi observationes non minimi faciendæ sunt in Barbarorum rebus enucleandis, ubi præsertim alia desunt monumenta.

XIX.

DE PETENDO QUOD BONI VOCANT S. MARIE.

Quid sit petendum, quod boni vocant S. Mariæ, & cur inter Paganias recensetur, haud facile dictu est. Rem acu terigisse videtur Eccardus, suspicatus, *Petendum* esse vocem non mere Latinam, sed ex Germanica origine Latinitate donatam, seu ut vulgo dicimus Latino-Barbaram. *Bedd* lectum Germanis significat, qui veteribus quibusdam dialectis *Bett*, & *Pett* appellatus est. *Bedian*, *Bedden*, *Betten* (5), est lectum sternere. Si ergo ex hac radice vocis significatio desumatur, *petendum* idem erit ac lectistratum.

Scribit Eccardus ipse (6), quod Germani *Gallium*, *Baubino*, teste, Unser Frauen Bettstro, B. M. Virginis lectistratum, Mergenkraut, herbam B. V. Mariæ, Libkraut, herbam amabilem, vel amorem conciliantem, vocant. *Iidem*, & Belgæ, *Serpillum* etiam Unser Frauen Bettstro appellant, . . . *Serpillum* magicis incantationibus adhibitum fuisse vel nomen ejus veras probat. In Glossario enim Rabani Mauri Ms. legitur: *Serpillum*, Vivunt, & hoc idem est, ac magica herba. Hæc Eccardus, cui ego addam & *Gallio* haud sine causa herbe amabilis, vel amorem conciliantis nomen inditum fuisse, quod innuit, ex hac herba præcipue quondam consecras fuisse amatorias potiones, pluribus Sanctionibus reprobatas, de quibus infra sermo erit (7).

Cur autem *Serpillum* & *Gallium* (quarum herbarum multimodas, præclarasque virtutes ex Botanicis recenset laudatus Eccardus (8)) appellatum sit *lectistratum*, quod boni, hoc est Christiani, vocant S. Mariæ, divinabit qui poterit. Forte mali, hoc est Ethnici, ea vocare lectistratum falsæ cuiusdam Divinitatis, præsertim quæ amoribus conciliandis præferret.

XX.

DE FERIIS, QUÆ FACIUNT JOVI, VEL MERCURIO.

Dignum censo animadversione, quod tam multæ gentes, terra, linguis cultuque junctæ tempus per hebdomadas uniformi ritu dividerent, unamque hebdomadæ diem sacram haberent.

Tom. III.

I 2

In

(1) Cæsar de Bello Gallico lib. I. c. 23.

(2) Burchard. Collect. Canon.

(3) Vide locum allegatum supra N. IV.

(4) Eccard. Franc. Orient. Tom. I. pag. 426.

(5) V. Wachter Glossar. V. Bedd.

(6) Eccardus l. c. pag. 427.

(7) V. infra N. XXII.

(8) Eccardus l. c.

In Capitularibus Regum Francorum, sub titulo: *Ut in die Dominico rurale opus non fiat* (1); hæc leguntur: *Si Pagani ob memoriam, & reverentiam Deorum suorum dies colere, & Judæi more carnali Sabbathum carnaliter observare solent; quanto magis Christianæ religionis devotio ob memoriam Dominicæ resurrectionis eundem diem venerabiliter, atque honorabiliter colere debet?*

Inquirendum itaque est, quosnam dies, & in quorum reverentiam Deorum, ut feriatos colerent Pagani nostri. Dicitur est supra illos tria vel ut omnium præcipua Numina coluisse, Wodanum, Thoronem, Friggam. Hisce vero tres hebdomadæ dies attribuerunt, quos alii Mercurio, Jovi, & Veneri sacrarunt. In quo animadversione digna est gentium conformitas. Quamvis enim ex Mythologiis, & Theogoniis Barbarorum aperte pateat, tria hæc Numina non eadem fuisse cum præfatis Numinibus Romanorum, inter ea tamen talis occurbat attributorum conformitas, ut Wodanus pro Mercurio sumeretur, pro Jove Thor, pro Venere Frigga, quæ pacis ac voluptatis Numen esse credebatur.

Ergo, quæ nobis Feria IV., & dies Mercurii, Barbari (Anglofaxonum utor dialecto, prout adhuc in eorum legibus superest (2)) *Wodnes-dæg*, dies Wodani; Feria V., hoc est, dies Jovis, *Thunres-dæg*, dies Thoronis; Feria VI., idest, dies Veneris, *Friggedæg*, dies Friggæ. Quibus adhuc, variata aliquantisper dialecto, nominibus tres illos dies hodieque appellat Belgæ, Angli, Dani, Norvegi, & Svedi.

Ex tribus autem hisce diebus unam excolere Pagani, ei dicant Numini, erga quod unaqueque Gens præcipua veneratione, cultuque ageretur. Ex Concilio Narbonensi tempore Recaredi Wisigothorum Regis celebrato, colligimus etiam inter Christianos fuisse, qui sacram habere diem Jovi, aut Thoroni dicant: *At nos pervenit* (3), *quosdam de populis Catholice fidei execrabili ritu diem, quintam feriam, qui & dicitur Jovis, multos excolere, & operationem non facere*. Concilium quoque Arelatense IV. damnat eos, qui *quintam feriam* (4) *in honorem Jovis, vel Kalendas Januarias, secundum Paganicam consuetudinem honorare præsumpserint*.

Ex Epistola Canonica sub Karolo Magno penitentia subduntur Presbyteri, qui (5) *post primam, vel secundam correctionem recipiant Idola colentes, vel suscipientes homines, qui ad fontes atque ad arbores sacrilegium faciunt, nec non de die Jovis, aut Veneris propter Paganorum consuetudinem observant &c.* Inde colligimus, ex populis, quos hæc respiciebat Epistola, alios quidem feriam V. in honorem Thoronis, alios feriam VI. in honorem Friggæ observasse.

Populos, ad quos noster Indiculus pertinet, erga Thoronem, & Wodanum, actos fuisse cultu præcipuo, ex præfixa *Abrenuntiatione Diaboli* liquet. Cum ergo hic inhibeantur feriae, quæ fiebant *Jovi, vel Mercurio*, innuitur, ex illis alios Feriam V. in honorem Thoronis, alios Feriam IV. in honorem Wodani sacram habuisse.

XXI.

DE LUNÆ DEFECTIONE, QUOD DICUNT VINCELUNA.

Clamores in eclipsi Lunæ a populis habitos belle pingit S. Maximus Taurinensis, iniquiens (6): *Quis non moleste ferat, sic vos esse salutis vestre immemores, ut caelo teste peccetis? Nam cum ante dies plebsque de vestre avaritiæ cupiditate pulsaverim, ipsa die circa vesperum tanta vociferatio populi exiit, ut irreligiositas ipsius penetraret ad caelum. Quod cum requirerem, quis sibi clamor hic velit? dixerunt mihi, quod laboranti Lunæ vociferatio subveniret, & defectum ejus suis clamoribus adjuvaret. Risi quidem, & miratus sum vanitatem, quod quasi devoti Christiani Deo ferebatis auxilium. Clamabatis enim, ne tacentibus vobis penderet elementum. Tanquam infirmus enim & imbecillus, nisi vestris adjuvaretur votibus, non posse luminaria defendere, quæ creavit. Bene igitur facitis, qui Divinitati exhibetis solatium, ut votis juramentibus possit caelum vegere.*

Clamores, ritusque in eclipsi Lunæ peractos damnavit & Concilium Arelatense IV. *Quicumque* (7) *exercuerint hæc, quando Luna obscuratur, ut cum clamoribus suis, ac maleficiis, & sacrilegorum usu se posse defendere credant &c.* Quod itidem Gregorius III. totidem pene verbis fancivit (8); ut & Egbertus Eboracensis in Canonibus de re mediis peccatorum (9).

Inter bene multa testimonia hoc in medium afferendum selegi, quoniam non edocet, in Lunæ eclipsi non tantum adhibitos fuisse clamores, sed & maleficia, & sacrilegorum usum, hoc est incantationes (ut arbitror), phylacteria, & alia ejusmodi Ethnica, ac super-

(1) Capitularium Additio II. l. 11.

(2) V. Wilkins. Lex Anglofaxon. pag. 159. 160

(3) Conc. Narbon. an. DLXXXIX. c. 15.

(4) Conc. Arelat. IV. an. DXXIV. c. 5.

(5) Epistola Canonica incerti anni c. V.

(6) Hom. de Defectu Lunæ.

(7) Conc. Arelat. IV. an. DXXIV. c. 5.

(8) Excerptum a B Gregorio PP. III. Ju-

(9) Egbertus Eborac. can. de rem peccat. c. XI.

superstitiosa, sive ut inausum omen, malumque a se averruncarent, sive ut laboranti astro auxilium ferre putarent.

Cæterum Indicius noster innuit, populos, de quibus agitur, vociferationes edidisse, *Vinice Luna* clamantes, Lunam scilicet excitantes, ut vinceret, neque se in eo, cui suberat, luminis defectu opprimi pateretur.

Illud autem maxime notandum occurrit, quod ejusmodi credulitatis, aut rituum non modo Romanis ac Barbaris, sed & remotarum plagarum incolis in re adeo puerilli, ac frivola, convenientia deprehendantur (1).

XXII.

DE TEMPESTATIBUS, ET CORNIBUS, ET COCLEIS.

PRIMO reprobantur, qui tempestates, ventos, grandines &c. se cieri posse putabant, *Tempestarii* nuncupati. Ars hæc, ut religiosi pars officii, uti cætera magiæ partes, summo in pretio quondam habita fuit. De Virginibus Insula Senæ, Celticæ gentis, hæc tradit Pomponius Mela (2): *Senæ in Britannico mari Ossiniciæ adversa litorebus, Gallici numinis oraculo insignis est. Cujus Antistites perpetua virginitate sanctæ numero novem esse traduntur. BARRIGENAS vocant, putantque ingenii singularibus præditas, maria, ac ventos concitare carminibus, seque in que velint animalia vestire, sanare que apud alios insanabilia sunt, scire ventura & predicere: sed non nisi deditas navigantibus & in id tantum ut se consulere, profectis.* Sed, quod cæteris magicis artibus, id & huic contigit, scilicet, ut evilesceret. Cæterum malefici, qui aera posse contruhare, & grandines immittere (3) ferebantur, Legibus Civilibus, & Ecclesiasticis pluries damnati sunt.

Secundo reprobantur *cornua*, & *cocleæ*. Cochleas vasa fuisse, e quibus bibebatur, docet Cangius (4); cornubus quoque pro poculis usos communius fuisse Barbaros, res est quam notissima. Quare hic procul dubio damnari videntur confectiones quadam superstitione elaboratæ, vel ebibatæ. Potiones enim ex herbis, fuccis, aliisque rebus confectas, propinatæque, non absque superstitione fuisse, e veterum testimoniis colligimus. Unde & inter superstitionis reos referuntur quicumque *divinos* (5), *præcantores*, *phylacteria etiam diabolica*, vel *characteres diabolicos*, vel *herbas*, vel *succinos suis*, vel *sibi*, impendere tentaverit.

Morbo curando, vel immittendo, neci inferendæ, abortui procurando, varii *recipæ* conficiebantur. Sed quæ hic præcipue sub *cocleavum* voce damnantur, fuere phyltra ad amorem, vel odium, alienæ menti immittendum confecta, atque etiam epotum data. Etenim *cauculatum*, seu *cocleavium* nomine eos proptie venire, qui cauculis, seu poculis amatoriis, cibis, ac phylacteriis hominum mentes inficiant, docet laudatus Cangius (6), volumine consulendus. Atque hi quoque tum Romanorum, tum Barbarorum legibus, atque Ecclesiasticis sanctionibus cohibiti sunt.

Sed inepriis missis factis, de celeberrimo illo amoris vinculo, fraternitatis, & societatis federe maxime sacro aliquantisper differam, quod commixto, aut etiam epoto contrahentium sanguine fiebat, quasi vero potio hæc, aut commixtio colligandis animis aptissima censeretur. Ritum Scythici fuisse instituti docet Herodotus (7): *In fuso in grandem calicem fistilem vino, commiscet eorum sanguinem, qui serium sædus, percutientes cultello, aut incidentes gladio aliquantulum corporis: deinde in calice tingunt acinacem, sagittas, securim, gladium. Hæc ubi fecerunt, se se multis verbis devotent: postea vinum epotant non modo ii, qui sædus fecerunt, sed etiam comites ii, qui sunt maxime dignitatis.* Consulendus hæc de re Pomponius Mela (8), Lucianus (9), Athenæus (10), alique. Confuso sanguine se invicem fœderasse & Septentrionales Germanos allatis exemplis ostendit Cl. Johannes Ihre (11); quo devinctus federe appellabatur *Føstebroder*, quasi *Frater Patritius*. Quod & firmat Saxo de Danis scribens: *Isluri sædus* (12) *veteres vestigiis suis mutui sanguinis aspersione perfundere consueverant, amicitiarum pignus æterni crucoris commercio firmaturi.*

Quod multum suadet, religionem, seu veris superstitionem, huic devotæ amicitie intercessisse, est, quod Barbari ad Christianismum conversi ejus generis fœdera Christianis sacris firmaverint. Mos hodieque superest certe inter Slavos Morlaccos, ubi fraternitates hæc contrahuntur, non quidem Ethnico ritu sanguine cruentate, sed firmatæ sacro myste-

(1) Consule Meinders in hunc locum. Cangius Gloss. V. *Vinculuna*.

(2) Pomponius Mela lib. III. c. 6.

(3) Verba sunt Conc. Paris. VI. lib. III. c. 2.

(4) Cangius Glossar. hac voce.

(5) Conc. Arelat. An. DXXIV. c. 5.

(6) Cangius Glossar. hac voce.

(7) Herodotus lib. IV.

(8) Pompon. Mela de Situ Orbis lib. II. c. 1.

(9) Lucianus in Toxati.

(10) Athen. lib. I. c. 2. Dipnos.

(11) Ihre Glossar. V. *Føstebroder*.

(12) Saxo Gram. lib. I.

rio. Fœdus namque nectitur ante altare, ubi duo fraternitatem ineuntes sacro pro ipsis celebrato assistunt, accensa intorticia præ manu gestantes. Mares sic federati se invicem appellant *Pobratime*, quasi *Semifrater*, & feminae *Posestrima*, quasi *Semisforor*. Inter marem & feminam saltem inter nostrates hoc sodalitium nunc admitti non solet. Nil peculiare, quod sciam, in fraternitate ineunda, sibi invicem spondent; atquam ætiffimo vinculo se se mutuo censent obstrictos: *Tutti gli amici* (verbis utor Joannis Lovrich (1)) & specialiter quelli che si legano a piedi dell' Altare, si formano un dovere di aiutarfi scambievolmente in qualunque occorrenza, e pericolo, ed arrivano a tal grado di sensibilità i loro contratti amichevoli, che si recano ad onore i Pobratimi il perder la vita gli uni per gli altri. Tam arctæ, tam devotæ amicitia institutum superest hodieum inter populos, qui plurimum retinentes ruditatis antiquæ, indolem & mores minus corruperunt.

XXIIL

DE SULCIS CIRCA VILLAS.

Quomodo antiquis Germanis, illisque qui Scythica instituta purius sequebantur, superstitionem hic reprobam de sulcis circa villas aptaverim, nescio, cum ex veterum testimonio longa serie a Pellonaterio allegaris planum sit, hos in plaustris, & in currubus vitam egisse. Quod & mordicus retinuerunt, qui Parrum institutis tenacius adhererunt. Ut enim nihil de remotis quibusdam Tartaricis loquar, sed de his tantum, qui, ut ita dicam, præ foribus nostris sunt, vivunt adhuc qui memorent, quosdam inter Morlaccos parva habuisse tuguria, quæ plaustrum imposita huc, illucque transvehentur. Neque ibi hodie defunt tuguriola condendis frugibus extracta, quæ e loco in locum transferri queunt (2).

Atamen locis ad habitandum selectis circumagere sulcos, antiquissimi Celtarum moris fuisse videtur. Hæc namque canit Virgilius (3):

*Interea Æneas Urbem designat aratro,
Sortiturque annos: hoc litum, & hæc loca Troje
Esse jubet.*

Ad quæ Servius (4): *Quem Cato in originalibus dicit morem fuisse. Condituri enim civitates taurum in dextra, vaccam in sinistra jungebant: & cincti ritu Sabino, idest togæ parte capitis velati, parte succincti tenebant strigam obliquam, ut glebæ omnes intrinsecus caederent. Et ita sulco ducto loca designabant murorum, aratrum suspendentes circa loca portarum. Unde & territorium dictum est, quasi priorum, vitum bobus & aratro.*

Et alius Servius ipse (5): *Videtur illud attingere morem antiqui, quod cum conderetur nova civitas, taurus & vacca, ita ut vacca esset interior, a Magistratu muri designarentur. Nam ideo ad exaugurandas, vel divuendas civitates aratrum adhibitur, ut eodem ritu, quo condita, subvertatur. Horatius: Imprimetque muris hostile aratrum.*

Idipsum in Italia nostra quondam obtinuisse morem ab Hetruscis derivato, & quidem haud sine religionis interventu, Varro testatur: *Oppida (6) condebant in Latio, Hetrusco ritu, multa; idest junctis bobus, tauris, & vacca interiore aratro circumagebant sulcum; hæc faciebant religionis causa die auspiciato, ut fossa, & muro essent munita: terram, unde exaltisperant, fossam vocabant, & introsum factum, murum; postea quod fiebat orbis, mbs.*

Sulcos ejusmodi viderur, & Barbaris notos, usitatoque fuisse, penes quos novimus existisse morem, ut amplas Provincias, imo & integra regna in orbem circumclauderent. Hunnorum terram describit Monachus Sangallensis, & ex eo Albertus Krantzius, quem ego autographo præpono, utpote qui rem clarius exponit: *Terra Hunnorum (ait Krantzius (7)) ut antiquorum memoria concelebrat, novem circulis, quos Theutonici Haga dicunt, cingebatur: quorum singuli ita quercinis roboribus, sive saginis, sive abiegnis, evant extructi, ut de margine ad marginem viginti pedum spatium tenderentur in latum, totidem subigerentur in altum. Concavitas autem uniuersa, aut diuissimis lapidibus, aut creta tenacissima replebatur. Porro superficies vallorum eorundem integerrimis cespitiibus tegebatur: inter quorum confinia plantabantur arbuscule, quæ (ut cernere solemus) abscesse, atque proiectæ, comas caudicum, foliorumque proferunt. De primo autem circulo ad secundum viginti millia passuum Theutonice presentebantur, & inde similitur ad tertium, & ita deinceps usque ad nonum: quatuor ipsi circuli alius alio multo fierent contractiores, in orbem redeuntes. Inter hos igitur aggeres ita dicit, villegue erant collocati, ut de aliis ad alias humana vox posset exaudiri, Contra autem ædificia inter inexpugnabiles*

mu-

(1) Lovrich, *Osservazioni* Art. X.

(2) Lovrich l. c. Art. V.

(3) Virgil. *Æneid.* lib. V.

(4) Servius in Virg. l. c.

(5) Idem in *Æneid.* l. IV.(6) Varro de *Lingua Latina* IV. 32.

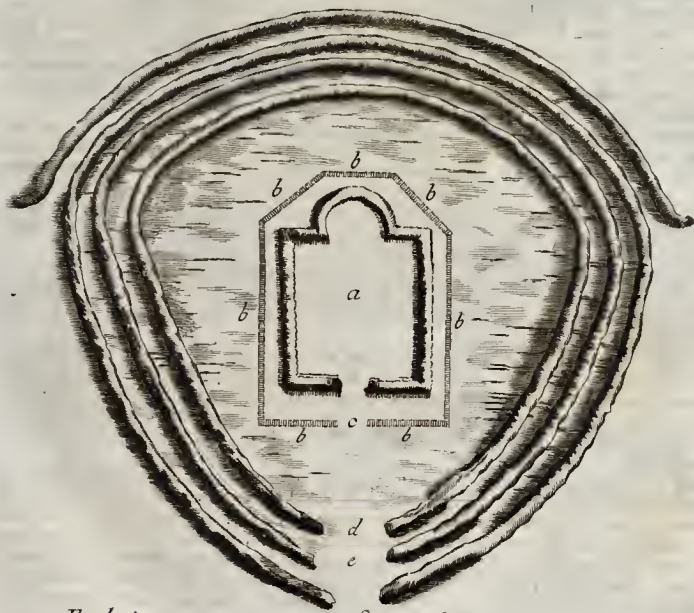
(7) Krantzius lib. II. cap. 6.

muros, porte non satis late, per quas latrocinandæ gratia non solum exteriores, sed etiam interiores, solebant exire. De circulo quoque ad circulum sic erant possessiones, & habitacula quæquaversum ordinata, ut clangor tubarum inter singula cumlibet rei significativus posset adverti. Ad has ergo munitiones per ducentos & amplius annos, qualescumque omnium Occidentalium opes congregantes, cum Gobi, & Wandalis quietem hominum perturbarent, orbem occidentum pene vacuum dimiserunt. Huc usque Krantzius. Animadvertite novem Hunnicarum Provinciarum circulis clausurarum descriptionem, & integræ Regni.

Neque ejusmodi orbicularia sepimenta solis Hunnis propria fuisse patet. Alibi quoque provinciæ, aut districtus appellati sunt *Orbes*, ut *Orbis Lemovicinus*, *Orbis Carvecinus* (1). Helveriorum districtus adhuc dicuntur *Cantones*. *Kant* autem orbem, & circulum optime designat (2). Quid plura? Nonne aliquibus Germaniæ Provinciis inest *Circuli* nomen? Hæc sane synonyma ab antiqua causa derivasse reor, qua Provinciæ, atque districtus curva in se vergente claudi solerent.

Neque illud animadversione indignum, quod Oppidum, Urbs, Provinciæ, Regio, Germanica voce *Gard* compellata fuerit, quæ vox proprie *Curtem* significat, seu aream circumquaque clausam recto carentem. Quod idem innuit, Provinciæ, Regionisque Barbarorum quondam circumclusas existisse.

Sed argumentum ultro firmat, quod cum Germani stabiles villas habere coeperint, Villas ipsas orbicularibus munitis claudi consuevisse putem. Horum monumentorum rudera adhuc supersunt in aliquot Villis Patriæ Fori Julii; quæ a Barbaris, qui regiones nostras infederunt, confecta fuisse nemo forte negaverit. Villarum Ecclesiæ, quin & Villæ ipsæ muris clauderentur & ostiis, & aggere in orbem vergente. Unum hic exhibeo triplici aggere circumdatum, intra quod quondam existisse habitacula pagi *Melereti* nuncupati, nunc *Mereto*, seniorum memorat iraditio. Ipsum incidi curavi, prout viventium memoria adhuc extiterat, nunc ex parte disiectum. Media in area superest Ecclesiæ. Ejus generis clausuræ apud nos appellantur *Cortine*, sive parvæ *Curtes*.

a. Ecclesiæ situs
b. Murus cæmeterij
c. Porta cum turri

d. Murus
e. Magna porta
f. Vía quæ in cortinam itur.

(1) Cangius Glossar. V. *Orbis*. (2) Maurin. ap. Cangium ibid. Wachter Glossar. V. *Kant*.
Quod

Quod autem attinet ad paganiam, quam exponendam suscepimus, fulcos veterrimo Celrico supra exposito more in harum Villarum inauguratione, vel alias, ab Ethnicis, & quidem religionis gratia, circumactos fuisse, probat articulus ipse, *de sulcis circa villas*, qui hic ut superstitioni reprobantur. Quenam autem hic supersticio intercederet, nescire me fateor, nisi ea forte ipsa sit, qua magi circulum describere dicuntur, ut ab illa circulari area nocentes genii arceantur.

Sed argumentum prosequamur haud penitus injacundum. Suspicio non falsit modo, sed & aggeribus ipsis, seu munitentis, aliquid ultra muniminis causam spectatum fuisse, cum eodem modo claudi consueverint & fora, atque ita quidem, ut nulla praesidia ratio se se producat.

In antiquo Manuscripto Islandico *Hirdskra* nuncupato (1) hæc leguntur a Bartholino latine reddita: *jam dicendum est, quomodo fuit prælio manibus distribuende sint, si Deus victoriam, & prædam largiatur. Regis, & Birkibeinorum antiqua consuetudo est, ex omnibus manibus suis, nulla se subtrahat, integras decimas dare. Primo milites in locum, qui maxime idoneus videtur, buccina convocandi sunt, quo & vexillum regium Signifer portare debet. Ibi Signifer terræ aliquod spatium sepimentis circularibus cingi curat, vexillumque in illius medietate erigit &c.*

Idem & in foris, in quibus judiciales & politici agebantur conventus, factum est: *In his judiciis sub dio habitis (ait Cl. Ihre (2)) circulus formabatur lapidebus ut plurimum descriptus, ubi Judex cum Assessores loca sua habebant, & in quem litigantes, vel alias de Reipublicæ negotiis consultaturi introducebantur.*

Fororum eiusmodi rudera hodieum superesse testatur solertissimus Monumentorum editor Olaus Wormius, scribens (3): *Loca, in quibus publice lites secundum Regni leges, & constitutiones dividentur, Fora hic vocamus, nostratibus Ting. Ea in locis campestribus, & apricis, vel etiam in sylvis, & lucis, prope aras Deorum, ex congerie grandiorum lapidum, in quadrangulam, aut ovalem figuram dispositorum extructa cernuntur. Albus prope urbem, ac arcem Orebinganam in Selandia vulera ejus fori monstrantur, ex quo arcem, ac urbem denominationem traxisse videntur. Cujus cum ego structuram, & capacitatem diligentius examinarem, vidi illud quadraginta sex faxis stupende magnitudinis cinctum fuisse, emanente in ejus medietate grandisculo quodam, omnia vero in ovalem disposita erant figuram, ita quidem ut utrinque ad latera circa medium porta, quasi aditus pateret meridienem & septentrionem versus. Longitudo nonaginta passus aequabat, latitudo vicinæ. In tractu Myrslano, prope Aalimantorp, locus erat undique cinctus septem, etiamnum Fori appellationem retinens, Tinget enim vocant. Plura hujus generis passim in aliis Regni Provinciis cernere licet.*

Obiter advertit, fora judicialia constructa quoque fuisse prope aras Deorum, quasi vero judicia essent religiosi officii pars. Helmoldus (4) pariter verba faciens de quodam Slavorum loco, qui *Stanimonium* fuit universe terræ, subdit, quod illic *secunda feria* populus terræ cum *Flumine*, & *Regulo convenire solebant propter judicia*. Ejusmodi autem consuetudo fort. His. in causa fuit, quod Christiani quidam in Ecclesiis, vel in earum arriis, ac cæ. ceteris Placita instruerent; quod pluribus Canonibus, atque Capitulatibus interdictum legitur, longa serie allegatis a Cangio (5).

Ceterum quod in locis clausis, & interdictis, in mediis agris constitutis, judiciales & politici agerentur conventus, liquido colligitur, cur loca ipsa, seu judicia *Curtis* appellarentur; unde formula veteribus usitata, dum de loco judiciali sermo fit, *in curte ad campos in mallo publico*.

Et in Italia quidem nostra hodieum, cum de re judiciali agitur, frequentatissimæ sunt voces *Corte*, & *Arringo*; quam vocem (*Arringo*) a Germanico *Ring* rectè descendere omnes, quotquot inspexi, linguarum Germanicarum Glosographi unanimes consentiunt. *Ring* autem proprie significat rem, in qua versamur, scilicet *circulum*, vel potius *omne id, quod per declinationem lineæ rectæ in se redit* (6), idest, quod ex curva in se vergente concluditur.

Et has quidem voces apud Italos usitatissimas esse norunt omnes. Num vero & res ipsa quondam in usu fuerit, mihi non liquet. Sed haud difficulter quis persuadere sibi poterit, inter tot gentium Populos Italiae inavores comitia, & placita in campis agentes, fuisse qui aream more suo circumclauderent circulari, vel alio haud absimili ambitu. At vero Italicum solum ab his, qui supervacua forsitan redituum aviditate illecti memora & prata aratro profcindere susceperunt, adeo susdeque versum est, ut novam superficiei formam induerit, ut mirum non sit, si penitus destructa, deletave fuerint veneranda illa Barbaræ antiquitatis monumenta.

Pro-

(1) Ap. Bartholin. I. c. lib. I. c. 2.

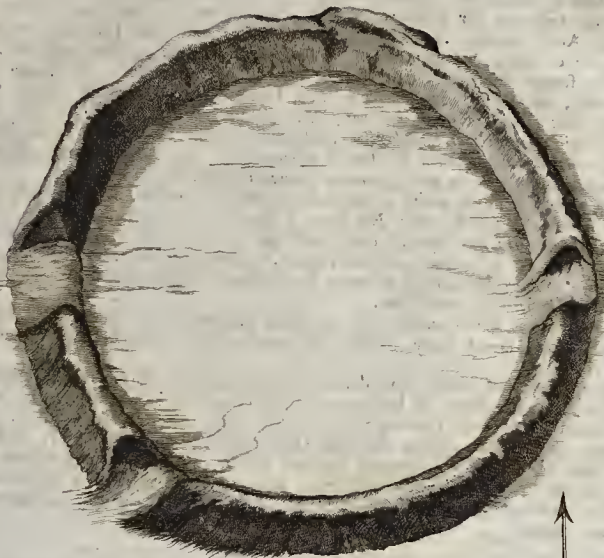
(3) Worm. Monum. Danic. lib. I. c. 10.

(5) Cangius Glossar, V. *Placitum*.(2) Ihre Glossar. V. *Ring*.

(4) Helmold. lib. I. c. 83. alias 84.

(6) Wächter Glossar. V. *Ring*.

Prope pagum & cortinam *Meleseti*, de quo supra verba feci, aggerem conspexi in mediis campis orbicularis pene figurae, spatiosam claudens plateam, in quo unus far amplius patet hiatus, a villicis, ut reor, sequiori aëvo constructus, introducendis plaustris interioris agri excolendi gratia. Ejus formam hic exhibeo.

Areae internae longitudo pertic. 90. latitudo pertic. 80. circiter.

Aggeris altitudo pertic. 4. crassities pertic. 4. circiter.

Putarem aggerem ipsum extractum fuisse bellici propugnaculi causa. Sed ane placitis, comitiisve cogendis? Vox *Melesetum*, quo vicinus pagus compellatus est, conjecturae favore videtur. *Mal* enim & *Mel* comitia, & *Herd*, *Hivd*, *Hived* aream, & proprie *aream clausam*, seu curtem significare, ex optimis linguarum Germanicarum, atque Septentrionalium Glossographis edoceor; ut *Melesetum*, sive *Melesedum* jure verti possit *area clausa*, seu *curtis ad celebranda comitia*. Alibi in eadem Provincia haud procul ab alia cortina vidi pariter in mediis campis clausam aggere aream, prope pagum *Sedelianum* dictam, figura tamen quadrangulae, cujus quoque formae in Dania superesse fororum rudera refert Olaus Wormius supra relatus.

Haud immerito profecto censei potest, quod vigente Ethnificino Barbarorum fora sic clauderentur, seu quod mali genii arceri putarentur, seu quod area inclusa Numini justitiae, ac foro Praesidi dicaretur, seu ex altera quacumque mihi ignota causa ex religioso principio derivata. Quidni ergo in munimentis Regionum, Provinciarum, Pagorum &c. de quibus supra verba feci, ultra militaris propugnaculi causam, aliquid ex religione spectaretur?

XXIV.

DE PAGANO CURSU, QUEM YRIAS NOMINANT, SCISSIS PANNIS, VEL CALCEIS.

YR docente Cl. Ihre (1) accipitur communiter pro summo vivacitatis gradu, & *Yra* idem est ac cum impetu ferri. Anne hæc vox a Scythis in Latium transfierit, unde

(1) Ihre Glossar. hac voce.

de vox *gyrus* originem traxerit? Eadem profecto ratione ex *irron*, errare, apud Offridum in Evangelis Franciscis passim fit *giron*, eadem significatione (1). Littera namque *g* seu syllaba *ge* vocibus Barbaricæ radicis præposita plerumque otiosa esse dicitur, ornatus potius, quam officii causa (2). Sed hæc ad Glossographos.

Ego interim hic inhiberi reor Paganos cursus in orbem plerumque actos religiosi officii causa. Alibi ex S. Gregorio animadvertimus (3) in Italia Langobardos quosdam, seu Langobardorum fœderatos *per circuitum currētes* carnine nefando caput capræ diabolo dedicasse. In Attilæ funere, ut refert Jornandes (4), de tota gente Hunnorum electissimi equites, in eo loco, quo erat positus, *in modum Circensium cursibus ambientes*, facta ejus cantu funereo referebant. Huc quoque pertinet quod narratur (ex quonam vetusto monumento, nescio) de Saxonum cursu circa Irminfulam; quod nempe antiqui Saxones (5), *et cum primis militares homines, certis iisdem solemnitatibus, et festis diebus, armis induti, atque etiam casaphracti, gladiisque adcincti, dextra vero cæsus ferreus vibrans, alteris circa Idolum hoc Patriæ obequitantes, interdum in genua procumbere, openique præsentem, et in bello secundam fortunam efflagitare soleverunt.*

Superstitionem gentium probat, quod de Langobardis Beneventanis jam Christo additis refertur in vita S. Barbatii (6): *Non longe a Beneventi mœnibus devotissime sacrilegam colebant arborem, in qua suspenso corio cuncti qui aderant, terga verentes arbori, celerius equitabant, calcavibus cruentantes equos, ut unus alterum posset præire, atque in eodem cursu vero versis manibus in corium jaculabantur. Sicque particulam modicam ex eo comedendam superstitione accipiebant.*

Hæc de *coribus* *Lyias* vocatis. Cur autem in Indiculo nostro additum sit, *scissis panis vel calcæis*, id ad ritum respicit, de quo nullam, quo ad Barbaros, notitiam habeo.

Cæterum credo non errare, qui dixerit, ab hisce religiosis, seu superstitionis cursibus originem duxisse torneamenta, & hastiludia. Profecto equestria ejus generis exercitia a Barbaris Ethnicis in honorem Deorum celebrata fuisse colligimus ex Olho Wormio, de ejusmodi ludis in honorem Ethnici Numinis *Dise* peractis sic loquente (7): *Hastiludia, aliæque exercitia equestria hoc tempore (primo scilicet post Festum Epiphaniorum plenilunio) in ejus (Dise) honorem instituerunt nostrates, quorum reliquæ etiamnum multis in locis visuntur. Hinc illud AT RENDE DIST, quod proprie est, in honorem Dise hastiludii cœtare.*

XXV.

DE EO QUOD SIBI SANCTOS FINGUNT QUOSLIBET MORTUOS.

Hinc ediscimus recens ad Christianismum convertos nimia facilitate defunctos inter Sanctos adscripsisse, atque facilitatem illam profluxisse e Paganismi institutis; ex quo consequens est, Ethnicos gentis, ad quam spectabat Indiculus, summa lubricitate mortuos suos in Divorum album retulisse.

Quod si res ita se habet, intelligere mihi videor, cur lubricus novorum Sanctorum cultus interdicetur. Ita Capitulare Francofordiense anni DCCXCIV. *Ut nulli neci Sancti (8) colantur, aut invocentur, nec memorie eorum per vias evigantur; sed si soli in Ecclesia venerandi sint, qui ex auctoritate passionum, aut vite merito electi sunt. Quo spectat se videtur & Capitulare II. anni DCCCV. De Ecclesiis (9), seu Sanctis noviter sine auctoritate inventis, nisi Episcopo probante, minime venerentur. Salva etiam et de hoc et omnibus Ecclesiis canonica auctoritate.*

Inde equidem colligitur, quam necessarium foret, lubricum illem popularem cultum inhiberi, & causas ejusmodi Ecclesiasticæ potestati reservare. An vero exinde potissimum invaluerit, ut nonnulli Ecclesiastica auctoritate intercedente novi Sancti colantur, iis, qui in Ecclesiastica historia versati sunt, definiendum relinquo.

XXVI.

DE SIMULACRO DE CONSPARSA FARINA.

Vidimus alias (10), Februarium mensem sacrificiis, sacrisque symposiis celebrem, Anglosaxonibus dictum fuisse *Solmanar*, hoc est, ex Venerabilis Bedæ interpretatione, *mensē placentiarum, quas in eo Diis suis offerebant.*

Saxo

(1) Wachter Glossar. V. *Irren*. (2) Idem, ibidem in Prolegomenis Sect. V.
 (3) Vide supra N. XVI. (4) Jornandes c. XLIX.
 (5) V. Meinders in hunc Indiculi locum. (6) Vita S. Barbatii apud Bolland. die XIX. Febr.
 (7) Worm. Monum. Dan. lib. I. c. 3. (8) Capitulare Francfort. an. DCCXCIV. c. XL.
 (9) Capitulare II. an. DCCCV. c. XVII. (10) Supra Art. III.

Saxo quoque de *placenta* Svantovito oblata mentionem ingerit, sicque Slavica placenta formam, ritumque describit: *Placenta* (1) quoque *mulso confecta*, rotunda forme, granditatis vero tanta, ut *pene hominis staturam æquaret*, sacrificio admovebatur. Quam Sacerdos sibi ac populo mediam interponens, an a Rugianis cerneretur, percontari solebat. Quibus illam a se videri respondentibus, ne post annum ab eisdem cerni posset, optabat. Quo precationis more non suum, aut populi fatum, sed futura messis incrementa poscebat.

Animadvertere, hic sermonem agi non de pane communi, sed *mulso confecto*; quod innuit a Barbaris oblatos esse Numinibus panes dulciarios. Item cum hic *placenta*, & in Indiculo nostro *consparsa favina* memoretur, azymos panes, non fermentatos, credibile est iu sacris usitatos fuisse. Hæc firmant quodammodo quod jampridem suspicatus eram; scilicet quamplures ex Barbaris (si non omnes) fermenti usum quondam non habuisse. Ex Morlacchis (2) veterum institutorum maxime tenacibus plurimi adhuc adduci non potuerunt, ut panem sibi conficiant, subcinericiis placentis, quantumvis cum domesticæ æconomiae haud levi dispendio, nuncium mittere nescii.

Cæterum sive de panibus sive de placentis a Germanis Septentrionalibus Numini oblati pulchrum affert exemplum Snorro (3): *Vespera ea Rex interrogat Gudbrandi filium, quomodo structus erat illorum Deus. Respondit ille, eum Thori vesere imaginem, malleo manu armatum, eximie magnitudinis esse, intrinsecus carum, nitentem alte structo suggestu, in quo stabat foras prodiens. Non deesse ei, qua ornatus erat, auri argentique copiam. Quatuor ei quotidie apponi panes, nec non eis congruam carnem.* Hæc Snorro, qui subinde narrat (4), hanc cibi copiam aluisse mures, atque serpentes, bufones, atque lacertas, quæ contracto Idolo intra ipsius cavum reperta sunt.

Ex hisce panum, seu placentarum, Ethnicis oblationibus ortum duxisse videtur Collyridianorum hæresis, quam in *Arabiam e Thracia, ac superiore Scythia*, hoc est, e Scythica gente diffusam fuisse recenset Epiphanius: *Ferunt, inquit (5), mulierculas quasdam in Arabia, quo e Thracia profectæ erant, novum illud dogma commentas fuisse, adeo ut in Virginis nomen & honorem collyridem, sive tortam panis, sacrificantes offerant, & conventum habeant.* Et alibi: *Hæc hæresis (6) in Arabiam e Thracia, ac superiore Scythia diffusa ad aures usque nostras pervenit . . . Mulieres quædam currum, sive sellam quadram adorantes, ac linteò desuper extento, solemniter tempore per aliquot dies panem proponunt, & in Mariæ nomen offerunt. Tum ad unam omnes illo vescuntur.*

Indiculus autem noster de simulacro loquens indicat fuisse, qui panes, seu placentas immolatiæ in simulacri formam conficerent, vel ipsis simulacri imaginem imprimerent, quæ vel effigiem, vel symbolum Numinis, cui dicabatur, exprimeret. Superstes mos videtur, quem Keyserus ex Verelio refert: *Rusticani homines (7) bodieque in Parasceve solia . . . panem figura veris (nomine Julagalt) conficere, eumque per rotum Julorum tempus, quo mensas pane, perna, alisque ferculis instruunt, majorum more omnisque causa usque ad Canui diem (XIII. Januarii) in mensa exponere solent. Sintne hæc moris antiqui, an superstitionis reliquæ, non definitimus.* Memorandum nobis est, animalium figuras apud Barbaros fuisse symbola Numinum; & quidem verrem, seu aprum, ex Taciti testimonio, fuisse supersticiosum insigne Marris Deorum (8).

Reliquias usus præfati veris ex subacta farina compacti describit ipse Verelius his verbis: *Plures verrem (9) istum fictum siccant, & ad veris tempus, cum semina sulcis sunt credenda, servant: tum partem ejus comminutam, in vas, vel corbem, ex quo semina sunt dispergenda, inmittunt, bordeoque permixtam equis aratoribus, alteram servis stravam tenentibus concedendam relinquunt; spe forte uberioris messis percipiendæ.*

Placentule Paschales, quas *Columbas* appellamus, mellitæ placentule in festo S. Martini, alique panes, & placente dulciariæ imaginum formam referentes, quæ certis diebus in puerorum gratiam alicubi venum exponuntur, antiqui moris reliquæ fortasse sunt.

Sed Cl. Hermannus Adolphus adversus Pontificios debacchandi (ut ejus mos habet) ex hac superstitione occasionem sumit, his verbis (10): *Utinam hæc superstitio adhuc hodie apud Pontificios nostros non vigeret, qui in certis Divorum, Divorumque festis, simulacra quædam eorum ex favina, & placentis formant, eaque idolis suis, sive statuis immolant, & consecrari curant, & magnam inde sanctitatem placentis suis, ac vini medendi acquisitam sibi imaginantur.*

Vah! quam odiosis velator Proteftans utitur verbis adversus eulogias nostras! Ego semper legi, & vidi, in Pontificiorum Ecclesiis, & ad aras quoque in alicujus Sancti honorem Deo dicatas, panum, placentarumque benedictiones fieri in Dei nomine per Jesum Christum, invocatis nonnunquam exemplis, meritis, & intercessione Sancti, cujus imago

pa-

(1) Saxo Gram. lib. XIV.

(2) Lovrich, *Osservazioni* pag. 90.(3) Snorro, *Hist. Olafi Sancti* cap. 118.(4) Idem *ibid.* c. 119.(5) S. Epiphanius hæresi LVIII. alias LXXXVIII. (6) Idem *Hæc*. LIX. alias LXXIX.(7) Keyser *Antiq.* pag. 159.(8) Vide *infra* Art. XXVIII.(9) Verelius *not. ad Hervatar Saga* pag. 130.(10) Meinders in hunc *Artic. Indiculi*.

panibus ipsis imprimiteur in eulogiæ tesseram: quos & pie credimus prodesse fidelibus, cum pietate & gratiarum actione utentibus. Sed neque ut *immolatorios* habemus, neque ut *consecratos*, eodem profus modo, quo nec ut consecratos, neque ut immolatorios habemus cibos, quibus quotidie benedicimus appositis menis. Sed pudet ultro fellere virum, qui cum haud semel in animadversionibus suis ejusmodi insulsa objecta aduersus *Pontificios* urgeat, credo quod ipsis doctioribus Protestantibus se se ridiculum faciat.

XXVII.

DE SIMULACRIS DE PANNIS FACTIS.

VLx credibile esset, quam magna portenta Ethnici sibi persuaderent ex magica virtute confici posse ope simulacrorum in humanam effigiem effectorum. Ego hæc non persequare, quæ vere fatidicum creant. Utrum tantum aliqual omnium exemplum audire Le-
 thor non gravetur, a Bartholino depromptum, ex veteri quadam historia Thorleifi Iarls-
 caldi: *Hagvinus Comes* (1) hanc ignominiam in Thorleifo ultijci voluit, si copia daretur. Thorgerda itaque Horqabrude, & sorori ejus *Ypæ*, quibus Junone confidebat, supplicavit, ut aliquot dieumatis suæ opus in Islandiam mitterent, quod Thorleifo mortem conciliaret; illique magnas hostias immolans, responsa poposcit. Cunque optata responsa accepisset, e ligno fluctibus ad terram jactato statuum humanam fieri, Magique, ac diris suis, & diabolicè dictarum sororum virtuti fidens, virum quandam interfeci, illiusque cor lineæ huic statui injeri curavit; eumque vestes indutum, Thorgardum nominavit. Diabo itaque vivibus eum adeo vivificavit, ut ambularet, ac cum hominibus colloqueretur. Hunc navi impostum in Islandiam ablegavit, ut Thorleifum Jarlsaldum interficeret. Hagvinus Comes eum bipenne cuxit, e delubro sororum deprompta, quam . . . au-
 tea possederat. Thorgardus hic in Islandiam veftus, Thorleifum in Conventu Provinciali constitutum bipenni confodit. Sed cum Thorleifus se pungi sentiret, Thorgardum gladii petiit; ille vero vertice in humum demissa, terra absorptus est, adeo ut vole pedis apparerent.

Ejusmodi mirabilia mirabitur nemo, qui perpenderit, hæc a Scaldis, seu Poetis cantata fuisse, qui soli rerum gestarum memoriam posteris amandabant; a Poetis, inquam, qui allegoricum, metaphoricumque sermonem quam maxime adamaverant. Sed quæ allegorico sensu a Poetis tradita, hæc sensu planiore a populis facile recepta fuerit, unde quamplures inanes credulitates originem traxisse reor. Et certe hæc, in quibus nunc versamur, firmiter adeo credebatur, ut a Snorrone allegeretur Eyvindus quidam morti jam proximus, qui se non verum, sed fictitium ex arte magica hominem esse indubius assereret: *Interrogante Rege* (2), *rum jam Christianus fieri vellet Eyvindus, negabat ille fieri posse, ut baptisimi redderetur particeps; esse se spiritum (Demonem) quandam, artibus Finorum Magicis speciem corporis humani indutum.*

Plura de artificiali mandragora in humanam effigiem efformata jactata fuisse norunt omnes, quæ adhuc sæculo XVI. creditam est, *parturientibus dolorem levavi, dissidia componi, judicis favorem conciliari, omniaque prospera domui inferri, ut collegit Keyslerus* (3) ex Epistola anno MDLXXV. conscripta, quam ipse integram exhibet.

Inde rationem peto, cur imagines in humanam speciem efformatæ fidelibus interdicitæ fuerint. Autissiorense Concilium anno DLXXXVIII. celebratum vetat, ne quis *sculptilia* (4), *aut pede, aut homine lineo fieri penitus præsumat*. Porro Ethnicismus non est, hujusmodi imagunculas facere, sed erga illas ferri inani superstitione. Et sane *imagines ex lino & cera a magicis confectas* prodit testimonium relatum a Gangio (5).

Populi vero, ad quos Indiculus noster pertinet, consueverunt ex pannis conficere ejus generis simulacra, haud abimilia pupis, quæ apud nos consueverunt, ut infantulis sint oblectamento.

Superstitionis autem reliquæ esse videntur, quæ Angelus Decembrius sæculi XV. Scriptor de Mediolanensium moribus memoria tradidit: *Patritios ritus* (6) *accuratius attentissimè vobis expono. Ergo cum his simul frontibus (Majalibus), torquibusque matres, & in-nuptæ puellæ suæ vota connectunt, ex pannicibus consutiles liberorum imagines effingendo, quibus sese olim fetus suos vite concipere, & educare confidunt.* Sed de his fatis.

(1) Ap. Bartholin. Antiq. Dan. lib. III. c. 2.

(2) Snorro, Historia Olafi Tryggvini

cap. LXXXIII.

(3) Keysler. Antiq. pag. 504. seqq.

(4) Conc. Autisiod. c. III.

(5) Gangius Glossar. V. *Pedes linei*.

(6) Ap. Murator. Antiq. Ital. Dissert. LIX.

XXVIII.

DE SIMULACRO, QUOD PER CAMPOS PORTANT.

A Vero non aberrat, qui putet hic inibi *ambarvalia*. Ego autem puto, non de foliis ambarvalibus articulum, in quo versamur, intelligendum esse, sed de quacumque generatim simulacri gestatione per campos agrestes, bellicos, comitiales &c., ex qua sperarentur prosperi eventus, & peculiare Numinis praesidium atque tutela.

Huc opportune faciunt, quae habet Snorro in Historia S. Olafi, dum Gudbrandum quendam Ethnicum sic populum alloquentem inducit: *Id vero (1) certus scio, si Thorum portaverimus ex templo nostro, quod hac in villa stat extructum, qui (Thorus) nobis semper auxilium fuit, & si is Olafum, ejusque comites adspexerit, fore ut liquefeat Deus illius, necnon ipse (Olafus) & comites ejus, omnesque in nihilum abeant.* Snorro subinde haec narrat: *Post finita sacra (2), paulo antequam dies illucescebat, ad Comitium se contulit Rex. Comitium illo accedente, venerant colonorum nonnulli. Hic vident ingentem colonorum multitudinem ad Comitium festinantem, media in turba portare magnam viri imaginem, multo auro, atque argento resurgentem. Hoc ubi videre, qui in Comitium erant coloni, sedibus existentes omnes venerabundi monstrum istud salutabant. Posthac in medio fori campo est positum. Ab altero (cujus) latere confedere coloni, ab altero autem Rex, ejusque comitatus. Tum surgens Dala-Gudbrandus, "Ubinam locorum, inquit, jam tuus, Rex, est Deus? existimo illum jam visum stare, capite in pectus demisso; mihi quae jam videtur minor tua esse insolentia, & audacia, minor etiam illius cornu, qui a vobis Episcopus dicitur, quique hic tibi affidet, quam pridie fuit; jam enim advenit Deus noster, qui omnia gubernans totius vos adspicit oculis; (quocirca) animadvertito vos nunc terrore attonitos, vix audere oculos elevare." Huc usque Snorro.*

Sed ut de remotiorum temporum moribus differamus, perpendendum est, quod cum antiquiores Barbari in humani oris speciem Deos non assimilarent, illos sub animalium symbolis representabant, hisce cultum praebentes, quasi Numen aliquod ipsis inesse. Phrenesin hanc non dimiserant Langobardi jam Christiani, qui Beneventi partes incolebant, ut colligimus ex vita S. Barbati (3): *His vero diebus, quancumque sacri baptismatis unda Longobardi abluerentur, tamen priscum gentilitatis ritum tenentes, sive bestiali mente debebant, bestiae simulacro, quae vulgo Vipera nominatur, flecebant colla, quae debite suo debebant flectere Creatori.*

Ergo symbola ipsa gestabant pro Numinum simulacro, eadem attributa virtute. Sic de Aetius refert Tacitus (4): *Marem Deum venerantur: insigne superstitionis formas apertum gestant. Id pro armis, omniumque tutela, securum Deo cultorem, etiam inter hostes praestat.*

Cimbrico quoque Italiam invadentes aeneum taurum gestabant, quem eo prosequerantur cultu, ut milites ad illum juramenta praestarent. Haec ex Plutarcho: *Barbari autem (5) praesidium trans Aethiā adorti ceperunt, militesque qui impositi fuerant, quum gessissent se fortissime, atque ex dignitate patriae decevissent, reveriti virtutem eorum, davis induciis dimiserunt, aeneum taurum jurati; quem post sub pugnam captum, in domum Caruli ferunt, tanquam victoriae primitias delatum fuisse.*

Inde forte evenit, quod Barbari Christianam religionem amplexi, veteri eliminata superstitione, more tamen retento, imaginem S. Patroni feliciter in aciem gesserint, atque ad illam se sisterent, cum militaria juramenta praebenda forent. Quod profecto a Langobardis nostris factum fuisse, indicant verba Alachis adversus Cunibertum praedictantis: *Hoc facere (6) ego non possum, quia inter contos suos S. Archangeli Michaelis (erat is Gentis Patronus) ubi ego illi juravi, imaginem conspicio.* Sed redeamus ad Ethnicos.

Ex supra dictis nullo negotio colligimus, cur in bellicis campis gestarentur belluarum imagines e sacris lucis eductae, ut memorat Tacitus: *Inde depromptae (7) sylvis, luciferae ferarum imagines, ut cuique genti inire praedium mos est. Colligimus itidem, cur ad Sacerdotum munus spectaret, effigies (8) & signa quaedam detracta lucis in praedium ferre.*

Ceterum quanta sacris militaribus signis apud Barbaros fides, quanta foret veneratio, pulchre ostendunt ea, quae de Rugianis retulit Saxo Grammaticus (9): *Interea oppidani portam Uvris, quo minor eam attendendi facultas pateret, ingenti glebarum acervo praestruerant, aditumque coacta caespitum compage claudentes, tantum ex eo opere fiducia contra-*

Tom. III.

K be-

(1) Snorro, Historia Olafi Sancti c. CXVIII.

(2) Idem ibid. c. CXIX.

(3) Ap. Bolland. die XIX. Febr. (4) Tacit. Germ. c. XLV.

(5) Plutarchus in Mario. (6) Paulus Diacon. lib. V. c. 40.

(7) Tacit. Hist. lib. IV. (8) Idem Germ. c. VII.

(9) Saxo Grammaticus. lib. XIV.

habent, ut turrim, quæ supra portam sita fuerat, signis tantum aquilisque protegerent. Inter quas erat Stantia, magnitudine, ac colore insignis, cui tantum venerationis a populo Rugiano tributum est, quantum omnium pene Deorum majestas obtinuit. Eam enim præferentes, in humana, divinaque grassandi potestatem habebant, nec quicquam eis, quod libitum foret, illicitum habebatur. Popolari urbes, aras demoliri, fas ac nefas in æquo ponere, cunctisque Rugie penates, aut ruinas, aut incendii evertere potuisset: tantumque superstitioni indulum est, ut exigui panni auctoritas Regiæ potestatis vires transcenderet. Plebemes, signo perinde ac divino gestamini honorem habebant, officiis damna, injurias obsequiis rependentes.

Fuere item Barbari, præsertim ex Hunnicis gentibus, qui pro signo partem bellæ forte immolata in aciem ferrent; quod profecto de cauda equi mihi constat. Morem apud Turcas, Scythicæ, ac Hunnicæ originis gentem, adhuc superesse norunt omnes. Muratorius equidem suspicatus est (1), id moris originem traxisse a Sultano Saladino. Sed fallitur vir doctissimus, cum ritus ipse apud Scythas sit multo antiquior: ejus namque mentionem iniecerat Nicolaus Papa I. respondens ad Consulta Bulgarorum: *Quando prælium (2) iniire soliti eratis, indicatis vos basenus in signo militari caudam equi portasse, & scissitamini, quid nunc vice illius portare debeatis: quid aliud utique, nisi signum Sancte Crucis?*

Sed ut de belluarum imaginibus procedat oratio, illas Barbari non tantum pro signo, & vexillo gerebant, sed etiam seipfos iconibus ejusmodi in aciem pugnaturi muniebant. Galæ, quas supra memorati Cimbri gestabant, referebant *sevarum belluarum vitus (3)*, & inuitatas figuras, quas alatis fastigiantes cristis apparebant eminentiores.

Imo & eo res usque processerat, ut essent qui animalium figuras (animadvertente in re quamvis superstitionosa religiofam indolem gentis) in proprio corpore stigmatibus notari curarent, uti de Britannis refert Herodianus (4): *Corpora notant punctis, quæ omnis generis animalium formas representant; propterea vestes non indunt, ne picturam corporis tegant.* Quod qua ratione perageretur, clarius expressit Isidorus, de Scotis differens (5): *Scoti propria lingua nomen habent a picto corpore (unde Picti appellati sunt) eo quod aculeis ferreis cum aramento, variarum figurarum stigmatibus annotentur.*

Pluribus rem persequitur Pellosterius, qui ex multis veterum allegatis testimoniis colligit, hæc aliis quoque gentibus usitata fuisse, inducitque imagines illas fuisse notas distinctionis nobilitatis, & ingenuorum a plebe; quin & ait ipse, notarum varietate distinctas, agnitasque fuisse cognationes, atque familias; unde suspicatur, Barbaros illos, cum vestium usum colere cœpissent, figuras eadem clypeis appinxisse in familiaribus, & cognationis indicium. Quæ si vera sunt (quod tamen affirmare non ausim), inde consequitur, stemmarum gentilitiorum originem ab antiquis Barbarorum religiosis institutis esse repetendam, quod obiter dictum sit.

Cæterum neque Christiani nominis sæculo VIII. in ipsa Britannia deerant, qui præfati generis cicatricibus se se deformarent. Quod Calchutenfis Synodus reprobavit: *Deus (6) formavit hominem pulchrum in decore, & specie: pagani vero diabolico instinctu cicatrices terribilissimas superinduxerunt, dicente Prudentio: Tinxit & innocuam maculis sordentibus humum. . . Quisquis ex superstitione gentium id agit, non ei proficit ad salutem.*

An vero animalium, an alteras quascumque figuras tunc sibi annotarent Britanni, cum Christianis sacris addicti forent, ignoro; illud scio hic reprobari eos, qui ex superstitione gentium hæc agebant. Sed difficile est mores eradicari, quamvis eradicata superstitione. Manet adhuc apud nostrates plebeculas usus, ad meliora redactus, ut brachiis & manibus Crucifixi, ac Sanctorum imagines, aut nomina indelebili stigmatibus signent.

Ipsa belluarum simulacra Barbari in tumulis searum condi volebant. Arnkiel (7) in libro de Urnis Gentium pag. 308. meminit, Birekerodium Professore quondam Otheonefis Gymnasii, in tumulis diversis reperiisse quinque æneos tauros. Erant hæc forte veluti amuleta, ex quibus quidquam prædii post mortem quoque sperarent.

In Museo Nobilissimæ Senatoriæ Domus Marchionum, & Comitum de Savorgnano, Excellentissimi possessoris venia inter præclara quamplurima vere pulchrum amuletum metallicum inspexi quadrilateræ formæ, tauri caput exhibens, cui nonnulla adjecta conspiciuntur, quæ Thoneri, seu Thoronis symbola esse videntur. Anne ergo, & tauri, de quibus supra fermo est, symbola erant Thoronis?

(1) Muratori, Annali, an. MCLXXXVII.

(2) Nicolaus I. ad Consulta Bulgar. c. XXXIII.

(3) Plutarchus in Mario.

(4) Herodianus lib. III.

(5) Isidorus Originum lib. IX. cap. 3.

(6) Conc. Calchut. an. DCCLXXXVII. c. XIX.

(7) Vide Eccardum Franciæ Orientalis Tom. I. pag. 40.

Imago Tauri e tumulo effossi, apud Becardum Franciæ Orientalis
Tom. I. Pl. 41.

Exigit superstes usus, ut quædam adhuc de Barbarorum signis dicamus. Etenim ex veterino instituto initia ducere arbitror perticam, *vexillum* appellatam (*lo stengardo*), quod ejus summitati solemnioribus diebus quadratum nobile vexillum appendi soleat, in nostris Civitatibus, & Oppidis stabiliter erectam, prope loca, ubi judicia, & comitia peraguntur, quasi ea sit loci forensis, & civilis conventus perpetuus index.

Cum enim veteres sub dio, & in campis comitia, atque judicia celebrarent, elatum aliquod atque visibile signum in designato loco ponendum erat, quod populus e longinquo conspiciens, eo recta convenire posset.

Vidimus alibi ex Bartholino (1), ex Septemtrionalium more, in umbilico fori vexillum erectum fuisse. Idem erat & Francis institutum; excepto quod pro vexillo scutum erigerent, teste Othone Frisingensi hæc de Friderico Anobardo scribente (2): *Est consuetudinis Regum Francorum, quæ & Teutonicorum, ut quotiescumque ad sumendam Romanæ Imperii coronam, militem ad transalpizandum coegerint, in prædicto campo (Roncaliæ) mansionem faciant. Ibi LIGNO IN ALTUM PORRECTO SCUTUM SUSPENDITUR, universorumque equitum nomen feuda habentium, ad excubias proxima nocte Principi faciendas, per Curia præconem exposcitur. Francorum autem hunc fuisse verustissimum morem innuunt verba Pactus Legis Salicæ (3): Tunginus, aut Centenarius mallum indicent, & in ipso mallo scutum habere debet.*

Ex quibus firmo factis fundamento elici potest, in locis, ad quæ publici cogebantur conventus, Ethnicos sacra sua signa collocasse, eaque (ut a longe conspici possent) vel fumæ perticæ imposita, vel proceræ arbori. Nam & arbores pro comitorum indice & loco habitas esse docent vetera monumenta, quæ erudite congeffit Keyserus (4), probatque superstes adhuc Pagenium nostrorum usus, qui rusticanos conventus sub dio, & sub arbore celebrant.

XXIX.

DE LIGNEIS PEDIBUS, VEL MANIBUS PAGANO RITU.

Damnatur hic pedum, manuumve similitudines, quas ut amuletorum, seu phylacteriorum species Ethnici conficiebant, curando aut etiam immittendo morbo, quo homo, aut animal afficeretur. Concilium Autissiodorense vetat, ne quis *sculpilia* (5), aut *pede*, aut *homine lineo fieri penitus præsumat*. Quo innuitur, pedes ejusmodi in eodem fere censu poni, ac simulacra de panis facta, de quibus supra actum est (6).

S. Andoenus in vita S. Eligii (7): *Pedum similitudines, quas per bivias ponunt, fieri vetate, & ubi inveneritis, igne cremate*. Et ejusdem S. Eligii homilia ex altera lectione: *Plantas sive ungulas pedum, quos per bivias ponunt, fieri vetate*. Quod hæc pedum.

K 2

(1) Supra Art. XXIII.

(2) Otho Frising. lib. II. c. 12.

(3) Pact. Leg. Sal. Herold. Tit. XLVI. (4) Keyser. Antiq. pag. 77. 79. & in addendis.

(5) Conc. Autissiod. an. DLXXVIII. can. III.

(6) Supra Art. XXVII.

(7) Vita S. Eligii lib. II. cap. 15.

dum similitudines ponerentur *per bivia*, innuit id ex superstitione factum fuisse; siquidem ex Rothomagenſi Concilio (1) colligimus, nefaria quædam ligamenta *in bivio*, aut *in trivio* projici conſueviſſe, animalibus a peſte, aut clade liberandis, aut etiam perdendis, quæ *Idololatriam eſſe nulli fidelium dubium eſt*, ut in Canone eodem ſubjungitur.

Narrat Gregorius Turonenſis (2) de ſano urbis Agrippinæ diſſerens, quod *ibi ſimulacra ut Deum adorans, membra, ſecundum quod unumquemque dolor attigiffet, ſculpebat in ligno*. Gregorii verba belle circumſcripfit Schatenius (3): *ut quemque adfecti membri dolor preſſerat, ſculpebat in ligno effigiem ſuſpenderetque opitulaturæ Idolo*.

Cum itaque hæc quaſi amuleta ſpectarentur, ratio perſpicitur, cur inter Paganias rejecta fuerint. Quo ſpectare videtur & formula Penitentialis apud Cangium (4): *Idem ſi fecit, vel fieri fecit, vel curavit, quod aliquis faceret pedem in domo*.

XXX.

DE EO, QUOD CREDUNT, QUIA FŒMINÆ LUNAM COMMENDENT,
QUOD POSSINT CORDA HOMINUM TOLLERE, JUXTA PAGANOS.

Quam ſibi perſuaſum habuerint mulieres quædam inire cum Luna commercio, & quam mirâ patrare ſe poſſe conſiderint, unum ad inſtar omnium fragmentum, quod inter Capitularia Baluzianæ editionis legitur, perſpicue docet: *Illud etiam (5) non omittendum, quod quædam ſcelerata mulieres retro poſt Satanam converſe, demonum illuſionibus, & phantaſmatibus ſeductæ, credunt ſe & profitentur nocturnis horis cum Diana Paganorum Dea, & innumera multitudine mulierum equitare ſuper quaſdam beſtias, & multa terrarum ſpacia intempeſtæ noctis ſilentio petraſſe, ejuſque juſſionibus vel domine obedire, & certis noctibus ad ejus ſervitium evocari. . . . Quisquis ergo aliquod credit poſſe fieri, aut aliquam creaturam in melius, aut deterius immutari, aut transformari in aliam ſpeciem, vel ſimilitudinem, niſi ab ipſo Creatore, qui omnia fecit, & per quem omnia facta ſunt, procul dubio infidelis eſt*.

Et quidem, ſi de transformationibus agitur, ex iis, quæ præſertim in Septemtrionalium ſæctis mihi contigit legere, animadverti ex Barbarorum credulitate fieri potuiſſe metamorphoſes hominum præcipue in bruta adeo miras, atque ſtupendas, ut provocare audeam Ovidium, ac quempiam alium Græcum, Latinum, Italumve Poetam talia portentata mente eſſingere, qualia Barbari ut vera credebant.

Hic autem proprie agitur de maleficio illo, quo ſtriges corda hominum, vel homines ipſos, tollere credebantur. Admodum veriſimile eſt, quod qui tabe, ac macie abſumebantur, ſcincio adfecti eſſe putarentur, atque a ſtrigibus comedi. Quare Saxones adverſus hujusmodi morbos optimum recipe credidiſſe videntur, carnes ſtrigis ipſius comburere, aut etiam comedere: quod colligo ex Capitulari de Partibus Saxoniarum: *Si quis (6) a diabolo deceptus crediderit ſecundum morem Paganorum virum aliquem, aut ſæminam ſtrigam eſſe, & homines comedere, & propter hoc ipſam incendit, vel carnem ejus ad comedendum dederit, capitis ſententia puniatur*. Nunc inter ſtultos quoſdam ex plebecula idem quoad ejuſmodi ſcincamenta delirium; ſed adverſus hæc mitiora norunt remedia, inter quæ non inſimum locum tenet manducare limacem aſſam; hoc enim potentiſſimo pharmaco cor infantis a ſtrige comeltum renacſi perſuaſum habent.

Cæterum & Legislatoribus ipſis quondam creditum fuerat, hominem a ſtrigibus comedi. Sic in Pacto Legis Salicæ: *Si ſtria (7) hominem comederit, & conviſſa fuerit, VIII den. qui faciunt ſol. CC. culpabilis judicetur*. At ego indubius reor, legem hanc eſſe ex illarum numero, quæ in Ethniciſmo conſectæ in Chriſtianorum codicem ſubirreperunt. Certe in læta Saxonibus lege, quam ſupra allegavimus, expreſſe dicitur credulitatem hanc eſſe *ſecundum morem Paganorum*. Et Langobardi noſtri uſque a ſcriptæ legislationis primordiis id neuriquam Chriſtianiſ credendum eſſe dixerant, En legem Rotharis: *Nullus (8) præſumat aliam alienam, aut ancillam, quaſi ſtriga, quæ dicitur naſca, occidere: quod Chriſtianiſ mentibus nullatenus eſt credendum, nec poſſibile eſt, ut hominem mulier virum intrinſecus poſſit comedere*.

Hic animadvertiones claudio in Indiculum Superſtitionum & Paganiarum, quibus hoſtis humani generis per plurima ſæcula quaſi totidem laqueis, captivam tenuit maximam Europæ partem, ulquequo Evangelicæ veritatis virtute laqueus contritus eſt, & nos liberaſi ſumus.

(1) Conc. Rothomag. ſub Hlodovæo c. IV.

(2) Greg. Turon. de Vitæ Patrum cap. 6. De S. Gallo Epifcopo.

(3) Schatenius, Hiſt. Weſtphal. lib. V. (4) V. Du Cange Gloſſar. V. *Pedes linci*, vel *ſignet*.

(5) Ex Fragmentis Capitularium cap. XIII. apud Baluzium Tomo II.

(6) Capitular. de Part. Sax. c. VI. (7) Pact. leg. Sal. Tit. LXVII. lege 3.

(8) Leg. Rotharis CCCLXXIX.

113

LIBELLUS ANTIQUUS DE BENEFICIIS.

§. I.

S. c. 1. L. c. 1. A. c. 1.

SI quis velit instrui in jure beneficiâli, hunc libellum respiciat, & ejus doctrinam non despiciat.

S. c. 1. L. c. 1. A. c. 1.

II. Primo consideremus, quod beneficalis clypeus a rege descendit & in septimo deficit.

S. c. 1. L. c. 1.

III. Secundo in tertium descenderunt clypeum laicales principes, cum episcoporum fiebant homines, & sextum clypeum transulerunt in septimum:

S. c. 2. L. c. 2. §. 1. A. c. 1.

IV. Clerici & mulieres, rustici & mercatores, & jure carentes (1), & in fornicatione nati, & omnes qui non sunt ex homine militari, ex parte patris eorum & avi, jure carent beneficali.

S. c. 2. L. c. 2. §. 1. A. c. 1.

V. Si quis tamen uni istorum concedit beneficia, beneficalia ab eo solus habebit jura, in filios suos autem non hereditabit beneficia, nec etiam in alium beneficia, sequuntur dominum.

S. c. 2. L. c. 2. §. 1. 2. A. c. 1. 2.

VI. A testimonio possunt abjici in jure beneficali, & a dandis sententiis, quibus deest clypeus legalis, sed dominus eorum, qui eos inbeneficiavit, contradicere non poterit eorum testimonium. Sed si duo dicunt sibi jus unum, scilicet in jure perfectus; & prædictorum aliquis, in aliquibus bonis (2), jure perfectus præcedat in testimonio, in quo & deficiat deficiens in legali clypeo.

S. c. 2. L. c. 3. n. 3. 4. A. c. 3.

VII. Homo perfectus in beneficali jure, si a clerico vel muliere, aut ab hujusmodi aliquo inbeneficiatur, hæc beneficia in alium dominum non sequantur, nisi imperialia sint, & ecclesiastica, quæ vir vel mulier aliqua

Tom. III.

per electionem susceperint, in his homo beneficalia jus habebit.

S. c. 3. L. c. 4. A. c. 4. 6.

IX. Homo domino suo certum faciat juramento, quod sibi adeo fidelis sit & amicus, sicut homo est domino suo debitus, quamdiu homo vivus sit & beneficia ab eo habuerit, quod quando homo non fecerit, testis esse non poterit ille in sui domini jure beneficali (3). Exhibeat etiam domino suo debitum honorem & servitium.

S. c. 4. L. c. 5. n. 1. A. c. 7.

X. Regis justum servitium, a domino suo sententialiter præceptum sex hebdomadis ante diem expeditionis in duorum hominum suorum audientia, serviat (inquam) ex justitia infra terram Teutonicam Romano regno subditam.

S. c. 4. L. c. 5. n. 1. A. c. 7.

X. Omnes Tran-Salani inbeneficiari in parte orientali serviant in Poloniam, Sclaviam & Bohemiam.

S. c. 4. L. c. 5. n. 2. A. c. 7.

XI. Sex hebdomadibus homo serviat domino suo in (4) domini expensa, a servitio sex hebdomadibus quiescat postea (5).

S. c. 4. L. c. 6. n. 1. A. c. 8.

XII. Rex, quem eligunt Teutonici, cum Romam vadit ordinari, secum ibunt de jure sex principes, qui primi sunt in ejus electione, ut pateat Apostolico (6) regis justa electio.

S. c. 4. L. c. 6. n. 1. A. c. 8.

XIII. Ibunt illuc & alii omnes imperialia beneficia habentes, quisque cum domino suo, nisi talento decimo (7) iter redimat, quod annuatim a domino suo habuerat.

S. c. 4. L. c. 6. n. 1. A. c. 8.

XIV. Hæc expeditio prius tribus diebus, & anno & sex hebdomadibus, ante diem expeditionis cuilibet ex justitia erit intima.

K 3

S. c. 4.

(1) Infames: *receptose.*

(2) Hæc verba in aliq. bon. debeat connecti cum verbis *ius unum.*

(3) I. e. in judicio feudali.

(4) An forte legendum *sine* propter *d. c. 4. §. 7.*

(5) A servitiis aliis & iudicio &c. *ib.*

(6) Papæ.

(7) Redituum. *A. s. 8.*

S. c. 4. L. c. 6. n. 1. A. c. 8.

XV. Hujus servitii fit terminus, cum rex fuerit ordinatus.

S. c. 4. L. c. 6. n. 2. A. c. 9.

XVI. Homo etiam domino suo in hoc serviat, ut beneficiales sententias sibi inveniat, cum dominus egerit ante meridiem in diebus absolutis (1). Quicquid ante meridiem in diebus absolutis inchoatur, id post meridiem & in diebus observabilibus (2) terminari licentiatur.

S. c. 4. L. c. 7. n. 1. A. c. 9.

XVII. Si quis equum vel hujusmodi aliquid domino suo conceperit, & non rehaerit, vel aliquid perdidit in ejus servitio, interim non tenetur ex debito, ejus beneficii interesse juri, nec servire aliquid, quamdiu non habuerit rectam rationem (3) sui damni.

S. c. 4. L. c. 7. n. 2. A. c. 9.

XVIII. Dominus etiam, si suo homini justitiam renuerit, cum ab eo inculpatus fuerit, in audientia duorum hominum suorum, interim homo renuere servitio domini poterit, & beneficii juri ejus non interesse.

S. c. 5. L. c. 7. n. 3. A. c. 12.

XIX. Beneficio uno possunt inbeneficiari duo, quod unus possessionem habeat, & alter successor ejus existat, post mortem illius, in ipsis bonis.

S. c. 5. L. c. 7. n. 3.

XX. Si heres beneficii, scilicet filius, sibi desit in die obitus, manus secunda (4) non habebit beneficia, nisi in beneficiis predecessor ejus in die sui obitus ea in sua habuerit warandia (5), & dominus adhuc vixerit, qui eum inbeneficiavit.

S. c. 5. L. c. 8. A. c. 12.

XXI. Dum moritur ille, qui bona habuit in possessione, qui praedicto modo secundus est in beneficio, intra sex hebdomadas & annum vadat ad suum dominum & roget, ut confiteatur de concessio sibi beneficio. Quod si faciat, non eger testimonio, si autem negat dominus homini, testificabitur homo tertius.

S. c. 5. L. c. 8.

XXII. A testimonio abjiciatur, si quis non testatur concessionem se audisse & vidisse.

S. c. 5. L. c. 8. A. c. 10. §. 2.

XXIII. Cum homo caret possessione, qui autem in bonis est possessione (6), hujus stabunt in testimonio omnes, quibus est cognitum, quod bona sint ejus beneficium.

S. c. 6. L. c. 9. §. 1.

XXIV. Pater hereditat in filium possessionem, sicut & beneficium, propter quod non eger filius, ut demandari (7) bona patris sibi faciat dominus.

S. c. 6. L. c. 9. §. 2.

XXV. Sic & homo, carens filio, hereditat in dominum possessionem beneficii, sicut & beneficium, nisi dominus conceperit alicui expectationem beneficii.

S. c. 7. L. c. 9. n. 6.

XXVI. Dominus si concedit homini bona sibi concessa, per hoc in his bonis warandia non erit ei aliena erga dominum suum, si is negat concessum sibi beneficium.

S. c. 10. L. c. 11. n. 4. A. c. 19.

XXVII. Quidam dicunt, quod expectatio beneficii nulli possit concedi absque petitione illius, qui possidet beneficium. Hoc ostendam esse falsum.

S. c. 7. §. 10. L. c. 11. n. 5.

XXVIII. Homo inbeneficiatus manso vel talento, cum domino primo fit solum per alicujus hominis sui obitum. Nonne hic inbeneficiatus homo habebit beneficium, quod solum fit domino, cum tamen nullus locus sibi designatus fit? ergo magis jus habebit homo in beneficio sibi designato.

S. c. 7. L. c. 11. n. 5. A. c. 13.

XXIX. Si unum beneficium duo possessione carentes dicunt sibi ab uno domino esse concessum, tempus concessionis ab utroque denominatur, & prior concessio praestare judicetur.

S. c. 10. L. c. 11. n. 7. A. c. 20.

XXX. Dominus cum primo suo homini bona concessa facit demonstrari, in audientia duorum hominum suorum, statim in eis homo ipsam habet warandiam, quae fuerat domini ante demonstrationem beneficii.

S. c. 10. L. c. 11. n. 7. A. c. 13. §. 2.

c. 20. §. 2.

XXXI. Cui dominus renuit demonstrare bo-

(1) I. e. non ligatis, i. e. non feriatis. *A. d. c. 9.* Sed *Sax. d. c. 4.* ligatis & feriatis dies distinguit.

(2) An fastis ubi sc. observantur judicia, an nefastis? ubi observantur ministeria sacra. *Vide de Feste Voce, observare.* *Sax.* distinguit *d. c. 4.*

(3) I. e. satisfactionem.

(4) I. e. expectativam habens, vel *gestamo Hand.*

(5) Possessione.

(6) Forte legendum: *alter* autem in bonis est possessione.

(7) An demonstrari? *Vide Sax. d. c. 6.*

bona, quæ sibi concessit, homo accipiat in sua, abique demonstratione, bona quæcumque voluerit, quæ dominus soluta habuerit.

S. c. 10. L. c. 11. n. 8.

XXXII. Si autem dominus, cum homo bonis fuit inbeneficiarius, villam sibi denominavit vel locum, homo non transgrediatur illum, & homo, si per annum & sex hebdomadarum terminum hæc bona possederit dominus eas sibi non mutabit.

S. c. 11. L. c. 11. n. 9. A. c. 22.

XXXIII. Bona, quæ non habet homo in possessione sua, & quæ non sunt sibi demonstrata, hæc non hereditat in filium, nec sequitur ea in dominum alium, tamen in dominum alium sequitur, & hereditat in filium homo beneficia, quæ profectus est querimoniam iusta.

S. c. 11. L. c. 12. n. 1.

XXXIV. Si dominus villam vel vineam, iudicium vel decimam, vel huiusmodi aliquid integrum concesserit, vel omne quod in aliquo solutum habet loco; hæc beneficia homo sequitur & hereditat, quamvis demonstratione careat.

S. c. 11. 60. L. c. 12. n. 23. A. c. 23. 110.

XXXV. In moneta & telonio, in vinea vel decima, vel huiusmodi aliquo si quis inbeneficiatur, illud beneficium in alium dominum sequitur, & in filium suum illud hereditat, quamvis dominus locum census in potestate habeat & in beneficio: quicquid homini in censu deficit interim, quod dominus habuerit in potestate sua census locum, restituar illi damnum. Propterea provideat sibi dominus, ne plus, quam possit reddere (vel tradere), homini in eo concesserit.

S. c. 11.

XXXVI. Si quis prius inbeneficiatus fuerit, in ipso loco beneficium suum obtineat, & beneficiatus in postero (1) dominum de restitutione moneat.

S. c. 12. L. 12. n. 4. A. c. 24.

XXXVII. Homo nisi manso vel dimidio fit inbeneficiatus a domino, aut, qui in loco aliquo fit, inbeneficiatus a domino, ut annuatim ab eo habeat, quod quinque solidos vel plus valeat, a testimonio potest abjici in iure beneficiati.

S. c. 13. L. c. 13. n. 1.

XXXVIII. Unam cortem (2) vel iugerum

unum (3) homo solus obtineat per juramentum, si in eo sibi fit possessio, tunc non eget testimonio.

S. c. 14. L. c. 13. n. 2. A. c. 30.

XXXIX. Ager unus multorum potest esse dominorum, ita quod unus eum habeat ab altero, unius tamen in hoc erit possessio.

S. c. 14. L. c. 13. n. 2. 3.

XL. Si quis agri censum accipit, constat, quod in illo possessio sua sit, siue masculus siue femina, tamen possessio in hoc esse non iudicetur, quicquid violenter possidet.

S. c. 14. L. c. 13. n. 3. A. c. 31.

XLI. Bona quæ homo ab aliquo habet domino, & ab alio dicat sibi ea concessa; in bonis deficiat (4), si dominus, a quo se inbeneficiatum dicit, ea non obtinuerit.

S. c. 16. L. c. 14. n. 8. A. c. 34.

XLII. Nullus suscipiat secunda (5) bona ab uno domino, si (6) dominus bona resignet aut vendat, & de iis secundo inbeneficiatus fuerit, nisi per sex hebdomadas & annum warandia domino fuerit aliena (7).

S. c. 17. L. c. 14. n. 9. A. c. 36.

XLIII. Cuiuscunque beneficia in eius præsentia dominus alteri concedit, si hæc ille non contradicit, nil juris habeat in beneficiis.

S. c. 20. L. c. 15. n. 1. 2. A. c. 39.

XLIV. Si post obitum patris tam diu vivit filius, quod vox ejus auditur per quatuor angulos domus, attrahit sibi patris beneficia & alienat ea omnibus, qui secundi erant in beneficio. Filius, qui non vivit post patrem, non heredit beneficium.

S. c. 22. L. c. 16. n. 8. A. c. 43. §. 2.

XLV. Patris post obitum filius intra sex hebdomadas & annum pro patris beneficiis domino manibus conjunctis suum præbeat hominum, & aggrediatur illum tam prope, quod dominus manus ejus suis manibus comprehendere valeat. Si autem dominus fedeat, homo genua flectat ante illum, pro præbendo hominum.

S. c. 22. L. c. 16. n. 8. A. c. 43. §. 2.

XLVI. Quidam dicunt, quod etiam debeat quassare (8) manus. Nonne totum moveretur corpus, quando ille suum aggreditur dominium? constat ergo, ut ibi motio fit manuum.

S. c.

(1) I. e. qui postremus investitus est. *Sax. d. c. 11.*

(2) Villam instructam. *Du Fresne.*

(3) Forte *eine Hufe. Du Fresne, voce Jugia.*

(4) I. e. feudum amittit.

(5) I. e. secunda vice.

(6) Etiam si.

(7) I. e. nisi dominus tanto tempore possessione caruerit.

(8) Movere.

S. c. 22. L. c. 16. n. 9. A. c. 43. §. 3.

XLVII. Homo dum domino hominum præbet, hæc verba non omittat: Domine, inbeneficari a vobis desidero bonis, quibus de jure debeo, pro quibus & vobis meum præbeo hominibus, prima, secunda, & tertia vice, sicut de jure debeo; hujus rei testimonium pono omnes homines vestros astantes.

S. c. 22. L. c. 16. n. 9. A. c. 43. §. 4. 5. 6.

XLVIII. Si renuerit dominus suscipere hominum illius, homo bona absque servitio habebit, pro quibus hominum præbuit; nec unquam eget postea ab illo domino bona hæc suscipere, quamdiu hominum duorum vivum habet testimonium hujus rei, quod bona dominus sibi renuit, & in filium suum ea hereditet, & homines suos his beneficiis inbeneficiet.

S. c. 22. L. c. 16. n. 9.

XLIX. Suum enim jus homo obtinuit, quod dominus contra justitiam concedere renuit. Homo secundo non eget præbere hominum, nisi ad renovandum testimonium.

S. c. 23. L. c. 17. n. 1. A. c. 41.

L. Dominus nullius hominum recipere renuat, nisi illius, qui legali clypeo careat.

*S. c. 23. 24. L. c. 17. n. 1. 2. 3.
A. c. 45. §. 1.*

LI. Dominus omni tempore & ubique hominem debet inbeneficiare, dum homo petit beneficium secundum modum prædictum, tamen excusatum habeat dominum homo, dum super his sententias quæserit a suis hominibus, & illi invenire renuant, non domini causa, sed secundum jus,

S. c. 24. L. c. 17. n. 4. A. c. 32. §. 35.

LII. Si autem dominus suscipit hominum illius, illum, si vult, interrogat, quid ab eo habeat? cujus partem vel totum denominet statim, sed de quo ignorat, per noctes XIV. inducias, si velit, habeat. Quicquid tunc non denominat, in hoc ulterius ab illo domino nihil juris habeat ad ipsum.

S. c. 24. L. c. 17. n. 5. A. c. 46. §. 6.

LIII. Id ipsum etiam quod denominat, si dominus non confiteretur, testes suorum hominum illud statim testentur; si statim non abundat testimonio ille, per quatuordecim noctes sibi dentur induciæ. Statim autem ille in testimonium suum denominet homines domini, quotquot desideret, ex quibus dominus sibi septem ducat ad induciatum diem, non quos dominus velit, sed quos homo petit.

S. c. 24. L. c. 17. n. 6.

LIV. Si quis præsens sit istorum septem, dominus ad induciatum diem illos non ducat, sed statim interroget.

S. c. 24. L. c. 17. n. 7.

LV. Si quis statim non interrogatus ex his, quos debet ducere dominus die defuerit induciato, homo testatus est cum illo. Ad diem legalem homo eligat septem, cum quibus obtineat bona vel perdat, ex denominatis omnibus, & hos, non alios, dominus interroget, inter quos si homo cum duobus in testimonio secundum jus proficit, bona obtinuit, quod si non facit, perdit; aut si ad legale iudicium non veniat, etiam perdit.

S. c. 24. L. c. 17. n. 9. A. c. 47.

LVI. Simili modo si dominus non venerit, homo bona obtinuit. Tamen absentiam cujuslibet infirmitas excusabit, & captivitas, & regis justum servitium sententialiter sibi præceptum, & necessitas terræ teutonice, si impugnat ab externa gente, ad cuius obflaculum ipse citatus (est) per clamorem.

S. c. 25. L. c. 17. n. 12.

LVII. Prædicto modo bona sua cum hominio homo in superiorem dominum sequatur, cum dominus suus moriatur aut cum bona sua resenaverit, aut ei adjudicata fuerint intra prædictum terminum, & roget illum, ut beneficia in eum translata secundum jus sibi concedat, vel in alium dominum transmittat, a quo ea habeat cum honore tapto, sicut ea habuit a priore domino.

S. c. 25. L. c. 17. n. 12.

LVIII. Non enim licitum est, ut superior dominus in inferiore clypeo, hominem cum suis faciat declinare beneficiis.

S. c. 25. L. c. 17. n. 13.

LIX. Quemcumque superior dominus infra annum & sex hebdomadarum terminum cum suis non facit declinare beneficiis, illi ulterius alium dominum non adjungat, sed beneficia ipsæmet sibi concedat.

S. c. 25. L. c. 17. n. 14.

LX. Cum autem moritur dominus, cujus filius adhuc vivit legitimus, homo illius in filii termino beneficia non petat a superiore domino. Si filius domini terminum suum negligat, homo secundo termino non careat (1).

S. c. 25. L. c. 17. n. 14. A. c. 49. §. ult.

LXI. Quotquot enim sunt clypei, tot singulares sunt termini: cujuslibet terminus habens annum & sex hebdomadarum spatium.

S. c.

(1) Non intuitu filii, ut vult textus Saxonicus, sed, ut puto, intuitu domini superioris.

S. c. 25. L. c. 17. n. 15. A. c. 50.

LXII. Terminus hominis ab eo die inchoatur, quo is, qui debet esse suus dominus, ipsis bonis inbeneficiatur.

S. c. 25. L. c. 17. n. 15.

LXIII. Beneficium enim antequam dominus susceperit, homini quomodo illud concedere poterit?

S. c. 26. L. c. 18. n. 2. A. c. 50. §. 4. c. 52. §. 2.

LXIV. Puerorum terminus est sex hebdomadarum & decimus tertius etatis illorum annus, tamen infra adolescentiam, si egent, tutorem habere possunt.

S. c. 26. L. c. 18. n. 2. Conf. A. c. 50. §. 5.

LXV. Adolescentia a duodecimo anno incipit, & vigesimo quarto (1) definit.

LXVI. Tutor alterius esse non poterit, qui adolescentiam non transegit.

S. c. 26. L. c. 18. n. 6.

LXVII. Puerorum beneficiales redditus habebit dominus, quousque illi ad duodecim annos perveniant.

S. c. 26. L. c. 18. n. 6.

LXVIII. Infra puerilem terminum pueri se in nullo negligunt.

S. c. 26. L. c. 18. n. 7. A. c. 51. §. 2.

LXIX. Si dominus credere nolit, quod puer duodecim annorum sit, hoc juramento affirmabit illius mundibardius (2); postea non est licitum domino pueri accipere censum (3) quantumcumque sit juvenis.

S. c. 26. 58. L. c. 19. n. 2. A. c. 49. §. 1. c. 52. §. 3. 106.

LXX. Filius post obitum patris, si domino ad inbeneficiandum producit, at non inbeneficiatur (4).

S. c. 26. L. c. 19. §. 2. A. c. 52. §. 3. c. 53. 54.

LXXI. Si tutor illius pro eo secundum beneficiales jus beneficia a domino petit & fidejussorem ponit, si plures sint filii, quod dominum jure beneficii non impetrent (5) pro hoc beneficio accepto ab illo solo (6). Quamvis puer infra puerilem inbeneficiatur etatem, statim cum beneficia susceperit, anniversarius (7) hominum suorum incipit, infra quem beneficia sua suscipiant a puero, serviant autem superiori domino,

S. c. 26. 27. L. c. 20. n. 1. C. c. 21. n. 2. A. c. 55. 58.

LXXII. Si dominus superior non concesserit puero jus suum, quod anville (8) dicitur, in beneficio, quod nullus habebit in beneficio, excepto tutore pueri vel puero. Homo, habens filium, si moriatur infra suum beneficialem terminum, cum adhuc beneficia non susceperit, filius beneficio non carebit. Item si alicujus domini filius infra terminum sui hominis moritur, homo beneficio non abjudicetur.

S. c. 28. L. c. 21. n. 4. A. c. 58. §. 3.

LXXIII. Domino non est licitum hominis separare beneficium, nisi quod a pluribus habuerit dominis.

S. c. 28. L. c. 21. n. 5. A. c. 58. §. 3.

LXXIV. Si autem contra justitiam separatur, minor pars majorem sequatur.

S. c. 29. L. c. 21. n. 6. A. c. 58. §. 4. 5.

LXXV. Non etiam nisi ab uno domini filio beneficium suum suscipiat homo, quamvis pluribus sit concessum. E converso dominus tantummodo (9) hominis inbeneficiabit filium.

S. c. 29. L. c. 21. n. 9. 10. A. c. 60.

LXXVI. Cum homo mortuus fuerit infra terminum filiorum; in arbitrio sit eorum, quis inbeneficietur a domino. Unanimiter vero si unum non transierunt ad dominum, dominus inbeneficietur, quem illorum velit, qui beneficium intra suum terminum secundum jus petierit. Si secundum libitum, & non secundum jus, inbeneficietur dominus unum ex filiis, nil noceat aliis.

S. c. 29. L. c. 21. n. 11. A. c. 60. §. 4.

LXXVII. Si quis filiorum suum negligat terminum, ab illo sit dominus solutus ulterius.

S. c. 29. L. c. 21. n. 12. A. c. 61.

LXXVIII. Si filius, qui ad annos suos pervenerit, beneficia secundum jus petit, habens fratres infra annos pueriles, dominus sibi concedat, si prius fidejussorem habeat (dederit) ne fratres sui jure beneficii eum pro hoc beneficio impetant, cum ad annos eorum pervenerint.

S. c. 29. L. c. 21. n. 12. A. c. 61. §. 3.

LXXIX. Dominus eget habere fidejussorem,

(1) In textu utroque, & Saxonico & Alemannico est vigesimus primus annus.

(2) I. e. tutor.

(3) I. e. redditus secundum art. 67.

(4) Senus ostendit, articulum hunc connotandum cum versic. primo art. sequentis.

Vid. cap. 26. J. F. S.

(5) Forte impetent, ut infra §. 78.

(6) Sensum hujus versiculi cum artic. precedente docebit Sax. d. c. 76.

(7) I. e. tempus unius anni & sex septimanarum.

(8) Gloss. lat. ad Sax. d. c. 26. lit. p. r. & germanica n. 17. Schilt. ad jus Alem. c. 55. p. 296.

(9) Adde: unum, ut contextus ostendit.

rem, quod pater infra puerilem aetatem se non negligat, & dominus non respondebit nisi uni filio pro patris beneficio.

S. c. 30. L. c. 22. n. 1. A. c. 62.

LXXX. Si quis voluerit domino suo bona alienate, vel filio, vel alii alicui, qui de jure post mortem ea debet habere, si ea concedit aut resignat: nihil illi in hoc proficiet (1), si in warandia ea obtinuerit usque in infirmitatem, de qua evadit.

S. c. 30. L. c. 22. n. 2. A. c. 63.

LXXXI. Propterea nullus abjudicatur beneficio, si cæcus est, vel aliquo careat membro, nec pro infirmitate aliqua, nisi pro lepra. Leprosus enim nec beneficia habebit, nec concedere poterit, postquam manifesta in eo fuerit lepra.

LXXXII. Dominus autem ejus nisi eo vivente cum priver beneficii jure coram suis hominibus inbeneficiatis, ab eo beneficiale non deest jus.

S. c. 32. L. c. 23. n. 1. A. c. 65.

LXXXIII. Plures possunt uno inbeneficari beneficio, ita ut simul illud suscipiant, & æquale jus in hoc habeant, quamdiu simul manserint.

*S. c. 32. L. c. 23. n. 1. 2. 3. A. c. 65.
§. 2. 3. 4.*

LXXXIV. Si autem voluerint ab invicem separari absque licentia domini, dividant inter se secundum libitum totaliter concessum beneficium. Sed postea illorum nullus in parte alterius aliquod jus habebit, cum alter obierit, nisi susceperit a domino expectationem in beneficio. Postquam aliqui fuerunt beneficio prædicto modo inbeneficiati, nullus istorum singulariter alicui potest inde aliquid concedere, quamdiu illud non dividerunt inter se.

S. c. 32. L. c. 23. n. 3. 4. A. c. 63. §. 5.

LXXXV. Dominus homini partem beneficii quomodo concedere poterit, cujus partem singulariter non susceperit? non tamen idem dominus, a quo ille est inbeneficiatus, beneficium sibi auferat de jure, sed ille, cui est cum domino commune. Si plures uno inbeneficiati beneficio, & non separati fuerint, domino mortuo non nisi unus illud sequatur in alium dominum.

S. c. 33. L. c. 23. n. 5. A. c. 66.

LXXXVI. Quicquid secundum libitum alicui dominus concedit homini, de quo warandius suus esse non poterit, concessum restaurabit.

S. c. 33. L. c. 23. n. 5. A. c. 66. §. 2.

LXXXVII. Quicquid autem dominus compellitur concedere secundum beneficiale jus, hoc non restaurabit homini, si deficit in warandia hujus beneficii.

LXXXVIII. Qui secularem habitum in spiritualem mutat, beneficium non hereditet, & beneficii expectatio sit expectantibus desolario.

S. c. 35. L. c. 24. n. 2. 3. A. c. 68. §. 1.

LXXXIX. Si patris beneficio filii, patre vivente, cum patre fuerint inbeneficiati, & pater solus illud in possessione obtinuerit, usque in infirmitatem, de qua non refurgit: patris post obitum, infra sex hebdomadas & annum ad dominum veniant, & ut fateatur, petant, concessum eis beneficium. Quod si negat dominus, præbeant adhibere testimonium: quod tunc dominus abjicere poterit, cum possessio illis desit; propterea suadeo, ut hominum præbendo (offerendo) filii paternum sequantur beneficium. (2)

S. c. 35. L. c. 24. n. 4. A. c. 68. §. 2.

XC. Ubi autem possessio in beneficio fuit communis & æqualis filiorum & patris, filii beneficium obtineant, si beneficiale testimonium adhibeant infra sex hebdomadas & annum, patris post obitum.

S. c. 37. L. c. 24. n. 6.

XCI. Pater si resignat filio aliqua beneficia a domino, hereditarij (3) jure filius non habebit hæc beneficia, quia in eum non sunt hereditata.

S. c. 37. L. c. 24. n. 6. A. c. 69. 70.

XCII. Similiter qui resignat beneficium domino (4) & post hoc iterum ipso beneficio inbeneficiatus fuerit, hereditarium jus in hoc perdidit.

S. c. 37. L. c. 24. n. 7. A. c. 71.

XCIII. Si quis warandiam justam in bonis habuerit, majori jure obtinebit bona, quam ille qui caret possessione, si ea potest testari jure beneficii.

S. c. 39. L. c. 24. n. 11. A. c. 72. §. 2.

XCIV. Nullus a possessione ejiciatur, nisi possessio ab eo vincatur.

S. c. 39. L. c. 24. n. 12. A. c. 75.

XCv. Possessio devicta est ab homine, cum in beneficii jure bona sibi sunt abjudicata, aut cum domino resignata; tamen infra sex hebdomadas & annum per juramentum

(1) Forte officiet, ut *S. C. A. dd. li.*

(2) *Supra §. 45. seqq.*

(3) I. e. *allodiali*, non, ut Saxo, *jure feudi hereditarii*, nisi voce *Erleben* intelligatur *feudum paternum*. Sed malo tamen retinere *allodiali*.

feudum paternum. Sed malo tamen retinere *allodiali*.

(4) I. e. qui hereditatem suam resignat domino in beneficium.

mentum negare poterit, quod bona resignaverit, nisi dominus statim concesserit ea alteri, in ejus presentia.

S. c. 39. 55. L. c. 24. n. 17. A. c. 76. §. 98.

XCVI. In pluribus causis dominum homo vincere potest testimonio, quam domino licitum sit vincere illum.

S. c. 40. L. c. 24. n. 18. A. c. 76. §. 2.

XCVII. Quilibet idoneus possessionis potest esse testis, cui est mansio in prima villa, vel in circumjacentibus proxima.

S. c. 40. L. c. 24. n. 18. A. c. 76. §. 2.

XCVIII. Septimo testimonio probatur qualibet possessio. Si autem discordantes duo possessionem in beneficio debent probare testibus, quorum neuter ab altero sit inbeneficiatus, amborum audiatur testimonium, & inquirantur homines in eadem villa manentes, & in circumjacente qualibet proxima. Cujus autem possessionis major turba sit testis, hujus sit possessio; hinc testimonium terminabitur in ipso loco, in quo bona sunt sita, de quibus est discordia, quod & dominus audiat vel duos homines suos auditores eo mitrat.

S. c. 40. L. c. 24. n. 18. A. c. 77. §. 1.

XCIX. Cujus autem possessionis discordia non potest terminari iustitia, propter discordantiam aut ignorantiam, uterque per juramentum locum demonstrabit, quem suum esse dicit.

S. c. 40. L. c. 24. n. 19. A. c. 77. §. 2.

C. Quem autem uterque per juramentum suum esse affirmat, inter eos dividatur, aut veritas reperitur de hoc per aquaticum Dei iudicium. Tamen iudicium Dei non est licitum adhiberi per ullam causam, nisi cujus veritas per iustitiam non potest aliter reperiri, hoc terminabitur iudicio Dei.

S. c. 41. L. c. 24. n. 20. A. c. 78.

CI. Si & dominus & homo possessionem sibi dicent in beneficio, in possessione testimonium precedat hominis.

S. c. 41. L. c. 24. n. 20. A. c. 78.

CII. Domini enim non negat beneficium esse, cum se ab illo dicit inbeneficiatum.

S. c. 42. L. c. 24. n. 21. A. c. 79. §. 1.

CIII. Dominus si concessum beneficium negaverit, & homo verandiam in hoc testatus fuerit, quod possederit per septem hebdomadas & annum, post suscipiendi illum terminum, homo juramento solus obtineat beneficium, quod dominus negat. Tamen

testimonium abjicit iusta contradictio, si probata fuerit,

S. c. 42. L. c. 24. n. 21. A. c. 79. §. 2.

CIV. Dominus si dixerit, quod homo terminum neglexerit suscipiendi beneficium, homo negare poterit, probando innocentiam.

S. c. 42. L. c. 24. n. 21.

CV. Si autem dominus diem obitus septem hominibus suis intimaverit quanto jus (1) potuerit, & his invocatis in fine filiorum termini dominus potest testificari, quod si (2) suum neglexerint terminum.

CVI. Merito abjudicabitur omne jus in beneficio postea septimum hujus testimonium filiorum iuramentum non admittit, cum dominus sic egerit ipso modo faciat dominus cum homini abjudicaverit iure beneficiarii, si ille ea in suo termino non excusaverit juramento.

S. c. 46. 55. L. c. 24. n. 21. f. C. c. 25. n. 1. A. c. 86. 98. 116. §. 15.

CVII. Septem hominum suorum testimonio dominus eget, ut hominem beneficio privet. In tribus tantummodo causis dominus hominem convincit duobus testibus potius, quam ut incusationem domini homo evadat juramento.

S. c. 46. L. c. 25. n. 1. A. c. 86.

CVIII. Quicquid dominus acquirit in homine beneficiarii iure, aut homo ibi promiserit, illo dominus eum vincere poterit. Regis etiam iustum servitium homini sententialiter preceptum, & hoc si sibi intimatum negat esse, dominus eum testibus vincat. Non tamen servitium regis preceptum homini, antequam sententialiter preceptum sit sibi.

S. c. 46. L. c. 25. n. 2. A. c. 86. §. 3.

CIX. Item si dominus beneficiarii ejus iuri hominem jubeat sententialiter interesse, in ejus audientia, hoc duobus ex iustitia testibus probat, si homo negaverit.

S. c. 46. L. c. 26. n. 1. A. c. 87.

CX. Si homo duos vel tres habet dominos, si quis prius inter eos sibi regis servitium denunciet, illi homo serviet, & expeditionis auxilium alius det, si quod habeat ab eis beneficium.

S. c. 47. L. c. 26. n. 2.

CXI. Si non in domini sui filium, sed in alienum dominum homo sequitur sua beneficia, hic dominus, si non consistat ea, cum hominibus prioris domini debet ea testificari, quos dominus in nullo gravabit, sed per votum prioris domini interrogabit.

Te-

(1) Lego, *quantocius*.

(2) Lego *sic*.

Testem nullum dominus adducat ex debito, nisi etiam inbeneficiatus sit ab eo.

S. c. 47. L. c. 26. n. 2.

CXII. Quicumque dominus deficit in hominibus, superioris domini homines in loco hominum illius fiunt testes,

S. c. 48. L. c. 26. n. 3. 4. A. c. 89.

CXIII. Si dominus alius beneficium sui hominis suo resignat domino, vel si alter inbeneficiatus, ille homo infra suum terminum sequatur beneficium. Tunc terminus hominis illo die inchoatur, cum a domino suo sibi incipitur in audientia duorum hominum suorum, quod resignaverit ejus beneficium: aut cum superior dominus, aut inbeneficiatus alter, alterius bona sibi attraxerit sententialiter & praeceperit agricolis, ne de his bonis censum dent alicui, nisi sibi soli, nec ulli serviant aliquid, quamdiu non attraxerit sententialiter sibi, hæc bona in ejus presentia,

S. c. 49. L. c. 27. n. 1.

CXIV. Si dominus ea resignasse negat, homo roget in presentia hominum suorum. Coram superiore domino, excuset ea in ejus presentia, & ut eorum warandus sit.

L. c. 27. n. 1. f.

CXV. Quod si dominus non fecerit, in aliam dominum beneficium suum prædicto modo sequitur, in quem a superiore domino transmittatur.

S. c. 49. L. c. 27. n. 2. A. c. 90.

CXVI. Si dominus homini bona sua accipit contra justitiam, aut injuste renuit hominem inbeneficiare, aut si non vult warandus ejus esse in beneficio, quod habet ab eo, homo conqueratur superiori domino, qui in audientia duorum hominum suorum per nuncium suum illi præcipiat, ut conquerenti faciat justitiam, ut de jure sibi tenetur facere; quod si non facit, dominus superior bona sibi concedat, sit & eorum illi, in loco prioris domini, warandus.

S. c. 49. L. c. 27. n. 3. A. c. 91.

CXVII. Si dominus duobus vel tribus concedit expectationem in beneficio, & non in loco designato, qui primo inbeneficiatus fuerit, prius solum beneficium habebit, infra terminum hominum suscipiendi beneficium.

S. c. 50. L. c. 27. §. 4. A. c. 92.

CXVIII. Dominus si patriam exeat, hominibus non noceat. Sed terminus hominis ab illo die incipit, cum dominus redierit.

Non tamen pro hominis absentia, si infra terminum suum exierit patriam, prolongatur ejus terminus, nisi patriæ refuerit prius (1).

S. c. 50. L. c. 27. §. 5.

CXIX. Sicut terminum suum prolongat homo, hominum præbendo: ita dominus eum abbreviat, cum homini beneficium præbeat.

S. c. 50. L. c. 27. §. 6. A. c. 92. §. 5.

CXX. Item si occultatus dominus asseratur infra terminum hominem suscipiendo beneficia, ubi debet suscipere ex justitia, non nocet homini, si super hoc abundat testibus. Tamen dominum querat homo in ejus habitaculo, præbendo hominum, & sic extrahat inde in eorum presentia beneficia sibi abjudicata.

S. c. 52. L. c. 28. n. 3. A. c. 94.

CXXI. Bona quæ homo ab aliquo dicit se habere domino, in quibus si sibi desit warandia, & dominus sibi non confiteatur ea, & aliud beneficium a domino non habuerit, quam ipsum, pro quo dominium (2) impetur, & hoc si obtinere vult secundum jus, sivejussorem ab homine accipiat dominus, antequam legalem illi determinet diem sui vadii (3), & de satisfactione suorum hominum (4), si ab ea sententia arguatur. Illorum sivejussorem autem non ponet homo, si possessionem habeat in beneficio.

S. c. 52. L. c. 28. §. 4. A. c. 95.

CXXII. Si dominus alicui concedit bona alterius sui hominis, & si illorum illius fuerit warandus, digito & lingua beneficii tamen warandia non abjudicetur ideo priori inbeneficiato, nisi beneficiæ jus probare possit dominus causam, per quam, ex justitia, beneficii sibi sit warandia.

S. c. 53. L. c. 28. n. 5. A. c. 95.

CXXIII. Nulli etiam dominus beneficii warandiam concedere poterit, quam non solutam habuerit.

S. c. 54. L. c. 28. n. 6. A. c. 96.

CXXIV. Dominus si per hominum suum humiliat clypeum, omnes ab eo inbeneficiati beneficia sua suscipiant a domino superiore, aut ab eo in alium transmittantur dominum, a quo ea habeant cum tanto honore, sicut habuerunt a domino priore.

S. c. 54. L. c. 28. n. 6. A. c. 96. §. 2.

CXXV. Similiter homo faciat, cum dominus in inferiorem a superiore domino transsit, cum hominis beneficio majore jure fruatur ille, cujus expectationis locus designatur,

(1) I. e. nisi prius in patriam redierit. Hanc limitationem explicat *A. c. 92. §. 3. 4.*
(2) Lego *домини*.

(3) Sive multæ, *Wette. Conf. du Fiefne hac voce.*

(4) De emenda, *Busse,*

eur, quam cujus expectatio loco caret designato.

S. c. 54. L. c. 28. n. 6. A. c. 96.

CXXVI. Dominus si clypeum suum humiliat hominio, omnium hominum suorum carebit beneficio, si illi ad superiorem dominum venerint petendo beneficium.

S. c. 55. 62. L. c. 32. n. 1. A. c. 97. 112.

CXXVII. Beneficentiam warandiam dispensator non potest exequi in alio beneficio infra officium, ab illo domino, cujus procurator existit, quia dominus commisit tantum in ejus providentiam bona sua.

S. c. 55. L. c. 29. n. 4. A. c. 109.

CXXVIII. Dispensator itaque hujusmodi beneficium testatur per visum, & audientiam hominum, & non sequatur hoc in alium dominum, nec in filium id hereditet, nisi relicto officio bona obtineat.

S. c. 61. L. c. 31. n. 14. A. c. 111.

CXXIX. Judicandi beneficium habere non est licitum clerico vel mulieri, nec viro in jure deficiente (1).

S. c. 63. L. c. 32. n. 2. A. c. 113.

CXXX. Quicquid homo non suscipit per hominum, non judicetur esse beneficium; si enim cum bona concedit dominus suis ministerialibus non per hominum, sed secundum jus curiæ. Hæc concessio caret beneficii jure, sed est concessio officialis, quævis etiam ministerialis natione erit ex justitia dapifer aut secretarius (2), aut camerarius, aut marschalcus.

S. c. 63. L. c. 32. n. 2. A. c. 113. §. 4.

CXXXI. Ordinem juris istius scilicet curialis, propter diversitatem ejus non describam, sub quolibet enim episcopo & abbate & abbatissa ministeriales jus habent singularitate.

S. c. 64. L. c. 32. n. 3. A. c. 114.

CXXXII. Homo quodlibet beneficium sequatur per hominum, quamvis homo prius domini fuerit. Quousque dominus fateatur, quod ille homo suus sit, homo juramento obtineat hominum, quod dominus negat.

S. c. 65. L. c. 32. n. 4. 5. A. c. 114. §. 2. 3.

CXXXIII. Pro qualibet incusatione dominus placitare secundum beneficiale jus cum homine suo poterit, si culpa vadio digna sit, ante meridiem & diebus (3) beneficentiam incipient placitationem (4), nisi in cœmeteriis & ecclesiis.

Tom. III.

DE ORDINE PLACITATIONIS.

§. I.

S. c. 65. L. c. 32. n. 6. A. c. 114. §. 4.

Omissis his locis audiamus placitationis ordinem. Dominus interroget unum suum hominem in præsentia duorum hominum suorum, si sit ei licitum cum homine suo pro sua accusatione beneficialiter placitare? & infra quod tempus & ad quem locum profectui debeat illum?

S. c. 65. L. c. 32. n. 6. A. c. 114.

II. Sententia placitationem licentiet (5) dominus si per quatuordecim dies citret, ab ipso die vel a proximis sex diebus, hominem ad beneficiale jus in denominatam villam vel curiam, quæ vel soluta sit domino, vel aliquis eam habeat ab ipso.

S. c. 65. L. c. 32. n. 6. A. c. 114.

III. Homo si dominum interrogaverit, in quo loco villa sit sita? dominus tenetur illum expedire de hoc, si multæ sunt villæ unius nominis, quas tamen longinqui loci separat distantia.

S. c. 65. L. c. 32. n. 7. A. c. 114. §. 6.

IV. Homo si imperiali beneficio sit inbeneficiatus a domino, in beneficiis imperialibus profectur illum dominus.

S. c. 65. L. c. 32. n. 8. A. c. 114. §. 6.

V. Si proprietatem alicujus aliquis in beneficio habuerit, & dominus alter ab eo ipsa proprietate inbeneficiatur, dominus hunc hominem in quolibet beneficio suo profectur, nisi tantummodo in beneficio urbano.

S. c. 65. L. c. 32. n. 8. A. c. 115. §. 1.

VI. Cum prædicto modo homini incusato dominus beneficialiter diem determinet, hominibus suis præcipiat sententialiter, ut ejus beneficii juri interfint. Quod qui non fecerit, domino yadiabit.

S. c. 65. L. c. 32. n. 9. A. c. 115. §. 6.

VII. Similiter homo incusatus fiet, si dominus sibi sententialiter determinat diem beneficentiam in ejus præsentia, absque contradictione justa, & is in termino non comparet.

S. c. 65. L. c. 32. n. 9. A. c. 115. §. 7.

VIII. Beneficium hominis pro vadimonio fidejubebit domino; non tamen tenetur homo vadium pro domino supra censum tolerare, quem sibi tenetur dare.

I

S. c.

(1) I. e. infami.

(2) Lego Butellarius, i. e. Pincerna.

(3) Supple: abjolutis. Vide supra S. 16.

(4) Supple: in omnibus locis.

(5) I. e. sententia diem dicit.

S. c. 65. L. c. 32. n. 9. A. c. 115. §. 7.

IX. Ubi autem per bonorum censum dominus suum nequit extorquere vadum, in sua (1) dominus beneficium accipiat. Quod si acquiritum vadum infra sex hebdomadas & annum non redimat homo, abjudicabitur beneficium.

S. c. 65. L. c. 32. n. 10. A. c. 116.

X. Si homo domini incusationem aut beneficiale sibi positum diem audire nolit, cum tamen domino adeo vicinus sit, quod possit audire, per hoc vadium non evadet ille.

S. c. 65. L. c. 32. n. 10. A. c. 116. §. 2.

XI. Si autem homo praesens non sit, cum dominus beneficiale diem sibi ponit, dominus per nuncium intimet illum in duorum hominum suorum audientia, ipsimet, vel in ejus curia, in qua habitationis suae introitus discernatur (*procuratur*) & exitus (2).

S. c. 65. L. c. 32. n. 10. A. c. 116. §. 2. 3.

XII. Si autem homini curia desit, in alio beneficio, quo est inbeneficiatus a domino, intimet dominus hunc diem, quatuordecim diebus ante diem legalem, ad quam dominus veniat & ad minus adducat sex homines, & nuncium, qui citer incusatum.

*S. c. 65. L. c. 32. n. 11. 12. A. c. 116.
§. 4. 5.*

XIII. Primo quaerat dominus: si tempus placitandi sit? &, post quamlibet datam sententiam dominus homines suos quaerat, si exequantur illam, per quatuordecim noctes habeant inducias homines domini, si nesciant invenire sententias, tunc addat juramentum quilibet interrogatus post alium.

S. c. 65. L. c. 32. n. 12. A. c. 116. §. 5.

XIV. Beneficiale autem jus differatur, quousque sententia inveniat.

*S. c. 65. L. c. 32. n. 15. 17. 18.
A. c. 116. §. 10.*

XV. Ab ortu solis usque ad descensum placitationes est inchoare licitum. Quod dum sententia licentiar, dominus quaerat, quis ex justitia debeat citare illum; hic (3) in audientia duorum hominum, domini homo faciat, vel domini nuncius in fine curiae, ubi dominus placitat, sic dicendo: incusatum cito N. in praesentia domini propter culpam impositam sibi, prima & secunda & tertia vice, sicut debeo de jure.

S. c. 65. L. c. 32. n. 18. A. c. 116. §. 10.

XVI. Qui si desit, nuncius redeat ad dominum dicens: non vidi incusatum, nec aliquem ex parte ejus, qui ejus excusare absentiam per justitiam.

S. c. 65. L. c. 32. n. 18. A. c. 116. §. 10.

XVII. Id ipsum dum confitentur nuncii, dominus quaerat, quid supra hoc faciendum sit? Eique secunda citatio fieri judicetur, & similiter tertia, priori ordine. Qui dum tertio citatus desit, dominus quaerat, quid faciendum sit sibi? cui judicatur, quod expectare debeat usque ad solis descensum.

S. c. 65. L. c. 32. n. 18. A. c. 116. §. 10.

XIX. Si incusatus adhuc desit, cum sol descendit, dominus quaerat, si expectaverit illum secundum quod justum est? quod dum sententia firmat, dominus sententialem ponat diem alteri, in quo profequatur illum, sicut fecit in primo, sic faciat secundo & tertio.

S. c. 65. L. c. 32. n. 18. A. c. 116. §. 10.

XIX. Si quem istorum dierum non observaverit dominus ordine & modo praedicto, ad nihil habeatur ejus profectio. Dies tantummodo primus incusato ipsi praedicto modo erit intimandus.

S. c. 65. L. c. 32. n. 19. 20. A. c. 116. §. 12.

XX. Non in clausa curia, nec sub tecto licitum erit placitare domino. Cum ad diem tertium expectaverit dominus incusatum, usque dum sol descendat, quid ultra sibi faciendum sit, quaerat.

S. c. 65. L. c. 32. n. 20. A. c. 116. §. 13.

XXI. Tunc judicet sententia, quod dominus testari debeat tria sua placita; primum cum duobus suis hominibus, horum testimonium sonet in hunc modum: per votum mei praesentis domini affirmo, quod audivi & vidi, quod dominus in primo placito & designato loco incusatum expectavit beneficialem ut debuit, & profectus est eum justis sententiis, hujus rei testis sum.

S. c. 65. L. c. 32. n. 20. A. c. 116. §. 13.

XXII. Post cujuslibet testis verbum, dominus quaerat, si suum testimonium profecerit (4) cum illo, sic ut debet ex debito (*de jure*).

S. c. 65. L. c. 32. n. 20. A. c. 116. §. 14.

XXIII. Si quis per votum domini semel testetur, secundo non interrogetur.

S. c.

(1) Supple: manu.
(2) I. e. ubi habitare vel introire & exire solet.

(3) Lego hoc.
(4) I. e. profecerit.

S. c. 65. L. c. 32. n. 20. A. c. 116. §. 14.

XXIV. Dominus quotquot velit homines suos inquirat, quousque testimonium suum perficiat.

S. c. 65.

XXV. Prædicto modo dominus placitum secundum probabit, & tertium, sed ad quodlibet placitum singulares habeat testes.

S. c. 65. L. c. 32. n. 20. A. c. 116. §. 16.

XXVI. Cum sic probaverit dominus irria sua placita, querat sententiam super inculpati absentiam.

S. c. 65. L. c. 32. n. 20. A. c. 116. §. 17.

XXVII. Tunc judicet sententia, quod adjudicari debeant inculcato. Tunc querat, dominus suus debeat facere, an alius. Sententia autem doceat, ut hoc unus hominum domini faciat, hæc verba dicendo: Sic adjudicatio inculcato, quibus usque modo inbeneficiatus fuerit a domino meo.

S. c. 65. L. c. 32. n. 20. A. c. 116. §. 19.

XXIX. Tunc dominus finaliter hæc bona in duorum hominum suorum audientia attrahat sibi per nuncium & retineat ea per sex hebdomadas & annum absque redditibus, expectans, si homo extrahat ea secundum jus. Infra quem terminum si inculcatus non extraxerit beneficium, adjudicetur & (1) prædicto modo omne jus in beneficio.

S. c. 65. L. c. 32. n. 20.

XXIX. Dominus sibi attrahat singulariter beneficia in quolibet loco & villa, ubi autem plures villæ attinent uni curiæ, curiam pro villis omnibus attrahat sibi dominus.

S. c. 66. L. c. 32. n. 21. A. c. 116. §. 20.

XXX. Si autem inculcatus infra suum terminum aggreditur dominum ad excusandum sua, secundum jus, beneficia; si se absconderit dominus, aut in urbe fuerit servatus, ne homo beneficia sua excuset, & (2) homo si super hoc testibus abundat, eorum hominibus domini beneficium extrahat, sicut eorum domino debebat,

S. c. 66. L. c. 32. n. 21. A. c. 116. §. 21.

XXXI. Si autem homo in præsentiam domini veniat, primo prolocutionem (3) petat, deinde reliquias (4), ut sua excuset beneficia, quas si dominus dare renuat, homo suasmet reliquias adducat, super quas juret, quod sua beneficia non sint sibi taliter adjudicata, ut eorum de jure debeat carere. Homo tamen hoc non faciat, nisi dominus justitiam sibi renuat,

Tom. III.

S. c. 66. L. c. 32. n. 21. A. c. 116. §. 22.

XXXII. Tunc dominus, si velit, beneficiale intimet diem sententialiter illi ad respondendum suæ excusationi. Ad quem si non venerit inculcatus, adjudicetur ei in beneficia omne jus; nisi ex causa necessaria sit ejus excusatio, aut in ipsius domini sit servitio.

S. c. 67. L. c. 33. n. 2. A. c. 117. §. 1.

XXXIII. In die qua homo strepe (5) renner domino, aut sententiam invenit, aut aliquo sibi servit, & etiam dominus justitiam renuerit, cum ab homine inculcatus fuerit, & quamdiu aliquid perdiderit in ejus servitio, de quo sibi desit restauratio, beneficii juri non obstat (6) domini.

S. c. 67. L. c. 33. n. 3. A. c. 117. §. 2.

XXXIV. Attamen domino terminare licitum est querimoniam unius hominis sui in aliquo beneficiorum, quamvis sit in ejus servitio, vel unus eorum vel ambo.

S. c. 68. L. c. 33. n. 4. 5. A. c. 117. §. 3. 4.

XXXV. Homo cum venerit ad beneficiale determinatum diem in curiam, in qua dominus placitat, neminem introducat, nisi domini sit homo. Quod enim si faciat, domino pro quolibet vadiabit, aut introduxisse se eos juramento expurgabit. Antequam etiam in præsentia domini veniat, gladium, cultellum & calcarea deponet, chirothecas exuat, & omni carcat ferro. Pallium exutum pendet in humero aut omnino deponatur.

S. c. 68. L. c. 33. n. 5. A. c. 117. §. 4.

XXXVI. Caput nullo tegatur (7), cap-pa (8) non sit indutus, nec thorace, nec armis aliquibus.

S. c. 68. L. c. 33. n. 5. A. c. 117. §. 4.

XXXVII. Si in aliquo istorum homo se neglexerit, domino vadiabit.

S. c. 68. L. c. 33. n. 5. A. c. 118.

XXXVIII. Id non dico de alio, nisi qui inculcatus est a domino, & per domini inculcationem citatus est ad jus beneficiale.

S. c. 68. L. c. 33. n. 7. A. c. 119. §. 1. 2. 3.

XXXIX. Cum dominus placitum suum inchoaverit secundum prædictum modum, unum ex suis hominibus accipiat dominus, qui verbum suum loquatur ad inculcatum. Cum inculcatus primo in præsentiam domini venerit, dominus illum interrogabit, si venerit taliter, ut respondere velit sibi beneficialiter, pro quo ille, si velit, colloquium petat, & si possit renuere, renuat. Quod si facere nequeat, ad dominum redeat, dicens: Dominus huc veni respondere, in quantum debeo de jure.

L 2

S. c.

(1) Lego ei.
(2) Delendum videtur &, aut loco ejus intelligendum tunc.
(3) Advocatum.
(4) Sanctorum, super quibus juret.
(5) Stipiam.

(6) H. e. non obstrictus est stare in judicio feudali.

(7) Supple, pilzo.

(8) An vestimenti genus hic intelligitur, an mitra? Conter ds Frejne hac voce.

S. c. 68. L. c. 33. n. 7. A. c. 119. §. 3.

XL. Tunc dominus ex iustitia singulariter pro qualibet causa inculpabit illum, & precipiat, ut super hoc responsum det. Tunc incusatus prolocutorem petat, & ipse roget licentiam colloquendi, antequam exeat.

S. c. 68. L. c. 33. n. 8. A. c. 119. §. 4.

XLI. Prolocutore careat, si quis in prima accusatione ipsentier respondeat.

S. c. 68. L. c. 33. n. 9. A. c. 38.

XLII. In omni sermone homo inquiratur si in verbum prolocutoris sui profiteatur (1). Hominem prolocutoris sui negligentia non damnabit, quamdiu in verbum illius confessus non fuerit. Inter differentem sermonem duorum dominus querat, quid iustum sit.

S. c. 68. L. c. 33. n. 11. 12. 13.

XLIII. Si secundum libitum non secundum jus querat, hominem sententia non laedat; prior petita primo procedat sententia. Beneficiali iure ut astat, renuere poterit homo, quamdiu incusatus non respondit. Palam coram domino non loquatur, cum procuratore suo, sed interrogatus a domino respondeat: Est, non, vel colloquium peto. Habet etiam licentiam, ut sententia ab eo iniusta arguatur.

S. c. 68. L. c. 33. n. 14.

XLIV. Homo incusatori suo referat (2), quoties (3) colloquium exeat.

S. c. 69. L. c. 23. n. 17. A. c. 123.

XLV. Homo vadiabit domino, pro omni incusatione, quae digna est vadio, nisi quam juramento negaverit.

S. c. 69. L. c. 33. n. 18. A. c. 123.

XLVI. Tum interdum dominus proponit incusationes, quae non sunt vadio dignae, sicut tropiloquia (4), quia si in opprobrium domini locutus non fuerit homo. & hoc audet juramento affirmare, domino super hoc non tenetur vadiare.

S. c. 69. L. c. 33. n. 18. A. c. 123.

XLVII. Pro omni causa homo vadiabit domino, per quam opprobrium ei intulerit aut damnum, aut si aliquid loquitur vel egerit in beneficiali iure super id quod debuit (5).

S. c. 69. L. c. 33. n. 19. A. c. 121. §. 1.

XLVIII. Si aliquis ademit homini bona sui domini, & illum is iusta non prosequitur querimonia, vel non intromiserit suo domino, haec causa est vadio.

S. c. 69. L. c. 33. n. 20.

XLIX. Et si quis exponit (6) sua beneficia absque domini licentia, dominus illi sententialiter precipiat, ut ea infra sex hebdomadas redimat, quod si non fecerit, domino suo vadiabitur.

S. c. 69. L. c. 33. n. 21. 22.

L. Si homo iniuriatur homini, qui fuerit in domini servitio, in bonis domini sui, aut aliquid laeserit factio vel verbo, vel si iniuriatur hominibus, bona domini ab eo habentibus, aut natis ad bona, & si laesus querimonia iusta actorem (autorem) coram domino prosequatur, is domino pro his causis vadiare iudicetur. Sed suo homini homo non respondebit coram domino suo, nisi probeatur, quod coram suis hominibus iustitiam illi renuerit. Dominus non nisi praedictae causae offensionis iudex erit laesi sui hominis.

S. c. 69. L. c. 33. n. 24. A. c. 126. §. 1.

LI. Si homo se mungit aut spuit, vel tuffit aut sternutat, aut si steterit in alia parte sui prolocutoris, quam fuerit in primis, vel se se tergit, vel circumspicit, vel mufcas, ne eum laedant, depellit; pro huiusmodi causis non vadiabit domino; quamvis tamen in hoc quorundam erret opinio.

S. c. 69. L. c. 34. n. 1. 2. A. c. 126.

§. 2. c. 127. §. 1.

LII. Decem talenta domino vadiabit homo, sed princeps de beneficio principali centum talenta (7) vadiabit regi.

S. c. 69. L. c. 34. n. 2. A. c. 127.

§. 2. 3. 4. 5. 6.

LIII. Homo domini habebit satisfactionem secundum suam nationem (8), & satisfactio & vadium ad domum proximam domini ab illo loco, in quo acquiritur per quatuordecim noctes solvatur.

S. c. 69. L. c. 34. n. 6. 7. 8. A. c. 128.

§. 1. 2. 3.

LIV. Homo absque licentia non sedeat in domini presentia, sed, cum debilitatus, jaceat, & juramentum addat, si dominus credere nolit, quod necessitas eum jaceat compulerit. Non nisi tria vadia uno die vadiabit domino; Pro qualibet incusatione tria habebit colloquia, donec vocetur tribus vicibus a nuncio domini.

S. c. 69. L. c. 34. n. 9.

LV. Curiam, in qua dominus placitat, incusatus non exeat, quamdiu dominus suum non terminaverit placitum.

S. c. 70. L. c. 34. n. 10. A. c. 129.

LVI. Quilibet homo domini alterius sententiam arguere (9) potest, si in regali clypeo non deficit.

S. c. 70. L. c. 34. §. 11. A. c. 129.

LVII. Argutor si quinque solidis vel manso dimidio non est inbeneficiatus a domino, fideiussorem ponat. Si in sententia deficiat, vadium detur domino, & homini, quem arguit, satisfactio. Nullus pro illo fideiussor, qui non a domino inbeneficiatus sit.

S. c.

(1) I. e. an id approbet.

(2) Supple, *Responsum*.

(3) Supple, *ad*.

(4) An *canius* intelliguntur in contumeliam alicuius facti? (vid. *du Fresne* voce *Tropus*.) An locutiones ambigui & *dubiosus*? An forte legendum *surpiloquia*?

(5) I. e. si locutus est vel egit quod non debuit.

(6) I. e. pignori tradit.

(7) I. e. libras seu marcas. *Du Fresne*.

(8) Id est, conditionem generis & familiae, Germ. *Geslechte*. *Du Fresne*.

(9) Id quod hodie appellare dicimus.

S. c. 70. L. c. 34. n. 12. 13. A. c. 130. §. 1. 2.

LXVIII. Homo cum sententiam arguit, quam injustam esse credit, alteram inveniat, si dominus jubeat. Et si dominus eum incusaverit, quod causam justitiae non fecerit, quod arguerit sententiam, sed ad protrahendam justitiam, homo juramentum adhibebit, quod non nisi justitiae causa fecerit.

S. c. 70. L. c. 34. n. 14. A. c. 130. §. 3.

LXIX. Homo, cum ab eo sententia arguitur, sic loquatur: Si tu sic vocaris N. & es id, quod appellaris, tunc mihi & tibi injustam inventi beneficiam sententiam, (1) quo cum ea tendere debeam? Et ad quem locum, & infra quod tempus.

S. c. 70. L. c. 34. n. 14. A. c. 130. §. 4.

LX. Tunc judicetur quod illius beneficii superior dominus arguta sententiae iudex esse debeat, ad quem vadant ambo & homines domini duo cum illis mittantur, ut sint testes, qualiter terminata fuerit sententia, pro qua est discordia.

S. c. 70. L. c. 34. n. 15. A. c. 130. §. 5.

LXI. Dominus autem missis expensam debet nunciis, quibus panis & cerevisia datur absque mensura & tria convenientia secula in comessione singula & biarium (2) vini, & sufferrantur eorum equi in anterioribus pedibus.

S. c. 70. L. c. 34. n. 15. A. c. 130. §. 5.

LXII. Duo secula dentur fervientibus, & quinque manipuli singulis ad diem & noctem equi. Sex erunt eis servi, octo autem equi. Hi infra triduum ad superiorem dominum ire incipiant, & sententiam prius sex hebdomadas reducant.

S. c. 70. L. c. 34. n. 16. A. c. 130. §. 6.

LXIII. Si autem superior dominus defuerit Teutoniam tempore terminandae sententiae, cum primo Teutoniam intrasse cognoscitur, ab illo die sententia reducat in infra sex hebdomadas. Homo incusatus ad hunc diem veniat, domino responsurus, sicut in priori faciebat, si sibi intimatus a domino sententialiter, & ordine praedicto.

S. c. 72. L. c. 36. n. 1. A. c. 132. §. 1.

LXIV. Omnis supra scriptio de vulgari tractat beneficio.

S. c. 72. L. c. 36. n. 1. A. c. 132. §. 1.

LXV. Adhuc distinguam tria beneficiorum genera, quae quantum a vulgari differant, audietis in sequenti.

S. c. 72. L. c. 36. n. 2. A. c. 132. §. 2.

LXVI. Judicandi beneficium non descendit in quartam manum, nisi sola praefectura, quae super iudices habet iura.

S. c. 72. L. c. 36. n. 3. A. c. 132. §. 4.

LXVII. Dum iudex incusatur ab aliquibus, iudex super iudicem erit praefectus, nec aliquis potest concedere alteri iudicium concessum sibi, nisi singulare sit iudicium, quod in illud pertineat, hoc saltem solum habet.

Tom. III.

S. c. 72. L. c. 37. n. 2.

LXVIII. Si quis proprietate alterius inbeneficiatus est, illum de jure in heredem non sequatur, nec in aliquem alium. Tamen proprietatis beneficium usque in sextam manum descendit, quorum nullus alteri poterit renuere beneficium, excepto supremo domino.

S. c. 72. L. c. 37. n. 2. A. c. 135.

LXIX. Item dominus qui proprietatem suam concessit hominibus libere, si egerit, resumere poterit eam: ex quo cum aliis bonis imperialibus illam restituit hominibus pro modo beneficii.

DE URBANO BENEFICIO.

§. I.

S. c. 72. L. c. 37. n. 5. 6. 7. c. 38. n. 4.

A. c. 136. §. 2. c. 138. §. 3. 4.

IN secundam manum non descendit urbanum beneficium, nisi tantum si urbanus alicui beneficium concedat: huiusmodi beneficii jure homo ab illo domino in hoc beneficio fruatur, sed in alium dominum non sequatur.

S. c. 72. L. c. 38. n. 6. A. c. 139. §. 2. 3.

II. Urbanus non tenetur servire domino, sed in urbe debet morari & contra adversitates ejus eam tueri, & urbanas sententias inveniat, dum dominus egeat.

S. c. 72. L. c. 38. n. 6. A. c. 139. §. 4. 5.

III. Urbanum placitum dominus non habebit, nisi in suis urbibus, ad quod sententias nemo inveniat, nisi urbanum beneficium a domino habeat, & super urbanum beneficium non nisi urbani ferant testimonium.

S. c. 72. L. c. 38. n. 6. A. c. 139. §. 6. 9.

IV. Nullus e contrario de urbano beneficio super vulgare habentem beneficium sententias inveniat, nec perficiat testimonium de quolibet alio beneficio, excepto urbano, quod homo per hominum susceperit, & in varamia habuerit, sententias inveniat & perficiat testis quilibet idoneus super inbeneficiatum alium.

S. c. 73. L. c. 39. n. 3. 4. A. c. 141.

V. Urbs pareat incusato ad introitum, in qua domini est placitum. Inclusis portis homo sententias non inveniat domino.

S. c. 73. L. c. 39. n. 5. A. c. 142.

VI. Pro duabus tantummodo causis urbano domino licet habere placitum.

S. c. 73. L. c. 39. n. 5. A. c. 143. §. 1.

VII. Si urbanus contra eum perfide egerit, aut urbem in necessitate non protegerit, si dominus placitat sub urbano pro huiusmodi delicto, illimet vel in ejus curia hoc placitum intrinabit ex ejus justitia, & prosequatur ipsum secundum ordinem praedictum.

S. c. 73. L. c. 39. n. 7. A. c. 143. §. 2. 3.

VIII. Si autem dominus urbano urbanum abjudicaverit beneficium, & illud non excusaverit juramento urbano, infra sex hebdomadas

L 3 do-

(1) Supple: *quero igitur.*

(2) *Mensuram.* Du Fresne voce *Bria.*

domadarum tempus, ulterius non est licitum, ut abjudicatum sibi excuset beneficium.

S. c. 73. L. c. 39. n. 8. g. A. c. 143.

§. 4. 5.

IX. Si urbanus in urbana curia non manserit, ut debet ex iustitia, dominus sententialiter illi precipiat, ut in urbem mansurus redeat, & hoc intimet illimet, vel in ejus curiam per nuncium in audientia duorum urbanorum, qui si infra sex hebdomadas non revertitur, urbanum beneficium sibi abjudicabitur. Si autem infra sex hebdomadas, ille semel pernoctaverit in urbe, & super hoc abundat testimonio, aut si ex causa idonea sit suae absentiae excusatio, tunc sibi urbanum non abjudicabitur beneficium.

S. c. 73. L. c. 39. n. 11. A. c. 145. §. 1.

X. Urbs si destruitur, aut per domini paupertatem aut negligentiam dilabitur, aut si fuerit deleta sententialiter injuriarum causa, quarum urbanus auctor non fuerit, urbano beneficio propterea non carebit.

S. c. 73. L. c. 39. n. 11. A. c. 145. §. 2. 3.

XI. Sed urbanum pro vulgari beneficium fit illi, quoad usque urbs fuerit reaedificata & portis & munimentis undique firmata. Tamen urbem reaedificari non est licitum, quam sententia destruxit injuriari.

XII. Homo non exequitur beneficium, in bonis, quae susceperit per nuncium, salvo honore suo,

S. c. 77. L. c. 41. n. 1.

XIII. Homo pro debito domini accipiat vadium, aut conqueratur de hoc in judicio super illum. Si eum primo iusta persecutus fuerit querimonia coram suis hominibus, & iustitiam ei renuerit dominus, si in beneficiam esset iure, pro hoc facto non iudicetur vadiare domino,

S. c. 77. L. c. 41. n. 2.

XIV. Dominus etiam si suo homini vim intulerit, aut eum spoliaverit & praedicto modo dominum persecutus fuerit homo, si in judicio veniens spoliatum conqueratur super dominum & ille se defendat, in hoc contra fidem suam nihil faciat, quamvis domino non contradixerit suum hominum, nec resignaverit beneficium.

S. c. 77. L. c. 41. n. 3.

XV. Si contradicit (1) domino hominum suum homo, domino fit solutus, quod ab eo habuit beneficium. Dominus e contrario

perdat beneficium, quod ab eo habet homo, si statim a superiori domino petit secundum jus illud beneficium, vel quod transmittatur in dominum alium, a quo jus habet cum honore a priore domino.

S. c. 77. L. c. 41. n. 5. A. c. 149. §. 1.

XVI. Non nisi in persona propria contradicit ex iustitia homo domino & ille e converso. Nullo facto neuter eorum noceat alteri infra spatium noctis & unius diei.

S. c. 77. L. c. 41. n. 6. A. c. 150.

XVII. Homo si petit a domino ducatum (2), ut ei contradicat hominum, & hoc se dare dominus renuat, tres homines domini in testimonium ponat, & tum ad urbem vel curiam domini proximam domino suum contradicat hominum in audientia desuper manentium, vel ad placitum principum, & resignet coram eo domino beneficium. Hujus facti eget homo, ut testimonium habeat.

S. c. 77. L. c. 41. n. 6. A. c. 150.

XVIII. Sed si homo negaverit in postero, quod contradixerit domino, non est licitum hoc testari, si ille audeat adhibere iuramentum.

S. c. 77. L. c. 41. n. 6. A. c. 150.

XIX. Tamen si sententialiter homo, & secundum jus beneficiale solutus fuerit a domino, hoc testabitur potius dominus, quam neget homo,

S. c. 77. A. c. 150.

XX. Postquam sic domino hominum contradixit homo, non erit ei noxius infra sex hebdomadam tempus, & similiter dominus faciat, si contradicat hominio.

L. c. 42. n. 1. A. c. 100. §. 8. c. 101. 102.

112. 113. *Cl. claus. fin.*

XXI. Omnem beneficii ordinem exposui, quidam tamen fingunt, plura beneficia esse, quae ad tempus deficiant (seu in certo termino finiantur) sicut beneficium clypei (seu scuti), quod deficiat cum clypeo; & quod ad manum alterius alicui dominus se dicit concessisse homini, & beneficium, quod deficiat, cum homo manserit in illo, omnem enim concessum beneficium non nisi sententialiter homini abjudicatum fuerit erga dominum, qui illud concessit.

XXII. Omnis concessio ad tempus conditionaliter est reprobabilis; propterea detestemus haec omnia.

(1) I. c. denegat.

(2) I. e. *salvum conductum*.

LIBRI
CAPITULARIUM
REGUM FRANCORUM

EX COLLECTIONIBUS

ANSEGISI ABBATIS, ET BENEDICTI LEVITÆ,

NEC NON VETUSTÆ ADDITIONES

CUM NOTIS STEPHANI BALUZII,

ET GLOSSARIO FRANCISCI PITHOEI.

L I B R I
C A P I T U L I
S A N C T I
S P I R I T U S
I N
C I T A T E
S A N C T I
S P I R I T U S
I N
C I T A T E
S A N C T I
S P I R I T U S

IN LIBROS CAPITULARIUM REGUM FRANCORUM

MONITUM COLLECTORIS.

Procedimus ad Capitularia Regum Francorum, civilium constitutionum præclaram sylvam, & ecclesiasticarum sanctionum uberem, & selectissimam messem. Multa & egregia de hisce celebrata jam sunt, præcipue a Cl. Stephano Baluzio in erudita Præfatione, quam absolutissimæ Capitularium collectioni a se concinnatæ præmisit; ut hac in re nil mihi dicendum superstit.

Quare ad Italiam nostram orationem perstringam, inquirens quatenus apud nos Capitularia Regum Francorum vim & auctoritatem obtinuerint. Quo in argumento censeo non esse jurandum in verba Baluzii, qui dum Francorum Regum potestatem attollit, Comitiorum Generalium, Synodorum Ecclesiasticarum, Regni Italici, Romani Imperii, Summiq; Pontificis dignitatem nonnihil infra æquitatem imminuit.

Et primum quidem pro certo habendum, Regum Francorum Capitularia saltem in Regno Italico in universum habita minime fuisse pro legibus. Etenim si ita res esset, profecto inter Leges Langobardicas relata forent. Et tamen nostris oculis videmus, ex tanta Capitulorum a Carolo Magno, & Ludovico Pio conditorum congerie haud multa inserta esse Codici Legum Langobardicarum; quin & inter hæc, Muratorio advertente (1), occurrunt non pauca longe diversa ab iis, quæ ad Franciam, ejusque populos ultra montes pertinebant.

Id luculentius evincitur ex ipso Langobardico Codice. Dum enim inter Leges nostras recepta leguntur Capitula quædam, quæ Carolus Magnus Legi Salicæ addiderat, inter hæc unum occurrit hisce verbis conceptum: *Generaliter* (2) *omnes admonemus, ut Capitula, quæ præterito anno legi Salicæ cum omnium consensu addenda esse censuimus, jam non ulterius Capitula, sed tantum leges dicantur, imo pro lege Salicæ teneantur.* Hæc sane ostendunt, discrimen habitum fuisse inter Capitula, & Leges, & majorem extitisse vim Legum, quam Capitulorum.

Magis adhuc perspicue (quod ad Regnum spectat Italiæ) hoc colligimus ex Langobardica Lege Lotharii I. *Placuit nobis* (3), *ut Capitula, quæ excerptissimus de Capitulari bonæ memoriæ avi nostri Karoli, ac genitoris nostri Hludovici Imperatoris, ab omnibus Sanctæ Dei Ecclesiæ, seu fidelibus nostris in Regno Italiæ consistentibus, pro Lege teneantur, & serventur. Et quicumque horum Capitulorum contemptor extiterit, LX. solid. componat.* Porro si Lothario regnante quædam ex Capitulari Caroli Magni, & Ludovici Pii excerpta fuere Capitula, ut in Regno Italico servarentur pro lege, inde consequitur longe abuisse, ut pro lege haberetur integer Capitularis complexus.

Ergo Capitularia Regum Francorum vim legis continuo in universum nastia non sunt. Sed ane apud Italos valuerint, saltem ut Regia Edicta, seu Regia Constitutiones, licet inter proprie dictas leges non relata? Equidem Capitula, & Ca-

(1) Murator. Præf. in Leg. Langob. Ret. Ital. Script. Tom. I. Parte II.

(2) Leg. Langob. Caroli M. lege CLIII. (3) Ibid. Lotharii I. lege LXX.

& Capitularia, quæ certæ genti lata esse non deprehenduntur, populos generatim Regis Francorum ditioni subiectos obstrinxisse putantur. Quæ sententia quam solida sit quoad gentes transalpinarum regionum, aliorum esto iudicium. Ego certe, quoad Italos, cenſeo eſſe negandam.

Notiſſima namque res eſt, Italicum Regnum aliud a Francico ſpectatum fuiſſe; alia Francica, alia Italica extitiſſe Comitia; & Carolum Magnum diverſo titulo, & diverſis epochis, *Regem Francorum*, & *Regem Langobardorum* ſe ſe inſcribere conſueviſſe. Quæ ergo Rege in Franciſis tantum Comitibus ſedente, & veluti in ſede maiſtatis ſuæ *Regem Francorum*, non *Langobardorum*, repræſentante conſtituebantur, anne & Italos continuo obſtrinebant? Nullatenus credam.

Adde, quod per plurimam temporis partem, quo Carolus Magnus, & Ludovicus Pius ultra montes regnarunt, ſuos habuit Reges Italia, Deſiderium primo, & Adelchin Langobardos, inde vero Pippinum, Bernhardum, Lotharium, ex eorumdem Auguſtorum ſanguine natos.

Novi equidem, Auguſtos ipſos, cum filium, aut nepotem Regno Italico præceſſent, iura Regni, atque inter hæc, leges, & ediſta promulgandi non abdiçaſſe; inter quæ celebratiſſima ſunt Capitula, quæ Carolus Magnus Ravennæ exiſtens Italis tulit, anno primo Imperii ſui, in Italia regnante Pippino; quæ & corpori Legum Langobardicarum inſerta ſunt (1). At vero nemo facile ſibi perſuadebit, tunc locum continuo obtinuiſſe in Italico Regno ea quæ a Carolo & Ludovico in uno Francorum Conventu, hoc eſt in cœtu, qui alterum omnino ſejunctum Regnum reſerebat, condebantur, præſertim cum eo ipſo tempore apud nos ſanctiões & Capitula prodirent nomine Regum Italiæ; inter quæ plurima extant Pippini, & Lotharii I. inter Leges Langobardicas relata.

Quare Muratorii ſententiæ ſubſcribo, rati (2), “ propius ad verum accedere, qui ſentiat ex tot Imperatorum Francicorum Capitularibus nonnulla ad unum Regnum Italicum deſtinata, alia vero dumtaxat Regnum Franciæ reſpexiſſe, quæ multa proſeſto fuerunt; nonnulla vero ad utriuſque gentis inderamen prolata eſſe. ”

Quæ de Regno Italico huc uſque diſta ſunt, debita cum proportione congruunt & urbi Romæ, & locis, quæ ſub *Romani Imperii* appellatione tunc cenſebantur, & quæ ditionem tum a Francico, tum ab Italico Regno ſejunctam conſtituebant, agnoſcebantque Principem, non quatenus Francorum, aut Langobardorum Rex erat, ſed quatenus Imperator Romanorum. Idque ex potiori ratione obtinuiſſe putandum eſt, quod inde ſaltem a reſtitutione Imperii Occidentalis Roma, ejuſque Ducatus Principatus & temporali ditioni parebant Romani Pontificis (3), ſalvis Imperatoris iuribus, quæ, prout erudiſſimorum fert ſententia, iura erant ſummi Imperii.

At vero Baluzius *dignitatem, maiſtatem, auctoritatem* Capitularium quam maxime extollit ex obedientia, quam illis præſtitere Summi Pontifices, triumpho excipiens Epistolam Leonis Papæ IV. Lothario I. ſcriptam, quam ex Ivone, ejuſque Pannormia, & Gratiano (quos in margine citat) allegat hiſce verbis (4): *De Capitulis, vel Præceptis Imperialibus veſtris, veſtrorumque Prædeceſſorum irrefragabiliter cuſtodendis, & conſervandis, quantum valumus, & valemus, Chriſto propitio & nunc & in ævum nos conſervaturos modis omnibus proſitemur. Et ſi forte quilibet aliter vobis dixerit, vel dicturus fuerit, ſciatis eum pro certo mendacem.*

Ego falſitatis inſimulare non auſim candidum virum, præſertim cum & alii præſtatam Epistolam iisdem omnino verbis allegaverint. Neque enim inſuctum eſt, ut viri docti in allegandis textibus non ſemper recurrant ad fontes, ſed alter alterum exſcribat ex bona fide.

Muratorius quoque in hunc errorem lapſus eſt, ut Epistolam, de qua agimus, eo quo Baluzius modo allegaret, quod docto viro videtur faceſſiſſe negotium. Hæc namque ſubdit (5): “ Verum quæ Capitula ac Præcepta hæc ſerent,

(1) Vide Additam. ad Leg. Langob. Caroli M.

(2) Murat. loc. cit.

(3) Vide Murat. loc. cit. & ejuſd. Annal. ad an. DCCC. DCCCXIV. &c.

(4) Baluzius *Præf. & Capitul. n. XXI.*

(5) Murat. loc. cit.

rent, nemo facile intelligat. Ego ea tantum designari hic puto, quæ a Lothario Augusto, ejusque patre Ludovico, atque avo Carolo Magno constituta interdum fuere (pauca tamen) ad unius Populi Romani regimen, & judicia; quippe tunc supremæ illorum dominationi subiecta erat urbs ipsa: non autem Pontifices, ac Romanos omnibus Regum Francorum *Capitularibus* fuisse obnoxios. Quam prope ad verum accesserit Muratorius, facile apparebit, dum res paulo oculatius perspiciatur.

Ego certe opinor Leonis Epistolam, de qua sermo est, mutile allegatamuisse; nam in omnibus Codicibus editis, & manuscriptis, quos ego consului, legitur vox *Pontificum* a Baluzio prætermissa, quæ Epistolam ipsam in alium sensum detorquet, vel saltem perstringit & arctat.

Apud Gratianum in editis sic habetur (1): *De Capitulis, vel Præceptis Imperialibus vestris, vestrorumque Pontificum prædecessorum &c.* Mendose profecto, ut Romani Correctores quoque annotarunt; nam eo tempore, quo hæc Epistola scripta fuit, Imperatores non consueverant appellari *Pontifices*. Manuscriptus autem Gratiani Codex Bibliothecæ Ducalis D. Marci n. CLXXV. sæculo XIV. exaratus textum exhibet correctiorem: *De Capitulis, vel Præceptis Imperialibus vestris, nostrorumque etiam prædecessorum Pontificum &c.* Quæ lectio præponenda est, non modo, quod aptiorem sensum referat, sed etiam quod ei admissim consonet Ivo a Baluzio ipso citatus; ubi legimus (2): *vestris, nostrorumque etiam Pontificum prædecessorum.* Consonat & Pannormia Ivonis (3), quamvis non sine exscriptorum mendo: *nostris, nostrorumque Pontificum & prædecessorum.*

Quibus expensis colligimus, Leonem in allegata Epistola non de quibuscumque *Capitulis*, aut *Præceptis* Regum Francorum agere, sed de iis modo quæ Lotharius Imperator Romanorum, atque Romani Pontifices Populo Romano edixere, seu quæ Augustus ipse ad ejusdem gentis regimen constituerat una cum Romano Pontifice, in conventum forte vocato Senatu, Populoque Romano.

Præclarum ejusce rei exemplum præbet Eginhardus, hæc scribens de Ludovico Pio (4): *Lotharium filium Imperii socium Romam mittere decrevit, ut vice sua functus ea, quæ rerum necessitas flagitare videbatur, cum novo Pontifice (Eugenio II.) Populoque Romano statueret, atque firmaret. Et infra: Lotharius juxta Patris mandatum Romam profectus ab Eugenio Pontifice honorifice suscipitur. Cui cum injuncta sibi patefacisset, statum Populi Romani jamdudum quorundam pervertitate Præfulum depravatum, memorati Pontificis benevola assensione ita correxit, ut omnes, qui rerum suarum direptione graviter fuerant desolati, de receptione honorum suorum, quæ per illius adventum (Deo donante) provenerat, magnifice sint consolati.*

Capitulare a Lothario ad Populi Romani regimen tunc temporis editum fuit, quod typis vulgavit Lucas Holstenius (5), novem capitulis distinctum, ex quibus septem inter Langobardicas leges, nonnullis variantibus, recepta quoque leguntur.

Ad hæc ergo *Capitula*, seu *Præcepta*, & si quæ ejusmodi generis alia, regimen, statumque Populi Romani, cujus Pontifices ipsi Principatum gerebant, respicientia, Leonem IV. allegata Epistola allussisse, Epistola ipsa probe perpenfa fati, superque suadet, ut nonnisi violenta, minusque probabili interpretatione Epistolæ verba detorqueantur ad obedientiam a Romanis Pontificibus in univfersum præstitam Capitularibus Regum Francorum.

Sed & generaliter animadvertere est, in Italia *Capitularia Regum Francorum* appellatos fuisse ipsos Capitulorum fasciculos sub Francis Regibus editos, qui Codici Legum Langobardicarum adnexi fuere, atque iuter Langobardicas leges

rela-

(1) Ap. Gratianum, Dist. X. c. 9.

(2) Ivo P. IV. c. 146.

(3) Pannorm. lib. II. c. 149.

(4) Eginhard. Annal. ad an. DCCCXXIV.

(5) Holsten. Collect. Rom. Part. II. pag. 218.

relati . Et profecto in vetusto Codice Veronenſi Legum Langobardicarum Bibliothecæ S. Euphemix , qui procul dubio ſaltem Lotharii II. Regno non eſt recentior , poſt leges conditas a quinque Langobardis Regibus , cum ad Leges Caroli Magni ventum eſt , hæc præponitur Rubrica : *Incipit Capitulare Domni Karoli Regis* ; ſicque Capitulare proſequitur uſque ad Henrici II. ſanctiones incluſive , in ſeptem libros diviſum ; ex quibus primus Caroli Magni , tertius Ludovici Pii , quintus Ludovici II. decreta complectitur . Conſule allegata a Cl. Canonico Bellunenſi Lucio Dolleonio in erudita Diſſertatione Epistoſari , quam ſuperiori Volumini inferui .

Apud nos itaque ipſæ leges Langobardicæ ſub Francis Regibus conditæ erant *Capitularia Regum Francorum* . Quare dum de civili obedientia Capitularibus exhibitæ inter Italos agitur , non eſt cur eam ad omnia Capitula , & Capitularia Regum Francorum indiſtincte extendamus .

Rem declaremus exemplo . In Ravennate Concilio anno DCCCCIV. celebrato coram Joanne Papa IX. & Imperatore Lamberto Canon occurrit : *Si quis (1) Sanctorum Patrum regulas contempſerit , & gloriſſimorum Imperatorum , Caroli videlicet Magni Imperatoris , & Ludovici , atque Lotharii , nec non & filii ejus Ludovici , quæ de Eccleſiaſticiſ Decimis in eorum Capitularibus ſtatuta , atque ſancta ſunt , non obſervaverit , & qui dat , & qui recipit , auctoritate Sedis Apoſtolice , & ſanctione Sanctæ Synodi , excommunicationi ſubjaceat* . Quam Conſtitutionem decreto quoque firmavit Auguſtus Lambertus .

Miſſum facio , quod Capitula Auguſtorum hic allegata in Canonum Eccleſiaſticorum (qua de re mox infra fermo erit) cenſum habitæ ſint . Si hæc , ut mera ſtatuta civilia ſpectes , ea in Italia quoque certe recepta erant pro legibus ; inſerta namque ſunt Codici Langobardico (2) , in quo occurrunt Capitula , ſeu Leges decem *de decimis* agentes , quibus Auguſtorum a Ravennate Concilio laudatorum , ſcilicet Caroli Magni , Ludovici Pii , Lotharii I. , Ludovici II. nomina præfixa ſunt . Hæc porro minime probant , Capitularia Regum Francorum pro civilibus legibus , aut edictis Principum indiſtincte & generatim obtinuiſſe in Italia .

Ad alteram Capitularium faciem ſpectandam accedo ; quatenus nimirum Eccleſiaſticarum ſanctionum , & canonum exhibent collectionem .

Præmittendum eſt , ex Capitulis ad Eccleſiaſticam rem pertinentibus quamplurima deſumpta occurrere ex Divina Scriptura , ex Canonibus Conciliorum , ex Decretis Romanorum Pontificum , ex dictis SS. Patrum , ex Synodiſ Eccleſiaſticiſ Francorum ; ſicuti ex iis , quæ *mundanam* , ſeu civilem legem reſpiciunt , multa deprompta ſunt ex Codice Theodoſiano , ſeu Aniani interpretationibus , ex Pauli ſententiis , ex Juliani antecęſſoris Novellis , ex Codice Legum Wiſigothorum , ex Lege Salica , ex Lege Ripuariorum , ex Lege Bajuvariorum (3) .

Illa autem , (ut in Eccleſiaſticiſ tantum perſiſtam) excerpebantur vel in publicis Regni Conventibus , vel ex Regis delegatione in privatiſ Episcoporum , virorumque doctorem cœtibus ; cui rei gerendæ delectum veluti primum tenentem locum a Carolo Magno Benedictus Levita (4) nominatum memorat *Paulinum Episcopum* , qui fuiſſe videtur inclutus concivis meus S. Paulinus Patriarcha Aquilejenſis Carolo Magno maxime acceptus .

Atqui hæc ex originis jure Eccleſiaſticarum ſanctionum auctoritate pollebant , quacumque tandem ratione inter Regum Capitularia irreperſerint , ſive in publicis Comitiiſ recepta fuiſſent , ſive extra Comitiiſ , ſive convenienti deliberatione præhabita , ſive etiam tumultuarie ; de quo exemplum (forte ſingulare) præbent nobis Comitiiſ regnante Carolo Calvo celebrata in Villa Sparnaco , ubi *ſactione quorundam* (5) moto contra Episcopos animo Regis , remotiſ-

que

(1) Vide Baron. ad an. DCCCCIV. & Collectionem Conciliorum .

(2) Vide Capitul. Langobard. Lib. III. Tit. III. *De Decimis* .

(3) V. Baluz. l. c. n. IX. & XLV. .

(4) Bened. Levita in Præfat. ad Lib. V. Capitularium .

(5) Vide Capitularia Caroli Calvi in Rubrica præfixa Tit. VII. apud Baluz. Capit. Tom. II. .

que ab illo Conventu Episcopis, ex pluribus Regi oblati Synodorum Provincialium anno DCCCXLVI. habitorum capitulis, aliqua tantum acceptata fuisse, ut in Capitulare collecta transirent. Sed ut ut inter Capitularia functionibus illis locus tribueretur, quisque videt ipsas non amisisse Ecclesiasticorum constitutorum rationem, qua ex jure originis potiebantur.

Aliæ vero plures occurrunt in Capitularibus functiones in ipsis Generalibus Regni Comitibus constitutæ, quæ qua ratione Ecclesiasticorum Canonum vim obtinerent, paulo attentius est inquirendum.

Convenientibus ad Regni Conventum Episcopis, Monachorum Abbatibus, laicisque Proceribus, jam Carolo Magno regnante invaluerat, ut quisque præfatorum Senatorum ordo sejunctim de rebus ad ordinem suum spectantibus pertractaret; quæ vero commixti generis erant, & ad omnes Regni status conjunctim pertinebant, conjuncto Senatu peragerentur. Adeo ut generalia Regni Comititia nunc faciem exhiberent unam, id est cætus universi, nunc vero trinam, scilicet Concilii Episcoporum Nationalis, Capituli Monastici Generalis, & Supremæ Curie laicæ.

Rem inter eruditos cæteroquin sat notam, longa, solida, & non vulgari eruditione referta oratione adstruit, & illustrat Ludovicus Thomassinus, volupe consulendus, qui summa capita argumenti hisce verbis conglomerat (1): "Jussione Principis, quæ Canonica est residentia Episcoporum exceptio, ac dispensatio, continentur etiam Comititia Regni generalia, ad quæ Princeps Episcopos evocat. Minus autem mirabimur relaxari Episcopalis residentia legem ob generalia Regni Comititia, si eadem ipsa numeremus inter Concilia Nationalia; quod nimirum in his Comititiis tres Conventus, simul quidem, sed sejunctim celebrarentur; Cameras nunc vocamus. Unum enim in locum conveniebant Episcopi, Abbates in alterum, in tertium denique Præfides Provinciarum, & Magistratus, Comites, Judicesque. Erat ergo hoc Nationale quasi mixtum Concilium, ubi Synodus Episcoporum, Capitulum Monachorum, Curia Magistratuum, nunc separatim, nunc conjunctim consultabant, ad Ecclesiæ & Reipublicæ regendam disciplinam, vel corrigendam."

Huc usque Thomassinus (2), qui ibidem quoque erudite observat, post Episcopos adfuisse Conventui clerum secundi ordinis, post Nobiles populum; itemque ratus est, inde repetenda esse incunabula Capitulum generalium Ordinis Monastici, cum Abbates separatim ab Episcopis coirent.

In Anglia inoletus mos dimissus non est, neque postquam a communione nostra recessum fuit, & usque hodie perdurat, quamquam perstricto jure. Etenim Archiepiscopi, & Episcopi Anglicani ad Parliamentum convenientes cum laicis Regni Paribus concurrunt, ut constituent de Regni negotiis; atque ut de Ecclesiasticis rebus decernant, in separata aula conveniunt (*Convocationem* appellant) cui præest Archiepiscopus Cantuariensis. Convocatio iterum in duas Cameras dividitur, superiorem scilicet (*Upper house*) in qua sedent Archiepiscopi, & Episcopi, atque inferiorem (*Lower house*) ad quam clerus secundi ordinis confluit; hæc est, Decani, Archidiaconi, Procuratores Capitulum, & Procuratores cleri inferioris singularum dioceseon. Hæc sorte lumen aliquod effundere possunt illustrandæ antiquitati, de qua nunc agimus; quamquam mos ille cætus in duas cameras divisi, seu in civilibus, seu in ecclesiasticis conventibus, uti & ritus collegiorum & civitatum per Procuratores & Deputatos in Comititiis representatorum, prout hodie se habet, tam remotam antiquitatem meo quidem judicio non sapiat.

Ut ad Francorum redeamus Comititia, ex dictis colligimus; in hisce celebratas fuisse Synodos Episcoporum. Illis autem jus & mos erat seu nova sta-

Tom. III.

M

tura

(1) Thomassin. Vet. & Nova Eccles. Discipl. Parte II. Lib. III. cap. 51.

(2) Id. Ibid. n. II. & V.

tuta condere ad Ecclesiæ regimen pertinentia, seu particularium Conciliorum celebratorum Decreta oblata Regi, Comitiorum Præfidi, illo demandante ita temperare, ut æqua & conformis Ecclesiasticæ disciplinæ ratio in universo Regno fervaretur.

Exemplum adfert laudatus Thomassinus (1), qui agens de quinque Conciliorum mandante Rege celebratorum actis anno DCCCXIII. Carolo Magno in Regni Conventu ad Aquasgraneas habito humiliter oblati, *ut ea emendaret, atque perficeret*, ita subdit: "Hæc referuntur ad Imperatorem illi superiori Præfidentem Consilio, sive Concilio Generali, cui intererat particularium Conciliorum delegati Episcopi, & ubi decreta complurium Conciliorum particularium ita temperabantur, ut alia aliis, omnia omnibus concordarent, existeretque, & obtineret, quod ad pacem, & ad disciplinam puriorem Ecclesiæ plurimum conferret." Quare & hæc vere erant Ecclesiasticorum Hierarcharum Sanctiones; ut optime Aquisgranensi Capitulari in præfato conventu concinnato in Codice Gandavensi præfixus sit titulus (2): *Hæc sunt Capitula, quæ Episcopi congregati in unum observanda decreverunt, & admonenda.*

Quæ igitur in generalibus Regni Comitibus ad Ecclesiasticam rem spectantia ab Episcopis peragebantur, recensebantur ut acta Concilii Nationalis; sicuti & ea quæ ab Abbatibus constituebantur regularem disciplinam respicientia, spectanda erant ut acta Capituli Monastici generalis. Ea autem cum ab iis constituerentur, qui etiam Senatorum Regni charactere insigniti erant, & cum Regiæ subinde majestatis auctoritatē, & nomine suffulta, & decorata prodirent, veluti Regni Constitutiones ex jure quoque civili robur consequiebantur.

Ex huc usque dictis mirum non erit, Capitularium collectionem habitam fuisse ut Ecclesiasticorum Canonum Codicem; & Reginonem, Burchardum, Ivonem, Gratianum plurima ex Capitularibus in suas Canonum, Decretorumque collectiones transtulisse. Capitula Herardi Turonensis, quæ ex Capitularium libris constat esse abbreviata, *ex corpore sanctorum Canonum excerpta* dicuntur in rubrica, quæ illis præmissa est (3); idemque Herardus in Præfatione Capitula ipsa uti excerpta ex Canonibus se tradere affirmat. Capitula item Isaac Lingoniensis, quæ ex tribus postremis Capitularium libris deprompta sunt, appellantur *Canones Isaac, eo quod ex libris Canonum utiliora quaque eligendo in unum volumen coarctaverit* (4); uti legitur in veteri Chronico S. Benigni Divionensis.

Quibus prænotatis, ad Italiam revertamur. Supra præfatus sum, nullo modo videri, ut ea quæ in Comitibus unius Regni Francici peragebantur, Regiæ Sanctionis vim apud Italos continuo obtinerent; quippe quæ Francici tantum, non Romani, aut Langobardici Senatus, atque Conventus assensu aut sanctione constituta essent, & nomine & auctoritate Regis in Francorum Concilio sedentis, & proinde Regem Francorum, non Langobardorum, neque Imperatorem Romanorum eo tunc representantis firmata.

At vero uti Ecclesiasticorum Canonum collectionem Capitularia habita, ac recepta fuisse in Italia ambiget nemo; & quidem summo habitam in pretio, quod plura ex Scriptura, Patribus, Pontificum Romanorum Constitutionibus, Conciliis quoque Œcumenicis desumpta deprehendantur; plura in Synodis Francicis etiam coram Romanæ Sedis Legatis constituta; omnia vero (quod egregium est) tum ex alienis dictatis deprompta, tum novis decreta sanctionibus, quæ maxime opportuna & accommodata videbantur servandæ, vel restituendæ disciplinæ, regendisque moribus gentium, quæ avis illis suberant amplissimæ ditioni Francorum. Ut proinde Capitularia vere spectari possent, veluti disci-

(1) V. Thomassin. l. c. n. VI.

(2) V. Eccard. Franc. Orient. Tomo II. pag. 82.

(3) Apud Baluz. Capitul. Tomo I. pag. 1223.

(4) V. Baluz. Præf. in Capitul. n. XVIII.

disciplinæ & morum expresse elaborata elegantissima archetypa . Quibus quoque non modicus majestatis fulgor accedebat , quod nomine & auctoritate decorarentur maximi inter Monarchas , cui & Italia ipsa parebat .

In Aquisgranensi conventu anno DCCCXVII. celebrato *Abbatibus complures cum suis Monachis plurima Capitula communi consilio , ac pari voluntate inviolabiliter a regularibus conservari decreverunt* (1). Quæ Ludovici Pii tunc regnantis auctoritate firmata , inter Capitularia referri meruerunt , & Additionem primam libro VII. Capitularium subnexam constituunt . Quanta autem reverentia hæc apud Italos haberentur , docet in Chronico Casinensi Leo Ostiensis (2) , hæc scribens : *Ludovicus Imperator , qui cognominatus est almus , vel sanctus , hujus Karoli filius quarto Imperii anno Aquisgrani in Palatio cum plurimis totius Francia Abbatibus religiosisque Monachis conventum faciens , utilissima nostri Ordinis observationi septuaginta & duo generalia Capitula constituit : quæ ita fere omnia apud nos ac si beati Benedicti regula observantur .*

Capitularium autem usus perdurasse in Italia videtur usque ad medium circiter sæculum XII. , quo prodit Decretum Gratiani . Gratianus siquidem ipse in quamdam Constitutionem hæc scribit in rubrica : *Hæc si quis (3) antiquata contendant , quia in Justiniani Codice non inveniuntur ita inserta , per Carolum renovata cognoscat , qui in suis Capitularibus lib. VI. cap. 281. ait inter cætera : Volumus , atque præcipimus &c.*

Cum vero prodidisset Gratiani Decretum , credere par est , Capitularium usum cessasse , non quidem ex imminuto obsequio , sed ex more recepto , ut in allegandis Ecclesiasticis functionibus recursum non fieret ad fontes , sed ex Decreto Gratiani , quasi dono e cælo demisso , passim describerentur .

Restat , ut de ipsa Capitularium collectione , quam tradimus , brevissime differamus . Capitularia primus in unum codicem congeffit anno DCCCXXVII. (4) Ludovico Pio regnante Ansegisus Abbas Lobienfis , qui Capitula Caroli Magni , & eo usque edita Ludovici Pii , quæ prius in *diversis sparsim scripta membranulis* , illa , inquam , qua (ut ipse fatetur) *inventire potuit* (5) , una collecta , ordine sibi proposito confarcinavit .

Ansegisii collectio libris quatuor constat , quibus tres appendices subnectuntur . Divisionis methodique rationem ipse nobis patefacit in Præfatione Ansegisus . Cui tamen id erroris tribuit Baluzius (6) , quod Carolo Magno adscripserit Capitulum LXXIX. & sequentia libri primi usque ad Capitulum CIV. , quæ deprompta sunt ex Capitulis , quæ Ludovicus Pius anno DCCCXVI. constituerat .

Statim ac prodit Ansegisii collectio , adeo feliciter in usum recepta fuit , ut ipse Ludovicus Pius tum propria , tum Caroli patris Capitula deinceps allegaret juxta libros , & capita Codicis Ansegisii , quem Augustus ipse *Capitulare bonæ memoriæ Genitoris nostri , Capitulare nostrum* appellabat . Quod & a Carolo Calvo pluries factitatum est (7) .

Haud multo serius , scilicet , circa annum DCCCXLV. Benedictus Levita Moguntinus , Otgarii Moguntini Archiepiscopi jussu , alteram Capitularium collectionem tribus digestam libris elucubravat , quæ Ansegisiani Codicis quasi appendix habenda foret (8) . Plurima revera confarcinavit Caroli Magni , & Ludovici Pii Capitula ab Ansegiso prætermissa , itemque Pippini , & Karlomanni Constitutiones , quarum tum frequens usus erat (9) . Baluzii opinio est , Benedictum ea primum collegisse , quæ sub Regibus constituta fuerant , dein-

Tom. III.

M 2

de

(1) Vid. Rubr. præfixa Additioni primæ post Librum VII. Capitularium .

(2) Leo Ostiensis Chron. Casin. lib. I. cap. XVI.

(3) Gratianus C. XI. q. I. c. 36. 37.

(4) Confule Baluz. Præfat. in Capitularia n. XXXIX.

(5) Præfat. Capitular. Ansegisii Abbatis .

(6) Baluz. l. c. n. XLIII.

(7) Idem l. c. n. XLI. XLII.

(8) Confule Bened. Præf. Lib. V. Capitular.

(9) Baluz. l. c. n. XLIV.

de ea , quæ ex aliis fontibus deprompta Capitularibus inserta fuere , confusa tamen congerie , & temporum ordine non servato , ut ipse quoque Benedictus monuit in Præfatione .

Benedicti collectionem statim ferme ab ejus ortu item usu receptam fuisse deprehendimus , cum illa absque dubio usus fuerit Herardus Turonensis , qui sua Capitula edidit anno DCCCLVIII. (1).

Septem laudatis Capitularium libris subduntur Additiones quatuor , incerti quidem , sed antiquissimi Collectoris , in quibus multa occurrunt , quæ neque apud Ansegisum extant , neque apud Benedictum .

Ergo in Capitularibus edendis Codicem hunc in præfens selegi , quippe qui legalis Capitularium codex ex ejus usque origine etiam ab ipsis Francorum Regibus habitus est . Quamplurimis Capitulis annotata invenies loca parallela , seu librorum , quos trado , seu Capitularium , quæ Baluzius congeffit , atque ad chronotaxin reduxit . Subdo ejusdem Baluzii notas egregium eruditionis , solidique judicii specimen præferentes , in iis præcipue , quæ ad rem Ecclesiasticam pertinent . In calce vero reposui Glossarium in Capitularia , quod concinnavit Franciscus Pitheæus .

(1) Baluz. l. c. n. XLVI.

CAPITULARIUM
CAROLI MAGNI
ET LUDOVICI PII
LIBRI VII.

Collecti ab Ansegiso Abbate & Benedicto Levita.

Versus in fronte Capitularium positi in antiquis Codicibus:

*Legiloquum quisquis librum recitaveris istum,
Principibus nostris, dic, miserere Deus.
Legem namque bonam dixerunt mente benigna.
Quapropter pro ipsis queso precare Deum.*

IN CHRISTI NOMINE.

INCIPIUNT CAPITULA REGUM ET EPISCOPORUM MAXIMEQUE NOBILIUM OMNIUM
FRANCORUM AD REPRIMENDAS NEOPHYTORUM QUASI FIDELIUM
DIVERSAS ADINVENTIONES.

INCIPIT PRÆFATIO.

Dominante per secula infinita omnium dominatore Christo salvatore nostro, creatore universæ creaturæ, anno Incarnationis ipsius DCCCXXVII. Indictione V. anno vero XIII. imperii gloriosissimorum Principum Domni Hludovici Augusti Christianæ (1) religionis magni propagatoris ac filiorum ejus, Ansegisus, nullis præcedentibus meritis, sed gratia omnipotentis Dei Abba, pro amore bonæ memoriæ Domni Karoli magni Imperatoris Christianorum atque præcellentissimi ac piissimi Domni Hludovici Augusti filii ipsius sincera dilectione, hæc subter descripta adunavi capitula: quæ procul dubio quia ad sanctæ ecclesiæ profectum facta sunt, pro utili firmiter tenenda sunt lege. Fuerunt namque quondam, tempore prædicti magni Domni Karoli Imperatoris, nec non & nunc præfatorum Principum hoc in tempore Domni piissimi Hludovici Augusti & præclarissimorum filiorum ejus jussu, per intervalla temporum, ad Christianam religionem conservandam atque ad concordiam pacis & dilectionis in ecclesia catholica tenendam edita. Sed quia in diversis sparsim scripta membranulis per diversorum spatia temporum fuerant, ne oblivioni traderentur, pro dilectione nimia, ut præfatus sum, prædictorum gloriosissimorum Principum, & pro amore sanctissimæ proles eorum, sed & pro sanctæ ecclesiæ statu, placuit mihi prædicta in hoc libello adunare quæ invenire potui capitula prædictorum Principum jussu descripta, ut ad sanctæ ecclesiæ statum longævus conservandum temporibus atque ad meritum præfatorum Principum gloriosius in vita perpetua augmentandum proficiant. Amen. Sed hoc notum fit lectori, quia prædicta capitula, quæ per intervalla temporum a præfatis sunt Principibus edita, in quatuor distincti libellis. Illa scilicet quæ Dominus Karolus Imperator fecit ad ordinem pertinentia ecclesiasticum, in primo adunavi libello. Ea vero ecclesiastica quæ Dominus ac piissimus Hludovicus Imperator edidit, in secundo descripsi. Illa autem quæ Dominus Karolus in diversis fecit temporibus ad mundanam pertinentia legem (2), in tertio adunavi. Ipsa vero quæ Dominus Hludovicus præclarus Imperator fecit ad augmentum mundanæ pertinentia legis, in quarto congeffi.

EXPLICIT PRÆFATIO.

Tom. III.

M 3

LI.

(1) Hludovici Augusti Christianæ.) Vulgatæ religionis magni propagatoris & Lotbarii Cæsaris editiones habent: Ludovici Augusti Christianæ religionis filii ipsius. Quæ lectio confirmatur auctoritate

LIBER PRIMUS.

INCIPIT PRÆFATIO DOMNI KAROLI REGIS.

Regnante Domino nostro Iesu Christo in perpetuum. Ego Karolus gratia Dei ejusque misericordia donante Rex & rector regni Francorum, & devotus sanctæ Ecclesiæ defensor humilisque adjutor, omnibus ecclesiasticæ (3) pietatis ordinibus, seu secularis potentie dignitatibus, in Christo Domino Deo æterno perpetuæ pacis & beatitudinis salutem. Considerans (4) pacifico pie mentis intuitu una cum Sacerdotibus & Consiliariis nostris abundantem in nos nostrumque populum Christi Regis clementiam, & quam necessarium est non solum toto corde & ore ejus pietati agere gratias incessanter, sed etiam continua bonorum operum exercitatione ejus insilire laudibus; quarens qui nostro regno tantos contulit honores, sua protectione nos nostrumque regnum in æternum conservare dignetur. Quapropter placuit nobis vestram rogare solertiam, o pastores Ecclesiarum (5) Christi, & ductores gregis ejus, & clarissima mundi luminaria, ut vigili cura & sedula admonitione populum Dei per pascua vite æternæ ducere studeatis, & errantes oves bonorum exemplo operum, seu adhortatione, humeris intra ecclesiasticæ firmitatis muros reportare satagatis; ne lupus insidians aliquem canonicas sanctiones transgredientem vel paternas traditiones universalium conciliorum excedentem, quod absit, inveniens devoret. Ideo magnæ devotionis studio admonendi & adhortandi sunt, immo compellendi, ut firma fide & infatigabili perseverantia intra paternas sanctiones se contineant. In quo operis studio (6) fiat certissime sanctitas vestra nostram vobis cooperari diligentiam. Quapropter & nostros ad vos direximus Missos, qui ex nostri nominis auctoritate una vobiscum corrigerent quæ corrigenda essent. Sed & aliqua capitula ex canonicis institutionibus

tate veterum exemplarium Vaticani. Bellocensis, Metensis Sancti Vincentii, Divionensis, Camberonensis, Rivipullensis, Trecentensis, & Normannici sancti Michaelis in periculo maris. Ita etiam habuisse Carolum Molinæum in suo codice patet ex commentario ejus ad edictum Henrici II. contra parvas Datas. Lotharii tamen nomen deest in reliquis exemplariis locis, in quibus illud habent vulgatz editiones & laudati codices. Melior autem est lectio librorum, in quibus Lotharii nomen omisissum est. Nihil enim in collectione Ansegisii reperitur quod Lothario tribui possit. Itaque Piræus in præfatione sua sic scriptum reliquit: *Sane quod in Ansegisii præfationibus Lotharii nomen adjectum est, datum id scias exemplarium quorundam antiquitati, quæ sub ejus dititione, ut verisimile est, prius describitur, non hoc solum ipsius honori tribuerant.* Vide Notas ad dialogos Antonii Augustini de emendatione Gratiani, pag. 438.

(2) *Mundanam legem.* Leges dividit in ecclesiasticas & mundanas, id est, civiles, ut nos hodie loquimur. Sic in capite primo Concilii Toletani septimi mundana lex & ecclesiastica disciplina conjunguntur. In Concilio quoque secundo Hispanensi cap. 1. & 3. codex juris civilis laudatur sub nomine legis mundanalis. Apud Reginonem lib. 1. cap. 403. scriptum est Clericos a lege mundana extraneos esse. Existimant nonnulli hic apud Ansegisium agi de Codice Theodosiano. Alii putant per mundanam legem hic intelligi Salicam. Ego vero in ea sum sententia ut arbitrer mundanæ legis vocabulo intelligi omnes leges civiles quæ tum in usu erant in regno Francorum, Salicam videlicet, Longobardam, Gundobadam, & ceteras. Juvat hanc interpretationem Hinemarus in epistola 16. cap. 12. *Defendant se quantum volunt qui bujusmodi sunt, sive per lege, si ultra sunt, mundanas, sive per consuetudines humanas. Tamen, si Christiani sunt, sciant se in die judicii nec Romanis nec Sallcis nec Gundobadis, sed divinis & apostolicis legibus judicandos.* Item Fulbertus in epistola 41. ad Fulconem Episcopum, ut reor, Aurelianensem: *Si Abbas Sancti Benedicti de vestro contemptu culpam suam recognoverit, & illam deinceps subjectionem promiserit quæ vobis canonice debetur, hortor & suadeo ut recipiatis, sacramenta vero & cetera quæ ad mundanam legem pertinent propter amorem Domini Regis missa faciatis, ut religionem magis quam secularem ambitionem vos sectari cognoscatis.* Possit hic queri cur Fulbertus sacramentum fidelitatis pertinere dicat ad legem mundanam, cum nonnulli Romani Pontifices absolvisse legantur populos a sacramento fidelitatis Regibus præstito. Sed hæc non sunt hujus loci.

(3) *Omnibus ecclesiasticæ.* Hæc verba Patres Concilii Triburienensis descriperunt in præfatione ejusdem synodi: *Quapropter Rex Regum, cujus regnum, ut Psalmista canit, regnum est omnium seculorum, omnibus ecclesiasticæ sublimitatis ordinibus necnon & secularis potentie dignitatibus novum Principem Arnulphum Regem pacifico ordine perpetuæ tranquillitatis proferre dignatus est.*

(4) *Considerans.* Idem Concilium Triburiense in præfatione: *Considerans enim idem sapientissimus Rex profunda mentis intuitu abundanter in se sancti Spiritus gratiam.*

(5) *O pastores Ecclesiarum.* In præfatione ejusdem Concilii Triburienensis Arnulphus Rex ita alloquitur Episcopos: *O pastores Ecclesiarum Christi & clarissima lumina mundi, agite quæ vobis imposita est curam pastoralem, & juxta Apostolum inflatè opportune importune, arguite, obsecrate, increpate in omni patientia & doctrina, ut vigili cura & admonitione sedula oves Christi ad lænas æternæ vite introducere mereamini.*

(6) *In quo operis studio.* Eadem præfatio: *Habetis me omnibus Ecclesiæ Christi adversantibus & vestro sacerdotali ministerio renitentibus oppositissimum bellatorem.*

bus (1), quæ magis vobis necessaria videbantur, subjunximus. Ne aliquis, quæso, hujus pietatis admonitionem esse præsumptiosam (2) judicet (3), qua nos errata corrigere, superflua abscidere, recta coarctare studeamus, sed magis benivolo caritatis animo fuscipiat. Nam legimus in Regnorum libris quomodo sanctus Iosias regnum sibi a Deo datum circumcundo, corrigendo, admonendo, ad cultum veri Dei studuit revocare. Non ut me ejus sanctitati æquiparabilem faciam; sed quod nobis sint ubique sanctorum semper exempla sequenda, & quoscunque poterimus, ad studium bonæ vitæ in laudem & in gloriam Domini nostri Jesu Christi congregare necesse est. Quapropter, ut prædiximus, aliqua capitula notare jussimus, ut simul hæc eadem vos admonere studeatis, & quæcunque vobis alia necessaria esse scitis, ut & ista & illa æquali intentione prædicetis. Nec aliquid quod vestræ sanctitati populoque Dei utile videtur omittatis ut pio studio non admonetis; quatenus ut & vestra sollertia & subjectorum obedientia æterna felicitate ab omnipotente Deo remuneretur.

EXPLICIT PRÆFATIO DOMNI KAROLI PRÆCLARISSIMI IMPERATORIS.

INCIPIUNT CAPITULA ET EORUM TEXTUS.

De his qui ab Episcopo proprio excommunicantur: (4)

I. **S**unt enim aliqui (5) qui, culpis exigentibus, ab Episcopo proprio excommunicantur, & ab aliis ecclesiasticis vel laicis præsumptiose in communionem accipiuntur. Quod omnino sanctum Nicænum Concilium, simul & Chalcedonense, necnon & Antiochenum, atque Sardicense fieri prohibent. *Capitul. I. a. 789. c. 1.*

De his, qui ad ordinandum veniunt,

II. Item haberur (6) in eodem Concilio,

ut eorum qui ad ordinandum veniunt fides & vita (7) prius ab Episcopo diligenter discutiat, & postea ordinentur. *Ibid. c. 2.*

De Clericis fugitivis & peregrinis.

III. Item in eodem Concilio, necnon & in Antiocheno, simul & in Chalcedonensi, ut fugitivi Clerici & peregrini a nullo recipiantur nec ordinentur sine commendatitiis litteris, & sui Episcopi vel Abbatis licentia. *Ibid. c. 3.*

De Presbyteris, Diaconibus, vel his qui in clero sunt,

IV. Item in eadem synodo interdictum est

(1) Capitula ex canonicis insit. Eadem præfatio: *Quædam capitula magis necessaria ex canonicis institutionibus suscipiunt, errata corrigere, superflua abscidere, recta via regia coarctare.*

(2) Præsumptiosam. Aliorum editiones habent præsumptiosam. Nos secuti sumus consensum veterum librorum & rationem scribendi illorum temporum. Codex legis Wisigothorum lib. 2. tit. 1. cap. 17. *judex præsumptiosus*, pro quo vetustissimus codex monasterii Moysiæncensis habet præsumptiosus. Apud Ivonem Carnotensem parte 16. cap. 287. legitur: *Quod si aliquis præsumptiosus fuerit.* At in veteri libro bibliothecæ Sancti Victoris Parisiensis scriptum vidi præsumptiosus. Quæ lectio confirmatur ex capite 364. libri quinti Capitularium, unde Ivo descripsit. Sunt alibi innumera exempla, quæ nunc occurrunt, & ista sufficiunt.

(3) Præsumptiosam judicet. Hæc est lectio omnium veterum exemplarium & antiquæ editionis Basileensis. Sic etiam edidit Amerbachius. Et tamen Tilius in margine sui codicis addidit *putet vel*; quam additionem transtulit in textum in editione sua, hoc modo, *præsumptiosum putet vel judicet.*

(4) In editionibus Tilii, Heroldi, & Pithæi singulis capitibus istius primi libri usque ad LXXVII. præfigitur in titulo vox *Omnibus*, aut *Episcopis*, vel alia quæpiam. Certum est autem voces illas extare in Capitulari Aquigranensi, ex quo LXXVII. priora capitula libri primi descripta sunt. Sed cum in nullo colle-

ctionis Ansegisi codice reperiantur, manifestum est ab illo omiſsa fuisse & ad illam non pertinere. Propter eam causam nos abstinuimus ab his vocibus in editione Ansegisi, quas tamen supra suis locis posuimus in editione Capitularis Aquigranensis.

(5) Sunt enim aliqui. Burchardus refert ex Concilio Rotomagensi cap. 3. Sed hic observandum est, quod ad Reginonem & Gratianum persæpe monuimus, Burchardum diligentissima cura providisse ne capitula quæ ex Capitularibus Regum nostrorum describebat, apparerent hinc sumpta, eamque ob causam illa tribuisse vetustis synodis & Pontificibus Romanis, huncque esse fontem tot Gratiani errorum. Itaque licet Burchardus caput istud referat ex Concilio Rotomagensi, nihilo minus certum est sumptum ab illo esse ex libro primo Capitularium.

(6) Item habetur. Hæc est lectio veterum exemplarium Remensis, Sangallensium, & Parisiensis. Reliqua habent: *Ita enim habetur.*

(7) Fides & vita. Hadrianus Papa in epistola ad Tilpinum: *Ecclesiæ Remensis Archiepiscopus apud Flodoardum lib. 2. cap. 17. historię Remensis: Injunximus etiam fraternitati tuæ ut quia de ordinatione Episcopi nomine Lul sanctæ Maguntinæ Ecclesiæ ad nos quadam pervenerunt, assumptis secum Vtomago & Possessore Episcopis & Missis gloriosis ac spiritualis filii nostri Karoli Francorum Regis, diligenter inquiras omnia de illius ordinatione, & fidem ac doctrinam illius atque conversationem & mores ac vitam investiges.*

est Presbyteris & Diaconibus vel omnibus qui in clero sunt, mulierem non habere (1) in domo sua, propter suspensionem, nisi matrem aut sororem vel eas tantum personas quæ suspensiones effugiunt. *Ibid.* c. 4.

De usuris.

V. Item in eodem Concilio, seu in decretis Papæ Leonis, necnon & in Canonibus qui dicuntur Apostolorum, sicut & in lege ipse Dominus præcepit, omnino omnibus interdictum est, ad usuram aliquid dare. *Ibid.* c. 5.

De Presbyteris Missas cantantibus & non communicantibus.

VI. Audirum (2) est aliquos Presbyteros Missam celebrare (3) & non communicare (4); quod omnino in canonibus Apostolorum interdictum esse legitur. Vel quomo-

do dicere recte potest, si non communicaverit: *Sumpsimus Domine, sacramenta. Ibidem c. 6.*

De his qui a synodo vel a suo Episcopo damnati sunt.

VII. Hæc vero (5) per singula capitula in statuto Nicæni Concilii legere potestis, seu in aliis sanctorum patrum (6) synodalibus edictis (7), & in Antiocheno Concilio, quod his qui damnati sunt a synodo vel a suo Episcopo, & postea ministrare præsumunt, præcipitur ut nullus audeat communicare. Si quis vero eis communicaverit, simili sententiæ (8) subjaceat sicut & damnatus. *Ibid.* c. 6. 7.

De suffraganeis Episcopis.

VIII. Item in eodem Concilio, ut ad metropolitanum Episcopum suffraganei respiciant,

(1) *Mulierem non habere.* Negatio deest in uno codice Sargallensi & in editione Basileensi. Cetera vero exemplaria illam habent.

(2) *Audirum.* Regino non adnotavit in sua collectione locum, ex quo descripsit hoc caput. Barchardus refert ex *Concilio Aurelianensi cap. 10.* Recte Fulbertus ex libro primo Capitularium cap. 6.

(3) *Missam celebrare.* Hic per Missæ celebrationem Joachimus Vadianus lib. 6. de Eucharistia pagina 215. intelligit distributionem eucharistiæ. Hæc sunt eius verba: *Extat apud eundem (id est, apud Ansegisum) alia Principis constitutio, qua cavebatur ne Presbyteri Missas celebrarent & communione absterent. Erant enim qui in Missæ sacro eucharistiam dabant plebi, ipsi interim nihil sumentes. Subet igitur Princeps ut in Missis peragendis non solum alii exhibeant eucharistiam, sed etiam ipsi sumant. Quod sane jubere non potuisset nisi publice Missæ ritum illum veterem plebis communicantis retinisset.* Sed non cepit Vadianus, ut ego quidem arbitror, sensum verborum Karoli. Illud tantum vult Princeps, ut quotiescunque Presbyter corpus & sanguinem Christi in altari immolat, toties communicet, ut patet ex verbis Concilii Toletani duodecimi relatis infra lib. 6. cap. 120.

(4) *Non communicare.* Id est, non se præbere participes perceptionis corporis & sanguinis Christi, ut legitur infra lib. 6. cap. 120. sive communionis sanctæ gratiam non sumere, ut legitur in canone quinto Concilii Toletani duodecimi. Inde in admonitione synodali antiqua præcipitur ut nullus Missam cantet qui non communicet, quod in nova admonitione synodali ita exprimitur: *Missam jejuni tantum celebrate, & in ea corpus & sanguinem Domini nostri Jesu Christi cum omni reverentia & tremore sumite.* Et in inquisitione quam Episcopus in sua visitatione faciebat, legitur cap. 42. interrogare Episcopum debuisse Presbyterum: *Si Missam cantat & non communicat.* Fallitur ergo vehementer Simon Goulartius, qui in additionibus ad Catalogum testium veritatis pag. 100. putat in hoc capite nostro agi de Presbytero qui adstantes non admittit ad communionem. Ceterum Fulbertus aliquid legisse isthic videtur quod nos latet. Etenim scribens ad Oeconomum Aurelianensis Ecclesiæ de Presbytero quodam, qui Missas celebrasse & non com-

municasse compertus erat, ait eum, si id fecit timor indiscretus de levi culpa, castigandum esse cum pietate, sicut legitur in *Capitularium lib. 1. capitulo vi.*

(5) *Hæc vero.* Prima pars istius capituli usque ad vocem *edictis* in superioribus editionibus & in Capitulari Aquilgranensi conjungitur cum capite superiori. Caput vero istud sic incipit: *In Antiocheno Concilio.* At in antiquis Ansegisi exemplaribus, apud Benedictum Levitam in capite 63. libri quinti, & apud Isaacum Lingonensem recte conjunguntur, ut in editione nostra. Recte, inquam. Etenim in synodo Nicæna nihil reperitur de Presbyteris Missam cantantibus & non communicantibus. At in canone quinto præcipit magna synodus ut hi qui a suis Episcopis abjiciuntur, ab aliis non recipiantur. Et in canone xviii. synodi Sardicenis, quæ solet aliquando citari sub titulo canonum Nicænorum, statuitur ut si quis Presbyter aut Diaconus ab Episcopo suo fuerit abjectus, communionem non præsumat ante causæ suæ cognitionem in synodo provinciali. In canone vero quarto Antiocheni Concilii agitur de his qui damnati sunt a synodo vel a suo Episcopo, & postea ministrare præsumunt. Unde facile colligi potest quod hic dicitur de statutis synodi Nicæna non posse referri ad Presbyteros non communicantes, intelligi autem de his qui a suis Episcopis damnati sunt, veramque propterea esse mutationem quam nos fecimus in editione Capitularium.

(6) *Sanctorum patrum synodalibus edictis.* Id est, in aliarum synodorum canonibus, nimirum in canone 8. Concilii secundi Carthaginensis, canone 37. Martini Bracharensis, cujus capitula in antiquis codicibus citantur sub nomine Martini Papæ vel Concilii Bracharensis, & in decretis Pontificum Romanorum quæ referuntur a Gratiano 11. qu. 3. In illis enim locis agitur de Episcopis & Presbyteris damnatis & tamen ministrantibus.

(7) *Synodalibus edictis.* Ita omnia vetera exemplaria & editio Basileensis. Sic etiam Isaacus Lingonenfis & Amerbachius. Tilius tamen edidit *synodalibus missis vel edictis*, quamvis in veteri codice, qui in usutur, legeretur uti nos edidimus.

(8) *Sententiæ.* In aliquot vetustis exemplaribus legitur *sententiæ*, quam syntaxim alibi quoque sæpe deprehendi.

ant, & nihil novi audeant facere in suis parochiis sine conscientia & consilio (1) sui Metropolitanus, nec Metropolitanus sine eorum consilio. *Ibid.* c. 8.

De Chorepiscopis.

IX. Item in eodem Concilio, simul & in Ancyronensi, ut Chorepiscopi cognoscant modum suum, & nihil faciant absque licentia Episcopi in cujus parochia habitant. *Ibid.* c. 9.

De Episcopis vel quibuslibet ex clero.

X. Item in eodem Concilio, ut Episcopus vel quilibet ex clero sine consilio vel litteris Episcoporum vel Metropolitanus non audeant regalem dignitatem pro suis causis clamare, sed in communi Episcoporum Concilio causa examinetur. *Ibid.* c. 10.

De ordinationibus vel quibuslibet negotiis.

XI. Item in eodem Concilio, simul & in Sardicensi, nec non & in decretis Innocentii Papæ, ut nullus Episcopus in alterius parochia ordinationes aliquas audeat facere vel negotia peragere quæ ad eum non pertinent. *Ibid.* c. 11.

De cura Episcoporum.

XII. Item in eodem Concilio, ut Episcopus ejus Ecclesiæ curam habeat ad quam ordinatus est. *Ibid.* c. 12.

De provincialibus Episcopis.

XIII. Item in eodem Concilio, necnon & in Chalcedonensi, ut provinciales Episcopi cum suo Metropolitanus bis in anno propter causas Ecclesiæ Concilia celebrent. *Ibidem* c. 13.

De monachis & clericis.

XIV. In Concilio Laodicensi, necnon & in Africano, præcipitur ut monachi & clerici tabernas non ingrediantur (2) edendi vel bibendi causa. *Ibid.* c. 14. *Capitularum Episcoporum.* a. 801. c. 19.

De die dominica, qualiter servanda est.

XV. Item in eodem Concilio præcipitur ut a vespera usque ad vesperam dies dominica servetur. *Capitul. I.* a. 789. c. 15.

De ignotis angelorum nominibus.

XVI. Item in eodem Concilio præcipitur ut ignota angelorum nomina (3) nec fingantur nec nominentur, nisi illorum quos habemus in auctoritate. Hi sunt Michael, Gabriel, Raphael. *Ibid.* c. 16.

De mulieribus, ne ad altare accedant.

XVII. Item in eodem Concilio, quod non oporteat mulieres ad altare (4) ingredi. *Ibid.* c. 17. *Vid. infra V.* c. 67. & VII. c. 190. 248. 262.

De Episcopis, ubi non oporteat eos consilium.

XVIII. Item in eodem Concilio, necnon & in Sardicensi, quod non oporteat in vilulis vel in agris Episcopos constitui. *Capitul. I.* a. 789. c. 19. *Capit. a.* 794. c. 20.

De Episcopis ordinandis vel quibuslibet ex clero.

XIX. Item in Concilio Chalcedonensi, quod non oporteat Episcopum aut quemlibet ex clero per pecunias ordinari. Qui utriusque deponendi sunt, & qui ordinat, & qui ordi-

(1) *Sine consc. & consilio.* Ita duodecim vetustissimi codices & editiones omnes. In Colbertino, in Thuaniano, in uno Sangallensi, in Regio, Trecenti, & in nostro legitur *sine conscientia sui Metropolitanus*. Canon certe Antiochenus, ex quo sumptum est hoc caput, favere videtur lectioni quæ extat in sex istis codicibus.

(2) *Tabernas non ingred.* Vide epistolam Hincmarum ad Hadrianum II. inter acta synodi Duziacensis pag. 310. in editione Cellotii.

(3) *Ignota angelorum nomina.* Constitutum istud, ut opinor, ad reprimendam eorum insanam superstitionem qui varia Angelorum nomina fingebant; ut Aldebertus, qui in oratione sua nominabat Vrielem, Raguelem, Tubuelem, Michaelem, Adinum, Tubuam, Sabao, & Sineuelem. De qua re cum ageretur in synodo congregata Romæ in patriarchio Lateranensi, Papaque Zacharias interrogasset Episcopos, illi ita responderunt: *Osio nomina Angelorum quæ in sua oratione Aldebertus invocavit, non Angelorum, præterquam Michaeli, sed magis demones in sua oratione sibi ad præstandum auxilium invocavit.* Nos autem, ut a vestro sancto apostolatu edocemur, & divina tradit auctoritas, non plusquam trium Angelorum nomina cognoscimus, id est, Michael, Gabriel, Raphael. Mirum est autem Vrielem, Rague-

lem, & Tobielem nominari in litanis, quas nuper Dominus Joannes Mabillonius vulgavit in Tomo secundo Analectorum suorum pag. 682, & Carolinas vocavit. Nam post synodum illam Romanam fas non erat nominare hos Angelos, quia non erant in auctoritate, ut dicitur in hoc nostro capite. Vrielis tamen Angeli nomen diu ante tempora Aldeberti & Caroli M. cognitum fuisse probat inscriptio reperta Romæ in Vaticano anno MDXLIV. in sepulcro Mariæ conjugis Honorii Imperatoris: in quo, ut Sufius tradit in commentario rerum in orbe gestarum, inventa fuit lamina ex auro, & in ea hæc nomina, Michael, Gabriel, Raphael, Vriiel, Græcis literis. Scriptum sancti Angilberti de ædificiis, reliquiis, vasis &c. cœnobii Centulensis apud Bollandum Tomo III. Februarii: *In Ecclesiis vero Sanctorum Angelorum Gabrielis, Michaelis, & Raphaelis altaria tria.* Vide Burchardum libro 3. cap. 198. & Francicum Alteferram in Notis ad breviationem canonum Ferrandi pag. 124.

(4) *Mulieres ad altare.* Vide infra lib. 5. cap. 67. & lib. 7. cap. 190. 248. 262. Vide etiam Capitulare Theodulfi Episcopi Aurelianensis cap. 6. Capitulare Ahytonis Episcopi Basileensis cap. 16. Capitulare Attonis Episcopi Vercellensis cap. 11. & Notas ad Reginonem p. 556.

ordinatur, necnon & qui mediator est inter eos. Item de eadem re in canonibus Apostolorum: *Si quis Episcopus aut Presbyter aut Diaconus per pecunias hanc obtinuerit dignitatem, deiciatur & ipse & ordinator ejus, & a communione abscedatur. Capitulum. l. a. 789. c. 21.*

De libris canonicis.

XX. Item in eodem Concilio, ut canonici libri tantum legantur in Ecclesia. *Ibid. c. 20.*

De maleficis & incantatoribus.

XXI. Item in eodem Concilio, ut coelestium, malefici, incantatores, & incantatrices fieri non sinantur, quos in Simone mago terribiliter Dominus damnavit. *Ibid. c. 18.*

De monachis, Clericis, & Presbyteris.

XXII. Item in eodem Concilio infra dua capitula (1), necnon & in decretis Leonis Papae, ut nec monachi nec Clerici nec Presbyteri in secularia negotia (2) transeant. *Ibid. c. 22.*

De servis alterius non sollicitandis.

XXIII. Item in eodem Concilio praecipitur ut servum (3) alterius nullus sollicitet ad clericalem vel monachalem ordinem sine voluntate & licentia domini sui.

De stabilitate Episcoporum vel Clericorum.

XXIV. Item in eodem Concilio infra duo

capitula, necnon & in Sardicensi, ut nec Episcopi nec Clerici transfugerent de civitate in civitatem. *Capitulum. l. a. 789. c. 23.*

De Presbyteris non absolute ordinandis.

XXV. Item in eadem synodo, ut nullus absolute ordinetur & sine pronuntiatione stabilitatis loci ad quem ordinatur. *Ibid. c. 24.*

De proposito monachorum & Clericorum.

XXVI. Item in eodem Concilio, ut Clerici & monachi in suo proposito & voto, quod Deo promiserunt, permanent. *Ibid. c. 25.*

De monachis qui ad clericatum provebuntur.

XXVII. Item in decretis Innocentii Papae de eadem re, ut monachus, si ad clericatum provehatur, propositum monachicae professionis non amittat. *Ibid. c. 26.*

De negotio Clericorum inter se.

XXVIII. Item in eodem Concilio, ut si Clerici (4) inter se negotium aliquod habuerint, a suo Episcopo dijudicentur, & non a secularibus. *Ibid. c. 27. lib. III. leg. Longob. tit. 1. c. 15.*

De conspiratione Clericorum vel monachorum.

XXIX. Item in eodem Concilio, ut nec Clerici nec monachi conspirationem vel insidias contra pastorem suum faciant. *Capitulum. l. a. 789. c. 28.*

De

(1) *Dua capitula.* Tamen etsi plerique codices legant *duo capitula*, non dubitavi quin preferenda esset eorum auctoritas qui *dua* scriptum habent. Sic l. 4. cap. 21. pro eo quod reliqui codices habent *propter illa duo*, in uno codice Sangallensi legitur *dua*. Item lib. 5. cap. 76. *infra dua capitula*, in eodem codice Sangallensi, in Bellovacensi, Colbertino, Tiliano, Cambronensi. Vetus glossarium bibliothecae regiae: *Biceps, dua capita*. Ita etiam in veteri codice Collegii Parisiensis Societatis Jesu. Sic in recapitulatione solidorum juxta legem Salicam cap. 27. in codice Bigottiano legitur: *Haec compositio tot. solidorum in dua loca habetur*. Item ibidem cap. 31. *in dua loca habetur*. In eadem recapitulatione cap. 10. 27. 31. codex Sangallensis habet constanter *in dua loca*. In additamento legis Burgundionum cap. 18. Tilius edidit: *Et si duo parva pignora veris*. Pro quo codex Bignonii habet *dua parva*. In lege Bajuvariorum tit. 1. cap. 14. §. 2. *duo modis satisfactionis*. Ubi codex regius habet *dua*. Codex Corbionensis in capite 22. legis Alamannorum habet *panem nodia dua*. Charta 99. S. Galli apud Goldastum: *Inter illa dua mansa conebant*. Charta Actredi Ducis Aquitanorum in Chartulario Brivatensi cap. 433. *dent pro me solidos dua milia*. Capitulum anni mcccxxvii. cap. 22. in codice Helmsfadiensi, *calcamenta diurna parva dua*. Dicebant etiam *dui pro duo*, ut in lege Alamannorum c. 98. §. 2. *sic ut duo teneant*. Pro quo in codice Thuano scriptum est, *sic ut duo teneant*. Scribebant etiam interdum *amla* pro *ambo*; ut apud Marculfum lib. 2. c. 40. in codice regio & in Pithocano *amba locella*. Quam lectionem

nos ibi propterea retinimus. Item *ponda* pro *pondo*, ut in Chronico Cameracensi Balderici lib. 1. cap. 52. pag. 89. in margine ex codicibus S. Glisni & S. Martii Atrabatenfis. *Digia* quoque dicebant, ut in capite octavo legis Alamannorum in editione Tiliiana. *Reditia* pro *reditus* legi in canone 36. Concilii Toleantani quarti in vetustissimo exemplari Ecclesiae Lugdunensis. *Censia* etiam pro *cenus* in Capitulis Caroli Calvi tit. 14. cap. 2. tit. 36. cap. 2. Eodem modo *manja* dicebant & *modia*, ut pluribus exemplis ostendi posset.

(2) *Monachi... negotia.* Id est, commercia, ut apud Hieronymum in epistola ad Rufinum. Sic enim habet optimus codex Corbionensis, pro eo quod in vulgaris editionibus scriptum est *compendia*.

(3) *Ut servum.* In libro tertio legis Longobardorum tit. 1. cap. 16. legitur: *Ut servum alterius nemo sollicitet ad clericalem vel monachalem ascendere ordinem sine licentia domini sui & voluntate*. Vox *ascendere* hic superflua est, & non extat in antiquis codicibus manuscriptorum bibliothecae regiae. Vide in Notis nostris ad Capitulum anni mcccxxii. cap. 7.

(4) *Ut si Clerici.* Vide infra cap. 38. Ceterum caput istud sic legitur in capite tertio Concilii Troslejanii: *Ut Clerici & monachi, si inter se negotium aliquod habuerint, a suo Episcopo judicentur, & non a secularibus. Fas enim non est ut divini muneris ministris temporalium potestatum subdantur arbitrio*. Vide infra lib. 6. cap. 111. 390. & lib. 7. cap. 422. & Capitula data Presbyteris, descripta ex schedis Sirmondii.

De accusatione laicorum contra Episcopos.

XXX. Item in eodem Concilio, ut laici Episcopos aut Clericos non accusent, nisi prius eorum discutatur existimationis opinio. *Ibid.* c. 29.

De monasteriis Deo dicatis.

XXXI. Item in eodem, ut loca (1), quae semel Deo dicata sunt ut monasteria sint, maneat perpetuo (2) monasteria, nec possint ultra fieri secularia habitacula. *Ibid.* c. 30. *lib. III. Leg. Long. tit. 1. c. 14.*

De Fide Sanctae Trinitatis praedicanda.

XXXII. In Concilio Carthaginensi. Primo omnium necesse est ut fides Sanctae Trinitatis, & incarnationis Christi, passionis, resurrectionis, & ascensionis in caelos (3) diligenter omnibus praedicetur. *Capitul. I. a. 789. c. 31.*

De avaritia.

XXXIII. Item in eodem, de prohibenda avaritia, ut nullus alenos fines usurpet vel terminos patrum transcedat. *Ibid.* c. 32. *lib. I. Leg. Long. tit. 1. c. 7.*

De his qui se convertunt ad Deum.

XXXIV. Item in eodem, de his qui in periculo constituti sunt, & convertunt se ad Deum (4), ut canonicè inquirentur de reconciliatione, & canonicè reconcilientur. *Capitul. I. a. 789. c. 33. Capitul. a. 794. c. 35.*

De his qui non sunt bonae conversationis.

XXXV. (5) Item in eodem, ut hi qui

non sunt bonae conversationis, & eorum vita est accusabilis, non audeant Episcopos vel majores natu accusare. *Capitul. I. 789. c. 34. anni 794. c. 34.*

De his, qui excommunicati communicaverint.

XXXVI. Item in eodem, ut qui excommunicati praesumptuose communicaverint, excommunicentur & ipse. *Capitul. I. 789. c. 35.*

De subjectione Presbyterorum.

XXXVII. Item in eodem Concilio infra duo capitula, ut nullus Presbyter contra suum Episcopum superbiere audeat. *Ibid. c. 36.*

De Clericis ecclesiastici ordinis.

XXXVIII. Item in eodem, ut Clerici ecclesiastici ordinis, si culpam incurrerint, apud ecclesiasticos judicentur, non apud seculares. *Ibid. c. 37.*

De virginibus Deo dicatis.

XXXIX. In Concilio Africano praecipitur ut virgines Deo consecratae a gravius personis diligenti custodia ferventur. *Ibid. c. 39. Capitul. a. 794. c. 38.*

De principali cathedra Episcoporum.

XL. Item in eodem, ut non liceat (6) Episcopo principalem cathedram (7) suae parochiae negligere & aliquam Ecclesiam in sua dioecesi magis frequentare. *Capitul. I. a. 789. c. 40. Capitul. a. 794. c. 39.*

De falsis nominibus sanctorum.

XLI. Item in eodem, ut falsa nomina mar-

(1) *Ut loca.* Burchardus caput istud refert ex Concilio apud Aquilgrani cap. 4. Sic etiam Ivo part. 3. cap. 17. in veteri codice Sancti Victoris Parisiensis. Nam in editionibus legitur: *Ex Concilio Chalcedonensi cap. 23.* In Pannormia edita libro 2. cap. 15. *Ex Concilio Chalcedonensi cap. 24.* Sed in Pannormia Ms. in bibliotheca Colbertina scriptum est: *Ex Concilio apud Aquilgrani.*

(2) *Maneat perpetuo.* Hanc Caroli constitutionem non fuisse observatam docet caput tertium Concilii Trosleiani, ubi refertur. Tum vero Episcopi addunt: *Nunc autem in monasteriis Deo dicatis monachorum, canonicorum, & sanctimonialium, Abates laici cum suis uxorbis, filiis, & filiabus, cum militibus morantur & canibus.* Vide synodum Anglicanam apud Celychyth habitam anno mcccxvi. cap. 8. & Concilium Meldense cap. 75.

(3) *Ascensionis in caelos.* In codice Rivipullensi legitur: *ascensionis in caelos, & adventus Spiritus Sancti super Apostolos, & fidei expectatione futuri iudicii diligenter omnibus praedicetur.* Sed haec non extant in Capitulari Aquilgraniensi, neque in Concilio Carthaginensi ex quo caput istud sumptum est.

(4) *Convertunt se ad Deum.* Id est, reconciliari se postulant divinis altaribus, a quibus submoti fuerant propter sua facinora & publicae poenitentiae addicti. Hic est vetus sensus hujus loci, ut patet ex can. 32. Concilii ter-

tii Carthaginensis. Vide Notas Balsamonis & Zonarae in canonem septimum Concilii Carthaginensis.

(5) Caput istud cum xxviii. sequentibus deest in codice Rivipullensi.

(6) *Ut non liceat.* Burchardus pro more suo caput istud refert ex Concilio Rotbomagensi c. 16.

(7) *Cathedram.* Cathedra episcopalis apud auctores ecclesiasticos interdum accipitur de ipsa sede Episcopi in Ecclesia, aliquando de Ecclesia quam vocamus cathedralem, ut hic. Primi generis cathedrae erant olim lignae, etiam aeo Caroli Magni, ut ostendit hic locus ex veteri homilario Ms. Ecclesiae Lugdunensis: *super cathedram Moysi sederunt Scribae & Pharisei.* Haec verba Domini non debemus carnaliter intelligere, ut credamus Scribas & Phariseos sedisse super cathedras lignaeas, sicut modo solent sedere Episcopi & Presbyteri in Ecclesia. Alio vero sensu, ut diximus, est civitas in qua constituta est propria Episcopi sedes, ubi debet assidue morari, nisi propter opus necessarium oporteat eum abesse. Quoniam vero nonnulli, liberioris ac quietioris vitae cupidine ducti, civitates suas deserebant ut ad rusticanas parochias se conferrent, Carolus, juxta constitutionem synodi Carthaginensis, hanc licentiam libertateque vivendi represit. Vide Notas ad Regionem pag. 342. & Franciscum Florentem in titulo Decretalium de translatione Episcopi pag. 280.

martyrum & incertæ sanctorum memoriæ (1) non venerunt. *Capitul. I. a. 789. c. 41.*

De uxore a viro dimissa.

XLII. Item in eodem, ut nec uxor a viro dimissa alium accipiat virum vivente viro suo, nec vir aliam accipiat vivente uxore priore. *Ibid. c. 42. lib. II. Leg. Long. tit. 13. c. 4.*

De iudicibus a Metropolitano probatis.

XLIII. Item in eodem, ut probati a Metropolitano iudices non spernantur. *Capitul. I. a. 789. c. 43.*

De accusatione vitium personarum.

XLIV. Item in eodem infra duo capitula, ut viles personæ (2) non habeant potestatem accusandi. Et ut si in primo crimine victi sunt falsum dixisse, in secundo non habeant potestatem dicendi. *Ibid. c. 44.*

De virginibus velandis.

XLV. Item in eodem, ut virginibus non velentur (3) ante XXV. annos, nisi rationabili necessitate cogente. *Ibid. c. 45. Capitul. a. 794. c. 44.*

De oblatiis pauperum.

XLVI. In Concilio Gangrensi, ut nulli liceat oblata quæ ad pauperes pertinent rapere vel fraudare. *Capitul. I. a. 789. c. 46.*

De jejuniis a sacerdotibus constitutis.

XLVII. Item in eodem, ut ecclesiastica a sacerdotibus jejunia (4) constituta sine necessitate rationabili non solvantur. *Ib. c. 47.*

De his qui contra naturam peccant.

XLVIII. In Concilio Ancyronensi: Inventi sunt inter vos qui cum quadrupedibus vel masculis contra naturam peccant, qui dura & districta poenitentia coercendi sunt. Quapropter Episcopi & Presbyteri, a quibus iudicium poenitentiae injungitur, contentur omnimodis hoc malum a consuetudine prohibere vel abscidere. *Ibid. c. 48.*

De Presbyteris, quo tempore ordinentur.

XLIX. In Concilio Neocæsariensi, ut nullatenus Presbyter ordinetur ante trigésimum (5) ætatis suæ annum; quia Dominus Jesus Christus non predicavit ante trigésimum annum. *Ibid. c. 49. Capitul. a. 794. c. 47.*

De pace danda.

L. In decretalibus Innocentii Papæ, ut pax detur ab omnibus, confectis Christi sacramentis. *Capitul. I. a. 789. c. 52. anni 794. c. 48.*

De sponsa alterius.

LI. In decretalibus Siricii Papæ, ut alterius sponsam nemo accipiat. *Capit. I. a. 789. c. 50.*

De

(1) *Incertæ sanctorum memoriæ.* Id est, reliquæ. Augustinus lib. 22. de civitate Dei cap. 8. *Ad aquas Tibilitanas Episcopo afferente Projectio martyris gloriosissimi Stephani memoriam.* Sic enim legitur in antiquis libris, ut Ludovicus Vives hic monet, & in veterimis membranis bibliothecæ Colbertinæ, ubi tota ista narratio hunc titulum habet: *Sermo S. Augustini Episcopi de S. Stephano.* Ibidem paulo post legitur: *Memorati memoriam martyris, quæ posita est in castello Sinitensi, quod Hipponensi colonie vicinum est, ejusdem loci Episcopus Lucianus populo precedente atque sequente portabat.* Item paulo post: *Per memoriam supradicti martyris, quam Possidius illo advexit Episcopus, salvus factus est.* In canone tamen quinquagesimo Concilii Africani, ex quo sumptum est hoc caput, memoria accipitur pro altari, in quo posita sunt reliquæ martyrum. Ideo autem istam constitutionem edidit Carolus M. quia seculo illo nonnulli monachi venditabant falsas Sanctorum reliquias, ut pluribus ostendit Hugo Menardus in Notis ad Concordiam regularum pag. 124. Qua de re videndus est, præter ceteros, Amulo Lugdunensis Archiepiscopus in epistola ad Theoboldum Episcopum Lingonensem. Præterea ea tum etas, ut Broverus ait in libro octavo Annalium Trevirensium pag. 399. postremæ edulionis, reliquiis undique conquirendis avida fas nefasque miscbat. Hinc fabulæ illæ de corporibus Sanctorum furto sublatiis. Veluti cum Ratisbonenses putant Dionysii Parisiensis Episcopi corpus furto sublatum apud se esse, ut Aventinus scribit in libro quarto Annalium Bojorum. Corpus item S. Martini Turonensis Episcopi furto sublatum habere se jactant Salisburgenses, ut patet ex narratione quæ extat apud Henricum Canisium in Tomo sexto lectionis

antiquæ pagina 1221. Nostri quoque Galli corpus S. Gregorii Magni furati sunt ævo Ludovici Pii & in monasterio S. Medardi Sueffionensis reposerunt, si vera est narratio quæ extat apud Bollandum in Tomo secundo Januarii pag. 284. Apud Flooardum lib. 3. cap. 24. Hincmarus Remensis Archiepiscopus scribit Ludovico Abbati S. Dionysii pro repetendo corpore S. Deodati, quod quidam Giso, cupiditate reum ipsius Sancti ductus, ex diocesi Remensi furivum transferri fecerat in Parisiensem parochiam, inconsulto Episcopo in cuius faciebat episcopo. In historia xxi. Abbatum S. Albani pagina 88. legitur corpus ejusdem Sancti ab Eliensibus doloso timore ac sacrilego scelere retineri. Insuper esset omnia persequi. Incertæ porro Sanctorum reliquias populis honorandas exhiberi vetuit ac sub majore Ecclesiæ sive altari collocari iussit Anastasius Germonius Archiepiscopus Tarantasiensis, ut patet ex actis ejusdem Ecclesiæ lib. 3. tit. 45. cap. 1.

(2) *Ut viles personæ.* In capitulis Caroli M. excerptis ex lege Longobardorum cap. 24. legitur: *Falsa persona non habeat potestatem accusandi.*

(3) *Ut virginibus non velentur.* Vide Hagenem Menardum in Notis ad librum sacramentorum pagina 211. & Carolum Dufresnium in Notis ad Annam Comenam pag. 419.

(4) *Ecclesiastica jejunia.* Vide infra lib. 5. cap. 152.

(5) *Ante trigésimum.* Flooardus lib. 3. cap. 21. de epistolis Hincmari: *Jobanni Rotomagensi, respondens ad interrogationem ipsius de quodam Clerico qui ad Ecclesiam quondam promotus regendam, ordinari per ætatem rite non poterat.*

De nominibus recitandis.

LII. Item ejusdem, ut nomina publice non recitentur (1) ante preces sacerdotales. *Ibid.* c. 53.

De canonum institutis a Presbyteris non ignorandis.

LIII. Item ejusdem, ut nulli sacerdoti liceat ignorare sanctorum canonum instituta. *Ibid.* c. 54. *Capitul. a. 794. c. 51.*

De Clericis alterius Episcopi.

LIV. In decretis Leonis Papæ sancitum est, & in Sardicenis Concilio, ut Episcopus alterius Clericum ad se non sollicitet nec ordinet. *Capitul. I. a. 789. c. 55.*

De servis alterius.

LV. Item ejusdem, ut nullus Episcopus servum alterius ad clericatus officium sine domini sui voluntate promovere præsumat. Et hoc Gangrense Concilium prohibet. *Ib. c. 56.*

De sacerdotibus contra decreta agentibus.

LVI. Item ejusdem, ut si quis sacerdotum contra constituta decreta presumptiose agens corrigi noluierit, ab officio suo submoveatur. *Ibid.* c. 57.

De viduis, a quibus non velentur.

LVII. In decretis Gelasii Papæ, ut nullus Episcopus viduas velare præsumat. *Ib. c. 58. Tom. III.*

De fide catholica, & primo præcepto legis.

LVIII. Primo omnium admonemus ut fides catholica ab Episcopis & Presbyteris diligenter legatur omnique populo prædicetur; quia hoc primum præceptum Domini Dei omnipotentis est in lege: *Audi Israel quia Dominus Deus tuus unus est.* & ut ille diligatur ex toto corde & ex tota mente & ex tota virtute. *Ibid.* c. 59.

De pace & concordia servanda.

LIX. Ut pax sit & concordia & unanimitas cum omni populo Christiano, inter Episcopos, Abbates, Comites, Judices, & omnes ubique seu majores seu minores personas: quia nihil Deo sine pace placet, nec munus sanctæ oblationis ad altare, sicut in evangelio ipso Domino præcipiente legimus. Et ut est illud secundum mandatum in lege: *Diliges proximum tuum sicut te ipsum.* Item in Evangelio: *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.* Et iterum: *In hoc cognoscent omnes quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad invicem.* In hoc enim præcepto discernuntur filii Dei & filii diaboli: quia filii diaboli semper dissensiones (2) & discordias movere fatigant; filii autem Dei semper paci & dilectioni student. *Ibid.* c. 60.

De iudicibus.

LX. Ut quibus data est potestas iudicandi,

N di,

(1) Nomina recitentur. Augustinus in collatione tertia Carthaginensi cap. 230. *In Ecclesia sumus, in qua Cæcilianus episcopatum gessit & deum obiit. Eius nomen ad altare recitamus.* Vide S. Gregorium lib. 3. In dieb. 12. epist. 37. Concilium Tulugense habitum circa annum MCLV. Nec inter fideles mortuos eorum nomina ad sacrum altare recitentur. Ponebant super altare nomina quæ recitanda erant; ut patet ex veteri codice Colonienfi, quem Pamelius laudat in Tomo secundo Liturgicon Ecclesie Latinæ pag. 180. ubi ita legebatur: *Memento Domine famulorum famularumque tuarum & eorum quorum nomina ad memorandum conscriptimus, ac super sanctum altare tuum conscripta adesse videntur.* Quæ verba legisse se in aliquot antiquis Codicibus refert eminentis doctrinæ, pietatis, dignitatisque, ac immortalis memoriæ vir Joannes Bona Cardinalis lib. I. liturg. c. XI. Probatur etiam istud ex verustissimo libro sacramentorum monasterii Gellonenfis in Septimania, ubi ita legitur cap. 316. *Prætere Domine misericordiam tuam famulis & famulabus tuis quorum commemorationem agimus, vel quorum nomina ante sancto altario tuo scripta adesse videntur, quorum numerum & nomina tu solus Dominus cognoscis, dextere cælestis auxilii, ut te toto corde perquirant, & qui digne postulant adsequantur, & animabus famulorum famularumque tuarum omnium fidelium catholicorum orthodoxorum qui tibi placuerunt quorum commemorationem agimus vel quorum nomina ante sancto altario scripta adesse videntur, remissionem cunctarum tribus peccatorum, indulgentiam quam semper optaverunt pie supplicationis consequantur. Per Dominum.* Ex quibus locis videtur colligi non consuevisse recitari

nomina singulorum, sed omnium in a versione, eorum videlicet qui in altari concipiebantur ut Presbyter celebrans de his præcipue cogitaret in oblatione sacrificii. In eclogis tamen Amalarii legimus ævo Caroli M. fuerunt in Ecclesiis nostris fuisse recitari nomina fidelium vivorum & defunctorum in ea Missæ parte quam nos canonem appellamus, non quidem in a versione, sed pronuntiatione singulorum nominibus. Aliquando nominum recitatio fiebat a Subdiacono retro altare. Probatur istud ex libro sacramentorum in editione Menardi pag. 264. Subdiaconi a retro altari, ubi memoriam vel nomina vivorum & mortuorum nominaverunt vel recitaverunt, procedunt post Diaconum. Auctor exegeseos in canonem Missæ: *Cum primum dicitur, Memento Domine famulorum famularumque tuarum, & sic deinde subiungitur, & omnium circumstantium, manifestum est quod quasi quidam locus sit ubi aliquibus specialiter nominatis, etiam ceterorum qui assistunt in Ecclesia commemoratio adiungatur: in quo utique loco aut liberum est sacerdoti quos desideraverit peculiariter nominare & nominatim Deo commendare; aut certe illud ab antiquis observatum est ut ibi offerentium nomina recitarentur.* Exegeseos istius auctorem esse Florum reperi notatum manu clarissimi viri Pauli Petavii Senatoris Parisiensis.

(2) Filii diaboli dissensiones. Eginhardus epistola 62. *Dæmones quippe, ut manifestissime patet, dissensione & perturbatione bonorum hominum gaudent, & discordia delectantur.* Sergius II. in epistola de vicariatu Drogonis; *At contra qui bella volunt, quia diaboli filii sunt pacem datur intellegi.*

di, iuste iudicent, sicut scriptum est: *Iuste iudicate filii hominum*. Non in muneribus; quia munera excæcant corda prudentium & subvertunt verba iustorum. Non in adulatione, nec in consideratione personæ, sicut in Deuteronomio dictum est: *Quod iustum est iudicate*. *Sive civis sit ille, sive peregrinus, nulla sit distantia personarum; quia Dei iudicium est*. Primo namque in iudicio diligenter discernatur lex a sapientibus populi composita, ne per ignorantiam a via veritatis erret. Et dum ille rectum intellegit iudicium, caveat ne declinet aut per adulationem aliorum, aut per amorem cuiuslibet amici, aut per timorem alicujus potentis, aut propter præmium, a recto iudicio. Rectum autem & honestum videtur ut iudices jejuni (1) causas audiant & discernant. *Ibid. c. 61. Lib. II. leg. Longob. tit. 52. c. 4.*

De perjuriis.

LXI. Habemus in lege Domino præcipiente: *Non perjurabis in nomine meo, nec polles nomen Dei tui, neque assumes nomen Domini Dei tui in vanum*. Ideo omnino admonendi sunt omnes diligenter ut caveant perjurium, non solum in sancto evangelio vel in altari seu in sanctorum reliquiis, sed & in communi loquela. Quia sunt aliqui qui per caritatem & veritatem jurant, & cavent se a juramento nominis Dei, & nesciunt quod

idem est Deus quod est caritas & veritas, dicente Apostolo Johanne quia Deus caritas est. Item ipse Dominus in evangelio: *Ego sum via & veritas*. Ideo qui in veritate & caritate jurat, in Deo jurat. Item cavendum est ne Pharisaica superstitione aliquis plus aurum honoret quam altare, ne dicat ei Dominus: *Stulte & cæce, quid est majus, aurum an altare quod sanctificatur aurum?* Sed & nobis honestum videtur ut qui in sanctis habet jurare (2), hoc jejunus faciat cum omni honestate & timore Dei. Et sciat se rationem redditurum Deo unusquisque vestrum, ubicumque sit, sive intra Ecclesiam, sive extra Ecclesiam. Et ut parvuli qui sine rationabili gratia sunt non cogantur jurare (3). Et qui semel perjuratus fuerit, nec testis sit post hæc, nec ad sacramentum accedat, nec in sua causa (4) vel alterius jurator existat. *Capitul. I. a. 789. c. 62. anni 794. c. 43. lib. II. leg. Long. tit. 55. c. 22.*

De auguriis vel aliis maleficiis.

LXII. Habemus in lege Domini mandatum: *Non auguriamini*. Et in Deuteronomio: *Nemo sit qui ariolos sciscitetur, vel somnia observet, vel ad auguria intendat*. Item: *Nemo sit maleficus nec incantator nec Pythonis* (5) *consultor* (6). Ideo præcipimus ut nec calculatores (7) nec incantatores

(1) *Judices jejuni.* Vide infra lib. 3. cap. 38. lib. 5. cap. 103. & lib. 6. cap. 232.

(2) *Habet jurare.* Hæc est vera lectio, quam exhibent omnia fere vetera exemplaria. In uno tamen Vaticano, in Metensi, & in Camberonensi legitur, *audet jurare*. Quam lectionem habet etiam Regino, & post eum Burchardus, Ivo, & Gratianus. Burchardus porro pro sua audacia constitutionem hanc tribuit Papæ Cornelio, quia volebat eam laudare ex libris Capitularium. Vide Notas ad Gratianum pag. 532. & ad Reginonem pag. 590.

(3) *Non cogantur jurare.* Post hæc verba sequitur in vulgatis editionibus Capitularium, sicut *Guncobidigni faciunt*. Certum est autem eam clausulam additam fuisse a Johanne Tilio. Non extat enim in vetustis exemplaribus Ansegisi, neque in editione Basileensi. Pari licentia eam Correctores Romani addiderunt apud Gratianum, ut illic monuimus. Vide etiam Notas ad Reginonem pag. 590.

(4) *Nec in sua causa.* Hæc & quæ sequuntur non extant in codice Colbertino, sed ista tantum: *contra Ecclesiam, vel Clericorum accusator existat*.

(5) *Pythonis.* Ita vetera exemplaria. Editio Basileensis, *Pythonum*. Bavarica tamen & editiones Tili & aliorum habent *Pythons*. Quo modo scriptum est hodie in Deuteronomio.

(6) *Consultor.* In codicibus Regio, Trecenti, Tiliano, Thuano, uno Sangallensi, & in meo legitur *consultor*, itemque in editione Basileensi. In altero Sangallensi, *Pythones consultantur*. Veteres librarii sæpe confundebant vocabula *consolatio*, *consultatio*, *consolatio*. Utendum est exemplis. Nam hinc eruditi possunt internum emendare corruptos veterum auditorum libros. Petrus Pithæus in Notis ad collationem legum Mosaicarum pag. 131. *Consultationis* *Vet.* consolationis; quo modo & in optimo Servii exemplari scriptum est eo loco lib.

3. *Æneid.* *Augurium est exquisita deorum voluntas per consolationem avium aut signorum*. Faustus Rejenis epistola quinta; *Pro cuius timore & amore consolatio ipsa tractatur*. Ubi legendum est *consultatio*. Sic in epistola 21. Hormisdæ consolatio dicitur quæ consultatio dicta fuit in epistola 17. Cum autem librarii dubitabant utra lectio præferenda esset, utramque ponebant; ut in epistola 36. Hincmari, *pro diversorum patrum consolatione vel consultatione*. Nam in opusculo lv. capitulorum cap. 25. & 43. legitur simpliciter, *pro diversorum patrum consolatione*. Sumptus est autem iste locus ex decreto Gelasii de libris canonicis & apocryphis; ubi pro eo quod Hincmarus hic habet *consolatione*, Nicolaus Primus *consultatione* posuit in epistola xlii. ad Archiepiscopos & Episcopos apud Gallias constitutos, cujus partem refert Gratianus dist. 19. cap. *Si Romanorum*. In lege Burgundionum tit. 60. §. 1. legitur: *nova lege futuris temporibus consultatur*. Pro quo codex Bigotianus habet *consolatur*. Apud Sanctum Ambrosium sermone sexto legitur: *sine aliqua prædicationis consolatione dimiserim*. Hic vero vetustissimus codex Ecclesiæ Lugdunensis habet *consultatione*. Sic lib. 5. Capitularium cap. 35. pro eo quod quidam codices legunt *consultandum*, alii *consultendum*, Normannicus & unus Sangallensis habent *consultandum*. Plura exempla si quis requirit, consulat Salmasium in Notis ad Julium Capitolinum pag. 92. Illud tantum addam, dictum aliquando fuisse *consultare* pro *consultari*. Fortunatus lib. 4. cap. 6. in Epiphatio Exotii Episcopi civitatis Lemovicinæ: *Sed quia non licuit, populum spes consulat illa*. Hunc quod pro meritis *venit ad opera fides*.

(7) *Calculatores.* Ita plerique codices. Alii *calculatores*. Regius, Trecentis, & meus, *auguratores*. Vaticanus unus, Colbertinus, & unus Sangallensis, *auguratores*.

res (1) nec tempestarii (2) vel obligatores fiant. Et ubicunque sunt, emendantur vel damnentur. Item de arboribus vel petris (3) vel fontibus, ubi aliqui sulti luminaria vel alias observationes faciunt, omnino mandamus ut iste pessimus usus & Deo execrabilis, ubicunque invenitur, tollatur & destruat. Capitulum I. a. 789. c. 63.

De odio vel invidia.

LXIII. Prædicare (4) necesse est quantum malum sit odium vel invidia. In lege enim scriptum est: *Non oderis fratrem tuum in corde tuo, sed publice argue eum.* Item Johannes evangelista: *Qui odit fratrem suum, homicida est.* Item in evangelio: *Si peccaveris in te frater tuus, vade & corripe eum inter te & ipsum solum.* Et cetera quæ ibi leguntur (5). *Ibid.* c. 64.

De avaritia vel concupiscentia.

LXIV. De avaritia autem legimus Apostolum dicentem: *Avaritia, quæ est idolorum servitium, cavenda.* De concupiscentia vero legitur quod radix sit omnium malorum. Et in lege: *Non concupisces rem proximi tui.* *Ibid.* eod.

Tom. III.

De honore parentum.

LXV. Hoc cum magno studio admonendum est, ut filii honorent parentes suos; quia ipse Dominus dicit: *Honora patrem tuum & matrem tuam, ut sis longævus super terram quam Dominus Deus tuus dabit tibi.* *Ibid.* c. 67.

De fide Presbyterorum ab Episcopis discutienda.

LXVI. Ut Episcopi diligenter discutiunt (6) per suas parochias Presbyterorum fidem, baptismum catholicum, & Missarum celebrationes, ut fidem rectam teneant, & baptismum catholicum observent, & Missarum preces bene intellegant, & ut psalmi digne secundum divisiones versuum modulentur (7), & dominicam orationem ipsi intellegant (8), & omnibus præcent intellegendam, ut quisque sciat quid petat a Deo. Et ut *Gloria* (9) Patri cum omni honore apud omnes canteretur; & ipse sacerdos cum sanctis angelis & populo Dei communi voce, *Sanctus, sanctus, sanctus* decanctet. Et omnimodis dicendum est Presbyteris & Diaconibus ut arma (10)

N 2 non

(1) *Nec incantatores.* Ista non extant in antiquis exemplaribus Regio, Trecenti, Pithoano, Parisiensi, & meo.

(2) *Tempestarii.* Qui fulgura & tonitrua aliaque aeris tempestates excitare se posse profitebantur. Vide Notas ad librum Agobardi de grandine & tonitruis pag. 68. & Reginonem lib. 2. cap. 353. 355.

(3) *Arboribus vel petris.* Vide S. Gregorium lib. 7. Indict. 1. epist. 5. S. Eligium in homilia edita in tomo quinto Spicilegii Dacheriani pag. 215, 217. Reginonem lib. 2. cap. 358. 359. ubi vide Notas. Vide etiam capitula data Presbyteris, quæ Sirmondus descripsit ex Vaticano & Casinensi codicibus.

(4) *Prædicare.* Caput istud cum tribus sequentibus deest in codice Normannico.

(5) *Et cetera quæ ibi leg.* Hæc deest in codice S. Vincentii Metensis. In ceteris exemplaribus, nullo excepto, legitur tantum *& reliqua.* Nihil tamen mutare voluimus, quia hæc leviora sunt.

(6) *Diligenter discutiunt.* Sapienter sane ac prudenter ista jubet Carolus. Nam qui ad Presbyteri gradum aspirabant, literis tandem dabant operam donec ad ordinationem pervenissent & titulum ab Episcopo suscepissent. Postea plerique literarum studia omittent, ut patet ex Flodoardo lib. 3. cap. 28. de epistolis Hincemari: *Item pro quodam Presbytero qui ea que de suo ministerio quondam didicerat, post ordinationem suam per incuriam fuerat oblitus.* Itaque Episcopus, cum diocesim suam circuebat, petere tenebatur a Presbytero, si epistolam & evangelium bene legere possit atque saltem ad litteram ejus sensum manifestare, ut legitur in Inquisitione quæ extat in libro primo Reginonis de ecclesiasticis disciplinis. Rediit deinde hæc temporum infelicitas, ut colligitur ex oratione 26. Ihsidori Clarii Episcopi Fulginatis in sermone Domini in monte habitum, ubi optimus ille Episcopus sic clerum suum alloquitur: *Date præterea operam ut eos in literarum studia progressus faciatis ut in divinis lectionibus versari quotidie & ea in ipsis consicere spatia possi-*

tis quæ vestri ordinis hominibus sunt consentanea. Alioqui ne expectet quisquam vestrum se ad sacros ordines esse a se promovendum qui ea quæ legat, saltem in sanctorum evangeliorum contextu, non sit idoneus intelligere. Nam hoc invidendarum parochiarum tempore neminem fere sacerdotem reperi qui ea quæ legeret, serret interpretari. Ea de causa hæc saluberrimam constitutionem in synodo sua anno MXXVI. edidit: *Illud in primis, quod malorum ne dicam omnium malorum in Ecclesia Christi causa est, cavetur, ne temere ac sine iudicio sacerdotes recipiantur, præsertim ad eum animarum. Nam in hac visitatione deprehendimus maximam in eis ignorantiam, ut nonnulli non solum nihil eorum intelligant quæ legunt, verum ne recte quidem legere sciant.* In nonnullis florentissimis istius regni provinciis, cum plures in una domo sint filii, primus destinatur continuanda genealogia, alter studiis literarum traditur ut Presbyter esse possit. *Il studie pour estre Presbre.* Sic enim loquuntur parentes. Ubi vero ordinati sunt in gradu, cujus causa accesserant ad studia literarum, libros deinceps non tractant, sed vitam in otio & silentio per summam ignaviam & inertiam transeunt, partim tabernas ingredientiæ bibendi & edendi causa contra sanctorum canonum infinita & capitularia sanctionum, partim venationi & aucupio ludoque operam dantes contra veterem disciplinam. Vide Concilium Cloveshovæ cap. 10.

(7) *Psalmi modulentur.* Auctor vitæ Alcuini: *Juvenis psalmodum modulationem secretam non tantum quantum aliam lectionem audiverat.*

(8) *Domin. orat. intellegant.* Vide Capitulare quintum anni MCCCIV. cap. 3.

(9) *Et ut Gloria.* In codice Rivipullensi sic legitur hic locus: *Et ut Gloria Patri & Filio & Spiritui sancto cum omni honore apud omnes canteretur, & ipse sacerdos cum sanctis angelis & dominationibus & potestatibus & cæli colorum virtutibus & Cherubin & Seraphim & populo Dei &c.*

(10) *Arma non portant.* Legibus enim cautum erat ne sacerdotes arma tractarent, neve

non portant (1), sed magis se confidunt in oratione Dei quam in armis. *Ibid.* c. 68.

De honore Ecclesie Dei.

LXVII. Placuit (2) nobis admonere ut unusquisque Episcopus videat per parrochiam suam ut Ecclesia Dei suam habeat honorem, simul & altaria secundum suam dignitatem (3) venerentur, & non sit domus Dei & altaria sacrata pervia canibus. Et ut vasa sacrata Deo cum magna veneratione habeantur. Et ut sacrificia sanctificata (4) cum magna diligentia ab eis colligantur qui digni sunt, & cum honore ferrentur (5), & ut secularia negotia vel vaniloquia in Ecclesiis non agantur: quia domus Dei domus orationis debet esse, non spelunca latronum; & intentos habeant animos (6) ad Deum quando veniunt ad Missarum solemniam, & ut non

excant ante completionem benedictionis sacerdotalis. *Ibid.* c. 69.

De ministris altaris Dei, & de schola.

LXVIII. Sed & hoc flagitamus vestram almitatem (7), ut ministri altaris Dei suum ministerium bonis moribus ornent, seu alii Canonici observent eorum ordines vel monachi propositum consecrationis. Obscramus ut bonam & probabilem habeant conversationem (8), sicut ipse Dominus in evangelio precepit: *Sic luceat lux vestra coram hominibus ut videant opera vestra bona & glorificent patrem vestrum qui in caelis est*: ut eorum bona conversione multi protrahantur ad servitium Dei. Et non solum servilis conditionis infantes sed etiam ingenuorum (9) filios adgregent sibi societate.

Et

agitatores sanguinis essent. Postea tamen censuerunt Principes debere illos reipublice auxilia ad arcendos hostium incursum. Illi vero preces suas offerebant. Hincmarus epist. 9. ad Episcopos Remensis provincie cap. 4. *Qua de re nobis Episcopis satis agendum est ne in consilio quod a nobis reipublice ministris secundum Domini Regis mandatum petierint, a nostro ministerio excidamus, & ne de auxilio, quantum Deus unicuique nostrum posse dederit, abscedamus, sequentes sententiam Domini dicentis: Reddite que sunt Cesaris Cesari, & que sunt Dei Deo.* In auxilio igitur precebamus arma divina, scilicet, orationes, lacrymas, implorationes ad sanctorum suffragia, & auxilia divina per nos nostrisque parochias. Cum per hac Episcopi se excusarent a prestandis subsidiis in magnis regni periculis, ministri regii reprobant reipublicam aliis auxiliis indigere, & Pippinum Regem, cum in Italiam profectus est ad defensionem Sedis apostolicæ, non excommunicatione apostolica sed virtute hostili Haisulfum Regem Longobardorum oppressisse, Italiam domuisse, iustitias S. Petri obtinuisse. Testis idem Hincmarus in epist. 41. ad Hadrianum Papam: *Pippinus non excommunicatione apostolica sed virtute hostili Haisulfum qualemcumque Regem Christianum oppressit, & Italiam domuit, atque iustitias S. Petri obtinuit.* Et paulo post: *Et vos ergo solis orationibus vestris regnum contra Nortmannos & alios impetentes defendite, & nostram defensionem nolite querere.* Contra S. Ambrosius in sermone 86. *Ubi sunt qui dicunt plus quam oratio Helisei totum exercitum vulneravit, & unius Prophete meritis omnis est hostium numerus captivatus.* In legibus Edouardi Regis Angliæ, quæ in appendice Bedæ edita sunt, legitur cap. xi. *Ecclesiam Anglicanam & etiam omnem terram quæ in dominio Ecclesiæ erat, ubicunque jacebat, liberam & immunem fuisse a tributo quod danegeldum vocabant, quia magis in Ecclesiæ confidentiam orationibus quam in armorum defensionibus.* Et Paulus Papa in epistola vigesima codicis Carolini, quæ data est ad Pippinum Regem, ait regalis potentie culmen plus fidei virtute quam bellatorum armis presidio & fortitudine circumtegi. Elegans porro & festiva est narratio de Philippo Augusto & clero Remensi apud Willelmum Britonem in libro secundo Philippidos extremo. Narrat enim Willelmus Philippum, gravi bello implicatum, subsidium petisse a personis ecclesiasticis provincie Remensis, istos vero respondisse in hunc modum:

Qui pro Rege suo Regi suffragia summo Fundere cum precibus ajunt se jure teneri, Non solidos dare vel censum, ne postea forte Ecclesie pariant ex consuetudine damnum.

(1) *Diac. ut arma non portant.* Memorabilem historiam Diaconi arma portantis exhibet vetus charta Landavienfis a clarissimo viro Guilielmo Dugdalo edita in tomo tertio Monasticii Anglicani pag. 208.

(2) *Placuit.* In editione Tiliiana & in Pithæana legitur: *Placuit nobis admonere reverentiam vestram ut unusquisque vestrum videat &c.* Certum est ita legi in Capitulari Aquigranensi, ex quo caput istud sumptum est. Verum cum omnia Anegisi vetera exemplaria lectionem præferant quæ est in editione Basileensi, nos illam putavimus esse retinendam. Nam & Regino legit uti nos edidimus.

(3) *Suam dignitatem.* Unus codex Sangalensis habet *illorum magnitudinem.*

(4) *Sacrificia sanctificata.* Codex Bellovacensis, *sacrificia sanctificata Deo.* Unus Vaticanus, Colberinus, Trecentis, & alter Sangalensis, *sacrificia sacrata Deo.*

(5) *Serventur.* Hæc est vera lectio, quam praeque vetera exemplaria confirmant. In Pithæano tamen, in Thvano, Metensi, Camberonensi, Divionensi, & Parisiensi legitur *servantur*, in Tiliiano *servant*. Basileensis item editio habet *servantur*. Sed Hieroldus adiunxit in margine legendum esse *serventur*.

(6) *Animos.* Dubium non est quin ea lectio optima sit. In verusissimis tamen codicibus Remensi, Pithæano, Parisiensi legitur *hominer*, manifesto errore.

(7) *Almitatem.* Editio Basileensis, *alitudinem.* Sed Hieroldus reposuit *almitatem* in margine. S. Bonifacius epist. 92. *Propterea almitatis vestrae clementiam diligenter in Dei nomine deprecor.*

(8) *Obscr. ut b. & pr. habeant conv.* Hæc est lectio editionis Basileensis & omnium veterum exemplarium, uno excepto Tiliano, in quo scriptum est: *Obscramus ut bonam & probabilem vitam & conversationem habeant.* Quæ sane lectio extat in Capitulari Aquigranensi, ubi eam retinimus. Sed hic, in collectione Anegisi, qui sæpe aliter scripsit quam invenerat in fontibus, præferendum putavimus consensum veterum librorum.

(9) *Sed etiam ingenuorum.* Vita Sancti Meinwerici Episcopi Paderbonensis cap. 2. *Pueros tam nobiles quam inferioris conditionis in scholam congregatos in divina lectionis eruditione nutrire.* Vixit sub Carolo Magno.

Et ut scholæ (1) legentium puerorum (2) fiant. Psalmos, notas (3), cantus, compotum (4), grammaticam per singula monasteria vel episcopia discant. Sed & libros catholicos bene emendatos (5) habeant: quia sæpe dum bene aliquid Deum rogare cupiunt, per incendatos libros male rogant. & pueros (6) vestros non finire eos vel legendo vel scribendo corrumpere. Et si opus est evangelium & psalterium & Missale scribere, perfectæ ætatis homines scribant cum omni diligentia. *Ibid.* c. 70.

De voto monachorum, & clericorum.

XLIX. Simul & hoc rogare curavimus, ut omnes ubicunque qui se voto monachicæ (7) vitæ constringerunt (8), monachicæ (9) & regulariter omnimodis secundum

Tom. III.

votum suum vivant, secundum quod scriptum est: *Vota vestra reddite Domino Deo vestro.* Et iterum: *Melius est non vivere quam vivere & non reddere.* Et ut ad monasteria venientes secundum regularem ordinem primo in pulsatorio (10) probentur, & sic recipiantur. Et qui ex seculari habitu in monasteria veniunt, non statim foras ad ministeria monasterii mittantur antequam intrus bene erudiantur (11). Et ut monachi ad secularia placita non vadant (12). Similiter qui ad clericatum accedunt, quod nos nominamus canonicam vitam, volumus ut illi canonicæ secundum suam regulam omnimodis (13) vivant. Et Episcopus eorum regat vitam, sicut Abba monachorum. *Ibid.* c. 71.

N 3

De

(1) Scholæ.) Magna Carolo cura erat de studiis literarum. Itaque Lupus Ferrariensis in epistola prima hanc ei gloriam tribuit ut studia literarum per eum cepta sint revocari: *cui literæ, inquit, eo usque deferre debent ut æternam ei parent memoriam.* De schola Paderbornensis ab ipso instituta didimus esse supra. De eadem sic scriptum est in vita eiusdem Sancti Meinwerici cap. 52. *Studiorum multiplicia sub eo floruerunt exercitia, & longe in dolis juvenes & pueri strenue instructabantur norma regulari, proficientes hand sequitur in claustrali disciplina omniumque literarum doctrina.* Vide Concilium Valentinum III. cap. 13. Capitulare Theodulfi cap. 9. Capitula Walterii cap. 7. Reginonem libro 1. cap. 107. & Maderi præfationem ad Chronicon Montis-Sereni sive Lauterbergense pag. 9.

(2) Legentium puerorum.) S. Bonifacii epist. 92. *Quidam sunt monachi per cellulas nostras, & infantes ad legendas literas ordinati sunt.* Leidradus Archiepiscopus Lingonensis in epistola ad Carolum M. *Habeo scholas lectorum, non solum qui officiorum lectionibus exercentur, sed etiam in divinarum librorum meditatione spiritualis intelligentiæ fructus consequuntur.* Vide Filefacum lib. 2. Seledorum pag. 208.

(3) Notas.) Mithæas videlicet. Ademarus in vita Caroli capite 8. ait Hadrianum Papam ei dedisse anno dcccxxxvii. *Antiphonarios S. Gregorii, quos ipse notaverat nota Romana.* Et paulo post: *Omnes Franciæ cantores dicit, ut notam Romanam, quam nunc vocant notam Franciscam.* In verulissimo libro sacramentorum qui extat in bibliotheca monasterii Compendiæ hæc leguntur antiquis characteribus scripta: *Gregorius Præsul meritis & nomine dignus summum ascendens honorem renovavit monumenta patrum priorum, & composuit hunc libellum musicæ artis scholæ cantorum per anni circulum.* Scholæ cantorum mentio est in libro sacramentorum pag. 63. ex editione Hugonis Menardi, & in epistola prima Leidradi Archiepiscopi Lingonensis ad Carolum M. *Habeo scholas cantorum, ex quibus plerique ita sunt eruditi ut alios etiam erudire possint.* Juber igitur Princeps ut qui ministerio altarium destinantur, artem psalendi & canendi discant. Ac sane magnam istarum rerum curam eum habuisse docet Eginhardus in vita ejus: *Legendi atque psallendi disciplinam diligentissime emendavit.* Erat enim utriusque admodum eruditus. De notis grammaticis dicitur infra ad cap. 105.

(4) Compotum.) Eginhardus in vita Caroli M. *Dicebat & artem computandi.* Ademarus in loco paulo ante laudato refert Roma descend-

tem anno dcccxxxvii. secum duxisse *Cantores Romanorum & Grammaticos peritissimos & Calculatores.* Capitula Walterii Aurelianensis cap. 22. *Ut omnes Presbyteri calculandi peritissimi habeant, & suos in idipsum studiose erudiant.* Vide Chronicon Fontanellense cap. 15. in tomo 3. Spicilegii Dacheriani & Notas ad Reginonem pag. 541.

(5) Libros emendatos.) Vide infra cap. 103. & Walterium cap. 7.

(6) Pueros.) Id est, Clericos in ætate tenera constitutos, quos, cum Presbyterorum sumptibus alerentur, nutritos Presbyterorum vocabant, ut colligitur ex Capitulari quinto anni dcccxiv. cap. 5. & ex Capitulis Hincmari tit. 4. cap. 5. Alibi puerorum vocabulo servi intelliguntur, ut apud Sanctum Ambrosium lib. 1. de Abraham cap. 9. *Unde & pueros dicimus quando servulos significamus, non ætatem exprimentes, sed conditionem.* Sic etiam plerique intelligunt locum illum ex evangelio secundum Johannem: *Est puer unus hic habens quinque panes hordeaceos.*

(7) Monachicæ.) Hæc est lectio editionis Basileensis & codicum Remensis, Pithœani, Sangallensis, Parisiensis, & Metensis; Normannicus, Vaticanus, Camberonensis, Colbertinus, Trecentis, aliter Sangallensis, & meus habent *monasticæ.* Alii *monachæ.*

(8) Constringerunt.) Quidam codices habent *constringerint.*

(9) Monachicæ.) Ita legendum esse monuit Heroldus in margine editionis Basileensis, tamen est in contextu posterit simpliciter *monachi.* Sane fatendum est majorem veterum exemplarium partem habere lectionem quam Heroldus retinuit in contextu. Eam tamen quam nos reposuimus, quæ sincerior videtur, habent Parisiense, Pithœanum, Remense, & unum ex duobus Sangallensibus.

(10) Pulsatorio.) Loco in quo noviter venientes ad conversionem suscipiuntur, sic dicto quia ibi non recipiebantur nisi postquam diu pulsaverant. Non est opus istud probare exemplis. Adferam tantum testimonium Gerardi Abbatis Silvæ-majoris ex capite 1. de vita S. Adalardi Abbatis Corbejenfis: *In hoc itaque loco pulsant & pulsando admittunt secundum regulam S. Benedicti instituendos &c.*

(11) Erudiantur.) Unus codex Sangallensis, *erudiantur.*

(12) Vadant.) In codice regio, in Trecenti, & in meo legitur *cant.*

(13) Omnimodis.) Regius & meus, *omnimodo.* Trecentis, *omnino.*

De susceptione hospitem.

LXX. Venerabile enim (1) videtur ut hospites (2), peregrini, & pauperes susceptiones regulares & canonicas per loca diversa habeant; quia ipse Dominus dicturus erit in remuneratione magni diei: *Hospes eram, & suscepistis* (3) me. Et Apostolus hospitalitatem laudans dixit: *Per hanc quidam placuerunt Deo, angelis hospitio susceptis*. *Ibid.* c. 73.

De Abbatissis contra morem Ecclesie Dei facientibus.

LXXI. Auditum est aliquas Abbatissas (4) contra morem sancte Dei Ecclesie benedictiones & manus impositiones & signacula sancte crucis super capita (5) virorum da-

re, necnon & velare virgines cum benedictione sacerdotali. Quod omnino a vobis, sanctissimi patres, in vestris parrochiis illis interdendum esse scitote. *Ibid.* c. 74.

De Clericis qui se fingunt esse monachos.

LXXII. Ut illi Clerici (6) qui se fingunt habitu vel nomine monachos esse, & non sunt, omnimodis videtur corrigendos atque emendandos esse (7), ut vel veri monachi sint vel veri Canonici. *Ibid.* c. 75.

De pseudographis & dubiis narrationibus.

LXXIII. Pseudographie (8) & dubie narrationes, vel que omnino contra fidem catholicam sunt, ut epistola pessima (9) & falsissima (10) quam transacto anno (11) di-

(1) *Venerabile enim.* Ita plerique codices. In nonnullis deest vox enim. Editiones habent; *Et hoc nobis competens & venerabile videtur*. Certum est ita legi in Capitulari Aquigranensi, ex quo caput istud acceptum est. Sed nos hic representamus editionem Ansgisti.

(2) *Hospites.* Hæc est lectio omnium ferme veterum exemplarium. In Remensi tamen, in Pithæano, & in Parisiensi legitur, *ut hospitium, peregrinorum, & pauperum susceptiones regulares & canonicas per diversa loca habeant*. Sane in omnibus Ansgisti vetustis codicibus legitur *canonici*. Quo etiam modo scriptum est in editione Basileensi.

(3) *Suscepistis.* Codex Rivipull. *collegistis*.

(4) *Abbatissas.* Vir illustrissimus Franciscus Bosquetus Episcopus Monspeliensis in Notis ad epistolas Innocentii III. pag. 97. egregie illustrat hoc caput, adductis etiam verbis Concilii sexti Parisiensis lib. 1. cap. 43. ex quibus intelligitur hunc abusum etiam post istam Caroli constitutionem viguisse in regno Francorum. Observationes postea eruditissimi Antifitis descripsit Christianus Lupus in scholiis ad librum Tertulliani de præscriptionibus pag. 57. & sequenti, ubi adnotat hanc feminam audaciam occasionem & originem sumpsisse ex Caroli Martelli in ecclesiasticas facultates violenta rapina, quæ omnes Franci regni per Galliam ac Germaniam Ecclesias redegit ad extremam inopiam, atque ita plures tandem orbavit Episcopis & Clericis; hanc miseriam manifeste usque ad apostolum S. Bonifacii, & isto medio tempore quidam Abbatissas, quod Episcopos non haberent, cepisse suas moniales velare & consecrare. Hæc sunt verba Lupi. Vellem autem ut vir doctus ista aliquo veteris cuiuspiam scriptoris testimonio confirmasset. Nam quod a recentiore auctore in rebus adeo antiquis sine alicuius vetustioris auctoritate profertur, contemnitur, ut recte monet illustrissimus Cardinalis Baronius. Nuppiam autem importunius quam in hoc loco fugillata est memoria Principis, quem & ipsi Romani Pontifices laudibus prosecuti sunt, & cui amplum restauratæ religionis & discipline ecclesiasticæ testimonium apud eosdem Pontifices præbuit S. Bonifacius. Sed hic, ut & sæpe alibi, inquietum erga Francos animum prodit Lupus, a nullo noitrum nondum, quod sciam, læsus, certe non læsissimus. Sed ut ad temeritatem Abbatissarum redeamus quæ in hoc capite damnatur, ea quoque damnata est anno dcccxxxix. in Concilio Parisiensi, ut diximus, & postea a Ludovico Pio, cuius decretum extat in Additione secunda Capitularium cap. 16. *Simile decretum*, inquit Chri-

fianus Lupus, *Isidori Mercatoris collectio adscribit sancto Pontifici Eutychemo*. At certum est quod sit alicuius Gallicane synodi. An sit sexta Parisiensis antea vel postea, ignoro. Multifariam in hoc loco saltus est vir eruditus. Primo enim certum est caput de quo illic agitur non extare in collectione Isidori, sed tantum inter decreta Eutychemi collecta ex Ivone & Gratiano, & post eisdem Pontificis epistolas edita in vulgatis editionibus Conciliorum. Deinde certum quoque est caput illud non esse alicuius Gallicanæ synodi, sed Ludovici Pii, qui illud sancivit post admotionem Episcoporum Concilii Parisiensis. Error hinc ortus quod Burchardus, qui Capitularium auctoritatem laudare volebat, cum hoc caput referre statuisset in sua collectione, titulum istius capituli, ut sæpe solet, mutavit, & Eutychemo Papæ tribuit constitutionem quæ Ludovici Imperatoris erat.

(5) *Capita.* In codice regio, in Trecenti, & in meo legitur, *caput*.

(6) *Ut illi Clerici.* Burchardus lib. 8. cap. 7. caput istud refert ex Concilio Toletano, ut solet.

(7) *Videtur corr. atque em. esse.* Hæc est lectio vetustissimorum exemplarium, sed non omnium. Nam regium, Bellovacense, Trecentense, Colbertinum, unum Sangallense, Cauberonense, & meum habent *corrigantur atque emendantur*. Quo etiam modo scriptum est apud Burchardum. Amerbachius & Heroldus eam lectionem exhibent quam nos retinimus.

(8) *Pseudographie.* Ita veteres codices, nisi quod quidam habent *pseudographias*, alii *pseudographia*, ut Amerbachius. Regius, Trecentensis, & meus legunt *pseudographæ*. Quo etiam modo scriptum est in editione Basileensi. Sed in prima appendice Regionis legitur *pseudographiæ*.

(9) *Epistola pessima.* Idem tres codices habent *epistola pessime & falsissime* quas. Postea Trecentensis habet *cecidissent*. Sed regius & meus, *cecidisset*.

(10) *Falsissima.* Editiones Bavarica & Basileensis, *falsissima*.

(11) *Transactio anno.* Id est, anno septingentesimo octuagesimo octavo. Nam Capitularium istud editum fuit anno dcccxxxix. apud Aquigranum. Itaque hic locus intelligi non potest de epistola quam Adalbertus ad te venisse de celo dicebat, ut est in actis Concilii Romani sub Zacharia. Fortassis est illa cuius fragmenta quædam reperi inter litchas illustrissimi viri Petri de Marca Archiepiscopi Parisiensis, descripta ex quodam veteri codice Hispaniæ Tarraconensis.

cebant aliqui (1) errantes & in errorem alios (2) mittentes quod de cælo cecidisset, nec credantur (3), nec legantur, sed comburantur, ne in errorem pro tali scripto populus mittatur. Sed soli canonici libri & catholici tractatus & sanctorum auctoritates & dicta legantur & tradantur. *Ibid.* c. 76.

De cantu Romano a monachis peragendo.

LXXIV. Monachi ut cantum Romanum pleniter & ordinabiliter per nocturnale vel gradale officium peragant, secundum quod genitor noster Pippinus Rex decertavit (4) ut fieret quando Gallicanum cantum tulit ob unanimitatem apostolicæ sedis (5) & sanctæ Dei Ecclesiæ pacificam concordiam. *Ibid.* c. 78.

De operibus servilibus quæ diebus dominicis non sunt agenda.

LXXV. Statuimus (6) quoque, secundum

quod in lege Dominus præcepit, ut opera servilia diebus dominicis non agantur, sicut & bonæ memoriæ genitor meus in suis synodalibus edictis (7) mandavit quod nec viri ruralia exercent opera, id est, nec vineam colendo, nec in campis arando (8), nec in metendo, vel scenum secando, vel sepem ponendo, nec in silvis stirpando, vel arbores cædere, vel in petris laborare, nec domos struere, nec in horto laborare, nec ad placita conveniant, nec venationes exercent. Sed tria carraria (9) opera licet fieri in die dominico, id est, hostilia (10) carraria, vel victualia (11), & si forte necesse fuerit corpus cujuslibet duci ad sepulchrum. Item femine opera textilia non faciant, nec capulent vestitus, nec consuunt, vel acupictile (12) faciunt (12), nec linam carpere, nec linum battere, nec in publico vestimenta lavare, nec verlices (14) tondere habeant licit-

(1) *Dicebant aliqui.* In appendice Regionis legitur, *dicitur in Hierusalem de cælo cecidisse.*

(2) *Alios.* Ita major veterum exemplarium pars. Regium, Colbertinum, Trecentis, Thuanum, Normannicum, & unum ex Sangallensibus habent aliquos. Sed hæc lectio sana non est.

(3) *Nec credantur.* Vide legum humanarum fortunam. Justerat Carolus M. ne quis falsis illis epistolis fidem adhiberet. Oblata deinde est Ludovico Pio ejus filio epistola nomine Gabriels Archangeli scripta. Eam respuit. Bene factum, Et tamen ejus memoriam propterea accusat auctor annalium Fuldensium ad annum dccclxxiv. *Si enim,* inquit, *ut cetera omittam, hæres Nicolaitarum firmiter & viriliter resistisset, & monita Gabriels Archangeli, quæ Einhardus Abbas duodecim capitulis comprehensa et obvisit legenda & facienda, observare curasset, forsitan talia non pateretur.*

(4) *Decertavit.* In codice Thuanus legitur *decretavit*, in Metensi *decrevit*. Amerbachius edidit *decretavit*, Busæus *decretavit*. Heroldus in textu retinuit vocem *decretavit*, sed in margine admonuit legendum esse *decretavit*.

(5) *Ob unanimit. ap. sedis.* Vide quæ Pithæus adfert in Glossario ad Capitularia ex libro 1. Caroli M. adversus synodum Nicænam secundam.

(6) *Statuimus.* Regino caput istud retulit ex capitulis Karoli, Burchardus & Ivo ex Concilio apud S. Medardum præsentem Karolo Imperatore cap. 5. & ex Concilio apud Compendium cap. 6.

(7) *Synodalibus edictis.* In Capitulari nimirum anni dccclv. cap. 14. quod constitutum est in synodo Vernensi.

(8) *Campis arando.* Quidam boves junxit die dominico, & agrum siccare cepit. Graviter punitus est. Rem gestam narrat Gregorius Turonensis in libro 2. de gloria martyrum & confessorum cap. xi.

(9) *Carraria.* Alibi carraria est feminini generis, ut in vita B. Joannis Abbatis Gorziensis cap. 9. *Pro carraria vini non sit attaminatum vellem.*

(10) *Hostilia.* Id est, *carrà ad hostem*, ut in codice censuali five polyptico Irmonis Abbatis S. Germani Parisiensis in tomo quarto Actorum Sanctorum ordinis S. Benedicti

pag. 96. Apud Burchardum legitur *hostilia carraria*, apud Ivonem vero *hostilicidia*. In polyptico monasterii Fossatenfis lego unumquemque mansorum curtis Rokiniaci debere *pro hostilio denarios xiv*. Et paulo ante: *Solvit unusquisque de hostilio id est pro bove sol. ii*. Istud ipsum hostilia dicitur in polyptico S. Remigii Remensis: *Manjum ingenium tenet Hilmegeaudus ingenius. Solvit in hostilia denarios xvi*.

(11) *Victualia.* In editione Capitularium quam Franciscus Pithæus vulgavit anno mccciii. additur hoc loco *& angaria*, vitio typographi, cum legendum sit *angaria*, ut recte reposuit Lindembrogius. Sic etiam auctoritate Petavianæ codicis emendandum apud Fulbertum in epist. 14. & 110. ubi male editum est *angaria*. Nos istam additionem omisimus, quia non habetur in antiquis libris. Fatendum tamen est extare apud Reginonem & Burchardum. Angaria porro sunt vehiculi genus, ut observavit Franciscus Pithæus in glossario ad Julianum Antecessorem. Vide etiam glossarium Antonii Augustini ad eundem Julianum.

(12) *Acupictile.* Ita vulgatae editiones. Verus liber monasterii Tegernsensis, ex quo Bavarica editio proliit, habebat *acupictile*, ut Amerbachius admonet in margine. Unus codex Sangallensis habet *aliquapictile*. Ex quibus confirmatur lectio quam nos retinimus. Reginus, Vaticanus unus, Bellovacensis, Divionensis, Trecentis, *acupictile*. Colbertinus, Rivipullensis, Tiliensis, & Thuanus, *acupictile*. Heroldus, *acubictile*. Liber S. Michaelis in titulo maris, *acupictile*. Parisiensis, Metensis, & Remensis, *acupictile*. Mens, *acupictile*. Cambronensis, *acupictile*. Alter Sangallensis, *apictile*. Pithæus, *apictile*. Vide Glossarium Spelm nri in verbo *Acubictile*, ubi reprehendit Meursium, qui hanc vocem putavit mutandam in *acubictile*, id est, reclinatoria.

(13) *Faciunt.* In plerisque vetustis exemplaribus & in editione Basiliensi legitur *fiant*.

(14) *Verlices.* Ita codex unus Sangallensis, Normannicus, Remensis, Parisiensis, Divionensis, Bellovacensis, Colbertinus. Male in Tiliano, *cervices*. In regio, Trecenti Cambronensi, in uno Vaticano, in Metensi, Pithæano, meo, & in editione Bavarica scriptum est *verlices*. Sic etiam apud Reginonem & Burchardum. Ita etiam polypticus monasterii Fossatenfis. In altero Sangallensi, in

licitum, ut omnimodis honor & requies (1) die dominico perfolvatur. Sed & ad (2) Misfarum sollempnia ad Ecclesiam undique conveniant, & laudem Deum pro omnibus bonis quæ nobis in illa die fecit. *Ibid. c. 79.*

De prædicatione Episcoporum & Presbyterorum.

LXXVI. Sed & vestrum videndum (3) est, dilectissimi & venerabiles pastores Ecclesiarum Dei, ut Presbyteri quos mittitis per parochias vestras ad regendum & prædicandum per Ecclesias populum Deo fervientem, ut recte & honeste prædicent, & non finatis nova vel non canonica aliquos ex suo sensu (4) & non secundum scripturas sacras fingere & prædicare populo. Sed & vosmetipsi utilia honeste & recte & quæ ad vitam ducunt æternam prædicare, alioque instruite ut hæc eadem & ipsi prædicent. Primo omnium (5) prædicandum est omnibus generaliter, ut credant Patrem & Filium & Spiritum Sanctum unum esse Deum omnipotentem, æternum, invisibilem, qui creavit cælum & terram, mare, & omnia quæ in eis sunt, & unam esse deita-

tem & substantiam & majestatem in tribus personis Patris & Filii & Spiritus Sancti. Item prædicandum est quomodo Filius Dei incarnatus est de Spiritu Sancto & ex Maria (6) semper virgine pro salute & reparatione humani generis, passus, sepultus, & tertia die resurrexit, & ascendit in cælum, & quomodo iterum venturus sit in majestate divina judicare omnes homines secundum merita propria, & quomodo impij propter scelera sua cum diabolo in ignem æternum mittentur, & iusti cum Christo & cum sanctis angelis suis in vitam æternam. Item prædicandum est de resurrectione mortuorum (7), ut sciant & credant in isdem corporibus præmia meritorum accepturos. Item cum omni diligentia cunctis prædicandum est pro quibus criminibus deponuntur cum diabolo in æternum supplicium. Legimus enim Apostolo dicente: *Manifesta autem sunt opera carnis; quæ sunt, fornicatio, immunditia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitia, contentiones, emulationes, animositates, ira, rixæ, dissensiones, hæreses, seque, invidia, homicidia, ebrietates, comestiones, & his similia, quæ prædicatio*

Rivipullensi, Thuano, & in editione Basileensi, *berbices*. Hic observandum est istam ultimam lectionem frequentissimam esse in veteribus libris, ut docet Petrus Pithæus in Notis ad collationem legum Mosalicarum & Romanarum tit. xi. *Posteriores*, inquit, *sepe berbices & p. onuciariunt & scripserunt, ut apud Anianum & Paulum monachum & in Longobardicis Franciscisque legibus; unde vobis remansit vocabulum.* Sane in antiquis exemplaribus Capitularis Aquigranensis scriptum est in hoc loco *berbices*. Item in capite 98. legis Alamannorum. Memoratorium Ansegisi Abbatis Fontanellensis in tomo tertio Spicilegii Dacheriani pag. 247. *mutones, berbices, pullos.* Hinc pelles berbicinae ibidem pag. 246. *ad pelles berbicanas, unde pellicea fiunt.* Hinc *pellicium berbicanam* apud monachum Sangallensem in libro secundo de rebus bellicis Caroli Magni cap. 27. *Hinc mussule berbicinae* in Capitulari anni MCCCXXII. cap. 79. in codice Sangallensi. Hinc denique *berbices & berbiciarii* in statutis antiquis monasterii Colbejensis cap. 3. *Vervices* tamen, præter codices supra commemoratos, habet codex B.orianus in titulo 4. legis Salicæ & in titulo 38. cap. 3. & titulo 70. cap. 3. legis Burgundionum. Item polyptichus Irminonis Abbatis S. Germani Parisiensis a Mabillonio laudatus in Notis ad Acta Sanctorum O. dinis S. Benedicti tom. 4. pag. 96. *vervices cum aguis.* Apud Buzelinum lib. 2. Gallo-Flandrix pag. 359. in actis donationis quam Walgarius sacerdos fecit monasterio Ciloniensi: *vervices centum & octoginta.*

(1) *Honor & requies.* In antiquis exemplaribus regio, Trecenti, uno S. Galli, Pithæano, Colbertino, Thuano, Tiliiano, Parisiensis, Remensi, Divionensi, Bellovacensi, meo, & in editione Basileensi legitur *honorum requies.*

(2) *Sed & ad.* In codice regio, Trecenti, & meo, ut ad Misfarum.

(3) *Sed & vestrum vid.* Hæc est lectio quæ extat in Capitulari Aquigranensi & in antiquis Ansegisi exemplaribus Tiliiano, Divionensi, Pithæano, Thuano, Parisiensi, &

in editionibus Amebachii & Heroldi. In codice Cambarocensi, in Bellovacensi, Remensi, Metensi, apud Reginonem, *Sed & unicuique vestrum videndum.* In uno Sangallensi, *Sed & vestrum est dilectissimi*, mendosè, ut opinor. In alio Sangallensi, in Colbertino & Rivipullensi, tum etiam in editionibus Tiliis: *Summo opere vobis videndum est.* Normannicus: *Summo opere vobis videndum.* Regino caput istud reulit ex Capiti. lib. tit. LXXVI. recte. Burchardus ex Concilio Rotomagensi, quem secutus est Ivo. Burchardus itaque, quod sæpe dictum sæpeque dicendum, auctor est pleurumque falsarium inscriptionum, quæ in vetustis juris canonici collectoribus occurrunt.

(4) *Ex suo sensu.* Id est, ex corde suo, ut legitur in inquisitione quæ extat initio librorum Reginonis de ecclesiasticis disciplinis. Jubeat ergo Princeps ut hominibus quæ a Presbyteris habebuntur ad plebem ecclesiasticam, iunctæ sint in sacrarum literarum textu, & ne luxurie cogitationum suarum indulgeant, tamquam samam captivi ex nova quæpiam & insolenti ratione prædicandi. Quod genus concionatorum merito olim damnavit S. Gregorius, ut adnotatum est ad epistolam Agobardi de modo regiminis ecclesiastici cap. xi.

(5) *Primo omnium.* Vide Capitulare quintum anni MCCCIV. cap. 1.

(6) *Et ex Maria.* Reddidimus hic lectionem quæ extat in editione Bavarica & in Basileensi, quam confirmat unus codex S. Galli. Nam plerique codices habent tantum *de Spiritu sancto & Maria.* Sic etiam in libello sacrolyllo Episcoporum Italiae legitur in vetustissimo codice Sancti Remigii Remensis & in editione Simondi: *natus est de Spiritu sancto & Maria Virgine.* Pro quo tamen Tilius edidit, *ex Maria.*

(7) *Resurrectione mortuorum.* Hic locus multus erat in superioribus editionibus, si Bavaricam excipias & Basileensem. Regino sensum non verba reddidit, hoc modo: *Item prædicandum est quod omnes homines in propria carne resurgent.* Reginonem descripsit Burchardus.

dico vobis sicut prædixi; quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur. Ideo hæc eadem quæ magnus prædicator Ecclesiæ Dei singillatim nominavit, cum omni studio prohibeantur; intellegendis quam sit terribile illud quod dixit, *quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.* Sed & omni instantia admonete eos de dilectione Dei & proximi, de fide & spe in Deo, de humilitate & patientia, de castitate & continentia, de benignitate & misericordia, de elemosynis & confessione peccatorum suorum, & ut debitoribus suis secundum dominicam orationem sua debita dimittant, scientes certissime quod qui talia agunt regnum Dei possidebunt. Et hoc ideo diligentius injungimus vestræ caritati quia scimus temporibus novissimis pseudodoctores esse venturos; sicut ipse Dominus in evangelio prædixit, & Apostolus Paulus ad Timotheum testatur. Ideo; dilectissimi, toto corde præparemus nos in scientia veritatis, ut possimus contradicentibus veritati resistere, & divina donante gratia verbum Dei crescat & currat & multiplicetur in profectum sanctæ Dei Ecclesiæ & salutem animarum nostrarum & laudem & gloriam nominis Domini nostri Jesu Christi. Pax prædicantibus, gra-

tia obedientibus, gloria Domino Deo nostro Jesu Christo. Amen (1). *Ibid.* c. 80.

De rebus Ecclesiæ.

LXXVII. Quia juxta (2) sanctorum patrum traditionem novimus res Ecclesiæ vota esse fidelium, pretia peccatorum, & patrimonialia pauperum, ideo (3) cuique non solum habita conservare, verum etiam multa Deo opitulante conferre optamus. Tamen ut ab ecclesiasticis de non dividendis rebus illius (4) suspicionem dudum conceptam penitus amoveremus, statuimus ut neque nostris neque filiorum & Deo dispensante successorum nostrorum temporibus, qui nostram vel progenitorum nostrorum voluntatem vel exemplum imitari voluerint, nullam penitus divisionem (5) aut jacturam patiantur (6). *Capitul. I. a. 803. c. 1. Capitul. II. a. 814. c. 3. Capitul. a. 816. c. 1.*

De Episcopis eligendis.

LXXVIII. Sacrorum (7) canonum non ignari, ut in Dei nomine sancta Ecclesia suo liberius potiretur (8) honore (9), ad sensum ordini ecclesiastico præbuimus, ut scilicet Episcopi per electionem cleri & populi (10) secundum statuta canonum de propria diocesi, remo-

(1) *Christo, Amen.* Hic definit Capitulate primum anni *occlxxxix.* nisi quod in vetustis Capitularis ipsius exemplaribus postea ponitur adnotatio quæ alias a nobis edita est. Hanc adnotationem, quæ in nullo veterum Anselmii exemplarum extat, hoc loco ediderat Tilius, & post eum Pithoeus & Lindembrogius. Addidit etiam veterem notam quæ in codice S. Remigii posita est in margine capituli 77. de qua nos differimus latius ubi eam retulimus totam integram prout habetur in eodem codice. Nos illas adnotationes hinc sustulimus, ut collectionem Anselmii talem exhiberemus qualem ab eo compositam esse constat ex antiquis libris.

(2) *Quia juxta.* Vide quæ de hoc capite alias dicta sunt.

(3) *Ideo.* Vox ista addita est ex codice Colbertino, Normannico, Sangallensi, & Bellouacensi. Habetur etiam in uno Vaticano.

(4) *Rebus illius.* In eodem codice Colbertino, in uno Vaticano, in Normannico item & Sangallensi legitur, *rebus Ecclesiarum;* in Capitulari secundo anni *occcxv.* *rebus illius Ecclesiæ.* Hincmarus: *rebus Ecclesiæ.* Ita etiam Gratianus, ubi vide Notas nostras.

(5) *Nullam pen. divisionem.* Hadrianus Papa in epistola ad Tilpinum Archiepiscopum Remensem: *Et nullus per ullam unquam tempus tibi vel Remensi Ecclesiæ de rebus ad illam debite pertinentibus divisionem vel violentiam, sicut antea factum fuit, facere præsumat.*

(6) *Patiantur.* Quidam codices habent, *patiatur.* In Divionensi scriptum est, *patiatur Ecclesiæ.*

(7) *Sacrorum.* Initium istius capituli hoc est in antiquis exemplaribus Vaticano, Sangallensi, Colbertino: *De eligendis Episcopis sacros canones non ignorantes, ut in Dei &c.*

(8) *Potiretur.* In codice Camberonensi, in Bellouacensi, Metensi, Remensi, Parisiensi, Pithoeano, & duobus Vaticanis, tum etiam apud Anselmum Lucensem lib. 2. con-

tra Guibertum & in chronico Reicherpergeni legitur *potiatur.*

(9) *Honore.* Ita vetera exemplaria ferme omnia. In uno Vaticano, in Colbertino, Sangallensi, & Normannico legitur *jure.*

(10) *Electioem cleri & populi.* In editione Tili & Pithoei scriptum est, *per electionem Clericorum & populi.* In codice Normannico, in Thuano, Colbertino, Sangallensi, *Clericorum & populorum.* Ex hoc loco collegit Gratianus Imperatores illis renuntiasse privilegia quæ de electione Summi Pontificis Hadrianus Papa Carolo Imperatori fecerat. Sed illa Gratiani sententia funditus evertitur ex his quæ observata a nobis sunt ad Concilia Galliz Narbonensis pag. 34. ubi ostendimus eam legem non fuisse observatam, ac nihilo minus Reges dedisse Episcopatus, id quod innumeris proferendum exemplis probari possent. Immo id factum fuisse cum bona Romanorum Pontificum venia hinc manifeste colligitur quod ipsi repertiuntur Episcopatus postulasse a Regibus. Joannes VIII. epist. 171. 187. Episcopatum Vercellensem a Carolomanno Rege Italiz petit pro Gospherto Diacono; ejusque petitioni annuissit Carolomannus pater ex epistola 221. data ad Carolum Regem. Sed ex epistola præcipue sequenti colligitur Principum auctoritas in dandis per ea tempora Episcopatus. Sic enim scribit Pontifex ad clerum & populum Vercellensem: *Omnium vestrum cognoscat sagacitas & laudanda fidelitas quoniam dilectus ac spiritualis filius noster Carolomannus gloriosus Rex istius Italici regni ipsam Vercellensem Episcopatum more præcessorum suorum Regum & Imperatorum concessit huic Consperito viro nobilissimo. Joannes Decimus Episcopatum Veronensem a Rege petit pro Ratherio, ut ipse docet in epistola tertia: *Alla:æ cum his sunt & litteræ Domini Papæ tunc temporis Joannis gloriose indolis, quibus continebantur preces ejusdem totiusque Romanæ Ecclesiæ uti ego Veronenfibus daret Episcopus. Displicuit hoc non parum Regi contra-**

remota personarum & munerum acceptione, ob vitæ meritum & sapientiæ donum (1) eligantur (2), ut exemplo & verbo sibi subjectis usquequaque prodesse valeant. *Capitul. l. a. 803. c. 2. a. 816. c. 2.*

De dictis patrum concessis pro canonica professione, quia debonestabatur.

LXXIX. Quia vero canonica professio a multis partim ignorantia, partim desidia, dehonestabatur, operæ pretium duximus Deo annuente apud sacrum conventum ex dictis sanctorum (3) patrum, velut ex diversis pratis (4) quosdam vernantes flosculos carpendo, in unam regulam Canonicoꝝ & Canonicoꝝ congerere, & Canonicoꝝ vel sanctimonialibus servandam contradere, ut per eam canonicus ordo absque ambiguitate possit servari. Et quoniam illam facer conventus ita etiam laudibus extulit ut usque

ad unum iota (5) observandum percerferet, statimus ut ab omnibus in eadem professione degentibus indubitanter teneatur, & modis omnibus sive a Canonicoꝝ sive a sanctimonialibus canonicè degentibus deinceps observetur. *Capitul. a. 816. c. 3.*

De conlatis Ecclesie dividendis.

LXXX. Statutum est ut quicquid tempore imperii nostri a fidelibus Ecclesie sponte conlatum fuerit, in ditioribus locis duas partes in usus pauperum, tertiam in stipendia cedere Clericorum aut monachorum (6), in minoribus vero locis æque inter clericum & pauperes fore dividendum. nisi forte a datoribus ubi specialiter danda sint constitutum fuerit. *Ibid. c. 5.*

De Abbatibus eligendis.

LXXXI. Monachorum siquidem causam qua-

ria molienti. Sed obtinuit deprecatio apostolica. Quoad Romanæ vero Pontificis electionem, certum est ex his quæ dicta a nobis sunt in Notis ad Agobardum pag. 122, & seqq. jns Imperatorum diu post Caroli ac Ludovici tempora mansisse integram, quamvis contra tendentibus Romanis & Principum auctoritati illudete conantibus.

(1. *Donum eligantur.*) Illius rei meminit Ivo Carnotensis epist. 102. *Francoꝝ Reges Carolus & Ludovicus electionis Episcoporum Ecclesiis concesserunt, quod & in suis Capitulis scriptum reliquæ uni.* Ea lex, ut dixi, observata non fuit, ac nihilo minus Reges nostri dederunt Episcopatus viuis a se delectis, ut patet etiam ex epistola 81 Lupi Fetrariensis; si paucas quasdam Ecclesias excipias, quibus ex speciali privilegio concessum erat ut vacantibus Ecclesiis provideretur per electionem. De Mutinensi Ecclesia filiem facit præceptum Ludovici Pii datum anno dccxxii. editum a Gabriele Sillingardo in catalogo Episcoporum Mutinensium pag. 21. & hinc in tomo secundo Italiæ sacre pag. 118. Carolus Crassus Imperator, ut in epistola 281. docet Joannes VIII. Papa, Genevensi Ecclesie electionem perenniter de proprio clero donavit. Idem anno dccclxxxv. idem privilegium tribuit Ecclesie Cabillonensi; præceptumque ejus edidit Petrus a Sancto Julliano, quod dein relatum est in tomo tertio Conciliorum Gallie. Idem anno eodem simile privilegium concessit seu posuit confirmavit Ecclesie Paderbornensi ut docet auctor vite Sancti Meinwerci cap. 7. Carlomannus Rex Francoꝝ, Ludovicus Balbi filius, superiorum Principum privilegia, qui electionem episcopalem concesserant Ecclesie Amellanensi, renovavit anno dccclxxxiii. ut patet ex ejus præcepto edito in appendice Conciliorum Gallie Narbonensis titulo iii. anno dccclxxvii. Carolus Simplex, Carlomanni frater, edixit uti post obitum Rarodi Archiepiscopi Trevisensis, electio Episcopi de propriis ejusdem Ecclesie filiis pari consensu heret a clero & populo Trevisensi. Præceptum Caroli edidit Browerus in libro 9. Annalium Trevisensium. Ottonis secundi privilegium Ecclesie Hamnaburgensi concessum anno dccclxxxiv. refert Erpoldus Lindenbrogus in collectione privilegiorum ejusdem Ecclesie. D-nique tamen etiam Carolus & Ludovicus legantur electiones Episcoporum concessisse Ecclesiis lege generati, videmus tamen Hincmarum Remensem Episco-

pum saepe scripsisse ad Reges nostros pro impetranda canonica electione in Ecclesiis vacantibus. Quod cum Sirmundus animadverteret, eam conciliandæ illius repugnantia rationem inivit. Nam post relatum caput istud nostrum ex Capitularibus, ait: *Sed hujus tamen legis beneficii ita electionum jure in posterum usque sunt Ecclesie ut singule moruo Episcopo primum omnium novi eligendi facultatem per Metropolitanum a Rege peterent, cum Visitate qui præfret electioni. Tum electionis factæ decretum ad Metropolitanum referretur, ut ea Regi probata, & electo coram provincialibus Episcopis rite examinato, tum demum ordinaretur.*

(2. *Eligantur.*) Repetenda necessario est in hoc loco observatio quam protulimus in Notis ad Gratianum pag. 468. nimirum graviter hic hallucinatum esse auctorem chronici Reicherspergensis, qui tempus illius constitutionis refert ad annum dccxxix. contradicere fuisse ait a Carolo Calvo & Ludovico Rege Germanie fratribus Lotharii Imperatoris. Hæc sunt ejus verba: *His temporibus Carolus & Ludovicus gloriosi Reges, fratres hujus Lotharii Imperatoris, in primo libro capitularum suorum statuerunt Romanæ Ecclesie dicentes: Sacrorum canonum non ignari etc.* Errat, inquam. Primum enim constat capitulum istud esse ex libro 1. Capitularium Caroli M. & Ludovici Pii, qui de electione Episcoporum in universum intellexerant, non vero coercete voverunt ad solius Romani Pontificis electionem. Deinde electio istius nullatenus pendebat a Carolo Calvo aut Ludovico fratre ejus, qui Reges Italiæ non erant. Itaque frustra legem edidissent de electione Romani Pontificis.

(3. *Ex dictis sanctorum.*) Regula illius sive collectionis auctor est Amalarius Diaconus, ut docet Ademar Cabanensis; ejus vero exemplar vetustissimum & elegantissimum extat in bibliotheca Colbertina.

(4. *Pratis.*) In codice Titiano, in Thnno & Divionensi, tum etiam in editione Basiliensi legitur *partibus*.

(5. *Ita.*) Quidam codices habent *ita*, Normannicus videlicet, unus Vaticanus, Cambronenensis, Divionensis, Remensis, Pitheæus, Colbertinus, Parisiensis. Sic etiam edidit Heroldus.

(6. *Aut monachorum.*) Hæc non habentur in codice Sangallensi. Extant tamen in reliquis & in editione Basiliensi. Ut videatur esse mendum librarii.

qualiter Deo opitulante ex parte disposuerimus, & quomodo (1) ex se ipsis (2) sibi eligendi (2) Abbates (4) licentiam dederimus, & qualiter (5) Deo opitulante quiete vivere propositumque indefessi custodire valerent ordinaverimus, in alia scedula diligenter adnotari fecimus; & ut apud suc-

cessores nostros ratum foret & inviolabiliter conservaretur confirmavimus. *Ibid. c. 4.*

De ordinatione servorum,

LXXXII. De (6) servorum (7) vero ordinatione, qui passim ad gradus ecclesiasticos indiscrete promovebantur (8), placuit omni-

(1) *Et quomodo.* In duobus Vaticanis, in Metensi & Cambronenſi legitur, ut quomodo. In Remensi, Pithycano, Parisiensi, ut monachis ex se ipsis sibi eligendi &c.

(2) *Sibi eligendi Abbates.* Nimirum cum consensu & auctoritate Episcopi in cujus diocesi situm fuerit monasterium. Capitulare Francofordiense cap. 15. *Ut Abbas in congregatione non eligatur, ubi iusto Regis fuerit, nisi per consensum Episcopi loci illius.* Lotharii Imperatoris praeceptum pro monasterio Ambrosiano datum anno dcccxxi. editum a Joanne Petro Pucello in Monumentis Basilicæ Ambrosianæ pag. 184. *Et si qui quandoquidem Abbas ex condon monasterio decesserit, secundum suam institutionem licentiam habeant per consensum Archiepiscoporum, qui tunc per tempora fuerint, de ipsa congregatione eligendi talem Abbatem qui eis secundum regulam & iustitiam praescribere alios possit.* Confirmari praeterea istud potest exemplo Abbatissarum, quarum electiones fieri non poterant absque consensu Episcopi, ut dicitur lib. 1. cap. 384. Idem jus obtinebat in Anglia. Testis Concilium Calchuthense celebratum anno Christi dcccxxxvii. cap. 5. *Ut si Abbas aut Abbatissa de hac luce migraverint, tunc cum consilio Episcopi cuius in parochia ipsum monasterium situm est, probate vitae & religiosi secundum Dominum ex ipsis elegantur pastores.* Item synodus apud Celichyth habita anno dcccxxvi. cap. 4. *Ut habeat unusquisque Episcoporum potestatem in sua propria diocesi Abbatem vel Abbatissam eligere, & hoc cum consensu & consilio familiae.* Hinc explicari potest quod ait Ludovicus Pius in praecepto de cellis cœnobialibus diocetanos Senonensis, quas ita subiectas esse vult proprio Episcopo, ut eisdem sub proprio semper regimine gubernans, secundum institutionem sanctæ regulæ Abbatem constituat & si necesse fuerit mutet. Urbanus II confirmans privilegia monasterii S. Pauli Narbonensis anno mxciii. addit: *Abbatem, qui & Præpositus dicitur, alium eis præferri auctoritate apostolica prohibemus nisi quem suæ professionis communis electio fratrum regulariter viventium de suo collegio, vel de alieno, si necesse fuerit, cum Archiepiscopi consilio secundum Deum decreverit eligendum.* Abbatum Fossatentium electionem fieri olim non potuisse absque auctoritate Episcopi Parisiensis hinc colligitur quod novi Abbatissæ locatio sive intronizatio a ministris Episcopi fiebat, ut patet ex literis Innocentii III. & sequentium Pontificum.

(3) *Ex se ipsis.* Postquam diximus de libera Abbatum electione monachis concessa, consequens est ut agamus de conditione adjecta privilegio, nimirum ut Abbates eligantur ex monachis eiusdem monasterii. Frequens est hæc clausula in præceptis Regum. Nullibi autem apertius quam in privilegio Carolomanni filii Ludovici Balbi pro monasterio Arremarenſi; nisi ex ipsis qui regulariter ibi sunt ab infantia nutriti, & secundum S. Benedicti institutionem, ex sese, non ex aliis, haberent eligendi licentiam Abbatem. Item in præcepto Odonis Regis pro eodem monasterio; ex sese, non ex aliis, habeant eligendi licentiam Abbatem.

(4) *Eligendi Abbates.* Legem istam obser-

vatum non fuisse satis constat, si quis tantisper introspicere velit annales & historias illorum temporum & privilegia monasterii concessa. Istud ipsum ante me observavit Joachimus Vadianus in libro primo de collegiis monasterii Germaniæ veteribus pag. 19. in editione Goldasti: Porro Carolus Imperator cognomento Magnus communi edicto permisit monachis ut Abbates ipsi legerent, quod ante se & Pipinus pater multis canoniis indulserat, adjecta tamen conditione ut & Regum auctoritatem pro more agnoscerent, iussisque illorum parere & acquiescerent. Quod insecuti tamen Principes neglexerunt, sæpius ordinatis selectisque etiam externis, qui monasteriorum habeatis adhiberentur.

(5) *Et qualiter.* Hæc & quæ sequuntur usque ad verbum ordinaverimus desunt in codice Parisiensi & in Pithycano.

(6) *De servorum.* Raymundus in titulo, *De servis non ordinatis*, caput istud laudavit ex Concilio Toletano. Reprehendit autem hoc loco Raymundus Janus a Costa, quod Regibus & Episcopis Francorum invidisse videatur gloriam celeberrimæ sanctissimæque constitutionis. Verum ea culpa Raymundi non fuit, sed mala seculi fortuna. Tum enim non recurrebant ad fontes, sed ex aliorum collectionibus novæ confarcinabantur. Primus omnium Burchardus hanc constitutionem tribuit Concilio Toletano, ut dictum est in Notis ad Reginoem pag. 576. Burchardum secuti sunt Ivo, Gratianus, Bernardus Papiensis, Raymundus. Aliam viam tenuit auctor collectionis Decretalium quæ consuevit edi post Concilium Lateranense Alexandri III. ubi parte 50. cap. 56. caput istud sumptum dicitur ex Concilio Maticensi. Quamquam ibi idem Janus a Costa legit Triburiensium pro Maticensi, non dubitans, ut ipse ait, quin caput istud nostrum sumptum sit ex Concilio Triburiensi. Sane in capite 29. illius Concilii agitur de servis non ordinatis, sed aliis omnino verbis, laudatis etiam Leonis & Gregorii Romanorum Pontificum decretis. Quod non fecit auctor istius nostri capituli. Ate terra in commentario ad Decretales Innocentii III. pag. 145. putat hoc caput esse illud quod in quodam Concilio Toletano laudatur ex pacto Francorum; additque hanc interpretationem: *Non inepte lex regia pactum Francorum dici potuit, quia leges sanctæ fuerunt in conventu Francorum.* Verum nos iam observavimus falsos hic fuisse viros eruditissimos, & pacti Francorum nomine intelligi legem Ripuariam, non vero Capitularia Regum. Vide Ivonem parte 6. cap. 132.

(7) *Servorum.* Id est, colonorum, qui prearas suas debebant dominis fundorum quos colebant. Idem vocantur rustici in Consuetudinibus Clarendonæ cap. 16. *Filii rusticozum non debent ordinari absque assensu domini de cuius terra nati dignoscuntur.* Rusticos Ecclesiæ pro servis dixerat diu antea Sanctus Gregorius libro 1. epistolæ 42.

(8) *Indiscrete promovebantur.* Hic locus lucem magnam accipit ex charta munificentiæ, quam Hugo Abbas Sancti Aniani concessit Reginaldo ut ad sacros ordines promoveri posset, data anno primo imperii Caroli Cal-

omnibus cum sacris canonibus concordare debere. Et statutum (1) est ut nullus Episcoporum deinceps eos ad sacros ordines promovere præsumat nisi prius a dominis (2) propriis libertatem consecuti fuerint. Et si quilibet servus dominum suum fugiens, aut latitans, adhibitis testibus munere conductis vel corruptis, aut qualibet calliditate vel fraude ad gradus ecclesiasticos pervenerit, decretum est ut deponatur & dominus ejus eum recipiat (3). Si vero avus vel pater ab alia patria (4) in aliam migrans, in eadem

provincia filium genuerit, & ipse filius ibidem educatus & ad gradus ecclesiasticos promotus fuerit, & utrum servus sit ignoraverit (5), & postea veniens dominus ejus legibus eum adquisierit, sancitum est ut si dominus ejus illi libertatem dare voluerit, in gradu suo permaneat. Si vero eum catena servitutis a castris dominicis extrahere voluerit, gradum amittat (6): quia, juxta sacros ordines (7), vilis persona (8) manens, sacerdotii dignitate fungi non potest. De rebus vero illorum vel peculiare (9) qui

vi. Integram chartam daturi sumus suo loco. Hic interim placuit ejus initium describere, quod, ut dixi, valde illustrat hunc locum. Sic ergo habet: *Cum Christianissimus ac religiosissimus Imperator Ludovicus celestis protectionis ope suffragane invictissimus Augustus sanctam matrem Ecclesiam ad meliorem instantissime subveberet, hoc inter cetera sanctæ devotionis suæ studia exhibuit ut usus valde invidiosus atque reprehensibilis, qui dignitatem ejus magna ex parte suscipere videtur, eo quod scilicet servilis & originarie conditionis homines Ecclesie utilitati idonei reperti nexu servitutis eriperentur & ad hanc dignitatem promoverentur, una cum consensu Pontificum & optimatum imperii sui statuere procuravit &c.*

(1) *Et statutum.* In vetustis exemplariis regio, Sangallensis, Norimannico, Trecenti, in uno Vaticano, & in meo legitur: *Unde statutum est.*

(2) *Nisi prius a dominis.* Vita Ludovici Pii: *Considerans etiam idem piissimus Imperator non debere Christi ministros obnoxios esse humane servituti, sed & multorum avaritiam abuti ministerio ecclesiastico ad proprium questum, statuit ut quicumque ex servili conditione, conciliante scientia & morum probitate, ad ministerium altaris ascenderent, primum manumittantur a propriis dominis vel privatis vel ecclesiasticis, & tunc demum gradibus altaris induantur. Duravit istud jus usque ad tempora Pontificum Romanorum, qui Avenionensem cathedram tenuerunt. Edita est nuper charta libertatis quam Emelina Abbatisa Sanctæ Mariæ Suellonenfis concessit anno mcccxxvii. Petro filio Valteri de Choy ut Clericus fieret & in clericali libertate permaneret. Extat in bibliotheca regia vetus codex Ms. numero 1892. in quo continetur formularium, ut fert titulus, *Domini Papæ correctum & reformatum de speciali mandato Domini Benedicti Papæ duodecimi.* Continet autem formulas rerum quæ magna ex parte adhibebantur sub pontificatu Bonitaci Octavi. Illic mentio est cuiusdam servi, qui, ignorante domino suo, ab Episcopo non suo per simplicitatem & juris ignorantiam ordinem subdiaconatus receperat, & postmodum habitu religionis assumpto, ad ordines superiores accelerat. Rescripto Romanæ penitentiarie committitur Abbati monasterii in quo ille debebat, ut si præfatus monachus non fuit potest religionis iniquitatem a suo domino requisitus, & ex taciturnitate ejus præsumi possit eum consensisse, in ordine suo post peractam penitentiam ministrare sinatur. Alius quidam, domino suo sciente & non contradicente, ordinem subdiaconatus furtive susceperat, ordinem subdiaconatus ministraverat, & processu temporis ad superiores processerat. Mandatur Episcopo ejus ut si prædictis veritas fuerit, & alias dictos ordines rite recepit, cum eo dispensetur eo modo quo de superiore statutum vidimus,*

Similem porro huic regio codicem habet bibliotheca Cæsarea, ut Lambecius monet in libro secundo commentariorum de eadem bibliotheca pag. 932.

(3) *Dominus ejus eum recipiat.* Sed quæritur potest utrum præscriptio hic locum habeat adversus dominum. Ea controversia agitata est anno occxv. in causa Archidiaconi Ecclesie Viennensis, ut patet ex cap. 23. Concilii Valentini tertii. Hincmarus quoque apud Floardum lib. 3. cap. 23. præscriptionem opposuit Irminindæ cuidam maritona, quæ Diaconum quendam comprehendit jufferat & in servitium suum rediit.

(4) *Ab alia patria.* In codice regio, in Trecenti, & meo legitur aliqua.

(5) *Ignoraverit.* Antiqui libri Remensis, Pithœanus, & Parisiensis habent, *ignoratum fuerit.* Sic etiam legit Hincmarus Episcopus Laudunensis in epistola ad Remensem, quæ edita est in tomo secundo operum Hincmari pag. 343. Regino, Burchardus, Ivo, & appendix Concilii Lateranensis, *ignotum sit.*

(6) *Gradum amittat.* Joachimus Vadianus lib. 1. de collegiis monasterisque Germaniæ veteribus pag. 13. *Servum fugitivum ab ignorante Episcopo in presbyterum ordinatum, si dominus requisiverit, non afferat adeo sacerdotium quin probata servitute in ipsius conditione remigraret. Necdum enim notus erat character ille indelebilis quem schola postea inventum sacrificii suis mullerunt.*

(7) *Juxta sacros ordines.* Ita omnia vetera exemplaria & Hincmarus Laudunensis. Dubium autem non est quin hic ordinum vocabulo intelligantur canones sive regulæ ecclesiasticæ. Itaque Regino, Burchardus, Ivo, & Gratianus voci ordines substituerunt vocem canones. Infra cap. 91. legitur *juxta sacros canones.* Et tamen in Capitulari ipso anni dcccxvi. ex quo caput illud sumptum est, vetus codex Sancti Remigii Regni, scriptum habet, *juxta sacros ordines.* Unde colligi potest aut voces illarum permutari inesse solitas, aut pronos in hunc errorem fuisse librarios. Benedictus III. in epistola ad Hincmarum: *Equiparare te visos illos proximos qui non reverentibus actibus caducisque delictis sunt observationibus, infinitaque Dei zelo accensi, ecclesiasticam promulgantem statuta & ordines.* Hinc fortassis ordinare pro constituit, jubere. Certe apud Reginonem lib. 1. cap. 63. in antiquis exemplaribus Parisiensis, Viennensis, & Maguntino legitur *preter ordinationem*, ut in canone tertio apostolico apud Dionysium Exiguum & Isidorum, cum in Helmstadiensi scriptum sit *preter ordinem.*

(8) *Vilis persona.* Respicit ad caput primum epistolæ primæ Sancti Leonis, ubi scriptum est de servis non ordinandis, tanquam *servilis vilis hunc honorem capiat.*

(9) *Peculiare.* Vadianus lib. 2. pag. 82. *Pe-*

qui a propriis dominis libertate donantur ut ad gradus ecclesiasticos iure promoveantur, statuum est ut in potestate dominorum consistat utrum illis concedere an sibi vindicare voluerint. Ceterum si post ordinationem aliquid adquiserint, illud observetur quod in canonicis de consecratis (1) nihil habentibus constitutum est. De Ecclesiarum vero servis communi sententia decretum est ut Archiepiscopi per singulas provincias constituti nostram auctoritatem (2), suffraganei vero illorum exemplar illius penes se habeant. Et quodcumque de familia Ecclesie (3) utilis (4) inventus aliquis ordinandus est, in ambone (5) ipsa auctoritas coram populo legatur; & coram sacerdotibus, vel coram fidelibus laicis, ante cornu altaris (6), sicut in nostra auctoritate continetur, remota qualibet calliditate libertatem consequatur, & tunc demum ad gradus ecclesiasticos promoveatur. Similiter quoque de his agendum est quos laici de familia Ecclesiarum ad sacros ordines promovere voluerint. Sed & de his quos Præpositi Canonicorum aut monachorum ordinandos expectaverint eadem forma servanda.

Tom. III.

da est. *Ibid.* c. 6.

De personis a quibus non sunt res accipiendæ.

LXXXIII. Statutum est ut nullus quilibet ecclesiasticus ab his personis res deinceps accipere præsumat quantum liberi aut propinqui hac inconsulta oblatione possint rerum propriarum exheredari (7). Quod si aliquis (8) deinceps hoc facere tentaverit, a synodali vel imperiali sententia modis omnibus (9) serietur. *Ibid.* c. 7.

De Presbyteris constituendis.

LXXXIV. Statutum est ut sine auctoritate vel consensu Episcoporum Presbyteri in quibuslibet Ecclesiis nec constituantur nec expellantur. Et si laici Clericos (10) probabili vita & doctrina Episcopis consecrandos suisque in Ecclesiis constituendos obtulerint, nulla qualibet occasione eos rejiciant. *Ibid.* c. 9.

De mansis uniuscujusque Ecclesie.

LXXXV. Sancitum (11) est ut unicuique

O Ec-

culium dixere Jureconsulti quidquid servus domini permixtus possidebat. quod a chartulario illo nostro peculiare recte & Latine est dictum. Quicquid enim ad peculiari atinet, peculiare dicitur potest.

(1) In canonicis de consecratis. Vide infra cap. 150.

(2) Nostram auctoritatem. Vide appendicem Marculfi cap. 8.

(3) Familia Ecclesie. Id est, servi Ecclesie, ut res ipsa loquitur. Exstant apud Reginionem lib. 1. cap. 301. & apud Lindenbrogium cap. 101. itemque in nova nostra collectione formularum cap. 43. formulæ, secundum quas servus ecclesiasticus manumittebatur ut ad sacros ordines promoveri posset. Apud Vadianum vero lib. 2. pag. 74. & apud Goldastum in collectione chartarum Sancti Galli cap. 7. legitur testamentum libertatis Sigimati secundum hanc formulam factum ab Engilfruda sanctimoniali. Itaque si quis servus ecclesiasticus ad sacros ordines promovebatur absque consensu Ecclesie, cuius servus erat, ordinatio non valebat. Docent istud etiam literæ Guillelmi Episcopi Parisiensis datæ anno mcccxi. in chartulario monasterii Fossatis. Et si post susceptam tonsuram clericalem uxorem ducerent, bona eorum quandoque redibant ad Ecclesiam, ut patet ex literis Officialis Parisiensis datis anno mccciv. in eodem chartulario.

(4) Utilis. Charta monasterii Conchenensis datæ regnante Philippo: Et si utilis fuerit, faciet illum ordinare ad Presbyterum.

(5) In ambone. Cresconius cap. 166. De his que debant in ambone id est in pulpito psaltere. Vide Reginionem lib. 1. cap. 407. & Burcharidum lib. 2. cap. 21. 32. & glossarium Spelmanii.

(6) Ante cornu altaris. Vide appendicem Marculfi cap. 8. & novam collectionem formularum cap. 43.

(7) Exheredari. In codice Camberonensi, in Remensi, Normannico, Parisiensi, Pithœano legitur exhereditari.

(8) Quod si aliquis. Postrema hæc pars istius capituli sic habet in libro Divionensi: Quod

si aliquis deinceps hoc facere temptaverit, & acceptor synodali sententia districte serietur, & res ad exheredatos redeant. Postea sequitur caput octavum Capitularis anni mcccxvi. quod exiat infra lib. 5. cap. 212. In Rivipullensi legitur: Quod si aliquis deinceps hoc facere temptaverit, acceptor a synodali vel imperiali sententia modis omnibus districte serietur, & res ad exheredatos redeat. Tum sequitur idem caput octavum Capitularis anni mcccxvi. Sic etiam in Normannico, nisi quod in nonnullis vocibus scribendis erratum est a librario. Sane nostrum hoc caput mutilum videtur, & pleniorum sensum habet in his tribus exemplaribus. Quo fit ut existimem Ansegiso nonnulla excidisse inter scribendum, partem nempe postremam istius nostri capituli & priorem ejus quod sequitur in ipso Capitulari.

(9) Modis omnibus. Codex Pithœanus habet omnimodis.

(10) Si laici Clericos. De Clericis laicorum vide infra lib. 5. cap. 230. & Notas ad Agobardum pag. 63.

(11) Sancitum. Caput istud apud Gratianum refertur ex Concilio Guarmaciensi seu Wormaciensi, ubi hodie legitur. Est autem Ludovici Pii, ut dictum est. Arbitror enim caput istud cum nonnullis ex eis quæ præcedunt & cunctis quæ subsequuntur in vulgatis editionibus Concilii Wormaciensis, ad synodum illam non pertinere, sed esse tantum excerpta studiosi cuiusdam ex canonicis Conciliorum, decretis Pontificum Romanorum, & Capitularibus Regum Francorum. Certe pleraque capitula libri primi Capitularium illic descripta sunt eodem ordine quo reperiuntur apud Ansegisum. Præterea unum idemque caput bis reperitur eisdem verbis in illa synodo, quod absurdum esset in mentem venisse cuiquam eorum Episcoporum qui Wormaciensi Concilio interfuerunt. Verissima itaque est observatio Surii, cuius hæc est admonitio statim post caput 44. synodi Wormaciensis: Usque ad hoc 45. capitulum exclusive omnia superiora capitula, dempto quadragesimo, in quodam vetusto exemplari habebantur. Ea porro quæ sequuntur decantant.

Ecclesiæ unus mansus integer (1) absque alio servitio adtribuat. Et Presbyteri in eis constituti non de decimis, neque de oblationibus (2) fidelium, non de domibus, neque de arvis vel hortis juxta Ecclesiam positis, neque de præscripto manso aliquod servitium faciant præter ecclesiasticum. Et si aliquid amplius habuerint, inde senioribus (3) suis debitum servitium impendant. V. 100. 214. Add. IV. 163, Capitulum a. 816. 6. 10.

De Presbyteris uniuscujusque Ecclesiæ.

LXXXVI. Statutum (4) est, postquam

hoc impletum fuerit (5), ut unaquæque Ecclesia suum presbyterum (6) habeat, ubi id fieri facultas providente Episcopo permiserit. *Ibid.* c. 11.

De villis novis & Ecclesiis in eis noviter constitutis,

LXXXVII. Sanctum est de villis novis & Ecclesiis in eis noviter constitutis ut decimæ (7) de ipsis villis ad easdem Ecclesias conferantur. *Ibid.* c. 12.

De sacris vasis Ecclesiæ in pignus datis.

LXXXVIII. De sacris vasis (8) Ecclesiæ quæ

vant: quæ sene ad hanc synodum pertinere non videntur, cum interdum repetantur quæ jam superius istisdem pene verbis sancita leguntur. Putavit autem Carolus Molinæus caput istud a Carolo M. editum fuisse apud Wormatiam. Hæc sunt ejus verba ex nota marginali ad stylum Parlamenti Parisiensis pag. 231. *Hæc constitutio facta est in dicta imperiali apud Wormatiam, ubi Carolus Magnus primum regni diadema suscepit, & habetur ad verbum in cap. 1. extra de cens. insigni ingratitude Pontificum Romanorum & Canonistarum, qui auctoritas videlicet Caroli Magni nomen & memoriam deleverunt.* Multa hic peccavit Molinæus. Nam primo constitutio hæc non est Caroli M. sed Ludovici Pii. Deinde falsum est Carolum M. primum imperii diadema suscepisse Wormatiz. Neque hic accusandi sunt Romani Pontifices, sed Burchardus, ex quo Gratianus & collectores Decretalium ista sumserunt. Sane si per malam seculorum quorundam fortunam licuisset recurrere ad fontes, arbitror Gratianum non omisissimum fuisse hanc auctoritatem, qui animum a Capitularibus abhorrentem non habebat. Vide porro Notas ad Gratianum pag. 533. & ad Reginonem pag. 545.

(1) *Mansus integer.* Id est, qui habeat bunaria duodecim de terra arabili & mancipia duo, ut ista interpretatur Lotharius Imperator tit. 4. cap. 1. id est, servum & ancillam, ut legitur in vita Ludovici Pii: *Volens etiam unamquamque Ecclesiam habere proprios sumptus, ne per ejuscujusmodi inopiam cultus divini negligenter, inseruit prædicto edito ut per singulas Ecclesias mansus tribueretur unus cum pensatione legitima servo atque ancilla.* Vide epistolam Frotharii Episcopi Tullenis. Vide etiam infra l. b. 5. cap. 100. 214. & Addit. IV. cap. 163. & Winkelmannum in Notitia Saxo-Westphalica pag. 411.

(2) *De oblationibus.* Quæstum est olim quid hic intelligi debeat per oblationes fidelium. Reperi enim hanc observationem in vetustissimo codice Ms. bibliothecæ Thuanæ: *De uno manso ad Ecclesiam dato in primo libro Capitularum ita scriptum habetur: Sanctum est ut unicuique Ecclesiæ &c. In hujus autem capituli loco ubi scriptum est neque de oblationibus fidelium, intelligendæ sunt etiam terræ vel vineolæ quæ pro loco sepulture vel pro anime sue regie quisque Ecclesiæ contulit sive contulerit.* Sumpta est ista interpretatio ex capite 407. libri sexti Capitularium & ex capite 57. Additionis quartæ. Vide Capitula Caroli Calvi tit. xxxvii. cap. xi.

(3) *Senioribus.* Id est, dominis feudatibus, ut ait Molinæus in loco paulo ante laudato. Sic enim vocatur in Capitalis Caroli Magni. Et intelligitur de omni servitio, etiam militiæ, ne resp. fraudetur. Nescio tamen an vera omni

ex parte sit observatio Molinæi, saltem quoad militiam. Nam infra cap. 142. edicitur ut Episcopi prævideant quem honorem Presbyteri pro Ecclesiis suis senioribus tribuant. Sciebant autem Episcopi dictum esse Presbyteris & Diaconibus ut arma non portent, sed magis se confidant in oratione Dei quam in armis, ut legitur supra cap. 66. hujus libri. Et ex Capitulis Caroli Calvi tit. xxxvii. cap. xi. colligi potest servitium senioribus debitum intelligi debere de censu & de caballi passu. Hanc interpretationem confirmare videtur caput sextum Concilii Trosleiani, ubi servitia quæ domini requirebant a Presbyteris de rebus ecclesiasticis, ista enumerantur, exactiones census, exenia, passus, paravereda, seu caballorum faginations. Fortassis ad servitium dominis debitum pro terris Presbyterum pertinet hic locus ex epistola 113. inter Bonifacianas, in qua monachi S. Petri Horbachensis ista scribunt ad Riculfum Archiepiscopum Moguntinum: *Dominus Bernarius Episcopus misit ei unum caballum pascere de nostro stipendio.*

(4) *Statutum.* Caput istud deest in antiquis exemplaribus Sangaletis & Thuanæ. In Colbertino legitur in titulo: *De Presbyteris uniuscujusque Ecclesiæ.* Sed caput ipsum ibi non extat. Regino illud refert ex Capitularium lib. 1. cap. 85. Burchardus ex Concilio Remensi.

(5) *Postquam hoc impletum fuerit.* Id est, postquam mansus integer attributus fuerit Ecclesiæ.

(6) *Suum Presbyterum.* Id est, proprium Presbyterum, qui curam animarum ad Ecclesiam illam pertinentem exerceat. Istud autem propterea decretum est ne Presbyter unus plures simul Ecclesias haberet. Quod tempus illis introduci cœptum in Ecclesiam colligi potest ex his quæ adnotata sunt ad epistolam 29. Lupi Ferrariensis.

(7) *Decimæ.* Ante constitutionem istam (uti alias diximus) decimæ non pertinebant ad Ecclesias noviter fundatas, sed ad antiquiores Ecclesias, id est, ad eas intra quarum limites novæ constitutz erant. Inter epistolas Frotharii Episcopi Tullenis reperitur una Albertici Episcopi Lingonenis ad eundem Frotharium, in qua conquestur vicam sive Ecclesiam Bosonis monasterii privilegium ac censum suum perdidisse propter novam capellam a Frothario dedicatam. Unde iurans, inquit, *fraternam deprecator dilectionem ut secundum sinceritatem episcopalem ac ecclesiasticam sanctionem agatis ne propter novas capellas antiquissimas quod per tot annos tenuit perdat Ecclesia, & mihi non sit necesse per hoc episcopalem pulsare conventum.*

(8) *De sacris vasis.* Puto caput istud factum esse adversus Judæos. Venerat Carolus M. anno pccvii. ne thesauri ecclesiastici venderentur Judæis & aliis negotiatoribus. Inven-

quæ in pignus a nonnullis in quibusdam locis dari conperimus, inhibendum est ne deinceps a quoquam fieri præsumatur, nisi solummodo necessitate redimendorum captivorum compellente. *Ibid.* c. 13.

De Ecclesiis destructis, vel de nonis & decimis.

LXXXIX. De Ecclesiis sane destructis, vel de nonis & decimis, sive de claustris Canonicorum, qualiter constitui & ordinari a nobis placuerit, aliis capitulis subter adnotavimus. *Ibid.* c. 14.

De Ecclesiarum honore.

XC. Sed & de Ecclesiarum honore, quomodo Deo adjuvante, quantum in nobis est, vigeat, similiter in subter adnotatis capitulis insertum esse disposuit. *Ibid.* c. 15.

De Episcopis Italiæ.

XCI. De Episcopis vero in Longobardia constitutis, qui ab his quos ordinabant sacramenta (1) & munera contra divinam & canonicam auctoritatem accipere vel exigere soliti erant, modis omnibus inhibendum est ne ulterius fiat: quia juxta sacros canones uterque gradu proprio talia facientes decidi debent. *Ibid.* c. 16.

Tom. III.

De Presbyteris qui feminas in domibus habent.

XCII. Statutum est (2) ab Episcopis de Presbyteris qui feminas secum indiferece habitare permittunt, & propter hoc malæ opinionis suspicione denotantur, ut si deinceps admoniti non se correxerint, velut contemptores sacrorum canonum canonica investigatione seriantur. *Ibid.* c. 17.

De Presbyteris qui pro chrismate in Cœna Domini veniebant.

XCIII. De Presbyteris (3) qui accipiendi chrisimatis gratia ad civitates in Cœna Domini venire soliti erant, sanctum est ut de his qui longe positi sunt, de octo vel decem unus ab Episcopo (4) eligatur, qui acceptum chrisma sibi & sociis suis diligenter perferat. Hi vero qui non longius a civitate quam quatuor aut quinque millibus habitant, more solito ad accipiendum chrisma per se veniant. Discendi vero alio non quadragesimæ (5) tempore ad civitates convocentur (6). *Ibid.* c. 18.

De prædicatione & confirmatione Episcoporum.

XCIV. Ne vero Episcopi (7) occasione prædicandi aut confirmandi oneri essent populis (8), a nobis admoniti polliciti sunt

O 2 fe

ta est, ut puto, alia ratio vendendi, nimirum pignus. Itaque impiam illam fraudem hoc capite sustulit Ludovicus Pius.

(1) *Sacramenta.* Quænam illa fuerint explicat, ut opinor, canon xiii. Concilii secundum Cabilonenfis, ubi sic legitur: *Dictum est in sacra de quibusdam fratribus quod eos quos ordinaturi sunt jurare cogant quod digni sint, & contra canones non sint facturi, & obediencia sint Episcopo qui eos ordinat & Ecclesie in qua ordinantur.* In formulis promotionum episcopatum cap. 18. §. 1. Hincmarus Archiepiscopus Remensis scribens ad clezum populunque Laudunensem de ordinatione Hedenuffi Episcopi Laudunensis, inter cetera, mandata, quæ illi data esse ait ab ordinatoribus suis, istud commemorat: *Ab eis etiam quos ordinaverit indubitum & contra sacras regulas sibi sacramentum fieri non compellat.* Verum tamen etsi Ludovicus ista fieri veruisset ab Episcopis Longobardis, illi nihilominus hanc consuetudinem retinuerunt, ut patet ex Glabro Rodulpho in vita Willelmi Abbatis Divionensis cap. 4. *Prædictum monasterium in Vercellenfis urbis episcopo situm, ejusdem Episcopi ditioni subiacebat. Anstroerat autem male acceptæ consuetudinis usus ut nullus fratrum loci illius Levitici ordinis gradum prius susciperet quam sese assertione jurandi promitteret servaturum fidelitatem Episcopo.* Hodie res est extra omnem controversiam. Nam quando aliquis ordinatur Presbyter, Episcopus sic eum compellat: *Promittis mihi & successoribus meis reverentiam & obediencia?* Ille vero genuflexus & manibus suis junctis positus inter manus Episcopi, quæ sunt solennia sacramenta fidelitatis, respondet: *Promitto.*

(2) *Statutum est.* Burchardus tribuit caput istud Pape Siricio. Burchardum secutus est Ivo Carnotensis.

(3) *De Presbyteris.* Burchardus pro more suo caput istud refert ex Concilio Meldensi cap. vi. Idem tamen, parum memor rerum a scripturarum, caput 67. ejusdem libri quartum assumptum esse ex capite sexto Concilii Meldensis.

(4) *Ab Episcopo.* Burchardus habet, ab Archidiacono. Sic etiam Ivo.

(5) *Non quadragesimæ.* Antea quippe statutum fuerat ut in quadragesima Presbyteri ad Episcopum in civitatem venirent, ibique rationem villicationis suæ ei redderent, ut patet ex lib. 5. cap. 2.

(6) *Convocentur.* Postea Regino, Burchardus, & Ivo addunt, propter plebes sibi commissas. Sed hæc non extant in antiquis Capitularium exemplaribus.

(7) *Ne vero Episcopi.* Regino caput istud citat ex Capitulis synodalibus Karoli Imperatoris tit. xciv. hoc est, ex libro primo Capitularium. Putabat enim nihil hic esse Ludovici Pii.

(8) *Oneri essent populis.* Concilium Toletanum VII. cap. 4. *Cum vero Episcopus diocesem visitat, nulli præ multitudine onerosus existat, nec unquam quinquagenarium numerum cœcitionis excedat, aut amplius quam unam diem per unamquamque basilicam remorandi licentiam habeat.* Isidorus habet quinarium pro quinquagenarium. Sed hanc lectionem rejiciunt Correctores Romani & Loaisa. Attamen habita ratione modestiæ veterum Episcoporum, quorum animus valde alienus erat a fastu qui postea invasit plurimos eorum qui cathedras episcopales post illos tenuerunt, huc valde inclinatur animus ut existimem Isidorianam lectionem esse meliorem. Postea Alexander III. in capite quarto Concilii Lateranensis modum præscribens fastui & ambitioni Prælatorum ecclesiasticorum, Archiepiscopi parochias visitantibus

se deinceps hoc cavere velle, & eo tempore suum ministerium, in quantum facultas dabatur, exequi, quo (1) eorum profectio, quantum in illis erat, his quibus prodesse possent & debent non sit importuna vel onerosa. *Ibid.* c. 19.

De pueris tonsendis & puellis velandis.

XCV. Ne pueri vero sine voluntate parentum tonsentur, vel puellae velentur, modis omnibus inhibuitur est. Et qui hoc facere tentaverit, multam quae in capitulis legis munda a nobis constituta continetur persolvere cogatur. *Ibid.* c. 20.

De feminis viros amittentibus.

XCVI. De feminis (2) quae viros amittunt placet, ne se, sicut hactenus, indiscrete velent, sed ut triginta dies post decessum viri sui expectent, & post tricesimum diem per consilium Episcopi sui, vel si Episcopus absens fuerit, consilio aliorum religiosorum faccedorum suorumque parentum atque amicorum id quod eligere debent eligant. Et quia

a sacro (3) conventu rogati (4) ut hi qui publicam gerebant poenitentiam, & seminae quae viros amittebant, nostra auctoritate, donec deliberent quid agant, tuerentur (5), specialiter pro his capitula fieri & legis mundanae capitulis inferenda decrevimus. *Ibid.* c. 21. *Leg. Longob. L. II. tit. 6. c. 4.*

De vaptis & de earum raptoribus.

XCVII. De raptis vero & raptoribus, quamquam specialiter decrevissemus quid pati debeant qui hoc nefas deinceps facere tentaverint, quid tamen super his sacri canones praecipiant hic inferendum necessarium duximus; quatenus omnibus pateat quantum malum sit, & non solum humana sed etiam divina auctoritate confrastrati, ab hinc hoc malum caveatur (6). *Ibid.* c. 22.

De puellis vaptis nequam desponsatis.

XCVIII. De puellis (7) raptis nequam desponsatis in Concilio Chalcedonensi, ubi DCXXX. (8) patres adfuerunt, capitulo XXXVIII. (9) ita habetur: *Eos qui rapiunt puell-*

tibus permittit habere quadraginta vel quinquaginta eversionum numerum, Episcopis vero viginti vel triginta. Ilidorus Clarius Episcopus Fulginas modeste visitabat suam diocesim, nulli gravis, ne ea quidem a Presbyteris exigens quae vetusta consuetudo & canones Conciliorum praestari iubent Episcopis parocchias suas visitantibus. Docet nos ipse in oratione 21. in sermonem Domini in monte habitum; Quod vero ad inviscendas parochias pertinet, idem Episcopus, ne parochis gravis sit, primum non exigit inter visitantium id quod sancto-um patrum decreta ad levandis Episcopi sumptus volunt. Quod vero ei sponte offeritur, ut parvulorum, aut pulli alqui columbarum, tam exiguum est ut nihil differat utrum quicquam ei aut nihil offeratur. Vide Concilium Valentinum III. cap. 17. 22. & canonem Triburiensem relatum a Reginone lib. 1. cap. 12.

(1) *Executi quo.* In antiquis exemplaribus Normannico, Pithreano, Remensi, & Parisiensi sic legitur: *Executi ut his quibus prodesse possint & debent non sit importuna vel onerosa eorum visitatio.* In duobus Vaticanis & in Mentensi ita: *Executi his quibus prodesse possint & debent, non quo eorum profectio quantum in illis erat sit importuna vel onerosa.* Sic etiam ferne Regino.

(2) *De feminis.* Burchardus capitulum istud tribuit Concilio Aurelianensi. Et in fraudem suam magis legat, mutat quaedam verba, tanquam isto capite Episcopi decernerent ut rogetur Princeps a sacro conventu ut publice poenitentibus & viduis tuitionem suam imperet. Sic etiam Ivo, quia Burchardum exscripsit. Verum praeterquam quod omnia Capitularia unum exemplaria ostendunt hanc legem esse lata a Principe, & quod illa reperitur in Capitulari Ludovici Pii, eam ab illo editam fuisse cum consensu Episcoporum docent Episcopi Concilii Parisiensis lib. 1. cap. 44. *Et ab hinc ab omnibus eius vrandam fatentur, ut burchardus videtur amissis non repente non velentur, sed cum consentia Episcopi sui triginta diebus, ut a glorioso Principe Domino Ilidoro cum consensu venerabilium sacerdotum sanctorum in constitutum est, expellunt.* Confirmata deinde in

hac lex a Lothario Imperatore, ut patet ex libro tertio legis Longobardorum.

(3) *Et quia a sacro.* Fraus Burchardi: *Et ut rogetur Princeps a sacro conventu ut hi qui publicam egerunt poenitentiam &c.*

(4) *Rogati.* Codex Pithreanus, itemque Normannicus, Remensis, Bellouacensis, Parisiensis habent, *rogati sumus.*

(5) *Tuerentur.* Passiva significatione, ut in canone undecimo Concilii secundum Hyspalensis; quorum non solum gubernaculis tueri sed etiam doctrinis edificari possunt. Item in epistola reclamatoria cleri Moguntini ad Ludovicum Pium Imperatorem: *Ut Ecclesiae Christi Domini nostri custodiatur, adunetur, regatur, tueratur, & perfidorum doctrinis intrinsecus purgetur.*

(6) *Hoc malum caveatur.* Codex Normannicus, Remensis, & Parisiensis habent, hoc malum ab omnibus caveatur.

(7) *De puellis.* Caput istud Regino refert ex Capitularium lib. 1. cap. xxviii. Burchardus ex Concilio Cabilonensi cap. xxviii. Hinc ergo corrigi Gratianum, qui caput istud repetit ex Concilio Cabilonensi.

(8) DCXXX. Emendanda est per occasionem epistola 72. Fulberti Episcopi Carnotensis, ubi scriptum est synodum Chalcedonensem fuisse duodecimginta Episcoporum. Pro quo sic legendum est ex auctoritate veterum codicum Trecentis & Petaviani: *Totum mihi allego magnam synodum Chalcedonensem sexcentorum triginta Episcoporum sub Leone Papa sub Marciano Principe congregatorum.*

(9) XXXVIII. Ita omnia ferme vetera exemplaria, non solum hic, sed etiam in libro quinto cap. 224. Sic etiam legitur in veteribus exemplaribus suis Capitularis & canonum Itacii Lingonensis. Titius tamen & Pithoeus referunt xxvii. quae re vera refertur, est xxvii. in vulgatis editionibus Conciliorum. Codex Rivipullensis habet xxviii. sicut infra lib. 6. cap. 96. omnes veteres libri habent xxviii. occasione illius canonis Chalcedonensis. Heroldus edidit xxvi. In Concilio Troslejano editum est xxvii. An vero ita quoque scriptum sit in antiquis libris autrum non possunt, cum nul-

puellas sub nomine simul habitandi, cooperantur & conibentes raptoribus, decrevit sancta synodus, si quidem Clerici sunt, decidant gradum proprio; si vero laici, anathematizentur. Quibus verbis aperte datur intelligi qualiter hujus mali auctores damnandi sunt, quando participes & conibentes tanto anathemate feriuntur, & juxta canonicam auctoritatem ad conjugia legitima raptas sibi jure vindicare nullatenus possunt. *Ibid.* c. 23.

De desponsatis & ab aliis raptis.

XCIX. De desponsatis (1) puellis & ab aliis raptis in Concilio Ancyritano capitulo decimo legitur: *Desponsatas puellas & post ab aliis raptas placuit erui & eis reddi quibus ante fuerant desponsatae, etiamsi eis a raptoribus vis inlata constituerit*. Proinde statutum est a sacro conventu (2) ut raptor publica poenitentia multetur. Raptæ vero, si sponsus eam recipere noluerit, & ipsa eidem crimini consentiens non fuit, licentia nubendi alii non negetur. Quod si & ipsa consensit, si nihil sententia subiacet. Quod si post hæc fe conjugere præsumpserit, utrique anathematizentur (3). *Ibid.* c. 24. (4)

De his qui virginibus Deo dicatis se sociant.

C. De his vero (5) qui sacris virginibus fe sociant ita in decretis Papæ Gelasii capitulo XX. (6) continetur: *Virginibus sacris temere se quosdam sociare cognovimus & post dicatum Deo propositum incesta fœdera sacrilegæque miscere; quos protinus æquum est a sacra communione detruadi, & nisi publicam probatamque egerint poenitentiam, om-*
Tom. III.

nino non recipi; aut his certe viaticum de seculo transeuntibus, si tamen poenitentiarum, non negetur. Si vero de copulatione sacrarum virginum tam severe feriuntur, quanto severius feriendi sunt qui eas rapiunt? Ideo, sicut præmissum est, necesse est ut ab omnibus in Christiana religione consistentibus rigore auctoritatis divinæ vel humanæ hoc malum radicitus amputetur. *Ibid.* c. 25.

De puellis, quo tempore velentur.

CI. Ne vero puellæ indiscrete velentur, placuit nobis etiam de sacris canonibus qualiter observandum sit hic inferre. De tempore velandarum puellarum in Africano Concilio capitulo XVI. continetur ut non ante XXV. annos conferentur. Item in eodem Concilio capitulo XCIII. de virginibus velandis ita continetur: *Item placuit ut quicumque Episcoporum necessitate periclitantis pudicitia virginalis, cum vel petitor potens vel raptor aliquis formidatur, vel si etiam aliquo mortis periculoso scrupulo compuncta fuerit ne non velata moriatur, aut exigentibus parentibus aut his ad quorum curam pertinet, velaverit virginem seu velavit ante XXV. annos ætatis, non ei obstit Concilium quod de isto annorum numero constitutum est. Unde colligitur quia juxta priorem sanctionem virgines XXV. ætatis suæ anno rite consecrandæ sint; quod si præmissæ necessitates ante id fieri compellant, nullum possit Episcopo adferre præjudicium consecratio. *Ibid.* c. 26.*

De examinatione Sanctæ crucis non faciendæ.

CII. Sancitum est ut nullus deinceps quamlibet examinationem crucis (7) facere præ-

O 3 fu-

nullum vetus illius Concilii exemplar viderim. Constantis itaque esse debet legitimam esse lectionem non esse retinendum. Cur autem hoc caput dicatur sumpsum ex canone xxxviii. synodi Chalcedonenis criticorum esto iudicium.

(1) *De desponsatis.* In libro primo legis Longobardorum caput istud tribuitur Carolo Magno, Toletano vero Concilio apud Barchardum. Puto erratum utrobique esse.

(2) *A sacro conventu.* Ex hoc loco & ex his quæ dicuntur supra cap. 96. colligitur non extare hodie omnes constitutiones editas ab Episcopo anno octocxxvi. apud Aquisgranum.

(3) *Utrique anathematizentur.* Barchardus, ne ullum vestigium Capitularem hic appareret, primum istam constitutionem tribuit Concilio Toletano, tum verba & ordinem verborum mutavit, nonnulla præterea addidit quæ in Capitularem non extant. Nam ubi dicitur *publica poenitentia multetur*, ille addit *& sine spe conjugii maneat*. Item in fine scripsit: *utrique usque ad satisfactionem anathematizentur*. Deinceps ergo querendus non est fons capitis Statutum. 27. q. 2. cap. 34. de quo tantopete laboravit Correctores Romani.

(4) Post caput XCIX. in vetustis exemplaribus Pithæano, Parisiensis, Normannico & Remensis subiungitur: *Qui sponsam alienam ipsa non consentiente rapuerit, licet cum ea concubuerit, reddat eam ei cui sponsa est; & is ducat,*

eam, si velit; quia vim passa potius quam violata videtur. Quod si etiam ducere noluerit, accipiat alteram feminam. Tamen si & ipsa nubere voluerit, excepto raptore cui voluerit alteri legitime copuletur. Raptor vero adulterii criminatus tenetur. Quod si & ipsa consensit, similiter ut raptor nuptus in ulterius prohibeatur; & is qui eam accepturus erat, aliam quam voluerit accipiat. Codex Pithæanus habet: Qui sponsam alienam non consentientem rapuerit, licet cum ea concubuerit, reddat eam cuius sponsa est. Et postea; accipiat alteram. Femina tamen, si & ipsa. Item Normannicus; accipiat alteram. Femina tamen. In Normannico, Parisiensis, Pithæano: Similiter ut raptor & nuptus &c.

(5) *De his vero.* Hoc caput, cum plerisque capitibus libri primi, extat etiam in collectione Benedicti Levitæ lib. 5. cap. 226.

(6) *Capitulo XX.* In codice regio & in meo, tum etiam in editione Basiliensi legitur capitulo xxx. haud dubie librorum errore.

(7) *Examinationem crucis.* Codex regius, Normannicus, Parisiensis, Remensis, in examinationem sanctæ crucis. Metensis, in sanctæ crucis. Palatinus, Vaticanus, Camberonensis, in sancta cruce. Illustrissimus Cardinalis Baronius referens ad annum octocvi verba istius capitis, quod putat esse Caroli Magni ingenue fatetur nescire se quid sit examen vel judi-

sumat (1); ne Christi passio, quæ est glori-
ficatio (2), cujuslibet temeritate contem-
ptui habeatur. *Ibid.* c. 27.

De pabulo verbi divini nuntiando.

CIII. Episcopos monemus ut sive per se
sive per vicarios pabulum verbi divini sedu-
lo populis adnuntient: quia, ut ait beatus

Gregorius (3), iram contra se occulti judicis
excitat sacerdos si sine prædicationis sonitu
incedit. Et ut ipsi clerum sibi commissum
in sobrietate & castitate nutrirent, divini-
fici officii imbuerent, qui rite ad sacrosan-
ctos ecclesiasticos ordines promoveri possent.
Et ut operam dent quatenus Presbyteri Mis-
salem & Lectonarium (4) sive ceteros li-
bel.

judicium crucis. Sane res est adeo difficilis &
abstrusa ut etiam post eruditas doctissimorum
observationes adhuc in ambiguo sit quo modo
feret examen illud crucis & qua ratione per cruce-
m finirentur cause dubiæ & obscuræ. Animus
non est hic persequi varias variorum opiniones
neque quempiam eorum refellere. Satis erit
admonere veram mihi videri sententiam Gret-
feri putantis judicium illud in hoc fuisse posi-
tum ut quis sub cruce immotus persisteret, do-
nec Deus veritatem extraordinario quopiam
modo patefaceret. Adde tamen oportuisse ut
definitum tempus esset standi ad
cruce; quo elapso, is qui persisterat immo-
bilis, victoriam consequeretur. Quoniam vero
difficile videbatur quempiam immobilem
tate ad cruce per longum spatium absque ex-
traordinario Dei auxilio, Deo sic tribuebant ju-
diciū causarum quæ ambigunt & difficiles erant.
Extat illustre hujus rei exemplum apud Ferdinan-
dum Ughellum in catalogo Episcoporum Veron-
ensium tomo quinto Italia sacra pag. 610. Orta
erat inter cives Veronenses & Episcopum ac
clerum sibi commissum controversia de ædifi-
candis moenibus urbis, cumque convenire non
possent, tandem habito consilio pacti sunt ut hæc
Dei & Sancti Spiritus reservarentur judicio. Eli-
gentes duos juvenes Clericos sine ulla crimine ex-
stimatos, statuerunt in Ecclesia Sancti Joannis Ba-
pistæ ad domum, & ad cruce stare fecerunt;
quorum unus Aregaus, post Archiepiscopus, Ec-
clesiæ majoris nomine, alter vero ex parte Sancti
Zenonis, Pacificus scilicet, qui post Archidiaconus
Ecclesiæ majoris fuit. Hi ambo ab introitu
Missæ usque ad mediam passionem tantum quæ est
secundum Mattheum pariter starent. Ille qui de
parte publicæ datus fuerat, in terram velut exa-
nimis corruis. Pacificus vero usque ad finem pas-
sionis stetit. His gestis, & omnibus gratias Deo
agentibus, quartam partem tam civitatis quam
castelli pars episcopi cum his quæ supra memora-
vimus accepit. Acta hæc regnante Carolo
Magno.

(1) *Facere presumat.* Beatus Rhenanus
lib. 2. rerum Germanicar. pag. 94. Utebantur
judicio aquæ frigidae, aquæ serventis, novem
vomorum candentium, & examine sanctæ crucis.
Quæ omnia post prohibita fuerunt. Huic tamen
Ludovici Pii constitutioni evenit quod de ple-
risque aliis ejusdem Principis sanctionibus ob-
servatum est, nimirum eam non ubique ser-
vatum esse. Ego, inquit Gretferus, crediderim
latam quidem legem quæ hanc probationem ve-
taret, verum usu non receptam. Ita viri docti
sententia aliquid veri admixtum habet. Certum
quippe est eam legem non ubique servatam
fuisse, licet alicubi deinceps ab examinatione
crucis absentem fuerit, puta in vicinis Rhe-
no, Mosæ, Mosellæque pagis. Idud collegisse
mihi videor ex eo quod in aliquot antiquis
exemplaribus quæ ex tractu illo ad nos perve-
nerunt, crucis judicium & examen omnium
est in singulis locis Capitularium, in quibus re-
liqua exemplaria illud habent. Incipiamus a
Capitulari quarto anni dccm. in cujus capite
tertio hæc habet editio Bavarica & vetus co-
dex Vaticanus: aut cruce aut scuto & fuisse

contra cum deceret. At codex Sancti Vincentii
Metensis hæc tantum: cum scuto & fuisse
contra cum deceret. Item pro eo quod in capite
sexto idem codex Vaticanus & editio Bavarica
habent campo vel cruce contendant, Meten-
sis legit campo contendant. Hoc postremum ca-
pitem extat etiam in libro tertio Capitularium
capite 46. & lib. 2. legis Longobardorum tit.
28. c. 3. isdem omnino verbis quibus editum
est ab Amerbachio; ubi cum omnia vetera
exemplaria præterant lectionem quam nos re-
tinuimus, Metense tamen habet tantum cam-
po contendant absque ulla mentione crucis.
Item in appendice secunda libri quarti cap. 34.
legitur in omnibus ferme exemplaribus: con-
tendere voluerit in judicio aut in campo aut ad
cruce, licentiam habeat. Hic vero idem co-
dex Metensis & alter bibliotheca Vaticanæ, qui
fuit Palatinus, omittunt voces aut ad cruce.
Hæc ostendunt, ut opinor, hanc legem ser-
vatam esse in pagis Aquilgranenfi palatio vicinis.
Servatam quoque fuisse in Longobardia colli-
gitur ex glossa codici regio apposta in utro-
que xxviii. libri secundi legis Longobardorum
cap. 3. Si actor datus fuerit ab illo super quem
res intertata fuerit, & ipse actor rem inter-
tata recipere noluerit in auctoritate sita, &
dixerit se illi rem illam non dedisse vel vendi-
disse cui intertata fuerit, & nullo modo se au-
ctorem illius rei esse, tunc debet contendere cum
illo causa auctorem negat campo vel cruce. Sed
cruce non, propter capitulum Lotharii Sanctium
est. Id est propter constitutionem istam Ludovici
Pii, quæ Lothario tribuitur in libro se-
cundo legis Longobardorum tit. 55. cap. 32.
Aboluitum quoque olim propter hanc legem in
Italia fuisse judicium crucis probat glossa ad
idem caput tituli xxviii. in altero codice re-
gio: In hoc vero quod dicitur cruce vel campo
contendant, de cruce repugnat, cum per cruce
non debeat fieri judicium. Probat demum ex
nota præsentis nostri capituli adiecta in priore co-
dice regio, ubi sic legitur: Hoc capitulum de-
rogat capitulo Ludovici, Si duo testimonia sit.
de testibus, & certis aliis legibus examinationem
crucis fieri præcipientibus, ut est tertia de rebus
intertatis. In capite tamen, Si duo testimonia,
quod extat inter capitula Ludovici Pii excer-
pta ex lege Longobardorum, nulla crucis men-
tio reperitur. Sed lege tertia de rebus inter-
tatis, quæ constituit partem capituli 214. libri
sexti Capitularium & caput 46. libri tertii,
mentio habetur judicii crucis.

(2) *Quæ est glorificatio.* In antiquis exem-
plaribus Vaticano, Metensi, Palatino, Nor-
mannico, Bellovacensi, Tiliiano, Parisiensi,
Remensi, Divionensi, Pithecano, & Cambe-
ronensi legitur, neque glorificatio. In libro se-
cundo legis Longobardorum, quæ glorificata
est. Libellus monachorum Fuldenis oblatum
Carolo M. cap. 19. Ut crucis gloriatio in singu-
lis diebus dominicis fiat ante Missam.

(3) B. Gregorius. Lib. 1. epist. 24.

(4) Missalem & Lectonarium. Iatto in episto-
la ad Otgarium Archiepiscopum Moguntinum,
quæ est 114. inter Bonifacianas: Missite mihi
de pergamento bono ad unum Lectonarium per-
scri-

bellos (e) sibi necessariis bene correctos habeant, & qualiter Ecclesias destructas ad se

pertinentes juxta vires emendent, qualiter etiam viduas diligenter instruant, quomodo etiam

scribendum & ad unum Missalem Gregorianum. Hi duo libri saepe conjunguntur apud veteres, quia utroque opus erat ad celebrandas Missas. Polypticus Sancti Remigii Remensis: Missalem Gregorii, cum evangelis & lectionibus. Flooardus lib. 3. cap. 9. agens de donis ab Hincinaro Archiepiscopo datis Ecclesiae Remensi: Sed & Lectionarium ad Missas librum pari decore venustatum ibidem consult. Lectionarium, ut videmus in eo libro qui a Pamelio editus est in Tomo secundo liturgicorum, continebat epistolas & evangelia de circulo anni. Unde in testamento Eurardi Comitis legitur: Lectionarium de epistolis & evangelis cum auro scriptum. In chronico Fontanellensi cap. 16. scriptum est de Ansegio Abbate: Lectionarium etiam in membrano purpureo similiter scribere iussit, decoratum tabulis eburnis. Simile Remensi Ecclesiae donavit Hincinrus, ut Flooardus docet lib. 3. cap. 5. Librum quoque sacramentorum, sed & Lectionarium, quos scribi fecit, eboze argenteoque decoravit. In exceptionibus Egberti Archiepiscopi Eboracensis statuitur, ut is qui voluerit sacerdotalem auctoritatem accipere, primum sibi comparet Psalterium, Lectionarium, Antiphonarium, Missale, Baptisterium. Itaque in Inquisitione veteri quae edita est apud Regionem praecipitur Episcopo ut in visitatione sua investiget utrum Presbyter plebem regens Missale plenarium, Lectionarium, & Antiphonarium habeat. Et in Admonitione synodali antiqua Episcopus hac inter alia dicebat Presbyteris: Missale plenarium, Lectionarium, & Antiphonarium unusquisque habeat; Sed ista mutata sunt in sequentibus editionibus. Missale plenarium vocabant, ut opinor, codicem in quo singula continebantur, quae ad Missam pertinebant, Lectionarium vero codicem in quo lectiones & evangelia continebantur. In Necrologio Ecclesiae Carnotensis ista legi: Il. Non. Marc. Obiit Raginaldus Presbyter & Canonicus sanctae Mariae, & Bernardus Capicerius, postea factus monachus, qui dedit huic Ecclesiae cooperiende quadraginta libras & Lectionarium evangeliorum argenteo testum. Praeterea erat in Ecclesia alius codex eidem usui destinatus, Capitulare nimirum evangeliorum de circulo anni, in quo descripta erant initia & fines evangeliorum unuscujusque diei. Istius nos sex vetustissima exemplaria vidimus, duo in bibliotheca regia, quorum unum monasterio Sancti Martini Metensis datum olim fuit a Lothario Imperatore, aliud in bibliotheca Sanctae Genevieve Parisiensis, reliqua tria in bibliotheca Colbertina. Aliud extare didici in monasterio Sancti Medardi Sueffionensis. Extare etiam in antiquissimo codice bibliothecae Vaticanae docet Leo Allatius in dissertatione de Dominicis & hebdomadibus recentiorum Graecorum cap. 37. ubi editus est ex eodem codice ordo Dominicarum & feriarum totius anni. Librum Sanctae Genevieve edidit integrum Joannes Fronto, mutato tamen titulo. Nam cum in veteri libro legatur, Incipit capitulare evangeliorum de anni circulo, Fronto hunc illi titulum fecit: Kalendarium Romanum nongentis annis antiquius. Capitulare istud in Vaticano codice, in uno regio, sed praecipue in uno Colbertino, qui est antiquissimus, quasdam lectiones commemorat quae in codice Sanctae Genevieve non extant, & sunt magni momenti. Vifum est illa isthic describere ex codice Colbertino.

Contra judices male agentes. Secundum Johan-

nem cap. LXXXVIII. In illo tempore loquentes Jesu ad turbas multi crederunt in eum, usque opera Abrahae facite.

Item alia secundum Lucam cap. CXXIII. In illo tempore dicebat Jesus discipulis suis parabolam hanc, quoniam oportet semper orare, usque cito faciet vindictam illorum.

Contra Episcopos male agentes. Secundum Matthaeum cap. LIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis, Omnia ergo quaecunque vultis, usque intravit in regnum caelorum.

In adventu Episcopi. Secundum Matthaeum cap. CLXXI. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis, Quid vobis videtur, Si fuerint alicui centum oves, usque in medio eorum.

Item secundum Johannem cap. LXXXVIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis, Ego sum pastor bonus, usque & unus pastor.

In adventu principum. Secundum Lucam cap. CLXVI. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc, Simile est regnum caelorum grano synapsi, usque qui erant novissimi.

In adventu judicum. Secundum Lucam cap. CXXVIII. In illo tempore interrogavit Jesum quidam princeps, usque vitam aeternam.

Item secundum Lucam cap. CXLVIII. In illo tempore respondens quidam de turba dicit ad Jesum, Magister, dic fratri meo, usque & non est in Deum dives.

Ad sponsas benedicendas. Secundum Matthaeum cap. CXXI. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis, Simile est regnum caelorum homini, usque pauci vero electi.

Pro revelatione ancillarum Dei. Secundum Matthaeum cap. CXXI. In illo tempore loquebatur Jesus cum discipulis suis in parabolis dicens, Simile factum est regnum caelorum homini, usque pauci vero electi.

Ad velandam maritatem. Secundum Johannem cap. XXVII. In illo tempore respondit Jesus & dixit, Non potest homo, usque impletum est.

Item secundum Matthaeum cap. CLXXXVIII. In illo tempore venit Jesus in fines Judaeae trans Jordanem, usque homo non separatus.

In letania tempore belli. Secundum Lucam cap. CL. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis, Nolite solliciti esse, usque adiacetis vobis.

Item secundum Matthaeum cap. CXXIII. In illo tempore accesserunt ad Jesum discipuli ejus secreto dicentes, usque hic sabbatus erit.

Pro Regibus. Secundum Lucam cap. CXXVIII. In illo tempore interrogavit Jesum quidam princeps dicens, Magister bone, usque vitam aeternam.

Pro sterilitate terrae. Secundum Marcum cap. LXXVI. In illo tempore, cum multa turba esset cum Jesu, usque & dimisit eos.

Ad pluviam postulandam. Secundum Matthaeum cap. CLX. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis, Misereor turbae, usque & discipuli ejus cum eo.

Ad postendam serenitatem. Secundum Lucam cap. LXXXIII. In illo tempore factum est in una dierum, & Jesus ascendit in naviculam, usque obediunt ei.

Pro quacunque tribulatione. Secundum Lucam cap. CXXV. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis, Petite & dabitur vobis, usque spiritum bonum petentibus se.

In tempore mortalitatis. Secundum Matthaeum cap. XXIII. In illo tempore circuebat Jesus totam Galileam, usque secute sunt cum turbae multae.

Pro iter agentibus. Secundum Lucam cap. LXXXIII. In illo tempore factum est in una die-

etiam secundum apostolicam auctoritatem converfari debeant edocent, Et ut fuperftitiones quas quibusdam in locis in exequiis mortuorum (6) nonnulli faciunt eradicent, & ut exemplo fuae innocentiae alios ad bene vivendum provocent, & cunctis ecclefiasticis negotiis, quantum Dominus juverit, totis viribus confulere fatagant, diligenter admonuimus. Et ut id liberius exequi valeant, nos, in quantum Dominus poffe dederit, opem ferre modis omnibus optamus, *Ibid.* c. 28. *Infra VI.* 197.

De inceftis nuptiis, & de Ecclefiis non dividendis.

CIV. Nonnulla vero capitula, ficut de

inceftis nuptiis, nec non & de Ecclefiis quae inter coheredes dividuntur, & tali occasione proprio honore carent, five de his Ecclefiis quae nimium rebus propriis funt adtemperatae (7), vel certe de his rebus quae nuper neceffitate compellente a nonnullis Ecclefiis funt ablatae, & fi qua funt alia five in ecclefiasticis five in publicis rebus emendatione digna, quae pio temporis brevitare efficere nequimus, in tantum differendum illud dignum iudicavimus donec, Domino favente, confultu fidelium, facultas nobis id definiendi ab eo tribuatur. Inventa vero ut Deo opitulante (8) effectum obtineant per tempora, hic inferenda cenfuimus (9). *Ibid.* c. 29.

De

rum, usque & venti & mare obediunt ei.

Item secundum Matthaeum cap. lxxxii. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis, Euntes praedicate dicentes quia, usque quam illi civitati.

Ad Missa votiva. Secundum Marcum cap. cxxxvi. In illo tempore. Sedens autem Dominus Jesus contra gazophylacium, usque totum vicium suum.

Pio quoll et amico. Secundum Lucam cap. cxxiiii. In illo tempore duo homines ascenderunt in templum, & ille exaltabitur.

Pio salute vivorum. Secundum Johannem cap. ciiii. In illo tempore respiciens Jesus in discipulos suos dixit, Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum, usque & ego in ipsis.

Pio infirmis. Secundum Matthaeum cap. lxxvii. In illo tempore, cum venisset Jesus in domum Petri, usque & abiit in domum suam.

Item secundum Lucam cap. lxxv. In illo tempore int'avit Jesus Capharnaum, Centurionis autem, usque qui lang'erat sanavit.

Pio elemosynas facientibus. Secundum Lucam cap. ciii. & in cxxx. In illo tempore dicebat Jesus ad quosdam, Vendite quae possidetis, usque panem in regno Dei.

Item secundum Matthaeum cap. xli. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis, Efitote ergo & vos perfecti, usque redd'it sibi.

Contra temptationem carnis. Secundum Matthaeum cap. cxc. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis, Dico autem vobis quia quicumque dimiserit uxorem suam, usque qui potest capere capiet.

Pio petitione lacrymarum. Secundum Johannem cap. xiiii. In illo tempore dixit Martha ad Jesum, Domine si fuisses hic, frater meus non esset mortuus, usque crediderunt in eum.

Contra eloquentes. Secundum Lucam cap. xlviii. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis, Beati eritis cum vos oderint homines, usque multa in caelo.

In contentione. Secundum Lucam cap. cxvii. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis, Impossibile est ut non veniant scandala, usque quod debimus facere fecimus.

Pio pace. Secundum Johannem cap. cxxxii. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis, Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis, usque sicut mandatum dedit mihi pater, sic fecit.

In agenda mortuorum. Secundum Johannem cap. lvi. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis, Omne quod dat mihi pater, usque in novissimo die. *Item secundum Johannem cap. xlii.* In illo tempore dixit Martha ad Jesum, Domine si fuisset hic, frater meus non fuisset mortuus, usque in hunc mundum venisset.

Item secundum Johannem cap. xxxviii. In illo

tempore dixit Jesus discipulis suis, Sicut enim pater suscitavit mortuos, usque de morte ad vitam.

Item secundum Johannem cap. lxxv. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis, Ego sum panis vitae, usque in novissimo die.

Item secundum Johannem cap. cxxi. In illo tempore. Tunc oblati sunt ei parvuli, usque abiit inde.

Item secundum Johannem cap. xxxiii. In illo tempore veniit Jesus in civitatem Samaritanam quae dicitur Sichar, usque non fuit in aeternum. In uno codice regio illa legitur, quae non extant in Colbertino.

In scrutinio primo. Secundum Matthaeum cap. cxxii. Tunc oblati sunt parvuli ad Jesum, usque saltem est regnum caelorum.

Item in secundo scrutinio. Secundum Marcum cap. cvii. Afferbant ad Jesum parvulos, usque benedicebat eos.

Item in tertio scrutinio. Secundum Lucam cap. cxxvi. Afferbant ad Jesum infantes, usque saltem est enim regnum Dei.

In alio codice regio haec quoque legitur, quae in aliis antiquis libris non inveniunt.

Quando ad Regem vel ad Principem itur. Secundum Lucam cap. cix. It'c, ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos, usque adpropinquavit in vos regnum Dei.

(5) *Ceteros libellos.* Id est, librum evangeliorum, psalterium, antiphonarium, breviarium, ut est in polyptico Sancti Remigii Remensis, id est, ut ego interpretor, capitulare evangeliorum de circulo anni, in quo initia tantum & fines evangeliorum indicantur. Praeterea librum de computo, alium de ordine baptismi, Martyrologium, Penitentialia, Facionale, canonum volum'ne, homilias quadraginta Sancti Gregorii. Hos enim libros in suppellectili Ecclesiae commemorat idem Polypticus.

(6) *In exequiis mortuorum.* Vide infra lib. 6. cap. 197.

(7) *Adtemperatae.* In codice Thuano legitur admodum, in Colbertino & in Sangallensi annullatae, in uno Vaticano annullatae, in editione Basiliensi adunatae.

(8) *Deo opitulante.* Codex Colbertinus, itemque Metensis, Palatinus, Bell'vacensis, Normannicus, Camberonensis, Parisiensis, Remensis, & Pithaeus habent Domino opitulante.

(9) *Illic inferenda censuimus.* Haec est lectio codicis Palatini, Bellovacensis, Metensis, Camberonensis, Rivipullensis, Thuani, Divionensis, Parisiensis, Remensis, Tilliani, Pithaeni, & editionis Basiliensis. Normannicus habet, pro tempore hic inferenda censuimus. Alii, per tempora, jam emendata atque correcta ac restituta.

De scriptoribus.

CV. De scribis, (1) ut non vitiose scribant (2). *Capitul. l. a. 805. c. 3.*

De servis propriis vel ancillis.

CVI. De servis propriis vel ancillis, ut non amplius tondantur vel velentur nisi secundum mensuram, & ut ibi satis fiat, & vil-

tuta scriptis confirmare optamus. Certe ita legitur in ipso Capitulari. Nos emendavimus Ansegisun ad vetusta Ansegisii exemplaria, & majorem librorum numerum minori pretulimus.

(1) *De scribis.* In codice Sancti Vincentii Metensis legitur: *De scriptoribus, ut non vitiose scribant.* In uno Vaticano, in Sangallensi, & in Colbertino: *Jubemus ut scriptores quique non vitiose scribant.* Sic etiam scriptum fuit in libro Caroli Molinari.

(2) *Non vitiose scribant.* Magni quippe momenti est habere bene emendatos & correctos, ut legitur in cap. 68. & 103. hujus libri. Nam imperiti ac temerarii scriptores aliquando ita perturbabant sensum ordinemque verborum ut etiam in hac clarissima luce literarum infinita sint loca in veterum scriptis quae nulla eruditorum industria sanare potest. Atque ob eam causam olim ass scribendi libros inter precipua eruditorum studia censebatur, ut dictum est in Notis ad Agobardum pag. 145. & ostendit etiam Hugo Menardus in Notis ad Concordiam regularum pag. 25. Hieronymus in catalogo scriptorum ecclesiasticorum tradit Pamphilum martyrem manu sua descripsisse magnam partem operum Origenis: Pamphilus *magister tanto bibliothecae divinae amore flagravat ut maximam partem Origenis voluminum sua manu descripsisset, quae usque hodie in Caesariensi bibliotheca habentur. Sed & in duodecim Propheetas viginti quinque & v. Origenis volumina manu ejus exarata reperit, quae tanto amplexor & seruo gaudio ut Crassi opes habere me credam.* Paulinus Presbyter in vita Sancti Ambrosii Episcopi Mediolanensis: *Nec operam declinabat scribendi propria manu libros, nisi quos aliqua infirmitate corpus ejus attenuaretur.* In veteri libro Prisciani Ms. in bibliotheca Colbertina haec leguntur in calce: *Fl. Theodosius V. D. Memorialis sacri serinii epistolarum & adjutor Quaeptorum sacri palatii scripsi manu mea artem Prisciani viri disertissimi grammatici doctoris mei in urbe Roma Constantinopoli die V. Kal. Martias Maxortio V. C. Consule.* Alcuinus quoque, vir tantus, libros propria manu scribebat. Testis codex sacrorum bibliorum quem in Vallicellana bibliotheca extare Baronius ait ad annum DCCLXXXVIII. ubi inter varia carmina, ista leguntur:

*Pro me, quisque legas versus, orare memento.
Alcuin dicor ego.*

Testis etiam auctor Annalium Anianensium, his verbis: *Dedit idem serenissimus Rex Augustus Anianensi caenobio quatuor evangeliorum librum, qui textus dicitur, cujus posses sunt mirabili schemate compositi, ut unum electi aureolum conformiter peripatama, alterum vero eburno pulcre celatum distinguat iconisima. Quem librum ejusdem Regis magister & didascalus propria manu descripsit Alcuinus, qui & Albinus, qui artium liberalium apprime fuit peritus: cujus libri multi reperuntur, quorum quidam de tractatu philosophiae seu dialecticae, quidamque de Trinitatis scripti habentur confessione. Fecit & hunc evangeliorum librum, non cordis dicente proprio sensu, sed corporis propria scribente manu.* Hincinarus quoque Remensis Archiepiscopus, vir primarius in republica partium, librum Adalardi de ordine palatii sua manu

scripsit, ut ipse testatur in epist. 14. cap. 12. *Adalbardum senem & sapientem Domni Karoli Magni Imperatoris propinquum & monasterii Corbejae Abbatem inter primos Consiliarios primum in adolescentia mea vidi, cujus libellum de ordine palatii & legi & scripsi.* De Simone Abbate Sancti Albani legitur in vitis XXXI. Abbatum ejusdem monasterii, quod postquam feliciter in curam pastorem est assumptus, non desit libros optimos & volumina authentica & glossata tam novi quam veteris testamenti scribere & ad usum quem irreprehensibiliter praeparare, quorum numerum longum foret explicare. De eodem legitur quod duos vel tres electissimos scriptores continue in camera sua honorifice sustulit; unde librorum optimorum copiam imprestabilem ad usum praeparavit. Et paulo post de eodem: *Scriptorium quoque tunc temporis fere dissipatum & contemptum reparavit, & quasdam laudabiles consuetudines in ipso innovavit, & ipsius amplavit redditibus.* Scriptorium erat locus ubi scribae manibus operabantur. Locus is, ut Browerus ait, Fuldæ fuit secessu & reticentiae studio singularis, cui Flaccus magister hos inscripsit vericulos.

*Hic sedens sacrae scribentes famina legis,
Necnon sanctorum dicta sacrata parum.
Hic interferere caveam sua frivola verbis,
Frivola nec propter erret & ipsa manus.
Correctosque sibi quaerant studiose libellos,
Tymite quo recto penna volantu eat.
Est labor egregius sacros jam scribere libros.
Nec mercede sua scriptor & ipse caret.*

Scriptor mercede sua non caret: quia hi qui libri utuntur, gratiam semper habent ei qui scripsit; modo recte & emendate scriperit. Nam hi negligenter in hoc versatus fuerit, tum pro gratia querelas excitat. S. Hieronymus in epistola ad Lucinium de inficitia & temeritate notariorum ac librariorum queritur his verbis quae merentur hic transcribi. *Unde si paragrammata repereris, inquit, vel minus aliqua descripta sunt quae sensum legentis impediunt, non mihi debes imputare, sed tuis, & imperitia notariorum librariorumque incuria, qui scribitis, non quod inveniunt, sed quod intelligunt, & dum alienos errores emendare nituntur, ostendunt suos.* Vide Juretum in Miscellaneis ad Symmachum lib. 1. ep. 18. De notariis quod ait Hieronymus, intelligendum videtur de his qui notarum grammaticarum usum callebant, artem fane operosam admodum ac difficilem, & ex qua propter difficultatem operis & notariorum inficitiam multa foedissima menda irrepserunt in veterum scriptorum libros, ut ante me monuit vir summus Jacobus Cujacius lib. 9. Observat. cap. 16. Extat in codice 874. bibliothecae regiae verissimus liber artis notariae, in cujus praefatione haec leguntur: *Multis sunt qui incipiunt & volunt discere notas; sed paucorum est gratia concessa. Videtur enim mihi ars ista similitudinem tenere salicis juxta aquas posita; ut quomodo rami ejus omnia fracta stiracum colligare atque constringere possunt, ita etiam ars ista omnem auctoritatem novit ac veteris testamenti sive orthodoxorum patrum omnemque eruditionem fidei vel cissime valde excipere potest. Et infra: Sunt igitur aliqui qui dimitunt ad tertiam partem, alii tamen ad medietatem. Et sunt plurimi qui non*

& villæ non sint desolatæ (1). *Ibid.* c. 11.

De congregationibus.

CVII. De congregationibus superfluis, ut nullatenus fiant. Sed tantos congreget (2) quis quantis consilium dare potest. *Ibid.* c. 12.

De pulsantibus.

CVIII. De his qui non sunt secundum regulam pulsati, ut deinceps emendantur & pulsentur secundum regulam. *Ibid.* c. 13.

De infantulis puellis, quando velentur.

CIX. Ut infantulæ ætatis puellæ (3) non velentur antequam illæ eligere sciant quid velint, & pulsentur (5), salva canonica auctoritate (5). *Ibid.* c. 14. *lib.* 3. *Longob.* t. 1. c. 6.

De Præpositis monachorum.

CX. Ut laici non sint Præpositi monachorum infra monasteria. Nec Archidiaconi sint laici. *Ibid.* c. 15.

De incestuosis.

CXI. De incestuosis, ut canonicè examinentur, & nec propter alicujus amicitiam quidam relaxentur, quidam vero constriuantur. *Ibid.* c. 16.

De fame, clade, & pestilentia, si evenerit.

CXII. De hoc si evenerit fames (6), clades, pestilentia, & inæqualitas aeris (7), vel alia qualicumque tribulatio (8), ut non expe-

dimittunt nisi ubi in fine dicitur Plateola. Et cum jam adjuvante Domino Christo remeaverint ad portum, tunc jam indefinenter nolunt (leg. volunt) dimittere quod per totum anni spoutum laborare visi sunt. In collatione Carthaginensi cognitionis 1. cap. 5. Petilianus Episcopus partis Donatistarum ait: *N. tas non novimus; neque ea natura rerum est atque ipsarum, ut ita dixerim, litterarum ut quisquam notas legat alienas.* Ob eam causam pars Catholicorum habebat suos notarios, pars vero Donatistarum suos, ut patet ex initio primæ & secundæ cognitionis: *Excipientibus quoque Januario & Vitale notariis Ecclesie catholice. Victore & Cresconio notariis Ecclesie Donatistarum.* Ex ignoratione notarum illarum emerferunt, ut dixi, tot menda quæ passim occurrunt in veteribus libris, velut in hac ipsa collatione Carthaginensi, ubi in capite vigesimo primæ cognitionis legitur *Edictis enim propofitis præsentie tuæ*, cum scribendum esset *præstantie*, ut in capite 65. ejusdem primæ cognitionis: *Pervidet jam hic præstantia tua.* In capite 108. habetur, *In judicio prudentie tuæ pro præstantie tuæ.* Fœdissime depravata per incitiam notariorum & temeritatem librariorum, quorum emendationem opportunitiori temporis refero.

(1. *Non sint desolatæ.*) Beatus Rhenanus lib. 2. rerum Germanicarum pag. 93. *Omnia redundabant servis tam fiscalinis prout regis quam ecclesiasticis. Proinde medio servitutis nulli monasticam vitam profectabant. Unde lex extas eatenus hoc fieri permittens, ne pagi justis cultoribus desituantur.*

(2. *Tantos congreget.*) In codice Normannico legitur: *tantos congregate quantos consilium dari potest.* In Parisiensi, *tantos congregate quantis consilium dare potest.* In Remensi, *tantos congregate quantis consilium dari potest.* In Pithœano, *tantos congregate quantis subsidium dari potest.*

(3. *Puelle.*) In uno codice Vaticano, in Colbertino, & in Sangallensi legitur *puellaris*, hoc est, puellares. Puto autem hic agi de puellis monasterio traditis in tenera ætate, quæ in codicibus mox laudatis adjectivè vocantur puellares quo modo monasteria puellarum.

(4. *Et pulsentur.*) Dubitavi an expunge-rem has duas voces, quia non habentur in

plerisque vetustis exemplaribus, neque in editione Basileensi, neque demum in codice legis Longobardorum. Desunt enim in duobus Vaticanis, in Bellovacensibus, Metensibus, Normannico, Parisiensi, Camberonensi, Rivipullensi, Divioniensi, Pithœano, Tiliano.

(5. *Salva canonica auctoritate.*) Verus glossa addita in margine legis Longobardorum in uno codice regio: *id est, non fiat monacha ante xv. annos, metu mortis aut raptu excepto.* Sed in hac glossa legendum est *ante xxv. annos*, ut supra cap. 45. hujus libri. Vide quæ adnotata sunt ad caput 44. Francofordiense.

(6. *Si evenerit fames.*) Caput istud tribuitur Liberio Papæ in codice xvi. librorum apud Binium. Sed hujus falsitatis auctor est Burcharius; qui edicti præterea mentionem omisit, ne qua Capitularium vestigia remaneret in hoc loco.

(7. *Inæqualitas aeris.*) Statuta antiqua Sancti Petri Corbejenfis cap. 3. *Si propter aliquam necessitatem cujuslibet temporis, hospitium, & inæqualitate aeris necesse fuerit, deputetur eis talis frater maturus de cujus conscientia omnes securi sint.* Anastasius Bibliothecarius in vita Stephani III. *Postea vero beatissimus Papa primum labore itineris atque temporis inæqualitate fortiter infirmatus est.* Institutio Sancti Angilberti Abbatis Centulenfis de diversitate officiorum: *Per viam monasterii una cum populo accedentes ad portam beati archangeli Michaelis, pariter ingrediantur, & coram sancta nationitate oratione facta, post ostium medianum & per cocleam meridiam ascendentes, ad sanctum Salvatore perveniant.* Quod si ratio aeris hoc non permiserit, de sancta Maria per Longaniam terra tenus usque ad ascensorium ipsius Longaniam, quo sursum ascenditur, veniant. Inæqualitas alibi morbum significat, ut pluribus ostendit Hugo Menardus in Notis ad Concordiam regularum pag. 179. 638. 669.

(8. *Tribulatio.*) Vita Alcuini: *Docuit etiam eum (id est, Carolus M.) per omne vitam suam tempus quos psalmos penitentie cum letania & orationibus precibusque, quos ad orationem spiritalem faciendam, quos in laude Dei, quos quoque pro quacunque tribulatione, quemque etiam ut se in divinis exercere laudibus decantaret.* In libro sacramentorum, inter orationes feriæ quartæ post palmas ista leguntur: *Perveniant ad te preces de quacunque tribulatione clamantium.* Et infra habentur Missa pro quacunque tribulatione. Aliam nos olim ex codice Colbertino edidimus post Notas ad Reginonem titulo vii.

expectetur edictum nostrum (1), sed statim deprecetur Dei misericordia. Et in presenti anno de famis inopia (2), ut suos quisque adjuvet, & suam annonam non nimis care vendat, Et ne foris imperium nostrum vendatur aliquid alimoniam. *Capitul. II. a. 805. c. 4. Capitul. III. a. 805. c. 5. 6.*

De fugitivis Clericis sive Laicis.

CXIII. De fugitivis Clericis sive Laicis vel etiam feminis, sicut in alio Capitulari præcepimus, ita fervetur. *Capit. II. a. 805. c. 14. Capitul. III. a. 805. c. 16.*

De liberis hominibus ad servitium Dei se tradentibus.

CXIV. De liberis (3) hominibus qui ad servitium Dei se tradere volunt, ut prius hoc non faciant quam a nobis licentiam postulent. Hoc ideo quia audivimus aliquos ex illis non tam causa devotionis hoc fecisse quam pro exercitio seu alia functione regali fugienda (4), quosdam vero cupiditatis causa ab his qui res illorum concupiscunt circumventos audivimus. Et hoc ideo fieri prohibemus. *Capitul. II. a. 805. c. 15. Capitul. III. a. 805. c. 17.*

De oppressione pauperum.

CXV. De oppressione (5) pauperum (6) liberorum hominum, ut non fiant a potentioribus per aliquod malum ingenium contra justitiam oppressi (7), ita ut coacti res eorum vendant aut tradant. Ideo hæc & supra & hic de liberis hominibus diximus,

ne forte parentes eorum contra justitiam fiant exheredati, & regale obsequium minuatur, & ipsi heredes propter indigentiam mendici vel latrones (8) seu malefactores efficiantur. Et ut sæpius non fiant manni ad placita; nisi sicut (9) in alio Capitulari præcepimus, ita fervetur (10). *Capitul. II. a. 805. c. 16. Capitul. III. a. 805. c. 18.*

De Missis qui per civitates & monasteria mittuntur.

CXVI. Ut Missi per singulas civitates & monasteria virorum & puellarum prævideant quomodo aut qualiter in domibus Ecclesiarum & ornamentis Ecclesiarum emendatæ vel restauratæ esse videntur; & diligenter inquirent de conversatione singulorum, vel quomodo emendatum habeant quod iustissimum de eorum lectione & cantu ceterisque disciplinis ad ordinem ecclesiasticæ regulæ pertinentibus. *Capitul. V. a. 806. c. 4.*

De thesauris ecclesiasticis.

CXVII. Ut singuli Episcopi, Abbates, seu Abbatissæ diligenter considerent thesauros ecclesiasticos, ne propter perfidiam aut negligentiam custodum aliquid de gemmis aut de vasibus vel de reliquo quoque thesauro perditum sit. Quia dictum est nobis quod negotiatores Judæi nec non & alii gloriantur quia quicquid eis placet possint ab eis emere. *Ibid. c. 5.*

De

(1) *Edictum nostrum.* Hinc collegimus in Notis ad Regionem, jejunia & supplicationes que tum extra ordinem injungebantur, auctoritate Principis interdum consuevisse decerni. Frustra enim Princeps tolleret necessitatem expectandi edicti, si ea nulla fuisset.

(2) *Famis inopia.* Nihil frequentius in annalibus & veteribus monumentis illorum temporum quam commemoratio famis que diversis temporibus & per multos annos sub Carolo & Ludovico afflixit populum Christianum. Frotharius Episcopus Tullensis epist. 26. *Cum his præteritis annis inopiam famis multimodam ob ariditatem segetum vel grandinis irruptionem perpeffi fuerimus.*

(3) *De liberis.* Istud caput sic paraphrastice exposuit Beatus Rhenanus in libro secundo rerum Germanicarum pag. 94. *Liberi homini non licebat sese addicere monasterio nisi consulto Principe. Nam quidam hoc faciebant, non studio pietatis, sed ut pericula bellorum & civitatum functionum molestias evitarent. Quidam, quod opibus pollerent, a callidis monachis circumveniebantur illos velut piscem in nassam pellicentibus. Huc quoque reperiisse videtur Joachimus Vadianus libro secundo de collegiis monasterisque Germaniarum veteribus pag. 43. *Francis quidem, inquit, tamen liberum non esset monasterium ingredi nisi Principe consulto, quod jam tum essent qui conditione delicti otium magis quam pietatem sectarentur, tamen hoc amplius monachismo Alemanni favebant.**

(4) *Functione regali fugienda.* Sive ut onus curiale declinet, ut verbis Sancti Ambrosii utamur ex libro secundo adversus Symmachum.

Vide Concilium primum Aurelianense cap. 4. (5) *De oppressione.* Caput istud reperitur descriptum in cap. 17. Concilii Moguntini anni DCCCXVII.

(6) *Pauperum.* Hæc vox non habetur in antiquis exemplaribus, Vaticano, Thuano, Sangallensi.

(7) *A potentioribus oppressi.* Anianus in interpretatione legis 9. Cod. Theod. de contrahenda emptione: *Sciunt omnes, quicumque a potentioribus personis oppressi aut donaverint aut vendiderint, posse revocari.* Ad quæ vetus glossa in antiquissimo codice Ms. bibliothecæ regie sic habet: *Verbi gratia. Si in malo non fuerit vilis persona, potentior, ut iudex, minando requivet ab eo cur speraverit constringensque fisco coget multam pecuniam offerre qui ob paupertatem res suas cogetur tradere iudici; at postea revocari poterit.* Vide Jacobum Gothofredum ad hunc locum.

(8) *Latrones.* In auctario Sigeberti Aquincino scriptum est tantam fuisse famem anno MCCCXVII. ut multi hac necessitate constricti contra consuetum vivendi usum latrones effecti, laqueo sint suspensi.

(9) *Nisi sicut.* Rhabanus in eodem capite Concilii Moguntini; *nisi sicut in dominico capitulari olim facti præcipitur.*

(10) *Ita fervetur.* Hæc est lectio omnium ferme veterum exemplarum & editionis Basileensis. In Tiliana & Pithorana legitur, *sed omnimodo ita fervetur.* Quæ lectio sane habetur in codice Colbertino, in Rivipullensi, & Sangallensi.

De mendicis discurrentibus.

CXXVIII. De mendicis (1) qui per patrias discurrent, volumus ut unusquisque fidelium nostrorum suum pauperem de beneficio aut de propria familia nutriat, & non permittat aliubi ire mendicando. Et ubi tales inventi fuerint, sibi manibus laborent, & nullis eis quicquam tribuere præsumat. *Ibid.* c. 10.

De usura.

CXIX. Usura est (2) ubi amplius requiritur quam datur. Verbi gratia, si dederis solidos decem, & amplius requisieris, vel si dederis modium vini, frumenti, & iterum super aliud exegeris. *Ibid.* c. 12.

De cupiditate in bonam partem.

CXX. Cupiditas in bonam partem potest accipi & in malam. In bonam, juxta Apostolum: *Cupio dissolvi & esse cum Christo*. Et in psalmo: *Concupiscit anima mea in atria Domini*. *Ibid.* c. 13.

Item de cupiditate in malam partem.

CXXI. Cupiditas vero in malam partem accipitur si quis supra modum res quaslibet injulte appetere vult, juxta Salomonem: *Post concupiscentias tuas non eas*. *Ibid.* c. 14.

Item de avaritia.

CXXII. Avaritia est, alienas res appetere & adeptas nulli largiri. Et juxta Apostolum hæc est radix omnium malorum. *Ibid.* c. 15.

De turpibus lucris.

CXXIII. Turpe lucrum exercent qui per varias circumventiones lucrandi causa inhoneste res quaslibet congregare decertant. *Ibid.* c. 16.

De Fœnore.

CXXIV. Fœnus est qui aliquid præstat. (3) Justum fœnus est qui amplius non requirit nisi quantum præstitit. *Ibid.* c. 17.

De emptione tempore messis causa cupiditatis & turpis lucri.

CXXV. Quicunque (4) enim tempore messis vel tempore vindemiæ, non necessita-

te, sed propter cupiditatem (5), comparat annonam aut vinum, verbi gratia, de duobus denariis comparat modium unum & servat usque dum venundare possit contra denarios quatuor aut sex seu amplius, hoc turpe lucrum dicimus. Si hoc propter necessitatem comparat ut sibi habeat & aliis tribuat, negotium (6) dicimus. *Ibid.* c. 18.

De hoc si per plurima loca fames fuerit.

CXXVI. Consideravimus itaque, quia per plurima loca fames valida esse videtur, ut omnes Episcopi, Abbates, Abbatissæ, optimates, & Comites, seu domestici, & cuncti fideles qui beneficia regalia tam de bonis ecclesiasticis quamque & de reliquis habere videntur, ut unusquisque de suo beneficio suam familiam nutrire faciat, & de sua proprietate propriam familiam nutriat. Et si Deo donante super se & super familiam suam aut in beneficio aut in alode annonam habuerit & venundare voluerit, non carius vendat nisi modium de avena contra denarios duos, modium de hordeo contra denarios tres, modium unum de sigilo contra denarios quatuor, modium unum de frumento pararo contra denarios sex. Et ipse modus sit quem omnibus habere constitutum est. Et unusquisque habeat æquam mensuram & æquales modios. *Ibid.* c. 19.

De synodis, qualiter fiant.

CXXVII. Ut per singulos annos synodus bis fiat. *Capitul. VI. a. 866. c. 1.*

De metropolitanis Episcopis.

CXXVIII. Ut nequaquam inter duos Metropolitanos provincia dividatur. *Ibid.* c. 3.

De Episcopis, quot sint in una civitate.

CXXIX. Ne in una civitate duo sint Episcopi. *Ibid.* c. 4.

De ordinatione Episcoporum.

CXXX. Quod non oporteat ordinationes Episcoporum diu differre (7). *Ibid.* c. 5.

De stabilitate Episcoporum vel Clericorum.

CXXXI. Ne de uno loco ad alium transferat Episcopus sine decreto Episcoporum, vel Clericus sine jussione Episcopi sui. *Ib.* c. 10.

De

(1) De mendicis. Beatus Rhenanus libro 2. rerum Germanicarum pag. 95. referens leges aliquot Francorum: Mendici per regiones vagari non permittuntur. Suos pauperes quæque civitas alio. Illis, nisi manibus operentur, nullus quicquam dato.

(2) Usura est. Burchardus istam constitutionem refert ex Concilio Agathensi cap. 1. ubi non extat. Sic etiam Ivo in veteri codice Sancti Victoris. Nam in editionibus legitur, ex Concilio Carthaginiensi cap. xiii. In Paunormia quoque lib. 3. cap. 161. refertur ex Concilio Agathensi cap. 1. Vide Notas ad Gratianum.

(3) Præstat. Commodat, mutuum dat, ut dictum est in Notis ad Reginonem pag. 569.

Alibi præstare significat donare, ut in Concilio primo Hispalensi cap. 1. si præstitum de justis rebus non fecit Ecclesie; & in Concilio Tolitano IX. cap. 3. causam præstiti evidenter exponat.

(4) Quicunque. Burchardus caput istud accepisse se ait ex decretis Julii Papæ usurarius missis cap. 125. Vide Notas ad Gratianum.

(5) Propter cupiditatem. Vide Jureti miscellanea ad Symmachum pag. 72.

(6) Negotium. Negoce Francis, id est, mercaturam, negotiationem. Unde negotiari significat mercaturam exercere.

(7) Diu differre. Vide Capitulare sextum anni dcccxcix. cap. 10.

De communione fidelium.

CXXXII. Ut omnes fideles communicent & ad Missas perexspectent sine alia deprecatione. *Ibid.* c. 23.

De Presbyteris, Diaconibus, & reliquis ex clero. Et de decretis beati Sylvestri Papæ.

CXXXIII. Fecit hos gradus in gremio synodi, ut non Presbyter aduersus Episcopum, non Diaconus aduersus Presbyterum, non Subdiaconus aduersus Diaconum, non Acolytus aduersus Subdiaconum, non Exorcista aduersus Acolytum, non Lector aduersus Exorcistam, non Ostiarius aduersus Lectorem det accusationem aliquam. Et non damnabitur Præful nisi in LXXII. testibus. Neque Præful summus a quoquam iudicabitur, quoniam scriptum est: *Non est discipulus super magistrum.* Presbyter autem nisi in quadraginta quatuor testibus non damnabitur. Diaconus autem in cardine constitutus in urbe Roma nisi XXXVII. non condemnabitur. Subdiaconus, Acolytus, Exorcista, Lector, nisi, sicut scriptum est, in septem testimoniis filios habentes (1) & uxores & omnino Christum predicantes. Sic datur mystica veritas. *Ibid.* c. 23.

De confugio ad Ecclesiam.

CXXXIV. Si quis ad Ecclesiam (2) confugium fecerit, in atrio ipsius Ecclesiæ pacem habeat, nec sit ei necesse Ecclesiam ingredi (3). Et nullus eum inde per vim abstrahere præsumat. Sed liceat ei confiteri (4)
Tom. III.

quod fecit, & per manus bonorum hominum ad discussionem in publico producat. *Capitul. II. a. 803. c. 3. lib. II. Longob. lib. 40. c. 5.*

De his qui ad casam Dei res suas tradere voluerint.

CXXXV. Qui res suas pro anima sua ad casam Dei tradere voluerit (5), domi traditionem faciat coram testibus legitimis (6). Et quæ in hoste factæ sunt traditiones, de quibus nulla est questio, stabiles permaneant (7). Si vero aliquis alii res suas tradiderit, & in hostem profectus fuerit, & ille cui res traditæ sunt interim mortuus fuerit, qui res tradidit, cum reversus fuerit, adhibitis testibus coram quibus traditio facta est, res suas recipiat. Si autem & ipse mortuus fuerit, heredes eius legitimi res traditas recipiant. *Capit. II. a. 803. c. 6.*

De ordinatione Presbyterorum.

CXXXVI. Ut Presbyteri (8) non ordinentur priusquam examinentur. Et ut excommunicationes passim & sine causa (9) non fiant. *Capitul. III. a. 803. c. 2.*

De conversione liberi hominis.

CXXXVII. Ut liber homo qui in monasterio regulari comam deposuerit, & res suas ibidem delegaverit, promissione facta (10) secundum regulam (11) firmiter teneatur. *Ibid.* c. 12.

De non cogendo libere.

CXXXVIII. Ut nemini liceat alium cogere
P
16

(1) *Filios habentes.* Tilius & Pithicus ediderunt, *filios habentibus & uxores & omnino Christum predicantibus.* Sed omnia vetera exemplaria & editio Basileensis repugnant. Utrobique enim scriptum est uti nos edidimus. Atque ita profecto legitur in canone secundo synodi Romanæ sub Silvestro, unde ista accepta sunt. Aneas Episcopus Parisiensis in libro aduersus Græcos cap. 104. legit, *in septem testimonia filios & uxores habentes & omnino Christum predicantes.* Similis loquendi modus reperitur in capite secundo Francofordiensi, *nullus ex mancipiis ad illum pertinentes beneficium fame moriatur.* Sic emendandum est diploma Arnulphi Ducis pro monasterio Sancti Arnulphi Metensis; ubi pro eo quod Meurifius in historia Episcoporum Merensium pag. 113. edidit *mobilibus & immobilibus cum omni integritate seu adjacentibus ad se aspicientibus vel pertinentibus*, in chartulario ex quo ista edita sunt legitur *aspicientes vel pertinentes.* Hinc apud Hincmarum in opusculo lv. capitulor. cap. 24. & in legibus Sancti Stephani Regis Hungariæ lib. 2. cap. 3. *Testes autem & accusatores sine aliqua sint infamia, uxores & filios habentes, & omnino Christum predicantes.*

(2) *Si quis ad Ecclesiam.* Hæc constitutio Ludovico Pio tribuitur in vulgatis editionibus legis Longobardorum, in antiquis vero libris Carolo Imperatori, quod melius est.

(3) *Ecclesiam ingredi.* Glossa vetus in uno exemplari regio legis Longobardorum: *Per hoc apparet Ecclesiam non dici emunitatem.* Vide in-

fra lib. 5. cap. 279.

(4) *Confiteri.* Ad hoc verbum ista adnotat Nicolaus Boherius: *Nota processum criminalem in Ecclesia fieri posse.* Vide infra lib. 6. cap. 29.

(5) *Tradere voluerit.* In antiqua editione & in vetustis exemplaribus legis Longobardorum legitur *maluerit*, apud Lindenbrogium. vero *voluerit.* Glossa interlinearis in uno codice regio sic habet ad hunc locum: *Hinc debemus intelligere quod ideo illi traditæ erant ut ab ea differerentur & sub conditione.*

(6) *Testibus legitimis.* Id est, *uolentibus eadem lege qua & ipse, ut ait eadem glossa.*

(7) *Stabiles permaneant.* Sive legitimis testibus sive non legitimis confectæ sunt, *ualeant, ut est in eadem glossa.*

(8) *Ut Presbyteri.* Vide infra lib. 5. cap. 40. & lib. 6. cap. 217.

(9) *Sine causa.* Id est, *irrationabiliter.* Flodoardus lib. 3. cap. 21. de epistolis ab Hincmaro Archiepiscopo ad diversos scriptis; *Eripino Siluanensium pro quodam homine quem irrationabiliter ab eo excommunicatum compererat, intimat.*

(10) *Promissione facta.* Leg. *promissionem factam secundum regulam firmiter tenet.*

(11) *Secundum regulam.* Ita etiam in vulgatis editionibus legis Longobardorum. Sed in uno veteri codice legitur *secundum legem*, in alio *secundum regulam*, ubi postea vox *legem* reposita est supra lineam a manu antiqua, ut indicaretur, opinor, sic emendandum esse.

te ad bibendum (1). *Ibid.* c. 16.

De mercato.

CXXXIX. Ut mercatus (2) die dominico (3) in nullo loco habeatur. *Capitul. I. a. 809. c. 18. Capitul. II. a. 809. c. 8.*

De Presbyteris, qualiter introitum Ecclesie consequantur.

CXL. Ut nullus (4) Presbyter ad introitum Ecclesie (5) exenia (6) donet.

De Presbyteris, a quibus per Ecclesias constituentur.

CXLI. Ut nullus laicus Presbyterum in Ecclesia mittere vel eicere presumat nisi per consensum Episcopi.

De honore pro Ecclesiis dando.

CXLII. Ut Episcopi (7) provideant quem honorem Presbyteri pro Ecclesiis suis senioribus tribuant.

De decimis dispensandis.

CXLIII. Ut decimæ (8) in potestate Episcopi sint qualiter a Presbyteris dispensentur.

De Ecclesiis vel altariibus.

CXLIV. Ut Ecclesie vel altaria melius construantur (9). Et nullus Presbyter annonam vel fenum in Ecclesia mittere presumat.

De Ecclesiis vel altariibus ambiguis.

CXLV. Ut Ecclesie (10) vel altaria que ambigua sunt de consecratione consecrentur (11).

De linteis altariibus præparandis.

CXLVI. Ut Presbyteri (12) per parrochias suas feminis prædicent ut linteamina altariibus (13) præparent.

De parvobianis alterius Presbyteri.

CXLVII. Ut nullus Presbyter alterius parrochianum (14) nisi in itinere fuerit vel placitum ibi habuerit, ad Missam recipiat.

De parrochia alterius Presbyteri.

CXLVIII. Ut nullus Presbyter in alterius parrochia Missam cantare (15) presumat, nisi in

(1) *Ad bibendum.* Editiones Titlii & Pithor addunt, nisi quantum sufficit. Sed hæc non habentur in antiquis exemplaribus. Translata autem hæc sunt ex Capitulari tertio anni MCCXII. ubi hæc clausula additur in codice Sancti Remigii Remensis, ut illic monuimus. Vide Cæsarii Arelatensis homiliam quintam inter eas quæ a nobis editæ sunt.

(2) *Ut mercatus.* Burchardus caput istud tribuit Concilio apud Sanctum Medardum præsentem Carolo Imperatore.

(3) *Die dominico.* Vide Notas ad Agobardum & ad Concilia Gallie Narbonensis.

(4) *Ut nullus.* Burchardus hanc constitutionem refert ex Concilio Aurelianensi cap. 10. ubi non extat.

(5) *Exenia.* Sic scribebant per illas tempestates. Halminus Presbyter in libro de miraculis Sancti Vedasti c. 6. *Exenia que manus ejus invenire potuit, mihi quidem obtulit.* Sic legendum apud Ivonem par. 3. cap. 93. Vide eundem *ibid.* cap. 269.

(6) *Exenia.* Id est, munera. Capitulare Theodulfi cap. 16. & Attonis Episcopi Vercellensis cap. 33. *Si quis Presbyter inventus fuerit alicui Clerico aut laico munera dare aut dedisse ut Ecclesiam alterius Presbyteri subripiat.* Capitulare Ahytonis Episcopi Basileensis cap. 12. *Sciatis quia nemo per pecunias ordinandus est, nec per munera Ecclesiam debet occupare.* Hincmari capitula tit. 4. cap. 5. *Sæpe vos admonui de exenitis superfluis contra sacras regulas pro Ecclesiis viduatis non dandis.* Idem apud Flodoardum lib. 3. cap. 28. scribit Sigloardo & Rodoldo pro quodam Presbytero cui consenserat, suadente Sigloardo, ut libello sue professionis a regimine plebis sibi commissæ redderet se alienum, & altum in loco suo expetere ordinandum, sed colludium quod habebat factum sibi celaverat, videlicet ut alumnus ejus sine consensu senioris sui in loco ipsius ordinaretur, & quia xenium revocari dolose fecerat.

(7) *Ut Episcopi.* Caput istud ex Concilio Arelatensi cap. 3. laudat Burchardus, Regino ex capite 142. Capitularium. Vide Capitula Caroli Calvi titulo XI. cap. 8. & 9.

(8) *Ut decime.* Charta Udalgarii Episcopi Helenensis pro monasterio Arulensi data anno MXXII. *Licet enim prædicta parrochia juxta terminum sit Bisullunensi, & multa habeantur infra ejus terminum que ad prædictam parrochiam pertinere dinoscuntur, quia prædicta parrochia sub nostra diocesi constructa manet, decime, primitiæ, atque oblationes fidelium, que juris esse debentur, nostra auctoritate terminari debentur. Quia sic scriptum est in canonicali auctoritate: Decime & primitiæ in manu Episcopi consistunt.* Vide Addit. III. cap. 82.

(9) *Melius construantur.* In uno codice Vaticano legitur, *melius a Presbyteris conserventur.*

(10) *Ut Ecclesie.* Burchardus refert ex Concilio Meldensi cap. 45. Gratianus ex eodem Concilio cap. 8. Male utrobique, ut dictum est in Notis ad Gratianum.

(11) *Consecrentur.* Regino addit, & *superflua altaria destruantur de Ecclesia.* Burchardus, & *ut superflua altaria destruantur.* Gratianus, & *superflua altaria destruantur.* Sed ista clausula in nullo veterum exemplarium extat quæ nos vidimus, neque in vulgatis editionibus Capitularium.

(12) *Ut Presbyteri.* Apud Burchardum constitutio ista sumpta dicitur ex Concilio Remensi cap. 4.

(13) *Linteamina altariibus.* Regino lib. 1. c. 60. & Burchardus, *lintheamina in altaria.* Sic etiam codex Metensis. Vide Notas Hugonis Menardi ad librum sacramentorum.

(14) *Alterius parrochianum.* Vide Capitula Herardi Archiepiscopi Turonensis cap. 29. qui addit *absque licentia sui Presbyteri.* Burchardus legit *alterius plebanum eo nolente*, id est, nolente proprio Presbytero. Gratianus addit in initio capituli: *Nullus Presbyter aut Diaconus alterius plebanum &c. ubi Correctores Romani recte adnotant hæc duas voces aut Diaconus non extare in Concilio Nannerensi, ex quo caput istud descriptum est, neque in Capitularibus, neque apud Burchardum.* Sane non extant in Colbertino Gratiani codice.

(15) *Missam cantare.* Id est, celebrare, ut palam est vel ex capite 431. libri septimi Ca-

in itinere fuerit, nec decimam ad alterum pertinentem audeat recipere.

De termino Ecclesiarum.

CXLIX. Ut terminum habeat unaquæque Ecclesia de quibus villis decimas recipiat.

De rebus Presbyterorum.

CL. Ut unusquisque (1) Presbyter res quas post diem consecrationis adquisierit propriæ Ecclesiæ relinquat.

De penitentibus non cogendis.

CLI. Ut nullus Presbyter aut laicus penitentem (2) invitet (3) bibere aut carnem manducare nisi ad præsens pro ipso unum vel duos denarios (4) juxta qualitatem penitentiae dederit.

Tom. III.

De Presbyteris, a quibus se caveant.

CLII. Ut nullus Presbyter chartas scribat (5) nec conductor (6) sui senioris (7) existat.

De sepultura, ubi non fiat.

CLIII. Ut nullus deinceps in Ecclesia (8) mortuum sepeliat.

De prædicatione & capitulis Presbyterorum.

CLIV. Ut unusquisque (9) Presbyter capitula habeat de majoribus (10) vel de minoribus vitis (11), per quæ cognoscere valeat vel prædicare subditis suis ut se caveant ab infidiis diaboli.

P 2

De

pitularium. Admonitio synodalis antiqua: *Nullus in alterius parochia Missam cantet absque proprii Presbyteri voluntate & rogatu.* Attoam Presbyter in epistola ad Ludovicum Pium, quæ est censura septima inter Bonifacianas: *Hortavit me Fortunianus cantare in illa Ecclesia. Notitia traditionum Ecclesiæ Salisburgensis apud Canarium t. vi. p. 1155. Quibus Presbyteris contradicit ut nemo ibi cantet Missam.* Hincmarus ep. 41. pag. 697. *ad altare Ecclesiæ meæ cantare possem.* Concilium Diviacense parte 4. cap. 7. *ut Missam Presbyteri non cantarent.* Ditmarus lib. 7. pag. 100. de Thieddego Pragensi antistite. *Paralyticus autem erat, & præ manu tremore assiduò sine assistantium auxilio Presbyterorum Missam canere non potuit.* Fratres Joannes & Petrus S. R. E. Presbyteri Cardinales & apostolicæ sedis Legati in epistola data anno MCCCXIX. ad Canonicos Sancti Alexandri Pergamensis edita a R. P. Caestino in libro 22. historiarum Pergamensis pag. 418. *Vestra namque intererit sacerdotem autem Clericum idoneum invenire, inventum vero in eis collocare; quem si non poterit Episcopus canonica ratione repellere, & canendi licentiam & curam commendabit animarum.* Prius penitentialis Andegavensis a Joanne Morino editus in appendice operis de penitentia p. 36. *Roget Presbyterum ut Missam cantet pro eo.*

(1) *Ut unusquisque.* Burchardus istam constitutionem accepisse se ait ex capite 48. Concilii Carthaginensis. Sane in Concilio Carthaginensi tercio cap. 49. habetur sententia istius capituli, sed non iisdem verbis. Itaque Burchardus non descripsit ex Concilio Carthaginensi, sed ex Reginone. Admonitio synodalis antiqua ad Presbyteros: *Res & facultates quas post diem ordinationis vestra acquisivisti, ad Ecclesiam ad quam titulati estis pertinere scistis.* Vide Ifidorum Pelusiotam lib. 2. epist. 127. Capitulare quintum anni DCCCXV. cap. 6. Flooardum lib. 3. cap. 26. ubi agit de epistola ab Hincmaro scripta ad Theodulfum Comitem, Bignonium in Notis ad appendicem Marculfi.

(2) *Penitentem.* Admonitio synodalis antiqua: *Nullus penitentem invitet carnem manducare & bibere vinum, nisi pro eo ad præsens elemosynam faciat.*

(3) *Invitet.* In codice Palatino, in regio, Colbertino, Trecenti, & meo, tum etiam infra lib. 5. cap. 53. legitur *cogat.* Sic etiam in suo exemplari legebat Heraldus Turonensis Archiepiscopus, ut patet ex capite 26. capitulorum ejus. In titulo sane scriptum est: *De penitentibus non cogendis; ubi codex Divionensis addit, ad manducandum vel bibendum.*

(4) *Unum vel duos denarios.* Hæc est lectio veterum exemplarium Normannici, Tiliiani, Divionensis, Rivipullenensis, Thiani, Remensis, & editionis Basileensis. Colbertinus, Bellovacensis, & Metensis habent, *unum aut duos denarios.* At in codice Palatino, in regio, Pithœano, Trecenti, Camberonensi, & meo scriptum est, *unum aut duos vel tres.* In Sangallenti, *unum aut duos vel tres.*

(5) *Chartas scribat.* Nota, inquit hoc loco Nicolaus Boherii, *Presbyterum notarium esse non posse.* Postea tamen licuit.

(6) *Conductor.* Id est, generalis administrator, ut ait glossa interlinearis in uno codice regio legis Longobardorum. Alia glossa sic habet: *id est, ministerialis, si laicus est senior. vel ut possit conducere Ecclesiam ab Episcopo.* Admonitio synodalis antiqua: *Nullus vestrum usuras exigat & conductor sui senioris existat.* Inquisitio vetus episcopalis cap. 41. *Si usuras exigat, & conductor sui senioris existat.* Ifidorus Clarus Episcopus Fulginas oratione 21. in sermone Domini in monte: *Abutuntur homines sacerdotibus tanquam mancipiis ad vilissima queque officia, ad prophana negocia, ad mercaturam. Plerique vero non expectant dum accersantur, sed ipsi ultro se offerunt, neque ullum quamvis abjectissimum officii minus d'irectant, moda inde aliquid lucri assequi posse sperant.* Vide Notas ad Agobardum.

(7) *Sui senioris.* Hæc est vera lectio. In codice tamen legis Longobardorum legitur *suis senioribus.* Quam lectionem habent etiam vetera Capitularium exemplaria Palatinum, Colbertinum, & Sangallense. Normannicum habet *suis senioris.*

(8) *In Ecclesia.* De hoc argumento pluribus dictum est ad Reginonem pag. 557. & sequentibus.

(9) *Ut unusquisque.* Burchardus ait se accepisse hanc constitutionem ex capite 26. Concilii Moguntini.

(10) *Capitula de majoribus.* In veteri codice Oxoniensi ex quo Spelmanus edidit Capitulare Episcoporum anni DCCC. sequebantur post caput ultimum tituli de capitalibus criminibus. Majora vitia sunt octo, quæ apud Bedam & Reginonem explicantur, id est, superbia, vana gloria, invidia, ira, tristitia, avaritia, ventris ingluvies, luxuria. Minora vitia sunt, furtum, falsum testimonium, & similia, ut idem Beda ait.

(11) *Vitis.* Walterius Episcopus Aurelianensis addit, *seu etiam virtutibus.* Sed hæc verba mendose irrepererunt in hunc locum.

De eucharistia.

CLV. Ut Presbyter (1) semper eucharistiam habeat paratam; ut quando quis infirmaverit, aut parvulus infirmus (2) fuerit, statim eum communicet, ne sine communione moriatur.

De ampullis duabus in cœna Domini habendis.

CLVI. Ut Presbyter (3) in cœna Domini duas ampullas (4) secum deferat, unam ad chrisma, alteram ad oleum ad catechumenos inungendum vel infirmos juxta sen-

rentiam apostolicam; ut quando quis infirmatur, inducat Presbyteros Ecclesie, & orent super eum, unguentes eum oleo in nomine Domini.

De nonis & decimis.

CLVII. Ut qui Ecclesiarum beneficia habent, nonam & decimam ex eis Ecclesie cuius res sunt donent. Et qui tale beneficium habent, & ad medietatem (5) laborant, ut de eorum portione proprio Presbytero decimas donent. *Add. IV. 165.*

De

(1) Ut Presbyter. Burchardus citat ex Concilio Wormacienſi cap. 10. Inter capitula excerpta ex Capitularibus Regum Francorum, quæ a Spelmano edita sunt sub nomine Egberti Archiepiscopi Eboracensis, istud sic legitur cap. 21. *Ut Presbyter eucharistiam habeat semper paratam ad infirmos, ne sine communione moriatur.* Citat autem hoc caput Joachimus Vadianus in libro sexto de eucharistia pag. 215.

(2) Parvulus infirmus. Vide Notas ad Reginonem.

(3) Ut Presbyter. Constitutionem istam Burchardus adſcribit Concilio Meldensi.

(4) Duas ampullas. Multum hic discrepant antiqui libri & editiones. Nam editio Tiliiana, Basileensis, & prima Pithecæna habent uti nos edidimus. Secunda & Lindenbrogica, tres ampullas. Nimirum hæc pars illius capituli mutata est prout variz fuerunt provinciarum ac temporum consuetudines. Vetustis temporibus in provincia Belgica secunda mos erat ut Presbyteri duas tantum ampullas secum deferrent. Itaque in codice Capitularium Remensi & in Bellovacensi scriptum hoc loco est *duas ampullas*. Itud confirmari potest ex libro miraculorum Sancti Vedasti Episcopi Atrebatensis apud Bollandum tom. I. Februarii pag. 828. ubi mentio est olei ad baptizandum tantum & ad infirmos unguendos: *Unde factum est ut Dominus Hildemannus & universi successores Bellovacensis Ecclesie inde sumerent oleum tam ad baptizandum quam ad infirmorum unguendum.* Postea cum mutatus fuisset hic ritus, in eisdem codicibus Remensi & Bellovacensi jugulata est vox duas, etique superposita vox tres, quæ est ex emendatione. In Camberonensi vero erasa est cultelli ope tertie ista clausula, pro qua hæc substituta sunt a manu antiqua: *altam ad oleum catecuminorum, tertiam ad unguendos infirmos.* Itaque in veteri libro pontificali Ecclesie Remensis sic legitur: *Feria quinta majoris hebdomadæ, id est, in cœna Domini, mane primo, mansionarii ordinent omnia quæ sunt necessaria ad consecrationem chrismaſis, ampullas tres de oleo mundissimo plenas ponentes in sacario, unam ad oleum pro infirmis, alteram ad chrisma, tertiam vero ad oleum ad catecuminos unguendos.* Ob eandem rationem, ut opinor, tria olei genera distinguit Manasses Episcopus Cameracensis anno mci. in literis pro Ecclesia de Burnehem, quæ ab Andrea Duchesno editæ sunt inter probationes historiz Ghisnensis pag. 63. *Statuimus quoque oleum infirmorum, oleum baptismatis & sanctum chrisma ab Episcopo vel ministris ejus nullatenus abnegandum.* In Belgica prima & in Germania nonnullæ dioceses tribus ampullis agebant, aliz duabus. Regino, qui in Belgica prima morabatur, lectionem retinuit quæ duas ampullas habet. Sic etiam codex Metensis & Palatinus. Idem usus fuit apud Helvetios, ut patet ex ordine libro-

rum catholicorum qui in Ecclesia Romana ponuntur ad legendum in vetustissimo codice Ms. Sancti Galli: *Et preparantur ampullæ duæ cum oleo.* At tribus ampullis utebantur Presbyteri qui in Mogantina provincia habitabant, ut patet ex Burchardo, qui tres ampullas hic legit, & ex libris Fuldenſibus ab Heroldo laudatis in præfatione ad leges antiquas. Apud Misenſes quoque trium ampullarum usus servabatur, ut colligitur ex homilia quam Cochlæus ex veteri pontificali descripsit quod exatbat in Stolpensi arce Episcopi Misenſis, & in libro secundo miscellaneorum editi pag. 138. *Hodie tribus modis consecratur oleum, pro infirmis, & pro populo, oleum principalis chrismaſis, & oleum ad unguendos catecuminos & neophitos.* In provincia Lugdunensi quarta usus erat trium ampullarum. Ita docet vetus liber pontificalis Ecclesie Senonensis qui nunc exstat in bibliotheca regia, in quo hæc leguntur: *Incipit ordo in die cœnæ Domini. Feria V. majoris hebdomadæ, id est, in cœna Domini, mane primo, mansionarii ordinent omnia &c.* ut supra in pontificali Ecclesie Remensis. Eundem usum fuisse provincie secundæ Lugdunensis probat vetus alter liber pontificalis Ecclesie Rotomagensis ab Hugone Menardo laudatus in Notis ad librum sacramentorum pag. 80. ubi eadem verba habentur quæ paulo ante descripta sunt ex libro pontificali Ecclesie Remensis. Extant autem hæc ipsa etiam in Ordine Romano. Usus iste provincie Lugdunensis secundæ confirmari potest ex eo quod in codice Normannico, tamen est de duabus tantum ampullis agat in initio capituli, in celce tamen tertie ampullæ mentio reperitur. Ex aliis Capitularium vetustis exemplaribus nulla observatio similis sufficere potest, quia eorum origo uestitur. Sufficit itaque adnotare eorum lectiones. Duo Vaticana, Tiliianum, Divionense, Thuanum, Rivipullenſe habent duas ampullas. Sic etiam legitur in Pithecæno, Parisiensi, Remensi, Normannico. Sed tamen idem libri, pro eo quod hic legitur *vel infirmos*, habent tertiam ad infirmos. Unus codex Vaticanus, regius, Trecentis, Colbertinus, Sangalensis, meus legit tres ampullas.

(5) Habent, & ad medietatem. Codex Tiliianus, Divionensis, & Thuanus: *habent, ad medietatem laborent, & de.* Ita etiam in Palatino, Metensi, & uno Vaticano, & apud Reginonem, Normannicus, Remensis, & editio Basileensis, *habent, ut ad medietatem.* Editio Tiliiana & prima Pithecæna, *habent quod ad medietatem.* Ita etiam in codice Colbertino. Unus Vaticanus habet *quo.* In secunda editione Pithecæna, tum etiam in codice Parisiensi scriptum est, *habent unde ad medietatem laborent, & de.* Bellovacensis & Rivipullenſis, *habent unde ad medietatem laborent, de.*

De festivitatibus in anno.

CLVIII. Hæ sunt festivitates in anno, quæ per omnia venerari debent. Natalis Domini, sancti Stephani, sancti Johannis Evangelistæ, Innocentium, Octabas Domini, Epiphania, Octabas Epiphaniæ, Purificatio sanctæ Mariæ, Pascha dies octo, Letania major, Ascensio Domini, Pentecosten, sancti Johannis Baptistæ, sancti Petri & Pauli, Sancti Martini, sancti Andree. De assumptione sanctæ Mariæ (1) interrogandum relinquimus.

De admonitione Sacerdotum.

CLIX. Ut sacerdotes (2) admoventur populum ut elemosinam dent & orationes faciant pro diversis plagis quas assidue peccatis nostris patimur. *Capitul. I. a. 810. c. 4.*

De prædicatione ad plebem.

CLX. Ut ipsi sacerdotes unusquisque secundum ordinem suum prædicare & docere studeat plebem sibi commissam. *Ibid. c. 5.*

De ebrietate.

CLXI. De ebrietate (3), ut primo omnium seniores semetipsos exinde caveant, & eorum junioribus exemplum bonum sobrietatis ostendant. *Ibid. c. 6.*

De admonitione ad omnes.

CLXII. Admonendi sunt omnes generaliter secundum evangelicam auctoritatem ut sic luceant opera eorum bona coram hominibus ut glorificent Deum qui in cælis est. *Ibid. c. 7.*

EXPLICIT LIBER PRIMUS.

(1) De assumptione sanctæ Mariæ. Superfedet Carolus definienda hæc rei donec interrogaverit Episcopus, ut opinor, regni sui. Huc enim referri debent hæc verba, interrogandum relinquimus. Postea cum illi in Concilio Montiniaco congregati anno MCCXII. responderent eam festivitatem reponendam esse in catalogo, Ludovicus Pius eam celebrari iussit, ut patet ex capite 35. libri secundi Capitularium. Observavit istud ante me Joachimus Vadianus in libro primo de monasteriis collegiisque Germaniæ veteribus pag. 10. De assumptione sanctæ Mariæ Carolus interrogandum reliquit, Ludovicus filius perjustus festivam esse iussit. Ab illo tempore frequens mentio est istius festivitatis apud veteres; eique stabilendæ fabricata est homilia quædam Sancto Hieronymo tributa, quæ nunc quoque extat in tomo nono operum ejus pag. 53. in editione Nivelliana, & a Flodoardo commemoratur lib. 3. cap. 5. de Hincmaro: Libellum quoque de ortu sanctæ Dei genitricis Mariæ, sed & sermonem beati Hieronymi de ipsius Domine assumptione scribi fecit. Attamen hæc homilia contradictionem passa est, propter quorundam duritiam qui falsam eam esse dicebant. Testis idem Flodoardus in capite 23. ejusdem libri: Item pro libello historiæ de ortu sanctæ Mariæ, & homilia beati Hieronymi de assumptione ipsius Dei genitricis, quæ quidam monachus Corbejensis monasterii non esse recipienda contendebat. Ad quæ respondet idem Dominus Hincmarus præfatam historiæ nos habere ad lectionem; non ad proferendum auctoritatem; homiliam vero eandem a sancto Hieronymo asserit catholicè dictatam, sicut & stilus & cautela sensus & intellectus & alia certa indicia monstrant, & certæ personæ, per quas de partibus orientibus tempore certo delata ad regiones nostras pervenit, fidem faciunt. Apud Pamelium tomo secundo Liturgicorum pag. 388. assumptio beatæ Mariæ ponitur inter festivitates, hoc modo: Huc usque præcedens sacramentorum libellus a beato Papa Gregorio constat esse editus, exceptis his quæ in eodem in nativitate vel assumptione beatæ Mariæ, præcipue vero in quadragesima, virgulis antepositis, leſoris invenerit jugulata solertia. At in vetustissimo codice Ecclesiæ Lugdunensis, quem suspicor scriptum esse ævo saltem Caroli Magni, nulla illic nativitatis aut assumptionis beatæ Mariæ mentio, & in eo hæc tantum leguntur: Huc usque

que præcedens sacramentorum libellus a beato Papa Gregorio constat esse editus, exceptis his quæ in eodem in quadragesima virgulis antepositis leſoris invenerit jugulata solertia. Post editum Ludovici assumptionis beatæ Mariæ memoria in omni regno Francorum celebrata est præcipua veneratione. Narrat enim Anastasius Bibliothecarius Paschalem Papam dedisse Ecclesiæ beatæ Mariæ ad præpæ vestem de chrysolado habentem historiæ qualiter beata Dei genitrix Maria corpore est assumpta. Leo IV. in privilegio Ecclesiæ Hamnaburgensis numerat assumptionem Sanctæ Mariæ inter dies festos quibus Anshario Archiepiscopo & successoribus ejus concedit usum Pallii. Flodoardus in poemate de Pontificibus Romanis pag. 591. Tandem clara dies Regine assumptio cælis Regiparentis adeſt.

Prætermissa est in hoc loco & in edito Ludovici Pii nativitas beatæ Mariæ. Unde collegit Baronius Gallicanam Ecclesiam etiam temporibus Caroli M. & Ludovici Pii eam ignorasse. Et tamen ejus mentio extat in charta synodi Suesſionensis anni MCCXXII. pro monasterio S. Dionysii. Eadem ignoravit festum conceptionis beatæ Mariæ per multa secula; quod Hispanis quoque antiquitus ignotum fuisse puto. Neque enim mihi placet quod quidam ejus antiquitatem in Hispania colligunt ex decreto Ervigii Regis adversum Judæos, in quo enumerantur dies festi qui ab iisdem Judæis sollicita devotione observandi sunt, & in his primo loco ponitur festum sanctæ virginis Mariæ quo gloriosa conceptio ejusdem genitricis Domini celebratur. Hic enim non agitur de conceptione beatissimæ Virginis, sed de conceptione Christi, quæ adnuntiatio sanctæ Mariæ matris Domini vocatur in vetustis martyrologiis; pro quo in libro Comitis Ms. in bibliotheca Ecclesiæ Bellovacensis scriptum est: In conceptione sanctæ Mariæ.

(2) Ut sacerdotes. Burchardus pro more suo caput istud tribuit Concilio Aurellanensi. Sic etiam Ivo, quia Burchardum describeret.

(3) De ebrietate. Mirum nemini videri debet quod Princeps tantus quantus erat Carolus M. ebrietatem fugiendam esse moneat, vir aliunde, ut Eginhardus tradit, in cibo & potu temperans, sed in potu temperantior, quippe qui ebrietatem in quacunque homine, nedum in se ac suis, plurimum abominabatur.

LIBER SECUNDUS.

INCIPIUNT PRÆFATIUNCULA LIBELLI SECUNDI.

Supra in primo libello capitula ecclesiastica quæ Dominus Imperator Karolus fecit adu-
navi. In hoc vero ea ecclesiastica quæ Dominus Hludovicus Cæsar piissimus edidit
descripti libello.

INCIPIUNT CAPITULA ET EORUM TEXTUS.

PRÆLOCUTIO.

I. Omnibus vobis aut visu aut au-
ditu notum esse non dubita-
mus quia genitor noster &
progenitores, postquam a
Deo ad hoc electi sunt, in
hoc præcipue studuerunt ut honor sanctæ Dei
Ecclesiæ & status regni decens maneret. Nos
etiam juxta modum nostrum eorum sequentes
exemplum, sæpe vestram devotionem de
his admonere curavimus, & Deo miserante
multa jam emendata & correctâ videmus.
Unde & Deo justas laudes persolvere & ve-
stræ bonæ intentioni multimodas debemus
gratias referre. *Capitul. a. 823. c. 1.*

*De divina providentia in constitutione Domni
Imperatoris, & de conservatione
trium capitulorum.*

II. Sed quoniam complacuit divinæ provi-
dentia nostram mediocritatem ad hoc consti-
tuere ut sanctæ suæ Ecclesiæ & regni hujus
curam gereremus (1), ad hoc certare & nos
& filios ac socios nostros diebus vitæ nostræ
optamus ut tria specialiter capitula & a no-
bis & a vobis, Deo opem ferente, in hujus
regni administratione specialiter conserven-
tur, id est, ut defensio & exaltatio vel ho-
nor sanctæ Dei Ecclesiæ & servorum illius
congruus maneat, & pax & justitia in omni
generalitate populi nostri conservetur. In his
quippe maxime studere & de his in omnibus
placitis quæ vobiscum Deo auxiliante habi-
turi sumus, vos admonere optamus, sicut
debitores sumus. *Ibid. c. 2.*

*De hoc quod admonitor fidelium Dominus
Imperator sit, & omnes fideles
adjutores ipsius.*

III. Sed quanquam summa hujus ministe-
rii in nostra persona consistere videatur, ta-
men & divina auctoritate, & humana ordi-
natione ita per partes divisum esse cognosci-
tur ut unusquisque vestrum in suo loco & or-
dine partem nostri ministerii habere cogno-
scatur. Unde apparet quod ego omnium ve-

strum admonitor esse debeo, & omnes vos
nostri adjutores esse debetis. Nec enim igno-
ramus quid unicuique vestrum in sibi com-
missa portione conveniat. Et ideo prætermi-
tere non possumus quin unumquemque juxta
suum ordinem admoneamus. *Ibid. c. 3.*

*De sacro ministerio Episcoporum & de
admonitione Domni Imperatoris
ad Episcopos.*

IV. Sed quoniam scimus quod specialiter
pertineat ad Episcopos ut primum ad sacrum
ministerium suscipiendum juste accedant, &
in eodem ministerio religiose vivant, & tam
bene vivendo quam recte prædicando popu-
lis sibi commissis iter vitæ præbeant, & ut
in monasteriis in suis parochiis constitutis
sancta religio observata fiat, & ut unusquis-
que juxta suam professionem veraciter vi-
vat, curam impendant, omnes vos in hoc
sacro ordine constitutos & officio pastoralis fun-
ctos monemus atque rogamus ut in hoc ma-
xime elaborare studeatis & per vosmetipsos
& per vobis subiectos, quantum ad vestrum
ministerium pertinet, nobis veri adjutores in
administratione ministerii nobis commissi exi-
statis; ut in judicio non condemnari pro no-
stra & vestra negligentia, sed potius pro
utrorumque bono studio remunerari mereamur.
Et ubicunque per negligentiam Abba-
tis aut Abbatisse vel Comitis sive Vassi no-
stri aut cujuslibet personæ aliquid vobis dif-
ficultatis in hoc apparuerit, nostræ dinoscen-
tiæ id ad tempus insinuare non differatis; ut
nostro auxilio suffulti, quod vestra auctori-
tas exposcit, samulante, ut decet, potestate
nostra facilius perficere valeatis. *Ibid. c. 4.*

*De admonitione Domni Imperatoris ad Epi-
scopos de sacerdotibus ad eorum curam
pertinentibus, & de scholis.*

V. De sacerdotibus vero ad vestram curam
pertinentibus magnum adhibere studium, ut
qualiter vivere debeant, & quomodo populis
ad suam portionis curam pertinentibus exemplo
& verbo profint, a vobis cum magna cura edo-
ceantur & admoneantur, & ut id facere stu-
deant

(1) Ecclesiæ curam gereremus.) Capitula Car-
oli Calvi tit. 2. cap. 1. Ecclesia vobis ad gu-
bernandum commissa. Præceptum Ludovici Pii
pro monasterio Landevenæci apud Hensche-

niium & Papebrochium tomo 1. Martii pag.
260. cum universali Ecclesia Deo dispensante no-
bis commissa. Vide Notas ad Agobardum pag. 21.

deant vestra pontificali auctoritate confringantur. Quicquid autem in illis a populis (1) iuste reprehenditur, in exemplo propriæ conversationis vestra providentia corrigere non neglegat. Ne vero ecclesiæ illis commissæ in restauratione aut in luminaribus juxta possibilitatem rerum ab illis neglegantur, vestra nihilominus invigilare debet solertia. Et sicut alios prohiberis ne de mansis ad ecclesiæ luminaria datis aliquid accipiant; sic & vos & vestri Archidiaconi de eisdem mansis nihil accipiendo, aliis exemplum præbeatis; sed potius ad id quod data sunt servire concedantur; ut totum, sicut dictum est, in restauratione ecclesiarum & luminaribus vestra auctoritate & studio cedere possit. Scholæ sane ad filios & ministros Ecclesiæ instruendos vel edocendos, sicut nobis præterito tempore ad Attiniacum promissistis & vobis injunximus, in congruis locis, ubi nec dum perfectum est, ad multorum utilitatem & profectum a vobis ordinari non neglegantur. *Ibid. c. 5.*

De admonitione ad Comites pro utilitate sanctæ Dei ecclesiæ.

VI. Vobis vero Comitibus dicimus, vosque commonemus, quia ad vestrum ministerium maxime pertinet, ut reverentiam & honorem sanctæ Dei Ecclesiæ exhibeatis, & cum Episcopis vestris concorditer vivatis, & eis adiutorium ad suum ministerium peragendum præbeatis, & ut vos ipsi in ministeriis vestris pacem & justitiam faciatis, & quæ nostra auctoritas publice fieri decernit, in vestris ministeriis studiose perficere studeatis. Proinde nememus vestram fidelitatem ut memores sitis fidei nobis promissæ & in parte ministerii nostri vobis commissi, in pace scilicet & justitia faciendam, vosmetipsos coram Deo & coram hominibus tales exhibeatis ut & nostri veri adjutores & populi conservatores iuste dici possitis. Et nulla quælibet causa, aut munerum acceptio, aut amicitia cujuslibet, vel odium, aut timor, vel gratia, ab statu rectitudinis vos deviare compellat quin inter proximum & proximum semper iuste judicetis. Pupillorum vero & viduarum & ceterorum pauperum adjutores

ac defensores & sanctæ ecclesiæ vel fervorum illius honoratores juxta vestram possibilitatem sitis. Illos quoque qui temeritate & violentia in furtis & latrocinis sive rapinis communem pacem populi perturbare moluntur, vestro studio & correctione, sicut decet, compescite. Et si aliqua persona vobis impedimento fuerit quin ea quæ dicimus facere non valeatis, nobis ad tempus illud notum fiat; ut nostra auctoritate adjuti, ministerium vestrum digne adimplere possitis. *Ibid. c. 6.*

De admonitione ad laicos pro honore ecclesiastico conservando.

VII. Omnes vero laicos monemus, ut honorem ecclesiasticum conservent, & dignam venerationem Episcopis & Dei sacerdotibus exhibeant, & ad eorum prædicationem cum suis devoto occurrant, & jejunia ab illis communiter indicta (2) reverenter observent & suos observare doceant & compellant. Et ut etiam (3) dies dominicus sicut decet honoretur & colatur omnes studeant, Et ut liberius fieri possit (4), mercata & placita a Comitibus, sicut sæpe admonitum fuit, illo die prohibeantur. *Ibid. c. 7.*

De admonitione ad Abbates & laicos pro monasteriis ex regali largitate sibi commissis.

VIII. Abbatibus quoque & laicis specialiter jubemus ut in monasteriis quæ ex nostra largitate habent; Episcoporum consilio & documento ea quæ ad religionem Canonicorum, monachorum, sanctimonialium pertinent, peragant, & eorum salubrem admonitionem in hoc libenter audiant & obediunt. *Ib. c. 8.*

De admonitione ad Episcopos, Abbates & ad omnes fideles pro Comitum adiutoris.

IX. Episcopis iterum, Abbatibus, & Vasis nostris, & omnibus fidelibus laicis dicimus ut Comitibus ad justitias faciendas adjutores sitis. *Ibid. c. 9.*

De admonitione ad Episcopos vel Comites pro concordia ad invicem & cum ceteris fidelibus.

X. Episcopi vero vel Comites (5) & ad in-

(1) *A populis.* In codice Parisiensi legitur *apostolis*, certo mendo. Similes errores nos olim emendavimus in libro tertio Salviani de gubernatione Dei pag. 48. & apud Agobardum in capite septimo apologetici.

(2) *Jejunia indicta.* Vide supra lib. I. cap. 47. & lib. 5. cap. 152.

(3) *Et ut etiam.* Hæc constitutio Carolo M. tribuitur in libro secundo legis Longobardorum.

(4) *Ut liberius possit.* Id est, ut integra libertas sit orandi Deum, ne Christiani ab oratione avocentur, mercata & placita die dominico prohibeantur. Glossa vetus in uno codice regio legis Longobardorum: *Ut dies dominicus liberius possint homines colere, & mercata & placita prohibeantur illis diebus. Vel aliter.*

Et ut liberius & mercata & placita fieri possint, in die dominico fieri prohibeantur. Itaque in altero codice regio ad verba *ut liberius fieri possit* adnotatum est supra lineam, scilicet *in aliis diebus.*

(5) *Episcopi vel comites.* Flodoardus libro 3. cap. 23. de epistolis Hincmari: *Villeberto Cathalaunensi rescribit ad ipsius consulti pro Gangulfo Comite ut de his quæ contra eum se fecisse vel negabat quædam vel constebatur aliqua, juxta præceptum apostolicum leniter ageret, quatinus in hoc legem Christi, caritatem sollicitet, adimpleret, & ad satisfactionem dilectionemque sui usunque posset & industria eundem Comitem provocans, illi suam clarescere benignitatem permitteret.*

invicem & cum ceteris fidelibus concorditer vivant, & ad sua ministeria peragenda vicissim sibi adjutorium ferant. *Ibid.* c. 10.

De admonitione ad omnes generaliter pro caritate & pace ad invicem.

XI. Omnibus etiam generaliter dicimus ut caritatem & pacem ad invicem habeatis, & generalem justionem nostram generaliter observare decertatis, & Missis nostris pro qualicunque scilicet aut ecclesiastica aut publica utilitate vel opportunitate a nobis directis nostri honoris causa honorem exhibeatis, & propter nostre auctoritatis venerationem ea quæ per illos injungimus agere non neglegatis. *Ibid.* c. 11.

De hoc quod unusquisque Episcoporum vel Comitum partem ministerii regalis habeat, & de testimonio ipsorum ad invicem.

XII. Et quoniam, sicut diximus, unusquisque vestrum partem ministerii nostri per partes habere dinoscitur, volumus studere & per clamatores & per alia quælibet certa indicia & per Missos nostros, quos ad hoc ordinaverimus, qualiter unusquisque ad hoc certare studuerit & per commune testimonium, id est, Episcoporum de Comitibus, Comitum de Episcopis, comperire qualiter scilicet Comites justitiam diligant & faciant, & quam religiose Episcopi converfentur & prædicent, & amborum relatu de aliorum in suis ministeriis consistentium aequitate & pace atque concordia cognoscere. Similiter etiam volumus ut omnes illis & illi omnibus de communi societate & statu a nobis interrogati verum testimonium sibi mutuo perhibere possint. *Ibid.* c. 12.

De causa orta ad inhonorationem regni pertinente.

XIII. Et si talis causa an qualibet provincia aut in aliquo comitatu orta fuerit quæ aut ad inhonorationem regni aut ad commune damnum pertineat, quæ etiam sine nostra potestate corrigi non possit, nos diu latere non permittatis, qui omnia, Deo auxiliante, corrigere debemus. Quia quicquid hæcenus in his quæ ad pacem & justitiam totius populi pertinent & ad honorem regni & communem utilitatem aut a nobis aut a vobis neglectum est, debemus Deo auxiliante certare qualiter ab hinc nostro & vestro studio emendatum fiat. *Ibid.* c. 13.

De pace in itinere exercitali custodienda.

XIV. De pace vero in exercitali itinere servanda usque ad marcham hoc omnibus notum

fieri volumus, quod quicumque auctorem damni sibi præterito anno inlati nominatim cognoscit, ut justitiam de illo querat & accipiat. *Ibid.* c. 14.

De denuntiatione, ut qui in hostem pergunt, suos, qui in suo obsequio sunt, unusquisque cognoscat.

XV. Deinceps tamen omnibus denuntiate volumus ut cognoscat unusquisque omnes qui in suo obsequio in tali itinere pergunt, sive sui sint, sive alieni, ut ille de eorum factis rationem se sciat redditurum; & quicquid ipsi in pace violanda deliquerint, ad ipsius debet periculum (1) pertinere; ea scilicet conditione, ut pacis violator primum juxta facinoris qualiter sive coram nobis, sive coram Misso nostro, dignas penas solvatur: & Senior qui secum talem duxerit quem aut constringere nolit aut non potuit ut nostram justionem servaret, & insuper in regno nostro prædas facere non timeret, pro illius negligentia, si ante eum de his non admonuerit, & postquam negligentia contemptoris ad ejus notitiam pervenerit, eum corrigere, sicut decet, neglexerit, honore suo priverit, ut scilicet neuter illorum sine justa vindicta remaneat. *Ibid.* c. 15.

De inhonoratione Regis propter negligentiam eorum qui legationes male recipiunt.

XVI. De inhonoratione quoque Regis & regni, & mala fama in exteris nationes dispersa propter negligentiam eorum qui legationes ad nos directas in suis mansionibus aut male recipiunt, aut constitutam a nobis expensam non tribuunt, aut paravereda dare nolunt, aut furto aliquid eis subripiunt, aut (quod perpeffimum est) apertas violentias, eos cædendo & res eorum diripiendo, in ipsis exercere non pertimescunt, hoc omnibus notum esse volumus, quod quicumque ex his qui honores nostros habent ab hinc negligentiam hanc emendare non certaverit, & suos homines, qui ejus vice hoc agere debent, ut id bene perficiant non instruxerit aut non constringerit ut ulterius illud negligere non præsumant, & honorem nostrum & regnum nobis commissum custodire contempserit, nec nostrum nec regni nostri honorem ulterius volumus ut habeat; sed volumus ut unusquisque fidelium nostrorum procuratores rerum suarum de his specialiter instruat, ut quancumque & undecumque legatio advenit, & aut litteras aut Missum viderint, honorifice illam in omni loco imperii nostri propter nostrum & totius regni honorem omnes suscipere valeant. *Ibid.* c. 16.

De

(1) *Periculum.* Hæc est lectio editionis Basileensis & veterum exemplarium Colbertini, Trecentis, Sangallensis, unius Vaticani, Rivipullensis, & Thuanii. In Normannico legitur *peculium*, hæud dubie pro *periculum*. Titius & Pithæus ediderunt *pluvium*. Quo mo-

do scriptum est in libro Pithæano, in Parisiensi, & in Divioniensi. In Remensi primo scriptum fuit *pluvium*. Sed postea emendatio reposuit *pluvium*. Codices Bellouacensis & Tiliensis habent *pluvium*.

De locis in quibus legationes recipiendæ sunt.

XVII. In illis vero locis ubi modo via & mansionatici a genitore nostro & a nobis per Capitulare ordinati sunt, Missos ad hoc specialiter constitutos, qui hoc jugiter prævideant, habeant, ut omnia quæ ad eandem legationes suscipiendas pertinent, fideles nostri ad hoc constituti ad tempus præparare studeant, ut non tunc sit necesse de longe querere vel adducere quando tempus est illa dare vel perfolvere. In ceteris vero locis per totum imperium nostrum unusquisque fidelium nostrorum & per se & per ministros suos, sicut diximus, sedulam vigilantiam adhibeat. *Ibid. c. 17.*

De admonitione unius monete.

XVIII. De moneta vero, unde jam per tres annos & admonitionem fecimus, & tempus quando una teneretur & aliæ omnes cessarent constitui, hoc omnibus notum esse volumus, quoniam ut absque ulla excusatione cito possit emendari, spatium usque ad Missam sancti Martini (1) dare decrevimus, ut unusquisque Comitum in suis ministeriis de hoc iussionem nostram tunc possit habere adimpletam, quatinus ab illa die non alia sed illa sola per totum regnum nostrum ab omnibus habeatur juxta illam constitutionem, sicut in capitulis quæ de hac re illis Comitibus dedimus in quorum ministeriis moneta percutitur constitutum est: quia tunc volumus Missos nostros hujus rei gratia dirigere per singulos comitatus, qui diligenter inquirent qualiter Comites in hoc nostram iustitiam adimplere certaverint. Et quicumque negligens inde inventus fuerit, volumus ut ante nostram presentiam quantocius venire jubeatur, ut rationem reddat utrum hoc quod iussimus facere noluerit aut non potuerit, aut si aliqua re præpediente id facere non potuit, cur nobis ipsam impossibilitatem ad tempus non annuntiavit. Quia si ipse aut non voluit, aut suæ negligentia causa non potuit, nos talem invenire volumus qui hoc quod jubemus servare velit & possit. Ut autem iussio nostra in hac re citius impleatur, volumus ut quicumque ab illa die alium denarium negotiandi causa protulerit, a Co-

mite & ministris ejus auferatur ab eo. *Ibid. c. 18.*

De injustis teloneis.

XIX. Similiter quoque de injustis teloneis, de quibus qualiter ab omnibus observandum esset, & capitulis constituimus, & creberrimas admonitiones fecimus, prædicti Missi nostri volumus ut inquisitionem faciant a quibus nostra iussio in hoc adimpleta, a quibus quoque sit neglecta; & eum qui implere neglexit aut distulit, ad nostram volumus ut veniat iussus presentiam, ut cito rationem de his, sicut superius diximus, reddat; & si culpabilis inventus fuerit, dignam correctionem accipiat, ut ceteris negligentibus exemplum terroris præbeat. *Ibid. c. 19.*

De pontibus ubi antiquitus fuerunt renovandis.

XX. Ut ubi pontes antiquitus fuerunt, & in his locis ubi tempore genitoris nostri ipso jubente diversarum necessitatum causa facti sunt, omnino absque ulla dilatione ab his qui eos tunc fecerunt restituantur & renoventur, ita ut ad Missam sancti Andree restaurati fiant; nisi forte aut ipsa operis magnitudo aut aquarum in quolibet loco inundatio hoc prohibeat. Aliter vero nullus qualibet occasione hoc negligere aut differre præsumat quin ad prædictum tempus completum fiat. Et Missi nostri, quorum superius mentionem fecimus, volumus ut renuntient in quibus locis nostra iussio impleta, in quibus neglecta est, aut aliqua impossibilitate vel certa ratione dilata. *Ibid. c. 20.*

De nonis & decimis.

XXI. De nonis quidem & decimis unde & genitor noster & nos frequenter & in diversis placitis admonitionem fecimus, & per Capitularia nostra qualiter hæc observentur ordinavimus, volumus atque jubemus ut de omni conlaborato (2) & de vino & seno fideliter & pleniter ab omnibus nona & decima perfolvatur. De nutrimento vero pro decima, sicut hæcenus consuetudo fuit, ab omnibus observetur. Si quis tamen Episcoporum fuerit qui argentum pro hoc accipere velit, in sua maneat potestate, juxta quod ei & illi qui hoc perfolvere debet convenit. *Ibid. c. 21.*

De

(1) *Missam sancti Martini.* Id est, diem Sancti Martini festum. Hæc interpretatio non in liget probatione. Frequenter in veteribus libris & scriptoribus legitur Missam Sancti Martini, Sancti Joannis, Apostolorum Petri & Pauli, Sancti Andree, Sancti Michaelis, Sancti Bonifacii, Sancti Remigii, Sancti Albini, Sancti Felicis, Sancti Marcellini, Sanctæ Balchildæ, Sancti Nizarii, Sancti Philiberti, Sancti Galli, Sancti Clementis, Sancti Aniani, Sancti Lamberti, Sancti Juliani, Sancti Mauricii, Sancti Bavonis, & omnium Sanctorum. Vvormius lib. 3. Factorum Danicorum exhibet vetus Kalendarium Runicum ante trecentos

annos scriptum, cum interpretatione Latina. In eo Kalendario vocabulum Missæ accipitur pro festo; ut *Paulus Messa* mense Januarii, pro quo Vvormius recte vertit *Pauli festum*. Mense Februario *Matthias missa*. Mense Junio *Joans missa & Petrus missa*. Mense Julio *Isaubs missa & Olafs missa*. Et sic in ceteris mensibus, ne singulos commemorem.

(2) *De omni conlaborato.* Sirmundus in Notis ad Capitula Caroli Calvi hanc constitutionem tribuit Carolo Magno. In quo illum puto falsum esse.

De operibus in restorationem ecclesiarum adimplendis.

XXII. Similiter quidem de operibus in restorationem ecclesiarum, sive in faciendo, sive in redimendo, episcopalis potius sequatur voluntas. Nullatenus tamen remaneat quin, sicut a nobis saepe iustum est, hoc aut illud partibus ecclesiarum persolvatur. Et hoc omnibus notum sit, quia quicumque neglegenter exinde egerit, & coram nobis exinde neglegens repertus fuerit, illud volumus omnino ut subeat quod in nostro Capitulari de hac re communi consensu fidelium nostrorum ordinavimus. *Ibid. c. 22.*

De Comitibus, ut ministris ecclesie in suis ministeriis adjuvatores sint.

XXIII. Comitēs vero ministris ecclesie in eorum ministeriis, ut hoc plenius & de nostris & de se & de suis hominibus obtinere possint, adjuvatores in omnibus fiant. Et quicumque prima & secunda vice de his a Comitē admonitus non se correxerit, volumus, ut per eundem Comitem ejus negligentia ad nostram notitiam perferatur, ut nostra auctoritate quod in nostro Capitulari continetur subire cogatur. *Ibid. c. 23.*

De capitulis a Cancellario palatii ab Archiepiscopis & Comitibus accipiendis.

XXIV. Volumus etiam ut capitula quae nunc & alio tempore constituta sunt, a Cancellario nostro Archiepiscopi & Comites eorum de propriis civitatibus modo aut per se aut per suos Missos accipiant, & unusquisque per

sua dioecesi (1) ceteris Episcopis, Abbatibus, Comitibus, & aliis fidelibus nostris ea transcribi faciant, & in suis comitatibus eorum omnibus relegant, ut cunctis nostra ordinario & voluntas nota fieri possit. Cancellarius tamen noster nomina Episcoporum & Comitum qui ea accipere curaverint notet, & ea ad nostram notitiam perferat, ut nullus hoc praetermittere praesumat. Vassi quoque & Vassalli nostri nobis famulantes volumus ut condignum apud omnes habeant honorem, sicut a genitore nostro & a nobis saepe admonitum est. *Ibid. c. 24.*

De nominibus locorum in quibus Missi domini legatione funguntur.

XXV. In Vesontio, quae est dioecesis Bernoni Archiepiscopi, Heimicus Episcopus & Monogoldus Comes. In Mogontia, quae est dioecesis Heistulsi Archiepiscopi, idem Heistullus Episcopus & Rhuobertus Comes. In Trevisis Hetti Archiepiscopus (2) & Adalbertus Comes. In Colonia Hadaboldus Archiepiscopus & Eemundus Comes. In Rhemis Ebbo Archiepiscopus, quando poterit (3), (& quando ei non licuerit, Rhuothadus Episcopus (4) ejus vice) & Rhuothadus Comes sint, super sex videlicet comitatus, id est, Remis, Cathalon, Sueffonis, Silvaneētis, Beluacus, & Laudunum: super quatuor vero episcopatus qui ad eandem dioecesi pertinent, id est, Noviomacensem, Ambianensem, Taruanensem, & Camaracensem, Rangarius Episcopus (5) & Berengarius Comes. Senones Hieremias Archiepiscopus & Donatus (6) Comes (7). Rothom-

(1) Unusquisque per suam dioecesi. Id est, unusquisque Archiepiscopus per suam provinciam suscipiat curam proponendi capitula a Principe constituta. Quod ita fiebat ut in proximo placito rationem reddere tenerentur Archiepiscopi an paritum in hoc fuisset iussioni Imperatoris, ut patet ex epistola 28. Frotharii Tullensis.

(2) Hetti Archiepiscopus. De hac Hetti Trevirensis Archiepiscopi legatione agit, ut puto, Frotharius Episcopus Tullensis epist. 18.

(3) Quando poterit. Jubet Ludovicus ut Ebbo Remensis Archiepiscopus legationem istam exerceat in Remensi provincia, quando poterit. Istam clausulam Henschenius in Notis ad vitam S. Ansharii tomo 1. Februarii pag. 404. interpretatur de legatione Ebonis ad septentrionales regiones, pro qua illum abesse interdum oportebat a sua provincia, tuncque curam missatici implendi in palatio committam esse Rothado Episcopo. Ego vero arbitror clausulam istam simpliciter additam quia Ebbo frequenter erat in palatio, adeoque substituendi erant qui locum absentis implerent. Hodoardus lib. 2. cap. 19. Dum frequenter igitur Ebbo Praesul in palatio suum moraretur.

(4) Rhuothadus Episcopus. Sueffonensis.

(5) Rangarius Episcopus. Noviomensis, qui Concilio Parisiensi interfuit anno octocxxxix. Ad eum extat epistola Amalarii in tomo septimo Spicilegii Dacheriani pag. 165. Hinc ergo illustrari poterit catalogus Episcoporum No-

viomensium.

(6) Donatus Comes. Heroldus habet, Donatus & Ingobertus Comes. Codex Thuanus, Donatus & Ingobertus Com. Palatinus, Sangalensis, Colberlinus, & Rvipullensis, Donatus & Ingobertus Comites.

(7) Donatus Comes. Melodunensis. Adrevaldus Floriacensis lib. 1. de miraculis S. Benedicti cap. 25. Adrevaldus in eodem placito missi a latere Regis Ionas Episcopus Auclianensis & Donatus Comes Mildunensium. Hincmarus in narratione de villa Noviliaco cap. 4. Dominus Hludovicus Imperator donavit ipsam villam Noviliacum Dnato in beneficio. Et infra: Donatus de infidelitate ejus comprobatus ipsi Imperatori quatuor sacramentum juravit, & comitatum Mildunensem & villam Noviliacum cum suis appendiciis Imperator ab eo abstulit. Idem anno octocxxxvii. missus est in Hispaniam Tarraconensem, quae tunc Marca Hispanica dicebatur, ad componendos provinciae illius motus. Eginhardus: Imperator Heliachar Presbyterum & Abbatem, & cum eo Hildebrandum atque Donatum Comites ad motus Hispaniae Marca componendos missi. Anno dein octocxxxvii. in eandem provinciam iterum missus est cum Bonifacio Comite & Adrebaldo monasterii Flaviniacensis Abbate, ut queras adverserit Bernardum Ducem illarum partium propositas audirent; quemadmodum testatur auctor vitae Ludovici Pii. Eiusdem Donati, ut opinor, mentio extat in Capitulis Caroli Calvi ut. xiv. pag. 70.

magum Willebertus Archiepiscopus (1) & Ingobertus Comes. Turones Landramnus Archiepiscopus & Rhuortbertus Comes. Lugdunum, Tarentasia, & Vienna, Albricus Episcopus (2) & Richardus Comes. *Ib. c. 25.*

De commemoratione ad legationem prædictorum Missorum pertinente.

XXVI. Commemoratio quid ad prædictorum Missorum legationem pertineat. Primo, ut conventum in duobus aut tribus locis congregent, ubi omnes ad eorum legationem pertinentes convenire possint, & omnibus generaliter notam faciant qualis sit eorum legatio, scilicet ad hoc esse se a nobis Missos constitutos ut si quilibet Episcopus aut Comes ministerium suum propter quodlibet impedimentum implere non possit, ad eos recurrat, & cum eorum adiutorio ministerium suum adimpleat, & si talis causa fuerit quæ per eorum admonitionem emendari non possit, per eos ad nostram notitiam deferatur; & si forte Episcopus aut Comes aliquid negligentius in suo ministerio egerit, per istorum admonitionem corrigatur; & omnis populus sciat ad hoc eos esse constitutos ut quicumque per negligentiam aut incuriam vel impossibilitatem Comitis iustitiam suam acquirere non poterit, ad eos primum querelam suam possit deferre, & per eorum auxilium iustitiam acquirere, & quando aliquis ad nos necessitatis causa reclamaverit, ad eos possimus relatorum querelas ad definiendum remittere. Ipsi vero Missi non sine certissima causa vel necessitate huc illucque discurrant, nisi forte quando tale aliquid in cujuslibet ministerio ad legationem suam pertinente ortum esse cognoverint quod eorum presentia indigeat & sine illorum consilio vel adiutorio emendari non possit. Inde tamen debent esse solliciti, ut propter istorum negligentiam nihil in sua legatione incorrectum remaneat; sed ubi certam & veram necessitatem cognoverint, nostram iustitiam adimplere non negentur. *Ibid. c. 26.*

De hoc quod per Missos dominicos ea quæ per Capitula statuta sunt, omnibus nota fieri debeant.

XXVII. Volumus etiam ut omnibus notum sit quia ad hoc constituti sunt ut ea quæ per Capitula nostra generaliter de quibuscun-

que causis statuumus, per Missos nota fiant omnibus, & in eorum procuracione consistant, ut ab omnibus adimpleantur. Et ubi forte aliquo tali impedimento quod per eos emendari non possit, aliquid de his quæ constitutum ac iustum remanserit imperfectum, eorum relatu nobis ad tempus indicetur, ut per nos corrigatur quod per eos corrigi non potuit. *Ibid. c. 27.*

De admonitione ad eos qui legatione funguntur.

XXVIII. Nosse vos credimus quanti sit ponderis legatio quam vobis commisimus, & quam sit periculosum tantæ rei curam negligere quantam vos pro nostra omnium communi salute ex nostra obligatione suscepisse non ignoratis. De qua re cum vos interrogassemus, non sic nobis responsum est ut in eo responso sufficere potuisset ad eam dispositionem quam retum necessitas ad communem utilitatem pertinentium poscere videbatur, vel qua nobis aliquid securitatis solatium afferri potuisset. Et hoc ideo evenisse perspeximus quia anno præterito, quando Capitulare legationis vestre vobis dedimus, caute vos observare iustum ne sine causa his quos honoratos esse volumus aliqua fieret injuria. Quapropter volumus vobis notum facere qualiter nunc Domino adjuvante eandem iustitiam nostram debeatis adimplere. Volumus ut Missi nostri, quos ad hoc constitutos habemus ut curam & sollicitudinem habeant qualiter unusquisque qui rector populi nostri a nobis constitutus est, in suo ordine officium sibi commissum iuste ac Deo placite ad honorem nostrum ac populi nostri utilitatem administret, in hunc modum cognoscendi diligentiam adhibeant, si ea quæ in Capitulari nostro, quod eis anno præterito dedimus, continentur, secundum voluntatem Dei ac iustitiam nostram fieri adimpleta. Itaque volumus ut medio mense Maio convenienter iidem Missi, unusquisque in sua legatione, cum omnibus Episcopus (3), Abbatibus, Comitibus, ac vassillis nostris, advocatis nostris, ac Vicedominis Abbatissarum, nec non & eorum qui propter aliquam inevitabilem necessitatem ipsi venire non possunt, ad locum unum. Et si necesse fuerit propter opportunitatem conveniendi, in duobus vel tribus locis, vel maxime

(1) *Willebertus Archiepiscopus.* Rotomagensis. In veteri codice Ms. bibliothecæ imperatoricæ, ex quo prodit codex Carolinus a Gregorio editus, scriptum est in principio majusculis literis

LIBER VVILLIBERTI ARCHIEPI. Docet nos ita Petrus Lambecius in libro secundo commentariorum de bibliotheca Cæsarea pag. 321. & mox addit sibi dubium non esse quin per Archiepiscopum Willibertum, ad quem codex iste olim pertinuit, intelligi debeat Willibertus Archiepiscopus Rotomagensis, qui illam sibi comparaverit post mortem Caroli M. ex bibliotheca ipsius.

(2) *Albricus Episcopus.* Lingonensis. Eius esse videtur epistola trigesima earum quæ sub Frotharii Tullensis Episcopi nomine editæ sunt.

(3) *Cum omnibus Episcopis.* Reperi in chartulario Ecclesiæ Viennensis veterem querelam ab Agilmaro Archiepiscopo adversus Wigericum Comitem propositam in solemnibus Missorum dominicorum conventu, cui Reinigius Lugdunensis Archiepiscopus & alii quatuor Episcopi intererant cum Comitibus undecim & viginti vassillis dominicis. Hinc ergo valde illustrari potest hic locus & agnosci quoniam modo fierent istiusmodi conventus.

xime propter pauperes populi, idem conventus habeatur, qui omnibus congruat; & habeatur unusquisque Comes Vicarios & Centenarios suos secum, nec non & de primis Scabineis suis tres aut quatuor. Et in eo conventu primum Christianæ religionis & ecclesiastici ordinis collatio fiat, Deinde inquirent Missi nostri ab universis qualiter unusquisque illorum, qui ad hoc a nobis constituti sunt, officium sibi commissum secundum Dei voluntatem ac iussionem nostram administret in populo, & quam concordēs atque unanimes ad hoc sint, vel qualiter vicissimi sibi auxilium ferant ad ministeria sua peragenda. Et tam diligenter ac studiose hanc investigationem faciant ut omnem rei veritatem per eos cognoscere valeamus. Et si aliqua talis causa ad eorum notitiam perlata fuerit quæ illorum auxilio indigeat, secundum qualitates causarum quæ in nostro Capitulari continentur, tunc volumus ut illuc pergant, & ex nostra auctoritate illud corrigere studeant, *Ibid.*, c. 28.

De rebus ad venerabilem locum pertinentibus non alienandis.

XXIX. Nulla sub Romana (1) ditone constituta Ecclesia vel xenodochium vel prochorophium vel nosocomium vel orphanotrophium vel gerontocomium vel brephotrophium vel monasterium tam monachorum quam sanctimonialium, Archimandritam habens vel Archimandritissam, contra hæc agere præsumat. Ergo his omnibus non liceat alienare rem immobilem, sive domum, sive agrum, sive hortum, sive rusticum mancipium, vel panes civiles (2), neque creditoribus specialis hypothecæ titulo obligare. Alienationis autem verbum (3) contineat venditionem, donationem, permutationem, & emphitheuseos perpetuum contractum, Sed omnes omnino sacerdotes ab huiusmodi alienatione se abtineant, pœnas timentes quas Leoniana constitutio minatur, id est, ut is

quidem qui comparaverit, rem loco venerabili reddat ejus & antea fuerat, scilicet cum fructibus aliisque emolumentis quæ in medio tempore facta sunt, œconomum autem Ecclesiæ præstare omne lucrum quod ex huiusmodi prohibita alienatione fenerit, vel qui ecclesiæ damnum effecerit, a ministerio submoveat, ita ut in posterum œconomus non sit. Non solum autem ipse, sed etiam successores ejus hac teneantur, sive ipse Archiœconomus alienaverit, sive respiciens alienantem Episcopum non prohibuerit; multo magis si consenserit. Tabellionem autem, qui talia interdicta instrumenta (4) conscripsit, perpetuo exilio tradi oportet. Magistratus autem qui eadem instrumenta admitterunt, & officiales qui operam dederunt ut & monumentis intimerent donationes vel cetera alienationes actis intervenientibus confirmarentur, non solum magistratu sed etiam dignitate & facultatibus suis cedant. Remittitur autem constitutio ea quæ in præterito tempore acta sunt. Excipit autem quosdam contractus, quos in sequentibus exponit capitulis, per quos & Ecclesiarum immobiles res alienari possunt. Xenodochium, id est, locus venerabilis in quo peregrini suscipiuntur. Prochorophium, id est, locus venerabilis in quo pauperes & infirmi homines pascuntur. Nosocomium, id est locus venerabilis in quo ægroti homines curantur. Orphanotrophium, id est, locus venerabilis in quo parentibus orbati pueri pascuntur, Gerontocomium, id est, locus venerabilis in quo pauperes & propter senectutem solum infirmi homines curantur. Brephotrophium, id est, locus venerabilis in quo infantes aluntur.

De hoc quomodo liceat ad Imperatorem res sancti loci transferre.

XXX. Si Princeps (5) voluerit rem immobilem sancto loco præstare, & accipere ab eo aliam immobilem rem, & eo modo permutationem contrahere, liceat hoc facere

(1) Nulla sub Romana.) Burchardus, qui partem aliquam istius capituli descripsit, accepisse se ait ex Concilio apud Silvanectum præsentis Ludovici cap. v.

(2) Panes civiles.) Qui alibi gradiles vocantur, quia de gradibus palatii palam accipiebantur. Vide Cnjacium lib. 26. Observat. cap. 17. & Jacobum Gothofredum in Notis ad l. 2. 4. 6. Codicis Theodos. de annonis civis & pane gradili.

(3) Alienationis verbum.) Janus a Costa in librum primum Decretalium pag. 261. Alienationis nomine intelligitur quæcumque traditio perpetua omnique conditio imposta rei ecclesiasticæ. Sic enim interpretandum esse censeo quod viris eruditissimis negotium facessit in d. cap. Nulli: Alienationis verbum continere venditionem &c.

(4) Interdicta instrumenta.) Ita editiones & codex Metensis ac Rivipullensis. Reliqui habent *strumenta*; nisi quod in uno Vaticano & in Pithœano scriptum est *strumenta vitio liberiorum*. Ivo quoque Carnotensis hic *strumenta* habet, non quidem in libris editis, sed in veteri codice Ms. S. Victoris Parisiensis. Fran-

ciscus Pithœus sic edidit in cap. 8. Novellæ 124. apud Julianum antecessorem; cum *instrumento frumentaque suo*. Concordia regularum pag. 607. ex regula S. Ildori: *frumentorum custodia*. Nihil vulgatis in veteribus libris, præsertim vero in antiquis exemplaribus formularum Marculfi.

(5) Si Princeps.) Burchardus caput istud tribuit eidem Concilio Silvanectensi cui adscripserat caput quod antecedit. Imposuit autem hæc Burchardi fraus auctori glossæ capituli istius in libro 3. Decretalium, titulo de rerum permutatione, ubi ita scriptum est: *Quæsitum fuit in Concilio isto utrum Ecclesia possit rem immobilem permutare cum Principe*. Statuit Concilium quod si Princeps voluerit permutare rem immobilem cum sanctis locis & ab eis rem aliam accipere & de communibus voluntate permutationem facere, hoc licitum sit, dummodo causa rationalis hoc exposcat, & res quam Princeps permutaverit major fuerit vel saltem æqualis, & super hac permutatione Principis sancto promulgatur. Vide Notas Antonii Augustini ad hunc locum in prima collectione Decretalium.

ei divina pragmatica sanctione (1) ab eo promulgata.

De orphanis exheredatis subveniendum.

XXXI. Propter istius itaque pacis concordiam conservandam, placuit nobis de orphanis & pauperibus, qui debite vel indebite dicuntur amisisse hereditatem paterni vel materni juris ad se legibus pertinentem, si alicubi inventi fuerint quos patres vel matres propter traditiones illorum exheredes fecerunt, aliorum scilicet suasionibus aut petitionibus vel aliquo ingenio, omnino volumus atque decrevimus emendari, quantum ad nos vel ad nostram pertinet potestatem, juxta voluntatem Dei & vestram sanctam admonitionem & considerationem; ut si forte extra officium nostrum alicubi inventum fuerit, admonere vestram clementiam audeamus ut emendetur.

De rebus pauperum vel minus potentum mala occasione non emendis.

XXXII. Propter provisiones (2) pauperum, pro quibus curam habere debemus, placuit nobis ut nec Episcopi, nec Abbates, nec Comites, nec Vicarii, nec J. dices, nulloque omnino sub mala occasione vel malo ingenio res pauperum vel minus potentum nec emere nec vi tollere audeat; sed quisquis ex eis aliquid comparare voluerit, in publico placito coram idoneis testibus & cum ratione hoc faciat. Ubicumque autem aliter inventum fuerit, factum hoc omnino emendetur per justionem nostram.

Qualiter justitia fiant pauperibus.

XXXIII. De causis (3) viduarum, pupillarum, orphanorum, vel reliquorum pauperum.

Tom. III.

perum, ut in primo conventu ante mediam diem illorum ratio vel querela audiatur & definiatur, & post mediam diem causa regia & Ecclesiarum vel potentum hominum: quia ipsi pauperes non habent facultatem unde sustentare se possint (4) donec ad eorum perveniant justitiam, & ideo tantos clamores (5) faciunt ad aures nostras.

De illis hominibus qui injustas querelas habent.

XXXIV. De illis hominibus qui injuste super alios homines querelas faciunt, de quibus volumus, si inventus fuerit aliquis qui non habeat justitiam causandi (6) vel reclamandi, & revictus fuerit, propter illam calumniam quam fecit, secundum legem & aequitatem justitiam reddat.

De festivitibus anni.

XXXV. Festos dies in anno celebrare sanximus, hoc est, diem dominicum Paschae cum honore & sobrietate (7) venerari, simili modo totam hebdomadam illam observare decrevimus, diem ascensionis Domini pleniter celebrare. In Pentecoste similiter ut in Pascha. In natali Apostolorum Petri & Pauli diem unum. Nativitatem sancti Johannis Baptistae, assumptionem sanctae Mariae (8), dedicationem sancti Michaelis, natalem sancti Remigii, sancti Martini, sancti Andreae. In natali Domini dies quatuor, octavas Domini, Epiphaniam Domini, purificationem sanctae Mariae (9). Et illas festivitates martyrum vel confessorum observare decrevimus quorum in unaquaque parochia sancta corpora requiescunt.

Q

De

(1) Pragmatica sanctione.) Praecepto, ut loquebantur evo Capitularium. Hujusmodi praecceptum Arnulphi Imperatoris pro Ecclesia Patavienfi extat in tomo I. Metropolis Salisburgensis pag. 350.

(2) Propter provisiones.) Haec constitutio repetita est in Concilio Moguntino anni mccc. xlvii. cap. 18.

(3) De causis.) Caput istud & sequens desunt in antiquis exemplaribus Vaticanis, Palatino, Metensi, Divionensi, Sangallensi, Tiliario, Rivipullensi, Thuano, Bellovacensi, Camberonensi, Colbertino. Desunt etiam in editione Basileensi. In Remensi praetermissa erant; sed postea addita sunt a manu antiqua in scheda codici adjecta. Exstant autem suis locis in libro Pitheano, in Parisiensi, & in Normannico. Unde colligi debet primam editionem Anselmi non habuisse haec duo capita, addita vero fuisse in posteriori. Nam Hincmarus in Quaternionibus Carolo Calvo oblati pag. 430. in editione Cellotii caput De his qui injuste super alios querelas faciunt laudat ex libro secundo Capitularium imperialium. Et Concilium Troslejanum cap. 6. caput Ut Ecclesiae antiquitus constitutae referat ex secundo libro Capitularium cap. 47. Quod verum esse non possit, si duo illa capita jam tum inserta non fuissent in hoc loco.

(4) Unde sustentare se possint.) In antiquis

exemplaribus Pitheano, Parisiensi, & Normannico legitur: unde se sustentare possint. In Remensi vero: unde suscare possint donec ad eorum perveniantur justitiam.

(5) Tantos clamores.) In Remensi codice legitur santas clamores. Vide quae de hoc Gallicismo supra diximus.

(6) Causandi.) Id est, litigandi, causam agendi, ut recte ista explicat Hugo Menardus in Notis ad Concordiam regularum pag. 141.

(7) Cum honore & sobrietate.) Haec non habentur apud Reginonem. Puto autem hic insinuari fidelibus festos Paschae dies transgredendos esse abique luxu & remulencia, ut Christianos deceat. At hodie omnia in diversum mutata sunt. Vide Notae ad Agobardum pag. 21.

(8) Assumptionem sanctae Mariae.) Vide quae de hoc argumento dicta a nobis sunt supra & Notae ad Gratianum pag. 565.

(9) Purificationem sanctae Mariae.) Haec sola sanctae Mariae festivitas olim celebrabatur in Ecclesia. Addita deinde est assumptio, tum conceptio, praesentatio, annuntiatio, ac visitatio. Ingeniosa posterorum diligentia ultra progressa festum desponsationis Sanctae Mariae reperit, auctore Petro Aurato ex sodalitate Dominicanorum, qui anno mxxlvi. novae istius festivitatis officium composuit & Pa. lo III. obtulit approbandum, ut Ferraeolus Locrius testatur in libro sexto Mariae Augustae cap. 4.

De antiquis Ecclesiis, ut honorem suum habeant.

XXXVI. Ecclesie (1) antiquitas constituta nec decimis nec aliis possessionibus priventur, ita ut novis orationis tribuantur. *Capitul. I. a. 813. c. 19. Infra c. 47.*

De spiritualibus filiis.

XXXVII. Deinde precipimus ut uniusquisque comiter vel proximi spiritalis filios suos catholice instruant.

De hoc ut sacerdotes inreprehensibiles sint.

XXXVIII. Ut juxta (2) Apostoli vocem sacerdotes inreprehensibiles sint, & moribus ornati, & nequaquam turpibus lucris deserant, juxta illud quod ait Scriptura: *Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus, ut ei placeat cui se probavit.* Et a turpibus lucris & usuris non solum ipsi abstineant, verum etiam plebes sibi subditas abstinere instruant (3).

De hoc ut ab incestuosis, & ab his qui decimas non dant, & a Presbyteris negligenter viventibus vadia non accipiantur.

XXXIX. Dicitur est (4) nobis quod in quibusdam locis Episcopi & Comes ab incestuosus & ab his qui decimas non dant vadia accipiant, & a Presbyteris pro quibusdam negligentibus, & inter se pecuniam dividant; quod penitus abolendum decrevimus, ne forte avaritiæ locus detur. Et consuevimus ut incestuosus juxta canonicam sententiam poenitentia multentur. Qui vero decimas post creberrimas admonitiones & predicationes sacerdotum dare neglexerint, excommunicentur. Juramento vero eos constringi nolumus, propter periculum perjurii.

De discretione in corporis & sanguinis dominici perceptione.

XL. In perceptione corporis & sanguinis dominici magna discretio adhibenda est. Cavendum est enim ne si nimium in longum differatur, ad perniciem animæ pertineat, dicente Domino: *Nisi manducaveritis carnem filii hominis, & sanguinem ejus biberitis, non habebitis vitam in vobis.* Si vero indiscrete accipiantur, timendum est illud quod ait Apostolus: *Qui manducat & bibit indigne, judicium sibi manducat & bibit.* Jux-

ta ejusdem ergo Apostoli documentum probare se debet homo, & sic de pane illo manducare, & de calice bibere; ut videlicet abstinens aliquot diebus ab operibus carnis, & purificans corpus animamque suam, præparet se ad percipiendum tantum sacramentum; exemplo David, qui nisi se confessus fuisset abstulisse ab opere conjugali ab heri & nudius tertius, nequaquam panes propositionis a sacerdote accepisset.

De hominibus diversarum conditionum, & de his qui eis prælati sunt.

XLI. Quia ergo constat in Ecclesia diversarum conditionum homines esse, ut sint nobiles & ignobiles, servi, coloni, inquilini, & cetera hujusmodi nomina, oportet ut quicumque eis prælati sunt, sive Clerici sive laici, clementer erga eos agant, & misericorditer eos tractent, sive in exigendis ab eis operibus, sive in accipiendis tributis & quibusdam debitis. Sciantque eos fratres suos esse, & unum secum partem habere Deum, cui clamant *Pater noster qui es in caelis*, & unam matrem sanctam Ecclesiam, (5) quæ eos inremerato sacri fontis utero gignit. Disciplina igitur eis misericordissima & gubernatio opportuna adhibenda est; disciplina, ne indiscipline vivendo auctorem suum offendant; gubernatio, ne in quotidianis vitæ commeatibus prælatorum adminiculo destitui fateantur.

De feminis & Abbatissis, quales sint quæ monasteriis puellaribus præferri debent.

XLII. Monasteriis sane puellaribus (6) tales præferri debent femine & Abbatissæ credi, quæ & se & subditum gregem cum magna religione & sanctitate custodire noverint, & his quibus præsent prodesse non desinant. Sed & se & illas ita observent ut vasa sancta in ministerio Domini præparata. Tales enim se debent exhibere subditis in habitu, in veste, & in omni convictu, ut eis ad cælestia regna pergentibus ductum præbeant. Sciant etiam se pro his quas in regimine acciperant in conspectu Domini rationem reddituras.

De incestuosis & homicidis sacerdotum admonitionibus avertentibus nonotentibus accommodare.

XLIII. Incestuosus, parricida, homicida multi apud nos (proh dolor!) reperiuntur, sed

(1) *Ecclesia.*) Caput istud Burchardus refert ex Concilio Meldensi cap. 8. Ita etiam Ivo parte 3. cap. 12. in veteri codice Sancti Victoris Parisiensis. In Concilio Moguntino anni MCCXLVII. sic legitur: *Ecclesie antiquitas constituta nec decimis nec aliis possessionibus pro novis orationis sine consensu & concilio episcopali priventur.*

(2) *Ut juxta.*) Caput istud, quod revera est Concilii Cabilonensis secundi, Burchardus tribuit Concilio Aurelianensi.

(3) *Instruant.*) Ita omnia exemplaria An-

regisi, Regino, Burchardus. Hinc itaque emendandum est caput quintum Concilii Cabilonensis, ubi legitur *instruant*.

(4) *Dicitur est.*) In libro tertio legis Longobardorum caput istud refertur inter constitutiones Lotharii, haud dubie quia ab illo renovata est hæc lex.

(5) *Matrem sanctam Ecclesiam.*) Vide infra lib. 6. cap. 426.

(6) *Monasteriis puellaribus.*) Vide infra lib. 5. cap. 384.

fed aliqui ex illis sacerdotum nolunt admonitionibus aurem accommodare, volentes in pristinis perdurare criminibus: quos oportet per secularis potentiae disciplinam a tam prava consuetudine coercere, qui per salutifera sacerdotum monita noluerunt revocari: quorum aliquos jam excommunicavimus, sed illi hoc parvipendentes in hisdem perdurarunt criminibus. Quamobrem vestra decernat mansuetudo quid de talibus deinceps agendum sit.

De dominis subditorum admonendis.

XLIV. Admonendi sunt domini subditi, nec ut circa suos pie & misericorditer agant, nec eos qualibet injusta occasione condemnent, nec vi opprimant, nec illorum substantias iniuste tollant, nec ipsa debita, quae a sub-

Tom. III.

ditis reddenda sunt, impie ac crudeliter exigantur.

De corporis Domini & sanguinis communicatione laicorum.

XLV. Ut si non frequentius, vel ter laici (1) homines in anno communicent; nisi forte quis majoribus quibuslibet criminibus impediatur (2).

De eruditione filiorum a parentibus & patrinis.

XLVI. Ut parentes filios suos & patrini (3) eos quos de fonte lavacri suscipiunt erudire summo opere studeant; illi, quia eos genere, & eis a Domino dati sunt; isti vero, quia pro eis fidei iussores (4) existunt.

Q 2

De

(1) *Vel ter laici.* Hinc collegit Vadianus libro 6. de Eucharistia pag. 216. laicos imperante Ludovico Pio coepisse abstinere a frequenti communione corporis & sanguinis Domini, cum paulo antea, id est, sub Carolo Magno, frequentius fuisset per Ecclesiam communicatum; huncque abusum descendere facit ex studio Missae privatae & ex cupiditate monachorum. Referenda autem sunt ipsa Vadiani verba. Imperante Ludovico Caroli filio creiter aunum a nato Christo decxxv. adeo increbuit privatae Missae studium ut quum paulo antea frequentius fuisset (cum diximus) per Ecclesiam communicatum, legem ferre Princeps compulsus fuerit ut laici saltem ter in anno communicarent, quam legem Anselgus prodidit canone 38. libri secundi. Adeo quisque suam vicem sumenda eucharistiae in alium rejiciebat qui & sumere se pro alio posse protestabatur, quodque omnium fidei & pietas exposcebat, paucorum cura ceu pro alius merentium commissum est, nec sine quaestione accessione, qui monasteria multa, praesertim Benedictina, ad illas opes quibus hodie tam splendide & tanta cum securitate perfervantur crevit. Dolendum est hanc observationem, quae falsa est, excidisse viro docto: qui si consulisset antiquos canones Gallicanos, invenisset illam laicorum abstinentiam a communione multo antiquiorem esse quam ut ad tempora Ludovici Pii referri possit. Nam in canone 18. Concilii Agathensis ita diserte scriptum est: *Seculares qui natale Domini, Pascha, & Pentecosten non communicaverint, catholici non credantur, nec inter catholicos habeantur.* Praeterea constitutio Ludovici relata a Vadiano sumpta est ad verbum ex Concilio Turonensi III. habito sub imperio Caroli Magni. Neque hic mos censendum est descendisse ex persuasione quae in animos hominum illius aevi penetravit, posse fideles eucharistiam sumere per vicarium, id est, per eum qui pro se ac populo sacrificat & oblationes Deo offert in altari, sed ex tepiditate Christianorum, remordente conscientia mala, ut in epistola 83. ait Fulbertus Episcopus Carnotensis de Presbyteris agens qui toties non communicant quoties Missam celebrant. Joannes Aventinus annalium Boiorum lib. 4. pag. 367. alia via aberrans, hac lege, quam Carolo Magno tribuit, putat interdictum esse laicis, quos ipse Latina lingua profanos vocat, ne plusquam ter in anno communionem acciperent eucharistiae. Edixit quoque, inquit, profanum plusquam ter in anno de sacramento convivio, quod eucharistiam nuncupamus, velci non placere.

(1) *Impediatur.* Regino addit, id est, in Pascha, Natale Domini, & Pentecosten. Ita et

tiam Burchardus, Ivo, & Gratianus. Sed haec non habentur in Concilio Turonensi, ex quo caput istud sumptum est, neque in exemplaribus Anselgii. Interpretatio est Reginonis, sumpta ex admonitione synodali antiqua, in qua haec leguntur: *Tribus temporibus in anno, id est, in Natale Domini, Pascha, & Pentecosten, omnes fideles ad communionem corporis & sanguinis Domini accedere ammonete.* Vide etiam inquisitionem de vita & conversatione laicorum cap. 56. apud Reginonem in initio libri secundi. Cetetum Burchardus Fabiano Papae tribuit hanc constitutionem.

(3) *Patrini.* Patrini sunt qui offerunt baptizandos, eoique baptizatos de sacro fonte suscipiunt, ut ait Hugo Menardus in Notis ad librum sacramentorum pagina 107. Jesse Ambianensis in libello de ordine baptismi cap. 1. Signent ipsos infantes in fontibus eorum susceptores viri vel femine, id est, patrini, vel matrinae. Homilia incerti auctoris in alicensu Domini in vetustissimo codice Ecclesiae Lugdunensis: *Quid dicendum est de parvulis, qui, quando baptizantur, non habent intellectum credendi neque pro se respondendi? De majoribus nulla quaestio est, quia ipsi pro se respondere sciunt. Facilis solutio est. Parvuli, qui necdum sciunt loqui, fide illorum qui eos suscipiunt de sacro fonte merentur remissionem peccatorum accipere. Et certe dignum est ut qui peccato carnalium parentum polluantur, fide spiritualium parentum salventur.* Amalarius Trevirensis Archiepiscopus in epistola ad Cardum Magnum cap. 2. Docemus orationem dominicam patrinos & maternas, ut & ipsi similiter faciant quos suscipiunt ad sacrum baptismum. Cap. 4. Illud signum faciant in fontibus eorum Presbyteri, Accolythi, patrini vel matrinae. Item cap. 15. Deinde perscrutamur patrinos & maternas si possint cantare dominicam orationem & symbolum. Concilium Remense apud Reginonem libro 1. cap. 272. Presbyter omnibus patrini annuntiet quod debitorum sint suis filiolis &c. Apud Ivonem parte 6. cap. 158. legitur *patrini.* Sed emendandus est ex Reginone & ex veteri exemplari Ms. S. Victoris Parisiensis. Eodem modo emendandum est caput primum secundae additionis, ubi legitur *patroni pro patrini.*

(4) *Fidei iussores.* Homilia S. Eligii Episcopi Noviomensis in tomo 5. Spicilegii Bacheriani pag. 212. *Memento quia tunc patrum cum Deo fecisti, atque abrenuntiare vos diabolo & omnibus operibus ejus in ipso baptismi sacramento promissisti. Qui potuit, tunc ipse per se & pro se haec respondit. Qui vero non potuit, fidei iussor pro eo ad ejus vicem ista Deo promissit, ille scilicet qui cum de sacro fonte suscepit.*

De Ecclesiis antiquitus constitutis.

XLVII. Ut Ecclesie antiquitus constitutæ nec decimis nec alia ulla possessione priventur. *Vide supra c. 36.*

De sepultura.

XLVIII. Ut de sepeliendis in basilicis mortuis illa constitutio servetur, quæ ab antiquis patribus (1) constituta est.

EXPLICIT LIBER SECUNDUS.

LIBER TERTIUS.

INCIPIT TERTII PRÆLOCUTIUNCULA LIBELLI.

Superius in duobus libellis capita ecclesiastica præfatorum Principum Domni Karoli Imperatoris & Domni ac gloriosissimi Hludovici Augusti descripsi. Nunc autem illa ad mundanæ augmentum legis pertinentia, quæ Dominus Karolus Imperator edidit, in hoc tertio adunavi libello.

INCIPIUNT CAPITULA ET EORUM TEXTUS.

De pace servanda.

I. **D**E pace admonemus ut omnes qui per aliqua scelera ei rebelles sunt, constringantur, *Capitul. II. a. 805. c. 1.*

De justitiis generalibus.

II. De justitiis Ecclesiarum Dei, viduarum (2), orphanorum, & pupillorum præcipimus ut in publicis judiciis non despiciantur clamantes, sed diligenter audiantur. *Ib. c. 2. Capitul. III. a. 805. c. 2. 3.*

De justitiis regalibus.

III. De justitiis regalibus, ut pleniter fiant inquisitæ. *Ibid. c. 3. & 4.*

De armis non portandis.

IV. De armis infra patriam non portandis, id est, scutis & lanceis & loriceis. Si fœdus quis sit, discutatur tunc quis e duobus contrarius sit ut pacati fiant, & distringantur ad pacem, etiamsi noluerint. Et si aliter se pacificare nolunt, adducantur in nostram præsentiam. Et si aliquis post pacificationem alterum occiderit, componat illum, & manum quam perjuravit perdat, & insuper bannum dominicum solvat (3).

*Ibid. c. 5. & 7.**De armatura in hostem habenda.*

V. De armatura in exercitu, sicut jam antea in alio Capitulari commendavimus, ita servetur; & insuper omnis homo de duodecim mensibus bruniam habeat. Qui vero bruniam habens, eam secum non tulerit, omne beneficium cum brunia pariter perdat. *Ibid. c. 6. & 8.*

De negotiatoribus quo adusque procedant.

VI. De negotiatoribus qui partibus Sclavorum (4) & Avarorum (5) pergunt, quousque procedere cum suis negotiis debeant, id est, partibus Saxonie usque ad Bardenwich, & ad Magadoburg, & ad Erpesford, & ad Halaxstat, & ad Foracheim, & ad Breemberg, & ad Reginisburc, & ad Lauriacum; & ut arma & brunias non ducant ad venundandum. Quod si inventi fuerint portantes, omnis substantia eorum auferatur ab eis; dimidia quidem pars partibus palatii; alia vero medietas inter jam dictos Miffos & inventorem dividatur. *Ibid. c. 7. & 9.*

De clamatoribus vel caussidicis.

VII. De clamatoribus (6) vel caussidicis qui nec iudicium Scabineorum adquirere nec blas-

(1) *Ab antiquis patribus.* Id est, ut opinor, in canone 6. Concilii Nannetensis. Nam Regino, postquam retulit istud nostrum caput, statim describit canonem illum Nannetensem, tanquam si ostendere vellet quid per antiquorum patrum constitutionem hic intelligatur.

(2) *Viduarum.* Vide supra lib. 2. cap. 33.

(3) *Bannum dominicum solvat.* Vide infra lib. 5. cap. 247. & lib. 6. cap. 271.

(4) *Partibus Sclavorum.* Negotiatores Francos consuevit antiquitus exercere mercaturam apud Sclavos docent gesta Dagoberti Regis cap. 27. Sclavi cognomento *Windi*, quorum

regnum Samo tenebat, negotiatores Francorum cum plurima multitudine interficiunt & rebus exspoliant.

(5) *Avarorum.* Ita codex Metensis. Divionensis habet *Avarum*. Pithæanus, Normannicus, Remensis, Bellovacensis, Tilianus, & Parisiensis, *Horavorum*. Contra in Colbertino, Thuano, Rivipullensi, uno Sangallensi, & in editione Basileensi scriptum est *Bauvariorum*, in altero Sangallensi *Baugariorum*, & in Camberonensi *Bajwatorum*.

(6) *De clamatoribus.* Clamatores hoc loco sunt qui litigant.

blasphemare volunt, antiqua consuetudo ferretur, id est, ut in custodia recludantur donec unum e duobus faciant. Et si ad palatium pro hac re clamaverint, & literas detulerint, non quidem eis credatur, nec tamen in carcere ponantur; sed cum custodia & cum ipsis literis (1) pariter ad palatium nostrum remittantur, ut ibi discutiantur sicut dignum est. *Ibid.* c. 8. & 10.

De juramento.

VIII. De juramento, ut nulli alteri per sacramentum fidelitas promittatur nisi nobis & unicuique proprio seniori ad nostram utilitatem & sui senioris; excepto his sacramentis quæ iuste secundum legem alteri ab altero debentur. Et infantes (2) qui antea non potuerunt propter juvenilem ætatem jurare, modo fidelitatem reprimittant. *Ibid.* c. 9. 11. & 12.

De conspirationibus.

IX. De conspirationibus (3) vero, quicunque conspirationem facere præsumperint, & sacramento quocunque conspirationem firmaverint, ut triplici ratione iudicentur.

Tom. III.

Primo, ut ubicumque aliquod malum per hoc (4) perpetratum fuit, auctores facti interficiantur; adjuutores vero eorum singuli alter ab altero flagellentur, & nares sibi invicem præcidant. Ubi vero nihil mali (5) perpetratum est, similiter quidem inter se flagellentur, & capillos sibi vicissim derodeant. Si vero per dextras aliqua conspiratio firmata fuerit, si liberi sunt, aut iurent se idoneis juratoribus hoc pro malo non fecisse; aut si facere non poterint, suam legem componant. Si vero servi sunt, flagellentur. Et ut de cetero in regno nostro nulla huiusmodi conspiratio nec per sacramentum nec sine sacramento fiat. *Ibid.* c. 10. & 12.

De perjuriis.

X. De perjuriis (6), ut caveantur, & non admittantur testes ad iuramentum antequam discutiantur. Et si aliter discuti non possunt, separantur ab invicem (7), & singulariter inquirentur. Et non soli accusatori (8) liceat testes eligere (9), absente suo causatore (10). Et omnino nullus nisi ieiunus ad iuramentum vel ad testimonium admittatur. Si vero aliquis (11) refutatur (12),

Q 3

di-

(1) *Cum ipsis literis.* Carolus M. non esse repertorem istius juris colligi potest ex epistola 104. S. Bonifacii, in qua sic scribit ad Pipinum Regem: *Quidam servus Ecclesie nostrae, & ipse mendacissimus, qui nos arte fugiebat, Anfridus nomine, veniens ad nos cum indiculo vestro, rogans ut ei iustitiam faceremus, misimus illum ad vos cum ipsis literis cum missio nostro, ut cognoscatis quia mentis vobis est, petentes ut nos pro mercede vestra defendatis contra tales infames, & eorum mendacis non credatis.*

(2) *Et infantes.* Vide quæ adnotantur infra post caput 16. huius libri.

(3) *De conspirationibus.* Hæc constitutio tribuitur Lothario in libro primo legis Longobardorum. In uno vero codice regio eusdem legis hæc adnotata antiquitus sunt in margine: *Infirmat hæc supradictum capitulum Volumus, si conspiratio per sacramentum firmetur. Infirmat etiam legem Rotharii Si quis pro injuria sua vindicanda, & Si quis gregem equorum, & Si pro quacunque causa homines, & si quis sine voluntate, & Rachiis Cognovimus enim. Nisi hæc omnes prædictæ de conspiratione non sacramento vel dextera data loqui dicantur.* Capitulum Volumus, cujus hic mentio, est constitutio Lotharii, quæ extat in eodem libro 1. legis Longobardorum tit. 17. cap. 9. Lex Rotharii est prima in eodem titulo.

(4) *Per hoc.* Ita omnia fere antiqua exemplaria, editio Basileensis, & Regino. Codex Trecentis habet *propter hoc*, unus Sangalensis *pro hoc*. Desunt hæc duæ voces in codice legis Longobardorum.

(5) *Ubi vero nihil mali.* Alia glossa marginalis in eodem codice regio: *Si nihil mali perpetratum est, actor secundum quosdam in Corsicam est mittendus, secundum alios tam actor quam sequaces est flagellandus, secundum alios actor mori debet.* Quod hic ait auctor glossæ actorem secundum quosdam in Corsicam esse mittendum, sumptum est ex titulo tertio capitulorum Lotharii cap. 4.

(6) *De perjuriis.* In ipso capitulari, ex quo ista sumpta sunt, legitur ut hic editum est, itemque in plerisque vetustis Anlegii exemplaribus & in codice legis Longobardorum. In uno tamen Vaticano, in uno Sangalensi, in Trecenti, & Colbertino scriptum est: *Præcipimus ut perjurii summopere caveantur.*

(7) *Separantur ab invicem.* In quibusdam codicibus legitur, *separantur ad invicem.* Alcuinus in libro de virtutibus & vitiis ad Wintonem Comitum cap. 20. *Si falsi testes separantur, m. x. mendaces inveniuntur.*

(8) *Accusatori.* Id est, actori, ut ait vetus glossa interlinearis in uno codice regio legis Longobardorum. Quod ideo recte observatum est, ne quis putare posset hic agi de causis tantum criminalibus.

(9) *Testes eligere.* Id est, adducere testes ut iurent, inquit eadem glossa. Unde ait alia glossa in altero codice regio: *Etiā vobis licet testes eligere & contradicere per capitulum Lotharii: Si quis cum altero.* Verum lex quam auctor istius glossæ dicit esse Lotharii, Ludovico Pio tribuitur in libris legis Longobardorum. Extat autem infra lib. 4. cap. 23.

(10) *Causatore.* Id est, vobis, inquit auctor prioris glossæ. Quidam codices legunt *accusatore.*

(11) *Si vero aliquis refutatur.* Ita pleraque exemplaria. In Thiano, Remensi, Titiano, Bellovacensi, Divionensi, Merensi, & in editione Basileensi legitur simpliciter: *Si refutatur, dicat &c.* In Camberonensi: *Et ille qui ad testimonium ducitur, si refutatur.* In Pithocano, Normannico, & Parisiensi: *Et ille qui ad testimonium adducitur, si refutatur.* Codex legis Longobardorum: *Et ille qui ad testimonium adductus fuerit, si refutatur.*

(12) *Si refutatur.* Charta Ludovici VI. Regis pro monasterio Fossatenti: *Quod si aliquis temeraria præsumptione illorum testimonium in aliquo refutaverit.* Verus historia Trevirensis in tomo XII. Spicilegii Dacheriani pag. 219. *Capitula a fratribus omnino caritatem refutavit, id est, recusare, ut in margine adnotat clarissimus*

dicat ille qui eum refutat & probet quare illum recipere nolit. Et de ipso pago aut de vicinis centenis eligantur, nisi forte longius extra comitatum caussa sit inquirenda. Et si quis convictus fuerit perjurii, perdat manum aut redimat. *Ibid.* c. 11. & 13. *Vide secundam appendicem libri quarti cap. XVI.*

De Advocatis, Vicedominis, Vicariis & Centenariis.

XI. De Advocatis, Vicedominis, Vicariis, & Centenariis pravis, ut tollantur, & tales eligantur quales & sciant & velint iuste causas discernere & terminare. Et si Comes pravis inventus fuerit, nobis nuntiatur. *Ibid.* c. 12. & 14.

De teloneis.

XII. Placet nobis ut antiqua & iusta telonea a negotiatoribus exigantur, tam de pontibus, quamque de navigiis, seu mercatis. Nova vero seu iniusta, ubi vel funes tenduntur, vel cum navibus sub pontibus transitur, seu his familia, in quibus nullum ad-

jutorium itinerantibus praestatur, ut non exigantur (1). Similiter etiam nec de his qui sine negociandi causa (2) substantiam suam de una domo sua ad aliam, aut ad palatium, aut in exercitum ducunt, teloneum nullatenus ab eis exigatur. *Ibid.* c. 13. & 15.

De falsis monetis.

XIII. De falsis monetis, quia in multis locis contra iustitiam & contra edictum sunt, volumus ut in nullo alio loco moneta sit nisi in palatio (3) nostro; nisi forte iterum a nobis aliter fuerit ordinatum. *Ibid.* c. 18. & 20.

De heribanno.

XIV. De heribanno (4) volumus ut Missi nostri fideliter exactare debeant absque ullius personae gratia vel blanditia (5) seu terrore, secundum iussionem nostram. Id est, ut de homine habente libras sex in auro, argento, brunis, & aramento, pannis integris, caballis, bubus, vaccis (6), vel alio peculio (7), & uxores eorum vel infantes non fiant despoliati pro hac re, de eorum

ve-

mus editor. Regula eisdem in Concordia regularum pag. 728. *Caro & vinum sive potus in quo sit chyerita refutanda sunt monachis nec suscipienda.* Ubi vide Notae Hegonis Menardi.

(1) *Ut non exigantur.* Hæc habentur in ipso Capitulari ex quo sumpta sunt, & in antiquis exemplaribus Metensis & Rivipullensis. In Normannico legitur: *praestatur, non exigantur.* Reliqua exemplaria non habent hæc tria vocabula; quæ defunt etiam in editione Basileensi & apud Ivonem. Vide infra libro 6. cap. 379.

(2) *Sine negociandi causa.* Sive ad eorum supplicandas necessitates, ut legitur in precepto Ludovici Pii de immunitate monasterii Miciacensis a præstatione tributorum pro navibus per flumina regni Francorum discurrentibus pro quibuslibet præfati monasterii necessitatibus, quod privilegium postea confirmatum est a Carolo Calvo. Simile privilegium monasterio S. Philiberti concessit Pippinus Rex Aquitanorum; ut patet ex ejus precepto, quod a R. P. Chiffetio editum est in historia monasterii Trenorchiani pag. 192. Item Lotharius Imperator simile monasterio Duterensi apud eundem Chiffetium pag. 264. Simile quoque privilegium Andegavensi Ecclesie concessum a Ludovico Pio ediderunt Sammarthani in tomo secundo Galliarum Christianarum, & aliud Caroli M. pro monasterio Orgenensi juxta Veronam, Ferdinandus Ughellus in tomo quinto Italiae sacrae pag. 600. Habemus præterea præcepta Caroli M. & Pippini Regis Aquitanie, quibus immunitatem telonei & aliorum tributorum concedunt monasterio Cornacensi pro duabus navibus per diversa flumina discurrentibus. Item præceptum Ludovici Pii de quinque navibus Ecclesie Viennensi concessis ad sua negotia deferenda, itemque aliud de quatuor navibus monasterii S. Germani Auxiliiodorensis. Idem Ludovicus monasterio S. Aniani Aurelianensis concessit privilegium habendi sex naves quæ sive per Ligurim flumen sive per cetera flumina infra ditionem imperii nostri ob utilitatem & necessitatem monasterii discurrere possint ubicunque velint, ut legitur in literis ejusdem Ludovici a clarissimo Huberto

editis pag. 75. probationum historiarum ejusdem monasterii S. Aniani. Quæ ideo adnotavimus ut agnoscerent lectores eam generalem legem, de qua nunc agimus, indiguissimè auctoritate Principis speciali ut executioni mandaretur per singula loca.

(3) *Nisi in palatio.* Quæ moneta palatina dicebatur. Vide Capitula Caroli Calvi tit. 26. cap. 12. & Capitulare secundum anni 860. cap. 7.

(4) *De heribanno.* Ita plerique codices, Palatinus tamen, Camberonensis, Tilianus, unus Sängallensis, Thuanus, Bellovacensis, & Divionensis legunt *hairibanno*. Vaticanus unus & Rivipullensis, *hairibanno*. In polyptico monasterii Fossatenis legitur *hairibannus*. Vide Adversaria Petri Pitheci lib. 2. cap. 20. & Notae Bignonii.

(5) *Blanditia.* Codex Palatinus, Metensis, Thuanus, & Divionensis, *blanditie*. In uno codice regio legis Longobardorum legitur, *absque ullius personae gratia, ambitione, sive terrore*.

(6) *Bubus, vaccis.* In editione Tiliana & sequentibus legitur, *bobus, ovibus, vaccis*. Sed vox *ovibus* non extat in editione Basileensi, neque in antiquis Anteglesi exemplaribus, neque demum in codice legis Longobardorum. Error ortus ex eo quod in quibusdam editionibus Capitularis secundi anni 860. legitur *bovibus pro bubus*. In libro tamen quinto cap. 258. legitur *bovis ovur*.

(7) *Peculio.* Id est, pecudibus, animalibus. Hinc peculium utriusque sexus in veteri charta monasterii Schlechdorffensis in tomo tertio Metropolis Salisburgensis pag. 321. Statuta antiqua Sancti Petri Corbejensis in tomo 4. Spicilegii Dacheriani pag. 20. Similiter quicquid in diversis laborationibus qualibet modo acquiratur, vel in variis peculium generibus enstritur. Testamentum Eyrardi Comitiss apud Auberum Miram in Codice donationum piarum pag. 99. & in tomo duodecimo ejusdem Spicilegii pag. 495. sive in laboratione sive in peculio. Porro in hoc istius capituli loco, pro eo quod hic legitur *peculio*, codex Palatinus & Bellovacensis habent *pecunia*, quod idem est.

vestimentis accipiant legitimum heribannum, id est, libras tres. Qui vero non habuerit amplius in suprascripto pretio valente nisi libras tres, solidi triginta ab eo exigantur, id est, libra & dimidia. Qui autem non habuerit amplius nisi libras duas, solidi decem. Si vero unam habuerit, solidi quinque, ita ut iterum se valeat preparare ad Dei servitium & ad nostram utilitatem. Et nostri Missi caveant & diligenter inquireant ne per aliquod malum ingenium subtrahant nostram iustitiam, alteri tradendo aut commendando. *Ibid.* c. 19.

De censu regali.

XV. Census regalis undecunquē legitime exiebat (1), volumus ut inde solvatur, sive de propria persona hominis, sive de rebus. *Ibid.* c. 20. & 22.

De liberis hominibus uxores fiscalinas habentibus.

XVI. De liberis hominibus qui uxores (2) fiscalinas regias, & de feminis liberis quæ homines similiter fiscalinos regios accipiunt, ut non de hereditate parentum, vel de causa sua querenda, nec de testimonio pro hac re abjiciantur; sed talis etiam nobis in hac causa honor servetur, qualis & antecessoribus nostris Regibus vel Imperatoribus servatus esse cognoscitur. *Ibid.* c. 22. & 24. (3)

De cura Missorum dominicorum.

XVII. Unusquisque in suo missatico maximam habeat curam ad prævidendum & ordinandum ac disponendum secundum volunta-

tem Dei & secundum iussionem nostram. *Capitul.* V. a. 806. c. 1.

De æqualitate a Missis dominicis facienda.

XVIII. Volumus ut æqualiter Missi nostri faciant de singulis causis, sive de heribanno, sive de advenis, sive de ceteris quibuslibet causis. De advenis volumus jam diu conjugatis per singula loca, ut ibi maneat, & sine causa & sine aliqua culpa non fiant ejecti. Fugitivi vero servi & latrones redeant ad propria loca. *Ibid.* c. 6.

De his qui beneficia habent regalia.

XIX. Auditum habemus qualiter & Comites & alii homines, qui nostra beneficia habere videntur, comparant sibi proprietates de ipso nostro beneficio, & faciunt servire ad ipsas proprietates servientes nostros de eorum beneficio, & curtes nostræ remanent desertæ, & in aliquibus locis ipsi vicinantes multa mala patiuntur. *Ibid.* c. 7.

De his qui fraudem faciunt in regalibus beneficiis.

XX. Audivimus quod aliqui reddant beneficium nostrum ad alios homines in proprietatem, & in ipso placito dato pretio comparant ipsas res iterum sibi in alodem (4); quod omnino cavendum est: quia qui hoc faciunt; non bene custodiunt fidem quam nobis promissam habent. Et ne forte in aliqua infidelitate inveniantur; quia qui hoc faciunt, per eorum voluntatem (5) ad aures nostras talia opera illorum non perveniunt. *Ibid.* c. 8.

De

In testamento Sancti Aldrici Episcopi Canonianensis legitur ipsum statuisse ut quicquid de pecuniis diversis generis & vestimentis in suo ergastulo inventum fuerit post mortem suam, tribuatur monasterio a se condito super fluvium Sartzæ. Homilia incerti auctoris in vetustissimo codice Sancti Galli: *Quando Abraham decimas de præda donavit, quanto magis omnis homo de suo labore, de omni pecunia, & de omnibus animalibus.* Concilium Uzziacense pag. 193. in editione Gellotii & pag. 1655. in tomo 8. Conciliorum ultimæ editionis: generis diversis ac sexus pecuniam. Gellotius in Notis ad hunc locum, cum ista non intelligeret, pecuniam hic explicavit de argento signato. Hæc sunt ejus verba. *Pax insolens, inquit, & nusquam alibi mihi læta. Neque ego sexum alium in pecunia conjicere possum quam si aurum pro mare, argentum signatum pro femina accipias.* Porro pecunia alibi significat quamlibet rem quam quis de pecunia sua comparavit, ut libro quinto Capitularium cap. 347. & libro sexto cap. 11. & in Capitularibus Lotharii tit. 3. cap. 12.

(1) *Exiebat.* Ita fere omnia vetera exemplaria & editio Basileensis. Tiliæna & Pithœana prima habent *exigebatur*, quam lectionem præferunt veteres libri Camberonensis, Cotbertinus, Vaticanus, & unus Sangallensis.

(2) *De liberis hominibus.* Leg. *De liberis hominibus qui uxores.* Error fuit typographi. Ad hunc locum respexit Beatus Rhenanus quum hæc scriberet in libro 2, rerum Germa-

nicarum pag. 94. *Erant & tabularii sive charitularii, liberorum genus. In hos jus habebat Ecclesia. Sed fiscalini privilegii ecclesiasticos vinciebant. Nam liber homo habens uxorem fiscalinam, aut mulier libera habens fiscalinum maritum, nihilo deterius conditionis hoc nomine esse sciebatur. Item Joachimus Vadianus lib. 2. de collegiis monasteriique Germaniæ veteribus pag. 75. Ex publicis autem servis regii seu fiscalini dicti nostris quorum vestigal & ususfructus ad fiscum pertinebat. Erant & ecclesiastici, qui operas suas Ecclesiis pendebant. Ceterum & regiorum & ecclesiasticorum longe melior erat conditio. Regios fiscalinos commemorat Ivo Carnotensis episcopus. 147.*

(3) Post caput istud sequitur in codice Normannico: *De insansibus qui non juraverunt fidelitatem. De his qui tunc insantes fuerunt, & alii atque alii qui non juraverunt fidelitatem Domino Imperatori aut suis insantes, modo iurent.* Vide supra cap. 8. hujus libri.

(4) *Alodem.* Alodium olim dicebant fundum liberum nullius juri obnoxium, ut ait Sirmondus in Notis ad Goffridum Vindocinensem pag. 5. Opus autem non est ista pluribus probare, cum viri clarissimi doctissimos commentarios de toto hoc argumento ediderint.

(5) *Per eorum voluntatem.* Ista & quæ deinceps sequuntur exant quidem in codice Tiliæno, in Parisiensi, Palatino, Metensi, Thuaniano, Bellovacensi, Pithœano, Normannico, Rivipullensi, Divioneusi, & in uno Sangallensi.

De his qui propter propriam justitiam dilandam fugantur.

XXI. Sunt & alii qui justitiam legibus recipere debent, & in tantum fiunt in quibusdam locis fatigati (1) usque dum illorum justitiam per fidejussorum manus tradant, ita ut aliquid vel parvum possint habere, & fortiores suscipiant majorem portionem. *Ibid.* c. 9.

De armis ad placitum non portantis.

XXII. Ut nullus ad mallum vel ad placitum infra patriam arma, id est, scutum & lanceam portet. *Capitul. III. a. 806. c. 1.*

De latronibus.

XXIII. De latronibus precipimus, quicumque post Missam sancti Johannis latroni mansionem dederit, si Francus est, eum duodecim similibus Francis juret quod ipse latronem cum fuisse non scisset, licet pater ejus sit, aut frater, vel propinquus. Si hoc jurare non potuerit, & ab alio convictus fuerit quod latronem in hospitio suscepisset, quasi latro & infidelis judicetur: quia latro infidelis est nostro regno Francorum (2), & qui illum suscepit, similis est illi. Si autem audivit quod latro fuisset, & tamen non fecit pro firmiter, aut juret solus quod nunquam audisset, nec per veritatem, nec per mendacium, eum latronem esse; aut sit paratus, si ille de latrocinio postea convictus fuerit, ut similiter damnetur. *Ibid.* c. 22.

De animalibus vel aliis rebus, a quibus emanant.

XXIV. Ut nullus comparet caballum, bovem, & jumentum, vel alia (3), nisi illum hominem cognoscat qui eum vendit, aut de quo pago est, vel ubi manet, aut quis est ejus senior. *Ibid.* c. 3.

De homicidiis Clericorum.

XXV. Qui Subdiaconum occiderit, trecentos solidos componat. Qui Diaconum occiderit, quadringentos solidos componat. Qui Presbyterum, sexcentos solidos componat. Qui Episcopum, nongentos solidos componat. Qui monachum, quadringentos solidos componat. *Capitul. II. a. 803. c. 1. Lex Ripuar. l. 36.*

De immunitate, si aliquid damnum ibi factum fuerit.

XXVI. Si quis in immunitate (4) damnum (5) aliquid fecerit, sexcentos solidos componat. Si autem homo fursum aut homicidium vel quodlibet crimen foris committens, infra immunitatem fuerit, mandet Comes vel Episcopo, vel Abbati, vel Vicedomino, vel illi quicumque locum Episcopi vel Abbatis tenuerit, ut reddat eum. Si ille contradixerit & eum reddere noluerit, in prima contradictione solidis quindecim culpabilis judicetur. Si ad secundam inquisitionem eum reddere noluerit, triginta solidis culpabilis judicetur. Si nec ad tertiam inquisitionem consentire voluerit, quicumque reus damni fecerit, totum ille qui eum infra immunitatem retinet, nec reddere vult, solvere cogatur. Et ipse Comes veniens licentiam habeat ipsum hominem infra immunitatem querendi, ubicunque eum invenire potuerit. Si autem statim in prima inquisitione Comiti responsum fuerit quod reus infra immunitatem quidem fuisset, sed fuga lapsus sit; juret quod ipse eum ad justitiam cujuslibet disfaciendam fugere non fecisset, & sit ei in hoc satisfactum. Si autem intranti in ipsam immunitatem Comiti collecta manu quislibet resistere tentaverit, Comes hoc ad Regem vel ad Principem (7) deferat, ibique judicetur, ut sicut ille qui in immunitate damnum fecit sexcentos solidos

lenſi. Ita etiam editio Tiliſiana, Baſileenſis, & prima Pitheœana. Secunda, que jvatur auctoritate veterum exemplarium Colbertini, Vaticanani, Camberonenſis, & unius item Sangallenſis, habet: *drinceps caveant ſe omnino a talibus, ne a propriis honoribus & a proprio ſolo a Dei gratia & noſt. a extores fiant.* Hanc poſtremam lectionem retinuit Lindenbrogius. Pro eo autem quod hic legitur *a Dei gratia*, melius, ut opinor, ſcriptum eſt in libro Camberonenſi *ac Dei gratia*.

(1) *Fatigati.* Hæc eſt lectio multorum veterum librorum. In Thuano, Vaticano, Colbertino, & uno Sangallenſi legitur *fugati*. Et hæc quoque lectio bona eſt.

(2) *Infidelis eſt noſtro regno.* Hanc lectionem Franciſcus Pitheœus huc tranſtulit ex libro 1. legis Longobardorum. Nam in antiquis exemplaribus & editionibus ſic habetur: *latro eſt & infidelis noſter & Francorum.* Itaque ſic reponendum eſt.

(3) *Vel alia.* Codex Rivipullenſis, vel alia quacunque re.

(4) *Si quis in immunitate.* Id eſt, in Eccleſia vel in rebus Eccleſiæ quæ immunitatis

nomine cenſentur infra lib. 5. cap. 279.

(5) *Damnum.* Id eſt, fursum, homicidium, aut aliquid crimen. ut ſtatim dicitur.

(6) *Damnum.* Ut ſi rupeſcit murum, aut Eccleſiæ portam, aut aliud ſimile. Sed, ſecundum Gualcaſum damnum pro homicidio ponitur. Nam ſi de omni damno diceret, ut ſi gallinas occiſiſſet, iniquum videretur. Alii vero de omni damno dicunt. Ita auctor gloſſæ veteris in uno codice regio legis Longobardorum.

(7) *Ad Principem.* Id eſt, ad Ducem, qui ſuper Comitum conſtitutus eſt. Infra lib. 5. cap. 367. *Si quis juſſione Regis vel Ducis illius qui ipsam provinciam regit &c. Princeps vel 70 & ſucceſſores eius deſendant eum.* Walltridus Strabo, horum temporum ſcripſit, cum in fine libri de eccleſiaſticis officiis inſtitueret comparationem principatum ſecularium cum dignitatibus eccleſiaſticis, Metropolitanorum ſunt provinciarum, ita & illi in ſingulari provinciis ſinguli ponuntur. Comes vero comparat Episcopis, quorum non eſt adeo ampla juſdictio ac Metropolitanorum.

dos componere debeat, ita qui Comiti collecta manu resistere præsumperit, sexcentis solidis culpabilis judicetur. *Ibid. c. 2.*

De eo qui alium in iudicio iniuste contra alium altercentem adjuvare præsumperit.

XXVII. Si quis hominem in iudicio iniuste contra alium altercentem adjuvare per malum ingenium (1) præsumperit, atque inde coram iudicibus vel coram Comite increpatus fuerit, & negare non potuerit, solidis quindecim culpabilis judicetur. *Ibid.*

De homine qui per chartam libertatem consequutus est.

XXVIII. Si quis per chartam ingenuitatis a domino suo legitime libertatem est consecutus, liber permaneat. Si vero aliquis eum iniuste infervire (2) tentaverit, & ille chartam ingenuitatis suæ ostenderit, & adversarium se infervire velle comprobaverit, ille qui hoc tentaverit, multam (3) quæ in charta descripta est solvere cogatur. Si vero charta non paruerit, sed jam ab illo qui eum infervire voluerit disacta est, virgulum ejus componat, duas partes illi quem infervire voluerat, tertiam Regi, & ille iterum per præceptum Regis libertatem suam conquirat. *Ibid. c. 7.*

De homine libero qui se loco wadii tradidit.

XXIX. Liber qui se loco wadii in alterius potestatem commiserit, ibique constitutus damnus aliquod culibet fecerit, qui eum in loco wadii suscepit, aut damnus solvat, aut hominem in mallo productum dimittat, perdens simul debitum propter quod eum pro wadio suscepit. Et qui damnus fecit, dimissus juxta qualitatem rei cogatur emendare. Si vero liberam feminam habuerit, usque dum in pignore extiterit, & filios habuerint, liberi permanent. *Ibid. c. 8.*

De debitis regalibus, qualiter solvi debeant.

XXX. Omnia debita (4) quæ ad partem

Regis solvi debent, solidis duodecim denariorum solvantur; excepto fæda (5) quæ in lege Salica conscripta est; illa eodem folido, quo ceteræ compositiones solvi debent, componatur. *Ibid. c. 9.*

De eo qui causam judicatam repetere præsumit.

XXXI. Si quis causam judicatam repetere præsumperit in mallo, ibique testibus convictus fuerit, aut quindecim solidos componat, aut quindecim ictus ab Scabineis qui causam prius judicaverunt accipiat. *Ibid. c. 10.*

De eo, qui in testimonium assumitur, qualis esse debeat.

XXXII. Optimus (6) quisque in pago vel civitate in testimonium assumatur, & cui ille contra quem testimoniare debet nullum crimen possit indicere (7). *Ibid. c. 11.*

De Scabineis, Advocatis, Notariis a Missis dominicis eligendis.

XXXIII. Ut Missi nostri Scabineos, Advocatos, Notarios per singula loca eligant, & eorum nomina, quando reversi fuerint, secum scripta deferant. *Capitul. III. a. 803. c. 3.*

De illis qui legem servare contemnunt.

XXXIV. De his qui legem servare contempserint, ut per fideiussores ad præsentiam Regis deducantur. *Ibid. c. 4.*

De heribannatoris conjectio.

XXXV. Ut illi qui heribannum solvere debent, conjectum faciant ad heribannatorem. *Ibid. c. 5.*

De colonis & fiscalibus.

XXXVI. Ut nec colonus (8) nec fiscalibus possint alicubi traditiones facere. *Ibid. c. 10.*

De homine in iudicium non mittendo sine causa.

XXXVII. Ut nullus præsumat hominem in

(1) *Per malum ingenium.* Hæc defunt in uno codice Vaticano, in Colbertino, Thuaniano, & in uno Sangallensi.

(2) *Infervire.* Id est, in servitute revocare, ut ait vetus glossa marginalis in uno codice regio legis Longobardorum.

(3) *Multam.* Eadem glossa: Ob hoc dicunt quidam quod hæc lex ad legem Salicam fit facta. In aliis enim libertatis cartulis nisi in Salicis pena non solet. Hanc opinionem seculit auctor alterius glossæ. Hæc lex, inquit, in hoc quod facit multam componere, a quibusdam dicitur Salica esse. Sed male dicunt, quia in omnibus cartulis pena potest poni.

(4) *Omnia debita.* Vide infra lib. 4. cap. 75.

(5) *Fæda.* Id est, compositio quæ fit pro injuria facta mulieri in mundo Regis habitæ, ut ait glossa interlinearis in uno codice regio. Alia sic habet: id est, excepta injuria quæ fit mulieri Salicæ quæ est in mundo Regis.

(6) *Optimus.* Burchardus, sui semper similis, caput istud interpolatum, ne qua Capitularium vestigia deprehendi possent, tribuit Concilio Maticensi.

(7) *Nullum crimen possit indicere.* Id est, nullam eis infamiam possit inferre, ut ait Burchardus. Sive nullam eis possit afferre calumniam, ut apud Gratianum, quod melius est.

(8) *Ut nec colonus.* In codice legis Longobardorum legitur: Ut nec colonus nec fiscalibus possit alicubi foras mixtos traditionem facere; ubi glossa interlinearis in uno codice regio foras mixtos interpretatur extra servos. Ista lucem accipere possunt ex lib. 5. legis Wigothorum tit. 7. cap. 16. ubi prohibetur ne servi fiscales mancipia sua aut terras ad liberos homines venditione transferant, nisi tantummodo ad alios servos fiscales; & ut terras sine mancipia donare Ecclesiis non possint.

in iudicium snittere sine causa, nisi iudicium fiat. *Ibid.* c. 11.

De causa ebrii hominis, & de eius testimonio, & de placito Comitum.

XXXVIII. Ut nullus ebrius suam causam in mallo possit conquirere, nec testimonium dicere; nec placitum Comes habeat nisi ieiunus. *Ibid.* c. 15.

De Missis dominicis vel ceteris hominibus discurrentibus.

XXXIX. De Missis nostris discurrentibus, vel ceteris hominibus propter utilitatem nostram iter agentibus, ut nullus eis mansionem (1) contradicere presumat. *Ib.* c. 17.

De illis qui ad placitum bannici debeant.

XL. Ut nullus ad placitum banniatum nisi qui causam suam querit, aut si alter ei querere debet; exceptis Scabineis septem, qui ad omnia placita praeesse debent. *Ibid.* c. 20. *Capitul. I. a. 809. c. 13.*

De falsis testibus.

XLI. De falsis testibus praecipimus ut non recipiantur. *Capit. III. a. 803. c. 2.*

De non iurando per vitam Regis.

XLII. Ut nullus presumat per vitam Regis (2) & filiorum eius iurare. *Ibid.* c. 22.

De eo qui per chartam ingenuus est, si ad servitium interpellatus fuerit.

XLIII. Si quis per chartam ingenuus dimissus fuerit, & a quolibet homine ad servitium interpellatus fuerit, primum legitimum auctorem suae libertatis proferat, & in sua libertate perseveret. Si vero legitimus auctor defuerit, testimonio bonorum hominum, qui tunc aderant quando liber dimissus fuerat, se defendere permittatur. Si vero testes defuerint, cum duabus aliis chartis, quae ejusdem Cancellarii manu firmatae sint vel scriptae, cujuscumque fuerint, suam chartam, quae tertia est, veram & legitimam esse confirmet. Cancellarius tamen talis esse debet qui pagensibus loci illius notus fuisset & acceptus. Si autem qui interpellatus fuerit ad servitium, nec auctorem nec testi-

monia habuerit, neque alias duas chartas ad suam chartam confirmandam invenire poterit, tunc is qui eum interpellavit, secundum legem ipsam chartam falsam efficiat, & servum conquirat. Si vero interpellator auctore aut testimonio aut chartarum collatione victus fuerit, ex hoc quod voluit efficere, & non poterit, mutam quae in ipsa ingenuitatis charta continetur cogatur exsolvere. *Ibid.* in fine.

De servo qui damnum quodlibet perpetrat.

XLIV. Nemini liceat servum suum propter damnatum ab illo cuilibet inlarum dimittere (3), sed juxta qualitatem damni dominus pro illo respondeat, vel eum in compositionem aut ad penam petitori offerat (4). Si autem servus perpetrato scelere fugerit, ita ut a domino penitus inveniri non possit, sacramento se dominus ejus excusare studeat quod hoc suae voluntatis nec conscientiae fuisset quod servus ejus tale facinus commisit (5). *Capitul. IV. a. 803. c. 20. Capit. V. a. 803. c. 12.*

De manitione secundum legem ad mallum.

XLV. Si quis ad mallum legibus manitus fuerit, & non venerit, si eum summus non detinuerit, quindecim solidis culpabilis iudicetur. Sic ad secundum & tertium. Si autem ad quartum venire contempserit, possessio ejus in bannum mittatur donec veniat, & sic de re de qua interpellatus fuerit iustitiam faciat. Si infra annum non venerit, de rebus ejus quae in bannum missae sunt Rex interrogetur & quicquid inde judicaverit fiat. Prima manitio super noctes (6) septem, secunda super noctes quatuordecim, tertia super noctes viginti & unam, quarta super noctes quadraginta & duas fiat. Similiter & de beneficio hominis, si forte res proprias non habuerit, mittatur in bannum usque quo Rex interrogetur. *Capitul. IV. a. 803. c. 33.*

De auctore vel.

XLVI. Si auctor venerit & rem intertiam (7) recipere renuerit, campo vel cruce (8) contendat. *Ibid.* c. 35.

De

(1) *Mansionem.*) Frotharius Tullensis epistola 18. ad Hetti Archiepiscopum Trevirensis Missum dominicum: *Vestris literis mihi significari expeto quando huc pro legatione vobis injuncta venire vel quando synodale Concilium juxta modernam constitutionem debeatis convocare. De his ob id praecipue sollicitus maneo quia & ipse secundum imperiale praecipium ad providendas mansiones in quibus Legati suscipi debent, scilicet a monte Jovis usque ad palatium Aquis, ire debeo.*

(2) *Per vitam Regis.*) Caput istud reperitur in libro 3. legis Longobardorum tit. 24. Vide Filesacum libro 2. selector. pag. 85. & Westrenum in Nois ad Opuscula Origenis pag. 110.

(3) *Dimittere.*) *Id est, manumittere vel desinere possidere, ut ait glossa interlinearis in uno codice regio, quod confirmat & alia glossa.*

(4) *Offerat.*) In lege Longobardorum legitur offerat, etiam in antiquis libris.

(5) *Commisit.*) In eadem lege scriptum est, commisit, & fit absolutus.

(6) *Super noctes.*) Majores nostri olim spatia temporis non numero dierum sed noctium finiebant. Vide Strmondum in Nois ad Goffridum pag. 38.

(7) *Rem intertiam.*) Vide infra libro sexto capite 214.

(8) *Vel cruce.*) Haec non extant in codice Metensi.

De hominibus ad mortem dijudicatis, & postea eis vita concessa, si justitiam quaesierint.

XLVII. De illis hominibus (1) qui propter eorum culpas ad mortem dijudicati fuerint, & postea eis vita fuerit concessa, si ipsi justitiam ab aliis requisierint, aut ab eis justitiam quaerere voluerint, qualiter inter illos judicium (2) terminetur. Primo omnium de illis causis pro quibus judicatus fuerit ad mortem nullam potest facere repetitionem, quia omnes res suae, secundum (3) judicium (4) Francorum (5) in publico fuerunt revocatae. Et si aliquid in postmodum, postquam ei vita concessa est, cum justitia adquirere poterit, in sua libertate teneat & defendat secundum legem. In testimonium non suscipiatur, nec inter Scabineos ad legem judicandam teneatur. Et si ad sacramentum aliquid ei judicatum fuerit quod jurare debeat, si aliquis ipsum sacramentum falsum dicere voluerit, cum armis contendat (6). *Capitul. I. a. 809. c. 30. Capitul. II. a. 809. c. 1.*

De homine cui post judicium vita concessa est, si justitiam reddere voluerit.

XLVIII. Si alicui post judicium Scabineorum fuerit vita concessa, & ipse in postmodum aliqua mala perpetraverit, & justitiam reddere noluerit, dicendo quod mortuus sit & ideo justitiam reddere non debeat, statutum est ut superius judicium sustineat quod antea sustinere debuit. Et si aliquis adversus eum aliqua mala fecerit, secundum aequitatis ordinem licentiam habeat suam justitiam requirendi de causis perpetratis postquam ad mortem dijudicatus est; de praeteritis maneat sicut supra judicatum fuit. *Capitul. I. a. 809. c. 31. Capitul. II. a. 809. c. 2.*

De latrone forbannito a libero homine suscepto.

XLIX. De latrone forbannito, liber homo qui eum suscepit, quindecim solidos com-

ponat, & servus centum viginti percussionibus vapulet. *Capitul. I. a. 809. c. 11. Capitul. II. a. 809. c. 3.*

De Comite latronem in forbannum mittente,

L. Ut Comes qui latronem in forbannum miserit, vicinis suis & aliis Comitibus notum faciat eundem latronem a se esse forbannitum, ut illi eum non recipiant. *Capitul. I. a. 809. c. 32. Capitul. II. a. 809. c. 4.*

De liberis hominibus qui ad mallum venire cogentur sunt.

LI. Ut nullus alius de liberis hominibus ad placitum vel ad mallum venire cogatur, exceptis Scabineis vel vassis Comitum, nisi qui causam suam adquirere debent aut respondere. *Lib. II. Longob. tit. 42. c. 1.*

De testibus, ad testimonium dicendum qualiter adhibeantur.

LII. Ut testes (7) ad testimonium dicendum praemio non conducantur; & ut nullus testimonium dicat aut sacramentum juret nisi jejunos. Et ut testes priusquam jurent, separatim discutiantur quid dicere velint de illa re unde testimonium reddere debent. *Capitul. I. a. 809. c. 16. Capitul. II. a. 809. c. 6.*

De justitia cujuslibet a nullo quolibet dilatanda.

LIII. Ut nullus quilibet Missus noster, neque Comes, neque Judex, aut Scabineus cujuslibet justitiam dilatate praesumat, si statim adimpleta poterit esse secundum rectitudinem, neque praemia pro hoc a quolibet homine per aliquod ingenium malum praesumat accipere. *Capitul. I. a. 809. c. 33. Capitul. II. a. 809. c. 7.*

De non cogendo ad pontem ire causa telonei.

LIV. Ut nullus cogatur ad pontem ire ad fluvium transeundum propter telonei causas quando ille in alio loco compendiosius illud flu-

(1) De illis hominibus.) Glossa interlinearis in uno codice regio: Hec lex loquitur cum judicatus fuerit ad mortem propter crimen manifestum. Quae interpretatio confirmari potest ex praecipio Caroli Magni mox laudando.

(2) Qualiter judicium.) In lege Longobardorum legitur aequale judicium. Ibi vero in margine ejusdem codicis regii sequentia adnotata sunt a manu antiqua: Hae lex in hoc quod dicit, aequale judicium inter illos terminetur, sic exauditur ut nec ipsi justitiam faciant nec accipiant de causis ante perpetratis. Rationem vero reddit alia glossa, quoniam pro mortuis habentur ad ante gesta.

(3) Secundum judicium Francorum.) Praecipuum Caroli M. editum post Acta Sancti ordinis S. Benedicti tomo 4. pag. 623. Fuerunt namque aliqui in nostra praesentia convicti & secundum judicium Francorum dijudicati. Hincmarus in Notitia de villa Noviliaco cap. 4. Deinde Landrada uxor Donati, sed & filii eorum, pergente Karolo Rege ad obsidandos

Nortmannos qui in insula quae Osceillus dicitur residebant, cum aliis defecerunt; quorum honores & proprietates a Francis auferri & in suum redigi judicatae sunt.

(4) Secundum judicium Francorum.) Glossa marginalis in codice paulo ante laudata: Item cum dicit, secundum judicium Francorum, erant quidam qui dicebant hanc esse Salicam. Sed non est. Quia non ideo dixit secundum judicium Francorum ut esset Salica, sed quia Karolus Francus natiuitate erat, & respexit suam nationem propter suae gentis dignitatem.

(5) Francorum.) Id est, Karoli, qui fuit Francus, inquit alia glossa. Et hoc ad removendum hanc legem esse Salicam.

(6) Cum armis contendat.) Cum alii fustibus pugnare debeant, ut ait una glossa, isti jubentur pugnare cum armis, id est, scuto & lancea.

(7) Ut testes.) Burchardus refert ista ex Concilio Maticensi, ut dictum est paulo ante ad caput 32. hujus libri.

flumen transire potest. Similiter & in plano campo, ubi nec pons nec reiectus est, ibi omnimodis præcipimus ut non teloneum exigatur. *Ibid.* c. 19. & c. 9.

De hoc si Presbyter sanctum chrisma dederit ad iudicium subvertendum.

LV. Ut Presbyter qui sanctum chrisma donaverit ad iudicium subvertendum (1), postquam de gradu suo depositus (2) fuerit, manum amittat, *Ibid.* c. 21. & c. 10.

De Iudicibus, Advocatis, Præpositis, & reliquis ministris, quales sint.

LVI. Ut Iudices, Advocati, Præpositi, Centenarii, Vicarii, Scabinei, quales meliores inveniri possunt, constituantur ad sua ministeria exercenda. *Ibid.* c. 22. & c. 11.

De mallo publico.

LVII. Ut in locis ubi mallos publicos habere solent restum tale constituatur quod in hyberno (3) & in æstate observatum esse possit. *Ibid.* c. 25. & c. 13.

De sacramentis ad palatium adhamitis.

LVIII. Ut sacramenta (4) quæ ad palatium fuerunt adhamita, in palatio perficiantur. Et si consacramentales homines cum ipso venire renuerint, iussione dominica aut indiculo aut sigillo ad palatium venire cogantur. *Ibid.* c. 29. & c. 14.

De impedimento clamatorum.

LIX. De clamatoribus qui magnum impedimentum faciunt in palatio ad aures Domini Imperatoris, ut Missi seu Comites illorum Missos transmittant in contra illos qui mentiendo vadunt, ut eos convincant. *Capit. I.* a. 810. c. 1.

De fugitivis contra præceptum dominicum occultatis.

LX. De fugitivis qui per diversas provincias ducti & occultati sunt contra præceptum

Domni Imperatoris, ut qui eos post præteritum tempus susceperit aut retinuit, bannum dominicum componat, *Ibid.* c. 8.

De nimium blasphemis latronibus.

LXI. De latronibus qui magnam habent blasphemiam, quicumque aliquem ex his comprehenderit, nullum damnum exinde patitur. *Ibid.* c. 10.

De pace infra patriam.

LXII. De pace & iustitia infra patriam, sicut sæpe per alia capitula iustimus adimpletur. *Ibid.* c. 9.

De junioribus in populo vulgari distringendis.

LXIII. De vulgari populo, ut unusquisque suos juniore distingat, ut melius ac melius obediant & consentiant mandatis & præceptis imperialibus. *Ibid.* c. 16.

De hoc si super Missum dominicum cum collecta & armis quis venerit.

LXIV. Si quis super Missum dominicum cum collecta & armis venerit, & missaticum illi injunctum contradixerit, ac contradicere voluerit, & hoc ei approbatum fuerit quod sciens contra Missum dominicum ad resistendum venisset, de vita componat. Et si negaverit, cum duodecim suis juratoribus se idoneare faciat; & pro eo quod cum collecta contra Missum dominicum armatus venit ad resistendum, bannum dominicum componat. Simili modo Dominus Imperator de suis vassis iudicavit. Et si servus hoc fecerit, disciplinæ corporali subiaceat.

De eo qui domum alienam cujuslibet infringit.

LXV. Si quis domum alienam cujuslibet infregerit, quicquid exinde per virtutem (5) abstulerit aut rapuerit vel furaverit, secundum legem & evvam (6) illi cujus domus fuerit infracta & spoliata in triplum componat,

(1) *Judicium subvertendum.* Vide infra lib. 5. cap. 145. & Reginonem lib. 1. cap. 72.

(2) *Depositus.* In Capitulari secundo anni dcccx. legitur *expositus*, in codice vero legis Longobardorum *expulsus*.

(3) *Hyberno.* Hyeme. Sanctus Ambrosius serm. 38. *Miser peccator dum hic hyberni rigorem metuit, ibi tenebrarum frigus incurrit.* Brevis annotatio de Principibus Francorum in vetustissimo codice Ms. bibliothecæ Colbertinæ: *Hibernus grandis & durus.* Pro quo hæc habentur in annalibus Laurishamenfis ad annum dccclxiv. quo istud contigit: *Hiems grandis & durus.* In veteri chronico S. Galli nondum edito: *dccclxiv. xviii. Kal. Jan. sic incipit gelus, & finit in xvii. Kal. April.* Eadem habentur in annalibus Francorum Tilianis. Hinc *hibernaticum & hibernatica* satio in polyptico monasterii Fossatenfis & alibi.

(4) *Ut sacramenta.* Vetus nota marginalis in uno codice regio legis Longobardorum:

De his sacramentis loquitur quæ ad marium Regis principaliter pertinent, ut si quis juratus sit regium servum non plagasse, vel quæ arduunt sponte fieri ad palatium, licet ad manum Regis non pertineat.

(5) *Virtutem.* Ita vetera exemplaria Tilianum, Palatinum, Rivipullente, Metense, Bellovacense, Camberonense, unum Sangallense, Pithæcanum, Parisiense, Divionense, Remense. Sic etiam scriptum est in Tiliana editione & in prima Pithæcana, nempe in codice legis Longobardorum. At in uno codice Vaticano, in uno Sangallensi, in Thuano, Colbertino, & Camberonensi, tum etiam in Capitulis Caroli Calvi, in Concilio apud Sanctam Maeram, apud Ivonem, & in secunda editione Pithæcana, postremo in Lindenbrogiæ legitur *vim*, eadem omnino significatione.

(6) *Secundum legem & evvam.* Multum variant in hoc loco vetera exemplaria & editiones. Lectionem quam nos retinimus exhibent

nat, & insuper bannum dominicum solvat. Si servus hoc fecerit, sententiam superiorem accipiat, & insuper secundum suam legem compositionem faciat. Si quis liber homo aliquod tale damnum cuilibet fecerit pro quo plenam compositionem facere non valeat, semetipsum in wadio pro servo dare studeat usque dum plenam compositionem adimpleat.

De messibus vel annonis in hoste raptis vel furatis.

LXVI. Si quis messes (1) aut annonas in hoste super bannum dominicum rapuerit aut furaverit vel paverit aut cum caballis vastaverit, æstimato damno secundum legem in triplum componat. Et si liber homo hoc fecerit, bannum dominicum pro hac re componere cogatur. Servus vero secundum suam legem tripla compositione damnam in loco restituat, & pro damno disciplinæ corporali subiaceat.

De libero homine in hostem bannito.

LXVII. Quicumque liber homo in hostem bannitus fuerit, & venire contempserit, plenum heribannum, id est, solidos sexaginta persolvat. Aut si non habuerit unde illam summam persolvat, semetipsum pro wadio in servitium Principis (2) tradat donec per tempora ipse bannus ab eo fiat persolutus; & tunc iterum ad stitum libertatis suæ revertatur. Et si ille homo qui propter heribannum se in servitium tradidit, in illo servitio defunctus fuerit, heredes ejus hereditatem quæ ad eos pertinet non perdant nec libertatem, nec de ipso banno obnoxii fiant. Capit. II. a. 812. c. 1.

De heribanno exactando.

LXVIII. Ut non per aliquam occasionem, nec pro vuacta, nec de scara, nec de vuarda, nec pro heribergare, nec pro alio banno heribannum Comes exactare præsumat, Tom. III.

nisi Missus noster prius heribannum ad partem nostram recipiat, & ei suam tertiam partem exinde per jussionem nostram donet. Ipse vero heribannus non exactetur neque in terris neque in mancipiis, sed in auro & argento, palliis atque armis, & animalibus, atque pecudibus, sive talibus speciebus quæ ad utilitatem pertinent. Ibid. c. 2.

De his qui regales habent honores, & in hostem banniti ad conditum placitum non venerint.

LXIX. Quicumque homo nostros habens honores in hostem bannitus fuerit, & ad conditum placitum non venerit, quot diebus post placitum conditum venisse comprobatus fuerit, tot diebus abstineat a carne & vino. Ibid. c. 3.

De his qui sine licentia de hoste revertuntur.

LXX. Quicumque absque licentia vel permissione Principis de hoste reversus fuerit, quod factum Franci *herisciliz* (3) dicunt, volumus ut antiqua constitutio, id est, capitalis sententia erga illum puniendum custodiat. Ibid. c. 4.

De his qui beneficia Principum habent.

LXXI. Quicumque ex his, qui beneficium Principis habent, parem suum contra hostes communes in exercitu pergentem dimiserit, & cum eo ire vel stare noluerit, honorem suum & beneficium perdat. Ibid. c. 5.

De non cogendo bibere in hoste.

LXXII. Ut in hoste nemo parem suum vel quemlibet alterum hominem bibere roget (4). Et quicumque in exercitu ebrius inventus fuerit, ita excommunicetur ut in bibendo sola aqua utatur quousque se male fecisse cognoscat. Ibid. c. 6.

R De

bent unus codex Vaticanus & unus Sangallensis, tum etiam editiones Tiliæ, Pithœanæ, & Lindenbrogica. Colbertinus habet, secundum legem & eumam illi cuius. Alter Sangallensis & Thuanus, & eam illi cuius. Rivipullensis & Dionensis, & ea illi cuius. Palatinus & Bellovacensis, & coram illi cuius. Tilianus & Cambronensis, & coram illi cui. Merensis, & coram illi cuius. Parisiensis. Pithœanus, Normannicus, Remensis: aut furaverit, ei cui domus infracta & spoliata fuerit. In Capitularibus Caroli Calvi, ubi caput istud reperitur descriptum, secundum legem eam illi. Apud Ivonein, secundum legem & wadios illi. In uno codice regio legis Longobardorum: rapuerit aut furatus fuerit, totum illi secundum legem cuius domus. In alio: rapuerit aut furatus fuerit, secundum legem illi debet & totum illi cuius domus. Editio Nicolai Boherii, secundum legem & totum illi, Lindenbrogica, secundum legem & eumam illi.

(1) Si quis messes. Vide capitula Caroli M. excerpta ex lege Longobardorum cap. 4.

(2) Principis. Id est, Regis, ut explicat

vetus nota in codice S. Remigii Remensis, eam exhibemus in Notis ad titulum nonum Caroli Calvi.

(3) Herisciliz. Ita plerique codices antiqui. Alii habent heriscilz, hericilz, heriscilz. Beatus Rhenanus lib. 2. rerum Germanicarum pag. 94. Deseruisse exercitum inter capitalia numerabatur. Id flagitium Franci vocabant heriscilz, quasi dicas exercitus scissionem. Vide gloriarium Pithœi ad libros Capitularium.

(4) Roget. Ita omnia vetera exemplaria, uno Rivipullensi excepto, in quo legitur cogat. Hec tamen lectio videtur esse melior, quia in lemmate scriptum est: De non cogendo bibere in hoste. Beatus Rhenanus in libro supra laudato pag. 95. agens de legibus Francorum: Nemo militum socium suum aut quemlibet alium ad potandum invitato. Quod si quis ebrius repertus fuerit, ejectionis quoad culpam agnoscat, aquam bibito. Vide Notas ad Reginonem pag. 562. Rogare autem hic significat cogere, ut infra Addit. IV. cap. 17. Nec omnino a quoquam respondere rogetur &c.

*De vassis adhuc in palatio seruientibus,
& tamen beneficia habentibus.*

LXXIII. De vassis dominicis qui adhuc intra casam seruiunt, & tamen beneficia habere noscuntur, statutum est ut quicumque ex eis cum Domino Imperatore domi remanserit, vassallos suos casatos secum non retineat, sed cum Comite cuius pagenses sunt ire permittat. *Ibid.* c. 7.

De præparatione ad hostem secundum antiquam consuetudinem.

LXXIV. Constitutum est ut secundum antiquam consuetudinem præparatio ad hostem faciendâ indicetur & observetur; id est, victualia de marcha ad tres menses, & arma atque vestimenta ad dimidium annum. Quod tamen ita observari placuit, ut his qui de Rheno ad Ligerim pergunt, de Ligere in antea ad tres menses computetur; & qui de Ligere ad Rhenum pergunt, de Rheno in antea ad tres menses victualia habere debeant. Qui autem trans Rhenum sunt, & ad Saxoniam pergunt, ad Albiâ marcham esse sciant. Et qui trans Ligerim manent, atque in Hispaniam (1) proficisci debent, montes Pyrenæos marcham sibi esse cognoscant. *Ibid.* c. 8.

De hoc ut non nisi permissione regali brunia vel gladius homini extraneo a quolibet detur aut venundetur.

LXXV. Constitutum est ut neque Episcopus, neque Abbas aut Abbatissa, vel quilibet rector Ecclesiæ bruniam vel gladium sine nostro permisso cuilibet homini extraneo aut dare aut vendere præsumat, nisi tantum vassallis suis. Et si euenit ut in qualibet Ecclesia vel sancto loco plures brunias habeant quam (2) ad homines rectoris ejusdem Ecclesiæ sufficiant, tunc Principem idem rector (3) Ecclesiæ interroget quid de his facere præcipiat. *Ibid.* c. 10.

De caussarum & litium terminis.

LXXVI. De termino caussarum & litium statuimus ut ex quo bonæ memoriæ Dominus Pippinus Rex obiit & nos regnare cœpimus, caussæ vel lites inter partes factæ atque ex-

ortæ discutiantur, & congruo sibi iudicio terminentur. Prius vero, id est, ante obitum prædicti Domni Pippini Regis caussæ commissæ vel omnino non moueantur, vel saltem usque ad nostram interrogationem referrentur. *Capit. III. a. 812. c. 1.*

De Episcopis, Comitibus, & potentioribus, si causam inter se habuerint.

LXXVII. Ut Episcopi, Abbates, Comites, & potentiores quique, si causam inter se habuerint, ac se pacificare noluerint, ad nostram jubeantur venire præsentiam; neque illorum contentio aliubi diducatur, ne propter hoc pauperum & minus potentium iustitiæ remaneant. Neque ullus Comes palatii (4) nostri potentiorum caussas sine nostra iussione finire præsumat, sed tantum ad pauperum & minus potentium iustitias faciendas sibi sciat esse vacandum. *Ibid.* c. 2.

De testibus ad rem quamlibet discutiendam eligendis.

LXXVIII. Ut quocumque testes ad rem quamlibet discutiendam querendi atque eligendi sunt, a Missio nostro & Comite in cuius ministerio de re quacumque agendum est tales eligantur quales optimi in ipso pago (5) inueniri possunt. Et non liceat litigantibus per præmia falsos testes adducere, sicut hætenus fieri solebat. *Ibid.* c. 3. *vid. infr. lib. 5. c. 102. & 292.*

De placito Centenarii.

LXXIX. Ut nullus homo in placito Centenarii neque ad mortem neque ad libertatem suam amittendam aut ad res reddendas vel mancipia iudicetur; sed ista aut in præsentia Comitis vel Missorum nostrorum iudicentur. *Ibid.* c. 4.

De inquisitione & descriptione uniuscujusque Missi in suo missatico.

LXXX. Ut Missi nostri diligenter inquirent & describere faciant uniuscujusque in suo missatico quid uniuscujusque de beneficio habeat, vel quot homines casatos in ipso beneficio. *Ibid.* c. 5.

De

(1) Hispaniam.) Id est, eam ceterioris Hispaniæ partem quæ inter Pyrenæos, Mare mediterraneum, & fluvium Rubricatum habitatur. Ea quippe tum erat in regno Francorum, & Marca Hispanica dicebatur. In ea sunt præclaræ urbes Aufona, Barcino, Gerunda, Urgellis. Frotharius Episcopus Tullensis epist. 24. *Si in partes Hispaniæ propter custodiam & sollicitudinem me senior noster isto byemio exulare me dignemini.* Hinc custodes maris Hispaniæ & limitis Hispanici in vetustis annalibus.

(2) Quam.) Plerique codices habent quæ.

(3) Idem rector.) In uno codice Sangallensi, in Ithano, & Camberonensi legitur, id est,

rectorem. Sed hæc lectio bona non est.

(4) Ullus Comes palatii.) Bignonius in Notitiis ad Marcellum ex hoc loco & nonnullis aliis collegit plures Comites palatii uno eodemque tempore fuisse. Einhardus epistola xi. *Adalhardo & Gebuino Comitibus palatii.* Quod fuerit officium Comitis palatii explicat Hincmarus epistola 14. cap. 27. & libro Adalhardi de ordine palatii, qui nunc non extat.

(5) In ipso pago.) Ratio hujus constitutionis affertur in capite 23. libri quarti. Charta reclamatoria filii Richart ad Ludovicum Pium inter epistolas S. Bonifacii num. 115. *Multis enim testes de ipsi pagis super hac ipsa re adhiberi possunt qui hæc res bene sciunt & causam detegere poterunt valde.*

De beneficiis, qualiter condita sint.

LXXXI. Quomodo eadem beneficia condita (1) sint; aut quis de beneficio suo alodem comparavit vel struxit. *Ibid. c. 6.*

De beneficiis Episcoporum, Abbatum, & reliquorum, & de fisci regalibus describendis.

LXXXII. Ut non solum beneficia Episcoporum, vel Abbatum, Abbatissarum, atque Comitum, sive vassorum nostrorum, sed etiam fisci nostri describantur in breve, ut scire possimus quantum etiam de nostro in uniuscujusque legatione habeamus. *Ibid. c. 7.*

De legationibus propter justitias, quo tempore exercentur.

LXXXIII. Volumus ut propter justitias quas usque modo de parte Comitum remanserunt, quatuor tantum mensibus in anno Missi nostri legationes suas exercent, id est, in hyeme Januario, in verno Aprili, in aestate Julio, in autumnio Octobrio. Ceteris vero mensibus unusquisque Comitum placitum suum habeat & justitias suas faciat. Missi autem nostri quater in uno mense & in quatuor locis habeant placita sua cum illis Comitibus quibus congruum fuerit ut ad eum locum possint venire. *Ibid. c. 8.*

De jussione dominica in quolibet missatico non adimpleta.

LXXXIV. Ut quicquid ille Missus in illo missatico aliter factum invenerit, quam nostra sit jussio, non solum illud emendare jubeat, sed etiam ad nos ipsam rem, qualiter ab eo inventa est, deferat. *Ibid. c. 9.*

De censu regali inquirendo.

LXXXV. Ut Missi nostri census nostros perquirant diligenter, undecunque antiquitas ad partem Regis exire solebat. Similiter & freda. Et nobis renuntient, ut nos ordinemus quid de his in futurum fieri debeat. *Ibid. c. 10.*

De rebus de quibus census ad partem Regis exire solebat.

LXXXVI. Ut de rebus unde census ad partem Regis exire solebat, si ad aliquam Ecclesiam tradite sunt, aut reddantur propriis heredibus, aut qui eas retinuerit, illum censum persolvat. *Ibid. c. 11.*

De placitis a Missis dominicis Comitibus norum faciendis.

LXXXVII. Ut unusquisque Missorum nostrorum in placito suo norum faciat Comitibus qui ad ejus missaticum pertinent, ut in illis mensibus quibus ille legationem suam non facit, conveniant inter se & communia placita faciant, tam ad latrones distringendos quam ad ceteras justitias faciendas. *Ibid. c. 12.*

De fidelitate Regis promittenda.

LXXXVIII. Ut Missi nostri populum nostrum iterum nobis fidelitatem promittere faciant secundum consuetudinem jamdudum ordinariam, & ipsi aperiant & interpretentur illis hominibus qualiter ipsum sacramentum & fidelitatem erga nos servare debeant. *Ibid. c. 13.*

De homicidiis infra patriam factis.

LXXXIX. (2) Ut homicidia infra patriam, sicut in lege Domini interdictionem est, nec causa ultionis nec avaritiæ nec latrocinandi fiant, Et ubicunque inventum fuerit, a iudicibus nostris secundum legem ex nostro mandato vindicentur. Et non occidatur homo nisi lege jubente. *Capit. I. a. 789. c. 65.*

De mensuris & ponderibus.

XC. Ut aequales mensuras (3) & rectas & pondera justa & aequalia omnes habeant, sive in civitatibus, sive in monasteriis, sive ad dandum invicem, sive ad accipiendum, sicut in lege Domini præceptum habemus. *Ibid. c. 72. (4)*

De pace in hoste vel infra patriam.

XCI. Constituimus (5) ut si in hoste aut

Tom. III.

R 2 in-

(1) *Condita.*) Quidam codices habent *condita*.

(2) Caput istud & sequens in editionibus Tili, Pithæorum, & Lindenbrogii leguntur post caput 64 & 69. libri primi. Nos illa inde sustulimus, quia non extant in hoc loco in antiquis libris, sed in fine libri tertii, ut in hac editione nostra. Ex eodem libro tertio citat Regino librum 2. cap. 75. & 427. ubi vide Notas. Ivo tamen parte 10. cap. 41. postremam partem istius capituli refert ex lib. 1. Capitularium cap. 64. Quod indicat Ivonem habuisse collectionis Ansegisi exemplar, in quo caput istud repositum erat in libro 1. Sane in libro Bellovacensi, in uno Sangallensi, in Camberonensi, & in Metensi S. Vincentii caput de homicidiis conjungitur cum capite 64. libri primi, caput vero de mensuris cum cap. 69. ejusdem libri.

(3) *Ut aequales mensuras.*) Vide Concilium Calchurense cap. 17. & Concilium Parisiense VI. libro 1. cap. 51. & lib. 3. cap. 13. & Addit. II. cap. 20.

(4) Post caput istud sequitur in codice Palatino, in uno Vaticano, in Metensi, & in Camberonensi caput *Ut de rebus Ecclesiarum* &c. quod habetur in Additione IV. cap. 171. Præterea in Metensi descriptum est in fine libri istius caput *Pervenit ad nos* &c. quod extat infra lib. 5. cap. 279.

(5) *Constituimus.*) Caput istud in nullo eorum exemplarium extat quæ nos vidimus præterquam in Bellovacensi; in quo tamen descriptum non est eodem tempore quo superiora, neque eodem atramento, quamvis manus, ut reor, scriptum sit qui codicem integrum confecit.

infra regnum nostrum litigatio aut scandalum inter quascunque personas, videlicet majores, & minores, orum fuerit, quod frequenter insidiante diabolo contingere solet, ut ibi fideles sanctæ Dei Ecclesiæ & nostri ob resistendam impietatis malitiam armati veniant, id est, qui potest habere, cum lorica & scuto, ancipite atque fuste. Et si aliquis quælibet persona adversus eum quamlibet querelam habere voluerit, liceat ei secundum le-

gis ordinem cum sacramento quod posuimus manu propria singula (1) se idoneum facere, ut propter quodlibet negotium aut odium ibi non advenisset nisi ob concordiam & pacem ferendam & ipsam litigationem mitigandam. Et si quislibet renuerit venire, & semetipsum idoneum facere nequiverit, cum suprascripto jam sacramento bannum nostrum componat & ad partem nostram persolvat.

EXPLICIT LIBER TERTIUS.

LIBER QUARTUS.

INCIPIT QUARTI PRÆFATIUNCULA LIBELLI.

Quia supra in duobus ecclesiastica quæ præfati Principes Dominus Imperator Karolus & piissimus Hludouicus Augustus ediderunt capitula descripti libellis, in tertio vero ad mundanam pertinentia legem quæ Dominus Karolus Imperator fecit congeffi, nunc jam in quarto illa ad mundanæ augmentum legis pertinentia quæ præclarissimus Dominus Hludouicus Augustus fecit capitula adunavi libello.

INCIPIUNT CAPITULA ET EORUM TEXTUS.

De servis per contumaciam alicui vim inferentibus.

I. **S**I servi per contumaciam collecta multitudine alicui vim intulerint, id est, aut homicidium aut incendium aut qualiumcunque rerum direptiones (2) fecerint, domini quorum negligentia hoc evenit, pro eo quod eos constringere noluerunt ut talia facere non auderent, bannum nostrum, id est, sexaginta solidos solvere cogantur (3).

De rebus vel mancipiis a fisco regali occupatis.

II. De rebus sive mancipiis quæ dicuntur a fisco nostro esse occupata, volumus ut Missi nostri inquisitionem faciant sine sacramento per veraciores homines pagi illius circummanentes, & quicquid de hac causa verius ac certius investigare potuerint, ad nostram faciunt pervenire notitiam, ut nos tunc definiamus quicquid nobis justum esse videatur.

De servis vel ecclesiasticis vel quorumlibet hominum in fiscum regalem confugientibus.

III. Si servi (4) vel ecclesiastici vel quorumlibet liberorum hominum in fiscum nostrum confugerint, & a dominis vel advocatis eorum repetiti fuerint, si actor fisci nostri intellexerit quod eos iuste non possit tenere ad nostrum dominium, ejiciat illos de eodem fisco, & recipiant eos domini eorum. Et si eidem actori visum fuerit quod ad nostrum debeant pertinere dominium, expellat eos de eodem fisco. Et postquam ab eisdem repertoribus fuerint recepti, habeat cum eis legitimam actionem; & sic eos, si poterit, ad nostram evindicat possessionem.

De vassis dominicis ad marcham custodiendam constitutis.

IV. De vassis nostris qui ad marcham nostram constituti sunt custodiendam (4), aut in longinquis regionibus sua habent beneficia vel res proprias, vel etiam nobis assidue in palatio nostro serviunt, & ideo non possunt affi-

(1) *Manu propria singula.* Id est, absque conjuratoribus, absque consacramentalibus. Frustra igitur alii in *singulis* hoc loco reposuerunt pro eo quod in veteri codice scriptum est *singula*.

(2) *Qualiumcunque rerum direptiones.* In lege Longobardorum legitur, *qualcunque damnum*.

(3) *Solvere cogantur.* In veteribus libris legis Longobardorum legitur ut isthic. In editione vero Boherii, *bannum nostrum solvere cogantur*.

Apud Lindenbrogium vero, *bannum nostrum solvere cogantur, id est, lx. sol. componant*. In uno codice regio, post vocem *cogantur* additum est a manu recentiore, sed tamen antiqua, *Et insuper damnum aut homicidium componat*.

(4) *Si servi.* Vide infra cap. 41.

(5) *Marcham custodiendam.* Annales Fuldenes ad annum dccclxix. *tutores partium illarum*.

affidua custodire placita; quam rem volumus ut Missi nostri vel Comes nobis notam faciant, & nos faciemus ut ad eorum placita veniant (1).

De Comitibus ad custodiam maritimam deputatis.

V. Volumus ut Comes qui ad custodiam maritimam (2) deputati sunt, quicumque ex eis in suo ministerio resideret, de iustitia faciendi se non excuset propter illam custodiam; sed si ibi secum suos Scabineos habuerit, ibi placitum teneat & iustitiam faciat.

De his qui propter incestum res proprias amiserunt.

VI. De his qui se dicunt propter incestum (3) res proprias amisisse, constitutum est ut si ante proximum quinquennium, quando placitum nostrum habuimus in Compedio, easdem res amiserint, non eis restituantur.

De conjurationibus fervorum in Flandris & in Mempisco & in ceteris maritimis locis.

VII. De conjurationibus fervorum (4) quæ sunt in Flandris & Mempisco (5) & in ceteris maritimis locis, volumus ut per Missos nostros indicetur dominis fervorum illorum ut confringant eos ne ultra tales conjurationes facere præsumant. Et ut sciant ipsi eorundem fervorum domini quod cujuscunque servi hujusmodi conjurationes facere præsumperint postquam eis hæc nostra iussio fuerit indicata, bannum nostrum, id est, sexaginta solidos ipse dominus perfolvere debeat.

Tom. III.

De his qui in litore maris salem faciunt.

VIII. De terra in litore maris, ubi salem faciunt (6), volumus ut aliqui ex eis veniant ad placitum nostrum, & ratio eorum audiatur, ut tunc secundum æquitatem inter eos desinire valeamus.

De uxoribus defunctorum, quam partem conlaborationis post obitum maritorum accipere debeant.

IX. Volumus ut uxores defunctorum post obitum maritorum tertiam partem conlaborationis (7) quam simul in beneficio conlaboraverunt accipiant. Et de his rebus quas is qui illud beneficium habuit aliunde adduxit vel comparavit, vel ei ab amicis suis conlatum est, has volumus tam ad orphanos defunctorum quam ad uxores eorum pervenire.

De aggeribus juxta Ligerim faciendis.

X. De aggeribus juxta Ligerim faciendis, ut bonus Missus eidem operi præponatur. Et hoc Pippino (8) per nostrum Missum mandetur, ut & ille ad hoc Missum ordinetur, quatinus prædictum opus perficiatur.

De duodecim pontibus super Sequanam restaurandis.

XI. De duodecim pontibus super Sequanam restaurandis (9), volumus ut hi pagenses qui eos facere debent, a Missis nostris admoneantur ut eos celeriter restaurent, & ut eorum vanæ contentioni non consentiant quando dicunt se non aliubi eosdem pontes facere debere nisi ubi antiquitus fuerant, sed

R 3 ibi

(1) *Ad eorum placita veniant.* Nimirum vassus domini. Et sane in chartis iudiciorum per illa tempora aditatorum videmus nomina vassorum posita post nomina Missorum & Comitum, ut in charta de controversia quæ erat inter Agilmarum Archiepiscopum Viennensem & Wigericum Comitem. Acta S. Aldrici Episcopi Cenomanensis: *Præcepit hæc iustitiam inquirere ab Ebroino Pictaviensis urbis Episcopo & Rovigoni Comiti & Almaro Senesbalco Domine Judith Imperatricis & Misso palatino, una cum aliis vassis domini.*

(2) *Ad custodiam maritimam.* Beatus Rhenanus libro 2. rerum Germanicarum pag. 94. Erant præterea Comes ad custodiam maritimam, item ad marcam tuendam deputati, quos hodie Marchiones vocamus. Eginhardus epist. 22. ad custodiam maritimam fuerunt.

(3) *Propter incestum.* Hæc lectio constans est in omnibus antiquis exemplaribus, nisi quod in Rivipullensi legitur *incertum*. Veteres librarii interdum permutabant hæc vocabula; ut in titulo xxxi. Capitulum Caroli Calvi cap. 5. interdum etiam *incestam* pro *propinquam* suam; pro quo in codice S. Vincenti Metensis scriptum est *incertum*. Et in decrezione Childerici Regis cap. 2. pro eo quod illic recte legitur *incestam usum sibi faceret conjugio*, veteres libri Remensis & Bellovacensis habent *incertum*. Sed ut ad rem nostram redeamus, certum est hic legendum esse uti nos edidimus. Vide glossarium Francisci Pithoei ad libros Ca-

pitularium in verbo *Reclamare*.

(4) *De conjurationibus fervorum.* Beatus Rhenanus libro 2. rerum Germanicarum pag. 94. *De conjuratione fervorum in Flandris, Mempisco, & ceteris ad mare locis facta meminerunt leges Francorum.*

(5) *Mempisco.* Charta Caroli Calvi pro monasterio S. Bavonis apud Miram in codice donationum piarum pag. 73. In pago Mempisco, in villa Helleca; ubi Miraus conjicit Helicam fortasse intelligi debere de vico agri Aloftani cui *Esche* nomen est. Andreas Catullus in Tornaco Nerviorum pag. 18. contendit Menapios five Mempiscos partim in diocesi Tornacensi fuisse, partim in Morinensi.

(6) *Ubi salem faciunt.* Hieremias in epistola ad Frotharium Episcopum Tullensem, quæ est vigesima septima inter epistolas eiusdem Frotharii: *Constitit in nostra provincia præsentis anno sal fore cavissimum, eo quod propter pluvias in arenis maritimis, ubi fieri solebat, non potuisset perfici.*

(7) *Partem conlaborationis.* Vide legem Ripuariorum tit. 37. cap. 2. & Alteserram lib. 3. rerum Aquitanicarum. cap. 18.

(8) *Pippino.* Regi Aquitania, Pii filio.

(9) *Restaurandis.* Hæc vox addita est exemplaribus antiquis Ansegisii exemplaribus. Eam tamen non habent Vaticana, neque Palatinum. Deest quoque in Rivipullensi, Tiliano, Divionensi, Metensi, Bellovacensi, tum etiam in editione Basileensi.

ibi ubi nunc necesse est eosdem pontes face-
re jubeantur.

De omnibus pontibus faciendis.

XII. De omnibus pontibus per regnum no-
strum faciendis in commune Missi nostri ad-
moneant, ut ab ipsis restaurentur qui eos fa-
cere solebant.

De honore Ecclesiarum.

XIII. Si quis aut ex levi causa aut sine
caussa hominem in Ecclesia interfecerit, de
vita componat. Si vero foris rixati fuerint,
& unus alterum in Ecclesia fugerit, & ibi
se defendendo eum interfecerit, & si hujus
facti testes non habuerit, cum duodecim con-
juratoribus legitimis per sacramentum affir-
met se defendendo eum interfecisse, & post
hæc sexcentos solidos ad partem Ecclesie,
quam illo homicidio polluerat, & ipsius
bannum nostrum solvere cogatur; is vero qui
interfectus est, absque compositione jaceat;
ac deinde interfectores secundum iudicium can-
onicum congruam facinori quod admisit pen-
itentiam accipiat (1). Si proprius servus
hoc commiserit, iudicio aquæ ferventis (2)
examinetur utrum hoc sponte an se defen-
dendo fecisset. Et si manus ejus exulta fue-
rit, interficiatur. Si autem non fuerit, do-
minus ejus juxta quod wîrgildus illius est ad
Ecclesiam persolvat, aut eum, si voluerit,
eidem Ecclesie tradat. De ecclesiastico (3)
& fiscalino & beneficiario servo volumus ut
pro una vice wîrgildus ejus pro eo compo-

natur, altera vice ipse servus ad supplicium
tradatur. Hereditas tamen liberi hominis qui
propter tale facinus ad mortem fuerit judi-
catus, ad legitimos heredes illius perveniat.
Si in atrio Ecclesie, cujus porta reliquias
sanctorum consecrata est (4), hujusmodi ho-
micidium perpetratum fuerit, simili modo
emendetur vel componatur. Si vero porta
Ecclesie non est consecrata, eo modo compo-
natur quod in atrio committitur, sicut
componi debet quod in immunitate violata
committitur. *Capitul. l. a. 819. c. 1.*

*De injuriis sacerdotum vel quorumlibet ex
clero in Ecclesia factis.*

XIV. Sanguinis effusio (5) in Ecclesia fa-
cta cum suste (6), si Presbyter fuerit, tri-
plo componatur, duas partes eidem Presby-
tero, tertia profredo ad Ecclesiam & insu-
per bannus noster. Similiter de Diacono jux-
ta compositionem ejus in triplo cum banno
nostro componatur. De Subdiacono similiter
in triplo secundum suam compositionem. Et
de uniuersisque (7) ordinis Clerico secundum
suam compositionem in triplo persolvatur,
& insuper bannus noster. Similiter & de ictu
sine sanguinis effusione de uniuersisque or-
dinis Clerico secundum suam compositionem
in triplo, & bannus noster. Et qui non ha-
bet unde ad Ecclesiam persolvat, tradat se
in servitium eidem Ecclesie usque dum to-
tum debitum persolvat. *Ibid. c. 2.*

De solutione occisi Presbyteri.

XV. Presbyteri (8) interfecti (9) Epi-
sco-

(1) Penitentiam accipiat. In codice Ri-
vipollensi ista statim adduntur; id est, xxi.
annis, vii. ex his in pane & aqua ad osium
Ecclesie satisfaciatur, remotus ab oratione & com-
munionem fidelium, ceteros septem societur orationi
fidelium; transactis qui superiunt vii. commu-
nionem plenam perficit subsequatur. Abstinentia
ejus sacerdotali providentia temperetur. Si pro-
prius servus &c. Itaque ista sunt ex glossate.

(2) Iudicio aquæ ferventis. Vide legum
Wîsigothorum lib. 6. tit. 1. cap. 3.

(3) De ecclesiastico. Integra hæc clausula
usque ad vocem *trahatur* deest in codicibus
Sangallensibus, in Thuano, Colbertino, Cam-
beronensi.

(4) Cujus porta . . . consecrata est. Ista non
extant in codice Colbertino neque in Camberonensi.
Necessaria tamen sunt.

(5) Sanguinis effusio. Nota marginalis in
uno codice regio legis Longobardorum: *Hæc
lex Salica cõsuetur per hoc quod dicit Ecclesiis
secundum suam legem debere componi, cum lex
Salica solum super hoc loquatur.* Respicit hæc
nota ad caput 85. legis Salicæ.

(6) Cum suste. Ita omnia vetera Ansegisi
exemplaria & omnes editiones. Ita etiam legi-
tur in ipso Capitulari, tum etiam in titulo
quarto Capitularium Lotharii cap. 2. & apud
Reginonem. In codice tamen legis Longobar-
dorum scriptum est *cum favore*, non solum in
libris editis, sed etiam in manuscriptis. Ea
mutatio inducta est ex legibus Regum Longo-
bardorum. Rex Rachis lib. 3. tit. 9. cap. 26.
*Et si ipse neglexerit, & favore accepto combat-
siderit, aut, quod absit, eum occiderit, kãut-*

prandus in edicto anni xix. cap. 7. & lib. 1.
tit. 16. cap. 4. *Si quis favore accepto latiderit
hominem liberum aut mulierem liberam &c.* Ita-
que furor in his legibus significat sustem.

(7) Et de uniuersisque. Hæc usque ad
bannus noster deunt in veteribus libris Col-
bertino, Thuano, Camberonensi, in duobus Sangal-
lensibus, & in codice legis Longobardorum.

(8) Presbyteri interfecti. Caput istud non
extabat haud dubie in prima editione Capitu-
larium quam fecit Ansegisus, cum in pleris-
que vetustis exemplaribus non reperitur. Pre-
terea Ludovicus Pius in Capitulari anni MCC-
XXIX. tit. 2. cap. 1. & 7. referens cap. 32. &
38. istius libri, trigessimum & trigessimum sex-
tum vocat; quia inter Capitula libri quarti
non numerabat decimum quintum neque vi-
gesimum sextum. Istud vero non extitisse in
codice Ecclesie Trevirensis hinc colligitur quod
Brouverus in apparatu ad annales Treviropum
cap. 10. describens caput *Si quis res suas, quod
decimum nonum* est in hac editione nostra,
decimum octavum esse ait in codice Ms. pri-
marie Ecclesie Trevirensis. Itaque hæc duo
capitula, quæ reperiuntur in codice Pitheo-
no, Parisiensi, Normannico, & Remensi,
sunt repetitæ editionis. Certe antiquius infer-
ta fuisse libro quarto probatur auctoritate Cap-
itularium Caroli Calvi, qui tit. xxxvi. cap.
8. 13. 28. & tit. xiv. cap. 3. nonnulla istius li-
bri capita laudat secundum numeros editioni
posteriori adhibos. In codice Divionensi, in quo
caput istud descriptum reperitur, cap. 26. *Hæc
mo de statu suo &c. omittum est.*

(9) Presbyteri interfecti. Regino caput i-
stud

scopo ad cuius parochiam pertinent solvantur secundum Capitulare (1) gloriosi Karoli genitoris nostri, ita videlicet ut medietatem wargildi ejus Episcopus utilitatibus Ecclesie, cui præfuit, tribuat, & alteram medietatem in elemosyna illius iuste disperdat. Quia nullus nobis ejus heres proximior videtur, quam ille qui ipsum Domino sociavit (2). *Habetur rursum infra lib. 5. c. 186.*

De viduis, pupillis & pauperibus.

XVI. Præcipimus (3) ut quodcumque in mallum ante Comitum viduæ, pupilli & pauperes venerint, primo eorum causa audiatur & definiatur. Et si testes per se ad causas suas querendas habere non potuerint, vel legem necierint, Comes illos vel illas adjuvet, dando eis talem hominem qui rationem eorum teneat vel pro eis loquatur. *Ibid. c. 3.*

De vaptu viduarum.

XVII. Qui viduam (4) intra primos triginta dies viduitatis suæ vel invitam vel volentem sibi copulaverit, bannum nostrum, id est, sexaginta solidos, in triplo componat. Et si invitam eam duxit, legem suam ei componat, illam vero ulterius non attingat. *Ibid. c. 4.*

De homine publicam penitentiam agentis interfecto.

XVIII. Qui hominem publicam penitentiam agentem interfecerit, bannum nostrum in triplo componat, & wargildum ejus proximis ejus persolvat. *Ibid. c. 5.*

De homine libero, ut potestatem habeat ubicunque voluerit res suas dare, & qualiter hoc facere debeat.

XIX. Si quis res suas (5) pro salute anime suæ vel ad aliquem venerabilem locum, vel propinquo suo, vel cuilibet alteri tradere voluerit, & eo tempore intra ipsum comitatum fuerit in quo res illæ posite sunt, legitimam traditionem facere studeat. Quod si eodem tempore quo illas tradere vult, extra eundem comitatum fuerit, id est, sive in exercitu, sive in palatio, sive in alio quolibet loco, adhibeat sibi vel de suis pagensibus, vel de aliis qui eadem lege vivunt qua ipse vivit, testes idoneos, vel si illos habere non potuerit, tunc de illis quales ibi meliores inveniri potuerint, & coram eis rerum suarum traditionem faciat, & fidejussores (6) vestituræ donet (7) ei qui illam traditionem accipit, ut vestituram faciat. Et postquam hæc traditio ita facta fuerit, heres illius nullam de prædictis rebus valeat facere repetitionem. Insuper & ipse per se fidejussionem faciat ejusdem vestituræ, ne heredi ulla occasio remaneat hanc traditionem immutandi, sed potius necessitas incumbat illam perficiendi. Et si nondum res suas cum coheredibus suis divisas habuit, non ei hoc sit impedimento; sed coheres ejus, si sponte noluerit, aut per Comitum aut per Missum ejus distringatur ut divisionem cum illo faciat ad quem defunctus hereditatem suam voluit pervenire. Et si cuilibet Ecclesie eam tradere rogavit, coheres ejus eam legem cum illa Ecclesia de prædicta

stud refert ex libro secundo Capitularium. Sane in uno codice Vaticano, in Bellovacensi, Metensi, & Camberonensi reperitur in fine libri secundi, qui illud non habent in quarto. Vide porro quæ de isto capite dicta sunt in Notis ad Reginonem pag. 58r. & in Notis ad Gratianum.

(1) Secundum Capitulare.) Burchardus, qui caput istud tribuit Concilio Triburiensi, clausulam istam omisit, ne quis animadvertere posset illud sumptum esse ex Capitularibus Regum Francorum. Itaque qui eam clausulam non habent Ivo & Gratianus, ille decepti a Burchardo sunt.

(2) Quam ille . . . sociavit.) Hæc desunt in codice Parisiensi & in Pithoæano, & absque illis nihil minus constat sensus. Habentur tamen in Normannico, Remensi, Divionensi, & apud Isaacum, Burchardum, Ivonem, & Gratianum.

(3) Præcipimus.) Joachimus Vadianus lib. 1. de collegiis monasteriisque Germaniæ veteribus pag. 22. Extat præclara Ludovici Pii sententia, qua jubebat ut in mallis & placitis primum omnium viduæ, pupilli, & pauperes audirentur, & si ad causam agentiam inhabiles essent, datis patronis jurarentur.

(4) Qui viduam.) Nota marginalis in uno codice regio legis Longobardorum: Hæc lex de Longobarda tantum loquitur. Sed si intelligatur de Romana, rumpit legem Romanam, cum per hujus legis intellectum post triginta dies post nubere, illa post annum. Item nota marginalis in alio codice regio: Si vidua Romana est, raptor

omnem substantiam suam perdat; & femina substantiam ipsam habeat, si ipsa non consensit. Si vero vidua Longobarda est, pence. solidos componat, ut dicit lex Liutprandi, Si quis rapuerit qualemcumque feminam, tit. De vaptu. Ea extat lib. 1. legis Longobardorum tit. 30. cap. 11.

(5) Si quis res suas.) Vetus nota marginalis in uno codice regio legis Longobardorum: Ex eo quod prædicta lex, Si quis Longobardus, donatorem potestatem aliquam de rebus ipsis conservare pacto veterat, intellectus duo concipiuntur, quorum alterius occasio facta fuit hæc constitutio. Cum enim aliquis religiosi loci res suas donans sibi potestatem secundum aliquam reservabat, eo defunctio ejus heredes, quasi contra legem donatione facta, eoque invalida, rei donatas revocabant. At quod vitandum Liutprandus istud quasi generale rebus religiosi indulsi ut hoc quoque pacto facta donatio rata permaneat. Ac per hoc si non specialis in locis religiosi iudicatur, superior ad hanc trabenda dicitur. Sed alia sententia secundum alium intellectum ex hac lege colligitur. Erit & hujus superioris legis diversitatis factis inspectio.

(6) Et fidejussores . . . facias.) Hæc desunt in libris Sangallensibus, Colbertino, Thuanæ, & Camberonensi. Desunt etiam apud Ivonem.

(7) Fidejussores donet.) Vetus nota marginalis in eodem codice regio: Hic notari potest quod ex sola traditione quæ fit per investituram non transfertur dominium. Si enim transfertur, cum hoc per investituram traditio facta fuisset, eoque factus dominus, qua occasione ab heredibus revocari poterat?

Et hereditate habeat quam cum alio coherede suo habere debebat. Et hoc observetur erga patrem & filium & nepotem usque ad annos legitimos, & postea ipse res ad immunitatem ipsius ecclesie redeant. *Ibid.* c. 6.

De homicidiis prohibendis.

XX. Quicumque hominem aut ex levi causa aut sine causa interfecerit, wergildum ejus (1) his ad quos ille pertinet componat. Ipse vero propter talem presumptionem in exilium mittatur ad quantum tempus nobis placuerit. Res tamen suas non amittat. *Ibid.* c. 7.

De hoc quod in compositionem wergildi dari debeat.

XXI. In compositionem wergildi volumus ut ea dentur quae in lege (2) continentur; excepto accipere (3) & spatha: qui propter illa duo aliquoties perjurium committitur, quando majoris pretii quam illa sint esse jurantur. *Ibid.* c. 8.

De raptu alienarum sponсарum.

XXII. Si quis sponсарam alienam rapuerit, aut patri ejus, aut ei qui legibus ejus defensor esse debet, cum sua lege (4) eam reddat; & quicquid cum ea tulerit, femorim unamquamque rem secundum legem reddat. Et si hoc defensor ejus perpetrari consenserit, & ideo raptori nihil querere voluerit, Comes singulariter de unaquaque re freda nostra ab eo exactare faciat. Sponсарo vero le-

gem suam componat, & insuper bannum nostrum, id est, sexaginta solidos solvat; vel in praesentiam nostram Comes cum advenire faciat, & quanto tempore nobis placuerit in exilio maneat, & illam feminam ei habere non liceat. *Ibid.* c. 9.

De falsis testibus convincendis.

XXIII. Si quis cum altero (5) de qualibet causa contentione habuerit, & testes contra eum per judicium producti fuerint, si ille falsos eos (6) esse suspicatur, liceat ei alios testes (7), quos meliores poterit, contra eos opponere, ut veracium testimonio falsorum testium perveritas superetur. Quod si ambae partes testium ita inter se differerint ut nullatenus una pars alteri cedere (8) velit, eligantur duo ex ipsis, id est, ex utraque parte unus, qui cum scutis & fustibus (9) in campo decerent, utra pars falsitatem, utra veritatem suo testimonio sequatur. Et campiones qui victus fuerit, propter perjurium quod ante pugnam commisit, dextera manus amputetur. Ceteri vero ejusdem partis testes, qui falsi apparuerint, manus suas relinunt. Cujus compositionis duae partes ei contra quem testati sunt dentur, tertia pro fredo solvatur. Et in seculari quidem causa hujuscemodi testium diversitas campo comprobatur. In ecclesiasticis autem causis, ubi de una parte seculari, de altera vero ecclesiastico negotium est, idem modus observetur. Ubi vero ex utraque parte ecclesiasticum (10) fuerit, rectores earundem

(1) *wergildum ejus.* Eginhardus episc. 18. Duo servi sancti Martini fugerunt ad limina leatorum Christi martyrum pro eo quod frater eorum quendam sacrum suum occidisset, rogantes ut eis liceat solvere illum wergildum pro fratre suo & ut ei membra prodonantur. Vide glossari in Spelmanii & Vossii in libro secundo de vitis feronnis pag. 324.

(2) *In lege.* Id est, in usu, ut ait glossa interlinearis in utroque codice regio.

(3) *Accipere.* Ita omnes veteres. Et tamen haec lectio falsa est. Itaque legendum accipere, ut supra lib. 3. cap. 91. In uno codice regio legis Longobardorum scriptum est accipere, in editione Boherii accipere. Hinc itaque confirmatur nostra emendatio.

(4) *Cum sua lege.* Id est, cum poena decem solidorum, ut ait glossa in uno codice regio legis Longobardorum. Sed apertius alia glossa: id est, cum poena solidis, per legem Rothariorum. Si quis puellam aut viduam sponсарam alterius. Rotharis lex extat in libro primo legis Longobardorum tit. 30. cap. 3.

(5) *Si quis cum altero.* Vide capitula Ludovici Pii excerpta ex lege Longobardorum cap. 3.

(6) *Si ille falsos eos.* Gesta sancti Aldrici Episcopi Cenomanensis, eo loco ubi agitur de placito Aquiligrani habito anno dcccxxxviii. In quo Ludovicus Pius monasterium sancti Carilephi restituit eidem Aldrico Episcopo: Testantur etiam supra memorati testes quod omnes Episcopi qui in dicta civitate a tempore sancti Innocentii Episcopi, secundi successores videlicet sancti Victoris, & a tempore sancti Karlephi fuerunt, praedictum monasterium subjectionem habuissent. Et hoc si aliqui testes contra se vene-

runt, falsos eos, qualiter praecipitis, facere posse testantur.

(7) *Liceat ei alios testes.* Huius legis usum reperio in noticia iudicii pro monasterio Cuxanensi adversus Ricardum mandatarium Salomonis Comitis anno mcccclxix. ubi idem Ricardus ait: Sic me et anno Recofinus interrogante iudicium quod in possum diffamare ipsos testes & si fas scripturas, nec testes ampliores nec meliores ut legibus convincere possum ut beneficius debeat esse nec per scripturas nec per nullum iudicium veritatis.

(8) *Alteri cedere.* Narratio de controversia quae Caroli M. aro fuit inter clericum & populum Veronensem, edita in tomo quinto Italiae facta pag. 610. Cumque in hac contentione diu immorarentur, & neutra pars alteri cederet, tandem habito consilio pacis sunt ut haec Dei & sancti Spiritus refererentur iudicio, eligentes duos juvenes Clericos sine ullo crimine existimatos &c.

(9) *Cum scutis & fustibus.* Vide Sirmondum in Notis ad Goffridum Vindocinensem.

(10) *Ex utraque parte ecclesiasticum.* Adam Abbas Casauriensis anno dcccclxix. in literis, quibus invicem commutabantur curies de Salliano & de Suffiano: Et iterum Dominus Ludovicus Imperator in sua capitula affixit ut ubi ex utraque parte ecclesiasticum fuisset, rectores earundem Ecclesiarum, si se familiariter pacificare velint, licentiam habeant. Itaque hanc commutationem postea vocant pacificationem & familiaritatis pacificationem, ut hac arte eludant vim legis, quae vetat ne commutationes rerum ecclesiasticarum fiant absque auctoritate Principis.

dem Ecclesiarum si se familiariter pacificare velint, licentiam habeant. Si autem de hujuscemodi pacificatione inter eos convenire non possint, advocati eorum in mallo publico ad praesentiam Comitis veniant, & ibi legitimus terminus eorum contentionibus imponatur. Testes vero de qualibet causa non aliunde quarantur nisi de ipso comitatu in quo res unde causa agitur posita sunt: quia non est credibile ut vel de statu hominis vel de possessione cujuslibet per alios melius rei veritas cognosci valeat quam per illos qui viciniore sunt. Si tamen contentio quae inter eos exorta est in confinio (1) duorum comitatum fuerit, liceat eis de vicina centena adjacentis comitatus ad causam suam testes habere. *Ibid.* c. 10.

De proprio in bannum missio.

XXIV. Cujuscunque hominis proprietas ob crimem aliquod quod idem habet commissum in bannum fuerit missa, & ille, re cognita, ne justitiam faciat, venire distulerit, annumque ac diem in eo banno illam esse permiserit, ulterius eam non adquirat, sed ipsa fisco nostro sciscietur. Debitum vero quod is cujus ea fuit solvere debuit, per Comitem ac ministros ejus juxta aestimationem damni, de rebus mobilibus quae in eadem proprietate inventae fuerint, his quibus idem debitor fuit exsolvatur. Quod si rerum mobilium ibidem inventarum tantitas ad compositionem non suffecerit, de immobilibus suppleatur; & quod super fuerit, sicut dictum est, fisco noster possideat. Si nihil super compositionem remanere potuerit, totum in illam expendatur. Si autem homo ille nondum cum suis coheredibus (2) proprium suum, divisum habuit, convocet eos Comes, & cum eis legitimam divisionem faciat; & tunc, sicut jam dictum est, partem ejus fisco nostro addicat, & compositionem de ea juxta modum superius comprehensum his ad quos illa legibus pertinet exsolvat. Quod si non de alia re, sed de ipsa proprietate quae in bannum missa fuit, ac per hoc in nostram potestatem redacta est, fuerat interpellatus, Comes in cu-

jus ministerio eam esse constitit hoc ad notitiam nostram perferre curet, ut nos eandem proprietatem, quae secundum supradictum modum in nostrum dominium redacta est, per praecipii nostri auctoritatem in jus & potestatem hominis qui eam querebat, si sua debet esse, faciamus pervenire. *Ibid.* c. 11.

De manire.

XXV. Si quis de statu suo (3), id est, de libertate vel de hereditate, compellendus est, juxta legis constitutionem manniatur. De ceteris vero causis unde quis rationem est redditurus, non manniatur, sed per Comitem banniatur. Et si post unam & alteram Comitis admonitionem aliquis ad malum venire noluerit, rebus ejus in bannum missis venire & justitiam facere compellatur. *Ibid.* c. 12.

Qualiter de statu suo pulsatus evindicat libertatem suam.

XXVI. Homo de statu suo pulsatus, si is qui eum pulsat ad convincendum illum prociuctum habuerit, adhibeat sibi octo conjuratores legitimos ex ea parte unde pulsatur, sive illa paterna sive materna sit, & quatuor aliunde non minus legitimos, & jurando vindicet libertatem suam. Quod si prociuctus defuerit, adsumat undecunque duodecim liberos homines, & jurando ingenuitatem suam defendat. Omnis controversia (4) coram Centenario definiti potest; excepta redditione terrae & mancipiorum, quae non nisi coram Comite fieri potest.

De fideis coercendis.

XXVII. Si quis aliqua necessitate cogente homicidium commisit, Comes in cujus ministerio res perpetrata est, & compositionem solvere, & fideam per sacramentum pacificare faciat. Quod si una pars ei ad hoc consentire noluerit, id est, aut ille qui homicidium commisit, aut is qui compositionem suscipere debet, faciat illum Comes qui ei contumax fuerit ad praesentiam nostram (5)

. ve-

(1) *Confinitio.* Id est, ut omnes intelligunt, in medio duorum comitatum. Eginhardus ad annum dcccix. Aureolus Comes, qui in confinio Hispaniae atque Galliae trans Pyrenaeum contra Olcam & Casaragustam residebat, defunctus est. Hic locus in vita Ludovici Pii corruptus est, itemque in annalibus Bertinianis, ubi pro confinio scriptum est *commercio* vitio librorum, ut saepe contingit. Ea falsa lectione deceptus vir doctissimus Antonius Dadius Alteferri lib. 7. rerum Aquitanicarum cap. 16. putavit hic agi de commercio quod in ea Pyrenaei parte inter Gallos & Hispanos tempore belli & pacis aequae exercetur, quod pagenses vocant *passeriles*.

(2) *Nondum cum suis coheredibus.* Chartularium prioratus de Paredo fol. 83. Alii vero heredes nondum sunt divisi; sed tres partes sunt ad Sanctum, quarta Pualterii.

(3) *Si quis de statu suo.* Vetus nota marginalis in uno codice regio legis Longobardorum: *Quidam dicunt, Si quis de contractu vel qualibet re appellatus fuerit, & justitiam reddere noluerit, ut res ipsius in bannum mittantur, propter praedictum capitulum. Sed male dicunt. Quia praedictum capitulum non loquitur de crimine. Sed juxta hoc capitulum possumus dicere ut pro omni re res alicujus in bannum mittantur, si justitiam reddere noluerit, eo quod dicitur, si post unam & alteram ammonitionem Comitis aliquis ad malum venire noluerit, rebus ejus in bannum missis venire ad justitiam compellatur. Sed ea res non transactabuntur, nisi pro crimine in bannum missae sunt.*

(4) *Omnis controversia.* Vide capitula Caroli M. excerpta ex lege Longobardorum cap. 30. cum Notis.

(5) *Ad praesentiam nostram.* Beatus Rhe-

venire, ut eum ad tempus quod nobis placuerit in exilium mittamus, donec ibi castigetur, ut Comiti suo inobediens esse ulterius non audeat, & majus damnum (1) inde non adereat. *Ibid.* c. 13.

De sacramentis, ubi iuranda sint.

XXVIII. Ubi antiquitas (2) consuetudo fuit de libertate sacramenta adhramire vel jurare, ibi mallum habeatur, & ibi sacramenta iurentur. Mallus tamen neque in Ecclesia (3) neque in atrio (4) ejus habeatur. Minora vero placita Comes sive intra suam potestatem, vel ubi impetrare potuerit, habeat. Volumus utique ut domus a Comite in loco ubi mallum tenere debet, constituitur, ut propter calorem solis & pluviam (5) publica utilitas non remaneat. *Ibid.* c. 14. *vid. inf. Add.* 3. c. 118.

De his qui de furto accusati fuerint.

XXIX. Si liber homo de furto accusatus fuerit, & res proprias habuerit, in mallo ad praesentiam Comitis se adhramiat, Et si res non habet, si se iustus docet qui eum adhramire & in placitum adduci faciant. Et liceat ei prima vice per sacramentum se secundum legem idoneare, si poterit. At si alia vice duo vel tres eum de furto accusa-

verint, liceat ei contra unum ex his cum secuto & fuisse in campo contendere. Quod si servus de furto accusatus fuerit, dominus ejus pro eo emendet, aut honores quos excafer; nisi tale furtum perpetratum habeat propter quod ad supplicium tradi debeat. *Ibid.* c. 15.

De despectu litterarum dominicarum.

XXX. Si quis litteras (6) nostras dispexerit, id est, tractoriam (7) quae propter Missos recipiendos dirigitur, aut honores quos habet amittat, aut in eo loco ubi praedictos Missos suscipere debuit tamdiu resideat & de suis rebus legationes illic venientes suscipiat quousque animo nostro satisfactum habeat. Qui vero epistolam nostram quocunque modo dispexerit, iussu nostro ad palatium veniat, & juxta voluntatem nostram congruam stulticiae suae castigationem accipiat. Et si homo liber vel ministerialis Comitis hoc fecerit, honorem qualemcunque habuerit, sive beneficium amittat. Et si servus fuerit, nudus ad palum vapulet, & caput ejus tondeatur. *Ibid.* c. 16.

De injuriis teloneis & consuetudinibus.

XXXI. Ut ubi tempore avi nostri Domini Pippini consuetudo fuit teloneum dare, ibi

nanus in commemoratione quarundam legum Franciarum libro secundo secum Germanicarum pag. 95. Qui fatidam deserere noluerit, ad regem mittitur. Fatidam vocabant Franci simulatam apertam, qua unus aliqui unum vel pluribus illum denuntiat. Ab hac Galliani scriba fatidolum appellat qui fatidam exerceat. Flodoardus lib. 3. cap. 21. de epistolis ab Hincmaro scriptis ad Lotharium Regem: Item aliam epistolam de hominibus pacem recipere volentibus, quid ind. fieri debeat, collaudans quod de quibusdam talibus regale iam ministerium pro quibusdam qui homicidium perpetraverant in Remensi parochia & pacem obtinere non valuerant, sed penitentiam facere querebant, quam in hac parochia non poterant agere. Vide epistolam 18. Eginhardi.

(1) Majus damnum. Vide infra lib. 5. cap. 205. & Addit. iv. cap. 140.

(2) Ubi antiquitas. In codice Rivipollensi legitur: Volumus ut ubi antiquitus consuetudo fuit de libertate sacramenta adhramire vel jurare, ibi Scabini & legis doctores cum reliquis conveniant, & ibi mallus habeatur &c.

(3) Neque in Ecclesia neque in atrio. Vetus nota marginalis in uno codice regio legis Longobardorum: Supra de officio iudicis, Ut placita &c. Ibi enim ut nullum placitum in Ecclesia vel in atrio fiat, hic vero videtur permittere minora placita in Ecclesia vel in atrio fieri. Sed mihi non ita videtur. Quod notamus per hoc quod dicitur, vel ubi impetrare potuerit. Hoc enim propter Ecclesiam, ac si diceret: Mallum, hoc est, generale placitum, non fiat in Ecclesia vel atrio vel quolibet loco, si sit certa domus ad mallum faciendum constituta. Minora vero placita in quolibet loco, ubi impetrare potuerit.

(4) Neque in Ecclesia neque in atrio. Epistola Gregorii V. ad Heslunum Episcopum Cameracensem apud Baldericum lib. 1. cap. cxi. Confirmamus ut nullus Dux, Marchio, vel

Comes, seu alia quavis magna vel parva persona aliquem districtum sive iudicium vel aliquod placitum in aliquo loco saepe nominati episcopo tenere audeat nisi ab eisdem sedis episcopo licentiam acceperit vel inventus fuerit. Hoc Ecclesiarum privilegium videtur valuisse ubique. Nam in veteri charta monasterii Casauriensis data anno dcccclxvii. reperio controversiam de libertate eisdem monasterii agitatam fuisse nulla Mariae campo juxta proprietatis sanctae Firmansis Ecclesiae repente Pandulfo Duce & Marchione per licentiam Gualdus Episcopi sanctae Firmansis Ecclesiae.

(5) Propter calorem solis & pluviam. Vir clarissimus Innocentius Ciconius in paratitulis ad titulum Decretalium de immunitate Ecclesiarum sic interpretatur hunc locum. Moris erat olim sub dio causas agere atque in portis civitatum. Sed plerumque ob ingruentem pluviam aut solis ardorem in templum juris dicendi caussa sese recipiebant Comites. Quod prohibuit Casafese teneant, non vero in Ecclesiis.

(6) Si quis litteras. Certum est hanc constitutionem esse Ludovici Pii. Attamen Carolo M. tribuitur in canonibus Abbonis Floriacensis editis in primo secundo Analectorum v. cl. Joannis Mabillonii, ubi sic legitur pag. 265. Siquidem non de imperiali praecipio, sed de indiculis epistolarum suarum hoc Karolus proposuit edictum in libro IV. capitulum suorum. Si quis litteras nostras &c.

(7) Tractoriam. Eo nomine (inquit Juretus in miscellaneis ad Symmachum pag. 233.) significabatur diplomata, quibus concessa facultas movendi equos publici curjus, pariterque definiti solent vide Filescum in commentario de sacra Episcoporum auctoritate cap. 1. §. 20. Sirmondum in Notis ad Capitula Caroli Calvi, Correctores Romanos in cap. Placuit ut quotiescunque. dist. 18. & Notas nostras ad Lupum Ferranensem.

ibi & in futurum detur . Nam ubi noviter inceptum est , ulterius non agatur . Et ubi necesse non est fluvium aliquem per pontem transire , vel ubi navis per mediam aquam aut subrus pontem irit , & ad ripam non adpropinquaverit , neque ibidem aliquid emptum vel venundatum fuerit , ulterius teloneum non detur . Et nemo cogat alium ad pontem ire ubi juxta pontem aquam transire potest . Et qui ulterius in talibus locis , vel de eis qui ad palatium seu in hostem pergunt , teloneum exactaverit , cum sua lege ipsum teloneum reddat , & bannum nostrum , id est , sexaginta solidos componat . *Ibid.* c. 17.

De his qui bonos denarios accipere nolunt .

XXXII. Quicumque liber (1) homo denarium merum & bene pensantem recipere noluerit , bannum nostrum , id est , sexaginta solidos componat . Si vero servi ecclesiastici aut Comitum aut vassallorum nostrorum hoc facere presumpserint , sexaginta ictibus vapulent . Aut si magister eorum vel advocatus , qui liber est , eos vel Comitum vel Missi nostro jussu presentare noluerit , predictum bannum nostrum , id est , sexaginta solidos componat . *Ibid.* c. 18.

De adulteratoribus monetæ .

XXXIII. De falsa moneta (2) jubemus ut qui eam percussisse comprobatus fuerit , manus ei amputetur . Et qui hoc consensit , si liber est , sexaginta solidos componat . Si servus est , sexaginta ictus accipiat (3) . *Ibid.* c. 19.

De proprio dominico sine jussione illius reddito .

XXXIV. Si quis proprium nostrum , quod in vestitura genitoris nostri fuit , alicui quarrenti sine nostra jussione reddiderit , aliud tantum nobis de suo proprio cum sua lege componat . Et quicumque illud scienter per malum ingenium acquirere tentaverit , pro infideli teneatur , quia sacramentum fidelitatis quod nobis promissit irritum fecit ; & ideo

secundum nostram voluntatem & potestatem adjudicandus est . *Ibid.* c. 20.

De pueris invititis parentibus detonsis aut puellis velatis .

XXXV. Si quis puerum (4) invititis parentibus toronderit , aut puellam velaverit , legem suam (5) in triplo componat , aut ipsi puero vel puellæ , si jam suæ potestatis sunt , aut illi in cujuslibet potestate fuerint . Illi vero potestatem habeant capitis sui , ut in tali habitu permaneant qualis eis compaeruerit . *Ibid.* c. 21.

De forcapiis .

XXXVI. Si mancipia dominos suos fugerint in alienam potestatem , precipimus ut propter hoc nullum præmium accipiat ille in cujus potestate fuerint inventa , pro eo quod ea vel reddiderit vel foras ejecerit . Et non solum hoc , sed etiam si ea nec reddere nec foras ejicere voluerit , & legitimo domino ea contraxerit , & illa inde postea effugerint , secundum legem ea solvere cogatur . *Capitul.* IV. a. 819. c. 1.

De terra tributaria .

XXXVII. Quicumque terram tributariam , unde triburum ad partem nostram exire solebat , vel ad Ecclesiam vel cuilibet alteri tradiderit , is qui eam susceperit , tributum quod inde solvebatur omni modo ad partem nostram persolvat ; nisi forte talem firmitatem de parte dominica habeat per quam ipsum tributum sibi perdonatum possit ostendere . *Ibid.* c. 2.

De beneficiis destructis .

XXXVIII. Quicumque suum beneficium occasione proprii desertum habuerit , & intra annum postquam ei a Comite vel Missi nostro notum factum fuerit , illud emendatum non habuerit , ipsum beneficium amittat . *Ibid.* c. 3.

De terra censali .

XXXIX. Si quis terram censalem (6) habuc-

(1) *Quicumque liber .*) Caput istud Carolo M. tribuitur in vulgatis editionibus legis Longobardorum . At in uno codice regio inscribitur nomen Pippini Imperatoris , in alio vero Ludovici Pii . Ludovici Pii esse constat ex Capitulari anni DCCCXXIX. infra Addit. IV. cap. 110.

(2) *De falsa moneta .*) In uno codice Vaticano , in uno item Sangallensi , in Colbertiano , Camberonensi , Rivipullensi , & apud Ivonem legitur : *Quicumque falsam monetam percussisse comprobatus fuerit* &c. Ludovicus Pius in præcepto de moneta Cenomanensi : *Notis futurisque temporibus præscripta moneta in præfata urbe sepeditio Episcopo successoribusque suis concessa permaneat ; ita tamen ut hoc prævideat tam prædictus Aldricus quam successores ut aliqua falsitas in ipsa moneta non appareat .*

(3) *Sexaginta ictus accipiat .*) Carolus Cal-

vus tit. xxxvi. cap. 16. sic interpretatur hunc locum : *Si servus vel colonus , nudus cum virgis vapulet .*

(4) *Si quis puerum .*) Vetus nota marginalis in uno codice regio legis Longobardorum : *Hæc lex Salica est .* Item in alio : *Hæc lex Salica judicatur .*

(5) *Legem suam .*) Glossa interlinearis in priori codice regio : *De puero est pena xlv. solidorum . De puella non velata est pena sexaginta solidorum .*

(6) *Terram censalem .*) Id est , terram de qua census solvitur . Polypticus monasterii Foflatensis : *Est ibi terra censalis unde solvunt feoditate Sancti Dionysii solidos novem , denarios octo .* Litteræ Sancti Bernardi Abbatis Clavallensis de controversia quæ erat inter Hugonem Episcopum Autissiodorensis & Willelmum

buerit, quam antecessores sui vel ad aliquam Ecclesiam vel ad villam nostram dederunt, nullatenus eam secundum legem tenere potest, nisi ille voluerit ad cuius potestatem vel illa Ecclesia vel illa villa pertinet; nisi forte filius aut nepos ejus sit qui eam tradidit, & ei eadem terra ad tenendum placitata sit. Sed in hac re considerandum est utrum ille qui hanc tener, dives an pauper sit, & utrum aliud beneficium habeat, vel etiam proprium. Et qui horum neutrum habet, erga hunc misericorditer agendum est, ne ex toto dispoliatus in egestatem incidat; ut aut talem censum inde persolvat qualis ei fuerit constitutus, vel portionem aliquam inde in beneficium accipiat unde se sustentare valeat. *Ibid. c. 4.*

De novis & decimis.

XL. Consideratum est ut de (1) frugibus terræ & animalium nutrimine super cetera nona & decima persolvantur. De opere vero vel restauratione Ecclesiarum Comes & Episcopus sive Abbas una cum Misso nostro, quem ipsi sibi ad hoc elegerint, considerationem faciant ut unusquisque eorum tantum inde accipiat ad operandum & restaurandum quantum ipse de rebus Ecclesiarum habere cognoscitur. Similiter & vassi nostri aut in commune tantum operis accipiant quantum rerum ecclesiasticarum habent, vel unusquisque per se juxta quantitatem quam ipse tenet. Aut si inter eos convenerit ut pro opere faciendo argentum donent, juxta estimationem operis in argento persolvant. Cum quo pretio rector Ecclesie ad prædictam restorationem operarios conducere & materiam emere possit. Et qui novas & decimas dare neglexerit, primum quidem illas cum lege sua restituat, & insuper bannum nostrum solvat: ut ita castigatus caveat ne sæpius iterando beneficium amittat. *Ibid. c. 5. vid. infr. Add. 4. c. 102.*

De mancipiis in villas dominicas confugientibus.

XLI. Si cujuslibet (2) mancipia in villam nostram confugerint, actor ejusdem villæ qua-

renti domino ea non contradicat, sed statim ea foras de eadem villa ejiciat. Et si se putat ad ea reperenda justitiam habere, repetat illa, & secundum legem adquirat. Si vero tempore Domini Karoli genitoris nostri in villam illam confugerunt, & dominus ea querit, actor ejusdem villæ aut ea legitime contendat, aut querenti domino reddat. Et actor propter vestituram (3) Domini Karoli genitoris nostri eadem mancipia contradicere non audeat, si illius propria esse noscantur. *Ibid. c. 6.*

De forestibus noviter institutis.

XLII. Ut quicumque (4) illas habet, dimittat, nisi forte indicio veraci offendere possit quod per jussionem fidei per permissionem Domini Karoli genitoris nostri eas instituisse; præter illas quæ ad nostrum opus pertinent, unde nos decernere volumus quicquid nobis placuerit. *Ibid. c. 7.*

De pontibus per diversa loca emendandis.

XLIII. Volumus ut Missi nostri per singulas civitates una cum Episcopo & Comite Missos vel nostros homines ibidem commanentes eligant, quorum curæ sit pontes per diversa loca emendare, & eos qui illos emendare debent ex nostra jussione admonere ut unusquisque juxta suam possibilitatem & quantitatem eos emendare studeat. *Ibid. c. 8.*

De legatione omnium Missorum dominicorum, de quibus videlicet causis agere debeant.

XLIV. Legatio omnium Missorum nostrorum hæc est. Primo, ut sicut jam aliis Missis injunctum fuit, justitiam faciant de rebus & libertatibus injuste ablatis. Et si Episcopus, aut Abbas, aut Vicarius, aut Advocatus, aut quislibet de plebe hoc fecisse inventus fuerit, statim restituantur. Si vero vel Comes, vel actor dominicus, vel alter Missus palatii nostri hoc perpetraverit, & in nostram potestatem redeperit, res diligenter investigata & descripta ad nostrum judicium referretur. *Capitul. V. a. 819. c. 1.*

De

num Comitem Nivernensem: De terris consuetibus mansuetum est quod nusquam licet Comiti vel homini suo eas que de fundo sunt Episcopi acquirere nisi per Episcopum.

(1) Consideratum est ut de. Vide infra lib.

5. cap. 277.

(2) Si cujuslibet. Vide supra cap. 3. hujus libri.

(3) Propter vestituram. Id est, propter possessionem, ut ait glossa interlinearis in utroque codice regio.

(4) Ut quicumque. In codice Petri Pithoei legitur: Volumus ut quicumque habet forestes noviter institutas, dimittat illas. In uno Sangallensi & in Colbertino: Volumus atque præcipimus ut quicumque. Ita etiam in Camberonensi & Rivipullensi. Petrus Gregorius Tolosanensis lib. 3. syntagmatis cap. 16. refert hoc

caput ex libro quarto legis Francicæ cap. 19. hoc est ex editione Basiliensi. Deinde addit: Jus regium est Monarchie nostro Gallico in saltibus Normancis, vulgi vocabulo Tertium & Danguierum; cujus canon consistit, ut in aliis in quibus jus habet, in arborem cæjura, glande, parvis &c. Postea Petrus Miraumontius pag. 323. seu Memores de la Chambre des eaux & forests, cum ageret de forestibus regijs, laudans librum legis Francicæ, docuit in eo agi de juribus tertij & dangerij, retulitque verba Gregorii Tolosani tanquam ex libro quarto ejusdem legis, quia ea peneram in editione Lugdunensi operum Gregorii scripta sunt caractere quem vocamus Italicum, cum scribi debuissent Romano caractere ut reliqua Gregorii. Quod si Miraumontius animadvertisset, non incidisset in hunc errorem.

De illis libertatibus & rebus reddendis que in dominica vestitura sunt, qualiter inquirentur.

XLV. Volumus autem ut de his libertatibus & rebus reddendis que in nostra vestitura sunt, primo per optimos quosque inquirentur. Et si per illos inveniri non potest, tunc per eos qui post illos in illa vicinia meliores sunt. Et si nec per illos rei veritas inveniri potest, tunc liceat litigantibus ex utraque parte testes adhibere. Et si discordaverint, secundum constitutionem (1) a nobis promulgatam examinentur. *Ibid. c. 2.*

De oppressione pauperum, viduarum, & pupillorum.

XLVI. De pauperibus, viduis, & pupillis iniuste oppressis, volumus ut adjuventur & releventur. *Ibid. c. 3.*

De iniustis consuetudinibus noviter institutis.

XLVII. De iniustis occasioneibus & consuetudinibus noviter institutis, sicut sunt tributa & telonei in media via, ubi nec aqua, nec palus, nec pons, nec aliquid tale fuerit unde census iuste exigi possit, vel ubi naves subrus pontes transire solent, sive in medio flumine, ubi nullum obstaculum est, ut auferantur. Antiquae autem ad nostram notitiam deferantur. *Ibid. c. 4.*

De honore Ecclesiarum.

XLVIII. De honore Ecclesiarum (2), ut

Tom. III.

per omnia eis exhibeatur sicut nuper a nobis cum consensu omnium fidelium nostrorum constitutum est, & ut hoc Missi nostri omnibus in sua legatione constitutis notum efficiant. *Ibid. c. 5.*

De nonis & decimis.

XLIX. De nonis (3) & decimis, ut secundum iussionem nostram dentur. *Ib. c. 6.*

De locis ad claustra Canonicorum facienda.

L. De locis dandis (4) ad claustra Canonicorum (5) facienda, si terra (6) de eisdem Ecclesie rebus fuerit, nostra liberalitate (7) concedatur ibi. Si de alterius Ecclesie vel liberorum hominum, commutetur. Si autem de fisco nostro fuerit, nostra liberalitate concedatur. *Ibid. c. 7.*

De observatione preceptorum dominicorum.

LI. De observatione preceptorum nostrorum & immanitatum, ut ita observentur sicut a nobis & ab antecessoribus nostris constitutum est. *Ibid. c. 8.*

De his qui occasione immunitatis iustitiam facere renuunt.

LII. De his qui per occasionem immunitatis iustitiam facere renuunt, ut hoc observetur quod a nobis constitutum est. *Ib. c. 9.*

De locis iam dudum sacris & nunc spurcitiis sedatis.

LIII. De locis (8) iam dudum sacris & nunc spurcitiis sedatis, ut juxta possibilitatem

S tem

(1) Secundum constitutionem. Id est, prout sancitum est supra lib. 3. cap. 10. & 52.

(2) De honore Ecclesiarum. Codex Colbertinus, Camberonensis, & Ripipullensis: *Præcipimus ut honor Ecclesiarum debitus per omnia. Unus Sangallensis: Præcipimus ut debitus honor Ecclesiarum per omnia.*

(3) De nonis. Idem codices: *Præcipimus ut nona & decimæ secundum.*

(4) De locis dandis. Hunc locum male Vadianus traxit ad fundationes monasteriorum. Hæc sunt eius verba ex libro primo de collegiis monasteriisque Germaniæ veteribus pag. 23. *Loca ipsa condendis monasteriis delecta, principio nominis Principum favore concedebantur. Quæ si liberorum hominum fuissent, & donata non essent, permutatione compensabantur. Si fiscalia, religionis causa dabantur Albatibus.*

(5) Claustra Canonicorum. Ludovicus Pius in præcepto pro Ecclesia Tornacensi apud Anbertum Mirzum in codice donationum Belgarum pag. 7. & in Notitia Ecclesiarum Belgii pag. 42. *Postulavit vir venerabilis Wendimarus Tornacensis ubi Episcopus ut terras quasdam sicut nostri in eadem urbe ei in amplianda & dilatanda claustra Canonicorum in nostra clemencia concederemus. Præceptum ejusdem pro Ecclesia Remensi apud Flooardum lib. 2. cap. 19. Vias etiam publicas omnes que circa eandem Ecclesiam vadunt, & impedimento esse possunt ad claustra & servorum Dei habitacula construenda, ut transferri atque immutari possint concedimus; quod postea confirmatum est a Carolo Calvo, ut docet ejus præceptum apud eundem Flooardum lib. 3. cap. 4. Idem cap. 10.*

loquens de gestis Hincmari Archiepiscopi: *Præceptum quoque ipsius Karoli de via que impediebat ad claustrum Canonicorum sanctæ Reverentis Ecclesie amplificandum idem Dominus Hincmarus obtinuit.*

(6) Terra. Hæc vox non extat in magna parte veterum exemplarium, neque in editione Basileensi. Deest etiam in codice Parisiensi Reginonis, in quo caput istud descriptum reperitur post caput 364. libri primi.

(7) Nostra liberalitate. Ita codex Divionensis, Bellovacensis, Remensis, Metensis, Pithœanus, Parisiensis, & editio Basileensis. Ita etiam unus Vaticanus & Palatinus. Alter Vaticanus, duo Sangallenses, Colbertinus, Normannicus, Camberonensis, Thuanus, Ripipullensis, & codex Reginonis habent, *nostra libertate.* Codex Tilianus pro his vocibus habet tantum *reddatur ibi.* Infra scriptum est in aliquot exemplaribus *libertate* pro eo quod nos secuti auctoritatem aliorum veterum librorum edidimus *liberalitate.* Ceterum integrum hoc caput sic paraphrasticè exponitur in capite 53. Concilii Meldensis: *Si vicinia episcopo terra de eadem Ecclesia esse reperta fuerit, & ab alio possideatur, Ecclesie rectori ad claustra Clericorum vel alia qualibet Ecclesie commoda facienda reddatur. Si autem de fisco fuerit, vestigia liberalitatis eandem terram ad servorum Dei habitacula construenda la giori dignetur. Si autem de alia casa Dei aut de cujuslibet proprio fuerit, ex convenientia commutandi licentia tribuatur.*

(8) De locis. Burchardus caput istud refert ex Concilio apud Aquisgranum cap. 6.

tem in antiquum statum reformentur. *Ibid.* c. 10.

De beneficiis dominicis destructis.

LIV. De beneficiis nostris, quæ destructa inveniuntur, hoc impleatur quod nuper a nobis constitutum est. *Ibid.* c. 11.

De falsa moneta, & de aliis diversis causis prohibendis.

LV. De nova moneta & de falsa moneta, & de dispectu literarum nostrarum, & de latronibus coercendis vel puniendis, & de falsis pacandis, de homicidiis prohibendis, de perjuriis & falsis testibus compescendis, de his omnibus vel ceteris his similibus hoc quod modo constituimus omnibus adnuntietur & in futurum observetur. *Ibid.* c. 12.

De Missorum dominicorum observatione.

LVI. Hoc volumus ut Missi nostri observent, ut quicquid de his causis vel simul vel singulatim emendare potuerint, emendent; & ea quæ emendaverint, diligenter scriptis notent; & hoc sic peragere curent quatinus juste reprehendi a quoquam nullatenus possint. Et quæ facere debent aut possunt, nullatenus prætermittant: immo caveant ne, quod abii, aut gratia alicujus aut honoris aut timoris sive odii causa illud quod agere debent omittant. Et summo per se studeant ut hoc quod per se efficere non possunt nobis notum faciant. Et omnimodis prævideant ut per singula capitula tam verbis quam scriptis de omnibus quæ illic peregerint nobis rationem reddere valeant. *Ibid.* c. 13.

De placitis a liberis hominibus observandis.

LVII. De placitis siquidem quos liberi homines observare debent constitutio genitoris nostri (1) penitus observanda atque tenenda est, ut videlicet in anno tria solummodo generalia placita observent, & nullus eos amplius placita observare compellat; nisi forte quilibet aut accusatus fuerit, aut alium accusaverit, aut ad testimonium perhibendum vocatus fuerit. Ad cetera vero quæ Centenarii tenent non alius venire jubeatur nisi qui aut litigat, aut judicat, aut testificatur. *Ibid.* c. 14.

De debito ad opus dominicum rewadiato.

LVIII. Ut de debito quod ad opus nostrum fuerit rewadiatum talis consideratio fiat ut is qui ignoranter peccavit, non totum secundum legem componere cogatur, sed juxta quod possibile visum fuerit; is vero qui tantum mala voluntate peccavit, totam legis compositionem cogatur exolvere. *Ibid.* c. 15.

De his qui ad palatium vel in hostem pergunt, vel inde redeunt.

LIX. Ut nullus ad palatium (2) vel in hostem pergens, vel de palatio vel de hoste rediens, tributum quod transuras (3) vocant solvere cogatur. *Ibid.* c. 16.

De pontibus publicis.

LX. Ut pontes publici qui per annum fieri solebant, anno præsentis in omni loco restaurentur. *Ibid.* c. 17.

De Clericis, monachis, & servis fugitivis.

LXI. Ut Clerici & monachi & servi fugitivi ad loca sua redire jubeantur. *Ibid.* c. 18.

De Advocatis Episcoporum, Abbatum, Comitum, & Abbatissarum.

LXII. Ut nullus Episcopus, nec Abbas, nec Comes, nec Abbatissa Centenarium Comitum Advocatum habeat. *Ibid.* c. 19.

De Vicariis vel Centenariis, si latrones celaverint.

LXIII. Ut Vicarii vel Centenarii, qui fures & latrones vel celaverint, vel defenderint, secundum sibi datam sententiam dijudicentur. *Ibid.* c. 20.

De Comitibus & Vicariis admonendis de constitutione legis.

LXIV. Ut Comites & Vicarii & Centenarii de constitutione legis admonentur, qua jubetur ut propter justitiam pervertendam munera non accipiant. *Ibid.* c. 21.

De forestibus dominicis.

LXV. De forestibus nostris, ut ubicunque fuerint, diligentissime inquirentur quomodo salvæ sint & defensæ; & ut Comitibus denuntient ne ullam forestem noviter instituant, & ubi

(1) Genitoris nostri.) Karoli, quæ est in titulo de officio judicis, Ut ante Vicarios, inquit glossa in uno codice regio legis Longobardorum. Hac constitutio habetur inter capitula Caroli M. excerpta ex lege Longobardorum cap. 27.

(2) Ut nullus ad palatium.) Beatus Rhenanus lib. 2. rerum Germanicarum pag. 95. in commemoratione legum aliquot Francicarum: Ad Regem vel in bellum proficiscens, aut rediens, a vicigali quod srasuram vocant immunis esto. Srasuram Germani hodie & vuergh-

ram appellant.

(3) Transuras.) Hæc est lectio veterum exemplarium Thuani, Divionensis, & unius Sangallensis. In Colbertino, Cambronensi, Rivipullensi, & altero Sangallensi legitur transisturas. In Vaticanis, Palatino, Bellovacensi, srasuras. In Tiltano srasuras. In Metensi srasuras. In Remensi, Normannico, Pitheano, & Parisiensi srasuras. In antiquis exemplaribus legis Longobardorum scriptum est tributum quod transitoria vocatur. Sed in editionibus Boberii & Lindenbrogii legitur transitorium.

& ubi noviter institutas sine nostra iussione invenerint, dimittere præcipiant. *Ib. c. 22.*

De Missis dominicis, & de his qui justitiam facere renuunt.

LXVI. Ut ubicumque ipsi Missi aut Episcopum aut Abbatem aut alium quemlibet quocumque honore præditum invenerint qui justitiam facere vel nolu'it vel prohibuit, de ipsius rebus vivat quandiu in eo loco justitias facere debent. *Ibid. c. 23.*

De Missis dominicis, ubi diutius non debeant immorari.

LXVII. Ut in illius Comitibus ministerio qui bene justitias factas habet, iidem Missi diutius non morentur, neque illic multitudinem convenire faciant, sed ibi moras faciant ubi justitia (1) vel minus vel negligenter facta est. *Ibid. c. 24.*

De Missis dominicis, & de Comite in aliquod missaticum directo.

LXVIII. Ut in illius Comitibus ministerio iidem Missi nostri placitum non teneant qui in aliquod missaticum directus est, donec ipse reversus fuerit; ut causa quæ adhuc coram Comite non fuit, & is qui se reclamavit, propter suam stultitiam aut contumaciam Comitem inde appellare nolu'it, iterum Comiti commendetur. *Ibid. c. 25.*

De Missis dominicis, qualiter conjectum accipere debeant.

LXIX. Ut Missi nostri qui vel Episcopi vel Abbates vel Comites sunt, quandiu prope suum beneficium fuerint (2), nihil de aliorum conjecto accipiant. Postquam vero inde longe recesserint, tunc accipiant secundum quod in sua tractoria continetur. Vassi vero nostri & ministeriales, qui Missi sunt, ubicumque venerint, conjectum accipiant. *Ibid. c. 26.*

Tom. III.

De Vassis dominicis & Episcoporum vel reliquorum qui in hoste non fuerunt.

LXX. Ut vassi nostri, & vassi Episcoporum, Abbatum, Abbatissarum, & Comitum; qui anno præsentis in hoste non fuerunt, heribannum rewardent, exceptis his qui propter necessarias causas & a Domino ac genitore nostro Karolo constitutas dimissi fuerunt; id est, qui a Comite (3) propter pacem conservandam & propter conjugem ac domum ejus custodiendam (4), & ab Episcopo vel Abbate vel Abbatissa similiter propter pacem conservandam, & propter fruges colligendas, & familiam constringendam, & Missos recipiendos dimissi fuerunt. *Ibid. c. 27.*

De Episcopis, Abbatibus, & Comitibus, & de placito Missorum dominicorum.

LXXI. Ut omnis Episcopus, Abbas, & Comes, excepta infirmitate vel nostra iussione, nullam excusationem habeat, quin ad placitum Missorum nostrorum veniat aut talem vicarium suum mittat qui in omni causa pro illo reddere rationem possit. *Ibid. c. 28.*

De non exigendo heribanno antequam iussio dominica nota fiat.

LXXII. Ut Missi (5) & unusquisque in suo ministerio hæc capitula relegi faciant coram populo; & nota sint omnibus, ne aliquis excusationem habere possit. Et non prius bannum exigant a quoquam homine donec omnibus hæc nota fiant.

De dispensa Missorum dominicorum.

LXXIII. De dispensa Missorum nostrorum, qualiter unicuique juxta suam qualitatem dandum vel accipiendum sit, videlicet Episcopo panes quadraginta, friskingæ tres, de poru modii tres, porcellus unus, pulli tres, ova quindecim, annona ad caballos modii qua-

S 2

(1) Ubi justitia.) Hincmarus apud Flodoardum libro 3, cap. 26, pag. 540, in editione Colvenerii scribit: *Abbaso Comiti pro rapinis quas audiebat ab ipsius hominibus fieri in ipsius comitatu, & pro villa Spantia, qua ille annonam Ecclesie Remensis auferre disponebat, notificans ei quod si aliquid inde raperet, tam ipsum quam suos excommunicaret, & alienos ab omni christianitate faceret, atque per suum missaticum quod de illo Comite fieri debet qui in suo comitatu injustitiam faciat exequi procuraret.* Quod hic minatur Hincmarus executurum se in suo missatico adversus Achadeum quod de illo Comite fieri debet qui in suo comitatu injustitiam facit, explicatur supra in pag. 523, ubi idem Hincmarus mandat Luitardo illustri viro ex auctoritate Dei & Sanctæ Mariæ & Sancti Remigii & sua episcopali, necnon ex banno Regis, cuius Missus ipse Pontifex erat, ut nullum impedimentum vel ipse vel homines sui hominibus Remensis Ecclesie faciant. Quia si aliter fecerit, tam per episcopalem auctoritatem quam per missaticum Regis quod inde rectum fuerit iustitiam, itaque Hincmarus tum instructus erat & sua auctoritate episcopali & delegata Prin-

cipis; sicut hodie Episcopis licet, ex instituto synodi Tridentinæ, nonnulla agere tanquam delegatis apostolicæ sedis quæ ad eorum jurisdictionem alias quoque pertinent. Capitula Caroli Calvi tit. xvii, cap. 12. *Ipsi nihilominus Episcopi, singuli in suo episcopio, missatici nostri potestate & auctoritate fungantur.*

(2) *Quandiu prope suum beneficium fuerint.*) In libro tertio legis Longobardorum, ubi caput istud descriptum est, legitur: *usquequo intra suam judicariam vel terminum fuerint.*

(3) *Comite.*) In codice Colbertino, in Camberonensi, & in uno Sangallensi legitur *nobis.*

(4) *Et propter conjugem ac domum ejus custodiendam.*) Hæc non habentur in antiquis exemplaribus monasterii Sancti Galli, neque in uno Vaticano, neque in Tiliano, Camberonensi, Colbertino, Thuano.

(5) *Ut Missi.*) Caput istud deest in codicibus Vaticanis & Sangallensibus. Deest etiam in Palatino, Tiliano, Bellovacensi, Divionensi, Colbertino, Camberonensi, Thuano, Mentensi, & Rivipullensi. Deerat quoque primo in Remensi, sed postea additum est in margine a manu antiqua.

quatuor. Abbati, Comiti, atque ministeriali nostro unicuique dentur quotidie panes triginta, friskingæ duæ, de potu modii duo, porcellus unus, pulli tres, ova quindecim, annona ad caballos modii tres. Vafallo nostro panes decem & septem, friskinga una, porcellus unus, de potu modius unus, pulli duo, ova decem, annona ad caballos modii duo. *Ibid.* c. 29.

De eo qui in aliena patria de qualibet causa fuerit interpellatus.

LXXIV. Si quis in aliena (1) patria, ubi vel propter beneficium vel propter aliam quamlibet occasionem assidue conversari solet, de qualibet causa fuerit interpellatus, verbi gratia de conquestu suo vel de mancipiis suis, ibi secundum suam legem iustitiam faciat, & cum talibus conjuratoribus quales in eadem regione vel provincia secum habere poterit legitimum sacramentum juret; excepto si quis eum de statu suo, id est, de libertate sua, vel de hereditate quam ei pater suus moriens dereliquit, appellaverit. De his duobus liceat illi sacramentum in patria sua, id est, in legitimo sui sacramenti loco, jurandum offerre. Et is qui cum eo litigat, si velit, sequatur illum in patriam suam ad recipiendum illud sacramentum. Ipse tamen primo in eodem loco, id

est, ubi interpellatus est, satisfaciat tam Comiti & iudicibus quam adversario suo, testibus probando quod rem que ab eo quaritur pater suus ei dereliquit.

De solutione atque compositione.

LXXV. Ut omnis solutio (2) atque compositio que in lege Salica continetur, inter Francos per duodecim denariorum (3) solidos componatur; excepto ubi contentio inter Saxones & Frisones exorta fuerit. Ibi volumus ut quadraginta denariorum quantitatem solidus habeat quem vel Saxo vel Frisio ad partem Salici Franci cum eo litigantis solvere debet (4).

De statu hominis.

LXXVI. Ut de statu suo, id est, de libertate vel hereditate compellendus, juxta legis constitutionem maneat. De ceteris vero causis ubique rationem est redditurus. Si post secundam Comitis admonitionem aliquis ad mallum venire noluerit, rebus ejus in bannum missis venire & iustitiam facere compellatur. *Vid. supra c. 25.*

De proprietate hominis que ob aliquod crimen in bannum fuerit missa.

LXXVII. Cujuscunque hominis proprietates &c. ut supra caput XXIV.

EXPLICIT LIBER QUARTUS.

SEQUUNTUR CAPITULA DOMNI KAROLI AUGUSTI,

Patris videlicet Domni Hludowici Imperatoris.

APPENDIX PRIMA.

Capitula Domni Karoli Imperatoris ecclesiastica, que ideo superscriptis non conjuncti capitulis quia alia ex istis quasi causa memorie scripta fuerant, & non videntur plenum explere sensum, alia sunt geminata, cum aliis videlicet mixta capitulis, alia penitus finita atque ad perfectionem perducta.

INCIPIUNT CAPITULA.

DE CAP. I.
I. De lectionibus. *Capitular. I. c. 305, c. 1. & seqq.*
II. De cantu.
III. De Notariis.
IV. De ceteris disciplinis.
V. De computo.
VI. De medicinali arte.

VII. De Ecclesiis sine honore manentibus, absque officii & luminaribus: & de his qui decimas sumunt, & de ecclesiis non curant; & de altaribus, ut non superflua sint in Ecclesiis.

VIII. De laicis noviter conversis, ne asequam suam legem pleniter vivendo discant, ad alia negotia mittantur.

IX.

(1) Si quis in aliena.) Caput istud & sequens desunt in veteribus libris Tihano & Dionensi.

(2) Ut omnis solutio.) Vide Capitula Caroli M. excerpta ex lege Longobardorum cap. 35, & lib. 3. Capitularium cap. 30.

(3) Duodecim denariorum.) Vetus charta

Sancti Severi edita in historia Beneventensi pag. 233. *trecentos solidos argenti duodenorum denariorum.*

(4) Solvere debet.) Post ista additur in codice Metensi, & compositionem de ea juxta modum superius comprehensum bis ad quos illa legibus pertinere consuevit.

IX. De relinquentibus seculum, ut unum e duobus eligant, aut pleniter secundum canonicam aut secundum regularem institutionem vivere debeant.

X. De Ecclesiis (1) seu sanctis noviter inventis sine auctoritate, nisi Episcopo probante minime venerentur, salva etiam (2) de hoc & de omnibus Ecclesiis canonica auctoritate. *Capitul. II. a. 805. c. 17.*

XI. De ordinatis Episcopis (3) nec receptis. *Capitul. VI. a. 806. c. 6.*

XII. Quod non oporteat (4) absolute quoslibet ordinare. *Ibid.*

XIII. De servo, si nesciente domino suo fuerit ordinatus. *Ibid. c. 8.*

XIV. Quod non liceat Clericis in duabus civitatibus ministrare, nec Abbatibus plurima monasteria aut cellas habere. *Ib. c. 9.*

XV. De peregrinis Episcopis & Clericis. *Ibid. c. 10.*

XVI. De litteris peregrinorum & Clericis sine litteris ambulantiis. *Ibid. c. 12.*

XVII. Qualis vel pro quibus culpis quisque secundum canonicam institutionem degraderetur de officio sacerdotali. *Ibid. c. 13.*

XVIII. De expulso ab Ecclesia & excommunicato vel damnato ab officio suo. *Ibid. c. 14.*

XIX. De ordine ecclesiastico & officio Missæ. *Ibid. c. 15.*

XX. De reliquiis sanctorum & oratorii villaribus. *Ibid.*

XXI. De altari non consecrando nisi lapideo. *Ibid. c. 16.*

Tom. III.

XXII. De confirmatione cum chrismate. *Ibid. c. 17.*

XXIII. De baptismo. *Ibid. c. 18.*

XXIV. De Pascha & die dominico, & de reliquis festivitibus. *Ibid. c. 19.*

XXV. De jejunio & de quadragesima vel letaniis. *Ibid. c. 20.*

XXVI. Ut festivitates præclare non nisi in civitatibus aut in vicis publicis teneantur. *Ibid. c. 21.*

XXVII. De hoc officio. *Ibid. c. 22.*

XXVIII. De Ecclesiis emendandis, ut ubi in uno loco plures sunt quam necesse est, destruantur quæ necessariz non sunt, & aliz construantur. *Capit. III. a. 803. c. 1.*

XXIX. De Ecclesiis non bene constructis.

XXX. De iudicio pœnitentiæ ad interrogandum reliquimus per quem pœnitentialem vel qualiter iudicentur pœnitentes, & de incestibus, quibus liceat injungere, quibus non.

XXXI. De elemosyna mittenda in Hierusalem (5) propter Ecclesias Dei restaurandas in proximo natali Domini. *Capitul. I. a. 810. c. 17.*

XXXII. Ut nullus homo malignis consentiat, sed magis in quantum potest resistat. Ut pauperes, orphani, & viduæ, & Ecclesie Dei pacem habeant. *Ibid. c. 18.*

XXXIII. Ut qui monachi & virgines sunt, propositum suum observent.

XXXIV. Ut isti mangones (6) & cotiones, qui vagabundi vadunt, per istam terram non sinantur vagari ac deceptiones hominum agere; nec isti nudi cum ferro (7),

S 3 qui

(1) De Ecclesiis.) Burchardus tribuit caput istud Concilio Agrippinensi.

(2) Salva etiam.) Tota hæc clausula deest in uno codice Sangallensi, in Colbertino, Thuaniano, & Rivipullensi.

(3) De ordinatis Episcopis.) Vide Concilium Ancyranum cap. 17. & Antiochenum cap. 18.

(4) Quod non oporteat.) Caput istud sic omnino habet in antiquis codicibus Bellovacensi, Divioniensi, Metensi, Lihano, Palatino, Tulliano, & in uno Sangallensi: Quod non oporteat solvere quoslibet vel ordinare. Ita etiam editio Basiliensis.

(5) De elemosyna mittenda in Hierusalem.) Eginhardus in vita Caroli M. Circa pauperes sustentandos & gratuitam liberalitatem, quam Græci elemosynam vocant, devotissimus, ut qui non in patria sua solum & in suo regno tam facere curaverit, verum trans maria in Syriam & Ægyptum atque Africam, Ierosolymis, Alexandriæ, atque Carthagini, ubi Christianos in paupertate vivere competerat, penuriz illorum compatiens, pecuniam mittere solebat.

(6) Ut isti mangones.) Beatus Rhenanus lib. 2. ferum Germanicarum pag. 95. in commemoratione legum aliquot Francicarum: Mangones vagabundi & cotiones, qui imposturis homines ludunt, coercerent. Mangonum adhuc nomen & res apud Germanos manet. Michael Menotus in sermone feriz quintæ post cineres: Non est cauda Prælatorum, qui hodie post se ducunt canes & mangones indutos ad modum armigerorum, sicut Syriensis. Idem in sermone feriz quintæ passionis, loquens de Maria Magdalena: Ipsa ante se misit mangones portantes foras de carceribus de cramoily, ut disponerent sibi

locum. Per mangones Menotus intelligit famulos variorum colorum vestibus indutos, quos hodie laquayos vocamus.

(7) Nudi cum ferro.) Per istas tempestates qui grave aliquod & extraordinarium crimen commiserant, interdum ferreis vinculis constructi, per loca sancta peregrinari iubebantur, ut recte observatum est a clarissimo viro Joanne Mabillonio in pluribus locis, sed præcipue in præfatione ad tomum secundum Actuum Sanctorum ordinis sancti Benedicti cap. 4. §. 41. ubi hunc locum edidit ex codice Ms. de miraculis Sanctorum Floriani & Florentii, dignum profecto qui hic quoque describitur ad lucem huic loco afferendam. Consuetudine antiqua, inquit auctor horum miraculorum, passibus interiori Francie usque hodie mos innotuit ut quisquis propinquiorem sibi parentem gladio jugulaverit, & postea pœnitentia ductus ad Pontificem crimen admitti factoris detulerit, ipso decernente Pontifice ex ipso gladio ferrei nexu componantur, & collum peccatoris, venter, atque brachia strictim innectantur ex ipsi ferrei vinculis, sicut de propria patria & solo pellatur. Interim, quousque divina pietas eadem vincula solvi præcipiat, primum Romæ, dehinc per diversa Sanctorum loca, veniam criminis effugitendo, peregre proficisci cogitur. Docet præterea Carolus M. huiusmodi pœnitentes consuevisse incedere nudos cum ferro. Quod ex visionibus quorundam ex eis profectum puto qui tum hominibus peccata consentibus pœnitentiam indicabant. Videbantur enim sibi interdum istiusmodi homines multum sapere si extraordinariam pœnitentiam, quamvis ridiculam, excogitassent. Invenit seculo decimo quarto mu-

qui dicunt se data penitentia ire vagantes. Melius videtur ut si aliquod inconstuetum & capitale crimen commiserint, in uno loco permanent laborantes & servientes &

penitentiam agentes, secundum quod canonicè sibi impostum sit. *Capit. I. a. 789. c. 77.*

XXXV. De concordia fidelium nostrorum.

APPENDIX SECUNDA.

Incipiunt iterum Capitula Domni Karoli Imperatoris mundana, quæ superscriptam videntur habere causam.

C A P. I.

DE latronibus, sicut jam antea in alio Capitulari commendavimus, ita maneat. *Capit. II. a. 805. c. 21.*

II. De adventitiis, ut cum Missi nostri ad placitum venerint, habeant scriptum quanti adventitii sunt in illorum missatico, aut de quo pago sunt, & nomina eorum, & qui sunt eorum seniores. *Capit. III. a. 806. c. 4.*

III. Si quis de libertate sua fuerit interpellatus, & rimens ne in servitium cadat, aliquem de propinquis suis, per quem se in servitium casurum timens occiderit, id est, patrem, matrem, patruelem, avunculum, vel quamlibet hujusmodi propinquitatis personam, ipse qui hoc perpetraverit moriatur, agnatio ejus & consanguinitas in servitium cadat. Et si negaverit se illum occidisse, ad novem vomeres ignitos judicio Dei examinandus accedat. *Capit. II. a. 803. c. 5.*

IV. De fugitivis ac peregrinis, ut distringantur, ut scire possimus qui sint aut unde venerint. *Ibid. c. 6.*

V. Ut bauga (1) & brunia non dentur negotiatoribus. *Ibid. c. 7.*

VI. De mensuris, ut secundum iussionem nostram æquales sint. *Ibid. c. 8.*

VII. Ut non mirantur testimonia super vestituram Domni Pippini Regis. *Ibid. c. 9.*

VIII. Ut omnia quæ vuadiari debent, juxta quod in lege continetur, pleniter secundum ipsam legem reuadiata fiant, & in postmodum vel Dominus Rex, vel ille cujus causa est, juxta quod ei placuerit perdonet (2). *Ibid. c. 13.*

IX. Ut Missi nostri qui jam breves detulerunt de adnuntiatione, volumus ut adhuc adducant de opere. *Ibid. c. 25.*

X. Quantam moram faciant in unoquoque loco, & quot homines secum habeant. *Ibid. c. 26.*

XI. De prudentia & constantia Missorum nostrorum. *Ibid. c. 27.*

XII. De falsis monetariis requirendum est. *Ibid. c. 28.*

XIII. De illis Saxonibus qui uxores non habent. *Ibid. c. 23.*

XIV. De signatis qui mentiendo vadunt. *Ibid. c. 24.*

XV. Si alia res fortuito non præoccupaverint, VIII. Kalend. Julias, id est, Missa sancti Johannis Baptiste, ad Magontiam sive Cabillonem generaliter placitum habere volumus. *Ibid. c. 29.*

XVI. De perjuriis, ut caveantur. Et ut non admittantur testes ad juramentum antequam discutiantur. Et si aliter non possunt discuti, separantur ab invicem, & singulariter inquirantur. Et non soli accusatori liceat testes eli ere absente suo causatore. Et omnino nullus nisi jejunus ad juramentum vel ad testimonium admittatur. Et ille qui ad testimonium ducitur si resatur, dicat ille qui eum resat & probet quare illum recipere nolit. Et de iplo pago, non de altero, testes eligantur, nisi forte longius extra comitatam causa sit inquirenda. Et si quis convictus fuerit perjurii, perdat manum aut redimat. *Vide lib. 3. c. 10. Capit. I. a. 809. c. 16.*

XVII. Ut nemo propter cupiditatem pecunie aut propter avaritiam suam prius det pretium aut futuram conventionem sibi præparet ut duplum vel triplum tunc recipiat, sed tunc tantum quando fructus præfens est, illos comparet. *Ibid. c. 34.*

XVIII. De causis quæ quotidie non cessant. *Ibid. c. 2.*

XIX. De fugitivis qui non cessant recipere & abscondere. *Ibid. c. 5.*

XX. De vacis peregrinis (3). *Ibid. c. 6.*

XXI. De homicidiis. *Ibid. c. 7.*

XXII. De commendatis mensuris modiorum & sextariorum. *Ibid. c. 8.*

XXIII. De beneficiis nostris non bene constructis. *Ibid. c. 9.*

XXIV. De hospitalitate & susceptione itinerantium, tam Missorum nostrorum, quam reliquorum bonorum hominum. *Ibid. c. 35.*

XXV. Quod Missos ad vicem nostram (4) mittimus. *Ibid. c. 36.*

XXVI.

lieri cuidam libidinosa inter cetera injunctum est, uti *quaraginta diebus per communia fora nudo corpore ab . . . usque ad umbilicum incedens, cedulam sui delicti conscriptam disferret in capite manifeste*, ut legitur in formulario penitentiarie Romanæ Ms. in bibliotheca regia.

(1) *Ut bauga.* L. b. 6. cap. 223. *Ut armilla & brunia.* Vide Vossium in libro secundo de

vitis sermonis pag. 182.

(2) *Perdonet.* In codice Remensi, Divionensi, Pithiceano & Parisiensi legitur *accipiat.*

(3) *De vacis peregrinis.* Id est, de nudis cum ferro, qui dicunt se data penitentia ire vagantes, ut dictum est paulo ante.

(4) *Vicem nostram.* In uno codice Vaticano, in uno Sangallensi, & in Camberonensi legitur

XXVI. De his qui vinum & annonam vendunt antequam colligantur, & per hanc occasionem pauperes efficiuntur, ut fortiter (1) confringantur ne deinceps fiat. *Ibid.* c. 37.

XXVII. Ut ante Vicarium & Centenarium de proprietate aut libertate iudicium non terminetur aut adquiratur, nisi semper in praesentia Missorum imperialium aut in praesentia Comitum. *Capit. I. a. 810. c. 2.*

XXVIII. De homicidiis factis (2) anno praesenti inter vulgares homines quasi propter pulverem mortalem. *Ibid.* c. 3.

XXIX. De heribanno, ut diligenter inquirant Missi nostri qui hostem facere potuit & non fecit, ut bannum nostrum ipse componat, si habet unde componere possit. Et si non habuerit unde componere valeat, reuadiatum fiat & inbreviatum; & nihil ex hoc exactum fiat usque dum ad notitiam Domini Imperatoris veniat. *Ibid.* c. 11.

XXX. Qui herisciz factum habent, per fidei iussos mittantur. *Ibid.* c. 12.

XXXI. De beneficiis destructis & alode restaurata. *Ibid.* c. 13.

XXXII. De fidei exigenda. *Ibid.* c. 14.

XXXIII. De materiamine ad naves faciendum. *Ibid.* c. 15.

XXXIV. Si aliquis Saxo hominem comprehenderit absque furto aut absque sua propria aliqua re, dicens quod illi habeat damnatum factum, & hoc contendere voluerit in iudicio aut in campo aut ad crucem (3), licentiam habeat. Si vero hoc noluerit (4), cum suis juratoribus ipse liber homo se idonei faciat. Et si servum cuiuslibet absque aliqua comprobatione comprehenderit, ipse

servus aut ad aquam ferventem aut ad aliud iudicium se idonei faciat.

XXXV. Si aliquis Saxo caballos in sua messe invenerit, & ipsos caballos inde ducere pro suo damno ad comprobandum voluerit, si quis liber homo ei hoc contradixerit, aut aliquod malum pro hoc ei fecerit, tripla compositione secundum legem & secundum evvam contra eum emendare studeat, & insuper bannum dominicum solvat, & manum perdat, pro eo quod inobediens fuit contra preceptum Domini Imperatoris, quod ipse pro pace statueret iussit. Si servus hoc fecerit, secundum suam legem omnia in triplum restituat, & disciplina corporali subiaceat.

XXXVI. Quicumque liber homo inventus fuerit anno praesente cum seniore suo in hoste non fuisse, plenum heribannum persolvere cogatur. Et si senior vel Comes eum domi dimiserit, ipse pro eo eundem heribannum persolvat; & tot heribanni ab eo exigantur quot homines domi dimiserit. Et quia nos anno praesente unicuique seniori duos homines, quos domi dimitteret, concessimus, illos volumus ut Missi nostris ostendat, quia his tantummodo heribannum concessimus. *Capit. II. a. 812. c. 9.*

XXXVII. Ut quodcumque navigium mittere volumus, ipsi seniores in ipsis navibus pergant, & ad hoc sint preparati omnes (5), iubemus. *Ibid.* c. 11.

XXXVIII. Furta & injusta connubia nec non & falsa testimonia, sicut saepe rogavimus, prohibete diligenter, sicut & Domini lex prohibet. *Capit. I. a. 789. c. 66.*

EXPLICIUNT CAPITULA DOMNI KAROLI PATRIS DOMNI HLUDOWICI IMPERATORIS.

gitur iudicium nostrum. In Colbertino, Thuano, Normannico, Rivipullensi, & in altero Sangalensi, iudicium nostrum.

(1) *Ut fortiter.* Hæc clausula non extat in codice Palatino, Metensi, Remensi, Bellovacensi, Divionensi, Thuano, Parisiensi, Tiliano. Desit etiam in editione Basiliensi.

(2) *De homicidiis factis.* Caput istud aliqua cura indiget, quod ita conceptum sit, ut prima fronte hic agi videatur de pulvere mortali, cuius vi perpetratae sint hominum mortes. Atque ob eam causam vir doctissimus existimavit vocem propter, quæ paulo post iithic legitur, idem hoc loco valere ac vocem per. Aliter tamen se res habet. Anno octccx. magna, ut Eginhardus docet, boum mortalitas fuit in regno Francorum. Fama vulgatum est eam cladem ortam esse ex pulvere venenato, quem nonnulli homines spargebant per campos & montes, prata & fontes. Hinc commotum vulgus, boum iacturam ulturum, lævavit in suspectos criminis. Plurimi cæsi, alii diversis suppliciiis necati sunt. Homicidia itaque patrata fuit propter pulverem mortalem, quæ causa & occasio fuit homicidiorum, non vero per pulverem, cum constet nullum aliud animalium genus quam boum hac calamitate affectum fuisse. Auctor istius nostræ interpretationis est Agobardus Archiepiscopus Lugdunensis in libro de grandine & tonitruis cap. 16. *Ante bos paucos annos disseminata est*

quædam stultitia, cum esset mortalitas boum, ut dicerent Grimaldum Ducem Beneventorum transfuisse homines cum pulveribus quos spargerent per campos & montes, prata & fontes, eo quod esset inimicus Christianissimo Imperatori Carolo, & de ipso sparso pulvere mori boues. Propter quam causam multos comprehensos audivimus & vidimus, & al quos occisos, plerosque autem affixos tabulis in flumen projectos atque necatos. Et, quod mirum valde est, comprehensi, ipsi adversum se dicebant testimonium habere se talem pulverem & spargere. Et infra: Nec rationabiliter pensabant unde fieri possit talis pulvis de quo soli boues morentur, non cetera animalia.

(3) *Aut ad crucem.* Hæc non habentur in codice Palatino, neque in Metensi. Vide supra in Notis ad caput 102. libri primi.

(4) *Si vero hoc noluerit.* Heroldus edidit voluerit; quam lectionem ei quam nos retinimus præterunt Velferus & Gretferus. Hæc sunt istius verba lib. 2. de cruce cap. 21. *Edidit quidem Pithæus.* Si vero hoc noluerit; atamen ego cum Velfero in Heroldum, de cetero Pithæo multis modis diligentia infioretem, hic sum pronior. Frustra. Nam & sensus huic lectioni repugnat, & omnia vetera exemplaria confirmant editionem Pithæanam.

(5) *Alias præparationes.* Sed legendum, *preparati omnes.* Error fuit typographi.

APPENDIX TERTIA.

Item Capitula Principum præclarissimorum ecclesiastica simul & mundana Domni Hludouici Augusti & Hlotharii Cæsaris, quæ supra scriptam videntur habere rationem.

CAP. I.

Benedictus de sua reclamatione in perpetuum sileat.

II. De manso quem Gehirfredus Episcopus a Liutrico (1) Comite requirit, ut si Missi nostri invenerint eum iustitiam habere, non permittant Liutricum per vestituram Domni Karoli iustitiam ejus impedire.

III. De foreste quam Autharius Comes habere vult, ubi ea prius non fuisse dicitur, volumus ut Missi nostri rei veritatem inquirent, & juxta quod iustum invenerint, ex nostra auctoritate definiant.

IV. De causa Hruotmundi Comitis, ut ei liceat hic in palatio sacramentum suum jurare quia propter nostrum servitium sibi constitutum placitum intra patriam observare non licuit.

V. De duabus feminis quæ indiculos attulerunt interrogandi sunt Heiminus & Manaldus (2) utrum ecclesiasticæ an fiscales (3) fuissent.

VI. Odo buticularius de foreste sua interrogandus est.

VII. De rebus quas Marchio tradidit filio Bosonis vel aliis hominibus, volumus ut hi quibus traditæ fuerunt, vestituram suam accipiant, & insuper confirmationem.

VIII. De rebus quas quædam femina Hildegardis Regine tradidit, & portionem quam sibi servavit injuste amisisse dicitur, volumus ut charta traditionis queratur & inspiciatur, & tunc quid illa habere debeat definiatur.

IX. Querelam quam Helizachar & Heiminus contra Maginarium habent volumus ut Missi nostri secundum iustitiam & æquitatem definiant.

X. De querela Hildebrandi Comitis, quod pagenses ejus paravereda dare recusant, volumus ut hoc Missi nostri ab his hominibus qui in eodem comitatu manent, & ea dare non debent, necnon & a vicinis Comitibus inquirent, & si invenerint quod ipsi ea dandi debitores sunt, ex nostra iustione dare præcipiant.

EXPLICIT LEGILOQUUS.

CAPITULARIUM

LIBRI TRES POSTERIORES,

COLLECTI A BENEDICTO LEVITA.

DE Conglutinatione istorum & communicatione septem librorum, Capitulorum videlicet dominicorum, qualiterque, quibus, & a quibus collecti, ordinati, atque conscripti esse monstrantur, sequens indicat lectio, & qui etiam istis panduntur versiculis.

*Quatuor explicitis, lector venerande, libellis,
Qui canonum recitant jura tenenda satis,
Quosque pater quondam collegit nobilis apte
Anselgus ovans ductus amore Dei,
Aucario demum quem tunc Mogontia summum
Pontificem tenuit, præcipiente pio,
Post Benedictus ego ternos Levita libellos*

*Annexi, legis quis recitatur opus;
Quos pater inventos, præfatio pandit ut ipsa,
Distinctim titulis subpositisque suis.
Hos igitur velegens devoto pectore biblos.
Gratanter studeas fundere, posco, preces,
Quatinus æterno donentur munere cælo
Hæc pia sanxerunt qui quoque jura pie.*

(1) *Liutrico.*) Alibi *Liutrico*. In codice Thuano & in uno Sangallensi, *Liutfrido*.

(2) *Heiminus et Manaldus.*) Sive Monoal-

dus, ut alibi legitur. Idem fortassis sunt qui inter Missos dominicos nominantur lib. 1. cap. 25.

(3) *Fiscales.*) In codice Bellovac. *fiscalins*.

INCIPIIT SEQUENTIUM CAPITULORUM PRÆFATIO.

Præcedentes quatuor libelli nonnulla gloriosissimorum Karoli atque Hludovici Imperatorum continentur capitula, quæ eorum tempore ab Ansegiso Abbate sunt collecta atque in prædictis eadem libellis, sicut in eorundem proœmio continetur. Sed quia ab eo nec media, ut rati sumus, sunt forsitan inventa vel collecta, necesse erat ut a fidelibus ubicunque inveniri potuissent quærerentur, & ob recordationem tantorum Principum vel eorundem capitulorum utilitatem coadunarentur, & membranæ infererentur, atque a fidelibus memoriæ commendarentur. Quapropter ea quæ ille aut invenire nequivit aut inferere forsasse noluit, & illa quæ postmodum a fidelibus sanctæ Dei Ecclesiæ & Pippini ac Karoli atque Hludovici didicimus in jam dictis libellis minime esse inserta, pro Dei omnipotentis amore & sanctæ Dei Ecclesiæ ac servorum ejus atque totius populi utilitate fideliter investigare curavimus, & in tribus subsequentibus libellis distincte cum titulis suis coadunare, ac Hludovico Hlotharioque atque Karolo nobilissimis Regibus, filiis scilicet Hludovici piissimi Imperatoris, habenda & omnium Christianorum fidelibus tradenda scribere non distulimus; ut scirent qualiter juxta normam avi, proavi, ac genitoris, secundum Domini scilicet voluntatem, sicut & illi fecerunt, clerum & populum sibi commissum, Domino opem ferente, regere mererentur. Hæc vero capitula, quæ in subsequentibus tribus libellis coadunare studuimus, in diversis locis & in diversis scedulis, sicut in diversis synodis ac placitis generalibus edita erant, sparsim invenimus, & maxime in sanctæ Mogontiacensis metropolis Ecclesiæ scrinio a Riculfo ejusdem sanctæ sedis Metropolitanæ recondita, & demum ab Aucario secundo ejus successore atque consanguineo inventa reperimus, quæ in hoc opusculo tenore supra scripto inferere maluimus. Monemus ergo lectores ut si eadem capitula duplicata vel triplicata repererint, non hoc nostræ imperitiæ reputent; qui, ut diximus, diversis ea in scedulis invenimus; & ob id tam cito hæc emendare nequivimus, sed cunctis scientiæ repletis lectoribus hæc corrigenda dimissimus. Invenimus insuper quædam ex his paria initia habentia & impari finem; quædam vero paria fines, sed non paria initia; in quibusdam autem minus, & in quibusdam plus. Et propterea illa sic dimissimus sicut invenimus. Precamur etiam omnes ut si deinceps plura ex his invenerint, quæ memoratus Ansegisus non inseruit, nec nos potuimus hæc tenus invenire, ut ea illis in quarto aut in quinto libello distincta inferere non pigeat; quantum ipsi ex hoc gratiam Dei habeant, & clerum ac populum eorum utilitatibus non careat, quoniam valde sunt utilia hæc capitula, & scire volentibus oppido profutura, quæ pro lege tam ecclesiastica quam & seculari jure firmissimo sunt tenenda. Primo igitur in loco posuimus nonnullos versiculos in laudem prædictorum Principum metricè compositos. Deinde sequuntur capitula primi libelli, subjectis numeris suis, ut facilius inveniri possit sententia quæ queritur. His ita peractis, est in fronte primi libelli posita Zachariæ Papæ epistola omnibus Episcopis ac reliquis ecclesiastici ordinis gradibus & cunctis Ducibus atque Comitibus omnibusque Deum timentibus per Gallias & Francorum provincias constituta directa, sicut in ea continetur. Quam sequuntur duo synodales conventus quos sanctæ Romanæ & apostolicæ Ecclesiæ Legatus Bonifacius memoratæ Mogontiacensis Ecclesiæ Archiepiscopus vice supradicti Zachariæ Papæ una cum Karolomanno Francorum Principe canonice tenuit. Ut agnoscant omnes hæc prædictorum Principum capitula maxime apostolica auctoritate fore firmata. Post ista quoque quæ sequuntur, eadem auctoritate, maxima, ut diximus, ex parte, & omnium Francorum utriusque ordinis virorum assensu sunt roborata. Secundo vero in libello, post capitulorum numerum, prima fronte posita sunt quædam ex lege divina excerpta capitula, sicut ea sparsim in eorum mixta capitulis reperimus; ut omnes hæc capitula legibus divinis regulisque canonicis concordare non ignorent. Tertio siquidem in libello, post ejusdem libelli capitulorum numerum, quædam ex canonibus a Paulino Episcopo & Albino magistro reliquisque jussione Karoli invictissimi Principis magistris sparsim collecta sunt inserta capitula; & quibusdam interpositis, sequuntur alia regulæ monasticæ congruentia, & demum ea quæ sequuntur ad sanctæ Dei Ecclesiæ servorumque ejus atque totius Christiani populi utilitatem sunt conscripta capitula, sicut in eodem continentur libello. Precamur quoque lectores omnes cunctosque judices & sapientes ut non ea sinistra interpretatione ullo unquam tempore dignentur exponere, aut quemquam injuste judicare, vel eo quod non sint quædam ex his juxta regulam grammaticæ artis composita reprehendere; sed pro ipsis Principibus eorumque & sanctæ Dei Ecclesiæ fidelibus, qui hæc eadem simul cum eis tractaverunt, atque pro nobis, qui ea colligere ac describere curavimus, orare studeant; & jam dicta capitula pariter nobiscum illi amplecti, venerari, amare, legibusque tenere decertent, annuente Domino, ut parem omnibus ex hoc mercedem habere mereamur. Amen.

INCIPIUNT VERSUS DE PRÆDICTIS PRINCIPIBUS.

Aurea progenies, felici stemmate pollens,
 Francorum virtus, perpetuumque decus,
 Pippinus quondam micuit sublimiter, atque
 Karolmannus agens que placuere Deo.
 Censores etenim veri pietatis amore,
 Ecclesie leges instituerunt sacras.
 Quas dum lector ovans descriptas legerit istic,
 Nec minus & jura posteriora legat.
 Hinc Caesar Karolus, divino munere fretus,
 Nobilitate proceres rexit in orbe suos:
 Quorum sceptris piis una moderatus habentis,
 Cunctorum vicis inclita gesta parum;
 Virtutum gemmis David reliquosque secutus,
 Insigni fama fulsit ubique sui.
 Quid memorem multas donavit quas denique
 gentes,
 E quis & remeans clara trophæa tulit?
 Nec mirum, coluit dum Regis iussa superni,
 Decernens sanctis jura tenenda viris.
 Ob que promeruit cœlestia scandere regna,
 Qua quoque percepit præmia larga satis.
 Inde Hludowicus regno successit aviro,
 Eximius Princeps, divus & orbis apex,
 Augusto nituit sub quo Germania cultu,
 Cultori tribuens commoda multa suo.
 Pacis amator enim Caesar, pietatis & almæ,
 Consuluit populis, plebibus atque suis.
 Scilicet ut Regum renovans sancita priorum,
 Prudenter titulos adderet ipse pius.
 Quapropter moriens penetravit sidera cœli,
 Solvens præcelso cantica digna Deo.
 Ex quo persequitur soboles veneranda per orbem
 Ipsi, insigni nomine digna patris.
 Hludowicus enim (1) furvit cis littora Rheni
 Imperat, & gentes comprimit ecce feras.
 Necnon Hlotharius parvili ditione potitus,
 Francorum Caesar sceptris tremenda vehit.
 Tum Karolus regnum Francorum sorte retentat,
 Nomen avi referens auxiliante Deo.

Nos quibus illa tenent terni quæ jura libelli,
 Oblivimus scripta, semper habenda sibi.
 Quorum norma docet jugiter nos vivere recte,
 Et studiis Domino rite placere piis.
 Hæc resercent pravos æquo moderamine mores,
 Vivendi normam contribuendo piis.
 Namque patrum multi funestas sæpe rapinas,
 Nonnulli violant templa dicata Deo,
 Sunt alii scelestum sedati labe suorum,
 Fistula quos omnes commemorare nequit.
 Sed cohibet tales legum censura sacrarum;
 Decretisque vetat ista patrare piis.
 Ergo duces laudare decet per carmina fortes,
 Munere virtutum qui micuere sacro;
 Francia sub quorum sceptris iustissima mansit,
 Libertate vigens, colla superba terrens;
 Quam varia gentes dominam timuere severam,
 Utrose quas armis cepit evando suis.
 Unde sibi nomen meruit, decus atque pervenit,
 De victis populis celsa trophæa ferens.
 Cœlestis patriæ donati munere Reges
 Exultant jugiter, & sine fine canunt;
 Alta poli cuius subierunt culmina cœli,
 Quos devota chelys jara resonavit ovans.
 Felices nimium quos aula beata receptans,
 Cœlicolis junxit civibus ipsa libens.
 Non ibi jam metuunt furvas nocuasque tene-
 byas,
 Quin potius veræ lucis amœna vident.
 Sic evangelici restatur pagina bibli,
 Quod mundi lumen sit Deus altitonans.
 Hoc jubar exhilarat superorum corda vivorum;
 Inradiansque procul nebula terra fugat.
 Hoc etiam vatum cecinit pulcherrime quidam,
 Olim quod Dominus lustrat amando Deus.
 Cui decus & virtus, laus & veneratio semper,
 Imperviumque manet cuncta per æva sacrum,
 Ipse tibi tribuat proluxa tempora pacis
 Credita qui plebi serjque talenta tibi.

LIBER QUINTUS.

INCIPIIT LIBELLUS QUINTUS.

Epistola Zachariæ Papæ Francis & Gallis
 directa.

I. Zacharias Papa universis Epi-
 scopis, Presbyteris, Diaconi-
 bus, Abbatibus, cunctis et-
 iam Ducibus, Comitibus, om-
 nibusque Deum timentibus

per Gallias & Francorum provincias consti-
 tutis. Referente nobis reverentissimo atque
 sanctissimo fratre nostro Bonifacio Episcopo
 quod dum synodus adgregata esset in pro-
 vincia vestra juxta nostram commonitionem,
 mediantibus filiis nostris Pippino & Karlo-
 manno Principibus vestris, peragente etiam
 vice nostra Metropolitanano Bonifacio, Domi-
 nus

(1) Hludowicus enim.) Octo sequentes ver-
 sus desunt in libro Bellovacensi, pro quibus
 ista ibidem leguntur.

Lotharius primum regnum sortitus avitum,
 Arduenna nemris incola factus ovat.

Hinc Hludowicus heros Rheni cis littora genti
 Imperat, & populi effera colla terit.
 Tunc Karolus, cari species genitoris amata,
 Gallorum cæcus ordinat atque domat.
 Illis nos qui fata tenent loca partibus æquis
 Hæc serimus scripta, semper habenda sibi.

nus inluminasset eorda vestra cum Principibus vestris in prædicationem ejus, ut omnibus commonitionibus ejus obediretis, & falsos & schismaticos & homicidas & somnarios a vobis expelleretis sacerdotes, omnipotenti Deo nostro gratias egimus, & pro vobis incessanter sumus orantes, ut qui cæpit in vobis opus bonum, perficiat usque in finem. Obsecramus enim omnes vos coram Deo ut ejus commonitionibus firmiter obediatis. Ipsum enim vice nostra in partibus illis ad prædicandum constitutum habemus, ut vos, Deo propitio, ad viam perducat rectitudinis, & a cunctis facinoribus salvi esse possitis. Habuistis enim (1), peccatis facientibus, nunc usque falsos & erroneos sacerdotes. Unde & cunctæ paganae gentes vobis pugnantibus prævalebant, quia non erat differentia inter laicos & sacerdotes, quibus pugnare licitum non est. Qualis enim victoria datur ubi sacerdotes una hora dominica pertractant mysteria & Christianis dominicum porrigunt corpus pro suarum animarum redemptione, & post Christianos, quibus hoc ministrare debebant, aut paganos, quibus Christum prædicare, propriis sacrilegisque manibus necant; præcipue dicente eis Domino: *Vos estis sal terra. Quod si sal evanuerit, in quo condietur? Ad nihilum valet ultra nisi ut mittatur foras & conculcetur ab hominibus.* Et dum hæc ita sint, & tales in vobis fuerint sacerdotes, quomodo victores contra vestros inimicos esse poteritis? Nam si mundos & castos ab omni fornicatione & homicidio liberos habueritis sacerdotes, ut sacri præcipiunt canones, & nostra vice prædicat præfatus Bonifacius frater noster, & ei in omnibus obedienter existeritis, nulla gens vestrum ante conspectum stabit; sed corruent ante faciem vestram omnes paganae gentes, & eritis victores; insuper & bene agentes, vitam possidebitis æternam. Vos autem, carissimi fratres, qui estis veri sacerdotes, vel sub regali disciplina constituti, sic vosmetipsos exhibete ut certe mi-

nistros Dei & dispensatores mysteriorum Dei, ut non vituperetur ministerium vestrum, ne fiat in vobis sicut scriptum est: *Erit, sicut populus, sic sacerdos.* Et si hoc fuerit, qualis vobis erit ab hominibus laus, aut qualis a Deo expectatur retributio? Sed sic vos corrigite ut veri sacerdotes. Et tales ad sacerdotium perducite ut & vobis & illis testimonium maneat bonum ab his qui foris sunt; quatinus ab hominibus vobis adquiratis laudem, & a Deo mercedis præmium in æterna beatitudine percipere mereamini, eo quod per vos ad Christi perducti sunt rectam fidem, innoxios habentes sacerdotes. Ad synodum namque omni anno convenite ad pertractandum de unitate Ecclesie; ut si quid adversi acciderit, radicitus amputetur, & Dei Ecclesia maneat inconcussa. Bene valere.

Incipit Synodus cum actibus suis jussione apostolica a sancto Bonifacio & Francorum Episcopis sub Karolomanno Duce habita anno incarnationis dominicæ DCCXLII.

II. In nomine Domini (2) nostri Jesu Christi. Ego Karolomannus Dux & Princeps Francorum anno ab Incarnatione Christi DCCXLII. XI. videlicet Kalendas Majas, cum consilio fervorum Dei & optimarum meorum, Episcopos qui in regno meo sunt cum Presbyteris ad Concilium & synodum pro timore Christi congregavi, id est, Bonifacium Archiepiscopum, & Burchardum, & Regensfridum, & Witzanum, & Wirbaldum, & Dadanum, & Eddanum, ac reliquos Episcopos, cum Presbyteris eorum, ut mihi consilium dedissent quomodo lex Dei & ecclesiastica religio recuperetur, quæ in diebus præteritorum Principum dissipata corruit, & qualiter populus Christianus ad salutem animæ pervenire possit, & per falsos sacerdotes deceptus non pereat. Et per consilium sacerdotum & optimarum meorum ordinavimus per civitates Episcopos, & constituvimus super eos Archiepiscopum Bonifacium, qui est Missus sancti Petri (3). Statui-

(1) *Habuistis enim.* Hæc pars epistolæ Zachariæ extat apud Ivonem par. 10. cap. 34.

(2) *In nomine Domini.* Daniel Papebrochius in prolegomenis ad Tomum II. Aprilis pag. 7. hæc acta abominatur, quia Principem laicum laici conventui ecclesiastico præsidere, adeoque pro genuinis ea non vult agnoscere, Baronium etiam redarguens quod illa non satis severo examine ponderavit cum in annales suos referret. Hæc sunt verba Papebrochii: *Cum hæc omnia excedant potestatem secularem, & Principem laicum faciant conventui ecclesiastico præsidere eaque ordinare quæ disciplinam & correctionem cleri ac monachatus concernunt, absit ut ea habeamus pro genuinis.* Et paulo post: *Extant ea quidem in vulgatis Conciliorum collectionibus, æque ac alia spuria non pauca, suisque annalibus haud indigna Baronius censuit.* Sed, quod satis tanti scriptoris reverentia dictum sit, severiori fuerant examine ponderanda, nec propter eam quam præferunt speciem utilitatis statim recipienda. Sed

hæc Papebrochii argumenta nullius momenti sunt ut supervacaneum existimem his refellendis occupari. Illud tantum dicam, nemini hætenus ante ipsum in mentem venisse ea acta, quæ in multis vetustissimis libris ac bibliothecis reperiuntur, ac tot seculorum reverentia & usu celebrata fuerunt, esse falsa ac supposititia. Nam quod ea vir clarissimus rejicit quia Princeps laicus ecclesiastico conventui præsidisse hic narratur ac decreta condidisse de emendanda vita Clericorum ac monachorum, si semel ista disputandi ratio permissa fuerit, certum est plures constitutiones ecclesiasticas quæ vetustis temporibus editæ fuerunt casuras, cum constet Principes olim præfuisse per semetipsos pluribus conventibus ecclesiasticis, pluribus etiam per suos gloriosissimos iudices sive legatos.

(3) *Missus sancti Petri.* Id est, Legatus apostolicæ sedis & Zachariæ Pape. Hic erat mos loquendi per illas tempestates. Hincmarus epist. 41. ad Hadrianum Papam: *Missus vestros, Pape-*
lum

tuimusque per annos singulos synodum congregari, ut nobis presentibus canonum decreta & Ecclesie jura restauerentur, & religio Christiana emendetur. Et fraudatas pecunias Ecclesiarum Ecclesiis restitimus & reddidimus. Falsos vero Presbyteros & adulteros vel fornicatores Diaconos & Clericos de pecuniis Ecclesiarum abstulimus & deprauimus & ad penitentiam coegimus. Servis Dei per omnia omnibus armaturam portare vel pugnare aut in exercitum & in hostem pergere omnino prohibemus, nisi illis tantummodo qui propter divinum ministerium, Missarum scilicet sollempnia adimplenda & sanctorum patrocinia portanda, ad hoc electi sunt; id est, unum vel duos Episcopos (1) eum capellanis Presbyteris Princeps secum habeat, & unusquisque Praefectus unum Presbyterum, qui hominibus peccata confitentibus judicare & indicare penitentiam possit. Nec non & illas venationes & silvaticas vagationes cum canibus (2) omnibus servis Dei interdiximus. Similiter ut acceptores & falcones non habeant. Decrevimus quoque juxta sanctorum canones ut unusquisque Presbyter in parochia habitans Episcopo subiectus sit illi in cujus parochia habitat, & semper in quadragesima rationem & ordinem ministerii sui, sive de baptismo, sive de fide catholica, sive de precibus & ordine Missarum, Episcopo reddat & ostendat. Et quaecumque jure canonico Episcopos circumeat parochiam populos ad confirmandos, Presbyter semper paratus sit ad suscipiendum Episcopum cum collectione & adjutorio populi qui ibi confirmari debet. Et in Coena Domini semper novum chrisma ab Episcopo quaerat. Ut Episcopo testis adsistat castitatis & vitae & fidei & doctrine illius. Statuimus etiam ut secundum cautelam omnes undecumque supervenientes ignotos Episcopos vel Presbyteros ante probationem synodalem in ecclesiasticum ministerium non admitteremus. Decrevimus quoque ut secundum canones unusquisque Epi-

scopus in sua parochia sollicitudinem habeat, adjuvante Gratia qui defensor Ecclesie est, ut populus Dei pagania non faciat, sed ut omnes spurcitas gentilitatis abiciat & respuat, sive profana sacrificia mortuorum, sive sortilegos vel divinos, sive phylacteria & auguria, sive incantationes, sive hostias immolationes, quas stulti homines juxta Ecclesias ritu pagano faciunt sub nomine sanctorum martyrum vel confessorum Domini, & suos (3) sanctos ad iracundiam provocantes, sive illos sacrilegos ignes quos neditratos vocant, sive omnes, quaecumque sunt, paganorum observationes diligenter prohibeant. Statuimus similiter ut si post hanc synodum, qua fuit XI. Kalendas Majas, unusquisque servorum Dei vel ancillarum Christi in eumen fornicationis lapsus fuerit, ut in carcere penitentiam faciat in pane & aqua. Et si ordinatus Presbyter sit, duos annos in carcere permaneat, & antea flagellatus & scorticatus videatur, & post Episcopus adaugeat. Si autem Clericus vel monachus in hoc peccatum ceciderit, post tertiam veberationem in carcerem missus, ventem annum ibi penitentiam agat. Similiter & nonnanes velata eadem penitentia contineantur, & radantur omnes capilli capitis ejus. Decrevimus quoque ut Presbyteri vel Diaconi non sagis laicorum more, sed casulis utantur ritu servorum Dei. Et nullus in sua domo mulierem habitare permittat. Et ut monachi & ancille dei monasteriales juxta regulam sancti Benedicti cœnobio vel Xenodochia sua ordinare, gubernare, & vivere studeant, & vitam propriam degere secundum prædicti patris ordinationem non neglegant. *Capit. a. 743. Capitulum Pipin. a. 744.*

Item altera synodus a supradictis Episcopis ac Principe apostolica auctoritate Kalendas Martias Liptinas habita.

III. Modo in hoc synodali conventu, qui congregatus est Kalendas Martias in loco qui dicitur

lum scilicet & Leonem venerabilem Episcopum. Idem apud Fleoardum lib. 3. c. 21. scribit Liuberto Moguntino archidiacono, exhortari ut litteras & Missam Papæ benignè suscipiat. Concilium apud Altheim apud Burchardum in lib. 11. cap. 68. præsentem videlicet et Domini Johannis Papæ Apocrypho Sanctæ Orientis Ecclesie Petri venerabili Episcopo. Et paulo post: Tunc demum præfatus Sancti Petri & Domini Johannis Papæ Missus proferens chartam &c. Item lib. 1. cap. 52. Interdixit eis Petrus Sancti Petri & Papæ Missus. Ivo Carnotensis episcopi. 133. ad Richardum Episcopum Albanensem & apostolicæ sedis in Gallia Legatum: Delictor sum honestati Romanæ Ecclesie, quantum ad parvitate meam pertinet, provideat: cuius si non honore Missum, non video honorare mittentem.

(1) *Unum vel duos Episcopos.* Antea legebatur presbyteros. Emendatum est auctoritate veterum exemplarium. Faciendum tamen est in codice Tiliano & in Trecenti scriptum esse presbyteros.

(2) *Vagationes cum canibus.* Vide Notas ad Agobardum & Petrum Blesensem episcopi. 56. & 61.

(3) *Confessorum Domini, & suos.* Hac est lectio veteri in codicum Normannici, Cambronenfis, Tiliiani, Sangallensis, & Trecenti; quam lectionem retinuerunt Tilius & Petrus Pithœus. At in codice Colbertino & in Rivipullensi, tum etiam in secunda editione Pithœana legitur *confessorum, Deum & suos*; quæ est sincera lectio. Error ortus ex eo quod veteres librarii vocem *Deum* sic scribebant per abbreviationem *dm*, ex quo postea alii effecerunt *dm*, id est, *domini*. Simile omnino mentium extat apud Pseudoplatum in Quetolo; ubi ad eum locum sequuntur atque observant *unice panem domini*, Pithœus manu sua adnotavit in veteri codice scriptum esse *panem dm*. quod ipse recte interpretatur *panem dm*. Transcribo enim ipsa verba ex libro edito qui fuit ejusdem Pithœi, in cujus margine vir clarissimus emendationes posuit ex veteri exemplari Ms. & notulas etiam suas adiecit. Alterum quoque ejusdem comœdiæ exemplar editum habeo manu Petri Danielis notatum, in quo ille ad hunc locum adnotavit legendum esse *panem Deum*, & de eucharistia intelligendum aperte pronuntiat.

dicatur Liptinas, omnes venerabiles sacerdotes Dei & Comites & Præfedi prioris synodi decreta consentientes præfaverunt, sequæ ea implere velle & observare promiserunt. Et omnis ecclesiastici ordinis clerus, Episcopi, & Presbyteri, & Diaconi, cum reliquis Clericis, fuscipientes antiquorum patrum canones, promiserunt se velle ecclesiastica jura moribus & doctrinis & ministerio recuperare. Abbates vero & monachi receperunt regulam sancti patris Benedicti ad restaurandam normam regularis vitæ. Fornicatores namque & adulteros, qui sancta loca vel monasteria ante tenentes coinquaverunt, præcepimus inde tollere & ad pœnitentiam redigere. Et si post hanc definitionem in crimen fornicationis vel adulterii ceciderint, prioris synodi iudicium fustineant. Similiter & monachi & nonnæ. Statuimus quoque cum consilio servorum Dei & populi Christiani, propter imminencia bella (1) & persecutiones ceterarum gentium quæ in circuitu nostro sunt, ut sub precario & censu aliquam partem ecclesiasticæ pecuniæ in adiutorium exercitus nostri cum indulgentia Dei aliquanto tempore retineamus, ea conditione, ut annis singulis de unaquaque casata solidis, id est, duodecim denarii ad Ecclesiam vel monasterium reddantur; eo modo ut si moriatur ille cui pecunia commodata (2) fuit, Ecclesia cum propria pecunia revellita sit; & iterum, si necessitas cogat aut Princeps jubeat, precarium renoveatur, & rescribatur novum. Et omnino observetur ut Ecclesiæ vel monasteria penuriam & pauperatem non patiantur (3) quorum pecunia in precario præstita sit. Sed si paupertas cogat, Ecclesiæ & domui Dei reddatur integra possessio. Similiter præcipimus ut juxta decreta canonum adulteria & incesta matrimonia, quæ non sunt legitima, prohibeantur, & emendantur Episcopo-

Tom. III.

rum iudicio; & ut mancipia Christiana paganis non tradantur. Decrevimus quoque (4), quod & pater meus ante præcipiebat, ut qui paganas observationes in aliqua re fecerit, multretur & damnetur quindecim solidis. Capitul. a. 743. Capitul. Pipini a. 744. c. 6.

De fide catholica & primo præcepto legis.

IV. Primo omnium admonemus ut fides catholica ab Episcopis & Presbyteris diligenter legatur omnique populo prædicetur. Hoc enim primum præceptum Domini Dei omnipotentis est in lege: *Audi Israel quia Dominus Deus tuus Deus unus est.* Et ut ille diligatur ex toto corde, & ex tota mente, & ex tota anima, & ex tota virtute. Vide supra lib. I. c. 58.

De pace & concordia servanda.

V. Ut pax fit & concordia & unanimitas cum omni populo Christiano, inter Episcopos, Abbates, Comites, iudices, & omnes ubique seu majores seu minores personas: quia nihil Deo sine pace placet, nec munus sanctæ oblationis ad altare; sicut in evangelio ipso Domino præcipiente legitur. Et ut est illud secundum mandatum in lege: *Diliges proximum tuum sicut te ipsum.* Item in evangelio: *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.* Et iterum: *In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem.* In hoc enim præcepto discernantur filii Dei & filii diaboli: quia filii diaboli semper dissensiones & discordias movere satagunt, filii autem Dei semper paci & dilectioni student. *Ibid.* c. 57.

De eo qui a Presbytero non baptizatus baptizatus est.

VI. Si quis baptizatus (5) est a Presbytero

(1) Propter imminencia bella.) Infra lib. 5. cap. 333. Loca sibi a nobis propter aliquam necessitatem concessa. Hincmarus apud Flodoardum lib. 3. cap. 10. Ab Imperatore quoque Lothario præceptionis imperialis auctoritatem super quibusdam rebus obtinuit quæ tempore Karoli Imp. occasione quadam interveniente a Remensibus abstraxit Ecclesiæ & publicis usibus subactæ. Præceptum Caroli Regis Burgundiæ editum in tomo duodecimo Spicilegii Dacheriani pag. 129. sed nos postmodum pro quadam necessitate illas in beneficium consuleramus.

(2) Pecunia commodata.) Ita codex Sangalensis, Normannicus, Camberonensis, Colbertinus. Rivipullensis habet *acommodata*. Trecentis & Tiltianus, *commndata*. Marca lib. 1. historiarum Benearn. cap. 28. §. 13. præfert hanc ultimam lectionem. Præfat epus verba reterre. Filescus in tractatu de querela veteris Ecclesiæ Gallicane hic agi putat de pecunia numerata, in quo egregie fallitur. Pecunia pro bonis ecclesiasticis, ut capite primo prioris synodi Liptin. & lib. 6. Capitularium tit. 321. Quod probatur ex natura contractus precarii, qui alius est a contractu mutui, & pertinet ad immobilia. Quo tendunt etiam verba canonis: Ecclesia revellita sit cum

propria pecunia. Itaque non erat quod in editione Conciliorum sollicitaretur lectio ista, pecunia commodata. Commendare enim apud auctores istius seculi idem sonat ac in beneficium dare.

(3) Pauperatem non patiantur.) Statuta antiqua monasterii Corbejenfis edita in tomo quarto Spicilegii Dacheriani pag. 19. ita ut nec penuriam patiantur nec aliqua superfluitate dispendantur.

(4) Decrevimus quoque.) Vide infra libro 6. cap. 422.

(5) Si quis baptizatus.) Rhabanus in epistola ad Reginaldum tomo viii. Conciliorum pag. 1849. cap. 6. De illo vero qui Presbyterum se esse finxit, cum non esset ordinatus, & baptismi officium exercuit, requirendum est utrum ipse baptizans baptizatus esset, & utrum in nomine sanctæ Trinitatis sub irina merione baptizaverit. Quod si ita erat, non est iterum baptizandus, sed per impositionem manus episcopalis & unctionem sacri chrismatis id quod factum est confirmandum. Homilia incerti auctoris in die Pentecostes manuscripta in vetustissimo codice Ecclesiæ Lugdunensis: Sive enim facinorosus quisque Presbyter aut Diaconus baptizaverit, sive hereticus, sive Sclamanus, si recte baptizaverit in nomine sanctæ Trinitatis

vero non baptizato, & sancta Trinitas (1) in ipso baptizato invocata fuit, baptizatus est, sicut Sergius (2) Papa dixit, Impositione vero manus indiget (3); Georgius Episcopus Romanus & Johannes Sacellarius sic fenserunt. *Capit. a. 757. c. 9.*

De eo qui filiastrum aut filiastram ante Episcopum tenuerit.

VII. Si quis filiastrum (4) aut filiastram suam ante Episcopum ad confirmationem tenuerit, separetur ab uxore sua, & alteram non accipiat, Similiter & mulier alterum non accipiat. Georgius sensit. *Ibid. c. 12.*

De his qui propter scidam in alias patrias fugiunt.

VIII. Qui propter scidam fugiunt in alias patrias, & dimittunt uxores suas, nec ille vir nec illa femina accipiant alterum conjugium. Georgius sensit. *Ibid. c. 18.*

De incestis.

IX. Si homo incestum commiserit cum Deo sacrata, aut cum matre sua, aut cum matrina sua de fonte aut confirmatione (5), aut cum matre & filia, cum duabus fororibus, aut cum matris filia, aut cum fororis filia, aut cum nepta, aut cum consobrino, aut subrina, aut cum amita vel matertera, aut cum his quibus canones prohibent copulari; de istis criminibus pecuniam suam perdat, si habuerit. Et si hæc emendare noluerit, nullus eum recipiat, nec cibum donet. Et si fecerit, sexaginta solidos Domino Regi componat, usque dum ipse homo se correxerit. Et si pecuniam non habuerit, si liber est, mittatur in carcerem usque satisfactionem. Si autem servus aut libertus est, vapuletur plagis multis. Et si dominus suus eum permiserit amplius in talem lapsum cadere, ipse sexaginta solidos Domino Regi com-

ponat. De reliquis vero propinquis juxta constituta sanctorum patrum & juxta decreta canonum judicetur. *Capit. a. 756. c. 1. Capit. a. 757. c. 19.*

De ecclesiasticis viris.

X. Si ecclesiastici viri supradicta facinora commiserint, si honorabilis persona fuerit, perdat honorem suum & minores vero vapulentur, aut in carcerem mittantur. *Ibid. c. 2. c. 20.*

De Presbyteris & Clericis, ut Archidiaconus eos convocet ad synodum.

XI. De Presbyteris & Clericis sic ordinavimus, ut Archidiaconus Episcopi eos ad synodum convocet. Et si quis ire contempserit, tunc Comes, jussione Episcopi monitus, eum distringere faciat, ita ut ipse Presbyter aut defensor suus sexaginta solidos componat, & ad synodum postea velit nolit veniat, & Episcopus ipsum Presbyterum vel Clericum juxta canonicam auctoritatem dijudicari faciat. Solidi vero sexaginta de ipsa causa in facellum Domni Regis veniant. *Ibid. c. 3. c. 21.*

De eo qui Misso Episcopi contradixerit vel Presbytero aut Clerico incestuosum.

XII. Si aliqua persona per violentiam Presbytero aut Clerico vel Misso Episcopi incestuosum contradixerit, tunc Comes ipsam personam per fidejussores positam ante Regem faciat venire una cum Missis Episcopi. Et Dominus Rex ita eos distringat ut ceteri emendentur. *Cap. a. 756. c. 3.*

De his qui res ecclesiasticas verbo Domni Regis tenent.

XIII. Ut illi homines qui res ecclesiasticas per verbum Domni Regis (6) tenent, sic ordinatum est, ut illas Ecclesias unde sunt, vel

nitatis, ille qui ita baptizatus est non valet iterum a bonis catholicis rebaptizari, ne confessio vel invocatio tanti nominis videatur adnullari; nisi forte hoc evenerit ut ignoretur utrum ille qui venit ad fontem baptizatus fuerit an non. Quod solet evenire de infantibus qui projiciuntur a matribus in rivis aut in ostiis domorum, & de illis qui revertuntur de captivitate, quorum matres pregnantes captivitate sunt apaganis. Isti tales si propter ignorantiam rebaptizati fuerint, pro uno baptizate habebitur eorum baptismus.

(1) Sancta Trinitas.) Concilium Suesionense II. act. 5. sacrum baptizma, quod in nomine sancte Trinitatis perficitur est.

(2) Sergius.) Jam monuimus in Notis ad Gratianum videri hic legendum esse Stephanus, ita ut hæc constitutio referenda sit ad Stephanum Secundum. Nam quis est iste Sergius Papa?

(3) Impositione manus indiget.) Vide epistolam Sancti Leonis ad Rusticum cap. 18. & Burchardum lib. 4. cap. 42.

(4) Si quis filiastrum.) Vide a nobis dicta in Notis ad capitula Caroli M. excerpta ex lege Longobardorum cap. 48.

(5) Matrinx de fonte aut confirmatione.) Hinc

colligi posse videtur hanc consuetudinem tum fuisse in Ecclesiis nostris, ut non solum patrum, non eadem matrinx essent in baptizato & in confirmatione. Alioqui superflua esset ista matrinxarum distinctio.

(6) Per verbum Domni Regis.) Constitutio Pipini de letaniis faciendis: Sic praevidere faciatis & ordinare de verbo nostro. Infra cap. 198. hujus libri & Addit. IV. cap. 132. fiat descriptio inter conventores de verbo nostro. Verbum itaque Regis hic significat auctoritatem, voluntatem, jussum. Hincmarus episc. 34. per potestatem & per verbum Regis. Capitulare de villis Caroli M. cap. 33. usque ad verbum nostrum suscipitur. Et cap. 47. de nostro verbo eis aliquid facere præceperint. Ludovicus Pius in epistola ad G. Comitum, quæ est decima nona inter epistolas Einhardi: Quicquid ille tibi de verbo nostro simul cum aliis Comitibus & fidelibus nostris ad faciendum injunxerit. Hincmarus apud Hloardum lib. 3. cap. 25. de quo ex verbo Regis mandat ut cum vel ad habitandum regulariter inter ipsos recipiant; & cap. 28. ex verbo Dei & suo atque ex banno Regis ad eandem synodum convenire jubcant. Alibi sermo Regis significat

vel illas domos episcopii vel monasterii eius esse noscuntur, juxta quod de ipsis rebus tenent, emendare debeant, & illos census vel illas decimas ac nonas ibidem dare pleniter debeant sicut eis ad Vernum (1) ordinavimus. Et qui hoc non fecerit, ipsas res perdat. *Ibid.* c. 4.

Ut Presbyteri qui vicos vel Ecclesias tenent, ceram vel alios census ad matrem civitatis Ecclesiam persolvant, sicut consuetudo fuit.

XIV. Ut hi qui illos vicos vel illas Ecclesias tenent, illos census vel illam ceram quæ longo tempore ad illud episcopium reddiderunt, modo sic ordinavimus ut sic faciant. Et qui hoc non fecerit, sexaginta solidos componat. *Ibid.* c. 5.

De emunitatibus servandis.

XV. Ut emunitates pleniter conservate sint, *Ibid.* c. 8. *Cap. a. 755. c. 19. 28.*

De justitiis faciendis.

XVI. Ut omnes justitias faciant, tam publici quam ecclesiastici. Et si aliquis homo ad palatium venerit pro causa sua, & antea suo Episcopo suisque ministris quæ ecclesiastica sunt, & quæ secularia suo Comiti non innoverit in mallo ante Rachinburgios, aut si causa sua ante Comitum in mallo fuit & ante Rachinburgios, & hoc sustinere noluerit, quod ipsi legitime judicaverint, si pro istis causis ad palatium venerit, vapuletur. Et si major persona est, legem exinde faciat. *Capit. a. 755. c. 29. Capit. a. 756. c. 9.*

De ecclesiasticis vivis qui se reclamantes ad palatium veniunt.

XVII. Si ecclesiastici viri ad palatium venerint de eorum causis se reclamare, nisi super eorum seniore, vapulent, nisi senior suus eos pro causa sua transmitterit. *Ibid.* c. 30. & c. 10.

De muliere quæ sine licentia viri sui velum in caput miserit.

XVIII. Mulier si sine comiato (2) viri sui velum in caput miserit, si viro suo placet, recipiat eam iterum ad conjugium. *Capit. a. 757. c. 3.*

De eo qui filiastram suam contra voluntatem ipsius dederit viro ingenuo vel servo.

XIX. Si quis homo filiastram suam contra voluntatem ipsius & matris & parentum dederit viro ingenuo aut ecclesiastico vel servo, & illa noluerit habere ipsum, & reliquerit eum, potestatem habeant parentes illius dare illi alium maritum. Et si jam maritum habet, non separetur. *Ibid.* c. 4.

De femina ingenua quæ servum acceperit.

XX. Si femina (3) ingenua acceperit servum, sciens quod servus esset, habeat eum. (4) Una enim lex erit & viro & femine. *Ibid.* c. 5.

De eo qui habet mulierem legitimam, si frater ejus adulteraverit cum ea.

XXI. Si quis homo habens mulierem legitimam, si frater ejus adulteraverit cum ea, ille frater vel illa femina qui adulterium perpetraverunt, interim quod vivunt, nunquam habeant amplius conjugium. Ille vero cujus uxor fuit, si vult, potestatem habet uxorem accipere aliam (5). *Ibid.* c. 8.

Tom. III.

T 2

U:

ficat mundeburdem, id est, tutionem & defensionem, ut notat Janus a Costa in commentatio ad novellam tertiam Justiniani de numero Clericorum Ecclesie Constantinopolitane. Lex Ripuariorum tit. 35. c. 3. *Si quis ingenuam puellam vel mulierem quæ in verbo Regis vel ecclesiastica est.* Lex Salica tit. 14. cap. 5. *Si vero puella quæ trahitur in verbo Regis fuerit.*

(1) *Ad Vernum.* Id est in synodo Vernensi, quæ superiore anno congregata fuerat.

(2) *Comiato.* Hac est lectio veterum librorum Sangallensis, Bellocensis, Tiliani, Colbertini, Rivipullensis. Capitulare anni octavii. ex quo caput istud sumtum est, tumetiam codex Normanicus habent *comiatu*. Trecentis, regius, Camberonensis, Palatinus, Colbertinus, meus, *licentia*. Sic etiam Regino, Burchardus, Ivo, & Gratianus. Vide Notas ad Gratianum.

(3) *Si femina.* Burchardus caput istud tribuit Concilio Vermeriensi, cum tamen sumptum sit ex Compendiensi.

(4) *Habeat eum.* Burchardus hic addit: *quia omnes unum patrem habemus in caelis.* Sed hæc additio superflua est & inepta in hoc loco. Burchardum Gratianus descripsit. Item Ivo par. 3. cap. 165. Sed idem cap. 52. hanc clausulam non habet, quia tum caput istud repetiit ex libro quinto Capitularium.

(5) *Accipere aliam.* In excerptis ex collectione Benedicti Levitz, quæ extant in vetustissimo codice Ms. bibliothecæ Thuanae, ita legitur: *accipere aliam si absque ejus conscientia (*) factum fuerit illud adulterium, & si ab ea abstinuit postquam rescivit. Nam cum illa reconciliari non potest (**).*

Notæ ad istam Appendicem.

(*) *Si absque ejus conscientia.* Hinc colligi potest repertos fuisse interdum maritos adeo perditos & impudentes ut uxores suas ad adulterium aut cogere aut suaderent, quemadmodum antiquitus quidam patres filias suas prostituere in lupanaribus, ut patet ex titulo Codicis Theodosiani de leonibus. Maritorum istorum infamem mentem repressit Liutprandus Rex Longobardorum anno vigesimo primo regni sui his verbis: *Si quis dixerit conjugis suæ, malam licentiam dando, Vade & concumbe cum tali homine, aut si dixerit ad hominem, Veni & fac cum muliere mea carnis commixtionem, & tale malum factum fuerit, & causa probata &c.* Vide reliqua in libro primo legis Longobardorum tit. 32. cap. 6. Extant apud me tabule matrimonii initi inter Raimundum Comitem Palatinensem & Valentiam filiam Arnaldi Mironis & Arfindis ejus uxoris, in quibus Raimundus promittit se ipsam suam, quæ mox uxor futura erat, nunquam dimissuram nisi propter adulterium, im-

Ut sacerdotes vel Clerici ad secularia negotia, relicto Episcopo suo, non conuolent.

XXII. Quod non oporteat sacerdotes vel Clericos habentes aduersus invicem negotia proprium Episcopum relinquere & ad secularia negotia (1) conuolare. *Vid. supra lib. I. c. 28.*

Ut Presbyteri & Diaconi præter Episcopum nihil agant.

XXIII. Presbyteri & Diaconi præter Episcopum nihil agere pertentent.

De eo qui oblata dederit vel acceperit præter Episcopi iustionem.

XXIV. Si quis oblata dederit vel acceperit præter Episcopum vel eum qui constitutus est ab eo ad dispensandam misericordiam. (2) pauperibus, & qui dat & qui accipit anathema sit.

Cum excommunicatis non licere communicare.

XXV. Cum excommunicatis non licere communicare. Nec cum his qui per domos conveniunt, deviantes orationes Ecclesie, simul orandum est. Ab alia Ecclesia non suscipiendus est qui in alia minime congregatur.

De eo qui Ecclesiam Dei conturbat.

XXVI. Si quis Ecclesiam Dei conturbare & sollicitare persequitur, tanquam seditiosus per potestates externas opprimatur.

De monachis, ut in civitate, vel regione qualibet Episcopo suo subiecti sint.

XXVII. Monachos per unamquamque ci-

vitatem aut regionem subiectos esse Episcopo suo, & quietem diligere, & intentos essetantummodo jejuniis & orationi, in locis quibus renuntiaverunt seculo permanentes. Nec ecclesiasticis vero nec secularibus negotiis communicent, vel in aliquo sint molesti, propria monasteria deserentes, nisi forte eis precipiatur, propter opus necessarium, ab Episcopo civitatis.

Ut Clericus in Ecclesia in qua prætulatus est permaneat.

XXVIII. Clericum permanere oportet (3) in Ecclesia cui in initio ab Episcopo prætulatus est ac fortitus est, & ad quam confugit quasi ad potiorem. Hoc autem resistentes, statim revocari debere ad suam Ecclesiam in qua primitus ordinatus est, & ibi tantummodo ministrare. Si quis hanc definitionem transgressus fuerit, decrevit sancta synodus a proprio gradu recedere.

Ut Episcopus curam monasteriorum gerat.

XXIX. Episcopum convenit civitatis competentem monasteriorum providentiam (4) gerere.

De eo qui excommunicatus pro suo neglecto fuerit.

XXXI. Si quis excommunicatus fuerit pro suo neglecto, & tempore excommunicationis suae ante audientiam communicare præsumpserit, ipse in se damnationis iudicetur protulisse sententiam.

Ut Presbyteri sem Ecclesie non vendant.

XXXI. Placuit ut Presbyteri non vendant rem Ecclesie ubi sunt constituti, nescientibus

ino nec propter hanc quoque causam si cum eius conscientia factum fuerit. *Valentiam, inquit, filiam vestram in conjugio accipio, & vobis manifeste convenio ut eam semper cum honore teneam sicut homo debet tenere suam legitimam uxorem, & nunquam eam dimittam, dum vivero, nisi propter cucuciam quam ipsa mihi faciat, & ipsa cucucia mihi sit probata ante legaliter & manifeste convicta, & non sit facta per meum assensum, nec per meum consilium, nec per meum stabilimentum.* Dubitatum valde fuit olim an marito qui uxorem dimisisset propter adulterium, liceret aliam ducere, ac diversè in hoc fuere veterum sententia. Quidam putarunt liquisse in Francia per hoc caput.

(*) *Reconciliari non potest.* Negatio tollenda videtur ab hoc loco, ut sensus sit licere marito adhærere uxori suæ adulteræ. Caput 102. codicis canonum Ecclesie Africana: *Placuit ut secundum evangelicam & apostolicam disciplinam neque dimissus ab uxore, neque dimissa a marito, alteri conjugatur, sed ita maneat, aut sibi reconcilietur.* Vide infra lib. 6. cap. 87. & lib. 7. 382. Vide etiam Hinemarum epist. 37. cap. 8.

(1) *Secularia negotia.* Ita omnino scriptum est in veteribus libris. Et tamen legendum est *secularia-judicia*, ut patet ex canone novo synodi Chalcedonensis, ex quo caput istud sumptum est. Eadem medicina adhibenda est capiti tertio libri septimi.

(2) *Misericordiam.* Id est, elemosynam. 5.

Fulgentius Episcopus Ruspenis in libro de Trinitate pag. 163. in editione Sirmondi: *Nam qui sibi peccata impune videntur committere dum fortasse aliquas elemosynas in pauperes faciunt, nullum falluntur. Nesciunt enim quod opus misericordie primum sit seipsum Deo offerre, & sic in alio misericordiam facere. Ergo faciendæ sunt elemosynæ; sed ante sunt vitia relinquenda.* D. Petrus Chryzologus sermone 54. *Audeo dicere, qui de fraude Deo offerit, cumulat crimina, non emundat: quia Deus in tali munere exvotas suorum pauperum, non misericordias, intuetur.* Hieronymus apud Floardum lib. 3. cap. 26. in epistola ad Theodulum Comitem: *Contra omnes leges ecclesiasticum ministerium homo laicus usurpavit, & elemosynam, id est, misericordiam pauperum, ac per hoc Deum, qui misericordiam miserorum est, sicut Judas proditor, vendidisti.* Concilium Valense I. cap. 9. *pro ipsorum decem dierum misericordia.*

(3) *Clericum permanere oportet.* Vide Notas ad epistolam 19. Eupii Ferrariensis.

(4) *Competentem monasteriorum providentiam.* Hanc constitutionem Joachimus Vadianus tribuit Carolo M. lib. 1. de collegiis monasteriique Germaniæ veteribus pag. 23. *Carolo Magno placuit ut Episcopi veteri more competentem monasteriorum curam gererent, contra autem monachi horum alio audientes essent.* Reperitur autem hoc caput infra lib. 7. cap. 18.

bis Episcopis suis. *Vide infra lib. 7. c. 27.*

Ut manumissiones in Ecclesia celebrentur.

XXXII. Manumissiones in Ecclesia sunt celebranda.

De defensoribus Ecclesiarum ab Imperatore poscendis.

XXXIII. Defensores Ecclesiarum adversus potentias secularium vel divitum ab Imperatore sunt poscendi.

Ut nullus sacerdos canones ignoret.

XXXIV. Nulli sacerdoti liceat canones ignorare.

Quid de Presbyteris criminosis, de quibus adprobatio non est, agendum sit.

XXXV. Et hoc nobiscum magno studio pertractandum est, quid de illis Presbyteris criminosis, unde adprobatio non est, & semper negant, faciendum sit. Nam hoc sapissime a nobis & progenitoribus atque antecessoribus nostris ventilatum est, sed non ad liquidum hactenus definitum. Unde ad consulendum Patrem nostrum Leonem Papam sacerdotes nostros miritimus. Et quicquid ab eo vel a suis perceperimus, vobis, una cum illis quos miritimus, renuntiare non tardabimus. Vos interdum vicissim tractate adtenuis quid ex his vobiscum constituamus una cum praedicti sancti patris institutionibus; ut murmur cesset populi, & nos his satisfaciens, inlasi, Domino auxiliante, ab utrisque maneamus. *Capit. a. 799.*

SEQUITUR CONSTITUTIO MEMORATA.

De Sacerdotum purgatione. Ex Capitulis Domni Karoli.

XXXVI. Omnibus vobis visu aut auditu notum esse non dubitamus quod sapissime, suadente antiquo hoste, sacerdotibus crimina diversa objiciantur. Sed quoniam qualiter ex eis ab his rationabilis examinatio & satisfactio fiat, licet tempore bonae memoriae Domini genitoris nostri Pippini sive praefatis temporibus a sanctis patribus & a reliquis bonae devotionis hominibus sapissime ventilatum fuerit, nos tamen pleniter & ad liquidum definitum reperire minime quivimus. Nostris

Tom. III.

quippe temporibus idipsum a sanctis Episcopis & reliquis sacerdotibus & ceteris ecclesiasticae dignitatis ministris nostris in regnis seu in aliis Deo degentibus, nobisque una cum eis agentibus, sapissime propter multas & nimias reclamaciones, quae ex hoc ad nos ex diversis partibus venerunt, ventilatum est. Sed qualiter consultu Domni & patris nostri Leonis Apostolici, ceterorumque Romanae Ecclesiae Episcoporum & reliquorum sacerdotum, sive orientalium & Graecorum Patriarcharum, & multorum sanctorum Episcoporum & sacerdotum, nec non & nostrorum Episcoporum omnium, ceterorumque sacerdotum ac Levitarum auctoritate & consensu, atque reliquorum fidelium & cunctorum Consultationum nostrorum consultu definitum est, vobis omnibus utriusque ordinis ministris scire volumus. Statutum est namque ratione & necessitate ac auctoritate praedicta consultu omnium ut quotiescunque cuiquam sacerdoti crimen imponitur, si ipse accusator talis fuerit ut recipi debeat; quia quales ad accusationem (1) sacerdotum admitti debeant, in canonibus pleniter expressum est. Si autem, ut dictum est, ille accusator, qui canonicè est recipiendus, eum cum legitimo numero verorum & bonorum testium adprobare in conspectu Episcoporum poterit, tunc canonicè dijudicetur. Et si culpabilis inventus fuerit, canonicè damnetur. Si vero eum supra scripto praetextu adprobare ipse accusator minime poterit, & hoc canonicè definitur. Ipse ergo sacerdos si suspiciosus aut incredibilis suo Episcopo aut reliquis suis confacerdotibus sive bonis & iustis de suo populo vel de sua plebe hominibus fuerit, ne in crimine aut in praedicta suspicione remaneat, cum tribus aut quinque vel septem bonis ac vicinis sacerdotibus, exemplo Leonis Papae (2), qui duodecim Presbyteros in sua purgatione habuit (3), vel eo amplius (4), si suo Episcopo visum fuerit, aut necesse propter tumultum populi inesse perspexerit, & cum aliis bonis & iustis hominibus, se sacramento coram populo super quatuor evangelia dato purgatum Ecclesiae reddat (5). Si quis autem scire desiderat quales testes ad accusationem sacerdotum recipi debeant, & quid de accusatore faciendum sit, pleniter in canonibus reperire poterit. *Capit. I. a. 805. c. 7.*

T 3

De

(1) *Quales ad accusationem.* Hincmarus apud Flodoardum lib. 3. cap. 28. scribens ad Sigloardum Archiepiscopum presbyterum: *Notificetur etiam eidem accusatoribus & testibus quales personas ad accusationem presbyteri vel ad testimonium super eum sacri canones recipi non permittunt.*

(2) *Exemplo Leonis Papae.* Vide Burchardum lib. 1. cap. 198. 230. & lib. 2. cap. 184.

(3) *Qui duodecim Presbyteros in sua purgatione habuit.* Haec addita sunt auctoritate aliquot veterum exemplarium. Sane sensus integer non est absque illa clausula. Confirmant autem hanc lectionem Hincmarus, Isaacus, & Ivo.

(4) *Vel eo amplius.* Hincmarus apud Flodoardum lib. 3. cap. 26. *Anselmo illustri viro pro quodam Presbytero quem apud se accusaverat, sed ad denominatum placitum non venerat, significans purificasse hunc Presbyterum canonicè se ipsum a crimine coram Missis ipsius Anselmi in conspectu plurimorum tam Clericorum quam laicorum, non tamen misisse, quia nec deberit, in sacramentum plures sacerdotes ipsius testes.*

(5) *Purgatum Ecclesiae reddat.* Hincmarus ibidem cap. 28. *Placitum eidem Presbytero denuntietur ad triginta dies, ut ita praeparatus veniat quo se vel canonicè purificet vel concedat.*

De eo qui confitetur de crimine.

XXXVII. Manifestum est confiteri eum de crimine qui indulto & delegato iudicio purgandi se occasione non utitur. Nihil enim interest utrum in presenti examine omnia quæ dicta sunt de eo comprobentur, cum ipsa absentia pro confessione constat.

De usuris.

XXXVIII. Usuram non solum Clerici sed nec laici Christiani exigere debent.

De Comitibus, ut ministris Ecclesiæ in suis ministris adiutores sint.

XXXIX. Comites ministris (1) Ecclesiæ eorumque ministeriis, ut hoc plenius & de nostris & de se & de suis hominibus obtinere possint, adiutores in omnibus fiant. Et quicumque prima & secunda vice de his a Comite admonitus non se correxerit, volumus ut per eundem Comitem eius negligentia ad nostram notitiam perferatur, ut nostra auctoritate quod in nostro Capitulari continetur subire cogatur.

De ordinatione Presbyterorum.

XL. Ut Presbyteri non ordinentur priusquam examinentur. Et ut ante ordinationem pleniter & studiosissime instruantur qualiter se a vitiis cavere debeant, & qualiter subditos doceant; ne torpentes vel hebetes in doctrina sancta vel vitio malæ famæ, eorum neglectu, vel aliqua mala similitudine, quod absit, aspergantur: quoniam detractio sacerdotum ad Christum pertinet, cuius & ministri vel nuntii esse dicuntur; quia nimis graviter peccant qui Sacerdotes & ministros Christi detrahunt. Quoniam, restante evangelica tæba, melius est unicuique ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, & demergatur in profundum maris, quam scandalizet unum de pusillis, Christi videlicet ministris. Et alibi: *Qui vos recipit, me recipit; & qui vos spernit, me spernit.* Et ut hoc detractio & scandali peccatum omnes summo opere caveant obnixè monemus, & coram Deo testamur, & sicut Dei fideles rogamus, ne Christi detrahant ministros. Similiter & Christi Domini nostri ministros & sacerdotes nostrosque magistros monemus ne locum subditis tribuant detrahendi; quia qui detrahit fratrem suum, homicida est; & pejor legitur esse detractio quam fornicatio. Ideo monemus & præcipue rogamus ne fiat; ne absque gladio aut vulnere corporis aliquo quisquam homicida inveniatur. Et sicut de hominibus corporaliter occisis iudicare decrevimus, sic & de illis qui ex hoc detractio sceleris detecti coram nobis fuerint peragi Domino annuente decernimus; ut pax Ecclesiarum, in quantum Dominus auxilium

dederit, in finibus & regionibus nobis a Deo commissis nulla turbetur tempestate detractio- num atque bellorum.

De Presbyteris, qualiter Ecclesiæ introitum consequantur.

XLI. Ut nullus Presbyter ad introitum Ecclesiæ exenia donet. *Vide supra lib. I. cap. 140.*

De non cogendo bibere.

XLII. Ut nemini liceat alium cogere ad bibendum. *Vide supra lib. I. cap. 138.*

De Presbyteris, a quibus per Ecclesias constituantur.

XLIII. Ut nullus laicus Presbyterum in Ecclesiam mittere vel de Ecclesia eicere præsumat nisi per consensum Episcopi. *Vide ibid. cap. 141.*

De honore pro Ecclesiis dando.

XLIV. Ut Episcopi prævideant quem honorem Presbyteri pro Ecclesiis suis senioribus tribuant. *Vide ibid. cap. 142.*

De decimis dispensandis.

XLV. Ut decimæ in potestate Episcopi sint, qualiter a Presbyteris dispensentur. *Vide supra lib. I. cap. 143.*

De Ecclesiis vel altaribus in meliorandis.

XLVI. Ut Ecclesia vel altaria melius constituantur. Et ut nullus Presbyter annonam vel fœnum in Ecclesiam mittere præsumat. *Vide supra lib. I. cap. 144.*

De Ecclesiis vel altaribus ambiguis.

XLVII. Ut Ecclesiæ vel altaria quæ ambigua sunt de consecratione, consecrentur. *Vide supra lib. I. c. 145.*

De linteis altaribus præparandis.

XLVIII. Ut Presbyteri per parrochias suas feminis prædicent ut linteamina altaribus præparent. *Ibid. c. 146.*

De parochianis alterius Presbyteri.

XLIX. Ut nullus Presbyter alterius parrochianum, nisi in itinere fuerit, vel placitum ibi habuerit, ad Missam recipiat. *Ibid. c. 147. & infra cap. 115. hujus libri.*

De parochia alterius Presbyteri.

L. Ut nullus Presbyter in alterius Presbyteri parochia, eo inconstituto, Missam cantare præsumat, nisi in itinere fuerit, nec decimam ad alterum pertinentem audeat recipere. *Vide supra lib. I. cap. 148.*

De termino Ecclesiarum.

LI. Ut terminum habeat unaquæque Ecclesia

(1) *Comites ministris.*) *Vide supra lib. 2. cap. 23. & infra cap. 273. istius libri.*

elefia de quibus villis decimas recipiat . *Vide supra lib. I. cap. 149.*

De rebus Presbyterorum .

LII. Ut unusquisque Presbyter res quas post diem consecrationis adquisierit propriæ Ecclesiæ relinquat . *Vide supra lib. I. cap. 150.*

De penitentibus non cogendis vinum bibere .

LIII. Ut nullus Presbyter aut laicus penitentem cogat vinum bibere aut carnem manducare , nisi ad præsens pro ipso unum vel duos denarios juxta qualitatem penitentis dederit . *Vide supra lib. I. cap. 151.*

De Presbyteris , a quibus se caveant .

LIV. Ut nullus Presbyter cartas scribat , nec conductor sui Senioris existat . *Vide supra lib. I. cap. 152.*

De Presbyteris qui agenda in domiciliis celebraverint .

LV. Statutum est (1) ut si quis Presbyter in domiciliis agenda celebraverit sine licentia & consilio sui Episcopi , honore sacerdotali privetur .

De prædicatione vel capitulis Presbyterorum .

LVI. Ut unusquisque Presbyter capitula habeat de majoribus vel de minoribus vitiis , per quæ cognoscere valeat vel prædicare subditis suis ut se caveant ab insidiis diaboli . *Vide supra lib. I. cap. 154.*

De eucharistia .

LVII. Ut Presbyter eucharistiam habeat paratam ; ut quando quis infirmaverit , aut parvulus infirmus fuerit , statim eum communitet , ne sine communione moriatur . *Vide supra lib. I. cap. 155.*

De ampullis vrbis in Cœna Domini habendis .

LVIII. Ut Presbyter in Cœna Domini tres ampullas secum deferat , unam ad chrisma , aliam ad oleum ad catechumenos inungendos , tertiam ad infirmos unguendos juxta sententiam apostolicam , ut quando quis infirmatur , inducat Presbyteros Ecclesiæ , & orent super eum , unguentes eum oleo in nomine Domini . *Vide supra lib. I. cap. 156.*

Ut omnes Clerici Episcopis suis subjeçti sint .

LIX. Ut omnes Presbyteri , Diaconi , & Subdiaconi sub potestate Episcopi maneant .

De ordine Sacerdotum .

LX. Ut nullus Presbyter (2) præsumat in alia parrochia baptizare nec Missas celebrare sine jussione Episcopi in cujus parrochia est . Et omnes Presbyteri ad Concilium Episcopi (3) conveniant . Et si hoc quod superius comprehensum est facere contempserint , secundum canonicam institutionem judicentur tam ipsi quam & defensores eorum .

De eo qui non confitetur Dei Verbum passum carne .

LXI. Si quis non confitetur (4) Dei Verbum passum carne , & crucifixum carne , & mortem carne gustasse , factumque primogenitum ex mortuis , secundum quod vita est & vivificator ut Deus , anathema sit .

De modo excommunicationum , tam de Clericis , quam de laicis .

LXII. Si quis Presbyter (5) ab Episcopo suo degradatus vel excommunicatus fuerit , & ipse per contemptum postea aliquid de suo officio sine comiato facere præsumperit , & postea ab Episcopo correptus & excommunicatus fuerit , qui cum ipso communicaverit scienter , sciat se esse excommunicatum similiter . Quicumque Clericus vel laicus aut femina incestum commiserit , & ab Episcopo suo correptus se emendare noluerit , & ab ipso excommunicatus fuerit , qui postea cum ipso communicaverit , similiter excommunicetur . Et ut sciatis qualis sit modus istius excommunicationis , in Ecclesiam non debet intrare , nec cum ullo Christiano cibum vel potum sumere ; nec ejus munera quicumque accipere debet , vel osculum porrigere , nec in oratione se jungere , nec salutare , antequam ab Episcopo suo sit reconciliatus . Quod si aliquis se reclamaverit quod injuste sit excommunicatus , licentiam habeat ad metropolitanum Episcopum venire , ut ibidem secundum canonicam institutionem dijudicetur ; & interim suam excommunicationem custodiat . Quod si aliquis ista omnia contempserit , & Episcopus hoc minime emendare potuerit , Regis judicio exilio condemnatur . *Capitul. 4. 755. c. 9.*

De

(1) Statutum est .) Vide infra lib. 6. cap. 306.
(2) Ut nullus Presbyter .) Caput istud sumptum est ex capite octavo synodi Veranensis sub Pippino Rege .

(3) Concilium Episcopi .) Sic tum vocabant synodum quam nos hodie dicimus diocesanam , ut patet etiam ex capite octavo synodi Veranensis relato infra cap. 60. hujus libri . In tomo primo analectorum Joannis Mabillonii pag. 387. extat titulus capitulorum synodalium Hildegarii Episcopi Meldenensis , in quo scriptum est

eum convocasse Concilium sacerdotum suæ diocesis apud Ecclesiam sanctæ Celinie . Vide Capitula Herardi Archiepiscopi Turonensis cap. 133.
(4) Si quis non confitetur .) Ex canone duodecimo Concilii Ephesini ex versione antiqua quæ extat in collectione Isidori .

(5) Si quis Presbyter . Burchardus caput istud in epitomen conraxisit & Toletano Concilio tribuit . Sed Loaisa illud noluit agnoscere pro legitimo canone Toletano , & inter suppositios reposuit . Burchardum secutus est Ivo .

De his qui a Synodo vel a suo Episcopo damnati sunt.

LXIII. Hæc vero per singula capitula in statutis Niceni Concilii legere poteris, seu in aliis sanctorum patrum Synodalibus edictis, & in Antiocheno Concilio, quod hi qui damnati sunt a Synodo vel a suo Episcopo, & postea ministrare præsumunt, præcipitur ut nullus audeat eis communicare. Si quis vero eis communicat, simili sententiæ subjaceat sicut & damnatus. *Vide supra lib. I. c. 7.*

De Episcopis vel quibuslibet ex Clero.

LXIV. Item in eodem Concilio, ut Episcopus vel quilibet ex clero sine consilio vel litteris Episcoporum vel Metropolitanorum non audeant regalem dignitatem pro suis causis clamare, sed in communi Episcoporum Concilio causa eorum examinetur. *Ibid. c. 10.*

De die dominica, qualiter observanda est.

LXV. Item in eodem Concilio præcipitur ut a vespera usque ad vesperam dies dominica sequetur. *Ibid. c. 15.*

De ignotis angelorum nominibus.

LXVI. Item in eodem Concilio præcipitur ut ignota angelorum nomina nec fingantur nec nominentur, nisi illorum quos habemus in auctoritate. Hi sunt, Michael, Gabriel, Raphael. *Ibid. c. 16.*

De mulieribus, ne ad altare accedant.

LXVII. Item in eodem Concilio, quod non oporteat mulieres ad altare ingredi. *Ibid. c. 17.*

De Episcopis ordinandis vel quibuslibet ex clero.

LXVIII. Item in Concilio Chalcedonensi, quod non oporteat Episcopum aut quemlibet ex clero per pecunias ordinare: quia utrique deponendi sunt, & qui ordinat, & qui ordinatur, nec non & qui mediator est inter eos. Item de eadem re in canonibus Apostolorum. *Si quis Episcopus aut Presbyter aut Diaconus per pecunias hanc obtinuerit dignitatem, dejiciatur ipse & ordinator ejus, & a communione abscedantur. Vid. supra lib. I. c. 19.*

De maleficis vel incantatoribus.

LXIX. Item in eodem Concilio, ut coelestium, maleficis, incantatores & incantatrices fieri non sinantur, quos in Simone mago Dominus terribiliter damnavit. *Ibid. c. 21.*

De negotio Clericorum inter se.

LXX. Item in eodem Concilio, ut si Clerici inter se negotium aliquod habuerint, a suo Episcopo dijudicentur, non a secularibus. *Ibid. c. 28.*

De conspiratione Clericorum vel monachorum seu laicorum.

LXXI. Item in eodem Concilio, ut nec Clerici nec monachi nec laici conspirationem vel infidias contra pastorem suum faciant. *Ibid. c. 29.*

De fide sanctæ Trinitatis prædicanda.

LXXII. In Concilio Carthaginensi. Primo omnium necesse est ut fides sanctæ Trinitatis & incarnationis Christi, passionis, resurrectionis, & ascensionis in cælos, diligenter omnibus prædicetur. *Ibid. c. 32.*

De his qui se convertunt ad Deum.

LXXIII. Item in eodem, de his qui in periculo constituti sunt, & convertunt se ad Deum, ut canonicè inquirentur de reconciliatione, & canonicè reconcilientur. *Ibid. cap. 34.*

De his qui non sunt bonæ conversationis.

LXXIV. Item in eodem, ut illi qui non sunt bonæ conversationis, & eorum vita est accusabilis, non audeant Episcopi vel majores natu accusare. *Ibid. c. 35.*

De his qui cum excommunicato communicaverunt.

LXXV. Item in eodem, ut qui excommunicato præsumptiosè quis communicaverit, excommunicetur & ipse. *Ibid. c. 36.*

De subjectione Presbyterorum.

LXXVI. Item in eodem Concilio infra dua capitula, ut nullus Presbyter contra Episcopum suum superbire audeat. *Ibid. c. 37.*

De Clericis ecclesiastici ordinis.

LXXVII. Item in eodem, ut Clerici ecclesiastici ordinis, si culpam incarrerint, apud ecclesiasticos judicentur, & non apud seculares. *Ibid. c. 38.*

De falsis nominibus sanctorum.

LXXVIII. Item in eodem, ut falsa nomina martyrum & incertæ sanctorum memoriae non venerentur. *Ibid. c. 41.*

De uxore a viro dimissa.

LXXIX. Item in eodem, ut nec uxor a viro dimissa alium accipiat virum vivente viro suo, nec vir aliam accipiat vivente uxore priore. *Ibid. c. 42.*

De oblatiis pauperum.

LXXX. In Concilio Gangrensi, ut nulli liceat oblationes quæ ad pauperes pertinent rapere vel fraudare. *Ibid. c. 46.*

De jejuniis a sacerdotibus constitutis.

LXXXI. Item in eodem, ut ecclesiastica a sacerdotibus jejunia constituta sine necessitate rationabili non solvantur. *Ibid. c. 47.*

De

De his qui contra naturam peccant.

LXXXII. In Concilio Ancyrano. Si inventi sunt inter vos qui cum quadrupedibus, aut cum consanguineis usque ad septimum generulum, vel masculis contra naturam peccant, dura & districta poenitentia sunt coercenti. Quapropter Episcopi & Presbyteri, a quibus iudicium poenitentiae injungitur, continentur omnimodis hoc malum a consuetudine prohibere vel abscidere. *Ibid.* c. 48.

De nominibus recitandis.

LXXXIII. Item ejusdem, ut nomina publice non recitentur ante preces sacerdotales. *Ibid.* c. 52.

De canonum institutis a Presbyteris non ignorandis.

LXXXIV. Item ejusdem, ut nulli sacerdoti liceat ignorare sanctorum canonum instituta. *Ibid.* c. 53.

De sacerdotibus contra decretalia agentibus.

LXXXV. Item ejusdem, ut si quis sacerdotum contra constituta decretalium presumptiose egerit, & corrigi noluisset, ab officio suo submoveatur. *Ibid.* c. 56.

De fide Presbyterorum ab Episcopis discutienda.

LXXXVI. Ut Episcopi diligenter discutiunt per suas parochias Presbyterorum fidem & baptismum catholicum & Missarum celebrationes, ut fidem rectam teneant, & baptismum catholicum observent, & Missarum preces bene intellegant, & ut psalmi digne secundum divisionem versuum modulentur, & dominicam orationem ipsi intellegant & omnibus praedicent intelligendam, ut quisque sciat quid petat a Deo. Et ut *Gloria Patri* cum omni honore apud omnes cantetur, & ipse sacerdos cum sanctis angelis & populo Dei communi voce *Sanctus, sanctus, sanctus* decantet. Et omnimodis dicendum est Presbyteris & Diaconibus ut arma non portent, sed magis confidant in defensione Dei quam in armis. *Vide supra lib. I. cap. 66.*

De Presbyteris in Ecclesiis constituendis ab Episcopis, & non ab aliis.

LXXXVII. Statutum est ut sine auctoritate vel consensu Episcoporum Presbyteri in quibuslibet Ecclesiis nec constituentur nec expellantur. Et si laici Clericos probabilis vitae & doctrinae Episcopis consecrandos suisque in Ecclesiis constituendos obtulerint, nulla qualibet occasione eos rejiciant. *Ibid.* c. 84.

De villis novis & Ecclesiis in eis noviter constitutis.

LXXXVIII. De villis novis & Ecclesiis in eis noviter constitutis, ut decimae de ipsis villis ad easdem Ecclesias conferantur. *Ibid.* cap. 87.

De Presbyteris qui feminas in domibus habent.

LXXXIX. Sancitum est ab Episcopis de Presbyteris qui feminas secum indelicet habitare permittunt, & propter hoc male opinionis suspitione denotantur, ut si deinceps admoniti non se correxerint, velut contemptores sacrorum canonum canonica investigatione seriantur. *Ibid.* c. 92.

De scriptoribus.

XC. Ut scribae vitiose non scribant. *Ibid.* cap. 105.

De incestuosis.

XCI. De incestuosis, ut canonice examinentur, & nec propter alicujus amicitiam quidam relaxentur, quidam vero consurgantur. *Ibid.* c. 111.

De communicatione fidelium.

XCH. Ut omnes fideles communicent, & ad Missas spectent sine aliqua occasione. *Ibid.* c. 132.

De confugio ad Ecclesiam.

XCHII. Si quis ad Ecclesiam confugium fecerit, in atrio ipsius Ecclesiae pacem habeat, nec sit ei necesse Ecclesiam ingredi; & nullus eum inde per vim abstrahere praesumat; sed liceat confiteri quod fecit, & inde per manus bonorum hominum ad discussionem in publico perducatur. *Ibid.* c. 134.

De admonitione Sacerdotum.

XCIV. Ut Sacerdotes admovent populum ut elemosynam dent & orationes faciant pro diversis plagis quas assidue pro peccatis nostris patimur. *Ibid.* c. 159.

De praedicatione ad plebem.

XCV. Ut ipsi sacerdotes, unusquisque secundum ordinem suum, praedicare & docere studeant plebem sibi commissam. *Ibid.* c. 160.

De eruditione filiorum a parentibus vel patrinis.

XCVI. Ut parentes filios suos, & patrinus eos quos de fonte lavacri suscipiunt, erudire summo opere studeant; illos, quia eos genuerunt, & eis a Domino dati sunt; & istos, quia pro eis fidejussores existunt. *Supra lib. 2. cap. 46.*

De Ecclesiis antiquitus constitutis.

XCVII. Ut Ecclesiae antiquitus constitutae nec decimis nec ulla possessione priventur. *Ibid.* c. 47.

De his qui sine consensu Episcopi Presbyteros in Ecclesiis constituunt vel eiciunt.

XCVIII. De his qui sine consensu Episcopi Presbyteros in Ecclesiis suis constituunt, vel de Ecclesiis eiciunt, & ab Episcopo vel a quo-

a quolibet Misso dominico admoniti obedire noluerint, ut bannum nostrum revadare cogantur, & per fidejussores ad palatium nostrum venire jubeantur; & tunc nos decernamus utrum nobis placeat ut aut illum bannum persolvant aut aliam harrniscaram sustineant. *Capitul. a. 829. tit. 1. c. 1. Vide Addit. IV. cap. 95.*

De Ecclesiis inter coheredes divisis.

XCIX. De Ecclesiis quæ inter coheredes divisæ sunt consideratum est quatinus si secundum providentiam & admonitionem Episcopi ipsi coheredes eas voluerint tenere, & honorare faciant. Si autem hoc contradixerint, ut in Episcopi potestate maneat utrum eas ita consistere permittat, aut reliquias exinde auferat. Et ubi ad nostrum beneficium Ecclesiæ pertinentes ita divisæ inventæ fuerint, ut describantur, & nobis renuntietur. *Capitul. a. 829. tit. 1. c. 2. Add. IV. c. 96.*

De manso ad Ecclesiam dato.

C. De uno manso ad Ecclesiam dato, de quo aliqui homines contra statuta sibi servitium exierunt, quicumque pro hac causa accusatus fuerit, Comes vel Missi hoc quod inde subtractum est Presbyteris cum sua lege restituere faciant. *Capitul. a. 829. tit. 1. c. 4. Add. IV. cap. 98. 163.*

De his qui decimas dare nolunt nisi a se redimantur.

CI. De decimis quas populus dare non vult nisi quolibet modo ab eo redimantur, ab Episcopis prohibendum est ne fiat. Et si quis contempтор inventus fuerit, & nec Episcopum nec Comitem audire voluerit, si noster homo fuerit, ad præsentiam nostram venire compellatur. Ceteri vero distringantur ut inviti Ecclesiæ restituant quod voluntarie dare neglexerunt. *Capitul. a. 829. tit. 1. cap. 7. Add. IV. c. 101. 167.*

De testibus ad rem quamlibet discutendam.

CII. Ut quodcumque testes ad rem quamlibet discutendam querendi atque eligendi sunt, a Misso nostro & Comite in cujus ministerio de re qualicumque agendum est, tales eligantur quales optimi in ipso pago invenire possunt. Et non liceat litigatoribus per præmia falsos testes adducere, sicut hæcenus fieri solebat. *Supra lib. 3. cap. 78.*

De causa ebrii hominis, & de ejus testimonio & de placito Comitum.

CIII. Ut nullus ebrius suam causam in mallo possit conquirere nec testimonium dicere. Nec placitum Comes habeat nisi jejunus. *Supra lib. 3. c. 38.*

De hoc si Presbyteri sanctum chrismâ dederint ad iudicium.

CIV. Ut Presbyter qui sanctum chrismâ donaverit ad iudicium subvertendum, postquam de gradu suo depositus fuerit, manum amittat. *Ibid. c. 55.*

De placito Centenarii.

CV. Ut nullus homo in placito Centenarii neque ad mortem nec ad libertatem suam amittendam aut ad res reddendas vel mancipia iudicetur. Sed isti aut in præsentia Comitum vel Missorum nostrorum iudicentur. *Ibid. c. 79.*

De vapsu viduarum.

CVI. Qui viduam intra primos triginta dies viduitatis vel invitam vel volentem sibi copulaverit, bannum nostrum, id est, sexaginta solidos, in triplo componat. Vel si invitam eam duxit, legem suam ei componat, illam vero ulterius non attingat. *Supra lib. 4. cap. 17.*

De homine publicam penitentiam agente interfecto.

CVII. Qui hominem publicam penitentiam agentem interfecerit, bannum nostrum in triplo componat, & virgildum proximis ejus persolvat. *Ibid. c. 18.*

De observatione præceptorum dominicorum.

CVIII. De observatione præceptorum nostrorum & immunitate præcipimus ut ita observentur sicut a nobis & ab antecessoribus nostris constitutum est. *Ibid. c. 51.*

De locis jamdudum sacris & nunc spurcitiis sedatis.

CIX. De locis jamdudum sacris & nunc spurcitiis sedatis, ut juxta possibilitatem in antiquum statum reformentur. *Ibid. c. 53.*

De commutationibus milibus permanentibus, inutilibusque delendis.

CX. Ubiunque commutationes (1) tam

(1) Ubiunque commutationes.) Ad hoc ut commutationes de rebus Ecclesiarum valerent, necessaria erat interventio auctoritatis regis, ut docent Caroli Calvi Capitula tit. xxxvii. cap. 6. & vetus charta monasterii Conchenensis data regnante Ludovico Pio. Flodoardus lib. 3. cap. 10. loquens de Hincmaro: *Res etiam nonnullas episcopi, terras scilicet usque mancipia, cum diversis personis ad incrementum Ecclesie pro partium opportunitate commutavit. Sed & præcepta*

regalia super pluribus earum rerum commutationibus obtinere curavit. Ludovicus Pius confirmavit commutationem factam inter Flodegarium Episcopum Andegavensem & Winnerandum. Idem confirmavit commutationem factam inter Smaragdum Abbatem Sancti Michaelis Viridunensis & quosdam homines qui nominantur in tomo secundo analectorum Domini Joannis Mabillonii pag. 406. Item commutationem de villa Cluniaci factam ab Hildebaldo Episcopo Mar-

tempore nostro quamque genitoris nostri legitima & rationabiles atque utiles inter Ecclesias Dei factæ sunt, permanent. Ubicumque vero inutilis & incommoda atque irrationabiles factæ sunt, dissolvantur (1), & recipiat unusquisque quod dedit. Ubi vero mortua manus interjacet, aut alia quælibet causa, quæ rationabilis non esse videatur, inventa fuerit, diligenter describatur, & ad nostram notitiam perferatur. *Capitul. II. a. 814. c. 1. Capitul. a. 829. tit. 2. c. 5.*

De Ecclesiarum consecratione in qua mortuorum cadavera sunt sepulta.

CXI. Ecclesiam in qua mortuorum cadavera infidelium sepeliuntur sanctificare non licet. Sed si apta videatur ad consecrandum, inde evulsa corpora, & rasis vel lotis lignis ejus, reedificetur. Si hæc consecrata prius fuit, Missas in ea celebrare licet; si tamen fideles fuerint qui in ea sepulti sunt.

De officio laicorum.

CXII. Laicus non debet in Ecclesia lectionem recitare, nec alleluia dicere, sed psallere tantum aut responsoria sine alleluia.

De sultorum voto solvendo.

CXIII. Episcopo licet votum solvere, si vult.

De non prodendo a Presbyteris crimen Episcopi.

CXIV. Presbytero non licet peccatum Episcopi prodere, quia super eum est.

De parochianis alevius Presbyteri.

CXV. Ut nullus Presbyter alterius parochianum, nisi in itinere fuerit, nec decimam ad alterum pertinentem audeat recipere. *Vide supra cap. 49.*

De manus impositione & resolutione canonica.

CXVI. Ut nemo sacerdotum populi sibi peccata consentium sine auctoritate canonum judicare presumat. Et ut quando unicuique quisquam sacerdos sibi scelera sua consentienti juxta prædictum canonicum modum poenitentiam tribuit, si comam dimiserit aut habitum mutaverit, manus ei secundum canonicam auctoritatem imponat cum orationibus quæ in Sacramentario (2) ad dandam poenitentiam continentur. Si vero occulte & sponte confessus fuerit, occulte faciat. Et si publice ac manifeste convictus aut confessus fuerit, publice ac manifeste fiat, & publice coram Ecclesia juxta canonicos poeniteat gradus. Post peractam vero secundum canonicam institutionem poenitentiam occulte vel manifeste, canonicè reconcilietur, & manus ei cum orationibus quæ in Sacramentario ad reconciliandum poenitentem continentur imponatur; ut divinis precibus & miserationibus absolutus a suis facinoribus esse mereatur: quoniam sine manus impositione nemo absolvitur ligatus. Et ideo Dominus & magister noster discipulis suis ac successoribus eorum ligandi ac solvendi dedit potestatem, ut peccatores ligandi habeant potestatem, & poenitentiam condigne agentes absolvi atque peccata

tisconens cum Warino Comite, ut patet ex illius precepto quod exstat in Notis ad Bibliothecam Cluniacensem, Carolus Calvus confirmavit commutationem factam inter Abbatem Fossatensem & Abbatem Latiniacensem, item commutationem inter Erchenradum Episcopum Parisiensem & Eginardum Abbatem Fossatensem. Idem confirmavit commutationem quam Hirmintrudis Regina & Abbatissa Kalensis fecerat cum eodem Ainardo Abbate Fossatensi. Confirmavit præterea permutationes factas inter Herpwinum Episcopum Silvanestensem & Godfridum Abbatem Fossatensem, Karolmannus Ludovici Balbi filius confirmavit anno MCCCLXXXI. commutationem factam inter Gellonem Episcopum Lingonensem, & Baldricum fidelem Regis; ut patet ex ejus precepto, quod Perardus edidit in innotentis historiæ Burgundicæ pag. 158.

(1) *Invasionabiles dissolvantur.* Lotharius Rex Austrasie sive Lotharingæ Remigio Lugdunensi Archiepiscopo restituit res quasdam anno MCCCLX. quas per irrationabilem & iniquam commutationem amiserat, tamen est commutatio confirmata fuisse a Lothario Imperatore patre Lotharii; ut patet ex ejus precepto, quod edidit in anno duodecimo Spicilegii Dacheriani pag. 132.

(2) *Sacramentario.* In quibusdam codicibus & hic & alibi infra legitur *Sacramentorio*. In tomo tertio Spicilegii Dacheriani pag. 241. scriptum est Anestisum Abbatem Fontanellensem, inter ceteros libros, quos Flaviacensi monasterio dedit, dedisse *sacramentoria volumina duo*.

Credunt plerique sacramentarium idem esse cum libro sacramentorum. Sed Hugo Menardus in Notis ad librum sacramentorum pag. 85. existimat distinctionem esse inter hæc duo, eo argumento quod cum in ipso sacramentorum libro pag. 69. sacramentarium citetur, manifestum est sacramentarium a libro sacramentorum distingui. Attamen hæc res non adeo manifestæ est quin adhuc plurimum habeat difficultatis; ac nisi res apertius eluceat, non admodum constabit sacramentorum librum esse diversum a libro sacramentario. In capite sane quod hic explicandum suscepimus dubitari non potest quin per orationes quæ in sacramentario ad dandam poenitentiam continentur intelligantur et orationes quæ in libro sacramentorum leguntur pag. 225. in editione ejusdem Menardi. Ibidem & infra lib. 7. cap. 202. reconciliatio poenitentium fieri jubetur *sicut in sacramentario continetur*, id est, secundum formulam quæ exstat in eodem libro sacramentorum pag. 226. Infra in eodem libro septimo capite 179. & 389. mentio fit benedictionis nuptiarum quæ in sacramentario continetur. Hæc vero benedictio ab Hugone Menardo edita est pag. 286. ex codice Remensi. Unde colligi posse puto librum sacramentorum non esse diversum a libro sacramentario. In vetustissimo & elegantissimo codice bibliothecæ Colbertinæ literis aureis scripto liber sacramentorum habet hunc titulum: *In nomine Dei. Incipit liber sacramentorum de circulo anni a sancto Gregorio Papa Romano editus qualiter Missa Romana celebratur*. Vide Notas ad Agobardum.

cata cum divina invocatione dimitti queant. Nec mirum hoc. Quia si homines suis servis dant potestatem de subditis ligandi & solvendi vel nocendi & adjuvandi apud se, quanto magis dominus omnium hominum hanc potestative potestatem prapostis Sanctæ Ecclesiæ dedit dicens: *Accipite Spiritum Sanctum. Quorum remisistis peccata, remittuntur eis; & quorum retinueritis, retenta erunt; & reliqua.*

De penitente cujus crimen pervulgatum est.

CXVII. In Concilio Carthaginensi de eadem re præcipitur ut si cujusquam penitentis publicum & vulgariſſimum crimen est, quod universam commoverit Ecclesiam (1), ante absidam, (2) manus ei imponatur. Et alibi in canonibus vel in decretalibus Leonis Papæ præcipitur de eadem re, ut absolutio penitentium per manus impositionem Episcoporum supplicationibus fiat, & reliqua multa talia & horum similia.

De penitentibus qui eucharistiam acceperint in infirmitate positi.

CXVIII. Penitentes qui in infirmitate viaticum eucharistiæ acceperint, non se credant absolutos sine manus impositione, si supervixerint.

De remedio penitentia, & quod absolutio penitentium per manus impositionem Episcoporum supplicationibus fiat. Propter quod necesse est, ut reatus peccatorum ante ultimum diem sacerdotali supplicatione solvantur, etiamsi, periculo mortis urgente, statim post acceptionem penitentia & reconciliatio subsequatur. Ex Epistola (3) Papæ Leonis ad Theodorum Foro-Julienſem Episcopum.

CXIX. Multiplex misericordia Dei ita lapsis humanis subvenit ut non solum per baptisimi gratiam, sed etiam per penitentia medicinam spes vitæ reparatur æternæ, & qui regenerationis dona violaverunt, proprio se iudicio condemnantes, ad remissionem criminum perveniunt; sic divina voluntatis præfidiis ordinatis ut indulgentiam Dei nisi supplicati nibus sacerdotum nequeant obtinere. Mediator enim Dei & hominum Dominus Jesus Christus hanc præpositis Ecclesiæ tradidit potestatem ut & contentibus penitentia sanctionem darent & ab eadem salubri satisfactione purgatos ad communionem sacramentorum per januam reconciliationis ad-

mitterent. Cui utique operi ineffabiliter ipse Salvator intervenit, qui nunquam his abest, sicut ipse ait: *Ecce, ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.* Qua de re innuitur ut si quid per servitutem nostram bono ordine & grato impletur effectu, non ambigamus per Spiritum sanctum nobis fuisse donatum. Si autem aliquis eorum pro quibus Domino supplicamus, quocumque interceptus obstaculo, munere indulgentia presentis exciderit, & priusquam ad conflictata remedia perveniat temporalem vitam humana conditione finierit, quod manens in corpore non recepit, consequi exitus carne non poterit. Idcirco necesse est nos eorum qui obierint merita ætusque discutere, cum Dominus noster, cujus iudicia nequeunt comprehendere, quod sacerdotum impleri ministerio non sivit, suæ iustitiæ reservavit, ita potestatem suam timeri volens ut hic terror omnibus proficiat, & quod quibusdam tepidis aut negligentibus accidit nemo non metuat. Multum enim utile ac necessarium est ut peccatorum reatus ante ultimum diem sacerdotali supplicatione solvantur. His autem qui tempore necessitatis, periculis urgentibus, præsidium penitentia & mox reconciliationis implorant, nec satisfactio interdicienda est, nec reconciliatio deneganda: quia misericordia Dei nec mensuras possumus ponere nec tempora definire, apud quem nullas patitur venire moras conversio, dicente Dei Spiritu per Prophetam: *Cum conversus ingrueris, tunc salvus eris.* Et alibi: *Dic iniquitates tuas prior, ut iustificeris.* Item: *Quia apud Dominum misericordia est, & copiosa apud eum redemptio.* In dispensandis itaque Dei donis non debemus esse difficiles, nec se accusantium gemitus lacrymasque neglegere, cum ipsam penitendi affectionem ex Dei credamus inspiratione conceptam, dicente Apostolo: *Ne forte det illis Deus penitentiam ut respiciant a diaboli laqueis, a quo captivi tenentur ad ipsius voluntatem.*

Item de penitentium absolute, vel per manus impositionem Episcoporum vel Sacerdotum precibus fiat.

CXX. Si quis in periculo vel pace aut infirmitate penitentiam acceperit, si continuo creditur moriturus, reconcilietur per manus impositionem, & infundatur ori ejus eucharistia. *Vide infra c. 140. istius libri.*

U

(1) *Universam commoverit Ecclesiam.* In Concilio ipso legitur, *universa Ecclesia novevit.* Sed nostra lectio, quæ apud Dionysium quoque & Isidorum extat, videtur esse sincerior. Vide Gratianum 26. q. 6. cap. 14. *Presbyter.*

(2) *Ante absidam.* Vir clarissimus Carolus Dufresnius in commentario ad Paulum Silentiarium pag. 537. ait sibi videri hunc locum intelligendum esse de abside narthecis, ubi consistebant penitentes, non vero de absida seu

concha altaris. De absida porro vide Rosyvevudum in Onomastico ad vitas patrum & Notas ad Reginonem.

(3) *Ex Epistola.* Hæc est sincera lectio istius loci quam & sensus indicabat & auctoritas vetustæ collectionis canonum quæ edita est in tomo undecimo Spicilegii Dacheriani. In superioribus editionibus & in veteribus libris legitur *Exemplar*; quod mendum fuisse proclive dicemus ad caput 461. libri septimi.

Ut pœnitens ostensis pœnitentiæ fructibus ad communionem recipiatur.

CXXI. Ut pœnitens ostensis (1) necessariis pœnitentiæ fructibus legitimam communionem cum reconciliatoria manus impositione percipiat.

Ut pœnitentes, tempore quo pœnitentiam petunt, super caput cilicium a sacerdote conjequantur.

CXXII. Pœnitentes, tempore quo pœnitentiam petunt, impositionem manus super caput & cilicium a sacerdote, sicut ubique constitutum est, consequantur. *Vide infra lib. 7. cap. 310.*

Ut omni tempore jejunii manus pœnitentibus a sacerdote imponantur.

CXXIII. Omni tempore jejunii manus pœnitentibus a sacerdotibus imponantur.

Ut lapsi per manus impositionem Episcopi absolvantur.

CXXIV. Nec absolvendos lapsos in fide credamus, nisi per impositionem manus Episcopi.

Ut pœnitentes communicent qui ante reconciliationem moriuntur.

CXXV. Placuit his qui (2) accepta pœnitentia ante reconciliationem migrant ad Dominum communicari, pro eo quod honoraverunt pœnitentiam. Qui si supervixerint, stent in ordine pœnitentium, ut legitimam communem statuto tempore reconciliatione & manus impositione Episcopi, vel, ejus jussu, Presbyteri, recipiant.

De his qui convivio gentilium usi sunt.

CXXVI. Qui convivio solo gentilium & cœcis immolacitiis usi sunt, possunt jejuniis & manus impositione purgari. *Vide infra c. 133.*

Ut criminalia peccata multis jejuniis & crebris manus impositionibus a sacerdotibus purgentur.

CXXVII. Criminalia peccata multis jejuniis & crebris manus sacerdotum impositionibus eorumque supplicationibus juxta canonum statuta placuit purgari, ita ut nemo sine manus impositione Episcopi, aut, ejus jussu, alicujus Presbyteri, se credat esse a suis facinoribus absolutum. Non est mirandum si absolutio peccatorum per manus impositionem precibus fit sacerdotum, cum Dominus in veteri lege super caput hostiæ manum sacerdotis præcepit imponi. Etenim sicut tunc per

Tom. III.

illam hostiam, ita nunc invocatione sancti Spiritus, per quem fit remissio peccatorum, per manus Episcoporum vel eorum auctoritate reliquorum sacerdotum impositione supplicationibus eorum remittuntur peccata. Nam quando Dominus Lazarum suscitavit, ait discipulis suis: *Tollite lapidem*; subauditur, ut mortuus furgat, dans exemplum ut sicut ipsi manibus tollunt lapidem ut mortuus furgat, ita & ipsi & successores eorum manus pœnitentibus imponant, ut per impositionem manuum suis precibus mortuum de sepulchro, id est, peccatorem de vitiis, surgere & relevare faciant; & sicut illi prædictum Lazarum instruit, id est funibus conligatum, jubente Domino solvunt, qui ait, *Solve illum*, & *sinite abire*, ita isti eorum supplicationibus auxiliante Domino, & comitante Spiritu sancto, qui in his semper operatur, per manus impositionem peccatorum solvant vincula, eosque tempore a sanctis patribus constituto sacra eucharistia communicent, & absolutos ire permittant.

Ut pœnitentibus juxta canonicam auctoritatem pœnitentia detur, & ante suspensio a communionem excubare faciant ad Ecclesiæ officium.

CXXVIII. Ut secundum formam canonum pœnitentibus detur pœnitentia, & prius eos a communionem suspensos ad officium Ecclesiæ (3) excubare faciant, & inter reliquos pœnitentes ad manus impositionem crebro recurrere. Expleto autem satisfactionis tempore, & sacerdotali percepta manus impositione, juxta ordinem sacramentorum & canonum reconcilient pœnitentes & sacra communionem confirmant.

De his qui separati a communionem fuerint pœnitentibus.

CXXIX. Qui a communionem separantur in locis quibus seclusi fuerant, per manus impositionem recipiantur ad communionem. Nec se quisquam a peccatis absolutum sine reconciliatoria manus impositione credit; sed per manus impositionem precibus sacerdotum reconcilietur, sicut auctoritas habet ecclesiastica.

Ne in confinio mortis pœnitens a reconciliationem diutine suspendatur. Et ut oblatio ejus qui pœnitens, nedum reconciliatus, de hac vita exierit, ab Ecclesia recipiatur.

CXXX. Qui pœnitentiam in mortis agit periculo, non diutine a reconciliationis gratia differendus est. Sed si profecto mortis urget periculum, pœnitentia per manus impositionem accepta, statim & reconciliatio ad-

V hi-

(1) *Ut pœnitens ostensis.* Sumptum est ex canone tertio Concilii primi Arausiaci, sive ex postrema illius canonis parte.

(2) *Placuit his qui.* Hoc caput videtur esse sumptum ex eodem canone Arausiano, additis nihilo minus quibusdam clausulis ex ca-

none quarto Concilii Carthaginensis secundæ & ex canone 32. Concilii Carthaginensis III.

(3) *Officium Ecclesiæ.* Ita veteres libri & editiones. Puto tamen legi debere *officium*. Vide infra cap. 136. hujus libri.

hibenda est, ne prius ab humanis rebus aeger abscedat quam donum reconciliationis accipiat, sicque superstitibus (1) quodammodo doloris videtur esse perpetuum, si præcium ab Ecclesiæ membris eum qui utriusque reconciliationis non meruit gratiam, raptim a præfenti vita mortis natura subduxerit. Unde, juxta Papæ Leonis edictum, his qui in tempore necessitatis & in periculi urgentis instantia præsidium penitentiae & mox reconciliationis remedium implorant, nec satisfactio interdicenda est, nec reconciliatio deneganda; quia misericordiae Dei nec mensuras possumus ponere nec tempora definire. De his autem qui accepta penitentia, antequam reconciliantur, ab hac vita recesserint, quamquam diversitas præceptorum de hoc capitulo habeatur, illorum tamen nobis sententia placuit qui, multiplices numero, de hujusmodi humanius decreverunt, ut & memoria talium in Ecclesiis commendetur, & oblatio pro eorum dedicata spiritibus accipiat. *Vide supra cap. 110.*

De Presbyteris vel Diaconibus graviori noxa convictis.

CXXXI. Item confirmatum est ut si quando Presbyteri vel Diaconi in aliqua graviore culpa convicti fuerint, qua eos a ministerio necesse sit removeri, non eis manus tanquam penitentibus vel tanquam fidelibus laicis imponatur. Neque permittendum ut rebaptizati ad clericatus gradum promoveantur.

De penitentibus qui ex graviorebus levioribusque commissis penitentiam gerunt.

CXXXII. De penitentibus qui sive ex graviorebus commissis sive ex levioribus penitentiam gerunt, si nulla interveniat ægritudo, quinta feria ante Pascha eis remittendum Romanæ Ecclesiæ consuetudo demonstrat. Ceterum de pondere æstimando delictorum sacerdotis est judicare, ut adtendat ad confessionem penitentis & ad fletus atque lacrymas corrigentis, ac tum jubere dimitti cum viderit congruam satisfactionem. Sane si quis ægritudinem inciderit, atque usque desperationem devenit, ei est ante tempus Paschæ relaxandum, ne de seculo absque communione discedat.

De his qui convivio solo gentilium & escis immolatiis usi sunt.

CXXXIII. Qui convivio solo gentilium & escis immolatiis usi sunt, possunt jejuniis & crebris manuum impositionibus purgari; ut deinceps ab idolothytis abstinentes, factamentorum Christi possint esse particeps. Si autem aut idola adoraverunt, aut homicidiis vel fornicationibus contaminati sunt, ad communionem eos, nisi per penitentiam publi-

cam & per manus impositionem sacerdotali prece sint reconciliati, non oportet admitti. Tempora penitentis habita moderatione sunt constituenda prout converterentur animos sacerdotes inspexerint esse devotos, pariter etiam habentes ætatis senilis intuitum, & periculorum quorumque aut ægritudinum respicientes necessitates, in quibus si quis ita graviter urgeatur ut dum adhuc penitet, de salute ipsius desperetur, oportet ei per sacerdotalem sollicitudinem, id est, per manus impositionem, absolutione precum sacerdotalium, communionis gratia subveniri. *Vide supra cap. 126.*

Ut penitentes qui ex graviorebus peccatis penitentiam gerunt, tribus annis sint inter audientes, si veram penitentiam gesserint.

CXXXIV. Penitentes qui ex graviorebus peccatis penitentiam gerunt, si ex corde poeniteant, sicut Nicæna Synodus de lapsis constituit, tribus annis sint inter audientes, quinque vero vel septem annis subiaceant inter penitentes manibus sacerdotum. Duobus etiam annis oblationes modis omnibus non sinantur offerre; sed tantummodo populis in oratione sociantur. Nec confundantur Deo colla submittere qui cum non timeant abnegare. Quod si, utpote mortales, intra metas præscripti temporis cæperit vitæ finis urgere, subveniendum est implorantibus, seu ab Episcopo qui penitentiam dedit, seu ab alio, qui tamen datam esse probaverit, aut similiter a Presbytero, jussu aut permisso tamen proprii Episcopi, per manus impositionem, absolutione precum sacerdotalium, viaticum abeuntibus de seculo non negetur. Pueris autem, quibus a puritate vocabulum est, seu Clericis, seu laicis, aut etiam similibus puellis, quibus ignorantia suffragatur ætatis, aliquandiu sub manus impositione desentis reddenda communio est. Quod si ante præfinitum penitentiae tempus, despecti a medicis, aut evidentibus mortis pressi indicis, recepta quicquam communionis gratia convalescant, servemus in eis quod Nicæni canones ordinarunt, ut habeantur inter illos qui in oratione sola communicant, donec impleatur spatium temporis eisdem præstitutum.

De catechumenis non prætereundis.

CXXXV. Nec catechumeni prætereundi sunt; quia non est causa dissimilis, sicut iidem sancti canones ordinarunt. Hi qui quolibet modo Christum, quem semel confessi sunt, abjurarint, tribus annis inter audientes sint, & postea cum catechumenis permittantur orare, per manus impositionem communionis catholice gratiam recepturi.

Ut

(1) *Superstitibus.* In codice Sargallensi legitur *supprestitibus*, in Camberonensi *subprestitibus*, in Normannico *prestitibus*. Sic olim scribebantur

cum de superstitibus intelligerent. Vide Notas ad Gratianum.

Ut qui poenitentiam publice gerunt, uno anno sint cum cilicio inter audientes.

CXXXVI. Qui poenitentiam publice gerunt, debent unum annum esse cum cilicio inter audientes, vel usque ad magnum diem, (1) & populo, quando intrat in Ecclesiam, perfusi lacrymis veniam postulare, precarique cum humiliter ut pro eis dignentur orare. Tribus vero annis subiaceant inter poenitentes manibus sacerdotum in loco retro ostio Ecclesie poenitentibus constituto, & seorsum, infra ipsam tamen Ecclesiam, secluso populo tamen, jam non in terram prostrati, sed vultu & capite humiliato, humiliter & ex corde, ut supra dictum est, veniam postulent, & pro se orare exposcant. Duobus etiam annis oblationes modis omnibus non finantur offerre; sed populis taurummodo in oratione socientur, ut perfectionem septimo in Cœna Domini consequantur anno, id est per Episcopum, vel ejus jussu, si ipse abest, aliorum sacerdotum manus impositionem, absolutione sacerdotalium precum, communionis catholica gratiam recepturi. *Qualiter septem annorum poenitentia agatur.* In his vero septem annis multipliciter jejuniis, orationibus, fletibus, & elemosinarum, prout melius poterint, exhibitionibus & lacrymis persistent. Et ne ulterius eis talia contingant admodum caveant, dicente Domino: *Vade, & amplius noli peccare.*

De poenitentibus transgressoribus.

CXXXVII. Ut hi qui frequenti prævaricatione peccata vel poenitentiam iterant, frequenti sententia, nisi per satisfactionem quæ prævaricati sunt emendare nitantur, coercantur vel condemnentur, ut hæc quæ voluntarie non diluerunt inviti emendent. Quod si his aliquis renuerit, & præceptis sui sacerdotis inobediens apparuerit, secundum modum culpæ excommunicetur. Si quis autem his ante reconciliationem & eorum satisfactionem absque proprii Episcopi licentia communicare præsumperit, simili excommunicationi subjaceat. Sacerdotes autem ad quos pertinere noscuntur, si eos quolibet munere vel favore aut negligentia admonere noluerint, aut per satisfactionem revertentes non susceperint, aut contemnerent de Ecclesia non ejecerint, simili sententia plectantur, quousque vel emendationis vel eorum damnationis sententia promulgetur.

Tom. III.

Ut poenitentibus absque personarum acceptione poenitentia detur.

CXXXVIII. Ut sacerdos poenitentibus absque personarum acceptione poenitentia leges injungat.

De negligentioribus poenitentibus.

CXXXIX. Ut negligentiores poenitentes tardius recipiantur.

De eo qui poenitentiam in infirmitate petit.

CXL. Is qui poenitentiam in infirmitate petit, si casu, dum ad eum sacerdos invitatus venit, oppressus in infirmitate obmutuit, vel in phrenesim versus fuerit, dent testimonium qui eum audierunt, & accipiat poenitentiam. Et si continuo creditur mortuus, reconcilietur per manus impositionem, & infundatur ori ejus eucharistia. Si supervixerit, commoneatur a supradictis testibus petitionis suæ satisfactio, & subdatur statutum poenitentia tempus, quandiu sacerdos qui poenitentiam dedit probaverit. *Vide supra cap. 120.*

Ut poenitentes non se credant absolutos nisi per manus impositionem.

CXLI. Poenitentes qui in infirmitate viaticum eucharistia acceperunt non se credant absolutos sine impositione, si supervixerint. *Vide supra cap. 118.*

De poenitentibus qui antequam leges poenitentia exsequantur, si casu in itinere vel in mari mortui fuerint.

CXLII. Poenitentes qui antequam leges poenitentia exsequantur, si casu in itinere vel in mari mortui fuerint, ubi eis sacerdos subvenire non poterit, memoria eorum & orationibus & oblationibus commendetur.

De loco monasteriorum vel edificii providendis.

CXLIII. Dignum ac necessarium est ut Missi nostri per quæque loca directi simul cum Episcopis uniuscujusque diocesis perpiciant loca monasteriorum Canonicorum pariter & monachorum, simulque & puellarum, si in apto & in congruo loco sint posita, ubi commodum necessarium possit adquiri, quod ad utilitatem pertinet monasteriorum, sicut in sancta regula dicitur. *Monasterium autem ita debet constitui ut omnia (2) necess-*

V 2

ce-

(1) *Magnum diem.* Id est, diem Paschatis, ut explicat Henricus Spelmanus. Protevangelium D. Jacobi: *Venit autem dies Domini magna, & dixit Judith ancilla ejus: Quousque tandem affliges animam tuam? Non licet tibi lugere, quia dies Domini magna est.* Hic tamen magnus dies non significat diem Paschatis, sed feriam quintam sanctæ hebdomadæ, qua poenitentes reconciliabantur. Capitula Hierardi

Archiepiscopi Turonensis cap. 14. *in die magno cœne reconciliandi.* Aliibi dies magnus intelligitur de die, in quo fiet iudicium universale. Carolus M. in epistola ad Ellipandum & ceteros Episcopos Hispaniæ orat, ut Deus illos in die magno ante conspectum gloriæ suæ gloriosos stare concedat.

(2) *Omnia necessaria.* Concilium Troslejanum cap. 3. *Sane ne ulla monachis evagandi vel de*

cessaria (1) *infra monasterium exercentur, ut non sit necessitas monachis vel Clericis* (2) *vagandi foras; quia omnino non expedit animabus eorum.* Similiter quoque edificationes monasteriorum supradicti Missi & cum eis Episcopi per diversa loca praevideant, si aptae sint & congruenter sanctae professioni compositae, vel si claustrum firmum habeant in quo salvari possint animae in eis commorantium sub disciplina canonica vel regulari. Ubi autem aliter inventa fuerint, hoc omnimodis Episcopus loci illius faciat emendari, ita ut condignam professioni eorum custodiam habeant Canonici vel monachi atque nonnanes, ne detur eis occasio maleficiendi; quod absit.

Ut Episcopi sciant qualiter Canonici qui sunt cum Abbatibus vivant.

CXLIV. Praecipimus ut unusquisque Episcopus sciat per singula monasteria quantos quisque Abba Canonicos in monasterio suo habeat. Et hoc omnino ambo pariter provideant (3), ut si monachi fieri voluerint, regulariter vivant. Sin autem, canonicè vivant omnino.

Ut Presbyteri christina diligenter custodiant.

CXLV. Presbyteri sub sigillo (4) custodiant christina, & nulli sub pretextu medicinae vel maleficii (5) donare inde praesument (6). Quod si fecerint, honore priventur.

Ut Presbyteri utantur assidue orariis.

CXLVI. Ut Presbyteri sine intermissione utantur orariis propter differentiam sacerdotii dignitatis,

Ne laici Presbyteros ejiciant de Ecclesiis.

CXLVII. Ut laici Presbyteros non ejiciant de Ecclesiis, neque constituant sine consensu Episcoporum suorum. *Capit. a. 813. c. 2.*

Ne laici a Presbyteris munera exigant.

CXLVIII. Ut laici omnino munera injusta non exigant a Presbyteris propter commendationem Ecclesiae cuiquam a Presbytero. *Ibid. c. 3.*

De fugitivis Clericis.

CXLIX. Ut unusquisque Episcopus in sua parochia diligenter Presbyteros vel Clericos inquiret unde sint. Et si aliquem fugitivum invenerit, ad suum Episcopum redire faciat.

De letania majore.

CL. Placuit nobis ut letania major (7) observanda sit a cunctis Christianis diebus tribus.

De quatuor temporibus observandis.

CLI. Constituimus ut quatuor tempora anni ab omnibus cum jejunio observentur. Id est, in Martio mense hebdomada prima, feria quarta & sexta & Sabbato veniant omnes ad Ecclesiam hora nona cum letaniis ad Misfarum sollempnia. Similiter in mense Junio hebdomada secunda, feria quarta & sexta, & Sabbato jejunetur usque ad horam nonam, & a carne ab omnibus abstinenceatur. Similiter in mense Septembrio hebdomada tertia. Et in mense Decembrio hebdomada quae fuerit plena ante vigiliam natalis Domini; sicut est in Romana Ecclesia traditum.

De indicto jejunio.

CLII. Quod si quis indictum jejunium (8) fu-

de talibus praesumendi quippiam detur occasio, provideant Abbates vel Praepositi monasteriorum ut secundum quod temporis vel loci fert possibilitas, omnia illis in actualibus & vestibus necessaria, sicut regula praecipit, opportune ministrantur. Vetus auctor historiae Trevirensis in tomo XII. Spicilegii Dacheriani pag. 247. *Astimo namque quod Episcoporum est summam Deo famulantibus diligentiam adhibere, necessaria ministrando; ne dum pro necessariis congruendis negotiantur, a sancto proposito discedere compellantur.*

(1) *Necessaria.* Id est, aqua, molendinum, hortus, piscinum, vel artes diversae intra monasterium exercentur, ut hic legitur in regula Sancti Benedicti.

(2) *Vel Clericis.* Haec verba non extant in regula Sancti Benedicti, & addita sunt propter Canonicos, ut recte observat Hugo Meruardus in Notis ad Concordiam regularum pag. 2034.

(3) *Provideant.* Hunc locum sic exposuit is qui statuta collegit quae Sancto Bonifacio tribuuntur in tomo nono Spicilegii Dacheriani pag. 64. cap. 12. *Ut diligenter unusquisque Episcopus in sua parochia praevideat ut ubi monasterium monachorum fuerit, si regulariter vivant & monachice quibus autem canonica vita fuerit,*

bene & canonice vivant. Vide Capitulare primum anni MCCCXIII. cap. 4.

(4) *Presbyteri sub sigillo.* Vide caput undecimum capitulorum presbyteris datorum post Capitulare ad Salz. Vide etiam Capitulare primum anni MCCCXIII. cap. 17 lib. 3. Capitular. cap. 55. & Addit. III. cap. 99.

(5) *Maleficii.* Ildorus Clarius Episcopus Fulginas in constitutionibus synodalibus anni MDL. cap. 4. *Corpus Domini honorifice custodiatur in pyxide munda & decenti, & una cum oleo sancto sub clavi diligenter reponatur in aliquo loco concedenti specialiter ad hoc constituto. Quod si quae parochiae sunt quae non teneant corpus Domini, hoc quod diximus faciant de oleo sancto, & hoc maxime, ne ad veneficia possint auferri.*

(6) *Praesument.* In Concilio sexto Arelatensi & in statutis Bonifacio Archiepiscopo tribatis cap. 5. additur: *Genus enim sacramenti est, & non ab aliis nisi a sacerdotibus contingi debet.* Itaque caput istud sumptum est simpliciter ex Capitulari primo anni MCCCXIII. quod hanc clausulam non habet. Desit quoque in Concilio Moguntiaco.

(7) *Letania major.* Vide infra lib. 6. cap. 74.

(8) *Indictum jejunium.* Ab Episcopo nimirum Riculius Episcopus Sueslionensis cap. 22. *Quan-*

superbiendo contempserit, & observare cum ceteris Christianis noluerit, in Gangrensi Concilio præcipitur ut anathematizetur nisi emendare studeat.

De dominicis diebus.

CLIII. Omnes dies dominicos cum omni veneratione observare decrevimus, & a fervili opere abstinere. Et mercatus in eis minime sit, nec placitum ubi aliquis ad mortem vel ad penam trahatur.

De decimis.

CLIV. Admonemus atque præcipimus ut decimis Deo omnino dari non neglegatur, quam Deus ipse sibi dari constituit: quia timendum est ut quisquis Deo suum debitum abstrahit, ne forte Deus per peccatum suum auferat ei necessaria sua, & qui decimam Deo dare neglexerit, novem partes auferantur ab eo.

Ut Ecclesie pacem habeant.

CLV. Reum fugientem ad Ecclesiam nemo abstrahere audeat, neque inde donare ad penam vel ad mortem, ut honor Dei & sanctorum ejus conservetur. Sed rectores Ecclesiarum pacem & vitam ac membra eis obtinere (1) studeant. Tamen legitime componant quod inique fecerunt.

Iterum de pace Ecclesiarum.

CLVI. Præcipimus ut in Ecclesiis (2) aut in domibus Ecclesiarum vel in atriiis placita secularia minime fiant,

Tom. III.

Ut antiquæ Ecclesia honorem suum habeant.

CLVII. Ecclesiæ antiquitas constitutæ nec decimis nec aliis possessionibus priventur, ita ut novis oratoriis tribuantur. *Vide supra lib. 2. cap. 36.*

De beneficiis ecclesiasticis.

CLVIII. Quicumque beneficium (3) ecclesiasticum habent, ad recta Ecclesiæ restauranda vel ipsas Ecclesias emendandas omnino adjuvent, & nonam & decimam reddant. *Capit. a. 813. c. 24.*

Ne Presbyter Missam solus cantet.

CLIX. Nullus Presbyter, ut nobis videtur, solus Missam cantare (4) recte valet. Quomodo enim dicit *Dominus vobiscum*, vel sursum corda admonebit habere, & alia multa his similia, cum alius nemo cum eo sit (5).

De oblatione & pace in Ecclesia faciendâ.

CLX. Oblationem quoque & pacem in Ecclesia facere jugiter admoneatur populus Christianorum: quia ipsa oblatio sibi & suis magnum est remedium animarum, & in ipsa pace vera unanimitas & concordia demonstratur.

De symbolo & oratione dominica.

CLXI. Symbolum (6), quod est signaculum fidei, & orationem dominicam discere semper admoncant sacerdotes populum Christianum. Volumusque ut disciplinam condignam

V 3

gnam

*Quando autem vobis a nostra parvitate vel a ministris nostris jejunium faciendum injungitur, ples ad Ecclesiam venire rogare. Indicabatur etiam interdum a palatio, ut pluribus exemplis probari possit. Capitulare Ahytonis Episcopi Basileensis cap. 8. Indictum vero jejunium quando a palatio vel a domo fuerit denunciatum, ab omnibus generaliter observetur. Torsit hic locus clarissimum editorem istius capituli: qui ut se a difficultatibus hic occurrentibus expediret, putavit hic pro domo legendum esse *Domno*, ita ut intelligatur *Domnus* Apollolicus sive *Papa*. Nos simpliciter existimamus hic per vocem *domo* intelligi domum episcopi, in qua Episcopus habitat, unde jejunia indicit. Ac sane si scdno ista, quæ constans est in duobus antiquissimis codicibus manuscriptorum monasterii Sangalensis, mutanda esset in *Domno*, non statim sequeretur explicandam illam esse de *Domno* Apostolico Romano. Simpliciter verum esset existimare per *Domnum* hic intelligi proprium Episcopum. Rhabanus lib. 2. de institutione Clericorum cap. 25. *Necnon & illa omnino custodire oportet unumquemque quæ communiter omnibus facere sicut pro tribulatione sive pro gratiarum actione proprius Ecclesie mandat Episcopus. Quia qui constituta atque demandata jejunia servare neglexerit, peccat.* Amalarius in libro de ordine antiphonarii cap. 77. *Collegi quoque simul quasdam antiphonas quæ consonant tempori exomologeseos; & solemus eos & eas canere per noctes quando observatur jejunium indictum & jejunium quatuor temporum.**

(1) *Membra eis obtinere.* Vide Einhardum epistola 7. & 25.

(2) *Præcipimus ut in Ecclesiis.* Vide infra Addit. III. cap. 32. & 118.

(3) *Quicumque beneficium.* Caput istud sumptum est ex capite 42. Concilii Moguntiaci, ex quo etiam illud laudavit Burchardus. Vide supra lib. 4. cap. 40. & Notas ad Regionem.

(4) *Solus Missam cantare.* Contra in Capitulis Theodori Archiepiscopi Cantuariensis, si tamen Theodori sunt, editis in tomo nono Spicilegii Dacheriani legitur cap. 49. *Presbytero liceat soli Missam facere, si necesse est.* Vide infra Addit. II. cap. 9.

(5) *Cum eo sit.* Simon Goulartius in additionibus ad Catalogum testium veritatis pag. 1023. monet quosdam pro his verbis habere *communicez*. Deinde addit: *In communione etenim mysteriorum hæc verba Dominus Vobiscum, Sursum corda &c. elata voce a Diacono & Sacerdote pronuntiabantur, turba fidelium adstante & signa sacra participante.* In initio divisionis quæ in Ecclesiam irrepsit occasione errorum Martini Lutheri, contendebant Protestantæ non debere Missam celebrari nisi cum adfint aliqui communicantes. Ad quæ Joannes Cochleus respondit non recte auferri Missas propter defectum communicantium, & nullam Scripturam prohibere ne solus sacerdos sumat eucharistiam.

(6) *Symbolum.* Vide Concilium Cloveshovæ cap. xi.

gnam habeant qui hæc discere neglegunt, sive in jejunio, sive in alia castigatione. Propterea dignum est ut filios suos donent ad scholam, sive ad monasteria, sive foras Presbyteris, ut fidem catholicam recte discant & orationem dominicam, ut domi alios doceere valeant. Qui vero aliter non potuerit, vel in sua lingua hoc dicat.

Ut malum ebrietatis omnino vitetur.

CLXII. Magnum malum ebrietatis, unde omnia vitia pullulant, modis omnibus cavere præcipimus. Qui autem hoc vitare noluerit, excommunicandum eum esse decrevimus usque ad emendationem congruam.

De spiritalibus filiis.

CLXIII. Præcipimus ut unusquisque compater vel proximi spiritalis filios suos catholice instruant. *Vide supra lib. 2. cap. 37.*

Ut canticum luxuriosum circa Ecclesias deseratur.

CLXIV. Canticum turpe atque luxuriosum circa Ecclesias agere omnino contradicimus, quod ubique vitandum est.

De incestuosis.

CLXV. Ut Episcopi incestuosos puriter (1) investigare studeant omnino præcipimus. Et si penitere noluerint, de Ecclesia expellantur donec ad penitentiam revertantur.

Ne in quarta aut in quinta aut sexta generatione conjugium copuletur.

CLXVI. Contradicimus quoque (2) ut in quarta vel quinta sextaque generatione nullus amplius conjugio copuletur. Ubi au-

tem post interdictum factum inventum fuerit, separentur.

Ne proprius filius de baptismo suscipiatur vel ad confirmationem teneatur.

CLXVII. Nullus igitur proprium filium vel filiam de fonte baptismatis suscipiat, nec filiolam nec commatrem ducat uxorem, nec illam cujus filium vel filiam ad confirmationem tenuerit. Ubi autem factum fuerit, separentur.

De damnatis nuptiis.

CLXVIII. Si quis viduam (3) uxorem duxerit, & postea cum filiastra sua fornicatus fuerit, seu duobus sororibus nupserit (4), nuptiis si qua duobus fratribus nupserit, seu cura patre & filio, tales copulationes (5) anathematizari, nec unquam amplius conjugio copulari (6), sed sub magna distinctione fieri (7).

De cura & prædicatione sacerdotum erga populum sibi commissum, & ut facinorosos extra Ecclesiam ejiciant.

CLXIX. Ut sacerdotes populi sibi commissi curam habeant, & instanter de eorum animarum salute prædicent, & ut facinorosos secundum evangelicam institutionem arguant.

Ut Presbyteri omnes suos subiectos orationem dominicam & symbolum doceant.

CLXX. Quod Presbyteris prævidendum fit ut omnes qui Christiano nomine censentur orationem dominicam & symbolum memori- ter teneant & intellegant.

Qui-

(1) *Puriter.* Ita veteres libri & omnes editiones Capitularium. Dicitur autem hæc vox in codice Camberonensi & apud Reginonem. In prima editione Capitularium, quæ cum canonibus Concilii Wor nationis edi solent, legitur, *punitur investigare studeant*. Pro quo Crabbis & reliqui Conciliorum editores male reposuerunt, *punitur & investigare studeant*. Male, inquam. Nam secundum judiciorum ordinem prius investigandi sunt rei, deinde puniendi. Error ortus est ex prurigne corrigendi. Hinc etiam emendandum est Concilium Moguntiacum, ubi *puriter* scriptum est loco *puriter*. Longius aberratum est in capite 28. Concilii Moguntini anni MCCCLVII. ubi ita legitur: *Ut Episcopi incestuosos penitus investigare studeant*. Vocem porro *puriter* vir clarissimus Franciscus de Roze in libro de Missis dominicis pag. 92. sic intelligi posse existimat ut Episcopi debeant incestuosos investigare absque dilatione, sicut forisconsultis pure, id est, sine die & conditione. Ex primo tamen Capitulari anni MCCCV. cap. 16. colligi posse videtur alium esse istius vocabuli sensum, nimirum ut Episcopi sic *puriter* & absque personarum acceptione incestuosos investigent & examinent ut nec propter alienius amicitiam alii relaxentur, alii vero constriquantur. In vetustissimo libro, sacramentorum Ecclesie, ut reor, Lemovicensis, qui nunc extat in bibliotheca regia, sic legitur: *Ordo ad visitandum & arguendum infirmum. Antequam ungetur infir-*

mus, constitatur omnimodis Deo & sacerdoti suo puriter omnia peccata sua, & reconciliationem ab eo percipiat plenam. Eadem habentur in codice Tilliano, ut legitur apud Hugonem Menardum in Notis ad librum sacramentorum pag. 349. Item apud Morinum in appendice tractatus de penitentia pag. 25. ubi tamen perperam editum est *puriter pro puriter*.

(2) *Contradicimus quoque.* Hæc constitutio renovata est in Concilio Moguntino anni MCCCLVII. cap. 30.

(3) *Si quis viduam.* Caput istud reperitur in eodem Concilio Moguntino anni MCCCLVII. cap. 29.

(4) *Daabus sororibus nupserit.* Flodoardus lib. 3. cap. 29. de epistolis Hincmari: *Item cui-dam fratri de homine qui cum quadam femina concubuit & postea sororem ipsius in conjugium duxit.* Vide infra Addit. III. cap. 115.

(5) *Tales copulationes.* Codex Camberonensis ita habet: *Pro tam injusta copulatione debet anathematizari, nec unquam amplius copulari, sed sub magna distinctione ferri.*

(6) *Amplius conjugio copulari.* Ita vetera pleraque exemplaria. Editio Francisci Pithæi: *nec unquam amplius conjugio sub magna distinctione copulari*; quam lectionem in nullo eorum librorum reperi quibus usus sum.

(7) *Fieri.* In libro Trecenti & Camberonensi legitur *ferri*.

Quibus temporibus baptizandus sit.

CLXXI. Ut baptismum non fiat nisi statuis temporibus, id est, Pascha & Pentecosten, nisi infirmitas intercesserit. Et ut aliubi non baptizetur nisi in vicis publicis, nisi, sicut jam dictum est, ob infirmitatis causam.

Quod nullum pretium pro baptismo accipi debeat.

CLXXII. Ut nemo Presbyterorum pro baptismo pretium accipere presumat. Quod si fecerit, sciat se canonica regula esse damnandum.

De decimis, ut fideliter a fidelibus dentur, & canonicè a Presbyteris dividantur.

CLXXIII. Ut decimæ fideliter sanctæ Ecclesiæ reddantur, & Presbyteri secundum canonicam regulam fideliter eas dividant.

De Presbyteris, ut seculares non exercent curas, neque iudices villarum fiant.

CLXXIV. Ut Presbyteri curas seculares nullatenus exercent, id est, ut neque iudices neque majores villarum fiant.

Ut in titulis quibus Presbyteri consecrantur, ante suam promotionem stabilitatem promittant.

CLXXV. Ut Presbyteri qui in titulis consecrantur, secundum canones, antequam ordinentur, promissionem stabilitatis loci illius faciant.

Ne femine cum Presbyteris habitent.

CLXXVI. Ut Presbyteri secum feminas licentiam non habeant habitandi, & ut suspiciones effugiant.

De Presbyteris vel Clericis fugitiuis.

CLXXVII. De fugitiuis Presbyteris vel Clericis canonica auctoritas observetur, id est, ut nemo nostrum Clericum alterius parochiæ ordinet neque ordinatum suscipiat sine permissione sui Pontificis. Et hoc considerandum est, quid de talibus faciendum sit.

Ut in domibus non consecratis nequaquam Missa celebretur.

CLXXVIII. Sancitum est ut nullus Presbyterorum in domibus ab Episcopis non consecratis oblationem offerre quoquo modo presumat.

Ut Presbyteri, Diaconi, vel Subdiaconi nec arma portent nec venationem exercent.

CLXXIX. Et hoc cavendum est, ut Presbyteri vel Diaconi sive Subdiaconi arma portare non presumant neque venationes aliquas exercere.

Quod non liceat mulieri velum sive sponte sive non sponte acceptum dimittere.

CLXXX. Qualicumque modo (1) mulier, permittente canonice viro suo, aut eo deiuncto, velum sanctum in caput acciperit aut sponte aut invita, in eo permaneat omnino, nec dimittat. Capit. a. 757. c. 11.

Ut res pauperum vel minus potentum mala occasione non emanent.

CLXXXI. Propter provisiones pauperum, pro quibus curam habere debemus, placuit nobis ut nec Episcopi, nec Abbates, nec Comites, nec Vicarii, nec Iudices, nullusque omnino, sub mala occasione vel malo ingenio res pauperum vel minus potentum nec emere nec vi tollere audeat. Sed quisquis ex eis aliquid comparare voluerit, in publico placito coram idoneis testibus & cum ratione hoc faciat. Ubicumque autem aliter inventum fuerit factum, hoc omnino emendetur per iustionem nostram. *Supra lib. 2. c. 32.*

De potestate Episcoporum pro rebus ecclesiasticis, ac de convenientia Episcoporum cum laicis.

CLXXXII. Ut Episcopi (2) potestatem habeant res ecclesiasticas prævire, regere, & gubernare, atque dispensare secundum canonicam auctoritatem. Volumus ut & laici in eorum ministerio obediant Episcopis ad regendas Ecclesias Dei, viduas & orphanos (3) defendendos, & ut obedientes sint eis ad eorum Christianitatem servandam. Et Episcopi consentientes (4) sint Comitibus & iudicibus

(1) Qualicumque modo.) Balsamon ad canonem tertium Concilii Ancyran: Porro & Commenam Dominam Theodoram, quæ dicta est Lapardæ illius Domini Andronici conjux, vi illius tyranni Andronici tonsam, Constantinopolitana synodus non sinit mutare habitum, nec cum Crate Hungaria, qui hoc vehementissime petebat, coniungi, eo quod post ejus viri mortem processisset tonsura, etiam si vi facta esset, & in cœnobiaci monasterio vitam egisset. Vide capitula anni MCCIII. cap. 4. & Notas ad Agobardum.

(2) Ut Episcopi.) Caput istud descriptum est in Concilio Moguntino anni MCCCLVII. cap. 7. Illud quoque Sanctus Stephanus Hungariae Rex inseruit libro secundo decretorum suorum cap. 2.

(3) Viduas & orphanos.) Hæc & reliqua pars

istius capituli desunt in codice Sancti Arnulphi Metensis, in quo ista substituntur. Et Nicolaus Papa ad locum, ita ut secundum sacrorum canonum sanctionem in potestate Episcopi res omnes Ecclesiæ consistant, & ille secundum timorem Dei quibus voluerit & quomodo voluerit illas dispenset. Et in supra scripto libro ex canonica auctoritate assumptum istud ita invenitur capitulum: Si quis oblati dederit &c. ut supra cap. 24. hujus libri.

(4) Et Episcopi consentientes.) Ista in diversum mutata sunt in decretis Stephani Regis Hungariae, hoc modo: Consentientesque sint Comitibus & iudicibus Presulibus suis ad iustitias faciendas, juxta præcepta legis aroinæ.

eiibus ad iustitias faciendas. Et ut nullatenus per aliquorum mendacium, vel falsum testimonium, neque perjurium, aut per premium, lex iusta in aliquo depravetur.

De eo qui causam iudicatum repetere præsumit.

CLXXXIII. Si quis causam iudicatum repetere præsumperit in mallo, ibique testibus convictus fuerit, aut quindecim solidos componat, aut quindecim ictus ab Scabinis qui causam prius iudicaverunt accipiat; *Vide supra lib. 3. c. 31.*

De colonis & fiscalinis.

CLXXXIV. Ut nec colonus nec fiscalinus possint alicubi traditiones facere. *Ib. c. 36.*

De vita Canonicorum.

CLXXXV. In omnibus igitur, quantum humana permittit fragilitas, decrevimus ut Canonici Clerici canonicè vivant, observantes divinæ scripturæ doctrinam & documenta sanctorum patrum, & nihil sine licentia Episcopi sui vel magistris eorum in compositis agere præsumant. In unoquoque episcopatu ut simul manducent & dormiant, ubi his facultas id faciendi suppetit. Vel qui de rebus ecclesiasticis stipendia accipiunt, in suo claustrò maneant, & singulis diebus mane prima ad lectionem veniant, & audiant quid eis imperetur. Ad mensam vero similiter lectionem audiant, & obedientiam secundum canones magistris suis faciant.

De Presbyteris occisis.

CLXXXVI. Presbyteri interfecti (1) Episcopo ad cuius parochiam pertinent, solvantur secundum Capitulare gloriosi Karoli genitoris nostri, ita videlicet ut medietatem virgildi ejus Episcopus utilitatibus Ecclesiæ cui is præfuit tribuat, & alteram medietatem in elemosyna illius iuste disperiat; quia nullus nobis ejus heres proximior videtur quam ille qui ipsum Domino sociavit. *Vide supra lib. 4. cap. 15.*

De accusatione Episcopi.

CLXXXVII. Ut Episcopum nulli criminoso liceat accusare,

Quod non liceat monasteria Deo sacrata diversoria fieri secularia.

CLXXXVIII. Ut deinceps monasteria quæ

Deo sacrata esse noscuntur, diversoria secularia secundum institutionem, in quantum cavere hoc possumus, non fiant, sed religiosis & Deum timentibus hominibusque sacras tribuantur.

Ut conjurationes vel conspirationes non fiant.

CLXXXIX. Ut conjurationes vel conspirationes non fiant; quia hæc facientes sacri canones graviter damnant.

De illis qui res Ecclesiæ tenent.

CXC. Si quis ecclesiasticam rem tenet, & admonitus iudicium declinaverit, quod usque ad discussionem veniat, aut rem relinquit ecclesiasticam, aut communiõne privetur. *Capit. II. q. 814. c. 2.*

De servo Ecclesiæ in furto comprehenso.

CXCI. Si servus Ecclesiæ in furto comprehensus fuerit, a iudice publico sicut & reliqui distringatur. Et si iudex publicus servum Ecclesiæ sine furto non præsentem sine audientia Vicedomini (2) aut Archidiaconi aut detinere aut injuriare præsumperit, anno integro ab Ecclesiæ liminibus arceatur.

De his qui Clericum injuraverint. Ex Concilio Antiocheno.

CXCII. Quicumque iudex aut secularis Presbytero aut Diacono aut cuilibet Clerico aut de junioribus absque audientia Episcopi vel Archidiaconi vel Archipresbyteri (3) injuriam inferre præsumperit, anathema ab omnium Christianorum consortio habeatur. *Vide infra lib. 7. cap. 443.*

Ut homicidii vel ceteris rebus qui legibus movi debent, si ad Ecclesiam confugerint, nullus eis victus detur.

CXCIII. Ut homicidii vel ceteris rebus qui legibus mori debent, si ad Ecclesiam confugerint, nullus eis victus detur. *Capit. a. 779. c. 8. Addit. IV. c. 126.*

De decimis per iussionem Episcopi dispensandis.

CXCIV. Ut unusquisque suam decimam donet, atque per iussionem Episcopi dispenset. *Ibid. c. 7. & c. 127.*

Qualiter de latronibus faciendum sit.

CXCV. Ut latrones de infra emunitatena a ju-

(1) *Presbyteri interfecti.* Vide canones Isacii Episcopi Lingonensis tit. 2. cap. 1. ubi capitulum recte describitur ex lib. 5. cap. 186. ut in antiquis codicibus. Vide etiam quæ dicta sunt supra in Notis ad caput 15. libri quarti.

(2) *Vicedomini.* Janus & Costa in titulum 31. libri primi Decretalium pag. 192. putat alicubi Vicedominos eosdem esse qui a Græcis Oeconomis dicuntur, alibi vero ab Oeconomis omnino separandos esse. In vita Sancti Meinwerci Episcopi Paderbornensis cap. 83. legitur

ipsum moriturum, ascito Vicedomino suo, omnia quæ in pecunia vel diversarum earum copia habuit, Ecclesiis & pauperibus erogari præcepisse. Vir clarissimus Carolus le Coigne in annalibus ecclesiasticis Francorum ad annum 779. s. 21. putat Vicedominum in capitulari anni DCCLXXXIX. cap. 19. eum esse qui alibi Vicecomes appellatur.

(3) *Archidiaconi vel Archipresbyteri.* Hic Archidiaconus præponitur Archipresbytero. Vide omnino Notas ad Gratianum.

a iudice ipsius emunitatis in Comitibus placito presententur. Et qui hoc non fecerit, beneficium & honorem perdat. Similiter Vassi nostri, si hoc non adimpleverint, beneficium & honorem perdant. Et qui beneficium non habent, bannum solvant. *Ib. c. 9. & c. 128.*

De perjuriis.

CXCVI. De eo qui perjurium fecerit, ut nullam redemptionem solvat, sed manum perdat. Quod si accusator contendere voluerit de ipso perjurio, stent ad crucem. Et si jurator vicerit, legem suam accusator emendet. Hoc vero de minoribus causis observandum. De maioribus vero rebus, aut de statu ingenuitatis, secundum legem custodiant. *Ibid. c. 10. & c. 129.*

De latronibus juste peremptis, & de hominibus injuste punitis.

CXCVII. De vindicta & iudicio iusto in latrones facta testimonia Episcoporum absque peccato Comitibus esse dicuntur, ita tamen ut absque invidia aut occasione mala hoc fiat, nihilque aliud ibi interponatur nisi vera iustitia ad perficiendum. Ille vero qui per odium vel malum ingenium & nisi propter iustitiam faciendam hominem punierit, honorem suum perdat, & legibus contra quem injuste fecit secundum poenam quam intulerit emendet. *Ibid. c. 11. & c. 130.*

De nonis & decimis vel censu Ecclesiarum.

CXCVIII. De rebus vero Ecclesiarum, unde nunc census exeunt, decima & nona cum ipso censu solvantur. Ut unde antea non exierunt, similiter nona & decima denentur. De casatis vero quinquaginta solidus unus, de triginta dimidius solidus, de viginti transmissus unus. Et ut præcærie modo renoventur. Et ubi non sunt scriptæ, fiat descriptio inter conventores de verbo nostro. *Ibid. c. 13. & c. 132.*

De tributariis Ecclesiarum.

CXCIX. De cerariis & tabulariis ac charcellariis ita fiat sicut a longo tempore decretum est. *Ibid. c. 15. & c. 133.*

Ut sacramentum pro gildoma non fiat.

CC. De sacramentis pro gildoma invicem conjurantibus, ut nemo præsumat facere. Alio vero modo, de elemosynis illorum, aut de incendiis, aut de naufragiis, quamvis conhibentiam faciant, nemo in hoc jurare præsumat. *Ibid. c. 16. & c. 134.*

Ut iterantibus nullus impedimentum faciat.

CCI. De iterantibus qui ad palatium aut alibi pergunt, ut eos per collectam nemo

sit ausus adfallere. Et nemo herbam defensionis tempore præsumat tollere, nisi in hostem pergat, aut Missus noster sit. *Ib. c. 17. & c. 135.*

De teloneis forbanitis.

CCII. De teloneis, qualiter antea forbaniti fuerunt, observetur, ut nullus tollat nisi quod ab antiquo statutum fuerit. *Ibid. c. 18. & c. 136.*

Ut mancipia non sine testibus vendantur.

CCIII. De mancipiis, ut non vendantur nisi aut in præsentia Episcopi vel Comitibus, aut in præsentia Archidiaconi aut Centenarii aut Vicedomini aut iudicis Comitibus, aut ante bene nota testimonia. Et ut foras marcham nemo mancipia vendat. Et qui fecerit, tantas vices bannum solvat quanta mancipia vendidit. Et si non habet pretium, in vadium se ipsum tradat Comiti pro pretio usque dum ipsum bannum solvat. *Ib. c. 19. & c. 137.*

Qualiter de Comitibus vel de Vassis dominicis iustitias non facientibus agendum sit.

CCIV. Si Comes in suo ministerio iustitias non fecerit, Missis nostris de sua causa vel de suis exeniis serviat usque dum iustitias ibi factæ fuerint. Et si Vassus noster iustitias non fecerit, tunc & Comes & Missus noster ad ipsius causam sedeant & de suo vivant quo usque iustitias faciant. *Ibid. c. 21. & c. 139.*

De his qui pretium pro facta recipere & iustitiam facere nolum.

CCV. Si quis pro facta pretium recipere non vult & iustitiam exinde facere, in talem locum eum mittere volumus, ut majus damnum non crescat. *Ibid. c. 22. & c. 141.*

De latronibus bis per membra & tertio per vitam puniendis.

CCVI. De latronibus ita præcipimus observandum, ut pro prima culpa non moriatur, sed unum oculum perdat; de alia vero culpa nasus ipsius latronis truncetur; de tertia culpa, si se non emendaverit, moriatur. *Ibid. c. 23. & c. 142.*

Decretale precum quorundam Episcoporum.

CCVII. Capitulare qualiter institutum est in hoc Episcoporum conventu; id est, ut unusquisque Episcopus tres Missas & tria psalteria, unum pro Domino Rege, & aliud pro exercitu Francorum, tertium pro presenti tribulatione faciat. Presbyteri Missas tres. Monachi & monachæ & Canonici, unusquisque psalteria tria. Et biduanas (1) omnes

(1) Biduanas. Id est, jejuniium duorum dierum. Rhabanus lib. 2. de institutione Clericorum cap. 25. Leguntur aliqui sanctorum per

biduanas, sive per triduanas, sive etiam per totam hebdomadam jejuniium extendere. Regino lib. 1. cap. 163. Si quis lascivus in lingua fuerit,

faciant, tam Episcopi; monachi, & monachæ, atque Canonici, atque eorum infra casati homines, vel qui parentes sunt. Et unusquisque Episcopus, Abbas, & Abbatissa, qui facere potest, libram donet de argento aut eam valente in elemosynam, mediocres vero dimidiam libram, minores vero solidos quinque. Et Episcopi, Abbates, & Abbatissæ pauperes famelicos quatuor pro ista stricte nutrire debeant usque tempore messium. Et qui tantum non possunt, juxta quod possibilitas est, aut tres vel duos aut unum. Comites fortiores (1) libram de argento aut valente donent in elemosynam, mediocres vero dimidiam libram; Vassus dominicus de casatis ducentis libram, de casatis centum solidos quinque, de quinqueaginta unciam unam. Et faciant biduanas, & eorum homines, atque eorum casati, vel qui hoc facere possunt. Et qui redimeat ipsam triduanam voluerit, fortiores Comites uncias tres, minores denarios triginta, minores solidum unum. Et de pauperibus famelicis sicut supra dictum est ipsi faciant. Hæc omnia, si Domino placuerit, pro Domino Rege & exercitu Francorum & presentis tribulatione Missa sancti Johannis sint completa. *Ibid.* c. 143.

Quod res Ecclesiarum vota sint fidelium, pretia peccatorum, & patrimonia pauperum; quibus non solum conlata conservanda, sed etiam alia augenda sunt.

CCVIII. Quia juxta sanctorum patrum traditionem novimus res Ecclesiæ vota esse fidelium, pretia peccatorum, & patrimonia pauperum, cui non solum habita conservare, verum etiam multa, Deo opitulante, conferre optamus, tamen ut ab ecclesiasticis de non dividendis rebus illius Ecclesiæ suspicionem dudum conceptam penitus amoveremus, statuimus ut neque nostris neque filiorum & Deo dispensante successorum nostrorum temporibus, qui nostram vel progenitorum nostrorum voluntatem vel exemplum imitari voluerint, nullam penitus divisionem aut jacturam patiantur. *Vide supra lib. I. c. 77. Addit. III. c. 1.*

De conlatis Ecclesiæ dividendis.

CCIX. Statutum est ut quicquid tempore

imperii nostri a fidelibus Ecclesiæ sponte conlatum fuerit, in ditioribus locis duas partes in usus pauperum, tertiam in stipendia cedere Clericorum aut monachorum, in minoribus vero locis aequè inter clerum & pauperes fore dividendum; nisi forte a datoribus alicubi specialiter data fuerint. *Vide supra lib. I. c. 80.*

De ordinatione servorum.

CCX. De servorum ordinatione, qui passim ad gradus ecclesiasticos indistincte promovebantur, placuit omnibus cum sacris canonibus concordare debere. Id enim statutum est, ut nullus Episcoporum deinceps eos ad sacros ordines promovere præsumat, nisi prius a dominis propriis libertatem consecuti fuerint, Et si quilibet servus dominum suum fugiens, aut latitans, aut adhibitis testibus munere conductis vel corruptis, aut qualibet calliditate vel fraude ad gradus ecclesiasticos pervenerit, decretum est ut deponatur & dominus ejus eum recipiat. Si vero pater ejus vel mater ab alia patria migrans in eadem provincia filium genuerit, & ipse filius ibidem educatus & ad gradus ecclesiasticos promotus fuerit, & utrum servus sit ignoraverit, & postea veniens dominus illius legibus eum adquisierit, sanctum est ut si dominus ejus illi libertatem dare voluerit, in gradu suo permaneat. Si vero eum catena servitutis a castris dominicis extrahere voluerit, gradum amittat: quia juxta sacros ordines vilis persona manens sacerdotii dignitate fungi non potest. De rebus vero illorum vel peculiari qui a propriis dominis libertate donantur, ut ad gradus ecclesiasticos jure promoveantur, statutum est ut in potestate dominorum consistat utrum illis concedere an sibi vindicare velint. Ceterum si post ordinationem aliquid adquisierint, illud observetur quod in canonibus de consecratis nihil habentibus constitutum est. De Ecclesiis vero servis communi sententia decretum est ut Archiepiscopi per singulas provincias constituti nostram auctoritatem habeant, suffraganei vero illorum exemplar illius penes se habeant. Et quodcumque de familia Ecclesiæ utilis inventus aliquis ordinandus est, in ambone ipsa auctoritas coram populo le-

ga-

triduanam penitentia expietur. Obiter moneo caput septimum Capitularis Haytonis Episcopi Basileensis sic omnino legi in duobus antiquissimis codicibus Sancti Galli: Septimo, ut sciant tempora legitima ad baptizandum in anno, id est, sabbato sancto Pasche, ut illa triduanam merso in baptisate imitetur triduanam mortem Domini clarificata resurrectione. Ubi vir clarissimus Lucas Dacherius edidit trina merso. Recte sane. Nam sic legitur apud Sanctum Gregorium lib. I. epist. 41. Nos autem quod tertio mergimus, triduanæ sepulture sacramenta signamus; ut dum tertio infans ab aquis educitur, resurrectio triduanæ temporis exprimat. Item in capitulis quibus anonymus scriptor respondet ad interrogaciones Caroli Magni: Propterea infans ter mergitur in sa-

cro fonte ut sepulturam triduanam Christi trina demerso mystice designaret. Sed ego tamen puto reinendam esse lectionem quam præferunt vetera Haytonis exemplaria, eumque fortassis ludere voluisse in antithesi triduanæ mersionis & triduanæ resurrectionis.

(1) Comites fortiores. Id est, majores, ut recte explicat Hugo Menardus in Notis ad Concordiam regularum pag. 149. Erant enim tum in regno Francorum Comites majores, ut Comes Arvernorum, cum eodem tempore in pagos Arvernici essent præterea Comites Brivatiensis, Talamensis, & Tollornensis. Plura exempla si quis habere desiderat, facile inventiuntur in veteribus libris & monumentis.

gatur, & coram sacerdotibus, vel coram fidelibus laicis, & ante cornu altaris, sicut in nostra auctoritate continetur, remota qualibet calliditate, libertatem consequatur, & tunc demum ad gradus ecclesiasticos promoveatur. Similiter quoque de his agendum est quos laici de familia Ecclesiarum ad sacros ordines promovere voluerint. Sed & de his quos Praepositi Canoniceorum aut monachorum ordinandos expetiverint eadem forma servanda est. *Ibid.* c. 82.

De personis a quibus non sunt res accipiendae.

CCXI. Statutum est ut nullus quilibet ecclesiasticus ab his personis res deinceps accipere praesumat, quorum liberi aut propinqui hac inconsulta oblatione possint rerum propriarum exheredari. Quod si aliquis deinceps hoc facere tentaverit, synodali sententia districte feriat, & res ad exheredatos redeant. *Ibid.* c. 83.

Ut nullus Presbyter aliqua cupiditate quemquam tonsurare suadeat.

CCXII. Statutum est ut nullus in canonica aut regulari professione constitutus aliquem tonsurare propter res adipiscendas deinceps persuadeat. Et qui hoc facere tentaverit, synodali vel imperiali sententia modis omnibus feriat. *Capit.* a. 816. c. 8.

De Presbyteris constituendis.

CCXIII. Statutum est ut sine auctoritate vel consensu Episcoporum Presbyteri in quibuslibet Ecclesiis nec constituantur nec expellantur. Et si laici Clericos probabilis vitae & doctrinae Episcopis consecrandos suscipere in Ecclesiis constituendos obtulerint, nulla qualibet occasione eos rejiciant. *Supra lib. I.* c. 84.

De mansis uniuscujusque Ecclesiae.

CCXIV. Saneitum est ut unicuique Ecclesiae unus mansus integer absque aliquo servitio attribuatur. Et ut Presbyteri in eis constituti non de decimis, neque de oblationibus fidelium, non de domibus, neque de atriis vel hortis juxta Ecclesiam positis, neque de praescripto manso, aliquod servitium praeter ecclesiasticum faciant. Et si aliquid amplius habuerint, inde senioribus suis debitum servitium impendant. *Ibid.* c. 85.

De Presbyteris uniuscujusque Ecclesiae.

CCXV. Statutum est, postquam hoc impletum fuerit, ut unaquaque Ecclesia suum Presbyterum habeat, ubi id fieri facultas providente Episcopo permiserit. *Ibid.* c. 86.

De sacris vasis Ecclesiae ad pignus datis.

CCXVI. De sacris vasis Ecclesiae, quae in pignus a nonnullis in quibusdam locis dari comperimus, inhibuitur est ne deinceps a quoquam fieri praesumatur, nisi solummodo

necessitate redimendorum captivorum compellantur. *Ibid.* c. 88.

De Ecclesiis destructis, vel de nonis & decimis.

CCXVII. De ecclesiis sane destructis, vel de nonis & decimis, sive de claustris Canoniceorum, qualiter constitui & ordinari nobis placuerit, aliis capitulis adnotavimus. *Supra lib. I.* c. 89. & *infra* c. 275. *istius libri.*

De Presbyteris qui feminas habent in domibus.

CCXVIII. Statutum est ab Episcopis de Presbyteris qui feminas secum indifferere habitare permittunt, & propter hoc male opinionis suspicione denotantur, ut si deinceps admoniti non se correxerint, velut contemptores sacrorum canonum, canonica investigatione feriantur. *Supra lib. I.* c. 92.

De Presbyteris qui pro christum in Caena Domini veniebant.

CCXIX. De Presbyteris qui accipiendi christum gratia ad civitates in Caena Domini venire soliti erant, sancitum est ut de his qui longe positi sunt, de octo vel decem unus ab Episcopo eligatur qui acceptum christum sibi & sociis diligenter perferat. Hi vero qui non longius a civitate quam quatuor aut quinque millibus habitant, more solito ad accipiendum christum perveniant. Discendi ergo gratia alio non quadragesimali tempore ad civitates vocentur. *Ibid.* c. 93.

De praedicatione & confirmatione Episcoporum.

CCXX. Ne vero Episcopi occasione praedicandi aut confirmandi oneri essent populis, a nobis admoniti polliciti sunt se deinceps hoc cavere velle, & eo tempore suum ministerium, in quantum facultas datur, exequi quo eorum profectio, quantum in illis est, his quibus prodesse possunt & debent non sit importuna vel onerosa. *Ibid.* c. 94.

De pueris tonsendis & puellis velandis.

CCXXI. Ne pueri sine voluntate parentum tonsureantur, vel puellae velentur, modis omnibus inhibuitur est. Et qui hoc facere tentaverit, multam quae in capitulis legis mundanae a nobis constituta continetur persolvere cogatur. *Ibid.* c. 95.

De feminis viros amittentibus.

CCXXII. De feminis quae viros amittunt, placet ne se, sicut haecenus, indifferere velent, sed ut triginta dies post discessum viri sui expectent, & post tricesimum diem per consilium Episcopi sui, vel si Episcopus absens fuerit, consilio aliorum religiosorum sacerdotum suorumque parentum atque amicorum, id quod eligere debent eligant. Et quia a sacro conventu rogati ut hi qui publicam gerunt poenitentiam, & seminae quae viros

viros amittunt, nostra auctoritate donec deliberent quid agant teneantur, specialiter pro his capitula fieri & legis mundanæ capitulis inferenda decrevimus. *Ibid. c. 96.*

De raptis & eorum raptoribus.

CCXXIII. De raptis & de raptoribus, quanquam specialiter decrevissemus quid pati debeant qui hoc nefas deinceps facere tentaverint, quid tamen de his sacri canones præcipiant hic inferendum necessarium duximus; quatinus omnibus pateat quantum malum sit, & non solum humana sed & divina auctoritate confitti, abhinc hoc malum caveatur. *Ibid. c. 97.*

De puellis raptis necdum desponsatis.

CCXXIV. De puellis raptis necdum desponsatis in Concilio Chalcedonensi, ubi DCXXX, patres adfuerunt, capitulo XXXVIII, ita habetur: *Eos qui rapiunt puellas sub nomine simul habitandi, coequevantes & conhibentes raptoribus decrevit sancta synodus, si quidem Clerici sunt, decidant gradum proprium; si vero laici, anathematizentur.* Quibus verbis aperte datur intelligi qualiter hujus mali auctores damnandi sunt, quando participes & conhibentes tanto anathemate feriuntur, & quod juxta canonicam auctoritatem ad conjugia legitima raptas sibi jure vindicare nullatenus possint. *Ib. c. 98.*

De desponsatis & ab aliis raptis.

CCXXV. De desponsatis puellis & ab aliis raptis ita in Concilio Ancyrano capitulo decimo legitur: *Desponsatas puellas, & postea ab aliis raptas, placuit erui & eis reddi quibus ante fuerant desponsatae, etiamsi eis a raptoribus vis inlata constiterit.* Proinde statutum est a sacro conventu ut raptor publica penitentia mulctetur. Raptæ vero, si sponfus eam recipere noluerit, & ipsa ejusdem criminis consentiens non fuit, licentia nubendi alii non negetur. Quod si & illa consensit, simili sententiæ subjaceat. Quod si post hæc jungere præsumperint, utriusque anathematizentur. *Ibid. c. 99.*

De his qui virginibus Deo dicatis se sociant.

CCXXVI. De his qui sacris virginibus se sociant ita in decretis Papæ Gelasii capitulo vigesimo continetur: *Virginibus sacris temere se quosdam sociare cognovimus, & post dicatum Deo propositum incesta fœdera sacrilegaque miscere: quos proinus æquum est a sacra communione devudi, & nisi publicam probatamque egerint penitentiam, omnino non recipi. Aut bis certe viaticum de seculo transeuntibus, si tamen penituerint, non negetur.* Si vero de copulatione sacrarum virginum tam severe feriuntur, quanto severius feriendi sunt qui eas rapiunt? Ideo, sicut præmissum est, necesse est ut ab omnibus in Christiana religione consistentibus rigore

auctoritatis divina vel humanæ hoc malum radicatus amputetur. *Ibid. c. 100.*

De puellis, quo tempore velentur.

CCXXVII. Ne vero puellæ indifere te velentur, placuit nobis etiam de sacris canonicis, qualiter observandum sit, hic inferere. De tempore velandarum puellarum in Africano Concilio capitulo XVI. continetur ut non ante viginti quinque annos consecrentur. Item in eodem Concilio capitulo XCIII. de virginibus velandis ita continetur: *Item placuit ut quicumque Episcoporum, necessitate virginali, cum & vel peior potens vel raptor aliquis formidatur, vel si etiam aliquo mortis periculo scriptulo compuncta fuerit ne non velata moriatur, aut exigentibus parentibus aut bis ad quorum curam pertinet, velaverit virginem seu velavit ante viginti quinque annos ætatis, non ei obfit Concilium quod de isto annorum numero constitutum est.* Unde colligitur quia juxta priorem sanctionem virgines vicesimo quinto ætatis suæ anno rite consecrandæ sunt. Quod si præmissæ necessitates ante id fieri compulerint, non ullum possint Episcopo afferre præjudicium consecranti. *Ibid. c. 101.*

De examinatione sanctæ crucis non faciendæ.

CCXXVIII. Sancitum est ut nullus deinceps, quamlibet examinationem sanctæ crucis facere præsumat, ne Christi passio neque glorificatio ejuslibet temeritate contemptui habeatur. *Ibid. c. 102.*

De pabulo verbi divini nuntiando.

CCXXIX. Episcopus sive per se sive per vicarios pabulum verbi divini sedule populis adnuntiet: quia, ut ait beatus Gregorius, iram contra se occulti judicis excitat sacerdos, si sine prædicationis sonitu incedit. Et ut cleram sibi commissam in sobrietate & castitate nutriat, divinisque officiis imbuat, qui rite ad sacrosanctos ecclesiasticos ordines promoveri possint. Et ut operam dent quantum Presbyteri Missalem & lectionarium sive ceteros libellos sibi necessarios bene correctos habeant, & qualiter Ecclesias destructas sibi pertinentes juxta vires emendent, qualiter etiam viduas diligenter instruant, quomodo etiam secundum apostolicam auctoritatem conversari debeant edoceant. Et ut superstitiones quas quibusdam in locis in exsequiis mortuorum nonnulli faciunt eraditent. Et ut exemplo suæ innocentie alios ad bene vivendum provocent; & cunctis ecclesiasticis negotiis, quantum Dominus joverit, totis viribus consulere satagent, diligenter admonemus. Et ut liberius exsequi valeant, nos, in quantum Dominus posse dederit, operam ferre modis omnibus optamus. *Ib. c. 103.*

De homicidiis in Ecclesiis vel in atrii earum perpetratis.

CCXXX. Si quis aut ex levi causa aut sine

sine causa hominem interfecerit in Ecclesia, de vita componat. Si vero foris rixati fuerint, & unus alterum in Ecclesiam fugerit, & ibi se defendendo eum interfecerit, si huius facti testes non habuerit, cum duodecim conjuratoribus legitimis jurare cogatur; si vero qui interfectus est, absque compositione jaceat, ac deinde interfector secundum iudicium canonicum congruum facinori quod admittit poenitentiam accipiat. Si servus proprius hoc admiserit, iudicio aquae ferventis examinetur utrum hoc sponte an se defendendo fecisset. Et si manus ejus exusta fuerit, interficiatur. Si autem non fuerit, dominus ejus juxta quod wergildus illius est ad Ecclesiam perfolvat, aut eum, si voluerit, eidem Ecclesiae tradat. De ecclesiastico & fiscalino & beneficiario servo, volumus ut pro una vice wergildus ejus pro eo componatur; altera vice ipse servus ad supplicium tradatur. Hereditas tamen liberi hominis, qui propter tale facinus ad mortem fuerit iudicatus, ad legitimis heredes illius perveniat. Si in atrio Ecclesiae ejus porta reliquiis sanctorum consecrata est hujusmodi homicidium perpetratum fuerit, simili modo emendetur vel componatur. Si vero porta Ecclesiae non est consecrata, eo modo componatur quod in atrio committitur sicut componi debet quod in emunitate violata committitur. *Supra lib. 4. cap. 13.*

De iniuriis in Ecclesiis sacerdotum factis.

CCXXXI. Sanguinis effusio in Ecclesia facta cum suste, si Presbyter fuerit, triplo componatur, duae partes eidem Presbytero, tertiam pro fredo ad Ecclesiam, insuper & banaus noster. Similiter de Diacono, juxta suam compositionem triplo perfolvatur, & insuper bannus noster. Similiter & de istu sine sanguinis effusione, de uniuscujusque ordine Clericorum secundum suam compositionem triplo, & bannus noster. Et qui non habet unde ad Ecclesiam perfolvat, tradat se in servitium eidem Ecclesiae usque dum totum debitum perfolvat. *Ibid. c. 14.*

De viduis & pupillis & pauperibus.

CCXXXII. Viduae, pupilli, & pauperes quocumque in mallum ante Comitum venerint, primo eorum causa audiatur & definiatur. Et si testes per se ad causas suas querendas habere non potuerint, vel legem nescierint, Comes illos vel illas adjuvet, dando eis talem hominem qui rationem eorum teneat vel pro eis loquatur. *Ib. c. 16.*

De raptu viduarum.

CCXXXIII. Qui viduam intra primos triginta dies viduitatis suae vel invitam vel volentem sibi copulaverit, bannum nostrum, id est, solidos sexaginta, in triplo componat. Et si invitam eam duxit, legem suam ei componat, illam vero ulterius non attingat. *Ibid. c. 17.*

Tom. III.

De homine publicam poenitentiam agente interfesto.

CCXXXIV. Qui hominem publicam poenitentiam agentem interfecerit, bannum nostrum in triplo componat, & wergildum proximis ejus perfolvat. *Ibid. c. 18.*

Ut omnis homo liber potestatem habeat ubicunque voluerit res suas dare pro salute anime suae.

CCXXXV. Si quis res suas pro salute anime suae vel ad aliquem venerabilem locum vel propinquo suo vel cuilibet alteri tradere voluerit, & eo tempore intra ipsum comitatum fuerit in quo res illae positae sunt, legitimam traditionem facere studeat. Quod si eo tempore quo illas tradere vult extra eundem comitatum fuerit, id est, sive in exercitu, sive in palatio, sive in alio quolibet loco, adhibeat sibi vel de suis pagensibus, vel de aliis qui eadem lege vivunt qua ipse vivit, testes idoneos. Vel si illos habere non poterit, tunc de aliis quales ibi meliores inveniri possunt; & coram ipsis rerum suarum traditionem faciat; & fidejussores vestiturae donet ei qui illam traditionem accipit, qui vestiturae faciant. Et postquam haec traditio ita facta fuerit, heres illius nullam de praedictis rebus valeat facere repetitionem. Insuper & ipse per se fidejussorem faciat ejusdem vestiturae; ne heredi ulla occasio remaneat hanc traditionem immutandi, sed potius necessitas incumbat illam perficiendi. Et si nondum res suas cum coheredibus suis divisas habuit, non ei hoc sit impedimentum; sed coheres ejus, si sponte noluerit, aut per Comitum aut per Missum ejus distringatur ut divisionem cum illo faciat ad quem defunctus hereditatem suam voluit pervenire. Et si cuilibet Ecclesiae eam tradere rogavit, coheres ejus eam legem cum illa Ecclesia de praedicta hereditate habeat quam cum illo coherede suo habere debet. Et hoc observetur erga patrem & filium & nepotem usque ad annos legitimos. Postea ipsae res ad emunitatem ipsius Ecclesiae redeant. *Ib. c. 19.*

De homicidiis prohibendis.

CCXXXVI. Quicumque hominem aut ex levi causa aut sine causa interfecerit, wergildum ejus his ad quos ille pertinet componat. Ipse vero propter talem praesumptionem in exilium mittatur ad quantum tempus nobis placuerit. Res tamen suas non amittat. *Ibid. c. 20.*

Quid in compositionem wergildi dari non debeat.

CCXXXVII. In compositionem wergildi volumus ut ea dentur quae in lege continentur; excepto accipitre & spata: quia propter illa duo aliquoties perjurium committitur, quando majoris pretii quam illa sint esse jurantur. *Ibid. c. 21.*

X De

De raptu alienarum sponſarum.

CCXXXVIII. Si quis ſponſam alienam raperit, aut patri ejus, aut ei qui legibus ejus defenſor eſſe debet, cum ſua lege eam reddat. Et quicquid cum ea rulerit, ſenſorim unamquamque rem ſecundum legem reddat. Et ſi hoc defenſor ejus perpetrari conſenſit, & ideo raptori nihil quaerere voluerit, Comes ſingula de unaquaque re freda noſtra ab eo exactare faciat. Sponſo vero legem ſuam componat, & inſuper bannum noſtrum, id eſt, ſexaginta ſolidos, ſolvat; vel in praſentiam noſtram Comes eum advenire faciat; & quanto tempore nobis placuerit in exilio maneat, & illam ſeminam ei habere non liceat. *Ibid.* c. 22.

De falſis teſtibus convincendis.

CCXXXIX. Si quis cum altero de qualibet cauſa contentionem habuerit, & teſtes contra eum per judicium producti fuerint, ſi falſos eos eſſe ſuſpicatur, liceat ei alios teſtes, quos meliores poterit, contra eos oppo- nere, ut veracium teſtimonio falſorum teſtium perverſitas ſuperetur. Quod ſi ambae partes teſtium ita inter ſe diſſenſerint ut nul- latenus una pars alteri cedere velit, eligan- tur duo ex ipsis, id eſt, ex utraque parte unus, qui cum ſcutis & ſuſtibus in campo decerent. *Ibid.* c. 23.

De concordia Episcoporum & Comitum.

CCXL. Ut Episcopi cum Comitibus ſtent, & Comites cum Episcopis, ut uterque pleniter ſuum miniſterium peragere poſſit. *Capit. IV. a. 806. Vide infra lib. 6. c. 249.*

De latronibus, homicidis, adulteris, inceſtuosis ſub magna diſtinctione coercendis.

CCXLI. Ut latrones, vel homicidæ, ſeu adulteri, vel inceſtuoſi ſub magna diſtinctione & correptione ſint correpti. *Cap. IV. a. 806. c. 5. Infr. VI. c. 250.*

De invaſione aliorum rerum.

CCXLII. De rebus propriis, ut ante Miſ- ſos & Comites & judices noſtros veniant, & ibi accipiant finitivam ſententiam; & an- tea nullus praſumat alterius res proprias; ſed magis ſuam cauſam quaerat ante judices noſtros, ut diximus, & ibi recipiant quod juſtum eſt. *Capit. IV. a. 806. c. 6. Infr. VI. c. 251.*

Pro qua re in praſentiam Regis venire quis debeat.

CCXLIII. Ut ſi aliquis voluerit dicere quod juſte ei non judicetur, tunc in praſentiam noſtram veniat. Aliter vero non praſumat in praſentiam noſtram venire pro al- terius juſtitia dilatanda. *Capit. IV. a. 806. c. 7. Infr. VI. c. 253.*

Ne noviter converſi cito ad aliqua mittantur exercenda negotia.

CCXLIV. De laicis noviter converſis, ne antequam ſuam legem pleniter vivendo diſ- ſcant, ad alia negotia mittantur. *Supra in Appendice I. c. 8. & infra lib. 6. c. 257.*

Quid de his agendum ſit qui, gratia fugiendi debitum ſervitium, ſeculum relinquunt.

CCXLV. De his qui ſeculum relinquunt propter ſervitium impediendum, & tunc neu- tum faciunt, ut unum e duobus eligant, aut pleniter ſecundum canonicam aut ſecun- dum regulæ inſtitutionem vivant, aut ſerviti- um dominicum faciant. *Capit. I. a. 805. c. 8.*

Quid tempore famis ac cujuſlibet tribulationis agendum ſit.

CCXLVI. De hoc ſi evenerit ſames, clades, aut inaequalitas aeris, vel alia qualiſ- cunque tribulatio, ut non expectetur edi- ſtium dominicum, ſed ſtatim deprecetur Dei miſericordia; ut in praſentia anno de famis inopia, ut ſuos quiſque adjuvet prout poſſet, & nemo ſuam annonam nimis care vendat, & ne foras imperium noſtrum vendatur ali- quod alimonium. *Supra lib. I. c. 112. & in- fra lib. 6. c. 270.*

Ut infra patriam arma non portentur, Et qualiter diſcordantes ad pacem cogantur redire.

CCXLVII. De armis infra patriam (1) non portandis, id eſt, ſcutis & lanceis. Et ſi ſaidoſus quis ſit, diſcutiatur tunc quis e duobus contrarius ſit, & ut pacati ſint con- ſtringantur ad pacem, etiamſi polverint. Et ſi aliter pacificari nolunt, adducantur in no- ſtram praſentiam. Et ſi quis poſt pacifica- tionem alterum occiderit, componat illum, & manum quam perjuravit abſque ulla re- demptione perdat, & inſuper bannum domi- nicum ſolvat. Et ut ſervi lanceas non por- tent. Qui inventus fuerit poſt bannum, ha- ſta frangatur in dorſo ejus. *Supra lib. 3. c. 4.*

De armaturis & brunis habendis.

CCXLVIII. De armaturis in exercitu, ſicut antea in alio capitulare mandavimus, ita ſervetur. Et inſuper omnis homo de duo- decim manſis bruniam habeat. Qui vero bruniam habet, & eam ſecum non duxerit, omne beneficium cum brunia perdat. *Ibid.* c. 5.

De his qui judiciis Scabinorum adqueſcere nolunt.

CCXLIX. De clamatoribus vel cauſidicis, qui nec judicium Scabinorum adqueſcere nec blaſphemare volunt, antiqua conſuetudo ſer- vetur, id eſt, ut in cuſtodia recludantur do- nec.

(1) De armis infra patriam. Vide ſupra lib. 3. cap. 4. & infra lib. 6. cap. 271.

nec unum e duobus faciant . Et si ad palatium pro hac re proclamaverint & litteras detulerint , non quidem eis credatur , nec tunc tamen in carcerem mittantur ; sed cum custodia & cum ipsis litteris ad palatium nostrum remittantur , & ibi discutiantur sicut dignum est . *Ibid.* c. 7.

Quod Regi & Senioribus tantum fidelitas per sacramentum promitti debeat . Et ut cetera sacramenta legaliter fiant ,

CCL. De juramento , ut nulli alteri per Sacramentum fidelitas promittatur nisi nobis & unicuique proprio seniori ad utilitatem nostram & sui senioris ; excepto his sacramentis quæ juste secundum legem alteri ab altero debentur . Et infantes qui antea non poterunt propter juvenilem ætatem jurare , modo fidelitatem promittant . *Ibid.* c. 8.

Ut si conspirationes factæ fuerint , triplici ratione julicentur .

CCLI. Quicumque conspirationes facere præsumperint , & sacramentum quancunque conspirationem firmaverint , triplici ratione judicentur . Primo , ut ubicunque aliquod malum propter hoc perpetratum fuerit , auctores facti interficiantur . Adjutores vero eorum singuli alter ab altero flagellentur , & nares sibi invicem præcidant . Ubi vero nihil mali perpetratum est , similiter quidem inter se flagellentur , & capillos sibi invicem detundant . Si vero per dexteram aliqua conspiratio firmata fuerit , si liberi sunt , aut jurent cum idoneis juratoribus quod hoc pro malo non fecissent ; aut si hoc facere non poterint , secundum legem suam componant . Si vero servi sunt , flagellentur ; ut de cetero in regno nostro nulla hujusmodi conspiratio neque per sacramentum neque sine sacramento fiat . *Ibid.* c. 9.

Qualiter de testibus agendum sit , qualesque ad testimonium adducantur .

CCLII. De perjuriis , ut caveantur ; & non admittantur testes ad juramentum antequam discutiantur . Et si aliter discuti non possunt , separentur ab invicem , & singulariter inquireantur . Et non soli accusatori liceat testes eligere , absente suo caussatore . Et omnino nullus nisi jejunus ad juramentum vel ad testimonium admittatur . Et ille qui ad testimonium adducitur si refutat , dicat ille qui eum refutat & probet quare illum recipere nolit . Et de ipso pago , non de altero , testes eligantur , nisi forte longius extra comitatum caussa sit inquirenda . Et si quis convictus fuerit perjuri , perdat manum aut redimat . *Ibid.* c. 10. & *lib.* 6. c. 277.

Quales persone ad causas discutiendas & terminandas eligi debeant .

CCLIII. De Advocatis , Vicedominis , Vicariis , Centenariis pravis , ut tollantur , & tales eligantur qui & sciant & velint juste
Tom. III.

causam discernere & terminare . Et quisquis pravius inventus fuerit , nobis pro certo nuntietur . *Supra lib.* 3. c. 11.

De teloneis quæ de mercatis & navigiis vel aliis , aut quæcunque injuste exiguntur , quid fieri debeat .

CCLIV. De teloneis placet nobis ita , ut antiqua & justa telonea a negotiatoribus exigantur , tam de pontibus , quam de navigiis , seu mercatis . Nova vero sive injusta , ubi vel fines tendantur , vel cum navibus sub pontibus transitur , seu his similia , in quibus nullum adjutorium iterantibus præstatur , non exigantur . Similiter etiam nec de his qui sine negotiandi caussa substantiam suam de una domo sua ad aliam aut ad palatium aut in exercitum ducunt . Si quid vero fuerit unde dubitetur , ad placitum nostrum , quod cum Missis nostris habituri sumus , interrogetur . *Ibid.* c. 12.

De his qui ex seculo ad monasteria converti volunt .

CCLV. Liberi homines qui ad servitium Dei se tradere volunt , prius hæc non faciant quam a nobis licentiam postulent . Hoc vero ideo præcipimus quia audivimus aliquos ex illis non tam caussa devotionis quam exercitum sive aliam functionem regalem fugiendo , quosdam vero cupiditatis caussa ab his qui res illorum concupiscunt circumventos audivimus . Et hoc ideo fieri prohibemus . *Supra lib.* 1. c. 114.

De hominibus pauperibus liberis , ut a potentioribus non opprimantur injuste .

CCLVI. De oppensione pauperum hominum liberorum , ut non fiant a potentioribus per aliquod malum ingenium contra justitiam oppressi , ita ut coacti res eorum vendant aut tradant . Ideo hæc ut supra & hic de liberis hominibus diximus ne forte parentes contra justitiam fiant exheredati , & regale obsequium minuatur , & ipsi heredes propter indigentiam mendici vel latrones seu malefactores efficiantur , Et ut sæpius non fiant maniti ad placitum , nisi sicut in alio capitulari præcepimus . *Ibid.* c. 115.

De Ecclesiis sive sanctis noviter inventis .

CCLVII. De Ecclesiis seu sanctis noviter sine auctoritate inventis , nisi Episcopo probante minime venerentur . Salva etiam de hoc & de omnibus Ecclesiis canonica auctoritate . *Appendix I.* c. 10.

Ut heribannus absque personarum acceptione fideliter ab omnibus exigatur .

CCLVIII. De heribanno volumus ut Missi nostri hoc fideliter exigant absque ullius personæ gratia , blanditia , seu terrore , secundum justitiam nostram . Id est , ut de homine habente libras sex in auro , in argento , brunis , aramento , pannis integris , cal-

ballis, bovis, ovis, vaccis, vel alio peculio, ita ut uxores eorum vel infantes non fiant expoliati pro hac re de vestimentis eorum, accipiant legitimum heribannum, id est, libras tres. Qui vero non habuerit amplius in supra scripto pretio valente nisi libras tres, solidi triginta ab eo exigantur. Qui autem non habuerit amplius nisi duas libras, decem solidos solvat. Si vero nisi unam libram habuerit, solidos quinque, ita ut iterum se valeat præparare ad Dei servitium & ad nostram utilitatem. Et Missi nostri caveant & diligenter inquirent ne per aliquod malum ingenium nostram subtrahant justitiam, alteri tradendo aut commendando. *Supra lib. 3. cap. 14.*

De hominibus vel feminis liberis qui cum fiscalibus se conjugunt.

CCLIX. Liberi homines qui uxores de fiscis regalibus habent, & feminæ quæ liberæ sunt & homines fiscalibus regio aut habent aut accipiunt, vel de hereditate parentum vel de causa sua querenda nec de testimonio pro hac re abiciantur; sed talis etiam nobis in hac causa honor servetur qualis & antecessoribus nostris Regibus vel Imperatoribus servatus esse cognoscitur. *Ibid. c. 16.*

Ut oratio dominica & symbolum & lex seu capitula Regum diligenter intellegantur.

CCLX. Ut laici symbolum & orationem dominicam pleniter ediscant. Comites quoque & Centenarii & ceteri nobiles viri legem suam pleniter discant, sicut in aliò loco decretum est. Præcipimus autem Missis nostris ut ea quæ a multis jam annis per Capitularia nostra in toto regno nostro mandavimus agere, discere, observare, vel in consuetudinem habere debeant, ut hæc omnia nunc diligenter inquirent, & omnino ad servitium Dei & ad utilitatem nostram vel ad omnium Christianorum hominum profectum innovare studeant, & quantum Domino donante prævalent, ad perfectum usque perducant. Et nobis omnino adnuntiet quis inde certamen bonum hoc adimplere habuisset, ut a Deo & a nobis gratiam habeat. Qui autem negligens inde fuerit, ut ralem disciplinam percipiat qualem talis sit contemptor recipere dignus, ita ut ceteri metum habeant amplius.

De occisione Clericorum & sacerdotum atque monachorum.

CCLXI. Qui Subdiaconum occiderit, trecentos solidos componat, Qui Diaconum, quadringentos solidos. Qui Presbyterum, sexcentos. Qui Episcopum, noncentos. Qui monachum, quadringentis culpabilis judicetur. *Vide supra lib. 3. cap. 25. & lib. 6. c. 291.*

De damnis in immunitatibus factis.

CCLXII. Si quis in immunitate damnum

aliquod fecerit, sexcentos solidos componat. *Vide supra lib. 3. c. 26. & lib. 6. c. 291.*

De furibus infra emunitatem resistentis quid agendum sit.

CCLXIII. Si autem homo furtum aut homicidium fecerit, vel quodlibet crimen foris committens infra immunitatem fugerit, mandet Comes vel Episcopo vel Abbati vel Vicedomino, vel illi qui locum Episcopi vel Abbatis tenuerit, ut reddat ei reum. Si ille contradixerit, & eum reddere noluerit, pro prima contradictione quindecim solidos componat. Si ad secundam inquisitionem eum reddere noluerit, triginta solidos componat. Si nec ad tertiam consentire voluerit, quicquid reus damni fecerit, totum, ille qui eum infra emunitatem retinet, nec reddere vult, solvere cogatur. Et ipse Comes veniens licentiam habeat ipsum hominem infra immunitatem querendi, ubicunque eum invenire potuerit. Si autem in prima inquisitione Comitum responsum fuerit quod reus infra immunitatem quidem fuisset, sed fuga lapsus fuerit, statim juret quod ipse eum ad justitiam cujuslibet disfaciendam fugere non fecisset; & fit ei in hoc satisfactum. Si autem inranti in ipsam immunitatem Comitum collecta manu quislibet resistere tentaverit, Comes hoc ad Regem vel ad Principem deferat, ut ibidem judicetur. Et sicut ille qui in immunitate damnum fecit, sexcentos solidos componere debet, ita qui Comitum collecta manu resistere præsumit, sexcentis solidis culpabilis judicetur. *Supra lib. 3. c. 26. & lib. 6. cap. 291.*

De locis ad claustra Canonicorum facienda.

CCLXIV. De locis dandis ad claustra Canonicorum facienda, si de ejusdem Ecclesie rebus fuerit, nostra liberalitate concedatur ibi. Si de alterius vel Ecclesie vel liberorum hominum, commutetur. Si autem de fisco nostro fuerit, nostra liberalitate concedatur. *Supra lib. 4. c. 50.*

De emptione, tempore messis, causa cupiditatis & turpis lucri.

CCLXV. Quicunque tempore messis, vel tempore vindemiæ, non necessitate, sed propter cupiditatem, comparat annonam aut vinum, vel verbi gratia de duobus denariis comparat modium unum, & server usque dum venundare possit contra denarios quatuor aut sex seu amplius, hoc turpe lucrum dicimus. Si vero hoc propter necessitatem comparat, ut sibi habeat & aliis tribuat, negotium dicimus. *Supra lib. 1. cap. 125.*

De stabilitate Episcoporum vel Clericorum.

CCLXVI. Ne de uno loco ad alterum transeat Episcopus sine decreto Episcoporum, vel Clericus sine jussione Episcopi sui. *Ibid. c. 131.*

De Ecclesiis vel altaribus ambiguis.

CCLXVII. Ut Ecclesiæ vel altaria quæ ambigua sunt de consecratione, consecrentur. *Ibid. c. 145.*

De ebrietate.

CCLXVIII. Ut ab ebrietate primo omnium seniores semetipsos caveant, & eorum junioribus exemplum bonum sobrietatis ostendant. *Ibid. c. 161.*

De admonitione ad Comites pro utilitate sanctæ Dei Ecclesiæ.

CCLXIX. Vobis Comitibus dicimus, vosque commonemus, quia ad vestrum ministerium maxime pertinet, ut reverentiam & honorem sanctæ Dei Ecclesiæ exhibeatis, & cum Episcopis vestris concorditer vivatis, & eis adiutorium ad suum ministerium peragendam præbeatis, & ut vos ipsi in ministeriis vestris pacem & iustitiam faciatis, & quæ nostra auctoritas publice fieri decernit, ut in vestris ministeriis studiose perficiatur. *Supra lib. 2. c. 6.*

De admonitione ad laicos pro honore ecclesiastico conservando.

CCLXX. Omnes laicos monemus ut honorem ecclesiasticum conservent, & dignam venerationem Episcopis & Dei sacerdotibus exhibeant, & ad eorum prædicationem cum suis devoto occurrant, & jejunia ab illis communiter indicta conservent & suos observare doceant & compellant. Omnes summo opere studeant ut dies dominicus sicut decet honoretur & colatur. Et ut liberius fieri possit, mercata & placita a Comitibus, sicut sæpe admonitum fuit, illo die prohibeantur. *Ibid. c. 7.*

De admonitione ad Episcopos vel Comites pro concordia ad invicem & cum ceteris fidelibus.

CCLXXI. Episcopi vel Comites ad invicem & cum ceteris fidelibus concorditer vivant, & ad sua ministeria peragenda vicissim sibi adiutorium ferant. *Ibid. c. 10.*

De operibus in restaurationem Ecclesiarum adimplendis.

CCLXXII. De operibus in restaurationem Ecclesiarum, sive in faciendo, sive in redimendo, episcopalis potius sequatur voluntas. Nullatenus tamen remaneat quin sicut a nobis sæpe iustum est, hoc aut illud partibus Ecclesiarum perfolvatur. Et hoc omnibus notum sit, quia quicumque negligenter exinde egerit, & coram nobis exinde negligens reperter fuerit, illud volumus omnino ut su-

Tom. III.

beat quod in nostro Capitulari de hæc re communi consultu fidelium nostrorum ordinavimus. *Ibid. c. 22.*

De Comitibus, ut ministris Ecclesiæ in suis ministeriis adiutores sint.

CCLXXIII. Comites ministris Ecclesiæ eorumque ministeriis, ut hoc plenius & de nostris & de se & de suis hominibus obtinere possint, adiutores in omnibus fiant. Et quicumque prima & secunda vice de his a Comite admonitus non se correxerit, volumus ut per eundem Comitem ejus negligentia ad nostram notitiam perferatur, ut nostra auctoritate quod in nostro Capitulari continetur subire cogatur. *Ibid. c. 23.*

Ut de incestuosis & his qui decimas non dant, ab Episcopis & Presbyteris, & de negligentibus viventibus, vudis non accipiantur.

CCLXXIV. Dictum est nobis quod in quibusdam locis Episcopi & Comites ab incestuosis & ab his qui decimas non dant vudis accipiant, & a Presbyteris quibusdam pro negligentibus inter se pecuniam dividant, quod penitus abolendum decrevimus, ne forte avaritiæ locus detur. Et constituimus ut incestuosi juxta canonicam sententiam poenitentia multentur. Qui vero decimas post crebras admonitiones & prædicationes sacerdotum dare neglexerint, excommunicentur. Juramento vero eos constringi nolumus, propter periculum perjurii. *Ibid. c. 39.*

De Ecclesiis destructis.

CCLXXV. De Ecclesiis destructis ut Episcopi & Missi inquisitionem faciant utrum per negligentiam aut impossibilitatem destructæ sint. Et ubi negligentia inventa fuerit, episcopali auctoritate emendare cogantur ab his qui eas restaurare debuerunt. Si vero per impossibilitatem contigit, ut aut plures sint quam necesse sit, aut majoris magnitudinis quam ut ex rebus ad eas pertinentibus restaurari possint, Episcopus modum inveniat qualiter congrue emendari & consistere possint. *Capitul. a. 829. tit. 1. c. 3.*

De his qui nonas & decimas dare neglexerunt.

CCLXXVI. De his qui nonas (1) & decimas jam per multos annos aut ex parte aut ex toto dare neglexerunt, volumus ut per Missos nostros constringantur ut secundum Capitularem priorem solvant nonas & decimas cum sua lege, & insuper bannum nostrum. Et hoc eis denuntiatur, quod quicumque hanc negligentiam iteraverit, beneficium unde hæc nona & decima perfolvi debuit, amissurum se sciat. Ita enim continetur in Capitulari

X 3

bonæ

(1) De his qui nonas.) Caput istud mutilum est in antiquis exemplaribus libri quinti Capitularium. Extat autem integrum infra Addit. IV.

cap. 99. Caput autem *Quicumque decimam* dividit debet ab isto.

bonæ memoriæ genitoris nostri in libro primo capitulo LVII. (1) *Quicumque decimam abstrahit de Ecclesia ad quam per justitiam dari debet, & eam præsumptiose vel propter munera aut amicitiam aut aliam quamlibet occasionem ad alteram Ecclesiam dederit, a Comite vel a Misso nostro distringatur ut eisdem decimæ quantitatem cum sua lege restituat. Ibid. c. 5. 6. vid. infra Add. IV. cap. 39.*

De his qui restauraciones Ecclesiarum negligunt.

CCLXXVII. Quicumque de rebus Ecclesiarum quas in beneficium habent, restauraciones earum facere neglexerint, juxta auctoritatis nostræ Capitularem, in quo de operibus ac nonis & decimis constitutum est, sic de his adimpleatur, sicut in libro quarto capitulo XXXVIII. continetur: *De opere & restauracione Ecclesiarum constitutum est ut de frugibus terræ & animalium nutritime & cunctis censibus, exceptis hostilensibus (2), persolvantur. De opere vel restauracione Ecclesiarum Comes vel Episcopus sive Abba una cum Misso nostro, quem ipsi sibi ad hoc elegerint, considerationem faciant ut unusquisque eorum tantum inde accipiat ad operandum, & restaurandum quantum ipse de rebus Ecclesiarum habere cognoscitur. Similiter & Vassi nostri aut in commune tantum operis accipiant quantum verum ecclesiasticarum habent, vel unusquisque per se juxta quantitatem quam ipse tenet. Aut si inter eos convenierit ut pro opere faciendo argentum donent, juxta estimationem operis in argento persolvant. Cum quo pretio vestor Ecclesie ad prædictam restauracionem operarios conducere & materiam emere possit. Et qui nonas & decimas dare neglexerit, primum quidem illas cum sua lege restituat, & insuper bannum nostrum persolvat; ut ita castigatus caveat, ne sæpius iterando beneficium amittat. Capitul. a. 829. tit. 1. c. 9. IV. 40.*

De his qui agros dominicos ideo negligunt ut nonas exinde non persolvant.

CCLXXVIII. De his qui agros dominicos propterea neglexerunt excolere ut nonas exinde non persolvant, & alienas terras ad excolendum propter hoc accipiunt, volumus ut de tribus annis ipsam nonam cum sua lege persolvant. Et si quis contemptor

aut Comitum aut Vassallorum nostrorum propter hoc exiterit, per fidejussores ad palatium venire compellatur. Capitul. a. 829. c. 10.

Ut intellegatur in quo facto immunitas frangatur.

CCLXXIX. Pervenit ad nos (3) quod quædam Ecclesie aut monasteria nostras & prædecessorum nostrorum immunitates habentia multa præjudicia & infestationes a quibusdam patiantur, & nec per easdem immunitates ullam defensionis ruitorem habere valeant, propter hoc quod ab eisdem emunitatum temeratoribus dicatur non plus immunitatis nomine complecti quam claustra monasterii (4), cetera quoque, quamvis ad eandem Ecclesias vel monasteria pertineant, extra immunitatem esse. Propter hoc volumus atque decernimus ut omnes intellegant non solum claustra monasterii vel Ecclesie atque castria Ecclesiarum sub immunitatis defensione consistere, verum etiam domus & villas, & septa villarum, & piscatoria manu facta, & quicquid fossis aut sepibus vel etiam alio clausurarum genere (5) præcingitur, eodem immunitatis nomine contineri. Et quicquid intra hujusmodi munimenta ad jus eandem Ecclesiarum vel monasteriorum pertinentia a quolibet homine nocendi vel damnum inferendi causa spontanea voluntate committitur, in hoc facto immunitas fracta judicatur. Quod vero in agros & campos ac silvas quæ sine laborantibus sunt, & nullo modo munitione cinguntur, casu, sicut fieri solet, a quibuslibet hominibus aliquod damnum factum fuerit, quamvis idem ager aut campus vel silva aut ad Ecclesiam vel monasterium præceptum immunitatis habentem pertineat, non tamen in hoc immunitas fracta judicanda est. Et ideo non fœcentorum solidorum compositione, sed secundum legem quæ in eodem loco tenetur is multandus est qui scandalum vel damnum in tali loco fecisse convictus fuerit.

De justitiis generalibus.

CCLXXX. De justitiis Ecclesiarum Dei, viduarum, orphanorum, & pupillorum, præcipimus ut in publicis judiciis non despiciantur clamantes, sed primo diligenter audiantur. *Supra lib. 3. c. 2.*

De

(1) *Capitulum LVII.* Hæc est lectio omnium veterum librorum. Tilius, cum non animadvertet hoc caput esse mutilum, numeros hic mutavit, & pro LVII. reposuit CXXII. Verum nec sic quoque restitui potest hic locus. Nam caput *Quicumque decimam* non extat in libro Capitularium, sed in Additione IV. cap. 300. & 166.

(2) *Et cunctis censibus, exceptis hostilensibus.* Hæc non habentur in libro 4. neque in ipso Capitulari; ut verisimile sit addita fuisse a Benedicto Levita.

(3) *Pervenit ad nos.* Sirmondus in Notis ad Capitula Caroli Calvi ait hanc constitutio-

nem esse Ludovici Pii. Apud Ivonem refertur simpliciter ex libro capitularum.

(4) *Claustra monasterii.* Litteræ Sancti Bernardi Abbatis Clarevallensis de compositione Hugonis Episcopi Autissiodorensis & Willelmi Comitis Nivernensis: *Si aliquis laicus deprehensus fuerit in claustris in latrocinio, cum una quacunque veste sua pro justitia faciendâ Comiti reddatur. Extra claustra autem quicumque laici latrones deprehensi fuerint, ipsi & res eorum Comitis sunt.*

(5) *Claustrarum genere.* Apud Ivonem editum est clausurarum nomine. Sed in codice Victorino legitur ut in Capitularibus.

De animalibus vel aliis rebus, a quibus emantur.

CCLXXXI. Ut nullus comparat caballum, bovem, & jumentum, vel alia, nisi illum hominem cognoscat qui eum vendit, aut de quo pago est, vel ubi manet, aut quis est ejus senior. *Ibid.* c. 24.

De eo qui in testimonium assumitur, qualis esse debeat.

CCLXXXII. Optimus quisque in pago vel civitate in testimonium assumatur, & cui is contra quem testimoniare debet nullum crimen possit indicere. *Ibid.* c. 32.

De heribannatoris conjecta.

CCLXXXIII. Ut illi qui heribannum solvere debent, conjectum faciant ad heribannatorem. *Ibid.* c. 35.

De colonis & fiscalis.

CCLXXXIV. Ut nec colonus nec fiscalis alicubi traditiones facere audeat, *Ibid.* c. 36.

De falsis testibus.

CCLXXXV. Falsi testes precipimus ut non recipiantur. *Ibid.* c. 41.

De hominibus ad mortem dijudicatis, & postea eis vita concessa, si justitiam quaesierint.

CCLXXXVI. Illi homines qui propter eorum culpas ad mortem dijudicati fuerint, & postea eis vita fuerit concessa, si ipsi justitiam ab aliis requisierint, aut ab eis alii justitiam quaerere voluerint, ita inter illos iudicium terminetur. Primum omnium de illis causis pro quibus iudicatus fuerit ad mortem nullam potest facere repetitionem; quia omnes res suae secundum iudicium Francorum in publico fuerunt revocatae. Et si aliquid in postmodum, postquam ei vita concessa est, cum justitia acquirere poterit, in sua libertate teneat & defendat secundum legem. In testimonium non suscipiatur, nec inter Scabinos ad legem iudicandam teneatur. Et si ad sacramentum aliquid iudicatum fuerit quod jurare debeat, si aliquis ipsum sacramentum falsum dicere voluerit, contendant. *Ibid.* c. 47.

De homine cui post iudicium vita concessa est, si justitiam reddere noluerit.

CCLXXXVII. Si alicui post iudicium Scabinorum fuerit vita concessa, & ipse in postmodum aliqua mala perpetraverit, & justitiam reddere noluerit, dicendo quod mortuus sit & ideo justitiam reddere non debeat, statutum est ut superius iudicium sustineat quod antea sustinere debuit. Et si aliquis adversus eum aliqua mala fecerit, secundum aequitatis ordinem licentiam habeat suam justitiam requirendi de causis perpetratis

postquam ad mortem dijudicatus est. De praetentis maneat sicut supra dijudicatum fuit. *Ibid.* c. 48.

De liberis hominibus qui ad mallum venire cogendi sunt.

CCLXXXVIII. Ut nullus alius de liberis hominibus ad placitum vel ad mallum venire cogatur, exceptis Scabinis vel Vassis Comitum, nisi qui causam suam acquirere debent aut respondere. *Ibid.* c. 51.

De testibus, ad testimonium dicendum qualiter adhibeantur.

CCLXXXIX. Ut testes ad testimonium dicendum praemio non conducantur. Et ut nullus testimonium dicat aut sacramentum juret nisi jejunos. Et ut testes, priusquam jurent, separatim discutiatur quid dicere velint de illa re unde testimonium reddere debent. *Ibid.* c. 52.

De justitia cujuslibet a nullo quolibet dilatanda.

CCXC. Ut nullus quilibet Missus noster, neque Comes, neque iudex, aut Scabinus cujuslibet justitiam dilatare praesumat, si statim adimpleta poterit esse secundum relictudinem, neque praemia pro hoc a quolibet homine per aliquod ingenium malum praesumat accipere. *Ibid.* c. 53.

De nimium blasphemis latronibus.

CCXCI. De latronibus qui magnam habent blasphemiam, quicumque aliquem ex his comprehenderit, nullum damnum exinde patiatur. *Ibid.* c. 61.

De testibus ad rem quamlibet discutiendam eligendis.

CCXCII. Ut quandoeunque testes ad rem quamlibet discutiendam quaerendi atque eligendi sunt, a Misso nostro & Comite in cuius ministerio de re quacunque agendum est tales eligantur quales optimi in ipso pago inveniri possunt. Et non liceat litigatoribus per praemia falsos testes adducere, sicut haecenus fieri solebat. *Ibid.* c. 78.

De placito Centenarii.

CCXCIII. Ut nullus homo in placito Centenarii neque ad mortem neque ad libertatem suam amittendam aut ad res reddendas vel mancipia iudicetur. Sed ista aut in praesentia Comitum vel Missorum nostrorum iudicentur. *Ibid.* c. 79.

De placitis a Missis dominicis Comitibus notum faciendis.

CCXCIV. Ut unusquisque Missorum nostrorum in placito suo notum faciat Comitibus qui ad ejus missaticum pertinent, ut in illis mensibus quibus ille legationem suam non facit, conveniant inter se, & communia placita faciant, tam ad latrones distrin-

gen-

gendos, quam ad ceteras iustitias faciendas, *Ibid. c. 87.*

*De uxore defunctorum, quam partem con-
laborationis post obitum maritorum
accipere debeant.*

CCXCV. Volumus ut uxores defunctorum post obitum maritorum tertiam partem conlaborationis quam simul in beneficio conlaboraverunt accipiant. Et de his rebus quas is qui illud beneficium habuit, aliunde adduxit, vel comparavit, vel ei ab amicis suis conlate sunt, has volumus tam ad orphanos defunctorum quam ad uxores eorum pervenire. *Supra lib. 4. cap. 9.*

De falsis testibus convincendis.

CCXCVI. Si quis cum altero de qualibet causa contentionem habuerit, & testes contra eum per iudicium producti fuerint, si ille falsos esse suspicatur, liceat ei alios testes, quos meliores potuerit, contra eos opponere, ut veracium testimonio falsorum testimonium perveritas superetur. Quod si ambobus partes ita inter se differant ut nullatenus una pars alteri cedere velit, eligantur duo ex ipsis, id est, ex utraque parte unus, qui cum securis & sulsibus in campo decertent utraque falsitatem aut veritatem suo testimonio sequatur. Et campioni qui victus fuerit, propter perjurium quod ante pugnam commisit, dextra manus amputetur. Ceteri vero eiusdem partis testes, qui falsi apparuerint, manus suas redimant. Cuius compositionis duæ partes ei contra quem testati sunt dentur, tertia pro fredo solvatur. Et in seculari quidem causa huiuscemodi testimonium diversitas in campo comprobetur. In ecclesiasticis autem causis, ubi de una parte seculare, de altera vero ecclesiasticum negotium est, idem modus observetur. Ubi vero ex utraque parte ecclesiasticum fuerit, rectores earundem Ecclesiarum si se familiariter pacificare velint, licentiam habeant. Si autem de huiuscemodi pacificatione inter eos convenire non possit, Advocati eorum in mallo publico ad presentiam Comitum veniant; & ibi legitimus terminus eorum contentionibus imponatur. Testes vero de quolibet causa non aliunde querantur nisi de ipso comitatu in quo res unde causa agitur positæ sint: quia non est credibile ut vel de statu hominis vel de possessione cuiuslibet per

alios melius rei veritas cognosci valeat quam per alios melius rei veritas cognosci valeat quam per illos qui viciniore sunt. Si tamen contentio quæ inter eos exorta est in confinio duorum comitatuum fuerit, liceat eis de vicina centena adjacentis comitatus ad causam suam testes habere. *Ibid. c. 23.*

De terra tributaria:

CCXCVII. Quicumque terram tributariam, unde tributum ad partem nostram exire solebat, vel ad Ecclesiam vel cuiilibet alteri tradiderit, is qui eam susceperit, tributum quod inde solvebatur omni modo ad partem nostram persolvat; nisi forte talem firmitatem de parte dominica habeat per quam ipsum tributum sibi perdonatum possit ostendere. *Ibid. c. 37.*

De terra censali.

CCXCVIII. Si quis terram censilem habuerit, quam antecessores sui vel ad aliquam Ecclesiam vel ad villam nostram dederunt, nullatenus eam secundum legem tenere potest, nisi ille voluerit ad cuius potestatem vel illa Ecclesia vel illa villa pertinet; nisi forte filius aut nepos eius sit qui eam tradidit, aut ei eadem terra ad tenendum placitata sit. Sed in hac re considerandum est utrum ille qui hanc tenet, dives an pauper sit, & utrum aliud beneficium habeat, vel etiam proprium. Et qui horum neutrum habet, erga hunc misericorditer agendum est, ne ex toto expoliatus in egestatem incidat, ut aut talem censum inde solvat qualis ei fuerit constitutus, vel portionem aliquam inde in beneficium accipiat unde se sustentare valeat. *Ib. c. 39.*

De observatione præceptorum dominicorum.

CCXCIX. De observatione præceptorum nostrorum & immunitatum, ut ita observentur præcipimus sicut a nobis & ab antecessoribus nostris constitutum est. *Ib. c. 51.*

De eo qui propriam derelinquit uxorem, vel sine causa interficit, & aliam ducit.

CCC. Quicumque propria (1) uxore derelicta (2), vel sine culpa interfecit (3), aliam duxerit, armis depositis (4) publicam agat penitentiam. Et si contumax fuerit, comprehendatur a Comitibus, & ferro vinciatur, & in custodiam mittatur, donec res ad no-

(1) *Quicumque propria.* Burchardus caput istud valde interpolavit & Pio Papæ tribuit, quamvis illius non sit. Est enim constitutio Ludovici Pii. Hinc ergo emenda Ivonem & Gratianum. Vide infra Addit. IV. cap. 118. 161.

(2) *Propria uxore derelicta.* Vide infra libro 7. cap. 305. Hincmarus apud Flodoardum lib. 3. cap. 26. scribit Fulvico cuidam, qui uxorem legitimam in legitime dimiserat, alteramque insuper duxerat; vocans ad synodum, excommunicationis iam in eum date atque in comprovinciali synodo confirmandæ pandit modum. De eisdem excommunicatione agit supra in cap. 21.

eiusdem libri.

(3) *Sine culpa interfecit.* Exstat apud Burchardum elegans Paulini Episcopi Aquilejensis epistola de hoc argumento, quæ perperam apud Ivonem & Gratianum Stephano V. Papæ tribuitur, uti dictum est in Notis ad Gratianum pag. 547.

(4) *Armis depositis.* Jure enim pontificio, ut Iureus ait ad epistolam 135. Ivonis, miles poenitens armis cingi vetabatur; citatque in eam rem caput *Admonere* 33. qu. 2. Idem epistolam Paulini, de qua mox dicebamus.

nostram notitiam deducatur. *Capit. a. 829. tit. 3. c. 3.*

De liberis hominibus qui proprium non habent, sed in terra dominica resident, ad testimonium non recipiendis.

CCCI. De liberis hominibus qui proprium non habent, sed in terra dominica resident, ut propter res alterius ad testimonium non recipiantur. Conjuratores tamen aliorum hominum ideo esse possunt quia liberi sunt. Illi vero qui & proprium habent, & tamen in terra dominica resident, propterea non abiciantur quia in terra dominica resident; sed propter hoc ad testimonium recipiantur quia proprium habent. *Ibid. c. 6.*

De Presbyteris, Diaconibus, & reliquis clericis. Canones sancti Silvestri & aliorum LXXXIV. Episcoporum.

CCCII. Fecit hos gradus in gremio synodi, ut non Presbyter adversus Episcopum, non Diaconus adversus Presbyterum, non Subdiaconus adversus Diaconum, non Acolythus adversus Subdiaconum, non Exorcista adversus Acolythum, nec Lector adversus Exorcistam, non Ostiarius adversus Lectorem de accusationem aliquam. Et non damnabitur Presul sine septuaginta duobus testibus, neque Presul summus a quoquam iudicabitur; quoniam scriptum est: *Non est discipulus super magistrum.* Presbyter autem nisi in quadraginta quatuor testibus non damnabitur. Diaconus autem cardine constitutus in urbe Roma nisi in triginta sex non condemnabitur. Subdiaconus, Acolythus, Exorcista, Lector, nisi, sicut scriptum est, in septem testimonii filios habentes & uxores & omnino Christum predicantes. Sic datur mystica veritas. *Supra lib. I. c. 113.*

Ex Capitulis Domni Karoli, qualiter ex factis aut mansis vel quavis servitium agatur.

CCCIII. Pro nimia reclamacione quæ ad nos venit de hominibus ecclesiasticis seu fiscalibus, qui non erant adiurati quando in Cinnamnico pago fuimus, visum est nobis una cum consilio fidelium nostrorum statuere ut quicumque de prædictis hominibus quartam facti tener, cum suis animalibus seniori suo pleniter unum diem cum suo aratro in campo dominico arer, & postea nullum servitium ei manuale in ipsa hebdomada a seniori suo requiratur. Et qui tanta animalia non habet ut uno die hoc explere valeat, perficiat prædictum opus in duobus diebus. Et

qui solummodo ita invalida ut per se non possit arare quatuor animalia habet, cum eis sociatis sibi aliis arer uno die in campo senioris, & uno die postmodum in ipsa hebdomada opera manuum faciat. Et qui nihil ex his facere potest, neque animalia habet, per tres dies seniori suo a mane usque ad vesperam operetur, & senior suus ei amplius non requirat. Diversis namque modis æcegebantur. A quibusdam tota hebdomada operabatur, a quibusdam dimidia, & a quibusdam duos dies. Idecirco hæc statuimus, ut ne familia se a prædictis operibus subtrahere possit, neque a senioribus amplius eis requiratur. Et qui minus quartæ optimæ de terra habet, secundum æstimationem suæ teluris opera faciat. Hæc ab Adalardo Comite palatii (1) nostri ad eorum satisfactionem una cum aliis fidelibus nostris præcipi nostra vice & publice adnuntiari iussimus.

Ut Episcopi incestuos emendent & corrigant.

CCCIV. Ut Episcopi incestuosos hemines emendent, & magnam diligentiam habeant ex his. Seu & de viduis infra suam parochiam potestatem habeant ad corrigendum. *Capit. a. 779. c. 4. Vide supra c. 165. hujus libri, & A. lit. IV. c. 124.*

Ut ea conserventur quæ in placitis & synodis Pippinus Rex constituit.

CCCV. Ea vero quæ bonæ memoriæ genitor noster in suis placitis & synodis constituit, conservari præcipimus. *Eod. Capit. c. 13. Vide A. lit. IV. c. 131.*

De eo qui a servo alieno aliquid comparaverit.

CCCVI. Si quis a servo (2) alieno aliquid comparaverit nesciente domino suo, si dominus firmam noluerit esse emptorem, reddat pretium emptori, ut emptio nihil habeat firmitatis. Si ipsum non habet, simile reddat.

Ut Ecclesiarum negotia a iudice continuo audiantur.

CCCVII. Placuit ut Ecclesiarum negotia absque ulla dilatione continuo a iudice audiantur & proficue incremententur.

Ut iudex criminofum discutens non ante sententiam proferat capitalem quam aut reus ipse confiteatur aut per innocentes testes convincatur.

CCCVIII. Placuit ut iudex criminofum discutens non ante sententiam proferat capi-

(1) Adalardo Comite palatii. Hincmarus epistola 14. cap. 12. Adalardum senem & sapientem Domni Karoli Magni Imperatoris propinquum & monasterii Corbeje Abbatem inter primos Consiliarios primum in adolescentia mea vidi, Marquardus Freherus in Originibus Palatinis par. 2. cap. 1. ait habuisse fragmentum istius libri, & huic adscriptum fuisse hunc titulum:

Ordo palatii & reipublice dispositio qui sub Imperatoribus Pipino & Karolo Francorum gerbatur, per Albalardum venerabilem Albois-teris commendatus ad memoriam & instructionem futurorum. Ejus vitam scripsit Paschasius Radbertus.

(2) Si quis a servo. Vide Ivonem parte 16. capite 101.

talem quam aut reus ipse confiteatur aut per innocentes & veraces testes manifestius convincatur. Et de majoribus nostra aut successorum nostrorum expectetur sententia. *Vide infra lib. 6. c. 398. & lib. 7. cap. 170.*

Ut qui socii criminis sunt, non admittantur testes.

CCCIX. Placuit ut testes non admittantur qui sunt socii criminis, nec infames, nec calumniatores, vel ceteri quos canon & lex prohibet.

De nuptiis incestis prohibendis.

CCCX. Nuptias prohibemus incestas, id est, usque adfinitatis lineam, vel quandiu inter se hereditare poterint, non conjungantur: quia hæc potius incestua quam conjugia sunt iudicanda.

Ut de absentibus non iudicetur.

CCCXI. Placuit ut adversus (1) absentem non iudicetur. Quod si factum fuerit, prolata sententia non valebit,

Ut clementior severiori præferatur sententia.

CCCXII. Placuit ut inter pares sententias clementior semper severiori præferatur.

Ut qui de se confessus est, super alium non credatur.

CCCXIII. Placuit ut qui de se confessus est, super alium non credatur.

De testimonio unius hominis non accipiendo.

CCCXIV. Ut testimonium unius hominis non accipiatur. Nam si ex utraque parte plures sint, veraciores atque religiosiores & honestiores elegantur, qui sacramento suo confirmant testimonium, nihilque se falsi esse dicturos.

Ut contra Episcopos nullus graviter aut leviter agat.

CCCXV. Præcipimus atque jubemus ne forte, quod absit, aliquis circa Episcopos leviter aut graviter agat; quod ad periculum totius imperii nostri pertinet. Et ut omnes cognoscant nomen, potestatem, vigorem, & dignitatem sacerdotalem. Quod ex verbis Domini facile intelligi potest, quibus beato Petro, cujus vicem Episcopi gerunt, ait: *Quodcumque ligaveris super terram erit ligatum & in caelo; & quodcumque solveris ju-*

per terram, erit solutum & in caelo. Et alibi discipulis generaliter dicit: *Accipite Spiritum sanctum. Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; & quorum retinueritis, retenta sunt.* Illud etiam ad exemplum reducendum est quod in ecclesiastica historia Constantinus Imperator Episcopis ait: *Deus, inquit, constituit vos sacerdotes, & potestatem vobis dedit de nobis quoque iudicandi. Et ideo nos a vobis recte iudicamur. Vos autem non potestis ab hominibus iudicari. Propter quod Dei solius inter vos expectate iudicium. Vestra iurgia, quaecumque sint, ad illud divinum referentur examen. Vos etenim nobis a Deo dati estis dii. Et conveniens non est ut homo iudicet deos (2), sed ille solus de quo scriptum est: *Deus stetit in synagoga deorum. In medio Deus autem deos discernit.* Sed & hoc illis ad memoriam reducendum est, qualiter beatus Prosper (3) in libro quem de contemptiva & actuali vita scripsit, laudem sacerdotum comprehendit. *Ipsis enim, inquit, id est, Sacerdotibus, propria animarum curandarum sollicitudo commissa est; qui pondus populi sibi commissi viriliter sustinentes, pro peccatis hominum, velut pro suis, infatigabiliter supplicant Deo; ac velut quidam Avon incensum contriti cordis & humiliter spiritus offerentes, quo placatur Deus, averunt iram futuræ animadversionis a populo; qui per Dei gratiam fiunt divina voluntatis iudices, Ecclesiarum Christi post Apostolos fundatores, fideles populi duces, veritatis assertores, pravæ doctrinæ hostes, omnibus bonis amabiles, & male sibi concis etiam ipso visu terribiles, vindictæ oppressorum, parces in fide catholica regenerantium, predicatorum celestium præmium, exempla bonorum, documenta virtutum, & forma fidelium. Ipsi sunt decus Ecclesiæ, in quibus fulget Ecclesia. Ipsi columnæ firmissimæ, quibus in Christo fundatis innititur omnis multitudo credentium. Ipsi januæ civitatis æternæ, per quos omnes qui credunt, ingrediuntur ad Christum. Ipsi janitores, quibus claves datæ sunt regni cælorum. Ipsi etiam dispensatores regie domus, quorum arbitrio in aula Regis æterni dividuntur gradus & officia singulorum.**

Quod per Spiritum sanctum remissio fit peccatorum.

CCCXVI. Sciendum est omnibus atque credendum quod per Spiritum sanctum remissio peccatorum in baptisate conferatur, & quod

(1) Placuit ut adversus. Vide infra lib. 6. cap. 363. & libro 7. cap. 204.

(2) Homo iudicat deos. Ad caput istud respexisse videtur Carolus Simplex in præcepto pro Arnulfo Archiepiscopo & reliquo clero provincie Narbonensis, quod editum est a Catello in libro quinto Memoriarum historice Occitanice pag. 772. c. jus vero nos authenticum vidimus in archivo Archiepiscopi Narbonensis: si aliquid vero querimonie adversus illos exorta fue-

runt, in præsentiam suorum Episcoporum veniant, & ibi de his canonicè atque legaliter iudicentur: quia juxta sanctiones legum indignum est ut homines iudicent deos.

(3) Beatus Prosper. Sive Julianus Pomerius, quem auctorem esse librorum de vita contemptiva & activa Sirmondus ostendit, & cui tribuuntur etiam in vetustissima collectione canonum Andegavensi & in antiquissimo codice Ms. bibliothecæ Thuanæ.

quod fidelibus in Ecclesia Christi, ejusdem sancti Spiritus dono, per ministerium sacerdotale & per penitentiam & absolutionem manusque impositionem remissio peccatorum indubitanter adtribuitur.

De quatuor vitiis quae fidem catholicam commaculant.

CCCXVII. Placuit sciri omnibus quod quatuor sunt vitia quae nostram fidem inter cetera mala commaculant; quae quanto sunt occultiora, tanto perniciosa; id est, superbia, per quam angelus diabolus effectus, de caelo est ejectus; invidia, per quam idem diabolus hominem de paradiso ejecit; odium & discordia, quae caritatem inter proximos extinguunt, & dilectionem evacuant, & omnia bona pervertunt, & non sinunt proximos in mutua dilectione consistere, nec quietam tranquillamque, ut decuerat, Christianos vitam ducere, & reliqua.

Quod universalis sancta Dei Ecclesia unum corpus, ejusque caput Christus sit.

CCCXVIII. Primum igitur, quod universalis sancta Dei Ecclesia unum corpus (1) manifeste esse credatur, ejusque caput Christus, apostolicis oraculis approbatur. Unde Paulus: *Vos autem estis, inquit, Corpus Chri-*

sti & membra de membro. Itemque: Sicu enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent, ita multi unum corpus sumus in Christo. Item: Cujus caput est Christus, ex quo totum corpus per nexum & conjunctiones administratum crescit in templum sanctum in Domino. Sunt & alia hujusce rei innumera exempla, quae hic, ob prolixitatem vitandam, praetermittuntur. Quisquis ergo per aliqua illicita ex membro Christi se fecit membrum diaboli, noverit se in corpore Christi non esse, sed in corpore diaboli (2). Proinde necesse est ut corpori Christi, a quo astutia diabolica separatus est, se incunctanter, dum tempus penitentiae in promptu habetur, restituere non neglegat.

Quod ejusdem Ecclesiae corpus in duabus principaliter dividatur eximiiis personis.

CCCXIX. Principaliter itaque totius sanctae Dei Ecclesiae corpus in duas eximias personas, in sacerdotalem videlicet & regalem, sicut a sanctis patribus traditum accepimus, divisum esse novimus. De qua re Gelasius Romanae sedis venerabilis Episcopus ad Anastasium Imperatorem ita scribit: *Due sunt quippe (3), inquit, Imperatrices augustae quibus principaliter mundus hic regitur, au-*

(1) *Ecclesia unum corpus.* Infra lib. 6. cap. 404. *Quod in capite praecessit, in corpore ejus, quod est Ecclesia, videtur impletum.* Epistola Episcoporum caliholicorum ad Marcellinum Notarium in collatione prima Carthaginensi cap. 18. *Non est itaque difficile quantum caput est Christus & corpus Ecclesiae, simul in evangelio commendatum videre & caput contra calumnias Judaeorum & corpus contra criminationes hereticorum.* Et Augustinus in cognitione tertia cap. 337. & 242. *Habeo caput, sed Christus est.* Vide formulas exorcismorum & excommunicationum a nobis editas.

(2) *In corpore diaboli.* Formula duodecima excommunicationum: *Inter adoptivos filios Dei adnumeratus, quamvis modo filius diaboli sit imitando diabolum.*

(3) *Due sunt quippe.* In epistola ipsa Gelasii legitur: *Due quippe sunt, Imperator Auguste, quibus principaliter &c. Recte. Scripta enim est ad Anastasium Imperatorem. Confirmant autem hanc lectionem, praeter ceteros, Hincmarus Remensis Archiepiscopus in epist. 29. & opusculo 61. & Patres Concilii apud Sanctam Macram habiti. Immo in Concilio Parisiensi habito anno mcccxxix. (ex quo sumptum est hoc caput) ita vulgo legitur lib. 1. cap. 3. *Due quippe sunt, Imperator Auguste &c.* Sed antiquissimum exemplar manuscriptum illius Concilii, quod extat in bibliotheca Thuanana, tum etiam omnes veteres libri Capitularium & antiquae editiones discrete scriptum habent: *Due sunt quippe, inquit, Imperatrices Augustae quibus &c.* Veteris vestigia fraudis, ut Virgilli verbis utamur, videntur etiam in excerptis e libris Capitularium in antiquissimo codice Ms. Sancti Arnulphi Metensis, ubi sic legitur: *Due sunt quippe, inquit, Imperator Auguste quibus &c.* Ego, si quid hic video, puto eum qui pravam istam lectionem intulit in codicem, ex quodam hausere Patres Concilii Pa-*

risiensi, dolo malo id fecisse, ut pro sua virili fulciret regnum ecclesiasticum, quod tum caput extrulerat post Caroli M. victorias de Longobardis & triumphos quos Isidorus Mercator egit de devicta vetere disciplina. Itaque falsarius ille universum orbem Christianum, hoc est, Ecclesiam Christi, divisit in duo summa imperia, in auctoritatem videlicet sacratam Pontificum & regalem potestatem, quas vocat Imperatrices augustas. Atque ea opinio facile pervasit per animos hominum illius seculi, jam imbutos ea doctrina quam in Ecclesiam Christi invexerant spuria veterum Pontificum epistolae. Itaque non multo post editam a Benedicto Levita collectionem Capitularium, in qua caput istud retulit prout reperiebatur in Concilio Parisiensi, Episcopi provinciarum Remensis & Rotomagensis & Carniaco palatio ad Ludovicum Germaniae Regem scriperunt anno mcccxviii. Christum, qui solus Rex fieri potuit & Sacerdos, in caelum ascendentem suum regnum, id est, Ecclesiam, inter pontificalem auctoritatem & regiam potestatem gubernandum disposuisse. Hac sunt enim ipsorum verba in Capitulis Caroli Calvi titulo xxvii. cap. 15. extremo. Ea persuasio cum deinde, ut fit, in occidentali Ecclesia invaluisset, jamque opinio de monarchia temporali Romani Pontificis valde propagata esset, rudi seculo creditum est concertationem quae inter Gelasium Papam & Anastasium Imperatorem fuit, de regno fuisse, illum vero auctoritatem suam fortiter ac strenue vindicasse adversum conatus Imperatoris. Ne quis vero exilium mare possit in ista sine auctore dicere, adferam verba Bartholomaei Brixiensis, qui in cap. *Due sunt* dist. 96. ita loquitur: *Gelasius Pape & Anastasius Imperator contendebant de praeceminencia unius ad alterum & de praeceminencia dignitatum. Sed Gelasius ostendit hic quod auctoritas pontificalis longe major est quam culmen imperiale.* Demum Leo-

Auritas sacra Pontificum, & regalis potestas; in quibus tanto gravius pondus est sacerdotum quanto etiam pro ipsis Regibus hominum in divino reddiuntur examine variationem. Fulgentius quoque in libro de veritate predestinationis & gratia ita scribit: Quantum pertinet, inquit, ad hujus temporis vitam, in Ecclesia nemo Pontifice potior, & in seculo Christiano Imperatore nemo celsior invenitur.

Ut Chorepiscopi modum mensurae que in sacris canonibus praefixus est non excedant.

CCCXX. Emerisse reprehensibilem & valde inolitum usum comperimus, eo quod quidam Chorepiscopi, ultra modum suum progredientes, & donum sancti Spiritus per impositionem manuum tradant, & alia quae quae solis Pontificibus debentur contra fas peragant; praesertim cum nullus ex septuaginta discipulis, quorum speciem in Ecclesia gerunt, legatur donum sancti Spiritus per manus impositionem tradidisse. Quod autem solis Apostolis eorumque successoribus proprii sit officii tradere Spiritum sanctum liber actum Apostolorum docet. In Concilio vero Caesariensi ita de Chorepiscopis habetur scriptum: *Chorepiscopi quoque ad exemplum quidem & formam septuaginta videntur esse. Ut comministri autem, propter studium quod erga pauperes exhibent, honorentur.*

De Chorepiscopis qui in vicis commorantur.

CCCXXI. Qui in vicis vel in possessionibus Chorepiscopi nominantur, quamvis manus impositionem Episcoporum perceperint & ut Episcopi consecrati sint, tamen sanctae synodo placuit ut modum proprium recognoscant, & gubernent subiectas sibi Ecclesias, earumque moderamine curaque contenti sint.

De honore & obedientia Episcoporum & reliquorum sacerdotum.

CCCXXII. Igitur quia constat religionem Christianam per successores Apostolorum salubriter administrari, populisque ad vitam aeternam ducatum exhiberi debere, primo necessarium iudicavimus omnibus praecipere ut honorem debitum venerabiliter Episcopis absque ulla simulatione aut detractioe impendant, eisque in omnibus ut patribus obediant & quicquid pro salute animarum monuerint, prout melius poterint, adimplere satagant; sicut Dei & nostram gratiam habere voluerint. Nam Dominus ait: *Qui vos audit, me audit; & qui vos spernit, me spernit.* Et iterum: *Si te non audierit, dic Ecclesiae: Et si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus.* Et alibi: *Si quis scandalizaverit unum de pusillis istis, id est, meis discipulis vel Apostolis, quorum locum Episcopi nunc in Ecclesia tenent, melius est illi ut suspendatur mola asinaria in*

Leonellus de Chieregatis Episcopus Concordiensis in sermone quem habuit Romae coram Alexandro VI. anno MCCCXXXV. in publicatione confederationis inter eundem Alexandrum ac Romanorum & Hispaniae Reges Venetorumque ac Mediolanensem Ducem, haec ait: *In universali synodo Ecclesia duae constituitur dignitates, quibus principaliter hic mundus administratur, prout ad Anastasium Imperatorem scribit Gelasius Romanus antistes, auctoritas sacra Pontificum, & Imperatorum excelsa potestas.* Stabilita igitur ea opinione in mentibus hominum qui circa cathedram D. Petri habitabant, dubium illis non erat quin regnum in ea Ecclesia esset, itaque Conservatores populi Romani, ut Franciscus Albertinus docet in libro de mirabilibus urbis Romae ad Julium II. Papam, inscriptione Herculis simulacrum in foro boario tepertum: *SIXTO III. PONT. MAX. REGNANTE.* Aeneas Silvius simulacrum aurea mala secundum Herculis Virg. surilar, effusum Conservatores in monumentum glorie Romanae hic locandum curarunt. In veteri editione Romanae epistolatum S. Hieronymi haec leguntur in fine torni secundum: *Eusebii Hieronymi doctoris eximii secundum epistolatum expliciti voluminum anno Christi MCCCCLXIII. Indictione prima die vero XIII. mensis Decembris, Pontifice maximo Paulo regnante secundo, anno eius quinto, Romae in dono magnifici viri Petri de Maximo. Philippus Labbeus in Specimine novae bibliothecae pag. 130 testatur fuisse in bibliotheca Naudaiana disputationem de potentia Dei, auctore Francisco Cardinale Saonenis, qui postea fuit Sixtus Papa quartus, in cuius calce ista scripta erant: *Finit parvuli operisculi instituti de potentia Dei editi per Reverendissimum**

D. D. Franciscum Saonensem Cardinalem tituli S. Petri in Vincula die prima mensis Octobris 1476. regnante Paulo Papa II. pontificatus sui anno septimo. Habemus nos aeneum numisma Julii III. Romani Pontificis, quod edium reperies apud Joannem Jacobum Luckium, in cuius recta parte visitur vultus Julii cum hac inscriptione: *D. IVLIVS. III. REIPV.B. CHRISTIANAE. REV. AC. PATER.* Sed ut ad rem nostram redeamus, attendendus est insignis locus ex praecipio Caroli III. Francorum Regis pro Ecclesia Noviomensi, in quo Princeps ille praetulerat documentum dat, quomodo intelligendus sit hic locus Gelasii de duabus summis potestatibus. *Duabus simul, inquit, personis universali roboratur Ecclesia, sacerdotali videlicet & regali, ut si una inmensum seu minus extiteret provida pigritando, non dormitet altera.* Bartholomaeus Brixientis addit auctoritatem pontificalem culmine imperiali longe majorem esse, cum tamen Gelasius in eadem epistola fateatur ipsos quoque religiosi antistites esse subditos Imperatori legibusque ejus parere quantum ad ordinem pertinet publicae disciplinae. Quae sententia confirmatur auctoritate S. Fulgenii, cuius verba referuntur in hoc nostro capite. In canone septimo Concilii Trullani scriptum est spirituales dignitates praestantiores esse secularibus seu mundanis. Quae verba sic interpretatur Ballamon: *Non autem & canonem qui dicit spirituales dignitates esse praestantiores secularibus seu mundanis dignitatibus. Sed ne hoc eo traxerit, ut nonnulli dicebant, ut ecclesiasticae dignitates praesertantur imperatoris. Etenim subhiatentur. Interpretare autem hoc adversus Subdiaconos, qui forsitan superbe & injolenter se gerunt adversus Diaconos, vel Diaconos qui adversus Presbiteros.*

in collo ejus, & demergatur in profundum maris, quam scandalizet unum de istis minimis. Hæc omnia fidelibus admonenda & perpendenda sunt, ne in hoc, quod ablit, incidant scandalum; sed magis eis obediendo, non filii perditionis, sed filii Dei efficiantur; & non cum stultis penam, sed cum iustis præmia percipiant sempiterna. Nam Episcopos & sacerdotes, quibus omnis terra caput insinat, per quos & nostrum pollet imperium, admodum honorari & venerari omnes monemus, nec eos lacerari aut blasphemari vel detrahi a quoquam volumus: quia detractio sacerdotum ad Christum pertinet, cujus vice legatione funguntur in Ecclesia. Nam qui detrahit alium hominem, sicut homicida reputabitur. Quid erit de illis qui sacerdotes detrahunt: quoniam & ipsi semetipsos occidunt, & audientes interimunt, Dupla enim pœna digni sunt qui duplant scelerata sua. Qui his sanctis raonis rebelles vel inobedientes extiterint, sciant se a limitibus sanctæ Ecclesiæ fore alienos.

De quatuor neglegentiis sacerdotum.

CCCXXXIII. De Presbyteris & eorum Ecclesiis, unde multa negleguntur & scandala generantur, in nostra discussione quatuor pericula apparuerunt. Primo, quia nonnulli ex nostris sacerdotibus, quadam securitate accepta, nec ea quæ ad cultum divinum pertinent faciunt, neque in restauratione & luminaribus Ecclesiæ studium habent, nec etiam senioribus suis debitam reverentiam exhibent, & insuper Ecclesias suas expoliant, & in prædiola sua propria transferunt. Quæ omnia ad neglegentiam Episcoporum pertinere deprehendimus. Ob id vero quadam occasione accepta seniores eorum permoti in tantam audaciam prorumpunt ut eos etiam illicitè & inhonestè atque inreverenter tractare præsumant. Unde summopere omnibus nobis abhinc providendum judicavimus ut ea quæ a Domino Imperatore consensu Episcoporum ob honorem & amorem Dei Ecclesiis concessa sunt, non in avaritiam Presbyterorum aut in rapacitatem episcopalem ministrorum cedant, sed in utilitatem Ecclesiæ & in usum Clericorum & pauperum deventiant.

De Presbyteris qui in suis domibus feminas habent.

CCCXXXIV. Illud non minus periculosum esse didicimus, quod in quorundam Episcoporum parrochiis quosdam Presbyteros contra interdicta sanctorum canonum feminas in domibus suis non solum habitare sed etiam

Tom. III.

ministrare faciunt; quas & laqueum sacerdotibus per sepe extitisse, & multos occasione in scandalum & in detractionem corruisse cognovimus. Quæ transgressio & tempore genitoris nostri & nostro in conventibus Episcoporum secundum auctoritatem canonicam prohibita, sed necdum ad correctionem plebis est perducta. Unde in commune censuimus ut hi qui tantæ transgressionis incorrectores hæctenus extiterunt, si abhinc hujus rei correptores esse neglexerint, juxta Apostoli sententiam quasi consentientes malorum coerceantur.

De Presbyteris qui contra statuta canonum vilici fiunt.

CCCXXV. Similiter de illis Presbyteris qui contra statuta canonum vilici fiunt, tabernas ingrediuntur, turpia lucra sectantur, & diversissimis modis usuris inserviunt, & aliorum domos inhonestè & impudicè frequentant, & comestationibus & ebrietatibus deservire non erubescunt, & per diversos mercatores indistinctè discurrunt, observandum judicavimus ut ab hinc districtè severiterque coerceantur; ne per eorum illicitam & indecentem actionem & ministerium sacerdotale vituperetur, & quibus debuerant esse in exemplum, deveniant in scandalum.

Quod conversatio sacerdotalis testes vite probabiles habeat.

CCCXXVI. Pari ergo consensu nobis visum est ut Pontifices, sanctorum præcedentium patrum exempla sequentes, religiosos conversationis suæ testes (1) habeant, quatenus detrahere volentibus locum minime præbeant. Ut ergo sacerdos discipulis suis de semetipso exemplum bonum debeat præbere Apostolus scribens ad Titum docet dicens: *In omnibus te ipsum præbe exemplum bonorum operum, in caritate, in doctrina, in castitate, & reliqua.* Beatus quoque Gregorius in decretis suis ita ait: *Verecundus mos inolevit ut hujus sedis Pontificibus ad secreta cubili sui servitia laici pueri eis seculares obsequantur; & cum pastoris vita esse discipulis semper debeat in exemplum, plerunque Clerici qualis in secreto sit vita sui Pontificis nesciunt, & ut dictum est, seculares pueri sciunt. De qua re sequenti decreto constituo ut quidam ex Clericis vel etiam ex monachis electi ministerio cubili pontificalis obsequantur; ut is qui in loco est regimini habeat testes, tales qui ejus in secreto conversationem videant, & ex visione sedula exemplum profectus sumant.* Hæc igitur beatus Gregorius scripsit. Ceterum qui de

Y hac

(1) *Conversations suæ testes.* Supra cap. 2. hujus libri Karolomannus Princeps statuit in synodo ut Presbyter Episcopo testis adfuerit castitatis & vitæ & fidei & doctrinæ illius. Renovatum istud in Concilio Londinensi sub An-

selmo Archiepiscopo anno mclii. habito, in quo statutum est ut Episcopi semper & ubique honestas personas habeant conversationis suæ testes.

hac re copiosiora exempla querere voluerint, vitas beati Augustini (1) & Ambrosii & ceterorum aliorum sanctorum virorum legant; & perspicue inuenient quod vita & conversatio Pontificis semper testes vitas probabiles habere debeat.

Ut Episcopi in rebus Ecclesie circa propinquos suos exponendis reprehensionem caveant, & ut discretionis modum teneant.

CCCXXVII. Quoniam multi Episcoporum, amore propinquorum suorum, de rebus sibi commendatis suo aut quolibet amicorum nomine pradia & mancipia emunt, & ut in propinquorum suorum jus cedant statuunt, & ob hoc & jura ecclesiastica convelluntur, & ministerium sacerdotale fuscatur, immo a subditis detrahitur & contemnitur, placuit omnibus ut deinceps hoc avaritiae genus caveatur; fixumque abhinc & perpetuo mansurum esse decrevimus ut Episcopus res sui juris, quas aut ante episcopatum aut certe in episcopatu hereditaria successione adquisivit, secundum auctoritatem canonicam quicquid vult faciat, & cui vult conferat. Postquam autem Episcopus factus est, quascunque res de facultatibus Ecclesie aut suo aut alterius nomine qualibet conditione comparaverit, decrevimus ut non in propinquorum suorum sed in Ecclesie cui praestitum jura deveniant. Similiter & de Presbyteris qui de Ecclesiarum rebus quibus praesunt pradia eo modo emunt faciendum statuimus: quoniam multos Presbyterorum occasione taliter emptarum rerum Ecclesias quibus praesunt expoliasse, & a suo ministerio multis modis exorbitasse, & se diabolo mancipasse, & hac occasione multos laicorum in scandalum damnationis & perditionis proruisse comperimus.

Quod nonnulli Episcopi sibi subiectos Canonicos, monachos, & sanctimoniales neglegant.

CCCXXVIII. Didicimus sane nonnullos Episcopos in gubernandis congregationibus sibi subiectis, Canonicis videlicet, monachis, & sanctimonialibus, haecenus valde neglegentes extitisse, & ob id multos in sui detractio-nem & contemptum provocasse, ita ut nonnulli alii praetati in eorum parrochiis confluti, eorum prava exempla secuti, suas simi-

liter congregationes neglexerint: quos & fraterno & synodali conventu admonendos esse necessarium duximus, ut ab hac negligentia deinceps se cohibeant, & ceteris se imitabiles praebeant; ne forte propter illorum incuriam & divinae servitutis contemptum & pericula proveniant animarum, & auribus excellentiae nostrae molestia ingeratur, & sacerdotali mediocritati in facris conventibus tardum & opprobrium inferatur,

De Presbyteris, Abbatibus, & Sacerdotibus qui propria loca relinquunt.

CCCXXIX. Comperimus quosdam Episcopos & Abbates atque sacerdotes, non causa necessitatis aut utilitatis, sed potius avaritiae & propriae delectationis, sepiissime propria civitatis suae sede, vel monasterii septa, aut Ecclesiae propriae derelicta, clerico neglecto, remotiora loca frequentare. Pro qua re & destitutio divini cultus & praedicatio in plebibus & cura subiectorum postponitur, & hospitalitas negligitur. Quod ne ulterius a quoquam sine inevitabili necessitate aut aliqua utilitate fiat pari consensu inhibemus.

De laicorum Clericis.

CCCXXX. De Clericis laicorum (2), unde nonnulli eorum conquere videntur, eo quod quidam Episcopi ad eorum preces nolant in Ecclesiis suis eos, cum utiles sint, ordinare, visum nobis fuit ut in utrisque partibus pax & concordia fervetur, & cum caritate & ratione utiles & idonei eligantur. Et si laicus idoneum utilemque Clericum obtulerit, nulla qualibet occasione ab Episcopo sine certa ratione repellatur. Et si rejiciendus est, propter scandalum vitandum evidenti ratione manifestetur. *Vide supra lib. 1. cap. 84.*

De monachis & Presbyteris sive Clericis qui passim palatium adeunt.

CCCXXXI. Placuit ut monachi & Presbyteri necnon Clerici, qui, postposita canonica auctoritate, passim palatium adeunt, & nostris sacris auribus importunissimam molestiam inferunt, ut non hoc facere praesumant: quoniam in hujuscemodi facto & vigor ecclesiasticus contemnitur, & religio sacerdotalis & professio monastica vilior efficitur.

Ut

(1) *Vitas beati Augustini.* Possidius Episcopus Calamensis in vita Sancti Augustini cap. 26. Et si forte ab aliquibus feminis ut videretur vel salutaretur rogabatur, nunquam sine Clericis testibus ad eum intrabat, vel solus cum solis unquam esset locutus. Sanctus Gregorius libro 7. In die 2. epist. 39. Legitur quod beatus Augustinus nec cum sorore habitare consenserit dicens: Quae cum sorore mea sunt, sorores meae non sunt. Docti ergo viri cautela magna nobis debet esse instructio. Citant hunc Gregorii locum Hincmarus episcopus, 48. cap. 10. Concilium Trosteganum cap. 9. Regino lib. 1. cap. 98. & Gratia-

nus dist. 81. cap. 25.

(2) *De Clericis laicorum.* Hincmarus apud Flodoardum lib. 3. cap. 26. scribit Theodulfa Comiti de Presbytero ordinando in Ecclesia vacante; Si autem vis ibi habere Presbyterum, adduc mihi salem Clericum qui aptus sit sacro ministerio, & ego illum inquiram, & illi Ecclesiam dabo. Item Bertranno Comiti Tardunensis pagi pro loco vacante sine Presbytero, ubi sancta Patricia requiescit, monens ut quantocius ministris ecclesiasticis Clericum sacro ministerio aptum ostendas qui valeat ibi ordinari. Vide Notas ad Agobardum pag. 63.

Ut non sit sanguinis Christianorum temeraria effusio.

CCCXXXII. Volumus atque præcipimus nostra auctoritate auctoritari omnibus, immo & a sacerdotibus prædicari, ne tam temeraria Christianorum sanguinis effusio in regno nostro fieri sinatur, semper illud adtendentes quod Dominus post diluvium dixit famulo suo Noe. *De manu hominis & de manu viri & fraus ejus requiram animam ejus. Quicumque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius. Ad imaginem quippe Dei factus est homo.* Et in lege: *Qui occiderit hominem, morte moriatur.* Et Apostolus: *Nam Principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac, & habebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi in bono. Si autem malefeceris, time. Non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malum agit.* De illo enim specialiter divina auctoritas dicit, *Gladium Dei portat ad vindictam malorum, non de quolibet alio.* E contra vero nescimus qua pernioxia inveniuntur a nonnullis usurpationem est ut hi qui nullo ministerio publico fulciuntur, propter sua odia & diversissimas voluntates pessimas indebitum sibi usurpent in vindicandis proximis & in interficiendis hominibus vindictæ ministerium, & quod Rex saltem in uno exercere debuerat propter terrorem multorum, ipsi impudenter in multis perpetrare non metuunt propter odium, & putant sibi licere ob inimicitiarum vindictas quod nolunt ut Rex faciat propter Dei vindictam.

De Abbatibus canonicis & regularibus, vel Abbatissis.

CCCXXXIII. Abbatibus canonicis & regularibus, & Abbatissis que sanctimonialibus præesse videntur, sive laicis qui monasteria habent, omnino præcipimus ut de ipsis magnam curam habeant, & ceteris bonum exemplum præbeant, & religiose, sicut decet, converfentur, & quod uniuscujusque professioni inconveniens est, & in sacris canonibus prohibetur, omnino caveant, & loca sibi a nobis propter aliquam necessitatem concessa deperire & destrui propter negligentiam non dimittant, & congregationes sibi commissas sive spiritaliter sive temporaliter paterno affectu gubernare eisque necessaria stipendia administrare non neglegant, ne forte propter aliquam inopiam & divina officia neglegantur, & ipsæ congregationes inreligiosus vivere compellantur. Et qui hæc agere neglexerint, sciant se ea illis auferre & religionibus dare.

Tom. III.

Ut capelle absque jussu sive permissu proprii Episcopi non fiant.

CCCXXXIV. Placuit nobis ut, sicut ab Episcopis & reliquis sacerdotibus ac Dei servis admoniti fuimus, nec capellæ in palatio nostro vel aliubi absque illa nostra sine permissu vel jussu Episcopi in cujus est parochia fiant. Et ut omnes per dies dominicos vel festivitates præclaras sacra eucharistia communicent, nisi quibus abstinere præceptum est. Et ut observatio omnium dierum dominicorum a mane usque ad vesperam secundum canonicam auctoritatem ab omnibus fiat. *Vide supra lib. I. c. 15.*

Ut omnes qui in fide catholica suspecti sunt, in testimonio humano dubii habeantur.

CCCXXXV. Omnes qui in fide Christi vel catholice suspecti sunt, in testimonio humano dubii habeantur. Infirmari ergo oportet eorum testimonium qui in fide falsi docentur. Nec eis esse credendum qui veritatis fidem ignorant.

Ut si quis ministros Ecclesiæ injuraverit, hoc tripliciter componat.

CCCXXXVI. Si quis ministros Ecclesiæ, id est, Subdiaconum, Lectorem, Exorcistam, Acolythum, Ostiarium, injuraverit aut percusserit vel plagaverit, componat hoc tripliciter sicut solent componere parentes ejus. Diaconi vero, Presbyteri, atque Episcopi injuria in quadruplum componatur. Reliquorum autem Clericorum injuria componatur sicut parentum eorum. Monachorum quoque, qui secundum regulam in monasterio vivunt, injuria componatur secundum genealogiam suam; ut reverentia sit Deo & Ecclesiæ, & pax eis qui illi deserunt.

Ut si quis contumax reverentiam Ecclesiarum non habet, quingentos componat solidos.

CCCXXXVII. Si quis homo contumax vel superbus timorem Dei vel reverentiam Ecclesiarum non habuerit, & fugientem servum suum vel quemlibet persecutus fuerit, vel de Ecclesia vel de porticu ejus per vim abstraxerit, & Deo honorem non dederit, componat ad ipsam Ecclesiam pro neglecto suo solidos quingentos, & pro fredo ad fiteum solidos ducentos. Ipse vero publica penitentia juxta judicium Episcopi multetur, ut sit honor Dei & reverentia sanctorum, & ut Ecclesia Dei semper invicta permaneat (1).

Y 2

Uf

(1) *Invidia permaneat.* Post caput istud, additum est a manu antiqua in codice Colbertino: *Homicidium laici si in Ecclesia perpetratum fuerit, altare destruat nec proprii Episcopi arbitrio restituatur. Sin autem Presbyter illic aus*

ante altare peremptus fuerit, altare simul cum Ecclesia destruat, donec consensu Apostolici reconcilietur. Sed hæc non pertinent ad Capitularia, & a studio quodam adjecta postea sunt.

Ut cuncta que circa Ecclesias earumque ministros antiquitas sancta statuit, inviolata servantur.

CCCXXXVIII. Cuncta que circa sanctarum loca Ecclesiarum ejusque ministros vel olim ordinavit antiquitas, vel antecessorum nostrorum auctoritas religiosa constituit, vel nostra roboravit ferentis, inlibata custodiri nunc & in futurum precipimus.

De prædiis Deo dicatis.

CCCXXXIX. Placuit ne prædia (1) cælestium secretorum dicata Deoque tradita a quibusdam aliqua occasione vexentur aut invadantur, sed sub immunitatis tuitione perpetua firmitate perdurent. Similiter & homines earum, & omnia quæ eis subiecta esse noscuntur. Si quis contra hæc venerit, componat sicut de emunitate constituimus, & penitentia publica a sacerdotibus usque ad satisfactionem mulsetur. *Capit. II. c. 814. c. 4.*

De eo qui die dominico opera servilia fecerit.

CCCXL. Si quis die dominico opera servilia fecerit, liber homo si bovem junxerit, & cum carro ambulaverit, dextrum bovem perdat. Et si alia quæ canonica auctoritate prohibita sunt servilia opera fecerit, sacerdotibus illa emendet sicut de reliquis negligentis iudicibus emendari solet, & ab ipsis sacerdotibus penitentiam juxta modum culpæ accipiat. Similiter & de præcipuis festivitibus observari placuit. Quod si sacerdotes eos nequiverint corripere, tunc a iudicibus ad sacerdotes adducantur, eisque obedire in omnibus faciant.

De his qui infra regnum per vim aliquid rapuerint.

CCCXLI. Si quis in exercitu infra regnum sine iustione dominica per vim hostilem aliquid prædari voluerit, aut fœnum tollere aut granum, sive pecora majora vel minorâ, domosque infringere vel incendere, hæc ne fiant omnino prohibemus. Quod si ab aliquo præsumptioso factum fuerit, sexaginta solidis, si liber est, sit culpabilis, & omnia similia restituat, aut cum duodecim testibus se purget. Si vero servus hoc fecerit, capitali crimini subiaceat, & dominus omnia similia restituat, quia servum suum non correxit, nec custodivit ut talia non perpetraret. Quoniam si nos ipsos comedimus (2), cito deficiemus. Unusquisque tamen custodiat exter-

citum suum, ne aliqua deprædatio infra regnum fiat.

De eo qui alienum servum ad furtum suaserit.

CCCXLII. Si quis alienum (3) servum ad furtum suaserit aut ad aliquid damnosum in fraudem domini sui, ut posset accusare eum, & fraus ipsa fuerit detecta per investigationem indicis, dominus nec servum perdat, nec pro hoc aliquam faciat compositionem; sed ille cuius consensione vel exhortatione admissum est, tamquam fur damnetur; & servus quod tulit reddat, & insuper centum viginti ictus accipiat.

De fure nocturno tempore capto.

CCCXLIII. Fur nocturno tempore (4) captus in furto, dum res furtivas secum portat, si fuerit occisus, nulla ex hoc homicidii querela nascatur.

De eo qui de fure nesciens aliquid comparaverit.

CCCXLIV. Si quis de fure nesciens aliquid comparaverit, quærat accepto spatio venditorem. Quem si non poterit invenire, prober se cum sacramento & testibus innocentem, & quod apud eum cognoscitur restituat, & furem querere non desinat. Quod si furem celare voluerit, & perjurus postea detectus fuerit, tamquam ille fur, ita iste in crimine damnetur.

De eo qui occulte in nocte vel in die alterius animal occiderit.

CCCXLV. Si quis occulte in nocte vel in die alterius caballum aut bovem aut aliquid animal occiderit, & negaverit, & postea exinde probatus fuerit, tamquam furtivum componat.

De eo qui occiderit alienum animal, & non negaverit.

CCCXLVI. Si quis causa faciente occiderit alienum animal, & non negaverit, simile dare non tardet, & cadaver mortui accipiat.

De eo qui furtivam rem emerit.

CCCXLVII. Si quis furtivam rem scienter emere præsumpserit, & exinde probatus fuerit, similem rem reddat illi cuius pecuniam (5) comparavit. Salva videlicet ejus iustitia in altero.

De

(1) Placuit ne prædia.) Vide Concilium Moguntinum anni MCCCLXXXVIII. cap. XI. & Gratianum 17. qu. 4. cap. 13. Attendendum.

(2) Si nos ipsos comedimus.) Ivo epist. 85. Ne forte si pertinaciter vos invicem mordetis & comeditis, ab invicem consumamini.

(3) Si quis alienum.) Illius capitis sensus

reperitur in lib. 7. legis Wisigothorum tit. 2. cap. 6.

(4) Fur nocturno tempore.) Et hoc quoque caput extrat in eodem titulo legis Wisigothorum capite 16.

(5) Cujus pecuniam.) Id est, rem propriam, ut dictum est supra ad caput 3. hujus libri.

De eo qui de latrone furtivam rem scienter ad custodiendum acceperit.

CCCXLVIII. Si quis de latrone furtivam rem scienter ad custodiendum acceperit, quasi fur componat.

De sacramentis leviter non jurandis.

CCCXLIX. Volamus ut sacramenta cito non fiant. Sed unusquisque iudex prius causam veraciter cognoscat, ut eum veritas latere non possit. Nec facile ad sacramenta veniant.

De eo qui contra caput alterius falsa suggesterit.

CCCL. Si quis contra caput alterius falsa suggesterit, vel pro quacunque invidia aut iniusta accusatione aliquem commoverit, ipse poenam vel damnum quod alteri intulerit excipiat. Neminem damnes antequam iniquitas veritatem. Quia scriptum est: *Omnia autem probate; quod bonum est tenete.*

De eo qui per invidiam vel dolum liberi vel servi domum incendit.

CCCLI. Si quis per aliquam invidiam vel dolum in nocte vel in die ignem imposuerit, & incenderit liberi vel servi domum, omnia aedificia restituat, & quicquid ibi arserit componat, & insuper sexaginta solidis sit culpabilis, & publica penitentia secundum iudicium sacerdotum multetur. Et quanti homines de ipso incendio evaserint, unicuique secundum legem componat, & omnia quae ibi perdidit restituat.

Us si quis servum iniuste accusaverit alienum, domino simile mancipium pro hoc facto reddat.

CCCLII. Si quis servum iniuste accusaverit alienum, & innocenter tormenta pertulerit, domino simile mancipium pro hoc facto reddat. Si vero innocens in tormento mortuus fuerit, duos servos ejusdem meriti sine dilatione domino restituat.

De via publica.

CCCLIII. Si quis viam publicam aut litrostratum (1) vel viam communem alicui clausit contra legem, cum sua lege componat, & clausuram quam ibi fecit tollat. Quod si negare voluerit, cum duodecim sacramentalibus juret.

Tom. III.

De via convicinali.

CCCLIV. Si quis viam convicinalem vel pastorem clausit, cum sua lege componat, & ipsam viam aperiat. Similiter & de femita faciendum est.

De eo qui fontem coinquinaverit.

CCCLV. Si quis fontem quacunque invidia coinquinaverit vel maculaverit, emendet eum primo, ut nulla sit coinquinationis in eo suspicio, & cum lege sua vicinis hoc emendet. Si autem plurimorum in vicino puteus fuerit, compositionem inter se multentur.

De eo cui aurum vel argentum aut ornamentum commendata fuerint.

CCCLVI. Si cui aurum (2) vel argentum aut ornamenta vel quacunque species fuerint commendata, sive ad custodiendum tradita sint, sive vendenda, & in domo ipsius cum rebus suis forsitan fuerint incendio cremata, una cum testibus qui commendata susceperat praebeat sacramenta nihil exinde suis profuisse compendiis, & nihil cogatur exolvere; excepto aurum (3) & argentum, quod ardere non poterat. Si vero quae commendata fuerant furto probantur ablata, ei qui commendata perdidit spatium tribuatur donec furem sua investigatione perquirat. Et si eum invenerit, commendatori res proprias tantummodo reformare procurat (4). Compositio vero furti ad eum qui habuit commendata pertineat. Quod si fur non fuerit intra statutum tempus inventus, medietas rerum commendatarum domino suscipiente reddatur, damnum vero medium utrique sustineant. Et si dominus postmodum apud eum qui commendaverit quacunque fuerint suppressa repererit, sicut furtiva ab eo exigantur.

Us rem in contentione positam non liceat vendere.

CCCLVII. Rem in contentione positam (5) non liceat donare nec vendere.

De eo qui servum suum vendiderit.

CCCLVIII. Si quis servum (6) suum vendiderit, forsitan ejus nesciens facultates, habeat dominus ejus potestatem, qui eum vendidit, requirendi res ejus ubicunque invenire poterit.

Y 3

De

(1) Litrostratum. Ita veteres. Editiones habent litrostratum. Litrostratum fortassis diverse viam ex litro sive litrostratum. Vide glossarium Francisci Pithoei & Notas ad Reginonem pag. 562.

(2) Si cui aurum. Hoc caput habetur in libro 5. legis Wisigothorum tit. 5. cap. 3.

(3) Excepto aurum. Ita vetera exemplaria Capitularium. At in lege Bajuvariorum & in lege Wisigothorum legitur: *excepto auro & argento*. Sic etiam legitur in vulgatis Capitularium editionibus. Nos prae tulimus lectionem quae

multorum librorum auctoritate confirmatur, ut diximus ad Reginonem pag. 91. Atque id sane probare infinitis, ut ita dixerim, similibus exemplis foret facillimum.

(4) Procurat. In lege Wisigothorum legitur *cogatur*.

(5) Rem in contentione positam. Id est, quam alter aut petere capis aut recipere rationaliter poterat, ut legitur in eodem libro 5. legis Wisigothorum tit. 4. cap. 9.

(6) Si quis servum. Habetur in eodem titulo legis Wisigothorum cap. 15.

De eo servo qui de peculio suo fuerit redemptus.

CCCLIX. Si quis servus (1) de peculio suo fuerit redemptus, & hoc dominus ejus forte nescierit, de domini potestate non exeat; quia non pretium, sed res servi sui, dum ignorat, accepit.

De eo qui causam alterius tulerit de loco suo.

CCCLX. Si quis causam alterius tulerit de loco suo, ipsam intactam reddat aut similem. Si vero foras aliqua traxerit & absconderit, atque negaverit interrogatus, quasi furtivam componat.

De eo qui alicujus mortuum repererit.

CCCLXI. Si quis alicujus mortuum repererit, & eum humanitatis causa humaverit, ut neque a porcis inquinetur, neque a bestiiis seu canibus laceretur, seu liber sit seu servus, nullam ex hoc calumniam sustineat, sed magis a parentibus ejus remunerationem condignam accipiat. Et si a parentibus mercedem noluerit recipere, recipiet a Domino, qui precepit mortuos sepelire.

De venditionibus villi pretio detractis vel vitiosis.

CCCLXII. Placuit in venditione (2) hanc formam servari, ut seu res seu mancipia vel quodlibet genus animalium venundetur, nemo propter hoc venditionis firmitatem irrumpat quod dicit se villi pretio vendidisse, sed postquam factum est negotium, non sit mutarum, nisi forte vitium sibi a venditore celatum invenerit. Si autem venditor dixerit vitium, stet emptio, & non sit immutata. Si autem non dixerit, mutari potest in illa die & in alia sive in tertia die. Et si amplius de tribus noctibus illud habuerit, postea non potest mutare; nisi forte eum invenire infra tres dies non poterit. Tunc quando invenerit, recipiat, quia vitium vendidit. Et si noluerit recipere, juret cum suis sacramentalibus quod vitium ibi nullum sciebat in illa die quando negotium fecit, & stet factum.

Ut qui arras dederit pro quacunque re, pretium reddere compellatur.

CCCLXIII. Qui arras dederit (3) pro quacunque re, pretium cogatur implere quod placuit emptori.

Ut peregrinos transseuntes nemo inquietet.

CCCLXIV. Placuit ne peregrinos transseuntes quicumque inquietare presumat, eisque

nocere audeat: quia alii propter Deum, alii propter suas discurrunt necessitates. Quod si aliquis presumptuosus fuerit qui peregrino nocuerit, vel eum affallerit, aut dispoliaverit, laeserit, plagaverit, ligaverit, vendiderit, vel occiderit, ipsi peregrino singillatim dupliciter sicut de alio homine solet componi, aut suo seniori vel socio, cum sua lege componat. Quod si mortuus fuerit, & seniorum ibi vel socium non habuerit, tunc Episcopus aut sacerdotes ejusdem pagi ipsam compositionem in duplo sicut de indigena distringente iudice accipiant, & in suam elemosynam illa tribuant; & insuper sexaginta solidos sisco cogatur persolvere. Et si peregrinum viventem reliquerit, omnem injuriam ei factam & quicquid illi tulit dupliciter, ut praedictum est, per singula illi componat, sicut solet de infra provincia aliquem componere. Si autem eum occiderit, ut liberum hominem de ipsa provincia in duplo componat; & ipsa pecunia a memoratis sacerdotibus in sua detur elemosyna. Quoniam Dominus ait: *Peregrinum & adveniam non conturbabis.*

De eo qui res alienas vendiderit.

CCCLXV. Si quis vendiderit res alienas sine voluntate domini sui, aut servum, aut ancillam, aut quamcumque rem, ipsam legibus reddat, & similem aliam addat. Et si ipsum non potest invenire, duos consimiles & aequalis meriti reddat.

De eo qui alicujus quadrupedi unum oculum excussit.

CCCLXVI. Si quis alicujus caballo vel bovi vel cujuslibet quadrupedi unum oculum excussit, adpretietur illud pecus quod valet, & partem tertiam componat.

De eo qui jussu Regis vel Ducis aliquem occiderit.

CCCLXVII. Si quis jussione Regis, vel Ducis illius qui ipsam provinciam regit, hominem occiderit, non requiratur ei, nec propterea factosus sit: quia lex & jussio dominica occidit eum, & ipse non potuit contradicere. Princeps vero & successores ejus defendant eum & totam progeniem ejus, ne ob hoc pereat aut malum patiat. Quod si propterea ipse aut ejus progenies aliquid mali passi fuerint aut occisi, dupliciter componantur.

De eo qui scripturam protulerit, ut veritatem ejus testibus probet.

CCCLXVIII. Si quis scripturam protulerit, veritatem ejus testibus probare debet: quia

(1) Si quis servus.) Extat in eodem titulo legis Wisigothorum cap. 16. Vide Bignonii Notas ad appendicem Marculfi.

(2) Placuit in venditione) Prior pars istius capituli extat in eodem titulo legis Wisigothorum capite 7.

(3) Qui arras dederit.) Caput istud mutilum est in collectione Beredicti Levitis. Integrius habetur in lege Bajuvariorum. Plenum autem est in eodem titulo legis Wisigothorum cap. 4.

in omnibus causis constitutum est ut scripturam prolator admitteret.

Ut quicquid provincialibus fuerit relaxatum beneficio Principis, ab exactore non requiratur.

CCCLXIX. Quicquid provincialibus per beneficium Principis tributorum fuerit relaxatum, ab exactore non requiratur.

Ut Presbyteri criminosi ad synodum venientes in medio collocentur.

CCCLXX. Presbyteros criminosos canonicè ad synodum venientes jubemus juxta decreta Papæ Innocentii capitulo XXXIII. in medio collocari; discussisque objectionibus quæ ipsis Presbyteris impinguntur, si convinci poterint, a sacerdotali removeantur officio, (quia qui sancti non sunt, sancta tractare non possunt) atque alieni efficiantur a ministerio quod vivendo inlicitè poluerunt. Et si convinci non poterint, secundum antierum capitulum consule Leonis Papæ, & multorum Episcoporum statutum, cum aliis Presbyteris & fidelibus justisq; hominibus satisfaciant Episcopo suo & populo. Capituli. a. 803. Supra p. 655.

Ut unusquisque Presbyter Missam cum sandaliis celebret.

CCCLXXI. Unusquisque Presbyter (1) Missam ordine Romano cum sandaliis celebret; Et hoc populo nuntiatur, quod per omnes dies dominicos oblationes Deo offerant; & ut ipsa oblatio foris septa altaris recipiatur.

Ut Presbyter die dominico cum benedicta aqua procedat.

CCCLXXII. Ut omnis Presbyter die dominico cum psallentio circumeat Ecclesiam suam una cum populo, & aquam benedictam secum ferat. Et ut scrutinium more Romano (2) tempore suo ordinate agatur.

De locis monasteriorum vel edificiorum providendis.

CCCLXXIII. Dignum ac necessarium est ut Missi per quaque loca directi simul cum Episcopis unusquisque diocesis perspiciant loca monasteriorum Canonicorum pariter & monachorum, similiterque puellarum, si in apto & congruo loco sunt posita, ubi commo- dum necessarium possit adquiri, quod ad utilitatem pertinet monasterii, sic-

ut in sancta regula dicit: *Monasterium autem ita debet constitui ut omnia necessaria infra monasterium exerceantur, ut non sit necessitas monachis vel Clericis vagandi foras; quia omnino non expedit animabus eorum.* Supra c. 143.

De hospitalitate & cura pauperum.

CCCLXXIV. Ut de hospitalitate & cura pauperum memores sitis, & propter quod res ecclesiasticæ a fidelibus oblatae & ab Ecclesia receptæ sint. Et eo modo illas distribuatur ut ab illo cui de his rationem redditori essis, non damnationem, sed æterni gaudii mercedem accipere mereamini.

Ut adiutorium a Rege impendatur his qui ministerium ecclesiasticum adimplent.

CCCLXXV. Volumus vos scire voluntatem nostram, quod nos parati sumus vos adjuvare, ubicunque necesse est, ut ministerium vestrum adimplere valeatis. Similique vos admonemus ut propter humilitatem nostram & obedientiam quam monitis vestris propter Dei timorem exhibemus, honorem nobis a Deo concessum conserveis, sicut antecessores vestri nostris antecessoribus fecerunt.

Ut nullus Episcopus vel Abbas per premia suis hominibus beneficia demat vel auferant.

CCCLXXVI. Admonemus etiam Episcopos & Abbates ut per premia beneficia hominibus suis nec auferant nec donent; quia multa reclamaciones & querelæ de hac causa ad nostras aures solent pervenire.

Ut Consiliarii Regis munus non accipiant ob beneficium aliis impetrandum.

CCCLXXVII. Ut nullus de Consiliariis nostris propter beneficium cuiuslibet a nobis impetrandum munera accipiat; quia nos volumus illi beneficium dare qui nobis bene servierit.

Ut Clericus vel monachus vel sanctimonialis non accusetur ad iudicium civile.

CCCLXXVIII. Nemo audeat Clericum aut monachum vel sanctimonialem feminam ad civile iudicium accusare, sed ad Episcopum. Et ipse ex lege vel canonibus consentaneam & justam sententiam proferat. Hæc omnes Episcopi custodiant, & omnes fideles sanctæ Dei Ecclesiæ. Et nostri provincialia-

(1) Unusquisque Presbyter. Vide capitula Herardi Archiepiscopi Turonensis cap. 105. (2) Scrutinium more Romano. Amalarius Archiepiscopus Trevirensis in epistola ad Carolum M. capite 11. Scrutinium fitur sabbato sancto ante Pascha. Ipso die factum scrutinium septimum, sicut in Romano Ordine invenimus scriptum. Theodulfus in libro de ordine baptismi cap. 8. Hunc enim morem Ecclesia servare consuevit ut per aliquot dierum spatium hi qui in solemnitate paschali baptizandi sunt scrutentur,

ut intrudis & doctis & simplici corde ad fidem veram venientibus vite sacramenta impertiantur. Auctor anonymus de ordine baptismi cap. 4. Scrutinium a scrutant dicitur, quia tunc scrutantur sunt catechumeni, si rectam jam noviter fidem symboli eis traditam firmiter tenent. Scrutinii ordo habetur supra ex vetustissimo codice Ms. bibliothecæ regie. Vide postea Notas Higdoni Menardi ad librum sacramentorum pag. 139. & Josephum Vicecomitem lib. 3. de antiquis baptismi ritibus cap. 21. & seqq.

iarum Praefides procurent quorumcunque Clericorum vel monachorum & sanctimonialium lites dirimere. Si quis hanc constitutionem violaverit in magistratu positus, decem librarum auri poena multabitur. Si executor est, in catenis (1) Ecclesiarum recludatur poenas luiturus, & officium perdat.

De monacho qui monasterium suum dimiserit.

CCCLXXIX. Si monachus monasterium (2) suum dimiserit, omnia bona ipsius, & quae in monasterium introduxit & quae non introduxit, dominio monasterii (3) sint, & ipse officio Praefidis servire cogatur. Si vero monachus ad aliud monasterium migraverit, substantiam eius prius monasterium possideat, & in alio monasterio ipse non recipiatur (4).

De servo in monasterio recepto.

CCCLXXX. Si aliquis incognitus (5) in monasterium ingredi voluerit, ante triennium monachi habitus ei non praestetur. Et si intra tres annos aut servus vel libertus vel colonus quaeratur, domino suo reddatur cum omnibus quae adtulit, fide tamen accepta de impunitate. Si autem intra triennium requisitus non fuerit, postea quaeri non potest, sed tantum ea quae in monasterium adduxit dominus servi recipiat.

De monachis laicis factis.

CCCLXXXI. Si autem monachus (6) laicus factus fuerit, honore & cingulo spoliatur, & res ejus monasterio adiciantur. Quod

si monasticam vitam reliquerit, Praefes provinciae eum teneat & curiae suae connumeret.

De Ecclesia aedificanda.

CCCLXXXII. Nemo Ecclesiam (7) aedificet antequam civitatis Episcopus veniat & ibidem crocem figat publice. Et ante praefiniat qui aedificare vult quid ad luminaria & ad custodiam & stipendia custodum sufficiat. Et facta donatione, sic domum aedificet.

De eo qui in domo sua oratorium fecerit.

CCCLXXXIII. Qui in domo sua oratorium (8) habuerit, orare ibi potest. Tamen non audeat in eo sacras facere Missas sine permisso Episcopi loci illius. Quod si fecerit, domus illius fisci viribus (9) addicatur. Comes & Missi ejus qui hoc cognoverit, & non prohibuit, libra auri multabitur, & ab Episcopo loci illius canonicam suscipiat excommunicationem vel exclusionem. *Vide infra lib. 6. c. 12.*

De electione Abbatissae.

CCCLXXXIV. Abbatissa eligatur (10) a cuncta congregatione, non secundum ordinem, sed quam meliores opinionis esse constituerit, & quam meliores elegerint. Et qui eam eligunt, proponant sanctis evangelii, dicentes quod non propter amicitias vel gratiam humanam, sed scientes eam fide rectam, & vita castam, & administratione dignam, ad omnemque statum monasterii utilem. Et tunc confirmetur ab Episcopo (11) cui monasterium subiectum est.

De

(1) *Catenis.*) Hæc est lectio omnium veterum exemplarium & editionis Tiliæ ac prioris Pithæanz. Postea Franciscus Pithæus reposuit *decanis*, quia Julianum Antecessorem, ex quo caput istud sumptum est, voce illa nunc esse constabat in epitome Novellarum Justiniani, ubi Antonius Augustinus adnotat decanicam esse carcerem Ecclesie. Vide Carolum Distefnum in Notis ad Paulum Silentiarium pag. 394.

(2) *Si monachus monasterium.*) Vide novam collectionem formularum cap. 36.

(3) *Domino monasterii.*) In aliis editionibus male legebatur *domino*. Abbo in sua canonum collectione cap. 22 *Omnes enim res cum ejus domino monasterii sunt*. Sed apud Julianum Antecessorem, ex quo Abbo sumpsit, legitur: *Omnes enim res ejus domini monasterii sunt*.

(4) *Non recipiatur.*) Infra lib. 6. cap. 108. additur, *sine Abbatis sui & Episcopi proprii licentia*. Sed hæc non habentur in Novella, ut illic adnotamus.

(5) *Si aliquis incognitus.*) Ita sumpta sunt ex Novella quinta Imperatoris Justiniani cap. 2. Vide Notas Hugonis Menardi ad Concordiam regularum pag. 957. & quæ nos adnotavit ad Capitulare anni MCCXXII. de causis Sanctæ Radegundis Pietavensis.

(6) *Si autem monachus.*) Vide infra Addit. III. cap. 66.

(7) *Nemo Ecclesiam.*) Vide Notas ad Regimonem pag. 544. & ad Gratianum pag. 358. Vide etiam infra Addit. III. cap. 72. & Con-

cilium Londinense anni MCL. cap. 15. 16.

(8) *Oratorium.*) Solebant tunc viri nobiles habere oratoria in domibus suis. De Ronigone Comite testatur Odo Abbas in libro de miraculis S. Mauri cap. 2. eum in domo sua quæ Boscus vocabatur oratoriolum compendiose constructum, ut nobilioribus mos est, habuisse, in quo & matutini hymni recti abantur & psalmi ac preces Christianæ. De oratoriis monasteriorum vide Notas Hugonis Menardi ad Concordiam regularum pag. 818.

(9) *Fisci viribus.*) Ita omnia vetera exemplaria, regio & meo exceptis, quæ habent *juribus*. Hanc ultimam lectionem exhibent vulgata Capitularium editiones. Isaacus Lingonensis legit *viribus*. Atque hæc est sincera lectio, quæ frequenter reperitur in Codice Theodosiano; ubi Jacobus Gothefredus ad l. 1. *Si certum petatur de suffrag.* adnotat male facere eos qui vocem *viribus* mutant in *juribus*. Probat hanc lectionem esse veram constitutio Chindasvindi Regis in libro 5. legis Wisigothorum tit. 7. cap. 15. ubi ita legitur: *Fiscalium sepe subreptione servorum, fisci vires attenuantur*. Vide Cujacium lib. 28. *Observat.* cap. 1.

(10) *Abbatissa eligatur.*) Vide supra lib. 2. cap. 42.

(11) *Confirmetur ab Episcopo.*) Jam monimus ad caput 81. libri primi privilegia eligendi Abbates monasterii concessa fuisse ea ratione ut salva esset canonica Episcoporum auctoritas. Nunc vero idipsum ostendendum est in causa Abbatissarum. Carolus Calvus in diploma-

De Diaconissa vel Deo devota.

CCCLXXXV. Si quis rapuerit vel follicitaverit vel corruperit religiosam feminam, bona amborum Ecclesia vindicet in qua talis mulier habitavit. Ipsi ramen capitali periculo subiciantur. Quod si hæc mulier non consentit, cum suis rebus monasterii cautioni tradatur. Si vero liberos habet, pars legitima eis reservetur. Quod si intra annum post cognitum tale scelus a religiosis locis non vindicetur, Comes loci illius hæc nostro fisco addicat. Si vero Comes provincie vindictam tali crimini imponere neglexerit, honore careat, & duas libras auri filci viribus dare compellatur.

De restituendo monasterio.

CCCLXXXVI. Nemini Regum aut cuiquam hominum in proprium liceat monasterium tradere vel commutare vel quocunque commento vendere. Hoc etiam divina & apostolica atque canonica sub anathematis poena sanxit auctoritas. Quod si factum fuerit, non valet. Sed is qui accepit, pretium emitat. Et qui distraxit, pretium quod accepit in ipso monasterio amittat, & una cum pretio monasterium perdat, & ipsum monasterium in pristinum reformetur statum.

De litigatoribus.

CCCLXXXVII. In civitatibus (1) in quibus Præfides præsent, ipsi audiant causas, seu & Defensores. Qui autem Episcopum vel sacerdotes aut Clericos iudicare sibi mauerint, hoc quoque fieri non permittimus.

De scenicis.

CCCLXXXVIII. Si quis ex scenicis (2) vestem sacerdotalem, aut monasticam, vel mulieris religiosæ, vel qualicumque ecclesiastico statu similem indutus fuerit, corporali poenæ substat, & exilio tradatur.

De præscriptione quadraginta annorum.

CCCLXXXIX. Ne decem anni (3), neque viceni, vel triginta annorum præscriptio religiosis domibus opponatur; sed sola quadraginta annorum curricula. Et non solum in ceteris rebus, sed etiam in legatis & hereditariis.

Ut nemo audeat Episcopum aut Sacerdotem vel Clericum apud publicos iudices accusare.

CCCXC. Sancitum est, ut nullus Episcopus aut Sacerdotem vel Clericum apud iudices publicos (4) accusare præsumat, sed apud Episcopos.

De absentibus non iudicandis.

CCXC. Decretum est ut adversus absentes non iudicetur. Quod si factum fuerit, prolata sententia non valebit.

Ne ullus sacerdos iudicetur nisi præsentis sint ipsius accusatores, idemque legitimi.

CCCXCII. A sancta Romana & apostolica Ecclesia olim statutum est, & a nobis synodali sententia confirmatum, ut nullus ex sacerdotali catalogo iudicetur aut damnetur, nisi accusatus accusatores legitimos præsentis habeat, locumque defendendi ad abluenda crimina accipiat.

Ut vita accusantium primo discutatur.

CCCXCIII. Item a prædicta sancta Romana & apostolica Ecclesia sancitum est, & ab omnibus synodali auctoritate decretum est, ut semper primo persona, fides, vita, conversatio accusantium enucleatim perferretur, & postea quæ obijciuntur fideliter pertractentur; quia non aliter fieri quicquam debet nisi prius impetitorum vita discutatur.

De

mate pro monasterio S. Mariz Sueffionensis præcipit ut post decessum Imæ Abbatisse, de ipsa congregatione, quandiu ibi talis inveniri poterit que ipsi sancto gregi regulariter præesse & prodesse possit, per successionem curricula eligatur & Abbatisse secundum jura ecclesiastica constituantur. Carolus III. Imperator cognomento Crassus in præcepto pro monasterio Heriffensi quod reperitur in secunda editione Monumentorum Paderbornensium pag. 264. Post suum vero decessum licentiam ipse sorores habeant inter se eligendi Abbatisam una cum consensu illius Paderbrunnensis Ecclesie Præfultis. Otto III. Imper. in præcepto de privilegiis monasterii Eltenensis prope Embricam: Ceterum pro anime nostre expiaculo eidem largiti sumus monasterio ut post hæc perpetuo, cum ejusdem monasterii Abbatisse morbo consumpta morietur, sanctimoniales inter se unam, qualemcumque velint, simul cum consensu Trajactensis Episcopi, in cujus potestate sunt diocesi, absque mortalium omnium contradictione licenter eligant. Editum est hoc præceptum ab Egizio Gelenio in historia S. Engelberti Archiepiscopi Colonienfis pag. 339. & ab Hermanno Stangeol in libro 2. annalium Circuli Westphalici pag. 203.

(1) In civitatibus. Apud Julianum Antecessorem novella 85. in editione Antonii Augustini & 69. in Pithocana sic legitur cap. 7. In civitatibus in quibus Præfides præsto non sunt, adeant litigatores Defensorem civitatis, & ille audiat causas. Si autem Episcopum iudicare sibi mauerint, hoc quoque fieri jubemus. Argumento ista sunt tollendam esse negationem quæ in fine illius nostri capituli reperitur. Nam Carolus M. præterea confirmavit constitutionem Constantini quæ extat in calce Codicis Theodosiani, ut patet ex libro sexto Capitularium cap. 366. Janus tamen a Costa in Decretales pag. 282. existimat non esse delendam, & abrogatam in hoc regno fuisse constitutionem Constantini Magni, quamvis a Carolo M. confirmata fuisset.

(2) Si quis ex scenicis. Ista sumpta sunt ex novella 123 Juliani Antecessoris cap. 65. non quidem verba ipsa, sed sensus. Vide Notas ad Salvianam pag. 439.

(3) Ne decem anni. Vide Cajacium lib. 5. Observat. cap. 5.

(4) Apud iudices publicos. Vide Bigoniam in Notis ad Marculfum, & Janum a Costa in Decretales pag. 299.

De testibus requirentis in accusatione Clericorum.

CCCXCIV. Placuit ut si quis aliquem Clericorum in accusatione fornicationis impetierit, secundum præceptum Pauli Apostoli legitima testimonia requirantur ab illo. Quod si non potuerit datis testimoniis adprobare quod dixit, excommunicationem accusari accipiat.

De culpabili persona non recipienda.

CCCXCV. Si accusatoris persona (1) in iudicio Episcoporum culpabilis apparuerit, ad arguendum non admittatur nisi de propriis causis.

De non iudicando quemquam ante examinatum causam.

CCCXCVI. Non est iustum (2) iudicare aut condemnare virum cuius causa ad liquidum non est examinata.

De non iudicando maiore a minore.

CCCXCVII. Major a minore (3) non potest iudicari.

De non iudicando quemquam absque legitimo accusatore.

CCCXCVIII. Iudicis non est (4) quemlibet iudicare vel condemnare absque legitimo accusatore. Quoniam & Dominus Judam furem esse sciebat. Sed quia non est accusatus, ideo non est eiectus.

De eo qui frequenter litigat, ut non suscipiatur absque examine.

CCCXCIX. Ejus qui frequenter litigat, & ad accusandum est facilis, accusationem absque grandi examine nemo recipiat.

De rimanda evoleatim causa in iudicio & sepe ventilanda.

CCCC. Iudicantem oportet cuncta rimari & ordinem rerum plena inquisitione discutere, interrogandi ac proponendi adijciendi-

que patientia præbita ab eo, ut ibi actio partium limitata sit pleniter. Nec prius litigantibus sua velit sententia obviare, nisi quando ipsi, peractis omnibus, jam nihil amplius habuerint in questione quod proponant. Et tandem actio ventiletur quousque rei veritas perveniat. Frequenter interrogari oportet, ne aliquid prætermissum forte remaneat quod adnecti conveniat.

De his qui se putant per testes redemptos ad sacerdotum accusationem admitti, ut non admittantur nisi omni suspitione caruerint.

CCCCI. Sunt quidam qui contra ecclesiasticam regulam pugnant videntur, & per testes redemptos putant se ad accusationem admitti debere. Hi omnino non admittantur nisi actis publicis docuerint omni se suspitione carere.

Ut nullus contra religionem faciat.

CCCCII. Non liceat Imperatori vel cuiquam pietatem custodienti aliquid contra mandata divina presumere.

Quod laicis non sit de religione præsumendum.

CCCCIII. Laicis, quamvis religiosi, nulli tamen de ecclesiasticis facultatibus vel Deo dicatis hominibus aliquid disponendum adtribuatur facultas.

Ut liceat majores iudices appellare quotiens necessitas ingruerit.

CCCCIV. Quandoeunque a quibuslibet iudicibus ecclesiasticis ad alios iudices ecclesiasticos, ubi est major auctoritas, fuerit provocatum, non eis denegetur qui provocaverint.

De injusto iudicio, Principis metu vel jussu terminato, cassando.

CCCCV. Injustum iudicium, & definitio injusta, regio metu vel jussu a iudicibus ordinata, non valeat.

EXPLICIT LIBER QUINTUS.

(1) Si accusatoris persona.) Caput istud sumptum est ex capite septimo Concilii tertii Carthaginensis.

(2) Non est iustum.) Vide infra lib. 6. cap. 38r.

(3) Major a minore.)

(4) Iudicis non est.) Apud S. Ambrosium, sive quis alius est auctor commentarii ad caput

5. prioris epistolæ ad Corinthios, ex quo caput istud sumptum est, legitur: Iudicis non est sine accusatore damnare, quia & Dominus Judam, cum fur esset, quia non est accusatus, minime abiecit. Vide Gratianum 2. qu. 1. cap. 17. De manifeste.

LIBER SEXTUS.

SEXTUS INCIPIT LIBELLUS.

INCIPIUNT NONNULLA CAPITULA LEGIS DIVINÆ.

I. **Q** De effusione sanguinis.
Uicunque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius.

Quod hi qui nomen Domini in vanum adsumpserint, graviter feriantur.

II. Non adsumes nomen Domini Dei tui in vanum; nec habebit infontem Dominus eum qui adsumpserit nomen Domini Dei sui frustra.

De honorando patre & matre.

III. Honora patrem tuum & matrem tuam, ut sis longævus super terram.

Ut qui vendiderit filiam suam in famulam, non egredietur sicut ancilla.

IV. Si quis vendiderit filiam suam in famulam, non egredietur sicut ancillæ exire confueverunt. Si placuerit domino suo, cui vendita est, dimittat eam liberam; & ad alium populum non licet ipsam vendere.

Ut qui hominem percusserit, morte moriatur.

V. Qui percusserit hominem, volens occidere, morte moriatur.

De eo qui per industriam proximum voluerit occidere.

VI. Si quis de industria occiderit proximum suum, & per insidias, ab altari meo evelles eum, ut moriatur.

De eo qui percusserit patrem aut matrem.

VII. Qui percusserit patrem aut matrem, morte moriatur.

Non maledicendum patri & matri.

VIII. Qui maledixerit patri suo & matri, morte moriatur.

De eo qui hominem furatus fuerit & vendiderit.

IX. Qui furatus fuerit hominem, & vendiderit eum, convictus noxæ, morte moriatur.

De his qui vixati inter se fuerint, & percusserit alter alterum.

X. Si rixati fuerint viri, & percusserit alter proximum suum lapide vel pugno, & ille mortuus non fuerit, & jacuerit in le-

culo; si furxerit & ambulaverit foris super baculum suum, innocens erit; ita tamen ut operas & impensas ejus in medicos restituat.

De eo qui percusserit servum suum vel ancillam lapide vel virga, & mortui fuerint.

XI. Qui percusserit servum suum vel ancillam lapide vel virga, & mortuus fuerit in manibus ejus, reus erit. Si autem nō die supervixerit vel duobus, non subjacebit pœnæ: quia pecunia ejus est.

Ut si aliqui inter se fuerint vixati, & percusserit ex eis aliquis mulierem prægnantem.

XII. Si rixati fuerint homines & percusserit quis mulierem prægnantem, & abortivum fecerit, si ipsa vixerit, subjacebit damno quantum expetierit maritus mulieris & arbitres judicaverint.

Quod si mulier mortua fuerit, reddet percussor animam pro anima.

XIII. Si autem mors ejus fuerit subssecuta, reddet animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, adhesionem pro adhesionem, vulnus pro vulnere, livorem pro livore.

Ut quicumque servo vel ancillæ oculum excuserit, liberos eos dimittat.

XIV. Si percusserit quispiam oculum servi sui aut ancillæ, & lufcos eos fecerit, dimittat eos liberos pro oculo quem eruit. Dentem vero si excuserit servo vel ancillæ suæ, simili sententiæ subjacebit.

De bove cornupeta quæ virum vulneraverit vel mulierem, & de domino illius.

XV. Si bos cornupeta virum aut mulierem occiderit, lapidibus obruatur, & non comedatur. Dominus ejus bos est, innocens erit. Quod si bos cornupeta fuerit ab heri & nudius tertius, & contestati sunt domino illius, nec reclusit eum, occideritque virum aut mulierem, & bos lapidibus obruatur, & dominum illius occidant. Quod si pretium ei fuerit impositum, dabit pro anima sua quicquid fuerit postulatus.

De eo qui cisternam aperuerit & foderit.

XVI. Si quis aperuerit cisternam, & foderit,

derit, & non operuerit eam, cecideritque bos vel asinus in eam, dominus cisternæ reddet pretium iumentorum. Quod autem mortuum est, ipse erit.

De bove alieno, si alterius bovem vulneraverit.

XVII. Si bos alienus bovem alterius vulneraverit, & ille mortuus fuerit, vendent bovem vivum, & dividunt pretium & cadaver. Si autem sciebat dominus ejus quod bos viriosus erat, & noluit eum custodire, reddat bovem pro bove, & cadaver integrum accipiat.

De eo qui bovem aut ovem furatus fuerit.

XVIII. Qui furatus fuerit bovem aut ovem, quinque boves pro uno bove restituat, & quatuor oves pro una ove.

De fure qui domum suffodiens repertus fuerit.

XIX. Si effregerit fur domum, sive suffodiens fuerit inventus, & accepto vulnere mortuus fuerit, percussor non erit reus sanguinis. Quod si orto sole hoc fecerit, homicidium perpetravit, & ipse morietur. Si inventus fuerit apud eum quod furatus est vivens, sive bos, sive asinus, restituatur.

De eo qui læserit agrum vel vineam.

XX. Si læserit quispiam agrum vel vineam, & dimiserit jumentum suum ut depascatur aliena, quicquid optimum habuerit in agro vel vinea, pro damni æstimatione restituat.

De eo qui ignem succenderit in agris, ut damnum vestiat.

XXI. Si egressus ignis invenerit spicas, & comprehenderit acervos frugum sive stantes segetes in agris, reddet damnum qui ignem succenderit.

De eo qui commendaverit amico pecuniam.

XXII. Si quis commendaverit amico pecuniam aut vas in custodiam, & ab eo qui suscepit furto ablatum fuerit, si invenitur fur, duplum reddat. Si later, dominus dominus applicabitur ad deos, & jurabit quod non extenderit manum in rem proximi sui ad perpetrandam fraudem in bovem vel asinum & ovem ac vestimentum. Et quicquid damnum inferre potest, ab eo utriusque causa perveniat. Et si illi arbitres judicaverint, duplum restituat proximo suo.

De asino, bove, omnique jumento ad custodiendum tradito.

XXIII. Si quis commendaverit amico asinum, bovem, ovem, & omne jumentum ad custodiam, & mortuum fuerit, aut debilitatum, vel captum ab hostibus, nullusque hoc viderit, iurandum erit in medium quod non contulerit manum in rem

proximi sui; suscipiatque dominus juramentum, & ille reddere non cogetur. Si furto sublatum fuerit, restituat damnum domino suo. Si comestum a bestia, deserat ad eum quod occisum est, & non restituetur. Qui a proximo suo quicquam horum mutuo postularit, & debilitatum aut mortuum fuerit domino non presente, reddere compellatur. Quod si in presentiarum dominus fuerit, non restituatur; maxime si conductus venerit pro mercede operis sui.

De eo qui seduxerit virginem desponsatam, vel dormierit cum ea.

XXIV. Si seduxerit quis virginem desponsatam, & dormierit cum ea, dotabit eam, & habebit uxorem.

De patre puellæ, si eam dave noluerit, ut reddat pecuniam juxta morem dotis.

XXV. Si pater noluerit virginem dare, reddat pecuniam juxta morem dotis quam virgines accipere consueverunt.

De maleficis.

XXVI. Maleficos non patiaris vivere.

De his qui cum jumento coierint.

XXVII. Qui coierit cum jumento, morte moriatur.

De his qui diis immolant vel advenas affligunt.

XXVIII. Qui immolant diis, occidatur. Advenam non contristabis, neque affliges eum.

De decimis & primitiis Domino offerendis.

XXIX. Decimas tuas & primitias non tardabis offerre Domino de filiis tuis primogenitis. De bubus quoque & ovibus similiter facias. Septem diebus sit cum matre sua. Die octavo redde filium Domino.

De deposito vel pignore dato.

XXX. Deposita est pignore datum aut si aliquis sibi commendata celaverit, aut si rem perditam invenerit, & juraverit non invenisse, convictus delicti, reddet omnia que per fraudem voluit obtinere, tertiam & quintam insuper partem domino cui fraudem intulerat.

De turpitudine proximi non revelanda.

XXXI. Omnis homo ad sanguinem proximi sui non accedat, ut revelet turpitudinem ejus. Nec nullam discoperies turpitudinem mulieris, quia vestra turpitudine est.

De homine qui dormierit cum muliere ancilla.

XXXII. Homo si dormierit cum muliere coitu seminis que fuerit ancilla, etiam nobilis, & tamen pretio non redempta, nec libertate donata, vapulabunt ambo, & non moriantur.

*Non debere augurari nec observare magos
& ariolos.*

XXXIII. Non auguriamini; nec observe-
tis ad magos nec ariolos, nec aliquid scia-
tis per eos. Ego Deus vester.

De honorando senē.

XXXIV. Coram cano capite confurgite, &
honorate personam senis, & timere Deum.

Nihil agendum contra aequitatem.

XXXV. Nolite iniquum aliquid facere in
iudicio, in regula, in pondere, in mensu-
ra. Statera iusta & aequa sicut pondera, ju-
stus modius, aequisque sextarius.

De eo qui mœchatur cum uxore proximi sui.

XXXVI. Qui mœchatus fuerit cum uxore
alterius, & adulterium fecerit cum con-
iuge proximi sui, morte moriatur & mœ-
chus & adultera.

De eo qui dormierit cum noverca sua.

XXXVII. Qui dormierit cum noverca sua,
& revelaverit ignominiam patris sui, mori-
antur ambo. Sanguis eorum sit super eos.

*De eo qui propter Deum furtum confessus
fuerit.*

XXXVIII. Si propter Deum confessus fue-
rit homo furtum quod fecit, reddat capita-
lem & quintam partem desuper ei in quem
peccavit.

De eo qui ferro percussit hominem.

XXXIX. Si quis ferro percussit homi-
nem, & mortuus fuerit, qui percussit,
reus erit iudicii, & ipse morietur.

*Ut propter unius testimonium nullus
condemnetur.*

XL. Ad unius testimonium nullus conde-
mnetur.

De decimis separandis.

XLI. Separabis decimas ex omnibus quæ
nascuntur tibi eo tempore, & repones inter
januas tuas. Fenerabis ea sacerdotibus &
Levitis, advenis & peregrinis, pupillis &
viduis. Et benedicat te Dominus Deus tuus
cunctis diebus vite tue.

*De eo qui ambulans per viam, nidum
avis invenerit.*

XLII. Si ambulans per viam, & nidum
avis inveneris in arbore vel in terra, & ma-
trem pullis desuper incubantem, non tene-
bis eam cum filiis, sed abire patieris, cap-
tos tenens pullos suos, ut benedicat te Do-
minus.

Tom. III.

*Ut cum ædificatur domus nova, fiat murus
per circuitum domus.*

XLIII. Cum ædificaveris domum novam,
facies murum testii per circuitum, ne effun-
datur sanguis in domum tuam, & sis reus
labente alio & in præceptis ruente.

De vinea altero semine non serenda.

XLIV. Non seres vineam tuam altero se-
mine, ne ea quæ sevisisti & quæ nascuntur
ex vinea, pariter sanctificentur.

Ut non avertur in bove simul & asina.

XLV. Non arabis in bove simul & asina.

*Non induendum vestimentum quod ex
lana & lino contextitur.*

XLVI. Non indues vestimentum quod ex
lana & lino contextum est.

De puella virgine desponsata.

XLVII. Si quis puellam virginem despon-
saverit, & invenerit eam aliquis in civita-
te, & concubuerit cum ea, adducas utro-
que ad portam civitatis illius, & lapidibus
obruentur; puella, quia non clamavit, cum
esset in civitate; & vir, quia humiliavit
eam.

De desponsata virgine in agro reperia.

XLVIII. Si autem in agro repererit vir
puellam quæ desponsata est, & dormierit
cum illa, ipse morietur solus. Puella nihil
pariatur.

*Ut eunuchus attritis testiculis Ecclesiam
Dei non intret.*

XLIX. Non intrabit eunuchus (1) attri-
tis vel amputatis testiculis & absciso vero-
tero Ecclesiam Domini; nec ingrediatur eam
manzer, hoc est, de scorta natus.

De pecunia ad usuram non feneranda.

L. Non fenerabis fratri tuo ad usuram
pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam
rem.

De voto non differendo.

LI. Cum voveris votum Domino Deo tuo,
non tardabis reddere. Quia requiret illud
Dominus Deus tuus. Et si moratus fueris,
reputabitur tibi in peccatum, donec facias
quod ore proprio Domino promissisti.

*Ut homo qui uxorem accepit non accedat
ad bellum.*

LII. Cum acceperit homo uxorem, non
accedat ad bellum, nec ei ullæ injungantur
necessitates publicæ; sed vacabit absque cul-
pa domui suæ; & ut uno anno lætetur cum
uxore sua.

Z

Ut

(1) Nsu intrabit eunuchus. Vide Filefacum lib. 1. selectorum cap. xi. pag. 169.

Ut non occidantur patres pro filiis, nec filii pro patribus.

LIII. Quod non occidantur patres pro filiis, nec filii pro patribus; sed unusquisque pro peccato suo morietur.

De eo qui vim a persecutoribus patitur, ut suscipiatur.

LIV. Si quis vim a persecutoribus passus fuerit, suscipiatur, & requiem inveniat, ad quamcunque Ecclesiam venerit.

De muliere que cum viro suo non potest nubere.

LV. Si vir & mulier (1) conjunxerint se in matrimonium, & postea dixerit mulier de viro non posse illum nubere cum ea (2); si ea poterit probare quod verum sit (3); accipiat alium (4). *Vide infra c. 91. hujus libri.*

Ut absque consensu Episcopi oblationes non accipiantur.

LVI. Ut præter conscientiam Episcopi oblationes fructuum Ecclesie debitas nullus vel dare vel accipere audeat.

Ut Presbyteri civitatis sine jussu sui Episcopi nihil jubeant.

LVII. Ut Presbyteri civitatis sine jussu sui Episcopi nihil jubeant, nec in unaquaque parrochia aliquid agant.

Ne Presbyteri rem Ecclesie absque licentia sui Episcopi vendant.

LVIII. Ut Presbyteri rem Ecclesie sine licentia vel scientia sui Episcopi non vendant nec cuiquam tribuant. *Vid. infra lib. 7. cap. 214.*

Si Presbyter vel Diaconus deseruerit Ecclesiam suam, deponatur.

LIX. Ut Presbyter vel Diaconus qui deserit Ecclesiam suam, & ad aliam transferit, deponatur.

De Presbyteris vel Diaconibus aut Subdiaconibus a propriis Episcopis exauctoratis.

LX. Ut Presbyter vel Diaconus aut Subdiaconus, si a proprio Episcopo exauctora-

tus sancti ministerii officium incipiat præripere, spem restitutionis non habeat.

Si quis Episcopus, Presbyter, Diaconus, vel Subdiaconus ad bellum processerit, deponatur.

LXI. Si quis Episcopus, Presbyter, aut Diaconus, vel Subdiaconus ad bellum processerit, & arma bellica indutus fuerit ad belligerandum, ab omni officio deponatur, in tantum ut nec laicam communionem habeat.

Ut Presbyteri alterius regionis non sacrificent presentibus Presbyteris ipsius regionis.

LXII. Ut Presbyteri alterius regionis presentibus ipsius regionis Presbyteris non sacrificent.

De uxoribus & viris se dimittentibus.

LXIII. Ut hi vel hæ (5) qui uxores aut viros dimittunt, non nubant; sed aut continentibus maneant, aut sibi met reconcilientur.

De Episcopis litigantibus vel judicatis.

LXIV. Si litem habuerit Episcopus cum alio Episcopo, non alterius sed suæ provincie judices quærat. Et ut judicatio in aliqua causa Episcopo liceat iterare iudicium (6) & si necesse fuerit, libere Episcopum adire Romanum.

Ab hæretico nullus benedictionem accipiat.

LXV. Ut ab hæretico benedictionem nullus accipiat.

De orationibus ad Patrem dirigendis.

LXVI. Ut nullus in precibus nisi ad Patrem dirigat orationem; ut prius eas cum instructionibus vel eruditionibus tractet. *Capitul. a. 744. c. 9.*

De Presbytero ab alio Episcopo ordinato.

LXVII. Ordinatus Clericus ab alio Episcopo, non deprecante vel consentiente suo, in clero non maneat.

De illis Presbyteris qui nesciunt juxta præceptum Salvatoris baptizare.

LXVIII. Illos omnes (7) quos illi Pres-

(1) Si vir & mulier.) Constitutionem istam in synodo Lipinensi editam fuisse docet Hincmarus, ut diximus.

(2) Nubere cum ea.) Rhabanus in epistola ad Heribaldum legit, quod non possit nubere. Regino, quod non possit coire cum eo. Burchardus, quod non possit coire cum ea. Ita etiam Ivo parte 8. cap. 178. & Gratianus.

(3) Probare quod verum sit.) Rhabanus, Regino, Burchardus, Ivo & Gratianus habent probare per justum iudicium quod verum sit.

(4) Accipiat alium.) Hic est finis istius capituli in vetustis Capitularium exemplaribus, apud Rhabanum item, Reginonem, & Burchardum 27. qu. 2. cap. 19. Quod autem. Quæ sane lectio confirmatur etiam auctoritate Hincmari. Burchardus tamen addit: Si autem ille

aliam acceperit, separentur. Eandem clausulam habent Ivo in loco paulo ante laudato & Gratianus 33. qu. 1. cap. 1. Quod autem.

(5) Ut hi vel hæ.) Sententia hujus capituli habetur in cap. 102. collectionis Africanæ. Vide supra quæ adnotata sunt ad caput vigesimum primum libri quinti. Vide etiam infra cap. 87. illius libri.

(6) Iterare iudicium.) Vide glossarium Franciscici Pithet ad libros Capitularium.

(7) Omnes.) Hæc est lectio codicis Billovacensis, Sangallensis, & Normannici. In Colbertino & Illiano legitur homines. Facile antiqui librarii permutabant hæc vocabula, uti diximus in Notis ad Capitulare Pippini Regis Italie.

byteri baptizaverunt qui nescierunt juxta præceptum Domini Salvatoris nostri Jesu Christi baptizare, neque sanctæ Trinitatis mystica verba invocare, propterea jubemus eos baptizari, quia sine fide sanctæ Trinitatis sunt baptizati.

De Missis nostris, qualiter cum Episcopis singularum regionum circa Ecclesias Dei ejusque sacerdotes agere debeant.

LXIX. Ut Missi nostri una cum Episcopis propriis magnam curam habeant quatinus diruæ Ecclesiæ pleniter restaurentur atque ornentur, & quæ dotatæ non sunt, vel quæ dotem suam perditam vel subtractam habent, pleniter & canonicè dotentur; ut quod injuste perdidit, juste recipiant.

De his qui Ecclesias suas nec dotare nec dotem restitui volunt. Et si eas dotare noluerint quorum sunt, aut subtracta reddere noluerint, Episcopus proprius ad dominium suæ sedis Ecclesiæ revocet futuris temporibus possidendas. Quod si aliquis liberorum his resistaverit, ab Episcopo ejusdem loci reliquæ ex his auferantur & in meliori loco ponantur; & ipsæ destruantur vel crementur.

De eo qui semetipsum occidit, aut laqueo se suspendit.

LXX. De eo qui semetipsum occidit, aut laqueo se suspendit, consideratum est ut si quis compatiens velit elemosynam dare, tribuat, & orationes in psalmodiis faciat. Oblationibus tamen & Missis ipsi careant. Quia incomprehensibilia sunt judicia Dei, & profunditatem consilii ejus nemo potest investigare.

Ut incesti & parricidæ canonicè coercantur.

LXXI. De incestuosis & parricidis, ut canonicè coercantur; sicut de illo judicatum est qui materteræ suæ filiam stupravit, ut conjugium ultra non repetat, & militiæ cingulum derelinquat, & aut monasterium petat, aut si foris remanere voluerit, temporaria pœnitentiæ secundum canones pleniter exsolvat.

Ut nec a Clerico phylacteria nec ab ullo fiant Christiano.

LXXII. Ut Clerici vel laici phylacteria vel falsas scriptiones aut ligaturas, quæ imprudentes pro febris aut aliis pestibus ad-

Tom. III.

juvare putant, nullo modo ab illis vel a quoquam Christiano fiant, quia magicæ artis insignia sunt; sed pro infirmitate illud quod Apostoli & canones sanxerunt, id est; orationes & sacri olei unctio fiat.

Ut nullus Presbyter amplius quam unam Ecclesiam sibi vindicet.

LXXIII. Placuit omni synodali conventui ut nullus Presbyterorum amplius quam unam Ecclesiam (1) sibi vindicare præsumat. *Vide infra c. 75.*

De letania majore, ut more Romano celebretur.

LXXIV. Ut letania major (2) more Romano ab omnibus in septimo Kal. Maji celebretur.

Ut nullus vitam sine communione finiat nec unctioe benedicti olei caveat.

LXXV. Si infirmitate depressus quis fuerit, vitam sine communione non finiat; nec unctioe sacri olei careat. Et si finem perspiciat, sacrosancto corpore Deo anima ejus a sacerdote precibus commendetur.

Quapropter omnibus placuit (3) ut nullus Presbyter amplius quam unam Ecclesiam sibi vindicet. Quia sicut quisque secularis non amplius quam unam habere debet uxorem, ita & unusquisque Presbyter non amplius quam unam habere debet Ecclesiam.

De Presbyteris degradatis & post degradationem multis sceleribus implicatis.

LXXVI. Presbyteri degradati, & post degradationem multis sceleribus implicati, ad pœnitentiæ publicam secundum canones redigantur.

Si qui velint aquam consecratam accipere.

LXXVII. Quod in sabbato sancto Paschæ, vel in sabbato Pentecostes, si qui velint aquam consecratam ad asperionem in domos suas recipere, ante christinatis infusionem accipiant.

De Clericis & Presbyteris, si Episcopis suis obedire nolint, ut excommunicentur.

LXXVIII. Clerici & populi, si Episcopis suis canonicè obedire noluerint, excommunicentur.

Z 2

De

(1) Unam Ecclesiam. De hoc argumento pluitibus olim dictum est in Notis ad epistolam 29. Lupi Abbatis Ferrariensis. Has consule, si lubet.

(2) Letania major. Vetusissimum Calendarium Ms. in bibliotheca Colbertina: VII. Kal. Maji. Nat. S. Marci Evangelistæ. Letania major. Concilium Cloveshoviz cap. 16. Sextodecimo condixerunt capitulo ut letania, id est, rogationes, a clero omnique populo his diebus cum magna reverentia agantur, id est, die septimo Calendarum Majorum, juxta ritum Romanæ Ec-

clesiæ; quæ & letania major apud eam vocatur. Vide Baronium in Notis ad diem 25. Aprilis.

(3) Quapropter omnibus placuit. Tota hæc clausula quæ sequitur, usque ad verbum vindicet, deest in vulgatis editionibus Capitularium. Reliqua vero conjunguntur cum capite 73. post verbum præsumat. Nos secuti sumus auctoritatem veterum exemplarium. Mutationem porro quam nos hoc loco fecimus confirmat etiam Isaac Lingonensis, qui utramque partem istius capituli consequenter descripsit in suis excerptis.

De Episcopo metropolitano.

LXXXIX. Dignum est (1) ut Metropolitanus, qui est Pallio sublimatus (2), honoretur (3), & ceteros admoneat,

Ut unusquisque progeniem suam usque ad septimam generationem observet.

LXXX. Progeniem suam (4) unumquemque usque ad septimam observare decernimus generationem, & quandiu se agnoscent affinitate propinquos, ad hujus copulæ non accedant societatem,

De Presbyteris ab ignotis Episcopis ordinatis.

LXXXI. Presbyteros (5) quos unusquisque Episcopus in sua parochia reperit, si incogniti fuerint viri illi a quibus sunt ordinati, & dubium est eos Episcopos fuisseannon qui eos ordinaverunt, si bonæ actionis & catholici viri sunt ipsi Presbyteri, & in ministerio Christi omnique lege sancta educati & apti, ab Episcopo suo benedictionem presbyteratus suscipiant & consecratur, & sic ministerio sacro fungantur.

Ut si quis homini aliquo iteranti mansionem vetaverit, sexaginta solidos componat.

LXXXII. Si quis homini aliquo pergenti in itinere mansionem vetaverit, sexaginta solidos componat in publico,

Ut omnibus maxima cura sit ne sine confirmatione Episcopi vitam finiat aliquis.

LXXXIII. Ut omnes maximam curam habeant ne sine confirmatione Episcopi quis vitam finiat, animaque periclitetur.

De his qui fidelium oblationes auferunt vel vastant, aut sine proprii Episcopi jussione dant vel accipiunt.

LXXXIV. Qui fidelium oblationes ab Ecclesiis vel a jure sacerdotum auferunt, vel ablatas accipiunt, non solum aliena vota dirumpunt, sed & sacrilegium operantur, nec non & Ecclesiæ Dei fraudatores existunt: quia Ecclesiæ aliquid fraudari vel auferre sacrilegium esse a majoribus adprobatur. *Capitul. II. a. §14. c. 5.*

Ut Presbyteri vel Diaconi non migrent de loco ad locum sine Episcopi proprii jussione.

LXXXV. Presbyteri qui sine jussione proprii Episcopi de Ecclesiis ad alias Ecclesias migraverint, tandiu a communione habeantur alieni quandiu ad easdem redierint Ecclesias in quibus primitus sunt instituti.

De Episcopis & Clericis peregrinis, ut contenti sint hospitalitatis munere.

LXXXVI. Ut Episcopi atque Clerici peregrini contenti sint hospitalitatis munere oblato, nullique eorum liceat ullum officium sacerdotale absque permisso Episcopi (6) in cujus parochia esse cognoscitur agere. *Vide infra cap. 168.*

Ut nullus habeat nisi legitimum connubium.

LXXXVII. Ut nulli liceat nisi legitimum habere connubium. Nullus incestum faciat. Nullus conjugem propriam, nisi, ut sanctum evangelium docet, fornicationis causa, relinquat. Quod si quisque propriam expulerit conjugem legitimo sibi matrimonio conjunctam, si Christianus esse recte voluerit, nulli alteri copuletur (7); sed aut ita permaneat, aut propriæ reconcilietur conjugi.

De his qui Episcoporum vocationem vel correctionem contempserint.

LXXXVIII. Si quis secularium (8) tam majoris ordinis quam & inferioris peccatum egerit, & vocatus sui Episcopi auctoritate, ad emendationem ac penitentiam venire distulerit, tandiu sit ab Ecclesia exortis & a catholicorum consortio sequestratus quousque quod commisit emendet, ac reatum suum usque ad satisfactionem canonice diluat, atque reconciliationem proprii Episcopi divinis precibus indulgentiam consequatur & veniam, Ecclesiæque gremio, a cujus rero deviarat, peracta satisfactione, ab eodem immemoratus Episcopo, canonice reddatur.

Ut nullus laicorum ex prædiis Episcoporum quicquam accipiat.

LXXXIX. Precipimus ut nullus laicorum vel Clericorum ex prædiis vel rebus quæ ad sedes pertinent Episcoporum, sive de illis Ecclesiarum rebus quæ in eorum parochiis

(1) Dignum est.) Caput istud sumptum est ex epil. os. S. Bonifacii, in qua referens decreta synodi paulo ante celebratæ ait: *Decrevimus Metropolitanus, qui sit Pallio sublimatus, hortetur ceteros & admoncat & investiget quis sit inter eos curiosus de salute populi, qui de negligens servus D. i.*

(2) Pallio sublimatus.) Egilwardus in vita S. Burchardi Episcopi Hebripolensis cap. 3. de S. Bonifacio narrat quod Moguntia metropolitana suscepit cathedram, ipsamque postea archiepiscopatus pallio sublimaverit.

(3) Honoretur.) In epistola S. Bonifacii le-

gitur; hortetur ceteros & admoncat.

(4) Progeniem suam.) Vide infra Additione quarta cap. 75.

(5) Presbyteros.) Vide Ivonem parte 6. cap. 117. & Gratianum dist. 68. cap. 2. Presbyteri. Vide etiam Notas ad Gratianum pag. 478.

(6) Absque permisso Episcopi.) Insignis est in hoc argumento formula primæ novæ collectionis. Hanc consule.

(7) Nulli alteri copuletur.) Vide supra cap. 63. istius libri.

(8) Si quis secularium.) Vide infra Additione quarta cap. 38.

fit esse noscuntur, sine illorum iustione aut consensu Episcoporum, ad quorum pertinent curam, quicquam ambient, concupiscant, atque accipiant; ne cupidus sanctarum rerum ignis qui in eis est illos favillosus exurat. Similiter omnes monemus ut a cuncta Ecclesiarum omnium vastatione coercere se suosque ac compefcere totis viribus studeant. Nam devastantes Ecclesias quid aliud intelligimus quam contra illum æterni imperii Deum & majestatis homines movere certamen, cum illæ ædes illi die nocteque famulentur, & illi fiat consecratæ. Videant vastantes, pronuntiamus, ne ab illo, si se commoveat, vastentur, cujus percussione montium dorsa ferre non possint.

De eo qui occiderit monachum aut Clericum, ut arma relinquat.

XC. Qui occiderit monachum aut Clericum, arma relinquat, & Deo in monasterio serviat cunctis diebus vitæ suæ, nunquam ad seculum revertens, & septem annos publicam penitentiam gerat.

De viro & muliere matrimonio copulatis, & postea dicente ea non posse eum nubere sibi.

XCI. Si vir & mulier (1) conjunxerint se in matrimonio, & postea dixerit mulier de viro non posse nubere cum ea, si poterit probare quod verum sit, accipiat alium, eo quod juxta Apostolum non potuit illi reddere vir suus debitum. *Vide supra cap. 55.*

Usi puella desponsata non detur alteri viro.

XCII. Puellam desponsatam non licet parentibus dare alteri viro. Tamen ad monasterium licet ire, si voluerit.

Usi baptizati cum catechumenis non manducant.

XCVIII. Non licet baptizatis cum catechumenis manducare, nec osculum eis dare, vel Ave eis dicere. Quanto magis cum excommunicatis ab Episcopo, aut cum gentilibus?

De Presbytero ordinato qui se deprehenderit non esse baptizatum.

XCIV. Si quis Presbyter (2) ordinatus deprehenderit se non esse baptizatum, *ba-*

Tom. III.

ptizetur (3), & ordinetur iterum, & omnes quos prius baptizavit (4).

Si liber ancillam in matrimonium accepit.

XCV. Si quis liber ancillam in matrimonium accepit, non habet licentiam dimittere eam, si prius consensu amborum conjuncti sunt.

De raptivibus & raptis virginibus vel viduis.

XCVI. Si quis alterius sponsam virginem aut viduam nedom desponsatam rapuerit vel furatus fuerit, placuit ut five eam postea sponsaverit, five doraverit, seu non, five cum parentum ejus voluntate quocumque commento ipsam accipere vel tenere potuerit, nunquam illam uxorem habeat; sed raptori aut furi auferatur, & proximis suis alio viro tempore congruo, si ipsa hoc malum non consenserit, nuptura legibusque acceptura reddatur. Raptor vero five fur, omnesque eis consensentes, publica penitentia juxta canonicam auctoritatem multentur, & proximis illius quicquid injuste in tam nefando scelere egerunt in triplo componant, & unamquamque rem semotim legibus in triplo restituant. Ipsa namque quæ rapitur, si aut primo aut postmodum tam nefario scelerati libens consenserit nunquam postea nubat; sed publica penitentia mulctetur, & sub tali custodia ponatur ut ei nullatenus luxuriam cum quoquam liceat. Taliter enim memorata flagitia puniantur ut omnes cognoscant quoniam nec seculi leges tam nefandis conjunctionibus consentiant, nec sacri canones consilium ullum præbeant; sed tales seculi leges cooperatoresque eorum capite feriri præcipiunt. Et sacri canones spiritu Dei conditi non solum raptos, sed etiam omnes eorum cooperatores, eisque consentientes, anathemate feriunt; sicut in Chalcedonense Concilio, in quo DCXXX. patres adfuerunt, capitulo XXVIII. (5) cunctis legentibus patet.

De his qui vapinas infra regnum faciunt.

XCVII. Si quis infra regnum (6) rapinam fecerit, aut cuiquam nostro fideli ejusque homini aliquid vi abstulerit, in triplo cui aliquid abstulerit legibus componat; & insuper bannum nostrum, id est, sexaginta

Z 3

foli-

(1) *Si vir & mulier.* Fulbertus epistola 64. *De causa unde simplicitatem nostram consuleve voluistis, in sexto libro Capitularium era xci. ita scriptum invenimus. Si vir & mulier conjunxerint se in matrimonio, & postea dixerit mulier de viro suo non posse nubere cum ea, si poterit probare quod verum sit, accipiat alium, eo quod juxta Apostolum non potuit illi reddere vir suum debitum. Vide Ivonem par. 8. cap. 80.*

(2) *Si quis Presbyter.* Burchardus ac post eum alii referunt ex Concilio apud Compendium, ubi non extat.

(3) *Baptizetur.* Vox ista deest in superioribus editionibus & in aliquot vetustis codicibus. Addita est ex Palatino & Bellocensibus. Eam quoque habent Burchardus, Ivo, Gratia-

nus, & Raymundus in cap. *Si quis &* in cap. *Veniens*. titulo *D. Presbytero non baptizato.*

(4) *Et omnes quos prius baptizavit.* Hanc clausulam habent veteres libri. Burchardus, & Ivo, Gratianus & collectores decretalium, quia Gratianum describebant, illam omiserunt. Ipse quoque Pontifex Innocentius III. caput istud in cap. *Veniens* retulit absque illa clausula. At tamen Antonius Augustinus in *Notis ad primam collectionem decretalium* pronuntiat illam recte omisam esse a Bernar. Papiensi & a Raimundo.

(5) *Capitulo xxviii.* Vide supra in *Notis* ad caput 98. libri 1.

(6) *Si quis infra regnum.* Vide infra cap. 383. hujus libri.

solidos nobis persolvat. Postmodum vero ante nos a Comite adducatur; ut in bastonico retrusus, usque dum nobis placuerit, pœnas luat. Nam si publice actum fuerit, publicam inde agat pœnitentiam juxta sanctorum canonum sanctionem. Si vero occulte, sacerdotum consilio ex hoc agat pœnitentiam: quoniam raptores, ut ait Apostolus, nisi veram egerint pœnitentiam, regnum Dei non possidebunt. Qui vero de rebus Ecclesiarum aliquid abstulerit, gravius inde judicetur: quia sacrarum rerum ablatio sacrilegium est, & sacrilegus vocatur qui ex eis aliquid aut abstulerit aut rapuerit. Infames quoque tales personæ usque ad satisfactionem Ecclesiæ, quam læserunt, sunt habendæ.

De sacerdotibus & Levitis atque monachis interfectis vel debilitatis.

XCVIII. Si quis sacerdotem (1) vel Levitam aut monachum interfecerit vel debilitaverit, juxta statuta priorum capitulorum quæ legi Salicæ sunt addita (2) componat, & insuper bannum nostrum, id est, sexaginta solidos, nobis persolvat, & arma relinquat, atque in monasterio diebus vitæ suæ sub ardua pœnitentia Deo serviat, nusquam postmodum seculo vel secularibus militaturus, neque uxori copulaturus.

De his qui Episcopo aliquam injuriam vel dehonorationem fecerint.

XCIX. Si quis Episcopo aliquam injuriam aut injustam dehonorationem fecerit, de vita componat, & omnia quæ habere visus fuerit Ecclesiæ cui præesse dinoscitur integerrime societur, & nobis in triplo bannum nosser, id est, sexaginta solidi persolvantur, aut ipse in servitio fisco nostro serviturus semper societur usque se redimere in triplo juxta vuirgildum suum poruerit. Sancta vero Ecclesia in sacerdotibus constat (3). Idcirco magna pœna plestendi sunt qui Episcopis vel reliquis sacerdotibus injuriam vel contumeliam fecerint. Nam detractio sacerdotum (4) ad Christum pertinet, cujus vice legatione in Ecclesia funguntur.

De religiosa muliere decepta, id est, veste mutata, vel religionem professâ.

C. Si quis rapuerit aut sollicitaverit vel corruerit religiosam feminam, bona amborum Ecclesiæ vindicet in qua talis mulier habitavit. Ipsi tamen capitali periculo subjiciantur. Quod si hoc mulier non confensit, cum suis rebus monasterii ditionibus tradatur. Si vero Comes ipsius pagi, una cum consilio sui Episcopi in cujus parrochia tale scelus commissum est, hoc vindicare neglexerit, honore careat, & cingulum amittat, atque publica pœnitentia multeretur, & insuper vuirgildum suum fisci viribus dare compellatur.

De blasphemia in Deum.

CI. Si quis quolibet modo (5) blasphemiam in Deum jactaverit, ab Episcopo vel Comite pagi ipsius carceri usque ad satisfactionem tradatur & publica pœnitentia multeretur, donec precibus proprii Episcopi publice reconcilietur, Ecclesiæque gremio canonicè reddatur.

De his qui in domo sua oratorium fecerint.

CII. Qui in domo sua oratorium habuerit, orare ibidem potest. Missas tamen in eo celebrare non audeat, nec agere cuiquam permittat, sine permisso vel dedicatione Episcopi loci illius. Quod si fecerit, domus illius fisci viribus addicatur. Comes vero qui hoc cognovit, & non prohibuit, publica pœnitentia multeretur, vel honore privetur. *Vide supra lib. 5. c. 383.*

De privilegiis Ecclesiarum & Clericorum non corrumpendis.

CIII. Ut privilegia quæ Ecclesiis & Clericis ab antecessoribus nostris vel nobis concessa sunt semper maneant incorrupta. *Capitul. II. a. 814. c. 6.*

Ne Episcoporum vel reliquorum Clericorum vita turbetur.

CIV. Nullis vita Præsulum (6) turbetur

cx-

(1) Si quis sacerdotem,) Consultus a Widdone Episcopo, ut reor, Silvanensium Droco Bellovacensis quid agendum foret de quibusdam hominibus qui sacerdotem acriter verberaverant, respondit inter alia ex Capitularibus, & hoc caput ad sententiæ suæ probationem adduxit. Epistola eius datus in appendice actorum veterum. Vivebat autem Droco sub imperio Roberti Regis Francorum.

(2) Legi Salicæ sunt addita.) Vide Capitulare primum anni MCCIII. cap. 1. De illo enim hic agitur.

(3) Ecclesia in sacerdotibus constat.) Constitutio Theodosii & Valentiniani in appendice Codicis Theodosiani tit. 20. De obnoxiiis vero, si qui ambulaverint cum Episcopo vel cum Presbytero aut etiam Diacono, sive in platea, sive in agro, sive in quolibet loco, nullo pacto eos retineri vel adduci jubemus, quoniam in sacerdotibus Ecclesia constat. Gregorius IV. in epistola de Aldrico Episcopo Cenomanensi: Ceterum

infectores fratrum ecclesiastica disciplina comprimere & eradicare debent, qui statum majorum non tenentes, Dei sacerdotes atque sanctam Ecclesiam, quæ in sacerdotibus maxime constat, sua violare persone nituntur presumptione. Cyprianus episcopus. Unde sive debet Episcopus in Ecclesia esse & Ecclesiam in Episcopo, & si quis cum Episcopo non sit, in Ecclesia non esse. Vide C. V. Petri Francisci Chiffletii Notas ad Ferrandum pag. 272.

(4) Nam detractio sacerdotum.) Tota ista clausula sumpta est ex supposita epistola S. Gregorii ad Felicem Episcopum Messanensem.

(5) Si quis quolibet modo.) Imitatum est istud ex novella 7. Juliani Antecessaris, cujus verba referuntur in Additione III cap. 24.

(6) Nullis vita Præsulum.) Hac sumpta sunt ex canone quinto Concilii Toletani undecimi. Vide epistolam ad Felicem Episcopum Messanensem paulo ante laudatam.

excessibus : quia valde indignum est ut qui throni Dei (1) vocantur, aliqua morione turberentur aut inique tractentur. Unde est illud : *Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei. Et illud : Qui vos audit, me audit ; & qui vos spernit, me spernit.* Et rursus : *Qui scandalizaverit unum de pusillis istis, melius est illi ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, & demergatur in profundum maris, & reliqua.*

De Clericis vel sacerdotibus qui accipiunt Ecclesias sine licentia Episcopi sui, vel de una ad aliam transeunt.

CV. Ut nemo accipiat Ecclesiam infra parochiam sine consensu Episcopi sui, nec de una ad aliam transeat.

De incestis & criminosis, ac de infirmis & poenitentibus, atque de jejuniis quatuor temporum.

CVI. Ut de incestis & criminosis magnam curam habeant sacerdotes, ne in suis pereant sceleribus, & animæ eorum a districto iudice Christo eis requirantur. Similiter de infirmis ac poenitentibus, ut morientes sine reconciliatione (2) & viatico non deficiant. Et ut quatuor temporum jejunia a fidelibus diligenter custodiantur. *Capitul. a. 769. c. 10.*

Ut Episcopi iudices publicos moneant ut rei carceribus reclusi Nativitate Domini, Pascha, & Pentecosten absolvantur, & Missas illis audiant diebus, ac vesecti fiant.

CVII. Ut Episcopi iudices publicos commoneant ut in dies celeberrimos, hoc est, Nativitatem Domini nostri Jesu Christi, & sanctam resurrectionem, ac Pentecosten, quicumque miserimi vinculis detinentur, relaxari debeant, & propter ipsam reverentiam Domini nostri Jesu Christi ipsi debeant abolitionem promereri. Et iudex, si pastorem

commonentem despexerit, quandiu loci illius Episcopo visum fuerit ab Ecclesia limitibus arceatur.

De monacho qui monasterium suum dimiserit.

CVIII. Si monachus monasterium (3) suum dimiserit, omnia bona ipsius, & quæ in monasterio introduxit, & quæ non introduxit, domini monasterii sint, & ipse officio fisci servire cogatur (4). Si vero monachus (5) ad aliud monasterium migraverit, substantiam ejus prius monasterium possideat ; & in alio monasterio ipse non recipiatur sine Abbatis (6) sui & Episcopi proprii licentia, *Vid. supra lib. 5. c. 379.*

De possessionibus ad religiosa loca pertinentibus.

CIX. Possessiones ad religiosa loca pertinentes nullam descriptionem agnoscant, nisi ad constitutionem viarum vel ponitur ; si tamen intra eadem loca habuerint possessiones. In aliis vero omnibus habeant integram immunitatem.

De monacho vel monacha.

CX. Quicumque monachus (7) vel monacha in monasterium sunt ingressi, nihil de rebus suis habeant potestatem faciendi, quamvis liberos habeant ; sed omnia eorum sint monasterii quæ eadem die iuste possidebant quando ingressi sunt monasterium.

De his quæ a singulis Principibus Ecclesiarum sunt concessa, & quæ singuli antistites impetraverunt, quod sacrilegium sit hæc auferentibus. Et de Clericis, ut non accusentur ad iudices seculares, sed ad Episcopos proprios.

CXI. Quæcumque a singulis (8) Regibus circa sacrosanctas Ecclesias sunt constituta, vel

(1) *Throni Dei.*) Vide infra cap. 357. & libro septimo cap. 136.

(2) *Sine reconciliatione.*) Ita habent hoc loco omnia vetera exemplaria. Sed in vulgatis editionibus legitur, *sine sacrali olei unctioe & reconciliatione.* Additur vero istud ex capite 132. libri 7. quod Pithæus omisit tanquam superfluum, quia jam editum fuerat in sexto.

(3) *Si monachus monasterium.*) Sumptum est istud ex novella 5. cap. 4. apud Julianum Antecessorem in editione Antonii Augustini, quam nos secuti sumus in edendis Capitularibus. Alius est ordo in Pithæana, in qua, præter Novellarum numeros, descripti sunt etiam numeri DLXXXVIII. qui in vetustis codicibus adscripti inveniuntur breviationi Novellarum quam Julianus Antecessor composuit. Hunc ordinem secutus est Abbo in collectione canonum quæ nuper edita est in tomo secundo analectorum eruditissimi viri ac meliore valetudine digni Joannis Mabillonii. Illic caput istud citatur ex legibus cap. XVI. ut est apud Julianum in editione Pithæana.

(4) *Et ipse officio fisci servire cogatur.*) Hæc non habentur in hoc loco apud Julianum. Extant tamen paulo post in eadem Novella cap. 6. ubi legitur, *officio Præsidis provincie servire*

cogatur.

(5) *Si vero monachus.*) Pars ista sumpta est ex eadem Novella cap. 6.

(6) *Sine Abbatis.*) Hæc clausula non extat in cap. 379. libri 5. Capitularium, & ommissa est in vulgatis editionibus. In Novella sane præcipitur ne omnino recipiatur in alio monasterio. Hæc sunt verba Juliani ; *Aliorum autem monasteriorum primates prohibeant eum transire ut in alio monasterio non recipiatur. Et de hoc curare debent non solum religiosissimi Episcopi, sed etiam reverendissimi Archimandrite.* Ex his itaque verbis male intellectis confata est clausula adjecta huic nostro capiti.

(7) *Quicumque monachus.*) Apud Julianum Antecessorem Novella 123. cap. 55. & sequenti.

(8) *Quæcumque a singulis.*) Licet caput istud sit in codice legis Romanæ, secundum quam causæ ecclesiasticæ iudicabantur, in causa tamen quæ anno MXXIV. erat inter Ermengandum Episcopum Urgellensem & Durandum Abbatem Sanctæ Cecilie, hæc constitutio laudata non est ex Codice Theodosiano, sed ex Capitularibus, caputque istud descriptum est inregrum in sententia quæ pro Episcopo adversus Abbatem lata est. Eam damus in appendice actorum veterum.

vel singuli quique antistes pro caussis ecclesiasticis impetraverunt, sub pœna sacrilegii jugi solidata æternitate (1) ferventur. Clerici etiam, non secularibus iudiciis, sed episcopali audientia reserventur. Fas enim non est ut divini muneris ministri temporarium potestatum subdantur arbitrio. *Capitul. III. a. 814. c. 8. Vide infra c. 390.*

De privilegiis Ecclesiarum.

CXII. Ut privilegia quæ Ecclesiis & Clericis a singulis Regibus vel Episcopis ceterisque rectoribus sunt concessa, semper maneant incorrupta. *Capitul. II. a. 814. c. 7.*

Ut ea, quæ ad religionem pertinent, locis suis & a suæ dioceseos synodis audiantur.

CXIII. Quæcumque sunt (2) ad religionis observantiam pertinentia, locis suis & a suæ dioceseos synodis audiantur.

Ut privilegia Ecclesiarum semper maneant incorrupta.

CXIV. Quæcumque circa sacrosanctas Ecclesias a Principibus diversis sunt statuta, manere inviolata præcipimus. *Capitul. III. a. 814. c. 12.*

Quod sacrilegium sit Ecclesie aliquid auferre, aut sacerdotibus vel ministris aut ipsi sancto cultui locoque injuriam inferre.

CXV. Si quis in hoc genus sacrilegii properit ut in Ecclesias earumque res intruens, sacerdotibus & ministris vel ipso cultui locoque aliquid quod non oportet injuriæ inferat, divini cultus injuriam in convictos sive confessos reos capitali sententia noverit vindicandum. Nec expectetur ut Episcopus injuriæ propriæ ultionem deponat, cui sanctitos ignoscendi soli (3) gloriam derelinquit. Si que cunctis non solum liberum, sed etiam laudabile, factas atrocis sacerdotibus aut ministris injurias veluti publicum crimen persequi, ac de talibus reis ultionem mereri. *Capitul. II. a. 814. c. 8.*

De his qui ecclesiastica privilegia violant vel dissimulant.

CXVI. Si Ecclesiæ venerabilis privilegia cujusquam fuerint temeritate violata vel dissimulatione neglecta, commissum hoc in triplo, juxta legum functionem, Ecclesiæ cui factum est componatur; nobisque bannus noster in triplo, hoc est, ter solidi sexaginta perfolvantur. *Vide infra cap. 389.*

Quod hi qui prædia ecclesiastica diripiunt vel vastant sacrilegi sint exilioque damnandi.

CXVII. Ab omnibus illius usurpationis contumelia depellenda est, ne prædia sibi celestium secretorum dicata quibusdam intruentibus vexentur. Quod si quis præsumpserit, post debita ultionis acrimoniam, quæ erga sacrilegos jure promenda est, exilio perpetuæ deportationis damnetur. *Capitul. II. a. 814. c. 9. Vide infra cap. 385.*

Ut Episcopi & reliqui sacerdotes ab omnibus nexibus sint liberi.

CXVIII. Consecratio Episcopos & reliquos Domini sacerdotes tam a servilibus quam & a ceteris adscriptis conditionibus semper liberos facit. Idcirco præcipimus ut nullus ab eis alia nisi divina requiratur servitia.

Ne Judæis adhaereant vel deserviant Christiani.

CXIX. Placuit ne Judæis (4) mancipia deserviant vel adhaereant Christiana.

De sacrificiis per singulas Missas a sacrificantibus sumendis.

CXX. Placuit ut quotienscumque sacrificans (5) corpus & sanguinem Christi Jesu Domini nostri in altario immolat, totiens perceptionis corporis & sanguinis Christi se participem præbeat. *Vide supra lib. 1. c. 6.*

De Chorepiscopis, ne deinceps fiant.

CXXI. Placuit ne Chorepiscopi a quibusquam deinceps fiant; quoniam hæcenus a nescientibus sanctorum patrum & maxime Apo-

(1) Jugi solidata æternitate.) Lib. 5. legis Wisigothorum tit. 1. cap. 1. *impensa legum soliditate servare.*

(2) Quæcumque sunt.) Vide infra libro sexto capite 381.

(3) Ignoscendi soli.) Certum est legi debere *solum*. Sed omnia vetera exemplaria habent *soli*, non solum in libris Capitularium, sed etiam in Codice Theodosiano, & apud Isaacum Lingonensem, & in Concilio Trosleiano. Sirmundus tamen in appendice Codicis Theodosiani titulo 14. & in epistola 29. Hincmari pag. 319. edidit *solum*. Vide infra cap. 406. hujus libri.

(4) Placuit ne Judæis.) Vide lib. 12. legis Wisigothorum titulo 13. cap. 12. & Notas ad Agobardum pag. 18.

(5) Sacrificans.) Simon Goulartius in addi-

tionibus ad catalogum testium veritatis pag. 1033. nomine sacrificantis eum intelligit qui oblationes dono adiebat, nempe panem & vinum ad usum sacrae communionis. Falsam prorsus esse hanc interpretationem manifestum est vel ex contextu capituli, ubi vox *sacrificans* refertur ad eum qui corpus & sanguinem Christi in altario immolat, id est, ad Presbyterum. Populus enim non immolat neque sacrificat, sed sacrificio interest, oblationem facit ad sacrificium. Confirmatur hæc interpretatio ex verbis sequentibus, in quibus præcipitur ut sacrificans toties perceptionis corporis & sanguinis Christi se participem præbeat quoties idem corpus & sanguinem immolat. Quod adversus Presbyteros Missam cantantes & non communicantes dictum esse patet ex his quæ supra dicta sunt ad caput sextum libri primi.

Apostolicorum decreta, suisque quietibus ac delectationibus inherentibus (1), facti sunt. Ideo & olim per sepe & nostro a sancta apostolica sede tempore sunt prohibiti; & ne deinceps a quoquam tam ordinante quam ordinari cupiente talis presumptio assumatur, a cunctis nostri regni Episcopis est in synodo (2) canonicè prohibitum. *Capitulare a. 799. cap. 1.*

Ne Judæi super Christianos magistri vel ministri ponantur.

CXXII. Ne Judæi administratorio usu sub ordine vilicorum atque actorum Christianam familiam regere audeant, nec eis hoc a quoquam fieri præcipiatur. Si quis vero contra hæc agere presumpserit, si Episcopus, Presbyter, aut Diaconus fuerit, proprio submoveatur gradu. Si vero monachus aut laicus fuerit, communiõne privetur. Et si perseveraverint inobedientes, anathematizentur.

De Clericis falsariis.

CXXIII. Si Presbyter (3) vel Diaconus in causa pecuniaria falsum testimonium dixerint, per tres annos separantur a sacro ministerio. Si in crimini causa falsum dixerint, deponantur, & legitimis pœnis subjiciantur. Ceteri vero Clerici in quacunque falsitate convicti fuerint, degradentur, & legitimis subjiciantur disciplinis.

Ut Clerici non habeant actiones seculares.

CXXIV. Clericus vel monachus (4) neque exactor publicarum, neque conductor, aut vectigalium magister, vel curator domus, vel procurator litis, vel fidejussor in talibus causis fiat. Si quis contra hæc statuta fecerit, si Episcopus est, omnes istorum res ex quacunque causa vel persona, sive ante Episcopatum sive postea ad eum pervenerint, Ecclesie sue eas vindicare sancimus. Si vero alii Clerici hoc fecerint, pœnam pecuniariam, quam Episcopus existimaverit exigere, Ecclesie vindicandam. Hi vero qui actiones suas eis commiserunt, vel fidejussores eos pro supradictis causis acceperunt, nullam contra Ecclesiam vel administratores ejus, vel adversus ipsas personas quos crediderunt, habeant actionem. Si vero quis eos pro publico debito vel actione crediderit, vel fidejussores receperit, de sua substantia fisci debitum compellatur exolvere,

De Clericis qui de Ecclesia desistunt.

CXXV. Clericis de Ecclesia (5) desistentibus, & aliis in loco revocatis, si redierint discessi, nihil eis præstetur. Hoc vero quod discedentes reliquerunt, non in usu rectorum, sed succedentibus cedat.

Quales sint Clerici.

CXXVI. Nemo fiat Clericus nisi qui bonum testimonium habeat & literatus est.

De multitudine Clericorum.

CXXVII. Ne passim Episcopus multitudinem Clericorum faciat, sed secundum meritum vel reditum Ecclesiarum numerus moderetur.

De ordinationibus sacris.

CXXVIII. Lector, Subdiaconus, Diaconus, Presbyter, si clericatus honorem contempserint, curiali conditioni cum suis facultatibus subjiciantur.

De injuria Episcopi & letania subversa.

CXXIX. Si quis Episcopo (6) vel aliis ministris intra Ecclesiam injuriam fecerit, jabemus eum tormentis subjectum in exilio mori. Sed & si ipsa sancta oratoria vel divina ministeria conturbaverit, vel letaniam everterit (7), capitali periculo subiaceat. Sin autem contumeliam tantum fecerit; tormentis & exilio tradatur.

Ne fideles ex propria consanguinitate uxores ducant; nec illi qui dulium minime nupserunt, sine benedictione sacerdotis nubere presument.

CXXX. Christiani ex propinquitate sui sanguinis usque ad septimum gradum connubia non ducant; neque sine benedictione sacerdotis, qui ante inuupti erant, nubere audeant. *Vide infra cap. 327. & 408.*

De non recipiendis alienis pœnitentibus.

CXXXI. Qui pro delicto suo a communionem separantur, placuit ut in quibuscunque locis fuerant exclusi, in eisdem locis communionem consequantur.

Ut non liceat Clericum vel monachum sine epistola Episcopi sui proficisci.

CXXXII. Clericis vel monachis sine comen-

(1) *De delectationibus inherentibus.* Vide præfationem nostram ad librum Rhabani de Chorepiscopis & Notas ad Reginonem pag. 542.

(2) *In synodo.* Infra lib. 7. cap. 4. scriptum est Chorepiscopos ante apostolicam atque synodalem prohibitionem non fuisse ex numero Apostolorum, sed ex numero discipulorum. Intelligenda autem sunt hæc loca de synodo Raicononensi habita circa annum dccxcix. post reditum Legatorum Caroli M. a sede apostolica, ut patet ex eodem lib. 7. cap. 260.

(3) *Si Presbyter.* Sumptum est hoc caput ex Novella 123. Juliani Antecessoris cap. 31.

(4) *Clericus vel monachus.* Et hoc quoque caput extat in eadem Novella cap. 8. Vide infra Addit. III. cap. 46. 47.

(5) *Clericis de Ecclesia.* Habetur in eadem Additione cap. 44.

(6) *Si quis Episcopo.* Vide eandem Additionem cap. 28.

(7) *Letaniam everterit.* Anud Julianum Antecessorem, ex quo ita sumpta sunt, legitur: *Sin autem litanias conturbaverit.* Quid tum per litanias intelligerent, docere videatur sequens caput Novellæ. Vide miracula Sancti Mauri cap. 7. de litania imposita.

mendatitius epistolis Episcopi sui licentia (1) non pateat evagandi.

De dotibus & publicis nuptiis.

CXXXIII. Nullum sine dote fiat conjugium; nec sine publicis nuptiis quisquam nubere presumat.

De rebus Ecclesie ablatis aut fraudatis vel retentis.

CXXXIV. Si quis cujuscunque munuscula Ecclesie, sanctis scripturarum titulis conlata, nefaria calliditate abstulerit, fraudaverit, invaserit, retentaverit, atque subprefferit, & non statim a sacerdote commonitus Deo conlata reddiderit, ab Ecclesie catholice communiione pellatur. *Capitul. III. a. 814. c. 5. Vide infra lib. 7. cap. 267. 411.*

Ut nemo res Ecclesie, nisi cui jure debentur, in quibuslibet regionibus conjacentes competere audeat vel tenere.

CXXXV. Ut nullus Episcopoꝝ, aut cujuslibet ordinis Clericus, vel alia quacunque persona, quibuslibet conditionibus, seu in uno regno seu in alio positus alterius cujuscunque Ecclesie res aut petat aut presumat accipere. Quod si fecerit, tamdiu habeatur a communiione Ecclesie vel ab omnium fratrum ac filiorum caritate suspensus, donec ipse Ecclesie cuius directo ordine juris est ablata legibus restituat. *Capitul. III. a. 814. c. 7. Vide infra lib. 7. c. 420.*

De his qui facultates Ecclesie delegatas auferunt vel retentant.

CXXXVI. Ne cui liceat res vel facultates Ecclesie aut monasteriis vel xenodochiis pro quacunque elemosyna cum iustitia delegatas retentare, alienare, atque subtrahere. Quod si quis fecerit, tanquam necator pauperum, antiquorum canonum sententiis constrictus, ab Ecclesie liminibus excludatur quandiu ab ipso ea que sunt ablata aut retenta reddantur. *Eod. Capitul. cap. 9. infra VII. c. 419.*

Ut facios suos nominent apud quem pars rapinae fuerit inventa.

CXXXVII. Apud quem scelus (2) agnoscitur & pars rapinae fuerit inventa, statim facios suos nominare cogatur, Quod si no-

minare noluerit, teneatur ad vindictam.

De his qui diripienda indicare reperiantur.

CXXXVIII. Quicumque ingenuus (3) vel servus aliquid diripiendum indicaverit, ut cujuscunque res evertatur, aut pecora vel jumenta diripiantur, & ex hoc certis probationibus publice convictus inveniatur, pro eo quod indicaverit, centum viginti flagella publice extensus accipiat.

Ut Abbates in ejus Episcopi in cujus parochia sunt potestate persistant.

CXXXIX. Abbates pro humilitate religionis in Episcoporum potestate consistant. Et si quid extra regulam fecerint, ab Episcopis corrigantur. Qui semel in anno, in loco ubi Episcopus elegerit, accepta vocatione conveniant.

Ut nullus monachus relinquat suum monasterium & cellas construat sine Episcopi vel Abbatis sui licentia.

CXL. Ut nullus monachus, congregatione monasterii derelicta, ambitionis aut vanitatis impulsu cellam construere sine Episcopi permissione vel Abbatis sui voluntate presumat.

De apostatis.

CXLI. Quicumque post sancte religionis professionem apostatant & ad seculum redeunt, & postmodum poenitentia remedia non requirunt, communiionem penitus non accipiant, quos etiam jubemus ad clericatus officium non admitti.

De excommunicatis.

CXLII. Si quis a communiione sacerdotali fuerit auctoritate suspensus, hunc non solum a Clericorum, sed etiam a totius populi conloquio atque convivio placuit excludi, donec respiciens ad sanitatem redire festinet.

Ne iudices perfidorum excessus absque propriorum sacerdotum consilio iudicent.

CXLIII. Ne iudices quicquam (4) de perfidorum excessibus extra sacerdotum confidentiam iudicare presumant.

De expositis infantibus ac collectione eorum.

CXLIV. Si expositus (5) ante Ecclesiam

(1) *Episcopi sui licentia.*) Olim, ut dictum est ad epistolam 102. Lupi Ferrariensis, monachus non licebat proficisci in regionem longinquam, ne Romam quidem, absque permisso proprii Episcopi; Apud Frotharium Episcopum Tullensem in epistola tertia legitur ipsum monachis Mediolacensibus licentiam dedisse adeundi Imperatorem pro necessariis monasterii causis. Idem in epistola decima ad Drogonem Episcopum Metensem queritur de quibusdam monachis monasterii, ut reor, Senoniensis, qui absque ejus permisso & licentia, quasi ob quasdam reclamaciones, egrediebantur & dioecesi Tullensi contra jus canonicum &

reverentiam proprio Episcopo debitam. Vide infra lib. 7. cap. 269.

(2) *Apud quem scelus.*) Vide infra cap. 355. hujus libri.

(3) *Quicumque ingenuus.*) Vide infra cap. 356. istius libri.

(4) *Ne iudices quicquam.*) Hec lex ita intelligenda est ut tamen si Sacerdotes defuerint, sola potestate iudicum rei distringendi sint, ut legitur in libro duodecimo legis Wigothorum tit. 3. cap. 25. ex cuius lemmate factum est hoc nostrum capitulum.

(5) *Si expositus.*) Sanctus Augustinus epist. 23. ad Bonifacium Episcopum: *Aliquando etiam*

cujuscunque fuerit miseratione collectus, con-
tellationis ponat epistolam. Et si is qui col-
lectus est, intra decem dies questus agni-
tusque non fuerit, securus habeat qui colle-
git. Sane qui post prædictum tempus ejus
calumniator extiterit, ut homicida ecclesia-
stica districtione damnabitur, sicut patrum
sanxit auctoritas. *Vide Reginonem lib. 2. c.*
69. & seqq.

*De Clericis relinquentibus officium suum &
ad seculares confugientibus.*

CXLV. Placuit ut Clericus, si relicto of-
ficio suo (1) propter districtiorem (2) ad
secularem (3) fortasse confugerit, & sola-
rium (4) ei defensionis impenderit, cum e-
dem ab Ecclesiæ communionem pellatur.

*Ut servo non credatur si super dominum
suum vel super alium liberum
crimen iniecerit.*

CXLVI. Servo penitus non credatur si su-
per aliquem crimen objecerit, aut si etiam
dominum suum in crimine imperierit. Nam
etiam si in tormentis positus exponat quod ob-
jicit, credi tamen illi nullo modo oportebit.

*Ut testes ea tantum testificentur quæ in con-
spectu eorum acta esse noscuntur.*

CXLVII. Testes non abentes neque per
epistolam testimonium dicant; sed præsentem,
quam noverunt & viderunt non taceant ve-
ritatem. Nec de aliis causis testimonium dica-
nt nisi de his tantummodo quæ sub præ-
sentia eorum acta esse noscuntur. *Vide infra
cap. 345.*

Quales debeant scripturæ valere.

CXLVIII. Scripturæ quæ diem (5) & an-
num habuerint evidenter expressam, atque
secundam legis ordinem conscriptæ esse no-
scentur, seu conditoris vel testium fuerint

signis aut subscriptionibus roboratæ, omni
habeantur stabiles firmitate.

De pactis & placitis conservandis.

CXLIX. Pacta vel placita (6) quæ per
scripturam legitime ac iustissime facta sunt,
dummodo in his dies vel annus sit eviden-
ter expressus, nullatenus immutari permit-
timus.

*Contra priorum definitionem filio vel heredi
non liceat venire.*

CL. Filio vel heredi (7) contra priorum
justam aut legitimam definitionem venire non
liceat: quia iuste repellitur præsumptio il-
lius qui facta seniorum iniuste conatur in-
rumpere.

*Ne quisquam accusetur vel puniatur, nisi
manifestis indicis scelus patuerit.*

CLI. Non passim damus (8) accusandi
vel puniendi licentiam, nisi aut manifestis
indiciis patuerit scelus, aut legitime fuerit
id ipsum malum accusatum atque convictum;
quatinus nulla videantur intentione vel ordi-
ne patrum transgredi præcepta sanctorum,
aut obviare sacris regulis antiquorum.

Ut valeat commutatio sicut & emptio.

CLII. Commutatio, si non fuerit per vim
& metum extorta, talem qualem & emptio
habeat firmitatem.

*Si timore compulsus quisquam se servum
esse dicat.*

CLIII. Qui timore compulsus (9) servum
se esse extra iudicium dixerit, nullum præ-
iudicium libertatis incurrat, donec iudicio
præsentetur, vel libertatem suam, si eam
probavit præsentem iudice, obtineat. Aut si
servus convincitur, statim domino reformetur.

De

quos crudeliter parentes exposuerunt, nutriendi
a quibuslibet, nunquam a sacris virginibus
colliguntur, & ab eis offeruntur ad baptismum.
Sic enim recte scriptum est in prima editione
epistolæ S. Augustini, cum in posteriori-
bus male legatur nutriendos. Epistola n. colle-
ctionis infantis expositi habes inter formulas
Sirmonicas. *Vide Reginonem lib. 2. cap. 70.
& seqq. & Cvacium lib. 16. Observat. cap. 36.*

(1) *Relicto officio suo.* Id est, ecclesiastico
iudicio, ut legitur in canone nono Concilii
Carthaginensis tertii. Hincmarus apud Florio-
randum lib. 3. cap. 26. scribit Folconi Comiti pala-
tini Regis pro quodam Presbytero parochie Sues-
sionis, qui relicto ecclesiastico ad civile iudicium
proclamaverat super accusatore suo.

(2) *Propter districtiorem.* Id est, si ab Epi-
scopo suo, a quo damnatus est, provocaverit
ad iudices seculares; quod est contra ordinem
in canone 17. Sardicenis constitutum. *Vide
Photium in Nomocanone tit. 9. cap. 6. & com-
mentarium Balsamonis.*

(3) *Ad secularem.* Apud Gratianum addit-
ur iudicem; ubi Correctores Romani recte
adorant hanc vocem absque a vetustioribus
editionibus synodi Agathensis, a codicibus Va-

ticanis, & a Capitulari. *Vide infra cap. 157.
& lib. 7. cap. 210.*

(4) *Et solatium.* *Infra Addit. IV. cap. 65.
& is ad quem recurrit solatium tit. Ita etiam
apud Gratianum. Hinc ergo voces illas addit-
tas Sirmondus transtulit in canonem hunc Aga-
thensem.*

(5) *Scripturæ quæ diem.* Constitutio est
Chindasvinti Gothorum Regis, relata in libro
secundo legis Wisigothorum tit. 5. cap. 1. *Vi-
de infra cap. 416. illius libri. Illius constitu-
tionis verba usurpavit Gaufridus Comes Ru-
scinonensis in notitia iudicii pro monasterio
Rodenſi lati adversus hominem quendam no-
mine Adalbertum, quam damus in appendice
actorum veterum.*

(6) *Pacta vel placita.* Extat hoc caput in
eodem titulo legis Wisigothorum cap. 2. &
infra cap. 346. huius libri.

(7) *Filio vel heredi.* Habetur in eodem
titulo legis Wisigothorum cap. 4. & infra cap.
349. huius libri.

(8) *Non passim damus.* *Vide infra cap.
350. illius libri.*

(9) *Qui timore compulsus.* Extat in libro
5. legis Wisigothorum tit. 7. cap. 7.

De Presbyteris vel Diaconibus sine Episcopi sui epistolis ambulantiibus.

CLIV. Presbytero vel Diacono sine antistitis sui epistolis ambulanti communionem nullus impendat. *Vide infra lib. 7. c. 210.*

Ut unus Abba duobus monasteriis minime præsideat.

CLV. Unum Abbatem duobus monasteriis interdicimus præsidere.

De Presbyteris vel reliquis Clericis non distinguendis a secularibus iudicibus, sed a suis Episcopis.

CLVI. Ut nullus iudicum neque Presbyteros neque Diaconos neque reliquos Clericos vel iuniores Ecclesie sine licentia proprii Episcopi diltringat aut condemnare præsumat. Quod si fecerit, tamdiu communionem privetur quandiu reatum suum agnoscat, & per satisfactionem emendet Ecclesie quod commisit. *Capitul. a. 769. c. 17. Vide infra lib. 7. cap. 139. & Addit. IV. cap. 85.*

Ut Clerici iudices seculares non audeant.

CLVII. Nullus ex ordine (1) Clericorum, inconsulto proprio Episcopo, ad iudicium secularem pergat, neque apud eum, suo Episcopo non permittente, quemquam pulsare, aut cuiquam ante eum respondere, aut quicquam proponere præsumat, neque criminale negotium in iudicio seculari proponere audeat.

De secularibus qui per calumniam Ecclesiam vel Clericos fatigare præsumunt.

CLVIII. Si quis secularium per calumniam Ecclesiam vel res ejus aut Clericos cuiuslibet ordinis fatigare tentaverit, & ex hoc convictus fuerit, ab Ecclesie liminibus & castro olicia communionem, nisi digne penituerit & per satisfactionem Ecclesie emendaverit, repellatur. *Vide infra lib. 7. c. 210.*

Ne testificentur manumissi.

CLIX. Libertus vel liberta (2) in nullis negotiis contra quemquam testimonium dicere admittantur; excepto in aliquibus causis, ubi ingenuitas deesse dinoscitur, sicut permiffum (3) est & de servis. Quia indignum nostra pensat clementia ut libertorum testimonio ingenuis damna concitentur. Qui

vero de eisdem fuerint progeniri, ad testimonium admittantur (4). *Capitul. a. 744. c. 15. Vide infra cap. 352.*

De his qui cum furibus confecti fuerint.

CLX. Non solum ille (5) qui furtum fecerit, sed etiam & quicumque confectus fuerit, vel furto ablata sciens susceperit, in numero furantium habeatur, & simili vindicta subiaceat.

Si possessor per violentiam expellatur.

CLXI. Quicumque violenter (6) expulerit possidentem, priusquam pro ipso iudicis sententia præcedat, si causam meliorem habuerit, ipsam causam de qua agitur perdat; ille vero qui violentiam pertulit, universa in statu quo fuerant recipiat, & quæ possedit securus teneat. Si vero illud invadit quod per iudicium obtinere potuit, & causam amittat, & aliud tantum quantum invast reddat expulso.

Ut fideles fidem sancte Trinitatis discant.

CLXII. Ut fideles fidem sancte Trinitatis discant; in qua, inter cetera, credere oportet quod per Spiritum sanctum remissio peccatorum in baptisinate, confirmatione, penitentia, & in ceteris canonicis decretis, sicut scriptum est, conferatur, & quod fidelibus in Ecclesia per Christum, ejusdem sancti Spiritus dono, per ministerium sacerdotale & per penitentiam remissio peccatorum indubitanter adtribuatur, & quod gentium omnium in vera carne in adventu Christi resurrectio futura sit. & cetera. Quam fidem memoriter teneant, & suis sacerdotibus eam reddant, & exponant per singula verba. Et ipsi sacerdotes eam fideiter & plener atque veraciter populum doceant: quoniam primum fundamentum Christiane religionis fides catholica est. Et hæc fides tunc est vera & fructuosa, si bonis operibus exornetur, id est, spe, caritate, humilitate, castitate, continentia, sobrietate, unanimitate, concordia, iustitia, pietate, misericordia, innocentia, simplicitate, & ceteris his similibus. Quæ omnia in dilectione Dei & proximi consistunt. Sine his enim nemo potest Deo placere, nec salvus esse.

De contumacibus Presbyteris vel Clericis.

CLXIII. Si quis Presbyterorum, Diacono-

(1) Nullus ex ordine. Vide infra libro 7. capite 210.

(2) Libertus vel liberta. Hac constitutio habetur in eodem titulo legis Wisigothorum cap. 12.

(3) Permiffum. Ita legitur in vetustis Capitularium exemplaribus & in editionibus, tum etiam in codice legis Wisigothorum Moysiacensi. Pithæus illic edidit præmiffum.

(4) Ad testimonium admittantur. In superioribus Capitularium editionibus legitur, ad testimonium e tertia generatione admittantur.

Certum est illam clausulam reperiri infra cap. 352. hujus libri. Sed non extat in hoc loco in vetustis codicibus neque in codice legis Wisigothorum. Tanti momenti erat Capitularia edere prout in veteribus libris reperuntur.

(5) Non solum ille. Ita constitutio habetur in lib. 7. legis Wisigothorum titulo 2. cap. 7. Vide infra lib. 7. cap. 429.

(6) Quicumque violenter. Extat in libro 8. legis Wisigothorum tit. 1. cap. 2. Vide infra cap. 353. hujus libri.

norum, vel reliquorum Clericorum contumax aut superbus vel inobediens aut rebellis Episcopo suo extiterit, gradum habentes, proprio gradu careant. Reliqui vero Clerici vel monachi aut laici usque ad satisfactionem communionem priventur.

De iudicibus Clericis calumniam vel injuriam inferentibus.

CLXIV. Si iudex cujuslibet ordinis Clericum publicis actionibus inclinare aut distringere aut calumniare vel injuriare absque Episcopi sui permisso præsumperit, usque ad Ecclesiæ satisfactionem, cum omnibus tantis sceleribus auxiliantibus aut facientibus, communionem privetur. Episcopus tamen non dimittat ut injuriam patientibus plenam de præfatis Clericis justitiam canonicè non faciat.

Ut orationem dominicam omnes discant fideles,

CLXV. Ut fideles orationem dominicam discant & intelligant, & suis sacerdotibus eam verbo ex verbo reddant, & alios fideles, qui eam nesciant, doceant.

Ut nullus Episcopus alterius Episcopi vel Presbyter alterius Presbyteri parochiam invadat.

CLXVI. Ut nullus Episcoporum vel Presbyterorum parochiam alterius invadat; sed contentus sit gubernatione creditæ sibi plebis.

Ut monasteriis vel reliquis Ecclesiis res non auferantur, vel ipsæ a quoquam inquietentur.

CLXVII. Ut monasteria quæ Deo consecrata sunt nulli liceat in aliquo inquietare nec quemquam de eorum rebus violenter abstrahere.

Ut Clerici peregrini contenti sint hospitalitatis munere, & nulli eorum liceat officium sacerdotale in alterius parochia agere absque licentia Episcopi in cujus parochia esse noscuntur.

CLXVIII. Ut Episcopi atque Clerici pe-

regini contenti sint hospitalitatis munere oblato; nullique eorum liceat ullum officium sacerdotale absque permisso Episcopi in cujus parochia esse cognoscitur agere. *Vide supra cap. 86.*

Ut nullus Episcopus sine consensu aliorum se præferat anteriori.

CLXIX. Ut nullus Episcoporum (1) se præferat alteri per ambitionem; sed omnes agnoscant tempus & ordinem suæ ordinationis.

Ut populi oblationes sacerdotibus in Ecclesia offerant. Et ut omni die dominica communicent.

CLXX. Placuit ut fideles oblationes sacerdotibus cotidie, si fieri potest, in Ecclesia offerant. Et si cotidie non potest, saltem dominica die absque ulla excusatione fiat. Et ut predicationem audiant. Et si fieri potest, omni dominica die communicent, nisi criminalia peccata & manifesta impediatur; quia aliter salvi esse non possunt: quoniam Dominus dixit: *Qui manducat carnem meam & bibit sanguinem meum, in me manet, & ego in eo. Et qui manducat me, vivit propter me.* & cetera exempla quæ proluxa sunt hic scribere.

Ut sacerdotes signa tangant boris canonicis.

CLXXI. Ut sacerdotes signa (2) tangant horis canonicis, & illorum officium agant, sive diurnale, sive nocturnale; quia scriptum est: *Sine intermissione orate.* Et idcirco non dimittant horas canonicas.

De stolis gestandis.

CLXXII. Ut sacerdotes stolas (3) portent propter signum castitatis, sicut decretum est.

Ut secreta non incipiatur nisi post hymnum finitum.

CLXXIII. Te igitur non inchoent (4) sacerdotes nisi post angelicum hymnum finitum.

A a Ur

(1) *Ut nullus Episcoporum.* Vide Concilium Africanum cap. 56.

(2) *Signa.* Campanas. Capitulare 5. anni dccclxv. cap. 5. *signum in tempore suo pulsent.* Rudolfus in vita Sanctæ Liobæ Abbatiæ cap. 6. *signum Ecclesiæ quod vulgo klokkum vocant.* Concilium Anglicanum apud Celichyth cap. 10. *Pulsato signo, omnis sanctorum Dei cætus ad basilicam conveniat.* Gesta Aldrici Episcopi Cenomanensis: *In dicta Ecclesia seniore duodecim signa ex metallo optimo fundere & firmare sudaunt, quæ in clacaritis collocavit, & ad singulos cursus mirabiliter robore & sonare disposuit.* Odo Abbas in libro de miraculis Sancti Mauri cap. 7. *signis sonantibus, sumptis sanctorum reliquiis.* Ibidem cap. 11. *Christi clementiam ac beati Mauri auxilium instantissima prece signis sonantibus inclamare ceperunt.* Flodoardus lib.

3. cap. 20. *Item de metallo quod ei transmisit ad faciendum signum.* Annales Fuldenfes ad annum dccclxix. *signis etiam cunctarum in Regensburg Ecclesiarum concrepantibus.* Bercharius in historia Episcoporum Virdunensium tomo xii. *Spicilegii Dacheriani pag. 261. Signa grandia & honorabilia & minora valde bona in illa basilica suo opere ibidem esse constituit.* Concilium Londinense anni mxxx. *nec signa pro eo pulsentur.* Polypticus Sancti Remigii Remensis: *signum de metallo unum, de ferro unum; signum ferreum unum, scibillan de metallo unum.*

(3) *Ut sacerdotes stolas.* Vide Regionerum lib. 1. cap. 333. Burchardum lib. cap. 10. Ivo-nem parte 10. cap. 139. & Gratianum 17. qu. 4. cap. 25. *Ut Presbyteri.*

(4) *Te igitur non inchoent.* Capitula Herardi cap. 16. *Ut secreta Presbyteri non inchoent ante.*

Ut adnuntietur Symbolum fidelibus a sacerdotibus.

CLXXIV. Ut adnuntient (1) Presbyteri omnibus fidelibus sibi subiectis Symbolum & orationem dominicam, ut sancto Spiritu illustrante salventur.

Ut Presbyteri adnuntient viris & feminis, nisi memoriter Symbolum & orationem dominicam tenuerint, de sacro fonte filios vel filias non suscipiant.

CLXXV. Adnuntient Presbyteri ut neque viri neque femine de sacro fonte filios vel filias suscipiant, nisi memoriter symbolum & orationem dominicam tenuerint.

Ut silentium in Ecclesia teneatur, & devote verbum Dei audiat.

CLXXVI. Placuit ut fideles silentium in Ecclesia teneant, & devote verbum Dei audiant, & confessi veraciter de omnibus sceleribus suis sacerdotibus fiant, & mundent corpora & corda eorum, in quibus Deus condigne habitare dignetur, quomodo illis dictum est: *Templum Dei estis, in quibus habitare desidero.* Et ut eorum sacerdoti in omnibus obediant, & instruantur pro quibus Missa vel sacerdotes constituti sint, & intellegant vim & mysterium dominici corporis & sanguinis & Missæ, sive precum que in ea a sacerdote fiunt. Dicitur enim in ipsa oratione: *Memento, Domine, famulorum famularumque tuarum & omnium circumstantium, quorum tibi fides cognita est & nota devotio, qui tibi offerunt hoc sacrificium laudis pro se suisque omnibus, pro redemptione animarum suarum, pro spe salutis & incommutabilis sue, tibi reddunt vota sua aeterno Deo viro & vero.* & reliqua. Instruantur etiam ut cognoscant potestatem Pontificum in ligando & solvendo, & cetera que ad illos pertinent, atque reliquorum sacerdotum. Et ut timeant & venerentur, secundum Domini præceptum, eorum sacerdotes, & qualiter in his offendere solent eis adnuntietur.

Ut Episcopo infanti ad confirmandum presententur.

CLXXVII. Adnuntient Presbyteri populis ut quam citius poterint, suos infantulos ad confirmandum Episcopo presentare faciant.

Ut Presbyteri sine sacro chrismate oleoque benedicto non proficiantur.

CLXXVIII. Ut Presbyteri sine sacro chrismate oleoque benedicto & salubri Christi

eucharistia alicubi non proficiantur; sed ubicunque vel fortuito requisiti fuerint ad officium suum, inveniantur parati in reddendo debito.

Ut Presbyteri oleum infirmorum ab Episcopo expectant.

CLXXIX. Ut omnes Presbyteri oleum infirmorum ab Episcopo expectant, secumque habeant, & moneant fideles infirmos illud exquirere, ut eodem oleo peruncti gratia Dei sanentur, quia a Presbyteris sola oratio fidei salvabit infirmos.

Ut nullus Presbyter parochianus alibi præsumat chrisma accipere nisi ab Episcopo suo in Cena Domini.

CLXXX. Ut nullus Presbyter parochianus alibi præsumat chrisma accipere nisi ab Episcopo suo in Cena Domini.

Ut baptizari non præsumatur nisi in vigilia Paschæ & Pentecostes.

CLXXXI. Ut baptizare nullus præsumat nisi per duo tempora, id est, vigilia Paschæ, & vigilia Pentecostes, præter mortis periculum.

Ut instruantur fideles qui parvulos de sacro fonte suscipere cupiunt.

CLXXXII. Placuit ut instruantur (2) fideles qui parvulos de sacro fonte suscipere cupiunt, ut intellegant & vim ejusdem sacramenti, & quid pro aliis sponderunt, vel pro quo fidejussores extiterunt; & sciant se nullo modo ante aliorum patres efficere quam supradicta discant & intellegant seu reddant. Et si fidejussores pro terreno lucro damnari solent, quanto magis pro divino jure, ne damnentur, cavere oportet. Illi tamen ab his officiis removendi sunt, ne alios de sacro fonte in baptismo suscipiant, nec etiam ad percipiendum Spiritus sancti donum aliorum patrini existant, qui & communione canonica privati & publicæ penitentia sunt subacti, donec per penitentiam satisfactionis reconciliationem mereantur, vel etiam illi qui tale peccatum commissum habent pro quo publicæ penitentia plectendi & ligandi sunt.

Ut nulla pretia de baptizandis consignandisque fidelibus exigantur.

CLXXXIII. Ut nulla pretia de baptizandis consignandisque fidelibus exigantur. Quod si qui perpetraverint, honoris sui sint periculum subicuri.

De

antequam Sanctus finitur, sed cum populo Sanctus cantent. Micrologus cap. xi. Angelicus hymnus, id est, sanctus, sanctus, sanctus, subiequitur, quem beatus Sixtus Papa in ordine octavus constituit ut ante sacrificium diceretur. Hunc autem hymnum & ipse sacerdos cum aliis necessario debet dicere, ne se ipsum sua præce videatur privasse, qui & suas voces & aliorum angelicis laudibus admissi deprecatus est in præfatione.

(1) *Ut adnuntient.* Caput istud & pleraque ex sequentibus reperiantur inter capitula quæ S. Bonifacio tribuuntur in tomo 9. Spicilegii Dacheriani.

(2) *Placuit ut instruantur.* Hæc sumpta sunt ex Concilio Parisiensi sexto libro primo cap. 7. & 54. Vide Addit. II. cap. 1. & Concilium Calchutenense cap. 2.

De quorum baptisinate absque dissimulatione dubitatur, ut baptizentur p̄ceptum est.

CLXXXIV. De quibus dubium est (1) utrum sint baptizati annon, omnimodis absque ullo scrupulo baptizentur, his tamen verbis p̄missis: *Non te rebaptizo. Sed si nondum baptizatus es, baptizo te in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti.*

Ut Presbyteri in Ecclesia fidem sanctæ Trinitatis doceant.

CLXXXV. Norum est omnibus impossibile esse sine fide placere Deo. Et ideo nullus sit Presbyter qui in Ecclesia publice non doceat, lingua quam auditores intellegant, fidem omnipotentis Dei in unitate & trinitate simpliciter credere, & ea quæ omnibus generaliter dicenda sunt, de malis evitandis, sive bonis faciendis, et iudicio in resurrectione futuro. Si vero ipse verbis manifeste explicare non poterit, perat sibi ea a doctiore transcribi, qualiter aperte legat, quod qui audiunt intellegant. Et qui amplius non poterit, vel his verbis admoneat: *Pœnitentiam agite. Adpropinquavit enim regnum celorum.*

Ut Presbyteri adnuent populo quatuor legitima temporum jejunia.

CLXXXVI. Doceant Presbyteri populum quatuor legitima temporum jejunia (2) observare, hoc est, mense Martio, Julio, Septembrio, et Decembrio, quando sacri ordines juxta statuta canonum distribuuntur.

Ut jejunia tria legitima in anno agantur.

CLXXXVII. Iterum admovent sacerdotes ut jejunia tria legitima in anno agantur, id est, quadraginta dies ante Nativitatem Domini, & quadraginta dies ante Pascha, ubi

Tom. III.

decimas anni solvimus, & post Pentecosten quadraginta dies. Quamquam enim nonnulla ex his canonica priventur auctoritate, nobis tamen omnibus simul propter consuetudinem plebis & parentum nostrorum morem hæc observare, ut superius comprehensum est, convenit. Et licet omnibus diebus orare & abstinerere conveniat, his tamen temporibus amplius jejuniis & pœnitentiæ servire oportet. Præter hæc autem legitima tempora jejuniorum, omnis sexta feria propter passionem Domini jejunetur. Sed & sabbati dies a plerisque, propter quod in eo Christus jacuit in sepulchro, jejunio consecratus habetur.

Ut populus nisi duobus temporibus infantem suum ad baptismum non offerat.

CLXXXVIII. Placuit ut populus ad baptismum eorum infantem non offerat nisi duobus temporibus, si infirmitas non occupaverit, & quomodo in hoc offendunt instruantur.

Ut dies dominicus reverenter colatur.

CLXXXIX. Diem dominicum secundum reverentiam colite. Opus servile, id est, agrum, pratrum, vineam, vel si qua graviora sunt, in eo non faciatis, nec calumnias nec calumnias inter vos dicatis; sed tantum divinis cultibus serviat, & a vespera usque ad vesperam dies dominicus servetur. His quidem præcipuas festivitates adnuent Presbyteri ut diebus dominicis sabbatizare (3), id est, natale Domini dies quatuor, VIII. Kalendarum Januariarum, in circumfisione Domini Kalendis Januarii diem unum, in epiphania VIII. Idus Januarii diem unum, in purificatione sanctæ Mariæ IV. Nonas Februarii diem unum, in Pascha Domini usque in octavas Paschæ post Dominicam dies tres, in Ascensione Domini diem unum (4),

Aa 2 in

(1) De quibus dubium est. Hugo Nicolai Canonicus Metensis in Manuali Curatorum diocesis Metensis folio 21. Si vero dubium sit utrum bene fuerit baptizatus, tunc Presbyter debet eum baptizate sub his verbis formare: Si tu non es baptizatus, ego te baptizo in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Amen. Si autem es baptizatus, non te baptizo. Et ut audiant assentes, hoc dicat alta voce & materna lingua, ne laici credant quod aliqui possit bis baptizari.

(2) Quatuor temporum jejunia. Homilia incerti auctoris in vetustissimo codice Sancti Galli: *Jejuna debetis custodire quatuor tempora in anno, id est, mense Martio in prima septimana, quando intrat Martius, debetis jejunare die Mercuris & die Veneris & die sabbati. In mense Junio in secunda septimana postquam Junius intrat, debetis jejunare die Mercuris & Veneris & die sabbati. In mense Septembri, in tertia septimana postquam Septembris intrat, jejunate die Mercuris & Veneris & sabbati. In mense Decembri in quarta septimana jejunate die Mercuris & Veneris & sabbati.*

(3) Sabbatizare. Id est, colere, observare, cessando ab omni opere servili. Hinc feriari pro sabbatizare dixit Hayto Episcopus Basiliensis cap. 8. Octavo pronuntiandum est ut sciatis

tempora feriandi per annum, id est, omnem dominicam a mane usque ad vesperam ob venerationem dominicæ resurrectionis; sabbatum vero operandum a mane usque ad vesperam, ne in Judaismo capiatur. Feriandi vero per annum isti sunt dies, ut supra orsi sumus. Natalis Domini &c. Sic emendandus & supplendus est hic locus, qui mutilus est in editione Dacheriana, apud Burchardum lib. 2. cap. 77. Ivonem par. 4. cap. 14. & Gratianum distind. 3. de consecrat. cap. 1. Pronuntiandum. Vide Concilium Laodicensium cap. 29. & Joannem Diaconum in vita Sancti Gregorii lib. 4. cap. 9. Apud Tertullianum quoque in libro adversus Judæos cap. 4. sabbatizare significat cessare ab omni opere servili, & non tantum septimo quoque die, sed per omne tempus; quod intelligit de sabbato æterno sive divino, id est, de altera vita.

(4) In Ascensione... diem unum. Mirum est festum Pentecostes hic omisissum esse, quod in libro 1. Capitularium cap. 158. & in secundo cap. 35. tum etiam in citato capite Haytonis ponitur post Ascensionem Domini. Sane nulla alia hujus omissionis causa esse potest quam quia in capite sequenti seorsim præcipitur de festo Pentecostes.

In natali sancti Johannis Baptiste VIII. Kal. Jul. diem unum, in passione sanctorum Apostolorum Petri & Pauli III. Kal. Jul. diem unum, in assumptione sancte Marie XVIII. Kal. Septembr. diem unum, in transitu sancti Martini (1) III. Idus Novembr. diem unum, in Passione sancti Andreæ Apostoli II. Kal. Decembr. diem unum. *Vide supra lib. 1. cap. 158. & lib. 2. c. 35.*

Ut adnuntient Presbyteri eodem modo sicut sabbatum Pasche cum suo Pascha, sabbatum Pentecosten cum suo die dominico observare.

CXC. Adnuntient Presbyteri (2) eodem modo sicut vesperascente sabbato sanctum Pascha celebratur, & ipsum diem Pentecosten similiter celeberrimum habeant ut sanctum Pascha, & jejunium, & Missam, & baptismum.

Ut adnuntient Presbyteri populo se ab illicitis abstinere connubiis.

CXCI. Adnuntiet unusquisque Presbyterorum publice plebi ab illicitis connubiis abstinere, & secundum Domini mandatum legitimum conjugium nequaquam posse ulla occasione separari, excepta causa fornicationis, nisi consensu amborum, & hoc propter servitium Dei.

Ut publice Presbyteri adnuntient plebi decimas & primitias omnium frugum ad benedicendum offerre.

CXCII. Adnuntient Presbyteri plebi publice ut primitias omnium frugum terræ ad benedicendum afferant ad domos illorum, & sic postea inde manducant, & decimas ex omnibus fructibus & pecoribus terræ annis singulis ad Ecclesias reddant, & de novem partibus quæ remanserint elemosynas faciant, & ex ipsis peccata illorum redimant, sicut scriptum est: *Elemosyna a morte liberat.* Et ipsa purgat peccata, sicut in Sapientia legitur: *Sicut aqua extinguit ignem, ita elemosyna extinguit peccatum.*

Ut fideles intellegant pactum quod cum Deo in baptisate fecerunt.

CXCIII. Placuit ut fideles (3) intellegant pactum quod cum Deo in baptisate fecerunt. A multis ergo ex toto & a multis ex parte transgreditur. Quid sit abrenuntiare diaboli operibus & pompis ejus & omnibus operibus ejus instruuntur fideles. Si vero jura humane passionis firma conservantur, quanto magis serventur jura tanti pacti, quæ cum Deo facta sunt, irrevocabiliter sunt observanda.

Ut sacerdotes admoneant viros & mulieres ut luminaria ad basilicas deportent.

CXCIV. Ut sacerdotes admoneant viros & mulieres ut ad basilicas luminaria & incensum & buccellas & primitias afferant, sicut scriptum est: *Honora Dominum de tua substantia, & de primitiis frugum tuarum da pauperibus.*

Ut admoneant Presbyteri plebem ne in Ecclesia contentionibus & verbositatibus deserviant.

CXCV. Admoneant Presbyteri plebem ut in Ecclesiis verbosare non presumant, sed cum metu & compunctione cordis Dei implorent auxilium tam pro se quam & proximis suis. Et quando Presbyter celebrat Missam, corda illorum semper ad cœlestia tendant. Et quando sanctæ lectiones vel evangelia recitata fuerint, cum silentio & devota mente pariter audiant, sicut Deus dixit per Moysen: *Audi Israel, & tace.* Et oblationes offerant, & communicare faciant.

Ut Presbyteri sollicite curent ne inhonestia & turpia quelibet fiant in Ecclesiis.

CXCVI. Quando populus ad Ecclesias venerit, tam per dies dominicos quam & per sollempnitates sanctorum, aliud non ibi agat nisi quod ad Dei pertinet servitium. Illas vero balationes (4) & saltationes (5) canticaque turpia ac luxuriosa et illa lusa diabolica (6) non faciat nec in plateis nec in domibus neque in ullo loco; quia hæc de

pa-

(1) In transitu sancti Martini. In excerptis Sancto Bonifacio tribus omnium hoc loco est nomen Sancti Martini, cuius loco ista substituta sunt: In nativitate sancte Marie vi. Idus Septembris diem unum. Sed nos jam ostendimus supra ad caput 158. libri primi festum istud nondum ea ætate cognitum fuisse in Ecclesia.

(2) Adnuntient Presbyteri. Caput istud misere interpolatum & mutilatum est in excerptis quæ edita sunt sub nomine S. Bonifacii.

(3) Placuit ut fideles. Caput istud sumptum est ex canonibus Concilii sexti Parisiensis, ut adnotatur infra Addit. II. cap. 3. & 4. Vide Burchardum libro 4. cap. 27.

(4) Balationes. In titulo canonis 23. Concilii Toletani tertii, ex quo caput istud videtur esse sumptum, legitur in antiquis codicibus manuscriptis: *Ut ballematice & turpia cantica prohibeantur a sanctorum sollempnitatibus.*

Burchardus lib. 10. cap. 29. hæc verba tribuit Concilio Bracharenfi: *Si quis balationes ante Ecclesias sanctorum fecerit.* Baligeram stultam interpretatur vetus glossarium manuscriptum bibliothecæ regis. Vide Vossium in libro quarto de vitis sermonis pag. 657.

(5) Saltationes. Burchardus lib. 10. cap. 36. Saltationes sceleratissimas per viros atque plateas exercent; quod sumptum est ex can. 27. Concilii Altrici. In chronica Slavica incerti auctoris a Lindenbrogio edita extat memorabilis historia de pena quindectum virorum & trium mulierum choreas agentium in nocte nativitatis Domini. Legat illam qui nosse cupierit ordinem rei gestæ.

(6) Lusa diabolica. Homilia Sancti Eligii Episcopi Noviomensis in tomo 5. Spicilegii Dacheriani pag. 217. Ludos etiam diabolicos & saltationes vel cantica gentilium fieri vetat. Vide Notas ad Reginonem pag. 337.

paganorum consuetudine remanserunt. Et qui ipsa fecerit, canonicam sententiam accipiat.

Ne in mortuorum funeribus juxta paganorum ritum agatur.

CCXCVII. Admoneantur fideles ut ad suos mortuos non agant ea quæ de paganorum ritu (1) remanserunt. Sed unusquisque devota mente, et cum compunctione cordis, pro ejus anima Dei misericordiam imploret. Et quando eos ad sepulturam portaverint, illum superlatum excessum non faciant; sed sicut superius diximus, devota mente et cura compunctione cordis, in quantum sensum habuerint, pro ejus anima implorare Dei misericordiam faciant. Et illi qui psalmos non tenent, excelsa voce *Kyrie eleyson, Christe eleyson*, viris inchoantibus, mulieribusque respondentibus, alta voce canere studeant pro ejus anima. Et super eorum tumulos nec manducare nec bibere presumant. Quod si fecerint, canonicam sententiam accipiant.

Ut pro defunctis amicorum parentes eorum triginta dies adimplere faciant.

CCXCVIII. Fideles pro defunctis amicorum et parentibus eorum jejunia et oblationes triginta dies adimplere faciant, et mortuum super mortuum non ponant, nec ossa defunctorum super terram dimittant. Quod si fecerint, canonicæ sententiæ subiaceant.

De his quos Episcopus aut sacerdos excommunicaverit, ne eos fideles recipiant.

CCXCIX. Placuit ut fideles eos quos Episcopus aut sacerdos propter eorum peccata excommunicaverit, non recipiant antequam poenitentiam accipiant et ad confessionem veniant.

Ut nullus Presbyter suam Ecclesiam sine consensu Episcopi sui delevinquat.

CC. Compellimur statuta canonum et in hoc servare, ut nullus Presbyter creditam sibi Ecclesiam sine consensu sui Episcopi delevinquat, et laicorum suasionem ad aliam transeat.

Ut sacra mysteria nullus Presbyter nisi in loco consecrato agat.

CCI. Ut nullus Presbyter sacra mysteria nisi in locis ab Episcopo consecratis agere presumat.

Ne aliud altare in Ecclesia consecrata, nisi quod ab Episcopo consecratum est, aliquis Presbyter erigat.

CCII. Ut nullus Presbyter in Ecclesia con-

secrata aliud altare erigat nisi quod ab Episcopo sanctificatum est, ut sit discretio inter sacratum et non sacratum.

Ut Episcopus, Presbyter, & Diaconus non sint aleatores & ebriosi.

CCIII. Quod Episcopus, Presbyter, et Diaconus aleator et ebrius esse non debeat, Similiter Clerici et laici, si permanerint in alea, communione priventur.

Ut nemo Clericorum usus accipiat.

CCIV. Quoniam venerandi canones et divina prohibet auctoritas usus accipere, ideo nullus hoc Clericorum facere presumat, et, in quantum poterint, laicis vetare studeant.

Ut diem dominicum, in quo Dominus surrexit, cuncti venerabiliter colant.

CCV. Placuit ut fideles (2) diem dominicum, in quo Dominus resurrexit, omnes venerabiliter colant. Nam si pagani ob memoriam et reverentiam deorum suorum quosdam dies colunt, et Judæi more carnali fabricarum carnaliter observant, quanto magis Christianis iste dies honorifice colendus est, ne in illo sancto die vanis fabulis aut locutionibus sive cantationibus vel salutationibus, stando in bivis & plateis, ut solet, intervant. Sed ad sacerdotem aut ad aliquem sapientem & bonum veniant, & eorum prædicationibus & bonis locutionibus quæ ad animam pertinent utantur. Et illo die seu sabbato ad vespertas & ad matutinas sive ad Missam cum eorum oblationibus, si fieri potest, omnes canendo *Kyrie eleyson* veniant, & eundo & redeundo *Kyrie eleyson* decantent. Similiter et pastores pecorum eundo & redeundo in campum & ad domum faciant, ut omnes eos veraciter Christianos & devotos esse cognoscant.

De reconciliandis poenitentibus.

CCVI. Quia varia necessitate præpedimur canonum statuta de reconciliandis poenitentibus pleniter observare, propterea omnino non dimittatur ut unusquisque Presbyter justificatione Episcopi de oculis tantum, quia de manifestis Episcopos semper convenit judicare, statim post acceptam confessionis poenitentiam singulos data oratione reconciliari. Morientibus vero sine cunctamine communicatio & reconciliatio præbeatur.

Quot sint dies purificationis mulieris.

CCVII. Cum enixa (3) fuerit mulier, post quot dies debeat Ecclesiam intrare testamenti veteris præceptione didicimus, ut pro masculo diebus XXXIII. pro femina autem

A a 3 tem

(1) De paganorum ritu. Vide Reginonem lib. 1. cap. 382. & Burchardum lib. 10. cap. 34. Vide etiam Concilium Toletanum tertium c. 22.

(2) Placuit ut fideles. Caput istud sumptum est ex Concilio Parisiensi sexto, ut ad-

notatur infra Addit. II. cap. xi.

(3) Cum enixa. Vide Capitulare anni dccxlv. cap. 3. Isaacum Lingonensem tit. xi. cap. 28. & Gratianum dist. 5. cap. 1. Cum enixa, & cap. 2. Si mulier.

tem LXVI. debeat abstinere. Quod tamen, ut ait sanctus Gregorius, sciendum est quia in mysterio accipitur. Nam si hora eadem qua genuerit, actura gratias, invet Ecclesiam, nullo peccati pondere gravatur. Voluptas enim carnis, non dolor, in culpa est. In carnis autem commixtione voluptas est, in prolis vero prolatione gemitus. Unde & ipsi primo matrimonio dicitur: In doloribus paries. Si itaque enixam mulierem prohibemus Ecclesiam intrare, ipsam ei poenam suam culpam deputamus. Capit. a. 744. c. 3.

Us Missarum celebrationes in locis incongruentibus non fiant,

CCVIII. Placuit ut fideles (1) Missarum celebrationes in locis non consecratis & incongruentibus facere omnino non debeant, nisi causa hospitalitatis vel longinqui itineris. Et id in altaribus ab Episcopo consecratis fieri, si necessitas compellat. Sacerdotes tamen qui in locis illicitis et non consecratis Missas cantare presumunt, gradum se sciunt amissuros. Melius est enim Missam non audiri quam eam ubi non licet nec oportet celebrare aut audiri. Et de usura, ut non fiat, omnes admoneantur.

De propinquitate.

CCIX. In quarta propinquitate carnis, quinta, sextaque non licet nubere, sicut in lege scriptum est: Omnis homo ad propinquam sanguinis sui non accedat, ut revelet turpitudinem ejus, id est, usque septimum gradum. Legitimum conjugium non licet separari sine consensu ambo, ita tamen ut ambo Deo serviant innupti. Potest autem alteri licentiam dare accedere ad servitium Dei, si ipse tamen innuptus vel innupta permanserit. In veteri testamento taliter legitur de coitu cum pecoribus: Mulier quae subcubuerit cuilibet jumento, simul interficiatur cum eo. In novo, illa sicut ille qui cum pecoribus coierit, quindecim annis, alii undecim pœniteat. Animalia coitu hominum polluta occidantur, carnesque canibus projiciantur; sed coria eorum adsumantur. Ubi autem dabilem est, non occidantur.

De servo qui damnum cuilibet inulerit, quid agendum sit.

CCX. Nemini liceat servum suum propter damnum ab illo cuilibet inlatum dimittere, sed juxta qualitatem damni dominus pro ipso respondeat, vel eum in compositionem aut ad poenam petitori offerat. Si autem servus perpetrato scelere fugerit, ita ut a domino penitus inveniri non possit, sacramento se dominus excusare studeat quod nec suae voluntatis nec conscientiae fuisset quod servus ejus tale facinus commisit. Sicut petierunt, ita Dominus Imperator consentit. Vide supra lib. 3. c. 44.

De eo qui ad mallum legibus manitus fuerit, & non venerit.

CCXI. Si quis ad mallum legibus manitus fuerit, & non venerit, si cum manitus non detinuerit, quindecim solidis culpabilis judicetur. Similiter ad secundam & tertiam. Si autem ad quartam venire contempserit, possessio ejus in bannum mitratur donec veniat et de re qua interpellatus fuerit justitiam faciat, si infra annum non venerit, de rebus ejus quae in bannum missae sunt Rex interrogetur, et quicquid inde judicaverit fiat. Prima manutio super noctes VII. secunda super XIV. tertia super XXI. quarta super XLII. Similiter et de beneficio hominis, si forte res proprias non habuerit, mitratur in bannum usque dum Rex interrogetur. Ibid. c. 45.

De eo qui filios non habuerit, & in eorum loco alium sibi heredem saceve voluerit.

CCXII. Qui filios non habuerit, et alium quemlibet heredem sibi facere voluerit, coram Rege vel coram Comite et Scabinis vel Missis dominicis, qui ab eo ad justitias faciendas (2) in provincia fuerint ordinati, traditionem faciat. Capit. IV. a. 803. c. 48.

De denariis, qualiter possint hereditare.

CCXIII. Homo (3) denarius (4) non antea hereditare in suam agnationem poterit quam usque ad tertiam generationem (5) perveniat. Homo chartularius (6) similiter faciat. Ibid. c. 57. 64.

Us

(1) Placuit ut fideles. Vide infra Addit. II. cap. 12.

(2) Ad justitias faciendas. Præceptum Ludovici Pii pro Ecclesia Placentina: Quam rem justissimus Missis nostris Adalabo venerabili Episcopo & Artmano Comiti, quos ad justitias faciendas in Italianis missimus, diligenti inquisitione investigare.

(3) Homo denarius. Id est, denarius intercedentibus manumissus, ut ait glossa interlinearis in uno codice regio legis Longobardorum, in quo reperitur quoque hac vetus nota marginalis: Denarius dicitur qui cum denario manumittebatur. Nam, ut dicitur quidam, qui liber efficiebatur, ante Regem habebat in manu denarium, quem Rex percutebat, & in vultum denarium projiciebat. De præcepto denarii vi-

de Marculfum. lib. 1. cap. 22. & de charta denarii in appendice ejusdem Marculfi cap. 24.

(4) Homo denarius. Id est, ut ait alia glossa vetus, servus qui manumissus ante Imperatorem tenentem denarium in manu sua supra caput servi, & ita manu percussa projectum facit, & ita servus manumissus impati. Denarius dicitur. Huic liberi sui succedere possunt. Ipse vero suis parentibus non potest, nisi existens in tertio gradu.

(5) Tertiam generationem. Usque ad nepotem vel nepem, ut ait glossa interlinearis in uno codice regio.

(6) Homo chartularius. Id est, per chartam manumissus, sive per chartam ingenuitatis, cujus formula extat apud Marculfum,

Ut omne sacramentum in Ecclesia juretur.

CCXIV. Omne sacramentum in Ecclesia et super reliquias juretur. Et quod in Ecclesia jurandum est, vel cum sex electis, vel si duodecim esse debent, quales pornerit invenire. Si illum Deus adjuvet, & illi sancti quorum iste reliquie sunt, ut veritatem dicat. Si res (1) intertata (2) furto ablata fuerit, liceat ei super quem res intertata fuerit sacramento se excusare de furto, quod nec suæ voluntatis aut conscientie fuisset quod ablatum est, et aliud tantum sine damno restituatur (3). *Ibid.* cap. 57. 72.

Ut vitia que remanserunt ex ritu gentilium fideles caveant.

CCXV. Placuit ut fideles caveant vitia que ex ritu gentilium remanserunt, id est, magi, arioli, sortilegi, venefici, divini, incantatores, somniatorum conjectores, quos divina lex inretractabiliter puniri jubet. Et ne eos inter se sinant esse, providendum illis est.

De Ecclesiis restaurandis,

CCXVI. De Ecclesiis emendandis, et ubi in uno loco plures sunt quam opus sit, ut destruantur que necessaria non sunt, et alia construantur. *Capit. III. a. 803. c. 1.*

Ne Presbyteri priusquam examinentur ordinentur,

CCXVII. Ut Presbyteri non ordinentur priusquam examinentur. Et ut excommunicatio subito et sine causa non fiat. *Vide supra lib. 1. c. 136.*

Ut dominici Missi Scabinos, Advocatos, & Notarios eligant.

CCXVIII. Ut Missi nostri Scabinos, Advocatos, et Notarios per singula loca eligant, et eorum nomina, quando reversi fuerint, secum scripta deferant, *Vide supra lib. 3. c. 33.*

De his qui legem servare contemnunt.

CCXIX. De his qui legem servare contemnunt, ut per fideiussores in presentiam Regis deducantur. *Ibid. c. 34.*

Ut fideles se a vitiis abstineant que quasi naturaliter in usu habentur.

CCXX. Placuit ut fideles a vitiis detestandis, que habentur quasi naturaliter in usu, se abstineant, que Apostolus aperte enumerat, id est, ebrietates, comestiones, contentiones, ira, rixa, dissensiones, detractiones, invidie, inimicitie; de quibus Apostolus ait: *Qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.* Et alibi: *Non solum qui faciunt, sed qui consentiunt facientibus.* Et de illis dici potest: *Letantur cum male fecerint, & exultant in rebus pessimis.*

De his qui heribannum solvere debent.

CCXXI. Ut illi qui heribannum solvere debent, conjectum faciant heribannatoribus, et nullum aliud obsequium Comitibus vel Vicariis faciant. *Ibid. c. 35. & lib. 5. c. 283.*

De fugitivis & peregrinis, ut distinguantur.

CCXXII. De fugitivis ac peregrinis ut distinguantur, ut scire possimus qui sint aut unde venerint. *App. II. c. 4.*

De armillis & brunis negotiatoribus non dandis.

CCXXIII. Ut armillæ et brunie non dentur negotiatoribus, *Ibid. c. 5.*

Ut mensuræ æquales fiant.

CCXXIV. De mensuris, ut secundum iustitiam nostram æquales fiant. *Ibid. c. 6.*

Ut Christiani ab otioso sermone se caveant vel ceteris vitiis.

CCXXV. Placuit ut fideles de otioso sermone, pro quo in die iudicii secundum Domini sententiam rationes omnes redditori sumus, et de scurrilitate et stultiloquio et maledictionibus, quoniam, juxta Apostolum, maledicentes regnum Dei non possidebunt, et de mendacio noxio, sive de periculoso affidoque juramento, et obscenis turpibusque cancticis, ab his omnibus cuncti Christiani se fortiter cavere debent; ne his studentes per negligentiam detrimentum suarum patiantur animarum.

Ut

(1) Si res intertata. Vetus nota marginalis in uno codice legis Longobardorum: Hac in lege notantur due sententie, id est, si res intertata postea fuerit furto ablata, poterit vel jurare vel absolvi, vel si non jurat, extimationem rei præstare. Vel aliter. Si res furata fuerit intertata, iurejurando se excuset de furto, & rem restitui, & sine damno. Alia glossa sic habet: Hic due possunt dici sententie. Veluti si res intertata post fuerit ablata furto, poterit vel jurare & absolvi, vel restitueret astimationem rei sine sacramento. Vel alias, si res furata postea fuerit intertata, juret ut sine damno restituatur.

(2) Intertata. Idem codex regius: Intertata dicitur propter sollempnitatem Salicorum, qui

tribus testibus adhibitis pergebant ad eum qui res possidebat quas dicebat furto ablatas, & interdixit ei ut non alienaret, sed ad iudicium veniret. Sed idem esset & sine testibus.

(3) Restituatur. Sequitur postea in lege Longobardorum: Si actor venerit, & rem intertataam &c. ut supra lib. 3. cap. 46. In hoc loco vero sic annotatum est in uno codice regio: Si actor datus fuerit ab illo super quem res intertata fuerit, & ipse actor rem intertataam recipere noluerit in auctoritate sua & dixerit se illi rem illam non tradidisse vel vendidisse cui intertata fuerit & nullo modo se auctorem illius rei esse, tunc debet contendere cum ille cause auctorem negat campo vel cruce. Sed cruce non, propter capitulum Lotharii sanctum est.

Ut super vestituram Pippini Regis testimonia non mittantur.

CCXXVI. Ut non mittantur testimonia super vestituram Domni Pippini Regis. *Ibid.* cap. 7.

Ut nec colonus nec fiscalinus traditiones faciat.

CCXXVII. Ut nec colonus nec fiscalinus possit alicubi traditiones facere. *Vide supra lib. 3. c. 36.*

Ne presumat hominero aliquis sine causa ad iudicium mittere.

CCXXVIII. Ut nullus presumat hominem ad iudicium mittere sine causa, nisi iudicium fiat. *Ibid.* c. 37.

Si liber homo in monasterio regulari comam deposuerit.

CCXXIX. Si liber homo in monasterio regulari comam deposuerit, & res suas ibidem delegaverit, promissionem factam secundum regulam firmiter teneat. *Vide supra lib. 1. c. 137.*

De conjugio, quod a Deo sit constitutum, & quod non causa luxurie, sed causa potius appetendum sit filiorum.

CCXXX. Placuit ut fideles sciant conjugium a Deo esse constitutum, & quod non sit causa luxurie sed causa potius filiorum adpetendum. Et ut virginitas usque ad nuptias fideliter seruetur. Et uxores habentes neque pellicem neque concubinam habere debeant. Quomodo etiam in castitate uxores suas diligere, eisque, utpote vasi infirmiori, honorem debitum impendere. Et quod commixtio carnalis cum uxoribus gratia fieri debeat proles, non voluptatis. *Vide infra cap. 240.*

Ut omnia que vuadiari debent, secundum legem reuadiantur.

CCXXXI. Ut omnia que vuadiari debent, iuxta quod in lege continetur, pleniter secundum ipsam legem reuadiata fiant. Et in postmodum vel Dominus Rex, vel ille cuius causa est, iuxta quod ei placet, misericordiam faciat. *App. II. c. 8.*

Ut nullus ebrius causam suam possit in mallo conquirere.

CCXXXII. Ut nullus ebrius causam in mallo possit conquirere, nec testimoniam

dicere. Nec placitum Comes habeat nisi iunus. *Vide supra lib. 3. c. 38.*

De nullo ad bibendum cogendo.

CCXXXIII. Ut neminem liceat alium cogere ad bibendum. *Vide supra lib. 1. c. 138.*

De Missis dominicis discurrantibus.

CCXXXIV. De Missis nostris discurrantibus vel ceteris hominibus in utilitate nostra iter agentibus precipimus ut nullus mansionem contradicere presumat nec herbam, excepto suo prato. *Supra lib. 3. c. 39.*

Ut a coitu pregnantium fideles se abstineant.

CCXXXV. Placuit ut fideles (1) se abstineant a coitu pregnantium uxorum, nec non menstruo tempore. Et ut causa fornicationis (2) non sit uxor secundum Dominum sententiam dimittenda, sed potius sustinenda. Et quod hi qui causa fornicationis dimissis uxoribus suis, alias ducunt, Dominum sententia adulteri esse notantur.

De canibus qui in dextro armo tonsi sunt.

CCXXXVI. De canibus qui in dextro armo tonsi sunt, ut homo qui eum haberit, cum ipso cane in presentiam Regis veniat. *Capit. III. a. 803. c. 18.*

De capitulis que in lege noviter addita sunt.

CCXXXVII. Ut populus interrogetur de capitulis que in legem noviter addita sunt. Et postquam omnes consenserint, scriptiones & manifestationes (3) suas in ipsis capitulis faciant. *Ibid. c. 19.*

Ut nullus ad placitum banniatuꝝ præter Scabinos septem & qui causam querere debent.

CCXXXVIII. Ut nullus ad placitum banniatuꝝ nisi qui causam querere vult, aut se ab alio queri scit; exceptis Scabinois septem, qui ad omnia placita esse debent. *Vide supra lib. 3. c. 40.*

De falsis testibus non recipiendis.

CCXXXIX. Ut falsi testes minime recipiantur. *Ibid. c. 41.*

Qualiter fidelibus Christianis incesta cavenda sint.

CCXL. Placuit ut fideles agnoscant qualiter incesta Christianis cavenda sint, & quod loca

(1) Placuit ut fideles.] Caput istud sumptum est ex Concilio VI. Parisiensi lib. 3. cap. 2. cuius verba referuntur in Addit. II. cap. 23.
(2) Et ut causa fornicationis.] In Concilio ipso legitur: Et quod nisi causa fornicationis, ut Dominus ait, non sit uxor dimittenda. Quo etiam modo habetur in capite Additionis II. mox laudato. Recte itaque monuit vir doctissimus Joannes Baptista Cotelerius in Notis ad Pasto-

rem pag. 55. restituendam huic loco esse voculam nisi.

(3) Manifestationes.] Adnotatio vetus in calce secundi Capitularis anni dccclii. Etiam omnes Scabinei, Episcopi, Abbates, Comites, manu propria subterfignaverunt. In Concilio Carthaginensi I. cap. 12. Antigonus Episcopus Mardurensis dixit: Manuscriptiones nostre tenentur.

Ioca Deo dicata frequentius devotiusque ad Deum exorandum sibi que propitium faciendum sapius quam haecenus fecissent frequentent, & quod in basilicis Deo dicatis non sit fabulis otiosis turpibusque & obsecris sermocinationibus vacandum, & negotia secularia publicaque placita habenda, & quod hi qui hæc in Ecclesiis faciunt, majora sibi peccata accumulent. *Supra c. 230. huj. libri & infra Add. II. c. 23.*

De non jurando per vitam Regis.

CCXLI. Ut nullus præsumat per vitam Regis & filiorum ejus jurare. *Vide supra lib. 3. cap. 42.*

Ut Missi non solum de adnuntiatione sed etiam de opere veres afferant.

CCXLII. Ut Missi nostri, qui jam breves detulerant de adnuntiatione, adhuc adducant & de opere. *App. II. c. 9.*

Ut nullus præsumat teloneum, rodaticum, & pulveraticum recipere.

CCXLIII. Ut nullus homo præsumat teloneum per vias, nec per villas rodaticum, nec pulveraticum recipere.

Ut fideles justa judicia judicent.

CCXLIV. Placuit ut fideles justa judicia judicent, & munera pro hoc non accipiant, & ut falsum testimonium vident, & a de tractione se abstineant, nec non a ceteris malis quæ longum est dinumerare.

Ut Ecclesiæ earum justitiam obtineant.

CCXLV. In primis omnium jubendum est ut habeant Ecclesiæ earum justitias & in vita illorum qui habitant in ipsis Ecclesiis & post, tam in pecuniis quam & in substantiis earum. *Capit. IV. a. 806. c. 1.*

Ut potestatem Episcopi omnes intelligant, & instruantur qualiter sive secundum canonicam sive secundum monasticam regulam eis vivendum sit.

CCXLVI. Ut omnes Episcopi potestatem intellegant, & instruantur ut vel secundum canonicam vel secundum monasticam regulam regantur eorum ministerio, tam in monasteriis virorum quam & in puellarum, & in forensibus Presbyteris (1), seu reliquo populo Dei. *Ibid. c. 2.*

De viduis & orphanis & minus potentibus.

CCXLVII. Ut viduæ, orphani, & minus potentes sub Dei defensione & nostro munde burde pacem habeant & eorum justitias adquirant, *Ibid. c. 3.*

De non parvipendenda excommunicatione sacerdotum.

CCXLVIII. Placuit ut fideles non parvipendant excommunicationem sacerdotum illorum: quoniam si hoc fecerint, juste segregabuntur a cœtu Christianorum.

De Episcopis & Comitibus, ut sibi consensum invicem præbeant.

CCXLIX. Ut Episcopi cum Comitibus stent, & Comites cum Episcopis, ut uterque pleniter suum ministerium peragere possit. *Ibid. c. 4.*

Ut latrones vel homicidæ sive adulteri sub magna correctione constringantur.

CCL. Ut latrones, vel homicidæ, seu adulteri, vel incestuosi sub magna districtione & correctione sint correpti secundum evvam Bavuaronum vel legem. *Ibid. c. 5. & supra lib. 5. c. 241.*

De rebus invasis.

CCLI. De rebus propriis, ut ante Missos & Comites & judices nostros veniant ii qui hoc egerunt, & ibi accipiant finitivam sententiam, ita ut in antea nullus præsumat alterius res propringere; sed magis suam causam querant ante judices nostros, ut diximus, & ibi recipiant quod justum est. *Capit. IV. a. 806. c. 6. & supra lib. 5. c. 242.*

De superbia, propter quam diabolus corruit.

CCLII. Placuit ut fideles de superbia instruantur, per quam angelus, factus diabolus, de cœlo ejectus est. *Vide supra lib. 5. cap. 317.*

De eo cui non recte judicatur.

CCLIII. Ut si aliquis voluerit dicere quod juste ei non judicetur, tunc in præsentiam nostram veniat. Aliter vero non præsumat in præsentiam nostram venire pro alterius justitia dilatanda. *Capit. IV. a. 806. c. 7.*

De invidia, per quam diabolus hominem ejecit de paradiso.

CCLIV. Placuit ut fideles admoneantur de invidia, per quam diabolus hominem de paradiso ejecit. *Supra lib. 5. c. 317.*

De odio & discordia.

CCLV. Placuit ut fideles admoneantur de odio & discordia, quæ caritatem inter proximos extinguunt, et dilectionem evacuant, & omnia bona pervertunt, et non sinit proximos in mutua dilectione consistere. *ib.*

Ca-

(1) *Forensibus Presbyteris.* Vide illustrissimi viri Francisci Bosqueti Monspelienfis Epi-

scopi Notas ad Innocentium III. pag. 139.

Capitularium dominicum datum anno incarnationis Domini nostri Jesu Christi DCCCLII. ad Teodonis villam, & anno imperii Domini Karoli VI.

CCLVI. I. Ut lectiones in Ecclesia distinte legantur. II. De cantu, ut secundum ordinem et morem Romanæ Ecclesiæ fiat cantatus. III. De Notariis, ut unusquisque Episcopus et Abba et singuli Comites suum Notarium habeant. IV. De ceteris disciplinis Ecclesiæ, ut secundum canones vel regulam fiant. V. De medicinali arte, ut infantes hanc discere mittantur. VI. De Ecclesiis sine honore manentibus absque officiis & luminaribus, et de his qui decimas sumunt et de Ecclesiis non curant, ut hoc omnimodis emendetur; et de altaribus, ut non superflua sint in Ecclesiis. *Capitul. I. a. 805. cap. 1. & seqq.*

De laicis qui noviter sunt conversi.

CCLVII. De laicis noviter conversis, ne antequam suam legem pleniter vivendo discant, ad alia negotia mittantur. *Ibid. c. 10. & supra lib. 5. cap. 244.*

Ut scribæ falso non scribant.

CCLVIII. De scribis ut non vitiose scribant. *Idem Capitul. c. 3. & supra lib. 1. c. 105.*

Ut compotum discantur.

CCLIX. De compoto, veraciter discant omnes. *Idem Capitul. c. 5.*

De derelinquentibus seculum propter servitium Dei.

CCLX. De his qui seculum relinquunt propter servitium impediendum, et tunc neutrum faciunt, ut unum e duobus eligant, aut pleniter secundum canonicam aut secundum regulæ institutionem vivant, aut servitium dominicum faciant. *Supra lib. 5. c. 245.*

Ut servi proprii non tondantur vel ancille non velentur nisi ad mensuram.

CCLXI. De servis propriis vel ancillis, ut non amplius tondantur vel velentur nisi secundum mensuram. Et ut ibi satisfiat. Et villæ non sint desolatæ. *Supra lib. 1. c. 106.*

Ut superflue congregationes nullatenus fiant.

CCLXII. De congregationibus superfluis, ut nullatenus fiant, sed tantes congreget unusquisque quantis consilium dare potest. *Ibid. c. 107.*

De his qui secundum regulam non pulsantur.

CCLXIII. De his qui non fiunt secundum

regulam pulsati, ut deinceps emenderentur. *Ib. c. 108.*

Ut infantule non velentur.

CCLXIV. Ut infantule parvæ ætatis puellæ non velentur antequam illæ eligere sciant quid velint, salva canonica auctoritate. *Ib. c. 109.*

De laicis ut non sint præpositi monachorum.

CCLXV. Ut laici non sint præpositi monachorum infra monasterium, nec Archidiaconi sint laici. *Ibid. c. 110.*

Ut incestuosi canonice examinentur.

CCLXVI. De incestuosos, ut canonice examinentur, nec propter alicujus amicitiam quidam relaxentur, quidam constingantur. *Ib. c. 111.*

De his qui per aliquod scelus rebelles fiunt.

CCLXVII. Ut paci omnes studeant; et qui pro aliquo scelere sibi rebelles fiunt, constingantur. *Supra lib. 3. c. 1.*

De justitiis Ecclesiarum Dei, orphanorum, pupillorum, ac viduarum.

CCLXVIII. Justitiæ Ecclesiarum Dei, viduarum, orphanorum, et pupillorum, et in publicis judiciis non despiciantur clamantes, sed diligenter audiantur. *Ibid. c. 2.*

De justitiis regalibus.

CCLXIX. Ut justitiæ regales pleniter inquisitæ fiant. *Ibid. c. 3.*

De fame vel ceteris tribulationibus.

CCLXX. Si venerit fames, clades, aut inæqualitas aeris, vel qualiscunque tribulatio, non expectetur edictum dominicum, sed statim deprecetur Dei misericordia. Et in præsentī anno de famis inopia, ut unusquisque adjuvet prout potest, et nemo suam annonam nimis care vendat; et ne foris imperium nostrum vendatur aliquod alimonium. *Supra lib. 1. c. 112. & lib. 5. c. 246.*

Ut arma infra patriam non portentur.

CCLXXI. De armis infra patriam non portandis, id est, securis, et lanceis, vel loriciis. Si faldosus quis sit, discutiatur tunc quis e duobus contrarius sit; et ut pacati sint, constingantur ad pacem, etiam si noluerint. Et si aliter pacificare nolunt, adducantur in nostram præsentiam. Et si aliquis post pacificationem alterum occiderit, componat illum, et manum quam perjuraverit absque ulla redemptione perdat, et insuper bannum dominicum solvat. Et ut servi lanceas (1) non portent. Qui inventus fuerit post bannum, hasta frangatur in dorso ejus.

Su-

(1) Et ut servi lanceas. Tota hæc clausula deest in libro 3. Illam omiserunt Tilius & Pitheus, brevitati consulentes, id est, magnam

partem capitulorum a Benedicto Levita collectorum suppressentes, quia edita jam erant suis locis in præcedentibus libris.

Supra lib. 3. c. 4. & lib. 5. c. 247.

Ut omnis homo de duodecim mansis bruniam habeat,

CCLXXII. De armatura in exercitu, sicut antea in alio capitulari mandavimus, ita servetur. Et insuper omnis homo de duodecim mansis bruniam habeat. Qui vero bruniam habens, eam secum non duxerit, omne beneficium eam brunia perdat. *Supra lib. 5. c. 248.*

De negotiatoribus qui partes Sclavorum vel aliarum gentium petierint.

CCLXXIII. De negotiatoribus qui partes Sclavorum et Avarorum pergunt, quousque procedere debeant, id est, partibus Saxoniz usque ad Bardenuwic, ubi prævideat Herti, et ad Ceslic, ubi Madelgaudus prævideat, et ad Magadebut prævideat Atto, ad Herfesur prævideat Madalgaudus, et ad Alagastat, similiter ad Forachem et ad Brehembret, et ad Ragenesburc prævideat Otulfus, ad Lauariocam Warnarius, ut arma et brunias non ducant ad vendendum. Quod si inventi fuerint portantes, omnem substantiam eorum auferant ab eis; dimidia quidem pars partibus palatii; alia vero medietas inter jamdictos Missos et inventores dividatur. *Supra lib. 3. c. 6.*

Ut caufedici qui adquiescere noluerint recludantur.

CCLXXIV. De clamatoribus vel caufediciis qui nec judicium Scabinorum adquiescere nec blasphemare volunt, antiqua consuetudo servetur, id est, ut in custodiam recludantur donec unum e duobus faciant. Et si ad palatium pro hac re reclamaverint, et litteras detulerint, non quidem eis credatur, nec tunc tamen in carcerem mittantur, sed cum custodia et eum ipsis litteris eos ad palatium nostrum remittant, et ibi discutiantur sicut dignum est. *Ibid. c. 7. & lib. 5. c. 249.*

De juramento, ut nulli alteri nisi proprio seniori juramenti fidelitas promittatur.

CCLXXV. De juramento, ut nulli alteri per sacramentum fidelitas promittatur nisi nobis et unicuique proprio seniori ad utilitatem nostram et sui senioris; excepto his sacramentis quæ juste secundum legem alteri ab altero debentur. Et infantes, qui antea non potuerunt propter juvenilem ætatem jurare, modo fidelitatem promittant. *Supra lib. 3. c. 7. & V. 250.*

De his qui conspirationem fecerint, ut tripliciter judicentur.

CCLXXVI. Conspirationes quicunque fa-

cere præsumperint, et sacramento quocunque conspirationem firmaverint, triplici ratione judicentur. Primo, ut ubicunque aliquod malum propter hoc perpetratum fuerit, auctores facti interficiantur; adjutores vero eorum, singuli alter ab altero flagellentur, et nares sibi invicem præciant. Ubi vero nihil mali perpetratum est, similiter quidem inter se flagellentur, et capillos sibi invicem detundant. Si vero per dexteram aliqua conspiratio firmata fuerit, si liberi sunt, aut jurent eum idoneis juratoribus quod hoc pro malo non fecissent; aut si hoc facere non potuerint, secundum legem suam componant. Si vero servi sunt, flagellentur; ut de cetero in regno nostro nulla hujuscemodi conspiratio per sacramentum neque sine sacramento fiat. *Supra lib. 3. c. 7. & V. 251.*

De perjuriis, ut caveantur.

CCLXXVII. Præcipimus ut perjuria caveantur, nec admittantur testes ad juramentum antequam discutiantur. Et si aliter discuti non possunt, separantur ab invicem, et singulariter inquirentur. Et non licet accusatores testes eligere, absente suo causatore. Et omnino nullus nisi jejunos ad juramentum vel ad testimonium admittatur. Et ille qui ad testimonium adducitur si resuratur, dicat ille qui eum resurat et prober quare illum recipere nolit. Et de ipso pago, non de altero, testes eligantur; nisi forte longius extracomitatum causa sit inquirenda. Et si quis convictus fuerit perjuri, perdat manum aut redimat. *lib. 10. V. 252.*

Ut Vicedomini, Advocati & Centenarii pravi auferantur.

CCLXXVIII. De Advocatis, Vicedominis, Vicariis, Centenariis pravis, ut tollantur, et tales eligantur qui et sciant et velint juste causam discernere et terminare. Et quisquis pravus inventus fuerit, nobis pro certo nuntiatur. *lib. 11. V. 253.*

Ut antiqua telonea & justa exigantur a negotiatoribus, nova vero & injusta repellantur.

CCLXXIX. Placet nobis ita, ut antiqua et justa telonea a negotiatoribus exigantur, tam de pontibus, quam et de navigiis, seu mercatis. Nova vero sive injusta, ubi vel funes tenduntur, vel cum navibus sub pontibus transitur, seu his similia in quibus nullum adjutorium iterantibus præstatur, ut non exigantur. Similiter etiam nec de his qui sine negotiandi causa (1) substantiam suam de una domo sua ad aliam, aut ad palatium, aut in exercitum ducunt. Si quid vero fuerit (2) unde dubitetur, ad placitum no-

(1) Sine negotiandi causa. Interdum etiam his immunitatem a solutione telonei & tributorum concedebant Principes, qui negotiandi gratia cum curribus, equis, vel navibus huc illicque discurrerant. Extat enim præceptum Caroli Calvi pro monasterio Fossateni, in quo

hæc immunitas continetur.

(2) Si quid vero fuerit. Tota hæc clausula deest in libro tertio; & omnia quoque est a Tilio & Pitheo, nisi quod eam inter uncus reposuerunt post finem capituli duodecimi.

nostrum, quod cum Missis nostris habituri sumus, interrogetur. *III. 12. V. 254.*

De fugitivis Clericis & laicis illud servandum est quod in capitulari dominico continetur.

CCLXXX. De fugitivis clericis sive laicis vel etiam feminis, sicut jam in alio Capitulari nostro præcepimus, ita servetur. *Supra lib. I. c. 113.*

De his qui ad Dei servitium volunt accedere, ut absque licentia regali id agant qui liberi existunt.

CCLXXXI. Liberi homines qui ad servitium Dei se tradere volunt præcipimus ut prius hoc non faciant quam a nobis licentiam postulent. Nam quia audivimus aliquos ex illis non tam causa devotionis quam exercitum sive aliam functionem regalem sugiendo, quosdam vero cupiditatis causa ab his qui res illorum concupiscunt circumventos audivimus, & hoc ideo fieri prohibemus. *L. 114. V. 255.*

Ut potentiores pauperes non opprimant.

CCLXXXII. De oppressione pauperum liberorum hominum, ut non fiant a potentioribus per aliquod malum ingenium contra justitiam oppressi, ita ut coacti res eorum vendant aut tradant. Ideo hæc de liberis hominibus dicimus, ne forte parentes contra justitiam fiant exhereditati, & regale obsequium minuatur, & ipsi heredes propter indigentiam mendici vel latrones seu malefactores efficiantur. Et ut sæpius non fiant mannti ad placitum, nisi sicut in alio capitulari præcepimus. *L. 115. V. 256.*

Ut Ecclesiæ noviter inventæ sine Episcopi probatione non venerentur.

CCLXXXIII. De Ecclesiis seu sanctis noviter sine auctoritate inventis, nisi Episcopo probante minime venerentur. Salva etiam de hoc & de omnibus Ecclesiis canonica auctoritate. *App. I. 10. Supra V. 257.*

De falsis monetis quæ contra justitiam sunt.

CCLXXXIV. De falsis monetis, quia in multis locis contra justitiam & contra edictum sunt, volumus ut in nullo alio loco moneta sit nisi in palatio nostro; nisi forte iterum aliter a nobis fuerit ordinatum. Illi tamen denarii qui modo monedati sunt, si pensantes & meri fuerint, habeantur. *Supra III. 13.*

Ut heribannus dominicus fideliter exigatur.

CCLXXXV. De heribanno volumus ut Missi nostri hoc fideliter exigant absque ulius persone gratia blanditiæ seu terrore secundum justitiam nostram, id est, de ho-

mine habente libris sex in auro, in argento, brunis, aramento, pannis integris, caballis, ovibus, vaccis, vel alio peculio, ita ut uxores eorum vel infantes non fiant despoliati pro hac re, de vestimentis eorum accipiant legitimum herbannum, id est, libras tres. Qui vero non habuerit amplius in superscripto pretio valente nisi libras tres, solidi triginta ab eo exigantur. Qui autem non habuerit amplius nisi duas libras, decem solidos exsolvat. Si vero nisi unam libram habuerit, solidos quinque, ita ut iterum se valeat reparare ad Dei servitium & nostram utilitatem. Et Missi nostri caveant ut diligenter inquirent ne per aliquod malum ingenium nostram subtrahant justitiam, alteri tradendo aut commendando. *Supra III. 14. V. 258.*

Ut census regalis inde solvatur unde olim exigebatur legitime.

CCLXXXVI. Census regalis undecunque olim legitime exigebatur, volumus ut inde solvatur, sive de propria persona hominis, sive de rebus. *Supra III. 15.*

Quid de latronibus agendum sit.

CCLXXXVII. De latronibus sicut jam ante in alio capitulari commendavimus, ita maneat. *App. II. 1.*

Quid de illis qui uxores habent fiscalinas sit agendum.

CCLXXXVIII. De liberis hominibus qui uxores de fiscis regalibus habent, & de feminis quæ liberæ sunt, & homines similiter fiscalinos regios habent aut accipiunt, ut nec de hereditate parentum, vel de causa sua quærenda, nec de testimonio pro hac re abficientur; sed talis nobis in hac causa honor servetur qualis & antecessoribus nostris Regibus vel Imperatoribus servatus esse cognoscitur. *Supra III. 16. V. 259.*

De libris canonicis, ut veraciter habeantur.

CCLXXXIX. Volumus, & ita Missis nostris mandare præcipimus, ut in Ecclesiis libri canonici veraces (1) habeantur, sicut jam in alio Capitulari sæpius mandavimus.

De laicis, ut orationem dominicam memoriter discant.

CCXC. Ut laici symbolum & orationem dominicam pleniter discant. Comites quoque & Centenarii, nobiles viri, legem suam pleniter discant, sicut in alio loco decretum est. Præcipimus autem Missis nostris ut ea quæ multis jam annis per capitula nostra in toto regno nostro mandavimus agere, discere, observare, vel in consuetudinem habere, ut hæc omnia nunc diligenter inquirent, & omnino ad servitium Dei & ad utilitatem

no-

(1) Libri canonici veraces. Vide supra lib. I. cap. 20. 68. 73.

nostram vel ad omnium Christianorum hominum profectum innovare studeant, & quantum Domino donante prævalent ad perfectum usque perducant, & nobis omnino remanentibus quis inde certamen bonum hoc adimplere habuisset, ut a Deo & a nobis gratiam habeat. Qui autem negligens inde fuerit, ut talem disciplinam percipiat qualem talis sit contemptor recipere dignus, ita ut ceteri metum habeant amplius. *Supra V. 260.*

Capitula quæ ad legem Salicam mittenda sunt. De occisione Diaconorum vel aliis causis.

CCXCI. Qui Subdiaconum occiderit, trecentos solidos componat; qui Diaconum, quadringentos solidos componat; qui Presbyterum, sexcentos; qui Episcopum, nongentos; qui monachum, quadringentis solidis culpabilis judicetur. Si quis in immunitate damnatum aliquod fecerit, sexcentos solidos componat. Si autem homo furtum aut homicidium fecerit, aut quodlibet crimen foris committens infra immunitatem fugerit, mandat Comes vel Episcopo vel Abbati vel Vicedomino vel illi qui locum Episcopi vel Abbatis tenuerit ut reddat ei reum. Si ille contradixerit, & eum reddere noluerit, in prima contradictione quindecim solidos componat. Si ad secundam inquisitionem eum reddere noluerit, triginta solidos componat. Si nec ad tertiam consentire voluerit, quicquid reus damni fecerit, totum ille qui eum infra immunitatem retinet, nec reddere vult, solvere cogatur. Et ipse Comes veniens licentiam habeat ipsum hominem infra immunitatem querendi, ubicunque eum invenire potuerit. Si autem in prima inquisitione Comiti responsum fuerit, quod reus infra immunitatem quidem fuisset, sed fuga lapsus fuerit, statim juret quod ipse ad justitiam cujuslibet disfaciendam fugere eum non fecisset, & sit ei in hoc satisfactum. Si autem intranti in ipsam immunitatem Comiti collecta manu quislibet resistere tentaverit, Comes hoc ad Regem vel ad Principem deferat, ut ibidem judicetur. Et sicut ille qui in immunitate damnatum fecit sexcentos solidos componere debet, ita qui Comiti collecta manu resistere præsumit sexcentis solidis culpabilis judicetur. *III. 25. sq. V. 261.*

Capitula quæ Dominus Karolus Imperator constituit.

CCXCII. Ut nullus ad placitum armæ infra patriam portet. *Supra III. 22.*

De latronibus.

CCXCIII. Quicumque post illam Missam sancti Johannis præteriti anni cuidam latroni mansonem dederit, si Francus est, cum

Tom. III.

duodecim similibus Francis juret quod latronem eum fuisse non scisset, licet pater ejus sit aut frater vel aliquis propinquus. Si hoc jurare non poterit, & ab alio convictus fuerit quod latronem in hospitio suscepisset, quasi latro sit, quia infidelis est nostri & Francorum; & qui illum suscepit, similis est illi. Si autem audivit quod latro fuisset, & tamen non scit firmiter, juret solus quod nunquam eum audisset nec per veritatem nec per mendacium latronem; aut sit paratus, si ille postea de latrocinio convincitur, ut similiter damnetur. *III. 23. V. 206.*

Ne aliquis de ignoto homine equum, bovem vel aliud animal emat.

CCXCIV. Ut nullus comparet (1) caballum, bovem, aut jumentum, vel aliud animal, nisi illum hominem cognoscat qui eum vendidit, & de quo pago est, & ubi manet, & quis est ejus senior. *Supra III. 24.*

De illis hominibus qui propter eorum culpas ad mortem judicati fuerint, & postea eis fuerit vita concessa, quod si justitiam ab aliis requisierint, aut ab eis justitiam quis querere voluerit, qualiter inter illos judicium terminetur.

CCXCV. Primo omnium de illis causis pro quibus judicatus fuerit ad mortem nullam potest facere repetitionem, quia omnes res sue secundum judicium Francorum in publico fuerunt revocate. Et si aliquid in postmodum, postquam ei vita concessa est, cum justitia acquirere potuerit, in sua libertate teneat & defendat secundum legem. In testimonium vero non suscipiatur, nec inter Scabinos legem judicando locum teneat. Et si ad sacramentum aliquid ei iudicatum fuerit quod jurare debeat, si aliquis ipsum sacramentum falsum dicere voluerit, cum armis contendat. *Supra III. 47.*

De homine judicio Scabinoz judicato.

CCXCVI. Si alicui post judicium Scabinoz fuerit vita concessa, & ipse postmodum aliqua mala perpetraverit, & justitiam reddere noluerit, dicendo quod mortuus sit & ideo justitiam reddere non debeat, statutum est ut superius judicium sustineat quod antea sustinere debuit. Et si aliquis adversus eum aliquid mali fecerit, secundum aequitatis ordinem licentiam habeat suam justitiam requirendi de causa perpetrata postquam ad mortem judicatus est. De præteritis vero maneat sicut supra judicatum fuit. *III. 48. V. 287.*

De eo qui latronem forbannitum recipit, sine servus sive liber sit.

CCXCVII. De latrone forbannito, liber homo qui eum suscepit, quindecim solidos

B b per.

(1) Ut nullus comparet, Savaro in Notis ad Sidonium pag. 389. tribuit hanc constitutionem

Pippino Regi.

perfolvat, servus centum viginti ictus accipiat. III. 49.

De Comite qui latronem in forbannum miserit, ut aliis vicinis Comes notum faciat.

CCXCVIII. Ut Comes qui latronem in forbannum miserit, vicinis suis Comitibus notum faciat eundem latronem a se esse forbannitum, ut illi eum non recipiant. III. 50.

De his qui terrenis mercimoniis insumunt, ut magis ob supernæ vitæ desiderium quam pro humana ambitione faciant.

CCXCIX. Placuit ut admoneantur (1) omnes fideles qui negotiis ac mercationibus rerum invigilant, ut non plus terrena lucra quam vitam cupiant sempiternam. Nam qui plus de rebus terrenis quam de animæ suæ salutē cogitat, valde a via veritatis aberrat, & juxta quendam sapientem in vita sua perdit intima sua. Sequendus est enim in hac parte, sicut & in ceteris, apostolicus sermo, qui ait: *Et ne quis supragrediat̄ neque circumveniat in negotio fratrem suum. Vindex est enim Deus de his omnibus.* Sicut ab his qui labori agrorum & ceteris laboribus victum arque vestitum & necessaria usus humanis acquirere inhiantes insunt, decimæ & elemosynæ dandæ sunt, ita his quoque qui pro necessitatibus negotiis insunt faciendum est. Unicuique homini Deus dedit artem qua pascitur; & unusquisque de arte sua, de qua corporis necessaria vel subsidia habet, animæ quoque, quod magis necessarium est, subsidium administrare debet.

Ut ecclesiasticis audientia minime denegetur provocantibus.

CCC. Placuit ut a quibuscumque iudicibus ecclesiasticis ad alios iudices ecclesiasticos, ubi est major auctoritas, stierit provocatum, non eis denegetur qui provocaverint. *Vide infra lib. 7. cap. 121.*

Ut Episcopus quilibet alterius plebem Episcopi vel fines non usurpet.

CCCI. Ut Episcopus alterius Episcopi plebes vel fines non usurpet. *Vide infra c. 400.*

De Clericis superbis, ut coerceantur.

CCCII. Ut Clerici qui superbi vel contu-

macēs sunt coerceantur; ut minores, qui maioribus inrogaverunt injuriam, metum habeant: quia manifestum est illos non esse Dei qui humilitatem contemunt, sed diaboli, qui superbiæ inventor et princeps est. Unde si quis timidus vel contumeliosus extiterit in majorem natu, contemptus debet contumaciæ et superbiæ in omnibus frangi. *Infra VII. 154.*

De his qui statuta patrum violant, si laicus fuerit, communione privetur, si Clericus, honore.

CCCIII. Si quis statuta (2) supergressus corruerit, vel pro nihilo habenda putaverit, si laicus est, communione, si Clericus, honore privetur.

De his qui contra suam professionem vel subscriptionem venerint quid agendum sit.

CCCIV. Qui contra professionem vel subscriptionem suam venerit, in Concilio deponatur. *Vide lib. 7. c. 158.*

De Presbytero qui se ab Episcopo dividit.

CCCV. Si quis Presbyter contra Episcopum suum insitatus schisma fecerit, anathema sit. Quod si superbia, quod abicit, insitatus fecerit, ut se ab Episcopo sui communione duxerit, ac separatim cum aliquibus schisma faciens sacrificium Deo obtulerit, loco amisso, anathema habeatur. Nihilominus & de civitate & congregatione in qua fuerit longius repellatur; ne vel ignorantes vel simpliciter viventes serpentina fraude decipiat. *Infra VII. 161.*

De Presbyteris qui absque Episcopo sui conscientia agendam celebraverint.

CCCVI. Si quis Presbyter (3) inconsulto Episcopo agendam in quolibet loco voluerit celebrare, ipse honori suo contrarius extitit. *Vide lib. 7. c. 165.*

Ut Episcopus lapsum incurrens, si plures congregare nequiverit, a duodecim audiatur.

CCCVII. Si quis Episcopus, quod non optamus, in reatum aliquem incurrit, & fuerit nimia necessitas non posse plurimos congregare.

(1) Placuit ut admoneantur.) Caput istud sumptum est ex Capitulari Theodulfi Episcopi Aurelianensis, cuius nos duo antiquissima exemplaria habuimus ex bibliotheca Sangallensi. In eorum uno tribuitur Theodulfo Episcopo, in alio nullum titulum habet. Sane eo libro urebantur nonnulli Episcopi quasi suo, ut colligi potest ex statutis Hildegarii Episcopi Meldensis; quæ cum descripta sint ad verbum ex illis Theodulfi, tamen in veteri codice Gemblacensi, ut testatur Mabillonius, hunc habent titulum: *Anno dominicæ incarnationis cccingentesimo sexagesimo octavo, regni vero gloriosæ Regis Karoli vicelesimo octavo, Indictione secunda, sub die quintodecimo Kalendarum Novembrium, convocatis Hildegarius Episcopus Concilium sacerdotum suæ diocesis apud Ecclesiam sanctæ Celinie*

in suburbio civitatis suæ, quibus, post multa salutiferæ admonitionis exhortamenta, etiam hæc capitula consulti observanda. In codice Cantabrigiensi cum nullum titulum habent, Spelmanus illis istum apposuit: Capitula incerti auctoris, loci, & temporis, ad Ecclesie regimen congesta. Hinc deceptus vir Clarissimus Gabriel Costartius, cum non animadverteret hæc capitula non esse diversa a Capitulari Theodulfi quod editum est in tomo septimo Conciliorum, illa rursus edidit in tomo nono pag. 1008. & seqq. ex tomo primo Conciliorum Angliæ.

(2) Si quis statuta.) Vide infra Additione quarta cap. 60.

(3) Si quis Presbyter.) Vide infra Additione quarta cap. 70. ubi locus Concilii Carthaginiensis referatur integer.

gregare, ne in erimine maneat, a duodecim Episcopis audiatur.

Ut Episcopi plebes alienas non usarpent, & ut nemo ex eis collegam suum in dioecesi vel alibi supergrediatur.

CCCVIII. Placuit ut a nullo Episcopo usurpentur plebes alienæ, nec aliquis Episcoporum supergrediatur in dioecesi collegam suum.

De Episcopo qui ab aliquo impetitur, vel si ipse questionem aliquam retulerit, ut per Episcopos iudices causa terminetur.

CCCIX. Si quis Episcopus a quoquam impetitur, vel ille aliquam questionem retulerit, per Episcopos iudices causa finiatur, siue quos eis Primates dederint, siue quos ipsi vicinos ex consensu delegerint. *Infra VII. 171. 178.*

Ut nullus Episcopus alium Episcopum conculcet aut impediatur.

CCCX. Ut nullus Episcopus alium conculcet Episcopum, vel supragrediatur, aut aliquod ei incommodum faciat. *Infra VII. 224.*

Ne Presbyteri vel Diaconi sine conscientia Episcoporum suorum aliquid agant.

CCCXI. Ut Presbyteri vel Diaconi sine conscientia Episcoporum suorum nihil agant.

De loco dando peregrino Episcopo in quo sacrificet.

CCCXII. Ut peregrino Episcopo (1) locus sacrificandi detur, atque benigne suscipiatur.

De non condemnando illo cujus causa diligenter non est examinata.

CCCXIII. Non est justum condemnare eum cujus causa ad liquidum non est examinata.

De his qui falsa fratribus capitalia obijciunt.

CCCXIV. Eos qui falsa fratribus capitalia obijcisse convicti fuerint, placuit eos ut Tom. III.

que ad exitum non communicare.

De deponendo Sacerdote vel Levita, si crimen aliquod de se confessi fuerint.

CCCXV. Ut Sacerdos vel Levita, si de se crimen aliquod confretur, deponatur.

De his qui libellos famosos inventi fuerint in Ecclesia posuisse, ut anathematizentur.

CCCXVI. Si qui inventi fuerint libellos famosos in Ecclesia ponere, anathematizentur.

Ut delator communionem nec in fine accipiat, si inventus fuerit quilibet per delationem ejus prescriptus vel interfectus.

CCCXVII. Delator si quis extiterit fidelis, & per delationem ejus aliquis fuerit prescriptus vel interfectus, placuit eum nec in fine accipere communionem. *Vide Addit. IV. c. 35.*

Ne aliquis Episcopus vel inferior gradus dominico die quemquam judicare presumat.

CCCXVIII. Ut nullus Episcopus vel quis infra positus die dominico causas judicare presumat. Ceteris vero diebus, conhibentibus personis, illa quæ justa sunt habeant licentiam judicandi; excepto criminali negotio (2).

De potente, si pauperem expoliaverit, & non reddiderit admonente Episcopo, ut excommunicetur.

CCCXIX. Si quis potentem quemlibet expoliaverit, & admonente Episcopo non reddiderit, excommunicetur. *Vide infra Add. IV. c. 55.*

Ut nullus Clericus ab Episcopo suo recedere presumat & ad alium transire.

CCCXX. Ut nullus Clericus ab Episcopo suo recedat & ad alium se transferat.

Ut Clerici, qui arma presumpserint, in monasterium ad agendam poenitentiam tradantur.

CCCXXI. Ut Clerici qui (3) in quacun-

B b 2

que

(1) *Ut peregrino Episcopo.* Vide infra lib. 7. cap. 189.

(2) *Excepto criminali negotio.* In Concilio ipso legitur, *exceptis criminalibus causis.* Sed in vetustissimo codice Ecclesie Lugdunensis scriptum est, *excepto criminalibus negotiis*, ut monimus in Notis ad Gratianum pag. 514. Antiqui dicebant *excepto per omnes casus.* Lib. 5. Capitular. cap. 250. *excepto his sacramentis;* & alibi pluries in Capitularibus. Lib. 3. legis Wisigothorum tit. 5. cap. 1. *exceptis illis personis;* pro quo vetustissimi codices monasterii Moyliacensis & Ecclesie Albiensis habent *excepto illos personarum.* In charta monasterii Casauriensis qualiter Hildericus Abbas superavit Johannem Episcopum Pinnenfem causantem monasterii libertatem anno MCCCLXVII. *excepto ipsam causam de Dreliano.* Item in charta sanctæ Trinitatis de lapidaria: *excepto ipsum castel-*

lum & ipsa mea donnetalia. Concilium primum Hispalense cap. 1. *excepto filijs & nepotibus.* Concilium Toletanum quartum cap. 33. in titulo in eodem codice Ecclesie Lugdunensis: *excepto tertiam oblationum.* Beda de remediis peccatorum cap. xi. in codice Sancti Galli: *excepto Ecclesia.* Charta Wilhelmi de Campo felici in chartulario prioratus de Paredo fol. 59. *excepto unam sextariam quam dedit Sancto Martino.* Statuta antiqua Sancti Petri Corbejenfis cap. 2. *excepto proventu sua.* Et infra: *excepto illud ad victum preparandum pertinet.* Charta Roberti Advocati Atrebatensis apud Davidem Lindannum libro 3. de Teneramonda cap. 3. *excepto servis & hominibus advocatie.* Vide Notas ad Reginonem pag. 591.

(3) *Ut Clerici qui.* Caput istud sumptum est ex Concilio Toletano IV. cap. 45. ut adnotatur infra libro 7. cap. 217. Vide Addit. III. cap. 17.

que seditione arma volentes præsumperint, reperti, amisso ordinis sui gradu, in monasterio penitentiae contradantur.

Ut nullus Regum hujus canonis censuram in aliquo violari permittat.

CCCXXII. Hujus constitutionis forma servetur, ut execrandum anathema fiat, & velut prævaricator catholice fidei semper a Domino reus existat, quicumque Regum deinceps canonis hujus censuram in quocunque crediderit aut permiserit violandam.

Ut unusquisque alterius ruinis succurrat, & itam Dei per suam compassionem a se removeat.

CCCXXIII. Occurrere certe miserorum ruinis debet subsidio unusquisque quo valet, & ex revelatione alienæ vindictæ a se Dei removere vindictam. Libat enim Domino prospera qui ab afflictis pellit adversa.

Quod lex quam Rex qui prior suis instituit, ab illo qui ei successerit pari sententia corroborata sit.

CCCXXIV. Legem quam noster edidit Princeps stabili robore firmamus, atque ut futuris temporibus observetur pari sententia definimus.

Ut in metropolitana sede ad synodum agendam omnes Pontifices conferantur.

CCCXXV. Placuit definire ut paternis institutionibus obsequentes, in metropolitana sede, tempore quo omnes provinciales elegerint Pontifices, ad synodum faciendam devotis studiis conferamus. *Infra VII. 223.*

Ut dignitatem amittant omnes qui ad expeditionem exercitus non pergunt, aut de exercitu fugiunt.

CCCXXVI. Placuit ut omnis qui in expeditionem exercitus absque gravi necessitate non progreditur, aut de exercitu fugit, testimonio dignitatis suæ sit irrevocabiliter carens; ita ut in quibusdam villulis vel territoris sive vicis pestus (1), hujus infamiationis habitatores ipsorum locorum sint degeneres, & testificandi vel accusandi nullam habeant licentiam.

Ut Christiani ex propinquitate sui sanguinis connubia non ducant.

CCCXXVII. Ut Christiani ex propinquitate sui sanguinis connubia non ducant, nec sine benedictione sacerdotis nubere audeant. *Supra c. 130.*

Ut non variantur quæ propter utilitatem sunt instituta.

CCCXXVIII. Quæ ad perpetuam utilita-

tem sunt instituta nulla commutatione variantur, nec ad privatum trahantur commodum quæ ad bonum sunt commune præfixa. Et manentibus terminis quos statuerunt patres, nemo damnet alienum; sed intra fines proprios atque legitimos, prout quis voluerit, in latitudine se caritatis exerceat. *Vide infra lib. 7. c. 227.*

De fide Nicæna servanda. Et ut privilegia Ecclesiarum integra maneant.

CCCXXIX. Ut fides Nicæna servetur, & privilegia Ecclesiarum inlibata permaneant.

Quod contra caput non sit agendum.

CCCXXX. Contra caput etiam si faciendum est, non libenter admittimus.

De Presbyteris qui contra canones ad comitatum ire voluerint susceptis, qui dominico decreto communionem alieni decernuntur.

CCCXXXI. Ex relatione quorundam didicimus qualiter Presbyteri qui contra canones adversum nos ad comitatum, nescio qua audaci temeritate, ire voluerunt, suscepti sunt. Unde has ad vos litteras destinamus; in quibus decreto nostro sancimus memoratos perturbatores a communionem esse alienos debere. Et illos qui effrenato huic facto consilio assensum commodare voluerunt, vestre caritatis est æstimare qualiter habeantur. Quibus objicere debetis quod juxta canones fortiter incurrere, & qualiter Presbyteros non decebat, rebelles existere tentaverunt. Vos autem monemus in speculis esse debere, neque in eorum proruptam audaciam devenire quos anathematizatos scit sancta & apostolica Ecclesia.

De sacerdotum Domini causis non terminandis priusquam ex utraque parte fideliter audiantur & pariter ac diligenter perscrutentur.

CCCXXXII. Nos, qui sacerdotum Domini matura volumus esse iura, nihil postumus in incognitis rebus in cuiusquam partis iudicio definire priusquam universa quæ gesta sunt veraciter audiamus. *Vide infra lib. 7. 233.*

Quod Dominus, qui animas hominum salvat, imitatores nos velit suæ pietatis.

CCCXXXIII. Dominus, qui venit animas hominum salvare, non perdere, imitatores nos vult esse suæ pietatis, ut peccantes quidem iustitia coerceat, conversos autem a misericordia non repellat.

De religionis periculo ab uniuscujusque pietatis conscientia removendo.

CCCXXXIV. Removere, quæsumus, a ve-

(1) *Pestus.* Hæc est lectio libri Bellocacensis. In Tiliano legitur *pestis*, ut in editionibus. Hoc caput deest in aliis exemplaribus. Cum dubitarem autem utra lectio præferenda

esset, prætuli eam quæ Bellocacensis codicis auctoritate juvabatur. Nam vox *pestis* nullum bonum sensum hic facere potest. Videtur autem hic locus esse mutilus.

vestræ pietatis conscientia periculum religionis & fidei. Et quod in secularibus negotiis vestræ æquitati conceditur, in rerum divinarum pertractatione præstare, ut Christi evangelio vim non inferat humana præsumptio.

Ut suarum rerum & omnium Ecclesiarum sint communione contenti quorum causa ad hoc terminanda est.

CCCXXXV. Illud quod ab antecessoribus nostris constitutum est, & nos approbamus, ut suarum rerum omniumque Ecclesiarum communione sint interim contenti quousque a nobis causa terminetur.

Ut non sinantur incurri quorum causa incerta est.

CCCXXXVI. Ne cuiusquam procaci impudentique veruscia, quasi incertum quid sequendum sit, sinatis incurri, cum ab evangelica apostoliceque doctrina nec in uno quidem verbo liceat discedere aut aliter de scripturis divinis habere quam beati Apostoli & patres nostri didicerunt atque docuerunt.

De his qui a sedibus suis fuerunt pulsati, & alii in illorum locum substituti sunt.

CCCXXXVII. Plurimos fratres sedibus suis pulsos & in exilia audivimus deportatos, atque in loco superstitum alios substitutos. His primitus vulneribus adhibeat medicina iustitiæ, ne quisquam ita careat propriis ut alter utatur alienis. Quem errorem omnes relinquant. Nemini quidem perire honor debeat. Sed illis qui pro fide laboraverunt prius cum omni privilegio suo oportet jus proprium reformari.

De his qui non debent redire ad militiam secularem.

CCCXXXVIII. Quod ad militiam secularem post penitentiam redire nemo debeat. Nec eis iustam superesse quarimoniam qui se ab inchoatis disceptationibus sponte subtraxerint.

De his quos oportet majori auctoritate curare.

CCCXXXIX. Si exiterint aliqui fratres desides vel negligentes, quos oporteat majori auctoritate curari, sic tamen est adhibenda correctio ut semper sit salva dilectio. Unde Apostolus Timotheum imbuens dicit: *Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut pater.* Tom. III.

trem. Quæ moderatio si quibuscunque inferioribus membris ex apostolica institutione debetur, quanto magis fratribus & coepiscopis nostris reddenda est? *Infra VII. 236.*

Ut non imponat aliquis alicui pondus quod ipse ferre non valeat.

CCCXL. Sicut non vult aliquis gravis oneris farcinam ferre, ita non audeat alii grave pondus imponere.

Ut nullus apostolicas sanctiones temerare presumat.

CCCXLI. Ita unanimes divinis apostolicis constitutionibus serviat ut in nullo patiamini pia canonum decreta violari: Ut nulli fas sit sine status sui periculo vel divinas constitutiones vel apostolicæ sedis decreta temerare.

De amicitia & familiaritate servanda, quam, qui non contendunt, facile servant.

CCCXLII. Omnes, ut non contendant (1), protergat amicitia. Nam & Apostolus ad Corinthios scribit: *Cum sint inter vos emulationes & contentiones, nonne carnales estis, secundum hominem ambulatis. Nihil per contentionem, neque per inanem gloriam, sed in humilitate mentis, invicem estimantes semetipsos, non sua singuli respiciant, sed aliorum.*

Ut alienæ gentis homines ad exercitium imbuantur legibus.

CCCXLIII. Alienæ gentis (2) homines (3) legibus ad exercitium imbuti (4) & permittimus & optamus. Ad negotiorum vero discussionem resultamus & prohibemus. Quamvis enim eloquiis polleant, tamen difficultatibus hærent.

De servo non credendo si super aliquem crimen objecerit.

CCCXLIV. Servo penitus non credatur (5) si super aliquem crimen objecerit, aut si etiam dominum suum in crimine impetierit. Nam si in tormentis positus exponat quod objicit, credi tamen illi nullo modo oportebit. *Vide supra c. 146.*

Ut testes testimonium nisi præsentibus non dicant.

CCCXLV. Testes non absentes neque per epistolam testimonium dicant, sed præsentibus

Bb 3

quam

(1) Omnes, ut non contendant.] Caput istud descriptum est ex Decretis Anastasii Papæ cap. 4. & reperitur infra lib. vii. cap. 247.

(2) Alienæ gentis.] Caput istud sumptum ex libro 2. legis Wisigothorum tit. 1. cap. 9. Aliis autem verbis refertur a Gironio lib. 5. observationum juris canonici cap. 4. hoc modo: *Prohibemus ad negotiorum discussionem usum legum Romanarum, quæ quamvis eloquiis polleant, tamen difficultatibus hærent.* Sed hæc non reperitur in Capitularibus, & abbreviata sunt

ex libro legis Gothicæ.

(3) Homines.] Hæc vox non extat in lege Wisigothorum, & videtur superflua.

(4) Ad exercitium imbuti.] Deest hic vox utilitatis, quæ sic restituenda est ex eodem libro legis Gothicæ, ad exercitium utilitatis imbuti. Quæri autem hoc loco potest quid per vocem utilitatis intelligi debeat in hoc loco.

(5) Servo penitus non credatur.] Vide infra lib. 7. cap. 177.

quam noverunt & viderunt non taceant veritatem. Nec de aliis negotiis testimonium dicant nisi de his tantummodo quæ sub præsentia eorum acta esse noverunt. Super quare sacra scriptura testatur dicens; *Damus, inquit Pharisei ad milites, vobis pecuniam, & dicite quia vobis dormientibus venerunt discipuli Jesu, & abstulerunt eum.* Unde ait Augustinus: *Dormientes testes addibes? Vere tu ipse obdormisti, qui scrutando talia defecisti. Si dormiebant, quid videre poterunt. Si nihil viderunt, quomodo testes sunt. Sed defecerunt scrutantes scrutationes.* *Supra c. 147.*

De pactis & placitis conservandis.

CCCXLVI. Pacta vel placita quæ per scripturam legitime ac iustissime facta sunt, dummodo in his dies vel annus sit evidenter expressus, nullatenus immutari permittimus. *Supra c. 148.*

Quod hæc sit vera caritas qua Deus proximusque diligitur. Et idcirco admonendi sunt omnes fideles ut hanc observare curent.

CCCXLVII. Placuit ut admonentur omnes fideles quod hæc sit vera caritas qua Deum diligit homo plusquam se & proximum tanquam se, & quia nihil vult alii facere, nisi quod sibi vult fieri, & plura quæ recenseri longum est. Nam quicumque in potu & cibo & dandis atque accipiendis rebus caritatem putant, non mediocriter errant, dicente Apostolo: *Regnum Dei non est cibus & potus.* Nam & ipsa, quando cum caritate fiunt, bona sunt, & inter virtutes computanda.

Ut contra extraneos parentela aut propinquitas testimonium minime dicat.

CCCXLVIII. Fratres, sorores, uterini, patrum, avunculi, matertera, sive eorum filii, item nepos, neptis, consobrini, vel amitini, seu etiam quidam ex propria consanguinitate, in iudicio adversus extraneos testimonium dicere non permittimus; nisi forsitan parentes ejusdem cognationis inter se item habuerint, aut in causa de qua agitur aliam omnino ingenuitatem deesse confiterentur.

Contra priorum definitionem filio vel heredi non licere venire.

CCCXLIX. Filio vel heredi contra priorum justam aut legitimam definitionem venire non liceat: quia iuste repellitur præsumptio illius qui facta seniorum iniuste cogitur inrumpere.

Non est danda passim accusandi vel puniendi licentia.

CCCL. Non passim damus (1) accusandi vel puniendi licentiam, nisi aut manifestis indicibus patuerit scelus, aut legitime fuerit idipsum malum accusatum atque convictum: quatinus nulla videantur intentione vel ordine patrum transgredi præcepta sanctorum, aut obviari sacris regulis antiquorum.

Si de fure quis nesciens aliquid comparaverit.

CCCLL. Universam rem nulli ingenuo liceat de incognito homine comparare, nisi certe fideiorem adhibeat cui credi possit, ut excusatio ignorantia auferatur. Quod si aliter fecerit qui comparaverit, a iudice districte, aut repræsentet infra tempus sufficienter a iudice constitutum. Quam si non poterit invenire, adprobet se aut sacramento aut testibus innocentem quod eum furem nescierit; & quod apud eum agnoscitur, accepta pretii medietate, restituar; atque ambo datis invicem sacramentis promittant quod furem fideliter querant. Quod si omnino furem invenire nequeverint, rem, quantum empta est, domino rei emptor ex integritate reformet. Si vero dominus rei furem noverit, & eum publicare noverit, rem ex toto amittat, quam emptor quere possidebat. Hæc & de fervis forma servabitur.

Ne restituentur manumissi.

CCCLII. Libertus vel libera in nullis negotiis contra quemquam testimonium dicere admittantur, excepto in aliquibus causis, ubi ingenuitas deesse dinoscitur, sicut præmissum est & de fervis: quia indignum nostra pensat clementia ut libertorum testimonia ingenuis damna concutiant. Qui vero de eisdem fuerint progeniti, ad testimonium in tertia generatione admittantur. *Vide supra c. 159.*

Si possessor per violentiam expellatur.

CCCLIII. Quicumque violenter expulerit possidentem priusquam pro ipso iudicis sententia procedat, si causam meliorem habuerit, ipsam causam de qua agitur perdat; ille vero qui violentiam perculit, universa in statu quo fuerant recipiat, & quæ possedit securus teneat. Si vero illud invadit quod per iudicium obtinere poterit, & causam amittat, & aliud tantum quantum invadit reddat expulso. *Ibid. c. 161.*

Si ad diripiendum quisque alios invitasse reperiat.

CCCLIV. Si quis ad diripiendum (2) alios
| invi-

(1) Non passim damus.) Vide supra capite 151. istius libri.

(2) Si quis ad diripiendum.) Hæc constitu-

tio habetur in libro octavo legis Wisigothorum titulo primo cap. 6.

invitaverit, ut cujuscunque rem evertant, aut pecora vel animalia quæcunque diripiant, illi cujus res direpta est in septuplum (1) quæ sublata sunt restituat. Hi vero qui cum ipso fuerint, si ingenui sint, quinos solidos componere compellantur. Aut si non habuerint unde componant, centum (2) quinquaginta flagella suscipiant. Si vero servi hoc sine domini voluntate commiserint, centenis quinquagenis flagellis verberentur, & ab eis res omnes integro in statu reddantur.

Ut socios suos nominet apud quem pars rapinæ fuerit inventa.

CCCLV. Apud quem scelus (3) agnoscitur & pars rapinæ fuerit inventa, statim socios suos nominare cogatur. Quod si nominare noluert, teneatur ad vindictam. Quod si honestior persona est, & pro scelere rationem reddat, & quæ ablata vel everfa fuerant quadrupliciter (4) restituat. Quod si certe apud servum rapinæ pars reperiatur, centum quinquaginta (5) flagella publice extensus accipiat & socios suos nominare non differat. *Vide supra cap. 137.*

De his qui diripienda indicare reperitur.

CCCLVI. Quicumque ingenuus (6) vel servus aliquid diripiendum judicaverit, ut cujuscunque res evertat, aut pecora vel jumenta diripiantur, & ex hoc certis probationibus publice convictus inveniatur, pro eo quod indicavit, si ingenuus est (7), quæ everfa vel ablata sunt legibus in duplo restituat, & nobis bannum nostrum, id est, sexaginta solidos componat. Si vero servus vel colonus fuerit, centum quinquaginta flagella publice extensus bene impressa accipiat, & insuper ea quæ ablata sunt secundum suam legem restituat. *Ibid. c. 138.*

De non suscipienda criminatione adversus doctorem, neque accusatorem adversus eum audiendum.

CCCLVII. Criminationes adversus doctorem nemo suscipiat, nemo audiat; quia indignum est ut hi qui throni Dei vocantur aliqua motione turbentur. *Vide supra cap. 104. & infra VII. 156.*

Ne unus Episcopus cognitionem sibi vindicet.

CCCLVIII. Placuit ut unus Episcopus (8) non vindicet sibi cognitionem,

Ut hi quorum libertas nescitur nequaquam accusent sacerdotes.

CCCLIX. Quorum fides, vita, & libertas nescitur, non possunt accusare sacerdotes. *Vide infra lib. 7. c. 112. Addit. III. c. 11. Addit. IV. c. 18.*

Ut absentes non judicentur.

CCCLX. Adversus absentes non judicetur, Quod si factum fuerit, prolata sententia non valebit. *Vide infra c. 363. & 399.*

De his qui falsa aliis invogant.

CCCLXI. Omnis qui falsa aliis intulerit puniatur, & pro falsitate ferat infamiam.

Ne viles personæ ad accusandum sacerdotes admittantur.

CCCLXII. Viles personæ nullatenus admittantur ad accusationem sacerdotum. *Vide supra lib. 1. c. 44.*

Ne iudices causam personæ absentis sua sententia præsumant.

CCCLXIII. Caveant iudices Ecclesiæ ne, absente eo cujus causa ventilatur, sententiam ferant: quia irrita erit, immo & causam in synodo pro hoc facto dabunt. *Infra VII. 219.*

Ne aliquis criminosus Episcopum accuset.

CCCLXIV. Nulli criminoso liceat Episcopum accusare. *Infra VII. 85.*

Quod qui Episcopum accusat, Dei ordinationem accusat.

CCCLXV. Dei ordinationem accusat, in qua constituuntur, si quis Episcopum accusat vel condemnat, dum minus spiritalia quam terrena sectatur. *Vide infra lib. 7. cap. 167.*

Ut litem habentes, sive petitor, seu possessor, si antistitum iudicium elegerint, ad eos dirigantur.

CCCLXVI. Volumus atque præcipimus (9) ut omnes ditioni nostræ Deo auxiliante sub-

(1) *Septuplum.* Ita etiam Ivo, quia descriptus ex Capitularibus. At in codice legis Wisigothorum legitur *undecuplum*, non solum in libris editis, sed etiam in manuscriptis.

(2) *Centum.* Hæc vox deest in lege Wisigothorum.

(3) *Apud quem scelus.* Ista quoque constitutio sumpta est ex eodem titulo legis Wisigothorum capite decimo.

(4) *Quadrupliciter.* In codice legis Wisigothorum legitur *undecupli restitutione*, ut in superiori capite.

(5) *Centum quinquaginta.* In eodem codice legitur CC.

(6) *Quicumque ingenuus.* Extat in eodem titulo legis Wisigothorum cap. 11.

(7) *Si ingenuus est.* Hæc clausula deest in codice legis Wisigothorum, quæ nullum hoc loco discrimen ponit inter ingenuum & servum. Unde suspicari cogor mutilum esse hoc caput in eodem codice, & restitui ac suppleri debere ex hoc nostro.

(8) *Placuit ut unus Episcopus.* Caput istud sumptum est ex cap. 74. Concilii Africani, ut adnotatur infra lib. 7. cap. 114.

(9) *Volumus atque præcipimus.* Plura ad explicationem hujus capituli diximus in Notis ad Gratianum pag. 506. quæ hic necessario re-

subiecti, tam Romani, quam Franci, Alamanni, Bajuvarii, Saxones, Turingii, Fresones, Galli, Burgundiones (1), Britones, Langobardi, Wafcones, Beneventani, Gothi, & Hispani, ceterique nobis subiecti omnes, licet quocunque videantur legis vinculo constricti vel consuetudinario more connexti, hanc sententiam (2), quam ex sexto decimo Theodosii Imperatoris (3) libro capitulo videlicet XI. ad interrogata Ablavii Ducis illi & omnibus rescriptam sumpsimus, & inter nostra capitula pro lege tenenda consultu omnium fidelium nostrorum tam Clericorum quam & laicorum posuimus, lege punctis perpetua tenenda, id est. *Quicumque (4) litem habens, sive possessor sive petitor fuerit, vel in initio litis, vel decursis temporum curricularis, sive cum negotium peroratur, sive cum iam ceperit promi sententia, si iudicium elegerit sacrosanctae legis antistitis, ilico sine aliqua dubitatione, etiamsi alia pars refragatur, ad Episcoporum iudicium cum sermone litigantium dirigatur. Multa enim quae in iudicio captiose praescriptionis vincula promi non patiuntur, investigat & promi sacrosanctae religionis auctoritas. Omnes itaque causae quae vel praetorio iure vel civili tractantur, Episcoporum sententia terminatae, perpetuo stabilitatis iure firmentur; nec liceat ulterius retractari*

iudicium quod Episcoporum sententia decidit. Testimonium etiam ab uno licet Episcopo peribitum alios iudices indubitante accipiant; nec alius auctoritate cum testimonio Episcopi a qualibet parte fuerit reprobissimum. Illud est enim veritatis auctoritate firmatum, illud incorruptum, quod a sacrosancto homine conscientia mentis inlibata protrulerit. Hoc nos edicto salubri aliquando censuimus, hoc perpetua lege firmamus, malitiosa litium sentina comprimentes; ut miserii homines longis ac pene perpetuis actionum laqueis implicati, ab improbis petitionibus vel a cupiditate perpera maturo sine discedant. Quicquid itaque de sententia Episcoporum clementia nostra censuerat, etiam & hac sumus lege complexi, gravitatem tuam & ceteros pro utilitate omnium in perpetuum observare conveniat.

Ut ea inlibata serventur quae patrum auctoritas catholicorum lege instruit.

CCCLXVII. Ea quae circa catholicam legem vel olim ordinavit antiquitas, vel parentum nostrorum auctoritas religiose constituit, vel nostra serenitas roboravit, novella superstitione submota, integra & inviolata custodiri praecipimus. *Capitul. III. a. 814. cap. 6.*

U

petenda sunt. Habere enim videntur aliquam difficultatem. Ea versatur circa interpretationem populorum imperii Francici qui hic enumerantur. Romani, Franci, Alamanni, Bajuvarii, Burgundiones, Saxones, Thuringi, & Fritones nullam, ut arbitror, difficultatem habent, neque Britones, Longobardi, Wafcones, aut Beneventani. Quarendum igitur quid hic intelligi debeat per Gallos, Gothos, & Hispanos. Ac primo quidem dubium esse non potest quin per Gallos intelligi debeant homines originis Gallicae, Franci quidem & Franco imperio subiecti, sed qui genus repetebant a vetustis Gallia incolis ante Francorum adventum. Gothi & Hispani Franco imperio subiecti eandem regionem incolebant, id est, eam Hispaniae partem quae nunc Catalonia dicitur usque ad fluvium Rubricatum, ubi huiusmodi regni Francici. Gothi igitur in ea Hispaniae parte habitantes ii erant qui supererant ex regno Gothorum; Hispani vero ii erant qui ex ea Hispaniae parte orti erant quam Sarraceni tenebant, & se in regnum Francorum contulerant ut se Sarracenorum iugo subtraherent. Hac paulo fufius dicta sunt in Notis ad Gratianum.

(1) *Burgundiones.* Quos Eduos vocat monachus Sangallensis in libro primo de vita Caroli M. cap. xi. In illo tempore, propter excellentiam gloriosissimi Caroli, Galli & Aquitani, Edui & Hispani, Alamanni & Bajuvarii, non parum insignitos se gloriabantur si vel nomine seravorum Francorum censerentur. Petrus a Sancto Juliano in libro de origine Burgundionum pag. 194. ait olim Heduorum vocabulo comprehensos fuisse populos qui nunc ducatum Burgundiae incolunt, Nivernensem pagum, Burbonensem, Cadrellensem sive Caroletium, Marticonensem, Autifiodorensis, Tornodorensis, & Barrensem super Sequanam. Frustra ergo Philippus Labbeus in dissertatione historica de scriptoribus ecclesiasticis castigat Alfon-

sum Fernandes, quod Hugonem Magistrum generalem Ordinis Praedicatorum, e Romanensi oppido ortum in diocesi Viennensi, vocaverit Heduum; quasi Burgundi atque Heduvi, in quo Labbeus, eadem sit significatio, cum una dictio altera longius latiusque extendatur, praesertim apud auctores melius erit.

(2) *Hanc sententiam.* Id est, constitutionem Constantini quae hic refertur. Eam nonnulli viri docti putant esse supposititiam. Alii bonam esse crediderunt, ut Janus a Costa in Decretales pag. 281. & Seldenus in libro primo de synodis pag. 328. Et tamen Jacobus Gothofredus in commentario ad hanc constitutionem omnino in errorem esse contendit adversus Seldenum.

(3) *Theodosii Imperatoris.* Hinc decepti Gregorius IX. & Innocentius IV. putarunt legem istam a Theodosio latam fuisse. Gregorius enim scribens ad Sanctum Ludovicum Regem Francorum apud Odoricum Raynaldum ad annum 1236. §. 32. ait: *Propter quod ipse Carolus Ecclesiam, a qua omnem honorem susceperat, cupiens honorare, perpetua lege decrevit ut omnes ipsius jurisdictioni subiectos (subiecti) statum a Theodosio Imperatore pro Ecclesiae libertate editum inviolabiliter observarent, videlicet ut quicumque litem habens &c.* Innocentius vero in epistola ad Episcopum Tusculanensem apud Andream Duchesnum in tomo quinto scriptorum historiae Francorum pag. 715. *Si dicti Barones diligenter adtenderent quod Carolus Magnus Ecclesiam, a qua omnem honorem susceperat, cupiens honorare, perpetua lege decrevit ut omnes ipsius jurisdictioni subiecti statum a Theodosio Imperatore pro Ecclesiae libertate editum inviolabiliter observarent, videlicet ut quicumque, licet habens &c.* Illi tamen Pontifices non acceperunt ex Capitularibus, sed ex Gratiano.

(4) *Quicumque.* L. I. Cod. Theod. de episcopali iudic.

Ut privilegia que propter religionem instituta sunt, nulla interminatione nova mutentur.

CCCLXVIII. Non novum aliquid præsentis sanctione præcipimus, sed illa quæ olim videntur indulta firmamus. Privilegia igitur quæ olim reverentia religionis obtinuit militari sub pœnâ etiam interminatione prohibemus, ita quoque ut qui Ecclesiæ obtemperant, Ecclesiæ beneficiis perfruantur. *Infra VII. 285.*

Ut si Chorepiscopi aliquam consecrationem aut confirmationem fecerint, ab Episcopis canonicè reformentur.

CCCLXIX. Hominum confirmatio, Ecclesiarum, altarium, virginum, chrismatum, Presbyterorum, Diaconorum, & Subdiaconorum consecrationes a Chorepiscopis factæ, ab Episcopis qui canonicè ordinati sunt reformandæ canonicèque sunt peragendæ; quia Chorepiscopi hæc contingere non debuerunt. Nequaquam enim talis ordinatio vel consecratio reiteratio esse a prudentibus & rectè sapientibus videtur, sed irrita (nec agere poterunt. Non enim ea tribuere valuerunt quæ non habuerunt) indubitanter fore agnoscerent. Si quis autem Chorepiscoporum aliquid ex prædictis agere tentaverit, non acta sed imperfecta atque irrita erunt, & ipse omni Ecclesiastico inrevocabiliter careat gradu. *Capitul. a. 799. c. 2.*

De generali totius populi supplicatione apud Principem pro sacerdotum causa, ne in hostem aut pugnam pergerent, & quale eis omnibus ex hoc imminet periculum. Ex Capitulis Domni Karoli Imperatoris Wormatia generaliter decretis, atque ab omnibus firmatis, & cunctis pro lege tenendis contrahitis. (Capitul. VIII. a. 803.)

CCCLXX. Flexis omnes precamur populi-
tibus majestatem vestram ut Episcopi deinceps, sicut hæcenus, non vexentur hostibus. Sed quando vos nosque in hostem pergimus, ipsi propriis resideant in parrochiis, Deoque fideliter famulari studeant, & eorum sacrosancta ministeria canonice & Deo placide peragere satagant, atque pro vobis & cuncto exercitu vestro una cum omnibus sibi commissis orare viriliter, Missasque decantare, & letanias atque elemosynas agere decerent. Quosdam enim ex eis in hostibus & præliis vulneratos vidimus, & quosdam perisse cognovimus. Hæc vero valde periculosa & oppido sunt cavenda. Quæ idcirco suggerimus ne pro talibus vos & nos simul peccemus. Novit Dominus, quando eos in talibus videmus, terror apprehendit nos, & quidam ex nostris timore perterriti propter hoc fugere & inimicis terga vertere solent. Plures enim potestis habere præliatores, si

illi propriis resident in parrochiis, quam si vobiscum pergunt. Quoniam illi qui eos prævident, omnes tunc pugnabunt; quod modo nequaquam faciunt, sed eos tantummodo custodiunt. Nam sine dubio potius vobis nobisque proficere possunt si remanserint quam si in hostem vel ad pugnam perrexerint: quia tunc eorum precibus adjuvamus, & modo eorum pressuris gravamur. Quando vero Moyses expansis ad cælum manibus orabat, vincebat Israel. Et quando a precibus cessabat, & manus ejus gravabantur, priusquam sustentatæ fierent, & ipse precibus insisteret, vincebatur & terga vertebat. Talibus ergo & multis aliis exemplis fulsi, quorum prolixitate victi modo non dicimus, quia sapienti semel dicta sufficiunt prædicta, obviæ omnes precamur, & ut concedantur rogamus: quia nullatenus volumus ut vobiscum ad talia pergant, nisi duo aut tres bene docti, electione videlicet ceterorum, ad benedictionem dandam, & ad periclitantium reconciliationem faciendam, ne vos & nos simul cum pluribus peccemus, sed eorum precibus, ut jam memorarum est, sulciamur. Quam formam & de sacerdotibus tenere optamus, id est, ut nec illi in hostem nisi bene docti, & ipsi electione atque permissione propriorum Episcoporum; qui tamen tales sint de quorum scientia & vita ac conversatione omnes securi esse possimus. Illud tamen vobis & omnibus scire cupimus quod non propterea hæc petimus ut eorum res aut aliquid ex eorum pecuniis, nisi ipsis aliquid sponte nobis dare placuerit, aut eorum Ecclesias viduare cupiamus, sed magis eis, si Dominus posse dederit, augere desideramus; ut & ipsi & vos & nos salviore simus, & Deo potius ipso adminiculante placere mereamur. Quapropter si quis eas ab Ecclesiis quibus a fidelibus collatæ Deoque sacratæ sunt aufert, proculdubio sacrilegium committit. Cæcus enim est qui ista non videt. Quisquis ergo nostrum suas res Ecclesiæ tradit, Domino Deo illas offert atque dedicat suisque sanctis, & non alteri, dicendo talia, & agendo ita. Facit enim scripturam de ipsis rebus quas Deo dare desiderat, & ipsam scripturam coram altari aut supra tenet in manu, dicens ejusdem loci sacerdotibus atque custodibus: *Offero Deo atque dedico omnes res que hæc in chartula tenentur insertæ, pro remissione peccatorum meorum ac parentum & filiorum (aut pro quocunque illas Deo liberare voluerit) ad servendum ex his Deo in sacrificiis Missarumque sollempniis, orationibus, luminariis, pauperum Clericorum alimonis, & ceteris divinis cultibus, atque illius Ecclesiæ utilitatibus. Si quis autem eas inde, quod fieri nullatenus credo, abstulerit, sub pœna sacrilegii ex hoc Domino Deo, cui eas offero atque dedico, districtissimas reddat rationes. Ponit etiam in ea alias conjurationes, quas enumerare longum est. Nam qui eas inde*

postea aufert, quid agit nisi sacrilegium? (1) Si ergo amico quippiam rapere furtum est, Ecclesie vero fraudare vel auferre indubitanter sacrilegium est. Unde & in sacris canonibus spiritu Dei conditis habetur ita: (2) *Si quis oblationes Ecclesie extra Ecclesiam accipere vel dare voluerit præter Episcopi conscientiam vel ejus cui hujuscemodi sunt officia commissa, nec cum ejus voluerit agere consilio, anathema sit.* Absit enim ut rerum ecclesiasticarum cupiditate vel ablatione sacrilegi aut anathema efficiamur, aut talibus laqueis unquam devinciamur: quoniam scimus anathematos homines, vel sacrilegos, non solum infames, & a consortio fidelium, priusquam hæc per publicam satisfactionem Ecclesie & Episcoporum reconciliationem manique impositionem emendent, alienos esse, sed etiam a regno Dei extorris fieri, si in talibus defecerint, non dubitamus. Ut ergo omnis suspicio a nobis cunctis sacerdotibus & omnibus Christi & sancte Dei Ecclesie fidelibus funditus auferatur, prostitemur omnes, stipulas dextris in manibus tenentes, easque propriis e manibus ejicient, coram Deo & angelis ejus, ac vobis cunctisque sacerdotibus & populis circumstantibus, nec talia facere, nec facere volentibus consentire, sed magis, Deo auxiliante, resistere. Et hoc vobis omnibusque fidelibus sancte Ecclesie & nostris notum esse cupimus, quod cum his qui absque voluntate aut consensu vel datione rectoris illius Ecclesie cujus res juste esse debentur, & maxime proprii Episcopi, res Ecclesie a Regibus petere aut retentare vel auferre aut invadere vel vastare præsumpserint, nec in hostem nec ad pugnam ire, nec cibum sumere, nec ad ecclesiam vel ad palatium aut in itinere pergere, nec etiam nostros homines cum eorum hominibus aut caballos vel reliqua pecora cum eorum pecoribus aut ad paltum ire aut simul habitare vel manere, nec ullam participationem cum eis, nisi pro emendatione, ante publicam emendationem & Ecclesie satisfactionem unquam scienter aut libenter habere debeamus, ne pro eorum iniquitatibus atque flagitiis una cum eis nos & nostros, quod absit, pereamus. Scimus enim quia perit justus pro impio. Tales vero a nobis, si nos fideles habere vultis, segregate & in ergastulum sub publica penitentia redigite, & postulata concedite. Ut ergo hæc omnia a vobis & a nobis, sive a successoribus vestris & nostris, futuris temporibus absque ulla dissimulatione conferventur, scriptis ecclesiasticis inferere jubere, & inter vestra capitula interpolare præcipite. *Quod ita factum esse omnibus liquet.*

*Ne Episcopi ad bella pergant, concessio
Domini Karoli Imperatoris.
(Capitul. VIII. a. 803.)*

CCCLXXI. Omnibus notum esse volumus

quia non solum ea que super Episcoporum & Presbyterorum hostium vexationibus & precibus pro nobis & vobis fieri rogastis concedere optamus sed quicquid pro sancte Dei Ecclesie & sacerdotum sive totius populi & vestra utilitate inveneritis concedere paratissimi sumus. Et modo ista, sicut petitis concedimus. Et quando, vita comite, Deo auxiliante, ad generale placitum venerimus, consueto omnium fidelium nostrorum scriptis firmare, nostris nostrorumque atque futuris temporibus inextinguibiliter manenda firmissime Domino adjuvante cupimus. Modo ea que generalia sunt, & omnibus conveniunt ordinibus, statuere, ac cunctis sancte Dei Ecclesie nostrisque fidelibus ob Dei omnipotentis amorem & recordationem tradere parati sumus, & ad proximum synodalem nostrum conventum ac generale placitum, ubi plures Episcopi & Comites convenerint, ista sicut postulastis firmabimus.

Ex quibus supra.

SACERDOTIBUS OMNIBUS.

CCCLXXII. Primo omnium monemus ut fides catholica a Presbyteris & Episcopis diligenter legatur & omni populo prædicetur; quia hoc primum præceptum Domini omnipotentis in lege est dicens: *Audi Israel. Dominus Deus tuus Deus unus est;* & ut diligatur ex toto corde & ex tota mente & ex tota virtute. I. 58. V. 4.

Ex quibus supra.

GENERALITER OMNIBUS.

CCCLXXIII. Ut pax sit & concordia & unanimitas cum omni populo Christiano inter Episcopos, Abbates, Comites, iudices, & omnes ubique majores seu minores persone pacem habeant; quia nihil Deo sine pace placet, nec munus sancte oblationis ad altare, sicut in evangelio ipso Domino præcipiente legitur; quia & illud secundum mandatum est: *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Item in evangelio: *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocantur.* Et iterum: *In hoc cognoscet omnes quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad invicem.* In hoc enim præcepto discernuntur filii Dei & filii diaboli: quia filii diaboli semper dissensiones & discordias movere fatagunt, filii autem Dei semper paci & dilectioni student. I. 59. V. 5.

Ex quibus supra.

GENERALITER OMNIBUS.

CCCLXXIV. Item habemus in lege Domini mandatum: *Non augurietur.* Et in Deuteronomio: *Nemo sit qui avolos sciscitetur, vel somnia observet, vel auguria intendant.* Item: *Nemo sit maleficus, nec incantator, nec Phisonis consultor.* Ideo præcipimus ut caucalatores & incantatores vel tempestarii vel

(1) VI. 394.

(2) VII. 7.

vel obligatores non fiant, & ubicunque suat, emendentur vel dampnentur, Item de arboribus vel petris vel fontibus, ubi aliqui stulti luminaria vel alias observaciones faciunt, omnino mandamus ut iste pessimus usus & Deo execrabilis, ubicunque invenitur, tollatur & destruat. I. 63.

Ex quibus supra.

GENERALITER OMNIBUS,

CCCLXXV. Item ut homicidia infra parochiam, sicut lege Domini interdictum est, nec causa ultionis nec avaritiæ nec latrocinando fiant. Et ubicunque inventa fuerint, a iudicibus nostris secundum legem ex nostro mandato vindicentur. Et non occidatur homo nisi lege iubente. III. 89.

Ex quibus supra.

SACERDOTIBUS OMNIBUS,

CCCLXXVI. Ut Episcopi diligenter discedant per suas parochias Presbyteros, ut eorum fidem, baptisma, & Missarum celebrationes bene sciant, & ut fidem rectam teneant, & baptisma catholicum observent, & Missarum preces bene intelligant, & ut psalmi digne secundum divisiones versuum modulentur, & dominicam orationem ipsi intelligant & omnibus prædicent intelligendam, ut quisque sciat quid petit a Deo. Et ut Gloria Patri ejusque Filio & Spiritui sancto cum omni honore apud omnes canatur, & ipse sacerdos cum sanctis angelis & populis Dei cum una voce *sanctus sanctus* canter. Et omnimodis dicendum est Presbyteris & Diaconibus ut arma non portent, sed magis confidant in oratione Dei quam in armis. I. 66.

Ex quibus supra.

ALIQUID SACERDOTIBUS, ALIQUID
POPULO.

CCCLXXVII. Item placuit nobis admodum reverentiam vestram ut unusquisque vestrum prævideat per suam parochiam ut Ecclesia Dei suam habeat honorem, simul & altaria secundum suam magnitudinem venerentur, & non sit domus Dei & altaria sacrata pervia canibus, & ut vasa sacrata Deo cum magna veneratione habeantur, & ut sacrificia sanctificata cum magna diligentia ab eis colligantur qui digni sunt, vel cum honore ferventur, & ut secularia negotia vel vana gloria in Ecclesiis non agantur: quia domus Dei, domus orationis debet esse, non spelunca latronum. Et ut intentos habeant animos ad Deum, quando veniunt ad Missarum sollempnia, & non exeant ante completionem benedictionis sacerdotalis. I. 67.

Sex sunt quæ odit Dominus, & septimum detestatur anima ejus, oculos sublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium sanguinem, cor machinans cogitationes pessimas, pedes veloces ad currendum in malum, testem fallacem, & cum qui feminat inter fratres discordias,

lum, testem fallacem, & cum qui feminat inter fratres discordias,

Qui secundum Deum sapiens est, secundum Deum beatus est. Melius est videre quod cupias quam desiderare quod nescias, Ubi fuerit superbia, ibi erit & contumelia. Ubi autem humilitas, ibi & sapientia. Ubi non est gubernator, populus corruet in malum. Melius autem est ubi multa consilia. Deus enim in cælo, & tu super terram. Idcirco sint tibi pauci sermones. Multas curas sequuntur somnia, & in multis sermonibus invenitur stultitia.

Obsecramus omnes ut bonam & probabilem habeant conversationem, sicut ipse Dominus in evangelio præcepit: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in cælis est*; ut eorum bona conversatione multi pertrahantur ad servitium Dei. Et non solum servilis conditionis infantes, sed etiam ingenuorum filios congregent, sibi que socient. Et ut scholæ gentilium puerorum fiant. Psalmos, notas, cantum, compositionem, grammaticam per singula monasteria vel episcopia, & libros catholicos bene habeant emendatos: quia sæpe dum bene aliquid Deum rogare cupiunt, per mendosos libros male rogant. Et pueros vestros non finatis vel legendo vel scribendo corrumpere. Et si opus est evangelium, psalterium, Missalem scribere, perfectæ ætatis homines scribant cum omni diligentia. *Ibid.* 68.

Ex quibus supra.

GENERALITER OMNIBUS.

CCCLXXVIII. Ut æquales mensuras & rectas & pondera justa & æqualia omnes habeant, sive in civitatibus, sive in monasteriis, sive ad dandum, sive ad accipiendum, sicut in lege Domini præceptum habemus. Item in Salomone, Domino dicente: *Pondus & pondus, mensuram & mensuram odit anima mea.* III. 90.

Et hoc nobis competens & venerabile videtur, ut hospites peregrinique & pauperes susceptiones regulares & canonicas per loca diversa habeant, quia ipse Dominus dicturus erit in remuneratione magni diei: *Hospes eram, & suscepistis me.* Et Apostolus hospitalitatem laudans dixit: *Per hanc quidam placuerunt Deo, angelis hospitio susceptis.* I. 70.

Ex quibus supra.

ALIQUID SACERDOTIBUS, ALIQUID
POPULO.

CCCLXXIX. Item ut isti mangones & isti cociones, qui sine omni lege vagabundi vadunt per istam terram, non sinantur vagare & deceptiones in hominibus agere; qui nudi cum ferro dicunt alicubi datam sibi penitentiam vagantes discurrunt. Melius enim videtur ut si aliquid inconstitutum & capitale crimen commiserint, in uno loco permanent

neant laborantes & fervientes & pœnitentiam agentes, secundum quod sibi canonice impostum sit. *App. I. 34.*

Ex quibus supra.

GENERALITER OMNIBUS.

CCCLXXX. Statuimus, secundum quod in lege Dominus præcepit, ut opera servilia diebus dominicis non agantur, sicut & bona memoria genitor noster in suis synodali-bus edictis mandavit, ut viri talia opera non exercent, hoc est, nec in vinea colligendo, nec in campis arando, merendo, vel fenem secando, vel sepem ponendo, nec concides stirpare, vel arbores cedere, vel in petris laborare, nec domos construere, nec in hor-to laborent, nec ad placitum convenient, nec venationes exercent. Sed tria tantummodo opera, si necessitas ingruerit summa, agant, & non alia, id est, carra hostilia vel victualia, vel si forte necesse fuerit corpus cujuslibet ducere ad sepulchrum. Item similiter opera textrilia non faciant, nec capulent, nec consuant, nec opera pœnitentia faciant, nec lanam carpere, nec linum battere, nec in publico vestimenta lavare, nec vervices tondere habeant licitum, ut omnimodis honoretur dies dominicus, requiesque servetur: quatinus ad Missarum sollempnia & ad Ecclesiam undique libere convenient, & laudem Deo pro omnibus bonis quæ nobis in illa die fecit dicant. Legimus enim Aposto-lo dicente: *Manifesta autem sunt opera carnis; quæ sunt, fornicationes, immunditie, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitia, contentiones, amulationes, animositates, ira, rixa, dissensiones, hereses, secta, invidia, homicidia, ebrietates, commestationes, & his similia; quæ prædico vobis, sicut prædixi; quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt.* Ideo hæc eadem quæ magnus prædicator in Ecclesia Dei singillatim nominavit cum studio prohibete, intellegentes quam sit terribile illud quod dixit: *Qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.* Et omni instantia prædicate fidem tenendam Domino. De humilitate vero & patientia, de castitate & continentia, de benignitate & misericordia, de eleemosynis & confessione peccatorum suorum, & debitori-bus suis, ut secundum dominicam orationem omnibus sua debita dimittant, cunctos monete. *I. 75.*

Ex quibus supra.

SACERDOTIBUS OMNIBUS.

CCCLXXXI. Studendum est Episcopis ut dissidentes fratres magis ad pacem quam ad iudicium cohortentur.

Auctoritas ecclesiastica atque canonica docet non debere absque sententia Romani Pontificis Concilia celebrare.

Episcopi intercessionem præsentent his qui iniqua vi opprimuntur.

Nullus Episcopus nisi in legitima synodo & suo tempore apostolica atque canonica vocatione congregata super quibusdam criminibus pulsatus audiatur.

Nemo Episcopum (1) apud iudices seculares accusare præsumat, sed apud Primates suos.

Accusatores & accusationes quas leges seculi non adfiscunt canonica funditus repellit auctoritas.

Variis detractationibus & accusationibus non decet labefactari Primatem, sed magis patrum regulis roborari. Nam & Liberius Papa pro Athanasio duobus annis in exilio trusus est; & multi alii Episcopi, qui eum damnare voluerunt, exilio sunt damnati, quorum exemplum omnes convenit sequi sacerdotes.

Mulum derogatio prævalet, quando derogator creditur fide dignus. Ideo non omnes admittendi sunt, sed viri probatissimi. Primo semper persona, fides, vita, & conversatio accusantium inquiratur. Et postea quæ obijciuntur, fideliter pertractentur. Quia nihil aliter fieri debet nisi impetitorum prius vita discutiatur.

Non est auctoritas quemquam Clericorum judicare vel damnare antequam accusatores præsentés habeat, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina.

Omnis accusatio intra provinciam audiatur, & a comprovincialibus terminetur. Ultra provinciam terminos accusandi licentia non progrediatur.

Episcopus, nec provocatus, pro rebus transitoris litiget.

Non est iustum judicare aut condemnare virum cuius causa ad liquidum non est examinata.

Major a minore non potest judicari.

Judicis non est quemlibet judicare vel condemnare absque legitimo accusatore; quia & Dominus Judam furem esse sciebat; sed quia non est accusatus, ideo non est ejectus. (*V. 398.*)

Episcopos ejectos (2), atque suis rebus expoliatos, sedes proprias recipi & sua omnia legaliter primo eis reddi sancti canones decreverunt; & postea si quis eos accusare vellet, æquo periculo facere sanciverunt, iudices esse decernentes Episcopos recte sapientes in Ecclesia convenientes, ubi testes essent singulorum qui oppressi videbantur.

Placuit ut si quæcumque (3) persona contra Episcopum vel actores Ecclesie se proprium

(1) *Nemo Episcopum.* Vide infra Additione quarta cap. 10.

(2) *Episcopos ejectos.* Vide eandem Additionem quartam cap. 3.

(3) *Placuit ut si quæcumque.* Vide eandem Additionem cap. 9. ex qua patet istud capitulum esse descriptum ex historia tripartita.

prium crediderit habere negotium, prius ad eum recurrat caritatis studio; ut familiari colloquio communitus et sanare debeat quæ in querimoniam deducuntur; quam rem si differre voluerit, sententiam suscipiat excommunicationis.

Si quæ causæ vel contentiones inter Clericos & laicos tam majoris ordinis quam etiam inferioris fuerint exortæ, placuit ut secundum synodam Nicenam congregatis omnibus ejusdem provinciæ Episcopis iurgium terminetur; nec cui liceat, (sine præjudicio tamen Ecclesiæ Romanæ, cui in omnibus causis debetur reverentia custodiri) relictis his sacerdotibus qui in eadem provinciæ Dei Ecclesiis motu divino gubernant, ad alias convolare provincias vel aliarum provinciarum Episcoporum iudicium experi vel pati, nisi fuerit provocatum. Quod si quis præsumpserit, & ab officio ceteri depositus & injuriatum reus ab omnibus iudicetur.

Si autem majores causæ in medio fuerint devolute, ad sedem apostolicam, ut sancta synodus statuit & beata consuetudo exigit, per iudicium episcopale referatur.

Prudentissime iustissimeque decreta Nicæni Concilii sive Africani decreverunt quæcunque negotia in suis locis ubi orta sunt finienda; maxime quia unicuique concessum est, si iudicio offensus fuerit cognitorum, ad Concilia suæ provinciæ vel etiam universale provocare. (VII. 102.)

Servata quæ scripta est de gubernationibus regula, manifestum est quod illa quæ sunt per unamquamque provinciam ipsius provinciæ synodus dispensat, sicut Nicæno constat decretum esse Concilio. (VII. 82.)

Si quis Episcopus super certis accusatur criminibus, ab omnibus audiatur vel iudicetur qui sunt in provinciæ Episcopis. (Ib. 104.)

Quæcunque sunt ad religionis observantiam pertinentia, locis suis & a suæ diocesis synodis audiantur. (VI. 113.)

Unaquæque provincia suo Metropolitanæ & suis comptovincialibus Episcopis sit contenta. (VII. 94.)

Maledictus omnis qui transfert terminos proximi sui. Et dicit omnis populus: Amen, & reliqua.

Qui sunt supra diocesim Episcopi, nequam ab Ecclesiis quæ sunt extra præfixos sibi terminos accedant, nec eas aliqua præsumptione confundat.

Non oportet transferri terminos a patribus constitutos, ut alter alterius parrochiam invadat, atque illic celebrare divina mysteria inconsulto Episcopo cui commissæ sunt præsumat. VII. 37.

Tom. III.

Ex Capitulis Domni Karoli Regis anno regni ejus XI. actis. *De his qui infra regnum sine iustione dominica per vim aliquid rapuerint.*

CCCLXXXII. Si quis in exercitu infra regnum sine iustione dominica per vim hostilem aliquid prædari voluerit, aut senum tollere, aut granum, sive pecora majora vel minora, domusque infrangere vel incendere, hæc ne fiant omnino prohibemus. Quod si ab aliquo præsumptioso factum fuerit, sexaginta solidis, si liber est, sit culpabilis, & omnia similia restituat, aut cum duodecim testibus se purget. Si vero servus hoc fecerit, capitali sententiæ subiaceat, & dominus omnia similia restituat, quia servum suum non correxit nec custodivit ut talia non perpetraret. Quoniam si nos ipsos comedimus, cito deficiemus. Unusquisque ramen custodiat exercitum suum, ne aliqua deprædatio infra regnum fiat, qui non vult legibus (1) emendare quæ sibi commissi iniuste fecerint. Dignum est enim ut magistri vel seniores pro sibi commissis reddant rationes, si aliquid prædæ egerint aut iniuste fecerint, eo quod eos ita correctos non habent ut talia non audeant perpetrare. V. 341.

Ex Capitulis Domni Hludowici Inghilencium apostolica auctoritate & synodali sanctione, omnium videlicet Clericorum ac laicorum generaliter consensu atque portatu decretis.

CCCLXXXIII. Si quis infra regnum (2) rapinam fecerit, aut cuiquam nostro fideli ejusque homini aliquid vi abstulerit, in triplo cui aliquid abtulit legibus componat, & insuper bannum nostrum, id est, sexaginta solidos, nobis persolvat. Postmodum vero ante nos a Comite adducatur; ut in bastonico retrusus, usque dum nobis placeat, pœnas luat. Nam si publice actum fuerit, publicam inde agat pœnitentiam juxta sanctorum canonum sanctionem. Si vero occulte, sacerdotum consilio ex hoc agat pœnitentiam: quoniam raptores, ut ait Apostolus, nisi veram egerint pœnitentiam, regnum Dei non possidebunt. Qui vero de rebus Ecclesiarum aliquid abstulerit, gravius inde iudicetur: quia sacrarum rerum ablatio sacrilegium est, & sacrilegus vocatur qui ex eis aliquid abstulerit aut rapuerit. Extorres namque a liminibus sanctæ matris Ecclesiæ tales personæ usque ad satisfactionem Ecclesiæ, quam laeserunt, sunt habendæ, atque infamia sunt notandæ. *Supra c. 97.*

Cc

De

(1) Qui non vult legibus. Hæc & quæ sequuntur non extant supra lib. 5. cap. 341. neque in lege Bajuvariorum. Omnia quoque sunt a Tilio & Pitheco, quia noluerunt bis repetere idem capitulum in libris Capitularium, & non animadvertentur hic nonnulla haberi quæ

non extant in lib. 5.

(2) Si quis infra regnum. Capitulum editum est anno mcccxxvi. ut adnotatum est in ipsis Capitularibus. Vide supra cap. 97. hujus libri.

*De eo qui facultatem deprædationis dedit
malitiosa factione, ut vivus comburatur.*

CCCLXXXIV. Si quis scelerata factione facultatem deprædationis dederit, vel si quis factam dividerit, vivus comburatur.

*Ut contumacia temere præsumpta ab
universis depellatur,*

CCCLXXXV. Ab omnibus illius usurpationis contumelia depellenda est, ne prædicia sibi celestium factorum dicata a quibusdam inuentibus vexentur. Quod si quis præsumperit, post debitæ ultionis acrimoniam, quæ erga sacrilegos iure promenda est, exilio publicæ deportationis uretur. *Supra c. 117.*

*Ut capitale supplicium excipiat qui violentiam
commisisse dinoscitur,*

CCCLXXXVI. Qui manifestam detegitur commisisse violentiam, non jam relegatione aut deportatione insulæ plectatur, sed supplicium capitale excipiat, nec interposita provocationis sententia quæ in eum fuerint dicta suspendantur: quoniam multa facinora sub uno violentiæ nomine continentur, cum alijs vim inferre tentantibus, alijs cum indignatione resistentibus, verbera cædesque crebro deteguntur admittit. Unde placuit ut si forte quis vel ex possidentis parte, vel ex ejus qui possessionem temerare tentaverit, interemptus sit, in eum supplicium exeri qui vim facere tentaverit, & alterutri parti causam malorum præbit.

De eo qui sibi indebitum locum usurpaverit.

CCCLXXXVII. Si quis indebitum sibi locum usurpaverit, nulla se ignoracione defendat; sitque plene sacrilegii reus qui hoc agere tentaverit.

*Ut inviolata permaneant quæ diversi
Principes statuerunt.*

CCCLXXXVIII. Quæcunque circa sacrosanctas Ecclesias a Principibus diversi sunt statuta, manere inviolata præcipimus.

*Ut si Ecclesie privilegia alicujus temeritate
fuerint corrupta, piaculum quinque
librarum auri pena mulctetur,*

CCCLXXXIX. Si Ecclesie venerabilis privilegia cujusquam fuerint temeritate violata, vel dissimulatione neglecta, commissum quinque librarum auri condemnatione plectatur. *Supra c. 116.*

*Ut quæ diversi Principes statuerunt, vel an-
tistites singuli pro causis ecclesiasticis ob-
tinuerunt, inconversa perpetuo serventur.*

CCCXC. Quæcunque a divis Principibus

constituta sunt, vel singuli quique antistites pro causis ecclesiasticis impetrarunt, sub pena sacrilegii jugi & solida æternitate servantur. Clerici, non secularibus iudicibus, sed episcopali audentiæ referentur. Fas enim non est ut divini muneris ministris temporarium potestatum subdantur arbitrio. *Vide supra c. CXI.*

*De privilegiis Ecclesiarum, quatinus
incorrupta persistant,*

CCCXCI. Præcipimus ut privilegia quæ Ecclesiis & Clericis lege concessa sunt, maneant incorrupta.

*Quod servari debeat potius quam auferri
quod sanctæ Dei Ecclesie fuerit
collatum.*

CCCXCII. Iniquum est & sacrilegii instar ut quæ pro salute vel reque animarum suarum unusquisque venerabili Ecclesie contulerit aut certe reliquerit, ab his quibus maxime servari conveniat auferri & in aliud transferri. *Infra VII. 142.*

*Ut laici, quamvis religiosi, nulla sit dispo-
nendi de rebus Ecclesie data facultas.*

CCCXCIII. Laici, quamvis religiosi, nulla de ecclesiasticis facultatibus aliquid disponendi legitur unquam adtributa facultas. *Supra V. 403.*

*Quod prædones Ecclesie sacrilegi sint, sicut
scripturæ testimonio comprobatur.*

CCCXCIV. Sacrilegi sunt Ecclesie prædones. Unde & in Concilio Agathensi (1) sub quarto capitulo decretum habetur ita: *Amico quippiam (2) rapere, furtum est. Ecclesie vero fraudari vel abstrahi subvipique, sacrilegium.* Omnes enim contra leges (3) facientes resque Ecclesie diripientes, vel Ecclesias sacerdotesque contra divinas sanctiones vexantes, sacrilegi vocantur, atque indubitanter infames sacrilegicque habendi sunt. *Capitul. II. a. 814. c. 10.*

*Quod ea quæ Domino consecrantur, ad jus
Ecclesiasticum pertineant.*

CCCXCV. Ea quæ Domino offeruntur vel consecrantur, ad jus pertinent sacerdotum. Et sacrilegi sunt omnes qui ea auferunt vel in aliud transferunt. *Ibid. c. 11.*

*Ut si quis dignitatem præsumpserit, quam
non meruit a Principe vel iusto seniore,
sacrilegus habeatur.*

CCCXCVI. Si quis præsumperit quam non meruit a Principe vel seniore dignitatem, sacrilegus habeatur.

Ut

(1) In Concilio Agathensi.) Vel potius Vasensis primo, ex quo sumptum est istud capitulum. Hic tamen error propagatus est in collectionibus Isaacii, Burchardi, & Ivonis.

(2) Amico quippiam.) Hæc non sunt synodi Vasensis, sed Hieronymi, ut adnotamus ad

Capitulare secundum anni mcccxiv.

(3) Contra leges.) Sanctus Gregorius libro 8. Indict. 3. epist. 6. Nam sacrilegium est contra leges est si quis quod venerabilibus locis relinquatur, pravæ voluntatis studiis suis tentaverit compendii retinere.

Us illi qui diversis sceleribus impliciti sunt, ad testimonium non admittantur.

CCCXCVII. Homicidæ, malefici, fures, sacrilegi, raptores, venefici, adulteri, & qui raptum fecerint, vel falsum testimonium dixerint, seu qui ad sacrilegos magisque curreverint, nullatenus erunt ad accusationem vel ad testimonium admitrendi.

Ne ante iudex jaculetur in reum sententiam quam ipse confiteatur aut socii sui eum convincant.

CCCXCVIII. Iudex criminisum discutens non ante sententiam proferat capitalem quam aut reus ipse confiteatur, aut convictus per innocentes testes vel socios criminis sui manifestius convincatur. V. 308.

Non esse iudicandum adversus absentes.

CCCXCIX. Adversus absentes non iudicetur. Quod si factum fuerit, prolata sententia non valet. *Supra c. 360. 363.*

Ne Episcopus quilibet alium conculcet Episcopum.

CCCC. Ut nullus Episcopus alium conculcet Episcopum, nec eum supergrediatur, aut aliquod incommodum ei in sua faciat parrochia. *Ibid. c. 301.*

De Episcopo deposito qui se ad Romanum Pontificem reclamaverit.

CCCXI. Si quis Episcopus depositus agendum sibi negotium in urbe Roma proclamaverit, alter Episcopus in eius cathedra, post appellationem ejus qui videtur esse depositus, omnino non ordinetur, nisi causa fuerit iudicio Romani Episcopi determinata.

Ne in predicatores Ecclesie detractiones seu vituperationes fiant. quod canonica scriptura damnat.

CCCXII. Quod omnibus (1) fidelibus omnibusque ordinibus summopere cavendum sit ne clanculo aut publice unctum Domini detractionibus & vituperationibus dilanent, perpendentes illud exemplum Mariæ, quæ eo quod Moyfi famulo Domini propter Æthiopiissam detraxit, immunditia lepræ multata sit, Et illud psalmistæ: *Nolite tangere Chrystos meos, & in Prophetis meis nolite malignari*, Et Dominus per Moysen ait: *Dis non detrahes, & principi populi tui non maledices*. Et si David Regum iustissimus in Saul, quem constabat jam a Domino reprobatum & abjectum esse, manum mittere non præsumpsit, multo magis cavendum est ne manum detractionis aut vituperationis. *Tom. III,*

rationis sive indifferentionis aut dehonorationis quidam mittant in unctum Domini & in predicatores sanctæ Dei Ecclesie. *Vide supra c. 331.*

Quod Episcopi inter se corrigere, si quid ortum fuerit, debent.

CCCXCIII. Constantinus Imperator de accusationibus Episcoporum ait: *Hec quidem accusationes tempus habent proprium, id est, diem magni iudicii, iudicem vero illum qui tunc futurus est omnes iudicare. Mihi ergo homini constituto de huiusmodi rebus non licet habere auditorium, sacerdotum scilicet accusantium & simul accusatorum, quos minime convenit tales debere monstrari qui iudicentur ab aliis.* Imperator quoque Valentinianus de Episcoporum causis sic ait: *Supra nos, inquit, est vestrum negotium. Et ideo vos de vestris inter vos agite causas, quia supra nos estis.* & reliqua. *Vide Add. IV. c. 4.*

De sacrilegis, quod fures sint, teste scriptura,

CCCCIV. Omnibus sciendum est quod sacrilegi fures sint cuncti qui res Ecclesie diripiunt, vastant, invadunt, vexantque, aut a jure Ecclesiarum, quibus tradita fuerant, iniuste alienant. Unde & beatissimus Augustinus in homelia quadragesima octava evangelii Johannis ita dicit: *Ecce inter sanctos est Judas. Ecce fur est Judas. Et ne condemnas, fur sacrilegus, non qualiscunque fur; fur locutorum, sed dominicorum; locutorum, sed sacrorum. Si crimina discernuntur in foro, qualiscunque furti & peculatus, (Peculatus enim (2) dicitur furtum de re publica, & non sic iudicatur furtum rei private quomodo publice) quanto vehementius iudicandus est sacrilegus fur, qui ausus furtum non undecunque tollere, sed de Ecclesia tollere? Qui aliquid de Ecclesia auferit vel furatur, Jude perditio comparatur.* Nota quod aliquid de Ecclesia tollere furtum esse beatus Augustinus asseveret, & patratorem tanti furti furem sacrilegum appellet, nec non & Jude perditio equiparet. Et post pauca: *Quare, inquit, loculos habuit cui angeli ministraverunt, nisi quia Ecclesia ipsius loculos suos habitura erat?* Ecce quibus tanti doctoris documentis instruemur quia quod in capite præcessit, in corpore ejus, quod est Ecclesia, videtur impletum. Porro Christum & Ecclesiam unam personam (3) esse non nescimus. Et ideo quæ Ecclesie sunt, Christi sunt; & quæ Ecclesie offeruntur, Christo offeruntur; & quæ ab Ecclesia ejus tolluntur, proculdubio Christo tolluntur. Esto,

C c 2 fu-

(1) *Quod omnibus,*) Prior pars istius capituli sumpta est ex epistola quæ circumfertur sub nomine Sancti Gregorii ad Felicem Episcopum Messanensem. Vide infra lib. 7. cap. 331.

(2) *Peculatus enim,*) Vide Notas ad Agobardum pag. 97.

(3) *Unam personam.*) Quomodo Christus & Ecclesia unum corpus sunt, ita unam personam constituere sentierunt veteres, ut dictum est in Notis ad eundem Agobardum pag. 14. Vide infra caput 407. hujus libri.

futurum erat ut Ecclesia Christi nummos haberet. Si nummos, utique & prædia & mancipia & diversarum specierum innumera ornamenta. Et quia illicitum sit ea quæ conferuntur Ecclesie auferri, beati Hieronymi scribens in expositione Matthæi Evangelistæ verba ita testatur. *Omnes, inquit, qui stipe templi & his quæ conferuntur in usus Ecclesie abutuntur in aliis rebus, quibus suam expleant voluntatem, similes sunt Scribarum & Sacerdotum redimentium mendacium & sanguinem Salvatoris.*

Quod quicquid offertur Domino sanctum sanctorum sit, & ad jus pertineat sacerdotum.

CCCCV. Nulli liceat ignorare quod omne quod Domino consecratur, sive homo fuerit, sive animal, sive ager, vel quicquid semel fuerit consecratum, sanctum sanctorum erit Domino, & ad jus pertinet sacerdotum. Propter quod inexcusabilis erit omnis qui ea Domino & Ecclesie, cui competunt, auferat, vastat, invadit, vel diripit, usque ad emendationem Ecclesieque satisfactionem, quod sit sacrilegus, & non tantum sacrilegus, sed etiam sit sacrilegus.

De his sacrilegis qui Ecclesie ejusque sacerdotibus injurias inferunt.

CCCCVI. Si quis in hoc genus sacrilegii proruperit ut in Ecclesias earumque res intrans, sacerdotibus & ministris vel ipso cultui locoque aliquid importet injuriæ vel inferat ad divini cultus injuriam, in convictos sive confessos reos capitali sententia noverit vindicandum. Nec expectetur ut Episcopus injuriæ propriæ ultionem deprecatur, cui sanctitas ignoscendi soli gloriam dereliquit. Sitque cunctis non solum liberum, sed etiam laudabile, factas atrocis sacerdotibus aut ministris injurias veluti publicum crimen persequi ac de talibus reis ultionem mereri. *Supra c. 115.*

Quod omnia quæ Domino offeruntur, proculdubio & consecrantur.

CCCCVII. Omnia quæ Domino (1) offeruntur, proculdubio Domino consecrantur. Et non solum sacrificia quæ a sacerdotibus super altare Domino consecrantur oblationes fidelium dicuntur, sed quæcumque ei a fidelibus offeruntur, sive in mancipiis, sive in agris, vineis, silvis, pratis, aquis, aquarumve decursibus, artificijs, libris, utensilibus, petris, ædificijs, vestimentis, pellibus, lanificijs, pecoribus, pascuis, membranis,

mobilibus & immobilibus, vel quæcumque de his rebus quæ ad laudem Dei sunt, vel supplementum sanctæ Dei Ecclesie ejusque sacerdotibus atque ornatum præstare possunt, Domino Ecclesieque sive a quibuscumque ultro offeruntur, Domino indubitanter conferantur, & ad jus pertinent sacerdotum. Et quia Christum & Ecclesiam unam personam esse veraciter agnosceimus, quæcumque Ecclesie sunt, Christi sunt; & quæ Ecclesie vel in supradictis vel in quibuscumque speciebus sive pollicitationibus sive pignoriis, sive scriptis sive corporalibus rebus offeruntur, Christo offeruntur; & quæ ab Ecclesie ejus quocumque contento alienantur vel tolluntur, sive alienando, sive vastando, sive invadendo, sive minorando, sive diripiendo, Christo tollantur. Et si ab amico quippiam rapere furtum est, præcipue Christo Domino nostro, qui est Rex Regum & Dominus dominantium, aliquid auferre vel alienare, subripere vel vastare sacrilegium est. Omnes namque Ecclesie prædones manifestissime sunt sacrilegi; & nullus sacrilegus nisi per puram probatamque atque publicam poenitentiam, & per Ecclesie satisfactionem, Episcoporumque per manus impositionem juxta canonicas sanctiones reconciliationem, regnum Dei possidebit, & non solum a regno Dei sit alienus, sed etiam a liminibus sanctæ Ecclesie, & præcipue ab illius quam læsit, usque ad prædictam satisfactionem extorris efficietur. Talium vero scelorum (2) patratibus, nisi post prædictam satisfactionem, nec vivis nec mortuis communicare minime debemus: quia qui rapit pecuniam proximi sui, iniquitatem facit; qui autem pecuniam Ecclesie abstulerit, sacrilegium facit. Qui non solum sacrilegi, sed etiam fures sacrilegi, & lupi, atque homicidæ, pauperumque necatores, & insuper anathematis vinculo damnati coram Deo & sanctis ejus efficiuntur. *Capitul. II. a. 814. cap. 12.*

Ut Christiani ex propinquitate sui sanguinis connubia non ducant.

CCCCVIII. Ne Christiani ex propinquitate sui sanguinis connubia ducant, nec sine benedictione sacerdotis cum virginibus nubere audeant; neque viduas absque suorum sacerdotum consensu & conhibentia plebis ducere præsumant. *Supra c. 130.*

De eo qui se incestuoso ordine his personis quibus a divinis regulis prohibitum est conjunxerit.

CCCCIX. Si quis sine gradu se incestuoso

(1) *Omnia quæ Domino.* Burchardus lib. 3. cap. 129. caput istud in epitomen contraxit & Concilio Aurelianensi attribuit. Certe aliquid simile reperitur in canone 14. & 15. Concilii primi Aurelianensis. Attamen non dubito quin verba Burchardi abbreviata sint ex isto nostro capitulo.

(2) *Talium vero scelorum.* Hic locus laudatur in Concilio Coloniensi anni dcccxxxvii.

cap. 3. *Talium enim scelorum patratibus, sicut in Capitularibus gloriosissimorum Imperatorum Caroli & Ludovici continetur, nisi post puram & publicam poenitentiam, & per Ecclesie satisfactionem, & per impositionem manus Episcoporum, nec vivis nec mortuis communicare debemus.* Vide infra cap. 427. ubi adnotatum hæc sumpta esse ex epist. 105. S. Bonifacii.

ordine cum his personis quibus a divinis regulis prohibitum est conjunxerit, usquequo penitentiam sequestrationem testentur, utrique communione priventur, & neque in palatio habere militiam neque in foro agendarum causarum licentiam habebunt. Nam qui modo prædicto se incesto conjunxerint, Episcopi seu Presbyteri, in quorum diocesi vel pago actum fuerit, Regi vel iudicibus scelus perpetratum adnuntient; ut cum ipsis denuntiatum fuerit, se ab eorum communione aut cohabitatione sequestrent. Res autem eorum ad primos parentes usque ad sequestrationem perveniant, sub ea conditione, ut antequam sequestrantur, per nullum ingenium neque per parentes neque per emptionem neque per auctoritatem regiam ad proprias perveniant facultates, nisi præfatum scelus sequestrationis separatione & penitentia fateantur.

Ex libro legum Theodosii III. capitulo XI. de incestis.

CCCCX. Quod incesti non sint (1) legitimi heredes, sed infamia sint notata utraque personæ.

Ut nullus devotam Deo virginem vel viduam conjugem accipiat.

CCCCXI. Ut deinceps, sicut canones ecclesiastici prohibent, nullus Deo devotam virginem, nullus sub religionis habitu consistentem, sive viduitatis continentiam professam, vel sui proximi generis, aut etiam de cujus admixtione incestivæ notam possit subire infamiae, illicito connubio aut vi aut consensu accipiat conjugem; quia nec verum poterit esse conjugium quod a meliori proposito deducitur ad deterius, & sub falsi nominis copula incestiva pollutione & fornicationis immunditia perpetratur. Hoc vero nefas si agere amodo cujuslibet gentis homines sexus utriusque tentaverint, insistente sacerdote vel iudice, etiamsi nullus accusator sit, omnimodis separati, exilio perpetuo relegentur; nec aliqua indefinitione sui, quousque vixerint, longitudine temporis exsulentur.

Quod blasphemiam Deo inferat qui se cum Deo sacrata miscuerit.

CCCCXII. Scire vos convenit quia blasphemiam Deo inrogat qui cum Deo sacrata vel cum velata femina se commaculat.

Ut Clericus proprio honore privetur si cum femina Deo sacrata vel velata se commiscuerit.

CCCCXIII. Si Clericus cum velata femina vel cum Deo sacrata se maculaverit, proprio honore privetur.

Tom. III.

Quod sacrilegi & violatores juxta Apostolum sint qui violant sacratarum feminarum corpora.

CCCCXIV. Sciendum est omnibus quod Deo sacratarum feminarum corpora per votum propriae sponsionis & verba sacerdotis Deo consecrata templa esse scripturarum testimonio comprobantur. Et ideo violatores earum sacrilegi ac juxta Apostolum filii perditionis esse noscuntur.

Quod fornicatio omnibus peccatis periculosior esse perhibetur.

CCCCXV. Quod pene omnibus peccatis gravior & deterior sit fornicatio, & veraciter dici potest laqueus mortis, & puteus inferni, ac vorago perditionis, eo quod adulteri vel luxuriosi propter cordis inopiam perdunt animas suas. Nam, ut ait scriptura, pretium scorti vix unius est panis; & qui se jungit meretrici, unum corpus efficitur. Et qui luxuriatur, mortuus est in corpore vivente.

Quales debeant scripturae valere.

CCCCXVI. Scripturae quæ diem & annum habuerint evidenter expressum, atque secundum legis ordinem conscriptæ esse noscuntur, seu conditoris vel testium fuerint signis aut subscriptionibus roboratæ, omni habeantur stabiles firmitate. *Vide supra cap. 148.*

Ut ita valeat commutatio sicut & emptio.

CCCCXVII. Commutatio, si non fuerit per vim & metum extorta, talem qualem & emptio habeat firmitatem. *Supra c. 152.*

De excommunicandis iudicibus & potentibus qui non se emendaverint.

CCCCXVIII. Ut iudices aut potentes qui pauperes opprimunt, si communiti a Pontifice suo se non emendaverint, excommunicentur.

Ut Episcoporum iudicio incesta matrimonia emendentur.

CCCCXIX. Præcipimus ut juxta decreta canonum adulteria & incesta matrimonia, quæ non sunt legitima, prohibeantur & Episcoporum iudicio emendentur.

In eo loco manendum unicuique ubicunque votum voverit.

CCCCXX. Ut unusquisque in loco ubi constitutus fuit, & ubi votum vovit, ibi maneat, & ibi reddat vota sua.

Quod maximum peccatum sit spiritualis commatris conjunctio.

CCCCXXI. Sciendum est omnibus quod
C c 3 con-

(1) *Quod incesti non sint.* Vide infra Adit. III. cap. 104. ubi bene multa habentur quæ

in isto capitulo non extant.

conjunctio spiritalis commatris maximum peccatum sit, & divorzio separandum, atque capitali sententia multandum, vel peregrinatione perpetua delendum.

De eo qui paganas observationes fecerit.

CCCCXXII. Decrevimus, sicut & antecessores vel parentes nostri olim decreverunt, ut qui paganas observationes in aliqua re fecerit, mulretur & damnetur quindecim solidis. *Supra V. 3.*

Præceptio ut mancipia Christiana paganis vel Judæis non tradantur.

CCCCXXIII. Præcipimus generaliter (1) omnibus ut mancipia Christiana paganis vel Judæis non tradantur.

Ut omnes noverint quantum malum sit Deo sacratas vel reliquas incestare.

CCCCXXIV. Jubemus omnes scire omnibusque sacerdotibus prædicare atque sub pena sacrilegii denuntiare quantum malum & quam maximum flagitium sit cum Deo devotis feminis viduis vel virginibus, sive cum velaris, sive cum Deo devotis, maximeque cum sanctimonialibus & sacratas Deo virginibus vel viduis, tam in monasteriis quam & extra commiseri. Nam hoc peccatum duplex esse non dubium est. Ut verbi gratia dicamus, cujus vindictæ reus sit puer ante dominum suum qui uxorem domini sui adulterio violaverit, quanto magis ille qui sponsam Christi creatoris cœli & terræ putredine suæ libidinis commaculaverit, dicente beato Paulo Apostolo: *An nescitis quia corpora vestra templa sunt Spiritus sancti? Et alibi: Nescitis quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis autem templum Dei violaverit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos.* Et iterum idolatriæ servituti adulteros & fornicatores in sermone & numero peccatorum jungit dicens: *An nescitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Nolite errare; quia neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebrii, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt.*

Ut quia necessitas bellorum cogit, pars pecunie que Ecclesie debetur, aliquanto tempore sub precario retineatur.

CCCCXXV. Assentimus cum consilio servorum Dei & populi Christiani, propter imminencia bella & persecutiones ceterarum gentium quæ in circuitu nostro sunt, ut sub

precario & censu aliquam partem ecclesiasticæ pecunie in adiutorium exercitus nostri cum indulgentia Dei aliquanto tempore retineamus, ea conditione, ut annis singulis de unaquaque casata solidus, id est, duodecim denarii ad Ecclesiam vel monasterium reddantur; eo modo ut si moriatur ille cui pecunia commodata fuit, Ecclesia cum propria pecunia reveflita sit, & iterum, si necessitas cogat & Princeps jubeat, precarium renovetur, & rescribatur novum. Hoc omnino observetur, ut Ecclesie vel monasteria penuriam & paupertatem non patiantur, quorum pecunia in precario præstata sit, sed si paupertas cogat, Ecclesie & domui Dei reddatur integra possessio. *Supra V. 3.*

Ut Ecclesiarum privilegia, vel facultatem, sive quicquid ad easdem pertinet, nullas invadere præsumat.

CCCCXXVI. Præcipimus omnibus ditioni nostræ subiectis ut nullus privilegia Ecclesiarum vel monasteriorum infringere, resque Ecclesiarum invadere, vel vastare, aut alienare, vel facultates earum diripere præsumat, nec sine precaria possidere pertinet; quia, sicut a sanctis patribus instructi sumus, gravissimum peccatum hoc esse demonstrat, testante sacra scriptura, quæ ait: *Qui abstulerit aliquid patri vel matri, & dicit hoc non esse peccatum, homicidii pariceps est. Pater noster sine dubio Deus est, qui nos creavit. Mater nostra Ecclesia (2) quæ nos baptismo spiritaliter regeneravit. Ergo qui Christi pecunias Ecclesie fraudat, vel rapit, sive vastat, vel alienat, homicida ante conspectum justi judicis esse deputabitur. De quo quidam sapientium dicit: Qui rapit pecuniam proximi sui, iniquitatem facit. Qui autem pecuniam Ecclesie abstulerit, sacrilegium facit. Capitulum I. a. 803. c. 3.*

Ut neque Rex neque secularium quisquam per vim prædia Ecclesiarum rapiat, que Episcopi, Abbates, vel Abbatissæ regere videntur.

CCCCXXVII. Omnibus, nos ipsos contingentes, posterisque nostris exemplum dantes, generaliter interdiximus ut nullus laicus homo, vel Imperator, vel Rex, aut aliquis Præfectorum vel Comitum, seculari potestate sultus, sibi per violentiam rapiat aut a nobis competere vel quocunque modo invadere præsumat monasterium aut prædia vel quascunque res de potestate Episcopi vel Abbatis aut Abbatissæ, & incipiat ipse vice Abbatis regere & habere sub se monachos & pecuniam possidere quæ fuit Christi sanguine

(1) Præcipimus generaliter.) Vide supra capitulum 119. istius libri.
(2) Mater nostra Ecclesia.) Lib. 2. cap. 47.

Unam matrem sanctam Ecclesiam, quæ eos incrementato sacri fontis utero gignit.

ne comparata. Talem hominem antiqui (1) patres nominabant raptorem & sacrilegum & homicidam pauperum & lupum diaboli intrantem in ovile Christi, & maxime anathematis vinculo damnandum ante tribunal Christi. De talibus memores estote scripturæ sancti Pauli Apostoli ad Timotheum dicentis: *Droitibus hujus seculi præcipe non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo, qui præstat omnia.* Tales, si Ecclesiæ correctionem non recipiunt, ethnicis & publicanis sunt similes, quibus nec vivis nec mortuis communicat Ecclesia Dei. Talibus, qui & hic & ibi reperiuntur, cum tuba Dei clangamus, ne tacentes damnemur, ut simul cum eis pereamus. Si autem impietas horribilis est Deo, ille qui impie agit, certe separatus est talis a Deo, & anathemati iuste subicitur. Anathema enim nihil aliud significat nisi a Deo separationem, sicut in veteri & novo testamento iudicium de anathemate significat.

De his qui non solum de rebus suis aliquid Ecclesiæ non conferunt, sed etiam ab aliis conlatas iniuste possident.

CCCCXXVIII. Placuit nobis, & ab omnibus observari convenit, ut quia nonnulli memores sui per quaslibet scripturas pro remedio animæ suæ de facultatibus suis Ecclesiis aliquid contulisse probantur, quod a diversis Deum minus timentibus hæcenus mortifera calliditate tenerit, ita ut aliorum oblaro illis pertineat ad ruinam, nec intueri corde possunt diem iudicii Domini hoc qui cupiditatis delectantur ardore, quicumque immemor interitus sui res Ecclesiis, ut supra diximus, delegatas iniuste possederit præsumptis retinere, & veritate comperta, res Dei servis dissimulaverit reformare, ab omnibus Ecclesiis segregari a sancta communione habeatur extraneus, nec aliud mereatur habere remedium nisi cum culpam propriam rerum emendatione purgaverit. Indigne enim ad altare Domini properare permittitur qui res ecclesiasticas aut audeat rapere aut iniuste possidere. Qui vero in hac iniqua defensione perdurant, ut necatores pauperum omnes iudicandi sunt, quod eorum taliter alimenta subtraxerint. Sacerdotalis tamen debet esse provisio ut vindictam admonitio manifesta præcedat, & res usurpatis iniuste qui abstulit, adhibita æquitate restituar. Quod si neglexerit, & necessitas compulerit, postea pradam sacerdotalis districtio maturata percellat. Neque quisquam per regna absque proprii Episcopi auctoritate res dispensare nitatur; quia Dei potentia cunctorum regnorum terminos singulari dominatione concludit. Qui vero his nostris sanctio-

nibus contraherit, & quæ neglexit, legibus emendare tardaverit, vel deinceps in prædicta nequitia perdurate voluerit, omnes honores quos habere videbatur perdat, & a nobis seculariter & legaliter strictim fortiterque puniatur, & a sacerdotibus cælesti gladio feriat. Et si se non correxerit, non solum excommunicatus, sed etiam anathematizatus moriatur.

De rebus Ecclesiæ, quæ sibi iure debentur, ne in aliud transferantur.

CCCCXXIX. Sciendum est omnibus quod sacrilegium sit res Ecclesiæ quocumque modo iniuste ab Ecclesiis, quibus iure debentur, auferri & in aliud transferri. *Supra cap. 395.*

Quod homicidæ ante Deum deputentur qui res Ecclesiæ vastant.

CCCCXXX. Volumus omnes scire quod qui Christi & Ecclesiæ pecunias auferunt, resque ejus fraudant, rapiunt, vastant, vel diripiunt, homicidæ ante Deum esse deputantur: quia res pauperum, quos Ecclesia pascere debet, diripiunt. *Supra c. 426. Capitulum II. a. 814. c. 14.*

Ut capitali poena mulentur qui sacrilegia, adulteria, prædationes, aut devastationes exercent.

CCCCXXXI. Sub poena capitali sacrilegia, adulteria, prædationes, vastationesque in regno nostro a quibuscumque fieri prohibemus, ita ut si voluntarie quis ex his unum vel aliquid fecerit, de vita componat, & omnes res ejus tam mobiles quam & immobiles fisco nostro socientur, vel Ecclesiæ cuius res vastaverit, vel alienaverit, aut abstulerit, tradantur. Maximum enim sacrilegium est oblationes fidelium, quæ sunt res Ecclesiarum, auferre, vastare, alienare, invadere, vel subripi. Nam, ut ait sacra scriptura, neque sacrilegi, neque adulteri, neque prædones, vel vastatores, qui sunt raptores, regnum Dei possidebunt. Et si hi qui res fratrum diripiunt, a regno Dei alieni sunt, quid super his fieri putatis qui res Deo dicatas diripiunt vel auferunt. Nam quanto gravius quis in præfenti seculo peccat, tanto gravius in inferno torquetur.

De viris, quod in castitate uxores suas diligere eisque, ut vasi infirmiori, custodiam & reliquam necessitatem debeant impendere.

CCCCXXXII. Omnibus scire volumus (2) quod, jubente Domino, viri uxores suas in castitate debeant diligere, & eis, utpote vasi infirmiori, honorem & custodiam atque cuncta

(1) Talem hominem antiqui. Hæc usque ad ne tacentes damnemur descripta sunt ex epist. 107. S. Bonifacii Archiepiscopi Moguntiae. Extant autem abbreviata supra in fine capituli 407.

(2) Omnibus scire volumus. Caput istud videtur sumptum esse ex Concilio Parisiensi sexto lib. 3. cap. 2. non tamen integrum. Vide infra Additione II. cap. 23. & capitula Herardi Archiepiscopi Turonensis cap. 67.

Et quæ necessaria sunt, prout quisque poterit, ministrare fideliter debet. Quod & nos, qui ministri Domini sumus, nec sine causa Dei gladium portamus, episcopali in vice omnium Episcoporum atque regali auctoritate pro viribus cunctos agere jubemus.

*De conservanda fide inter virum
& uxorem.*

CCCCXXXIII. Scire omnes volumus, sicut & sæpius a Domini Episcopis & reliquis Dei serjis admoniti sumus, quod viri uxoribus suis, & uxores similiter viris suis, veraciter fidem & dilectionem servare debent, & non in aliquo ab his declinare, & quod non liceat conjugatis neque pellicem neque concubinam (1) habere.

Ne Clerici cujuslibet ordinis a quibuslibet laicis injuriatur, vel apud alios quam apud Episcopos accusentur.

CCCCXXXIV. Ut neque Presbyter, neque Diaconus, neque Subdiaconus, de Ecclesiis trahantur, aut injuriam aliquam eo-

rum inficio Episcopo patiantur. Sed quicquid quis adversus eos habuerit, in notitiam Episcopi proprii perducatur; & ipse causam justitiam præeunte discutens animo Clericos accusanti satisfaciat.

De his qui innocentes apud Principem vel apud alios accusaverint.

CCCCXXXV. De his qui innocentes ad Principes aut judices accusare conviciti fuerint, si Clericus honoratior fuerit, ab officii sui ordine degradetur. Si vero secularis, poenam quam ipsi, si conviciti essent, passuri erant patiatur. Et insuper si talis causa fuerit unde vivere debeant, a sacerdotibus publica poenitentia multentur, ut spiritus salvus sit in die Domini.

Ut Clerici de his causis quas seculi leges non admittunt, minime impetantur.

CCCCXXXVI. Nullæ causæ a iudicibus ecclesiasticis audiantur quæ legibus non continentur, vel quæ prohibita esse noscuntur.

EXPLICIT LIBER SEXTUS.

I N C I P I T

LIBER SEPTIMUS.

Nonnulla hæc capitula pro brevitate libri canonum atque levitate a Domno Karolo & a suis sapientissimis excerpta sunt, quædam de capite sententiæ, quædam vero de medio, quædam autem de fine. Quæ valde necessaria habenda sunt atque memoriter retinenda. Reliqua vero tam ab eisdem quam & postea a Domno Hludovico ejus filio suisque proceribus aucta sunt.

De primatu Ecclesiarum & sacerdotum.

I. **U**T unaquæque Ecclesia sive unusquisque sacerdos suum primatum teneat, sicut in antiquis canonibus constitutum est.

Ut omnis ordo Clericorum Episcopo suo subiectus maneat.

II. Clerici qui præficiuntur in prochiis, vel qui ordinantur in monasteriis vel basilicis martyrum, sub Episcoporum qui in unaquaque civitate sunt, secundum sanctorum patrum traditiones, potestate permanent, nec per contumaciam ab Episcopo suo diffiliant. Quicumque vero audent evertere hu-

juscemodi formam quocumque modo, nec proprio subjiuntur Episcopo, siquidem Clerici sunt, canonum correptionibus subjiuntur. Si vero laici vel monachi fuerint, communiione priventur.

Ut nemo Clericorum, relicto Episcopo proprio ad negotia secularia migret.

III. Quod non oporteat Sacerdotem vel Clericum habentes adversus invicem negotia proprium Episcopum relinquere & ad secularia negotia convolare (2).

Ut Presbyter vel Diaconus absque Episcopi proprii consensu nihil præsumant.

IV. Presbyteri & Diaconi præter Episcopum nihil agere pertinent. *Capit. a. 799. c. 5.*

Ut

(1) Neque pellicem neque concubinam. Concilium Parisiense ibidem: Et quod uxores habentes neque pellicem neque concubinam habere debeant.

(2) Ad secularia negotia convolare. Supra lib. 5. cap. 22. monimus hic legendum esse secularia judicia.

Ut tempus pœnitentium in consideratione Episcopi consistat.

V. Penes Episcopos erit potestas, modum conversationis pœnitentium probantes, vel humanis erga eos agere, vel amplius tempus adjicere. Ante omnia vero præcedens eorum vita & posterior inquiratur, & ita eis impertiatur humanitas.

De pœnitentium conversatione & fide.

VI. Conversatio pœnitentium & fides tempus adbreuiat.

De fructuum oblationibus que ministris Ecclesie conferuntur.

VII. Si quis oblationes Ecclesie extra Ecclesiam accipere vel dare voluerit præter Episcopi conscientiam vel ejus cui hujuscemodi sunt officia commissa, nec cum ejus voluerit agere consilio, anathema sit.

De his que in usus pauperum conferuntur.

VIII. Si quis oblata dederit vel acceperit præter Episcopum vel eum qui constitutus est ab eo ad dispensandam misericordiam pauperibus, & qui dat & qui accipit anathema sit. V. 24.

Ut quicumque synodalem excommunicationem transgressus fuerit, in alia synodo spem recuperationis amittat.

IX. Si quis Episcopus damnatus a synodo, vel Presbyter aut Diaconus a suo Episcopo, aut fuerint de sacro ministerio aliquid contingere, siue Episcopus juxta præcedentem consuetudinem, siue Presbyter aut Diaconus, nullo modo liceat ei nec in alio synodo restitutionis spem aut locum habere satisfactionis. Sed & communicantes ei omnes abjici de Ecclesia; & maxime si postquam didicerint hoc factum esse, communicare tulerint.

Ut excommunicatis, siue his qui Ecclesias deserunt, nemo communicet.

X. Cum excommunicatis non licere communicare, nec cum his qui per domos conveniunt, deviantes orationes Ecclesie, simul orandum est. Ab alia Ecclesia non suscipiendum qui in alia minime congregatur. V. 25.

De conturbatoribus Ecclesie opprimendis.

XI. Si quis Ecclesiam Dei conturbare & sollicitate persistit, tanquam seditiosus per potestates externas opprimatur.

Ut monachi Episcopis suis ubique subjecti maneant.

XII. Monachos per unamquamque civitatem aut regionem subjectos esse Episcopo, & quietem diligere, & intentos esse tantum-

modo jejuniis & orationi, in locis quibus renuntiaverunt seculo permanentes. Nec ecclesiasticis vero nec secularibus negotiis communicent, vel in aliqua sint molestia propria monasteria deserentes; nisi forte eis accipiatur, propter opus necessarium, ab Episcopo civitatis. V. 27.

Ut unusquisque Ecclesie cui ordinatus est ministret.

XIII. Clericum permanere oportet in Ecclesia cui in initio ab Episcopo præritulatus est, & ad quam confugit quasi ad portum. Hoc autem resutantes revocari debere ad suam Ecclesiam in qua primitus ordinatus est, & ibi tantummodo ministrare. Si quis hanc definitionem transgressus fuerit, decrevit sancta synodus a proprio gradu recedere. V. 28.

De suscipiendis his qui persecutionem patiuntur.

XIV. Statuimus per omnia ut hi qui persecutionem patiuntur a pravis quibusque vel infidelibus, suscipiantur a justis & fidelibus.

De lege & consuetudine.

XV. Aliqua canone & ordine tenentur, aliqua consuetudine firmata sunt.

De alienis finibus non usurpandis.

XVI. Inhibitum est ne quis alienos fines usurperet, aut per præmium vel favorem alicujus terminos patrum statutos transcendat. Quamquam novellæ suggestiones, quæ vel obscuræ sunt, vel sub genere latent, inspectæ a nobis formam accipiant, & quod in laicis reprehenditur, id multo magis debet in Clericis prædamari. Universum Concilium dixit: Nemo contra Prophetas, nemo contra Evangelium vel contra Apostolum facit aliquid absque periculo.

Ut transgressores canonum excommunicentur.

XVII. Transgredientem canonum definitionem excommunicatum esse præcipimus.

Ut Episcopus curam monasteriorum gerat.

XVIII. Episcopum convenit civitatis competentem monasteriorum providentiam gerere. V. c. 19.

De monendis his qui ordinantur.

XIX. Si quis Clericus ordinatur, moneri debet constituta servare.

De satisfactione pœnitentiæ.

XX. Satisfactio pœnitentiæ non est tam temporis longitudine quam cordis compunctio pensanda.

De mensura pœnitentiæ.

XXI. Tempora pœnitentiæ (1), habita mo-

(1) *Tempora pœnitentiæ.* Vide capitula Isaaci Episcopi Lingonensis tit. i. cap. 29.

moderatione, Episcopi arbitrio sunt constituenda, prout inspectorum animos viderit esse devotos. Pariter etiam habentes ætatis senilis intuitum, & periculorum quorumque aut ægritudinum respicientes necessitates. *V. 133.*

De malorum ordinatione vitanda.

XXII. Qui tales ordinat sacerdotes quales esse non debent, non est hoc consulere populis, sed nocere, nec præstare regimen, sed augere discrimen.

De Episcopis qui inutiles ordinaverint.

XXIII. Qui in ordinandis Sacerdotibus sanctorum patrum statuta neglexerunt, & quos refutare debuerunt consecraverunt. Unde si qui Episcopi talem ordinaverint sacerdotem qualein esse non liceat, etiam si aliquo modo damnatum proprii honoris evaserint, ordinationis tamen vim ulterius non habebunt, nec ei sacramento unquam intererunt quod neglecto iudicio præstiterunt.

De cavendis illicitis ordinationibus.

XXIV. Ab illicitis ordinationibus est abstinendum. Et si quæ factæ sunt ordinationes illicitæ, removeantur. Nec tantum putemus petitiones valere populorum ut cum his parere cupimus, contra voluntatem Domini Dei nostri, quæ nos peccare prohibet, aliquid agamus. *Vide infra cap. 65.*

De rebaptizatis non ordinandis.

XXV. Non est permittendum ut rebaptizati ad clericatus gradum promoveantur. *V. 131.*

Ut qui excommunicatis sine licentia communicaverit damnetur.

XXVI. Si quis excommunicatus fuerit pro suo neglectu, & tempore excommunicationis ante audientiam communicare præsumperit, ipse in se damnationis iudicetur protulisse sententiam. *V. 30.*

De non vendendis rebus Ecclesie.

XXVII. Placuit ut Presbyteri non vendant rem Ecclesie, ubi sunt constituti, nescientibus Episcopis suis. *V. 31.*

Ut absque licentia Episcopi ad virgines vel viduas Clerici non accedant.

XXVIII. Clerici vel continentes ad viduas vel virgines nisi ex iussu Episcoporum vel Presbyterorum non accedant. Et hoc non soli faciant, sed cum conclericis vel cum his quibus Episcopi aut Presbyteri soli habeant accessum ad hujuscemodi feminas, sed ubi Clerici præsentés sunt aut graves aliqui Christiani.

De appellatione primæ sedis.

XXIX. Ut primæ sedis Episcopus non ap-

pellatur princeps sacerdotum, aut summus sacerdos, aut aliquid hujuscemodi, sed tantum primæ sedis Episcopus.

De arbitrio Episcopi erga penitentes.

XXX. Penitentibus secundum differentiam peccatorum Episcopi arbitrio penitentia tempora decernantur.

De manumissionibus.

XXXI. Manumissiones in Ecclesia celebrandæ. *V. 32.*

Ut nemini sit facultas, relicta principali cathedra, in Ecclesia in sua diocesi vel in re propria diutius residere.

XXXII. Placuit, ut nemini sit facultas, relicta principali cathedra, ad aliam Ecclesiam in diocesi constitutam se conferre vel in re propria diutius quam oportet constitutum curam vel frequentationem agere & propriam plebem negligere. *Vide supra lib. I. c. 40.*

De defensoribus Ecclesie a Rege poscendis.

XXXIII. Defensores Ecclesiarum adversus potentias secularium vel divitum ab Imperatore sunt poscendi.

De occurso Clericorum ad Concilium.

XXXIV. Placuit ut quotiescunque Concilium congregandum est, Episcopi & Presbyteri, qui neque ætate neque ægritudine aut alia graviore necessitate impediuntur, competenter occurrant. Quod si occurrere non potuerint, exculationes suas in tractoria subscribant.

De lectore unius Ecclesie in alia Ecclesia non promovendo.

XXXV. Placuit ut qui semel in Ecclesia legerit, ab alia Ecclesia ad clerum non teneatur aut promoveatur. Et ut ab electis iudicibus non sit provocandum.

De remissione penitentium.

XXXVI. Penitentes quicumque ex gravioribus sive ex levioribus culpis penitentiam gerunt, si nulla interveniat ægritudo, quinta feria ante Pascha eis est remittendum. Ceterum de pondere æstimando delictorum Sacerdotis est iudicare. *V. 132.*

De non invadenda alterius parochia.

XXXVII. Non oportet transferri terminos a patribus constitutos, ut alterius parochiam alter invadat, atque illic celebrare divina mysteria, inconsulto eo cui commissæ est, præsumat. *VI. 381.*

De iussu baptismate non iterando.

XXXVIII. Rite baptizatos illo dono iterari non posse. Et aliter sola aqua lotos baptizare in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti necesse est provideri.

De ultione peccatorum,

XXXIX. In Ecclesia peccata populi inultra remanere non debere.

De prohibitis non despiciendis.

XL. Si quis interdicta dispexerit, gradus sui periculo subiacebit.

De pravaricatoribus canonum submovendis.

XLI. Quisquis Sacerdotum contra interdicta canonum fecerit, a suo est officio submovendus. Et veniam sibi deinceps noverit denegari.

De dilatione temporum erga eos qui ad sacros ordines promoventur.

XLII. Qui se divinæ militiæ desiderat mancipari, sive inter Lectores, sive inter Exorcistas quinquennio teneatur. Exinde Acolytus vel Subdiaconus quatuor annis, Et sic ad benedictionem diaconatus, si meretur, accedat, in quo ordine quinque annis, si inculpate gesserit, adherere debet. Et postea, si probus fuerit, sacerdos efficiatur.

De confessione scelerum,

XLIII. Manifestum est confiteri eum de crimine qui indulto & delegato iudicio purgandi se occasione non utitur. Nihil enim interest utrum in præsentis examine omnia quæ dicta sunt de eo comprobentur, cum ipsa absentia pro confessione constet. V. 37.

Ut doctoribus contraria non doceantur.

XLIV. Non debere quemquem ad injuriam doctorum vindicare doctrinam; quia timeo ne conhibere sit hoc tacere. Et alibi: Merito causa nos respicit si silentio faveamus errori.

De profundioribus questionibus.

XLV. Profundiores questiones nec contentendæ sunt nec penitus asserendæ.

De non neglegendis præceptis canonum, sed civiliter exercendis.

XLVI. Nec otiosa nobis esse patitur qui exercenda, non neglegenda, donavit.

De non studendo novitati.

XLVII. Si studere incipiamus novitati, traditum nobis a patribus ordinem calcabimus.

Ut nullus sacerdos in alterius parochia aliquid presumat.

XLVIII. Sit unusquisque sacerdos concessis sibi contentus limitibus, nec in alterius parochia quicquam præsumat; ne usurpa-

tione locus alicujus in alterius concedatur injuriam.

De non ignorandis canonibus.

XLIX. Nulli sacerdoti liceat canones ignorare.

De populo docendo.

L. Docendus est populus non sequendus.

Ut aliqua conditione obligatus absque petitione domini sui non ordinetur.

LI. Qui originali aut alicujus conditione obligati sunt, non debent ab Episcopis ordinari, nisi forte eorum petitio aut voluntas accesserit qui aliquid sibi in eos vindicant potestatis. Debet enim esse immunis ab aliis qui divinæ militiæ fuerit adgregandus.

De malis funditus abscidendis.

LII. Ea quæ male pullulant radicitus evellantur, & messem dominicam zizania nulla corrumpant.

De non exigendis usuris.

LIII. Usuram non solum Clerici sed nec laici christiani exigere debent. V. 38.

De pravīs persequendis.

LIV. Aliter nobis commissos regere non possumus nisi eos qui sunt perditores aut perditū zelo fidei dominicæ persequamur, & sanis mentibus, ne pestis hæc latius divulgetur, severitate qua possumus abscidamus.

De plebe adversus sacrilegos custodienda.

LV. Ante tribunal Domini de reatu negligentia se non poterit excusare qui plebem suam contra sacrilegæ persuasionis auctores noluerit custodire.

De utilitate gregis & pastoris.

LVI. Aliter unus grex & unus pastor non sumus nisi quemadmodum Apostolus docet dicens: Simus autem perfecti in eodem sensu & in eadem sapientia.

De tepidis doctoribus.

LVII. Interiorum (1) ordinum culpæ ad nullos magis referendæ sunt quam ad desides negligentisque (2) doctores: qui multam sæpe nutriunt pestilentiam, dum necessariam dissimulant adhibere medicinam.

Quomodo dubia vel obscura teneantur.

LVIII. In his quæ vel dubia vel obscura fuerint id noverimus sequendum quod nec præceptis evangelicis contrarium nec decretis sanctorum invenitur adversum.

De

(1) Interiorum. Certum est legendum hic esse inferiorum. Sed omnia vetera Benedicti Levitæ exemplaria habent interiorum. Itaque nihil mutare voluimus.

(2) Negligentesque. Nam parva negligentia Pontificis, ingens animarum discrimen est, ut ait Dionysius Exiguus in epistola ad Julianum.

De uxorbis & concubinis.

LIX. Non omnis mulier viro juncta uxor est viri, neque omnis filius heres est patris. Itaque aliud est uxor, aliud concubina. Sic & aliud ancilla, aliud libera. *Et alibi*: Non est dubium (1) eam mulierem non pertinere ad matrimonium in qua docetur nuptiale non fuisse mysterium,

De concubinis relinquendis.

LX. Non est conjugii duplicatio quando, ancilla relicta, uxor assumitur, sed profectus est honestatis.

De abstinendo a licitis.

LXI. Oportet, qui pro illicitis (2) veniam poscit, etiam a multis licitis abstinere.

Quod pœnitentibus nulla lucra negotiationis exercere conveniat.

LXII. Nulla lucra negotiationis (3) pœnitentibus exercere convenit. Quia difficile est inter vendentis ementisque commercium non intervenire peccatum.

De reatu potentum.

LXIII. Reatu majore delinquit qui potiore honore perfruitur; & majora facit vitia delictorum sublimitas dignitatum.

Ut pravi non consecrentur.

LXIV. Quisquis pravorum consecrator exiterit sacerdotum, factum suum ipse dissolvat; & quod commisit illicite, aut a decessoribus suis invenit admissum, si proprium periculum vult vitare, damnabit.

Ut injusta populi petitio effectu caveat.

LXV. Nec tantum putemus petitiones valere populorum ut, cum his parere cupimus, contra voluntatem Domini Dei nostri, qui peccare prohibet, aliquid agimus. *Supra cap. 24.*

De potestate data non abutenda.

LXVI. Privilegium meretur amittere qui permissa sibi abutitur potestate.

Ut nemo pœnitentem alterius parochie absolvat.

LXVII. Nullus sacerdos in alterius civitate vel dioecesi pœnitentem, vel sub manu positum sacerdotis, vel qui reconciliatum se esse dixerit, sine consensu & literis Episcopi vel Presbyteri in parochia, Presbyter aut Episcopus in civitate suscipiat.

De criminosis non promovendis.

LXVIII. Ad clerum criminosi nequeant promoveri; & in clero positi, si in aliquibus criminibus inventi fuerint, a suis officiiis arceantur.

De his qui variis passionibus inretiti sunt.

LXIX. Dæmoniis aliisque passionibus inretitis ministeria sacra tractare non licet.

De mortuis temere non judicandis.

LXX. Non est temere judicandum de his qui ad Deum migraverunt.

De contentione vitanda.

LXXI. Summopere contentio est vitanda.

Quod mali, bona ministrando, sibi noceant.

LXXII. Mali, bona ministrando, sibi tantummodo nocent, nec Ecclesie sacramenta commaculant.

Ut vivente vivo vel uxore nemo eorum alteri conjugio copuletur.

LXXIII. Qui, interveniente repudio, alio se matrimonio copularunt; quos in utraque parte adulteros esse manifestum est. Qui vero vel uxore vivente, quamvis dissociatum videatur esse conjugium, ad aliam copulam festinarunt, nec possunt adulteri non videri, in tantum ut etiam hæc persone, quibus conjuncti sunt, adulteri esse monstrentur.

De potestate Episcopi in parochia sua.

LXXIV. Ut unusquisque Episcopus habeat sue parochie potestatem, & regat juxta reverentiam singulis competentem, & providentiam gerat omnis possessionis quæ sub ejus est potestate.

Ut nemo Clericorum absque consensu Episcopi sui Principem adeat.

LXXV. Si quis adire Principem necessaria causa deposcit, hoc agatur cum consilio & tractatu Metropolitanæ & ceterorum Episcoporum ipsius provincie.

De potestate Episcopi in rebus ecclesiasticis.

LXXVI. Episcopus ecclesiasticarum rerum habeat potestatem, ad dispensandum erga omnes qui indigent, cum summa reverentia & timore Dei. Participet autem & ipse quibus indiget; si tamen indiget.

Ut Clericus extra suam parochiam absque Pontificis sui permisso non proficiatur.

LXXVII. Non oportet sacerdotem vel Cleri-

(1) Non est dubium. Vide infra cap. 105. istius libri.

(2) Qui pro illicitis. Sanctus Gregorius lib. 9. Indict. 4. epistola 39. Licebat enim bibere, si voluisset. Sed quia illicita se fecisse meminerat,

laudabiliter a licitis abstinebat. Vide Capitula Caroli Calvi tit. xxviii. cap. 12.

(3) Nulla lucra negotiationis. Vide Isaacum Lingonensem tit. 1. cap. 32.

ricum sine iustione sui proficisci pontificis.

Qualiter Episcopi provehantur.

LXXXVIII. Episcopi iudicio Metropolitano-
rum & eorum Episcoporum qui circum
circa sunt provehantur ad ecclesiasticam po-
testatem.

*Quod turbis electiones Episcoporum non
concedantur.*

LXXXIX. Non est permittendum turbis ele-
ctiones eorum facere qui sunt ad sacerdotium
provehendi.

*Ut Episcopi terminos parochiæ suæ non
transcant.*

LXXX. Qui sunt supra diocesim Episcopi
nequaquam ad Ecclesias quæ sunt extra præ-
fixos sibi terminos accedant, nec eos aliqua
presumptione transcendant.

*Ut Episcopi, nisi vocati, extra suam dioce-
sim nullas ordinationes faciant.*

LXXXI. Non vocari Episcopi extra suam
diocesim accedant propter ordinationes fa-
ciendas vel propter alias dispensationes ec-
clesiasticas.

*Quod ea quæ in provincia agenda sunt ipsius
provinciæ synodus dispense.*

LXXXII. Servata vero (1) quæ scripta
est de gubernationibus regula, manifestum
est quod illa quæ sunt per unamquamque pro-
vinciam ipsius provinciæ synodus dispense,
sicut Nicæno constat decretum esse Concilio,
VI. 381.

De potestate Primatis dioceosum.

LXXXIII. Si quis a Metropolitanano lædi-
tur, apud Primatem dioceosum iudicetur. *Vi-
de infra cap. 314.*

*Ut accusatores Clericorum sine probatione
non recipiantur.*

LXXXIV. Clericos vel laicos accusantes
Episcopos aut Clericos passim & sine proba-
tione ad accusationem recipi non debere, nisi
prius eorum discutatur existimationis opinio
vel suspicio.

Ut criminosus vocem accusandi non habeat.

LXXXV. Is qui in aliquibus criminibus
inertus est vocem adversus majorem natu
non habeat accusandi. Ab universis Episco-
pis dictum est: Si criminosus est, non ad-
mittatur. Placet.

Tom. III.

*Ut accusato locus unde ipse est concedatur,
ubi testes habere queat.*

LXXXVI. Placuit ut accusatus vel accu-
sator in eo loco, unde est ille qui accu-
satur, si metuit aliquam vim temerariæ mul-
titudinis, locum sibi eligat proximum, quo
non sit difficile testes ejus perducere, ubi
caussa finiatur.

*Ut Episcopus ante justam definitionem nul-
latenus propria potestate privetur.*

LXXXVII. Adimi Episcopo episcopatum,
antequam causæ ejus exitus appareat, nulli
Christiano videri jure potest.

*Ut nulli criminoso liceat accusare
Episcopum.*

LXXXVIII. Episcopum nulli criminoso li-
ceat accusare.

*De Primatu in accusatione Episcopi
expetendo.*

LXXXIX. Si quis Episcopus accusatur, ad
Primates ipsius provinciæ causam ejus dese-
rar accusator.

Ut accusator culpabilis non recipiatur.

XC. Si accusatoris persona in iudicio Epi-
scoporum culpabilis apparuerit, ad arguen-
dum non admittatur nisi de propriis causis.
*Vide supra lib. 5. c. 395. & infra c. 119.
hujus libri.*

Ut nemo ecclesiasticus testificari compellatur.

XCI. Ut nulla ad testimonia (2) dicen-
dum ecclesiastici cujuslibet pulsatur persona.

De Concilio universalis.

XCII. Concilium universale non nisi neces-
sitate faciendum.

De causis specialibus.

XCIII. Causæ quæ communes non sunt in
suis provinciis iudicentur.

*Ut Metropolitanus in alterius provincia
nihil presumat.*

XCIV. Unaquæque provincia suo Metro-
politano & suis comprovincialibus Episcopis
sit contenta, nec aliquis in limitibus alterius
provinciæ quicquam presumat.

Ut contradicentibus non ordinetur Episcopus.

XCV. Nolentibus Clericis vel populis ne-
mo debet Episcopus ordinari. Sir facultas
D d Cle-

(1) Servata vero.) Pro his verbis Angilram-
nus Metensis Archiepiscopus scripsit: *Salvo
Romane Ecclesiæ in omnibus primatu.* Ingenue
autem fatentur Correctores Romani in Notis
ad Gratianum 5. q. 4. cap. 2. se caput istud
alibi reperite non potuisse quam inter capitula
Hadriani. Hinc etiam accepisse puto Sergium
Secundum ista verba, quæ extant in epistola de

vicariatu Drogonis Archiepiscopi Metensis: *Sal-
vo in omnibus hujus universalis Romane sedis
primatu.*

(2) Ut nulla ad testimonia.) Caput istud sum-
ptum est ex canone primo Concilii quinti Car-
thaginensis. Extrat autem etiam in capite 59.
collectionis Africanæ.

Clericis renitendi, si se viderint pręgravari. Et quos ex tranſverſo cognoverint non timeant reſutare.

Quod tres Epifcopi pręcepto Archiepiſcopi ordinare poſſunt Epifcopum.

XCVI. Si neceſſitas fuerit, tres Epifcopi, in quocunque loco ſint, Archiepiſcopi pręcepto ordinare poſſunt Epifcopum.

De contraditione ordinationis Epifcopi.

XCVII. Si de ordinatione Epifcopi fuerit contradictio oborta, non pręſumant ad purgandum eum qui ordinatus eſt tres jam, ſed poſtuletur ad numerum unus vel duo in eadem plebe cui ordinandus eſt. Diſcutiantur ergo primo perſonę contradicentium. Poſtremo vero illa quę obijciunt pertractentur. Et cum purgatus fuerit ſub conſpectu publico, ita demum ordinetur Epifcopus.

Ut Chorepiſcopi modum menſurę qui in ſacris canonibus pręfixus eſt non excedant.

XCVIII. Emerſiſſe reprehenſibilem & valde inolitum uſum comperimus, eo quod quidam Chorepiſcopi, ultra modum ſuum progredientes, & donum ſancti Spiritus per impoſitionem manuum tradant, & alia quę ſolis Pontificibus debentur contra fas, peragant, præſertim cum nullum ex ſeptuaginta diſcipulis, quorum ſpeciem in Eccleſia gerunt, legatur donum ſancti Spiritus per manus impoſitionem tradidiſſe. Quod autem ſolis Apoſtoliſ eorumque ſucceſſoribus proprii ſit officii tradere Spiritum ſanctum liber actuſ Apoſtolorum docet. In Concilio vero Caſarienſi ita de Chorepiſcopis habetur ſcriptum: *Chorepiſcopi quoque ad exemplum quidem & formam ſeptuaginta videntur eſſe. Ut miniſtri autem, propter ſtudium quod erga pauperes exhibent, honorentur.* Item in Concilio Antiocheno capitulo decimo: *Qui in vicis vel poſſeſſionibus Chorepiſcopi nominantur, quamvis manus impoſitionem Epifcoporum perceperint, & ut Epifcopi conſecrati ſint, tamen ſanctę Synodo placuit ut modum*

proprium recognoſcant, & gubernet ſubjectas ſibi Eccleſias, earumque moderamine curaque contenti ſint.

Quales perſonę ad accuſationem non admittantur.

XCIX. Placuit ut omnes ſervi vel liberi omneſque infames perſonę ad accuſationem non admittantur, vel omnes quos ad accuſanda publica crimina leges publicę non admittunt.

Ut ſi unum crimen accuſatores adprobare nequiverint, de ceteris non admittantur.

C. Placuit ut quotienſcunque Clericis ab accuſatoribus multa crimina obijciuntur, & unum ex ipsis, de quo prius egerint, adprobare non valuerint, ad cetera non admittantur.

Ut teſtes infra XIV. annos ætatis non recipiantur.

CI. Teſtes ad teſtimonium non admittendos qui nec ad accuſationem admitti præcepti ſunt, vel quos ipſe accuſator de ſua domo produxerit. Ad teſtimonium autem infra XIV. ætatis ſuę annos nullus admittatur.

Ut Clerici ſive Epifcopi a ſuis Metropolitanis vel comprovincialibus audiantur.

CII. Canones Africanę (1) provincię vel etiam decreta Nicęna inferioris gradus Clericos ſive ipſos Epifcopos ſuis Metropolitanis apertiffime commiſerunt. Prudentiffime enim juſtiſſimeque definiertur quęcunque negotia in ſuis locis ubi orta ſunt finienda; maxime quia unicuique conceſſum eſt, ſi iudicio offenſus fuerit cognitorum, ad Concilia ſua provincię vel etiam univerſale provocare.

Si quis Epifcopus depositus Romanum Pontificem appellaverit, cauſa ejus iudicio Epifcopi Romani determinetur.

CIII. Si quis Epifcopus depositus fuerit eorum

(1) *Canones Africanę.* Canones illos magnam auctoritatem habuiſſe in Eccleſia Gallicana patet ex pluribus locis. In cauſa Contumelioſi Rejenſis Epifcopi Caſarius Arelatenſis reverentiam quę canonibus Africanis debetur comparavit cum ea quę Nicęnis debebatur. *Si illorum CCCXVIII. Epifcoporum qui per omnes Eccleſias Concilia fieri præceperunt, tam ſanctę decreta negligimus, non illos ſolos deſpicimus, ſed & ſicut ſupra jam dictum eſt, & Africanos Pontifices & omnes reliquos qui ipſis ordinantibus per totum mundum pro eccleſiaſtica diſciplina aliquid ſtiterunt, cum peccato animę noſtrę contemnimus.* Apud Flooardum lib. 2. cap. 20. ſcriptum eſt Ebbonem Archiepiſcopum Remenſem ſecundum Africanum Concilium diſtaſſe libellum ſuę depoſitionis & ſcribi coram ſe feciſſe, eiq; propria manu ſubſcripiſſe. Et paulo poſt: *Et ut omnia ſecundum leges quibus moderatur Eccleſia in ſynodo legaliter adimpleret, ſimul cum eis quos ſecundum Africanę provin-*

cię canones elegerat ſibi iudices &c. citanturque poſtea in eam rem capitulum 59. & cap. 74. Concilii Africani. Baldericus Epifcopus Noviomenſis libro 1. cap. 54. adnotat Hincmarum Epifcopum Laudunenſem ab Hincmaro Remenſi Archiepiſcopo accuſatum iudices electos expectiſſe ſecundum Africanum Concilium. Hincmarus ipſe in opuſculo LV. Capitularium cap. 16. ait Sanctum Remigium auctoritate Africani Concilii ordinaſſe Epifcopum in caſtro Lauduno. Et in epiſtola 44. ad Adventium Epifcopum Mentemſem ait eum qui electus eſt Epifcopus examinandum eſſe ab Epifcopis ſecundum capitulum Carthagenſis Concilii, quo manifeſtatur qualis debeat ordinari Epifcopus. In Concilio Remenſi anni MCCCXCI. Epifcopi Gallicani ſuppoſitiſ veterum Pontificum Romanorum epiſtoliſ oppoſuerunt canones Africanos qui de iudicandis intra provinciã Epifcopis decreverunt, ut dictum eſt in præſatione ad Regino-nem. Vide infra cap. 155. hujus libri.

rum Episcoporum iudicio qui in vicinis locis commorantur, & proclamaverit agendum sibi negotium in urbe Roma, alter Episcopus in ejus cathedra, post appellationem ejus qui videtur esse depositus, omnino non ordinetur, nisi causa fuerit iudicio Episcopi Romani determinata.

Ut Episcopus accusatus ab omnibus comprovincialibus, coepiscopis videlicet suis, audiatur vel iudicetur.

CIV. Si quis Episcopus super certis criminibus accusatus fuerit, ab omnibus audiatur qui sunt in provincia Episcopi.

Quod legitima uxor sit nuptialiter ducenda.

CV. Dubium non est eam mulierem non pertinere ad matrimonium in qua docetur nuptiale non fuisse mysterium (1). Igitur quicumque filiam suam viro habenti concubinam in matrimonium dedit, non ita accipiendum est quasi eam conjugato dederit; nisi forte illa mulier & ingenua facta & dotata legitime & publicis nuptiis honestata videatur. Paterno arbitrio viris junctæ carent culpa, si mulieres quæ a viris habebantur in matrimonio non fuerint. Quia aliud est nupta, aliud concubina. *Vide supra c. 59.*

De Metropolitanis, ne comprovincialium causas absque proprio Episcopo audiant, neque alicujus coepiscopi querelam vel crimen præter ceterorum omnium comprovincialium coepiscoporum præsentiam discutere præsumant.

CVI. Ut nullus Metropolitanus (2) absque ceterorum omnium comprovincialium coepiscoporum instantia aliorum audiat causas eorum, clamante canonum tuba: Metropolitanus præter omnium conscientiam non faciat aliquid, (subauditur, comprovincialium coepiscoporum) nisi quantum ad propriam pertinet parochiam (3).

De accusatoribus sacerdotum calumniosis vel suspectis.

CVII. Accusatores calumniosos vel suspectos nemo suscipiat, nemo audiat.

De accusatoribus & accusationibus submovendis quas leges non admittunt.

CVIII. Accusatores & accusationes, quas seculi leges non admittunt, & nos submovemus.

De causis Episcoporum vel reliquorum sacerdotum a comprovincialibus infra propriam provinciam terminandis, & non ab aliis, nisi fuerit provocatum.

CIX. Si quæ causæ vel contentiones inter Clericos & laicos, vel inter Clericos tam majoris ordinis quam etiam inferioris, fuerint exortæ, placuit ut secundum Synodum Nicænam, congregatis omnibus ejusdem provinciæ Episcopis, iurgium terminetur, Ne cui liceat, (sine præjudicio tamen Romanæ Ecclesiæ, cui in omnibus causis debet reverentia custodiri) relictis his sacerdotibus qui in eadem provincia Dei Ecclesiæ nutu divino gubernant, ad alias convolare provincias vel aliorum comprovincialium Episcoporum iudicium expeti vel pati, nisi suspecti fuerint. Quod si quis præsumpserit, & ab officio cleri depositus & injuriarum reus ab omnibus iudicetur. *Vide supra lib. 6. c. 381.*

De accusatoribus in majorum natu iudicia requirendis.

CX. Querendum est in iudicio cujus sit conversationis & fidei is qui accusat & is qui accusatur.

De accusatoribus prave conversationis, vel quorum vita est accusabilis, non recipiendis in causa sacerdotum.

CXI. Ut hi qui non sunt bonæ conversationis, vel quorum vita est accusabilis, non permittantur majores natu accusare. *Supra I. 35.*

De accusatoribus quorum fides, vita, & libertas nescitur non admittendis in sacerdotum pulsatione.

CXII. Quorum fides, vita, & libertas nescitur, non possunt sacerdotes accusare. *Supra VI. 359.*

De canonibus a sacerdotibus non ignovandis.

CXIII. Placuit ut nulli sacerdoti liceat canones ignorare. *V. 34.*

De Episcopo sibi soli præsumente cognitionem.

CXIV. Placuit ut unus Episcopus (4) non vindicet sibi cognitionem.

(1) Nuptiale mysterium. Hincmarus epist. 37. cap. 5. Secundum definitionem S. Leonis Papæ & traditionem doctorum superius demonstratam dubium non est eam mulierem non pertinere ad matrimonium in qua conjunctione sexuum non docetur Christi & Ecclesiæ sacramentum hoc est nuptiale fuisse mysterium.

(2) Ut nullus Metropolitanus. Vide infra Addit. IV. cap. 30.

(3) Ad propriam parochiam. Contra in ca-

none undecimo synodi apud Celichyth scriptum est, ut nulli Episcoporum liceat alterius parochiam invadere vel etiam aliquid alterius ministerii ad se pertrahere in aliqua consecratione Ecclesiarum vel Presbyterorum Diaconorumque nisi solus Archiepiscopus, quia caput est suorum Episcoporum.

(4) Placuit ut unus Episcopus. Vide supra lib. 6. cap. 358.

De Episcopis damnare volentibus eos a quibus sunt consecrati.

CXV. Episcopi Pontifici a quo consecrati probantur præjudicium inferre nullum possunt. Quod si præsumptum fuisse cognoscitur, viribus carere non dubium est, nec posse inter ecclesiastica ullo modo statuta censeji.

De Episcopis ejectionis vel suis rebus expoliatis, ut ante non accusentur quam legibus pleniter restituantur.

CXVI. Si quis Episcopus suis fuerit rebus expoliatus & accusatione pulsatus, ordinatione Pontificum oportet prima fronte cedere, ut omnia quæ super suggestiones inimicorum amiserat, legaliter potestati ejus ab honorabili Concilio redintegrentur, & Præsul prius statui pristino reddatur; ipseque demum potestative, non subito, sed diu dispoſitis ordinatisque suis, tunc ad tempus veniat ad causam; & si iuste videretur, ac quantum propositionibus respondeat.

De his quos leges seculi non admittunt, in Clericorum causis non admittendis.

CXVII. Quos leges seculi non admittunt, his dicendi in cognitionem vel adsequendi aliquid deneganda est licentia. *Vide supra c. 108.*

De non cogendo Clericos in publicum dicere testimonium.

CXVIII. Clerici de iudicii sui cognitione non cogantur in publicum dicere testimonium.

De accusatoris persona scelerum maculis aspersa ad sacerdotum accusationem non admittenda.

CXIX. Si accusatoris persona in iudicio Episcoporum culpabilis, id est, sceleribus inretita, apparuerit, ad arguendum non admittatur nisi de propriis causis. *V. 395, VII. 90.*

Ne interveator Episcopus cathedram ubi intercessor est sedeat.

CXX. Item constitutum est ut nulli interventorum licitum sit cathedram cui intercessor datus est quibuslibet populorum studiis vel seditionibus retinere.

Quotiens de minoribus iudicibus ecclesiasticis ad majores ecclesiasticos iudices fuerit provocatum, non eis denegetur qui provocaverint.

CXXI. Placuit ut a quibuscumque iudicibus ecclesiasticis ad alios iudices ecclesiasticos, ubi est major auctoritas, fuerit provocatum, non eis denegetur qui provocaverint. *VI. 300. Add. IV. 16.*

De apostolicis & canonicis decretis minime violandis.

CXXII. Providendum est in omnibus ne in aliquo apostolica vel canonica decreta violentur.

Decretum Domni Karoli Regis Francorum ut servi Dei neque in hostem pergant neque armatam bajulent.

CXXIII. Karolus gratia Dei Rex regni-que Francorum rector & devotus sanctæ Ecclesiæ defensor atque adjuor in omnibus, Apostolicæ sedis hortatu, omniumque fidelium nostrorum, & maxime Episcoporum ac reliquorum sacerdotum consilio, servis Dei per omnia omnibus armaturam portare vel pugnare aut in exercitum & in hostem pergere omnino prohibemus, nisi illi tantummodo qui propter divinum ministerium, Missarum scilicet solemniam adimplenda & sanctorum patrocinia portanda, ad hoc electi sunt; id est, unum vel duos Episcopos cum capellanis Presbyteris Princeps secum habeat, & unusquisque Præfectus unum Presbyterum, qui hominibus peccata contentibus iudicare & indicare penitentiam possit. *Capitul. a. 769. c. 1. Vide supra lib. 5. c. 2.*

Non esse fundendum sanguinem Christianorum vel paganorum a sacerdotibus.

CXXIV. Ut Sacerdotes neque Christianorum neque paganorum sanguinem fundant, *Capitul. a. 769. c. 2.*

Ut servi Dei venationes non exercent.

CXXV. Omnibus servis Dei venationes & silvaticas vagationes cum canibus, & ut accipitres & falcones non habeant, interdicitur. *Ibid. c. 3.*

Ut ignoti Episcopi vel Presbyteri ante Synodalem probationem non admittantur ad ministerium ecclesiasticum.

CXXVI. Statuimus ut secundum canonicam cautelam omnes undecunque supervenientes ignotos Episcopos vel Presbyteros ante probationem Synodalem in ecclesiasticum ministerium non admitteremus. *Ibid. c. 4.*

De Sacerdotibus qui plures uxores habuerint.

CXXVII. Si sacerdotes plures uxores habuerint, vel sanguinem Christianorum vel paganorum fuderint, aut canonibus obviaverint, sacerdotio priventur: quia deteriores sunt seculatibus. *Ibid. c. 5.*

Ut unusquisque sollicitus sit, adjuvante Defensore Ecclesiæ, ne in sua parochia populus opera diabolica agat.

CXXVIII. Decrevimus ut secundum canones unusquisque Episcopus in sua parochia sollicitudinem adhibeat, adjuvante Gratia qui Defensor Ecclesiæ est, ut populus Dei

Dei paganas non faciat; sed ut omnes spurcitas gentilitatis abjiciat & respuat, sive profana sacrificia mortuorum, sive sortilegos vel divinos, sive phylacteria & auguria, sive incantationes, sive hostias immolatitias, quas stulti homines juxta Ecclesias ritu pagano faciunt sub nomine sanctorum martyrum vel confessorum Domini; qui potius quam ad misericordiam sanctos suos ad iracundiam provocant. *Ibid. c. 6.*

Ut parochiam suam unusquisque Episcopus singulis circumeat annis.

CXXXIX. Statuimus ut singulis annis unusquisque Episcopus parochiam suam sollicitè circumeat & populum confirmare & plebes docere & investigare, & prohibere paganas observationes (1), divinosque vel sortilegos, aut auguria, phylacteria, incantationes, vel omnes spurcitas gentilium studeat. *Ibid. cap. 7.*

Ut Presbyteri Episcopis suis subiecti sint, & ut quadragesimæ tempore ministerii sui ordinem reddant.

CXXX. Decrevimus juxta sanctorum canones ut unusquisque Presbyter in parochia habitans Episcopo subiectus sit illi in cujus parochia habitat, & semper in quadragesima rationem & ordinem ministerii sui, sive de baptismo, sive de fide catholica, sive de precibus & ordine Missarum, Episcopo reddat & ostendat. Et quocumque jure canonico Episcopus circumeat parochiam populos ad confirmandos, Presbyter semper paratus sit ad suscipiendum Episcopum, cum collectione & adjutorio populi qui ibi confirmari debet. Et in Cena Domini semper novum chrisma ab Episcopo suo querat. Et de veteri nullus baptizare presumat, sed ardere in luminaribus Ecclesie vetus non taret. *Ibid. c. 8.*

Ne aliquis accipiat Ecclesiam infra parochiam sine consensu Episcopi sui.

CXXXI. Ut nemo accipiat Ecclesiam infra parochiam sine consensu Episcopi sui, nec de una ad aliam transeat. *Ibid. c. 9.*

Ut de incestis & infirmis & penitentibus curam gerant sacerdotes.

CXXXII. Ut de incestis & criminosis curam. III.

ram gerant sacerdotes magnam. Similiter de infirmis & penitentibus; ut morientes sine sacra olei unctione (2) & reconciliatione atque viatico non transeant. Et de jejunio quatuor temporum. *Ibid. c. 10.*

Ut duabus vicibus in anno ad mallum omnes liberi veniant.

CXXXIII. Ut ad mallum venire nemo taret, unum circa æstatem & alterum circa autumnum. Ad alia vero, si necessitas fuerit, vel denuntiatio Regis urgeat, vocatus venire nemo taret. *Ibid. c. 12.*

Ut nullus negligens sit quando pro Rege vel fidelibus suis orandum fuerit.

CXXXIV. Ut quando denuntiatum fuerit pro Rege vel pro fidelibus suis (3) qualibet causa orationes facere, nemo ex hoc negligens appareat. *Ibid. c. 13.*

De jejunio quatuor temporum & a sacerdote plebi denuntiando & ab omnibus observando.

CXXXV. Ut jejunium quatuor temporum & ipse sacerdos observet & plebi denunciet observandum. *Ibid. c. 11.*

Ut sacerdos nisi in locis consecratis Missam non celebret.

CXXXVI. Nullus sacerdos nisi in locis Deo dicatis, vel in itinere in tabernaculis & mensis lapideis ab Episcopis consecratis, Missas celebrare presumat. Quod qui præsumperit, gradus sui periculo subiacebit. *Ibid. c. 14.*

De sacerdotibus qui ministerium suum adimplere non valent.

CXXXVII. Sacerdotes qui rite non faciunt adimplere ministerium suum, nec discere juxta præcepta suorum Episcoporum pro viribus satagunt, vel contemptores canonum existunt, ab officio proprio sunt submovendi, quousque hoc pleniter emendatum habeant. *Ibid. c. 15.*

De his qui penitentia accepta moriuntur.

CXXXVIII. De his qui recedunt de corpore penitentia accepta, placuit sine reconciliatoria manus impositione eis communicare; quod morientis sufficit consolationi se-

D d 3 cun-

(1) *Paganas observationes.* Id est, divinos, sortilegos, auguria, auspicia, phylacteria, incantationes, sive omnes spurcitas impiorum gentiliumque errata, ut legitur in can. 3. Concilii apud Cloveshoviam habiti. Vide Indiculum superstitionum & paganiarum adjunctum synodo Liptinensi.

(2) *Sacra olei unctione.* Hic adnotandum est ordo servatus in administratione sacramentorum. Primum egrotus inungitur oleo sacro; dein reconciliatur ecclesiastice communio, si in publica penitentia constitutus erat; postremo tribuitur ei viaticum, id est, communio Corporis & sanguinis Domini. At si

penitens non erat, necessaria non erat reconciliatio. Itaque non dabatur, sed tantum unctio & viaticum. Editi sunt olim ritus observati in unctione & communione infirmorum. Sed ego nuper in vetustissimo codice Lemovicensi, qui nunc est bibliotheca regia, inveni ordinem ad visitandum & unguendum infirmum, in quo nonnulla sunt scitu digna quæ non leguntur in vulgatis, adeoque fortassis operæ pretium fuerit illum editionis honore donare.

(3) *Pro fidelibus suis.* Id est, pro optimatibus, pro exercitu Francorum, ut supra libro quinto cap. 207.

cundum definitiones patrum, qui huiusmodi communionem congruenter viaticum nominarunt. Quod si supervixerint, stent in ordine poenitentium; ut ostensis necessariis poenitentiae fructibus, legitimam communionem cum reconciliatoria manus impositione recipiant.

Ut nullus iudex neque Presbyterum, neque Diaconum, aut Clericum sine consensu Episcopi sui distringat.

CXXXIX. Ut nullus iudex neque Presbyterum neque Diaconum aut Clericum aut juniorem Ecclesiae sine scientia Pontificis per se distringat aut condemnare praesumat. Quod si fecerit, ab Ecclesia cui injuriam inrogare dinoscitur tamdiu sit sequestratus quandiu reatum suum cognoscit & emendet. *Supra VL. 156.*

Ut nullus Episcoporum vel secularium alterius Episcopi res tenere praesumat.

CXL. Ut nullus Episcoporum vel secularium cuiuscunque alterius Episcopi sive Ecclesiae seu privati res aut regnorum divisione aut provinciarum sequestratione competere aut retinere praesumat. Quod si quis hoc facere tentaverit, tamdiu sit ab omnium caritate suspensus & a communionis gratia sequestratus quoadusque res ablatas cum fructuum satisfactione restituat. *Capitul. a. 769. c. 18.*

De hoste & pugna atque armis sacerdotibus prohibitis.

CXLI. Secunda vice, propter ampliolem observantiam, apostolica auctoritate & multa sanctorum Episcoporum admonitione instructi, sanctorumque canonum regulis edocti, consultu videlicet omnium nobilium nostrorum, nosmetipsos corrigentes, posterisque nostris exemplum dantes, volumus ut nullus sacerdos in hostem (1) pergat, nisi duo vel tres tantum Episcopi, electione ceterorum, propter benedictionem & praedicationem populique reconciliationem, & cum illis electi sacerdotes, qui bene sciant populis poenitentias dare, Missas celebrare, de infirmis curam habere, sacratique olei cum

sacris precibus unctioem impendere, & hoc maxime praevidere ne sine viatico quis de seculo recedat. Hi vero nec arma ferant, nec ad pugnam pergant, nec effusores sanguinum vel agitatores fiant; sed tantum sanctorum pignora & sacra ministeria ferant, & orationibus pro viribus insistant; ut populus qui pugnare debet, auxiliante Domino victor exsistat, & non sit sacerdos sicut populus. Reliqui vero qui ad Ecclesias suas remanent, suos homines bene armatos nobiscum, aut cum quibus iusserimus, dirigant, & ipsi pro nobis & cuncto exercitu nostro Missas, leranias, oblationes, elemosynas faciant, orantes Deum coeli ut proficiamus in itinere quo pergitur, victoresque Deo admuniculante exsistamus. Gentes enim & Reges earum quae sacerdotes secum pugnare permiserunt, nec praevalebant in bello, nec victores extiterunt: quia non erat differentia inter laicos & sacerdotes, quibus pugnare non est licitum. Haec vero Galliarum, Hispaniarum (2), Langobardorum, nonnullaque alias gentes & Reges earum fecisse cognovimus; quae propter praedictum nefandissimum scelus nec victores fuerunt, nec patrias retinuerunt. Quam foveam caventes malum cum paucis & licitis, Domino opem ferente, victores existere quam cum multis & illicitis terga, quod abijt, vertere & cum praedictis gentibus perire. Qualis enim victoria datur ubi sacerdotes una hora dominica pertractant mysteria & Christianis dominicum porrigunt corpus pro suarum animarum redemptione, & post Christianos, quibus hoc ministrare debebant, aut paganos, quibus Christum praedicare, propriis sacrilegisque manibus necant; praecipue dicente eis Domino: *Vos estis sal terrae. Quod si sal evanuerit, in quo condietur? Ad nihilum valet ultra nisi ut miratur foras & conculcetur ab hominibus.* Et hinc haec ita se habeant, elegimus potius, Domino admuniculante nobisque illis & cunctis eorum Ecclesiis opem ferente, nec quicquam eis pro hoc de honoribus vel Ecclesiarum rebus minuente, ut gradus eorum & sanctorum canonum decreta custodiant, quam illi aut nobis imperantibus aut consentientibus con-

tra

(1) *Nullus sacerdos in hostem.* Si vera sunt quae narrantur in vita Sancti Ansovini Episcopi Camerinenfis apud Ferrarium & Ughellum, haec constituto Caroli observata non fuit, & nova Ludovici Pii lege opus fuit ut Episcopi levarentur onere proficiscendi ad bellum. Narrat enim Philippus Ferrarius in catalogo Sanctorum Italiae pag. 149. Anfovinum electum Episcopum a Camertibus non ante eam dignitatem accipere voluisse quam ab Imperatore consuetudo proficiscendi ad bellum militibus, non Episcopis, congruens tolleretur, tum vero abrogata ea consuetudine, electioni consentisse. Ughellus vero in tom. 1. Italiae sacrae ait eum electum Episcopum anno MCCXVII. non prius assensum esse electoribus quam mos ille perversus per Imperatorum diploma armatrandi Episcopis adimeretur; quo a Ludovico Imperatore optento, cui a secretis confessioni-

bus fuerat, summa animi moderatione episcopale munus subisse. Sed ex vita ejus ab Egiua monacho conscripta legitur tantum ei datam esse a Ludovico optionem *securiter accedendi ad pontificatum, quia non auderet cum quispian compellere deinceps inservire militiae rei secularis.* Nihil hic de lege generali. Itaque verissimum puto Henschenii observationem ad hunc locum, quae sic habet: *Laxius id accipit Ughellus, quasi univoersum id pro Episcopis omnibus imperatorio diplomate sanctum fuerit in gratiam Ansovini, quod non videtur verum fuisse.*

(2) *Hispaniarum.* Decretum Concilii Tolletani octavi; *Ecce enim ita ex gentis nostrae medicibus majoribusque perennis multos haecenus curvisse reperimus & desimus ut eorum agnitis ruinis non aliud possimus quam divinae iudicia considerare permittimus.*

tra hæc faciant, aut gradibus careant, aut pereant, & nos simul, quod absit, cum eis & victoria careamus vel pereamus. Quoniam, peccatis exigentibus, timemus, si talia & tam illicita eis aut imperemus aut agere consentiamus, ut una cum eis pereamus. Quia non solum qui faciunt, sed & qui consentiunt facientibus, æquo piaculo rei sunt in conspectu Dei & sanctorum ejus. Si vero ista veraciter ex utraque parte fuerint custodita, credimus quia corruent ante nos omnes paganae gentes, & erimus victores; insuper & bene agentes, Domino auxiliante, vitam possidebimus sempiternam. *Capitul. VIII. a. 803.*

De his qui putaverunt idcirco præceptum fuisse non ire ad pugnam sacerdotes at honor eis minueretur.

CXLII. Quia insigante antiquo hoste addivimus quosdam nos suspectos habere, propterea quod concessimus Episcopis & sacerdotibus ac reliquis Dei servis ut in hostes nisi duo aut tres a ceteris electi, & sacerdotes similiter pauci ab eis electi, non irent, sicut in prioribus nostris continetur Capitularibus, nec ad pugnam properarent, nec arma ferrent, nec homines tam Christianos quam paganos necarent, nec agitatos sanguinum fierent, vel quicquam contra canones facerent, quod honores sacerdotum & res Ecclesiarum auferre vel minuere eis voluissimus, quod nullatenus facere vel facere volentibus consentire omnes scire cupimus. Sed quanto quis eorum amplius suam normam servaverit & Deo servierit, tanto eum plus honorare & cariorem habere volumus. Et ut hæc certius credantur & per futura tempora conserventur, præcipimus ut nullus res Ecclesiarum nisi precario possideat. Et postquam ipse precariae finitæ fuerint, faciant potestative speculatores Ecclesiarum utrum elegerint, aut ut ipsas res recipiant, aut posteris eorum sub precario & censu habere permittant. Ita tamen ut ipsi proprias & utiles res eisdem Ecclesiis, de quarum jure esse videntur, legaliter tradant, & sic a rectoribus earundem Ecclesiarum precariae, si renovandæ sunt, canonicè renoventur. Novimus ergo multa regna & Reges eorum propterea cecidisse quia Ecclesias expoliaverunt (1), resque earum vastaverunt, abstulerunt, alienaverunt, vel diripuerunt, Episcopisque & sacerdotibus atque, quod majus est, Ecclesiis eorum abstulerunt, & pugnan-

tibus dederunt. Quapropter nec fortes in bello nec in fide stabiles fuerunt, nec victores extiterunt; sed terga multi vulnerati & plures interfecti viderunt, regnaque & regiones &, quod pejus est, regna cælestia perdidit & hætenus carent. Quæ omnia vitantes, nec talia facere nec consentire nec insantibus aut successoribus nostris exemplum dare volumus; sed, quantum valemus & possumus, adjuncto Leonis Papæ & omnium Episcoporum, quorum consilio usi hoc egimus, spiritu nostro spiritui eorum, per Deum & omnium sanctorum merita prohibemus contestamurque ne talia faciant vel facere volentibus consentiant; sed adjutores & defensores atque sublimatores Ecclesiarum & cunctorum servorum Dei pro viribus existant; ne in foveam in quam prædicti Reges & regna ceciderunt, cadant, aut in profundum, quod absit, inferni demergantur. Et ut hæc devotius per futura tempora conserventur, præcipientes jubemus ut nullus tam nostris quam futuris temporibus a nobis vel successoribus nostris ullo unquam tempore, absque consensu & voluntate Episcoporum in quorum parrochiis esse noscuntur, res Ecclesiarum petere aut invadere vel vastare aut quocunque ingenio alienare præsumat. Quod si quis fecerit, tam nostris quam & successoribus nostrorum temporibus pœnis sacrilegii subiaceat, & a nobis atque successoribus nostris nostrisque iudicibus vel Comitibus sicut sacrilegus & homicida vel fur sacrilegus legaliter puniatur, & ab Episcopis nostris anathematizetur, ita ut mortuus etiam sepultura & cunctis Dei Ecclesiarum precibus & oblationibus careat, nec elemosinam suam quisquam recipiat. Quod autem maximum sacrilegium sit res Ecclesiarum auferre, invadere, alienare, vastare, vel subripere, maxime omnes scripturæ divinæ testantur. Et beatus Symmachus Papa synodali sententia cunctos seriendo dicit: *Iniquum est* (2), inquit, & sacrilegii instar, ut que vel pro salute vel pro requie animarum suarum unusquisque venerabili Ecclesie pauperum causa contulerit aut certe reliquerit, ab his quibus maxime servari convenerat auferri aut in aliud transferri. Et multa sanctorum canonum decreta & sanctorum patrum edicta hæc eadem testantur, quæ scrutari & scire cupientibus perfacile patent. *Capitul. VIII. a. 803. & Capitul. III. a. 814. cap. 1.*

De

(1) *Quia Ecclesias expoliaverunt.* Hæc sunt verba Günthramni apud Gregorium Turonensem lib. 8. cap. 30. *Qualiter nos hoc tempore victoriam obtinere possumus qui ea que patres nostri consecuti sunt non custodimus. Illi vero Ecclesias edificantes, in Deum spem omnemponentes, martyres honorantes, sacerdotes venerantes, victorias obtinuerunt, gentesque adversas divino optulante adiutorio in ense & parva sapiens subdiderunt. Nos vero non solum Deum non*

metuimus, verum etiam sacra ejus vastamus, ministros interficimus, ipsa quoque sanctorum pigra in ridiculo disceptamus ac vastamus. Non enim potest obtineri victoria ubi talia perpetratur. Ideo manus nostræ sunt invalidæ, ensis tepescit, nec clypeus nos ut erat solitus defendit ac protegit.

(2) *Iniquum est.* Hæc sumpta sunt ex canone 3. Concilii Romani IV. sub Symmacho.

De sceleribus nefandis ob quæ regna percussa sunt, ut penitus caveantur.

CXLIII. Prohibeant omnino sub pœna sacrilegii generaliter omnibus cunctarum Ecclesiarum rerum invasions, vastationes, alienationes, sacerdotumque & reliquorum servorum Dei oppressiones, vexationes, atque cunctorum generum injurias, necnon & cunctis utriusque sexus hominibus adulteria, fornicationes, sodomiticæque luxurias, atque incesta vel cuncta illicita conjugia, homicidia injusta, perjury, falsa testimonia, & omnia illicita, pro quibus non solum regna & Reges sed etiam homines in eis commanentes perire cognovimus. Sed quia, Deo auxiliante, per merita & intercessionem sanctorum servorumque Dei, quos sublimare & honorare curavimus atque curamus, hætenus nos & successores nostri regna & regiones adquisivimus, & victorias multas habuimus, deinceps summopere omnibus nobis providendum est, ne pro dictis illicitis & spurcissimis luxuriis, his, quod absit, careamus. Nam multæ regiones, quæ rerum Ecclesiarum invasions, vastationes, alienationes, vexationesque, & sacerdotum reliquorumque servorum Dei oppressiones vel quascunque injurias, quæ jam dicta illicita, & adulteria vel sodomiticam luxuriam vel commixtionem metricum sectatæ fuerunt, nec in bello seculari sortes, nec in fidè stabiles persisterunt. Et qualiter Dominus talium criminum patratioribus ultrices penas per Sarraenos & alios populos venire & servire permisit, cunctis earum gesta legentibus liquet. Et nisi nos ab his caveamus, similia nobis supervenire non dubitamus, quia vindex est Deus de his omnibus. Quapropter sciat unusquisque nobis subjectus quia qui in uno ex his repertus atque convictus fuerit, & honores, si habet, omnes perdere & in carcerem se usque ad justam emendationem atque per publicæ penitentiae satisfactionem retrudi & ab omni fidelium consortio fieri alienum. Valde enim cavenda est illa fovea in quam alios cecidisse cognovimus. *Capitul. VIII. a. 803. Capitul. III. a. 814. c. 2. Vide infra Addit. IV. c. 160.*

De his Presbyteris qui contra Episcopos suos seculares defensores habere noscuntur.

CXLIV. Quod illi Presbyteri qui sine Episcopo proprio arbitrio viventes seculares defensores habent contra Episcopos, & seorsum populos congregant, eorumque erroneum ministerium non in Ecclesia sed per agrestia loca & mansuiculas agunt, & Ecclesias conturbant, tales sacerdotes vitandi & honore proprio sunt priyandi, carceribusque vel monasticæ vitæ sub penitentia diebus vitæ suæ tradendi, mala quæ egerunt luituri.

Ut cujuspiam gradus Clericus sine Pontificis sui concessu nullum ad seculare iudicium intrabere præsumat.

CXLV. Clericus cujuslibet gradus sine Pontificis sui permisso nullum ad seculare iudicium præsumat adtrahere, nec laico quemlibet Clericum in seculari iudicio liceat accusare, cum privatorum Christianorum causas magis Apostolus ad Ecclesiam deferri atque ibidem terminari præcipiat.

Ut Clerici venationes non faciant cum avibus vel canibus.

CXLVI. Ut Clerici venationes non agant, nec acceptores vel falcones habeant. *Supra V. 2.*

Ut omni anno ministerii sui rationem Presbyteri Episcopo suo reddant.

CXLVII. Ut unusquisque Presbyter per singulos annos Episcopo suo rationem ministerii sui reddat, tam de fide catholica, quam de baptismo; atque de omni ordine ministerii sui. *Ibid.*

Ut omnes Episcopi parochias suas annis singulis circumveant.

CXLVIII. Ut singulis annis unusquisque Episcopus parochiam suam circumveat, populumque confirmet ac doceat, & ea quæ vitanda sunt prohibeat, & quæ agenda sunt utiliter agere suadeat.

De eo qui non coacte statuta transgressus fuerit.

CXLIX. Si quis statuta supergressus corruperit, vel pro nihilo habenda putaverit, si laicus est, communionem, si Clericus, honorem privetur. *VI. 303.*

Ut Ecclesiarum negotia semper prima audiantur in causis.

CL. De Ecclesiarum negotiis, ut absque dilatione illa continuo audiantur a iudice, *Capitul. a. 755. c. 23.*

De Episcopo non usurpando alterius fines Episcopi.

CLI. Ne Episcopus alterius Episcopi plebes vel fines usurpet. *Vide infra cap. 175.*

De non iudicando vel testificando quemquam in sua causa.

CLII. Ut nullus in sua causa iudicet aut testimonium dicat.

Ut Episcopus ejectus, vel suis cavens rebus, ante plenam restitutionem non accusetur, nec ille qui suis libere & integerrime fruens bonis, antequam familiariter conveniatur, neque respondere compellatur, nisi canonice venerit evocatus.

CLIII. Canonica testante tuba didicimus quod Episcopus ejectus vel suis rebus expo-

litus nequaquam debet accusari vel iudicari antequam legaliter & pleniter restituatur. Si quis vero libere suis Ecclesiae sibi commissis & integerrime fruens rebus ac honoribus, super certis accusatus fuerit criminibus, profecti ante non licet quam ab accusatoribus familiariter ut ea emendare debeat super quibus res agitur admonitus fuerit. Si inter se se minime ante pacaverint, canonice ad synodum convocentur, ut ab omnibus qui hanc praetermiserint ex utraque parte publice arguantur & corrigantur qui familiariter se & secrete corrigi noluerunt. Quod si sponte, aut aliqua necessitate compulsus, aut in fratrum conventu aut in quolibet loco canonice vocatus, nec olim familiariter compositus venerit, a nullo compellatur, antequam hanc fiant, ut respondeat; sed prius, ut praebatum est, familiariter conventus, ut de se & de suis ea sanet unde querimonia agitur. Deinde tempore in Nicenis canonibus praefixo, ut canonice respondeat, ad synodalem convocetur conventum *. Et ut Episcopum apud iudices publicos nemo audeat accusare, sed aut apud Primates dioeceseorum aut apud sedem apostolicam; nec aliorum nisi suorum aut certe electorum iudicum sententia imperatur vel teneatur. Sane si circa hanc secus actum fuerit, viribus carere in omnibus haud dubium est. * VII. 314.

De superbis vel contumacibus Clericis vel laicis coercendis.

CLIV. Ut Clerici qui superbi vel contumaces sunt coerceantur; ut minores, qui maioribus invogaverunt injurias, merum habeant. Quia manifestum est illum non esse Dei qui humilitatem contemnit, sed diaboli, qui superbiae inventor & princeps est. Unde si quis tumidus vel contumeliosus extiterit in majorem natu, contemptus debet contumacia & superbia in omnibus frangi. VI. 302.

Ut nullus Clericus vel Abbas ad judicia secularia sine iussione proprii Episcopi ire praesumat. Et ut nullus suo Episcopo contumax aut inobediens existat.

CLV. Statutum est in synodis a sanctis patribus ut nullus Clericus ad judicia laicorum publica conveniat, nisi per iussione Episcopi sui vel Abbatis, juxta canonum Chartaginensium capitulum nonum, ubi scriptum est: *Qui, relicto ecclesiastico iudicio, publicis judiciis purgari voluerit, etiamsi pro illo fuerit prolata sententia, locum suum amittat. Hoc in criminali iudicio. In civili vero perdat quod evincit, si locum suum obtinere voluerit. Cum enim ad eligendos iudices undique Ecclesiae pater auctoritas, quia se indignum fraterno consortio iudicat qui de universa Ecclesia male sentiendo quidem, de seculari iudicio poscit auxilium, cum privatorum Christianorum causas Apostolus magis ad Ecclesiam deservi atque ibidem terminari*

praecipiat *. Simul & hoc statutum est, ut nullus Presbyter, aut Diaconus, vel Subdiaconus, aut fidelis laicus, vel quicumque regulae mancipatur, suo Episcopo, inflatus, aut schisma faciens, aut contumax vel inobediens appareat, quoniam in canonibus scriptum est: *Presbyteri & Diaconi praeter Episcopum nil agere perverent*. Et per inobedientiam primus homo cecidit. Quicumque vero audent evertere huiusmodi formam quocumque modo, nec proprio subjiciuntur Episcopo, si quidem Clerici sunt, canonum correctionibus subjacebunt; si vero laici vel monachi fuerint, communione priventur. Capitulum. a. 755. cap. 18. * Capitulum. I. a. 789. cap. 36.

De Episcopis non accusandis nisi ad summos Primates: quia non omnes Metropolitanii summi sunt Primates. Et hoc summopere ab eis praevideatur ne aliqua cupiditate vel invidia fiat.

CLVI. Si quis Episcoporum accusatur, ad summos Primates causam deferat accusator; qui adtentius discerant si causa pietatis hoc fiat nec ne. Quod si alicujus invidia, aut inimicitia, vel prava cupiditate, aut mala voluntate actum fuerit, nullo modo tale recipiatur negotium. Quoniam inconveniens est ut hi qui throni Dei vocantur, & immobiles esse debent, pravorum accusationibus moveantur vel perturbentur. Nam si causa pietatis agi inventum fuerit, patienter audiatur; minus ne, rejiciantur, & canonice corrigantur. Supra c. 89.

Quid de Advocato agendum sit qui in dolo vel fraude repertus fuerit.

CLVII. Si Advocatus in causa suscepta iniqua cupiditate fuerit repertus, a conventu honestorum & a iudiciorum communione separetur, & videat ne iudicis & assertoris personam accipiat.

De his qui contra suam professionem vel subscriptionem venerunt.

CLVIII. Qui contra professionem vel subscriptionem suam venerit, in Concilio deponatur. VI. 304.

De Clericis vel monachis aut laicis conspirantibus.

CLIX. Ut nec Clerici nec monachi nec laici conspirationem vel insidias contra pacem suam faciant. Quod si fecerint, canonicis subjaceant increpationibus. I. 29.

De pervasoribus finium aliorum.

CLX. Si quis pervasor adprobatus fuerit, tantum spatium restituat quantum praesumptit invadere, horum fructibus duplis.

De Presbyteris inflatis vel schisma facientibus.

CLXI. Si quis Presbyter contra Episcopum

pum suum inflatus schisma fecerit, anathema sit. Quod si superbia, quod abfit, inflatus fecerit, se ab Episcopi sui communione duxerit, ac separatim cum aliquibus schisma faciens sacrificium Deo obrulerit, loco amisso, anathema habeatur. Nihilominus & de civitate & congregatione in qua fuerit longius repellatur; ne vel ignorantes vel simpliciter viventes sempiterna fraude decipiat. VI. 305.

Ut Presbyteri indifere ab Episcopis vel ab aliis aut laicis non mittantur.

CLXII. Statutum est ut Presbyteri, sicut hactenus factum est, indifere per diversa non mittantur loca, nec ab Episcopis, nec ab aliis Prelatis, nec etiam a laicis; ne forte, propter eorum absentiam, & animarum pericula & Ecclesiarum in quibus constituti sunt neglegantur officia. Vide infra Addit. IV. cap. 7.

De criminibus definitis minime reficandis.

CLXIII. De his criminibus de quibus absolutus est accusatus, reficari accusatio non potest. Vide infra cap. 291.

De adprobanda accusatione.

CLXIV. Si quis adversarium suum ita apud iudicem crediderit accusandum ut se asserat violentiam pertulisse, ad probationem rei eum convenit aditineri.

De Presbyteris qui inconsultis propriis Episcopis in locis non consecratis Missas agunt.

CLXV. Si quis Presbyter inconsulto Episcopo agendam in quolibet loco voluerit celebrare, ipse honori suo contrarius exitit. VI. 306.

Ut Presbyteri in Ecclesiis inconsulto Episcopo non constituantur vel de Ecclesiis expellantur ab aliquo.

CLXVI. Sancitum est ut sine auctoritate vel consensu Episcoporum Presbyteri in quibuslibet Ecclesiis nec constituantur nec expellantur. Et si quis deinceps hoc facere tentaverit, synodali sententia districte seriatim. I. 84. V. 87. 213. VI. 166.

Quod Dei ordinationem accuset qui Episcopo detrahit vel accusat.

CLXVII. Dei ordinationem accusat, in qua constituuntur, qui Episcopos accusat aut condemnat. Non est itaque arguendus a plebe vel a mala conversationis aut pravæ vitæ accusandus hominibus Episcopus; sed retores Ecclesiæ a Deo sunt iudicandi. VI. 305.

De homicidiis infantum.

CLXVIII. Si quis infantem necaverit, ut homicida teneatur.

De his qui rapinam fecerint, aut iter agentes adfallierint, aut domum nocturni spoliatores fuerint, quid sit agendum.

CLXIX. Si quis ad faciendam rapinam adgreditur, aut iter agentem in prædiis adfallierit, aut domum alterius nocturnus spoliator intraverit, & occisus fuerit, mors latronis ipsius a nemine requiritur.

Ut iudices prius capitalem non proferant sententiam quam aut reus ipse confiteatur aut per testes innocentes convincatur.

CLXX. Iudex criminofum discutens non ante sententiam proferat capitalem quam aut reus ipse confiteatur aut per innocentes testes convincatur. Si in maioribus personis crimen objectum fuerit, Principis est expectanda sententia. V. 308. VI. 398.

De Episcopis, si in reatum incurverint, quid agendum sit.

CLXXI. Si quis Episcopus a quoquam impetitur, vel ille aliquam questionem retulerit, per Episcopos iudices causa finiatur, sive quos eis Primates dederint, sive quos ipsi vicinos ex consensu delegerint. Vide infra cap. 178.

De his qui viduas vel virgines inconsulto Episcopo velare presumunt.

CLXXII. Statutum est viduas inconsultis Episcopis velari non debere. Simul & hoc constitutum est, ut si quispiam Presbyterorum deinceps hujus constitutionis normam contumaciter transgressor extiterit, scilicet ut aliquas viduas inconsulto Episcopo velare presumpserit, gradus sui periculum incurrat. Similiter & de puellis virginibus a Presbyteris non velandis statutum est ut si quis hoc facere tentaverit, tanquam transgressor canonum damnetur.

De accusato Episcopo, si comprovinciales suspectos habuerit, ut Romanum appellat Pontificem.

CLXXIII. Placuit ut quocumque Episcopus accusatur, si comprovinciales aut vicinos suspectos habuerit, sanctæ & universalis Romanæ Ecclesiæ appeller Pontificem, ut ab eo quicquid iustum & Deo placitum fuerit terminetur.

De reit ad Ecclesiam vel altaria earum confugientibus, ut non abstrahantur.

CLXXIV. Ut eos timoris necessitas non constringat circa altaria manere & loca veneratione digna polluere, depositis armis qui fugerint. Quod si non deposuerint, sciant se armatorum viribus extrahendos. Et quicumque eos de portibus & de atris & de hortulis, de balneis vel de adjacentiis Ecclesiarum abstrahere presumpserit, capite puniatur.

De non usurpandis plebibus alienis, & de non gravando Episcopo.

CLXXV. Ut nullus Episcopus alterius Episcopi plebes usurpet, aut alium conculcet Episcopum vel supergrediatur, aut aliquid ei incommodum in sua parrochia vel alicubi faciat.

De his qui in vella fide suspecti sunt in accusationem sacerdotum vel testimonium non suscipiendis.

CLXXVI. Ut omnes qui in fide Christi catholica suspecti sunt, in accusatione sacerdotum vel testimonio humano dubii habeantur, nec recipiantur.

Quid sint delatores, vel quid de eis faciendum sit.

CLXXVII. Delatores dicuntur qui aut facultates prodiderint alienas, aut caput impetunt alienum, Qui si convicti (1) fuerint, continuo strangulentur. Servus si super dominum fuerit delator, etiam si objecta probaverit, puniatur.

De Episcoporum causa per Episcopos iudices terminanda.

CLXXVIII. Si quis Episcopus a quoquam imperatur, vel ille aliquam questionem retulerit, per Episcopos iudices causa finiatur, sive quos eis Primates dederint, sive quos ipsi vicinos ex consensu delegerint. *Supra c. 171.*

Ut nullus occultas nuptias aut vaptum faciat, vel quem propinquus habuit ducat uxorem; sed dotatam, & a parentibus traditam, per benedictionem sacerdotum accipiat, qui vult nubere, uxorem.

CLXXIX. Sancitum est ut publicæ nuptiæ ab his qui nubere cupiunt fiant: quia sæpe in nuptiis clam factis gravia peccata tam in sponsis aliorum quam & in propinquis sive adulterinis conjugis &, quod pejus est dicere, consanguineis aderescent vel adcumulantur. Ex his autem procreari solent cæci, claudi, gibbi, & lippi, sive alii turpibus maculis aspersi. Et hoc ne deinceps fiat omnibus cavendum est. Sed prius conveniendus est sacerdos in cuius parrochia nuptiæ fieri debent in Ecclesia coram populo. Et ibi inquirere una cum populo ipse sacerdos debet si ejus propinqua sit annon, aut alterius uxor, vel sponsa, vel adultera. Et si licita & honesta omnia pariter invenerit,

tunc per consilium & benedictionem sacerdotis & consulti aliorum bonorum hominum eam sponsare & legitime dotare debet. Scribit namque de legitimo matrimonio beatus Augustinus ita: *Talis esse debet quæ uxor habenda est, ut secundum legem sit casta in virginitate, & dotata legitime, & a parentibus tradita sponso, & a paranympis accipienda. Et ita secundum legem & evangelium publicis nuptiis honestata, in conjugio licite sumenda: & omnibus diebus vite suæ nisi ex consensu & causa vacandi Deum, nunquam propter hominem separanda. Et si fornicata fuerit, & vir ejus voluerit, dimittenda; sed, illa vivente, altera non ducenda, quia adulteri regnum Dei non possidebunt; & poenitentia illi accipienda. Nolite vos, viri, habere uxores quarum priores mariti vivant. Adulterina enim sunt ista conjugia.* Et hoc, ut diximus, omnino providendum est, ne ejus sit propinqua; quia scriptum est: *Omnis homo ad proximam sanguinis sui non accedat, ut revelet turpitudinem ejus.* Similiter scriptum est: *Cum uxore proximi tui non coibis, nec seminis ejus commixtione maculaberis.* Et in decretalibus Papæ Gregorii (2) legitur: *Si quis Diaconam, aut monacham, aut commatrem spiritalem, aut fratris uxorem, aut neptem, aut novercam, aut nurum suam, aut consobrinam, aut de propria cognatione, vel quam cognatus habuit, duxerit uxorem, anathema sit. Et responderunt omnes tertio: Anathema sit.* Item: *Si quis viduam rapuerit vel furatus fuerit in uxorem, vel consentientes ei, anathema sit. Et responderunt omnes tertio: Anathema sit.* Si quis virginem, nisi desponsaverit eam, vapuerit, vel furatus fuerit in uxorem, vel consentientes ei, Anathema sit. Et responderunt omnes tertio: Anathema sit. Et alibi in canonibus præceptum est ut nemo usque adfinitatis lineam ex propinquitate sui sanguinis connubia ducat, neque virginibus sine benedictione sacerdotis quis nubere præsumat. Oppido enim ista omnia cavenda sunt ne fiant. Sed postquam ista omnia probata fuerint, & nihil impedierit, tunc si virgo fuerit, cum benedictione sacerdotis, sicut in Sacramentario continetur, & cum consilio multorum bonorum hominum, publice & non occulte ducenda est uxor; ut boni ex eis filii Domino miserante procreentur, & non tales sicut superius dictum est.

Quod

(1) *Convicti.* Antea male legebatur *convicti*. Sed in codice Vaticano & in Bellovacensi legitur *convicti*. Viderat hoc mendum Juretus, qui illud ex ingenio sustulit in miscellaneis ad Synmachum pag. 302.

(2) *In decretalibus Papæ Gregorii.* Hæc contra controversiam sunt Gregorii II. Sed quia

laudari vulgo solent sub nomine Gregorii Papæ, crediderunt nonnulli ea esse Gregorii Magni. In Concilio Londinensi anni MLXX. tribuuntur utrique: *Decretum est etiam ex decretis majoris Gregorii necnon minoris ut nullus de propria cognatione &c.*

Quod excommunicati a sacerdote, antequam canonicè reconcilientur, non possint majores natu accusare.

CLXXX. Ut excommunicatus a sacerdote, quandiu in ipsa est excommunicatione, majores natu vel Episcopos accusare non præsumat. Quod si præsumperit, non recipiatur; sed aut majori excommunicationi subiaceat, aut ab Ecclesia pellatur.

De homicidis, maleficis, veneficis, concivitis, appellare volentibus, non audiendis.

CLXXXI. In civilibus causis vel levioribus criminibus legibus dilatio præstanda est. Homicidæ, adulteri, malefici, venefici, conciviti, si appellare voluerint, non audiantur.

Quod Presbyteri, Diaconi, & reliqui Clerici sine jussione sui Pontificis nihil agere debeant.

CLXXXII. Ut Presbyteri vel Diaconi sine conscientia Episcoporum suorum sibil agant.

De his qui virgines opprimunt aut rapiunt. Et de aliorum sponsis raptis.

CLXXXIII. Statutum est ne oppressio virginum aut viduarum vel raptus ab ullis hominibus de puellis aut viduis fiat. Scriptum est namque in canonibus, in Concilio Chalcedonensi: *Eos qui rapiunt puellas sub nomine simul habitandi, cooperantes & conhibentes raptoribus decrevit sancta synodus, si quidem Clerici sum, decidant a gradu proprio; si vero laici, anathematizentur.* Quibus verbis aperte datur intellegi qualiter hujus mali auctores damnandi sint, quando participes & conhibentes tanto anathemate feriuntur, & quod juxta canonicam auctoritatem ad conjugia legitima raptas sibi jure vindicare nullatenus possunt. De desponsatis quoque puellis & postea ab aliis raptis in canonibus Ancyranæ Concilii legitur ita: *Desponsatas puellas & postea ab aliis raptas placuit evi & eis reddi quibus antea fuerant desponsate, etiamsi eis a raptoribus vis inlata consisterit.* Proinde statutum est a sacro conventu ut raptor publica penitentia mulretur. Rapta vero, si eam sponsus recipere noluerit, & ipsa eidem crimini consentiens minime fuit, licentia nubendi alii non negetur. Quod si illa consensit, simili sententiæ subiaceat. Quod si post hæc se jungere præsumperint, utrique anathematizentur. *Vide supra lib. I. c. 98. & sq.*

De accusatoribus in judicium præsentandis, & accusatis non modicum spatium accipiendis ad abluenda crimina.

CLXXXIV. Nemo debet judicari aut damnari priusquam accusator præsens habeatur, & spatium non modicum defendendi accipiat accusatus ad abluenda crimina.

De Clericis nullo fiscali aut publico subdantis officio.

CLXXXV. Ut Clerici nullo fiscali aut publico subdantur officio; sed liberi ab omni humano servitio, Ecclesiæ deseruiant.

Ut nullus sacerdos seminam secum habitare permittat, aut cum eis frequentare præsumat.

CLXXXVI. Sanctum est de Presbyteris qui feminis secum indifereite habitare permittunt, & propter hoc malæ opinionis suspicionem denotantur, ut si deinceps admoniti non se contexerint, velut contemptores sacrorum canonum canonica invectione seriantur. *V. 92.*

De testibus vel accusatoribus qui cum inimicis morantur, in sacerdotum accusatione non recipiendis.

CLXXXVII. Non sunt illi testes suscipiendi, neque accusatores, qui cum inimicis morantur, vel quos ipsi de domo prodixerint: quia corrumpunt mores bonos conloquia mala. *Vide supra cap. 101.*

De testibus non recipiendis qui Christianæ religioni infesti existerint.

CLXXXVIII. Ut testandi licentia denegetur qui Christianæ religionis & nominis dignitatem neglexerint.

De peregrinis Episcopis pie recipiendis.

CLXXXIX. Ut peregrino Episcopo (1) locus sacrificandi detur.

Ut illicitus accessus seminarum ad altare non fiat, aut ulle femine vasa sacra aut corpus & sanguinem Domini contrahere præsumant.

CXC. Statutum est ut illicitus seminarum accessus ad altare non fiat; quia contra omnem auctoritatem divinam & canonicam institutionem est feminas sanctis altaribus se ultero ingerere, aut sacrata vasa impudenter contingere, sive indumenta sacerdotalia Presbyteris ministrare, aut corpus & sanguinem Domini contingere populi que porrigere; quod omni ratione & auctoritate caret; & ne ulterius fiat omnimodis prohibitum est. Et quæcumque femine deinceps hoc facere præsumperint, judicio canonico usque ad satisfactionem subdantur. Quod autem mulieres ingredi ad altare non debeant, in Concilio Chalcedonensi & in decretis Gelasii Papæ copiosissime invenitur. *Vide supra lib. 1. cap. 17.*

De accusatis sacerdotibus, ut non prius in judicium decendant quam accusatores secundum canonicas & regulares sanctiones pleniter inquirantur.

CXCI. Si quis criminatur, non ante judicio

(1) Ut peregrino Episcopo.) Vide supra lib. 6. cap. 312.

dicio decidat quam accusator pertenterur atque secundum legem & canonicam sententiam exquiratur. Quod si indigna ad accusandum persona inveniatur, ad accusationem non admittatur. Quia indignum est ut vita innocentis ulla maculetur pernicie.

De violatoribus sepulchrorum.

CXCII. Qui sepulchra violaverint puniantur, tam ingenui quam servi. Si major persona in hoc scelere fuerit deprehensa, amissa medietate bonorum suorum, perpetua notetur infamia. Si Clericus; depositus omni honore clericali, perenni exilio deputetur. Si iudex hoc peccato aut implere distulerit, facultatibus & honore privetur. Et quicumque hoc scelus accusare voluerint, licentia tribuatur.

Ut sacerdotes suam non relinquant Ecclesiam.

CXCIII. Ut ne quis qualibet neffitate suam relinquat Ecclesiam.

De Presbyteris gradum amittentibus, quia de eo deteriorari solent ut filii Belial efficiantur, quid agendum sit.

CXCIV. Sanctum est de Presbyteris gradum amittentibus ut unusquisque Episcoporum tam per se quam & per ministros suos vitam & conversationem morumque emendationem eorum cognoscat, eosque canonicæ poenitentiae subdere non neglegat, juxta quod in Concilio Cæsariensi titulo primo scribitur: Presbyter, si uxorem acceperit, ab ordine deponatur. Si vero fornicatus fuerit, aut adulterium perpetraverit, amplius pelli debet & ad poenitentiam redigi. Nonnulli enim, amisso gradu, adeo filii Belial efficiuntur, ut nec publicis, quia fas non est, nec canonicis, propter incuriam & negligentiam rectorum, legibus constringantur.

De laicis de religione disputandi premissentibus.

CXCV. Nulli egresso ad publicum discipulandi de religione, vel tractandi, vel consilii aliquid deferendi, vel majores naturæ accusandi patefeat occasio aditus. Si quis posthac contra hæc veniendum crediderit vel insistere motu pessiferæ persuasionis tentaverit, competentis poenæ & digno supplicio coercatur.

De his qui falsa Principum rescripta detulerint. Et de nonnullis aliis causis.

CXCVI. Qui falsa Principum rescripta detulerint, ut falsarii puniantur. Qui falsum nesciens allegavit, falsi poenæ non teneatur. In caput domini patroniæ nec servus nec libertus interrogari potest. Ut prægnantem nemo torqueat. Qui de se confessus est, super alium credi non potest.

De his qui falsa fratribus intulerint quid agendum sit.

CXCVII. Eos qui falsa fratribus capitalia objecisse convicti fuerint, placuit eos usque ad exitum non communicare & infames semper existere. VI. 314.

Ut nullus de alterius Presbyteri parrochia populo persuadere audeat ut, relicta propria parrochia, ad suam Ecclesiam conveniant, aut sibi eorum decimas dent.

CXCVIII. Statutum est ut nullus Presbyter fidelibus sanctæ Dei Ecclesiæ de alterius Presbyteri parrochia persuadeat ut ad suam Ecclesiam, relicta propria Ecclesia, conveniant, & suas decimas sibi dent. Sed unusquisque sua Ecclesia & populo sit contentus; & quod sibi non vult fieri, alteri nequaquam faciat, juxta illud evangelii: *Quæcumque vultis ut faciant vobis homines, hæc eadem facite illis.* Quisquis autem contra hæc constituta venerit, aut hæc insiangere tentaverit, tanquam contemptor, gradus sui periculo subiacebit.

Quod laicis de viris Deo dicatis vel ecclesiasticis facultatibus aliquid disponendi nulla sit adtributa facultas.

CXCIX. De viris Deo dicatis vel ecclesiasticis facultatibus aliquid disponendi nulla legitur laicis, quamvis religiosis, umquam adtributa facultas. Vide supra lib. 5. c. 403. & infra c. 393. hujus libri.

De his qui in blasphemiam alterius aliquam scripturam vel cantica composuerint vel cantaverint.

CC. Hi qui in blasphemiam alterius cantica composuerint, vel qui cantaverint ea, extra ordinem vindicentur. Nam lex exiliarii jubet eos qui libellos famosos excogitant aut proponunt. Notatur infamia quicumque dum appellat judicem, convitium dixerit. Non tantum is qui maledictum aut convitium dixerit famosus efficitur, sed & is cujus consilio factum esse patuerit. Capitulum. a. 744. cap. 13.

Quid de Sacerdotibus vel Levitis de se crimen consententibus agendum sit.

CCI. Ut Sacerdos vel Levita qui de se crimen aliquod constituitur, deponatur.

Ut nullus Presbyter poenitentes inconsulto Episcopo reconciliare audeat. Et ut omnes publice poenitentes in Cena Domini ad Episcopum proprium conveniant, ut ab eo canonicè absolvantur vel dijudicentur.

CCII. Statutum est & in sanctis canonicis prohibitum ut nullus Presbyter poenitentem publice inconsulto Episcopo reconciliare præsumat, nisi morte forte periclitantem; sed omnes publice poenitentes quinta feria ante Pascha, quæ est Cena Domini, ad civitatem

tem in cinere & cilicio in presentiam Episcopi prostrato vultu conveniant, & ibi ab Episcopo canonicè & ordinabiliter, sicut in Sacramentario & in Romano Ordine continetur, reconcilientur atque dijudicentur, consolenturque, & prædicentur quid deinceps agere, quidve vitare debeant instruantur, atque insuper divinis precibus per manus impositionem Episcopi sanentur, Nullo namque tempore Presbytero in publica Missa penitentem reconciliare sine licentia Episcopi concessum est. Si quis hoc facere præsumpserit, canonica correctione multetur.

De Clericis vel laicis qui suo Episcopo calumniator extiterit,

CCIII. Si quis Clericus vel laicus expiator vel calumniator suo Episcopo extiterit, ut homicidæ habeatur,

De causis in iudicio convincendis. Et de sententia adversus absentes infirmenda. Et de causis in iudicio non revolvendis. Et ut absentes non damnentur. Et quod absentes per alium nec accusare nec accusari possint.

CCIV. Convincti nemo potest iudicio sine testibus aut scriptura. Sententiæ absente parte alia a iudice data nullam obtinet firmitatem. Causa inter presentes iudicata post decennium revolvij non potest, nec inter absentes post vicennium. In causa capitali (1) absens nemo damnatur. Neque absens per alium accusatorem accusari potest.

Quid de delatoribus fidelibus agendum sit.

CCV. Delator si quis extiterit fidelis, & per delationem ejus aliquis fuerit præscriptus vel interfectus, placuit eum nec in finem accipere communionem.

De sacerdotibus vel Clericis qui per pecuniam aliorum sacerdotum Ecclesias aut beneficia subripium vel subvertunt.

CCVI. Sanctum est atque omnibus prohibitum ut si quis Presbyter præventus fuerit alicui Clerico aut laico munera dare aut aliquam pecuniam tribuere ut alterius Presbyteri Ecclesiam subripiat, pro hac cupiditate seu rapina turpis lucri gratia deiciatur a clero & alienus existat a regulâ. Nam si pro misericordiâ Episcopo placuerit longo tempore eum penitendo quæ gessit in carceris ærumna includere & usque ad satisfactionem ibi retinere, liceat. Et postea si se correxerit, & alia deinceps minime se facere promiserit, humanius erga eum agere poterit, si voluerit, & ipse dignus inventus fuerit.

Ut seculares de viris Deo dicatis Ecclesiæque facultatibus ad se nihil putent pertinere præter reverentiam tantum.

CCVII. Synodali decreto sancitum est ne

laici vel seculares de viris Deo dicatis Ecclesiæque facultatibus aliquid ad se putent vel præsumant præter reverentiam pertinere, quorum quarumque sacerdotibus disponendi indiscusse a Deo cura commissa docetur. Si quis contra hæc venire præsumpserit, anathemate serietur.

De servis dominorum facinora confessis non audiendis,

CCVIII. Si servi facinora dominorum confessi sunt, nullo modo audiantur, nisi forte eos reos deserant majestatis,

Quid de hominibus qui pauperes expoliant, & admonente Episcopo non reddiderint, agendum sit.

CCIX. Si quis potentum quemlibet expoliaverit, & admonente Episcopo non reddiderit, excommunicetur. *VI. 319. Add. IV. 55.*

De his qui sine jussione Episcopi iudices seculares adeunt, aut sine licentia & litteris Episcopi sui proficiscuntur. Et de laicis Ecclesiis vel Clericis calumniari facientibus,

CCX. Sanctum est ut Presbyter vel Diaconus, sive quilibet Clericus regulæ subiectus, inconsulto Episcopo ad iudicem secularem non pergat. Nec non & hoc sancitum est, ut sine epistola Episcopi sui non liceat Clericum vel monachum proficisci. Et alibi in canonibus legitur ita: *Presbyter aut Diaconus vel Clericus sine antistitis sui epistolis ambulans, communionem ei nullus impendat.* Simulque statutum est ut si quis secularium per calumniam Ecclesiam aut Clericum fatigare tentaverit, & convictus fuerit, ab Ecclesiæ liminibus & catholica communionem, nisi digne penituerit, coerceatur. *VI. 154 158.*

De laicis vitiosis a Clericis, nisi sponte voluerint, non recipiendis.

CCXI. Omnes Episcopi in tertia sessione adclamaverunt: Sane dignum est ut sicut sacerdotes vel Clericos sua in accusatione vel secularibus iudiciis laici non recipiunt, ita ipsi sacerdotum vel Clericorum accusationibus seu ecclesiasticis negotiis nisi sponte non recipiantur: quoniam inconveniens est ut hi qui hos respuunt, ab his recipiantur.

Ut hi qui sponte hominem occidere voluerint & non potuerint perpetrare, ut homicidæ habeantur.

CCXII. Qui hominem voluntarie occidere voluerit, & perpetrare non potuerit, ut homicidæ punietur.

De Clericis qui a suis recedunt Episcopis.

CCXIII. Ut nullus Clericus ab Episcopo suo recedat & ad alium se transferat,

Ut

(1) In causa capitali. Idud abbreviatum est ex interpretatione sententiarum Pauli lib. 5. tit. 35.

Ut nulli sacerdotes eorum decimas aut aliquid de rebus vel facultatibus Ecclesie sine licentia proprii Episcopi vendere præsumant.

CCXIV. Statutum est ut nullus Presbyter vel Diaconus eorum decimas vel aliquid de rebus Ecclesie sine consilio proprii Episcopi inreverenter vendere præsumat; quia in canonibus decretum est ita (1): *Placuit ut Presbyteri vel Diaconi non vendant rem Ecclesie ubi sunt constituti, neſcientibus Episcopis suis*. Et ne deinceps fiat cavendum est, sicut a quibusdam in aliquibus locis impudenter factum audivimus, eo quod quidam sacerdotes, antequam messes mature vel collectæ essent, eorum decimas vendere causa ebrietatis tentaverunt, quod ne deinceps fiat pariter omnes inhibemus; sed ut prius cum gratiarum actione a sacerdotibus recipiantur. Et si necessitas fuerit pro restauratione Ecclesiarum vel pro redemptione captivorum eas vendere, cum consilio proprii Episcopi & aliorum bonorum sacerdotum hoc faciant; ne qualibet occasione occulte & sine testimonio fraudenter oblationes fidelium, & unde pauperes recreari debent, vel Ecclesie restaurari, seu Clerici vivere, sive Episcopi recipi, hospites & peregrini pasci ac venerari, Presbyteri vel Diaconi aut quilibet fidelium in suis nimis potationibus vel comestationibus seu carnalibus desideriis, quæ multis modis aguntur, inflectere non præsumant, sed in prædictis rebus eas fideliter subministrant; & sciant se non suarum sed dominicarum rerum esse dispensatores. Propterea quasi dominicas res fideliter eas conservare & utiliter dispensare Domini sacerdotes oportet. Et si, quod absit, aliter fecerint, canonica investigatione districte feriantur.

De anathematis hominibus repellendis.

CCXV. Omnium anathematum vox in accusatione vel testimonio aut humano iudicio penitus non audiat, nec hi accusare quemquam permittantur. Sed si quis anathematis poenam parvi duxerit, aut in infulam religetur, aut exilio deputetur, ne possit Ecclesiam Dei ejusque famulos perturbare.

De sententia adversus absentes vel minores iudicata non valenda.

CCXVI. Adversus absentes vel minores sententia iudicata non valebit.

Quid de Clericis qui in seditione arma portaverint faciendum sit.

CCXVII. Clerici qui in quacunque seditione arma volentes sumpſisse reperti fuerint, amisso ordinis sui gradu in monasterio poenitentiae contradantur.

Tom. III.

De his qui inebriantur, ut a communione, nisi se correxerint, suspendantur, aut corporali supplicio subdantur.

CCXVIII. Sanctum est ut a Presbyteris vel Diaconibus seu a reliquis Clericis omnino vitetur ebrietas, quæ omnium vitiorum fomes ac nutritrix est. Itaque eum quem ebrium fuisse constiterit, ut ordo patitur, aut quadraginta dierum spatio a communione statuimus submovendum, aut corporali subdendum supplicio. *Capitul. II. a. 803. c. 3. Vide infra cap. 270.*

Quid de his Ecclesie iudicibus faciendum sit qui absentes iudicare præsumunt.

CCXIX. Caveant iudices Ecclesie ne, absente eo cuius causa ventilatur, sententiam proferant; quia irrita erit; immo & causa in synodo profecto dabitur. *Vide supra lib. 6. c. 363.*

De his qui apud extraneos iudices causam suam proponunt. Et de his qui prius in proprio foro non iurgaverint. Et de iudicibus qui sua negligentia causas differunt.

CCXX. Si quis alium crediderit accusandum, apud provincie illius iudicem negotium suum proponat; & omnem iacturam litis incurrat qui non ante in proprio foro iurgaverit. Quod si per negligentiam iudicis causa definita non fuerit, tantum cum fisco nostro jubemus exolvere quantum res ipsa de qua agitur valuisse cognoscitur. Et qui consiliis suis adherent, exilio deputentur.

Quod ruinis miserorum oppido succurrendum sit.

CCXXI. Occurrere certe miserorum ruinis debet subsidio unusquisque, quo valeat ex relevatione alienæ vindictæ a se Dei removere vindictam. Libat enim Domino prospera qui ab afflictis pellit adverſa.

Quid de vaticinatoribus falsis agendum sit.

CCXXII. Ut vaticinatores, qui se futura scire dicunt, casti de civitate iactentur.

Quod in metropolitana sede, tempore quo omnes elegerint comprovinciales Episcopi, ad Synodum faciendam sit conveniendum.

CCXXIII. Placuit definiti ut paternis institutionibus obsequentes in metropolitanam sedem, tempore quo omnes comprovincialiter elegerint Pontifices, ad Synodum faciendam devotis studiis conferantur. *VI. 325.*

Quid de Episcopo qui alium conculcave vel calumniari aut injuriare præsumpserit Episcopum, faciendum sit.

CCXXIV. Ut nullus Episcopus alium Episcopum conculcet, eumque calumniare vel

E e 2 in-

(1) V. 31. VI. 58. VII. 27.

injuriare præsumat. Quod si fecerit, gradus sui periculo subiacebit. VI. 310. 400.

Ut nullus Presbyter in Ecclesia benedictiones publicas super populum fundere aut altare consecrare vel reconciliare præsumat.

CCXXV. Statutum est ut Presbyteri benedictionem in Ecclesia super plebem fundere, aut altare consecrare aut reconciliare, aut submovere vel collocare, ullo modo non præsumant. Simul & hoc statutum est, ut altare erigere, vel de loco in locum transmutare, ut a quibusdam factum audivimus, sine Episcopi sui licentia vel consilio, cujus est & ipsum altare consecrare & post motionem vel violationem reconciliare, Presbyteri non pertentent. Quod si aliter fecerint, gradus sui periculo subiacebunt.

Ut absentibus quod ablatum est pleniter restituatur.

CCXXVI. Propter absentes legem volumus iterare, ut quicquid fuerit eis a qualibet persona ablatum, totum amicis eorumque proximis vel servis, cum judicem interpellaverint, sine dilatione reddatur; ut res quas discedens dominus in sua proprietate dimisit, integre ab actoribus domini, quocumque sedeat, vindicentur. Quæcumque autem in militia constitutis vel absentibus pervasa fuerint, sine aliqua jubemus dilatione restituantur.

Ut ea quæ ad perpetuam utilitatem sunt instituta, inconculsa permaneant.

CCXXVII. Quæ ad perpetuam utilitatem sunt instituta, nulla commutatione variantur; nec ad privatum trahantur commodum quæ ad bonum sunt commune præfixa. Et manentibus terminis quos statuerunt patres, nemo damnet alienum; sed intra fines proprios atque legitimos, prout quis voluerit, in latitudine se caritatis exerceat. VI. 328.

De negligentibus officia divina & non venientibus ad matutinalia vel vespertinalia sive reliqua divina officia.

CCXXVIII. Sancitum est ut si quis Presbyter vel Diaconus aut quilibet Clericus Ecclesiæ deputatus, si intra civitatem fuerit, aut in quolibet loco in quo Ecclesia est, &

ad quotidianum psallendi sacrificium matutinis vel vespertinis horis ad Ecclesiam non convenit, deponatur a Clero; si tamen castigatus veniam ab Episcopo per satisfactionem noluerit promereri.

De bis qui in captivitate ducti sunt quid agendum sit.

CCXXIX. Quicumque necessitate captivitatis ducti sunt, & non sua voluntate sed hostili depredatione ad adversarios transferunt, quæcumque in agris vel in mancipiis ante tenuerunt, sive a fisco possideantur, sive aliquid ex his per Principem cuicumque datum est, sine ullius contradictione performance tempore quo redierint vindicent ac præsumant; si tamen cum adversariis non sua voluntate fuerint, sed captivitate se detentos esse probaverint,

Quod contra caput non sit surgendum.

CCXXX. Contra caput, etiam si faciendum sit, non libenter admittimus.

Ut Presbyteri per singulas hebdomadas, sicut ab Episcopo vel ab illo qui constitutus est ab eo, vocantur, ad civitatem conveniant, absque ulla dilatione, descendendi gratia.

CCXXXI. Statutum est ut omnes Presbyteri parochiæ ad civitatem per turmas & per hebdomadas ab Episcopo sibi constitutas conveniant discendi gratia, ut aliqua pars in parochiis Presbyterorum remaneat, re populi & Ecclesiæ Dei absque officio sint, & aliqua utilia in civitate discant, ut meliores ad parochias demum & sapientiores atque populi utiliores absoluti revertantur. Et ibi ab Episcopo, id est, in civitate, sive a suis bene doctis ministris bono animo instruantur de sacris lectionibus & divinis cultibus & sanctis canonibus, sive de baptismatis sacramentis (1), atque Missarum solemnibus & precibus, & de reliquis officiis omnibus sibi necessariis pleniter & distincte ac singillatim imbuantur. Et omnia quæ illi per parochias docere, prædicare, ac facere debent, eos Episcopus & sui bene docti ministri veraciter & discrete doceant, ut quid facere vel quid vitare debent sciant; quatinus eorum vitam bene & condigne atque irreprehensibiliter ducant, & aliis bene vivendo

(1) Baptismatis sacramentis. Hæc est lectio codicis Bellovacensis, cum in vulgatis editionibus legatur *sacramento*. Confirmatur autem hæc nostra lectio ex cap. 321. hujus libri, in quo legitur: *Neque ipsi sunt per ætatem idonei de traditis sibi sacramentis respondere*. Item Bedæ lib. 2. histor. eccles. cap. 9. ubi loquens de Edwyno Rege Northanhymbrorum, qui pollicitus erat se fidem Christi amplecturum si victoriam de hostibus suis reportaret, ait: *Sicque victor in patriam reversus, non statim & inconscie sacramenta fidei Christianæ percipere voluit; quamvis nec 1000 ultra servivisset ex quo se Christo serviturum esse promiserat*. Et lib. 3. cap. 1. *Ofvichus, qui ad prædicationem Paulini fidei erat*

sacramentis imbutus. Et mox: *Sacramenta regni celestis, quibus initiatus erat, anathematizando perdidit*. Et eodem libro cap. tertio: *baptismatis sacramenta consecutus erat*. Concilium Moguntinum anni dcccxlvi. cap. tertio: *Sacramenta itaque baptismatis volumus ut concorditer atque uniformiter in singulis parochiis secundum Romanum ordinem inter nos celebrentur*. Baptismatis sacramenta hæc sunt, ipsum baptismum, confirmatio, & communio corporis & sanguinis Domini, quæ tum conferebantur unicuique eorum qui baptizabantur. Hinc in scripto veteris auctoris anonymi de ordine baptismi legitur: *Et hæc sunt sanctæ Ecclesiæ sacramenta, baptismum, christisma, corpus & sanguis Christi*.

do bonum exemplum absque ulla offensione præbeant, & eorum ministeria sapienter & rationabiliter adimpleant, ut in nullam, quod absit, offensionem incidant, sed Dei gratiam promereri valeant.

Quid de convictis in iudicio de evidenti violentia faciendum sit.

CCXXXII. Convictus in iudicio de evidenti violentiæ crimine, reus caput puniatur.

Ut sacerdotes de incognitis rebus nihil iudicare præsumant.

CCXXXIII. Nos, qui sacerdotum Domini matura volumus esse iudicia, nihil possumus de incognitis rebus in cuiusquam partis præiudicium definire priusquam universa quæ gesta sunt veraciter audiamus, VI. 332.

De his qui relinquunt ecclesiastica officia & ad seculares confugiunt. Et de Clericis furium Ecclesiæ facientibus. Sive de Clericis comam nutrientibus vel habitum aut vestimenta clericalia mutantibus.

CCXXXIV. Sancitum est ut quisquis Clericus, relicto officio suo, propter districtiorem ad secularem quemlibet confugerit, & is ad quem recurrit solatium ei defensionis impenderit, cum eodem Ecclesiæ de communione pellatur, VI. 145.

Simulque sancitum est ut si quis Clericus furium Ecclesiæ fecerit, peregrina ei communio tribuatur.

Simili modo decretum est ut Clerici qui comam nutriunt (1), ab Archidiacono, etiam si noluerint, inviti detondantur. Vestimenta vero vel calciamenta (2) eis, nisi quæ religionem deceant, uti aut habere non liceat. Capitul. n. 744. c. 4.

De servis insciis vel consciis dominis violentiam facientibus, & qualiter hæc corrigantur.

CCXXXV. Servi si inscio domino confessi vel convicti fuerint violentiam commisisse, addicti tormentis gravibus puniantur. Si vero iubentibus dominis violentiæ crimen admerint, domini qui illicita præceperunt notantur infamia, & nobilitatis vel honoris sui dignitatem tenere non possunt. Servi autem qui talibus dominorum iussionibus paruerunt, in metallo detrudantur, Ceterum non

Tom. III.

liceat iudicibus discussionem violentiæ differre vel dimittere vel donare. Si autem probaverint violentiam, & non statim vindicaverint, noverint se periculum subituros. Viles autem personæ quæ frequenter admisisse violentiam comprobantur, constituta legibus pœna suprafcripta omnimodis feriantur.

Qualiter desides vel negligentes curandi sint.

CCXXXVI. Si extiterint aliqui fratres desides vel negligentes, quos oporteat majori auctoritate curari, sic tamen est adhibenda correctio ut semper sit salva dilectio, VI. 339.

Ut Clerici contumaces vel inflati contra Episcopum suum non sint, nec parvipendant ejus excommunicationem. Et qualiter hæc facientes suam recipere debeant dignitatem.

CCXXXVII. Statutum est ut contumaces Clerici, prout dignitatis ordo permiserit, ab Episcopis corrigantur. Et si qui prioris gradus, elati superbia, communionem fortasse contempserint, aut Ecclesiam frequentare vel officium suum implere neglexerint, peregrina eis communio tribuatur; ita ut cum eos penitentia correxerit, rescripti in matricula, gradum suum dignitatemque recipiant.

Quod accusatoribus ante discussionem utriusque partis non sit credendum.

CCXXXVIII. Quotiens quilibet accusator aliquid de adversario suo, eo absente, suggesserit, ei ante discussionem utriusque partis penitus non credatur.

De sacerdotibus non detrabendis.

CCXXXIX. Præcipimus ut nullo vel falso insinulatus crimine extrahatur sacerdos.

Ut qui iudices suspectos habuerit, vocem appellationis exhibeat.

CCXL. Si quis iudicem pro quibuscumque causis adversum sibi fenderit aut habuerit forte suspectum, vocem appellationis exhibeat; ut, cum ei concessum fuerit, integro negotio apud alium iudicem amotis dilationibus possit audiri.

E e 3

U:

(1) Comam nutriunt.) Concilium Carthaginense IV. cap. 44. Clericus nec comam nutriat nec barbam; ubi quidam codices addunt, radas vel tonsat. Vide Notas ad Gratianum pag. 453.

(2) Calciamenta.) Idem Concilium Carthaginense cap. 45. Et nec vestibus nec calciamentis decorem querat. Concilium habitum apud Castrum Gonterii anno dccxxx. cap. 24. Et omnes religiosi, cuiuslibet sint ordinis, vestibus & calciamentis suo ordini competentibus, quantum fieri potest, uniformibus utantur. Hildebertus episc. 60. Cum vagetur pes laxioribus calciamentis, cum caput in ampliore radatur coronam,

cum monachum loquantur cetera monachi insignia, extra vitam est quæ ducit ad vitam. Quippe monachi, ut utilitatem ac simplicitatem suam habitu etiam incessuque testarentur, calciamenta laxiora gestabant, dissimilia nimirum his quibus laici solebant uti. Unde Philippus Francorum Rex monachum quendam stritis utentem calcis facete monuit non fastidire institutum suum, ut docet Cæsarius Heisterbachensis libro 4. cap. 12. Ovidius in libro 1. de arte amandi:

Linguaque nec vigeat, carcant vulgine dentes,
Nec vagus in laxa pes tibi pelle natet.

Ut caveat unusquisque, quantum fieri potest, ut alteri non faciat quod pati non vult.

CCXLI. Sicut non vult aliquis gravis oneris farcinam ferre, ita non audeat alii grave pondus imponere.

Ut discordantes ad altare sive gratiam sancte communionis non accedant. Et si unus eorum se correxerit, & alter discordans inventus fuerit, quid de his agendum sit.

CCXLII. Sancitum est ut personarum discordantium nemo (1), antequam reconcilietur, ad altare Domini accedere audeat vel gratiam communionis sancte percipere; sed geminato tempore per penitentiam compensabitur quo discordie servierunt. Sed si unus eorum, alio contentente, ad satisfactionem caritatis occurrerit, ex eo tempore ut pacificus in Ecclesiam recipiatur ex quo ad concordiam festinasse convincitur.

Quod penitentes a conviviis & ornamentis atque alba veste abstinere debeant.

CCXLIII. Qui luget, abstinere debet a conviviis ac ornamentis & alba veste.

De divinis & apostolicis atque canonum decretis minime violandis.

CCXLIV. Jubemus ut ita omnes divinis & apostolicis constitutionibus serviat ut in nullo patiamini pia canonum decreta violari. Præcipimus etiam ut nulli fas sit sine status sui periculo vel divinas constitutiones vel apostolicæ sedis decreta temerare.

De his sacerdotibus qui de Ecclesiis ad Ecclesias irrationabiliter transeunt, & de illis qui in loco eorum sunt ordinati.

CCXLV. Sancitum est ut illi sacerdotes qui de Ecclesiis ad Ecclesias migrant vel migraverunt, & suos titulos absque licentia & consensu Episcopi dimittunt vel dimiserunt, tamdiu a communione habeantur alieni, quamdiu ad eas redierint Ecclesias in quibus primo sunt constituti. Quod si alius, alio transfugante, in locum viventis ordinatus est, tamdiu vacet sacerdotii dignitate qui suam deseruit Ecclesiam, quamdiu successor ejus quiescat in Domino. *Capitul. a. 744. c. 5.*

Quod injuriarum actiones non nisi præsentibus accusare possint.

CCXLVI. Injuriarum actiones non nisi præsentibus accusare possunt. Crimen enim quod vindictæ aut calumniæ iudicium expectat, per alios inrendi non potest.

Quod amicitiam protegat omnis qui non contendit.

CCXLVII. Omnis qui non contendit, protegit amicitiam. Nam & Apostolus ad Corinthios scribit: *Cum sint inter vos emulationes & contentiones, nonne cavales estis, & secundum hominem ambulatis. Nihil per contentionem, neque per inanem gloriam, sed in humilitate mentis invicem æstimantes semetipsos, non sua singuli respicientes, sed aliorum.*

Ut quod Ecclesia tricennali jure possederit, nulli liceat pro hoc deinceps appellare. Et de vaporibus viduarum vel virginum. Et ut femine sacris altaribus non ministrent.

CCXLVIII. Statutum est ut facultates Ecclesiæ nec non & dioceses quæ ab aliquibus possidentur sacerdotibus, jure sibi vindicent quod tricennalia lex conclusit, & ultra triginta annos nulli liceat pro id appellare, quod legum tempus exclusit. Simulque sancitum est ut raptores viduarum vel virginum ab Ecclesiæ communione pellantur. Et ut femine sacris altaribus non ministrent, vel aliquid ex his quæ virorum sunt officii deputata præsumant.

De iudicibus contra legem judicantibus & legem audire volentibus.

CCXLIX. Quicumque iudex oblatas sibi in iudicio leges vel juris species audire noluerit, & contra eos judicaverit, ex hac re convictus, in carcerem deputetur.

De imperitis, ut peritis non præferantur.

CCL. Valde iniquum est ut imperiti magistris, novi antiquis, vel rudes præferantur emeritis.

Ut liceat litigatoribus vitiatam causam appellationis remedio sublevare, & appellatores in nullam custodiam redigantur.

CCLI. Iudices observare debent ut liceat litigatori vitiatam causam appellationis remedio sublevare, & appellatores nec in carcerem redigantur, nec a militibus faciant custodire; sed agendum negotium suum liberi observent. Nec etiam in supplicium destinatis appellandi vox denegetur. *Infra c. 333.*

Ut nullus falsum testimonium dicat. Et de periculo falsorum vestium, seu penitentia vel abiectione eorum.

CCLII. Volumus atque præcipimus ut omnes a falso testimonio se abtineant, scientes

(1) *Discordantium nemo.* Homilia incerti auctoris in Dominica septima post Pentecosten in vetustissimo codice Ms. Ecclesiæ Lugdunensis: *Si autem frater tuus (id est, quilibet Christianus) inclemens fuerit & noluerit tibi veniam deprecanti indulgere, oblatio ejus non debet re-*

cipi in altario, id est, in altare, nec in gazophylacio, hoc est, in thesauro Ecclesiæ, neque in ceteris rebus, nec pacem debet facere cum Christiano, neque communicare corpori & sanguini Domini. Vide Notas ad Reginonem pag. 550.

res & hoc gravissimum scelus esse & ab ipso Domino in monte Sinai prohibitum, dicente eo: *Non falsum testimonium dixeris. Si ve: Falsus testis non erit impunitus.* Sciat etiam se, quisquis hoc perpetraverit, tali poenitentia purgandum sicut de perjurio, aut tali damnatione & excommunicatione serendum sicut de homicidio vel perjurio. Summa enim aulicitia & nequitia est ut aliquis homo qui Christiano nomine censetur, pro cupiditate argenti & auri aut vestimentorum sive agrorum vel cuiuslibet rei, sicut saepe contingere solet, propter ebrietatem aut ventris ingluviem, in tam grande scelus corruat ut aut septem annis in arcta erumna sit, aut ab Ecclesia sit repulsus, dicente Domino: *Quid prodest homini si lucratur univrsam mundum, animae vero suae detrimentum faciat?*

Quod eandem poenam passurus sit accusator, si convincere accusatum non potuerit, quam reus passurus erat.

CCLIII. Poenam quam reus passurus erat accusator excipiat si convincere eum non potuerit, eius non adstruxerit veritatem, ut falsitatis reum esse detinendum.

Quod prolator semper scripturam adfirmare debeat.

CCLIV. Statutum est ut scripturam prolator adfirmet. Nam si is qui scripturam protulit, eius non adstruxerit veritatem, ut falsitatis reum esse detinendum.

Ut omnes fideles suis Episcopis fideliter obediant.

CCLV. Qui Episcopum suum noluerit audire, & excommunicatus fuerit, & renuerit, perennem condemnationem Episcoporum apud Deum sustineat, & insuper a palatio nostro sit omnino extraneus & omnes facultates ejus ad legitimos parentes perveniant.

De homicidiis quid agendum sit.

CCLVI. De homicidiis ita iustissimum observare, ut quicumque ausu temerario alium sine causa occiderit, vitæ periculo feriat, & pretio nullo se redimere unquam valeat. Et si convenerit ut ad compositionem quisque descendat, nullus de parentibus aut amicis eum quicquam adjuvet. Quod si fecerit, suum virgildum omnino componat. *Decretio Childeberti c. 5.*

Quid de furibus & malefactoribus sit agendum.

CCLVII. De furibus & malefactoribus deinceps observari, ut si quinque aut septem bonæ fidei homines, absque inimicitia proposita, criminofum cum sacramenti interpositione esse dixerint, quomodo contra legem furtum perpetravit, sic secundum legem moriatur. Et si iudex comprehensum latronem laxaverit, vitam suam amittat, & ut

ceteri disciplinam omnibus observent. *Ibid. cap. 7.*

De incestis quid agendum sit.

CCLVIII. Ut incestum nullus sibi unquam societ conjugium. Quod si contigerit, ab Episcopo loci illius separentur, & publicam septem annorum iuxta canonicos gradus ambo agant poenitentiam. Qui autem hoc agere noluerit, ab omnibus ut anathema habeatur.

De accusatoribus non facile recipiendis, nec absque certa probatione quibusquam iudicandis vel damnandis.

CCLIX. Omnia primo diligenter cunctos oportet inquirere, ut cum iustitia definiantur. Nullus quemquam ante iustum iudicium damnet, nullum suspicionis arbitrio iudicet. Prius quidem probet; & sic iudicet. Non enim qui accusatur, sed qui convincitur, reus est. Pessimum namque & periculosum est quemquam de suspicionem iudicare. In ambiguis Dei iudicio reservetur sententia. Quod certe agnoscunt, suo, quod nesciunt, divino reservent iudicio. Quoniam non potest humano condemnari exanime quem Deus suo iudicio reservavit. Incerta namque non debemus iudicare quoadusque veniat Dominus, qui latentia producet in lucem, & inluminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium. Quamvis enim vera sint, non tamen credenda sunt nisi quæ certis indicibus comprobantur, nisi quæ manifesto iudicio convincuntur, nisi quæ iudicario ordine publicantur.

De Chorepiscoporum superstitione atque damnatione.

CCLX. Omnibus sanctæ Dei Ecclesiæ fidelibus & nostris notum esse volumus quia non parva quæstio de Chorepiscoporum superstitione ad nos non semel aut bis aut ter venerat, sed sepiissime nostris auribus molestiam intulerat. Ipsa enim quæstio non solum inter Clericos sed etiam inter laicos crebrius ventilabatur. Dicebant ergo Presbyteri, Diaconi, & Subdiaconi a regularibus Episcopis ordinati non esse eos Presbyteros vel Diaconos aut Subdiaconos qui a Chorepiscopis videbantur quasi sacri, nec sacerdotale eos debere peragere officium, nisi forent a canonice ordinatis Episcopis consummati. Summes quoque de canonica auctoritate sanctionem, affirmabant a Chorepiscopis ordinatos vulneratum potius quam episcopaliter sanctificatum per illam manus impositionem habere caput. Ubi autem vulnus infixum est, medicina est adhibenda, qua possit recipere sanitatem. Similiter & laici dicebant quod talium ministrorum vel sacerdotum, id est, qui a Chorepiscopis erant quasi ordinati, officia audire nollent, nec eorum infantes maiores vel minores aut familiares eorum per manus impositionem consignari vel confirmari usquam

usquam vellent, ne magis vulnus quam benedictionem acciperent. Quod iurgium cum enucleatus discutere voluissemus, placuit nobis ex hoc apostolicam sedem consulere, jubente canonica auctoritate atque dicente: *Si majores cause in medio fuerint devolue, ad sedem apostolicam, ut sancta synodus statuit & beata consuetudo exigit, incunctanter referatur.* Quapropter Arnorem Archiepiscopum (1) ad Leonem Apostolicum misimus, ut inter cetera que ferebat, etiam cum hoc interrogaret; ut quicquid super his definiendum esset, apostolica auctoritate a nostris Episcopis regulariter fopiretur. Qui nobis verbis & scriptis ab eo renuntians hæc non esse necesse iterare vel definire, quia sapissime a suis prædecessoribus & a multis sanctis Episcopis atque synodalibus functionibus eos esse prohibitos atque damnatos; & ideo non esse necesse ventilare, sed definita tenere. Dixit enim nullum fore Presbyterum vel Diaconum aut Subdiaconum ab eis ordinatum, nec Ecclesiam ab eis dedicatam, nec virginem consecratam, nec quemquam confirmatum, neque quicquam quod de episcopali ministerio præsumere esse peractum, sed quicquid ex his ab eis inlicite erat præsumptum, omnia a canonice ordinatis Episcopis debere rite peragere & in meliorem statum reformare: quia quod non ostenditur gestum, ratio non finit ut videatur iteratum. Prædictos autem Chorepiscopos omnes præcepit damnare & in exilio detruendi. Ista vero omnes, maxime regni nobis a Deo commissi, Episcopi cum eodem Arnone permittere, præfato Apostolico (2) mitius tractantes, jam dictos villanos Episcopos inter Presbyteros (3) statuerunt, ita ut amplius nihil de episcopali ministerio præsumerent, nec ipsi deinceps a quoquam fierent qui gradus sui periculum vitare vellet. Decretum namque est in illa synodo quam Reginisbure pro eadem vel pro aliis causis apostolica auctoritate præfato prætextu habuimus, nihil ex prædictis a quoquam eorum agere nec facere volentibus consentire, sed quicquid ab his episcopaliter præsumptum est, a canonice ordinatis Episcopis peragi debere, nec ullum

usquam de episcopali ministerio a Chorepiscopis aliquid accepisse, quia nihil in dante erat quod aliquis horum accipere potuisset: quoniam quod non habuit quis eorum, dare non potuit. Nam Episcopi non erant, quia nec ad quandam civitatis episcopalem sedem titulati erant, nec canonice a tribus Episcopis ordinati. Ideo de episcopali ministerio nihil agere poterunt. Et idcirco non ostenditur gestum quod præfixi agere putaverunt, quia quod non habuerunt, nullatenus dare poterunt. Ideo namque nulla causa permittit ut videatur iteratum quod de causis memoratis a canonice ordinatis Episcopis cognoscitur regulariter peractum, Unde & cum sæpe quaesito de male accepto honore nascatur, quis ambigat nequaquam esse tribuendum quod non decet fuisse conlatum. Scimus enim, sicut & in antiquis patrum legimus decretis, posse vera ac iusta legitimi Episcopi benedictione auferre orane vitium quod a vitioso fuerat injectum. *Capitul. I. a. 803. c. 4.*

De rebus ecclesiasticis absque iussione proprii Episcopi non dispensandis.

CCLXI. Placuit ut Episcopi (4) rerum ecclesiasticarum in omnibus iuxta sanctorum canonum sanctiones plenam semper habeant potestatem. Nullus eas dare vel accipere absque proprii Episcopi audeat iussione. Nullus eas invadere vel vastare aut quoquo modo deteriorare presumat. Nam devastantibus Ecclesiis earumque res nihil aliud intelligimus quam contra illum æterni imperii Deum ejusque majestatis homines movere certamen, cum illæ ædes illi die noctuque famulentur, & illi sint consecrate. Videant ergo vastantes, easque invadentes, prænuentiamus, ne ab illo, si se commoveat, vastentur & disperdantur cujus percussione montium dorsa ferre non possunt. Nos vero ista nec agere volumus nec facere volentibus consentire; ne nos ipsos, quod absit, perdamus, aut se perdere volentibus consentiamus. Quapropter præcipimus ut si quis ex jure ecclesiastico hæcenus nostra largitate aliquid possedit, si illa deinceps habere voluerit, ut ad proprios

Episcopi

(1) *Arnorem Archiepiscopum.* Juvavensem sive Salzburgensem, de quo supra actum est.

(2) *Permittente Apostolico.* Verba illa (inquit Marca lib. 2. de concordia cap. 12. §. 7.) formulam redolent qua magistratus utebantur cum rectorum principalium tristitiam moliebant, quaque usus est Gregorius Magnus cum legem Mauriti de militibus ad monachium properantibus temperavit. *Nam his placatur Imperator*, inquit ille in epistola ad Metropolitam. Quod nos hodie *cum bona venia* aut *sub beneplacito Pontificis* fieri dicimus.

(3) *Inter Presbyteros.* Ex ea Gallicanorum Episcoporum constitutione profectum est, ut dein in aliquot antiquis codicibus librarii nomen Presbyterorum reponerent ubi de Chorepiscopis agebatur, uti a nobis observatum est in præfatione ad librum Khabani de Chorepiscopis. Quod Hispanos quoque secutos esse, anti-

madverto. Nam pro eo quod canon septimus Concilii Hispanensis II. apud Isidorum & in veteri collectione edita in tomo xi. Spicilegii Dacheriani pag. 179. habet *Chorepiscopos vel Presbyteros*, Loaisa in suis codicibus legit tantum *Presbyteros*. Ut valde putem primo quidem illic fuisse scriptum *frequenter Chorepiscopos designasse*, additum vero fuisse *vel Presbyteros* tempore Leonis III. aut non ita multo post, ædem extincto prorsus ordine Chorepiscoporum, solum Presbyterorum nomen custoditum fuisse.

(4) *Placuit ut Episcopi.* Ad hunc locum respiciebat Hincmarus Archiepiscopus Remensis apud Flodoardum lib. 3. cap. 26. inter cetera scribens Theodulfo Comiti, *qualiter Ecclesie in potestate & ordinatione sunt Episcopi secundum sacros canones & imperialia capitula.*

Episcopos veniat, & ab eis & a præpositis Ecclesiarum unde esse videntur, quocumque modo iuste poterit, hæc impetrare fatagat, & nihil ex eis aliter ambiat aut concupiscat vel accipiat, ne cupidus sanctarum rerum ignis qui in eis est favillosus exurat. Unde & in sacris canonibus spiritu Dei conditis decretum habetur ita: *Si quis oblata dederit vel acceperit præter Episcopum vel eum qui constitutus est ab eo ad dispensandum misericordiam pauperibus, & qui dat & qui accipit anathema sit.* Scimus enim anathematos homines, & in præsentis seculo infames esse ac perditos, & a consorcio fidelium in omnibus absque pane & aqua fieri alienos, atque si absque Ecclesie satisfactione de hac vita recesserint, a regno Dei fore extorres, Quam soveam cavere dissimulans vel recusans, nostra se sciat per omnia carere societate: quia non solum qui faciunt, sed qui facientibus prava consentiunt, rei sunt. Satiis enim nobis est regnum non habere terrenam quam æternam perdere. Plus vero me credo posse Deum per suorum sanctorum merita adjuvare quam omnem militiam secularem. Quapropter omnes scire cupimus, si super his quibus fruimur bonis universum mundum lucrari potuissimus, nostram vestrasque animas perdere noluissemus, nec se pro prædictis cupiditatibus perdere volentibus assentire. Testante namque evangelica ruba didicimus nihil prodesse homini universum mundum lucrari, si animæ suæ detrimentum patiatur. Et iterum: *Quam dabit homo commutationem pro anima sua? Et iterum: Ibunt hi in supplicium sempiternum, iusti autem in vitam æternam. Capitulum III. a. 814. c. 3.*

Ut mulieres non ingredientur ad altare. Et ut baptizati fidei Sacramento instruantur, & post baptismum christina cœlestis per Episcoporum manus impositionem percipiant.

CCLXII. Non oportet mulieres ingredi ad altare. *J. 17.*

Baptizatos vero oportet fidei symbolum discere & quinta feria septimanæ majoris Episcopo vel Presbyteris reddere. Et qui in agritudine constituti baptismum perceperint, sanati fidei symbolo doceantur, ut noverint quanta natione digni sunt habiti. Oportet etiam baptizatos post baptismum christina cœlestis percipere & regni Christi participes fieri. *Vide infra cap. 404.*

Quod non conveniat catechumenis vel penitentibus in Pascha vel Pentecosten aut Nativitate Domini baptismum vel ante canonicam reconciliationem sacramentum dominici corporis dare, sed tantum sal benedictum.

CCLXIII. Ut per solemnissimos paschales

dies sacramentum catechumenis (1) non detur, nec eis qui a liminibus Ecclesie sunt exclusi, neque eis, ante canonicam reconciliationem, qui publicam gerunt penitentiam, sed tantum benedictum sal a sacerdotibus pro communione tribuatur. Et quia apud fideles per illos dies sacramenta non mutantur, nec apud catechumenos vel publice penitentes oportet mutare. *Vide infra Addit. IV. c. 63. & 76.*

Ut in synodo prius generales causæ, quæ ad normam Ecclesie pertinent, finiuntur, & postea speciales ventilentur.

CCLXIV. Placuit ut quotiens secundum statuta patrum synodus congregata fuerit, nullus Episcoporum vel Presbyterorum aliquam prius causam suggerere audeat quam ea quæ ad emendationem vitæ & ad severitatem regulæ animæque remedia pertinent finiuntur.

De his qui res Ecclesie a Principibus petunt, ut irrita habeantur quæ obtinent, & ipsi communione priventur.

CCLXV. Qui regulam Ecclesie petunt a Regibus, & horrendæ cupiditatis impulsu egentium substantiam rapiunt, irrita habeantur quæ obtinent, & a communione Ecclesie, cujus facultatem auferre cupiunt, excludantur. *Capitulum a. 744. c. 8. Capitulum III. a. 814. c. 4. Vide infra c. 409.*

Ut nullus Episcopus de alterius Episcopi diocesi quicquam præsumat.

CCLXVI. Ne parrochias cujuslibet Episcopi alterius civitatis Episcopus canonum temerato invadat, & vesanæ cupiditatis facibus inflammatus, suisque admodum non contentus, rapiat aliena. *Ibid. c. 410.*

Ut hi qui res Ecclesie invadunt, vastant, vel diripiunt, si monente Episcopo non se correxerint, communione priventur.

CCLXVII. Si quis cujusunque munuscula Ecclesie, sanctis scripturarum titulis conlata, nefaria calliditate abstulerit, fraudaverit, invaserit, retentaverit, atque suppresserit, & non statim a sacerdote communitus Deo auxiliante reddiderit, ab Ecclesie catholice communione pellatur. *Supra VI. 134. Vide infra c. 411.*

Ut posteriores Episcopi non se præponant prioribus.

CCLXVIII. Ut nullus Episcopus prioribus suis se audeat antepone.

Ut Clerici qui sine epistolis Episcopi sui extra propriam parrochiam profecti fuerint, communione priventur. Et si incorrigibiles apparuerint, verberibus arceantur.

CCLXIX. Clericis sine commendatitiis epistolis

(1) Sacramentum catechumenis. De toto hoc argumento fuscè disputat Gabriel Albaspi-

neus in libro 2. observat. cap. 35. & seq.

stolis Episcopi sui licentia non pateat evagandi, & in omni loco ad quem sine epistolis Episcopi sui, ut dictum est, venerint, a communione habeantur alieni. In monachis quoque par forma servetur; quos si verborum increpatione non emendaverit, etiam a verberibus statim cohereri. *Vide infra Addit. IV. c. 157.*

De Clericis, si ebrietatem non vitaverint, ut excommunicentur aut verberentur.

CCLXX. Ante omnia Clericis vitetur ebrietas, quæ omnium vitiorum sones ac nutritrix est. Nec quis potest liberum corporis sui ac mentis habere iudicium qui captus vino, a sensu probatur alienus, & proclivius ad iudicium mens labefacta ducatur; aut plerumque possit peccatum aut crimen, dum nescit, incurere. Ignorantia vero talis non potest effugere penam, quam ex voluntaria amentia mansisse conspicerit. Itaque quemcumque ebrium fuisse conspicerit, ut ordo patitur, aut quadraginta dierum spatio a communione statim submovendum, aut corporali subdendum esse supplicio. *Vide supra c. 218.*

De his qui per calumniam Ecclesiam aut Clericum fatigare tentaverint.

CCLXXI. Si quis per calumniam Ecclesiam aut Clericum fatigare tentaverit, & convictus fuerit, Ecclesie liminibus & catholicorum communione, nisi digne penitentem, arceatur.

Ut laici non ordinentur nisi religione præmissa. Et ut monasteriis puellarum probate vite homines præstantur.

CCLXXII. Præcisimus ne laicus, nisi religione præmissa, Clericus fiat. In monasterium vero puellarum non nisi probate vite & ætatis provectæ ad quascunque earum necessitates vel ministraciones permittantur intrare. Ad faciendas vero Missas Clerici qui ingressi fuerint, statim peracto ministerio regredi festinent. Aliter autem nec Clericus nec monachus juvenis ullum ad puellarum congregationem habeat accessum, nisi hoc paterna aut germana necessitudo probetur admittere.

De his qui distinctionem Episcoporum circa se austeriorem putaverint quid agendum sit.

CCLXXIII. Si quis Clericorum circa se aut distinctionem aut retractationem Episcopi sui putat injustam, juxta antiquas constitutiones recurrat ad synodum.

De conspiratione Clericorum vel monachorum aut laicorum.

CCLXXIV. Si quis Clericorum, ut in multis locis diabolo instigante actum fuisse perparuit, rebeli auctoritate se in unum conjugatione intercedente collegierint, & aut

facramenta inter se data aut chartulam conscriptam fuisse patuerit, nullis excusationibus hæc præsumptio pravellatur; sed res detecta, cum in synodum ventum fuerit, in præsumptoribus juxta personarum & ordinum qualitatem a Pontificibus qui tunc in unum collecti fuerint vindicetur. Quia sicut caritas ex præceptis dominicis corde non chartula conscriptione vel conjugatione est exhibenda, ita quod supra sacras admittitur scripturas, auctoritate & distinctione pontificati est reprimendum.

De his qui res Ecclesie vaditas invadunt vel vastant, aut absque proprio Episcopi consensu accipiunt, quid agendum sit.

CCLXXV. Si quis res Ecclesie debitas vel proprias sacerdotis horrendæ cupiditatis instinctu occupaverit, retinuerit, aut a potestate ex competitione perceperit, si eas non restituat, nullis se rebus excuset. Quod si agnito jure ecclesiastico non statim Ecclesie vel sacerdoti reformaverit, aut ut ipsum jus agnoscere possit, in iudicium electorum venire distulerit, tamdiu a communione ecclesiastica suspendatur, quandiu, restitutus rebus, tam Ecclesiam quam sacerdotem reddat indemnem. Similis etiam his qui oblationes defuorum Ecclesie vel sacerdotibus legaliter dimissas quolibet ordine assignare tardaverint, vel retinere præsumperint, distinctionis ecclesiastice juxta priores canones forma servetur. Cui etiam sententiæ subiacet quisquis sibi quolibet ordine quod pro devotione sua Ecclesie dedit revocare præsumperit. Abbatibus, Presbyteris, ceterisque ministris de rebus ecclesiasticis vel sacro ministerio traditis nil alienare vel obligare absque permissione & subscriptione Episcopi sui liceat. Quod si præsumperint, degradentur, communione concessa; & quod temere præsumptum aut alienatum est, ordinatione Episcopi revocetur.

De his que die dominico agi prohibentur vel permittuntur.

CCLXXVI. Audivimus personam esse populis die dominico agi cum caballis aut bubus vel vehiculis itinera non debere, neque ullam rem ad victum reparare, vel ea que ad nitorem domus vel hominis pertinent nullatenus exercere. Quæ res ad Judaicam superstitionem magis quam ad Christianam observantiam pertinere probatur. Quapropter statuimus ut die dominico quod ante hert licuit liceat. A rurali tamen opere, id est, opere arari vel vineæ, vel sectione messis, excussione, exarto, vel sepe censuum abstinentum, quo facilius ad Ecclesiam venientes orationis gratia vacent. Quod si inventus fuerit aliquis in operibus superscriptis, aut quæ interdicta sunt exercere præsumperit, qualiter hæc emendare debeat, non in laicorum distinctione, sed in sacerdotis conjugatione consistat. *Capitul. a. 755. c. 14.*

De his qui ante finitam Missam de Ecclesia egredi præsumunt.

CCLXXVII. De Missis nullus laicorum ante discedat quam dominica dicatur oratio. Et si Episcopus præsens (1) fuerit, ejus benedictio expectetur, Neque ante Missam (2) expletam quis egredi præsumat.

De his qui in Ecclesia cum armis invare præsumunt.

CCLXXVIII. Sacrificia matutina Missarum, sive vespertina, ne quis cum armis pertinentibus ad bellorum usum expectet. Quod qui fecerit, in sacerdotis potestate consistat quali cum districtione debeat castigare.

Ut laici in Ecclesia infra cancellos stare non præsumant.

CCLXXIX. Ut laici secus (3) altare, quo sancta mysteria celebrantur, inter Clericos tam ad vigilias quam ad Missas stare penitus non præsumant. Sed pars illa quæ a cancellis versus altare dividitur, choris tantum psallentium pateat Clericorum. Ad orandum (4) vero & communicandum laicis & feminis, sicut mos est, pateant sancta sanctorum.

De his qui sabbato sancto Pasche hora nona jejunium solvunt.

CCLXXX. Quidam sabbato sancto ab hora nona jejunium solvunt, convivii utuntur; & dum sol ipse eadem die tenebris palliatus lumina subdlexerit, ipsaque elementa turbata messtitiam totius mundi ostenderint, illi jejunium tamen diei polluant, epulisque inserviunt. Et quia totum eundem diem universalis Ecclesia propter passionem Domini in moerore & abstinence peragit, quicumque in eo jejunium, præter parvulos, senes (5), & languidos, ante peractas indulgentiæ preces persolverit, a paschali gaudio depellatur; nec in eo sacramentum corporis & sanguinis Domini recipiat qui diem passionis ejus per abstinentiam non honorat. *Vide infra c. 430.*

De purgatione sacerdotum, qualiter facta fuerit Vuarnacia secunda vice.

CCLXXXI. Omnibus vobis (6) tam præsentibus quam & futuris scire cupimus quia ideo consultu sedis apostolicæ & omnium no-

strorum Episcoporum ac reliquorum sacerdotum atque maxime eundem fidelium nostrorum de purgatione criminatorum sacerdotum tanta tractavimus, eamque cum retribus, sicut in anteriori Capitulari nostro continetur, fieri decrevimus, quoniam nescibamus eandem causam a beato Gregorio Papa esse definitam. Nam cum Vuarnacia generalem conventum habuissimus, adlata est nobis a Riculfo Mogontiensi Metropolitano epistola beati Gregorii Papæ, in qua inter cetera continebantur hæc: *De Presbytero vero (7) vel quolibet sacerdote a populo accusato, si certi non fuerint testes qui crimini inlato non adprobent veritatem, justurandum erit in medio, & illum testem proferat de innocentie sue puritate cui nuda & aperta sunt omnia; sicque maneat in proprio gradu.* Ista vero omnia, quia vires nostras excedunt, in judicio Episcoporum juxta canonicam sanctionem definienda relinquimus; ut hæc, quando orta fuerint, ita definire sagantur ut nec secundum seculum justam reprehensionem nec penes Deum, quod absit, damnationem, sed æternæ beatitudinis, ipso auxiliante qui omnia insuetata præstat, præmia consequantur.

De vestro judicio ab omnibus judicando. Et de litibus & contentionibus cavendis.

CCLXXXII. Omnes monemus ut lites vel contentiones non recte judicatas ad patientiæ culmen perducere studeant, sicut Dominus noster Jesus Christus in mandatis suis nos admonet dicens: *Juste judicate filii hominum.* Et: *In quocunque judicio judicaveritis judicabitur de vobis.* Et iterum: *Munera excæcant oculos sapientium, & tollunt verba justorum.* Qui consentit, non recte judicat. Sic docet præceptum Domini: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne facias.* Væ vobis, iudices & principes, qui ab impio accipitis munera, & justitiam justis aufertis ab eo. Et rememoramini quod dicitur: *Reddet Deus unicuique secundum opera sua vel secundum justitiam suam.*

Ut testes priusquam de causa interrogentur, sacramento consolvantur.

CCLXXXIII. Testes, priusquam de causa interrogentur, sacramento debere constringi ut jurent se nihil esse contra veritatem distu-

(1) Si Episcopus præsens. Vide Notas ad Gratianum pag. 561.

(2) Neque ante Missam. Hæc clausula non extat in Concilio Aurelianensibus, neque apud Reginonem, Burchardum, & Gratianum.

(3) Ut laici secus. Vide Burchardum libro tertio cap. 102.

(4) Ad orandum. Hæc est vera lectio illius loci, quæ extat in Concilio secundo Turonensi. Sic etiam legitur in Decretalibus. Antonius tamen Augustinus præfert lectionem quæ habetur in veteri Burchardi exemplari, ubi legitur *Ad adorandum.* Sane in uno eorum Bur-

chardi codicum, quos ego vidi, legitur *Ad adorandum,* in alio vero *Ad adorandum.* Apud Ivonem quoque legitur *Ad adorandum.*

(5) Parvulos, senes. Homilia incerti auctoris in vetustissimo codice Sancti Galli: *Nul- lus Christianus debet laxare ista jejunia, si talis infans non est qui non possit jejunare, aut talis senex, vel infirmus. Et qui ista jejunia laxat aut negligit, peccatum grande inde habet.*

(6) Omnis vobis. Sic scriptum est, sed legendum: *Omnibus vobis &c.*

(7) De Presbytero vero. Vide Burchardum libro 2. cap. 186.

Auros. Hæc etiam jubemus, ut honestioribus magis quam vilioribus rebus fides potius admittatur. Unius autem testimonium, quamlibet splendida & idonea videatur esse persona, nullatenus audiendum,

Ut Episcopus vel sacerdotes aut Clericos in iudiciis secularibus nullus accuset.

CCLXXXIV. Mansuetudinis nostræ lege prohibemus in iudiciis Episcopos accusari; ne dum adfutura ipsorum beneficio impunitas æstimatur, libera sit ad arguendos eos animis furialibus copia. Si quid est igitur querelarum quod quispiam defert, apud alios potissimum Episcopos convenit explanari, ut opportuna atque commoda cunctorum quaestionibus audientia commodetur.

De privilegijs Ecclesiarum & Clericorum non violandis.

CCLXXXV. Privilegia quæ olim reverentia religionis obtinuit mutilari sub pœnæ etiam interminatione prohibemus; ita ut hi quoque qui Ecclesiæ obtemperant, his quibus Ecclesiæ beneficiis perfruuntur. VI. 368.

Ut mancipia quæ Judæi emerint aut civi uncidiverint, ab eorum potestate auferantur.

CCLXXXVI. Si quis Judæorum Christianum servum vel cujuslibet alterius sectæ emerit & circumciderit, a Judæi ipsius potestate sublatus in libertate permaneat.

De his quæ a prioribus Principibus circa Ecclesiarum utilitates sunt ordinata, ut immota permaneant semper.

CCLXXXVII. Ea quæ circa catholicam legem vel olim ordinavit antiquitas, vel parentum nostrorum auctoritas religiosa constituit, vel nostra serenitas roboravit, novella superstitione submota, integra & inviolata custodiri præcipimus. VI. 367.

De integra restitutione.

CCLXXXVIII. Integra restitutio dicitur si quando res quælibet aut causa quæ perierat, in priorem statum reparatur, vel id quod alicui sublatus est reformatur, ita ut eorum causæ vel res in integrum revocentur qui aut per timorem potestatis alicujus compulsi sunt, aut fraude vel errore decepti sunt, aut per captivitatem vel quamcunque injustam necessitatem substantiam suam aut statum ingenuitatis perdidisse noscuntur, aut si qui pro necessitate longæ peregrinationis absentant, vel restauranda ea quæ in damnis minorum gesta esse probantur.

De his quæ injuste ablata sunt, ut juste legibus in integrum restituantur.

CCLXXXIX. Quotiens de revocanda re vel causa integræ restitutionis beneficium patitur, aut in rem aut in personam agendum est, ut res ipsa quæ sublata est recipiatur. Et cum in persona actio cœperit intendi, is qui rem indebite abstulisse vincitur, id quod sublatus est intra annum in quadruplum reformet, post annum vero in duplum reddendum est.

Ut Ecclesiarum vel Clericorum servos a iudiciis non liceat vexari.

CCXC. Ecclesiarum servos & Episcoporum vel omnium Clericorum a iudiciis vel actoribus publicis in diversis angariis non fatigari divina præcipimus auctoritate. Unde omne Concilium a pietate gloriosissimi Domini nostri poposcit ut tales deinceps ausus inhibeat, sed servi suprascriptorum officiorum in eorum usibus vel Ecclesiæ laborent. Si quis vero iudicum aut actorum Clericum aut servum Clerici vel Ecclesiæ in publicis ac privatis negotiis occupare voluerit, a communionem ecclesiastica, cui impedimentum facit, efficiatur extraneus. Capitulum. a. 744. c. 7.

Ut de criminibus definitis non liceat postmodum movere certamen.

CCXCI. De his criminibus de quibus quis absolutus est, ab eo qui accusavit refutari accusatio non potest. Supra c. 163.

Ut dotes Ecclesiarum simul cum ipsi Ecclesiis semper ad proprii Episcopi pertineant dispositionem.

CCXCII. Multi, contra canonum constituta, Ecclesias quas ædificaverint postulant consecrari ita ut dorem quam eidem Ecclesiæ contulerint non censeant ad Episcopi ordinationem pertinere. Quod factum & in præterito displicet, & in futuro prohibetur. Sed omnia, secundum constitutionem antiquam, ad Episcopi ordinationem & potestatem pertinent. Vide infra c. 468. & Ad. dit. IV. c. 56.

Ut Episcopi semper prævideant qualiter iudices cum omnibus sibi commissis agant.

CCXCIII. Oportet ut sint Episcopi semper inspectores, secundum Regis admonitionem (1), qualiter iudices cum populis agant, & aut ipsos præmonitos corrigant, aut insolentias eorum auribus (2) Principum innotescant. Quod si correptos emendare neque-

(1) Secundum Regis admonitionem. In Concilio Toletano legitur secundum regiam admonitionem. quod idem est. At in veteri Capitularium exemplari Trecenti scriptum est secundum magistrum ammonitionem. In regio & in meo, secundum magis admonitionem.

(2) Auribus. Hæc est lectio codicis Bellovacensis, quam Ivo quoque habet. In Concilio vero & in codice Capitularium Vaticano, Colbertino, & Tiliano legitur auditibus. In Trecenti, iudicibus. Sed hæc lectio sana non est.

verint, & ab Ecclesia & a communione eos suspendant.

De devotis peccantibus non recipiendis, nisi peccare desierint.

CCXCIV. Devotam peccantem non recipiendam in Ecclesia, nisi peccare desierit. Et si desinens egerit aptam penitentiam decem annis, recipiat communionem. Prius autem quam in Ecclesia admittatur ad orationem, ad nullius convivium Christianæ mulieris accedat. Quod si admissa fuerit, etiam hæc quæ eam receperit habeatur absens (1). Corruptorem etiam par pœna constringat. Quæ autem maritum acceperit, non admittatur ad penitentiam, nisi adhuc vivente ipso marito (2) caste vivere cœperit, aut postquam ipse decesserit.

De his qui excommunicantur a sacerdotibus, ut nullus ad eos accedat.

CCXCV. Si quis laicus per excommunicationem abstinere, ad domum ejus Clericorum vel religiosorum nullus accedat. Similiter & Clericus si abstinere, a Clericis devitetur. Si quis cum illo colloqui aut convivari fuerit deprehensus, etiam ipse abstinere. Sed hoc pertineat ad eos Clericos qui ejus sunt Episcopi, & ad omnes qui commoniti fuerint de eo qui abstinere, sive laico quolibet, sive Clerico.

De vagis & levibus sacerdotibus ac Clericis quid agendum sit.

CCXCVI. Hoc etiam placuit, ut vagus atque instabilis Clericus, sive etiam in diaconali ministerio vel presbyterali officio constitutus, si Episcopi a quo ordinatus est præceptis non obediit ut in delegata sibi Ecclesia officium dependat assiduam, quousque in vitio permanferit, & communione & honore privetur.

De tenendis ad solutionem qui debitum promittunt.

CCXCVII. Si quis pro alterius debito se pecuniam promiserit redditurum, ad solutionem statutz promissionis est retinendus.

De his qui ad vendendum alterius rem acceperint quid agendum sit.

CCXCVIII. Si factio pretio rem vendendam aliquis cuiunque tradiderit, & dum ab eo vendenda profertur, quacunque occasione perierit, ei perit qui eam dederat distrahandam. Ceterum si rem acceptam non rogante domino, sed promittente eo qui accepit, dum vellet revendere perdidit, sibi rei perditæ ingerit detrimentum.

Tom. III.

Ut creditor rem debitoris non vendat prius quam eum de solutione ter conveniat.

CCXCIX. Creditor si sine conditione pignus sibi depositum tenens, ter debitorem convenerit ut, soluto debito, pignora sua recipiat, & debitor noluerit post tres admonitiones soluto debito pignora sua recipere, creditor distrahendi pignoris habebit liberam potestatem.

Ut cum rebaptizatis fideles non communicent.

CCC. Cum rebaptizatis fideles religiosi nec in cibo participant.

De his qui jubente sacerdote de Ecclesia exire contempserint quid agendum sit.

CCCI. Qui jubente sacerdote pro quacunque culpa ab Ecclesia exire contempserint, pro noxa contumaciæ tardius recipiantur ad veniam.

De Clericis increpationi inobedientibus verberandis.

CCCII. Clerici, quos increpatio non emendaverit, verberibus coercentur.

De his qui aliis aliquid debent, & ipsi ab eis aliquid debent, ut in solutionem computentur.

CCCIII. Si quis debeat alicui solidos decem, & ille qui debet de quacunque ratione debeatur illi a creditore suo solidi quinque, & veniens creditor rotos decem solidos a debitore petat, si probaverit ille debitor sibi ab eo quinque solidos debere, quare illum in solidum pro rotis decem solidis convenit, causam perdat qui noluit debitum compensare. Similis ratio est de frumento vel de aliis speciebus.

De his qui filiofamilias aliquid commodaverint quid agendum sit.

CCCIV. Qui filiofamilias contra interdicta legum inficio patre pecuniam commodavit, eam nec vivente nec mortuo patre ab eodem poterit postulare.

De secularibus qui suas uxores derelinquunt.

CCCV. Hi vero seculares qui conjugale consortium absque culpa graviore dimittunt vel etiam dimiserunt, & nullas causas discordiæ probabiliter proponentes, propterea sua matrimonia dimittunt ut aut incirca aut aliena præsumant, si antequam apud Episcopos comprovinciales discordiæ causas dixerint, & priusquam uxores judicio damnentur abjecerint, a communione Ecclesiæ & sancti pulp

(1) *Absens.* Ita Martinus Bracarenfis & vetera Capitularium exemplaria. Id est, *absentia*, ut est in Concilio, sive segregata a communione fidelium. Martinus Bracarenfis in codice Thuanæ & Isidorus legunt, *habeatur*

in absentia.

(2) *Vivente ipso marito.* Hæc est vera lectio, quæ extat apud Isidorum & Martinum Bracarensem & in vetustissimo codice Ecclesiæ Lugdunensis. Loaisa reposuit *viro*.

puli cetero, pro eo quod fidem & conjugium maculant, excludantur.

Ut stipendia Clericis juxta meritum distribuantur.

CCCVI. Clerici etiam omnes, qui Ecclesie fideliter vigilantique seruiunt, stipendia sanctis laboribus debita secundum seruitii sui meritum vel ordinem teneantur.

De accusatoribus & accusantibus quas seculi leges non admittunt a Clericorum causis repellendis.

CCCVII. Accusationes & accusatores, atque earum negotia, quae seculares non adfiscunt leges, divina ac synodica funditus a Clericis repellere auctoritate censemus, quia indignum est superioribus pati ab inferioribus quae inferiores ab eis uti despiciunt.

De Episcopo qui alterius parochianum praesumat retinere vel ordinare seu iudicare.

CCCVIII. Nullus Episcopus alienum parochianum praesumat retinere aut ordinare vel iudicare absque proprii Episcopi voluntate. Quia sicut irrita erit ejus ordinatio, ita & iudicatio. Quoniam censemus nullum alterius iudicis nisi sui sententia teneri. Nam qui eum ordinare non potuit, nec iudicare nullatenus poterit. *Add. IV. c. 23.*

De peregrinis iudiciis non recipiendis.

CCCIX. Peregrina iudicia generali sanctione prohibemus. Quia indignum est ut ab externis iudicetur qui provinciales & a se electos debet habere iudices. *Vide infra Ad. IV. c. 19.*

De poenitentibus, qualiter poenitentiam debeant accipere.

CCCX. Poenitentes, tempore quo poenitentiam petunt, impositioni manus & cilicium a sacerdote consequantur. Et si aut comas non deposuerint, aut vestimenta non mutaverint, abiciantur. Et nisi digne poenituerint, non recipiantur. Juvenibus etiam non facile committenda est, propter aetatis fragilitatem. Viaticum tamen omnibus in morte positus non negandum. *V. 122.*

De contumacibus Clericis & ad officium tardis.

CCCXI. Contumaces vero Clerici, prout dignitatis ordo permiserit, ab Episcopis corrigantur. Et si qui prioris gradus elati superbia communionem fortasse contempserint, aut Ecclesiam frequentare vel officium suum implere neglexerint, peregrina eis communicatio tribuatur, ita ut eum eos poenitentia correxerit, rescripti in matricula, gradum suum dignitatemque recipiant.

De his qui alienam pecuniam sibi commodatam attractare praesumunt.

CCCXII. Si quis sacculum vel argentum

signatum deposuerit, & is penes quem depositum fuit, illud invito eo contrectaverit, & depositi & surri actio in eum competit.

De creditore qui, debitore tardante ad solutionem, pignus quod penes se retinet vendiderit, quod amplius acceptum est debitori reddendum.

CCCXIII. Si quis creditor, debitore in solutionem tardante, rem tibi pro debito positam distraherit, si quid amplius acceptum fuerit quam debebatur, quod amplius acceptum est restituatur debitori.

Ut Episcopus ultra suam provinciam ad iudicium minime devocetur, nisi fuerit provocatus; sed ab omnibus suis comprovincialibus Episcopis infra suam provinciam audiatur.

CCCXIV. Nullus Episcopus extra suam provinciam ad iudicium devocetur. Sed vocato eo canonice in loco omnibus congruo tempore synodali, ab omnibus comprovincialibus Episcopis audiatur qui concordem super eum canonicamque proferte debent sententiam. Quia si hoc minoribus tam Clericis quam laicis concessum est, quanto magis de Episcopis servari convenit? Nam si ipse Metropolitanum aut iudices suspectos haberit, aut infestos senserit, apud Primatem dioeceseos aut apud Romanam sedis Pontificem iudicetur.

De Episcopis qui Romanum appellant Pontificem.

CCCXV. Placuit ut si Episcopus accusatus appellaverit Romanum Pontificem, id statuendum quod ipse censuerit. *Add. IV. 27.*

De Presbyteris qui in suis parochiis aliquid paganisui agere permittunt, & de agris in quibus haec acta esse noscuntur, quid agendum sit.

CCCXVI. Si in alienis Presbyteri parochia infideles aut faculas accenderint, aut arbores aut fontes aut saxa venerentur, si hoc erue neglexerint, sacrilegii reum se esse cognoscat. Dominus aut ordinator rei ipsius, si admonitus hoc emendare noluerit, communionem privetur.

De poenitentibus quae, defunctis viris, aliis nubere praesumunt.

CCCXVII. Poenitens quae, defuncto viro, alio nubere praesumpserit, & quae vel suspecta vel interdicta familiaritate cum extraneo convixerit, cum eodem ab Ecclesiae liminibus arceatur. Haec etiam & de viro in poenitentia posito placuit observari.

De his qui rem alterius vendendam acceperint, si eam minus vendiderint, pretium quod eis mandatum fuerat solvere cogantur.

CCCXVIII. Si quis cuilibet mandet ut rem suam decem solidos vendat, & ille eam octo

oſto vendiderit, pretium quod ei mandatum eſt, quicquid minus ab emptore percepit, mandatori complere compellatur. Venditio tamen reſcindi non poteſt.

De eo qui ſervum bona fide comparaverit, ſi ſervus ex priori vitio fugerit, quid agendum ſit.

CCCXIX. Servus bona fide comparatus ſi ex veteri vitio fugerit, non tantum pretium dominus, ſed & ea quæ per fugam abſtulit, reddere cogetur.

De his qui indiſcuſſos poteſtate tyrannica damnare præſumunt. Et de Episcopis vel ſacerdotibus, quod non debeant ab aliis judicari niſi a quibus ordinari.

CCCXX. Sunt nonnulli qui indiſcuſſos poteſtate tyrannica, non canonica auctoritate, damnant; & ſicut nonnullos gratia favoris ſubliment, ita quosdam, odio invidiaque perimori, humiliant, & levi opinionis aura condemnant quorum crimina non adprobant. Id eoque communi decreto cenſemus ut quando-cunque aliquis Episcoporum crimina ut, congregatis omnibus ejusdem provinciæ Episcopis cauſa ejus audiarur; ut non occulte judicetur vel damnetur. Quia ab aliis judicari prius non poteſt niſi ab his a quibus ordinari potuit. Quod ſi aliter factum fuerit, nullas vires habebit.

De his qui habent cauſas adverſus Episcopos proprios, vel adverſus alios, apud ſynodum provinciæ audiendis; exceptis his qui adverſus ſuum Metropolitanum querelam habuerint.

CCCXXI. Si Clericus vel laicus habuerit cauſam adverſus Episcopum proprium, vel adverſus alterum, aut Episcopus adverſus quemquam, apud ſynodum provinciæ judicetur. Quod ſi adverſus ejusdem provinciæ Metropolitanum Episcopus vel Clericus habuerit querelam, petat Primatem dioceſeos; & apud ipſum judicetur, aut apud ſedem apoſtolicam. *Addit. IV. c. 25.*

De ore eorum in accuſatione vel teſtimonio obſtruendo qui divinis vocibus mortui eſſe noſcuntur.

CCCXXII. Placuit eorum accuſandi facer-dotes & teſtificandi in eos vocem obſtruere quos non humanis ſed divinis vocibus mortuos eſſe ſcimus. Quia vocem funeſtam potius interdicti quam audiri oportet. *Vide infra c. 440.*

De non neganda appellacione accuſati.

CCCXXIII. Placuit ut accuſato, ſi judices ſuſpectos habuerit, liceat appellare. Quia non oportet negare audientiam roganti. *Vide Addit. IV. c. XI.*

Tom. III.

Quod eis qui de ſe conſeſſi ſunt ſuper alios non ſit credendum.

CCCXXIV. Non eſt credendum contra alios eorum conſeſſioni qui criminibus implicentur, niſi ſe prius probaverint innocentes. Quia periculosa eſt & admitti non debet rei adverſus quemcumque profeſſio.

De perſaſoribus finium priuſquam cauſa auditio terminetur.

CCCXXV. Si quis perſaſor finium fuerit adprobatus, eo quod priuſquam aliquid iudicio terminetur, id quod alter tenuerat invaſiſſet, non ſolum illud quod male præſumpſerit amittat, ſed, ut non unuſquiſque rem alienam occupet, cum fuerit in cauſa devictus perſaſor juris alieni, tantum ſpatii reſtituat quantum præſumpſerit invadere.

De his qui contra voluntatem deſuncti faciunt, ut perdant hereditatem.

CCCXXVI. Omnibus qui contra voluntatem deſuncti faciunt, ut indignis, auferatur hereditas.

De his quibus per teſtamentum aliquid delegatum eſt, quod nihil contra voluntatem deſuncti liceat agere.

CCCXXVII. Qui per teſtamentum ſibi aliquid derelictum acceperit & vindicaverit, & voluerit contra voluntatem deſuncti agere, licentiam penitus non habebit.

Quod voluntas deſuncti ab heredibus in omnibus ſit peragenda.

CCCXXVIII. Nulli quidem de bonis uſurpantis virorum, nec dividendi contra bonos mores, conceſſa licentia eſt; ſed, præcipiente patre, diviſionem ab eo factam durare, ſi modo uſque ad extremum ejus vivendi ſpatium voluntas eadem perfeveraffe deceatur.

De filiis qui patrem læſerint donationibus cavendis.

CCCXXIX. Si quis filius donatione patris aliquid fuerit conſecutus, & eum poſtea læſerit, poſt probatas in iudicio læſionis cauſas, ad donationem pater, ſi voluerit, in integrum revocetur.

De donatione in filio a patre facta, ſi ab eo læſus fuerit, revocanda.

CCCXXX. Donatio in filio a patre facta, ſi laſum ſe pater eſſe probaverit, revocetur.

De detractone Principum ac majorum natu ab omnibus cavenda.

CCCXXXI. Quod omnibus fidelibus (1) omnibuſque ordinibus ſummopere cavendum ſit ne clanculo aut publice unctum Domini detractioibus & vituperationibus dilanient,

F f 2.

per-

(1) *Quod omnibus fidelibus.* Vide ſupra libro 6. cap. 402.

pendentes illud exemplum Mariæ, quæ pro eo quod Moyſi famulo Domini propter Æthiopiſſam detraxit, immunditia lepræ multata ſit. Et illud pſalmiſtæ: *Noliſte tangere Chriſtos meos, & in Propheſis meis nolite malignari. Vide ſupra VI. 402.*

Quod omnibus qui lite pulſati fuerint non aliubi quam in proprio foro iurgandum ſit.

CCCXXXII. Clericus vel laicus, ſi crimine aut lite pulſatus fuerit, non aliubi quam in foro ſuo vocatus audiatur.

Ut appellantes nulla arceantur detentione.

CCCXXXIII. Appellatorem non debet aſſiſſio ulla aut carceris aut detentionis injuriare custodia. Et liceat appellatori vitiatam cauſam appellationis remedio ſublevare.

De his qui, contempto fidejuſſore, ad ſolutionem potius debitorem delegerint.

CCCXXXIV. Si quis, contempto fidejuſſore, debitorem ſuum tenere maluerit, fidejuſſor vel heres ejus a fidejuſſionis vinculo liberatur. Si vero procurator litis victus fuerit, mandator ejus ad ſolutionem tenetur. *Capitul. a. 744. c. 17.*

Quod liberi homines ſtatum ſuum & deteriorare & immeliorare poſſint.

CCCXXXV. Homo liber, qui ſtatum ſuum in poteſtate habet, & pejorare eum & meliorem ſacere poteſt; atque ideo operas ſuas diurnas nocturnaque locat. *Addit. III. 14.*

De concubinis non habendis.

CCCXXXVI. Qui uxorem habet, eo tempore concubinam habere non poteſt, ne ab uxore eum dilectio ſeparet concubinæ.

De monachis qui monaſteria contempnunt ab Epifcopo revocandis.

CCCXXXVII. Illud etiam unanimi conſenſu convenit obſervari, ut ſi quis monachorum aut monacharum in congregatione poſiti religioſam converſationem elegerint, & poſtea aut ad parentes aut quamcumque proprietatem ſe de congregatione ipſa ſubtraxerint, & ab Epifcopo ſuo per epiftoſana admoniti ad ſepta monaſterii ſui redire diſtulerint, ſint uſque ad exitum vite a communione ſuſpenſi, nec prius ad euchariftiæ gratiam admitantur quam ad ovile ſuum, de quo ſe vagationis inſolentia viſi ſunt ſubtraxiſſe, cum humillima ſupplicatione debeant ſatiſfactione reverti.

De feminis quæ religionis veſtem in domibus propriis mutaverunt, ſi poſtea concubinum elegerint, quid agendum ſit.

CCCXXXVIII. De viduis & puellis quæ

ſibi in habitu religionis in domibus propriis tam a parentibus quam per ſe veſtem mutaverint, & ſe poſtea contra inſtituta patrum vel præcepta canonum conjugia crediderint copulanda, tandiu utrique habeantur a communione ſuſpenſi quouſque quod illicitè perpetraverunt emendent. Quod ſi emendare neglexerint, a communione vel omnium Chriſtianorum convivio in perpetuo ſint ſequeſtrata.

Quod quatuor perſonæ in judiciis ſemper addeſſe debeant.

CCCXXXIX. Quot perſonæ ſolent in judiciis eſſe? Quatuor, accuſator cauſæ, deſenſor cauſæ, teſtes, judex. Quo quisque utitur officio? Judex æquitate, teſtes veritate, accuſator intentione ad amplificandam cauſam, deſenſor extenuatione ad minuendam cauſam. Sæpe enim ſit cauſa ratiocinationis, aut metu, aut gloria, aut pecunia, id eſt, aut commodi aliquid invidendi, vel incommodi aliquid vitandi. *Capitul. a. 744. cap. 18.*

Quod non ſolum qui furtum fecerint, ſed & qui ad hoc perſequentium adiutorium aut conſilium dederint, furti actione ſunt tenendi.

CCCXL. Non tantum qui furtum fecerit, ſed etiam is cujus opere aut conſilio furtum factum fuerit, furti actione tenebitur.

Qui ſunt agnati, & qui ſunt cognati.

CCCXLI. Agnati ſunt (1), qui per virilem ſexum deſcendunt, cognati autem qui per feminæ. Et ideo patrum vel patruorum filii & agnati ſunt & cognati. Avunculi vero & avunculorum filii cognati ſunt, non agnati. *Ibid. c. 19.*

De his qui ſe metu aut terrore ſervos eſſe mentiiti ſunt.

CCCXLII. Qui metu & impreſſione aliquis terroris apud acta Præſidis ſervum ſe eſſe mentiitus eſt, poſtea ſtatum ſuum defendendi non præjudicat.

De his qui domos effregerint, vel villas expoliaverint aut expugnaverint, vel rapinas fecerint, quid agendum ſit.

CCCXLIII. Hi qui ædes aliquas villasve expoliaverint, effregerint, expugnaverint, ſi quidem id turba cum telis coacta fecerint, capite puniantur. Telorum autem appellatione omnia ex quibus ſaluti hominis noceri poſſit accipiuntur.

De his qui latrones vel reliquos malefactores ſuſceperint.

CCCXLIV. Receptores adgreſſorum, itemque latronum, eadem pœna afficiantur qua ipſi

(1) Agnati ſunt. Vide Cujacium lib. 17. obſervat. cap. 26.

ipsi latrones. Sublatis enim susceptoribus, crassantium cupido conquiescit.

De his qui incendium fecerint.

CCCXLV. Si aliquis malitiæ studio incendium miserit, de hoc crimine convictus, poenis gravissimis jubetur interfici. Quod si per negligentiam factum incendium comprobatur, damnum quod cuicumque inlatum fuerit, res quæ incendio perierit, dupli satisfactione farciatur.

De non valendis constitutionibus contra canones vel decreta Præfulum aut bonos mores conditis.

CCCXLVI. Constitutiones contra canones & decreta Præfulum Romanorum seu reliquorum Pontificum vel bonos mores nullius sunt momenti.

Ut non constringat Clericum sententia non a suo iudice dicta.

CCCXLVII. In Clericorum causa huiusmodi forma servetur, ut nec quemquam eorum sententia non a suo iudice dicta constringat.

Ut hi qui falsa aliis imogaverint puniantur, & falsitate infames efficiantur.

CCCXLVIII. Omnis qui falsa aliis intulerit puniatur, & pro falsitate ferat infamiam.

De comprovinciali synodo retractanda per vicarios urbis Romæ Episcopi.

CCCXLIX. Ut comprovincialis synodus retractetur per vicarios urbis Romæ Episcopi, si ipse decreverit. *Vide infra Addit. II. cap. 12.*

Ut nullus Episcopus aut actores Ecclesiæ apud alios prius accuset quam eum familiariter conveniat atque ab eo familiarem justitiam petat.

CCCL. Si quis adversus Episcopum causam habuerit, non prius alios Episcopos vel alios iudices adeat, ut eum accuset, quam familiariter ei suam indicet querelam, & ab eo aut iustam emendationem aut rationabilem percipiat excusationem, ipsa nos instruente veritate: *Si peccaveris in te frater tuus, vade & corripe eum inter te & ipsum solum. Si te non audierit, adhibe duos vel tres tecum. Et si vos non audierit, dic Ecclesiæ;* id est, accusa eum publice tunc, & non prius. & reliqua.

De infamibus vel sacrilegis, quod religiosos accusare non possunt.

CCCLI. Nulli infami atque sacrilego de quocunque negotio liceat quandoque adversus religiosum Christianum impetere.

Ut causæ quas leges seculi non admittunt a iudicibus ecclesiasticis non audiantur.

CCCLII. Nullæ causæ a iudicibus ecclesiasticis

fiasticis audiantur quæ legibus non continentur, vel quæ prohibita esse noscuntur.

Quod hi qui pro injuria mediocri damna subire compelluntur, infames efficiantur.

CCCLIII. Qui pro injuria mediocri æstimatæ injuriæ damna subire compellitur, quamvis civiliter videatur additus, tamen infamis efficitur.

De absentibus non damnandis.

CCCLIV. In causa capitali absens nemo damnatur. Neque absens per alium accusare aut accusari potest. *Vide infra Addit. III. cap. 102.*

Ut hi qui res alienas violenter occupant, quicquid ibi peritum vel alienatum fuerit, eis quibus competeant pleniter restituantur.

CCCLV. Si ex rebus quas violenter aliquis occupat, quelibet sub quacunque occasione perierint, aut arserint, vel servi violenter occupati mortui fuerint, quamlibet fraude illius qui occupavit id quod perit factum non videatur, tamen ab ipso quacunque perierint reddenda sunt qui rem juris alieni violenter visus est occupasse.

De his qui cum pecoribus coitu mixti sunt, aut more pecorum usque affinitatis lineam cum consanguineis incestum commiserunt, sive cum masculis concubuerunt.

CCCLVI. In hoc titulo Græca verba posita sunt, id est, *τετι τῶν ἀνομιματικῶν, ἢ τῶν ἀνομιματικῶν.* quod nos Latine possumus dicere: *De his qui irrationabiliter versari sunt sive versantur.* In qua sententia sensus triplex est; id est, de his qui cum pecoribus coitu mixti sunt, aut more pecorum cum consanguineis usque ad finitatis lineam incestum commiserunt, aut cum masculis concubuerunt. Quisquis autem ex his unum egerit, aut capite puniatur, aut, si ei vita concessa fuerit, juxta Ancyranæ Concilii sententiam, quæ in capitulo decimo sexto continetur, poenitentiam veraciter agat.

Quod in causa capitali, vel in causa status, non per Advocatos sed per ipsos sit agendum.

CCCLVII. Si quando in causa capitali vel in causa status interpellatum fuerit, non per procuratores sed per ipsos est agendum.

Ut Metropolitanæ Episcoporum comprovincialium causas non presumant audire nisi præsentibus omnes fuerint Episcopi comprovinciales.

CCCLVIII. Si quis Metropolitanus Episcopus, nisi quod ad suam solummodo propriam pertinet parochiam, sine consilio & voluntate omnium comprovincialium Episcoporum extra aliquid agere tentaverit, gradus

us sui periculo subiacebit; & quod egerit, irritum habeatur & vacuum. Sed quicquid de provincialium coepiscoporum causis suarumque Ecclesiarum & Clericorum atque secularium necessitatibus agere aut disponere necesse fuerit, hoc cum omnium consensu comprovincialium agatur Pontificum, non aliquo dominationis fastu, sed humillima & concordati administratione, sicut Dominus ait: *Non veni ministrari, sed ministrare*. Et alibi: *Qui major est vestrum, erit minister vester*. & reliqua. Similiter & ipsi comprovinciales Episcopi cum ejus consilio, nisi quantum ad proprias pertinet parrochias, agant juxta sanctorum constituta patrum; & uno animo, uno ore, concorditer sancta glorificetur Trinitas in secula. *Addit. IV. cap. 16.*

Ut reprehensio qua laici arguuntur, a Clericis respuatur.

CCCLIX. Notum sit omnibus quia quod in laicis reprehenditur, id multo magis debet in Clericis praedamari.

De delatoribus quid agendum sit, vel quid sint delatores,

CCCLX. Delatori aut lingua capuletur, aut convicto caput amputetur. Delatores autem sunt qui invidia produnt alios.

De his qui in alterius famam aut scripturam aut verba contumeliosa confuxerint.

CCCLXI. Qui in alterius famam in publico scripturam aut verba contumeliosa confinxerit, & repertus scripta non probaverit, flagelletur. Et qui ea prius invenerit, rumpat, si non vult auctoris facti causam incurere.

De his qui unam rem duobus dominis donaverint.

CCCLXII. Si aliquis unam rem duobus per legitimas scripturas donaverit, uni prius, & alteri postea, non querendus est in his donationibus qui primus qui posterior sit; sed qui rem tradente donatore possederit, is eam cui est tradita possidebit. Nec interest utrum in parentes an in extraneos talis sit facta donatio.

De servis in caput domini a quoquam non interrogandis.

CCCLXIII. Servi in caput domini neque a Praefide, neque a procuratore, neque tam in parvis quam in capitalibus causis, interrogari possunt.

De his qui irati crimen aliquod cuilibet dixerint, si postea resipiscens hoc persequere noluerint, quid agendum sit.

CCCLXIV. Si quis iratus crimen aliquod

cuilibet temere objecerit, convictum non est pro accusatione habendum. Sed permissio tractandi spatium, id quod iratus dixit, per scripturam se probatum esse fateatur; ut si fortasse resipiscens post iracundiam, iterare ac scribere noluerit, non ut reus criminis teneatur.

Ut qui crimen objecerint, scribant se probaturos. Et ut ibi causa agatur ubi crimen admissum esse dinoscitur.

CCCLXV. Qui crimen obicit, scribat se probatum. Revera, ut ibi causa agatur ubi crimen admittitur; ut qui non probaverit quod obicit, poenam quam intulit ipse patiatur. *Vide supra cap. 253.*

Ut nullus absque inevitabili necessitate suam relinquat Ecclesiam.

CCCLXVI. Ut ne quis (1), dum in ea durare poterit, qualibet necessitate suam relinquat ecclesiam.

De his qui ante alterius judicem fuerint pulsati, quid agendum sit.

CCCLXVII. Pulsatus ante suum judicem, causam dicat. Et non ante suum judicem pulsatus, si noluerit, taceat. Et ut pulsato, quotiens appellaverit, induciae dentur.

De his qui famosas libellos legere aut cantica famosa cantare praesumunt.

CCCLXVIII. Hi qui inventi fuerint libellos famosos legere vel cantare, excommunicentur.

De his qui a Clericorum accusatione sunt repellendi.

CCCLXIX. Homicidae, malefici, fures, sacrilegi, raptores, venefici, adulteri, & qui raptum fecerint, vel falsum testimonium dixerint, seu qui ad fortilegos magosque concurrerint, nullatenus ad accusationem vel ad testimonium erunt admittendi. *VI. 397.*

De his qui divinos vel mathematicos consulevere praesumunt.

CCCLXX. Qui de salute Principis vel summa reipublicae mathematicos, ariolos, atuspices, vaticinatores consulit, cum eo qui responderit, capite puniatur.

De auctoribus vel concionatoribus seditionum vel tumultuum.

CCCLXXI. Auctores seditionis & tumultus, vel concitatores populi, pro qualitate dignitatis aut in crucem tollantur, aut bestiis obiciantur, aut in insulam deportentur.

De periculo judicantium & providentiarum.

CCCLXXII. Majus periculum est iudicantis

(1) *Ut ne quis.* Caput istud sumptum est ex capite 59. capitulorum ab Angilramno col-

lectorum.

eis quam ejus qui judicatur. Unde unicuique providendum est ne aliquem injuste judicet aut puniat.

De accusatione adversus doctorem submovenda.

CCCLXXXIII. Accusationes adversus doctorem nemo suscipiat: quia non potest humano condemnari examine quem Deus suo reservavit iudicio.

Quod hi qui adversus patres armantur, Deo existunt odiosi.

CCCLXXXIV. Sic odit Deus eos qui adversus patres armantur ut patrum invasores, qui in omni mundo infamia notantur.

Qualiter decime & oblationes fidelium a sacerdotibus sint dispensandæ.

CCCLXXXV. Instruendi sunt Presbyteri pariterque admonendi quatinus noverint decimas & oblationes quas a fidelibus accipiunt, pauperum & hospitum & peregrinorum esse stipendia, & non quasi suis sed quasi commendatis uri debere; de quibus omnibus sciant se rationem reddituros in conspectu divinæ majestatis, & nisi eas fideliter pauperibus & his quibus præmissum est administraverint, condemnationem patientes. Qualiter vero dispensari debeant, canones sacri instruant. Scilicet ut quatuor partes ex omnibus fiant, una ad fabricam Ecclesiæ relevandam, altera pauperibus distribuenda, tertia Presbytero cum suis Clericis habenda, quarta Episcopo reservanda. Et quicquid exinde Pontifex jusserit prudenti consilio est faciendum.

Quod femine cum Presbyteris vel reliquis Clericis non debeant habitare, nec eis ministrare, nec intra cancellos stare, neque ad altare accedere.

CCCLXXXVI. Inhibendum & modis omnibus tenendum est ut nullus sacerdos eas personas seminarum, sicut in canonibus inferum continetur, de quibus suspicio potest esse, in domo sua habeat, & non solum illas, sed neque illas quas antiqui canones concedunt: quia, intelligente diabolo, etiam in illis scelus frequenter perpetratum reperitur, aut etiam in pedissequis earum. Nam si qua de his habuerit talem necessitatem cui sit necessaria (1) sustentatio Presbyteri, habeat in villa aut in vico domum, longe a Presbyteri conversatione, & ibi ei subministret

quæ necessaria sunt. Sed & hoc secundum auctoritatem canonum modis omnibus prohibendum, ut nulla femina ad altare præsumat accedere, aut Presbytero ministrare, vel infra cancellum stare aut sedere.

Ut incesti a sacerdotibus per veraces & Deum timentes homines fideliter perquirantur & canonicè puniantur.

CCCLXXXVII. De incestis omni studio perquirendum est sacerdotibus per homines veraces & timorem Dei ante oculos habentes. Et si reperti fuerint, statim aut per se emendare studeant, aut cum adiutorio Archidiaconi sui vel Episcopi hoc ipsum extirpare fatagant: ne tanto flagitio & scelere & illi polluantur & pereant, & alii in eorum vicinitate omnipotentis Dei iram incurrant.

Ut Presbyteri & reliqui Clerici ab omnibus vitiis se caveant, & subiectos sibi fideliter instruant, atque bonis operibus omnibus ducatum præbeant.

CCCLXXXVIII. Admonendi sunt Clerici & instruendi ut primum ipsi ab omni fornicatione & immunditia & luxuria & ab omni pollutione carnis sint alieni, & tunc plebem sibi subiectam & verbis prædicent, & exempla ostendant, ut ab omni fornicatione & ab omni irrationabili vel inutili pecudum luxuria & pollutione abstineant, & mundo se corpore & mente Deo præparent.

De confessionibus fidelium accipientis & diligendæ, & consilium dandis qualiter pro modulo & quantitate peccati sit poenitentia.

CCCLXXXIX. Querendum namque est sacerdoti, cum accipit cui sibi fidelis confessionem peccatorum, qualiter primo peccatum perpetratum, aut si postea iteratum, aut frequenter actum sit, si sponte, si coacte, si per ebrietatem, aut per quodlibet ingenium factum sit. Et cum viderit unde radix illius peccati processit, tunc congruam adhibeat medicinam. Qualis vero peccati adhibenda sit medicina, secundum canonum authenticorum sanctorum patrum esse debet, & non secundum placitum hominis (2), sed secundum Dei voluntatem. Nec in hac parte voluntas aut gratia hominis sectanda est, sed voluntas Dei in omnibus exquirenda; quatinus dignis precibus & poenitudine digna placari possit omnipotentis Dei vindicta, quam suo vitio provocavit.

De

(1) Cui sit necessaria. Sensus istius loci hic esse debet. Si mater, amita, aut soror, aut alia propinqua Presbyteri a seo pauperes sint ut abique auxilio & ope ejus non habeant unde vivant, maneant quidem in eodem loco in quo Presbyter habitat, sed procul ab ædibus ejus. Presbyter vero somnum ad eas mittat quæ sustentationi illarum necessaria sunt. Hæc interpretatio manifesta est ex cap. 19. Herardi Turonensis. Vide Notas ad Regino-

nem pag. 555.

(2) Secundum placitum hominis. Id est, non ex suo sensu, ut dicitur in capite 82. libri primi Capitularium, non ex animi sui motu, non ex impetu quodam mentis & voluntate, sed prout in Poenitentiali scriptum est, in quo omnia peccatorum remedia, omnes poenitentiae continentur, ut dictum est in Notis ad Reginonem pag. 538. Vide infra Additionem III. cap. 63.

De his qui prius non habentes odium, sed se defendentes, aliquem occiderint, qualiter corrigendum sit temporis institutio.

CCCLXXX. Si quis quiete gradiens per viam, aut si etiam in domo sua fuerit, aut in platea civitatis, aut in villa subito aut ab alio superventus, aut litis commotione, volens se defendere, non habens contra illum antea odium, interfecerit hominem, septem annis secundum canonicam institutionem poeniteat, tres vero communionem privetur; quatuor autem in communione orationum & oblationum susceptus, in sacerdotis pendeat arbitrio utrum dignus sit corpus Christi accipere aut usque ad plenitudinem poenitentiae ab eo separari. Abstinencia ciborum in providentia sacerdotis erit secundum possibilitatem poenitentis & devotionis & affectum lacrymarum.

De muliere quae duobus fratribus nupsit, & de viro ejus, quid agendum sit.

CCCLXXXI. Mulier quae duobus (1) fratribus nupsit, abjici debet usque ad diem mortis. Sed, propter humanitatem, in extremis suis sacramentis reconciliari oportet; ita tamen ut prius solvatur conjugium, & maneat innupta, & vir ejus absque uxore simili poenitentiae sit subditus. Quod si duo fratres cum una femina fornicati fuerint, nescientes alter alterius fornicationem, statim ut cognoverint adulterium, qui eam habet uxorem, dimittat. Et ille quidem, post actam poenitentiam, si uxor defuncta fuerit, potest alteri feciari; illa vivente, nequaquam. Illa vero nunquam ulterius poterit in conjugium assumi; & jugi poenitentiae submissa, ad exitum vitae communionis gratiam percipiat.

De mulieribus & viris infantes supprementibus.

CCCLXXXII. Mulier quae dormiens filium

suum oppresserit, & mortuus fuerit, sex annis poeniteat. Vir ejus, si in domo illius fuit, quatuor. Si vero in uno lecto, simili modo poeniteat, duos in pane & aqua, reliquos quatuor secundum quod sacerdos illos viderit posse, abstinentiam imponat ciborum.

De muliere quae adulteravit virum suum, similiter & de viro qui uxorem suam adulteravit, qualiter de ambobus agendum sit.

CCCLXXXII. Mulier habens virum (2), si adulterium perpetraverit, & occulte ad confessionem venerit, septem annos poeniteat, tres in pane & aqua; ceteros quatuor in providentia erit sacerdotis qualiter eam viderit posse; & ita ei ciborum abstinentia imponatur. Similiter & vir habens uxorem, si adulterium perpetraverit, faciat, id est, per triennium non communicet. Si cujus uxor adulterium perpetraverit, & hoc a viro deprehensum fuerit & publicatum, dimittat uxorem, si voluerit, propter fornicationem. Illa vero, secundum quod superius insertum est, publice agat poenitentiam. Vir vero ejus, illa vivente, nullatenus habebit licentiam aliam ducere uxorem. Quod si voluerit adulteram sibi reconciliari, licentiam habeat, ita tamen ut pariter cum illa poenitentiam agat, & exacta poenitentia, ad communionis gratiam, sicut superius constituitur insertum, utrique accedant. Similis forma & in muliere servabitur. Si eam vir ejus adulteraverit, habet potestatem dimittendi virum propter fornicationem. Maneat tamen innupta quamdiu vir ejus vixerit; quia nec ille habet potestatem aliam accipere prima vivente, nec illa primo. Habent tamen potestatem semetipsos reconciliari.

Us ad confirmationem Episcopi omnes devote conveniant, eique quae necessaria sunt ministrare non neglent.

CCCLXXXIII. Praecipimus ut ad accipiendum (3) per manus Pontificis impositionem Spi-

(1) *Mulier quae duobus.* Ivo par. 16. cap. 343. de cribit ex libro septimo Capitularium cap. 381. caput Bonifacii I. Probat illa vera esse, &c. Sic paulo ante & paulo post plurima capitula laudat ex eodem libro septimo quae in locis ab eo laudatis non extant. In plerisque autem eorundem capitulorum titulis numeri apud Ivonem omisso hoc loco sunt in vetustissimo codice Ms. Sancti Victoris Parisiensis. Quare oportet eos additos fuisse posse a aliquo homine imperito, aut certe Ivonem deceptum fuisse auctoritate veteris conscripti exemplaris imperitiae, in quo pleraque capitula addita fuerant quae in libris Capitularium non extant. Nam quoad caput istud, certum est 381 esse debere, cum propter auctoritatem codicis Bellovacensis, haec illud laudet ex libro 7. Capitularium cap. 381.

(2) *Mulier habens virum.* Duplicavimus hic numerum 382. secuti scripturam libri Bellovacensis & auctoritatem Haeci, qui caput istud refert ex libro 7. Capitularium cap. 382. Praeterea, nisi duplicaretur, caput 16. primae

additionis, quod in quibusdam antiquis codicibus & apud Ivonem dicitur esse 494. libri 7. Capitularium, esset necessario 495.

(3) *Praecipimus ut ad accipiendum.* Hic rursum Ivo parte 16. cap. 344. aliud substituit caput, nimirum *Si quos culpatorum.* Ac ne quis existimare possit mendum esse librarii, prohibet idem Ivo, cujus haec sunt verba epistola 17r. *Unde habetur in libro capitulorum regaliu auctoritate Episcoporum constitutorum: Si quos culpatorum regia potestas &c. Lalandeus in Supplementis Conciliorum Galliae pag. 351. asserit istud caput sub istodem numero & ordine, quibus ab Ivone citatur, reperiri in codice Ms. monasterii Rivipullensis, idque tibi & pluribus aliis asseruisse illustrissimum virum Petrum de Marca Archiepiscopum Parisiensem. Debeo primum publicae fidei, deinde sanae optimae patriae mei ut hunc errorem avellam ex animis hominum. Caput istud non habetur in libro Rivipullensi; neque certe illic extare potest, cum integri duo ultimi Capitularium libri in eo desint. Itaque non potuit vir illu-*

Spiritus sancti donum sollicite & devote omnes concurrant, & Episcopo sua ea quae necessaria sunt fideliter ministrent, eique ab omnibus & per omnia obediantur.

De parvulorum instructione, tam fidei & baptismatis mysterio, quam sancti Spiritus dono.

CCCLXXXIV. Sciendum est omnibus quod parvuli instruendi sunt, cum ad intelligibilem aetatem venerint, & fidei sacramento & baptismatis mysterio & septiformis gratiae sancti Spiritus dono.

De frequenti peccatorum confessione.

CCCLXXXV. Notum esse omnibus volumus quod confessio peccatorum, excepto ea quae sacerdotibus ad consilium accipiendum Deumque placandum fit, Deo frequenter in oratione fit facienda.

De manifestatione aliorum peccatorum, & quod ea celare peccatum sit.

CCCLXXXVI. Omnibus fidelibus notum fore desideramus quod quorundam peccatorum alienum consilium, nisi ea emendationis & salutis causa prodiderint, delinquant. Unde scriptum est: *Nihil prodest illi suo errore non pollui qui consensum praestat erranti.* Et alibi: *Non solum qui faciunt, sed qui consentiunt facientibus, rei sunt.* Vide infra *Aid.* IV. c. 8.

Quod magis delinquant qui fidem perceperunt quam alii, si tamen in bono opere persistant.

CCCLXXXVII. Sciendum est omnibus & sine oblivione retinendum quod gravius puniantur qui fidem Christi perceperunt, & in malis vitam sinegerunt, quam illi qui sine fraude (1) mortui sunt, & tamen bona egerunt opera. Quoniam melius est fidem non percipere quam post ejus perceptionem retrorsum abire.

De conjugio, quod a Deo sit institutum.

CCCLXXXVIII. Notum sit omnibus quod conjugium a Deo sit constitutum, & non sit appetendum causa luxuriae, sed procreatione filiorum, & quod honorum conjugatorum vita per Job sit designata.

De castitate eorum qui conjugio sunt copulandi.

CCCLXXXIX. Sciendum est omnibus & firmiter retinendum quod hi qui uxores ducere voluerint, sicut eas castas & incorruptas cupiunt invenire, sic ad eas casti & incorrupti debent accedere, easque cum benedictione sacerdotis, sicut in Sacramenta-

rio continetur, accipere. Sed prius eas domicali titulo debent colligare.

Ut omnes a minore usque ad majorem suis sacerdotibus sicut ipsi Domino obedientes existant, cujus vice legatione in Ecclesia funguntur. Ex Capitulis Domni Karoli Theoronis villa firmatis.

CCCXC. Volumus atque praecipimus ut omnes suis sacerdotibus tam majoris ordinis quam & inferioris, a minimo usque ad maximum, ut summo Deo, cujus vice in Ecclesia legatione funguntur, obedientes existant. Nam nullo pacto agnosce possimus qualiter nobis fideles existere possunt qui Deo infideles & suis sacerdotibus inobedientes apparuerint, aut qualiter nobis obedientes nostrisque ministris ac legatis obtemperantes erunt qui illis in Dei causis & Ecclesiarum utilitatibus non obtemperant. Potius namque, juxta veritatis vocem, ille metuendus est qui potest animam & corpus perdere in gehenam quam ille qui corpus torquere & honores temporales potest auferre. De illis dictum est: *Qui vos audit, me audit. Et qui vos spernit, me spernit.* Et alibi: *Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei.* Et rursus: *Qui scandalizaverit unum de pusillis istis, melius est illi ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, & demergatur in profundo maris.* Et iterum: *Qui vos recipit, me recipit. Et qui me recipit, recipit eum qui me misit.* Et multa alia horumque similia. His ergo fulti oraculis jubemus ut omnes eis pro viribus ad eorum peragenda ministeria & ad malos & peccatores atque negligentes homines distringendos summore obedientes existant. Qui autem in his, quod abfit, aut negligentes eisque inobedientes fuerint inventi, sciant se nec in nostro imperio honores retinere, licet etiam filii nostri fuerint, nec in palatio locum neque nobiscum aut cum nostris societarem aut communionem ullam habere, sed magis sub magna districtione & ariditate penas luere. In his namque omnium nostrorum fidelium volumus agnoscere fidem ac benevolentiam, quoniam si haec fideliter & utiliter impleverint, tunc Deo & nobis fideles erunt. Si autem, quod abfit, secus egerint, tunc non solum infideles, sed infames atque reprobi manifeste apparentes notabuntur, eorumque domus publicabuntur, & ipsi exiliabuntur.

De infantum baptismo & Ecclesiarum vel altarium seu fidelium consanandorum dubitatione quid agendum sit.

CCCXCI. Placuit ut infantes, quando non inveniuntur certissimi testes qui eos sine dubi-

illustrissimus dicere cuicumque mortalium se in eo codice legisse caput de quo nunc agimus. Porro nos illud in Tomo secundo Capitularium retulimus inter fragmenta Capitularium pag. 368.

(1) *Sine fraude.* Ita codex Bellovacensis. Sed alibi legitur *sine fide.* Atque ita emendandus est hic locus.

dubitatione (1) baptizatos esse testentur, neque ipsi sunt per artem idonei de traditis sibi sacramentis respondere, absque ullo scrupulo (2) tempore legitimo (3) baptizari. Similiter & de Ecclesiis vel altaribus atque consignandis fidelibus, quotiens super his dubitatur, agendum est; id est, ut sine ulla trepidatione consecrentur, & fideles confirmantur. Quoniam quod non ostenditur (4) gestum, ratio non sinit ut videatur iteratum.

De Advocatis vel Defensoribus Ecclesiarum a Principe postulandis.

CCCXCII. Pro Ecclesiarum causis ac necessitatibus earum atque servorum Dei excusatores vel Advocati seu Defensores, quotiens necessitas inguerit, a Principe postulantur, & ab eo fideliter atque libenter juxta canonicas sanctiones fidelissimi dentur.

Ut ubi quisque ordinatur, ibi permaneat.

CCCXCIII. Clerici cujuslibet gradus in quibuscunque locis ordinati fuerint ministri, ad eadem loca pertineant, atque in ipsis locis perseverent.

De Presbyteris & ministris Ecclesie, ut a suis & non ab aliis Episcopis chrismata petant vel accipiant. Et de Chorepiscoporum cassanda superstitione.

CCCXCIV. In singulis Episcoporum parochiis Presbyteri eorumque ministri non a quibuslibet Episcopis, sed a suis propriis, chrismata petant vel accipiant. Nec alio umquam tempore, juxta sanctos canones, vel secundum morem Romanum, nisi in Cena Domini sanctum chrisma conficiatur. Quibus etiam diebus Presbyteris vel eorum ministris canonicè dispensandum est, sed non aliis tradendum nisi solummodo Presbyteris vel Diaconibus aut Subdiaconibus bene fidelibus. Indignum enim est ut alii illud suscipiant nisi illi qui hoc in tradendo usuri sunt. Similiter & hoc statutum est, ut a Chorepiscopis, qui juxta sanctorum decreta locum septuaginta discipulorum id est Presbyterorum tenent, vel ab ipsis Presbyteris nec virginum consecratio nec sancti Spiritus traditio nec Ecclesiarum vel altarum consecratio vel illa quæ solis Episcopis debentur, fiat. Nam si a duobus Episcopis Episcopus

non potest consecrari, quomodo ille Episcopus erit, aut aliquid de Episcopali ministerio, nisi quantum Presbyter, cuius locum in Ecclesia tenet, agere poterit? Omnia ergo quæ isti presumptiosi (5) de episcopali ministerio egerunt, irrita esse comprobantur & effectu carere, atque per omnia tam ab apostolica sede quam & omnium Episcoporum decreto irrita esse, & potius nocentia quam aliqua adjumenta sunt iudicata, ac sæpius interdicta. Ideoque ne fiant sub anathematis vinculo interdicimus, atque qui ab eis sunt polluti potius quam sanctificati in meliorem statum canonicè, id est, a tribus ordinatis Episcopis, ut reformentur jubemus: quia reformatio non est iterario, sed ecclesiastica & canonica perfectio. *Capitulum d. 799. c. 3. 4.*

De his qui rapiunt feminas, ut eas non habeant uxores.

CCCXCV. Placuit ut hi (6) qui rapiunt feminas, vel surantur, ut seducunt, ut eas nullatenus habeant uxores, quamvis eis postmodum conveniat, aut eas dotaverint, vel nuptialiter cum consensu parentum suorum acceperint. Si quis autem uxorem habere voluerit, canonicè & legaliter eam accipiat, & non rapiat. Qui vero eam rapuerit, vel furatus fuerit, aut seduxerit, nunquam eam uxorem habeat; sed propinquis suis eam legalibus reddat, & in triplo plenum bannum dominicum componat, & insuper canonicè publicam penitentiam gerat. Ad quod omnes una voce clamaverunt dicentes: Ita omnes firmiter tenere volumus, & in perpetuum ab omnibus conservari optamus.

Quod in omnibus locis Deus orandus sit, & non in aliis quam in Deo dicatis ab Episcopis locis Missa sit celebranda.

CCCXCVI. Sciendum est omnibus quod & in aliis competentibus locis, si locus basilicæ procul fuerit, oratio ad Deum & confessio peccatorum fieri debeat & possit, Missarum vero celebratio non nisi in locis ab Episcopis Deo dicatis; excepto tempore hostilitatis, & hoc non nisi in altaribus & tabernaculis ab Episcopis Deo dicatis ullatenus rite fieri possit aut debeat. *Vide infra cap. 431.*

De

(1) *Sine dubitatione.* Hæc desunt in excerptionibus Egberti Archiepiscopi Eboracensis cap. 41. ubi caput istud refertur. Extant tamen in canone 6. Concilii quinci Africani; ex quo caput istud sumptum est, & apud Reginonem & Burchardum.

(2) *Absque ullo scrupulo.* Egberti excerptiones: absque ullo scrupulo hos esse baptizandos, ne ista trepidatio eos faciat sacramentorum purgatione privari. Hæc vero sumpta sunt ex eodem Concilio Carthaginiensi.

(3) *Tempore legitimo.* Hæc non habentur in Concilio, neque apud Egbertum, Reginonem, & ceteros,

(4) *Quoniam quod non ostenditur.* Et hæc quoque desunt in Concilio & in antiquis collectoribus canonum. Illa vero clausula addita est ex epistola 92. Sancti Leonis, ut adnotatum est cap. 260. & 424. hujus libri. Innocentius III. in cap. *Veniens.* de Presbytero non baptizato: *Non intelligitur iteratum quod ambigitur esse factum.*

(5) *Isti presumptiosi.* Id est, Chorepiscopi. Hinc temeritas chorepiscopalis apud Floardum lib. 3. cap. 10.

(6) *Placuit ut hi.* Isaac Lingonensis & Concilium Trolesianum citant hoc caput ex libro septimo Capitularium cap. 395.

De secularibus qui Episcopis suis inobedientes existunt, & ad emendationem sui videntur venire, quid agendum sit.

CCCXCVII. Si quis secularium tam majoris ordinis quam & inferioris peccatum egerit, & vocatus sui Episcopi auctoritate ad emendationem ac penitentiam venire distulerit, tamdiu sit ab Ecclesia extorris & a catholicorum confortio sequestratus quousque quod illicitè commisit emendet, ac reatum suum usque ad satisfactionem canonice diluat, atque reconciliatione proprii Episcopi divinis precibus indulgentiam consequatur & veniam, Ecclesieque gremio, a cujus utero deviaerat, perfecta satisfactione, ab eodem emendatus Episcopo canonice reddatur.

De Clericis, ut non utantur armis vel sagis.

CCCXCVIII. Ut Clerici pompis aut sagis vel armis non utantur,

Ut ea quæ Episcopus in sua diocesi corrigere non valet, ad alios referat Præsules vel si necesse fuerit, Regi intimes.

CCCXCIX. Ut ea quæ in sua diocesi Episcopus per se suosque corrigere vel emendare nequiverit, coram reliquis Episcopis ad corrigendum infinet, vel Regi indicare non tardet; ut qui ecclesiasticis regulis inobediens apparuerit, per potestates externas corrigatur.

De his qui Deo famulantur, si in bazarum fornicationis ceciderint, qualiter corrigendi sunt.

CCCC. Statuimus ut si quis fervorum Dei vel ancillarum Christi in crimen fornicationis lapsus fuerit, quod in carcere penitentiam faciat in pane & aqua. Et si ordinatus Presbyter sit, duos annos in carcere permaneat, ut ante flagellatus & scorticatus videatur; & post Episcopus adaugeat. Si autem Clericus vel monachus in hoc peccatum incidit, post tertiam verberationem in carcerem missus, vertente anno ibi penitentiam agat. Similiter & nonnanes velatæ eadem penitentia teneantur, & radantur omnes capilli capitis ejus. Capitulare a. 742. c. 6.

De his qui a paganis baptizati fuerint.

CCCCI. Præcipimus ut qui a paganis baptizati sunt, denuo a Christi sacerdotibus in nomine sanctæ Trinitatis baptizentur, & postea ab Episcopis chrismuntur, quia aliter Christiani nec dici nec esse possunt.

De his qui a Chorepiscopo confirmati fuerint.

CCCCII. Si quis ab Episcopo, & non a Chorepiscopo, qui non Episcopus, sed vicarius Episcopi, priusquam prohibiti essent, & erant & dicebantur, fuerit confirmatus, reiterari talis confirmatio non debet. Nam Chorepiscopi ante apostolicam atque synodalem

prohibitionem non ex numero Apostolorum, sed ex septuaginta discipulorum, ut sacri canones testantur, ordine erant, quos nunquam Spiritum paraclitum tradidisse novimus. Sed quia olim, ut dictum est, jamdicti Chorepiscopi prohibiti sunt, ideo modo nihil sunt, nec sanctum paraclitum ullo unquam tempore tradere potuerunt, nec modo possunt. Quapropter non apparet iteratum quod olim canonice non agnoscebat patrum.

Ut qui ab hæreticis baptizatus fuerit in nomine sanctæ Trinitatis, non rebaptizetur, sed sola impositione manus perficiatur.

CCCCIII. Quicumque baptizatus fuerit ab hæreticis in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti, nullo modo rebaptizari debet; sed per manus solam impositionem purgandus est.

Ut baptizandi symbolum discant fidei.

CCCCIV. Baptizandos oportet fidei symbolum discere, & quinta feria ultimæ septimanæ Episcopo vel Presbyteris reddere. Et qui in ægritudine constituti baptismum per ceperint, sani facti fidei symbolo doceantur, ut noverint quanta ratione digni sunt habiti. Oportet etiam baptizatos post baptismum chrisma cœlestè percipere & regni Christi participes fieri. *Supra c. 262.*

Ut hi de quibus dubitatur utrum baptizati sint an non, vel a Presbytero diis immolanti vel immolatiis carnibus vescenti sunt baptizati, ut rebaptizentur.

CCCCV. Quod hi qui dubitant utrum sint baptizati annon, vel a Presbytero diis immolanti vel immolatiis carnibus vescenti fuerint baptizati, ut baptizentur præceptum est.

Ne ullus plusquam duas uxores accipiat.

CCCCVI. Ne quisquam amplius quam duas accipiat uxores: quia jam tertia superflua est.

De orationibus & elemosynis ac Missarum celebrationibus pro fidelibus defunctis fideliter agendis; quibus impii carere debent; quoniam nec eorum elemosyna a sacerdotibus vel reliquis fidelibus accipienda est.

CCCCVII. Quod pro catholicis defunctis sint memoriæ faciendæ, & oblationes & orationes Deo offerendæ. Non tamen pro impiis, quamvis sint Christiani, ex his aliquid agere licebit.

Ut nullus Episcopus sive Presbyter aliam causam in synodo prius suggerat quam ea quæ ad emendationem vitæ pertinent finiatur.

CCCCVIII. Nullus Episcoporum vel Presbyterorum aliquam prius causam suggerere audeat quam ea quæ ad emendationem vitæ & ad severitatem regulæ atque ad animæ remedia pertinent finiatur. *Supra c. 264.*

De

De his qui facultatulam Ecclesie petunt a Regibus, prava cupiditate inlesti, quid agendum sit.

CCCCIX. Qui reculam Ecclesie petunt a Regibus, & horrendæ cupiditatis impulsu egentium substantiam rapiunt, irrita habeantur quæ obtinent, & a communione Ecclesie, cujus facultatem auferre cupiunt, excludantur. *Ibid.* c. 265.

Ut nullus Episcopus alterius Episcopi res decesset aut plebes invadat.

CCCCX. Ne parrochias cuiuslibet Episcopi alterius civitatis Episcopus canonum temerator invadat, & vesane cupiditatis facibus inflammatus, suisque admodum non contentus, rapiat aliena. *Ibid.* c. 266.

De eo qui munuscula Ecclesie fraudaverit vel quolibet modo invaserit, ut ab Ecclesie communione arceatur.

CCCCXI. Si quis cuiusque munuscula Ecclesie sanctis scripturarum titulis conlata nefaria calliditate abstulerit, fraudaverit, invaserit, retentaverit, atque suppresserit, & non statim a sacerdote commonitus Deo conlata reddiderit, ab Ecclesie catholice communione pellatur. *Supra VI. c. 134.*

De Episcopo iudicato, si apostolicam sedem appellare voluerit.

CCCCXII. Ut iudicatus Episcopus ad apostolicam sedem, si voluerit, appellet. *Ex Concilio Sardicense cap. V.* Quod si appellaverit, in cathedra ipsius alter non ordinetur.

De his qui a iudicibus quos Primates dederint, appellaverint quid agendum sit.

CCCCXIII. Ut si a iudicibus quos Primas dederit quis appellaverit, alii iudices amplioris numeri decernantur. Quod si & ab ipsis appellaverit, ad sententiam Concilii causa deferatur.

De Presbyteris, ut inconsulto Episcopo non presument celebrare agenda.

CCCCXIV. Ut Presbyteri (1) inconsulto Episcopo in quolibet loco agenda non audeant celebrare.

Ne aliquis Presbyter civitatis sine Episcopi præcepto aliquid agat.

CCCCXV. Ut Presbyter civitatis sine iussione sui Episcopi nihil jubeat nec in unaquaque parrochia aliquid agat.

Ne Presbyteri rem Ecclesie sine sui consensu Episcopi vendant.

CCCCXVI. Ut Presbyteri rem Ecclesie

sine consensu Episcopi sui non vendant.

De abjecto Clerico ab aliena Ecclesia non recipiendo.

CCCCXVII. Ut abjectum Clericum aliena Ecclesia non admittat.

Ut semper ad Patrem oratio dirigatur.

CCCCXVIII. Ut nullus in precibus nisi ad Patrem dirigat orationem. Et ut prius eas cum instructoribus tractet. *VI. 66.*

De rebus Ecclesie a nullo injuste retentandis vel divipiendis.

CCCCXIX. Ne cui liceat res vel facultates Ecclesie aut monasterii vel xenodochii pro quacunque elemosyna cum iustitia delegatas retentare, alienare, atque subtrahere. Quod si quis fecerit, tanquam necator pauperum, antiquorum canonum sententias contritus, ab Ecclesie liminibus excludatur, donec ea quæ sublata sunt aut retenta reddantur.

Ut ab Ecclesie societate extorris habeatur quicumque ejus rebus damnum intulerit.

CCCCXX. Ut nullus Episcoporum aut cuiuslibet ordinis Clericus vel alia quacunque persona quibuslibet conditionibus seu in uno regno seu in alio postas alterius cuiuscunque Ecclesie res aut petat aut præsumat accipere. Quod si fecerit, tamdiu habeatur a communione altaris vel ab omnium fratrum ac filiorum caritate suspensus donec ipse Ecclesie cujus directio ordine juris est ablata restituat. *VI. 135.*

De privilegiis Ecclesiarum inlibate servandis.

CCCCXXI. Privilegia atque præcepta Ecclesiarum manere semper incorrupta præcipimus. Et quicquid ab antecessoribus vel parentibus nostris circa sacrosanctarum Ecclesiarum utilitates constitutum est, vel quæ singuli quique antistites pro causis ecclesiasticis impetrarunt, sub pena sacrilegii jugi solidata æternitate servantur. *VI. 390. & seq.*

De Clericis a propriis Episcopis corrigendis.

CCCCXXII. Placuit ut Clerici (2) non distringantur vel dijudicentur nisi a propriis Episcopis. Fas enim non est ut divini muneris ministri temporalium potestatum subdantur arbitrio. Nam si propriorum (3) Episcoporum iussionibus inobedientes existerint, tunc, juxta canonicas functiones, per potestates exteras (4) adducantur, id est, per iudices seculares.

Ut

(1) *Ut Presbyteri.* Vide supra lib. 6. cap. 306. & cap. 165. istius libri.

(2) *Placuit ut Clerici.* Vide supra libro 6. cap. 111. & 390.

(3) *Nam si propriorum.* Hæc & quæ sequuntur non extant in Codice Theodosiano.

(4) *Potestates exteras.* Hincmarus Archie-

piscopus Remensis in epistola ad Laudonensem apud Flodoardum lib. 3. cap. 22. *Postea autem per exteras id est seculares potestates contra Sardicenses canones eandem administrationem sine mea consentia obtinisti.* Vide supra cap. 399. hujus libri.

Ut nullus Chorepiscopus per impositionem manus Spiritum sanctum tradat aut consecrationem pontificalem faciat.

CCCCXXIII. Placuit, sicut Leonis Papæ & omnium Episcoporum nostrorum atque reliquorum fidelium generali & synodali consultu decrevimus, ut nullus Chorepiscopus per manus impositionem Spiritum sanctum tradere, aut sacerdotes vel Levitas aut Subdiaconos sacrare, vel virgines velare, aut sanctum chrisma conficere, vel Ecclesias aut altaria sacrare, aut benedictionem in publica Missa populis tribuere præsumat; quæ omnia summis Pontificibus, id est, cathedralibus Episcopis, debentur, & non Chorepiscopis vel Presbyteris, quorum formam, juxta sanctorum canonum decreta, Chorepiscopi gerunt. Si autem hi aliquid ex his agere tentaverint, irrita erunt quæ ab eis geruntur, & ipsi omni ecclesiastico honore funditus priventur. *Capitul. l. a. 803. c. 5.*

De his qui a Chorepiscopis sunt ordinati Presbyteri, Diaconi, vel Subdiaconi.

CCCCXXIV. Ut hi qui a Chorepiscopis Presbyteri vel Diaconi aut Subdiaconi sunt ordinati, nullatenus in presbyteratus vel diaconatus aut subdiaconatus officio ministrare præsumant. Similiter homines qui ab imperitis ab eis videntur esse confirmati, vel virgines seu Ecclesie sacratae, aut chrisma confectum, sive altaria dedicata, pro confirmationis vel sacratis aut dedicatis minime habeantur; quia quæ illi non habuerunt dare non potuerunt: quoniam ex his eis quicquam agere non licet; quæ omnia summis Pontificibus debentur, & non Chorepiscopis, qui nec summi Pontifices vel Episcopi fuerunt nec deinceps unquam fieri possunt. Nullum enim ex septuaginta ex his aliquid unquam fecisse legitur vel scimus; ad quorum exemplum & formam Presbyteros vel Chorepiscopos, antequam ipsi Chorepiscopi prohibiti essent, fuisse agnovimus. Hac vero omnia a cathedralibus Episcopis, qui a provincialibus Episcopis aut præsentia aut iudicio Metropolitanis consecrati esse noscuntur, agenda sunt, & non a Presbyteris vel Chorepiscopis, qui ambo unius formæ esse videntur. Quæ si ab eis aut propter imperitiam aut propter præsumptionem acta, ut prædictum est, ab imperitis esse putantur, a cathedralibus tamen Episcopis reformanda vel peragenda sunt: quia quæ illi in his agere cogitarunt, imperfecta remanserunt; & ut jam præbaturum est, quod illi non habuerunt, dare non potuerunt. Episcopi namque

Tom. III.

non fuerunt, quia nec a tribus Episcopis nec ad aliquam episcopalem cathedram ordinati fuerunt, & ideo ex his nihil agere potuerunt. Et ne alicui talis ordinatio vel confirmatio aut consecratio reiteratio esse videatur, adtendat illud quod scriptum est: *Quod non ostenditur gestura, ratio non finit ut videatur iteratum.* Et reliqua talia eorumque similia. *Capitul. l. a. 803. c. 6.*

Ne iudices de excessibus malorum iudicent aliquid extra conturbentiam sacerdotum.

CCCCXXV. Ne iudices quicquam de peccatorum excessibus extra sacerdotum conturbentiam iudicare præsumant. *VI. 143.*

De Presbyteris Episcoporum, quo ipsi ive non potuerint, ad corrigendum mittendis.

CCCCXXVI. Ut Episcopi tunc (1) immunes habeantur a damnis cum eorum Presbyteros ad ea quæ ipsi non correxerint remiserint corrigenda.

De eo qui fallax in fide reperus fuerit.

CCCCXXVII. Si coram hominibus reperit mendaciam & infamiam facit & damnis affligit, quanto magis in divina fallax fide præventus non erit penitus ad accusationem vel ad testimonium admittendus. Merito ergo accusare & testificare prohibentur qui in recta fide suspecti sunt.

Quod non solum flagitia defendenda, sed etiam amaris poenitentiae fletibus sint eradicanda.

CCCCXXVIII. Sicut defendendum Christianis est (2) eorum scelus qui in Christo prevaricatores existunt, ita modis omnibus decernendum ut abique satisfactione Ecclesie nullus omnino veniam mereatur qui a meliori proposito ad deterius declinasse convincitur: quia crudelis & stupenda præsumptio crudeliori debet extirpari supplicio.

De illo qui non solum furtum fecerit, verum & qui furi consenserit.

CCCCXXIX. Non solum ille qui furtum fecerit, sed etiam & quicumque conscius fuerit, vel furto ablata sciens susceperit, in numero furantium habeatur, & simili vindictæ subjaceat. *VI. 160.*

Ut in sancto Paschæ sabbato die & Parasceve Missæ non agantur.

CCCCXXX. Ut sabbato sancto, hoc est, in vigilia Paschæ, jejuniū ante noctis initium, nisi a parvulis aut infirmis, non solvatur. Nec Missa in Parasceve aut in eodem

G g

fab.

(1) Ut Episcopi tunc.) Caput istud sumptum est ex libro duodecimo legis Wisigothorum tit. 3. cap. 26. in lemmate, ubi tamen diversus est sensus. Nam illic ita legitur: *Ut Episcopi tunc immunes habeantur a dampnis cum eorum Presbyteri ea quæ ipsi non correxerint ad eos non re-*

miserint corrigenda. Lemma autem istud respondet verbis quæ in contextu legis habentur. (2) Sicut defendendum Christianis est.) Ita etiam vetus codex Moysiæensis, in quo lex Wisigothorum continetur. Male in editis: *Sicut defendendum est a Christianis.*

sabbato sancto vel divina mysteria his duobus diebus celebrentur. Canonibus quippe jubentibus biduo ista sacramenta penitus non debent celebrari. *Supra t. 280.*

De his qui in locis illicitis & minime consecratis contra canonicam auctoritatem Missas celebrare vel audire presumpserunt.

CCCCXXXI. Statutum sæpissime & inhibicum est ut Missarum celebrationes in locis incongruentibus fieri omnino non debeant. Simul & hoc decretum est, ut si quis Presbyterorum, excepto quando in itinere pergitur, & locus basilicæ procul est, & id in altaribus ab Episcopo consecratis fieri necessitas compellit, ne populus Dei sine Missarum celebratione & corporis & sanguinis dominici perceptione maneat, Missarum celebrationes in hujuscemodi illicitis locis post tot tantasque prohibiciones facere renaverit, gradus sui periculum incurrat. Et hoc populus denunciandum summopere a sacerdotibus ac prædicandum est, ne Missas in prædictis illicitis locis sacerdotibus cantare suadeant, vel hæc illicita facere Presbyteros deprecantur; quoniam scriptum est: *Vide ne offeras holocausta tua in omni loco quem elegeris, sed in loco quem elegerit Dominus ut ponat poverum suum ibi.* Satis igitur est Missam non audire quam eam ubi non licet nec oportet celebrare nec audire. Et in canonicis legitur ut nullus sacerdotum in domibus vel in aliis locis nisi in Ecclesiis dedicatis celebrare Missas audeat. Si quis contra hæc decreta egerit, canonica correctione feriatur. Simul & hoc statutum est, ut nullus sacerdos in aliis quam in Deo dicatis vasis & ab Episcopis consecratis ministrare seu Missas celebrare presumat: quia sicut non est concessum ut alii Missas cantent & sacrificia consecrent quam illi qui ab Episcopis sunt consecrati; ita non est licitum ut in aliis domibus vel altaribus aut vasis Missas sacerdotes celebrare presumpant quam ab Episcopis consecratis. Sunt etiam ab Episcopis consecranda & benedicenda corporales pallæ ac alia vestimenta sacerdotalia, nec non & omnia que in usus basilicæ vel altaris sive in ministerio sacerdotum ad divina mysteria explenda complectuntur, quatinus cum his sacris Deo sacratius sive placabilius ministrare valeant. Unde & in aliis sanctorum patrum decretis legitur: *Quamquam Deum vera fide ubique orare liceat, sacrificia vero offerre aut corpus Domini confici nullo modo legimus qui veraciter scimus in aliis locis juste fieri nisi in locis Deo ab Episcopo dicatis, nisi causa hostilitatis aut summe necessitatis; & hoc non in mansionibus aut in domibus non sacratis, sed in tabernaculis dedicatis ab Episcopis & altaribus a Pontificibus sacra unctione anctis & divinis precibus consecra-*

tis, & hoc summa ex necessitate, & in itinere, procul ab Ecclesiâ positis, ne populus sine Missarum solemnibus & sacramenti corporis & sanguinis Domini nostri Jesu Christi perceptione remaneat. Ab antiquis autem patribus & prædecessoribus nostris nulla alia ex occasione, aut pigritia, seu presumptione, sed propter dictam necessitatem, hoc concessum esse legimus. Aliter quoque, nisi ut præfixum est, in locis non consecratis Missarum solemnibus agere non licet. Et hoc non nisi ex summis & pro prædictis necessitatibus fieri ullo modo licet, quoniam lex divina admodum præcipiens ait: *Carveat quisque ne offerat holocausta sua in omni loco, sed in loco quem Dominus elegit.* Et alibi: *Recte offert qui ad ecclesiam necessitate præoccupavit aut infirmitate venire non potest, & alibi Deum orat.* Sed non recte dividit qui in locis illicitis & altaribus minime consecratis Missarum celebrationes peragit. Multo enim melius est Missas non cantare aut audire quam in locis illicitis Missas cantare (1) aut audire: quoniam qui illicita agit & prohibita facit, non modicum errat, & nimis peccat; & nisi penitentiam canonicè & iuste in hoc seculo ex hoc egerit, maximam condemnationem in futuro iudicio propter hoc indubitanter percipiet. Multa verò & innumerabilia exempla ex his in prædictis legalibus & in aliis canonicis & divinis libris invenimus, que hic pro proximitate inferere distulimus, & pro fastidio ac labore scriptorum sive lectorum hic non inferimus. Nam si quis ex his potiora & plura exempla invenire desiderat, in præfixis libris sufficienter legendo & diligenter querendo invenire poterit. Si quis ergo post tot prohibiciones hæc decreta apostolica & synodali atque imperiali auctoritate renovata, & maxime omnium imperii nostri populorum ac procerum nostrorum consensu & hortatu conscripta atque sumpta, temerare presumpserit, si Clericus fuerit, gradus sui periculo subiacebit; si vero monachus aut laicus fuerit, a liminibus Ecclesiæ usque ad Ecclesiæ satisfactionem extorris fiat. Si autem, quod absit, suo Episcopo vel reliquis Sacerdotibus inobediens vel contumax exiterit, a Comitibus vel Missis nostris comprehensus, in carcerem usque ad nostram & propriam Episcopi atque Ecclesiæ satisfactionem sub magna ætymna retrusus maneat.

Quod incestum committat qui se consanguineæ suæ usque affinitatis lineam conjungit.

CCCCXXXII. Nullus fidelium usque ad finitatis lineam, id est, usque in septimam progeniem, consanguineam suam ducat uxorem, vel eam quoquo modo incesti macula polluat. Si quis vero hoc scienter temerare presumpserit, si liber est, bannum nostrum, id

(1) Missas cantare. Vide que supra dicta sunt in Notis ad caput 143. libri primi.

id est, sexaginta solidos, fisco nostro persolvat, & insuper canonicè ut incestus luat, ac publice juxta canonicos gradus peniteat. Si autem servus vel ecclesiasticus fuerit, publice flagelletur ac decalvetur, & juxta proprii Episcopi jussionem penitentiam publice & canonicè gerat. Quod si aliquis tam liber quam servus aut ecclesiasticus vel fiscalis Episcopo proprio vel suo sacerdoti aut suo Archidiacono inobediens vel contumax sive de hoc sive de alio quolibet scelere extiterit, omnes res ejus a Comite & a M^{ro} Episcopi ei contendantur usque dum Episcopo suo obediat, ut canonicè peniteat. Quod si nec se ita correxerit, & ad Episcopum & canonicam penitentiam venire distulerit, a Comite comprehendatur, & in carcerem sub magna erumina reclusus teneatur, nec rerum suarum potestatem habeat quousque Episcopus juserit. Quod si Comes vel ejus ministri hæc adimplete distulerint, canonicè ab Episcopo vel a suo ministro excommunicentur, & usque dum hæc pleniter adimpleat, semper communione catholicorum careat, usque dum ipsi Episcopo humanius erga eum aliquid agere placuerit. Si vero, quod non optamus, ipse Comes aut de prædictis causis aut de ipsa communicatione inobediens aut neglegens apparuerit, honore comitatus pariter & communione careat usque dum ambo in nostram presentiam veniant, ut nos illum episcopali auctoritate atque imperiali metu ita corrigamus ut & ceteri timorem habeant, nec deinceps talia committere ulterius audeant. *Addit. III. c. 123.*

Ut incesti, quandiu in scelere manent, non fidelium Christianorum, sed tantum aut gentilium aut catechumenorum vel energumenorum locum teneant.

CCCCXXXIII. Incesti, dum in ipso detestando atque infando scelere manent, non inrredes Christianos, sed inter gentiles aut catechumenos vel energumenos habeantur; id est, cum Christianis non cibum sumant, non potum, non in eodem vasculo edant aut bibant; sed soli hoc faciant. Non osculentur aut saluentur ab eis. Sed si suis sacerdotibus inobedientes extiterint, & a tam nefandissimo se scelere segregare atque ad publicam penitentiam redire noluerint, inter eos habeantur qui spiritu periclitantur immundo, vel etiam inter eos de quibus ipsa veritas ait: *Si te non audierit, sit tibi sicut ethnici & publicani.* Nam cum fidelibus non debent orare, nec in Ecclesiam intrare, sed ad januam Ecclesie excubare, & intransibiles in eam atque exeantibus ex ea vultu in terra prostrato veniam postulare, & ut pro se

Tom. III.

orare (1) non dedignentur flagitare, & lacrymis persusi, vultu contrito, atque humiliato spiritu, semper omnibus apparere usque ad satisfactionem Ecclesie & proprii Episcopi canonicam reconciliationem manere, & ad pristinum incestum nunquam redire, nec secularia negotia exercere, nec placitis aut accusationibus vel testimonis interesse, sed crebris sacerdotum precibus, manusque Pontificis proprii impositionibus, & elemosynarum largitionibus, atque ceterorum bonorum hominum (2) exhibitionibus eos purgari sanarique oportet.

De incestis nullo conjugii nomine prævalendis.

CCCCXXXIV. Incestos nullo conjugii nomine prævalendos esse censemus.

De incestis conjunctionibus.

CCCCXXXV. Si quis eo gradu se incestuoso ordine cum his personis quibus a divinis regulis prohibitum est conjunxerit, usque quo penitentiam sequestratione testentur, utrique communione priventur, & neque in palatio habere militiam neque in foro agendarum causarum licentiam habebunt. Nam quoquo modo prædicto se in celo conjunxerint, Episcopi seu Presbyteri, in quorum diocesi vel pago actum fuerit, Regi vel iudicibus scelus perpetratum adnuntient; ut cum ipsis denunciatum fuerit, se ab eorum communione aut cohabitatione sequestant. Res autem eorum ad primos parentes usque ad sequestrationem perveniant, sub ea conditione, ut antequam segregentur, per nullum ingenium, neque per parentes, neque per imprisonmentem, neque per auctoritatem regiam ad proprias perveniant facultates, nisi prædictum scelus sequestrationis separatione & penitentia fateantur. *VI. 409.*

De canonicæ accusationis ordine.

CCCCXXXVI. Accusationis ordinem canonicis dudum regulis institutum servare jubemus; ut si quis Clericus in criminali vel in leviori causa pulsatur, vel in discrimine capitis arcessitur, non statim reus æstimeretur quia accusari potuit, ne subjectam innocentiam faciamus. Sed quisquis ille est qui crimen intendit, in iudicium episcopale veniat, non enim rei indicet, vinculum imprisonmentis arripiat, custodiat similitudinem, habita tamen dignitatis æstimatione pariat. Nec sibi fore noverit licentiam mentiendi, cum calumniantes ad vindictam poscat similitudo supplicii.

Gg 2

De

(1) *Ut pro se orare.* Vide Notas nostras ad homilias Cesaril Arelatenis pag. 116.
(2) *Bonorum hominum.* Haud dubie legendum est *bonorum operum*. Pravam tamen lectionem præcelsus sinceræ, quia sicuti nos edi-

di nus legitur in vetustis Benedicte Levitæ & Il. si Lingonenis exemplaribus. Contra codex Sangallensis in capite 24. secundæ appendicis habet *bonorum operum*, cum legendum sit *bonorum hominum*.

De servis & libertis vel infamibus personis non recipiendis.

CCCCXXXVII. Omnes servi vel liberti omnesque infames personæ non permittantur majores natu accusare, vel omnes quos ad accusanda publica crimina leges publicæ non admittunt. Infames sunt cuncti quos decreta canonica & ecclesiastica atque leges seculares adscribunt infames esse. VII. 76.

De Episcopis & reliquis sacerdotibus vel Clericis ad seculares iudices minime accusandis.

CCCCXXXVIII. Si quis Episcopus, Presbyter, aut Diaconus, vel quilibet Clericus apud Episcopos, quia alibi non oportet, a qualibet persona fuerint accusati, quicumque fuerit sive ille sublimis vir honoris, sive ullius alterius dignitatis, qui hoc genus inlaudabilis intentionis arripuit, noverit docenda probationibus, monstranda documentis se debere inferre. Si quis ergo circa hujusmodi personas non probanda detulerit, auctoritate hujus sanctionis intelligat se jacturam famæ propriæ sustinere; ut damno pudoris, existimationis dispendio, discat sibi alienæ verenditiæ impune insidiari saltem de cetero non licere. Nam sicut Episcopos, Presbyteros, Diaconos, ceterosque, si his objecta poterint comprobare, ab ecclesiasticis gradibus æquum est removeri, ita similis videri debet justitiæ modus quod appetitæ innocentiam moderaram deferri iustissimam ultionem. Ideo hujusmodi duntaxat causas Episcopi sub testificatione multorum actus audire debebant.

De Primatum & Metropolitanorum differentia.

CCCCXXXIX. Nulli alii Metropolitani appellantur Primates nisi illi qui primas sedes tenent, & quos sancti patres synodali & apostolica auctoritate Primates (1) esse decreverunt. Reliqui vero qui alias metropolitanas sedes sunt adepti, non Primates, sed Metropolitanos vocentur.

(1) Primates. Duo hic Metropolitanorum genera constituuntur. Primi ordinis Metropolitanos vocantur Primates, quia primas sedes tenent, id est opinor, civitatibus præsentibus quæ in veteribus notitiis primum locum tenent, ut Lugdunum inter provincias Lugdunenses, Avaricum Bituricum inter Aquitanicas, Narbo inter Narbonenses Trever inter Belgicas, & sic de ceteris. Et tamen Hincmarus, qui Belgicæ secundæ Metropolitanus erat, se Primatem esse contendit & unum de primis Galliarum Primatibus. Flodoardus lib. 3. cap. 10. de epistola Hincmari ad Leonem IV. Papam: Item in eadem de privilegiis hujus Remensis Ecclesiæ, quæ habuit ab initio quo privilegia sedes Primas inter Primates semper & unus de primis Galliarum Primatibus existit, nec alium se potior

De familiaribus vel hominibus, tam libertis, quam servis, dominum accusantibus, vel secreta ejus prodentibus, quid agendum sit.

CCCCXL. Si quis ex familiaribus vel ex servis cujuslibet domus cujuscunque criminis delator atque accusator emerferit, ejus existimatione caput atque fortunas petiturus cujus familiaritati vel dominio inhæserit, ante exhibitionem testium, ante examinatum iudicium, in ipsa expositione criminum atque accusationis exordio, ultore gladio feriatur. Vocem enim funestam potius intercedi quam audiri oportet. Eorum vero accusandi sacerdotes vel testificandi in eos os obstruimus quos non humanis sed divinis vocibus mortuos esse scimus. Vide supra cap. 322.

Quod Episcopi a Deo, cujus servi existunt, sint iudicandi, accusandi, vel damnandi. Quia, juxta Apostolum, nemo alienum servum debet accusare. Et quod non ab humanis aut prave vite hominibus sint lacerandi, ipso Domino regulam tribuente.

CCCCXLI. Episcopi a Deo iudicandi sunt, non ab humanis aut prave vite hominibus sunt lacerandi, ipso Domino exemplum dante, quando per ipsum, & non per alios, vendentes & ementes eiecit de templo, & mensas nummulariorum proprio everit flagello, & eiecit de templo. Et sicut alibi ait: Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos discernit.

De his qui se ipsos quocunque modo necant.

CCCCXLII. Quicumque se propria voluntate aut in aquam jactaverit, aut collum ligaverit, aut de arbore præcipitaverit, aut ferro percusserit, aut cuilibet voluntariæ se morti tradiderit, istorum oblatio non recipietur.

De his qui Clericum injuriaverint.

CCCCXLIII. Quicumque iudex aut secularis Presbytero aut Diacono aut cuilibet de clero aut de junioribus matris Ecclesiæ ab-

rem præter Apostolicum Præsulem habuit, ut scilicet ea quæ tanto tempore ab antecessoribus ipsius huic sedi sunt concessa & conservata, conservare & augmentare dignetur. Habuit ista dignitas initium ab Hadriano primo, qui Tilpinum Remensem Archiepiscopum constituit Primatem esse Belgicæ secundæ cum omnibus civitatibus quæ ab antiquo tempore Remensi metropoli Ecclesiæ subiectæ fuerunt, ut legitur apud eundem Flodoardum lib. 2. cap. 17. Benedictus III. in epistola ad Hincmarum: Et hoc volumus, ne quilibet ex provincia & diocesi metropoli tuæ ibique subiecta jus secundum ecclesiasticas constitutiones primatus Ecclesiæ tuæ & tibi debitum quoquo modo per contemptum convellere presumat. Vide Marcum in dissertatione de Primatibus cap. 94.

que audientia Episcopi vel Archidiaconi vel Archipresbyteri injuriam inferre præsumpserit, anathema ab omnium Christianorum consortio habeatur. V. 192.

Ne laici intersint quando canonica jura ventilantur, vel regularia examinantur, nisi in propriis accusentur persona.

CCCCXLIV. Quando ea quæ canonica sunt ventilantur, vel quædam regularia examinantur, nec judices seculares neque aliquos laicos interesse oportet, nisi eos tantummodo qui in propria accusantur persona.

Ut ecclesiastica jura semper inlibata permaneant.

CCCCXLV. Monemus ut jura Ecclesiarum, sicut a patribus divinitus inspiratis sunt ordinata, inviolata permaneant. Nihil alienum improbus ambitus concupiscat, nec per alterius imitationem (1) suum aliquis quærat augmentum. *Capitular. III. a. 814. c. 10.*

Suggestio populi ad Imperatorem Karolum & Episcopos.

CCCCXLVI. Deus ad hoc vestram religiositatem ordinavit ut & injustitias removeatis, & præsumptiones abscidatis, & sacerdotibus laborantibus succurratis, & multis opprobriis locum non præbeat, sed post agnitionem, ei qui calumniam patitur adiutorium feratis, illum vero qui calumniam facit, si vere est calumniator, abscidatis.

De alienis iudiciis non recipiendis, & peregrina iudicia vel examina respicienda.

CCCCXLVII. Episcopis singulorum locorum, omnium qui sub eorum degunt moderate curæ sit causas utilitatesque disponere. Valde enim est incongruum ut, ommissis suis, alii quilibet illorum se causis admisceant; sed illi eorum vitam competenti regularique debeant moderatione disponere qui eos ordinare canonice possunt, vel a quibus ordinati sunt, & qui pro commissis eorumque animabus compelluntur reddere rationem.

De Episcopo qui adversus proprium Metropolitanum vel contra alios quosque habuerit causam, quid agendum sit.

CCCCXLVIII. Si forte, quod non optamus, aliquem Episcopum contra proprium Metropolitanum vel contra alios quosque contingat aliquid habere causæ, decrevimus ut ob hoc sedis apostolicæ iudicium hi qui petere festinant licentiam habeant; quod scitis canonum etiam antiquorum patrum institutione permissum.

Tom. III.

Quod fundamentum totius bonitatis sit Christus Jesus, & qualiter in ovile ovium per ostium sit intrandum.

CCCCXLIX. Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, qui est Christus Jesus. Quisquis ergo cum dilectione Dei & proximi, fidei quæ in Christo est firmitatem tenet, eundem Jesum Christum Dei & hominis filium apud se posuit fundamentum. Sperandum ergo est quia ubi Christus fundamentum est, honorum quoque operum sequatur officium. Ipsa quoque per se veritas dicit: *Qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est & latro. Qui autem intrat per ostium, pastor est ovium.* Et paulo post subiicit dicens: *Ego sum ostium.* Ille ergo in ovile ovium intrat per ostium qui intrat per Christum. Ipse autem per Christum ingreditur qui de eodem creatore ac redemptore humani generis vera sentit & prædicat, & prædicata custodit; culmen regiminis ad officium portandi oneris suscepit, non ad appetitum gloriæ transitorii honoris; curæ quoque suscepti ovilis sollerter invigilat, ne oves Dei aut perversi homines prava loquentes dilanent, aut maligni spiritus oblectamenta vitiorum suadentes devastent.

De causis definitis minime recommovendis.

CCCCL. Flagitari iudicium non debet de causa quæ definita vel iudicata est.

De his qui contra præpositos suos se erigunt, & de accusatoribus vel testibus iniunctis, quid agendum sit.

CCCCLI. Qui se contra præpositos suos erigunt, profecto ostenditur quia esse servi Dei contemnunt. Filius Dei in sancto ait evangelio: *Ego non accuso nec iudico quemquam.* Nihil enim sine patre facit filius: quia communis eorum operatio est & unita voluntas. Hoc vero in loco quasi iudex loquitur, dicens qualis iudex, quales testes Deo esse debeant, ut cognoscant homines in iudicando quod non ex voluntate & potestate sua sed ex æquitate debeant formare sententiam. Iustitia in iudicando est manifestanda, non potentia.

De regulis Clericorum.

CCCCLII. Clerici lege patrum monentur ut a vulgari vita seclusi, a mundi voluptatibus sese abstineant, non spectaculis, non pompis intersint, convivia publica fugiant, privata non tantum pudica sed sobria colant, usuris nequaquam incumbant, qui nec turpium occupationes lucrorum fraudesque cupisquam studiosè appetant, amorem pecuniæ quasi materiam cunctorum criminum fugiant,

G 8 3

secu-

(1) *Imitationem.* Haud dubie lectio illa prava est. Et tamen ita legitur in ipso Capitulari ex quo ista sumpta sunt & in antiquis Benedicti Levitæ exemplaribus. Legendum

potro esse *immutationem* ostendit lex Codicis Theodosiani relata infra cap. 477. huius libri. *Immutatio* autem hic significat *imminutionem*.

secularia officia negotiaque abiciant, honorum gradus per ambitiones non appetant, pro beneficiis medicinarum Dei munera non accipiant, dolos & conjurationes caveant; odium, amulationem, detractionem, & invidiam fugiant; non vanis oculis, non infrenata lingua, aut petulantia tumidoque gestu incedant; sed pudorem ac verecundiam mentis simplici habitu & incessu ostendant. Obscenitatem etiam verborum, sicut & operum, penitus execrentur. Viduarum ac virginum visitationes frequentationesque fugiant, & contubernia extraneorum seminarum nullatenus appetant. Castimoniam quoque inviolati (1) corporis perpetuo conservare studeant, aut certe unius matrimonii vinculo fœderentur. Senioribus quoque debitam præbeant obedientiam (2) neque ullo jactantia studio semetipsos attollant. Postremo in doctrina, in lectionibus, psalmis, hymnis, canticis spiritualibus, exercitio jugi intumbant. Tales enim esse debent qui divinis cultibus sese mancipandos student; scilicet ut dum scientiam operam dant, doctrinam gratiam populis ministrarent.

De neganda accusatorum licentia criminandi priusquam se ipsos purgaverint de his que eis obijciuntur.

CCCCLIII. Neganda est accusatis licentia criminandi priusquam se crimine quo premuntur exuerint.

De falsis testibus & perjuris quid agendum sit.

CCCCLIV. Si quis convictus fuerit aliquos ad falsum testimonium vel perjurium adtraxisse aut per quamcumque corruptionem sollicitasse, ipse quidem usque ad exitum non communicet.

De qualitate virginis in conjugio.

CCCCLV. Sciscitandum est si vult poterit virginis, quia caput mulieris vir. Requirenda est a patre voluntas virginum, dum Deus relinquat hominem in manibus consilii sui.

Ut Clerici vel laici in aliena Ecclesia non communicent sine litteris Episcopi sui.

CCCCLVI. Statutum est ut unusquisque Clericus vel laicus non communicet in aliena plebe sine litteris Episcopi sui. *Vide Adit. IV. c. 37.*

Ut laici contemptores canonum excommunicentur, Clerici vero honore priventur.

CCCCLVII. Si quis statuta supergressus corruerit vel pro nihilo habenda putaverit, si laicus est, communione, si Clericus, honore privetur. *VI. 303. Adit. IV. c. 60.*

Ut qui Clericum alienum defendere nititur, communione privetur.

CCCCLVIII. Si forte aliquis Clericorum regulam disciplinam ecclesiasticam subterfugiens fuerit evagatus, quicumque eum susceperit, & illum Pontifici suo non reconciliaverit, sed magis defendere presumpserit, Ecclesiam communione privetur.

De accusationibus in Clericorum causis non suscipiendis que seculi legibus prohibentur. Et de Clericis damnatis a nemine defendendis.

CCCCLIX. Statutum est ut nullae accusationes a iudicibus audiantur ecclesiasticis que legibus seculi prohibentur. Et ut si quis cujuslibet honoris Clericus iudicio Episcoporum quoquam crimine fuerit damnatus, non liceat eum sive ab Ecclesiis quibus presuit sive a quolibet homine defendari; interposita poena damni pecunie atque honoris, qua nec etatem nec sexum excusandum esse precipimus.

Ut non alii Metropolitani Primates appellentur nisi illi qui primas sedes tenent: quia alii non possunt tres turmas facere de Episcopis, quam illi qui primas sedes tenent; qui tres turmas facere debent, sicut in hac sententia jubetur.

CCCCLX. Placuit ut quotiescunque Concilium congregandum est, Episcopi qui neque ætate neque ægritudine neque alia graviore necessitate impediuntur, competentes occurrant. Primatibusque suarum provinciarum intimerur ut de universis Episcopis vel duæ vel tres turmæ fiant, ac de singulis turmis vicissim quotquot electi fuerint, ad diem Concilii instantissime occurrant. *Supra c. 34.*

Quod cum illis quibus Episcopus non loquitur non sit loquendum, nec excommunicatis communicandum; ut ipsi humiliter semetipsos, ut festinus reconcilientur.

CCCCLXI. Ex epistola (3) sancti Cle-

men-

(1) *Immolati.* Sic scriptum reperitur, sed leg. *inviolati.*

(2) *Senioribus debitam obedientiam.* Vide supra lib. I. cap. 142.

(3) *Ex epistola.* In superioribus editionibus legebatur *Exemplar*. Sane ita scriptum est in codice Bellovacensi, sed a manu recentissima, ut videatur esse emendatio hominis imperitissimi substituta bonæ lectioni. Vera & sincera lectio est illa quam nos retinimus, sumpta ex can. 6. Concilii I. Vafensis, ex quo caput istud descriptum est; quam confir-

mant vetera aliquot exemplaria Benedicti Levitzæ. Hic tamen error proclivis olim erat inter librarios. In libro quinto cap. 119. legitur in titulo: *Ex epistola Papæ Leonis &c.* Pro quibus codex Colbertinus, Rivipullensis, Sangallensis, Normannicus, Cambronensis, & editiones habent *Exemplar Papæ Leonis*. Caput quartum additionis quartæ habet hunc titulum in codice Palatino: *Exempla Leonis Papæ Calcidonensis Concilio directæ*. Et in capite sequenti: *Exempla Stephani Papæ*. Item in capite septima: *Exempla Leonis Papæ*. In Panormia 170.

mentis utilia, quæ præfenti tempore Ecclesiis necessaria sunt, honorifice proferenda, & cum reverentia ab omnibus fidelibus ac præcipue Clericis recipienda; ex quibus quod specialiter placuit propter venerandam antiquitatem statuta præfentibus roboremus quod supraſcriptus beatus martyr de beatiffimi Petri Apoſtoli conſtitutione commemorat dicens: *Quidam autem etiam ex vobis ipsis intellegere debetis si qua sunt que ipse propter infidias hominum malorum non potest evidenter & manifestius proloqui. Verbi gratia. Inimicus est alicui pro actibus suis. Vos nolite expectare ut ipse vobis dicat, cum illo nolite amici esse. Sed prudenter observare debetis & voluntati ejus, videlicet qui Ecclesie curam gerit, absque commotione obſcundare, & averſi ab eo cui ipsum sentitis adverſum, sed nec loqui his quibus ipse non loquitur; ut unusquisque qui in culpa est, dum cupit omnium vel vestram sibi gratiam reparare, festinet citius reconciliari ei qui omnibus præest; ut per hoc redeat ad salutem cum obedire ceperit monitis præfidentis. & cetera quæ in conſequentibus denotantur amicis eorum qui veritati inimici sunt. Sciat itaque deinceps clerus ad reatum, sed & fidelium populus ad culpam sibi adſcribendum, si quis in hoc vitium malorum computatur, & diſciplinæ ſubverſor fore agnoſceat.*

De non injuriandis Episcopis aut lacerandis, sed potius tolerandis.

CCCCXLII. Episcopum vero oportet oportune & importune atque sine intermissione Ecclesiam suam docere, eamque prudenter regere, & admonere ut a vitiis se abſtineat, & salutem conſequi poſſit æternam. Et illa cum tanta reverentia ejus doctrinam debet ſuſcipere eunaque amare & diligere ut legatum Dei & præconem veritatis; qui, teſtante veritate, quodeunque ligaverit ſuper terram, erit ligatum & in celo, & quodeunque ſolverit ſuper terram, erit ſolutum & in celo. Nimis timenda eſt hæc ſententia, & providendum vobis ne offendant eos qui tantam a Domino habent poteſtatem. Et ideo potius obediendi & ſummopere ſunt venerandi, non detrahendi, vel lacerandi, aut ejiciendi, ſed portandi & amandi, ipſo dicente Domino: *Qui vos audit, me audit; & qui vos ſpernit, me ſpernit.* Ideo hæc vobis & omnibus fidelibus præcipimus, ut ab his vos caveatis, & peſteris vestris non

malum ſed bonum exemplum relinquant; quoniam injuria Episcoporum ad Christum pertinet, cujus vice funguntur. Unde & vos, qui veri Dei eſtis diſcipuli, abſcrite a cordibus ante omnia diſcordias & animorum diſſenſiones, ex quibus omne opus malum procedit, & benignitatem ac ſimplicitatem totamente ſervare. Veruntamen ſcitote cuncti quod ſupra omnes vos laboret Episcopus: quia unusquisque veſtrum ſuum proprium fert laborem, ille vero & ſuum & ſingularum. Et ideo ſicut ille pro vobis omnibus, ita & vos omnes pro eo ſummopere laborare debetis, in tantum ut ſi etiam neceſſe fuerit, animas veſtras pro eo ponatis; ſicut & ipſe animam ſuam pro vobis, ſi neceſſe fuerit, ponere debet, ipſo dicente ſalvatore: *Bonus paſtor animam ſuam dat pro ovibus ſuis.* Vos vero obedite eis, & vigilate pro eis; quia ipſi vigilant quali rationem pro animabus veſtris reddituri; ut cum gaudio hoc faciant, & non gementes.

De legitimo conjugio.

CCCCXLIII. Decretum eſt ut uxor legitime viro jungatur. Aliter enim legitimum, ut a patribus accepimus & a ſanctis Apoſtolis eorumque ſucceſſoribus traditum invenimus, non fit conjugium niſi ab his qui ſuper ipſam feminam dominationem habere videntur, & a quibus cuſtoditur, uxor petatur, & a parentibus propinquioribus ſponteſtur, & legibus dotetur, & ſuo tempore ſacerdotaliter, ut mos eſt, cum precibus & oblationibus a ſacerdote benedicatur, & a paranympis (1), ut conſuetudo docet, cuſtodita, & ſociata a proximis, quæ tempore congruo petita legibus detur & ſollemniter accipiatur. Et biduo vel triduo orationibus vacent, & caſtitem cuſtodiant; ut boni ſoboles generentur, & Domino ſuis in actibus placeant. Taliter enim & Domino placebunt, & filios, non ſpurios, ſed legitimos atque hereditabiles generabunt.

De his qui de ſuſpicionem vel abſque legitimo accuſatore aliquos judicare præſumunt.

CCCCXLIV. Placuit ut nullus quemquam Clericorum vel laicorum de ſuſpicionem aliqua judicare præſumat; ſimiliter, ne ſine accuſatore legitimo quiſpiam condemnetur: quia peſſimum & periculofum eſt quempiam de ſuſpicionem judicare, aut ſine legitimo accuſatore quemquam damnare. *Vide ſupra lib. 5. cap. 398. & lib. 6. cap. 381.*

Ut

Ivonis edita lib. 6. cap. 115. legitur, *Exempla Gregorii ad Johannem Ravennatem Episcopum*, cum in manuſcriptis libris legitur *Ex episto-la Gregorii*. In Concilio Aquigranſi anni MCCCXVI. cap. 98. legitur in titulo: *Ejusdem ex epistola ad Oceanum*. At in vetuſtiſſimo codice Ms. bibliothecæ Colbertinæ: *Item ejusdem exempla ad Oceanum*. In Talonico Burchardi codice legitur lib. 1. cap. 22. *Exempla Ormilde pro Ex epistola*. Item lib. 2. cap. 3. *Exempla*

Zeserini. Et libro primo cap. 33. *In primis exempla Pauli ubi Tito diſcipulo &c.* Pro quo in Concilio duodecimo Toletano cap. 4. & apud Ivonem parte 5. cap. 144. recte ſcriptum eſt *ex epistola*. Inter canones Abbonis Abbatis Floriacenſis cap. 22. legitur: *Item exempla Sicicii Papæ*; ubi legendum etiam eſt *ex epistola*.

(1) *Paranympis*. Vide Notas noſtras ad Gratianum, ubi ex mente Cujacii explicatur quid per paranympus intelligi debeat apud Chriſtianos.

Ut Episcopi per singulos annos circumeant parochias suas.

CCCCLXV. Placuit ut unusquisque Episcopus per singulos annos cunctas dioeceses parochiasque suas circuire non neglegat, sed docendo, confirmando, singula quaque que necessaria sunt restaurando, & corrigendo, prout melius valuerit, reformare satagat.

Ut Presbyteri & Diaconi quando per parochias constituuntur, stabilitatis & obedientie sue atque statuta servare promissionem suo faciant Episcopo.

CCCCLXVI. Quando Presbyteri aut Diaconi per parochias constituuntur, oportet eos professionem Episcopo suo facere, Capit. a. 744. c. 10.

Ne iudices quoslibet Clericos vel servos Ecclesie in suis angariis aut quibuslibet rebus occupare presument.

CCCCLXVII. Ut non liceat iudicibus Clericos vel servos Ecclesie in suis angariis occupare.

De Ecclesiis & dotibus earum, ut ad Episcopi semper dispositionem pertineant.

CCCCLXVIII. Placuit ut omnes Ecclesie cum dotibus & omnibus rebus suis in Episcopi proprii potestate consistant atque ad ordinationem vel dispositionem suam semper pertineant. Capitul. III. a. 814. c. 11. Vide supra c. 292.

Quod Clerici iudices seculares adire non debeant.

CCCCLXIX. Ut Clerici qui seculares iudices appetunt excommunicentur.

De his qui viduis vim inferunt, aut feminas invitas ducunt.

CCCCXX. Placuit ut viduis pro castitate violentiam nullus inferat, & ut mulier invita virum non ducat. Quod si quis fecerit, in triplo nobis bannum nostrum persolvat, & ab Episcopo, atque si necesse fuerit, distringente Comite, publicam per gradus canonicos penitentiam agere cogatur. Et si inobediens extiterit, nobis per firmissimos fidei iussores (1) presentetur; ut aut in carcerem retrudatur, aut in exilium deportetur; ut & ceteri timorem habeant, ne unquam talia agere presument.

De potentibus qui quoslibet expoliant.

CCCCLXXI. Placuit ut si quis potentum

quoslibet expolierit; & admonente Episcopo non reddiderit, excommunicetur, VI. 319.

De his qui Ecclesiam intrant & non communicant.

CCCCLXXII. Placuit ut omnes qui in Ecclesiam intrant, nisi a suo fuerint excommunicati sacerdote, communicent. Si qui autem hoc facere noluerint, tamdiu a communione & a Christianorum consortio habeantur alieni, quandiu per satisfactionem Ecclesie a proprio mereantur per manus impositionem reconciliari Episcopo & sancte restitui communioni. Vide infra Addit. IV. c. 51.

De his qui acceperint eucharistiam & non sumpsierint.

CCCCLXXIII. Placuit omnes qui sacram acceperint eucharistiam, & non sumpsierint, ut sacrilegi repellantur.

Ut hi qui a sacerdotibus excommunicantur, a fidelibus usque ad reconciliationem, nisi quibus permittum fuerit, semper videntur.

CCCCLXXIV. Placuit ut his qui a suis excommunicantur sacerdotibus nullus fidelium communicet, nisi quibus permittum ab eis fuerit, nec priusquam canonicè reconcilientur ad eos accedat. Quod si quis facere tentaverit, simili sententiae subiacet.

De his qui pro munere aut favore alicujus justitiam opprimunt.

CCCCLXXV. Quam sit extraneus Christiane fidei regula qui se defenforem veritatis insinulat, & veritatem ipsam munerum acceptione commaculat, audiat contra se Prophetam dicentem: Pro eo quod vendidisti a genito iustum & pauperem pro calcamentis, ecce strideo ego super vos sicut stridet plaustrum onustum feno; & peribit fuga a veloce, & fortis non obtinebit virtutem suam, & robustus corde inter fortes nudus effugiet. Addit. IV. c. 1.

Qualiter haec statuta servanda sint. Et de his qui haec contemnunt, sive Clericis, sive laicis, quid agendum sit.

CCCCLXXVI. Has omnes constitutiones (2) ecclesiasticas, quas summatis breviterque perstrinximus, sicut plenius in canone continentur, manere perenni stabilitate sancimus. Si quis ergo Clericus aut laicus harum sanctionum obediens esse noluerit, si Clericus fuerit (3), excommunicationi subiacet. Si vero laicus fuerit & honestioris loci

(1) Per firmissimos fidei iussores. Id est, sub idonea prosecutione, ut legitur in rescripto Constantini ad Probianum Proconsulem Africae apud Sanctum Augustinum epist. 68. Unde volumus ut eundem ipsum Vigentium sub idonea prosecutione ad comitatum meum Constantini Augusti mittas. Puto autem, ut hoc quoque obiter dicam, voces illas Constantini Augusti esse

superfluas & ex glossate profluxisse.

(2) Has omnes constitutiones. Hae sumptae sunt ex Concilio tertio Toletano, ubi leguntur ante subscriptiones.

(3) Si clericus fuerit. In Concilio ipso legitur: Si Episcopus, Presbyter, Diaconus, aut Clericus fuerit, ab omni Concilio excommunicationi subiacet.

loci persona, medietatem facultatum suarum amittat fisci viribus profuturam. Si vero minoris (1) loci persona est, amissione rerum suarum multatus, in exilio deputeretur. *Capit. III. a. 814. c. 13.*

De his quæ ab antecessoribus nostris circa cultum divinum statuta fuerunt, ut semper inlibata permaneant.

CCCCLXXVII. Quæcumque a parentibus nostris diversis sunt statuta temporibus manere inviolata atque incorrupta circa sacrosanctas Ecclesias præcipimus. Nihil igitur a privilegiis immutetur. Omnibus qui Ecclesiis serviunt tuitio deferatur. Quia temporibus nostris addi potius reverentiæ cupimus quam his quæ olim præstita sunt immutari. *Ibid. c. 12.*

De Capitulis apostolica auctoritate roboratis.

CCCCLXXVIII. Maxime trium ultimarum capitula istorum librorum apostolica sunt cuncta auctoritate roborata, quia his eudendis maxime apostolica interfuit legatio. Nam eorum nomina, præter trium, id est, Leonis, Sergii, & Georgii, hic non inferuimus, licet ea per singulos conventus inserta invenissemus, vitantes legentium atque scribentium fastidia. Si quis autem plenus eam nosse voluerit, istorum legat authentica, quibus illa inserta reperiet. Interdum hæc dicendo & amando atque operibus complendo non neglegat. Quia, ut Dominus novit, pro amore et utilitate sanctæ Dei Ecclesiæ, ut horum in procenio prælibatum est, sunt collecta isticque inserta: Legentibus pax, custodientibus gloria, operibusque hæc complementibus vita attribuat æterna oramus. (2)

EXPLICIT LIBER SEPTIMUS.

CAPITULARIUM

ADDITIONES QUATUOR.

ADDITIO PRIMA (3).

A Nno incarnationis Domini nostri Jesu Christi DCCCXVII. (4) imperii vero gloriosissimi Principis Hludovici quarto, VI. Idus Julius, cum in domo Aquisgrani palatii, quæ Lateranis dicitur, Abbates (5) complures (6) una cum suis reledissent monachis,

(1) Minoris. In Concilio legitur inferioris.

(2) Hic est finis horum septem librorum in vetustis exemplaribus, tamen in uno Vaticano & in Bellovacensi in titulis capitulorum libri septimi descripta reperiuntur lemmata octuaginta capitum ad monachos spectantium, quæ anno DCCCXVII. constituta sunt in conventu Aquisgranensi. Ivonem quoque Carnotensem Episcopum usum esse exemplari, in quo eadem octuaginta capitula partem faciebant libri septimi, colligi potest ex parte 1. Decreti cap. 133. ubi caput decimum sextum eorundem capitulorum citat ex libro septimo Capitularium c. 194.

(3) Hoc est Capitulare Aquisgranense &c. Ceterum istius Capitularis disertam mentionem extat in vita S. Benedicti Abbatis Anianensis, in qua hæc leguntur: *Multa denique monasteria erant quæ quondam regulariter fuerant instituta, sed paulatim tepescendo rigore, regularis pene deperterat ordo. Ut autem sicut una omnium erat professio, fieret quoque omnium monasteriorum salubris una consuetudo, iubente Imperatore aggregatis cænobiorum patribus una cum quampluribus monachis per plures reledit dies. Omnibus ergo simul postis regulam ab integro discutens, cunctis obscura dilucidans, dubia patefecit, prisca errores abstulit, utiles consuetudines affectuque*

confirmavit. Judicia igitur regule cunctaque dubia ad proficuum deducta effectum, quas minus regula pandit consuetudines assentientibus cunctis protulit, de quibus etiam Capitulare institutum Imperatori confirmandum præbuit, ut omnibus in regno suo postis monasteriis observare præcipere; cui postis Imperator assensum præbuit. Hæc vero octuaginta capitula numerari consuevisse inter capitula Ludovici Pii probat vetus catalogus bibliothecæ Sangallensis, scriptus sub imperio Ludovici Pii. In eo enim ista leguntur: Capitula Hludovici Imperatoris de regula S. Benedicti.

(4) DCCCXVII. Codex Helmsstadiensis habet: DCCCVI. imperii vero gloriosissimi Principis Hludovici tertio anno, x. Kal. Septembris. Sed ista lectio falsa est. Nam præterquam quod repugnantes sibi habet reliquos veteres libros, præceptum Ludovici Pii pro monasterio Solemniacensi datum repetitur ix. Kal. Augusti.

(5) Abbates complures. Hæc est vera lectio. Fatendum tamen est in antiquis exemplaribus Divionensi, Pithocæno, Parisiensi, Sangallensi, & Casinensi legi cum quampluribus una suis reledissent, in Helmsstadiensi vero, cum quampluribus una cum suis reledissent &c.

(6) Abbates complures. Horum unus & præcipuus fuit Benedictus Anianensis, ut pau-

chis, hæc quæ subsequuntur capitula communi consilio ac pari voluntate inviolabiliter à regularibus conservari decreverunt.

INCIPIUNT CAPITULA,

De Abbatibus, mox ut ad monasteria sua remeaverint, ut regulam discutiant, & efficaciter legant, & quod legerint & intellexerint, cum suis observent monachis.

I. **U**T Abbates, mox ut ad monasteria sua remeaverint, regulam per singula verba (1) discutientes pleniter legant, et intelligentes Domino operantur efficaciter cum monachis suis implere studeant.

De monachis, ut regulam sancti Benedicti, qui valuerint, memoriter discant.

II. Ut monachi omnes, qui possunt, regulam memoriter discant.

De regulari officio, ut juxta præceptum sancti Benedicti continetur celebrent monachi.

III. Ut officium juxta quod in regula sancti Benedicti continetur celebrent monachi,

Ut tam in coquina quamque & in cunctis monasterii officinis monachi operentur, & ut ipsi vestimenta sua lavent.

IV. Ut in coquina, in pistrino, et in ceteris officinis (2) propriis operentur manibus et vestimenta (3) sua opportuno tempore lavent.

De monachis, ut post matutinalem expletionem, nisi ante constitutam surrexerint horam, denuo ad lectos suos non præsumant causa dormiendi redire.

V. Ut nullo unquam tempore post vigiliam causa dormiendi, nisi contigerit eos ante horam constitutam surgere, ad lectos redeant suos.

Ut monachi, nisi in sabbato sancto Pasche, per totam quadragesimam non vadantur. Alio tempore post finitos quindecim dies licito vadantur, tam in Sabbatis, quam & in octavis Pasche.

VI. Ut in quadragesima, nisi in sabbato sancto non radantur (4). Alio autem tempore, semel per quindecim dies radantur, et in octavis Pasche (5).

De balnearum usu.

VII. Ut balnearum usus (6) in arbitrio Prioris consistat.

De non edendis volatilibus a monachis intus forisve, nisi infirmitatis causa.

VIII. Ut volatilia intus forisve, nisi pro infirmitate, nullo tempore comedant.

Ne Episcopi monachis volatilia comedere præcipiant.

IX. Ut nullus Episcoporum (7) monachis volatilia comedere præcipiat.

Ne a monachis poma & lactuca, nisi quando alius sumitur, manuceantur.

X. Ut poma et lactuca, nisi quando alius sumitur cibus, non comedantur.

De certo tempore phlebotomandi observando. Et ut monachis tunc ibi cibus potusque magis in supplementum largiatur.

XI. Ut certum phlebotomiae tempus non observent, sed unicuique secundum quod necessitas extollat concedatur, et specialis in cibo et in potu tunc consolatio præbeatur.

U

lo ante vidimus. Cum eo vero huic conventui interfuit etiam Josue Abbas monasterii sancti Vincentii prope Vulturnum in provincia Capuana, ut legitur in Chronico ejusdem monasterii apud Andream Duchesnum. Item Apollinarius Abbas Flaviniacensis, ut scribit eius successor Hugo in Chronico Virdunensi; & Agiullus Abbas Solemniacensis, ut patet ex præcepto Ludovici Pii pro monasterio Solemniacensi. Et interfuisse etiam Andonem Abbatem Stabulensem tradit Gabriel Bacelinus in Germania sacra.

(1) Singula verba. Codex Casin. singulas sententias.

(2) Ceteris officinis. In antiquis exemplaribus Sangallensi, Divionensi, Helmasiadiensi, Casinensi legitur. ceteris artium officinis. Quo etiam modo ediderunt Centuriatores Magteburgenses. Vide libellum simplicem monachorum Fuldensium oblatum Karolo Magno c. 16.

(3) Et vestimenta. Hæc & quæ sequuntur desunt in editione Centuriatorum.

(4) Non radantur. Nimirum in signum

luctus & poenitentiae. Sequentibus feculis barba distinxit monachos literatos ab illiteratis, quos nos hodie fratres conversos vocamus; ut patet ex querimonia monachorum Lanthamensium adversus Hirsangenses & ex capite decimo vitæ beati Bertholdi Abbatis Gastlensis. Apud Franciscanos adeo raris olim erant barbae, ut qui ex eis barbatus esset, hinc distingueretur a ceteris. Testis Marinus Sanutus Torvellus in præfatione ad secreta fidelium crucis: *Jacobus de Cammerino ordinis Minorum, qui portat barbam.*

(5) Et in octavis Pasche. Hæc non habentur in codice Helmasiadiensi.

(6) Balnearum usus. De balneis monachorum ista paulo post leguntur in eodem codice Helmasiadiensi, quæ in aliis non extant. Ut balneis generaliter tantum in necessitate & in Pascha Domini, verumtamen separatim, utantur. Vide Hugonis Menardi Notas ad Concordiam regularum pag. 677. 831.

(7) Ut nullus Episcoporum. Vide Notas ejusdem Menardi pag. 720.

Ut si necessitas postulaverit, monachis post vespertinum cibum ante lectionem completorium potus tribuatur. Similiter quadragesimali tempore, vel quando mortuorum officium egerint.

XII. Ut si necessitas poposcerit ob operis laborem, post refectionem vespertinam, etiam et in quadragesima pari modo, et quando officium mortuorum celebratur, priusquam lectio completorii legatur, bibant.

De monacho a Priore suo increpato.

XIII. Ut cum (1) a quocunque Priore suo increpatus quis eorum fuerit, *Mea culpa* primo dicat; dehinc prosternens se illius pedibus cum cappa, si habuerit, veniam petat. Et tunc iubente Priore furgat, et unde interrogatus fuerit rationem humiliter reddat.

Ut nudi pro qualibet culpa coram aliis non vapulent monachi.

XIV. Ut nudi pro qualibet culpa coram fratrum obtutibus non flagellentur (2).

Ne soli in itinere dirigantur monachi.

XV. Ut soli sine (3) alio fratre in viam non dirigantur.

Ne sibi compadres vel commatres monachi faciant.

XVI. Ut sibi compadres commatresve (4) non faciant, neque osculentur feminas (5).

Ne murmurent monachi tempore legendi & meridiano occupati ad colligendas fruges.

XVII. Ut si necessitas fuerit eos occupari

in fruges colligendo (6), constitutam legendi et meridiie pauisandi tempus pratermittatur, et operantes non murmurent.

De monachis quarta & sexta feria jejunantibus.

XVIII. Ut quarta et sexta feria jejunantes, ante nonam, aut post nonam, si necessitas fuerit, juxta Prioris arbitrium, levia opera exerceant.

Ut in quadragesimali tempore monachi libros accipiant.

XIX. Ut in quadragesima libris de bibliotheca (7) secundum Prioris dispositionem acceptis, alios, nisi Prior decreverit, expedire, non accipiant.

De vestimenta monachis nec satis pretiosa nec satis vili dando.

XX. Ut eis vestimenta nec multum vilia, nec multum pretiosa, sed mediocria dentur.

De cuculle mensura.

XXI. Ut mensura cuculle (8) duobus consistat cubitis.

De potestate Abbatis, si extra mensuram infra positam aliquid addendum decreverit.

XXII. Ut si infra positae mensurae quantitatem decreverit Abbas causa necessitatis quippiam augeri, in illius maneat potestate. Alioquin hoc omnino provideat, ut camisas duas, & tunicas duas, & cucullas duas, & cappas duas unusquisque monachorum habeat; quibus vero necesse est ad-

(1) Caput istud sic legitur in codice Casinensi: *Ut cum Abbate vel a quocunque Priore suo increpatus quis eorum fuerit, mox sine mora prosternens illius pedibus, Mea culpa primum dicat ita ut indutus est. Et tunc iubente Priore furgat, & unde interrogatus fuerit rationem humiliter reddat.* Vide Capitula monachorum Sangallensium cap. 13. & Notas ejusdem Menardi pag. 109.

(2) *Eratum obtutibus non flagellentur.* Codex Pithonius, alii non vapulent monachi. Reliqui & editio Centuriatorum habet uti nos edidimus, nisi quod in editione illa additur: *sed vocecunctia sit semper cooperta.*

(3) *Ut soli sine.* Centuriatores: *Ut soli videlicet & sine &c.* Codex Helmstad. *Ut soli videlicet sine.* Casinensis: *Ut solus sine altero monacho in via non dirigatur.* Vide Notas ejusdem Menardi, pag. 667.

(4) *Compadres commatresve.* Præter ea quae de hoc argumento observata sunt a Filefaco libro 1. Selectorum cap. 3. reperio istud interdictum fuisse in capite quinto canonum Sancti Leodegarii Episcopi Augustodunensis, in Concilio Londinensi anni mccc. cap. 19. sub Anselmo Archiepiscopo, in Concilio quod apud Albiam celebratum dicitur anno mccciv. præside Zæno Sedis apostolicæ Legato, & in synodo quam Ioannetinus Doria Cardinalis & Archiepiscopus Panormitanus habuit anno mdcxv. in Ecclesia Panormitana.

(5) *Neque osculentur feminas.* Centuriatores: & nullam umquam quamlibet mulierem osculentur. Codex Helmstad & nullam quamlibet mulierem osculentur. Casinensis: *neque feminas osculent.*

(6) *Fruges colligendo.* Regula Sancti Benedicti cap. 48. *Si autem necessitas loci aut paupertas exegerit ut ad fruges colligendas per se occupentur, non contristentur.*

(7) *Libris de bibliotheca.* Regula S. Benedicti ibidem: *In diebus quadragesimæ accipiant omnes singulos codices de bibliotheca.* In epistola Theodomari Abbatis Casinensis ad Carolum M. permittitur monachis habere manus erga ad involvendos codices quos ad legendum suscipiant.

(8) *Cuculle.* Ita omnia vetera exemplaria, si Casinense excipias, in quo legitur *scapularis pro cuculle.* In regula Sancti Benedicti cap. 55. *scapulare* distingui videtur a cuculla. Et in epistola Theodomari, in qua explicatur quid tum per cucullam intelligerent Itali, quid Galli, primum cuculle descriptio instituitur, dein scapularis. Scapulare tamen sub generali cuculle vocabulo comprehendi consuevit. Auctor est Sigebertus Abbas Gemblacensis in libro de unitate Ecclesie pag. 120. editionis Basileensis anni 1566. *Propter opera tantum constituit S. Benedictus alteram cucullam, quæ dicitur scapulare, eo quod hujusmodi vestis apta sit caput tantum & scapulas tegere.*

addatur & tertia, & pedules (1) quatuor paria (2), & femoralia (3) duo paria, roccum unum, pellicias usque ad talos duas, fasciolas duas, quibus autem necesse est itineris caussa, alias duas, vuantos (4) in aestate, muffulas in hyeme vervecinas, calciamenta diurna paria duo, subalares per noctem in aestate duas, in hyeme vero foccos, saponem & uncturam (5) sufficienter, pinguedinem ad esum (6); excepto sexta feria & viginti diebus ante nativitatem Domini, & septimana illa quæ ante quadragesimam vocatur quinquagesima. Ubi autem vinum non est unde emina detur, duplicem mensuram de cervisia bona. Et quæcumque præter hæc regula jubet (7), singuli, cum necessitas postulaverit, absque dilatione accipiant.

De pedibus fratrum vicissim lavandis.

XXIII. Ut in quadragesima, sicut & in alio tempore, vicissim sibi pedes lavent, & antiphonas huic officio congruentes decantent. In cæna vero Domini pedes fratrum, si valet, Abbas lavet & oleuletur, & demum

propria manu poculum eis porrigat (8).

De mandato (9) post cenam faciendo.

XXIV. Ut mandatum (10), si tempus cœnæ est, tam fratrum quam etiam peregrinorum post cenam fiat.

De mensura monachorum, ut ea Abbates illorum sint contenti.

XXV. Ut ea quam monachi sui habent mensura sint Abbates contenti, in manducando, in bibendo, in dormiendo, in vestiendo, in operando, quando in aliis utilitatibus non fuerint occupati.

De villis fratrum, ut eas non circumveant monachi.

XXVI. Ut villas frequenter & nisi necessitas coegerit, non circumveant, neque suis illas monachis custodiendas committant. Et si eos ire ad eas necessitas fuerit, explero necessitatis negotio ad sua mox monasteria redeant.

De

(1) *Pedules.* Id est, pedum operimenta, ut pluribus erudite ostendit idem Menardus pag. 889, quem consule. In capitulis Theodori Archiepiscopi Carturriensis, quæ edita sunt in tomo nono Spicilegii Dacheriani, legitur cap. 3. Episcopus in Abbati quem ordinat debere dare baculum & pedules. Vide Cujacium lib. 5. Observat. cap. 11.

(2) *Pedules quatuor paria.* Statuta antiqua monasterii Corbelensis cap. 3. Calcarios quatuor cum solis novis. Ubi clarissimus editor conjicit legendum forte esse *soles*, ut illud pedum tegumentum intelligatur quod Galli vocant *pantouffe*. Preceptum Ludovici Pii de stipendiis quæ annualim in cibo & potu dari debent monachis S. Dionysii: *ad cordovesos & in solas eorum componendas*. In Memoratorio Ansegisi Abbatis Fontanellensis scriptum est in tomo tertio Spicilegii Dacheriani pag. 245. *Cornia bonum ad solas v. composita*; pro quo haud dubie legendum est *solas*. Sulas etiamnum Vvafcones & Occitani vocant eam calcei partem quæ sub pedibus est.

(3) *Femoralia.* Epistola Theodomari ad Carolum: *Habent autem fratres nostri & duplicia femoralia*. Multi tamen ex eis Deo jurante in tantum se continent ut neque femoralia habeant neque plus quam duplicia indumenta.

(4) *Vuantos.* Codex Helmstad. *manicas quas vulgo vuantos appellamus*. Recte. Nam manicæ sunt chirotheca, ut observat Hugo Menardus in Notis ad librum sacramentorum pag. 261. extrema. Memoratorium Ansegisi Abbatis Fontanellensis in tomo tertio Spicilegii Dacheriani pag. 246. *ad ubantos lib. i. ubi legendum est vuantos*.

(5) *Saponem & uncturam.* In editione Centuriatorum ista disiuncta sunt, hoc modo: *Ut data a Priore saponis & uncturæ mensura, & reliqua quæ ibi sunt necessaria ad suos (forte ubos, id est, usus) habeant lectum propter causam infirmitatis*.

(6) *Pinguedinem ad esum.* Vide Menardi Notas ad Concordiam regularum pag. 709.

(7) *Regula jubet.* Id est, regula S. Benedicti cap. 55. ubi præterea prohibetur ne monachus aliquid peculiare sive proprium habeat: *Et si cui inveniunt fuerit quod ab Abbate non accepit, gravissime discipline subjaceat*.

Visto Vvertini monachi Augiensis tempore Ludovici Pii: *Ibi se etiam quoddam opus in viciam castelli Igno & lapide valde invidiose constructum & fulgure deserte vidisse scribitur, sumo ex eo in altum rapante. Cui interroganti quid esset, responsum est ab angelo habitacionem fuisse quorundam monachorum ad divitiam locis & regionibus congregatorum ad purgationem suam. Qui de eodem numero unum specialiter nominavit, quem dixit ibidem in arca plumbea inclusum præsolare debere diem magni iudicii propter opus peculiare*. Hinc lepra proprietatis in Chronico Augustano Sigismundi monachi lib. 2. cap. 4. apud Pistorium. De monachi proprietatis abunde dictum est in Notis ad Concilia Gallia Narbonensis pag. 28.

(8) *Et demum propria manu poculum eis porrigat.* Centuriatores: *in refectorio manu propria poculum eis porrigat*. Codices Sansallensis, Pithœanus, Parisiensis, C. finensis habent simpliciter, & poculum porrigat.

(9) *De mandato.* Codex Pithœanus: *De mandato pauperum post cenam faciendo*.

(10) *Ut mandatum.* Retinuit lectiorem Sirmondi & Centuriatorum, quam confirmat capitulum fratrum ad Avum directorum, quæ infra suo loco dabuntur, ubi sic legitur: *Qui etiam pedes peregrinorum in unaqueque feria lavant*. Libellus duplex monachorum Fulderisium oblati Carolo M. cap. 13. *Quod peregrinorum susceptio & lavatio in eis pedum non negligatur, sed secundum regulam & secundum priorum nostrorum consuetudinem, quodcumque venerint, misericorditer suscipiantur, & ab omnibus fratribus lavatio pedum eis exhibeatur*. Preceptum Caroli Calvi quo confirmat fundationem hospitalis factam ab Hildrado, editum ab Hemero in Augusta Viromandorum: *Ujque ad duodecim panes eis suscipiantur: ad quos, quia infra claustra est, & locus congruus habeatur, fratres ad officium lavandorum pedum religiose per singulos dies succedant*. Vetera porro istius Capitularis exemplaria habent tantum: *Ut mandatum post cenam fiat*. Auctor vita Alcuini: *Quando necum quoque ad mandatum pergebatis, & se vinum bibere jubebam, arte callidissima dicebas: Vili, Domine Pater, meo cum arunculo sufficienter*.

De Abbate vel quolibet monacho, ne ad portam monasterii cum quocunque hospite manducare præsumat.

XXVII. Ut Abbas vel quispiam fratrum ad portam monasterii cum hospitibus non reficiant (1). In refectorio autem omnem eis humanitatem manducandi ac bibendi exhibeat. Ipse tamen (2) ea cibi potusque mensura contentus sit quam reliqui fratres accipiunt. Si vero propter hospitem voluerit ad solitam mensuram fratribus sibi que augere aliquid, in sua maneat potestate.

Ne seruitores fratrum post refectioem eorum ad unam mensam, sed in propriis sedeant locis.

XXVIII. Ut seruitores non ad unam mensam, sed in propriis locis, post refectioem fratrum reficiant; quibus eadem lectio quæ fratribus recitata est recitetur.

De lectore, ut nihil nisi quod regula decernit, accipiat.

XXIX. Ut nihil lectori nisi quod regula jubet (3) detur.

De Alleluia in septuagesima dimittendo.

XXX. Ut Alleluia in septuagesima dimittatur.

De Præposito, ut majorem quam ceteri habeat potestatem.

XXXI. Ut Præpositus (4) intra & extra monasterium post Abbatem majorem reliquis
Tom. III.

Abbatii subditis habeat potestatem.

De Præposito monachis non constituendo nisi & ipse monachus sit.

XXXII. Ut monachis non nisi monachus constituatur Præpositus.

De senioribus fratribus monasterium circumeuntibus.

XXXIII. Ut de senioribus (5) monasterium circumeuntibus quidam cum fratribus in obedientiam exeant, quidam in monasterio propter custodiam remaneant.

De novitio fratre, ut non facilis ei in monasterium tribuatur ingressus.

XXXIV. Ut novitio (6) non facilis in monasterio tribuatur ingressus, & ut in cella hospitiu probationis causa (7) hospitibus seruiat paucis diebus. Res vero, si quas habet, parentibus suis commendat (8). Expleto autem probationis suæ anno, secundum quod regula præcipit inde faciat. Ipse vero nec tondetur, nec vestimenta pristina immutat, priusquam obedientiam promittat (9).

De monacho, quid agat post factam professionem.

XXXV. Ut monachus, professione facta, tribus diebus cuculla coopertum habeat caput (10).

De puero, ut pater & mater eum ad altare offerant.

XXXVI. Ut puerum pater (11) aut mater
H h ter

(1) Non reficiant.) Codex Casin. non reficiat neque bibat.

(2) Ipse tamen.) Hæc & quæ sequuntur usque ad si vero defunt in codice Parisiensi. Defunt etiam in Sangallensi, qui pro his quæ isthic leguntur in aliis exemplaribus, ita habet: Et ipse suos Episcopis, Abbatibus, Canonicis, nobilibus, unde ipsi reficiuntur sumat.

(3) Quod regula jubet.) Regula Sancti Benedicti cap. 38. Frater autem hebdomadarius accipiat mixtum priusquam incipiat legere, propter communionem sanctam, & ne forte grave sit ei jejuniu sustinere. Postea autem cum coquina hebdomadarius, & seruatoribus reficiat. Vide caput quintum fratrum ad Auuam directorum.

(4) Ut Præpositus.) Præpositi monasterium secundi post Abbates, ut pluribus probat sive laudatus Hugo Menardus in Notis ad Concordiam regularum pag. 169. 197. 414. Arch ob causam epistola Hincmaro Remensis Archiepiscopi ad monachos Corbeiensis inscripta est Eulerramo Præposito & fratribus monasterii Corbeiensis, & alia ad monachos Centulenses Magencardo Præposito & fratribus in monasterio S. Ricbarii degentibus, apud Flodoardum lib. 3. cap. 27. historiæ Regensis. In Concilio Moguntiaco cap. xi. præcipitur ut monasterium, ubi fieri possit, per Decanos ordinetur; quia illi Præpositi sæpe in elationem incidunt & in laqueum diaboli. Respexerunt autem conditores illius canonis ad caput 21. & 65. regulæ S. Benedicti. Vide Capitula monachorum Sangallensium cap. 30.

(5) Ut de senioribus.) Vide eadem capitula cap. 14.

(6) Ut novitio.) Vide Notas ejusdem Menardi pag. 936. 944. 977. Vide etiam Concilium Cloveshoviz cap. 24.

(7) Hospitiu probationis causa.) Hæc non habentur in codice Parisiensi. Retinenda tamen esse patet ex capite 58. regulæ S. Benedicti.

(8) Parentibus suis commendat.) Codex Casinensis: parentibus suis aut amicis commendat. Centuriatores: in parentibus suis aut monasterio committat. In regula S. Benedicti cap. 58. legitur: Res si quas habet, aut croget prius pauperibus, aut facta solemniter donatione conferat monasterio.

(9) Promittat.) Post ista sequitur in editione Centuriatorum, id est, secundum regulam S. Benedicti professionem in Ecclesia faciat.

(10) Coopertum capite.) Centuriatores: cuculla veletur capite. Vide Notas ejusdem Menardi pag. 943.

(11) Ut puerum pater.) Olim, ut diximus ad Saluanum, ea erat parentum auctoritas, ut liceret illis liberos suos etiam in pueritia vovete Deo, sic ut istis fas non esset abjicere institutum quod patrum imperio susceperant. Immo non solum natos vovebant, sed etiam eos, qui nondum nati, in matris utero positi erant, quod duobus illustribus exemplis ostendimus. Non solum autem eos qui jam concepti erant, sed etiam nascituros in uniuersum; ut patet ex testamento Ludouici VIII. Fren-

ter tempore oblationis (1) offerant ad altare (2), & petitionem pro eo coram laicis testibus faciant, quam tempore intelligibili ipse puer confirmet.

De infantibus oblatis, ut carnem non comedant.

XXXVII. Ut infantes oblati carnem non nisi causa infirmitatis manducent.

De fratribus post sextam dormientibus.

XXXVIII. Ut quando fratres post sextam dormiunt, si quis eorum voluerit legere, in ecclesia aut in lecto suo legat.

De fratribus, ut usque nonam in quadragesima operentur.

XXXIX. Et in (3) quadragesima usque ad nonam operentur fratres, quatenus Missa celebrata tempore congruo reficiant.

De his fratribus qui quolibet modo, tamen graviter delinquant.

XL. Ut domus semota (4) his qui fugere, aut pugnis baculive inter se voluerint confingere, aut quibus ex integro facta sunt regulares discipline, habeatur huiusmodi quae in hyeme ignis possit accendi, & atrium iuxta sit in quo valeant quod eis injungitur operari.

De eo qui in refectorio negligenter coram fratribus aliquid excesserit.

XLI. Ut si quis negligenter sonitum fecerit, aut aliud quid excesserit in refectorio, mox a Priore veniam petat (5).

De plebejo non recipiendo in monasterio, nisi monachus fieri voluerit.

XLII. Ut nullus plebejus seu clericus secularis in monasterio ad habitandum recipiatur, nisi voluerit fieri monachus.

Ne monachus jurando sermonem proferat nisi sicut sancti patres constituerunt loqui.

XLIII. Ut nemini liceat sermonem iuramenti aut affirmationis proferre nisi sicut sancti patres soliti fuerunt loqui (6).

De Abbatibus cellulas monachorum vel Canonicoꝝ habentibus.

XLIV. Ut Abbatibus liceat habere cellas in quibus aut monachi sint aut Canonici. Et Abbas provideat ne minus de monachis ibi habitare permittat quam sex.

De sebola in monasterio non habenda nisi de his qui oblati fuerint.

XLV. Ut schola (7) in monasterio non habeatur nisi eorum qui oblati sunt.

De

corum Regis apud Andream Duchesnum tom. v. pag. 325. Item volumus & praecipimus quod quintus filius noster sit Clericus & omnes alii qui post eum nascantur. Porro Menardus in Notis ad Concordiam regularum pag. 985. & segg. & Carolus le Cointe in annalibus ecclesiasticis Francorum ad annum 544. s. 74. multis testimoniis confirmant pueris quos parentes Deo obtulerant in monasteriis non licuisse discedere quacunq; de causa, si res legitimo ordine & secundum regulam peracta fuisset. Formulam qualiter parentes filios suos offerant in monasteriis, vide in nova collectione formularum cap. 31. & quae illic a nobis adnotantur.

(1) Tempore oblationis.) Codex Casin. oblationis secundum regulam offerant.

(2) Ad altare.) Haec desunt in aliquot exemplaribus.

(3) Et in.) Lege: Ut in &c.

(4) Ut domus semota.) Codex Helmstad. Ut carcer his qui fugere &c. Habuerunt semper monasteria carceres, in quibus monachi facinorosi includerentur ad agenda severiorem poenitentiam. Extant plurima huius rei testimonia, in primis vero in statutis quae Conradus Archiepiscopus Colonienſis edidit anno mclx. de vita & conversatione monachorum. Statuimus etiam, inquit, quod quodlibet monasterium suum carcerem habeat, in quo delinquentes regulariter puniantur. Verum hic carcer adeo durus postea evasit ut misericordiam permoverit Stephani Archiepiscopi Tolosani, de quo haec leguntur in historia chronologica Ms. Parliamentorum patriae Occitane scripta ante ducentos annos a Guillelmo Bardino Consiliario Clerico in Parlamento Tolosano.

Anno Domini mccc. & die xxvii. Januarii eum Rex Joannes commoraretur apud Villanovam juxta Avinionem, fluvio Rhodano intermedio, & ibi certamen lancearum sive hastarum, quod nos torneamentum vocamus, celebra-

set tota curia Papali adstante, totum se commisit negotiis patriae Occitane, & nulli audientiam denegavit. Inter hos Vicarius generalis Stephani Archiepiscopi Tolosani ex mandato dicti Archiepiscopi conqueſtus est de horribili rigore quem monachi exercebant adversus monachos graviter peccantes, eos conſiciendo in carcerem perpetuum, tenebrosum, & obscuro, quem Vade in pace vocitant, qui nihil aliud habebant pro victu quam panem & aquam, omni consortio socialium illis adempto. Ita ut qui huc poene adducti sunt, semper pereant desperati. Super huiusmodi querimonia Rex per suam ordinationem statuit quod deinceps Abbates, Priores, Superiores, & omnes gubernatores monasteriorum & conventuum his in mense visitarent & consolarentur fratres qui in tali pressura detinebantur, & quod illis liceret petere consortium unius monachi de sodalitate his in mense habendum. Quae de re litteras patentes expedite fecit, quarum executionem demandavit & commisit Oltrivario de Saia Senescallo Tolosano & aliis futuris Senescallis patriae Occitane. Pro revocatione huiusmodi ordinationis fratres Minores & fratres Praedicatorum mirro fecerunt, auctoritatem Papae reclamaverunt; sed Rex in sua voluntate perseveravit, & voluit quod obedirent, aut regno suo abirent. Quae de causa, etiam innoti & repugnantes, voluntatem Regis excuti sunt. Barbarum enim est incaveratos & sic afflictos omni solatio & consortio amicorum privare.

(5) Veniam petat.) Codex Casinensis addit: Et annuente Priore surgat. Servetur tamen silentio. Et cum egressi fuerint, expleta oratione, veniam petat, & secundum modum culpae iudicio subiacet. Vide regulam S. Benedicti cap. 71.

(6) Loqui.) In editione Centuriatorum postea sequitur: Id est, Crede omni frater, aut Vivit Dominus, seu Novit Dominus.

(7) Ut sebola.) Vide Notas ejusdem Menardi ad Concordiam regularum pag. 682.

De præcipuis solemnitatibus sanctorum, ut plenarium in eis officium fiat, & bis monachi edant.

XLVI. Ut in præcipuis solemnitatibus, id est, in natale & in octavis Domini, in Epiphania, in Pascha quoque, & Ascensione Domini, & in Pentecosten, & in sanctorum festivitibus, id est, sancti Stephani, & in beati Johannis Evangelistæ, & in natale infantium, in Purificatione & Assumptione sanctæ Mariæ, similiter & in beatorum Apostolorum festis, & in sancti Johannis Baptistæ nativitate, in sancti quoque Laurentii atque Martini (1), seu in natalitiis cujuslibet sancti cujus honor in qualicumque parochia specialiter celebratur; plenarium officium agatur (2), & bis reficiatur (3).

De jejunio Parasceve.

XLVII. Ut in Parasceve non aliud nisi panis & aqua sumatur.

De benedictione post completorium dicenda.

XLVIII. Ut benedictio post completorium a sacerdote dicatur (4).

De decimis dandis tam ecclesie quam pauperibus.

XLIX. Ut de omnibus in elemosynam datis tam ecclesie quam fratribus decimæ pauperibus dentur.

De specialibus psalmis pro elemosynariis & defunctis cantandis.

L. Ut prætermisiss partitionibus psalterii, psalmi speciales pro elemosynariis (5) & defunctis cantentur.

Tom. III.

De Pentecoste ut per hebdomadam non flectantur genua, neque jejunent, nisi dies jejunii exstiterint.

LI. Ut in hebdomada Pentecosten non flectantur genua & non jejunent, nisi statuti fuerint dies jejunii (6).

De laicis in refectorium monachorum manducandi vel bibendi causa non ducendis.

LII. Ut laici causa manducandi ac bibendi in refectorium (7) non ducantur.

De vestimentis & calciamentis, ut fratribus quoties expedit dentur.

LIII. Ut quoties exposcit necessitas, vestimenta & calciamenta & omnia necessaria fratribus dentur.

De his qui præponuntur, ut nonni vocentur.

LIV. Ut qui præponuntur, nonni vocentur (8).

De Seniore Decano.

LV. Ut senior Decanus (9) reliquis Decanis præponatur, & Abbate vel Præposito præsentem locum proprium teneat.

De Præposito, Decano, & Cellario.

LVI. Ut Præpositus (10), Decanus, Cellarius (11) de eorum ministerio, nisi causa utilitatis aut necessitatis, non removeantur.

De libra panis, ut triginta solidos penes antequam coquatur.

LVII. Ut libra panis triginta solidis per duodecim denarios metiatur.

Hh 2

De

(1) Martini.) Codex Casinensis addit, & in S. Benedicte; que lectio confirmatur ex epistola Theodometri ad Carolum.

(2) Plenarium officium agatur.) Hæc non habentur in codice Casinensi, neque eorum mentionem hoc loco facit epistola Theodometri.

(3) Et bis reficiatur.) Epistola Theodometri: Etiam bis ad prandium misere facimus.

(4) Dicitur.) In editione Centuriatorum postea sequitur: & deinde aqua benedicta, antequam intrent in dormitorium, super capita illorum a Priore inspergatur.

(5) Elemosynariis.) Id est, pro omnibus elemosynas nobis tribuentibus, ut legitur in libello supplicis, quem monachi Fuldenfes obtulerunt Carolo Magno. Præstat autem integrum locum referre, quod is valde illustret hoc caput Aquisgranense. Sic ergo scribunt monachi Fuldenfes: In secunda quoque feria uniuscujusque septimane orationem pro omnibus elemosynas nobis tribuentibus, id est, eandem psalmum L. quem tota congregatio juxta corpus B. Martyris simul prostrata cantavit, cum oratione dominica & versibus. Pro defunctis ergo fratribus nostris commemorationem illam quam quosdam bis habuimus, id est, post matutinam celebrationem & vespernam, que est antiphona videlicet Requiem eternam, & prima pars psalmi Te decet hymnus Deus, versus & collecta.

(6) Dies jejunii.) In editione Centuriato-

rum hæc adduntur: Quatuor temporum, jejunetur, ut vigilia sanctæ Mariæ, annunciatione, assumptione, nativitate. Jejunatur similiter in natali omnium Apostolorum, seu Sancti Joannis Baptistæ de martyrio, seu in natali cujuslibet sancti, in cujus honorem dedicatus est locus ubi militant monachi.

(7) In refectorium.) Vide Notas ad Concordiam regularum pag. 307.

(8) Nonni vocentur.) Hoc est, paterna reverentia, ut legitur in editione Centuriatorum. Vide Notas ad eandem Concordiam pag. 1021.

(9) Ut Senior Decanus.) Vide capitula monachorum Sangallensium cap. 30.

(10) Ut Præpositus.) Centuriatorum editio hæc est: Ut Præpositus, Decani, Cellarius, Portarius, de eorum ministerio nisi causa utilitatis &c. Codex Sangallensis: Ut Præpositus, Decani, Cellarius, Portarius, si utiles in ministeriis illorum fuerint, quantum Abbati & congregationi placuerit, isti stent. Casinensis: Ut senior, Decanus, Cellarius, Portarius de eorum ministerio non nisi causa infirmitatis manducet. Sed hæc duo postrema vocabula non sunt hujus loci. In Chartulario Tuielenfi fol. 37. 219. inter præcipuos monachos illius monasterii numeratur Ogerius Portarius anno duodecimo regni Ludovici Transmarini.

(11) Cellarius.) Aliqui codices habent Cellarius, Parisiensis Cellarius.

De dormitorio hospitium.

LVIII. Ut dormitorio juxta oratorium constituitur ubi supervenientes monachi dormiant.

De Abbatibus, ut secum monachos in itinere non nisi ad synodum ducant.

LIX. Ut Abbates (1) monachos secum in itinere, nisi ad generalem synodum (2) non ducant.

De duobus signis ad tertiam, sextam, & nonam pulsandis.

LX. Ut duo tantum signa ad tertiam, sextam, nonamque pulsentur.

De monachis, ut disconfutas cappas non habeant, nisi tantum villosas.

LXI. Ut monachi cappas difflutas præter villosas non habeant.

De Abbatibus & Præpositis atque Decanis, ut benedictionem lectoribus tribuant, licet Presbyteri non sint.

LXII. Ut Abbas, Præpositus, vel Decanus, quamvis Presbyteri non sint, lectoribus benedictionem tribuant.

Ut e fratribus docti eligantur qui supervenientibus monachis loquantur.

LXIII. Ut docti fratres eligantur qui cum supervenientibus monachis (3) loquantur.

De incerto furto ut oratio & excommunicatio fiat, quousque qui culpabilis existit manifestetur.

LXIV. Ut de furto (4) incerto oratio & excommunicatio a corpore & sanguine Christi fiat quousque culpabilis confiteatur.

De monacho qui adversus monachum aliura testimonium protulerit.

LXV. Ut si frater adversus fratrem pro qualibet culpa testimonium protulerit, fratri perfectiori credatur.

De psalmo invitatorio & Gloria pro defunctis non cantandis.

LXVI. Ut psalmus invitatorius & Gloria pro defunctis non cantetur.

De lectore ut stans benedictionem petat.

LXVII. Ut lector stando (5) benedictionem postulet.

De eulogiis in refectorio fratribus a Presbyteris dandis.

LXVIII. Ut eulogie (6) fratribus a Presbyteris in refectorio dentur.

Quod ad Capitulum primo Martyrologium legendum sit, & versus postea dicendus, inde regula.

LXIX. Ut ad Capitulum primitus Martyrologium legatur, & dicatur versus, deinde regula, aut homelia quelibet legatur. Deinde Tu autem Domine dicatur.

De lectione in Capitulo exponenda.

LXX. Ut ad Capitulum lectio tradatur (7), similiter ad conlationem, si tempus fuerit opportunum.

De jejuniis fratrum æstivo tempore.

LXXI. Ut quando (8) fratres æstivo tempore jejunant, post sextam dormiant.

De

(1) *Ut Abbates.* In exemplaribus antiquis Casinensi & Sangallensi & in editione Centuriatorum legitur: *Ut Canonici Abbates.* De Abbatibus Canonice vide Concilium Parisiense VI. lib. 3. cap. 18. & Concilium Aquisgranense II. cap. 2. §. 2. num. 1.

(2) *Generalem synodum.* Centuriatores, generale placitum. Vetus regula, ut apparet ex iis quæ a nobis dicta sunt ad capitula synodi Francofordiensis, ad quam Benedictus Abbas Anianensis & Anianus Abbas Caunenensis suos monachos duxerunt.

(3) *Supervenientibus monachis.* Centuriatores simpliciter, hospitium.

(4) *Ut de furto.* Hic furti incerti a monachis patri probatio fieri iubetur per excommunicationem a corpore & sanguine Domini, contra morem illius sæculi. Testis est canon xv. Concilii Wormatiensis, in quo sic legitur: *Sæpe contingit ut in monasteriis furta perpetrentur, & qui hæc committant ignorentur. Idcirco statimus ut quando ipsi fratres de talibus se expurgare debeant, Missa ab Abbate celebretur, vel ab aliquo cui ipse Abbas præceperit, præsentibus fratribus, & sic in ultima Missæ celebratione pro expurgatione sua corpus & sanguinem Domini nostri Jesu Christi percipiant, quatenus ita inde innocentes se esse ostendant.* Hunc locum, atque non admodum difficilem aut obscurum, sic interpretatus est Joachimus Vadianus in libro

sexto de Eucharistia pag. 218. Porro ut in Carolino illo sæculo palam est in parvulis communicandis erratum, ita ne id quidem admodum prolixi aut pii moris fuit quod eodem tempore Episcopi & monachi eucharistiam ad innocente contestationem & purgationem objecti criminis sumere essent soliti, ut cum furtum in monasterio esset commissum, monachi omnes in Missæ celebratione corpore & sanguine Domini participabant, quo se criminis suspitione liberarent. Id persuasione fiebat religionis, quæ sceleris conscium paenæ metu longe ab esu illo sacrosancto arceve credebatur. Vide Reginonem lib. 2. cap. 276. & quæ illic a nobis adnotata sunt.

(5) *Stando.* Codex Casinensis, *stans humiliatus.*

(6) *Eulogie.* Varie accipitur hoc vocabulum, ut pluribus explicat Gretserus in libro secundo de benedictionibus cap. 24. & sequentibus. Vide etiam Notas ad Concordiam regularum pag. 875. Istud communicatio fratrum panis dicitur in libello supplicii monachorum Fuldensium ad Carolum M. cap. 4.

(7) *Tradatur.* Codex Pithei, *quæ lecta fuerit exponatur.*

(8) Caput istud sic habet in editione Centuriatorum; *Ut quando fratres jejunant, post sextam dormiant, hoc est, æstivo tempore. Post hæc celebrent Missam.*

De eo qui culpæ noxa tenetur, ut die dominico remissus habeat.

LXXII. Ut is qui noxæ culpa tenetur, die dominico remissus habeat, & veniam non petat.

De anniversaria die pro defuncto Abbate celebranda.

LXXIII. Ut pro Abbate defuncto anniversarium fiat officium.

De eo ut ad Missam inclinati Sanctus dicant, & ad Pater noster genua flectant.

LXXIV. Ut ad Missam Sanctus stantes & Pater noster (1) genua flectentes dicant,

Non debet aliquis pro munere in monasterio recipi.

LXXV. Ut nullus pro munere recipiatur in monasterio, nisi quem bona voluntas & morum commendat probitas.

De mensura cibi ac potus, quæ separatim monachis debet tribui.

LXXVI. Ut unicuique fratri in cibo & in potu sua mensura separatim detur, & de ipsa mensura sibi data alicui nihil tribuat (2).

De fratum pinguedine, quam accipere debeant in victu quotidiano.

LXXVII. Ut fratres aliqui pinguedinis in victu quotidiano habeant; excepto sexta feria, & diebus octo ante natale Domini, & a quinquagesima usque ad Pascha.

In natale Domini, & in festivitate Paschæ, monachis volatilia sumere quatuor diebus concessum est.

LXXVIII. Ut volatilia in natale Domini & in Pascha tantum quatuor diebus (3), si est unde comedant. Si vero non fuerit unde, non requiratur per debitum (4). Si au-

Tom. III.

tem Abbas aut monachi abstinere se voluerint, in eorum sit arbitrio.

De mullulis monachis dandis.

LXXIX. Ut mullulæ vervecinæ fratribus dentur.

De discipline modo.

LXXX. In doctrina (5) sua Abbas apostolicam debet illam semper formulam servare, in qua dicit: *Argue, obsecra, increpa.* Id est, indisciplinatos & inquietos debet durius arguere, obedientes autem & mites & patientes ut in melius proficiant obsecrare. Negligentes vero et contempnentis ut increpet et corripiat admonemus; neque diffimulet peccata delinquentium; sed mox ut ceperint oriri, radicitus ea ut prævalet amputet, memor periculi Heli sacerdotis de Silo. Improbos autem et duos ac superbos vel inobedientes verberum vel corporis castigatione in ipso initio peccati coerceat, sciens scriptum: *Sultus verbis non corrigitur.* Et iterum: *Percute filium tuum virga, & liberabis animam ejus a morte.* In omnibus (6) igitur omnes magistrum sequantur regulam, neque ab ea tenere declinent a quoviam. Nullus in monasterio proprii cordis sequatur voluntatem, neque præsumat quisquam cum Abbate suo proterve infra monasterium aut foris contendere. Quod si præsumperit, regulari disciplinæ subjaceat. Si quis frequenter (7) correptus pro qualibet culpa, si etiam excommunicatus non emendaverit, acrior ei accedat correctio, id est, verberum vindicta in eum procedant. Similiter et qui (8) præsumperit claustra monasterii egredi vel quocunque ire, vel quippiam, quamvis parum, sine jussione Abbatis facere, vindicta regulari subjaceat. Peccantes autem (9) coram omnibus arguantur, ut ceteri metum habeant (10).

H h 3

ADDI-

(1) Pater noster. In editione Centuriatorum additur: & alias orationes genua flectentes, quando tempus opportunum est, dicant.

(2) Nihil tribuat. Codex Casinensis, minime sit licentia dandi. Regula ejuſdem in Concordia regularum pag. 718. Illud præcipue decernimus, ut nullus alteri dare ex mensura sua vel accipere ab altero præsumat præter Abbatem vel Præpositum, cui ab Abbate commissum est.

(3) Quatuor diebus. Hæc est lectio codicum Pithœani & Parisiensis. Casinensis habet tribus diebus, Sangallensis sex tantum, Centuriatores & editio Capitularium anni MDCIII. octo diebus. Juvat hanc lectionem epistola Theodometri, in qua sic legitur: *Volatilia nunquam nisi in die natalis Domini, si est unde, usque ad dies octo comedimus. Similiter etiam paschalis diebus.* Vide Menardi Notas ad Concordiam regularum pag. 709.

(4) Per debitum. Idem Theodometrus: *Sed de esu volatiliu tam caute prudentissimus pater noster in sua regula posuit, ut si velint comedere monachi, cum opportunum est, non subjaceant culpæ. Sin autem eis a suo tale edulium non præbetur Abbate, ut quasi ex debito hoc non possint*

requirere. Multi tamen fratrum nostrorum neque volatilia comedunt &c.

(5) In doctrina. Caput istud deest in aliquot codicibus, & sumptum est ad verbum ex regula S. Benedicti; nisi quod quædam clausulæ isthuc omittuntur quæ habentur in regula.

(6) In omnibus. Hæc sumpta sunt ex capite tertio ejuſdem regulæ. Vide Menardi Notas ad Concordiam regularum pag. 191.

(7) Si quis frequenter. Ista sumpta sunt ex cap. 28. ejuſdem regulæ.

(8) Similiter et qui. Ex cap. 67. ejuſdem regulæ.

(9) Peccantes autem. Ex cap. 70. regulæ.

(10) Præter superiora octuaginta capitula, alia quinque aliis permixta extant in editione Centuriatorum, quæ nos hic addenda esse censuimus.

I. Ut baculi a monachis pro necessitate aut infirmitate ferantur.

II. Ut in jejuniis quatuor temporum nullus cibus sumatur alius nisi ille sicut in quadragesima constitutum est a sanctis patribus. Similiter in capite jejunii.

III. Ut quando jejunant monachi, officium modo

ADDITIO SECUNDA.

Capitula quæ deinceps sequuntur, non tunc quando præscripta, velut in subsequentibus habentur, inventa, collecta, ordinata, hucque inserta esse noscuntur, sed postmodum a fidelibus reperta, hac in scedula, sicut acta erant, sunt inserta, ut facilius a fidelibus, quotiens necesse fuerit, reperiantur.

INCIPIUNT CAPITULA QUÆ SUNT GENERALITER PER PARROCHIAS POPULIS DENUNTIANDA.

Ut fidei sacramentum baptizandi imbuantur. Et ut parvuli de sacris fontibus ab his non suscipiantur vel homines ad confirmationem teneantur qui in publica penitentia adhuc canonicè irreconciliati manserunt.

I. **H**oc admonendum vel denuntiandum fidelibus necessario prævidimus, ut hi qui fidem Christi experunt, et provectæ ætatis sunt, priusquam ad baptismum accedant, instruantur et fidei et baptismatis sacramentum. Similiter et illi instruendi sunt qui parvulos de sacro fonte suscipere voluerint, ut intellegant et vim ejusdem sacramenti, et quid pro aliis sponderint, vel pro quo fidejussores extiterint. Illos tamen specialiter ab his officiis removendos judicamus, ne alios de sacrosancto fonte baptismatis suscipiant, nec etiam ad percipiendum sancti Spiritus donum aliorum patroni (1) existant, qui et communione canonica privati et penitentia publica sunt subacti, donec per penitentia satisfactionem reconciliationem mereantur. Quos enim lex divina et canonica auctoritas ab Ecclesiarum liminibus et a castris militaribus, ne ruina sint populi, sequestrat, multo magis ab his sacris officiis usque ad tempus penitentia, ut jam dictum est, peractum sunt sequestrandum. VI. c. 182.

Quo tempore baptismum celebrari oporteat.

II. Ut extra statuta tempora canonum baptismata non celebrentur: quia sacri canonibus hoc modis omnibus, nisi aliquid periculum insit, fieri prohibent; in tantum ut etiam eos qui alio tempore baptizantur, a gradibus ecclesiasticis arceant.

Invocetur priusquam lectio ante completorium legatur. Deinde cant in refectorium, bibant, & post hæc legant collectionem.

IV. Ut in hebdomada Pasche in claustris non loquantur, sed lectio divina ab omnibus teneatur. Similiter in hebdomada Pentecostes, & in omnibus diebus dominicis, seu in natali Domini, & in omnibus sanctorum festis præcipuis.

V. Ut in domo infirmorum non manducent sine licentia Prioris, neque bibant.

Primum caput istorum quinque valde illustratur ex capite quinto libelli supplicis, quem monachi Fuldenses obtulerunt Carolo M. in quo petunt ut senibus & infirmis baculum pro

Ut pactum in baptismate factum cum Deo a baptizatis observetur.

III. De eo etiam instruendos fideles necessario providimus, ut intellegant pactum quod cum Deo in baptismate fecerunt. Pactum quod cum Deo in baptismate fit, a multis ex toto, a multis ex parte transgreditur. Ex toto quippe transgreditur, quando quis post acceptam baptismatis gratiam aut ad infidelitatem aut hæresim aut certe ad schisma probatur. Ex parte vero (2), quando quis aut ad superbiam aut ad invidiam aut ad cetera vitia spiritalia, quæ ex radice superbia procedunt, labitur. VI. c. 193.

Quid sit abrenuntiatio in baptismate, & quomodo observanda sit.

IV. Quid sit abrenunciare diabolo, operibus & pompis ejus, valde omnes fideles intellegere oportet. Quapropter necesse est ut prædicatores in admonendo & auditores in discendo & opere complendo ab hinc, ut suum cavere possint periculum, magnum adhibeant studium. Abrenunciare igitur diabolo est penitus eum respicere, spernere, rejicere, eique contradicere, seque unumquemque ab eo alienare, sive aliud quid quod hoc verbo in hoc sensu exprimi potest. Opera ejus sunt, quæ utique operibus salvatoris contraria existunt. Primum superbia, cujus ille auctor est, & quæ cum ex angelo demone fecit, quæ est etiam initium omnis peccati, et cetera vitia, quæ ex radice procedunt superbia. Pompa diaboli hæc est quæ et pompa mundi, id est, ambitio, arrogantia, vana gloria, omnisque cujuslibet rei superfluitas in humanis usibus: unde crevit elatio, quæ multoties honestati solet adscribi, et cetera hujusmodi quæ de fonte superbia procedere noscuntur.

sustentatione ferre liceat.

(1) *Patris.* Ita omnino legitur in Concilio Parisiensi. Certum est tamen legendum esse *patris.* Verum vetus exemplar ejusdem Concilii & antiqua Capitularium exemplaria lectionem præferunt quam nos retinimus. In capite tamen 182. libri sexti, in quo sensus & plurima istius capitis verba referuntur, scriptum est *patris.*

(2) *Ex parte vero.* Hæc & quæ postea sequuntur non extant in codice Pithecano & in Parisiensi, in quibus desunt etiam hæc verba, *Ex toto quippe transgreditur.*

scuntur. Hæc & his similia sunt quæ unusquisque fidelis tempore baptismatis a se rejicit, Christo se se mancipavit, pactumque cum Deo fecit ne penitus ab ea quibus abrenuntiavit rediret. Verum si jura humanæ passionis firmiter conservantur, fixius tamen atque serventius jura tanti pacti, quæ cum Deo facta sunt, inviolabiliter sunt observanda. VI. c. 193.

De scholis per singulas nubes habendis.

V. Inter nos pari consensu decrevimus ut unusquisque Episcoporum in scholis habendis & ad utilitatem Ecclesiæ militibus Christi præparandis & educandis ab hinc majus studium adhiberet. Et in hoc unusquisque studium volumus probare, ut quando ad provinciale Episcoporum Concilium ventum fuerit, unusquisque rectorum scholasticos suos eidem Concilio adesse faciat; quatenus & ceteris Ecclesiis noti sint, & ejus sollers studium circa divinum cultum omnibus manifestum fiat.

Quod ab Episcopis jejuniis impositionem manuum fieri oporteat.

VI. Ut Episcopi (1) non nisi jejuniis per impositionem manuum Spiritum sanctum tradant, exceptis infirmis & morte periclitantibus. Sicut autem duobus temporibus, Pascha videlicet & Pentecosten, baptismum, ita etiam traditionem sancti Spiritus a jejuniis pontificibus convenit celebrari.

De Presbyteris indiscrete per diversa non mittendis.

VII. Ut Presbyteri, sicut hæcenus factum est, indiscrete per diversa non mittantur, nec ab Episcopis, nec ab aliis Prælati, nec etiam a laicis; ne forte, propter eorum absentiam, & animarum pericula & Ecclesiarum in quibus constituti sunt neglegantur officia. VII. c. 162.

Ut Presbyteri qui gradum amiserint, canonicæ pœnitentiæ subdantur.

VIII. De Presbyteris gradum amittentibus visum est nobis ut unusquisque Episcoporum vitam & conversationem morumque emendationem eorum qui gradum amittunt tam ipse quam per ministros suos noverit, eosque pœnitentiæ canonicæ subdere non neglegat, juxta quod in Concilio Cæsariensi titulo primo scribitur. *Presbyter si uxorem acceperit, ab ordine deponatur. Si vero fornicatus fuerit aut adulterium perpetraverit, amplius pelli debet & sub pœnitentiâ redigi.* Nonnulli enim, amisso gradu, adeo filii Bellial efficiuntur ut nec publicis, quia fas non est, nec canonicis, propter quorundam

Episcoporum incuriam, legibus constringantur. VII. c. 194.

Ut nullus Presbyterorum Missam solus celebrare præsumat.

IX. Visum etiam nobis fuit illud inhibendum, ut nullus Presbyterorum solus Missam (2) celebrare præsumat: quia ita nec verba Domini salvatoris, quibus mysteria corporis & sanguinis sui discipulis suis celebranda tradidit, nec Apostoli Pauli documenta declarant, nec etiam in ipsis actis Apostolorum, si enucleatum legantur, ita fieri debere ullo modo invenitur. Unde conveniendum immo interrogandum nobis videtur hujusmodi corporis & sanguinis Domini solitarii consecrator, quibus dicit *Dominus vobiscum*, & a quo illi respondetur *Et cum spiritu tuo*, vel pro quibus supplicando Domino inter cetera, *Memento Domine famulorum famularumque tuarum & omnium circumstantium*, cum nullus circumstet, dicit. Quæ consecrando, quia apostolica & ecclesiastica auctoritati refragatur, & tanto mysterio quandam dehonorationem inrogare videtur, omnibus nobis in commune visum est ut deinceps hujusmodi usus inhibeatur.

Ut in unaquaque Ecclesia proprius Presbyter habeatur.

X. Sæpe namque in aliis Conciliis & nunc in nostris conventibus constitutum est ut unaquæque Ecclesia, si facultas suppetit, proprium habeat Presbyterum, & unusquisque Presbyter una tantum sit contentus Ecclesia. I. c. 86. VI. c. 73. 75.

Ut in die dominico rurale opus non fiat.

XI. Inter cetera vero admonitionis nostræ officia satis illud necessarium visum est ut populis fidelibus terribiliter denuntietur ut diem dominicum, in quo auctor vitæ resurrexit a mortuis, honorabiliter & venerabiliter colant. Nam si pagani ob memoriam & reverentiam Deorum suorum dies colere, & Judæi more carnali sabbatum carnaliter observare fatigant, quanto magis Christianæ religionis devotio ob memoriam dominicæ resurrectionis eundem diem venerabiliter atque honorabiliter colere debet? Multi namque nostrorum visu, multi etiam quorundam relatu didicimus quosdam in hoc die opera ruralia exercentes fulmine interemptos, quosdam artium contractione multatos, quosdam etiam visibili igne absumptos, subito in cinerem resolutos pœnaliter occubuisse. Proinde necesse est ut primum sacerdotes, Reges, & Principes, cunctique fideles huic diei debitam observationem atque reverentiam devotissime exhibeant. VI. c. 205.

De

(1) *Ut Episcopi.* Caput istud obscurum est in illa parte, in qua agit de infirmis & morte periclitantibus. Sensus autem hic est, Episcopos omnino oportere esse jejunos cum Spiritum Sanctum tradunt baptizatis, nisi ea sit infirmorum

zgritudo ac necessitas ut expectari non possit tempus quo Episcopus esse possit jejunus.

(2) *Solus Missam.* Vide quæ supra adnotata sunt ad caput 139. libri quinti.

De Missarum celebrationibus in locis incongruentibus minime agendis.

XII. Illud etiam, quamquam sæpe admonitum sit, iterum inculcandum populisque denuntiandum summopere visum fuit, ut Missarum celebrationes in locis incongruentibus fieri omnino non debeant; & necesse est ut unusquisque Episcoporum huiuscemodi temerariam consuetudinem a parrochia sua penitus amoveat. Et si quis Presbyterorum ab hinc (excepto quando in itinere pergitur, & locus basilicæ procul est, & id in altaribus ab Episcopo consecratis fieri necessitas compellit, ne populus Dei sine Missarum celebratione & corporis & sanguinis dominici perceptione maneat) Missarum celebrationes in huiusmodi illicitis locis post tot tantasque prohibitiones facere attentaverit, dignum est ut gradus sui periculum incurrat. Satis igitur est Missam non audire quam eam ubi non licet nec oportet celebrare aut audire. VI. c. 208. VII. c. 396.

Quod Presbyteri inconsultis Episcopis viduas velare non debeant.

XIII. Quia ergo quod sæpe in nostris Conciliis prohibitum est, viduas inconsultis Episcopis velari non debere, & eandem consuetudinem a quibusdam prævaricari nunc cognovimus, propterea ne deinceps fieret interdiximus; ut si quisquam Presbyterorum deinceps hujus constitutionis contumaciter transgressor extiterit, scilicet ut aliquam viduam inconsulto Episcopo velare præsumat, gradus sui periculum incurrat.

De puellis virginibus a Presbyteris non velandis.

XIV. Similiter & de puellis virginibus a Presbyteris non velandis inhibuimus: in qua re hæctenus multos Presbyterorum partim ignorantia, partim temeritate deliquisse deprehendimus.

Quod quædam femine sibi velum absque assensu sacerdotum imponunt.

XV. Deprehendimus & aliam negligentiam, eo quod quædam femine sine consensu sacerdotum velum sibi incaute imponant, quod similiter ne ulterius fieret inhibuimus.

De Abbatissis & sanctimonialibus quæ contra canones viduis & puellis velum imponunt.

XVI. Nihilominus etiam (1) in quibusdam locis inolitum invenimus usum stultitiæ plenum, & ecclesiasticæ auctoritati contrarium, eo quod videlicet nonnullæ Abbatissæ (2) & aliquæ ex sanctimonialibus viduis & puellis virginibus contra fas velum im-

ponere præsumant, & ideo nonnullæ taliter velatae putant se liberius suis carnalibus desideriis posse vacare & suas voluntates explere. Quapropter statuumus ut si aut Abbatissa aut qualibet sanctimonialis post hanc distinctionem in tantam audaciam proruperit ut aut viduam aut puellam virginem velare præsumat, iudicio canonico usque ad satisfactionem subdatur.

De feminis nobilibus quæ post mortem virorum suorum capita velant statim.

XVII. De nobilibus feminis quæ amissis viris repente velantur, & in propriis domibus diversas necessitates opponentes residere delectantur, de quibus in aliis conventibus coram serenitate vestra jam dudum ventilatum & definitum est, majori sollicitudine studio admonendas esse & instruendas ab Episcopis statuumus quatenus siq. saluti consulant, nec sic indifferere vivendo, & propria noxiæque libertate utendo, & per diversa vagando, periculum amarum suarum incurrant, semper illud apostolicum ante oculos habentes, quo dicitur: *Vidua quæ in delictis est, vivens mortua est.*

De illicito accessu seminarum ad altare.

XVIII. Ur illicitus accessus seminarum ad altare non fiat modis omnibus inhibuimus. Quia quorundam relatu didicimus in quibusdam provinciis contra legem divinam canonicamque institutionem feminas sancti altaris se ultro ingerere sacratæque vasa impudenter contingere & indumenta sacerdotalia Presbyteris administrare &, quod his magis indecentius ineptiusque est, corpus & sanguinem Domini populis porrigere et alia quæque, quæ ipso dictu turpia sunt, exercere, inhibemus ne ulterius fieri præsumatur. Quod autem mulieres ingredi ad altare non debeant, in Concilio Chalcedonensi et in decretis Gelasii Papæ copiose invenitur. VII. cap. 190.

Ut nullus Canonico vel monachorum, nisi prædicationis aut alicujus certæ necessitatis causa, & hoc cum licentia Episcopi, vel ejus qui ab eo sua vice fungitur, monasterium monacharum aut Canonicoarum adire præsumat.

XIX. Quia etiam comperimus quosdam Canonicos et monachos, postposito religionis suæ pudore, monasteria sanctimonialium, tam monacharum quam Canonicoarum, inconsulto Episcopo suo, impudenter atque irreverenter adire; qui obtendere solent, se non ob aliud illuc accedere nisi aut propinquitatis aut familiaritatis aut certe nescio cuius conlocutionis gratia. Quod factum, quia nec canonico nec monastico congruit proposito, propterea interdiximus, nisi forte causa præ-

(1) Nihilominus etiam. Caput istud refertur a Burchardo lib. 8. cap. 17. & Ivone pag. 8. cap. 38.

(2) Nonnullæ Abbatissæ. De hoc argumento plura a nobis dicta sunt supra ad caput 71. libri primi.

predicationis aut certe inevitabilis necessitas id facere coegerit: & hoc nullatenus sine licentia Episcopi, aut illius qui vice illius fungitur, fieri presumatur. Quod si sermo predicationis faciendus est, congruo in loco coram omnibus fiat. Si vero conloquendum cum aliqua sanctimonialium ratio expostulat, id non alibi nisi in constituto loco, id est, in auditorio (1), sub testimonio viro- rum religiosorum & religiosarum feminarum fiat. Quando vero sacerdotibus in monasteriis puellaribus Missarum celebrationes faciendae sunt, cum ministris sibi deputatis illic ingrediantur. Quibus rite peractis, non ad secretas conloquutiones sanctimonialium se ullo modo divertant, sed cum ministris suis ilico egrediantur (2). Porro si sacerdotibus sanctimoniales peccata sua confiteri voluerint, id non nisi in Ecclesia coram sancto altari, adstantibus haud procul testibus, faciant. Si autem infirmitas praeponderet in Ecclesia eadem confessio fieri nequeat, in quacunque liber domo facienda est, non nisi testibus similiter haud procul adstantibus fiat. Nullo modo quippe videtur nobis convenire ut monachus, relicto monasterio suo, idcirco sanctimonialium monasteria adeat ut confitentibus peccata sua modum poenitentiae imponat (3).

Quod pecunia a paupere non sit exigenda cum usura.

XX. Quia ergo in multimodis usurarum

adventionibus quosdam Clericos & laicos oblitos praecipionis dominicae, qua dicitur, *Pecuniam tuam non dabis ad usuram, & frugum superabundantiam non exiges, ego Dominus Deus vester*, in tantam turpissimi lucri rabiem exartisse cognovimus ut in multiplicibus atque innumeris usurarum generibus sua adventionem & cupiditate repertis pauperes affligant, opprimant, & exhauriant, adeo ut multi fame confecti pereant, multi etiam, propriis derelictis, alienas terras expectant, in quibuscunque locis hoc fieri didicimus, ne ulterius fieret, cum ingenti protestatione modis omnibus inhibuimus, attendentes illud quod in libro Exodi Dominus per legislatorem dicit: *Si pecuniam tuam dederis populo meo pauperi, qui habitat tecum, non urgeas eum quasi exactor, nec usuris opprimas*. In libro quoque Levitici: *Si attenuatus fuerit frater tuus & infirmus manu, & susceperis eum quasi advenam & peregrinum, & vixerit tecum, non accipias ab eo usuram nec amplius quam dedisti. Time Dominum Deum tuum, ut vivere possit frater tuus apud te*. Et in libro Deuteronomii: *Si unus, inquit, de fratribus tuis qui morantur intra portas civitatis tuae, in terra quam Dominus Deus daturus est tibi, ad pauperem venerit, non obdurabis cor tuum, nec contrabes manum, sed aperies eam pauperi, & dabis mutuam quo indigere eum perspexeris*. Item in eodem: *Carve ne forte subrepat tibi impia cogitatio & dicas in corde*

(1) In auditorio.) Locus ubi sanctimoniales conveniri possunt, qui auditorium isthuc dicitur, saluatorium vocatur in regula Sancti Aureliani Episcopi Arelatensis cap. 15. Si quis pro devotione aut parentela occurrere voluerit, in saluatorium monasterii occurrat. Item in regula Sancti Donati Episcopi Velefontionensis cap. 56 & 57. Saluatorium vero sanctimonialium recte Hugo Menardus in Notis ad Concordiam regularum pag. 189. interpretatur locum, quem nos hodie vocamus *le pasloir*, in quo sanctimoniales colloquantur cum extraneis.

(2) Uico egrediantur.) Rudolphus monachus Fuldenfis in vita Sancti Lioba cap. 1. Nunquam enim virorum congregationem femina aut virginum contubernia quicquam virorum intrare permittitur, exceptis solummodo Presbyteris, qui in Ecclesias earum ad agenda Missarum officia tantum ingredi solebant, & consummata solenniter oratione, statim ad sua redire. Vide supra lib. 7. cap. 272.

(3) Modum poenitentiae imponat.) Sequitur postea in ipso Concilio, ex quo ista sumpta sunt: *Nec etiam illud videtur nobis congruum ut clerici & laici, Episcoporum & Presbyterorum canonicorum iudicia declinantes, monasteria monachorum expectant ut ibi monachis sacerdotibus confessionem peccatorum suorum faciant; praesertim cum eisdem sacerdotibus monachis id facere fas non sit, exceptis his duntaxat qui sub monastico ordine secum in monasteriis degunt*. Contra in decreto Bonificii IV. de libertate monachorum reprehenduntur illi qui ajunt monachos, quia mundo mortui sunt, neque poenitentiam neque Christianitatem seu absolutionem largiri posse per sacerdotalis officii injunctam gratiam. Sed ego decretum illud omnino suppositivum esse

arbitror. Neque me movet auctoritas Bedae illa dicentis: *His temporibus venit Mellitus Londoniae Episcopus Romanus, de necessariis Ecclesiae Anglorum causis cum apostolico Papa Bonifacio tractaturus*. Et cum idem Papa reverendissimus coegeret synodum Episcoporum Italiae, de vita monachorum & quiete ordinaturus, & ipse Mellitus inter eos assedit. Opponi quoque potest auctoritas canonum Nemausensium, inter quos reperitur Bonificiana isthuc constitutio. Primum reponi potest isthuc constitutio. Primum reponi potest auctoritas Concilii Nemausensium, ut novis inventis tribuere possit auctoritatem vetustatis. Deinde certum est plerisque canones qui sub nomine canonum Nemausensium edicti sunt, synodi illius non esse, & additos diversis temporibus fuisse constitutionibus ejusdem Concilii. Vidimus nos duo vetustissima illius exemplaria, in quibus descripti tantum sunt duo priores canones cuius hoc titulo: *Decretum Urbani PP. in Nemausensi Concilio*. Pro quo vir clarissimus Lucas Dacherius emendavit: *Decreta Urbani Pape in Nemausensi Concilio*. Sane fatendum est in uno exemplari extare omnia capitula Concilii Nemausensium quae edita a Dacherio sunt. Sed illa multo post tempora habiti Concilii addita sunt a diversis hominibus, quia paginae vacabant. Sciunt autem eruditi hunc veterum monachorum morem fuisse ut vacantes pagellas implerent interdum malis rebus, plerumque bonis, huicque eorum diligentiae deberi plurima antiquitatis illustria monumenta, quibus, nisi haec eorum cura fuisset, careremus. Sed ut ad confessionem redeamus quae monachis fit, vide epistolam 69. Ivonis Carnotensis & Concilium Londinense anni mcccii. cap. 18.

de tuo, appropinquat septimus annus remissionis, & avertas oculos tuos a paupere fratre tuo, nolens ei mutuum quod postulat commodare, ne clamet contra te ad Dominum, & fiat tibi in peccatum; sed dabis ei, nec ages quippiam callide in ejus necessitatibus sublevandis, ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in omni tempore in cunctis ad que manum miseris. Amos Propheta ait: Audite hoc qui conteritis pauperem, & deficere facitis egenos terre dicentes: Quando transibit messis, & vendabimus merces, & sabbatum, & aperiemus pumentum, ut imminuamus mensuram, & augeamus selum, & supponamus stateras dolosas, ut possideamus in argento egenos & pauperes pro calciamenis, & quisquilias frumenti vendamus. Hieronymus in expositione Ezechielis Propheta: Putant quidam usuram tantum esse in pecunia. Quod prævidens scriptura, omnis rei aufert superabundantiam, ut plus non recipias quam dedisti. Solent in agris frumenti & milii, vini & olei, ceterarumque specierum usura exigi, sive, ut appellat sermo divinus, superabundantia; verbi gratia, ut hyemis tempore demus decem modios, & in messe recipiamus quindecim, hoc est, amplius parte media: qui iustissimum se putaverit, quantum plus accipiet portionem. Et sciunt argumentari ac dicere. Dedi unum modium, qui satis fecit decem modios. Nonne iustum est ut medium modium de meo plus accipiam, cum ille mea liberalitate novem & semis de meo habeat. Nolite errare, inquit Apostolus, Deus non irridetur: Respondeat nobis breviter senerator misericors, utrum habenti dedit, an non habenti. Habenti utique dare non debuerat; sed dedit quasi non habenti. Ergo quare plus exigit quasi ab habente? Alii pecunia senerata solent munuscula accipere diversi generis, & non intellegunt usuram appellari & superabundantiam quicquid illud est, si ab eo quod dederint, plus acceperint. De mensurarum namque inæqualitate, & modis injustis & sextariis, que Domini lege haberi prohibentur, qualiter res ad certam correctionem perducipossit, non satis perspicue nobis patet, eo quod in diversis provinciis diversæ ab omnibus pene habeantur. Hoc tamen modis omnibus optamus & admonemus, ut sal-

tem nullas duplices mensuras in sua dominatione aut habeat aut haberi permittat; quoniam hac occasione multos pauperes affligi in plerisque locis cognovimus.

De diversis maiorum flagitiis.

XXI. Sunt sane diversorum (1) malorum patratores, quos & lex divina improbat & condemnat, pro quorum etiam diversis sceleribus & flagitiis populus fame & pestilentia (2) flagellatur, & Ecclesiæ status infirmatur, & regnum periclitatur. Contra quos nos eorum malitiam exaggerantes, quantum in sacris eloquiis satis fuit execrata, necessarium prævidimus iterum nostra admonitione et exhortatione præcaveri omnino oportere; sicut sunt diversarum pollutionum patratores, quas cum masculis & pecoribus (3) nonnulli diversissimis modis admittunt, quæ incomparabilem dulcedinem piissimi creatoris ad amaritudinem provocantes, tanto gravius delinquant quanto contra naturam peccant: pro quo etiam scelere igne cælesti conflagrata interinque hiatu abloptæ sunt civitates, nec non & quadraginta & eo amplius millia stirpis Benjaminæ mucrone fraterno confossa sunt. Hæc potio indicia & evidentes vindictæ declarant quam detestabile & execrabile apud divinam majestatem hoc vitium extet. Extant & alia perniciosissima mala, quæ ex ritu gentilium remansisse non dubium est, ut sunt magi, arioli, sortilegi, venefici, divini, incantatores, somniatorum conjectores, quos divina lex inretractabiliter puniri jubet. De quibus in lege dicitur: *Anima que declinaverit ad magos & ariolos, & somnata fuerit cum eis, ponam faciem meam contra eam, & interficiam illam de medio populi sui.* Sanctificamini & estote sancti, quia ego sanctus sum Dominus Deus vester. Custodite præcepta mea, & facite ea, quia ego Dominus qui sanctifico vos. Et alibi: *Magos & ariolos & maleficos terra vivere ne patiamini.* Dubium etenim non est, sicut multis est notum, quod quibusdam præstigiis atque diabolicis illusionibus ita mentes quorundam insipientium peculis amatoris, cibis, vel phylacteriis, ut in infantiam versi a plerisque judicentur, dum proprias non sentiunt contumelias. Ferunt enim suis maleficiis aera posse conturbare (4), & grandines im-

(1) Sunt sane diversorum. Vide infra Ad. dit. IV. cap. 160.

(2) Fame & pestilentia. Fuit seculum Caroli M. & Ludovici P. famosum & nobile propter hæc duo mala, ut colligitur ex publicis illorum temporum monumentis. Ea nunc congerere non est animus. Illud tantum adnoto, miserabilem illorum temporum statum graphice descriptum esse in Concilio sexto Parisiensi lib. 1. cap. 53. Visio Wetini: *Seculo enim pestilentia & fame laboranti sua prece succurrere potuissent si lucrum Deo tota virtute conferre voluissent.* Et infra: *Interrogante autem ea cur, pestilentia grassante, tanta populi numeritas interiret, immensitate, ait, criminum*

mundo peccante peccatorum punitio est.

(3) Cum masculis & pecoribus. Eadem visio: *Post hæc inde recedentes, capiti ei angelus exponere in quantum vitiorum sordibus volutatur humanitas. Licet enim, inquit, in diversas criminum numerositates ab auctore suo recedat, tum tamen Deus magis offenditur quam cum contra naturam peccatur.*

(4) Aera posse conturbare. Agobardus in libro de grandine & tonitruis cap. 1. In his regionibus pene omnes homines, nobiles & ignobiles, urbani & rustici, senes & juvenes putant grandines & tonitrua hominum libitu posse fieri. Vide lib. 6. legis Wisigothorum tit. 2. cap. 3.

mittere, futura prædicere, fructus & lac auferre, aliisque dare, & innumera a talibus fieri dicantur. Qui ut fuerint hujusmodi reperi viri seu feminae, in tantum disciplina & vigore Principis acrius corrigendi sunt in quantum manifestius ausu nefando ac temerario servire diabolo non metuant. De his quoque in Concilio Ancyrano titulo XXIII. ita scriptum est: *Qui divinationes experunt, & morem gentilium subsequuntur, aut in domos suas hujuscemodi homines introducunt, exquisendi aliquid arte malefica, aut expiandi causa, sub regula quinquennii jaceant secundum gradus penitentiae definitos.* Oportet enim hæc in omnibus, & maxime in his locis, ubi licite & impune multi se posse aut perpetrare hoc confidunt, ut studiosius & diligentius admonentur & severius corrigantur.

De aliis vitis que in usu quasi per naturam habentur.

XXII. Sunt & alia detestanda vitia, quæ ita habentur quasi naturaliter in usu, ut ea perpetrantes quanti sunt discriminis non advertant; sicut sunt ea quæ Apostolus aperte enumerat, id est, ebrietates, comestiones, contentiones, iræ, rixæ, dissensiones, detractiones, invidiæ, inimicitia, quæ homines juxta eundem Apostolum, a regno Dei excludunt, ita inquit: *Qui enim talia agunt, regnum Dei non consequuntur.* In tantum enim ea impudenter et fidenter quidam committunt ut merito de illis dici possit: *Letantur cum male fecerint, & exultant in rebus pessimis.* Unde oportet ut omnes Christiani hæc et subtiliter intellegant et studiosissime caveant, ne forte ea perpetrantes, et alia bona quæ agunt perdant, et propter hæc a regno Dei se alienos faciant. Similiter etiam de otioso sermone, juxta Domini vocem, omnes reddituri sumus in die judicii rationem: de scurrilitate et stultiloquio et maledictionibus, quoniam juxta Apostolum, maledicentes regnum Dei non possidebunt. De mendacio, de periculofo, noxio, assiduoque juramento, et obscænis turpibusque canticis, omnibus Christianis intellegendum et observandum est ut summo pere ab his se caveant, ne his studentes per negligentiam detrimentum suarum patiantur animarum. Hæc igitur quæ breviter præmissa sunt, primum adjuvante divina gratia a nobismetipsis abdicando, formam et exemplum aliis præbere volumus, et fidelibus vestris humiliter innotescere et fideliter denuntiari necessario judicavimus. Sed et per parochias nostras omnes admonendo instruere cupimus, ne, quod absit, per suam ignorantiam et nostram negligentiam hujuscemodi mortiferis subiaceant vitis.

Quod laici uxores sola causa filiorum habere debeant, & quod conjugium a Deo est institutum.

XXIII. Congessimus etiam in opere con-

ventus nostri nonnulla alia capitula ad laicorum fidelium observationem et salutem pertinentia, quorum hic omiſſa prolixitate mentionem tantum facimus; scilicet quod nosse eos oporteat conjugium a Deo esse constitutum, et quod non sit causa luxuriæ, sed causa potius filiorum appetendum, et ut virginitas, sicut doctores nostri tradunt, usque ad nuptias sit custodienda, et ut uxores habentes neque pellicem neque concubinam habere debeant, quomodo etiam in castitate uxores suas diligere, eisque utpote vasti infirmiori honorem debitum debeant impendere; et quod commixtio carnalis cum uxoribus, gratia fieri debeat proſis, non voluptatis; et qualiter a coitu prægnantium uxorum viris abstinendum sit, nec non et qualiter menstruo tempore viris ab uxoribus suis abstinendum sit; et quod nisi causa fornicationis, ut Dominus ait, non sit uxor dimittenda, sed potius sustinenda; et quod hi qui causa fornicationis dimissis uxoribus suis alias ducunt, Domini sententia adulteri esse noſentur; sive etiam qualiter incesta Christianis cavenda sint, et quod loca Deo dicata frequentius devotiusque a fidelibus ad Deum exorandum sibi que propitium faciendum sint adeunda; et quod in basilicis Deo dicatis non sit fabulis otiosis turpibusque et obscænis fermocinationibus vacandum, et negotia secularia publicaque placita habenda; et quod qui hæc in Ecclesiis Dei faciunt, majora sibi peccata accumulunt. De justo judicio judicando, et munerum acceptione cavenda. De falso testimonio vitando, et de detractione vitanda, nec non et de ceteris quæ longum est dinumerare. Sunt etiam alia plura flagitia perneceſſario corrigenda; quæ nos ideo hic inferere non necessarium duximus quoniam satis eviderent in vestris Capitulis ea comprehensa esse scimus, quæ vos vestra auctoritate et fidelium consilio per strenuos Misſos vestros corrigenda esse censuistis. Hæc nos fideles et devotiſſimi famuli et oratores vestri juxta parvitatem sensus nostri, prout brevis temporis permisit, secundum sanctam ordinationem vestram, de his quæ ad nostram et confacerdotum subsectorumque nostrorum correctionem & emendationem pertinere perspeximus, nec non & de his quæ populis necessario annuntianda & admonenda prævidimus, illud etiam quod vestra pietati deprecandum modo judicavimus, pauca de multis quæ in nostris conventibus gesta sunt excerptentes in unum redigendo succincte & ordinatim adnotavimus. Sed quamquam ordine præpostero de his quæ præmissa sunt, vestro ardentissimo desiderio prius satisfacere elegerimus, illud tamen quod in capite prius ponendum fuerat, & ad vestram specialiter personam ministeriumque pertinere cognovimus, nullatenus oblivioni tradidimus; sed potius vestrae salutari prospicientes, nonnulla capitula necessaria fideliter collegimus, & vobis familiariter admonitionis gratia porrigenda

da devovimus; ut aperte atque distincte inspiciendo, legendo, & audiendo vestra cognoscere possit follertia de quibus & pro quibus in memoratis conventibus nostris, secundum virum possibilitatem nostrarum, fideliter egerimus.

De Regis vocabulo, & qualis esse debeat ipse.

XXIV. Ut quid Rex dictus sit, Isidorus in libro sententiarum scribit. Rex enim, inquit, a recte agendo vocatur. Si enim pie & iuste & misericorditer agit, merito Rex appellatur. Si his caruerit, non rex, sed tyrannus est. Antiqui autem, ut idem Isidorus in libro etymologiarum scribit, omnes Reges tyrannos vocabant. Sed postea pie et iuste et misericorditer regentes Regis sunt nomen adepti; impie vero, iniuste, crudeliterque principantibus, non Regis, sed tyrannicum aptatum est nomen. Unde et beatus Gregorius ait in Moralibus: *Viros namque sanctos proinde Reges vocari in sacris eloquiis didicimus, eo quod recte agant, sensusque proprios bene regant, & motus vestientes sibi rationabili discretionem componant. Recte igitur illi Reges vocantur qui tam semetipsos quam subiectos bene regendo pacificare noverunt.* Ad quid etiam conlatus sit Imperator, Fulgentius in libro de veritate predestinationis et gratiae scribit: *Clementissimus quoque Imperator non ideo est vas misericordiae preparatum in gloria quia apicem terreni principatus accepit, sed si in imperiali culmine recta fide vivat, & vera cordis humilitate praeditus, culmen regiae dignitatis sanctae religioni subiciat, si magis in timore servire Deo quam in timore dominari populo delectetur, si in eo lenitas iracundiam mitigat, ornata benignitas potestatem, si se magis diligendum quam metuendum cunctis exhibeat, si subiectis salubriter consulat, si iustitiam sic teneat ut misericordiam non relinquat, si praeter omnibus ita se sanctae matris Ecclesiae catholice meminerit filium, ut ejus paci atque tranquillitati per universum mundum prodesse suum faciat principatum. Magis enim Christianum regitur ac propagatur imperium dum ecclesiastico statui per omnem terram consultatur quam cum in parte quacunque terrarum pro temporali securitate pugnatur.* Unde et Isidorus scribit: *Principes namque seculi nunquam intra Ecclesiam potestatis adeptae culmina tenent ut per eandem potestatem disciplinam ecclesiasticam muniant. Ceterum intra Ecclesiam potestates necessariae non essent nisi ut quod non praevalet sacerdos efficere per doctrinae sermonem, potestas hoc imperet per discipline terrorem. Saepe per regnum terrenum caeleste regnum proficit; ut qui intra Ecclesiam positi contra fidem & disciplinam Ecclesiae agunt, vigore Principum conterantur, ipsamque disciplinam, quam Ecclesiae utilitas exercere non praevalet, cervicibus superbovum potestas principalis imponat. Salo-*

mon in proverbii: *Misericordia & veritas custodiant Regem, & roborabunt clementiam thronus ejus.*

De ministerio regali, quale sit.

XXV. Regale namque ministerium specialiter est populum Dei gubernare et regere cum aequitate et iustitia, et ut pacem et concordiam habeant studere. Ipse enim debet primo defensor esse Ecclesiarum et servorum Dei, viduarum, orphanorum, ceterorumque pauperum, nec non et omnium indigentium. Ipsi enim terror et studium hujusmodi, in quantum possibile est, esse debet; primo, ut nulla iniustitia fiat; deinde, si evenierit, ut nullo modo eam subsistere permittat, nec se em delitescendi sive audaciam male agendi cuiquam relinquat; sed sciant omnes quoniam si ad ipsius notitiam pervenerit quicquam mali quod admiserint, nequaquam incorruptum aut inultum remanebit, sed iuxta facti qualitatem erit et modus iustae correctionis. Unde oportet ut ipse qui iudex est iudicium, causam pauperum ad se ingredi faciat, et diligenter inquirat, ne forte illi qui ab eo constituti sunt, et vicem ejus agere debent in populo, iniuste aut negligentia pauperes oppressiones pati permittant. Scire autem et unumquemque, cupislibet sit ordinis, oportet, quia si de otioso sermone Deo rationem redditurus est, multo magis de ministerio sibi divinitus commissio. De ministerio autem Regis ita Job loquitur: *Cumque sederem quasi Rex circumstante exercitu, etiam tamen merentium consolator; auris audiens beatificabat me, & oculus videns testimonium reddebat mihi quod liberassim pauperem vociferantem & pupillum cui non esset adiutor. Benedictio perituri super me veniebat, & cor viduae consolatus sum. Iustitia indutus sum, & vestivit me sicut vestimento & diademate iudicio meo. Oculus sui caeco, & pes claudo. Poter etiam pauperum & causam quam nesciebam diligentissime investigabam. Conterebam molas iniqui, & de dentibus illius auferabam praedam. Salomon: Rex qui sedet in solio iudicii, dissipat omne malum intuitu suo. Item idem in libro Sapientiae: Diligite iustitiam qui iudicatis terram: sentite de Domino in bonitate, & in simplicitate cordis quaerite illum. Item ibi: Audite ergo Reges & intelligite, discite iudices finium terra, praebete aures vos qui continetis multitudines & placeatis vobis in turbis nationum, quoniam data est a Domino potestas vobis & virtus ab altissimo, qui interrogabit opera vestra, & cogitationes scrutabitur; quoniam cum essetis ministri ejus, non recte iudicastis neque custodistis legem iustitiae, neque secundum voluntatem Dei ambulastis. Horrende & cito apparebit vobis Dominus, quoniam iudicium durissimum in his qui praesunt fiet. Exiguo enim conceditur misericordia; potentes autem potentia*

mentis patientur. Non enim subtrahet personam cuiusquam Dominus, nec reverebitur cuiusquam magnitudinem: quoniam pusillum & magnum ipse fecit, & equaliter pro omnibus cura est illi. Extant & alia innumera sanctarum scripturarum testimonia regio nomini & officio convenientia; super quibus colligendis vestra sancta devotio idcirco magnum nobis ademit laborem, eo quod divina gratia adeo tor virtutum prerogativis vestrum repleverit animum & exornaverit dignitatem ut non sit necesse sacerdotibus Domini copiosioribus exemplis qualibet exaggeratione vestrum animum onerare: Quare Deo omnipotenti gratias uberrimas ac multipliciter referimus, qui ita vos pia religione, sancta devotione, benigna humilitate, amore iustitiæ, operibus misericordiæ, cæterarumque sanctarum virtutum perfectione sua gratuita pietate diravit ut merito ab omnibus amandi & imitandi sitis. Verum quod si hæc vobis cælitus adtributa non fuissent, cum temporali periculo propter auctoritatem ministerii nostri vos ad ea peragenda admonere, immo admonendo exigere a vobis quoquo modo debueramus, vos e contra, propter divinum amorem & honorem, & admonendo nos ad potiora provocaris, & pium opportunumque adjutorium nobis ferre devotissime curatis. Proinde humillimis precibus specialiter pietati vestræ suggerimus ut bonum quod cœpistis, Deo opitulante indefinenter perficere non gravemini, & in adimplendis operibus iustitiæ & pietatis ac misericordiæ nullatenus deficiatis: quoniam non inchoantibus, sed perfectioribus, præmium æternæ vitæ datur. Et iuxta veritatis vocem: *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.*

Quod in eligendis & constituendis Ecclesiæ vestrorum Regem magnam vigilantiam adhibere oporteat.

XXVI. Iterum monendo magnitudini vestræ suppliciter suggerimus ut deinceps in bonis pastoribus rectoribusque in Ecclesiis Dei constituendis magnum studium atque sollicitissimam adhibeatis curam. Quia si aliter factum fuerit, & ordo ecclesiasticus suam non habeat dignitatem, & religio Christiana in multis labefactando damna detrimenta sui patietur, & anima vestræ, quod non optamus, periculum generabitur.

De Abbatissis constituendis.

XXVII. Similiter deposcimus ut in Abbatissis constituendis vestrum specialiter caveatis periculum, sicut vobis sepe est admonitum, & per divinam auctoritatem crebrius manifestatum.

De adjuvioribus reipublicæ & ministris eligendis.

XXVIII. Sed & hoc obsecramus, ut in eligendis adjutoribus vestris & reipublicæ ministris, qui vice vestra populum Dei regere

& gubernare atque iudicare debent, sollicitissimam providentiam habeatis, semper illud attendentes quod in libro Exodi ad Moysen dicitur: *Provide, inquit, de omni populo viros prudentes & timentes Deum, in quibus sit veritas, & qui oderint avaritiam, & constitue ex eis tribunos & centuriones & quinquagenarios, qui iudicent populum omni tempore. Quicquid autem majus fuerit, referent ad te, & ipsi minora tantummodo iudicent, leviusque tibi sit parvito in alios onere. Si hoc feceris, implebis imperium Domini, & præcepta ejus poteris sustentare.* Unde & in libro Deuteronomii: *Judices, inquit, & magistros constitues in omnibus partibus tuis quas Dominus Deus tuus dederit tibi, per singulas tribus tuas, ut iudicent populum iusto iudicio, nec in aliquam partem declinent.* Item ibi: *Dixique vobis in illo tempore: Non possum solus sustinere vos, quoniam Dominus Deus vester multiplicavit vos, & estis hodie sicut stella cæli pluviam. Dominus Deus patrum vestrorum addat ad hunc numerum multa millia, & faciat vobis sicut locutus est. Non valeo solus vestra negotia sustinere & pondus & jurgia. Date e vobis viros sapientes & gnaros & quorum conversatio sit probata in tribubus vestris.* Sed & in libro Paralipomenon ita legitur: *Constituitque Rex Josaphat iudices terræ in cunctis civitatibus Juda munitis per singula loca. Et præcipiens iudicibus: Videte, ait, quid faciis. Non enim hominis exercetis iudicium, sed Domini; & quodcumque judicaveritis, in vos redundabit. Sit timor Domini vobiscum, & cum diligentia cuncta facite. Non enim est apud Dominum Deus vestrum iniquitas, nec personarum acceptio, nec cupido munerum. Rogamus etiam vestram pietatem propter divinam misericordiam, vestramque salutem, ac totius populi utilitatem, nec non & regni honorem atque stabilitatem, ut vestra pietas sollicitissimam vigilantiam adhibeat quatenus consilarii & dignitatis vestræ ministri, custodesque animæ vestræ & corporis, qui debent esse intra regnum alii decus & honoris exemplum, & in exteris nationibus bonæ opinionis condimentum, caritatem, pacem, atque concordiam, omni simulatione & calliditate postposita, adinvicem habeant; ut secundum Dei voluntatem & vestram honestatem atque totius regni profectum communiter decertent, & veri vobis adjuutores in omnibus concorditer existant. Tunc etenim veri consilarii verique adjuutores vestri et totius regni salubriter esse poterunt, si unanimes extiterint et invicem dilectionem habuerint. Decet quippe ut sacra domus vestra cunctis spectabilis appareat et imitabilis existat, et fama suæ bonæ opinionis sive alios imperii vestri subiectos, sive exterarum nationes abundantissime perfundat. Ubi igitur omnes dissensiones et discordiæ dirimendæ, et omnis milita imperiali aucto-*

ritate est comprimenda, necesse est ut quod in alijs corrigere decernit, in ea minime reperiatur. Nam & hoc humiliter obsecrando admonemus, ut liberos vestros, quos vobis divina pietas largiri voluit, in timore Dei jugiter diligenterque erudiatis, sicuti & facitis, & ut in mutua dilectionis caritate & fraternitatis amore atque unanimi concordia vicissim consistant, sedula paternaque admonitione insistant; & ne illicitis actibus creatoris sui offensam incurrant, provida solertique circumspectione nihilominus invigiletis; attendentes beatum Job, cujus studium, ut Beatus Gregorius in Moralibus libris scripsit, circa filios erudiendos tale extitit ut non solum eos exterius perfectos opere & sermone efficeret, verum etiam eorum corda sacrificii oblatione mundaret. Attendite etiam & David instruentem Salomonem filium suum, de quo in primo libro Malachim legitur: *Ego, inquit, ingredior viam universę terrę. Conservare, & esto vir fortis, & observa custodias Domini Dei tui, ut ambules in viis ejus, & custodias ceremonias ejus & justitia ejus & præcepta & testimonia, sicut scriptum est in lege Moysi.* Et in libro Paralipomenon: *Tu autem, Salomou filii mei, scito Deum patris tui, & servi ei corde perfecto & animo voluntario.* Attendite etiam Tobi, de quo legitur quod cum factus esset vir, accepit uxorem Annam ex tribu sua, & genuit ex ea filium, nomen suum imponens ei, quem ab infantia timere Deum docuit & abstinere ab omni peccato. Item idem alloquens eundem filium suum: *Omnia, inquit, diebus vite tue habeto Deum in mente, & cave ne aliquando peccato consentias, & prætermittas præcepta Dei nostri. Ex substantia tua fac elemosynam & noli avertire faciem tuam ab ullo paupere. Ita enim fiet ut nec a te avertatur facies Domini. Quomodo poteris, ita esto misericors: & cetera.* Item paulo post: *Attende tibi, fili, ab omni fornicatione, & præter uxorem tuam nequaquam patiaris crimen fornicationis. Superbiam nunquam in tuo sensu aut in corde dominari permittas. Ex ipsa enim initium sumpsit omnis perditio.* Et idem non post multa: *Consilium semper a sapiente perquire, omni tempore benedic Deo, & pete ab eo ut vias tuas divi-*

gat, & omnia consilia tua in ipso permaneant. Item idem: *Audite ergo filii mei patrem vestrum, servite Domino in veritate, & inquirete ut faciatis que sunt placita illi; & filiis vestris mandate ut faciant justitias & elemosynas, & ut sint memores Dei, & benedicant eum (1) in omni tempore in veritate & in tota virtute sua.* His omnibus prælibatis, notescimus vobis quod ea que in capitulis vestris nobis tractanda commisit, scilicet quid a Principibus & reliquo populo vel ita ut divina auctoritas doceat aut aliter teneatur, vel quid inde ex parte aut ex toto dimissum sit ut non teneatur, fatemur quia in his capitulis quæ superius continentur, nec non & in his quæ presentis anno (2) conscribi & per Missos vestros ob vitia comprimenda per imperium vestrum direxistis, multa demonstrata sunt, quæ a pastoribus Ecclesiarum & a reliquo populo hæcenus neglecta extiterunt, & aliter quam divina auctoritas se habeat, in his eos egisse & agere novimus. Sed si hæc nostra sacerdotalis admonitio effectum Deo operante per vestrum bonum studium ab hinc obtinuerit, credimus quod multa quæ a multis aliter quam divina auctoritas se habeat dimissa sunt, qua non tenebant, corrigentur. Nam & illud quod in eisdem capitulis continetur, ut manifestum fieret quæ causæ id effecerint ut sacerdotes & Principes a recto tramite deviasent, exceptis præmissis capitulis, in quibus, sicut diximus, multa negligebantur, specialiter tamen unum obstaculum ex multo tempore iam inolevisse cognovimus, id est, quia & principalis potestas, diversis occasionebus intervenientibus, secus quam auctoritas divina se habeat, in causis ecclesiasticis profluerit, & sacerdotes partim negligentia partim ignorantia in cupiditate, in secularibus negotiis & sollicitudinibus ultra quam debuerant se occupaverint, & hac occasione aliter quam divina auctoritas doceat, in utraque parte actum extitisse dubium non est. Sed quia, Deo miserante, a progenitoribus & genitore vestro & a vobis multa correctæ gratulamur, si ea quæ admonemus prosperum successum habuerint, credimus quod ad perfectionis statum vestra intentio nostraque devotio, Deo

COO-

(1) *Benedicant eum.* Hæc est vera lectio, quam exhibet liber Tobie. Et tamen in codice Bellovacensi legitur *Deum*. Antiqui librarii in hunc errorem quandoque incidebant. In capite primo regulæ Sancti Benedicti legitur: *Ammonitionem pii patris libenter excipe & efficaciter comple, ut ad eum per obedientie laborem redeas a quo per inobedientie desidiam recesseras.* Ubi Turrecremata legit, *ad Deum*. In tomio tertio Monastici Anglicani pag. 208. col. 2. scriptum est: *Dirivante autem sanguine ejus, ait ad Deum;* ubi manifestum est legi debere, *ad eum*. Sic nos olim in Notis ad Lupum Ferrariensem pag. 473. monuimus, apud eundem Lupum legendum esse *scire eum* pro eo quod editum est *scire Deum*. Apud Sanctum

Gregorium lib. 9. Indict. 4. ep. 49. legitur in vulgatis editionibus: *Omnipotenti Deo gratias agite, & tanto vos Dei debitores esse cognoscite quanto illi ab hujus morbi contagione eo custodiendo mansistis.* At in optimo codice Colbertino, itemque in Remensi Sancti Remigii & in Puteano recte scriptum est, *& tanto et vos debitores esse cognoscite.* Sunt permuta istiusmodi in epistolis Sancti Gregorii, quæ suo tempore emendabuntur.

(2) *Presenti anno.* Id est anno dcccxxxix. quo habitum est Concilium Parisiense. Attamen hæc quoque repetuntur in Concilio secundo Aquigranensi habito anno dcccxxxvi. sed descripta ex isto.

cooperante , pervenire possit . Veruntamen quia novimus statum hujus regni sub tali conditione & tenore crevisse atque dilatatum esse , & a prudentissimis sanctisque prædecessoribus vestris , sive scilicet ab Episcopis , sive a Principibus hanc causam ex toto correctam non fuisse propter hæc quæ suo tempore dici possunt , & pondus tantæ considerationis parvitas nostræ vires excessit , quoniam nec otium nec spatium temporis nec plenitudinem sacerdotum nostrorum , sicut ipsa necessitas exposcebat , habuimus , ideo hæc congruentiori & aptiori tempore , vitam comite , si Deus ita annuerit , tractanda ac consideranda distulimus quoniam tantæ considerationis perfectio indiget assensu & ad-

jutorio Principum & multitudine atque devotione nec non & studio sacerdotum & obedientia vel concordia populi & congruentia loci temporisque spatio . Porro de episcopali libertate , quam Deo annuente vestroque adminiculo suffragante adipisci ad Dei servitium peragendum cupimus , suo in tempore vobis dicenda atque vobiscum conferenda reservavimus , quatenus ita sit , ut & nosmet ipsos salvare , populoque nobis subiecto utiliter proficere , atque pro vobis & stabilitate imperii vestri liberius valeamus exorare , & de vestris obsequiis & regni adjutorio solatium debitum minime subtrahatur , sed , si possibile fuerit , potius augeatur .

A D D I T I O T E R T I A .

Hæc capitula proprie sunt ad Episcopos vel ad ordines quosque ecclesiasticos pertinentia ; quæ n. n. solum observare , sed etiam sibi subiectis vel commissis facienda perdocere debent .

INCIPIUNT CAPITULA ET EORUM TEXTUS.

De rebus Ecclesiæ .

I. **Q**uia juxta sanctorum patrum traditionem novimus res Ecclesiæ vota esse fidelium , præter peccatorum , & patrimonium pauperum , cui non solum habita conservare , verum etiam multa , Deo opitulante , conferre optamus ; tamen ut ab ecclesiasticis de non dividendis rebus ullius Ecclesiæ suspicionem dudum conceptam penitus amoveremus , statuimus ut neque nostris neque filiorum & Deo dispensante successuum nostrorum temporibus , qui nostram vel progenitorum nostrorum voluntatem vel exemplum imitari voluerint , nullam penitus divisionem aut jacturam patiantur . *Supra I. c. 77.*

Ut Episcopi per electionem cleri & populi vite merito & sapientia eligantur .

II. Sacrorum canonum non ignari , ut in Dei nomine sancta Ecclesia suo liberius potiretur honore , adfensum ordini ecclesiastico præbimus , ut scilicet Episcopi per electionem cleri & populi secundum statuta canonum de propria diocesi , remota personarum & innumerum acceptione , ob vitæ meritum & sapientiam donum eligantur , ut exemplo & verbo sibi subiectis usquequaque prolesse valeant . *I. c. 78.*

De canonica professione a multis deturpata .

III. Quia vero canonica professio a multis , partim ignorantia , partim desidia , dehonestabatur , operæ pretium duximus , Deo annuente , apud sacrum conventum ut ex dictis sanctorum patrum , velut ex diversis pra-

tis , quosdam vernantes foscucos carpendo tractando in unam regulam Monachorum & Canonicarum congerere , & Canonicis vel sanctimonialibus servandam contradere , ut per eam canonicus ordo absque ambiguitate possit servari . Et quoniam illam facer conventus ita etiam laudibus exultit ut usque ad unum iora observandam percenseret , statuimus ut ab omnibus in eadem professione degentibus indubitanter teneatur et modis omnibus sive a Canonicis sive a sanctimonialibus canonicè degentibus deinceps observetur . Sed et de Ecclesiarum honore , quomodo , Deo adjuvante , quantum in nobis est , vigeat , similiter in subter adnotatis capitulis insertam esse dinoscitur . *I. c. 79.*

Quod Episcopi in Longobardia positi ab eis quos ordinabant sacramenta & munera exigere soleverint .

IV. De Episcopis vero in Longobardia constitutis , qui ab his quos ordinabant sacramenta et munera contra divinam et canonicam auctoritatem accipere vel exigere soliti erant , modis omnibus inhibitum est ne ulterius fiat ; quia , juxta sacros canones , uterque a gradu proprio talia facientes dejecti debent . *I. c. 91.*

De capitulis quæ de incestis nuptiis & aliis causis agenda essent .

V. Nonnulla vero capitula , sicut de incestis nuptiis , nec non & de Ecclesiis quæ inter coheredes dividuntur , & tali occasione proprio honore carent , sive de his Ecclesiis quæ nimium rebus propriis sunt adtenuatæ , vel certe de his rebus quæ nuper necessitate compellente a nonnullis Ecclesiis sunt abla-

ta, & si qua sunt alia five in ecclesiasticis five in publicis rebus emendatione digna, quæ temporis brevitate efficere nequimus, in tantum differendum illud dignum iudicavimus, donec, Domino favente, consilio fidelium facultas nobis id efficiendi ab eo tribuatur. Inventa vero, ut Deo opitulante effectum obtineant per tempora, hic inferenda censuimus. I. c. 104.

De causa monachorum, quibus eligendi sibi Abbates licentia data sit ex se ipsis.

VI. Monachorum siquidem causam qualiter, Deo opitulante, ex parte disposuerimus, & quomodo constitutum fuerit, ex se ipsis sibi eligendi Abbatibus licentiam dederimus, & qualiter Deo opitulante quieti vivere propositumque suum indefesse custodire valeant ordinaverimus, in alia scedula diligenter adnotari fecimus, & ut apud successores nostros ratum foret & inviolabiliter conservaretur confirmavimus. I. c. 81.

De his qui a proprio Episcopo non accipiunt chrismata.

VII. Si quis de alio chrismate quam de illo novo quod proprii Episcopi largitione vel concessione accipit baptizare, nisi præoccupante morte, tentaverit, pro temeritatis ausu ipse in se sue damnationis protulisse sententiam manifestatur.

Ut nullus nisi iusto iudicio expolietur.

VIII. Non est privilegium quo spoliari possit jam nudatus. Ideo, nisi iusto iudicio decernente, nullus expolietur.

De eo qui post veritatem repertam aliquid deinceps discit.

IX. Quisquis enim post veritatem repertam aliquid ulterius discit, mendacium quærit. Idcirco ab omnibus caute agendum est.

De causis quæ lege non continentur a iudicibus ecclesiasticis minime iudicandis.

X. Ut nullæ causæ a iudicibus ecclesiasticis audiantur quæ legibus non continentur, vel quæ prohibita esse noscuntur.

De conversatione accusati vel accusatoris.

XI. Quærendum est in iudicio cuius sit conversationis & fidei is qui accusat & is qui accusatur. VII. c. 110.

De his qui Christiani nominis honorem neglexerunt.

XII. Ut accusandi vel testificandi licentia denegetur qui Christianæ religionis & nominis dignitatem neglexerint. VII. c. 427.

Ut oblationes in domibus ab Episcopis vel Presbyteris non fiant.

XIII. Quod non oporteat in domibus oblationes celebrari ab Episcopis vel a Presbyteris.

Quod posteriore pacto omne pactum dissolvatur.

XIV. Omne pactum posteriori dissolvitur pacto. Homo vero liber statum suum & peiorare & immeliorare potest. Vide supra lib. 7. cap. 335.

De accusatoribus de inimici domo prodeuntibus.

XV. Accusatoribus de inimici domo prodeuntibus non est credendum.

De fratrum provisione, ne invasionabiliter fiat.

XVI. Ita consulendum est fratribus ut non videamur destruere quod ædificatum est. Si enim quod ædificavi destruo, prævaricatore me ipse constituo.

De Clericis qui in seditione arma volentes sumpserunt.

XVII. Clerici qui in quacunque seditione arma volentes sumpserint, reperi, amisso ordinis sui gradu, in monasterium penitentiae contradantur. VII. c. 217.

Quod lex Imperatorum non sit supra legem Dei.

XVIII. Lex Imperatorum non est supra legem Dei, sed subius.

De confessione peccatorum in oratione Deo cotidie agenda.

XIX. Quod confessio peccatorum, excepta ea quæ sacerdotibus ad consilium accipiendum Deumque placandum sit, Deo frequenter in oratione sit facienda. VII. c. 385.

Quod spiritualis examine omnia, & ipse a nullo examine.

XX. Spiritualis iudicat omnia. Ipse autem a nemine iudicatur.

Ut tempore menstruo ab uxoris abstinence.

XXI. Quod tempore menstruo omnino ab uxoris sit abstinendum. VI. c. 235.

De his qui erga Episcopos vel erga auctores Ecclesiæ aliquam querelam iustam habuerint.

XXII. Si qui erga Episcopum vel auctores Ecclesiæ quamlibet querelam habere iustam se crediderint, non Primates aut alios adeant iudices, priusquam ipsos conveniant familiariter, non semel, sed sæpissime, ut ab eis aut suam iustitiam aut iustam recipient excusationem. Si autem secus egerint, ab ipsis & ab aliis communione priventur, tanquam Apostolorum patrumque aliorum contemptores, de quibus ait Propheta: *Erunt quasi non sint, & peribunt viri qui contradicunt vobis.* VII. c. 350.

De potestate ligandi atque solvendi concessa sacerdotibus a Christo.

XXIII. Quod nosse oporteat laicos sacerdotibus ligandi atque solvendi potestatem a Domino esse collatam, & quod eorum monitis parere atque excommunicationi humiliter succumbere debeant.

Ut Presbyteri qui sine præcepto Episcoporum ad externas Ecclesias transferunt, a communione suspendantur.

XXIV. Presbyteri qui sine iussione proprii Episcopi de Ecclesiis ad alias Ecclesias migraverint, tandiu a communione habeantur alieni, quandiu ad easdem redierint Ecclesias in quibus primitus sunt instituti. VI. c. 83.

De eo qui sibi iudicem contrarium senserit.

XXV. Si quis iudicem pro quibuscunque causis adversum sibi senserit, aut habuerit forte suspectum, vocem appellationis exhibeat. VII. c. 240. & infra Addit. IV. cap. 18. & seq.

De pace & concordia & unanimitate.

XXVI. Ut pax & concordia sit atque unanimitas in populo Christiano. Quia unum Deum patrem habemus in cælis, & unam matrem Ecclesiam, unam fidem, unum baptismum, ideo in una pace & in unanimitate concorditer vivere debemus, si ad unam veram hereditatem regni cælestis cupimus pervenire: quia non est dissensionis Deus, sed pacis, ut ipse ait: *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.* VI. c. 373.

De potestate Episcoporum pro rebus ecclesiasticis, ac de convenientia Episcoporum cum laicis.

XXVII. Ut Episcopi potestatem habeant res ecclesiasticas prævidere, regere, & gubernare, atque dispensare secundum canonum auctoritatem. Volumus ut & laici in eorum ministerio obediant Episcopis ad regendas Ecclesias Dei, viduas & orphanos defendendos, & ut obedientes sint eis ad eorum Christianitatem servandam. Et Episcopi consentientes sint Comitibus & iudicibus ad iustitias faciendas. Et ut nullatenus per aliquorum mendacium, vel falsum testimonium, neque per perjurium, aut per præmium, lex iusta in aliquo depraveretur. V. c. 182.

De injuria Episcopi & letania subversa.

XXVIII. Si quis Episcopo vel aliis ministris intra Ecclesiam injuriam fecerit, jubemus eum tormentis subiectum in exilio mori. Sed & si ipsa sancta oratoria vel divina ministeria conturbaverit, vel letaniam everterit, capitali periculo subiaceat. Sin autem contumeliam tantum fecerit, tormentis & exilio tradatur. VI. c. 129.

De decimis.

XXIX. Admonemus atque præcipimus ut decima Deo omnino dari non neglegatur, quam Deus ipse sibi dari constituit: quia timendum est ut quisquis Deo suum debitum abstrahit, ne forte Deus per peccatum suum auferat ei necessaria sua. V. c. 154.

Ut Ecclesie pacem habeant.

XXX. Reum confugientem ad Ecclesiam nemo extrahere audeat, neque inde donare ad pœnam vel ad mortem, ut honor Dei & sanctorum ejus conservetur. Sed rectores Ecclesiarum pacem & vitam ac membra eis obtinere studeant. Tamen legitime component quod inique fecerunt. V. c. 155.

De intestato Episcopo.

XXXI. Si quicumque ex gradu ecclesiastico sine testamento & sine cognitione discesserit, hereditas ejus ad Ecclesiam ubi servavit devolvatur. Similiter de sanctimonialibus.

Iterum de pace Ecclesiarum.

XXXII. Præcipimus ut in Ecclesiis aut in domibus Ecclesiarum vel arriis placita secularia minime fiant. V. c. 156.

De beneficiis ecclesiasticis.

XXXIII. Quicumque beneficium ecclesiasticum habent, ad testa Ecclesiæ restauranda vel ipsas Ecclesias emendandas omnino adjuvent, & nonam & decimam reddant. V. c. 158. & infra c. 100.

De ordinibus sacris.

XXXIV. Lector, Subdiaconus, Diaconus, Presbyter, si clericatus honorem contempserint, curiali conditioni cum suis facultatibus subiciantur. VI. c. 128.

De oblatione & pace in Ecclesia facienda.

XXXV. Oblationem quoque & pacem in Ecclesia facere jugiter admoneatur populus Christianus: quia ipsa oblatio sibi & suis magnum est remedium animarum, & in ipsa pace vera unitas & concordia demonstratur. V. c. 160.

Ut malum ebrietatis omnino vitetur.

XXXVI. Magnum malum ebrietatis, unde omnia vitia pullulant, modis omnibus cavere præcipimus. Qui autem hoc vitare noluerit, excommunicandum esse decrevimus usque ad emendationem congruam. V. cap. 162.

De multitudine Clericorum.

XXXVII. Ne passim Episcopus multitudinem Clericorum faciat, sed secundum meritum vel reditum Ecclesiarum numerus moderetur. VI. c. 127.

De spiritualibus filiis.

XXXVIII. Præcipimus ut unusquisque compater vel proximi spirituales filios suos catholice instruant. *V. 163.*

Ut canticum luxuriosum circa Ecclesias deferatur.

XXXIX. Canticum turpe atque luxuriosum circa Ecclesias agere omnino contradicimus: quod ubique vitandum est. *V. cap. 164.*

Quales sint Clerici.

XL. Nemo fiat Clericus nisi qui bonum testimonium habet. & litteratus est. *VI. c. 126.*

De Episcopis & Abbatibus, ut ante se joca turpia fieri non permittant.

XLI. Ut Episcopi & Abbates ante se joca turpia facere non permittant; sed pauperes & indigentes secum ad mensam habeant, & lectio divina ibi personet, & sumant cibum cum benedictione & laude Dei secundum Apostolum: *Sive manducatis, sive bibitis, omnia in laudem Dei facite.*

De justis judiciis ab Episcopis agendis.

XLII. Ut Episcopi judices (1) judicia iusta discernant. Quia sunt quædam modo judicanda, quædam Dei judicio reservanda. Scriptum est enim: *Nolite judicare ante tempus, quoad usque veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium. Et tunc laus erit unicuique a Deo.* Et illud memores sint: *In quo enim iudicio iudicaveritis, iudicabitur de vobis.*

De Clericis qui de Ecclesia desistunt.

XLIII. Clericis de Ecclesia desistentibus & aliis in loco revocatis, si redierint discessi, nil eis præstetur. Hoc vero quod discedentes reliquerunt, non in usu rectorum, sed succedentibus cedat. *VI. c. 125.*

De monachorum & Canonicorum militiam consilio utiliter implenda.

XLIV. Ut monachi & Canonici pleniter consilium habeant qualiter Deo militare animasque eorum melius valeant custodire; ne propter aliquam necessitatem occasionem querant vagandi, & inter ipsos propter hoc locus ventandi deur diabolo.

Viduas in delictis non oportere vivere.

XLV. Ut viduæ non sint in delictis, sed secundum Apostolum sub potestate Episcopi vivant, sicuti decet.

Ut Clerici non habeant actiones seculares.

XLVI. Clericus vel monachus neque exactor publicorum rerum, neque conductor, aut vectigalium, vel curationis domus, vel procurator litis, vel fideiussor in talibus causis fiat. *VI. c. 124.*

De eo qui contra canonicum statum egerit.

XLVII. Si quis contra hęc statuta fecerit, si Episcopus est, omnes res ejus ex quacunque causa vel persona, sive ante episcopatum, sive postea ad eum pervenerint, Ecclesie suæ eas vindicare sancimus. Si vero Clerici ibi hoc fecerint, penam pecuniarum, quam Episcopus exstitimaverit, exigere, Ecclesie vindicandam. Hi vero qui actiones suas eis commiserunt, vel fideiussores eos pro supradictis causis acceperunt, nullam contra Ecclesiam vel administratores ejus, vel adversus ipsas personas quos crediderunt, habeant actionem. Si vero quis eos pro publico debito vel exactione crediderit, vel fideiussores receperit, de substantia fiscali debitum compellatur exsolvere. *VI. c. 124.*

De eo qui res Ecclesie per falsam precariam vel fraudem adipiscitur.

XLVIII. Ut si quislibet hominum res Ecclesie per mendacia vel mala iugenia in precariam sibi adipiscere & habere voluerit, & post factas precarias eadem mendacia ad aures ejusdem rectoris Ecclesie delata fuerint, ipsa Ecclesia res suas, quæ ei mendaciter abstractæ fuerunt, pleniter absque ullius contradictione omnimodis recipiat. Ille vero qui res suas per eadem mendacia, propter cupiditatem ipsius precarie, eidem Ecclesie tradidit, simili modo in seam recipiat dominationem.

Quod antiquus mos poenitendi, qui juxta canonicam auctoritatem agendus est, jam ab usu recesserit.

XLIX. Modo poenitentiam agere juxta antiquam canonum institutionem in plerisque locis ab usu recessit, et neque excommunicandi neque reconciliandi antiqui moris ordo servatur; ut a Domino Imperatore impetretur adjutorium qualiter, si quis publice peccat, publica mulctetur poenitentia; ut secundum ordinem canonum pro merito suo quis excommunicetur et reconcilietur.

De Clerico ad tutelam vocato.

L. Si Episcopus, Presbyter, Diaconus, Subdiaconus ad tutelam vel curationem vocentur, tantum munus administrationis in hoc conceditur suscipere; si tamen intra quatuor menses per competentem judicem in scriptis manifestaverit quod hujusmodi munus sua sponte.

(1) *Ut Episcopi judices.* Ita legitur in tribus antiquis exemplaribus. In Tiliano vero scriptum est: *Ut Episcopi & judices.* Sic etiam

in Concilio Remensi, ex quo caput istud sumptum est, & apud Burchardum.

te recepit. Et tunc circa aliam tutelam praedictum non patiarur.

*De Ecclesiis in rebus propriis constitutis
& inter heredes divisis.*

LI. Perlatum ad nos est (1) quod inter heredes Ecclesie in rebus propriis constituta dividantur, et tanta per eandem divisionem simultas oriatur ut unius altaris quatuor partes fiant, et singulae partes singulos habeant Presbyteros. Quod sine discordia et simultate nullo modo geri potest. Unde nobis visum est quod huiusmodi Ecclesie inter heredes dividi non debeant. Et si in contentionem venerint, et simultates inter eos surrexerint, per quas sacerdos suo ibi officio fungi non possit, precipiatur ab Episcopo civitatis, ut nullo modo ibi Missarum solemnitas celebrentur donec illi ad concordiam redeant et pari voto atque consilio Ecclesia illa sacerdotem canonicè habeat, qui libere suum ministerium ibi peragere possit.

De his qui bis aut ter ab Episcopis confirmantur, ignorantibus tamen eisdem Episcopis.

LII. Dicitur nobis est quod quidam de plebe: bis aut ter ab Episcopis, ignorantibus tamen eisdem Episcopis, confirmantur. Unde nobis visum est eandem confirmationem, sicut nec baptismum, iterari minime debere: quia qui bis vel amplius baptizantur aut confirmantur, non seculo sed soli Domino sub habitu regulari vel clericali religiosi, sine famulari decretum est.

De Clericis ad tabulas ludentibus.

LIII. Si quis Clericus ad tabulas ludat, vel spectaculis adtendat, per tres annos a sacro ministerio prohibeatur. Et si dignam poenitentiam fecerit, reconcilietur.

De his qui servorum matrimonia dirimunt.

LIV. Dicitur est nobis quod quidam legitima servorum matrimonia (2) potestativa (3) quadam presumptione dirimant, non attendentes illud evangelicum: *Quod Deus conjunxit, homo non separet.* Unde nobis visum est ut conjugia servorum non dirimantur, etiamsi diversos dominos habeant, sed in uno conjugio permanentes, dominis suis servant. Et hoc in illis observandum est ubi legalis conjunctio fuit & per voluntatem dominorum,

De his qui pleniter peccata non confitentur.

LV. Sed & hoc emendatione indigere perspeximus quod quidam, dum confitentur peccata sua sacerdotibus, non plene id faciunt. Quia ergo constat hominem ex duobus esse substantiis, anima videlicet & corpore, & interdum animi motu, interdum carnis fragilitate peccatur, sollerti indagatio debent inquiri ipsa peccata, ut ex utriusque plena fiat confessio; scilicet ut ea confiteantur quae per corpus gesta sunt, & ea quibus in sola cogitatione delinquitur. Instruendus est itaque peccatorum suorum confessor ut de octo principalibus vitiis, sine quibus in hac vita difficile vivitur, confessionem faciat; quia aut cogitatione, aut, quod est gravius, opere, eorum instinctu peccavit. Odium etenim, invidia, superbia, vel certe huiusmodi animae pestes tanto periculosius laedant quanto subtilius serpunt.

De sanctis Ecclesiis.

LVI. Nullus sub Romana ditione constituta Ecclesie, vel Sinodochie, vel monasteriorum rectores, earum rem immobilem nequaquam liceat alienare, id est, agrum, domum, mancipium, panes civiles, neque creditori obligare. (Alienatio enim est venditio, donatio, permutatio, emphyteuscos perpetuus contractus) omnes omnino convenit ut se ab huiusmodi alienatione abstineant. Tabellio vero qui talia instrumenta conscripserit, perpetuo exilio tradatur. Magistratus vero, iudices, qui talia instrumenta confenserint, & dignitatem & facultates amittant. II. c. 29.

De his qui solummodo confiteri Deo peccata debere dicunt.

LVII. Quidam Deo solummodo (4) confiteri debere dicunt peccata, quidam vero sacerdotibus confitenda esse percipient. Quod utrumque non sine magno fructu intra sanctam sit Ecclesiam, ita duntaxat ut & Deo, a quo remissio est peccatorum, confiteamur peccata nostra, & cum David dicamus: *Delictum meum cognitum tibi feci, & iniquitatem meam non abscondi. Dixi, confitebor adversus me iniquitatem meam Domine. & tu remisisti impietatem peccati mei.* Et secundum Apostoli institutionem confiteamur alterutrum peccata nostra, & oremus pro invicem ut salvemur. Confessio itaque quae Deo

(1) Perlatum ad nos est.) Burchardus caput istud, quod est synodi secundae Cabilonenis, refert ex Concilio Mediomaticis. Vide Notas ad Regionem.

(2) Servorum matrimonia.) V. Eginhardum epistola 33.

(3) Potestativa.) Lex Alamannorum cap. 1. §. 2. supra manus potestativa. Charta. S. Galli lxx. apud Goldastum: manu potestativa. Donationes Ecclesie Salisburgensis apud Canisium tomo vi. pag. 166a. Rucher Comes & Gerbolt:

nobiles viri ac potestativi. Et paulo post: nobiles & potestativi homines. Item pag. 166a. ad viros nobiles & potestativos.

(4) Quidam Deo solummodo.) Vide epistolam 71 Alcuini, quam recte Duchesnius monuit datam esse ad eos qui in provincia Gothorum habitabant, cum in editione Canisii legeretur *Scotorum*. Nam in codice Sancti Galli, ex quo Canisius illam edidit, diserte scriptum est *Gothorum*. De provincia Gothorum sive Gothia dictum est supra.

Deo fit, purgat peccata. Ea vero quæ sacerdoti fit, docet qualiter ipsa purgantur peccata. Deus namque salutaris & sanitaris auctor & largitor plerumque hanc præbet suæ potentia invisibili administratione, plerumque medicorum operatione.

Quod personarum acceptio in omnibus cavenda sit iudiciis.

LVIII. Quia igitur, Apostolo testante, non est personarum acceptio apud Deum, & in omnibus iudiciis cavenda est, multo magis in hoc poenitentia iudicio præcaveri debet ut nullus sacerdotum unquam aut gratia aut odio alicujus personæ secus iudicet quam quod in canonibus sacris inveniatur, aut quod illi secundum sanctarum scripturarum auctoritatem & ecclesiasticam consuetudinem rectius visum fuerit. Si ergo medici, qui corporibus medicinam inferre conantur, nequaquam propter personam cujuslibet acceptioem his quos sanare cupiunt, cautio aut ferro aut duris aliis quibuslibet rebus parcunt, multo magis his observandum est, qui non corporum, sed animarum medici existunt. Neque pensanda est poenitentia quantitate temporis, sed ardore mentis & mortificatione corporis. Cor autem contritum & humiliatum Deus non spernit.

De monachis & sanctimonialibus.

LIX. Nemo audeat monachum vel sanctimoniales feminas ad civile iudicium accusare, sed ad Episcopum. Et ipse ex lege vel canonibus consentianam sententiam proferat. Hæc omnes Episcopi custodiant, & omnes Præfetti Romani, & Prætores populi, & provinciarum Præsides, ut curent citius monachorum & sanctimonialium lites dirimere. Si quis hanc constitutionem violaverit, in magistratu positus, decem librarum auri poena multabitur. Si executor est, in catenis Ecclesiarum recludatur, poenas luiturus, & officium perdat. *V. c. 378.*

Quod multi in poenitentia delictis indulgeant.

XL. Malti, quod non sine dolore dicendum est, in poenitentia non tam peccati remissionem quam temporis constituti expectant expletionem. Et si carnis & vini usus eis interdictus est, mutata, non volun-

tate, sed ejusdem cibi aut potus perceptioe, in tantum delictis suis indulgent ut delictiosus, his interdictis, aliorum ciborum vel potionum appetitu vivere cognoscantur. Spiritualis autem abstinencia, quæ in poenitentibus potissimum vigere debet, & quorundam ciborum ac potionum perceptiones & desiderium superare debet. Ille inquam, ille magis parsimonie servare censendus est qui sibi non solum quarundam rerum perceptiones sed delectationes corporis penitus interdicit.

De his qui ex industria peccant.

LXI. Sed nec hoc prætereundum putamus, quod quidam ex industria peccantes, propter elemosinarum largitionem (1) quandam sibi promittunt impunitatem. Elemosyna enim extinguit peccata, juxta illud: *Legem avidentem extinguit aqua, & elemosyna extinguit peccata*, sed ea quæ aut necessitate, aut quæ casu, aut qualibet sunt fragilitate. Ea vero quæ ex industria ad cujuslibet libidinem explendam idcirco sunt ut elemosynis redimantur, nequaquam eis redimi possunt: quia qui hoc peccant, videntur Deum mercede conducere, ut eis impune peccare liceat. Non ergo idcirco quis peccare debet ut elemosynam faciat, sed ideo elemosynam facere debet quia peccavit. Mentem enim & corpus, quæ libido traxit ad culpam, afflictio & contritio debet reducere ad veniam.

De monacho qui monasterium suum dimiserit.

LXII. Si monachus monasterium suum dimiserit, omnia bona ipsius, & quæ in monasterio introduxit, & quæ non introduxit, dominio monasterii sint, & ipse officio Præsidis servire cogatur. Si vero monachus ad alium monasterium migraverit, substantiam ejus prius monasterium possideat, & in alio monasterio ipse non recipiatur. *V. c. 379.*

Quod poenitentia secundum canonum statuta agi debeat.

LXIII. Modus autem poenitentia peccati sua constitutionem aut per antiquorum canonum institutionem (2), aut per sanctarum scripturarum auctoritatem, aut per ecclesiasticam consuetudinem, sicut superius dictum est,

(1) Propter elemosinarum largitionem. Sane Aug. Fulgentius in libro de Trinitate: Nam qui sibi peccata impune videntur committere dum forsasse aliquas elemosynas in pauperes faciunt, multum falluntur. Nesciunt enim quod opus misericordie primum sit se ipsum Deo offerre, & sic in alio misericordiam facere. Ergo faciendæ sunt elemosynæ, sed ante sunt vitia relinquenda. Insignis est locus ex homilia incerti auctoris in vetustissimo codice Ms. Sancti Galli. Nam qui pro laude humana, inquit ille, elemosynam facit, & testimonium inde querit, & ei audire delectat, mercedem a Deo non sperdet, quia in ista vita laudem recepit. Unde sunt alii perverfi &

iniqui qui contra animas suas & contra Domini mandatum prædicant ut nullas elemosynas faciat nisi coram testibus. Et si aliquis sine testibus elemosynam fecerit, in lege sua habere dicunt quod eam possent requirere. Absit, fratres, ista dementia ut se tollant a lege Christi, qui illos redemit, & contra Deum & contra animas suas faciunt, & aliam legem plus quam istam teneant. Vide Salvianum in libro primo adversus avaritiam pag. 230. in secunda editione nostra.

(2) Per antiquorum canonum institutionem. Vide Concilium Parisiense sextum lib. 1. cap. 32. 34. & quæ supra a nobis adnotantur ad caput 379. libri septimi.

est, imponi debet, repudiatis ac penitus eliminatis libellis quos pœnitentiales vocant; quorum sunt certi errores, incerti auctores; de quibus rite dici potest: *Mortificabant animas que non moriebantur, & vivificabant animas que non vivebant.* Qui dum peccatis gravibus leves quosdam & inusitatos imponunt pœnitentiæ modos, consuunt pulvillo, secundum propheticum sermonem, sub omni cubito manus, & faciunt cervicalia sub capite univerſæ ætatis ad capiendas animas.

Quod quidam Presbyteris absque consensu Episcoporum Ecclesias dant vel auferant.

LXIV. Inventum est quod multi arbitrii sui temeritate, & quod est gravius, ducti cupiditate, Presbyteris quibuslibet absque consensu Episcoporum Ecclesias dant vel auferunt. Unde oportet ut, canonica regula servata, nullus absque consensu Episcopi cuiuslibet Presbytero Ecclesiam det. Quam si injuste adeptus fuerit, hanc non sine culpa sua coram Episcopo canonica severitate amittat.

De Scottis qui se Episcopos esse dicunt, & quosdam absque licentia dominorum suorum ordinant.

LXV. Sunt in quibusdam locis Scotti (1), qui se dicunt Episcopos esse (2), & multos negligentes absque licentia dominorum suorum sive magistrorum Presbyteros & Diaconos ordinant. Quorum ordinationem, quia plerumque in Simoniacam incidit hæresim, & multis erroribus subjacet, modis omnibus

irritam fieri debere omnes uno consensu decrevimus.

De monachis laicis.

LXVI. Si monachus laicus factus fuerit, honore & cingulo expolietur, & res ejus monasterio adjiciantur. Quod si monasticam vitam reliquerit, Præses provinciæ eum teneat, & taxotas vel curiæ suæ commeret.

De his qui in cœna Domini eucharistiam neglegunt.

LXVII. In cœna Domini a quibusdam perceptio eucharistiæ neglegitur. Quæ quoniam in eadem die ab omnibus fidelibus, exceptis his quibus pro gravibus criminibus inhibitu est, percipienda sit, ecclesiasticus usus demonstrat; cum etiam pœnitentes eadem die ad percipiendam corporis & sanguinis dominici sacramenta reconcilietur.

Quod infirmi & ægroti oleo benedicto perungendi sint.

LXVIII. Secundum beati Jacobi Apostoli documentum, cui etiam decreta patrum consonant, infirmi oleo, quod ab Episcopis benedicuntur, a Presbyteris ungi debent. Sic enim ait: *Infirmatur aliquis in vobis. Inducat Presbyteros Ecclesiæ, & orent super eum, unguentes eum oleo in nomine Domini & oratio fidei salvabit infirmum, & allevabit eum Dominus. Et si in peccatis sit, dimittentur ei.* Non est itaque parvipendenda hujusmodi medicina, quæ animæ corporisque medetur languoribus.

De

(1) Scotti.) Concilium apud Celichuth cap. 5. Ut nullus permittatur de genere Scottorum in alicujus diocesis sacrum sibi ministerium usurpare. Capitula Theodori Archiepiscopi Cantuariensis in tomo nono Spicilegii Dacheriani pag. 59. cap. 80. Qui ordinati sunt a Scottorum aut Britonum Episcopis, qui in Pascha & in tonsura a luanati Ecclesiæ catholice non sunt, iterum ab Episcopo catholico manus impositione confirmantur. Preceptum Ludovici Pii Imp. pro monasterio Landeveneci apud Bollandum tom. I. Martii pag. 260. Cognoscens quia ab Scottis sive de conversatione sive de tonsura capium accepissent, dum ordo totius sancte apostolice atque Romane Ecclesiæ aliter se habere dignoscitur. Vide canones Hibernenses in eodem tomo Spicilegii editos lib. 50. cap. 6. simul cum laudato Theodori capitulo, ex quibus explicatur quæ hic Ludovicus ait de Scottis. Nova collectio formularum cap. 15. ut Ercotus mentis.

(2) Se dicunt Episcopos esse.) Isti circumcelliones variis temporibus turbant ordinem in Ecclesia constitutum. Cosmas Pragensis in libro secundo chronice Bohemorum extremo narrat memorabilem historiam impostoris cuiusdam nomine Rupert, quise dicebat Cavelionensem Episcopum, & plurimas ordinationes fecit in Bohemia. Cum is detectus fuisset, & falsum Episcopum esse constaret, Bohemi legatos miserunt ad Clementem III. Papam, ejus consulentes auctoritatem quid sit opus factu verum in discrimine tanto. Quibus ille remandans iussit

Ecclesias ex integro reconsecrare, baptizatos abritmate pseudoepiscopi non rebaptizare, sed tantum confirmare, similiter ordinatos non reordinari, sed solummodo inter ordinandos stare ad ordinationem, & per solam manus impositionem recipere benedictionem. Avo Bonifacii VIII. cum quidam in Alamannia promotus esset ad sacros ordines a quodam pseudoepiscopo vagante, inunctum est alii Episcopo a Sede apostolica, ut si constaret ordinatorem non fuisse Episcopum, ei eisdem ordines conferret, quia nec conferre ordinem nec ordinis characterem potuit qui pontificali officio minime fungebatur, ut legitur in formulario pœnitentiæ Benedicti XII. quod alias laudavimus ex codice Ms. bibliothecæ regiæ. Anno mcccxc. in civitate Trajectensi quidam sacerdos de ordine fratrum Minorum, qui se dicebat Episcopum Lavarentem, per aliquot annos officia illic episcopalia complevit, in eadem diocesi consecrando Ecclesias, altaria, calices, vestes sacras, etiam conferens ordines minores & majores. Tandem compertum est, Deo disponente, ipsum esse falsum Episcopum. Quapropter quidam sacerdotum & electorum ab eodem ordinatum, dimittentes statim spirituales, acceperunt uxores, & permanserunt in statu seculari. Ceteri vero, quibus status clericalis non dupliciter, ab aliis veris Episcopis reordinati sunt. Hæc Joannes a Leidis refert in libro 31. Chronici Belgici cap. 43. Vide Cironium lib. 1. observationum juris canonici cap. 13. & Notas notas ad Gratianum.

De sponso vel sponsa in monasterio ingressa.

LXIX. Si sponsus vel sponsa intraverit in monasterium, id quod ararum nomine datum est, in simplum tantum reddatur.

De locis in quibus Missæ celebrandæ sunt.

LXX. In quibus locis & quo apparatu Missarum sollempnitates, exceptis basilicis, celebrari debeant, & utrum celebrari debeant, in Concilio Laodicensi ita scribitur: *Quod non oportet in domibus oblationes celebrari ab Episcopis vel Presbyteris.*

De his que ad aurium & oculorum pertinent oblectamentum, quæque sacerdotes vitare debent.

LXXI. Quæcunque ad aurium & ad cerulorum pertinent inlecebras, unde vigor animi emolliri posse credatur, ut de aliquibus generibus musicorum aliisque nonnullis rebus sentiri potest, ab omnibus Dei sacerdotes se abstinere debent: quia per aurium oculorumque inlecebras vitiorum turba ad animum ingredi solet. Histrionum quoque turpium & obscenorum insolentias jocorum & ipsi animo effugere ceterisque sacerdotibus effugienda prædicare debent.

De Ecclesia ædificanda.

LXXII. Nemo Ecclesiam ædificet antiquam civitatis Episcopus veniat & ibidem crucem figat publice. Et ante præfariat qui ædificare vult quid ad luminaria & ad custodiam & stipendia custodum sufficiat. Et facta donatione, sic domum ædificet. *V. c. 382.*

Ut sacerdotes a ludis secularibus se caveant.

LXXIII. Sacerdotibus non expedit secularibus & turpibus quibuslibet interesse jocis. Venationes quoque ferarum vel avium minime sectentur.

De Presbyteris & Diaconibus, ut Episcoporum suorum in bonis operibus vestigia sectentur.

LXXIV. Presbyteri quoque & Diaconi in omnibus bonorum operum exhibitionibus sui Episcopi vestigia sectentur, & in bonorum morum probitate, quæ Episcopo observanda sunt, eadem & sibi observanda esse cognoscant.

De eo qui in domo sua oratorium fecerit.

LXXV. Qui in domo sua oratorium habuerit, orare ibi potest. Tamen non audeat in eo sacras facere Missas sine permissa Episcopi loci illius. Quod si fecerit, domus illius sicut viribus addicatur. Præfectus pratorii, qui hoc cognovit, & non prohibuit, librarum auri multabitur. *V. c. 383.*

Quantam curam Episcopi circa indigos habeant.

LXXVI. Episcopi quidem maximam curam & sollicitudinem circa pauperes habeant, & res ecclesiasticas Ecclesiis collatas cauta circumspectione dispensent, quasi Dei ministri, non quasi turpis lucri gratia sectatores. Illis itaque utantur, non ut propriis, sed ut sibi ad dispensandum commissis.

De exogatione Episcopi in pauperibus & familia Ecclesie.

LXXVII. Quod liceat Episcopis, presentibus Presbyteris & Diaconibus, de thesauro Ecclesie facultate & pauperibus ejusdem Ecclesie secundum canonicam institutionem, juxta quod indigerint, erogare.

De Diaconissa.

LXXVIII. Si Diaconissa nupserit, gladio ultoris sternatur, & facultas ejus Ecclesie ubi servivit addicatur. Corruptores eorum similiter puniantur. Bona vero eorum sicut viribus vindicentur.

De Presbytero non ordinando ante legitimum tempus.

LXXIX. Presbyterum ordinari non debere ante legitimum tempus, hoc est, trigésimum ætatis annum. Sed priusquam ad consecrationem presbyteratus accedat, maneat in episcopio discendi gratia officium suum tamdiu donec possint & mores & actus ejus animadverti. Et tunc si dignus fuerit, ad sacerdotium promoveatur.

De Episcopis, qualiter parochias suas diligenter perscrutentur.

LXXX. Ut unusquisque Episcoporum parochiam suam diligenter perscrutari nitatur, ne aliquis Presbyter ab alterius parochia in suam commigrans officium celebrare præsumat sine litteris commendatitiis, sicut etiam multis in locis actum esse repertum est.

De religiosa muliere decepta.

LXXXI. Si quis rapuerit vel sollicitaverit vel corruerit religiosam feminam, bona amborum Ecclesia vindicet in qua talis mulier habitavit. Ipsi tamen periculo capitali subjiciantur. Quod si hæc mulier non consensit, cum suis rebus monasterii cautioni tradatur. Si vero liberos habet, pars legitima eis reservetur. Quod si intra annum post cognitum tale scelus a religiosis laicis non vindicetur, Comes privatarum hoc nostro fisco addicat. Si vero Præfes provincie vindictam tali crimini imponere neglexerit, cingulo careat, & quinque libras auri sicut viribus dare compellatur. *V. c. 385.*

Ut decime semper consulto Episcoporum dispensentur.

LXXXII. Ut decimæ (1) quæ singulis da-

(1) *Ut decimæ.* Constitutionem istam Rhabanns descripsit in Concilio Moguntino anni

dabuntur Ecclesiis, per consulta Episcoporum a Presbyteris ad usum Ecclesiæ & pauperum summa diligentia dispensentur.

Ne quilibet Presbyter de titulo minore ad majorem transeat.

LXXXIII. De titulo minori ad majorem migrare nulli Presbytero licitum sit, sed in eo permaneat ad quem ordinatus est. Quod si inventus fuerit contra statuta id facere, eadem feriatur sententia qua & Episcopus qui de minori ad majorem transmigraverit sedem.

De blasphemia in Deum.

LXXXIV. Si quis quolibet modo blasphemiam in Deum jactaverit, a Præfeto Urbis ultimo supplicio subiciatur. Qui vero ealem cognoscens non manifestaverit, similiter coerceatur. Si Præfetus Urbis hæc punire neglexerit, post Dei iudicium nostram indignationem incurrat. VI. c. 101.

De viduis juvenibus ne cito velentur.

LXXXV. Ut juvenes viduæ cito nequam velentur, usque dum probetur illatum religio, & bona ab eis nota sit conversatio; ne forte de eisdem dici possit ab Apostolo: *Quæ autem in delictis sunt, viventes mortuæ sunt.*

Ut Comites & iudices Episcopis suis consentiant, ipsique eos honorifice recipiant.

LXXXVI. Comitibus, iudicibus, reliquoque populo expedit ut suis sint Episcopis consentientes & obediens propter Dei amorem sui que gradus honorem, & semper ab eis utile querant consilium, illorumque salubria non spernant monita, sed intenta cordis are audiant. Similiter vero & Episcopi prædictas personas humiliter suscipiant, honorificeque erga eas in omnibus agant, & sic se mutuis sublevare studeant consolationibus.

De herede, si quippiam dispositione non implet.

LXXXVII. Si heredes iusta testatoris non impleverint, ab Episcopo loci illius omnes res quæ his relicta est auferatur cum fructibus et ceteris emolumentis, ut vota defuncti impleantur.

Ut Comites & iudices viles personas non admittant ad testimonium.

LXXXVIII. Summopere admonendi sunt Comites et iudices ne viles et indignas personas coram se permittant ad testimonium accedere, quoniam multi sunt qui perjurare pro nihilo ducunt, in tantum ut pro unius diei satietate aut pro quolibet parvo pretio ad juramentum conduceri possint, animasque suas perjurio perdere minime formidant. Quam ob rem tales nequaquam ad quodlibet testimonium admittendi sunt, Et hoc notandum,

quod non solum illi qui perjurant, sed etiam qui perjuris consentiunt, simili plebendi sunt damnatione.

Ut nullus Christianus munera exigat pro quolibet placito.

LXXXIX. Nullus Christianus pro quolibet placito vel iudicio a qualibet persona munera exigere aut accipere debet, quoniam id divina scriptura multis in locis magna interdicit auctoritate, testante scriptura, quæ ait: *Munera excæcant oculos sapientium, & subvertunt verba iustorum.*

De rebus quæ paganis non conceduntur.

XC. Non liceat Christianis Judæorum neque paganorum vel hæreticorum res emphiteosos vel conductionis titulo habere, neque suorum similiter eis accommodare.

De placitis secularibus, ne in Ecclesia fiant.

XCI. Placita quidem secularia in Ecclesiis vel in atriis Ecclesiarum a Comitibus Vicariisque usque modo multis in locis habita ne ultra fiant interdendum est cum auctoritate dominica, qui expulsus de templo negotiatoribus adserit debere domum Dei domum esse orationis.

De incestuosos, parricidis, atque homicidis.

XCII. Incestuosi, parricidæ, homicidæ multi apud nos, heu proli dolor, reperiuntur. Sed aliqui ex illis sacerdotum nolunt admonitionibus aurem accommodare, volentes in peccatis durare criminibus: quos oportet per secularis potentie disciplinam a tam prava consuetudine coerceri, qui per salutifera sacerdotum monita noluerint revocari: quorum aliquos jam excommunicavimus. Sed illi hoc parvi pendentes, in eisdem perdurant criminibus. Quam ob rem vestra decernat mansuetudo quid de talibus deinceps agendum sit. II. c. 43.

De magicis artibus & incantationibus.

XCI. Admoneant sacerdotes fideles populos ut noverint magicas artes incantationesque quibuslibet infirmitatibus hominum nihil posse remedii conferre, non animalibus languentibus, claudicantibusve, vel etiam moribundis quicquam mederi, non ligaturas ossium vel herbatum cuiquam adhibitas prodesse, sed hæc esse laqueos & insidias antiqui hostis, quibus ille perfidus genus humanum decipere nititur.

Ne nomen Dei in vanum jurando assumatur.

XCIV. Omnes homines admonemus ne per singula verba, quasi ad confirmationem suæ assertionis, nomen Domini in vanum assumant, quod ipse Dominus interdicit faciendum, ubi ait: *Ne assumes nomen Dei tui in vanum.* In vanum etenim nomen Dei assumitur quando aliquis ad singula verba quibus vult ut sibi ab alio credatur, Deum

Deum omnipotentem testem rei de qua ait invocatur, cumque sibi ita esse adiutorem sicut ea vera sunt quae loquitur. Nam & ipse Dominus in evangelio hoc modo prohibens omne genus iuramenti, *Nolite, inquit, omnino iurare neque per caelum, neque per terram, neque per caput tuum, & cetera.*

De laicis, ne munera a Presbyteris exigant.

XCIV. Ut laici omnino a Presbyteris non audeant munera exigere propter commendationem Ecclesiae: quia propter cupiditatem plerumque a laicis talibus Presbyteris Ecclesiae dantur qui ad peragendum sacerdotale officium indigni sunt. *V. c. 148.*

De pace & concordia.

XCVI. De pacis bono atque concordia, ut ab omnibus omnino indistincta teneatur inter Episcopos & Comites, inter Clericos & monachos, & omnem populum Christianum, ut beatus Apostolus Paulus docuit dicens: *Sequitur caritatem & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum.* Et idcirco quidquid illud est quod nos ad veram pacis studium & caritatis perfectionem provocat, totis viribus nostris sectandum est; quicquid nos veto ab illa disjungit, ut venenum motiferum a nobis cavendum est.

De Comitibus & iudicibus, ut obedientes sint suo Episcopo.

XCVII. Ut Comites & iudices reliquosque populus obedientes sint Episcopo, & invicem consentiant ad faciendas iustitias, & munera pro iudicio non accipiant, nec falsos testes, ne per hoc pervertant iudicia iustorum, quia scriptum est: *Iustitia elevat gentem, iniustitia vero miseris facit populum.* Et Psalmista: *Beati qui custodiunt iudicium & faciunt iustitias in omni tempore.*

Ut Episcopi semel in anno parochias suas circumveant.

XCVIII. Unusquisque Episcopus semel in anno circumveat parochiam suam. Noverint sibi curam populorum (1) & pauperum in protegendis ac defendendis impositam. Ideoque dum conspiciunt iudices ac potentes pauperum oppressores existere, prius eos sacerdotali admonitione redarguant. Et si contempserint emendari, eorum insolentia Regis auribus intimetur, ut quos sacerdotalis admonitio non flectit ad iustitiam, regalis potestas ab improbitate coerceat.

De chrismate a Presbyteris custodiendo sub sigillo.

XCIX. Ut Presbyteri sub sigillo custodiant chrisma, & nulli sub praetextu medicinae vel sub cuiuslibet rei donare praesumant. Genus enim sacramenti est, & non ab aliis nisi a sacerdotibus contingi debet. Quod si fecerint, honore priventur. *V. c. 145. Capit. I. a. 813. c. 17.*

De his qui beneficium habent de rebus Ecclesiae.

C. Ut quisquis beneficium de rebus Ecclesiae habet, ad recta ejusdem Ecclesiae restauranda vel ad ipsas Ecclesias edificandas omnino adjuvent. *Supra c. 33.*

De eo qui infamis furto efficitur.

CI. Furti quocunque genere condemnatus infamis efficitur.

De eo qui absens fuerit minime damnandus.

CII. Jubemus in causa capitali ut absens nemo damnetur; quia neque absens per alium accusare aut accusari potest. *VII. c. 204. 354.*

De omnibus possessionibus a praepore possessori reddendis.

CIII. Omnes possessiones & omnia sibi subblata, atque fructus cunctos ante licentiam contestatam praepore possessori restituant.

** In isto loco desunt quaedam capitula.*

De incestis, quod non sint legitimi heredes.

CIV. Omnes nosse volumus quod incesti non sint legitimi heredes, sed infamia sint notatae utraque personae. Ideoque proximorum copula vel stupra, quasi quaedam turpissima pestis, cavenda est: quoniam incesti usque ad canonicam separationem Ecclesiaeque per publicam poenitentiam satisfactionem magis inter enetugemos vel audientes quam inter Christianos catholicos utrique cum omnibus suis sunt habendi. *VI. c. 410.*

Ut liceat litigatori vitiatam causam appellationis remedio sublevare.

CV. Iudices observare debent ut liceat litigatori vitiatam causam appellationis remedio sublevare, & appellatores nec in carcerem redigant nec a militibus faciant custodiri. Sed agendum negotium summum liberi observent, nec etiam in supplicium destinatis appellandi vox denegetur. *VII. c. 251.*

De

(1) *Populorum.* Hae lectio constans est in veteribus libris & in Concilio Arelatensi VI. ex quo caput istud descriptum est. Arbitror tamen legi debere *pupillarum*. Simile mendum extat in capite 36. legis Alamannorum §. 3. ubi pro eo quod antiqui codices & editiones recte habent, *nec maledicans Ducem nec populum terrae,*

in codice Puteano scriptum est *pupillum terrae*. In codice Borchardi Talonico lib. 19. cap. 28. legitur *pupilles* pro *pupillis*. Alibi vidimus *Apustulos* positum fuisse pro *populos*. Quod ideo observamus ut hinc colligi possit voces istas frequentibus mutationibus fuisse obnoxias.

De oratione obedientis.

CVI. Sciendum sane est omnibus quia citius exauditur una obedientis oratio quam decem millia contemptoris.

Ut unaquæque provincia a iudicibus propriis iudicetur.

CVII. Præcipimus ut non degradetur unaquæque provincia, sed apud semetipsam habeat iudices Episcopos. Et quicumque causam habuerit, a suis iudicibus iudicetur, & non ab alienis, id est, a suæ iustis iudicibus provinciæ, & non ab externis, nisi fuerit appellatum.

Quod unumquemque iuste & pie vivere oporteat.

CVIII. Notum esse omnibus volumus quam iuste, sobrie, quam etiam pie vivere debeant. Iuste enim vivere oportet secundum sermonem dominicum præcipientem: *Luceat, inquit, lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona & glorificent patrem vestrum qui in cælis est.* Hoc est. Sic iuste vivite ut filii lucis nominari valeatis. Quod vero sobrie vivere debeat quisque monet evangelium dicens: *Videte ne graventur corda vestra in crapula & ebrietate & curis huius vite.* Pie etiam vivere vel patienter monet Paulus exhortando dicens: *In omni patientia & doctrina.* Et cum pietate regere domum monet. Et ne ipsa pietas indidiceta videatur, præmittit sententiam dicens: *Argue cum omni imperio.*

De gratiæ prolatore, ut eam adfirmet.

CLX. Statutum est ut scripturam prolatore adfirmet. Nam si is qui scripturam protulit, ejus non adstruxerit veritatem, ut falsitatis reum esse retinendum. *VII. c. 254.*

Quod sacerdos in habitu religionis persistere debeat.

CX. Studendum sane omnibus est ut in habitu religionis quisque sacerdos permaneat, & ore prophætico sibi met præcipi constat dicente: *Clama, ne cesses; quasi tuba exalta vocem tuam.* Quando dixit, *Clama, ne cesses*, omne tempus excludit; quod nemo potest. *Tom. III.*

test excusare. Etenim de libris officialibus, ut novimus, patet ratio: quia nequaquam corporeo usu hæc requirenda ab illis erant qui spiritaliter vivebant, dicente graphopsalmo: *In me sunt, Deus, vota tua, quæ reddam laudationes tibi.* Nos tamen, qui in medio positi sumus, scilicet inter spiritalem & corporalem intellectum, in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros, ut non vituperetur ministerium nostrum, & propheticum sermonem impleamus dicentem: *Iustitiam discite qui habitatis terram.* Et, quod avertat Deus a nobis, idem Propheta dicit: *Zelus apprehendit populum inveniunt.* Et iterum alius Propheta: *Sacerdotes ignoraverunt intelligentiam.* Et idem Propheta: *Sacerdotes non dixerunt, ubi est Dominus? & tenentes leges meas, nesciunt me.* Qua ergo fronte, qua conscientia sacerdotem nominari se fatetur quem Dominus per Prophetam nescire se dicit?

De eo qui causam habuerit, ut a propriis iudicibus iudicetur.

EXI. Quicumque causam habuerit, a propriis iudicibus iudicetur; & non ad alienos causas vagandi & proterviæ, dimittens suam patriam, transeat; sed apud Metropolitanum & reliquos Episcopos suæ provinciæ iudicetur.

De Canonicis Clericis qui in civitatibus vel in monasteriis degunt.

CXII. Volumus atque præcipimus, sicut synodali atque canonica auctoritate a pastoribus sanctæ Ecclesiæ sæpissime admoniti sumus, ut Canonici Clerici, qui in civitatibus vel in monasteriis degunt, qui beneficia habent unde victum & vestitum habere possunt, ut hoc juxta Apostolum contenti sint, & stipendia fratrum, unde pauperiores & hi qui assidue in prædictis locis Domino tamulant excubant, atque ibi assiduum divinum explent officium, nequaquam assumant aut in suis usibus convertant. Scimus enim quia absque periculo atque dispendio animarum suarum hoc nullatenus facere possunt. Si quis hæc statuta contempserit, utriusque careat, id est, & beneficio & præbenda (1); atque

K k

si gra-

(1) *Præbenda.* Præceptum Ludovici Pii pro monasterio S. Dionysii apud Doubletum pag. 740. ad præbendam famulorum illis servientium de secale modis nongenta. Charta Caroli Calvi ibidem pag. 782. villulas quasdam ad præbendas illorum Canonicorum ibi Deo servientium. Alia eisdem pag. 798. ad præbendas famulorum sibi servientium. Charta LXX. Sancti Galli apud Goldastum, data regnante in Germania Ludovico Pii filio: Et si illa Dioprii illam traditionem sibi placitatem dimittere voluerit, tunc ad cellam Raspoti locum & præbendam quasi unus monachus juxta facultates loci illius habeat. Hincmarus apud Hodoardum lib. 3. cap. 28. scribit Lantardo cuidam sacerdoti, quod si ad locum

suum redire voluerit, ei, mox ut venerit, canonicam præbendam & ordinem pristinum inter fratres concedet, id est, *secundum canonice locum*, ut legitur in epistola Hincmari Laudunensis ad Remensem quæ edita est in tomo secundo operum Remensis pag. 340. Polypticus Sancti Remigii scriptus, ut opinor, tempore Hincmari: *Facit suo seniori tempore missis dies tres cum præbenda sibi data.* In Capitulari Caroli M. de villis suis cap. 50. *de dominica accipiat provendam.* Hinc provendarii in statutis antiquis Abbatie Corbejenfis, quos tamen vir clarissimus Dacheberien interpretatur eos esse qui Gallice *Pourvoyeurs* dicuntur a providendo. Provendarii inquam dicti sunt a provenda sive præbenda.

Quod

si gradibus fruatur ecclesiasticis, ipsis pri-
vetur.

*De communicatione Ecclesie cum nihil ha-
bentibus.*

CXIII. Quod habet Ecclesia, cum omni-
bus nihil habentibus habet commune; nec
aliquid inde eis qui sibi de suo sufficienter
convenit erogare; quando nihil aliud sit haben-
tibus dare quam perdere.

*De his qui sua possident, & sibi aliquid
dari volunt.*

CXIV. Nec illi qui, sua possidentes, da-
ri sibi aliquid volunt, sine grandi peccato
suo unde pauper victurus erat accipiunt.

De damnatis nuptiis.

CXV. Si quis viduam uxorem duxerit, &
postea cum filiastra sua fornicatus fuerit, seu
duabus sororibus nupserit, aut si qua duobus
fratribus nupserit, seu cum patre & filio,
tales copulationes anathematizari, nec un-
quam amplius conjugio copulari, sed sub
magna districtione fieri. VI. c. 168.

Ne propius filius de baptismo suscipiatur.

CXVI. Nullus igitur proprium filium vel
filiam de fonte baptismatis suscipiat, nec fi-
liolam nec commatrem ducat uxorem, nec
illam cujus filium aut filiam ad confirmatio-
nem tenuerit. Ubi autem factum fuerit, se-
parentur. V. c. 167.

De subintroductis mulieribus.

CXVII. Omnibus igitur Clericis feminam
fecum in domibus suis habere ultra licentiam
canonum firmiter sit contradictum.

Iterum de pace Ecclesiarum.

CXVIII. Precipimus ut in Ecclesiis aut
in domibus Ecclesiarum vel atris placita se-
cularia minime fiant. *Supra lib. 4. cap. 28.*
& *Add. III. c. 32.*

De fugitivis Clericis.

CXIX. Unusquisque Episcopus in sua pa-
rochia diligenter Presbyteros vel Clericos in-
quirat unde sint. Et si aliquem fugitivum
invenerit, ad suum Episcopum redire faciat.
V. c. 149.

Quid sint letanie.

CXX. Letanie autem Græco nomine ap-
pellantur, quæ Latine dicuntur Rogationes.
Inter letanias autem & exomologesim hoc
differt, quod exomologesim pro sola peccato-

rum confessione aguntur; letanie vero, quæ
indicuntur propter rogandum Deum & im-
petrandam in aliquo misericordiam ejus. Sed
nunc jam utrumque vocabulum sub una de-
signatione habetur.

De Clericis injuste tonsoratis.

CXXI. De Clericis vero hoc statuimus,
ut hi qui hæcenus inventi sunt sive in cano-
nico sive in monachico ordine tonsorati
sine eorum voluntate, si liberi sunt, ut ita
permaneant. Et deinceps cavendum est ut
nullus tonsatur nisi legitima ætate sponta-
neaque voluntate, vel cum licentia domi-
ni sui.

De eo quid sit relinquere mundum.

CXXII. Seculum autem relinquere est,
sicut Gregorius dixit, seculi voluptatibus con-
traire. Hinc Paulus admonet dicens: *Qui
emunt, tanquam non possidentes; & qui
utuntur hoc mundo, tanquam non utantur.*
Et Gregorius in libro pastorum: *Sic vobis
ea que suppetunt exterius serviant quatinus
a supernæ dilectionis studio animum non flac-
cant.*

*Quod incestum committit qui se consangui-
næ suæ usque affinitatis lineam
conjungit.*

CXXIII. Nullus fidelium usque affinitatis
lineam, id est, usque in septimam proge-
niem, consanguineam suam ducat uxorem,
vel eam quoquo modo incesti macula pol-
luat. Si quis vero hoc scienter temerare præ-
sumpserit, si liber fuerit, bannum nostrum,
id est, sexaginta solidos fisco nostro persol-
vat, & insuper canonicè ut incestus luat,
ac publice juxta canonicos gradus pœniteat.
Si autem servus vel ecclesiasticus fuerit, pu-
blice flagelletur ac decalvetur, & juxta Epi-
scopi proprii jussionem pœnitentiam publice
& canonicè gerat. Quod si aliquis tam li-
ber quam servus aut ecclesiasticus vel fisco-
linus Episcopo proprio vel suo sacerdoti aut
Archidiacono inobediens vel contumax sive
de hoc sive de alio quolibet scelere exite-
rit, omnes res ejus a Comite & a Misso do-
minico ei contendantur usque dum Episco-
po suo obediat, ut canonicè pœniteat. Quod
si nec se ita correxerit, & ad Episcopum &
canonicam pœnitentiam venire distulerit, a
Comite comprehendatur, & in carcerem sub
magna ærumna retrusus teneatur, nec rerum
suarum potestatem habeat, quousque Episco-
pus jusserit. Quod si Comes vel ejus mini-
ster hoc adimplere distulerint, canonicè ab
Epi-

Quod colligitur manifeste velex ipso initio eo-
rundem statutorum: *Isti sunt provendarii qui
omni tempore æqualiter & pleniter in nostris die-
bus esse debent. Et si unus ex eis mortuus fuerit,
statim alter restituendus est, ut ille numerus sem-
per sit plenus, & nullus amplius in illo numero
addatur.* Statuitur itaque illic de certo numero

Canonorum, qui ultra centesimum & quin-
quagenarium excrecere non poterat. Quis au-
tem existimare posset centum quinquaginta vi-
ros ea tempestate fuisse in monasterio Corbe-
jensi, quibus unica cura esset ut providerent &
administrent ceteris quæ necessaria essent ad
victum?

Episcopo suo vel a suo ministro excommunicetur; & usque dum hæc pleniter adimpleat, semper communione catholicorum careat, usque dum ipsi Episcopo humanius erga eum aliquid agere placuerit. Si vero, quod non optamus, ipse Comes aut de prædictis causis aut de ipsa excommunicatione inobediens aut negligens apparuerit, honore comitatus pariter & communione careat, usque dum ambo in nostram præsentiam veniant, ut nos illum episcopali auctoritate atque imperiali metu ita corrigamus ut ceteri timorem habeant, ne deinceps talia committere ullaatenus audeant. VII. c. 432.

Ut incesti, quandiu in scelere manent, non fidelium Christianorum, sed tantum gentium aut catechumenorum vel energumencorum locum teneant.

CXXXIV. Incesti, dum in ipso detestando atque nefando scelere manent, non inter fideles Christianos, sed inter gentiles aut catechumenos vel energumencos habeantur, id est, cum Christianis non cibum sumant, non porum, non in eodem vasculo edant aut bibant, sed soli hæc faciant. Non osculentur

aut saluentur ab eis. Sed si suis sacerdotibus inobedientes extiterint, & a tam nefandissimo scelere se segregare atque ad publicam penitentiam redire noluerint, inter eos habeantur qui spiritu periclitantur immundo, vel etiam inter eos de quibus ipsa per se Veritas ait: *Si te non audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus.* Nam cum fidelibus non debent orare, nec in Ecclesiam intrare, sed ante januam Ecclesiæ excubare, & intrantibus in eam atque exeuntibus ex ea, vultu in terra prostrato, veniam postulare, & ut pro se orare non dedignentur flagitare; & lacrymis perfusi, vultu contrito, atque humiliato spiritu semper omnibus apparere usque ad satisfactionem Ecclesiæ & proprii Episcopi canonicam reconciliationem, & ad pristinum incestum nunquam redire, nec secularia negotia exercere, nec placitis aut accusationibus vel testimoniis interesse, sed crebris sacerdotum precibus manusque Pontificis proprii impositionibus, & elemosynarum largitionibus, atque ceterorum bonorum operum exhibitionibus eos purgari sanarique oportet. VII. c. 433.

A D D I T I O Q U A R T A.

Sequentia quadam Capitula ex sanctorum patrum decretis & Imperatorum edictis colligere curavimus, atque inter nostra capitula lege firmissima tenenda generali consulti Erchembaldo Cancellario (1) nostro inferere iussimus.

Cl. Baluzius ex Codice Bellovac.

Hic desunt quedam capitula que in aliis libris inveniuntur. Que ideo prætermissimus quia in fine septimi libri superius habentur inserta.

Ex sacrarum institutione legum, libro XII. capitulo X.

Stridebo super vos sicut stridet pluvium onustum sono; & pervibit fuga a veloce, & fortis non obtinebit virtutem suam, & robustus non salvabit animam suam, & robustus corde inter fortes nudus effugiet. VII. cap. 475.

Ex eodem libro, titulationis tertie capitulo XV.

QUam sit extraneus a Christianæ fidei regula qui se defensorem veritatis infimulat, & veritatem ipsam munerum acceptione commaculat, audiatur contra se Prophetam dicentem: *Pro eo quod vendidistis argento iustum & pauperem pro calcianentis, ecce ego* Tom. III.

II. Nulli Christianorum vel (2) Judæorum in utroque sexu permittimus ex propri-

Kk 2

(1) Erchembaldo Cancellario. Fuit primo notarius sive Cancellarius palatii sub Radone Archicancellario, deinde Archicancellarius, uti jam observatum est ab aliis. Anno MCCXVII. subscripsit præcepto Caroli M. quo Theoboldum Comitem absolvit a suspitione criminis læsæ maiestatis, quod a Mabillonio editum est post Acta Sanctorum ordinis Sancti Benedicti tom. VI. pag. 623. Leo III. in epistola IX. ad Carolum M. *Potestis interrogare fratrem nostrum Hildibaldum Archiepiscopum & Erchemboldum Cancellarium.* Plura de Cancellario isto si quis scire desiderat, consulat Bernardum a Mallinctor in libro de Archicancellariis sacri Romani Imperii pag. 11. & Philippum Labbeum in egiis

historicis Regum Franciæ pag. 88. Alius istius nominis Cancellarius fuit in palatio Lotharii Imperatoris, ut patet ex præcepto eius apud Doubletum in antiquitatibus monasterii Sancti Dionysii pag. 775. & ex duobus præceptis ejusdem Lotharii pro Agilmaro Archiepiscopo Viennensi, quæ leguntur in chartulario Ecclesiæ Viennensis. Is vero Erchemboldus idem haud dubie est qui Cancellarius fuit in palatio Lotharii Regis Burgundiæ, cujus præceptum extat in Notitia Ecclesiarum Belgii pag. 59.

(2) Christianorum vel. Hæc non habentur in codice legis Wisigothorum, & sunt supflua.

quitate sanguinis sui vel uxoris suæ atque etiam virorum, juxta legem (1) quæ in Christianis est lata, usque ad septimi (2) generis gradum connubia ducere vel incesti maculam operari. Hujus igitur permixtionis inlecebra tali multabitur pœna, ut separati ab invicem, & centena publice decalvati flagella suscipiant, & exilio religati, sub publica pœnitentia maneat, eorumque bona ad filios quos de præcedenti conjugio habuerint redeant, si tamen & ipsos aut in nullo Judaicæ prævaricationis maculaverit noxa, aut nulla incestivæ nationis fordidaverit macula. Quod si aut nullos habuerint filios, aut habitos, ut dictum est, vel Judaicus involverit error, vel incesti sedaverit natio, tunc facultas prædictorum omnimoda in Principis potestate consistat, qualiter principali discretionem res ipsa aut in Christianis eorumve heredibus concessa permaneat. Quod si heredes hujusmodi dignitatis defuerint, fisco nostro sociata deserviat. Illud tamen modis omnibus observandum fore præcipimus, ut si quis Christianus vel Christiana (3), aut Judæus vel Judæa, noviter nuptiale festum celebrare voluerint, non aliter quam cum præmissis dotis titulo, quo in Christianis salubri institutione præceptum est, vel sacerdotali benedictione intra sinum sanctæ Dei Ecclesiæ percepta, conjugium cuiquam ex his adire permittimus. Quod si absque benedictione sacerdotis quisquam Christianorum vel Hebræorum noviter conjugium duxerit, vel sollemnitatem legis pro dotali titulo in quocunque transenderit, aut centum Principi solidos coactus exsolvat, aut centum publice verberatus flagella suscipiat. Hæc scilicet damna vel verbera singillatim unusquisque percipiat, videlicet tam ille qui nupsit quam ea quæ nupta est, vel etiam consentanei pa-

rentes eorum, unusquisque pro se facturam legis hujus suscipiat.

*In libro VII. tripartitæ historiæ
capitulo XII.*

III. Igitur Valentinianus, cum ita faperet sicut Nicæni patres, similia profitentibus proderat, aliter vero sapientibus non erat importunus. Qui dum initio regni de urbe Constantinopolitana per Thracias properaret ad Romam, tunc Episcopi recte sapientes legatum miserunt Hicpaucianum Episcopum, quatinus dignaretur ad emendationem dogmatis interesse (4). Is cum adisset Imperatorem, & Episcoporum legationem intimasset, respondens Imperator ait: Mihi quidem, cum unus de populo (5) sim, fas non est talia perferuari (6). Verum sacerdotes, quibus hæc cura est, apud semetipsos congregentur ubi voluerint. Cum hæc itaque respondisset Princeps, in Lampfacum convenerunt Episcopi. Cumque per duos menses tractassent, inter cetera, juxta priores canones, Episcopos ejectos atque suis rebus expoliatos sedes proprias recipere & primo sua omnia eis reddi (7) decreverunt. Et si quis post hæc eos accusare vellet, eos periculo facere fanciverunt, iudices esse decernentes Episcopos recte sapientes in Ecclesiam convenientes, ubi testes essent singulorum qui dicebantur oppressi. & reliqua.

*Ex Epistola Leonis Papæ Chalcedonensis
Concilio directâ.*

IV. Plurimos fratres sedibus suis pulsos & in exilia avidivimus deportatos, atque in locum superstitum alios substitutos. His primitus vulneribus adhibeatur medicina justitiæ, ne quisquam ita careat propriis ut alter utatur alienis. Quem errorem ita omnes relin-

(1) *Juxta legem.* Respicit ad legem Recaredi Gothorum Regis, quæ extat in libro tertio legis Wisigothorum tit. 5. cap. 1. in qua statuitur, ut usque ad sextum generis gradum nulli liceat sanguinis propinquitatem libidine sedare vel in conjugio appetere. Falluntur ergo qui putant hic agi de lege Judæorum, sive de Misna.

(2) *Septimi.* In lege Wisigothorum legitur sextum, quod melius est. Sed puto hic positum septimi propter constitutionem Gregorii III. quæ habetur infra cap. 75. istius additionis.

(3) *Christianus vel Christiana.* Hæc etiam desunt in lege Wisigothorum. Item paulo post vox Christianorum deest in eadem lege. Deest etiam vox consentanei.

(4) *Ad emendationem dogmatis interesse.* Hæc melius coherere videntur cum his quæ sequuntur quam versiones Christophorsoni & Valesii. Et Christophorsonus quidem ita verit. *Mittunt ad eum pro se legatum Hypatianum Heraclæ, quod est oppidum Perinibi, Episcopum oratum ut sibi de doctrina fidei ritæ constituenda in unum convenienti potestas permitteretur.* Valesius vero sic: *Hypatianum Heraclæ Perinibi Episcopum elegerunt, qui suscepta proipsis legatione peteret ad Imperatorem ut ad corrigendam fidei doctrinam convenire permitteretur.* Hæc inquam melius coherere videntur cum responsione Va-

lentiniani. Ridicula enim esse videretur illius responsio si non rogatus ut se fidei negotiis immisceret, sed tantum ut Episcopis licentiam daret celebrandi synodum, respondisset sibi, quod laicus esset, non licere se immiscere rebus fidei. Melius Epiphanius scholasticus, ut dixi.

(5) *Unus de populo.* Vetus exemplar historiæ tripartitæ in bibliotheca Colbertina habet *minimus de populo.* Sed hæc lectio bona non est.

(6) *Fas non est talia perferuari.* Tolerari potest hæc interpretatio. Veriorem tamen puto eam quæ est Christophorsoni, quæ sic habet: *Sibi, qui unus e laicorum numero erat, non licere se ejusmodi negotiis interponere.*

(7) *Primo sua omnia eis reddi.* Hæc non extant in historia tripartita, neque apud Sozomenum. Addita ergo videntur ex capitulis Angilramni, apud quem extant. Stabilito igitur hoc jure, Hincmarus apud Flodoardum lib. 3. cap. 28. scripsit Sigloardo Archiepiscopo, cui inquisitionem facere de quodam Presbytero jussit, ut quoniam audiverat eundem Presbyterum suis quibusdam facultatibus contra leges expoliatum, suis omnibus revestiretur antequam suis accusatoribus respondere cogeretur. Vide infra cap. 4. 5. & 17. istius additionis.

relinquant sacerdotes ut nemini quidem perire honor debeat; sed illis qui pro fide laboraverunt prius cum omni privilegio suo oportet jus proprium reformari. & reliqua. VI. c. 337.

Ex Epistola Stephani Papæ scripta generaliter omnibus Episcopis.

V. Quicquid in sacris Deo rebus & Episcopis injuste agitur, pro sacrilegio deputabitur; quia sacra sunt, & violari a quoquam non debent. Nullus enim Episcoporum, dum suis fuerit rebus expoliatus, aut a sede propria qualibet occasione pulsus, debet accusari, aut a quoquam ei post crimen obijci, priusquam integerrime restauretur, & omnia quæ ei ablata quoecumque sunt ingenio legibus reintegrentur, & ipse propriæ sedis & pristino statui regulariter reddatur, ita ut omnes possessiones & cuncta sibi injuste ablata arque fructus omnes anteceptam accusationem per Primates & Synodi Episcopos funditus restituantur. Quia hoc non solum ecclesiasticæ sed etiam seculi leges fieri docent.

Augustinus ad Bonifacium de lapsorum restitutione.

VI. Ut enim constitueretur in Ecclesia ne quisquam post alicujus criminis poenitentiam clericatum accipiat, vel ad clericatum redeat, vel in clericatu maneat, non desperatione indulgentiæ sed rigore factum est discipline. Alioquin contra claves datas Ecclesiæ disputabitur, de quibus dictum est: *Quæ solveritis in terra, soluta erunt & in celo.* Sed ne forsitan etiam de ceteris criminibus spe honoris ecclesiastici animus intumescens superbe ageret poenitentiam, severissime placuit ut post actam de crimine damnabili poenitentiam nemo sit Clericus; ut desperatione temporalis altitudinis medicina major & verior esset humilitas. Nam & sanctus David de criminibus mortiferis egit poenitentiam, & tamen in honore superfluit. Et beatus Petrus, quando amarissimas lacrymas fudit, utique Deum negasse poenituit; & tamen Apostolus mansit. Sed non ideo supervacua putanda est posterorum diligentia, quia ubi saluti nihil detrahebatur, humilitati aliquid addiderunt, quo salus tutius muniretur, experti, credo, aliorum fidas poenitentias per affectatas honorum potentias. Cogunt enim multas invenire medicinas multorum experimenta morborum.

Ex Epistola Leonis Papæ Aquilejensi Episcopo directa.

VII. Illam partem ecclesiasticæ discipline, qua olim a sanctis patribus & a nobis sepe decretum est ut nec in presbyteratus gradu nec in diaconatus nec in subsequenti ordine Clericorum ad aliam Ecclesiam transire cuiquam sit liberum, ut in integrum revocet

Tom. III.

admonemus, ut unusquisque, non ambitione infectus, non cupiditate seductus, non persuasione hominum depravatus, ubi ordinari est perseveret; ita ut si quis, sua querens, non quæ Jesu Christi, ad plebem & ad Ecclesiam suam redire neglexerit, & ab honoris privilegio & a communionis vinculo habeatur extraneus.

Ut nullus derogetur aut temere accusetur Episcopus, nec a Primatibus facie eorum suscipiatur accusatio: quia injuria Episcoporum ad Christum pertinet, ejus vice legatione funguntur. Ex decretis Anastasii Papæ capitulo VI.

VIII. Placuit ut nullus temere accuset Episcopum, neque a Primatibus passim aut indifferenter super quibuslibet imperitionibus audiantur, dicente Domino: *Non suscipias vocem mendacii.* Et ipsa veritas ait: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne facias.* & reliqua. Et alibi scriptum est: *Quid prodest illi suo errore non solui qui consensum præstat erranti? Procul autem contra mandata dimittit qui habet peccatum proprium & qui sequitur alienum.* & reliqua. Sed si quis in Episcopum causam haberit, primitus eum caritative conveniat, & ei aut suam inculcet injuriam, aut ejus correptionem, dicente Domino: *Si peccaverit in te frater tuus, vade, & corripe eum inter te & ipsum solum. Si autem te non audierit, adhibe annuo duos aut tres tecum.* & reliqua. Prius ergo quam hæc fiant nemo præsumat Episcopum mansisse accusare; quia nemo contra evangelium vel contra Apostolum aut decreta patrum facit absque periculo. Paulus quoque Apostolus præcipit dicens: *Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem.* Et alibi scriptum est: *Si quis fidelis est, videat ne falsa aut nociva loquatur, aut cuiquam insidias ponat.* Et alibi: *Sapiens non est qui nocet.* Et Dominus in lege: *Non facias calumniam proximo tuo.* Et idem: *Non eris criminator aut susurro in populis. Non stabis contra sanguinem proximi tui. Leges meas custodite. Ego Dominus.* Si hæc de omnibus hominibus dicta sunt, quanto magis super Episcopos sunt custodienda; de quibus Salvator ait: *Qui vos contristavit, me contristavit. Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei.* & cetera. Item: *Qui facit injuriam eis, recipiet id quod inique gessit.* Et in Daniele legitur: *Confundantur omnes qui ostendunt servis tuis mala. Confundantur in omnipotentia & robur eorum conteratur, ut sciant quia tu es Dominus Deus solus & gloriosus super orbem terrarum.* Et juxta antiquæ institutionis edictum plus erga corrigendos agere debet benevolentia quam severitas, plus cohortatio quam commotio, plus caritas quam potestas. Et Dominus per Prophetam monet dicens: *Cohibe linguam tuam a malo, & labia tua ne loquantur dolum. Direrte quoque a ma-*

ipſo, & fac bonum. Nemo enim bonum faciens, alteri verbo aut facto nocere vult. Si quis hæc non obſervaverit, hoſtis eſt animæ ſuæ. Si quidem Clerici fuerint, gradu proprio decident. Si vero laici vel monachi fuerint, amplius pelli debent, vel extorres ſiant.

Ut quicumque habens querelam in Episcopum vel in actores Ecclesie, non prius adeat iudices eorum quam ipſos quibus aliquid opponit familiariter conveniat, ut ab eis caritative aut emendationem aut rationabilem recipiat excuſationem.

IX. Placuit ut ſi quæcumque perſona contra Episcopum vel actores Eccleſiæ ſe proprium crediderit habere negotium, prius ad eum recurat caritatis ſtudio; ut familiari colloquio commonitus ea ſanare debeat quæ in querimoniam deducuntur. Quam rem ſi diſſerre voluerit, ſententiam ſuſcipiat excommunicationis. *VI. c. 381.*

Ut non accuſetur Episcopum apud iudicem ſecularem.

X. Ut nullus Episcopum apud iudices ſeculares accuſare præſumat, ſed apud ſummos Primates. *VI. c. 381.*

Ut ſi quis ſe gravari putaverit, vocem appellationis exhibeat.

XI. Placuit ut accuſato, ſi iudicem ſuſpectum habuerit, liceat appellare: quia non oportet negari audientiam roganti. *VII. c. 323.*

De retractanda comprovinciali ſynodo per Apoſtolicum legatum.

XII. Ut provincialis ſynodus retractetur per vicarios urbis Romæ Episcopum, ſi ipſe deceverit. *VII. c. 349.*

Ut nullus criminofus accuſet Episcopum.

XIII. De his qui in accuſationem majoris natu veniunt. Placuit ut Episcopum nulli criminofus liceat accuſare. *V. c. 187.*

Ut criminalia negotia non per procuratores ſed per ipſos agantur.

XIV. Si quando in cauſa capitali vel in cauſa ſtatus interpellatum fuerit, non per procuratores ſed per ipſos eſt agenda. *VII. c. 357.*

De majore iudicium appellatione.

XV. Placuit ut a quibuſcumque iudicibus eccleſiaſticis ad alios iudices eccleſiaſticos, ubi eſt major auctoritas, fuerit provocatum, audientia non negetur. *Vide ſupra, lib. 7. c. 121.*

Ut nullus Metropolitanus ſine ceterorum omnium provincialium Episcoporum præſentia aut conſilio, niſi quantum ad ſuam propriam pertinet parrochiam, quicquam agere præſumat. Similiter & reliqui Episcopi agant circa eum. Ex Synodo Romana quinta.

XVI. Si quis metropolitanus Episcopum, niſi quod ad ſuam ſolummodo propriam pertinet parrochiam, ſine conſilio & voluntate omnium comprovincialium Episcoporum extra aliquid agere tentaverit, gradus ſui periculo ſubjacebit, & quod egerit, irritum habeatur & vacuum. Sed quicquid de comprovincialium comproporum cauſis ſuarumque Eccleſiarum & Clericorum atque ſecularium neceſſitatibus agere aut diſponere neceſſe fuerit, hoc cum omnium conſenſu comprovincialium agatur Pontificum, non aliquo dominationis ſaſtu, ſed humillima & concordia adminiſtratione, ſicut Dominus ait: *Non veni miniſtrari, ſed miniſtrare.* Et alibi: *Qui major eſt veſtrum, erit miniſter.* & reliqua. Similiter & ipſi comprovinciales Episcopi cum ejus conſilio, niſi quantum ad proprias pertinet parrochias, agant juxta ſanctorum conſtituta patrum ut uno animo, uno ore, concorditer ſancta glorificetur Trinitas in ſæcula. *VII. c. 358.*

Qualiter Episcopum ad ſynodum convocetur, & qualiter in ea de illo agatur.

XVII. Sancta Synodus Romana (1) dixit. Hæc ſunt quæ deinceps propter malorum hominum inſidias, qui in Eccleſiam & in eccleſiaſticos indifferenter ſerviunt viros, conſervari firmiſſime volumus in ſæcula. Si quis Episcopum ab illis accuſatoribus qui recipiendi ſunt fuerit accuſatus, poſtquam ipſe ab eis caritative conventus fuerit ut ipſam cauſam emendare debeat, & eam corrigere noluerit, non olim, ſed tunc ad ſummos Primates cauſa ejus canonicè deferatur; qui in congruo loco infra ipſam provinciam, tempore in canonicis præfixo Nicænis, Concilium canonicè convocare debebunt, ita ut ab omnibus ejuſdem provincie Episcopis in ea audiat; in quam & ipſe canonicè convocatus, ſi eum aut infirmitas aut alia gravis neceſſitas non detinuerit, adeſſe debet; quia ultra provincie terminos accuſandi ante licentia non eſt quam audientia rogetur. Nam ſi ſuis fuerit rebus expoliatus, quod abſit, aut, quod alienum ab omnibus eſſe debet fidelibus, a ſede propria ejeſtus, aut in detentione aliqua a ſuis ovibus fuerit ſqueſtratus, tunc canonicè, antequam in priſtinum reſtituatur honorem, & ſua omnia, quæ ab inſidiis inimicorum ſuorum ei ablata fuerint, redintegrentur, nec convocari nec judi-

(1) Synodus Romana. Id eſt, capitula Angilramni, quæ nonnulli tunc putabant ab Ha-

driano Papa collecta & tranſmiſſa fuiſſe ad Angilramnum, ut patet ex Hincimaro.

judicari poterit, nisi ipse pro sua necessitate, minime tamen iudicandi, advenire sponte elegerit. Nec omnino a quoquam respondere rogetur (1) antequam integerrime omnia quæ per suggestiones inimicorum suorum amiserat, potestati ejus ab honorabili Concilio reddantur, & præsul prius statui pristino reddatur, Et ipse, dispositis ordinatiffique libere ac secure suis, tunc canonicè convocatus ad tempus, synodo in legitima & canonica, veniat ad causam. Et si ita iuste videtur, accusantium propositionibus respondeat, Nam hoc summopere providendum est, ne antequam omnia hæc fiant coactus respondeat; quia contentio semper vitanda est. Adimi namque Episcopo episcopatum, antequam causæ ejus exitus appareat, nulli Christiano videri jure potest. Quod si ægrotans fuerit Episcopus, aut aliqua eum gravis necessitas detinerit, pro se legatum ad synodum mittat. Nec a communione suspendatur cui crimen intenditur nisi ad causam suam dicendam electorum judicium die statuta litteris evocatus minime occurrerit; hoc est, nisi alia præoccupaverit necessitas, infra spatium duorum vel trium mensium, & eo amplius, prout causa dictaverit. Quod si ex utraque parte ad causam dicendam venerint, quia unus absque altero audiri non debet, querendum est in judicio cujus sint conversationis & fidei atque suspitionis accusatores, aut qua intentione hoc faciant: quia ad hoc admitti non debent nisi bonæ conversationis & rectæ fidei viri, & qui omni suspicione careant, & bona vita clareant, neque infames existant. Quod si accusatorum personæ in judicio Episcoporum culpabiles apparuerint, ad arguendum non admittantur, nisi proprias causas, non tamen criminales vel ecclesiasticas, objecerint. Infamis enim persona nec procurator potest esse nec cognitor. Absente vero adversario non audiat accusator; nec sententia absente parte alia a iudice dicta ullam obtinebit firmitatem. Neque absens per alium accusare aut accusari potest, nec affinis testis admitti. Neminem ergo exhiberi de provincia ad provinciam vel ad comitatum oportet, nisi ad relationem iudicis ad quem fuerit appellatum, id est, ut actor semper rei forum sequatur. Si quis autem iudicem adversum sibi senserit, vocem appellationis exhibeat, quam nulli oportet negari. & reliqua.

Ut accusatio Clericorum intra provinciam fiat, nisi forte accusatus majorem appellaverit auctoritatem.

XVIII. Si quis Clericus super quibuslibet criminibus pulsatus fuerit, in provincia qua consistit ille qui pulsatur suas exerat actiones; nec æstimet eum accusator suos alibi

aut longius pertrahendum ad iudicium. Ille vero qui pulsatus fuerit, si iudicem suspectum habuerit, liceat appellare.

Ut peregrina judicia non fiant.

XIX. Peregrina judicia generali sanctione inhibemus: quia indignum est ut ab externis iudicetur qui provinciales a se electos debet habere iudices. VII. c. 309.

Ut nullus Metropolitanorum aliquorum Pontificum suorumque Clericorum aut Ecclesiarum causas audiat absque omnium provincialium Episcoporum præsentia. Ex Synodo Romana tertia capitolo VI.

XX. Nullus metropolitanus Episcopus absque ceterorum omnium provincialium Episcoporum instantia aliquorum audiat causas Episcoporum; quia irritæ erunt. Immo nec suorum sacerdotum causas audiat absque præsentia Clericorum suorum: quia irrita erit sententia Episcopi, nisi præsentia Clericorum confirmetur. VII. c. 106.

De rimanda accusatoris persona. Ex decretis Sixti Pape capitolo VIII.

XXI. Placuit ut semper primo in accusatione Clericorum persona, fides, conversatio, & vita blasphemantium perscrutetur. Nam fides omnes actus hominis debet præcedere; quia dubius in fide, infidelis est. Nec eis omnino esse credendum qui veritatis fidem ignorant, nec rectæ conversationis vitam ducunt; quoniam tales facile & indifferenter lacerant quoque, & criminantur recte & pie viventes. Ideo suspicio eorum discutienda est primo, & corrigenda.

De personis & accusationum quævelis non recipiendis. Ex sexta Synodo Romana capitolo XI. cum qua Nicæna Synodus & Decretum Julii & Symmachii Pape & alia Synodica concordant.

XXII. Accusatores & accusationes quas leges seculi non adsciscunt, & nos submovemus. VI. c. 381. VII. c. 108.

Ut nullus Episcopus alterius parochianum retinere, ordinare, aut iudicare præsumat. Ex decima Synodo Romana capitolo VII. cum qua concordat Antiochenum Concilium capitolo XXII.

XXIII. Nullus Episcopus alterius parochianum præsumat retinere aut ordinare absque ejus voluntate vel iudicare: quia sicut irrita erit ejus ordinatio, ita & dijudicatio. Quoniam censemus nullum alterius iudicis nisi sui sententia teneri. Nam qui eum ordinare non potuit, nec iudicare ullatenus poterit, VII. c. 308.

De

(1) Respondere rogetur. Id est, cogatur. Infra: ne antequam omnia hæc fiant coactus respondeat. Vide Notas ad caput 72. libri tertii.

De primatu sedis apostolicae, cui Episcoporum finitima iudicia & congregandarum synodorum privilegia sunt reservata. Et de canonica Episcopi vocatiene. Ex synodis Romanis capitulo XLIX. & ex decretis Julii Pape.

XXIV. Nullus Episcopus, nisi canonice vocatus, & in legitima synodo suo tempore apostolica auctoritate convocata, cui iustione Domini & meritis beati Petri Apostoli singularis congregandarum Conciliorum auctoritas & sanctorum canonum ac venerandarum patrum decretis multipliciter privata tradita est potestas, super quibuslibet criminibus pulserit, id est, iudicetur, audiatur, vel imperetur. Sin aliter praesumptum a quibuslibet fuerit, in vanum deducatur quod egerint; nec inter ecclesiastica ullo modo reputabitur, nec ullas habebit vires quicquid ei obviaverit: quoniam eadem sedes, restituta veritatis voce, primum primatum obtinuit. Nec prima diceretur si aliam super se haberet; quae etiam caput est omnium Ecclesiarum, a qua omnes sumpsere originem. Primatum enim non synodaliibus aut aliquibus commentis meruit institutis, sed Domino largiente, qui ait: *Tu es Petrus, & super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam.* & reliqua talia & his similia. Quibus si aliquis superbo spiritu obviaverit praeeptionibus, non exeat impunitus, sed gradus sui periculo subiacet. *VII. c. 381.*

Ut si quis Metropolitanum suspectum habuerit, apud Primate[m] audiatur. Ex Concilio Chalcedonense capitulo XVII.

XXV. Si quis putaverit se a proprio Metropolitano gravari, apud Primate[m] dioeceseos aut apud Constantinopolitanam civitatis sedem agat iudicium. et reliqua, *VII. c. 33. 321.*

De accusationis ordine, & ut non facile quisquam accusetur. Ex sexta synodo Romana capitulo IX. cum qua & aliae sanctiones Imperatorum & synodaliu[m] Episcoporum concordant.

XXVI. Accusationis ordinem dudum canonicis institutum decretis servare iubemus; ut si forte aliquis Clericorum in civili aut criminali causa pulsatur, vel in crimine capitis accessit, non statim reus aestimetur qui accusari potuit, ne subiectam innocentiam faciamus. Sed quisquis ille est qui crimen intendit, in iudicium veniat, nomen rei indicet, viticulum inscriptionis arripiat, custodiat similitudinem, habita tamen dignitatis estimatione patiatur. Nec sibi fore noverit licentiam mentiendi, cum calumniantes ad vindictam poscat similitudo supplicii. *VII. c. 436.*

Ut accusatio Episcopo licet appellare apostolicam sedem, si voluerit. Ex edictis synodalibus sub Theodosio decreta Imperatore; ejusque auctoritate renovatis: quae si quis quaesierit, in suis inveniat epistolavum libris.

XXVII. Placuit ut si Episcopus accusatus appellaverit Romanum Pontificem, id statuentum quod ipsa censuerit. *VII. c. 315.*

De accusato vel iudicato Episcopo, si bonam putaverit habere causam, & voluerit a Romano audiri Pontifice, a nullo prohibeatur, sed libere hoc ei & absque ullo impedimento concedatur. Ex quibus supra, cum quibus & Sardicenses Concilium & alia decreta canonum & sanctorum patrum concordant.

XXVIII. Ut accusato vel iudicato in aliqua causa Episcopo liceat iterare iudicium & si necesse fuerit, aut ipse voluerit, absque ulla detentione aut impeditione Romanum adire Pontificem. Et dum iterato iudicio Pontifex causam suam agit, sua non praevetur sede aut dignitate; quoniam dudum a sanctis patribus statutum est ut accusati nullus usurper sedem Episcopi. Et alibi: *Admiri Episcopo episcopatum, antequam causa ejus exitus appareat, nulli Christiano videri jure potest. & reliqua. *VII. 323.*

*VII. 87.

Ut dum accusatus vel iudicatus Episcopus Romanum appellaverit Pontificem, nulla ei lesio fiat, neque aliquis ejus arripiat sedem aut in ejus loco ordinetur Episcopus, antequam ejus causa Romani Papae sit terminata iudicio. Ex quibus supra, cum quibus & multi sanctorum patrum & canonum decreta consentiunt.

XXIX. Placuit ut accusatus vel iudicatus a comprovincialibus in aliqua causa Episcopus licenter appellet & adeat apostolicae sedis Pontificem; qui aut per se aut per vicarios suos ejus retractari negotium procurat. Et dum iterato iudicio Pontifex causam suam agit, nullus alius in ejus loco ponatur aut ordinetur Episcopus: quoniam quamquam comprovincialibus Episcopis accusati causam Pontificis scrutari liceat, non tamen definire inconsulro Romano Pontifice permittum est, cum beato Petro Apostolo non ab alio quam ab ipso Domino dictum est: *Quaecunque ligaveris super terram, erunt ligata & in caelis; & quaecunque solveris super terram, erunt soluta & in caelis.* *Supra c. 28.*

De Episcoporum appellatione ad Romanam Ecclesiam, quoties necessitas exposcerit, cui Episcoporum & summa negotia singulari privilegio a patribus reservata sunt. Ex quibus supra, cum quibus maxime cuncta canonum & sanctorum patrum decreta concordant.

XXX. Ut omnes Episcopi qui in quibusdam

dam gravioribus pulsantur vel criminantur causis, quoties necesse fuerit, libere apostolicam appellent sedem atque ad eam quasi ad matrem confugiant, ut ab ea, sicut semper fuit, pie fulciantur, defendantur, & liberentur, cujus dispositioni omnes majores ecclesiasticas causas & Episcoporum judicia antiqua Apostolorum eorumque successorum atque canonum auctoritas reservavit. Quoniam culpantur Episcopi qui aliter erga fratres egerint quam ejusdem sedis Papæ fieri placuerit; canonibus quippe jubentibus in talibus absque Romano nihil decerni Pontifice, nec ad synodum Episcoporum convocari debere, & quicquid ex his eo inconsulto præsumptum fuerit, viribus carere.

De causa Lupicini Episcopi. Ex epistola Leonis Papæ Africanis Episcopis directa.

XXXI. Causam Lupicini (1) Episcopi, quia sic nobis placuit (2), illic jubemus adiri; cui multum & sæpius postulanti communionem hac ratione reddidimus, quoniam cum ad nostrum iudicium provocasset, immerito eum pendente negotio (3) a communione videbamus fuisse suspensum. Adjectum etiam illud est, quod huic temere su-

perordinatus esse cognoscitur; qui non debuit ordinari antequam Lupicinus in presentibus positus aut confutatus aut certe confessus iustæ possit subjacere sententiæ; ut vacantem locum, quemadmodum disciplina ecclesiastica exigit, is qui consecratur acciperet. Si quæ vero aliæ emerferint causæ quæ ad statum Ecclesiarum & ad concordiam pertineant sacerdotum, illic ob timorem Domini volumus ut modo ventilentur, & de componendis atque compositis omnibus ad nos relatio plena mittatur; ut ea quæ juxta ecclesiasticum morem iustæ & rationabiliter fuerint definita, nostra quoque sententia roborentur (4). Ex his enim (5) possumus cognoscere qualiter de ceteris agatur, qualiter nos nil contra statuta majorum egisse pœniteat. Data IV. Idus Augusti.

De laicis præsumptibus disputare de religione. Ex synodalibus statutis & Imperatorum edictis, ex libro XVI. Theodosii Imperatoris, de his qui super religione contendunt.

XXXII. Imperatores Valentinianus, Theodosius, & Arcadius AAA. una cum decreto Episcoporum (6) Tatiano Præfecto præ-

to-

(1) *Causam Lupicini.* Hunc locum, qui sumptus est ex epistola Sancti Leonis ad Episcopos Mauritanie Cæsariensis, vir clarissimus Patchastius Quenellus putat suppositum illi fuisse & Dionysii Exigui collectioni insertum a vo Caroli Magni: quædam enim illic legi quæ & veteribus institutis repugnant & modestiæ Sancti Leonis. Ego sane non statui refellere argumentationes viri docti. Illud tantum dicam, magni apud me ponderis esse quod caput istud reperitur in omnibus antiquis Dionysii codicibus, & quod nihil hic video bonis moribus adversum & disciplinæ tum in Ecclesia Romana receptæ contrarium. Una certe res falsi suspicionem incitare merito possit, mentio nimirum appellationis Lupicini ad apostolicam Sedem, cum constet Africos multum abhorruisse ab appellationibus transmarinis, ut recte observat idem vir eruditus. Verum ea res minime habet difficultatis. Appellationes quidem illas respuebant Africi; sed nihilo minus Romani Pontifices existimabant posse eum qui a synodo suæ provincie damnatus Sedem apostolicam appellasset, communioni restituere, ut patet ex epistola Concilii Africani ad Cælestinum Papam & ex Actione prima Concilii Chalcedonensis in causa Theodoretii. Itaque ex eo saltem capite salva est auctoritas istius epistolæ.

(2) *Quia sic nobis placuit.* Hæc non exant in epistola Sancti Leonis, neque apud Dionysium Exiguum. Addita vero sunt haud dubie a vo Caroli Magni.

(3) *Pendente negotio.* Non dubito quin Leo respiciat ad canonem quartum Sardicensem, in quo ad suggestionem Gaudentii Episcopi decretum est, ut cum aliquis Episcopus depositus fuerit eorum Episcoporum iudicio qui vicinis locis commorantur, & proclamaverit agendum sibi negotium in urbe Roma, alter Episcopus in ejus cathedra post appellationem ejus qui videtur esse depositus, omnino non ordinetur, nisi causa fuerit in iudicio Episcopi Romani determinata, id est, pendente negotio. Ea fuit Leonis mens. Scio Africos contra sensisse & huic Romanorum Pontificum dogmati multum

pro sua sapientia restitisse. Verum ex hac illorum perseverantia colligi nullo modo potest non licuisse Leoni illis objicere constitutionem ecclesiasticam, de cujus auctoritate & æquitate ipsi Sedique apostolicæ constabat. Vide porro Marcum lib. 7. de concordia cap. 17. §. 9.

(4) *Nostra sententia roborentur.* Hanc sibi auctoritatem non arrogat sanctissimus Pontifex, quemadmodum viro docto visum est, ut post relationem Episcoporum Africanorum licere sibi putet eorum definitiones infirmare aut confirmare. Illud tantum vult, ut de rebus in Africa constitutis quæ ad publicam Ecclesiæ concordiam pertinent, relatio ad se plena mittatur, ut ipsius quoque sententia roborentur ea quæ juxta ecclesiasticum morem iustæ & rationabiliter fuerint definita. Hæc vero nihil præjudicant adversus auctoritatem Conciliorum Africanorum.

(5) *Ex his enim.* Integra hæc clausula deest in epistola Sancti Leonis & apud Dionysium Exiguum. Addita ergo fortassis est ex scripto Ecclesiæ Moguntinæ, in quo recondi a se Riculfo Metropolitano fuisse capitula a se collecta docet Benedictus Levita.

(6) *Una cum decreto Episcoporum.* Hinc Jacobus Gothofredus ad legem 2. Cod. Theod. de his qui super relig. contendunt collegit hanc legem constitutam fuisse ad decretum aliquod synodale Episcoporum, quod & ipsum Theodosius huic constitutioni indidit. Istam autem opinionem facilius conceperit, si Præterea lemma istius capituli edidisset integrum ut in antiquis exemplaribus invenitur, ubi caput istud dicitur sumptum ex synodalibus statutis & Imperatorum edictis. Qui additionis istius auctor est, cuncta ad auctoritatem ecclesiasticam referebat, etiam cum periculo veritatis. Sic supra synodo Romanæ tribuit unum ex capitulis Agostiniani, uti diximus. Sic infra cap. 74. extremo refertur caput quoddam ex dictis Episcoporum & Imperatorum Theodosii & aliorum, cum tamen constet sumptum esse ex libro quarto sententiarum Pauli.

torii. Nulli egresso ad publicum disceptandi de religione vel tractandi vel consilii aliquid deferendi pateat occasio. Et si quis posthac ausu gravi atque damnabili contra huiusmodi legem veniendum esse crediderit vel insiltere motu pessiferae perseverationis audebit, competenti poena & digno supplicio coerceatur. Data XVI. Kal. Julii Theodosio Augusto bis (1) & Quinegio (2) Confl. VII. 195.

Nullus monachus, præter Domini sacerdotum, audeat prædicare. De epistola Leonis Papæ ad Theodoritum Cyri Episcopum directa.

XXXIII. Illud quod nobis (3) propter improbitatem quorundam monachorum verbo mandasti, specialiter prædictorum patrum statuta firmantes, statimus ut præter Domini sacerdotes, ab Episcopo ejusdem videlicet loci electos (4), nullus audeat prædicare, si ve sit monachus, si ve laicus, qui cujuslibet scientiæ nomine gloriatur.

De delatoribus. Ex Concilio Heliberritano.

XXXIV. Delator si quis extiterit fidelis, & per delationem ejus aliquis fuerit præscriptus (5) vel interfectus, placuit eum nec in finem accipere communionem. Si levior quoque causa fuerit, intra quinquennium accipere poterit communionem. Si catechumenus (6) fuerit, per quinquennii tempora admittatur ad baptismum. VI. c. 317. VII. c. 205.

Clerici accusatores fratrum ad communionem recipiantur, non ad clerum. Ex Concilio Carthaginis.

XXXV. Ut Episcopi accusatores fratrum excommunicent. Et si emendaverint vitium recipiant eos ad communionem, non ad clerum.

De præsidibus vel ceteris vempubliam agere volentibus, ne sine litteris Episcopi sui communicent. Et cum contra disciplinam egerint, excommunicentur. Ex Concilio Avelatense.

XXXVI. De præsidibus qui fideles ad præ-

fidatum proflunt ita placuit, ut cum promoti fuerint, litteras accipiant ecclesiasticas, id est, communicatorias; ita tamen ut in quibuscunque locis gesserint, ab Episcopo ejusdem loci cura illis agatur; ut cum ceperint contra disciplinam publicam agere, tum demum a communione excludantur. Similiter & de his qui vempubliam agere volunt.

Ut Clerici vel laici in aliena Ecclesia non communicent sine litteris Episcopi sui. Ex Concilio Carthaginis.

XXXVII. Cassianus Velenensis Episcopus dixit. Statuat gravitas vestra ut unusquisque Clericus vel laicus non communicent in alia plebe sine litteris Episcopi sui. VII. c. 456.

Item ex Capitulis Domini Karoli Imperatoris.

XXXVIII. Si quis secularium tam majoris ordinis quam & inferioris peccatum egerit, & vocatus sui Episcopi auctoritate ad emendationem ac penitentiam venire distulerit, tamdiu sit ab Ecclesia extorris & a catholicorum consortio sequestratus quousque quod illicite commisit emendet, ac reatum suum usque ad satisfactionem canonice diluat, arque reconciliatione proprii Episcopi divinis precibus indulgentiam consequatur & veniam, Ecclesiaeque gremio, a cujus utero deviauerat, perfecta satisfactione, ab eodem per satisfactionem emendatus Episcopo canonice reddatur. VI. c. 88. VII. c. 397.

De honore & pace sanctæ Ecclesie.

XXXIX. Ut honor & pax atque justitia sanctæ Dei Ecclesie & servorum ejus in læsus ab omnibus conservetur. I. c. 90.

De Dei sacerdotibus & ministris altaris.

XL. Ut Dei sacerdotibus & ministris altaris contra canonicam auctoritatem nulla læsio a quoquam fiat.

De concordia Episcoporum & Comitum.

XLI. Ut Episcopi & Comites concordēs sint. Et Comites eorumque ministri Episcopis

(1) Theodosio Augusto bis.) Pro his hæc tantum habentur in vulgatis editionibus Codicis Theodosiani, Stobis; ubi Gothofredus ista adnotat: Stobis, Macedonia urbi, cujus apud Ptolemaeum & in Itiner. Peutinger. & alibi mentio. Ibidem data hoc ipso mense l. 15. instr. de hereticis. Antiqua Capitularium exemplaria habent uti nos edidimus. In exemplari vero Codicis Theodosiani quod fuit Pitheci, ipse regulavit vocem Stobis, & in margine monuit legendum esse Theodosio Aug. bis.

(2) Quinegio.) Ita vera istius additionis exemplaria. Pro quo legendum est Cynegio, qui Consulatum cum Theodosio gessit anno Christi cccLXXXVIII.

(3) Illud quod nobis.) Caput istud re vera sumptum est ex epistola Sancti Leonis ad Theodoritum; sed valde mutatum & interpolatum

fuit ab auctore istius additionis.

(4) Ab Episcopo... electos.) Hæc sunt ex glossate, & tamen vera.

(5) Præscriptus.) Ita vetera exemplaria. Sic etiam habet canon Eliberitanus in vetustissimo codice Ecclesie Lugdunensis, itemque Burchardus. Ad editiones Concilii Eliberitani, Ivo, & Gratianus legunt præscriptus.

(6) Catechumenus.) Veteres libri habent catechumenus, non solum in hoc loco, sed etiam alibi apud omnes auctores fere semper. Ac ne quis putet erratum possit hanc depravationem esse, quis existimare possit hanc depravationem esse, novam & veritatis Ecclesie laculis ignotam, prohibet auctoritas Commodiani, ex cujus acrostichis versibus constat hoc vocabulum ita scriptum vulgo fuisse ævo Commodiani, ut illic recte observat Rigaltius.

pis atque eorum ministris in omnibus adju-
tores existant. II. c. 6. 10.

De incendio & rapina.

XLII. Ut incendium vel rapinam in re-
gno nostro nullus faciat. Et fures vel rapto-
res fortiter constringantur ut non ulli sua au-
ferre audeant, nisi gratis tribuantur, aut ju-
sto censu exigantur.

De pace custodienda.

XLIII. Ut pax in regno nostro secundum
morem parentum nostrorum omnibus confer-
vetur.

De puella virgine vel vidua.

XLIV. Ut puellam virginem vel viduam
nullus rapiat, nec facere volentibus consen-
siat.

De banno persolvendo.

XLV. Ut ex his singulis bannus noster
persolvatur si a quoquam frustrata hæc fue-
rint; & fidejussores usque ad nostram præ-
sentiam fidejussimos Comitibus vel Missis no-
stris horum corruptores singuli tribuant, ut
juxta Romanam legem hæc corrigantur.

De negotio seculari.

XLVI. Ministri autem altaris Domini vel
monachi nobis placuit ut a negotiis secula-
ribus omnino abstineant. Multa sunt ergo
negotia secularia. De his tamen pauca per-
strinximus. Ad quæ pertinet omnis libido,
non solum in immunditia carnis, sed etiam
in omni carnali concupiscentia. Quicquid
plus justo appetit homo, turpe lucrum di-
citur. Munera injusta accipere vel etiam da-
re, pro aliquo seculari conquesu pretio ali-
quem conducere, contentiones & lites vel
rixas amare, in placitis secularibus disputare,
excepta defensione orphanorum aut vidua-
rum, conductores aut procuratores esse secu-
larium rerum, turpis verbi vel facti joculari-
torem esse, vel jocum secularem diligere,
aleas amare, ornamentum inconueniens pro-
posito suo querere, in delitiis vivere velle,
gulam & ebrietatem sequi, pondera injusta
vel mensuras habere, negotium injustum ex-
ercere, (Non tamen justum negotium est
contradicendum, propter necessitates diver-
sas; quia legimus sanctos Apostolos negotia-
se. Et in Regula sancti Benedicti præcipi-
tur prævidere per quorum manus negotium
monasterii transeat) canes & aves sequi ad
venandum, in omnibus quibuslibet sic cau-
sis superfluum esse. Ecce talia & his similia
ministris altaris Domini nec non & mona-
chis omnino contradicimus; de quibus dicit
Apostolus: *Nemo militans Deo implicat se
negotiis secularibus.*

De imitatione apostolica.

XLVII. Apostolus ait: *Imitatores mei esto-
te, & observate eos qui ita ambulant sicut*

*habetis formam nostram. Non observetis eos
qui sunt inimici crucis Christi, quorum finis
interitus, quorum Deus venter est, & glo-
ria in confusione ipsorum, qui terrena sap-
iunt. Nostra autem conversatio in cælis est.*
Sicut Hieronymus in epistola ad Galatas ait:
*Æmulantur, ait, bene quicumque videant
vel audiant esse in aliquibus gratias, dona,
virtutesque, ipsi tales esse desiderant, &
fidem, vitam, atque industriam eorum, per
quæ illa meruerunt, nituntur imitari, ut
possint ea quoque bona emulatione digna con-
sequi, magis quærentes spiritualia quam car-
nalia, ut perseveranti gradu ad finem boni
operis pervenire possint.* Augustinus in libro
primo de agone Christianorum, hanc senten-
tiam interpretans ait: *Imitatores mei estote,
sicut & ego Christi.* Quare intelligendum est
etiam ipsum Apostolum in semetipso trium-
phasse de potestatibus hujus mundi, sicut de
Domino dixerat, cujus se imitatore esse
profiteretur. Imitemur ergo & nos illum, sic-
ut hortatur, & castigemus corpus nostrum,
& in servitum redigamus, si mundum vo-
lumus vincere. Aliquando quidem suo ex-
emplo Christi nos fieri imitatores jubet di-
cendo: *Imitatores mei estote, sicut & ego
Christi.* Aliquando quidem de se respiciens
ad Deum, ad ipsius nos imitationem horra-
tur dicens: *Estote imitatores Dei, sicut filii
carissimi.* Jam vero demonstrans quia nihil
ita hanc imitationem pariat, quam si ita
vivat aliquis ut bonum ejus in commune pro-
ficiat, atque universis utiliora prævideat, ad-
junct: *Ambulate in caritate.* Ideo cum di-
xisset, *Imitatores mei estote,* continuo de
caritate disseruit, quia hæc præcipue virtus
homines Deo proximos facit.

De Canonicis Clericis, ut canonicè vivant.

XLVIII. In omnibus igitur, quantum hu-
mana permittit fragilitas, decrevimus ut Ca-
nonici Clerici canonicè vivant, observantes
divinæ scripturæ doctrinam & documenta
sanctorum patrum, & nihil sine licentia
Episcopi sui vel magistrorum eorum compositè
agere præsumant. V. c. 185.

*De his qui servos suos extra judicem
necant.*

XLIX. Si quis servum proprium sine con-
scientia judicis occiderit, excommunicatio
vel penitentia biennii reatum sanguinis emun-
dabit.

De his qui ad pacem non revertuntur.

L. Placuit ut, sicut plerumque fit, qui-
cunque odio aut longinqua inter se lite di-
cesserint, & ad pacem revocari diuturna in-
tentione nequiverint, a civitatis primitus
sacerdotibus arguantur. Qui si inimicitias de-
ponere perniciose intentione noluerint, de
Ecclesiæ cœtu justissima excommunicatione
pellantur.

De his qui intrant in Ecclesiam, & propter nimiam luxuriam suam a sacramento se abstinere.

LI. Si quis intrat in Ecclesiam Dei, & sacras scripturas non audit (1), & pro luxuria sua avertit se a communione sacramenti, & in observandis mysteriis declinat constitutam regulam disciplinæ, istum talem prociendum de Ecclesia catholica esse decernimus donec penitentiam agat & ostendat fructum penitentiae suæ, ut possit, communione percipere (2), indulgentiam promereri.

De Clericis vel laicis.

LII. De Clericis vel laicis a communione summotis ab aliis non recipiendis Episcopis.

De Clericis adversus invicem negotia propria habentibus.

LIII. Non oportet Clericos habentes adversus invicem negotia proprium Episcopum relinquere & ad secularia judicia convolare. I. c. 28. V. c. 22.

De eo qui excommunicatus ante audientiam communicare presumpserit.

LIV. Si quis excommunicatus ante audientiam communicare presumpserit, ipse in se damnationem protulit. V. cap. 30. VII. cap. 26.

De potente qui aliquem expoliaverit.

LV. Si quis potentum quemlibet expoliaverit, & admonente Episcopo non reddiderit, excommunicatur. V. c. 319. VII. c. 209.

Quod Ecclesiarum omnium dotes ad Episcopi ordinationem debeant pertinere.

LVI. Multi contra canonum constituta sic Ecclesias quas edificaverint postulant consecrari ut dotem quam ejus Ecclesie contulerint censeant ad Episcopi ordinationem non pertinere. Quod factum & in præterito displicet, & in futuro prohibetur. Sed omnia secundum constitutionem antiquam ad Episcopi ordinationem & potestatem pertineant. VII. c. 292.

De his quæ a fidelibus in parochianis basilicis offeruntur.

LVII. De his quæ parochiis (3) in terris, vineis, mancipiis, atque pecuniis quæcunque fideles obtulerint, antiquorum canonum instituta servantur, & omnia in Episcopi potestate consistant. De his tamen quæ in altario recesserint, tertia fideliter Episcopi deferatur.

De quatuor portionibus ecclesiasticis.

LVIII. Quod in unaquaque Ecclesia cui Episcopus præest quatuor tam de redditibus quam de oblationibus fidelium fieri debeant portiones; ut una sit Episcopi, alia Clericorum, tertia pauperum, & quarta fabricis ecclesiasticis adplicetur.

De eo qui anathematis penam parvi duxerit. Ex epistola Papæ Gelasii.

LIX. Ut si quis anathematis penam parvi duxerit, etiam documento quo se putat prædium possidere frustretur. Licetque cui-libet ecclesiasticæ personæ vocem contradictionis asserere, & cum fructibus præteriti temporis eadem prædia alienata reposcere.

De his laicis qui contemptores canonum existerint.

LX. Ut laici contemptores canonum excommunicentur, Clerici honore priventur. VII. c. 457.

Ut populus ante completam Missam & benedictionem acceptam egredi non presumat.

LXI. Cum ad celebrandas Missas in Dei nomine convenitur, populus non ante discedat quam Missa sollempnitas compleatur. Et ubi Episcopus fuerit, benedictionem accipiant sacerdotis. Sacerdote autem verbum in Ecclesia faciente, qui egressus de auditorio fuerit, excommunicatur. VII. c. 277.

De his qui ecclesiastica jejunia absque necessitate dissolvunt.

LXII. Si quis eorum qui continentie student, absque necessitate corporea tradita in commune jejunia & ab Ecclesia custodita superbiendo dissolvit, stimulo suæ cogitationis impulsus, anathema sit.

Ut sacramentum catechumenis non præbeatur.

LXIII. Item placuit ut etiam per sollempnissimos paschales dies sacramentum corporis & sanguinis Domini catechumenis non datur, nisi solitum falis: quia si fideles per illos dies sacramenta non mutant, nec catechumenos oportet mutare. Quæ forma etiam a publice penitentibus omnino sequenda est. VII. c. 263.

De his qui rebaptizati vel reconfirmati sunt quid sit agendum.

LXIV. De his qui rebaptizati sine aliqua necessitate vel tormento lapsi sunt, placuit ut circa eos illa Nicenæ synodi statuta serventur.

(1) Sacras scripturas non audit. Hæc est lectio quæ extat in capite 83. Martini Bracarenensis in vetustissimo codice Ms. Ecclesie Lugdunensis & in editione Loaisæ. Quo etiam modo legendum esse monuerat Crabbus in margine tomii secundi Conciliorum. Negatio tamen deest in reliquis editionibus canonum Martini & in canone secundo synodi Antiochenæ,

qui est fons istius capitis.

(2) Communione percipere. Ita legitur in editione Merlini. At Loaisa maluit communionem percipere indulgentiam promereri. Vide Notas Correctorum Romanorum ad Gratianum dist. 2. de consecrat. cap. 18. Si quis intrat.

(3) De his quæ parochiis. Vide supra lib. 6. cap. 407. & quæ illic a nobis adnotata sunt.

ventur quæ de prævaricatoribus conflitura esse noscuntur; id est, ut septem annis inter catechumenos orent, & duobus inter catholicos; & postea, moderatione & clementia Episcopi, fidelibus in oblatione & eucharistia communicent. Quam formam (1) sequantur & reconfirmati.

De Clericis qui ad secularium defensionem confugiunt propter distractionem Episcopi.

LXV. Placuit ut Clericus, si relicto officio suo propter distractionem ad secularium fortasse confugerit, & is ad quem recurrit solatium ei defensionis impenderit, cum eodem de Ecclesiæ communione pellatur. VI. c. 145.

De turpiloquis.

LXVI. Clericos scurriles & verbis turpibus ioculares ab officio detrahendos.

De Clericis qui in convivio cantare præsumpserint.

LXVII. Clerici inter epulas cantantes supradictæ sententiæ severitate coerceantur.

Ne Clericus per creaturas juret.

LXVIII. Clericum per creaturas jurantem acerrime objurandum. Si perfliterit in vitio, excommunicandum.

Ne ante horam diei tertiam quis ad convivium pergat, nec ante benedictionem manducet.

LXIX. Non oportet Clericos vel laicos religiosos ante sacram horam diei tertiam inire convivia, neque aliquando Clericos nisi hymno dicto edere panem, & post cibos gratias auctori Deo referre.

Ut Presbyter, si inconsulto Episcopo agendam celebraverit, honore privetur. Ex Concilio Carthaginiis.

LXX. Numidius Episcopus (2) Massilitanus dixit. In quibusdam locis sunt Presbyteri qui aut ignorantes simpliciter, aut dissimulantes aucter, præserte & inconsulto Episcopo, cum pluribus in domiciliis agunt agendam, quod discipline incongruum esse cognoscit sanctitas vestra. Genilius Episcopus dixit. Fratres & coepiscopi nostri dignæ suggestioni tuæ respondere propter ignorantiam (3) non morantur. Ab universis Episcopis dictum est. Quisquis Presbyter inconsulto Episcopo agendam in quolibet loco voluerit celebrare, ipse honori suo contrarius existit. VI. c. 306.

Tom. III.

Ne Presbyter benedictionem vel pœnitentiam in Ecclesia dare præsumat.

LXXI. Benedictionem super plebem in Ecclesia fundere aut pœnitentem in Ecclesia benedicere Presbytero penitus non licebit.

Judicio multitudinis ordinationes fieri non debere.

LXXII. Quod non sit permittendum turpis electiones eorum facere qui sunt ad sacerdotium provehendi. VII. c. 79.

Si qui Clerici ab Episcopis suis promoti contempserint, nec illic maneant unde recedere noluerint. Ex Concilio Carthaginis.

LXXIII. Placuit ut quicumque Clerici vel Diaconi pro necessitatibus Ecclesiarum non obtemperaverint Episcopis suis volentibus eos ad honorem ampliorem in sua Ecclesia promovere, nec illic ministrant in gradu suo unde recedere noluerunt.

Ex decretis Papæ Gregorii junioris. De incestis.

LXXIV. Si quis consobrinam duxerit in conjugium, anathema sit. Et paulo post infert. Si quis de propria cognatione, vel quam cognatus habuit, duxerit uxorem, anathema sit. Et Dominus in lege divina ait: *Omnis homo ad proximam sanguinis sui non accedat, ut revelet turpitudinem ejus.* Et paulo post: *Nec accedat ad uxorem ejus qui sibi affinitate conjungitur.* Item unde supra, *Nullus certi gradus consanguineam in conjugium accipiat aut sibi sceleratis nuptiis desideret copulari.* Item ex dictis Episcoporum & Imperatorum Theodosii & aliorum: *In septem gradibus omnia propinquitatum nomina continentur, ultra quos nec adfinitas invenitur, nec successio potest amplius prorogari.*

Item de incestis. Ex epistolis Gregorii Papæ Bonifacio Magontia Archiepiscopo missis.

LXXV. Progeniem suam unumquemque usque ad septimam observare decernimus generationem, & quandiu se agnoscunt affinitate propinquos, ad hujus copulæ non accedere societatem. Et in sanctis canonibus spiritu Dei conditis de incestis habetur interdictum: *Incestis conjunctionibus nihil proventus venie reservamus, nisi cum adulterium separatione sanaverint.* Incestos vero nullo conjugii nomine appellandos sancimus. Sed quibus illicita conjunctio interdictur, nisi hi sunt quos sanctorum patrum decreta conjugio

(1) *Quam formam.* Hæc clausula non habetur in Concilio Ilerdensi, ex quo caput istud sumptum est.

(2) *Numidius Episcopus.* Caput istud sumptum est ex canone nono Concilii Carthagi-

nenfis secundi, quod sub Genethio Episcopo habitum est, qui isthic mendose Genilius vocatur. Vide breviationem Ferrandi cap. 90.

(3) *Propter ignorantiam.* Hæc verba non extant in Concilio Carthagenensi.

gio copulari prohibent, habebunt ineundi me-
rioris conjugii libertatem. *VI. c. 80.*

*De sacramento catechumenis non dando in
diebus solemnibus Pasche.*

LXXVI. Ut per sollempnissimos paschales
dies sacramentum catechumenis non detur,
nec eis qui a liminibus Ecclesie sunt exclu-
si, neque eis, ante canonicam reconciliatio-
nem, qui publicam gerunt penitentiam, ni-
si benedictione salis. *Supra c. 63.*

*De his qui solo convivio gentilium vel escis
immolatis usi sunt, Aut quod hi qui ho-
micidia vel alia capitalia perpetravit fla-
gitia, non nisi per publicam penitentiam
sanari possunt.*

LXXVII. Qui convivio solo gentilium &
escis immolatis usi sunt, possunt jeuniis
& manus impositione purgari, ita ut dein-
ceps ab idolothytis abstinentes, sacramento-
rum Christi possint esse participes. Si autem
aut idola adoraverunt, aut homicidiis vel
fornicationibus contaminati sunt, ad commu-
nionem eos nisi per penitentiam publicam
non oportet admitti. *V. c. 126. 133.*

De familiaritate extraneorum mulierum.

LXXVIII. Ut nullus familiaritatem (1)
extraneorum mulierum presumat habere.
Et qui inventus fuerit, severius corrigatur.

*Ne mulieres monasterium monachorum in-
grediantur.*

LXXIX. Ut mulieres monasterium mona-
chorum nullatenus ingrediantur.

*Ut omnibus vespertinis & matutinis horis
oratio dominica dicatur.*

LXXX. Placuit ut omnibus diebus post Ma-
rtinas & Vesperas oratio dominica a sacer-
dote proferatur.

*De his qui sibi quacunq; negligentia mor-
tem inferunt, ut eorum commemoratio in
oblatione non fiat. Similiter & de his qui
pro suis sceleribus puniuntur.*

LXXXI. Placuit ut hi qui sibi ipsis aut
ferro aut veneno aut precipitio aut suspen-
dio vel quolibet modo violenter inferunt mor-
tem, nulla illis in oblatione commemoratio
fiat, neque cum psalmis ad sepulturam eo-
rum cadavera deducantur. Multi enim si-
bi per ignorantiam usurparunt. Similiter
& de his placuit qui pro suis sceleribus puni-
untur.

De verbo otioso.

LXXXII. Omne verbum otiosum quod
locuti fuerint homines si reddent Deo ratio-
nem in die iudicii, multo magis damnantur

noxia verba loquentes. Otiosum quippe ver-
bum est quod aut utilitate rectitudinis aut
ratione justae necessitatis caret. Attamen in
die iudicii de eo ratio reddetur.

De eo qui hominem peremerit.

LXXXIII. Qui occiderit hominem, juxta
canonicam poeniteat sanctionem, & ab Ec-
clesia prius projiciatur; ubi prostratus in ter-
ram, in cinere & cilicio, in introitum &
exirum populi semper jaceat, humiliter pos-
tulus ut pro se orare non dedignentur. Et
hoc usque ad satisfactionem Ecclesie & sacer-
dorum agat, pane tantum & aqua fruens,
nisi humanius erga eum Episcopo agere pla-
cuerit cujus ditioni subsistit.

*De sarrateis Ecclesiarum que ex donis
sunt eisdem collatis, ut in potestate Epi-
scopi revocentur quacunq; colligata fue-
rim.*

LXXXIV. Quacunq; pro sarrateis Ec-
clesiis fuerint colligata, in potestate Ponti-
ficis aut Presbyteri vel servientium sancto-
rum locorum, secundum voluntatem conse-
rentis, ad se debeant revocare. Quod si ali-
quis haec inde abstraxerit, rapuerit, sura-
tusve fuerit, vel ea fraudaverit, aut vastave-
rit, seu quocunq; commento alienave-
rit, sciat se esse canonicè excommunica-
tum quousq; ea quae abstulerit studeat re-
formare.

*Ne Presbyterum, Diaconum, aut Clericum
aliquem ullus iudex secularis absque
consensu Episcopi sui distringat.*

LXXXV. Ut nullus iudex neque Presby-
terum neque Diaconum aut Clericum aut ju-
niorem Ecclesie sine scientia Pontificis per
se distringat aut condemnare praesumat. *VI.
cap. 156.*

De liberris, ut a sacerdotibus desensentur.

LXXXVI. Liberti quorumcumque inge-
nuorum a sacerdotibus desensentur, nec ad
publicum ullatenus revocentur.

*Ne aliquis Clericus pro quacunq; occasione
extraneam mulierem in domo sua habeat.*

LXXXVII. Nullus ergo deinceps Clerico-
rum, pro occasione necessitatis vestes facien-
di, aut causa ordinandi domus, extraneam
mulierem in domo sua habere praesumat.

*De viduis. Ex epistola beati Gregorii Papae
Bonifacio Archiepiscopo missa, in qua
inter cetera ita legitur decretum.*

LXXXVIII. Viduas a proposito disceden-
tes viduitatis, super quibus nos consulere vo-
luit dilectio tua, frater carissime, credo te
nosse a sancto Apostolo Paulo & a multis san-

(1) Ut nullus familiaritatem. In veteri col-
lectione canonum Andegavensi caput istud sic
habet inter canones Augustodunenses: Ut com-

patres nullus monachorum audeat habere, nec fa-
miliaritatem extraneorum mulierum. Et qui in-
ventus fuerit, severius corrigatur.

sanctis patribus, nisi convertantur, olim esse damnatas, quas & nos apostolica auctoritate damnandas & a communione fidelium atque a liminibus Ecclesiae arcendas fore censemus usque quo obediant Episcopis suis, & ad bonum quod ceperunt, invita aut voluntariae revertantur. De virginibus autem non velatis, si deviaerint, a sanctae memoriae praedecessore nostro Papa Innocentio taliter decretum habemus. *Haec vero quae nec dum sacro velamine tectae, tamen in proposito virginali semper se simulaverunt pervenire, licet velata non fuerint, si nuperint, his agenda aliquanto tempore poenitentia est; quia sponsio eorum a Domino tenebatur. Si enim inter homines solet bonae fidei contractus nulla ratione dissolvi, quanto magis ista pollicitatio, quam cum Deo pepigit, solvi sine vindicta non poterit.* & cetera. Nam si virgines nondum velatae taliter poenitentia publica puniuntur, & a cetero fidelium usque ad satisfactionem excluduntur, quanto potius viduae, quae perfectioris aetatis & maturioris sapientiae atque consilii existunt, viro- rumque consortio multotiens usae sunt, & velari se permiserunt, habitumque religionis assumpserunt, & demum apostatae fuerunt, atque ad priorem vomitum sunt revertae, a nobis & ab omnibus fidelibus a liminibus Ecclesiae & a cetero fidelium usque ad satisfactionem sunt eliminandae & carceribus tradendae; qualiter, juxta beatum Apostolum Paulum, tradentes hujusmodi hominem Sathanae in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini. De talibus enim & Domini per Moysen loquitur dicens: *Auferte manum de medio vestri.* De quibus & per Prophetam ait: *Letabitur justus cum viderit vindictam. Manus suas lavabit in sanguine peccatoris.* De talibus namque eorumque similibus atque eisdem consentientibus (quia non solum qui faciunt, sed etiam qui facientibus consentiunt, rei sunt) Dominus per eundem Prophetam David loquitur dicens: *Videbas furem, curabas cum eo, & cum adulteris portionem tuam ponebas.* Et multa talia eorumque similia. Tales vero personae indubitanter adulterae esse manifestantur; quoniam, relicto immortali sponso, ad anteriorem ut canes ad proprium reversae sunt vomitum, & apostatae factae, illicita ac sacrilega se contagione polluentes, viris mortalibus se conglutinaerunt: quae etiam, juxta eundem Apostolum Paulum, eo quod viduitatis propositum dimiserunt, & fidem quam cum Deo pepigerunt frangere praesumpserunt, atque primam fidem praevaticaverunt, sunt damnandae a nobisque & a vobis atque a reliquis nostri ordinis viris, a singulis videlicet sua in diocesi, a liminibus Ecclesiae & a cetero fidelium usque ad satisfactionem, ut praedictum est, sunt eliminandae. A talium autem consortio & societate omnes fideles in omnibus abstinere mandamus. Super quibus etiam placuit, quousque

Tom. III.

in ipso detestando & illicito atque sacrilego canis contubernio perseverant, ut nullus Christianorum, nisi quibus propius studio corrigendi iusserit Episcopus, cum eis in quocumque communicet, aut ad domum in qua sunt accedat, cum quibus etiam, ut jamdictus sanctus praecipit Apostolus, nulli fidelium cibum sumere licet. Quod si quis ex his quicquam tentare aut temerare praesumpserit, pari cum eis excommunicationis sententia feriatur. & cetera.

De decimis quae Ecclesiis dantur, ne eas Presbyteri vendere praesumant.

LXXXIX. Ut non praesumant Presbyteri decimas vendere quae in pauperum & in Ecclesiarum usibus dantur, sicut haecenus, mirabile dictu, in horreis veteratae, ad thesaurorum cumulum in cujus rei testimonio multi pauperum de manibus sacerdotum requirendi moriuntur. Sed ubi Deo largiente abundaverint, ad sustentationem pauperum parentur tali in tempore.

De pauperibus a Presbyteris colligendis.

XC. Ut Presbyteri cotidie duos vel tres pauperes colligant ad lavandos pedes.

De praediis quae Presbyteri post ordinationem suam emerint.

XCI. Ut Presbyteri post ordinationem suae paupertatis praedia comparantes, testamenta Ecclesiis confinent. Sin aliter, ut fraudatores removeantur. *Capitular. a. 744. c. 11.*

Ut Presbyteri ad tractanda eorum ministeria ad civitatem veniant.

XCII. Ut Presbyteri singillatim sub dispositione Episcopi in civitatibus veniant ad tractanda ministeria.

De his qui communicaverint, ut vobis bovis suspendantur, propter cibi commixtionem.

XCIII. Ut doceantur communicantes duobus vel tribus suspendere horis, propter admixtionem cibi. *Infra c. 150.*

De satisfactione cotidiana sacerdotum.

XCIV. Ut sicut sine culpa nemo cotidie existit, ita sine cotidiana satisfactione nullus esse debet, etiam sacerdotum vel Christianorum.

De eo qui sine consensu Episcopi Presbyterum de Ecclesia ejecerit vel constituerit.

XCV. De his qui sine consensu Episcopi Presbyteros in Ecclesiis suis constituunt, vel de ecclesiis eiciunt, & ab Episcopo vel a quolibet Misso dominico admoniti obedire noluerint, ut bannum nostrum reuadare cogantur, & per fidei iussos ad placitum nostrum venire jubeantur. Et tunc nos decernamus utrum nobis placeat ut aut illum bannum persolvant, aut aliam harniscaram sustineant. *V. c. 98.*

De Ecclesiis inter heredes divisis.

XCVI. De Ecclesiis quæ inter coheredes divisæ sunt consideratum est quatinus si secundum providentiam & admonitionem Episcopi ipsi coheredes eas voluerint tenere, & honorare faciant. Sin autem hoc contradixerint, ut in Episcopi potestate maneat utrum eas ita consistere permittat, aut reliquias exinde auferat. Et ubi ad nostrum beneficium Ecclesiæ pertinentes ita divisæ inventæ fuerint, ut describatur, & nobis renantietur. *V. c. 99.*

De destructione Ecclesiarum.

XCVII. De Ecclesiis destructis, ut Episcopi & Missi inquisitionem faciant utrum per negligentiam aut impossibilitatem destructæ sint. Et ubi negligentia inventa fuerit, episcopali auctoritate emendare cogantur qui eas restaurare debuerant. Si vero per impossibilitatem contigit, ut aut plures sint quam necesse sit, aut majoris magnitudinis quam ut ex rebus ad eas pertinentibus restaurari possint, Episcopus modum inveniat qualiter congrue emendari & consistere possint. *V. c. 275.*

Ne de manso Ecclesie dato contra sancta servitium exigatur.

XCVIII. De uno manso ad Ecclesiam dato, de quo aliqui homines contra statuta sibi servitium exigunt, quicumque pro hac causa accusatus fuerit, Comes vel Missi hoc quod inde substractum est Presbyteris cum sua lege restituere faciant. *V. c. 100. & infra cap. 163.*

De nonis & decimis quas quidam dare neglegunt.

XCIX. De his qui nonas & decimas jam per multos annos aut ex parte aut ex toto dare neglexerunt, volumus ut per Missos nostros constringantur ut secundum Capitularem priorem solvant unius anni nonam & decimam cum sua lege, & insuper bannum nostrum. Et hoc eis denuntietur, quod quicumque hanc negligentiam iteraverit, beneficium unde hæc nona & decima perfolvi debuit amissurum se sciat. Ita enim continetur in Capitulare bonæ memoriæ genitoris nostri in libro primo capitulo CLVII. *Ut qui Ecclesiarum beneficia habent, nonam & decimam ex eis Ecclesie cuius res sunt donent. Et qui tale beneficium habent, & ad medietatem laborant, ut de eorum portione proprio Presbytero decimas donent.* Item in Capitulari nostro in lib. II. cap. XXI. de eadem re: *De nonis quidem & decimis, unde & genitor noster & nos frequenter & in diversis placitis admonitionem fecimus, & per Capitularia nostra qualiter hæc observentur ordinavimus, volumus atque jubemus ut de omni conlaborato & de vino & sceno fideliter & pleniter ab omnibus nona & de-*

cima perfolvatur. De nutrimento vero prædecima, sicut hactenus consuetudo fuit, ab omnibus observetur. Si quis tamen Episcoporum fuerit qui argentum pro hoc accipere velit, in sua maneat potestate, juxta quod ei & illi qui hoc perfolvere debet convenit. *V. c. 276.*

De eo qui decimam dare neglexerit Ecclesie cuius esse debet, alterique Ecclesie eam dederit.

C. Quicumque decimam abstrahit de Ecclesia ad quam per justitiam dari debet, & eam presumptiose vel propter munera aut amicitiam vel aliam quamlibet occasionem ad alteram Ecclesiam dederit, a Comite vel a Misso nostro distringatur ut ejusdem decimæ quantitatem cum sua lege restituat. *V. c. 276. Capitular. a. 829. tit. 1. c. 6. Infra c. 166.*

De decimis a populo dandis.

CI. De decimis quæ populus dare non vult nisi quolibet modo ab eo redimantur, ab Episcopis prohibendum est ne fiat. Et si quis contempтор inventus fuerit, ut nec Episcopum nec Comitem audire velit, si noster homo fuerit, ad presentiam nostram venire compellatur; ceteri vero distringantur ut inviti Ecclesie restituant qui voluntarie dare neglexerunt. *V. c. 101. Infra c. 167.*

De his qui Ecclesias restaurare neglegunt de rebus earum quas in beneficium habent.

CII. Quicumque de rebus Ecclesiarum, quas in beneficium habent, restauraciones earum facere neglexerint, juxta Capitularem anteriorem, in quo de operibus ac nonis & decimis constitutum est, sic de illis adimpleatur, id est, in libro quarto capitulo XXXVIII. *De opere namque & restauratione Ecclesiarum consideratum est ut de frugibus terræ & animalium nutrimento una cum aliis rebus omnibus pleniter perfolvantur, ut fiat secundum præceptum evangelicum, ubi ait: Decimas de omnium quas possideo, & reliqua.* De opere vero vel restauratione Ecclesiarum Comes & Episcopus sive Abbas una cum Misso nostro, quem ipsi sibi ad hoc elegerint, considerationem faciant ut unusquisque eorum tantum inde accipiat ad operandum & restaurandum quantum ipse de rebus Ecclesiarum habere cognoscitur. Similiter & Vassi nostri aut in commune tantum operis accipiant quantum rerum Ecclesiarum habent, vel unusquisque per se juxta quantitatem quam ipse tenet. Aut si inter eos convenit ut pro opere faciendo argentum donent, juxta estimationem operis in argento perfolvant, cum quo prior rector Ecclesie ad prædictam restaurationem operarios conducere & materiam emere possit. Et qui nonas & decimas dare neglexerit, primum quidem illas cum lege sua

vestruat, insuper & bannum nostrum solvat; ut ita castigatus caveat ne, sepius iterando, beneficium amittat. *V. c. 277.*

De his qui agros dominicos excolere neglegunt, ne nonas ex eis persolvant.

CIII. De illo qui agros dominicos propterea neglexit excolere ut nonas & decimas exinde non persolvat, & alienas terras ad excolendum propter hoc accipit, volumus ut de tribus annis ipsam nonam cum sua lege persolvat. Et si quis contemptor aut Missorum (1) nostrorum propter hoc extiterit, per fideiussores ad palatium venire compellatur. *V. c. 278. & infra c. 169.*

De beneficiis destructis.

CIV. De beneficiis destructis (2) hoc observetur quod in Capitulo priori continetur, id est, in libro IV. capitulo XXXVI. de eo qui beneficium desertum fecerit: *Quicumque beneficium suum occasione proprii desertum habuerit, & intra annum postquam ei a Comite vel Misso nostro notum factum fuerit, illud emendatum non habuerit, ipsum beneficium amittat. IV. c. 38. Capitular. a. 829. tit. 2. c. 1.*

De malis Scabinis ejiciendis.

CV. Ut Missi nostri, ubicunque malos Scabinos inveniunt, ejiciant, & totius populi consensu in locum eorum bonos eligant. Et cum electi fuerint, jurare faciant ut scilicet injuste judicare non debeant. *Capit. a. 829. tit. 2. c. 2.*

De melioribus & veracibus eligendis.

CVI. Ut in omni comitatu hi qui meliores & veraciores inveniri possunt eligantur a Missis nostris ad inquisitiones faciendas & rei veritatem dicendam; & adjuvatores Comitum sint ad justitias faciendas. *Ibid. c. 3.*

De Scabinis qui propter munera aut amicitiam injuste judicaverint.

CVII. Volumus ut quicumque de Scabinis deprehensus fuerit propter munera aut propter amicitiam vel inimicitiam injuste judicasse, ut per fideiussores missus ad presentiam nostram veniat (3). De cetero, omnibus Scabinis denuncietur ne quis deinceps etiam justum judicium vendere presumat. *Ibid. c. 4.*

Tom. III.

De legitimis & rationabilibus commutationibus Ecclesiarum Dei.

CVIII. Ubi commutationes tam tempore nostro quamque genitoris nostri legitime & rationabiles atque utiles Ecclesiis factae sunt, permaneant. Ubicumque vero inutiles & incommode atque irrationabiles factae sunt, dissolvantur; & recipiat unusquisque quod dedit. Ubi vero mortua manus interjaceret, aut alia quaelibet causa, quae rationabilis esse videatur, inventa fuerit, diligenter describatur, & ad nostram notitiam perferatur. *V. c. 110.*

De eo qui comprobatus fuerit testes in perjurium scienter induxisse.

CIX. Quicumque comprobatus fuerit de eo quod scienter testes in perjurium induxisset (4), sub fideiussione ad palatium nostrum venire compellatur, ut ibi cum fidelibus nostris consideremus quid de tali homine faciendum sit. *Capit. a. 829. tit. 2. c. 6.*

Ut nummos bonos nullus respuat.

CX. De bonis denariis, quos populus recipere non vult, volumus ut hoc observetur & teneatur quod in priori Capitulare nostro conscriptum est, id est, in libro quarto capitulo XXX. * *Quicumque liber homo vel in emptione vel in debiti solutione denarium verum & bene pensantem recipere noluerit, bannum nostrum, id est, sexaginta solidos, componat. Si vero servi ecclesiastici aut fiscalini nostri aut Comitum aut Vassallorum nostrorum hoc facere presumpserint, sexaginta ictibus vapulent. Et si actores nostri aut aliorum vel Advocati eos Missis nostris vel Comitibus jussi presentare noluerint, praedium bannum, id est, sexaginta solidos, componant. Et ad hanc constitutionem nostram adimplendam Episcopi & Abbates, sive reliqui qui beneficia nostra habent, adjuvant Comites in suis hominibus distringendis. Et si Comites hanc nostram constitutionem neglexerint, hoc per Missos nostros ad nostram notitiam perferatur. Ibid. c. 7.*

* *IV. c. 32.*

De collectis malis omnimodis inhibendis.

CXI. Collectae ad male faciendum fieri omnimodis prohibeantur. Et ubicunque hujusmodi praesumptiones factae fuerint, digna emendatione corrigantur. Et si per negligentiam Comitum vel factae sunt vel inemendate remanserunt, hoc ad nostram notitiam

L 1 3 per-

(1) Contemptor aut Missorum.) Leg. contemptor aut Comitum aut Missorum. In capite 278. libri quinti legitur Vassallorum pro Missorum; quod idem est. Vide infra, cap. 169.

(2) De beneficiis destructis.) Caput istud sumptum est ex Capitulari anni dcccxxxix. tit. 2. cap. 1.

(3) Ad presentiam nostram veniat.) Vetus nota marginalis in codicibus regis legis Longobardorum; Haec videtur rumpere legem Ravennatis

Cognovimus; quia illa faceret honorem amittere & quidrigit componere, ista vera facit ad Regis presentiam venire. Sed non rumpit, quia postquam ad Regem venerit, debet ut illa praecipit condemnari.

(4) In perjurium induxisset.) Vide epistolam 56. Hincmari, quae est ad Engilgarium virum illustrem, extatque apud Flodoardum lib. 3. cap. 26.

perferatur. Auctor vero facti, si fuerit Praepositus vel Advocatus sive Centenarius vel qualibet alia dignitate praedita libera persona, post legalem emendationem in loco factam, sub fideiussoribus ad nostram praesentiam veniat. Multitudo vero, sive de servis sive de liberis sit, legitima emendatione multetur. *Capitular. a. 829. tit. 2. c. 10.*

Ut pontes publici, qui destructi fuerint, iterum extruantur.

CXII. De pontibus publicis destructis placuit nobis ut hi qui iussionem nostram in reparandis pontibus contempserunt, volumus ac iubemus ut omnes homines nostri in nostram veniant praesentiam rationes reddere cur nostram iussionem ausi sunt contemnere. Comites autem reddant rationem de eorum pagensibus, cur eos aut non construxerunt ut hoc facerent, aut nobis nuntiare neglexerunt. Similiter & de iniustis teloneis, ubicunque accipiuntur, sciant se exinde nobis rationem reddituros. *Ibid. c. 11.*

De examine aquae frigidae.

CXIII. Ut examen aquae frigidae, quod haecenus faciebant, a Missis nostris omnibus interdicatur ne ulterius fiat. *Ibid. c. 12.*

De reversione Comitibus & pagensium de hostili expeditione, ut ex eo die super quadraginta dies sit bannus vestitus.

CXIV. Postquam Comes & pagenses de qualicunque expeditione hostili reversi fuerint, ex eo die super quadraginta noctes sit bannus vestitus, quod lingua Theodisca scatslegi (1), id est, armorum depositio, vocatur. *Ibid. c. 13.*

De audientia Regis. Et ut Comites & Missi domini maximam curam habeant pauperum.

CXV. Hoc Missi nostri (2) notum faciant Comitibus & populo quod nos in omni hebdomada unum diem ad causas audiendas & iudicandas federe volumus. Comites autem & Missi nostri magnum studium habeant, ne forte propter eorum negligentiam pauperes crucientur, & nos tadium propter eorum clamores patiamur, si nostram gra-

tiam habere velint. Populo autem dicatur ut caveat de aliis causis se ad nos reclamare nisi de quibus aut Missi nostri aut Comites eis iustitias facere noluerint. *Ibid. c. 14.*

De inferenda a Vicariis vel aliis Missis Comitum exigenda.

CXVI. Quicunque Vicarii vel alii ministri Comitum tributum quod inferenda (3) vocatur majoris pretii a populo exigere praesumpserit quam a Missis bonae memoriae genitoris nostri constitutum fuit, hoc est, duos solidos pro una vacca, hoc quod iniuste superposuit atque abstulit sibi que retinuit, his quibus hoc tulit cum sua lege restituat, & insuper fredum nostrum componat, & ministerium amittat. *Ibid. c. 15.*

De eo qui propter cupiditatem verum quemcunque propinquorum suorum interfecerit.

CXVII. Quicunque propter cupiditatem verum patrem, aut matrem, aut fratrem, aut sororem, vel nepotem, vel alium propinquum suum interfecerit, hereditas interfecti ad alios suos legitimos heredes perveniat. Interfectoris vero hereditas in fiscum redigatur. Ipse vero, ordinante Episcopo, publicae poenitentiae subdatur. *Ibid. tit. 3. c. 2.*

De cuiuslibet propria uxore dimissa, vel sine culpa interfecta.

CXVIII. Quicunque propria uxore detecta, vel sine culpa interfecta, aliam duxerit, animis depositis, publicam agat poenitentiam. Et si contumax fuerit, comprehendatur a Comite, & sero vinciatur, & in custodiam mittatur, donec ad nostram notitiam deducatur. *V. c. 300. Infra c. 161.*

De eo qui res alienas cuilibet homini vendiderit.

CXIX. Quicunque res alienas cuilibet homini vendiderit, & ipse homo easdem res alicui alteri dederit sive vendiderit, & ipse qui tunc easdem res comparatas habet per malum ingenium proprio filio aut alteri cuilibet necdum legitimos annos habenti iustitiae tollendae causa tradiderit, volumus atque firmiter praecipimus ut si pater ejusdem par-

(1) Scatslegi. Hec est vera lectio, pro qua in codice Legis Longobardorum male legitur heriliz.

(2) Hoc Missi nostri. Vide Joannem Itacium Pontanum lib. 6. originum Francicarum cap. 16.

(3) Inferenda. Gesta Dagoberti I. cap. 37. Attamen Saxones tributum quod reddere consueverant, per praecipionem Dagoberti haecenus habenti indultum. Quingentas enim vaccas inferendales annis singulis a Clothario seniore censui reddebant; quod tunc a Dagoberto Rege cassatum est. Item infra cap. 37. Super haec vero centum vaccas inferendales, quae ei de ducatu Croomannico annis singulis solvabantur, fratribus inibi (id est, in monasterio Sancti Dionysii) Deserventibus per proprii praecipii subscriptionem visus est

omni futuro tempore annuatim concessisse. Donum illud postea confirmavit Chilpericus Rex anno dccxvi. ut patet ex ejus praecipio quod vir clarissimus Joannes Mabillonius edidit in caelestomii quarti Actorum ordinis Sancti Benedicti pag. 623. in quo haec leguntur: *Chillardus Abba de lasencia pecularis patroni nostri Domni Dionysii clementiae regni nostri suggestit eo quod bonae memoriae proavus noster Dagobertus quondam Rex per sua auctoritate manus sua roborata cartis cento soldaris quod in inferenda de pago Cironnanno in fissa ditionibus sperabatur, ad ipsa Sanctia baselica annis singulis concessisset. Ubi vides pro cartis cento legendum haud dubie esse vaccas centum.* Vide glossarium Francisci Pithæi ad Capitularia.

parvuli vixerit, ipse intret in causam rationem reddendi pro filio suo. Si autem pater mortuus est, tunc legitimus ejus propinquus, qui iuste ei tutor aut defensor esse videtur, pro ipso rationem reddere compellatur. Similiter de aliis omnibus justitiis ad eum pertinentibus; excepta sua legitima hereditate, quæ ei per successionem parentum suorum legitime evenire debuit. Quod si quis hanc nostram justitionem contempserit vel neglexerit, sicut de ceteris contempторibus, ita de eo agatur. Is vero qui eandem res primus invaserit & injuste vendidit, nec non & emtores, excepta sola persona parvuli, hoc quod fraudulenter admisserunt, intra patriam emendare cogantur. Et postea, sicut contemptores justitionis nostræ, sub fidejussoribus ad nostram presentiam venire compellantur. *Capitul. a. 829. tit. 3. c. 4. Infra c. 162.*

Anno feliciter XL regni Domini nostri Karoli gloriosissimi Regis, in mense Martio, qualiter congregatis in unum Synodali Concilio Episcopis, Abbatibus, virisque illustribus, una cum Comitibus, secundum Dei voluntatem, pro causis opportunis censentur utiliter esse decreta.

De Metropolitanis.

CXX. De Metropolitanis, ut Episcopi suffraganei eis adjuutores sint, & ea quæ erga ministerium illorum emendanda cognoscunt, libenti animo emendant atque corrigant. *Capitul. a. 779. c. 1.*

De Episcopis ordinandis.

CXXI. De Episcopis, Ubi in presentibus Episcopi ordinati non sunt, sine tarditate ordinentur. *Ibid. c. 2.*

De monasteriis sub regula constitutis.

CXXII. Ut monasteria quæ sub regula fuerint, sub regula vivant. Similiter & monasteria puellarum ordinem sanctum custodiant. Et unaquæque Abbatisa in suo monasterio sine intermissione resideat. *Ib. c. 3.*

De potestate Episcoporum super Presbyteros & Clericos.

CXXIII. Ut Episcopi de Presbyteris & Clericis infra illorum parochiam potestatem habeant secundum canones. *Ibid. c. 4.*

De incestuosus hominibus.

CXXIV. Ut Episcopi incestuosos homines emendant, & magnam diligentiam habeant ex eis. Sed & de viduis infra suam parochiam potestatem habeant ad corrigendum. *Ibid. c. 5.*

De alterius Clerico Episcopi non recipiendo nec ordinando.

CXXV. Ut non liceat alterius Clericum

recipere nec ordinare ad aliquem gradum. *Ibid. c. 6.*

De homicidis qui secundum legem mori debent.

CXXVI. Ut homicidæ vel ceteri rei qui legibus mori debent, si ad Ecclesiam confugerint, non excusentur. Et si se emendare noluerint, nullus eis victus detur. *Ibid. cap. 8.*

De decimis dandis.

CXXVII. De decimis. Ut unusquisque suam decimam donet, atque per justitionem Episcopi dispensetur. *Ibid. c. 7.*

De latronibus ad placitum Comitum exhibendis.

CXXVIII. Ut latrones de infra emunitatem illi iudices in Comitibus placitum presentent. Et qui hoc non fecerit, beneficium & honorem perdat. Similiter Vassi nostri, si hæc non adimpleverint, beneficium & honorem perdant. Et qui beneficium non habent, bannum solvant. *Ibid. c. 9.*

Ut perjuria quis faciens manum perdat.

CXXIX. De eo qui perjurium fecerit, ut nullam redemptionem solvat, sed manum perdat. Quod si accusator contendere voluerit de ipso perjurio, stent ad crucem. Et si jurator vicerit, lege sua accusator emendet. Hoc vero de minoribus causis observandum. De majoribus vero rebus, aut de statu ingenuitatis, secundum legem custodiant. *Ibid. c. 10. V. c. 196.*

De vindicta & judicio latronum.

CXXX. De vindicta & judicio in latrones facta, testimonio Episcoporum, absque peccato Comitum esse dicunt, ita tamen ut absque invidia aut occasione mala nihil aliud ibi interponatur nisi vera justitia ad perficiendum. Quod ipse qui per odium vel malum ingenium, nisi præ justitia faciendo, hominem punierit, honorem suum perdat, & legibus contra quem injuste fecit, secundum pœnam quam intulit emendet. *V. c. 197.*

Ut regia sancita inviolate custodiantur.

CXXXI. Ea vero quæ bonæ memoriæ genitor noster in suis placitis & synodis constituit conservare volumus. *V. c. 305.*

De rebus Ecclesiarum, de quibus census exeunt, decimæ & nonæ solvantur.

CXXXII. De rebus vero Ecclesiarum, unde nunc censa exeunt, decimæ & nonæ cum ipso censo (1) solvantur. Et unde antea non exierunt, similiter nonæ & decimæ dentur. De casatis vero sexaginta solidi quinque,

(1) Censo. Pro censu, ut supra lib. 5. cap. 198. Charta Constantii Presbyteri pro Ecclesia

Viennensi: Ad censo concedere debeatis. Infra: Cum ipso censo dare vel adimplere potueris.

que, de triginta solidi duo & dimidius, de quindecim transmissi quatuor. Et precaria modo renoventur. Et ubi non sunt scriptæ, fiat descriptio inter conventores de verbo nostro. Et qui prædicta (1) facere noluerint, & spontanea voluntate hæc tria persolvere & precarias accipere citissime distulerint, perdant beneficia quæ habebant; quæ tamen Ecclesia unde erant absque ullius contradictione vel impedimento in perpetuum sibi vindicet. *V. c. 198.*

Ut de cerariis ita fiat sicut constitutum est.

CXXXIII. De cerariis & tabulariis ac chartulariis ita fiat sicut tempore longo decretum est. *V. c. 199.*

Ne aliquis pro gildoma sacramentum facere audeat.

CXXXIV. De sacramentis pro gildoma invicem conjurantibus, ut nemo facere præsumat. Alio vero modo de illorum elemosynis, aut de incendiis, aut de naufragiis quamvis consilientiam faciant, nemo in hoc jurare præsumat. *V. c. 200.*

Ut ad palatium pergentes nemo adfallere audeat.

CXXXV. De iterantibus qui ad palatium aut alibi pergunt, ut eos per collectam nemo sit ausus adfallere. Et nemo herbam alterius, defensionis tempore, præsumat tollere, nisi in hostem pergat, aut Missus noster sit. *V. c. 201.*

De teloneis sicut a longo decretum est servetur.

CXXXVI. De teloneis, qualiter antea forbanniti fuerunt, observetur ut nemo tollat nisi quod ab antiquo tempore statutum erat. *V. c. 202.*

De mancipiis non vendendis nisi in præsentia vestrorum.

CXXXVII. De mancipiis, ut non vendantur nisi aut in præsentia Episcopi vel Comitis, aut in præsentia Archidiaconi, aut Centenarii, aut Vicedomini, aut judicis Comitum, aut ante bene nota testimonia. Et ut foris marcam nemo mancipia vendat. Et qui hoc fecerit, tantas vices bannum solvat, quanta mancipia vendidit. Et si non habet pretium, in gaudium pro servo semetipsum Comiti donet usque dum ipse bannum solvat. *V. c. 203.*

De lorice extra regnum non vendendis.

CXXXVIII. De bruniis, ut nullus foras vestro regno vendere præsumat. *Capitul. a. 779. c. 20.*

De Comite justitias non faciente.

CXXXIX. Si Comes in suo ministerio justitias non fecerit, Missis nostris de suis exeniis serviat usque dum justitia ibi facta fuerint. Et si Vassus noster justitias non fecerit, tunc & Comes & Missus noster ad ipsius causam sedeant, & de suo vivant usque justitias faciat. *V. c. 204.*

De eo qui pro fida pretium recipere noluerit.

CXL. Si quis pro fida pretium recipere non vult, tunc ad nos transmittatur, ut nos ipsam dirigamus ubi damnum nemini facere possit. *V. c. 205.*

De eo qui pro fida pretium solvere noluerit.

CXLI. Simili modo qui pro fida pretium solvere non vult & justitiam exinde facere, in talem locum illum mittere volumus ut pro eodem majus damnum non crescat. *Capitul. a. 779. c. 22.*

Quid agendum sit de latronibus.

CXLII. De latronibus ita præcipimus observandum, ut pro prima culpa non moriatur, sed unum oculum perdat; de alia vero culpa, nasus ipsius latronis trunetur; de tertia culpa, si se non emendaverit, moriatur. *V. c. 206.*

Qualiter pro Rege & exercitu ejus hac instanti tribulatione a fidelibus in orationibus & elemosynis Deo supplicandum sit.

CXLIII. Capitulare qualiter instantum est in hoc Episcoporum consensu. Id est. Ut unusquisque Episcopus tres Missas & tria psalteria, unum pro Domino Rege, & aliud pro exercitu Francorum, tertium pro præsentis tribulatione. Presbyter unusquisque Missas tres. Monachi & monachæ & Canonici, unusquisque psalteria tria. Et biduanas omnes faciant tam Episcopi quamque monachi & monachæ & Canonici. Sed & eorum infra casatum homines, vel qui potentes sunt. Et unusquisque Episcopus, Abbas, & Abbatissa, qui hoc facere potest, libram donet de argento aut valente in elemosyna; mediocres vero mediam libram; minores vero solidos quinque. Episcopi, Abbates, et Abbatissæ pauperes famelicos quatuor pro ista stricte nutrire debeant usque ad tempora messium. Et qui tantum non possunt, juxta quod possibilitas est, ut tres, vel duos, aut unum. Comites fortiores libram de argento aut valente donent in elemosyna; mediocres vero dimidiam libram, de casatis centum solidos quinque, de quinquaginta unciam unam. Et faciant biduanas, et eorum ho-

(1) Et qui prædicta.) Hæc & reliqua quæ sequuntur desunt in Capitulari anni DCCLXXIX. & in libro quinto Capitularium. Omnia etiam

sunt in vulgatis editionibus, studio brevitate.

homines, atque eorum castus, vel qui hoc facere possunt. Et qui redimere ipsam biduanam voluerit, fortiores Comites uncias tres, minores denarios triginta, minores solidum unum. Et de pauperibus famelicis sicut scriptum est ipsi faciant. Hæc omnia, si Domino placuerit, pro Domino Rege & exercitu Francorum & pro præsentè tribulatione Missa sancti Johannis sint completa. *V. cap. 207.*

Ne Presbyter vel reliqui Clerici aut ullus fidelium præsumat decimas vendere, vel donare, aut pignorare, Ecclesieque quoquo modo alienare.

CXLIV. Nullus Presbyter aut Diaconus, vel quilibet Clericus aut laicus, decimas vendere, aut dare, vel pignorare, aut indebitare præsumat antequam eas cum omni integritate fideliter collectas habeat, & infra septa Ecclesie, cui jure debentur, in suis utiliter graneis collectas habeat, & postea juxta præceptum proprii Episcopi secundum canonicas sanctiones atque decreta beati Gregorii Papæ eas dispenfer. Si quis autem hæc parvipenderit vel infringere tentaverit, si quidem Clericus fuerit, gradus sui periculo subjacebit. Si vero monachus vel laicus fuerit, communione privetur. *VII. c. 214.*

De providentia Episcopi circa Archidiaconos.

CXLV. Ut prævideant Episcopi ne cupiditas Archidiaconorum culpas nutriat sacerdotum; quia multis modis mentitur iniquitas sibi. *Capitul. a. 744. c. 12.*

De non ejiciendis de sepulchris ossibus mortuorum.

CXLVI. Ut nullus ossa mortuorum de sepulchris audacter ejiciat. *VI. c. 193.*

De non jurando.

CXLVII. Ut unusquisque caveat jurare: quia perjuri regnum Dei non possidebunt, sicut nec adulteri. *VI. c. 374.*

De prædiis à Presbyteris emptis, Ecclesiis propriis confirmandis.

CXLVIII. Ut Presbyteri pauperes ordinati, prædia comparantes, Ecclesiis confirmem. *V. c. 52.*

De satisfactione cotidianorum delictorum.

CXLIX. Ut sicut sine culpa nemo cotidie, ita sine cotidiana satisfactione nullus esse debet, etiam sacerdotum.

De communicantium suspensione.

CL. Ut doceantur communicantes duabus vel tribus se suspendere horis, propter admixtionem cibi. *Supra c. 93.*

De conventu Presbyterorum ad civitatem causa discendi.

CLI. Ut Presbyteri singillatim sub dispositione Episcopi in civitates veniant sua ad tractanda ministeria. *V. c. 2. VII. c. 130. 147.*

De pauperum collectione a Presbyteris.

CLII. Ut Presbyteri cotidie duos vel tres pauperes colligant ad lavandos pedes.

De non vendendis Ecclesiarum decimis.

CLIII. Ut ulterius non præsumant Presbyteri decimas vendere, quæ in pauperum & Ecclesiarum usus dantur, sicut hæctenus, mirabile dictu, horreis veterate sunt, ad thesaurorum cumulum. in cuius rei testimonio multi pauperum de manibus sacerdotum requirendi moriantur. Sed ubi Deo largiente abundaverint, ad sustentationem pauperum parentur famis tempore.

De formatis faciendis. Et ut sine formata nullus proficiatur Clericus. Ex Concilio Africano vel Milevitano capitulo XX. Ut sine formatis nemo ad comitatum proficiatur, vel qualiter fiant formate.

CLIV. Placuit ut quicumque Clericus propter necessitatem suam alicubi ad comitatum ire voluerit, formatam ab Episcopo suo accipiat. Quod si sine formata voluerit pergere, a communione removeatur. Quod si alicubi ei repentina necessitas orta fuerit ad comitatum pergendi, alleget apud Episcopum loci ejus ipsam necessitatem, & de hoc scripta ejusdem Episcopi deferat. Formate autem quæ a Primatibus vel a quibuscunque Episcopis Clericis propriis dantur, habeant diem Paschæ. Quod si adhuc ejusdem anni Paschæ dies incertus est, ille præcedens adjungatur, quomodo solet Post consulatum (1) in publicis gestis adscribi.

De

(1) *Post consulatum.* Hæc verba, quæ Concilii secundi Milevitani sunt, plane ostendunt vulgarissimum rem Theodosii Honorique principatu in Africa fuisse ut gestis publicis adscriberetur *Post consulatum*, tamen si annus quo gesta illa conscribentur suos Consules ordinarios haberet. Quod non solum in Africa sed etiam in ceteris Romani Imperii partibus obtinuisse observat Baronius ad annum Christi ccc. ubi scribit accidisse plerumque ut etiam cum certi essent alicujus anni Consules, tamen acta publica post consulatum anni superioris Consulium consignata habeantur. Sed quoniam

viro docto Paschasio Quenello nuper placuit id factum aliquando a Conciliis Africanis fuisse præter notarum consularium morem, annos enim computatos illam fuisse per uniuscujusque anni Consules ordinarios quandiu dignitas consularis perseveravit, & usum scribendi *Post consulatum* tunc solummodo introductum fuisse cum ordinarii Consules non erant designati, istam porro annos numerandi rationem longe post Rullici Narbonensis Episcopi tempora iniri coeptam, adeoque hinc juvari non posse interpretationem, quam nos adhibuimus antiquæ inscriptioni quæ initia demonstrat Episcopatus ejus.

De Clericis negligentibus, Ex Concilio Agathensi capitulo II. De contumacibus Clericis & ad officium tardis.

CLV. Contumaces vero Clerici, prout

dignitatis ordo permiserit, ab Episcopis corrigantur. Et si qui prioris gradus elati superbia communionem fortasse contempserint, aut Ecclesiam frequentare vel officium suum implere neglexerint, peregrina eis commu-
nio

eiusdem Rustici; res potere videtur ut testimoniis approbemus sententiam Baronii nostramque esse veram & usum notandorum annorum per Consules anni superioris diu ante Valentiniani III. ac Rustici tempora cœpisse. Ut autem in primis auctoritate patris fastorum Onaphrii Panvini, quam scio plurimum valueram apud eundem virum doctum. Onaphrius ergo in commentariis ad librum secundum fastorum A. V. C. MXXI. qui in annum Christi cccix. incidit, hæc adnotat: *Quum deinceps frequens mentio futura sit annorum sine Cons. quos per hæc tempora post consulatus appellabam, non alienum ab re erit pauca quedam de his annis tradere.* Annus enim cccix. & sequens notati a Cassiodoro reperiuntur post consulatum Diocletiani X. & Maximiani VII. cum tamen ut idem Onaphrius & Baronius observatum reliquerunt, anno cccix. Maxentius & Maximus gesserint consulatum. Anno Christi cccxi. Magnentius & Gaiso Consules fuerunt, ut notat auctor libri de Praefectis apud Onaphrium. Et tamen liber Cuspiriani, Cassiodorus, & Socrates lib. 2. cap. 26. hic ipso anno adscribunt post consulatum Sergii & Nigriniani, qui superiore anno gesserint consulatum. Annus Christi cccxxv. in fastis inscribitur post consulatum Gratiani Aug. III. & Equitii. Anno Christi cccxxviii. Concilium Carthagenense quintum dicitur celebratum post consulatum Casarii & Attici, cum tamen eo anno Honorius IV. & Eusebianus Consules notentur in fastis. Sequenti anno Manlius Theodorus & Flavius Eutropius erant Consules. Et tamen Concilium Africanum, quod eo anno habitum est, celebratum scribitur P. C. Honorii Aug. IV. & Euseychiani. Deinde anno Christi quadringentesimo Sillico & Aurelianus consulatum gesserint; annoque sequenti, quo Vincencius & Fravira Consules fuerunt, Concilium Africanum secundum notatur esse congregatum P. C. Flavii Silliconis. Annus postea ccccx. inscriptus reperitur consulatu Honorii VIII. & Theodosii III. & post consulatum eorum legitur habitum Concilium Africanum VIII. eotempore quo Varanes erat Consul; post cuius consulatum, anno nimitum sequenti, habita est collatio Carthagenensis inter Catholicos & Donatistas, tamen tum Theodosius Aug. gereret quartum consulatum. Annus ccccxviii. Consules habuit Honorium XII. & Theodosium VIII. quibus anno sequenti substituti sunt Monaxius & Plinta. Istorum tamen mentionem non faciunt gesta duorum Conciliorum apud Carthagenim congregatorum anno ccccxix. quæ habita dicuntur P. C. Honorii XII. & Theodosii VIII. Sed nihil illustrius in hoc argumento proferri potest quam acta Concilii Ephesini, quæ notant habitum illud fuisse post consulatum Theodosii Imperatoris XIII. & Valentiniani III. cum tamen constet eodem anno Consules creatos esse Bassum & Antiochum, sub quibus Prosper ait congregatam apud Ephesum fuisse synodum plus ducentorum Episcoporum adversus Nestorium. In actione nona & decima Concilii Chalcedonensis referuntur acta synodorum in Tyro & Beryto celebratarum anno ccccxviii. in causa hæc Episcopi Edesseni, in quibus scriptum est illas fuisse habitas post consulatum Flavii Zenonis & Posthumiani. Scio illustrissimum Cardinalem Baronium admonuisse erratum utrobique fuisse in consignanda synodorum istarum

epocha, & auctores Romanæ Conciliorum editionis in margine nonæ actionis Chalcedonensis ista adnotasse: *Hi duo Episcoporum conventus habiti sunt bis Consulibus, non post eorum consulatum, & hic annus est CCCCXLIII. ab ortu Christi. Quare aut alia numerandi ratio servata est & ab alto principio duxa, aut mendum in numeris irrepit. Sed cum omnes codd. Mss. quos habuimus, tam Græci quam Latini, sic legant, nihil mutare voluimus.* Ergo hic non disputo utrum acta illa mendosa sit Baronii & editorum Romanorum emendatio. Satis mihi est quod omnes antiqui codices Græci & Latini præferunt lectionem quæ in vulgatis editionibus reperitur. Ex his ergo quæ dicta hæcenus sunt manifestum est rationem numerandi annos post consulatum longe ante Rustici Narbonensis Episcopi tempora cœpisse & ævo ejus maximo in usu fuisse. Itaque rem minime insolentem is fecit quum tempus collocati liminis in Ecclesia Narbonensi notavit in anno quarto post sextum Valentiniani consulatum, tamen si tum Posthumiani Zenonisque consulatus vigeret. Quod enim idem vir eruditus, his difficultatibus victus quas ipse sibi fecit, putat aliam ineundam esse Rusticiæ inscriptionis explicandæ viam, & quartum illum annum non a consulatu sexto Valentiniani sed a iactis basilicæ fundamentis numerandum censet, ingeniosa quidem conjectura est, sed quæ nulla probabilis ratione, nullo simili exemplo nititur, & quam vel solus ordo verborum refellit quæ in prima inscriptionis linea leguntur. Nam si de anno quarto a iactis basilicæ fundamentis intelligenda illa sunt, cur Rusticus annum illum quartum non conjunxit potius cum die, quo limen collocatum est, quam cum sexto Valentiniani consulatu? Præterea certum est limen illud non esse collocatum anno quarto a iactis basilicæ fundamentis, sed quinto. Et enim si verum est, uti profecto ambigi non potest quin verum sit, iacta fundamenta fuisse trigesima septima die a deposito pariete Ecclesiæ dudum exusta, id est, die xviii. mensis Novembris anni xv. episcopatus Rustici, certum quoque esse debet ab eo die usque ad tertium Kalendas Decembris anni xix. episcopatus ejusdem Rustici superesse duodecim aut tredecim dies super quatuor annos, adeoque limen Ecclesiæ Narbonensis positum non esse anno quarto a iactis basilicæ fundamentis, sed quinto. Sane quæ contra ab eodem viro docto afferuntur de paucis diebus super quatuor annis additis & de numero rotundo quatuor annorum, ea leviora sunt quam ut existimare oporteat eum credidisse magni illa momenti esse ad constituendam novam suam opinionem de initiis episcopatus Rustici. Quemadmodum enim apud Jurisconsultos extra conceptum sæpius pro completo seu pleno accipi, ita verum est duodecimum, exempli causa, annum esse cum quantumlibet ex duodecimo in l. 41. ff. præterierit, ut docet Pomponius in l. 41. ff. deo manumiss. testam. Ita loqui solemus, in deo duodecimus annus est, cum quantumlibet ex duodecimo anno venisset aut præterisset. Hinc apud Socratem lib. 2. cap. 26. & Sozomenum lib. 4. cap. 1. consulatus Sergii & Nigriniani ac cædes Constantii Imperatoris, quæ anno illo facta est mense Martio apud Helenam oppi-
dum

nio tribuatur; ita ut cum eos pœnitentia correxerit, rescripti in matricula, gradum suum dignitatemque recipiant. VII. c. 237. 311.

De non pergendum Clericis sine permissu Episcopi ad iudices seculares. Ex Concilio Agabensi capitulo XXXII. Ut Clericus inconsulto Episcopo ad iudicem secularem non pergat.

secularem iudicem, Episcopo non permittere, pulsari. Sed si pulsatus fuerit, non respondeat. Nec audeat criminale negotium in iudicio seculari proponere. Si quis vero secularium per calumniam Ecclesiam aut Clericum fatigare tentaverit, & victus fuerit, ab Ecclesie liminibus & a catholica communione, nisi digne pœnituerit, coerceatur. VI. c. 157. & seq.

CLVI. Clericus nequaquam præsumat apud

Ne

dum pagi Ruscinonensis, conferuntur cum anno quarto post habitum Sardicene Concilium, qui in initiis omnino suis erat. Quippe Concilium Sardicene congregatum est anno cccxlvii. & Sergius ac Nigrinianus creati sunt Consules anno trecentesimo quinquagesimo. Adeo autem proclive est annos ita vulgo numerare, ut cum Baronius in actione undecima Concilii Chalcedonenis ista legisset, *Hodie quatuor anni sunt & Romanus Episcopus eum deposuit*, quæ verba sunt Stephani Episcopi Ephesini adversus Basianum adversarium suum, tempus depositionis istius rejecerit in annum ccccxlviii. a die videlicet iv. Kal. Novembris anni ccccl. numerando retrogrado ordine. Itaque ut ad rem nostram redeamus, puto ex his quæ huc usque dicta sunt liquere morem norandi tempora annosque distinguendi post consulatum diu ante Rustici Narbonensis Episcopi ætatem introductum fuisse; inscriptionem porro, quæ istius controversiæ occasio fuit, positam esse anno ccccxlviii. qui erat quartus post sextum Valentiniani III. consulatum, adeoque Rusticum ordinatum fuisse Episcopum anno ccccxix. uti nos contendimus. Neque est quod quis hic mihi objiciat insolentem esse hanc scribendi rationem, ut cum quis significare vult annum

quartum post consulatum, dicat anno quarto Consule tali. Quamvis enim non admodum gravate fatear id factum esse extra vulgarem scribendi modum, non inde tamen colligi potest annum illum quartum non esse explicandum de anno quarto post sextum Valentiniani consulatum, præsertim cum ostenderit referri illum non posse ullo modo ad annum quartum a jactis basilicæ fundamentis. Neque vero exemplis adeo destitutus est iste loquendi modus quin auctoritate quoque antiquitatis confirmari possit. Extat post Novellas Justiniani Imp. apud Julianum Antecessorem constitutio Justinii junioris, in cujus calce adnotatum est eam datam esse Indictione tertia, anno quinto imperii & anno secundo post consulatum ejus, mendose tamen, cum Indictio tertia & annus quintus imperii non conveniant anno secundo post consulatum Justinii, sed quarto. Marii porro chronicon habet *Anno IV. Conf. Justinii Jun. Aug.* pro eo quod in constitutione ipsa legitur *post consulatum*; eodemque postea modo designatus est annus secundus post consulatum Tiberii. Sed ut lector de toto isto negotio facilius judicare possit, recudenda hic est inscriptio Narbonensis, quæ istius disputationis fundus est. Sic ergo habet.

✠ DŌ. ET. XPO. MISERANTE. LIM. HOC. C. L. K. T. E. ANNO. III. CŒ. VALENTINIANO. AVG. VI. IIIKL. D. XVIII. ANNO. EPTVS. RVSTI. ...

RVSTICVS. EPŒ. EPĪ. BONOSI FILIVS
EPĪ. ARATORIS. DE. SORORE. NEPVS
EPĪ. VENERISOCI. IN. MONASTERIO
CONPRE. ECCLĒ. MASSILIENS.
ANNO. XV. EPTVS. SVI. D. ANN. V. III. ID. OCTB
C. VRSOPRBO. HERMETE. DIACO. ET. EOR. SEQ. TIB.
COEP. DEPON. PARIET. ECCL. DVID. EXVSTAB
XXXVII. D. QVAD. INFVNDAM. PONI. COEP

✠ ANNO. II. VII. ID. OCTB. ABSID. P. F. MONTANVS. SVBD.
MARCELLVS. GALL. PREF. DI. CVLTOR. PRECE
EXEGIT. EPĪM. HOC. ONS. SVSCIPI. INPENDIA
NECESSAR. REPROMITENS. QVAE. PER
BIENN. ADMINIST.
SVAEPREBŪ. ARTIF. E.
MERCED. SOL. OG
ADOPER. E. CETER. SOL. I. a

HINC. OBLAT. SCĪ
EPĪ. VENERI. SOL. C....
EPĪ. DYNAMI. L....
ORESI. CC....
AGROECI. I....
ET. DECONIÆ.....
SALVTI.....

Ne Clericus vel monachus sine licentia Episcopi sui proficiatur. Ex Concilio Agathensi capitulo XXXVIII. Ut sine epistola Episcopi sui non liceat Clerico vel monacho proficisci.

CLVII. Clericis sine commendatitiis episcopis Episcopi sui licentia non pateat evagandi. In monachis quoque presentis sententiae forma servetur. Quod si verborum increpatione non emendaverit, etiam verberibus statuimus eum coerceri. VII. c. 269.

Ne Clericus sine permisso Episcopi sui proficiatur. Ex Concilio Agathensi capitulo LII. De Clericis qui sine epistola Pontificis sui proficiuntur.

CLVIII. Presbyter aut Diaconus vel Clericus sine antistitis sui epistolis ambulans, communionem ei nullus impendat. VI. cap. 154.

De his qui in propriis provinciis non communicant. Ex Concilio Africano capitulo XVII.

CLIX. Placuit ut quicumque non communicans in propria provincia, in aliis provinciis vel transmarinis partibus ad communicandum obrepserit, iacturam communionis vel clericatus expiat.

De patratioribus diversorum malorum.

CLX. Sunt sane diversorum malorum patratores, quos & lex divina improbat & condemnat; pro quorum etiam diversis sceleribus & flagitiis populus fame & pestilentia flagellatur, & Ecclesiae status infirmatur, & regnum periclitatur. Et quamquam haec in sacris eloquiis satis sint execrata, nos necessarium praevidimus iterum nostra admonitione & exhortatione atque prohibitione praecaveri omnino oportere; sicut sunt diversarum pollutionum patratores, quas cum masculis & pecoribus nonnulli diversissimis modis admittunt; quae incomparabilem dulcedinem piissimi creatoris ad amaritudinem provocantes, tanto gravius delinquant quanto contra naturam peccant: pro quo etiam scelere igne caelesti conflagratæ infernique hiatu quinque absorptæ sunt civitates, nec non & quadraginta & eo amplius millia stirpis Benjaminæ mucrone fraterno confossa sunt. Hæc porro indicia & evidentes vindictæ declarant quam detestabile & execrabile apud divinam maiestatem hoc vitium extet. Scimus enim quoniam (1) talium criminum patratores lex Romana, quæ est omnium humanarum mater legum, igne cremari jubet. Vobis ergo omnibus terribiliter denuntiamus, vestrisque cunctis ac vobis famulantibus atque subditis

una vobiscum sub Dei diſtincto iudicio atque fidelitate nostra præcipimus ab his caveri, & hæc facientibus nec verbis nec factis ullo modo consentire: quoniam qui talia agunt, Apostolo pollicente, regnum Dei non consequentur. Tempus namque est ut multitudini perentis populi parcatis, quæ sequendo exempla peccantis Principis cadebat in pureum mortis. Quia quantoscunque vel per bona exempla ad vitam caelestis patriæ contrahimus, vel per mala exempla ad perditionem sequentes præimus, de tantis procul dubio ab aeterno iudice vel poenas vel præmia accepturi sumus. Si enim gens nostra, sicut per istas provincias divulgatum est, & nobis in Francia & in Italia impropertur, & ab ipsis paganis impropertum est, spiritus legalibus connubiis; adulterando & luxuriando ad instar Sodomitanæ gentis fedam vitam duxerit, de tali commixtione meretricum astimandum est degeneres populos & ignobiles & furentes libidine fore procreandos, & ad extremum universam plebem ad deteriora & ignobiliora vergentem, & novissime nec in bello seculari fortem, nec in fide stabilem, & nec honorabilem hominibus nec Deo amabilem esse venturam. Sicut aliis gentibus Hispaniæ & Provinciae & Burgundionum populis contigit, quæ sic a Deo recedentes fornicatæ sunt, donec iudex omnipotens talium criminum ultres poenas per ignorantiam legis Dei, & per Sarracenos venire & servire permisit. Et notandum quod in illo scelere aliud immane flagitium subterlat, id est, homicidium. Quia dum illæ meretrices, sive monasteriales, sive seculares, male conceptas soboles in peccatis genuerunt, sæpe maxima ex parte occidunt; non implentes Christi Ecclesias filiis adoptivis, sed tumulos corporibus, & inferos miseris animabus fatiant. Absit enim ut pro talibus pereatis (2) & nos simul cum regno cadamus, gloriaque totius regni pereat: quoniam ex præcedentibus agnovimus quæ securis, nisi prævisa fuerint, possunt evenire. Sarius est quoque nobis talibus carere quam cum his ruere, regnumque ab ethnicis atque ejus popularibus futuro tempore adulari vel possideri. Scire enim vos cupimus quia quicumque super his aut faciens aut libenter consentiens inventus fuerit, nos eum juxta prædictam Romanam legem velle punire.

De eo qui propria uxore derelicta, vel sine culpa interfecta, aliam ducit.

CLXI. Quicumque propria uxore derelicta, vel sine culpa interfecta, aliam duxerit, armis depositis, publicam agat poenitentiam. Et si contumax fuerit, comprehendantur

(1) Scimus enim quoniam.) Hæc non extant in Concilio Parisiensi, ex quo prima capituli istius pars sumpta est. Addita itaque consti-

tutioni synodali sunt a Ludovico Imperatore. (2) Pereatis.) Leg. forte peccatis.

tur a Comite, & ferro vinciatur, & in custodia mittatur, donec res ad nostram notitiam deducatur. *Supra c. 118.*

De eo qui res alienas malo ingenio emptas filio suo aut cuilibet persone legitimos annos non habenti tradiderit.

CLXII. Quicumque res alienas cuilibet homini vendiderit, & ipse homo easdem res comparatas haber per malum ingenium, proprio filio aut alteri cuilibet necdum legitimos annos habenti iustitiam tollendæ causa tradiderit, volumus atque firmiter præcipimus ut si pater ejusdem parvuli vixerit, ipse intret in causam rationem reddendi pro filio suo. Si autem ipse pater mortuus est, tunc legitimus ejus propinquus, qui iuste ei tutor aut defensor esse videtur, pro ipso rationem reddere compellatur. Similiter de aliis omnibus iustitiam ad eum pertinentibus; excepta sua legitima hereditate, quæ ei per successionem parentum suorum legitime evenire debuit. Quod si quis hanc nostram iustitiam contempserit vel neglexerit, sicut de ceteris contemptoribus, ita de eo agatur. Is vero qui easdem res primus invasit & iniuste vendidit, necnon & emptores, excepta sola persona parvuli, hoc quod fraudulenter admiserunt, intra patriam emendare cogantur, & postea, sicut contemptores iustitiam nostræ, sub fideiussoribus ad nostram presentiam venire compellantur. *Supra c. 119.*

Us de uno manso ad Ecclesiam dato nullum hmanum exigatur servitium. Quod qui fecerit, cum sua lege emendet.

CLXIII. De uno manso ad Ecclesiam dato, de quo aliqui homines contra statuta sibi servitium exigunt, quicumque pro hac causa accusatus fuerit, Comes vel Missi hoc quod inde subtractum est Presbyteris cum sua lege restitui faciant. Et quicumque de uno manso ad Ecclesiam dato præter ecclesiasticum exegerit servitium, Episcopo vel Comite distringente, hoc legibus emendet. *V. c. 100.*

De his qui nonas & decimas vel restorationes aut census dare neglegunt, ut hoc legibus emendent, & insuper bannum nostrum persolvant.

CLXIV. De his qui nonas & decimas jam per multos annos aut ex parte aut ex toto dare neglexerunt, volumus ut per Missos nostros constringantur ut secundum Capitularem priorem solvant unius anni nonam & decimam cum sua lege, & insuper bannum nostrum. Et hoc eis denuntietur, quod quicumque hanc negligentiam iteraverit, beneficium unde hæc nona & decima persolvi debuit amissurum se sciat. Ita enim continetur in Capitulare bonæ memoriæ genitoris nostri in libro I. capitulo CLVII. ut nona & decimæ legibus reuadiantur, & insuper bannus dominicus a neglegente persolvatur. *V. c. 276.*

Tom. III.

Ut qui Ecclesiarum beneficia habent, nonam & decimam ex eis Ecclesiæ cuius res sunt donent. Et de nonis & decimis non redimendis, nisi Episcopo placuerit.

CLXV. Qui tale beneficium habent, & ad medietatem laborant, ut de eorum portione proprio Presbytero decimas donent. Item in Capitulari nostro in libro II. capitulo XXI. de eadem re. *De nonis quidem & decimis, unde & genitor noster & nos frequenter & in diversis placitis admonitionem fecimus, & per Capitularia nostra qualiter hæc observentur ordinavimus, volumus atque iubemus ut de omni conlaborato & de vino & de sono pleniter & fideliter ab omnibus nona & decima persolvatur. De nutritina vero quod in decima dandum est, sicut hætenus consuetudo fuit, ab omnibus observetur. Si quis tamen Episcoporum fuerit qui argentum pro hoc accipere velit, in sua maneat potestate, juxta quod ei & illi qui hoc persolvere debet convenit. I. c. 157.*

De his qui decimam Ecclesiæ iniuste, non secundum dispositionem Episcopi, cui debetur auferunt, & alibi aut propter amicitiam aut propter munera dare præsumunt.

CLXVI. Quicumque decimam abstrahit de Ecclesia ad quam per iustitiam dari debet, & eam præsumptorie vel propter munera aut amicitiam aut aliam quamlibet occasionem ad alteram Ecclesiam dederit, a Comite vel a Misso nostro distringatur ut ejusdem decimæ quantitatem cum sua lege restituat. *V. c. 276.*

De his qui decimas, nisi a se quoquo modo redimantur, dare neglegunt, ut firmiter adstringantur, qualiter vel invitii hoc emendent.

CLXVII. Decimas quæ populus dare non vult nisi quo vult modo ab eo redimantur, ab Episcopis prohibendum est ne fiat. Et si quis contemptor inventus fuerit, ut nec Episcopum nec Comitem audire velit, si noster homo fuerit, ad nostram presentiam venire compellatur. Ceteri vero distringantur, ut invitii Ecclesiæ restituant qui voluntarie dare neglexerunt. *V. c. 101.*

De his qui restorationes Ecclesiarum earumque domorum facere vel decimas & nonas dare neglegunt, si se non correxerint, ut beneficia perdant.

CLXVIII. Quicumque de rebus Ecclesiarum, quas in beneficium habent, restorationes earum facere neglexerint, juxta Capitularem anteriorem, in quo de operibus ac nonis & decimis constitutum est, sic de illis adimpleatur, id est, in libro quarto capitulo XXXVIII. *De opere vero vel restoratione Ecclesiarum Comes & Episcopus sine Abba una cum Misso nostro, quem ipsi sibi*

M m

ad

ad hoc elegerint, considerationem faciant, ut unusquisque eorum tantum inde accipiat ad operandum & restaurandum quantum ipse de rebus Ecclesiarum habere cognoscitur. Similiter & Vassi nostri aut in commune tantum operis accipiant quantum rerum ecclesiasticarum habent, aut unusquisque per se juxta quantitatem quam ipse tenet. Aut si inter eos conuenerit ut pro opere faciendo argentum donent, juxta estimationem operis in argento persoluant: cum quo prior rector Ecclesie ad predictam restorationem operarios conducere & materiam emere possit. Et qui nonas & decimas dare neglexerit, primum quidem illas cum lege sua restituit, insuper & bannum nostrum soluat; ut ita castigatus caveat ne, sepius iterando, beneficium amittat. V. c. 277. Capitul. a. 829. tit. 1. c. 9.

Ut hi qui terras dominicas propterea excolere nolunt ut nonas & decimas inde solvant, pleniter constringantur ut hæc de tribus annis legibus persoluant.

CLXIX. De illis qui agros dominicos propterea negligunt excolere ut nonas & decimas exinde non persoluant, et alienas terras ad excolendum propter hoc accipiunt, volumus ut de tribus annis ipsam nonam et decimam cum sua lege persoluant. Et si quis contempтор aut Comitibus aut Missorum nostrorum propter hoc extiterit, per fidejusso-

res ad palatium venire compellatur. V. cap. 278. Supra c. 103.

De teloneis, ubi non exigantur.

CLXX. Statutum est ut ubi tempore avi nostri Domni Pippini consuetudo fuit teloneum dare, ibi et in futurum detur. Nam ubi noviter inceptum est, ulterius non agatur. Et ubi necesse non est fluvium aliquem ponte transire, vel ubi navis per mediam aquam et sub ponte icrit, et ad ripam non adpropinquaverit, nec ibi aliquid emptum vel venundatum fuerit, ulterius teloneum non detur. Et nemo cogat alium ad pontem ire ubi juxta pontem aquam transire potest. Et qui ulterius in talibus locis vel de his qui ad palatium seu in hostem pergunt, teloneum exactaverit, cum sua lege ipsum teloneum reddat, et bannum nostrum, id est, sexaginta solidos componat. IV. c. 31.

De rebus Ecclesie que absque ulla repetitione ab eadem Ecclesia per triginta annos possesse sunt, ut nulla testimonia super hanc deinceps possessionem recipiantur.

CLXXI. Ut de rebus (1) Ecclesiarum, quæ ab eis per triginta annorum spatia sine ulla interpellatione possesse sunt, testimonia non recipiantur; sed eo modo contineantur sicut res ad fiscum nostrum pertinentes contineri solent. Capitul. a. 829. tit. 1. c. 8.

(1) Ut de rebus.) Certum est hanc constitutionem esse Ludovici Pii, cui etiam tribui-

tur a Reginone. Et tamen Burchardus eam refert ex Concilio Matisicensi cap. 7.

FRANCISCI PITHÆI GLOSSARIUM AD LIBROS CAPITULARIUM.

Numerus Romanus Librum, Arabicus Capitula designat.

Admonitum quoque Lectorem velim, quod cum citentur tres
Appendices, eas inveniet in fine Libri IV.

A

A *Epsi.*) V. 217. Canone 32. synodi Carthagenensis tertie. Veteres Glossæ: *Abfida*, sedes Episcoporum. B. Augustinus *Albina*: *Al* nostra subfella restita turba redieram. & paulo post: *Dic*bam ego quibus poteram, qui ad nos in abfide honoratioris & gratioris ascendunt. Idem Maximino Episcopo Donatista: *T*ransi honor huius seculi, transi ambitio. In futuro Christi iudicio nec abfide gaudete, nec cathedre velate nec sanctimonialium occurfantium atque cantantium greges adhibebantur ad defensionem. Evodius lib. 1. de miraculis B. Stephani cap. 3. & lib. 2. cap. 2. Paulinus ad Severum: *In* qua æque abfide factam indicavit. Sed de hoc, *abfide* aut *abfide* magis dicere debuerim, tu videris; ego nescire me fateor, quia hoc verbi genus nec legisse memiscor. Sic veteres. *Isidor.* 15. orig. cap. 8. *Hincmarus* Rhemenfis de gestis habitis pro divortio Thietberge: *Et* sacri canones iubent ut penitentes tempore quo penitentiam petunt, imposituram manuum & cilicium super capita asacerdotæ, sicut ubique vultum est, ante abfide accipiant, quod unusquisque publice penitens ab Episcopo suo, de cuius parochia est, debet suscipere.

A *tor dominicus.*) IV. 44. *actor* rei dominicæ Rationalis. l. 11. C. Th. de jurisdiction. omn. Judic. l. 4. de conlation. fundor. patrim. Significatur & actionis nomine quodlibet officium. *Vistor* perfect. African. 2. *Justinian.* pragmat. *Gregor.* Turon. 4. hist. Franc. cap. 30. de gloria martyr. 2. 16. *Marcellus*: *I*llo actionem comitatus, ducatus, patriciatu, in pago illam antecessor tuus ill. videtur egisse, ubi ad agendum regendumque commisit.

Acupictile.) I. 75. *Phrygium* opus. *Isidor.* 9. origin. cap. 19. *Servius* in illud *Virgil.* *Et Phrygiam* *A* *canio* *chlamydem*.

Adnuntatio.) Append. II. 9. Sic *Adnuntatio* *Karoli* & nepotis eius *Lotharii* apud *S. Quintinum* &c. *Volumus* nos scire quod fecit nosser conventus. & alibi: *Adnuntatio* *Karoli* apud *Pisam*. Item: *Adnuntatio* *Ludovici* *Regis* apud *Confluentem*.

Adhærire *sacramenta.*) III. 58. IV. 28. *jurare.* *Araram* *Francis*.

Molt les cyffez arramir
Serement faire & soy plevoir
Que par mort ne sy falleront.

Tel fra com' il fra seront.
Adhærire se.) III. 58. IV. 29. *Marcellus*: *Veniens* ante nos homo ille ibi in palatio nostro, placitum suum legibus cust. dixit quod habebat apud hominem nomine illo, quod ipse vel per suam fructu ante nos visus fuit adhamisse. Sed nuncupatus illi: nec ad placitum suum venit, nec ipsum sacramentum juravit.

Advinc.) III. 18. *Asbatus*. *Albani*. Nam *Scotivagi*. Vide, *Scotorum* *hospitatus*. Sic a *Sclavis* *Esclaves*. In vita *Bonifacii* *Moguntini*: *Ut* a *Sclavis* *Christianorum* *terras* *habitantes* *tributuri* *exigatur*, *ne* *sibi* *propriis* *vindictam* *quod* *colunt*. In diplomate *Hlotharii* & *Hludovici* ad petitionem *Elisardi* *Episcopi* *Parisiensis*: *Nec* *de* *liberis* *hominibus* *albanisque* *ac* *colonis* *in* *supradicta* *terris* *commenentibus* *aliquem* *versum* *vel* *aliquas* *restitutiones* *accipere*.

Advocati.) IV. 3. *Advocæ*. *Defensores* *five* *protectores*. Ex Canone 99. *Africanæ* *synodi* *post* *consulatum* *Siliconis* *inducta* *est* *advocatorum* *defensio* *pro* *causis* *Ecclesiæ*. Vide privilegium quod monasterio *Utenburthano* concessit *Carolus* *Magnus* *apud* *Bruschium*. In *Edicto* *Carthacensi* *Karoli* *Calvi* *anni* *ccccxxv*. *Et* *ipse* *sic* *mallum* *suum* *teneat* *ut* *barigildi* *eius* & *advocati*, *qui* *in* *aliis* *comitatibus* *raciones* *habent*, *ad* *suum* *mallum* *occurrere* *possint*. *Chronicon* *Besunense*: *Anno* *octavo* *regni* *sui* *Clotbarius* *Rex* *defensores* & *advocatos* *Gengulfum* *virum* *illustrissimum* *monasterio* *Bejovny* *instituit*, *quod* *eius* *litteræ* *inducunt*, *Petris* *a* *nobis* *ut* *illud*, *vir* *Gengulfus* *omnes* *causas* *ipsius* *monasterii* *ad* *prosequendum* & *redintegrandum* *deberet* *recipere*.

Agenda.) V. 55. VI. 306. *Synodus* *Karthaginenfis* *secunda* *cap. 1x*. *Agenda* *mortuorum* *in* *lectionario* *B. Hieronymi*. *Agenda* *vespertina* *vel* *matutina* *in* *regula* *B. Benedicti*. *Beda* *in* *vita* *Augustini*: *Per* *omne* *sabbatum* *a* *Presbytero* *loci* *illius* *agende* *eorum* *sollemniter* *celebrantur*.

Aggeres *Ligeris.*) IV. 10. *Turcis* & *leves* & *Loire*. *Gloss.* *Agger*, *prata*, *via* *pública*. *Hieronymus* *in* *chronico*: *Propter* *inundationem* *aggeres* *construxit*.

Alode.) I. 120. *Gallicum* *vocabulum*. *Plin.* 11. 37. *Sueton.* *in* *Julio* *cap. 24*. *Res* *manicipi* *Sigeberto* *dicitur* *Cap. 20*. *lib. 3*. *hic*. *Can. 43*.

M in 2 sy

synodi Meldensis: Karolus in capitulis quæ confitura sunt apud Snelionas anno 853. Et postea in alodem data sunt, ut describant quæ sint, & a quo vel a quibus in proprietatem data sunt. Et in adiunctione Hludovici Regis: Et illorum alodes de hereditate, & de conquestu, & quod de donatione nostri senioris habuerunt. Ibidem: Ut Missi nostri his qui firmitatem fecerunt, alodes illorum quos de hereditate & de tali conquestu qui de nostra donatione non penitit. Hereditas Regioni: Ut perderent ingenuitatem & hereditatem. Ado: Baptizatis Saxonibus, ex ingenuitate & alode firmitas roborata. Flodoardus ex Hincmaro: Cupiens cavere ne cuius ipse deperiret, & villa in alodem verteretur, & ecclesiastica mancipia in servos & ancillas disperiantur.

Amo. 800. VII. 356. *ἁγιογραφία* Harmenopulo.

Ambo.) I. 82. Pulpitum. Beatus Cyprianus episcopus 33. & veteri interpret. can. 25. synodi Laodicensis. Epiphanius Tripartitæ x. cap. iv. Episcopus vero Eutropio sub altare jacente, nuntioque repercussio timore, residens super ambonem, ubi solebat prius facere consuetum sermonem. Socratus vi. cap. v. *ἁγιογραφία* *ἁγιογραφία*. Zonaras in Anastasio. *ἁγιογραφία* *ἁγιογραφία*. Eustathio in Odysse. *ἁγιογραφία*. Benedictus cunctis Episcopis in Caroli gloriosi Regis regno morantibus: Ut in divinis celebrandis mysteriis, more Subdiaconorum, sacras lectiones, conficiens ambonem, populis nuntiaret.

Angelorum nomina.) I. 16. contra Adebertum & Clementem. In synodo Romana sub Zacharia Papa, quæ refertur in vita Bonifacii: *Camague* per ordinem legeretur, pervenit ad locum ubi ait: Precor vos & conjuro vos & supplexico me ad vos angele Uriel, angele Raguel, angele Tubuel, angele Michael, angele Adimis, angele Tubuas, angele Sabaoth, angele Simibel. Dum vero hæc oratio sacrilega usque ad finem perfecta fuisset. Quid aliud agendum est nisi ut omnia quæ coram nobis lecta sunt igne concrementur? Quæ enim nomina angelorum quæ in sua oratione Adebertus invocavit, non angelorum, præter Michaelis, sed magis demonum nomina sunt. Nos autem, ut a vestro sancto apostolatu edocemur, & divina vadit auctoritas, non plus quam trium angelorum nomina agnoscamus, id est, Michael, Gabriel, Raphael.

Ammonia.) I. 112. 125. Gregorius Turon. 3. de virtut. B. Martini cap. 3. Accepta ammonia ad molam vadit, impositoque tritico, molam manum vertere capit. Art. 59. Speculi Saxonum: Qui prius ammoniam molendino præsentaverit, prius molere debet.

Aquæ ferventis aut frigida iudicium.) IV. 13. Additione IV. 113. Leg. Frisio. tit. 3. Burchardus in lege quam dedit familiæ. Hincmarus pro Lothario: Hoc examinandum iudicio contigatus in aquam dimittitur, & aut purgatus statim iudicio arbitratorum absolvitur, aut usque ad purgationem contigatus iudicio examinatur. Idem Hincmarus contra Hincmarum Laudunensem: Præfati homines quia non liberæ conditionis sunt, aut cum aqua frigida, aut cum aqua calida, inde ad iudicium Dei exierunt. Cujus ritus & aliorum ejusmodi & precum concipiendarum formule varæ pro cuiusque regionis more editæ sunt. Quæ sequuntur, extant in ordine Dunstani Dorobernensis Ecclesiæ Archiepiscopi ex bibliotheca illustris Ecclesiæ Parisiensis & mea.

Incipit Exorcismus aquæ ad iudicium Dei demonstrandum.

Ex Ordine Dunstani Archiepiscopi Dorobernensis.

III. Peractis coram sacerdote trium digrum, jejuniis, cum homines vis mittere ad iudicium aquæ frigida ob comprobationem, ita facere debet. Accipe illos homines quos vis mittere in aquam, & duc eos in Ecclesiam, & coram omnibus illis cantet Presbyter Missam, & faciat eos ad ipsam Missam offerre. Cum autem ad communionem venerint; antequam communicent, interroget eos sacerdos cum adjuratione & dicat. Adjuro vos ill. & ill. per Patrem & Filium & Spiritum Sanctum, & per vestram Christianitatem quam suscepistis, & per unigenitum Dei Filium, & per sanctam Trinitatem, & per sanctum evangelium, & per istas sanctas reliquias quæ in ista Ecclesia sunt; & per illud baptismum quo vos sacerdos regeneravit, ut non blasphematis illo modo communicare neque accedere ad altare si hoc fecistis aut consentistis, aut scitis quis hoc egerit. *Si autem tacerint, aut scitis quis hoc egerit, accedat sacerdos ad altare & communicet. Postea vero communicet illos quos vult in aquam mittere. Cum autem communicaverint, dicat sacerdos ante altare per singulos. Corpus hoc & sanguis Domini nostri Jesu Christi sit tibi ad probationem hodie.*

Incipit Missa iudicii.
Antiphona. Justus es Domine, & rectum iudicium tuum, fac cum servo tuo secundum misericordiam tuam. *Psalm. Ecce immaculati.*

O R A T I O.

Absolve quæsumus Domine tuorum delicta famulorum, ut a peccatorum suorum nexibus, quæ pro sua fragilitate contraxerunt, tua benignitate liberentur, & in hoc iudicio prout meruerunt, tua iustitia præveniente, ad veritatis censuram pervenire mereantur. Per Dominum nostrum Jesum Christum filium tuum.

Lectio libri Levitici.

In diebus illis locutus est Dominus ad Moysen dicens: Ego sum Dominus Deus vester. Non faciatis furtum, non mentiamini, nec decipiat unusquisque proximum suum. Non perjures in nomine meo, nec polluas nomen Dei tui. Ego Dominus. Non facias calumniam proximo tuo, nec vi opprimas eum. Non moretur opus mercenarii tui apud te usque mane. Non maledicas furdo, nec coram cæco ponas ostendiculum. Sed timebis Dominum Deum tuum, quia ego sum Dominus, dicit Dominus omnipotens.

Item alia Lectio epistolæ beati Pauli Apostoli ad Ephesios.

Frates, Renovamini spiritu mentis vestræ, & induite novum hominem qui secundum Deum creatus est in iustitia & sanctitate veritatis. Propter quod deponentes mendaciam, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, quoniam sumus invicem membra. Irascimini, & nolite peccare. Nolite locum dare diabolo. Qui furabatur, jam non furetur. Magis autem laborem operando manibus suis quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti.

Graduale. Propitius esto Domine peccatis nostris, ne quando dicant gentes, Ubi est Deus eorum. *Versus.* Adjuva nos Deus salutaris noster, & propter honorem nominis tui Domine libera nos. *Alleluja.* Deus iudex justus, fortis, & patiens, numquid irascetur per singulos dies.

Sequitur sanctum evangelium secundum Marcum.

In illo tempore cum egressus esset Jesus in via, procurrens quidam genu flexo ante eum rogabat eum dicens: Magister bone, quid faciam ut vitam æternam percipiam? Jesus autem dixit ei: Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi solus Deus. Præcepta nostri? Ille dixit: Quæ? Non occidas, non adulteres, non fureris, non falsum testimonium dicas, non fraudem feceris. Honora patrem tuum & matrem tuam. At ille respondens ait: Magister, hæc omnia custodivi a juventute mea. Jesus autem intuitus eum dilexit eum, & dixit ei: Unum tibi deest. Vade, quæcunque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in caelo, & veni, sequere me.

Offertorium.

Immittet angelum Dominus in circuitu temptationum eum, & eripiet eos. Gustate & videte quoniam suavis est Dominus.

Et hic offerant. Secreta.

Intercessio sanctorum tuorum misericordiarum tuarum Domine munera nostra conciliet, ut quam merita nostra non valent, eorum deprecatio indulgentiam valeat obtinere. Per Dominum.

Præfatio.

Æterne Deus, qui non solum peccata dimittis, sed ipsos etiam iustificas peccatores, & reis non tantum poenitentia relaxas, sed dona largiris & premia, cujus nos pietatem supplices exoramus ut famulos tuos istos non de pietatis iudicis reatibus, sed hujus culpæ veritatem spectantibus insinues; quatinus & in hoc populus tuus præconia nominis tui efferat, & te vitæ præsentis & perpetuæ auctorem agnoscat. Per Christum Dominum nostrum.

Benedictio ad iudicium.

Deus, de quo scriptum est quia iustus es & rectum iudicium tuum, fac cum his servis tuis secundum misericordiam tuam, ut non de pristinis iudicentur reatibus, sed in hoc, prout meruerunt, tua benedictione præveniente, veritatis subsequatur iudicium. Amen.

Et qui iustus es & amator iustitiæ, & a cuius vultu videtur æquitas, fac in conspectu populi tui ut nullis malorum præliis veritatis tuæ fulcentur examina. Amen.

Petitiones nostras placatus intende, & culpam omnium præteritarum eis veniam clementer attribue. Et si culpabiles sunt, tua larga benedictio non eis ad suffragium, sed hujus culpæ ad iniquam veritatem proficiat. Amen: Quod ipse præstare dignetur, cuius regnum.

Hic communicent per sacerdotem, & dicat sacerdos.

Corpus hoc & sanguis Domini nostri Jesu Christi sit vobis ad probationem hodie.

Antiphona post communionem.

Iustus Dominus & pietatis dilexit, æquitatem vidit vultus ejus.

Post communionem.

Perceptis Domine Deus noster sacris muneribus, suppliciter deprecamur ut hujus participatio sacramenti & a propriis nos reatibus indefinenter expediat, & in famulis tuis veritatis sententiam declarat. Per Dominum nostrum.

Expleta Missa, faciat ipse sacerdos aquam benedictam, & pergat ad locum ubi homines probentur. Cum autem venerit ad ipsum locum, det illis omnibus bibere de aqua. Cum autem dederit, dicat ad unumquemque hominem: Hæc aqua fiat tibi ad probationem. Postea vero conjuret aquam ubi culpabiles mittat.

Incipit adjuratio aquæ.

Deus qui per aquarum substantiam judiciorum exercens diluvii inundatione millia populorum interemisti, & Noe iustum cum suis sal-

vandum censuisti, Deus qui in mari rubro cuneos Aegyptiorum involvisti, & agmina Israelitica imperterrita abire iussisti, virtutem tuæ benedictionis his aquis infundere & novum ac mirabilem signum in eis ostendere digneris, ut innocentes a crimine furti vel homicidii vel adulterii aut alterius navis, cujus examinationem agimus, more aquæ in se recipiant & in profundum pertrahant, conficios autem hujus criminis a se repellant atque rejiciant, nec patiantur recipere corpus quod ab onere bonitatis evacuatum ventus iniquitatis allevavit & inane constituit; sed quod caret pondere virtutis, careat pondere propriæ substantiæ in aquis. Per Christum Dominum nostrum.

Alia adjuratio.

Adjuro te creatura aquæ in nomine Dei Patris omnipotentis, qui te in principio creavit & iussit ministrare humanis necessitatibus, qui etiam iussit segregari te ab aquis superioribus. Adjuro etiam te per ineffabile nomen Jesu Christi filii Dei vivi, sub cuius pedibus mare & elementum divinum se calcabile præbuit, qui etiam baptizari te in aquarum elemento voluit. Adjuro etiam te per Spiritum sanctum, qui super Dominum baptizatum descendit. Adjuro te per nomen sanctæ & individuae divinitatis, cujus voluntate aquarum elementum divinum est, & populus Israel liccis pedibus statim transivit, ad cuius etiam invocationem Heliens ferrum, quod de manubrio exierat, super aquam natare fecerat, ut nullo modo suscipias hos homines illi si in aliquo sunt culpabiles de hoc quod illis obicitur, scilicet aut per opera, aut per consensum, vel per conscientiam, seu per ullum ingenium, sed iac eos super te natare. Et nulla possit contra te causa facta aut ullum præstigiis inimici quod illud possit occultare. Adjurata autem per nomen Christi, præcipimus tibi ut nobis per nomen ejus obedias cui omnis creatura servit, quem Cherubin & Seraphin collaudant, dicentes, *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Exercituum;* qui etiam regnat & dominatur per infinita secula seculorum.

Alia.

Adjuro te creatura aquæ per Deum Patrem & Filium & Spiritum sanctum, & per triduum diem iudicii, & per duodecim Apostolos, & per septuaginta duos discipulos, & per duodecim Prophetas, & per viginti quatuor seniores qui assidue Dominum laudant, & per centum quadraginta quatuor millia quæ sequuntur agnum, & per omnia agmina sanctorum angelorum, archangelorum, thronorum, dominationum, principatum, potestatum, virtutum, Cherubin atque Seraphin, & per omnia millia sanctorum martyrum, confessorum, & virginum. Adjuro te per sanguinem Domini nostri Jesu Christi, & per quatuor evangelia, & per quatuor Evangelistas, necnon & per septuaginta duos libros veteris ac novi testamenti, & per omnes scriptores sanctos ac doctores eorum. Adjuro te per sanctam Ecclesiam catholicam, & per communionem sanctorum, & per resurrectionem eorum, ut has aqua exorcizata, adjurata, & obfirmata adversus inimicum hominis diabolum, & adversus hominem qui ab eo seductus furtum hoc vel homicidium aut adulterium, unde ratio agitur, perpetravit, ut nullatenus eum in te submergi aut in profundum trahi permittas, sed a te repellas atque rejicias, neque patiaris recipere corpus quod ab onere bonitatis inane est factum; sed quod caret pondere virtutis, careat pondere propriæ substantiæ in te. Innocentes vero a prædicto crimine more aquæ in te recipias, & in profundum innocuos pertrahas. Per Dominum nostrum.

Post has autem conjurationes aquæ, exuantur homi-

ostensione veritatis creaturam panis sanctificari vel casei faux ejus claudatur, guttur ejus stranguletur, & in nomine tuo ante illud rejiciatur quam devoretur. Sed & spiritus diabolicus, qui nulla est communio cum tua superna veritate, in hoc negotio ad subvertendum judicium pravus præstigiatorum suorum molitionibus nil prævaleat. Sed qui reus & confcius est rei præfatæ, ad hoc pabulum sanctificati panis vel casei, & præsertim per dominici corporis & sanguinis communionem quam accipit, tremat & tremendo palleat, & nutabundus in omnibus membris appareat; innoxius vero & infcius fobrie ad salubritatem sui cum omni facilitate hanc partem panis vel casei in nomine tuo signatam manducando deglutiat; ut cognoscant omnes quia tu es justus iudex, qui salvos facis sperantes in te, & non est alius præter te, qui vivis & regnas Deus per omnia secula seculorum.

Tertia Oratio.

Deus cujus scientia fenatiam circumscriptionem angelicis & humanis elongatam sensibus sola interior penetrat & exterior concludit, quem nulla caelestium vel terrestrium aut infernorum vota fallere possunt, quanto magis cor unius hominis culpabile; & respice ad preces nostræ humilitatis, quibus famulatum sacri indidisti ordinis, & prælia, non nostris exigentibus meritis, sed tuo omnium suffragantibus sanctorum precibus, ut quod in hac culpa humanos later oculos, & sermonum humanorum procatitatis obtegunt defensionibus, tua caelesti & superna moderazione sine ullo revelatar obstrucatione; & sicut solus verus es, veritatis in hoc sententiam elucidare digneris: quatinus innocentes sine ulla difficultate hoc pabulum probationis deglutiant, obnoxii autem obtrepidante mentis statu, & totius compagine corporis vacillant, quod in tuo sancto nomine consecratur & benedicitur, nullatenus devorandi valetudinem percipiunt, sed coram omnibus invaliditudo confusi, quod præsumptione immerita susceperunt, cum irrisione projiciant. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Arma.) III. 22. VI. 90. Can. 17. synodi Moguntinæ: Laicis vero qui apud nos sunt arma portare non præjudicemus, quia antiquus mos est & ad nos usque pervenit. Can. 8. synodi Salegunil. Decretum est etiam in nemo gladium in Ecclesia portet, regali tantum exceptio.

Auctoritas.) I. 82. Videnda quæ ex synodis Rhemenfis & Toletano referunt Burchardus lib. 2. Collectarii canonum & Ivo parte 6. Decreti.

B

Exaltationes.) VI. 196. Can. 62. synodi sextæ in Trullo. Can. 80. synodi Brach. & synodi Rom. sub Lothario & Ludovico cap. 35. Ut sacerdotes adveniant viros & mulieres qui sebis diebus ad Ecclesiam conveniunt, ne balando & turpia verba decantando choros teneant & ducant. Nobis Balz. apud Vopiscum Ballistea. Gloss. Балза, ballo. Meminit & Athenæus ἐπιβαλλω.

Bannus dominicus.) III. 63. IV. 1. VII. 22. 31. 32. Bannus regius lib. 2. Speculi Saxonici tit. 61. id est, multa que est sexaginta solidorum. Inde consuetudinibus nostris majores multe solidis sexaginta frequentius taxantur. Bannus francilis in edicto Karoli regis Caritificensis monachis.

Annonam super bannum dominicum rapere.) III. 66. Abbo: Quod si locus interdicio vestro & ut sollempniter dicamus, vestro banno jure tenetur adstrictus.

Proprietatis sine possessio in bannum missa.) III.

45. IV. 24. Hincmarus Karolo Regi: Quicquid de rebus & facultatibus ecclesiasticis sibi in episcopali ordinatione munere Spiritus sancti ad gubernandum & dispensandum commissi acceperat, iussione vestra per Vicecomitem illius pagi in bannum, quod in lingua Latina proscriptio conscribendo vocatur, est missum.

Banniri.) III. 40. Marculfus: Ideo jubemus ut omnes pagenses vestros iam Francos quam Romanos bannire & locis congruis per civitates, vicos, & castella congregare faciatis. Fredegarus scholasticus, sive continuator Gregorii Turonensis: Exercitum in auxilium Sisenandi, totum regnum Burgundie bannire præcepit.

Baptizentur de quibus dubium est utrum baptizati.) VI. 184. In epistola Gregorii Papæ ad Bonifacium Moguntinum: Baptizentur a paganis baptizati. VII. 401. in altera epistola Gregorii Papæ ad eundem Bonifacium. Videatur epist. Zachariæ Papæ in vita ejusdem Bonifacii.

Bastonicum.) VI. 97. *Arctissima custodia.*

Battere.) I. 75. *battre.* In admonitione Karoli Pitis: Et de manopere in scuria battere noluit. Repperio in Glossario: *Battutum*, *бати́ти*. *Battuti*, *бати́ти*; quo modo scribendum videret apud Suetonium. Sic *Battualia* quæ vulgo *battalia*, exercitationes militum vel gladiatorum Adamantio Martyrio. Inde *Battalle*.

Bauga.) Append. II. 5. *Armille.* VI. 223. *Bogen* quidem Alamannis arcus.

Beneficium.) I. 157. In vita Sancti Gothardi Episcopi Hildesheimensis: Institutum monasticum præclare illic profecit usque ad disensionem quæ extitit inter Ludovicum Caroli magni filium & liberos ejus. Ea enim tempestate complures spoliabantur Ecclesie, monasteria vastabantur, atque in his etiam Altahense, cujus possessiones a fidelibus ei collatæ militantibus, pro voluntate eorum qui sic debacchabantur, beneficii imo vero maleficii nomine attribuebantur. In vita beati Guiberti confessoris cap. x. apud Surium tom. 3. Guibertus apud Caesarem accusatur quod Gemmelus regalem fiscum, majoribus ipsius munificentia imperiali loco beneficii attributum, in partem proprietatis suæ usurpaverit, & injussa Regis, fundato ibi canobio, in sortem ecclesiastici juris injisse transfuderit, quod fieri nullo modo lex publica sinit.

Beneficiario juve.) In capitulis Regis Karoli VI. In diplomate Karoli Calvi Imp. Kal. Oâ. Ind. viii. in pago Andegavenfi apud Flooard. lib. 3. hist. Rhem. cap. 4. Proinde noverit omnium fidelium Dei ac nostrorum solertia quia res ex episcopatu Rhemenfi, quas magna necessitate, & per omnia inveni, dum a pastore sancta sedes illa vacaret, fidelibus nostris ad tempus, unde quoddam temporale solatium in nostro haberent servitio, commendavimus, electo & ordinato munere sancti Spiritus per Dei & nostram dispositionem in eadem sancta sede Hincmaro Archiepiscopo, hoc nostræ auctoritatis præcepto, cum integritate quicquid exinde nos fidelibus nostris beneficiavimus, præsentatim restituvimus. Ibidem: Quicquid ex eodem episcopatu, quando de manu Fulconis illud recepimus, alicui præstio beneficio concessimus. Nollem virum multæ lectionis ex interpretatione Gallica alienis a sensu verbis hoc idem diploma retulisse.

Blasphemare.) III. 12. *Blasmer de faux jugement.*

Brevé.) III. 82. *brevit.* App. II. 9. Can. 4. synodi Meldensis. Gloss. *πυγμαλίων*, *pytticum*, brevis. Anna Alexiad. *ἡ τὴ βιβλία ἐστὶ μικρὰ τὰ μικρὰτε περὶ τὸ πρῶτον, ἡ δὲ τὴ βιβλία ἐστὶ μεγάλη, ἐν οἷς ἐκταραχθεὶς τὸ ἐν ἀρχῆς ταμίον ἐστὶ κενὸν ἀλλὰ.* Cap. 32. Reg. B. Benedicti. Inde *brevet* & *Brief*.

Brunia.) III. 14. VI. 223. Addit. IV. 92. *Lorica.* Nobis Brunie. Ut omnis homo de duodecim

tim mansi byniam habeat. Inde scyda lorica que Nortmannis fisci de haubert; sicut scuta-gium, id est servitium scuti, Anglis. Iuvenio tamen vetustiori Saxonum lingua Brynna galeam significare.

Bucelle.) VI. 194. Can. 50. synodi Matisconensis, Joann. Joan. 10. Concil. Tolet. 16. can. 6. Tertullianus de monogamia cap. xi. Et illi plane sic dabant viros & uxores quomodo bucellas. Evodius de miraculis beati Stephani: Megetta bucellam omni die in oleo sanctificato unctam prius accipiebat, & sic ceteros cibos sumebat. Bernoldus Presbyter Constantiensis in expositione ordinis Romani conqueritur in quibusdam Ecclesiis oblatas panis, que pisco Ecclesie consuetudine ad utrum sacrificii a populo fidei ad mensam Domini offerbantur, ad imaginem minorum & ad tenuissimam quandam & levissimam formam a veri panis specie alienam fuisse redactas. Honorius lib. 1. Gemma animæ: Et quia populo non communicante non erat necesse panem tam magnam fieri, statutum est in modum denarii formari.

Butticularius.) Append. III. 6. Glossar. Saxon. Cupella. Cupa. Gloss. Germaniciana: Cupa, Vagna, Saxon. uuyala, & Saxon. uoyala, & in instrumento veteri apud Doctorem meum: Butte, butticella. Inde Coupe, Boucille, Curve, Bagnoire, Botte de vin.

C

Campus.) II. 46. In diplomate Roberti Regis: legem duelli, quod vulgo dicitur campus. Mos Francis solitus armis impacta diluere. Aymoin. 5. 13. lib. 2. Neapolit. constit. tit. 32. 33.

Campio.) IV. 23. Champion. Alamannis Kampfer. Burchardus in lege quam dedit familie: Duo elegantur ad pugnam & cum duello licet decernant; & cuius campio ceciderit, perdat &c. Anzi le bottu payoit l'amende.

Cancellarii.) III. 43. Gloss. Cancellarii, & X. 10. 10. qui chartas scribunt. I. 152. Can. 44. synodi Cabillon. 2. Tabelliones. Notarii Anian. I. 1. C. Th. ad leg. Cornel. de falsis.

Cancellarius.) II. 24. In vita B. Ausberti: Capit esse anticus scriba, doctus, conditorque regalium privilegiorum, & gemulus annuli regalis quo eadem signabantur privilegia. In constitutione Caroli Calvi facta in Cariliaco anno DCCLXI. Præterea necessarium duximus ut commendationem nostram ex hoc scribere rogaremus, que ex more in nostro palatio apud Cancellarium nostrum veniebat, & inde per Missos nostros dirigitur. Hincmarus Rhemenis ad Episcopos quondam Francie: Cui (Apocriphario) sociabatur summus Cancellarius, qui a secretis olim appellabatur; erantque illi subjecti prudentes & intelligentes ac fideles viri, qui præcepta regia absque immoderata cupiditate venalitate scriberent, & secreta illis fideliter custodirent.

Canes in dextro armis tonsi.) VI. 236.
Cantus Gallicanus.) I. 74. Karolus M. Imp. lib. 1. contra synodum Græcorum de imaginibus; quem ea de re quatuor libros Romam misisse Hincmarus refert. A cuius (Romane Ecclesie) sancta & reverenda communione multis recedentibus, nostræ tamen partis nunquam recessit Ecclesia; sed ea apostolica eruditione instruitur, & eo a quo est omne donum optimum tribuente, & semper suscepit reverenda charismata. Quæ dum a primis fidei temporibus cum ea persisteret in religionis sacre unione, & ab ea paulo distaret, quod tamen contra fidem non est, in officiorum celeberrime, & veneranda memorie genitoris nostri illustrissimi Pipini Regis cura & industria, sive adventu in Gallias reverentissimi & sanctissimi viri Stephani Romane urbis antistitis, est ei etiam in psallendi ordine copulata; ut non esset

dispar ordo psallendi quibus erat compar ardor credendi, & que unice erant unius sancte legis sacra lectio, essent etiam unius unius modulationis veneranda traditio, nec se jungeret officiorum varia celebratio quæ conjungeret unice fidei pia devotio. Quod quidem & nos collato nobis a Dei Italie regno fecimus, sanctæ Romanæ Ecclesie festigium sustinere cupientes, reverentissimi Papæ Adriani salutariis exhortationibus parere nitentes; scilicet ut plures illius partis Ecclesie, que quondam apostolice sedis traditionem in psallendo suscipere reusabant, nunc eam cum omni diligentia amplectantur, & cui adhererant fidei munere, adhererent quoque psallendi ordine. Quod non solum omnium Galliarum provinciarum, & Germaniarum, sive Italia, sed etiam Saxoniarum, & quæcumque a quibusdam plagis gentes per nos Deo annuente ad veræ fidei sacramenta converte facere noscuntur. De quo conqueritur Leidradus Archiepiscopus Lugdunensis ad Carolum Imperatorem. Habeo, inquit, scholas cantorum, ex quibus plerique sunt eruditi ut etiam alios erudire possint. Præter hæc habeo scholas lectionum. Molanus cap. 42. lib. 2. de Canonice ex historia Lugdunensi per Paradinum lib. 2. c. 20. Idem Karolus in præfatione Omiliarii totius anni. Einhardus. Chronicon Engolismense: Mox petiti Domnus Rex Karolus ab Adriano Papa cantores qui Franciam corrigere de cantu. At ille dedit ei Theodorum & Benedicum Romanæ Ecclesie doctissimos cantores, qui a Sancto Gregorio eruditi fuerant. Tributique antiphonarios Sancti Gregorii, quos ipse notaverat nota Romana. Dominus vero Rex Karolus revertens in Franciam, misit unum cantorem in Metu civitate, alium in Sullionis civitate, præcipiens de omnibus civitatibus Francie magistros scholæ antiphonarios eis ad corrigendum tradere, & ab eis discere cantare. Corrupti sunt ergo antiphonarii Francorum, quos uniusquisque pro arbitrio sua vitiaverat, vel addidit vel minuit; & omnes Francie cantores didicerunt notam Romanam, quam nunc vocant notam Franciscam. Excepta quod tremulas vel collibiles vel scabiles voces in cantu non poterant perficere experire brandi, naturali voce frangentes in gutture voces potius quam exprimentes. Majus autem magisterium cantandi in Metu civitate remansit. Viæ Agobardum pag. 400. Walfridum Strabam de rebus ecclesiasticis, cap. xxv. & Joannem Salaber. lib. 1. Policrat. cap. vi.

Capitulare.) Capitulare dominicum. III. ix. Penitent. Roman. cap. 13. A capitulo. Hadrianus Papa Karolo Magno: Eniac nobis capitulare advesus synodum &c. Unde per unum quodque capitulum responsum reddimus. In lege Longobardorum: Jam non ulterius capitula, sed tantum leges dicantur. Aymoin. 5. 35. Lupus Ferratiensis episc. 42. Canonice coluntur pæbe, ut nos vocatis, capitula. Capitularium tributorum apud Gregor. Turon. lib. 9. cap. 30. Capitularie Septimanis Gothis.

Capella.) V. 334. Can. 5. synodi Aquigran. Can. 5. synodi Rhemenis. Hincmarus clero & plebi Tornacensi: De capellis antiquitus subsecdis Ecclesiis non æqualem sicut de principalibus Ecclesiis collationem exigit. Sed principalis Ecclesia cum sibi subsecdis capellis. Capellani Presbyteri. V. 2. Hincmarus ad Episcopos quondam Francie: Apocripharius autem, quem nos vocamus Capellanum vel Palatii custodem appellant, omnium clericum sub cura & dispositione sua regerat. Ibidem: Apocripharius quidem de omni ecclesiastica re vel ordine, necnon etiam de canonice vel monastice altercatione, seu quæcumque Palatum adhibent pro ecclesiasticis necessitatibus, sollicitudinem haberet, & ea tantummodo de externis Regem advenit que sine illo plenius definiti non possissent. Valafrius Strabo Abbas Augiensis capite ultimo de exordiis & incrementis rerum eccles. fia.

fiaticarum: Sunt & illi quos summos Cappellanos Franci appellant, Clericorum causas prelati. Cappellani autem minores &c. Dicitur autem sunt primitus Cappellani a Capta Sancti Martini, quam Reges Francorum ob adiutorium victoriae in praetibus solebant cum habere; quam ferentes & custodientes seum ceteris sanctorum reliquiis Clerici, Cappellani caperunt vocari. Monachus quidam S. Galli: Quendam optimam diaconem & scriptorem in Capellam suam assumpsit. quo nomine Francorum Reges propter Cappam S. Martini, quam secum ob sui tuitionem & hostium oppressionem iugiter ad bellum portabant, sancta sua appellare solebant. vel patrona sanctorum. V. 2. In formula chartae audientialis: Dum inter se contenderent, sic eadem a proceribus nostris, in quantum iussit vir ille Comes palatii nostri testimonio, fuit iudicatum, ut de quingentis denominatis idem ille apud tres & alios tres suam manu septima tunc in palatio nostro super capella Domini Martini, ubi reliqua sacramenta percurrunt, debeat conquirere. Eckerardus in vita beati Norikeri tom. 6. Canifil pag. 932. Caplam solide aurcam, gemmis regaliter inclitam, reliquis summis reſertam, in modum Capellae formatam, cuius superscriptio est:

En crucis atque pie cum sanctis capsa Mariae. Hanc Carolus summam delegit habere Capellam. Et: Caplam illam suspendens collo. Evodius lib. 1. de miraculis beati Stephani: Capella argentea, in qua erat reliquiarum portio.

Capulare.) I. 75. Hincmarus Remensis Archiepiscopus in libro contra Hincmarum Metensem, de sententia Engelramno Metensem Episcopo datus: Quam diverse a sacris canonibus, & quam disceperant in quibusdam ab ecclesiasticis iudiciis habeantur, ut hic quaedam de plurimis ponam, evidenter manifestatur. Deletori, inquit, aut lingua capuletur, aut convitio caput amittetur &c. In Legibus Longobardorum: Nalus ei capuletur. Le nez luy soit coupé.

Diaconus in cardine constitutus in urbe Roma.) I. 133. Gloss. Cardinalis, & cardines. Diaconus Cardinalis Gregorio Magno, Incardinatus & Cardinalis Hincmaro & aliis. Cardinalis Diaconus, qui domastica vitium, & cuius levam palatia insignia tegunt, canone vi. synodi Romanae sub Sylvestro, quod in eius potestate ac moderatione vertereur diaconia (xenodochium in vita Gregorii I. 164.) five hospitale pauperum cum sua capella, ut Petrus Urbevetanus interpretatur in vitam Fabiani. Ex quo canone manifestum est septem fuisse Diaconos Cardinales urbis Romae, & ex can. 7. Subdiaconos usque ad Lectores omnes illis subditos. Fortasse a cardine in quo vertitur ostium. unde & cardines mundi septentrio & meridies, quod in ipsis caelum volvitur. Inde Cardinales Donatistae B. Augustino lib. 1. de baptismo adversus Donatistas, tanquam cardines factionis. Et Cardinales tituli in urbibus & suburbis can. 54. synodi Meldensis. Cardinales Presbyteri in epistola Zacharii Papae ad Pippinum Maiorem domus, Episcopos, & Abbates in regione Francorum constitutos. Quartam capitulum est, inquit, de Presbyteris agrorum, quam obedientiam debeant exhibere Episcopis & Presbyteris Cardinalibus. Ex Concil. Neocaesariensi. cap. 13. Ita continetur. Presbyteri ruri in Ecclēa civitatis Episcopo praesente vel Presbyteris urbis ipsius conferre non possunt. Et xv. capitulo: Ut in eodem loco nec futurus temporibus baptisima constituantur nec Presbyter constituatur Cardinalis. Sed si ibi Missas facere maluerit, ab Episcopo noverit Presbyterum postulandum.

Casati bonines.) III. 80. Casati vasalli LXXIII. qui intra casam serviunt. Ivo epistol. 105. Chronicon Andegavense: Tertulum uxore et tradita, adaequando beneficio Landunensi castro & ali-

quibus terris tam in pago Gastinensi quam in aliis locis per Franciam, casatum fecit.

Cajata.) V. 3. Zacharias Bonifacio coepiscopo: De censu autem Ecclesiarum, id est, solum dum de casata suscipe, & nullam habeas bastiationem, dum ex eo poteris cleemosynas tribuere ac in Christi pauperes parti. Corrupte Romana editio Cassata:

Cassitia.) V. 279. Vetus formula: mansit ad commanendum, cum cassitis suprapositis, terris arabilibus. In epistola Episcoporum dioeceseos Rhemorum atque Rhothomagi ad Hindovicum: Judices &c. edificent villas suas moderatis cassitis, & alibi: Et in cassitis & in villis custoditis. In diplomate Karolomanni: Cum omnibus appenditiis ad eundem mansum pertinentibus, & aspicientibus, cassitis, campis, pratis, silvis, pascenti, exitibus & regressibus quatuor, & carum decursibus.

Calculatores.) I. 62. Gaucher Alamannis. Circulatorum, praestigiatore, coclearii. Caslam quere.) III. 40. Conquirere. 38. Adquirere. 51. Caulator. 10. litigator.

Centena.) III. 10. IV. 23. Hundred Anglis. Vetus Chronicon in Alredo: Centurias quas hundreda vocant, & decimas quas thetinge appellant instituit, ut omnis Angligena legaliter vivens & centuriam habeat & decimam. Quod si quis alicujus delicti argueretur inconvoco, statim exhiberentur ex centuria qui cum vadantur & decima. Eadem omnino ratione la Septaine Biturigibus & Quintes Andegavensibus appellantur.

Centenarii.) II. 28. III. 11. 79. IV. 26. minores iudices, ministri comitum. Can. 21. synodi Cabillon. 2. can. 50. syn. Mogunt. can. 1. synodi Ticinensis. Vvalafrius Strabo: Centenarii, qui & Centenationes, vel Vicarii, qui per pagos statuti sunt, Presbyteris plebium, qui baptismales Ecclesias tenent, & minoribus Presbyteris praesunt, conferri queunt.

Charta ingenuitatis.) III. 38. Epistola ingenuitatis Marculphus: Propterea te per hanc epistolam nostram, sicut mihi iustum est, ab omni vinculo servitutis absolvo, ita ut deinceps tanquam si de ingenuis parentibus fuisses procreatus vitam ducas ingenuam, & in nullo servitio inclinaris possis, sed per hanc epistolam ingenuitatis, sicut nobis iustum est fieri, bene & integre ingenuus curis tuis tuae debeas permanere. Et quis videri &c.) Homo Chartularius VI. 213. per chartam sive epistolam liber factus. Leo Hostiensis Episcopus cap. 11. Chronici Cassinensis: Servos quidem suos & ancillas omnes prius per chartulam libertate donavit. Non dissimilet cap. 84. Consuet. Hannon. Villes chartres dicuntur.

Christiana sub praetextu medicinae vel maleficii.) V. 145. III. 55. Can. 18. synodi Arelatenfis, can. 27. synodi Mogunt. Nam criminosos eodem christmate unctos aut potatos nequaquam ullo examine deprehendi posse a multis putabatur. Burchard. Wormat. lib. 19. collect. canon. Bihisti christina ad subvertendum Dei iudicium &c. Can. 4. synodi Tribur. can. 3. & 20. synodi Turonensis.

Clamor.) II. 33. Clain. In diplomate Hindovici: Contra regiam maiestatem nostram si quis iniuste aliquid commiserit, clamorem de illo ad Abbatem faciemus. Inde clamatores. II. 12. III. 7. 59.

Clausa.) V. 279. Clusae, Clusae, interpositiones. Inde Escluses.

Coclearii.) I. 21. Canone 36. synodi Laodicensis: μαχρὸς ἢ ἄσποδες εἶναι, ἢ μαθηματικὸς, ἢ ἀπολόγος, ἢ ποιεῖν τὰ λαγύβια θυκακίαια. Hincmarus.

Coccones.) App. I. 34. VI. 379. Coquins. Sangallensis monachus lib. 2. de gestis Karoli Magni: Responsurique accipiens quod quidam coc-

Crucis examinatio.) I. 102. III. 46. V. 196. Canone 17. synodi apud Vermeriam. Agobard. pag. 288. Vide legem Frisionum §. 1. tit. 14. Bedam de reined. peccat. cap. 4. & 9. In testamento Karoli Magni: *Judicium crucis Dei.* Vide infra de Pelagio in voce *Purgatio.*

Cura domus.) VI. 124. Sic *Curapalatii* lib. 14. Ammiani Marcellini & in epist. Vigili Papæ, & *Curapalates.*

Curtes.) III. 19. Hloardus: *Quidam Presbyter de Borovis curte, sic chim villa vocatur.* In duplimate Hladovici: *Curim nostram Turegum in ducatu Alamannico.* Leo Holfienfis Episcopus chron. Cafil. lib. 1. cap. 36.

D

Decanica Ecclesie.) V. 378. Videantur quæ notavi ad Julianum Antecess. Constantinop.

Defensionis tempus.) V. 201. *tempus de defensione.* Leg. Wilsigoth. 3. *Qui in pratum eo tempore quo defenditur.*

Deliberare.) VI. 370. *delivorer.* Nodgerus in vita B. Landoaldi: *Locum ad honorem S. Bavonis deliberare.* In duplimate Friderici Regis Sicilia: *Restituit & deliberavit.*

Denarialis homo.) VI. 213. *manuissus facta-to denario.* In Marculphi monachi libro hoc ponitur denariæ præceptum. *Et quia,* inquit, *apostolicus vel inluser vir ille per manus suam in nostra præsentia facta-to denario secundum legem Salicam dimisit ingenium, ejus quoque absolutionem per præsentem auctoritatem nostram firmamus, præcipientes eum ut scius & reliqui mansuavit qui per talem titulum a jugo servitutis in presentia principum noscuntur esse relaxati ingenii, ita amodo memoratus ille per nostrum præceptum plenus in Dei nomine confirmatus, nullo inquietante perennique temporibus cum Dei & nostra gratia valeat permanere ingenius atque securus &c.*

Dei Verbum passum.) V. 61. *Contra Felicem Urgelitanum,* in quem libellus extat Paulini Aquileiensis Episcopi.

Disfacere justitiam.) III. 26. *disfacta charta III. 28.* In Leg. Longob. tit. de furtis: *Nisi per justitiam & pacem faciendam hominem disfecerit, si il ne le condanne a estre deffact.*

Dos Ecclesie.) VI. 69. Can. 19. synodi Tollet. 3. Can. 3. 6. synodi Wormat. cap. 1. de censib. Can. 4. synodi Colonienf. *Neque ex dote Ecclesie, id est, ex uno manso & quatuor mancipiis, census exigatur.* In duplimate Orthonis I. *Dotem quoque Ecclesie, id est, duas habas possessas, & beneficium Presbyteri in eodem loco deserventis, id est, unam bobam.*

Dominicus dies a vespera.) I. 15. V. 189. Can. 13. synodi Forojulienfis. Vide infra *Noctes.*

Proprium dominicum.) IV. 34. Rabanus ad Otgarium: *Proprietates dominicalis, quæ Dominico Imperatori ex paterna successione hereditario jure pervenit.* Reges nostri, propter excellentiam, commune nomen Domini sive Domni effecerunt suum. Anastasius Bibliothecarius Adriani secundi, sive Landulfus Sagax historia Miscella: *Genti Francorum moris est Dominum id est Regem secundum genus principari. Régis, sive regis Græcis, sive nobis.*

Dux.) V. 367. *B. ...* Nov. 145. Fortunatus ad Galactorium Comitum:

Debet & ipse potens, ut adhuc bene crescere possit, Præfret ut arma Ducis, qui tibi restat apex, Ut patria fines sapiens tuearis & urbes.

Idem de Lupo Duca:

Bella moves armis, jura quiete regis. Fultus utriusque bonis, hinc armis, legibus illinc. Quam bene sit primus qui favet omne decus.

Dux & Princeps Francorum.) V. 2. In vita E. Baboleni: *Ab Erchevaldo, qui tunc Franco-*

rum ducatu præerat, & omnia palatina officia suo moderamine procurabat. Stephanus Abbas Leodienfis in vita B. Modoldi: *Et tempore Digoberti rerum potiebatur; sub quo idem Dux, dignitate medicam a sublimitate regia differente præditus, omnia regni negotia prudentissima dispositione ordinabat.* Hincmarus epist. ad Episcopos Franciæ.

E

Emendare.) I. 116. IV. 38. *Restaurare, Reparare, Emender.* Can. 27. syn. Aquigr. *Ut domus Ecclesiarum & tegumenta ab eis sint emendata qui beneficia exinde habent.*

Emunitas.) V. 195. *Immunitas.* Can. 30. synodi Tribur. Can. 2. synod. Mediocr. Can. 10. synod. Aurelianenfis.

Episcopus per electionem.) I. 78. Can. 9. synodi Aurelian. 4. *Ut nullum episcopatum per præmia aut comparatione liceat adipisci, sed voluntate Regis, juxta electionem cleri ac plebis, sicut in antiquis canonibus continetur.* Can. 8. synodi Parisienf. can. 10. synodi Cabillonenfis. Videatur vita beatorum Medardi, Auberri Rothomagenfis, Eucherii, Udalrici, apud Surium, Fulbertus epist. 10. Ivo epist. 49.

Epistola de celo lapsa.) I. 73. Adversus Aldebertum hæreticum, in synodo Romana, quæ extat in vita Bonifacii Moguntini: *Deneardus Presbyter respondit: Ecce Domine epistola qua utbatur Aldebertus, & quam divulgabat esse Jesu, sibi que de celo venisse. Et accipiens Theophrastus notarius legit, cujus initium erat. In nomine Domini. Incipit epistola Domini nostri Jesu Christi filii Dei, que in Hierosolymis occidit, & per Michaelem Archangelum inventa est in porta Ephyram, & per manus sacerdotis nomine Scora ipsa epistola fuit exemplata &c. Et recepit eam Macrius sacerdos Dei, & transmissit in montem sanctum archangeli Michaelis, & per manus angelus Dei pervenit ad Romanam civitatem &c.*

Eulogie.) Add. I. 68. Honor. lib. 1. cap. 67. Gemmæ animæ. Cap. 54. Regulæ B. Benedicti. Can. 45. syn. Meldensif. Can. 9. synodi Nannetenfis. Gregor. Turon. 6. histor. Franc. cap. 5.

Evva.) III. 65. Append. II. 35. Kero interpret. vocab. barbar. *Lex, evva.* Et alibi: *Testamentum, evva.* in paraphrasi Willeram Abbatis in Cantica canticorum veteri lingua Francica. Vox etiam hodie Anglii usitatissima. Ut putem legendum in Capitulis a viro de literis bene merito Marco Welfero editis, *Correpti secundum eorum Bajoriorum vel legem.* Vid. cap. de igne emisso & extinct. in leg. Bajuvar.

Exactare.) III. 68. IV. 31. Can. 18. synodi Cabillonenfis. In duplimate Caroli Magni: *Carnaticum & vinum contra omnem justitiam ab eis exactare non cessant.* In altero duplimate: *neque scilicet a longo tempore fuit consuetudo exactandum.*

Exartus.) VII. 276. Can. 27. syn. Aurel. 2. can. 18. synodi Cabillonenfis. In duplimate Caroli Magni: *Conferremus stirpes vel, ut vulgo dicitur, exartes quosdam quos ex rebus Tricastinensis comitatus ipsi proprio labore de heremo ad agriculturam perduxisse noscuntur.* In Cartulario Rhemenfis: *Si novalia, que facta vocant, ibi sunt. Tit. 41. leg. Burgund. & tit. de exartibus. Effarts.*

Exheredati.) I. 115. *Privati rebus suis.* Can. 6. synodi Mogunt. Can. 51. synodi Turonenf. 4. Can. 7. synodi Cabillon. 2.

Expofit ante Ecclesiam.) VI. 144. Can. 32. synodi Arelat. 2. Can. 9. syn. Valenf. Wandalbertus Diaconus in vita B. Goaris: *Moris tunc Treverorum erat ut cum casu quolibet femina infantem peperisset cujus nollet patri parentem, aut certe quem præ inopia rei familiaris*

nequaquam nutrire sufficeret, cetum parvulum in quadam marmorea concha, quæ ad hoc ipsum statuta erat, exponeret, ut in ea cum expolius infans reperiretur, existeret aliquis qui eum provocatus miseratione suscipere & nutriveret. Si quando igitur id contigisset, custodes vel matricularii Ecclesie puerum occipientes, quærebant in populo si quis forte eum suscipere nutriendum & pro suo deinceps habere velle. Ubi vero ad eam rem offerret sese aliquis, infans qui esset expolius Episcopo deservebatur, & ejus privilegio auctoritas nutriendi habendique parvuli ei qui a matriculariis susceperat firmabatur.

F

Faculas accendere.) VII. 316. Can. 23. synodi Arelatensis. Burchard. in collectar. can. Veni ad aliquem locum, id est, ad fontes, vel ad lapides, vel ad arbores, vel ad vicia; & ibi aut cadulam aut faculam pro veneratione loci incendisti.

Fanda.) III. 27. 55. Inimicitia sive aperta similitas. *Webd Alamanni.* *Fenud Anglis borealis.*

Faldesuf.) III 4. *diffidatus.* *Deffio.* Theodericus de Nhem de iuribus imperii: Imperatori Græco qui tunc erat bellum indixit, eumque more Saxonico diffidavit.

Per fidei iussuros ad palatium.) III. 34. V. 98. 278. VII. 470. Gregorius Turon. 4. c. 43. & lib. 8. Franc. hist. cap. 12. 43. & lib. 9. cap. 8. & cap. 70. de glori. confessorum. Marculphus indiculo ad Episcopum pro aliis distringendis & iudicio evidentali.

Fidelitas per sacramentum.) III. 8. Hujus formula in memoriis capitulis quæ dedit Karolus Rex Missis suis anno octid. mense Junio fuit hæc: Ego illi, Karolo Hildovici & Iudithæ filio ab ista die in ante fidelis ero secundum meum seruiturum, sicut Francus homo per verbum esse debet suo Regi, Sic me Deus adjuvet & ista reliqua. Ac in placito generali apud Gundulsvillam anno decclxxiv. Indiæ. 3. V. Id. Septembr. hæc fuit professio Episcoporum. Quantum sciero & potero, adjuvante Domino, consilio & auxilio secundum meum ministerium fidelis vobis adjutor ero ut regnum quod vobis Deus donavit vel donaverit, ad ipsius voluntatem & sanctæ Ecclesie ac debitum regum honorum vestrum & vestram fidelitatem vestrorum salvationem habere & obtinere & continere possitis. Sacramentum vero laicorum istud. Quantum sciero & potero, adjuvante Domino, consilio & auxilio fidelis vobis adjutor ero ut regnum quod habetis, ad Dei voluntatem & sanctæ Ecclesie & vestrum honorem atque ad vestrorum salvationem continere possitis, & quod Deus vobis concesserit acquirere & contra omnes homines defendere valeatis.

Fiscalni Regii.) III. 16. Ex familia dominica Marculpho. Aymon. 3. 56. Fiscalnorum multos a parentibus segregatos Gr. Greg. Turon. Franc. hist. 6. 45. Familias multas de domibus fiscalibus. Marculph. De unaquaque villa fiscali tres homines ex seruitibus ex viroque sexu a seruitio relaxentur.

Forbannire.) III. 49. Forbannem Alamannis, Forbannir noltris.

Forbannum.) III. 50. forbannissement.

Forcapia.) IV. 36.

Forenses Presbyteri.) VI. 246. In vita B. Pauli Virdunensis apud Surium tom. 1. pag. 934. Joannes Diacon. lib. 3. de vita Gregorii magni cap. 11. Cardinales violenter in parochias ordinatos forensibus in pristinum cardinem Gregorius revocabat, Quapropter Joanni Episcopo Syracusano scribens ait: Quorundam ad nos relatione pervenit Cosmam, qui ex monacho Græc. a decessore suo Maximiano in Ecclesia Syracusana Sub-

diaconus factus, atque a te postea in possessione quæ Juliana vocatur Presbyter dicitur ordinatus, Petrus Urbevetanus: Multitudo Presbyterorum & Diaconorum forensium ad urbem concurrentium causam dedit ut urbani Presbyteri & Diaconi ab eis distinguerentur nomine Cardinalis.

Foras Presbyteri.) V. 161. Can. 45. synodi Moguntina.

Forests.) IV. 42. In Pragmatica Childeberti: Has omnes piscationes quæ sunt & fieri possunt in utraque parte fluminis, sicut nos tenemus, & nostra forests est, proximis ad ipsum locum. Gloss. in c. Gum dilecti. de donationibus. Du Tillet. pag. 144.

Forisfacium.) Gloss. Hildori: Forisfacio, offendendo, noco.

Freda.) III. Greg. Turon. 4. de virtute B. Martini cap. 26. *Affirmavit Rex quosdam ex his qui ablati fuerant ad se venire, consopitoremque sisco debratam, quam illi fredam vocant, a se inuliam.*

Frisingas.) IV. 73. Tolofanis Frisingens, Can. 13. synodi Ticinensis. Episcopi diocef. Rhemor. & Rothomag. ad Hildovicum Regem: Qui illo un peccata vel frisingas vel quæcumque illorum sunt non prædentur. Hincmarus clero & plebi Tornacensi: Exigendo denarios aut verres seu frisingas. In veteri diplomate; frisingas ovinas. Inde Notgero Abbati S. Galli, quem Pflerium de Latina lingua in barbaram transulisse scribit Eckerhardus. *Offere frisingas*, id est, agnus paschalis. *Frisching* etiamnum nuncupant accolæ Rheni porcos, qui nondam pervenerunt ad justum incrementum.

G

Generatio.) VI. 80. Ex epistola Gregorii ad Bonifacium Moguntinum. Zacharias Pipino Majori domus: *Dicimus ut dum usque sese generatio cognoverit, juxta ritum & normam Christianitatis & religionis Romanorum, non copulatur conjugii.*

Gildonia.) V. 200. *Confratria.* Hincmaro.

Gloria Patri.) I. 66. Callianus apud Malsilian Presbyter lib. 2. de institut. cœnob. cap. 8. *Illud autem quod in hac provincia vidimus, ut uno cantante, in clausula psalmi, omnes asstantes concinant cum clamore Gloria Patri & Filio & Spiritu sancto, nusquam per orientem audivimus, sed cum silentio omnium, ab eo qui cantat, finito psalmo, orationem succedere.* Can. 7. synodi Valensis.

Graphio.) V. 1. Glossar. *Graviones* *gravione*. *Gravius*. Ut videatur idem significare quod Baronis nomen, quo, lingua Gallorum, servi militum dicebantur, sicut Cornutus sive quis alius norat in illud Persi *Baro regisatum* Græc. Licet hodie Alamanni *Gravionem* appellent quem nos *Comite*, nos Baronem quem illi *Freyherr*. Iudex fiscalis hic significatur, sicut tit. 55. leg. Ribuar. & in veteri diplomate: *Judicem fiscalem, quem Grafionem appellant.* Sugerius de possessionibus monasterii B. Dionysii: *Ab oppressione exactorum regiorum, quos dicunt Grafiones, multo labore, multique placuit emancipaveram.*

Gradale.) I. 74. Amalarius de ordine Antiphonarii. Rabanus I. 33. de inst. Clericorum.

Granea.) Addit. IV. 144. *Grange.* Cap. 8r. Leg. Alamannorum.

Gunebodigni.) Capitulare Aquisgran. an. 789. cap. 62. Guntbadingi can. 33. synodi Aquisgranensis contra Felicem & Elipandum. Sed lib. 2. legum Longobard. tit. *Qualiter quisque se defendere deb.* ubi hoc idem cap. extat, vetera exemplaria habent: *Sicut Gundebeda lege viventes.* Et apud Hincmarum pro Lothario de Tietberga: *Tamen p. Christiani sunt, sciunt se*

nec Romanis in die iudicii, nec Salicis, nec Gundobadi, sed divinis & apostolicis legibus iudicandos. Agobardus Lugdunensis Episcopus ad Ludovicum Imp. adversus legem Gundobaldi & impia certamina quæ per eam geruntur: Cum forte contingit ut omnes sint veraciter Christiani, nemo alterius testimonium spernat, cum se bonis locutionibus ædificant, si subito consigerit alicui ex ipsis disceptato in iudiciis, nullum poterit habere testem de suis carissimis sociis, eo quod non recipitur testimonium alicuius super Gundobadam legem, cuius auctor extitit homo hereticus & fidei catholice vehementer inimicus, cuius legis homines sunt perpauci, ut non possit super illum testificari aliter etiam bonus Christianus &c. Si autem placeat Domino nostro sapientissimo Imp. ut eos transferret ad legem Francorum, & nobilitas ipsi offerretur, & hæc regio ab equalioribus miseriarum iusticaretur. Horum cum causa contigit ut lassentur ad certamen & pugnam, pro vilissimis rebus, quibus contingunt homicidas. Et sub fine: Temporibus prædicti Gundobadi Regis Burgundionum &c. La ley Gombette. Gregor. Turon. 2. 33.

H

Harniscara.) V. 98. Karolus in capitulis quæ Sueffionis constituta sunt anno 873. Sciunt quia & bannum nostrorum componit, & simul cum excommunicatione ecclesiastica nostram harniscaram durissimam iustificabunt. Harniscaram scriptum etiam invento in capitulis quæ idem Karolus constituit anno 876. Ut iubeamus ipsos deprædatores per eandem viam cum Misso nostro redire, & illa omnia quæ male egerunt legaliter emendare, & talem harniscaram sicut nobis visum fuerit, aut iudicium sicut cum fidelibus nostris consideraverimus, iustificare. Et in capitulis quæ Pippini constituta sunt anno 869. Episcopi provident quem honorem Presbyteri pro Ecclesiis suis senioribus suis tribuere debent, & senioribus Presbyterorum hoc iufficiat, & amplius per ingeniosas machinationes a Presbyteris non exigant vel exquirant nisi sicut in eisdem capitulis avi nostri constitutum, ne Deum offendant & nostram offensionem incrementi, ac post debitam emendationem aliquam harniscaram a nobis dispositam iustificent.

Heribannus.) III. 13. 18. 35. L' host banni Nortmannis. Bannus in hostem; id est, vocatio ad castra aut exercitum, III. 67. Multa non ambulantis in exercitum Gregor. Turon. 5. 27. Here enim Francico, Alamannico, Anglico idiomate castra sive exercitum significat. Inde Herant, Fecialis.

Herizilz.) III. 70. In quibusdam exemplaribus inventi ita scriptum hoc capitulum: Si quis consuax adeo aut superbus extiterit ut dimisso exercitu obique iusta & licentia Regis domum revertatur, & quod nos Theodisca lingua dicitur erit scelerit, ipse vel reus maiestatis vitæ periculum incurrat, & res eius pisco succentur. Desertio castorum aut exercitus, sive desertionis multa. Lassen enim Alamannis deserere est; nobis lasser, delasser. Theodulphus; Et quomodo Donnun Pipinum Regem in exercitu derelinquens, & ibi, quod Theodisca lingua herizilz dicitur, visi sunt iudicasse eundem Tassilonem ad mortem. Nec tamen male herizilz dicitur, quasi sit exercitus scilicet. Lotharius Imp. Sit bannum resicissum, quod Theodisca lingua herizilz vocatur. Inde Eileseche & Eilechechem de hes.

Heribergare.) III. 68. Herberger. In admonitione Karoli Pippini: Mandamus ut sicut nec in nostro palatio, ita nec in ipso heribergo aliquis alius sine nostra iustione manere præsumat, nec illud aliquis destruat.

Hofis.) I. 135. L' host. Inde hostages, quæ

tamen obstagia dicuntur in diplomate Ludovici Comitis Palatini Rheni dat. ann. 1279.

I

Idoneare.) III. 64. Idoneum se facere. Ibid. 89. Immunem se facere a crimine quo quis impetitur cum idoneis hominibus. Greg. Turon. 9. hist. Franc. 13. 16. Ut putem in legibus Thassilonis legendum: Et parentes ejus non exidoneaverint eam ut libera fuisset.

Jejunium quatuor.) V. 151. Can. 34. synodi Mogunt. In dialogo Bernonis & Gerungi Augustensis monachi: Cum una fidei sancte catholice matris Ecclesie unitatem commendat, quare ipsa in filiis suis quibusdam consuetudinum diversitate aliquando discordat, ut de jejunio quatuor temporum, in quorum observatione nonnulli videntur discordare. Gregorius primus officium quod dicitur Martii, primæ quadragesimali adscripsit. Micrologus cap. 24. & cap. 25. Gregorius Papa septimus apostolice sedi præsidens constituit ut æstivale jejunium infra octavam Pentecostes annualim celebraretur. Quod quidem sapientioribus reverentia sedis apostolice facile persuasit. Simplicioribus autem nonnulla dubitatio super hujus statuti promulgatione remansit. Nam non parum a consuetudine eorum discrepat, quam a quibusdam scriptis non adeo authenticis mutaverunt, id est, a Mogontiacensi Concilio tempore Henrici II. Imp. facto. Hoc enim hanc regulam jejunii quatuor temporum præfixit, ut hebdomada prima, quarta feria Martii, in secunda Junii, in tertia Septembris, omni anno jejunetur. Præterea & hoc attendunt quod in quibusdam sacramentariis inveniunt, quod & in primo sabbato Martii, in secunda Junii, in tertio Septembris jejunare debeamus. Et cap. 27. Jejunium hyemale juxta traditionem sancte Romanæ Ecclesie semper in tertia hebdomada de adventu Domini debet celebrari. Can. 2. synodi Saleguntiadensis.

Jejunium xl. dies ante.) VI. 187. Almararius lib. 1. cap. 36. & lib. 4. cap. 37. Officialis: Nos observamus tres quadragesimas, id est, ante Pascha Domini, circaque festivitatem sancti Joannis, & ante nativitatem Domini, sic a piii mentibus frequentatum apud nos. Burchard. lib. 19. cap. 5. ex synodo Triburiensi.

Inbreviare.) In Capitulis Regis Karoli VI. In Capitulis apud Sueffionensem civitatem anno dccclxi. Thesaurum ac vestimenta seu libros diligenter inbrevent, & breves nobis reportent, Inbrevent etiam quid unusquisque Ecclesiarum prælati, quando prælationem Ecclesie suscepit, ibi invenient.

Indebitare.) Add. IV. 144. Endeber.

Indiculus.) III. 38. In juramento Bonifacii: Hunc etiam indiculum sacramenti ego Bonifacius exiguis Episcopus manu propria scripsi. Bonifacius Pipino: Veniens ad nos cum indiculo vestro, rogans ut ei iustitiam faceremus.

Infantes.) VII. 142. Hieronym. in quaestione Hebraica in Genesim.

Inferenda.) Addit. IV. 116. Inlatio. Aymoin, 4. 26. Fredegarius scholasticus, sive continuator Gregorii cap. 74. In diplomate Karoli Magni: Nullus iudex publicus nec ad causas audiendum, nec ad infrandas nec freda exigendum, Inde inferendales vacce quas a Clothario seniore annis singulis quingentas reddere consueverant Saxones in Chronico monasterii Beuenfis. Et in Gestis Dagoberti: Super hæc vero centum vacas inferendales, quæ ei de ducatu Cenomanico annis singulis solvabantur.

Ingenium.) II. 31. Gregorius Turon. 6. cap. 22. Quod sæpius hic ingenia quæretet qualiter eum ab episcopatu dejiceret. Malum ingenium III. 27. Mal engin.

Res interdicta.) III. 46. VI. 214. Tit. 43. N n

legis Salicæ, & tit. 35. leg. Ripuar. & in leg. Eduardi Regis Angl. *Chofe entie, cœ legib.* Aurelian. municipal. artic. 379. *Gloſſ. entie, & Sequæſter.*

Interventores.) VII. 120. Can. 41. ſynodi Carthag. 7. Auguſtini epiſtol. 163. & cap. 16. de unico baptiſmo contra Peſtilianum.

Iterare judicium.) VI. 64. *Retrañare* l. 7. C. Th. de epiſc. judicio. Quo remedio utimur cum appellandi jus non eſt l. ult. C. de tempor. appell. Novelli. 82. *Iterans* can. 3. ſynodi Sardiſenſis. Cyprianus ep. 55. *Iterato* quoque a pluribus nobis in Concilio anno priorè aſceniſus. Sever. Sulpiſt. lib. 2. ſacr. hiſtor. *Noctem* pronuntiaſit, redegitque in cuſtodiam donec ad Principem referret. *Geliſis* ad palatium delatiſis, ceſſiſit Imperator Priſcillianum ſociuſque ejuſ capituli damnaſi oportere. Ceterum Iſtaciſ videtur quam invaditolum ſibi apud Epiſcopoſ foret ſi accuſato etiam poſtremis &c. Etenim iterari iudicium necesse erat. Videantur epiſtola Karoli Calvi Imp. ad Joannem ſummum Pontificem edita cum Hincmari Rhem. Archiepiſcopi epiſtoliſ, & Add. IV. 29. 30. & quæ Hadrianus Papa ad eundem Karolum & Hincmari ſcripſit, ejuſdemque Karoli Imp. & Hincmari ad Hadrianum Papam epiſtola de cauſa Hincmari Laudunentiſ Epiſcopi apud Baronium.

Judæi Chriſtiana mancipia.) VII. 433. Gregorius Brunichildæ Reginae Francoſum: *Quoniam præterea admirati ſumus cur & in regno veſtro Judæoſ Chriſtiana mancipia habere permittitis* idem Theodorico & Theodeberto Regibus Francoſum.

Juniores.) I. 161. III. 63. Marculſus: *Jubeſtus ut nec nos nec juniores ſeu ſucceſſoreſ eorum nec quilibet de partibus iudicium &c.* In diplomate Karoli Magni: *Ut neque voſ neque juniores ſeu ſucceſſoreſ veſtri.* In diplomate Hiltharii: *Quicquid ad partem Comitum aut juniorum eorum ſeu ſucceſſorum exigi poterat.* & in diplomate Theoderici: *Ut neque voſ neque juniores veſtri ſeu ſucceſſoreſ.*

Juniores Eccleſiæ.) V. 192. VI. 156. Can. 8. Synod. Matificon. Can. 10. ſynodi Pariſienſis. Can. 10. ſynodi ad Theodonis villam. Gregor. Turon. 5. 26.

K

Kyrie eleyſon.) VI. 205. Can. 3. ſynodi Vafenſis habitæ Decio V. C. Conſule. Gregorius epiſt. 63 lib. 7. *Kyrie eleyſon* autem neque dicimus ſicut a Græciſ dicitur. Quia in Græciſ ſimul omneſ dicunt. Apud noſ autem a Clericis dicitur, a populo reſpondetur. & totidem vocibus etiam Chriſte eleyſon dicitur. quod apud Græcoſ nullo modo dicitur. Quæ precum formula & nationibus in ore ſuit, ſi vera eſt vulgata editio Arriani cap. 7. lib. 2. *Idem* dicitur, *reſpondeſ* *to* *epiſtola* *kyrie* *eleyſon*, *quæ* *reſpondeſ* *to* *epiſtola* *kyrie* *eleyſon*, *quæ* *reſpondeſ* *to* *epiſtola* *kyrie* *eleyſon*. Videantur epiſtola 63. Baſilii & 178. B. Auguſtini. *Kyrie eleyſon* in deducendo cadavere VI. 197. Can. 3. ſynodi Arelatenſis.

L

Lanam carpere.) I. 75. Nobis Carſer. Plautus Menæchmiſ: *Inter ancillaſ ſedere jubeas, lanam carpere.* Sic legitur in omnibus exemplaribus, non lanam carere; ſicut apud Varro-nem, *Ut careat ſpurcicia, ſive lanam carere.* Gloſſ. *Carpit*, *carere*, *carere*, *carere*, *carere*. Aliud Gloſſarium: *carere*, *carere*.

Lectionarius.) I. 103. Sigebertus ann. 807. Amalarius 3. Officialiſ.

Litaniam Major diebus tribus.) V. 150. ſynod. Aurelianenſis. 1. Can. 33. ſynodi Mogunt. *Rogationeſ* Sidonio lib. 5. epiſt. 14. & lib. 7. epiſt. 1. *Sive tres dieſ Rogationum qui celebrantur ante Aſcenſionem Domini juxta morem Gallicanæ Eccleſiæ*, ut habetur in Ordine Romano, in quo minor litania dicitur, auctore Mamerco Viennenſi Epiſcopo, de quibus extat homilia

Alcimi Ecdicii Aviti, & multa multi. Eckerhardus in vita B. Notkeri de Rottperro 962. *Diſtaverat etiam litanias quas Eccleſia canit per totum orbem in diebus Rogationum.* In vita B. Audomari: *Sub feſtum dominicæ aſcenſionis, cum more recepto triduanæ ſunt Rogationeſ, & ſacroſanctæ crucis vexilla totius Eccleſiæ proleſ devotio peccatoreſ ſequitur.*

Litaniam major more Romano.) VI. 74. Can. 10. ſynodi Aquigr. De litaniam quoque majore atque de rogationibus ventilatum eſt; ſed communi conſenſu ab omnibus ecleſiam atque decretum, juxta morem Romanum vii. Kal. Maji illam celebrationem ſecundum conſuetudinem noſtræ Eccleſiæ omittendam. Ordo Romanus: *Romana conſuetudo unum diem, id eſt, vii. Kal. Maji interponit, quem vocat litaniam majorem*, non in feſtino &c. Hanc autem legimus ſtatutam a ſancto Gregorio. Juſti autem fieri in eodem die litaniam ſeptenam; quæ ſeptiformiſ dicitur Paulo Diacon. lib. 3. hiſtor. Long. cap. 23. Eadem reſert Amalarius lib. 4. Officialiſ cap. 24. 25. Walatrius Strabo cap. 28. de reb. eccleſiaſticis, Alcuinus de divin. offic. cap. de litaniam majore.

Lithoſtylum.) V. 353. *Statua*. Ipsi eſt & delapidata. Gloſſ. *Delapidata*, *delapidata*, *delapidata*, id eſt, lapidibus ſtrata. Non autem, ut apud Plinium, elaborata arte picturæ; parvulus cruſtilis ac teſtelliſ tinſiſ in varioſ coloreſ. *Luminaria arboribus.*) I. 62. Can. 8. ſynodi Nannet. Can. 23. ſynodi Arelat. 2. Can. 5. ſynodi Agathenſiſ.

M

Majores.) V. 174. *Majores* Baſilamoni cap. 10. ſynodi octavæ: in quem ſic Zonaras: *Major*, *major* de *majoribus* *majoribus* *majoribus* *majoribus*. *Majores* in vita B. Goarſi. *Majores*. Hincmaro Villanum regiarum majores.

Mallus.) III. 31. 33. 45. VII. 133. *Mallus* placitum, ſive de majoribus cauſiſ, ubi quem præſentem adedeſt oportuit. cap. xiiii. & xxix. libri quarti. In Capituliſ quæ facta ſunt Sneſſionis ann. 853. *Comes* convenientem locum conſideret & inveniat ubi ſtationem ad mallum tenendum conſtituat: quia neſciſ ubi ſibi reſeſ puniri ubi reſpectu divine reverentie miſericordiam conſequuntur. In præcepto remiſſionis ſive conſeſſionis quod fecit Ludovicuſ Imperator Hiſpaniſ: *Ipsi* pro majoribus cauſiſ, ſicut ſunt homicidia, rapuſ, incendia, depradationeſ, membrorum amputationeſ, furta, latrocinia, alienarum rerum invaſioneſ, & undecunque a vicino ſuo aſſ criminaliter aut civiliter fuerint accuſati, & ad placitum venire juſſi, ad Comitiiſ ſui mallum omnimodis venire non recuſent. Ceteraſ vero minoreſ cauſaſ &c. In donatione Udalrici Laureshamenſiſ Abbatiſ: *A* tribuſ principalibuſ malliſ, qui vulgo Ungebodending vocantur, quibuſ ad curiam Luthereſbuſem annuatim mannebantur. In admonitione Karoli Piſtiſ: *Ut* conſtituaneſ & vicini Comitiiſ in una die mallum non teneant, maxime propter Francoſ homineſ & advocatoſ, qui ad utramque mallum non poſſunt occurrere. *Vetus Chronicon*: *Accuſatuſ eſt* ibi coram Imperatore *Ceadraguſ Dux* *Abodritorum*, qui infidelis erat Francoſ, & quia *reſtatutuſ* ad mallum Imperatoris, *contempſit* venire per ſemetipſum, ſed legatoſ ei miſerat &c. Quod ita reſert Aimoinuſ 4. 111. *Accuſatuſ eſt* in eodem placito *Ceadraguſ* quod ſe erga partem Francoſum parum fideliter ageret, & ad Imperatoris præſentiam jamdiu venire diſſimulaſſet.

Mandatum.) Add. I. 24. Ordo Romanuſ. Can. 20. ſynodi Aquigranenſiſ: *In* cœna Domini *pedeſ* fratrum poſt mandatum *Albaſ* lavet & oſculetur. & can. 21. *Ut* mandatum, ſi tempuſ cœnæ eſt, tam froſtrum quam etiam peregrinorum, poſt cœnam ſiaſ. In ſtatutuſ conſregationiſ Gaſaliſ Benedicte non editiſ tituluſ euſ, De mandato ſive abluſione pedum, quæ fiebat can-

tante choro: Mandatum novum do vobis.

Mangones.) App. I. 34. Gueux. Germanis Menges.

Mannire.) I. 115. III. 45. IV. 25. Vocare in jus, tribus testibus presentibus. Manen Alamannis. Monere sive commovere, Justiniano. Semondre veteribus pragmaticis. Hincmarus ad Episcopos Francie: Comes & Vicarii plurima placita constituunt; & si tibi non venerint, compositionem ejus exsolvere faciant. Et quia prius per maninas veniebant, excogitaverunt quidam ut per bangos venient ad placita, quasi propterea melius esset, ne ipsas maninas alteritrum solverent. Hoc ideo facientes, ut ipsi bangum acciperent.

Mannitio.) III. 45. Semonse ou adjournement. Manopera.) V. 303. Servitium manuale alibi dicitur. In admonitione Karoli Pifis: Ut coloni tam fiscales quam ecclesiastici &c. non denegent caropera & manopera ex antiqua consuetudine. Et: De manopere in scruia battere nolunt. Inde Manuore.

Manfionaticus.) II. 17. hospitum susceptiones, sive expense ad hospitium susceptiones apud Aymoinum s. 10. Hincmarus clero Tornacensi: Nec manfionaticos suis amicos aut suis hominibus a Presbyteris parari. Marculphus: Non ad manfionaticos vel repastos exigendum, non ad ministeria describendum. Alibi: Non pro pasto exatando, non pro manfionatico requirendo.

Manfus.) I. 85. Meix Burgundionibus, Moïs Nortmannis, Mas aliis. Can. 63. synodi Meldensis. Vetus formula: Manus circumcinctus, cum arboribus & casticis superpositis, terris arabilibus &c. Et alibi sepe. Alia formula: ad illum manfum vel terram. In admonitione Karoli Pifis: Ut quoniam quibusdam in locis coloni tam fiscales quam de casti Dei suas hereditates, id est, manfa que tenent, non solum suis paribus, sed & Clericis vendunt, & tantummodi cellam retinent, & hac occasione sic destructa sunt villa, ut non solum census debitus inde non possit exigi, sed etiam que terra de singulis manfis fuerunt, non possunt cognosci, constituimus ut hoc nullo modo de cetero fiat, ne villa destructa atque confusa fiant. Et quicquid de singulis manfis sine licentia domini vel magistrorum per quoscunque venditum est, recipiatur. Et juxta qualitatem vel quantitatem terrae vel vinearum ad singulos manfos pertinentiam, postquam restaurati fuerint, ab unoquoque manfo census ad partem dominicam exigatur. In diplomate Henrici Imp. apud Lazium: Unum regalem manfum cum omnibus suis pertinentiis & utriusque sexus mancipiis, terris cultis & incultis, arboribus, edificis, pratis, piscinis, molendinis, aquis, aquarumque decursibus, piscationibus, silvis, venationibus, saginationibus, cum omni utilitate que aut scribit aut nominari potest, in proprium tradidimus.

Manus mortua.) V. 110. In admonitione Karoli apud Pifas: Ut de injustis commutationibus, que ad casas Dei facte sunt sine regia auctoritate, Missi nostri inquirent. Et si mortua manus vel preceptum regium super eis interjacet, describantur diligenter, qualiter facta sunt. In diplomate Philippi Regis anno 1195. Neque nos neque alii super hominem de communitate mortuam manum clamabimus. Inde heritates & gens de mortuam. Fit & in catalogo Leodensium Episcoporum mentio legis que Manus mortua dicebatur, abogata circa annum 1122. Cui opponitur Manus firma in veteri instrumentum. Notum fit, inquit, quod firmam manum quam dedit nobis Othbertus munitis apud Vindocinam. & in eodem polyptico. Unam manum firmam terrae consue, hoc est, terram unius carruce, cum tribus aspectis pratorum. Inde nostris Ferme, Fermier.

Manu pr. fm. se. ido. Fac.) III. 88. Manu sua lib. 1. feud. tit. 27. Conradus Ratisbonensis Episcopus: Ille qui pro reo habetur, sola manu se poterit expurgare. Arnulfus Lexoviensis. Abba-

Tom. III.

ti est a nobis adjudicata purgatio septima manu, trium scilicet Abbatum, & trium monachorum. In vita B. Goaris: cum aliis duodecim firmavit. Fit & alias sepe mentio purgationis, sicut tum loquebantur, quae fiebat manu tertia, quarta, quinta, sexta, septima, duodecima, decima, quarta &c.

Marcha.) II. 14. III. 64. IV. 4. Marche. Aymoin. 4. 109. ex gestis Ludovici Pii: Simili modo de Marcha Hispanica constitutum, & hoc illius limitis Praefectus imperatum est. Theodulfus: Fines vel marchas Bazariorum disposuit.

Ad medietatem laborans.) I. 157. Metayer nobis.

Ministeriales.) IV. 30. 69. Hincmarus: Plebejus quoque quibusdam personis, villarum scilicet ministerialibus, pro rebus ministeriorum suorum nonnunquam scribent, qualiter res sibi commissas tractare debent. In diplomate Karoli Magni apud Bruchium: Nullum de militari familia damnet &c. qui militares vel alio nomine ministeriales, optimo jure persequantur.

Missa ord. Rom. celebratur.) V. 371. Libri hymnorum B. Hilarii Pictavenfis Episcopi & alterius mytheriorum meminit Hieronymus, item synodus Toletana IV. cap. 13. & hymni Gloria in excelsis Deo ab eo aucti & consummati Alcuinus de divinis officiis. Missarum a Sidonio Apollinari compositarum Gregor. Turon. lib. 2. historiar. cap. 22. qui de cursibus ecclesiasticis librum unum condidit. quod de seipso testatur lib. 10. histor. sub finem. Vide Idefonsum de viris illustribus pag. 770. Conciliorum Hispaniae in Joanne, & incertum auctorem in vita Salvi Abbatis Alvedensis ibid. pag. 774. & pag. 777. in Petro Merdensi Episcopo. Vide etiam Eckerardum in vita B. Notkeri cap. 22. & vitam Sancti Rigoberti Archiepiscopi Remensis apud Surium tomo primo, & vitam Sancti Joannis Climaci apud eundem pag. 429. Sed & B. Walericum cursum tam monasticalem quam Gallicanum magno studio indefinenter celebrasse, qui contemporaneus vitam illius scripsit apud Surium testatur. Meminit & Pfallerii Gallicani Honoris in prologo enarrationis psalmodum, Walafridi. Strabo cap. 25. de reb. ecclesiasticis, & Radulfus de Breda five de Rivo proposit. 8. de canonum observantia. quod a Gallis non solum Romani, sed & Hispani tandem sub Gregorio VII. acceperunt. de quo & de officio Gallicano in Hispanis observato Rodericus Toletanus Archiepiscopus lib. 6. hist. Hispan. cap. 26. conqueritur. Sigebertus in Einardo: Abbreuiavit & ipse Gallicanum psalterium, quo nos Galli utimur. Mussarum Maffiliensis Ecclesiae Presbyterum hortatu sancti Venerii Episcopi excerptisse de sanctis scripturis lectiones totius anni, festiuis diebus aptas, responsoria, & psalmodum capitula lectionibus congruentia, simul & composuisse Sacramentorum non parvum volumen pro membra pro opportunitate officiorum & temporum, lectionum textu, psalmodumque serie, & cantatione discretum Gennadius, & Notheserum Sequentis scriptisse Honorius refert. Sed & de Claudiano Viennensi Sidonius: Hic sollemnibus annis paravit quae quo tempore lecta convenirent. Sigebertus testatur Carolum Imp. de scripturis catholicorum patrum lectiones unicuique festivitatis convenientes per circulum anni in Ecclesia legendas compilari fecisse in duobus voluminibus: qui Usuardum sanctorum festivitates & martyrologia colligere iussit quae in Ecclesiis recitantur, sicut idem Usuardus scribit. Videatur de Alcuino Micrologus cap. 60. & de ordine Antiphonarii Amalarius, & Fasciculus temporum in Stephano tertio. In epistola Karoli Calvi Imp. ad clerum Rayennatem: Nam & usque ad tempora abavi nostri Pippini Gallicana & Hispanica Ecclesiae aliter quam Romana vel Mediolanensis Ecclesia divina officia celebrabant, sicut vidimus & audivimus ab eis qui ex-

partibus Toletane Ecclesie ad nos venientes, secundum morem ipsius Ecclesie coram nobis sacra officia celebrant. Celebrata sunt etiam coram nobis sacra Missarum officia more Hierosolymitano auctore Jacobo Apostolo, & more Constantinopolitano auctore Basilio. Sed nos sequendam ducimus Romanam Ecclesiam in Missarum celebratione. Joannes V. Eadalo Viennensis: De Officiis Missarum, de quibus in literis vestris requisivisti, sciat caritas vestra quia varie apud diversas Ecclesias sunt. Aliter enim Alexandrina Ecclesia, aliter Hierosolymitana, aliter Ephesina, aliter Romana facit. Walafridus Strabo cap. de ord. Missæ, de exord. & increm. rer. ecclesiast. Et Galliarum Ecclesie suis orationibus utebantur, quæ adhuc a multis habentur. Idem cap. 23. Et quia Gallicana Ecclesia, viris non minus peritissimis instructa, sacrorum officiorum instrumenta habebat non minima, ex eis aliqua Romanorum officii immixta dicuntur. Auctor Micrologi cap. 11. Composita autem oblatione in altari, dicit sacerdos banc orationem juxta Gallicanum ordinem VENI SANCTIFICATOR &c. Romanus tamen ordo nullam orationem insituit post offerendam, ante Secretam. Beruo Augiensis de quibusdam rebus ad Missam pertinentibus, cap. 2. Ad hæc potest aliquis dicere tunc temporis Gallos & Hispanos in Missarum suarum celebratione nonnullum habuisse usum Romane Ecclesie: quod & nos non negamus. Testatur hoc Abbas Hildatus, vir in divina lege apprime eruditus, in ea epistola quam ad Ludovicum Imp. direxit pro passione sanctorum martyrum Dionysii & sociorum ejus; ubi inter alia quæ sunt narrationi videbantur congrua, hæc adiecit. Cui adimplari videntur antiquissimi & nimis vetustate pene consumpti missales libri continentes Missæ ordinem Gallico, qui ab initio receptæ fidei usus in hac occidentali plaga est habitus, usquequo tenorem, quo nunc utitur, Romanum suscepit. In nostris quoque monasterii archiepo habetur Missalis longe aliter ordinatus quam Romane Ecclesie habeat usus. Et quod his omnibus majus est, cum una sit fides, cur super Missarum celebratione Galliarum Ecclesie a Romana discordent Augustino requivente Gregorius respondit: Novit fraternitas tua Romane Ecclesie consuetudinem, in qua meminit esse nutritam. Sed mihi placet ut sive in Romana Ecclesia, sive Galliarum, sive in qualibet invenisti quod plus omnipotentis Deo possit placere, sollicite eligas. Non videtur ergo (addit Radulphus de Rivo propositione 4.) beati Gregorii fuisse consilium ut involuntarie per privilegium ad unam archærem Ecclesiam secularem in horis canonicis observandis. Guillelmus Durandus lib. 5. Rationalis divin. officior. cap. 2. Legitur in vita beati Eugenii quod dum adhuc officium Ambrosianum magis quam Gregorianum ab Ecclesia servaretur, Adrianus Papa Concilium convocavit, ubi statutum est quod Gregorianum deberet universim observari. ad quod Karolus Imp. omnes Clericos minis & suppliciiis per diversas provincias cogebat. Andreas Colofensis Episcopus pro Latinis agens sessione 7. synodi Ferrarentis: Maximo, inquit, in Gallia & in Hispanis schismate imminente, cum jam Ex Filioque passim celebraretur, Romano Pontifici fuit necesse in multo um occidentalium ample dignitate magnique consilii patrum conventu, addito Ex Filioque symbolum illustrare. Quod confirmat Ratio quæ habita est de symbolo fidei in secretario beati Petri Apostoli inter Dominum Leonem sanctissimum Papam Urbis Romæ, & Bernarium atque Jesse Episcopos, seu Althardum Abbatem, Mistos Domni Karoli Imperatoris, edita a Baronio. Alcuinus Paulino Patriarchæ: Sæpius Domino Regi suasi ut symbolum catholice fidei planissimis sensibus & sermonibus luculentissimis in unam congereretur chartulam, & per singulas episcopatum regiminum parrochias omnibus daretur Presbyteris legendum memoriaque commendandum, quatenus licet lingua diversa loquerentur, una tamen fides ubique resonaret. Urbanus

Reverfus Canonicus & Præcentor Senonensis, Doctor Theologus, in historia de vitis Pontificum Senonensium: Anni 1512. post paginam ad Ravennam, cum ipso faderet cum Maximiliano Venetis contra Regem Ludovicum XII. Julius Pæpa II. instituisse ut in Italia contra Gallos ad pulsum angelicæ salutationis Depare, cum eadem salutatione recitarentur tres breves orationes, quas ipse dixerat, ad Virginem Mariam, Rex Ludovicus a Pontificibus regi sui obtinuit ut quotidie ad elevationem corporis Christi in Ecclesiis cathedralibus collegiatis, & conventualibus inter Missarum sollempnia ille versiculus decantaretur,

O salutatis hostia,
Quæ cæli pandis ostium,
Bella premunt hostilia,
Da robur, ser auxilium.

Ad cujus finem loco illorum verborum, Fer auxilium, cantores regii adjunxerunt, Serva illium. Cujus historice meminit Cliechovius libro primo hymnorum ecclesiasticorum, Epenæus lib. 1. de eucharistia adoratione cap. 10. De Sainctes de rebus eucharisticis repetit. 9. cap. 7. Missa S. Martini.) II. 18. Sic appellari solebat dies festus ejusdem sancti, sicut S. Andree II. 20. S. Joannis III. 23. Anonymus: Imperator circa Missam sancti Martini Augustini ad hyemandum venit. Aymoin. 4. 116. Circa festum S. Martini. & cap. ult. Festivitas beati Andree, Anonymo Missa dicitur.

Missi Dominici.) II. 11. 16. III. 38. Directi a Rege pro qualicunque ecclesiastica aut publica utilitate vel opportunitate, qui corrigentur quæ corrigenda essent. Floardus in Remensis historia: Tilpinum sequitur Walfarius, qui ab Imperatore præfato Magno Karolo Missus dominicus ad recta judicia determinanda fuerat ante episcopatum constitutus super totam Campaniam &c. Walafridus Strab. c. ult. de exord. & increm. rer. ecclesiast. Inde Eschiquier. Nam Schickel Alamanni mittere significat.

Missi Comitum.) II. 24. Vicarii. Lociservatores. Missus S. Petri.) V. 2. Karolus Major dominus apostolicus in Christo patribus Episcopis, Ducibus, Comitibus, Vicariis, Domestici, & omnibus amicis nostris. Cognoscatis qualiter apostolicus vir in Christo pater Bonifacius Episcopus Missus sancti Petri ad nos venit, & nos suggestit quod sub nostro mundeburde vel defensione cum recipere debeamus. quod ita nos gratiam animo scilicet cognoscite. Proinde nos epistolam ipsi sumus et manus nostra roboratam dare, ut ubicunque ambulare videretur, cum nostro amore vel sub nostro mundeburde & defensione quietus & conservatus esse debeat, in ea ratione ut justitiam reddat, & similiter justitiam accipiat. Et si aliqua causatio vel necessitas ei evenerit quæ per legem definiti non potuerit, usque ante nos quietus vel conservatus esse debeat, tam ipse quam qui per ipsum sperare videntur, ut ei nullus ullam contrarietatem vel damnationem adversus eum facere debeat. Et ut certius credatur, manus propria subter firmavimus, & de annulo nostro subter signavimus, Sic vetus codex.

Laici qui monasteria habent.) V. 333. Abbatem Garberto. Videnda epistola Bonifacii ad Zachariam Papam. In capitulis quæ miserrunt Episcopi provinciarum Rhenensis & Rothomagensis Hludovico Regi anno 858. Monasteria etiam religiosa atque præcipua Canonorum & monachorum atque sanctimonialium habitacula, quæ ab antiquo tempore parentes vestri sub religioso habitu constituerunt, ac frater vester Dominus noster, innente partim fragilitate, partim aliorum callida suggestione, etiam & nimia necessitate, quia dicebant petitores, nisi eis illa sacra loca donaret, ab eo desisterent, & ipse aliquando per vos, sicut nunc patet, aliquando per fratrem vestrum regno desistimus, ab eis penderet, talibus, sicut scitis, personis commissi, debito privilegio restituit. Can. 10. syn. Meldensis. Mis-

Maffule.) Add. I. 22. 79. Moustes.

Mundeburde.) VI. 247. Tutio, defenso, Mamburnie. Froiffardus vol. 1. cap. 155. Euffens en garde, baille, tutelle, cure. manburnie. Corrupte vulgo main bonne. In annuntiatione Karoli Regis ad Ludovicum fratrem: *Filiam nostram Iudith viduam secundum leges divinas & mundanas sub tuitionem ecclesiastica & regio mundeburde constitutam Baldunus sibi furatus est in uxorem.* In Marculphi monachi libro hæc legitur de mundeburde Regis formula. *Rectum est ut regalis potestas illis tuitionem impartiat quorum necessitas comprobatur. Igitur cognoscat magnitudo vestra quod nos apostolice aut venerabili viro illo &c. cum omnibus rebus vel hominibus suis aut gaudis vel amicitis juxta ejus petitionem, propter malorum hominum illicitas infestationes, sub sermone tuitionis nostre visi fuimus recepisse, ut sub mundeburde vel defensione illustris viri illius Majoris domus cum omnibus rebus præfate Ecclesiæ quietus residere.*

N

Natalis S. Remigii.) II. 35. Albinus in Joannem: *Dies beatorum martyrum, quibus de seculo transferunt, natales vocamus, eorumque sollemnitas non funebria, sed natalitia, dicuntur.* Natalis est æterni postremus dies. Seneca epist. 103. Chrysologus sermone 129. de Cypriano: *Natalem ergo sanctorum cum auditis, carissimi, nolite putare illum dici qui nascitur in terram de carne, sed de terra in caelum, de labore ad requiem, de tentationibus ad quietem.*

Ne fratres ignes.) V. 2. In tomis Concilio- rum, vita B. Bonifacii, & Burcardo legitur: *Sive illos sacrilegos ignes quos nefarii vocant. Alias Nedfres.*

Nones.) III. 45. Tit. 26. & 47. leg. Salicæ. Julius Cæsar: *Galli se omnes ab dite patre prognatos prædicant; idque ab Druidibus proditum dicunt.* Ob eam causam spatia omnis temporis non numero dierum sed noctium finiunt &c. Tacitus de moribus Germanorum: *Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant, sic constituunt, sic condicunt, ut nox decere diem videatur.* Inde veteribus pragmaticis, *Comparo ir dedans les nuitz, & similia.*

Nominum recitatio.) I. 52. Innocentius epist. regulari ad Decentium Eugubinum. Alcuinus de divinis officiis: *Cum dicitur Memento Domine famularum famularumque tuarum, & sic deinde subiungitur, & omnium circumstantium, manifestum est quod quasi quidam locus sit ubi aliquibus specialiter nominatis, etiam ceterorum qui assistunt in Ecclesia commemoratio adiungatur. In quo loco aut liberum est sacerdoti quos desideraverit peculiariter nominare & nominatum Deo commendare, aut certe illud ab antiquis est observatum ut ibi offerentium nomina recitentur. Prius ergo oblationes sunt commendandas, ac iam eorum nomina sunt dicenda &c. Videndus Micrologus cap. 23.*

Nones & decime.) I. 157. II. 21. IV. 40. Can. 42. syn. Mogunt. Can. 46. synodi Turonens. Nones ac decime, quas qui res ecclesiasticas tenent, solvere rectoribus Ecclesiarum ordinatis sunt ad luminaria & stipendia Clericorum, multis in locis abstractas esse vidimus. Can. 62. synodi Meldensis Karolus Calvus Comitibus Abbat. &c. *Juberis ut quisquis &c. venerabilis Archiepiscopus aliqui habere dignoscitur &c. novam & declinam in Missorum presentia nostrorum Misso Ecclesie sancte Marie vel sancti Remigii revadict, & annis singulis ad eandem Ecclesiam persolvere studeat. Quicumque vero contra hanc præceptionem facere presumpserit, sciat secundum dignam memorie avi & genitoris nostri capitula se emendaturum & ipsas castedines amittitur. Atque hoc est quod Additione ultima dicitur: *Qui negligit censum, perdat agrum.**

Nonnains.) V. 2. Nonnains. Hieronymus ad Eulochium: *Et quia martirorum expertæ domi-*

Tom. III.

natum, viduitatis præferunt libertatem, casæ vocantur & nonnais. Idem in epist. 99. ad Asellam. Invenio apud Xiphilinum in Domitiano: *nonnais dicitur & quædam domus eorum, qui esset in & nonnais & nonnais amibada.* In Martyrologio Ursardi xi. Kal. Septembr. *In portu ubi Romæ, sanctus Hippolytus, qui dicitur Nonnus.*

Nonni.) Addit. I. 54. Can. 18. synodi Aquigran. anno 816. ex qua & altera eodem anno habita, quæ in hac ipsa Additione prima habentur sumpta sunt: *Ut qui præponuntur, Nonni vocentur, hoc est, paternæ reverentia. In regula B. Benedicti: Priores juniores suos, fratres nominent. Juniores autem priores suos, Nonnos vocent, quod intelligitur paternæ reverentia. Arnobius in psalm. 105, & 140.*

Nudi cum ferro.) App. I. 34. Nutrimen.) II. 21. IV. 40. Nourry. Can. 122. synodi Aquigran. *Loca ei congrua attributa, in quibus nutritina fiant.* In Capitulis Episcoporum Rheim. & Rothom. provinc. *faciant nutritina congrua & necessaria.*

O

Oblata.) I. 46. V. 24. Can. 7. & 8. synodi Gangre. *apostolice ut videtur seu. inddictis præ-*

obligatores.) I. 61. VI. 72. Augustin. 2. de doctrin. Christ. Sermon. in natali marty. Protasii & Gervasii. Can. 4. synodi Rothomag. Can. 42. synodi Remens. *Non ligatos ossium vel herbarum cuiquam mortalium adhibitis professe, sed hæc esse laqueos & insidias antiqui hostis.*

Occasiones.) IV. 47. In præcepto Chlodovei Erchenaldo Duci: *Nec ulla redditiones vel illicitas occasiones requirendas.* In Capitulis Episcoporum in Carisiaco palatio an. 878. *Quatenus non sit vobis necesse per quasvis occasiones quorumcumque hortatibus circue loca Episcoporum, Abbatum, Abbatissarum, vel Comitum, & majores quam ratio postulat parvas exquirere, & pauperes ecclesiasticos & fideliū vestrorum mansuatos in carricaturis & paraveredis contrabibitum exigendis gravare.* In diplomate Hlotharii & Hludovici: *Nec ob ulla redditiones aut illicitas occasiones requirendas vestris & futuris temporibus ingredi audeant.* Aynoin. 5. 17.

Orarium.) V. 146. Can. 28. synodi Moguntinæ. *Saidz præcepta de oratione. R. anno 800.* Nam quod Eusebius lib. 7. ecclie. histor. *ut de & si & deceptis orationis tunc dicitur, Rufinus ita: Ab auditibus vero non favorem neque plausum sperare solum, sed theatriali more orantium veluti sibi expectabat.* Unde assequemur quis sit orationum usus apud Vopiscum in Aureliano: *Iplumque, inquit, primum donasse oraria Pop. Rom. quibus uteretur populus ad favorem.* Stola lib. VI. c. p. 172. Alcuino, Rabano, Ivoni Carnotensi. *Walafridus cap. 10. de reb. ecclie. Primi ordines in Eccl. sa utuntur orariis, quia ad ipsos pertinet docendi officium.* In Pontificali Romano sub Stephano, de degradatione Constantini in basilica S. Salvatoris: *Constantinus in medium adductus, lectis sacratissimis canonibus, ita depositus est. Accedit Maurianus Subdiaconus orarium de ejus collo abtulit, & ante pedes ejus projecit, & campos ipsius abscondit.* Qui locus singularis est, & pertinet valde ad cap. *Pervenit.* distinct. 93. qui etiam in Romana recognitione male habet.

P

Paganæ.) V. 2. Bonifacius ad Zachariam Papam: *Sicut affirmant se vidisse annis præteritis in Romana urbe & juxta Ecclesiam sancti Petri, die vel nocte, quando Kalendæ Januarii intrant, paganorum consuetudine choros ducere per plateas, & acclamationes & cantiones facere sacrilegas, & nullum de domo sua vel ignem vel ferramentum vel aliquid commodi vicino suo præbere velle. Dicunt quoque se vidisse ibi mulieres pagano ritu phylacteria & ligaturas in brachiis & cruribus ligatas habere, & publice venales alius offerre.*

N n 3

Pa

Pagenſes,) IV. 19. *Ejuſdem pagi homines*.
Pallium,) VI. 79. Albinus Alcuinus de divinis officiis. Amalar. lib. 2. Officialis cap. 23. Raban. 1. de inſtit. Cleric. cap. 23. Flooard. hiſt. metrop. Rhēmenſ. 3. cap. 8. Albertus Stadenſis in Chron. Bonifacius Zachariæ Papæ: De eo quod jam præterito tempore de Archiepiſcopis, & de pallii a Romana Eccleſia petendis ſecuti indulgentiam apoſtolicæ ſedis ſagittio: quia quod promiſerunt, tardantes non impleverunt, & ventitant, & quid inde perſequeri voluerint ignoratur. Can. 6. ſynodi Mitiſcon. 1. Ut Archiepiſcopus ſine pallio Miſſas dicere non præſumat. Hincmarus Rhem. Archiepiſcopus Nicolao Papæ: Pro cuius uſu apud ſedem apoſtolicam nil petii niſi ſicut deſceſſores ac prædeceſſores mei eo uſi in Episcopis ordinatione ſolebant. Non enim uſum pallii eſſe hæc dignitatis uſus, ſed genti ſedis metropolis eſſe cognoscit, dicente magno Leone Papa: Quoniam eſt diuerſa nonnunquam ſunt merita præfulum, tamen iura permanent ſedum, & cum nulli ſint ſancti Episcopii qui eodem pallio non utuntur, non neſcio quia ſi ſine uirtutibus, quæ exponunt beato Gregorio pallium ſignat, pallio utor, eſt excellentiorem ceteris Rēmorum provinciæ ſedibus Metropolitanarum ſedem pallii uſus demonſtrat in oculis hominum, non tamen majorem me facit in oculis Domini. Petrus Damiani de diuinis officiis: Treuerenſi Eccleſiæ Maternæ a beato Petro Apoſtolo miſſus hereditatem pallii ſuis ſucceſſoribus dereliquit. Valentiniani Imperatoris reſcriptam quo Ravennati Episcopo tribuitur ius pallii & archiepiſcopatus apud Baronium tom. 5. 637. ex Rubico. Joannes Papa VIII. Arelatenſi Archiepiſcopo pallium concedit, eique vices ſuas committit pag. 368. tom. 5. Decretalium. Idem 370. ibid. Prob dolor! cum in Gallie partibus eſſemus, inter cetera unum valde prohibendum inuenimus, Metropolitanis, antequam pallium a ſede apoſtolica ſuſcipiant, conſecrationes facere præſumunt & Pallii uſum (quem Gregorius appellat genium lib. 7. ep. 111. & lib. 2. ep. 1.) Introducebant primum fuiſſe Cæſarius Agnellus iudicat, ſicut Blondus reſert lib. 2. decad. 1. Fuit autem ex candida lana, qua ſoli utebantur Imperatores; & uideatur ſignificare Gregorius in cap. Contra morem. 100. diſt. Vide lib. 1. ſacrar. ceremoniarum. Supponebatur autem pallium corporibus D. Petri & Pauli; & ideo dicitur Pallium de corpore beati Petri.
Paravereda,) II. 16. Append. III. 10. Hincmarus clero & plebi Tornacenſi: Aut ad iter aliquod paraveredos. In diplomate Karol. Magni quod Sigonius lib. 4. de reg. Ital. reſert, ſcriptum fuiſſe uideatur: Per ſingula territoria habitantes uel diſcurrentes, manſonathos & paraveredos accipiunt. In admonitione Karoli apud Piſtas: Ut pagenſes Franci qui caballos habent uel habere poſſunt, cum ſuis Comitibus in hoſtem pergant, & nullus per uolentiam ſalibus Franci res ſuas aut caballos tollat, ut hoſtem facere & debitos paraveredos ſecundum antiquam conſuetudinem nobis exſoltere non poſſint. In Capitulis Episcoporum anno MCCXVIII. menſe Novembri in Carifiaco palatio: Iudices &c. faciant nutrimina congrua & neceſſaria, cuſtodiant ſilvas, pationem defendant, excolant prata, unde habeant pabula; quatenus non ſit uobis neceſſe per quaſcunque occaſiones circuire loca Episcoporum, Abbatum, Abbatiffarum, uel Comitum, & majores quam ratio poſulat paratas exquirere, & pauperes eccleſiaſticos & fidelium ueſtrorum manſuarios in caricatuſis & paraveredis exigendis grauare: quin potius habeatis unde ſufficienter & beneſte cum domeſtica curte ueſtra poſſitis uiuere & legationes recipere &c. Inde Palefredus Willelmo Tyr. 13. bell. ſacr. cap. 27. Nobis Palefroy. Reda quidem Gallicum nouen eſt. Quintilian. 1. 9. Et eporedicas bonos equorum domitores uocaffe Gallos notat Plinius 3. 17.
Paraſceue & ſabbato ſancto.) VII. 430. Wa-

laſtridus cap. 22. de reb. eccleſiaſt. Et relatio maiorum eſt, ita primis temporibus Miſſas fieri ſolitas ſicut modo in Paraſceue Paſchæ, in quo die apud Romanos Miſſæ non aguntur, communicationem facere ſolemus, id eſt, præmiſſa oratione dominica, & ſicut ipſe Dominus noſter præcepit, commemoracione paſſionis ejus adhibita, eos corpori domino communicaffe & ſanguini quos uis permittebat. Can. 47. ſynodi Cabill. 2. Theodulphus ad compresbyteros cap. 41.

Pares,) III. 71. 72. Pares & compagnons. In Capitulis quæ miſit Karolus Rex ad Francos & Aquitanos qui ab eo deſicerant anno MCCXVI. Sic ſumus omnes per illius uoluntatem & conſenſum conſecrati Episcopii atque Abbates cum laici, & laici cum uirtu eccleſiaſtici, ut nullus ſuum patrem dimittat, ut contra legem ſuam & rectam rationem & juſtum iudicium, etiamſi uoluerit quod obſt. Rex noſter aliquid facere, non poſſit. Ibidem: Et ſi aliqui ſunt qui homines non habent, ſi uolunt in ſuis alioſque conſistere aut cum aliis eorum paribus uel amicis, faciant. Ibidem: Et ſi aliqui de nobis in quocunque ordine contra iſtum padum in contra illum fecerit ſi talis eſt ut ille cum inde admonere ualeat ut emendat, faciat. Et ſi talis eſt cauſa ut illum inde ſanctiſſime non debeat admonere, ante ſuos pares illum in rectam rationem mittat; & ille qui debitum padum & rectam legem & debitam ſeniori reuerentiam non uult exhibere & obſeruari, juſtum iuſtitiæ iudicium ſuſtineat. Et in admonitione Karoli apud Piſtas: Ut quoniam in quibusdam locis coloni tam ſcſſales quam de caſis Dei ſuis hereditatis, id eſt, manſa que tenent, non ſolum ſuis paribus, ſed & Clericis canonicis ac uillanis Presbyteris & aliis quibuscunque uendunt.

Patrini,) II. 46. Parrains, ut matrinx, marainæ. Filioli, ſilicux.

Pedules,) Add. l. 22. indumenta pedum cap. 55. Regule B. Benedicte. In canonibus Theodori: Dat ſi baculum & pedules. In uita B. Nicetii Lugdan. aptatis pedulibus pedis operi. Gloſſ. tedidæ, τῶν κρημνῶν τῶν ἐπὶ τῆς κρημνῶν ἐπιπέδου.
Perjurium in altari &c.) I. 61. Poſſitis ſuper altare manibus. Gregor. Turon. hiſt. 3. 14. & de glor. mart. 1. 20. Tatilis ſanctorum corporibus uel oſſis. Aym. ſive ſacroſanctis euangeliis. Raban. ad Reginald. & alibi ſæpe. Purgatio ad memorias ſanctorum. Auguſtin. ep. 137.

Phylaſteria,) VI. 72. Add. II. 21. Hieronymus in Marth. cap. 23. Piſtaciola illa decalogi phylaſteria uocabant, quod quicunque habuiſſet ea, quaſi ob euſtodiam & munimentum ſui haberet &c. Hoc apud nos ſuperſtitioſe muliercule in paruulis euangeliis & in crucis ligno & iſtiusmodi rebus (quæ habent quidem zeſum Dei, ſed non iuxta ſcientiam) uſque hodie faciunt. B. Auguſtinus ſermone non edito de martyribus & phylaſteriis, cuius mihi copiam fecit vir undecunq; doctiſſimus & nunquam laudariſſis ſatis Nicolaus Faber: Solet fieri, fratres, ut etiam ad aliquem ægrotaſſent uentat perſecutor ex parte diaboli, & dicat: Si illum præconſatorum adhibuiſſes, jam ſanus eſſes. Si characteres illos tibi uoluſſes appendere, jam poteras ſanitateſ recipere &c. Venit forte & alius qui dicat: Mitte ad illum cingulum aut ſciaſium tuam, & apicet &c. Dicit & alius: Ille bene nouit ſuſſumigare. Nam cuiſcunque hoc fecit, ſtatum melius habuit &c.

Plactia,) III. 83. plaidz. Can. 16. ſynodi Arelat. 4. Cauſationes diſceptationeſque. Can. 35. ſynodi Turon. 3. Pro quaſibet plactio uel iudicio. Pluuium.) II. 15. Pluioine.

Pœnit. ex ord. Rom.) V. 132. VII. 203. Sozomenus lib. 7. cap. 16. Hieronymus ad Oceanum. Pœnitentiales libelli quidam eliminati.) Additi. III. 65. Can. 38. ſynodi Cabillon. Can. 22. ſynodi Turon. Can. 38. ſynodi Papienſis: Uentes ſcilicet quibusdam codicibus contra canonicam auctoritatem ſcriptis, quos pœnitentiales uocant. Ut unuſquiſque Episcoporum in ſua parrochia conſdem eſt

reos iudicillos diligenter perquirat, & inventos igni tradat.

Pontifices summi.) VII. 423. Cathedralis Episcopi can. 35. syn. Agathensis. Gelafus ad Episcopos Lucanix: Nec sibi subminerit ulla ratione concedi sine summo Pontifice Subdiaconum vel Achyribus jus habere faciendi. Sidon. 7. epist. 5. Summi antistites can. 3. synodi Aurelian. 1. Episcopis, summus sacerdos. Tertull. de baptismo. c. Si Episcopus. 18. dist. 8c. & 2. dist. 53. veritam Episcopis Romanis lummos se dicere, c. Prima. 99. & c. seq. dist. 99. vide c. Accusato. 2. q. 7. c. Infames. 6. q. 1. c. 1. 14. 4. Ivo par. 5. c. 343. c. Majus. de consec. dist. 5. c. Miserum. 61. dist. Zosimus apud Ivonem par. 5. c. 103.

Pontium restauratio.) II. 20. IV. 11. Addit. IV. 112. Sangallensis quidam monachus de gestis Karoli Magni: Fuit consuetudo in illis temporibus, ut ubicunque aliquod opus ex imperiali precepto faciendum esset, siquidem pontes vel naues, aut trajecti, sive purgatio, seu stramentum, vel impletio consorium itinerum, ex Comitibus per Vicarios & officiales suos exequerentur, in minoribus duntaxat laboribus. A maioribus autem & maxime noviter instruendis nullus Ducum vel Comitum, nullus Episcoporum vel Abbatum excusaretur aliquo modo. Cujus rei testes adducuntur archiepiscopi Magontiacensis. si vero essent Ecclesia ad jus regium proprie pertinentes, laquearibus vel mirabilibus adorandae piscivis, id a vicinis Episcopis aut Abbatibus curabatur. Quod si nove fuissent institutende, omnes Episcopi, Duces & Comites, Abates etiam, vel quicunque regalibus Ecclesiis praesidentes, cum universis qui publica consecuti sunt beneficia, a fundamentis usque ad culmen instantissimo labore perduxerunt. Aymoin. lib. 5. cap. 14.

Precaria.) V. 198. VI. 426. VII. 142. Add. III. 49. Sub precario & censu. V. 3. ex synodo Liptinensi. In capitulis quae miserunt Episcopi provinciarum Rhenensis & Rothomagensis a Carisiaco palatio Hludovico Regi anno 853. Quia vero Karolus Princeps, Pipini Regis pater, primus inter omnes Francorum Reges ac Principes Ecclesiarum ab eis separavit atque divorsit. Quod cognoscens filius ejus Pipinus huiusmodi apud Liptinam congregari fecit &c. Et quantumcumque de rebus ecclesiasticis, quas pater suus abstulerat, petitis, Ecclesiis reddi procuravit. Et quoniam omnes res Ecclesiarum a quibus ablatae erant restituere propter conversationem quam cum Vnsarario Aquitanorum Principe habebat non praevaluit, precarias fieri ab Episcopis exinde petitis, & nonas ac decimas ad restauraciones ecclesiarum, & de unaquaque castata duodecim denarios ad Ecclesiam unde res erant beneficiatae, sicut in libro capitulorum Regum habetur, dari constituit usque dum ipse res ad Ecclesiam revertentis. Can. 13. synodi Epaun. Can. 21. 22. synodi Meldensis. Can. 51. synodi Turon. Can. 36. 37. synodi Rhenens. Can. 10. 11. 12. 13. synodi Belvacensis. Hlodoardus: Receipt denique res diversas & villas Ecclesiae, quas antecessor suus per precarias sive praestarias diversis considerat personis.

Preceptum.) III. 28. Gieg. Turon. 8. Franc. hist. cap. 20. & cap. 15. de mirac. B. Martini. Aymoin. 5. 17. Chron. Angolelm. Postulante Launo Episcopo fecit in monasterio sancti Eparchii auctoritate precepti de terris que ibi sine contentione erant. Quod preceptum Bartholomeus Cancellarius ejus scripsit, & ipse Dominus Rex Karolus manu sua & de annulo firmavit.

Presbyteri ad incog. Episcopis.) VI. 81. Ex epistola Gregorii Papae ad Bonifacium.

Nullus in precibus.) Can. 23. synodi Carthagin. ex quo hoc Capitulum suspensum est: Nullus ad altare Patrem pro Filio vel Filium pro Patre nominet, sed semper orationem ad Patrem dirigat, nec qualibet oratione utatur nisi probata. Vide Microlog. cap. 5. & Alcuin. cap. de celebratione Missae, libello de divinis officii.

Proprie res.) V. 242. In v. s. e.

Psalterium.) V. 372. Greg. Turon. 1. de

glor. mart. 6. 51. 75. Ep. ad Damas. Theodor. Post vespertinum officium cum modulato psalterio refectorium ingreditur. Anastasius Biblioth. in Hadriano: Constituitque per unamquamque hebdomadam quinta feria cum psalterio ut a diaconis pauperes usque ad balneum pergerent.

Psalmus Invitatorius.) Addit. I. 66. Venite exultemus Domino &c. Ex editione Romana. **Pulsari secuat. reg.**) I. 108. 109. **Pulsatorium** ibid. c. 69. Can. 6. synodi Vernis habitae. Cap. 58. Regula B. Benedicti.

Pulveraticum.) VI. 243. In Praecepto Dagoberti de mercato S. Dionysii: Feloneos, vel navigios, portaticos, pontaticos, rivaticos, rotaticos, vultaticos, themonaticos, celpeticos, pulveraticos, foraticos, mestaticos, laudaticos, faumaticos, salutaticos omnes, & ex omnibus quicquid ad partem nostram vel sisco publico de ipso mercato ex ipsa mercimonia exactari poterat. Pulveratici quidem nomine binos solidos dari servis qui se militiae offerunt, in l. 16. C. Theod. de Titon. & iudicium pulveratica abolita, notat Doctor meus 4. observationum.

Purgatio ex eplo Leonis.) V. 36. Monachus S. Eparchii Engolismensis in vita Karoli Magni: Inter quae vel maximum & difficillimum erat de discutendis Papae obiectis criminibus. Et dum nullus probator criminum esse potuit, Dominus papa (Leo) coram omni populo in basilica beati Petri & evangelium portans antonem ascendit, & invocato sanctae Trinitatis nomine, iurjurando ob obiectis criminibus se purgavit. Monachus Sangallensis quidam in vita Karoli Magni: Illic intemeratus pater Leo assumens evangelium Domini nostri Jesu Christi, posuit super caput suum, & in conspectu Karoli ejusque militum, assistentibus etiam persecutoribus suis, in haec verba juravit. Sic in die magni iudicii sim particeps evangelii ficut immuus sum criminibus falso mihi ab istis obiectis. Ado Viennent. aetate vi. Aymoin. lib. cap. 88. Fuldenses annales. Anast. Biblioth. in Pelagio: Qui Pelagus tenens evangelium & crucem Domini super caput suum, in antonem ascendens, satisfecit sancto populo & plebi quia nullum malum peregrisset contra Vigilium. Purgationis Damasi meminit Siebert. & Anast. Xistini. & Symmachi idem Anastasius. Paichialis Theganus de gestis Ludovici Pii, & auctor anonymus in vita ejusdem Ludovici. Vide cap. Nos competenter 2. q. 7. & Luitprandum de Joanne XIII. apud Othon. Imp. accusato.

R

Rachinburgii.) V. 16. Judices tit. 52. & 60. legis Salicae, tit. 24. leg. Ripuar. & in capitulis de alia synodo sub ipso Domino Rege Pipino factis.

Reclamare.) IV. 68. Can. 9. synodi Vernis habitae: Quod si aliquis reclamaverit quod injuste sit excommunicatus, & in codice quodam pervertulo. N. Comes in placito devertit N. de suo proprio alode propter crimen incesti. Postquam autem N. Abbas, & N. Comes Missi domini in illas partes venissent ad iustionem Domini Imperatoris explendam & iusta iudicia terminanda, reclamavit praedictus N. quod injusto iudicio propriis rebus carisset &c. Auditis testibus praedicti Missi iudicaverunt &c. Hinc est nostris Reclam. & reclamer.

Reclata.) VII. 265. Monachus Sancti Galli lib. 2. de gestis Karoli Magni: Quod reclatae Sancti Galli, non ex regalibus donariis, sed ex privatorum traditiunculis collectae.

Res quae a nonn. Ecclesiis ablatae.) I. 104. Videnda vita Bonifacii, & lib. V. infra cap. 3. Nec verisimile videretur quod de Eucherio Aurelianensi Episcopo fabulatur quidam, quasi viderit animam Karoli Martelli apud inferos cruciari, cum Eucherium relegatum noter Siebertus anno 723. obiisse vero sexto exilii sui anno, qui contemporaneus vitam illius scripsit apud Sarium, vel, ut Molanus ex archyvis monasterii Trudonensis, anno Dom. 727. atque ita Eucher-

cherio Karolus Martellus dju superstes vixit, quem obiisse anno Domini 741. omnes antiquiores historici tradunt. Nec novum videbitur draconem effraisse sepulcro Martelli reperimentum quoniam qui legitur Plutarchum in Agide & Cleomen.

Alata Epist. a Riculfo.) VII. 281. Richolfi Moguntini meminit Einarus in vita Karoli. Et extat epistola Leonis Papæ ad ipsum tom. decret. ex qua apparet ei deditum. Marianus Scotus, Trithemius in Chronico Hirsaugensi, Lambertus Schafnaburgensis, Hincmarus Rheim, adversus Hincmarum Laudunensem Episcop. de sententiis ex Græcis & Latinis canonibus atque synodis decretisque Pontificum collectis, & Engeltranno Metentium Episcopo datis, quando pro sui negotii causa agebatur: De illis sententiis plena est terra ista, sicut & de libro collectarum epistolarum ab Ifidoro, quem de Hispania allatum Riculfo Moguntinus Episcopus in hujusmodi sicut in Capitulis regis curiosus obtinuit, & istas regiones de illo repleri fecit. Unde quidam Episcoporum (ait Nicolaus Papa ad Archiepiscopos & Episcopos Gallie) scripserunt haud illa decretalia priorum Pontificum in toto codicis canonum corpore continere descripta. Cujus codicis sive collectionis, (quæ & Corpus Canonum dicitur distinct. 19. & 20.) auctor fuit Dionysius Exiguus, non autem Ifidorus Mercator epistolarum pontificalium a B. Clemente usque ad Gregorium primum collector. Idem Hincmarus epistol. 7.

Romanum iter.) Cabillon. syn. II. c. 45. Concilium Saleguntad. c. 18. ut impetiti aliquo delicto non liberentur per susceptam peregrinationem ad limina Apofolorum, sed prius in loco ubi deliquerunt sacerdoti satisfaciant; inde, si velint, cum licentia sui Episcopi, acceptis ab eo literis, Romam peregrinentur. Vignier. hist. eccles. ad an. 818. pag. 207.

Rocum.) Addit. I. 22. Helgaudus in vita Roberti Regis: Et exiens se vestimento purpureo, quod lingua rustica dicitur rocum. *Rocet.* Nicetas in Isacco. *Rocet.* *Rocet.*

Rodaticum.) VI. 243. Rodage. Tit. 10. leg. municip. S. Severi, & tit. 12. Aquent. Droici de Rouage. Rotaticum.

Ut iudicatio Episcopi.) VI. 64. 40r. Add. IV. 29. Gregorius Turon. lib. 5. hist. cap. 20. At illi (Salonius & Sagittarius Episcopi) cum adhuc propitium sibi Regem esse nosset, ad eum accedunt, implorantes se injuste remotos, sibi que tribui licentiam ut ad Papam urbis Romæ accedere debeant. Rex vero annuens petitionibus eorum, datis epistolis, eos abire permisit. Hincmarus Hadriano universali Ecclesiæ Papæ: De eo quod pusillitati meæ vestra rescriptis sublimitas, ut eundem Hincmarum & alios tres Episcopos, omnium Episcoporum regni Domni Karoli vicem ferentes, ad synodum Romam mitterem, vestra sciat auctoritas quia nec prædictum Hincmarum, nec etiam quemlibet Episcoporum dioeceses Rheimorum, minime autem aliarum provinciarum Episcopos, nisi Dominus Rex illis præceperit, Romam vel in aliquam partem mea commendatione mittendi habeo potestatem, nec ipse ego ultra fines sui regni absque illius scientia progredi valeo. Idem Hincmarus Nicolao summæ sedis apostolicæ & universali Papæ: Nesciens quia nos Metropolitanis in istis regionibus non habemus potestatem ut sine consensu vel iussione Regis aut nos ipsi ire, aut ecclesiarum nostros quoquam longius possumus dirigere. Flodoardus in Wulfario: Eundi denique Romam causa orationis ad S. Petrum licentiam ab Imperatore se accepisse in quadam sua designat epistola.

S

Saga.) V. 2. Can. 5. synodi Matifconensis. Gallicum vocabulum Varroni, Straboni, Plinio; Hispanicum Appiano. Anonymus quidam S. Galli monachus in vita Karoli Magni, ex Wemberto: Erat antiquorum ornatu vel pa-

ratura Erancorum, calciamenta forinsecus aurata, corrigiis tricubitalibus insignita, fasciole crurales vermiculatae, & sultus eas tibialia ac coxalia linea, quamvis ex eodem colore, tamen artificiosissimo opere variata; super quæ & fascioles in cruce modum intrinsecus & extrinsecus, ante & retro, longissime ille corrigie tendebantur. Deinde camisia glizzina. Post hæc baltheus colligatus. Quæ spata primo vagina fagea, secundo corio quacunque, tertio lineamine candidissimo cera lucidissima roborato ita cingebatur ut per mediam crucialis eminentibus, ad percussorem gentiliūm araretur. Ultimum habitus eorum erat pallium canum vel saphyrinum, quadrangulum, duplex, sic formatum ut cum imponderetur humeris, ante & retro pedes tangeret, de lateribus vero vix genua contingeret. Tam baculus de arbore malo nodis paribus admirabilis, rigidus & terribilis cuspidæ manuali ex auro vel argento cum calaturis insignibus præfixo, portabatur in dextra. Quo habitu lentus ego cum in Franciam nonnuquam venirem, vidi caput Erancorum in monasterio S. Galli, adque flores auricomos ex ejus femoribus progressus, quorum qui prior egressus est proceritatem illius aequabat, posterior autem paulatim excrevens vericem stipitis sui summa gloria decoravit, & transcendendo contexit. Sed ut est mos humani ingenii, cum inter Gallos Franci militantes, virgatus eos sagulis lucere conspicerent, novitate gaudentes, antiquam consuetudinem dimiserunt, & eos imitari ceperunt. Quod interim rigidissimum Imp. Idcirco non prohibuit quia bellicis rebus aptior ille videretur habitus. Sed cum Frisones hac licentia abutentes adverteret, & brevissima illa palliola sicut prius maxima vendere comperisset, præcepit ut nullus ab eis nisi grandia latissimæque illa longissima pallia consuetudinario pretio coemeret, adiciens: Quid profumt illa palliola? In lecto non illis possumus cooperiri, cabellensis contra ventos & pluvias nequeo defendi, ad necessaria naturæ sedecens, tibiarum gelatione deficio. Videndus Plinius.

Sal catechumeni.) VII. 263. Can. 5. synodi Carthag. 3. Origenes, Ifidor. 2. de divin. offic. cap. 20. Alcuinus cap. de sabbatho sancto Pasch. lib. de divin. offic. Angustin. lib. 2. de peccat. merit. cap. 26. Nam & catechumenos secundum quandam modum suum per signum Christi & orationem manus impositionis puro sanctificari, & quod accipiunt, quamvis non sit Christi corpus, sanctum est tamen, & sanctius quam cibi quibus alimur. Can. 65. de consec. distinct. 4. Sal celestis sapientie.

Sanctus, Sanctus, Sanctus, communi voce.) I. 66. Can. 45. synodi Valensis. Lib. 8. apostol. constitut. c. 12. *Sanctus, Sanctus, Sanctus.*

Incerta sancti memoria.) I. 41. Canone 50. synodi Atricane.

Sancti noviter inventi.) Append. I. 10. Can. 51. synodi Moguntinæ. Can. 43. synodi Francofurtad. Ut nulli novi sancti colantur aut invocentur, nec memorie eorum per vias erigantur. Sed hi soli in Ecclesia venerandi sunt qui ex auctoritate passionum aut vitæ merito electi sunt. Severus Sulpitius in vita B. Martini: Erat haud longe ab oppido proximum monasterii locus, quem falsa opinio conspulsis martyribus sacraverat &c. Sed Martinus non temere adhibens incertis fidem, ab his qui majores natu erant Presbyteris vel Clericis flagitabat sibi nomen martyris vel tempora passionis ostendi, grandæ se serupulo permoveri quod nihil certi constans sibi majorum memoria tradidisset. Optatus Milevitan. lib. 1. Quæ ante spiritalem cibum & potum os nescio cuius martyris, si tamen martyris, libare dicebatur, & cum præponeret calicem salutari os nescio cuius hominis motus, & si martyris, sed necum vindicari, correpta cum confusione irata discisset. Nam fiebat dedicatio ossium martyris. Hieronymus ad Julianum. Quod in quadragesimo die dormitionis eorum

lugubrem vestem mutaveris, & dedicatio ofium martyris candida tibi vestimenta reddiderit. Vid. Vignier. hist. eccles. ann. 827. pag. 209.

Sandalia.) V. 37r. In charta Karoli Magni: De calcamentis secundum Romanum usum. Raban. 1. de inflit. Cleric. cap. 22. Amalar. 2. Officialis cap. 25. Albin. Alcuin. de divinis Officiis. Ordo Roman. 99.

Scabinei.) II. 38. III. 7. 30. 33. 40. 49. IV. 5. Vet. Gloss. Scapero, Judex. In chartulario Sancti Galli: Interrogavit ipse Comes illas Scabinos quid illi de hac causa iudicare voluissent. At illi dixerunt: Secundum verbum hominum testimonium & secundum vestram inquisitionem iudicamus. Chartularium Bevensis monasterii. Notum fiat posteris quod ante illustrem virum Hildegarium Contem seu Iudices quos Scabineos vocant & quamplures personas qui cum eo aderant in Montanico vicia in mallo publico ad multorum causas audiendas & rectas iustitias terminandas, ibi veniens Brito Episcopus & advocatus suus Burgoardus, novem legitimos testes ibi presentavit, quorum nomina hec sunt. Et alibi: Ante illustrem virum Hildegarium Contem, seu iudices quos Scabineos vocant. Tunc ipsi Scabinei unanimiter iudicaverunt. Scheffen Alamannis, Eichevitus nobis.

Scava.) III. 68. Hincmarus ad dicecesis Rhenensis Episcopus: Dominus Karolus bellatorum acies, quas vulgari sermone scavas vocamus, dissipatas. Aymoinus lib. 4. cap. 26. Collegit e Francie bellatoribus scavam, quam nos turman vel cuneum appellare possumus. Schaar Alamannis, Inde Esquiere, Escadon, Escarmouches.

Scaslegi.) Addit. IV. 114. armorum deposito. Schedula.) I. 8r. In prelatione reformationis Ludovici Pii Imp. Libellus.

Scholæ.) I. 68. Addit. II. 5. Can. 12. synodi Parisiens. Can. 4. synodi Nannetens. Can. 1. synodi Valentiniæ. Can. 43. syn. Cabillon. 2. Lupus ad Einardum: Siquidem vestra memoria per famosissimum Imperatorem Carolum literæ ceptæ revocari, aliquantulum quidem extulere cepit. In privilegio quod idem Carolus Magnus dedit Ecclesie Onabrugem. apud Crantziun: In eodem loco Græcæ & Latine scholas in perpetuum manere ordinavimus. Angelomus in Cantic. Canticorum. Sed & ei qui scholas regebat beneficium olim deputatum fuisse per omnes fere Ecclesias majores Gallicanas & suo tempore dignosci scribit Alexander 3. Rhenensi Archiepiscopo Collect. 2. Canon.

Scartiacus.) V. 2. VII. 400. Burchardus in lege quam dedit familia: Constitutus ut et soltantur corium & capilli.

Scoti qui se Episcopos dicunt.) Addit. III. 67. cap. 43. synodi Cabillon. 2. In historia B. Rudberti tom. vi. Camiffi pag. 1108. de Scotis: nominari, ut affollet, deceptores, gyrovagi, & cursores. Walafridus Strabus lib. 2. de mirac. B. Galli c. 47. Nuper quoque de natione Scotorum, quibus consuetudo pevegrinandi jam pene in naturam conversa est.

Scotorum hospitalia.) In Capitulis excerptis a Karolo Hludovici Imp. filio xii. Can. 14. synodi Meldensis. In Capitulis quæ miserunt Episcopi provinc. Rhenens. & Rothomag. Hludovico Regi anno 858. Hospitalia peregrinorum, sicut sunt Scotorum, ac quæ tempore antecessorum vestrorum Regum constructa & constituta fuerunt, ut ad hoc ad quod deputata sunt teneantur.

Scrutinium more Romano.) V. 37r. Can. 4. syn. Moguntinens. ad Carolum Magnum: Sacramenta itaque baptismatis volumus ut sicut sancta vestra sunt admonitio, ita concorditer atque uniformiter in singulis parochiis secundum Romanum ordinem inter nos celebrentur jugiter atque conserventur, id est, scrutinium ad ordinem baptismatis. Ordo Romanus cap. 31. 41. Can. 3. synodi Moguntinæ sub Rhabano.

Seniores.) I. 85. II. 15. III. 8. Seignuri. In capitulis quæ misit Carolus ad Francos & Aquitanos anno 856. Et mandat vobis nosfer senior quia si aliquis de vobis talis est cui suus senioratus non placet &c.

Nullus in Ecclesia mortuum sepeliat.) I. 153. Can. 9. synodi Meldensis. Theodulphus Aurelianens. Episcopus ad fratres conspescyteros. Antiquus in his regionibus in Ecclesia sepeliendorum mortuorum usus fuit, ut plerumque loca divino cultui mancipata, & ad offerendas Deo hostias preparata, cæmeteria sive polyandria facta sint. Unde volumus ut ab hac re deinceps abstineatur, ut nemo in Ecclesia sepeliatur. Greg. Turon. 1. cap. 36. histor. Can. 15. 17. synodi Triburiensis. Hoc privilegium retinere Gallia civitates scribit Ivo Carnotensis. Quæ vox, Gallia, abest in editione Conciliorum.

Sigle.) I. 126. Seale, Soigle. Quod in quibusdam hortis bladum hibernagium. Moschopol. ἄλιπα, ἄλιπα τοῦ ἰσοζυμοῦ, ἡ δὲ λέξις ἀλλογενὴς, ἡ κοινὴ εἶναι. Inde Scalonica.

Signa.) VI. 171. Trinodium: Ἐκ τῆς τοῦ εἰκοσίου. Einhardus de translatione beatorum Marcellini & Petri lib. 3. cap. 15. Turricula, quæ signa basilicæ continebat, ab eis conspicui potuissent. In ordine Durstani Dorobernensis Archiepiscopi: Benedictio ad signum Ecclesie, id est, trinivium. Walafrid. Strab. cap. 5. de reb. eccles. Amalaris Forum. lib. 3. Officialis. Seins. Inde Tocsein, & proverbium: Il n'en fait pas les seins sonnes.

Signati qui ment. vadunt.) App. II. 14. Soldus.) III. 30. IV. 75. Canone 41. synodi Rhenensis. Hincmarus Archiepiscopus Rhenensis in libro de vita & actib. B. Remigii: In testamento a B. Remigio condito lector attendat quia solidorum quantitas numero quadraginta denariorum computatur, sicut tunc solidi habebantur, & in Francorum lege Salica continetur. Et generaliter in solutione usque ad tempora Karoli perduravit, velut in ejus Capitulis continetur. Inde multæ quædam municipalibus aliquot Francie legibus & in singulas libras denariorum sive laudimia quadraginta denariis taxantur.

De Statu suo.) IV. 25. 74. Abo: Baptizatis Saxonibus, ex ingenuitate & alode, factæ similitas roborata. Regino: Sacramenta secundum consuetudinem dederunt ut perderent ingenuitatem & omnem hereditatem, nisi conservarent Christianitatem. Hincmarus Hadriano Papæ: Ut pro libertate & hereditate nostra usque ad mortem certare debeamus.

Stipulas.) VI. 370. Vid. tit. 48. leg. Salicæ. Sidorus: Veteres quando sibi aliquid promittebant, stipulam tenentes frangebant; quam iterum jungentes, sponsones suas agnoscebant. Non dissimiliter in veteri formula excommunicationis. Debent duodecim sacerdotes Episcopum circumstare, & lucernas ardentis in manibus tenere, quas in conclusione excommunicationis proficere debent in terram & pedibus conculcare.

Sunnis.) III. 45. Vet. Gloss. Sunnis, impeditio. Sonnis, impedimentum. Alamannis Samnuuz. Nobis Exonia. Exonia. Hincmarus Karolo Regi: Quo mittens ad dominationem vestram exultationem impossibilitatis sue illis veniendi, requisita est quam patriotica lingua nominamus exonia, quia venire nequivit. quod baciens est inauditum.

Beati Sylvestri canon.) I. 133. Hincmarus Rhenensis epistol. 7. In libro vero qui titulatur Gestorum Pontificum legitimus constituisse B. Sylvestrum ut nullus laicus Clerico crimen audeat inferre. Cetera autem quæ subsequuntur ut supra posuimus, in regulo ipsius cum constituisset non legitimus. Quapropter credendum non est eundem sanctum virum talia constituisse. Ut videatur Hincmaro canon iste sufficiens.

Taberna.) I. 14. Can. 24. syn. Laodic. & Can. 40. synodi Carthag. ταβερνα. Taberne.

F O R M U L Æ
V E T E R E S.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

IN SEQUENTES FORMULARUM
FASCICULOS
MONITUM COLLECTORIS.

Voluminibus collectionis nostræ primo & secundo nonnullos interferui fasciculos Formularum, atque chartarum, quæ formularii vices agere aptæ sunt. Nunc in calce legalium codicum sub Francis editorum præstat ut alias quasdam Formularum collectiones apponam, ex quibus lumen haud modicum nanciscuntur tum consuetudines quondam vigentes, tum Barbarorum Leges, imo & Lex quæ *Romana* appellata fuit; illa, inquam, cujus usus erat sub Francis inter eos, qui *Romanæ lege* vivebant; quæ Romanorum themidem equidem refert, sed Barbarissimis notabiliter intermixtam.

Primo reposui Formulas illas, quas ex vetusto codice quondam descripsit Jacobus Sirmondus, eruditissimis notis illustravit Hieronymus Bignonius, atque ad antiquorum codicum fidem emendatiores retulit Stephanus Baluzius. Hujus formularii usum in Turonensi tractu quondam edituisse mihi facile persuadeo, quod in formulis ipsis *Basilicæ S. Martini*, & *Civitatis Turonicæ* mentio fiat. Hic autem pluries Romana lex allegatur, Aniani scilicet Breviarium, ejusdemque interpretationes, quod & quas Formularum Scriptores præ oculis habuisse, ex allegationibus ipsis haud obscure colligimus.

Aliæ subinde Formulæ occurrunt, quas in unum collegit Stephanus Baluzius ex multis codicibus manuscriptis veteribus, tum etiam aliquas ex libris editis, ut ipse monet in Præfatione ad Capitularia. Ex quo formulario, Tomo secundo Capitularium a Baluzio ipso edito, & aliquantulis notis ornato, dempsi formulas sex Isonis Monachi Sangallensis, quæ in superiori volumine nostro jam traditæ sunt in chartarum centuria quæ formularium Goldastinum constituit. Earumque loco alias factici a præfato Baluzio editas Miscellaneorum libro VI, quarum usus viguisse videtur in Arvernico districtu ibidem sæpe commemorato. Ex his quædam antiquitatem sapiunt valde remoram, cum prima referatur ad unum ex Consulatibus Honorii & Theodosii, quo tempore provincia hostiliter direxata fuerat a Francis.

Baluzianas excipiunt Formulæ, quas Mabillonius tum in *Analectis*, tum in egregio Opere de Re Diplomatica ex antiquissimo Codice Weingartensis in Svevia Monasterii edidit, & *Andecavenses* nuncupavit, quas vere in Andecavensi tractu usitatas fuisse ex earundem lectione elucescit. *Hærum antiquitatem*, inquit Mabillonius ipse (1), *probat tum veterrimus codex, ex quo eas descripsimus, exaratus, ut ex subscriptione colligitur, anno tertio Teuderici Regis, cognomento Calensis, tum nomen Childberti Regis in illis formulis non semel expressum; quod vel de Childberto I., vel saltem de Childberto III. intelligendum est; nam Childbertus II. nihil dittonis habuisse videtur apud Andecavos. Hæc collectio continet formulas LIX, in quibus Lex Romana, consuetudo pagi, & principalis, seu regalis potestas sæpe memorantur.*

Postremo Formularum collectionem exhibeo, quæ extat apud Lindenbrogium in Codice Legum Antiquarum. Cum autem ex illis plurimæ ex Marculfo, ejusve Appendice, Sirmondo, Bignonio, Baluzio, verbis plus minusve, hoc ipso atque superiori volumine traditæ sint; ideo refractiones evasurus, earum, quas in præfatis collectionibus occurrere observavi, rubricas tantum indicabo; cæteras, quæ in collectionibus eisdem vel non extant, vel certe me fugerunt, gradam, uti a Lindenbrogio descriptæ sunt.

(1) Mabillon. de Re Diplomatica Supplem. pag. 68. Edit. secunda.

FORMULÆ VETERES.

FORMULÆ SIRMONDI

CUM NOTIS HIERONYMI BIGNONII.

INCIPIUNT CAPITULA.

1. **D**onatio Ecclesie.
2. Mandatum.
3. Gesta.
4. Cessio.
5. Venditio.
6. Obligatio.
7. Precavio.
8. Item venditio.
9. Venditio de servo.
10. Venditio de semetipso, qualiter homo liber venundetur.
11. Epistola collectionis.
12. Ingenuitas.
13. Cautio.
14. Donatio in sponsa facta.
15. Traditio.
16. Charta in puellam facta ab eo qui ipsam invitam traxerit.
17. Donatio inter virum & uxorem, tamen gestis sit alligata.
18. Item alio modo.
19. Libellum repudij.
20. Mandatum qualiter maritus negotium uxoris prosequatur.
21. Charta qualiter pater filium vel nepotem de rebus suis meliorare potest.
22. Epistola qualiter nepotes in loco filiorum instituuntur ab avo.
23. Epistola qualiter extraneus homine quis in locum filii adoptetur.
24. Epistola qualiter pupilli recipiantur.
25. Pactum inter parentes.
26. Commutatio.
27. Confirmatio Regis.
28. Item appennem.
29. Editio legibus comprehensa.
30. Relatio cum iudicio.
31. Breve sacramenti.
32. Si quando masculus & femina pariter raptum consenserint, infra quinquennium liigetur.
33. Iudicium evindicatum.
34. Epistola Abbatis.
35. Donatio ad Ecclesiam post obitum.
36. Cessio a die presente.
37. Venditio ad Ecclesiam.
38. Epistola Abbatis.
39. Securitas de homicidio.
40. Iudicium, juxta quod causa continet.
41. Breve sacramenti secundum ipsum iudicium.
42. Notitia de alode evindicato.
43. Venditio de casa vel area infra civitatem.
44. Qui se in alterius potestate commendat.
45. Evacuatoria.
46. De causa commendatis.

EXPLICIUNT CAPITULA.

Donatio Ecclesie (1).

I. **M**Undi terminum adpropinquantem ruinis crebrescentibus jam certa signa manifestantur. Idcirco ego in Dei nomine ille confidens gravitudinem peccatorum meorum, & reminiscens bonitatem Dei dicentem, Date elemosynam & omnia munda fiunt vobis.

Item alio modo.

Si aliquid de rebus nostris locis sanctorum

vel in substantia pauperum conferimus, hoc nobis procul dubio in eterna beatitudine retribuere confidimus. Ego quidem de tanta misericordia & pietate Domini confisus per hanc epistolam donationis dono donatumque in perpetuum esse volo ad basilicam sancti Martini, ubi ipse pretiosus corpus requiescit, vel omni congregationi ibidem consistenti, & venerabilis vir ille Abbas præfesse videtur, villam juris mei nuncupantem illam, sitam in pago illo, in condita illa (2), cum terris, ædificiis, accolabus, mancipiis, libertis, vineis, filvis, pratis, piscuis, aquis, aquarumve decursibus, cum exitis

(1) Donatio Ecclesie. Donationum ejusmodi exempla varia Marculus tradit libro secundo.

(2) In condita illa. In designandis locis fœlent hæ formulæ conditæ vocabulum usurpare; quod nec apud Marculfum & incerti auctoris for-

exiis & ingressis, mobilibus & immobilibus, cum omnibus appendiciis suisque adjacentis, sicut a me presentis tempore videtur esse possessum, totum & ad integrum de jure meo in vestra vel sancti Martini jure proprietario trado arque transfundo; ea vero ratione ut quandiu advixerero, sub usu beneficii vestri absque ullo præjudicio vel diminutione aliqua prædictas res tenere & usurpare debeam, & post meum quoque discessum, quicquid in jam dicta villa vel in finibus suis additum, adtractum, emelioratum, reperitque fuerit, & transitus meus ibidem dereliquerit, cum omni supraposito (1), retores ipsius Ecclesie agentisque illius absque ullius expectata traditione vel iudicio consignatione in nostra elemosyna vel substantia monachorum ibidem vitam dependentium, Christo protegente, tanquam si ad præsens absque usu nostro eorum fuisset obsecuta possessio, in eorum faciant revocare potestatem vel dominationem; ita ut quicquid exinde pro opportunitate monasterii facere decreverint, liberam & firmissimam in omnibus habeant potestatem. Et si fuerit ulla quislibet persona qui præter itum, alterum stramentum exinde præsentaverit, aut anteriorem aut posteriorem, quod nos nec fecimus nec facere rogavimus, nullum fortiarum effectum, nisi vacuum & inane permaneat. auctorem vero criminis vel falsarium judiciaria potestas condemnet. Et si fuerit, aut ego ipse, aut ullus de hereditibus meis, vel quislibet persona, qui contra hanc donationem aliquid refrangere vel calumniam generare præsumperit, illud quod repetit non vindicet, & insuper contra cui litem intulerit solidos quingentos componat, & hac donatio cum stipulatione subnixta inlibata permaneat. Actum in illo loco.

Mandatum (2).

II. Magnifico fratri illo, ego ille, filius illi. Rogo, supplico, atque tuæ caritati injungo ut ad vicem meam civitatem illam

Tom. III.

adeas, & donationem illam, quam ego paribus illius de locis nostris nuncupantibus illis, sitis in pago illo, per mea legitima strumenta confirmavi, gestis municipalibus cum curia publica & defensore facias alligare vel proseguere, et de ipsa prosecutione mihi reddas certiozem. Et quicquid exinde egeris gesserisve, ratum a me in omnibus esse cognoscas. Quod mandatum, ut pleniorum obtineat vigorem, manu propria subter firmavi et bonorum virorum subscriptione roborandum decrevi.

Gesta (3).

III. Anno illo, regnante Rege illo, sub die illo, cum conventum Turonus civitate adfuisset, adstante venerabili viro illo defensore, una cum honoratis principalibus suis, venerabilis vir ille dixit: Rogo te, venerabilis vir ille defensor, ut mihi codices publicos patere jubeatis, quia inluserit vir ille per hoc mandatum ad me speravit ut donationem illam, quam de rebus suis propriis, de locis nuncupantibus illis, sitis in pago illo, partibus illius per sua legitima strumenta confirmavit, gestis municipalibus cum curia publica & defensore proseguere & alligare deberem. Ecce ipsam donationem, jubere eam recitari. Venerabilis vir ille defensor & ordo curia dixerunt: Codices publici te patefaciant; & ille amanuensis hanc donationem accipiat vel recitetur. Qui statim accipiens, per ordinem eam recitavit. Jam dictus persecutor dixit: Et quia petitiones meas laudabilitas vestra per ordinem implere dignata est, rogo ut publica monumenta suscipiat. Et patefactis codicibus, gesta cum a vobis fuerit subscripta, mihi nobilitas vestra, ut mos est, tradi præcipiat. Venerabilis vir ille defensor & ordo curia dixerunt: Gesta cum a nobis fuerit subscripta, & a venerabili viro illo amanuense edita, tibi tradatur ex more, ut facilis quod superius insertum est diuturno tempore maneat inconvulsa.

O o 2

Cef-

formulas reperitur, nec etiam alibi facile occurrit. Quo nomine certum locum & territorium designari apparet. Sic in donatione Haganonis ad S. Martinum Turonensem, cujus particulas antea protulimus: *Fridesigo Abbati trado mansum nostrum dominatum quem extra consorium fratrum in hereditate habemus in pago Blesensi, in condita ponte Lapidense, in villa Blanderico &c. partibus S. Martini tradimus cum hominibus ibidem commorantibus, quos colonario ordine vivere constituimus &c. Data xvii. Kl. Junii anno v. Hludovici serenissimi Imperatoris.* In alio veteri instrumento eiusdem cœnobii, in pago Blesensi, in condita Cabrinicensi, in loco nuncupante Alvariat. Condita nomen pro comitatu videtur usurpari, a quo etiam vocabulum sumptisse dicitur. Nam & Hispanis *Conde* pro Comite dicitur. Dubium tamen movent exempla ex tabulario S. Martini, quæ supra scriptimus; ubi post pagum condita designatur; & sub condita, villa. Originem certe ad comitatum lubens referrem, donec certior appa-

reat. Contradam quoque pro regione etiam nuncupamus dicimus, ab eadem forsitan origine.

(1) *Cum omni supraposito.*] Synodi Meldensis c. 17. *Ut res ecclesiasticæ tempore principatus vestri allatae ex integro presentaliter restituantur & restituta conferantur, sicut tempore avi & patris vestri fuerunt; exceptio superposito, quod ad usus possidentium absumptum est.* Suprapositum Græcis ἐπιθετικόν in l. Titia, 34. §. Lucius Titius. de legatis 2. *Επίθετικόν αὐτῶν τῶν ἐκείνων ἁβῆναι γυναικῶν, ἡδὲ καὶ ἐκείνων ἐπιθετικῶν τῶν ἐκείνων.* Quæ Papiniano *dotes prædiorum*, l. 2. de instruct. & instrument. leg. Appellatur etiam *reposita*, l. 1. §. *mibi Meruvia*. 92. §. ult. de legatis 3. Entbecam dixit B. Augustinus quicquid navi imponitur, sermone ad fratres in eremo. *Can. Nolo*. 12. q. 1.

(2) *Mandatum.*) Ut superior donatio apud acta publicetur & insinuetur. Marculfus lib. 2. cap. 38. Incertus auctor cap. 54.

(3) *Gesta.*) Marculfus lib. 2. cap. 37. Incertus auctor cap. 54.

Cessio.

IV. Latores legum sanxerunt ut quicquid unusquisque alteri cesserit, profiteatur se tantum rem cessisse, vel concedi, & sola voluntas illius aut scriptura aut testibus comprobata pro omni firmitate sufficiat. Igitur ego in Dei nomine ille fideli nostro illo cedo tibi a die presente cessumque in perpetuum esse volo, hoc est, villa juris nostri nuncupante illa sita in pago illo, in condita illa, cum terris, edificiis, accolabus, mancipiis, libertis, vineis, silvis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, mobilibus & immobilibus, cum omnibus appendiciis suisque adjacentis, cum omni supraposito, vel quicquid in jam dicto loco a die presente tenere & possidere videor; ita ut quicquid exinde facere volueris, jure proprietario liberam & firmissimam in omnibus habeas potestatem: quia malo hoc te habere quam me, plus te quam ceteris hereditibus meis. Et si fuerit, aut ego ipse, aut ullus de heredibus meis, vel quislibet persona, qui contra hanc cessionem aliquid refragare vel calumniam generare presumpserit, illud quod repetit non vindicet, & insuper contra cui litem intulerit, una cum socio fisco, inferat solidos tantos, & hæc cessio meis vel bonorum hominum manibus roborata, cum stipulatione subnixâ, diuturno tempore maneat inconvulsa. Actum.

Venditio (1).

V. Magnifico fratri illo, ego ille. Constat me tibi vendidisse, & ita vendidi, rem proprietatis meæ, sitam in pago illo, in condita illa (2), in loco nuncupante illo, cum terris, edificiis, accolabus, mancipiis, libertis, vineis, silvis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, mobilibus & immobilibus, totum & ad integrum cum omnibus appendiciis vel adjacentis suis vel omni supraposito, sicut a me presenti tempore videtur esse possessum, de jure meo in tua trado potestate vel dominatione, unde accepi a te pretium in quod mihi bene placuit, illis presentibus qui subter tenentur inserti, valentem solidos tantos. ita ut ab hodierna die quicquid exinde facere volueris, liberam habeas potestatem. Et si fue-

rit, aut ego ipse, aut ullus de heredibus meis, vel quislibet persona, qui contra hanc venditionem aliquam calumniam vel repetitionem (3) generare presumpserit, illud quod repetit non vindicet, & insuper contra cui litem intulerit solidos tantos componat, & hæc venditio firma permaneat.

Obligatio (4).

VI. Domino venerabili illo, ego in Dei nomine ille. Dum & omnibus habetur per cognitum qualiter vestro accepto pretio rem proprietatis meæ sitam in pago illo, in condita illa, in loco nuncupante illo, cum omni integritate, vel quicquid a me presentati tempore inibi fuit possessum, vobis per venditionis titulum distraxi. Sed postea mea fuit petitio, & vestra decrevit voluntas, ut mihi ipsam rem usufructuario ordine conferre juberetis. quod ita & fecistis. Et ego pro hujus merito beneficii, obligo vobis rem proprietatis meæ, sitam in pago illo, in condita illa, in loco nuncupante illo, cum omni integritate sua, vel quicquid ibidem presenti tempore a me videtur esse possessum. Ea vero ratione ut quandiu in caput advixerero, utrisque partibus sub vestro pretexto tenere & usurpare debeam, & mihi exinde non liceat alibi nec vendere nec donare nec in nullo modo distrahere, nec ipsos usus in alterius manus transferre. Sed post meum quoque discessum, absque ullius expectata traditione vel iudicum consignatione, absque diminutione rerum vel mancipiarum, cum omni supraposito, vel quicquid in ipsa loca aspiciere vel pertinere videtur, vos heredesque vestri, vel cui a vobis permiffum fuerit, in eorum faciant revocare potestatem vel dominationem. Et si fuerit aut ego ipse aut ullus ex heredibus meis, vel quislibet persona qui contra has obligationes aliquam calumniam vel repetitionem aut contemptum generare presumpserit, illud quod repetit non vindicet, & insuper contra cui litem intulerit solidos ducentos componat, & hæc obligationes uno tenore conscriptæ firmæ permaneat.

Precaria (5).

VII. Domino venerabili illo rectori Ecclesie illius vel omni congregationi ibidem con-

(1) *Venditio.*) Marculf. lib. 2. c. 19. 20. 21. Incertus auctor cap. 14.

(2) *Condita illa.*) Supra cap. 1. & passim his formulis.

(3) *Calumniam vel repetitionem.*) Calumnia, ut alias monuimus, in veteribus instrumentis & apud Marculfum & alios formularum auctores pro actione accipitur. Leg. Longob. lib. 2. tit. 27. Non possumus in una causa duas imponere calumnias. Leg. Burgund. tit. 89. calumniam monere. Inde vetustis vernaculis scriptoribus *calanger*, & antiquissima quæque diplomata calumioiam *calange* interpretantur. Rogerius Hovedenus annal. parte postler. de controversia inter Castellæ & Navarra Reges, cujus Henricus II. Angliæ Rex arbiter erat: *Calumnia Regis*

Castellæ. Rex Aldefonsus Castellæ & Toleti conqueritur & petit a Rege Sanctio Navarræ avunculo suo sibi fieri restitutionem &c. Postea: *Tunc surrexerunt Episcopus Pampelunæ & alii nuntii Regis Navarræ, & nihil eorum que ab adversariis suis proponerantur contradicentes, scriptum quoddam, in quo petitiones & calumnie & allegationes suæ scribebantur, protulerunt in hac forma: Calumnia Regis Navarræ. Petit Sanctius Rex Navarræ Cudeio monasterium, montem de Oca &c.*

(4) *Obligatio.*) Precariæ species est, quæ obnoxioatio a Marculfo appellatur lib. 2. c. 9.

(5) *Precaria.*) Marculf. lib. 2. cap. 5. & 41. Incertus auctor cap. 27. & 41.

consistenti. Ego enim ille. Ad meam peritionem vestra decrevit voluntas ut mihi villam vestram sitam in pago illo, in condita illa, in loco nuncupante illo, cum omni merito ad se pertinente vel aspiciente, usufructuario ordine mihi conservare juberetis. quod ita & fecistis. Ea vero ratione ut mihi exinde non liceat alibi nec vendere nec donare nec in ullo modo distrahere; sed sub vestro prætexto, quatenus decretum vestrum manserit, hoc tenere & usurpare faciam. Unde censui me annis singulis ad festivitatem ipsius sancti partibus vestris reddere argentum tantum. Et post meum quoque discessum supraferipram rem cum omni integritate & soliditate sua, quicquid ibidem aspiciere vel pertinere videtur, cum omni supraposito, vel quicquid ibidem transitus meus dereliquerit, absque ullius expectata traditione vel iudicium consignatione, aut heredum meorum repetitione, vos agentisque ipsius Ecclesie in eorum faciant revocare potestatem vel dominationem. Et si fuerit aut ego ipse, aut ullus de heredibus meis, vel quislibet persona qui contra hanc precatoriam aliquam calumniam vel repetitionem aut contempnum generare presumpserit, illud quod repetit non vindicet, & insuper contra cui litem intulerit solidos centum componat, & hæc precatoria, quamvis per diversorum annorum curricula a me fuisset possessa, nullum præiudicium vobis non præparetur, sed ita firma permaneat quasi per quinquennium fuisset renovata, cum stipulatione subnixâ, omnique tempore inviolata permaneat.

Item venditio.

VIII. Magnifico fratri illo, ego ille. Constat me tibi vendidisse & ita vendidi infra terminum sancti illius, in loco nuncupante illo, campum vel vineam juris mei, habentem arpennos tantos. Est quidem de uno

Tona. III.

latere & fronte terra illius, de alio latere & fronte terra illius. Unde accipi a te pretium, in quod mihi bene complacuit, valentem solidos tantos, ita ut ab hodierna die quicquid de supradicta re facere volueris, liberam habeas potestatem, salvo jure ipsius sancti. Et si fuerit, aut ego ipse, aut ullus de heredibus meis, vel quislibet persona qui contra hanc venditionem aliquam calumniam vel repetitionem generare presumpserit, contra cui litem intulerit solidos quindecim componat, & hæc venditio firma permaneat.

Venditio de servo (1).

IX. Magnifico fratri illo, ego ille. Constat me tibi vendidisse & ita vendidi servum juris mei nomine illum, non færem, non fugitivum, sed sanum corpore, bonisque moribus constructum. Unde accipi a te pretium, in quod mihi bene complacuit, valentem solidos tantos. Ita ut ab hodierna die quicquid de supradicto servo facere volueris, liberam habeas potestatem. Et si fuerit, aut ego ipse, aut ullus de heredibus meis, vel quislibet persona qui contra hanc venditionem aliquam calumniam vel repetitionem generare presumpserit, contra cui litem intulerit solidos sexaginta componat, & hæc venditio firma permaneat.

Venditio de semetipso (2). *qualiter homo liber vendetur.*

X. Domino semper meo illo, ego ille. Placuit mihi ut statum ingenuitatis meæ in vestrum deberem obnoxiare servitium. quod ita & feci. Unde accipi a te pretium, in quod mihi bene complacuit, solidos tantos, ita ut ab hodierna die quicquid de me servo tuo, sicut & de reliqua mancipia tua, facere volueris, a die præsentis liberam & firmissimam in omnibus habeas potestatem. Et quod fieri non credo, si fuerit ulla quislibet persona qui contra hanc venditionem, quam ego

O o 3 mea

(1) *Venditio de servo.* Marculf. lib. 2. cap. 22.

(2) *Venditio de semetipso.* Quod hic dicitur de libero homine qui seipsum vendit, non omnino convenit cum iure Romano, de eo qui ad pretium participandum venditari passus est. Ideoque ad libertatem proclamare non potest, nec manumissus pristinam ingenuitatem recipit. l. 5. l. Et servorum. 21. de statu hominum. l. 7. de liberali causa. quod etiam in defuetudinem abiisse Græci notant lib. 29. Basilic. Non enim seipsum vendebat, sed ob participationem pretii ab alio venire patiebatur, ignorantie empore. Nam si ille sciens liberum emerit, ad libertatem venditus proclamare potest. l. Liberis. 7. §. Si quis sciens. de liberali causa. Hic vero liber homo pretio accepto emptori scienti prudentique seipsum addidit. Quo pertinet insignis locus B. Augustini in Sermon. Hic mos solet inter ementem vendentemque servari, ut si qui de alieno cupit domitio mancipare, aliquid pretii pro jactura propriæ libertatis & additione propriæ servitutis a suo consequatur empore. Gregor. Turonensis lib. 7. c. 43. de fame quæ per Gallias grassabatur: Graviter tunc

negotiatores populum spoliarerunt, ita ut vix vel modicum annonæ aut semimodicum vini uno tridente venundarent. Subdebant se pauperes servitio, ut quantumcumque de alimento porrigerent. Jeremias thren. cap. 5. *Ægypto dedimus manum, & Agypti ut saturaremur pane.* Leg. Bajuvar. cap. 6. tit. 3. *Quantvis pauper sit, tamen libertatem suam non perdat nec hereditatem suam; nisi si spontanea voluntate alieni tradere voluerit, hoc potestatem habeat facendi.* Quinimo & seipsum pignoris loco dare mos erat. Leg. Bajuvar. cap. 2. tit. 1. *Si vero non habet, ipse se in servitio deprimat, & per singulos menses vel annos quantum lucrare quiverit, persolvat cui deliquit, donec unversum debitum restituat.* Capitul. lib. 3. c. 29. *Liber qui se loco vradii in alterius potestate commiserit &c.* Jornandes de rebus Geticis cap. 26. *Satius deliberant ingenuitatem petire quam vitam.* Quamquam ibi agitur de patribus qui filios suos distraxerunt. Tacitus etiam refert Germanos alex. ira deditos fuisse ut extremo ac novissimo factu de libertate & de corpore contendant. Vitiæ, inquit, voluntariam servitutem adit: quamvis junior, quamvis robustior, alligari se ac venire patitur.

mea spontanea voluntate fieri & adfirmare rogavi, qui contra eam aliquod agere vel calumniam generare conaverit, illud quod repetit non vindicet, & insuper contra cui litem intulerit aut libram unam, argenti pondi quinque coactus exsolvat, & hæc vendi-

tio firma permaneat.

Epistola collectionis (1).

XI. Nos quoque in Dei nomine matricularii (2) sancti illius, dum matutinis horis ad ostia ipsius Ecclesie (3) observanda con-

(1) *Epistola collectionis.*) Formula est qua matricularii Ecclesie alicujus testantur se puerum expositum collegisse & certo pretio eum vendidisse secundum legem Romanam. De expositis infantibus varium fuit jus, nec olim factis certum. Id indicat Plinius ad Trajanum consultatio, & ejusdem Trajani rescriptum de his qui liberi nati, expositi, & in servitute educatione & alimentis consulenti Plinio, Trajanus non putat adfersionem denegandam iis qui ex ejusmodi causa in libertatem vindicabuntur, nec ipsam libertatem redimendam pretio alimentorum. Tamen propter alimenta quasi vice pignoris retineri potuisse ostendit M. Quintilianus declamatio 278. de exposito quem pater recepit. *Vis, inquit, scire quam pater non fueris? Recipere illum nisi solutis alimentis non potuisti, & tibi ut pater esse incipias emendus.* Quo etiam pertinet Diocletiani constitutio in l. *Pater* 16. Cod. de nuptiis. Constantinus vero statuit ut qui projectum de domo voluntate patris vel domini collegerit, ac suis alimentis ad robur provenerit, eundem retineat sub eo statu quo voluerit, id est, sive ut filium, sive ut servum, nec posse patrem vel dominum repetere. l. 1. Cod. Th. de expositis. Multo magis si dominus vel patronus exposuerit, omnino repetitio denegatur adversus eum qui misericordia ductus collegit l. 2. eod. in qua adficiuntur: *Si modo testes episcopalis subscriptio fuerit subscripita, de qua nulla penitus ad securitatem possit esse cunctatio.* Extant etiam ea de re varia synodorum decreta. Synodi Arelatenensis l. 1. c. 32. *Si expositus ante Ecclesiam cujusvisque fuerit miseratione collectus, contestationis ponat epistolam. Et si is qui collectus est, intra decem dies questus agnitusque non fuerit, securus habeat qui collegit. Sane qui post prædictum tempus calumniator extiterit, ut homicida ecclesiastica districtione damnabitur, sicut patrum sanxit auctoritas.* Synodi Valensis, quæ Theodosio Jun. & Dioscoro Coss. habita est, c. 9. *De expositis, quia collata ab omnibus quærela processit eos non misericordia jam sed canibus exponi, quos colligere calumniarum metu quamvis infelix a præceptis misericordie mens humana detrectet, id observandum est, ut secundum statuta fidelissimorum Augustorum piissimorumque Principum quisquis expositum colliget, Ecclesiam contestetur, post contestationem colligat. Nihilominus de altari dominico die minister annuntiet ab ecclesiastico expositum esse collectum; ut intra dies decem ab expositi die expositum recipiat, si quis se probaverit agnovisse, collectori pro ipsorum decem dierum misericordia prout valuerit ad præsentem retribuat, aut in perpetuum cum Dei gratia, si voluerit, possideat. Si quis expositorum hoc ordine collegitorum repetitor vel calumniator extiterit, ut homicida habendus est.* Benedictus Levita Capitul. lib. 6. cap. 144. Atque etiam Matiscensis synodus apud Barchardum jubet ut a Presbyteris illud annuntietur, non interficiendos liberos, sed rotius alienæ misericordie exponendos; idque ne puella quæ clanculo corruptæ conceperint, liberos interficerent. Itaque hæc formula ad executionem ejusmodi legum & canonum pertinet. Contra tamen Justinianus ædemivit expositos esse liberos & ingenuos, hæc servi nati sint, nec vindicari

posse ab eo qui exposuit, nec eo qui emit vel sustulit, ne ex pietatis officio lucrum faciat. l. 3. Cod. de infant. expositis.

(2) *Matricularii.*) Matriculam pro indice, albo, seu notitia accipi notum est. Præter innumeratas Imp. constitutiones quæ eo vocabulo utuntur, Vegetius de re militari lib. 2. c. 5. *punctis militibus inscripti & matriculis inserti jurare solent.* Eodem sensu matriculæ Ecclesiarum in testamento B. Remigii dicuntur catalogi pauperum qui ab unaquaque Ecclesia stipendia recipere soliti erant. *Pauperibus duodecim in matricula positis, ante fores Ecclesie expectantibus stipem, duo solidi unde se reficiant inservantur.* In testamento Sonnatii Rhemenfis Episcopi apud Flooardum lib. 2. c. 5. *Ad matriculam Rheimensis Ecclesie nonnulla contulit denaria. Ceteris quoque matriculis vel congregationibus diversa delegavit munera.* Quem morem apertissime describit Hincmarus episc. 7. cap. 30. *Episcopi de matriculariis per singulas Ecclesias juxta facultatem & possibilitatem loci curam adhibeant ne Presbyteri pro locis matricule xenis accipiant, ne suos parentes sanos & robustos in eadem matricula collocent, nec opera ab ipsi matriculariis exigant, non de matriculariis bubulos & porcos faciant, sed pauperes ac debiles & de eadem villa de qua decimam accipiunt matricularios faciant, quod loci matricularii dicuntur qui in matricula inscripti sunt, ut etiam apud Gregorium Tur. lib. 7. cap. 29. Nonnulli matriculariorum & reliquorum pauperum pro fecere commissio testum cellule conantur evolvere. Idem de miracul. lib. 2. cap. 37. Sed in hoc capite & alibi passim, qui in singulis Ecclesiis matriculæ pauperum curam agebant, & eorum stipendia dispensabant, matricularii appellantur. Hodie marguilliers, rerum Ecclesie administratores. Matricularios poro custodes Ecclesiarum Wandelbertus Diaconus interpretatur. Vidit hanc formulam Cujacius, ejusque partem exscribit ad Sentent. Pauli librum quintum.*

(3) *Ad ostia Ecclesie.*) Ibi enim exponebantur. Synodi Matiscensis cap. 6. apud Barchardum: *Decretum est ut unusquisque Presbyter in sua plebe publice annuntiet, ut si aliqua femina clanculo corrupta conceperit & pepererit, nequaquam diabolo cohortante filium aut filiam suam interficiat, sed quocunque prævalet ingenio ante janua Ecclesie partem deportari ibique poni faciat; ut coram sacerdote in crastinum delatus, ab aliquo fidei suscipiatur & nutriatur. Sic & apud Treviros observari testatur Wandelbertus Diaconus in vita B. Guaris; cuius verba, quod omnino huic formulæ convenient, subjicere non piguit, quæ eadem notata sunt in eruditissimo Capitularium glossario. Moristunc Treviroorum erat ut eum casu quelibet femina infantem peperisset cuius nollet sciri parentem, aut certe quem præ inopia rei familiaris nequaquam nutrire sufficeret, ortum parvulum in quadam marmorea concha, quæ ad hoc ipsum statuta erat, exponeret, ut in ea cum expositus infans reperiretur, existeret aliquis qui eum provocatus miseratione susciperet & nutriret. Si quando igitur id contigisset, custodes vel matricularii Ecclesie puerum acciperent, quærebant in populo si quis forte eum suscipere nutriendum & pro suo deinceps habere vellet. Ubi vero ad eam rem deinceps habere vellet. Ubi vero ad eam rem deinceps habere vellet. Ubi vero ad eam rem deinceps habere vellet. Ubi vero ad eam rem deinceps habere vellet.*

convenissemus, ibique infantulum sanguinolentum (1), periculo mortis imminente, pannis involutum invenimus, & ipsum per triduum (2) seu amplius apud plures homines inquisivimus quis suum esse diceret, & non invenimus; cui nomen ipsum imposuimus. Sed postea pietate interveniente, & Domini misericordia opitulante, ipsum infantulum homini aliquo nomine illo ad nutriendum dedimus; ut si Deo præfule convalesceret, ipsum in suis servitiis ac solariis juxta legis ordinem (3) retineat. Pro quo pretium accepimus, in quod nobis bene complacuit, valentem sol. tantos. Et ut præfens epistola firmior sit, manibus propriis eam subter firmavimus, & bonis hominibus roborandam decrevimus, secundum sententiam illam quæ data est ex corpore Theodosiani (4) libri quinti, dicens: *Si quis infantem (5) a sanguine emerit, si nutritum dominus vel pater eum recipere voluerit, aut ejusdem meriti mancipium, aut pretium nutritor quantum voluerit consequatur.* Et ut præfens epistola firmior sit, manu nostra propria eam subter firmavimus, & bonis hominibus roborandam decrevimus. Actum.

Ingenuitas (6).

XII. Qui debitum sibi nexum relaxat servitium, præmium in futuro apud Dominum sibi retribuere confidat. Igitur ego in Dei nomine ille pro remedio animæ meæ vel æternæ retributione servum juris mei nomine illum ingenuum esse præcipio, & in sacrosancta Ecclesia beatissimi sancti illius, sub præfentia sacerdotum ibidem consistentium, ante coram altaris ab omni vinculo servitutis eum absolvo, ita ut vinceps, tanquam

si ab ingenuis parentibus fuisset natus vel procreatus, eat, pergat partem (7) quam maluerit, & sicut alii cives Romani vitam ducat ingenuam. Et si aliqua procreatio filiorum vel filiarum ex ipso orta fuerit, similiter vivat ingenua; & nulli heredum meorum nec cuiquam alia personæ quicquam debeat servitutis nec libertinitatis obsequium, nisi soli Deo cui omnia subiecta sunt, vel pro cuius amore ipsum devotus obtuli. Peculiare quod habet, aut in ante laborare potuerit, cessum in perpetuum habeat. Patrocinium & defensionem cuiquam se elegerit, in omnibus illius perfruatur arbitrio. Si quis vero, quod futurum esse non credo, si fuerit aliquis ex heredibus meis, vel quislibet personæ qui contra hanc ingenuitatem venire aut eam refragare præsumperit, illud quod reperit non vindicat, & insuper contra cui litem intulerit solidos sexaginta componat, & præfens ingenuitas meis vel bonorum hominum manibus roborata, cum stipulatione subnixâ, omni tempore maneat inconvulsa.

Causio.

XIII. Magnifico fratri illo, ego ille. Ad meam petitionem vestra decrevit voluntas ut mihi beneficium de rebus vestris illis inter annos tantos facere deberetis. quod ita & fecistis. Et ego pro hujus merito beneficii oppignoro tibi locellum rem proprietatis meæ nuncupantem illum, situm in pago illo, cum omni sua integritate vel soliditate. Ea vero ratione ut quomodo jam dicti anni adimpleti fuerint, & tu fructus ipsius terræ per quinque annos tantos exinde collegeris, ego supradictum debitum tuum tibi desolvam, & rebus

sopo deserebatur, & ejus privilegio auctoritas nutriendi habendique parvuli ei qui a matriculariis susceperat firmabatur.

(1) *Sanguinolentum.* Recens natum, rubentem a matre. l. 1. Cod. Th. de expositis. l. 2. Cod. de patribus qui filios distrax. De matre cadentem. Statius lib. 1. vers. 60.

Si bene quid merui, si me de matre cadentem Fovisti gremio, & traxerim vulnere plantas Firmasti.

Claudianus in Rusticum lib. 1.

-- quam prima meo de matre cadentem

Suscepisti gremio.

Æschylus in *Agamemnon*. *ἴσθι ἄριστον ἀνθρώπων κινδύνον. Schol. τὸν αὐτὸν τὸν μὴ πῶς ἔστιν.*

(2) *Per triduum.* Triduum hic exempli causa apponitur. Nam decem dies præfinitur synodo Arelateni II. c. 32. & synodo Vafensi c. 9.

(3) *Legis ordinem.* l. 1. Cod. Th. de expositis.

(4) *Ex corpore Theodosiani.* l. 1. Cod. Th. de his qui sanguinolentos emptos vel nutriend. accep. quæ licet de expositis non loquatur, tamen par est ratio & idem jus. Itaque hic profertur, ut appareat venditionem a matriculariis factam ratam manere, & ex ea emptori jus esse infantem in suo servitio retinere.

(5) *Si quis infantem.* Non ex verbis legis, sed ex interpretatione Aniani hæc sententia

desumpta est.

(6) *Ingenuitas.* Ingenuitas est formula quæ in Ecclesia celebratur. qua de re plura ad incerti auctoris formulas cap. 7. & cap. 56. Exemplum porro hujusce manumissionis huic formulæ plane genuinum ex incerto quodam Concilio Toletano exhibet Burchardus lib. 2. c. 30.

(7) *Est, pergat partem.* Clausula in manumissionibus frequentissima, & certe apud veteres sola fere libertatis danda formula. Aperte id Plautus variis locis declarat, ut in Menæchmis Act. 5. Sc. 7. *Mea quidem herede causa liber esto, atque abito quo velis.* Cui servus: *Salve mi patrone.* Unde & *indobætes* appellatam Grammatici testantur, quasi ea præcipue nota libertatis sit quo libuerit proficisci. *Nihil enim* (inquit Venuleus l. 2. de libero homine exhib.) *multum a specie servitutis differunt quibus facultas non datur a loco recedendi.* Ideoque Papinianus ejusmodi conditione, ut in illa civitate domicilium habeat quis, jus libertatis aliquatenus infringi existimabat. l. 61.

Titio centum de conditionibus & demonstrat Burchardus lib. 2. cap. 26. *Eandem pergat partem quamcumque volens canonice elegerit.* Supra in formulis incerti auctoris cap. 56. *Ea sane conditione ut eat ubique, quam voluerit partem pergat, tanquam si ab ingenuis parentibus fuisset natus vel procreatus.* Leg. Ribuar. tit. 63. *Si quis servum suum libertum fecerit & civem Romanum ortusque aperias conscripserit.*

rebus meis una cum cautione mea de manibus tuis recipiam. Et si negligens aut tardus exinde apparero, suprascriptum debitum tuum in duplum partibus tuis sum rediturus.

Donatio in sponsa facta.

XIV. Lex & consuetudo exposcit ut quicquid inter sponsum & sponfam de futuris nuptiis fuerit definitum vel largitum, aut ex consensu parentum, aut ipsi, si sui juris sunt, scripturarum solemnitate firmetur. Idcirco ego in Dei nomine ille, dum multorum habetur percognitum quod ego te illa una cum consensu parentum vel amicorum nostrorum tua spontanea voluntate sponsavi, mihi placuit ut aliquid de rebus meis per hunc titulum libelli dotis ante dies nuptiarum tibi confirmare deberem. quod ita & feci. Ergo dono tibi donatumque esse volo locellum rem proprietatis meae nuncupantem illum, situm in pago illo, cum terris, ædificiis, accolabus, mancipiis, libertis, vineis, silvis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, mobilibus & immobilibus, cum omni supraposito suisque adjacentiis, tam de alode quam & de comparato, seu de qualibet adtractu, totam & ad integrum, sicut a me presenti tempore videtur esse possessum, & in fabricaturas aurum tantum, argentum tantum, vestimenta. Hæc omnia superius jam dicta per hunc titulum libelli dotis diebus nuptiarum tibi sum impleturus vel traditurus, ita ut dum advixeris secundum legis ordinem teneas atque possideas, nostrisque qui ex nobis procreati fuerint filiis vel filiabus derelinquas. Si quis vero, si ego ipse aut ulla quislibet persona fuerit qui contra hanc donationem aliquid agere vel calumniam generare præsumperit, illud quod repetit non vindicet, & insuper contra cui litem intulerit solidos centum componat, & hæc donatio meis vel honorum horum manibus roborata, cum stipulatione subnixâ, firma permaneat.

Traditio ad sponsam.

XV. Dum multorum habetur percognitum qualiter ego ille puellam aliquam nomine illam una cum consensu parentum vel amicorum nostrorum legibus sponsavi, & aliquid de rebus meis ei donare ante dies nuptiarum disposui, ideo placuit mihi ut de ipsis rebus misso ipsius puellæ nomine illo tradi-

tionem vel introductionem locorum secundum legem Romanam facere debeam. quod ita & feci. Ergo trado ei & tradi esse me constat locellum rem proprietatis meae nuncupantem illum, situm in pago illo, cum terris, ædificiis, accolabus, mancipiis, vel cetera quæ sequuntur, aurum, argentum, vestimenta. Hæc omnia superius jam dicta te ille ad vicem sponsæ meæ tibi trado, ita ut tempore nuptiarum in jam dicta sponsæ meæ eveniant potestatem, ita ut secundum legis ordinem teneat atque possideat. Et si contra hanc traditionem aliquid refragavero, partibus ipsius puellæ solidos tantos componam, & hæc traditio firma permaneat.

Charta in puellam (1) facta ab eo qui illam iuviam traxerit.

XVI. Viventibus patribus (2) inter filios familias sine voluntate eorum matrimonia non legitime copulantur, sed conjuncta non solvuntur. Idcirco ego in Dei nomine ille, dulcissima conjux mea illa, dum & te sine voluntate parentum tuorum rapto scelere in meo sociavi conjugio, unde vitæ periculum incurere debui, sed intervenientibus sacerdotibus vel bonis hominibus vitam obtinui. Ideo placuit mihi ut per hanc epistolam compositionalem, aut si convenit cessionem, aliquid de rebus meis tibi confirmare deberem, quod ita & feci, hoc est, locellum nuncupantem illum, situm in pago illo, cum terris, ædificiis, accolabus, mancipiis, libertis, vineis, silvis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, mobilibus & immobilibus, cum omni supraposito suisque adjacentiis, vel cum omni integritate. quicquid inibi presenti tempore mea videtur esse possessio, de jure meo in tua trado potestate vel dominatione, ita ut quicquid exinde a die præsentis facere volueris, liberam ac firmissimam in omnibus habeas potestatem. Et si fuerit, aut ego ipse, aut ulla quislibet persona qui contra hanc epistolam refragationem aliquam aut calumniam generare præsumperit, illud quod repetit non vindicet, & in super partibus tuis vel contra cui litem intulerit solidos tantos componat, & hæc epistola firma permaneat.

Donatio inter virum (3) & uxorem, tamen gestis sit alligata.

XVII. Quicquid enim inter conjugatos de propria facultate ob amore dilectionis in-

(1) *Charta in puellam.*) Marcus lib. 2. c. 16.

(2) *Viventibus patribus.*) Paulus Sentent. lib. 2. tit. 19. *Eorum qui in potestate patris sunt, sine voluntate ejus matrimonia jure non contrahuntur, sed contracta non solvuntur. contemplatio enim publicæ utilitatis privatorum commodis præfertur.* Cui sententiæ interpretationem Anianus seu quis alius adiecit, ex qua huius formulæ verba desumpta videntur. Videndus

Cujacius Observat. lib. 3. cap. 5.

(3) *Donatio inter virum.*) Constantinus in l. 1. Cod. Th. de sponsalibus: *Pater noster nullam voluit liberalitatem valere si actis inserta non esset. Nos etiam inter sponfos quoque ac sponsas omnesque personas eam solum donationem ex promulgatæ legis tempore valere sancimus quam iustificatio eorum sequuta est.* De gestis dictum est ad Marcellum lib. 2. c. 37.

vicem condonare placuerit, scripturarum necesse est titulis (1) alligari, ne in posterum ab hereditibus eorum possit convelli; quia secundum legem (2), si manente conjugio vir uxori vel uxor marito aliquid donaverit, si is cui donatum est prior mortuus fuerit, apud donatorem (3) ea quæ donata fuerant remanebunt. Igitur ego in Dei nomine ille, dulcissima conjux mea illa, si prius mortuus fuero quam tu, dono tibi per hanc epistolam donationis donatumque in perpetuum esse volo tres partes de omni re facultatis meæ, quantumcumque in pago illo in villis nuncupantes illas habere visus sum, hoc est, tam terris, ædificiis, accolabus, mancipiis, libertis, vineis, silvis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, mobilibus & immobilibus, aurum tantum, argentum tantum, ærarium in solidos tantos. Hæc omnia cum omnibus appendiciis suisque adjacentiis vel cum omni supraposito tibi dono atque transfundo, quartam vero legitimis hereditibus (4) meis servo; quia malo hoc habere te quam me, plus te quam ceteris hereditibus meis. Similiter ego in Dei nomine illa dulcissimo jugali meo illo, si prior mortua fuero quam tu, dono tibi per hanc epistolam donationis. Sequitur supradictum textum. Si quis vero, quod fieri non creditur, si fuerit ullus de hereditibus nostris, vel quislibet persona qui contra has epistolas uno tenore conscriptas, quas inter nos fieri rogavimus, aliquid agere vel refragare conaverit, illud quod repetit non vindicet, & insuper contra cui litem invulerit solidos tantos componat, & hæc contulitiones nostris vel honorum hominum manibus roboratæ, cum stipulatione Aquiliana (5), nostris vel honorum hominum manibus roboratæ, firmæ permanent.

Item alio modo.

XVIII. Igitur ego in Dei nomine ille, dulcissima conjux mea illa, dono tibi per

hanc epistolam contulitionis donatumque esse volo locellum rem proprietatis meæ nuncupante illo, situm in pago illo, cum terris, ædificiis, accolabus, mancipiis, libertis, vineis, silvis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, mobilibus & immobilibus, cum omnibus appendiciis suis, vel omni supraposito, quicquid inibi præsentis tempore mea videtur esse possessio. Ea vero ratione ut si tu mihi suprestis fueris, usufructuario ordine hæc omnia absque repetitione heredium meorum hoc tenere & possidere debeas. Et post tuum quoque discessum, cum omni re emeliorata vel supraposito, ad legitimis filios nostros, qui ex nobis procreati fuerint, revertantur. Similiter ego in Dei nomine illa dulcissimo jugali meo illo. Sequitur supradictum textum. Et illud inter nos inferre placuit, ut si fuerit ullus de hereditibus nostris vel quislibet persona qui contra has duas contulitiones uno tenore conscriptas aliquid agere vel refragare præsumserit, illud quod repetit non vindicet, & insuper contra cui litem invulerit solidos tantos componat, & hæc contulitiones nostris vel honorum hominum manibus roboratæ, cum stipulatione subnixa, firmæ permanent.

Libellum repudii (6).

XIX. Certis rebus (7) & probatis causis inter maritum & uxorem repudiandi locus patet. Idecirco dum inter illum & conjugem suam illam non caritas secundum Deum sed discordia regnat, & illorum nulla est voluntas pariter conversandi, placuit utrisque voluntatibus ut se a consortio conjugali separare deberent, quod ita & fecerunt. Propterea has epistolas uno tenore conscriptas inter se fieri & adfirmare decreverunt, ut quicquid unusquisque ex ipsis de semetipso facere voluerit, absque repetitione socii sui liberam habeat potestatem, & nullam requisitionem neque ipsi in caput neque ulla quislibet

(1) *Scripturarum titulis.*) Anianus ad l. 1. Cod. Th. de donat. In conscribendis donationibus hic ordo servandus est ut donatio nomen prius contineat donatoris vel illius cui donatur. Deinde res quæ donantur, sive in agris, sive in mancipiis, sive in quibuslibet rebus atque corporibus, nominatim in donatione conscribende sunt, non occulte, sed publice, non privatim vel secreta, sed aut in tabulis, aut in chartis, aut ubicunque legatur facta donatio &c.

(2) *Quia secundum legem.*) Hæc superiores non cohererent, nisi dicas quia pro deinde positum esse.

(3) *Apud donatorem.*) Verba sunt Aniani, seu cuiuscunque alterius ad Pauli Sentent. lib. 2. tit. 23. Sententia Pauli hæc est: Si inter virum & uxorem donatio facta fuerit, priore defuncto cui donatum est, ad eum res redit qui donaverat. l. Si inter. 9. de rebus dubiis. Quod Severi oratione constitutum est. l. Cum hic status. 33. §. Si ambo. de donat. int. vir. & uxor.

(4) *Quartam legitimis hereditibus.*) Anianus ad l. 1. Cod. Th. de donationibus: Quæ tamen omnes donationes superiores comprehensæ, si modum exceperint lege conscriptum, unde possint certæ

personæ de immodica donatione proponere, hoc est, si quartam sibi facultatis suæ donator non referaverit, non valebunt. In donationibus etiam inter vitum & uxorem Falcidia locum habet. l. Cum hic status. 32. §. Oratio. de donat. int. vir. & uxor. l. In donationibus. 12. Cod. ad legem Falcidiam.

(5) *Stipulatione Aquiliana.*) Aquilianæ stipulationis nomen proprie huic rei convenit. Per eam namque omnes præcedentes obligationes novantur, & in stipulatum deducuntur, ut per acceptilationem tolli possint. Sed quia huiusmodi stipulationis vis erat maxima ad firmandum quod agebatur, inde factum arbitratur ut & in aliis actibus mentio fieret Aquilianæ stipulationis.

(6) *Libellum repudii.*) Marcull. lib. 2. cap. 30.

(7) *Certis rebus.*) Ex Aniano ad l. 1. Cod. Th. de repudiis, in qua Constantinus tres tantum divortii causas probat, si homicidam, vel medicamentarium, vel sepulcrorum distolentem maritum suum esse femina probaverit. Quod si præter hæc tria crimina repudium miserit, usque ad aciculam capitis in domo mariti deponere eam oportet; & præterea deportatur.

libet persona exinde habere non pertineat. Quod qui contra patrem suum vel contra alium quemcumque hominem ullam repetitionem exinde facere conaverit, partibus illius contra cui litem intulerit solidos tantos componat, & sua repetitio nullum obrineat effectum; sed unusquisque ex ipsis per hunc libellum repudii eorum manibus roboratum omnique tempore quieti valeant residere.

Mandarum qualiter maritus negotium uxoris prosequatur.

XX. Dum & humana prodit utilitas, & lex Romana exposcit (1), ut quicumque uxoris suae negotium fuerit profectus, quamvis maritus sit, nihil aliud agat nisi quod ei agendum per mandatum illa commiserit, igitur ego in Dei nomine illa, filia illius, te dulcissime jugalis meus ille, dum me simplicitas dominator quod minime res vel causas meas valeo exercere, te in omnibus rebus vel causis meis instituo dominum procuratoremve & actorem, ita ut quicquid exinde egeris gesserisve, ratum vel definitum a me in omnibus esse cognoscas: quia malo hoc habere te quam me, plus te quam ceteris heredibus meis. Et adhuc mihi interesse placuit, ut hoc mandatum ad civitatem illam cum curia publica, ut nos est, gestis municipalibus facias alligari. Et ut nostra voluntas ævis temporibus firmius perduret, manu propria subter firmavi, & bonorum virorum roborandum decrevi.

Charta qualiter pater filium vel nepotem de rebus suis meliorare potest.

XXI. Quicquid pater (2) unumquemque ex filiis vel nepotibus meliore habere voluerit, hoc sibi secundum legis ordinem sine consortis repetitione defendat, nec presumat aliquis contra voluntatem patris agere. Igitur ego in Dei nomine ille, dulcissimo filio vel nepoti meo illo, cedo tibi cessumque in perpetuum esse volo, & de meo jure in tuam trado dominationem, absque consortio fratrum tuorum vel filii mei, in loco nuncupante illo, cum terris, domibus, accolabus, man-

cipiis, libertinis, vineis, silvis, campis, pratis, piscibus, aquis, aquarumve decuribus, mobilibus & immobilibus, cum omni supraposito suisque adjacentiis, vel quicquid inibi præfenti tempore mea videatur esse possessio, totum & ad integrum, a die præfente tibi volo esse concessam atque indulgum; ita ut quicquid exinde facere volueris, liberam & firmissimam in omnibus habeas potestatem. Si quis vero, quod nec fieri non credimus,

Epistola qualiter nepotes (3) in loco filiorum instituantur ab avo.

XXII. Quicquid filius vel nepotibus de facultate patris cognoscitur ordinasse, voluntatem ejus in omnibus lex Romana (4) constringit adimplere. Ideoque ego in Dei nomine ille dulcissimis nepotibus meis illis, Dum peccatis meis facientibus filia mea genitrix vestra illa tempus naturæ suæ complevit, & ego pensans consanguinitatis causam, dum & per legem cum filiis meis avunculis vestris in alode meo ad integrum minime succedere poteratis, ideo per hanc epistolam firmitatis volo ut in omni alode meo post meum discessum, si mihi suprestites fueritis, quicquid moriens dereliquero, sicut supradicta genitrix vestra, si mihi suprestis fuisset, ita & vos cum avunculis vestris succedere faciatis. Ea vero ratione ut quicquid tempore nuptiarum ei tradidi vel dedi, hoc in parte vestra recipiatis. Et si amplius super de rebus nostris obvenerit, tunc cum filiis meis matris vestræ portionem recipiatis; ita ut quicquid exinde facere volueritis liberam habeatis potestatem. Si quis vero fuerit, & reliqua.

Epistola qualiter extraneo homine quis in locum filii adoptetur.

XXIII. Ego enim in Dei nomine ille. Dum peccatis meis facientibus orbatus sum a filiis, mihi placuit ut illum una cum consensu patris sui in civitate illa cum curia publica (5) de potestate patris naturalis discedentem & in meam potestatem venientem in loco filiorum adoptassem. quod ita & se-

(1) *Lex Romana exposcit.* Verba Aniani ad l. 4. Cod. Th. de cognitoribus & procurator. Cui convenit & alia Constantini constitutio in l. *Maritus*. Cod. de procurator.

(2) *Quicquid pater.* Infra capite proximo: *Quicquid filiis vel nepotibus de facultate patris cognoscitur ordinasse, voluntatem ejus in omnibus Lex Romana constringit adimplere.* Lex quæ hic indicatur, constitutio est Constantini l. 1. C. Th. de familia eriscunda: *Hujusmodi conscriptiones inter suos duntaxat heredes valere oportet.* Paulo post: *Considerari specialiter voluntatem placet, & obsecundari protinus cum res dividuntur, nec retineri amplius quam quod singulorum personis detegatur adscriptum; ut & memoria defuncti non violetur parentis, & occasiones litium dirimantur.* Idipsum statuitur in l. ult. Cod. Familæ eriscundæ; quæ & ipsa Constantini est ad Basilium Prefectum prætorio. Sed & olim Papinianus dixerat non videri simpli-

cem donationem, sed potius supremi iudicii divisionem, cum pater inter filios sine scriptura bona dividit, & onera æris alieni pro modo possessionum distribuit. l. *Si filia*. 20. §. *Si pater*. familæ eriscundæ.

(3) *Qualiter nepotes.* Vix est ut Romana sit observatio hoc casu codicillis opus esse, cum nepotes quoque ex filia Jure Romano ad avi successionem admissos constet, licet cum tertie partis deminutione; nisi hoc ipsum agatur ut sine tertie deminutione ejusmodi epistola vice codicillorum ad hereditatem avi venient. Quæ de re nonnulla diximus ad Marculf. lib. 2. c. 10. Hujus formulæ partem excipit Cujacius, sub Marculfi titulo, ad Novel. 118.

(4) *Lex Romana.* l. 1. C. Th. de fam. eriscunda.

(5) *Curia publica.* Anianus ad l. 2. Cod. Th. de legitimis hereditat. *adoptivum, id est, gestis ante curiam adliatum.*

feci. Ea vero ratione ut quandiu advixero, fideliter mihi præster solatium vel adiutorium, & omnes res meas diligenter excolat; & post obitum quoque meum, sicut a me genitus fuisset, ita in omni hereditate mea per hanc epistolam adoptionis sit successurus; vel quicquid de suprascriptis rebus meis, quantumcumque moriens dereliquero, facere voluerit, jure proprietario, absque repetitione heredum meorum, liberam & firmissimam in omnibus habeat potestatem. Et illud mihi inferere placuit, ut si fuerit ulus ex heredibus meis, vel quislibet persona qui contra hanc epistolam adoptionis aliquid contra te aut contra eum cui tu ipsas res dereliqueris calumniator aut repetitor accesserit, illud quod repetit non vindicet, & insuper contra cui litem intulerit solidos tantos componat, & hæc adoptio gestis alligata firma permaneat.

Epistola qualiter pupilli recipiantur.

XXIV. Lex Romana constringit (1) ut qui tutores noluerint esse parvulorum, si forte cesserit luctuosa hereditas, ex ipsa habeantur extranei. Propterea ego in Dei nomine ille iudex provincie illius, dum & omnibus habetur percognitum qualiter parentes istius præferis orphanuli nomine illo ab hac luce discesserunt, & testamentarium tutorem ei non dimiserunt, & minime suas procurare potest necessitates, ideo una cum consensu primatibus civitatis convenit nobis ut istius patris suo, una cum omnia bona sua, facta ac conscripto rerum inventario, ei sub officio tutoris commendare debemus. quod ita & fecimus. Ea vero ratione ut per nullam occasionem suprascripti pupilli hereditas, quicquid in pago illo in villas nuncupantes illas videtur habere, non minuatur; sed ipsas res vel mancipia atque omni sua substantia diligenter excolat, & ipsum pupillum exinde nutrire vel ministrare faciat. Et si Deo propitio in perfectam venerit ætatem, omnia ei secundum legis ordinem cum omni integritate servata redantur. Unde convenit nobis ut duas epistolas uno tenore conscriptas exinde conscribere vel adfirmare deberemus. quod ita & fecimus. Unam quidem jam dictus patruus suos secum retineat, alteram vero aliquis homo nomine ille de manu nostra vel jam dicti pupilli suscipiat, ut futuris temporibus, Deo auxiliante, sub testificatione bo-

nomum virorum, qui subter tenentur inserti, per ipsam cum omni integritate omnia sua exigere debeat.

Pactum inter parentes (2).

XXV. Caritatis studio & dilectionis affectu inter propinquos decet ut quicquid de rebus eorum inter se diviserint, scripturarum serie alligetur, Romanaque lege ordinante (3) ut quicumque in ætate perfecta pactioem vel definitionem per scripturam fecerit, & hoc quod fecit implere neglexerit, aut contra eam ire præsumperit, infamis vocetur, & ipsam causam agere non permittatur, atque poenam statutam cogatur exsolvere. Igitur placuit atque convenit inter illum & germanum suum illum ut hereditatem paternam atque maternam inter se dividere vel exæquare deberent. quod ita & fecerunt. Accepit itaque ille in portione sua villas nuncupantes illas, fitas in pago illo, cum terris, ædificiis, accolabus, mancipiis, vel cetera quæ sequuntur. Similiter e contra accepit ille in compensatione portionis suæ villas nuncupantes illas, fitas in pago illo, cum terris, ædificiis, accolabus, mancipiis, vel cetera quæ sequuntur. Hæc quidem omnia unanimiter consentientes, pars partem tradidisse vel consignasse cognoscite, ita ut quicquid post hunc diem unusquisque de hoc quod accepit facere voluerit, absque nostris repetitionibus liberam & firmissimam in omnibus habeat potestatem. Et si aliquando aliquis ex nobis aut heredibus nostris contra has epistolas aliquid agere vel refragare præsumperit, ejus repetitio nullum obtineat effectum, & insuper contra cui litem intulerit solidos tantos componat, & præsens pactio vel definitio cum stipulatione subnixata firma permaneat.

Commutatio.

XXVI. Inter quos caritas inlibata permanferit, a parte parti beneficia opportuna præstantur. Ideoque placuit atque convenit inter inlustrem virum illum & illum ut loca aliqua inter se commutare deberent. quod ita & fecerunt. Dedit igitur vir inluster ille partibus illius locellum nuncupantem illum, situm in pago illo, cum terris, domibus, ædificiis, accolabus, mancipiis, libertinis, vineis, silvis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decuribus, mobilibus & immobilibus, cum omnibus appendiciis suisque ad-

(1) *Lex Romana constringit.*) Ex Aniano in 1. 1. Cod. Th. Qui petant.

(2) *Pactum inter parentes.*) Marcul. lib. 2. c. 14. Incertus auctor cap. 39.

(3) *Romana lege ordinante.*) l. 8. Cod. Th. de pactis & transactionibus. Si quis, inquit Arcadius & Honorius, major annis ad-versus pacta vel transactiones, nullo cogentis imperio, sed libero arbitrio, & voluntate confecta, putaverit esse veniendam, vel interpellando iudicem, vel supplicando Principibus, vel non implendo promissa ea quæ invocato nomine Dei omni-

potentis eo auctore solidaverit, non solum inuratur infamia, verum etiam astone privatus, restituta poena, quæ pactis probatur inserta, carum rerum & proprietate caret & emolumento quod ex pacto vel transactione illa fuerit consecutus. Verba autem quæ hic inseruntur, Aniani sunt. Eadem fere præfatio adhibetur in veteri instrumento commutationis, quæ inter Robertum Comitum & Actardum Nannetensem Episcopum facta est regnante Carolo Calvo Rege. Est autem ejusmodi.

„ Commutationes quas leges Romanæ transactio-

facientis, vel omni supraposito, totum & ad integrum, de jure meo, sicut presentis tempore a me videtur esse possessum, in tua tradito potestate vel dominatione. Similiter in compensatione hujus meriti dedit jam dictus ille partibus illius alium locellum nuncupantem illum, situm in pago illo, vel cetera quæ sequuntur, ita ut ab hac die unusquisque de hoc quod accepit facere voluerit, jure proprietario liberam & firmissimam in omnibus habeat potestatem. Et illud inter nos inferere placuit, ut si ullus ex nobis vel heredibus successoribusque nostris fuerit qui hoc immutare vel refragare tentaverit, rem quam accepit amittat, & insuper quis contra cui litem intulerit solidos tantos componat, & sua repetitio nullum obtineat effectum, sed hæ commutationes uno tenore conscriptæ omnique tempore maneat inconvulsa.

Confirmatio Regis (1), vel inspecta ista, cujuscunque Principis, in eo qui ab hostibus est depredatus vel ab igne concombustus.

XXVII. Merito largitatem Regis munere sublevantur qui ab hostibus vel incendio passi sunt damna vel violentiam. Igitur fidelis noster ille clementiæ regni nostri suggestit eo quod ante hos annos exercitus noster aut illius Regis, vel per negligentiam alicujus hominis in loco nuncupante illo, domus suæ vel res quamplures una cum frumenta chartarum, tam quod regio munere perceperat, quam & de diversis partibus per venditiones, donationes, cessiones, commutationes adtraxerat, vel quicquid in pago illo, vel loca nuncupantia illa possederat, incendium fuisset crematum. unde relationem sub testificatione bonorum hominum cognovimus recensendam, omnes res suas vel frumenta chartarum perisse, vel sibi, sicut nobis suggestit, damna sustinuisse. Precipientes ergo jubemus ut quicquid memoratus ille, sicut usque nunc tam de terris, domibus, accollabus, mancipiis, libertinis, vineis, pratis, silvis, aquis, aquarumve decursibus, vel reliquis quibuscunque beneficiis, usque ad præsens cum æquitatis ordine quietus possedit,

& ita deinceps in jure & dominatione ejus permaneat, & per hanc præceptionem plenius in Dei nomine circa eum sustulit atque confirmatum absque ullius inquietudine teneat & possideat, suisque posteris aut cui-cunque voluerit ad possidendum derelinquat, Quam vero auctoritatem propria manu subter roborare decrevimus.

Item appennem (2).

XXVIII. Consuetudo hujus loci vel etiam legis terrenæ justitiæ constat esse prospectum ut quicumque ab incendiis vel hostibus seu a latronibus fuerit perpeffus dispendium, oportet sibi hoc casu in foro publico vel civitate cum curia publica & defensore vel reliquis civibus publicare. Idcirco dum non habetur incognitum qualiter homo nomine ille per timorem illius qui Turonus civitatem anno præsentis hostiliter venit, & multa mala ibidem perpetravit, frumenta sua de loca denominata vel de diversis facultatibus suis subitis terram in villa illa misit, & ibidem computruerunt & perierunt, propterea ei necesse fuit ut una cum notitia pagensium, qui hoc cognitum bene habebant, Turonus civitate appennem exinde deberent adfirmare; ut quantumcunque per ipsa frumenta tam in terris quam in mancipiis, seu & reliquis rebus, sicut usque nunc quieto ordine tenuit & possedit, ita & admodum liceat inantea ipsas res quiete tenere & possidere, & cui voluerit, Christo auxiliante, derelinquere. Unde convenit ut duas epistolas uno tenore conscriptas exinde fieri vel adfirmare deberent, ut una in foro publico in ipsa civitate sit adfecta, aliam vero ipse secum pro cautela & tempora futura apud se retineat, ut si ei inantea necesse fuerit, in præsentia Regis aut Principis loci sit proferenda. Actum ibidem,

Editio legibus comprehensa (3).

XXIX. Lex Romana pro utilitate humani generis exposcit ut si quando cujuscunque injusta appellatio comprobatur, sumptus quos post appellationem adversarium suum accusator compulsi sustinere, non in simplum ei

20 giones appellant, inter certas personas factæ
21 post legitima tempora, id est xxv. a tatis an-
22 nis habentes, sub invocatione nominis Dei &
23 designatione Regis, inviolabiliter permanere
24 decernuntur; quas qui solvit & violat, ut infam-
25 is notatur, & quod accepit committit, & sum-
26 ma quæ in scripto continetur multatur. Igitur
27 placuit atque convenit inter illustrem virum
28 Robertum Comitum necnon & Astardum ve-
29 nerabilium Nannetenis sedis Episcopum &c. Et
30 fieri placuit duas cartolas & bonorum homi-
31 num manibus roboratas. Placuit etiam hoc in-
32 ferere, ut qui pari suo calumniam ex hoc post-
33 modum vel successori tentaverit inferre, sub
34 invocatione divini nominis & Regis Karoli
35 innotatum cogatur multam persolvere. Actum
36 Bleso castro publicè. Signum Roberti Comitum,

20 qui hanc commutationem fieri vel firmare ro-
21 gavit: sigillum Godobei, de cujus beneficio fuit.
22 Data mense Madio anno xxv. regnante Ka-
23 rolo gloriosissimo Rege.
(1) *Confirmatio Regis.*) Marcul. lib. 1. c. 33.
(2) *Item appennem.*) Incertus auctor c. 46.
(3) *Editio legibus comprehensa.*) Hujus car-
pitis duæ sunt partes. Prima continet formulam qua actor, qui rem aut locum vindicat, adversario nolente aliter respondere cavet de sumptibus & litis expensis secundum leges solvendis, si actio injusta reperitur. Altera pertinet ad inscriptionem quam accusator edere tenetur in causa criminali, per quam se simili pœnæ subicit. Itaque hæc editionis nomen cautionem ejusmodi seu declarationem significat.

ei sed in quadruplum (1) ab accusatore cogatur restitui. Igitur ego in Dei nomine ille, dum non est incognitum qualiter apud te homo ille nomine illo in rationes publicas ante inlustre viro illo vel reliquis viris qui subter tenentur inseri, Taronus civitate adfiteri de aliquibus locellis nuncupantibus illis, sitis in pago illo, que mihi per legitima successione sunt debita, & tu presentis tempore malo ordine eos possidere videris; unde apud me in responsum introire noluit, nisi, sicut lex edocet, tibi inscriptionem de sumptibus & expensis (2) confirmassem. Ideo placuit mihi ut hanc editionem in te adfirmare deberem, quod ita & feci, ut si apud me de ipsis rebus in rationes vel in iudicium introieris, & ipsa causa inter nos legibus definita fuerit, & mea iniusta fuerit accusatio comprobata, de eadem causatione omnique tempore quietus resideas, & sumptus vel expensas superius nominatas, quibus pro necessitatibus tuis me compellente visus es expendisse, secundum legis ordinem, transacto litis tempore, partibus tuis cogatur restitui. Et pro rei totius firmare hanc editionem manu propria subter firmavi & bonorum viro- rum roborandam decrevi. FINIT.

Et si de homicidio accusatio processerit, secundum hanc sententiam inscriptio celebretur.

Quicumque alium (3) de homicidii crimine (4) periculosa vel capitali objectione Tom. III.

pulsaverit, non prius a iudicibus audiatur, quam se similem poenam quam reo intendit conscripserit subiturum. Et si servos alienos (5) accusandos esse crediderit, se simili inscriptione constringat futurum, ut supplicia innocentium fervorum aut poena capitis sui aut facultatum amissione compenset.

Relatio cum iudicio (6).

XXX. Auctoritate legis preceptum est ut in toto litis termino requiratur per quem orta est contentio. Et si quis ad rapinam (7) faciendam adgreditur, aut iter agentem insidiaverit, aut domum alterius nocturnus spoliaverit, mors animæ ipsius ne requiratur. Igitur ego in Dei nomine ille iudex veniens in loco nuncupante illo, sub die illo, una cum bonis hominibus, ad locum accessions, ubi aliquis homo nomine ille quondam interfectus jacebat, requirens pro qua re ibidem interfectus fuisset, sed venientes homines ibidem commanentes, qui in initio litis ibidem fuerunt, vel qui ad ipsos uccos (8) cucurrerunt quando jamdictus homo ibidem interfectus fuit, taliter testimonium præbuerunt, ut dum aliquis homo nomine ille sollempniter sibi ambulabat, sic jam dictus ille quondam ipsum adfallivit vel insidiavit, & res suas ei contraxit, atque violenter super ipsum evaginato gladio venit. unde livores vel capulaturæ (9) atque colaphi manifesti apparent. Ideo

P p

(1) In quadruplum.) Singulare est quod hic dicitur appellatorem teneri adversario expensas post appellationem factas in quadruplum refundere, si iniusta appellatio fuerit comprobata. Quia autem lege id constitutum fuerit, in presentis non occurrit.

(2) Inscriptionem de sumptibus & expensis.) Est igitur etiam in actione civili inscriptio, hoc est, cautio seu repromissio in iure de impensis ab adversario reddendis, si temere litigasset.

(3) Quicumque alium.) Verba sunt Aniani ad l. 14. Cod. Theod. de accusat. & inscriptio.

(4) De homicidii crimine.) Non in homicidii tantum accusatione, sed cujuscunque alterius criminis, inscriptionem præcedere oportet. In l. 11. Cod. Th. de accusat. Nullus, inquit, secundum juris persequitur crimen quod intendere proposuerit exsequatur, nisi subeat inscriptionis vinculum. Etiam qui alterius famam, fortunam, caput denique & sanguinem in iudicium devocaverit, sciat sibi impendere congruam poenam, si quod intenderit non probaverit. Cui convenit. Si cui. 7. de accusat. & l. In causis. 16. Cod. eod. Symmachus lib. 20. epist. ultima: Quid habeat conditionis inscriptio vestis præceteris juris publici conditiones, Imperatores. Provisum est enim ne quis temere in alieni capitis discrimen irrueret, nisi se idem prius poenæ sponse vinceret. Tum subijcit: Supererat ut crimine non probato in accusatorem formidata vel poena transferret. Concil. Arausicum can. 4. Burchardus lib. 16. cap. 3. Formulam autem seu conceptionem libelli inscriptionis tradit Paulus in l. 3. de accusat.

(5) Si servos alienos.) Si quis servos. 12. Cod. de accusat. que pars est l. 14. C. Th. eod. ex cuius interpretatione Aniani hæc desumpta sunt.

(6) Relatio cum iudicio.) Continet relationem iudicis, qui refert se cum venisset in aliquem locum, in quo homo interfectus jacebat, & quæstionem de eade habuisset, ex testibus accepisse eum qui interfectus est imperum in alterum fecisse & graviter cecidisse, adeo ut ille coactus sit vim repellendo eum interficere. Quod idem cum assereret interfectus, iudex pronuntiavit ut in quadraginta dies manu sua tricesima septima in Ecclesia juraret se necessitate compulsum, cum aliter vim effugare non posset, eum occidisse. Quo facto, impune ei erit.

(7) Si quis ad rapinam.) Desumpta hæc sunt ex l. 2. Cod. Th. ad legem Cornelianam de sicariis, seu potius ex Aniani interpretatione. Quoties, inquit, ad faciendam rapinam aliquis aut iter agentem aut domum cujuslibet nocturnus expellator adgreditur, huiusmodi personis, que vim sustinent, dantur etiam cum armis licentiam resistendi; & si pro temeritate sua occisus fuerit ille qui venerit, mors latronis ipsius a nemine requiratur.

(8) Ad ipsos uccos.) Uccos accipio pro delictis, coups. In manuscripto regio scribitur buccos, quod me interpretationem mutare admodum; & pro clamoribus accipio. Nam & veteribus scriptis vernaculis & in plerisque Gallie partibus bucher pro vocare usurpatur; idque a voce hac emanasse apparet.

(9) Capulaturæ.) Mareull. lib. 1. cap. 29. Capulare verq truneepe est, excindere, vel fran-

Ideo etenim, dum sic veritas comprobatur, veniens jam dictus ille adprehensam manum vel arma prædicti iudicis, sicut mos est, apud homines duodecim manu sua tertia decima dextratus vel conjuratus dixit quod dum ipse sollempniter sibi ambulabat, jam dictus ille quondam eum malo ordine adfallivit, & evaginato gladio super eum venit, & super ipsum livores vel capulariones misit, & res suas illas ei diripere voluit, & postquam istos præfatos livores recepit, necessitate compulsus ipsum plagavit per quem mortuus jacet, & in sua orta contentione vel in sua movita (1) atque per suas culpas ibidem interfectus fuit. Et sic est veritas absque ulla fraude vel conludio, & in sua culpa secundum legem ipsum ferro battudo (2) fecit. Proinde opportunum fuit ipsius illi ut hanc notitiam ad instar relationis exinde accipere deberet, quod ita & fecit. Sed postea vero taliter in jam dicto loco ipsius illi iudicatum fuit ut in noctes quadraginta (3) apud homines triginta sex manu sua trigesima septima jam dicto illo quondam in Ecclesia illa, in loco nuncupante illo, conjurare debeat apud homines visores & cognitores eo quod ille quondam malo ordine super eum venisset, & res suas ei contendisset, vel primitus ipsum plagasset vel livorasset, & ipsum in via adfallisset vel insidiasset, & in sua movita vel in sua culpa ibidem interfectus fuisset. Et si hoc facere poterit, de ipsa morte quietus valeat residere.

Breve sacramenti (4).

XXXI. Breve sacramenti qualiter ingressus est ille in loco nuncupante illo, in Ecclesia illa, sub præsentia illius iudicis vel bonorum virorum qui subter tenentur inserti, ad placitum suum custodiendum. Unde retroactis diebus quadraginta relationem de morte illius per iudicium bonorum virorum

accepit, juratus dixit. Per hunc locum sanctum & Dei reverentiam, dum ego sollempniter mihi ambulabam, jam dictus ille quondam in loco nuncupante illo me malo ordine adfallivit vel livoravit, & colaphos super me posuit, & ad rapinam vel ad insidiam super me faciendam adsteterit, & res meas mihi malo ordine diripere vel tollere tentavit. Et ego in sua orta contentione vel in sua movita atque per sua culpa in ipso loco ipsum interfeci. Et per reverentiam istius sancti & Deo altissimo similiter testes sibi similes visores & cognitores, secundum quod ei iudicatum fuit, post ipsum juraverunt ut quicquid jam dictus ille de hac causa juravit, verum & idoneum sacramentum exinde dedit. Id sunt qui hoc sacramentum exceperunt, manibusque eorum subter firma-verunt.

Si quando masculus (5) & femina pariter raptum consenserint, infra quinquennium litigetur.

XXXII. Notitia sub quorum præsentia ibi veniens ille ante illum vel eos qui subter tenentur inserti, ibique accusabat aliquem hominem nomine illum eo quod aliquam feminam nomine illam jam anno expleto sine diffinitione parentum, vel sine ejus clamore aut vociferatione, eam volentem rapuisset, atque in conjugio sibi malo ordine contra legem & justitiam sociasset. qui jam dictus ille & præfata illa hoc denegare non poterunt; sed in omnibus taliter fuerunt professi, quod ambo pariter consentientes, sic ab eisdem actum vel perpetratum fuerat. Tunc ipsi viri qui ibidem aderant, tale dederunt iudicium, ut secundum legem Romanam pro hac culpa ambo pariter vitæ periculum (6) incurrisset, vel sententiam mortis ob hoc scelus exceperint. Sed interventibus bonis hominibus taliter eis convenit ut jam dicti homines pro redemptione vitæ

frangere. Vet. gloss. apud Pithæum ad leg. Sal. tit. 9. Leg. Salicæ tit. 31. 11. *Si quis pedem alterius capularverit, & ibi mancus remanserit.* Itaque capularuræ vulnera sunt & plagæ gladio factæ.

(1) *In sua movita.* Nobis esmentte.

(2) *Feryo battudo fecit.* Vide dicta ad incerti auctoris formulas cap. 29.

(3) *In noctes xl.* Quadraginta dierum tempus ut plurimum prænitium erat cum aliquis jurare iubebatur. Adnuntiatio apud Pistas cap. 33. *Et quia sacramenta post quadraginta noctes legaliter juranda accipiuntur &c.*

(4) *Breve sacramenti.* Formula sacramenti in Ecclesia præfati post superiorem sententiam. Gregor. Turon. lib. 4. cap. 46. *Requiris hominem alium, Usam nomine, quem ad altare clam adducam jurare fecit ac dicere: Per hunc locum sanctum & reliquias martyrum beatorum &c. Pa. Hoque ex hoc juramento, breve sacramentorum Regi protulit.* Breve, seu brevis, chartula est sive libellus. Lampridius in Alexandro: *Milites suos sic ubique scribit ut in cubiculo haberet breves & numerum & tempora militantium.* Idemque postea pirtacia pro brevibus usurpat. In l. 5. de convenientiis nisi debitoibus Cod.

lib. 10. *Inter chartulas confessæ brevis quidam adferoeratur inventus, qui nomina continebat debitorum & contractuum.* Capitularium lib. 3. cap. 82. *describere in breve.* Unde & in brevibus synodi Meldensis cap. 20.

(5) *Si quando masculus.* Raptus accusationem non tantum ipsi parentes, sed & quilibet alii, quos commune odium delictorum moverit, instituire possunt; dum tamen intra quinquennium id faciant; alioqui nulli deinceps copia est arguendi, nec de conjugio aut sobole disputandi, l. 3. Cod. Th. de raptu virgin. Illud est quod hoc lemmate indicatur. Itaque hac formula cum quidam de raptu aliquem accusasset, & mulierem quoque, quod pariter consensisse diceretur, de scelere confessis capitalis poena irroganda erat. Sed tandem quorundam intercessionem res ita composita est ut illi certa pecuniæ summa vitam redimerent, testatione habita intra quinquennium accusationem institutam, & accusatoris causa & reorum, ne deinceps ab aliis ejusdem criminis postularentur.

(6) *Vitæ periculum.* l. 1. & 2. Cod. Th. de raptu virginum.

virz eorum vudios suos (1) jam dicto illo unufquique pro solidos tantos dare debent, quod ita & fecerunt, & hoc placitum institutum, quod evenit tunc temporis, hoc debeant desolvere. unde & fidejussorem pro ipsis solidis aliquem hominem nomine illum obligaverunt. Propterea necesse fuit ipsis ut hanc notitiam exinde acciperent debent, quod ita & fecerunt, ut si necessitas eveniret, omnibus sit manifestum qualiter supradicti homines infra quinquennium ab hoc scelere convicti vel comprobati apparuerunt.

Judicium evindicatum (2).

XXXIII. Ille Rex vir inluster illo Comitae. Veniens ille in nostra vel procerum nostrorum presentia suggestit eo quod aliquis homo nomine ille pagensis vester eum in via malo ordine adfallisset, & res suas ei tulisset, vel graviter ipsi inlivorasset, & ob hoc vobis per nostram ordinationem iustitias ut datis fidejussoribus Kalendas illas ex hoc in nostra presentia debuissent adflare ratiocinantes. Sed memoratus quidem ille per triduum suum custodiendi placitum, & jam dicto illo secundum legem adjectivum vel solfavit, qui nec sonia nuntiavit, nec suum placitum adimplevit. Propterea omnino tibi iubemus, dum tales vobis datos habuit fidejussores, & placitum suum nullatenus custodivit, ut quicquid iex loci vestri de tali causa edocet, vobis distringentibus memoratus ille partibus istius componere & satisfacere non recuset.

Epistola Abbatis (3) vel rectoris Ecclesie.

XXXIV. In Dei nomine quamquam peccator Abba dilectio amico nostro illo. Dum & omnibus habetur per cognitum qualiter tuam rem proprietatis tuam illam accepta pecunia de thesauro ipsius sancti per venditionis titulum distraxisti, unde & precariam nobis ex hoc emisisti, & censisti de dare in luminaribus ad festivitatem ipsius sancti, hoc est tantum, ideo una cum consensu fratrum nostrorum hanc epistolam tibi emittendam decrevimus, ut ipsum locum cum omni integritate una cum Dei gratia & nostra voluntate absque praedicio sancti illius diebus vitae tuae usualiter tibi liceat tenere. Et post tamen quoque discessum ipse locus cum omni integritate vel re emeliorata vel supraposito partibus nostris vel ipsius basilicæ reverta-

Tom. III.

tur. quam epistolam manu propria subter firmavimus.

Donatio ad Ecclesiam post obitum.

XXXV. Lucrum maximum credimus animarum, si dum unufquique corporibus motibus terram inhabitat, pro amore cogiter domus æternæ, vel amore temporalium rerum sperandarum sibi cumulet munimina divitiarum, aut certe si id quod remanendo perire poterat in seculo, in alimonis pauperum vel loca distribuatur sanctorum Dei. Quomobrem ego in Dei nomine ille pertractavi tam de Dei parte, quam & reverentia sancti illius civitatis, ubi ipse pretiosus Dominus in corpore requiescit, seu animæ meæ remedium ad sacrosanctam basilicam sancti Domini illius, ejusque congregatione, ubi ille Abba vel rector præesse videtur, dono donatumque in perpetuo esse volo, hoc est, villam rem proprietatis meæ nuncupantem illam, sitam in pago illo, super fluvium illum, in condita illa, cum omnibus adjacentiis vel appendiciis suis, quantumcunque ad ipsam villam aspicere vel pertinere videtur, vel quantumcunque iuibi presenti tempore mea videtur esse possessio, totum & ad integrum per hanc donationem tibi trado atque transfundo, eo videlicet modo ut dum ego in caput advivo, ipsam villam cum omni integritate usualiter sub prætextu ipsius basilicæ tenere & usurpare faciam. Post meum quoque discessum ipsa villa cum omni integritate vel supraposito, hoc est, cum terris, domibus, ædificiis, accolabus, mancipiis, vineis, silvis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, niobilibus & immobilibus, pecuniis, pecuniis utriusque sexus, præfidiis, vel omni suppellectile, vel quod ibidem inantea addere, adtrahere, comparare, aut emeliorare potuero, & transitus meus ibidem dereliquerit, pars ipsius basilicæ, ejus rectores, & absque ullius expectata traditione vel iudicium consignatione, in eorum vel ipsius basilicæ faciant revocare potestate vel dominatione, & ad ipsam sanctam basilicam proficiat in augmentum: quia malo hoc post meum discessum ipsius basilicæ habere quam ceteris heredibus meis. Si quis vero,

Cessio a die presente (4).

XXXVI. Dum fragilitas seu casus humani

Pp 2 ge-

(1) *Vudios suos.* Vudium pignus est, nobis gage; quod a vade deductum esse apparet. Synodi Cabilonenfis. c. 18. Capitul. lib. 2. cap. 38. Leg. Bajuvar. c. 1. tit. 6. 3. *Alparitem fisci pro fredo præbeat fidejussorem, & donec vudium de quadraginta solidis.* cap. 3 tit. 1. *Donec vudium Coniti illi d. fredo sicut lex est.* c. 24. tit. 1. *Dicat hoc vobis, & cum dextera manu tradat, qui cum sinistra porrget vudium huic de terra ipsa eum mallat per hæc verba; Ecce vudium tibi do quod tuam terram alteri non do.* Ex quibus dici potest sæpe pro vudio non pecuniam modo, sed etiam rem

quamlibet daram fuisse, pro symbolo scilicet sponsonis. Sic in Chronico Divionensi: *Fulchardus per vudium suum & castellum suum cum sissa & espire coram presentia bonorum hominum qui ibidem aderant se exutum fecit, & secundum legem suam Missi B. Benigni publice tradidit.*

(2) *Judicium evindicatum.* Marcull. lib. 1. c. 37.

(3) *Epistola Abbatis.* Concessio precariæ charta præstationis. Marcull. lib. 2. cap. 40.

(4) *Cessio a die presente.* Donatio.

generis pertimescit ultimum vitæ terminum subitanea transpositione venturum, oportet ut non inveniat unumquemque imparatum, nec sine aliquo boni operis fructu migranti de seculo; sed dum in suo jure & potestate quicque consistit, præparet sibi viam salutis, per quam ad æternam beatitudinem valeat pervenire. Idcirco ego in Dei nomine ille, pertractans tam de Dei parte quam & reverentia sancti illius, seu animæ meæ remedium, cedo ad sacrosanctam Ecclesiam sancti illius, quæ est constructa infra urbem illam, in honore sancti illius, ubi ille Abba & rector præesse videtur, non occulte (1), sed publice, non privatim, sed palam, cessante in perpetuo jure legitimo esse volo, & de jure meo in jure & dominatione ipsius Ecclesiæ trado atque transfundo, hoc est, locum rem proprietatis meæ illum, situm in pago illo, in condita illa, cum omni integritate vel adjacentiis suis, hoc est, cum terris, mansis, casis, vineis, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, farinariis, mobilibus & immobilibus, pecuniis, pecuniis utriusque sexus, præfidiis, vel omni supellectile, quantumcumque ibidem præsentem tempore mea videtur esse possessio, totum & ad integrum rem quasitam & inquisitam, per hanc cessionem a die præsentem ad ipsam sanctam causam de lego & confirmo, ita ut ab hodierna die quicquid exinde pars ipsius Ecclesiæ ejusque rectores de ipsa re facere voluerint, liberam & firmissimam in omnibus habeant potestatem faciendi, quia ipsam sanctam Ecclesiam plus id habere volo quam me vel ceteris heredibus meis. In cessionibus vero licet poena non inferatur, mihi tamen pro rei totius firmitate placuit inferendum ut si ego aut ullus de heredibus meis, & reliqua.

Venditio ad Ecclesiam.

XXXVII. Domino venerabili & in Christo patri illo Abbati de basilica sancti illius, civitate illa, ubi ipse pretiosus Dominus in corpore requiescit, vel omni congregationi ibidem consistenti, ego enim in Dei nomine ille. Constat me vobis vel partibus ipsius basilicæ vendidisse, & ita vendidi, hoc est, locum rem proprietatis meæ, situm in pago illo, super fluvium illum, in condita illa, in villa illa, cum omni integritate vel adjacentiis, quicquid ad ipsum locum aspicere vel pertinere videtur, vel quantumcumque

præsentem tempore mea videtur esse possessio, hoc est, tam terris, mansis, casis, domibus, ædificiis, accolabus, mancipiis, vineis, silvis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, libertinis, ministerialibus (2), mobilibus & immobilibus, pecuniis, pecuniis utriusque sexus, vel omni supellectile, totum & ad integrum, rem quasitam & inquisitam, quicquid dici aut nominari potest, vel quicquid ibidem præsentem tempore mea videtur esse possessio, per hanc venditionem a die præsentem trado atque transfundo. Unde accepi a vobis pretium pro jam dicto loco, de thesauro ipsius sancti, in quod mihi complacuit, vel artificatum fuit, hoc est tantum. quod pretium in manus meas accepi, & ipsum locum cum omni integritate, sicut dixi, per hanc venditionem vobis vel ad ipsam sanctam causam tradidi perpetualiter ad possidendum, ita ut ab hodierna die quicquid exinde vos aut successores vestri vel pars ipsius basilicæ facere volueritis, liberam & firmissimam in omnibus habeatis potestatem faciendi. Si qui vero.

Epistola Abbatis vel rectoris ipsius Ecclesiæ.

XXXVIII. In Dei nomine ille Abba in Christo nobis dilecto illo. Ad tuam petitionem nostra decrevit voluntas ut tibi res nostras vel sancti illius in pago illo beneficiarie usufructuario ordine deberemus. quod ita & fecimus, Et tu pro hujus merito beneficii obligasti nobis res tuas tam de alode quam & de comparato, seu de qualibet adtracto, denominatas, in pago illo, in condita illa, in loca nuncupantia illa & illa, quas præsentem tempore tenere & possidere videris, hoc est, cum terris, vel omnia & in omnibus, Ea vero ratione ut tibi ex ipsis rebus, quas nobis obligasti, & illis quas tibi usufructuario ordine beneficiavimus, non liceat alibi nec vendere nec donare nec alienare nec in nullo modo distrahere nec in naufragium ponere, sed sub nostro vel sancti illius prætextu tibi liceat tenere & possidere. Et post tuum quoque discessum, absque diminutione rerum vel mancipiorum, cum omni re emoliorata vel supraposito, quicquid in jam dictas res inventum repertumque fuerit, in nostram vel ipsius sancti absque ulli expectata traditione vel iudicium signatione faciamus revocare potestate vel dominatione. Unde censisti te a nobis annis singulis ad festivitatem sancti illius in luminariis ipsius san-

(1) Non occulte. Anianus ad l. 1. Cod. Th. de donat. Non occulte, sed publice, non privatim vel secreta, sed aut in sabulis, aut in ebaris, aut ubicunque facta legatur donatio.

(2) Ministerialibus. Colonis, villicis, qui villas colunt, & in iis deserviunt. Flooardus hist. Rhemenf. lib. 3. cap. 28. de Hincmaro: Plebeis quoque quibusdam personis, villarum scilicet ministerialibus, pro rebus ministeriorum suorum nonnunquam scribens prudenter atque rationabiliter disponebat qualiter res sibi commissas

tractare deberent. Aliquando tamen ministeriales pro vasis & vassallis dicuntur, qui ab alio feudum habent. Capitul. lib. 4. cap. 30. Si homo liber vel ministerialis Comitis hoc fecerit, bonum qualemcumque habuerit sine beneficium amittat. Diploma donationis a Carolo Simplice in Odonem Comitum collatæ Narbonæ anno XII. regni, Indictione XII. Odonem dilectissimum Comitem & ministerialem nostrum de rebus proprietatis nostræ honorare decrevimus.

sancti, vel pro mercedis tuæ augmentum, argentum solidos tantos. Er si de ipso censo negligens apparueris, fidem exinde facias, & ipsas res perdere non debeas. Quam epistolam manu propria subter firmavimus.

Securitas (1) de homicidio.

XXXIX. Fratri illo, ego enim ille. Dum & omnibus habetur percognitum qualiter tu ante hos dies, infligante adversario, germano meo vel quolibet parente interfecisti, unde & postea ex hoc comprobatus apparuisti, & ante me apud illum iudicem exinde in rationes fuisti, & pro integra compositione pro jam dicto parente meo, pro ipsa morte, sicut mihi bene complacuit, argentum solidos tantos dedisti, ideo hanc epistolam securitatis tibi ex hoc emittendam decrevi, ut neque a me neque ab heredibus meis, neque a quolibet opposita vel emissâ persona nullam calumniam neque repetitionem de jam dicto homicidio habere non perimelcas, neque tu, neque ullus de parte tua qui tecum commorantur, sed ducti atque securi in omnibus exinde valeatis residere. Si quis vero, si fuerit aut ego ipse, aut ullus de heredibus meis, seu quislibet persona qui contra hanc securitatem venire aut agere vel refragare tentaverit, & a me vel ab heredibus meis defensum non fuerit, sociante fisco qui litem intulerit solidos tantos componat, & sua repetitio nullum obtineat effectum, sed sit inter nos vel heredibus nostris ex hac re omnique calcanda causario, & hæc securitas meis vel bonorum hominum manibus roborata, cum stipulatione inserta, diuturno tempore maneat inconvulsa.

Judicium juxta quod causa continet.

XL. Veniens ille die illo, quod fecit mens ille dies tantos, in loco nuncupante illo, ante venerabilem virum illum suisque auditoribus vel reliquis viris qui ibidem aderant vel subter firmaverunt; ibique interpellabat aliquem hominem nomine illum, dum diceret eo quod hereditatem suam in loco nuncupante illo, quæ ei erat debita, post se retineret, vel ei malo ordine contradiceret injuste. Interrogatus ille ante ipsos viros taliter dedit in responsis, quod ipsam hereditatem, quam ipse contra eum repetebat, genitor suus vel quilibet parens ipsam ei moriens dereliquerat, & de annis triginta (2) inter ipsum & parentes suos, qui ipsam ei

Tom. III.

dereliquerant, ipsam tenuissent, & secundum legem ei sit debita. Dum sic intenderunt, sic ipsi viri memorato homini decreverunt iudicium, ut in noctes tantas, quod evenit die illo, apud homines tantos sua manu tanta in basilica sancti illius, in loco nuncupante illo, taliter debeat conjurare, quod ipsam hereditatem, quam ipse homo contra ipsum repetebat, per annos triginta inter ipsum & memoratos parentes suos, qui ipsam hereditatem morientes ei dereliquerant, semper ipsam tenuissent, & per ipsos annos triginta secundum legem plus sit ipsa hereditas ei habendi debita quam ipso homini reddendi. Si hoc ad eum placitum conjurare poterit, ipsam hereditatem absque repetitione ipsius hominis omni tempore habeat eligitam atque evindicatam. Sin autem non poterit, hoc legibus emendare studeat. His presentibus actum fuit.

Breve sacramenti (3) secundum ipsum iudicium.

XLI. Breve sacramentorum qualiter ingressus est ille die illo in loco nuncupante illo, in basilica sancti illius, juxta quod iudicium suum loquitur, apud homines tantos sua manu tanta, positis manibus super sancto altare juratus dixit: Per hunc locum sanctum & reverentiam istius sancti, quia unde me ille interpellavit, quasi hereditatem suam, quæ ei esset debita, in loco nuncupante illo, post me retinerem, vel ei malo ordine contradicerem injuste, ipsam hereditatem parentes mei morientes dereliquerunt, & inter me vel ipsos parentes meos de annis triginta semper exinde vestiti fuimus, & secundum legem plus est mihi debita habendi quam ipsius homini reddendi, per Deum & reverentiam istius sancti juro. Similiter venientes testes sui per singula jurati dixerunt, quicquid iste de hac causa juravit, verum & idoneum sacramentum exinde juravit. Hi sunt qui subter firmaverunt.

Notitia de alode evindicato.

XLII. Notitia qualiter vel in quorum presentia veniens ille die illo, in loco nuncupante illo, ante illum iudicem vel reliquos viros qui ibidem aderant vel subter firmaverunt; ibique interpellabat aliquem hominem nomine illum, eo quod alode qui fuerat genitori suo nomine illo, in loco nuncupante illo, post se malo ordine retineret, vel ei contradiceret injuste. Interrogatus ipse

P p 3 homo

(1) *Securitas.*) Marculf. lib. 2. cap. 18. Incertus auctor cap. 23. & 51.

(2) *De annis xxx.*) Constitutionem edidit Theodosius Imp. de prescriptione triginta annorum, ut testatur Valentinianus Novel. lib. 2. tit. 8. *Lex domini patris clementis mæ Theodosii perennis Augusti, qua virtutum suarum morem secutus, humano generi profunda quiete profexit, constituens post triginta annos nulla penitus jurgia, quæ merito tempore nota non fuerant,*

excitavi. Quod ipsum sanxit Valentinianus Nov. lib. 2. tit. 12. de episcopali iudicio & diversis negotiis; ad quam Anianus. Sidonius Apollinaris lib. 7. ep. 7. *Per ipsum seve tempus, ut decemvitaliter loquar, lex de prescriptione tricennii fuerat proquiritata: cujus peremptoria abolita rubricis, vis omnis in sextum tracta quinquennium terminabatur.* Ubi plura doctissimus Savaro.

(3) *Breve Sacramenti.*) Supra cap. 31.

homo ab ipsis viris si sic erat veritas an non; sed ipse iudicium vel breve sacramentorum ibidem ante ipsis viris protulit ad legendum, qualiter cum ipso homine ante hos dies exinde ante illum iudicem in rationes fuerat, & qualiter ipso alode contra ipsum hominem vel contra germanos suos elicigatum atque evindicatum legibus habebat. Relecto ipso iudicio vel ipso breve sacramentorum, sic ipsi viri ipsum hominem interrogaverunt si aliquid contra ipsum iudicium vel contra ipsum brevem opponere volebat. Sed ipse taliter dixit, quod nihil habebat quod contra ipsum opponere deberet, & se in omnibus recognovit quod contra legem ipsum hominem calumniabat, & se exinde omni tempore taciturnum esse spondidit. Propterea opportunum fuit ipsius ut hanc notitiam ex hoc accipere deberet. quod ita & fecit. His presentibus actum fuit.

Venditio de area (1) vel de casa infra civitatem.

XLIII. Magnifico fratri illo, ego enim ille. Constat me tibi vendidisse, & ita vendidi, hoc est, casa mea cum ipsa area ubi posita est, infra civitatem vel burgum illum, in ratione illius, in loco illo, quem ego data mea pecunia de aliquo homine nomine illo comparavi. Habet ipsa casa in mariamen tantum, membra in gyro tanta, eade lateribus vel frontibus casa vel terra illorum & illorum. Unde accepi a te pretium in quod mihi bene complacuit, hoc est, tantum; quod pretium in manu mea accepi, & ipsam casam vel aream per hanc venditionem tibi tradidi a die presente perpetuiter ad possidendam; ita ut ab hodierna die quicquid exinde facere volueris, liberam & firmissimam in omnibus habeas potestatem faciendi, salvo jure ipsius terræ.

Qui se in alterius potestate commendat.

XLIV. Domino magnifico illo, ego enim ille. Dum & omnibus habetur percognitum qualiter ego, minime habeo unde me pasce- re vel vestire debeam, ideo petii pietati vestra, & mihi decrevit voluntas, ut me in vestrum mundoburdum tradere vel commendare deberem. quod ita & feci. eo videli-

cet modo ut me tam de victu quam & de vestimento, iuxta quod vobis servire & promereri potuero, adjuvare vel consolare debeas, & dum ego in caput advixero, ingenuili ordine tibi servitium vel obsequium impendere debeam, & me de vestra potestate vel mundoburdo tempore vitæ meæ potestatem non habeam subtrahendi, nisi sub vestra potestate vel defensione diebus vitæ meæ debeam permanere. Unde convenit ut si unus ex nobis de his convenientiis se mutare voluerit, solidos tantos pari suo componat, & ipsa convenientia firma permaneat. Unde convenit ut duas epistolas uno tenore conscriptas ex hoc inter se facere vel adfirmare deberent. quod ita & fecerunt.

Evacuatoria (2).

XLV. Domino magnifico fratri illo, ego enim ille. Dum & omnibus non habetur incognitum qualiter ante hos annos solidos nostros numero tantos ad beneficium accepisti, & cautionem nobis emisisti ut ipsos solidos tantos tunc nobis reddere deberes. quod ita & fecisti. Sed dum illam cautionem, quod nobis emiseras, ad presens non habeo, ideo hanc epistolam evacuatriam fecimus, ut de ipsis solidis tantis omni tempore ductus & securus refedeas. Et si iesa cautio apparuerit, vel a nobis vel ab heredibus nostris ullo quoque tempore ostensa fuerit, nullum fortuitur effectum, sed vacua & inanis permaneat.

De causis commendatis (3).

XLVI. Magnifico fratri illo, ego enim ille. Rogo, supplico, atque publiciter tue caritati injungo ut omnes causas meas tam in pago quam & in palatio, aut ante iudices, vel ubicunque mihi necessitas evenerit, ipsas causas meas ad meam vicem proficere & admallare facias, & de ipsa prosecutione mihi reddas certiore. Et quicquid exinde egeris gesseris, ratum & bene acceptum a me in omnibus esse cognoscas. Quod mandatum ut pleniorum obtineat firmitatem, manu propria subter firmavi, & bonis viris adfirmare rogavi.

(1) *Venditio de area.*) Marculf. lib. 2. cap. 20.
(2) *Evacuatoria.*) Marculf. lib. 2. cap. 35.

Incertus auctor c. 36.
(3) *De causis commendatis.*) Mandatum. Marculfus lib. 2. cap. 31.

FORMULÆ BALUZII.

CUM EJUSDEM BALUZII NOTIS.

INCIPIUNT CAPITULA.

1. **P**etitio Episcopi peregrini ad proprium Episcopum.
2. Commendatoria & exhortatoria ad sanctimoniale.
3. Conquestio de vasso qui justitiam facere venit.
4. Item de eadem re.
5. Indiculum regalis.
6. Indiculum de servis fugacibus.
7. Donatio ad casam Dei pro Missis canendo.
8. Supplicatio ad Regem.
9. Indiculum.
10. Indiculum.
11. Indiculum.
12. Item alium.
13. Parabola.
14. Item alia.
15. Indiculum.
16. Incipit editio.
17. Indiculum generale ad omnes.
18. Item alio.
19. Item alio.
20. Item alio.
21. Item alio.
22. Item alio.
23. Item alio.
24. Item alio.
25. Item alia.
26. Item alio.
27. Donatio a die presente.
28. Ad testamentum faciendum.
29. Item aliud testamentum ad locum sanctum.
30. Confirmatio traditionis ad monasterium.
31. Qualiter parentes filios suos offerant in monasteriis.
32. Promissio stabilitatis in monasterio.
33. Petitio quam ante votum monachi quislibet facere debet.
34. Ipsa promissio.
35. Exemplar promissionis sicut solebant antiqui monachi regulam promittere.
36. Indiculum pro monacho qui sugevit de monasterio.
37. Qui monasterium in proprio edificat, qualiter chartam faciat.
38. Qualiter privilegium condatur.
39. Epistola que formata dicitur sive commendatitia.
40. Item alia.
41. Item adhuc alia.
42. Item adhuc alia.
43. Exemplar libertatis.
44. Traditio ad monasterium.
45. Item alia.
46. Præstavia.
47. Vindicatio traditionis.
48. Charta commutationis.
49. Constitutio dotis.

Petitio Episcopi peregrini ad Episcopum proprium.

IN Christi nomine. Ille Episcopus illo Episcopo amico nostro devotam dirigo salutem. Gratias vobis referimus de caritate vestra, quam erga fidelem nostrum dignati estis facere & circa congregationem nostram quæ est in oppido sita quod dicitur illum. Fecisti enim ut Apostolus commendans ait (1); *Predica verbum, in sa oportune & inopportune nolentibus.* Qui enim sequitur Apostolorum vestigia, luce gaudebit perpetua. Rogo vos humiliter dirigere nobis per epistolam vestram quid mihi de nostro liceat celebrare officium in parochia vestra & in Ecclesiis vestris quæ in nostro sunt beneficio, si prædicare liceat, si emendare, si corrigere, si erigere Ecclesiis, si confirmare, aut baptizare, aut pœnitentiam dare, aut quid nobis concedatis, aut quid prohibeatis, scire nos faciat citius petimus. Amicitiam vero vestram valde firmam optamus inter nos consistere. Et obsecro ut mihi commendare di-

gnemini quasi firmo amico tuo quodlibet servitium, & paratum me habetis in omnibus honestis & justis mandatis vestris. Benevalere.

Commendatoria & exhortatoria ad sanctimoniale.

II. In nomine sanctæ Trinitatis. Venerandæ & alnificæ glorioseque illæ, ego ille inferior cunctis servis vestris postulo firmo a Deo æternam venire salutem. Hinc rogo vos & ammoneo ut laus popularis, quæ per vulgares spargitur aures, vestram adtingat mentem, & crescendo pollulat sapientia vestra apud Deum & homines. Omnis vero populus hac proclamatur voce dicens his vero esse ditaram felicibus donis, quod in perpetuum firmiter permaneat, citam omni bono consilio & claram facie omni conspectui humano, varias scilicet gazas miro ordine beataque mundi regna mirifice disponere, pulcrum corpore & in mente quietam, lucidam autem lumbibus vestram fieret staturam, in aulem dicunt. Debetis enim semper gratias agere, ut in vobis hæc & his similia crescant

(1) 1. Tim. 4.

scant per omnia momenta. Vide, ut Apostolus ait (1), quomodo caute ambula veris, sic ut sapientes. Et iterum (2): *Non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus providentes bona &c.* Festina itaque, virgo gloriosissima, sanctis studiis te & bonis operibus ornare, ut cum sanctis & beatis virginibus centenum merearis collegere fructum.

Conquestio de vasso qui iustitiam facere venit.

III. Domino inluster atque præcuncto magnificentissimo, ut confido, viro amico meo illo ille. Deus scit, qui omnia non later occulta antequam fiant, in omnibus amicus & bene cupiens vester, illud inprimis quod plurima sunt & nobis opportunum, salurem in Domino optamus vobis in quantum arcana cordis mei continet plenitudo. De cetero cognoscat industria vestra iste præsens homo noster serviens vester nomen ille ad nos venit & nobis dixit eo quod vassus vester nomen ille res post se malo ordine reteneat iniuste, & dixit quod nulla iustitia apud ipso exinde consequere possit. Propterea sollicitamus vobis precamur ut hoc causa diligenter inquirere iubeatis, ut ipse homo noster serviens vester sine ulla dilata-tione ad suum exinde debeat perquirere iustitiam. Et si hoc facietis, vestram bonam consuetudinem adimpletis. Et unde nos injungemus, & nos potestimus, vos vel servientes vestros in bonis partibus remerire non tardamus. Agite taliter quæ nos per vos bona habemus fiducia, ut iste homo noster serviens vester sibi congaudeat quod nostram ad vos deportasset suggestionem. Ad sapientissimum sufficit.

Item de eadem re.

IV. Domino sancto apostolica sede colendo Domino & in Christo patri illo Papæ ille. Deus scit, cui nulla latent occulta, in quantum video & nostra est possibilitas, in omnibus amicus & bene cupiens vester, illud inprimis quod plurima sunt & nobis opportunum, salutes in Domino optamus vobis in quantum totus mundus fulget in gloria, vel quantum distat ortus ab oriente & deficit ab occidente, seu & si fieri potuisset quod tota membra vertissent in lingua. De ceterum supplicamus gratia vestra ut pro me peccatore in vestris sanctis orationibus intercedere digneris. Et iterum, Domine, supplicamus cognoscat admitas vestra iste præsens homo noster serviens vester nomen ille res suas malo ordine post se retinebat iniuste, & nulla iustitia apud ipso exinde consequere possit. Propterea precamur vobis ut hanc causam diligenter inquirere iubeatis; ut sicut vestra bona est consuetudo, ipse homo noster serviens vester sine ulla dilata-tione ad suam exinde debeat pervenire iustitiam, & sibi congaudeat quod nostram ad vos deportasset suggestionem, &

nos vobis gratias agamus. Et si locus ad-venit, vos vel servientes vestros in bonis partibus remerire non tardamus. Ad sapientissimo sufficit. Salutamus vobis satis & super omnia satis usque ad gaudium magnum.

Indiculus vegalis.

V. Dominis sanctis & in Christo patri-bus omnibus Episcopis, seu & venerabilibus omnibus Abbatibus, atque illustribus viris, seu & viris magnificis Domesticis, Vicariis, Centenariis etiam quod omnis pars & amicos nostros seu & Missus nostros discurreris, ille Rex Francorum vir inluster. Congaudeatis iste præsens ille ad nos venit, & nostra commendatione expetivit habere; & nos ipso gratante animo recepimus vel retinemus. Propterea omnino vobis rogamus atque iubemus ut neque vos neque iuniores neque successores vestri ipso vel homines suos, qui per ipso legitimi sperare videntur, inquietare nec condemnare nec de rebus suis in nullo abstrahere nec diu nec nocte non præsumatis nec facere permittatis. Et si talis causa adversus eo surrexerit ut ost . . . fuerit & ibidem adimpletis vos absque eorum in quo dispendio minime definitas fuerint, quod ante nos separare vel reservatas, & talis causa ante nos finitivam accipiant sententiam. Et ut certius credatis, manu nostra subter affirmavimus, & de anolo nostro sigilavimus,

Indiculus de servis fugacibus.

VI. Dilecta Dei, sponsa Christi, socia sanctarum virginum merito coæquanda, illustris Deo sacrata illa, ille. Deus scit in quantum valeo in omnibus in Christo amore amicus & bene cupiens vester illud inprimis quod plurima sunt salutem in Domino optamus vobis in quantum totus mundus fulget in gloria, aut si fieri potuisset quod tota membra vertissent in lingua. De ceterum cognoscat dilecta caritas vestra, sicut nobis dictum fuit, eo quod homines vestri nobis confugium fecerunt, & nos audire apices nostros vobis direximus, si vestri homines sunt, Misso vestro ad nos dirigere faciatis, & quantum nos potestimus hac causa diligenter procuramus ut ipsos homines recipere faciatis.

Donatio ad causam Dei pro Missis canendo.

VII. Igitur ego in Dei nomine ille venerabilibus fratribus illo & illo. Admonet mihi amor Domini nostri Jesu Christi & desiderium de illo paradiso ubi iusti habitant, ut me Dominus ibidem participare dignetur, seu & timor gehennæ, ut me exinde Dominus eripere iubeat. Propterea cedo vobis ad die præsentem ad mea elemosyna faciendo a pauperis vel a sacerdotibus ad Missas canendo dispensando, cessumque in perpetuo esse

(1) Ephes. 5.

(2) Rom. 12. 1. Cor. 8.

esse volo, & de jure meo in jure & dominatione vestra transcribo atque transfundo, hoc est, res proprietatis meae tam in civitate illa quam & foras in ipso pago seu & in alios. Habent ipsas terras cum omni superposito de longo tanto, similiter in latus & in frontis subjungit de ambobus frontus & de ambobus latus terra illius, ipsas res & casus superpositis ad integrum seu & vineis in oppidum civitate illius cum terra proprietatis mei. Habet ipsa vinea arpenes tantos. Subjungit de ambobus latus & ambobus frontes terra illius. Etiam & in ipso pago in agro illo portione mea, tam terris, mansis, domibus, ædificiis, vineis, olivis, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis, aquarumque decursibus, quicquid in ipsa loca portio mea est, totum & ad integrum rem inexistram & aliam rem quantumcumque visus sum habere aut inanea laborate potero, tam pegulium, prædium utriusque generis sexus, aurum, argentum, drapalia, aramen, silentia, mobile & immobilibus, quicquid dici aut nominari potest, ubicunque visus sum habere, medietatem ad integrum, ita ut ab hodie die habeatis, teneatis, & in mea elemosyna dispendando liberam & firmissimam ad diem præsentem in omnibus habeatis potestatem faciendi. Si quis vero, quod nec fieri credo, si ego ipse aut aliquis de heredibus meis, vel ullus quislibet ulla opposita persona qui contra hanc cessionem istam venire conaverit, & a me vel heredibus meis defensurum non fuerit, inferamus vobis una cum socio fisco auri uncias tantas, argentum pondi tanto esse multando, & præsens cessio ista omni tempore firma permaneat.

Supplicatio ad Regem.

VIII. Inclito atque præcellentissimo Domino illo glorioso Rege, ego ancilla vestra ultimissima (1), servissima omnium ancillarum vestrarum. Cognoscat, Domne, gratia vestra hominis vassi vestri nomen ille multas inquietudinis & contra rationis ordines servientes sanctæ illius, qui in vestra mercede in regimini ordinastis, habere hos faciant, & nulla justitia apud ipso illo consequere possit. Propterea, Domne, supplico, & si ante vestra præsentia fuisse, genua flexa ad terra prostrata ad pedes vestros suggerere mihi ancilla vestra oportebat & in vestra mercede & amore Deo vel illos sanctos cujus famulas nobis exinde defendere juberitis ut contra malicia contra servientes ipsius sanctorum vel me ancilla vestra facere non debuissent. Domine, nostrum est ad suggerendum. Vestrum est ad ordinandum quæ exinde justitiam recipere debeamus, pietas vestra est nobis,

Indiculum.

IX. Suggestendo Domino piissimo atque præcellentissimo illo glorioso Rege. Nos, Domni, servientes vestri pagenses illius, quod veraciter cognovimus, vobis innoscere præsumpsimus. Homo alicui nomen ille nobis dixit eo quod casa sua vel frumenta sua chartarum tam venditionis, cautionis, obnoxiationis, judicium, cessionis, vel donationis, seu & reliqua frumenta chartarum ab igne ibidem cremassent, quia & ille iudex vel vicini pagenses ipsius taliter nobis dixerunt vel testimoniarunt quod ad hoc videndum accesserant, & sic vero & actum aderat. Proinde, Domne, suggerere præsumpsimus, & quod exinde cognovimus vobis innotuimus. Domne, nostrum est ad suggerendum. Vestrum est ad ordinandum quod ipsa exinde agere debeat.

Indiculum.

X. Domna & dulcissima genitrix mea illa, prolis vester ille, serviens vester, illud imprimis quod plurima sunt, & sic necessarium si præsumptio ostendit salutem plenissimam in Domino Jesu Christo vobis destinare præsumo, & supplico pro eo quod iste præfens ille serviens vester a mea parvitate experivit ut nulla malitia de istas culpas quod ipse confugium fecit exinde non habeat, sed ad mea precatione excusatus exinde esse debeat. Agite taliter quem ego per vos bona fiducia & quem Domino & genitore meo jugale vestro illo sano & lato proprios oculos celerius mereamur videre. Iterum salutamus vobis.

Indiculum.

XI. Sanctorum meritis beatificando Domino & fratri Importuno. Domne dulcissime & frater carissime Importune, quod recepisti tam dura æstimasti nos jam vicina morte de fame perire, quando talem annonam voluisti largire, nec ad pretium nec ad donum non cupimus tale annonam. fecimus inde comentum, si dominus imbolat formentum, a foris turpis est crusta, ab intus miga nimis est fusca, aspera est in palato, amara & fortius adoratus, mixta vetus apud novella faciunt inde oblata non bella semper habes gratum qui tam larga manu voluisti donatum, dum Deus servat tua potestate, in qua cognovimus tam grande largitatis. Vos vidistis in domo quod de fame nobiscum morimur. Homo, satis te præsumo salutare, & rogo ut pro nobis digneris orare. Transmissimus tibi de illo pane. Probato si inde potis manducare. Quamdiu vivimus, plane liberat nos Deus

(1) *Ultimissima.* Libellus precum Marcellini & Faustini pag. 87. *Nesciens quod Christi Dei gratia etiam minimis servulis ejus patrocinetur.* Edictum anni duodecimi Liutprandi Regis Longobardorum cap. 9. *De Gasindis vero*

nostris volumus ut quicunque minimissimum in tali ordine accessus fuerit. Vide Notas Holfstienii ad acta Sanctorum Perpetuæ & Felicitatis pag. 91. in editione Parisiensi.

Deus de tale pane. Congregatio puellare sancta refutat tale pasta. Nostra privata stultitia ad te in summa amicitia. Opro te semper valere & caritatis tuæ jurâ tenere.

Item alium.

XII. Beatificando Domino & fratri Frodeberto Papæ. Domne Frodeberte, audivimus quod noster stomentus vobis non fuit acceptus. De vestra gesta volumus intimare ut de vestros pares nunquam delectet hoc joco tale hoc referre. Illud enim non fuit condignum quod egisti in Segeberto regnum de Grimaldo Majorem domus, quem ei sustulisti sua unica ove sua uxore, unde postea in regno nunquam habuit honore, & cum gentes venientes Toronica regione misisti ipsa in sancta congregatione . . . monasterio paellarum qui est constructus in . . . Non ibidem, lectiones divinis legisti, sed . . . nis inter vos habuistis. Operter fat . . . conlocutione quem nec est adeo ar . . . ta sic est ab hominibus vestra fo . . . dentis, sed qualem facu . . . monasterio puella . . . monasterio tuis . . . perdisti . . .

IMPORTUNUS de Parisiaga terra.

Parabola.

XIII. Domino meo Frodeberto, sine Deo, nec sancto, nec Episcopo, nec regulari Clerico, ubi regnat antiquus hominum inimicus, qui mihi minime credit factu tuo vidit illum tibi necesse desidero, quare non amas Deo, nec credis Dei filio. Semper fecisti malum. Contra adversarium consilia fatiis te putas sapientem. Sed credimus quod mentis. Vere non times Christo, nec tibi consentit. Cui amas, per omnia ejus facis sancta opera. Nec genitoris tui diligebant Christum, quando in monasterio fecerunt temetipsum. Tuus pater cum Domino non fecit sancta opera. Propter Dominus digito relaxavit, te vivo docuit & nutri . . . unde se postea penetravit. Non sequis scripturam nec rendis . . . iqua memores Grimaldo qualem fecisti damnum . . . & Deo non oblituit de bona quæ tibi fecit quid inde . . . muliere sua habuisti conscientia tua nec . . . norum peracta sed contra canonica . . . ea de sancta congregatione apud . . . non ex devotione, sed cum gran . . . cur nos scimus damnas nimis . . . tollis eis aurum & argentum & honores . . . liberat per has regiones cur te presumas tantum damnare suum thesaurum. Quod ut alibi ubi cum rogas per tua malefacta, quod non sunt apta, amas puella bella de qualibet terra pro nulla bonitate nec sancta caritate. Bonus nunquam eris dum tale via tenes. Per tua cauta longa fat ire si non est. Per omnia jube te castrare, ut non pereas per talis; quia fornicatoris Deus judicabit. De culpas tuas alias te posso contristare. Sed tu jubes mihi exinde aliquid remandare, ut in quale nobis retent in tua caritate exeant istas exemplarias per multas patrias ipso domino hoc re-

liquo se vidis amico qui te hoc nuntiat & donec consilium verum, sed te placit lege & pliga in pectore reponit. Sin autem non vis, inheret in dade.

Item alia.

XIV. Incipiunt verba per similitudinem juncta de fide vacua, dono pleno falsatore. Agino Salomon pro sapientia bene scripsit hanc sententiam, ut ne similis fiat stulto, nunquam respondes ei in mutro, & retracta-tyi tam in multum sic respondere jussi stulto ut confundantur stultum grado nunquam presumat gloriare respondi dixi te falsatore nec ei parcas in sermone qui se plantatum ex robore qui non peperit suo ore vane loquio fortone verborum vulnera murone qui sui obl . . . adjutoris, immemores nutritoris, calgavit . . . qui sei datæ & prioris alodis sui reparatoris sordidas vomit pudoris incredulas dicit loquellas & improbus coinquinat. & conscientias bonum merito conquistat mundas sanctas & antiquas pulchras firmissimas & pulitas meas iumpit amitticos, verba dicit quæ nunquam vidit, ea scribit quæ fecit animus. Pareat qui eum credit. Et si loquellam non stringit furorem latro fraudulentus. homicidium est res certus adulter, raptor est manifestus. Innumeros fecit excessus. Errando vadit quasi cæcus. Fuscare tentat meum decus. A Deo dispectus & desertus, ab inimico est perventus & per lingua & per petus. Nolite, Domne, nolite fortis, nolite credere tantas fortes. Per Deum juro & faceras fontis, per Sion & Sinai montis, falsator est ille, factus excogitator est defamatus, deformatus vultu, & deformata sunt. qualis est animus, talis est status. Non est homo hic, miser talis latrat, sed non ut canis psallat de trapa, ut linguaris dilator major, nullis talis falsator grunit, post talone, buccas inflat, in rotore crebar & currit in sudore, fleumas jactat in pudore; nullum vero facit pavere qui non habet adjutorem super secundum meum tutorem non meum. . . . tale baronem non . . . co contra infontem non cessat . . . ab exaperto facco . . . acco & falte detrafcia . . . non timere falco non perdas illo loco, non vales uno coco, non simulas tuo patre, vere nec tua matre, non gaudes de dentes, deformas tuos parentes, Ad tua falsatura tali decet corona.

Indiculum.

XV. Nolite Domna, nolite sanctæ, nolite credere fabulas falsas: quia multum habetis falsatores, qui vobis proferunt falsos sermones, furi atque muronis, similis etiam & falsurronis; & vobis, Domna, non erunt protectoris. Latrat vulpis, sed non ut canis. Falus mit semper inanis cauta proferit jam non fronte. Cito decader ante cano forte. Volat upua, & non arando. iste comedit in fo frundo. humile facit capta tanquam

quam latro, ad aera pfallit, ut Escortus mentis, semper vadit toritus, & occidit quod nunquam vidit. Nolite Domnæ atque prudentis vestras non confrangere mentis, & non derelinquere ferventes. tempus quidem jam tranfactus. Et hoc feci quod vobis fuit adaptum. Jam modo per verba fallacia sexum dejectus de vestra gratia.

Incipit edictio.

XVI. Cum in præsentia inluster vir ill. illo mallavit. Sed ille petiit ut scriberet quod petivit, irrita Imperatores sanxerunt decreta ut nullus a iudicio suscipere præcurrit anti- quam sollempnia patefecerit, ut his qui fidem datis & nec objecti sunt præmaticis dictio- nis lex pœna succurrit. edictio inquam ob rem petitio in conspectu magnitudinis vestri, ut homo nomen illi est illas post se mali ordine præoccupasse dinoscitur, ut hoc vestra prudentia integrum & legalis sententia de- beant definire. Ea vero scilicet ratio, ut si in constitutum placitum res illas mihi iustif- sime debitas adprobare non potuero, ut lex mundana Theodosiano corpore arbitratus di- scernit, me impleturum esse polliceor data edictione de inscriptionibus accusatoribus re- crescant Theodosiano nono in ira prima tam civile neque criminalem actio professio manu accusatore conscripta præcitat, nisi in se repetitione celebrata prius a iudice non au- diatur.

Indiculum generale ad omnes.

XVII. Domino magnifico sapientiaque de- coratum & dono Dei regali gratia sublima- to illo ille ultimus servorum Dei servus ac si vilis ille infimus vocatus Episcopus, sa- lutem vobis multimodam una cum constra- tes nostros oratores vestros, qui ad limina sanctorum illorum die nocteque pro vobis obsecundare noscuntur, dirigere præsumimus. De ceterum cognoscat industria vestra preca- mur atque supplicamus vobis de ista causa unde ille præfens serviens vester Missus nos- ter innoverit, ei in suum placitum esse di- gnetis, agat almitas vestra ita ut consuetu- do vestra bona erat erga nos frequenter ope- rata est.

Item alio.

XVIII. Domino proceramque illustrem optimate ill. regale gratia sublimatum & a nobis cum magna veneratione atque reve- rentia nominandum in Dei nomen ill. uk- timus servorum Dei servus salutem vobis in Domino tam multimoda destinare præsumi- mus una cum omni congregatione fratrum nostrorum quam arcana cordis nostri continet plenitudo. Memorare dignemini qualiter vos nobiscum ante hos dies confabolare di- gnastis & in oratione quamvis nos indigni commendare dignastis. Precamur atque sup- plicamus clementia vestra ut ad necessitatem fratrum nostrorum oratores vestros aliquid

de elemosyna vestra consolare jubeatis, & quicquid exinde vestra clementia erga nos disponit agere, per vestro venerabile scripto nobis dignetis facere certiores; & undecun- que nobis injungitis aut injunctum habetis de orationibus vel de alio servitio, parati sumus vestris partibus vestrorumque omnium ferventium fidelis reservare.

Item alio.

XIX. Sanctissimo ac sanctis ceremoniis ob- servantem æque fonte spirantia, exsuperantem Domino Patre & multorum gregem Christi- que vice agente illo Pontifice ultimum omnium servorumque Dei servus ille. Ad clementiam pietatis vestræ has apices destinare præsum- ptimus, non nostri freti obsequio, sed vestra magnitudine culminis pietate. Ideoque quasi ad præfens genua vestra deosculantes, fugge- stiuncula nostra vobis propter quod mancipia beati patroni vestri de monasterio nostro su- ga lapsa in vestro dominio prælapsi sunt ad- venisse. Ideo supplicamus clementiæ vestræ ut quomodo iste Missus noster nomen ille hæc nostra suggestiuncula vobis detulerit, sicut vestra in omnibus bona erga nos est consuetudo, inter nos seu erga omne nostrā justitia inquirere jubeatis, qualiter congrega- tio nostra obsecrantes Deo oratores vestros melius Dei misericordiam pro vobis delectet implorare.

Item alio.

XX. Domino sancto ac sanctis ceremoniis observante Domino illo & in Christo patre ego ille salutem vobis in Domino una cum omni congregatione fratrum nostrorum plen- tissimam dirigere præsumimus tam vobis quam scilicet congregationem vestram, quam Do- minus sub norma sanctæ regulæ ad protegen- dum in manu misit. Supplicamus caritatem & fraternitatem vestram ut inter nos seu mo- nachis nostris orationes peculiare esse debeant: quia quamvis in spatia terrarum distet cor- poralis nostra conversatio, sed, ut bene no- stis, non separant spatia terrarum quos so- ciat caritas vera: quia si unus in oriente & alius in occidente consistat, ambo pariter orando Domino in caritate glutinantur. Sup- plicamus etiam.

Item alio.

XXI. Domino inclito fidelique Deo atque regale gratia sublimato atque a nobis vene- ratione & amore colendo inlustre viro illo optimate illo maximam salutem & inviola- bilem cupio & vobis præsumimus destinare. De ceterum comperiat industria vestra eo quod & ætera gaudeat floreatque per tem- pora nobilitas vestra, & quandoque terrena linquitis, cælestibus mereatis agminibus glo- merare.

Item alio.

XXII. Domino & in Christo patri apo- sto-

stolica sede colendo Domino ille ille proprius vernaculus vester salutem vobis in Domino multimodam destinare presumimus. Cognoscat, Domne, sanctitas vestra quod serviens vester nomine illo ad nos venit & dixit se negligentia contra vos habere pro qua gratiam vestram non habeat. Propterea supplicamus, quasi ad presens genua vestra deosculantes, ut ipse apud vos excusatus sit & eum per nostram precationem recipere & consilium ei facere ordinetis. Agat, Domne, sanctitas vestra sicut semper erga nos facere consuevistis. Sanam & incolumem vos citius mereat videre.

Item alio.

XXIII. Domino almisimo, excellentiæ decore ornato, ac beatissimo, meritisque venerando, amabiliter diligendo, sanctitatis culmine conspicuo, ac nobilitatis titulo decorato, piissimo, sive sacra eloquia seu precepta Dei plenissimo, sanctorum meritis coequando, & palma triumphationis atque sanctitatis gratia ornato, inclito præclaroque, Deus omnipotens faciat in sancta religione permanere. Venerabili in Christo & a nobis cum summa reverentia nominando illo Episcopo ego ill. in Domino perpetuam mirro salutem. Multimoda nobis benevolentiam vestram generare comperite gaudia quotiens nobis aditus dederit opportunos ut ad indagandam sospitatem vestram nostras dirigere apices debeamus. Quia nihil melius nisi ut invicem mutuam caritatem orando in invicem alterutrum spiritalia pabulum subministrare non cessemus, hilarem et gaudentem citius vos cernere mereamus.

Item alio.

XXIV. Summa veneratione nobilissimi generis seu illustriæ vel sagacitatis culminisque sublimitatis ineffabile a nobis sceleritæ vestræ, Domine illusterrime, cum summa nobis reverentia nominando ille ille exiguus tam multiplices vobis salutem dirigere cupimus. et reliqua. obsecrantes piissimo Domino ut vos una cum culminis sublimitatis vestræ longa per tempora trina conservet deitatis, et quandoque terrena linqueris, suffragantibus sanctis angelorum mereatis cœtibz glomerare, præcellentissime et inclite Domine.

Item alio.

XXV. Domino venerabile illustrique sagacissimo, sed illustriore sanctitate & gratia Dei pollente, & sacerdotale apice sublimato, Domino ille ille alumus vester salutem in Domino vobis presumpimus destinare. Supplicamus, Domne, gratiæ vestræ ut nos pro mercede vestra mom. instruere faciatis, & juxta vestram bonam consuetudinem, quod semper nos pie ut dulciter gubernare dignastis, ita & nunc agi non dedigemini, ut ad cumulatum mercedis vestræ perveniat. Et

si ita agitis, maxima dona fratribz nostris juxta solita bonitatis vestræ. Iterum atque iterum quasi ad presens ante genua vestra prostrati precamur ut a cepta gubernatione vestra nos discedere nunquam patiatur,

Item alio.

XXVI. Reverendissimo confratri meo ille ille in Domino salutem. Cum enim longitudo terræ caritati illorum non queat evelli quos Christi connectit amor, desiderans desideravi literolas parvitatis meæ fraternitati tuæ dirigere, ut statim quod presens loquela conspectui tuo loqui non valer, vel has apices tibi enarrent. Cupio valde quem recordor absentem, ut cum quo mente sum, cum eo etiam corpore sim presenti. Divinitas te fervet per multos annos, parens & custos Dei æterni, quem colimus, Jesu Christi.

Donatio a die presente.

XXVII. Sacrosanctæ basilicæ sancti illi monasterio vel alio loco illo constructæ, ubi venerabilis vir ille Abbas vel Episcopus aut Presbyter cum suis Clericis vel monachis præesse videntur, ego ille cogitans Dei amore vel æterna retributione; ideoque cedo ad die presente ad supradicta basilica & monachis ibi consistentes cessumque in perpetuum esse volo portiones meas in loco nuncupante illo, sitas in pago illo, quæ mihi tam de alode quam de comparato vel de quocunque liber adtracto advenit vel advenire potest legibus in supra memorata loca, tam terris, domibus, ædificiis, mancipiis, libertis, accolibus, merita accolagorum, vineis, silvis, pratis, pascuis, campis, cultis & incultis, aquis, aquarumque decursibus, mobilibus & immobilibus, cum omnibus adjacentis & appendiciis vel colonicis ad se pertinentibus, cum omni integritate vel superposito, quicquid dici aut nominari potest, in supramemoratos pagos vel ubique de supradictis portionibus tenere visus sum, totum & ad integrum ad die presente ad jam memorato monasterio vel ad ipsos monachos ibi consistentes perpetualiter trado atque transfundo, de meo jure in vestra trado dominatione ad possidendum, ut quicquid exinde facere voluerint, liberam ac summam in omnibus habeant potestatem a die presenti faciendi. Si quis vero, quod fieri non credo, in futurum, si ego ipse aut ullus de heredibus meis, aut ulla emissæ vel opposita persona, vel quislibet qui contra hanc cessionem meam, quam ego bona voluntate fieri & adfirmare rogavi, venire, agere, aut resalutare, vel per quibuscunque modis repedere aut infringere conaverit, nec hoc valeat vindicare quod repetit, & insuper partibus supra memorato monasterio vel monachis ibidem consistentibus duplum tantum quantum ipsas res eo tempore emelioratas valuerint componat; & insuper socio fisco multa auri libra una coactus exsolvat, & hæc cessio omni

tempore firma permaneat, stipulatione subnexa. Actum loco illo,

Ad testamentum faciendum.

XXVIII. Regnante in perpetuum Domino nostro Jesu Christo. Anno illo illius Regis, sub die XII. Kalendarum illarum, feria illa, Indictione illa. Ego ille filius illius fana mente integroque consilio, metuens casus humane fragilitatis, testamentum meum condidi, quem illi scribendum commisi, ut quomodo dies legitimis post transitum meum adveniret, recognitis sigillis inciso lino, ut legis decrevit auctoritas, per inlustrem virum illum, quem in hac pagina testamenti nostro legatorio institui, gestis reipublice municipalibus titulis ejus prosecutionibus ab ipsis rnumatur, & in archivis basilicæ sancti illi conservandum decrevi; ut quicquid unicuique de rebus meis propriis habere decrevi, singulariter in hoc testamentum meum inferere curavi. in reliquo vero qualescunque aut quæcunque epistulas aut testamenti vel conscriptionis de nomine meo manus meas firmatas ostensasque fuerint, & ante hoc testamentum prenotatas, quas hic non commemoravero, excepto de ingenuitates quas pro animæ meæ remedio fecimus aut adhuc facere volumus, vacuas permanent; & quod unicuique per hoc testamentum dedito darique jussero, id ut faciat detur, præstetur, impleatur, te omnipotens Deus testem committo. Quapropter dum non habetur incognitum qualiter dispensante Deo ad habendum vel possidendum loca sanctorum illorum de rebus meis propriis delegavi in perpetuum ad possidendum, dedi quoque ad basilica illa portiones meas atque denominata, id sunt illa, quicquid in ipsa loca superius nominata habere videor, totum & ad integrum ad basilicas superius nominatas proficiat in augmentum. Illas vero cessiones quas ad liberos nostros illos ad eorum ingenuitates consumandas fecimus, id sunt ille & ille, quando ipsos pro animæ nostræ remedium ingenuos dimisimus, ut dum advivunt hoc teneant & post eorum discessum cum omni superposito ad jamdicta Ecclesia sancti illius, ubi eis patrociniū & defensionem constitutus, revertere faciant. Volumus enim ut ingenuos quos fecimus aut in antea fecerimus, quancūque in ipsa loca manent quod ad sancta Ecclesia illa delegavimus, inspecta eorum libertate super ipsas terras per ingenuos commanent, & alibi commanendi nullam habeant potestatem, sed ad ipsa loca sancta debeant sperare, & nullus de ipsis lidemonio ad nostros heredes nullatenus reddant; & de hoc quod aliquibus eis per chartas dedimus, nullatenus aliubi vendere nec alienare habeant licentiam. Similiter donavimus donatumque in perpetuum esse volumus ad monasterium illum, ubi venerabilis Abbas ille præesse videtur, villas illas in pago illo cum omnibus adjacentiis vel appendiciis ca-

rum, quantumcunque ibidem tenere vel possidere videmur, per qualibet adtracto ad nos pervenit aut legibus venire debet, totum & ad integrum cum omni superposito a die præsentem in honore sancti illius vel Abbati illi tradimus ad possidendum, cum domibus, ædificiis, mancipiis, accolabus, libertis tam ibidem oriundis quam aliunde translatis vel ibidem commanentibus, vineis, silvis, campis, terris cultis & incultis, pratis, aquis aquarumque decursibus, cum exio & regresso, omne genus pecodum tam majore, mobilibus & immobilibus, omnem rem inexactam, tam aurum quam argento vel reliquis fabricaturas, tam ministeria Ecclesie vel instrumenta chartarum, libros vel vestimenta Ecclesie, vel omni præsidio quod mihi legibus vivens possidere videor & mihi redibetur, & quicquid dici aut nominari potest, totum & ad integrum ad jamdicto monasterio sancti illius proficiat ad augmentum, inspecto illud instrumento quod antea ad jamdicto monasterio fecimus. Præter ista omnia reservamus in Falcidia heredibus nostris villas illas in pago illo, in ea ratione ut facta mea in omnibus studeant conservare atque defendere. Quod si hoc facere neglexerint, quicquid eis deputavimus perdant, & de omni corpore facultatis meæ penitus reddantur extranei. Et si aliquid comparavero, aut ex parentibus meis mihi obvenerit, vel adtraxero, vel per quolibet ingenio ad nos pervenerit, quod in ipso testamento supra non commemoravimus, post nostrum discessum casa sancti illius per rectores suos recipiat perpetualiter ad possidendum. Per præsentem testamentum basilicam sancti illius heredem meam instituo, & quicquid unicuique deputavi, fidei tue committo; quia hæc quod tibi deputavi, malo te habere quam me, te magis quam ceteris heredibus ac proheredibus meis. Si quis vero, quod futurum esse non credo, si aliquis heredum ac proheredum meorum, vel quislibet opposita persona præsentem testamentum meum infringere conaverit vel tentare præsumpserit, in primis usque dum veram emendationem proinde corrigatur, Deo & sanctis suis habeat contrarios, & a liminibus Ecclesiarum efficiatur extraneus, & insuper inferat ei cui pulsaverit una cum socio fisco auro libras coactus exsolvat, & nihilominus præsens pagina firma permaneat, quam manu mea propria subter firmavi, & honorum hominum signis vel allegationibus roborandam decrevi, stipulatione. Actum loco illo.

Item aliud testamentum ad locum sanctum.

XXIX. **** manus & peculiare seu merita eorum, præter tantum illa & illa loca, ad legitimos heredes servo. In reliquo vero ego jamdictus ille quantum superius est insertum vel comprehensum, omnia & in omnibus, quicquid dici & nominari potest, ad superscripto monasterio ejusque congrega-

tione in alimento seu in stipendia seu substantia pauperum ad die præsentem dono, cedo, trado, atque transfundo, ut quicquid omnia supermemorata pars ipsius monasterii ejusque reſtores facere elegerint, liberam & firmissimam in omnibus habeant potestatem libero arbitrio. Licet vero in cessionibus minime est necesse poenam inferere, sed tamen pro rei totius firmitate mihi complacuit inrimare si fuerit, quod nec fieri credo, aut ego ipse, quod absit, aut aliquis de heredibus aut proheredibus meis, vel quislibet potens aut inferior vel emissa persona qui contra præsentem epistolam donationis, quam ego plena & devota voluntate fieri & adfirmare rogavi, venire aut eam infringere tentaverit, aut aliqua calumnia aut repetitione vel refragatione insurgere aut opponere conatus fuerit aut præsumperit, in primis tantum quantum ipsas res eo tempore melioratas valuerint, contra cui pulsatur seu patribus jamdicti monasterii componere & satisfacere adimpleatur, insuper una cum socio filio aurum tantum coactus exsolvat, & sua repetitio nullo umquam tempore non obtineat effectum, & hæc donatio omni tempore inlibata permaneat, stipulatione subnixâ. Actum in loco illo.

Confirmatio traditionis ad monasterium.

XXX. Notitia locum traditionis qualiter vel quibus præsentibus, qui subter firmaverunt, ubi veniens homo alicui nomen ille vocatus monachus ad illas quod ille ante hos annos per suam epistolam donationis ad monasterio illo, quod est in honore sancti illius, ubi ille Abba una cum congregatione monachorum præesse videtur, jamdictus ille in villa illa qui vocatur illa, & ad præfens fuit, & per unamquamque villas & lo-

ca per singulas per portas & per ostia de ipsas villas vel de illas casâs dominicatas jam præfatus ille ad Misso de ipso monasterio vel ipsius jamdicti Abbatis illius nomen ille, omnia quantum in illa epistola donationis est inferum vel comprehensum, in omnibus tradidit & consignavit & cum de ipsas res in omnibus vestrum & pillo & fituca exinde in omnibus se exitum dixit & fecit. His præsentibus actum fuit.

Qualiter parentes filios suos offerant in monasteriis.

XXXI. Dum legaliter (1) sancitum antiquitus teneatur & cautum cum oblationibus Domino parentes suos tradere filios (2) in templo Domini feliciter servituros, proculdubio hoc de nostris filiis faciendum nobis salubriter præbetur exemplum. Æquum etenim judico creatori nostro de nobis reddere fructum. Idcirco hunc filium nostrum nomine illi, cum oblatione in manu atque petitione altaris palla manu mea involuta (3) ad nomina sanctorum quorum hic reliquæ continentur, & Abbate præsentem, trado coram testibus (4) regulariter permanfurum, ita ut ab hac die non liceat illi collum de sub jugo regulæ excutere, sed magis ejusdem regulæ fideliter se cognoscat instituta fervare & Domino cum ceteris grantanti animo militare. Et ut hæc nostra traditio inconvulsa permaneat, promitto cum jurejurando coram Deo & angelis ejus quia nunquam per me, nunquam per suspectam personam, nec quolibet modo per rerum mearum facultates aliquando egrediendi de monasterio tribuam occasionem. Et ut hæc petitio firma permaneat, manu mea eam subter firmavi. Isti sunt testes.

Pro-

(1) *Dum legaliter.* Formula ista usus est Widilo quum filium suum Ambulium offerret in monasterio Novatiensi, tempore Caroli Magni. Erat etiam in usu in monasterio Cluniacensi, ut patet ex antiquis consuetudinibus ejusdem monasterii libro tertio capite octavo. Ea etiam usus est Pontius Comes Impuritanensis anno MXXIII. quum filium suum Petrum offerret in monasterio Sancti Petri Rodensis. Vide etiam formulas a Gallandio editas in tractatu de franco-alodio pag. 331.

(2) *Suos tradere filios.* Homilia incerti auctoris in Dominica octava post Pentecosten in vetustissimo codice Ms. Ecclesie Lugdunensis: *Sunt multi in sancta Ecclesia qui ab ipsi infantie sue cunabulis mancipantur Dei servitio, & omni tempore vite sue immaculate Deo servire student, sive in monasterio ordinc, sive in canonicato.* Istud a plerisque parentibus sicut bona mente ac studio pietatis. Nonnulli tamen hoc instituto abutebantur ut familiam suam liberarent filiis inutilibus. Docet istud Udalricus in antiquioribus consuetudinibus monasterii Cluniacensis ad Willelmum Abbatem Hirsaugensem: *Accedit aliquotiens admodum grata & jucunda memoria pollicitationis sue de cavendo ingenio quorundam hominum secularium, qui nimirum non magnopere curantes de alio quam de hæc selsa temporarij vita, postquam domum habuerint,*

ut ita dicam, plenam filiorum & filiarum, aut si quis eorundem claudus erit aut mancus, surdus aut cæcus, gibbosus aut leprosus, vel aliud quid hujusmodi quod cum aliquo modo seculo facit minus acceptum, hunc quidem impensissimo voto ut monachus fiat offerant Deo. Quod imitatum videtur ex Hieronymi epistola ad Demetriadem de virginitate servanda. Solent, inquit, *miseri parentes & non plene fidei Christiani deformes & aliquo membro debiles filias, quibus digni generos non inveniunt, virginitati tradere.*

(3) *Palla manu mea involuta.* Vox mea redundat in hoc loco. Agitur enim illic de manu infantis oblatis, quæ secundum regulam S. Benedicti pag. 59. debet involvi in palla altaris, id est, in illo velamine quo velatur altare, ut Hugo Menardus recte interpretatur in Notis ad concordiam regularum pag. 983. Certa autem est hæc lectio. Apud Gratianum tamen 21. q. 3. cap. 4. legitur *pallio* contra veterum librorum, & Ivonis fidem. Ut mirum valde fit vitum doctum Franciscum Alteserram in Notis ad Cresconium pag. 154. pravam lectionem prætulisse sinceræ.

(4) *Trado coram testibus.* Vide Glabram Rodolphum in vita Sancti Guillelmi Abbatis Divionensis cap. 2.

Promissio stabilitatis in monasterio.

XXXII. Ego ille initio conversationis meæ diligenter adtendens considero quod peritioribus meis primum non facilis concessus est introitus, sed diu mihi pulsanti vix hospitii locus est misericorditer adtributus; in quo per paucos dies demoratus, noviciorum suorum domum progressus; in qua mihi dura & aspera primum a seniore sunt prædicata, & stabilitatis meæ promissio expetita, & ter in anno lecta atque tradita regula cum admonitione dicentis: Ecce lex sub qua militare vis. Si potes observare, ingredi. Si non potes, liber discede. Hoc ergo videns, ordinatissimum atque morosum mihi spatium adtributum dubitans aditum prætermisso ut me jam vestro corpori sociare dignemini humiliter deprecor, Ego tamen hujus regulæ instituta Domino juvante servare promitto, & propter vitæ æternæ præmium coram Deo & angelis ejus humiliter militaturum subicio, ita ut ab hac die non mihi liceat colium de sub jugo excutere regulæ, quia sub annali optione aut excusare licuit aut suscipere. Et ut hac professionis meæ peritio a vobis firmiter teneatur, ad nomina sanctorum quorum hic reliquiæ continentur & presentis Abbatis ill. conscriptam trado in perpetuum habendam, & manu meâ roboratam super altare pono perenniter reservandam.

Ego ille promitto stabilitatem (1) meam & conversionem morum meorum & obedientiam secundum regulam sancti Benedicti coram Deo & sanctis ejus.

Petitio quam ante votum monachi quislibet facere debet.

XXXIII. Domino venerabili in Christo patri illo Abbati de monasterio illo, qui est constructus in honore sancti illius, simul eum felici congregatione vestra, quam Dominus de diversis provinciis ad peregrinandum propter nomen suum sub jugo militiæ atque servituri Christi atque ala protectionis secundum evangelium Christi regulariter vobis coadunavit. Igitur audivimus quod Dominus noster Jesus-Christus per evangelium suum adunat dicens (2): *Nisi quis renuntiaverit omnibus que possidet, non potest esse meus discipulus.* Et alibi (3): *Qui reliquerit patrem aut matrem, fratres aut sorores, domus aut agros, & cetera propter nomen meum, centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit.* Perimus ergo beatitudinem caritatis vestræ ut nos in ordine congregationis vestræ dignemini recipere, ut ibidem diebus vitæ nostræ sub regula beati Benedicti vivere & conversare debeamus, quantum suave jugum Christi & onus ejus leve sentiamus. Igitur nostra fuit petitio & vestra

Tom. III.

decrevit voluntas id ipsum implere quod ita fecistis. Abrenuntiamus ergo omnibus voluntatibus nostris propriis, ut Dei sola voluntas fiat in nobis, & omnibus rebus quas possidemus, sicut evangelica & regularis traditio edocet. Nihil rebus terrenis ab hac die possessores nos spondimus, nisi quantum a patre monasterii donante aut permitteente alimenta aut regumenta corporis acceperimus. Obedientiam vobis, in quantum vires supererunt, & Dominus dederit nobis adjutorium, conservare promittimus. Stabilitatem conversationis nostræ in congregatione vestra teste Domino devoto animo cum observacione regulæ usque in finem profitemur servare, nisi tantum, quia ignoramus futura, si fortasse causa utilitatis animæ accedat ut per vestrum comiatum discedamus, aut etiam illud si contra voluntates nostras, quod absit, separemur a principibus vel a barbaris; & ipsum si fuerit factum, in quantum possumus, semper ad ipsam congregationem revertere faciamus, & sub sancto ordine perseveremus. in reliquo vero per nullum ingenium de prædicta congregatione vestra vel jugo sanctæ regulæ seu de potestate obedientie vestræ nullam habeamus licentiam nos abstrahendi aut contradicendi. Quod si insipienter antiquo hoste aut voluntate nostræ propria hoc facere remaverimus, in nullis modis hoc vindicare valeamus, sed ubicunque nos Missus vester aut aliquis ex congregatione vestra invenerit, etiam nobis nolentibus, in ipsa vestra sancta congregatione Deo auxiliante per vosmetipsos factis revocare & secundum regulam ibidem nos judicare, ut diebus vitæ nostræ sub divini regulæ & regimine vestro perseveremus; qualiter in die judicii ante tribunal æterni iudicis ipso adjuvante salvos nos representare possitis. Et quicumque contra hanc petitionem, quam nos bona voluntate scribere rogavimus & subter firmavimus, per quemlibet modum agere aut infringere voluerit, in primis sciat se a Deo damnandum, quem irritat, & insuper secundum canonicam institutionem a communione omnium fratrum sit extraneus usquequo de hac causa ad veram emendationem perveniat. Manus nostræ subscriptione ad honorem Domini & patroni nostri sancti illius hanc petitionem volumus roborare.

Ipsa promissio.

XXXIV. Ego ille, Domne Abba ille, obedientiam vobis secundum regulam sancti Benedicti, juxta quod in ista petitione continetur, quam super istud altare posui, coram Deo & sanctis ejus, in quantum mihi ipse Deus dederit adjutorium, Deo & vobis promitto custodire, & in quo possum ipso auxiliante conservo. Amen.

Q q 2

Exem.

(1) Promitto stabilitatem. Vide S. Gregorium lib. 1. epistola 40. & Menardi Notas ad Concordiam regulatum pag. 940. 975. 1005.

(2) Luc. 14.

(3) Matth. 19.

Exemplar promissionis sicut solebant antiqui monachi regulam promittere.

XXXV. In nomine Domini. Promitto me ego ille in sacro monasterio beati martyris five confessoris illius secundum instituta beati Benedicti coram Deo & sanctis angelis ejus, presente etiam Abbate (1) nostro illo, omnibus diebus meis in hoc sancto monasterio amodo & deinceps perseveraturum & in omni obedientia, quodcumque mihi præceptum fuerit, obediturum. Ego ille hanc promissionem a me factam manu propria coram testibus scripsi & roboravi.

Indiculus pro monacho qui sugerit de monasterio (2).

XXXVI. Domino illi ille. Suggestentes sanctitati vestræ, certi de vobis quia veritatem animosâ pietas non recusat, nec fides recta aliquando patitur quæcumque jacturam. De cetero cognoscatis quod noster frater ille, qui in monasterio nobiscum fuit nutritus, tonsuratusque est, obedientiam coram Deo & sanctis ejus ac stabilitatem promisit, atque in nostra clericatus officio ipse ordinatus est, hoc ipsum oblitus discessit a nobis & rediit post latanam, sicut reverti solet canis ad vomitum suum (3), & sus lota in volutabro luti, & nunc honorem seculi diligens, divitiis ac terrenis rebus sectans, vobiscum degens. Vos tamen scitis quicquid sacrum divina lumina verbis eloquio sensuque docent, quod nemo mittit manum in aratro, aspiciens retro, aptus est regno Dei. Nec vobis latet quid facere canones de hac re commendent, vel regula atque tractatores sancti exposuerunt. Hac enim vos cuncta relegendes, memoriter retinetis quod animo sitienti bibistis. Nam sancta synodus Nicæna (4) ordinat ut si quis in monasterio nutritus usque ad summum studium fuerit, & postmodum discesserit, nisi revertatur, desertoris crimine damnetur. Ex iterum (5): *Si quis susceperit monachum alienum, ambo excommunicandi sunt.*

Canones vero Chalcedonenses ita præcipiunt, ut monachus in oratione & jejunio permaneat in loco in quo renuntiavit seculo. Deferentem vero excommunicatum esse decreverunt. Canones autem Agathenses ita pronuntiant (6): *Monachum nisi per Abbatis sui permissum ad alterum monasterium migrantem nullus tenere præsumat.* Canones vero Augustidunenses (7) ita statuunt, ut nullus monachum alterius absque permissu Abbatis sui præsumat retinere. Regula namque sancti Benedicti, quam ipse promisit in omnibus custodire, ita edisserat (8): *Sciens se lege regulæ constitutum, quod ei ex illa die non liceat egredi de monasterio nec colium excutere de sub jugo regulæ.* Et paulo post: *Nec ex illa die proprii corporis potestatem se habiturum sciat.* Quid multa replicem? Vos sensibus doctis utimini. Nec mihi pluribus verbis opus est vobis scribere. Quæcumque enim a me potuerunt dici, hæc jam divina gratia vobis contulit. Oportet namque ut doctrinæ jungatur vita fidelis. Agnosci gravius non observanda nocebit. Vos autem secundum datam a Deo vobis sapientiam facite eum ad locum unde exivit reverti, ut agat poenitentiam. Scientes autem quoniam qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam ejus a morte, & operit multitudinem peccatorum. Nec vobis decet hominem perverso ambulante secundum desideria cordis sui auxilium præstare ut magis ac magis eat in interitum. Sed auferte malum ex vobis: quia qui tangit picem, conquinabitur ab ea. Et nec abscondere potest homo ignem in sinu suo ut vestimenta illius non ardeant, aut ambulare super prunas ut non comburentur plante ejus; sic qui confenserit iniquitatem non erit mundus. Illi, qui excommunicatus est, nolite ei communicare, ne bonorum vestrorum præmia amittatis; sed cum sanctis patribus, qui hujusmodi hominem excommunicaverunt, partem habere mereatis. Et ubicunque fuerit, Abbati suo auctoritate canonum revocetur. Canon Chalcedonensis (9):

Non

(1) *Præsente Abbate.* Sanctus Bernardus epistola 7. cap. 17. Item notum est solemniter ac regulariter profiteri quemque in præsentia Abbatis. In præsentia ergo tantum, non etiam ad nutum ipsius fit cujusque professio. Testis protinde adhibetur Abbas, non dicitur professio, adjutor non fraudator adimplentis, vindex non auctor prævaricationis.

(2) De monachis fugitivis vide supra lib. 5. Capitularium cap. 379. & lib. 6. cap. 108. Vide etiam Hugonis Menardi Notas ad Concordiam regularum pag. 580. 961. 978. 1010. & Floardum lib. 3. cap. 24.

(3) *Canis ad vomitum suum.* In regula Sancti Ferreoli cap. 20. monacho dicitur vagari eum non decere, ne in quocunque visio captus seculi delectatione elabatur ut redeat ad vomitum suum. Regula monastica communis Sancti Fructuosi cap. 18. *Comperimus per minus causa monasteria, qui cum facultatibus suis ingressi sunt, postea tepescentes, eum grandi exprobratione*

repetere, & seculum, quod reliquerant, ut canes ad vomitum revocare. Memorabilis est historia cujusdam monachi Cenomanensis ad secularem conversationem redeuntis sub imperio Caroli Calvi, quam reperi in vetustissimo codice Ms. Bibliothecæ Colbertinæ, dignam profero quæ a nobis ederetur in appendice actorum veterum. Continet enim multa notata dignissima.

(4) *Synodus Nicæna.* Certum est Nicenam synodum nihil statuisse de monachis fugitivis. Sed tum, quicquid certum ac perpetuum esse vellent, ad eam synodum referbant; veluti observatum est de precariis, quas in eadem synodo decretas esse docet vetus codex bibliothecæ Tellierianæ. Extant præterea alia exempla hujus moris.

(5) Concil. Chalced. c. 4.

(6) Concil. Agat. c. 27.

(7) Canones S. Leodegarii cap. 10.

(8) Regula S. Bened. c. 58.

(9) Concil. Chalced. c. 2.

Non liceat Clericum conscribi simul in duabus Ecclesiis, & in qua ordinatus est, & ad quam profugit quasi ad potiore, ob inanis glorie cupiditatem. Hoc autem facientes revocari debere ad Ecclesiam in qua primitus ordinati sunt, & ibi tantummodo ministrare. Eos vero qui ausi fuerunt ex his que sunt prohibita perperrare, a proprio gradu recedant. Et ne quis Clericus qui derelicta Ecclesia sua, nulla causa existente probabile, vagatur, per alias Ecclesias suscipiatur in communionem. Canon Aurelianensis (1). Ministri in quibuscunque locis ordinati fuerint, pervagati, ubicunque inventi fuerint, cum auxilio Episcopi tanquam fugaces sub custodia revocentur. (2) Et reum se ille Abbas futurum esse cognoscat qui hujusmodi personas non regulari animadversione distinxerit, vel qui monachum suscepit alienum.

Qui monasterium in proprio edificat, qualiter chantam faciat,

XXXVII. Antiqua legum auctoritas & Principum decreta sanxerunt ut unusquisque, dum manet in corpore, de propria quam possidet facultate voluntatem suam literis inserat, ut perennis temporibus inviolata permaneat. Quapropter tunc non habetur incognitum qualiter ego ille una cum consensu Galliarum Pontificum in re mea propria, quæ ex successione parentum meorum mihi obvenit, monasterium in honore sancti illius edificavi in loco nuncupante illo, in pago illo, in fine illa, & constituius ibi Abbatem nomine illum, qui ibidem sanctum ordinem Deo auxiliante gubernare faciat & suis monachis ibi constituat, & per ejus ordinationem ipse sanctus ordo perpetualiter sit institutus & conservatus. Propterea donamus & donatum in perpetuum esse volumus ad jam nominato monasterio sancti illius vel ad Abbate illo ipsum locum ubi ipse monasterius est constructus, cum omnibus adjacentiis & appendiciis suis & locella seu colonicis in villas illas in pago illo. Ista omnia quæ superius memoravimus, cum omnibus adjacentiis vel appendiciis eorum, quantumcunque ibidem tenere vel possidere videmur per quolibet adtracto, totum & ad integrum cum omni supraposito ad die presentem in honore sancti illius pro remedium animæ meæ vel æterna salute dedimus, cum domibus, edificiis, mancipiis, accolabus, libertis, vineis, silvis, campis, pratis, piscuis, aquis, aquarumque decursibus, frumenta chartarum, libris, vel vestimenta, seu ministeria Ecclesiæ, mobilibus & immobilibus, omnem rem inexactam, quicquid dici aut nominari potest, totum & ad integrum ad supraposito monasterio vel jam dicto Abbati cum monachis suis perpetualiter protegente Domino tradimus ad possidendum. Et dum o-

mnes Præsules & nobiles persone agnoscent & comprovincialibus nostris cognitum est quod ego ille in mea re propria jam nominatum monasterium edificavi vel cœnobio sancto ibi constitui propter Deum, vel quicquid exinde facere volo, presentem tempore in omnibus mihi maneat libera potestas, propterea per presentem paginam cum consensu supra memoratorum Pontificum constituo ut nullus Episcopus alius civitatis, aut Archidiaconus, vel quilibet ex clero, aut actores Ecclesiæ, nullum ibidem presument exercere dominatum, non ad mansionaticos aut repastos exigendo, non ad ministeria describendo, non ad Abbatem mittendo. Cum vero necesse fuerit christina petere, tabulas aut altaria consecrare, sacris ordinibus benedici, Abbas vel monachi ibidem consistentes, a quocunque de sanctis Episcopis sibi elegerint qui hoc agere debeat, licentia sit eis expetere, & illi hoc benedicere vel consecrare. Si vero caritate exigente Pontifex quilibet ab Abbate loci illius ibi fuerit invitatus, simpliciter quæ ei a fratribus offeruntur accipiat, nulla exentia vel munuscula amplius eis querat, neque de omnibus rebus ipsius monasterii nullam habeat potestatem. Cum vero Abbas ipsius loci acceperit transitum, quemcunque de semetipsis monachi ibidem habitantes secundum regulam sancti Benedicti meliorem invenerint, ipsam Abbatem ibidem constituant. Quod si ipsi de seipsis talem non invenerint, cum communi consilio illi fanciores monachi aliunde regularem Abbatem, qui eos sub regula sancti Benedicti regat, eligendum in eorum maneat potestate. Quod vero Deus averrat, ne ibi sanctus ordo tepescat, & ipse Abbas hoc emendare non prevalet aut negligit, potestas maneat ipsis monachis ubicunque in propriis monasteriis rectius & sanctius secundum regulam sancti Benedicti invenerint, expetere, & per eorum salubre consilium ipsum sanctum ordinem regulariter emendare. Quod si Pontifex vel aliquis ex ecclesiasticis ministeriis quislibet vel aliqua emissa persona contra ipsum Abbatem vel ejus congregationem de supradictis ordinibus vel benedictionibus vel de rebus meis propriis monasterii per quaecunque strumento aut quocunque modo ad ipsam causam fuit vel inantea fuerit delegatum, additum, commutatum, vel concessum, vel quicquid ad ipsum monasterium vel ad eorum homines pertinet, aliquid calumniare aut inquietare vel per quodlibet ingenium minuere tentaverit, a glorioso Domino, quem tunc Deus regnum Burgundiæ gubernare permiserit, hoc protinus emendetur. Precor igitur glorioso Domino qui est temporibus modernis, & futuris successoribus Deus regnum Burgundiæ gubernare permiserit, & per Dei tremendum judicium

Tom. III.

Q 9 3 ad-

(1) Conc. Aurelian. I. c. 2.

(2) Concil. Agath. c. 27.

adjurare præsumo ut præsentem paginam vel facta mea ex jandictio cenobiolo meo sua fortitudo contra omnem adversitatem pro mercede sua post Deum jubeat defendere atque solidum in omnibus custodire, ut nullatenus ab infestatione malorum hominum possit intrumpi, sed delectet ibidem Abbati vel sacerdotibus seu monachis ibidem consentibus pro vita ipsius & filiorum ejus vel exercitu & omni populo catholico quieto ordine Dominum supplicare. Si quis vero.

Qualiter privilegium condatur.

XXXVIII. Dominis apostolicis præsentibus temporibus & futuris, quicumque sub fide catholica pastoralis sectantis officia, ille Episcopus Christi humilis. Opportunum est etiam ut Deum timentes propter ventura futuraque judicia diligentibus Deum bonum operare, quatenus qui Pontifex vocatur in populo, timentibus Deum succurrat affectus; ut qui seculum calcant & Christo servire desiderant, per consensum pastoris quieti ab omnibus infestationibus vivant. Quapropter dum non habetur incognitum qualiter monasterio in pago illo, qui dicitur ille, quem illuster vir ille in aloe proprio construxit, & pro totius defensionis studio per suam epistolam ad præcellentissimum Dominum Regem Burgundiæ ipsum monasterium aspicere decrevit, ut communis mercis illius pro fundamento & regale clementia pro defensionis auxilio crescat apud Deum, & nobis jandictio Domino glorioso Regi illo opportunum est petere ut privilegium monachis ibidem habitantibus deberemus largire, ob hoc maxime quia solet contingere ut morientibus religiosus Episcopus, pastorem locum suscipiant seculares, & res que pauperibus fuerunt donatae magis per galfinos quam per sacerdotes dispergantur, & ecclesiastica vita neglecta conlata bonorum magis per venatores & canes &, quod est gravius, per meretrices expendantur, vel religionis norma distructa levitate laicorum secularia injuste consentiantur, & per eorum iniqua consilia monachorum vitam conturbare præsumant. Propterea ergo ab hac parte semper Christo propitio directore dirigentes communi voluntate ille Episcopus & ceteri consensimus ut in eis privilegium claro animo confirmaremus. Statuentes ergo jubemus sub testimonium sanctæ Trinitatis & pretium sanguinis Christi coram Deo & angelis atque archangelis ut de prædicto monasterio illo vel quicquid ibidem tam regio munere quam privatorum vel quibuslibet rebus atque corporibus est conlatum aut iuantea conlatum fuerit, ut nullam exinde Episcopus civitatis illius habeat potestatem, neque Archidiaconus illius vel ministri & actores Ecclesiæ, aut quilibet ex clero in rebus prædicti monaste-

ri nullam præsumat habere principatum in nullam omnino rem quod dici aut nominari potest, non pro pasto exactandum, non pro mansionaticis requirendum, non pro totius omnino re repetendo, non pro Abbatem constituendo, non pro ministeria describendo, non pro altaria aut tabulas consecrando, non pro sacros ordines dedicando, illius civitatis Episcopus nullum ibidem præsumat habere accessum, nisi fortasse per communem consensum Abbas vel ipsa congregatio eum caritatis gratia pro sanctæ vitæ meritis crederit evocatum. Et si fortasse ab eis fuerit evocatus, non hoc in consuetudine vertat, nec munera exinde requirat, sed simpliciter que a fratribus sibi fuerint oblata; & expleto caritatis officio, ad propria, sicut de reliqua Regis domo, cum pace discedat; quia dignum est ut quod Rex hujus seculi cum suis proceribus pro commune salute voluit esse constructum, sub integro privilegio sit in perpetuum a calumniandi occasione conservatum. Confirmamus igitur jure perpetuo ut cum Abbas ipse cenobii de hac vita migraverit, quemcumque sibi monachi ibidem habitantes secundum Deum elegerint, abque ullo arbitrio civitatis ipsius antecessit ipsi sibi monachi pastorem instituunt, qui eorum sacrum ordinem instanter adtendant. Cum vero fuerit opportunum Ecclesiam dedicare, aut sacros ordines benedici, vel tabulas consecrare, quemcumque de religiosus Episcopus Abbas ipse vel monachi sibi voluerint invocare, in eorum maneat potestate. Et si, quod absit, ibi ordo sanctus tepescat, & Abbas monasterii hoc per se emendare neglexerit, aut etiam ipse cum monachis statuta regularia servare contempserit, etiam si vix pauci videantur de monachis quorum religio in Christo proficiat, potestas illis maneat quemcumque sibi elegerint de proximis monasteriis quem rectius & sanctius secundum regulam sancti Benedicti invenerint expetere, ut eorum salubri consilio studeant sanctum ordinem revocare. Statuimus etiam mulierum accessus intra portas monasterii nullatenus fiat. Si quis itaque constitutionem præsentem pro quocumque consilio mutare conaverit, reus omnipotenti Deo effectus a pace Christianorum omnium habeatur extraneus, & indissolubili anathematis vinculo vinctus sortem damnationis Judæ proditoris incurrat. Quod privilegium ut in perpetuo tempore conservetur, stipulatione subnixâ, manu propria.

In Dei nomine. Incipit epistola que formatur dicitur sive commendatitia (1).

XXXIX. Reverentissimo atque religiofissimo & a nobis cum summa veneratione nuncupando illi Episcopo ego ille extremus sub pontificali officio Deo famulantium perpetuam

(1) Post editam a nobis hanc formulam apprehendimus eam a Francisco Pithæo publi-

catam fuisse in glossario ad Julianum Antecessorem in verbo *commendatitia*.

quam in Domino Jesu opto salutem. ΠΥΑ. ΤΑ ΑΑΑΙ. DLXXV. Præfens frater noster ille petit ad extremitate nostra licentiam ad vestram almitatem proficiscendi atque vobiscum sive cum vestris habitandi. Cui & nos benivola mente & fraterno affectu, non solum ei copiam ad vos veniendi non negavimus, verum etiam ut a vobis sive a vestris gratifice suscipiatur exposcimus. Et si vobis placuerit ut aut in gradu quem modo tenet sacris altaribus ministret, aut ad altiorum gradum promoveatur, nostro sive nostrorum testimonio suscepto, id ei facere liceat; quippe qui nihil in eo tale noverimus quo id faciendi ei licentia denegetur. Bene namque in Ecclesia in qua hæcenus fuit educatus, bene conversatus, hoc nobis de se sive de sua vita ostendit, ut, in quantum humana fragilitas scire potest, administratione sacrorum ministeriorum non sit indignus. Nos itaque, ut homines divini sensus inscii, & arcanorum ignari, præbemus de fratre quale scimus testimonium. Deus est enim quem occulta non fallunt, & qui omnium secreta rimatur, juxta illud (2): *Homo videt in facie, Deus autem in corde*. Has ergo litterulas ideo illi petere & nobis facere libuit ut ille non solum pro profugo aut abjecto non habeatur, verum etiam nostræ humanitatis & caritatis commendatione, a vestra fraternitate libentissime suscipiatur. AMHN. xcviii. Salus æterna, quæ Christus est, & in hoc præfenti tempore vobis longævam salutem & in futuro cum sanctis & electis sempiternam largiri dignetur. Amen. DCXCIV.

Item alia.

XL. In nomine Patris Π & Filii Υ & Spiritus sancti A. Ille Episcopus venerabilibus Præfultibus illis carissimis nobis patribus & confratribus pacem omnem & salutem sempiternam. Audientes præfentem Ecclesie nostræ filium illum, in eadem quoque natum, nutritum, atque eruditum, & usque in presbyterii dignitatem a nostro prædecessore provecum, vobis vestraq; Ecclesie necessarium esse & utilem, mutua caritate & fraternâ compassione destinamus eum vestræ paternitati, ut in omnibus, sicut ex vestris uno, illo quoque utamini in Christo, hoc scientes, quia nullius malæ famæ apud nos usque nunc fuit, vita honestus, moribus simplex. Scientia quidem non extollitur a nobis: quia nec potest Homerica, sed, ut ita dicamus, ut in pluribus non civilibus sed exterioribus vulgo egonica. Et quia non divisa sed unica est Ecclesia Christi, non multiformis, sed concors, inter nos etiam quædam familiaritas præ aliis familiaritatibus ani-

mata, decet omnino ut & vos utamini nostris ut vestris, & nos vestris ut nostris. Hæc omnia invicem agamus in Christo Jesu Domino nostro. Et ut hæc nostræ humilitatis litteræ de præfato fratre vestræ caritati missæ non fictæ, sed fixæ, non ventosæ, sed firmæ comperiri valeant, Græcos apices, quos ecclesiasticus mos in hujusmodi rebus agendis decrevit, constituit, & obtinuit, subter addeere cum numeris ad se pertinentibus curiose decrevimus, hoc est, primos quos jam superius posuimus Patris Π, Filii Υ, Spiritus sancti A, qui expriment numerum octogonarium quadringentesimum & primum, Petri quoque Apostolorum principis primam Π qui habet numerum, ut jam dictum est, octogonarium. Nostri quoque nominis primam, vestri secundam, accipientis tertiam, nostræ quoque civitatis, de qua scribitur, quartam, & vestræ, ad quam scribitur, quintam, Indictionis quoque præfentis anni numerum, & summam utriusque numeri. Addidimus præterea seorsum in conclusione epistolæ universa præfata, claudentes nonagenarium & nonum numerum, qui secundum Græca elementa significat. Orate pro nobis orantibus pro vobis. Amen.

Item adhuc alia.

XLI. Clarissimo in Christo atque sanctissimo fratri illo Episcopo itemque ille indignus Archiepiscopus in Domino salutem optat. Præfens denique Presbyter ille nomine ad nostram confugit exiguitatem, nobis rememorans qualiter ancepsor noster Domnus Joseph (2) eum ordinavit per deprecationem Fredegisi Abbatis (3) in titulo sancti Martini in villa quæ dicitur illa, & recordans quod nos in ipso die suæ ordinationis eum inquisivimus. Ideo ad vestram misimus ipsum prudentiam, ut in vestra illi licitum sit suum peragere parrochia officium. Et ut certius credatis a nobis ipsum ordinatum, hanc epistolam, quam formatam dicimus, concludimus eo tenore ut credimus a sanctis patribus constitutum esse, id est, primam litteram Patris & Filii & Spiritus sancti, ut in nomine ipsius condita conservetur. Item primam litteram Petri ponimus, qui primus Apostolorum fuit, quæ, ut transitivus, Lxxx. significat. Ponimus ad nostrorum nominum litteras loci quamvis diversorum ordine tamen ut constitutum est, id est, me indignum primam litteram, vestri gloriosi secundam, tertiam civitatis nostræ de qua mittitur, quartam vestræ urbis ad quam mittimus. Addidimus Indictionem quæ est. AMHN. quod nonagenarium nonum numerum exprimit. Valet in Domino.

Item

(1) 1. Reg. 16.
(2) Joseph.) Archiepiscopus Turonensis; de quo hæc leguntur in vita Alcuini sub finem: *Testatus est siquidem Joseph Archiepiscopus per totam noctem & ab eo & a suis visum fuisse.* Et paulo post: *Audiens vero civitatis Turonis*

Joseph Episcopus, vir bonus & Deo amabilis, beatum obiisse Alcuinum, advenit celeriter illuc cum suo clero.

(3) *Fredegisi Abbatis.*) Sancti Martini Turonensis, de quo vide Notas ad Agobardum.

Lex ad huc alia,

XLII. Reverentissimo almifuaque religionis cultu sincerissimo sanctæ illius sedis Archiepiscopo vel Episcopo Adventus reverendæ Mettensis Ecclesiæ ac plebis ipsius humilis famulus in Christo pastorum principe mansuram cum gaudio prosperitatis & perpetuitatis gloriam. Decreta sanctorum cccxviii. patrum Nicæa constitutorum saluberrima servantes, Deo dignam piamque fraternitatem vestram canonicè aggredimur, & sub nomine formatæ epistolæ reverenter vestram sanctitatem adimus, vobis videlicet intimando quia præsentis Presbytero vel Diacono seu Subdiacono nomine ill. has dimissorias dedimus litteras, quem in nostra diocesi ecclesiasticè educatum de ordine clericatus ad illum proveximus gradum, ut his canonicis munitis apicibus, cum nostra licentia ei in vestra parrochia sub defensione ac regimine vestræ caræ dilectionis degere liceat, & ut eum, si morum probitas & doctrinæ dignitas suppetit, ad ecclesiasticos ordines promoveatis fideliter annuimus, & in sinu sanctæ mætris Ecclesiæ canonicè fovendum ac regendum committimus. Hanc ergo epistolam Græcis litteris hinc inde munire decrevimus, & anulo Ecclesiæ nostræ bullare censuimus. Christus pastorum princeps fraternitatem vestram ad custodiam sui gregis diu nobis conservet incolumem. Amen.

Exemplar libertatis.

XLIII. Auctoritas ecclesiastica patenter ammonet, insuper & majestas regia catholice religioni assensum præbet, ut quemcunque ad sacros ordines ex familia propria promovere Ecclesia quæque delegerit, in præsentia Sacerdotum, Canonicorum simul & nobilium laicorum, ejus cui subiectus est subscriptione vel manumissione sub libertatis testamento solemniter roboretur. Idcirco ego Adventus annuente Christo sanctæ Mettensis Ecclesiæ Episcopus quendam Ecclesiæ nostræ famulum nomen ill. sacris Ordinibus oblatum ad altaris cornu nobilium virorum in præsentia per hoc auctoritatis testamentum statuo, ita ut ab hodierno die & tempore bene ingenuus atque ab omni servitutis vinculo securus permaneat, tanquam si ab ingenuis fuisset parentibus procreatus vel natus, eandemque pergat partem quæcumque volens canonicè elegerit, ita ut deinceps nec nobis neque successoribus nostris ullum debeat noxiæ conditionis servitium. Sed omnibus diebus vitæ suæ sub certa plenissimaque ingenuitate, sicut alii cives Romani, per hunc manumissionis atque ingenuitatis titulum bene semper ingenuus atque securus existat. Suum vero peculiare quod habet, aut quod abhinc assequi poterit, faciat inde secundum canonicam auctoritatem libere quicquid voluerit. Et ut hæc ingenuitatis pagina inviolabilem obtineat firmitatem, manu propria illam roboravimus.

ALIÆ FORMULÆ VETERES

A BALUZIO EDITÆ.

.... Nascuntur per hanc occasionem non perdant. Ob hoc igitur ego ille, & conjux mea illa commanens orbe Arvernus, in pago illo, in villa illa. Dum non est incognitum, qualiter chartolas nostras per hostilitatem Francorum in ipsa villa illa manso nostro, ubi visi sumus manere, ibidem perdimus, & petimus vel cognitum faciemus, ut quit per ipsas stromentas & tempora habere noscuntur possessio nostra per hanc occasionem nostrorum pater inter epistolas illas de mansos in ipsa villa illa, de qua ipso attraximus in integrum ut & vindedit illa omnia superius conscripta vel quod memorare minime possimus iudicibus brevis nostris spondiis incolacionibus vel alias stromentas tam nostras quam & qui nobis commendatas fuerunt hoc inter ipsas villas superscriptas vel de ipsas turbas ibidem perdimus & petimus ut hanc contestatiuncula seu plancturia per hanc cartolas in nostro nomine collegere vel adfirmare deberemus. Quo ita & fecimus ista principium Honorio & Theodosio Consilibus co-

rum ab hostio sancto illo castro Claremunte per triduum habendi vel custodivimus seu in mercato publico in quo ordo curiæ duxerunt aut regalis vel manueus vester aut personarum ipsius castri, ut cum hanc contestatiuncula, seu plancturia juxta legum consuetudinem in præsentia vestra relata fuerit, nostris subscriptionibus signaculis subroborare faciatis, ut quocumque perditiones nostras de supra scripta per vestra adfirmatione justa auctoritas remedia consequatur, ut nostra firmitas legum auctoritas revocent in propinquetas.

Gesta.

Unde ego te vir laudabilis illi. defensore meo necnon & vos honoratque cartas publicas agitis affidue oportet me curiæ in hoc contestatiuncula, seu plancturia per triduum partibus foris publicis apensa vestris subscriptionibus vel signaculis subter faciatis adfirmare, ut quomodo mihi necessarium fuerit

cau-

causella mea aut in praesentia dominorum vel iudicibus adversariorum meorum revocent in proqueras, per hocque contra hanc contestatiuncula, seu plancturia deponere percuravimus, ut quando volueritis & maueritis vel mihi necessarium fuerit, ut mos est, gestis municipalibus eam faciatis ablegare cum petitiones nostras, maximas vobis ex hoc gratias agere valeamus.

Mandato.

Mox injunxit antiqua, principium jura decreta sanxerunt ut quicquid causas per in-pigritia census aut femina sexus, vel corporamentisque fragilitatis res suas suorumque suarum gubernare minime possit cura electorum permittuntur. Ego illa femina dilectissimus filius meus illius & illius, rogo & injungo vel supplico gratias vestras, ut de omnis causas meas vel negotiis meis, vel quicquid de alode parentorum meorum aut de atraeto aut unde meae consortium suppetit, aut adversus me altercatio orta fuerit quicquo de heredibus meis dicit aut numerari potest vos damus & procuratoribus de omnes causas meas vel facultates meas tam terras seu & mancipia vel alias res meas quicquid dinumerare longum est tam in praesentia dominorum aut in quibuscunque provinciis, sive eante Comitibus vel judiciaria potestate. Adsupra mea vice elegi & proponat aut quicquid in hac parte ex causa veritatis aut definitivis egeris gesseris veraci confirmati adque finita in contra esse publicar. Sane si quis ego ipse aut ullus.

Hic habet gesta.

Arvernus apud vir laudabile illo defensore vel curia publica ipsius civitatis illa femina ait quae vobis optime defensor vel cura publica ipsius civitatis ut tu mihi quod dicitis publicis prosequere praecipiat ab eoque gestarum alegacio cupio roborare memoratus defensore dixit, Pateant tibi quod dicitis per publicas quae obras quia illa femina per hanc mandatum mihi injunxit ut propter sollempnitatem lex scripturas adfirmatum ut a duobus asseri deberim & haec mandatum quae in filius suus illus & illu ut sumpta sua vice coscribere vel adfirmare rogaverunt de omnes causas suas sunt quod re-tius superior abeat scriptum gestis municipalibus adligare adque firmare deberet. Jam dictus defensor & ordo curiae dixerunt: edicte mandatum adferas debere nobis ostendit ad relegendum. Tunc unus ex Notariis ipso mandato in publico recitavit. Praefatus defensor dixit: Haec gesta quomodo est scripta nostros manibus roborata, quicquid exinde dicere vel numerare res illa aut nihil aliud ago haec gesta quomodo est scripta vestris roborata mihi sine mora tradatur. Ille defensor cum suis curialibus vel subscriptionibus manibus ipsa gesta tradiderunt vel consignaverunt.

Libertas.

In Dei nomine. Ego ille metuens casum fragilitatis, & dum fragilitas humanum genus pertimescit, ultimum vitae temporibus ventura oportet ut non inveniat unumquemque imparatum ne sine aliquis operis bonum respectum nisi homo dum suum jure & potestatem prepararet sibi viam salutis per quem ad aeternam beatitudinem valeat pervenire. Propterea vindictam habuit liberare ancilla mea nomen illa una cum fantes suos illus & illus, quem de alode visi sumus habere, de omni jugo servitutis meis pro peccatis meis minuendis ipsis praecipimus esse bene ingenuus, & absolutus in publico, nam non in secreto, Arvernus civitatis, domum matris Ecclesiae sancto illo, ubi Christi nomen ille Episcopus Pontifex tunc tempore praese dignoscitur, ante cornu altaris, in praesentia, presbiteris, diaconibus, clericis, vel in praesentia plurimarum personarum qui ipsa manopa sibi firmanaverunt, de jugum servitutis meis pro peccatis meis minuendis, sicut jam diximus, quicquid persona aut religiosi deorum mancipia data libertate conferre voluerit, secundum legem Romanam hoc facere potest, idest, Latina doliitia, & civis Romana, meliore statum habet testamentum condere testimonium perhibere, emere, vindere, donare, commutare habeat potestatem sicut & alii cives Romani, ut nullum nulle vel heredum ac proheredum nihil debeant servitio nec letimonium nec onus patronati nec nulla obedientia ipsis non requiratur, nisi eant & maneant ubicumque voluerint, portae apertae, cives Romanae se esse cognoscant. Defensionem vero tam Ecclesia vel omne dium timentium ubicumque experire voluerint, licentiae tribuimus ad faciendum in omnibus quicquid voluerint. Et si de ipsis aliqui generatum fuerit, ingenui permaneant. Sane si quis.

Item absolutio.

Libertum esse credimus quod Christus per spiritum sanctum & baptismum lavacrum generavit bene convenit ut dimittentibus debita dimittantur peccata. Ego enim in Dei nomen ill. & conjux mea illa pro remedio animae nostrae vel pro aeternam retributionem absolvimus a die praesente servo nostro illo una cum infantibus suis illus & illus, quae de alode parentorum meorum vel per cessionem extra consortium heredum eorum mihi obvenit, a die praesente remedium inveniat vos relaxamus, ut ab hac die sibi vivant, sibi agant, sibi laborer, sibi nutromenta proficiat, suumque jure commissas eum & intromissus in ordine civium Romanorum ingenuus se esse cognoscant, ut post ac die neque ad ullum heredibus meis servitius nec letimonius ne onus patronati, nec ulla obedientia eis non requiratur, nisi iant & maneant ubicumque voluerint porte aperte, ci-

res Romana se esse agnoscant. Defensionem vero tam Ecclesia vel omnem Deum timentium ubicumque expellere volueritis libera & firmissima in omnibus habeatis potestatem ad hoc faciendum quicquid volueritis. Sane si quis.

Redemptivium.

Domino ill. A pluris est cognitum qualiter ante hos dies investiganti parte adversus negligentia pro culpa mea in custodia traditus sum & nullam habeo substantia unde me redimere debeam nisi tantum formam & statum meum, quem libero & ingenuo videor habere, & in servitio me pro hac causa debeam inclinare, & vos pietas domini imperavit ut pro ac causa me redemisti, ego vobis carta patrocinalis de statum meum, quem ingenuo habeo, in vos conscribere vel adfirmare rogavi, ut posthac diebus vite mee ex jure in servitio vestro debeam consistere. Unde me sponde vel subter firmavit ut contra presente cartola patrocinalis neque ego neque de herebus meis, ne quislibet ulla opposita persona præ ac die ambulare non debeamus, quod quid fecerit, componat vobis fociente sisco auri uncia una, & quod petri nihil valeat vindicare, & ubicumque me invenire poteritis, sicut & reliquos servos vestros, ita & me in vestro servitio faciatis revocare absque ullo contradicente stibulant stibulatur in omnibus sum.

Cessionem.

Quociens inter quascumque injenuis persona lex beneficium edocer ut quantumcumque persona de rebus propriis suis in alterius transferre voluerit, libera abeat potestatem ad hoc faciendum quicquid voluerit. Ob hoc igitur in Dei nomen & conjaves mea illa dilectissimo amico nostro illo pro benevolentia vel servitio tua quæ circa nos impendis sed in comea facere non desinis, propterea cedimus tibi cessumque in perpetuum esse volo, hoc est, de nostro jure in tua tradimus dominatione tradimus transferimus atque transfundimus, hoc est, manso nostro in pago Arvernico in jace illo, in villa illa, quæ de alo de vel de atracto ibidem vissi sumus habere, cum casis, tictis, edificiis, adjacentiis, campis, pratis, vineis, silvis, aquis aquarumve decursibus, omnia & ex omnibus quantumcumque ad ipsius mansus aspicit aut aspiciere videtur, tam inquisitum

Litteris commendatisiis.

Notum sit omnibus in Christo Jesu religiosa vita degentibus ego quod ill. Abbati sancti sine congregationis Abba fratris nostri de illi petitionibus satisfaciens qui... vite consortio apud nos conjunctus esse videbatur, quoniam mores vel habita ferre non valentes ad salubriora loca & sibi convenientia ei additum ad eundum

cessimus, eo duntaxat modo ut ille nobiscum abens corpore, tamen spiritu presens, sanctis orationibus conjunctus esse debeat, & fratrum nostrorum assidua ora Dominum pro eo cotidie interpellat. Nos enim & cuncti fratres nostri valde e maluimus. Sed viri eij ejus minime ferre valeatis, consul paterno affectu commoti, ad ea quæ sui sunt corporis convenientia loca, ut diximus, adeundi concessimus. Idcirco nostra humilitatis apices ei conscripsimus, atque subter firmavimus, ut quia apud nos aliquid temporis spatium conversare videbatur, securus & adjutus in Domino & defensus ab omni jurgio per eandem litteras ubique in Domino securam vitam degere valeat, supplicantes omnes ad quos eum Dominus direxerit pro nostre parvitas memoria ipsum clementer suscipere dignetur.

In Dei nomine. Domino & fratri & in Christo filio carissimo ill. viro venerabili & Abbati indignus Episcopus in Domino sempiternam salutem. Plures mihi, carissime, transierunt dies, ex quo ve in conspectu tue caritatis meas litterulas five eulegiolas mittere. Sed te a sancti ill. venisse nonnisi modo cognovi. Venisse ergo te & bene valere & & pro incolomitate & prosperitate tua in quantum valeo Domini misericordiam deprecor, quippe qui non solum ego, sed pene omnis Europa, & ut ita dixerim, generaliter omnis Ecclesia ab oriente usque ad hoc occidentem tali conf. teneatur, utpote Domini misericordiam impleret, quippe qui fidem tuam observando & innocentiam custodiendo omnibus profuisti. Sicut enim non sunt condigne passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ relevabitur in nobis, ita nec condigna benevolentia officia quilibet nostrum exhibere potest, quam videlicet multociens eis sit emolumentum tui beneficii quod erga Dominum nostrum & nos omnes fecisti quam si qua sint obsequia quæ tibi a nobis impendantur. Deus enim qui per Mardocheum famulum suum Israeliticæ plebis interitui medicinam & nobis per te contulit, ipse & te & nos ita hujus vite curricula concedat peragere ut illam perveniamus vitam cui nullus est finis. De cetera exposco & ultra quam valeo quæso ut me congregationis sancti ill. quæ vobis a Deo ad regendum concessa est orationibus

sicuti & nos congregationum a Deo nobis ad regendum concessarum orationibus commendaturi sumus, ut mutuis nos orationibus quasi quibusdam spiritalibus brachiis, & ut ita dixerim, spiritalibus armis adjuvantes, & antiqui hostis insidias sive machinamenta dolosa evadere, & ad Regem nostrum Christum inculpabiles venire ipso auxiliante valeamus. Mereat te sospis sospitem, felix felicem, incolomis incolomem cernere, mi carissime, & de incolomitate tua semper audire. Pax tibi a Deo.

*Sumo que mihi letus munuscula parva,
Dulcis amice mihi, dulcis & apte nimis.
Que sint parvalicer, magna hæc dilectio mittit,
Que non compensat res sed amoris opus.
Sit tibi vita salus, sint & felicitia cuncta,
Et tibi de cælis Rex Deus addat opem,
Et sic te clemens ducat per prospera mundi
Ut pes inoffenso tramite celsa petat.
Et qui in hac vita dignum con(ces)it honorem
Hic tibi post obitum det super astra locum.*

..... (1) tū meritis magnopere venerando & a nobis cum omni studio ardentique fervore in vinculo caritatis amabiliter amplectendo divina inspiratione protegente Abbati illi inutilis ac vilissimus famulorum Dei famulus perennem per hanc Epistolam in Domino Jesu operat salutem. Comperiat igitur devotissima caritas vestra quia auxiliante Domino & Apostolorum principe Petro intercedente per diversos terrarum fines immensaque nos ac subditi nostræ

..... Reliqua desunt
In quo supplicamus excellentiæ sanctitatis vestræ &c. ut in *actis Sanctorum ordinis S. Benedicti seculo IV. parte I. pag. 748. ubi male ista assuta sunt Epistole Joannis IV. Papæ.*

Excellentissimo atque piissimo il. Rege il. gratia Dei Episcopus de illo oppido una cum cœnobio sub quo egregius confessor il. patronus vester in corpore requiescit. Obnixi supplicamus culmen regiminis vestri ut hos in Christo fratres nostros illos monachos de præfati congregationi sancti ovilinos ipsi probabile videntur una cum collegis eorum vestris secum litterolis exiguitatis nostræ obtutibus præsentaverint benigni recipi Christianitas vestra jubeat & vestro adjutorio sulsi iter arduum quam pro reverentia beati Petri principis Apostolorum arripuerunt usque ad limina ipsius quieti perficiant, unde vobis ipse sanctus apud Deum intercessor adistat, & in futurum mercedem vobis augeat. Et humiliter prece vobis deposcimus ut quod hore propria postulerint serenitas vestra benigne recipiat & ad effectum perducere bonitas vestra jubeat; ut si Christo propitio ad nos reversi fuerint, pro vobis & statu regni vestri indefinenter orare delectentur r te corpore & spiritu ille Samarita, idest, salvator & cultus, de quo in Psalmo: *Non dormitabit neque dormiet qui custodit Israel.* Uthel, quod interpretatur vigel. Adrequ... ut possis dicere: *Ego dormivi & cor meum vigilat.* Valere in Domino vos optamus... sublimissime Regis atque optantissime. Salutem vos asfatim omnes o sancti illius nobiscum. Ille quamvis peccator Archiepiscopus fidens de bonitate Christi & serenitatis vestræ libens subscripsi.

Summa veneratione diligendo & nobis in amore Christi amabiliter præferendo & in gremio Ecclesiæ sano ac devoto gratuitaque animo commendando atque ex totis viribus cum summo caritatis vinculo amplectendo domno spiritalique patre il. sancta religione sedulo cuncti quidem fratres beatorum martyrum ill. & suis cum sanctis sociis proprii fervuli & amatores toresque vestri præ omnibus salutemus vobis in Domino Jesu Christo salutatione amabili. De cetero, piissime pater, multas vobis agimus laudes & gratias de vestra melliflua sedula pulcherrimaque munera quæ modo vestra sanctitas nostra infima parvitate dignata fuit munerare. Propterea vestra comperiat almitas quia nos in uno positi, relectas vestras litteras, continuo ut eas audivimus, gratulari licet de benedictione, sed multum turbati de vestra tribulatione. Quid ergo de vobis agimus, quid facimus, quid loquimur? Dolemus, gemitum habemus, anxii sumus, consilium quarimus; statinque in commune consensu decrevimus, sicut nos divina docet lectio ubi ait: *Orate cuncti pro invicem, ut omnes salvemini.* Nos autem repente, sicut mos est, loriceam induri fidei, sumptis salutis galeam cum humilitatis spiritu, arma orationum sumimus, ut certi Christi milites, in agonia puriter muniti, undique firmiter simul omnes venimus ordinata acie, belligerare cœpimus, Jesu Christo Domino nostro pro vobis preces fundimus in Missis specialibus, in psalmodiæ in canticis spiritalibus, in sacris orationibus in quantum nostra valens est parvitas pio affectui viriliter certavimus & optamus facere; ut vos Dei pietas per multa quidem lustra annorumque curricula in pace sanctæ Dei Ecclesiæ incolentem custodiat & post vitam æternam istius in gloriam conlocet. Peracta omnia namque hæc, ad divina veniamus eloquia, de qua haurire possemus consolatione optima. Apudiam primum Prophetam sanctissimum virum, prudentissimum, psalmigraphum, humilem cytharizantem per cytharam præcepta meliflua sic nobis alloquitur: *Mibi autem, ait, adherere Deo bonum est.* In omnibus spem meam ubique ponite in Domino. Et rursum: *Jaeta tuum cogitatum semper in Domino, & ipse te enutriet dulciter.* Idem ipse inquit: *Bonum est, suave est mihi, Domine, quod humiliasti me.* De quo sequitur: *Bonum mihi lex oris tui super multa milia argenti & auri.* Scriptum legitur quia præfens paupertas futuris divitiis compensanda sit. In canticis dicitur *Annæ: Dominus pauperem facit & valde ditat;* humiliat pro peccatis, sed statim sublevar per misericordiam. Unde iterum psalmista cohortat nos per omnia dicens: *Domine me regit, & mihi nihil deerit, & conlocavit me in loco pascuæ super refectionis aquas me* Hæc auscultans egregius præ-

(1) Virtutum.

prædicator Apostolus tuba mirabilis nostri
 sin ibus mittit se in medio pulchra co-
 nectit eloquia, de qua pro loquens dic
 ū optimū & omne donum perfectum
 descendit a patre luminum. Dicit iterum:
 Omnes qui volunt pie vivere in Christo Je-
 su persecutionem patiuntur. Adhuc subdi-
 tur: Cum enim homo exterior affligitur,
 tunc ille qui intus est perfecte renovatur:
 quia dum infirmamur corpore, potentes su-
 mus spiritu. Salvator Christus Dominus de
 semetipso ait: Spiritus quidem promptus est,
 caro autem infirma. Et bonæ memoria di-
 cit Gregorius: Tunc homo perfectus est cum
 plenus fuerit caritate, & unde animus sa-
 pius cogitat, inclemens frequenter meditat.
 Oramus atque optamus vobis per omnia
 ut Deus pacis & caritatis sanctificet vos in
 omnibus, & integer spiritus vester, & reli-
 qua. Quod ipse præstet.

Imminutum. Idipsum autem quod opti-
 mum habemus, quod facultas suppetit, vo-
 biscum libentissime imperiemus. Hæc idcir-
 co per singula studuimus scribere quia epi-
 stola superius dicta per scriptum vobis inno-
 tescere iussit de singulis. Ea vero quæ sub-
 sequens exposcit sermo nostræ competunt ne-
 cessitudini. Liqueat namque quod sagax effi-
 cacia vestram astutiam præcellit omnium hanc
 legationem agentium, ut superius dictum de-
 clarat assatum. Et ideo quia præ cunctis ex-
 cellentius subtilisque eandem legationem a
 vobis ordinari scimus, de vestra inviolabile
 caritate freti consilium experimus quomodo

ipsam agere debeamus; ut sicut eam penes
 vos habetis depositam, qualiter Episcopos
 vel Canonicos aut Monachos, vel quibus
 capitulis ab eis debeamus requirere, per or-
 dinem cuncta celerius ad nos recurrens osten-
 dat epistola. Illam quoque paginam quæ cor-
 ram Domino Imperatore & nobis omnibus
 lecta est cum universis generaliter data fuit
 licentia eundi palatio pariter cum præpetita
 epistola nobis mittere; & non solum ea quæ
 nominatim expressimus, sed præbere cuncta
 quæ huic negotio scitis esse congrua. Ita
 namque in omnibus erga nos agat vestra
 immarcescibilis caritas, sicuti per vos nostra
 confidat simplicitas. Hoc etenim almitati
 vestræ notum fieri volumus quia Domino no-
 stro glorioso Augusto iubente die XVIII.
 mensis præsentis, quæ eveniet XIII. Kal. Ju-
 lias, ab omnibus suffraganeis nostris, Deo
 opitulante episcopale officium, licet indig-
 nus, suscepturus . . . ego me huic oneri mi-
 nus aptum & adhuc episcopalibus officiis novit
 oportet esse imbuum, termino statuto differ-
 re volui. Sed quia iustissime imperiale urgen-
 te non valeo, idcirco vestram sanctitatem
 rogo & intentissima prece efflagito, ut li-
 cet omni tempore, maxime usque prædictam
 diem pro nobis cum omnibus vestris Domini
 misericordiam exorare dignemini, ut im-
 petratu vestro a gravidine meorum delictorum
 merear levitari, & adnitentibus oratio-
 nibus dignetur mihi Dominus Jesus Christus
 intellectum sensumque præbere qualiter ad
 dignitatem tanti honoris, quamvis immeri-
 tus, valeam competenter accedere.

FORMULÆ MABILLONIÆ.

CAPITULA.

I. **F**ormula sollempnis de dote.

Incipit mandatus.

Incipit cessio.

II. Hic est venditio, qui seipsum vendit.

III. Hic est venditio de homine in esseno
 posteo.

IV. Hic est vinditio de terra conducta.

V. Incipit securitas de superfallicione hic est.

VI. Incipit item securitas.

VII. Incipit securitas.

VIII. Incipit concamius.

IX. Incipit vindicio quam facit qui seipso
 vindit.

X. Incipit iudicius.

Incipit noticia de supradicto iudicio.

XI. Incipit iudicius.

Incipit noticia.

XII. Incipit solfadia.

XIII. Incipit item solfadia.

XIV. Item solfadii.

XV. Incipit sacramentalis.

XVI. Incipit noticia.

XVII. Incipit vacaturia.

XVIII. Incipit item vacaturia.

XIX. Incipit vindicio.

XX. Incipit ingenuitas a die presente.

XXI. Incipit vindicio.

XXII. Incipit cautio de vinea.

XXIII. Incipit ingenuitas.

XXIV. Incipit iudicius.

XXV. Incipit vindicio qui seipsum vindit.

XXVI. Incipit securitas.

XXVII. Incipit vindicio proprietatis.

XXVIII. Incipit iudicius.

XXIX. Incipit iudicius.

XXX. Incipit item iudicius.

XXXI. Incipit apennis.

XXXII. Incipit item appennis.

XXXIII. Incipit noticia ad Appenno su-
 mare.

XXXIV.

- XXXIV. Incipit (libellus) dotis.
 Incipit epistola.
 XXXV. Incipit item cessio.
 XXXVI. Incipit epistola, quem pater & mater facit in filio.
 XXXVII. Incipit cautio de homine.
 XXXVIII. Incipit securitas.
 XXXIX. Incipit cessio (in dotem).
 XL. Incipit jus liberorum.
 XLI. Incipit securitas.
 XLII. Incipit epistola quem hominem reportavit de ves juas.
 XLIII. Incipit securitas de raptio.
 XLIV. Incipit notitia (de matrimonio servorum).
 XLV. Incipit epistola qui de heredibus alicui aut ecclesie delegat.
 XLVI. Incipit notitia, quem hominem in causa sua repellavit.
 XLVII. Incipit mandatus.
 XLVIII. Incipit charta de sanguinolento, quem de naticola suscipi.
 XLIX. Incipit judicium de homicidio.
 Incipit notitia ad supradicta judicia.
 L. Incipit mandatus.
 LI. Incipit mandatus.
 LII. Incipit notitia.
 LIII. Incipit cessio.
 LIV. Notitia divisionis.
 LV. Notitia cessionis.
 LVI. (Formula dissolvendi matrimonii).
 LVII. Incipit cessio.
 LVIII. (Notitia de natis servorum).
 LIX. (Notitia de commutato).

INCIPIUNT DICTATI.

Formula sollempnis de dote.

presentibus accipiat relegendum. quo accepto dixit:

Incipit mandatus.

Hic est testamentum quarto regnum domini nostri CHILDEBERTO Reges, quod fecit Missus ille CHESTANTVS. Cum juxta consuetudinem Andecavis civitate, curia publica resederet in foro, ibique vir magnificus illi persecutor dixit: Rogo te, vir laudabilis illi Defensor, illi Curator, illi Magister militum, vel reliquum Curia publica, utique obticis publicis patere jobeatis, quia habeo quid apud acta proficere (1) debiam. Defensor principalis simul & omnis Curia publica dixerunt: Patent tibi cotecis (2) puplici; proficere que optas. Obedire illa per mandato suo pagina mihi injunxit, ut persecutor existere deberit, qualiter mandatum, quam in dulcissimo jocali (3) meo illo fici (4) pro omnis causationis suas, tam in paco (5), quam & in palacio, seu in qualibet loca, accidere faciat illa porciones meas, quam ex alote parentum meorum ei legibus obvenit vel obvenire debet, aut justissime ei est reddebetum. E contra parentis suis vel contra cujuslibet hominem accidere vel admallare seu & litarare facias in spectro illo mandato, quem in dulcissimo jocali meo illo fici, gestis municipalibus adlegare debeam. Curia vero dixerunt: Mandato, quem tibi habere dicis, accipiat vir venerabilis illi Diaconus & amanuensis (6). Illi persecutor dixit: Rogo domno meis omnibus puplicis, ut sicut mandatum justum legebus cognovistis esse factum, ut dotem quem pre manibus tenio, vobis presentibus in foro puplico jobeatis recitari. Curia vero dixerunt: Dotem quem te dicis pre manibus retinere, illi Diaconus & amanuensis Andecavis civitate nobis

Domno mihi jocali meo illo. Rogo adque supplico dulcissima gratia vestra, ut ad vicem meam omnis causationis nostris, tam in pago quam & in palacio, seu in qualibet loca accidere faciatis; & illas porciones nostras, quem ex alote parentum meorum mihi legibus obvenisse vel obvenire debet, aut justissime nobis est reddebetum, hanc contra parentis meus vel contra cujuslibet hominum accidere vel admallare seu aditarare faciatis. Et quicquid exinde ad vicem nostram egeris, feceris, gesserisve, erentim me habiturum esse cognoscas rectum. Juratum mandatum Andecavis civitate, Curia publica.

Incipit cessio.

Dulcissima & cum integro amore diligenda sponsa mea, filia illius, nomen illa, ego illi. Et quia, propitio Domino, juxta consuetudinem una cum voluntate parentum tuorum sponsavi, proinde cido tibi de rem paupertatis meae, tam pro sponsalitia, quam pro largitate tue, hoc est casa cum curte circumcincta, mobile & immobile, silvas, pratus, pascuas, aquas, aquarumve decursibus, junctis & subjunctis, & in omnia superius nominata, tu dulcissima sponsa mea, ad die filicissimo nupciarum tibi per hanc cessione dileco adque transfundo, ut in tue jure hoc recepere debeas. Cido tibi brace valente solidus tantus, toneneas tantas, lectario ad lecto vestito valente solidus tantus, inanes aureas valente soledus tantus, annulus valentes solidus tantus. Cido tibi caballus cum sambuca & omnia stratura sua, boves tan-

R r tus,

(1) Prosequi. (2) Codices. (3) Jugali. (4) Feci. (5) Pago.
 (6) Diaconus amanuensis curie.

tus, yaccas cum sequentes tantus, ovis tantus, solidis tantis. Hæc omnia subscripta rem in tuæ jure & domenacione hoc recipere debias, vel posteris tuis, si inter nus procreanti fuerunt, dereliquentis, salvo jure sancti illius, cujus terræ esse videtur. Et si fuerit ullo umquam tempore, qui contra hanc cessione ista, quem ego in te bona voluntate conscribere rogavi, aut ego ipsi, aut illus de heredibus meis vel propinquis meis, aut qualibet homo vel extranea aut emissa persona venire voluerit, aut agere, vel repetere præsumperit, ante lite ingressus duplet tibi tantum, & alio tantum, quantum cessio ista continet, aut eo tempore meliorata voluerit, & repetitione sua non obtineat effectum: & hæc cessio ista atque voluntas nostra omni tempore firma permaneat.

Post hæc Curia ait: Se adhuc aliquid abis ex hac causa aut agere debias, dic tu in præsentem. Illi prosecutor dixit: Gratas agemus magnitudine vestræ, quod dotem sua scripta quem prosequio, gestis municipalibus, ut habuit caretas vestra, allegasse ..., fecisse vobis ex more conscripse ...

Hic est venditio, qui seipsum vendit.

II. Domno (1) mihi illo, necnon & conjux sua illa, ego illi. Quia conjunxerunt mihi negligentias, quod res vestras furavi, & in aliter transagere non possum, nisi ut integrum statum meum in vestrum debiam implere servitium: ergo constat me nullo cogente imperium, set plenissima voluntate mea: & si de hac causa reprobus apparuerit, pro ipsa negligentia integrum statum meum in vestrum servitium obligare debiam, ac cedere (2) a vobis pretium in quod mihi conplacuit, soledus tantus, ut quidquid ab hodierno die de memetipso facere volueritis, sicut & de reliqua mancipia vestra obnoxia, in omnibus Deo præsole habeatis potestatem faciendi quod volueritis. Si fuerit ego ipsi, aut aliquis de propinquis meis, vel qualibet extranea persona, qui contra hanc vinditionem, quem ego bona voluntate fieri rogavi, agere conaverit, inferat inter tibi & fisco soledus tantus vobis componat, & quod repetit vindicare non valeat, & hæc vinditio atque voluntas mea firma permaneat.

Hic est venditio de homine in eseno posito.

III. Domno (3) mihi proprio illo, ego illi. Et quia conjunxerunt mihi culpas & meas magis negligentias pro furta quid feci, unde ego in turmentas fui, & eologias feci, & morte periculum ex hoc incurrare debui: set habuit pietas vestra datis de ris (4) vestras solidus tantus. Ideo hanc epistolam venditione de integrum statum omni pecuniare

meo vobis emitendam curavi, ut quidquid ab hodierna die de memetipso facere volueritis, sicut & de reliqua mancipia vestra originaria, in omnibus Deo præsole habeas potestatem faciendi. Et si fuerit ego ipsi, aut aliquis de propinquis meis, vel qualibet extranea persona, qui contra hanc vinditionem, quem ego ipsi bona voluntate fieri rogavi, agere conaverit, inferat inter tibi & fisco solidus tantus vobis componat, & quod repetit nihil valeat vindicare, & hæc vinditio perenni tempore firma permaneat.

Hic est vinditio de terra conducta.

IV. Ego enim illi. Constat me vindedisse, & ita vindedi ad venerabile fratri illa vineola plus minus juctus tantus, & residit in terrarium sancti illius, in fundo illa illa, & accipi a vobis pretium, in quod mihi conplacuit, hoc est soledus tantus, ut de ab hodiernum die memoratus empor quicquid de ipsa vinea facere volueris, liberam in omnibus habeas potestatem faciendi. Si quis vero (quod esse non credo) se fuerit aut ego ipsi, aut illus de heredibus meis, aut qualibet obposita persona, qui contra hanc vinditionem, quem ego bona voluntate fieri rogavi, venire aut resultare præsumperit, dupplit tantum, & alio tantum quantum hæc vinditio ista continet, & quod repetit vindicare non valeat, & hæc vinditio omni tempore firma permaneat. Actum Andecavis.

Incipit securitas de supersallicione hic est.

V. Dum non est incognitum, qualiter aliquos homo, nomen illi, aliquo homine, nomen illo, mallavit de res suas, & ipse illi male ei exinde numquam fecisset, Proinde ipsi illi ante bonis hominibus convenit, ut hanc epistolam facere deberit, ut nullo umquam tempore contra ipso agere non præsumat. Quod si illi aut aliqua persona ad vicem suam ipsa causa resultare præsumperit, soledus tantus inter tibi, & fisco componere debiat, & quod repetit vindicare non valeat, & hæc securitas firma permaneat.

Incipit item securitas.

VI. Dum non est incognitum, quia ante hos dies aliquos homo nomen illi, litem in via publica apud illo ei habuit, & cobebus (5) super eum ipsi illi ei posuit: sic taliter convenit ipsus homo ad mediantis bonis hominibus, ut hunc securitate ipsus homo de ipsus cobebus seu & de ipsa lite, quem apud mihi abuit, facere deberit, quod ita & fecit. Et (quod futurum esse non credo) si fuerit ut ego ipsi, aut aliquis de heredibus meis, vel qualibet obposita persona, qui

(1) V. Marculf. lib. 2. c. 28.

(2) F. accipere.

(3) V. Marculf. lib. 2. c. 28.

(4) Res.

(5) F. cobetus.

qui contra hanc securitate resultare præsum-
pserit, foledus tantus ei componat, & quod
repetit nihil valeat vindicare, & hæc secu-
ritas ista perenni tempore firma permaneat.

Incipit securitas.

VII. Domino venerabile & in Christo patri
illo Abbat. vel omnis congregatio nostra &
domni illius, ego illi. Et quia ad pericio-
nem meam habuit pietas vestra fecistis mi-
hi beneficium de rem vestra, & domni il-
lius, hoc est locello cognomenante, in pa-
go illo, cum casis, campis, terris, manci-
piis, acolabus, pratis, pascuis, aquis aqua-
runive decursibus, vestrum præjudicium, &
domni illius tenite & possidere debuit; &
spondio vobis annis singulis cisco foledus tan-
tus, & post quoque meum discessum iure
vestro & domni illius cum rem meliorata,
quantumcumque in ipso loco inventum fuerit,
revertatur, & accipiat abque ullius
contrarietate, aut repetitione propinquorum
meorum, annuente Domino, ut mus (1) est
viroorum atque magnorum opidi, confir-
mandum.

Incipit concamius.

VIII. In (2) Dei nomen placuit atque con-
venit inter illius & illius, ut inter se campel-
lus conmutare deberint, quod ita & fecerunt.
Hoc est, dedit illi ad racione illo campo
ferente modius tantus, & est super terretu-
rio sancti illius, & subjungat de unus latus
campus illius. Similiter in alio loco dedit
illi super ipso terreturio ad racione illo cam-
pello ferente modius tantus, & subjungat de
uno latere campus illius: ut quicquid exin-
de facere voluerit, abque præjudicium fan-
cti illius, cujus terra esse videtur, liberam
in omnibus habeas potestatem. Si fuerit unus
quis qui contra pare suo agere aut resultare
præsumpserit, partem quod accepit a pare
suo amittit, & insuper multa legis damnium
incurrit. Et hæc epistolas uni tenorum con-
scriptas, quem inter nus (3) fieri rogavi-
mus, firmas permaneat.

*Incipit vindicio quam facit qui
seipso vindit.*

IX. Domino fratri illo, necnon & conjux
sua illa, ego illi, qui conmaneo in pago il-
lo. Constat me vindidisse, & ita vindedi
vobis vernacula juris mei, nomen illo, &
accipi inde precium in argento uncias tan-
tas: ut quicquid ab hodierna die ipso ver-
naculo facere volueritis, habendi, tenende,
donande, vindende, seu conmutandi, quo-
modo & de re aliqua mancipia vestra obno-
xia exinde facere volueritis, liberam habea-
tis potestatem. Et si quis ego ipsi, aut ali-
quis de heredibus meis, vel qualibet extra-
nea persona, qui contra hanc vindicionem,

Tom. III.

quem ego bona voluntate fieri rogavi, age-
re conaverit, inter tibi & fisco foledus tan-
tus vobis componat, & quod repetit nihil
valeat vindicare, & hæc vindicio adque vo-
luntas mea perenni tempore firma perman-
neat.

Incipit iudicius.

X. Veniens homo, nomen illi, ante ve-
nerabile vir illo Abbate vel reliquis viris
venerabilibus adque magnificis, quorum no-
mina subtus tenuntur inserti, interpellabat
aliquo homine nomen illo, quasi servitium
ei redeberit; & illi taliter de presente ade-
rat, & hoc fortiter denegabat, quod serviti-
um nunquam redeberit. Interrogatum fuit
ipsum illo de sua agnacione alius homines in
suum servitium habebat, an non: & ipsi il-
li taliter locutus fuit, ut hoc non redebebat,
nam ipsi illi servitium ei non redebebat, at
de agnacione aut de comparato ut hoc inter
se intenderent, ut dum ipsi illi alius homi-
nes de sua agnacione non redebebat. Sic vi-
sum fuit ipsius abbati vel quibus in eius ade-
rant, ut ipsi homo apud homines XII. ma-
nu sua XIII. in basilica (+) domne illius, in
noctis tantis conjurare deberet, quod de an-
nis XXX. seu amplius, servitium ei nun-
quam redebebat: se hoc facere poterat, ipsi
illi de hac causa contra ipso illo compascere
deberit: sin autem non potuerit, hoc immen-
dare studiat.

Incipit noticia de supradicto iudicio.

Noticia sacramenti, qualiter vel quibus
presentibus ingressus est illi apud homines
tantus ingenuos super altare illius Andeca-
vis civitate, pro eo quod homine, nomen
illo, ipso pro servitium interpellabat ad vi-
cem genitore suo seu & genetrice sua. Ju-
ratus dixit, juxta quod iudicius ex hoc lo-
quitur per hanc loco sancto & divina omnia
quod hinc aguntur, de annis XXX. seu am-
plius sub ingenuetate nomen refedi. nam &
ipsi superius nomenatus servitium non rede-
di, nec redebio pro reverentia loci, id sunt
quorum presentia.

Incipit iudicius.

XI. Veniens homo, nomen illi, Andeca-
vis civitate, ante illo agente vel reliquis
qui cum eo aderant, interpellabat aliquo
homine, nomen illo, quasi jumento suo ad
furtis conditionis abussit: & ipsi illi una cum
genitore suo ibidem aderat, & hoc fortiter
denegabat, quod ipso jumento nunquam ha-
buisset. Sic visum fuit ipso agente qui cum
ipso aderant, ut genitor suos illi pro filio
suo illo, quia & ipsi genitor apud homines
tantus ipsi illi in basilica domni illius in no-
ctis tantus pro filio suo excusare deberit, se
hoc facere poterat, ipsi illi contra ipso illo

R r 2 com-

(1) Mos.

(2) V. Marculf. lib. 2. c. 23. & 22.

(3) Nos.

(4) Sacramenti in ecclesia vitus.

compacere deberit. Sio autem non potuerit, hoc contra ipso emendare stodiat.

Incipit noticia.

Noticia sacramenti, qualiter vel quibus presentibus ingressus est illi in basilica domne illius pro iudicio, illo agente juratus dixit: Per hunc loco sancto & divina omnia quod hic aguntur, quæ hic Deo plenius offeruntur, unde me illi reportabat (1), quasi iumento suo ad furtis conditionis post me habuisset, & per meum ingenium ipso iumento digere habuisset; nec ipso iumento numquam habui, nec per meum nullum ingenium ipso iumento numquam perdidit, nec aliud tibi de hac causa non redebio, nisi isto edonio sacramento.

Incipit solfadia (2).

XII. Noticia solfadii, qualiter vel quibus presentibus illi homo placetum suum adtendit Andecavis civitate Kalendas illas, per iudicio iustri illo Comite, vel auditores suis, ac contra homines his nominibus illis & illis, vel generici eorum, nomen illa, una cum abunculo eorum illo, dum dicerit, quasi aliqua femena, nomen illa, genitore eorum, nomen illo, pro maleficio eum interfecisset. Qui ipsi jani superius nomenati placetum eorum legebus a mane usque ad vesperum visi fuerunt custodisse. Nam ipsa femena nec ad placetum advenit, nec misso ad persona adirexit, qui sonia redebuisse. Propterea necesse fuerit predictis hominibus, ut hanc noticiam, bonorum hominum manibus roboratas, prosequere deberent, qualiter & visi sunt fecisse.

Incipit item solfadia.

XIII. Noticia solfadii, qualiter vel quibus presentibus veniens homo, nomen illi, placetum suum adtendit Andecavis civitate, in basilica domni illius, unde eum hæc contra homine, nomen illo, quem ante illo agente fuit iratione pro iumento suo, &c.

Item solfadii.

XIV. Noticia qualiter solfadii, vel quibus presentibus veniens illi in basilica sancti illius Andecavis civitate, placetum suum adtendit contra homine, nomen illo, quem ante illo agente fuit irationes pro agente, quod hoc die illo quod fecit mens illi dies tantus, conjurare deberit una cum hominis suis, qui illi ad placetum adfuit una cum testis suis pro legibus triduum custodivit, & solfadvit; nec illi nec ad placetum adfuit, nec ulla persona ad vicem suam direxit, qui ipso placito custodisset, aut sonia nunciare deberit. quos presentibus placitum ipsius fuit custoditus aut solfadvit, aut hanc noticiam manibus eorum subter firmaverunt.

Incipit sacramentalis.

XV. Breve sacramenti, qualiter & quos presentibus ingressus est homo, nomen illi, Andecavis civitate, die illo, quod fecit minis illi dies tantus, in basilica domne illius, Juratus dixit: Per hunc loco sancto & divina omnia quæ hic aguntur, quæ hic Deo plenius offeruntur, unde mihi homo, nomen illi, interpellabat, eo quod caballo suo furassit, aut in taxato post me habuisset; hoc conjurare quod caballo suo, quem mihi reputabat, numquam furavi, nec consciens ab ipso furandum numquam fuisset, nec post me intraxata ipso caballo numquam habui, nec alio tibi exinde non redebio, nisi isto edonio sacramento, quem iudicatum habui, & legibus transibi. Id sunt qui hunc sacramento audierunt, manibus eorum subter firmaverunt.

Incipit noticia.

XVI. Noticia qualiter vel quibus presentibus illi & illi placitum eorum adtenderunt Andecavis civitate, in basilica domne illius, pro iudicio illo preposito, unde aliqua femena, nomen illa, habuit interpellatus pro illa re, qui illi & germanus suos illi ab ipso placito advenerunt, & homines suos hic presentaverunt, ut ipso sacramento excusare deberent. Nam ipsa illa femena ab ipso placito adfuit, & ipso sacramento menime recipere voluit, qui illi ex germano suo illi placitum eorum legibus custodierunt. Propterea necessarium fuit, ut ex hoc noticia accipere deberent, quod ita & fecimus.

Incipit vacuaturia.

XVII. Dum cognitum est, quod homo, nomen illi, vinditione de integrum statum suum ab homine, nomen illo, & cogia (3) sua illa, & ipsa vinditione meneme (4) invenisse non potuerunt. Proinde manus nostras firmatus vobis emitendam curavi, ubi & ubi ipsa vindicio inventa fuerit, inanis permaniat, & hæc vacuaturia firma permaniat.

Incipit item vacuaturia.

XVIII. Dum cognitum est qualiter aliquos homo, nomen illi, aliquo homine, nomen illo, cautione inmissa habuit pro factum suum, quo ei beneficium facit argento uncias tantas, ut inter annus tantus, qualecumque ei servitium injunxerit, ei facere debiret. Et ipsi homo cautione menime invenire non poterit. Proinde mano mea & bonorum hominum vacuaturia tibi proinde dedi, dum tu ris (5) meas rededisti, ubi & ubi cautio ipsa inventa fuerit, vacua & inanis permaneat, & hæc vacuaturia firma permaniat.

Incipit

(1) Reputabat.
(4) Minime.

(2) Impedimentum, excusatio.
(5) Res.

(3) Conjugem.

Incipit vindicio.

XIX. Domno mihi semper illo illi. Et pro necessitatis temporum & vidi (1) compendium etiam sterilitas & inopia præcinxit, ut in aliter transagere non possum, nisi ut integrum statum meum in vestrum debiam implere servitium. Ergo constat me nullo cogente imperio, sed plenissima voluntate mea, & accipi a vobis pro supra scriptum statum meum, hoc est in quod mihi complacuit, in auro valente soledus tantus, ut quicquid ab hodiernum diem de memetipso facere volueris, sicut & de reliqua vestra obnoxia, in omnibus Deo præsole habeatis facultatem faciendi. Si quis vero aut ego ipsi, &c. ut supra.

Incipit ingenuitas a die præsentis.

XX. In (2) Dei nomen ille, delectissimo nostro illo. Noverit iste pro divinitatis intuitu & animæ meæ remedium vel æterna retributione tua, eatenus a die præsentis ingenuum esse præcipimus, tamquam ab ingenuis parentibus fuisset procreatus, & nullius tibi heredum ac proheredum meorum nec servitium, nec ullum obsequium ultra debere cognoscas, sed potius a defensione sanctum illius in integra valeas residere ingenuitas. Esti fuerit unus de heredibus meis, vel qualibet extranea persona, qui contra hanc ingenuitatem, quem ego bona voluntate fieri rogavi, venire aut resultare præsumperit, in primitus Dei incurrat iudicium, & de sanctorum loca efficiatur extraneus, & insuper multa legis damnum incurrat auri libra una, argento pondo tantum; & quod repetit vindicare non valeat, & hæc ingenuitas perenni tempore firma permaniat.

Incipit vindicio.

XXI. Ego enim illi. Constat me vendidisse & ita vindedi ad illo campello serente modius tantus, & est super terraturio sancti illius, in villa illa, & subjungit de terra illa, de uno latere campus illius, taxato precio: hoc est in quod mihi complacuit, valente soledus tantus, ut quicquid ab hodierna die de ipso campo agere volueris, absque præiudicium sancti illius, cuius terræ esse videtur, liberam in omnibus habeas potestatem. Et si fuerit ego ipsi, &c.

Incipit cautio de vinea.

XXII. Ego enim illi. Constat me accepisse, & ita accipi per hanc cautionem ad præstetum beneficium de homine, nomen illo, hoc est in quod mihi complacuit, in argento soledus tantus; & in pignore tibi conditionis demitto tibi pro ipso beneficium inter annus tantus vinia medio iusto (3) tantum, qui est supra terraturium sancti illius,

Tom. III.

in villa illa; & subjungit de uno latere vinia illius, ut interim res vestras micum habuero illa blada, quem ibidem Deus dederit, in tuam revoces potestatem. Et quod, si adsolet, ipsi annus tantus completi fuerunt, rem vestram reddere debiam, & cautionem meam recipere facias, aut tibi, aut cui cautionem istam dederis ad exagendum.

Incipit ingenuitas.

XXIII. Dilectissimo nostro illo ego ille. Noveris te pro divinitatis intuitu & animæ meæ remedium, vel æterna retributione eatenus ad iucum servitudinis tibi absolvemus, ut quamdiu advixeris, de meum non discedas servitium; & post meum quoque discessum cum omni peculiare quod habes, aut laborare potueris, ingenuum ducas vitam, tamquam se ab ingenuis parentibus fuisset procreatus, & nullius tibi nec servitium, nec nullum obsequium heredum ac proheredum meorum te quicquam redebere cognoscas, nisi sub defensione sancti basilici domni illius præbeas obsequium, non requiratur. Si quis (quod futurum esse non credo) si fuerit unus de heredibus meis vel qualibet obposita persona, qui contra hanc ingenuitatem, quem ego bona voluntate fieri rogavi, agere conaverit, in primitus Dei incurrat iudicio, & a liminibus ecclesiarum, basilicarum vel omnium sacerdotum excommunicatus accipiat illam maledictionem, quem Jada Scariois accipiat, & mea voluntate cum Christo accipiat misericordia, & quod repetit nunquam valeat sua voluntas obtineat, & ingenuitas ista perenni tempore firma permaneat.

Incipit iudicium.

XXIV. Eveniens illi Andecavis civitate ante illo Præposito vel reliquis hominibus, qui cum eo aderant, interpellabant aliquo homine, nomen illo, quasi animalia per sua menata eos ducere habuisset, & ipsa animalia per sua menata aliquas mortas fuerant, & ipsa pecora illi excorticasset, posteaque mortas fuerunt. Interrogatum fuit ipsi illi, quid de hac causa responso daret: & ipsi illi taliter locutus fuit, quod nec sua animalia nunquam menasset, nec per sua menata ipsa animalia degere nunquam habuisset, nec de manus suas excorticatas nunquam fuissent. Propterea visum fuit ab ipso Præposito, vel qui cum ipso aderant, ut in noctes tantas apud homines tantus ipsi illi in basilica domni illius excusare deberit: se hoc facere debebat, de hac causa ipsi illi compascere debuit: sin autem non poterit, quicquid lex de tale causa edocet emendare stodiatur.

R r 3

In-

(1) F. Vitæ.

(2) V. Marculf. lib. 2. c. 32.

(3) Jugero.

Incipit vindicio qui seipsum vindit.

XXV. Domino (1) magnifico fratri illo, necnon & conjux sua illa, Nus enim illi & coguje sua illa constat nus vindidisse & ita vendidimus a vobis estus (2) nostros cum omni peculiare quod habemus aut locare poteremus, manso & terra vel vino-las, quantumcumque ad die præfente possidere vidimur, in fundo illa villa in se super terra ecclesie Andecavis, vel ubique habire visi sumus. Unde accipimus de vobis precium quod nobis complacuit, hoc est in auro valente soledus tantus, ut post hunc diem memorati emprores quicquid de nus ipsis vel de heredis nostris facere voluerint, habeant potestatem faciendi. Si quis vero &c.

Incipit securitas.

XXVI. Dum non habetur incognitum, qualiter aliqua femina, nomen illa, apud hominem sancti illius, nomen illo, liris intentione habuit de illo rapto, quod ipsa fuit, ut ipsa ad pacem concordiam voluntate ad ipsa femina facere deberent. quod ita & fecerunt. Unde convenit, ut si homo mana sua firmata exinde accipere deberet, quod ita & fecit, ut se ipsa femina post hunc diem resutare voluerit, contra homine soledus tantus componat. Facta securitas.

Incipit vindicio proprietatis.

XXVII. Domino venerabile & in Christo Patri illo Abbate ego illi & conjux mea illa. Constat nus vindidisse, & ita vindidimus vobis terra proprietatis nostræ, in loco nuncupante illo, & accipi proinde pretio de vobis in quod nobis complacuit, hoc est in argento soledus tantus &c. & hæc vindicio perenni tempore firma permaneat stipulatione subnixæ. Actum est.

Incipit iudicius.

XXVIII. Veniens illi Andecavis civitate ante illo Agente, necnon & illo, vel reliquis qui cum illo aderant, interpellabat aliquo homine, nomen illo, quasi fossado per terra sua, in loco nuncupante, qui vocatur, illa villa, qui aspectu ad illa, ei fossadasset. Et taliter ipsi homo dedit responso, quod terra sua fossado fecisset. nam terra ad illo homine nunquam fossadasset. Visus fuit ab ipsis magnificis, ut illi in noctis tantas apud homines tantus vicinis circa manentis de ipsa condita mano sua quarta (3) in basilica domni illius senioris excusare deberet, quod terra sua malo ordine nunquam fossadasset. Si hoc facere poterat, quietus & securus refedat: sin autem non poterit, contra ipso hominem satisfacere debeat.

Incipit iudicius.

XXIX. Veniens homo, nomen illi, apud femina, nomen illa, qui fuit conjux illa quondam germanus illius, ante venerabile vir illi Abbate (4), interpellaverunt hominem, nomen illo, quasi servitium qui fuerunt ipsius illi, quondam post se habuissent commandatas, hoc est illam rem qui illi ad præfens aderat: & hoc totum foriter denegabat. Interrogaverunt ipsius illi, se (5) habebat homines qui de præfente fuissent, ut vidissent quando ipsa rauba (6) ipsi illi & illi commandasset. Taliter visum fuit ab ipso Abbate vel qui cum eo aderant, in noctis tantis daret homines tantus bene fidem habentes vicinis circa manentis, qui de præfente fuissent, & vidissent supra scripto illo quondam ipsa rauba ipsi illi commandasset, ut hoc in basilica domni illius conjurare deberit, ipsius illi per legem emendare studiat. sin autem non poterit, de hac causa ipsi illi omni tempore ductus, quietus atque securus valeat refedire.

Incipit item iudicius.

XXX. Veniens illi ante illo Abbate, vel reliquis qui cum eo aderant, interpellabat aliquo homine, nomen illo, quasi vineas suas, que erant illius, quondam illi ad parciarias (7) dedidit, ut quamdiu ipsi illi se aptificavit, ipsas vineas ad parciarias habere debeat. Interrogatum fuit ipsius illi, si ipsas vineas apud ipsas fuerunt, an non. Taliter ipsi locutus fuit, quod illas convenientias, quod ipsi illi dicebat, apud ipso nunquam habuit. Visum fuit ipsius Abbate, ut dum hoc denegabat quod ipsas convenientias nunquam habuit, ut apud homines tantus in basilica domni illius excusare deberet, quod ipsas convenientias inter se nunquam habuissent. Se hoc facere poterat, precium quod de ipso illo acciperet, ei reddere debeat: sin autem non poterit, contra ipso emendare studiat.

Incipit apennis.

XXXI. Dum (8) non est incognitum, qualiter aliquis homo, nomen illo, & conjuge sua illa, in terra eorum in loco illo, per nocte fuit a pessimis naufragium passus, & exinde perdidit & pecunia sua, & mobeles suo, seu & strumenta sua quam plures, vindicionis, dotis compositionalis, contullitionis, pactis, commutationis, convenientias, securitatis, vacaturias, iudicius, & noticias. Unde necesse ei fuit advocare iudicis seu & vicinis circa manentis, seu & univèrsa parocia illa, & ibidem invenirent & ostia sua fracta, & portis suas conquassatis, & ipso loco graviter devastata. Proinde petit ad ipsos

(1) V. supra cap. 2.
(4) Abbas iudex.
seu medietatem.

(2) L. Status.
(5) Si.

(3) V. tom. 1. *Annal. Bened.* pag. 453.
(6) Hic depositum al. furtum.
(7) Ad partem
(8) V. *Marculf.* lib. 1. c. 33. & 34. & *Diplom.* lib. 1. c. 2.

ipſos bonis hominibus : in eundem proſpecto acceſſerunt, inveniunt ſicut tum eſſet, cujus nomina ſubter ſunt inſerta, ut hunc noticia relatione præſto ei adfirmare deberent. quod ita & fecerunt, qualiter melius poſſit Andecavis civitate adfirmare.

Incipit item appennis,

XXXII. Quicumque ad latrunculos ſcele-ratoribus, ſeditioſis ſeu incendiariis, in qua provincia vim aut damnum pertulerit, oportet hoc eidem Rectores civium ſeu Curiales provinciarum, in qua perpetratum fuiſſe perhiberetur, palam oſtendere, & publica denuntiatione manifeſtare. Igitur cum pro utilitate eccleſiæ vel principale negotio Apoſtolicus vir, illi Epifcopus, necnon & inluſter vir illi Comes, in civitate Andecave cum reliquis venerabilibus atque magnificis rei publicæ viris reſediſſit, ibique veniens homo, nomen illi, palam ſuggereret, ceu caſa ſua in loco nuncupante illo, eo quod mali homines per cæcra nocte ad caſa ſua in loco nuncupante illo adveniſſent, & oſtia ſua frigiſſent, vel res ſuas aurum, argen-tum, ſpecies, veſtimentum, fabricaturas ſuas, vaſa cerea, vel reliquas res quamplures, cum ſtrumenta cartarum vindicionis, cautionis, ceſſionis, donationis, dotis conpoſicionalis, conſultationis, pactis, commutationis, convenientis, ſecuritatatis, vacaturias, judicis & notitias, oblecationis, vel reliquas res quam plures, quam longum eſt per ſingula miniſtrare, ad furſis cauſis deportaſſent. Unde per ipſas cartas pluras terras poſt ſe dicere venditum : & in craſtenuſ locale acceſſione una cum bonas extraneas perſonas vicinis circa manentis in ipſo loco manibus eorum roboratas acceſſiſſe : & ob hoc cognita relatione ante ſupraſcriptus ſenioris præſentabant ad relegendum, per quem ipſum ſeniores cognoverunt, quod ipſa cauſa taliter acta vel perpetrata fuiſſet. Dum taliter diligentia inquirere videtur, ſublectum ſuit ad ipſas bonas ſtraneas perſonas vicinis circa manentes, qui bene optime ex hoc comper-ti aderant, quid exinde cognoviſſent, veraciter enarrare deberent, ſe ipſi homo taliter præbuerunt teſtimonium, ut inſpecta illa epifto-la, quem illi præſentabat, ſua denuntiatione veraciter concordabant. Dum ſic in omnibus devolgata claruit, ſi ſupraſcrip-tus Pontifex & ipſi Comes vel qui cum eo aderant, denuntiaverunt ipſius illi, ut quicquid per annorum ſpatia, de eo tempore uſque nunc recte & legaliter poſſederat, in-antea obſolve principale negotio recto tra-mite reſtata lege ſervit, res ſuas ipſi aut he-redis ſui tenere & poſſedere faciant. Et pro præſente & futura tempora convenit, ut hanc cartola, qui vocatur Appennis, præſatorum ſeniorum vel reliquorum civium eorum ma-

nebus roboratas acciperet adfirmare deberet, quod ita & fecit : ita ut duo Appennis co-æqualis ex hoc affirmatus accipiat, unum, quem ipſi apud ſe retineat, & alium, quem in foro publico ſuſpenderit. Facto Appenni.

Incipit noticia ad Appennis firmare.

XXXIII. Cum per cæca cupiditate per loca orbana ſemper hoſtis antiquus bella conſurget, & ſolent homines perfidi & peſſimi per malus intolerabilia mala ſubire, tam ab hoſtibus, quam latrunculus, per talas & fortes, per captores & rapacis commovere & commutare gravis damnos ætatis. Igitur non eſt incognitum, qualiter aliquo homine, nomen illo, contigit gravis naufragius, quod in villa illa caſa ſua per nocte ſuit effraſta, & omnes præſidios ſuos, aurum, argentum, præmentum, veſtimentum, uſenſilia, pecunia, ſeu ſtrumenta cartarum quamplurimas, vindicionis, cautionis, ceſſionis, donationis, dotis conpoſicionalis, pactis, commutationes, convenientis, ſecuritatatis, vacaturias, judicis & notitias, ſeu & omnes ſolemnitas, per quem a longo tempore uſque modo res ſuas domnavit, per ipſo ſurte exinde ſuit deportata. Proinde neceſſe fuit ſæpe dicto illo in craſtenuſ maturius mane judici pu-pleco vicinis circa manentes ad ipſo loco convocare : & ibidem venientes inveniunt ſic eſſet factum, ſeris incifis oſtias concap-latas, portas perforatas, conſentia ſeu & uni-verſa quæ ſupra memoravimus per ipſo furto perinde eſſet abſtraſta. Dum ſic ceſſit ve-racius, ut melius poſſit exinde appenne in civitate regione ipſe ipſius proſequere & adfirmare, penit ad ipſius vicinus & ad-judice, qui in ipſa cautione fuerunt, manibus propriis in hunc proſpectum noticia relationis adfirmare deberent. quod ita & fecerunt.

Incipit (libellus) dotis.

XXXIV. Annum III. (1) regnum Do-mini noſtri CHILDEBERTO reges. Ego in Dei nomen illi fateor me hunc libellum dote ſcribere deberem, quod ita & fecerim, ad dulceſſima ſponſa mea, nomen illa, pro amore dulceditudinem ſuam, emitto tibi in cartola libelli dotes caſa jam dicta puella ſponſa mea illa habiat, teniat, poſſideat, faciat quod voluerit. Et ſi quis vero, aut ego ipſi, vel quiſlibet oppoſita perſona, qui contra hoc voluntate meam facta aut libellum dote iſta conſcripta aut agere præſumpſerit, ſoledus tantus coactus exſolvat. Et ſi quis . . . non obtineat effectum.

Incipit epifto-la.

Ego enim illi fateor me hanc epifto-la ſa-cere debere, quod ita & feci, ad coguſe mea illa propter amore dulceditudinem ſuam et ſer-vicium circa me inpendetis, cedo tibi atque tran-

(1) V. Marculf. lib. 2. cap. 15.

transcribo capsâ de casa cum ipso villare, ubi ipsa casa refedit, ut ab hodierno die ipsas res denominatas habeas, teneas, possideas. Et si quis vero &c.

Incipit item cesso.

XXXV. Ego enim illi fateor me hanc cessionem facere debere, quod ita & feci ei, ad dulcissimo nepote meo, nomen illo. Cedo ei propter amorem dulcedinem suam casa, ut ab hodierno die ipsam rem conscriptam habeas, teneas, possideas, &c.

Incipit epistola, quem pater & mater facit in filio.

XXXVI. Licet (1) unicuique de rebus suis, quas in presente sæculo (habere) videtur, tam ad sancta loca seu parentum meliorare, & lex manet & consuetudo longinqua percurrit facere quod voluerit. Idcirco ego in Dei nomen illi, & cogite mea illa dulcissima, & a nobiscum integra amore diligendo filio illo. Dum in omnibus, & per omnia, & super totum nobis fideliter servire videris, multas penurias & injurias per diversa loca pro nostra necessitate suscepisti, & in utilitate domnorum partibus Britanici seu Wafconici hostiliter ordine ad specie mea fuisti: proinde convenit nobis, ut aliquid de facultatis nostræ te emeliorare debererit. quod ita & fecerunt. Ergo transcrivimus tibi mansello nostro illo super terraturio vir inloster illo, & hoc cum domibus, ædificiis, mancipiis, viniis, silvis, pratis, aquis aquarumque decursibus, junctis & adjectis, quantumcumque ibidem nos tenere visi sumus, hoc ad die presente perpetualiter ordine tradimus ad possedendum, & hoc est habendi, tenendi seu commutandi posteris tuis, vel ubi tua decreverit voluntas, derelinquendi, & ubi aliobi ex nostra sine epistolis oblegatam & infantis nostris remutarent, tu cum ipsis æqualis lancie dividere facias. Et in hanc paginola intimare convenit, si nos ipsi aut heredis seu propinquis nostris, aut militans extranea persona, qui contra hanc epistola aliqua querilla aut refragatione contrarie voluerimus, soledus tantus tibi sociante fisco componat, & nihil vindicet quod repetet; & hæc voluntas nostra cum manus nostras roboratas omni tempore cum lege Aquiliani non debeat esse inconversa.

Incipit cautio de homine.

XXXVII. Domino magifico fratri illo, ego illi. Constat me accepisse, & ita accipi a vobis per hanc cautionem ad pristinum beneficium, hoc est in argento uncias tantas: in loco pignoris emitto vobis statum meum medietatem, ut in unaquisque septem ad die stantis quaecumque operam mihi legitemam injunxeris, facere debiissemus. Cum

annos tantus complii fuerint, res vestras reddere debias, & cautionem meam recipere faciam. Et si exinde de ipsa opera, aut de ipsas res ad ipso placito negligens tardus fuero, aut voluntate vestra exinde non habueris, tunc me constat res vestras in duplum debiam esse redditurus, aut vobis, aut cui cautione ista dederis ad exagenda.

Incipit securitas.

XXXVIII. Ego enim illi. Quia dum non est incognitum, qualiter aliquos homo, nomen illi, & quia ante hos dies habuit interpellationem, dum dixerit, quasi casas sua infregisset, & res suas exinde deportasset. Unde & ipsi illi habuit, ut hoc in basilica sancti illius apud homines tantus conjurare deberet. Sed metuentis bonis hominibus, eos concordare dixerunt. Et si recognovi, & in nullo modo culpabile exinde ipso non invenit, convenit ut manu sua exinde facere deberet. quod ita & fecit, ut nullo unquam tempore contra ipsius nulla calumnia, neque repetitione facere non debeas, sed, sicut dixi, quietus & securus residias. Et si fuerit aut ego ipsi &c.

Incipit cesso (in dotem.)

XXXIX. Dulcissima & cum integro amore diligenda sponsa mea nomen illa, ego illi, filius illius. Dum non habetur incognitum, sed pluris habetur cognitum, qualiter te secundum lege Romana sponfatam visum sum habere, in animis meis plenius tractavi, ut tibi aliquid de re paupertatice mea concidere debirem. quod ita & feci, hoc est cedo tibi membro de casa cum mobile & immobile, in fundo illa villa, super terraturium sancti illius, cum villare vel omne circumcincto suo, juxta caso illius, lecto vestito, vestimentum tantum, fabricaturas in soledus tantus, mancipia tanta, his nominebus illis & illis, boves tantus, vaccas tantas cum sequentis tantis, ovis tantus, solidis tantus, campo cum silva ferentes modius tantus; de unus latus est campus illius: vinia junctus tantus, de unus latus est vinia illius: prato junctus tantus. Hæc omnia superius nominata ad die felicissimo nuptiarum hoc ad die presente habeas concessum, dum advixeris, perpetualiter ad usufructuario ad possedendum, absque præjudicio (sancti illius) cuius terræ esse videtur. Si vero, quod fieri non credo, &c.

Incipit jus liberorum.

XL. Dulcissimo & cum integro amore diligendo jocale meo illo, illa. Sanc in Dei nomine mente sanoque consilio meditantis casus humanæ fragilitatis corpore, ne nos contingit ultimos dies inordinatus, quod Deus avertat, de huius sæculi lustris discedemus,

(1) V. infra cap. 57.

mus, debitumve naturæ compleverimus, dum in terra nus solum non habemus, nostrumque elegemus conspirante Deo commune consilio per cartolæ textum nostrum voluntate conscribere. Ideo ego memoratus illi, si tu mihi dulcissima conjux mea illa superstitis fueris, cum ego de hac luce discessero, debitumve naturæ complevero, tunc tu tris portionis de omne corpore facultatis meæ, quem in pago illo & illi ex aloto parentum meorum, vel de quolibet contracto mihi legibus obvenit, si prolis interim non fuerint procreati, tibi transcribo, ut quicquid exinde in postmodum exinde volueris faciendum, id est tam in domibus, ædificiis, mancipiis, vineis, silvis, pratis, agris, acolabus, aquis aquarumque decursibus, junctis & subjunctis, mobilebus cum omni jure & soliditate eorum, integrum, sicut a me fuit possessum, possedendum tuo jure recipias, & perpetua-liter possideas; & quicquid exinde elegeris, faciendi liberum potiaris arbitrium. Quia rem ipsam aliter quam quod heredibus meis, illa quarta vero portione reservaverunt, hæc contra vos propinquorum heredibus legitimis meis reservo, ut tu conjux mea illa illas tris portionis, & ipsi heredis mei illa quarta similiter debetis percipere & possidere. Similiter ego illa in ara, juxta ut superius contentur depictum, religionis quos tener terra mea ad vos voluntate mea conscrip-tas, & ego ad similitudinem conscribere rogavi. Ergo si tu mihi dulcissimus jocalis meus illi superstitis fueris, cum ego de hac luce discessero, debitumve naturæ complevero, tunc tu tris partis de omne corpore facultatis meæ, quod in pago illo & illo ex alote parentum meorum abire videor, heredis meos in ipsis tris partis fottiden ut quicquid de ipsis tris partis de alote meo, se prolis inter nos non fuerint procreati, facere volueris, tam in domibus, ædificiis, mancipiis, vineis, silvis, agris cultis & incultis, pratis, acolabus, sicut a me fuit possessum, possideas, & rebus tam quod ad præsens possidere videor, ut mihi inante jus-tum redebitum est, tu hoc integro jure percipias recipere, &c.

Incipit securitas.

XLI. Ego enim illi qui commaneo villa illa sancti illius. Convenit mihi bona voluntate ad securitate ad homine, nomen illo, facere debere. quod ita & fici, pro eo quod illam rem ad furtis conditionis post habuerit, & accepit exinde argento tantum. Proinde mano mea & bonorum firmata tibi exinde dedisse, ut post hunc diem de hac causa quietus & securus residias. Et si fuerit ut ego ipse, &c.

Incipit epistola quem hominem reporavit de res suas.

XLII. Dum cognitum est quod homo, nomen illi, aliquo homine, nomen illo, mallavit pro res suas, & ipsi illi male ei exinde numquam male fecisset. Proinde ipsi illi ante bonis hominibus convenit, ut hanc epistolam facere deberit, ut nullo unquam tempore contra ipsum agere non præsumat. Quod si illi aut aliqua persona, &c.

Incipit securitas de rapto.

XLIII. Ego enim illi. Constat me accepisse de illo integro compositione, pro eo quod apud homine, nomen illo, puella sua tradenda fuit, dedi ei ad ipso illo soledus tantus. Proinde manu sua firmata & bonorum hominum accepi, ut post hunc diem neque illi, neque nullus de heredibus suis, nulla calumnia nec repetitione habere non debias, sed, sicut dixi, de hac causa quietus residias. Et si fuerit aut ego ipsi, &c.

Incipit notitia (de matrimonio servorum.)

XLIV. Notitia (1) qualiter illi & illi. Non habitur incognitum, qualiter servus nomen illi, ancilla ad illo, nomen illa, extra voluntatem ad conjugium se conjunxerunt: sed modo nos una pacis concordia convenit, ut de agnatione qui de ipsis procreati fuerint, illi ad ancilla sua duas partes recipiat, ego et illi ad servo suo illo tertia, & quod ipsi aliquid stante conjugio convenerunt, illi servo suo de ipso peculiare duas partes recipias: similiter et illa ad ancilla sua illa tertia. Proinde ut in postmodum nulla altercatio inter nos non debeat esse, ut manus nostra exinde per duas epistolas uno tenore conscrip-tas facere deberimus. quod ita et fecimus, et pro rei rotius firmitate modo adfirmavimus, ut nec nos ipsi, nec ullus de heredibus vel de propinquis nostris, aut militans stranea persona, qui contra ipsas epistolas venire voluerit, ad dupla pecunia teneatur obnoxius; et illa petitio non obteniat effectum, et has convenientias inconcusso et inconculso teniar firmitate.

Incipit epistola qui de heredibus alicui aut ecclesie delegat.

XLV. Lex Romana et antiqua consuetudo exposcit, ut unus quis homo, dum in suum contentit arbitrium, de rebus suis propriis aliquid pro anime sue compendium dare decreverit, licentiam habeat, et illud quod ad loca sanctorum, ad congregationem monachorum confertur, numquam perit, sed ad memoriam æternam et justitiam reputatur. Igitur ego enim in Dei nomen inluster vir ille, necnon et congie me inlustra matrona

(1) V. infra cap. 38.

na illa, convenit nobis unanimiter pertractantis, ut aliquid de rebus nostris in monasterio nostro, quem communiter edificavimus, qui est in honore sancti illius infra muro Andecavis constructus, ubi illa Abbatissa cultus præesse videtur, concidere deberemus. Quod ad die præsentis visi sumus fecisse, hoc est locello nuncupante illo, in pago illo, rem proprietatis nostræ, quem de parente nostro venerabile viro illo Abbate propria pecunia comparavimus, vel die præsentis nostra est possessio, hoc est cum terris, domibus, ædificiis, mancipiis, accolabus, viniis, silvis, pratis, piscibus, aquis aquarumque decursibus, mobilibus & immobilibus, junctis & appendiciis & adjacentiis in se habentis ad se pertinentis cum superposito pro omni merito suo, ut diximus, ad prædicta basilica vel congregatio ipsius vel rectorem ipsa volumus esse translatum atque inductum: ita ut quicquid exinde ab hac die jure proprio atque firmissimo congregatio ipsius utilitatibus monasterii ipsius elegerit faciendum, liberam habeat in omnibus potestatem: quia malumus te sacrosanctæ ecclesiæ in honore sancti illius in idipsum monasterio edificatæ, quam reliquis hereditibus nostris. Quod si fuerit aliquis de hereditibus nostris, qui contra hanc epistolam cessionis, quam bona voluntate pro nostris expiandis peccatis devovimus, venire aut contrarius vel pulsator exlitterit, prius a comunione Ecclesiæ catholicæ sit pulsatus, & æternæ damnationi subjectus; & insuper auri libras tantas, argento pondus X. sociante fisco, cujus pulsaverit, componat: nihilo minus epistola atque definitio nostra omni tempore firma & stabilis perduret.

Incipit notitia, quem hominem in causa sua repelavit.

XLVI. Notitia qualiter veniens illi Andecavis civitate ante venerabile vir illo Abbati vel reliquis quam plures bonis hominibus, qui cum ipso aderant, cujus nomina vel scriptiones atque signaculum subter tenentur inserta, interpellavit aliquos homines his nominibus illis & illis, dum dicerit, quasi vinia sua in loco nuncupante illo, malo ordine pervasisse, quia ipse illi & illi taliter in responso (dederunt), quod auctori habebant legitimo nomen illo majore, quia ipsa vinia ad eos dedit. Sic ab ipsis viris illi fuit denunntatum, ut die illo Andecavis civitate ipso illo in Americio præsentare deberit: se hoc non faciebat, cum legis beneficio ipso illo de ipsa vinia revellere deberet. Actum.

Incipit mandatus.

XLVII. Domino magifico illo illi. Rogo, prece, supplico atque injungo per hunc

mandatum ad vicem meam hominem, nomen illo, quem ego beneficium ei feci, argento uncias tantas, ipsum meam ubi & ubi, eas vel meas prosequere & admallare & adcausare facias, quomodo ipso debite recipere facias: & quicquid ad vicem meam exinde facere volueris, egeris, feceris, gesseris, etenim me habiturum esse cognoscetur. Mandatum Andecavis civitate, curia publica.

Incipit charta de sanguinolento (1), quem de maricola suscipi.

XLVIII. Cum in Dei nomen nos vero fratris, qui ad matricola sancti illius reside-re videmur, quos nobis ibidem omnipotens Deus de condita Christianorum pascere videtur, invenimus ibidem infantolo sanguinolento, cui adhuc vocabulum non habetur, & de cuncto populo parentes ejus invenire non potuimus. Ideo convenit nobis unanimiter consentientes, & per voluntatem martyratio, nomen illo Presbytero, ut ipso infantolo ad homine nomen illo venundare deberemus. quod ita & fecimus, & accepimus pro ipso, sicut apud nos consuetudo est, treantio uno, cum nostro pacto, & intimare rogavimus. Si nus ipse aut domenus vel parentis ejus, qui contra charta ita venire voluerit, in primitus Christus filius Dei vivi terribilem & metuendum, ut non sit ad gaudium, sed ad ejus detrimentum quod ei inveniatur sempiternam penam; & quod repetit vindicare non valeat, & hæc facta nostra omni tempore firma permaneat.

Incipit iudicium de homicidio.

XLIX. Veniens illi & germanos suos illi Andecavis civitate, ante viro illustre illo Comite vel reliquis racimbardis (2) qui cum eo aderant, quorum nomina per subscriptionibus atque signacola subter tenentur inserta, interpellabat aliquo homine, nomen illo, dicebat quasi ante hos annus parentis coram illo quomodo interfecisset. Interrogatum est sæpe dicto illo, quid ad hæc causa daret in responsis. sed hoc ad integra fortiter denegabat. Sic juxta ætificantes sæpe dictis germanis visum est ad ipsis personas decrevisse iudicio, ut quatum in suum quod evenit ipso Kalendas illas, apud homines XII. mano sua XIII. vicinus circa manentes sibi: sin melius in ecclesia seniore loci in ipsa civitate hoc debiat conjurare, quod ad morte sæpe dicto numquam consentisset, nec eum accessisset, nec consciens, nec consentianus ad hoc faciendum numquam fuisset. Se hoc facere potest, diebus vite suæ de ipsa causa securus permaneat: sin autem non potuerit, in quantum lex præstat hoc emendare stodeat.

Incipit

(1) Recens nato, exposito.

(2) V. Glossar. Cang. in Rachimburgii.

Incipit notitia ad supradicta iudicia.

Notitia sacramenti, qualiter vel quibus presentibus aderant in ipso die Kalendas Martias ingressus est homo, nomen illi, in ecclesia seniore sancti loci Andecavis civitate, secundum quod iudicium suum loquitur, apud homines XII. mano sua XIII. juratus dixit, Per hunc loco sancto & divina omnia sanctorum parrochia, qui hic requiescunt, unde mihi aliquid hominis illi & germanus suos illi reputaverunt, quod parente eorum illo quondam interficere aut interficere rogasse; ipsum non occisi, nec occidere rogavi, nec consciens, nec consentaneus ad morte sua numquam fui, nec illud de hac causa non redebio nisi isto edonio sacramento, quem iudicatum habui, legibus transivi. Id sunt quod de presente fuerunt, & hunc sacramentum audiverunt, & hunc notitiam manus eorum subter adfirmaverunt. Facta notitia.

Incipit mandatus.

L. Domino fratri illo, ego illi, Negociens rogo, prece, atque supplico per hunc mandatum ad vicem meam servo meo, nomen illo, natione gentile: quem mihi confugio fecit tibi & tibi, cum ipso invenire potueris, tam in pago, quam in palatio, seu in qualibet patria invenire poteris, quicquid exinde ad vicem meam prosequere & excausare, vel admallare eas facias: & quicquid per hunc mandatum egeris, feceris, gesserisve, etenim me habiturum esse cognoscaturum. Mandatum Andecavis civitate.

Incipit mandatus.

LI. Domino magnifico illo, ego illi, Rogo atque supplico vestra caritate per hunc mandatum, ut omnes causas meas in pago illo ad vicem meam prosequere vel admallare facias, tam in pago, quam & (si necessitas fuerit) ad palatio, vel ubi locus congruus fuerit, & quicquid exinde egeris, feceris gesserisve, etenim me in omnibus habiturum tibi esse cognoscaturum, quam gestibus oblectatus, Et ut certius credatur, mano mea subter firmavi, & magnorum meorum subterius decrevi adfirmare, Datum mandatum Andecavis civitate.

Incipit notitia.

LII. Noticia qualiter veniens ille Andecavis civitate, die illo, in regionis, quod scit mensis illi dies tantus, placitum suum adtendedit. Ac contra aliquos homines, his nominibus illis & illis; unde ante hos dies innotationis fuerunt pro vinia sua in loco qui dicitur illo. Unde & autore nomen illo, sponderunt presentare ipsa vinia ipsis consignavit. Sed veniens in eo placito illi, de mane usque ad vespertinum placitum suum legibus custodivit & solfidavit. Nam illi &

illi ibidem fuerunt, & hoc quod sponderunt, nemine potuerunt adimplire. Properea necessarium ipsius illo, ut hanc notitiam manibus bonorum hominum exinde accipere deberit. quod ita et fecit, ut in postmodum quicquid lex inter eos declarat, attendere debeat.

Incipit cessio.

LIII. Quod bonum factum sit, Lex felicitatis adfatis adfentit, et lex Romana edocuit, et consuetudo pagi consentit, et principalis potestas non prohibet, ut tam pro se intercedentem, quam ad die felicissimo nuptiarum obtabile evenientem. Idcirco ego in Dei nomine illi nomen, ante proscibo ad sponfam meam, nomen illa, filia illius, transcribo ad ipsa per hanc epistola atque cessione, hoc est casa cum curte, vel omni circumcincto suo, hoc est mobile et immobile, lecto vestito, campo ferente modius tantus, de uno latere est campus; vinia iustus tantus, de uno latere vinia illius; silva iustus tantus, de uno latere silva illius; prado iustus, de uno latere prata illius, et est super territorium sancti illius, in fundo illa villa, bovis tantus, vaccas cum sequentis tantus, vestimento tanto, in turis de soledus tantus, bracilo de soledus tantus, hæc omnia rem superius nomenata, quamdiu adviximus, ambo pariter hoc tenere et possidere debiamus, superius nomenata hoc tenere et possidere debias, Et se prolem nobis Deus dederit, cum omne integritate ut rem meliorata acceperit, et adfirmare deberimus: quod ita et ficimus. Post transitum vero tuum in ipsis revertantur. Et se agnatio de nobis procreata non fuerit, hæc omnia rem superius nomenata, hoc tenere et possidere debiant, et cui volueris derelinquas. Et si fuerit qui contra hanc epistola adque cessione, quem ego bona voluntate nulla imperium fieri et adfirmare rogavi, venire aut litigare vel infringere sortasse conaverit, inferat inter tibi et fisco soledus tantus coactus componere debeat, et quod reperit vindicare non valiat.

Noticia divisionis.

LIV. In Dei nom. Placuit atque convenit inter illis et illis germanus, ut inter se de res eorum dividere debuerunt. quod et fecerunt. Accipit illi hoc est casa cum omni circumcincto illo, seu et mancipia vel mobile et immobile, quem in ipsa casa esse videtur, vel vineas, silvas et prata, quantumcumque in ipsa casa aspicere videtur, totum et ad integrum. Et in contra accipit germanus suos illi alio locello illo, cum omne rem ad se pertinentis. Unde convenit ut manus eorum firmatas inter se accipere deberent, quod ita et fecerunt, ut unusquisquod accipit habeat, teneat et possideat, vel cui voluerit derelinquat. Et si fuerit unus

ex nus ipsis qui contra pare suo agere aut refutare præsumperit, partem suam ad pare suo amittat; & insuper soledus tantus componat, & quod repetit nihil valeat vindicare; & hæc pactio divisionis omni tempore firma permaneat.

Noticia cessionis.

IV. Ego enim illi. Convenit nobis ad petitionem nutritio nostro, ut aliquo locello, nomen illo, in loco qui vocatur illo, pro assiduo servicio suo vel benevolentia qui circa nus abire visus est, ei concidere debeamus. quod ita & fecimus, ut post hunc diem ipso locello integrum habeat concessum, ut quicquid de ipso facere volueris, liberam in omnibus habeas potestatem faciendi. Et pro instantis malis hominibus, convenit multa ibidem inferere debeamus. quod ita & fecimus. Et si fuerit qui contra epistola ista ullus de heredibus meis, aut quislibet homo, aut extranea persona, qui contra ipsa refutare voluerit, soledus tantus ei componat, & repetitio sua non obtineat effectum, & hæc epistola omni tempore firma permaneat cum stipulatione subnixæ.

(*Formula dissolvendi matrimonii*).

LV. Domino (1) non dulcissimo, sed amarissimo & exsultantissimo jocali meo illo illa. Dum non est (incognitum), qualiter faciente inimico & interdiciente Deo, ut insimul esse non potemus; proinde convenit nobis ante bonis hominibus, ut ad invicem nos relaxare debeamus. quod ita & fecimus. Ubiunque jocalis meus mulierem (ducere) voluerit, licentiam habeat potestatem faciendi. Similiter & illa convenit, ut ubiunque ipsa femina superius nominata sibi marito accipere voluerit, licentiam habeat potestatem faciendi. Et si fuerit post hunc diem unus ex nus ipsis qui contra hanc epistola ista agere aut repetire præsumperit, soledus tantus ad pare suo componat una cum iudice intercedentem, & quod repetit nihil valeat vindicare, & hæc epistola firma permaneat.

Incipit cessio.

LVII. Lex (2) Romana edocet, consuetudo pariter consentit, & regalis potestas non prohibet, ut unus quis de rem suam, quem in præsentem die possedit, faciat quod voluerit. Idcirco ego quidem in Dei nomen illi, qui commaneo illa villa, quia petrastravi circa animus meus, ut omnis res meas, quem in præsentem sæculo habere videor, ad filio meo duas partes per hanc epistola cessione ad die præsentem trado ad possedendo, tam casus, domibus, adificiis, mancipiis, campis, viniis, silvis, pratis, piscuis, aquis

aquarumve decursibus, junctis & subjunctis novellibus & immobilibus, omni rem meam; pro assidua servitia sua vel benevolentia, ei, sicut dixi, partis duas deligo atque transfundo ad die præsentem; tertia vero parte ad heredis propinquis reservans, hac tamen conditione, ut dum advixerero, mihi in omnibus tam de victo, quam & de vestito feniare (3) mihi debeat, & ipsa terra perfolvere faciat: & quicquid de ipsis duas partes facere voluerit, habendi, tenendi, donandi, vendendi, seu commutandi, absque præjudicio sancti illius, ejus terræ esse videtur, liberam in omnibus habeas potestatem faciendi. Si quis vero (quod fieri esse non credo) si fuerit ullo unquam tempore, aut ego ipse, aut ullus de heredibus meis, vel quilibet homo aut extranea persona, qui contra hanc epistolam cessione ista venire aut agere fortasse præsumperit, in primitus Dei incurrat iudicium, & sanctorum loca efficiatur extraneus, & insuper inter tibi & agente sancti illius tantus componat; & quod repetit nullo congenio evindicare non valeat, & hæc cartola omni tempore firma permaneat.

(*Notitia de natis servorum*).

LVIII. Nos (4) enim illi & conjux mea illa. Dum non est incognitum, qualiter aliqua femina, nomine illa, servo nostro, nomen illo, ad conjugium copulavit, & modo nos bona voluntate convenit, ut quamdiu quidem in conjugio sunt copulati, ipsa femina per nos non debuit esse declinatam in servicio. Et agnatio, se ex ipsis procurata fuerit, ad ingenuitatem capitis eorum debuit permanere ingenui. Si quoque ut se eis necessitas fuerit, ad servicio caput eorum inclinatur, non ei detur licentia, nisi ad nos vel heredis nostris propinquiores: & peculiare, quod sit ante conjugio laborate potuerit, ipsa femina tertia parte exinde habeat absque nostra repetitione, vel heredum nostrorum. Deinde in hunc epistola nobis intimare convenit, se nos ipsi, aut heredis vel propinqui nostri seu quislibet opposita persona, quid ad traditis convenientias ipsa femina commodolare voluerit, aut contra epistola hac agere contentator fuerit, soledus tantus componat, & nihilum dicit & quod repetit, & hæc epistola omni tempore firma permaneat.

(*Notitia de commodato*).

LIX. Ego enim illi qui commaneo illa villa. Constat me accepisse, & ita accipi de homine, nomen illo, ad pristinum beneficium argento uncias tantas. Sic modo convenit, ut cum multa caretate ipso argento die Kalendas illas mox venturi Septem-

(1) V. Marculf. lib. 2. c. 30.

(2) V. supra cap. 36.

(3) Præstare.

(4) V. supra cap. 44.

ptembris & circum me habere debiam, & ipso die argento vestro reddere faciam, & cautionem meam recipere faciam. Et si exinde negligens aut tardus fuerim, voluntate vestra non habueris, hic modo mihi in hunc cautionem placuit inferere, ipsas reversiones in dupplum vobis sic reddeturis, aut vobis, aut cui cautionem istas dederis ad ex-

FORMULÆ LINDENBROGII.

Incipiunt exemplaria de diversis conditionibus, qualiter Regales, vel cartæ pagenfes, aut senicæ, quas hæc formula continet, scribantur.

Capitula Formularum Lindenbrogii, & Index earum, quæ in aliis jam traditis collectionibus reperiuntur.

M. I. denotat Formularum Marculphi librum primum; M. II. Formularum Marculphi librum secundum; M. Ap. Marculphi Appendicem; S. Collectionem Sirmonicam; B. Bignonianam; Bal. Baluzianam; rotundo autem charactere descripta indicant Formulas, quæ infra ex Lindenbrogio depromptæ exhibentur.

I. D E Episcopatu.	M. I. 5.	XXXII. Carta de ducatu & patrisiauo vel comitatu.	M. I. 8.
II. Indiculus Regis ad Episcopum, ut alium benedicat.	M. I. 6.	XXXIII. Tractoria in itinere peragendo.	M. Ap. 10.
III. Concessio civium pro Episcopatu.	M. I. 7.	XXXIV. Alia tractoria.	B. 15.
IV. Carta de Episcopatu.		XXXV. Epistola tractoria legacorum vel minima faciendâ ad istius instar.	M. I. 11.
V. Carta de magna re, qui vult xenodochium aut monasterium construere.	M. II. 1.	XXXVI. Carta de causa suspensa.	M. I. 23.
VI. Emunitas Regia.	M. I. 3.	XXXVII. Carta de mundeburde Regis & Principis.	M. I. 24.
VII. Confirmatio de emunitate.	M. Ap. 44.	XXXVIII. Alio modo.	
VIII. Confirmatio de omni corpore facultatis monasterii.	M. I. 35.	XXXIX. Ut leudesamia promittantur Regi.	M. I. 40.
IX. Ut causas auctorum adsumendi aliquis licentiam habeat.	M. I. 36.	XL. Sacramentum fidelitatis.	
X. Indiculus Regis de privilegio.	M. Ap. 31.	XLI. Commutatio cum Rege.	M. I. 30.
XI. Alius indiculus Regalis.	M. Ap. 45.	XLII. Confirmatio Regis de omni corpore facultatis.	M. I. 31.
XII. Item alius.		XLIII. Præceptum de le souverpo per manum Regis.	M. I. 13.
XIII. Epistola donationis.	M. II. 3.	XLIV. Prologi de cessionibus regalibus.	M. I. 14.
XIV. Alia donatio.	S. 1.	XLV. Cessio ad Laicos.	M. I. 14.
XV. Donatio de parva re ad Ecclesiam.	M. II. 6.	XLVI. Confirmatio ad seculares viros.	M. I. 17.
XVI. Cessio a Re præseste ad Ecclesiam.	M. II. 4.	XLVII. De Regis antrusione.	M. I. 18.
XVII. Item alia cessio.		XLVIII. Præceptum donationis inter virum & uxorem.	M. I. 12.
XVIII. Donatio ad causam Dei.		XLIX. Carta donationis inter virum & uxorem, quæ gestis municipalibus sit allegata.	M. II. 7.
XIX. Precaria ad causam Dei.		L. Alia donatio.	
XX. Præstaria ad causam Dei.		LI. Obnoxioatio a patre in filios facta.	M. II. 9.
XXI. Donatio ad causam Dei.	M. Ap. 40.	LII. Donatio quam pater donat filio suo.	B. 9.
XXII. Alia Precaria ad causam Dei.	M. Ap. 41.	LIII. Alia donatio de eadem re.	B. 11.
XXIII. Alia Præstaria.	M. Ap. 42.	LIV. Charta cum in locum filiorum nepotes instituuntur ab avo.	M. II. 10. S. 22.
XXIV. Traditoria de terra.	M. Ap. 43.	LV. Alia de eadem re.	
XXV. Precaria de ipsa villa dum vivit.			
XXVI. Sequitur præstaria.			
XXVII. Alia precaria.	M. II. 5.		
XXXIII. Venditio ad monasterium.	B. 19.		
XXXIX. Precaria de venditione.	B. 20.		
XXX. Commendatitia de re vendita.	B. 21.		
XXXI. Præceptum de clericatu.	M. I. 19.		

- LVI. *Charta cum quis nepoti aliquid meliorare voluerit.* M. II. 11.
 LVII. *Alia de eadem re.*
 LVIII. *Traditio respectualis, sive epistola, qualiter extraneus in locum filiorum adoptetur.*
 LIX. *Alia de eadem re.*
 LX. *Donatio ad filios naturales.* M. Ap. 52.
 LXI. *Si aliquis seruo suo gasindiove aliquid concedere voluerit.* M. II. 36.
 LXII. *Charta hereditaria.* M. Ap. 47.
 LXIII. *Mandatum.* M. Ap. 53.
 LXIV. *Hereditaria.* M. Ap. 54.
 LXV. *Rescriptum.* M. Ap. 55.
 LXVI. *Charta ut filia cum fratribus in paterna succedant alode.* M. II. 12.
 LXVII. *Pactum inter parentes de eorum hereditate.* M. II. 14.
 LXVIII. *Item alio modo.* S. 25.
 LXIX. *Item alia equalentia vel pactum.* M. Ap. 39.
 LXX. *Aliud pactum divisionis inter fratres.* B. 18.
 LXXI. *Qualiter in uno volumine viri & uxoris testamentum condatur.* M. II. 17.
 LXXII. *Alio modo qualiter testamentum quis faciat.* Bal. 28.
 LXXIII. *Gesta juxta consuetudinem Romanorum, qualiter testamenta allegentur.*
 LXXIV. *Epistola qualiter pupilli recipiantur.* S. 24.
 LXXV. *Libellus dotis.*
 LXXVI. *Alius libellus dotis.* M. II. 15.
 LXXVII. *Alio modo.* M. Ap. 37.
 LXXVIII. *Alio modo.* S. 14.
 LXXIX. *Constitutio dotis.*
 LXXX. *Traditio ad sponsam.* S. 15.
 LXXXI. *Si quando masculus & femina in vaptum consenserint, & infra quinquennium litigetur.* S. 32.
 LXXXII. *Charta compositionis, si aliquis puellam invitam traxerit.*
 LXXXIII. *Alia charta compositionis.* S. 16.
 LXXXIV. *Libellus repudii.* M. II. 30. S. 19.
 LXXXV. *Charta agnationis, si seruus ingentiam trahat.* M. II. 29.
 LXXXVI. *Alia charta agnationis.* M. Ap. 18.
 LXXXVII. *Conculcatoria, quam Abba facit ad hominem suum.* B. 10.
 LXXXVIII. *Charta tricabina.*
 LXXXIX. *Ut pro natiuitate Regis ingenui relaxentur.* M. I. 39.
 XC. *Epistola ingenuitatis.* M. II. 52.

INGENUITATES DIVERSO MODO
FACTÆ.

- XCII. *Ingenuitas a die presente.* S. 12.
 XCIII. *Item alio modo.* M. II. 32.
 XCIV. *Item alio modo post discessum.* M. II. 33.
 XCV. *Item alio modo ingenuitas.* M. II. 34.
 XCVI. *Alia modo.* M. Ap. 13.
 XCVII. *Alia ingenuitas.* M. Ap. 8.
 XCVIII. *Alia ingenuitas.* M. Ap. 56.
 XCIX. *Redemptionalis.* M. Ap. 48.
 C. *Epistola Regi mittenda pro libertate serui sui impetranda.*
 CI. *Libertas ciuium Romanorum.* Bal. 43.
 CII. *Denariæ præceptum.* M. I. 22.
 CIII. *Ingenuitas quam potest seruus ad alium seruum facere.*
 CIV. *Relatio pagenium ad Regem directa.* M. I. 34.
 CV. *Præceptum quorum ab hostibus, vel alio modo fuerint instrumenta incensa.* M. I. 33.
 CVI. *Relatum quod dicitur apennis.* M. Ap. 46.
 CVII. *Confirmatio ciuium in eo qui ab hostibus est prædatus, vel ab igne conueneratus.* S. 28.
 CVIII. *Alio modo.*
 CIX. *Prologus de iudicio Regis, ubi duo causantur.* M. I. 25.
 CX. *Commonitorium ad Episcopum.* M. I. 26.
 CXI. *Indiculus ad laicum.* M. I. 29.
 CXII. *Indiculus ad Episcopum pro alio dirringendo.* M. I. 27.
 CXIII. *Indiculus ad Comitem pro alio nomine dirringendo.* M. I. 28.
 CXIV. *De diuisione ubi Missus est Regis.* M. I. 20.
 CXV. *De causis alterius recipiendis.* M. I. 21.
 CXVI. *Formula citationis.*
 CXVII. *Editio legibus comprehensa.* S. 29.
 CXVIII. *Si de homicidio accusatio processerit, secundum hanc sententiam inferipta celebretur.* S. 29.
 CXIX. *Relatio cum iudicio.* S. 30.
 CXX. *Breue sacramenti.* S. 31.
 CXXI. *Securitas pro homicidio facto, si se pacificauerit.* M. II. 18.
 CXXII. *Alia securitas.* M. Ap. 23.
 CXXIII. *Alia securitas.* M. Ap. 51.
 CXXIV. *Alia securitas.*
 CXXV. *Alia securitas.* B. 8.
 CXXVI. *Securitas in eum, qui per iussum Regis aliquem persequitur.* M. I. 32.
 CXXVII. *Venditio de re.*
 CXXVIII. *Venditio de villa.* M. II. 19.
 CXXIX. *Venditio de area infra ciuitatem.* M. II. 20.
 CXXX. *Venditio de terra.* B. 3.
 CXXXI. *Venditio infra enunitatem Ecclesie, vel fisci.* S. 8.
 CXXXII. *Venditio de seruo.* B. 2.
 CXXXIII. *Alia venditio de seruo, aut ancilla.* M. II. 22.
 CXXXIV. *Qualiter homo ingenuus semetipsum venundet.* S. 10.
 CXXXV. *Qui se in seruitium alterius obnoxiat.* M. II. 28.
 CXXXVI. *Alia obnoxiasio.* M. Ap. 16.
 CXXXVII. *Alia obnoxiasio.* M. Ap. 58.
 CXXXVIII. *Epistola collectionis.* S. 11.
 CXXXIX. *Concambium de villa.* M. II. 23.
 CXL.

- CXL. *Communitio de terra.* M. Ap. 17.
 CXLI. *Concambiativa inter duos Abbates.*
 B. 14.
 CXLII. *Cautiones diverso modo factæ.*
 M. II. 25.
 CXLIII. *Item alia.* M. II. 26.
 CXLIV. *Item alia.* M. II. 27.
 CXLV. *Item alia.* M. Ap. 15.
 CXLVI. *Alia.* S. 13.
 CXLVII. *Cautio de vinea.* M. Ap. 50.
 CXLVIII. *Evacuatoria.* S. 45.
 CXLIX. *Alia evacuatoria.* M. Ap. 36.
 CL. *Si aliquis rem alterius, quam excolit, ad proprietatem facere vult, sed non potest, & postea eam precaria-verit.* M. II. 41.
 CLI. *Cessio.* S. 4.
 CLII. *Traditio, cuicunque tradere voluerit.*
 CLIII. *Traditio de terra.* M. Ap. 19.
 CLIV. *Alia traditio de venditione.*
 M. Ap. 20.
 CLV. *Alia traditio.* Bol. 30.
 CLVI. *Alia traditoria.*
 CLVII. *Carta audientialis, sive paricla.*
 M. I. 28.
 CLVIII. *Judicium evidentalis, seu charta iusticia.* M. I. 37.
 CLIX. *Indiculus regalis de iacturis.*
 M. Ap. 28.
 CLX. *Notitia de homine mortuo.* M. Ap. 29.
 CLXI. *Notitia de servo.* M. Ap. 21.
 CLXII. *Notitia de servo, quem colonus comparat.* M. Ap. 6.
 CLXIII. *Notitia de colonisio.* M. Ap. 32.
 CLXIV. *Notitia de colono evindicato.*
 M. Ap. 5.
 CLXV. *Alia notitia de colono evindicato.*
 M. Ap. 1.
 CLXVI. *Sacramentale.* M. Ap. 2.
 CLXVII. *Judicium evindicacionis de colono.* M. Ap. 4.
 CLXVIII. *Aliud iudicium evindicato.*
 CLXIX. *Judicium, seu notitia.*
 CLXX. *Notitia de terra evindicata.*
 M. Ap. 7.
 CLXXI. *Indiculus, si quis in presentia Regis auctor fuerit.*
 CLXXII. *Notitia de cruce evindicata.* B. 12.
 CLXXIII. *Notitia sacramentalis.* M. Ap. 33.
 CLXXIV. *Notitia de herbis molestis.*
 M. Ap. 34.
 CLXXV. *Cautio de clavibus.* B. 13.
 CLXXVI. *Indiculus regalis.* M. Ap. 30.
 CLXXVII. *Item alius indiculus.* Bal. 5.
 CLXXVIII. *Mandatum.* M. II. 31.
 CLXXIX. *Alio modo.* S. 2.
 CLXXX. *Mandatum qualiter maritus negotium uxoris prosequatur.* S. 20.
 CLXXXI. *Aliud mandatum.* M. Ap. 25.
 CLXXXII. *Aliud mandatum.* M. Ap. 9.
 CLXXXIII. *Item aliud mandatum.*
 CLXXXIV. *De formatis.*
 CLXXXV. *Littera commendatitiæ.*
 M. Ap. 12.

Carta de Episcopatu.

IV. **D**Um juxta Apostoli dictum omnis potestas sublimatur a Domino, & quatenus post Deum in regia manet potestatem, taliter cuncta terrena debeant gubernari. Unde oportet nos salubri consilio retractare ut illi in locis sanctorum instituatur custodes qui digne ad ipsum officium gubernandum apparere noscuntur. Igitur dum & vestra & cleri vel pagensium civitatis illius adfuit peritio ut relicta urbe illa, quam prius regere & gubernare videbamini, in suprascripta urbe illa cathedram pontificalem suscipere deberetis. Et dum vos apud animos nostros & actio commendat probata, & nobilitatis ordo sublimat, ac morum probitas vel mansuetudo & prudentiæ honestas exornat, cum consilio & voluntate Pontificum, procerumque nostrorum, juxta voluntatem & consensum cleri & plebium ipsius civitatis, in suprascripta urbe illa pontificalem in Dei nomine vobis commissum dignitatem. Propterea per præsens præceptum decernimus ac jubemus ut suprascripta urbs vel res Ecclesiæ ipsius & clerus, sub vestro arbitrio & gubernatione consistant, & erga regimen nostrum semper fidem inlibatam custodire debeatis, & juxta canonicam institutionem plebem vobis commis-

sam assiduis prædicationum sermonibus expolire, & non minus pietate quam severitate constringere studeatis, & curam pauperum vel necessitatem patientium cum ingenti dilectione procuretis, ut adquisitam multiplicatamque gregis vestri salutem, ad ovile dominicum nullis maculis sordidatam valeatis præsentare; quatenus dum Ecclesiam vobis dispensatione divina commissam strenue regere atque gubernare videamini, nobis apud æternum retributorem mercedem suffragia largiantur, & vos immensum Christum pro nostrorum mole peccatorum assidue exorare debeatis.

Indiculus regalis.

XII. Ille Rex Francorum viris illustribus Patriicis, Comitibus, Telonariis, vel omnibus curam publicam agentibus. Si opportuna beneficia ad loca sanctorum Ecclesiarum vel sacerdotibus præstare non desinemus, hoc nobis proculdubio æternam beatitudinem retribuere confidimus. Igitur nos ad petitionem apostolici viri illius urbis antistitis talem propter nomen Domini, ejus meritis compellentibus, beneficium præstitisse cognoscite ut ubicunque infra regnum nostrum Missi sui mercari videntur, vel pro reliqua necessitate discurrunt, ullum teloneum vel quolibet redhibitionem exinde ad partem fisci nostri nec ipse nec Missi solvere non debeant. Propterea per præsens præceptum decernimus, quod

perpetualiter mansurum esse volumus, ut nullum teloneum in nullis civitatibus aut pagis vel ubicunque in regno nostro teloneus exigatur, nec de navali nec de carrali evectiōe, nec de rotatico, nec de pontatico, nec pulveratico, nec saltuatico, nec cespatico, nec de faumariis, nec de eo quod homines ad dorsum portant, nec nulla redhibitione, quam fiscus noster exinde sperare poterat, nec vos nec juniores aut successores vestri non requiratis nec exigatis; sed omnia & in omnibus hoc propter nomen Domini ipse Pontifex vel successores sui ad memoratam Ecclesiam sancti illius habeant indultum, vel in luminariis ipsius loci proficiat. Quæ vero auctoritas ut perpetuis temporibus valeat, propriam manu infra decrevimus roborare.

Cessio a die præsentē ad Ecclesiam.

XVII. Ego ille cogitans Dei amorem vel æternorum bonorum retributionem, ideo cedo a die præsentē ad supradictam basilicam & monachos ibidem consistentes cessumque in perpetuum esse volo portiones meas in loco nuncupato ill. sitas in pago ill. quæ mihi tam de alode quam de comparato vel de quolibet adtracto advenit, vel legibus advenire potest, in supra memorato loco, tam terris, domibus, ædificiis, mancipiis, libertis, ac colabus, merito ac colonorum, vineis, silvis, pratis, pascuis, campis, cultis, inculcis, aquis, aquarumve decursibus, mobilibus & immobilibus, cum omnibus adjacentiis & appendiciis vel colonicis ad me pertinentibus, vel omni integritate, vel superposito, quicquid dici aut nominari potest, in supra memorato pago, vel loco supra nominato, vel utriusque de supradictis portionibus tenere visum sum, totum & ad integrum a die præsentē ad jam memoratum monasterium vel ad ipsos monachos ibi consistentes perpetualiter trado atque transfundo de meo jure in eorum dominationem ad possidendum; ut quicquid a die præsentē exinde facere voluerint, liberam ac firmissimam in omnibus habeant potestatem faciendi. Si quis vero, quod fieri non credo, in futurum, sive ego ipse, aut ullus de heredibus vel proheredibus meis, aut ulla emissa vel opposita persona, vel quislibet, qui contra hanc cessionem meam, quam ego bona voluntate fieri & adfirmare rogavi, venire, agere, aut resultare, vel quibuscunque modis repetere aut instigare conatus fuerit, nec hoc valeat vindicare quod repetit, & insuper partibus supra memorati monasterii vel monachis ibi consistentibus duplum tantum quantum ipse res eo tempore melioratæ valuerint componat, & insuper socio fisco multa auri libram unam coactus exsolvat, & hæc cessio omni tempore firma permaneat, stipulatione subnexa. Actum loco illo.

Donatio ad casam Dei.

XVIII. Ille bene possidet res in seculo

qui sibi de terrenis seu de caducis rebus comparat præsentia sempiterna. Quapropter ego in Dei nomine ille, necnon et conjux mea, ambo pariter cogitantes de Dei timore vel æterna retributione, propterea donamus, tradimus, aliquas res nostras ad monasterium quod dicitur ill. quod dedicatum esse dicitur in honorem sancti illius, ubi venerabilis vir ille rector præesse videtur. Donamus igitur et donatum in perpetuo esse volumus, hoc est, in pago ill. nuncupato ill. fluvio ill. mansos tantos, cum hominibus ibidem commanentibus vel adspicientibus ill. vel ill. cum domibus, ædificiis, curtiferis, cum vadris, campis, terris, tam cultis quam et inculcis, silvis, pratis, pascuis, farnariis, cum inviis, perviis, aquis, aquarumque decursibus, mobilibus et immobilibus, præditiis, peculiis, pecoribus, omne et ex omnibus, quicquid in ipso loco nostra videtur esse possessio vel dominatio, rem exquisitam, totam & ad integrum, tam de alode quam & de comparato seu de quolibet adtracto, quicquid ad nos ibidem noscitur pervenisse, de nostro jure in jus & dominationem jam dicti monasterii per hæc chartulam donationis sive per festucam atque per andelangum a die præsentē donamus, tradimus, atque perpetualiter in omnibus transfirmandum. In ea vero ratione ut pars prædicti monasterii ab hac die hoc habeat, teneat, atque possideat; vel quicquid exinde facere voluerit, liberam ac firmissimam Christo proprio in omnibus habeat potestatem. Et si quis deinceps, quod futurum esse non credimus, si nosmetipsi, quod absit, aut ullus quislibet de heredibus nostris, seu ulla quislibet extranea persona contra hanc donationem venire aut eam calumniari præsumperit, sive exinde non correxerit, a liminibus sanctæ Ecclesiæ excommunicatus & sequestratus appareat, & insuper ante tribunal Christi hac de causa se judicatum iri cognoscat. Cui vero calumniam intulerit, auri uncias tant. argenti libras tant. coactus exsolvat, & quod repetit nullo modo evindicare prævaleat; sed præsens donatio hæc nostris & nobis rogantibus bonorum hominum manibus roborata, quorum nomina vel signacula subter tenentur inserta, stipulatione nostra posita, diuturno tempore maneat inconvulsa. Actum. & reliqua.

Precaria ad casam Dei.

XIX. Domino venerabili & in Christo patri ill. Episcopo de monasterio illo, quod est constructum infra muros illius civitatis juxta fluvium ill. &c. Igitur ego in Dei nomine ille. Dum non est incognitum qualiter omnem rem portionis meæ in pago ill. in loco nuncupato ill. super fluvio ill. & in alio loco qui dicitur ill., id est mansos tantos, cum domibus, ædificiis, curtiferis, cum vadris, silvis, terris arabilibus, campis, pratis,

pascuis, cum inuis, perviis, & mancipiis ibidem commanentibus vel adspicientibus, quantacumque in ipsis locis mea fuit possessio vel dominatio, vobis ad ipsum monasterium superius nominatum ad opus sancti illi tradidi atque transfirmaui. Sed postea mea fuit petitio, & vestra non denegavit voluntas, ut ipsam rem, dum advixerem, per vestrum beneficium usu fructuario mihi præstiteris ad habere. quod ita & fecistis. Similiter iam modo experiri a vobis aliquam rem vestram in pago illi, in loco nuncupato illi, super fluvio illo, illam videlicet rem quam quondam ille homo per vestrum beneficium tenere visus est, ut eam mihi in usum concedere dignaremini. Et pro ipso usu censivi vobis annis singulis denarios, seu solidos tantos, ut ipsos ad festivitatem sancti illius, die mensis illius, exolvere facerem. Et si de ipso censu tardus aut negligens apparuerim, fidem exinde faciam, & contra ipsam causam Dei componere debeam. Et sic nobis complacuit atque convenit ut ipsas res nec vendere nec donare nec concambiare nec in ullum quodlibet naufragium imponere licentiam non habeam; nisi tantum, dum advixerem, usitare & meliorare faciam. Et post meum ex hac luce discessum, filius meus nomine illi in ipsa precaria vel in ipso censu aditare debeat. At post ejus discessum ipsas res cum omni supraposito, quicquid ibidem adtractum emelioratumque repertum fuerit, vel transitus ejus ibidem dereliquerit, absque ullius contradictione vel judiciaria consignatione revocare faciam in vestrum dominium. Et ut hæc precaria firmiter habeatur, de quinquennio in quinquennio sit renovata, quatenus sic semper permanere valeat, in effectum stipulatione interposita. Actum. & reliqua.

Præstaria ad causam Dei.

XX. Ego in Dei nomine ille Abba de monasterio illo, quod est constructum in honore sancti illius, dilecto amico nostro nomine illi & uxori suæ nomine illi. Dum non est incognitum qualiter aliquas res vestras in pago illo, in loco nuncupato illo, super fluvio illo, hoc est, mansos tantos, cum domibus, ædificiis, curtiferis, cum vadris, campis, terris, pratis, pascuis, cum inuis, perviis, & mancipiis ibidem commanentibus vel adspicientibus his nominibus N. N. vel quantacumque in ipso loco vestra fuit possessio vel dominatio, nobis ad jam dictum monasterium ad opus sancti illi tradidistis atque confirmastis. Sed postea vestra fuit petitio, & nostra non denegavit voluntas, ut ipsas res, dum advixeritis, usu fructuario jure præstiteremus ad habere; quod ita & fecimus. Et pro ipso usu censivitis nobis singulis annis denarios tantos, ut ipsos ad festivitatem sancti illi die mensis illi exolvere faciat. Et si de ipso censu tardi aut negligentes apparueritis, fidem exinde faciat, & contra ipsam causam Dei componere debeatis. Et sic nobis

complacuit atque convenit, ut ipsas res nec vendere nec donare nec alienare nec concambiare nec in ullum quodlibet naufragium ponere licentiam non habeatis; nisi tantum, dum advixeritis, usitare & meliorare faciat; & post vestrum amorum discessum ipsas res emelioratas absque ullius contradictione vel judiciaria assignatione revocare faciamus in nostrum dominium. Et hæc præstaria de quinquennio in quinquennium sit renovata, quatenus permanere valeat, in effectum stipulatione composita, diuturno tempore inconvulsa. Actum. & reliqua.

Præstaria de ipsa villa dum vivit.

XXV. Domino venerabili in Christo patri Domino illi Abbati de monasterio illi vel omni congregationi monachorum in monasterio illo, quod est in pago illo, in honorem sanctorum illorum constructo, ibidem Deo deservienti. Ego enim ille. Dum non habetur incognitum, sed inter plures cognoscitur, quod ego res meas juris ac proprietatis meæ, quæ sunt in pago illo & illis conditis vel finibus illis, villas & loca nuncupata illi & illi cum omni merito vel termino suo, cum omni integritate vel appendiciis vel adiacentiis vel suprapositis, seu servos & ancillas, accolas, libertos, libertas cum omni pecuniaria & merito eorum, ad jam dictum monasterium a die præsentis per meam epistolam confirmavi. Et vos omnia supra memorata vel quantum ipsa epistola commemorat, per meam traditionem ad partem jam dicti monasterii, in vestro jure vel potestate retinistis. Sed dum postea mea fuit petitio vel supplicatio, & vestra præstitit bona voluntas, ut ipsas res quandiu advixerem, per vestrum præstitum beneficium tantummodo usufructuario ordine habeam vel possideam, eo videlicet modo ut quidquam exinde minuendi aut distrahendi aut alienandi non habeam potestatem. Quod si fuerit, quod absit, aut ego ipse, aut aliquis de heredibus meis, vel quilibet qui in aliqua contrarietate, aut diminutione, seu calumnia orta fuerit, aut surrexerit, aut adesse conatus fuerit, in primis ipsas res amittat, & Abbas monasterii vestri eas ad integrum recipiat, insuper & alias tantas res partibus ipsius monasterii componere & adimplere faciat. Et quia censivitis me annis singulis pro ipsis rebus in festo sancti illi argentum vel quidlibet solvere faciam; si de ipso censu ad eum placitum negligens fuero, spondeo ut ipsam in duplum solvam. At dum hæc omnia supra memorata inlibata servavero, nec vos nec juniores aut successores vestri de ipsis rebus ullam diminutionem vel contrarietatem, si spatium vitæ Dominus mihi prolongare dignatus fuerit, facere præsumatis. Post meum quoque discessum omnes ipsas res, cum omni addita melioratione, vel omnibus supra positis, cum omnibus rebus atque corporibus, opibus atque prædiis, absque ullius judicis aut heredum meorum expectata consignatione

zione aut traditione, vos aut agenes vestri jam dicti monasterii vestri in eorum faciant revocare vel recipere dominationem vel potestatem, sicut eorum continet epistola, perpetualiter faciendo quod egerint.

Sequitur præstaria.

XXVI. In Dei nomine ille Abba & omnis congregatio fratrum nostrorum aut monachorum in monasterio ill. Domino deservientium, in Christo filio illo. Dam tua fuit petitio vel supplicatio, & nostra decrevit voluntas, ut præstitum beneficium de rebus nostris tibi facere deberemus, quod ita & fecimus, quæ sunt in pago ill., in condita illa, in loco qui vocatur sic, quem tu aut ill. per epistolam donationis a die præsentis ad jam dictum monasterium nostrum ill. confirmavit, id est, mansum cum casa, vel alias terras, vel quantum ipsa epistola continere videtur, ut quamdiu advixeris (aut ad v. aut x. aut xv. annos) ipsas res usualiter habere & possidere vel excolere debeat; & nihil exinde minuendi aut alienandi vel detrahendi aut in pejus vertendi non habeas potestatem, neque transferendi quicquam. Quod si feceris, aut in alio contrario aut iniquo ingenio, vel contrarietate, aut tu ipse, aut aliquislibet homo de ipsis rebus adesse aut aditare conatus fuerit, in primis ipsas res amittas vel perdas, & alias tantas vel tales partibus jam dicti monasterii componere &olvere facias, Et censuimus de annis singulis pro ipsis rebus in festo sancti ill. ceram aut argentum tant. partibus ipsius monasteriiolvere facias. Et si de ipso censu negligens fueris, ipsum duplum reddas; & hæc præstaria nostra usque ad eum placitum firma permaneat, stipulatione subnixâ. Acta ibi. & reliqua.

Carta de Mundeburde Regis & Principis.

XXXVIII. Ille Rex vir inluster Dominus sanctis ac venerabilibus in Christo patribus omnibus Episcopis, vel omnibus Abbatibus, seu & inlustribus viris, Ducibus, Comitibus, Vicariis, Centenariis, vel omnibus agentibus, seu omnibus Missis nostris discurrantibus; vel omnibus paribus & amicis nostris, tam presentibus quam futuris, bene cupiens vester. Comperiat magnitudo seu industria vestra quod veniens venerabilis vir ille Abba de monasterio sancti illius tam se quam & ipsum monasterium cum omnibus rebus suis ad nos se plenius commendavit; & nos postea gratante animo ipsum venerabilem virum illam Abbatem cum ipso monasterio vel hominibus suis et omnes causas suas amabiliter sub nostro recepimus mundeburde vel defensione. Ideoque salutares magnitudinem seu industriam vestram, vobis omnino per has litteras rogamus atque præcipimus ut nullus ex vobis jam dictum venerabilem Abbatem vel ipsum monasterium, nec homines, nec res suas, quas ad præsens habere videtur, vel inantea Christo propitio a bonis hominibus ibidem conlatum fuerit, nullus inquietare nec condemnare, vel aliquid de re-

bus suis minuere omnino præsumat; sed cum Dei gratia et nostro mundeburdo vel defensione, tam eum, quam suos homines reside-re cum quiete sinatis. Et si aliqua cause adversus ipsum Abbatem vel monasterium ipsius seu homines ejus fuerint, quæ in pago absque suo iniquo dispendio recte definita non fuerint, ex usque ante nos omnimodis fiant suspense vel reservate; et postea ante nos per legem et justitiam finitivam accipiant sententiam. Id ut certius credatis, manu propria subter firmavimus et de anulo nostro sigillavimus. Sign. vel Dominus ill. Rege glorios. ill.

Sacramentum fidelitatis.

XL. Reppromitto ego, quod ab isto die inantea fidelis ero Domino Karolo piissimo Imp. filio Pipini Regis, & Berranæ reginæ, pura mente absque fraude & malo ingenio de mea parte ad suam partem, & ad honorem regni sui justitia obediens, atque consentiens, sicut recte debet esse homo domno suo, Sic me adjuvet Deus, & ista patrocinia, quæ in loco sunt, quia in diebus vite meæ per meam voluntatem in quantum mihi Deus intellectum dederit, sic adtendo, & conservo. Anno XI. feliciter regni domni nostri Karoli gloriosissimi Regis in mense Martio.

Carta donationis inter virum & uxorem.

L. Quandoquidem Deus voluerit inter virum & uxorem, ad pacis vinculum atque concordiam nescendam, ut res eorum inter se condonare deberent, sicuti & fecerunt. Ideoque complacuit atque convenit inter venerabilem virum illum & uxorem illius nomine illam, eo quod inter eos agnatio minime esse cerneretur, ut alter alteri de rebus eorum inter se condonare deberent. quod ita & fecerunt. Dedit itaque venerabilis vir ille uxori suæ nomine illa de rebus suis in pago ill. in loco nuncupato ill. super fluvio ill., hoc est mansos tantos, cum domibus, ædificiis, curtiferis, cum vadris, terris, silvis, pratis, pascuis, campis, mobilibus & immobilibus, mancipiis ibidem commanentibus vel adspicientibus his nominibus ill. & ill. cum omni integritate vel soliditate, quicquid ibidem jure hereditario ad se pertinere videtur. Similiter visa est reddere uxor ill. nomine ill. præfato jugali suo nomine ill. de rebus suis in pago illo in loco nuncupato ill. super fluvio ill. mansos tantos, cum domibus, ædificiis, curtiferis, cum vadris, terris, tam cultis quam incultis, silvis, campis, pratis, pascuis, cum inviis & perviis eorum, integra omnia & ex omnibus, quicquid ibidem sua fuit possessio vel dominatio. Similiter etiam omne præsidium vel elaborata eorum inter se pars parti visus est donare. In tali vero tenore, ut quisquis de eis pari suo in hoc seculo superstes fuerit, omnes res quas dedit & quas accepit, in suo jure & dominatione recipere debeat, habeatque tenendi, dandi, vendendi, commutandi, hereditibusque

que suis ad possidendum relinquendi, liberam in omnibus potestatem. Propterea has duas epistolas adfirmatas uno tenore conscriptas inter se fieri vel firmate rogaverunt, ut nullus quilibet de heredibus ac proheredibus eorum hanc congruitatem inter eos factam ullo unquam tempore possit irrumperere, nisi absque ullius contradictione omni tempore firma & stabilis permaneat. Quod si aliquis de heredibus ac proheredibus eorum hanc cessionem calumniari presumpserit, dupliciter quantum eo tempore ipsæ portuunculæ valuerint, & insuper ad partem filci, auri uncias tantas, argenti libras tantas coactus exolvat, & quod repetit nullum obtineat effectum, sed, sicut diximus, hæc epistola tam a nobis, quam ab alijs bonorum hominum manibus roborata, omni tempore firma & stabiles permaneant, stipulatione interposita. Actum. & reliqua.

Charta cum in locum filiorum nepotes influantur ab avo.

LV. Ego in Dei nomine ille & conjux mea illa dilectissimis nepotibus nostris necnon & nepribus nostris illis. Constat vero, prout fragilitas humana exposcit, quæ primi parentis culpa existente mortis debitum quotidie nolens volentque perolvit, quod genitor vester nomine ille filius noster de hac luce ante nos visus est decessisse, & nos Dei omnipotentis providentia ei reservati superstitis fuerimus. Hac igitur de causa complacuit nobis atque convenit ut pro ipso proprietatis jure, in quo genitor vester legitime succedere debuit, si nobis in hoc seculo superstes fuisset, ita vos post nostrum quoque discessum æqualem partem cum avunculis vel amitis vestris filiis vel filiabus nostris ad integrum accipere debeatis. Propterea per hanc chartulam traditionis sive per festucam atque per andelangum donamus, tradimus vobis, sicut diximus, de omni re proprietatis nostræ, quidquid ad præsens possidere visum est, id est, tam in terris quam in silvis, campis, pratis, pascuis, vineis, mancipiis, peculis, pecoribus, omnia & ex omnibus, ut ipsam hereditatem, sicut diximus, æqualiter contra heredes nostros filios vel filias nostras, ipsam videlicet portionem quam pater vester ille hereditare voluerit accipere debeatis, ut ab hac die habeatis, teneatis, atque possideatis, & inter vos legitime dividere faciatis, vel quidquid exinde facere volueritis, liberam in omnibus habeatis potestatem. Et si quispiam contra hanc chartulam cessionis aliquam calumniam stabilire presumpserit, vel vobis ipsam portionem per fraudem abstrahere voluerit, componat vobis dupliciter, id est, quantum eo tempore ipsa portio valuerit, & insuper inserat ad partem filci auro uncias tant. argenti libras tantas. Et hoc actu exolvat, & insuper quod repetit nullatenus evindicat, sed præsens epistola hæc omni tempore firma & stabilis permaneat, stipulatione subnexa. Actum. & reliqua.

Charta cum quis nepoti aliquid meliorare voluerit.

LVII. Dulcissimis nepotibus meis illis, necnon & neptibus meis illis, ego in Dei nomine ille. Licet pro servitio vel benevolentia quam circa me die noctuque exhibuistis, de rebus proprietatis meæ vobis aliquid condonare deberem, sicuti et feci. Ideoque per hanc epistolam cessionis, sive per festucam atque per andelangum, dono, trado vobis aliquam rem meam in pago illo, in loco qui dicitur ille, id est, mansos tantos, cum ædificiis suprapositis, una cum terris, silvis, campis, pratis, pascuis, communiis, necnon et mancipiis ibidem commanentibus vel adficientibus, omnia et ex omnibus, quidquid in ipso loco mea videtur esse possessio vel dominatio. In tali vero ratione, ut hæc omnia superius nominata a die presente habeatis, teneatis, atque possideatis, vel quidquid exinde facere volueritis, liberam in omnibus habeatis potestatem. Et si quis deinceps, quod fieri non posse credo, si ego ipse, quod absit, aut ullus de heredibus ac proheredibus meis hanc cessionem refragare tentaverit, si se exinde non corexerit, a collegio sanctæ Dei Ecclesiæ alienus existat, et insuper inserat vobis dupliciter, id est, quantum eo tempore ipsæ res valuerint, et quod repetere videtur, nullum obtineat effectum, sed præsens hæc epistola tam a me quam ab heredibus meis defensata, omni tempore firma et stabilis permaneat. Actum. & reliqua.

Traditio respectualis, sive epistola qualiter extraneus in locum filiorum adoptetur.

LVIII. Domino fratri illi, ego in Dei nomine ille. Dum igitur & peccatis meis facientibus procreationem filiorum minime habere videor, & me paupertas vel infirmitas corporis assidue opprimere videtur, ideo complacuit mihi atque convenit ut in locum filiorum vel filiarum te adoptare deberem; quod ita & per hanc epistolam visum fuisse. Dono igitur tibi omnes res proprietatis meæ, quascunque de parte paternæ seu de materna adquisisse videor, id est, in pago illo, in loco nuncupato illo, hoc est, mansos tantos cum ædificiis suprapositis, curtiferis, cum vadris, silvis, terris arabilibus, campis, pratis, pascuis, adjacentiis, seu & mancipiis ibidem commanentibus, cum omni suppellectili domus meæ, quidquid ibidem præsentis tempore possidere videor, in tuam transfirmo dominationem. Similiter & in alio loco qui dicitur ill. in ipso jam dicto pago, id est, mansos tantos, cum ædificiis suprapositis, curtiferis, silvis, campis, pratis, pascuis, communiis, & mancipiis ibidem commanentibus vel adficientibus, id est, quantumcumque in ipso loco mea videtur esse possessio vel dominatio, totum & ad integrum per hanc chartulam cessionis, sive per festucam atque per andelangum, de meo jure in jus & dominationem tuam perpetuiter transfirmo. In ea vero ratione ut quamdiu advixerero, vitam

Atum mihi, pocum, & vestimenta, & calciamenta in omnibus sufficienter procurare debeas, ut exinde mihi omnibus diebus vitæ meæ nihil deficiat: quod si hoc non feceris, ipsas res, quas tibi delegavi, ad integrum perdas. Propterea hanc epistolam tibi fieri vel firmari rogavi, ut nullo unquam tempore aliquis de heredibus meis seu proheredibus hanc convenientiam inter nos factam immutare vel resagare non possit, sicut superius continetur. Ea scilicet ratione, ut quamdiu advixerero meam necessitatem in omnibus procurare debeas in cibo & potu, in vestimentis seu calciamentis; & post meum discessum ipsæ res, quas tibi tradidi, in tua dominatione permaneant, vel quidquid tibi deinceps facere volueris, liberam in omnibus habeas potestatem. Et si ullus quislibet, quod fendum esse non credo, si aliquis de propinquis meis, vel quælibet alia persona hoc emutare vel temerare præsumpserit, inferat tibi tantum quantum ipsæ res valuerint, & insuper ad partem fisci auro uncias tant. argento libras tantas coactus exsolvat, & quod reperit nihil evindicat, sed præsens hæc epistola adoptionis omni tempore firma & stabilis permaneat, cum stipulatione subnixæ. Actum. & reliqua.

Alia de eadem re.

LIX. Ego in Dei nomine ille. Dum peccatis meis facientibus orbarus sum filiis meis, placuit ut te illum, una cum consensu patris tui, in civitate illa cum curia publica & defensore, de potestate patris naturalis descendente, & in meam potestatem venientem, in locum filiorum adoptarem quod ita & feci: ea vero ratione, ut quamdiu advixerero, victum & vestitum, tam in dorso quam in lecto, seu calciamento, mihi in omnibus sufficienter impertias & procures, & omnes res meas, quascunque habere videor, tam in manso, vinea, prato, peculio, seu reliqua suppellectili domus, salvo jure meo, diligenter excolas. Post obitum quoque meum, sicut a me generatus fuisses, ita in omni hereditate mea per hanc epistolam adoptionis statim sis successurus, vel quidquid de prædictis rebus meis, quantacunque moriens dereliquero, facere volueris, jure proprietario, absque repetitione hereditum meorum, liberam & firmissimam in omnibus habeas potestatem. Quod si aliquis hoc temere emutare voluerit, inferat tibi tant. & quod reperit vindicare non valeat, sed præsens epistola omni tempore firma permaneat. & reliqua.

Gesta juxta consuetudinem Romanorum, qualiter testamenta allegentur.

LXXIII. Anno illo regnante Rege illo, sub die illo, in civitate illa, adstante viro illo laudabili defensore, & omni curia publica, vir magnificus ille persecutor &c. M. II. 37.

Textus mandati.

Domino magnifico fratri ill. Peto & sup-

plico atque tuæ caritati injungo, ut in vicem meam civitatem illam adeas, & donationem illam, quam ego partibus illius de locis nostris nuncupatis illis sitis in pago illo per meum legitimum instrumentum confirmavi, prosequi & gestis municipalibus coram curia publica & defensore facias allegari. Propterea tibi hoc mandatum conscripsum &c. M. II. 38.

Post recitationem mandati, vir honestus ille defensor dixit: Mandatum quidem recitatum est, sed superscriptum testamentum, quod præ manibus habere dicis, amanuensis accipiat, & nobis præsentibus recitetur, & ut postulas gestis publicis firmetur. Qui statim accipiens, per ordinem illud recitavit. Post recitationem vero ille persecutor dixit: Quia petitiones meas laudabilitas vestra per ordinem implere dignata est, rogo ut publica monumenta suscipiat. Vir laudabilis ille defensor & curiales dixerunt: Testamentum quod recitatum est, gestis publicis inferatur, & quod ille persecutor velit, & petit, gesta ei publice dentur. Ille persecutor dixit: Sufficit mihi bone defensor, si testamenti, quod recitatum est, mihi gesta, ut mos est, tradere jubeatis. Defensor & ordo curie dixerunt: Quia testamentum & mandatum inde conscriptum per ordinem conditum, & bonorum hominum manibus roboratum atque signatum manifeste cognovimus, æquum est ut gesta ex hoc conscripta, & a nobis subscripta, tibi ex more tradantur, et in archis publicis serventur, ut facilius, quod superius insertum est, diuturno tempore maneat inconvulsam. Edatur ordine et mandatum et totus testamenti textus, et postea defensor et curiales civium et reliqui subscribant atque signent.

Libellus dotis.

LXXV. Dulcissima atque amantissima sponsa mea nomine illa, ego in Dei nomine ille. Igitur dum taliter parentibus nostris utriusque partis complacuit atque convenit ut ego te solido & denario secundum legem Saticam sponsare deberem, quod ita & feci; similiter complacuit nobis atque convenit ut de rebus proprietatis mee tibi aliquid in dotis titulum condonare deberem: quod ita & feci. Idcirco per hanc chartulam libelli dotis, sive per festucam atque per andelangum, dono tibi & donatum in perpetuo esse volo, id est, in pago illo, in loco nuncupato illo, super fluvio illo, hoc est, mansos tantos, cum hominibus ibidem commanentibus vel adspicientibus his nominibus illis vel illis, cum terris tam cultis quam & incultis, silvis, pratis, campis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, mobilibus & immobilibus, prædiis, peculis, pecoribus, vineis, sarnariis, vel quicquid in ipso loco mea videatur esse possessio vel dominatio, rem inexistam, totum & ad integrum, sicut superius dixi, dono, trado, atque transfirmo. Insuper etiam dono tibi in pecoribus, id est, inter

ter boves & vaccas, inter porcos & verveces, capita tanta, in fabricaturis, id est, in auro vel argento solidos tantos. In ea vero ratione ut hæc omnia superius nominata, quandoquidem dies nuptiarum evenerit, & nos Deus conjunxerit, tu dulcissima sponsa mea nomine illa ab ipso die hoc habeas, teneas, atque possideas, vel quicquid exinde facere volueris, liberam ac firmissimam in omnibus habeas potestatem. Et si quis deinceps contra hanc chartulam libelli dotis, quod sciendum esse non credo, venire aut eam temerare præsumpserit, si se exinde non correxerit, illum qui ab initio masculum & feminam condidit, contra se ultorem sentiat, & insuper auro uncias tantas, argento libras tantas coactus exsolvat, & quod repetit nullatenus evindicare prævaleat, sed præsens hæc epistola tam a me quam ab heredibus meis defenata omni tempore firma & stabilis permaneat, stipulatione interposita.

Constitutio dotis.

LXXIX. Cum constat fecunditatem humanæ prolis a protoplasto Domino præcipiente erevisse, *Crescite*, inquit, & multiplicamini; atque ob adiutorium mulier de latere sumpta sit viri, dicente Domino, *Faciatis ei adiutorium simile sibi*, & *idcirco relinquet homo patrem & matrem, & adhaerebit uxori suæ, & erunt duo in carne una*, & ut certius humana fragilitas possit dignoscere bonum atque a Deo constitutum esse conjugium, ipse auctor redemptionis Christus Dei filius invitatus ad nuptias venit, ibique aquas in vinum mirabile convertit. Idcirco ego in Dei nomine Gaufridus, præcedentium patrum vestigia sequens, una cum consensu virorum illustrium propinquorum meorum, visum est mihi legibus copulare legitimum conjugium ad procreationem filiorum, atque in dotis titulum dare sponsæ meæ nomine Hildemei, filię quondam Wtardi atque Osbricæ; decrevi in præsentia virorum nobilium agere, studuique ut ejus temporibus inconcussum permanere queat; quod ita & feci. Ergo dono tibi donatumque secundum legem Salicam in tua dote a die præfenti jure legitimo in perpetuum esse volo, & de meo in tuum jus & dominationem trado atque transfero, hoc est, mansum juris mei indominicatum, cum aliis quatuor mansis servilibus, seu adspicientibus simul curtiferis, vineis arpennotum quatuor, silvis, vidigariis, pratis, campis, cultis, vel incultis, pascuis, perviis, exitibus & regressibus, & reliquis adjacentis, mobilibus & immobilibus, cum mancipiis utriusque sexus, quorum hæc sunt nomina. Giosfredus & uxor sua donavit eam infantibus Geroldo & Abdone, necnon & Poppa. Magewardus & uxor ejus Adalburgis cum filio suo nomine Burando, Isembertus, Aimbustus, Petrus, Vlregerius, Albouinus, Olfardus, Lanceri et uxor sua Sichertia, Airmannus, et conjux ejus Adalburgis, et filia eorum Ingeltrudis, Cathindes,

Megewardus, Pucellita, & Albutius. Qui præscriptus mansus cum omnibus appendiciis est in pago Carnotenfe, in vicaria Ganegiacense, in loco qui dicitur Sichi villa. Hæc omnia superius comprehensa die præfenti tibi sum daturus vel traditurus, totum et inexactum, ut quicquid exinde facere volueris, liberam et firmissimam in omnibus habeas potestatem faciendi. Dono etiam tibi in præfixo pago vel in eadem vicaria, in loco qui dicitur Bonervilla, omnem medietatem, tam ex mancipiis quam ex alode, quam ibi videor habere, hoc est mansum unum cui adspiciunt mansi serviles quatuor cum mancipiis, quorum hæc sunt nomina, Galafus, Ergarius, Pascarius, Marlinus, Polita, et Amelberga, vineis arpennotum quatuor, pratis, silvis, aquis, aquarumve decursibus, terris cultis et incultis, exitibus et regressibus, vel quicquid ibi adspicit, omnem medietatem, tam in terris quam in mancipiis, id est, mansum unum cum mansis quatuor ibi adspicientibus, cum pratis arpennotum duorum, et medietatem Ecclesie Dei.

Charta compositionis, si aliquis puellam invitam traxerit.

LXXXII. Dulcissimæ atque amantissimæ conjugii meæ nom. ill. ego ill. maritus tuus. Licet ergo ut ego rapto scelere absque voluntate parentum tuorum te mihi in conjugium visum sum sociasse, unde vitæ periculum incurere potui, nisi intervenissent sacerdotes vel reliquæ plures illustres personæ, qui nos ad pacis concordiam vel unanimitatem visum sunt revocasse. Qua de re convenit nobis ut de rebus proprietatis meæ tibi aliquid donationis causa condonare deberem; quod ita & feci. Ideoque per hanc epistolam compositionis, sive per festucam & andelangum, dono tibi & donatum in perpetuum esse volo, id est, aliquam portiunculam meam in pago illo, in loco nuncupato illo, super stuvio illo, hoc est, mansos tantos cum hominibus ibidem commanentibus vel adspicientibus utriusque sexus, cum terris arabilibus, silvis, campis, pratis, cum inviis, perviis, omnia & ex omnibus, quicquid in ipso loco possidere præfenti tempore visum sum, totum & ad integrum tibi per hanc chartulam compositionis dono, trado, atque transfero. Similiter dono tibi in auro vel argento solidos francos tantos. In tali vero tempore ut hæc omnia superius nominata a die præfente habeas, teneas, atque possideas, posterisque nostris ad possidendum relinquant, vel quicquid exinde facere volueris, liberam in omnibus habeas potestatem. Et si aliquis contra hanc epistolam compositionis venire, aut eam irritam facere voluerit, inferat tibi tantum & aliud tantum, quantum eo tempore ipsa portiuncula valuerit. Et insuper publico fisco auri uncias tantas, argenti libras tantas, coactus exsolvat, & quod repetit nullatenus evindicet; sed præsens hæc epistola compositionis omni tempore firma & stabilis permaneat,

stipulatione subnexa. Actum. & reliqua.
Charta triscabina.

LXXXVIII. Ego in Dei nomine ille cogitans de Dei timore vel aeterna bona retributione, propterea dilecta extranea puella nomine illa, licet te servus meus nomine ille absque voluntate parentum tuorum te ad conjugium visus fuit socialisse, unde vitæ periculum incurere debuit, si non quamplures extraneæ personæ, vel etiam illustres viri, hac de causâ sæpius intervenissent; maxime vero quia tu infra noctes XL. secundum legem Salicam visa es reclamasse. Nunc igitur complacuit nobis atque convenit ut talem chartulam triscabinam seu ingenuitatis ipsi servo nostro nomine illo fieri vel firmare rogaemus, ut nullo unquam tempore in aliquod servitium inclinari non debeas. Sed & si aliqua agnatio de ipso servo nostro ex te apparuerit, in nullum servitium nec nobis nec heredibus ac proheredibus nostris, nullatenus debeat adserviri; sed, sicut diximus, tantum quantum & agnatio tua, qui de ipso servo nostro procreati fuerint, omni tempore ingenui sint, & ingenui permanent, tanquam si ab ingenuis parentibus fuissent procreati vel nati. Peculiare vero suum sive conlaboratum, quod præfenti tempore habere videntur, vel deinceps habere poterint, sibi habeant concessum atque indultum. Mundeburdem vel defensionem ubicunque eligere voluerint, licentiam habeant eligendi. Sicut ciyes Romani, portas apertas habeant, pergantque partem quam voluerint ambulare. Et nulli heredum ac proheredum nostrorum tu & agnatio tua, sicut diximus, ullum deinceps reddere debeatis libertinitatis obsequium; sed magis hæc epistola triscabina tam a me quam ab heredibus meis defensara, omni tempore firma & stabilis permanear, stipulatione subnexa. Actum.

Ingenuitas.

XCVI. Qui debitum sibi nexumque servum relaxat, præmium ex hoc Domino in aeterna beatitudine retribuere confidat. Quapropter in Dei nomine ille cogitans Dei amorem vel aeternam bonam retributionem, vernaculum juris mei nomine illum ab omni vinculo servitutis ad præsens absolvo; ita ut ingenuus sit & ingenuus permaneat, tanquam si ab ingenuis parentibus fuisset procreatus vel natus. Peculiare vero suum quod habere videtur, vel deinceps elaborare poterit, sibi habeat concessum atque indultum. Mundeburdem vel defensionem ubicunque sibi eligere poterit, licentiam habeat eligendi. Civis Romanus portis apertis eam pergat partem, quam voluerit ambulare. Et nulli heredum ac proheredum meorum ullo unquam tempore reddat libertinitatis obsequium; sed ipse & agnatio sua in posterum semper valeant permanere bene ingenui atque securi. Et si quispiam deinceps. & reliqua.

Epistola Regi mittenda pro libertate servi sui impetranda.

C. Domino invictissimo atque glorioso Regi illi sanctæ Lingonenfis Ecclesiæ præsentem perpetuamque incessanter felicitatem devotissimis

exorat precibus. Ad notitiam celsitudinis vestrae perferre nos ecclesiastica provocat necessitas de promotione servi vestri nomine illius ex loco juris vestri nuncupato illo, de ministerio illo, vel de beneficio illo, cujus gratia eruditus, & inter nostræ parvitatæ studia, scientia, vita, ac moribus pro modulo qualitatis quantitarisve instructus, jam munus clementiæ vestrae dandum, nobisque significandum ejus de libertate expectantes, ad gradus ecclesiasticos eum promovere vestra largitatis munificentiæ parati sumus, mox ut statutam de eo vestram canonicamve dignitatis senserimus licentiam. Deus cæli & terræ, universaque conditionis, ad tutelam vos semper protegat Christianam, ita ut hoc avo vestro superexaltatam in omnibus sanctæ matris Ecclesiæ sentiat causam.

Ingenuitas quam potest servus ad alium servum facere.

CII. Dominus inquit in evangelio: *Dimittite, & dimittetur vobis.* Ideoque in Dei nomine ille, quamvis omnium servorum Dei famulus, tamen una cum permissione domini mei, illius Episcopi, vel illius Abbatis, vernaculum meum nomine illum, quem ego dato pretio ab homine illo visus sum comparasse, per hanc chartulam ingenuitatis ingenuum esse censio & liberum esse concedo; ita ut a die præfente ingenuus sit & ingenuus permaneat, tanquam si ab ingenuis parentibus fuisset procreatus vel natus. Peculiare vero suum sive conlaboratum quod habet, seu deinceps elaborare poterit, sibi habeat concessum atque indultum. Mundeburdem vero vel defensionem ubicunque infra potestatem sancti illius eligere voluerit, licentiam habeat eligendi, & nulli heredum ac proheredum meorum reddat libertinitatis obsequium; sed, sicut dixi, semper valeat permanere bene ingenuus atque securus. Et si postmodum quispiam contra hanc ingenuitatem venire aut eam calumniari præsumperit, cui litem intulerit, auro uncias tantas, argento libras tant. coactus exsolvat, & quod reperit nullum obtineat effectum; sed præfens ingenuitas omni tempore firma & stabilis permaneat, stipulatione subnexa. Actum. & cetera.

Confirmatio civium in eo, qui ab hostibus est deprædatus vel ab igne convematus.

CVIII. Suggestendum Domino piissimo & præcellentissimo illi glorioso Regi. Nos servientes vestri pagenses illius, quod veraciter cognovimus, vobis innotescere præsumimus. Homo aliquis nom. ill. nobis dixit eo quod casa sua, vel in instrumenta sua chartarum, tam venditionis, cautionis, obnoxiationis, iudicii, cessionis, vel dominationis, seu & reliqua instrumenta chartarum ab igne ibidem cremassent, quod & iudex vel vicini pagenses ipsius taliter nobis dixerunt vel testimoniarunt, quod ad hoc videndum accesserant, & sic vero actum erat. Proinde quod exinde cognovimus, vobis innotuimus. Domine, nostrum est ad suggerendum, vestrum est ad ordinandum quid ipse exinde agere debeat.

Formula citationis.

CXVI. Quoniam imperialibus functionibus cautum est ut absentes, contra quos actiones exercere cupiunt, in iudicio copiam sui facere edictis citentur: Idecirco ego iudex has admonitiones tibi delegeo, quatenus in iudicio presentiam tui facias, intentionemque actoris suscipias, eique oppositiones legum atque exceptiones objicias.

Securitas.

CXXIV. Dum & perisque vel omnibus non habetur incognitum qualiter homo aliquis nomine ille hominem illius Episcopi sive Abbatis nomine illum instigare diabolo, peccatis scientibus, malo ordine interfecit, unde vitæ periculum incurere debuit. Sed postquam venit isdem homicida coram ipso Pontifice, vel coram illo Comite, seu quampluribus magnificis viris, quorum nomina subter tenentur inserta, percunctati sunt ab eo, utrum ille hoc quandoque perpetratum haberet, an non. Isdem vero homo, qui ex hoc inquirebatur, præfens aderat, & hanc causam nullatenus denegabat; sed magis exinde confessus fuit, scilicet quod hominem ipsius Episcopi vel illius Abbatis, unde inquirebatur, interfecisset. Hac igitur de causa iudicatum est ei ab ipso Comite vel ab ipsi Scabinis & pagenibus loci illius, ut illam leudem, quod sunt solidi tanti, pro suo wadio ponere deberet: quod ita & fecit. Postea vero necesse fuit, ut ipsi homini, qui ipsam leudem ponere visus est, talem epistolam securitatis, per manus eorum firmatam, ab ipso Pontifice, vel ab ipso Comite, seu ab aliis illius loci pagenibus, accipere deberet, ut in postmodum de illo homicidio, quod tunc componere visus est, securus valeat residere. Et si postea aliquis existerit, quemcunque libet persona, qui ipsum hominem de hoc remallare voluerit, ipsi fratres vel successores ipsius, seu agentes ejus, qui hanc compositionem accipere visi sunt, ipsum hominem contra quemlibet defendere debeant; & si hoc facere non poterint, restituere debeant tantum, quantum dedit. Complacuit itaque tam ipsi Pontifici, quam ipsi Comiti, seu aliis quampluribus magnificis viris, ut talem securitatem ipsi homini facerent, sicuti & fecerunt. Et si aliquis postmodum eum de compositione remallare voluerit, ut ipse Episcopus, vel successores ejus, seu agentes, ipsum hominem de hac causa omnino defendere debeant, aut restituere ei debeant tantum quantum dedit. Actum. & cetera.

Venditio de ve.

CXXVII. Magnifico in Christo fratri illi captori, ego venditor ille. Constat me tibi non imaginario jure, sed propria vel spontanea voluntate vendidisse, & ita vendidi, tradidisse, & ita tradidi, hoc est, aliquam rem meam in pago illo, in loco nuncupato illo, super fluvio illo, id est, mansum unum qui mihi ex parte genitoris seu genitricis hereditario jure successit, cum omni ædificio superposito: necnon de terra arabili ad ipsum mansum adspiciente vel pertinente banuaria tanta similiter & de pra-

to banuaria tanta; vel quidquid ad ipsum mansum pertinere dinoscitur, totum & ad integrum tibi per hanc chartulam venditionis sive per festucam atque per andelangum dono, trado, atque perpetuo in omnibus transfirmo. Unde accipere a te visus sum pretium, id est, solidos valentes tantos, in quo mihi complacuit atque convenit. Et pro ipso pretio, sicut superius dixi, ipsum mansum tibi coram pluribus testibus tradidi atque delegavi; in ea vero ratione ut a die presente hoc habeas, teneas, atque possideas, vel quidquid exinde facere volueris, liberam ac firmissimam in omnibus habeas potestatem. Et si quisquam deinceps, quod futurum esse non credo, sive ego ipse, quod absit, aut ullus de heredibus, seu qualibet persona, contra hanc chartulam venditionis venire aut eam calumniari præsumperit, cui litem intulerit, auro uncias tantas, argento libr. tantas, coactus exsolvat, & insuper quod repetit nullum obtineat effectum, sed præfens venditio ista tam a me quam ab heredibus meis defenata omni tempore firma & stabilis permaneat, cum stipulatione subnexa. Actum.

Traditio, cuiuscunque tradere voluerit.

CLII. Latores legum sanxerunt ut qui de jure proprio alicui aliquid tradere voluerit, hoc coram pluribus testibus per scripturarum firmiter seriem faciat obligari, ut in ævum inconyultum valeat permanere. Idecirco ego in Dei nomine ille venerabili viro illi. Dono siquidem tibi per hanc chartulam traditionis, sive per festucam atque per andelangum, aliquam rem meam in pago illo, in loco nuncupato illo, super fluvium illum, id est, mansos tantos, cum hominibus ibidem commanentibus vel adspicientibus, cum terris arabilibus, silvis, campis, pratis, pascuis, vel quidquid in ipso loco nostra videtur esse possessio vel dominatio; in ea vero ratione ut ab hac die hoc habeas, teneas, atque possideas, vel quidquid exinde facere volueris, liberam in omnibus habeas potestatem. Et si quis deinceps, quod futurum esse non credo, si ego ipse, quod absit, aut ullus quislibet de heredibus meis, seu qualibet extranea persona, contra hanc traditionem a me sponte factam, aliquam calumniam generare præsumperit, exsolvere faciat dupliciter quantum eo tempore ipsa res valere dignoscitur, & quod repetit nullo modo evindicare prævaleat, sed magis præfens hæc chartula, tam a me, quam ab aliis bonis hominibus, roborata omni tempore firma permaneat, cum stipulatione interposita. Actum.

Traditoria.

CLVI. Notitia traditionalis, vel quibus præsentibus venit homo aliquis nomine ille ad illum mansum, quem ante hos dies per chartulam venditionis ad filium suum adfirmavit per ostium & anatalia, per herbam & vitem ei visus tradidisse vel consignasse, & exitum inde fecit, his præsentibus. & reliqua.

Judicium evindicati.

CLXVIII. Ille Rex vir inlustri. Veniens ante nos homo nomine ille ibi in palatio nostro pla-

placitum suum legibus custodivit, quod habebat apud hominem aliquem nomine illum, quem per suam festucam ante nos visus fuit adriamisse. Sed nuncupatus ille non ad placitum suum venit, nec ipsum sacramentum juravit, neque juratores sui nec ullus fuit testator qui summa nuntiasset. Proinde nos taliter una cum fidelibus nostris, id est, illis, & reliquis quampluribus, visi fuimus judicasse ut dum ipse ille tale sacramentum habuit adfirmatum, & ipsum nullatenus juravit, nec ipse nec juratores sui, sed exinde se jectivum in omne dimisit; propterea jubemus ut dum hanc causam sic actam vel perpetratam esse cognovimus, ut ipse ille ipsas res in loco illo contra superius nuncupatum illum omni tempore habeat evindicatas atque adjudicatas; & sit inter ipsas postmodum ex hoc omnique tempore sublata causatio. Datum quod fecit mensis illi dies tantus.

Judicium seu notitia.

CLXIX. Dum resideret Comes ille in mallo suo publico ad universorum causas audiendas vel recta judicia definienda, ibique veniens advocatus illius Episcopi aliquem hominem nomine illum interpellabat, dum diceret eo quod de capite suo legibus esset servus ipsius Ecclesie vel ipsius Episcopi, & propter hoc de ipso servitio negligens atque jectivus adesse videretur, quod genitor suus, vel genitrix sua, aut avus suus aut avia sua fecerunt. Sed ipse vir prefatus in presente adstabat, & hanc causam in omnibus denegabat, quod nec ipsi Episcopo nec ipsi Ecclesie Dei, secundum legem nullum servitium agere deberet, eo quod de parte paterna aut de materna secundum legem ingenuus esse videretur. Sed ipsi Scabini, qui tum ibidem aderant, ei visi fuerant judicasse ut supra notetis XL. cum XII. Francis, sex de parte paterna, & sex de materna, in Ecclesia illa jurare debuissent, quod de parte paterna aut de materna secundum legem Salicam ingenuus esse videretur. Ipsi vero noctibus expletis, venientes utrique ad Ecclesiam illam, visus est ipse homo esse jectivus, eo quod non potuit ipsum sacramentum explere, sicut ei fuit iudicatum.

Indiculus, si quis in presentia Regis auctor fuerit.

CLXXI. Ille Rex illi Comiti. Veniens ille aut Missus ipsius in persona sua ibi in palatio nostro, clementia regni nostri suggestit, quod homo aliquis nomine ille villam suam illam in pago illo, quidquid ibidem visus fuit tenuisse, per venditionis titulum accepta pecunia sua eidem visus est diltraxisse, & ea ad presens possidere videtur. Sed dum & ipse ille ad presens adstabat, interrogatum est ei a nobis vel a proceribus nostris si ipsam venditionem, quam ipse ille de superscripta re in presente proferebat, de nomine ejus fecisset, aut memoratam rem vendidisset, aut auctor eidem esse voluisset. Sed taliter in nostra presentia memoratus ille professus est, quod & ipsam venditionem fecerat, & pretium de su-

perscripta re, quod ipsa venditio continebat, acceperat, & auctor eidem ex hoc & ad presens & inantea, si ei necessitas contigisset, & erat & esse volebat. Ideo dum taliter coram nobis professus est, per presens jubemus ac decernimus preceptum, ut memoratus ille ipsam villam in jam dicto loco in integritate, & quicquid per ipsam venditionem accepisset, absque contrarietate vel repetitione illius, aut heredum suorum, quieto ordine debeat possidere, vel quidquid exinde facere ipse aut heredes sui decreverint, libero potiar arbitrio,

Mandatum.

CLXXXIII. Magnifico fratri illi, ego ille, Omnibus non habetur incognitum quam me gravis ægritudo domet, ut elemosynam meam minime valeam procurare. Propterea rogo caritatem tuam, ut propter Deum de rebus meis in vice mea elemosynam facere vel dispensare debeas. Pro hoc trado tibi a die presente omnes res meas in pago illo, in loco cujus vocabulum est ille, id est, terris, manibus, domibus, ædificiis, quantumcunque visus fuit tenere, totum & ad integrum, quidquid dici aut nominari potest, tam de alode, aut de comparato, vel de quolibet adtractu, in quibuscunque pagis aut territoris visus sum habere, totum & ad integrum, rem inexactam, per meos wadros aut adelangos, per hoc mandatum ad meam elemosynam faciendam in pauperes vel sacerdotes tibi trado, ut quicquid exinde egeris gesserisve, apud me in omnibus & ex omnibus ratum & aptum atque transactum definitumque esse cognoscas. Et, quod nec fieri credo, si ego ipse aut aliquis. & reliqua.

De formatis.

CLXXXIV. Græca elementa litterarum numeros exprime nullus qui tenuit Græci sermonis notitiam habet ignorat. Ne igitur in faciendis epistolis canonicis, quas nos Latini formatas vocat, aliqua fraus falsitudinis temere presumeretur, hoc a patribus cccxviii. Nicææ congregatis saluberrime inventum est & constitutum, ut formata epistolæ hanc calculationis seu supputationis habeant rationem; id est, ut adsumantur in supputationem prima Græca elementa Patris & Filii & Spiritus sancti, hoc est, Π. Τ. Α. quæ elementa octogonarium quadragesimum & primum significant numerum. Petri quoque Apostoli prima littera, id est, Π. qui numerus octoginta significat; ejus qui scribit epistolam, prima littera; cui scribitur, secunda littera; accipientis, tertia littera; civitatis quoque de qua scribitur, quarta; Indictionis quoque, id est, temporis qui fuerit numerus adfirmatur. Atque ita his omnibus litteris Græcis, quæ, ut diximus, numeros exprimant, in unum ductis, quæcumque collecta fuerit summa, epistola teneat; hanc qui suscipit, omni cautela requirat expressisse. Addat præterea separatim in epistola etiam nonagenarium & nonum numerum, qui secundum Græca elementa significatur.

LIBER
CONSUE TUDINUM
IMPERII ROMANIÆ

IN VENETORUM, ET FRANCORUM DITIONEM REDACTI,

CONCINNATUS IN USUM PRINCIPATUS ACHAIÆ,

A Serenissima Republica Veneta Senatusconsulto approbatus,

EX AUTHENTICO VETERE MANUSCRIPTO,

Cum correctionibus, variantibus lectionibus, & nonnullis
superadditis Capitulis, ex Codice Bibliothecæ
Ducalis D. Marci.

LIBER
CONSTITUTIONUM

IMPERII ROMANI

IN VESTIBULO PALATII

IN VESTIBULO PALATII

IN VESTIBULO PALATII

IN VESTIBULO PALATII

IN VESTIBULO PALATII

IN VESTIBULO PALATII

IN VESTIBULO PALATII

IN VESTIBULO PALATII

IN VESTIBULO PALATII

IN VESTIBULO PALATII

IN VESTIBULO PALATII

IN VESTIBULO PALATII

IN VESTIBULO PALATII

IN VESTIBULO PALATII

IN VESTIBULO PALATII

IN VESTIBULO PALATII

IN VESTIBULO PALATII

IN VESTIBULO PALATII

IN VESTIBULO PALATII

IN VESTIBULO PALATII

IN VESTIBULO PALATII

IN LIBRUM CONSUETUDINUM
IMPERII ROMANÆ
MONITUM COLLECTORIS.

Librum Consuetudinum Imperii Romanæ in usum Principatus Achajæ concinnatum edo ex Manuscripto Codice, authentice quondam exscripto ab exemplari in Cancellaria Serenissimi Domini Veneti existente, juxta quod in Venetis Consiliis causæ ad Eubœam insulam, adjacentesque regiones spectantes judicari, & expediri consueverant. In calce namque codicis ista leguntur. *Ego Aloysius Petri Notarius serviens Cancellariæ Ill.^{mi} Dn. Domini Venetiarum Volumen præfens legum, & consuetudinum Imperii Romanæ ex quodam alio volumine, quod pluries lectum, & productum, atque authenticatum fuit in Ex.^{to} Consilio Rogatorum, in causa versente inter M.^{um} D. Joannem Crispum Ducem Egepelagi, & Nobilem, ac Sp.^{um} Virum D. Dominicum Pisani M.^{um} D. Joannis, ad instantiam ipsius Dni Domini fideliter escripti, & exemplari, demptis sex cartis cum dimidia manu Joannis de Avantio Notarii Ducalis, quas quidem cartas, & cetera omnia per me scripta cum ipso exemplari fideliter auscultavi, & quia in omnibus concordari veperi, ideo me in fidem præmissorum in hoc volumine me subscripsi.*

Hoc autem, quod præ manibus habeo, identicum esse præfati Notarii exemplar evincunt sex cartæ cum dimidia, quæ diversa a reliquis manu descriptæ conspiciuntur. Codicem ipsum una cum uberrima veterum Monumentorum præcipue ad rem Venetam spectantium collectione possidet Perillustris Dominus Amadeus Svajer, qui summa humanitate mihi veniam fecit hoc Manuscripto pro lubitu uti, ut Consuetudines Imperii Romanæ in eruditorum gratiam typis exhiberem.

Sed, ut verum fatear, in ipso Codice non modica sphalmata occurrunt amanuensis tribuenda. Quare ad planiorem Constitutionum intelligentiam, exactiorem editionem parare proposui, correctiones hac illac interferens, non meo arbitrio, cui ne verbum quidem concessi; sed omnia proferens ad fidem alterius codicis membranacei in calce libri Statutorum Venetorum descripti ante dimidium sæculum XV. Codex ipse in Bibliotheca Ducali D. Marci asseratur sub numero XXXI.

Ejus igitur ope, quæ aut prætermissa, aut errata liquido mihi visa sunt in Svajeriano manuscripto, ea in ipso textu Italicis litteris correxi, atque supplevi. Additamenta atque variantia, quæ alicujus momenti esse deprehendi, ad imam paginam adnotari curavi. Pauca autem quedam, quæ præfati codicis beneficio corrigere nequaquam potui, ne quidquam ex arbitrio immutarem, penitus intacta reliqui.

Quod ad lemmata Capitum attinet, ea descripti, ut in nostro exemplari scripta adveni. Sed moneo, ex illis aliqua ab ipso exscriptore Notario confecta fuisse, quippe quæ in exemplari Cancellariæ Ducalis non aderant. *Es peche*, inquit Notarius ipse, elenchum lemmatum tradens, *in le diste usance in alcuni Capitoli non è la rubrica, li ho informà mi dei Capitoli predisti, & feci la rubrica secondo li Capitoli de le usance predite, si come qui sotto se contien per memoria.*

In codice quoque Bibliothecæ Ducalis lemmata plura desiderantur, & quæ extant, a nostris ut plurimum variant. Quod argumento est, ea cerebrina fuisse, & pro lubitu Jurisconsultorum esse confecta. Ego, ut de re nullius pene momenti, variantia perpendere neglexi. Asterisco tantum notavi, quæ in prælaudatò Bibliothecæ Ducalis Manuscripto deesse animadverti.

Hæc de codicibus, ex quibus hunc Consuetudinum librum deprompsi; nunc de libro ipso quedam dicenda sunt. Observare par est, librum, quanquam concinnatum in usum Principatus Achajæ; non referre Consuetudines eidem Principatui peculiare (si forte unam aut alteram excipias, in quibus peculiaris Principatus consuetudinis mentio fit), sed generales observantias Imperii Romanæ in Francorum & Venetorum ditionem redacti. In ipso consuetudinum textu ad nauseam usque repetitum legitur: *Usanza de lo Imperio de Romania: Consuetudine de lo Imperio de Romania*. Et liber hic usque ab antiquo habitus fuit, ut consuetudinum totius Imperii collectio. Sic in prima rubrica codicis, quem edimus: *Questo si è lo libro de le usanze de lo Imperio de Romania*. Et in fine codicis Bibliothecæ Ducalis D. Marci: *Explicit liber de consuetudinibus Imperii Romanie. Deo gratias. Amen.*

Porro consuetudines Imperii Romanæ ex Assisis Regni Hierosolymitani ut plurimum depropratas fuisse reor, imo ipsum Assisiarum complexum pro lege habitum fuisse in præfato Imperio atque servatum in iis, quæ ex peculiari Imperii constitutione, aut usu in foris inducta non erant.

Quantumvis modica fides habenda sit Prologo, qui nostro consuetudinum libro præpositus est, fabellis referto, & anacronismis; quod tamen de servatis usque ad initio Imperii Lacinorum Hierosolymitanis Assisiis ibidem legitur, innuit certe hanc viguisse traditionem, quin & Assisias ipsas adhuc pro jure habitas fuisse, quo tempore idem Prologus scriptus fuit.

Ex litteris Ducalibus Serenissimi Veneti Domini, quæ in fronte codicis exhibentur, novimus, quod *Regimen nostrum Nigropontis . . . examinatis simul cum XII. civibus Nigropontis omnibus voluminibus legum & consuetudinum Imperii Romanie, quæ habere poterunt, miserit unum volumen, in quo descripta sunt capitula CCCXXVII.* (scilicet, multo plura, quam quæ in libro nostro leguntur) *dictarum consuetudinum, quæ dictum Regimen scribit esse meliora, & magis autentica ex illis, quæ habere poterunt.*

Ferunt autem ipsæ Ducales litteræ, ex propositis capitulis tantum triginta septem approbata Senatusconsulto fuisse, præter ea, quæ in libello, quem edimus, autographi vices gerente descripta erant. Quæ superaddita capitula XXXVII. in manuscripto nostro exarata occurrunt, in calce præfati libelli, hæc preposita rubrica: *Capitoli azoni a li precedenti de lo Imperio de Romagna, & confirmati per la venuta del Reverendo Miser lo Archiepiscopo de Aibene, si come apar per lo tenor de la lettera Ducale posta nel principio de questo volume ad perpetuam rei memoriam.*

Plurima ex hisce superadditis capitulis conferens cum Assisiis Regni Hierosolymitani impressis Venetiis anno MDXXXV. inveni hæc non tantum sensu, sed & verbis ad invicem concordare, vixque inter se differre, si quasdam varietates excipias, vel variantibus codicum lectionibus, vel varia e veteri Gallico versione, vel excipitorum sphalmatibus, adscribenda. Onerosum duxi, eadem capitula huc innectere, præsertim cum Hierosolymitanas Assisias ex parte quidem volumine superiore tradiderim, reliquas posthac traditurus sim.

Congruunt & cum memoratis Assisiis nonnulla capitula libelli nostri. Ex. gr. cap. III. paria sunt, ac capita XXVII. & CCXIII. Assisiarum Superioris Curie, eadem constituta complectens, eodem ordine disposita, ac iisdem pene verbis exarata.

Hæc satis sunt, ut colligamus, in Imperio Constantinopolitano, in Veterorum atque Francorum ditionem redacto, Assisias Regni Hierusalem receptas fuisse, atque pro lege servatas in iis, quæ peculiari lege, aut consuetudine inducta non erant: libellum vero, quem tradimus, esse Breviarium digestum in usum celeberrimi quondam Principatus Achajæ, ea juris objecta complectens, quæ magis obvia versabatur in foris, expressum ex jure tunc servato, ex Assisiis, ut supra dictum est, atque ex specialibus legibus & moribus Imperii Romanie, nec non ejusdem Principatus deprompto.

Breviarium profecto non recens; imo, siqua Prologo fides, traditio viguit, illud scriptum fuisse, dum adhuc Franci Romæorum Imperatores in urbe Constantinopolitana residerent, Achajæ Principatum tenente Godefrido de Villa-harduini. Certe antiquius est paucis illis Capitulis, quæ illustri Viro Nicolao de Joinvilla Bajulo, & Regente Principatus Achajæ edita fuere, quæ in calce codicis Bibliothecæ Ducalis occurrunt, hoc prænotato lemmate: *Questi sono Capitoli trovati in le uxance de Miser Zuan Cover, che mancano de queste uxance.* Et revera in Manuscripto desumpto, ut diximus, ex codice Cancellariæ Ducalis autographi vices in foris gerente, hæc additamenta non leguntur.

Glossæ, atque additamenta in ipso Capitulorum textu irrepsisse inficias ibi nemo. In duobus præfatis Manuscriptis variantia quædam occurrunt (quæ in notis exhiberi curavi) in iis præsertim, quæ ad glossas, atque ad additiones pertinent, quæ digito monstrant, hæc non uno in tempore, nec ab uno Jurisconsulto codici insertas fuisse.

Hisce tamen nihil obstantibus, & quamvis ipsa lectio prodit libellum privata auctoritate concinnatum fuisse, invaluit, ut pro autentico legali codice haberetur in foris. Et sane ex supra laudatis Litteris Ducalibus dignoscimus, in Ducali Cancellaria Veneta asserta fuisse hæc Capitula, quippe *quæ sunt autentica, & in usu, & per illa multis casus importantes judicati, & expediti fuerunt per nostra Consilia.*

Hoc igitur Breviario fructu, Lector, oppido peritili, vel ex eo quod quamplurima atque præcipua dogmata exhibeat juris feudalis, quod præsertim inter Francos medio ævo vigebat.

LIBER CONSUETUDINUM IMPERII ROMANIÆ.

Libri legum & consuetudinum Imperii Romanicæ approbatarum
in Consilio Rogatorum vigore partis captæ in dicto Consilio,
quæ est annotata in principio hujus libri.

Franciscus Foscarei Dei gratia Dux Venetiarum &c. Nobilibus & Sapientibus Laurentio Honor de suo mandato Bajulo & Capitaneo, ac Consiliariis Nigropontis & eorum successoribus, fidelibus, dilectis, salutem & dilectionis affectum. Significamus vobis, quod auditis tribus legationibus per fidelissimam illam Communitatem nostram ad nos missis circa confirmationem legum & consuetudinum Imperii Romanicæ vobis in uno volumine consignatarum, volentes vobis & supplicationibus præfate fidelissime Communitatis in iis que honeste possunt annuere, die nono Novembris proximi decursi, capta sunt in nostro Consilio Rogatorum pars tenoris infra scripti: videlicet.

Cum Regimen nostrum Nigropontis pro executione Partis captæ in isto Consilio MCCCCXXI. die XVII. mensis Junii, examinatis simul cum XII. circibus Nigropontis omnibus voluminibus legum & consuetudinum Imperii Romanicæ, quæ habere potuerunt, miserit unum volumen, in quo descripta sunt Capitula CCCXXVII. dictarum consuetudinum, quæ dictum Regimen scribit esse meliora, & magis authentica ex illis, quæ habere potuerunt. Et fidelissima Communitas Nigropontis per tres Ambassatas, quarum ultima est Reverend. Pater Dominus Archiepiscopus Arbenarum, fecerit supplicari, quod leges & consuetudines in ipso volumine contentas approbare dignemur. Et tandem diligentissime & singularem visis, & examinatis dictis legibus & consuetudinibus in ipso volumine contentis, & auscultatis cum illis, quæ sunt in nostra Cancellaria, reperiantur in dicto volumine Capitula CXLVII. ultra Capitula Cancellariæ nostræ. Ex quibus solum XXXVII. sunt approbata, & addenda Capitulis Cancellariæ nostræ. Reliqua autem, quæ se extendunt circa modos servandos in preliis, & circa alia impertinentia, & extra propositum, sint omnino cassanda & delenda. Et conveniat honori nostri Domini dare expeditionem dicto Domino Archiepiscopo Oratori.

Vadit pars, quod Capitulis dictarum legum & consuetudinum existentibus in nostra Cancellaria, quæ sunt authentica, & in usu, & per illa, multi casus importantes iudicati & expediti fuerunt per nostra Consilia, addantur Capitula XXXVII. signata per Sapientes Ordinum ex Capitulis CXLVII., quæ sunt in Volumine missio ex Nigroponte, ultra Capitula, quæ sunt in nostra Cancellaria; & dicta XXXVII. Capitula simul cum illis, quæ sunt in Cancellaria nostra, approbentur & confirmentur auctoritate hujus Consilii. Et exemplentur omnia dicta Capitula in uno volumine cartarum pergamenæ, & mittantur sub bulla plumbea Regimini Nigropontis. Et statuatur, quod debeant observari a die, quo presentabuntur dicto nostro Regimini in antea. Et nullatenus se extendant, neque observentur in litibus & causis iudicatis, & que habuissent & haberent principium usque diem presentationis ipsorum Capitulorum Regimini Nigropontis. Declarando, quod propter hoc non derogetur, neque præjudicetur casis, & litibus, quæ finem receperunt.

Et illæ, quæ habuissent, & haberent principium, iudicetur per Capitula Cancellariæ nostræ. Et mandetur Regimini Nigropontis, quod pro bonorum intelligentia faciant hanc Partem publicari in locis solitis Regiminis sui.

Et non possit fieri de cetero aliqua additio, diminutio, vel correctio dictis Capitulis, necque contra illa aliquid provideri, vel alicui concedi, nisi per istud Consilium congregatum Centum viginti, & ab inde supra.

Per li Ordeni della Cancellaria.

Capitula vero missa per dictum Regimen, & sub bulla, circa provisiones dationum, & Arcium Nigropontis factas per dictum Regimen cum Consilio, deinde confirmantur, & approbentur auctoritate hujus Consilii, dummodo non sint cum damno, neque diminutione Dationum Introitus nostri Domini, & illis Camera nostræ. Reservatoque arbitrio & auctoritate nostro Regimini Nigropontis cum Consilio deinde faciendi de tempore in tempus illas provisiones superinde, quæ sibi videbuntur pro universali comodo Civitatis & Insule prædictæ.

Dat. in nostro Ducali Palatio die IV. Aprilis MCCCCLIII. Indictione Prima.

*Questo si è lo libro de le uxance de lo Imperio de Romania ordenade & stabilide al tempo de li Serenissimi Signori lo Conte Balduin de Flandre, Miser Bonifacio Marchexe de Monteferrato, Miser Rigo Dandolo Doxe de Venexia, & molti altri Baroni, in lo tempo che fo conquistado lo Imperio de Constantinopoli. *)*

Quando la Sancta Citade de Jerusalem fo conquistada per li Christiani, & per la fede de Christo per lo confortar & predicar de Piero Heremita in l'anno de la Incarnation del nostro Signor Jesu Christo MCIII., li Principi & li Baroni, li quali l'haveva conquistada, si alege Re del dicto Regname de Jerusalem lo Duchia Gotifredo de Boion. Et quando lo have rezevuda la Signoria, lo non volse esser sagrado, ni nominarfe Re del dicto Regname, ni etiamdio non volse portar corona de auro là che lo Re de li Re, lo fiol de Dio, nostro Signor Jesu Christo portò corona de spine lo zorno de la sua sancta passion: avanti se volse incoronar de spine de corona facta de paia. Et cusi voiendo lo dicto Duchia Gotifredo meter in bon stato e in bon ponto lo dicto Regname, azoche tute maniere de zente, andando, e vegnando, & romagnando in lo dicto Regname, fosse governadi, e vardadi, & mantegnudi per dreto de raxon & per iustitia, Ello have consoglio cum lo Patriarcha de la dicta Citade de Jerusalem, & cum li altri Baroni, Principi, & Signori, & savii homeni, li quali se trovava esser li de diverse terre & de diversi paesi: Et domandadi tute de le uxance & costumi de le lor provincie & paixe, tuto quello che zascaduno disse, & che Ello pote ben intender, ordenadamente se meter in scripris. Et da pud avanti lui, e davanti Miser lo Patriarcha & de tuti li altri Principi & Barogni, che fo a la dicta conquista, si li se legere & esaminare: De li qual per consoglio de tuti fo factò & statuido uxance & assisse, le quale se deveva mantegnir, e tegnir, e guardar in lo dicto Regname de Jerusalem. Poi si stabeli in lo dicto Regname do Corte Seculare; l'una se chiama l'Alta Corte & l'altra Bassa Corte, zoè la Corte de li Burgexi, a le qual Ello stabeli uno homo per esser Governador & Justixier in lo luogo de lui, lo qual fo appellado Visconte. E si stabeli che el fosse Judice de l'Alta Corte a li Baroni e Cavalieri e feudadi, li quali tegniva sei da lui per lo homazo, over sagramento, che quelli averà factò. Et de la Bassa Corte de li Burgexi lo se vegnir Burgexi de li plu liali che el pote trovar in la Citade, e li plu savii, & fellì zurar in lo sagramento de la Burgexia, si come è scritto e divudado in lo gran libro de le Burgexie. Et si determena el dicto Re, che li Cavalieri et li alcudadi fosse menadi e zudegadi per l'Alta Corte, e l'altra gente i qual non voleva che fosse menadi per l'Altra Corte, fosse menadi et zudegadi per la Corte de li Burgexi: E cusi fo factò de comun acordo del Signor et de li foi Barogni. Et da pud stabeli le dicte uxance et assisse, si come è dicto de sovra: et per li altri Re e Signori, che succiede in lo dicto Regname, fo mantegnude, e per plufor volte fo amenadate, perche le cose, le qual elli vedeva, et cognosceva che fosse bone, si le azonzeva.

*Come apresso la conquista de Jerusalem, per li sovradicti Signori si fo mandado a lo Re de Jerusalem, & a lo Patriarcha, pregandoli che li mandasse le usanze loro, sapiano che per quelle Elli se voleva rezer, perche quelle era usance de conquista. *)*

Et apresso la conquista de la sancta Citade de Jerusalem, lo anno de la Incarnation del nostro Signor Miser Jesu Christo MCLXXXV., quando lo Conde Balduin de Flandres, Miser Bonifacio Marchexe de Monteferrato, Miser Herigo Dandolo Doxe de Venexia, & li altri Baroni & Principi de Franza si conquista la Citade de Constantinopoli, esse Imperador e Signor de lo Imperio de Constantinopoli, & de Romania lo Conte Balduin de Fiandra. Et vogliando meter lo dicto Imperio de Romagna in bon ponto, & in bon stato, & che li homeni, e lo fo popolo, & tute maniere de zente, andando & vegnando in lo dicto Imperio de Romagna fosse governadi e menadi per iustitia, e dreto de raxon; & imperzoche la Citade de Constantinopoli si è acircondada de pluxor generacion de zente, & specialmente de zente, che non son obedienti a la leze de Roma, & altra zente che vene a la dicta conquista: & perche la non poria ben rezer lo dicto Imperio, se non per le uxance, & assisse, che sono in le parte de Ponente, si fo consenadi de mandar in Jerusalem a lo Re, & a lo Patriarcha, pregandoli che li mandasse le sue usanze & assisse, conzosa che li se voleva rezer per quelle, che le fo uxance de conquista. Et cusi li fo mandade, & poi fo lezude avanti tuti li Baroni, e confirmado de rezetfe per lo dicto muodo, e per quelli capituli, che fosse plu necessarii per lo dicto paixe de Romagna. Cusi fo ordenado, e zurado per tuto lo fo Imperio de tegnir, & guardar le dicte uxance a tuto lo suo poder.

*E come da puo la morte de lo Imperador Balduin Miser Ruberto de Flandres so frar fo facto Imperador, & Miser Zesfe de Ville arduin prexe la fia de Miser Ruberto per moier. **)

Et apresso la morte de lo Imperador Balduin, Miser Ruberto de Flandres suo frar fo facto Imperador, lo qual have uno fio, e una fiola, e quello fiolo have nome Balduin, e da poi la morte del Padre si fo Imperador longamente, ma pub i parte, e si andà in Ponente, sicome in lo libro della conquista apertamente se declara.

In quel tempo lo dicto Miser Ruberto Imperador si mandava soa fiola a lo Re de Aragon: e cusì como le galie, le qual portava la dicta dona, arivano al Castel del Bel veder, e Miser Zesfe de Ville arduin lo primer frar del Principo Guelmo de Leonis (1) era appellato *Re de la Morea*; & voiendo far honor a la filia de lo Imperador, se tanto che la dona de le galie desente a terra. Et perche lo dicto Miser Zesfe non haveva moier, ello si la spoxa la dicta dona per lo consedio di soi Barogni, de la qual cosa nasfete molte guerre e molti scandali intro lo dicto Miser Ruberto Imperador, e lo dicto Miser Zesfe de Ville arduin. Apreffo lo dicto Miser Zesfe tanto sape far, e procazar, che in l'anno de la Incarnation del nostro Signor Miser Jesu Christo mille ... (2) lo mexe de Mazo, lo Imperador Ruberto e Miser Zesfe fo infempre in la Citade de Larffa a la Blachia, & infempre se acorda in tal maniera, che per pixon fasta intra elli do lo Imperador Ruberto si dona a lo dicto Miser Zesfe de Ville arduin le Ixole de Romagna, che se clama Arcipelago, & si lo fa gran Siniscalco de lo Imperio de Romania, & appellasse Principo de Achaia. Et ordena che lo Principo dovesse tegnir lo Principado da lo Imperador. Così li se homagio a lo Imperador. Et da puo ordena, e zura de tegnir, e mantegnir le usanze, e costume de lo Imperio de Romagna per tuto lo paixe cusì ordenadamente, como è scripto, e devisado in questo libro.

(QUI COMENZA LE PREDICTE UXANZE

*Como Miser lo Principo die far homagio a Miser lo Imperador. **)

*Lo modo che lo die tegnir lo asעדado, quando lo vien homo legio del Signor. **)

I. **I**N prima che per le uxance predi-
cte Miser lo Principo de Achaia,
così lo presente, come quello che
die avegnir, debia far homagio
legio, e fedelitate a lo sovrascripto
Miser lo Imperador de Constantinopoli,
e sagramento in man de li suo Barogni, ho-
meni legii, fideli, e de li altri soi subditi,
che lo mantegnerà, & mantegnir e guaren-
tar farà quelli per suo officiali a tuto suo
poder tute le franchexie e uxance de lo Im-
perio de Romagna,

*Como li Barogni, & homeni legii de Miser
lo Principo puo far homagio, &
legia, & fidelitate. **)

II. Et da puo che Miser lo Principo ha-
verà facto sagramento a li Baroni soi, si
come è dicto de sovra, li dicti Baroni, &
homeni legii è tegnudi de far al dicto Mi-
ser lo Principo homagio, & liga de fide-
litate. Et li altri asעדadi die far homagio.
Et li altri subditi sagramento de fidelitate.
Ma se lo dicto Principo volesse far dar al
dicto sagramento per so Procurator, o per
soi Procuratori, over sel non fosse in lo Prin-
cipado, nissun de li suoi subditi è tegnudi
de farli legia, over sagramento.

III. Quando lo asעדado devien homo le-
gio del Signor, ello die dir: Signor io de-
vegno vostro homo legio de tal feo, (&
nominar de qual feo lo è, zoè per quello
ch'ello li fa lo homagio); io vi prometo
assalvarve, e guardarve como mio Signor
contra tute persone, & contra tute cose,
che viver & morir possa (3). Et lo Signor
die responder: Et io ve rechoio in la fe de
Dio, e in la mia. Et si lo die basar in la
bucha in segno de fe. Ma se quello, o quel-
la, che fa lo homagio a lo Cavo Signor,
si come è dicto de sovra, ha facto legia
avanti ad altro homo, o femena, che non
sia homo al Cavo Signor, o ad homo chel
sia, ello die salvar a far lo homagio. Et
la caxon si è perche alguno che è homo de
uno altro, non puo apresso far homagio ad
altri, se ello non salva lo so primo Signor,
over se ello non lo fa per so licentia, e
combiato; altramente lo mentirave de fo
se a quello, a chi ello è homo primer. Et
qui fa homagio ad altri che al Cavo Signor,
de cose che sia a soa terra, lo die far in la
magniera sopradita. Ni non se die far ho-
magio, se non ad uno Signor, perche uno
homo non puo far oltra una legia senza suo
gran salire. E homo che fa homagio ad al-
tri che a quello de chi è homo legio, è te-
gnu-

(1) De Leonis. Ita in C. B. D. Noster habet: de Lori eva appellato andar in la Morea.

(2) Mille... Deest Epocha in utroque Codice.

(3) Et morti possa. C. B. D. ad-

dit: resalvando l'onor del Comun de Venetia.

gnudo al fo Signor per la fede che lui li da per lo homagio, che lui li a fato, de salvarlo e guarentarlo in contra tute persone, et tute cose che possa viver, e morir; e cusi lo promete a far homagio. E per questo apare che ello non è regnudo de meter, o far meter man in lo fo corpo, ni in la foa persona, ni anche consentir o fuffrir a fuo poder che altri la meta, ni non die prender, o far prender al fo poder alguna cosa del fuo Signor, de chi lo è homo legio. Ni non die confesar homo, ni femena, contra fo Signor, salvo s'ello l'haveffe dato al fo confesio. Ni non die per homo, o per femena mostrar oldir parole in corte, s'ello non è a confesio de quello, a qui lo se mete in esguardo, o in cognofanza, de cose chel fia contra lo fuo Signor. Ne non die portar arme in contra lo fuo Signor, a qui lo è regnudo de fede. Ne non die far a fo saputa procazar la onra del fo Signor, ni lo fo damazo, ni soffrir, ne consentir a fo poder che altrui lo faza, ni etiamdio a la dona, ni a la fia del fo Signor, vilania del fo corpo, ni zaxer cumi quelle carnalmente, se zo non fosse per maridazo; ni a foa sorella, tanto como ella è damixella, o che la fia in caxa del fuo Signor; ni soffrir a fuo poder che altrui lo faza. Et si diè lialmente confesar lo fuo Signor de quello che li domandarà confesio. Ni lo Signor non die meter o far meter man a la persona de lo afeudado, o a lo feo, se zo non è per sguardo, o per cognofanza de Corte. E si è regnudo el Signor al fo homo legio per la fede che è intro loro de tute cose davanti dire, de le qual l' homo è regnudo al fo Signor, e lo Signor a ello, perché che dentro lo Signor e l' homo è fede, & la fede die esser comuna a li do (1) de le cose avanti dicte. Et zafchun die salvar foa fede l' uno inverfo l' altro fermamente & intriegamente. E tanto plui die lo homo esser regnudo a lo Signor, che lo homo die intrar per hostaxiu per trar de prexon lo fo Signor, sel fera requierido per parte del fuo Signor, o de li fuo messazi. Et zafchuno homo è regnudo per fo fede al fo Signor, felo lo trova in bexogno de facto d'arme a pie entro li foi inimixi, o in luogo chel fia in pericolo de morte, a meter tuto lo fuo poder per meterlo a chavalo, over trarlo de quello pericolo. Et se altramente lo non puo fare, si li die dar el fuo cavallo, o altro, se ello lo requiere, & aidarlo a montar suso. Et chi schivasse far al fuo Signor alguna de queste cose, ello mente de fo fede verso lui. Et se lo Signor lo pora provar per raxon de Corte, ello pora far de lui & de le fue cose, como de homo che ha men-

tido de fo fede. Et chi attende far al fuo Signor alguna de le dicte cose, lo Signor si è regnudo per fuo fede de liberarlo al fuo lial poder quello, o quelli, li quali è metudi hostaxiu per la foa liberation. Anchora l' homo è regnudo al fuo Signor de intrar plezo per ello de tanto quanto val el fuo feo. Et chi de questo fallera el fuo Signor, io credo, ch' ello die perder lo fo feo infina ch' ello è vivo. Et se caso avegnisse, che lo homo fiando hostasio, o plezo per lo fo Signor, revevesse algun danno per la sua dita plezaria, lo Signor è regnudo de restituirli ogni dano, & questo per la fede, la qual lui è regnudo.

*Come Miser lo Principo non puo pugnir alguno fuo Baron, over feudatario, ni meter pena a li foi legii homeni, senza consentimento de li fuo homeni legii.**

IV. Miser lo Principo non puo pugnir alguno fo Baron, over feudato, si civilmente, come criminalmente, ni ancarizar quello, over meterli pena, senza consentimento de li foi homeni legii, over de la mazor parte de quelli, ni resguardar alguno de lo fo feo, over cometer a determenar per altri le fue questione, ma dieba resguardar per li fue homeni legii. Et lo dicto Signor, over foi Officiali non puo haver resguardo alcuno; ma ampuo de alguna picola cosa de quistion, como è de vigna de feo, o de villano, lo Signor puo cometer lo zudixio a li homeni legii concordevolmente convegandose le parte. Et lo Signor non puo per forza meter alguno homo legio in algun officio contra foa volontade, ni pugnirlo, ni reregir lo fo feo, se non per resguardo de li altri foi homeni legii,

*Come nissun homo legio puo esser regnudo per lo Signor, salvo che per do cose.**

V. Ordenado fo in le dicte usanze, che nissun homo legio del Principado possa esser regnudo personalmente per lo Signor per alguna caxon, excepto per queste, zoè per caxon de homicidio, & de tradimento; & questo si è, perche lo fo feo lo plea.

*Che se die far, se algun homo legio comete homicidio, o tradimento.**

VI. Se caxo avegnisse, che algun homo legio, o feudatario (2), comettesse homicidio, over tradimento, che die esser? A questo se risponde, che seondo le costume & uxance predicte lo Signor non lo puo pugnir, over detegnir, se imprima non fera provado lo homicidio (3), over tradimento, & lo sguardo sia facto sovra lo dicto

(1) A li do de le cose avanti dicte. Hec desunt in C. B. D. (2) O feudatario. Deest hoc verbum in C. B. D. (3) Se imprima non fera provado l' homicidio. In C. B. D. additur: per testimoniaze idence, che i habia vezudo dar, e ferir, & per lo suel el tradimento; & lo sguardo. &c.

Et homo legio per li altri homeni legii del Principado (1).

*Se per caso fosse, che lo Signor fesse inzulamente saisir alguno suo subdito, zoe alguno feo de quello, che se die far.**

VII. Anchora vien domandado, se lo Signor fesse iniustamente saisir (2) alguno feo de alguno suo subdito, e che quel suo subdito lo havera requierido tre fiade in lo anno in presentia de li suo homeni legii, se ello li pora haver (3) domandando lo sguardo de la soa corte; e anpuo se lo Signor non li fara render lo fo feo cum plena saistina, passando lo anno lo homagio de quello feo torna al proximo superior Signor. Et lo feudatario die prima far requieixicion del fo feo infra XL. di, altramente lo feudatario perderave li frusti, & li rendedi de quello anno. Et quello medesimo iuditio è de altri che ha (4) feudatarii forzi a lor, se li subditi sia legii. L' homo de plan homaio non ha Corte, ni non la puo regnir. Lo legio, over de plan homaio pora deponer querimonia davanri del Signor de cose feudal, che sia state tolte a lui inzulamente per lo fo Signor, per procurador a zo constituido.

Quando nasse question intro lo Signor, e feudatario.

VIII. Quando nasse question criminal, o civil, o feudataria, intro Miser lo Principo, o altro Signor, e alguno de li suo subditi, Miser lo Principo, over quello Signor, che havera la quistion, die surrogar alguno de li suo homeni legii, o non legii in suo luogo (5). Et quello Signor è regnudo levandose dar la bacheta a lo subrogato, & infir de lo consenio segundo che è uxanza, & dar consenio (6) si al Signor, como a le parte, de li legii de la Corte soa, retregnando per si quelli homeni, che li parera plui necessarii a far quella question. Et questo intendi, se lo litigante è homo legio.

*Como non puo spoiar algun de la soa possession senza sguardo.**

IX. Nisuno di Officiali de Miser lo Principo ha alguna iurisdicion in li franchi homeni, over in le soe cose, se non lo Capitano de alguna Castellania cum li homeni legii de quella Castellania. Ne Miser lo Principo, ne alguno suo Official puo spoiar alguno de la sua possession, over saisir la pos-

session de quello, da puo che per anno è di lo sera stato in saistina, senza sguardo de la corte soa. Ma lo heriede de quello, che havera posseduto per anno, poralo esser spoiado de quella possession senza sguardo? Responde che non; salvo che per servixio requieixito, e non dado.

*Como Miser lo Principo puo dar feo, che non deba.**

X. Miser lo Principo puo unir lo feudo de una Castellania in altra (7), & achresser, & amenuir li feudi, quando li sono ne le suo man. Et si puo donar quelli a qui li plaxe. Et puo donar lo feudo per menor servixio, che non dieba lo dicto feo. Ma li altri legii porali far questa cosa? Responde che non, diminuando lo servixio.

Como Miser lo Principo non puo donar feo senza recognosanza.

XI. Miser lo Principo puo donar de la soa propria terra feudal etiamdio del suo dominio, senza servixio, cum alguna recognition. Et se lo Signor predicto donasse senza recognosanza, che serave? Dixe alcuni, che la donation facta senza recognosanza non val; e molto mazormente de terra dixe (8) che lo se debia dar la recognosanza. Et altri dixen, che la val a vita del donador. Et puo far lo Signor donation de la terra, la qual puo devennir in le soe man, etiamdio vivando quelli che possiede la dicta terra a vita. Et se algun ha terra ad heriede de fo corpo legitimamente del fo corpo deffedando, & quelli non habia heriedi, & a quello se puo considerar vesibilmente, che de suo corpo non puo haver heriede, lo Signor puo donar vivando quello le dicte terre a possiederle driedo la morte de quello possessor, a chi li plaxe; scrivando tuta fiada in la lettera de quello, che se lui che al presente la regniva, morira senza heriedi de fo corpo deffedando. E tal donation si valera, sel morira quello che possiede in lo tempo del donador, over de suoi heriedi. Et se quella chi dona sera femena, la lettera die dir che la dona per si, & per soi heriedi. Over valera la dicta donation, se lo donador metera quello, a chi lo dona, in possession de alguno membri de quello feo donado. Ma se Miser lo Principo semplicemente donasse terra ad algun, non declarando ad ello, e a li soi heriedi, se die intender, che la donation non passa a li herie-

nar, a sentenciar.

(6) Et dar consenio &c.) C. B. D. male, ut arbitror; e dar consenio, zoe sentenciar, o determinar, cost per lo Signor, come per l'altra parte, de li legii de la soa Corte, retregnando &c.

(7) Lo feudo de una Castellania in altra.) C. B. D. omittit in altra; & subdit: over li feudi de una Castellania; & si puo achresser &c.

(8) Dixe.) C. B. D. dixit, perbe el vuol, chel se debia &c.

(1) Del Principado.) In C. B. D. hæc adduntur in fine hujus Capituli: Ne lo Signor po detegnir, ni saisir, ni prender li beni de quello, non per sguardo dei homeni legii del Principado.

(2) Saisir.) C. B. D. zoe sequestrar, o tuor.

(3) Se ello li pora haver.) C. B. D. addit: domandando lo consenio de la sua Corte.

(4) Che ha.) Ita corrigendum duxi ex C. B. D. Noster habet; che è.

(5) In suo luogo.) C. B. D. addit: a terme-

riedi de quello , che la rezeve , anzi die tornar a li heriedi del donador .

Se alguna quiffion foffe movefta al feudatario .

XII. Nefun feudatario de algun Baron , o Cavalier , o de chi che fe fia , non è tegnudo de mostrar a Mifer lo Principo , como ello tien la terra dal fuo Signor ; falvo fe in prima lo fuo Signor non fera defreditado per fguardo . Et fe alguna quiffion foffe movefta a lo feudatario de algun feo , lo non die responder , fe lo Signor non è requierido , e lo Signor è tegnudo defendendolo , poiche per lo feudatario lo fera requierido .

*Como la parte puo requierir che fia plui legii . **

XIII. Mifer lo Principo , over altro Signor , puo tegnir la Corte foa cum quelli legii chel puo haver . Veramente fe la parte , che fa lo letigio , domandara & requierira che lo Signor habia plui legii , lo Signor è tegnudo de farlo ; fecondo la qualitate de la cofa , la Corte die effer fornida , e fermada .

*Como non puo faifir la terra de li afeudati del Baron . **

XIV. Et fe Mifer lo Principo , over altro Signor , havera faifido la terra de alguno fuo Baron , Cavalier , o feudatario , lo non puo faifir la terra de li afeudati de quello Baron , ma ello puo ben reternir per fi lo fervizio de quelli . Et quefto fe die intender , fe iuftamente o inuftamente la terra fera faifida .

Como se Mifer lo Principo foffe prexo de li inimixi .

XV. Et fe Mifer lo Principo foffe prexo de li inimixi , che Dio non voglia , & lo dicto Signor fe poteffe recatar , el puo meter per lo fuo recato hoftaxii de li foi homini legii , infina che fe archoiera li danari per lo fuo refcato ; e recolti li danari , lo Signor è tegnudo de trar quelli legii , over meter altri hoftaxii in luogo de quelli a li inimici . Ma in altro caxo non li puo meter contra foa voluntade .

Como se die far , fe alguna Castellania foffe prexa .

XVI. Se alguna Castellania del Principado foffe prexa da li inimixi , che Dio non voia , over alguno feudo intriego , habiando quello feudo , o quella Castellania feudatarii , quelli feudatarii puo requerir lo fo Signor , che li fovegna in la neceffitate de la vita foa . Et fe lo Signor non li fovegniffe , quelli feudatarii non è tegnudi de darli

alguno fervixio de li feudi perdudi , falvo fe elli li recovraffe .

Como lo feudatario die andar a obedir lo fo Signor .

XVII. Se lo Signor voleffe mandar algun de li fuo Baroni , over legii , fuora del Principado , per alguna ambaffada che partegniffe a comuna utilidade del Principado , ello è tegnudo de obedir la voluntra del Signor , rezevando lui le fpeze del Signor : ma fe ello lo voleffe mandar (1) per foa propria utilidade , lo non puo farlo contra foa voluntrade .

*Como se alguno cometeffe tradimento contra lo Signor . **

XVIII. Se alguno cometeffe tradimento contra lo fo Signor , & da puo quello tradimento ello fa ad alguno alguna donacion , fe caxo avegniffe che lo muora avanti che contra de lui per le fue nequittie fia procedudo per fguardo , la donacion val ; & fel muor avanti chel fia defreditado per fguardo de la Corte del fo Superior , lo foi de quello , o lo plui proximo die fuccieder in li beni de quello , fi como deverave haver fuccedudo , fe quello caxo non foffe fequido ; Si come advene a Mifer Nicola de Trimola , che fo traditor ; & perche lo non fo deshereditado in vita foa , dapuo la fo morte sociede Mifer Aymo de Rens , & Madona Margarita de Zofalonia in uno feo , lo qual fe clama Micopoli .

Se Mifer lo Principo bavera Castello .

XIX. Se Mifer lo Principo havera alguno fo Castello in la frontiera de li inimici , lo non puo impegnar a li inimici , ni destruxer quello , senza confcio , & confentimento de li foi homeni legii .

Como non puo donar la legia ad algun de menor condition .

XX. Mifer lo Principo , over altri qual che fe fia , non puo donar lo homagio legio che fe die far a lui contra la voluntade de lo homo legio , ma confendando lui , fi lo puo far . Et quello del homo de plan homagio fi lo puo far a la foa voluntade , & donarlo al fuo bon plaxer . Ni la legia de lo fo homo legio non la puo donar ad alguno de menor condition che fia lo donatorio , falvo fi lo deffe la Castellania là che lo feudatario ha la terra legiatica .

Se naffera queffion intro lo Signor & feudatario .

XXI. Quando Mifer lo Principo dona ad alguna perfona alguno feo , & da puo alguni tempi naffe alguna quiffion intro lo Signor , e lo feudatario , de le pertinentie , o de

(1) Voleffe mandar .) C. B. D. voleffe mandar quello , over quelli , per fuo fervixio , over per foa propria &c.

de alcuni membri de lo feo ; se quello , a chi è donato, fera trovato in faifina , a lo Signor fi zafe la prova: Et cufi per converfo , s' ello non foſſe in faifina . Et queſto intendi , ſel Signor non provaffe quello membro eſſer de altro feo , in perzo che in quella fiada a lo feudatario zafe la prova .

Come lo Signor non puo chumandar a lo Baron a far ſervixio .

XXII. Miſer lo Principo non puo deſparir lo homo legio da li ſuo homini feudatarii in dar lo ſervitio , ſalvo ſe lo legio lo confentira . Et lo Signor non puo chumandar a lo Baron , over a lo homo legio , a far ſervixio in alguno luogo , s' ello non lo manda acompagnado cum cumbagnia raxonevole , & ſegundo lo bixogno e la neceſſitate de lo luogo , al qual lo vien mandato ; & meritamente , perche plui ſe po e die confidarſe de li ſuo che de li ſtragni : Et queſto è coſa affai raxonevole .

Come non ſe puo meter taie , ni colte .

XXIII. De infanza , & conſuetudine de lo Imperio de Romagna Miſer lo Principo non puo meter a li ſoi feudatarii , over a li franchi homini , ni a li villani de quelli , taie , ni colte , per alguna condecion , ni per che nome ſe ſia , in alguno caſo , ſenza conſcio & conſentimento cuſi de li legii , e feudati , come etiamdio de li altri franchi , per utilitate de lo paixe . Et in quella fiada chi conſente a quello , ſi è obligadi , & chi non conſentira , non ſera obligadi . Veramente ſe lo voleſſe maridar ſo ſia , o reſcatarſe de li inimici , quando da quelli lo foſſe prexo , in quella fiada colta (1) poralo meter a li homeni de plan homaio . Et etiamdio de lo Signor provedere , che neſſun feudatario , over Baroa , over foldado , olſa tuor paia , ni galine , ni alguna altra coſa per forza a li villani de li ſuo ſubditi .

Come ſe lo feudatario ſopraſteſſe de non dar lo ſervixio .

XXIV. Quando Miſer lo Principo comanda , chel ſia faifido alguno feo per lo ſervixio requexito , e da puo a lui non dato , el puo tuor lo ſervixio de li villani de quello feo . Ma li fructi che ſono recolti , & che ſe die recoier , non puo lo prender . Et quando lo feudatario offeriſſe a lo Signor lo ſervixio infina XL. zorni , lo Signor (2) è tegnudo reſtituirlo in plena faifina de lo feo , excepto lo ſervixio de li villani . Et ſe lo feudatario ſopraſteſſe a non dar lo ſervixio al Signor , paſſadi XL. zorni lo Signor pren-

dera tanti de li fructi per rata , che baſta per lo ſervixio non dato , ſegondo lo valor de li rendedi del feo , over de li ſei (3) . Et ſe lo ſovraſtaſſe per anno e zorno a non dar lo ſervixio , lo perde lo feo , ſalvo ſe lo heriede ſe apreſentaffe offerandole lo ſervixio debito , over lo pupillo , el qual non fi perzudegado : & mientredemen lo ſe die far la declaration per ſguardo , ſalvo ſe lo ſera detegnudo da legitimo impazo , la qual coſa anpuo l'è tegnudo de notificarlo al Signor , ſe lo puo , infra l'anno .

Come lo Signor puo far libero lo ſo vilan .

XXV. Lo Signor ſolamente , zoe lo Principo , puo mantegnir e far libero lo ſo villano , over quello d' altri , de conſentimento del Signor del vilan . Et ſi puo lo Signor feudo a la Glexia dar , over parte de feo , over etiamdio dar uno villano (4) . Ma ſi la donation ſera facta per altri , la valera ſolamente a la vita del donador .

Quanto termene die haver lo feudatario a pariarſe a dar lo ſervixio debito .

XXVI. Quando lo Signor comanda ad alguno feudatario che lo debia dar lo ſervixio debito , lo die haver per lo manco XV. zorni de termene a pariarſe . Veramente ſe alguno Caſtello foſſe affidado , over lo Signor , zafchaduno feudatario è tegnudo de focorer piu toſto chel puo ; & ſpecialmente quelli che die dar alguno ſervixio . Et queſto medefimo ſera , ſe chavalcada general ſe fara per Miſer lo Principo andando a lo paixe de inimixi , over ſe exercito de li inimixi intraffe a lo paixe , & a le terre di Miſer lo Principo .

Quando Miſer lo Principo moveſſe guerra ad alguno ſuo Baron , che die far li Feudatarii .

XXVII. Se Miſer lo Principo moveſſe guerra ad alguno ſuo Baron , over feudatario , li feudatarii de quello Baron , o de quello feudatario , è tegnudi a defender lo ſo Signor , ſe Miſer lo Principo iniuſtamente li move guerra . Ampuo lo diſto Baron , over feudatario , è tegnudo de requierir lo Signor per algune do o tre fiade in preſentia de li ſuo Baroni , & de li ſoi legii , ſe copia de quelli ſe pora haver ; & ſe non poſeſſe haver de quelli , davanti & in preſentia de altri degni de fede , che Ello ſe debia romagnir da quella moleſtia . Et ſe ello non ſe voleſſe romagnir , li feudatarii è tegnudi a defender lo ſo Signor ; e puollo far ſenza pena . Ma ſe zuſtamente i moveſſe guerra ,
li

(1) In quella fiada colta &c.) C. B. D. in quella fiada el pora meter colta ſolamente alli homini de plan homagio .

(2) Lo Signor &c.) C. B. D. lo Signor prendera tanto di fructi , & è tegnudo &c. Non reſte , ut reor .

(3) Over de li ſei .) Poſt hæc verba in C.

B. D. hæc interpolata leguntur: Et nota che el non prezudega al pupillo alcun tempo fazando la dechiavacion , o che ſa detegnudo da legitimo impazo .

(4) Dar uno villano .) C. B. D. puo dar villani .

li subditi non è regnudi de defender lo suo Signor contra lo superior Signor, se (1) li feudatarii haverà facto homagio, & salva la fidelitate del suo Superior; altramente li è regnudi de defender quello, infina che per sguardo lo fera deshereditado de la Corte soa.

Como lo Signor puo constrenzer lo feudatario a rezever cavallaria.

XXVIII. Lo Signor puo constrenzer lo feudatario a rezever cavallaria, zoe, se ello ha feudo de cavallaria, & se lo feo è in tal stato, chel possa mantegnir cavallaria. Ma se per guerra lo fera guastado, intanto che non possa servir la cavallaria, lo non die essere contreto, ma ello die servir a lo Signor de la persona, dessalcando lo servizio, secondo che lo feo è diminuito per la guerra. Et se lo feo non fera de cavallaria, & sia de quanto gran valor che se voglia, lo non die esser contreto a cavallaria, & etiamdio se lo padre de quello feudatario fosse stato Cavalier.

Como lo feudatario puo esser scuzado de dar consio a la corte.

XXIX. Se lo Signor requierira alguno feudatario per dar consio a la Corte soa, over servizio de la persona, over per altra raxonevol caxon, se lo dicto feudatario haverà legitimo impazo, lo lo die haver per schuzado.

Como lo legio, o la legia, puo donar la terza parte del feo.

XXX. Contiene etiamdio in le uxance de lo Imperio, che lo homo legio, over la legia, puo donar la terza parte de lo feo feudo, over de li feudi suo liberamente a quel, o a quelli ello vora, cum servizio debito per quella terra. Ma vender non lo puo senza consentimento del so Signor. L' homo de plan homaio non puo donar ni la terza, ni la quarta parte, ni villano, ni alguna terra, senza licentia del suo Signor, dal qual ello tien la terra. Et lo Signor non puol constrenzer alguno legio, che prenda alguno officio contra la soa voluntade.

Como la femina legia morto la so marida se po maridar a qui li plaxe, salvo a inimigo.

XXXI. Anchora se contien in le dicto usanze, che la femina legia morto lo so marido se puo maridar a qui ella vuol, purchè ella non se marida a inimigo, daggando al Signor la terza parte de li rendedi de uno anno de la terra, la qual ella tien da lo Signor partignando a legia, over

lo valor de li rendedi, zoe de la terza parte; & questo per lo so relevo. La femina de plan homagio non se puo maridar senza licentia del suo Signor, se lo Signor la comandara, quando ella la investe del feo, che ella non se marida senza so licentia, la non lo die far. Ma se ella se marida avanti che lo li sia vedado, nisuna pena non li incorre. Et se da puo che lo li fera vedado ella se maridasse, la pena si è a la voluntade del Signor. Veramente lo Signor non la puo mandar contra de la so voluntade.

Como in fei, & baronie lo primogenito succiede.

XXXII. In feudo veramente, over baronia, over Principado, lo primogenito succiede a lo padre, over a la mare; & se ello non è fio, o fia, lo succiede lo piu proximo, che apar in lo Principado, se ello fera de quello zepo, al quale prociade lo feudo paterno, o materno; & se lo fera feudo dal aquilo del Principado, el succiede lo piu proximo infina infinito, purchè sia stato de quella progenie paterna, o materna. E s' ello fera feudo paterno, o materno, lo siol, over la fia, da puo la morte del padre, o de la mare, retien la possession, etiamdio senza auctoritate e licentia del Superior, pur che ello se trova in lo Principado. Ma se lo fera fuora de lo Principado, lo non puo achistar la possession senza auctoritate del suo Superior. In altre defcandentie, over succession, a voler (2) aquistar la possession se die aspetar la auctoritate del Signor Superior. E che ferave, se uno partegnisse in terzo grado, e defendando de linea feminina, e l' altro in quanto grado, e defendando de linea masculina? Responde chel die succieder quello, che partien in terzo grado, imperzo che ello è piu proximo.

Per qual caxon puo esser detegnudo la legio de Miser lo Principo.

XXXIII. Ordenado so in le dicto uxance, che lo homo legio de Miser lo Principo non puo esser detegnudo personalmente per lo Signor, se non per do caxon, zoe per homicidio, over per tradimento, imperzo che lo so feo lo pleza.

Como se driedo la morte del padre lo fio è de etade legitima, lo non paga relievo.

XXXIV. De comunal concordio si so ordenado, che se da puo la morte del padre lo fio è de etade legitima, lo non paga relievo, quando lo vien investido del feo del padre, ma de la madre si: tuti li altri si paga

(1) Se.) C. B. D. forte non recte: e se.

(2) A voler &c.) C. B. D. A voler acquistar el se die aspetar l' auctoritate del Signor Su-

perior in dimandar la possession: notandovi: chel po così succieder la femina, como l' omg. Che serave &c.

paga ogni fiada chel feo si fi mudado, excepto si lo fiol fosse in avoieria, lo avoier non paga relievo; e quando lo vien investido lo fiol de lo feo da puo che lo fera pervegnudo ad etade legitima, lo non paga relievo, se lo Signor fo havera habudo l'avoieria; altrimenti lo paga de li beni rezevudi per lo avoier. In le descendentie veramente, che appartien a maschulo, non se paga relievo, ma che partegna a femena legia si. Et se la fia legia succiede al padre, over a la madre, etiamdio se ella habia marido, quando la vien investida del feo del padre, over de la madre, la paga relievo. Et quando la femena legia se marida, la paga etiamdio relievo. Et per lo fimel quando fo marido muor, & ella se investe del feo, etiamdio si lo feo fosse hereditario de la femina, la paga. Et si paga, quando la vien investida del feudo del fo duario. Et quando se marida homo, o femena de plan homagio, non paga relievo. Et se legio, over legia, havera terra de plan homagio, non paga relievo de quella terra, ma solamente de la terra legiatica. Ello si domandato, se quante fiade lo marido de la femina muor, se tante fiade ella se investe del feo za investido, etiamdio se quello feo è hereditario. Responde che si.

Quanto die haver la legia, o de plan homagio, per fo duario da puo la morte del marido.

XXXV. Secondo le uxanze de lo Imperio de Romagnia la femena legia (1), e de plan homagio, da puo la morte del marido ha per lo fo duario, o per la fo dora, la mita del feo, over de li sei, del castello, o castelli, & de la iurisdiction del marido, la qual lo marido possideva, quando li se lo matrimonio, & zafesse insieme in uno lesto una fiada solamente. De le descendentie veramente non ha alcuna cosa; ma de lo aquistar che fa lo marito durando lo matrimonio, la moier aquista la mitade, se ella vive driedo el marido. Ma se lo marido vive driedo la moier, li fioli de quella femena nascudi del primo marido non succiede in alcuna cosa. Et se ella ha fioli del primo marido, & ella sopravive al marido, de driedo lo fiol del primo marido succiede in la soa aquistaxon; salvo se ella ha *beriede mascolo* de colui che aquista, imperoche colui succiede. Ma se lo fiol de lo segundo marido, lo qual aquista la terra, muora avanti che la madre, el succiede lo fiol del primo marido in l'aquistaxon de la madre;

Tom. III.

etiamdio se lo fiol de lo segundo marido habia fioli. Et la dona legia habiando marido puo donar la terza parte de l'aquistaxon soa a lo segundo fiol de la fia, over a chi li plaxera. Ma se l'homo non havera pagado lo relevo de la moier in vita soa, che fera? non convegnera pagar quello, over li *executori* suo? Responde che lo marido, over li *executori* è tegnudi de pagar lo relievo, da puo chel marido havera habudo la faistaxa de la terra de la moier (2). Che fera de lo marido che investira la moier de certa quantitate de dinari, non fazando mention, che quello investe quella de mitade de la soa terra da puo la morte de suo marido? Non haverala (3) lo duario de la terra de suo marido, over la conquistaxon? Responde che l'haverla solamente la aquistaxon, perche za l'haverla investida de dinari. Et cusi advegnave, se algun dira: Io prendo la tal dona per moier, anzonzando & metando *es* tal pacto; perche in quella fiada se observerave lo pacto, & non haverave la aquistaxon, salvo si in lo pacto non se exprimeffe lo contrario. Ma se fera, se la moier legia aquistara alguna terra? Lo marido non haveralo parte in quella aquistaxon? Responde che si, segundo alcuni; & altri dixè lo contrario. Ma se fera de plan homagio, che die esser? Responde, quello medesimo segundo alcuni, se lo fo fera franco, & altri contra.

Como vacando alguno feo, chi die succieder, lo die domandar infra XL. zorni &c.

XXXVI. Quando lo vacha alguno feo, in lo qual alcuni die succieder, quello che ha raxon in lo dicto feo, si lo die domandar infra XL. zorni; altrimenti lo perde lo fructo de quello anno. Et se ello non lo domandara infra anno e zorno, siando lui in lo Principado, lo lo perde, etiamdio se de alguno impazamento lo fosse impazado legitimamente; e lo plui proximo del morto si lo succedera, se ello lo domandara avanti chel sia passado anno e zorno da la morte del Signor del feo. Et se ello fera fuora del Principado, ello ha de termene do anni, e do zorni; & quando lo vegnera infra lo dicto termene, & offerira lo homagio, la terra li die esser assignada. Tal termeni etiamdio si die observar, se lo fera la parte feudal uno villano, over pocha terra feudal. Si come (4) advene inela Madre de Miser Nicolo de qua indriedo Marefcalcho del Principado, lo qual perde la Baronia de Maragrifon, quando lo iera in prexon de Paleogrison, quando lo iera in prexon de Paleogrison.

V u

logo

(1) *La femena legia &c.* C. B. D. *la femena legia, over gentil dona, & de plan homagio, moier de un citadin popular da puo la morte &c. Incongrua additamenta.*

(2) *De la moier.* Post quæ verba hæc leguntur corrupta latinitate scripta in C. B. D. *Et nonquid domptui poterit immediate relevisum perdere, quamvis bona terre ad mortuum perti-*

neat usque ad quatuor menses medietatem. Quæ centuri possunt addita ab aliquo legulejo.

(3) *Non haverala &c.* C. B. D. *Ella non haverave el doario de la terra de fo marido, over de l'aquistaxon, perche za la averave investida de dinari. E così &c.*

(4) *Si come advene &c.* Hæc usque ad finem Capituli desunt in C. B. D.

logo Micael, sicomo dixè alcuni, & si fo privato.

Como tuti li franchi puo far testamento, azonzando certe cose.

XXXVII. Tuti li feudatarii legii, & de plan homaio, & altri franchi homeni del Principado predicto, cusi mafcoli, come femene, puo liberamente far & ordenar testamento de li soi beni mobili, & immobili borgexiarichi; azonzando questo, che se la blava che havera facto femenar in la soa terra feudal, over de la moier, fera nassuda, over la uva ingranada, over le olive & li fructi de li arbori fera complidi, e fatti, tuto partien al morto. Et de la terra, in la qual è la femenza predicta, lo Signor non prende lo zemuro, ni li heriedi de quello feo. Ma lo Signor, o quello che die hereditar lo disto feo, tuo ben lo zemuro de li altri che haveffe femenado in quello luogo. Li fructi veramente, che non è recolti de quella terra feudal partien a lo Signor, over a lo heriede del feo. Lo anno in lo qual comenza li beni feudal, comenza quando le olive se recoia, & le glande, zoe driedo la festa de la Exaltation de Sancta Croxe.

Quando l' homo muor intestado, la moier succiede in li beni mobili, & immobili burgexiarichi.

XXXVIII. Se l' homo muor intestado, la moier succiede in li beni mobili & immobili burgexiarichi; ma se ello non havera moier, lo fiol succiede, & se li fera fioli, o fie, tuti succiede engualmente. E se fioli, o fie non apar, lo succiede li plui proximi; e se de li proximi non se trovasse in lo Principado, li beni fera per lo Signor conservadi per uno anno & zorno, & aspetar se da altra parte aparera alguno cuxin, o proximo de quelli; & se lo aparera, li beni de quello morto li dovera esser dadi; & se ello non aparera, lo Signor è regnudo destrubuir quelli beni per l' anima del morto. Et in questo caxo engualmente succiede lo mafculo & la femena, siando in engual grado; intendi le fiol non maridade, & non de quelle che son maridade, perche elle non puo domandar alguna cosa, da puo che le apar quelle *esser state* maridade; salvo se la dota, la qual le rezevesse, elle la volesse retornar in lo monte cum tuta la hereditade, e puo tuto infembre partir: Et questo segundo alcuni.

Capitolo de l' avoieria.

XXXIX. Quando el muor lo legio, over altro de plan homaio, la madre ha l'avoieria del fio, over de la fia. Et se la madre muor avanti, lo padre ha l'avoieria. Ma se

intrambi, lo padre, e la madre muor, in quella fiada havera l'avoieria quello che die succieder in lo feo, o che ello sia Signor de terra, over consovrin. Et si è tegnudo de dar victo & vestito a lo pupillo, del qual ello è avoier. Et lo avoier, qual che sia, die dar lo homaio per raxon de l'avoieria. Et si die domandar l'avoieria infra tal tempo, cusi como se ello dovesse succieder in lo feo, altramente lo perde l'avoieria de quella terra. Et si die presentar lo pupillo, over pupilla, del qual lo è avoier. Et se ello non lo presentaria, lo Signor non è tegnudo conciederli la avoieria. Et se ello non lo podesse presentar, & fera investido lo avoier, *valera* come se facto fosse. E quello che fa lo avoier, non puo esser revocado per altro avoier; ma lo heriede lo pora revocar, quando lo fera investido del feo. Et se lo popillo, o popilla non vora morar con lo so avoier, questo puo esser segundo alcuni, se lo è de VII. anni, altramente lo demorerà cum lo so avoier. Ma la madre, o lo padre, non porali ordenar, che lo pupillo o pupilla sia nodrigadi cum altri, che cum l'avoier de la terra? Respondi che segundo altri questo puo ello ben far, over ordenar, ma lo avoier non li dara le spexe, se ello non vora, da puo che lo popillo, o popilla, non demora cum lui. Et se lo popillo, o popilla non vora star cum lo so avoier, ello pora star cum lo piu proximo, habiando le spexe de quello, che è avoier. E li feudatarii del popillo non è regnudi dar lo homaio a lo avoier, salvo se lo avoier fosse marido de alguna femena che haveffe feudatarii, o se lo fosse avoier, lo qual adesso da puo la morte del popillo podesse succieder; salvo tuta fiada la fidelitate del popillo, lo qual die succieder vegnando a la etade legitima, quando se fa lo homaio. Adoncha se lo Signor ha l'avoieria del popillo, e non deba adesso driedo quello succieder, over se altro consovrin havera l'avoieria, lo qual non deba succieder (1), over si fosse plui proximo, e fera stato negligente, over reuantiara la avoieria, non rezeva lo homaio de li afeudadi de quello popillo. Ma che fera del padre, che ha l'avoieria del so fiol del feudo materno?

Como lo padre, o la madre puo investiv lo so fiol.

XL. Se lo padre, over la madre, che non habia marito, se vora desvestir del so feo, azo che lo fiol possa far duario a la soa moier, se lo fiol morisse dapuo quella desvestidura, & ello sia sta homo investido, & non lassa driedo a si heriedi de so corpo legitivamente defendando, el non succiede alcuni de li cuxini del fiol del padre, over de la madre, salvo se lo fera sta feudo de la

(1) Over se altro . . . lo qual non deba succieder.) Hxc clausula deest in C. B. D.

la aquistaxon. Ampuo se quello padre, over la madre, che se vol devestir, se devestira davanti dal Signor eum questa condition, che se lo fiol muor non lassando heriedi legitimi de suo corpo, che li altri cuxini possa succieder, lo pora succieder de li cuxini del fiol del padre, over de la madre, si como li averave possudo prima succieder, sel non fosse facta la devestidura; solamente costi che lo Signor consenta a quella devestidura (1). Er se alguno se devestisse de lo fo feo non fiando in presentia del Signor, la non val, Ma se quella devestidura se fesse in presentia de Vicario del Signor, che serave? Respondi che la val, si como tuto lo zorno se fa.

Como la moier se die prexentav, quando feo i descaze.

XLII. Ancora secondo le usanze de lo Imperio de Romagna se contien, che quando terra, over feudo descaze, in li quali la moier sociede, o die socieder, la moier se die presentar, & non fo marido. Er se la moier sera negligente in li terreni sopraddetti, la cade de la raxon foa, & si succiede quelli, che driedo quella secondo le usanze devesse succieder. Ampuo non li periduca alguno tempo durando lo matrimonio in lo feo, che la è investida; ma driedo la morte del marido la observera li tempi ordenadi de sopra. Che sera, se la moier se presentara senza lo marido? Responde, che la se die rezever (2).

Qui puo cognoser de li caxi civili.

XLII. Tuti li feudatarii, e de plan hoimaio del Principado de Achaia puo cognoser de li caxi civil de li foi villani; ni villani non fe puo apellar de algun modo.

Qui tocha far vendeta de sangue.

XLIII. A far vendeta de sangue non se convien, se non a li equali de Miser lo Principo, zoe a lo Ducha de Atene, al Signor de Nixia, a li Terzieri de Nigroponte, a lo Signor de la Bodeniza, al Conte de Cefalonia, al Signor de Charantagna, a quello de Patras, e de Matagrifon, & a lo Marefcalco, infina che lo è in lo exercito sovra li soldadi, & a lo Signor de Colovrata (3), che fo de Dornay. Che sera se lo villan de alguno feudatario vora lamentarse de uno altro villan de quello medesimo Signor in caxon civil? Non pora lo Signor del villan cometer a quello, che altrui che ello non debia cognoser de quella ca-

Tom. III.

xon, & che davanti a lui debia esser, e non davanti altri? Responde che si, segondo alcuni. Ampuo sel villan se lementera del altro villan davanti lo Superior del fo Signor, lo villan è regnudo de responder, non obstantechel Signor lo habia vidado. Altri dixè contra, se lo Signor del villan è homo legio; e la raxon li è, perche ha Corte in li villani, & feudatarii suo.

Como la feudataria se puo prexentav davanti al Signor.

XLIV. Se uno marido de una feudataria sera prexo, over sera absente, & focciada in alguno feo, over parte de feo, over in avoieria, quella feudataria puo presentarse davanti a lo Signor del feo, & prender la investidura, over l'avoieria, non obstante la absentia del marido. E dapo la regnuda del marido, si lo presentara davanti al suo Signor, si como fo avoier.

Como la moier non die haver dorario, se non de la terra, che possedeva so marido.

XLV. Se lo feudatario fa matrimonio cum alguna, & la madre, o maregna de lo feudatario possiede la mitade del feo, over de li fei de lo feudatario, la moier driedo la morte del marido non havera dorario de quella terra. Er la raxon si è, perche la non die haver dorario, se non de la terra (4), che possederia lo marido, quando ad insiemebri contrasse lo matrimonio.

In che modo die dav la terza parte del feo lo legio, over la legia.

XLVI. Lo legio, over la legia, puo donar la terza parte de lo feo, o de li fei, se ello vuol, non requierido lo Signor, e a chi li plaxe, se lo havera habudo la sifina de XL. zorni, ma venderli non puo. E questo veramente, se lo aquista li fei insieme, e da uno Signor. Ma se lo haveffe aquistado, & habudo in prima uno feo, & puo uno altro da l'altro Signor, in quella fiada non porave dar, se non la terza parte de zafcaduno feo. Er se lo succiede in pluxor feudi, che regna da uno Signor, o de pluxor, lo non puo dar se non la terza parte de zafcaduno feo. Er se ello dona feo intriego, lo chade de tuto quello feo, & quello medesimo donador aquista quello feo. Er se lo dona do parte, lo donador prende (5) quello plu che l'ha donado, & quello a chi è donado, aquista la terza parte del feo.

V u 2

Como

(1) Solamente . . . devestidura.) Hæc quoque clausula deest in C. B. D.

(2) Rezever.) In fine hujus Capituli hæc adduntur blateramente latine conscripta in C. B. D. Ut I. C. si feudatario, us ibi puta, si vir esset negligens in præstando servitio debito pro terra illa, us si traxerit moram extra Principatum

ultra &c.

(3) Colovrata.) In C. B. D. lego, Calamata.

(4) Se non de la terra &c.) C. B. D. Si non de la terra che possiede el marido, over che possiede, quando ad insiemebri &c.

(5) Prende.) C. B. D. haud recte, perde.

*Como se intende de plan homaio. *)*

XLVII. Se alguna terra feudal sera conceduda ad alguno, & in le lettere de la concession non sia nominado lo donatario (1) legio, el se intende effer de plan homaio.

Como in la sententia, che non ha vox.

XLVIII. Quando die effer facto sguardio sopra cose, che tocha a li servixii de li feudati franchi, cusi in facti de feudi, como in caxi criminali, over civili, in la sententia non ha vox, se non li homeni legii, & li Prelati che ha Baronie in lo dicto Principado. Et li Baroni si vien zudegadi per li altri Baroni cum li legii, soprastando etiamdio lo Superior de quelli. El dixit alguni, che sicome li Vescovi in lo Principado è Chumandieri de lo Hospital de S. Zuane, e de le caxe (2) de la Mostiua, si a vox.

In che modo puo deponer querimonia contra lo suo Signor li subditi,

XLIX. Li Baroni, & altri Cavalieri, e feudatarii legii puo cognoscer de li feudi de li suo subditi, cum li suo legii. Veramente se li dicti haveria faistido la terra de li subditi inuustamente, se elli non restituira a quelli in plena faistina, lo subdito non è tegnudo a rezeverla; & se lo l' haveria tegnuda a lo subdito per anno e zorno, passando lo anno lo homagio torna sub tamente al proximo Superior Signor, purché lo subdito habia requirido lo lo Signor tre fiade in lo anno, che lo debia far restitution, domandando lo sguardio de la Corte sua: & la prima requixition die effer facta infra XL zorni, altramente perde el fructo de quello anno; & questo se intende in li legii. Ma lo homo de plan homagio, quando lo suo Signor prociede contra lui (3), puo deponer querimonia & lamentation passando XL zorni davanti dal Signor (4) del suo Signor, requerando in prima lo lo Signor, che ello li faza complimento de raxon infra quelli XL zorni. Ma deponando davanti del Superior del lo Signor lamentation del suo Signor infra lo anno, lo perde lo feo, se quello feudatario sera legio, & la question sera de tuto lo feo. Ma se la question sera de cose movele, lo puo de presente meter lo lamuto (5).

De lo legio, che da feudo.

L. Se alguno legio haveria dato algun feudo

do intriego aquisfado de lo aquisfamento del Principato, over che per succession li sia pervenudo, lo qual segondo le uxanze sopradicte lo non puo donar, colui a chi è donato aquisfa la terza parte del feo, e l' avanzo roman al Signor principal in vita de colui, che ha donado. Driedo la morte del donador succiede lo suo heriede, over fiol, over qual altro heriede che sia, pur che ello se presenta, & habia offerro lo servixio, vivando lo donador, a lo qual lo è tegnudo, infra uno anno, protestando dir, che ello è apariato servir al Signor principal segondo lo servixio debito per quella terra.

Como la terra roman al Signor, se lo subdito requixido non haveria dato lo servixio fra l' anno & zorno.

LI. Se lo Signor haveria faistido la terra de alguno suo subdito per lo servixio requixido, & non dado, e lo subdito non haveria dato lo servixio infra l' anno & zorno, la terra roman a lo Signor passado lo anno & zorno, salvo si quello che die succieder se haveria presentado, offerando lo servixio debito: & offerro lo servixio, lo Signor è tegnudo de restituirla la terra.

Como lo feudatario non è tegnudo dar alguno servixio, se lo Signor muor non compida la promission del feo, terra, over quantita.

LII. Quando algun Signor da ad alguno certa terra feudal, prometero adimplir certo feudo, over tuto, over quantita de feudo, se lo Signor muor non compida la promission, lo feudatario non è tegnudo de dar alcun servixio avanti che sia determinado, che servixio lo debia dar per quella terra, per lo successor de lo dicto Signor. Ampio lo successor de quello Signor non è tegnudo adimplir lo feudo, over quantita de feo, se ello non vuol, ma lo heriede si, se in le lettere se contien, che lo da per si, & per li suo heriedi. Et se lo Signor haveria desminuido lo feo de lo feo feudatario, lo dicto feudatario non è tegnudo de dar lo servixio al lo Signor de quello feo cusi desminuido, infra tanto che lo li fera restituido intriego (6).

Como l' avoier, che tien terra, che debia servixio, è tegnudo dar la persona.

LIII. Se algun tien avoieria de alguno pupillo, del qual la terra debia dar servixio personal, lo avoier per raxon de quella avoieria

(1) Lo donatario.) Ita correxii ex C. B. D. Noster habet: lo donatore.

(2) E de le caxe.) C. B. D. & de la caxe.

(3) Procede contra lui.) C. B. D. addit: inuustamente.

(4) Dal Signor.) Ita C. B. D. quod a nostro omnium est.

(5) Lo lamuto.) C. B. D. in fine Capituli

addit: Che fara, si fara de pian omagio, e meta la suo dimanda infra XL zorni.

(6) Intriego.) In fine hujus Capituli hæc adduntur in C. B. D. Et se la stivoria de i feudadi è parte del feudo, pensa di non dar stivoria, over dinari, i qual tu è tegnudo de dar per suo lettere, over concession; veramente non volando alguna cosa del suo feo.

eria è regnudo de dar la persona soa, salvo se lui fosse obligado per la soa terra a servixio personal (1).

Como lo pupillo puo esser investido per lo Signor, dal qual se tien lo feo.

LIV. Lo Signor, dal qual feudo se tien, puo investir lo pupillo, lo qual die succieder in quel feo, de gratia, avanti che lo provegna ad etade legitima, non prezudgando lo avoier in rezever li fructi de quello feudo. Et se lo dicto pupillo volesse contrazer matrimonio cum alguna, pora dotar quella de quello feo, cusi come se ello fosse stato de etade legitima; se lo Signor fera avoier, lo li restituisse la terra, over zascadun che fera stato avoier de quello pupillo, si restituisse la terra, dagando lo Signor Superior etade a lo pupillo.

Como lo feudo die esser minuido, se lo homo legio non puo dar lo servixio che l'è regnudo al Signor.

LV. Lo homo legio, che la terra feudale, per la qual lui è regnudo al suo Signor servixio etiamdio personal, se lui non puo dar lo servixio, imperzo che lo feo è desinuidando per guerra, over per altra caxon legitima, che lo ha de partirse, ello puo licitamente recomandar quella terra al sopraddetto Signor per do anni, e per do zorni, e men se lo vuol; e puo recovar quella infra lo dicto termene, se lo vuol, offerando lo servixio debito. Ma se passado lo dicto termene de do anni & do zorni, non offerre lo servixio debito, perde quella terra, salvo si quello che die succieder, offera el servixio al Signor infra l'anno, e di, over se lo Signor l' havera tolta in comenda, & haverlo acceptado, perche in quella fiada non incorre peruidicion alguna a lo feudatario, etiamdio sel passa anni X. Intendi, che lo feudatario in quella fiada recomanda la soa terra al Signor, quando ello non li vuol dar licentia de partirse per alguna caxon legitima; altramente se ello havera licentia, lo non è necessario recomandar la terra.

Como la moier non puo esser privata del marito de lo suo lecto, e de le robe de lo suo corpo.

LVI. Lo marito non puo privar la soa moier de lo suo lecto, & de le robe del suo corpo per lo suo testamento, anzi la moier havera lo suo lecto fornito, zoe uno mazzazo cum cavazal, e cortina, e do coltre, e do para de ninzuoli, ruta fiada ampao segondo la qualitate, e le force de zascaduno (2); excepto se contrarii pacti apparesse: le vestimente etiamdio del corpo de

Tom. III.

la moier si li roman, se li beni de lo marido basta a pagar li debiti; & se li non bastasse, el romagna a la moier solamente uno paro de vestimente, & una centura d'arzeno.

Como lo legio, & li heriedi è obligato a colui, a chi li da lo feo, se li fosse moissa question.

LVII. Quando alguno legio da feo ad alguno, over parte, si li promete, che se alguno li movesse quistion de quella terra, over li la tolesse, che lui & li soi heriedi li sia regnudi de restituirlo, lo principal donador è regnudo a la promessa, ma lo heriede non è regnudo. Et se alguno legio da lo feo ad algun, che vacha ad altrui, diedo la morte del donador lo non havera niente, se lo non havera habudo faisina del feo. Et che die esser, sel fera stato investido solamente per lo capuzo? Respondi che la non val, imperzo che per si facta investidura non se aquista la possession, over parte de feudo, in vita del donador, over de lo heriede del donador; ma quando in le lettere se contin, che lo dona per si, & per li soi heriedi.

Como la legia, che contrazera matrimonio, non puo desvestirse.

LVIII. Se la legia contrazera matrimonio cum alguno, che non habia terra feudale, & de zo rezevera fioli, se lo fiol de quelli legitimamente vora contrazer matrimonio cum alguna, la madre de colui non se pora desvestir, etiamdio de consentimento de so marito, de tuta la terra, over de parte de quella, perche so fio fara dotario a soa moier, perzo che ell'è in l'avoieria del marito, salvo se fera l' auctoritate e consentimento del Signor. Ma se l'Avicario consentira, non basta? Responde; el dixè (3) chel basta segondo alcuni; ma plui seguro è se lo fera factio de consentimento del Signor natural, Et altri dixè forsi meior, che etiamdio fiando, over intravegnando l' auctoritate del Signor, non vale, conzofa che la moier si è in l'avoieria de so marito.

Como lo Signor è regnudo a restituir la terra a quello, che se apresentera infra l' anno.

LIX. Se l' homo non habiando terra feudale contrazera matrimonio cum alguna feudataria, & quella fera stata negligente in dar lo servixio al suo Signor, per la qual cosa suo zenero havera faisido la soa terra, over alguno altro chel dieba sozieder in quella terra; el se pora presentar infra lo anno per raxon de la soa moier, over de la success.

V u 3

(1) Personal.) C. B. D. addit: perche in quella fiada è regnudo de dar el servixio convenevole.

(2) De zascaduno.) C. B. D. addit: zoe del

marito.

(3) El dixè chel basta segondo alcuni.) Hac defunt in C. B. D.

cession, & offerir lo servixio debito: Et lo Signor si è tegnudo restituirli quella terra.

Como lo Signor puo concieder lizentia al feudatario suo a star fuora del Principado.

LX. Da puo che alguno feudatario legio sera stato investido del suo feo, lo Signor li puo dar licentia de poder star fuora del Principado, quanto li plaxera, ni non li vien alcun perzudixio in la terra investida, benchè in quella da investir incorerave periudicio, sel non tornasse infra do anni & do zorni: ma si senza licentia lo se partira, & non havera caxon legitima de esser absente, & quello che die socieder in quello feo se presentasse infra lo termene de uno anno, lo Signor del feudo die investir quello: ma se ello se partisse cum lizentia del so Signor, nientedemen quello che è presente in lo Principado se die presentar infra lo anno, ma lo non se investira in lo sequente; & passadi li do anni, e do zorni, lo sera metudo in possession.

Del feudatario, che ha mare, o maregna.

LXI. Lo feudatario legio, o de plan homagio, habiando madre over maregna, che possieda la metade del feo del padre per raxon del suo dotario, driedo la morte de la madre, over maregna, lo non è tegnudo de domandar la investidura de quella descendentia del so Signor, ma lo è ben tegnudo de domandar lizentia de intrar in possession de quella descendentia; e lo Signor si è tegnudo de concederli la lizentia; ni non è bixogno, che li sia messo in possession cum l' auctoritate del Signor. Et quelli, li quali tegniva la terra de la madre, over de la maregna, die prestar lo homagio a lo fiol, over a lo suo procurator, segondo che quella terra requiere. Ma se la madre havera la terra de acquisto, over de hereditate, filius post mortem matris investituram petere debet, vid. lo fiol da puo la morte de la mare la investidura die domandar, & prestar homagio di quella terra de acquisto, over de hereditario. E quelli, che tegniva quella terra de acquisto, driedo la investitura facta a lo fiol die per simele esser investidi per lo fiol, & a quello prestarli homaio: Et cusi etiamdio de hereditate.

Como li fioli del feudatario morto die esser investidi.

LXII. Sel feudatario habiando fioli, o fie morisse, qual che se sia de li fioli, o de le fie, siando in lo Principado, se pora presentar al suo Signor, & domandar la investitura, offerando lo homagio, che lo è tegnudo de donar. E lo Signor se lo investira fio o fia che se sia, nonobstante che li avanti geniti, o avanti genite sia vivi, &

fia absenti fuora del Principado, over che li non compara avanti lo Signor del feo etiamdio in lo Principado infra anno & zorno, ampuo lo plui proximo se die presentar infra l' anno & zorno.

Como lo legio puo prestar homagio.

LXIII. Lo legio de uno Signor puo prestar homagio, & la legia a altro Signor, salvando la prima legia. Veramente se non salvara la prima legia, lo perde la terra de quella legia. Ma sera bexogno sguardo? Dixe che si,

Come do eguali in linea, lo mafculo in succession sera avanti.

LXIV. Se do eguali de linea sera per haver la succession, plui avanti sera lo mafculo che la femena, & plui quello che sera nato in prima, che quello che sera nato driedo.

Come li feudatarii tegnudi ad alguno servixio al Signor, non sono obligadi dar quello fuora del Principado.

LXV. Zafchaduni feudatarii, che è tegnudi in alguno servixio, non è obligadi dar quello fuora del Principado, ma per tuto lo Principado si, & in li membri del Principado, & etiamdio se lo passa el mar. Et se caxo advegnisse al feudatario perder parte del feo, over per li inimixi li fosse tolto, lo debia pagar per rata lo servixio. Et se lo perdesse tuto, lo suo Signor è tegnudo de provederli; & se ello non li provedesse, lo feudatario non è obligado ad alcun servixio. Apresto nessun puo far homagio de fedelitate per procurador, ma lo Signor li puo far grazia, cometando ad alguno, che in suo luogo rezeva lo suo homagio,

La moier puo revocar la donation facta in vita del marito, dapuo la morte so.

LXVI. Se la moier havera alguno feo, & quella cum lo marito so, over per si, havera facto alguna donation durando lo matrimonio, etiamdio lo so marito, over lo fiol proprio confendando, driedo la morte del marito la moier pora revocar la donation? si, se quello feudo sera stato hereditaio de la moier, over duario.

Como lo feudatario, che l'incore lepra, o altra infirmitate, che è tegnudo a servixio.

LXVII. Quando incorre lepra ad alguno feudatario, over che per altro muodo da infirmitate corporal incurabile ello è impafato, lo puo servir per alio chavalaresco, se ello è chavalier, e sia tegnudo a servixio chavalaresco. Et se ello non pora haver chavalier, die dar do schudieri. Veramente se lo sera schudier, lo dara schudier, se la soa terra sera fergenteria. Se ello se infirma in breve tempo, non si obligado ad alcun servixio personal; ma se l'è tegnudo a la Corte

de alguno servixio altro che personal, come ferave dar alguni homeni d'arme, lo die darlo a requisition de la Corte, zoe, de lo Signor, over del Capitano.

In che modo die prestar lo homagio per lo homo legio.

LXVIII. Lo homagio se prestara per lo legio in questo modo, che lo legio die tegnir le man zonte, & destexce, & mererle in le man intro del Signor, digando che ello devien so homo legio; Ma se el fera femena, altro parlera per ella, sicomo è uxanza. Ma che fera, se ello è legio de uno seo, & de altro de plan homaio? Responde che in prima se fara la legia, & puo apresso se fara sagramento de la terra de plan homaio, contra tuti homeni che possa viver & morir, & guardar la persona del Signor, & de la soa moier, & de li soi fioi, & li soi castelli, & l'honor so. In quella fiada lo Signor die responder, che lo reveze suo legio, & prometerli servar & mantegnir la raxon sua; & puo si lo baxa, & finalmente si lo investe de la terra per lo capuzo, o per lo guando, o cum alguna altra cosa. E lo homagio legio se die far nisuna condition apponuda, & die esser al presente de zo almen do legii, azo che li possa testimoniare de la legia, sel fera hexogno; altramente non val, sel non è di legii alguni presenti. Lo homo de plan homagio fa lo homagio fazando sagramento sovra lo libro. Lo avoier fa lo homagio segondo che requiere lo seo, del qual lo è avoier. Et se lo homo de plan homagio preffera la legia, lo perdera quella terra, per la qual fa la legia.

Cbi rompe la saifina facta per lo Signor, de presente è defreditado.

LXIX. Chi rompe la saifina facta per lo Signor in li caxi oltrafcripti, zoe per homicidio, per tradimento, & per servixio, quando lo è requirido, & non è dado, de presente lo è defreditado, quando questo fera manifesto, & siando stato lo sguardo de la Corte. Altramente se la terra fera saifida inzulamente, el non è defreditado. Li feudatarii etiamdio de alguno non è tegnudi de comandamento de alguno dar lo so servixio, sel non ha cumandamento del Signor, over de so Capitano. Intendi quando lo non è prexo; altramente se lo vien prexo (1), la terra non si saifida, anzi dada la sententia, & mandada ad execution, *suciede* (2) lo so heriede. Et sel fera stato traditor, el non vien saifida la terra, infina chel fera la sententia contra lui.

Lo homo legio, che l'è tegnudo ad algun servixio de uno anno, intendese chel debia servir quatro mexi.

LXX. Zascaduno legio, che è tegnudo a servixio de uno anno ad algun per la terra, che tien de quello, intendese chel debia servir quatro mexi, sel Signor vora, in alguno chafello, & quatro in alguna forteza, (3) & quatro romagna in caxa soa, over in quella parte che plui li parera esser de hexogno per far li facti suo in lo Principado predicto.

Qui è tegnudo a servir per tuto l'anno.

LXXI. Quello veramente che otien terra de acquito del Principado, & non ha la terra, è tegnudo servir per tuto lo anno segondo lo termene de sopra ordenado, se lo fera legio, portando (4) lo servixio in tre parte de lo anno, & cust lo homo (5) de plan homagio. Ma de arecordo che fera, se lo ha poca terra, over pochi villani? Quello medesimo fera segondo altrui, dapuo chel non apar lo servixio.

Differentia fra lo legio & de plan homagio.

LXXII. Questa è la differentia intro legio, & de plan homaio; imperzo chel Signor so puo meter lo feudatario de plan homagio official in officio honorevele, & lo legio non è tegnudo: lo homo de plan homagio serve segondo lo tenor de le sue lettere: lo legio è del conseio del so Signor, e lo homo de plan homagio non. La femena legia se puo maridar non domandando lo so Signor, dando la terza parte de li fructi de li suo rendedi del primo anno, over lo valor; & quella de plan homaio non puo maridarse dapuo che lo li fera contradicto per lo suo Signor. Se la terra de lo legio indebitamente fera saifita per lo suo Signor, lo non pora deponer lamentation del so Signor, se non passando lo anno, & se lo dapone lo lamento avanti lo anno & zorno, el perde lo feudo; ma de plan homagio puo deponer lo lamento passadi quaranta zorni. Lo homo legio ha Corte, & quello de plan homagio non la puo haver.

Come lo marito a la moier, & lie a la marito, puo donar de burgxiatico.

LXXIII. Quello, che lo marito dona a la moier soa, over quello che la moier dona a lo marito, da puo che li fera *afedadi*, se lo è de feudo, lo non è de alguna fermeza. Veramente de burgxiatico, o moebele, o immobile, l'uno al altro puo donar.

E non

(1) Altramente se lo vien prexo.) Hec quoque desunt in C. B. D. sed, ut reor, ex amanuensis sphalmate.

(2) *Suciede.*) Ita C. B. D. noster non re-

ste: *driedo.*

(3) *Forteza.*) C. B. D. *frontiera.*

(4) *Portando.*) *Lege, portando.*

(5) *Lo homo.*) C. B. D. *lo homo franco.*

E non perzudega a lo subdito dar homagio, infina che la quiffion è finida.

LXXIV. Sel muor el marido de alguna femena, & quiffion nafseffe intro la moier, & li fiaftri, over entro altri de subditi de lo homagio, over de li subditi de quelli; a li subditi, over al subdito non perzudega a non dar homagio, infina chel fera diffinido la sopradicta quiffion intro quelli.

Como lo homoia far se die per quello, che tuo moier, che ha feo.

LXXV. Lo homagio se die far per quello che tuo moier che ha feo, in questo modo; zoc, che imprima la moier fara lo homagio, se ella non l'ha facto avanti; ma se ella l'ha prestado, la non è regnuda, ma lo marito solamente lo fara: & ella subitamente die presentar so marito al so Signor, ficomo avoier, & dapuo quello li fara homagio, & secondo che la terra requiede, lo marito & la moier prestara lo homagio dapuo solepnizado lo matrimonio.

El dotario feudal non puo esser donado da la moier, se non a la vita sua.

LXXVI. La moier veramente non puo donar del suo dotario feudal, se non a la vita sua, & non havera metodo quello in possessione vivando ello, da puo la morte del donador lo heriede pota revocar quella donation, se ello vora, over lo successor (1).

Lo heriede pota revocar la donation facta de cosa feudal.

LXXVII. Se donation fera facta ad alguno de cosa feudal per quello, che pote donar, & non havera metodo quello in possessione vivando ello, da puo la morte del donador lo heriede pota revocar quella donation, se ello vora, over lo successor (1).

Como la libera feudataria devien villana facto matrimonio cum villan.

LXXVIII. Se la libera feudataria havera facto matrimonio cum villan, driedo lo matrimonio la devien villana del Signor del villan, ni non rezeve li fructi del so feo; ma dapuo la morte del marido la torna a la soa libertade, & si recupera lo so feo; & li fioli, che ha habudi cum quel villan, non succiede in quello feo. Ma se dapuo

quella femena contrazera matrimonio cum libero homo, & de quello havera fioli, quelli fioli succiede in quello feo.

Como lo feudatario, Principo, over Baron, non puo investiv alguno subdito suo.

LXXIX. Lo feudatario, Principo, over Baron, over feudataria, non puo investiv alguno di soi subditi, se imprima non fera investido lui per lo so Superior; ni lo subdito è regnudo de fari homagio infina chel feudatario sia investido. Et se lo dara terra feudal avanti che l'è investido, & havera habudo fassina de quella terra, over parte, quella donation non val.

*Como lo legio, over la legia, puo mavidar soa fiola senza licentia del Signor. **

LXXX. Lo legio, over la legia, senza requierir lo Signor, puo maridar la sua fia a chi el vuol, e a homo de pian homagio etiamdio, purchè la terra principalmente non sia movesta per quella fiada. (2)

Como la donation facta per alguno feudatario in infirmitate, non val.

LXXXI. Se alguno feudatario infermo in la infirmitate soa fara alguna donation de terra, de la qual infirmitate el muor, quella culi facta donation non val. Ma se la donation fera facta avanti la infirmitate, & stando san de la mente cum infirmitate ello li iesse lo privilegio, quello privilegio valera, & fera fermo.

Como lo feudatario senza peruditio puo recomandar la soa terra al Signor.

LXXXII. Lo feudatario puo recomandar la sua terra al suo Signor, & andar fuora del Principado; ni non li perzudega, se non driedo lo tempo de do anni, & do zorni, se lo è regnudo a servixio personal. Ma se ello non è regnudo a servixio personal, in voluntade soa è de star fuora del Principado quanto tempo li plaxe, dagando lo servixio, lo qual è regnudo. Ma se lo Signor morisse, lo è regnudo de tornar a tempo debito, azo chel faza homazo a lo heriede; e lo tempo debito si è de do anni, e do zorni. Ma quando comenzara a corer lo tempo? dal dì de la soa partida, o da lo zorno de la morte del Signor? Responde chel se comenzara dal zorno de la morte del Signor.

L'avoier, over lo Principo, die rezever li fructi, & li vendedi de lo feo.

LXXXIII. Zalcadun avoier, chi chel fia, o Mi-

(1) Over lo successor. Hæc desunt in C. B. D.

(2) Hoc caput ita legitur in C. B. D.) Lo legio, over la legia, puo maridar la sua fia a chi el vuole, homo de pian homagio etiamdio, purchè la terra principalmente non sia movesta per quella fia; perche in quella fiada da puo la

morte de quella dava conto come femena de pian omagio per raxon de succession materna; salvo se suo padre fosse legio, perche in quella fiada per raxon de legia paterna s'alegerà del brevillegio legiatico, e maritandose quella non pagando, ni suo padre, relievo al suo Signor, se la fia non ha terra legiatica, per la qual el padre vive.

o Miser lo Principo , over altri , die rezever per lo servixio , al qual lo è tegnudo al Signor del feudo , li fructi & li rendedi del feo , del qual ello è avoier , & è tegnudo de dar vita & vestida al pupillo , del qual ello è avoier , & governar la terra . Et se lo rezevera alguna cosa inzulamente oltra le speze del servixio del Signor (1) , e le suo in procurar li facti del pupillo , ello è tegnudo de restituirli a quello , de chi lo è avoier . Veramente se lo pupillo rezeve algun danno in la terra soa per fraude , o ingano , over negligencia de lo avoier , lo avoier lè tegnudo de refarlo .

Le fiumare , e li rivi de le aque partien a li sei .

LXXXIV. Le fiumare , & li rivi (2) de le aque , che se trova in li sei de alcuni , li passàndo per quelli , over per lo mar meudo apresso quelli , partien a li dicti sei , salvo si lo Signor haverà riservado quelli in le lettere de la soa concession . Ampuo li Signori de li dicti feudi non porave tuor choimerchio fazando porto , over saline , senza lizentia del Principo , over de quello che ha raxon in quelli .

Come lo Signor è tegnudo investir lo pupillo de lo feo domandado da lui , compido anni quatuordexe .

LXXXV. Lo pupillo cumplido li quatuordexe anni può (3) donandar la investitura de lo suo feo ; & lo Signor è tegnudo de investir quello subitamente de lo feo , ma lo non è tegnudo de darli la saisina , ni li fructi , infina che lo non ha compido li quindexe anni . La femena veramente in lo intrar de li dodexe anni die donandar la investidura , ma ni la saisina , ni li fructi non è tegnudo dar , se non complidi li dodexe anni .

Li nepoti , over le neze , non haverà alguna cosa de la terra feudal infina età legitima .

LXXXVI. Se lo padre , over la madre , haverà habudo fioli , o fiole , & quelli rezevera fioli vivando lo padre , & la madre , & caxo adevien , che lo fio , o la fia muora avanti chel padre , o la madre , non stiano investidi del feo paterno , o materno ; driedo la morte de lo avo , over ava , li nepoti , over le neze , non haverà alguna cosa de la terra feudal , infina che elli pervenga ad età legitima .

Lo feudatario non è tegnudo dar algun servixio a lo Signor , se lui non li volesse dar stirovia .

LXXXVII. Se lo Signor non volesse dar

stirovia (4) al fo feudatario , a lo qual lo li è tegnudo , over lo successor fo , lo feudatario non è tegnudo de darli algun servixio . Et se lo feudatario volesse resegnar lo fo feo al Signor , li fructi recolecti , o trovadi in la terra feudal , è suo , & li fructi da rechoier etiamdio , segondo che de sovra è ordenado del feudatario morto .

Come se die far , se lo legio fosse agrevado del fo feo .

LXXXVIII. Se lo legio fosse agrevado in lo fo feo , over parte del feo , de Miser lo Principo , over d'altro Signor , lo dicto legio è tegnudo tre fiade in lo anno requierir lo Signor davanti alguni fo legii , che lo li restitue quello , in lo qual lo vien agrevado , over reintegrarli lo feo , domandando lo sguardo de la Corte soa ; & ancora non è tegnudo a dar lo servixio , infina che non li vien reintegrado lo fo feo . Et se lo Signor non li vora far cumplimento de iustitia , in quella fiada lo die requierir li suo equali , & adinspre cum quelli ancora requierir lo Signor . Et se lo Signor sera negligente in oprar quello , che vuol iustitia , in quella fiada li altri legii cum quello non è tegnudi a dar lo servixio al Signor fo , infina che quel feo sia reintegrado .

Come lo feudatario dapuo li anni XL . non è tegnudo personalmente servir al Signor .

LXXXIX. Se lo feudatario pervegna a XL . anni (5) , el non è tegnudo servir al fo Signor personalmente , ma lo fio servira ; & se lo non haverà fioli , lo die dar Cavalier , se lo feo è de cavalaria , over do Schudieri , se lo non podesse haver Cavalier , infina tanto chel pora haver Cavalier . Et se lo feo è fergenteria , lo darà uno Schudier .

Come la donation conceduda per testimoni , & senza lettera , valera .

XC. Se terra fera conceduda ad alguno , & ello non habia lettere de la concession , & habia testimoni degni de fede , la donation valera a la vita del donatorio (6) . Ma se per li testimoni sera provado lo servixio , la donation valera ferma a ello , & a li soi heriedi de fo corpo legitimamente . Ma si facta donation non sera valevele a tutti li heriedi , etiamdio se quello che dona , haveffe de conquista , sel non apar le lettere de la donation . Ma che serave , se li testimoni non fosse sta presenti , quando fo imposto lo servixio , & vien provato (7) lo feudatario haver prestato lo servixio per L . , over per LX . anni ?

Co-

(1) Del Signor .) C. B. D. addit: *del pupillo* .
 (2) Li rivi .) C. B. D. *de rive* .
 (3) Può .) C. B. D. *diè* .
 (4) Stirovia .) C. B. D. addit: *zoe stima-*
son , over meter dacio .

(5) A XL . anni .) C. B. D. forte *restitus*
tum hic , tum in lemmate : ad anni LX .
 (6) Del donatorio .) C. B. D. *del donator* .
 (7) Et vien provato &c .) Pro his verbis
nosser tantum habet : per XL . o per LX . anni .

Come el se stara a lo sagramento de colui, che diceffe haver perso lettere de la donation.

XCI. Se caxo avegnisse, che alguno perdesse lettere del suo feo, & puo legitimamente provar (1), che la caxa foa esser stata brusata, over robata, & che ello haverà habuto & habia la possession de quello feo, el se stara a lo sagramento de la perdition de le sue lettere. Veramente sel non se pora provar lo servixio, per lo Signor fo, e per li suo legii li fera imponudo lo servixio segundo la qualitate del feo. Lo registro etiamdio antigò è sufficiente pruova.

Come lo avoier succiede lo feo, nonobstante chel haveffe renunziado la avoieria.

XCII. Se alguno ha avoieria de alguno pupillo, & lo Signor ad ogni partito vora lo servixio de quello feo, a la voluntade sta de lo avoier retenir lo feo, over renunziar la avoieria. Et se lo renunziasse, & da puo vacasse lo feo, succederave lo avoier, nonobstante che lo haveffe renunziado la avoieria; imperzo che la avoieria è separata de la succession.

Come se fa, quando a la moier, o a lo marido se conciede algun feo.

XCIII. Quando che conzontamente al marido, & a la moier fo concedudo algun feo, se uno muor avanti, l'altro soprastante fera Signor; & driedo la morte foa fera suo fiol. Ma se a do fradelli, over ad altri, se fara la sopradicta concession, zascaduno haverà la parte foa; & se l'uno muor senza fioli, l'altro succiede in tuto.

Come nesun puo edificar Castello in lo Principado senza licentia.

XCIV. Nesuno Baron, over feudatario, chi che se fia, puo edificar Castello in lo Principado de Achaia senza licentia del Principe, salvo se lo fera Signor, over (2) de terra, over de li XII. Baroni, li quali ha dreto & zusto imperio, lo qual puo edificar Castello, e Castelli in la propria terra. Ber. de terra è clamato quelli, che ha iurisdiction de sangue, & Vescovado in la terra foa. Ma li altri Baroni poraveli edificar Castello? Responde che non.

Come non se puo donar terra a tuti heriedi.

XCIV. Legio, chi che se fia, over Baron, non puo donar terra a tuti heriedi, salvo se ello ha quella terra a tuti heriedi (3): ma cusi como tien la terra, cusi el puo do-

nare. Ma como se intende a tuti li heriedi del donatorio (4)? Responde, quando questo se exprime in le lettere de la donation, over quando è de l'aquistamento del Principado.

Come nesun puo donar terra feudal a la Glexia, o Chomunitade, o a Villano.

XCVI. Secondo le uxanze de lo Imperio de Romagna nifuno feudatario, qual che se fia, over Baron, puo dar terra feudal senza licentia de Miser lo Principe a la Glexia, o Comunitade alguna, over a Villano tornando. Ma se lo dona, non valera in vita del donador la donation? Responde che sì. (5)

Come la moier del traditor non perde la sua dota, over duario, salvo se ella fosse stata colpevole.

XCVII. La moier del traditor non perde la foa dota, over duario. Veramente durando lo matrimonio non puo domandar alguna cosa; ma driedo la morte del marito zultamente la dimandara la dota foa, salvo se la è stata colpevole in lo tradimento.

Come basta a quelli che tien feudo de lo acquisto, che li mostra la saisina antiga.

XCVIII. Quelli che tien feudo, over fei, de lo acquisto del paixe, basta che li mostra la saisina antiga. Ma se alguna terra fera conceduda ad alguno a vita, la fo moier non haverà doario de quella terra. Ma che fera, se ella fosse conceduda ad alguno a vita del donator? Non haverà la moier del donataria driedo la morte del marido lo doario de quella terra in vita del donator? Respondi, che alcuni tien, che de tuta quella terra, che possideva lo marido, la moier haverà la mitade. Et dixè quelli etiamdio, che da puo che lo marido pacificamente possede alguna terra in vita foa, che driedo la morte de quello foa moier haverà lo fo doario, benche da puo fosse trovato, che inzulamente lo marido possede la terra: & questo non par che sia ragionevele.

Come lo feudatario è tegnudo aiutar lo suo Signor.

XCVIII. Lo feudatario, chi ha diversi Signori, se guerra è entro quelli, lo die aiutar quello, al qual in prima lo fo astretto al sagramento, & farli lo homagio.

Co.

(1) Provar.) C. B. D. addit: per testimonii.

(2) Over.) Forte legendum: o Ber.

(3) A tuti heriedi.) C. B. D. addit: masculi.

(4) Del donatorio.) C. B. D. del donatario.

tario.

(5) Responde che sì.) G. B. D. addit: ma non in vita de colui a chi vien donato, perche lo heriede lo pora revocar, & aver.

Come succiede lo plui proximo de colui che haveffe lo feo, & se partiffe etiam cum consentimento.

C. Se alguno, o alguna, se partiffe de lo paixe cum consentimento del suo Signor, & vacasse alguno feo driedo la soa partida, in lo qual lui dovesse succieder, over quella; se lo non vegnera infra do anni & do zorni, lo succiede lo plui proximo che in quello die succieder, si se presentara infra lo dicto termene dal tempo de la morte del Signor de quello feo. Intendi sanamente, se quello che die succieder è fuora del Principado. *Veramente sel se trovava al Principado*, ello ha termene solamente anno & zorno. Ni alguno impazo seuxa lo absente. Ma si lo Signor die succieder, lo puo prolongar lo termene a tuta soa voluntade.

Come colui, che se parte cum consentimento del suo Signor, morto lo Signor è tegnudo de tornar.

CI. Quando algun se parte del Principado cum consentimento del suo Signor, Miser lo Principo, o altro Signor, quello Signor li puo perdonar tanto tempo, quanto li plaxera, vivando lo Signor. Ma morto lo Signor, lo è tegnudo de tornar infra lo dicto termene, azo che lo dia lo homaio al successor del suo Signor, o del suo heriede (1).

Come la donation de terra feudale vale in vita del donador.

CI. Et se alguno legio haverà dado alguna terra feudal per menor servixio che quella terra è deputada, la donation val a vita del donante, Vero è che lo fo herede si ordenava lo servixio deputado a quella terra, driedo la morte del donador.

Come el pupillo investido puo donar el so mobele & obligarse.

CI. Lo pupillo feudatario qual che sia, dapuo che lo sera investido de la terra soa, lo puo donar lo so mobele, & obligarse, & vender le sue cose, & comprare altre cose, & fare, cusi como lo haveffe anni vinticinque complidi (2). Veramente lo non puo fare donation alguna de lo so feo, se in prima lo non haverà la faisina da lo suo Signor de la terra soa. Et sel se haverà sottometudo a la avoieria de alguno, benche fosse mazor de quindexe anni, infina che lo dura quella avoieria, lo non puo donar niente de la soa terra feudal. Et se la donation sera facta, non sera de algun valor. Lo mobele veramente si puo donar.

Como li legii de alguno feudatario devonia legii del Signor, quando esso feudante muore.

CIV. Quando alguno feudatario habiando sotto si legii, etian dio sel sera Principo, & caxo li avien che lo muora non lassando heriedi de suo corpo, li legii de quello feudatario devien legii del Signor, al qual lo feudo, over li feudi torna. Et li dicti legii gualdera la libertade, la qual elli gal dava vivando lo primo Signor.

Come se fa, se nissun cum l'ordine de la Glexia contrazera matrimonio.

CV. Se lo feudatario soluto cognofera alguna femena soluta, & cum quella haverà fioli, & dapuo contrazera matrimonio cum quella cum l'ordine della Glexia, li soi fioli die succieder in lo feo paterno, o materno (3): Ma se lo contrazera cum quella stando in infirmitade, de la qual ello muora, li fioli non sera regnudi legitimi, quanto a la succession del feo, ma de le cose mobele si: Ni tal moier non haverà dotario de la terra de so marito; si come io audi, che advene in la moier, & in li fioli de Miser Guido Lubardo (4).

La terra de lo feudatario, che sia prexo de li inimixi, sera governada per lo Procurador.

CVI. Se algun feudatario sera prexo da li inimixi, & non ha moier, ma lo ha fioli in pupillar etade, la soa terra sera governada per lo fo Procurador. Et se ello non haverà Procurador, over non pora constituirlo in carcere, lo Signor de lo feudatario constituerà Procurador, lo qual governerà i beni mobeli, & la terra per li fioli, & per quello prixon. Veramente se lo haverà moier, over fioli de etade legitima, over fie, quella moier, over quelli fioli governerà la terra. Ma lo Signor suo non poralo domandar lo servixio del Procurador, poiche lo feudatario si fo prexo in servixio del Signor.

La liberta che ha lo legio in donar uno, o do villani, o plui.

CVII. Lo legio puo donar uno, o do villani, o plui, ad alguno per alguno recognofimento, pur che ello non trapassa la quinta parte del suo feo, over de li soi fei. Et tal feudatario non è tegnudo prestar zramento de fedelitate, over omaggio; ma bastali la investitura del fo Signor.

Come li fioli, e fie de lo feudatario die haver visto & vestito da lo avoier del feo del padre, come de la madre.

CVIII. Lo feudatario, & la feudataria si con-

(1) *Del suo heriede.* Ita in ambobus Codicibus. Legendum tamen cenfeo: *al suo heriede.*

(2) *Complidi.* Deest hoc verbum in C. B. D.

(3) *O materno.* Deest in C. B. D.

(4) *Lubardo.* C. B. D. *Lombardo.*

contrazera matrimonialmente, & da puo rezevera fioli, o fe; se quelli fioli, o fe, romagnando orfani del padre, como de la madre, in pupilar etade, quelli fioli, over fe, haverà victo, & vestido si da lo avoier del feo del padre, come de la madre. Et dapuo veramente che el primozenito, over la primazenita pervegnera ad etade legitima, & haverà habudo la faifina de la terra del padre, o de la madre, lo è regnudo de dar victo & vestido a li soi fratelli, & a li soi sore, infina tanto quelli vora demorar cum lui.

La fia del feudatario morto, over feudataria, constituida ad etade legitima die esser investida del feudo paterno.

CIX. Se lo feudatario, over feudataria, muora, lassando fio, over fia in pupilar etade constituida, la fia primazenita, da puo che la sera vegnuda ad etade legitima, die esser investida del feudo paterno, o maternò, & possedera la terra, infina che lo mafculo vegnera ad etade legitima.

Quando alguna femena se vova gravada, quando muor lo marido.

CX. Se femena feudataria se trovera gravada, quando muor suo marido, la terra de lo marido li romagne, nonobstante che ni fio ni fia non aparera de quelli; excepto se da puo de quella gravadanza la se guastasse.

In quanti casi lo Signor non puo denegar lizentia a suo feudatario.

CXI. In tre caxi Miser lo Principo, over altro Signor, non puo denegar lizentia al suo feudatario de andar fuora del Principado; zoe, se alguna fuceffion li vachara fuora del Principado; & se lo vora contrazer matrimonio; & se lo vora andar in lo Sancto Sepolcro, o a li Apostoli Sancto Pietro, & Sancto Paulo, & Sancto Jacobo. Et ha termene do anni & do zorni a tornar, altramente lo perde lo feo. Ma in questo caxo è necessario sguardo, o non? over lo puo scuxar algun impazamento?

La moier dapuo la morte del marido haverà la mitade de la terra, nonobstante.

Quando che per Miser lo Principo, over per altro Signor, che habia poder de donar terra, sera concedudo ad algun alguna terra feudal, & se contegna in quella donation, che da puo la morte del donador, la soa moier non debia haver la mitade de quella terra, ma che quella terra debia pervegnir a li heriedi de quello donatorio (1); la moier da puo la morte del marido ha-

vera la mitade de quella terra, nonobstante lo dicto ponto apponudo in la donation.

Le feudatarie vedove non sono obligade per XL. zorni a prestar algun servixio, disjedo la morte de li homeni.

CXIII. Perche le feudatarie vedove non sia agrevade del servixio feudal, fo ordenado, che diedo la morte de li homeni le non si obligade per XL. zorni a prestar alcuno servixio, a lo qual le son regnude per raxon de lo feo, o de li fei, che le tien da li suo Signori.

Como li beni lagadi ad alguna feudataria pervegnerano a lo marido.

CXIV. Se alguno lagara ad alguna feudataria, che habia marito, alcuni danari, over cose, & azonza che quelli danari, o cose, non debia pervegnir a le man del marido; se vivando lo marido quelli beni pervegnera a le man de quella moier, le vegnera a lo marido. Et la raxon si è, perche cusi come li beni son in potestade de la moier, zoe in le soe man, quelli si devien a lo marido. Excepto se li non pervegnisse a le man de la moier vivando lo marido, perzo che diedo la morte del marito li dicti beni romagnerave a la moier.

Come è in liberia renuntiar alcuni fei, & retengir de li altri.

CXV. Se alguno ha pluxor fei acquistati insieme, over l'uno dapuo l'altro, se ello vora, lo puo renuntiar alcuni de quelli, & retengir li altri. Et se lui havera dado lo servixio deputato per alcuni, quelli non die esser saifiti per li altri, per li qual lui non da servixio deputato.

Como lo Signor è regnudo puo investiv del suo feo.

CXVI. Quando alguno feudo vacha per la morte de alguno feudatario, & pluxor se presenta affermando esser plui proximo zafchaduno de lor in assequition del dicto feo; (2) lo Signor, del qual lo dicto feo (3) è regnudo, puo investiv quelli de quello feo, salvo de quello la soa raxon, & de zafchaduno altro. Et non è regnudo de mettere alguno in possession de quello feo, infina chel sera declarado per sguardo de la Corte, qual sera plui proximo in l'acquistaxion del dicto feo. Ma che serave sel non se presentasse alguno infra XL. zorni, & ampuo è manifesto, che lo heriede è in lo Principado? Porave lo Signor saifir quella terra? Chredo che si, per la negligencia de lo heriede: Anzi chredo che adesso lo può far per la negligencia de lo heriede (4).

Che

(1) Donatorio.) C. B. D. donatorio.
(2) Del dicto feo.) C. B. D. addit: salvo la soa raxon, e de ciascun altro.
(3) Lo Signor, del qual lo feo &c.) Ita ex

C. B. D. Noster habet: lo Signor, del qual è lo feo, è regnudo puo de investiv &c.
(4) De lo heriede.) C. B. D. addit: che non apar.

*Che niſſun Official puo ſaiſir la terra de
alguno feudatario, ſe non lo Baylo.*

CXVII. Entro le uſanze de lo Imperio de Romagna queſto ſo ordenado, che niſſun Official de Miſer lo Principo puo ſaiſir la terra de alguno feudatario, ſe non ſolamente lo Baiulo, over lo Capitano deputado per lo dicto Miſer lo Principo, al comandamento de lo qual Capitano li feudatarii è tegnudi de preſtar lo ſervixio debito ordenado.

*Como lo Signor puo ſaiſir la terra de alguno
feudatario, xoe del morto.*

CXVIII. Se lo feudatario, o feudataria, muora ſuora del Principado, & non apara heriede che ſe preſenta a lo ſuo Signor; lo Signor, dal qual lo feo è tegnudo, puo ſaiſir la terra de colui, inſina che l'aparera lo herede al termene debito. Veramente li beni, ni li fructi de quella terra, mobili, o ſi moventi, o burgeſiaticchi de quello morto lo non puo ſaiſir: Ma lo ſo Procurador li conſervera inſina tanto che lo Signor ſera certificato, ſi colui ſera morto teſtado, o inteſtado. Et ſe lui ſera morto inteſtado, li beni ſera conſervadi per uno anno per lo heriede, over per lo proximo parente, ſe lo apparera: altramente el ſera diſtribuito per l'anima ſoa, ſi como de ſopra è ordinato.

*Como la feudataria legia, e de plan
homagio liberamente ſe puo ma-
ridar a chi la vuol.*

CXIX. Se alguna feudataria ſera legia & de plan homaio de uno medesimo Signor, pagando relievo ſe pora liberamente maridar a chi la vora. Et ſe la ſe maridara non pagando relievo, non li incorre alguna pena, ma ella è tegnuda a pagar lo relievo. Et ſe la ſoffe legia de uno Signor, & de plan homagio ſoffe de uno altro Signor, in quella fiada lo Signor de plan homagio li pora far comandamento, che ella non ſe marida ſenza ſo licentia, ſi queſto li plaxera.

*Uno feudatario ha uno anno a domandar
la inveſtitura.*

CXX. Quando algun feudatario ſe preſenta inſtra XL. zorni al Signor, dal qual lo die tegnir la terra, domandando la inveſtitura da lui, & quello Signor non lo vora inveſtir, digando che lo lo traze de ogni dano, lo qual li poſeſſe ocoer, & non li havera aſſegnado termene termenado; in quella fiada lo feudatario havera uno anno a domandar la inveſtitura. Ma ſe lo termene ſera poſto, in quella fiada ello ſera obligato ſina al termene ordenado ad obſervar.

*Driedo la morte de la moier del feudatario
li ſioli puo domandar la inveſtitura
de la terra. *)*

CXXI. Se alguno feudatario muor laſſando moier, e ſioli, over ſia, ſucedando la moier in la mitade de la terra ſoa; benche lo ſio, over ſia ſera ſtata negligente in domandar la inveſtitura de la terra del padre, ampuo driedo la morte de la madre li puo domandar la inveſtitura de la terra, la qual poſſede la madre, over la maregna, nonobſtante la prima negligentia.

*Chi tien terra d' altrui per recognoſcentia al
anno, non è tegnudo farli ſagramento.*

CXXII. Quando alguno tien terra da altrui per alguna recognoſcentia al anno, lo non è tegnudo de farli ſagramento, quando lo vien inveſtito de quella terra. Ma lo die domandar la inveſtitura al tempo debito, ſi como li altri feudatarii; & lo ſuo Signor lo die inveſtir per lo capuzo. Veramente ſe quello feudatario haveſſe ſo caxal in alguna Citade, Caſtello, over Villa de Miſer lo Principo, over de altro feudatario, per raxon de quello caxamento lo Superior porave domandar a quello feudatario zuramento de fidelitate.

*Se lo feudatario è obligato a ſervixio
annual perſonalmente. *)*

CXXIII. De conſuetudine de lo Imperio de Romagna ſi ſe obſerva, che lo feudatario obligado a ſervixio annuale perſonalmente, over interpoſita perſona, over a menor ſervixio, ſe lo non pagara quello ſervixio, lo non pora eſſer conſtituto paſſando lo anno a pagarlo, ni per queſto non pora eſſer ſaiſido la terra de colui; ma lo ſera requieſito a preſtar lo ſervixio, a lo qual lo è tegnudo, ſi como ſe prima lo l'haveſſe preſtado.

*Colui che ſucciede in lo feo de alguno,
non è obligato a pagar li debiti
del ſuo preceſſor. *)*

CXXIV. Obſervado ſo ſecondo le uxanze de lo Imperio de Romagna, che quello che ſucciede in lo feo de alguno, o ſio, o ſia chel ſia, over qualunque altro, non è obligato ad pagar li debiti del ſuo preceſſor, per caxon del feo; imperzo chel feo è obligado ad ſervixio deputato, & non ad algun debito. Ma zaſchuno che rezevera li mobili del morto, quello è obligato a pagar li debiti. Et in li pagamenti che ſe die far a li crededori, la moier die eſſer pagada in prima che tuti de la ſo dota & contradota.

*La villana diventa libera, ſe contraxera
matrimonio cum libero. *)*

CXXV. Se una villana contraxera matrimonio cum homo libero, contradigando etiam
X x
dio

dio lo Signor de la villana, quella villana diventa libera. Et se lo marido muor avanti che la moier, niente manco pur roman libera.

*Se lo marido de la moier haverà terra propria, & de la soa moier. **)

CXXVI. Se alguno feudatario (1) haverà terra feudal propria, & habia altra terra legiatica de la moier soa in diverse Castellanie, & è tegnudo per una, & per altra de servixio de la persona, lo è tegnudo principalmente servir in la Castellania là che el-lo ha lo hereditaio proprio, & per la terra de la moier dar servixio per interposita persona. Et quello medesimo fera, se lo haverà terra propria de la moier in una Castellania; & altra terra per lo doario de la moier in l'altra Castellania; perche lo dara la persona là che ha terra propria de la moier, & per lo doario dara servixio deputato a quella terra dotal, purchè de uno Signor sia quella Castellania.

*Che fera de la donation, la qual se fara a do persone. **)

CXXVII. Quando lo Principo, over altro Baron, over legio, fa donation de alguna terra feudal a do persone l'uno apreso l'altro, colui fera principal in quella terra, lo qual de comandamento del donador haverà conquistado la sissima de quella terra. Ma che fera, se la donation fera facta de licentia del suo Signor? Responde, fera ferma. (2)

*Come non se puo dar terra, se non con recognosenza. **)

CXXVIII. Nessun Baron, over altro Signor (3) puo dar terra feudal, over villano alguno senza alguno servixio, over recognosimento. Et se lo dara senza servixio, over senza recognition, non fera de alguno valor: Ma quello donador non poralo revocar quella donation in vita soa.

*Come vien legio lo marido de la legia. **)

CXXIX. Se lo homo non legio contrazera matrimonio cum semena legia, lo devien legio per raxon de la terra legiatica de la moier soa, etiamdio se la moier tene quella terra in feudo per lo so doario.

*Come se die far, quando la prima suor morisse avanti lo so frar, se ha feudo. **)

CXXX. Se alguno feudatario, che habia do forore, muora non lassando heriedi de suo corpo, habiando le do forore fioli, & la prima de quelle muora avanti lo dicto frar, la segonda foror succedera in la mitade del feo, si como plui proxima, & la

moier del padre in l'altra mitade. Ma fe da puo la foror, che sociede in lo feo, morira avanti che la madre, o maregna, che ha l'altra mitade del feo per la raxon del doario, lo fiol de la segonda foror, che succede in la mitade del feo, die succieder in quella aschadentia, & non lo fiol de la prima foror. Et la raxon si è, perche quella mitade del feo die tomar al primo heriede, che ha succeduto.

*Como lo avoier se die apresenter. **)

CXXXI. Quando lo feudatario è avoier de alguno pupillo, o pupilla, & la terra de quello defcaze a lo dicto avoier per successio, lo avoier se die apresenter davanti lo so Signor, & domandar la investitura, & prestar lo homagio, che requiere quella terra, nonobstante che in prima lo prestasse homagio si como avoier; imperzo che al presente si como heriede lo se presentara, & prestara lo homagio.

*Como die valer la confession, la qual la moier fa a lo marido. **)

CXXXII. Procede etiamdio de uxanza de lo Imperio de Romagnia, che la renuntiation, over confession, la qual la moier fa a lo marido suo de la soa dota ricevuda, over de alcuno imprestado che li sia facto, durando lo matrimonio non è de alcun valor, etiamdio sel fera facto in iuramento.

*Lo feudatario quando muore in la soa infirmitade non puo renuntiar lo so feo. **)

CXXXIII. De consuetudine de lo Imperio de Romagnia si è, che lo feudatario in la infirmita soa, de la qual lo muor, non puo lagar, over renuntiar el so feo, over parte, in danazo de lo so heriede; ni etiamdio fiando san in vita soa, se li suo predecessori haverà aquisitudo feo, lo lo puo renuntiar. Veramente se ello haverà aquisitudo, ello lo puo renuntiar in soa sanitate, etiamdio in preiudicio de lo heriede, & in presentia de lo suo Signor. Ma lagar ello non puo lo dicto feo etiamdio al Signor, ni anchora minima parte de quel feo, preuzedgando al so heriede.

*La moier de colui, a chi lo feo è donato, sel muor avanti che qui dona muda la volonta. **)

CXXXIV. Se alguno legio haverà dado feudo ad alguno che habia moier, over che non l'habia, infina a bon plaxer de la soa voluntade, & se quello, a chi è donato, muora avanti chel donador muda la soa voluntade, la moier de quello a chi è donato, dapuo la morte del marido haverà doario de quella donatione.

Co-

(1) *Se alguno feudatario.*) C. B. D. addit: legio.

(2) *Responde, fera ferma.*) Hzc desunt in

C. B. D.

(3) *Altro Signor.*) C. B. D. altro legio.

*Como lo feudatario de diverse Castellanie die prestar lo servixio. **

CXXXV. Quando alcuno aquistara terra feudal in diverse Castellanie da uno Signor, & da puo una de quelle si donata ad altro Signor, lo feudatario die prestar lo servixio principale là che lui tien mazor terra. Et de l'altra menor fera imponudo servixio per lo Signor de quella terra, se lo servixio non appare defalcato; ampuo lo servixio seondo che fera trato de quella terra.

*Como uno Baylo mandado a governar lo Imperio die far sagramento, tocando li Evangelii. **

CXXXVI. Contiene etiamdi de consuetudine de lo Imperio, che quando alcuno Bailo vien mandado a governar lo dicto Imperio, over lo dicto Principado, per parte de lo Imperador, over del Principe, azo che lo sia rezevudo in Bailo de li fidditi de quello, ello è hexogno, che lo faza sagramento tocando li Evangelii, che lui observar, e fara observar a tuto suo poder da li soi Officiali le franchexie, & uxance de lo Imperio de Romania (1), zoe lo Imperio de Constantinopoli.

Como a la vedova ad haver la mitade de la terra feudal, la qual possideva so marido, basta a provar che lo marido quella possideva.

CXXXVII. A la vedova feudataria, azo che ella habia la mitade de la terra feudal, la qual possideva suo marido in lo tempo che so solemnizado lo matrimonio intro loro, per lo duario, l'ha hexogno, & è bastevole folamente provar, che suo marido pacificamente, & senza alguna condecione (2) possideva quella terra al tempo predetto. Ma lo heriede che sociede in quella terra, è tegnudo de mostrar a lo suo Signor, como lo tien la terra de lui. Veramente se lo Signor del feudatario sociedera in quella, la feudataria non è tegnuda a provar: altro, se non como de sovra se contien.

Como li fioli, o fie de li feudatarii Griegi egualmente succiede in li sei † Et altri dixè lo contrario, ut infra †.

CXXXVIII. In li feudi de li feudatarii Griegi, e tegnudi antigamente, li soi fioli, over le sue fie ingualmente succiede. Ma se lo feudo fera de feudataria Griega, & contrazera matrimonio cum Latino, & de lor nasserà fioli, over fie, diedo la morte de la madre quello medeximo fera de quelli fioli nassudi de lor, perche egualmente li succedera, dapuo che li fera pervegnudi ad etade legitima, nonobstante che el padre de

Tom. III.

quelli sia stato Francho. Et in domandar la investitura non li periudica el tempo de XL. zorni, over de uno anno, a chi tien li feudi seondo lo muodo de li Griegi. Altri dixè lo contrario plu verisimele, salvo se li feudatarii fosse villani.

Como la donation & franchexia facta a lo villano appavando scriptura val in vita del donador.

CXXXIX. Se feudatario Franco haverà concedudo libertade a lo suo villano, & haverà dado terra feudal dapuo la libertade, la donation sia ferma in vita de quello, che l'ha conceduta, & donado, dumente che lo apara le lettere de la donation, & libertade; altramente lui medeximo pora revocar le predicte cose.

Como lo legio, over la legia, non è tegnudo a pagar colta per le caxe, che ello habita.

CXL. Lo legio, over la legia, per le caxe, dove che elli habita, non è tegnudo de dar colta, over guardia in la terra là che le caxe è meude. Ma se ello haverà altre caxe, over vigne, lo è tegnudo a donar le cose predicte.

Como la moier del feudatario, venuniando so marido lo feo al suo Signor, ella non die haver duario de quello, chel marido haverà venuniado.

CXLI. Se algun feudatario contrazera matrimonio cum alguna, & ello renuntia in le man del suo Signor lo feo, che lo tien da lui, lo qual lo puo renuntiar, diedo la morte soa la moier non haverà alguna cosa in doario del feo per lo so marido renuniado. Ma sel marido acquista terra feudal, durando lo matrimonio, porave lui resignar quella terra in periudicio de la moier? Responde, che non.

*Se lo Signor haverà dado ad alguno vigna, o campo burgexiatico. **

CXLII. Sel Principe, over altro Signor, haverà dado vigna, over campo burgexiatico ad alguno, & a li heriedi de suo corpo descendendo, per censo annuale, se quelui a chi è donato muora non habiando heriedi de so corpo, in quelle cose donate succedera lo donador. Ma se mention fesse in le lettere, che lo li dona quella cosa in burgexia, in quella fiada quello, a chi è donato, puo, si vuol, vender quella cosa, & lagarla a qui li plaxe: & se lui muor senza testamento, succiede lo lui proximo, cusi como la cosa fosse mobele. Et lo Principe (3) puo far Burgexia del feo, over parte de feo.

X x 2

Co.

(1) De Romania.) Ita C. B. D. Noster habet: de Roma.

(2) Et senza alguna condecione.) C. B. D. e

senza contraffo.

(3) Et lo Principe.) C. B. D. E solo lo Principe.

Come de la menor Corte se puo appellar a la mazor.

CXLIII. De consuetudine de lo Imperio de Romagna de la menor Corte de algun Baron, legio, o de feudatario, over de Oficial de Miser lo Principo, & de presente (1) si appellato a la Corte Principal, se Miser lo Principo (2), lo suo Signor, l'altro de guardo in guardo; & del Baylo del Principado de Achaia a Miser lo Principo (3) sel fera presente in lo Principado, & da lo Principo a lo Imperador, quando algun si gravato, & pensando (4) la appellatione niente è da renovar, Ampuo in caxon pecuniarie, over debito, non se appella de sguarda a la Corte granda de (5) Miser lo Principo. Excepto questo, che se alguno haverà falsido alguno feo del subdito del so legio etiamdio iniustamente, non puo lo subdito haver ricorso a lo Superior, se non passado anno & zorno, & servati li termini de sovra ordenati,

Come se die proceder, quando se fa sguarda, & quando lo sguarda val & quando non. Et como non se po litigare in caxo de feo per procurador.

CXLIV. Sel se procedera ad algun sguarda per la Corte principale, over per altra Corte driedo *sol a monte* (6), quello sguarda non val. Et si fera proceduto in di de feria, valera quello sguarda. Veramente se alguna parte oppone che non vuol che sia proceduto a sguarda in di de feria, lo Signor die sopraseder. Ni alguno puo litigare in caxo de feo per procurador, salvo si la parte contraria lo consente. Ampuo quando se die provulgar la sententia, le parte principal die esser presente.

Come in la Corte non se spozze libello, ni se mette avvocato, che parla per lettera.

CXLV. In la Corte principale, & in altre plu basse, non si spozze libello, ma petition si si metuda; ni non si metudo advocato che parla per lettera, over allegando se, leze, over canoni. Ma vulgarmente si die proponer, & defender la cauxa de la parte soa; & questo è degna cosa, cumzofia che li legii per la maior parte sia homeni idioti. Veramente quando la quission non se podesse diffinir per le usance del dicto Imperio, in quella fiada lo Signor, & quelli de la soa Corte puo haver ricorso per haver conscio, a chi li plaxera.

Quando da litiga insieme, & domandado, che li sia dato conscio, che die esser.

CXLVI. Quando da litiga insieme, & uno de questi, over l'uno & l'altro, domanda che lo li sia dato conscio dal Signor, lo Signor è regnudo a darli a so conscio algun, o alcuni de li so homeni legii, retegnudi a si quelli che lui vora per lo so conscio. Ma advocato lo non è regnudo a dar. Et da puo quelli Confegieri, che sera dadi a la parte, facta la conclusion pora esser in lo guardo predicto. Excepto quello, che prepona la quission, è persona miserabile, se lo non ha donde poder foldar alguno, che prepona, e che diga la caxon soa, lo Signor è regnudo de darli algun che propona lo facto so, & che lo deffenda,

Como non procede prescription dal Signor al feudatario.

CXLVII. Dal Signor al feudatario so non prociede prescription, & e converso, ni da la Glexia al feudatario, o e converso (7), non corre prescription in cose immobile, over villani. Ma che die (8) esser de le cose movele, & se movente?

Come se algun serà citado per caxone civil, o pecuniaria, & non compara a la terza citation, sera proceduto a la sententia.

CXLVIII. Quando algun feudatario, over chi che se sia, vegnera acitado in cauxa civil non feudataria, over pecuniaria, a petition de alguno altro, se lo sera citado tre fiade, & sera contumace, la corte oldira le testimonianze; & se colui che domanda provara la soa intention, el se procedera per sententia diffinitiva, non clamando plu quello, che sera stato contumace.

Como a far testamento non è bexogno farlo per Notario Publico.

CXLIX. Quando el se die far testamento, el non è de bexogno chel sia presente Noder publico. Ma basta che do, over tre testi nonii insieme cum el testador, sia, o legii, o altri, pur che li sia degni de se, & meta li soi sigilli ferati in lo testamento. Et se per avventura se trovasse in luogo là che alguno non haveffe sigillo, in quella fiada basta che sia provato per testimonianze la volunta del testador, zoe che li testimonii sia franchi, zoe liberi. Ma in questo caxo se porave far se per i villani, o non? Et se lo testamento fosse agravato de falsia,

(1) Et de presente.) Hac defunt in C. B. D.
(2) Et Miser lo Principo &c.) C. B. D. Et
Miser lo Principo è de presente suo Signor, l'altro de grado in grado.

(3) A Miser lo Principo.) Ita C. B. D. Noster & Miser lo Principo.

(4) Et pensando &c.) Ita C. B. D. Noster meo iudicio erronee: petando la appellatione niente de mancho è da renovar.

(5) De.) Ita C. B. D. Noster da.

(6) Driedo sol a monte.) Ita C. B. D. Noster male: driedo lo so lamento.

(7) & e converso.) Ita C. B. D. Noster: de converso.

(8) Ma che die esser &c.) Ita C. B. D. Noster: ma die esser assertive, ut videtur, non interrogative.

ea quæstion fera determenada davanti la Corte secular. Et se quæstion fera *movesta*, se lo dicto testamento sia de valor, o non, a cognosser de zo apertien a Judice Ecclesiastico. Ma davanti chi se die adomandar li legati a piatoxe (1) caxon, si lo heriede, over lo executor non lo vora pagar? Respondi che davanti lo diozesan. Ma de altro legato davanti chi se domandara?

Como li instramenti die esser roboradi per sigillo.

CL. Lo instramento, che se fa in lo Principado, se lo non è roborato con li sigilli de li testimonii, non è de nison valor. Veramente se lo fera factio fuera del Principado, lo val, & tien fermeza.

Se uno legio olcidesse uno villano, che deverave esser facto.

CLI. Se caxo avegnisse, che lo homo legio olcidesse alguno villano a caxo, lo è tegnudo al suo Signor de uno altro villano, che valia *quanto* quello. Ma questo se lo haveffe facto proponudamente, starasse a la sententia de li homeni legii del Signor là che lè cometo lo homicidio, se lo Signor de lo luogo ha iurisdiction in cose criminal.

Como tuti li homeni liberi puo vender li suo vendedi senza commercio.

CLII. Tuti li feudatarii, & li altri liberi homeni del Principado predicto liberamente puo vender li soi fructi, & rendedi, over provenzi, senza commercio, cosi in lo Principado, come ad altri che li vora comprar, & portar fuora del Principado, salvo se li sono inimixi, Excepto questo, che per necessitate de la patria per Miser lo Principo con lo conseio, & consentimento de li fo legii, se pora ordenar, che infina certo tempo li beni non sia portati fuora del Principado.

Como si letigio fosse per alguno feo che vacasse, quel feo die esser sequestrado.

CLIII. Se caxo avegnisse, che vacasse alguno feo, over parte de feo, e quæstion nasfesse intra do persone, in quello instante questa cosa è, che lo feudo, o parte de feudo sia sequestrado per lo Signor apresso alguno degno de se, infina che la quæstion predicta fera diffinida. Ma che serave, se la quæstion fosse intro lo Signor, & quelli che domanda lo feo? Responde, che lo feudo romana in man del Signor, infina che la quæstion fera cognosfuda.

Como lo marido die pagar li debiti de la moier.

CLIV. Lo marido die pagar li debiti de la moier, benche la moier haveffe facto li debiti avanti che intro loro fosse contrato lo matrimonio, se de quella lo havera habudo mobebe cose, o femovente, etiamdio se la moier fera morta. Et se la moier vive, lo marido è tegnudo a pagar li debiti, etiamdio se lo marido non havera habudo alguna cosa di beni mobili de la moier soa.

Quando tesauo se trovasse, che die esser.

CLV. Quando tesauo vien trovado in algun luogo per homo libero, & in terra propria, quelai che trovera, ha la mitade, & Miser lo Principo l'altra mitade. Et se lo trova in terra d'altrui, lo Signor ha la terza parte, zoe quelai, che è Signor del feo, over de la terra burgexiatica, & la terza parte colui che trova, & la terza parte Miser lo Principo. Et se quello che trova sera villan, la raxon del villan si devien al suo Signor.

Como la femena maridada non puo ordenar testamento de la soa dota.

CLVI. La femena maridada non puo ordenar testamento de la soa dota, imperzo chel marido vadagna la dota; ni etiamdio de li so mobili, over immobili fuora de la dota, senza licentia (2); imperzo che quello, che l'aquila durando lo matrimonio per successio de legatario, over de donation, partien a lo marido. Excepto si altri pacti fosse, o altre convention. Et se homo legio, over zafchaduno altro libero, prenda per moier alguna che habia beni burgexiatici, over mobili, tuti devien del marido. Et li fioi del primo matrimonio non succiede in alguna cosa. Et quello medesimo, se la legia, over feudataria ha algune cose burgexitiche, over mobebe, & alguno non legio la prendesse per moier, quelli beni devien al marido: salvo, se pacti contrarii se trovasse, o se la moier vivera più chel marido, & driedo de lui; perche in quella fiata li beni burgexiatici roman a quella, avegna che non (3) li beni mobili, se lo marido muor testado.

Quando uno vuol far bataia contra l'altro, die dar lo gagio de la bataia.

CLVII. Se uno vora far bataia contra l'altro, secondo la consuetudine de lo Imperio de Romagna, lo puo far, dagando lo gaio de la bataia.

(1) *A piatoxe &c.* Hæc usque ad interrogationem desunt in C. B. D.

(2) *Senza licentia.* C. B. D. addit: *de suo*

marido.

(3) *Non.* Ita C. B. D. Hæc particula deest in nostro.

Come basta, quando è provando per homeni legii, che sententia sia dada, benche la sententia non appareffe.

CLVIII. Se sguardo sera facto per alguno, & non para in scriptis la sententia, el basta che lo li sia approvato per do homeni legii, o plui, lo dicto sguardo, li quali se habia trovati esser in quello sguardo. Ma che serave se non fosse legii, ma fosse altri degni de fede, che se *avicordasse* de la dicta cosa?

Como li pascoli, & luogi de cazaxon de li subditi de Miser lo Principo son comuni.

CLIX. Si come i pascoli, & luogi de cazaxone de li subditi de Miser lo Principo sono comuni segondo le uxance de lo Imperio de Romania, così so ordenado, che li pascoli, & li luogi de cazaxon de Miser lo Principo sia comuni, zoe intro lui, & li soi legii. Ma che sera de li altri feudatarii? Ampuo se algun prato sera ordenado esser guardado per lo Signor, o subdito, per li suoi cavalli, quello sera del Signor del prato. In li boschi veramente vedadi anticamente, & deputadi per monicion de li castelli, nessuno se debia impazar de quelli, se non lo Signor del bosco. Veramente in li grandi boschi quelli che habita là, puo tair legni de li arbori, che non porta fructo, per edificar sue case, & per suo bexonni; & li altri vixini puo tair legne seche, & arbori infructiferi; li villani etiamdio che habita là puo meter li soi borchi a amanzare le glande che sono per terra zaxando, e passerli. Veramente là selva selvaza è comuna a tuti.

Come die esser dado XV. zorni de termene a uno che possede feo, o parte de feo, quando lo li vien movesto question; & dapuo ancora altri termeni.

CLX. Quando alguno muove question contra alguno che possiede alguno feo, o parte de feo, a colui che possedera sera dato termene quindexe zorni per avixarse, se lui lo domandara; e puo havera altri quindexe zorni a domandar, & cercar conseio; & da puo altri quindexe zorni a responder. Et se ello sera contumace, passando li dicti XV. zorni, in quella fiata la Corte metera lo avversario de colui in possession de la cosa domandada. Ma se lo non comparera in la prima citation, che die esser? Responde, che tre fiade lo die esser citado, & si in la terza citation non comparera, & sera contumace, lo suo adversario sera metudo in possession de la cosa domandada. Ma si lo comparera, lo havera termene XL. zorni per la soa defension. Et se infra li dicti XL.

zorni e detegnudo da zusto impazo lo non se pora legitimamente defendere, ancora lo havera altri XL. zorni. Finalmente la Corte ha XL. altri zorni a termenar quella cosa.

Et quello medesimo termene si si designato a provar, como algun tien terra feudal dal suo Signor. Ma che se die far, se colui che fa citar alguno, sera contumace a non vegnir? Responde che lo satisfa de le spexe a quello, che so acitado, & quello che domanda recomenzera la quistion da nuovo. Se la quistion non so restitucada, alguni conseia a lo debitor che ello non debia dir alcuna cosa per la soa defesa infina lo termene sopradicto; & in quella fiada domanda quello che segue: la qual cosa io non laudo: Ma plui segura via è, che lo diga alcuna cosa, proforando cum protestation, che ancora lo intende produr in lo seguente termene le suo defension.

Como olcidando alguno defendandose, non merita pena.

CLXI. Lo feudatario, over chi che se sia, si defendandose occidera algun, per quello non merita pena alguna.

Come alguno non die intrar in lo caxal del feudatario senza so voler.

CLXII. Lo Official de Miser lo Principo, over de chi se voia, non puo, ni die intrar in lo caxal de alguno feudatario, là che ello compra alcuna cosa, contra la volonta del Signor del caxale; & la raxon, perche pagando lo servixio, lo suo Signor non se die impazar de li villani del suo feudatario; salvo se non fosse caxon criminal.

Come non die clamar algun altro traditor, ne far falso jayramento.

CLXIII. Se uno feudatario, over altri qual se sia, clamera alguno traditor fiando avanti la Corte, se lui non li pora provar, lo è tegnudo a quella pena, che quello dovesse portar. Et se alguno, dagandoli fagramento in facto de testimonianza, testimoniasse falsamente, lo non die esser tolto plu per testimonio in alcuna caxon, & pagar etiamdio yperperi LXXII. alramente (1) perda la man.

De la preda, che se fa in facto d'arme.

CLXIV. Se alcuni homeni d' arme feudatarii pagando lo lor servixio andara contra li inimixi, donde elli havera alguno vadagno, se lo Capitano de Miser lo Principo se havera trovato là al presente, lo Signor havera la mitrade, & l'altra mitrade sera partida per rara segondo la qualita de li homeni d'arme. Et se lo Capitano non sera stato al presente la preda si die vegnir a quelli, che la vadagna. Veramente se a cl.

(1) Alramente.) C. B. D. e non abiendo de pagar.

clamor alguno andara contra li inimixi, & si recovrera la preda in quello dì da li inimixi, a lo Signor proprio, o a li Signori, la preda sera restituida. Et se la preda romagnera in le man de inimixi per uno zorno, & una nocte, la fera conceduta a color, che la vadagnera, secono la deferection sopradicta.

Come quello che litiga puo recuxar el conseio del Signor per suspicione.

CLXV. Se quello che litiga havera alguno sospecto del conseio del suo Signor, ello lo puo recuxar de far lo sguardo, provando caxon legitima de la sospicione.

*Se alguno comanda uno altro. *)*

CLXVI. Se alguno dira ad uno altro: Io te comando (1) che tu faci la tal cosa sotto pena de cento yperperi, o tu non la faci; quelui, a qui vien facto lo comandamento, non è tegnudo de obedir a quello, salvo se colui, che lo comanda, havera poder, o iurisdiction sopra lui (2).

*Quando nissun lassa suo Signor, & scampa. *)*

CLXVII. Quando alguno lassa lo suo Signor in bataia, & scampa avanti chel sia sconfita, lo è degno de esser deshereditado de la terra soa per sguardo de la Corte del suo Signor. Et se alguno alcidera alguno altro, e sia prexo, over che per la Corte lo sia punido a morte, li soi beni non se perde, ma liberamente puo far testamento de li beni suoi; excepto che lo traditor.

*Come se puo domandar sententia, over sguardo. *)*

CLXVIII. La parte puo domandar sententia, over sguardo, se vora che li sia data in scripto. Et la Corte è tegnuda de darli la fora li sigilli de quelli, che sguarda. Et lo Signor è tegnudo de far meter in scripto lo sguardo de la soa Corte in lo suo registro.

*Se algun violentemente metera man in lo Official. *)*

CLXIX. Se alguno violentemente metera man in lo Official del suo Signor non defendandose, el se stara al zudixio de li legii del Signor suo, azo che quelli li meta pena. Ma che pena sera quella? Responde, che io credo che arbitraria, da puo che la non è deternenada. Li Officiali se intende Protovisliario, & Tesaurier de Miser lo Prin-

cipo, & Capetanio d' arme. Ma che fera, si lo fosse Castellano, o Comensal fameio de Miser lo Principo?

*Azo chel contrato vaia. *)*

CLXX. Azo chel contratto vaia & tegna e sia fermo per quello chel vien facto secono le uxanze de lo Imperio de Constantinopoli, el basta chel se convegna in le lettere, over instrumenti che le parte venuncia a tute le uxanze del Imperio de Constantinopoli, & a le raxon per si introdute (3), ni non fa bexogno, che sia facto renunciacion de leze, o de canoni.

*De li vendedi, li qual sono uxati de venderse. *)*

CLXXI. Se alcuni rendedi de Miser lo Principo, li quali sono uxati de venderse a certi termini per li suo Officiali, che a zo ha comandamenti, sera vendudi avanti li termini uxati, se da puo non fera el consentimento de Miser lo Principo, over de suo Luogorenente, quella vendition non valera. Tu die saver, che de uxanza del Principado (4) vien osservado, che al Protovisliario apartien la vendition de li rendedi del Principo, & a lo Tesaulario apartien la recollection de li denari, & la destrubition.

*Se alguna cosa se vendera per manco. *)*

CLXXII. Se alguna cosa se vendera per manco de la metade del giusto prexio, over se logera ad afficto, lo comprador, over conductor, si die sublr lo prexio (5), over che lo li sia restituidi li suo denari, che lo havera dadi; salvo sil vendedor, over logador renuntiar a questa raxon per si introduta (6), over se la dicta cosa se vendera, o se logera ad incanto, perche in quella fiada la vendicion, o loganson romagnera ferma, & rata.

*Como non puo acquistar la terra concessa de sua auctorita. *)*

CLXXIII. Se quello, a chi è facta la concession de alguna terra, per propria auctoritate aquistera la possession de quella terra, eusi facta possession è nulla, perche el donador die dar ad alguno el suo poder, azo che con sua auctoritate meta quello in possession. Veramente sel mostra lo privilegio, & prova la possession, lo li basta.

*Como se die far, quando lo villan contraze matrimonio &c. *)*

CLXXIV. Sel villan contrazera matrimonio

(1) Io te comando.) C. B. D. addit: per parte del Signor.

(2) Sopra lui.) In C. B. D. hze adduntur: per tenor del qual l'è tegnudo de obedir. Veramente se li sera fato el comandamento per parte del Signor sovra briga, in quella fiada el se die absegnir de la briga.

(3) Introdute.) Ita C. B. D. Nofter: introditte.

(4) Del Principado.) C. B. D. del Imperio.

(5) Si die sublr lo prexio.) C. B. D. addit: del men se vender.

(6) Introduta.) Ita C. B. D. Nofter: introdita.

nio cum villana d' altri, la villana devien villana del Signor de lo villan, etiamdio driedo la morte del marido, se de quelli fera naffudo prole, benche n.ouiffe incontinente: Et se la moier morira avanti, lo marido guadagna la dota. Ma morando la moier non habiando habudo fioli, la dota torna al padre, o mare, o fradelli, per ral mundo; zoe, quelli beni che apar, over che li sia mobili, over femoveni, over sel fosse provado quelli beni esser stati venduti, & de quelli denari haver comprado altri beni, lo se pora do andar quelli per nome de la dota. La viſtuaria che sera in casa, over li femenadi, se dividea a la fameia, comp tando al padre, fioli, o altri, per resto, segondo che in casa se trovava. Salvo che se li haveſſe habudo prole, etiamdio purché haveſſe vagido, ben chel non viva, lo marido guadagna la dota. Et se la moier non ha padre, madre, over fratelli, non habiando habudo prole, el succiede el Signor de la villana. *E niſſun villan puo mavidar ſua ſola, nel villan puo contrazer matrimonio ſenza liſenſa: & ſel contrazera, lo Signor li pora pugnir al ſuo arbitrio, & tuor la dota, che havera dada lo ſo villan, over villana. Queſto veramente, ſe la dota ſe trovera in lo luogo del Signor de la villana; altramente ſe la villana haveſſe portado la dota a lo luogo del Signor de ſo marido, in quella fiada lo primo Signor non porave tuor alguna cosa; ſalvo ſe ello non haveſſe vidado a la villana, che non contrazeffe. Ma ſi lo marido muor laſſando heriedi de quella moier, quella roman cum li fi li n lo luogo del Signor del ſuo marido. Ma ſi lo marido muore ſenza heriedi, in ſua voluntade ſta a la moier a tornar al primo Signor: ni non ſe pora miga partir de lo luogo, che l' habitava cum ſuo marido, pro darſe ad altro Signor, che al primo. In l' fioli non legitimi el parto ſiegue in el venue, etiamdio ſe lo padre ſoſſe libero. In le coſe legitime el parto ſiegue in la condition del padre.*

Come lo villan de ſeo intriego non puo testimoniari.

CLXXV. Lo villan de ſeo intriego non puo testimoniari, ma per parte de ſeo ſi, zoe per vigna, o per terra, o per villan. Ampuo testimoni de campi, de terre, e de ſelve, & de altre coſe, vien provade per testimoniencie de villani. Et in facto de testimoniari mazor ſe ſe da ai villani ſtrani, che a li proprii.

Quando lo villan de uno ſeo ſia trovado poſſedudo per altro feudatario, che die eſſer.

CLXXVI. Se algun Signor havera dado alguno ſeo ad altri, & in altro luogo ſia trovado villan del dicto ſeo poſſedudo per altro feudatario, l' è regnudo a tornar al

Signor del ſeo, ſalvo ſel ſera perſcripto per ſpacio de XXX. anni. Intendi ſanamente, che la preſcription non procede dal Signor al feudatario, & per converſo.

Quando villani di feudatarii fazando ad infembre briga, & l' uno ferira l' altro, che die eſſer.

CLXXVII. Se do villani de feudati fazando ad infembre briga, & uno ferira l' altro, la pena metuda a quello che ferira, ſi die *convertir* a lo Signor, ſalvo ſe in prima la acuxation proponuda foſſe ſtada per quello che haveſſe habudo la inzuria *acuxada* in la Corte de Miſer lo Principo, over de quello che adovra in quel paixe la raxon, & la iuſtitia, de uxanza de lo Imperio de Romania; over ſi lo delicta ſe coneteffe in luogo là che lo Signor haveſſe Capitano per far iuſtitia, como è Clarenza, e Adruze.

Come la donation facta ad alguno villano val a vita del donador.

CLXXVIII. La donation facta per alguno chel poſſa far, de alguna terra ad alguno villano proprio, over foreſtier, zoe de altri, val a la vita del donador. Ma dapuo la ſoa morte el ſuo herede, o ſucceſſor, la pora revocar, ſe a lui plaxera. Ma ſi la donation ſera facta ad alguno Arconda, non ſe pora revocar per lo herede, ni per lo ſucceſſor.

Li fioli che ſera naffudi de villan, e de villana, de do Signori, romagne villani del Signor de la villana.

CLXXIX. Se lo villan de alguno feudatario, lo qual ſia ſoluto, cognoffera alcuna villana ſoluta de altro feudatario, & de quelli ſe procedera fioli, benche dapuo ad infembre elli contrazera, niente men li fioli romagna villani del Signor de la villana.

Come li fioli del villan, che ſia mavidado cum femena libeva, devenano villani del Signor del primo villan.

CLXXX. Se libera non feudataria contrazera con villano, vivando lo marido deventa villana del Signor del ſo marido. Et ſe la vive dapuo lo marido, la torna a la prima liberta: & li fioli de quello romagne villani. Ma che ferave, ſe la iera feudataria? El fera quella medexima coſa.

Come lo villan, che ſe havera ſotometerado ad algun, non ſe puo partir ſenza ſo lixentia.

CLXXXI. Se alguno villan naffudo fuora del Principado vegnera al Principado, & ſotometeraſſe ad alguno libero, & lo libero lo poſſedera per anno e di, over ſel ſera nicario naffudo fuora del Principado, & havera pagado nicariato per lo termene ſopradicta, & vora partirſe da ello, non pora ſenza ſo li-

licentia de quello , a chi el se haverà fortomesso , over de quello , a chi el paga el nicariato , & etiamdio si volesse andar per star a la taxa de Miser lo Principo , impetor chel devien villan del dicto libero .

Come lo villan flagando XXX. anni in la terra de alguno feudatario diventa fo villano .

CLXXXII. Se villan del Principado nascudo sara XXX. anni in la terra de altro feudatario , tegnando terra , o vigna de quello , over recognoscando quello in Signor ; & lo proprio Signor del villan non lo haverà requierido , over lo villan non li pagara alguna cosa in segno de subjection , el villan fera de quello , del qual ello fera stato per XXX. anni . Ma se ello fera sta nicario , & nascudo in lo Principado , non li perzudega per algun tempo .

Quando alguno zurado vien donado a la Glexia , che die esser .

CLXXXIII. Quando alguno zurado vien donado a la Glexia per alguno feudatario , lo zurado cum li fioi , & cum la staxia intriega roman a la Glexia ; e driedo la morte del padre la Glexia eleze uno de li fioi , qual lui vora , con la staxia intriega ; & li altri roman al Signor , che dono lo zurado , over a lo suo heriede . Ampuo è tegnudo lo zurado de dar ogni anno al Signor del caxal lo achrotico , over chrusfilio , zoe a dir , zera , o galine , o ove .

Che die esser quando lo villan haveffe plantado vigna in lo luogo de altro feudatario .

CLXXXIV. Se lo villan de uno feudatario haverà plantado vigna in lo luogo de altro feudatario de so licentia , lo villan ha la mitade de la vigna ; se altri pati non apar ; & da puo quando la vigna è destruta , la terra torna al primo Signor de la terra . Et si fera partito de lo luogo , over morto senza fioi , succiede el suo Signor , zoe si per quella terra de vigna lo recognosse alguna cosa , & lo Signor de la terra consentisse a quella recognition medesima . Ma se ello fera nicario de alguno che habia terra , & in quella terra haverà plantado alguna cosa , sel se partira de lo luogo , o morira senza fioi , in tuti li plantadi , & edificii succiede lo Signor de la terra , sive recognoscat aliquid pro terra , sive non . Ma se ello (1) non fera cognosudo , & scampera , o fara morto senza fioi , succiede lo Signor del caxal , del qual in prima fo la terra .

Como lo Signor del villan succiede in li beni de quello , si muor senza heriedi .

CLXXXV. Se lo villan de chi che lo si

fia muor senza heriedi de fo corpo , lo suo Signor succiede in li suoi beni mobili , & immobili , etiamdio se lo ha ordenado testamento senza licentia del fo Signor .

Come lo villan siando stato in la terra de altri , & se voia partir , puo portar la soa voba ; & quando niega lo suo Signor , che die esser .

CLXXXVI. Quando alguno villan aquista alcuna cosa in la terra de altrui la demorando , & lo suo Signor lo vora trar de quello luogo , lo puo deportar cum si li beni , che lo haverà portado , & li altri che lo ha acquistado , se lo ha recognosfudo lo fo Signor , & si lo recognosfa . Ma si lo non lo ha recognosfudo , lo Signor de la dita terra pora tuor quelli beni . Et se lo veraxio Signor del villan haverà recomandado quelli beni cum la persona de lo homo a lo Signor della terra , in quella fiada lo villan portara cum lui quelli per la recomandation fatta . Et quando alguno villan niega esser villan del suo Signor , la pena sta al arbitrio del suo Signor . Ni etiamdio alguno villano siando agrevado quanto se voia del suo Signor , ello non puo far lamento de lui a lo Signor Superior , ni etiamdio appellarlo a lui de lo agrevamento , che li faza lo suo Signor .

Come lo Signor puo meter lo fo proprio villan in prexon .

CLXXXVII. Si a lo Signor plaxe , lo puo meter lo fo proprio villan in prexon , over tegnirlo in caxa soa per una nocte , & non plu , si che adesso puo lo è tegnudo mandarlo in la prexon del Signor Superior . Et lo villan puo vender li soi animali , & altri beni mobili , senza domandar lo fo Signor , dumentre che tegna uno paro de buoi , & uno axino , per servixio del suo Signor , & per fo sustentation : Salvo , si lo Signor lo comandasse , che ello non vendesse alcuna cosa .

Sel villan nascudo al paixe se subigera ad alguno .

CLXXXVIII. Se lo villan de alguno Signor del Principato , che sia nascudo a lo paixe , se subigera ad alguno , & fera possedudo da quello per anno & di , ello non pora puo fortomererle ad altro Signor ; ma lo proprio Signor lo pora ben revocar , & haverlo .

Se villan , e villana contrazera matrimonio .

CLXXXIX. Sel villan , e villana legitimamente contrazera ad infempre , benchel matrimonio non fera intro elli solepnicado , niente men li lor fioi è tegnudi legitimi .

Co-

(1) Ma se ello &c.) C. B. D. ma sel fara cognosudo , o scampera . Quod neutrum recte intelligo .

*Come se alguna staxia è partida intro padre, & fioli, el Signor succedeva. **)

CXC. Se alguna staxia è partida intro el pare, el fiol, over fioli, over intro fradelli, el non succiede l' uno a l' altro, ma lo Signor de quelli. E se ella non è divisa, la successión ha luogo. Et quando alguna partixon è facta intro el padre, el fiol, over intro li fradelli, in quella fiada zascadun de quelli è regnudo a dar el servixio intriego al suo Signor, zoe la dispoticaria, & la recognition, che se dixè achrostico, tuti paga in comun per staxia intriega, si como avanti la partixon.

Como non se die negar copia de le testimonianze a quelui, che litiga in iudicio.

CXC. Quando algun litiga ad infembre, se elli vora haver la copia de le testimonianze produte in iudicio, la copia non li die esser negada. Et se algun produxe alguni testimonii a provar la soa intencion, se ello se apozera a quella producion de testimonii, ello non pora produr altri; ma sel non stara contento de quella producion, si pora produr altri.

Chi non pago lo so censo, puoi lo paga dupio.

CXCII. Chi non paga lo censo a Miser lo Principo per anno, o per do, o per tre, o plui, è regnudo a pagar lo censo dupio: altra punition non die haver.

*A chi aspetta examinar testimonianza. **)

CXCIII. Quando alguno ha quistion contra homo legio de caxon de feo, & vuol produr testimonii contra quello, lo Signor non puo cometer la examination de li testimonii, se non a legio. Ma se la quistion se fara contra homo de plan homagio, la examination de li testimonii se cometera a un so par, o mazor de lui. Et si la quistion non fera feudal, o civil, over burgesiatia, over de cose mobebe, la examination de li testimonii se cometera a chi li plaxera, purchè sia libero (1).

Che die esser de villana, o libera, che contrazera matrimonio.

CXCIV. Questo è da observar, che se villana, o libera, contrazera matrimonio cum villan, o cum arcunda, driedo la morte del marido la non havera doario, perchè le soe terre se parte intro li fioli, o fie, se non ha fioli. Et dapuo che fera facta la partixon intro li fioli, se alguno de quelli muor senza heriedi legitimi de so corpo, el succiede lo Signor de quello, da chi ello tien la terra.

Come se die citar legii, & como li non se die tromentar, se non ve fiade.

CXCV. Quando alguno legio vien citado a compater avanti lo suo Signor a responder per lo suo hereditazo, quello che die citar, die haver per lo manco do homeni legii, se li pora haver, azo che li possa render testimonianza de la citation. Et quando per alguno delicto se dieba tromentar alguno homo legio, lo non se die tromentar se non tre fiade, in presentia almen de tre homeni legii.

Chi vuol, se puo infra X. zorni appellarse,

CXCVI. Chi vuol, se puo appellar de agravamento, over sententia, plu tosto chel puo, infra X. zorni, e viva voxè, & seguir la soa appellatione infra XL. zorni, se quello, a chi el s'è appellato, è in lo Principado. Ma si lo fera de fuora, lo havera termene uno anno. Et la appellation non ha luogo, se quello a chi s'è appellado è fuora del Principado, salvo si fosse Miser lo Principo, o como è lo Imperador de Constantinopoli, o Re.

Como lo Signor puo tuor tuti li beni mobeli del suo villan.

CXCVII. De consuetudine si è del Principado predicto, che lo Signor puo tuor tuti li beni mobeli del suo villan, & de la villana, se lo vuol, & tuor la staxia sua, & darla ad altro villan so, salvo che lo li die lassar per sustentation de la vita soa, azo chel feo, del qual ello è villan, non se menimasse.

*In che caxo non se puo testimoniar el villan. **)

CXCVIII. Griego villan in caxon del criminal, là che debia andar lo cavo, o raiar membro, non puo esser testimonio contra homo legio.

*Come se per la corte sera assigna termene. **)

CXCVIII. Se per la Corte de Miser lo Principo, over de altro lezo, sera sguardo che alguno suddito sia regnudo a provar, como ello tien la terra del suo Signor, over altra cosa fimele, & termene non li fera stabilido, el tempo non li preiudica, anzi quando li plaxera, lo el puo provar, salvo si puo per la Corte li fera assignado termene.

*La regula general, che se dè observar. **)

CC. Regula general è secondo la usanza de lo Imperio de Romania, che in caxi civili,

(1) *Purchè sia libero.*) Ita C. B. D. Noster minus recte: *purchè li sia liberi.*

vili, eriminali, o feudali, lo venzudo non è cundenado al venzedor in le spexe.

*Se termene se dava a lui, che habia moier. **)

CCI. Se alguno termene fera assignado ad alguno che habia moier, per caxon feudal, che tocha a lui, over a soa moier, & in quello mezo lui morisse, lo dicto termene non periducia alguna cosa a soa moier, anzi è de neccesso a començar la question da nuovo.

*A qui apartien cognosser li sigilli. **)

CCII. Li sigilli cognosfuti de li legii de Miser lo Principo fa fede in iuditio. Et se quistion fosse, si li dicti sigilli è cognosfuti, o non, a li legii apartien de termenar quella cognition.

*De i villani, che fuzisse in lo Principado. **)

CCIII. De consuetudine è de lo Imperio de Romagnia, che zascaduno che ha villano, o villana, e scampa, se lo li puo prender in zascaduno luogo che lo li trovasse in lo Principado de Achaia, se elli se trovasse in la terra del Principo, o de li suo Barogni, requieridi etiamdio lo Principo, e Barogni che ha iurisdiction in quello luogo, purchè quelli villani confessa esser de quello, che li domanda.

*Quando alguna cosa vien venduda. **)

CCIV. Se alguna vendition de cosa molebe, o immobile se fara ad alguno, & quello che compra dara uno picolo torrexte per nome de ara a lo vendedor; *set vendedor*, o lo comprador da puo fe *piniva*, & non vora attender a lo mercado, die pagar per pena de la ara yperperi XXV.

*Set sera messo uno villan de piantav in la terra de uno alivo seo. **)

CCV. Lo feudatario tegnando terre feudal de diversi Signori, se lo havera metudo villani de uno seo in la terra de uno altro seo, & li dicti villani havera plantado vigne; & da puo si lo muor non lassando heriedi, li villani *che* havera plantado quelle vigne, da puo la morte del feudatario si le possedera, non obstante che li dicti feudi sia pervegnudi a diversi Signori. Veramente pagara li villani predicti al Signor de la terra per le vigne, secondo che la terra plantada requiere; & lassara lo rexiduo de la staxia, la qual li tegniva vivando lo primo Signor, se vora lo Signor de quelli, over quelli prestar lo servixio per tuta la staxia.

*Como lo Signor puorato punir lo so villan in prexon. **)

CCVI. Lo feudatario puo meter lo so vil-

lan in la prexon del Signor de lo luogo, si ampuo, che passadi XV. zorni (1); lo feudatario è tegnudo de dar al suo villan zascun di pan & aqua. Et si el Signor del feudatario ha prixon, lo villan non die esser metudo in altra prixon, se lo villan non ha donde vivere.

*Qui puo acitav la parte adversa. **)

CCVII. Principo, over Baron, habiando iurisdiction, a petition de alguno, puo far citar la parte adversa. Ma lo termene a provar la soa intencion de le parte ello non puo dar in caxi civili feudali, o criminali de li feudali, senza consenio de li legii de la so Corte, e consentimento de la mazor parte de quelli, che fa residentia in la Corte.

*Como la cosa furtiva trovada torna al primo Signor. **)

CCVIII. Quando alguna cosa se vende a lo incanto, o mercado publico, & dapuo se truova quella esser furtiva, lo Signor, de chi so la cosa, la puo recovrar, fato in prima lo pagamento a quello, che la compra in li luogi predicti; salvo se lo laro fosse piado, perche in quella fiada quello che haveffe comprado, haverave regresso sovra lo laro; & se lo laro non haveffe da pagar, el sera imputado al comprador. Et si in altra parte che in li dicti luogi la cosa fosse venduda, & fosse puo trovada esser furtiva, la dicta cosa torna al primo Signor, & lo comprador non recovra niente del pagamento che l'haveffe facto.

*Se a lo legio, over legia, descazesse algun seo, che die esser. **)

CCIX. Se al feudatario lezo, o leza, scazesse algun seo, & quello, o quella, se presenta avanti lo Signor, & domanda la investitura, & la satisfina de quello seo al tempo debito, servando li termini ordenadi del Principado; & se lo suo Signor fera negligente ad implir quello, che li spetara de raxon liberamente, passado anno & di ello mete la sua lamentation de lo torto, che li è facto, davanti lo Superior del so Signor; & provado questo, l'homazo torna a quello Superior con sguardo de la soa Corte. Ampuo se la dicta legia contrazesse matrimonio solepnizado cusi agrevada, avanti che la possessè lo lamento avanti lo Superior del so Signor, dapuo la *solenicion* del matrimonio so marido fara da nuovo la requieixion del seo davanti lo Signor de soa moier, como se nissuna requieixion fosse facta per soa moier. Ma se la moier havera metudo lo so lamento avanti che lo matrimonio sia solepnizado, in quella fiada driedo lo matrimonio solepnizado se procedera davanti lo Superior del Signor del feudato, senza chel dicto Signor del feudato sia plu requierido.

De

(1) XV. zorni.) C. B. D. XL. zorni.

*De colui che fa lo homazo a chi non apartegna. **)

CCX. Chi fa homazo lezo, o de plan homazo, de la terra che tien, ad alguno, che quello homazo non apartiene, de presente el perde la terra, per la qual fa lo homazo, cum lo sguardo de la Corte. Er se in lo Principado non apareffe quello a chi è de far lo homazo, ni fo Vicario, ma la terra de quello fosse governada per lo Superior, in quella stada lo pora far homazo a lo Superior del suo Signor, sel fera requirido per lui, & non li voiando assignar la saifina de la terra, se lo non li fa homazo; cum protestation, salvando la fedelitate, & raxon de quello, a chi apartien lo homazo.

*Quando lo feudatario non intra in possession infra l'anno. **)

CCXI. Quando alguno se apresenta davanti lo Signor suo per algun feo, che li *scàza*, & di quello feo sia investido per lui; se per lo feudatario romagnerà, che lo non habia la saifina de quel feo infra anno & di, & chel sia negligente ad aquistar la possession, el perde quel feo; & lo plui proximo, lo qual se presenta infra anno è di dal tempo de quella descadentia, & have la possession, l'occide in quello. Ma se alguno domanda alguno villano per fo, lo qual negava de esser *de* lui, & brignera in lo iudicio contra lo villan, lo qual negava esser suo; & per lui sera stato, chel non haveva habudo la saifina infra anno & di, ottugnando in primo iudicio, perde saifina de quello villano, & da puo, sel vora, lo pora demandar de la proprietade, contra lo villan inanzi dicto.

*Quando se presenta alguno legio, over legia, avanti lo fo Signor, per haver la investixion. **)

CCXII. Quando in alguna terra die succieder algun legio, over legia, & si se presenta in lo tempo debito, secondo la uxanza de lo Imperio de Romagna, avanti lo fo Signor per haver la investixion, se lo haveva requirido lo fo Signor una, do *fiade*, e tue (1), infra anno & di, & non lo vora investir, & darli la saifina de quella terra, si como è regnudo, pora lo feudatario, o feudataria, far lo lamento davanti lo Superior del suo Signor de la inzarria, che li è facta, passando anno & di; & provando questo lo homazo torna al proximo Superior Signor, & quel Superior Signor si die investir lo feudatario, o feudataria predicta, & darli la saifina, se li sera domandada.

*Miser lo Principo puo meter pena a li suo feudatarii. **)

CCXIII. Miser lo Principo, over alguno altro Superior, puo senza requirir li legit meter pena a li suo feudatarii, che li faza la tal cosa, over che non li faza, foto pena de esser indesalra al fo Signor, over foto pena del feo. Er sel feudatario non obedi a li comandamenti del fo Superior, altra pena ello non li puo meter, se non fairsi la soa terra, & dandoli lo servixio per lo dicto feudatario, lo Signor è regnudo de restituirli la terra *saifista* a colui, che li ha offerro lo servixio.

*Se algun haveva semenado in la terra d'altri. **)

CCXIV. Se uno feudatario haveva semenado in la terra de uno altro, & non haveva pagado lo zemuro al Signor de la terra, & haveva portado tuta la blava a caxa soa, se lo Signor de chi è la terra, per forza *prendera* le zemuro de la caxa de quello, lo perde lo zemuro, e l se paga el doppio al Superior Signor de quello luogo, che fo facta la violentia. Ma se la blava se trova in luogo del Signor de la terra, zoe la che fo semenado, quello de chi è quel terren, pora tuor lo zemuro per propria auctoritade. Er se lo habitasse in la terra del Signor del feo, etiamdio sicomo nicario, lo Signor de la terra tuora lo zemuro de la caxa del villan per fo propria auctoritade.

*Quando alguno villan è debitor de alguna persona. **)

CCXV. Quando villan alguno è regnudo ad altri in certa quantita de danari per raxon de merchadantia, o per imprestado, sel non ha de che pagar, la soa staxia non se die vender. Ma se lo Signor del villan consente che lo villan faza merchadantia, el se puo vender zo che per lui è acquittado, etiamdio le cose immobile, excepto la staxia, azo chel satisfaza al creditor. Er sel non ha de che pagar, el sera metudo in prexon a petition del suo creditor. Ma se lo Signor del villan li comandara che non faza merchadantia, o che alguno non li impresta denari, se dapuo lo comandamento che li sera facta, lo villan contrazera merchadantia, o imprestado, & non haveva de che pagar, lo non puo esser metudo in prexon a petition del fo creditor, ni quello, che li ha prestado, puo demandar niente. Ma si lo villan non sera merchadante, & è debitor de alguno, lè regnudo a pagar li debiti; & per quello li soi mobili se venderà, reregnando per si uno paro de buoi & uno axeno; ma in prexon lo non se puo me-

(1) Una, do fiade, e tre.) C. B. D. una, o do fiade, o tre.

meter, fel debito non fosse facto de licentia del Signor del villan.

Quando algun mete man in lo fo legio.)*

CCXVI. Quando algun Baron, over altro, habiando sotto *de si legio*, & mete man inzurioxamente cum mala intention, & per fo colpa, in lo legio fo, meritamente se lo legio vora, lo puo far el fo lamento avanti lo Superior Signor del fo Signor de la inzuria che li fera stata facta; e questo provando, segondo (1) lo sguardo, la legia foa torna al proximo Superior del suo Signor.

Capitolo de avoieria.)*

CCXVII. Se feudataria havera *fiola*, & quella havera *fiol*, over *fia*, de alguno homo vivando la madre, & avene che la fia de la madre feudataria muor avanti ella, lo *fiol*, o *fia*, fiando in etade pupilar, avanti che la fia investida del feudo de la madre, lo marido de questa non havera avoieria de la terra, che apartien a quella prole. *Ma* quello fera avoier, lo qual die succieder in quella terra, se la prole morisse senza heriedi. Et quella medesima cosa fera, se la feudataria sopradicta morira avanti la fia, & la fia morira avanti che la fia investida del feo de la madre, perche lo marido de quella non havera la avoieria de la terra,

che apartien a la prole foa, & de la moier. Ma el fera avoier quello che die succieder in lo feo.

Per quanti modi se dixè avoier.

CCXVIII. L' avoier per molti muodi se dixè; zoe, lo Signor *del* feudatario, quando lo ha la avoieria; el plui proximo in grado; la madre, over lo padre; lo marido, che ha la avoieria de la moier, che li apertien terra feudal del fo hereditazo, over del suo doario (2).

Como se die far, quando lo villan comete alguno peccato criminal, & non vuol comparer.

CCXIX. Quando alcun villan cometesse algun peccato criminal, per lo qual li vada pena de membro, o de la vita, e ello citado non vuol comparer, li soi beni per caxon de quello delicto, over per la contumazia, non die esser prexi, ne arestadi; perche in tuti li soi beni mobili, & immobili, lo Signor del villan succiede, si como in li beni de suo servo. Et quello etiamdio se observa, se lo villan cometa tradimento, over altro mal, che li suo beni è del suo Signor, etiamdio se lo villan non devesse esser pugnido a pena capital, zoe de la testa.

FINIS ORDINUM (3) PRIMORUM CAPITULORUM IMPERII ROMANIÆ
APPROBATORUM IN CONSILIO ROGATORUM.

(1) *Segondo.*) C. B. D. *seguido.*

(2) *Doario.*) C. B. D. addit: *ma i popilli de questa hereditagio è tegnudi de prestar omagio.*

(3) *Finis Ordinum &c.*) *Hæc habentur tantum in Codice nostro.*

Questi sono Capitoli (1) trovati in le uxance de Miser Zuan Cover, che mancano de queste uxance.

I. **S**Er Miser Nicola de Zanvilla exercitando l' Ofizio del Baillado in el Principado de Acaia, fo ordenado, azo che Cavalier de algun luogo sia obligado a servixio personal per tuto l'anno, haver debia a lo retorno del anno yperperi otocento; el scudier veramente yperperi quatrocento: Se veramente fera de i habitanti del Principado haver debia servixio per uno anno, el cavalier yperperi sicento, el scudier yperperi trexento. De quelli veramente che die haver stivoria da Miser lo Principo, zoe algun dacio, over stimador, cofi fatamente el dicto Miser Nicolo ordena che chi ha do cavalli habia yperperi octo al mexe; chi veramente havera tre cavalli, haver debia yperperi dodexe, per i suo dacia, over per sua stumarja.

II. Colui, el qual havera dacio, over stimarja da algun suo Signor, dal qual quella, over quello, iustamente el possa dimandar, & el suo Signor sia tegnudo quella dar, apresentar die el suo servixio debito; e quel presentado, el suo Signor la stimaxon, over dacio di quel feudatario è tegnudo de dar, e consignar a quello; altramente el feudatario non è tegnudo ad algun servixio, avegna chel suo Signor sia tegnudo a dacio, over a stimaxon, benche el non dimanda servixio desinatamente, chel sia apatechia de dar el servixio debito.

III. Quando algun senza conseio de la Corte vien privado de la sua possession, e quello per negligencia non ossa dimandar quella possession sia uno anno, & di, colui perde la comodita di quella possession; E così fara de la proprietaria, sel vora, se veramente non fara negligente infra l'anno a dimandar, che lo i sia fato consentimento de raxon segondo i termeni ordenadi, perche in quella fiada el non preiudica a quello algun termene del tempo passado.

IV. Conzofia che el vaca algun feudo, over parte de feudo, & el sia noto al Signor del feudatario, over al suo Luogotenente, che li riedi di quel feudo sia in el

Principado, in quella fiada el feudo non se die sequestrar, si non passado quaranta zorni.

V. Se algun fera citado davanti la Corte a responder ad algun de algun hereditagio, dimandi termene de quindexe di per poterse avixar; complidi i zorni XV. & non compara, el perde el termene del conseio, & de far la responfion, in si fata maniera, che se dapò el fata citado in quella caxon, quamiyis el sia stà contumace al termene a lui concesso, lo i fera designado carentano .i. quindene, e l'adversa parte in possession di quella cola, che fara stà dimandata, fera metudo.

VI. Quando el possiede algun alguna terra feudal per spacio de sie mexi, o men, & habia algun titulo de possieder, come tu puo pensar, de semenza, over donacion d' algun, avegna che ancora non habi possessio per anno e zorno, niente di quella terra se pora tuor da quello, si non per conseio de Baroni de la fo Corte. Veramente ancor quel tal possessor in la caxon a lui messa non havera quindexe di, over carentanos: Ma havera altre volte termene raxonevole a responder a l'averfario.

VII. Da puo, che algun popillo, o pupilla fara pervegnuda ad etade legitima, e fera investido del feo, al qual die succieder, ancora che l'avoier habia tolto el fruto di quel anno, niente meno complido quel anno di sua propria autoitade intrera in la possession del feudo, & in quel stado de femanaxon, over vigne, le qual el trovera in la sua terra, questo tal investido succedera quello, over quella.

VIII. Quando algun a petition de algun vien citado, se quel citado se trovera in luogo, dove el Principo, over Bailo del Signor fara residenza, lo citado non ha raxon de revocar la ca . . . , & è tegnudo comparer davanti a quello. Colui, el qual fa citar, colui die dar termene a la citacion segondo la distancia di luoghi, dove & in che luoghi habita zacotadi.

EXPLICIT (2) LIBER DE CONSUEUDINIBUS IMPERII ROMANIE.
DEO GRATIAS. AMEN.

(1) *Questi sono Capitoli &c.* Hæc, quæ deinceps sequuntur usque ad finem, reperi in

C. B. D.

(2) Hæc item leguntur in C. B. D.

Queste sono le Rubriche de li Capitoli de lo Imperio de Romania.

- I. Como Miser lo Principo die far bomagio a Miser lo Imperador. *)
- II. Como li Barogni & homeni legii de Miser lo Principo puo far bomagio, & legia, & fidelitate. *)
- III. Lo modo, che lo die tegnir lo asudato quando lo vien homo legio del Signor. *)
- IV. Come Miser lo Principo non puo pugnir alguno suo Baron, over feudatario, ni meter pena a li soi legii homeni, senza consentimento de li suo homeni legii. *)
- V. Come nissun homo legio puo esser tegnudo per lo Signor, salvo che per do cose. *)
- VI. Che se die far, se algun homo legio comete homicidio, o tradimento. *)
- VII. Se per caxo fosse, che lo Signor se se inzustamente saisir alguno suo suddito, xoe alguno feo de quello, che se die far. *)
- VIII. Quando nasse question intro lo Signor, e feudatario.
- IX. Como non puo spoiar algun de la so possesson senza sguardo. *)
- X. Como Miser lo Principo puo dar feo, che non deba. *)
- XI. Como Miser lo Principo non puo donar feo senza recognosanza.
- XII. Se alguna quistion fosse movesta al feudatario.
- XIII. Como la parte puo requierir, che sia plui legii. *)
- XIV. Como non puo saisir la terra de li asudati del Baron. *)
- XV. Como se Miser lo Principo fosse prexo de li inimici.
- XVI. Como se die far, se alguna Castellania fosse prexa.
- XVII. Como lo feudatario die andar a obedir lo so Signor.
- XVIII. Como se alguno comettesse tradimento contra lo Signor. *)
- XIX. Se Miser lo Principo haveva Castello.
- XX. Como non puo donar la legia ad algun de menor condition.
- XXI. Se nassera question intro lo Signor, & feudatario.
- XXII. Como lo Signor non puo cbumandar a lo Baron a far servizio.
- XXIII. Come non se puo meter taie, ni castre.
- XXIV. Come se lo feudatario soprastesse de non dar lo servizio.
- XXV. Como lo Signor puo far libero lo so villan.
- XXVI. Quanto termine die haver lo feudatario a pariar se a dar lo servizio debito.
- XXVII. Quando Miser lo Principo move se guerra ad alguno suo Baron, che die far li Feudatarii.
- XXVIII. Como lo Signor puo constrenzer
- lo feudatario a rezever cavallaria.
- XXIX. Come lo feudatario puo esser scubaxado de dar conseio a la corte.
- XXX. Como lo legio, o la legia puo donar la terza parte del feo.
- XXXI. Como la femina legia morto lo so marito se po maridar a qui li plaxe, salvo a inimigo.
- XXXII. Como in fei, & baronie lo primogenito succiede.
- XXXIII. Per qual caxon puo esser detegnudo lo legio de Miser lo Principo.
- XXXIV. Como se driedo la morte del padre la fio è de etade legittima, lo non paga velieuo.
- XXXV. Quanto die haver la legia, o de plan bomagio, per so duario da puo la morte del marito.
- XXXVI. Como vacando alguno feo, chi die succieder lo die domandar infina XL. zorni & c.
- XXXVII. Como tuti li franchi puo far testamento, azonzando certe cose.
- XXXVIII. Quando l' homo muor intestado, la moier succiede in li beni mobili, & immobili burzextiachi.
- XXXIX. Capitolo de l' avoieria.
- XL. Como lo padre, o la madre puo investire lo so fiol.
- XLI. Como la moier se die prexemiar, quando feo i defraze.
- XLII. Qui puo cognoscer de li caxi civil.
- XLIII. Qui tocha far vendeta de sangue.
- XLIV. Como la feudataria se puo prexentar davanti al Signor.
- XLV. Como la moier non die haver doario, se non de la terra, che possedeva so marito.
- XLVI. In che modo die dar la terza parte del feo lo legio, over la legia.
- XLVII. Como se intende de plan bomagio.
- XLVIII. Como in la sententia, che non ha voxe.
- XLIX. In che modo puo deponer querimonia contra lo suo Signor li sudditi.
- L. De lo legio, che da feudo.
- LI. Como la terra roman al Signor, se lo suddito requiexido non haveva dado lo servizio fra l' anno & zorno.
- LII. Como lo feudatario non è tegnudo dar alguno servizio, se lo Signor muor non compida la promestion del feo, terra, over quantita.
- LIII. Como l' avoier che tien terra, che debia servizio, è tegnudo dar la persona.
- LIV. Como lo pupillo puo esser investido per lo Signor, dal qual se tien lo feo.
- LV. Come lo feudo die esser minuido, se lo homo legio non puo dar lo servizio che l' è tegnudo al Signor.

- LVI. Come la moier non puo esser privata del marito de lo suo lecto, e de le robe de lo suo corpo.
- LVII. Come lo legio, & li heriedi è obligato a colui, a chi li da lo feo, se li fosse moissa question.
- LVIII. Como la legia, che contrazera matrimonio, non puo desvestirse.
- LIX. Come lo Signor è tegnudo a restituir la terra a quello, che se apresenta infra l'anno.
- LX. Come lo Signor puo concieder licentia al feudatario suo a star fuora del Principado.
- LXI. Del feudatario che ha mave, o mavegna.
- LXII. Como li fioli del feudatario morto die esser investiti.
- LXIII. Como lo legio puo prestar homagio.
- LXIV. Come do equali in linea, lo mascululo in succession sera avanti.
- LXV. Come li feudatarii tegnudi ad alguno servixio al Signor, non sono obligadi dar quello fuora del Principado.
- LXVI. La moier puo revocar la donation facta in vita del marido, da puo la morte so.
- LXVII. Come lo feudatario, che f' incore lepra, o altra infirmitade, che è tegnudo a servixio.
- LXVIII. In che muodo die prestar lo homagio per lo homo legio.
- LXIX. Chi rompe la saisina facta per lo Signor, de presente è desvestidato.
- LXX. Lo homo legio, che f' è tegnudo ad alcun servixio de uno anno, f' intende che debia servir quatro mexi.
- LXXI. Qui è tegnudo a servir per tuto l'anno.
- LXXII. Differentia fra lo legio & de plan homagio.
- LXXIII. Come lo marito a la moier, & lie a lo marito, puo donar de burxiaticho.
- LXXIV. E non perzudega a lo suddito dar homagio, infra che la quistion è finida.
- LXXV. Como lo homagio far se die per quello, che tuo moier, che ha feo.
- LXXVI. El dotario feudal non puo esser donato da la moier, se non a la vita soa.
- LXXVII. Lo heriede puo revocar la donation facta de cosa feudal.
- LXXVIII. Como la libera feudataria devien villana facto matrimonio cum villan.
- LXXIX. Como lo feudatario, Principo, over Baron, non puo investir alguno suddito suo.
- LXXX. Come lo legio, over la legia, puo maridar soa fiola senza licentia del Signor. *)
- LXXXI. Come la donation facta per alguno feudatario in infirmitade, non val.
- LXXXII. Como lo feudatario senza peruidio puo recomandar la soa terra al Signor.
- LXXXIII. L' avoier, over lo Principo, die rezever li fructi, & li vendedi de lo eo.
- LXXXIV. Le flumave, e li vivi de le aque partien a li fei.
- LXXXV. Como lo Signor è tegnudo investir lo pupillo de lo feo demandato da lui, compido anni quatuordexe.
- LXXXVI. Li nepoti, over le neze, non havera alguna cosa de la terra feudal infra eta legitima.
- LXXXVII. Lo feudatario non è tegnudo dar alcun servixio a lo Signor, se lui non li volesse dar stivoria.
- LXXXVIII. Come se die far, se lo legio fosse agrevado del so feo.
- LXXXIX. Como lo feudatario dapuo li anni XL. non è tegnudo personalmente servir al Signor.
- XC. Come la donation conceduda per testimoni & senza lettera, valera.
- XCI. Come el se stava a lo sagramento de colui che dicesse haver perso lettere de la donation.
- XCII. Come lo avoier succiede lo feo, non obstante chel havesse renuntiado la avoieria.
- XCIII. Come se fa, quando a la moier, & a lo marido se conciede algun feo.
- XCIV. Come nesun puo edificar Castell in lo Principado senza licentia.
- XCv. Come non se puo donar terra a tuti heriedi.
- XCVI. Come nessun puo donar terra feudal a la Glexia, o Chomunitade, o a Villano.
- XCvII. Come la moier del traditor non perde la soa dota, over duario, salvo se ella fosse stata colpezele.
- XCvIII. Come basta a quelli che tien feudo de lo acquisto, che li mostra la saisina antiga.
- XCIX. Come lo feudatario è tegnudo aiutar lo so Signor.
- C. Come succiede lo plui proximo de colui che havesse lo feo, & se partisse etian cum consentimento.
- CI. Come colui che se parte cum consentimento del suo Signor, morto lo Signor è tegnudo de tornar.
- CII. Come la donation de la terra feudale vale in vita del donador.
- CIII. Come el pupillo investido puo donar el so mobile & obligarse.
- CIV. Como li legii de alguno feudatario diventa legii del Signor, quando esso feudante muore.
- CV. Come se fa, se nissun cum f' ordine de la Glexia contrazera matrimonio.
- CVI. La terra de lo feudatario, che sia prexo de li inimixi, sera governada per lo Procurador.
- CVII. La liberta che ha lo legio in donar uno, o do villani, o plui.
- CVIII. Come li fioli, e fie de lo feudatario die haver visto & vestito da lo avoier del feo del padre, come de la madre.
- CIX. La fia del feudatario morto, over feudataria, constituda ad etade legitima die esser investida del feudo paterno.

- CX. Quando alguna femena se trova graveda, quando muor so marido.
- CXI. In quanti casi lo Signor non puo denegar lizenzia a suo feudatario.
- CXII. La moier dapuo la morte del marido havera la mitade de la terra, nonobstante.
- CXIII. Le feudatarie vedove non sono obligate per XL. zorni a prestar algun servixio divedo la morte de li homeni.
- CXIV. Como li beni lagadi ad alguna feudataria pervegnerano a lo marido.
- CXV. Come è in liberta renuntiar alcuni fei, & regnir de li altri.
- CXVI. Como lo Signor è tegnudo puo investiv del suo feo.
- CXVII. Che nissun Official puo saisir la terra de alguno feudatario, se non lo Baylo.
- CXVIII. Como lo Signor puo saisir la terra de alguno feudatario, zoe del morto.
- CXIX. Como la feudataria legia, e de planhomagio liberamente se puo maridar a chi la vuol.
- CXX. Uno feudatario ha uno anno a demandar la investixion.
- CXXI. Divedo la morte de la moier del feudatario li fioli puo demandar la investidura de la terra. *)
- CXXII. Chi tien terra d' altrui per recognoscentia al anno, non è tegnudo farli sagramento.
- CXXIII. Se lo feudatario è obligato a servixio annual personalmente. *)
- CXXIV. Colui che suiede in lo feo de alguno, non è obligato a pagar li debiti del suo precessor. *)
- CXXV. La villana diventa libera, se contraxera matrimonio cum libero. *)
- CXXVI. Se lo marido de la moier havera terra propria, & de la soa moier. *)
- CXXVII. Che sera de la donation, la qual se fara a do persone. *)
- CXXVIII. Come non se puo dar terra, se non con recognoscentia. *)
- CXXIX. Como vien legio lo marido de la legia. *)
- CXXX. Come se die far, quando la prima suor morisse avanti lo so frav, se ha feudo. *)
- CXXXI. Como lo avoier se die apresenter. *)
- CXXXII. Como die valer la confession, la qual la moier fa a lo marido. *)
- CXXXIII. Lo feudatario quando muore in la soa infirmitade non puo renuntiar lo so feo. *)
- CXXXIV. La moier de colui, a chi lo feo è donato, sel muor avanti che qui dona munda la volonta. *)
- CXXXV. Come lo feudatario de diverse Castellanie die prestar lo servixio. *)
- CXXXVI. Come uno Baylo mandado a governar lo Imperio die far sagramento tocando li Evangelii. *)
- CXXXVII. Como a la vedova ad haver
- la mitade de la terra feudal, la qual possideva so marido, basta a provar che lo marido quella possideva.
- CXXXVIII. Como li fioli, o sie de li feudatarii Griegi egualmente suiede in li fei † Et altri dixè lo contrario, ut infra †.
- CXXXIX. Como la donation & franchexia fatta a lo villano apparando scriptura val in vita del donador.
- CXL. Come lo legio, over la legia, non è tegnudo a pagar colta per le caxe, che ello habita.
- CXLI. Como la moier del feudatario, renuntiendo so marido lo feo al suo Signor, ella non die haver duario de quello, chel marido havera renuntiado.
- CXLII. Se lo Signor havera dado ad alguno vigna, o campo burgexiatico. *)
- CXLIII. Come de la menor Corte se puo appellar a la mazor.
- CXLIV. Come se die proceder, quando se fa sguardo, & quando lo sguardo val, & quando non. Et como non se po litigare in cavo de feo per procurador.
- CXLV. Come in la Corte non se sporze libello, ni se mete avvocato, che parla per lettera.
- CXLVI. Quando do litiga insieme, & demandado, che li sia dado conseso, che die esser.
- CXLVII. Como non procede per scriptura dal Signor al feudatario.
- CXLVIII. Come se algun fera citado per caxione civil, o pecuniaria, & non compare a la terza citation, sera proceduto a la sententia.
- CXLIX. Como a far testamento non è bezogno farlo per Notario Publico.
- CL. Como li instramenti die esser soboradi per sigillo.
- CLI. Se uno legio alcidesse uno villano, che devevave esser fado.
- CLII. Como tuti li homeni liberi puo vender li suo vendeti senza comercbio.
- CLIII. Como si legio fosse per alguno feo che vacasse, quel feo die esser sequestrado.
- CLIV. Come lo marido die pagar li debiti de la moier.
- CLV. Quando tesauro se trovasse, che die esser.
- CLVI. Come la femena maridada non puo ordenar testamento de la soa dota.
- CLVII. Quando uno vuol far bataia contra l' altro, die dar lo gagio de la bataia.
- CLVIII. Come basta, quando è provado per homeni legii, che sententia sia dada, benche la sententia non appavesse.
- CLIX. Como li pasculi, & luogi de caxxon de li subditi de Miser lo Principe son comuni.
- CLX. Come die esser dado XV. zorni de termine a uno che possiede feo, o parte de feo, quando lo li vien movesto question, & dapuo ancora alvi termine.
- CLXI. Como occidando alguno defendando se, non merita pena.

- CLXLII. Come alguno non die intrar in lo *cazal* del feudatario senza so voler.
- CLXLIII. Come non die clamar algun altro *traditor*, ne far falso *sagramento*.
- CLXLIV. De la *preda*, che se fa in *facto* d'arme.
- CLXLV. Come quello che litiga puo recuxar el *consejo* del Signor per *suspicion*.
- CLXLVI. Se alguno comanda uno altro. *)
- CLXLVII. Quando nissun lassa suo Signor, o *scampa*. *)
- CLXLVIII. Come se puo demandar *sententia*, over *sguardo*. *)
- CLXLIX. Se algun violentemente metera man in lo *Official*. *)
- CLLXX. Azo chel *contrato* vaia. *)
- CLLXXI. De li *vendedi*, li qual sono *uxati* de *venderse*. *)
- CLLXXII. Se alguna cosa se *vendera* per *manco*. *)
- CLLXXIII. Corno non puo *acquistar* la *casa* *concessa* de sua *auctorita*. *)
- CLLXXIV. Como se die *far*, quando lo *villan* *contraze* *matrimonio* &c. *)
- CLLXXV. Come lo *villan* de feo *intriego* non puo *testimoniar*.
- CLLXXVI. Quando lo *villan* de uno feo sia *morado* *posseduto* per altro *feudatario*, che die *esser*.
- CLLXXVII. Quando *villani* di *feudatarii* *fazando* ad *insambre* *briga*, o l'uno *feriva* l'altro, che die *esser*.
- CLLXXVIII. Come la *donation* *facta* ad alguno *villano* val a *vita* del *donador*.
- CLLXXIX. Li *foli* che *sera* *nassudi* de *villan*, e de *villana*, de do *Signori*, *vomagne* *villani* del *Signor* de la *villana*.
- CLLXXX. Come li *foli* del *villan*, che sia *maridado* cum *femena* *libera*, *deventano* *villani* del *Signor* del *primo* *villan*.
- CLLXXXI. Come lo *villan*, che se *bavera* *fontenuto* ad algun, non se puo *partir* *senza* lo *lizenzia*.
- CLLXXXII. Come lo *villan* *stazando* XXX. *anni* in la *terra* de alguno *feudatario* *deventa* so *villano*.
- CLLXXXIII. Quando alguno *zurado* *vien* *donado* a la *Glexia*, che die *esser*.
- CLLXXXIV. Che die *esser*, quando lo *villan* *havesse* *plantado* *vigna* in lo *luogo* de altro *feudatario*.
- CLLXXXV. Como lo *Signor* del *villan* *seciede* in li *beni* de quello, si *muor* senza *heriedi*.
- CLLXXXVI. Come lo *villan* *fiando* *stato* in la *terra* de altri, o se *voia* *partir*, puo *portar* la *soa* *roba*; o quando *niega* lo suo *Signor*, che die *esser*.
- CLLXXXVII. Come lo *Signor* puo *meter* lo suo *proprio* *villan* in *prison*.
- CLLXXXVIII. Sel *villan* *nassudo* al *paixe* se *subigera* ad alguno.
- CLXXXIX. Se *villan*, e *villana* *contra* *zera* *matrimonio*.
- CXC. Come se alguna *staxia* e *pavida* in *tro* *padre*, o *foli*, el *Signor* *succedera*. *)
- CXCI. Como non se die *negar* *copia* de le *testimonianze* a *quelui*, che *litiga* in *iudicio*.
- CXCII. Cbi non *pago* lo *so* *censo*, puo lo *paga* *dupio*.
- CXCIII. A *cbi* *aspeta* *examinar* *testimonianza*. *)
- CXCIV. Che die *esser* de *villana*, o *libera*, che *contraze* *matrimonio*.
- CXCV. Come se die *ctar* *legii*, o *como* li non se die *womenar*, se non *tre* *fiade*.
- CXCVI. Cbi *vuo*l, se puo *infina* X. *zorni* *appellar* se.
- CXCVII. Como lo *Signor* puo *tuor* *tui* li *beni* *mobeli* del suo *villan*.
- CXCVIII. In che *caxo* non se puo *testimoniar* el *villan*. *)
- CXCIX. Come se per la *Corte* *sera* *afsegna* *termene*. *)
- CC. La *regula* *zeneral*, che se *de* *observar*. *)
- CCI. Se *termene* se *dara* a *lui*, che *habia* *moier*. *)
- CCII. *A* *qui* *apartien* *cognosser* li *sigilli*. *)
- CCIII. *Dei* *villani*, che *fuzisse* in lo *Principado*. *)
- CCIV. Quando alguna *cosa* *vien* *venduda*. *)
- CCV. *Sel* *sera* *meffo* uno *villan* de *plantar* in la *terra* de uno altro *feo*. *)
- CCVI. Como lo *Signor* puorato *punir* lo suo *villan* in *prexon*. *)
- CCVII. *Qui* puo *acitar* la *parte* *adversa*. *)
- CCVIII. Como la *cosa* *furtiva* *trovada* *torna* al *primo* *Signor*. *)
- CCIX. Se a lo *legio*, over *legia* *descazesse* algun *feo*, che die *esser*. *)
- CCX. De *colui*, che *sa* lo *bonazo* a *cbi* non *apartegna*. *)
- CCXI. Quando lo *feudatario* non *intra* in *possession* *infra* l'anno. *)
- CCXII. Quando se *presenta* alguno *legio*, over *legia*, *avanti* lo suo *Signor*, per *baver* la *investition*. *)
- CCXIII. *Miser* lo *Principo* puo *meter* *pena* a li suo *feudatarii*. *)
- CCXIV. Se alguna *barvera* *semenado* in la *terra* d'altri. *)
- CCXV. Quando alguno *villan* e *debitor* de alguna *persona*. *)
- CCXVI. Quando algun *mete* *man* in lo suo *legio*. *)
- CCXVII. *Capitulo* de *avoieria*. *)
- CCXVIII. *Per* *quanti* *modi* se *dixe* *avoier*.
- CCXIX. Como se die *far*, quando lo *villan* *comete* alguno *peccato* *criminal*, o non *duot* *comparer*.

INDEX RERUM.

A

- A**bbas. Pro eo defuncto dies anniversaria celebranda 365. c. 1. si is iustitiam facere nolit 207. c. 1. unusquisque de beneficio suo familiam suam nutrire faciat 168. c. 2. ab omni congregatione eligendus 461. c. 2. 462. c. 2. & cum auctoritate Episcopi 155. c. 1.
- Abbat**es. Eorum officium 358. c. 1. ut monachos in itinere secum non ducant 364. c. 1. eorum electio restituta monachis 155. c. 1. 376. c. 1. in Episcoporum potestate consistant 274. c. 2. Episcoporum consilio utantur in regendis monasteriis & eorum admonitionibus obediant 175. c. 2. plurima monasteria non habeant 209. c. 1. 276. c. 1. eis nihil alienare licet de rebus ecclesiasticis absque Episcopi sui permissione 334. c. 2. ante se ioca turpia facere non permittant 378. c. 1. beneficia hominibus suis non donent per praeamia 259. c. 2. Comitibus adjuutores sint ad iustitias faciendas 175. c. 2. diligenter considerent thesauros ecclesiasticos 167. c. 2. si causam habuerint inier se vel cum Episcopis 194. c. 2. Episcopus sciat quantos Canonicos in suo monasterio habeant 232. c. 1. regant vitam monachorum 149. c. 2. magnam curam habeant monasteriorum suorum 255. c. 1. & ea non deserant 254. c. 2. eorum negligentia qualiter castiganda 174. c. 2.
- Abbat**es Canonici 364. c. 1. laici 143. c. 1.
- Abbatissa** eligatur a cuncta congregatione 260. c. 2. & cum consensu Episcopi 155. c. 1. de beneficio suo familiam suam nutrire faciat 168. c. 2. in suo monasterio resideat 403. c. 1.
- Abbatissa** quales debeant constitui 182. c. 2. quomodo constituenda a Principe 373. c. 1. benedictiones dare non possunt super capita virorum 150. c. 1. non possunt velum imponere viduis & puellis 368. c. 1. diligenter considerent thesauros ecclesiasticos 167. c. 2. magnam curam habeant sanctimonialium 255. c. 1. earum negligentia ad Principem deturatur 174. c. 2.
- Abortiva** si fecerit mulier pragnans 263. c. 2.
- Abrenuntiatio** Diaboli 76. 77. 78.
- Abrenuntiatio** diabolo quid sit 366. c. 2. operibus & pompis eius 280. c. 2.
- Abrens**, id est absentus, excommunicatus 337. c. 1.
- Abrens** iudicari non potest 327. c. 1. per alium accusare aut accusari non potest 341. c. 2. 391. c. 1. nemo damnatur in causa capitali 250. c. 1. 261. c. 2. 303. c. 1. 326. c. 1. 327. c. 1. 329. c. 2. 384. c. 2.
- Abrens** rei pro confessione constat 222. l. 311. c. 1.
- Abrens** quod ablatum est pleniter restituitur 328. c. 1.
- Abrens** testimonium excipi non debet 293. c. 2.
- Abrens**, ubi manus imponitur poenitentibus 228. c. 1.
- Abrens** absoluta ordinatio vetita 142. c. 2.
- Abrens** solutio in remissione peccatorum 250. c. 2. poenitentium per manus impositionem Episcoporum supplicationibus fiat 228. c. 1. 229. c. 1. 230. c. 1. seq. precum sacerdotium 230.
- Abrens** solutio, quid 465. c. 2.
- Abrens** solutio ciborum in providentia sacerdotis sit 344. c. 1. spiritualis 380. c. 2. ab eucharistia 255. c. 2.
- Abrens** solutio, id est a communione extraneum esse 337. c. 1.
- Abrens** solutio locus 445. c. 2.
- Abrens** solutio non habeant clerici & servi Dei 316. c. 2. 323. c. 2.
- Abrens** solutio licentia danda passim non est 275. c. 2. 294. c. 2. non progrediatur ultra provinciae terminos 300. c. 2. 390. c. 2. nec eam habeat qui de exercitu fugit 292. c. 1.
- Abrens** solutio vita & conversatio inquiratur 261. c. 2. 300. c. 2. 315. c. 2. 322. c. 1. 324. c. 2. 376. c. 2. 391. c. 1.
- Abrens** solutio Episcopum qui possit 143. c. 2. 236. c. 1. 295. c. 2. 313. c. 1. 324. c. 1. maiores natu non licet laicis 314. c. 1. Presbyteros qui non possint 221. c. 1. 2.
- Abrens** solutio qui non possint 303. c. 1. 314. c. 2. 342. c. 2. 349. c. 2. 352. c. 1. 354. c. 1. 376. 390. c. 1. 391. c. 1. non possunt homines anathemati 327. c. 1. sacerdotes qui non possint 315. c. 1. sacerdotes non possunt excommunicati 339. c. 1. 352. c. 2. nec si quorum libertas nescitur 295. c. 2. nec in fide catholica suspecti 324. c. 1. nec viles personae 295. c. 2.
- Abrens** solutio nemo potest absens 326. c. 2.
- Abrens** solutio Episcopi sedem nullus usurpet 392. c. 1.
- Abrens** solutio litigantis non facile recipienda 262. c. 1. refricari non potest ubi quis absolutus est 322. c. 1. 336. c. 2. clericorum inierdicta laicis 326. c. 2. adversus doctorem nemo eam suscipiat 333. c. 1. a legibus sacri prohibita non audiatur ab ecclesiasticis 354. c. 2. ab eisdem legibus non admittit submoveratur 315. 333. c. 1. 391. c. 2. canonicis regulis instituta 351. c. 2. 392. c. 1. si iniusta fuerit comprobata 445. c. 2.
- Abrens** solutio locus unde ipse est concedatur 313. c. 2. quando liceat ei appellare 339. c. 1. 390. c. 1.
- Abrens** solutio quando accusati excommunicationem accipiat 362. c. 1. 331. c. 1. 342. c. 2. legitimus 355. c. 2. non audiatur abiente adversario 39. c. 1. quo officio utatur 340. c. 2. non debet esse culpabilis 262. c. 1. nec calumniosus, nec suspectus 315. c. 1. Episcoporum vel clericorum non temere recipiatur 313. c. 1. trarum excommunicator 394. c. 1. non facile recipiatur 331. c. 2. si unum probare nequiverit, ad cetera non admittatur 314. c. 2. nec qui cum inimicis moratur 314. c. 2. 376. c. 2. quando sit ei credendum 329. c. 2. solus non potest testes eligere 185. c. 2. 210. c. 2. 243. c. 1. 287. c. 2. lumpsus restituit quos post appellationem adversarius suus sustinuit 444. c. 2.
- Abrens** solutio spatium habeat se defendendi 324. c. 2.
- Abrens** solutio Princeps homagium faciat Imperatori Constantinopolis 499. l. dein accipiat a suis Baronibus *ibid.* quomodo Barones punire debeat 506. c. 2. quando homines ligios retinere possit *ibid.* 504. c. 2. francos homines de possessione non deturbet 501. c. 1. in feuda jus summum habet 501. c. 2. quomodo feuda donare possit *ibid.* & Curtem tenere 502. c. 1. si ab hostibus captus fuerit *ibid.* neque arcem hostibus, neque alius homagium cedat sine subditorum consensu 502. c. 2. quando Baronibus imperare possit 503. c. 1. & im-

- & imponere vectigalia *ibid.* rusticosque libertate donare 503. c. 2. si bellum Baronibus intulerit *ibid.* illosque equitatum accipere coegerit 504. c. 1. feudatariis pœnas irrogare potest 528. c. 2.
- Achroiticum, vel chrusitium quid sit 525. c. 1. 526. c. 1.
- Acolythus non accuset Subdiaconum 169. c. 1. 249. c. 1. in quot testibus damnabitur 169. c. 1. si quis eum injuriaverit 255. c. 2.
- Adardus Episcopus Nannetensis 444. c. 1.
- Actio ramdiu ventiletur, quousque inveniatur rei veritas 262. si coeperit intendi 336. c. 2.
- Actor dominicus 204. c. 1. 328. c. 1. 336. c. 2. 401. c. 2. 411. c. 1. fisci regalis 196. c. 2. Ecclesie 300. c. 2. 376. c. 2. 390. c. 1.
- Actores publici 336. c. 2.
- Acupile 151. c. 2.
- Ad adorandum pateant sancta sanctorum 335. c. 1.
- Adalardus Abbas Corbejenfis & Comes Palatii 249. c. 1. 2. ejus liber de ordine Palatii 165. c. 1.
- Adalardus Comes palatii 194. c. 2.
- Adaltingus, id est nobilis 31. c. 2. 40. c. 1. si quis eum occiderit *ibid.* aut idem percusserit 32. c. 1. aut vulneraverit *ibid.* aut ossa ejus frigerit *ibid.* aut lipaverit 35. c. 2.
- Adallabus Episcopus 282. c. 1.
- Adam Abbas Casauriensis 200. c. 2.
- Additiones Sapientum ad Legem Frisonum 23. quando factæ 23. c. 2.
- Adramire, adramire 70. c. 1.
- Adramire 202. c. 1. sacramenta 192. c. 1. 202. c. 1.
- Ahacenticæ ecclesiarum 322. c. 2.
- Adjurnati 249. c. 1.
- Adjutores Imperatoris 373.
- Administratores Ecclesie 378. c. 2.
- Adrebaldu Abbas Flaviniacensis 178. c. 2.
- Advena non contritandus 264. c. 2. conjugatus 187. c. 2.
- Adventitiorum numerum sciant Missi 210. c. 1.
- Adventus Episcopus Mettensis 464. c. 1.
- Advivere in caput 447. c. 2. 450. c. 2.
- Adulter coniugens 344. c. 2.
- Adulteræ dicuntur sanctimoniales apostatæ 399. c. 1.
- Adulteri ad accusationem vel ad testimonium non admittantur 303. c. 1. 342. c. 2. quomodo corripiendi 243. c. 1. 285. c. 2. 305. c. 2. appellantes non audiantur 324. c. 1.
- Adulteri sunt qui interveniente repudio, aliis se jungunt matrimonio 312. c. 2.
- Adulteria prohibita 217. c. 1. 307. c. 2. 320. c. 1.
- Adulteri pœna apud veteres Germanos 11. c. 1. apud Saxones & Frisos *ibid.* 60. 68. capitulis apud Frisos 12. c. 1.
- Adulterina coniugia 323. c. 1.
- Adulterium an sit causa relinquendi uxorem 220. c. 1. 280. c. 1. 284. c. 1. 2. 371. c. 2. absque conscientia mariti 219. c. 2.
- Advocati pravi tollantur 186. c. 1. 287. c. 2. ecclesiarum a Principe postulentur 346. c. 1. meliores constituentur 192. c. 1. per singula loca eligantur 285. c. 1. defensores sive protectores 411. c. 2.
- Advocatum nullus Episcopus, Abbas, vel Abbatissa Centenarium Comitis habeat 206. c. 2. si iniquus fuerit 321. c. 2. Advocatus servorum 203. c. 1.
- Ædes si quis expoliaverit 340. c. 2.
- Ægroti excusantur a jejuniis 335. c. 1.
- Æra, id est numerus, caput 269. c. 1.
- Æramentum 186. c. 2.
- Æris inæqualitas si evenerit 166. c. 2. conturbatio 370. c. 2.
- Æsgha iudex qualis 12. c. 2.
- Æstimatio civilis respondens æstimationi capituli 32. c. 2.
- Ætas intelligibilis 345. c. 1. ætatis ignorantia suffragatur pueris 230. c. 2. ætatis perfectæ homines scribant Evangelia 299. c. 2. atas senilis confideretur in pœnitentia imponenda 310. c. 1. ordinandorum 244. c. 2.
- Amines viduarum tutores 51. c. 1. 52. c. 1.
- Annis telis non admittatur 391. c. 1.
- Affinitas non ultra septem gradus 397. c. 2. ejus linea 386. c. 2.
- Aframire quid 70. c. 1. 2.
- Atri abhorrebant ab appellationibus transmarinis 393. c. 1.
- Africana provincia canones & decreta 301. c. 1. 314. c. 2. magni habitata in Ecclesia Gallicana 314. c. 1.
- Agatheni Concilio falso capitulum quoddam tributum 302. c. 1.
- Agenda 411. c. 2. si presbyter inconsulto Episcopo in quolibet loco celebraverit 223. c. 1. 290. c. 2. 322. c. 1. 348. c. 1. 397. c. 1.
- Agentes Ecclesie 437. c. 1. 486. c. 1.
- Agger prope pagum Melereti in ForoJulio ære incisus 105.
- Aggeris Ligeris 411. c. 2.
- Aggratiandus regi assertum 74. c. 2.
- Agilmarus Archiepiscopus Viennensis 197. c. 1.
- Agillus Abbas Solemniacensis 358. c. 1.
- Agnati & cognati qui sint 340. c. 2.
- Agros dominicos si quis neglexerit excolere 246. c. 1. 401. c. 1. 410. c. 1.
- Agrum si quis laeret 264. c. 1.
- Aha, & A, & E, aqua seu finius 26. c. 1.
- Ahyo Episcopus Basiliensis explicatus & emendatus 233. c. 1. 238. c. 1. 279. c. 1. 2.
- Aibani, advenæ 411. c. 2.
- Albericus Episcopus Lingonenfis 158. c. 2.
- Alcuinus libros manu propria scribebat 165. c. 1. emendatus 379. c. 2.
- Aldebertus hæreticus 419. c. 2.
- Alea vetita Episcopis, Presbyteris, & Diaconis 281. c. 2.
- Aleas amare 395. c. 1.
- Alienæ gentis homines ad exercitium imbuantur legibus 293. c. 2.
- Alienatio rerum ecclesiasticarum vetita 180. c. 1. 274. c. 1. est quæcumque traditio perpetua 180. c. 1. rerum olim dominis earum permissa 58. c. 1.
- Alimonia non vendatur foris imperium 167. c. 1. 242. c. 2. 286. c. 2.
- Alleluja laicus non dicat in ecclesia 227. c. 1.
- Alodem comparare de beneficio 195. c. 1.
- Alodis etymologia 33. c. 1. quid fit *ibid.*
- Alodis 168. c. 2. 187. c. 2. 442. c. 2. 465. c. 1. 2. 466. c. 1. restaurata 21. c. 1. evindicata 450. c. 1. est terra paterna & aviatica 411. c. 2. 412. c. 1.
- Alodium est fundus liber 187. c. 2.
- Altare non erigatur nisi ab Episcopo consecratum 281. c. 1. non conficatur a presbyteris 328. c. 1. sit lapideum 209. c. 1.
- Altitudo in ecclesia non sint superflua 208. c. 2. 286. c. 1. melius constituantur 170. c. 2. 222. c. 2. ab Episcopo consecrata 282. c. 1. ambigua de consecratione consecrentur 170. c. 2. 245. c. 1. 345. c. 2. 346. c. 1. secundum dignitatem suam venerentur 148. c. 1. 299. c. 1. super petras 86.
- Altaris unius quatuor partes 379. c. 1.
- Altercantem injuste si quis adjuvare presumpserit 189. c. 1.
- Alteferra castigatus 201. c. 1.
- Alumarus Senechalicus Imperatricis 197. c. 1.
- Amalaricus Diaconus 154. c. 2.
- Amatoria pocula 370. c. 2.
- Amba pro ambo 142. c. 1.
- Ambigua Dei iudicio referentur 335. c. 2.
- Ambitio damnata in Episcopis 277. c. 2.
- Ambo, id est pulpitum 157. c. 1. 412. c. 1.
- S. Ambrosius libros scribebat manu propria 165. c. 1.

- Ambulare 445. c. 2. 446. c. 2.
 Amende, unde 44. c. 2.
 Ampullæ tres in cœna Domini 223. c. 1. dux
 vel tres 172. c. 1. 2.
 Amuletum Thoroni sacrum ære incisum 92.
 alterum itidem ære incisum 110. 111.
 Anathema separationem a Deo significat 307.
 c. 1.
 Anathema quando dictum regibus 292. c. 1. si
 quis parvi duxerit 327. c. 1. 396. c. 2.
 Anathemati homines 298. c. 1. 333. c. 1. re-
 pellantur 327. c. 1.
 Ancillæ Dei monasteriales 216. c. 2.
 Ancillæ propriæ non videntur nisi secundum
 mensuram 165. c. 2. 286. c. 1.
 Ancillæ si quispiam se junxerit 264. c. 2. si li-
 ber uxorem eam duxerit 269. c. 2.
 Ancillæ rusticarum 14. c. 1. focariæ 14. c. 2. po-
 nantur in eas moderato pro numero coitus 11.
 c. 2.
 Ancillam suam si quis percusserit 263. c. 2.
 Andelungum 384. c. 2. 487. c. 1. 2. 488. c. 2.
 491. c. 2.
 Ando Abbas Stabulensis 358. c. 1.
 Angarie 356. c. 1. in servos ecclesiasticos 336.
 c. 2.
 Angefalle 52. c. 2.
 Angelorum ignota nomina ne fingantur 141.
 c. 2. 224. c. 1. 412. c. 1.
 Anglii qui 31. eorum Lex *ibid.*
 Angrarii 52. c. 2. 71. 73. c. 1. cum Ophthalis
 communes consuetudines tenent 53. c. 1. com-
 munionem honorum inter conjuges non habent
 55. c. 2.
 Animal alienum ne lædatur 36. c. 2. si quis occi-
 derit 256. c. 2. nullum quicumque emat ab
 ignoto homine 289. c. 2. alicui traditum in
 custodiam 264. c. 1. quod damnum dat 57.
 c. 2.
 Animal si quis se miscuerit 264. c. 2. 283. c. 1.
 Animalis compositio 58. c. 1. vitium si vendi-
 tor celaverit 258. c. 1.
 Animalium cerebrum & caput divinis honori-
 bus culta 98. sub animalium symbolis Divi
 representabantur 109. & gestabantur in bello
ibid. 110. animalium figuras in corpore
 notabatur signatibus Britannii 110. simulacra
 in tumulis condebantur *ibid.*
 Animatum status post mortem xxii.
 Anniversaria dies pro defuncto Abbate celebra-
 branda 365. c. 1.
 Annona in ecclesia non fit 170. c. 2. 212. c. 2.
 nemo eam care vendat 167. c. 1. 168. c. 2.
 242. c. 2. 286. c. 2. nec antequam colligatur
 211. c. 1. annonam si quis in hoste rapuerit
 193. c. 1. pro frumento 75. c. 1.
 Annus & dies exprimitur in pactis & placitis
 275. 294. c. 1. 305. c. 2.
 Annus inchoatus pro completo 406. c. 2.
 Annus Incarnationis fidem diplomatum minuit
 71. c. 2.
 Ansegilus Abbas Fontanellensis 227. c. 1.
 Ansegilus collector Capitularium 127. 135. 136.
 Ansovinus Episcopus Camerinenis 318. c. 1.
 Antiphonarum 163. c. 1.
 Apennis 444. c. 2.
 Apocripharius palatii 416. c. 2.
 Apollinarius Abbas Flaviniacensis 358. c. 1.
 Apostatare 399. c. 1.
 Apostatare communionem non accipiant 274. c. 2.
 Apostolica Sedes 339. c. 1. ejus primatus 392.
 c. 1. & unanimitas 151. c. 1.
 Apostolica decreta non violentur 293. c. 2. 316.
 c. 2. 320. c. 1.
 Apostolicus, id est Romanus Pontifex 255. c. 2.
 332. c. 1. per legatos interfuit eudendis Ca-
 pitularibus 357. c. 2. Apostolicus Præsul 352.
 c. 2.
 Appellatorem nullus affligat 340. c. 1.
 Appellantes ad majores judices 262. c. 2. 290.
 c. 1. 316. c. 1. 390. c. 1.
 Appellare licet ad Concilium universale 314.
 c. 2. ad Romanum Pontificem 338. c. 2. a
 iudicibus quos Primates dederunt 348. c. 1.
 licet pulsato 342. c. 2. & accusato 339. c. 1.
 390. c. 1. a minore Curte ad majorem in Im-
 perio Romanarum 520. c. 1.
 Appellatio injusta 444. c. 2.
 Appellatio ad Apostolicam sedem 303. c. 1. 312.
 c. 2. 348. c. 1. 353. c. 1. 392. c. 2. 393. c. 1.
 Episcoporum damnatorum ad eandem 266.
 c. 2. 314. c. 2. 315. c. 1. appellatio quibus
 interdicta 324. c. 1. vitiatam causam suble-
 vat 330. c. 2. 384. c. 2.
 Appellationis vox 329. c. 2. 377. c. 1. 384. c. 2.
 nullis denegatur 391. c. 1. nec in supplicium
 destinatis 330. c. 2. tempus in Achazæ Prin-
 cipatu 526. c. 2.
 Appellationum usus 69. c. 2.
 Appellatores in carcerem non redigantur 330.
 c. 2. 384. c. 2.
 Appendicæ 436. c. 1.
 Appennis 444. c. 2. formulæ 474. c. 2. 475.
 c. 1. 2.
 Applicationis jus 59. c. 2.
 Apudficare 71. 73. c. 1. 448. c. 2.
 Aqua benedicta 259. c. 2. consecrata ad asper-
 sionem domorum 267. c. 2.
 Aqua sola loti quomodo baptizandi 310. c. 2.
 Aqua sola puniantur ebrii in exercitu 193. c. 2.
 Aquæ ferventis examen 198. c. 1. 211. c. 1. 241.
 c. 1. frigida examen 402. c. 1. ferventis aut
 frigida exorcismus 412. c. 1. *¶* 169.
 Aquiliana stipulatio 441. c. 2.
 Aquigrani Carolus M. diem obiit, ibique se-
 pulchus 72. c. 2.
 Aquis palatium 71. 72. c. 2. 190. c. 1.
 Ara antiqua haud procul Utino 87. 88. ære in-
 cisa *ibid.*
 Aræ Gentilium 86.
 Arandum non est in bove & asina 265. c. 2.
 Arbor non veneretur 147. c. 1. 299. c. 1. 338. c. 2.
 Arbor sanguinum 86.
 Arbore comitorum indices 111.
 Arborum cultus 86.
 Archidiaconi nihil accipiant de mansis ad Ec-
 clesie luminaria datis 175. c. 1. eorum cu-
 piditas 405. c. 1.
 Archidiaconus 353. c. 1. Episcopi 218. c. 2. non
 fit laicus 166. c. 2. 286. c. 2. detondeat Cle-
 ricos comam nutrientes 329. c. 1. si quis in-
 obediens ei fuerit 351. c. 1. ejus audientia
 236. c. 2. præponitur Archiepiscopytero *ibid.*
 Archiepiscopus pallium 268. c. 1.
 Archiepiscopus sine pallio Missas non dicat 426.
 c. 1.
 Archii publici 488. c. 2.
 Archimandrita, & Archimandritissa 180. c. 1.
 Archiconomus 180. c. 2.
 Archiepiscopyteri audientia 236. c. 2. 353. c. 1.
 Arduenna 214. c. 1.
 Aræ venditio 450. c. 1.
 Argentum accipere licet pro decima 177. c. 2.
 pro relevatione ecclesiarum 204. c. 1.
 Argentum signatum 338.
 Ariolos si quis de salute Principis consuluerit
 342. c. 2.
 Aripennus 437. c. 1.
 Arma clerici non portant 147. c. 2. 148. c. 1.
 235. c. 2. 299. c. 1. 318. c. 1. infra patriam
 non portanda 184. c. 1. 242. c. 2. 286. c. 2.
 bellica si quis ecclesiasticus indutus fuerit 266.
 c. 2. deponantur a publice penitentibus 248.
 c. 2. 408. c. 2. & ab iis qui sacrificiis in-
 sunt 335. c. 1. & ab iis qui fugiunt ad ec-
 clesias 322. c. 2. a negotiatoribus non ven-
 dantur 287. c. 1. Diis lucrata 39. ad juramen-
 ta adhibita 39. c. 1. 2. bellica 34. conscripta
 defuncto 80.
 Armatura in exercitu 184. c. 2. 242. c. 2. 287.
 c. 1.

c. 1. vetita servis Dei 216. c. 1. 316. c. 2.
 Armorum depositio 402. c. 1.
 Arno Archiepiscopus Juvaventis 332. c. 1.
 Arpennus 489. c. 2.
 Arx reddendæ 382. c. 1.
 Arringo Italice ex Ring Germanico, quid sit 104.
 Artmanus Comes 282. c. 1.
 Aruspices si quis de salute Principis consuluerit 342. c. 2.
 Assallire 258. c. 2. 404. c. 1.
 Assisæ Regni Jerusalem 496. 498.
 Assumptio S. Mariæ 173. 181. c. 2.
 Aysla ecclesiarum ne violentur 225. c. 2. 233.
 c. 1. 236. c. 2. 266. c. 1. 322. c. 2. 377. c. 2.
 Asylorum jus 64.
 Atta, iudex vicanus 5. c. 2.
 Attile finus 79. 81.
 Audire iurare 146. c. 1.
 Audientia non neganda appellanti 390. c. 1. nec roganti 339. c. 1. 390. c. 1.
 Audientia Regis 402. c. 1. episcopalis 302. c. 2. 310. c. 1. 353. c. 1.
 Auditorium, locus ubi sanctimonialia colloquantur 369. c. 1.
 Aventinus (Joannes) castigatus 183. c. 1.
 Auguria prohibita 216. c. 2. 265. c. 1. 317. c. 1. avium, equorum vel boum 95. 96.
 S. Augustinus nunquam locutus est solus cum feminis 254. c. 1. cum sorore noluit habitare *ibid.* sermonem scripsit de martyribus & phylacteris 426. c. 2. emendatus 144. c. 1. 275. c. 1.
 Augustodunenses Canones 460. c. 2.
 Avojer, & Avojeria 505. c. 1. & *seq.* 529. e. 1. 2.

B

B Aculi a monachis pro necessitate ferantur 365. c. 2.
 Bajulare, id est portare 316. c. 2.
 Baiulus Principis Achajæ cogere solus potest feudatarios 517. c. 1. in regimine juret legum observantiam 519. c. 1.
 Balationes 280. c. 1. 2. 415. c. 1.
 Baligera, stulta 280. c. 2.
 Ballematiz 280. c. 1.
 Balnea ecclesiarum 322. c. 2. monachorum 358. c. 2.
 Ban, quid 46. c. 1.
 Bannire 190. c. 1. 284. c. 2. per Comitem 201. c. 2. in hostem 193. c. 1.
 Bannitoria multa 46. c. 1. 73. c. 1.
 Bannum rewadare 226. c. 1. augere 74. c. 2.
 Bannus vel bannum, quid 18. 46. 69. c. 1. 71. 190. c. 2. dominicus 184. c. 1. 192. c. 2. 196. c. 1. 198. c. 1. 199. c. 1. 200. c. 2. 211. c. 1. 415. c. 1. refusus 402. c. 1. ejus variz significationes 18. 46. ejus compositio 46. c. 2. 70. 73.
 Baptismatis sacramenta 328. c. 1. 2.
 Baptismus ethnicus 93.
 Baptismus pretio non conferatur 235. c. 1. 278. c. 2. non est iterandum 310. c. 2. 379. c. 1. in dubio reiterandum 279. c. 1. 345. c. 2. 346. c. 1. 347. c. 2. non celebretur extra statuta tempora 67. c. 2. 235. c. 1. 238. c. 1. 278. c. 2. 279. c. 2. 306. c. 1. 367. c. 1. in agritudine collatus 347. c. 2. neglectus 66. c. 1. 68. c. 1. valet factus in nomine Trinitatis 217. c. 2. sub trina mensione *ibid.*
 Baptisterium, id est liber de ordine baptismi 163. c. 1. 164. c. 2. unusquisque Presbyter illud habeat 163. c. 1.
 Baptizandi discant Symbolum fidei 333. c. 1. 347. c. 2. id sunt de quorum baptismo dubitatur 279. c. 1. 346. c. 1.
 Baptizare oportet in nomine Trinitatis 310. c. 2. nemo presumat in aliena parochia 223. c. 2. neque de veteri christate 317. c. 1. oportet de christate proprii Episcopi 376. c. 1.
 Baptizati non licet manducare cum catechumenis 269. c. 1.
 Baptizatus si quis fuerit ab hæretico in nomine Trinitatis 347. c. 2. & a Presbytero non baptizato 217. c. 2. 218. c. 1. 269. c. 2. vel indocto 266. c. 2. 267. c. 1. vel a Presbytero Diis macante 347. c. 2. five a Paganis 347. c. 1. 415. c. 2. a falso Episcopo 381. c. 2. Barba, olim monachos literatos distinxit ab illiteratis 358. c. 2.
 Basilica S. Martini 434. c. 2.
 Basilica Martyrum 308. c. 1.
 Bastonicum, arctissima custodia 415. c. 2. in Bastonico reclusus 270. c. 1. 301. c. 2.
 Batterie 415. c. 2. hominem 198.
 Bauer-Gulden, quid 42. c. 1.
 Bauga & bruniz non dentur negotiatoribus 210. id est armillæ 210. c. 1.
 Besehdung, quid & unde 43. c. 1.
 Bella post mortem xxiii.
 Bellicam expeditionem fugiens puniatur 292. c. 1.
 S. Benedicti regulam monachi memoriter discant 358. c. 1.
 Benedictio diaconatus 311. c. 1. Episcopi expectetur in Missa 335. c. 1. 396. c. 2. Presbyteratus 268. c. 1. facerdotalis 148. c. 2. sacerdotis in nuptiis 273. c. 2. 292. c. 1. 323. c. 2. 345. c. 1. 355. c. 2. 388. c. 1. necessaria in nuptiis virginum 204. c. 2. post completorium a facerdote dicatur 363. c. 1. a quibus tribuenda 364. c. 1. non accipiatur ab hæretico 266. c. 2.
 Benedictionem Presbyter non fundat super plebem in ecclesia 328. c. 1. 397. c. 2. nec Abbatiz super viros 150. c. 1.
 Benedictus Levita collector Capitularium 127. 135. 136.
 Benedictus Abbas Anianensis 384. c. 1.
 Beneficia regalia 168. c. 2. 187. c. 2. condita 195. c. 1. Episcoporum & Abbatum *ibid.* dominica destruita 206. c. 1. dominica non bene constructa 210. c. 2. destruita 211. c. 1. 401. c. 1. ecclesiarum 172. c. 2. 400. c. 1. nec tribuenda, nec auferenda per præmia 239. c. 2. describantur in breve 195. c. 1. præfinita 435. c. 2. Libellus antiquus de Beneficiis xv. 113. & *seq.*
 Beneficiale jus 113. & *seq.*
 Beneficiarius servus 241. c. 1.
 Beneficium ecclesiasticum 233. c. 2. 377. c. 2. Principis 193. c. 2. urbanum 125. 126.
 Beneficium & honorem perdere 237. c. 1. cum brunia perdere 242. c. 2. 287. c. 1.
 Beneficium perdere 401. c. 1. 403. c. 2. 409. c. 2. 410. c. 1. in bannum missum 190. c. 2. de rebus ecclesiæ 384. c. 3. desertum 203. c. 2. 401. c. 1.
 Berbices 152. c. 1.
 Bernardus Dux Septimaniz 178. c. 2.
 Bertiniani Annales emendati 201. c. 1.
 Bessern, quid 44. c. 2.
 Biarcium 34.
 Bibere ne quis alium cogat 169. c. 2. 170. c. 1. nec in hoste 193. c. 2. non oportet super tumulos mortuorum 281. c. 1.
 Biduana, id est jejunium duorum dierum 237.
 Bier-Gelden, quales 42. c. 1.
 Biviorum cultus 99.
 Blanditia 186. c. 2.
 Blasphemantium vita perscrutanda 391. c. 2.
 Blasphemare judicium Scabiorum 185. c. 1. 242. c. 2.
 Blasphemia 192. c. 2. 325. c. 2. in Deum 270. c. 2. 383. c. 1. latronum 247. c. 2.
 Blasphemiam Deo inferri qui se cum Deo sacra miscuerit 305. c. 1.
 Blesum castrum 444. c. 1.
 Bonifacii IV. decretum de libertate monachorum

- vni est dubia fidei 369. c. 1.
 Bonifacius Comes 178. c. 2.
 Bonorum communio inter conjuges 55. c. 1.
 Bord, bort, quid 74. c. 1.
 Bortrini, Bortrensi 74. c. 1.
 Bote, multa 44. c. 2.
 Botelli 21. c. 2.
 Boves iungere non licet die dominico 151. c. 1.
 Bovis pretium 61. c. 1. 2. 69. c. 2. 75. c. 1.
 Boum mortalitas tempore Caroli M. 211. c. 2.
 Braco, canis 9. c. 2.
 Brennen soder Mord, quid 44. c. 1.
 Brephotrophium 180. c. 2.
 Breve sacramenti 446. c. 1. 449. c. 2.
 Breves de adnunciatione & de opere 210. c. 1. 285. c. 1.
 Breviarium, liber officiorum ecclesiasticorum 164. c. 2.
 Bruna 194. c. 1. de duodecim mansis 184. c. 2. 242. c. 2. 287. c. 1.
 Bruna 186. c. 2. extra regnum non veniuntur 184. c. 2. 404. c. 1. non dentur negotiatoribus 210. c. 1. 283. c. 2. 287. c. 1.
 Buccellæ ad basilicas afferendæ 280. c. 2. 416. c. 1.
 Burchardi Wormaciensis Episcopi fraudes 139. c. 2. 140. c. 1. 150. c. 2. 152. c. 2. 155. c. 2. 158. c. 1. 159. 160. & seq. 170. & seq. 172. c. 1. 173. c. 2. 180. c. 1. 189. c. 2. & seq. 199. c. 1. 205. c. 2. 209. c. 1. 218. c. 1. & seq. 248. 266. 269. 280. 304. c. 1. 378. c. 2. 379. c. 1.
 Burgundiæ regnum 461. c. 2. 462. c. 1.
 Busze, emenda 44. c. 2.
 Butricularius 416. c. 1.
- C**
- C** Aballo si quis unum oculorum excusserit 213. c. 2.
 Caballos si quis Saxo in sua messe invenerit 211. c. 2.
 Caballum si quis occiderit 256. c. 2. nemo comparet, nisi cognoscit venditorem 247. c. 1. 289. c. 2. si quis furatus fuerit 47. c. 1.
 Cadavera Christianorum sepelenda 68. c. 2.
 Calciamenta Clerici habeant quæ religionem decantent 329. c. 1. monachorum 329. c. 2.
 Calculandi peritiam habeant Presbyteri 149. c. 1. 2.
 Calumnias, quid 10.
 Calumniam stabiliere 437. c. 1. si quis ecclesiis aut clericis intulerit 407. c. 2.
 Calumniantes quomodo puniendi 352. c. 1. 392. c. 1.
 Calumniare 450. c. 1. 484. c. 2.
 Calumniatores non sint testes 250. c. 1.
 Calumniolos accusatores nemo suscipiat 315. c. 1.
 Camilla glizzina 428. c. 2.
 Campi iudicium 36. c. 2.
 Campo, quis 9. c. 2. 416. c. 1. si victus fuerit 200. c. 2. 248. c. 1.
 Campo comprobantia testium diversitas 200. c. 2.
 Campo vel cruce contendere 190. c. 2. 211. c. 1. campo diiudicare 59. c. 1.
 Campus dominicus, sive tenoris 249. c. 1. 2.
 Campus pro mononachia 59. c. 1. sive lex duelli 416. c. 1.
 Cancellarius 416. c. 1. regius 178. c. 1. pagi 190. c. 1.
 Canes in dextro armo tonsi 284. c. 2.
 Canis acceptorius 9. c. 2.
 Canonica decreta non violentur 293. c. 2. 316. c. 2. 330. c. 1.
 Canonica vita 149. c. 1. institutio 209. c. 1. professio 375. c. 1. professio dehoneſtata 154. c. 1.
 Canonica jura ventilentur sine laicis 353. c. 1.
 Canonici clerici 385. c. 2. 395. c. 2. canonice vivant 149. c. 1. 2. 226. c. 1. quando adire possint monasteria sanctimonialium 308. c. 2.
 Canonici libri tantum legantur in ecclesia 142. c. 1. 151. c. 1.
 Canoniconum claustra 205. c. 2. militia quæ 378. c. 1. numerum sciant Abbates 232. c. 1. certus numerus in monasterio Corbejensi 386.
 Canoniconum & Canoniarum regula 154. c. 1.
 Canonicus ordo 154. c. 1. 375. c. 2.
 Canonum interdicta si quis transgressus fuerit 311. c. 1. contemptores excommunicentur 309. c. 2. 317. c. 2. 354. c. 2. 396. c. 2.
 Cantare inter epulas 397. c. 1. in ecclesia 171. c. 1.
 Cantica & choreæ per ecclesias ab Ethnicismo derivatæ 83. 84.
 Cantica in blasphemiam alterius 325. c. 2. turpia prohibeantur 280. c. 1.
 Cantiones sacrilegæ 425. c. 2.
 Cantones 103.
 Cantorum schola 149. c. 1.
 Cantus dicitur secundum morem Romanum 151. c. 1. 286. c. 1.
 Cantus Gallicanus 416. c. 1. 2.
 Capella, id est capsâ reliquiarum 416. c. 2. 417. c. 1.
 Capellæ absque permisso Episcopi non fiant 255. c. 2.
 Capellani Presbyteri 416. c. 2. 417. c. 1.
 Capilli sanctimonialium radantur si fornicatæ fuerint 347. c. 1.
 Capillos sibi vicilium detondeant conspiratores 185. c. 2. 243. c. 1. 287. c. 2.
 Capitalia crimina 45. c. 2.
 Capitus damnatus pacem non habet 47. c. 1.
 Capitula, Capitularia 416. c. 2.
 Capitula majora & minora 63. c. 2. de majoribus vel minoribus vitis 224. c. 1. regalia transcribenda in singulis Comitatus, & sint omnibus nota 178. c. 1. 2.
 Capitula addita Legi Salicæ 289. c. 1.
 Capitulare Evangeliorum de circulo anni 163. c. 1.
 Capitulare Saxonum 71. supplementum Legis Saxonum 62. ex Capitulari Bajuvariorum descriptum 71. 73. c. 1. antiquius Lege XIII.
 Capitularia unde dicta 63. c. 1. differunt a legibus *ibid.* eorum forma 64. c. 1. 2. inscriptio varia 72. c. 1.
 Capitularia Regum Francorum 127. & seq. in Italia non habebantur pro legibus 129. nonnulla tantum Italianam respiciebant 130. 131. scilicet illa quæ Legibus Langobardorum adnexa fuere 131. 132. quomodo ecclesiasticarum sanctionum & canonum exhibeant collectionem 132. & seq. sic recepta in Italia 134. 135. collecta ab Ansegoto & Benedicto Levita 135. 136.
 Capitulario de Partibus Saxonie 62. ejus ætas 62. c. 2. partim antiquior, partim recentior Lege XII.
 Cappa S. Martini 417. c. 1.
 Capps disconfutas monachi non habeant 364. c. 1.
 Capræ caput divinis cultum honoribus 98.
 Capsa Reliquiarum 4. c. 2. 5. c. 1.
 Captivi redimantur pignore valorum ecclesie 159. c. 1. 239. c. 1. 327. c. 1.
 Capulæ, quid 82.
 Capulare 417. c. 1.
 Capulaturæ 445. c. 2.
 Caput accusari non libet 292. c. 2. 328. c. 2. 352. c. 2. domini non accusetur servi 342. c. 1.
 Caput animalium cultum 98.
 Carcer monachorum durus 362.
 Cardinalis Diaconus 417. c. 1.
 Cariticum 419. c. 2.
 Carmina magica 94. funebria 79.

- Carne & vino abstinere qui ad conditum placitum non venerit 193. c. 2.
 Carnes immolatiæ 347. c. 2.
 Carnifices nulla apud Germanos notantur infamia 89.
 Carnis operibus abstinendum aliquot diebus ante communionem 182. c. 2.
 Carnis usû interdiktum pœnitentibus 380. c. 1. 2.
 Carnovale unde dictum 82.
 Caro humana an esui Saxonibus fuerit 65. c. 2.
 Carrà hostilia 151. c. 2. hostilia vel victualia 300. c. 1.
 Carralis evectio 484. c. 1.
 Carraria opera quæ liceant die dominico 151. c. 1. 2. foemini generis 151. c. 1.
 Carthaginenses canones 321. c. 1.
 Carthaginensis collatio emendata 166. c. 1.
 Casa Dei, id est ecclesia 169. c. 2.
 Casa dominica 194. c. 1.
 Casæ venditio 450. c. 1.
 Casata unaquæque duodecim denarios reddat 306. c. 2. 417. c. 2.
 Casati 194. c. 1. 237. c. 1. 403. c. 2. 404. c. 2. 417. c. 1.
 Casei exorcismus 414. c. 2.
 Castitia 417. c. 2. ecclesiarum 246. c. 2.
 Castra dominica 156. c. 2. 238. c. 2.
 Castratio, pœna servilis 30. c. 2.
 Casualis homicidii pœna 57. c. 1.
 Casulæ, tabernacula ad Deorum cultum 82. 83.
 Casullis urantur Presbyteri & diaconi 216. c. 2.
 Casus fortuiti compositio 57. c. 1.
 Catechumeni abstineant a communione per dies paschales 333. c. 1. 2. 396. c. 2. 428. c. 2. oleo inaugurandi 172. c. 1. non manducent cum baptizatis 269. c. 1.
 Catechumenus 394. c. 2.
 Catena Ecclesiarum 260. c. 1.
 Cathedra episcopalis 143. c. 2. 349. c. 2. principalis parochiæ non negligatur ab Episcopo 143. c. 2. pontificalis 483. c. 1.
 Cathedralis Episcopi 349. c. 1. 427. c. 1.
 Calculatores ne fiant 101. 146. c. 2. 298. c. 2. 417. c. 2.
 Causa equi, militare signum 110.
 Causa ibi agatur ubi crimen admittitur 342. c. 2. definita rursus non iudicatur 353. c. 2. inter presentes iudicata post decennium revolvi non potest 326. c. 1. si quis iudicatum repetere præsumpserit 189. c. 2. 236. c. 1. capitalis non agatur per procuratorem 341. c. 2. 390. c. 1.
 Causa quæ adhuc coram Comite non fuit 207. c. 1. regia & ecclesiarum 181. c. 2. quæ in synodo prius suggerenda 347. c. 2.
 Causa adversus Episcopum 341. c. 1. vitiosa sublevertur appellatione 330. c. 2. 340. c. 1. 384. c. 2.
 Causæ minores 36. c. 1. generales prius finiuntur in synodo 333. c. 2. majores ad Sedem apostolicam referendæ 342. c. 1. 393. c. 1. nullæ ab ecclesiasticis audiantur quæ legibus non continentur 308. c. 2. 341. c. 1. 376. c. 1. majores & minores 237. c. 1. parvæ & capitales 342. c. 1. privatorum Christianorum ad Ecclesiam deferendæ 320. c. 2. 321. c. 1. speciales in suis provinciis iudicentur 313. non iudicentur die dominico 297. c. 2. ecclesiastica non tractentur a principali potestate 374. c. 2. suspensæ vel reservatæ 486. c. 2. commendatæ 450. c. 2.
 Causam alterius si quis tulerit de loco suo 258. c. 1.
 Causare, id est litigare 181. c. 2.
 Causatore absente, id est reo, accusator solus non eligat testes 185. c. 2. 210. c. 2. 287. c. 2.
 Causidici 184. c. 2. 242. c. 2. 287. c. 1.
 Cautela canonica 316. c. 2.
 Cautio de vinea 473. c. 1. de homine 476. c. 1.
 Cautiois formula 439. c. 2.
 Cellam construere monacho non licet 274. c. 2.
 Cellarii, seu cellararii quando removendi 363. c. 1.
 Celli, casulæ, tabernacula 83.
 Cellotius castigatus 187. c. 1.
 Cenegild, quid 41. c. 1.
 Centalem terram si quis habuerit 203. c. 2.
 Censo pro censu 403. c. 1. 2.
 Censu ecclesiarum 237. c. 1. 306. c. 2. 319. c. 1. 403. c. 2. regalis 187. c. 1. 195. c. 1. regalis unde exigi non possit 205. c. 1. exigatur, unde olim exigebatur 288. c. 2. si quis eum non solverit 526. c. 1.
 Centenarii 417. c. 2. Comitum quales eligendi 192. c. 1. 243. c. 1. legem suam discant 244. c. 1. 288. c. 2. mali abiciantur 186. c. 1. 287. c. 2. quales controversias definire non possunt 201. c. 2. 211. c. 1. eorum placita 194. c. 2. 206. c. 1. 247. c. 2. si latrones celaverint 206. c. 2.
 Centenarium Comitibus nullus Episcopus vel Abbas habeat advocatum 206. c. 2.
 Cerarii 237. c. 1. 404. c. 1.
 Cerebrum animalium divinis honoribus cultum 98.
 Cessio 466. c. 1. 476. c. 1. 480. c. 1. mariti ad uxorem 469. c. 2. 475. c. 2. 476. c. 2. 479. c. 2. & e contra 476. c. 2. parentum ad filium 476. c. 1. 480. c. 1. ad ecclesiam 477. c. 2. 483. c. 2.
 Cessionis formula 436. c. 1.
 Chalcedonenis Canon xxxviii. 160. c. 2.
 Character indelebilis 156. c. 1.
 Characteres magici 91. 92. sibi appendere 426. c. 2.
 Charta ingennitatis 189. c. 1. falsa 190. c. 2.
 Charta traditionis 212. c. 2.
 Charas Presbyter non scribat 171. c. 2.
 Chartellarii 237. c. 1. 404. c. 1.
 Chartula decretalis 334. c. 2.
 Chartularii 282. c. 2.
 Chilperici Regis præceptum emendatum 402. c. 2.
 Choreæ religionis causa 84.
 Chorepiscopi deinceps ne fiant 272. c. 2. modum proprium recognoscant 141. c. 1. 314. c. 1. eorum superfluo 331. c. 2. 346. c. 1. 347. c. 1. 349. c. 1. & temeritas 252. c. 1. 2. 297. c. 1. 346. c. 2.
 Christina sub sigillo custodiatur 232. c. 1. 384. c. 2. Presbyteri accipiant singulis annis ab Episcopo suo 159. c. 2. *Christina*. Non dent ad iudicium subvertendum 192. c. 1. 226. c. 2. genus est sacramenti 232. c. 2. nulli detur sub pretextu medicinæ 417. c. 2.
 Christina calesce percipiendum post baptismum 347. c. 1. 2.
 Christinatio necessaria Christianis 347. c. 1.
 Christianæ religionis initia in Saxonia 62. c. 2.
 Christiani non habeant titulo emphyteos res Judæorum vel paganorum 383. c. 2. Diis immolati 88.
 Christianorum inimici quomodo puniendi 66.
 Christianorum mos habendi cœmeteria in urbibus 68. c. 2. ritus sepeliendi mortuos 65. c. 2.
 Christianus Lupus castigatus 150. c. 1.
 Christus caput Ecclesiæ 251. c. 1. Christus & Ecclesia unum corpus sunt 303. c. 2. solus Rex & Sacerdos 251. c. 2.
 Cilicium, vestis pœnitentium 326. c. 1. 338. c. 1. a sacerdote accipiendum 229. c. 1. 231. c. 1.
 Cingulum, honor militiæ 260. c. 1. 267. c. 1. 270. c. 2. 381. c. 2. 382. c. 2.
 Circuli provincias & regiones cingentes 102.
 Circuli fora claudentes 104. circulorum exaggesta humo rudera 105.

- Cisisti, ubi 26. c. 2. 27. c. 1.
 Cliternam si quis aperuerit & foderit 263. c. 2.
 Citandi mos antiquus 70. c. 2.
 Citationis formula 491. c. 1.
 Claddog, quid 25. c. 2.
 Clamare regiam dignitatem 141. c. 1. 224. c. 1.
 Clamatores vel caudidici 184. c. 2. qui impedimentum faciunt in palatio 192. c. 1. iudicium Scabinorum non adqueſcentes nec blaſphemantes 242. c. 2. 287. c. 1.
 Clauſtra Canonicoꝝ 159. c. 1. 205. c. 1. 2. 239. c. 2. 244. c. 2. monaſterii 246. c. 2.
 Clericatus, id eſt canonica vita 149. c. 1. nemo accipiat poſt poenitentiam 389. c. 1.
 Clericatus honor 377. c. 2. ſi quis eum contempſerit 273. c. 2.
 Clerici cum muliere extranea non cohabitent 386. c. 1. 398. c. 2.
 Clerici ſi contra canones egerint, corrigantur 378. c. 2. ſi ordinati fuerint ab Epifcopo non ſuo 266. c. 2. ſi a laicis oblati fuerint Epifcopis 157. c. 2. 254. c. 2. canonum contemptores honore priuentur 354. c. 2. 396. c. 2. magis quam laici damnentur 309. c. 2. 342. c. 1. convivia non ineant ante horam diei tertiam 397. c. 1. ſubjecti ſint Epifcopis ſuis 213. c. 2. 493. c. 1. contumaces vel ſuperbi 276. c. 2. 321. c. 1. *& paſſim*. Non obſedientes verberentur 337. c. 2. & excommunicentur 267. c. 2. 337. c. 1. ſi comam nutriunt 329. c. 1. in ſua eccleſia permanent 220. c. 2. 309. c. 2. 346. c. 1. non migrant de eccleſia in eccleſiam 142. c. 1. 2. 168. c. 2. 244. c. 2. quod ſi fecerint, nihil eis praſtetur 273. c. 2. 378. c. 1. ſtipendia accipiant iuxta meritum 338. c. 1. miniſterio cubilis pontificalis obſequantur 253. c. 2. peregrini contenti ſint hoſpitalitate 268. c. 2. 277. c. 1. nullus ab epifcopo ſuo recedat 291. c. 2. 326. c. 2. quid ſi reſceſſerint 139. c. 2. 145. c. 1. 235. c. 1. fugitivi 139. c. 2. 167. c. 1. 288. c. 1. ad loca ſua redire jubentur 206. c. 2. 386. c. 1. ſine epifcopo non nendatitii non evagentur 273. c. 2. *& paſſim*. Regalem dignitatem clamare non audeant ſine litteris Epifcopi 141. c. 1. 224. c. 1. non cogantur ſe linonium dicere 316. c. 1. ad viduas vel virgines non accedant 310. c. 1. ſolum vero ad Miſſas faciendas 334. c. 1. uſuris non incumbant 281. c. 2. 353. c. 2. actiones ſeculares non habeant 273. c. 1. 378. c. 1. tabernas non ingrediantur 141. c. 2. ebrietatem vitent 334. c. 1. non cantent inter epulas 397. c. 1. ad tabulas non ludant 379. c. 1. nec ſint aleatores 281. c. 2. nec falſarii 273. c. 1. non jurent per creaturas 397. c. 1. non ſint ſcurriles nec turpiloi *ibid.* negligentes deponantur 318. c. 1. ſi in argutiis occupare non jubeantur 356. c. 1. publico officio non ſubdantur 324. c. 2. ſi injuriati fuerint 352. c. 2. & in eccleſia 198. c. 2. quando reniti pollint 313. c. 2. in ſynodo provinciali judicentur 315. c. 1. a ſuis Metropolitanis audiantur 314. c. 2. excommunicati ab aliis Epifcopis non recipiantur 396. c. 1. damnati a nemine defendantur 354. c. 2. accuſari facile non poſſint 313. c. 1. quomodo accuſandi 392. c. 1. ſolum apud Epifcopos 308. c. 1. 351. c. 2. & non ad civile iudicium 359. c. 2. 261. c. 2. accuſandi tantum in foro ſuo 340. c. 1. id eſt in epifcopali audientia 272. c. 1. 302. c. 2. a laicis non accuſentur 143. c. 1. 326. c. 2. ſi calumniati fuerint 276. c. 1. 326. c. 2. 334. c. 1. intra provinciam accuſentur 391. c. 1. iudicentur praſentibus accuſatoribus 300. c. 2. non diſtinguantur niſi a propriis Epifcopis 348. c. 2. & ab illis ad ſynodum recurrant 334. c. 1. a ſecularibus non judicentur 336. c. 1. ſed tantum in criminalibus negotiis permittente Epifcopo 276. c. 1. 277. c. 1. 318. c. 1. 320. c. 1. non conſtringantur a ju-
 dice non ſuo 341. c. 1. ad ſecularia negotia ſive iudicia non tranſeant 142. c. 1. 220. c. 1. 275. c. 1. 276. c. 1. 308. c. 2. 326. c. 2. 329. c. 1. 356. c. 2. 396. c. 1. 397. c. 1. praſentes eſſe debent, ut ſententia Epifcopi valeat 391. c. 1. conſpirationem contra paſtoꝝ non faciant 142. c. 2. 224. c. 2. 321. c. 2. 334. c. 1. fingentes ſe eſſe monachos 150. c. 2. praſecti procius vel monaſterii 308. c. 1. arma non portent 147. c. 2. 148. c. 1. a lege mundana ſint extranei 138. c. 1.
 Clerici promoti obediunt Epifcopis ſuis 397. monentur conſtituta ſervare 309. c. 2.
 Clericorum multitudinem Epifcopus non faciat 273. c. 2. 377. c. 2. minorum injuria quomodo componenda 255. c. 2.
 Clericum abſcctum aliena Eccleſia non admittat 348. c. 2. ſi quis fornicationis accuſaverit 262. c. 1. ſi quis interfecerit 269. c. 1.
 Clericus non recipiat ſine licentia 386. c. 2. bonum teſtimonium habeat, & ſit literatus 273. c. 2. 378. c. 1. non ſit baptizatus extra ſtatuta tempora 366. c. 1. non poteſt eſſe, qui fuerit criminofus 312. c. 2. nec poſt criminis poenitentiam 389. c. 1. non miniſtrare in diabaz civitatibus 209. c. 1. non ſit Epifcopo ſuo contumax vel inobediens 321. c. 1. fugitivus Epifcopo reddatur 232. c. 2. ſi ſuram Eccleſiae fecerit 329. c. 1. ſi ſe cum Deo ſacrata miſcuerit 305. c. 1. ſi cauſam habuerit cum Epifcopo ſuo 339. c. 1. ſi calumniator Epifcopo ſuo fuerit 326. c. 1. ſi in cauſa pulſus fuerit 351. c. 2. concilii non licet in diabaz eccleſiis 461. c. 1. permaneat in Eccleſia ad quam ordinatus eſt *ibid.*
 Cloacaria, turres campaniles 277. c. 1.
 Cocciones 417. c. 2.
 Cochleae ſuperſtitio 101. erant vaſa ad bibendum *ibid.* phylra ad amorem vel odium imitandum *ibid.*
 Cochlearii non ſint 101. 224. c. 1. 417. c. 2.
 Coeneteria Chriſtianorum quomodo differant a tumulis Paganorum 68. c. 2.
 Coenitio matrimonialis Romanorum 49. c. 2.
 Cognati & agnati 340. c. 2.
 Cognitione non ſibi non vindicet unus Epifcopus 295. c. 2. 375. c. 2.
 Colaphi, id eſt iccus 446. c. 2.
 Collata Eccleſiae qualiter dividenda 238. c. 1.
 Collecta manu reſistere Comitii 188. c. 2. 244. c. 2.
 Collecta, id eſt turba armatorum 237. c. 1. 404. c. 1.
 Collecta & arma 192. c. 2.
 Collecta ad malefaciendum prohibeantur 401. c. 2.
 Collegam ſuum nemo ſupergrediat in dioceſi 291. c. 1.
 Collyridiani haeretici unde orti 107.
 Colonus traditiones non faciat 189. c. 2. 236. c. 1. 247. c. 1. 284. c. 1.
 Comam ſi clerici nutriant 329. c. 1. ſi liber homo in monaſterio depoſuerit 284. c. 1.
 Comas deponant publice poenitentes 227. c. 2. 338. c. 1. 418. c. 1.
 Comes iudex ordinarius totius pagi 418. c. 1.
 Comes Palatii 194. c. 2. 418. c. 1. non unus tantum erat 194. c. 2.
 Comes privatarum 382. c. 2.
 Comes pravus regi junctetur 186. c. 1. placita minor a habeat ubi voluerit 202. c. 1. curam habeat pauperum 402. c. 1. de ſuo familia ſuam nutiat 168. c. 2. raptorem ſandimonialis puniat 261. c. 1. ſi in aliquod Miſſaſium directus fuerit 207. c. 1.
 Comellaſiones prohibita Praeſbyteris 253. c. 2. 327. c. 1.
 Comitatus 219. c. 1. 223. c. 2. 418. c. 1.
 Comites ſciant legem 244. c. 1. 288. c. 2. de conſtitutione legis admoneantur 206. c. 2. je-
 Tom. III.

- juni habeant placita 190. c. 1. 226. c. 2. 284. c. 2. justitias non dilatent 191. c. 2. 247. c. 2. si justitias non fecerint 237. c. 2. 404. c. 2. ministris Ecclesiarum adjuutores sint 322. c. 1. 245. c. 2. stent cum Episcopis 242. c. 1. 285. c. 2. 383. c. 1. & cum illis concordiam habeant 175. c. 2. 245. c. 1. 384. c. 1. 394. c. 2. Episcopis obediant ad justitias faciendas 351. c. 1. 384. c. 1. ad custodiam maritimam deputati 197. c. 1. qui regalia habent beneficia 187. c. 2.
- Comites & Episcopi si causam inter se habuerint 194. c. 2.
- Comites fortiores, mediocres, minores 238. c. 1. 2. 404. c. 2. Episcopis comparantur 188. c. 2.
- Comitia Francorum ex quibus constarent 133. Anglorum hodierna *ibid.*
- Comitis jurisdictione 71. c. 1. 2. poena recipientis maleficos 69. c. 1. interfecti compositio 70. c. 2.
- Comitum concordia 70. c. 1.
- Commaculare Sacramenta Ecclesiarum 312. c. 2.
- Commaterem suam nemo ducat uxorem 234. c. 2. 306. c. 1. 323. c. 2.
- Commeatus 182. c. 2.
- Commendare, id est jubere 184. c. 2. & beneficium dare 217. c. 2.
- Commendata sibi si quis celaverit 264. c. 2.
- Commendata mensuræ modiorum & sextariorum 210. c. 2.
- Commendatio Ecclesiarum 232. c. 2.
- Commendationis ritus 39. c. 2. 60. c. 1.
- Commendatitiz litteræ 274. c. 1. 276. c. 1. 333. c. 2. 382. c. 2. 408. c. 418. c. 1.
- Commendatoria & exhortatoria ad sanctimoniam 452. c. 2.
- Commendatum si cui fuerit aurum vel argentum 257. c. 2.
- Commercium pro confinium 201. c. 1.
- Commixtio cum uxoris proles gratia fiat 284. c. 1. 371. c. 1. 2.
- Commodata pecunia 306. c. 2.
- Communicandi locus pro laicis & feminis 335. c. 1.
- Communicandum sacra eucharistia diebus dominicis & festis 255. c. 2. non iis qui deviant orationes ecclesiarum 309. c. 1. nec in aliena plebe 354. c. 1. ter saltem in anno 183. c. 2.
- Communicantes duabus vel tribus horis suspendantur 399. c. 2. 405. c. 2.
- Communicantes Episcopo vel Presbytero damnato excommunicentur 309. c. 1.
- Communicare debent omnes fideles 225. c. 2. omnes qui in ecclesiam intrant 356. c. 2. non licet cum poenitentibus ante reconciliationem moriantur 229. c. 1. 317. c. 2. si quis excommunicatus ante audientiam communicare præsumperit 310. c. 1.
- Communicatoriz litteræ 394. c. 2.
- Communio bonorum inter conjuges 55. non obtinet inter Oulphalos & Angratios 55. c. 2. nunquam per totam Germaniam se extendit *ibid.* ad sola pertinet bona, constanti matrimonio acquisita 55. c. 1.
- Communio catholica 230. c. 2. laica 266. c. 2. legitima 229. c. 1. 318. c. 2. peregrina 329. c. 1. 338. c. 1. 406. c. 2. 418. c. 2. orationum & oblationum 344. c. 1. Sacramentorum 228. c. 1.
- Communio danda infirmis 172. c. 1. quomodo neganda cui crimen intenditur 391. c. 1. quibus non danda per dies paschales 333. c. 2.
- Communione canonica privati 278. c. 2.
- Communione ecclesiarum qui debeant esse contenti 293. c. 1.
- Communione priventur Episcopis rebelles 277. c. 1. non communicantes in propria provincia, sed in alia 402. c. 1.
- Communione Episcopi sui si quis contempserit 329. c. 2. 338. c. 1. nullus impendat sine epistolis Episcopi ambulanti 276. c. 1.
- Communione vinculum 389. c. 2. 330. 1.
- Commutatio valeat ut emptio 275. c. 2. 305. c. 2.
- Commutatione nulla varientur quæ ad utilitatem sunt constituta 292. c. 1.
- Commutationes rerum ecclesiasticarum 180. c. 2. 226. c. 1. 2. 401. c. 2. ne fiant absque auctoritate Principis 200. c. 2.
- Commutationis formula 443. c. 2.
- Comparare, id est emere 188. c. 1. caballum, bovem & jumentum 247. c. 1. 289. c. 2. universam rem de ignoto homine 294. c. 2. de fure 296. c. 2.
- Compares spirituales filios suos catholice instruant 182. c. 1. 234. c. 1. 378. c. 1. vel commatres ne sibi faciant monachi 359. c. 1. 398. c. 2.
- Competere prædia ecclesiarum 306. c. 2.
- Componere, quid 39. c. 1.
- Compositio quid 6. c. 2. 7. c. 2. Francorum 208. c. 2. tripla 193. c. 1. furti 257. c. 2. plena 193. c. 1. vulnerum 37. 38. membrorum 39. 40. c. 1. nobilis 40. ingenui 41. c. 1. liti 41. c. 2. 42. c. 1. servi 42. c. 2. virginis 41.
- Compositionem suscipere 201. c. 2.
- Computationes Ethnicæ 90.
- Compositum sciunt Presbyteri 149. c. 1. 286. c. 1. 299. c. 2.
- Compurgatores 48. c. 2.
- Concambium 471. c. 1.
- Concedas sibi 300. c. 1.
- Concilia non celebrantur sine licentia Romani Pontificis 300. c. 2. 392. c. 1. provincialia retractari possunt per Vicarios 341. c. 1. 390. c. 1.
- Concilium universale 301. c. 1. 314. c. 2. necessitate faciendum 313. c. 2. commune Episcoporum 141. c. 1. 224. c. 1. provinciale bis in anno congregandum 141. c. 1. ubi omnes competenter occurrant 310. c. 2. 354. c. 2. celebratur in sede metropolitana 227. c. 2. provinciale judicat Episcopos & clericos 339. c. 1.
- Concilium Episcopi 223. c. 1. 2.
- Concionatorum genus quoddam damnatum 152. c. 2.
- Concitatores populi puniantur 342. c. 2.
- Conclerici 310. c. 1.
- Concredere, quid 59.
- Concubina aliud est, aliud uxor 212. c. 1. 315. c. 1.
- Concubini non habeant conjugati 284. c. 2. 308. c. 1. 340. c. 1. 371. c. 2.
- Condemnari nemo debet ante causam examinatum 262. c. 1. 291. c. 1. 300. c. 2. nec sine accusatore legitimo 355. c. 2. non potest quem Deus suo judicio reservavit 331. c. 2.
- Condemnatio perennis Episcoporum 331. c. 1.
- Conditio 434. c. 2. 436. c. 1. 2. 437. c. 1. 447. c. 2. 448. c. 1. 485. c. 2. 486. c. 1.
- Conditio curialis 273. c. 2. 377. c. 2. originalis 311. c. 2.
- Conditiones adscriptæ 272. c. 2.
- Conditionum diversarum homines in ecclesia 182.
- Condricta beneficia 195. c. 1.
- Conductor, id est generalis administrator 271. c. 2.
- Confabulationes veritæ in ecclesiis 280. c. 2. 285. c. 1.
- Confessio peccatorum Deo facienda 345. c. 1. 376. c. 2. & sacerdotibus 379. c. 2. 418. sed non monachis 369.
- Confessio poenitentis 230.
- Confessio de se non credatur super alium 250. c. 1. 339. c. 2. criminis excusat a poena 67. c. 1.
- Confinium 201. c. 1.

- Confirmandi de quorum confirmatione dubitatur 345. c. 2.
 Confirmatio cum chrismate 209. c. 2. Episcopi 216. c. 1. 239. c. 2. 268. c. 1. 278. c. 1. ab omnibus accipienda 344. c. 2. Chorepiscopi est valida 347. c. 1. pretio non conteratur 278. c. 2. quo tempore facienda 159. c. 2. conferenda ab Episcopis jejunis 387. c. 1.
 Contententium peccata iudicentur secundum canones 227. c. 2.
 Confiteri solum Deo peccata debere quidam dicunt 379. c. 2.
 Confiteretur crimen qui se non purgat 311. c. 1.
 Confraternitates 90.
 Confugium facere ad ecclesiam 169. c. 1. 200. c. 1. 225. c. 2. 233. c. 1. 236. c. 2. 377. c. 2.
 Congregationes superfluae ne fiant 166. c. 1. 286. c. 1.
 Congruitas 487. c. 1.
 Conhibentiam facere 237. c. 1.
 Coniectores fornicatorum damnantur 283. c. 1. 379. c. 2.
 Coniectum accipere 207. c. 1. 418. c. 2. facere ad heribannatorem 189. c. 2. 247. c. 1. 283. c. 2.
 Coniugale consortium si quis dimiserit 337. c. 2.
 Coniugati neque pellicem neque concubinam habeant 284. c. 1.
 Coniugem propriam nullus relinquat 337. c. 2. nisi causa fornicationis 268. c. 2.
 Coniuges quando ab operibus carnis abstinere debeant 182. c. 2. communia habent bona 55.
 Coniugia adulterina 323. c. 1. illicita & incesta 320. c. 1. 331. c. 2. 386. c. 2. 388. c. 1. 397. c. 2. Episcoporum iudicio emendentur 305. c. 2. in qua generatione permittit 234. c. 1. non inter propinquos Christianos 304. c. 2. 323. c. 2. fervorum non dirimantur 379. c. 1.
 Coniugiorum ratio 50. c. 2.
 Coniugium ad quid constitutum a Deo 284. c. 1. 345. c. 1. 371. c. 1. 2. legitimum 355. c. 2. non sine dote 274. c. 1. 388. c. 1. nec sine benedictione sacerdotali *ibid.* quando verum sit 305. c. 1. separari potest cum consensu amorum 282. c. 1. & propter fornicationem 280. c. 1. dislociarum 280. c. 1. 312. c. 2. inaequale est illicitum 60. c. 1. 68. c. 1.
 Coniugium non duplicatur, quando ancilla relicta, uxor assumitur 312. c. 1. melius 398. c. 1.
 Coniunctio legalis 379. c. 1. commatris spiritalis damnatur 305. c. 2. 306. c. 1.
 Coniurationes ne fiant 236. c. 2. maxime a clericis 354. c. 1. fervorum in Islandis 197. c. 1. puniantur 46. c. 2. 66. c. 2.
 Coniurationes, id est anathemata 297. c. 2.
 Coniurationes aliorum hominum 249. c. 1. duodecim 198. c. 1. 241. c. 1. 446. c. 1. octo legitimi 201. c. 2. consecratoriales 38. c. 2. 418. c. 2. horum numerus 49. c. 2.
 Coniurationis tertiam partem accipiant uxores post mortem maritorum 197. c. 2. 248. c. 1. 418. c. 2.
 Coniuratorum 177. c. 2. 490. c. 1. 409. c. 2.
 Coniata Ecclesiarum quomodo dividenda 154. c. 2.
 Coniunctiones secretarum monasterium 368. c. 2.
 Coniubia legalia 408. c. 2. iniusta 211. c. 2. illicita 305. c. 2. Christiani non iungantur cum propinquis 273. c. 2. 283. c. 1. 292. c. 1. 304. c. 2. 323. c. 1. non habeantur nisi legitima 268. c. 2.
 Conquistum 208. c. 1.
 Consecratoriales 192. c. 1. 418. c. 2.
 Consecrati nihil habentes 157. c. 1. 238. c. 2.
 Consecratio ecclesiarum 222. c. 2. 245. c. 1.
 Consecratio Episcopos & Sacerdotes a servili conditione liberis facit 273. c. 2.
 Consecrator solitarius corporis & sanguinis Domini 367. c. 2.
 Consignandi fideles 278. c. 2.
 Consilarii regis quales sint 273. c. 1. 2. munita non accipiant 259. c. 2.
 Consobrinam si quis duxerit uxorem 323. c. 2. 397. c. 2.
 Consolationibus mutuis se sublevent Episcopi & Comites 383. c. 1.
 Consolationis & consolationis voces confusa 146. c. 1.
 Conspectus Episcopus Vercellensis 153. c. 2.
 Conspiratio ne fiat 185. c. 1. 2. 236. c. 2. 243. c. 1. 287. c. 1. 2. 334. c. 2. contra pastorem suum 142. c. 2. 224. c. 2. 321. c. 2.
 Constantinus Imper. noluit Episcopos iudicare 250. c. 2. 296. c. 2. 303. c. 2.
 Constitutiones apostolicae & divinae ne violentur 293. c. 2. 330. c. 1.
 Constitutiones ecclesiasticae servantur 356. c. 2.
 Constitutiones contra canones & bonos mores non valeant 341. c. 1.
 Consuetudinarius mos 296. c. 1.
 Consuetudines iniustae & novae auferantur 205. c. 1.
 Consuetudines Imperii Romanae 493. *et seq.* ex Aflis Regni Hierosolymitani depromptae 495. 496. quando scriptae 496. 498. 499. a Francisco Foscare Duce Venetiarum approbatae 497. earum additamenta 530.
 Consuetudo 309. c. 2. beata 301. c. 1.
 Consulare pro consolari 146. c. 2.
 Consultationis & consolationis voces confusa 146. c. 1.
 Consultor, qui consultit 146. c. 1.
 Consultus synodalis 349. c. 1.
 Contendere cum armis 289. c. 2. cum secuto & fuste 202. c. 2. campo vel cruce 211. c. 1.
 Contentio potentiorum iudicatur ante Imperatorem 194. c. 2. contentiones auctor requirendus 445. c. 2.
 Contentiones si quis cum altero auferat 200. c. 2. inter clericos & laicos 301. c. 1. 315. c. 2. non recte iudicatur 335. c. 2.
 Continentes ad viduas vel virgines non accedant 310. c. 1.
 Contractus bonae fidei 399. c. 1. validus in Imperio Romanae 523. c. 2.
 Contradictores discutiuntur in ordinatione Episcopi 314. c. 1.
 Controversia omnis coram Centenariis definitur 201. c. 2. majores olim in palatiis Regum ventilatae 69. c. 2.
 Contumaces Clerici corrigantur 276. c. 2. 290. c. 1. 2. 321. c. 1. 329. c. 2. 338. c. 1. 406. c. 1.
 Contumaciae poena 337. c. 2. poena 74. c. 2.
 Contumax Comiti ad regem veniat 201. c. 2.
 Contumeliam si quis Episcopo aut alii ministris fecerit 273. c. 2. 377. c. 1.
 Contumeliosa verba 342. c. 1.
 Contumeliosus in maiorem natu 290. c. 2. 321. c. 1.
 Conturbium, quid 70. c. 1.
 Conventus Saxonibus interdicti 71. c. 2. die dominica prohibiti 67. c. 2.
 Conventus generalis 335. c. 2. synodalis 298. c. 2. sub arbore celebrati 111.
 Conversatio poenitentium & fides 309. c. 1. pontificis 253. c. 2. ministrorum altaris Dei 148. c. 2. 399. c. 2.
 Conversi fratres 358. c. 2. 418. c. 2.
 Conversio eorum qui in periculo constituti sunt 143. c. 1. nullas patitur moras 228. c. 2.
 Convicti rei non audiantur 324. c. 1.
 Convinci nemo potest sine testibus aut scriptura 326. c. 1.
 Convitium non est accusatio 342. c. 1. 2. si quis dixerit dum appellat iudicem 325. c. 2.
 Convivia si Clerici inierint ante horam diei tertiam 397. c. 1. non ineanit qui lugent 330. c. 1. in honorem demonum 66. c. 1. sine-

- bria 81. ad sepulcra mortuorum 78. ethnica 90. post mortem 231.
 Convivio solo Gentilium si quis usus est 229. c. 1. 230. c. 1. 398. c. 1.
 Convivium funebre 81.
 Copula falsi nominis 305. c. 1. proximorum cavenda 384. c. 2.
 Copulatio sacrarum virginum 240. c. 1.
 Corbitaria 28. c. 2. 29. c. 1.
 Corium servi redimere 9. c. 1.
 Cornu altaris 418. c. 2. 439. c. 1.
 Cornua symposiorum indices notabantur diebus festis in kalendaris Konicis 81. inveria die VIII. Febr. & festo S. Canuti 82. horum Cornuum schema are incisum *ibid.* Cornua pro poculis 101. eorum superscriptio *ibid.*
 Corporales pallæ ab Episcopo consecrentur 350. c. 1.
 Corporis & sanguinis Domini perceptio 182. c. 1. sacramentum 335. c. 1. quod a foeminis non porrigatur 324. c. 2.
 Corpus Christi honorifice custodiatur 232. c. 2. accipere 344. c. 1. dominicam porrigere 215. c. 1.
 Corpus Christi, & corpus diaboli 251. c. 2.
 Corpus cujuslibet die dominico sepelire 300. c. 1.
 Correctio canonica 326. c. 1. 350. c. 1.
 Correctio quomodo adhibenda 293. c. 1. 329. c. 2.
 Correctiones canonum 321. c. 2.
 Corruptor devotæ puniatur 337. c. 1. & diaconistarum 382. c. 2.
 Cortina 103. Cortinarum rudera *ibid.*
 Cotones & mangones non finantur vagari 209. c. 2.
 Crania hostium pro poculis habita 221.
 Cratæ, quid 25.
 Credendum non est iis, qui veritatis fidem ignorant 391. c. 2.
 Creditor quando rem debitoris vendere possit 337. c. 2. si pignus distraxerit 338. c. 2. si debitorem tenere maluerit 340. c. 1.
 Cremandi mortuos ritus paganus 65. c. 2.
 Crimen indicere 189. c. 2. capitale & inconsumtum 299. c. 2. publicum 304. c. 1.
 Crimen conhitetur qui se non purgat 222. c. 1. 311. c. 1. objectum majoribus personis 322. c. 2. qui objicit scribat se probaturum 342. c. 2. quod vindictæ aut calumniæ judicium expectat 330. c. 1.
 Crimen si quis iratus alicui objecerit 342. c. 1. quo insimulatur sacerdos 329. c. 2.
 Crimina difinita non refricentur 322. c. 1. majora 183. c. 2. capitalia 45. c. 2. emendabilia *ibid.* latenter commissa 67. c. 1.
 Criminale negotium Clericus non proponat in judicio seculari 407. c. 2. non agatur per procuratores 390. c. 1.
 Criminalia peccata quomodo purganda 229. c. 1.
 Criminalis processus in ecclesia 169. c. 2.
 Criminandi licentia neganda accusatis 354. c. 1.
 Criminaciones adversus doctorem nemo suscipiat 295. c. 1.
 Criminatum sacerdotum purgatio 335. c. 1.
 Criminis scilicet 203. c. 1.
 Criminosi ad clerum non promoveantur 312. c. 2. non accuset majores natu vel Episcopos 236. c. 1. 295. c. 2. 313. c. 1. 390. c. 1. eorum confessioni non credatur contra alios 339. c. 2. eorum magnam curam habeant sacerdotes 271. c. 1. si ambulaverint cum Episcopo 270. c. 1.
 Criminofum iudex discutens 303. c. 1. 322. c. 2. si quis aliquem esse dixerit 331. c. 1.
 Criminofus si infra immunitatem fugerit 389. c. 1.
 Cruce vel campo contendere 190. c. 2.
 Crucem figere ad edificandam ecclesiam 260. c. 2.
 Cruculæ in monumentis septemtrionalibus 92. non sunt certum Christianitatis signum 92.
 Crucis judicium 211. c. 1. 237. c. 1. 403. c. 2. yetitum 161. c. 2. 162. c. 1. examinatio 419. c. 1.
 Crucis supplicium 260. c. 1.
 Crucis signaculum non dent Abbatiffæ super viros 150. c. 1. 283. c. 2. crucis gloriatio 162. c. 2.
 Crux divinationibus adhibita 69. c. 1. dominica 40. c. 1.
 Cucuciam facere 220. c. 1.
 Cucullæ mensura 359. c. 2. pro scapulare *ibid.*
 Culpæ ordinum interiorum pertinent ad doctores 311. c. 2.
 Culpoia delicta 56. 1.
 Cupiditas accipitur in bonam & malam partem 168. c. 1.
 Curatio quomodo committi possit Episcopis vel Presbyteris 378. c. 2.
 Curatoris sexus 52. c. 1.
 Curia 48. 1. publica 435. c. 2. 442. c. 2.
 Curiale onus declinare 167. c. 1.
 Curialis conditio 273. c. 2. 377. c. 2.
 Cursus paganus, quem Yras nominant 105. 106.
 Curtis, quid 2. 67. c. 1. 103. 409. c. 1. Gallis *Cour.* Italis *Corte* 67. c. 1. Germanis *Gard* 103.
 Curtis appellabatur locus iudicii 104.
 Curtis regia 48. c. 1.
 Custodia thesaurorum Ecclesiæ 167. c. 2.
 Custodia maritima 197. c. 1.
 Custodum ecclesiæ stipendia 260. c. 2. 382. c. 1.
 Cynebot 41. c. 1. 45. c. 2.
 Cynegius Consul cum Theodosio 394. 1.

D

- D Adiffæ quid sint 79.
 Dæmonis alisque passionibus inrestiti ministeria facta non tractent 312. c. 2.
 Dammandus nemo est ante inquisitam veritatem 257. c. 1. 331. c. 2. nec indiffensus 339. c. 1. nec alienus 292. c. 2. nemo sine accusatoris præsentia 324. c. 1.
 Damnatæ a synodo vel ab Episcopo non minifrent 140. c. 2. 224. c. 1.
 Danni astitatio 193. c. 1. 201. c. 1.
 Dammum casu illatum 57. c. 1. ab animali datum 57. c. 2. id est fartum, homicidium 188. c. 2. si quis in immunitate fecerit 244. c. 1. si quis libertus ingenus concitaverit testimonio 276. c. 1.
 Dani humanis hostiis usi 66. c. 2.
 David cur ab opere conjugali abstinerit 182. c. 2.
 Debitor non solvendus creditori in servitutum tradatur 68. c. 2. fideiussori duplum restitatur 70. c. 1. si quis eum tenere maluerit 340. c. 1.
 Debitore tardante, si creditor rem sibi pro debito positam distraxerit 338. c. 2. creditor rem non prius vendat, quam eum ter conveniat 337. c. 2.
 Debitum reuadiatum ad opus dominicum 206. c. 2.
 Decalvare publice 288. c. 1.
 Decani monasteriorum 361. c. 1.
 Decanica, carcer ecclesiæ 260. c. 1. 419. c. 1.
 Decanus senior 363. c. 2.
 Decertare in campo cum scutis & sustibus 200. c. 2. 202. c. 2.
 Decima & nona persolvenda 237. c. 1. 400. c. 1.
 Deo dari non negligatur 233. c. 1. 377. c. 2. dentur proprio presbytero 172. c. 2. 400. c. 1. 409. c. 2.
 Decima pro nutrimento 400. c. 2. 409. c. 2.
 Decimæ de villis novis ad ecclesiæ conferantur 158. c. 2. 225. c. 1. fideiher Ecclesiæ Dei reddantur 235. c. 1. in potestate Episcopi sint 170. c. 1. 2. 222. c. 2. 382. c. 1. & primitiæ Dominio

- minò offerendæ 164. c. 2. fructuum ac jumentorum 180. c. 1. pertinent ad antiquas ecclesias 158. c. 2. 182. c. 1. 184. c. 1. 225. c. 2. in quatuor partes dividantur 343. c. 1. 395. c. 2. sunt pauperum & peregrinorum stipendia 343. c. 1. separantur ex omnibus quæ nascuntur 265. c. 1. quas populus non vult dare 226. c. 1. 400. c. 1. 409. c. 2. veteratæ in horreis 399. c. 2. 405. c. 2. Ecclesiæ non vendantur 327. c. 1. 399. c. 2. 405. c. 1. 2. tam ecclesiæ quam pauperibus dandæ 363. c. 1.
- Decimam ad alterum pertinentem nemo recipiat 222. c. 2. nec abstrahat ab ecclesiâ 245. c. 2. unusquisque suam donet 236. c. 2. 403. c. 2.
- Decimarum origo in Saxonia 67.
- Decimas non dantes excommunicentur 182. c. 1. 245. c. 1. qui sumunt & de ecclesiis non curant 208. c. 2.
- Decreta apostolica & canonica ne violentur 316. c. 2.
- Decretalia 225. c. 1.
- Defensio accusatis concedatur 300. c. 2. 324. c. 1. Ecclesiæ 174. c. 1. defensionis alterius si quis se subdiderit 450. c. 1.
- Defensionis tempus 419. c. 1.
- Defensor 435. c. 2. 488. c. 2. id est tutor 242. c. 1. Ecclesiæ 221. c. 1. 316. c. 2. ecclesiarum & servorum Dei 372. c. 2. causæ 349. c. 2.
- Defensores audiant causas 261. c. 1. presbyterorum adversus Episcopum 320. c. 1.
- Definitio iniusta 262. c. 2.
- Defuncti carne celebrati 79. illis res pretiosæ, uxor, servi ab Ethnicis mactati & cum eis tumulati 79. inter Deos relati xxiv.
- Defunctorum voluntas non violetur 339. c. 2. 383. c. 1. memoria in ecclesiis 230. c. 1. 231. c. 2. 347. c. 2. & in monasteriis 363. c. 1. ossa super terram ne sint 281. c. 1. gaudia, symposia & bella xxi. status post finem mundi xxii. xxiiii.
- Degradare provinciam 385. c. 1. de officio sacerdotali 209. c. 1.
- Degradatus ab Episcopo 223. c. 2.
- Dehonoratorem irrogare 367. c. 2. Episcopo 270. c. 1.
- Dehonoratorem manus 303. c. 2.
- Dei domus non sit pervia canibus 148. c. 1.
- Dei iudicio quædam sunt reservanda 378. c. 1.
- Dei ordinationem accusat qui Episcopos accusat 322. c. 1.
- Deitatis ternarium apud Ethnicos xvii.
- Delapidata 422. c. 2.
- Delator criminis 352. c. 2. si quis extiterit fidelis 291. c. 2. 326. c. 1. 394. c. 1. qui dicatur 323. c. 1. 342. c. 1. ejus pœna *ibid.*
- Deliberare 419. c. 1.
- Delicta potentum 312. c. 1. servorum dominus emendet 56. astinentur a Sacerdote 310. c. 2.
- Denarius homo 282. c. 2. 419. c. 1.
- Denarii valor 60. c. 2. 61. c. 1.
- Denarii duodecim solidum faciunt 189. c. 2. novi 288. c. 1. boni non respuantur 401. c. 2. tredecim dandi sponso 488. c. 2.
- Denarium merum & bene pensantem si quis non receperit 203. c. 1. negotiandi causa si quis protulerit 177. c. 1.
- Denarius nummus 16. c. 2. Francicus 17. c. 2. Frificus 18. c. 1.
- Denuntiatio regis 317. c. 2.
- Deorum apud Saxones ratio 66. c. 1.
- Deportatio in insulam 342. c. 2. perpetua 272. c. 2. 302. c. 1.
- Depositum 264. c. 2. si quis amiserit 257. c. 2. si quis contraaverit 338.
- Depredatio hostilis 328. c. 2. infra regnum non fiat 256. c. 1. 301. c. 2. si permissa fuerit 302. c. 1.
- Descriptionem nullam agnoscant possessiones ad religiosa loca pertinentes 271. c. 2.
- Desolata villa 166. c. 1. 286. c. 1.
- Desponsatam puellam si quis rapuerit 240. c. 1. 324. c. 1. si quis seduxerit 264. c. 2. dare non licet alteri viro 269. c. 1.
- Desponsatio S. Mariæ 181. c. 2.
- Detrahit cavenda 285. c. 1. 371. c. 2. pejor est quam fornicatio 222. c. 1. sacerdotum 253. c. 1. 270. c. 1. in Primatium 300. c. 2. in Sacerdotes 303. c. 1. in Unctum Domini 339. c. 2. homicidium reputatur 253. c. 1.
- Deum sæpe scriptum pro *eum* 374. c. 1.
- Devotam Deo virginem nemo uxorem accipiat 305. c. 1. 306. c. 1. peccantem non recipendam in ecclesiâ 337. c. 1.
- Deus suminus ab Ethnicis cultus xvi. ejus apud illos conceptus *ibid.* quid vox Deus significet *ibid.* Deus malus apud Ethnicos xix.
- Dexteræ datæ ad confirmationem conspirationis 287. c. 2.
- Dextris manu sua tertidecima 446. c. 1.
- Diabolus Deus Slavorum 65. c. 1.
- Diaboli operibus & pompis renuntiare 280. c. 2. 366. c. 2.
- Diaboli filii 145. c. 2. 251. c. 1.
- Diabolus, quid significet xix.
- Diaconale ministerium 337. c. 1.
- Diaconatus benedictio 311. c. 1.
- Diaconi professionem Episcopo suo faciant 356. c. 1. de loco in locum non migrent 266. c. 1. 268. c. 2. si honorem clericatus contempserint 273. c. 2. 377. c. 2. vestigia sectentur sui Episcopi 382. c. 1. præter Episcopum nihil agant 220. c. 1. 291. c. 1. 308. c. 2. 321. c. 2. 324. c. 1. res ecclesiarum non vendant 327. c. 1. extraneas feminas non habeant 139. c. 2. 140. c. 1. contumaces ne sint Episcopo 276. c. 2. 321. c. 1. quomodo ad tutelam vocari possint 378. c. 2. arma non portant nec veniunt 147. c. 2. 148. c. 1. 225. c. 1. 235. c. 2. 299. c. 1. ad bellum non procedant 266. c. 2. non accusent Presbyteros 169. c. 1. 249. c. 1. ad secularium iudicem non pergant 326. c. 2. solum apud Episcopos accusandi 308. c. 1. a nullo iudice distringantur sine scientia Pontificis 318. c. 1. in cardine constituti quot testibus damnandi 169. c. 1. deponantur si crimen de se constituerit 291. c. 2. 325. c. 2. exautorati si ausi fuerint ministrare 266. c. 1. 309. c. 1. fallari quomodo puniendi 273. c. 1. criminosi manus impositionem non accipiant ut penitentes 230. c. 1. si injurati fuerint 352. c. 2. aut interficî 65. c. 1. 288. c. 2. 244. c. 1. 270. c. 1. 289. c. 1.
- Diaconissa si nupserit 382. c. 2. si quis eam uxorem duxerit 323. c. 2. aut rapuerit 261. c. 1.
- Diaconus Cardinalis 169. c. 1. 417. c. 1.
- Dienst-Leute, quid 42. c. 2.
- Dies dominicus 19. c. 1. de vespera ad vesperam celebretur 224. c. 1. die dominico ne fiant placita, conventus, nundinæ 67. c. 2.
- Dies magnus, id est Paschatis 231. c. 1.
- Dies anniversaria pro defuncto Abbate 365. c. 1.
- Dies & annus in pactis & placitis exprimat 275. c. 1. 294. c. 1. 305. c. 2.
- Dilatio, unde 43. c. 1.
- Dignitatem si quis præsumperit 302. c. 2. amittere 292. c. 1.
- Dignitates ecclesiasticæ an præferendæ imperatoris 252. c. 2.
- Dignitatum sublimitas majora facit delicta 312. c. 1.
- Dii Germanorum & Vandalorum 66. c. 1. ex hominibus facti 89. inferiores cuiusnam generis fuerint xviii. mali inferiores xx.
- Dijudicare campo 59. c. 1.
- Dilatare iustitiam 191. c. 2. 242. c. 1. 247. c. 2. 285. c. 2.
- Dilatio quando in causis præstanda est 324. c. 1.
- Di-

Dimittere, id est manumittere 190. c. 2.
 Ding, unde 45. c. 1.
 Ding, Dingen, Dingeflatte, Ding-Gerichte
 39. c. 1.
 Dingpuchtig, quis 49. c. 1.
 Diocesis Episcopi 356. c. 1. ab aliquo Sacerdote
 possessa 350. c. 2.
 Diplomatum formulæ fixæ 72. c. 1.
 Direptiones 196. c. 1.
 Diripienda si quis indicaverit 274. c. 2. 294. c. 2.
 Disciplina corporalis 193. c. 1. 211. c. 2. con-
 digna 233. c. 2. facularis potentia 183. c. 1.
 383. c. 2. legitima 273. c. 1.
 Discordantes fratres excommunicantur 395. c. 2.
 ad altare Domini non accedant 330. c. 1.
 Disfacere chartam 189. c. 1. 419. c. 1. iustitiam
 188. c. 2. 244. c. 2. 419. c. 1.
 Dispensa Missorum dominicorum 207. c. 2.
 Dispensationes ecclesiasticæ 313. c. 1.
 Dispensatores rerum dominicarum 327. c. 1.
 Dispoliare 258. c. 2.
 Dispoliatus 288. c. 2.
 Districio 275. c. 1. ecclesiastica 334. c. 2. lai-
 corum *ibid.* Episcopi austerior 334. c. 1.
 Districissimas rationes reddere 297. c. 2.
 Districus 74. c. 2.
 Distringere 73. c. 2. 74. c. 2. ad pacem 184.
 c. 1. latrones 195. c. 2.
 Divinationes qui expetunt, penitentia subdan-
 tur 371. c. 1. divinationum usus & forma 68.
 c. 2. 96. 97. ex viis 96.
 Divini vel sortilegi 96. 97. prohibiti 283. c. 1.
 426. c. 2.
 Divisio inter fratres 479. c. 2. inter patrem &
 filios 526. c. 1.
 Divortium vetitum 280. c. 1. divortio separan-
 da conjunctio commatris spiritualis 305. c. 2.
 Diurnale officium 277. c. 2.
 Doarium, unde 54. c. 1.
 Doctores desidæ & negligentes 311. c. 2. non
 accedentur 343. c. 1. iis contraria non do-
 ceantur 311. c. 1.
 Dolg, quid 20. c. 1.
 Donesticus de beneficio familiam nutriat 168.
 c. 2.
 Dominationis titulus 46. c. 2.
 Domini qui servos suos jubent committere il-
 licita 329. c. 1. circa suos misericorditer agant
 183. c. 1.
 Dominica dies honoretur 175. c. 2. 233. c. 1.
 245. c. 1. 279. c. 2. 281. c. 2. 419. c. 1. a
 vespera ad vesperam fervetur 141. c. 2. 255.
 c. 2.
 Dominica die communicandum 277. c. 2. cau-
 sâ non judicentur 291. c. 2. non habeatur
 mercatus 170. c. 1. nec opera servilia agan-
 tur 15. *& passim.*
 Dominica mysteria 215. c. 1.
 Dominica missio 258. c. 2. 301. c. 2.
 Dominica oratio ab omnibus discatur 225. c. 1.
 233. c. 2. 234. c. 2. 244. c. 1. post matutinas
 & vesperas dicatur 398. c. 1.
 Dominicarum rerum dispensatores 327. c. 1.
 Dominium regale 221. c. 2. non transfertur ex
 sola traditione per investituram 199. c. 2.
 Dominus est fidei iussor legitimus servi 56. ser-
 vi delictum emendat *ibid.* quomodo ex
 proprio delicto tenetur *ibid.* in quantum sit re-
 rum suarum arbiter 58.
 Domum alterius si quis collecta manu circur-
 dederit 36. c. 1. si nocturnus spoliator intra-
 verit 322. c. 2. liberi vel servi si quis incen-
 derit 257. c. 1. novam si quis adificaverit
 265. c. 2. si quis inhegerit 192. c. 2. 301.
 c. 2. aut expoliaverit 340. c. 2.
 Domus Dei non sit pervia canibus 148. c. 1.
 299. c. 1.
 Domus semota 362. c. 1.
 Donaria in cultu Deorum adhibita 68.
 Donatio revocatur propter ingratitudinem 339.

c. 2. unius rei facta duobus 342. c. 1.
 Donatio ad Ecclesiam 434. ad Catam Dei 484.
 ad Ecclesiam post obitum 447. c. 2. 448. c. 1.
 facta in sponsa 440. c. 1. 489. c. 1. inter vi-
 rum & uxorem 440. c. 2. 441. c. 1. locis re-
 ligiosis 199. c. 2.
 Donatio rei feudalalis 512. c. 1. feudi 512. c. 2.
 513. c. 2. 514. c. 1. terra feudalalis 514. c. 1.
 2. 515. c. 1. rusticorum feudallium 514. c. 2.
 terre feudalalis duobus facta 518. c. 1. non
 sine servitio injuncto fieri potest *ibid.* rustico
 facta 519. c. 2. 524. c. 2. vineæ vel campi
 burgefiatici *ibid.* jurati ad Ecclesiam 525. c. 1.
 Donatus Comes Melodunensis 178. c. 2. 191.
 c. 1.
 Dormire cum muliere 264. c. 2. 265. c. 2.
 Dormitorium monachorum hospitium 364. c. 1.
 Dos necessaria est in conjugii 274. c. 1. a ma-
 rito olim uxori constituta 53. c. 1. & quem
 in finem 53. c. 2. usufructuaria fuit 53. c. 2.
 54. c. 1. pleno jure quando uxori requiritur
 54. c. 2.
 Dotare uxorem debet maritus 323. c. 1.
 Dotes ecclesiarum 267. c. 1. 419. c. 1. sint in
 Episcopi potestate 336. c. 2. 356. c. 1. 396.
 c. 1.
 Dotis constitutio 489. c. 1. libellis 440. c. 1.
 475. c. 2. confilio ab uxore facta non va-
 leat 518. c. 1. ratio apud Saxones duplex 52.
 c. 2. quantitas quæ 54. c. 1. formula 469. c. 1.
Droit de Seigneurie 52. c. 2.
 Druides Gallorum 2. c. 2.
 Dubia vel obscura quomodo explicanda 311.
 c. 2.
 Dubius in fide infidelis est 391. c. 2.
 Duellum iudicium 59. c. 1.
 Durandus Abbas 271. c. 2.
 Durindarda, corrupte Durindana, spatha Or-
 landi 34. c. 2.
 Duxii, qui xx.
 Dux 419. c. 1.

E

E, Ee, Ehe, Ew, lex 74. c. 1.
 Ebo Archiepiscopus Rhenensis 178. c. 1. 2.
 314. c. 1.
 Ebricus prohibita 377. c. 2. *& passim.* Fugien-
 da Clericis & monachis 173. c. 2. 281. c. 2.
 334. c. 1.
 Ebricus nec causam suam nec testimonium di-
 cat 190. c. 1. 226. c. 2. 284. c. 1. si quis in
 exercitu inventus fuerit 193. c. 2.
 Ebroinus Pictavorum Episcopus 197. c. 1.
 Ecclesia exire si quis jubente Sacerdote con-
 temperit 337. c. 2. una contentus sit unus-
 quisque presbyter 367. c. 2.
 Ecclesia constat in sacerdotibus 270. c. 1. in-
 firmatur propter malorum patratores 370. c. 2.
 sine honore 208. c. 2. 286. c. 1. Dei pacem
 habeat 209. c. 2. unaquæque teneat suum pri-
 matum 308. c. 1. abique officio ne sit 328.
 c. 2. una illum non recipiat qui in alia non
 congregatur 309. c. 1. hæres sit Episcopi 254.
 c. 1. nullam iacturam patiatur 375. c. 1. una-
 quæque suum presbyterum habeat 158. c. 1.
 2. 239. c. 1. 367. c. 2. unaquæque terminum
 habeat pro decimis 171. c. 1. 222. c. 2. est
 mater nostra 506. c. 2. in duo summa impe-
 ria dividitur 251. universalis committitur
 Principibus ad gubernandum 174. c. 1. non
 dicitur emunitas 169. c. 1.
 Ecclesia, in qua infideles sepeliuntur 227. c. 1.
 Ecclesie corpus in duas personas divisum 251.
 c. 2. honor fervetur 64. c. 1. 148. c. 1. 159.
 c. 1. 205. c. 1. defensio & exaltatio regibus
 incumbit 174. c. 1. defensores sint Comites
 175. c. 1. si quis crationes devitaverit 220.
 c. 1. res ecclesie quæ sint 153. c. 2. 238. c. 1.
 375.

375. c. 1. res sint in Episcopi potestate 312. c. 2. 332. c. 2. 377. c. 1. 382. c. 2. alterius res nullus Episcoporum invadat 348. c. 1. 2. res non denter pugnantis 320. c. 1.
- Ecclesia** res nullus retineat 348. c. 2. nec a regibus petat 297. c. 2. res immobiles non alienentur 379. c. 2. rem non vendant presbyteri sine consensu Episcopi 310. c. 1. 327. c. 1. 348. c. 1. res dispensari non possunt sine eiusdem auctoritate 307. c. 1. nec sint in dispositione laicorum 262. c. 2. 302. c. 2. 325. c. 2. 326. c. 1. res si quis rapuerit 307. c. 1. res de quibus census exeunt 237. c. 1. 403. c. 2. res laici non possideant abique charta 319. c. 1. res si quis per falsam precariam obtinuerit 378. c. 2. res ablatæ necessitate 164. c. 2. 217. c. 1.
- Ecclesia** effractio 45. c. 1.
- Ecclesia** quæ offeruntur, Christo offeruntur 297. c. 2. 303. c. 2. collata quomodo dividenda 154. c. 2. non tollantur quæ illi concessa sunt 319. 334. c. 2. aliquid rapere sacrilegium est 268. c. 1. 270. c. 1. 274. c. 1. 301. c. 2. 303. c. 2. 306. c. 2. unicusque unus mansus attribuat 157. c. 2. 239. c. 1.
- Ecclesia** retineat a regibus concessa 271. c. 2. 302. c. 1. non despiciendæ in iudiciis 184. c. 1. suas iustitias conferent 287. c. 1. 286. c. 2. sint cum dotibus in potestate Episcopi 332. c. 2. 356. c. 1. 396. c. 1. ambigæ de consecratione consecratur 170. c. 2. 245. c. 1. antiquæ honorem suum habeant 182. c. 1. nec decimis nec alia possessione priventur 182. c. 1. 184. c. 1. 225. c. 2. 233. c. 2. noviter inventæ 209. c. 1. 243. c. 2. 288. c. 1. decimas habeant de villis in quibus sunt 158. c. 2. non bene constructæ 209. c. 2. ubi destruedæ 283. c. 1. destructæ quomodo restauandæ 175. c. 1. *& passim*. Divise inter hæredes 226. c. 1. 375. c. 2. 379. c. 1. 400. c. 1. paupertatem non patiantur 306. c. 1. 2.
- Ecclesiæ** pecunia 217. c. 1. 306. c. 2.
- Ecclesiæ** si quis intraverit & non communicaverit 356. c. 2. 396. c. 1. si quis per calumniam fatigaverit 276. c. 1. 326. c. 2. 334. c. 1. nemo ædificet antequam Episcopus crucem figat 260. c. 2. 382. c. 1. nemo accipiat sine consensu Episcopi 271. c. 1. 317. c. 1. 381. c. 1. nec relinquat 325. c. 1. 330. c. 1. 343. c. 2. alterius subripere 326. c. 1. si quis conturbaverit 220. c. 1. 309. c. 1. si quis homicidio polluerit 198. c. 1.
- Ecclesiæ**rum alyæ 169. c. 2. causæ primo audiuntur 249. c. 2. 320. c. 2. privilegia manent incorrupta 256. c. 1. 270. c. 2. 272. c. 1. *& passim*. Rectores a Deo iudicandi 322. c. 1. communionem contenti sint quorum causa adhuc est terminanda 293. c. 1.
- Ecclesiasticæ** negotia in synodis iudicentur 272. c. 1.
- Ecclesiasticæ** causæ quomodo finiendæ 200. c. 2.
- Ecclesiasticæ** res non dividendæ 154. c. 2. quomodo computandæ 180. c. 2.
- Ecclesiastici** viri si ad palatium venerint 219. c. 2. testificari non compellantur 313. c. 2. provocantes audiantur 290. c. 1.
- Ecclesiasticus** ordo 156. 162. c. 2.
- Ecclesiasticus** servus 187. c. 2. 241. c. 1.
- Edelmann** unde dictus 40. c. 1.
- Edicta** synodalia 300. c. 1.
- Edictum** dominicum 167. c. 1. 242. c. 2. 245. c. 1.
- Editio** legis comprehensa 444. c. 2.
- Edui** 296. c. 1.
- Efractio**nis poena 45. c. 2. 47. c. 1.
- Eginardus** Abbas Fossatenis 227. c. 1.
- Ehe**, matrimonium, unde dictum 74.
- Ehebasten** 74. c. 1.
- Eigene**, Eigenschaft 42. c. 2.
- Electi** Iudices 310. c. 2. 322. c. 1. 338. c. 1. 391. c. 1.
- Electio** Episcoporum restituta 153. c. 2. quibusdam Ecclesiis concessa 154. c. 1. sacerdotum 313. c. 1.
- Eleemosyna** a populo danda 173. c. 1. 225. c. 2. mittenda Hierusalem 209. c. 2. pro defunctis 258. c. 2. a quibus danda 290. c. 1. pro rege & exercitu 318. c. 2. quomodo faciendæ 280. c. 1. non recipiatur ab eo qui res ecclesiæ aufert 307. c. 1. faciendæ coram testibus 380. c. 2. quomodo redimat peccata 280. c. 2.
- Eleemosynarii** monasteriorum 363. c. 1.
- Elitigatus** 450. c. 1.
- Elocationis** crimen, quale 6. c. 1.
- Emelina** Abbatissa S. Mariz Sueffionensis 156. c. 1.
- Emeliorare** 447. c. 2.
- Emeliorata** res 441. c. 2. 447. c. 1. 448. c. 2. 485. c. 1.
- Emelioratum** 435. c. 1.
- Emendabilia** crimina 46. c. 1.
- Emendare**, quid & unde 44. c. 2. 69. c. 2. 419. c. 2.
- Emerere** res a quibus liceat 188. c. 1. 294. c. 2.
- Emphyteusos** titulus 383. c. 2. perpetuus contractus 180. c. 1. 379. c. 2.
- Emtio** causa cupiditatis vitia 244. c. 2. a servo alieno facta 249. c. 2. quando possit imitari 258. c. 1.
- Emtio** uxorum 49. c. 2. Legibus Anglicanis prohibita 50. c. 1.
- Emunitates** servantur 219. c. 1.
- Emunitatis** iudex 237. c. 1.
- Emutare** 488. c. 1.
- Enixa** mulier intrare potest ecclesiam 231. c. 2.
- Epiphanius** scholasticus versio laudata 388. c. 2.
- Episcopalis** cathedra 143. c. 2.
- Episcopatum** ministrorum rapacitas 253. c. 1.
- Episcopatus** quando adimi possit Episcopo 313. c. 2. 392. c. 2.
- Episcopi** successores Apostolorum 252. c. 1. ecclesiarum Christi fundatores 250. c. 2. Dei ecclesias nutu divino gubernant 315. c. 2. qui sunt supra diocesim 313. c. 1. ne sint in villulis vel in agris 141. c. 2. ne sint duo in una civitate 168. c. 2. cathedrales 349. c. 1. qualiter provehantur ad ecclesiasticam potestatem 313. c. 1. quomodo eligendi 373. c. 1. a clero & populo eligantur 153. c. 2. 375. c. 1. & a principe 373. c. 1. ubi non sunt, ordinentur 403. c. 1. canonicè ordinati 331. c. 2. a duobus Episcopis non ordinentur 346. sed a tribus 314. c. 1. ne dampnent eum a quo consecrati sunt 316. c. 1. conversationis suæ testes habeant 253. c. 2. soli non addeant virgines vel viduas 310. c. 1. ne sint ebrii vel aleatores 281. c. 2. ante se joca turpia fieri non permittant 378. c. 1. parochias circumeant singulis annis 216. c. 1. 317. c. 1. 320. c. 2. 356. c. 1. 382. c. 2. 384. c. 1. jejuni manus imponant 367. c. 1. oneri ne sint populis cum predicant aut confirmant 159. c. 2. 239. c. 2. curam pauperum habeant 382. c. 2. de suis presbyteris & clericis potestatem habeant 403. c. 1. Canonicorum curam gerant 149. c. 2. 232. c. 1. & monasteriorum 220. c. 2. 232. c. 1. 354. c. 1. 309. c. 2. Abbates corrigant si deliquerint 274. c. 2. immunes sint a damnis, quæ non ipsi, sed presbyteri intulerint 349. c. 2. thesauros ecclesiasticos considerent 167. c. 2. rerum ecclesiasticarum potestatem habeant 235. c. 2. 312. c. 2. 332. c. 2. 377. c. 1. de thesauris Ecclesiæ erogare possunt familiae & pauperibus 382. c. 2. in rebus ecclesiæ circa propinquos suos exponendæ reprehensionem caveant 254. c. 1. si Sacerdotes inutiles ordinaverint 310. c. 1. Presbyteros vel Clericos inquirent unde sint 232. c. 2. Presbyterorum fidem discutiant 152. c. 1. 399. c. 1. nihil agant sine consilio Metropolitæ.

- litani 342. c. 1. 390. c. 2. delectationibus suis inherentes 273. c. 1. metropolitano suo adiutores sint 493. c. 1. ad eum comprovinciales respiciant 140. c. 2. ordinationes ne faciat in parochia alterius 141. c. 1. 313. c. 1. commissi a Conciliis metropolitans ius 314. c. 2. cum Comitibus concorditer vivant 175. c. 2. 235. c. 2. 242. c. 1. 245. c. 1. 285. c. 2. 377. c. 1. 394. c. 2. arma non portant 148. c. 1. in hostem non pergant 266. c. 2. 297. c. 1. 298. c. 1. 318. c. 1. incesta emendent matrimonia 305. c. 2. & incestuosos 249. c. 2. 304. c. 2. ne vaduos ab eis accipiant 245. c. 2. sunt iudices causarum quæ in provinciis emergunt 301. c. 1. iudicia iusta discernant 378. c. 1. si iustitiam non fecerint 204. c. 2. si litem inter se habuerint 266. c. 2. se invicem corrigant 303. c. 2. accusatores fratrum excommunicant 394. c. 1. intercessionem præstent oppressis 300. c. 2. prævideant qualiter iudices agant cum populis 336. c. 2. beneficia per præmia non dent 259. c. 2. peregrinitate 209. c. 1. peregrini contenti sint hospitalitate 268. c. 2. 277. c. 1. 2. & locum habeant sacrificandi 291. c. 1. 324. c. 2. injuria ne afficiantur 270. c. 1. 273. c. 2. 355. c. 1. 377. c. 1. ordinati nec recepti 209. c. 1. a Deo iudicandi 352. c. 2. si accusandi fuerint 300. c. 2. 341. c. 1. apud Primates accusentur 313. c. 2. 339. c. 1. & apud Episcopos 352. c. 1. a quibus accusari non possunt 143. c. 1. 221. c. 2. 227. c. 1. 236. c. 1. 249. c. 1. 295. c. 2. 313. c. 2. 390. c. 2. iudices Episcoporum 291. c. 1. 315. c. 1. 323. c. 1. 339. c. 1. iudicentur in synodis 300. c. 2. 338. c. 2. 392. c. 1. apud iudices publicos non accenseantur 261. c. 2. 300. c. 2. 321. 336. c. 1. 390. c. 1. epecti & spoliarum restituantur 300. c. 2. 316. c. 1. 320. c. 2. 389. c. 1. 390. c. 2. in suo episcopio fungantur auctoritate Missalici regii 207. c. 1. regno egredi non possint absque licentia regis 428. c. 1.
- Episcopi ignoti 268. c. 1. quomodo suscipiendi 217. c. 1. 316. c. 2. falsi 381. c. 1.
- Episcopi Longobardi sacramenta & munera exigebant ab iis quos ordinabant 159. c. 1. 375. c. 2.
- Episcopis omnis terra caput inclinat 253. c. 1. honor & obedientia impendatur 175. c. 1. 252. c. 2. 331. c. 1.
- Episcopium, id est domus Episcopi 382. c. 2.
- Episcoporum ordinationes non differantur 163. c. 2. ordinationem si qua contradictio impedit 314. c. 1. ministerium 162. 174. c. 2. 240. c. 2. iudicia perrinent ad Sedem Apostolicam 392. c. 2. consensu Capitularia ferebantur 63. c. 1. 71. electiones quomodo faciendæ 153. c. 2. 419. c. 2. translationes fiabant auctoritate Regum 483. c. 1.
- Episcoporum iudicium 296. c. 1. sententia irrita nisi Clericorum præsentia confirmetur 391. c. 2. accusatores, Dei ordinationem accusant 295. c. 2. 322. c. 1. accusatores non temere recipiantur 313. c. 1. 389. c. 2.
- Episcopus primæ sedis non appelletur Princeps sacerdotum 310. c. 1.
- Episcopus est in Ecclesia 270. c. 2.
- Episcopus proprius 233. c. 1.
- Episcopus non ordinetur invitatus 313. c. 2. nec per pecunias 224. c. 1. Ecclesiam suam doceat 355. c. 1. principalem cathedram suæ parochiæ non negligat 143. c. 2. 254. c. 1. 310. c. 2. potestatem habeat parochiæ suæ 312. c. 1. iudex sit sibi subditorum 353. c. 1. 385. c. 1. & clericorum, monachorum, & sanctimonialium 259. c. 2. quæ ipse corrigere non valeat, ad alios Episcopos referat 347. c. 1. multitudinem clericorum non faciat 273. c. 2. alterius parochianum non retineat aut ordinet 338. c. 1. 391. c. 2. alterius parochiam non invadat 277. c. 1. 290. c. 1. 320. c. 2. 323. c. 1. 333. c. 2. 348. c. 1. alterius res non retineat 318. c. 1. 348. c. 2. ne se prioribus Episcopis anteponeat 333. c. 2. alium Episcopum non conceleat 303. c. 1. nec in diocesi supergrediatur 291. c. 1. alteri ne se præferat 277. c. 2. de loco in locum non transmigret 142. c. 1. 168. c. 2. 244. c. 2. si adversus suum Metropolitanum causam habuerit 353. c. 1. aut adversus alium quemquam 339. c. 1. ne unus sibi vindicet cognitionem 295. c. 2. 315. c. 2. nec gravi nec levi injuria afficiatur 250. c. 1. injuriæ propriæ actionem non deponat 272. c. 1. si a quoquam impetitus fuerit 291. c. 1. si in reatum aliquem incurrerit 290. c. 2. conveniendus est antequam querela in eum proponatur 376. c. 2. ubi & quomodo accusandus 390. c. 2. si sine testamento decesserit 377. c. 2. interventor cathedram ubi intercesserit non occupet 316. c. 1. viduus non velet 145. c. 1. de beneficio familiarum suam nutriet 168. c. 2. pro rebus transitoris non litiget 300. c. 2. si contemptus fuerit 268. c. 2. 331. c. 1. si iudex electus fuerit 201. c. 2. ante iustam definitionem potestatem non privetur 313. c. 2. 392. c. 2. si damnatus aliquid de sacro ministerio contigerit 309. c. 1. depositus aut accusatus appellare potest Romanum Pontificem 303. c. 1. 314. c. 2. 322. c. 2. 348. c. 1. 392. c. 2. si interfectus fuerit 65. c. 1. 188. c. 2. 244. c. 1. aut injuriatus fuerit 255. qualis esse debeat 483. c. 1.
- Epistola contestationis 275. c. 1. compositionis 440. c. 2.
- Epistola falsissima de cælo lapsa 150. c. 2. 419. c. 2.
- Epistolæ duæ uno tenore conscriptæ 441. c. 1. 443. c. 1. 444. c. 2. 450. c. 2. 487. c. 1.
- Epistolæ commendatiivæ 273. c. 2. 276. c. 1. 326. c. 2. 333. c. 2. 382. c. 2. 408. c. 1.
- Epistolam regis si quis desuperit 202. c. 2.
- Equitris dignitas summa apud Frisios 2. c. 1.
- Equi fartum 47. c. 1. detractione prohibita 96.
- Equi cauda, signum bellicum 110.
- Equina caro idolohycti species 95. illam comedere Christianis interdictum 95. Ethnicismi nota 96.
- Eporum anguria apud Germanos 95. 96.
- Erchembalius Cancellarius 387. c. 1.
- Erchenradus Episcopus Parthenensis 227. c. 1.
- Ermengardus Episcopus Urgellensis 271. c. 2.
- Erronei Sacerdotes 215. c. 1.
- Eicis imanolatus qui usi sint 398. c. 1.
- Ephudner pour être Prestre 147. c. 2.
- Evacuatoria 450. c. 2.
- Evangelia recitabantur 280. c. 2. evangelia parvula 426. c. 2.
- Evangelio Christi vis non inferatur 293. c. 1.
- Evangelium scribant homines perfecte ætatis 149. c. 1. 299. c. 2.
- Eucharistia per vicarium non sumatur 183. c. 1. usurpata ad probanda furta 364. c. 1. danda moribundi infundatur 228. c. 2. 231. c. 2. com munitandum omnibus diebus dominicis vel festis 255. c. 2. in Cæna Domini a quibusdam negligitur 381. c. 2.
- Eucharistia viaticum 228. c. 1. 231. c. 2.
- Eucharistiam si quis acceperit & non sumpserit 356. c. 2. Presbyter habeat semper paratam 172. c. 1. 223. c. 1. 278.
- Eucherii Episcopi Aurelianensis historia fabulosa 427. c. 2.
- Evectionis numerus 159. c. 2.
- Evindicare 484. c. 2.
- Evindicatum iudicium 447. c. 1.
- Evindicatus 449. c. 2.
- Eulogiæ 419. c. 2. Catholicorum defenduntur 107. 108. varie accipiuntur 364. c. 2. dentur in

- in refectorio *ibid.*
 Enologia seu literæ 466. c. 2.
 Eunuchus ecclesiam Dei non intret 265. c. 2.
 Eutychiani decreta 150. c. 2.
 Eua XIII. 74. c. 1. 192. c. 2. 419. c. 2. lex Ba-
 juvariorum 285. c. 2. & Saxonum 211. c. 2.
 Exactare pro exigere 419. c. 2.
 Exactor non requirat tributa provincialibus re-
 laxata 259. c. 1. publicarum rerum 378. c. 2.
 Exquare 443. c. 2.
 Examen eorum qui ad Presbyteratum promo-
 ventur 222. c. 1.
 Examen aquæ frigidæ 402. c. 1.
 Examinatio sanctæ crucis ne fiat 161. c. 2. ex-
 plicatur 161. c. 2. 162. c. 1.
 Exartus 419. c. 2.
 Excepta fida, quid 57.
 Excepto dicebant olim per omnes casus 291.
 c. 1.
 Exclusi a liminibus Ecclesie sacramentum non
 percipiant per dies paschales 333. c. 1.
 Excommunicati a nemine in communionem ac-
 cipiantur 139. c. 1. accusare non possunt sacer-
 dotes 324. c. 1. 352. c. 2. nec esse patri-
 trini 366. c. 1. vitandi sunt 143. c. 2. 220. c. 1.
 224. c. 1. 274. c. 2. *¶ passim.*
 Excommunicatio maior 324. c. 1. canonica 260.
 c. 2. propter ebrietatem 193. c. 2. sacerdotum
 non participatur 285. c. 2. 377. c. 1. non
 fiat sine causa 169. c. 2. 283. c. 1. cu-
 stodiatur 223. c. 2. accusat quando in ac-
 cusatorem recidat 262. c. 1. synodalis 309.
 c. 2.
 Excommunicationis sententia 330. c. 1. modus
 223. c. 2.
 Excommunicatus si quis fuerit pro suo negle-
 ctu 220. c. 2. 310. c. 1. si ante audientiam
 communicaverit *ibid.* 396. c. 1. si fuerit in-
 iuste 223. c. 2.
 Excommunicatus vel damnatus ab officio suo
 209. c. 1.
 Excurbia funeris 79.
 Excusationes quando in tractoria subscribere
 debeant Episcopi & Presbyteri 310. c. 2.
 Exempla sæpe scriptum pro *ex epistola* 228. c. 2.
 354.
 Exentia 404. c. 2. nullus det ad introitum Ec-
 clesie 170. c. 1. 222. c. 2.
 Exequia mortuorum 164. c. 1. 240. c. 2.
 Exercitiale iter 176. c. 1.
 Exercitium fugiens puniatur 292. c. 1. si quis
 dimiserit absque licentia regis 193. c. 2.
 Exheredari 419. c. 2.
 Exhiberi neminem oportet de provincia ad provin-
 ciam 391. c. 1.
 Exiliari lex jubet eos qui libellos famosos excogit-
 ant 325. c. 2.
 Exilii poena 64. c. 2.
 Exilium perpetuæ deportationis 272. c. 2. 302.
 c. 1.
 Exomologesis 386. c. 1.
 Exorcista in quot testibus damnabitur 169. c. 1.
 Acolythum non accuset 169. c. 1. 249. c. 1.
 si injuriis affectus fuerit 255. c. 2.
 Expeditio hostilis 402. c. 1.
 Expensa 176. c. 2.
 Expoliare 291. c. 2. non licet sine justo iudicio
 376. c. 1.
 Expositus ante ecclesiam si collectus fuerit 218.
 c. 1. 274. c. 2. 419. c. 2.
 Exsecutor reipublicæ 380. c. 1.
 Extraneum hominem si quis in loco filiorum
 adoptaverit 442. c. 2. 487. c. 2.
 Exul hæreditatem vendere potest 59. c. 2.
- F**
- F**abrica ecclesiastica 396. c. 2.
 Fabricaturæ 440. c. 1.
 Tom. III.
- Fabulis otiosis vacandum non est in ecclesia
 285. c. 1. 371. c. 2.
 Facinora multa sub violentiæ nomine 302. c. 1.
 Facinorosi arguendi a sacerdotibus 234. c. 2.
 Faculas accendere 420. c. 1.
 Faderphium 53. c. 2.
 Faida, quid 23. c. 1. 2. 420. c. 1. vel feida &
 fayda 43. c. 1. prohibita 43. 46. c. 2. 57. ex-
 cepta, quid sit 57.
 Faida pretium si quis noluerit 237. c. 2. 404.
 c. 2. faida gratia si quis dimiserit uxorem
 suam 218. c. 1. faida compositio 43.
 Faida coercenda 201. c. 2. 206. c. 1.
 Faida implicatur agnati 43. c. 2. 44. c. 1.
 Faidam portare 43. vocabantur Franci simulatam
 apertam 202. c. 1.
 Faidofus si quis fuerit 24. c. 1. 38. c. 1. 44. c. 1.
 184. c. 1. 202. c. 1. 242. c. 2. 258. c. 2. 286.
 c. 2. 420. c. 1.
 Falcones non habeant servi Dei 320. c. 2.
 Fallax in sine ad accusationem vel testimonium
 non admittatur 349. c. 2.
 Falsa capitalia si quis fratris obijerit 291.
 c. 1. 295. c. 2. 325. c. 2. 241. c. 1.
 Falsa Principum rescripta si quis detulerit 325.
 c. 1.
 Falsa contra caput alterius si quis suggererit
 257. c. 1.
 Falsi testes non recipiantur 190. c. 1.
 Falsum si quis nesciens allegaverit 325. c. 1.
 Fame laboravit scilicet Caroli M. 370. c. 1.
 Fames si everserit 166. c. 2. *¶ passim.* Famis
 inopia 167. c. 1.
 Familia ecclesie 157. c. 1. 238. c. 2.
 Familiaritas suspecta vel interdicta 338. c. 2.
 Famosos libellos legere vel cantare 342. c. 2.
 Famosus quis sit 325. c. 2.
 Fan, id est dominus 83.
 Fana idolorum 64. quæ & casus 82.
 Faustus Rejenfis emendatus 146. c. 2.
 Februarius mensis Spurcaliorum dictus 81. &
 Hornung ob sacra symposia 82. & Goxæ a Sue-
 cls *ibid.* mensis placentarum 106.
 Fehde, & Fehde-Brief 43. c. 1.
 Femina ingenua si acceperit servum 219. c. 1.
 invita virum non ducat 356. c. 1. est vas in-
 firmius 284. c. 1. religiosa si rapta aut cor-
 rupta fuerit 261. c. 1. 270. c. 2. rustica si li-
 bero nubit, sit libera 517. c. 1. 526. c. 1. quid
 si libera rustico nupserit 524. c. 2. 526. c. 1.
 Femina raptus 35. c. 2. 36. c. 1. 346. c. 2. oc-
 ciso 36. c. 1. Wergeldum 41. commercium
 cum luna 112.
 Femine non succedant parentibus 50. 52. c. 2.
 solum post quintam generationem patri vel
 matri 35. c. 1. exclusæ a terræ hereditate 35.
 Femine ad altare non accedant 324. c. 2. 339.
 c. 2. *¶ passim.* Femine fugitivæ 167. c. 1.
 288. c. 1. liberæ quæ fiscalinos maritos acci-
 piunt 187. c. 1. 288. c. 2. linteamina altari-
 bus parent 170. c. 2. nobiles quæ amissis vi-
 ris velantur 368. c. 2. opera texitilla non faci-
 ant die dominico 151. c. 2. non habitent
 cum Presbyteris 159. c. 2. 343. c. 1. *¶ pas-
 sim;* nec cum clericis 343. c. 1. 354. c. 1.
 386. c. 1. quæ religionis vestem in domibus
 propriis mutaverunt 340. c. 1. 2. quæ viros
 amittunt quando velandæ 160. c. 1. 239. c. 2.
 sine consensu sacerdotum velum sibi non im-
 ponant 368. c. 1. varicinis deditæ 96.
 Feminarum extranearum familiaritas 398. c. 1.
 sacratarum corpora qui violant, sacrilegi sunt
 305. c. 2.
 Feræ Jovis vel Mercurii prohibentur 99. 100.
 quarta, quinta & sexta habitæ ut sacræ 100.
 Ferandi per annum dies 279. c. 2.
 Ferri candentis adjuratio 414. c. 1.
 Ferro battudo facere 446. c. 1.
 Festivitates præclaræ ubi tenendæ 209. c. 2.
 Festuca 484. c. 2. 487. c. 1. 491. c. 2. 492. c. 1.
 A a 2 in

- in citationibus adhibita 70. c. 2.
 Feudataria cuilibet nubere potest 517. c. 1.
 Feudataria quomodo fidem Principi juret 499.
 c. 2. 500. si quem feudo spoliaverit 501. c. 1.
 si quaestionem cum Principe habuerit *ibid.*
 502. c. 1. 2. Principi obediat 502. c. 2. si illi
 non servierit 503. c. 1. post quindecim dies
 imperata faciat 503. c. 2. quid si bello im-
 petitus fuerit a Principe *ibid.* quando confis-
 sium Principi negare potest 504. c. 1. quid
 solvere debeat cum in feudum succedit 504.
 c. 2. suorum rusticorum iudex est 507. c. 1.
 absens per uxorem feudum petat 507. c. 2.
 quid agere debeat in querimoniis subditorum
 508. c. 1. & in servitio prestando 508. c. 2.
 509. c. 1. 510. c. 2. 511. c. 2. 513. c. 1. 2.
 516. c. 1. 517. c. 2. 519. c. 1. 520. c. 1. an
 extra Principatum manere possit 510. c. 1.
 512. c. 2. 515. c. 1. 516. c. 1. matris mor-
 tuum feudum recuperat *ibid.* quomodo & pa-
 tris recipiet *ibid.* duobus dominis potest simul
 subijci 510. c. 2. primogenitus & masculus
 aliis praefertur *ibid.* 516. c. 1. si morbo la-
 boraverit *ibid.* quando feudum perdat 511.
 c. 1. *legius* differt ab illo *plani homagii* 511.
 c. 1. non infeudatus infeudare non potest 512.
 c. 2. filiam cuilibet matrimonio jungere potest
ibid. si feudum donaverit *ibid.* si aetatem
 legitimam non habuerit 513. c. 1. arcem in
 Achajæ Principatu nemo edificet 514. c. 1.
 quomodo pluribus dominis auxilietur in bello
 514. c. 2. quid de ejus legiis, cum obierit
 sine haerede 515. c. 2. si ab hostibus cap-
 tus fuerit *ibid.* si plura habuerit feuda 516.
 c. 2. si mortuus fuerit extra Principatum 517.
 c. 1. quando investituram petere possit 517.
 c. 2. quando juramentum praestare debeat
ibid. debita praedecefforis solvere non debet
ibid. quid si terram propriam & uxoris ha-
 buerit 518. c. 1. si obierit, fororem cum filiis
 relinquens & filios alterius fororis *ibid.* si haeres
 fuerit feudi pupilli ob tutelam 518. c. 2.
 morbo laborans feudum legare non potest
ibid. si Graecus fuerit 519. c. 1. *legius* quod
 vertigal solvere debeat 519. c. 2. feudatarius
 omnique liber redditus suos vendere potest
 521. c. 1. si lite ob feudum impetitus fuerit
 522. c. 1. Principis officiales non admittat
 in sua jurisdictione 522. c. 2. mobilia rustici
 in alium transferre potest 526. c. 2. si rusti-
 cum habuerit in carcere 527. c. 1. si aliud
 feudum sibi obveniens non obtinuerit a do-
 mino 527. c. 2. si infra annum feudum non
 adierit 528. c. 1. si terræ investituram non
 obtinuerit per domini injustitiam *ibid.* si fe-
 verit in campo alieno 528. c. 2. si injuria af-
 fectus fuerit 529. c. 1.
 Feudi vox quando in foro invaluerit xv.
 Feudum quid 33. c. 1. ab hostibus si captum
 fuerit 502. c. 1. quando donari aut vendi
 possit 504. c. 1. 507. c. 2. 508. primogenito
 cedat 504. c. 2. petendum infra quadraginta
 dies 505. c. 2. quomodo a parentibus vivis
 transferatur in filium 506. c. 2. quando ma-
 nu tenendum 509. c. 2. a marito non potest
 donari uxori, nec e contra 511. c. 2. quando
 ab uxore 512. c. 1. quomodo a mari vel flu-
 minibus augeri potest 513. c. 1. quid si a cu-
 ratore pupilli cessum fuerit 514. c. 1. si da-
 tum fuerit uxori simul & marito *ibid.* a pro-
 ximiore feudatarii absentis recipiendum 515.
 c. 1. quid si morte feudatarii vacaret 516.
 c. 2. 521. c. 1. 530. c. 1.
 Fia, quid 4. c. 1. 16. c. 2.
 Fidei suspecti Christiani non suscipiantur in
 testimonium 255. c. 2. 323. c. 1.
 Fidejussor cui credi possit 294. c. 2. clericus non
 suscipiatur in causis secularibus 378. c. 2.
 Fidejussore contempto, si quis debitorem tene-
 re maluerit 340. c. 1.
 Fidejussores ad palatium 218. c. 2. 399. c. 2.
 401. c. 1. 403. c. 1. 409. c. 1. 410. 420. c. 1.
 447. c. 1. filiorum spiritualium sunt patrum
 183. c. 2. 225. c. 2. 366. c. 1. firmissimi 356.
 c. 1. pro reis deducendis ad regem 283. c. 1.
 vestitura 199. c. 2. 241. c. 2.
 Fidejussorum manus 183. c. 1. necessitas 69.
 c. 2.
 Fideles sacerdotibus oblationes offerant 277. c. 2.
 Fideles, id est optimates 317. c. 2.
 Fidelitas cui promittenda per sacramentum 185.
 c. 1. 195. c. 2. promissa Imperatori 175. c. 1.
 jurata regi ab infantibus 187. c. 2.
 Fidelitatis sacramentum 195. c. 2. 203. c. 1. 243.
 c. 1. 287. c. 1. 420. c. 1.
 Fidem facere, quid 10. c. 2.
 Fides Synodi Nicenæ 292. c. 2.
 Fillefacus castigatorum 217. c. 1.
 Filia non succedit parentibus 50.
 Filiam suam si quis venderit in famulam 263.
 c. 1. si quis concubinario uxorem dederit 315.
 c. 1.
 Filias suas quidam prostitutebant in Iupanaribus
 219. c. 2.
 Filiam suam si quis viro dederit invitam
 219. c. 2. si quis stupraverit 234. c. 2. 286.
 c. 1.
 Filii feudatarii ante matrimonium nati quan-
 do in feudum succedant 515. c. 2. ante &
 post mortem matris investituram petere pos-
 sunt 517. c. 2.
 Filii non occiduntur pro patribus 266. c. 1.
 Filii spirituales 234. c. 1.
 Filio contra priorum definitionem venire non
 liceat 275. c. 2. 294. c. 1.
 Filiofamilias si quis pecuniam commodaverit
 337. c. 2.
 Filiofam suam nemo ducat uxorem 234. c. 2.
 386. c. 1.
 Filioi vel filiole quomodo de sacro fonte susci-
 piendi 278. c. 1.
 Filiorum oblatio in monasteriis 362. c. 1.
 Filios si quis non habuerit, & alium haerem
 fecerit 282. c. 2.
 Filium vel filiam suam nemo de fonte baptis-
 matis suscipiat 234. c. 2. 386. c. 1.
 Filius non omnis est haeres patris 312. c. 1. si
 donatione patris aliquid fuerit consecutus
 339. c. 2.
 Fines alieni non usurpandi 143. c. 1. 309. c. 2.
 si invasi fuerint 321. c. 2. 339. c. 2.
 Finus dux Saxonum 66. c. 1.
 Firmitas de parte dominica 203. c. 2. 248. c. 2.
 immunitatis 256. c. 1.
 Firmitatis epistola 442. c. 2.
 Fiscale officium 324. c. 2.
 Fiscoles servi 241. c. 1. feminae 212. c. 1.
 Fiscalini 249. c. 1. 401. c. 2. regii 187. c. 1. 244.
 c. 1. 288. c. 2. 420. c. 1. privilegii ecclesiasti-
 cos vincebant 187. c. 2.
 Fiscalinus, quis 42. c. 1. 60. traditiones facere non
 potest 189. c. 2. 236. c. 1. 247. c. 1. 284. c. 1.
 Fiscii beneficia describantur in breve 195. c. 1.
 officium 271. c. 2. vires 260. c. 2.
 Fisco fociare res alicujus 201. c. 1. 307. c. 2.
 449. c. 1.
 Fisco decimas solvit 67. c. 1. regalis si res aut
 mancipia occupaverit 196. c. 1.
 Flaerdingen in Frisia 27. c. 1.
 Flagellatus & scorificatus 216. c. 2.
 Flagellentur conspiratores alter ab altero 185.
 c. 2. *& passim*.
 Fluvium, fluvius 26. c. 2. 27. c. 1. 2. ejus bra-
 chia 26. c. 2. 27. c. 1.
 Flodegarius Episcopus Andegavensis 226. c. 1.
 Florus Diaconus Lugdunensis 145. c. 2.
 Flumen transire compendiosus 191. c. 2.
 Foe, hostis 43. c. 1.
 Foenerari fratris non licet ad usuram 265. c. 2.
 Foenus quid sit 168. c. 1.

- Folco Comes palatii 275. c. 1.
 Fontem si quis conquinaverit 257. c. 2.
 Fontes sacriorum 93.
 Fontium superfluo vitia 147. c. 1. 338. c. 2.
 cultus 68. c. 1. 86.
 Fora judicialia clauderantur 104. prope aras Deorum *ibid.*
 Foras mixtos 189. c. 2.
 Forbannita telonea 404. c. 1.
 Forbannitus latro 191. c. 1. 2. 289. c. 2. 290. c. 1.
 Forbannum quid 69. c. 2.
 Forcapia 203. c. 2.
 Forcia quid 71. c. 2. 73. c. 1.
 Forenses Presbyteri 420. c. 1.
 Forestes 420. c. 2. noviter institutæ 204. c. 2. 207. c. 1. dominicæ 206. c. 2.
 Forfactum 420. c. 2.
 Forma deditionis in servitutem 3. c. 2. heribanni Francoꝝum ꝑ. c. 2. jurandi per capillos 14. c. 1.
 Formatam ab Episcopo accipit Clericus 405. c. 2.
 Formatarum epistoliarum vatiæ formulæ 462. c. 2. *¶ seq.*
 Formulæ diplomatæ & capitularium 72. c. 1.
 Formulæ veteres 431. *¶ seq.*
 Formulæ Andecavenses a Mabillonio sic appellatæ 433. 468. *¶ seq.* Sirmondi 433. *¶ seq.* Baluzii 433. 451. *¶ seq.* aliæ Baluzii 464. & Lindenbrogii 433. 481. *¶ seq.*
 Fornicarii sacerdotes 215. c. 1.
 Fornicatio omnibus peccatis gravior 305. c. 2. si clerico objecta fuerit 262. c. 1. num iusta causa dimittendi uxores 225. c. 1. 268. c. 2. 284. c. 2. 344. c. 1. 371. c. 2.
 Fornicationes prohibite 320. c. 1. *¶ passim.*
 Fornicatus si quis fuerit cum filiastra 234. c. 2.
 Forreini, quid 6. quale crimen *ibid.*
 Forum proprium 327. c. 2. 340. c. 2. rei semper sequatur actor 391. c. 1.
 Frana iudex quis 12.
 Franci humanis hostiis usi 66. c. 2.
 Franci jurant cum duodecim 289. c. 1. *¶ passim.*
 Franciscus Forcari Dux Venetiarum approbat Consuetudines Imperii Romanicæ 497.
 Francorum iudicium 191. c. 1. 247. c. 1. 289. c. 2. nomen omnes vicinæ gentes olim affectabant 296. c. 1.
 Fraternalis foedus inter Scythas 101. inter Slavos Morlaccos 101. 102.
 Fratres seniores & novitii 361. c. 2.
 Fratres duo si cum una femina fornicati fuerint 344. c. 1. si unam uxorem duxerint 234. c. 2. 386. c. 1.
 Fratribus quomodo consulendum 376. c. 2. si quis falsa capitalia objecerit 291. c. 1.
 Freda vel fredum, quid 18. 47. c. 2. tertia pars Wergildi 18. c. 1. 48. c. 1. disert a bainno & Wita 46. c. 1. exigenda 195. c. 1. 211. c. 1. id est compositio pro injuria facta mulieri in mundo regis habitæ 189. c. 1.
 Freda exactare 200. c. 1. 242. c. 1.
 Fredum ad ecclesiam 198. c. 2. 241. c. 1.
 Frizzo, seu Frigga, idolum 77.
 Fridum 67. c. 1.
 Friede 46. c. 2. 48. c. 1.
 Frigedæg, id est dies Veneris 100.
 Frigga, quæ & Venus 100. dies Veneri facer *ibid.*
 Frilingi quales 40. c. 2.
 Frisingæ 420. c. 2.
 Frisia Plinio & Tacito quæ fuerit 26. c. 1. olim a Wisigis ad Sindfalam *ibid.* quando capta & immunita 27.
 Frisi majores & minores 26. c. 1. occidentales 27. c. 1. hodie Batavicæ pars 27. c. 2. orientales & trans-Rhenani 26.
 Frisi an a libertate dicti 1. c. 2. *Keyfers vrije* dicti 2. c. 1.
 Frisiorum salutato 1. c. 2. ordines, Nobiles & *Tom. III.*
- Proprietarii 2. æqualitas Reipublicæ 2. c. 2.
 Frisones an Frisii scribendum 1.
 Fruges nummis substituantur 61. c. 2.
 Frumentum paratum 168. c. 2.
 Fugitivi distringantur 210. c. 1. 283. c. 2. occurtati 210. c. 2.
 Fugitivi Clerici 167. c. 1. 235. c. 1. 288. c. 1. ad suos Episcopos remittantur 232. c. 2.
 Fugitivi servi & latrones tedeant ad propria loca 187. c. 2.
 Fülbertus Episcopus Carnpensis emendatus 151. c. 2. 160. c. 2.
 Functio tegalis 167. c. 1. 243. c. 2. 288. c. 1.
 Funera mortuorum juxta paganorum ritum ne fiant 281. c. 1.
 Funeris excubiæ, Italice *vegliare il morto* 79. hodieum apud Morlaccos 81.
 Funes tensi pro exigendo teloneo 186. c. 1. 243. c. 2.
 Fur nocturno tempore captus in furto 256. c. 2. si domum effregerit 264. c. 1. si infra immunitatem fugerit 188. c. 2. 244. c. 2. 289. c. 1. sacrilegus 304. c. 2. 319. c. 2. si quid vendiderit ei qui nescit ipsum esse furem 256. c. 2. si celatus fuerit *ibid.* 206. c. 2. si quid homini ignoto vendiderit 294. c. 2.
 Fures ne testes sint nec accusatores 303. c. 1. 342. c. 2. quomodo iudicandi 331. c. 1.
 Furor in legis Longobardorum significat furem 198. c. 1.
 Furti conicius 276. c. 2. 340. c. 2. 349. c. 2. condemnatus est infamis 384. c. 2. accusatus homo liber 202. c. 1.
 Furti actio in eum qui pecuniam sibi commendatam attrectaverit 338. c. 1. compositio 35. 257. c. 2. pœna capitalis 47. c. 1. pœna suspendii *ibid.*
 Furtivam rem nullus emat 256. c. 2. si quis ad custodiendum acceperit 257. c. 1. si inventa fuerit, domino restitatur 327. c. 2.
 Furtum rei privatæ & publicæ 303. c. 2. propter quod servus ad supplicium tradendus 202. c. 2. ecclesiæ si Clericus fecerit 239. c. 1. si quis propter Deum confessus fuerit 265. c. 1. incertum monachi 364. c. 1. caballi, apum, bovis, nocturnum, cum effractione conjunctum 47. ferarum ejusque pœna 61. c. 2.
 Fustibus & scutis in campo decertare 190. c. 2. 202. c. 2.
 Futura prædicere 371. c. 1.

G

- Gabrielis Archangeli monita 151. c. 1.
 Gaidulfus Episcopus Firmanus 203. c. 2.
 Galdrar, carmina 94.
 Galli qui sint in Capitularibus 296. c. 1.
 Galliarum Pontifices 461. c. 1.
 Gallicanæ Ecclesiæ laus 424. c. 1.
 Gallicanus cantus 151. c. 1.
 Gallium, herba amorem concilians 99.
 Ganeglacensis vicaria 489. c. 2.
 Gard quid sit 103.
 Gausfredus Comes Ruscinonensis 275. c. 2.
 Gebuinus Comes palatii 194. c. 2.
 Gelafius Papa emendatus & illustratus 251.
 Geld, quid 45. c. 1.
 Geldæ, societas 77.
 Genealogia, id est, conditio 255. c. 2.
 Generatio septima 397. c. 2. tertia intelligitur usque ad nepotem vel neptem 282. c. 2.
 Genossen in testes adhibendi 49. c. 1.
 Gentilitatis spurcitiæ 317. c. 1.
 Gentilium puerorum scholæ 299. c. 2.
 Genuculum, id est gradus consanguinitatis 225. c. 1.
 Germani feminas in perpetuâ tutela habent 51.
 Germanorum ordines 2. c. 2. pudicitia 11. c. 1. *Δ α α α* 41. c. 2.

41. c. 2. Sacerdotes an ordo populi fuerint 2. c. 2. diversæ consuetudines circa dotem & communionem bonorum 55. Dii 66. c. 1. mos luendi homicidium 45. c. 1.
 Gerontocomium 180. c. 2.
 Gesta quomodo est conscripta 435. c. 2.
 Gesta publica sive municipalia 435. c. 2. 488. c. 2.
 Gewette 44. c. 2. hochste gewette 46. c. 2.
 Gildæ Diaboli, quid sint 77.
 Gildoma, adunatio illicita 237. c. 1. 404. c. 1.
 Gilt 45. c. 1.
 Gladius nuptialis 11. c. 2. cur eum sponsa subierit *ibid.*
 Gladius homini extraneo ne detur 194. c. 7.
 Glebæ adscripti, unde dicti 42. c. 2.
 Glizzina camisia 428. c. 2.
 Gilt 45. c. 1.
 Glossa Decretalium illustrata 180. c. 1. 2.
 Godefridus Abbas Fostatensis 227. c. 1.
 Gojæ mensis Februarii dicitur Svecis 82. fortasse Dea Terra *ibid.*
 Gospertus Episcopus Vercellensis 153. c. 2.
 Gothi 296. c. 1. eorum provincia 379. c. 2.
 Goulartius castigatus 140. c. 1. 272. c. 1. 2.
 Gow, Gowgrafen 73. c. 1.
 Gradale officium 151. c. 1. 420. c. 2.
 Gradum suum recipere 329. c. 2.
 Gradus septimus propinquitatis 388. c. 1. 397. c. 2.
 Gradus canonici pœnitentiæ 217. c. 2. *et passim.*
 Gradus ecclesiastici 156. 490. c. 2. *et passim.*
 Gradus prohibiti conjugiorum 68. c. 1.
 Græcia dicitur patria Saxonum 49. c. 2.
 Græcorum mos emendi uxores 49. c. 2. tutela feminarum 51. c. 1. leges cum Saxonis conspirant 49. c. 2.
de Graen ofsteecken proverbium 20. c. 2.
 Graffo 216. c. 2. 316. c. 2. 420. c. 2.
 Grammatica a pueris discenda 149. c. 1.
 Granea 420. c. 2.
 Granones 20. c. 2.
 Gratianus emendatus 153. c. 2. animum a Capitalariis abhorrentem non habebat 158. c. 1.
 Gregorianum officium 424.
 S. Gregorius M. emendatus 374. c. 2. composuit libellum musicæ artis 149. c. 1.
 Gretferus castigatus 211. c. 2.
 Grimaldus Dux Beneventorum 211. c. 2.
 Guadium 404. c. 1.
 Gunobodigni 146. c. 1. 420. c. 2.

H

Habet jurare 146. c. 1.
 Habitacula secularia 142. c. 1.
 Habitum si quis pœnitens mutaverit 227. c. 2.
 Habitus clericorum 354. c. 1.
 Habitus religionis 340. 385. c. 1. 399. c. 1. regularis vel clericalis 379. c. 1.
 Hæreticorum res Christiani non habeant titulo emphyteusos 383. c. 2.
 an Hand und Halfter gegeben werde, quid 68. c. 2.
 Hæmifcra 226. c. 1. 399. c. 2. 421. c. 1.
 Harpa, instrumentum lyricum, ex qua harpator & harpate 33. c. 1.
 Harpator cum circulo 33. c. 1.
 Hastam frangere in dorso 242. c. 2. 286. c. 2.
 Hastiludia unde orta 106.
 Hebdomas in temporis divisione 99. hebdomadis una dies sacra *ibid.*
 Hedui 296. c. 1.
 Hejminus Missus dominicus 212. c. 1.
 Helena oppidum pagi Rufcinonenfis 406. c. 2.
 Hellsachar Abbas 178. c. 2.
 Helium ostium Rheni 26. c. 1.
 Herald Regis Danicæ leges 37. c. 2.
 Herbari nemo contradicat Missis discurrentibus 284. c. 2. nec tollat defensionis tempore

237. c. 2. 404. c. 1.
 Hercules Germanorum Deus 66. c. 2. ejus simulacrum aneum 32. c. 1.
 Heredes legitimi ne sint incestuos 384. c. 2. si hereditatem non dividerint 199. c. 2.
 Hereditabiles filii 355. c. 2.
 Hereditas pro rebus hereditariis 58. c. 2. 70.
 Hereditas auferatur iis qui faciunt contra voluntatem defuncti 339. c. 2. paterna vel materna inter propinquos divisa 443. c. 2. luctuosa 443. c. 1. ad solos masculos pertinet 50. 52. c. 2.
 Hereditatis paternæ vel maternæ ordo 33. c. 2. 34. 35. c. 1.
 Heredum consensus ad alienationes 58. c. 2. heredum in fraudem alienare non licet *ibid.*
 Heres contra priorum definitionem non veniat 275. c. 2. 294. c. 1. si iussu testatoris non impleverit 383. c. 1.
 Heribannator 189. c. 2. 247. c. 1. 283. c. 2.
 Heribannum rewardare 207. c. 2. solvere 247. c. 1. 283. c. 2.
 Heribannus quid 18. 186. c. 2. 189. c. 2. 211. c. 2. 421. c. 1. dominicus fideliter exigatur 186. c. 2. 288. c. 1. quibus periolvendus, & de quibus rebus 193. c. 1. ab omnibus exigatur 243. c. 2. Frificus 18. c. 2. ejus quantitas & forma apud Frisios *ibid.*
 Heribergare 193. c. 1. 421. c. 1.
 Heriscliz 193. c. 2. 211. c. 1.
 Herisclitium 13. c. 2.
 Heroes post mortem culti 89.
 Herpinius Episcopus Silvanogensis 227. c. 1.
 Hetii Archiepiscopus Trevirensis 178. c. 1.
 Hibernus, id est hiems 192. c. 1.
 S. Hieronymo falso adscriptum homilia de Assumptione S. Mariæ 173. c. 1.
 Hierusalem elemosyna mittenda ad ecclesias restaurandas 209. c. 2.
 Hildebaldu Episcopus Matiscouensis 226. c. 2.
 Hildebrandus Comes 178. c. 2.
 Hildegarius Episcopus Meldensis 223. c. 1. 290. c. 1.
 Hildemannus Episcopus Bellovacensis 172. c. 1.
 Hildibaldus Archiepiscopus Coloniensis 387. c. 1.
 Hincmarus Archiepiscopus Remensis sua manu scriptum librum Adalardi de ordine palatii 165. c. 1.
 Hirmintrudis Regiſa & Abbatissa Kalenis 227. c. 1.
 Hispani 296. c. 1.
 in Hispaniam proficiscentes 194. c. 1.
 Histronum jocos effugiant Sacerdotes 382. c. 1.
 Hibernicum & hibernica satio 192. c. 1.
 Hobæ, prædia 2. c. 1.
 Homagium si cui jus non habenti præstetur 528. c. 1. planum quid sit 508. c. 1. quomodo præstandum 511. c. 1. 512. c. 1. & quando 512. c. 1.
 Homicida est qui res ecclesiæ auferit 307. c. 2. 319. c. 2. & qui pecunias ecclesiæ fraudat 306. c. 2. pauperum qui prædia ecclesiarum invadit 307. c. 1. habeatur qui Episcopo suo calumniator extiterit 326. c. 1. si infra immunitatem fugerit 188. c. 2. 236. c. 2. 244. c. 2. 289. c. 1. 403. c. 2. is est qui infantem necat 322. c. 1. restari potest 523. c. 1. quot hominibus interpellatis inquirendus 14. c. 2.
 Homicida quomodo puniendi 182. c. 2. 331. c. 1. 398. c. 2. ad accusationem vel testimonium non admittantur 303. c. 1. 342. c. 2. coerceantur 242. c. 1. 285. c. 2. appellantes non audiantur 324. c. 1.
 Homicidia ne fiant 31. 36. c. 1. 195. c. 2. 206. c. 1. 320. c. 1. inter homines vulgares propter pulverem mortalem 211. c. 1.
 Homicidii inquisitio 445. c. 2. compositio 449. c. 1. 491. c. 1. poena 40. *et seq.* 46. 65. c. 1. 67. c. 1. crimen si quis alicui objecerit 445. c. 1. iudicium 478. c. 2. 479. c. 1.

Ho-

- Homicidii si quis contaminatus fuerit 230. c. 1. 398. c. 1.
 Homicidium si quis necessitate commiserit 201. c. 2. si quis sine odio perpetraverit 344. c. 1. laici si in ecclesia perpetratum fuerit 45. 255. c. 1. luitur pecoribus 44. c. 1. in turba commissum 42. & die feriato 46. c. 1. casuale, culposum 57. c. 1. Clerici 65. c. 1. Domini 46. c. 2. 67. c. 1. in Imperio Romanæ 500. c. 2. rutilici ab homine legio perpetratum 521. c. 1. in sui defensione 522. c. 2.
 Hominem nemo in iudicium mittat, nisi iudicatum fiat 189. c. 2. 284. c. 1. si quis in ecclesia interfecerit 198. c. 1. 240. c. 2. si sine causa aut ex levi *ibid.* si per iustionem regis vel ducis 258. c. 2. si voluntarie 326. c. 2.
 Homines ecclesiastici & fiscalini 249. c. 1.
 Homines interdum positum pro *omnes* 266. c. 2.
 Homines in Deorum album relati 89.
 Hominis sacrificium 66. c. 1.
 Hominum interdum scriptum pro *operum* 351. c. 1.
 Homo de statu suo pulsatus 201. c. 2. 208. c. 1. homo non occidatur nisi lege iubente 195. c. 2. 299. c. 1. ad mortem dijudicatus, si postea ei fuerit vita concessa 191. c. 1. 247. c. 1. denarialis, denariatus, chartularius 282. c. 2. Deos non iudicat 250. c. 1.
 Honor ecclesiæ 153. c. 2. 375. c. 1. & servorum eius 205. c. 1. 233. c. 2. 299. c. 1. 377. c. 2. 394. c. 2. ecclesiasticus 175. c. 2. 245. c. 1. 349. c. 1. clericatus 377. c. 2. Comitatus 351. c. 1. 387. c. 1.
 Honore & cingulo spoliatur laicus monachus factus 260. c. 1.
 Honorem & beneficium perdere 193. c. 2. 202. c. 2.
 Honores regios si quis habuerit 176. c. 2. 193. c. 2. suos perdere 307. c. 2.
 Honori suo contrarius Presbyter 322. c. 1.
 Honoris privilegium 389. c. 2.
 Hora canonica 277. c. 2.
 Hora est cornu 82.
 Hornung mensis Februarii 82.
 Hospitalia Scotorum 419. c. 1.
 Hospitalitas colenda 259. c. 2. 299. c. 2. *U. passim.*
 Hospitalitatis munere contenti sint Episcopi & Clerici peregrini 268. c. 2. 277. c. 1.
 Hospites quomodo in monasterio habendi 361. c. 1. peregrini & pauperes 150. c. 1. 299. c. 2.
 Hospitio si quis larionem susceperit 289. c. 1.
 Hostelitia 151. c. 2.
 Hostem facere, id est proficisci ad bellum 211. c. 1. *U. passim;* qui fugerunt, heribannum rewadent 207. c. 2.
 Hostia umana 66. c. 1. 88. 89.
 Hostie immolatiæ prohibentur 216. c. 1. 317. c. 1.
 Hostienses census 246. c. 1.
 Hostia carra 151. c. 2.
 Hostis expeditio 402. c. 1.
 Hostis, in hoste, de hoste 48.
 Hostis, id est bellum, exercitus 193. c. 1. 237. c. 2. 421. c. 1.
 Hugo Abbas S. Aniani Aurelianensis 155. c. 2.
 Humiliare mulierem 265. c. 2.
 Husprede 47. c. 1.
 Hymnus angelicus 278. c. 1.
 Hypatianus Heracleæ Episcopus 388. c. 1.
 Hypotheca specialis 180. c. 1.
- I** mille significat 39.
 Jambal 27. c. 1.
 Ictus serviles centum viginti 9. c. 1.
 Idola si quis adoraverit 230. c. 1. 398. c. 1.
 Idolothya 90. 398. c. 1.
 Idoneare se 421. c. 2. per sacramentum 202. c. 1.
- Idoneum se facere 196. c. 2.
 Idonare 192. c. 2. 211. c. 1.
 Jejuni tradant Episcopi Spiritum sanctum 367. c. 1. jejuni iudices causas audiant 146. c. 1.
 Jejunia quatuor temporum observentur 233. c. 2. 271. c. 1. 279. c. 1. 317. c. 2. 421. c. 2.
 Jejunia si quis non observaverit 64. c. 2. a sacerdotibus constituta 144. c. 2. 224. c. 2. ab Episcopis indicta 175. c. 2. 245. c. 1. ecclesiastica si quis dissolverit 232. c. 2. 396. c. 2. pro defunctis 281. c. 1. tria legitima in anno 279. c. 1. laxare potest infans, fenex, vel infirmus 335. c. 1. 2. auctoritate Principis constituta 167. c. 1.
 Jejuniis & manibus impositione purgari 398. c. 1.
 Jejuniorum dies 363. c. 1. 2.
 Jejunium Sabbati sancti 335. c. 1. 349. c. 2. Penitentes 280. c. 1. fratrum æliivo tempore 364. c. 2.
 Jejunus placitum habeat Comes 190. c. 1. 284. c. 2. jejunus sit qui ad testimonium vel iuramentum admittitur 191. c. 2. 210. c. 2. 243. c. 1. 247. c. 2. 287. c. 2.
 Igne frustrare 97.
 Ignes sacrilegi, quos nefrater vocat 216. c. 2.
 Ignis fricatus de ligno 97. 98. averrancus 97. novus in sacris *ibid.* accensus nocte Epiphaniæ in Forojulio 98. cultus *ibid.*
 Ignis in agris accensus 264. c. 1.
 Ignitæ pyre cur festis noctibus accensæ 98.
 Ignorantia ætatis suffragatur pueris 230. c. 2. ex voluntaria amentia puniatur 334. c. 1.
 Ignorantia exculatio 294. c. 2.
 Ignoscendi gloria relicta Episcopis 272. c. 1.
 Ignoti Episcopi & Presbyteri quomodo admittendi 316. c. 2.
 Illata uxorum 53. c. 2.
 Illicitorum ventam poscat qui a multis licitis abstinet 312. c. 1.
 Immelliorare statum suum 376. c. 2.
 Immobillem Ecclesiæ rem non licet alienare 379. c. 2.
 Immolans Diis occidatur 264. c. 2.
 Immolatiæ carnes 347. c. 2.
 Immolatiis eicis si quis usus fuerit 229. c. 1. 230. c. 1. 398. c. 1. vescebantur Christiani in cultu Sanctorum 90.
 Immunitas Ecclesiæ 200. c. 1. 256. c. 1. 322. c. 2. observetur 205. c. 2. 226. c. 2. quomodo frangatur 246. c. 2. conferverit 219. c. 1. violata 188. c. 2. 198. c. 2. 240. c. 2. 244. c. 1. 2. 289. c. 1.
 Immunitatis nomine quid comprehendatur 188. c. 1. 246. c. 2.
 Immunitatis iudex 236. c. 2.
 Immutatio significat imminutionem 353. c. 2.
 Imperator contra religionem non faciat 262. c. 2. eo nemo cessor in sæculo 252. c. 1.
 Imperatrices Augustæ 251. c. 2.
 Imperiti non præterantur magistris 330. c. 2.
 Impetitorum vita discutienda 300. c. 2.
 Impositio manus Episcoporum 304. c. 2. 326. c. 1. 338. c. 1. 344. c. 2. *U. passim;* reconciliatoria 317. c. 2. necessaria baptizato a Presbytero non baptizato 218. c. 1. in reconciliatione penitentium 227. c. 2. crebro iterata 229. c. 2.
 Inæqualitas aeris 166. c. 2.
 Inbreviare 211. c. 1. 421. c. 2.
 Incantationes 94. ars nobilissima *ibid.* ad repriendos thesauros *ibid.* prohibita 216. c. 2. 317. c. 1. nihil in infirmitatibus valent 383. c. 2.
 Incantatores ne sint 146. c. 2. 224. c. 1. 283. c. 1. 298. c. 2. nec incantatrices 142. c. 1.
 Incendia quomodo componenda 35. c. 2.
 Incendierit & eorum pœna 10. c. 2. 49. c. 1. 64. c. 2. 71. 74. c. 2.
 Incendium in regno nullus faciat 395. c. 1. si quis malitia fecerit 341. c. 1. licitum 74. c. 2.

- Incenfum ad basilicas afferendum 280. c. 2.
 Incerta non judicentur 331. c. 2.
 Incertum pro incestum 197. c. 1.
 Incesta conjugia prohibita 249. c. 2. 284. c. 2.
Et passim; emendentur Episcoporum iudicio
 305. c. 2. cum sanftimonialibus 218. c. 1.
 Incesti non sunt legitimi heredes 305. c. 1. 384.
 c. 2. a Sacerdotibus inquirendi 343. c. 2. nullo
 conjugii nomine prævaleant 351. c. 2. vi-
 tentur; dum manent in scelere 351. c. 1.
 c. 1. 387. c. 1. sub curam sacerdotum sint
 271. c. 1. 317. c. 1.
 Incesti causa res amittere 197. c. 1. crimen 427.
 c. 2. poena pecuniaria 68. c. 1.
 Incestivæ infamiz nota 305. c. 1. nationis ma-
 cula 288. c. 1.
 Incestum nullus faciat 268. c. 2. 350. c. 2. si
 quis commiserit 223. c. 2.
 Incestuosi ab Episcopis investigentur 234. c. 1.
 canonicè examinentur 225. c. 2. 286. c. 2.
 coercantur 242. c. 1. 267. c. 1. 285. c. 2.
 poenitentia multentur 182. c. 1. 245. c. 2. ab
 Episcopis emendentur 249. c. 2. 403. c. 1.
 admonitiones Sacerdotum non audientes 182.
 c. 2. 383. c. 2. vudios dant Episcopis & Co-
 mitibus 245. c. 2.
 Incestuoso ordine si quis se conjunxerit 351. c. 2.
 Incestuosum si quis Episcopo contradixerit 218.
 c. 2.
 Incognitus si in monasterium ingredi voluerit
 260. c. 1.
 Increpare 249. c. 2.
 Increpatio si Clericos non emendaverit 334. c. 1.
 337. c. 2.
 Indiculus 212. c. 1. 421. c. 2. regius 192. c. 1.
 202. c. 2. 452. c. 2. 453. c. 2. 483. c. 2.
 Indiculus Superstitium & Paganiarum 76. 78.
Et seq.
 Indigentia ad mensam habeant Episcopi & Ab-
 bates 378. c. 1.
 Indigentia interdum causa latrocinii 288. c. 1.
 Indominicatus mansus 489. c. 1.
 Inducia pulsata dentur quoties appellaverit 342.
 c. 2.
 Indigentia preces 335. c. 1. desperatio 389.
 c. 1.
 Indumenta sacerdotalia presbyteris ne mini-
 strent leniaz 324. c. 2.
 Infames qui sint 352. c. 1. neque accusent ne-
 que testes sint 250. c. 1. 314. c. 2. 352. c. 1.
 nec sint procuratores nec cognitores 391. c. 1.
 Infamia incestiva 305. c. 1. quibus interroganda
 69. c. 1. 70. c. 1. infamiam pro fallitate ferat
 qui falsa alii intulerit 341. c. 1.
 Infamis efficitur qui pro injuria mediocri da-
 ma subire compellitur 341. c. 1.
 Infans expositus ante ecclesiam 274. c. 2.
 Infantem si quis necaverit 322. c. 1. a sangui-
 ne si quis emerit 439. c. 1.
 Infantes 421. c. 2. qui projiciuntur a matribus
 218. c. 1. oblati 362. c. 1. dispoliati 186. c. 2.
 servilis conditionis 148. c. 2. 299. c. 2. quo-
 modo offerendi ad baptismum 67. c. 2. 279.
 c. 2. baptizentur de quorum baptismo dubi-
 tatur 345. c. 2. discant artem medicinaleme
 286. c. 1. fidelitatem repromittant 185. c. 1.
 243. c. 1. 287. c. 1.
 Infantes, id est liberi 319. c. 2. majores vel
 minores 331. c. 2.
 Infantula puellæ quando velandæ 166. c. 1. 286.
 c. 2.
 Infantuli præsententur Episcopo ad confirman-
 dum 278. c. 1.
 Infantulus sanguinolentus 439. c. 1.
 Inferenda 402. c. 2. 421. c. 2.
 Infidelis est qui dubius est in fide 391. c. 2.
 Infidelitas 187. c. 2.
 Infirmi sine communione non moriantur 172.
 c. 1. 223. c. 1. 271. c. 1. oleo benedicto un-
 gantur 172. c. 1. 387. c. 2. excusantur a je-
 junio Sabbati sancti 335. c. 1. 349. c. 2. sa-
 cerdotibus curæ sint 317. c. 2.
 Ingenium malum 167. c. 1. 421. c. 2. *Et passim*;
 pro dolo 6. c. 2.
 Ingenui damno non afficiantur a libertorum te-
 stimonio 276. c. 1. 294. c. 2. 32. 32. Liberi.
 Ingenuis ordo 450. c. 2.
 Ingenuitas 276. c. 1. 294.
 Ingenuitatem suam defendere jurando 201. c. 2.
 Ingenuitates diverso modo factæ 490.
 Ingenuitatis charta 189. c. 1. 439. c. 1. 490. sta-
 tus 337. c. 1. 336. c. 1. 403. c. 2. formula 473.
 c. 1. 2.
 Ingenuus si quis per chartam dimissus fuerit
 190. c. 1.
 Ingobertus Comes 178. c. 2.
 Inonoratio regi 176. c. 1.
 Inimicitia Germanorum gentiles 43. 44. c. 1.
 Inimicitia si quis non deposuerit 395. c. 2.
 Injuria Episcoporum ad Christum pertinet 355.
 c. 2. Episcopo vel aliis ministris irrogata 272.
 c. 1. 273. c. 2. 304. c. 1.
 Injurare 236. c. 2. 255. c. 2. 352. c. 2. non li-
 cet appellamentum 340. c. 1.
 Injuriarum actiones 330. c. 1.
 Innocens si tormenta pertulerit 257. c. 1. si ac-
 cusatus fuerit 308. c. 2.
 Inquisitiones sicut a melioribus 401. c. 1.
 Inscriptio de sumptibus & expensis 445. c. 1.
 præcedat in accusatione *ibid.*
 Inscriptio vinculum 351. c. 2. 392. c. 1.
 Intervire alium si quis injuste tentaverit 189.
 c. 1.
 Insidiare iter agentem 445. c. 2.
 Insidiarum poena 46. c. 1.
 Insidias contra pastorem suum ne faciant cle-
 rici nec monachi 142. c. 2. 321. c. 2.
 Insinuatio citationis, unde 70. c. 2.
 Insolentia judicum regi innotescat per Episco-
 pos 336. c. 2. 384. c. 1.
 Insolentias jocularum turpium effugiant Sacerdo-
 tes 382. c. 1.
 Instabilis Clericus 337. c. 1.
 Infantia pro præsentia 315. c. 1. 391. c. 2.
 Institutio canonica & regularis 209. c. 1.
 Instrumenta sigillo testium roborentur 521. c. 1.
 instrumenta interdicta 180. c. 1. 2.
 Intellectus spiritalis & corporalis 385. c. 2.
 Intelligibilis ætas 345. c. 1.
 Interdicta si quis dispexerit 311. c. 1.
 Interiorum ordinum culpæ ad doctores referan-
 tur 311. c. 2.
 Interpellatio in causa capitali vel status 341. c. 2.
 Interpremium 41. c. 1.
 Interpretum 41. c. 1.
 Interrogari oportet frequenter in iudicio 262.
 c. 2.
 Intertata res 162. c. 2. 421. c. 2. si furto ab-
 lata fuerit 283. c. 1. si ab auctore non reci-
 piatur 190. c. 2.
 Interventor Episcopos cathedralium non occupet
 cui intercessor datus est 316. c. 1.
 Interventores 422. c. 1.
 Intestatorum ecclesiasticorum hæreditas 377. c. 2.
 Invasio terræ alienæ 58. c. 2. 59. c. 1.
 Invalores patrum notantur infamia 343. c. 1.
 Invectio canonica 324. c. 1. 327. c. 1.
 Invitare significat interdum cogere 171. c. 1.
 Joannes Episcopus Pinnenfis 200. c. 2.
 Joca turpia 378. c. 1. effugiant Sacerdotes 382.
 c. 1.
 Jocularis verbis turpibus 397. c. 1.
 Jocularior turpis verbi vel facti 395. c. 1.
 Jolientia Paganorum festa 81.
 Jonas Episcopus Aurelianensis 178. c. 2.
 Joseph Archiepiscopus Turonensis 463. c. 1. 2.
 Josue Abbas S. Vincentii de Vulturno 358. c. 1.
 Jovis sacra 88. feria 99. 100. mons 190. c. 1.
 Ildorus Clarius modestè visitabat suam diocè-
 sim 160. c. 1.

- Iratus si quis alicui crimen objecerit 342. c. 1.
 Isula idem qui Rhenus 26. c. 2.
 Iter agentem si quis adfallerit 322. c. 2. aut
 ei mansione veteraverit 268. c. 1.
 Iterantes non impediatur 237. c. 1. 404. c. 1.
 suscipiantur 210. c. 2.
 Iterare negligentiam 409. c. 1.
 Iteratum iudicium 392. c. 2.
 Iteratum non intelligitur quod ambigitur esse
 factum 346. c. 2.
 Itinera an agenda die dominico 334. c. 2.
 Judam Dominus furem esse sciebat 262. c. 2.
 Judæi negotiatores 167. c. 2. super Christianos
 ne ponantur magistri 273. c. 1. sabbatum car-
 naliter observant 281. c. 2. 367. c. 2. non ha-
 beant mancipia Christiana 272. c. 2. 306. c. 1.
 res non dent Christianis titulo emphyteoseos
 383. c. 2.
 Judaica superstitione 334. c. 2.
 Judaicæ prævaricationis noxa 388. c. 1.
 Judex iudicium Rex 372. c. 2.
 Judex nemo sit in causa sua 320. c. 2.
 Judex emanatis 217. c. 1.
 Judicandum non est de mortuis 312. c. 2.
 Judicantem oportet cuncta rimari 262. c. 1.
 Judicantis majus est periculum quam ejus qui
 iudicatur 342. c. 2.
 Judicare nemo præsumat dominico die 291. c. 2.
 Judicari nemo debet, accusatore absente 324.
 c. 1. nemo sine causa 190. c. 1. nec de sus-
 picione 355. c. 2.
 Judicati ad mortem pro mortuis habentur ad
 ante gesta 191. c. 1.
 Judices prædiales 2. c. 2. publici 261. c. 2. 236.
 c. 2. 321. c. 1. sæculares 289. c. 1. 326. c. 2.
 348. c. 2. 352. c. 2. *& passim*.
 Judices constituantur meliores qui inveniri pos-
 sint 192. c. 1. alieni ne recipiantur 353. c. 1.
 mali & pravi tollantur 287. c. 2. Episcopis suis
 consentiant 235. c. 2. 383. c. 1. 384. c. 1. judicia
 justa discernant 378. c. 1. justa iudicent 146.
 c. 1. 353. c. 2. munera non accipiant 206.
 c. 2. jejuni causas audiant 146. c. 1. facile ne
 veniant ad sacramenta 257. c. 1. iustitiam
 non dilatent 191. c. 2. 247. c. 2. reos rela-
 xent diebus celeberrimis 271. c. 1. sæculares
 possunt querere reos infra immunitatem 289.
 c. 1. neminem iudicent sine accusatore 262.
 c. 1. 300. c. 2. quomodo sententiam capita-
 lem proferre debeant 249. c. 2. 303. c. 1. 322.
 c. 2. si injuste iudicaverint 237. c. 1. 330. c. 2.
 si suspecti fuerint 329. c. 2. 338. c. 2. 339.
 c. 1. 377. c. 1. 391. c. 2. excommunicentur
 qui pauperes opprimunt 305. c. 2. sacerdotum
 consilio perfidum iudicent 274. c. 2. 349. c. 2.
 sæculares Episcopum non iudicent 300. c. 2.
 nec Clericos sine licentia Episcopi distringant
 276. c. 1. 318. c. 1. 398. c. 2. si Clericis inju-
 riam intulerint 236. c. 2. ne Clericos aut ser-
 vos ecclesiæ vexent 336. c. 2. 356. c. 1. iu-
 dicialis ecclesiasticis non intersint 353. c. 1. Epi-
 scopos & Sacerdotes si quis habere voluerit
 261. c. 1.
 Judices ecclesiastici 262. c. 2. 376. c. 1. 390.
 c. 1. majoris auctoritatis 290. c. 1. 316. c. 1.
 amplioris numeri 348. c. 1. dati a Primati-
 bus *ibid.* a Metropolitanis probati 144. c. 1.
 electi 291. c. 1. 310. c. 2. 321. c. 1. 322. c. 2.
 absentes non iudicent 395. c. 2. 327. c. 1. cau-
 sas non audiant quæ legibus non contineantur
 308. c. 2. 341. c. 1.
 iudicia, religiosi officii pars 104.
 iudicia occulta Westphalia 62. c. 2.
 iudicia publica 286. c. 2. secularia 396. c. 1.
 publica laicorum ne Clerici adeant 321. c. 1.
 sacerdotum sint matura 292. c. 2. 329. c. 1.
 peregrina prohibentur 338. c. 1. 353. c. 1.
 391. c. 2. quæ Centenariis prohibita 226. c. 2.
 iudicialia, id est territorium iudicis 207. c. 2.
 iudicialius ordo 331. c. 2.
 Iudicii forma in Imperio Romanis 320. c. 1. 2.
 522. c. 1. 523. c. 1. 526. c. 1. 2. 527. c. 1. 2.
 530. c. 1. 2.
 Iudicii formulæ 471. c. 2. 473. c. 2. 474. c. 1. 2.
 478. c. 1.
 Iudicis non sui sententia nemo teneatur 338.
 c. 1. 391. c. 2.
 Iudicium penitentia 209. c. 2. 227. c. 2. sit
 abique personarum acceptione 380. c. 1. ab
 Episcopis & Presbyteris injungatur 144. c. 2.
 225. c. 1.
 Iudicium Dei 210. c. 1. 378. c. 1. aquæ ferven-
 tis 193. c. 1. civile 380. c. 1. faculare 276.
 c. 1. episcopale 351. c. 2. iteratum 392. c. 2.
 civile si Clericus proclamaverit 275. c. 1.
 Iudicium Francorum 191. c. 1. 247. c. 1. 289.
 c. 2. sacerdotum 257. c. 1. Sedis Apostolicæ
 353. c. 1.
 Iudicium iustum si quis dixerit sibi factum non
 esse 242. c. 1. 285. c. 2. iniustum non valeat
 262. c. 2. nemo vendat 401. c. 1. ecclesiasti-
 cum si quis reliquerit 321. c. 1. Episcoporum
 non retractetur 296. c. 1.
 Iudicium evindicatum 447. c. 1. de homicidio
 478. c. 2. 479. c. 1. duellum 59. c. 1. cru-
 cis 161. c. 2. *& seq.*
 Iudicium subvertere 192. c. 1. iterare 266. c. 2.
 Juguli transpuncti poena 20. c. 2. si vox aut lo-
 quela deterior facta fuerit 21. c. 1.
 Julii III. P. numisma 252. c. 2.
 Jumento si quis se miscuerit 264. c. 2. si mu-
 lier succubuerit 282. c. 1.
 Jumentum nemo emat de ignoto homine 289.
 c. 2. si quis amico commendaverit ad custo-
 diam 264. c. 1. si quis dimiserit ut depasca-
 tur aliena *ibid.*
 Juniores suos unusquisque distringat 192. c. 2.
 Juniores Ecclesiæ 236. c. 2. 276. c. 1. 318. c. 1.
 398. c. 2. 422. c. 1. si quis injuriaverit 236.
 c. 2. 352. c. 2. Comitum 422. c. 1.
 Ivo Carnotensis Episcopus emendatur 183. c. 2.
 habuit exemplar Capitularium diversum a no-
 stro 195. c. 1. 344. c. 1.
 Juramentum 46. c. 1. fidelitatis 287. c. 1.
 Juramentum Francorum cum duodecim 188.
 c. 1. 289. c. 1. 2.
 Juramentum periculosum & affidum 283. c. 2.
 remissum ob periculum perjurii 182. c. 1. a
 jejunis præstetur 146. c. 2. 185. c. 2. 191. c. 2.
& passim.
 Jurando vindicare libertatem suam 201. c. 2.
 208. c. 1.
 Jurare per vitam regis & filiorum ejus nemo
 præsumat 190. c. 1. 285. c. 1. sacramenta de
 libertate 202. c. 1. in sanctis nisi jejuni præ-
 sumant 146. c. 2. debent Scabini quod inju-
 ste non iudicabunt 401. c. 1. nemo præsumat
 de elemosinis conspiratorum 237. c. 1.
 Jurare manu decima tertia vel trigesima septi-
 ma 446. c. 1. *& seq.* cum undecim 37. c. 2.
 38. c. 2. in manu alterius 39. c. 1. armata
 manu 39. c. 1. 2. sua manu *ibid.* tertia, qua-
 rta manu 37. c. 1. 38. c. 2.
 Jurator si vicerit 403. c. 2.
 Juratores idonei 185. c. 2. 243. c. 1. 287. c. 2.
 duodecim 188. c. 1. 192. c. 2. 289. c. 2. *Vide*
Conjuratores.
 Juris Saxonici articulus improbatus 51. c. 1.
 Juris species si iudex audire noluerit 330. c. 2.
 Jurisdicção prædiorum 2. c. 2.
 Jus applicationis 59. c. 2. prætorium vel civile
 296. c. 1. sanguinis ad quos pertineat 507. c. 1.
 Jus dicere qui possit 508. c. 1.
 Jusio sine jurisdictione 523. c. 1.
 Justini Junioris constitutio mendosa 407. c. 2.
 Justitia quæ de parte Comitum remanierunt 195.
 c. 1. Ecclesiarum Dei, viduarum, orphanorum
 & pupillarum 184. c. 1. 246. c. 2. 286.
 c. 2. 394. c. 2. regales 184. c. 1. 286. c. 2.
 S. Petri 143. c. 1.

Justitiam disfacere 188. c. 2. ab aliquo require-
re & legibus recipere 188. c. 1. 191. c. 1. 247.
c. 1. reddere & accipere 424. c. 2.
Justitiam omnes faciunt 201. c. 2. 219. c. 1. ne-
mo dilatat 191. c. 2. si quis facere renuerit
ob immunitatem 205. c. 2. Comites diligent
176. c. 1.
Justitias facere 282. c. 1. si Comes non fecerit
237. c. 2.
Juvenibus penitentia non facile committatur
338. c. 1.

K

Kalendaria cum cornubus 81.
Karlomanus Rex Italiae 155. c. 1.
Karolus Cylvus auctor legis Saxonum 38. c. 1.
auctor decimarum in Saxonia 67. c. 2. Aquif-
granti obiit & sepultus est 72. c. 2. quot an-
nos regnavit, & Patriatum Romanum
obtineat *ibid.* eius precepta de fundatione
Episcopatum, cur suspecta 72. c. 1.
Karolus Magnus erat natione Francus 191. c. 2.
legendi, placendi & computandi peritissimus
149. c. 1. elemosynam mittebat ad diversa
loca 209. c. 1. ebrietatem abominabatur 173.
c. 2.
Karolus Martellus vindicatus adversus Christia-
num Lupum 150. c. 1.
Kitchbott unde 68. c. 2.
Klo.kam, id est tintinabilem 277. c. 1.
Kyne cleydon 423. c. 1. canel populus 281. c. 2.
in funere Christianorum 281. c. 1.

L

L Abbeus castigatus 296. c. 1.
Labor agrorum 290. c. 1.
Laborare ad medietatem 409. c. 2. 423. c. 2.
Læte majestatis crimen 46. c. 2. 66. c. 2.
Læti Franci, Batavi, &c. 13. c. 2. agricolæ
Germanorum *ibid.*
Laica communio 266. c. 2.
Laici symbolum & orationem dominicam edi-
ficant 244. c. 1. 288. c. 2. obediunt Episcopo
235. c. 2. 377. c. 1. de religione non dispu-
tent 325. c. 1. 393. c. 2. non accedant ad al-
tare 335. c. 1. nec ad Sancta Sanctorum nisi
ad communicandum *ibid.* ter saltem in an-
no communicent 183. c. 2. in aliena plebe
non communicent 354. c. 1. 394. c. 2. novi-
ter conversi 208. c. 2. 243. c. 2. contemp-
tores canonum excommunicantur 354. c. 2. 396.
c. 2. a communione summo ab aliis non
recipiantur 396. c. 1. non sint prepositi mo-
nachorum 166. c. 2. 286. c. 2. monasteria ha-
bent 175. c. 2. 255. c. 1. 424. c. 2. hono-
rem ecclesiasticum conservent 175. c. 2. 245.
c. 1. contra pastorem suum ne conspirent 321.
c. 2. quomodo admittendi ad accusationem
Episcoporum 143. c. 1. 313. c. 1. 320. c. 2.
326. c. 2. quomodo Presbyteros constituere
vel eicere debeat 170. c. 1. 222. c. 2. 232.
c. 2. si clericos consecrandos obtulerit Ep-
iscopis 157. c. 1. 225. c. 1. 239. c. 1. 254. c. 2.
munera non exigant propter commendatio-
nem Ecclesie 232. c. 2. 384. c. 1. nihil acci-
pant ex prædiis Episcoporum 268. c. 2. de
Ecclesie facultatibus non disponant 262. c. 2.
302. c. 2. 325. c. 2. 326. c. 1. Comitibus ad
Justitias faciendas adjuutores sint 175. c. 2.
Laici religiosi convivia non ineant ante horam
diei tertiam 397. c. 1.
Laicorum levitas 462. c. 1.
Laicus quantumvis doctus non prædicet 394.
c. 1. lectionem non recitat in Ecclesia 227.
c. 1. nisi religione præmissa clericus non fiat
334. c. 1. si per excommunicationem abstinere

337. c. 1. monasterium vel prædia ecclesia-
rum non invadat 306. c. 2. si causam habue-
rit adversus Episcopum suum 339. c. 1. in
foro suo audiatur 340. c. 1.
Lanam carpere 422. c. 1.
Lancea infra patriam non portanda 184. c. 1.
188. c. 1. 242. c. 2. 286. c. 2.
Lanceas ferri non portant 242. c. 2. 286. c. 2.
Landeslèn, quales 42. c. 1.
Languidi excusantur a jejuniis 335. c. 1.
Lapidum cultus 86.
Lapsi quomodo absolvendi 229. c. 1.
Lask-Guther 42. c. 1.
Lassen 41. c. 2. 42. c. 1.
Latro non celetur 206. c. 2. si mansionem in-
venerit 188. c. 1. 289. c. 1. si a iudice laxa-
tus fuerit 332. c. 1. si ad faciendam rapinam
adgreditur 322. c. 2. a Comite in forbanum
militis 191. c. 2. 290. c. 1. forbanitus si su-
sceptus fuerit 191. c. 1. 289. c. 2. nocturnus
445. c. 2.
Latrones de infra immunitatem 236. c. 2. ad
placitum Comitis exhibeantur 403. c. 2. pro-
pter indigentiam 161. c. 2. 243. c. 2. 288. c. 1.
magnam habentes blasphemiam 192. c. 2.
247. c. 2. puniatur 192. c. 2. 237. c. 2. &
possum; fugitivi redeant ad propria loca 188.
c. 2. perlonati 29. c. 1.
Latinum receptores quia poena puniendi 349.
c. 2. vindicta & iudicium 403. c. 2.
Lavare pedes pauperum 399. c. 2. 405. c. 2. &
peregrinorum 360. c. 2.
Lavare vestimenta non licet die dominico 151.
c. 2. 300. c. 1.
Lavica seu Lauwerts 26. c. 2. ejus caput &
curfus *ibid.*
Lectio in Capitulo exponatur 364. c. 2.
Lectio facienda singulis diebus 236. c. 1. ne
recitetur a laicis in ecclesia 227. c. 1. ad men-
sam Episcoporum & Abbatum 378. c. 1.
Lectioarium & Missalem habeant Presbyteri
162. c. 2. 240. c. 2.
Lectioes in Ecclesia distincte legantur 286.
c. 1. audiuntur cum silentio 280. c. 2.
Lector unius Ecclesie ab alia non promoveatur
310. c. 2. 377. c. 2. non accuset Exorcistam
369. c. 1. 219. c. 1. si injuriatus fuerit 255.
c. 2. quot testibus damnabitur 249. c. 1.
Lector stans benedicatur 364. c. 2. ei tantum
detur quod regula jubet 361. c. 1.
Legationes regie quomodo adimplendæ 179.
c. 1. quo tempore propter justitias exercen-
dæ 195. c. 1.
Legationes suscipere 202. c. 2. male quidam
receptebant 176. c. 2.
Leibeigene 42. c. 2.
Leibgedinge, Leibzucht 54. c. 1. 2.
Leonellus de Chiregatis Episcopus Concor-
diensis 252. c. 1.
Leoniana constitutio 180. c. 1.
Leonis III. P. purgatio 221. c. 2.
Leonis IV. P. epistola mutila allegatur a Ba-
luzio 130. 131. pro eam non evincitur Roma-
nos subiectos esse Capitalaribus Regum
Francorum *ibid.*
Letania major 173. c. 1. 422. c. 2. observanda
232. c. 2. more Romano celebretur 267. c. 2.
si eversa fuerit 273. c. 2. 377. c. 1.
Letania 209. c. 2. quid sint 386. c. 1. pro re-
ge & exercitu 318. c. 2.
Leuda, lendis, leudum, id est homicidium &
compositio homicidii 34. c. 1. 35. c. 1. 45.
c. 2.
Levita deponatur si de se crimen aliquod con-
fiteretur 291. c. 2. 325. c. 2. si interfectus fue-
rit vel debilitatus 270. c. 1.
Legem servare si quis contempserit 189. c. 2.
283. c. 1. dicant Comites & Centenarii 244.
c. 1.
Leges mundanæ & ecclesiasticæ 338. c. 1.
Le-

- Leges Haraldı servatz a Saxonibus xii.
 Legibus imbuantur alienę gentis homines 293.
 c. 2.
 Lex Salica 429. c. 1. perperam ad jus publi-
 cum trahitur 50. c. 2.
 Lex Romana 396. c. 1. 440. c. 2. 446. c. 2.
 omnium humanarum legum mater 408. c. 1.
 ejus usus prohibetur a Gothis 293. c. 1.
 Lex Imperatorum non est supra legem Dei
 376. c. 2.
 Lex diligenter discernatur in judicio 146. c. 1.
 a Principe successore roborata 292. c. 1. iusta
 non depravetur 236. c. 1. 377. c. 1. usum &
 potenam aliquando significat 200. c. 1.
 Lex Saxonum 37. ejus atas xi. 37. c. 2. 46.
 c. 2. a Gręcis peria dicitur 49. c. 2. ejus di-
 versę editiones 37.
 Lex Frisionum quando scripta xi.
 Lex Anglorum & Werinorum quando scri-
 pta xi.
 Libelli penitentiales 381. c. 1.
 Libelli famosi veriti 291. c. 2. 325. c. 2. 342.
 c. 1.
 Libellus antiquus de Beneficiis 113. & seq. quan-
 do scriptus xv.
 Liber permanet qui per chartam ingenuitatis
 libertatem obtinuit 189. c. 1.
 Liber homo qui se loco wadii tradidit 189. c. 1.
 qui in monasterio comam deposuerit 169. c. 2.
 284. c. 1. qui ad servitium Dei se tradit 167.
 c. 1. 243. c. 2. 288. c. 1. statum suum pejora-
 re & meliorare potest 340. c. 1. 376. c. 2.
 res suas donare potest cui voluerit 199. c. 2.
 241. c. 2. si bovem junxerit die dominico
 236. c. 1. si falsam monetam percipienti con-
 senserit 203. c. 1. si ancillam in matrimonium
 acceperit 269. c. 2. si de furto accusatus fue-
 rit 202. c. 1. si damnum cuilibet fecerit 193.
 c. 1. si in hostem bannitus fuerit *ibid.* si in
 hoste cum seniore suo non fuerit 211. c. 2.
 si se venderit 437. c. 1. 2.
 Liberi homines qui proprium non habent 249.
 c. 1. uxores fiscalibus regias habentes 107.
 c. 1. 244. c. 1. 288. c. 2. ad placitum venire
 non cogantur 191. c. 2. 247. c. 2.
 Liberi & ingenui sui tutela nobilium 41. c. 1.
 59. c. 2.
 Liberi, id est, ex ingenuo genere orti 31. c. 2.
 si occisi fuerint *ibid.* aut ita percussı, aut
 vulnerati, aut ossibus fracti 32. c. 1.
 Liberorum conditio 40. c. 2. compositio 41. c. 1.
 Libertas 465. c. 2.
 Libertatem suam jurando vindicare 201. c. 2.
 si quis se amissurum timuerit 210. c. 1. no-
 tam non habentes non accuset Sacerdotes
 291. c. 2.
 Liberti 42. c. 1. ad testimonium non admittan-
 tur 276. c. 1. 294. c. 2. 314. c. 2. a Sacerdo-
 tibus defenduntur 398. c. 2. si occisi fuerint
 35. c. 2.
 Libertinitatis obsequium 439. c. 2. 490. c. 1. 2.
 Libertus non interrogetur in caput patroni 325.
 c. 1.
 Libra monetalis 16. c. 2. 60. c. 2. maxima &
 Salica *ibid.* media & Francica 17. c. 1. mi-
 nima & Frisica *ibid.*
 Libra de argento 238. c. 1. libra & dimidia,
 id est triginta solidi 187. c. 1.
 Librarii veteres omnia turbarunt 165. c. 1. eor-
 um incuria 166. c. 1.
 Librici canonici tantum legantur in ecclesia 151.
 c. 1.
 Libri officiales 385. c. 2. ecclesiastici diligenter
 scribantur 299. c. 2.
 Libri omnes, pręsertim catholici, bene emen-
 dati habeantur 149. c. 1. 165. c. 1. 299. c. 2.
 Libri de bibliotheca 359. c. 2.
 Lidi, Liti, Luti, unde dicti 41. c. 2. 42. c. 1.
 Ligandi atque solvendi potestas 227. c. 2. 229.
 c. 2. 278. c. 1.
 Tom. III.
- Ligaturę maleficę 91. 92. pro febribus 267. c. 1.
 officium vel herbarum 383. c. 2. 1.
 Limites Sacerdoti concessi 311. c. 1.
 Linea adinitatis 386. c. 2.
 Lingua vulgari discatur fides catholica & ora-
 tio dominica 234. c. 1. 279. c. 1.
 Lingua capuletur delatori 342. c. 1.
 Linteamina altaribus preparanda 170. c. 2. 225.
 c. 2.
 Liptinensę Concilium supposititium esse con-
 tendit Papebrochius 215. c. 1. 2.
 Lites longinquę 395. c. 2. non recte judicatz
 335. c. 2. monachorum & sanctimonialium
 380. c. 1. earum femina malitiosa 296. c. 2.
 Liti, Lessi, Lassi, *laten* 3. alii originarii, alii
 dedititii 3. c. 2. quomodo a servis differant
 4. c. 1. eorum compositio & conditio 41. 42.
 c. 1. Liti Regis 60.
 Litigare non debet Episcopus 300. c. 2.
 Litigator vitiatam causam appellatione suble-
 vare potest 330. c. 2. 384. c. 2. falsos testes
 non potest adducere 226. c. 1. 247. c. 2. ejus
 accusatio non facile recipiatur 262. c. 1.
 Litones 41. c. 2.
 Litotratum 422. c. 2. si quis clauferit contra
 legem 257. c. 1.
 Litterę commendatitię 382. c. 2. 466. c. 1. &
 seq. communicatoriz 394. c. 2. peregrinorum
 209. c. 1.
 Litterarum dominicarum dispectus 202. c. 2.
 206. c. 1.
 Litteratus sit Clericus 273. c. 2.
 Livor vulnerum ejusque compositio 37. c. 1.
 38. c. 2.
 Livorare 446. c. 1.
 Loca sacra spureiis foedata 205. c. 2. 226. c. 2.
 Loca danda ad claustra Canonicoꝝ faciendā
 244. c. 2. remotiora non frequentent Episco-
 pi 254. c. 2.
 Loculorum dominicoꝝ sur 303. c. 2.
 Locum sibi indubitum si quis usurpaverit 302.
 c. 1. sibi constitutum nemo deserat 305. c. 2.
 Locus sacer quem tueatur 64. religiosus pro
 hibitu olim constituebatur 68. c. 2. incertus
 colebatur pro factio 99.
 Longobardi unde dicti 75. c. 1.
 Longobardi Episcopi sacramenta & munera exi-
 gebant ab his quos ordinabant 159. c. 1. 375.
 c. 2.
 Loqui non oportet in Ecclesia 280. c. 2. nec
 cum illis, cum quibus Episcopus non loquitur
 354. c. 2.
 Lorica, vestis bellica 34. c. 1. qua indutus vi-
 situr Orlandus supra majorem Eccle-
 sia cathedralis Veronę *ibid.*
 Lorica & scutum 196. c. 1.
 Lorica intra patriam non portandę 184. c. 1.
 286. c. 2. extra regnum non vendantur 404.
 c. 1.
 Lucorum cultus & veneratio 68. c. 1.
 Lucra negotiationis non exerceant penitentes
 312. c. 1. turpia non exerceant Sacerdotes
 182. c. 1.
 Lucrum turpe quid sit 244. c. 2. 395. c. 1. il-
 lud exercere 168. c. 1.
 Ludi seculares vitentur a Sacerdotibus 382. c. 1.
 Ludovici Pii Capitula de regula S. Benedicti
 357. c. 1. 2.
 Lugens a convivis, ac ornamentis & alba ve-
 ste abstineat 330. c. 1.
 Lullus Archiepiscopus Moguntinus 139. c. 2.
 Luminaria ad basilicas offerenda 280. c. 2.
 Luminaria vel observationes ad arbores 147.
 c. 1. 422. c. 2.
 Lunę defectio, quod dicunt Vinceluna 100. 101.
 commercium cum feminis 112.
 Lupicini Episcopi causa 393. c. 1.
 Lulos si quis fecerit servum & ancillam suam
 263. c. 2.
 Luti. *Vide Liti.*

Luxuria pecudum 343. c. 2.
Luxuriosi propter cordis inopiam perdunt animam suam 305. c. 2.

M

Macedonia patria Saxonum 49. c. 2.
Magbot 41. c. 1. 45. c. 2.
Magi non observandi 265. c. 1. & *passim*.
Magix poena 65. c. 2.
Magix artes nihil remedii conferunt infirmis 383. c. 2.
Magister servorum 203. c. 1.
Magistris imperiti non praeferantur 330. c. 2.
Major a minori non iudicetur 262. c. 1. 300. c. 2.
Majores causae ad Sedem apostolicam referendae 301. c. 1. 332. c. 1. 392. c. 2.
Majores villarum 235. c. 1.
Majoribus personis si crimen obiectum fuerit 322. c. 2.
Maledictus qui transfert terminos proximi sui 301. c. 1.
Malefactores quomodo castigandi 331. c. 1. propter indigentiam facti 243. c. 2. 288. c. 1.
Malefici ne sint 142. c. 1. ad accusationem vel testimonium non admittantur 303. c. 1. 342. c. 2. ne vivant 264. c. 2.
Malli testum quomodo constituendum 192. c. 1. propter solem & pluviam 202. c. 2.
Mallum frequentare non cogant liberi homines 191. c. 2. adire si quis noluerit 208. c. 2.
Mallus publicus 188. c. 1. 189. c. 2. 190. c. 2. Comitum 199. c. 1.
Mallus habendus bis in anno 317. c. 2. neque in ecclesia neque in atrio ejus habeatur 202. c. 1.
Manasses Episcopus Cameracensis 172. c. 1.
Manbot 41. c. 2. 45. c. 2.
Mancipati divinae militiae 311. c. 1.
Mancipia quomodo vendenda 237. c. 2. 404. c. 1. a fisco occupata 196. c. 1. Christiana non deserantur Judaeis 272. c. 2. 422. c. 1. pagani non tradantur 217. c. 2. 306. c. 1. si dominos suos fugerint 204. c. 1.
Mancipium Christianum si Judaeus emerit & circumciderit 336. c. 1. rusticum 180. c. 1. ejusdem meriti 439. c. 1.
Mandatum 469. c. 2. 478. c. 1. 479. c. 1. ad causam agendam in mallo 435. c. 1. 450. c. 2. ad testamentum gestis publicis alligandum 488. c. 1. 2. qualiter maritus negotium uxoris prosequatur 442. c. 1. ad eleemosynam faciendam 432. c. 2.
Mandatum ad pedes lavandos post cenam fiat 422. c. 2.
Mandragera artificialis in humanam esigiem efformata 108.
Manducare super tumulos 430. c. 1.
Mangones 423. c. 1. non sinantur vagari 209. c. 2. 299. c. 2.
Manica quas wantos appellant 360. c. 1.
Manichaeorum haeresis antiqua origo xx.
Mannire 74. c. 1. 423. c. 1. juxta legis constitutionem 201. c. 2. 208. c. 2.
Manniti saepe ad placita ne fiant pauperes 167. c. 2. 243. c. 2. 288. c. 1.
Mannitio 423. c. 1.
Mannitiones super noctes 190. c. 2. 282. c. 2.
Mannitus 74. c. 1. si non venerit 190. c. 2. 282. c. 2.
Manoaldus Missus dominicus 212. c. 1.
Manopera 423. c. 1.
Mansi, qui 2. c. 1.
Mansi serviles 489. c. 1.
Mansio tribuenda iterantibus 268. c. 1. & Missis dominicis 190. c. 1. 284. c. 2. si latroni data fuerit 188. c. 1. 189. c. 1.
Mansionatici 177. c. 1.
Mansionaticos exigere 461. c. 2.
Mansiones 176. c. 2.
Mansionulæ 320. c. 1.
Mansus 423. c. 1. integer 158. c. 1. unus unicuique ecclesiae attribuitur 157. c. 2. 239. c. 1. unus ad ecclesiam datus 226. c. 1. 400. c. 1. 409. c. 1. indominicatus 489. c. 1. terræ 67. c. 1.
Manu tertia, quarta jurare 37. c. 1. 38. c. 2. 474. c. 1. tertia decima 446. c. 1. trigesima septima *ibid.* armata jurare 39. sua solius jurare 39. c. 2.
Manu propria singula se idoneum facere 196. c. 2.
Manu collecta si quis Comiti resistere tentaverit 188. c. 2.
Manufractiones & manuscriptiones 284. c. 2.
Manum redimere, quid 46. c. 1.
Manumissi ne testificentur 276. c. 1.
Manumissio servorum ut Clerici fiant 156. c. 1. M. numissiones in ecclesiis celebrantur 221. c. 1. 310. c. 2.
Manumissionis formula 439. c. 1.
Manus pro navi 39.
Manus inortua 401. c. 2. 423. c. 1. firma 423. c. 1. fidejussoris 70. c. 1.
Manus penitentibus tempore jejunii imponantur 227. c. 2. 229. c. 1.
Manus ei amputetur qui falsam monetam percusserit 203. c. 1. & Presbytero qui christiana dederit ad iudicium subvertendum 192. c. 1. & inobediens precepto Imperatoris de pace 211. c. 2. & Campioni qui victus fuerit 200. c. 2. 248. c. 1. servi si exalta fuerit in iudicio 198. c. 1. 241. c. 1.
Manus pretium 46. c. 1. rescissio *ibid.*
Manus impositio Episcoporum 229. c. 1. & *passim*.
Manus impositio Chorepiscoporum 331. c. 2.
Manus impositio reconciliatoria 317. c. 2. episcopalis sive sacerdotalis 218. c. 1.
Manus impositione purgari 398. c. 1.
Manus impositiones super capita virorum dare non possunt Abbatissæ 150. c. 1. Sacerdotum crebrae 229. c. 1.
Manus lignee prohibentur 111. 112.
Manutergia ad involvendos libros 359. c. 2.
Manzer, id est de scorta natus 265. c. 2.
Marc, Marca, quid 74. c. 2.
Marca, seu Marcha 176. c. 1. 194. c. 1. 423. c. 2. custodienda 196. c. 2. Hispanica 178. c. 2. 194. c. 1.
Marcham foras nemo mancipia vendat 237. c. 2.
Marchlo 212. c. 2.
Marchiones, Marggravi 75. c. 1. eorum origo 197. c. 1.
Maritima custodia 197. c. 1.
Maritus tutor uxoris 51. c. 1. usufructuarius rei uxoris 52. c. 2. primo anno lateat cum uxore sua 265. c. 2. si uxorem dimiserit 144. c. 1. 219. c. 2. 224. c. 2. devoræ si fuerit 337. c. 1. si leno fuerit uxoris suæ 219. c. 2.
Maritus feminae leges fit legius 518. c. 1. debita uxoris solvat 521. c. 2.
Mars Germanorum Deus 66. c. 2.
Martyrologium 264. c. 2.
Martyrum falsa nomina ne venerentur 143. c. 2. 224. c. 2.
Mastarii unde dicti 42. c. 2.
Mater filium haereditat instituat bonorum omnium, filiam vero ornamentorum mulierum 34. c. 2. 35. c. 1.
Materiam ad naves faciendas 211. c. 1.
Matertera suæ filiam si quis stupraverit 267. c. 1.
Mathematicos qui de salute Principis confu- luerit, capite puniatur 342. c. 2.
Matri suæ si quis maledixerit aut eam percusserit 263. c. 1.
Matricula 329. c. 2. 338. c. 1. 407. c. 1.
Matricularii 438. c. 2.

- Matrimonia incesta prohibeantur 217. c. 1. in
 quota generatione permilla 234. c. 1. 273.
 c. 2. 282. c. 1. 292. c. 1. 304. c. 2. 388. c. 1.
 incesta Episcoporum iudicio emendentur 305.
 c. 2. fervorum non dirimenda 379. c. 1. de
 matrimonialis fervorum notitia 477. c. 2.
- Matrimonia ex raptu gloriosa 35. c. 2. Saxo-
 num cum paribus XII.
- Matrimonii unius vinculo fœderentur Clerici
 354. c. 1. dissolvendi formula 480. c. 1.
- Matrimonium ad quid constitutum 284. c. 1.
 legitimum 283. c. 2. nullum fiat sine dote
 274. c. 1. non dissocietur nisi propter forni-
 cationem 280. c. 1. *Vide* Conjugium.
- Matrina de fonte ac confirmatione 218. c. 1.
 Matrinæ 183. c. 2.
- Matutinæ 398. c. 1.
- Medicaminum collectio religiosa 85.
- Medicina iustitia 293. c. 1. 388. c. 2.
- Medicalem artem infantes discant 286. c. 1.
- Messium, Missium 50. c. 1. 53. c. 1.
- Melereti Villa in Forojulio triplici aggere cir-
 cumdata, in ære incisa 103. prope eandem
 Agger circularis figuræ, in ære incisus 104.
- Meleretum, vel Meleredum, quid significet
 104.
- Meliorare 442. c. 1.
- Melioratæ res 484. c. 1.
- Melioratio 485. c. 2.
- Mellitus Episcopus Londoniensis 369. c. 2.
- Membra perdonare 200. c. 1. obtinere 233.
 c. 1. 2.
- Membrorum transpunctio & læsio 32. 33. c. 1.
 compositio 39. 40. c. 1.
- Memoria defunctorum commendanda in eccle-
 siis 230. c. 1. 231. c. 2. 347. c. 2.
- Memoria interdum sumitur pro reliquis San-
 ctorum, interdum pro altari in quo sunt po-
 sitæ 144. c. 1.
- Memoriæ incertæ Sanctorum non venerentur
 144. c. 1.
- Memphicus pagus 137. c. 2.
- Menardus castigatus 227. c. 2.
- Mendacium 376. c. 1. noxium vitetur 283. c. 2.
- Mendici 168. c. 1. 243. c. 2. 288. c. 1.
- Menſe lapideæ ab Episcopis consecratæ 317.
 c. 2.
- Menſis placentarum 106.
- Menſtruo tempore abstinendum ab uxoribus
 284. c. 2. 371. c. 2. 376. c. 2.
- Menturæ æquales sint 168. c. 2. 195. c. 2. in-
 iustus & inæquales 393. c. 1. commendatæ mo-
 diorum & sextariorum 210. c. 2.
- Mercatores admonentur de vita sempiterna
 290. c. 1.
- Mercatum ne fiat die dominico 175. c. 2. 233.
 c. 1.
- Mercurii sacra 88. feræ 99. 100.
- Mercurius Germanorum Deus 65. c. 2. ei hu-
 manis hostiis litabant *ibid.*
- Merveices monasteriales sive saculares 408. c. 2.
- Meretrix 305. c. 2. 320. c. 1. 408. c. 2.
- Meridiani Saxones 52. c. 2.
- Meriti ejusdem mancipium 439. c. 1.
- Merſio trina in baptisate 217. c. 2. 238. c. 1.
 Meſſes si quis super bannum dominicum rap-
 puerit 193. c. 1.
- Meſſes maruræ vel collectæ 327. c. 1.
- Meta, methio 50. c. 1. 53. c. 1.
- Metamorphoses miræ a Barbaris creditæ 112.
- Metensis cantilena 416. c. 2.
- Metropolitana sedes 292. c. 1. 327. c. 2.
- Metropolitani auctoritas 224. c. 1. 312. c. 2. 314.
 c. 2. 403. c. 1.
- Metropolitani qui vocentur 352. c. 1. duo non
 sint in una provincia 168. c. 2. 301. c. 1. con-
 veniant ad Concilia 140. c. 2. ducibus com-
 parantur 188. c. 2.
- Metropolitanum si Episcopus vel Clericus acu-
 culaverit 339. c. 1. suspectum si quis habue-
 rit 338. c. 2. insectum sibi si quis senſerit,
 adeat Primarem 313. c. 1.
- Metropolitani proprius 373. c. 1. pallio subli-
 matus 268. c. 1. causas non audiat sine in-
 ſtancia Coepiscoporum suorum 315. c. 1. 391.
 c. 2. nihil novi faciat sine consilio Suffraga-
 neorum 141. c. 1. 341. c. 2. 390. c. 2. in al-
 terius provincia nihil præsumat 313. c. 2.
- Meurſias castigatus 151. c. 2.
- S. Michaelis dedicatio 181. c. 2.
- Migratio interdita Episcopis & Clericis 330.
 c. 1. 377. c. 1. 383. c. 1.
- Militia secularis 333. c. 1. post papantentiam non
 recipiatur 293. c. 1.
- Militiæ divinæ qui desiderat se mancipari 311.
 c. 1. qui aggregari desiderat, sit immunis ab
 aliis 311. c. 2.
- Militiæ cingulum 267. c. 1.
- Militiam habere in palatio 351. c. 2.
- Ministeria sacra 318. c. 2. iudicum 192. c. 1,
 Episcoporum & Comitum 175. c. 1. divina
 si quis conturbaverit 377. c. 1. sacra qui tra-
 dare non possunt 312. c. 2.
- Ministeriales, id est, coloni, villici 448. c. 1.
 villarum 423. c. 2.
- Ministerialis Comitatus 201. c. 2. palatium ubi-
 cumque conſectum accipiat 207. c. 1.
- Ministerium regum per partes diviſum 174.
 c. 1. Comitatus 202. c. 2.
- Ministri Ecclesiæ 175. c. 1. altaris Dei 148. c. 2.
 a negotiis secularibus abſtineant 395. c. 1.
 Episcoporum 328. c. 2. manus divini non
 ſubſtantur poteſtatibus temporalibus 142. c. 2.
 272. c. 1. 302. c. 2. 348. c. 2. si affecti fue-
 rint injuria 272. c. 1. 273. c. 2. 377. c. 1. ne
 lædantur 394. c. 2.
- Ministri Reipublicæ 373. c. 1. 2. Comitum 201.
 c. 1.
- Minores 390. c. 2. 321. c. 1.
- Minorum damna 326. c. 1.
- Miramontius castigatus 204. c. 1.
- Misericordia, id est elemoſyna 220. c. 1.
- Missæ iudicis 412. c. 2.
- Missæ publica 325. c. 1. 349. c. 1.
- Missæ S. Andreae, id est dies festus 177. c. 2.
 S. Joannis Baptistæ 188. c. 1. & *passim*; S.
 Martini 424. c. 2.
- Missæ ad quid constituta 278. c. 1. celebretur
 cum ſandaliis 259. c. 1. non celebranda ex-
 tra ecclesiam, neque in domibus privatis,
 neque in locis non consecratis 235. c. 2. 281.
 c. 1. 317. c. 2. 382. c. 1. neque in oratorio
 260. c. 2. 270. c. 2. 382. c. 1. non audiar
 ubi non licet 282. c. 1. 350. c. 1. 368. c. 1.
 quomodo celebranda in monasteriis ſanc-
 timonialium 369. c. 1. a Presbytero ſolo non ce-
 lebretur 233. c. 2. 367. c. 2. neque in domi-
 ciliis 223. c. 1. neque in aliena parrochia 224.
 c. 2. 223. c. 2. non in Parafceve neque Sab-
 bato ſancto 349. c. 2. ordine Romano ce-
 lebretur 423. c. 2.
- Missæ faciendæ pro rege & exercitu 318. c. 2.
 404. c. 2.
- Missalem perfectæ ætatis homines ſcribant 149.
 c. 1. 299. c. 2.
- Missalem & Lectorium correctos habeant
 Presbyteri 162. c. 2. 240. c. 2.
- Missalis Gregorianus 163. c. 1. plenarius *ibid.*
- Missam celebrare 140. c. 1. cantare 170. c. 2.
 dicere sine pallio Archiepiscopus non præſu-
 mar 426. c. 1. celebrare sine communicanti-
 bus 233. c. 2.
- Missarum celebrationes & præces 147. c. 2. 225.
 c. 1. & *passim*; ſolemnia 148. c. 1. & *passim*.
- Missaticum 187. c. 1. 194. c. 2. 207. c. 1. 210.
 c. 1.
- Missarum contradicere 192. c. 2.
- Missi regii, quales 71. c. 1. eorum compositio
 74. c. 1.
- Missi difſentientes 190. c. 1. 284. c. 2. 486. c. 1.
 BbD 2 Missi

- Miffi qui vel Episcopi vel Abbates sunt 207. c. 1.
- Miffi dominici, regales 399. c. 2. de palatio 204. c. 2. per quaque loca directi 231. c. 2. Archiepiscoporum & Comitum 178. c. 2. quomodo recipiendi 202. c. 2. nonorentur 176. c. 1. ad iustitias faciendas ordinati 281. c. 2. iustitiam non dilatent 191. c. 2. monasteria visitent & intelligant 167. c. 2. 231. c. 2. 259. c. 1. curam habeant pauperum 402. c. 1. quater in mense placita teneant 195. c. 1. & Comitibus nota faciant 247. c. 2. Scabineos, Advocatos, Notarios eligant 189. c. 2. de adnuntiatione & de opere breves afferant 285. c. 1.
- Miffio dominico si quis contradixerit 192. c. 2.
- Mifforum dominicorum cura & officium 179. c. 1. 187. c. 1. 194. c. 2. 195. c. 1. 207. c. 1. 210. c. 1. observatio 206. c. 1. legatio 204. c. 2. dispensa 207. c. 2. placita a quibus frequentanda 197. c. 1. 207. c. 2.
- Miffus S. Petri 215. c. 2. 424. c. 2.
- Mittere in exilium 64.
- Modii injusti 370. c. 1. æquales 168. c. 2. 265. c. 1.
- Mœchatus si quis fuerit cum uxore alterius 265. c. 1.
- Moguntinum Concilium emendatum 234. c. 1.
- Molinus castigatus 158. c. 1.
- Monacha nulla fiat ante annos ætatis viginti quinque 166. c. 2.
- Monachi in proposito suo permaneant 142. c. 2. 149. c. 1. 209. c. 2. si monasterium suum dimiserint 260. c. 1. 271. c. 2. 340. c. 1. 380. c. 2. fugitivi 206. c. 2. subjecti sint Episcopis suis 220. c. 1. 2. 308. c. 2. 309. c. 1. cantum Romanum peragant 151. c. 1. quomodo monasteria sanctimonialium adire possint 368. c. 2. electi ministerio cubilis pontificalis 253. c. 2. conspirationem non faciant contra pastorem suum 142. c. 2. 224. c. 2. 321. c. 2. 334. c. 1. non adeant palatium 254. c. 2. ad secularia placita non eant 149. c. 2. actiones seculares non habeant 273. c. 1. 378. c. 2. in secularia negotia non transeant 142. c. 1. 395. c. 1. tabernas non ingrediantur 141. c. 2. regulam S. Benedicti memoriter discant 358. c. 1. verberibus coerceantur 334. c. 1. sine commendatiis litteris Episcopi sui non evagentur 273. c. 2. 326. c. 2. 334. c. 1. 408. c. 1. fugitivi & apostatae non facile recipiendi 460. c. 2. omnia habeant necessaria 231. c. 2. venditant falsas reliquias 144. c. 1. in domo infirmorum non manducant 366. c. 1.
- Monachi non habeant peculiare 360. c. 2. iudicentur a suis Episcopis 142. c. 2. ne sint compadres 359. c. 1. 398. c. 1. confessionem peccatorum non audiant 369. c. 1. 2.
- Monachorum militia cum consilio utiliter implenda 378. c. 1. officium 358. c. 1. cibi 358. c. 2. vestimenta 359. c. 2. 363. c. 2. mensura cibi & potus 365. c. 1. disciplina 365. c. 2. apostatarum bona cedant monasterio unde discesserunt 271. c. 1. carcer durus 262. c. 1.
- Monachus nemo fiat absque permisso Regis 288. c. 1. si contumax aut rebellis Episcopo suo fuerit 277. c. 1. non prædicet 394. c. 1. monasterium non relinquat ut confessiones audiat sanctimonialium 369. c. 1. si ad clericatum provehatur 142. c. 2. si laicus factus fuerit 260. c. 1. 381. c. 2. ad iudicium civile non acculetur 259. c. 2. 380. c. 1. cellam non contruat sine permissione Episcopi vel Abbatis 274. c. 2. si injuria affectus fuerit 255. c. 2. si in crimen fornicationis incidit 347. c. 1. si occisus fuerit 188. c. 2. 244. c. 1. 269. c. 1. 270. c. 1. 289. c. 1.
- Monasteria Canonicorum & Monachorum 237. c. 2. virorum & puellarum 285. c. 1. puellarum 182. c. 2. semel dicata maneant perpetuo monasteria 143. c. 1. 236. c. 1. sint sub Episcopi cura 220. c. 2. 309. c. 2. sint bene ordinata 174. c. 2. sub regula vivant 403. c. 1. plura non licet habere 209. c. 1. visitanda 2 Missis dominicis 167. c. 2. 232. c. 1. 259. c. 1. laicis data 175. c. 2. 255. c. 1. 424. c. 2. paupertatem non patiantur ob pecuniam prælitam 306. c. 2. non inquietentur 277. c. 1. immunitates haberent 246. c. 2. eorum privilegia ferventur 306. c. 2.
- Monasteria ingrediantur Clerici poenitentes 297. c. 2. 320. c. 1. 327. c. 1. 376. c. 2. monachorum mulieres non adeant 398. c. 1. puellarum non nisi probatae vitæ homines ingrediantur 334. c. 1.
- Monasteriales ancillæ Dei 216. c. 2. meretrices 408. c. 2.
- Monasteriis condendis Principes dabant loca 205. c. 1. 2.
- Monasterium regulare 284. c. 1. ingredi liber homo non potest sine licentia Principis 243. c. 2. ingredi si quis incognitus voluerit 260. c. 1. nemo præsumat invadere 306. c. 2. in proprium tradere, commutare, vendere nemini Regum liceat 261. c. 1. qui in proprio ædificat, qualiter chartam faciat 401. c. 1. positum in mundeburde palatii 486. c. 1.
- Monastica professio 254. c. 2.
- Monasticam vestem icenici non induant 267. c. 1. vitam multo tadio servitutis profitentur 156. c. 1.
- Monedati denarii 288. c. 1.
- Moneta nova & falsa 186. c. 2. 203. c. 1. 206. c. 1. 288. c. 1. non fiat nisi in palatio 186. c. 2. 288. c. 1. palatina 186. c. 2. Germanorum 60. c. 2. 61. c. 1.
- Moneta unus admonitio 177. c. 1.
- Monetarii falsi requirantur 210. c. 1.
- Mord, quid 44. c. 1.
- Mordbrennen 44. c. 1.
- Mordritum 19. c. 2.
- Mordibat 43. c. 2.
- Mordum totum 43. c. 2. ejus compositio 44. c. 1.
- Morientibus communico & reconciliatio præberetur 281. c. 2. 317. c. 2.
- Mors violenta cur ab Ethnicis desiderata xxii.
- Mortem alicujus requirere 322. c. 2.
- Morth, mortuoz 43. c. 2.
- Mortii voluntarie si quis se tradiderit 352. c. 2. 398. c. 1.
- Mortificatio corporis 380. c. 1.
- Mortua manus 227. c. 1. 401. c. 2.
- Mortui non sunt temere iudicandi 312. c. 2. non sepeliantur in ecclesia 171. c. 2. 184. c. 2. 429. c. 2. sepeliri possunt die dominico 151. c. 2. 300. c. 1. bellis, conviviis atque symposiis operam dantes xxii.
- Mortuorum exequia absque superstitione fiant 164. c. 1. 240. c. 2. 281. c. 1. ossa de sepulcris nemo eiciat 405. c. 1. memoria celebrata in monasteris 363. c. 1. officium 365. c. 2.
- Mortuum super mortuum nemo ponat 281. c. 1. si quis reperit & humaverit 258. c. 1.
- Mortuus homo cui vita concessa est post iudicium 191. c. 1. 289. c. 2.
- Mos consuetudinarius 296. c. 1.
- Mos Gentilium infantes inmolandi, antequam gustassent 10. c. 1. Germanorum, ut familia universa amicitias vel inimicitias suscipiat 4. 6. c. 2. 7.
- Mos in homicidiis inclamandi *Wraeck*, *Wraeck* 7. c. 1. jurandi apud Reliquias Sanctorum, & forma ejus & reprehensio 12. c. 2. 13. c. 1. jurandi per capillos 14. c. 1. per vestimenta *ibid.* per arma *ibid.* per oram sagi 16. c. 1.
- Mos ligandi homines 23. c. 1. probandi tinnitu scuti arei ossa ex vulnere exeuntes 22. quod ex Danica servitute reliquum fuit 22. c. 2. Mos persequendi homicidam 7. c. 2. raptam liberam electionem dandi 12. c. 1. raptam

- diculus de frequenti stupratione ancillarum
11. c. 2. 12. c. 1. sepeliendi cum vestibus 28.
c. 2. sponfam domum ducendi 13. c. 2. cremandi mortuos 65. c. 2.
- Mofedo 43. c. 2.
- Muscula monachis dandæ 365. c. 2. berbicinz
152. c. 1.
- Mulier viro juncta non omnis est uxor 312. c. 1.
315. c. 1. invita virum non ducat 356. c. 1.
si virum accusaverit frigiditatis 266. c. 1. 269.
c. 1. si adulterium perpetraverit 344. c. 2. si
duobus fratribus nuperit 344. c. 1. si jumen-
to succubuerit 282. c. 1. si percussa abortum
fecerit 263. c. 2. enixa post quot dies eccle-
siam possit intrare 281. c. 2. si dormiens fi-
lium suum oppresserit 344. c. 1. si velum in
caput miserit sine licentia viri 219. c. 2. &
si sponte aut invita, in eo permaneat 235.
c. 2. religiosa 261. c. 1. si maritum veneficio
occidisse accusetur, ad novem vomeres igni-
tos examinanda 36. c. 2.
- Mulieres monasterii monachorum non ingre-
diantur 398. c. 1. ad altare non accedant 147.
c. 2. 224. c. 1. 333. c. 1. cantant in funeribus
Christianorum 281. c. 1. apud Germanos
in perpetua tutela 12. c. 2. non accedant ad
portas monasterii 462. c. 2.
- Mulieri libidinose penitentia ridicula injuncta
210. c. 1.
- Mulieris turpitudine non discooperienda 264. c. 2.
- Mulierum familiaritas & consortia vitentur a
clericis 140. c. 1. 216. c. 2. 398. c. 1. 2.
- Multa quæ in charta scripta est 189. c. 1. 190.
c. 2.
- Mund, Mundium 51. c. 2.
- Mundana lex 173. c. 1. 160. c. 1.
- Mundeburdus 285. c. 1. vel defensio 425. c. 1.
490. c. 2.
- Mundium regis 189. c. 1.
- Mundoburdum 490. c. 1.
- Munera nulli Christianus exigat pro quolibet
placito 383. c. 2. veritatem maculant 356. c. 2.
387. c. 1. laici a Presbyteris non exigant propter
commendationem ecclesie 384. c. 1. judices
non accipiant 175. c. 1. 206. c. 2. 285.
c. 1. 371. c. 2. 384. c. 1. non exigantur ab
ordinatis 375. c. 2. pro beneficiis medicinz
Dei clerici non accipiant 354. c. 1.
- Munera excommunicati nemo accipiat 223. c. 2.
Muneris causa nemo recipiatur in monasterio
365. c. 1.
- Murdum 43. c. 2.
- Murnio, occulto 44. c. 1.
- Mysteria divina nec in Parasceve, nec Sabba-
to sancto celebrentur 349. c. 2. nemo celebret
in aliena parrochia 301. c. 1. 310. c. 2. neque
in locis non consecratis 281. c. 1.
- Mysterium nuptiale 312. c. 1. 315. c. 1.
- Myrica veritas 169. c. 1. 249. c. 1.
- N**
- Narbonensis Inscriptio de initiis Episcopa-
tus Rustici 406. 407.
- Narrationes dubie prohibet 150. c. 2.
- Nasus latroni truncetur 237. c. 2.
- Natalis S. Remigii 425. c. 1.
- Nativitas Beatæ Mariæ 173. c. 1. 280. c. 1.
- Navalis evectio 484. c. 1.
- Naves concessæ monasteriis exemptæ a teloneo
287. c. 1.
- Navisragium sive damnum 448. c. 2. 485. c. 2.
- Necessitudo paterna aut germana 334. c. 1.
- Nedfrates, sacrilegi ignes 216. c. 2.
- Negligentes quomodo curandi 329. c. 2.
- Negligentia Sacerdotum 311. c. 2.
- Negligentiæ quatuor Sacerdotum 253. c. 1.
- Negotia secularia, id est commercia 142. c. 1. 2.
308. c. 2. 395. c. 1. exercere 351. c. 2. 387.
c. 2. non agantur in ecclesiis 143. c. 1. 285.
c. 1. 299. c. 1. in suis locis ubi orta sunt si-
nientia 301. c. 1. 314. c. 2. Ecclesiarum primo
audiantur 320. c. 2. ecclesiastica & secu-
laria 220. c. 1. 309. c. 2.
- Negotiandi causa 186. c. 1. 2. 287. c. 1. 2.
- Negotiationis lucra non exercent poenitentes
312. c. 1.
- Negotiatores Judæi 167. c. 2.
- Negotiatores admoneantur de vita sempiterna
290. c. 1. qui partes Sclavorum & Avarorum
pergant 184. c. 2. 287. c. 1.
- Negotium quid dicatur 214. c. 2. criminale 291.
c. 2. ecclesiasticum & seculare 200. c. 2. mo-
nasterii 395. c. 1. mercatura, negotio 168.
c. 2.
- Negotium facere 258. c. 1. injustum exercere
395. c. 1.
- Nemausenium canonum auctoritas excutitur
369. c. 2.
- Nepotes excludunt filias ab hereditate 52. c. 2.
in loco filiorum instituti ab avo 442. c. 2.
- Neptam si quis duxerit uxorem 323. c. 2.
- Nicæna Synodus 301. c. 1. fides servetur 292.
c. 2.
- Nicæna decreta 314. c. 2. de monachis fugiti-
vis 460. c. 1.
- Nidum avis si quis invenerit 265. c. 1.
- Nimidas quid significet 84. 85.
- Nobiles Frisii & Germani 2.
- Nobiles viri legem suam discant 244. c. 1. 288.
c. 2.
- Nobilis conditio 40. compositio *ibid.*
- Nobilium cognomina, unde 40. c. 1.
- Noctes septem 282. c. 2.
- Noctium computatio 69. c. 1. numero spatia
temporis definita 190. c. 2.
- Nocturnale officium 151. c. 1. 277. c. 2.
- Nocturnus spoliator 322. c. 2.
- Nodiy, id est ignis averruncus 97. 98.
- Nomina falsa Martyrum non venerentur 143.
c. 2.
- Nomina publice non recitentur ante precem sa-
cerdotalem 145. c. 1. 225. c. 1. 425. c. 1.
- Nonæ & decimæ 159. c. 1. 425. c. 1. *¶ passim.*
- Nonnanes 216. c. 2. 232. c. 1. 415. c. 1. vela-
ta si in crimen fornicationis ceciderint 347.
c. 1.
- Nonni vocentur ii qui præponuntur 363. c. 2.
425. c. 1.
- Normanni humanis hostiis usi 66. c. 2.
- Nosocomium 180. c. 1.
- Nota Romana & Francisca 149. c. 1. 416. c. 2.
- Notæ musicæ discantur per singula monasteria
vel episcopia 149. c. 1. 299. c. 2. grammati-
cæ difficiles 165. c. 2.
- Notarii per singula loca eligantur 383. c. 1. non
possunt esse Presbyterii 171. c. 2. veteres im-
periti 166. c. 1.
- Notarium suum habeat Episcopus, Abbas &
Comes 286. c. 1.
- Notitia de vinea 479. c. 1. de natis fervorum
480. c. 2. de commodato *ibid.*
- Novercæ suæ si quis se miscuerit 265. c. 1. aut
matrimonio junxerit 323. c. 2.
- Novilunia, auspiciatissima initia 98.
- Novitatis studendum non est 311. c. 1.
- Novitii fratres seu monachi 361. c. 2. pullen-
tur secundum regulam 149. c. 2. 166. c. 1.
- Noxæ contumaciæ 337. c. 2.
- Noxæ deditio 57. c. 2.
- Nubere, verbum obscœnum 234. c. 2. 266. c. 1.
269. c. 1. 344. c. 1.
- Nubere nemo præsumat sine publicis auspitiis
274. c. 1. neque sine benedictione sacerdotis
ibid. 292. c. 1. 304. c. 3. 323. c. 2. in qua
propinquitatis non liceat 282. c. 1.
- Nudi cum ferro ne sinantur vagari 209. c. 2.
- Nummaria res Germanorum 60. c. 2. 61. c. 1.
- Nummulariorum mentis 352. c. 2.
- Nu-

- Nupta aliud est, aliud concubina 315. c. 1.
 Nuptiæ publicæ fiant ab iis qui nubere cupiunt
 315. c. 1. 323. c. 1. & cum benedictione sacerdotis
 345. c. 1. 355. c. 2. 388. c. 1. quæ
 prohibendæ 249. c. 2. 386. c. 1.
 Nuptiale mysterium 312. c. 1. 315. c. 1. festum
 388. c. 1.
 Nuptialiter 346. c. 2.
 Nurum suam si quis duxerit uxorem 323. c. 2.
 Nutricare 168. c. 2.
 Nutrimen 425. c. 2. animalium 204. c. 1. 246.
 c. 1. & *passim*; pro decima 177. c. 2.
 Nutriti Presbyterorum 149. c. 2.
 c. 2. quomodo senioribus solvendæ 182. c. 2.
 249. c. 1. 2.
 Operarios conducere 204. c. 1. .
 Operas diurnas & nocturnas locare 340. c. 1.
 Operum bonorum officium 353. c. 2. exhibitio-
 nes 351. c. 1. 2. 387. c. 2.
 Operum interdum scriptum pro hominum 351.
 c. 2.
 Oppressiones pauperum liberorum hominum
 288. c. 1.
 Optimates de suo beneficio familiam nutriant
 168. c. 2.
 Orandi locus pro laicis & feminis 335. c. 1.
 Orariis utantur Presbyteri 232. c. 1. 425. c. 2.
 Orarium 425. c. 2.
 Oratio dominica 147. c. 2. 335. c. 1. populo in-
 sinuanda 278. c. 1. post matinas & vespe-
 ras proferatur 398. c. 1. ab omnibus dicitur
 233. c. 2. & *passim*.
 Orationes ecclesiæ qui devitant, vitandi 220.
 c. 1. 309. c. 1.
 Orationes ad Patrem dirigendæ 266. c. 2. 348.
 c. 2. faciendæ pro diversis plagis 173. c. 1.
 pro rege 318. c. 2. pro defunctis 347. c. 2.
 Orationibus insistant Sacerdotes 318. c. 2. 225.
 c. 2. magis innitendum est quam in armorum
 defensionibus 148. c. 1.
 Oratoria nova 182. c. 1. 233. c. 2. villaria 209.
 c. 1. sancta si quis conturbaverit 273. c. 2.
 377. c. 1.
 Oratorium si quis habuerit in domo sua 260-
 c. 2. 382. c. 1. habebant viri nobiles 260. c. 2.
 Orbis appellatæ sunt provinciæ & districtus 103.
 Ordalia, Ordela 59. c. 1.
 Ordalum, quid 15. c. 1.
 Ordinare, id est constituere, jubere 156. c. 2.
 Ordinati a falsis Episcopis iterum ordinandi
 381. c. 1.
 Ordinatio Episcopi fieri potest a tribus 314. c. 1.
 simoniaca 141. c. 2. 224. c. 1. malorum Sa-
 cerdotum vitanda 310. c. 1. nella illius qui
 non a suo Episcopo ordinatus est 338. c. 1.
 absoluta prohibetur 142. c. 2. 209. c. 1.
 Ordinationes illicitæ cavendæ 310. c. 1. iudicio
 multitudinis ne fiant 397. c. 2.
 Ordinationes Scottorum 381. c. 1.
 Ordinationis suæ tempus & ordinem Episcopi
 agnoscant 277. c. 2.
 Ordines sacri in se junctis quatuor temporum di-
 stribuuntur 279. c. 1.
 Ordines Frisiorum 2. c. 1. Ordines populi apud
 Germanos *ibid.*
 Ordinum differentia in Republica 32. c. 1.
 Ordinum vocabulo interdum intelliguntur ca-
 nones & regulæ ecclesiasticæ 156. c. 2.
 Ordo Sacerdotum 2. c. 2. in ordinem ambula-
 re *ibid.*
 Orientales Saxones 52. c. 2.
 Orlandus lorica indutus super portam Ecclesiæ
 cathedralis Veronæ 34. ejus effigies *ibid.*
 Ornamenta mulierum 35.
 Orphanam pacem habeant 209. c. 2. 285. c. 1. de-
 sententur ab Episcopis 235. c. 2. non despi-
 ciantur in publicis iudiciis 184. c. 1. 286. c. 2.
 si exhereditati fuerint 181. c. 1.
 Orphanorum & viduarum causas primo loco
 audiant iudices 181. c. 1. 246. c. 2.
 Orphanotrophium 180. c. 1.
 Ocellus infula Sequanz 191. c. 2.
 Ossa mortuorum de sepulcris non eiciantur
 405. c. 1. super terram non dimittantur 281.
 c. 1.
 Ostenda in Frisii 27. c. 2.
 Ostiarius non acculet lectorem 169. c. 1. 249.
 c. 1. si injuria affectus fuerit 255. c. 2.
 Ostphali 52. c. 2. 71. eorum cum Anglaris com-
 munita jura 53. c. 1. 55. c. 2.
 Othinus Saxonicus 78.
 Otiosus, tabulis vacandum non est in ecclesia
 285. c. 1. 371. c. 2.
 Obediaentia secundum canones 236. c. 1.
 Oblata nulli liceat rapere vel fraudare 144. c. 1.
 Oblatio non offerenda in domibus non consecratis
 235. c. 2. 376. c. 1. foris septa altaris
 non recipiatur 259. c. 1. pro iis recipiatur qui
 ante reconciliationem mortui sunt poenitentes
 230. c. 1. 231. c. 2. eorum non recipiatur
 qui se interficiunt 267. c. 1. 352. c. 2. 398.
 c. 1. nec eorum qui pro sceleribus puniuntur
ibid. nec eorum quorum liberi aut propinqui
 propterea possint exheredari 239. c. 1.
 Oblationes pertinent ad jus Sacerdotum 302.
 c. 2. 304. c. 1. sunt pauperum & peregrino-
 rum stipendia 343. c. 1. sunt in Episcopi
 potestate 396. c. 1. Deo offerendæ in ecclesia
 233. c. 2. 259. c. 1. 277. c. 2. 377. c. 2. si quis
 extra ecclesiam dederit vel acceperit 220. c. 1.
 266. c. 1. 309. c. 1. 332. c. 2. faciendæ pro
 rege & exercitu 318. c. 2. duobus annis non
 offerant poenitentes 230. c. 2. pro defunctis
 281. c. 1. 347. c. 2. delinctorum si quis reti-
 nerit 334. c. 2. ne rapiantur, nec fraudentur
 224. c. 2. 268. c. 1. 307. c. 2. in quatuor
 partes dividantur 396. c. 2. fidelium, id est
 terrarum vel vineolarum 158. c. 1.
 Oblationis munus ad altare Deo non placet sine
 pace 145. c. 2. 217. c. 2. 298. c. 2. & non
 recipiatur 330. c. 1.
 Oblationis formula 436. c. 2.
 Obligatores 425. c. 2.
 Obnoxii 437. c. 2.
 Obnoxii si ambulaverint cum Episcopo 270. c. 1.
 Obicure quomodo explicanda 311. c. 2.
 Observatio in foco vel in inchoatione rei ali-
 cuius 98 temporis *ibid.*
 Occidentalis Frisia & Occidentales Frisii 26.
 Occidere non licet patres pro filiis, nec filios
 pro patribus 266. c. 1.
 Occulta Westphalia iudicia 61. c. 2.
 Od, or, quid 40. c. 1.
 Oeconomus ecclesiæ 180. c. 2.
 Officiales Principis Achajæ ne violentur 523.
 c. 1.
 Officium regulare 358. c. 1. nocturnale & gra-
 dale 151. c. 1.
 Officium suum si Clericus non impleverit 328.
 c. 1. ecclesiasticum si quis reliquerit 29. c. 1.
 officium suum, id est iudicium ecclesiasticum
 si Clericus reliquerit 375. c. 1.
 Olei sacri unctio & benedictio 223. c. 1. 278.
 c. 2. 317. c. 2. 328. c. 2. 381. c. 2.
 Oleum ad catechumenos inungendos 179. c. 1.
 benedictum secum deferant Presbyteri 278.
 c. 1. 2.
 Oliverius clypeo & ferrea pila armatus super
 portam Ecclesiæ cathedralis Veronæ 34. c. 2.
 ejus effigies *ibid.*
 Omnes interdum scriptum pro homines 266.
 c. 2.
 Opera servilia non agantur diebus dominicis
 19. c. 1. 151. c. 1. 2.
 Operæ & impensæ in medicos restituendæ 263.

Orem si quis amico commendaverit 264. c. 1.
si quis furatus fuerit *ibid.*
Oris & agni pretium 61. c. 1.

P

PAcem quinam habent 64. non habet capitis damnatus 47. c. 1.
Pacem si quis recipere noluerit 202. c. 1.
Pacta & pacta conservanda 275. c. 2. 294. c. 1.
Pactionis humanae jura 280. c. 2. 367. c. 1.
Pactum cum Deo in baptisinate 280. c. 2. 366. c. 2. omne pactum posteriori pacto dissolvitur 376. c. 2.
Pactum Francorum 155. c. 2.
Pactum inter parentes de eorum hereditate 443. c. 2.
Paganas observationes prohibeat Episcopus 317. c. 1. si quis fecerit 217. c. 2. 306. c. 1.
Pagani quales 42. c. 1. ob memoriam Deorum quosdam dies colunt 281. c. 2. 367. c. 2.
Paganiz 76. *& seq.* 425. c. 2.
Paganis non tradantur mancipia Christiana 306. c. 1.
Paganismi poena capitalis 66. c. 1.
Paganorum ritus si Presbyter non impeditur 338. c. 2. ritus in funeribus 281. c. 1. res Christianis non habeat titulo emphyteoseos 383. c. 2.
Pagenes, habitatores pagi 194. c. 1. 197. c. 2. 199. c. 2. 212. c. 2. 402. c. 1.
Pagi veterum 71. 73. c. 1.
Pagi, unde 73. c. 1.
Palanz, Palenz, Palans grayones 48. c. 2. 49. c. 1.
Palatini Comites unde dicti 48. c. 2.
Palatium quid 48.
Pallæ ab Episcopo consecrandæ 350. c. 1.
Pallium Metropolitani 268. c. 1. archiepiscopale 426. c. 1.
Pamphilus Martyr libros Origenis manu sua descripsit 165. c. 1.
Pane tantum & aqua utatur homicida poenitentis 398. c. 2.
Panes civiles 180. c. 1. 379. c. 2.
Panis Deus 216. c. 2.
Panis hordeacei exorcismus 414. c. 2.
Panni integri 186. c. 2. 243. c. 2.
Papebrochius castigatus 215. c. 1.
Paradisus 285. c. 2.
Paranympsi 323. c. 2. 355. c. 2. *& passim.*
Paravereda 176. c. 2. 212. c. 2.
Parem suum in exercitu si quis dimiserit, aut coegerit bibere 193. c. 2.
Parentela non dicat testimonium in extraneos 294. c. 1.
Parentem suum propinquorem si quis gladio iugulaverit 200. c. 1. 449. c. 1.
Parentes ejusdem cognationis 294. c. 1. legitimi 331. c. 1.
Pares 426. c. 2.
Parclair, locus in quo sanctimoniales conveniri consueverunt 369. c. 1.
Parricida 182. c. 2. 383. c. 2. canonice coercentur 267. c. 1.
Parricidium 19. c. 2.
Parrochia Episcopi 199. c. 1.
Parrochiaz suæ potestatem habeat Episcopus 312. c. 2.
Parrochiam suam singulis annis Episcopus circumeat 317. c. 1. 320. c. 2. alterius nullus Episcopus vel Presbyter invadat 277. c. 1. 301. c. 1. 310. c. 2. 333. c. 2. 348. c. 1.
Parrochianum alterius nemo ad Missam recipiat 170. c. 2. 222. c. 2. nec retineat aut ordinet 227. c. 2. 338. c. 1. 391. c. 2.
Parvuli instruantur de fide & mysterio baptismatis 345. c. 1. excusantur a jejunio 335. c. 1. 349. c. 2. non cogantur jurare 146. c. 2.

infirmi communicandi 372. c. 1. 223. c. 1. fide illorum salvantur qui eos de sacra fonte suscipiunt 183. c. 2.
Pascua & venationes communia 522. c. 1.
Passionis Domini dies per abstinenciam honorandus 335. c. 1.
Passum exactare 462. c. 2.
Pater naturalis 442. c. 2. 488. c. 1. filios vel nepotes suos meliorare potest 442. c. 1. 487. c. 2.
Pater noster 365. c. 1.
Pater tutor filiz 51. c. 1. 52. c. 1. pretium empta filiz recipit 49. c. 2. 52. c. 1.
Pater si dormiens filium oppresserit 344. c. 1. 2.
Patratores diverforum maloram 370. c. 2. 408. c. 1.
Patres non occidantur pro filiis 266. c. 1.
Patri suo si quis maledixerit 263. c. 1. aut eum percuferit *ibid.* aut ejus ignominiam revelaverit 265. c. 1.
Patriciatus Caroli Magni 72. c. 2.
Patrini 426. c. 2. qui esse non possunt 278. c. 2. 366. c. 1. ut filios suos spiritalis doceant 183. c. 2. *& passim.*
Patronatus jus apud Germanos 59. c. 2.
Patroni pro patrini 366. c. 1.
Patruus vel patruorum filii agnati sunt & cognati 340. c. 2.
Patrum invasores notantur infamia 343. c. 1.
Paulini Patriarchæ Aquilejensis Epistola de uxore sine culpa interfecta 248. c. 2.
Paulo H. P. regnante 252. c. 2.
Pauperem suum unumquique de sua familia nutrit 168. c. 1.
Pauperes non opprimantur a potentioribus 167. c. 1. 243. c. 2. in iustis oppressi releventur 205. c. 1. ab Episcopis protegantur 384. c. 1. ne crucientur 402. c. 1. pacem habeant 209. c. 2. ab Ecclesia nutriendi 307. c. 2. exhereditati subveniantur 181. c. 1. famelicis nutrantur ab Episcopis & Abbatibus 404. c. 2. habeant per diversa loca regulares susceptiones 150. c. 1. 299. c. 2.
Pauperum causa prius audiendæ 181. c. 1. 199. c. 1. 241. c. 1. cura commendatur 259. c. 2. necatores sunt qui res Ecclesie auferunt 274. c. 1. 304. c. 2. 306. c. 2. 307. c. 1. 348. c. 2. curam habeant Episcopi 382. c. 2. liberorum hominum oppressio 288. c. 1. adjuutores sunt Comites 175. c. 1. iustitiis vacent Comites 194. c. 2. substantiam si quis rapuerit 333. c. 2. 348. c. 1. res mala occasione non emantur 181. c. 1. 235. c. 2. pauperum multi moriuntur de manibus sacerdotum requirendi 399. c. 2. 405. c. 2. pedes lavare *ibid.*
Pax domestica 47. c. 1. ecclesiastica 64. in regno conservanda 395. c. 1. infra patriam 192. c. 2. in itinere exercituali 176. c. 1. cum omni populo Christiano 145. c. 2. 298. c. 2. 377. c. 1. datur ab omnibus post consecra Christi sacramenta 144. c. 2. si revocari nequiverit inter quosdam 395. c. 2. pax & iustitia facienda a Comitibus 245. c. 1. sit ad invicem inter omnes 176. c. 1. 286. c. 2. fiat in ecclesia a populo Christiano 377. c. 2. etiam a rebellibus 184. c. 1. si violata fuerit 176. c. 2.
Peccantes contra naturam quomodo ponendi 144. c. 2. ex industria 380. c. 2. ignoranter vel mala voluntate 206. c. 2.
Peccata majora vel minor 223. c. 1. publica & occulta 301. c. 2. redimenda elemosinis 280. c. 1. criminalia quomodo pleganda 229. c. 1. aliena celare peccatum est 345. c. 1. an Deo solummodo confiteri debeat 379. c. 2. confitentium judicentur secundum canones 227. c. 2.
Pecora pro nummis substituta 61. eorum pretium 61. c. 2.
Pecoribus si quis se carnaliter miscuerit 282. c. 1. 341. c. 2.

- Pecudum luxuria 343. c. 2. 370. c. 2. pecudum
 appellatione & servi veniunt 9. c. 1.
 Peculatus dicitur de re publica 303. c. 2.
 Peculiare habere vetitum monachis 360. c. 1.
 Peculiare fervorum 156. c. 2. 238. c. 2. 439.
 c. 2. 490. c. 2.
 Peculium 186. c. 2.
 Pecunia, id est possessio, proprietas 217. c. 1.
 256. c. 2. id est animalia & res quam quis
 de pecunia sua comparavit 186. c. 2. 187.
 c. 1.
 Pecunia ecclesiastica 217. c. 1. 306. c. 2. Christi
 sanguine comparata 306. c. 2. ecclesie si ab-
 lata fuerit 304. c. 2. commodata 217. c. 1.
 366. c. 2.
 Pecuniz fraudate ecclesiarum restituantur 216.
 c. 1.
 Pecuniam si quis amico commendaverit 264.
 c. 1. sibi commendatam si quis attraxerit
 338. c. 1. non licet tenerari fratri suo ad usu-
 ram 265. c. 2. si quis filiofamilias commoda-
 verit 337. c. 2. si quis se promiserit reddita-
 tum pro alterius debito 337. c. 1.
 Pedes vel manus lignæ prohibentur 111. 112.
 Pedes lavare 360. c. 1. 399. c. 2. 405. c. 2.
 Pedissequæ mulierum 343. c. 1.
 Pedules, id est pedum operimenta 360. c. 1.
 426. c. 2.
 Pedum imagines cur reprobatz 111.
 Pellicem non habeat qui uxorem habet 308. c. 1.
 Pellicium herbicinium 152. c. 1.
 Peregræste 363. c. 1.
 Perdonare tributum 203. c. 2. 248. c. 2. mem-
 bra 200. c. 1.
 Perduellionis pœna 46. c. 2. 66. c. 2.
 Peregrina communio 329. c. 2. 338. c. 1. 406.
 c. 2.
 Peregrinatio ad liminâ Apostolorum 428. c. 1.
 peregrinatio sacra inter pœnas canonicas 209.
 c. 2.
 Peregrini susceptiones regulares habeant per di-
 versa loca 150. c. 1. 299. c. 2. distringantur
 210. c. 1. 283. c. 2. non inquietentur 258.
 c. 1. vagi 210. c. 2. Clerici a nullo recipian-
 tur 139. c. 2. Episcopi & Clerici contenti sint
 hospitalitatis munere 268. c. 2.
 Peregrino Episcopo locus sacrificandi detur 291.
 c. 1. 324. c. 2.
 Peregrinorum stipendia 343. c. 1. pedes lavan-
 di 360. c. 2.
 Perfectio canonica & ecclesiastica 346. c. 2.
 Perfidia Saxonum 66. c. 2.
 Perjurare quidam pro nihilo ducunt 383. c. 1.
 401. c. 2.
 Perjuria cavenda & prohibenda 185. c. 2. 243.
 c. 1. 287. c. 2. 320. c. 1. compescenda 206.
 c. 1.
 Perjurij si quis convictus fuerit 184. c. 1. 210.
 c. 2. 237. c. 1. 243. c. 1. 403. c. 2. pœna 45.
 c. 2. 46. c. 1. 71. c. 1.
 Perjuris consentientes 383. c. 1.
 Perjurium propter accipitrem & spatam 200.
 c. 1. 241. c. 2. ante pugnam commissum 200.
 c. 2. si quis suaserit 354. c. 1. 401. c. 2. in
 altari 426. c. 2.
 Permittente Apostolico 332. c. 1.
 Permutatio rerum ecclesiasticarum 180. c. 2.
 Perpetualiter 457. c. 2. 461. c. 1. 486. c. 1.
 Persona honestioris & minoris loci 357. c. 1.
 Personæ viles non accusent 144. c. 1. 383. c. 1.
 si frequenter violentiam admiserint 329. c. 1.
 Personæ majores seu minores 145. c. 2. 217.
 c. 2. 219. c. 1. accusatorum si in judicio Epi-
 scoporum culpabiles apparuerint 391. c. 2.
 Personarum acceptio cavenda in judiciis 380.
 c. 1.
 Personis majoribus si crimen obiectum fuerit
 322. c. 2.
 Pestilentia si evenerit 166. c. 2. pestilentia la-
 boravit Caroli M. seculum 370. c. 1.
 Pestus 292. c. 1.
 Perendum quod boni vocant S. Mariz, quid
 sit 99.
 Petrarum cultus 85. 86. 87. 88. Christianis pro-
 hibetur 86. super petras altaria *ibid.*
 Pfalz, Pal 48. c. 2.
 Pfalz, Pfalzgraefen 48. c. 2. 49. c. 1.
 Pflegschafften unde dicti 42. c. 1.
 Phala 48. c. 2.
 Phlebotomia tempus 358. c. 2.
 Phylacteria 91. 92. 425. c. 2. 426. c. 2. prohibi-
 ta 267. c. 1. 317. c. 1. 370. c. 2.
 Phyltra amatoria 101.
 Phytionis consultor 146. c. 1.
 Picciola 428. c. 2. decalogi 426. c. 2.
 Pignora sua recipiat debitor 337. c. 2.
 Pignora Sanctorum 319. c. 2.
 Pignoraciones prohibitz 69. c. 1. licitz 69. c. 2.
 Pignus si creditor vendiderit 338. c. 2.
 Pippinus Rex Aquitania 197. c. 2.
 Plicatoria manu facta 246. c. 2.
 Pitchei, Francisci, Glossarium ad libros Capitu-
 larium 411. & *seq.*
 Placentæ Numinibus oblata 106. 107. placentis.
 Numina ipsa consista 107. Placentarum men-
 sis 106.
 Placita 426. c. 2. publica 181. c. 1. communia
 195. c. 2. secularia 149. c. 2. minoria Comes
 habeat ubi voluerit 202. c. 1. Missorum domi-
 nicorum fiant nota Comitibus 197. c. 1.
 247. c. 2. Centenariorum 194. c. 2. 247. c. 2.
 non habeantur die dominico 67. c. 2. 175.
 c. 2. 233. c. 1. neque in ecclesia 285. c. 1.
 383. c. 2. neque in ejus atris vel domibus
 202. c. 2. 233. c. 1. 377. c. 2. 386. c. 1. tria
 a libris hominibus custodienda 206. c. 1.
 Placitare 44. c. 2. 45. c. 1.
 Placitata terra ad tenendum 248. c. 2.
 Placitationis ordo 121. & *seq.*
 Placitum 45. c. 1. 64. 67. c. 2. dominicum 399.
 c. 2. coudicum 193. c. 2. generale 206. c. 1.
 298. c. 2. 364. c. 1. constitutum intra patriam
 212. c. 1. Comitibus 237. c. 1. 284. c. 2. 403.
 c. 2. quando habendum 195. c. 1. non habeat
 Comes nisi jejunis 226. c. 2. frequentare non
 cogantur liberi homines 191. c. 2. qui non
 debeant adire 351. c. 2.
 Placitum suum custodire 446. c. 1. 447. c. 1. ad
 implere 447. c. 1.
 Placitum hominis 343. c. 2.
 Plagz quas pro peccatis patitur 173. c. 1.
 Plagare 446. c. 1.
 Plagium 19. c. 2. plagij pœna 44. c. 2.
Plaid, plaider 44. c. 2.
 Planduria 464. 465. c. 1.
 Plateola 166. c. 1.
 Plebeji & proprietarii, qui 2. c. 1. plebeji in
 clientela patriciorum 59. c. 2.
 Plebejus quando recipiendus in monasterium
 362. c. 2.
 Plebem propriam non negligat Episcopus 310.
 c. 2. alterius Episcopi non usurpet 290. c. 1.
 320. c. 2. 323. c. 1.
 Plenilunia, auspiciatissima initia 98.
 Pluvium 176. c. 1. 2. 426. c. 2.
 Pobratimi, qui 102.
 Pocula amatoria 370. c. 2.
 Pœna pecuniarum 378. c. 2. damni, pecuniz,
 & honoris 354. c. 2. recidat in accusatorem,
 si convincere eum non poterit 308. c. 2.
 331. c. 1. 342. c. 2. 351. c. 2. 392. c. 1. 445.
 c. 2. temere litigantium 73. c. 2.
 Pœna non solet inferi in cessionibus 448. c. 1.
 neque in chartulis libertatis 189. c. 1.
 Pœna liberæ sequentis matrimonium liti vel
 servi 10. c. 1.
 Pœnz apud Germanos & Frisos pecuniariz
 4. c. 1.
 Pœnas inere sub magna districtione & aridita-
 te 345. c. 2.

- Poenitentem publice deponat arma 248. c. 2. si comam dimiserit aut habitum mutaverit 227. c. 2. homicida pane tantum & aqua utatur 398. c. 2.
 Poenitentem nullus invitet vinum bibere aut carnem manducare 171. c. 1. 223. c. 1. non reconciliet aut benedicat Presbyter inconsulto Episcopo 325. c. 2. 397. c. 2. alterius parochia nemo absolvat 312. c. 1. publicum si quis interfecerit 199. c. 1. 226. c. 2. 241. c. 2.
 Poenitentes sint sub cura Sacerdotum 317. c. 1. impositionem manus & cilicium accipiant a Sacerdote 219. c. 1. 231. c. 1. 338. c. 1. publici quando abstinere debeant sacramento corporis & sanguinis Domini 333. c. 1. 2. 396. c. 2. 398. c. 1. quomodo iudicandi 209. c. 2. quo tempore reconciliandi 230. c. 2. 326. c. 1. & quomodo 231. c. 1. 281. c. 2. ubi fuerunt exclusi communionem consequntur 273. c. 2. 428. c. 1. sub consideratione Episcopi sint 309. c. 1. publici non possunt esse patrum 366. c. 1. negotia non exercent 312. c. 1. si in infirmitate eucharistiam acceperint 228. c. 1. morientes sine reconciliatione non moriantur 271. c. 1. 317. c. 2. ex gravioribus vel levioribus culpis 230. c. 2. 310. c. 2. delictis indulgentes 380. c. 1. negligentiores tardius recipiendi 231. c. 2. publici in regia sunt defensione 160. c. 2.
 Poenitentia canonica 325. c. 1. publica 255. c. 2. *et passim*; publica, & privata 227. c. 2. publica quomodo agenda 230. c. 1. septem annorum 230. c. 2. 331. c. 1. danda sine personarum acceptione 231. c. 2. 380. c. 1. juvenibus non facile committenda 338. c. 1. Presbyteris degradatis imponatur 267. c. 2. 367. c. 1. non est pensanda quantitate temporis 380. c. 1. si frequenter pravaricatione iterata fuerit 231. c. 1. si in infirmitate petita fuerit 231. c. 2. si in periculo accepta fuerit 228. c. 2. 229. c. 2.
 Poenitentia agendis antiqui ritus 378. c. 2. iudicium a quibus indendum 144. c. 2. 209. c. 2. 225. c. 1.
 Poenitentiale 243. c. 2.
 Poenitentiales libelli 426. c. 2.
 Poenitentibus leges poenitentiae imponantur absque personarum acceptione 231. c. 2. omni tempore jejunii manus imponantur 229. c. 1.
 Poenitentis publicum & vulgatissimum crimen 228. c. 1.
 Poenitudinis tempora ab Episcopo constituenda 309. c. 2. 310. c. 2.
 Pollicitatio quam quis cum Deo pepigit 399. c. 1.
 Pollutionum diversarum patratores 370. c. 2. 408. c. 1.
 Polytheismus unde originem traxerit xx.
 Pondera aequalia omnes habeant 195. c. 2. 265. c. 1. 299. c. 2.
 Pontem adire ad fluvium transeundum ob teloneum 191. c. 2. 203. c. 1.
 Pontes renoventur 177. c. 2. faciendi 198. c. 1. publici restarentur 206. c. 2. 402. c. 1. per diversa loca emendandi 204. c. 2. duodecim super Sequanam 197. c. 2. ab ecclesiasticis hominibus restaurandi 427. c. 1.
 Pontificalis auctoritas 174. c. 2.
 Pontifice nemo prior in Ecclesia 252. c. 1.
 Pontificem si Episcopus depositus appellaverit 303. c. 1.
 Pontifices summi, id est Cathedrales Episcopi 349. c. 1. 427. c. 1. habeant religiosos conversationis suae testes 253. c. 2.
 Pontificum potestas in ligando & solvendo 278. c. 1. parva negligentia est ingens animarum discrimen 311. c. 2.
 Populi absque officio ne sint 328. c. 2. injusta ne petant 312. c. 1. si ordinationes sacerdotum petierint 310. c. 1.
 Populi consensus ad Capitularia 64. c. 1.
 Populorum alicubi scriptum pro pupillorum 384. c. 1.
 Populus fidelitatem regi promittat 195. c. 2. interrogetur de capitulis nuper additis legi 284. c. 2. docendus est, non sequendus 311. c. 2. vulgaris 192. c. 2.
 Porta Ecclesiae reliquiis Sanctorum consecrata 198. c. 2. 241. c. 1.
 Portarius monasterii 363. c. 2.
 Porticus Ecclesiae 255. c. 2.
 Portio statutana unde 54. c. 1.
 Polestrina quae 102.
 Possessio terrae quomodo ineunda 523. c. 2.
 Possessiones praepositi reddantur a possessore 384. c. 2. ad religiosa loca pertinentes 271. c. 2.
 Possessionis suae providentiam gerat Episcopus 312. c. 2.
 Possessor si per violentiam expulsus fuerit 276. c. 2. 294. c. 2.
 Post Consulatum 405. c. 1.
 Potationes veritatis Presbyteris 327. c. 2.
 Potentia non manifestetur in iudicando 353. c. 2.
 Potentiores si causam inter se habuerint 194. c. 2. si pauperem expoliaverint 291. c. 2. *et passim*.
 Potestates exterae 220. c. 1. 309. c. 1. 347. c. 1. id est iudices saeculares 348. c. 1. temporales 302. c. 2.
 Potestates ad quid necessariae intra ecclesiam 372. c. 1.
 Potestati alterius si quis se commendaverit 450. c. 1.
 Potestatibus temporalibus non subdantur ministri ecclesiae 302. c. 1.
 Potestativa manu 379. c. 1.
 Potiones amorem vel odium conciliantes 101.
 Praebenda 385. c. 1.
 Praecantorem adhibere 426. c. 2.
 Praecepta dominica observentur 205. c. 2. 226. c. 2. 248. c. 2. Imperalia 192. c. 1. ecclesiarum 348. c. 2.
 Praecordia quae 20.
 Prada ab hostibus quomodo dividenda 522. c. 2.
 Praedari si quis voluerit in exercitu 256. c. 1. 301. c. 2.
 Praedationes prohibentur sub poena capitali 307. c. 2.
 Pradia ecclesiastica ne diripiantur 272. c. 2. 306. c. 2. alienata repetantur 396. c. 2. Deo dicata non vexentur 256. c. 1. 302. c. 1. a Presbyteris empta sint ecclesiae 399. c. 2. 405. c. 1. libera & militaria 2. c. 2.
 Praedicare nullus audeat praeter Sacerdotes 394. c. 1.
 Praedicatio Episcoporum 159. c. 2. 239. c. 2. Sacerdotum 225. c. 2.
 Praedicationi Episcoporum intersit laici 175. c. 2.
 Praedicationis ad sanctimonialia locus congruus 369. c. 1.
 Praedicatoribus non detrahendum 303. c. 1.
 Praedones rerum ecclesiasticarum 307. c. 1. sunt sacrilegi 302. c. 2. 304. c. 1.
 Praefecti Romani 380. c. 1.
 Praefectus Urbis 383. c. 1. praetorii 382. c. 2.
 Praefectus unusquisque habeat unum Presbyterum 216. c. 1. 316. c. 2.
 Praegnantem mulierem si quis percussit 263. c. 2. nemo torquat 325. c. 1.
 Praegnantium uxorum a coitu se abstinere viri 284. c. 2. 371. c. 2.
 Praeli forma in Imperio Romanorum 521. c. 2. si quis in praelio dominum dereliquerit 523. c. 1.
 Praemia non accipienda pro dilatanda iustitia 191. c. 2.
 Praepositi ecclesiae 192. c. 1. 228. c. 1. Canonorum aut monachorum 239. c. 1. monachorum ne sint laici 166. c. 2.

- Prapofitus 363. c. 2. majorem reliquis monachis habeat potestatem 361. c. 1. fit monachus 361. c. 2.
 Prepositus non despiciatur 353. c. 2.
 Prescriptio quadraginta annorum 261. c. 2. triginta annorum 330. c. 2. 410. c. 2. 443. c. 1. in Imperio Romanæ 320. c. 2. pro seruo qui ad clericatum promotus est in sciente domino 156. c. 2.
 Prescriptus pro proscriptis 394. c. 2.
 Prestare, id est dare mutuum 168. c. 1.
 Prestaria duplex 29. c. 2. ad Ecclesiam 485. c. 1. 486. c. 1.
 Prestita pecunia 217. c. 1.
 Prestitum beneficium 485. c. 2.
 Presul a nemine iudicetur 169. c. 1. 249. c. 1.
 Presumptuosus 139. c. 1.
 Pretitulatus clericus in Ecclesia 220. c. 2. 309. c. 2.
 Pretiores populi 380. c. 1.
 Pretorium jus 296. c. 1.
 Prevaricatores fidei Christianæ puniantur 349. c. 2.
 Pragmatica sanctio 181. c. 1.
 Precaria 427. c. 1. falsa 378. c. 2.
 Precaria tenentur 217. c. 1. 237. c. 1. 404. c. 1. 437. c. 1. 485. c. 1.
 Precaria formula 436. c. 2. 484. c. 2.
 Precarium & census 217. c. 1.
 Precaria pro precaria 437. c. 1.
 Presbyter unusquisque Episcopo subiciatur 216. c. 1. 317. c. 1. 403. e. 1. contra Episcopum ne superbiat 143. c. 2. 224. c. 2. nec illi sit consumax 321. c. 1. nec rebellis 277. c. 1. sine iussione Episcopi nihil agat 220. c. 1. 266. c. 1. 291. c. 1. 308. c. 2. 331. c. 1. 324. c. 1. 348. c. 1. si schisma fecerit 290. c. 2. 321. c. 2. unam tantum ecclesiam habeat 158. c. 2. 267. c. 2. contentus sit limitibus sibi concessis 311. c. 1. alterius parrochiam non invadat 277. c. 1. nec fideles alterius ad se alliciat 325. c. 2. munera non præbeat ad alterius ecclesiam subripiendam 326. c. 1. Missam solus non cantet 233. c. 2. 367. c. 2. Missam celebret cum sandaliis 259. c. 1. non celebret in domibus non consecratis 223. c. 1. 235. c. 2. 281. c. 1. 290. c. 2. 322. c. 1. 348. c. 1. 397. c. 1. communicet cum Missam celebrat 140. c. 1. 183. c. 1. 272. c. 2. Missam non cantet in aliena parrochia 170. c. 2. 222. c. 2. alienum officium non celebret sine litteris commendatitiis 382. c. 2. damnatus si ministrare præsumpserit 224. c. 1. 266. c. 2. 309. c. 1. degradatus vel excommunicatus 223. c. 2. si ante altare peremptus fuerit 255. c. 2. propius 172. c. 2. 367. c. 2. 400. c. 1. si clericus honorem contempserit 273. c. 2. 377. c. 2. si paganos ritus non prohibuerit 338. c. 2. aleator aut ebrius non sit 281. c. 2. res post consecrationem acquisitas Ecclesie relinquat 171. c. 1. 223. c. 1. quomodo vocetur ad tutelam 378. c. 2. si uxorem acceperit 325. c. 1. si fornicatus fuerit 347. c. 1. falsarius puniatur 273. c. 1. si de se crimen aliquod confessus fuerit 291. c. 2. Episcopum non accuset 169. c. 1. 249. c. 1. non nisi ad Episcopum accusandus 308. c. 1. in quot testibus damnandus 169. c. 1.
 Presbyterale officium 268. c. 2. 337. c. 1.
 Presbyteri sunt successores discipulorum Domini 252. c. 1. vice Dei in Ecclesia funguntur 345. c. 2. non baptizati 217. c. 2. 269. c. 1. non ordinandi priusquam examinentur 169. c. 2. 222. c. 1. 283. c. 1. nec ante annum ætatis trigessimum 144. c. 2. 382. c. 2. professionem faciant Episcopo per parrochias constituti 356. c. 1. promittant stabilitatem loci 235. c. 1. ad curam Episcopi pertinent 174. c. 2. Episcopi sui vestigia sectentur 382. c. 1. si seculares defensores habuerint contra Episcopos 320. c. 1. rationem ministerii sui reddant Episcopis 320. c. 2. nec consultantur nec expellantur sine Episcoporum consensu 157. c. 2. 225. c. 1. 232. c. 2. 239. c. 1. 327. c. 1. 381. c. 1. 399. c. 2. non donent ecclesiam ad introitum ecclesie 170. c. 1. 222. c. 2. ad alias ecclesias non migrant 268. c. 2. 281. c. 1. 330. c. 1. 377. c. 1. nec de titulo minore ad majorem 383. c. 1. utantur curam habeant 234. c. 1. populi sibi commissi 152. c. 1. plebem suam doceant 226. c. 2. doceant fidem sanctæ Trinitatis 279. c. 1. & symbolum & Orationem dominicam 278. c. 1. die dominico cum psalterio circumant ecclesiam 259. c. 1. alterius regionis non sacrificent presentibus Presbyteris ipsius regionis 266. c. 2. benedictionem super populum non fundent, nec altare consecrent 328. c. 1. 397. c. 2. capitula habeant de majoribus vel de minoribus vitiis 171. c. 2. examinatione confessiones peccatorum 343. c. 2. peccata consentium iudicent secundum canones 227. c. 2. penitentes non reconcilient 325. c. 2. eis iussu Episcopi manus imponere possunt 229. c. 1. 230. c. 2. ad quid venire debeant in civitatem 328. c. 2. 399. c. 2. 405. c. 2. veniant pro christinate 159. c. 2. 239. c. 2. oleum infirmorum ab Episcopo expectant 278. c. 2. & christina 346. c. 1. custodiant christina sub sigillo 332. c. 1. 384. c. 2. nec dent ad iudicium subvertendum 192. c. 1. 226. c. 2. sine christinate, oleo benedicto & eucharistia non proficiantur 278. c. 1. eucharistiam semper habeant paratam 172. c. 1. libros necessarios habeant 163. c. 1. honorem suis senioribus tribuant 170. c. 1. 222. c. 2. de manso ecclesiastico seruitium non faciant 158. c. 1. pauperibus pedes lavent 399. c. 2. 405. c. 2. decimis si male dispendaverint 343. c. 1. bonum exemplum præbeant populis 343. c. 2. ad virgines vel viduas soli non accedant 310. c. 1. non habitent cum feminis 140. c. 1. 159. c. 2. 225. c. 2. 235. c. 1. 239. c. 2. 253. c. 1. 324. c. 2. 343. c. 1. ad synodum veniant Episcopi 218. c. 2. 259. c. 1. indiscrete non mittantur per diversa loca 322. c. 1. 367. c. 1. mitti possunt ad corrigenda populi peccata 349. c. 2. pretium pro baptismate non ecclesiam non mittant 170. c. 2. res vel mancipia ecclesie non vendant inconsulto Episcopo 220. c. 2. 266. c. 1. 310. c. 1. 327. c. 1. 334. c. 1. in rebus Ecclesie reprehensionem caveant 254. c. 1. ignoti quomodo suscipiendi 216. c. 1. 316. c. 2. fugitivi ad suum Episcopum redire cogantur 232. c. 2. 386. c. 1. viduas non velent inconsultis Episcopis 368. c. 1. curas seculares non exerceant 235. c. 1. ne fiant villici 253. c. 2. nec conductores suorum seniorum 171. c. 2. 223. c. 1. ad iudicem secularem non pergant 220. c. 1. 326. c. 2. ad comitatum non eant 291. c. 2. neque ad palatium 254. c. 2. arma non portent 147. c. 2. 225. c. 1. 235. c. 2. 299. c. 1. si ad bellum processerint 266. c. 2. 297. c. 1. 2. tabernas non ingrediantur 253. c. 2. criminosi quomodo iudicandi 221. c. 1. 259. c. 1. gradum amittentes 325. c. 1. degradati ad penitentiam publicam redigantur 267. c. 2. 367. c. 1. interfecti solvantur proprio Episcopo 198. c. 2. 236. c. 1. capellani 316. c. 2. forenses 285. c. 1. 420. c. 1. criminosi in medio synodo collocentur 259. c. 1. peritiam habeant calculandi 149. c. 2. e monasteriis Sanctimonialium egrediantur statim post expletam Missam 369. c. 1. non possunt esse Notarii 171. c. 2.
 Presbyteri preceptis si quis inobediens apparuerit 231. c. 1. sanguis si effusus fuerit in ecclesia 198. c. 2. benedictio in nuptiis 345. c. 2.

- interfectio ejusque poena 65. c. 1.
 Presbyteris criminosis manus non imponatur
 tanquam poenitentibus 230. c. 1.
 Presbytero proprio decima danda 172. c. 2.
 non licet peccatum Episcopi prodere 227.
 c. 1. liceat soli Missam facere 233. c. 2.
 Presbyterorum inscitiam redarguit Isidorus Cla-
 rius 147. c. 1. 2. fidem Episcopi discutiant
 147. c. 2. 225. c. 1. 239. c. 1. criminatorum
 purgatio 335. c. 1. negligentia pecunia re-
 deimpta 182. c. 1.
 Presbyteros nullus iudex distringat sine scien-
 tia pontificis 318. c. 1. 398. c. 2.
 Presbyterum suum habeat unaquaque ecclesia
 158. c. 1. 2. 267. c. 2. non oportet proficisci
 sine licentia pontificis 312. c. 2. 276. c. 1. si
 quis injuriaverit aut calumniatus fuerit 255.
 c. 2. 352. c. 2. si quis interfecerit 188. c. 2.
 244. c. 1. 270. c. 1. 289. c. 1. si quis se esse
 finxerit 217. c. 2.
 Prestibus 230. c. 1.
 Pretia nulla de baptizandis consignandisque fi-
 delibus exigantur 278. c. 2.
 Pratum pro laica si quis recipere noluerit 404.
 c. 2.
 Primæ sedis Episcopus non appelletur Princeps
 Sacerdotum 310. c. 1.
 Primas dioeceseos 338. c. 2. 339. c. 1.
 Primatem adeat qui Metropolitanum sibi in-
 fensum fenserit 392. c. 1.
 Primates 376. c. 2. 389. c. 1. 405. c. 2. vocan-
 di qui primas sedes teneat 352. c. 1. 354. c. 2.
 summi 321. c. 2. 390. c. 1. 2. dioeceseorum 321.
 c. 1. provincie 313. c. 2. dant iudices Epi-
 scopis 291. c. 1. 322. c. 2. 348. c. 1.
 Primatus Sedis apostolicæ 392. c. 1. uniuscuius-
 que ecclesie 308. c. 1.
 Primitiæ fructuum offerendæ in ecclesia 264.
 c. 2. 280. c. 1. in manu Episcopi sunt 170. c. 2.
 Principes Sacerdotum non appelletur Episcopus
 primæ sedis 310. c. 1.
 Principes, id est rex aut dux 193. c. 1. 259.
 c. 1. si permutare volerit rem immobilem
 cum locis sanctis 180. c. 2.
 Principalis potestas in causis ecclesiasticis non
 transiit 374. c. 2.
 Principes olim præfuerunt conventibus eccle-
 siasticis 215. c. 2.
 Principis sententia quando expectanda 322. c. 2.
 facti non perferuntur 342. c. 2.
 Prificiani ars grammatica 165. c. 1.
 Privilegia ecclesiarum & monasteriorum concessa 270.
 c. 2. 272. c. 1. *passim*; monasteriorum in-
 digent consensu Episcoporum Gallicanorum
 461. 462. c. 1.
 Privilegii condendi formula 462. c. 1.
 Privilegium honoris 389. c. 2. non est quo spo-
 liari possit jam natus 376. c. 1. metetur.
 amittere qui potestate abutitur 312. c. 1.
 Probatio synodalis 316. c. 2.
 Prociendum habere 201. c. 2.
 Procurator litis si victus fuerit 340. c. 1.
 Proditor si donationem fecerit 302. c. 2. si quis
 dictus fuerit 522. c. 3.
 Profectus quid 70. c. 1.
 Professio Fidei 76.
 Professio Presbyterorum & Diaconorum ad Epi-
 scopum suum 356. c. 1.
 Professioni suæ si quis contravenierit 290. c. 2.
 321. c. 2.
 Progeniem suam unusquisque observet usque
 ad septimam generationem 268. c. 1. 386.
 c. 2. 397. c. 2.
 Promissio in monasterio facta 284. c. 1. mona-
 chi 459. c. 2. 460. c. 1.
 Propinquus Ethnicus 90.
 Propinqui qui 4. c. 1. in laica concurrunt 43.
 44. c. 1.
 Propinquas sanguinis 273. c. 2. 292. c. 1. 323.
 c. 2. in septem gradibus continetur 397. c. 2.
 Proprietarium jus 443. c. 1.
 Proprietas hominis si in bannum fuerit missa
 201. c. 1. dominicalis 419. c. 1. interdicta mo-
 nachis 368. c. 1.
 Proprietates sibi comparare de beneficio regali
 177. c. 2.
 Proprietatis probatio 59. c. 1.
 Proprii occasione si quis beneficium desertum
 habuerit 401. c. 1.
 Propriindere 242. c. 1. 285. c. 2.
 Propriæ res 285. c. 2.
 Proprium regis si quis alicui reddiderit 203.
 c. 1. dominicum 419. c. 1.
 Profecutio idonea 356. c. 1.
 Prosper creditus auctor librorum de vita con-
 templativa & activa 250. c. 2.
 Provincia unaquaque suo Metropolitanò sit con-
 tenta 301. c. 1. 313. c. 2. non dividatur in-
 ter duos Metropolitanos 168. c. 2. non de-
 gradetur 385. c. 1.
 Provincie termini 390. c. 2. iudex 327. c. 2.
 Provenda, provendarii 385. c. 2.
 Provocantibus ad majores iudices ecclesiasticos
 audientia non negetur 262. c. 2. 290. c. 1.
 316. c. 1.
 Provocare licet ad Concilium universale 314.
 c. 2. non licet ab electis iudicibus 310. c. 2.
 Provocatio non semper suspendit effectum sen-
 tentiæ 302. c. 1.
 Psallendi sacrificium 328. c. 2.
 Psallentium 259. c. 1. 427. c. 1.
 Psallentium Clericorum chori 335. c. 1.
 Psalmi modulentur 147. c. 2.
 Psalterium Gallicanum 423. c. 2.
 Pseudographæ narrationes prohibita 150. c. 2.
 Protrotophium 180. c. 1.
 Puella desponsata non detur alteri viro 269. c. 1.
 Puellæ quæ in domibus propriis vestem muta-
 verunt 340. c. 1. quando & quomodo velan-
 da 160. c. 1. 166. c. 1. 2. 203. c. 2. 239. c. 2.
 286. c. 2. virgines a Presbyteris non velentur
 368. c. 1.
 Puellæ desponsatæ & ab aliis rapta 161. c. 1.
 240. c. 1. rapta necdum desponsatæ *ibid.* mo-
 nasterio tradita in tenera ætate 166. c. 1.
 Puellam virginem nullus rapiat 395. c. 1. de-
 sponsatam si vir rapuerit in agro, & dormie-
 rit cum illa 265. c. 2. 240. c. 1. invitam si
 quis sibi sociaverit 440. c. 2.
 Puellarum raptores quomodo puniendi 324. c. 1.
 monasteria ordinem sanctum custodiant 403.
 c. 1. non adeant monasteria nisi probatæ vir-
 tute homines 334. c. 1.
 Puer qualiter a parentibus ad altare offerendus
 361. c. 2. expositus ante ecclesiam si collectus
 fuerit 274. c. 2.
 Pueri non consumentur sine voluntate parentum
 160. c. 1. 203. c. 2. 239. c. 2. pueri, id est
 Clerici in tenera ætate constituti 149. c. 2.
 id est servi *ibid.*
 Puerorum legentium scholæ fiant 149. c. 1. 299.
 c. 2.
 Pugnare sacerdotibus non licet 215. c. 1. 216.
 c. 1. 318. c. 1. cum subitis & armis 191. c. 2.
 Puffare 166. c. 1. 286. c. 1. 342. c. 2. 392. c. 1.
 secundum regulam 286. c. 1.
 Pullatorium, locus ubi monachi probantur 149.
 c. 2.
 Pulveraticum nemo recipiat 285. c. 1. 427. c. 2.
 Pulvis mortalis 211. c. 2.
 Pupilla primogenita feudo investitur donec fra-
 ter ad legitimam ætatem perveniat 516. c. 1.
 Pupilli adjuventur & releventur 205. c. 1. ad-
 juventur a Comitibus 175. c. 1.
 Pupillorum iustitiæ non despiciantur 184. c. 1.
 246. c. 1. 286. c. 2. causæ statim audiantur
 181. c. 1. 199. c. 1. 241. c. 1.
 Pupillus feudo investiri potest 509. c. 1. & de-
 bet 513. c. 1. 530. c. 2. damnis feudi non
 subiciatur *ibid.* mobilia, non terram feudalem
 Ccc 2 dec.

donare potest 515. c. 1. 2. a curatore nutriatur 515. c. 2. fratres nutrit 516. c. 1.
 Purgare se cum duodecim testibus 301. c. 2.
 Purgari jeuniis & manus impositione 398. c. 1.
 Purgatio Sacerdotum 335. c. 1. Leonis Papæ 225. c. 1. 2.
 Purgationum variaz species 4. c. 2. 5. per aquam ferventem 15. per crucem 14. c. 2. per Reliquias Sanctorum 4. c. 2. ejus formula *ibid.*
 Purificatio mulieris quot diebus post partum fieri debeat 281. c. 2.
 Purificatio S. Mariæ 181. c. 2.
 Puriter 234. c. 1.
 Puteus plurimorum in vicinio 257. c. 2.

Q

Quadragesimæ tres in anno 421. c. 2.
 Quadragesimale jejunium 4. c. 2.
 Quadraginta annorum possessio valet adversus domos religiosas 261. c. 2.
 Quadrupedi bovis pretium 61. c. 2.
 Quadrupedi alicujus si quis oculum excufferit 258. c. 2.
 Quadrupes si damnum fecerit 36. c. 1.
 Quæstiones profundiores nec contemnendæ nec asserendæ 311. c. 1.
 Quatuor menses missionum 71.
 Quatuor tempora anni observanda cum jejunio 232. c. 2.
 Querelam habere adversus aliquem 196. c. 1. adversus Episcopum vel actores Ecclesiæ 376. c. 2. injustam si quis fecerit 181. c. 2.
 Querolus emendatus 216. c. 2.

R

Rachinburgii 219. c. 1. 427. c. 2. 478. c. 2.
 Rado Archicancellarius 387. c. 1.
 Raimundus Comes Palariensis 219. c. 2.
 Ramus in citationibus 70. c. 2.
 Rangarius Episcopus Noviomenfis 178. c. 1. 2.
 Rapinam si quis fecerit in exercitu 256. c. 1. & infra regnum 269. c. 2. 301. c. 2. 395. c. 1. si quis facere aggreditur 445. c. 2. is apud quem rapinæ pars fuerit inventa, socios suos nominet 274. c. 1. 295. c. 1.
 Rapta si raptori consenserit 269. c. 2. 324. c. 1.
 Raptor ducere raptori non licet 56. c. 1.
 Raptor sponse alterius quomodo puniendus 200. c. 1. 242. c. 1. adulterii crimine reus 161. c. 2. si volentem rapuerit & sibi sociaverit 446. c. 2. viduæ Romanæ omnem substantiam suam perdat 199. c. 1.
 Raptores virginitatem & viduarum & sanctimonialium quomodo puniendi 160. c. 2. 161. c. 1. 269. c. 2. 324. c. 1. 330. c. 2. 346. c. 2. 382. c. 2.
 Raptores fortiter constringantur 395. c. 1. neque testes sint neque accusatores 303. c. 1. 342. c. 2.
 Raptoris poena, vitæ periculum 440. c. 2.
 Raptus feminarum prohibiti 35. c. 2. raptus species adhuc apud villicos Fori Julii 36. c. 1. poena 50. c. 1. 55. c. 2. 56. c. 1. 66. c. 2. 71. c. 2.
 Ratherius Episcopus Veronenfis 153. c. 2.
 Ratisbonensis synodus adversus Chorepiscopos 273. c. 1.
 Rauba 474. c. 2.
 Raymondus de Pennafort excusatus 155. c. 2.
 Rebaptizati quomodo tractandi 396. c. 2. ad clericatum non promoveantur 230. c. 1. 310. c. 1.
 Rebaptizatio quo casu permittitur 218. c. 1.
 Rebelles constringantur 286. c. 2.
 Rebellio Saxonum 66. c. 2.
 Rebellionis poena 74. c. 2.
 Receptores aggressorum & latronum 340. c. 2.

malefactorum 69. c. 1.
 Reclamandi justitia 181. c. 2.
 Reclamare 219. c. 2. 287. c. 1. 402. c. 2. 427. c. 2.
 Reclamatio 212. c. 1. 259. c. 2.
 Reconciliare altare non presumant Presbyteri 328. c. 1. nec poenitentes inconsulto Episcopo 325. c. 2.
 Reconciliari sacramentis 344. c. 1. ab Episcopo per manus impositionem 356. c. 2. possunt conjuges post adulterium 268. c. 2.
 Reconciliatio detur infirmis & poenitentibus morituris 224. c. 2. 297. c. 2. 317. c. 2.
 Recrederet, quis 59. c. 2.
 Rectores Ecclesiæ a Deo sunt iudicandi 322. c. 1.
 Redemptio captivorum 159. c. 1. 239. c. 2. 327. c. 1.
 Redemptio manus 186. c. 1. *Et passim*; vitæ 446. c. 2.
 Redemptio decimarum 226. c. 1. 400. c. 2. 409. c. 2.
 Redemptionem nullam solvat qui perjurium fecerit 237. c. 1.
 Redemptorium 466. c. 1.
 Redhibitio, redhibitio 67. c. 1.
 Redituum ecclesiasticorum quatuor portiones fiant 396. c. 2.
 Refectorium 361. c. 1. 362. c. 2.
 Refutare 185. c. 2.
 Regale ministerium 272. c. 2. obsequium 167. c. 2.
 Reges & Regnum Francorum 46. c. 2.
 Reges per semetipsos præferunt olim pluribus conventibus ecclesiasticis 215. c. 2.
 Reges tutores sunt ecclesiarum 174. c. 1. a Comitibus veniam posscebant ut mortis reus vitam indulgerent xiii.
 Regi non licet monasterium commutare vel vendere 261. c. 1.
 Regia sancta custodiantur 403. c. 2.
 Regnante Paulo II. & Sixto IV. 252. c. 1. 2.
 Regnum terrenum non habere satius est quam æternum perdere 332. c. 1.
 Regnum Christi, id est Ecclesiæ 251. c. 2.
 Regula S. Benedicti 395. c. 1. 460. c. 2. recepta a Francis 216. c. 2.
 Regum auctoritas in electionibus Episcoporum & in monasteriis 153. c. 2. 154. c. 1.
 Rei forum semper sequitur actor 391. c. 1.
 Rei absolvendi sunt diebus celeberrimis 271. c. 1.
 Rei majestatis 326. c. 2.
 Reicherpergenfe Chronicon castigatum 154. c. 2.
 Reicula 427. c. 2.
 Relatio cum iudicio 445. c. 2.
 Religiosam feminam si quis rapuerit vel corruperit 261. c. 1. 270. c. 2. 382. c. 2.
 Reliquie Sanctorum auferendæ ab ecclesiis non dotatis 226. c. 1. 267. c. 1. 400. c. 1.
 Reliquis Sanctorum si porta ecclesiæ consecrata fuerit 198. c. 2. 241. c. 1.
 Rem unam si quis duobus donaverit 342. c. 1. in contentione positam non licet donare nec vendere 257. c. 2. alterius si quis vendendam accepit 338. c. 2. nulli ingenuo liceat de incognito homine comparare 294. c. 2.
 Remanere 491. c. 1.
 Remorum Episcopus Primas inter Primates exstitit 352. c. 1. 2.
 Repetundarum crimen 70. c. 1.
 Repudiū libellus 441. c. 2.
 Repudiū interveniente, si qui se alio matrimonio copulaverint 312. c. 2.
 Rerum sacrarum ablatio sacrilegium est 270. c. 1. hereditarium jus 58. c. 2. divisio 58. c. 1.
 Res fugitiva 29. c. 1. præstita 29. c. 2.
 Res alienas si quis violenter occupet 341. c. 2. si quis venderit sine domini voluntate 258. c. 2. 402. c. 2. 409. c. 1.

- Res propria sive propria 232. c. 1. a fisco regali occupata 196. c. 1.
- Rescripta falsa Principum si quis deulerit 325. c. 1.
- Rescripti in matricula 329. c. 2. 338. c. 1. 497. c. 1.
- Reversus bannus 402. c. 1.
- Respectualis traditio 487. c. 2.
- Restitutio integra 384. c. 2.
- Resurrectio mortuorum 152. c. 2.
- Reversita sit Ecclesia cum propria pecunia 217. c. 1. 306. c. 2.
- Reversus si quis fuerit 181. c. 2.
- Reus est qui convincitur 331. c. 2. 392. c. 1. quomodo convincendus 322. c. 2. non damnetur inauditus 303. c. 1. abiens crimen confiteatur 222. c. 1. spatium habeat se defendendi 324. c. 1. si ad ecclesiam confugerit 233. c. 1. & passim; a iudice queratur infra immunitatem 244. c. 2. 289. c. 1.
- Rewadiare 210. c. 1. bannum dominicum 211. c. 1. 399. c. 2. heribannum 207. c. 2. nonas & decimas 409. c. 2. xenium 170. c. 1.
- Rewadiatum debitum ad opus dominicum 206. c. 2.
- Rhabdomantia 96. 97.
- Rhodo, id est ornamenta muliebria 35.
- Rhenus & Isula idem 26. c. 2.
- Riculvus Archiepiscopus Maguntinus 428. c. 1.
- Rinesburg in Frisia 27. c. 2.
- Ring quid 59. c. 1.
- Robertus Comes Nannetensis 443. c. 2.
- Roccus 428. c. 1.
- Rodaticus 428. c. 1. nemo recipiat per villas 285. c. 1.
- Roden, Roten 40. c. 2.
- Rogare significat interdum cogere 193. c. 2. 391. c. 1.
- Rogationes sive Letaniae 267. c. 1. 386. c. 1.
- Rolandi eagles 34. c. 2.
- Romana peregrinatio imposita poenitentibus 209. c. 2. non suscipienda sine licentia Episcopi 428. c. 1.
- Romana synodus, id est Capitula Anglramni 390. c. 1.
- Romana lex 395. c. 1.
- Romana Ecclesia caput omnium ecclesiarum 392. c. 1. reverentiam meretur in omnibus causis 315. c. 2.
- Romani Pontifices olim postularunt Episcopatus a Regibus 153. c. 2.
- Romani Pontificis auctoritas 314. c. 2. 322. c. 2. 339. c. 1. 390. c. 1. 392. c. 1. sententia necessaria est pro celebrando Concilio 300. c. 2. monarchia temporalis 252. c. 1. electio non febat sine auctoritate Principum 154. c. 1.
- Romani Populi divisio 59. c. 2.
- Romanorum Praesulum decreta 341. c. 1.
- Romanorum coemptio uxorum 49. c. 2. tutela sexus 51. c. 1.
- Rotigo Comes 197. c. 1. 260. c. 2.
- Rotarii, Roturagium, Roturier 40. c. 2.
- Rothaldus Episcopus Suesionensis 178. c. 1.
- Rubicatus fluvius 194. c. 1. 296. c. 1.
- Rune quid sint 91. 92. 94.
- Ruoda quis & unde dicitur 40.
- Ruralia opera non exerceantur die dominico 151. c. 2. 367. c. 2.
- Rustici quando testimonium dicere possint 524. c. 1. si duobus feudatariis subditi fuerint *ibid.*
- Rustici succedunt domini 525. c. 1.
- Rusticorum matrimonia 523. c. 2. 524. c. 1. 525. c. 2. filii ad dominum matris pertinent 524. c. 2. filii non ordinantur absque consensu domini 155. c. 2.
- Rusticus si alius alium ferierit 524. c. 2. si vineam plantaverit in alterius feudatarii campo 525. c. 1. si cui libero se submiserit 524. c. 2. & si alio feudatario quam suo 525. c. 2. si de loco in locum migraverit 525. c. 2. a feudatario in carcerem conjici potest *ibid.*
- Græcus quando non potest esse testis 526. c. 2. si fugerit 527. c. 1. si cui pecuniam debuerit 528. c. 2. si crimen commiserit 529. c. 2. in Principatu natus quomodo feudatario subiciatur 525. c. 1.
- Rusticus Episcopus Narbonensis 405. & seq.

S

- Sabbatizare 279. c. 2.
- Sabbato sancto jejunium non solvatur ante noctis initium 335. c. 1. 349. c. 2.
- Sabbatum jejunio a rursusque consecratum 279. c. 2. Pasche & Pentecostes æqualiter observandum 267. c. 2. 279. c. 1. 2. Judæi carnaliter observant 281. c. 2. 367. c. 2. æternum sive divinum 279. c. 2.
- Sacerdos fumus non appelletur Episcopus primæ sedis 310. c. 1.
- Sacerdos per gradus efficiendus 311. c. 1. sit contentus limitibus sibi concessis 310. c. 2. unusquisque teneat suum primatum 308. c. 1. in habitu religionis permaneat 385. c. 1. non proficiatur sine iussione Episcopi 312. c. 2. judicet de pondere delictorum 230. c. 1. 310. c. 2. deponatur si de se crimen confiteatur 291. c. 2. 325. c. 2. non judicetur nisi presentibus accusatoribus 261. c. 2. apud iudices publicos non accusetur *ibid.* 336. c. 1.
- Sacerdotalem vestem scenicæ ne induant 261. c. 1.
- Sacerdotem canonicè habeat Ecclesia 379. c. 1. si quis interfecerit vel debilitaverit 270. c. 1.
- Sacerdotes irreprehensibiles sint 182. c. 1. stolas portent propter signum castitatis 277. c. 2. signa tangant horis canonicis *ibid.* sine prædicationis sonitu non incedant 162. c. 2. doceant plebem sibi commissam 173. c. 2. & passim; ministerium suum adimplere non valentes 317. c. 2. de ecclesia ad ecclesiam non migrent 330. c. 1. confessiones peccatorum examinent 343. c. 2. si in locis non consecratis Missam cantaverint 282. c. 1. 317. c. 2. seculares defensores contra suos Episcopos habentes 320. c. 1. insolentias histionum & turpia joca effugiant 382. c. 1. ne decimas vendant antequam messes maturæ sint 327. c. 1. non sectentur venationes ferarum vel avium 382. c. 1. in hostem non pergant 297. c. 1. 318. c. 1. non pigment 215. c. 1. 316. c. 2. a quibus accusari non possunt 295. c. 2. 315. c. 2. 323. c. 1. si iudices electi fuerint 261. c. 1. falsi & fornicarii 215. c. 1. ad quid constituti 278. c. 1. canonum instituta non ignorent 145. c. 1. 221. c. 1. 225. c. 1. 311. c. 2. si egerint contra constituta decretalia 145. c. 1. 225. c. 1. iustitia inspectores 71. c. 2.
- Sacerdotes executores poenarum in reos 89.
- Sacerdotibus homines abutuntur tamquam mancipii 171. c. 2. veneratio exhibeatur 175. c. 2. omnis terra caput inclinat 253. c. 1. si quis inobediens apparuerit 231. c. 1. peccata confitenda 379. c. 2. tollata a Christo ligandi arque solvendi potestas 377. c. 1. si quis aliquid injuriæ intulerit 272. c. 1. 304. c. 1. crimina diversa objecta 221. c. 1. laborantibus succurrat Princeps 353. c. 1.
- Sacerdotis testimonium de morte excusat 67. c. 1.
- Sacerdotum laus 250. c. 2. pravorum consecratio 312. c. 1. curam gerant Episcopi 174. c. 2. injuriæ in ecclesia factæ 198. c. 2. criminatorum purgatio 335. c. 1. negligentia quatuor 253. c. 1. præsentia an necessaria in iudiciis 274. c. 2.
- Sacerdotum potestas apud veteres Germanos 2. c. 2.

- c. 2. ii ordinem populi non fecerunt 3. c. 1.
 Sacra silvarum qua fuerint 84. 85.
 Sacramenta non celebrentur in Parasceve neque Sabbato sancto 349. c. 2. non mutantur per dies paschales 333. c. 2.
 Sacramenta ministrata ad sepulcra 78.
 Sacramenta quando & in quibus causis praestari solita 4. c. 2. delicti qualitate vel minuebantur vel augebantur 5. c. 2. legitima 208. c. 1. secundum legem alteri ab altero debita 287. c. 1. cito non fiant 257. c. 1. iuranda a sejunis 191. c. 2. iuranda in ecclesia & super reliquias 283. c. 1. de libertate ubi iuranda 202. c. 1. ad palatium adbramita sive iudicata 192. c. 1. 212. non exigantur ab ordinandis 159. c. 1. 375. c. 2. pro gildoma 237. c. 1. 404. c. 1.
 Sacramentales qui 4. c. 2. quomodo iurare soliti *ibid.* 5. c. 1. duodecim 257. c. 1. 301. c. 2.
 Sacramentarium 227. c. 2. 323. c. 2. 326. c. 1. 345. c. 1.
 Sacramenti forma apud Frisios 5. c. 1. quamdiu duraverit 5. c. 2.
 Sacramenti verba 3. c. 1. potitia 472. c. 1. 2.
 Sacramento firmare/ conspirationem 185. c. 2. emptor se purget, si a fure nesciens aliquid emerit 294. c. 2. se idoneare 202. c. 1.
 Sacramentum catechumenis non detur per dies paschales 333. c. 1.
 Sacramentum quid 4. c. 2. adbramitum 70. c. 2. 202. c. 1. plenum 43. c. 2.
 Sacramentum alicui iudicatum 191. c. 1. ordinationis 310. c. 1. fidelitatis 185. c. 1. 195. c. 2. 203. c. 1. 243. c. 1. 287. c. 1. 420. c. 1. de re possessa per triginta annos 449. c. 2. de homicidio perpetrato ab eo qui se defendebat 446. c. 1.
 Sacriati homines 236. c. 2.
 Sacriati & non sacriati distinctio 281. c. 2.
 Sacrificandi locus detur Episcopo peregrino 291. c. 1.
 Sacrificans corpus & sanguinem Christi immolat in altari 272. c. 2. sacrificantis vocabulo quid intelligendum *ibid.*
 Sacrificati Christiani 88.
 Sacrificia matutina Missarum 335. c. 1. profana mortuorum 216. c. 2. 317. c. 1. Ethnicorum 88. humana *ibid.*
 Sacrificia super altare oblationes dicuntur 304. c. 2.
 Sacrificiorum fontes 93.
 Sacrificium incruentum perdurat in Christianismo 90.
 Sacrificium si quis presbyter separatim obtulerit 290. c. 2.
 Sacrificium demonibus factum 66. c. 1. ad sepulcra mortuorum 78. 79. Mercurio & Jovi 88. superstitiosum quod sit alicui Sanctorum 89. 90.
 Sacrilegi fures sunt qui res ecclesiae diripiunt 270. c. 1. 302. c. 2. 304. c. 1. 2.
 Sacrilegi sunt qui violant corpora sanctimonialium 305. c. 2. qui eucharistiam accipiunt & non sumunt 356. c. 2. qui indebitam dignitatem praesumpserint 302. c. 1.
 Sacrilegi non accusent nec sint testes 303. c. 1. 341. c. 1. 342. c. 2.
 Sacrilegii poena 45. c. 2. 64. c. 2. 348. c. 2. ob res ecclesiae vallatas 320. c. 1. genus est inferre injuriam sacerdotibus 304. c. 1.
 Sacrilegii reus qui locum sibi indebitum usurpaverit 302. c. 1. Presbyter reus est qui paganos ritus non impedit 338. c. 2.
 Sacrilegis nec vivis nec mortuis communicare debemus 304. c. 2.
 Sacrilegium est Ecclesiae aliquid auferre 268. c. 1. *passim*; agere in sacratas Deo res & Episcopos 389. c. 1.
 Sacrilegium ad sepulcra mortuorum, quid sit 78. 79. super defunctos 79. 80. per ecclesias 83. 84.
 Saga, vestimenti genus 428. c. 1. 2.
 Sagum, quid 16. c. 1. Sagum Frificum *ibid.* a Carolo Magno Francis prohibitum *ibid.*
 Sal catechumenis detur per dies paschales 333. c. 2. 396. c. 2. 428. c. 2.
 Sal fieri solet in arenis maritimis 197. c. 2.
 Salica Lex 189. c. 1. 208. c. 2.
 Salica Legi addita Capitula 270. c. 1.
 Salicus, id est Francus 208. c. 2. 283. c. 1.
 Saltationes veteris diebus festis 280. c. 2.
 Salvamentum quid 60. c. 1.
 Saluatorium, locus in quo sanctimonialia conveniunt 369. c. 1.
 Sancta Sanctorum laicis pateant & feminis 335. c. 1.
 Sancti fingebantur quilibet mortui 106.
 Sancti noviter inventi non venerentur nisi Episcopo probante 209. c. 1. 243. c. 2. 288. c. 1. 428. c. 2.
 Sanctimonialium nemo in conjugium assumat 161. c. 1. 305. c. 1. 306. c. 1. 323. c. 2. nemo rapiat 270. c. 2. 382. c. 1. nec ad civile iudicium accuset 259. c. 2. 380. c. 1.
 Sanctimonialia si peccata sua Sacerdotibus confiteri voluerint 369. c. 1. ne velum imponant viduis & puellis 368. c. 1.
 Sanctimonialis si in fornicationem lapsa fuerit 347. c. 1. si sine testamento decefferit 377. c. 2.
 Sanctimonialium monasteria caute adeunda 368. c. 2. 369. c. 1.
 Sanatio pragmatica 181. c. 1.
 Sanctio poenitentiae 228. c. 1.
 Sanctorum merita 333. c. 1. memoria incerta non venerentur 144. c. 1. reliquias si portae ecclesiae consecratae fuerint 198. c. 2. solemnitates praecipue 363. c. 1. corpora furto sublatia 144. c. 1.
Sanus Sanctus canat Sacerdos cum Angelis & populis Dei 299. c. 1.
 Sandalia 49. c. 1.
 Sandaliis utendum in Missa celebranda 259. c. 1.
 Sangallensis bibliotheca catalogus 357. c. 2.
 Sanguinis aspersio 86. potius erat vinculum amoris 101.
 Sanguinolenti, id est infantuli, expositio 478. c. 2.
 Sarratecta ecclesiarum 398. c. 2.
 Satisfactio poenitentiae quomodo pensanda 309. c. 2.
 Sarrapax pagis praestituti 73. c. 1.
 Saxones Saxonicum consortium interpretantur 78.
 Saxo si hominem comprehenderit absque furto 211. c. 1. si caballos in sua messe invenit 211. c. 2.
 Saxones qui uxores non habent 210. c. 2.
 Saxones antiquis legibus usi 71. 73. Heraldici leges habuerunt 37. c. 2. 38. c. 1. a Graecis oriundi dicuntur 49. c. 2. Clericis olim infensissimi 65. c. 1. Diabolo sacrificarunt 66. Septentrionales 75.
 Saxonia in partes divisa 62. 63. c. 2. 73. c. 1. divisa in pagos 73. c. 1. Nordalbingica 75. c. 2.
 Saxonum divisio 52. c. 2. 73. c. 1. 75. c. 1. quatuor ordines 40. c. 1.
 Scabineorum iudicio acquiescere nec illud blasphemare 184. c. 2. 242. c. 2. 287. c. 1.
 Scabini, Scabinei 189. c. 2. 190. c. 1. 191. c. 1. 2. 192. c. 1. 197. c. 1. 429. c. 1. septem ad omnia placita praesint 190. c. 1. 284. c. 2. per singula loca a Missis eligendi 283. c. 1. meliores constituantur 191. c. 1. esse non possunt iudicati ad mortem 289. c. 2. mali ejcendi 401. c. 1. legem iudicent 191. c. 1. iustitiam non dilant 191. c. 2. 247. c. 2. iniuste non iudicent 401. c. 2.
 Scandalum in hoste vel infra patriam ortum 195. c. 2.
 Scapulus 61. c. 2. 75.

- Scapulare & cuculla 339. c. 2.
 Scara 193. c. 1.
 Scatslegi, id est armorum depositio 402. c. 1.
 Sceffilus 61. c. 2.
 Scelus qui commisit, socios suos nominet 295. c. 1.
 Scenici vestem sacerdotalem non induant 261. c. 1.
 Scheune, Schener 47. c. 2.
 Schiere, pagus 73. c. 1.
 Schilla de metallo una 277. c. 2.
 Schisma si Presbyter fecerit contra Episcopum 321. c. 2.
 Schlachtiz unde 40. c. 2.
 Schola monasterii 234. c. 1. 362. c. 2.
 Scholz ad instruendos filios & ministros ecclesie 175. c. 1. 367. c. 1. gentium puerorum 249. c. 1. gentium puerorum 299. c. 2. a Carolo Magno instituta 429. c. 1. cantorum & lectorum 416. c. 2.
 Scholasticis concilio provinciali interfint 367. c. 1.
 Schoppenbar frey, quinam 40. c. 2. 41. c. 1.
 Schrein, Schreiner 47. c. 2.
 Schutzgeld 60. c. 1.
 Scilavorum partes 184. c. 1.
 Scorticatus 429. c. 1.
 Scoti qui se Episcopos dicunt 429. c. 1. 381. c. 1.
 Scotorum hospitalia 429. c. 1.
 Screo vel Scrinium 24. c. 1.
 Screona, quid 47.
 Screunja 47. c. 2.
 Scriba vitiose non scribant 165. c. 1. 225. c. 2. 286. c. 1. vacantes pagellas implebant olim bonis malisque rebus 369. c. 2.
 Scribendi libros ars inter precipua eruditorum studia 165. c. 1.
 Scribendorum librorum sacrorum cura 149. c. 1. 299. c. 2.
 Scriptiones falsae sive superstitione 267. c. 1.
 Scriptorium, locus ubi scribae manibus operantur 165. c. 2.
 Scripturae diem & annum habeant expressum 275. c. 1. 305. c. 2. eorumque 342. c. 1.
 Scripturae veritatem adferant qui proferunt 331. c. 1. 385. c. 1.
 Scrutinium baptismi 259. c. 1. 429. c. 1.
 Scutis & fustibus decerere 300. c. 2.
 Scutum suspendere in summa Imperii corona 111. index loci publici conventus *ibid.*
 Scutum & lanceam, nemo ad placitum infra patriam portet 188. c. 1. 286. c. 2.
 Secale 419. c. 2.
 Seculares ne sint iudices clericorum 224. c. 1. si ecclesiam vel clericos sanguerint 276. c. 1. 326. c. 2. Episcopis suis inobedientes 347. c. 1.
 Secularis negotia non agantur in ecclesiis 299. c. 1.
 Seculum relinquentes quomodo vivere debeant 209. c. 1. 242. c. 2. 286. c. 1.
 Securitas pro homicidio facta 449. c. 1. 491. c. 1.
 Securitatis formulae 470. c. 2. 471. c. 1. 474. c. 1. 476. c. 2. 477. c. 1. 2.
 Seditiosos auctores quomodo puniendi 342. c. 2.
 Seditiosi per potestates externas opprimantur 220. c. 1. 309. c. 1.
 Semitam si quis clauerit 257. c. 2.
 Senes exculantur a ieiunio 335. c. 1.
 Sendor, id est dominus 211. c. 2. proprius 243. c. 1.
 Seniores, id est domini feudales 158. c. 1. Presbyterorum 170. c. 1.
 Senioribus obediunt clerici 354. c. 1.
 Senonensium Archiepiscoporum vita scripta ab Urbano Reverso 424. c. 2.
 Sensu suo 152. c. 2.
 Sententia, abiente parte alia, non obtineat firmitatem 326. c. 1. 391. c. 1. non valet adversus abientes 261. c. 2. 295. c. 2. 303. c. 1. 327. c. 1. capitalis quando proferenda 303. c. 1. 322. c. 2. definitiva 285. c. 2. synodalis & Imperialis 239. c. 1. Episcopi confirmetur Clericorum presentia 391. c. 2. dicta a iudice non suo non constringat Clericum 341. c. 1. Sententia alterius iudicis quam sui 338. c. 1. 391. c. 2.
 Sepeliendi mos Christianis 65. c. 2. Christianis & Barbaris 80.
 Sepelire mortuos non licet in basilicis 184. c. 2. licet die dominico 300. c. 1.
 Septa villarum 246. c. 2.
 Septentrionales Saxones 75.
 Sepulchra veterum 68. c. 2. cum divitis 79.
 Sepulchrales colles 80.
 Sepulchrorum violatores 325. c. 1.
 Sepultura non fiat in ecclesia 171. c. 2.
 Sequestratio provinciarum 318. c. 1. incestuosorum 304. c. 2. 351. c. 2.
 Sergius Papa 218. c. 1.
 Serpillum, herba magica 99.
 Servi ecclesiastici 68. c. 2. 175. c. 2. 241. c. 1. 401. c. 2. fiscales 241. c. 1. non ordinentur clerici neque monachi sine dominorum consensu 142. c. 1. 145. c. 1. 155. c. 2. 166. c. 1. 209. c. 1. 238. c. 2. 260. c. 1. 311. c. 2. proprii non tondentur nisi secundum mensuram 165. c. 2. 286. c. 1. servi vel liberi ad accusationem non admittantur 314. c. 2. 352. c. 1. violenter occupati si mortui fuerint 341. c. 2. sicuti vim intulerint 196. c. 1. lanceas non portent 242. c. 2. 286. c. 2. si in seculo domino violentiam fecerint 329. c. 1. fugitivi 187. c. 2. 206. c. 2. flagellentur si conspirationem fecerint 287. c. 2. servi, id est coloni 155. c. 2. fiscalini, & ecclesiastici 187. c. 2. fugaces 453. c. 2. non jurabant, sed domini pro iis 4. c. 1. quomodo a litis differant *ibid.* servi ecclesie ob debitum 68. c. 2. Diis immolati 88. ecclesiarum in angustiis non occupentur 356. c. 1. nec a iudicibus venentur 336. c. 2.
 Servi Germanorum 3. c. 1. 42. c. 2. ministeriales & colonici *ibid.* alii originarii, alii dedititii 3. c. 2.
 Servi Dei non sunt qui se contra praepositos erigunt 353. c. 2. armaturam non portant 216. c. 1.
 Servi occiso apud Anglos 32. c. 1. Wergeldum ad dominum pertinet 41. c. 1. venditio 437. c. 2. poena si latronem forbannitum susceperit 191. c. 2. servi oculum si quis percusserit 263. c. 2.
 Serviant pro serventur 148. c. 2.
 Servientes regii 187. c. 2.
 Servilis conditionis infantes 299. c. 2.
 Servitium Dei 243. c. 2. 280. c. 2. 288. c. 1. dominicum 242. c. 2. 286. c. 1. humanum 324. c. 2. manuale 249. c. 1. de manso ad ecclesiam dato 226. c. 1. 400. c. 1. 409. c. 1. senioribus debitum a Presbyteris 158. c. 1.
 Servitus toleranda ad debitum persolvendum 198. c. 2. ineunda ab illo qui banno solvendo non est 193. c. 1.
 Servitutis argumenta 42. c. 2.
 Servo non credatur si cui crimen obiecerit 275. c. 1. 293. c. 2.
 Servorum conjugia non dirimantur 379. c. 1. conjurationes in Flandris & in Mempico 197. c. 1. delicta 36. c. 2. conditio 42. c. 2. compositio *ibid.* delicta dominus emendet 56.
 Servos alienos si quis accusaverit 445. c. 2.
 Servum si quis se esse mentitus fuerit 275. c. 2. 340. c. 2. suum si quis vendiderit 257. c. 2. Christianum si Judaeus emerit & circumciderit 336. c. 1. alienum si quis iniuste accusaverit 257. c. 1. aut abique comprobatione comprehenderit 211. c. 1. suum si quis percusserit 263. c. 2. aut occiderit 395. c. 2. alienum si quis ad furtum fuerit 246. c. 2. aut ad monachalem vel clericalem ordinem solliciti-

- licitaverit 142. c. 2. si liber homo se fecerit 437. c. 2. nemo dimittat ob damnum alicui illatum 282. c. 2.
 Servus beneficiarius 241. c. 1. ecclesie si comprehensus fuerit in furto 236. c. 2. si ad ecclesiam confugerit 235. c. 2. aut in sicum regalem 196. c. 1. domini sui delator puniatur 323. c. 1. & non audiatur 352. c. 2. in caput domini non interrogetur 325. c. 1. 342. c. 1. si de peculo suo fuerit redeimptus 258. c. 1. si hominem in ecclesia interfecerit 198. c. 1. si aliquid vendiderit inciente domino 249. c. 2. si per vim hostilem aliquid pradatus fuerit 294. c. 2. si de furto accusatus fuerit 202. c. 1. flagelletur si rapina pars apud ipsum inventa fuerit 295. c. 1. bona fide comparatus si fugerit 339. c. 1. si precepto Imperatoris de pace inobediens fuerit 211. c. 2. si literas dominicam desuperit 202. c. 2. si falsam monetau percipienti contulerit aut denarium bene pensantem non receperit 203. c. 1. si domum alienam infregerit 193. c. 1. de unan si perpetraverit 190. c. 2. non ordinetur sine licentia domini 155. c. 2. 157. c. 1. manifestus ut ad gradus ecclesiasticos promoveatur 490. c. 1. 2. fugitivus ac Episcopo ignorante in Presbyterium ordinatus 156. c. 2.
 Sextarius injustus 370. c. 1. equus sit 265. c. 1. Siba, Dea Saxonum 66. c. 1.
 Siglus, Sica, Sigla ex. c. 1. 75. c. 2.
 Sigale 75.
 Siglele 429. c. 2.
 Sigillis recognitis 457. c. 1.
 Signillum regium 192. c. 1.
 Signa tellium 305. c. 2.
 Signa, id est tintinnabula 429. c. 2. pulsantur horis canonicis 277. c. 2. 364. c. 1.
 Signati qui mentiendo vadunt 110. c. 2.
 Signorum militarium cultus 109.
 Silentium teneant monachi in hebdomada Pasche & Pentecostes 366. c. 1.
 Silvarum sacra 84. 85.
 Si non Abbas S. Albani 165. c. 27.
 Simoniace ordinationes vetite 224. c. 1.
 Simpla compositio 2. c. 1.
 Simlacrum de consparsa farina 106. 107. 108. de panis lactum 108. 111. quod per campos portant 109. 110. 111.
 Sindval quid 27. c. 2. ubi querendum *ibid.*
 Sixto IV. Pont. Max. regnante 252. c. 1.
 Slavorum Dii 66. c. 1.
 Socios suos si nominet apud quem pars rapinae fuerit inventa 274. c. 1. 295. c. 1.
 Sodalitas 77. 90.
 Sodomice peccatum 370. c. 2.
 Sodomitica luxuria 320. c. 1.
 Solatium quid 70. c. 1.
 Solidata eternitate servari 272. c. 1.
 Solidus & denarius uxori dantur in nuptiis 488. c. 2.
 Solidus duodecim denariorum 189. c. 2. 208. c. 2. 217. c. 1. quadraginta denariorum 429. c. 2.
 Solidus Francicus 17. c. 2. ejus inscriptiones *ibid.* & ejus pretium *ibid.* 60. c. 2. 75. c. 1.
 Solidus Salicus 17. c. 1. ejus pretium *ibid.*
 Solidus Sfricus 17. c. 1. quadrans Franci *ibid.* ejus pretium 18. c. 1.
 Solladix, id est excusationis, formula 472. c. 1.
 Sollatire 447. c. 1. 479. c. 1.
 Somniatorum conjectores damnantur 283. c. 1. 370. c. 2.
 Son, id est verris 35. c. 1.
 Sonia nuntiare 447. c. 1.
 Soniare, id est piastare 480. c. 2.
 Sorores duas si quis cognoverit 234. c. 2. 386. c. 1.
 Sortes Sanctorum 97.
 Sortilegi prohibeantur 96. 97.
 Sortilegi poena 68. c. 2.
 Sortilegos consulentes ad accusationem vel testimonium non admittantur 303. c. 1. 342. c. 2.
 Sortium usus apud Frisos 14. c. 2. 15. c. 1. apud Germanos veteres 14. c. 2. 68. c. 2. 96. 97.
 Spannus, quid 22. c. 1.
 Spectaculis si Clericus attenderit 379. c. 1.
 Spoliati ante omnia restituendi 316. c. 1. 320. c. 2. 383. c. 2. 390. c. 2.
 Spoliator nocturnus 322. c. 2.
 Sponsaliorum solemnia secundum legem Salicam 488. c. 2.
 Sponsam alterius si quis rapuerit 161. c. 1. 200. c. 1. 242. c. 1. 269. c. 2. alterius si quis contra legem acceperit 144. c. 2.
 Sponsus vel ipsis si intraverit in monasterium 382. c. 1.
 Sporckel, Sporckelle, mensis Februarius 81.
 Spurcacia in Februarii, quid sint 81. 82.
 Stabilis in monasterio promissio 460. c. 1.
 Statera iusta sit 265. c. 1.
 Statum suum liber homo pejorare & meliorare potest 340. c. 1. 376. c. 2. defendere potest qui servum se esse mentitus est 340. c. 2.
 Status caula 350. c. 1.
 Status ingenuitatis 237. c. 1. 249. c. 2.
 Statuta ecclesiastica 316. c. 1. si quis supergressus fuerit 290. c. 2. 320. c. 2. 354. c. 2. 378. c. 2. majorum non perumpantur 393. c. 2.
 Statutaria portio 54. c. 1.
 Stephanus Archiepiscopus Tolosanus 362. c. 1.
 Stipendia custodum ecclesie 260. c. 2. 382. c. 1. clericis juxta meritum distribuantur 338. c. 1. de rebus ecclesiasticis 236. c. 1.
 Stripulas dextris in manibus tenentes 298. c. 1. 429. c. 2.
 Stobis urbs Macedonie 394. c. 1.
 Stolas portant sacerdotes ob castitatem 277. c. 2.
 Stratura 206. c. 2.
 Strava quid sit 81.
 Striga pro strige 65. c. 1. creditur homines comedere *ibid.* 112. earum pericutio prohibita *ibid.*
 Strumenta chartarum 180. c. 1. 444. 461. c. 2. 490. c. 2.
 Strumentum 435. c. 1.
 Stupra proximorum 384. c. 2.
 Suprator dotare aut ducere tenetur 54. c. 1.
 Svajer, Anadeus, Consuetudines Imperii Romanie edendas dedit 495.
 Subdiaconi arma non portant neque venationes exercent 235. c. 2. ab bellum non procedant 266. c. 2.
 Subdiaconi sanguis si in ecclesia effusus fuerit 198. c. 2.
 Subdiaconorum superbia 252. c. 2.
 Subdiaconus quot testibus damnabitur 169. c. 1. 249. c. 1. quomodo vocari possit ad tutelam 378. c. 2. Diaconum non accuset 69. c. 1. 249. c. 1. si clericatus honorem contempserit 377. c. 2. Episcopo suo contumax ne sit 321. c. 1. exauctoratus si ministraverit 266. c. 1. non nisi apud Episcopum acceperit 308. c. 1. si injuria affectus fuerit 255. c. 2. si interfectus fuerit 188. c. 2. 244. c. 1. 289. c. 1.
 Subscriptiones testium 305. c. 2.
 Subscriptioni suae si quis contra venerit 290. c. 2. 321. c. 2.
 Substantiam suam si quis de una in aliam domum transferit 243. c. 2.
 Successio ultra septem gradus non prorogatur 397. c. 2.
 Suevi humanis hostiis usi 66. c. 2.
 Suffraganei Episcopi Metropolitanis subjecti & adutores sint 140. c. 2. 403. c. 1.
 Sulci circa villas quid significant 102. 103. 104. 105. iulcis claudabantur urbes, provincie & regna 102. 103.
 Sun-

- Sunnis, fonnis 429. c. 2. si aliquem non detinuerit 190. c. 2. 282. c. 2.
- Superfitiones veteres explanare non ineptum xiv.
- Superfitiones in exequiis mortuorum eradican-
dæ 164. c. 1. 240. c. 2.
- Supplicatio ad Regem 453. c. 1.
- Suppreffis 230. c. 1. 442. c. 2.
- Suprapositum 435. c. 2.
- Sufceptiones regulares & canonicæ 299. c. 2.
- Sufceptores, id est patrini 183. c. 2.
- Sufpectos si quis habuerit Epifcopos compro-
vinciales 322. c. 2.
- Sufpectum iudicem si quis habuerit 329. c. 2.
377. c. 1. 391. c. 2.
- Sufpendium, furti poena 47. c. 1.
- Sufpicio accufantium primo difcutienda 391.
c. 2. fola non fufficit ad iudicium 331. c. 2.
355. c. 2.
- Sylveftri Canon 429. c. 2.
- Symbolum fidei difcant baptizandi 347. c. 2.
laici pleniter edificant 244. c. 1. 288. c. 2.
- Sympofia post mortem xxii.
- Synodalia edifta 351. c. 2. 300. c. 1.
- Synodalis conventus 298. c. 2.
- Synodi provincialis auctoritas 301. c. 1.
- Synodus provincialis omni anno celebranda 215.
c. 2. bis in anno 168. c. 2. in metropolitana
fede 292. c. 1. 327. c. 2. fecundum flatuta
patrum congregata 332. c. 2. provincie di-
fpenfant illa quæ funt per unaquamque pro-
vinciam 313. c. 1. iudicet caufas Epifcopo-
rum & Clericorum 339. c. 1. comprovincia-
lis retradari potest per Vicarios Epifcopi Ro-
mani 341. c. 1. 390. c. 1.
- Synodus apud Reginisburc habita auctoritate
apoftolica 332. c. 1.
- Synodus generalis, id est placitum generale
364. c. 1.
- T**
- Abellio qui inftrumenta confcribit 379. c. 2.
- Tabernacula ab Epifcopis confecrata 317. c. 2.
circa fana Gentilium 83.
- Tabernas clerici & monachi non ingrediantur
141. c. 2. 255. c. 2.
- Tabularii liberi 237. c. 1. 404. c. 1.
- Tagedingen, quid 45. c. 1.
- Tagewercken qui 42. c. 2. unde fic dicti *ibid.*
- Tauri caput in amuleto ære incifum 110. 111.
- Taxeotæ 381. c. 2.
- Teidingen 45. c. 1.
- Te igitur* non inchoent sacerdotes nifi post hy-
mnium angelicum finitum 277. c. 2.
- Telonea antiqua & iufta a negotiatoribus exi-
gantur 186. c. 1. 243. c. 2. 287. c. 2.
- Teloneum ubi exigendum 202. c. 2.
- Telonei forbannti 237. c. 2. 404. c. 1. in me-
dia via 205. c. 2.
- Tempellarii prohibeantur 101. 147. c. 1. 298.
c. 2.
- Tempeftates ciere 101.
- Templa idolorum 64.
- Templa olim Germanis nulla aut pauca 30. c. 1.
- Templum Tanfanæ 30. c. 1. *Zixæ Dex ibid.*
- Tempora quatuor anni obferventur cum jeju-
nio 232. c. 2. penituntinis funt in arbitrio
Epifcopi 309. c. 2.
- Temporum obfervatio inhibita 98.
- Tempus phlebotomiæ 358. c. 2.
- Tena, feu Tien, vimen 14. c. 2.
- Termini patrum non transgrediendi 292. c. 2.
309. c. 2. 310. c. 2. nec parrochiæ 313. c. 1.
- Terminus habeat unaquæque Ecclefia ob deci-
mas 222. c. 2.
- Terra cenfifis, dominica, tributaria 203. c. 2.
248. c. 2. tributaria fi cui tradita fuerit 203.
c. 2. vicina epifcopio 205. c. 2.
- Tem. III.*
- Terra quid fignificet apud Anglos & Werinos
33. Salca 33. c. 1. alodialis 33. c. 1. 2. com-
munis erat *ibid.*
- Terras alienas fi quis acceperit ad excolendum
401. c. 1. 410. c. 1.
- Tertium & Dangieruna 204. c. 2.
- Testamenta olim incognita 58. c. 2.
- Testamentarius tutor 443. c. 1.
- Testamenti faciendi potestas 36. c. 2.
- Testamenti faciendi formula 457. c. 1. 2. in Re-
gno Romanie 506. c. 1. 520. c. 2.
- Testandi licentia denegetur infeltis Religioni
Chriftianæ 324. c. 2.
- Testatoris iufta fi heres non impleverit 383. c. 1.
- Testes quales funt 189. c. 2. unde eligendi 185.
c. 2. 200. c. 2. eligantur de ipfo pago & comi-
tatu 194. c. 2. 210. c. 2. 226. c. 1. 243. c. 1.
247. c. 2. 287. c. 2. optimi funt 247. c. 1. qui
non admittantur 250. c. 1. 314. c. 2. 324. c. 2.
342. c. 2. 349. c. 2. 376. c. 1. non abentes
neque per epifcolam testimonium dicant 275.
c. 1. 293. c. 2. facramento confringantur pri-
uquam de caufa interrogantur 335. c. 2. ad
caufas querendas 199. c. 1. funt ad iurandum
& testificandum ieiuni 185. c. 2. 191. c. 2.
210. c. 2. 243. c. 1. 287. c. 2. de rebus quæ
funnt in dominica veftitura 205. c. 1. non funt
in fua caufa 320. c. 2. redempti 262. c. 2. ad
accufationem facerdotum 248. c. 1. pretio non
conducantur 247. c. 2. falft non adducantur
ibid. falft compescendi 206. c. 1. non admit-
tendi 190. c. 1. 247. c. 1. 284. c. 2. 342. c. 2.
quomodo convincendi 200. c. 2. 242. c. 1. 248.
c. 1. legitimi 169. c. 2. eligi poffunt a reo
185. c. 2. feparentur ab invicem *ibid.* falft non
teftentur 522. c. 2.
- Teftibus innocentibus convincendus est reus 322.
c. 2.
- Teftificare adverfus Sacerdotes non poffunt ex-
communicati 221. c. 1. 2. 339. c. 1. 352. c. 2.
non poffit qui de exercitu fugit 292. c. 1.
- Teftimonia non mittantur fuper veftituras Pi-
pini regis 210. c. 1. 284. c. 1. de rebus eccle-
fiarum per triginta annos poffeffis non reci-
pantur 410. c. 2.
- Teftimoniare 490. c. 2.
- Teftimonium dicere qui prohibeantur 303. c. 1.
unius hominem non condemnet 265. c. 1. unius
non accipiat 250. c. 1. 336. c. 1. falsum fi
quis dixerit 303. c. 1. nemo dicat nifi jeju-
nus 185. c. 2. 191. c. 2. dicere non poffint li-
berti 276. c. 1. 294. c. 2. nec qui femel ad
mortem iudicatus est 289. c. 2. dicere eccle-
fiasticus non compellatur 313. c. 2. 316. c. 1.
infirmatur eorum qui in fide fufpecti funt
255. c. 2. dicere non potest parentela in ex-
traneos 294. c. 1. nec perfonæ viles & indi-
gnæ 383. c. 1. ficalini accipiant 288. c. 2.
ebrius non dicat 190. c. 1. 226. c. 2. 284. c. 1.
fibi invicem præbeant Epifcopi & Comes
176. c. 1. unius Epifcopi omnes iudices acci-
pant 296. c. 2.
- Teftium corruptores quomodo puniendi 354.
c. 1. numerus & requifita 49. ufus in vendi-
tionibus 58. c. 1.
- Teufel unde dictus 66. c. 1.
- Teut, Ditis pater, Teutates xvi.
- Tb pro d 8 c. 1.*
- Theodora Comnena, Andronici conjux 235. c. 1.
- Theodorici cadaver cantibus honoratum 79.
- Theodofiani corpus 439. c. 1. 455. c. 1.
- Theodofio tributa quædam lex quæ est Con-
ftantini 296. c. 2.
- Theodofius Memotialis fcripfit manu fua ar-
tem grammaticam Prificiani 167. c. 1.
- Thefauri ecclefiaftici ne vendantur Judæis 158.
c. 2. abfconditi religionis gratia 94.
- Thefauri inventio 521. c. 2.
- Thefaurus ecclefie 382. c. 2. custodiat 167.
c. 2.

- Thonero, sive Thor, idolum 77.
 Thor, sive Thonero, idolum 77. assimilatus Jovi 88. amuleta ei facta 92. 110. 111. maluleum Thori *ibid.* dies Thoroni sacer 100.
 Throni Dei 271. c. 1.
 Thum, quid 53. c. 1.
 Thures-dag, id est dies Thoronis 100.
 Thuringi qui 31. quatuor hominum genera apud Tharingos 32.
 Tituli, id est Ecclesiarum 430. c. 1.
 Titulos suos non dimittant Presbyteri 330. c. 1.
 Titulus minor & major 383. c. 1.
 Tivel 66. c. 1.
 Toletanum Concilium VII. emendatum 159. c. 2.
 Tondere pueros in vitis parentibus non licet 203. c. 2. licet legitima aetate 386. c. 2.
 Tonfura Scotorum 381. c. 1.
 Tonfurare 430. c. 1. quemquam nullus Presbyter suadeat aliqua cupiditate 239. c. 1. non licet pueros in vitis parentibus 160. c. 1. 239. c. 2.
 Toringi 31. c. 1.
 Torneamentum unde originem duxerit 106.
 Toronica regio 454. c. 1.
 Tractoria 430. c. 1. propter Missos recipiendos 202. c. 2. 207. c. 1.
 Traditio domini 58. c. 1. hereditatis 58. c. 2. ad ecclesiam 297. c. 2. respectualem 487. c. 2. ad ipsam 440. c. 1.
 Traditiones facere non possunt nec colonus nec fiscalis 189. c. 2. in hoste factae permanent stabiles 169. c. 2.
 Transactiones 443. c. 1.
 Transformationes hominum in bruta 112.
 Transiturae 430. c. 1.
 Translationes Episcoporum fiebant olim cum auctoritate Regum 483. c. 1.
 Transmigratio Episcoporum & Clericorum vetita 142. c. 2.
 Transmissus unus 237. c. 1. quatuor 404. c. 1.
 Transpositio subitanea, id est mors 448. c. 1.
 Transitura 206. c. 2.
 Tremulus quid 17. c. 2. 61. c. 1. unde dictus *ibid.*
 Tribulatio, sive commotio 166. c. 2.
 Tributa quomodo accipienda 182. c. 2. provincialibus relaxata 259. c. 1. in media via auferantur 205. c. 1.
 Tributariam terram si quis alteri tradiderit 203. c. 2.
 Tributarii ecclesiarum 237. c. 1.
 Tributum quod inferenda vocatur 402. c. 2. quod transaturas vocant & transitoria 206. c. 2. perdonatum 248. c. 2.
 Tricennalia lex, id est praescriptio 330. c. 2.
 Triduana, id est jejunium trium dierum 237. c. 2. poenitentia 238. c. 1.
 Triduam redimere 238. c. 1.
 Triginta annorum possessio 449. c. 1.
 Trivium cultus 99.
 Tumbae 80.
 Tumuli paganorum 68. c. 2. 80. in Foro Julii 80. aere incisi *ibid.*
 Tumultus auctores quomodo puniendi 342. c. 2.
 Turonica urbs 435. c. 2. 444. c. 2. 445. c. 1.
 Turpitudinem proximi revelare 264. c. 2.
 Turcremata emendata 374. c. 1.
 Tutela maritorum 52. c. 2. lexus muliebris 51. c. 1. 52. c. 2. olim usufructuaria 51. c. 2. 52. c. 2. inferebat onus alendi 52. c. 2.
 Tutela quomodo ab Episcopis & clericis suscipienda 378. c. 2.
 Tutor aut defensor parvuli 403. c. 1. 409. c. 1.
 Tutori pretium emptae uxoris competit 52.
 Tutoris dandi formula 443. c. 1. consensus ad matrimonium 52. c. 2.
 Tybilenus Deus Saxonum 66. c. 1.
 Tyrannus antiquis idem ac Rex 372. c. 1.
 Tywarch 42. c. 2.
 Tzangae 430. c. 1.
- V
- Vaccae inferendales 402. c. 1.
 Vacca cum vitulo pretium 61. c. 2.
 Vacuaturia 472. c. 2.
 Vade in pace, carcer monachorum 362. c. 2.
 Vadianus castigatus 149. c. 1. 183. c. 1. 205. c. 1.
 Vagabundi prohibeantur 299. c. 2.
 Vagari non licet monachis 232. c. 1.
 Vagationes cum canibus 216. c. 1.
 Valentini Imp. verba de Episcoporum causis 303. c. 2. & de causis fidei 388. c. 2. lex adversus laicos de religione disputantes 393. c. 2.
 Vas in custodiam si quis amico commendaverit 264. c. 1.
 Vasa sacra ecclesiae ne dentur pignori 158. c. 2. non contingant femine 324. c. 2. magna generatione habeantur 148. c. 1. 299. c. 1.
 Vassalli castri 194. c. 1.
 Vassi 430. c. 1.
 Vassi dominici 207. c. 2. 237. c. 1. 403. c. 2. intra casam servientes 194. c. 1. ab omnibus honorentur 178. c. 2. conjectum ubicunque accipiant 207. c. 1. qui res ecclesiasticas tenent 204. c. 1. 246. c. 1. ad marcham custodiendam constituti 196. c. 2. si iustitiam non fecerint 237. c. 2. adfint placitis Missorum dominicorum 197. c. 1.
 Vassi Comitum 191. c. 2. Episcoporum & Abbatum 207. c. 2.
 Vassi dominici si quis resisterit 192. c. 2.
 Vassorum negligentia ad Principem deferatur 174. c. 2. 404. c. 2.
 Vassationes prohibentur sub poena capitali 307. c. 2.
 Vaticinatos casti de civitate iactentur 327. c. 2. si consulti fuerint 342. c. 2.
 Ucci 445. c. 2.
 Udalarius Episcopus Helenensis 170. c. 2.
 Uedgallum magister 273. c. 1.
 Vegius, Vegetaria 96.
 Velandae non sunt viduae inconsultis Episcopis 322. c. 2. nec statim post mortem mariti 160. c. 1.
 Velare non oportet puellas indiferece 240. c. 2. nec sine voluntate parentum 160. c. 1. 203. c. 2. 239. c. 2. nec ante viginti quinque annos 144. c. 1. 161. c. 2. 166. c. 2. non licet Abbatibus 150. c. 2. nec viduas Episcopis 145. c. 1.
 Velatae feminae si quis se misuerit 305. c. 1.
 Velatae nonnanes si in fornicationem inciderint 347. c. 1.
 Velum sibi quaedam feminae incaute ponunt 368. c. 1. si acceperint 235. c. 2.
 Venationes interdixit clericis & monachis 235. c. 2. die dominico non exercentur 151. c. 2. 300. c. 1.
 Vendere non licet res alienas 402. c. 2. 409. c. 1. nec feminam 60. c. 2.
 Venditio sui 13. c. 1. ejus forma *ibid.* 437. c. 2. 470. c. 1. 471. c. 1. 473. c. 1. 474. c. 1. in paganas gentes prohibita 19. c. 1.
 Venditio ad ecclesiam 448. c. 1. de area vel de casa infra civitatem 450. c. 1. de terra conducta 470. c. 2. 473. c. 1. 474. c. 1.
 Venditiones licitae & illicitae 58. c. 1. 60. c. 1. in Principatu Achajae 523. c. 2. 527. c. 1.
 Venditionis quae forma servanda 258. c. 1.
 Venditionis formula 436. c. 1. 437. c. 1. 492. c. 2.
 Venefici 36. c. 2. neque testes neque accusatores esse possunt 303. c. 1. 342. c. 2. si appellare voluerint, non audiantur 324. c. 1.
 Veneficii poena 65. c. 2.
 Venus, quae & Frigga 100. dies Veneri sacer *ibid.*

- Verbum Regis 218. c. 2.
 Vernaculi absoluti formula 490. c. 1.
 Vernum palatium 219. c. 1.
 Verstrickung, unde 74. c. 2.
 Veruices 151. c. 2.
 Vestie alba abstineat qui luget 330. c. 1. 2.
 Vestem sacerdotalem aut monasticam scenjci
 ne induant 261. c. 1.
 Vestimenta quæ religionem deceant, clerici de-
 ferant 319. c. 1. inuent poenitentes 338. c. 1.
 sacerdotia ab Episcopo consecranda 350. c. 1.
 in publico lavare non licet die dominico 151.
 c. 2. 300. c. 1.
 Vestimentum induere non licet quod ex lana
 & lino contextum est 265. c. 2.
 Vestitura Pippini Regis 210. c. 1. 284. c. 1. do-
 mini Karoli 212. c. 1. dominica 205. c. 1.
 Vestitura fidejussoris 199. c. 2. 241. c. 2.
 Vestitorem suam accipere 212. c. 2.
 Vestitus 449. c. 2.
 Vexillum appensum ubi iudicia & comitia per-
 aguntur 111.
 Via contradictio 28. c. 2.
 Viam publicam & convicalem si quis clausit
 257. c. 1. 2.
 Viaticum quid sit 318. c. 1. 430. c. 2. Euchari-
 stia 228. c. 1. 231. c. 2. abeuntibus de saculo
 non negetur 230. c. 2. 240. c. 1. 317. c. 2.
 338. c. 1.
 Vicarii quales eligendi 192. c. 1. 243. c. 1. pravi
 tollantur 186. c. 1. 287. c. 2. de constitutio-
 ne legis admonendi 206. c. 2. de proprietate
 aut libertate non iudicent nisi presente Mis-
 so aut Comite 211. c. 1. Comitum 430. c. 2.
 Vicedomini 430. c. 2. quales eligendi 243. c. 1.
 pravi tollantur 186. c. 1. 287. c. 2. Abbatif-
 tarum 179. c. 2.
 Vicedomini audientia 236. c. 1. 2.
 Vici publici 209. c. 2. 235. c. 1.
 Vicinantes qui 73. c. 2.
 Vicinitas pro iudicio *ibid.*
 Vicinorum iudicium *ibid.*
 Vidua si velum accepit, in eo permaneat 235.
 c. 2. in tutela affinium 51. c. 1. subdita non
 fiat uxor hostis 504. c. 1. quid post mortem
 mariti percipere debeat 505. c. 1. 507. c. 2.
 514. c. 2. 516. c. 1. feudataria quando servi-
 tium prestare debeat 516. c. 2. quomodo ter-
 ram feudalem mariti recipiat 519. c. 1.
 Vidua non sint in deliciis 378. c. 1. quam par-
 tem collaborationis habeant post mortem ma-
 riti 197. c. 2. pacem habeant 285. c. 1. ad-
 iuventur & releventur 205. c. 1. defenduntur
 ab Episcopis 235. c. 2. & a Comitibus 175.
 c. 1. sint in protectione regia 160. c. 2. in pu-
 blicis iudiciis non desiciantur 184. c. 1. in
 domibus propriis vestem mutant 340. c. 2.
 iuvenes ne cito velentur 383. c. 1. nec statim
 post mortem mariti 160. c. 1. 239. c. 2.
 inconfultis Episcopis non velentur 322. c. 2.
 368. c. 1.
 Vidualitium 54. c. 1.
 Viduam ante viginti dies viduitatis nemo duc-
 at uxorem 199. c. 1. 226. c. 2. 241. c. 1. si
 quis uxorem duxerit & postea cum filiastra
 fornicatus fuerit 234. c. 2. 386. c. 1. alterius
 sponsum si quis rapuerit 269. c. 2. si quis rap-
 uerit in uxorem 323. c. 2. 395. c. 1. conti-
 nentiam professam nemo ducat uxorem 305.
 c. 1. 306. c. 1.
 Viduarum visitationes fugiant Clerici 310. c. 1.
 354. c. 1. cause statim audiantur 181. c. 1.
 241. c. 1. *U passim*; raptores puniendi 323.
 c. 2. 330. c. 2.
 Viduas velare Episcopus non præsumat 145. c. 1.
 nemo rapiat 36. c. 1. nec occidat *ibid.*
 Viles persone sacerdotio non fungantur 156.
 c. 2. 238. c. 2. non accusent sacerdotes 295.
 c. 2. si violentiam frequenter admiserint 329.
 c. 2.
 Villa monumentis orbicularibus claudiebantur
 103. Villa, quæ sic erat in Foro Julio, ære
 incisa *ibid.*
 Vim si quis a persecutoribus passus fuerit 266.
 c. 1.
 Vinceluna quid sit 100. 101.
 Vinculum communionis 389. c. 2. inscriptionis
 351. c. 2. 392. c. 1.
 Vindicta privata lascivia 36. c. 1.
 Vineam alienam si quis læserit 264. c. 1.
 Vino & carne abstineat qui ad conditum pla-
 citum non venerit 193. c. 2. & poenitens
 380.
 Vinum & annonam ne quis vendat antequam
 colligatur 211. c. 1.
 Violenter si quis occupaverit res alienas 341.
 c. 2.
 Violentiæ convictus, capite puniatur 329. c. 1.
 Violentiam si quis asserat se pertulisse 322. c. 1.
 manifestam si quis commiserit 302. c. 1. si
 servi admiserint 329. c. 1. qui ab hostibus
 passi fuerint 444. c. 1.
 Vir, vivente uxore prior, aliam non accipiat
 144. c. 1. si ab uxore accusatus fuerit frigidita-
 tis 269. c. 1. poenitens si defuncta uxore
 aliam duxerit 338. c. 2. abstineat coitu præ-
 gnantium uxorum 284. c. 2. qui uxorem di-
 mittit, aliam non accipiat 266. c. 2.
 Virginem Deo devotam nemo accipiat in con-
 jugium 161. c. 1. 240. c. 1. 305. c. 1. 306.
 c. 1.
 Virgines non velentur ante viginti quinque an-
 nos 144. c. 1. Deo sacratæ a gravioribus pen-
 sionis custodiantur 143. c. 2. quo ætatis anno
 consecrandæ 240. c. 2. a Presbyteris non ve-
 lentur 322. c. 2. 368. c. 1. Deo sacratæ pro-
 positum suum observent 209. c. 2. non vela-
 tæ si deviarint 399. c. 1.
 Virginis compositio 41. tutela 51.
 Virginum raptores ab Ecclesiæ communi-
 one pel-
 lantur 330. c. 2. oppressores quomodo punien-
 di 324. c. 1.
 Virgo Deo devota est sponsa Christi 306. c. 1.
 Virtus, id est vis 191. c. 2.
 Vis & rapina 8. c. 2.
 Vilci virtutes 84. 85. decerptio sollempnis Chri-
 stianis prohibita 85.
 Viscus decerptus & quercubus a Gallis cum sol-
 lempnitate 81.
 Vitiatio Episcoporum ne sit onerosa populis
 159. c. 2.
 Vifores 446. c. 1.
 Viffendonum, pagus prope Utinum, interpret-
 atur Auspiciorum Collis 88.
 Vitia octo principalia 379. c. 2. majora vel mi-
 nora 171. c. 2. 223. c. 1. quatuor fidem cat-
 holicam commaculant 251. c. 1. quæ reman-
 serunt ex ritu gentilium, cavenda 283. c. 1.
 & quæ quasi naturaliter in usu habentur 283.
 c. 2. 371. c. 1.
 Vitium si inventum fuerit in animali vendito
 258. c. 2.
 S. Vitus uti Deus habitus xxxiv. 90.
 Vivicomburium, magiæ poena 65. c. 2.
 Ultio proximi inter iura hereditaria 34. c. 1.
 35. c. 1.
 Utulatus in funere 79.
 Unctio olei sacra 267. c. 2. extrema 223. c. 1.
 Unctio olei sacra nemo careat 317. c. 2.
 Unsteten, id est loca incerta 99.
 Volatilia ne comedant monachi 358. c. 2. 365.
 c. 2.
 Vomeres novem igniti, genus iudicii 36. c. 2.
 210. c. 1. 430. c. 2.
 Vormund, unde dictus 51. c. 1.
 Vota non differantur 265. c. 2. defuncti imple-
 antur 383. c. 1.
 Votum ubi quis vovit, ibi maneat 305. c. 2.
 solvere licet Episcopo 227. c. 1.
 Votum ad fontes, arbores 68. c. 1.

- Urbanus Reverfus Præceptor Senonenſis 424. c. 2.
 Vriede, Vriedes-Recht 46. c. 2.
 Urielis Angeli nomen vetus 141. c. 2.
 Urnarum uſus 65. c. 2.
 Uſitare 485. c. 2.
 Uſualiter tenere aliquam rem 486. c. 1.
 Uſufructuario ordine beneficiare 443. c. 2. uſufructuario iure præſtare, poſſidere 485. c. 1. 2.
 Uſura eſt ubi amplius requiritur quam datur 168. c. 1. prohibita Chriſtianis 140. c. 1. 182. c. 1.
 Vulemarus 8. c. 1. 32. c. 2.
 Vultiva & Vultiva, quid 24. c. 2. 32. c. 2. 37. c. 2. 38. c. 2.
 Vulnere quomodo componantur 32. 33. c. 1. 36. c. 1. vulnerum æſtimatio 42. c. 2. 43. diverſæ ſpecies *ibid.* compoſitio ſolido majori 42. c. 2.
 Vultiva. *Vide* Vultiva.
 Uxor non eſt omnis mulier juncta viro 312. c. 1. ducenda eſt publice 323. c. 2. canonicè & legaliter accipienda 346. c. 2. legitime viro conjungatur 355. c. 2. ſi virum accuſaverit ſugiditatis 266. c. 1. 269. c. 1. ſi adulterium perpetraverit 344. c. 2. dimitti poteſt ob fornicationem 284. c. 2. a viro dimiſſa, alium non accipiat 144. c. 1. 224. c. 2. ducenda per ſolidum & denarium 488. c. 2.
 Uxor emittit 49. c. 2. 51. 60. in tutela mariti 51. c. 1. ejus pretium 49. c. 2. 50. c. 1. quomodo ſuccedat marito inſeſtato 506. c. 1. ipſa ſuum feudum petat, non maritus 507. c. 1. ſeſto & veſte non privetur a marito per teſtamentum 509. c. 1. feudum non poteſt in ſilium tranſferre 509. c. 2. per maritum feudum repetere poteſt *ibid.* quando feudi donationem revocare poſſit 510. c. 2. uxor libera ruſſici ſit ruſtica ulque ad mortem mariti 512. c. 1. proditoris uxor dotem non perdat 514. c. 2. quid ſi prægnans erit, mortuo marito ſe iduario 516. c. 1. medietatem terræ feudalſis habeat poſt mortem mariti *ibid.* quæ ipſa per ceperit, marito cedant 516. c. 2. jus habeat in feudum marito donatum poſt ejus mortem 518. c. 2. ſed non in feudum, quod maritus alienaverit 519. c. 2. vivo marito, teſtari non poteſt 521. c. 2.
 Uxorem ſi cuiſi acceperit, primo anno ad bellum non accedit 265. c. 2. uxorem habens, concubinam non habeat 308. c. 1. 340. c. 1. 371. c. 2. ſi quis dimiſerit, alteri non nubat 284. c. 1. 266. c. 2. 371. c. 2. ſi quis dereliquerit vel interfecerit 248. c. 2. 402. c. 2. 408. c. 2. habere non licet filiam de baptiſmo vel de confirmatione 386. c. 1. fratris ſui ſi frater adulteraverit 219. c. 2. & domini ſui 306. c. 1. ſi Presbyter acceperit, deponatur 367. c. 1.
 Uxores qui ducunt, ſint caſti 345. c. 1. quomodo liceat abjicere 337. c. 2.
 Uxores defunctorum tertiam partem collaborationis accipiant 197. c. 2. 248. c. 1.
 Uxorſ negotium qualiter maritus proſequatur 442. c. 1.
 Uxorum prægnantium coitu ſe abſtineant viri 284. c. 2.
 Wadia 193. c. 1.
 Wadiarii quæ debent, ſecundum legem rewadia ſint 210. c. 1. 284. c. 1.
 Wadii 430. c. 2. non accipiantur ab inceſtuofis 183. c. 1. 245. c. 2.
 Wadii loco ſe committere in alterius poteſtatem 189. c. 1. 237. c. 2.
 Wadios dare pro redemptione vitæ 447. c. 1.
 Wadium pro ſervo 193. c. 1.
 Wadri 484. c. 2. 486. c. 2.
 Walapaus 29. c. 1.
 Wanti 360. c. 1.
 Ward, pagus 73. c. 2.
 Warda 193. c. 1.
 Wardmoſus, quid 73. c. 2.
 Warſ 59. c. 1.
 Wargilda 73. c. 2.
 Warinus Comes Arvernorum 227. c. 1.
 Wendilmarus Epicoſus Tornacenſis 205. c. 1.
 Wergeldum 45. c. 1. cui ſolutum 41. c. 1. ob hominem a cane interfectum 57. c. 1.
 Wergildum 16. c. 2.
 Werini qui 31. eorum Lex *ibid.*
 Werra 45. c. 1.
 Werwolf unde 45. c. 1.
 Weſtphali 52. c. 2. 71. eorum jura diverſa 53. c. 1.
 Weſtphali ſeptentrionalibus Saxonibus opponuntur 71. c. 2.
 Wveſthalia judicia occiſa 62. c. 2.
 Wveſthalia uxor dotem amittit 55. c. 1.
 Wvetini monachi Augienſis viſio 370. c. 1.
 Wvette, cui tribuitur 44. c. 2. 46. c. 2.
 Wvido Epicoſus Silvanectenſis 270. c. 1.
 Wvidrigeldum diſert a Wvergildo 45. c. 2.
 Wvilbertus Archiepiſcopus Rotomagenſis 179. c. 1.
 Wvirgildi compoſitio 200. c. 1. 226. c. 2. 247. c. 1. 2. 430. c. 2.
 Wviſara & Wviſurgis 26. c. 2.
 Wvite 44. c. 2. 46. diſert a banno & fredo 46. c. 1.
 Wvitemon, Wvittum 54. c. 1.
 Wvira, quid 24. c. 2.
 Wvodan, Wuodan, idolum 77. 78. aſſimilatus Mercurio 88. theſauri ſub ejus erant tutela 94. dies ei ſacer 100.
 Wvodnes-dæg, id eſt dies Wvodani 100.
 Wvormacienſis ſynodus emendata 234. c. 1. ejus Capitula diſtinguenda 157. c. 2.
 Wvult, Wvult-hieb, Wvult-worf 38. c. 2. 39. c. 1.

X

X Enodochium, in quo peregrini ſuſcipiuntur 180. c. 1.

Y

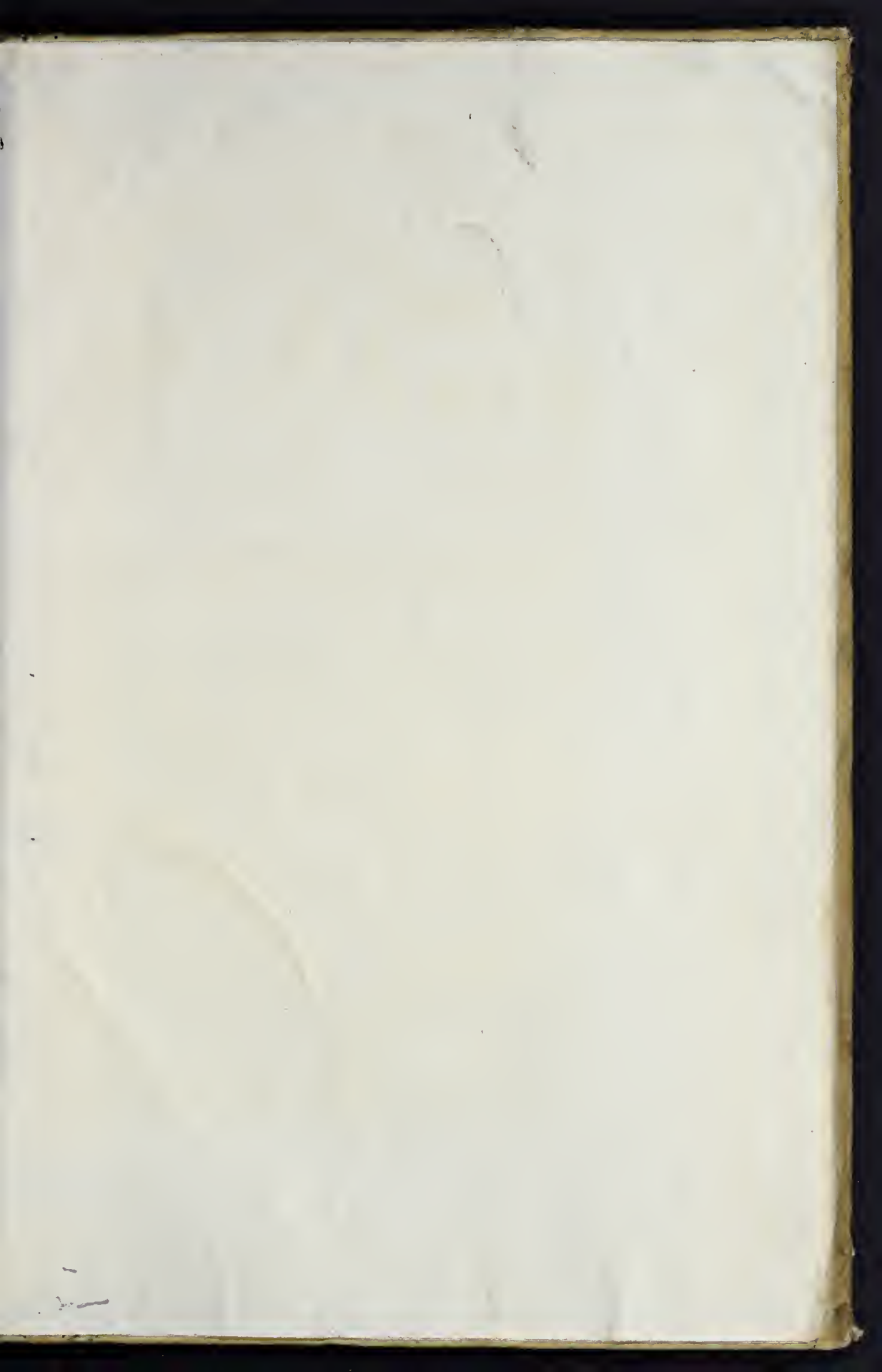
Y Perperi, moneta 523. c. 1. 527. c. 1. 530. c. 1.
 Yr, Yra, Yrias, quid ſignificent 105. 106.

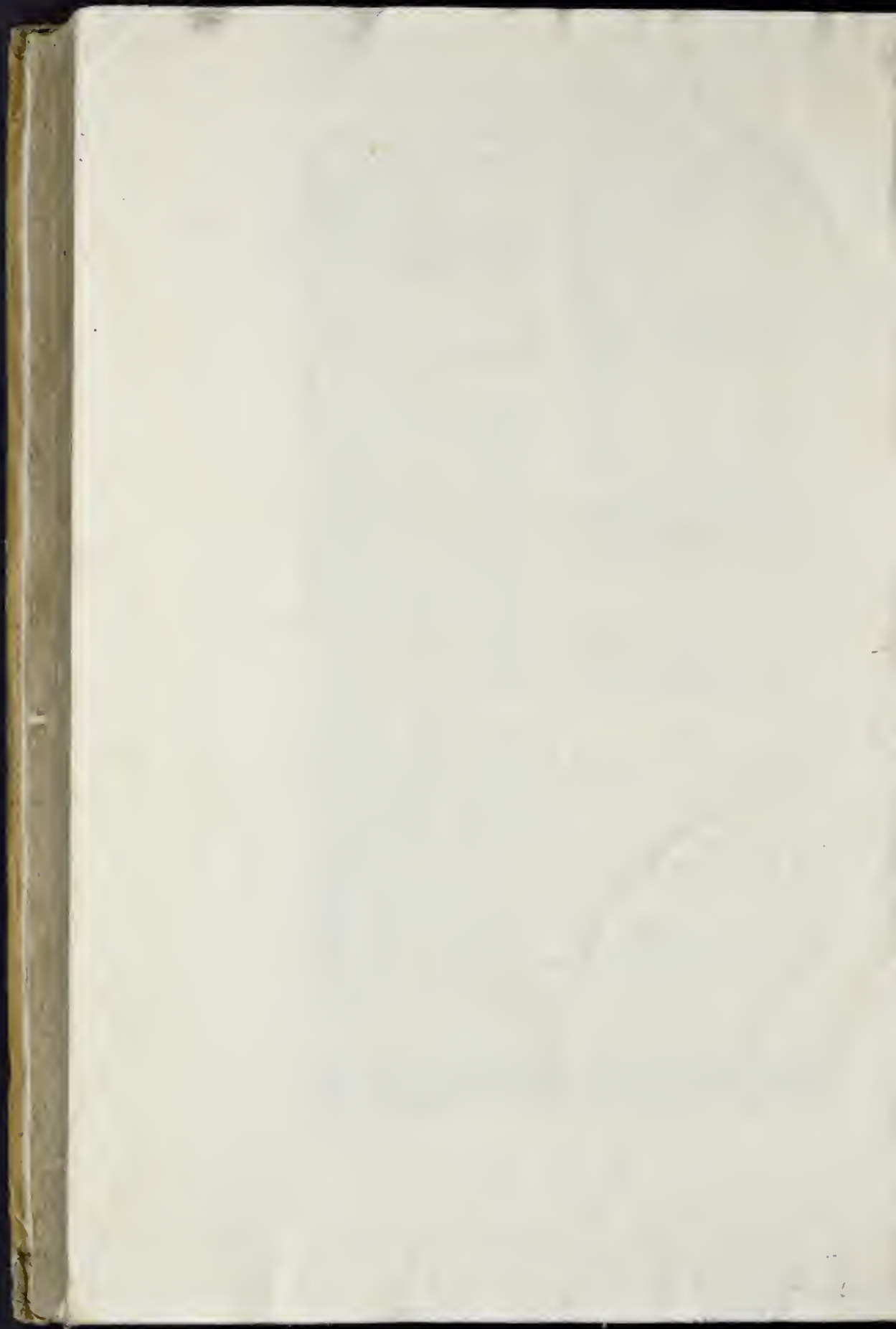
Z

Z Erneboch 66. c. 1.
 Zelus fidei dominicæ 311. c. 2.
 Ziza Dea Auguſtana 30. c. 1.
 Zizania nulla corruptam meſſem dominicam 311. c. 2.
 Zizecheim 30. c. 1.

F I N I S.

Legum Barbarorum Volumen I. excuſum Venetiis Anno MDCCCLXXXI. proſtat apud Sebastianum Coletium, & Franciſcum Piſterium, pretio Librarium Ven. XX., Volumen II. Anno MDCCCLXXXIII. & hoc III. Anno MDCCCLXXXV. in lucem editum, pretio Librarium Ven. XXVI.

SERIAL 84-B
FOLIO 14522
v. 3

